III. DİN ŞÛRASI

TEBLİĞ VE MÜZAKERELERİ

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 642
İlmi Eserler 105

Yayın Editörü & Redaksiyon
Dr. Mehmet BULUT

Dizgi&Grafik
Cevdet DOĞAN

2005-06-Y-0003-642
ISBN 975.19.3756-6

Baskı
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Ostim Örnek Sanayi Sitesi 358. Sokak No: 11
06370 Yenimahalle / ANKARA
Tel: (0312) 354 91 31

© Diyanet İşleri Başkanlığı
Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı
Tel: (0 312) 295 73 06

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI / 642

III. DİN ŞÛRASI

TEBLİĞ VE MÜZAKERELERİ

20-24 Eylül 2004 / ANKARA

Ankara - 2005

Eserde yer alan tebliğ ve müzakere metinlerinde ileri sürülen görüşlerin dinî, ilmî ve hukukî sorumluluğu sahiplerine aittir.

Bu eser, Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 07.07.2005 tarih ve 122 No'lu Kararı ile basılmıştır.

TAKDİM

İslâm; tarih boyunca farklı coğrafya ve milletler arasında pek çok kültürle karşılaşmış, dünyanın farklı coğrafyalarında, farklı milletler tarafından farklı şekillerde yorumlanmış, bu kültürel karşılaşmalar güçlü bir İslâm medeniyetinin oluşmasını sağlamıştır. İslâm'ın genel barış ve kalıcı mutluluk çağrısı, barış içinde birlikte yaşama, temel hak ve özgürlükler, kadın hakları, çevre duyarlılığı, insana sırf insan olduğu için değer verme, farklılıkları zenginlik kaynağı ve iyilikte yarışma sebebi olarak görme gibi evrensel değerleri insanlık için hayırlı ve bereketli açılımlara vesile olmuştur.

Günümüzde Müslümanlar bir milyarı aşan nüfusları ile Fas'tan Endonezya'ya kadar uzanan çok geniş bir coğrafyada yaşamaktadır. Bu coğrafyada yaşayan, ekonomik durumları, uluslararası ilişkileri, sosyal ve siyasal yapıları âdeta insanlığın ortak tecrübesine tekabül edecek şekilde geniş bir yelpaze oluşturan Müslümanlar, din anlayışlarında hem tarihsel dinî tecrübenin ana çizgisini korumaya hem de dinî hayatlarındaki farklılıkları bir zenginlik ve yerel özellik olarak devam ettirmeye, böylece İslam'ın evrenselliği ile kendi yerel şart ve imkânlarının dengesini kurmaya çalışmaktadır. Bu coğrafyanın küçümsenmeyecek bir bölümünde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sürdürdüğü yurt dışı faaliyetlerinin, hem sağlıklı bir din anlayışının ve din hizmetinin gelişmesinde hem de dinî ve kültürel kimliklerin korunmasında ve yaşatılmasında önemli bir payı bulunmaktadır.

Yurt dışı faaliyetlerimiz Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kapısı ve Türkiye hakkındaki imajın belli ölçüde göstergesidir. Bu sebeple Başkanlığımız yurt dışına yönelik faaliyetlerinde, vatandaş ve soydaşlarımızın asimile olmadan, dinî, millî ve kültürel kimliklerini korumalarını, dinlerini doğru öğrenerek ve sağlıklı bir din hizmeti alarak, içinde yaşadıkları toplumla uyum içinde olmalarına katkı sağlamayı bir görev bilmiştir.

Bu çerçevede Başkanlığımız, dünyamızın ufkunu karartan, barışın tesisini engelleyen ve insanlık onurunu zedeleyen zararlı, bölücü ve yıkıcı akımlara, her türlü şiddet ve teröre karşı dünya barışına ve insanlığın ortak değerlerinin güçlenmesine katkı sağlayıcı faaliyetleri temel amaç edinmiştir.

Dünyamızı kasıp kavuran ve her gün biraz daha yaşanılmaz hâle getiren çatışma ve sürtüşmelerin sona ermesi, bireyleri ve toplumları derinden etkileyen çılgın israf ve tüketim, açlık, fakirlik, işsizlik, bencillik, ahlâkî çöküntü, yolsuzluk gibi ortak huzur ve geleceğimizi tehdit eden gelişmelerin önlenmesi, insanlık onurunun imarı, daha aydınlık bir dünyanın inşası için aklın ve sahih bilginin yol göstericiliğine ihti-

yacımız vardır. Kendi inşa ettiğimiz güzellikleri yıkmak yerine daha medenî ve insanî hayat alanları kurmanın gereğine inanmakta ve bunu bütün dünya ile paylaşmanın zaruretini hissetmekteyiz. Zira Rahmet Peygamberi'nin bağlıları, insanlığın kurtuluşunu dileyen gönüllüler olarak dünyamızın içinde bulunduğu manevî kriz ve ahlâkî kirlenmeyi görmezden gelmemiz, dünyanın bu gidişatına bigâne kalmamız düşünülemez.

Bu itibarla Diyanet İşleri Başkanlığı, otuz yılı aşkın bir süredir Avrupa ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya'ya hizmet götürmekte, böylelikle uygarlıklar barışına katkı sağlamaktadır. Nitekim bu katkıları AB sürecini de göz önünde bulundurarak değerlendirmek üzere 20-24 Eylül 2004 tarihleri arasında Ankara'da çok sayıda bilim adamı ve araştırmacının katılımıyla III. Din Şûrası gerçekleştirilmiştir.

Ülkemizdeki mevcut akademik bilgi düzeyinin yüksekliği, üniversitelerimizde benimsenen ve uygulanan araştırma yöntemlerinin güvenirliği ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın uygulamadaki zengin birikimi ve kurumsal hafızasının sağlamlığı böyle bir Şûranın başarı ile sonuçlanacağının parametrelerini teşkil etmekteydi. Nitekim öyle de olmuştur.

Türkiye'nin birikimini yansıtan, Başkanlığın hizmetlerine yol gösteren Şûraya, İlâhiyat Fakültelerimizin çok değerli bilim adamlarından, yurt dışında konunun uzmanlarından olabildiğince geniş bir katılım olmuştur.

200'ü aşkın din ve bilim adamı Şûra boyunca "Avrupa Birliği Sürecinde Diyanet İşleri Başkanlığının Yurtdışı Din Hizmetleri ve Din Eğitimi" konusunu ele almış ve Şûra, "Avrupa Birliği Sürecinde Dinin Yeri ve Din Hizmetleri", "Din Eğitimi" ve "Sosyal Hayat ve Din" adı altında üç komisyon hâlinde çalışmalarını sürdürmüştür. Oturumlarda 41 tebliğ sunulmuş ve müzakere edilmiştir. Beş gün süren Şûra çalışmalarının ilk üç gününde komisyonlar ayrı ayrı faaliyetlerini sürdürmüş, dördüncü ve beşinci gününde ise genel oturumlar yapılmıştır. Komisyon çalışmaları sonucu oluşturulan raporlar, Şûra Genel Kurulunda görüşülmüş ve müzakereler sonunda, istişarî mahiyette 37 karar alınarak bu kararlar kamuoyuna ilân edilmiştir.

Neticede katılımcılarımızın ve ilgililerin istifadelerine sunulmak üzere, III. Din Şûrası'na sunulan tebliğ metinleri ve oturumlarda cereyan eden müzakereler kitaplaştırılmış ve elinizdeki bu eser ortaya çıkmıştır.

Yurt içinden ve yurt dışından Şûraya katılarak tebliğ ve müzakereleriyle toplantıya katkıda bulunan bilim ve din adamlarına, Şûranın tertibinden bu kitabın basımına kadar emeği geçen bütün personelime ayrı ayrı teşekkür ediyor, kitabın nice hayırlı açılımlara vesile olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU
Diyanet İşleri Başkanı

SUNUŞ

Bu kitap, 20-24 Eylül 2004 tarihleri arasında Ankara'da tertiplenmiş ve genel konusu Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya'da yurttaşlarımıza yönelik yürütmekte olduğu din hizmetlerinin dünü ve bugünü ile ilgili bir değerlendirmesi ve geleceğe ait öngörüler olan III. Din Şûrası'na sunulan tebliğ ve müzakere metinlerini ihtiva etmektedir.

III. Din Şûrası, gerek konusu itibariyle ve gerekse konu etrafında tartışılan fikirler itibariyle hem yurtiçinde ve hem de yurtdışında beklentilerin çok ötesinde müspet bir yankı uyandırmıştır. Çünkü Şûrâ'da dile getirilen sorunlar ve çözüm önerileri, bir yönüyle yurtdışında yaşayan yurttaşlarımızı ve bulundukları ülkelerin ilgili kurumlarını, diğer yönüyle de Diyanet İşleri Başkanlığı'nı ilgilendirmektedir. Değerli bilim adamlarının ve davetlilerin tebliğlerinde ve müzakerelerinde ortaya koydukları fikirlerin, Başkanlığımızın yürütmekte olduğu yurtdışı din hizmetlerine keyfiyet ve kemiyet açısından büyük katkılar sağlayacağı muhakkaktır. Burada bütün katılımcılara şükranlarımızı arz ederiz.

Her bilimsel toplantıda olduğu gibi, III. Din Şûrası'nda da, bilgisi ve tecrübesinin varlığından haberdar olduğumuz çok sayıda ilgili kimse olmasına rağmen, maalesef hem yurtiçinden hem de yurtdışından ancak sınırlı sayıda bilim adamı ve uzman kimse çağırabildik. Biliyoruz ve eminiz ki, davet etme imkanı bulamadığımız siz değerli zevatın, bu kitabı okuma imkanı bulduğunuzda bu vesileyle, gerek kitapta ortaya konan sorunların tespitine ve çözüm önerilerine yönelik, gerekse doğrudan kendi katkılarınız olarak değerlendirmeleriniz bizim için önemli olacaktır. Katkılarınızı esirgemezseniz memnun olacağız.

Din Şûrası Tüzüğü gereğince, Şûra'ya sunulan tebliğ ve müzakereler bir kitap halinde yayımlanarak okuyucularımızın istifasına sunulmuştur.

III. Din Şûrası'nın tertibinden düzenlenmesine ve kitaplaştırılmasına kadar her aşamada yardımcı olan sekreterya personeline ve sekreterliğimize maddi ve manevi değerli katkılarını esirgemeyen herkese teşekkürlerimi sunarım.

Prof. Dr. Mehmet BAYRAKTAR
III. Din Şûrası Genel Sekreteri

İÇİNDEKİLER

TAKDİM V
SUNUŞ VII

III. DİN ŞÛRASI ÇALIŞMA ESASLARI 2

AÇILIŞ KONUŞMALARI
Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU / Diyanet İşleri Başkanı 7
Prof. Dr. Mehmet AYDIN / Devlet Bakanı 12
Recep Tayyip ERDOĞAN / Başbakan 15
Bülent ARINÇ / Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı 18
Ahmet Necdet SEZER / Cumhurbaşkanı 21

I. GENEL OTURUM
Başkanlık Divanının Seçimi / Şûra Çalışmaları Hakkında Bilgi Sunulması 27

BİRİNCİ KOMİSYON
AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE DİNİN YERİ VE DİN HİZMETLERİ

Avrupa Birliği Sürecinde Dinin Yeri ve Din Hizmetleri Konusunda
Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Görüşü 35

I. OTURUM
TEBLİĞLER
1. Avrupa Birliğ Sürecinde Dinin Konumu
Dr. Ahmet Ünalan 37
2. Avrupa Birliği ve Din: Siyasî ve Ekonomik Birlik İçinde
Kültürel ve Dinî Çeşitlilik
Ertuğrul Şahin 45
MÜZAKERE
Doç. Dr. Ali Dere 56

II. OTURUM
TEBLİĞ
Avrupa Birliği Anayasası'nda ve Hukuk Müktesebatında Dinin Yeri
Gazi Erdem.....61
MÜZAKERE
Prof. Dr. Mehmet Ünal.....77
Prof. Dr. Yunus Apaydın.....80
Oturum Müzakeresi.....81

III. OTURUM
TEBLİĞLER
1. Dinî ve Kültürel Perspektifler Açısından Avrupa Birliği'nin İnşâsı: Din-Devlet-Devlet Üstü Kurumlar
Dr. Samim Akgönül.....93
2. Avrupa Birliği Süreci ve Din
Prof. Dr. M. Emin Köktaş.....101
MÜZAKERE
Prof. Dr. Salih Tuğ.....116
Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın.....118
Oturum Müzakeresi.....119

IV. OTURUM
TEBLİĞLER
1. Cami Eksenli Din Hizmetleri Bağlamında İmamlık, Hatiplik ve Vaizlik
Doç. Dr. İsmail Karagöz.....122
2. Sivil Toplum Örgütleri Olarak Hollanda'da İslâmî Kurum ve Kuruluşlar
Dr. Kadir Canatan.....129
MÜZAKERE
Yusuf Kalkan.....138
Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu.....141
Oturum Müzakeresi.....144

V. OTURUM
TEBLİĞLER
1. Yaklaşık 45° Enlemin Ötesinde Yatsı ve İmsak Vakitleri Problemi
Dr. Ekrem Keleş.....148
2. Almanya Örneğinde İbadet Amaçlı Mekanların Sorunları
Dr. Hüseyin Kurt.....195

MÜZAKERE
İrfan Yücel 204
Doç. Dr. Ersoy Arslan 206
Oturum Müzakeresi 210

VI. OTURUM
TEBLİĞLER
1. Meslekî ve Sosyal Boyutlarıyla Yurtdışı Din Görevliliği
Dr. Ahmet Çekin 214
2. Avrupa Birliği Sürecinde Dinin Yeri ve Din Hizmetleri
Dr. İsmail Altıntaş 233
MÜZAKERE
Mustafa Yılmaz 259
Oturum Müzakeresi 264

VII. OTURUM
TEBLİĞLER
1. Yurtdışı Din Hizmetleri Müşavirliği ve Ataşeliği
Rıdvan Çakır 272
2. Avrupa Birliği Sürecinde Almanya'da Türk Sivil Toplum Örgütleri
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Gencer 278
MÜZAKERE
Mehmet Koçer 291
Dr. Hamdi Tekeli 295

VIII. OTURUM
TEBLİĞLER
1. Avrupa Birliği Sürecinde Dernekler ve Vakıfların Önemi
Doç. Dr. Fikret Karaman 301
2. Avrupa Birliği ve Din
Dr. İsa Kuyucuoğlu 313
MÜZAKERE
Dr. Günter Seufert 326
İrfan Sevinç 333
Oturum Müzakeresi 336

KOMİSYON RAPORUNUN HAZIRLANMASI 338
AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE DİNİN YERİ VE DİN HİZMETLERİ KOMİSYONU RAPORU 384

İKİNCİ KOMİSYON
AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE DİN EĞİTİMİ

Avrupa Birliği Sürecinde Din Eğitimi Konusunda
Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Görüşü 389

I. OTURUM
TEBLİĞ
Avrupa'da Kur'an-ı Kerim ve Dinî Bilgiler Kursları: Problemler ve Çözüm Önerileri (Almanya Örneği)
Doç. Dr. Recai Doğan 391
MÜZAKERE
Doç. Dr. Mustafa Köylü 409
Prof. Dr. M. Zeki Aydın 410
Oturum Müzakeresi 412

II. OTURUM
TEBLİĞ
Türkiye'de ve Almanya'da (İslâm) Din Dersleri
Prof. Dr. Mualla Selçuk - Prof. Dr. Cemal Tosun 417
MÜZAKERE
Prof. Dr. Fahri Kayadibi 428
Prof. Dr. Selahattin Parladır 430
Oturum Müzakeresi 432

III. OTURUM
TEBLİĞLER
1. Federal Almanya'da İslâm Din Dersleri
Dr. Rabia Müller 439
2. Avrupa Birliği Sürecinde İslâm Din Derslerinin Pedagojik Boyutu
Prof. Dr. Ünal Abalı 445
MÜZAKERE
Yaşar Sarıkaya 460
Prof. Dr. Halit Ünal 462
Prof. Dr. Saffet Bilhan 463
Oturum Müzakeresi 465

IV. OTURUM
TEBLİĞLER
1. Avrupa'daki Türk Çocuklarının İslâm Din Eğitimi (Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri)
Prof. Dr. Nevzat Y. Aşıkoğlu 469
2. Diyanet Hizmetleri Bağlamında Avrupa'daki Türk Gençlerinin Eğitimi
Doç. Dr. Recep Kaymakcan 481
MÜZAKERE
Ahmet Karamercan 490
Prof. Dr. Beyza Bilgin 493
Oturum Müzakeresi 496

V. OTURUM
TEBLİĞLER
1. Avustralya'da İslâm Din Eğitimi (Türk Çocuklarının Din Eğitimi)
İzzet Tosun 501
2. Federal Almanya'da İslâm Din Dersi
Özkan Ergen 516
MÜZAKERE
Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu 523
Prof. Dr. Suat Cebeci 525
Yrd. Doç. Dr. Yurdagül Mehmedoğlu 527
Oturum Müzakeresi 529

VI. OTURUM
TEBLİĞLER
1. Yapısal Adaptasyon ya da Caminin Asli Fonksiyonlarını Üstlenme Süreci
Yrd. Doç. Dr. Kemal Ataman 531
2. Amerika'da Yapılan Dinî Eğitim Çalışmaları (Sorunları ve Çözüm Yolları)
Dr. Aicha Al-Adawiya 539
MÜZAKERE
Dr. Sabit Şimşek 543
Yrd. Doç. Dr. Hadi Adanalı 545
Oturum Müzakeresi 549

VII. OTURUM
TEBLİĞLER
1. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yurtdışı Yayın Faaliyetleri
Dr. Ahmet Onay 555

2. Avrupa'da Dinî Yayınlar
Dr. Yaşar Yürük 563
MÜZAKERE
Yaşar Çolak 572
Şemsettin Ulusal 576
Prof. Dr. Cihat Tunç 579

VIII. OTURUM
TEBLİĞ
Sınırötesi Yayın Yapan Kitle İletişim Araçlarında Din Faktörü ve Diyaloğun Önemi
Murat Çelikkafa 583
MÜZAKERE
Dr. Yüksel Pazarkaya 590
Prof. Dr. M. Saim Yeprem 593
Oturum Müzakeresi 598

KOMİSYON RAPORUNUN HAZIRLANMASI 605
AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE DİN EĞİTİMİ KOMİSYONU RAPORU 637

ÜÇÜNCÜ KOMİSYON
AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE SOSYAL HAYAT VE DİN

Avrupa Birliği Sürecinde Sosyal Hayat ve Din Konusunda
Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Görüşü 645

I. OTURUM
TEBLİĞ
Yurt Dışındaki Vatandaşlarımızın Aile İle İlgili Problemleri (Fıkıh Bağlamında)
Dr. İbrahim Paçacı 649
MÜZAKERE
Prof. Dr. Süleyman Uludağ 659
Oturum Müzakeresi 664

II. OTURUM
TEBLİĞ
Avrupa'da Türk Gençliği ve Din: İnanç, Bilgi ve İbadet
Doç. Dr. Talip Küçükcan 674

MÜZAKERE
Dr. Veyis Güngör 684
Prof. Dr. İzzet Er 688
Oturum Müzakeresi 690

III. OTURUM
TEBLİĞLER
1. Günümüzde İhtida Hareketleri
Dr. Sadık Eraslan 693
2. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Müslüman Olan Avrupalılara Yönelik Hizmetleri Neler Olabilir?
Doç. Dr. Ali Köse 705
MÜZAKERE
Prof. Dr. Mehmet Emin Ay 708
Prof. Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu 711
Doç. Dr. Talip Küçükcan 713
Prof. Dr. Şerafettin Gölcük 715
Ourum Müzakeresi 716

IV. OTURUM
TEBLİĞ
Avrupa Kamuoyunda Müslüman Kimliği
Hatice Hagar 719
MÜZAKERE
Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal 725
Doç. Dr. Ahmet Kavas 727
Oturum Müzakeresi 731

V. OTURUM
TEBLİĞLER
1. Günümüzde Avrupa'nın Müslümanlara Bakışı
Yrd. Doç. Dr. Ali Murat Yel 739
2. İslâm'ın Batı'da Algılanması Problemi: Terör-Şiddet ve Kadın
Dr. Seyfi Kenan 746
MÜZAKERE
Dr. Kadir Canatan 755
Prof. Dr. Bekir Karlığa 759
Oturum Müzakeresi 764

VI. OTURUM
TEBLİĞ
Diğer Dinî Akımlar (Sorunlar ve Çözümleri)
Duran Terzi 767
MÜZAKERE
Prof. Dr. Ahmet Güç 776
Dr. Tahsin Görgün 779
Oturum Müzakeresi 784

VII. OTURUM
TEBLİĞLER
1. Quo Vadis Dialog: "Redemptoris Missio" Değil "Eman" ve "Tevellâ"
Yrd. Doç. Dr. Bülent Şenay 796
2. Avrupa'da Misyonerlik Faaliyetleri
Mehmet Soyhun 812
MÜZAKERE
Dr. Hüseyin Kurt 823
Prof. Dr. Ömer Faruk Harman 825
Prof. Dr. Şinasi Gündüz 828
Prof. Dr. Mehmet Aydın 831
Oturum Müzakeresi 833

VIII. OTURUM
TEBLİĞLER
1. Avrupa Birliği Sınırları İçinde İslâm'ın Gelişmesi ve Sorunları
Prof. Dr. Faruk Şen 841
2. Avrupa'daki Müslümanların Problemlerinden Biri Olarak Sağlık Problemi ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Çözüm İçin Muhtemel Katkıları
Dr. İlhan İlkılıç 844
3. Avrupa'daki Türklerin Sosyal, Kültürel ve Dinî Hayatına Dair Bazı Gözlemler (Almanya Örneği)
Yusuf Acar 855
MÜZAKERE
Doç. Dr. Mehmet Emin Özafşar 865

KOMİSYON RAPORUNUN HAZIRLANMASI 871
AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE SOSYAL HAYAT VE DİN KOMİSYONU RAPORU 904

GENEL OTURUMLAR (II-V)

II. GENEL OTURUM 909
III. GENEL OTURUM 947
IV. GENEL OTURUM 979
V. GENEL OTURUM 1007

III. DİN ŞÛRASI KARARLARI 1008

III. DİN ŞÛRASI ÜYE, TEMSİLCİ VE DAVETLİLERİ 1015

III. DİN ŞÛRASI

◆

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN YURTDIŞI DİN HİZMETLERİ VE DİN EĞİTİMİ

◆

20-24 EYLÜL 2004

◆

DEDEMAN OTELİ - ANKARA

III. DİN ŞÛRASI
ÇALIŞMA ESASLARI

ŞÛRA'NIN AMACI

20-24 Eylül 2004 tarihleri arasında Ankara'da yapılması planlanan III. Din Şûrası'nın amacı; bilimsel yeterlikleri, yurtdışındaki dini hizmetleri ve bu alandaki çalışmaları ile tanınmış olan bilim ve din adamlarının görüşlerini alarak, Diyanet İşleri Başkanlığı'nca Avrupa Birliği ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya'da yürütülen din hizmetleri ve din eğitiminin, ülkemizin Avrupa Birliği üyeliği sürecinde gözden geçirilmesi, verimliliğin artırılması ve elde edilen veri ve öneriler doğrultusunda yeni perspektif, hedef ve hizmet politikalarının oluşturulmasıdır.

TEŞKİLİ

Din Şûrası, Diyanet İşleri Başkanı'nın başkanlığında aşağıda belirtilen üyeler, bakanlık ve kuruluş temsilcileri ve Diyanet İşleri Başkanı tarafından davet edilen bilim ve din adamlarından oluşur.

ÜYELER

a) Diyanet İşleri Başkanı ve Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi olarak görev yapmış olanlar ile halen görevde bulunan Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeleri, Başkan Yardımcıları, I. Hukuk Müşaviri, Kurul Başkanları, Ana Hizmet Birim Başkanları ve Araştırma Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanı.

b) Din İşleri Yüksek Kurulu'nca belirlenen 20 bilim ve din adamı.

c) Din İşleri Yüksek Kurulu'nca belirlenen 10 müftü ve 5 vaiz.

d) Yüksek Öğretim Kurulu'nun kendi üyeleri arasından belirlediği akademik unvana sahip bir üye.

e) İlahiyat Fakültelerinin yetkili kurullarınca belirlenen birer öğretim üyesi.

f) Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nca kendi üyeleri arasından belirlenen 1 üye ile Din Öğretimi Genel Müdürü.

g) Milli Eğitim Bakanlığı'nca, branşı meslek dersleri olan İmam Hatip Lisesi müdürleri arasından belirlenen 5 okul müdürü.

h) Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nce kendi üyeleri arasından belirlenen 1 üye.

TEMSİLCİLER

İçişleri, Dışişleri, Sağlık, Kültür ve Turizm Bakanlıkları ile Genelkurmay Başkanlığı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğünden birer temsilci.

DAVETLİLER

Diyanet İşleri Başkanı'nca yurt içinden ve yurt dışından davet edilen bilim ve din adamları.

Temsilciler ve davetliler Din Şûra'sında tebliğ sunabilecekleri gibi, toplantılara da katılabilirler, ancak oy kullanamazlar.

GÜNDEM

Gündem ve Şûra'ya sunulacak Başkanlık görüşü, Din İşleri Yüksek Kurulu'nca hazırlanır.

TOPLANMA

Şûra, Diyanet İşleri Başkanı'nın kararlaştıracağı tarih ve yerde, 5 yılda bir toplanır. III. Din Şûrası'nın, 20-24 Eylül 2004 tarihleri arasında Ankara'da toplanması kararlaştırılmıştır.

Şûra'da kararlar, toplantıya katılan üyelerin oy çokluğu ile alınır. Oylarda eşitlik halinde, Başkanın bulunduğu taraf çoğunluğu sağlamış sayılır.

AÇILIŞ

Şûra'nın açılışını Diyanet İşleri Başkanı yapar. III. Din Şûrası'nın açılışı, 20 Eylül 2004 Pazartesi günü saat: 10:00'da yapılacaktır.

BAŞKANLIK DİVANI

Başkanlık divanı, Diyanet İşleri Başkanı'nın başkanlığında, Şûra üyeleri arasından seçilecek 2 başkan yardımcısı ile 4 sekreterden oluşur.

KOMİSYONLAR

Şûra çalışmalarını, oluşturacağı aşağıdaki komisyonlarla yürütür:

a) AB Sürecinde Dinin Yeri ve Din Hizmetleri Komisyonu.

b) AB Sürecinde Din Eğitimi Komisyonu.

c) AB Sürecinde Sosyal Hayat ve Din Komisyonu.

KOMİSYONLARIN ÇALIŞMA ESASLARI

Komisyonlar, çalışmalarını aşağıdaki esaslara göre yürütür:

a) Komisyonlar ilk toplantılarında kendi üyeleri arasından bir başkan, bir başkan yardımcısı ve iki raportör seçerler.

b) Çalışmalar bir plan dahilinde yürütülür. Hazırlanan raporlar komisyon üyelerince imzalanır.

c) Kararlar oy çokluğu ile alınır. Oyların eşit olması halinde, başkanın bulunduğu taraf çoğunluğu sağlamış sayılır.

d) Raporlar, komisyon başkanlarınca veya seçilen bir sözcü tarafından Şûra'ya sunulur.

KARARLAR

Şûra, komisyon raporlarını inceler, görüşür ve karara bağlar. Din Şûrası kararları istişarî niteliktedir.

ŞÛRANIN YERİ VE TARİHİ

Şûra, Ankara Dedeman Oteli Salonlarında, 20-24 Eylül 2004 tarihleri arasında yapılacaktır.

KONAKLAMA

Ankara dışından gelecek üye, temsilci ve davetliler, 19-25 Eylül 2004 tarihleri arasında Ankara Dedeman Otelinde misafir edilecek, iaşe ve ibateleri Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından karşılanacaktır.

ULAŞIM

Şûraya Ankara dışından (yurtiçi - yurtdışı) katılacak misafirlerin yol ücretleri Başkanlığımızca karşılanacaktır.

Ankara Esenboğa Hava Limanında ve Ankara Şehirlerarası Otobüs Terminalinde, misafirleri karşılamak için karşılama masaları kurulacak, yurtiçinden ve yurtdışından gelecek misafirler isim levhaları ile karşılanacaktır. Şûra sonunda misafirlerin, Ankara Otobüs Terminaline veya Esenboğa Hava Limanına intikalleri sağlanacaktır.

SOSYAL FAALİYETLER

a) Konser : 22 Eylül 2004 tarihinde saat 21.00'de, Ankara Dedeman Oteli Salonunda Türk Tasavvuf Musikisi Konseri düzenlenecektir.

b) Gezi : 24 Eylül 2004 Cuma günü, Ankara'da gezi programı düzenlenecektir.

GENEL HİZMETLER

Yurtdışından gelecek misafirler için; Ankara Esenboğa Hava Limanında, otelde, gezi programlarında yeterli sayıda tercüman bulundurulacaktır.

Şûra süresince, Şûra mahallinde mescit, basın merkezi, dokümantasyon merkezi kurulacak ve katılımcıların istifadesine sunulacaktır.

Şûra çalışmaları sırasında bir doktor, bir hemşire ve bir ambulans hazır bulundurulacaktır.

Açılış Konuşmaları

(20 Eylül 2004)

Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU

Diyanet İşleri Başkanı

Sayın Cumhurbaşkanım, Saygıdeğer Konuklar;

İnsanlığa nimetleriyle şerefli ve adil bir hayatı paylaşmayı öğütleyen; insanı, yaratılışındaki istikamet ve vefaya davet eden; her şeye gücü yettiği halde şefkat ve merhametiyle bağışlayıcı, onarıcı ve ödüllendirici olan Allah'a hamd ederek sözlerime başlıyorum.

Âdem'in çocukları olarak bize kardeşliği, barışı, adaleti ve doğruluktan ayrılmamayı temel sorumluluk olarak yükleyen; insanı, sonsuz bir mutluluğu umarak sabır, metanet ve fedakârlık göstermeye, hayata, emeğe, hakka, hukuka ve yaratılışa saygı ile yaklaşmaya çağıran O'dur!

İnsanlığın ortak ideallerinde, kültürlerin ortak değerlerinde, dinlerin üstün tuttuğu gayelerde dile getirilen yol, O'nun yoludur.

O'nun mesajını insanlığa getiren kutlu önderlere, peygamberlere ve hassaten Efendimiz Muhammed Mustafa'ya salât ve selâm olsun.

İnsanlık, bu büyük öncülerinin rehberliğinde uzun ve sancılı mücadelelerle kardeşliğin, barışın ve adaletin meş'aleleri altında yüzümüzü ağartan, umut, inanç ve kararlılık aşılayan önemli kazanımlar elde etmiştir.

Oysa bugün dünyamız, bir yanda tarih boyunca üstesinden gelmeye çalıştığı sorunlarla boğuşmakta, öbür yanda ise günümüzde ortaya çıkan yepyeni sorunlarla yüzyüze gelmiş bulunmaktadır.

İnsanın kendi elleriyle kurduğu dünyaya; dünyanın dört bir tarafında, yeni doğacak yavrularımızı karşılamaya hazırlanan gerçeklere bir bakalım. Adaletsizlikler, eşitsizlikler; evi, işi, eğitimi, mesleği, ailesi, kimliği, güvenliği, saygınlığı ve umudu bulunmayan milyonların çığ gibi büyümesi; ayırımcılık ve dışlama; medyalar aracılığıyla zihinlerin, duyguların ve hayatların oyuncak edilmesi; şiddetin, savaşın, terörün sıradanlaşması; cinselliğin, kazancın, tüketimin, nüfuz ve itibarın çılgın aşırılaşması, değerlerin erezyonu, hedonizm, sınırsız dünlevileşme, yabancılaşma, yalnızlaşma ve değersizleşme...

İnsanlık, umutları tüketen derin bir örselenme halindedir! Silahsızlanma yerine, silahlarının ölüm kusma kapasitesiyle övünen, görünmez düşmanlar karşı-

sına görünmez ölümler diken, insanoğlunun ortak yurdunun güzel bahçelerine adım adım ölüm eken, böylelikle, dehşetimize dehşet ekleyen, denizlerin ve kıtaların savaşlarla yıkandığı bir yüzyılı geride bırakırken, terörün ulu orta kol gezdiği, her yenilik ve teknolojik gelişmenin önce savaş makinasına hizmet ettiği bir dünya!

Küresel ölçekte böyle bir güvensizliğin kucağına yuvarlandığımız böyle bir dünya karşısında, insanlık tökezliyor. Ne silahlar en değerli icadımızdır, ne savaşlar en büyük başarımız ve ne de terör kaderimiz!

Evimize, evrenin bu mucizevi gezegenine bir bakalım! Doymak bilmez ve hoyrat iştahlarımızın pençesinde, onu nasıl da hor kullandığımıza; onu nasıl da kirletip günden güne eceline terk ettiğimize bir bakalım!

Ormanlarımızı, nehirlerimizi, denizlerimizi... bin bir ziynetiyle bize emanet edilen bu "karar ve sükunet yurdu"nu ellerimizle bir mahrumiyet yurduna çevirişimize bakalım! Rabb'in, kendi nazargâhı olarak göğüslerimize yerleştirdiği kalp, bu kadar umursamaz olabilir mi?

Açlık ve sefalet, ilk kez modern dünyada ortaya çıkmış değildir. Buna karşılık modern dünya, açlık ve sefaletin, kıtaların kaderi olmasına neredeyse seyirci kalmanın utanç yükü altındadır. Bugün dünyamız, bir yanında çılgın bir israf ve tüketimin; öbür yanında, ölümcül açlığın insanları çaresizce savurduğu bir gezegen; giderek küçülen, küçüldükçe utancı giderek büyüyen bir yurt olmaya sürükleniyor. Bu, lütuf ve cömertliği sonsuz olan Rabb'imizin çizdiği kader değil!

Dünyayı devraldığımızdan daha yaşanmaz bir eve, yurtlarımızı kaosa sürükleyen nedir? İşitip akletmeye, düşünüp kavramaya ve adaletle tedbir almaya muhtaç olmadığımızı kim söyleyebilir?!

Ne özgürlük vadeden siyasal çabalarımız, ne kalkınma ve refah vadeden ekonomilerimiz, ne barış ve işbirliği vadeden uluslararası örgütlerimiz, ne bağışlanma ve huzur vadeden dinlerimizle ilgili yorumlarımız... Hiçbiri yolumuzun buraya varacağını bize gösteremediler!

Oysa ki biz, siyasal sistemlerimizin barışı ve anlaşmazlıkları şiddet üretmeden çözmesini; ulusal, uluslar arası ve uluslar üstü örgütlerimizin küresel bir denge ve herkes için yaşanabilir bir barış sağlamasını; ekonomilerimizin temel ihtiyaçları herkes için karşılamasını ve refahın dengeli dağılmasını; hukuk sistemlerimizin ayrıcalıklar ve istismar üretmeksizin, adaleti tesis etmesini; dinlerimizin cömert nimetler ve ilâhî merhamet karşısında saygı ve rikkat aşılamasını, ahlâklarımızın dürüstlük, doğruluk ve cesaretin, huzur ve sükunetin, dayanışma ve sorumluluğun gür kaynağı olmasını hâlâ ümit ediyoruz. Bu ümidin verdiği heyecanla hayat buluyoruz.

İçine sürüklendiğimiz kriz, sadece siyasal, sadece ekonomik, sadece sosyal ve kültürel bir kriz değildir. Bu krizin temelinde kuşatıcı, metafizik ve manevî bir boşluk da yatmaktadır!

Dinler hakkında cehalete varan bilgi eksikliği, din konusunda yönlendirilmiş, çarpıtılmış, saptırılmış bilgi, daha da vahimi, dinlerin dar dünyevî çıkarlara alet edilmesi, bu manevî krizin anlaşılmasına ve aşılmasına engel olmaktadır!

Son birkaç yüzyılda, neredeyse tüm dinlerin ve özellikle İslâm'ın gündeme getiriliş vesilelerine ve biçimlerine bir bakalım! İncinmeden, kalbi burkulmadan, rencide olmadan samimi inanan hangi insan dininden böyle söz edilmesine razı olabilir? Dinlerin böyle istihfafla gündeme getirilmesinde, sadece ötekini kınayarak, başka dinlerle mücadele için her aracı mubah gören din gayretkeşlerini suçlu ilân ederek kurtulabilir miyiz?

Bu kirlenmelerin orta yerinde kaygısız, duyarsız ve duygusuz gözlerle etrafını seyreden ve bu haliyle kendi sütüne kara bulaşmadığına inanan hangi vicdan gerçekten dindar bir vicdan olabilir?

Dinlerin istismar, ayrımcılık ve çatışma aracı olarak kullanılmasına, en azından seyirci kalan din mensupları daha mı az vebal altındadır?

Bugün dünyamızın içinde bunalımdan bunalıma sürüklendiği manevî krizi görmezden gelerek, mevcut olumsuz gidişata rıza ve onay üreten din yorumları ve din kurumları vebal altındadır!

Ahlâkî kirlenmeye karşı, sorumluluk bilinci içinde mücadele vermek yerine; örgütlerini güçlendirmek ve bağlılarının sayısını çoğaltmak için propagandaya yönelik kurumsal çabalarla oyalanan dinî örgütler yol gösterme yerine ayartmanın, manevî arınma yerine kirlenmenin hizmetindedir!

Kendi cemaatlerini çoğaltabilmek için diğer dinlere ve din mensuplarına yönelik yalana, iğvaya, iftiraya, menfaatlerinden yakalayarak insanları ayartmaya çekinmeden başvuranlar, sadece rakip dinleri ve ahlâkları değil, bu davranışlarıyla en başta kendi dinlerini hiçe saymaktadırlar! Dinlerini kendi dar dünyevî çıkarlarının aracı haline getirenler, umudun ve çıkışın kalmadığı bir dünyevi pramidin inşaatına taş taşımaktadırlar!

Üzülerek kaydedelim ki, ülkemiz de küresel ölçekte yaşanan bu sorunlardan bütünüyle azade değildir! Bununla birlikte, Türkiye, çok köklü bir geleneğin taşıyıcısı ve günümüz koşullarında en köklü temsilcisidir. Bu gelenek, kadim zamanlardan beri bu topraklardaki ahalilerin yaşattıkları "birlikte yaşama geleneği"dir. Anadolu, bin yıllardır eski dünyanın uygarlıklar beşiği bir yurt olarak bu geleneğin daima kalbinde yer almıştır.

Selçuklulardan günümüze, son bin yılda bu geleneğin manevî temeli İslâm dini olmuştur. Doğusuyla batısıyla, Türkiye'nin birlik ve bütünlüğünü kardeşlik ve barış içinde koruyup geliştirmesi; geleneksel ve aktüel değerleri buluşturmasına, içinde yer aldığı konjonktürle uyumunu bozmadan toplumlar arasında dostluk ve kardeşlik bağlarını yaşatan bu geleneğin sağladığı imkânlardan yararlanmasına bağlıdır.

21. yüzyılda dünya yeniden şekillenirken Türkiye'nin, bölgesinde ve dünyadaki gelişmeler karşısında, değindiğimiz sorunlar açısından önemli roller üstlenmesi, hem mümkün hem de gereklidir. Bu, onun kendi birikiminin, din ve dünya görüşünün de bir gereğidir.

Türk toplumu, en çalkantılı dönemleri bile başarıyla atlatabilmesinde inanç, metanet, sabır ve sıkıntılara kardeşlik içinde birlikte göğüs germe gibi bu coğrafyaya özgü değerlere bağlılığın ne kadar büyük bir katkı sağladığının idraki içindedir.

Bu toprakların çocukları olarak bizi derinden yoğuran bu geleneğe ait ana değerlerin bin yıldır İslâm'dan beslendiğini kim görmezden gelebilir.

Dünyanın, daralan ve grileşen ufkuna rağmen kim, dünyada kol gezen insanî sorunları kanıksamaktan başka çaremiz olmadığını, dünyaya böylece teslim olmamız gerektiğini samimiyetle söyleyebilir?

Cenâb-ı Hakk'ın Hazret-i Âdem'le başlayıp Hazret-i Muhammed'le noktalanan Kur'an'ın ed-dîn, el-İslâm olarak nitelediği evrensel mesajının özü, nihilizme, kaderciliğe ve teslimiyete karşı hayatın nihai anlamlılığına bir çağrıdır! Bu mesaj, bütün insanlığa karşı aşağılayıcı bir böbürlenme, Allah'a ve insanlığa karşı meydan okuma ve istiğna karşısında alçak gönüllülük ve haddini bilmeye; sömürü ve haksızlık karşısında hakkaniyet ve adalete; sınıflaşma ve ayrışma karşısında dayanışmaya; sınırsız tüketim ve israf karşısında tutumluluk ve paylaşımaya; cinsel aşırılık ve istismar karşısında aile hayatı ve sadakate çağrıdır! On Emrin, Dağdaki Vaazın ve Veda Hutbesi'nin özü budur.

Hazret-i Muhammed, "kardeşlerim" dediği, Hz. Musa ve Hz. İsa ile aynı çağrıyı terennüm etmişti! Ne yazık ki, tarihin dramatik akışında ulusların ve toplumların ihtirasları ve insanın doymak bilmez çıkar arayışları, bu evrensel özü gölgelemiştir.

Hz. İsa'nın Yahudi Ferisilere, Nietzsche'nin Hıristiyanlara, Muhammed İkbal ve Mehmet Âkif'in Müslümanlara yönelttiği eleştiriler bu gölgelenmişliğe itirazdan başka nedir!

İslâm dinî düşüncesinin ve Müslümanların yaklaşık iki yüzyıldır içine düştü-

ğü krizi aşmak istiyorsak, hedefimiz, bin yılı aşkın bir süreyi kuşatan bir tarih boyunca milletimizin varoluşunun kurucu unsurlarından en temelini ve vazgeçilmezini oluşturan Müslümanlığı, doğasında barındırdığı eleştiriye, akla, yoruma, diyaloga açık bir süreç içinde geliştirmek ve beslemek olmalıdır. Zira kimlik bunalımı yaşayan toplumların insanlığın değerler haznesine bir şey kattığı görülmemiştir!

Dinî hayatımızdaki sorunları görmezlikten gelerek, yok sayarak çözemeyiz! Bu sorunları çözmenin yolu, yüksek akademik düşüncenin, felsefenin ve sosyal bilimlerin birikim ve kazanımlarını çarpıtılmamış bir akıl, pazarlıksız bir kalp ve insanlığın felahını uman bir gönülle sahiplenerek yürümektir!

Bireyleri ve toplumları derinden sarsan sayısız sorunun yaşandığı şu günlerde, insanlık onuruna yakışır aydınlık bir dünyanın inşası için hepimize ciddî görevler düşmektedir.

Böyle olduğu için de Diyanet İşleri Başkanlığı olarak, yukarıda işaret edilen sorunlara seyirci kalmamız düşünülemezdi. Başkanlık olarak akıl, ilim ve doğru anlaşılan dinin bu sorunların çözümüne katkıda bulunacağına inanıyoruz. Buna inandığımız için de, bu toplantıyı düzenlemenin bir görev olduğunu düşündük.

Bizler, Türkiye'nin din ve toplum alanındaki bilgi, deneyim ve birikimine güveniyor, bunu geliştirerek evrensel boyutta insanlığın hizmetine sunmayı ve Türkiye'nin vizyonunu sınırlarımız ötesine taşıyabilmeyi amaçlıyoruz.

Yurt dışındaki vatandaşlarımızın dinî ve kültürel kimliklerini koruyarak, içinde bulundukları toplumla uyum içinde ve onurlu bir yaşam sürmeleri temel amaçlarımızdandır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, bilim adamı, düşünür ve aydınlarla birlikte ülkemizde din hakkında üretilen bilginin ve bunun da ötesinde ülkemizde sergilenen bütünleştirici ve barışçı dinî yaşantının yeni bir dinamizm üretecek düzeyde olduğuna inanmakta ve bunu Şûra vesilesiyle bütün dünya ile paylaşmayı arzulamaktadır.

Katılımlarınızdan dolayı teşekkür eder, Şûra'nın milletimize ve insanlık âlemine hayırlar getirmesini temenni ederim.

Prof. Dr. Mehmet AYDIN
Devlet Bakanı

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli Konuklar;

Ben de, Üçüncü Din Şûrasını teşriflerinizden dolayı hepinize teşekkürlerimi arz ediyorum, saygılarımı sunuyorum.

Şûra, ülkemizin, dünyanın, özellikle de bir inanç sistemi, bir kültür ve bir medeniyet olarak İslâm'ın hızlı ve bir o kadar da sıkıntılı süreçten geçtiği bir dönemde toplanıyor. Türkiye, yüzyıllardır zaten içinde yer aldığı büyük medeniyet projesinin daha yapıcı, daha oluşturucu bir bölümü olmak için mücadele ediyor ve bu mücadele, hayatımızın her alanını; hukukumuzu, siyasetimizi, uluslararası ilişkilerimizi, eğitim-öğretim ufkumuzu derinden etkiliyor, onları değiştiriyor, dönüştürüyor.

Hayatın bütünlüğü içinde bir boyut olarak yaşanan din, bu hızlı ve köklü değişim sürecinin dışında kalamaz. Bu, hayatın tabiatına aykırı olurdu. Peygamberimize atfedilen çok ünlü bir hadiste açıkça ifade edildiği gibi, din; yani, din üzerinde düşünmemiz, din bilgimiz ve din pratiğimiz, her çağda, yani ihtiyaç duyulduğu her dönemde yenilenir. İman, ibadet ve ahlâk ilkeleri, var olan değişmez ilkelerinin yeni açılımları, yeni tezahürleriyle dinî hayat bir yenilenşmeden başka bir yenilenmeye doğru yürür. Gerçek anlamda var olmak, insan ve tarih üzerinde müessir olmak için dinî tecrübe, bu hayat konumunu daima göz önünde bulundurmak zorundadır.

Böyle bir yenilemenin yeniden zuhuruna sadece Müslümanların değil, bugün bütün insanlığın ihtiyacı vardır. İslâm, en çok yanlış anlatılan ve anlaşılan, en yanlış takdim edilen ve öylece algılanan, hatta bazılarınca tasarlanan, hatta umut içinde beklenen bir "uygarlıklar savaşı"nın içine, merkezine çekilmek istenen bir dönemden geçiyor. Tarihte en açık, en müsamahakâr, en çoğulcu, birlikte yaşamayı sağlama hususunda en başarılı olmuş bir inanç dünyasının böyle bir konuma getirilmiş olması, sebepleri nereden kaynaklanırsa kaynaklansın, düşündürücüdür, üzücüdür ve kaygı vericidir.

Bilindiği gibi, İslâm klasik döneminde yüze yakın düşünce okulu, dört büyük felsefe akımı, onlarca tasavvufî açılım ve yirmi hukuki yorum ve yaklaşım, tabi-

at ve insan bilimlerinde baş döndürücü ilerlemeler ve sanatı hayatın ortasına çekme çabaları ile bilinen, tanınan ve tarihe öyle geçen bir din olmuştur. Bütün bu başarıların, Batının bugün anladığımız manada "Batı" olmasında emek ve katkısı inkârı mümkün olmayan tarihî bir gerçeklik olarak gözler önünde durmaktadır.

Olan'ın, yeni şartlar ve imkânlar içinde bir daha olmaması için hiçbir sebep yoktur ve bu "yeniden olma"nın, biz Türklere büyük görevler getirdiği de ortadadır. Türkiye, özellikle 1700'lerden bu yana sürdüregeldiği çağdaşlaşma mücadelesini ve deneyimini çok önemli bir aşamaya getirmiş durumdadır. Her türlü insanî tecrübe gibi, din de ancak hak ve özgürlükler rejimi içinde hayata olumlu katkı sağlayabilir. Ve Türkiye, bu konuda da artık çok ileri bir noktadadır.

Birçok eksiğine rağmen, Türk din öğretimi, eğitimi ve hizmeti, başka hiçbir ülke ile karşılaştırılamayacak bir disiplin, canlılık ve verimlilik içinde devam etmektedir. Bugün dünya, bu konumdaki "Türk birikimi"nin anlam ve önemini görmeye başlamıştır. Bu birikimi daha da zenginleştirerek, daha da derinleştirerek yurtiçi ve yurtdışı hizmetlerimize planlı, programlı bir şekilde taşımak durumundayız.

Avrupa Birliği yönünde ilerlememiz, din alanında da yeni imkânlar, yeni meydan okumalar ve yeni zorluklar getirmektedir. Din, AB değerleri arasında yer almamasına rağmen, meselâ, şu sıralarda "Türk Müslümanlığı" veya Türk-İslâm kültürü hakkında arka arkaya, çok üst düzeyde hazırlanmış raporlar yayınlanmakta ve bunlar, memnuniyetle ifade edeyim ki, genelde çok olumlu tespit ve değerlendirmelere dayanmaktadır. Onların böyle olmasında bizlerin de çok büyük katkılarının olduğu unutulmamalıdır.

Bugün Avrupa'da 4 milyonu aşan bir Türk nüfusu ve bu sayının beş altı katına ulaştığını tahmin ettiğimiz bir Müslüman nüfus yaşamaktadır. Çeşitli güvenlik kaygılarından dolayı bu nüfus şu sıralarda çok zor günler yaşıyor. İnançlarını, dillerini, kültürlerini öğrenmeleri ve yaşamaları bir dizi engelle karşı karşıyadır. Entegrasyon için alınan yasal ve siyasal önlemlerin önemli bir kısmı, ne yazık ki demokrasi çerçevesi içinde alınmaktan ziyade, demokrasiye rağmen alınmaktadır. Batı demokrasisinin bu kırılganlığının, demokratik başarının dünyanın öbür kesimlerine örnek oluşturacağı bir dönemde ortaya çıkması, doğrusu tarihî bir talihsizliktir. Avrupa Birliğinin demokrasinin yayılmasındaki başarısı, onun demokratik ruha bağlı kalmaya çalışmasından, zora başvurmamasından, ikna yöntemini kullanmasından kaynaklanıyor. Avrupa'nın birikmiş bilgeliği, iyi ve güzel bir sonucun savaş yoluyla, kan yoluyla elde edilemeyeceğini çok iyi bilmektedir. Biz, bu bilgeliğe hem katılmak hem de ona katkıda bulunmak istiyo-

ruz. Bunu başarabilmek için yurtdışında yaşayan vatandaşlarımıza ulaştırdığımız din hizmetini, bilimsel, rasyonel ve eleştirel bir çerçevede bir kez daha gözden geçirmek, yeni adımlar atmak ve bütün bunları da Avrupa Birliğinin ilgili kurumlarıyla birlikte yapmak istiyoruz ve yapma gayreti içindeyiz.

Şûra toplantısının uluslararası niteliği de, işte bu niyet ve planlamadan kaynaklanmaktadır.

Toplantının başarılı geçmesini; kısa, orta ve uzun vadede uygulamaya koyabileceğimiz somut sonuçlara ulaşmasını temenni ediyor, hepinizi tekrar saygıyla selâmlıyorum.

Recep Tayyip ERDOĞAN
Başbakan

Sayın Cumhurbaşkanım,

Saygıdeğer Konuklar;

Hepinizi en derin sevgi ve saygılarımla selâmlıyorum.

Üçüncü defa toplanmış bulunan Din Şûrasına katılma ve böyle seçkin bir toplulukla beraber olma imkânını bulduğum için büyük bir memnuniyet içinde olduğumu ifade etmek istiyorum.

Bu şûra vesilesiyle, değişen zamana rağmen, değişmeyen, farklılaşan dünya şartlarına rağmen, varlığını ayniyle koruyan bir gerçekliğe, dine dair düşüncelerimizi dile getireceğiz. Bu salonda din alanında çok değerli çalışmalar yürüten, eserler veren, hayatını dinî ilimlere vakfetmiş çok değerli ilim adamlarımız, düşünce adamlarımız var.

Yaşadığımız şu günlerde ve gelecekte dinin zengin hakikatini topluma anlatacak olan ilim adamlarımızın oynayacağı sosyal rolün giderek daha büyük bir önem taşıyacağı kanaatini taşıyorum.

Hepimiz biliyoruz ki, bütün gerçek dinler, insanlığı hayra, iyiliğe, güzelliğe çağırmış, davet etmiştir. Ne zaman insan bu ilâhî çağrıya uymuş, yönünü bu hissiyata çevirmişse, kötülüklerden arınmış; doğruya, aydınlığa, iyiliğe yönelmiştir. Hazret-i Mevlanâ'nın Mesnevî'de söylediği gibi, "bu dünyada, susamış kişilerin su aradıkları gibi, su da, dünyada susamışları arar." İşte, dinin hakikati, susamamışların suya erdiği anda ortaya çıkar. O hakikati kaybetmemek için, hem susamışlığımızı hem de suya kanmışlığımızı bir arada tutmak, bir gönülde saklamak durumundayız. Çünkü bugün, dünyanın, inanmış gönüllerin yayacağı aydınlığa, söyleyeceği güzelliğe, sahip çıkacağı doğruluğa çok ama çok fazla ihtiyacı var.

Değerli Konuklar,

Bugün dünya hepimizin içini acıtan, hepimizi çok üzen insanlık manzaralarına sahne oluyor. Her birimiz, izlemeye yüreklerimizin dayanamadığı kan ve gözyaşı görüntüleriyle derinden sarsılıyoruz. Varlığını iyiliğe, güzelliğe, doğruluğa ve adalete yöneltmiş insanlar olarak, zamanımızı kuşatan bu karanlık tabloya her birimizin gönülden itirazları var. Bizler biliyoruz ki, bir yerde insanlık onurunu rencide eden, maşeri vicdanı kanatan bir yara varsa, kanıyorsa, o büyük

günahın kaynağı hakikat körlüğüdür, karanlıktır, cehalettir.

Niyeti ne olursa olsun, niçin yapılmış olursa olsun ve sonu nereye varırsa varsın, insanlığın vicdanında mahkûm olan her hareket, bizim gönüllerimizde de kötüdür, karanlıktır, adaletsizdir. Yine Mesnevî'de Mevlanâ, "Bu dünya bir dağdır, yaptıklarımızsa ses; ses yankılanır, gene bize döner gelir" diyor. Buradan çıkarmamız gereken bir ders var: Madem biz güzelliklere, hayra inanıyoruz, madem biz iyiliğin, güzelliğin, doğruluğun öğütlendiği değerlere inanıyoruz; o zaman başını duman almış dünya dağını hayrın sesiyle yeterince yankılandıramıyoruz demektir. Madem biz dinin aydınlatıcı hakikatine vakıfız, bu aydınlığı yaymak, karanlıkları bu aydınlıkla ağartmak zorundayız. Çünkü aklımız bize şunu söylüyor: Hakikati kim biliyorsa, yalandan da o sorumludur.

Bugün dünyayı saran güç savaşlarına, savaş kültürüne, zulüm dalgalarına karşı sahip olduğumuz hakikati güçlü bir şekilde seslendirmek, insanlık onurunu, barış kültürünü ve hayatı yüceltecek medeniyet düşüncesini savunmak zorundayız.

Bizim ait olduğumuz medeniyet, hangi ırka, dine, dile mensup olursa olsun, bütün insanların haklarını mukaddes bilmemiş midir?

Bizim değerlerine bağlandığımız din, âlemlere rahmet olarak bahşedilmiş değil midir?

O halde, medeniyetimize nasıl sahip çıkıyorsak, dinimize nasıl gönülden bağlanıyorsak, insanlığın hak ve adalet temelinde şekillenen bir dünya idealine de aynı samimiyetle, aynı sadakatle bağlanacak, sahip çıkacağız. Çünkü, kötülük, şer, sadece zalimlerin; hayır ise bütün insanlığın ortak duygusudur.

Değerli İlim Adamları,

Türkiye Cumhuriyeti, stratejik bir coğrafya üzerinde kurulmuş ve üç kıtaya dostluk, kardeşlik ve kan bağıyla bağlı büyük bir devlettir.

Milletimiz asırlar boyunca İslâm'ın sancağını şanla ve şerefle taşımış, gittiği her yere adalet, medeniyet, bereket taşıma gayretinde olmuş hakşinas bir milettir. Millî ve manevî değerlerimize bağlılığımız üst seviyededir.

Bugün İslâm dünyasının Batı dünyasıyla buluşma noktasına, hem coğrafi olarak hem de kültürel olarak en yakın bulunan ülkesi de Türkiye'dir. Bu, şu anlama geliyor: Batı dünyası nezdinde İslâmî değerleri, ait olduğumuz medeniyetin büyük tarihsel birikimini önce biz temsil ediyoruz. Bu temsil sorumluluğunu sadece ülkemiz sınırları içinde değil, yurtdışında yaşayan dört milyona yakın gurbetçimizle de taşımaktayız. Özellikle gurbetçilerimiz, neredeyse yarım asırdır kendi kültür ve inançlarıyla, farklı kültür ve inanç yapılarına sahip Batılı toplumlar-

la kaynaşma, bir arada yaşama sınavı veriyorlar. Milletimizin bu sorumluluğu bugüne kadar büyük bir vakar ve zenginlikle taşıdığına şüphe yoktur.

Bu anlamda, Diyanet İşleri Başkanlığımızın yürütmüş olduğu yurtdışı hizmetlerinin katkısı elbette çok büyüktür. Ancak, sınırların artık belirsiz hale geldiği, kültürlerin birbirine yakınlaştığı, yeni iletişim araçlarıyla bilginin evrensel bir genişlik kazandığı günümüz dünyasında, artık elbirliğiyle, güç birliğiyle bundan daha fazlasını yapabilmemiz gerekiyor.

Neden gerekiyor? Çünkü, bugünün dünyasında çatışma kültürü teknolojinin imkânlarını kullanarak, konjonktürel olarak mevzi kazanabilmekte, uçlar merkezi gölgeleyebilecek, etkileyebilecek, bulandırabilecek güce ulaşabilmektedirler.

İnsanlığın ortak değerlerinin korunmasında, insanlığın yüksek ideallerinin savunulmasında, barış ve hoşgörü kültürünün güçlendirilmesinde bizim değerlerimize, bizim kültürümüze her zaman olduğundan daha da fazla ihtiyaç vardır.

Neden gerekiyor? Çünkü, çok büyük bedeller ödeyerek gördük ki, bilginin bıraktığı her boşluğu kara bir cehalet dolduruyor. Bilgi adına, hakikat adına, hayırlar ve iyilikler adına dünyadaki bütün kültürel boşlukları doldurmak, erozyona uğramış bütün insanî değerleri diriltmek, ayağa kaldırmak borcundayız; böyle bir sorumluluğumuz var. Eğer hakikati gönlümüzde taşıdığımıza inanıyorsak...

Yüce Peygamberimiz bir hadis-i şeriflerinde, "Dünya, bir ândan ibarettir" buyuruyor.

Kemâle ulaşmak ideali için yola çıkan bütün insanlar gibi bizim de görevimiz, o ânı hayırla doldurmaktır. Her insan kendi ânını iyilikle, güzellikle, doğrulukla doldurabilseydi, dünyanın yaşadığı bütün zamanlar aydınlık olurdu. Bugün dünyanın pek çok köşesi kanla, gözyaşıyla, zulümle kararmışsa da, hakikatin ilmi hâlâ pırıl pırıl aydınlıktır. Çünkü hakikat asla gölgelenemez.

Diliyorum ki, dünya bir boydan bir boya hakikatle aydınlansın.

Diliyorum ki, insanlar savaşan değil, birbirleriyle kucaklaşan medeniyet değerleri çerçevesinde yeni ve mutlu bir dünya inşa etsinler.

Diliyorum ki, bu güzel buluşma böyle bir dünyaya giden yolun kaldırım taşlarından biri olsun.

Hepinize hayırlar, güzellikler, iyilikler dilerken Üçüncü Din Şûrasının, inşallah, insanlığı aydınlığa götürecek bir müşterek aklın oluşmasına vesile olması temennisiyle saygılar ve sevgiler sunuyorum.

Bülent ARINÇ

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Sayın Cumhurbaşkanım,

Saygıdeğer Konuklar,

Değerli Katılımcılar;

Hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Diyanet İşleri Başkanlığımızın bu yıl üçüncüsünü düzenlediği Din Şûrasında birlikte bulunmaktan dolayı memnuniyetimi ifade ediyorum.

Son derece önemli ve bir o kadar hassas bir konuda yapılan bu şûra toplantısında, oldukça nitelikli ve donanımlı bilim adamlarımız, ilim adamlarımız tebliğler sunacak ve eminim birlikte ufkumuzu açacaklar. Sonuçta, sadece Türkiye'de değil, tüm dünyada oldukça yoğun biçimde tartışılan din kavramı ve onun insanla olan ilişkisine dair doyurucu bilgiler edineceğiz.

Bu şûranın ilki 1993, ikincisi 1998 yılında yapıldı. Şimdi, aradan geçen 6 yılın ardından üçüncüsü yapılıyor. Tüm şûralarda önemli konular ele alındı ve önemli mesajlar verildi. Ancak, bugün başlayan şûra, hepsinden daha önemli olacak. Çünkü, son toplantıdan bu yana, sadece rakamsal olarak 6 yıl geçmedi, aslında dünya çok büyük ve etkili bir tartışmanın içine girdi ve hâlâ çıkamadı. 11 Eylül 2001'deki terör saldırısından sonra, Amerika'dan başlayan ve tüm dünyaya yayılan tartışmanın ana unsuru, uluslararası terörizmdi. Ancak, maalesef, tartışma bugün İslâm ve terörizme kaymış durumdadır. İşte bu nedenle bugünkü şûra hepsinden çok daha önem taşımaktadır. Buradan, belki de bütün dünyanın aradığı sorulara, tartıştığı konulara değinilecek ve cevaplar bulunacaktır. Belki de bu cevapların bulunmasında en büyük gayreti biz sarf etmeliyiz. Çünkü, İslâm dünyasının en önemli ülkesi, medeniyetin ev sahibi olarak biraz da sorumluluk sahibiyiz diye düşünüyorum.

Kültürel birikimimiz ve medeniyet geçmişimiz, bizi tarihten gelen ve bölgesel bir sorumluluğa itiyor.

Kim ne derse desin, Türkiye, dünya Müslüman halkları arasında hâlâ bir lider ülkedir ve halen örnek alınan bir ülkedir. Sadece İslâm coğrafyasında değil, Batıda ve Doğuda tüm ülkelerin gözü bizim üzerimizdedir. Bizim ne söyleyeceğimizi ve ne yapacağımızı herkes büyük bir önemle ve dikkatle takip ediyor. Zira,

bu bölgenin en önemli, en güçlü ülkesi Türkiye'dir. İşte burada toplanan ve Türkiye'nin en ciddî entelektüel birikimine sahip olan bilim adamlarımız ana konularını tartışırken, İslâm ve terörizm konusuna da bir açıklık getirmeliler diye düşünüyorum.

Dünyanın bazı kesimlerinde bize, yani Müslümanlara yapılan bir haksızlık var; o da, anlamı barış ve sulh olan İslâm dininin terörizmle yan yana anılmasıdır. Dünyada barışı ve huzuru yaymakla yükümlü Müslümanlar ise, ne yazık ki terörizmin sembol görüntüsü haline geldi. Artık sinema filmlerinde, televizyon dizilerinde terörizm konusu hep Müslüman tipler üzerinden işleniyor. Bu, İslâm dünyası ve Müslümanlar açısından son derece yanlış ve üzücüdür.

Belki de bu noktada İslâm dünyası kendi özeleştirisini yapmalıdır. Kendimizi cesurca sorgulamalıyız ve sonunda yine aynı cesaretle kendimizi değiştirmeliyiz. Neden tüm dünyada böyle tanındığımızı, neden şiddet eğilimli insanların aramızda var olduğunu tartışmalıyız.

İlim adamlarımızın, akademisyenlerimizin, bütün İslâm coğrafyasında yayılacak ve zihinlerimizi yenileyecek bilimsel tartışmalar başlatmaları gerekiyor. Biz kendimizi, konumumuzu ve dini algılayış biçimimizi çocuklarımız ve geleceğimiz için tartışmalıyız.

Batı dünyasındaki entelektüeller, medeniyetlerarası çatışmaları körüklerken ve beklerken, biz burada medeniyetimizin ancak barış ve huzur veren bir medeniyet olduğunu söylüyor; bir de, nerede yanlış yaptığımızı sorguluyoruz. Bunun, erdemli ve sorumluluk bilinci taşıyan bir davranış olduğu kanaatindeyim. Ancak Batının bazı aydınları, ilim adamları ve siyasetçileri de, kendilerini sorgulamalılar. Zira, İslâm ve terörizm asla yan yana anılacak iki kelime değildir. Terörizm, din merkezli bir sorun da değildir. Terörizm, genelde adaletsizliğe, eşitlsizliğe, paylaşımdaki düzensizliğe ve insanların kendilerini olabildiğince tarif ve temsil edememelerine dayanan bir sorundur.

İngiltere'de IRA, İspanya'da ETA, Almanya'da RAF, İtalya'da Kızıl Tugaylar, Srilanka'da Tamil nasıl din kaynaklı terör örgütleri değilse, El Kaide ya da buna benzer örgütlerin beslenme kaynağı da din değildir. Zira, terörün dini olmaz ve hiçbir semavî din terörü beslemez.

Saygıdeğer Konuklar,

Uluslararası kamuoyunun İslâm dini ve terörizm merkezli tartışmalarının, bizim kamuoyumuzu da etkilediğini düşünüyorum. Bizim kendi içimizde süren ve belki de ortak bir noktada buluşmaya doğru gittiğimiz laiklik konusu, bu terörizm tartışmalarından sonra daha da diyalogdan uzaklaşmaktadır. Bu konuda bazı çevrelerin bilinçli ya da bilinçsiz davranışları, sorunu diyalog yoluyla değil, birbirinden uzaklaşarak tartışmaya ittiğini görüyorum.

İki gerçeği unutmadan bu tartışmaları, sadece sorunu çözmek için sürdürmeliyiz.

Birincisi, biz Doğu ile Batı arasında, dünyada insanoğlunun kendi mutluluğu için ürettiği tüm medeniyet projelerine sıcak bakan ve öğrenmeye çalışan bir ülkeyiz. Yüzümüzü ne sadece Batıya ne de sadece Doğuya döneriz. Biz, belki de hem coğrafik hem de kültürel olarak iki medeniyetin kesişme noktasında olan dünyadaki tek ülkeyiz. Bu yüzden de din ile ilişkimizi, kültürlerle ilişkimizi, bir arada yaşama projelerimizi buna göre tanzim etmeliyiz.

İkincisi, unutmamamız gereken gerçek, halkı Müslüman olan bir ülke olduğumuzdur. Nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede eğer laiklik uygulanacaksa, bunda çok hassas olunması gerekir. Bu hassasiyet, inanç hürriyeti, din ve vicdan özgürlüğünün kişiden yana kullanılması yönnde olmalıdır. Bunun örnekleri dünyanın pek çok ülkesinde var. Ancak, geleneksel korkular ve bireysel yanlış algılamalar bizim konuyu bilimsel bir zeminde tartışmamıza maalesef engel oluyor. Oysa bizim ülkemizde uygulanacak gerçek anlamda bir laikliğin, belki de dünyadaki tartışmalara ve sorunlara çözüm bulması da mümkündür.

Laiklik tartışmasında bilim adamlarımızın daha fazla zihinsel uğraşıya, siyasetçilerimizin daha fazla ülke çıkarını gözetmeye, kamuoyu oluşturan organların daha fazla anlayışa ve hepimizin geleneksel korkulardan kurtulmaya ihtiyacı var.

Saygıdeğer Konuklar ve Değerli Katılımcılar;

Türkiye'nin özgüven kaybı son 200 yıldır sürüyor. Bu özgüven kaybı, uluslararası siyasetten, eğitim sistemimize, iç politikamıza ve davranışlarımıza yansıdı. Ancak yeni yüzyıl, Türkiye'nin yüzyılı olmalıdır. Yeni bir Türkiye, yeni bir anlayış ve yeni kalkınma hareketinin ilk işaretleri görülmektedir. Artık yeni kuşaklarımız, kendine güvenen, cesur, inançlı; ülkesini, cumhuriyetini, demokrasisini seven bir kuşaktır. Cumhuriyetimizi kuran iradenin, onun lideri Atatürk'ün ve daha sonra bu ülkeye hizmet etmiş herkesin hayali de budur. Çağdaş, modern ve güçlü bir devlet, bireylerin kendine olan özgüveni, sağlam toplumsal ilişkileri ve aslını reddetmemesiyle gerçekleşebilir. Türkiye, bu potansiyele, birikime ve kadrolara sahiptir.

Din Şûramızın bu düşüncelerle hayırlı ve verimli geçmesini diliyorum.

Buradaki tartışmaları ve tebliğlerin tümünü yakından takip edip, değerli bilim ve irfan adamlarımızın fikirlerinden istifade etmeye çalışacağız.

Hepinize en derin saygı ve sevgilerimi sunarım.

Ahmet Necdet SEZER
Cumhurbaşkanı

Sayın Konuklar,

Değerli Katılımcılar;

Diyanet İşleri Başkanlığınca düzenlenen Üçüncü Din Şûrasına katılmaktan duyduğum mutluluğu öncelikle belirtmek istiyor, sizleri saygıyla selâmlıyorum.

Din şûraları, Diyanet İşleri Başkanlığınca yerine getirilen hizmetlerin geliştirilmesi, yurttaşların beklentilerine yanıt oluşturan çağdaş düzeye taşınması, eğitim başta olmak üzere, ülkemizde ve yurtdışında verilen din hizmetleri konusunda karşılaşılan sorunların saptanması, yanlış bilgilenmelerin önlenmesi yönünden önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bu yönden, farklı inanç sahiplerini de bir araya getiren, bu kişilerin birbirlerini dinlemelerine, daha iyi anlamalarına kuşkusuz katkıda bulunan, yurtdışında yaşayan yurttaşlarımıza verilen din hizmeti ve eğitimi konularının ele alınıp değerlendirilebileceği bir ortam oluşturan Üçüncü Din Şûrası, gerek zamanlaması, gerek içeriği yönünden önemli bir toplantı niteliğini taşımaktadır.

Şûra'da elde edilecek sonuçların Diyanet İşleri Başkanlığının yurt dışına yönelik yeni hizmet politikalarının düşünce birliği içinde saptanmasına katkıda bulunacağına inanıyoruz.

Değerli Konuklar,

Tüm dinlerin ve insancıl yaklaşımı benimseyen düşünce sistemlerinin temelinde, insanın doğadaki en yüce varlık olduğu düşüncesi yatmaktadır. Gerek dinler, gerek insanı odak alan düşünce sistemleri, yeryüzünde bireyin iç huzurunu, insanlığın mutluluğunu ve esenliğini sağlamayı temel amaç olarak ortaya koymuşlardır. İslâmiyet ve diğer dinler, insanlığa kötülükten uzak, barış ve kardeşlik içinde insana yaraşır bir yaşam sürmesini öğütlemiş, buna yönelik uygulamalar öngörmüşlerdir.

Bugün uygarlık olarak adlandırdığımız geniş değerler bütünü, tüm insanlığın ulaştığı ortak düzeyi göstermektedir. Bu değerler, dinsel öğretilerin de yücelttiği uzun bir etkileşim sonucu olgunlaşmış ve belirli bir kültüre ya da ulusa maledilemeyecek evrensel kavramlardır. Bu kavramlarla birlikte, din de dahil olmak üze-

re, bilim, sanat, hukuk, siyaset ve yönetim alanlarında sahip olunan birikim ve deneyim, gelecekte de insanlığın uluslararası barış, istikrar ve gönence katkıda bulunmayı sürdürmesini sağlayacak maddî ve manevî temelleri oluşturmaktadır.

Dinlerin yaratmayı amaçladığı yüksek manevî iklimin temeli ve çerçevesi bu olmakla birlikte, insanlığın, ne yazık ki henüz bu noktadan çok uzakta bulunduğu üzüntülü bir gerçektir. Dünyanın birçok ülkesinde savaşlar ve çatışmalar sürmekte; haksız, hiçbir hukuksal gerekçeye dayanmayan güç gösterileri yaşanmakta, çok sayıda insan acı çekmekte, açlık ve yoksulluk tehdidi altında yaşamını sürdürmek zorunda kalmaktadır.

Dünyada evrensel barış ülküsünün gerçekleştirilebilmesini ve savaşların, soykırımların, şiddet içeren akımların yerini kardeşliğin, hoşgörünün ve uzlaşmanın almasının temel koşullarından biri de, dinlerin getirdiği iletilerin doğru anlaşılması ve dinlerarası diyalogun sürdürülmesidir.

Doğruların bilinmesi, insanların yanlışların egemenliğine son verecek gücü kendilerinde bulmalarının yolunu açacaktır. Türkiye bu yönden özel bir konumdadır. Anadolu toprakları farklı kültür ve dinsel inançlara sahip insanlara tarih boyunca kucak açmış ve bu insanları birbirleriyle kaynaştırmıştır. Farklı dinlerin gereklerinin yüzyıllardır özgürce yerine getirilebildiği Anadolu, uygarlıklararası uyum ve hoşgörünün yaşayan simgelerinden birini oluşturmaktadır.

Anadolu'nun özgürlük, sevgi ve hoşgörüye dayalı din felsefesi geleneği, yüzlerce yıllık bir kültürel süzülmüşlüğün ve bilgeliğin ürünüdür. Buna göre, ilkelliğin, bağnazlığın dinde yeri yoktur. İslâm dini, batıla değil, bilime inanılmasını, akıl ve mantıkla hareket edilmesini emretmiştir. Doğrulara akılla ulaşılmasını öngörmüştür. Akıl, insanı diğer canlılardan ayıran temel özellik, insanın sahip olduğu en önemli zenginliktir.

İslâmiyet, gelişmeyi, yardımlaşmayı, dayanışmayı, güzel ahlâkı, eşitliği, adaleti, kardeşliği, her şeyden önemlisi eğitimi ve çalışmayı ön planda tutmuştur. Dinsel gereklerin yerine getirilmesinde zorlamayı ve baskıyı yasaklamıştır.

İslâm dininin getirdiği yüce değerlerin hakkıyla özümsenmesi, bu dine inanan insanlar için de mutlu ve huzurlu bir yaşamın kapılarını açacaktır. Bu çerçevede, halklar arasında karşılıklı anlayış, diyalog ve işbirliği kapsamında din boyutunun günümüzde giderek daha fazla ele alınmaya başlanması sevindiricidir.

Kötülükten uzak, başkalarının haklarına saygı gösteren, toplumsal dayanışmayı özendiren, insana yaraşır bir yaşam sürdürülmesi, farklı dinlerin inananlarına aşılamak istediği ortak hedefler arasında yer almaktadır. Buna karşılık, din gerekçe gösterilerek halkları birbirinden soyutlayan, dışlayıcı eğilimler, ne yazık ki çatışmaları körüklemekle kalmamakta, toplumları karşılıklı katkılardan da

yoksun bırakmaktadır.

Değerli Konuklar,

Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk ilke ve devrimlerine dayanan, gücünü ulusundan alan laik, demokratik, sosyal bir hukuk devletidir. Cumhuriyetin temeli olan laiklik ilkesi ve gerçekleştirilen devrimler, devlet ve toplum yaşamında, eğitimde, hukuk sisteminde, yönetimde çağdaş kuralların egemen kılmasını sağlarken, din ve devlet işleri tümüyle birbirinden ayrılmış, birey ve devlet ilişkileri çağdaş bir anlayışla yeniden düzenlenmiştir.

Türkiye'deki laiklik uygulaması, Türkiye'ye yabancı kimi ögelerin hazırladığı birtakım raporlarla değil, ülkemizin tarihsel ve sosyal gelişmesinden çıkardığımız deneyimler ve Atatürk devrimlerinin parlak ışığıyla yönlendirilir.

Laiklik, bireylerin hiçbir baskı ve yönlendirme altında kalmadan inançlarını yaşamalarını, farklı inançlara saygı duymalarını ve toplumsal yaşamın uyum içerisinde sürdürülmesini olanaklı kılmıştır.

İnanç ve ibadet özgürlüğü, toplumsal barışın en önemli güvencesini oluşturur. Laiklik ise, dinin siyasallaşmasını engeller. Laiklik bir yaşam biçimidir. Bu nedenledir ki laiklik, bireyin içinde olması gereken bir kavramdır. Laik birey, dinsel inançlarıyla yurttaş olarak yaşamına ilişkin alanı birbirinden ayıran bireydir. Dinsel inanca ilişkin uygulamalar, kişinin iç dünyasındaki kutsal yerinde kalmalıdır. Yurttaş olarak yaşam ise, bireyin tüm dış dünyasıyla ilgilidir. Laik birey, dinsel inancının bu dünyayı etkilemesine izin vermez.

Hiç kuşkusuz, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel önceliklerinden biri, eğitimin laik niteliğinin sürdürülmesidir. Bu konu, ülkemiz ve devletimiz açısından yaşamsal önemdedir.

Bireyin her alanda bilmediğine yönelik duyduğu öğrenme gereksinimi, doğal olarak din açısından da geçerlidir. Bu çerçevede, laik ve demokratik ülkelerde her bireyin dinini öğrenme, dininin gereklerini yerine getirme hakkı vardır. Din ve ahlâk eğitim ve öğreniminin ilkeleri ise, Öğretim Birliği Yasası ve Anayasanın ilgili maddelerinde saptanmıştır. Daha önce bir konuşmamda da belirttiğim gibi, Anayasayı yorumlamaya tek yetkili makam olan Anayasa Mahkemesi'nin bu ilkeleri yorumlarken verdiği kararlar, tüm kişi ve kuruluşlar için bağlayıcı niteliğini sürdürmektedir.

İslâm dininin günümüze taşınan değerlerinin, konunun uzmanlarınca doğru biçimde öğretilmesi, geleceğimiz yönünden büyük önem taşımaktadır. Devletin temel yapısı gözönünde bulundurularak, din konusunda bireylere sağlıklı ve doğru bilgiler verilmesi, toplumun aydınlatılırken bunun bilimsel bilginin yadsındığı

bir niteliğe büründürülmeden yapılması, üzerinde önemle durulması gereken bir zorunluluktur.

Unutulmamalıdır ki, dinle ilgisi olmayan, dine zarar veren, din ilkeleriyle bağdaşmayan kimi anlayış, tavır ve yorumların önlenebilmesi, ancak aydınlanmayla, öğrenmeyle olanaklıdır. "Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür" kuşaklar, ancak böyle yetişir.

Bugün din eğitimi konusunda, özellikle yurt dışında sıkıntılar yaşandığı bilinen bir gerçektir. Diyanet İşleri Başkanlığının verdiği din hizmetleri yanında, kimi cemaatlerin de örgütlenerek yurttaşlarımıza kendi anlayış ve değerlendirmelerine uygun olarak din eğitimi verme girişiminde bulundukları görülmektedir. Bir kısım yurttaşlarımız, böylelikle küçük yaşlardan başlayarak zararlı akımların etkisinde kalabilmekte, dünyaya gerçekçi ve akılcı bakmak, olaylara ve gelişmelere bilimsel yaklaşmak yerine, kendine benimsetilen çağdışı yaklaşımlarla hareket etmeyi yeğlemektedir. Hep birlikte bu olumsuzlukların önüne geçmek durumundayız. Üçüncü Din Şûrasının bu kapsamda büyük bir rol üstleneceğine inanıyoruz.

Değerli Konuklar,

Bu fırsattan yararlanarak, bir konuya özellikle dikkatinizi çekmek istiyorum: Son dönemde ülkemiz içinde ve dışında meydana gelen kimi terör eylemlerinin meşru gösterilmesi amacıyla bu eylemlerin İslâmiyet ile ilişkilendirilmeye çalışılmasını üzüntüyle karşılıyoruz.

Din adına terör eylemi gerçekleştirdikleri savında bulunanların mantığını, İslâmiyetin temel ilkeleriyle, erdemleriyle bağdaştırmak olanaklı değildir. Masum insanlara yönelik terör ve şiddet eylemlerini gerçekleştirenler, kendi çıkar ve beklentilerini ön plana çıkarmakta, İslâmiyetin bir barış ve sevgi dini olduğunu gözardı etmektedirler.

Başta İslâm dini olmak üzere, hiçbir din tarafından kabul edilmeyen bu eylemler, dünya kamuoyunda İslâm dininin gerçek içeriğini gölgelemekte, bu insanlık dışı eylemlerin tüm Müslümanlara yüklетilmesi gibi son derece yanlış bir bakış açısını gündeme getirebilmektedir. Bu çerçevede, laiklik ilkesine tamamen aykırı olarak dini bir siyasal ideoloji olarak tanıtmak isteyen çevrelerin, terör eylemleriyle kendi dinlerinin adlarının zikredilmesine de zemin hazırladıkları yadsınamaz. Bu ise, aslında o dine mensup milyonlarca masum kişiye yapılabilecek en büyük haksızlık olmaktadır.

Öte yandan, Türkiye'de ve kimi zaman da yurt dışında din gerekçe gösterilerek başvurulan terör eylemlerine katılan kişiler arasında yurttaşlarımızın da yer aldığı, ne yazık ki görülmektedir. Sayıları az da olsa, aykırılık da oluştursa, bu insanlar bizim toplum ve eğitim sistemimizin ürettiği kişilerdir. Bu noktada, nerede

yanlış yaptığımızın eleştirel bir yaklaşımla sorgulanması, bizim yönümüzden hem halkımıza hem de gelecek kuşaklara karşı bir borç ve yükümlülüktür.

Şûra'nın bu konuları ele alması, sonuçlarında genel bir çağrıda bulunması içten beklentimizdir.

Nereden gelirse gelsin, kime yönelirse yönelsin ve gerekçesi ne olursa olsun terör, büyük bir insanlık suçudur, bağışlanamaz.

Uluslararası toplumun işbirliğini geliştirerek ve dayanışmayı güçlendirerek kararlılıkla bu tehdidin üstesinden gelebileceğine inanıyoruz. Yaşanan olumsuzluklardan gereken derslerin çıkarılması, insanlığı geçmişte düşülen hataların yinelenmesinden kurtaracak, evrensel barışa ulaşılmasında katkıda bulunacaktır.

Değerli Konuklar,

Dünya, günümüzde büyük bir dönüşüm sürecinden geçmekte, her alanda büyük ilerlemeler gerçekleştirilmektedir. Yaşanan gelişmeler insanlığın önüne yepyeni ufuklar açarken, kuşkusuz yeni koşulları, kimi sorunları da birlikte getirmektedir.

Demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, saydamlık, iyi yönetim, reform eğilimleri, hak ve özgürlükler alanının genişletilmesi, bölgesel ve küresel bütünleşme çabaları, iletişim teknolojisinin hızlı gelişimi ve bilgiye ulaşılabilir olması gibi olumlu sonuçlar, ülkelerin yeni yapılanmalarını gerçekleştirmelerini, yeni koşullara kendilerini uyarlamalarını zorunlu kılmıştır. Bu, yalnızca bizim için değil, diğer İslâm ülkeleri için de bir zorunluluktur.

Kendi değerlerimizi yitirmeden çağın gerisinde kalmamanın, hatta çağı yönlendirebilmenin yöntemlerini birlikte bulmamız gerektiği inancını taşıyoruz. Ciddî bir yenilenme ve reform süreciyle bunun gerçekleştirilebileceğini düşünüyoruz.

Boyutları farklı da olsa, rüzgârlarından etkilenmemek, değişimlerin dışında kalmak olanaksızdır.

İslâm dünyasının çıtasını, ancak bulunduğumuz konumu sorgulayarak, cesur kararlar alarak yükseltebiliriz.

Küresel barışa, özgürlüğe, eşitliğe, demokrasiye, istikrara, uyuma ve hoşgörüye yapacağımız yatırımlar, bugün karşılaşılan sıkıntıların aşılmasını sağlayacağı gibi, ülkemizin çağdaş dünyada saygın konuma ulaşmasının yolunu açacaktır.

Sözlerime son verirken, önemsediğimiz ve yararlı sonuçlar getireceğine inandığımız bu etkinliğin gerçekleştirilmesinde emeği geçenlere teşekkürlerimi sunuyorum.

Üçüncü Din Şûrası'nın başarılı geçmesi dileğiyle tüm katılımcılara esenlikler diliyorum.

I. GENEL OTURUM

◆

BAŞKANLIK DİVANININ SEÇİMİ

◆

ŞÛRA ÇALIŞMALARI HAKKINDA BİLGİ SUNULMASI

◆

DİVAN BAŞKANI
Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU
(Diyanet İşleri Başkanı)

◆

20 EYLÜL 2004

TAKDİM - Efendim, hoşgeldiniz.

Birinci Genel Oturumu açmak üzere, Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Sayın Ali Bardakoğlu'nu arz ediyorum; buyurun efendim.

Prof. Dr. Ali Bardakoğlu (Divan Başkanı) - Bismillahirrahmanirrahim.

Allah'a hamd, Resulüne salâtu selâm olsun.

Şûramızın saygıdeğer üyeleri, kıymetli davetliler;

Üçüncü Din Şûrasının toplumumuz, milletimiz ve insanlık âlemi için hayırlara vesile olmasını, İslâm'ın barış ve esenlik dolu müjdesini, mutluluğunu getirmesini Cenab-ı Mevlâ'dan niyaz ederim.

Açılış konuşmalarının uzaması sebebiyle oturumumuza biraz gecikmeli başladık. Şûramızın saygıdeğer üyelerine ayrı ayrı hoşgeldiniz der, bu aksamadan dolayı hoşgörülmemizi talep ederim.

Çalışma talimatımıza ve ilgili mevzuata göre, şimdi şûramızın genel divanını oluşturacağız. Daha sonra da şûramızın çalışkan Genel Sekreteri Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar Bey, bize şûra çalışmaları hakkında bilgi verecek. Ondan sonra yemek ve namaz için ara verilecek. Öğleden sonra şûramız üç ayrı salonda, üç ayrı konuda çalışmaya devam edecek.

Üç gün boyunca umarım ki siz kıymetli akademisyen, bilim adamı, din adamı, tecrübeli uzmanların katkıları ve görüşleriyle, önümüzü aydınlatacak çok güzel fikirler ve projeksiyonlar ortaya konacak.

Şûra genel divanının oluşması için sadece şûra üyelerimiz oy kullanma hakkına sahipler. Gerçi, bütün akademisyenlerin, din adamlarının, uzmanların gönlümüzde yerleri var, hepsi bizim nazarımızda eşit; ama, mevzuat gereği şûrada sadece üyeler oy kullanabiliyorlar. Genel divanı şimdi oluşturacağız, komisyonlar da kendi aralarında üç ayrı divan oluşturacaklar.

Şimdiden, toplantının ve komisyon çalışmalarının hayırlara vesile olmasını, Yüce Mevlâ'nın bizleri başarılı kılmasını niyaz ediyorum.

Şûra divanı için bir öneri varsa onu alalım...

-Buyurun...

"Şûra Başkanlık Divanına

Prof. Dr. İrfan Aycan (Din Öğretimi Genel Müdürü) ve Dr. Muzaffer Şahin (Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı)'i başkan yardımcılıklarına;

Prof. Dr. Hasan Kamil Yılmaz, Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal, Prof. Dr. Ömer Faruk Harman ve Doç. Dr. Ali Dere'yi de sekreterliklere teklif ediyoruz.

Prof. Dr. İbrahim Çalışkan, Doç. Dr. İsmail Karagöz, Yaşar İşcan, İsmail Öner ve diğer arkadaşlar..."

Divan Başkanı - Başka bir öneri var mı? Yok.

O zaman bu teklifi şûra üyelerimizin kıymetli oylarına sunuyorum...

–Buyurun Sayın Hocam.

Dr. Lütfi Doğan – Divan için önerilenlerin çoğunluğu Diyanet İşleri Başkanlığı'nda ve İlahiyat fakültelerinde henüz yeni arkadaşlarımız. Fakat bu, Üçüncü Din Şûrası. Diyanet İşleri Başkanlığı 80 yıllık bir kurum. Onun için, hiç olmazsa Başkanlığın geçmişini bilen eski bir kurul üyesi veya eski bir Diyanet İşleri Başkanı veyahut bir ilahiyat fakültesi bilgini bu Divanda yer almalı ki, bazı hususların evveli hakkında bilgi verebilsin, hazırlanacak rapora katkıda bulunabilsin.

Teşekkür ederim.

Divan Başkanı – Ben teşekkür ederim Sayın Bakanım. Zaten bu teklif edilen arkadaşlar da İlahiyat ve Diyanet camiamızın tanınan isimleri. Ama, önereceğiniz bir isim varsa onu da ekleyelim?..

Zaten bütün üyelerimiz burada bulunacaklar ve katkılarını alacağız.

Bu 6 arkadaşımızı Divana alalım...

Efendim, şimdi de III. Din Şûrası Genel Sekreteri Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar Bey, bize şûra çalışmaları hakkında aydınlatıcı, yönlendirici bilgi verecekler.

Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar (III. Din Şûrası Genel Sekreteri)– Sayın Başkanım, kıymetli misafirler; Üçüncü Din Şûramızın, yönetmeliğine göre akışını sağlamak amacıyla, prosedüre ilişkin birkaç hususu huzurlarınızda tekrar etmek istiyorum. Çünkü, bazılarınız daha önceki şûralara katıldığı için biliyor, ilk defa katılan misafir arkadaşlarımız ve hocalarımız için de bilgilendirmek olacak.

Zamanımızın darlığı nedeniyle sadece önemli hususlara vurgu yaparak konuşmamı çok kısa tutmak istiyorum.

Bunlardan birincisi, bildiğiniz gibi, şûramız basına kapalı çalışacak; ta ki beşinci güne kadar; beşinci günde basın bildirisi var.

Sayın Başkanımızın da ifade ettikleri gibi, oylamalara sadece üye hocalarımız katılacak. Yönetmeliğe göre davetliler ve temsilciler oylamaya katılmıyorlar.

Şûramız, üç komisyon halinde çalışacak. Bu gün yemekten sonra her komisyon üç ayrı salonda toplanacak. Komisyonlar, geçici komisyon başkanlarımızın başkanlığında ve teklifler doğrultusunda aslî komisyon başkanı, bir yardımcısı ve iki kâtibini oy çokluğuyla belirleyecek. Divanda bir başkan ve iki kâtibin bulunması uygun görüldü. Başkan yardımcısı, başkanın gerekli gördüğü hallerde Divanda onun yerine başkanlık yapacak.

Her komisyon için Başkanlık sunuş konuşmaları var; o sunuşu komisyon başkanımızın uygun gördüğü bir kâtibe okutacaklar ve böylece, program kitapçığında gördüğünüz şekilde, komisyonlarımız program çerçevesinde çalışmalarına başlayacaklar.

Yönetmeliğimize göre, davetlilerimizin, misafirlerimizin üç kategorisi var: Üyeler, temsilciler ve davetliler. Programda, oturumlarda tebliğciler sırasıyla -Oturum Başkanının uygun gördüğü şekliyle ve zamana da uyarak- konuşmalarını yapacak. Her oturumun

bir, iki veya üç tebliğcisi var; bunlar tebliğlerini sunacaklar. Her oturumun sonunda oturum müzakereleri olacak, bu müzakerelere o salonda olan bütün davetliler, temsilciler ve üyeler isterlerse katılabilecekler ve tebliğleri müzakere edebilecekler.

Dördüncü günde genel müzakere; yani komisyon kararlarının genel müzakeresi var. Her komisyonun iki kâtibi, bu tebliğler süresince -bugün ve yarın- not alacaklar. Her komisyonun aldığı bu notlar ve kararlar genel kurulda ayrı ayrı müzakere edilecek. Bu oylamada sadece, maalesef, biraz önce de söylediğim gibi, üye arkadaşlar oy kullanabilecek, diğer davetliler ve temsilciler müzakerelere katılacak, ancak oy kullanma hakları yoktur.

Beşinci gün, malumunuz, programda gördüğünüz şekliyle, basın bildirisi hazırlanacak ve bu müzakereler basına ve kamuoyuna bildirilecek şekilde maddeler halinde özetlenecek. Bu aşamada Şûramız basına açık olacaktır.

Eğer prosedüre ilişkin sorularınız olursa, ben ve diğer görevli arkadaşlara sorabilirsiniz; onları cevaplandırmaya çalışırız.

Hepinize ayrıca hoşgeldiniz diyorum. Saygı ve hürmetler ederim efendim.

Divan Başkanı- Mehmet Beye teşekkür ederiz.

Şûranın genel divan oluşumunu konu alan Birinci Genel Oturumu burada sona eriyor. Saat 15.00'te üç ayrı komisyonumuz kendi salonlarında çalışmalarına başlayacak. Zannedersem burası I. Komisyonun salonu. Üyelerimiz, davetlilerimiz, tebliğcilerimiz ve müzakerecilerimiz hangi komisyona ait olduklarını ellerindeki programdan rahatlıkla izleyebilirler. Çok hayatî gördükleri vakit diğer komisyonlardaki toplantılara da katılmaları bize katkı sağlar. Bu hususta çok katı/şeklî kurallarımız yok. Burada önemli olan, her fikrin, her düşüncenin özgür bir şekilde tartışılması ve bizim önümüzü aydınlatacak yararlı bilgiler haline dönüşmesidir.

Tekrar, hepinize ayrı ayrı saygılar ve başarı dileklerimi sunuyorum. Komisyonların başarılı şekilde çalışmasını ve milletimiz ve insanlık âlemi için hayırlar ve güzel bilgiler üretmesini temenni ediyorum.

Saygılarımızla efendim.

I. KOMİSYON

◆

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE DİNİN YERİ VE DİN HİZMETLERİ

◆

Komisyon Başkanı
Prof. Dr. İbrahim Kâfi DÖNMEZ
(Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi)

◆

Komisyon Başkan Yardımcısı
Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN
(Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi)

◆

Raportörler
Doç. Dr. Ahmet YAMAN
(Selçuk Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi)
Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ
(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

◆

20 - 22 EYLÜL 2004

I. KOMİSYON MÜZAKERECİLERİ (Katkıda Bulunanlar)

İsmail ÖNER
Dr. Ahmet BALTACI
Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN
Yusuf ALTAŞ
Mehmet Zeki KARAKAYA
Süleyman DUMAN
Hasan DEMİRBAĞ
Mehmet BEKAROĞLU
Prof. Dr. Mustafa UZUNPOSTALCI
Dr. Kerim BULADI
Prof. Dr. Halis ALBAYRAK
Prof. Dr. Mevlüt ÖZLER
Doç. Dr. Ahmet YAMAN
Prof. Dr. İbrahim Kâfi DÖNMEZ
Doç. Dr. Fazlı ARABACI
Turgay AVİS
Prof. Dr. Hamza AKTAN
Prof. Dr. Kemal SANDIKÇI
Abdurrahman KAHYAOĞLU
M. Emin BAYAR
Recep YILDIRIM
Dr. Muhlis AKAR
Nevzat Sabri AKIN

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE DİNİN YERİ VE DİN HİZMETLERİ KONUSUNDA **DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ GÖRÜŞÜ**

İnsanlık tarihi boyunca din, toplumsal hayatın vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur. Bu gerçek, günümüzde de açık bir şekilde görülmektedir. Din ve dinî kurumların, kişisel ve toplumsal hayat üzerinde olumlu etkileri ve katkıları olagelmiştir. Doğruluk, adalet, dayanışma, sevgi, hoşgörü gibi her türlü insanî fazilet vicdanlara yerleşmiş, insanın iç alemine nüfuz edecek bir şekilde davranışlara da yansıması sağlanmıştır.

Dinin ehliyetsiz kişilere bırakıldığı; dinî eğitim ve öğretime itina gösterilmediği; dinî kurumlara gereken önemin verilmediği toplumlarda huzursuzluklar baş göstermektedir. Din adına yapılan yanlışlıkların doğru olarak kabullenilmesi ise önüne geçilmesi zor olan birtakım olumsuzlukları beraberinde getirmiştir. Dinler tarihinde bu hususta birçok örnek bulunmaktadır. Böylece din hizmetleri ve din görevlilerinin önemi ve dinî bilgilerin insanlara doğru olarak ulaştırılması, Müslümanların inançlarını yaşamaları ve önündeki engellerin kaldırılması gibi hususlar üzerinde yeterince durulmasının zorunlu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Din, insanla birlikte devamlı var olan ve var olacak olan bir olgu olduğuna göre, temel mesele, bu kurumun kişisel ve toplumsal hayata olumlu ve anlamlı katkılar sağlayacağı konumunu korumaktadır. Bunun yolu, bütün imkân ve vasıtaları kullanarak, dinin doğru ve sağlıklı bir şekilde öğretilmesidir.

İlgili yasada "İslâm dininin inançları, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek ve din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek" şeklinde belirtilen görevleri yerine getirmek için Başkanlığımız yurtiçinde ve yurtdışında hizmet vermektedir.

Avrupa Birliği sürecinde hedefimiz, önce dinî yönden toplumumuzun beklentilerine cevap verebilecek dinî hizmet ve faaliyetleri tespit etmek, ikinci olarak da din hizmetlerini daha ileri götürmektir. Din hizmetlerini yeni yaklaşım ve yöntemlerle paylaşıma açarak "ortak kültüre" de önemli katkılarda bulunmak bugünün ihtiyacı haline gelmiştir. Bu ihtiyacın karşılanması, hem küreselleşme, hem de Avrupa Birliği süreçleri açısından din hizmetlerinde bir kazanım olacaktır.

Başkanlığımız, bu görevini, bugüne kadar geleneksel yaklaşım ve bilinen yöntemlerle yerine getirmeye çalışmaktadır. Bu yöntem ve yaklaşımları güncelleştirerek, yeni yöntem ve yaklaşımlardan da faydalanmak suretiyle, İslâm'ın özellik ve güzelliklerinin ön plana çıkartılarak bütün insanlığa sunulması, İslâm nimetinin insanlığın istifadesine hazır hale getirilmesi yönünde gerekli adımların atılmasına ihtiyaç vardır.

Adı ne olursa olsun, değişik bir çağda ve yeni bir dünyada yaşadığımızı her an hissediyoruz. Her gün, her alanda gelişim, değişim ve iyileşmeye şahit oluyoruz. Dünyada-

ki başarıların, bu oluşumlarla birlikte yetişmiş insan ve ona imkan sağlayan sisteme endeksli olduğunu görüyoruz.

Din hizmetlerinde kaliteyi yakalamak; etkili ve verimli hizmet yürütmek hususunda mevcut problemlerin geniş çaplı fikir alış-verişinde bulunmak suretiyle çözüleceğine inanıyoruz. Bu bağlamda, yurt dışında yürütülen din hizmetlerinin daha sağlıklı ve verimli bir hale getirilebilmesi için, bölge ve ülkelerden kaynaklanan bazı sorunlar bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı şunlardır:

Namaz Vakitleri Sorunu: 45. derece kuzey enlemi dışında kalan bölgelerde, yatsı ve imsak vakitlerinin belirlenmesinde birtakım farklı uygulamalar vardır. Diyanet İşleri Başkanlığının da içinde bulunduğu 22 – 24 Haziran 1980 tarihinde Brüksel'de düzenlenen konferansta alınan kararlarla da, bu hususta birlik sağlanamamış olup, halen farklı uygulamalar devam etmektedir. Aynı bölgelerde yaşayan Müslümanlar, doğal olarak birbirinden farklı birtakım uygulamalardan rahatsız olmaktadır. Başkanlığımız, bu konunun bir defa daha ele alınmasında fayda görmektedir.

İstihdam Sorunu: Din görevlisi istihdamı, en büyük sorunlardan birisidir. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın tamamının din hizmeti ihtiyacının devamlı Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından resmî görevli gönderilmesi suretiyle karşılanması, gerek yetişmiş eleman ve gerekse maddi açıdan büyük külfet gerektireceği için mümkün görülmemektedir.

Yurt dışındaki din hizmetleri, vatandaşlarımızın organize olması sürecine göre şekillenmiş olduğundan, daha önce organize olmuş olup da cemaati az olan yerlere görevli verilmiş, sonradan organize olan daha kalabalık yerlere görevli verilememiştir. Böylece din hizmetleri sunarken, bir dengesizlik söz konusu olmuştur. Bu durum ise, hem cemaati rahatsız etmekte hem de din hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına engel olmaktadır.

Temsil Edilme Sorunu: Yurt dışında kurulmuş olan DİTİB, ATİB ve Vakıflar gibi sivil toplum kuruluşları, bulundukları ülkelerdeki dini kuruluşların yapısı ve işleyişini incelemeleri ve kendilerini de benzer şekilde yapılandırmaları, "Temsilci Kuruluş" hakkını elde etmeleri için de ilgili makamlar nezdinde girişimde bulunmaları gerekmektedir.

Diğer Sorunlar:

a) Kurban bayramlarında çok sayıda kişinin aynı zamanda kurban kesmesi ve kurbanlarını kendileri kesmek istemelerinden kaynaklanan sorunlar bulunmaktadır. Bundan dolayı bazı rahatsızlıklar meydana gelmektedir.

b) Yurt dışında vefat eden vatandaşlarımızın, cenazelerini bulundukları ülkede defnetmek istemeleri halinde, bazı güçlüklerle karşılaşmaktadırlar.

c) Cami ve minare yapımında, camiler bünyesinde kreş, ana okulu, huzurevi, sağlık ocağı gibi sosyal tesislerin açılmasında bürokratik engellerle karşılaşılmaktadır. Ayrıca, serbestçe Ezan okunamamaktadır.

d) Din görevlilerimizin hastane ve hapishane ziyaretlerinin kolaylaştırılması sağlanmalıdır.

Bu ve benzeri konularda, hizmetlerimize ışık tutacak görüş ve düşüncelerinizi bekler ve çalışmalarınızda başarılar dileriz.

I. OTURUM

(20 Eylül 2004)

◆

BİRİNCİ TEBLİĞ

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE DİNİN KONUMU

◆

Dr. Ahmet ÜNALAN*

Sayın Başkan, değerli katılımcılar,

Öncelikle Avrupa'da din hizmetleri konulu toplantınızda "AB Sürecinde Dinin Konumu" başlıklı tebliğle katkı sağlayabilmekten dolayı teşekkür ederim.

Toplantımızın konusu ve zamanlaması ilginç; zira, Türkiye-AB ilişkileri açısından bir dönüm noktası sayılabilecek bir sürecin sonunda veya başlangıcı arifesindeyiz. Büyük ihtimalle önümüzdeki haftalarda Avrupa Komisyonu AB'ye Türkiye'nin katılım müzakerelerine başlaması yönünde tavsiyesini bildirecek.

Konu ve zamanlama ilginç ve bir o kadar gerekli; çünkü AB–Türkiye eksenli tartışmalar bugün özellikle konu aldığım Federal Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde din eksenli yürütüldü, yürütülüyor.

Avrupa Birliği birlik olma sürecinde kimliğini şekillendirmekte ve İslâmî kimlikli bir Türkiye'yi bu birliğe dahil etme uğraşında.

Gerek Türkiye'nin üyeliğine karşı olanlar, gerekse Türkiye'nin üyelik taraftarları konumlarını bu iç ve dış dinamikten dolayı gerekçelendirmekte oldukça zorlanmaktalar.

Helsinki zirvesinden sonra artarak devam sorular Avrupa entelijanyasını, siyasetini ve kamuoyunu meşgul etti; etmeye de devam ediyor. Sadece bugün Avrupa basınında Türkiye ile ilgili çıkan haberlere bakmanız bunu görmeniz için yeterli olacaktır.

Konumuz "Avrupa'da ve Türkiye'de dinin konumu" olduğu için Avrupa Birliği sürecini din eksenli ve dinin konumu ve örgütlenmesi eksenli değerlendirmeye çalışalım.

Bu bakımdan konu açık bir soruya işaret ediyor: Türkiye, İslâmî kültürel kimliği ile Avrupa Birliği içinde yeri olabilir mi? Bize göre sanırım bunun yanıtı net.

Bundan daha da öte, mevcut laik yapısıyla, Türkiye AB içindeki rolü, yeri, konumu ne olur? Avrupa Birliği süreci içinde dinin konumu genel olarak nedir veya ne olacak? Bir

* Almanya

de büyük Avrupa çatısı altında İslâm unsurunu nasıl ele alabiliriz sorununun tartışılması. Kiliselerin konumu ve hizmetiyle, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Avrupa'da din hizmetleri, hem Avrupa'da hem de Türkiye'de tartışılmaya başlandı ve artı-eksi gerekçelerle konu enine boyuna irdeleniyor, tartışılmaya devam ediyor.

Biz de bugün kendi açımızdan bu süreci irdelerken tebliğimi şu şekilde çerçevelendirmek istiyorum:

1. Öncelikle Avrupa Birliği ülkelerinde ortak bir din tanımı olup olmadığını sorup, ortak din politikalarının, ortak dinî örgütlenmelerinin olup olmadığını sorgulayacağım.

2. Bununla birlikte bu yapının AB genişleme ve oluşum sürecinde Türkiye'nin konumunu ve Türkiye'deki dinin konumunun Avrupa Birliği'ne ne derecede etki edeceği ve kendisinin de ne kadar etkilenebileceğini tartışmaya açmak istiyorum.

3. Türkiye'nin veya Diyanet İşleri Başkanlığı'nın AB ülkelerinde mevcut pratiklerinden/din hizmetlerinden ve burada doğan aksaklıkları veya başarıları betimleyerek sunumuma son vereceğim.

Ortak Din Tanım

Öncelikle Avrupa Birliği ülkelerini dinin konumu çerçevesinde ele almamız gerekiyor. Acaba AB ülkelerinin ortak bir din tanımı, ortak bir laiklik tanımı, ortak dini örgütlenme gelenekleri var mı?

Benim iddiam, Avrupa Birliği içinde ortak bir din tanımı olmadığı doğrultusunda...

Evet, Avrupa Birliği içinde benzer tecrübeler ve yapılanmalar var; fakat, yapı itibariyle birbirinden farklı dini örgütlenmeler ve uygulamaları vardır. Bu ülkelerin laikilik tanımlamaları ve uygulamaları farklı, bu doğrultuda da dinlerin konumları farklıdır.

Bu hususta Avrupa Birliği'nin öncü ülkeleri sayılabilecek Almanya, Fransa ve İngiltere'ye bakmamız yeterli olacak. Hatta AB'ye yeni katılan Polonya'nın katolizisimle yakın irtibatını izlemek gerekecek.

İngiltere, anglosakson seküler geleneğini uygulayan bir ülke; yani devlet ve kiliseler birbirinin alanlarına kesinlikle müdahale etmediği bir sistemi yaşatıyor. Birbirinden özerk alanlar inşa edilmiş. Klasik anglosakson liberal gelenekte olduğu gibi bireyin ve topluluğun din özgürlüğü devlete karşı korunduğu gibi, devlet aygıtının da seküler kalması ve işlemesi sağlanmış. Kiliseler özel olmakla birlikte, birçok alanda etkin oldukları ortada....

Fransa'da ise bizdeki laiklik tanımına ve uygulamalarına yakın bir laiklik tanımı var. Dinin ve dinî kurumların alanlarının din işleri ile sınırlandırıldığı, dinî hayatın kamusal alandan mümkün mertebe dışlandığı ve dinin ancak özel alanda yer bulduğu bir laiklik ve din politikaları uygulamalarına Fransa'da rastlıyoruz.

Almanya'da ise gecikmiş uluslaşma, gecikmiş demokrasi, bir de yakın tarihin tecrübesi ve bu ülkeye özgü iki mezhepli, iki kilise egemenliğinde bir imtiyazlı kilise-devlet ortaklığına tanık oluyoruz.

Bu ülkelerin her birinde çeşitli ülkelerden Müslümanlar yerleşmiştir. İngiltere Hind - Pakistan kökenli bir İslâmı, Fransa Mağrip ülkelerinden gelen Arapların şekillendirdiği bir

İslâmi pratiği ve nihayet Almanya'da Türklerin çoğunlukla olduğu bir din ve İslâm geleneğini devlet ve toplum yapısına entegre edilmeye çalışılıyor. Yani mikro bazda bu süreçler devam ederken (farklı laiklik yapıları içinde farklı İslâmî geleneklerden gelen toplulukları entegre etme uğraşı), Avrupa'da makro bazda bir diğer entegrasyon da -pek gündeme gelmese de- devam ediyor.

Protestan ve Katolik kiliselerinin çoğunlukta olduğu veya egemenliğinde olduğu bir Avrupa Birliği Yunanistan'dan sonra Bulgaristan ve Romanya'yı dahil etmek suretiyle Ortodoks hıristiyanlıkla da tarihsel çekişmelere rağmen entegrasyonunu sağlıyor. Yani Avrupa Birliği ülkeleri kendi içlerinde standart bir din politikası uygulamadıkları gibi, devam eden genişleme ve oluşum sürecinde adeta bir dünya görüşleri ve dinler mozaiğini birarada yaşatmanın zorluğunu yaşıyor.

Söylediğim gibi, çok kültürlü, çok dinli, çok dünya görüşlü bir Avrupa'da bir dinler-mezhepler buluşması yaşanıyor; ama, aynı zamanda farklı uygulamalar içinde yine farklı gelenekler içinden gelen bir İslâm entegre edilmeye çalışılıyor.

Bu süreç henüz tamamlanmamışken Avrupa Birliği içinde gerek Müslüman göçmen nufusla, gerekse Türkiye'nin olası katılımıyla bir dördüncü büyük dinî grubu dahil etme aşamasında...

Bu süreçte ise sadece dinî farklılıklar nedeniyle değil, aynı zamanda dinî örgütleme gelenekleriyle ve dinin konumu konusuyla da ciddi farklılıklara işaret ediyor.

Biraz evvel Avurpa Birliği ülkelerinin ortak standart bir din politikası uygulamadıklarını söylemekle birlikte, ortak hassasiyetlerin, ortak geleneklerin olduğunu vurgulamıştım. Bunların başından devlet–kilise ayrışması ve seküler siyasal ve hukuki alanın oluşu olduğu gibi, Avrupa Birliği ükelerinde genelde kiliselerin de etkin bir yerinin var olmasını sayabiliriz.

Almanya örneğini biraz daha ayrıntılı bir şekilde inceleyecek olursak şu tepitleri yapmak durumunda kalırız:

Almanya'da kilise ile devlet birbirlerinin alanlarına müdahale etmemekle birlikte, bir ortaklık içindedirler. Sözgelimi devlet kilise için "Kirchensteuer" adı altında vergi toplamaktadır ve kilise devletin adına topladığı vergilerle başta din hizmetleri, hayır hizmetleri, sağlık, eğitim ve hatta bankaclık hizmetleri gibi alanlarda faaliyet göstermektedir. Yani, devlet ile kilise arasında devlet hukuku ve yetki hususunda kesin bir ayrışma varken, hizmetler konusunda geleneksel bir iş paylaşımı vardır. Bu bakımdan konumu itibariyle kiliselerin ağırlığı fazladır. Böylelikle Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde ilk bakışta çelişkili gibi gözüken, fakat özünde bu geleneği yansıtan bir olgu göze çarpmaktadır.

Almanya'da toplum genelde sekülerleşmiştir, dünyevileşmiştir. Özellikle büyük şehirlerde kiliseler giderek üye kaybetmekte ve Hıristiyanlık sosyo-kültürel olarak önemini yitirmektedir. Oysa kiliselerin özellikle eğitim ve sağlık alanlarında, bilimsel literatürde etkin bir şekilde var olmasından dolayı toplumun dünyaya bakış açısı son derece kilisevidir.

Bu bakımdan Türkiye'nin AB'nin içinde yer alıp almaması konusunda bir ateist Alman da kiliseden çok farklı düşünmeyebiliyor; yani tekrarlayacak olursak, giderek bireyselleşen Avurpa'da dinin konumu azalmakla birlikte, kiliselerin kurumsal önemi, rolü, görevi, konumunu korumakla birlikte toplumu yönlendirici olabiliyorlar.

Oysa Türkiye'de dinin konumu ve din hizmetleri farklı bir boyutta ele alınmak ve anlaşılmak durumda...

Türkiye'de Dinin Konumu

Tarihsel olarak mezhepsel çatışmalardan doğan bir seküler anlayışımız olmadığı gibi, kilise-devlet çatışmasından doğan bir laiklik anlayışımız da yoktur.

Türkiye'de laiklik çağdaşlaşma sürecinde uygulanan ve kendi koşulları içinde değerlendirilmesi gereken bir süreçtir.

Avrupa ile Türkiye, Hıristiyanlık ile Müslümanlık arasındaki örgütlenme noktasındaki en büyük fark Hıristiyanlığın klerikal yapısı ve kilise kurumuyla devlete rağmen oluşması, İslâmın ise devletle birlikte var olması olgusudur. Bu gelenekten doğan dinî örgütlenme pratikleri ve dolayısıyla dinin konumu doğal olarak farklılıklar göstermektedir.

Avrupa'da –örneğimizde Almanya'da- adeta iki farklı, fakat birbirine simetrik alanda devlet ve kilise var olmaktadır. Türkiye'de ise din, kamu hizmeti doğrultusunda ve din hizmetleri ile sınırlandırılmış bir şekilde uygulanmaktadır.

Türkiye'de din hizmetleri ayrıca 21. yüzyılın getirmiş olduğu sorunsallar, globalleşme, kentleşme, bireyselleşme ve liberalleşme ekseninde kendi konumunu şekillendirirken, bunlarla yüzleşirken, Türkiye'nin geleneği ve yakın tarihiyle alakalı iki olguyu da beraberinde dahil etmektedir.

1. Dinin kontrolü,

2. Dinin tanımlanması.

Burada tabii Avrupalının gözünde anlaşılması zor bir durum var: Türkiye'de, bir yandan din, devlet eliyle örgütleniyor, -bu, Avrupa'da birbirinden özerk alanlarda işpaylaşımı şeklinde gelişiyor- bir yandan da din yine devlet eliyle tanımlanıyor. Devlet bir yandan dini, kimliğin bir unsuru olarak kullanıyor ve topluma bu yönde öğretide bulunuyor, öte yandan ise bilimsel – rasyonel düşünceyi topluma hakim kılmaya çalışıyor. Türk usulü laiklik Avrupalı'nın gözünde bu çelişkiyi başından beri içinde barındırıyor.

Nedir bu iki amaçlı lakiliğin temel ayakları?

Hukuk laikleştiriliyor, tamamen dinden arındırılıyor ve Diyanet İşleri Başkanlığı ile dinin kontrol etmesi ve devletin amaçlarıyla çelişmeyen bir İslâm yorumunu ve düzeyini hakim kılması sağlanıyor.

Görüldüğü üzere, Türkiye'nin yapısı kendi içindeki güçlüklere rağmen bence kimi Avrupa ülkelerinden daha laiktir. Bunu gerek Diyanet İşleri Başkanlığı bir devlet kuruluşu olmasına rağmen devlet ve örgütlenme düzeyinde, gerekse toplum düzeyinde iddia etmemiz mümkün olduğunu söyleyebilirim. Zira Almanya örneğinde ifade ettiğimiz gibi, di-

nin konumu zayıflamasına rağmen, siyasal, toplumsal, hatta ekonomik bir aktör olarak kilise kurumu ağırlığını ve konumunu koruyor. Dinî pratikleri itibariyle canlı olan Türkiye'de ise dinin din hizmetleri dışında toplumu yönlendirme şansı yok; yani toplum hayatı, toplumda egemen bakış açısı daha seküler.

Türkiye'de din hizmetleri devletin tekelinde ve kontrolünde ve aynı zamanda devlete karşıt veya özerk olmayan bir yapı içinde.

AB Sürecinde Laiklik Konusunda Türkiye-AB Etkileşimi

Peki bu yapı AB süreci içinde ne olacak? Avrupa Birliğine ve Avrupa Birliğinde din-devlet ilişkilerine yeni bir yorum getirilmesi konusunda Türkiye'nin pratik katkısı ne olabilir? Veya Türkiye hangi düzeyde Avrupa'daki kilise yapısından etkilenecektir?

Bunun Avrupa'da din hizmetleri hususundaki yansılmalarına bakacak olursak şunları tespit etmemiz mümkün olacak:

1. Türkiye'de dinin konumu Avrupa Birliği ülkelerinden daha sınırlıdır.

2. Bu yapısıyla Türkiye Avrupa'nın laikleşmesine katkı sağlayacağı ve kiliselerin konumunun yeniden tartışılacağı bir ortamı din pratikleri ve hizmetleriyle açacağı kesin gibidir. Yani biraz da iddialı bir savla, Türkiye yapısıyla Avrupa'da laikliğin konumunu ve yapısını yeniden güçlendirecektir. Avrupa kimliğini, özellikle seküler–pozitif kimliğini Türkiye'yi dahil etmekle ispatlıyacak ve aynı zamanda pratiklerini yeniden yorumlayacaktır. Bununla birlikte Türkiye'nin de liberalleşen, demokratikleşen düzlem içinde din hizmetleri noktasında çelişkili olan ve tartışılan konulara cevap vermek zorundadır.

Bunların başında Alevilerin Diyanet içindeki yeri ve Diyanet'in özerkliği, hatta topluma ve cemaatlere devri mutlaka tartışılacaktır. Zira, Avrupa sürecinde devletin dine, din tanımına, bireyin din uygulamalarına ve tanımlamalarına devlet olanaklarıyla müdahale edip edemeyeceği hiç kuşkusuz tartışılacaktır.

Bugüne kadar bu yapının Avrupa Birliği tarafından güçlükle algılanması ve pek itiraz edilmemesi, henüz Türkiye'in iç dinamiklerinde bir alternatifin oluşmuş olmaması ve belki de hiçbir zaman oluşmayağı olgusu ve henüz Avrupa'nın ortak bir din politikasının olmamasından ve Türkiye'ye bu hususta bir formül sunamamasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

DİTİB / Avrupa Birliğinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Din Hizmetleri

Gelelim biraz evvel tarif etmeye, betimlemeye çalıştığımız Türkiye'deki din hizmetlerinin Avrupa'ya yansımasına...

Bir bakıma Türkiye için Avrupa'daki dinî örgütlenmemiz bir kartvizittir. Oysa Türkiye'nin Avrupa'ya ihraç ettiği İslâm, üzülerek ve affınıza sığınarak söylüyorum, bir "lumpen İslâm"dır; çok nitelikli bir din uygulaması değildir. Bunu İslâmı yaşayış tarzından tutun da, entellektüel potansiyele, örgütlenmeye, mimariye kadar her alanda görmek ve tartışmak mümkün...

Avrupa'da ve özellikle Almanya'da İslâm ve Türkler kendi içine kapanmış bir getto

anlayışını sergilemektedir. İlk kez azınlık konumunda olmak, yeterince enetellektüel donanımın olmaması, insanlarımızı böyle bir sürece sürüklemiştir. Oysa dediğim gibi Türkiye'nin kartviziti bir anlamda da Avrupa'daki dinî örgütlenmedir.

Türkiye açısından çok parlak bir kartvizit Avrupa'da var olmamaktır. Yani Türkiye Türkiye'de yaşanan, tartışılan İslâm'ı Avrupa'ya yansıtamamaktadır. Orada İslâm azınlık olmanın getirdiği içine kapanma refleksiyle de son derece kısıtlı ve karmaşık bir yapılanma içinde Avrupa'nın ve Avrupalının gözüne çarpmaktadır.

Konumunu ve hizmet alanlarını biraz evvel zikrettiğim kiliselere paralel olarak düşündüğümüzde, Almanya'da Müslümanların en büyük örgütü olan DİTİB, henüz yeterince karşılık verememektedir. Almanya'da ve Avrupa'da din işlerinden beklenen hizmet ve yorum alanını Türkiye'den taşıdığı hizmet anlayışı nedeniyle dolduramamaktadır.

Peki ne yapılmalıdır?

Bir defa şu kesinlikle sorulmalıdır: Türkiye'nin yapısına özgü bir din örgütlenmesini Avrupa'ya taşıyabilir miyiz? Taşırsak, Avrupa'nın din örgütlenmesi ile konumumuz ne olur?

Benim bu konuda kanaatim açık: Avrupa Türkiye'den etkilenecektir. Avrupa'da "laicité" anlayışının egemen olması olasıdır; çok dinli ve çok dünya görüşlü bir Avrupa'da devletin kiliselere imtiyazları tartışılır hale gelecektir. Fakat Türkiye'nin de din hizmetleri noktasındaki anlayış ve uygulamaları bir değişim gösterecektir.

Peki Avrupa'daki durumumuz nedir ve konumuzun ana unsuru olduğu üzere Diyanet İşleri Başkanlığının/DİTİB'in hizmetlerinin insanlarımıza ve Türkiye'ye, AB'ye yaraması açısından ne olmalıdır?

Bu konuda DİTİB'e ve örgüt yapısına yönelik öneriler sunmamız gerekiyor.

Artık Almanya'da sadece cami yapımına öncülük etmek, mescitlerde din görevlilerini görevlendirmek ve kendini sadece bu alanla sınırlamak yeterli olmuyor. Almanya'da Müslümanlardan artık içinde yaşadıkları devletle ilgili, demokrasiyle ilgili vs. konulara yönelik sorular sorulmakta ve bunlara yönelik bağlayıcı cevaplar aranmaktadır.

Müslümanların Almanya/Avrupa içinde yaşamak hususunda tezleri nelerdir, eğitim anlayışları, insana bakış açıları nedir, beklentileri nedir, vs.

DİTİB, 20 yıllık geçmişinde öncelikle Almanya'daki Türklerin dinî ve sosyal altyapısını sağlamıştır (artık Türklerin yaşadığı her il ve ilçede bir DİTİB derneği vardır); fakat bu, günümüzde yetmemektedir. Günümüzün sorunlarına ve beklentilerine akademik düzeyde cevap verebilecek bir yapılanmaya ihtiyaç vardır. Aksi takdirde Almanya'da İslâm konusu radikal çevrelerin, tarikatların ve siyasi yapılanmaların elinde kalacaktır. Zira kamuoyunu etkileyen kurumlar şu anda bunlardır.

DİTİB, kendi İslâm anlayışını ve yapısını kamuoyunda akademik düzeyde sunamamaktadır. Bu bakımdan bilimsel altyapının gelişmesi, araştırmaların ve tezlerin dillendirileceği bir akademiye ihtiyaç vardır.

DİTİB, Alman kamuoyunda içine kapalı ve Türkiye tarafından birebir yönlendirilen bir örgüt olarak algılanmaktadır. Din işlerinden ziyade siyasi işlerle meşguliyeti sorgulanmaktadır. DİTİB'le alakalı tezler farklı platformlarda dile getirilmektedir.

Oysa DİTİB'in;

a) Kendini İslâm konusunda fikir önderlerine (kiliseler, siyasiler, bürokratlar, bilim adamları, basın) birebir tanıtması,

b) Konu uzmanlarının görüşlerini alması,

c) Fikir önderlerinin konumları ve etkilerini değerlendirmesi gerekmektedir.

DİTİB'inin içinde bilim adamlarının, siyasetçilerin, bürokratların, kilise yetkililerin bulunduğu bir danışma kuruluna mutlaka ihtiyacı vardır.

Kiliselerin başta din hizmetleri, hayır hizmetleri, sağlık, eğitim ve hatta bankacılık hizmetleri gibi alanlarda faaliyet sürdürmektedir. Kiliseler devlet televizyonları ve diğer yayın organlarının danışma kurulunda yer almaktadır. Çeşitli imtiyazlardan yararlanmakta, insanların sosyal alanda birçok ihtiyacını devlet desteğiyle karşılamaktadır.

DİTİB ve Diyanet İşleri Başkanlığı geleneğinde/yapısında olmamasına rağmen kendini ister istemez bu kulvarda bulacaktır ve başarısı hem tabanı hem de Alman/Avrupa kamuoyu tarafından bunlarla ölçülecektir.

Ataşelerin ve Din Görevlilerin Konumu ve Eğitimi

Alman kamuoyunda DİTİB/Türkiye merkezli ve kimi hususlarda Almanya'nın genel çıkarlarına aykırı hareket eden bir kurum gibi algılanmaktadır. Orta ve uzun vadede Türkiye'den gönderilen din görevlilerinin alınmaması ise açıkca belirtilen hedeflerin başında gelmektedir. Bu algılamanın değişmesi ve DİTİB'nin bu yaptırımlara karşı hazırlıklı olması gerekmektedir. Türkiye'de Goethe Enstitüsü ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Almanya'da eğitim yapacak din görevlilerine yönelik Almanca eğitim vermesi iyi bir başlangıçtır; fakat, orta ve uzun vadede yetersiz kalabilir. Yapılması gereken Almanya'da din görevlilerinin yetişebileceği bir kurumun hazırlanmasıdır. Frankfurt Goethe Üniversitesiyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din eğitmenleri yetiştirme projesi bu konuda örnek bir başlangıçtır; zira insanımızın Avrupa'da dinî terminolojisi burada gelişecektir.

DİTİB'nin mutlaka Almanca bilen din görevlilerine ihtiyacı vardır. Orta ve uzun vadede pedagojik formasyonu olan din görevlileri okullarda Almanca din eğitimi de verecektir. O bakımdan Türkçe ve Almanca din eğitimi veren fakültelerin kurulması ve Türkiye'den bu konuda bilgi ve tecrübe transfer edilmesi gerekmektedir.

Almanca sorunu bilhassa temsili görevi olan yönetici kadrolarda/ataşelerde hissedilmektedir. Bu sorun da yine Almanca kursları ve yukarıda aktarılan Almanya'da din görevlisi yetiştiren DİTİB kontrollü kurumlarla önlenebilir. Hollanda örneğinde olduğu gibi, Türkiye'den din görevlisi ihtiyacının tartışılmaya açıldığı ve hatta önlendiği günlere Diyanet İşleri Başkanlığı hazır olmalıdır.

Dinî Yorum-Temsil-Şûra

DİTİB, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bünyesinde bulunan din işleri şurasına benzer bir yapıyı Almanya'da oluşturmak durumundadır. Almanya'da İslâm'la ilgili sorunlara yönelik cevaplar ve açılımlar bu çerçevede ehliyetli bir şekilde cevaplandırılmalıdır. Resmen tanınmış dini cemaatlerden böyle bir referans beklenmektedir. Türkiye'den gelecek olan bilimadamları–din bilginleri tarafından oluşacak ve DİTİB bünyesinde Almanya'da her üç ayda bir toplanacak bir Din Şurası sürekli olarak çalışmalı ve Almanya'da İslâm hususundaki sorulara ve sorunlara cevap vermelidir.

Din Dersi

Almanya'da din dersi eyaletler düzeyinde devletin ve dinî cemaatlerin işbirliği ile oluşup, Almanca olarak verilmektedir. DİTİB bu çerçevede eyaletlere din dersi hususunda muhatap olma iddiasında olmalı ve buna yönelik hazırlık yapmalıdır. Bu konuda da kendini sadece din hizmetleriyle sınırlamak yetmemektedir. Devlet tarafından resmen tanınmış dinî cemaatten, okullarda din eğitimi verilmesi için altyapı ve onay beklenmektedir.

Genel Beklentiler

Sunumun temel tezini burada yeniden tekrar etmekte yarar görüyorum: Türkiye'de dinî yapılanma ve hizmet alanı kamu hizmeti, Avrupa'da ise bir sivil toplum hizmeti olarak şekillenmektedir. Avrupa'daki yapımızda bu unsuru gözönünde bulundurmamız gerekir.

Diyanet İşleri Başkanlığı ile DİTİB arasındaki temel fark, birinin kamu hizmeti yapan bir devlet aygıtı olması, diğeri ise devletle müzakere sonucu konumunu ve görev sahasını belirleyecek bir sivil toplum örgütü olmasıdır.

DİTİB tüzüğünü ve örgüt yapısını "Körperschaft des Öffentichen Rechts" (kamu tüzel kişiliği) hakkını alabilmek için geliştirmelidir. Bu yapıyla DİTİB, Müslümanların Almanya'daki nüfusuna orantılı olarak para alması, vergilerden yararlanması mümkündür. Türkiye'de DİB'in geleneğinde böyle bir yapılanma olmamasına karşın, Almanya'da DİTİB'ten beklenti budur.

Sonuç ve özet yerine şunu söylemek istiyorum:

1. Avrupa'da bir ortak din tanımı ve uygulaması yoktur. Bu henüz oluşum aşamasındadır. Türkiye laik yapılanmasıyla bu konuda çok büyük katkı ve söz sahibi olabilir.

2. Ancak Türkiye'nin laik yapısı ile din hizmetleri anlayışı (kontrol ve tanımlama) ile Almanya'da/Avrupa'da yeterli olmamaktadır. Din sivilleşmeli, yapısını demokratikleştirmeli, kilise olmak yolunda değil; ama, Avrupa'da dine bırakılan özerk alandan yararlanmalıdır. Yapılanmasını ona göre inşa etmek ve topluma bu yönde öncülük etmek durumundadır.

Dinleme sabrında bulunduğunuz için teşekkür ederim.

I. OTURUM

◆

İKİNCİ TEBLİĞ

AVRUPA BİRLİĞİ VE DİN: SİYASİ VE EKONOMİK BİRLİK İÇİNDE KÜLTÜREL VE DİNÎ ÇEŞİTLİLİK

◆

Ertuğrul ŞAHİN*

1. Giriş: Konuya yaklaşım, çerçeve ve metod

En bariz şekliyle Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyeliği bağlamında gündeme gelen ve getirilen AB'nin Hıristiyan kulübü olup olmadığı sorusu karşısında Hıristiyanlığın birlik oluşumunun ve birlik sürecinin, bazılarına göre en önemli, diğer kesimlere göre değişen önemlilikte temellerden birisi olduğu cevapları alıyoruz. Cevap hangi dozda olursa olsun, belirli bir kausaliteyi (nedensellik) tesbite yönelik bu soruda, dinin özne, birlik sürecinin nesne olarak ele alındığını söyleyebiliriz. Bu soru tek yönlü bir etkileşimi incelemeye ve cevaplandırmaya yönlendiriyor. Kanaatimce Türkiye'de AB'nin Türkiye'yi üyeliğe alıp almayacağı tartışmalarında bu yaklaşım hakim olup, bir bakıma üyeliğin kabul edilme şansı ölçülmeye çalışılıyor.

"Süreç" ifadesi ile değişim ve dönüşümleri (transformasyonları) kastettiğimiz de açıktır. Lakin bu prensibin siyasal, hukuki ve sosyoekonomik bir sürecin tarihi dönüşümü ve faktörlerin ve etkileşimlerin çok yönlülüğü (multikausallik) gerçeği, AB sürecinin din alanına da etkilerini kaçınılmaz kılacaktır. Bu önermede AB'nin siyasi, iktisadi ve hukuki süreçleri özne, din ise nesne haline dönüşmektedir.

Kısaca, genel anlamda din, özel anlamda Hıristiyanlığın AT ve AB oluşum sürecinde ne derece ve nasıl bir rolü olmuştur sorusunu bir bakıma tersine çevirerek, AB sürecinin dine ve dinî alana nasıl etkileri olduğunu ve olabileceğini (herausforderungen) sormak da ilk soru kadar önemlidir.[1]

Bu çalışmada AB sürecinin dinî alana önemli etkilerini tesbit etmenin yanında farklı dinleri, din temsilcileri ve mensuplarını benzer sorularla karşı karşıya bıraktığı ve bırakacağı tezi de işlenecektir. Bu sebeple dinler arası var olan veya olduğu düşünülen farklılıkların ve hatta husumetlerin beraberinde, dinlerin bazı sorular ve sorunlar karşısında aynı

* Almanya

1 "Hıristiyanlık ve Avrupa 2000" adlı sempozyumun bilinçli olarak seçildiği söylenen alt başlığı -Teoloji ve kiliseler için ödev ve Herausforderung olarak Avrupa'nın geleceği- ve sunulan tebliğler, bu soruların içiçe geçmişliğini pek güzel ortaya koyuyor. Sempozyumun kitaplaştırılmış olarak yayınlanmış şekli, Walter Fürst, Martin Honecker (ed.), 2001, Nomos Verlfagsgesellschaft, Baden-Baden.

safta buluştuğunu ve mensuplarının ortak beklentiler etrafında çıkar gruplan (interessengruppen) oluşturma gereksinimi duyacağı gösterilmeye çalışacaktır.

Multikausal boyut

AB sürecinin ekonomik, siyasal, sosyal, hukuki alanda birçok faktörün çok boyutlu (multikausal) etkileşimlerinin altında devam ettiğini kabul ederek, bu çalışmamızda bu etkileşimler yumağının yukarıda sorulaştırdığımız boyutunu ele almaya çalışacağız. Değerlendirmelerde değişik faktörlere ve nedenselliklere hak ettiklerinden aşırı veya önemsiz yer atfetmek, şüphesiz her çalışmanın zorlandığı bir konudur. Mümkün olduğunca nedensellikler yumağını gözden uzak tutmamaya çalışmak gerekecektir.

Disiplinler arası ve ortak çalışmalar ve yanlışlanabilirlik

Ele almaya çalıştığımız konunun birçok ilim alanını ilgilendirdiği açıktır. Bunlar arasında siyaset bilimi, iktisat, hukuk, sosyoloji, geniş manada kültür bilimleri ve şüphesiz ilahiyat sayılabilir. Bu sebeple daha başlangıçta bir metodik tesbit yapmak yerindedir ve lüzumludur. Disiplinler arası (interdisziplinär) çalışmalar bu tür konu komplekslerinin incelenmelerinde vazgeçilemez durumdadırlar. Tek tek disiplinlerin yaptığı araştırmaların çoğu kez kendi yaklaşımlarını abartma ve genelleme eğilimine girdiği bir gerçektir. Bu çalışmada farklı disiplinlerin ilgi alanına giren ve muhtevaları itibariyle o ilim alanları için fevkalade önemli birçok konuya değinme imkanımız yoktur. Değerlendirmemiz siyasal bilim ve sosyoloji açısından olacaktır. Nihayet bir sosyal bilimcinin savunulan tez ve önermelerin yanlışlanabilirliğe (falsifikasyon) açık kalması gerektiğini kabul etmesi gerekir. Sosyal bilimlerde evrensellik iddiasında olan birçok görüş, tez ve teori ya yanlışlanabilmiş, ya relative edilmiş (sınırlı bir geçerliliği kabullenmişler) ya da yerlerini başkalarına terketmişlerdir.

Kavramsal kullanımlar

Din/Din alanı: Teolojik ve teorik anlamda değil, kurumlar ve yaşanan din ifade edilmektedir. Bu nedenle kilise ve dinî örgütlenmeler zaman zaman din kavramı altında toplanmıştır.

Ön varsayımlar: AB'nin ekonomik birliği takiben nihai amaç olarak siyasal birliğe ulaşma düşüncesi kabul edilmektedir.

2. AB'nin kimliği: Dinî ve kültürel alanın çoğulculuğu ve dine bakış

AB'ne giden yolun başlangıcında -Avrupa Kömür ve Demir Birliği- ekonomik çıkarlar ve güvenlik kaygıları ana etkenlerdir. Peki gelinen Birlik aşamasında ve birliğe yeni ülkelerin dahil edilmesiyle varılmaya çalışılan ortak Avrupa evi, kültürel ve dinî kimlikten yoksun bir yapılanma mıdır? Kısaca: AB'nin kimliği nedir?

AB gibi tarihsel -hukuki, siyasi, ekonomik- süreçlerin beraberinde bir kültürel ve dinî etkenler manzumesinin olduğunu biliyoruz. Oluşma aşamasındaki ve birleşmeye yönelen süreçlerin, kaynaştırıcı tarihsel bir vicdana, bugüne ve geleceğe ait sorumluluğa; kı-

saca bir kimliğe, bir ruha ihtiyaç duydukları, teknokratik ve pragmatik düzenlemelerin yeterli olmayacağını söyleyebiliriz. Kültür öğelerinin, dinî inançların ortak ve kaynaştırıcı kimliğin önemli parçaları olduğunu ise devletler ve milletler tarihi açıkça belirtir.

Nedir öyleyse Avrupa'yı kaynaştıran ortak kültür?

Kamuoyunda yaygın biçimde Avrupa, Türkiye, Doğu, Batı kavramlarının arkasında monolitik ve homojen yapılar algılanmaktadır. Bu yaklaşımı bir kesim ilim erbabında da gözlemliyoruz. Homojenlik yaklaşımı ülke ve coğrafyaların kültürel ve dinî kimliklerini tasvir ederken kendini hissettirebiliyor. Nitekim Avrupa Birliği'ni Hıristiyanların birliği olarak görmenin arkasındaki homojen kültür ve din kimliği arayışı açığa çıkıyor.[2] Avrupa'nın Hıristiyanlık temellerinde aydınlanma, demokrasi, insan hakları getirdiği bir çırpıda ifade edilirken, senaryonun karşı rolünün de doldurulması zor olmuyor: Yabancı, irrasyonel, fanatik, barbar doğu ve İslâm. Bazı müslümanların zıt kutuplar senaryosu da farklı değil: Sömürgeci, barbar, etik değerlerden yoksun Batı karşısında ahlâkın, estetiğin, adaletin, ilmin -ve hatta şimdilerde gerçek insan hakları ve demokrasinin hakiki- beşiği olan Doğu.

Dinin AB sürecinde yerinin ne olduğu sorusuna verilen çok yönlü cevaplar

Dinin, ortak Avrupa evinin oluşumunda birlik sürecine etkileri olduğunu kabul ederken veya kimlik öğelerini belirlerken sadece Hıristiyanlık ve (zaman zaman birlikte anıldığı gibi) Yahudilikle sınırlı görmek çok da kabul edilebilir bir yaklaşım değildir. Nitekim bazı kesimler ve ilim adamları dinin rolünü, AB kimliği ve tarihi dayanakları babında relative eder ve hatta dine menfi atıflarda bulunurken, diğer birtakım kesimler Avrupa'nın kültür ve düşünce tarihinde, İslâm ve Müslümanları birlikte sıralamakta zorlanmamaktadırlar.[3] Diğer taraftan kültürel ve dinî öğelere az veya hiç önem vermeyen görüşler önemli bir kesimdir.[4] Tarihi kökler bir yana, bugünün çoğulcu yapı gerçekliğinden hareket edilmesinin daha tutarlı olacağı[5] görüşü de ağırlıklı bir yere sahiptir.

Gerek İslâm'ın Avrupa tarihindeki yeri, gerekse İslâm'ın da içinde bulunduğu bugünkü çoğulcu yapının temel itibariyle kiliseler ve din adamları tarafından kabul edilme eğiliminin de arttığını ayrıca belirtmek gerekir. Avrupa'nın kültürel ve dinî çeşitliliğinin ve bu arada İslâm'ın ve Müslümanların bu bütünün parçası olarak tarihi gerçekliğin tesbiti ve kabulünün ötesinde AB kimliğinin tanımlayıcı ve ayrılmaz parçalan ve zenginlik kaynağı olarak görmek altı çizilmesi gereken husustur.[6] Bir adım daha öteye giderek, Doğu Avrupa açılımı ile Türkiye'nin muhtemel üyeliğinin AB'nin Avrupa'yı bir kültür alanı olarak

---

2 Tanınmış Alman tarihçi Hans Ulrich Wehler tipik bir örnek olarak gösterilebilir.

3 Friedbert Pflüger: kaynaklar/TürkeiundEU.doc: Jürgen S. Nielsen "Judentum, Christentum und Islam in europäischen Lehrplänen" in: Aus Politik und Zeitgeschichte (B 7-8/2004)

4 II. Dünya Savaşı sonrası AB oluşumunun sebepleri: Altı sebep: politik eu.pdf s.6.

5 Bronislaw Geremek "Europa am Scheideweg: Religion in der Wett der Politik": siehe: kaynaklar

6 Jürgen S. Nielsen "Judentum, Christentum und Islam in europäischen Lehrplänen" in: Aus Politik und Zeitgeschichte (B 7-8/2004).

telâkki etme eğiliminde olmasına örnek göstermek de mümkündür.[7]

Unutulmaması gereken bir diğer boyut ise, pekala kültür ve kimlik belirlemesinde göz ardı edilemeyecek büyük bir din dışı kesimin olduğu gerçeğidir. Dinden beklentisi kalmayan, dine veya kiliseye arkasını dönmüş hatta savaş açmış veya bir dünya görüşünün etrafında toplanmış ve cemaatleşmiş farklı dünya görüşlerine sahip guruplar (weltanschauungsgemeinschaften) bu kimliğin dışında mı kalacaktır? Denilebilir ki bu büyük kesim Hıristiyanlıktan hareketle Avrupa'ya kimlik giydirmeye çalışanların önündeki en büyük engellerden biridir.

Bütün bunlardan hareketle bir özet çıkarmaya çalışırsak, değerlendirmeyi yapanın içinde bulunduğu kesim ve ilmi alana göre, AB oluşumunda ve AB'nin kimliğinin belirlenmesinde dine atfedilen önemin ve rolün büyük değişiklikler arzettiğini belirtebiliriz: Siyasal ve ekonomi bilimleri alanında dinin rolünün pek önemsenmemesi karşısında, teologların ve kilise erbabının bulunduğu kesim içinde artan yoğunluklarda bir önem ve rol atfı sözkonusudur.

Peki, ilim dünyasında ve kamuoyunda süregiden bütün bu Avrupa kimliğini belirleme tartışmaları AB'nin hukuki ve kurumsal yapılanmasında hangi çerçeveye oturtulacaktır? Yukarıda Avrupa kültürünün tekilci bir yapıda olmadığını belirlemeye çalıştık; fakat, aranan kimliği tanımlamış olduğumuz da henüz söylenemez.

3. Dinin ve din kurumlarının AB ortamında karşılaştıkları sorular ve arayışlar

din alanında birlik baskısı

AB'nin politika, hukuk, iktisat, finans, tarım, güvenlik ve yüksek öğrenim alanlarında bir birlik sürecinde olduğunu biliyoruz. Birlik kavramını uyulması gereken normlar bütünlüğü, diğer bir ifadeyle kurumsallaşma olarak anlarsak şu soru da gündeme gelmektedir: Bu birlik ve bütünleşme süreci din alanı içinde geçerli midir, böyle bir şey arzu edilmekte midir? Diğer bir açıdan soracak olursak: AB sürecinden kaynaklanan ve din alanında bir birliğe ve bütünlüğe veya birlikteliklere iten saikler sözkonusu mudur? Özetle, din alanında da bir birlik baskısı var mıdır? Bu soruları sadece teolojik ve teorik veya kitabi anlamda bir birlik olarak da algılamamak gerekir. Diyalog, ortak örgütlenmeler ve çalışmalar, nitekim ökumenik çabalar bu soruyla ilintilidir. Soruyu biraz daha teknik açıdan soracak olursak önemi daha da netleşecektir: AB ve üye ülkeler arasındaki ilişkiler ve bununla bağlantılı olarak din, dinî cemaatler ve dinî kurumlarla ilişkiler AB katında nasıl biçimlendirilecektir?

Farklı din-devlet ilişki modelleri

Bu sorulara verilmiş hazır cevaplar yoktur. Din-devlet-toplum ilişkilerinin AB hukukunda ve anayasal düzeninde tek tip düzenlemelere tabi olması gerektiği görüşleri bulun-

---

[7] Dieter Fauth / Erich Satter, 2003, s.9, in: Jörg Albertz (ed.) Staat und Kirche im werdenden Europa.

sa da[8], ağırlıklı görüş din alanının ülkelerin hukuk egemenliğine bırakılması yönündedir. Bunun önemli bir sebebi çok farklı dini ve mezhebi yapılar olması ise, diğer sebebi de mevcut ülke anayasalarının din-devlet ilişkisini olağanüstü farklı biçimlerde düzenlemiş olmalarıdır. Laiklik ve sekülerlik kavramları altında bir genelleme yapabilsek bile, bu iki yaklaşımın da kendi aralarında ve nitekim kendi içlerinde çok farklı modeller getirdiklerini görmekteyiz.

AB bir modeli kabul etmekte midir?

Gerek din ve mezhep farklılığı, gerekse hukuki-anayasal düzenin çeşitliliği AB hukuk metinlerine bir dinin, mezhebin ve siyaset-din ilişkisi modelinin entegre edilmesinin imkânsızlığını göstermektedir. Bütün bu sebepler doğrultusunda AB hukukunun, temel insan hakları, din, düşünce, vicdan özgürlüğü prensiplerine yöneleceği açıktır. Bizde bununla bağlantılı olarak Avrupa evinin bütünleştirici ortak kültür ve kimlik unsurlarının bu prensipler etrafında oluşmakta olduğunu belirlemek istiyoruz. Nitekim Avrupa Birliği anayasası tartışmaları sonucunda varılan uzlaşma, Hıristiyanlığın tarihî kültür mirası olarak anayasaya dahil edilmesi ile Allah'a atıf olması (Gottesbezug) beklentilerini[9] ve belki de bununla ilintili din birliği arzularını da boşa çıkarmıştır. Anayasada Allah'a ve Hıristiyanlığa atfın bulunmaması kiliseleri içi buruk bırakmıştır.[10] Bunu birlik sürecinde siyasi ağırlık kaybı olarak algıladıklarını farketmek zor değildir.

Tarafsızlık prensibi

Bu uzlaşmayı getiren temel yaklaşım siyasal alanın din ve dünya görüşleri karşısında tarafsızlığının korunması düşüncesidir. Ekonomik ve siyasi birlik oluşturabilmek yolunda zorlayıcı ve yaptırımlara tabi hukuki ve siyasi düzenlemeler öngörülürken, din alanında üye ülkelerin pek farklı din-devlet-toplum ilişkiler ağları veri olarak kabul edilmiş ve bu alandaki ilişkiler ve düzenlemeler temel itibariyle ülkelerin kendilerine bırakılmıştır.[11] (Subsidiariätsprinzip)

AB sürecinin dine muhtemel tesir alanları

Bununla birlikte bütün bu hukuki düzenlemelerin, siyasi ve ekonomik süreçlerin dini ve kurumlarını tamamiyle kendi başına bıraktığı söylenemez. Yeniden şu temel öner-

---

8 Mesela: Eğitim alanında cumhuriyetçi ve özgürlükçü bir hukukla katıksız bir laiklik sistemi istemektedir. Bu sistemin genel, evrensel kültüre arabuluculuk etmesini, milli, dini, ideolojik önyargılardan arındırılmasını beklemektedir. Ancak böyle bir ortak platformda farklı dinlerin, mezheplerin ve kültürlerin beraberce yaşayabileceğini iddia ederek.

9 Bkz. Konferenz Europäischer Kirchen-Büro für Kommunikation, Pressemitteilung Nr. 04-25, 4. Juni 2004; [nternet: http://www.cec-kek.org/News-d/cqO425g.htm

10 Anayasaya Hıristiyanlık yerine geistig-religiös/ spirituel/ patrimoine spirituel/ spiritual heritage (=geistiges Erbe) kavramlarının alınması, bazı kiliseler açısından bir zayıflama, diğerleri için kazanç kabul edilebilir. Bkz. Kaynaklar/BundestagsChat Europa und Kirche.doc

11 AB hukuk normları dahilinde sind die staatskirchenrechtlichen Privilegien der Kirchen weitgehend über die Amsterdamer Vertäge gesichert.

memizi hatırlatalım: Siyasi ve hukuki düzenlemelerin getirdiği ve getireceği yapılar, insanların içtimai konum ve hayatlarını etkilediği ölçüde dinî hayatı da etkileyecektir.

AB süreciyle bağlantılı olarak geniş manada din alanının doğrudan ve dolaylı bir tesir altında olduğunu, AB sürecinin kendine has birtakım imkânları ve zorlamaları beraberinde getirdiğini söylemek gerekir. Milli devletler bazında kemikleşmiş bulunan yapıların çok uluslu, çok dinli, çok kültürlü bir yapıya geçişte, AB'nin hukuki zorunlulukları kadar, iletişimin artması, karşılıklı etkileşim ve nihayet din temsilcilerinin etkilerini muhafaza edebilmek yolunda girişimleri, dinlerin yakınlaşmasına, ortak çözümler aranmasına zemin hazırlamaktadır.[12] Oluşturulan ortak kurumlar, AB nezdindeki temsilcilikler ve Avrupa boyutunda yapılan diyalog çalışmaları, dinin ve temsilcilerinin kendileri tarafından değişikliklere ve uyarlamalara gitme arzusunu ortaya çıkarabilecektir.

Nitekim, AB ülkelerinde gözlemlenen devlet-kilise ilişkisi modellerinin birbirinden aşırı farklılıklar göstermesi ve mevcut yapıların temel itibariyle AB hukuku ve kurumları tarafından kabul edilmesi, din alanında ve kiliseler tarafından aynen korunacaktır ve muhafaza edilebilecektir anlamına da gelmiyor. Her tekil ilişki örneğinin diğer ülke örnekleri mucibince mercek altına alınmasını gerektireceği düşünülebilir. Öyleki her modeldeki parçaların diğer örneklerle karşılaştırmalar sayesinde bütün sistemler için daha iyi çözümler bulunacağına dikkat çekilmektedir.[13] Heinig, Almanya örneğinden hareketle bir adım öteye giderek, Avrupa sürecinin, milli kilise anayasası ve hukukundan (staatskirchenverfassung) Avrupa din anayasası ve hukukuna giden yolu açtığını söylemektedir.[14]

Kısaca, bütün bu etkileşimler ağı, din kurumları ve dini temsil edenler için bir arayış, bir ayak uydurma sürecini de beraberinde getirmiştir. Kiliselerin, dinî kurumların, cemaatlerin finans kaynaklarından, sosyal ve karitatif alandaki (çocuk evleri, hastahaneler, yaşlılar evi gibi) faaliyetlerine; okul, yüksekokul ve ilim faaliyetlerinden, siyasal düzen içindeki politik rollerine kadar bir dizi alanın sayılması mümkündür. AB hukuk normlarının konulması ve uygulamanın bu alanlarda dolaylı etkileri mevcuttur. AB'nin öncelikle iktisadi yönlendirilmişliği, dolaylı etki alanını öncelikle iktisadi alanda göstermektedir.[15] AB hukuk düzenlemelerinin din bağlantılı olarak günlük hayatı ilgilendiren hukuki düzenlemeler, sanırım daha sonraki konuşmacıların tebliğlerinde gündeme gelecektir.

---

12 Din olgusunu dışardan gözlemlemeye çalışan bir sosyal bilimcinin gözüyle tesbit edilebilecek ortak özelliklerin, ortak çıkarlarında arka planını oluşturduğu görülecektir. Eva M. Synek bu ortaklığı her şeyden önce normatif alanlar olarak belirtmiş, formel ve muhteva açısından paralellikleri göstermeye çalışmıştır. Eva M. Synek, "Pluralität innerhalb der Religionen", in: Johann Figl (ed.) Handbuch Religionswissenschaft -Religionen und ihre zentralen Themen, 2003, Tyrolia-Verlag, Insbruck, Wien, s. 734-757; ebd. "Recht und Religion", s.

13 Bkz. Fauth/Satter, 2003, s. 203, Staat und Kirche im werdenden Europa, in: Albertz...

14 (2003, s. 72).

15 Bu dolaylı etki ve örnekler için bkz: Christian Walter, Der Schutz religiöser Minderheiten im Recht der Europäischen Gemeinschaft und nach der Europäischen Konvention zum Schutze der Menschenrechte und Grundfreiheiten (EMRK), 2003, in: Jörg Albertz (ed.) Staat und Kirche im werdenden Europa, s.93-125.

Önemli bir tesir alanı: Dinî kimlikler

Birlik Avrupa'sında Hıristiyanlığın ve İslâm'ın yeri ve kimlik sorusu

AB'nin kültürü ve kimliği tartışmalarının din alanında yansımalarının olacağını tahmin etmek zor olmasa gerektir.

Hıristiyanlık açısı: Bir Katolik teolog olan Prof. Walter Fürst, bakınız veciz bir şekilde nasıl dile getiriyor: "Hatırlamak gerekir ki, Hıristiyanlık dini, teoloji ve kiliseler, kendi algılamalarını (öz benliklerini/bilincini=selbstverständnis) Avrupa'nın fikir (geistig) mirasına sorgulattırdıkları ve kendi kimliklerini uygun biçimde yenilemeye hazır oldukları ölçüde Avrupa'nın geleceğine katkılarını sunabileceklerdir. Çoğulcu-demokratik Avrupa içinde, kendileri sadece bu yolla geleceğe hazırdırlar". Fürst, bu yeni kimlik tanımlamasını ise alışılmış "christliches Abendland" düşüncesinden arınmakta ve gittikçe çoğulcu yapı kazanan ve sekülerleşen Avrupa kimliğinin tanınmasında görüyor.[16]

Bu gayretin kolonyal tarihi geçmiş ve aydınlanma ile birlikte fikir hayatına ağırlığını koyan "epistemolojik hiyerarşi" (Jamal Malik) içindeki bakış açısını sorgulaması gerektiği açıktır. Orient'in milli, kültürel, ekonomik, siyasi farklılıklardan soyutlanıp tekilci dini bir kimliğe[17], bir "homo islamicus"a, indirgenmesinde, Hıristiyan dünyanın kendini ve kendi kimliğini bulmak için karşı dünyalar yaratma gayreti var idiyse, çoğulculuğu ve çeşitliliği kabul edilen günümüz dini ve kültürel yapısı içinde bu kimliğin yeniden sorgulanması kaçınılmaz olacaktır.

Bu sorulara korkularla yaklaşıldığı bilinen bir gerçek. Din açısından hayati önem atfedilen bir "kültürel karışım, hatta yozlaşma" (kulturelle Hybridisierung ve Degeneration) korkusu mevcuttur.[18] Yozlaşmanın nerede başladığı tartışması bir yana bırakılarak, dinlerin gerek bir arada yaşama mecburiyetlerinin getireceği muhtemel etkileşim ve karışım, gerekse globalleşme, amerikanlaşma türü yozlaşmalara karşı önlem alma çabaları gayrimeşru da görülemez.

İslâm açısı: Peki bu sadece Hıristiyanlık için mi geçerli? İslâm'ın ve Müslümanların Avrupa'nın ayrılmaz ve tanımlayıcı has unsurları arasında olduğu düşüncesi beraberinde benzer soruları getirmiyor mu?

İslâm'ın bütünün parçası olarak tanınmasını talep etmenin, yürüyen Avrupa sürecinde kendini sorgulama ve sorgulattırma mecburiyetini beraberinde getirdiğini göz ardı edemeyiz. Diasporada getolara çekilen yabancı işçi statüsündeki, akabinde Alman, Fransız, Hollanda ... ve nihayet Avrupa Birliği vatandaşı olan Müslümanların kimlik arayışı ve tanımlaması ne olacaktır? Nitekim Türkiye veya Anadolu İslâmı gibi nitelemelerle ka-

---

16 Fürst, editörlüğünü yaptığı "Hıristiyanlık ve Avrupa 2000" adlı eserin önsözünde bu ifadeleri dile getirmektedir. Bkz. s. 7-8.

17 "Muhammedaner" kavramının arkasında, Hıristiyanlığın kendini tanımlama biçiminin Müslümanlara yansıtılmış ve yukarıda belirtilen monolitik yapı tasarımını görmek mümkün.

18 Jamal Malik, "Europa als Herausforderung für den İslam-İslam als Herausforderung für Europa" in: Walter Fürst/Martin Honecker (ed.).

bul etmeye meylettiğimiz, farklı ülkeler ve coğrafyalar içinde yerel gelenekler ve kültür öğeleri ile bütünleşerek oluşan "halk kültürünün" ve "yaşanan İslâm'ın" (volksreligion) ortaya koyduğu mezhebi, milli, coğrafi farklılıklar, Avrupa toplumlarında yaşanan İslâm içinde nasıl bir biçime bürünecektir?[19] Bütün bu soruların başlangıcına çokça tartışılan, oluşmuş veya oluşmakta olan bir "Avrupa İslâmı"ndan (veya Euro-Islam) söz edilebilir mi sorusunu koyabiliriz.

Teolojik manada bu arayışların, yeni algılamaların ve yorum arayışlarının olduğunu görüyoruz. Darülislam ve darülharb gibi konuların tartışma konusu olduğunu ve çoğunluk toplumuna uyarlanarak, yeni azınlık statüsünün İslâmî açıdan meşrulaştırılmaya çalışıldığını gözlemleyebiliyoruz. Siyasal katılımın sol partilere yoğun bir yönelmeyi göstermesi, kültür ve din bağlantılı olabilir mi sorusu, ilginç bir araştırma konusu durumundadır. Bu siyasal tercihin pragmatik ve rasyonel olduğu, çıkarlarla açıklanabileceğini iddia edebiliriz. Daha özgürlükçü ve yabancılara ve yabancı kültüre daha açık sol partilerden daha fazla kazanç elde edileceği düşünülmektedir. Denilebilir ki, kültür ve din köktenci (essentialistisch) anlaşılmak yerine bir diyalog ve tartışma alanı olarak algılanabilmektedir. Öyle olmasa idi dini duyarlılığı daha az, hatta Allah inancı açısından aradaki mesafenin büyüdüğü sol partiler niye tercih edilsindi? Dinî diyalogların, son zamanlarda yoğunlaşan ortak ibadet buluşmalarının ana hareket noktalarından biri olan Hz. İbrahim'in dininin devamı olma inancı bağlamında, bir ehven-i şer yaklaşımı ile pekalâ Hıristiyan-demokrat partilere yönelinmesi beklenebilirdi.

4. İslâm'ın ve Müslümanlarm karşılaştıkları ve onları bekleyen sorular ve entegrasyon

Terör ve fundamentalizm

11 Eylül sonrası gelişmeler ile Müslümanlar ve İslâm ile ilgili tartışmaların merkezine oturan fundamentalizm ve terör olguları, AB ve İslâm bağlamında da bütün hızıyla sürüp giden tartışmalardır. Bu olaylardan hareketle, İslâm'ı Avrupa dışı gösterme çabaları yanında, "Avrupa İslâmı" tezi de ivme kazanmış görünüyor.

Yukarıda değindiğimiz şekliyle, hangi saikten kaynaklanırsa kaynaklansın, İslâm'ı Avrupa'nın ayrılmaz parçası olarak görme eğiliminde olanların, ortak toplumsal hayat alanı olarak demokratik ve seküler bir yapıyı temel aldıkları açıktır. Bu çerçevede ilahiyat bilimcilerimiz açısından belki en önemli ve yeni olmayan soru, İslâm'ın (esasen diğer ilahi dinlerin de özlerinde bulunan) evrensellik iddiasındaki teolojik öz[20] ile tarihselliğin çatışma noktasında yatmaktadır. Bu içtihat bağlantılı sorunun cevabını ilahiyatçılarımıza bırakarak muhtemel birtakım soruları belirlemeye çalışalım.

---

19 Burada aynı sorunun dünya çapında din özelliğine sahip (=Weltreligion) bütün dinler için ve bu arada Hıristiyanlık için de geçerli olduğunu belirtelim. Avrupa Hıristiyanlığının kendi içindeki milli ve mezhebi farklılıklarının yanında bir Latin Amerika (Bağımsızlık teolojisi) Afrika, Uzak doğu Hıristiyanlığı olduğu gibi, bunların kendi alt bölünmelerinin de olduğunu da hatırlayalım.

20 Veya kitabi/Kur'anî temel=universalistischer Absolutheitsanspruch).

Getolaşma-entegrasyon-asimilasyon

Gerek oluşmuş bulunan olumsuz havanın baskılarıyla başa çıkabilmenin, gerekse Avrupa'ya aitlik iddiasının Müslümanları, bulundukları topluma entegre olma sorusuyla karşı karşıya bıraktığı açıktır. "Dinî ve kültürel kimliğini kaybetmeden entegre olma" şeklinde özetleyebileceğimiz bir önerme taraflar tarafından bir genel çerçeve olarak kabul görecektir. Lakin bu önermenin içinin doldurulması hem teorik hem de pratik açıdan göründüğü kadar kolay olmamaktadır. Başörtüsü tartışmalarını burada örnek verebiliriz: Bir yanda başörtülü kadın tarafından savunulan dinini yaşama düşüncesi ve AB hukukundan da hareketle iddia edebileceğimiz inancını yaşama özgürlüğü, diğer yanda farklı Fransa ve Almanya uygulamaları. Bir yanda ilahiyatcılarımızın başörtüsünün farziyeti üzerindeki tartışmalar, diğer yanda başörtülü kadının içselleştirdiği din algılayışı ile giyimini kendi iradesiyle belirleyip belirleyemeyeceği sorusu.

Getolaşma-entegrasyon-asimilasyon üçgeninde süregiden tartışmalarda buna benzer örnekler çoktur. Taraflar açısından asimilasyon boyutuna kayma da kolay olabilmektedir. Entegrasyona evet diyen bir feministin (schwarzer) başörtüsüne kayıtsız şartsız reddiyesi ile asimilasyon sınırına geçtiği düşünülebilir. Bunun karşısında bir Müslümanın ortak dua veya diyalog toplantıları yapılmasını asimilasyonun başlangıcı olarak görmesi de reddiyeden ve korkudan kaynaklanan bir kayma değil midir? Getolaşmanın bir sebebi "yabancı"ya yaklaşımdaki asimilasyon beklentisi ise, bir diğer sebebi de "yabancı"daki asimilasyon korkusudur.

Diyalog

İster fundamentalizm ve/veya asimilasyon korkusu olsun, isterse entegrasyonun nasıl biçimleneceği sorusu olsun, diyalog arayışlarını kaçınılmaz kılmaktadır. Müslümanların ve Hıristiyanların kültürel irtibatları, toplumsal alanın ortak olması ile beliren karşılıklı bağımlılık ilişkileri birçok alanda ortak diyalog ve tartışma alanları yaratmıştır. Fakat önemli bir mesele diyaloğun "sorgulamaya" veya "monoloğa" dönüşebilmesi ve taraflar arası bir dengesizliğin ortaya çıkmasıdır. Bunun bir sebebi, çoğunluk toplumu temsilcilerinin Müslümanlara "yabancı" gözüyle bakması ise, diğer sebebi de diyaloğun Müslüman kanadının dil ve eğitim seviyelerinin ve iletişim tecrübelerinin yetersiz oluşudur.

Ülkeler arası farklılıklar

AB'ne genel bir açıdan baktığımız için tek tek ülkelerde bulunan şartları, önemli farklılıkları buraya kadar gündeme getirmedik. Avrupa'nın din-devlet ilişkileri, hukuk düzeni, siyasal ve içtimai yapı olarak birbirinden köklü değişiklikleri olan ülkelerinde İslâm'ın ve Müslümanların konumlarında, karşılaştıkları sorunlarda ve kendilerini tanımlamalarında önemli farklılıkları olacağı açıktır. İslâm'ın "resmi tanınmışlığı" yönündeki farklılıkları biliyoruz.

Özgürlük kavramının Fransa'da eşitlik, İngiltere'de dokunulmazlık, Almanya'da sorumluluk doğrultusunda algılanmasının Müslümanların konumlarına da yansıdığını pekala söyleyebiliriz. Bu farklılıklar sorunlara ve çözümlerine değişik metodlarla yaklaşma za-

ruretini ortaya çıkarmıştır. Fransa laiklik çerçevesinde kamu alanında belirlediği kurallar ile dinleri eşitlerken, İngiltere'de dokunulmazlığınız vardır ve tabiri caizse atisma kültürünün kurallarına uymak zorundasınız. Çıkarlarınız için ikna edebilecek kadar sesinizi duyurmanız gerekir. Bunun için karşı bir parlamento oluşturabilirsiniz. Her iki ülkede de uymanız gereken toplumsal rekabetin kurallarıdır. Buna karşılık Almanya'da toplumsal sorumluluk taşıyarak hareket ettiğinizi göstermeniz gerekir. Kamunun belirlediği şartlar dışında, özerk toplumsal alanda çözümler üretmeniz her zaman mümkün değildir. Devlet ve resmi yetkililer karşısında Müslümanlar adına masaya oturacak tek bir temsilci bulmanız istenir.[21]

Müslümanlar arası farklılıklar

Ülkelerin şartlarındaki derinlere giden farklar yanında Avrupa İslâmı'nın Müslümanlardan kaynaklanan farklılıklarını da belirtmek gerekir. Bu farklılıklarda yaşanan İslâm açısından çok çeşitli etkileşimler ve davranış kalıpları oluşturmuştur. Alman-Türk İslâmı, Fransız-Magrib İslâmı, İngiliz-Pakistan İslâmı ayrımları ve genellemeleri yapıldığını görürsünüz. Bunlar arasındaki bölünmeler yanında sınırlar ötesi cemaatleşmeler de bilinen gerçeklerdir.

Yukarıda sıralamaya çalıştığımız konular kanaatimce ilerleyen AB sürecinde "Avrupa İslâmı" tartışmalarının devam edeceğini göstermektedir. İslâm'ın evrensel hüküm ve boyutlarının olduğunu iddia etmek bu tür bir tartışmaya başından karşı çıkmaya yeterli değildir. Gerek teorik bazda süregiden tarihsellik tartışmaları, gerekse Müslümanların günlük hayattaki çeşitlilikler arzeden pratikler, kısacası "ictihat beklentileri" ve Müslümanların heterojen yapısı, AB yapılanmasında birçok sorunun yeniden gündeme alınmasını gerektirmektedir. Evrensellik iddiası açısından "Avrupa İslâmı" gibi sınıflandırmalar reddedilse bile soruların ve sorunların baskısı "Avrupa İslâmı" beklenti ve isteklerini gündemde tutabilecektir.

5. Sonuç:

1. Bu çalışmanın temel amaçlarından biri Türk kamuoyu ve ilim çevrelerinde AB'ninde din alanına etkileri ve hatta bağlayıcı düzenlemeleri olabileceği konusunda duyarlılık gerektiğine dikkat çekmektir. Hazırlıksız kalınan ve karşılaşıldığında hayal kırıklıklarına yol açacak zorlamaların olacağı görülecek, kaçamak ve basmakalıp savuşturmalar ve cepheleşmeler fayda getirmeyecektir. "Biz Müslüman olduğumuz için böyle davranılıyor" gibi sıradan veya "her ülkenin ve her dinin kendine has tarihsel, toplumsal, kültürel özellikleri mevcuttur" gibi ifadeler dinlenebilir ve dikkate alınabilir savunmalar olmaktan uzak kalabilecektir. Bu tür reddiyelerle din ve kültür alanında bir asimilasyon zorlaması olacağı iddia edilemez.

2. AB ve din konusuna yaklaşırken Müslümanlık ve Hıristiyanlık arasına kesin çizgiler koymadan sorular sormaya ve tesbitler yapmaya çalıştığım, sanırım farkedilmiştir.

---

21 Bkz. Malik, 2000, s. 128ff

Bunun önemli bir sebebi, Avrupa'da yaşayan bir Müslüman olmamla ve günlük hayatın içinde söylenenleri yaşamamla ve tecrübe etmemle de ilgilidir. Bu açıdan şu tesbiti de yapmak isterim: Müslümanların da Avrupa ortak kültüründe, kendi kimlikleri ile ayrılmaz parça olarak bulunabilmelerine imkan mevcuttur. Hukuk alanının zorlayıcı ve yaptırımları olan -insan hakları, demokrasi, sekülarizm gibi- temellerinin beraberinde çok geniş bir alan, İslâm'a ve Müslümanlara hareket alanı bırakmaktadır. Bu alan imkanlarla birlikte sorumluluklar ve yükümlülükleri de içermektedir. Ana mesele bu hareket alanlarının, imkânların ve sorumlulukların farkedilmesine, irdelenmesine, araştırılmasına ve kendine güven içinde sesini gürbüz şekilde duyurmalarına bağlıdır. İmkânları tanıma ve kullanmanın en etkili yolunun da bilgi ve ilim alanından geçtiğine inanıyorum.

3. Buradan hareketle Şûra davetinde arzu edildiği üzere tek bir tavsiyede bulunmak istiyorum: Müslümanlar "üzerinde" araştırmaların aşırı ağırlığının, Müslümanlarla "birlikte" ve/veya Müslümanların kendileri tarafından yapılacak araştırmalarla dengelenmesi gereklidir. Avrupa'da müslümanların acilen, araştırma kurumlarına, enstitülere ihtiyaçları vardır. Son zamanlarda bu yönde girişimler olduğunu sevinçle ve heyecanla gözlemliyoruz (Frankfurt, Mannheim?). Lakin mevcut olanlar sayı ve araştırma alanları itibariyle son derece sınırlıdırlar. Farklı disiplinlerin buluşmasını sağlayacak (interdisziplinär) araştırmalar ve araştırma kurumlarının hayati önemi olduğuna inanıyorum.

Ortak Avrupa Evinin, Müslümanların da ayrılmaz parçası olacağı, İslâm'ın zenginlik kaynağı kabul edileceği bir hayat alanı olabilmesinin olmazsa olmaz şartlarının başında bu tür girişimlerin geldiğine inanıyorum.

MÜZAKERE

Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez (Komisyon Başkanı) - Her iki tebliğcimize teşekkür ediyorum. Ben, zaman kaybetmeden hemen müzakereye geçmek istiyorum.

Müzakerecimiz Doç. Dr. Ali Dere, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanı.

– Buyurun Sayın Dere.

Doç. Dr. Ali Dere – Sayın Başkanım teşekkür ediyorum. Muhterem Divanı saygıyla selâmlıyor, hazıruna da saygı ve hürmetlerimi sunuyorum.

Tabiî, kıymetli tebliğlerinden dolayı, iki tebliğci arkadaşımı da içtenlikle kutluyorum. Ben tebliğlerin değerlendirmesi üzerinde o kadar uzun konuşmayacağım; ayrıca istediğiniz anda sözlerimi toparlayabilirim, ondan emin olabilirsiniz. Özellikle vurgulamak istediğim, her iki tebliğin içeriğiyle ilgili bazı hususlar olacaktır.

Konu ister Avrupa Birliği süreci olsun isterse dinî yapılanmalarla alâkalı, zannediyorum hepimizin geliştirmiş olduğu birtakım şablonlar var ve hadiseleri bu şablonlar içerisinde değerlendiriyoruz. Belki bu bizim bireysel yapımızla, davranış tarzımızla da alakalıdır. Bu yaklaşım tarzı, üzerinde konuştuğumuz başka bir coğrafya veya dünya olduğunda, üzerinde düşündüğümüz o dünyanın realitesinin kendi algıladığımız, buradan tasavvur ettiğimiz gibi olduğu şeklinde bir yanılsama içerisinde olabiliyoruz diye düşünüyorum.

Sevgili Ertuğrul'un bitirdiği cümlelerle başlamak gerekirse, eğer bir süreç içerisinde, imkânlar varsa, bu, sorumluluklar da var demektir. İmkân ve sorumluluklar varsa, bunlar da bir vasıtayla yerine getirilebilir demektir; bu da gerçekten bir bilgi birikimi ve yeterli tahlil olmalıdır.

Malumunuzdur ki, ülkemizde AB süreci, siyasal bir süreç midir, dinî bir süreç midir, dinî bir birliktelik midir, siyasî bir birliktelik midir gibi sorular etrafında uzun tartışmalar geride bırakıldı. Bu iki tebliğden benim anladığım ve katıldığım içeriğe göre, din elbette hayatın, kültürlerin içine sinmiştir; bugün farklı yapılanmalar içerisinde pür dinî gelenekler yer almasalar bile, geleneğin içerisine, kültürün içerisine sirayet etmiş olmaları boyutuyla, bir şekilde hayatiyetlerini elbette sürdürüyorlardır. Bu yönüyle, herhangi bir olayın içerisinde kültür varsa, aynı zmanda din de vardır diyebilirsiniz.

Genel anlamda baktığınızda, AB süreci siyasî bir süreçtir. Ülkemizde, zaman zaman birtakım kolay yorum veya çözümler üretebilmek ya da bloklar oluşturabilmek için, bence, bu süreçlerin ciddi tahlil ve tanımları yerine gereksiz birtakım spekülasyonlar yapılabilmektedir. İşte, teşhisi daha baştan böylesine yanlış koyduğumuz zaman, bu oluşan yapılar içindeki imkânları değerlendirmek, kendimizi tanıtabilmek, gösterebilmek gibi bir

şanstan da maalesef mahrum kalıyoruz.

Burada farkedilmesi gereken diğer bir husus da şudur: Bu günün Avrupa'sında var olan veya üzerinde konuşulan din-devlet ilişkisinin tarzının kökenleri bu ülkelerin tarihlerine racidir; dolayısıyla AB süreci öncelerine kadar uzanmaktadır; bu yönüyle de, Avrupa'nın din-devlet ilişkisine dair muhtelif algılarını, ilk etapta AB sürecinin dışında tutmak isabetli olabilir. Zira, şu anda Avrupa'da karşılaştığımız dinî oluşumları, dinî bakış açılarını belirleyen, yaşanmakta olan bir AB süreci ve bunun etrafındaki spekülasyonlar değil, bilakis Avrupa ülkelerinin -ister münferit, ister genel Avrupa tarihi açısından olsun- kendilerinin tabi oldukları ve geride bıraktıkları bir süreçtir. Elbette, nasıl bizim kendi tarihimizde din-devlet ilişkisi ve bunun açılımlarına dair tecrübeler varsa, Avrupa'nın da, kendi tecrübesine bağlı bir din algılama tarzından bahsetmek mümkündür.

İşte, belki de problemin ağırlıklı kısmı, Müslüman kimlikle Avrupa'da varlığımızı sürdürmek istememizde yatmaktadır. Örneğin bugün biz, kendi tarihimizdeki din algısını ve topluma uyarlama tarzını, Avrupa'nın da rahatlıkla kabul edip, kendi tarihindeki gelişmelere benzer göreceğini düşünüyoruz. Oysa bugün Avrupa'ya baktığımızda, İslâm coğrafyasından daha önce başlanan sekülerleşme eğilimlerinin neticelerine bağlı olarak, bireysel dindarlıkların kurumsallaştırılmasıyla ortaya çıkan o sosyal, dinî atmosferin, bu kez yeni kurum ve mekanizmalarla hayatın içinde yer aldığını gözlemliyorsunuz. Dolayısıyla bu yaklaşım ve yapılanmaları bir de Türkiye'den giden vatandaşlarımızın yurt dışındaki dinî yapılanmaları ile karşılaştırdığımız zaman, bizlerin tesis etmeye çalıştığı kurumların aslında toplumun genelinin çok dışında kaldığını, daha içe kapanık bir yapıda olduğunu; kısaca kültürel özelliği olmakla birlikte, en genel anlamıyla ibadet mekanı olan cami eksenine sıkıştığını tespit ediyorsunuz.

İşte, benim vurgulamak istediğim ikinci önemli husus da budur. Avrupa'nın kendi tarihindeki sekülerlik tecrübesine bağlı olarak, bugün dindarlık ile, kilise ve dinî kurumların dinî duyarlılıkları topluma farklı mekanizmalarla taşınma çabası içindedir ki, işte bu yön, Müslüman topluluk veya cemaatler için oldukça yeni bir alandır; ayrıca bu yeni alanın doldurulması için epey bir çabanın sarf edilmesi gerekecektir diye düşünüyorum.

Tebliğci arkadaşlarımız, bilginin değerine ve Müslümanların şu anda Avrupa'da sergilemiş olduğu –tabiri caizse- gettolaşmaya meyyal, bir anlamda diasporadaki dindar kimliği yaşama çabasına gayet güzel değindiler. Bu durumun bazı açmazlarından, gerek bireysel hayatı zorlayan gerekse toplu olarak ortaya konulan imaj açısından mahal verdikleri sıkıntılardan bahsettiler. Elbette, bu gibi toplantılar, işte, bu tür olumsuzlukların kurumsal anlamda nasıl aşılabileceğine çözüm arayacaktır diye ümit ediyorum.

Elbette, Türkiye'nin bu konulardaki birikiminden istifade edilecektir. Ancak, sözlerimin başında ifade etmiş olduğum yanlış algılamaların veya izahların bu üzerinde durmak istediğim son noktada da devam ettiğinden bahsetmek mümkündür. Bütün bunlar, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tecrübesinin veya Türkiye'nin yüksek dinî araştırma alanındaki akademik birikiminin yurt dışına taşınamasını engellemektedir.

Ahmet Ünalan arkadaşımız, DİTİB'leri, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurt dışı teşki-

latıymış gibi anlaşılacak bir şekilde tanımladı. Bu tarz bir tanımlama isabetli değildir. Benim arzum odur ki, gerçekten yurt dışında yaşayan insanlarımız, Türkiye'nin birikimini doğrudan ve resmî yollarla kullanabilecekleri, değerlendirebilecekleri bir yapılanmanın içerisine girebilsinler. DİTİB'ler, ATİB'ler ve yurt dışındaki benzeri kurumlar, hepimizin malumu olduğu üzere, orada yaşayan insanımızın oluşturmuş olduğu sivil toplum örgütleridir. Bunların üyeleri veya yöneticilerinin, dinî uzmanlıklarından veya ilahiyat alanında kayda değer birikimlerinden bahsetmek söz konusu değildir. Buna mukabil, Avrupa'da içinde yaşadığımız toplumların, ilk etapta dinî kurumlar olmaları sebebiyle mukayese edip, ilişki kurabileceğimiz kurumlar ise, güçlü tarihî geleneği olan kiliselerdir. Bir tarafta cami dernekleri gibi sivil derneklerden oluşan bir yapı, diğer tarafta ise ilahiyat fakülteleri, akademileri ve bilimsel geleneğiyle karşımızda duran bir kilise yapısı. Aslında yapı, işleyiş ve birikim olarak birbirinden farklı olan bu yapıların dengeli bir diyaloga girmesi de pek söz konusu değildir.

İşte bizde bir dönem, hatta bugün bile zaman zaman sıkça duyduğumuz, Türkiye'nin birikimi ile Diyanetin tecrübesini yurtdışına taşıyan, yansıtan kurumlar olarak yurtdışı DİTİB ve ATİB'leri görme düşücesi, bu söylenenler ışığında doğru değildir. Elbette Diyanet İşleri Başkanlığı ile mezkur kurumlar arasında nisbî bir işbirlikteliği vardır; ama bu işbirlikteliğinin kapsamı, Diyanet İşleri Başkanlığımızın ilgili derneklere din görevlisi göndererek, dinî mekânlardaki din hizmetlerine katkı sağlaması tarzındadır. Ancak, o ülkelerde, bir yandan içinde yaşanan toplumun gündemini, beklentilerini, diğer yandan ise inananların ihtiyaçlarını dikkate alarak, en genel anlamda İslâm hakkında bilgi üretme, biliğiyi aktüelleştirme ve sunma noktasına geldiğimizde, kuruluşların gerçekten yetersiz kaldıklarını, katkılarının âdeta sıfır noktasına yakın olduğunu üzülerek görmek mümkündür.

Umuyorum ki, bu toplantılar, bu konuda yeni bir birikimin nasıl sağlanacağı hususunda bizlere yol gösterir, kıymetli önerileri toplamamıza yardımcı olur.

Saygılar sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Sayın Ali Dere'ye, bize ışık tutan değerlendirmeleri için çok teşekkür ederiz.

Öncelikle tebliğ sahibi arkadaşlarımın beni hoşgörüyle karşıladıklarını umuyorum; çünkü, programa bakılırsa şöyle bir durum var: Bütün oturumlara 1,5 saat ayrılmış, sadece bu oturum için 1 saat söz konusu. Bizim komisyonumuzda iki tebliği var. Dolayısıyla böyle bir darlığı yaşamış olduk. Kendilerinin daha sonra yapacakları ilaveler için hakları kuşkusuz ki mahfuzdur.

Programa ciddiyetle uyabilmek açısından zamanla ilgili bir değerlendirme yapmak istiyorum. Ben, burada hazır bulunan zevatın -ki 47 katılımcı var- büyük çoğunluğunu tanıyorum. İki özellikleri dikkatimi çekiyor: Birincisi, hepsi büyük birikim sahibi kişiler, ikincisi de tecrübeli kişiler. Eğer birinci özelliği esas alarak, arkadaşlarımızın tamamının, birikimlerini burada ortaya koymalarını beklersek, bize ayrılan zamanın yetmeyeceği açıktır. Dolayısıyla ben kendilerinin öncelikle tecrübe özelliklerinden yararlanmak istiyorum; yani, oturumların zamanında yapılabilmesi için, zamanı ayarlama konusunda ken-

dilerinin tecrübelerini ortaya koymaları halinde bu sorunu aşabileceğimizi düşünüyorum.

Şöyle kısaca bir göz attım: Komisyonumuzun sekiz oturumu var. Dikkatimi çeken bir husus, bu komisyonun konusu "Avrupa Birliği Sürecinde Dinin Yeri ve Din Hizmetleri"dir. Her oturumun bir konu başlığı yoktur. Dolayısıyla tebliğleri -zaten her birinin bir müzakerecisi vardır- hatırlatıcı tespitler olarak düşünmemiz, yani bize koordinat veren bazı temel noktaları hatırlatan birer metin olarak düşünmemiz ve yine buradaki ana konu çerçevesinde kalmak kaydıyla behemahal her oturumda belli bir tebliğle ilgili olarak değil de, yeri geldiğinde bu genel konuya katkıda bulunabileceğimiz şekilde söz almamızın uygun olacağını düşünüyorum. Zaten Çarşamba günü, Allah izin verirse, öğleden sonraki toplantımızın bize sağladığı imkân 4,5 saattir. Bunun anlamı şudur: Bize bu 1,5'ar saat şeklinde verilen oturumlara ait vakitleri, öncelikle tebliğcilere ve müzakerecilere tahsis edeceğiz, kalan zaman diliminde de söz alan hocalarımıza, katılımcılarımıza, yettiği kadar söz vermeliyiz ve buradaki programın zamanı geldiğinde oturumu kapatmalıyız; ki, diğerini zamanında başlatabilelim.

47 katılımcımızın her birine 5'er dakika söz verirsek bu 235 dakika eder. Bu, nereden baksanız 4 saat net süre ister. Dolayısıyla, her bir değerli katılımcının, bu genel konuyla ilgili öncelikli olarak söylenmesinde yarar gördüğü hususları tespit edip, ona göre söz alıp zamanı ayarlamasının, hep birlikte Komisyonu başarıyla tamamlamamıza büyük katkı sağlayacağında şüphe yoktur.

Son olarak bir hususu belirtmemde yarar var: Bize yüklenen bu emaneti hakkıyla ifa edebilmemiz için, değerli üye, davetli ve temsilci statüsündeki katılımcılar söz alacaklar. Şayet misafir olarak, dinleyici olarak bulunanlar varsa kendilerine söz hakkı veremeyeceğimizi üzülerek baştan belirtmem gerekiyor.

Dolayısıyla, şimdi, bu oturuma ara vermeden önce, öncelikli olarak söz almak isteyen değerli katılımcılar işaret buyururlarsa memnun olurum.

Dr. Abdülkadir Sezgin – Sayın Başkan, saat 18.00'de Ankara'dan ayrılacağım; 5 dakika konuşmak istiyorum.

Komisyon Başkanı– Sayın Sezgin, sizin söylediğinizi ben duydum; ama, siz benim söylediğimi dikkatle dinlediniz mi; ondan emin olmak istiyorum. Ben listeye baktım... Dinleyici olarak katkıda bulunmanızdan memnuniyet duyarız; ama, bunun dışında bir imkânımın olmadığını kabul edersiniz.

Dr. Abdülkadir Sezgin – Protesto ediyorum, din hizmetlerine bakış değildir bu. Ben doktora yapmış bir adamım, hem bu kurumun bir personeliyim. Avrupa Birliği süreciyle ilgili çalışmalar yaptım. Benim dinlemek istemeyebilir şûra; ama, bunların şahsınızın ya da yanınızdaki zatın olumsuz görüşü olduğunu düşünüyorum.

Komisyon Başkanı – Listeyi inceledim; eğer isminiz varsa tabiî ki söz hakkı veririz.

Dr. Abdülkadir Sezgin – Beni buraya Diyanet İşleri Başkanı davet etti.

Komisyon Başkanı – Davetliyseniz, mutlaka söz hakkı vereceğim.

-Başka söz almak isteyen?..

Söz almak isteyen katılımcıların isimlerini kaydettik. Müteakip oturumda, tebliğ ve müzakeremizi tamamladıktan sonra kalan zamanı, söz alanlardan başlayarak değerlendireceğiz.

Üye, davetli ve temsilcilerin söz alması konusu benim ve Divanımızın takdirinde olan bir şey değil; burada konulan bir kuralın uygulanmasından ibarettir. Ama, usulle ilgili olarak, vaktin kullanılmasıyla ilgili farklı bir teklif varsa, onu birlikte değerlendirelim. Değilse, bu oturumu kapatıyorum. Zamanında toplanabilmemiz açısından, sonraki oturumu saat 5'te başlatmayı düşünüyoruz.

Teşekkür ederim.

II. OTURUM

(20 Eylül 2004)

◆

TEBLİĞ

AVRUPA BİRLİĞİ ANAYASASINDA VE HUKUK MÜKTESABATINDA DİNİN YERİ

◆

Gazi ERDEM*

GİRİŞ

Avrupa'da ulusal uzlaşmazlıkları aşabilecek uluslar üstü bir örgütlenmeye sahip olma ihtiyacından doğan Avrupa Birliği bugün; ekonomi, sanayi, siyaset, yurttaş hakları ve dış politika alanlarını kapsayan çok-sektörlü bütünleşmenin en ileri biçimidir. Yapılan anlaşmalar, üye devletleri egemen devletler arasındaki geleneksel anlaşmalardan daha sıkı bir şekilde birbirine bağlar ve Avrupa Birliği(AB)'nin hukuki temellerini meydana getirir. Avrupa Birliği, doğrudan uygulanma imkanı olan bir mevzuat oluşturabilmekte ve yurttaşları lehine özel haklar ihdas edebilmektedir. Ulusal ve ortak çıkarların sürekli dengelenmesine, farklı geleneklere saygı gösterilmesine ve farklı kimliklerin güçlendirilmesine dayalı Birlik yaklaşımı, her zaman olduğu gibi bugün de geçerlidir.[1]

Supra-national (uluslar üstü) bir kuruluş olan Avrupa Birliği, üye devletlerin bazı konulardaki egemenliklerini devretmesiyle kurulmuştur. Kendisine ait yasama, yürütme ve yargı organı vardır. Avrupa Birliği'nden alınan kararlar üye devletlerde doğrudan doğruya veya gerekli prosedürün tamamlanmasından sonra uygulanır. Avrupa Birliği'ne devredilen alanlarda, üye devletlerin karar alma yetkileri yoktur. Bu alanda tek yetkili Avrupa Birliği'dir ve milletlerarası anlaşmalar dahil olmak üzere her türlü yasama veya idari işlemler yapma yetkisi ona aittir. Üye devletlerin egemenliklerini devretmedikleri alanlarda ise, devletler eskisi gibi bu egemenliklerini kullanmaya devam etmektedirler. İnsan hakları konusu henüz tam olarak Avrupa Birliği'nin yetki alanına giren bir konu değildir. Yani bu alanda devletler egemenliklerini henüz devretmemişlerdir.[2] Buna rağmen Avrupa Birliği her zaman kendisini insan haklarına dayalı ve saygılı olarak kabul etmiştir.

Öte yandan Avrupa Birliği üyesi bütün devletler, Avrupa Konseyine de üyedirler. Bu

---

* Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

1 Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi, www.abgs.gov.tr

2 Aslan Gündüz, "Türkiye'nin AB Üyeliği ve Din Özgürlüğü", *Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2000, c. 1, s. 61.

anlamda Avrupa Konseyince hazırlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini onaylamışlardır. Dolayısıyla AB'nin, Avrupa Konseyinin insan hakları ile ilgili standartlarını benimseyen bir birlik olduğunu ve Konseyin insan hakları normları ve mekanizmasının aynen AB kararları gibi bir etki yaptığını söylemek mümkündür.[3] Topluluğun ikincil hukuk mevzuatında insan hakları, din hürriyeti ve ayrımcılığın yasaklanmasıyla ilgili olarak yapılan düzenlemelerde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi referans gösterilmiştir.

Avrupa Birliği'nde, başta insan hakları olmak üzere temel haklarla ilgili düzenlemeler, ilk defa Amsterdam Antlaşmasıyla getirilmiştir. Buna göre Avrupa Birliği, özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayanır. Avrupa Birliği, üye devletlerin milli kimliklerine ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde yer alan temel hak ve özgürlüklere saygı gösterir. Avrupa Birliği'nde insan haklarına, bu arada din özgürlüğüne yaklaşım global çerçevededir. Din özgürlüğü saygı gösterilen bir insan hakkı olarak, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı tarafından korunmaktadır. Avrupa Birliği kurumlarının hepsi din özgürlüğüne saygı göstermekte, yaptıkları program, yasa ve faaliyetlerde din boyutunu göz ardı etmemektedir.[4]

AB temel antlaşmalarında din ile ilgili özel bir hüküm bulunmadığından dinî kurumlar ile devletler arasındaki ilişkiler, üye devletlerin kendi kanun ve mevzuatına göre yönlendirilmektedir. AB'de din-devlet arasındaki ilişkiler, içerdikleri farklılıklar ile dikkat çekmektedir. Bu tür ilişkiler, üye devletlerin tarihlerinden ve geleneklerinden gelen özelliklerle biçimlendirilmiş bulunmaktadır.[5] Avrupa Birliği müktesebatında din hürriyeti, yalnızca dindarların hürriyeti olarak algılanmamakta; dinsizlerin, tanrı tanımazların, hatta din düşmanlarının da hürriyeti bu kavram altında garanti altına alınmaktadır.[6]

A. TEMEL ANTLAŞMALARDA DİN

Avrupa Topluluklarını kuran antlaşmalar, genel hatları itibarıyla ekonomik antlaşmalar olduğundan sosyal ve siyasal muhtevalı maddeler içermemektedir. Dolayısıyla din terimine bu antlaşmalarda rastlanmamaktadır. Ancak Avrupa Vatandaşlığı konseptinin gündeme geldiği 1992 Maastricht AB Antlaşması'ndan sonra temel hak ve özgürlükler konusu gündeme gelmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren Avrupa bütünleşmesinin merkezine kişiler ve onların çıkarlarının konulması, Avrupa Birliği'nin temel eğilimlerinden biri olmuştur.

Maastricht Zirvesi sonucu üye devletlerin vatandaşlarıyla AB arasında daha direkt bir ilişki kurulmuş, "Avrupa Vatandaşlığı" adı altında sosyal ve siyasal hakları da beraberinde bulunduran bir anlayış kabul edilmiş, söz konusu haklar Amsterdam Zirvesinde da-

---

3 Kadir Arıcı, "Avrupa Birliği ve Türk Hukukunda İş Yerlerinde Din ve İbadet Hürriyeti", *Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2000, c. 1, s. 77.

4 Gündüz, a.g.m., s. 62.

5 Noel Treanor, "Kiliseler ile AB Arasında İlişkiler", *Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2000, c. 1, s .98.

6 Şeref Ünal, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara, 1995, s. 206.

ha da geliştirilmiştir. Bu zirveden sonra Avrupa kurumları, kanunların genel bir prensibi olarak temel haklara saygı göstermekle kalmamış, AB içerisindeki özgürlüklerle ilgili müktesebatı da geliştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda temel haklar ve özgürlükler içerisinde önemli bir yer tutan din özgürlüğü de zikredilmeye başlanmıştır. Başka bir ifade ile Avrupa Birliği'nin, ekonomik birlik safhasını geride bırakıp siyasal birlik olma hedefini benimsemesinden sonra, hedeflere ulaşmak için sosyal konular önemli olmaya başlamış, temel hak ve hürriyetler, bunun yanında din hürriyeti de Avrupa Birliği zirve toplantılarında gündeme gelmeye başlamıştır.

a) Amsterdam Antlaşması: 16-17 Haziran 1997'de Amsterdam'da yapılan zirve sonunda imzalanan ve Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi'nin 10.11.1997 tarih ve C 340 sayılı nüshasında yayınlanarak yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması; Avrupa Konseyine üye ülkelerce 1950'de Roma'da imzalanan 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan temel haklara saygı gösterilmesi gerektiğini özellikle vurgulamaktadır. Din terimin temel antlaşmalar içerisinde yer bulduğu ilk metin olan bu antlaşma ile tüm ayrımcılıkların yanında dine dayalı ayrımcılığın da ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Konu, Antlaşmanın 13. maddesinde şöyle geçmektedir:

"(Avrupa) Komisyonu, cinsiyet, ırk veya etnik temel, din veya inanç, özürlülük ve yaş temellerine dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için gerekli faaliyette bulunur."[7]

Bu madde ile AB'nin yürütme organı olan Komisyon, ayrımcılığın ortadan kaldırılması hususunda görev ve yetki sahibi kılınmıştır. Komisyon, bu tarihten sonra konu ile ilgili birçok direktif, düzenleme ve ortak faaliyet programını gündeme getirmiş ve uygulamaya koymuştur. Ayrıca hem Komisyon hem de diğer AB kurumları konu ile ilgili yapmış oldukları tüm düzenleme ve yazışmalarında Antlaşmanın 13. maddesini referans göstermeye başlamışlardır.

Ayrımcılığın ortadan kaldırılması için Topluluk tarafından alınan tedbirler ile ilgili olarak AB Komisyonunun 25.11.1999 tarih ve COM(1999)564 Final sayılı raporda; 'Avrupa Birliği, üye devletlerde ortak prensipler olan özgürlük, demokrasi, insan hak ve temel hürriyetlerine saygı ve hukukun üstünlüğü prensipleri üzerine kurulmuştur. Kanun önünde eşitlik ve tüm bireylerin ayrımcılığa karşı korunması, en temel hak ve demokratik toplumların en gerekli özelliğidir' denilerek, Amsterdam Antlaşmasının 13. maddesine vurgu yapılmıştır. Raporda Topluluğun yaptığı faaliyetler de sıralanmıştır. Buna göre: Her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve herkese eşit muamele yapılmasını temin edebilmek için deklarasyonlar yayınlanmış, kararlar alınmış, direktifler çıkartılmış ve ortak faaliyet programları hazırlanmıştır. Birçok Komisyon önerisine ayrımcılık karşıtı ifadeler yerleştirilmiştir. Mesela, işçilerin serbest dolaşımını düzenleyen yasaya bu ifadeler konulmuştur. 1998'de düzenlenen Avrupa Toplulukları Personel Tüzüğü'ne ırk, siyasi, felsefi veya dinî inanç ve cinsiyet konularında ayrımcılık yapılamayacağı hususu konmuştur.

Avrupa Birliği Antlaşması, Birliğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde garanti altına alınan temel haklara saygılı olduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu sözleşmenin

---

7 OJ, C 340, 10.11.1997.

14. maddesi "*Bu sözleşmede yer alan haklardan yararlanma; cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi ya da başka görüşler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, servet, doğuş veya herhangi bir durum bakımından hiçbir ayırım gözetmeksizin sağlanır.*"[8] denilerek ayrımcılık yapılamayacağı genel prensibi ortaya konmaktadır.

b) Nice Zirvesi: 7-9 Aralık 2000 tarihinde gerçekleştirilen Nice Zirvesi'nde Avrupa Birliği Temel Haklar Beyannamesi kabul edildi.[9] Genel olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile paralellik arz eden beyannamenin II. bölümünde; düşünce, vicdan ve din hürriyeti, III. bölümünde ise; eşitlik prensibi ve ayrımcılığın yasaklanması değişik maddelerde yer bulmuştur. Bu beyannamenin kabul edilmesinden sonra topluluk organları, bunu referans alarak Avrupa Birliğinin temel hak ve hürriyetlerle özgürlüklere saygılı bir birlik olduğunu kuvvetle vurgulamaktadır.

Avrupa Birliği Temel Haklar Beyannamesi'nin önsözünde; "*Avrupa Birliği, ahlâkî ve manevî değerlerin bilincinde olarak, ayrılmaz evrensel değerler olan insan onuru, hürriyet, eşitlik, dayanışma, demokrasi prensibi ve hukukun üstünlüğü temelleri üzerine kurulmuştur. Birlik, faaliyetlerinde fertleri merkeze alır. Bunun için de bir adalet, özgürlük ve güven alanı meydana getirerek Birlik Vatandaşlığı statüsü oluşturulmuştur. Birlik, bu ortak değerlerin korunması ve geliştirilmesine katkı sağlamakta, kültür farklılıklarına, Avrupa insanının gelenekleri ve üye ülkelerin milli kimliklerine saygı göstermektedir. Bu hedeflere ulaşmak için; toplumdaki değişimler, sosyal, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ışığı altında temel hakların daha iyi vurgulandığı bir beyanname hazırlanması gerekli görülmüştür.*"[10] denilmektedir.

Avrupa Birliği Temel Haklar Beyannamesinin din hürriyetiyle ilgili bölüm ve maddeleri şöyledir:

II. BÖLÜM: Özgürlükler

Madde 10: Düşünce, Din ve Vicdan Hürriyeti

1. *Herkes düşünce, din ve vicdan hürriyeti hakkına sahiptir. Bu hak, din veya inanç değişimi hürriyetiyle tek başına veya toplu olarak, herkese açık veya özel mekanlarda din veya inancın gereğini yerine getirmek, ibadet etmek, inancın eğitim ve öğretimini yapmak haklarını da içerir.*

III. BÖLÜM: Eşitlik

Madde 21: Ayrımcılığın Yasaklanması

1. *Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, dil, din veya inanç, siyasi veya diğer görüşler, milli bir azınlığa mensubiyet, servet, doğum, yaş ve cinsi yön tayinine bağlı her çeşit ayrımcılık yasaktır.*
2. *AT ve AB antlaşmalarında da belirtildiği gibi milliyetçilik bazında da her türlü ayrımcılık yasaktır.*[11]

---

8 Coşkun Can Aktan, (ed.) *Haklar ve Özgürlükler Antolojisi*, Hak-iş, Ankara, 2000, s.173.

9 OJ.,18.12.2000, 2000/C 364/01.

10 www.ue.eu.int/df/default.

11 OJ.,18.12.2000, 2000/C 364/01

Beyanname, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'yle kıyaslandığı zaman aralarında tam bir paralellik olduğu, hatta aynı ifadelerin kullanılmış olduğu görülür. Din ve vicdan hürriyetiyle alakalı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesi: "*Her şahıs düşünce, vicdan ve din hürriyetine sahiptir. Bu hak, din veya kanaat değiştirme hürriyetini ve alenen veya hususi tarzda ibadet ve ayin veya öğretimini yapmak suretiyle tek başına veya toplu olarak dinini veya kanaatini açıklama hürriyetini içerir.*"[12] şeklindedir.

Sözleşmenin ayrımcılığı yasaklayan 14. maddesi ise: "*İş bu sözleşmede tanınan hak ve hürriyetlerden istifade keyfiyeti, bilhassa cins, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, milli veya sosyal menşe', milli bir azınlığa mensupluk veya herhangi bir durum üzerine dayalı hiçbir ayırıma tabi olmaksızın sağlanmalıdır.*"[13] şeklinde ifade edilmektedir.

Avrupa Birliği'nin bu konuda bir beyanname kabul etmesinin sebebinin, Birlik müktesebatı içerisinde yokluğu tenkit edilen, Birliğin özel bir belgeye sahip olması arzusu ve bu arada da insan haklarına yeniden bir vurgu yapma isteği olduğu düşünülebilir. Bugün Avrupa Birliği'nin dünyadaki önemli konumu göz önüne alınacak olursa bu vurgu çok önemlidir. Özellikle Avrupa bütünleşmesinin içerisinde yer almak, hatta işbirliği yapmak isteyen üçüncü ülkelerin bu manada dikkatlerinin çekildiği söylenebilir. Düşünce ne olursa olsun beyannamenin temel antlaşmalardan birisi içerisinde kabul edilmesiyle, temel hak ve hürriyetlerle özgürlükler, bu arada din ve vicdan özgürlüğü de en sağlam belgeyle destekli olarak Avrupa bütünleşmesinin merkezinde yer bulmuştur.

B. İKİNCİL HUKUK MÜKTESEBATINDA DİN

AB kurumlarında ikincil hukuk müktesebatı, temel antlaşmalara dayalı olarak oluşturulmaktadır. Yukarıda açıklandığı gibi Nice Zirvesi'ne kadar Birliğin temel antlaşmalarında din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili bir dokümanı bulunmadığı için, din ile ilgili konular ayrımcılığın yasak olması babında değerlendirilmiş ve ikincil hukuk Müktesebatı içerisinde konu ile ilgili yapılan düzenlemelere Amsterdam Antlaşması'nın 13. maddesi referans gösterilmiştir. Avrupa Birliği Müktesebatı veri tabanları olan celex (www.europe.eu.int/celex) ve eurlex (www.europe.eu.int/eur-lex) tarandığı zaman, tüm müktesebat içerisinde 100'e yakın yerde din sözcüğünün geçtiği görülmektedir. Din terimlerinden bazen birkaç tanesinin aynı metinde geçtiği düşünülecek olursa, ATAD kararları haricinde yaklaşık olarak 15 kadar ikincil hukuk metninde din kelimesi geçmektedir.

a) Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Çalışmalar: Konuyla ilgili olarak hazırlanan belgelerin en önemlilerinden biri; Konseyin, üye ülkelerde 2001-2006 periyodunda her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını temin amacıyla hazırladı-

---

12 Feyyaz Gölcüklü, *İnsan Haklarının Korunması Alanında Uluslararası Temel Belgeler*, A. Ü. SBF. Yayınları, Ankara, 1992, s. 16.

13 Feyyaz Gölcüklü, Şeref Gözübüyük, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994, s. 304-305.

ğı Topluluk Faaliyet Programı'dır. Bu faaliyet programıyla üye devletlerde ayrımcılığın ortadan kaldırılması için gerekli tedbirlerin alınması ve efektif politikaların uygulamaya konulması amaçlanmaktadır. Programın 1. maddesinde; "*Bu karar ırk, etnik köken, din veya inanç, özürlülük, yaş veya cinsiyet temeline dayalı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik uygun tedbirler geliştirmek üzere Topluluk faaliyet programı oluşturur*" denilmektedir. 2. maddede ise ayrımcılığın tarifi yapılmaktadır. Buna göre ayrımcılık; *bir kişi veya kişilerden oluşan grubun diğerine kıyasla ırk, etnik köken, din veya inanç, özürlülük, yaş veya cinsiyet dolayısıyla değişik muameleye tabi tutulması veya objektif sebeplerle izah edilmedikçe, aynı konuda o kişi veya grubun diğerine göre dezavantajlı uygulamaya tabi tutulmasıdır.*[14]

Ayrımcılığın ortadan kaldırılması için oluşturulan bu faaliyet programına projeler hazırlanmasını temin etmek üzere Komisyon tarafından bir çağrı yapıldığı görülmektedir. Hazırlanacak projelerde en az dört farklı üye ülkeden katılımcıların olması ve resmi kurumlar, sivil toplum örgütleri, sosyal kurumlar, üniversite ve araştırma kurumlarının projelere dahil edilmesi istenmektedir. Hazırlanması istenen projelerle, ayrımcılığın ortadan kaldırılması konusunda güzel uygulamaların aktarımı, bilgi alış-verişinin temini ve Amsterdam Antlaşmasının 13. maddesindeki âmir hükme hayatiyet kazandırma amaçlanmaktadır. Bu bağlamda Komisyon, ırk, etnik köken, din veya inanç, özürlülük, yaş veya cinsiyete dayalı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik olarak yapılan faaliyetlerle bu yöndeki politikaların geliştirilmesine katkı sağlayacak girişimleri desteklemeyi hedeflemektedir.[15]

Aynı konuda yapılan bir başka duyuruda ise çalışma yapılacak alanlar sıralanmış ve Avrupa Birliği bütçesinden bu iş için 7.000.000 Euro pay ayrıldığı belirtilmiştir.[16]Avrupa Birliği bütçesinden yeni programlar için tahsisat ayırmanın zorluğu ve AB Parlamentosu'nun bütçe konusundaki hassasiyetini göz önüne aldığımızda; Euro bazında milyonlarla ifade edilen bir tahsisatın bahsedilen projeler için ayrılmış olması, Komisyonun konuya verdiği önemi göstermeye kâfidir.

b) İş ve Mesleğe Eleman Alımında Eşit Muamele: Bu konuda ilk ele alınabilecek doküman, AB Konseyi tarafından çıkarılan iş ve mesleğe eleman alımında herkese eşit muamele yapılması hususunda genel çerçeve oluşturulmak üzere çıkarılan Konsey Direktifi'dir.[17]

Direktifle, Avrupa Birliğini kuran antlaşmanın 13. maddesinde yer alan din dahil tüm ayrımcılıkların ortadan kaldırılarak iş ve sosyal güvenlik alanlarında eşitliğin sağlanması, kişilerin hayat standartlarının yükseltilmesi, ekonomik ve sosyal dayanışmanın gerçekleştirilmesi ve serbest dolaşım hürriyetinin temin edilmesi amaçlanmaktadır. Bu

---

14 OJ:, 26.04.2000, C 116E/16.

15 OJ., 25.03.2000, C 88/23.

16 OJ., 26.02.2000, C 55/15.

17 12.10.2000 tarih ve COM (2000) 652 Final sayılı Konsey Direktifi.

amaca ulaşmak için Topluluk içinde her türlü ayrımcılık yasaklanmıştır. Üye ülkelerde yaşayan üçüncü ülke vatandaşları için de ayrımcılık yapılması yasaklanmıştır. Din dahil herhangi bir ayrımcılığa maruz kalan kişiler hukukun koruması altında olacaklardır. Etkin bir korumanın temin edilebilmesi için dernek ve cemiyetlerle diğer legal kurumlar müdafaa hakkına sahip kılınmışlardır. Böyle bir yetkilendirme ile de Birliğin, örgütlü toplum anlayışını desteklediğini ve fertlerin haklarının aranmasında onların üye oldukları dernek veya cemiyetlerin daha aktif olmalarını sağlama düşüncesinde olduğunu söyleyebiliriz.

Direktifin 4. maddesinin 2. fıkrasında, din hizmeti sunan organizasyonların özel durumlarından bahsedilmektedir. Bu organizasyonlar içerisinde, din ve inancın gereği olarak, mevcut özel görevler için kişinin dinî inancından dolayı farklı uygulama yapılabilir. Faaliyetlerin tabiatı ve inancın gereği olduğu için burada ortaya çıkan bazı özel şartların ortaya konulması ayrımcılık olarak değerlendirilemez. Bu maddeden dolayı, örneğin Katolik Kilisesi'ne papaz atanması için yapılan bir duyuruda adayların; erkek, Hıristiyan ve Teoloji mezunu olmasının şart koşulması ayrımcılık olarak nitelendirilemez. Aynı hüküm, üye ülkelerden birinde bulunan bir camiye imam atanması söz konusu olduğunda da geçerlidir. Bu madde ile din hizmeti sunan organizasyonlara ayrıcalık tanınmış, yapılan uygulama inancın gereği olarak kabul edilmiştir.

Alt başlık konusuyla direkt ilgili olmamasına rağmen, İslâm dinine saygının ve Müslüman halklara dinlerinin emirlerini rahatlıkla yaşayabilme kolaylığı sağlamanın bir göstergesi olarak, Avrupa Birliği'nin bir başka düzenlemesi olan hayvan kesimi konusunu burada zikretmeyi uygun buluyoruz. Bu konuda, kesilecek hayvanların korunmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesi'ni kabul ettikten sonra, AB çeşitli direktifler çıkartarak, hayvanların en az acıya maruz kalacak şekilde nasıl kesilmesi gerektiğini ve bu arada onlara yapılacak muameleyi belirleyen ayrıntılı direktifler yayınlamıştır. Avrupa Birliği'nin burada amacı, önce hayvanları mümkün olduğunca korumak; sonra, değişik ülkelerde hayvan kesimi konusundaki farklardan dolayı meydana gelen rekabeti önlemek ve en önemlisi de kaliteli et elde edilmesini sağlamaktır. Direktiflerde belirtilen kesim usullerinde, daha doğrusu kesim sırasında hayvanın etkisiz hale getirilmesi, uyutulması, bayıltılması ve ani bir şekilde öldürülmesi gibi metotlar belirlenmiştir. Fakat, bu çerçevede dinî bir konu ve hassas bir nokta meydana çıkmıştır. Çünkü, bazı dinlerde bu yöntemler meşru veya doğru kabul edilmemektedir. Bu amaçla çıkartılan direktiflerde Avrupa Birliği, dinî usullere göre kesilmesi gereken hayvanlarda, burada öngörülen bazı hayvan kesme veya bayıltma usullerinden vazgeçilebileceğini hüküm altına almıştır.[18] Avrupa Birliği burada kesilecek hayvanları korumak isterken dinin emrini yerine getirmek isteyen dindar fertleri zora sokmamış, dolayısıyla insanı merkeze aldığını bir kez daha göstermiş ve onun huzuruna katkı sağlamaya çalışmıştır.

c) Eğitim Programlarında Ayrımcılığın Yasaklanması: Birliğin, Komisyon tarafından yürütülmekte olan Sokrates, Leonardo Da Vinci ve Gençlik Programları adlı aday ül-

18 Gündüz, a.g.m., s. 63.

kelerin katılımına da açık eğitim programları vardır. Ayrıca, Birlik vatandaşlarının tümüne açık olan, her yaş ve meslek mensubu vatandaşın bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik bir eğitim programı olan Yaşam Boyu Öğrenme Programı ihdas edilmiştir. Söz konusu program için öneriler hazırlanmasını isteyen Komisyon duyurusu ekinde, programa kimlerin katılabileceği alt başlığı altında: "*Yaşam Boyu Öğrenme Programı tüm vatandaşlara açık olmalıdır. Öğrenmenin içeriği ve nerede yapıldığı ise öğrencinin kim olduğuna bağlı olarak çok çeşitli olabilir. Yaşam Boyu Öğrenme Programı daha çok temel yetenekleri güncelleştirmek için 'ikinci bir şans' temin etmektedir. Program daha ileri seviyede öğrenme imkanları da sunmaktadır. Yaşam Boyu Öğrenme Programı yaş, cinsiyet, uyruk, yaşanılan yer, din, ırk, ekonomik durum, iş durumu, sağlık, tecrübe, özürlülük vb. durumlara bakılmaksızın herkese açıktır.*"[19] denilmektedir. Birliğin bu programlarının din ayrımı yapılmadan herkese açık olduğu buradaki ifadelerden rahatlıkla anlaşılmaktadır.

d) Sığınmacılarla İlgili Yasalarda Din: Sığınmacıların durumu ve "sığınmacı" teriminin tanımıyla ilgili olarak, Komisyon tarafından belirlenen 4 Mart 1996 tarih ve 96/196/JHA sayılı ortak tutum kararında; "*kişiye sığınmacı statüsünün tanınmasının şartlarından biri de ırk, din, milliyet, siyasi düşünce veya belirli bir sosyal gruba mensubiyetten dolayı cezalandırılmaktan korkuyor olmaktır. Sığınmacı açık deliller ortaya koymak mecburiyetindedir.*" denilerek dininden dolayı bulunduğu ülkede sıkıntı çeken kişilere de sığınmacı olma yolu açılarak bu konudaki insan hak ve hürriyetinin önü açılmış bulunmaktadır. Bu da Birliğin din özgürlüğüne saygıyla yaklaştığının açık bir göstergesidir.

Aynı kararda cezalandırılma alanları sayılırken; *"din geniş bir anlamda ele alınmalıdır ve imanlı, iman karşıtı ve ateist inançları içermelidir. Dinden dolayı cezalandırma çeşitli şekillerde olabilir. İbadetin tamamen yasaklanması ve bazı dini gruplar aleyhine ayrımcı tedbirler almak bunlardandır. Devlet, özel hayatta bile olsa dinî faaliyetleri cezalandırmış olabilir. Hiçbir dine inanmak istemeyen, bir dinî gruba katılmayı reddeden veya bir dinin bazı hüküm ve adetlerini uygulamak istemeyen kişilere de din temeline dayalı cezalandırma yapılmış olabilir."*[20] denilmektedir. Buradaki ifadelerde de Birliğin inanç anlayışı ve buna dayalı olarak yapılacak zorlamaların neler olabileceği ortaya konulmuştur.

e) Din Özgürlüğüne Yaklaşım: Avrupa Birliği Kurumlarının din özgürlüğüne yaklaşımlarını gösteren verileri, AB Komisyonuna verilen soru önergeleri ve cevaplarından çıkarmak mümkündür. Komisyon adına verilen cevaplar kişilere ait görüşler olmaktan öte, Komisyonun resmi görüşü olarak değerlendirilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, din ve vicdan özgürlüğü hakkında Nice Zirvesi'ne kadar Toplulukların bir ana referans metni bulunmadığı da göz önüne alınırsa, Avrupa Birliği'nin yürütme organı olan Komisyonun görüşleri büyük bir önemi haizdir.

Erik Meijer'in Komisyona yönelttiği 01 Eylül 1999 tarihli yazılı soru önergesi şöyledir:

---

19 OJ., 22.06.2001, C 177/5.

20 OJ., 13.03.1996, L 063.

"1. Komisyon, tüm dinî cemaatlerin eşit hak ve sorumluluklara sahip olması, kiliselerine saygı gösterilmesi, görüşlerini yaymaları, toplantılar tertip etmeleri, inananlarını organize etmeleri, üyelerinden para toplamaları ve hükümete vergi ödemeleri açısından aralarında hiçbir ayrım yapılmaması görüşünü paylaşmakta mıdır? Komisyon, Hıristiyan cemaati olan Yahova Şahitlerinin Fransa'daki durumları hakkındaki şikayetlerinden haberdar mıdır? AB üyesi tüm ülkelerde dinî cemaatlerin tam bir eşitlik içerisinde olmalarının temini için Komisyon ne yapmak niyetindedir?"

Komisyon adına Mr. Vitorino'nun 26 Ekim 1999 tarihli cevabı ise:

Birlik, üye devletlerin ulusal hukukuna göre statü tanıdıkları kilise, dinî dernek ve cemaatlere saygı göstermekte ve herhangi bir önyargıda bulunmamaktadır. Amsterdam Antlaşması ekinde yer alan 11 nolu deklarasyon bunu ortaya koymaktadır. Sayın üye tarafından dile getirilen kilise binaları, görüşlerin yayılması ve dinî cemaatlerin toplantı düzenlemeleri konuları tamamen ulusal hukukun korumasına bırakılmıştır. Tüm üye devletler 04 Kasım 1950'de Roma'da imzalanan İnsan Hakları Sözleşmesine taraftırlar. Adı geçen sözleşmenin 9. maddesi "*herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğüyle açık veya özel mahallerde ibadet, öğretim, uygulama ve tören yapma suretiyle tek başına veya toplu olarak dinini ve inancını açıklama özgürlüğünü de içerir*" şeklindedir. Orada bazı sınırlamalar vardır fakat bunlar, sözü edilenlerin dışındadır. Devletler bu haklara müdahale eden faaliyetlerde bulunamazlar. Buna rağmen amir maddenin devletleri tüm dinî cemaatlere aynı şekilde muamele etmeye mecbur ettiği yorumu çıkarılamaz.[21]

Bayan Helle Thorning-Schmidt tarafından 4 Kasım 2000 tarihinde Komisyona yöneltilen P-3884/00 sayılı soru önergesi daha dikkat çekici olup, cevabı da daha ikna edicidir. Cevap, Birliğin din hürriyetine gösterdiği saygıyı çok güzel bir şekilde yansıtmaktadır. Sorunun konusu, iş yerlerinde başörtüsünün yasaklanması olduğu için de Müslümanları doğrudan ilgilendirmektedir. Mrs. Schmidt'in sorusu şöyledir:

"Komisyon, yasağın güvenlik ve sağlık tedbirleri gerekçesiyle olmadığı bir yerde, dinî inançların bir gereği olarak iş yerinde başörtüsü takmak isteyen bir çalışanın isteğinin reddedilmesinin herkese eşit muamele edilmesi konusundaki direktifin uygulanmasına aykırılık teşkil ettiği görüşünde midir?"

Soruya Komisyon adına Bayan Diamantopoulou, 2 Şubat 2001 tarihinde aşağıdaki cevabı vermiştir:

"Konsey, 27 Kasım 2000 tarihinde, iş ve meslekte eşit muamele şartlarının temini için bir genel çerçeve oluşturan 2000/78/EC sayılı direktifi kabul etmiştir. Bu direktifin 2. maddesi dine dayalı direkt veya dolaylı ayrımcılığı yasaklamaktadır. İslâmî başörtüsü, İslâm dinine mensup olanların ayırıcı bir işareti olarak düşünülmektedir. Prensip olarak bir iş verenin işçilerine başörtüsü takmalarını yasaklaması dine dayalı ayrımcılık yaptığı şeklinde görülebilir. Dolayısıyla bu uygulama 2000/78/EC sayılı direktife aykırıdır. Ancak,

21 OJ., 29.01.2000, C 27E/116.

çalışanların üniforma gibi tek tip giysiler giymek durumunda oldukları veya hastaneler gibi sağlığın korunmasına yönelik şartların temin edilmek istendiği yerlerde böyle bir yasaklama dine bağlı ayrımcılık yapıldığı manasına gelmez ve direktifin kapsamına girmez.

Direktifin uygulanması ve ferdî hadiseler konusunda karar verme yetkisi, ulusal mahkemelere aittir."[22]

Komisyon adına verilen cevap her hangi bir yoruma gerek kalmayacak kadar açıktır.

C. AVRUPA BİRLİĞİNİN ÜÇÜNCÜ ÜLKELERLE İLİŞKİLERİNDE DİN

Topluluğun ikincil hukuk mevzuatında yer alan bazı dokümanlar, Birliğin üçüncü ülkelerle olan ilişkilerinde insan hakları bağlamında din özgürlüğüne de yer verdiğini, bu konuda muhatap ülkelerden gerekli düzenlemeleri yapmalarını istediğini göstermektedir. Konsey tarafından 20 Haziran 1994 tarihinde hazırlanan, üçüncü ülkeler ile ilgili olarak hazırlanacak ortak raporlarda uyulması gereken prensipler belirlenirken; tüm insan hakları uygulamalarına bakmanın yanında, mutlak olarak ırk, din, milliyet, belirli bir sosyal grup veya siyasi bir görüşe sahip olma dolayısıyla o ülkede herhangi bir cezalandırma yapılıp yapılmadığına özellikle bakılması ve özel bilgilerin temin edilmesi kararlaştırılmıştır.[23]

Diğer taraftan insanî yardımlar hakkında çıkarılan 20 Haziran 1996 tarih ve 1257/96 sayılı Konsey Tüzüğü, Birliğin dinler arasında herhangi bir ayrım yapmadığını açıkça göstermektedir. Adı geçen tüzükte; "*İnsanî yardımlarda tek gâye insanları çektikleri sıkıntıdan kurtarmaktır. Felakete uğrayanlara ırk, etnik köken, din, cinsiyet, yaş, milliyet veya siyasi düşünce bazında herhangi bir ayrım yapılmadan yardım edilir.*" denilmektedir.[24]

a) Avrupa Toplulukları-Afrika, Karayip ve Pasifik Ülkeleri İlişkilerinde Din: Bu konudaki ilk örneği Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleri ile Avrupa Toplulukları arasında 04 Kasım 1995 tarihinde yapılan Ticaretin Geliştirilmesi Antlaşması (4. Lome Sözleşmesi) teşkil etmektedir. Söz konusu antlaşmanın 5. maddesinin 1. fıkrasında; tarafların temel insan haklarına riayet etmeleri şart koşulmuş, demokratik prensiplerin tanınıp uygulanacağı, hukukun üstünlüğüne uyumun AKP-AT arasındaki ilişkileri güçlendireceği ve bu sözleşmenin en önemli uzvu olacağı belirtilmiştir.

Antlaşmanın 2. fıkrasında; AKP-AT işbirliğinin insanların sosyal, politik, ekonomik ve kültürel hakları konularında karşılaştıkları engellerin ortadan kaldırılmasına yardımcı olacağı vurgulanmıştır. Aynı fıkrada her iki tarafın da etnik köken veya grup, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, din ve diğer durumlara dayalı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırıl-

22 OJ:, 06.06.2001, C 163E/221.
23 OJ., 19.09.1996, C 274.
24 OJ., 02.07.1996, L 163.

ması için çalışacakları ve uluslararası hukukun gerektirdiği sorumlulukları yerine getirecekleri tekrar tekrar vurgulanmaktadır.[25] Avrupa Birliği, burada da görüldüğü gibi ayrımcılığın yasaklanmasıyla ilgili kendi çabalarını uluslararası düzeye çıkarmakta, böylece konunun önemini artırmakta ve en azından çeşitli antlaşmalar yaparak işbirliği içinde bulunduğu ülkelerde de bu prensibin yerleşmesi ve uygulanması için çalışmaktadır.

b) AB-Özbekistan İlişkilerinde Din Hürriyeti: Üçüncü ülkelerde din hürriyeti konusunun AB tarafından takip edildiği, ilişki kurulan ülkelerde insan haklarının, bu bağlamda din hürriyetinin korunmasına özen gösterildiği ve ilişkilerin geliştirilmesi için bunun bir şart olarak öne sürüldüğü AB'nin bilinen bir politikasıdır.

AB iş birliği yaptığı diğer ülkelerle olduğu gibi, Özbekistan ile yaptığı görüşmelerde de bu ülkedeki insan hakları ve din hürriyeti konularını takip ettiğini ve bunu önemli bulduğunu dile getirmiştir. Komisyon tarafından bir üyenin yazılı sorusuna verilen cevap, bu konuda örnek gösterilebilecek bir mahiyettedir. Konseye yöneltilen soru önergesi; Özbekistan'daki insan hakları uygulaması ve özellikle Hıristiyanlığa dönenlerin durumlarının takip edilip edilmediği ve bu konuda Özbekistan hükümetine bir yaptırımda bulunulup bulunulmadığı şeklindedir. Komisyon, söz konusu soruya; Özbekistan'daki insan hakları uygulamalarının Konsey tarafından yakından takip edildiği ve AB'nin devamlı olarak konuyu Özbek otoritelere ilettiği şeklinde cevap vermiştir.

Ayrıca, 13 Eylül 1999 tarihinde Taşkent'te yapılan I. AB-Özbekistan İşbirliği Toplantısında; Birlik, din hürriyeti ve özellikle Özbekistan'ın Hıristiyanlara karşı olan kötü tutumunun kendilerini direkt olarak ilgilendirdiğini ifade etmiştir. Aralarında yaptıkları ortaklık ve işbirliği antlaşmasının gereği olarak, Özbekistan'dan din hürriyetine saygı göstermesi istenmiştir. AB ayrıca, siyasal görüş ve dinî inançlarından dolayı hapsedilenlerle de ilgilendiğini, Özbekistan'daki insan hakları uygulamalarını her yönden takip edeceğini ve konuyu Özbek yetkililere devamlı olarak ileteceğini de cevabında bildirmiştir. [26]

D. AVRUPA TOPLULUKLARI ADALET DİVANI KARARLARINDA DİN

Avrupa Birliği'nin yargı erki, Topluluğun en önemli yapısal kurumlarından biri olan Avrupa Toplulukları Adalet Divanı (ATAD) tarafından yürütülmektedir. Divan, Avrupa Birliği hukukunun uygulanmasını denetlemekte, ulusal mahkemelerce sorulan sorulara cevap vermekte, diğer bir ifadeyle içtihat bildirmekte, Birlik müktesebatının yorumunu yapmakta ve gerçek veya tüzel kişilerin ulusal mahkemelerde verilen kararlara karşı açtıkları davalara bakmaktadır. Topluluk organlarının faaliyetlerinin hukuk kurallarına uygunluğunun denetlenmesi de ATAD'ın görevleri arasındadır.[27] Din, toplum içerisinde canlı olarak yaşayan bir kurum olduğu için zaman zaman din ile ilgili konularda ATAD'nın gündeminde yer bulmakta, Divan da bu konularda görüş bildirmek veya karar vermek

---

[25] OJ., 29.05.1998, L 156.

[26] OJ., 20.06.2000, C 170E/47.

[27] Tuğrul Arat, *Avrupa Toplulukları Adalet Divanı*, ATAUM, Ankara,1998, s.1-7.

durumunda kalmaktadır. Mahkemenin kararları incelendiği zaman, içerisinde din teriminin geçtiği veya dinî bir grubun açtığı birkaç dava bulmak mümkündür. Ayrıca ayrımcılık iddiasıyla açılan bazı davalar da mevcuttur. Divan, genel olarak bu davalarda, her çeşit ayrımcılığın yasak olduğu ve din hürriyetinin vazgeçilemeyecek önemli bir hürriyet olduğunu vurgulayan kararlar vermiştir.

Zikredeceğimiz davalardan birisi Mr. Christos Kontantinidis'in Alman makamları aleyhine açtığı davadır. Davacı Almanya'da Alman bir hanımla evlendiğinde, onun soyadı kayda yanlışlıkla 'Konstandinidis' olarak geçmiştir. Yunan uyruklu davacı, kayıt bürosuna müracaat ederek düzeltme yapılmasını istemiştir. Alman mahkemesi kanunun gereği olarak, ismin Yunancadan Latin harflerine tercümesi işini yetkili mütercime havale etmiştir. İSO'nun bu konudaki standartlarına uyularak yapılan tercüme sonrasında isim 'Hrestos Konstantinides' şeklinde ortaya çıkmış ve durum daha da kötüleşmiştir. Mahkeme, davacının istediğinin aksine, tercümandan gelen şekliyle ismin kayda geçmesine karar vererek iç hukuk yolunu kapatmıştır.

Davacı konuyu ATAD'ın gündemine taşımış ve görüşlerini mahkemede bizzat dile getirmiştir. O, 'Hrestos Konstantinides' isminin kendisi için bir hakaret ve aşağılayıcılık manasına geldiğini, dinî inançlarına göre kabul edilemez bir şekilde isminin manasının değiştiğini, ismini doğum gününden aldığını, (Hz. İsa'nın doğum günü olan 25 Aralık) Christos isminin Hıristiyan dininin kurucusu olan kişinin adının Yunanca'sı olduğunu, bu dinin adının 'Hrestian' olmadığını söylemiştir.

Mahkeme; davacının dolaylı bir ayrımcılığın kurbanı olduğunu, insanın diğer insanlardan ancak isimlerle ayrılabileceğini, isimlerin insanlara kimlik duygusu, onur ve kendine güven verdiğini, kişinin doğru isminden ayrılmasının son derece yanlış olacağını vurgulamıştır. Mr. Kontantinidis'in 'Christos' ismi yerine 'Hrestos' ismini kullanmaya mecbur edilmesinin, onun moral değerlerinin yıkılması anlamına geleceği, bunun da büyük bir suç olacağı, 'Hrestos' isminin Yunanca'ya benzememesi dolayısıyla etnik kimliğinin, ayrıca, ismindeki Hıristiyanlık karakterinin yok edilmiş olacağı için de dinî duygularının yıkılmış olacağını vurgulamıştır. Divan ayrıca, Alman yetkililerin Mr. Kontantinidis'e yaptıkları muamelenin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı olduğu görüşünü de yorumuna eklemiştir.[28]

Adalet Divanı kararlarından vereceğimiz diğer bir örnek de, İngiltere uyruklu Vivien Prais'in Konsey aleyhine açtığı dava neticesinde mahkemenin 27 Ekim 1976 tarih ve 130-75 Case nolu kararıdır. Davacı, Komisyon tarafından açılan İngilizce mütercimlik sınavına müracaat etmiş ancak daha sonra 25 Nisan 1975 tarihinde, yazılı test imtihanının yapılacağı 16 Mayıs Cuma gününün Yahudi Bayramı Şavuot'un (Pentecost) ilk gününe denk geldiğini, bugünlerde seyahat edemeyeceği ve yazı yazamayacağını, dolayısıyla o gün test imtihanına katılamayacağını belirterek Konseyden imtihan için başka bir

---

28 Elspeth Guild, Guillaume Lesieur, *the European Court of Justice on the European Conventtion on Human Rights*, Kluwer Law International, London, 1998, s.245-251.

tarih belirlemesini istemiştir.

Konsey, 05 Mayıs 1975 tarihinde davacının müracaatına; tüm adayların aynı test imtihanına aynı günde girmelerinin şart olduğunu gerekçe göstererek, imtihanın başka bir güne alınmasının mümkün olmadığı şeklinde cevap vermiştir.

Davacı, müracaatının reddedilmesinin dinî inançlarından dolayı olduğunu, böylece imtihana katılmaktan men edildiğini, bunun da Komisyonda çalışacak personelin ırk, inanç ve cinsiyetine bakılmaksızın seçileceği şeklindeki Personel Tüzüğünün 27. maddesinin 2. paragrafına ters düştüğünü ve maddenin; "*yarışma sınavıyla alınacak elemanların imtihan günlerinin, dini ne olursa olsun her adayın katılmasının mümkün olacağı günler olarak tespit edilmesinin şart olduğu*", şeklinde yorumlanması gerektiğini iddia etmiştir. Ayrıca davacı, dini ayrımcılığın topluluk hukukunda yasak olduğunu, bunun kişilerin temel haklarına ters olduğunu vurgulayarak mahkemenin bu hakka saygıyı temin etmesi gerektiğini belirtmiştir.

Komisyon, çalıştırılacak elemanların Personel Tüzüğüne göre ırk, din ve cinsiyet ayrımı yapılmaksızın seçildiğini, davacının yorumunun doğru olmadığını, davacının iddia ettiği şekilde bir mükellefiyetin, Komisyonu içinden çıkılmaz bir idari yapıya zorlayacağını, 27. maddenin herhangi bir dine sınırlama getirmediğini, aksi takdirde üye devletlerde mevcut olan tüm dinlerin kurallarının göz önüne alınarak test günlerinin adayların dinlerine göre imtihanlara katılmalarında sakınca bulunmayan günlere tahsis edilmesinin gerekeceğini, oysa, yarışmanın test imtihanı ile yapıldığını, eşitlik prensibine uygun olarak testin tüm adaylara aynı şartlarda uygulanması gerektiğini, ancak, eğer aday, atamaya yetkili otoriteleri dinî nedenlerle belirli tarihlerde imtihana girmesinin mümkün olmadığı konusunda bilgilendirmiş olsaydı, otoritelerin test tarihinin belirlenmesinde bunu göz önünde bulundurarak, böyle bir tarihi belirlemekten kaçınmak durumunda olacaklarını bildirmiştir.

Diğer taraftan aday, kendi durumu hakkında uygun bir zaman diliminde otoriteleri haberdar etmemiştir. Sonradan yapılan müracaatı reddetmekte otoriteler haklıdır. Çünkü diğer adaylar test imtihanına çağrılmış bulunmaktadır. Ne Personel Tüzüğü ne de temel haklar, haberdar edilmedikleri dinî sebepleri göz önünde bulundurarak çeşitli günleri dikkate alma görevini otoritelere yüklemektedir.

Davacı önceden mazeretini bildirmiş olsaydı, teste dinî nedenlerle giremeyecek başka adayların da olabileceği düşüncesiyle, başka bir tarih belirlenebilirdi. Fakat davacı test tarihi ilan edilinceye kadar böyle bir bildirimde bulunmamıştır. Başka bir tarih belirlenmesini istediğinde ise diğer adaylar teste davet edilmişlerdir.

Mahkeme, Komisyonun savunmasını aynen kabul ederek davacının iddiasını reddetmiştir.

E. AB ANAYASASINDA DİN

AB içerisinde bir anayasa hazırlanması düşüncesi her ne kadar gerilere gitse de bu

konuda ilk önemli adım 7-9 Aralık 2000 tarihinde yapılan ve AB'nin geleceğinin görüşüldüğü Nice Zirvesi'nde atılmıştır. Bir yıl sonra yapılan Laeken Zirvesi'nde Konvansiyon resmen kurularak başkanlığına eski Fransa Cumhurbaşkanı Valery Giscard D'Estaing getirilmiştir. AB üyesi ülkelerin ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu aday ülkelerin temsilcilerinden oluşan 108 kişilik Konvansiyon, bir buçuk yıl süren bir çalışma sonunda anayasa taslağını hazırlamış ve 20 Haziran 2003 tarihinde Selanik'te yapılan zirveye sunmuştur.

Bilindiği gibi gerek Konvansiyon çalışmaları sırasında, gerekse daha sonraki süreçte AB Anayasası'nda Hıristiyanlığa atıfta bulunulması başta Vatikan olmak üzere bazı AB üyesi ülkeler tarafından ısrarla istenmiştir. Fransa'nın laik kazanımları savunduğu, Polonya'nın ise Hıristiyanlığa atıfta bulunulmasında ısrarcı olduğu müzakereler sonunda, bir ortak yol bulunarak AB Anayasası'nın giriş bölümüne "Avrupa'nın kültürel, dinsel ve hümanist mirasından ilham alındığı" ifadesi konulmuştur.[29]

AB Anayasası, Avrupa Birliği'nin yapısını şekillendiren ve geride bıraktığımız yaklaşık 50 yıl boyunca imzalanan çok sayıda anlaşmanın yerine geçecek ve Avrupa Birliği'nin ne olduğunu, neleri yapıp yapamayacağını tek bir belge içinde toplayacaktır.

2003 yılı Ekim ayında başlayan hükümetler arası konferansta tartışmaya açılan anayasa taslağı üzerinde, 18 Haziran 2004 tarihinde Brüksel'de yapılan zirvede anlaşma sağlanmıştır. Türkiye, hükümetler arası konferansa gözlemci olarak katılmıştır. AB Dışişleri Bakanları toplantısında alınan karara göre AB Anayasası, birliğe üye 25 ülkenin devlet başkanları tarafından 29 Ekim 2004 tarihinde yapılacak bir törenle, Roma'da imzalanacaktır. İmza töreni için Roma'nın seçilmesi sembolik bir anlam taşımaktadır. Çünkü AB'nin temelleri 25 Mart 1957 tarihinde Roma'da imzalanan "Roma Anlaşması" ile atılmıştı.

AB Anayasası; Avrupa'nın geleceği hakkındaki vizyona dair genel ifadelerden, ülkelerin hangi koşullar altında üyelikten ayrılabileceğinin ayrıntılarına kadar çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Ancak bunların büyük bölümü ile ilgili maddeler daha önce var olan AB Anlaşmaları içerisinde yer alan maddelerdir.

Anayasanın getirdiği bazı yenilikler şunlardır:

1) Yeni üyelerin katılımıyla birlikte 1 Mayıs 2004 tarihinden sonra daha da karmaşık hale gelen AB içerisindeki karar alma süreci basitleştirilerek yeniden düzenlenmektedir.
2) AB'nin bir başkanı olacaktır. Ancak bu durum AB'nin bir devlete dönüşmesi anlamına gelmemektedir. AB Başkanı sınırlı yetkilere sahip olacaktır.
3) AB'nin bir dışişleri bakanı olacaktır. Ancak dışişleri bakanı AB içinde ortak görüşe varılan konularda açıklama yapabilecektir.
4) AB üyesi ülkeler; iç piyasalar, dış ticaret, tarım, balıkçılık ve çevre gibi konularda

29 http://www.abhaber.com/

egemenlik haklarını devredeceklerdir.

5) Veto hakkı sınırlanacaktır. Birçok alanda üye ülkelerin veto hakkı kaldırılarak nitelikli oy çoğunluğu esasına göre (AB Konseyi üyelerinin %55'i yada, AB nüfusunun %65'ini oluşturan 15 üyenin kararı) karar alınacaktır.

6) AB Parlamentosu güçlendirilecektir.

7) AB Temel Haklar Şartı yasada yerini alacaktır. Dolayısıyla din özgürlüğü de Anayasa'ya girmiş olacaktır.

8) AB üyeliğinin askıya alınması ile ilgili prosedür belirlenmiş olacaktır.

SONUÇ

1957 yılında Roma Antlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu, 80'li yıllardan itibaren Avrupa bir bütünleşme sürecine girdi. Tek Senet, Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalarıyla Topluluğun önüne büyük hedefler getirildi. Bu dönemde Avrupa'da meydana gelen siyasal değişim de, oluşumun önünü açtı ve hedefin daha da büyümesine yardımcı oldu. Topluluk içerisinde sosyal konular da daha sık gündeme gelmeye başladı. Baştan beri insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne saygılı olduğunu belirten Avrupa Birliği kurumları, bu tarihlerden itibaren söz konusu hususlarla ilgili dokumanlar çıkarmaya başladılar.

Nice Zirvesi'nde ise, Avrupa Birliği Temel Haklar Beyannamesi kabul edildi. Böylece Topluluk müktesebatının en temel ögesi olan antlaşma metinleri içerisine din özgürlüğü konusu da girmiş oldu. Din özgürlüğünün korunması ve yaşatılmasının bundan sonra Birliğin daha fazla önem vereceği hususlardan olacağında şüphe yoktur.

Bugüne kadar ayrımcılığın yasaklığı bazında yapılan değerlendirmeler, bundan sonra din özgürlüğü temelinde de yapılacaktır. AB ikincil hukuk müktesebatı içerisinde yer alacak pek çok doküman yayınlanacak, programlar yapılacak, çeşitli uygulamalar gündeme gelecek ve bunlar denetlenecektir. Tüm dinlere eşit muamele eden Birlik üyesi ülkelerde yaşayan Müslümanlar da, dinlerini yaşama konusunda karşılaştıkları problemleri aşmak için, ulusal mahkeme aşamasından sonra ATAD'a müracaat edebileceklerdir. Örneğin; dinî bayramların tatil olarak tanınması talebinde bulunmak, böyle bir kapıyı açabilecektir. Hıristiyan ve Yahudilerin dinî bayramlarının tatil olarak kabul edildiği üye ülkelerde, eşitlik prensibi, din özgürlüğü ve herkesin kendi dinini yaşamasına imkan tanıma mecburiyeti, neticede bu ülkelerde yaşayan Müslümanlara dinî bayram günlerinde, en azından izinli sayılmaları imkânını getirebilecektir. Verilecek böyle bir karar özellikle Avrupa Birliğini Hıristiyan Birliği olarak gören bazı kişiler üzerinde de olumlu etki yapacak ve Birliğin itibarı artacaktır.

Gerek temel antlaşma metinlerinden, gerekse ikincil hukuk müktesebatı ve ATAD kararlarından yaptığımız alıntılar, Birliğin tüm dinlere eşit muamele ettiğini göstermektedir. Avrupa Birliği bugün, insanı merkez edinmiş, insanların huzur ve mutluluğunu en ön planda ele almaktadır. İnsana zarar verebilecek, barışı zedeleyebilecek, insanlar arasında

düşmanlığa sebep olabilecek, etnik ve dinsel temele dayanan ayırımcılık ve ırkçılık gibi tüm olumsuz hareketleri yasaklamakta; hak ve özgürlüklerin korunması, hukukun üstünlüğü ve demokrasinin geliştirilmesine de katkı sağlamaya çalışmaktadır. Kanaatimize göre; AB Kurumlarının aldıkları ve alacakları tedbirler neticesinde Avrupa kıtası, çeşitli dinlere mensup insanların dinlerini özgürce yaşadıkları, birbirlerine saygı duydukları, diyalog içerisinde oldukları, birçok din ve kültürün barış içerisinde birlikte yaşama imkanı bulduğu bir coğrafya olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Aktan, Coşkun Can, (ed.) *Haklar ve Özgürlükler Antolojisi,* Hak-iş, Ankara,2000

Arat, Tuğrul, *Avrupa Toplulukları Adalet Divanı,* ATAUM, Ankara,1998

Arıcı, Kadir, "Avrupa Birliği ve Türk Hukukunda İş Yerlerinde Din İbadet Hürriyeti", *Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Tebliğ ve Müzakereleri,* D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2000

Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi (OJ)

Gölcüklü, Feyyaz, Gözübüyük, Şeref, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması,* Turhan Kitabevi, Ankara, 1994

Gölcüklü, Feyyaz, *İnsan Haklarının Korunması Alanında Uluslararası Temel Belgeler,* A. Ü. SBF. Yayınları, Ankara, 1992

Guild, Elspeth, Lesieur, Guillaume, *the European Court of Justice on the European Convention on Human Rights,* Kluwer Law İnternational, London, 1998

Gündüz, Aslan , "Türkiye'nin AB Üyeliği ve Din Özgürlüğü", *Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Tebliğ ve Müzakereleri,* D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2000

Günuğur, Haluk, *Avrupa Topluluğu Hukuku,* Ankara,1993

Treanor, Noel, "Kiliseler ile AB Arasında İlişkiler", *Uluslararası Avrupa Birliği Şurası Tebliğ ve Müzakereleri,* D.İ.B. Yayınları, Ankara

Ünal, Şeref, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi,* TBMM Basımevi Müdürlüğü, Ankara, 1995

www.ue.eu.int/df/default

www.abgs.gov.tr

www.europa.eu.int/celex

www.europa.eu.int/eur-lex

www.deltur.cec.eu.int

MÜZAKERE

Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez (Komisyon Başkanı) – Efendim, genellikle günün son oturumlarında yorgunluk emareleri belirir; ama, Sayın Gazi Erdem, dikkatleri canlı tutmayı başaracak bir sunum gerçekleştirdi. Kendisine, değerli tebliği ve sunumu için teşekkür ediyoruz.

Şimdi, bu tebliğin müzakerecisi, Prof. Dr. Mehmet Ünal Bey'i kürsüye davet ediyorum.

Prof. Dr. Mehmet Ünal – Teşekkür ederim Sayın Başkan. Hepinizi hürmetle selâmlıyorum.

Aslında hazırlandığım konu, dinin hukuk üzerindeki etkisi. Herhangi bir metinden okumadan notlarımı aktarmaya çalışacağım, sıkmamaya da gayret edeceğim.

"Hukuk ve Din": Başlık olarak bunu düşünüyorum. Çünkü, yaşadığımız veya bize uygulanan hukuk içerisinde çok sayıda dinî kökenli kural vardır. Bunlar arasındaki ilişkiden biraz bahsederek, belki Avrupa hukukunda da bunun etkilerini ve bize olan yansımalarını bu arada açıklamaya gayret edeceğim.

Bir kere, hukukçular olarak bizler, nitelikleri itibariyle sosyal düzen kuralı olarak dört tür kural tanırız. Bunlar, insanlık âlemine çıkışları ve toplum içerisinde uygulanma sırasına göre, din kuralları, ahlâk kuralları, görgü kuralları ve hukuk kuralları olmak üzere dörde ayrılır. Bütün bu kurallara "sosyal düzen kuralı" denilmesinin temel sebebi, insanların birbirleriyle olan, keza insanların toplumla olan ilişkilerini, özellikle dünyevî ilişkilerini düzenlemiş olmalarıdır.

Başlangıçta bu kuralların tümü din kuralları içerisinde yer alıyordu. Zamanla ahlâk, görgü ve hukuk kuralları, tek tek din kurallarından ayrılarak daha müstakil kurallar haline gelmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla, herhangi bir hukuk kuralının başlangıçtaki kökeni bir din kuralı olabilir. Belki laiklik tartışmasının da bir yönünü oluşturan bu husus, din kuralı kanunlaştırma, "tedvin" metodu dediğimiz metotla genel bir kural haline dönüştürülürse ifade olarak, bana kalırsa din kuralı artık din kuralı olmaktan çıkıp, bir hukuk kuralı olarak hukuk kuralları arasında yerini almış demektir. Keza, böyle bir hukuk kuralı, yani dinî kökenli bir hukuk kuralı da laik bir hukuk kuralıdır. Aksi takdirde, bugünkü Medeni Kanunumuzu dahi, laik bir medeni kanun sayabilme imkânı kalmaz. Nitekim, bizim Medeni Kanunumuzun halen geçerli olan bir hükmüne göre -Medeni Kanunun 170. maddesi- hakim, boşanma davası açılmış olan bir meselede, boşanma yerine ayrılığa hükmedebilir. Bu, bizim Medeni Kanunumuzda yer alan hükmün kaynağını İsviçre Medeni Kanunu oluşturmaktadır; ama, İsviçre'de de, bu hükmün temelini Katolik Mezhebindeki ev-

lilik anlayışı oluşturmaktadır. Çünkü, Katolik Mezhebine göre evlenen kişilerin artık ilelebet evli kalmaları gerekmektedir. Allah'ın birleştirdiği insanları kulların ayırabilmesi mümkün değildir. Bu katı hükmü yumuşatabilmek için, kanun koyucu Katolik Mezhebinde olanları göz önünde bulundurarak, boşanmaya değil de ayrılığa hüküm imkânını tanımıştır; bu sayede dinen boşanması mümkün olmayan insanlar ayrı ayrı yerlerde yaşama imkânına kavuşmuşlardır. Bu hüküm halen bizde geçerlidir. Yeni Medeni Kanunda da aynen muhafaza edilmiştir. Buna benzer daha başka örnekler verebilmek de mümkündür.

Şahsen şunu söylemeye çalışıyorum: Birçok konuda, meselede, din, ahlâk, hukuk ve görgü kuralları âdeta örtüşmektedir. Hepimiz biliriz ki, meselâ adam öldürmek dinen yasaktır, hukuken de yasaklanmış ve cezayı müstelzim olan bir fiil olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde hırsızlık da böyledir, yalan söylemek de. Belki yalan söylemek konusunda bu kadar net ve berrak bir hukuk kuralıyla karşı karşıya görülmeyebilir; ama, bunun Medeni Kanuna yansıyan bazı yönleri vardır. Yalnız Medeni Kanunda değil, hukukun bütün alanlarında uygulanacak olan Medeni Kanunun 2. maddesi vardır. Bu madde dürüstlük kuralını öngörür. Dürüstlük kuralı da, gerçeği olduğu gibi karşı tarafa nakletme yükümlülüğünü koyar. Biz bunu akit sırasında, "müzakerede kusurlu davranış kuralı" olarak kabul ediyoruz, âdeta bir akit olarak nitelendiriyoruz. Dolayısıyla yalan söylemek, aynı şekilde, hem din kuralları, hem hukuk kuralları, hem ahlâk kuralları, hem de bana kalırsa görgü kuralları bakımından yasaklanmış, iyi ve hoş görülmemiş olan bir davranış biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunun gibi hukukta başka ahlâkî ve dinî kökenli hukuk kuralları vardır; günlük hayatımızda fevkalâde yaygın uygulanan hukuk kuralları bunlar. Mesela, "gabin" veya "fahiş gabin" dediğimiz, bir başkasının müzayeke halinde bulunmasından bilistifade ondan aşırı bir yarar sağlamak, yine Borçlar Kanunumuzun belli bir hükmü tarafından batıl yasaklanmıştır. Aynı şekilde hileyle yapılmış olan sözleşmeler yine Borçlar Kanunumuzun bir hükmü gereğince –tabiî doktriner bir tartışma ama- belli bir süre içerisinde iptal edilebilir nitelikte sözleşmeler olarak kabul ediliyor. Aynı şekilde hata, hile ve ikrah ile gerçekleşmiş evliliklerde ise, bunlar iptal veya fesih sebebi olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, birçok vak'ada, din ile hukuk kuralları, ahlâk kuralları örtüşmektedir. Hatta, Medeni Kanunumuzun bazı hükümlerinde, doğrudan doğruya ahlâkî anlayışa atıflar vardır. Borçlar Kanunu 41/2 haksız fiile ilişkin bir kuraldır. Bu kural uyarınca ahlâka aykırı bir davranışla insanlara zarar verildiği takdirde, aynen haksız fiil işlemiş gibi onu tazminata mahkum edebilmek imkânı bugün hukukumuzda mevcut bulunuyor.

Evlenme engellerinin belirlenmesi bakımından da din kuralı, hukuk üzerinde fevkalâde etkili olmuştur. Yalnız bizim hukukumuzda değil, bizim dışımızdaki hukuklarda da bunun rahatlıkla etkisini görüyoruz. Mesela, evlenme engeli oluşturan hısımlıklar var, bu hısımlıklar bizde usul, füru veya alt-üst soy ve civar hısımlılıkları olarak ayrılmaktadır. Ne kadar uzak dereceden olursa olsun, usul füru hısımlığı olan kişiler arasında evlilik yasaktır. İslâm dini bakımından da bunlar böyledir. Yani, dede ile torunun, ana ile oğulun yahut dede ile torununun torununun evlenmesi mümkün değildir, yasaklanmıştır. Aynı şe-

kilde civar hısımlar bakımından da, dinî anlayışlar evlilik engellerinin hukuk tarafından belirlenmesi bakımından da etkili olmuştur. Bir kere kardeşlerin birbiriyle evliliği, keza, dayı, teyze, hala yeğenler ile evlenmeler bugünkü hukukumuzda yasaklanmıştır. Hemen ondan sonra gelen derecelerde ise bu yasak ortadan kaldırılmış bulunuyor. Böyle bir düzenlemenin, aynı zamanda İslâm dininin benimsediği kurallarla bir örtüşme içerisinde olduğunu görmekteyiz.

Bizim hukukumuz bakımından, kanun koyucumuz, dinî anlayıştan kaynaklanan bir düşünce ile bir hususu düzenlemek istemiştir. O da, süt kardeşlerin evliliğidir. Önceleri Medeni Kanunda, yani süt kardeşi olmak evliliğe engel kabul edilmiş; ama, bir süre sonra, kimin kiminle süt kardeşi olduğunu belirlemenin güçlülüğü karşısında, bu defa Medeni Kanundan çıkarmak zorunluluğu ortaya çıkmış.

Şimdi, hem dini, hem hukuku yakından ilgilendiren bazı önemli konular var, gelişmeler var. Bunlardan bir tanesi, insan kökenli biyolojik maddelerin alınması, aşılanması, nakliyle ilgili hüküm. Böyle bir hüküm, bizim Medeni Kanunumuzda yer almaktadır. "İnsan kökenli biyolojik maddelerin alınması" denilince, bunun içerisine böbrek nakli, bazı organların nakli girebileceği gibi, sperm ve yumurta nakilleri de, kiralık ana tutma gibi –kadınların bünyesinde onu büyütüp daha sonra asıl anaya nakletme gibi- tıbbın insanlık âlemine sunduğu birtakım imkânların uygulanması söz konusu olmaktadır. Ancak, bu uygulama gerçekten hem dinî hem hukukî açıdan, hem insan varlığının devamı yönünden büyük sakıncalar arz ettiği görülüyor. Özellikle sperm ve yumurta nakillerinde kendisini göstermektedir. Çünkü, bir an için düşünecek olursak, herhangi bir kişiden alınmış olan sperm, bir başka hanımın bünyesinde birleştirilmekte. En azından, spermi veren baba bakımından, bu çocuk, babanın genlerini taşıdığı için, o babadan doğan diğer bir çocukla yüzde 50 aynı genlere sahip bulunmaktadır. Yani, yarım kan kardeş olmaktadır en azından. Böyle bir durumda, yarım kan kardeşlerin evliliği, biyolojik yönden de, insan sağlığı bakımından da, ahlâkî bakımdan da, dinî bakımdan da büyük sakıncalar yaratacak bir gelişme olarak ortaya çıkmaktadır. Batılı ülkelerde de çok sık tartışılan bir durum bu. Bana kalırsa, buradaki dinî anlayışları, hukukî düzenlemelerde gözden kaçırmamak gerekir. Çünkü, dinî anlayışların temelinde de, insanlığın hayrı, selameti, insanların birbirine olan muhtaçlığı yatmaktadır. Onun için, burada tam bir çözüme varıldığını sanmıyorum; ama halen bu konudaki düşünce ve görüşler serdedilmektedir. En azından şu yapılabilir: Sperm veren babanın, mutlaka çocuğun nüfusunda veya ahvali şahsiye sicilinde gösterilmesi gerekir.

Biliyorsunuz Türkiye'de bu tür uygulamalar yaygın ve gizlice cereyan ediyor, sperm bankaları var, kimin ne verdiği, hangi spermin kime ait olduğu çok fazla da bilinmiyor.

Bu arada, yine, belki zikrinde yarar umduğum bir diğer husus da kürtaj meselesidir. Biliyorsunuz, hem dini hem de hukuku çok yakından ilgilendiren bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanıyorum dünya henüz bu konuyu çözebilmiş değil. Ama, din, hukukî yönden bu konunun çözülmesi yönünde yol gösterici görüşler serdetmesi gerekir diye düşünüyorum. Dolayısıyla, din ile hukuk ve ahlâk kurallarını birbirinden tamamen ayır-

mak, mümkün değildir. Bu arada görgü kurallarının bazen hukuk kurallarına dönüşmesinin de mümkün olduğunu unutmamak gerekir.

Bana öyle geliyor ki, hukuk kurallarını, bir binayı oluşturan tuğlalara benzetmek gerekirse, o tuğlaları birbirine bağlayan, sımsıkı hale getiren ise din, ahlâk ve görgü kurallarıdır. Bana kalırsa, dini göz önünde bulundurmayan hukuk kuralları, toplumda çok da etkili olamazlar.

Benim düşüncelerim şimdilik bu kadar.

Sabırla dinlediğiniz için teşekkürlerimi ve hürmetlerimi sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mehmet Ünal Bey'e din-hukuk ilişkisini aydınlatan açıklamalarından dolayı teşekkür ediyoruz.

Şimdi, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Yunus Apaydın Bey'i kürsüye davet ediyoruz.

–Buyurun efendim.

Prof. Dr. Yunus Apaydın – Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Muhterem hazırunu da saygıyla selâmlıyorum.

Gazi Erdem Bey'e tebliğinden dolayı teşekkür ediyorum. Bayağı bilgilendim. Bu tebliğin başlığı, "Avrupa Birliği Müktesebatında Din Özgürlüğünün Yeri" şeklinde olsaydı herhalde daha iyi olacaktı. "Din" deyince, yani din nasıl yer alacak? Din iyi bir şeydir, din insanlara lâzımdır; o şekilde bir hüküm herhalde düşünülemez. Zaten içerik de, kanaatımca bu başlığın "din özgürlüğü" şeklinde değiştirilmesini gerektiriyor.

Gazi Bey, Avrupa Birliği müktesebatındaki din ve vicdan özgürlüğüyle ilgili bazı genel hükümleri, maddeleri okudu. Benzer hükümler bizim Anayasamızda da var. Belki şu olabilirdi; yani, Avrupa Birliğine girdiğimizi farz edersek, bugün Avrupa Birliği hukuk müktesebatında din özgürlüğüne açılan alanın, bizim Anayasamız açısından, bir sorun yaratabilir mi veya hangi noktalarda benzerlik, farklılık var; belki daha aydınlatıcı olabilirdi ve farkları en azından görmüş olabilirdik.

Tabiî, burada şifreyi çözecek olan şey, bir kuralın metinde, kanunda, anayasada yer almış olması değil; belki onun kadar önemli olan bir şey, bunun uygulamaya nasıl yansıtılmış olduğu. Onunla da ilgili pratik birtakım örnekler verdi. O örnekler, belki bazı açılardan, bazı din mensuplarını rahatlatıcı özelliğe sahip olsalar bile, meselâ Türkiye'ye tatbik edildiği zaman, başka gruplar açısından bilmiyorum bazı sorunlar çıkarabilir mi? Bunların uzlaştırması nasıl yapılabilir; ben, bu konularda da şahsen bir mukayese yapılmasını arzu ederdim.

Benim hazırladığım herhangi bir metin yok. Tebliği zaten burada dinlemiş oldum. Söyleyeceklerim de bunlardan ibaret.

Hepinize teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Biz de Sayın Yunus Apaydın'a çok teşekkür ederiz.

Müzakereci sıfatıyla böyle muhtasar, müfid tuttu. Tabiî ki daha sonraki turlarımızda ayrıca katılımcı olarak söz hakkı mahfuz.

Bu oturumdaki serbest müzakerelere geçmiş bulunuyoruz.

İlk söz alan serbest katılımcı Mehmet Emin Köktaş.

– Buyurun.

Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş – Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Değerli hazırun, din adamlarının nasıl yetiştirileceği meselesi, Avrupa'ya imamların gönderilip gönderilmemesi, Avrupa'da din dersleri verilip verilmemesi meselesi, Türkiye'de de çok güncel, Avrupa'da da çok önemli bir konu. Bu noktada bir gelişmeyi bilgilerinize sunmak istiyorum.

Bu problemlerin çözümüne bir katkıda bulunmak amacıyla, 2002 Kasımında Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığıyla Almanya Frankfurt Goethe Üniversitesi Rektörlüğü arasında yapılan bir anlaşmayla Almanya'da ilk defa olmak üzere, Goethe Üniversitesinde Protestan İlahiyat Fakültesi içinde, İslâm Dini Vakıf Profesörlüğü adı altında yeni bir kürsü kuruldu. Bu kürsü iki taraf arasında ortak bir proje olarak kuruldu. Bu projenin iki amacı var: Birincisi, İslâmî konulara ilgi duyan veya İslam'la ilgili ders almak zorunda olan öğrencilere İslâm'la ilgili dersler vermek. Bu proje ile ikinci asıl hedefimiz, Almanya'da ilk defa olmak üzere, bu fakültenin içinde İslâm Din Bilimi kürsüsünün kurulmasıdır. Bu bölüm kendi öğrencilerini alarak bir Alman Üniversitesi içinde İslâm Din Bilimi eğitimi verip o üniversitenin diplomasıyla mezun edecektir. 2003 Nisanından itibaren bu görev bana tevdi edildi. Bu vesileyle birbuçuk yıldır bu işi yapmak üzere Almanya'da bulunuyorum. Bu bölümün programını yaptık, müfredatını hazırladık, resmî görüşmeleri yaptık. Proje başlangıçta iki yıllık imzalandı. Şu anda her şey hazır. Üniversitenin ve bakanlığın şu anda istediği sadece bir nokta var: Projenin beş yıl daha uzatılması. Bunun görüşmeleri de yapıldı. Şu anda ben buradan, Sayın Diyanet İşleri Başkanımızdan bir yazı alıp Almanya'ya döndüğümde planımıza göre önümüzdeki kış döneminden itibaren İslâm Din Bilimi eğitimi yapmak üzere öğrenci alabileceğiz.

Müfredatın nasıl yapılandığı konusunda zamanınızı almak istemiyorum. İlgilenen arkadaşlar olursa ayrıca bilgi verebilirim. Ama mantığı şu: Burada okuyan öğrenci, bir Alman üniversitesinde kaç saat ders okunacaksa o kadar ders okumuş olarak mezun olacak ve aldığı diploma Protestan İlahiyat Fakültesi diploması olacak; fakat İslâm Din Bilimini okumuş ve mezun olmuş olacak. Hazırladığımız müfredata göre, isterse imamlık, isterse öğretmenlik yapabilecek.

Bunu arz etmek istedim. Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Hocam, biz de teşekkür ederiz bu farklı bilgi için.

Yunus Apaydın arkadaşımızın katıldığı toplantı burası mıydı? Bu faaliyet çerçevesinde değil mi? Yani, orasıyla ilgili intibaları olursa, daha sonra kendisinden alırız.

Prof. Dr. Süleyman Ateş – Sayın Başkan, acaba Protestan İlahiyat Fakültesinden mezun olan bir din adamına ne kadar itibar edecek Türk halkı veya oradaki Müslüman halk?

Komisyon Başkanı – Bu konuyu da aydınlatırsanız; kimler o dersleri veriyor, biraz onu açarsanız...

Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş – Vaktinizi almak istemediğim için o konuyu açmak istemedim.

Almanya'da bir fakültenin herhangi bir bölümünde okuyan öğrenci seçtiği programa göre bir esas alan dersi okur, iki tane yan alan dersi okur. Bunu öğrenciler seçme hakkına sahip. Bizim burada yaptığımız şey, esas alan dersi İslâm'ın müfradatını hazırlamak. Pedagojiyi ilahiyat fakültesinde vermeyeceğiz, orada pedagoji eğitimi veren başka fakülte bölümleri var; biz öğrenciye oradan yan alan diploması aldıracağız veya Hıristiyanlık okuyacak, din felsefesi okuyacak, orada zaten o eğitim veriliyor, onları oradan alacak.. İslam'la ilgili bütün dersler, tecvitten Kur'an okumaya, Arapça'dan hadis, fıkıh, İslâm bilimlerine kadar her şey bizim kontrolümüzde olacak, hocalarını biz belirleyeceğiz, yani o kürsünün başında hangi profesör bulunuyorsa -şu anda acizane ben bulunuyorum, yarın bir başka arkadaş olacak- o belirleyecek. O kime görev verirse o ders verecek. Dolayısıyla, derslerin verilmesinde, şeklinin belirlenmesinde, muhtevasında, hiç kimsenin sistem olarak müdahale etme hakkı yok.

Almanya'da şu anda yaklaşık 24 üniversitede İslâmî bilimler okutulan bölüm veya enstitü var. Bizim üniversite de Oryantalist bölümü var. Üniversite bu bölüme, siz burada oryantalist okutuyorsunuz, Arapça okutuyorsunuz, dini bilimler okutuyorsunuz, aynı üniversitede böyle bir İslâmî Bilimler bölümüne ne gerek var, diye sordu. Bölüm başkanı verdiği raporda dedi ki, biz orada yapılmak isteneni yapmıyoruz, biz İslâm kültürü bakımından bilgi veriyoruz, orada İslâmî İlimler eğitimi yapılacak. Böyle bir bölüme de gerek var ve biz onlara destek verebiliriz. Oryantalist bölüm başkanı çok iyi bir profesör, çok sempatik bir meslektaş. Ona da biz zaten gerektiğinde ders verdireceğiz, bazı derslerde ondan da yararlanacağız, öyle bir görüşme de yaptık.

Müslümanlar açısından bir sorun olabilir, belki hocamın dediği nokta; fakültenin adı, Protestan İlahiyat Fakültesi. Ama, neticede bunun böyle olması, bunun muhtevasının onlar tarafından belirlenmesi anlamına gelmiyor. Çünkü, orada üniversitelerin, fakültelerin işleyiş sistemi bizimkinden biraz farklı. Protestan İlahiyat Fakültesi, ama ilginç, mesela ben İzmir'de de çalıştım, hocam bilir, şu anda İzmir İlahiyat Fakültesinde 350 öğrenci var, 30 profesör var. Orada ise, şu anda benim bulunduğum fakültede 950 öğrenci var, 5 profesör var, altıncı misafir olarak ben varım. Yanımızda Katolik İlahiyat Fakültesi var, orada da aynı, 7 profesör var. Dolayısıyla, bir kürsünün başında olan profesör, o kürsünün bütün eğitim programlarından sorumlu. Zaten biz de anlaşmada, bu kürsünün başında mutlaka Müslüman birisi olacak dedik. Hatta, gayri resmî olarak; -çünkü Alman hukukuna göre müsaait değil bunu yazmak- ayrıca Türk olacak dedik. Zaten Diyanet İşleri Başkanlığıyla ortak yapılmasının nedeni bu.

Kısaca bir bilgi daha vereyim; bu kürsünün bir vakıf kurulu var. Altı kişiden oluşuyor. Altı kişinin dördü Alman, ikisi Türk. Rektör yardımcısı ve İlahiyat Fakültesi Dekanı ve fakülteden bir profesör, bir de hukuk profesörü bulunuyor. Türkiye'den de Dışilişkiler

Daire Başkanı. Daha önce Yusuf Kalkan Bey'di, bu projenin gerçekleşmesinden hakikaten büyük katkısı oldu. Şu anda belki bir başkası olacak, Diyanet İşleri Başkanlığından birisi olacak. Bir de orada bulunan, bu hizmete gönüllü katkısı olan Dr. Hüseyin Kurt diye bir arkadaşımız var, bu işe çok emek verdi. Bu kurul, bu kürsünün faaliyetlerini destekleyecek. Önemli olan nokta şu: Bu kürsüyle ilgili bütün kararlar, bu kurul tarafından oybirliğiyle alınmak zorunda. Yani, kurul üyelerinden herhangi birinin muhalefet etmesi halinde, bu projeyle ilgili herhangi bir adım atmak mümkün değil. Dolayısıyla bu proje Almanlar ile Türkler arasında uzlaşma esasına dayanan bir mekanizmada kurulmaya çalışılan bir müessese.

Hocamın dediği hususa gelince; şu ana kadar herhangi bir olumsuz tepki almadım. Müslümanlar buraya ilgili gösterir mi, acaba bir endişe olur mu biçiminde bize yansıyan herhangi bir şey yok. Tam aksine, şu anda telefonlarla veya e-mail yoluyla arayıp, buraya nasıl kaydolabiliriz diye olumlu bir talep var. Onu da bilginize arz etmiş oldum.

Vaktinizi aldıysam özür dilerim.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederiz.

Sayın Mehmet Köktaş Bey'in zamanı ölçülü kullanmayla ilgili hassasiyetine özellikle teşekkür ediyorum. Biz biraz tavzih istediğimiz için eklemeler yaptı.

Bu konu hakkında bir ön bilgi edinmiş olduk. Bu bir modeldir. Bu modelin artıları eksileri hakkında yeteri kadar bilgi edinmeden burada müzakere etmek, başka soru ve cevapları beraberinde getirir. Kendileri lütfedip dışarıda bu konuyu merak eden hocalarımıza biraz bilgi verirse ve arkadaşlarımız o konuda belli bir kanaate ulaşırsa bu Komisyon Raporunun müzakeresi sırasında bu konuyu rahatlıkla görüşebiliriz.

Diğer bir komisyonumuz, "Avrupa Birliği Sürecinde Din Eğitimi" konusunu ele almaktadır. Yani, onunla kesişen noktaları mutlaka olacaktır. Dolayısıyla, bizim Komisyon Raporu oluşturulurken, muhterem heyetiniz, böyle bir teklifin oraya girmesinin uygun olup olmadığını müzakere etmiş olur.

Sırada Sayın Yusuf Kalkan Bey var.

–Buyurun.

Yusuf Kalkan – Sayın Başkan, değerli katılımcılar; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Ben ilk tebliğin müzakerecisi olarak söz alan Dış İlişkiler Daire Başkanı arkadaşımın, "Avrupa Birliği süreci siyasî bir süreçtir" şeklindeki düşüncesine katılmadığımı belirtmek istiyorum. Avrupa'da çalışan şu anda Avrupa Birliği'nin geldiği noktada ve Avrupa'da yaşayan azınlık Müslümanların ve özellikle Türklerin yaşadığı sıkıntıları yakinen gören, bilen ve yaşayan birisi olarak, bunun sadece siyasî bir süreç olmadığını ifade etmek istiyorum. Dolayısıyla, Avrupa Birliği sürecine çok geniş açıdan bakmak, değerlendirmek lazım diye düşünüyorum.

Tebliğci arkadaşım cami eksenli bir yapı etrafında gettolaşmadan söz etti. Bu, Avrupa'daki ilk kuşak insanlarımız için ifade edilebilir belki. Ama, bugün cami eksenli bir gettolaşma söz konusu değil. Bugün Avrupa'da, özellikle ikinci hatta üçüncü kuşağın oku-

yan nesli –ki, sayın tebliğci arkadaşımız da bunlardan biridir- genelde, artık sivil toplum örgütleriyle yapılan çalışmaların, orada yaşayan azınlıklara çok daha önemli getirileri olduğu tespit edildiği için, ticari ve akademik kesimlerde yapılan çalışmaların tamamı toplumsal eksenlidir; yani cami eksenli değildir. Belki, bu araştırmaları yapan arkadaşlarımızın, özellikle cami çevresindeki vatandaşlarımızla bire bir yaptıkları görüşmeler, kendilerini böyle bir düşünceye sevk etmiş olabilir. Ama, bugün gelinen noktada artık, özellikle Avrupa Birliği süreci başladıktan sonra, Türkiye'nin de Avrupa Birliği'ne dahil olması yolunda yapılan çalışmaların tamamı artık toplumsal eksenlidir. O sebeple, düşüncesine katılmadığımı ifade etmek istiyorum.

Bir diğer konu, Türkiye'deki akademik yapılanmanın Avrupa'ya taşınamadığı ifade edildi. Aslında bu yapılmadan önce şu sorulara cevap aranması gerekiyor: Avrupa, bizi ne kadar kabul ediyor, kırk yıl içinde bizi ne kadar kabul etti; böyle bir teklif ve öneriyle gittiğimizde, onların altyapısı buna ne kadar izin verecek? Orada, yabancıların, özellikle bizim üzerimizde, –Avrupa'da 2,5 milyon, Hollanda'da 400 bin Türk var- araştırma yapılıyor. Şu bir gerçek ki, Hollanda'da yapılan araştırmaların tamamı –birçoğu Türk araştırma kurumlarına yaptırılıyor– Müslümanlar üzerinde; ama, ekseriyeti Türkler hakkında yaptırılıyor. Çünkü, Türkler'in asimile olmamak için büyük bir direnç gösterdiği, entegrasyon için de çok büyük bir çaba gösterdiği gözlerden uzak değil. Ama, bugün gerek hariciyemizin gerekse bizim dillendirdiğimiz ve üzerinde hassasiyetle durduğumuz bir konu var: "Entegrasyona evet, asimilasyona hayır" diyoruz. O sebeple, Avrupa Birliği, Türkiye'nin ve orada yaşayan Müslüman nüfusun, Avrupa'ya entegre olmasında karşılaştığı problemleri çok iyi tespit ederek, ona göre bir birikim taşımak durumunda olmalıdır. Birikimin taşınması uygun, ancak ön araştırma yapılmadan, gerekli çalışmalar yapılmadan ve altyapı oluşturulmadan böyle bir birikimin oraya taşınmasının, faydadan çok zarar getireceği kanaatini taşıyorum.

Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Komisyon Başkanı – Biz de çok teşekkür ederiz.

Bir noktaya açıklık getireyim: Tebliğ sahipleri ve adı az önce zikredilen sayın müzakereci için bu oturumun sonunda tabiî bir cevap verme süresi ayrılacak zaman yettiği ölçüde. Öncelikle katılımcılara söz vermek durumundayız.

Bir hususu daha belirteyim. Yusuf Bey'in açıklamalarından ben bir noktayı not aldım. Hollanda'da, özellikle Müslüman Türk nüfusu üzerinde yapılan araştırmalardan söz etti. "Bu hususun bizim Komisyon Raporumuzda yer alması müzakere edilebilir" diye not aldım. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve üniversitelerimizin, bu tür araştırmaları özellikle desteklemesi, yani sadece Batılıların yaptırdığı araştırmalarla kalmayıp, bizim de bu konunun içine girmemiz açısından belki önemli olur diye, bu noktayı not aldım. İnşallah karar aşamasında müzakere ederiz.

– Sayın Hüseyin Kurt, buyurun.

Dr. Hüseyin Kurt – Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Değerli dinleyiciler, Sayın Mehmet Emin Köktaş Hocam, benim meslek olarak kimyager olduğumu söyledi, doğrudur. Kimyager olmama rağmen bu alana girmemin sebebi, Sayın Hocamın başında bulunduğu kurumun geç kalması. Yirmi sene önce DİTİB'in kurulmasıyla böyle paralel bir faaliyet gerçekleşseydi, Almanya'da bu sözünü ettiğimiz sorunların büyük bir kısmıyla ilgilenmeyecektik, ben de alanım dışındaki konularla ilgilenmek zorunda kalmayacaktım; ama, demek ki ihtiyaç var, bana da kapı açıldı, onun için teşekkür ediyorum.

Tebliğimin müzakerecisi Sayın Dış İlişkiler Daire Başkanımız Ali Dere, DİTİB ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ayrı kuruluş olması veya birbiriyle ilişkisinin olmaması gerektiği konusuna değindiler. Yani, Alman muhataplarımız aslında böyle bir ilişkinin olmaması gerektiği konusunda ısrarcı değiller; yani, bu tabiî ki olacak. Niye olacak; çünkü, Almanya'da, Diyanet İşleri Başkanlığımızın yolladığı görevlilerin yerini tutacak bir eleman yetiştirme sistemi yok. Onun için bu tabiî ki olacak. Devlet bağlamında, yani DİTİB/Diyanet İşleri Başkanlığı bağlamında sıkıntı şu: DİTİB'in (Diyanet İşleri Türk İslâm Birliği) Almanya'da gündemi yakından takip edememesi. Türkiye'nin laik düzenine göre bazı konularda Diyanet İşleri Başkanı Kürtçe görüş bildirmesi gerekmeyebilir; ama, Almanya'da, kilise geleneğinin çok değişik olması nedeniyle, kilise teşkilatlarının gündemi yakından takip etmesi nedeniyle, Almanlar konuyu aynı paralelde düşündükleri içindir ki, güncel konularda da Müslümanların sesini yükseltmelerini istemektedirler. Bunun en bariz örneği, geçtiğimiz hafta başında, yeni Alman Cumhurbaşkanı Sayın Köhler'in bir açıklaması oldu. Efendim, Müslümanlar adına terör olayları oluyor, Müslümanlar sesini yükseltmiyor. Müslümanlar hissettiklerini açıklasınlar, bunlar teröre evet mi diyorlar, hayır mı diyorlar... Yani, bu konuda Almanya'da Müslümanların yüzde 50'sinden fazlasını temsil eden DİTİB'in yakın markajda tepki vermesi gerekirdi; maalesef olmadı.

Sayın Köktaş Hocam, uzun vadeli şeyleri anlatacaklardır muhakkak. Ama, kısa vadede yapabileceğimiz, DİTİB'in Alman kamuoyunu yakından takip edecek ve bunu genel merkezde lokalize edebileceği bir basın merkezi... Belki mevcut dinler arası diyalogçu arkadaşlara da ivme kazandırabilir veya bu konuda eğitim görmüş insanlar var. Gündemi yakından takip edecek, belki de periyodik aralıklarla basın toplantısı yapacak, basın bildirisi hazırlayacak, gerektiğinde anında bu işleri yapacak bir kurum olması lazım.

Son bir konuya değinmek istiyorum: Biliyorsunuz, meşhur 11 Eylül olayı oldu. Bu bir musibetti. Ama, diyorlar ki, her musibette bir hayır vardır. Yani, buradaki hayır, 11 Eylül olayından sonra projektörler DİTİB'e açıldı. Bugün Arap camiasından gelen dernekleri muhatap kabul etmiyorlar. Dolayısıyla burada Müslümanları temsil eden bir kurum olarak DİTİB'den bir beklenti var. DİTİB Almanya'daki Müslümanları temsil etmek için üzerine düşeni yapsın diyorlar. Bu konuda da, bir an önce gerekli çalışmaları yapmamız gerekiyor.

Sayın Başkan, ben şu anda Frankfurt'ta DİTİB kamuoyu sözcülüğünü ifa ediyorum,. Ayrıca Yabancılar Meclisi üyesiyim. Aynı zamanda, Hessen Eyaleti hükümeti bünyesinde kurulan uyum komisyonunda da çalışmalarım var. Sayın Hocam da söylediler, vakıf

kurulunda görevimiz var. Onun dışında, geçimimi sağlamak için de bir özel şirkette çalışıyorum.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı– Biz de çok teşekkür ederiz.

– Sayın Dr. Kerim Buladı; buyurun.

Dr. Kerim Buladı – Sayın Başkan, değerli katılımcılar; hepinize saygılar sunarım. Özellikle Ahmet Ünalan Bey'in tebliğinde bir-iki noktayı ele almak istiyorum.

Birincisi, Sayın Ünalan İslâm'ı entegre etme çalışmalarının olduğunu söyledi. Bir bireyi, bir topluma entegre etmek kolay. Ama, İslâm'ı nasıl entegre edeceğiz; bunu biraz açmasını veya böyle bir çalışmanın ne düzeyde olduğunu belirtmesini kendisinden istirham ediyorum.

İkincisi, "Euro İslâmı"ndan söz etti, buna ilaveten de, "Anadolu İslâmı"ndan söz edildi. Acaba, biz hangi İslâm'ı sunacağız? Bir de bunun tespitini bu oturumlarda yapmamız gerekiyor. Çünkü, artık, kavramlar ülkelerin vazgeçilmez prensipleri haline geliyor. Sabahki oturumda bile bundan söz edildiğine göre, demek ki önem arz ediyor.

Diğer bir husus, Almanya bugün, dinî, siyasî ve kültürel açıdan güçlü bir devlettir. Avrupa ülkelerini etkileyecek, yönlendirecek güçtedir. Orada da şöyle bir söylem gelişiyor ve bu trent gitgide yükseliyor: "İch bin deustche Müslim." Kendi kimliğini atlayarak başka bir kimlik oluşumu. Bu şuurlu mu oluyor, gelişigüzel mi oluyor, yoksa Alman birimlerinin belli bir süreç içerisinde böyle bir planı, programı mı var?

Ertuğrul Şahin Bey, "Avrupalı Müslümanlar" tabirini kullandı... Biz, bir kere bu kavramı kabul etmiyoruz. Ben "Avrupa'da yaşayan Türk vatandaşları ve soydaşlarımız" demeyi daha uygun görüyorum. Biz öncelikle kendi insanımıza, kendi soydaşımıza bu manada bir hizmet götüreceksek ve bunun öncülüğünü yapacaksak, bu kavramları da yerli yerinde kullanmamız gerektiğine inanıyorum.

Sayın Yusuf Kalkan Hocamızın, gettolaşmanın cami eksenli olduğunu kabul etmediler. Ben de onun fikrine katılıyorum; çünkü, şu anda artık geri dönüş durmuştur. Almanya'da işveren, kiraya veren, güzel güzel binalar, evler yapan ve böylelikle Alman toplumunun içerisine giren, üniversitede artık sayıları belki binlerle ifade edilebilecek gimnasyum menşeli çocuklarımızın okuduğu da bir vakıadır.

Hepinize teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Biz de çok teşekkür ederiz.

–Dr. Ahmet Ünalan?.. Yok.

Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu – Hüseyin Kurt Bey'in konuşmasından şöyle bir izlenim edindim: Sanki, Almanya'daki DİTİB Başkanı, bir konuda, mesela terör konusunda bir görüş beyan ederse, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin ona baskıda bulunacağı gibi bir anlam çıktı. Ben böyle bir şey olacağını sanmıyorum. Yani, terör konusunda bir beyanat verirse, hakkında soruşturma mı açılır? Hiç sanmam. Bilakis görevlerinin de bu olduğu ka-

naatindeyim. Bir engel var mı; onu sormak istiyorum.

Komisyon Başkanı – Onu cevaplayıversin Hüseyin Bey, bunu bitirelim.

Dr. Hüseyin Kurt – Sayın Hocam belki konuyu yanlış ifade ettim; ben "yapmıyor" demedim, "yapmakta geç kalıyor" dedim. Bugün hız çağındayız, internet çağındayız. Bazen zamanı geldi mi, olayları günü gününe açıklamamız lazım. Mesela Sayın Müşavirimizin bir açıklamasını söyledim; efendim, işte bütün camilerimizde biz terörü lânetleyen hutbeler okuttuk. Tamam, okuttuk; ama, bizim insanımıza okuttuk. Ama, biz DİTİB olarak sözü edilen hutbeleri basın bildirisi halinde bütün basına niye dağıtmayalım? Bugün internet çağındayız, konuyu kağıda bile dökmeye gerek yok, sayfamızı bitirdikten sonra bunu bütün dünyaya anında yayma imkânımız var. Demek istediğim, bu konuda çabuk olalım. Biz otorite boşluğu bırakmayalım. Yoksa, Türkiye'de bir sorun olduğunu zannetmiyorum. Asli görevlerinden de birisidir bu. Mesela, Sayın Müşavirimizin bir dergide nefis bir röportajını okudum ben. O, Spiegel gibi, Focus gibi önemli dergilere de bunu yapmalıdır.

Kısacası, DİTİB bu anlamda daha medyatik olmalıdır. Bu konuda Müşavirimizin kendi görevleri nedeniyle vakitleri olmuyorsa, bu konuda eğitimli, buna basın sözcüsü mü deriz, genel sekreter mi deriz, böyle bir şahsiyet kazandırmamız lazım.

Komisyon Başkanı – Konu anlaşıldı sanıyorum.

Süreyi hesapladık. Daha sonra zaman kalırsa işaret eden katılımcılara söz verebiliriz. Onun için, izninizle, daha önce buraya ismini kaydettiğimiz Salih Tuğ Hocamıza söz veriyoruz.

Değerli Hocamız, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kurucu dekanı olarak oniki yıl dekanlık yaptıktan sonra emekliye ayrıldılar. Ama, hem bedenen, hem ruhen hâlâ fakültemizi aydınlatmaya devam ediyorlar.

Prof. Dr. Salih Tuğ – Teşekkür ederiz.

Efendim, ben önemli, hayati bir konuya işaret etmek istiyorum. Umumiyetle konuşmacılar arasında, son olarak da Yusuf Kalkan Bey ona temas ettiler: Bu AB oluşumu, "dinî bir süreç" mi, "siyasî bir süreç" mi, "hukukî bir süreç" mi meselesi ortaya çıkıyor. Bu süreç önemli bir mesele. Önemini belki biraz, Gazi Erdem Bey'in tebliğinden anladık.

Bana göre, bunun bir dinî süreç olmasını Batı'da temenni eden gruplar var; meselâ, Joseph Ratsinger adında Vatikan'ın önemli bir kardinali ortaya çıktı. Geçen gün Ekspres Gazetesinde demeçlerini okudunuz: "Türkiye AB'ye girmemeli, Türkiye'nin yeri Ortadoğu'dur, Türkiye Balkanlar'a kadar gelmiştir, Viyana'ya dayanmıştır" gibi sözlerle, Türkiye'nin Avrupa'da yeri olmadığını söylüyor, yani Hıristiyanlığa dayalı bir savla ortaya çıkıyor. Nitekim diğer bazı Vatikan sözcüleri, Avrupa Anayasası hazırlanırken, "Hıristiyanlığın Avrupa için ortak bir değer olması lazım geldiğini" dahi söylediler. Hıristiyanlığın Avrupa Anayasası'na girmesini istediler. Tabiî reddedildi.

Avrupa Birliği dinî süreç değil; peki, siyasî bir süreç mi? Siyasî olsaydı, Giscar d'Estaig'in dediği olurdu; olmadı, refüze edildi, bir kenarda duruyor; ama, hukukî süreç ayak-

ta hâlâ. Bu hukukî süreci iyi anlamamız ve iyi kullanmamız lazım. İşte, bu noktada Gazi Erdem'in tebliğinin tesiri altında kaldım ve kendisini tebrik ederim. Tabiî bu demek değildir ki, Ahmet Ünalan'ın ve Ertuğrul Şahin'in, Ali Dere Bey kardeşlerimizin düşünceleri kenardadır. Onlar da önemli. Ama, hukukî yanı çok önemli. Geçen gün bir gazetede yayınlanan bir röportajda zina meseleleri konuşulurken, Ceza Kanununun insan haklarıyla ilgili, hürriyetlerle ilgili meseleleri ihmal edilip, mesele sadece zinaya getirildi. Sadece Ceza Kanunu değil, Anayasadan tutun aşağıya doğru gelecek olan bütün kanunlaşma hareketlerinde, Avrupa müktesebatının pusulasında Türkiye yürümek mecburiyetinde. Her alanda mı?.. İşte, ne kadar mümkünse o kadar. Nitekim, geçen gün Verheugen'in sözlerini hatırlıyorsunuz, işte bu zina meselesi dolayısıyla, sanki iş tersine döndü gibi laflar söyledi.

Tabiî Joseph Ratsinger gibi olmasa bile, bazı kesimler dinî bir süreçle ilgili düşünüyor, diğer kilise yetkilileri de ona katılıyor tabiî, fakat daha çok Katolik Kilisesi bu konuda başı çekmek istiyor.

Avrupa Birliği'nin siyasî süreç olmadığını da anlıyoruz. Ama, hukukî süreç üzerinde durmamız lazım. Yani, bu şûra, Avrupa'ya entegre olma durumunda olan Türkiye'nin, hedefi o olan Türkiye'nin bu hukukî süreçle ilgili ne yapması lazım geldiğini çok iyi bilmesi lazım.

"The Marmara"da düzenlenen İstanbul'daki toplantıda da, kendi komisyonumda aynı şeyi söyledim. Onbinlerce sayfa tutan bir müktesebat var, bu müktesebata Türkiye'nin uyum göstermesi lazım. Benim bu hukukî süreç iddiam nereden geliyor, buna dikkat çekmek istiyorum esasında. Tabiî, felsefenin de, serbest bir şekilde aydınlanma felsefesiyle birleşmek suretiyle ortaya çıkardığı bir hukukî yapı ortaya çıkmıştır. Bu hukukî yapıdır ki, bizi bugün, yani Avrupa'yı bugün, Avrupa Birliğine kadar getirdi. Tabiî hukukî sürecin içinde iktisat da var, ticaret de var, kültür de var, siyaset de var; ama, hukukî süreç meselesi çok önemli.

Biz, farklı bir hukukî zeminden geliyoruz, Osmanlı'dan beri gelen tavrımızla veyahut da hukukî mevzuatımızla. Şimdi, Cumhuriyet hükümetleri veya Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak, Avrupa Birliği'nde, bu hukukî sürece Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dikkatini çekmek istiyorum.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Biz de çok teşekkür ederiz Sayın Hocamıza.

Şimdi, cevap hakkı değil belki; ama, tavzihte bulunma açısından, sondan başa doğru söz veriyoruz.

– Sayın Ali Dere Bey, buyurun.

Doç. Dr. Ali Dere – Teşekkür ederim Sayın Başkanım.

Ben, burada belki bir hususu yanlış aktardım veya kendimi tam ifade edemedim. Hüseyin Kurt Bey'in sözünden hareketle, ben 'DİTİB ile Diyanet arasında herhangi bir ilişki olmasın' demedim. Sadece, "zannedildiği gibi öyle çok organik bir ilişki yok"

dedim. Keşke öyle bir ilişki olsa! Kurumsal anlamda, Avrupa'nın birikimiyle, tecrübesiyle var olan Kilisesi ile DİTİB'i mukayese ettiğimizde, DİTİB'in mevcut yapı ve organlarıyla aslında bir dernekler üst yapısı olduğunu görüyoruz. Bence DİTİB'lerin Avrupa'nın kurumsallaşmış Kiliseleriyle benzer birikim, etki ve yapılanmaya sahip olduklarını düşünmek, aradaki dengesizliği görmezden gelmek olur.

Maalesef, Avrupa DİTİB'lerin şu halleriyle, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın uzmanlığı, birikimi veya gerektiğinde akademik kurumlarla işbirliği yapabilme özelliği yoktur. Aslında bütün bunları var saymak, bizim birçok problemimizin çözümünü de geciktirmektedir. Dolayısıyla, öncelikle bunun tavzih edilmesi gerekmektedir. Yoksa, ben DİTİB ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında herhangi bir ilişki olmaması gerektiği yönünde bir cümle kullanmadım. Tam aksine, kanaatim, bu ilişkinin daha sağlam ve hukuki boyuta kavuşturulması; ama bununla birlikte, yurtdışı vakıf ve dernekelerin günümüz ihtiyaç ve dengelerini göz önünde bulundurarak yeniden yapılandırılmalarıdır. Bu nedenle, söylediklerimde bir yanlış anlaşılma varsa, onun bu yönde düzeltilmesini rica ediyorum.

Bana göre mesela, hukukî zeminde gerekli protokoller, gerekli anlaşmalarla Avrupa'daki DİTİB benzeri vakıf, dernek ve üstderneklerimiz, Türkiye'deki bilimden, akademilerden, fakültelerden, keza, Almanya ve ilgili ülkelerdeki ilmi birikim ve uzmanlıklarından elbette yararlanabilir; ancak maalesef şimdilik, böyle bir ilişki ağı oluşturmaya yönelik bir iradenin olmadığı gözlenmektedir. Mevcut haliyle bizim yurt dışına gönderdiğimiz din görevlilerinin görev yaptığı camiler, tamamen orada yaşayan, çalışan insanımızın organizesi ve sorumluluğu altındadır; oysa onların ilmî anlamda dinî ve hatta bizler tarafından yeterli görülebilecek kültürel birikimleri yoktur.

Diğer bir husus, yine Hüseyin Kurt Bey'in ifade ettiği gibi, kamuoyunda, DİTİB veya benzer yapılar, kurumsal bir kimlikle, yaşanan nahoş olaylara bir anda tepki gösterebilir, mesela bir terörü kınayabilirler. Neden, her olumsuz hadiseden sonra bununla hiçbir alakası olmayan Müslümanların kendilerini temize çıkarmalarının beklendiğini bir tarafa bırakacak olursak; yapılan kınama ve tavır alışlarda da bence bir eksiklikten bahsedebiliriz; bu eksiklik elbette bu tür olayları kınamak değil, bunun hangi tarz ve içerikle yapıldığındadır. Bizim, üzücü bir olay, örneğin bir terör eylemi akabinde, 'İslâm'da terörün yeri yoktur' dememiz bu sorunları çözmüyor, algıları düzeltmiyor, korkuları gidermiyor. Bugün, bu tür olaylar üzerine konuşmalarımızı belki sosyolojik tahlillerle zenginleştirmemiz, korkular üzerine insan psikolojisini de göz önüne alarak konuşmamız gerekiyor. Haliyle yaptığımız açıklamalar ve sergilediğimiz tavırlarda bu boyutlar yer alamıyorsa, açıklamalarımız banal ve çok sıradan kalıyorsa, karşımızdakilerle sağlıklı bir bir iletişim kuramıyoruz demektir. Oysa önemli olan, ilgili ülkede yaptığınız bir basın açıklaması veya bildiriyle, o toplumun kaygıları doğrultusunda bir iletişim kurabilmektir.

Şimdi yurtdışında, bütün olup bitenleri bu yön ve derinlikleriyle değerlendirebilecek tam teşekküllü hangi organınız, kurumunuz var? Din Hizmetleri Müşavirliklerimiz var, ama onlar bir organ donanımında değil, sadece müşavirlerimizden müteşekkil. Onlar tek başlarına, bahse konu alanlardaki hangi deneyimleri ve sürekliliklerileriyle bunları yapabile-

cekler? Kurumsal anlamda basın toplantısı yapabilmenin, bir basın bildirgesi hazırlamanın o kadar kolay bir iş olmadığını hepiniz çok iyi biliyorsunuz. Bir müşavir bey, her olay karşısında, sair görevleri içerisinde oturup tutarlı bir basın bildirisi hazırlayamayabilir; ama, bunları oluşturacak organların, mekanizmaların olması gerekir. Zannediyorum Hüseyin Kurt Bey de bunları kastetti. Ve işte biz, "bu işleri Din Hizmetleri Müşavirlikleri veya önümüzde mevcut DİTİB'ler yapsın" dediğimiz zaman, aslında böylesi bir donanım boşluğuna düşüyoruz. Bana göre DİTİB'ler bu yapılarıyla bu beklenenleri istenilen şekilde yapamazlar. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye'nin birikimi, bütün bu süreçlere katkı sunabilecekleri, doğrudan bir organize bağı içinde değildir. Başkanlığımız, sadece talepler doğrultusunda, yurtdışı camilerinde din hizmeti sunacak görevliler göndermektedir. İşte, açığa çıkan bu problemlerin giderilmesi yönünde, kurumların oluşturulması yönünde neler yapılabilir, nasıl tedbirler alınabilir? Belki bugün, bunun üzerinde durup, çözüm arayışları içerisinde olmamız gerekmektedir.

Ben, şimdilik bunlarla iktifa ediyorum; teşekkürler...

Komisyon Başkanı – Biz de çok teşekkür ederiz.

– Buyurun.

Prof. Dr. Salih Tuğ – Bakın, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın inisiyatifi ele alması teklif ediliyor. Burada bir hukukî problem var. Diyanet İşleri Başkanlığı muhtar ve hükümetten ayrı bir teşkilat mı? Yani, hükümetin onayı olmadan, Dışişleri Bakanlığı'ndan geçmeden, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Almanya'daki bir nüvesi veyahut da grubu, nasıl olur da bir beyanname neşreder? İsterse bu terör olsun, isterse bu din hürriyeti veya temel hak ve hürriyetlerle ilgili olsun. Bu bir hiyerarşi içinde verilecek olan bir beyanattır. Yani, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda, Ankara'da, hükümetle bir mutabakat sağlamak gereklidir. Bakın, yine karşımıza bir hukukî mesele çıkıyor.

Komisyon Başkanı – Affedersiniz Hocam, Sofuoğlu Hocamız yeni bir problem ortaya koydu; yeni bir gündem oluştu. Bu konunun biraz daha özelleştiği, spesifik hale geldiği görülüyor. Yurt dışında görev yapmış Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışmış çok sayıda tecrübeli zevat var burada. Onların da tecrübelerinden yararlanmak için, izin verirseniz bunu daha geniş bir zamanda tartışabilecek şekilde talik etmemiz gerekiyor. Öncelikle şu andaki programımızı tamamlamamız icap ediyor.

– Buyurun Ertuğrul Bey.

Ertuğrul Şahin – Öncelikle Sayın Sayın Tuğ'un gündeme getirmiş olduğu bir sorudan hareketle, diğer sorulara cevap verebileceğimi düşünüyorum.

"Avrupa Birliği süreci" derken, hukukî sürecin önemli olduğunu belirtti Sayın Tuğ ve hukukî sürecin dışındaki süreçleri –yanlış anlamadıysam- reddeder bir ifade kullandı. Daha sonra da "hukukî sürecin içerinde siyasî süreç de, ekonomik süreç de vardır" dedi.

Çok farklı değil, fakat ben hukukî sürecin önemli olduğunu kabul etmekle birlikte, siyasî sürecin de olduğunu, bir ekonomik sürecin de olduğunu ifade etmek istiyorum. Avrupa Topluluğunun başlangıcı ve Avrupa Birliği süreci, esas itibariyle siyasî kaygılardan

kaynaklanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasının getirmiş olduğu şartlar, güvenlik kaygısıdır ki, bu siyasî bir süreçtir. Siyasî otoritelerin vermiş olduğu kararların, yerleşmiş yapılara bürünebilmesi için şüphesiz ki hukukî altyapının oluşturulması gerekiyor ve bu hukukî altyapı, son görünümü göstermeye çalışacak.

Buradan hareketle, eğer bu tür süreçlerin olduğunu ve Avrupa Topluluğunun din alanında çoğulcu bir yapıyla iktisadî, siyasî, hukukî alanlarda belirli bir birliğe doğru gittiğini ifade ediyorsak, ki nitekim Türkiye'nin de bu birliğin bir üyesi olarak gündeme gelmesi söz konusu ise, şunu söylemek istiyorum: Birtakım kavramlara alışmak zorundayız. "Avrupalı Müslümanlar" kavramı bunlardan bir tanesidir. Dikkat ederseniz, konuşmamda da, tırnak işareti olarak belirttim; tartışıldığını söyleyebilmek için bunu söyledim. "Avrupalı Müslüman" nedir, "Avrupa İslâmı" nedir gibi net bir tanımın olduğu iddiasıyla değil. Şüphesiz ki, "Avrupa İslâmı" gibi bir olgu, belki oluşma süreci içerisinde olabilir; ama, ben bu fikrin karşısında veya yanında olarak bunu kullanmadım, tırnak içerisinde kullandım. Yalnız, olamaz mı? Soralım.

Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği tartışmaları içerisinde, diğer İslâm ülkelerinden farklı bir İslâm anlayışı olduğunu söyleyebiliyoruz. Tarihî sürecin getirmiş olduğu, ki Osmanlı İmparatorluğunun, Osmanlı Devletinin yapılanması içerisinde de Bizans etkisinde kaldığı, bu etkileşim olduğu iddiasından hareketle, bu tarihi süreç içerisinde belirli bir farklı İslâm anlayışı olduğunu iddia ediyoruz. Nitekim, laik bir Türkiye'nin, farklı İslâmî algılayışın olduğunu iddia ediyoruz ve nitekim, laik bir Türkiye'nin farklı İslâmî algılayışlara yol açabildiğini söylüyoruz. Eğer bunu söyleyebiliyorsak, Avrupa Topluluğu gibi, Avrupa Birliği gibi geniş bir sürecin ve bu süreç içerisinde yer alacak bir Türkiye'nin gelişmelerden mutlaka etkileneceğini düşünüyorum.

Bu bağlamda küçük örnekler vererek belki konuya yaklaşmamızın doğru olacağını düşünüyorum. Çam süsleme örneği vardır. Ramazan ve Kurban Bayramlarında bakarsınız samimi birtakım Müslümanların evinde çamlar dikilmiştir. Hıristiyanların bir âdeti biliyorsunuz; ama, çam dikiliyor Ramazan Bayramında. Bunu eleştirebilirsiniz, İslâm açısından uygun görmeyebilirsiniz; ama, bu yaşanan İslâmî hayatta pratiğe girmiş durumdadır. Bu tür etkileşimlerin getirmiş olduğu farklı algılamalar söz konusu olacaktır. Şu anda bu algılamalardan dolayı birtakım kavramsal denemeler söz konusudur. Zaten bütün konuşmacılar da ilmi araştırmalar yapılmasını gündeme getirdiler. Tahmin ediyorum ki, ancak bu alanda ciddî faaliyetlerle bu tür sorulara daha köklü, tabiri caizse daha İslâmî cevaplar bulmak mümkün olacaktır.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Biz de çok teşekkür ederiz.

Efendim, Mustafa Yılmaz Bey işaret etti; ama, kendisine söz veremedik, mazur görmüştür umarım. Burada 18.30'da oturum bitiyor görünüyor. Fakat biz müzakeremizi henüz bitirmedik. Şu anda açılan konuyu etraflı müzakere edelim dersek, yemeğe yetişemeyeceğiz. Sayın Mehmet Koçer, Ersoy Arslan, Hasan Demirbağ, Mustafa Yılmaz isimleri burada görünüyor, bir iki işaret daha gelmeye başladı. Kendileri o haklarını erte-

lemeyi kabul ederlerse, Komisyonumuz herhalde bundan çok mutlu olacaktır. Çünkü, ana başlık değişmiyor, bizim Komisyonumuzun ana başlığı tek. Yani, diğer oturumlar, ele alınan tebliğlere inhisar edecek diye bir kaidemiz yok.

Yalnız, Gazi Erdem Bey, tabiî tebliğci olduğu için, bir iki dakika konuşma hakkına sahip. İleriki oturumlarda bu konularla bağ kurabileceğimiz, korelasyon sağlayabilecek zamanlar olacak. O bakımdan, verimlilik açısından benim tercihim bu yönde; ama, Komisyonun takdirindedir. Yani, biz yemeğe bir saat sonra da gidebiliriz denilirse, müzakereler devam edebilir.

Genel eğilim erteleme yönünde sanıyorum.

Şu anda müzakereler tamamlanmış oluyor. Söz isteyen katılımcılarımızın söz hakları mahfuzdur.

Anlayış gösterdiğiniz için hepinize teşekkür ediyoruz.

Yarınki oturumumuz saat 9.00'da başlayacak Allah nasip ederse.

Teşekkür ederim.

III. OTURUM

(21 Eylül 2004)

◆

BİRİNCİ TEBLİĞ

DİNÎ VE KÜLTÜREL PERSPEKTİFLER AÇISINDAN AVRUPA BİRLİĞİNİN İNŞÂSI: DİN-DEVLET-DEVLET ÜSTÜ KURUMLAR

◆

Dr. Samim AKGÖNÜL*

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan günümüze kadar, Avrupa'nın inşâsı sürecinde üç önemli etap tespit edebiliriz.

Bunlardan birincisi İktisadî Avrupa'dır: Almanya'yla Fransa arasında yapılan Kömür ve Çelik Birliğinin amacı elbette iki savaştan çıkmış düşman ülkenin tekrar barış ortamına kavuşmalarıdır. Ancak bu anlaşmadan itibaren, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun adından da anlaşıldığı gibi, temel amaç savaş sonrası Avrupası'nın iktisadî yeniden doğuşu olarak orataya çıkmaktadır.

Bugünkü Avrupa'ya baktığımızda bu amaca ulaşıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. İşte bu andan itibaren Avrupa'nın fizyonomisi değişmiş, yeni bir amaç, Siyasî Avrupa amacı ortaya çıkmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğun'dan Avrupa Birliği'ne geçiş ve 1992 Maastricht Anlaşması bu amacın son halkalarından birini oluşturur. Elbette bu siyasî amaç ülkeden ülkeye, lobiden lobiye ve siyasî görüşten siyasî görüşe birtakım değişiklikler gösterir. Bir Avrupa Birleşik Devletleri'nin kurulmasından yana olanların yanında sadece devletler bazında bir işbirliğinden yana olanlar da muhakkak vardır. Bu son görüş devlet üstü kurumların, daha başka bir değişle Avrupa Birliği kurumlarının, Birliği oluşturan devletlerin özellikle hukukî egemenliklerine gölge düşürmelerini zor kabul etmektedirler. Ancak Avrupa Birliği Anayasısı'nın yürürlüğe girmesinden itibaren güçlü bir siyasî ortaklık amacı güdenlerin bu amaçlarına bir adım daha yaklaşacakları kesin gibi görünmektedir.

Birliğin inşâsı sürecindeki üçüncü ve son etap genişleme sürecinin başlamasından itibaren ortaya çıkmıştır. Bu etap artık iktisadî ve siyasî birleşimini tamamlamış, kültürel ve beşerî kimliğini arayan bir Avrupa olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu etapta Türkiye'nin

* Université Marc Bloch Strasbourg.

rolünün ne kadar önemli olduğu açıktır.

Günümüzde Avrupa Birliği'nin içinde veya dışında Avrupa hakkındaki bütün tartışmaların odağı bu kimlik, Avrupalılık kimliği üzerine yoğunlaşıyor.

Elbette Avrupa Topluluğu ve Avrupa Birliği'nin her genişleme sürecinde benzer tartışmalar olmuştur. Ancak topluluğun Portekiz ve Ispanya'ya genişlemesinde tartışmaların odağı ekonomik, İngiltere'ye genişlemede ise daha çok siyasîy idi.

Son genişleme sürecinde öne çıkan konu gene siyasî idi, tartışmaların yoğunlaştığı nokta II. Dünya Savaşı'nın sonundan beri bölünmüş olan Avrupa halkının (ki böyle betimlenebilinecek bir halkın varolduğu tartışılır) 1990'da Doğu Bloğunun infilak etmesiyle tekrar birleşebileceği konusu oldu (ki II. Dünya Savaşı öncesi Avrupa halkının birleşik olduğu da tartışılır).

Bu üstüste gelen genişleme sürecinin hiçbir etabında tartışmalar Avrupa kimliği üzerine yoğunlaşmamıştır. Şu anda Avrupa Birliği'ne üye olan 25 ülke halkının ve hatta yakın gelecekte, büyük bir ihtimalle Türkiye'den önce, Birliğe üye olacak olan Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerin Avrupalılıkları da tartışılmamaktadır.

Bu kimlik tartışması ancak Türkiye'nin Birliğe üyeliği konusunda görülmekte. O derece ki Türkiye'nin Avrupalılık perspektifi Avrupalıların kendi kimlik tartışmalarına katalizör olmuş, şimdiye kadar açılmayan, hatta din gibi tabu sayılan konular her gün hem siyasî platformlarda hem medya organlarında hem de günlük hayatta tartışılır hale gelmiştir.

Şimdilik, felsefî açıdan Türkiye'nin varlığının Avrupa Birliğine en büyük faydası bu katalizör görevi görülüyor. En azından Türkler Avrupalıları kendilerinin kim oldukları konusunda düşünmeye zorluyorlar.

Bu kültürel kimlik argümanının altında gizli ya da açık belirtilen en önemli unsur din olarak karşımıza çıkmakta. Elbette Türkiye'nin tam üyeliğine karşı çıkanlar birtakım coğrafî, siyasî ve iktisadî ve hatta tarihî unsurları da telaffuz etmektedirler ancak son analizde tartışmalar, halkının büyük bir çoğunluğu Müslüman olan bir ülkenin Avrupalı olup olamayacağı konusunda odaklanmaktadır.

Bu kültürel, daha doğrusu dinî argümanlari iki kategoride sınıflandırabiliriz:

Birincisi, Türklerin Müslüman olmaları ve bu açıdan Yahudi-Hristiyan geleneğine dayandığı varsayılan, birey üzerine kurulu, Avrupa toplumuna uyamadıklari iddiasıdır.

İkincisi ise daha siyasî olup, Türklerin Müslüman olmalarının yanı sıra, din unsurunun toplum hayatında ve siyasette Avrupa ülkelerine nazaran daha çok yer ettiği iddiasıdır. Bu argümana göre Türkiye'nin laik bir ülke olduğu cevabı yetersizdir; çünkü bu laiklik, ismi aynı olsa da Türkiye'ye özgü bir kavramdır ve Türkiye'de din ve devlet ilişkileri tamamiyle ayrılmamıştır. Bu argümanı sunanlar örnek olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığını göstermektedirler.

Bu bildirinin amacı bu iki tip, birbiriyle yakın ilişkili argümanlara açıklık getirip, bu konuşmanın çapında birkaç cevap vermektir.

"Avrupa'nın Dini" üzerine tartışmalar ve Müslümanlık

Sosyolojik açıdan Avrupa'nın dininin, ki böyle bir kavramın olduğunu varsayarak, Hristiyanlık olduğunu söylemek, din, toplum, devlet ve devlet üstü kurumlar arasındaki son derece kompleks ilişkileri çok basite indirgemek olur.

İlk önce Avrupa Hristiyanlığı'nı bir bütün olarak kabul etmemek gerekir. Ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye, kültürden kültüre Avrupa Hristiyanlığı hem Din felsefesi açısından hem de yaşam ve düşünüş tarzı açısından büyük farklılıklar gösterir

Katolik gelenekleri derin olan İtalya, Polonya ve Fransa gibi ülkeler olduğu gibi, Protestanlığın değişik mezheplerine ait olan İngiltere ve Almanya halkları ve de Ortodoks dininden olan en başta Yunanlılar olmak üzere birçok Balkan halkını sayabiliriz.

Batı Avrupa'dan bakıldığında, evrensellik çalışmaları on yıllardır sürse de, Hristiyanlığın bu kolları aynı dinin birer parçası gibi değil, oldukça değişik dinler gibi görülmekte; Katolikler, Protestanlar ve Ortodokslar arasında hâlâ derin yaşam tarzı ve dogmatik ayrılıklar hatta birbirini anlamamaya dek varan algılamalar bulunmaktadır.

Kaldı ki, bu ülkelerin halklarını şu veya bu dine aittirler diye betimlemek de hata olur. Birçok ülke halkının kendi iç tarihleri nedeniyle din kavramına yaklaşımları sıkı ve toplumsal, sıkı ve bireysel, gevşek ve hatta yok denecek kadar az olabilir. İtalya ve Polonya gibi ülkelerde Katolik gelenekleri günlük hayatta ve dünya görüşünde çok önemli bir yer tutarken, eski Sovyet bloğuna ait olan ülkelerde halk din ile ilişkilerini en aza indirgemiş, ancak Sovyet bloğunun dağılmasından sonra din gücü bir şekilde günlük hayata ve siyasete geri dönmektedir.

Diğer bir farklılık gene her ülkenin kendi siyasî tarihine uygun olarak devletlerin dine yaklaşımlarında görülmektedir.

Örneğin, laiklik kavramını anayasal bir ilke haline getirmiş olan Fransa'yla, cemaat sistemine hâlâ değer veren İngiltere arasında din ve devlet ilişkileri açısından büyük farklar vardır. Diğer taraftan Yunanistan laiklik kavramından son derece uzak, Ortodoks dininin resmi din olduğu, din görevlilerin aile hukukunda hâlâ önemli bir yer tuttukları bir ülkedir.

Almanya'nın bazı eyaletlerinde, İtalya'nın hemen hemen tümünde, okul ve mahkeme duvarlarında hâlâ dinî semboller görülebilir.

Bu açıdan bakıldığında Fransa ve Türkiye'nin genişletilmiş Avrupa'daki laiklik ilkesini anayasal bir ilke haline getirip, Cumhuriyetlerinin temel varolma sebeplerinden biri durumunda kabul eden tek iki ülke olduğunu söyleyebiliriz.

Protestan-Luteryen ağırlıklı ülkelerde hâlâ bir devlet dini vardır ve din görevlileri ile tapınaklar hâlâ devlet tarafından finanse edilir (Türkiye'deki gibi). Bu ülkelere İskandinav ülkelerini, Avusturya'yı ve Almanya'nın bazı eyaletlerini örnek gösterebiliriz.

İngiltere'de Anglikan mezhebi "Yerleşik Din" olarak kabul edilir.

İsveç'te 2000 yılına kadar medeni kanun evrakları kilise tarafından tutulurdu.

Belçika ve Hollanda'da laiklik prensip olarak kabul edilse de kesin olarak bir din ve devlet ayrımından bahsedemeyiz; çünkü inanç özgürlüğü prensibi kiliselerin kurumlaşmasını sağlamış, değişik dinlerin okulları, sendikaları, medya organları oluşmuştur.

İrlanda'da, eğitim, sosyal yardım, sağlık gibi geleneksel olarak devlet hizmeti olarak kabul edilen hizmetler büyük ölçüde kilisenin elinde bulunur.

Ve en nihayet, İtalya, İspanya ve Portekiz'de kilise ve devlet, Fransa'nın Alsace bölgesinde olduğu gibi kiliseye bir konkordato ile bağlıdır.

Örnekleri çoğaltabiliriz; ancak, "Avrupa'nın Dini" tartışmalarına başka bir boyuttan bakış da etnolojiktir. Hakikaten, herhangi bir milletin hangi dinden olduğu sorusu güç bir sorudur, çünkü milletin bireyleri sosyolojik olarak şu veya bu dine mensup olsalar da aralarından ne kadarının hakikaten o dinin vecibelerini yerine getirdikleri, ne kadarının o dine inandıkları ve sonuçta ne kadarının inanç açısından o dine bağlı olduklarını bilmek imkânsız gibidir.

Kamuoyu araştırmalarına güvenildiği takdirde iki tip soruyla karşılaşıyoruz. Birincisi "hangi dine mensupsunuz" sorusu ki bu soruya Polonyalıların %96'sı Hristiyanlık derken bu oran Estonyalılarda %25'tir.

İkinci soru ise "dininizin gereklerini yerine getiriyor musunuz" sorusudur. Sosyologlar hangi tip hareketlerin din için, hangi hareketlerin gelenekler çerçevesinde yapıldığı konusunda hemfikir değillerdir. Örneğin Noel'de kiliseye gitmek, Paskalya'da kuzu yemek ve hatta kilisede evlenmek ne ölçüde dine bağlılık olarak kabul edilebilir tartışması hâlâ sürmektedir. Ancak bütün bunları göz ardı etsek de, Avrupalıların büyük bir çoğunluğu inansalar da dinî kuralları çok seyrek olarak yerine getirdiklerini söylemektedirler. Örneğin gene Estonya'da bu oran %11'dir. İtalya gibi bir ülkede bu oran %20'de kalmaktadır. Vb.

Bu düşük oranlar Avrupalı Müslümanlar için de geçerlidir.

Bu hızlı panaromadan "Avrupa'nın Dini" sorusunun yersiz bir soru olduğu kolayca anlaşılır. Bu bağlamda Avrupa Anayasası'nın hazırlanışı sırasında, Vatikan'ın da 1999'da yayınlanan *Avrupa'nın Kilisesi* adlı Papalık mektubuyla yaptığı baskısıyla, bazı Avrupa ülkeleri yöneticilerinin (özellikle Polonya ve İtalya, daha düşük bir seviyede Danimarka ve Almanya) anayasanın giriş kısmına "Avrupa'nın Hıristiyan kökleri" cümlesini ekletmek istemiş olmaları anlaşılması güç bir olaydır. Böyle bir ibare giriş kısmında yer alsaydı bu terimin Avrupa'daki Hıristiyan olmayanlara yönelik olarak anlaşılması tehlikesini de gözardı edemeyiz.

Son durumunda Anayasa'nın giriş kısmının ikinci paragrafı şöyle demektedir (maalesef bu giriş kısmının resmî tercümesini bulamadım müsaadenizle İngilizce ve Fransızcasını söylemek istiyorum):

"Drawning inspiration from the Cultural, religious and humanist inheritance of Europe, from which have developed the universal values of the inviolable and inalienable rights oh the human person, democracy, equality, freedom and the rule of law,"

"S'inspirant des héritages culturels, religieux et humanistes de l'Europe, à partir desquels se sont développées les valeurs universelles que constituent les droits inviolables et inaliénables de la personne humaine, ainsi que la démocratie, l'égalité, la liberté et l'État de droit,"

Görüldüğü gibi iki lisanda da sözü edilen mirasın hangi dinden olduğu belirtilmemiş ve Fransızca metinde dinî miras kavramı çoğul olarak kullanılmış ve böylece Hristiyanlık dışındaki dinlerin de Avrupa'ya katkıları dolaylı olarak belirtilmiş olmuştur. Gene de Avrupa Birliği gibi bir devletler üstü kurumun Anayasası'na din kavramı girmiş olmaktadır.

Son analizde hem sosyolojik, hem de hukukî açıdan Avrupa'nın bir dini olduğunu söylemek zordur. Bu durumda Türkiye'nin nüfusunun büyük bir çoğunluğunun sosyolojik olarak Müslüman olduğunu ileri sürerek Avrupalılığını tartışmak hata olur. Kaldı ki diğer objektif kriterler, yani siyasi ve ekonomik kriterlerde ilerleme kaydedilmesi mümkünken, din ve kültür gibi sübjektif bir kriterin değişmesi tabiatında yoktur.

Türkiye'de din ve devlet ilişkileri ve Avrupa Türkleri

Konuşmamın ikinci kısmını daha spesifik olarak ve bu toplantının ana temasına daha yakın olarak, Türkiye'deki din-devlet ilişkilerini Avrupa'ya giriş sürecinde kısa olarak ele almak istiyorum.

Hakikaten, özellikle Fransa gibi din ve devlet ilişkilerinin ayırımını bir ilke noktasına getirmiş ülkelerde, Türkiye'nin Avrupalılığını destekleyenler olduğu gibi, Türkiye'deki laiklik prensibinin "sulandırılmış" olduğunu iddia edenler de yok değildir.

Dürüst ve açıkça söylemek gerekirse, Türkiye'nin siyasi ve toplumsal yapısına bakıldığında din ve devlet işlerinin tamamen birbirinden ayrı olduğunu söylemek biraz abartılı olur. Dinî gelenek ve kuralların ülkenin yönetiminde resmî etkisi bulunmasa da, bunun tersi, yani devletin halka din hizmetleri vermede rolü olmadığını söylemek abes olur. Ancak yukarda da belirtildiği gibi diğer bazı Avrupa ülkelerinde de din ile devlet arasında sıkı ilişkiler vardır. Bu konuya tekrar değinmiyeceğim.

Türkiye'de din hizmetlilerinin devlet memuru statüsünde ve camilerin devletin kontrolü altında olduğu bir gerçektir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki Avrupa'da tamamen bireysel bir kategoriye indirgenen (ya da öyle olduğu varsayılan) Hıristiyan dinini, toplumsal ve cemaatsal fonksiyonları oldukça yüksek olan sünnî İslâm'la aynı seviyede tutmak yanlış olur. Bu açıdan bakıldığında bazı din hizmetlerinin Türkiye'de devlet tarafından verilmesini özel bir durum olarak kabul etmek gerekir. Bu konuda Avrupa'da en çok dikkati çeken konu Diyanet İşleri Başkanlığı kurumunun varlığıdır. Bu konu iki açıdan Avrupa kamuoyunda gündeme gelmektedir.

Birincisi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Türkiye'deki statüsü ve fonksiyonları;

İkincisi ise, bu kurumun uzantısı olan Diyanet İşleri Türk İslâm Birliğinin (DİTİB) Avrupa Türkleri'nin yaşamlarındaki ve dünya görüşlerindeki yeridir.

Bilindiği gibi Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kurulan kuruluş-

larından biridir. Ancak kuruluş tarihi olan 1924'den beri hem kavramsal hem de işlevsel birçok değişikliğe uğramış ve günümüzde onbinlerce devlet memurunun bağlı olduğu, binlerce cami ve mescidi idare eden bir kurum haline gelmiştir.

Batı'dan bakıldığında Diyanet İşleri Başkanlığı'na yöneltilen en sık eleştiri, resmi dini olmayan bir ülkede, sadece sünnî Türklere hizmet vermesidir.

Avrupa Konseyinin prensipleri gereğince, Avrupa Birliği Temel Hakları Şartının 2. Kısmının 10. maddesine uymayan bir şekilde devlet hizmetlerinde inanç ayrımı yapılması Avrupalı yöneticilere bir problem olarak görünmektedir. Bu açıdan bakıldığında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmetlerinin daha geniş, yani sünnî-Hanefi olmayan grupların yararına sunulması bu tip eleştirilerin kesilmesini sağlayacaktır.

Açıkça söylemek gerekirse Avrupalıları asıl endişelendiren Diyanet İşleri Başkanlığının Türkiye'deki varlığı ve fonksiyonu değil, Avrupa'daki varlığı ve fonksiyonlarıdır. Bu "endişelendirme" kavramını da biraz açmak gerekir. Avrupa kamuoyunda şizofrenik ölçüde iki çeşit tepki görülmektedir.

Birincisi, genelde yabancı bir ülkeden gelen, geldiği ülkenin dilini, geleneklerini, yerel sorunlarını, kamuoyunu ve göçmen kökenli ilgili Müslüman grubun spesifik sorunlarını bilmeyen hocalara karşı çekingeler olduğu kesindir. Dahası 11 Eylül sonrası paranoyaya varan bir korku ortamında bu hocaların namazlardan sonra ne gibi vaazlar verdiklerini anlamamak Avrupa ülkeleri yöneticilerini korkuttuğu gibi kamuoyunda da yalan yanlış yorumlar yaratmakta, şüphe ortamını daha da germektedir.

Her geçen gün hocaların vaazlarını ülkenin dilinde vermeleri daha şiddetli bir şekilde istenmekte ve dahası Avrupa ülkelerinde görev alacak olan hocaların, Avrupa Müslümanları arasından seçilmesi ve Avrupa üniversitelerinde öğrenim görmüş olmaları tartışılmaktadır. Bu açıdan, yöneticiler olmasa da, en azından Avrupa kamuoyu DİTİB tarafından, göreceli olarak kısa süreler için (3 ya da 4 sene) Avrupa'da görevlendirilen din görevlilerini diğer formasyonsuz, kontrolü imkânsız hocalarla karıştırmakta ve ortaya her hoca yabancıdır ve potansiyel olarak tehlikelidir gibi son derece yanlış bir imaj çıkmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Avrupa'ya gönderilecek hocaların seçiminde özellikle dil konusunda çok titiz davranması gerektiği bu açıdan bakıldığında çok açıktır. Ancak genelde yabancı ülkelerden gelen bu hocalara karşı duyulan güvensizlik, detaya inildiğinde ve özelikle yönetici ve karar verici katmanlarda yerini başka bir endişeye bırakmaktadır.

Özellikle Türkler arasında, Avrupa'daki bütün cami ve mescitlerin Diyanet kontrolünde olmadığını hepimiz biliyoruz. 2002 ve 2003'te Fransa'da dinî Türk dernekleri üzerine yaptığım 3 alan çalışmasının sonuçları ilginçtir. Toplamda Fransa'da sayabildiğim Türk cami ve mescitleri şöyle (ki sayamadıklarım da muhakkak vardır):

DİTİB'e bağlı 126 dernek (47 %)

Millî Görüş'e bağlı 61 dernek (27 %)

Süleymancılara bağlı 15 dernek (5%)

MHP'ye bağlı 11 dernek (4 %)

Kaplancılara ait 9 dernek (3 %)

(Benim tarafımdan) Bilinmeyen 47 dernek (18 %).

Bu rakamlar ve yüzdeler sadece Fransa için geçerlidir. Görüldüğü gibi Fransa'daki Türklerin devam ettigi cami ve mescitlerin 50 %'sinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gönderdiği hocalar görev yapmamaktadır.

Fransa hükümetinin endişesi DİTİB'e bağlı olmayan bu derneklerdeki hocaların eğitim durumları ve toplum üzerine etkisi gibi görülmektedir.

Söylemek istediğim, bir yandan yabancı ülkelerden gelen hocalardan bir şekilde korkulmakta, bir yandan da Türkiye hükümetine resmi olarak bağlı olmayan hocaların varlığından şikayet edilmektedir. Bu durum Fransa'da bulunan diğer Müslüman topluluklar için de geçerlidir. Ancak konum bu olmadığı için bu çalışmaların detaylarına girmiyorum. Ancak son analizde DİTİB'e bağlı olsun olmasın, Avrupa'da görev yapan Türk hocalarının birtakım sorunları olduğu gerçeğini de göz ardı edemeyiz.

Gene son üç sene içerisinde görüşme yaptığım Fransa, Belçika, Hollanda ve Almanya'da hizmet veren yüzlerce Türk hocanın birtakım ortak şikayetleri var. Bu sorunların birçoğu görev yerlerine gelmeden çözülebilecek sorunlar. Özellikle dil konusunda...

Ayrıca görev sürelerinin kısalığından, ailelerini görev yerlerine getirememekten, aileler geldiği zaman eşlerinin çalışamamasından şikayet etmekteler. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da şimdiden hazırlık yapması gereken konu, Avrupa ülkelerinin kendi tabiyetlerinden olan hoca ve imamları mecbur tutmaya başladıklarında ne gibi bir tavır takılınacağıdır. Görülen odur ki aşağı yukarı on sene sonra birçok Avrupa ülkesinde imamlar yerli Müslümanlar arasından seçilecek ve Avrupa ülkelerinde mesleklerinin eğitimini görecekler ve görevlerini ülke dilinde icra edebilecekler. Fransa'da henüz böyle bir eğitim veren 3 kurum vardır ve buradan mezun olan imam adaylarının çok azı mesleklerini Fransa camilerinde icra etmektedirler.

Ancak benim de çalıştığım Strasbourg kentinde bir İlahiyat Fakültesi açma fikrinin ilerlemekte olduğunu da belirtmek zorundayım. Bu açıdan bakıldığında yakın bir gelecekte Avrupa'daki hocaların çoğunluğunun Avrupalı Müslümanlar arasından çıkacağını öngörmek zor değildir.

Yalnız şunu da belirtmek isterim; Avrupa'da görev yapan Türk imamların dinî görevlerinin yanında kimliksel ve kültürel bir rolleri olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Görüştüğüm yüzlerce ailenin en büyük endişesi, çocuklarının Türk ve Müslüman kimliklerini (ama önce Türk) kaybetme tehlikesinin olduğudur.

O yüzden Türkiye'den gelen hocalardan beklenen sadece namaz kıldırmaları değil, en önemlisi çocuklara bazı kimliksel ve kültürel değerleri aşılamaları olarak görülmektedir. Aileler Türkiye'den gelmeyen hocaların bu görevleri lâyıkıyla yerine getireceklerine şimdilik inanmamaktadır. Bu yüzden olsa gerek DİTİB'e bağlı olsun olmasın, karşılaştığım bütün Türk hocalar Türkiye'de eğitim görmüşlerdir. Gelecek kuşağın bu konuya nasıl yaklaşacağını bilmek elbette imkânsız. Gene de Türkiye'den gelen hocaların Avrupa

Türk toplumu içerisinde ayrı bir prestije sahip olacaklarını kestirmek de güç değildir.

Sonuç

Görüldüğü gibi Avrupa'nın inşasında din ve Türkiye'nin durumu konusunda ortaya çıkan tablo net olmaktan uzak.

Avrupa kamuoyunun genelde Müslümanlara karşı temkinli davrandığını ve Avrupa'nın Dininin Judeo-Hristiyan geleneğinde bulunduğuna inandığını söyleyebiliriz.

Ancak kamuoyu kavramı son derece yumuşak bir kavramdır ve gün be gün değişiklik gösterebilir. Bu bağlamda Avrupa'daki Türklere ve Avrupalı Türklere hizmet veren Diyanet İşleri Başkanlığı gibi devlet organlarına önemli görevler düştüğü açıktır.

Bu görevlerin en önemlilerinden biri, Türkiye'nin İslâm ve demokrasi gibi Batıda bağdaşmaz olduklarına inanılan iki kavramı lâyıkıyla bağdaştıran ender ülkelerden biri olduğunu bıkmadan göstermek ve bu konuda örnek teşkil ettiğine inandırabilmektir.

III. OTURUM

(21 Eylül 2004)

♦

İKİNCİ TEBLİĞ

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİ VE DİN

♦

Prof. Dr. M. Emin KÖKTAŞ*

Giriş

Avrupa Birliği süreci ve çerçevesinde din konusunu ele almak, çok kapsamlı bir görevle karşı karşıya olmak anlamına gelmektedir. Bilindiği gibi AB deyince herhangi bir ülkeden ve onun tarihi tecrübesinden değil, aksine bugün itibariyle her biri ayrı tarihî tecrübeye ve görece farklı sosyo-kültürel özelliklere sahip 25 ülkeden söz ediyoruz. Bir de buna Avrupa'nın kapsamlı sosyo-kültürel, siyasal, entelektüel, bilimsel, dinî ve tarihî tecrübesi ve bu tecrübenin bugüne uzanan pozitif ve negatif etkileri eklenince konu daha da karmaşık bir hal almakta ve bir konuşmanın sınırlarını çok aşmaktadır. Bu nedenle kendimi, bu yeni siyasal sistem ve kimliği konusundaki aktüel tartışmalara kısaca değindikten sonra, AB sürecinde din konusunun nasıl ele alındığı, nasıl düzenlenmeye çalışıldığı; bu süreçte yapılan aktüel tartışmalarla sınırlamak istiyorum. Bunu yaparken yeri geldiğinde ülkeler arasındaki bazı farklılıklara da dikkat çekmeye çalışacak ve sonunda İslâm ve Müslümanlar bakımından bazı çıkarımlarda bulunmayı deneyeceğim

AB Sistemi ve AB Kimliği

Bilindiği üzere Avrupa Birliği, hem Avrupa tarihi açısından, hem de genel siyasi tarih açısından yeni bir durumu ifade etmektedir. AB, gerçekleştirilmek istenen siyasi yapı açısından bilinen siyasi sistemlerden farklılıklar gösteren bir inşadır. Bu nedenle nasıl tanımlanacağı konusunda da görüş birliği bulunmamakta ve değişik kavramlarla açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle literatürde değişik kavramlaştırmalarla karşılaşıyoruz: Örneğin "amaç birliği" (Zweckverband), "milletler birliği", "devletler birliği, "devletler arası yoğun ilişki", "yeni tarzda siyasal süper yapı" kavramlarına rastlanmak mümkündür. Siyaset biliminde ise "polikrasi (Polykratie)", "oydaşmacı (Konkordanz) sistem", "civitas Europae", "milletler üstü birlik" adlandırmaları kullanılmaktadır.

Avrupa Birliğinin kurumsal yapıları da sui generis bir siyasal sistemin varlığını göstermektedir. Bu sistem, ister üniter yapıda, isterse federatif yapıda olsun, ne bilinen dev-

* Frankfurt Goethe Üniversitesi İslam Dini Vakıf Profesörü.

let yapılanmasına, ne devletler birliğine, ne de uluslararası bir birliğe uymaktadır. Bu yeni siyasal sistemi anlatmak üzere son yıllarda siyaset biliminde "çok düzeyli sistem (Mehrebenesystem) ve "multi-level Governance" kavramları yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu kavramlaştırmaların arkasında bölgesel, devletsel ve devletler üstü düzeyde kendini gösteren siyaset yapmanın karmaşık gerçekliği yatmaktadır.

Böyle çok boyutlu bir sistemi sadece ekonomik çıkarlarla ayakta tutmak mümkün olmadığından hukuki ve siyasi düzenlemelere ihtiyaç olduğu açıktır. Avrupa Ekonomik Topluluğunun AB'ye dönüşme, yani yeni bir siyasal sisteme dönüşmesi sürecinde ve özellikle de genişleme süreci ile birlikte yeni bir tartışma ortaya çıkmıştır: Avrupalı Kimliği. Bu bağlamda böyle bir kimliğin ya da Avrupalı olmanın bir anlamının olup olmadığı, Avrupalı olmanın ne anlama geldiği, bütün üyeleri kapsayan bir kimlik geliştirmenin imkânı, böyle bir kimliğin diğer kimliklerden farklı yanlarının ne olduğu konuları yoğun olarak tartışılmaktadır. Türkiye'nin üyelik girişimi ile, yani Müslüman kimliğine sahip bir toplumun Birliğe katılma talebi ile birlikte kimlik tartışmaları yeni bir ivme kazanmıştır.

Kimlik tartışmaları bir çok probleme dikkati çekmektedir. Örneğin sürekli genişleyen bir sistemin merkezi kavramı olan Avrupa ne anlama gelmektedir? Kavramı tanımlarken coğrafi sınırlar mı, tarihi tecrübe mi, bazı modern siyasal değerler mi, kültürel özellikler mi, belli bir kimliğe sahip olmak mı öne çıkarılmalıdır? Çok farklı tarihi tecrübelere sahip olan ve farklı ekonomik ve sosyo-kültürel özellikler gösteren üye ülkelerin insanlarını bir araya getiren nedir veya ne olmalıdır? Kısacası bir İngiliz ile bir Polonyalıyı veya Türkü bir araya getiren nedir veya ne olmalıdır? Bugün için ortak bir Avrupalı kimliği yoktur. AB'nin kurucu metinleri ve en son olarak Avrupa Anayasa tasarısı AB'yi "Avrupa devletler ve vatandaşlar" birliği olarak nitelemektedir. Bununla birlikte üye ülkelerde henüz yaygın bir Avrupa bilinci oluşmamıştır. Çünkü 20. yüzyılda ulus-devletlere bağlı olarak oluşan ulusal kimlikler ön planda idi. Şimdi gündemde olan, bir anlamda ulusüstü kimliğin, ulusal kimliklerle ilişkisinin nasıl oluşacağı ayrı bir sorun alanıdır.

Siyasal bir birliğin ortak bir kimlik olmadan varlığını sürdüremeyeceği sıkça ileri sürülen bir hususdur. 1992 yılında Jacgues Delors şöyle diyordu: "Eğer kıtamıza tekrar yeni bir 'ruh' kazandırmayı başaramazsak Avrupa için yaptığımız mücadeleyi kaybederiz."

Kimliğin iki önemli yönü vardır. Bir yönü bizim kim olduğumuzu gösterir, yani aynaya baktığımızda kim olduğumuzu veya ne olmak istediğimizi belirleriz. Böyle yaparak ya da diğer yönden ise bir duvar öreriz, bir "öteki" belirleriz. Çünkü kimlik sadece bir ayna değildir, aynı zamanda bir duvardır; mensup olduğumuz gurubu destekleyen ve diğer gruplardan bizi ayıran bir destek ve ayrım duvarıdır. Avrupalının kim olduğu kadar "öteki"nin kim yada kimler olduğu da önem taşımaktadır. Bu "öteki" bağlamında Avrupa için iki referans bölgesi üzerinde durulmaktadır: İslâm dünyası ve Amerika.

AB, ötekine karşı kültürel sınırlarını belirlemeden önce kendi içindeki dilsel, kültürel, dinî ve tarihî engelleri aşma sorunuyla karşı karşıyadır. Üye ülkelerin her birinin kendi dinî, kültürel ve tarihî tecrübesinden ortak bir tecrübe çıkarmak kolay gözükmemektedir. Yeni on üye ülke ile birlikte sadece refah farkı artmamıştır. Din ve kültür alanında da

önemli farklılıklar gözlenmektedir. Örneğin Katolikliğin Polonya'daki rolü ile Fransa'daki rolü aynı değildir. Bu nedenle bazıları Avrupa için "siyasal kimlik, kültürel çeşitlilik" ayrımı üzerinde durmaktadır ve AB Anayasa tasarısının bir bölümü olarak kabul edilen Temel Haklar Şartı'nda "Birlik, kültürlerin, dinlerin ve dillerin çeşitliliğini kabul eder" (m.22) denilerek bir vakıaya işaret edilmektedir. Bununla birlikte vatandaşlar arasında siyasal bir kimlik oluşturmadan, siyaset yapma yeteneğini geliştirmek, meşruiyeti sağlamak ve çatışmaları demokratik yollarla çözme kabiliyetinden söz etmek zordur. Siyasal kimlik tabii olarak felsefi, dinî ve hukukî temele dayanan kültür değerleri üzerinde belli bir uzlaşmaya dayanmak durumundadır.

Bu siyasal kimliği sağlamak üzere Avrupa anayasa tasarısında (m.2) Birliğin dayandığı değerler üzerinde durulmakta ve Birliği kuran değerlerin, insan onurunun korunması, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukuk devleti ve insan haklarının korunması olduğu vurgulanmakta; bu değerlerin çoğulculuk, tolerans, adalet, dayanışma ve ayrımcılığa karşı olma özelliklerini taşıyan bir toplum olan bütün üye ülkelerde ortak olduğu ifade edilmektedir.

Bu siyasal değerler üzerinde siyasal entegrasyonun artmasıyla, ortak bir Avrupalı kimliği geliştirme umutlarının da arttığı ifade edilmekte; bu kimliğin bireysel, yöresel, bölgesel, ulusal ve Avrupa bağlamında ve bu düzeylerdeki özdeşleşmelerle kendini göstermesi gereği vurgulanmaktadır. Bunu anlatmak için Umberto Eco'nun şu ifadesi örnek olarak gösterilmektedir: "Kendimi İtalya'da Milan'lı, Londra'da İtalyan ve New York'da Avrupalı hissediyorum."

Ortak kültürel ve entelektüel temeller olarak genellikle Yunan-Roma antikitesi, Hıristiyanlık, Protestan reformasyonu, Rönesans, Aydınlanma, hümanizm, bilimsel devim ve sekülerleşme üzerinde durulmaktadır. Başlangıçta bir ekonomik proje olarak başlayan sürecin, sonuçta bir "değerler toplumu"na dönüşmesi anlamlıdır.

Böyle görece karmaşık bir yapıda veya "değerler toplumu"nda ya da kimlik ve entegrasyon arayışları arasında din ister istemez gündeme gelmektedir. Örneğin Avrupa Parlamentosu Avrupa Hıristiyan Demokrat Halk Partisi (EVP-ED) fraksiyonu başkanı Prof. Hang-Gert Pöttering, 2002'de "İnsan, Din ve Avrupa" konusunda yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu: "Hıristiyanlık, Avrupa kimliğinin vazgeçilemez önemli bir unsurudur. Çünkü Avrupa'nın çehresi, özellikle insan anlayışı esas itibariyle Hıristiyanlıkla şekillenmiştir."

Bu süreçte ve bu tür tartışmalar arasında din ne anlama gelmekte ve nerede durmaktadır? Şimdi ana hatlarıyla bu konuyu ele alabiliriz.

AB Sürecinde Din

Avrupa Birliğinde dinden söz ederken üç husus üzerinde durmak gerekir diye düşünüyorum. Sistemin oluşum sürecinde din/Hıristiyanlık, sistemin yapısında ya da kurucu anlaşmalarda dinin yeri ve bundan İslâm ya da daha doğrusu Müslümanlar açısından çıkarılacak sonuçlar. Hemen şunu belirtmekte yarar var: AB'yi oluşturan bugün itibariyle

25 ülkede dinin yerini ayrı ayrı ele almak hem çok kapsamlı bir çalışmayı gerektirmektedir hem de konumuz açısından gerekli değildir. Bununla birlikte farklı durumlara yeri geldiğinde ülkeler bazında kısaca değinilecektir.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir: AB, yapı itibariyle dinî bir oluşum değildir. Hem üye ülkelerin her birinde hem de AB'nin oluşturduğu kurumlar sisteminde, yani ortak mekanlarda hakim çizgi, daha önce ifade edilen amaçlara bağlı olarak Avrupa'nın tarihî tecrübesine dayanan demokratik, liberal, seküler, hümanist ve çoğulcu anlayıştır. İnsan, toplum ve siyaset anlayışı büyük ölçüde bu anlayışa dayanmaktadır. Bu nedenle din, çok ön planda olacak şekilde etkili görünmemektedir. Bununla birlikte sistemin dini tamamen dışladığını söylemek de mümkün değildir. Üzerinde fazla tartışmaya gerek olmayan tarihi, kültürel ve sosyolojik bir gerçek var: Mevcut AB üyesi ülkelerin tamamı en azından kültürel olarak Hıristiyan'dır. Din, bu ülkelerin şu veya bu şekilde ve önemde ortak tarihî ve kültürel mirasıdır. Bunun yanı sıra üye ülkelerin toplumsal ve kültürel hayatlarında da din farklı önemde yer almaktadır.

Sosyolojik araştırmalar günümüz Avrupa'sında dinin insanların hayatında farklı oranlarda da olsa önemli ölçüde anlam kaybına uğradığını göstermektedir. Bu durum kesinlikle Kiliselerin önemini kaybettiği, sadece ibadet mekanlarında insanların ibadet hayatlarıyla ilgilendikleri anlamına gelmemektedir. Başta Hıristiyan demokrat siyasal partiler olmak üzere pek çok insanın gözünde din hâlâ önemli bir değer alanıdır.

Kiliseler görece boş olsalar da toplumsal hayatın aktif aktörleridirler ve hâlâ saygın kurumlardır ve önemli hizmetler görmektedirler. Din ile devlet ayrımına dayanan demokratik sistem içinde kiliseler, siyaset dahil olmak üzere her türlü ulusal ve uluslar arası faaliyet içinde yer almaktadırlar. Bu çalışmaların bazılarını doğrudan kendileri yapmakta, bazılarını ise etkilemeye çalıştıkları partiler veya kendilerine yakın partiler aracılığıyla gerçekleştirmektedirler. Bu nedenle parti politikaları onları yakından ilgilendirmektedir. Bu durum Hıristiyan demokrat partilerin programları incelendiğinde açık biçimde görülebilir. Bu programlarda açık biçimde Hıristiyan değerlere atıf yapılmaktadır. Diğerleri ise dini değerlere saygılı olmaya özen göstermektedir. Siyaset konusunda kiliseler, bağımsızlıklarını korumaya da yoğun özen göstermektedirler. Geçmiş dönemden önemli farklılık, kiliselerin hukuki ve siyasal karar alma mevkiinde olmamalarıdır.

Kiliseler, AB'nin oluşum sürecinde ve son dönemde Avrupa Anayasasının şekillenmesi sürecinde tartışmanın tamamen içinde olmuşlar ve AB'nin oluşumunu her aşamada desteklemişler ve şekillenmesine katkıda bulunmaya çalışmışlardır. Ulusal düzeyde yapılan çalışmaların yanı sıra AB düzeyinde Protestanların kurduğu Avrupa Kiliseler Konferansı Kilise ve Toplum Komisyonu (KEK) ve Katoliklerin kurduğu Avrupa Topluluğu Piskoposlar Konferansı Komisyonu (COMECE) ve diğerleri, birlikte ve ayrı ayrı yaptıkları çalışmalar, yayınladıkları bildirilerle Hıristiyan değerlerin Birlik düzeyinde etkili olmasına çaba göstermektedirler.

AB sistemi içinde dine nasıl yer verileceği ve bu konuda yapılan tartışmalar, din konusunu, nasıl ele alındığını göstermek bakımından ilginç olabilir. Bu konuda AB sistemi-

nin oluşum sürecini oluşturan antlaşmalar yerine, gelinen son noktayı gösterdiği için AB anayasa tasarısı üzerinde durmanın yararlı olacağını düşünüyorum.

Bilindiği gibi yoğun çalışma ve tartışmalardan sonra Avrupa Anayasa tasarısı kamu oyununa sunuldu. Üye ülkeler tarafından henüz kabul edilip hukuken yürürlüğe girmediği için henüz bağlayıcılığı yoktur. Bununla birlikte AB'nin nasıl yapılanacağını göstermesi bakımdan en son ve en önemli hukuki belge niteliğindedir. Bu anayasanın hazırlanma sürecinde din bağlamında hangi tartışmalar yapılmıştır, kamuoyuna sunulan metinde din konusu nasıl ele alınmaktadır, dine hangi bağlamda yer verilmektedir?

AB Anayasa Tasarısı ve Din

Anayasanın şekillenme sürecinde dinle ilgili olarak en çok tartışılan konu, anayasanın dibacesinde Tanrı'ya ya da Hıristiyan, daha doğrusu Yahudi-Hıristiyan değerlere atıf yapmanın gerekip gerekmediği olmuştur. Bu konu Avrupa anayasasında Tanrı'ya yer verilmeli mi verilmemeli mi şeklinde akademik çevrelerde ve kamuoyunda yoğun olarak tartışılmıştır. Bu tartışmayı burada bütün argümanlarıyla ele almak mümkün değildir. Bazıları anayasada Hıristiyan mirasına açıkça atıf yapılmasını isterken, diğerleri Avrupa'nın seküler karakterinin altının çizilmesinin ve tarafsızlık ilkesinin vurgulanmasının gereğini savunmaktadır.

Hıristiyan demokratlarla birlikte kiliseler ulusal ve uluslararası düzeyde, ayrıca özellikle AB düzeyinde örgütlenmiş olan COMECE ve KEK, yoğun olarak bu tartışmanın içinde olmuş, siyasetin aktörlerini etkileyerek anayasada açık biçimde Tanrı'ya ve Hıristiyan değerlere atıf yapılmasını sağlamaya çalışmışlardır. Aslında bu tartışma Temel Haklar Şartı'nın (2000) dibacesinde böyle bir atfın yapılıp yapılmayacağı ile başlamıştı. Fransa'nın yoğun tepkisiyle "manevî-dinî miras"a atıf yapmakla yetinilmişti. Benzer tartışma anayasa çalışmaları ile birlikte yeniden başlamış oldu. Bu süreçte Papa II. Johannes Paul, kıtanın Hıristiyan köklerinin önemini sürekli vurgulamış, Avrupa Hıristiyan-Demokrat Halk Partisi de bu yönde çalışma yaparak Tanrı kavramına veya Hıristiyanlığa açıkça atıf yapılmasını sağlamaya çalışmıştır. Tanrı kavramının zikredilmesinin lehinde ve aleyhinde çok değişik argümanlar ileri sürülmüştür. Hıristiyanlığa atıfta bulunmanın Türkiye'nin üyeliğini engellemeye yönelik olduğunu ileri sürenler olduğu gibi, Tanrı kavramın açıkça zikredilmesinin Müslümanları da sisteme entegre edeceğini, sistemi benimsemelerini sağlayacağını ve dolayısıyla fundamentalist anlayışların yaygınlaşmasının önüne geçeceğini ileri sürenler de vardır. Bunun tam aksine Yahudi-Hıristiyan geleneğin zikredilmesinin dışlayıcı ve ayırıcı olabileceğine, Müslümanların kendilerini Avrupa'da kenarda kalmış hissetmelerine, anayasayı benimsemelerini engelleyeceğine ve bunun ise fundamentalistlerin işine yarayabileceğine ve Avrupa'da modern İslâm'ın gelişmesini engelleyeceğine işaret edenler de vardır.

"Tanrı kavramı mı yoksa Hıristiyan miras mı zikredilmeli" konusu da ayrı bir konudur. Sadece Tanrı'ya atıfta bulunulması gerektiğini savunanlar, bunun Hıristiyan mirasının anılmasından farklı olduğunu, Tanrı'nın tarihî bir realite değil, değersel bir kavram ol-

duğunu ve bu nedenle ayrı bir karaktere sahip olduğunu, bu karakterin insanlara yüksek bir sorumluluk bağlamı sağlayacağını ileri sürmektedirler.

Bu atıf konusunda iki teklifin diğerlerine oranla daha fazla tartışıldığı söylenebilir. Birincisi, Alman Anayasasının dibacesinde yer alan "Tanrı ve insanlar karşısında sorumluluğunun bilincinde olan..." ifadesidir. İkincisi ise 1997 tarihli Polonya Anayasasında yer alan ifadedir. Bu anayasada da Hıristiyan mirasa atıfta bulunulmaz, doğrudan Tanrı'ya atıfta bulunulur. Bu ifade şöyledir: "Hem gerçeklik, adalet, iyi ve güzelin kaynağı olarak Tanrı'ya inanan hem de bu inanca katılmayan, bu evrensel değerlere başka kaynaklardan beslenerek (dayanarak) saygı gösteren..." Polonya halkı.

Bu ve benzeri formülasyonlara, başta katı laik bir sisteme sahip olan Fransa karşı çıkmış, ona başka ülkeler de destek vermiş, sosyal demokratlar seküler, hümanist, demokratik değerleri öne çıkarmış, Hıristiyan demokratlar da kapsamlı tekliflerinde geri adım atmış ve bu tartışmalar sonunda anayasa tasarısında şöyle şekillenmiştir:

"Avrupa kıtasının medeniyetin bir taşıyıcısı olduğu ve bu kıtada yaşayanların kıtayı çok eski çağlardan beri daima yeni etaplara taşıdıklarının, yüzyıllar içinde hümanizmle temelendirilen eşitlik, özgürlük ve akılcılık değerlerini geliştirdiklerinin bilincinde olarak,

Avrupa'nın mirası içinde daima canlı olan ve insanın merkezi konumu ve haklarının dokunulmazlığı ile kenetlenmiş olan kültürel, dinî ve hümanist geleneklerinden beslenerek..."

Bu formulasyon kilise çevrelerini memnun etmemiştir. Örneğin bu metin üzerine yaptığı bir değerlendirmede Almanya Piskoposlar Konferansı Başkanı Prof. Lehmann, bu ifade tarzını çok genel ve soyut bulduğunu ifade etmiştir. Ona göre bu dibace mevcut haliyle Çin veya Hindistan anayasasında da bu haliyle yer alabilecek şekildedir. Bu haliyle Avrupa'da doğup büyüyen ve belli görüşlerle beslenen vatandaşların gerçek özdeşleşmesini yansıtmıyor. Oysa Avrupa açık bir kaynağa ve belli bir kültürel kimliğe katkıda bulunmuştur. Bu kaynak görmezlikten gelinmemelidir. Ona göre ifade şöyle formüle edilmelidir: Yunan-Roma, Yahudi-Hıristiyan ve hümanist geleneklerden beslenen...". Hatta başka kaynakların, örneğin İslâmî etkilerin, eklenip eklenmeyeceği de tartışılabilir. Buna rağmen dibace metni Temel Haklar Şartına göre bir ilerleme olarak görülmektedir. Çünkü burada sadece saygı gösterilen geçmişin mirası söz konusu değildir; aksine metin, bilinçli olarak bu geleneklerin değerleriyle birlikte Avrupa mirasını etkilemeye devam ettikleri şeklinde formüle edilmiştir.

Alman Katolik ve Protestan kilise başkanları, yaptıkları ortak açıklamada da AB'nin diğer değerlerinin yanı sıra insan hakları, özgürlük ve hukuk devletinin dinî mirastan beslendiği dolaylı olarak belirtilmesine rağmen, devlet ve hükümet başkanlarının bunun Yahudi-Hıristiyan gelenek olduğu tarihi gerçeğini açıkça belirtmemelerinden dolayı üzüldüklerini belirtmişler, ayrıca Tanrı önünde sorumluluk hususunun açıkça belirtilememesine de teessüf ettiklerini ifade etmişlerdir.

Avrupa anayasa tasarısında yer alan dinle ilgili diğer maddeler bu kadar yoğun tar-

tışmaya neden olmamıştır. Bu maddelerde ele alınan konular iki noktada toplanabilir: İnsanların bireysel olarak sahip oldukları din ve vicdan özgürlüğü konusu, ikincisi ise örgütsel yapı konusudur. Temel haklar bakımından, M.7 p.1 ile Temel Haklar Şartının anayasanın ikinci kısmını oluşturduğu kabul edilmiş ve böylece oradaki düzenleme ile zaten diğer uluslar arası bir çok belgede de yer alan esaslar benimsenmiştir. Buna göre (M.2-10) 1) Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, din veya dünya görüşünü değiştirme özgürlüğünü kapsadığı gibi, din veya dünya görüşünü bireysel veya toplu olarak, bireysel olarak veya topluca açık biçimde ibadet, ders, gelenek ve görenek olarak kabul uygulama ve açıklama özgürlüğünü de kapsar.

Tasarının 51. maddesi, kilise ve dinî toplulukların statüsünü düzenlemektedir. Aslında bu maddede yer alan düzenleme Amsterdam Antlaşması'nın (1999) 11 nolu protokol açıklamasında da yer almaktaydı. Bu maddeye göre Birlik, (1) üye ülkelerdeki kilise ve dinî birlik veya dinî toplulukların (Religiösegemeinschaft) üye ülkelerin hukuk kurallarına dayalı statüsüne saygı gösterir ve onları ihlal etmez. (2) Birlik dünya görüşü topluluklarının statüsüne de aynı şekilde saygı gösterir. (3) Birlik, kilise ve dinî toplulukların kimliklerini ve özel katkılarını kabul ederek onlarla açık, şeffaf ve düzenli diyalog içinde olmaya özen gösterir.

Bu 51. madde üzerinde biraz durmakta yarar var. AB, üye ülkelere bir din politikası sunmamakta ve üye ülkeleri kapsayacak ortak ve tek tip bir yapılanma ve bu ilişkiler için genel bir model öngörmemektedir. Avrupa Topluluğu hukuku, devletin kiliselere ve diğer dinî topluluklarla ilişkisini düzenleyen ülkelerin kurallarına müdahale etmek istememektedir. Hemen hemen her ülkede devlet ve kilisenin karşılıklı ilişkileri bakımından benzerliklerin yanı sıra önemli sayılabilecek farklılıklar da bulunmaktadır ve bu durum uzun yıllar süren tarihi tecrübenin ve sürecin sonucudur. AB, onların mevcut örgütsel yapısını kabul etmektedir. Bu tutuma kiliseler ve dinî topluluklardan herhangi bir tepkinin geldiği görülmemektedir. Bu madde de önemli olan bir husus dikkati çekmektedir. Birinci paragrafta kiliseler, dinî birlikler ve dinî toplulukların hukukî statüsü tanınırken, üçüncü paragrafta bunlardan sadece kiliseler ve dinî topluluklar Birliğin muhatabı olarak kabul edilmektedir. Bunun Müslümanlar açısından önemi üzerinde daha sonra durulacaktır.

AB Üyesi Ülkelerde Din- Devlet İlişkileri ve Kiliselerin Finansmanı

AB üyesi ülkelerde din/kilise ile devlet arasındaki ilişkiler konusunu biraz açmanın yararlı olacağını düşünüyorum. Çünkü Türkiye'de çoğu kez sanıldığının aksine, AB'yi oluşturan ülkeler esas olarak din-devlet ayrımı esasını kabul etmiş olmakla birlikte, bu ilkenin hem teorik düzenlemesi hem de uygulaması önemli sayılacak farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle, "devlet kilisesi" şeklindeki düzenlemeden, kilise-devlet ilişkilerinin tamamen ayrımına uzanan geniş bir yelpaze söz konusudur. Yani Avrupa'da herkesin aynı şeyi anladığı tek tip bir laiklik teorisi ve pratiği yoktur. Örneğin Alman akademik çevreleri devletin dinler karşısında tarafsızlığı (Neutralität) konusunda Fransız laikliğinden farklı düşünmekte ve hatta ona sempati ile bakmamaktadır.

AB içindeki devlet-kilise ilişkilerini üç model içinde ele almak mümkündür. Birinci model, en azından formel olarak kilise ve devletin birbirine bağımlılığına dayanmaktadır. Anayasal monarşinin korunduğu Protestan ülkelerde, yani B. Britanya, Danimarka, kısa süre öncesine kadar İsveç'te (2000'e kadar) ve Ortodoks Yunanistan'da olduğu gibi. Bu ülkelerde bir devlet kilisesi vardır.

İkinci model, Avusturya, İtalya, İspanya, Portekiz ve nüfusunun yarıya yakını Protestan olan Almanya gibi geleneksel olarak Katolik devletlerde geçerli olan modeldir. Buna göre devlet-kilise ilişkileri "dostane ayrım" olarak nitelenebilir. Bu ülkelerde devlet ve kilise ilişki sistemini, Polonya da dahil olmak üzere konkordato sistemi ile düzenlenmiştir. Devlet, kilise ile ortak olarak veya kilisenin organize ettiği çeşitli inisiyatifleri destekler veya düzenler ve partnerlik esasında ortak çalışır. Devlet kendini bir inanç sistemiyle özdeşleştirmez, onların bağımsızlığını güvenceye alır ve vatandaşların inanç ve ibadet özgürlüğüne karışmaz.

Üçüncü model, devletin dünyeviliğini vurgulamaya dayanır ve Fransa'da geçerlidir. Bu modelde devlet ve kilise arasında katı bir ayrım vardır.

Bu modellerin daha iyi anlaşılabilmesi için örnek olarak devlet kilisesi esasının kabul edilmediği üç ülkenin bu konuda yaptığı düzenlemeleri biraz açmak istiyorum: Fransa, İtalya ve Almanya.

Fransa, devlet ile din arasında mutlak ve total ayrımın klasik örneğidir. Bu ülkede laiklik devletin bütün din ve mezheplere karşı kesin tarafsızlığı anlamına gelir. Devlet, dinin kamusal alanda varlığını ve etkide bulunmasını sınırlamaya ve önlemeye özen gösterir. Çünkü Fransız laikliği hiçbir dine kamusal statü tanımaz, dini sadece özel bir alan kabul ederek özel hukukun konusu olarak görür. Bununla birlikte din ve vicdan özgürlüğünü ve bireysel dinî uygulamayı garanti eder. Dinî toplulukların tanınıp tanınmayacağına ilişkin belli kurallar yoktur. Bunun yerine kültik karaktere sahip olup olmadıklarının belirlenmesi söz konusudur. Bu noktada önemli soru, herhangi bir dinin, devlet tarafından kültik karakterde kabul edilip edilmeyeceğidir. Bu konuda içişleri bakanlığındaki kült bürosu karar vermektedir. Kült cemaatleri, genel dernekler kanununa tabidirler; sadece bir kültün icrası için faaliyet gösterebilirler ve özel dernek statüsündedirler. Katolik Piskoposluk bölgeleri, böyle bir statünün Katolik kilisesine uygun olmadığı ileri sürülse de, 1924'den beri devletsel piskoposluk derneği olarak böyle bir kült cemaatidir. Böyle kültik statüyü, belli bir eğitim amacına göre kurulmuş, belli bir külte hizmet eden bir camiye sahip olan Kur'an okulları da alabilirler,.

Hastane, hapishane, ordu, yatılı okullar gibi yerlerde kilise dışı dinî (Seeelsorge) faaliyetlerde bulunulabilir. Bu imkân bu alanlarda bulunan insanların bireysel din özgürlüğü olarak görülür. Dinî toplulukların spesifik dinî görevlerini ve amaçlarını kamusal alanda gerçekleştirme özgürlükleri yoktur. Özel okullar da dahil olmak üzere okullarda zorunlu olmayan din dersi verilebilir, devlet okullarında aileler istedikleri takdirde eğitim saatlerinin dışında masrafları dinî topluluk tarafından karşılanmak üzere din dersi verilebilir. Okullarda normal olarak "ahlâk ve vatandaşlık dersi" vardır. Liselerde de aileler ve kilise

tarafından finanse edilmek şartıyla din adamı bulunabilir.

Bireysel din özgürlüğü kabul edilmekle birlikte korportif din özgürlüğü, hukuki belgelerde hiç anılmamaktadır. Dolayısıyla dinî toplulukların tüzel kişilik statüsüne sahip olmaları söz konusu değildir. Fransa'da dinin ne olduğunu devlet belirler, dinî uygulama bireyin bireysel alanına ait bir iştir; dinî kurumlar devletin hukukuna tabidir ve ona göre düzenlenir. Dinî icraatlar devlet düzenine tabidir ve devletin gözetimi altındadır.

Seküler bir sisteme sahip olan İtalya'da devlet, dinî topluluklara konkordat hukuku çerçevesinde farklı hukuk statüler tanımıştır. Buna göre Katolik kilisesi diğerlerine göre kapsamlı haklara ve ayrıcalıklara sahiptir. Seküler, fakat kilise karşıtı olmayan bir ruhla hazırlandığı ifade edilen 1947 anayasasının 7. maddesine göre "devlet ve Katolik kilisesi kendi alanlarında bağımsız ve egemendirler. Aralarındaki ilişkiler Lateran anlaşmasına göre düzenlenmiştir." Bununla birlikte Katolik kilisesi devlet kilisesi değildir. Bunun yanı sıra diğer dinî topluluklar devlet tarafından tanınan veya tanınmayan dernekler kurabilir ve hukuk ehliyetine sahip olabilirler. Ayrıca, tüzel kişiliğine sahip olma imkânı da vardır. Bu statü devletin bunun kabul etmesine bağlıdır. Devlet, başvuruyu kabul veya ret edebilir. Bunun için objektif kriterler yoktur.

İtalya'da din ve devlet ilişkisi bakımından üç dereceli bir model vardır. Birinci derecede Katolik kilisesi gelmektedir ve kamu hukuku tüzel kişiliğine sahiptir. İkinci sırada Yahudi, Evangelik-Luteryan kilise, Babtistler, Adventistler gelmektedir. Bunlar devlet tarafından tanınan tüzel kişiliğe sahiptirler. Üçüncü sırada Müslümanlar ve Yahova Şahidleri ve diğer bazı gruplar gelmektedir. Müslümanlar 1929 tarihli bir yasaya göre devlet tarafından tanınmaktadırlar ve dernekler kanununa tabidirler. Bununla birlikte devletten finansal destek almamaktadırlar. Fakat anayasaya göre devletle sözleşme yapmak, tüzel kişilik kazanmak için müracaat edebilirler.

Almanya'da din ve devlet ilişkileri anayasaya, devlet ile dinî topluluklar arasındaki anlaşmaya, Federal düzeyde ve eğitim-kültür politikaları alanında bağımsız olan eyaletlerde geçerli yasalara göre düzenlenmiştir. Anayasal olarak devletin bütün din ve dünya görüşü topluluklarına karşı tarafsızlığı, toleransı ve eşit davranması ilkeleri esastır. Anayasanın dibacesinde Tanrı'ya atıfta bulunulması bakımından Almanya, laikliği bir anlamda farklı anladığını da göstermektedir. Kiliselere ve devlete bağlı olmayan özel okullar dışında bütün okullarda din dersi program içinde yer alan bir derstir ve öğretmenlerin maaşlarını devlet öder. Anayasaya göre dinî topluluklar, kamu hukuku tüzel kişiliği veya dini cemaat statüsü alabilirler. Şu anda Katolik, Protestan kiliseleri, bazı Ortodoks kiliseler ve Yahudi cemaati kamu hukuku tüzel kişiliği statüsüne sahiptir. Bu statüyü elde etmek için objektif kriterler vardır ve diğer bütün dinî topluluklar ilke olarak bu statüyü alabilirler. Bu statü ile birçok ayrıcalığa sahip olunan özel bir konum elde edilir. Devlet ile din arasında hukuki esaslara göre düzenlenmiş ilişki, iki kurum arasında kamu yararına kooperatif ve koordineli faaliyetlere götürür. Devlet, dinî toplulukların kamusal alanda etkin güçler olarak tek tek bireylerin ve toplumun yararına faaliyette bulunmalarını ve özgür olmalarını kabul eder. Dinî topluluklar, devletin kamusal-demokratik düzenini kabul etmek

ve herkes için geçerli hukuk düzeni çerçevesinde faaliyetlerini yapmak durumundadırlar. Dolayısıyla Almanya'da devlet ile din arasındaki ayrım, diğerinin haklarını yürürlükten kaldırmaya çalışmaksızın her ikisi arasında korporasyon ve koordinasyon esasına dayanmaktadır.

Görüldüğü gibi esas olarak din ile devlet ayrımını kabul eden ülkelerde bile bu ayrım farklı olarak anlaşılmakta ve farklı olarak uygulanmaktadır. AB'nin diğer ülkeleri incelendiğinde din ile devlet arasındaki ilişkiler bakımından bunlara benzer ve daha farklı uygulamaların olduğu görülecektir.

Bu ilişki farklılıklarına bağlı olarak kiliselerin ve dinî toplulukların finansman tarzlarında da önemli farklılıklar bulunmaktadır. Doğrudan devlet tarafından finansmandan, kilise vergisi yoluyla finansmana; kilise aidatı sistemi ile kiliselerin kendi gelirlerinden finansmana ve teberru ve bağışlara uzanan geniş bir yelpaze söz konudur.

Devlet ile kilise arasında formel ayrımın olmadığı ülkelerde (B. Britanya, Danimarka ve Yunanistan) kiliseler devlet bütçesinden finanse edilir. AB'nin bazı ülkelerinde devlet ile kilise arasındaki sıkı bağlılık geleneği, kilise aktivitelerinin doğrudan devlet bütçesinden karşılanmasına izin verir. Devlet, din adamlarının ücretlerini öder, binaların alınması ve yapımının finansal araçlarını belirler, kiliseleri ve mezhep okullarını destekler. Teberrular da harcamalara destek olur.

Belçika'da dinî topluluklar finansman ihtiyaçlarını devlet bütçesinden ve bağış yoluyla elde ettikleri gelir karışımıyla karşılarlar. Yunanistan'da devlet kilisesi olan Ortodoks kilisesi, statüsüne bağlı olarak finansal ayrıcalığa sahiptir; papazların maaşlarını devlet öder ve bişoflar da masraflarının esas kısmını devletten alırlar. Diğer dinî topluluklar din özgürlüğüne sahiptir; ancak, masraflarını teberru ve bağışlarla karşılarlar.

Portekiz'de devlet 1940'dan sonra konkordato gereği, halkın %98'inin mensup olduğu Katolik kilisesine özel bir konum vermiştir. Kilise esas itibariyle sahip olduklarının gelirleriyle kendini desteklemek durumundadır ve kapsamlı kilise vergisi toplama serbestisine sahiptir.

Nüfusun hemen hemen tamamı Evanjelik-Luteryan devlet kilisesine mensup olan Danimarka'da da kilise vergisi sistemi bulunmaktadır. Buna uygun olarak kilisenin desteklenmesi devlet aracılığıyla şekillenir. Papazların maaşlarının 3/5'ü, kilise hizmetlilerinin ücretleri, kilise müzikçilerinin ve kilise binalarının masraflarının büyük kısmı devlet tarafından karşılanır. Ayrıca yerel cemaat tarafından belirlenen, belediye tarafından kabul edilen ve kilise bakanlığı tarafından onaylanan bir kilise vergisi de vardır.

Fransa'da sistem gereği, çoğunluk kilisesi olan Katolik kilisesi de geniş ölçüde kendi kendini finanse etmek zorundadır. Gelirlerinin yaklaşık %75'i teberru ve bağışlardan, %25'ini ihtiyari kült aidatlarından (kultbeitrag) oluşmaktadır. Kendi gelirleri kilise faaliyetlerini finanse etmeye yetmediği için birçok papaz mesleki yan işler yapmak zorunda kalmaktadır. Kilise binaları devlete aittir ve devlet onları kullanmak üzere ücretsiz olarak kiliselerin hizmetine vermiştir. Protestan kiliseleri kendilerini ihtiyari üye aidatlarıyla ve

teberrularla finanse etmeye çalışırlar. Kilise binaları Katoliklerden farklı olarak kült cemaati olarak kurulmuş olan cemaate aittir ve bu nedenle cemaatin imkânlarıyla ayakta durur.

Devlet ve kilise ayrımı ilkesine göre kilisenin özel cemaat olarak kabul edildiği ülkelerde devlet, kilisenin faaliyetlerini yapacağı finansal araçları elde etmesine karışmaz. İnananlar ihtiyari teberrularla bu toplulukların finansmanının yegane kaynağıdırlar. Fakat bu modelde de bazı kilise dışı din hizmetleri (seeelsorge) devlet bütçesinden kısmen veya tamamen finanse edilir. Örneğin okul, hastane, kışla, hapishane gibi devlet kurumlarındaki dinî hizmetler gibi.

Protestan ve Katoliklerin sayısal olarak eşit ağırlıkta olduğu Hollanda'da kiliseler kendilerini %88'e kadar, gelirin %1 ile %3'ü arasında olan ihtiyari aidatlardan (teberru ve ianeler) finanse ederler. Kiliselerin yardım faaliyetleri (karitas) ve mezhep okulları devlet tarafından subvanse edilir.

İtalya ve İspanya'da kiliseler masraflarını vergi yoluyla karşılarlar. Burada dikkati çeken özellik vergi mükelleflerinin vergilerini kilise veya sosyal bir faaliyete verip vermemeyi seçme hakkına sahip olmalarıdır. İtalya'da üç yılda bir devlet ile Katolik kilise arasında yapılan görüşme ile vergi mükelleflerinin gelir ve ücretlerden hangi oranda verginin kilise veya diğer sosyal faaliyetlere ayrılacağı belirlenir.

Avusturya kilisi, kilise mensupları tarafından ödenen üyelik aidatı yoluyla kendini finanse eden yegane ülkedir. Kilise aidatı sistemi burada kiliselere bağımsız miktar belirleme özgürlüğü vermektedir; çünkü, kilise aidatları devletin vergi ölçütüne bağlı değildir. Bu aidatlar kamusal-hukuki niteliğe sahip olmalarına rağmen devlet tarafından yönetilmemektedirler.

Halkın yaklaşık %90'nı Evanjelik-Luterci kiliseye mensup olan İsveç'te 2000 yılında kilise hukukunda yapılan bir reformla, yani din ve kilise ayrımı esası kabul edilerek daha önce yürürlükte olan kilise vergisi yerine devlet tarafından toplanan kilise aidatı sistemi kabul edildi. Bunun yanı sıra mümkün finansman açığı devlet tarafından subvansiyonlarla karşılanmaktadır.

Almanya başka bir örnektir. Bu modelde devlet vatandaşlarla kilise arasında aracı rolü oynar. Vatandaş gelirinin bir kısmını vergiyle birlikte öder. Bu miktar kişi tarafından seçilen kamu hukuku tüzel kişiliğine sahip inanç topluluğuna aktarılır. Müracaat halinde bu vergi alınmaz.

Bu finans kaynağı sadece olayın sistem olarak işleyen yanıdır. Buna kiliselere tanınan muafiyetler, başka kaynaklardan elde edilen gelirler de eklendiğinde kiliselerin çok önemli bir ekonomik güce sahip olduğu görülecektir.

Görüldüğü üzere AB üyesi ülkelerde kiliselerin finansmanı konusunda da tek model bulunmamaktadır.

AB anayasa tasarısında anılan maddenin (m.51) düzenlediği bir konu üzerinde daha durmakta yarar var. Bu 51. madde, Birliğin muhatabı olarak dernek statüsündeki ya-

pılanmaları değil, kiliseleri ve dinî toplulukları görmektedir. Bunun dinî anlamı yanı sıra hukuki anlamı da vardır. AB, Avrupa hayatı içinde kiliselerin "kimliğini ve spesifik katkısını" kabul ediyor. Bu, dinî toplulukların diğer birliklerden ve kurumlardan farklı olarak belli özelliklere sahip oldukları anlamına gelmektedir. Birliğin, doğrudan kendisi ile kiliseler ve Avrupa'nın dinî toplulukları arasında "açık, şeffaf ve düzenli diyalog içinde olmaya özen göstermeyi" vurgulaması da önemlidir. Devlet ile din arasındaki ayrım, bunların birbirini görmezlikten gelmesi anlamına gelmemektedir. Açık ve şeffaf bir diyalogun kamu yararına daha fazla hizmet edeceği düşülmektedir.

Avrupa Birliği ve Müslümanlar

Sistem olarak AB'nin, daha önce üzerinde durulan çerçevede ortak bir İslâm politikası yoktur ve bunu beklememek de gerekmektedir. AB çerçevesinde İslâm konusu veya Müslümanların durumu genelde iki açıdan gündeme gelmektedir. Birincisi Müslüman bir toplum olarak Türkiye'nin AB'ye katılma çabası çerçevesinde gündeme gelen İslâm'la bağlantılı konulardır. Bu konu son zamanlarda bilindiği gibi aktüelliğini hızla artırmış ve "Türkiye ve İslâm" konusunda farklı düzeylerde pek çok toplantı yapılmıştır. İkincisi ise bugün Avrupa'da yaşayan ve aynı zamanda üye ülkelerin iç politikalarını da yakından ilgilendiren çoğu kez "göç ve entegrasyon" bağlamında sürekli olarak gündemde olan konulardır. Türkiye bağlamında yapılan tartışmalar ayrı bir konu olduğundan, ben ikinci nokta üzerinde ana hatlarıyla durmak istiyorum.

Bugün İslâm'ın artık bir Avrupa gerçeği olduğu sık sık tekrarlanan bir husustur. Fakat bu nasıl bir gerçektir? Bunun değişik açılardan iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Bugün Avrupa'da 20-25 milyon civarında Müslüman yaşadığı, bunların yaklaşık 15-17 milyonunun son katılımdan önceki 15 AB üyesi ülkede yaşayan ve büyük çoğunluğunun hala en azından sosyolojik bir kategori olarak "göçmen" konumunda olduğu tahmin ediliyor. Müslümanların sayısı ile ilgili resmi istatistikler olmadığı için rakamlar arasında farklılıklar gözleniyor.

Bu Müslümanlarla ilgili olarak iki tarihi-kültürel durum dikkati çekiyor. Farklı Müslüman ülkelerden gelen ve genellikle geldikleri toplumlarda toplumun alt katmanlarına mensup olan bu insanlar, kendi inanç, kültür, tarih ve siyasal sistemlerinin dışında özellikler taşıyan ve çoğunluğu oluşturan bir toplum ve siyasal sistemde yine toplumsal alt katmanlarda yer alarak bir araya gelmişledir. Bu nedenle Avrupa'da Müslümanlık; tarihî, siyasî, sosyolojik ve teolojik olarak tamamen hem Müslümanlar hem de Avrupalar açısından tamamen yeni bir durumu göstermektedir. Bu durumun Müslümanlar ve Avrupalılar açısından ne anlama geldiğinin yeteri kadar anlaşıldığını ve analiz edildiğini söylemek mümkün değildir.

Uzun yıllardır varoluş ve uyum sorunları yaşanırken, buna eklenen 11 Eylül 2001 felaketi, Müslümanların durumunu daha da zorlaştırmıştır. Medyada ve kamuoyunda sık sık İslâm'ın terör ve fundamantalizmle birlikte anılmaya başlanması, Müslümanları çok da hazırlıklı olmadıkları konularda kendilerini ifade etmek zorunda bırakmıştır. Örneğin

merkezi Viyana'da olan Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığını Avrupa Düzeyinde Gözetleme Merkezi (EUMC), Mayıs 2002'de yayınladığı bir raporda 11 Eylül olayından sonra AB'nin birçok ülkesinde İslâm fobisinin artmaya başladığına dikkat çekilmekte ve yetkililer uyarılmaktadır.

Bugün Batı ülkeleri açısından, kendi ülkelerinde yaşayan Müslümanların öncelikle bir güvenlik konusu haline geldiklerini söylemek yanlış olmaz sanırım. Gerçi yaşanan olaylardan Müslümanları ve İslâm'ı sorumlu tutmayan, genel Müslüman çoğunlukla bu eylemler içinde olanları ayırmaya çalışan etkin çevrelerin varlığını da inkâr etmemek gerekmektedir.

Avrupa'da yaşayan Müslümanların durumunun ayrıntılı analizi başlı başına ele alınması gereken bir konudur ve bunun mutlaka yapılması gerekmektedir. Bunun yerine ben, esas olarak önemli gördüğüm bazı noktalar üzerinde durarak, böylece hem bazı sorunlar üzerinde durmuş olacak hem de esasa ilişkin olduğunu düşündüğüm bazı teklifler sunmuş olacağım.

AB sistemi açısından baktığımızda bireysel din özgürlüğü konusunda yeni bir durum yoktur. Bu konuda liberal-demokratik ülkelerde ve insan hakları ile ilgili uluslararası belgelerde yer alan düzenlemelerin benimsendiği görülmektedir. Dolayısıyla Müslümanların da bu haklardan herkes gibi yararlanmaları söz konusudur.

Örgütsel açından öngörülen düzenleme üzerinde Müslümanlar açısından durulması gerekmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi AB, kiliseleri ve dinî toplulukları muhatap kabul etmekte ve onlarla diyalogu öngörmektedir. Kilise kavramının belli bir dinî geleneğe dayandığı söylenebilir; dinî topluluk kavramının ise böyle bir özelliği yoktur.

Müslümanların hem AB düzeyinde daha etkin olabilmek hem de yaşadıkları ülkelerin hukuk sisteminde bu konuda yer alan düzenlemelerden ve haklardan daha fazla yararlanabilmeleri için mevcut örgütsel yapılarını mutlaka yeniden gözden geçirmeleri gerekmektedir. Bu konuda ülkelerin düzenlemeleri arasındaki farklılıklar nedeniyle durum iyi araştırılarak yeniden yapılanma yoluna gidilmelidir. Örneğin hepsinin dernek statüsünde örgütlere sahip olduğu Almanya'da Müslümanların, Katoliklerin ve Protestanların yararlandıkları birçok ayrıcalıktan yararlanmasının veya dinî topluluk statüsünü kazanmasının önünde, gerekli şartlar yerine getirildiğinde, hukukî hiçbir engel yoktur. Bunun açık ve belli kriterleri vardır. Alman anayasa mahkemesinin Yahova Şahidlerinin başvurusu ile ilgili olarak 2000 yılında verdiği kararda bu kriterler netlik kazanmıştır. Bu konuda da sık sık gündeme gelen ve teorik ve tarihsel olarak doğru olan "İslâm'da kilise yoktur" argümanı konusunda da dikkatli olunmalıdır. Çünkü bu argüman, Müslümanların bu haklardan yararlanmasını engellemek için zaman zaman kullanılabilmektedir. Oysa hukuk, kilise kurmayı değil, kamu hukuku tüzel kişiliğine sahip bir yapı kurmayı öngörmektedir ve bu kavram devlet idaresi içinde örgütlenme hukukuyla ilgili bir kavramdır. Bu konuda DİTİB büyük bir şansa sahiptir ve bu iyi değerlendirilmelidir. Bu bağlamda son yıllarda çeşitli vesilelerle gündeme gelen Türklerin İslâm'ı yaşama tecrübesini ön plana çıkarma çabalarını da bu açıdan iyi değerlendirmek gerekmektedir. Bu statüyü elde etmek

bir süreci gerektirmektedir ve zaman kaybetmeden çalışmalara başlanmalıdır. Bu çalışmalara dinî topluluk statüsü kazanmakla başlanabilir. Örneğin Avusturya'da Müslümanların dinî topluluk statüsü kazanmaları önemlidir. Diğer ülkelerin durumu da bu açıdan ele alınmalıdır.

Avrupa'da yaşayan Müslümanlar sayısal olarak önemli iseler de entelektüel olarak kayda değer bir etkinlikleri yoktur. Bir ülkenin entelektüel hayatında veya önemli kitapçılarının raflarında ve fikir hayatında yoksanız, orada ancak sayısal olarak dikkate alınırsınız. Bu nedenle telif yada çeviri yoluyla fikir hayatında yer almak için ne gerekiyorsa yapılmalıdır. Bu bağlamda İslâm'la ilgili konuları Müslüman olmayan muhataplara anlatacak ve bu konularda onlarla tartışacak donanımda olmak ayrıca önemlidir. Avrupa'da sadece Müslümanlara yönelik faaliyette bulunmak ve onların dinî ihtiyaçlarını karşılayacak hizmette bulunmak artık yeterli değildir. Bu nedenle Avrupa ülkelerinde din hizmeti yapacakların oralarda veya Avrupa'da görev yapacak donanımda yetiştirilmesine başlamak gerekmektedir.

Türkiye, 1960'lı yıllarda yurt dışına gönderdiği insanların dinî ve kültürel ihtiyaçlarının da olduğunu geç de olsa fark etmiş ve bu ihtiyacı karşılamak için gereken önlemleri almıştır. Şimdi bir anlamda üçüncü aşamaya gelinmiştir ve bu aşamada da geç kalınmamalıdır. Hem yapılan din hizmeti faaliyetlerini değerlendirmek hem de yeni geleceklere rehberlik edecek ve asıl önemlisi Avrupa'da yaşayan insanların sorunlarını araştıracak, gerektiğinde çözümler üretecek, bilgi merkezi olacak ve bilimsel ilkelere göre çalışacak en az bir merkeze veya enstitüye acilen ihtiyaç vardır. Böyle bir merkez için Türklerin en yoğun olarak yaşadığı ülke olan Almanya düşünülebilir. Kimse bu konuda bilinen mazeretleri ileri sürmemelidir. Bunu gerçekleştirme imkânı şu anda vardır; ancak, bunun için irade gerekmektedir.

"Avrupa'da Müslüman olma"nın ne anlama geldiği üzerinde sosyolojik ve teolojik yönleriyle mutlaka ciddi olarak durulmalıdır. Bu konuda zaten farklı tezlerle tartışma başlamıştır. Çünkü Avrupa'da hem siyasal sistem açısından hem de yaşanan sosyo-kültürel ortam açısından yeni bir durum söz konusudur. Bu sistem ve bu ortam görmezlikten gelinemez. Avrupa'da Müslümanlar liberal-demokratik sistemle uyum içinde yaşamak durumundadırlar ve öncelikle geldikleri ülkelerden farklı olmak durumundadır. Bunun dinin anlaşılmasına etki etmemesi düşünülemez. Bu ülkelerin okullarında eğitim gören, bu ülkelerin toplumsal-kültürel ortamında sosyalleşen ve kimlik inşa eden gençlerin din anlayışları ve algıları da farklılaşmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurularak yeni bir "din dili" geliştirilmesi üzerinde durulmalıdır.

Kuşkusuz bunlara başka konular da eklenebilir. Ancak, esasa ilişkin olarak yapılması gerekenler gerçekleştirildiğinde diğer bazı sorunların -temel sorunlara bağlı olarak bağımlı değişken olarak ortaya çıkan sorunların- kendiliğinden çözüldüğü görülecektir.

MÜZAKERE

Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez (Komisyon Başkanı) – Her iki tebliğcimize de çok teşekkür ediyoruz.

M. Emin Köktaş ayrılmadan önce belirtelim: Bir fotoğraf sunacaklarını söylemişlerdi; çözünürlük düzeyi oldukça yüksek bir fotoğraf sundular. Bu açıdan teşekkür ediyoruz.

-Buyurun.

Mehmet Koçer – Sayın Başkanım, dirayetli, nezaketli idarenizden çok memnunuz, size teşekkür ediyoruz. Yalnız, tebliğciler tebliğlerini sunmaları ne kadar haklarıysa, müzakerecilerin tebliğler hakkında görüşlerini beyan etmeleri de o kadar haklarıdır diye düşünüyorum. Zaman konusunda çok sıkıntımız var. 15 dakika konuşma süresi geçmiş olmasına rağmen tebliğcilerimizin buna uymaması, müzakerecilerimizin, davetlilerimizin görüşlerini bildirmesine engel olmaktadır. Bunu arz ediyorum.

Komisyon Başkanı – Bu usul meselesi gerçekten beni de bir hayli düşündürüyordu. Hatırlarsanız, dün bir hocamızın dışarıdaki ikazını ifade etmiştim. O da şu: "Bize tebliğler ulaştırılmış olsaydı, o zaman tebliğ sahiplerini sıkıştırmaya hakkımız olurdu; ama, şimdi 'özetleyin, özetleyin' diye sıkıştırdığınız zaman, tebliğde ne var ne yok bilmiyoruz ki neyi müzakere edeceğimizi bilelim" şeklinde idi. Tabiî bunun haklılık tarafı var. Tebliğlerin önceden okunarak gelindiği sistemde, söylediğiniz usulle, dakikaları özenle kullanmamız gerekecekti; ama, bu tam olarak uygulanmıyor.

Şimdi ben, değerli müzakerecilerimize söz vermeden önce, Sayın Diyanet İşleri Başkanının burada olmasını da vesile edinerek, daha sonra raporların müzakeresi oturumunda sizlerin ıttılaına sunmak istediğim bir düşüncemi şimdi arz edeceğim.

Efendim, din şûralarının üçüncüsü yapılıyor; yani, her tecrübeden bir sonuç çıkarmak gerekir. Başkanlığın bu çok başarılı organizasyonunun verimini artırmak açısından, şûraların nasıl olması gerektiği hususunu da zaman zaman biz müzakere etmeliyiz.

Malumlarınız, birçok şûra çeşidi, usulü var. Mesela, Millî Eğitim Şûraları, bu konuda çok önemli bir tecrübeyi yansıtıyor. Mesela, şûra öncesinde ön hazırlıklar tamamlanarak, birtakım ön toplantılar yapıldıktan sonra, şûraya katılanların görüşlerinin alınmasının hedeflendiği birtakım ana noktalar belirtilerek gelinse, herkes fikrî hazırlığını yaparak gelmiş olsa, sizin işaret buyurduğunuz katkı oranı çok daha artmış olacak diye düşünüyorum. Ama, şu andaki sistem de kendi içinde bir sistemdir. Açıkçası biz şimdi biraz, diğer ilmî toplantılarda olduğu gibi, birkaç tebliğ sunulmasına imkân veriyoruz, onun da kısa müzakeresine imkân veriyoruz. Ama, bu bir ilmî toplantı değil, bu bir şûra olduğuna göre, bu tür toplantıları mümkün olduğu kadar ilmî toplantı formatından çıkarıp, şûra formatı-

na doğru çekmemiz gerekiyor. Yani, formatta bir değişiklik gerektiğini şahsen düşünüyorum; ama, yanlış da düşünüyor olabilirim. Onun için, bunun, raporların müzakeresi oturumunda görüşülmesini öneriyorum.

Usul hakkındaki beyanınızla örtüşmüş oldu. Sayın Başkanın burada olması da bir vesile teşkil etti. Teşekkür ederim ikazınız için.

Şimdi, Sayın Hocam Prof. Dr. Salih Tuğ Bey müzakereci olarak teşrif edecekler.

–Buyurun.

Prof. Dr. Salih Tuğ – Sayın Başkan, Sayın Diyanet İşleri Başkanımız ve hazırun; ayrı ayrı sevgi ve hürmetlerimi arz ederim.

Çok güzel özetlediler. Hepimiz biliyoruz ki, bu gibi toplantılarda dağıtılmış tebliğ metinleri üzerinde çalışılmış olan mülahazalarını almak üzere müzakerecilere vazife verilir. Meslektaşım Mehmet Akif Aydın'la birlikte, biz de şeklen müzakereci olarak gözüküyoruz.

İstanbul'dayken, telefonla davet aldığımda, "neyi müzakere edeceğim" sualine, "tebliğleri hemen gönderelim" dediler, gönderemediler. Bari, bu tebliğ metinlerini orada bize hemen verin. Birkaç saatlik de olsa verilseydi, daha düzgün şeyler söyleyebilirdim diye düşünüyorum. Aynı sıkıntıyı belki Mehmet Akif Bey de çekecek.

Bu gibi durumlarda müzakereciler, müzakereden çok korsan tebliğ sunarlar. Şahsen ben, en azından bir korsan tebliğ sunmak üzere huzurunuzdayım. O da, burada almış olduğum bazı notlara dayalı olacak. Bir miktar da, tabiî, Dr. Samim Akgönül ve Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş Bey'in de temas ettiği konuları ihtiva eden birkaç söz söylemek istiyorum.

Müzakere de önemli bir mesele. Bizim hedefimiz burada akademik bir çalışma yapmak değil. Sayın Başkanın ve diğer yetkililerin bizden beklediği nihai sonuç bildirisi var, bir rapor meselesi var. Bu rapor için biz burada görüşlerimizi söylüyoruz. Bu rapor nasıl çıkacak; tebliğciler, müzakereciler ve diğer kişilerden gelecek olan mülahazalarla ortaya çıkacak ve dört başı mamur bir şey olması gerekecek.

Samim Akgönül kardeşimiz, Avrupa kimliği üzerinde son durumu iyi belirttiler. Bu kimliğin siyasî ve kültürel olmak üzere ağırlık taşıdığını söylediler. Ama, ben dün de işaret ettiğim gibi, "hukukî süreç" üzerinde de önemle duruyorum. Bir hukukî gelişme de var. Bu hukukî gelişme, Avrupa Birliği –AET ile başlayan, Ankara Anlaşması, Kömür-Demir Birliği vesaireden önceleri- Avrupa'nın kendi siyasî, askeri, kültürel dengeleri bakımından gerilere biraz gitmemiz lazım.

Yeni bir mesele değil bu Avrupa Birliği. Avrupa ülkeleri, Avrupa devletleri tarihte İslâm'la temas ettiler. Haçlılara kadar gitmek istemiyorum; ama, Osmanlılarla ilgili olarak, Ortaçağdan çıkmış olan bir Hıristiyan dünyası, buna "Judeo Chrétien Dünya" da diyebilirsiniz. Bu bölgenin insanları, Kilisenin, özellikle Katolik Kilisesinin tesiriyle, Ortaçağ boyunca, Hıristiyan olmayan ülkelere yahut cemaatlere, topluluklara, dinlere Heretik yahut Barbar gözüyle bakıyorlardı; ki, bunun başında Osmanlı siyasî iktidarı geliyor. Çünkü

Müslümandılar ve onlara göre Heretiktiler; yani, dinî sapkınlık içinde bulunuyorlardı. Kendileriyle özel ilişkiler düzenlemişlerdi. Verdikleri sözü Hıristiyanlar tutmayabilir, bizim terimimizle söyleyecek olursak, Müslümanların canı, malı, kanı, ırzı şerefi helâldir. Onlarla bir mukavele imzalayabilirsiniz, ertesi gün dönebilirsiniz gibi bugün artık reddedilen bir telâkki vardı Ortaçağ'da.

Ama Rönesans, bütün bu fikir hareketleri ve felsefi hareketler ve dün bahsettiğim hukuk hareketleri çerçevesinde, Kilisenin bu anlayışını yıktı. Bu kesin. 18. asırdan itibaren, Batı'da, Kilise dışında hukukun gelişmesi, gelişmeci hukuk düşünce sistemi içinde, Müslümanlara da hak tanıyan, siyasî ve hukukî bir süreç başladı. İşte bunu ilkin 1856 Paris siyasî kongresinde görüyoruz, ilk defa olmak üzere. Osmanlı, bir heyetle, Batı devletleri arasında bir devlet olarak –ama bu kongre kiliseyle ilgili değil, siyasî bir toplantıdır, ilmi değildir, akademik değildir- bu toplantıda Osmanlı hak sujesi haline geldi. Ondan sonra hukukun Batı'da daha da gelişmesiyle, bugün Avrupa Birliği içinde İslâm'ı tartışıyoruz ve İslâm'ı tartışırken, sayın tebliğ sahiplerinin dediği gibi, Chrétien bir yapı karşısında olduğumuzu da anlıyoruz. Ama, Avrupa bugün, henüz böyle bir sosyal ortama alışkın değil. Bu fikri sabitelerle bazı kimselerin Hıristiyanlığın Avrupa'da ortak bir değer olduğunu ifade eden sözleri ve diğer yetkililerin aynı sözleri ile Türkiye'nin asla Avrupa Birliğine giremeyeceği biçiminde sözler ile karşılaşıyoruz. Çünkü Türkiye, Ortadoğu ve İslâm âleminin bir parçasıdır. Bunun Avrupa Birliği ve toplumu içinde yeri yoktur gibi -işte Ratzinger'i daima zikrediyoruz- sözler var.

Fakat, biz bir şeye alışığız. Kur'an-ı Kerim'in çerçevesinde düşünecek olursak, Kur'an-ı Kerim, Âdem'den beri gelen bütün peygamberlerin getirdiği dini İslâm olarak takdim ediyor bize ve "Allah indinde din İslâm'dır" söylemini getiriyor. Hocamdan özür dilerim, Sayın Süleyman Ateş henüz burada yok; belki tefsir hataları da yapabiliriz diye korkuyorum.

Bu çerçevede biz, Müslümanlar olarak diğer dinleri de kendi bünyemiz içinde zaten kabullenmiş vaziyetteyiz. Hatta, Peygamberimizin tatbikatında –Medine safhasından bahsediyorum- yapılmış olan anlaşmalarla, etrafta yaşayan müşrikler de bu bünyenin içine katılabiliyordu. Mekkeli müşrikler ise ayrı tutulmalıdır; çünkü Medine İslâm toplumunun onlarla bir savaş hali söz konusuydu.

Meseleyi uzatıyorum galiba, hemen kısa keseyim. Şöylece bitirmek istiyorum: Avrupa'da Müslümanların 15 asırdır alışık olduğu bu hukukî ve sosyal yapıya, bu kültürel yapıya, dinî yapıya alışmak mecburiyetindeler. Nedir o; evet, Judeo Chrétien yapıya sahip Batı toplumları günümüz gelişmiş dünyasında İslâm'ı yeniden tanıyorlar. Tebliğciler, bunların üzerinde uzun uzun durdular. İslâm'ı yeni tanıyorlar, ne kadar şaşkınlık içindeler, Türkiye'deki laikliği bilmiyorlar. Türkiye'nin sahip olduğu İslâmî yaşayışın farkında değiller... Bunları Almanya'da gidin söyleyin diyenler olduğunu öğreniyoruz. Yani, Avrupa İslâm'ı bilmiyor. Bildiği şey, Ortaçağ'dan beri kilisenin takdim ettiği bir İslâm, birtakım peşin hükümler... İşte biraz evvel söylediğim, Hıristiyanlığın dışındaki bütün dinler batıldır, sapıktır, heretiktir. Avrupa'ya da biz şimdi İslâm'ı götürüyoruz. Buna alışmak mecburiye-

tindeler.

Bunun için biz, Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak kendi laik yapımızda, kendimize göre birtakım formüller bulmuşuz. Buna benzer formülleri Osmanlı yapısında da görebiliriz. Şeyhülislam, karşısında padişah, padişahın yetkileri şeyhülislamın yetkileri ve diğerlerinin yapılanması. Bu, beş senelik, yüzelli senelik bir hikâye değil; altı asırlık, hatta Selçuklu'yu da katarsak, belki Emevileri, Abbasileri katarsak, onbeş asırlık bir meseledir. Bu meseleyi Avrupa yeni tanıyor ve Türkiye sayesinde tanıyacak. Biz Türkiye'yi iyi müdafaa edersek, Sayın Emin Köktaş'ın da söylediği gibi, ister müesseseler olarak, temsilciler, dernekler, enstitüler ve akademik yapı esas alınmak suretiyle, cemaatlerden uzak ama akademik yapısıyla, buralarda, bunu Avrupalılara iyi bir biçimde takdim edersek problem kalmayacaktır diye düşünüyorum. Hatta, Ratzinger'in ve diğer Kilise yetkililerinin korkuları da boşa gidecektir diye düşünüyorum. Çünkü İslâm, Kur'an-ı Kerim'in ölçülerinde, bütün evvelki dinleri de kavrayan, içine alan bir anlayış ve itikat yapısına sahip.

Efendim, ben bu korsan tebliğde, bu kadarla iktifa edeyim müsaadenizle. Sayın Mehmet Akif Aydın'a da biraz söz hakkı tanıyalım.

Teşekkürlerimi arz ederim.

Komisyon Başkanı – Salih Tuğ Hocamıza, çok değerli katkıları için teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Şimdi müzakere sırası, Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın'da.

Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın - Sayın Başkan, değerli misafirler; gerçekten çok değerli bilgiler aldık. Ben, vaktin ilerlemiş olması dolayısıyla, çok özet olarak üç probleme dikkat çekmek istiyorum.

Her ne kadar, burada Avrupa Birliği sürecinde din ve dinî hizmetler meselesini tartışıyorsak da, ben problemin daha genel olduğunu düşünüyorum. Yani mesele sadece Avrupa Birliğiyle veya sadece Avrupa'da yaşayan vatandaşlarımızla bağlantılı değil. Bugün Türkiye'deki insanımız da, İslâm'a aidiyet, İslâmî değerleri taşıma, koruma noktasında çok önemli problemlerle karşı karşıyadır. Bu sadece bizim problemimiz de değil. Gerçekten bugün iletişim araçlarının gelişmesi sayesinde, bütün dünyada, Batılı sosyal ve kültürel değerlerin bir hegemonyası var ve kabul etmek gerekir ki, bu hegomonya, bütün diğer değerleri eritmektedir. Yani, gittikçe tekdüze bir değerler sistemine doğru gidiyoruz.

Bu sistem içerisinde, gerek Avrupa'da, gerek Türkiye'de yaşayan vatandaşlarımız, İslâmî değerleri nasıl koruyacaklardır? Bu çok ciddî bir problemdir. Ben, bu problemin genelliğine dikkat çekmek istedim. İlahiyatçıların, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu probleme yönelik olarak bir politika geliştirmeleri gerekmektedir. Aksi halde, korkarım ki, bir süre sonra vakit geçmiş olacak.

İkincisi, Avrupa Birliği sürecinde bizlerin ve hali hazırda Avrupa Birliği'nde yaşayan vatandaşlarımızın ne ölçüde bir din ve vicdan hürriyetine sahip olduğu problemidir. Din ve vicdan hürriyetinin boyutları dinin tanımıyla yakından ilgilidir. Bugün Avrupa'da bir din tanımı yapılmaktadır. Bu bütünüyle inançlara ve mabette yapılan ibadetlere hasredilmiş bir tanımdır. Din ve vicdan hürriyeti denilince bu çerçevede bir hürriyet anlaşılmak-

tadır. Dini böyle tanımlayıp onu vicdanlara hapsettiğiniz veya sadece birtakım ritüellere tahsis ettiğiniz zaman, tabiatıyla din ve vicdan hürriyeti çok önemli bir problem olarak ortaya çıkmamaktadır. Ama, İslâm böyle bir din tanımına sahip olmadığı için, İslâm'ın getirdiği bir din tanımını ortaya koyduğunuzda, mesele o kadar problemsiz değildir.

Avrupa Birliğiyle ilgili düzenlemeler yapılırken, bu süreçte herhangi bir Müslüman ülke mevcut olmamıştır. Türkiye de yoktur, İslâm kültürünü bilen, halkı Müslüman olan bir başka devlet de yoktur. Dolayısıyla bu mutfak, bizim söz sahibi olmadığımız aşçılar tarafından hazırlanmıştır, biz şimdi dışarıdan dahil olmaktayız. Ben bunun çok ciddî problem doğuracağını düşünüyorum. Bir başka ifadeyle Hristiyanlık çerçevesinde şekillenen bir din tanımına göre bir hürriyet anlayışı ortaya konmuştur.

Üçüncü olarak, gerçekten Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Avrupa Birliği sürecinde kendine özgü bir yapısı olabilir gibi gözüküyor. Burada problem, DİTİB'le Avrupa'daki bizim vatandaşlarımızın kurdukları diğer örgütler arasındaki ilişkisidir. Ben burada, DİTİB'in bir şemsiye kuruluşu olarak var olması ve her şeyi içine alan, onları bilgi bakımından besleyen ve yön veren bir kuruluş olmasının önemine dikkat çekmek istiyorum. Aksi halde diğer kuruluşlar gibi, cemaat kuruluşları gibi bir kuruluş olarak DİTİB varlığını sürdürürse, hem etkinliği az olur, hem de bir birleştirici rol oynayamaz. Bu bakımdan, DİTİB, bundan sonraki faaliyetlerine, çalışmalarında bir şemsiye kuruluş olarak kendisini görür ve öyle takdim ederse, bunun daha yararlı olacağını düşünüyorum.

Teşekkür ederim efendim.

Komisyon Başkanı – Biz de Prof. Dr. Sayın M.Akif Aydın Beyefendiye, bu kadar kısa süre içerisinde ana noktalara çok özlü biçimde değindiği için çok teşekkür ediyoruz.

Efendim, sizlerin de tasvibini aldığımı düşündüğüm usulümüze göre, Komisyonumuzun ana başlığının aynı olması dolayısıyla müzakereler, tebliğler bazında kalmak zorunda değil. Bu bakımdan, daha önceki oturumda söz isteyen katılımcıların söz haklarını mahfuz tutuyoruz.

Dün söz isteyenlerden Mehmet Koçer'de sıra.

–Buyurun efendim.

Mehmet Koçer – Değerli Başkan, muhterem hazırun, hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Dünkü konuşmalar ile bugünkü konuşmalar arasında bir bağ kurarak konuşmama başlamak istiyorum.

AB içerisinde dinin yeri derken İslâm'ın yeri kastediliyor olsa gerek. Bu açıdan konu değerlendirildiğinde, her şeyden evvel, İslâm Avrupa'da nasıl anlaşılıyor, İslâm'ı Avrupalılara anlatma durumunda olan din görevlilerinin kalitesi, hizmet sunulan yer ve o ülkede yaşayan insanların İslâmî imajlarını dikkatten uzak tutamayız. Her şeyden evvel, din görevlilerimizin din anlayışı, bilgi ve görgüleri, oradaki cemaatimizin din konusundaki görüşleri ve yaşayışları, yaşanılan ülkenin halkında İslâm imajını oluşturmaktadır. Yabancılar nezdinde İslâm imajının da çok sağlıklı olduğu kanaatinde değilim.

Bir anekdotu ifade etmek istiyorum. Zürih Merkez Camiini hizmete açtıktan birkaç gün sonra, bir lise müdürü bana telefon etti. Dedi ki, siz caminizde nasıl ibadet ediyorsunuz onu görmek istiyoruz. Lise son sınıf talebelerini getireceğiz... Bir ikindi namazına tesadüf ettirdik. Ezanımızı dinlediler, namaz kılarken gördüler ve namazdan sonra İslâm hakkında bazı bilgiler verdik. Kendileri bize sorular sordular, bu sorulara cevap verdik. Ben dedim ki, ben de size bir soru sormak istiyorum. İslâm deyince, Müslüman deyince kafanızda ne gibi bir imaj oluşuyor, Müslümanlığı nasıl hatırlıyorsunuz? Simasını hiç unutamayacağım bir delikanlı bana dedi ki, "her gün pis kıyafetli, iyi görünümü olmayan, elinde kaleşnikof bulunan insan avına çıkan insanlar olarak Müslümanları tanıyoruz. Siz bize Müslümanlığın ne olduğunu öğrettiniz de mi biz doğrusunu öğrenmedik? Böyle bir ifadesi oldu. Bu beni gerçekten gönülden yaralamıştır.

Din görevlilerimizin, Diyanet İşleri Başkanlığımızın, İlahiyatçılarımızın, AB sürecinde Avrupa halkının İslâm konusundaki imajını ve düşüncelerini, sağlıklı bir biçimde değerlendirilmelerinin zaruri olduğuna inanıyorum.

Avrupa'da yürütülen din hizmetlerinin ikinci ve üçüncü nesle intikali konusunda bizim yeterli çalışmalarımız olmamıştır. Birinci nesil zaten dini biliyor, dini kültürü oluşmuş olarak Avrupa'ya gelmiş. Ama, ikinci ve üçüncü nesil, hatta dördüncü nesil, İslâm'a ve Türk geleneklerine entegrasyonu konusunda gerekli çalışmaların yapılması gerektiğine inanıyorum.

Ali Dere Bey arkadaşımızın bir ifadeleri oldu. Kendisi, Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanı olarak bir tespit yaptı. Bu tespite katılmadığımı ifade etmek istiyorum. Bir bilim adamı olarak ve mesul bir kimse olarak öyle kesin bir hükmü vermesinin doğru olmayacağı kanaatindeyim. Kesin hükmü şu idi: Avrupa'daki din hizmetleri ve Vakıf hizmetleri, ilahiyat bilincinin oluşmasında sıfır noktasındadır... Böyle bir ifade kullandılar. "Yurtdışı Din Hizmetleri Müşavir ve Ataşelikleri ve Vakıf hizmetlerinin desteklenmesine ihtiyaç var" deseydi, daha bilimsel, daha mesuliyeti müdrik bir ifade olurdu diye ifade etmek istiyorum.

Saygılar sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Çok teşekkür ederiz Mehmet Koçer Bey'e.

Efendim, birkaç defa ifade ettik. Tebliğ sahipleri emek vermişler, gerçekten kendi konuları çerçevesini de taşmadan burada sunuyorlar, müzakereciler aynı şekilde katkı sağlamaya gayret ediyorlar. Vaktin elverdiği ölçüde biz de diğer müzakerecilerimize söz verebiliyoruz. Ama, bizi rahatlatan bir nokta var. Komisyon raporunun hazırlanacağı yarın öğleden sonraki oturum için yaklaşık 4,5 saatlik bir zamanımız olacak. Bu genel müzakereler için bize fırsat verecek.

Bir 15 dakikalık esneme oldu başlangıçta, dolayısıyla bu 15 dakikalık esnemeyi de kullanıyoruz. Sayın Fazlı Arabacı, Hasan Demirbağ ve Mustafa Yılmaz Beylerin söz hakları mahfuz kalacak.

Belki sonra soğumuş olur, "belki yanlış anlaşılmış olabilirim" diye, Ali Dere Bey işa-

ret etti, ona bir söz hakkı vermemiz gerekiyor.

– Buyurun.

Doç. Dr. Ali Dere- Meramımı anlatamama gibi bir problemim var. Benim söylemek istediğim yurt dışındaki vakıflarımızın Türkiye'deki akademik birikimi oraya taşıyamadıklarıydı. Yoksa, bunun dışında bir şey söylemedim. Sayın Hocamın dediği gibi bir beyanda bulunmak istemedim, o zaten benim haddimi aşar. Kendilerinin de ifade ettiği gibi, ben her şeyden önce bir ilim adamı olma çabasındayım...

Komisyon Başkanı– Teşekkür ederiz.

Böylece, bu oturumumuzun sonuna gelmiş bulunuyoruz.

Bir sonraki oturumda, söz hakkı mahfuz olan katılımcılar söz alacaklar. Diğer söz almak isteyenlere de vakit yettiği ölçüde söz hakkı vermiş olacağız.

Saat 11.15'te hazır olmanızı istirham ediyoruz.

IV. OTURUM

(21 Eylül 2004)

◆

BİRİNCİ TEBLİĞ

CAMİ EKSENLİ DİN HİZMETLERİ BAĞLAMINDA İMAMLIK, HATİPLİK VE VAİZLİK

◆

Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ*

Temel görevi toplumu din konusunda aydınlatmak olan Diyanet İşleri Başkanlığı, bu görevini en geniş alanda ve en etkili olarak imamlık, hatiplik ve vaizlik vasıtasıyla yerine getirmektedir. Bu görev, yurtiçine nispetle yurtdışında daha önemlidir, çünkü;

1. Yurtiçinde ayrı kişiler tarafından yürütülen din hizmeti, yurtdışında tek kişi tarafından yürütülmektedir. Yurtdışına gönderilen personel; bulunduğu yerde müezzin-kayyım, imam-hatip, vaiz, Kur'an Kursu öğreticisi, müftü hatta Türkçe öğretmeni, psikolojik rehber ve dini danışmanlık görevi yapmaktadır.

2. Yurtiçinde görev yapan müezzin-kayyım, imam-hatip, vaiz ve müftü büyük şehirleri hariç tutarsak aynı ilde veya ilçede yaşayan, belirli gelenek ve göreneğe sahip insanlar içinde görev yapmaktadır. Yurtdışında bu homojenliği bulmak mümkün değildir. Camiye gelen cemaat, Türkiye'nin çeşitli illerinden gelmiş, farklı gelenek ve göreneğe sahip insanlardır. Ayrıca yurtdışında görevlinin muhatap olduğu ve din hizmeti verdiği insanların sorunları yurtiçine göre daha çok ve daha karmaşıktır.

I. SORUNLAR

Sorunlar; cami, dernek, cemaat ve din görevlisinden kaynaklanabilmektedir.

a) Cemaat ile İlgili Olanlar

1. Bulundukları ülkeye uyum sorunu,
2. Özellikle ikinci ve üçüncü (Türkiye'de doğup yurtdışında büyüyüp yetişen veya yurtdışında doğan) neslin Türkçe'yi konuşma ve anlama sorunu,
3. Bulundukları ülkenin dilini yeterince öğrenememe sorunu,
4. Müslüman-Türk kültürü ile bulundukları ülkenin kültürü arasındaki farklılık nedeniyle özellikle gençlerin çektikleri sıkıntı,

---

* Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

5. İşsizlik sorunu,
6. Yabancılarla evlilik sonucu doğan sorunlar,
7. Çocuklar ve anne baba arası kuşak çatışması,
8. Alkol, uyuşturucu ve benzeri kötü alışkanlık sorunu,
9. Ayırımcılık ve ırkçılık sorunu,
10. Özellikle Cuma ve bayram saatleriyle çalışma saatlerinin çakışması sebebiyle Cuma ve bayram namazlarına gelememe sorunu.

Ayrıca başka bir oturumun konusu olan hac görevini yerine getirmek isteyenlerin iş yerlerinden izin alamamaları, mezarlık ve kurban kesme ile ilgili sorunları da zikredebiliriz.

b) Cami ve Derneklerden Kaynaklanan Sorunlar

1. Camilerin mekan olarak yetersiz olması,
2. Cemaatin camiden uzak yerlerde ikamet etmesi,,
3. Camilerin farklı düşüncedeki gruplar tarafından açılması nedeniyle bölünme ve sürtüşmeler,
4. Camiye otolarıyla gelen cemaatin park sorunu,
5. Caminin kira veya borç sorunu,
6. Camilerin yönetimi ve dernek yöneticilerinin anlaşmazlığı sorunu,
7. Ezanı açıktan okuma sorunu,
8. Özellikle Cuma ve bayram namazlarından çıkıldığında gürültü ve çevreyi rahatsız etme sorunu.

c) Din Görevlisinden Kaynaklanan Sorunlar

1. Görevlinin ehil olmaması, mesela Kur'ân'ı iyi ve güzel okuyamaması, vaaz tecrübesinin bulunmaması; pedagoji, psikoloji, sosyoloji, hitabet ve sosyal ilişkilerle ilgili yeterli eğitim almamış olması,
2. Görevinde gereken titizliği göstermemesi, mesela hutbe ve vaazlara iyi hazırlanmaması,
3. Çocuklara, gençlere ve kadınlara yönelik yeterli hizmet sunamaması,
4. Yetişkinler, gençler ve dernek yöneticileri ile iyi iletişim kuramaması,
5. Caminin lojmanı yoksa, mesken sorunu,
6. Görevlinin söz ve davranışlarıyla kötü örnek olması,
7. Görevlinin maddi konularda dernek ve cemaat ile olumsuz ilişkiler içersine girmesi,

Bütün bu sorunlar, yurtdışı din hizmetlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

II. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bu sorunlar; Diyanet İşleri Başkanlığı, hizmeti sunacak görevliler ve cami derneklerinin alacakları tedbirler ile çözülebilir:

a) Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Alacağı Tedbirler

1. Yurtdışına gönderilecek personelin belirlenmesinde daha seçici olunması. Yurtdışına gönderilecek personel; ilahiyat mezunları arasından seçilmeli, Kur'an-ı Kerimi güzel ve düzgün okuyabilmeli, hitabeti iyi olmalı, vaaz tecrübesi ve bilgi birikimi bulunmalıdır. Çünkü Kur'an okuma, vaaz etme ve yeterli bilgi birikimine sahip olma; imamlık, hatiplik ve vaizliğin olmazsa olmaz şartıdır. İlahiyat mezunu olup hiç imamlık yapmayanlar ve hiç vaaz tecrübesi bulunmayanlar ile mesleki yönden kendini iyi yetiştirmemiş olanlar, yurtdışı din hizmetlerinde başarılı olamamaktadırlar.

Enerjisini ve çalışma azmini yitirmiş, sırf ekonomik nedenlerle yurtdışına gitmek isteyenler seçilmemelidir. Çünkü bu kimseler, yurtdışında isteseler de başarı sağlayamayacaklar, rutin imamlık görevi ile vakitlerini dolduracaklardır.

2. Yurtdışına gönderilecek personel, en az altı ay süreli hizmet öncesi eğitim kursuna alınmalıdır. Bugüne kadar yapılan hizmet öncesi eğitim kurslarında gönderilecek ülkenin dilini öğretmeye ağırlık verildiği, mesleki yöne daha az zaman ayrıldığı bilinmektedir. Bir görevlinin görev yapacağı ülkenin dilini bilmesi elbette çok önemlidir. Ancak 2-3 ay gibi kısa bir sürede hatta altı ayda bile bir dili öğrenip konuşmak çok zordur. Asgarî düzeyde dil öğretimi yapılabilir, ancak asıl ağırlık mesleki yöne verilmelidir.

Bu kurslarda görevliler; pedagoji, psikoloji, sosyoloji, hitabet, diksiyon, iletişim, insan yönetimi, sosyal ilişkiler, güncel dini konular, vaaz ve hutbe, çocuklara Kur'an öğretme ve dinî bilgiler vermede uyulacak usul ve yöntemler, psikolojik rehberlik ve dinî danışmanlık konularında eğitilmelidir. Ayrıca bu kurslarda görevliye, gideceği ülkenin yapısı ve kültürü, oradaki vatandaşlarımızın sorunları hakkında bilgi verilmelidir.

3. Görevliler; müşavir ve ataşeler tarafından periyodik olarak denetlenmeli; başarı gösterenler ödüllendirilmeli, görevini ihmal edenler tecziye edilmelidir. Hizmetlerin verimliliği açısından denetim, disiplin, takip, takdir veya tecziye önemlidir. Öte yandan görevlinin sorunları ile ilgilenilmeli, maruz kaldığı haksızlıklar karşısında korunmalıdır. Bu, görevliye güven verecek ve hizmette verimliliği artıracaktır.

4. Görevlileri yurtdışına gönderme ve yurda döndürmede eğitim ve öğretimin başlama ve sona erme zamanları dikkate alınmalıdır. Eğitim öğretim yılının ortasında görevlinin yurtdışına gönderilmesi ve yurda döndürülmesi çocuklarının okul sorunu yaşamalarına sebep olmaktadır. Her sorunun, özellikle aile ilgili sorunların hizmeti olumsuz yönde etkilediği bilinen ve görülen bir gerçektir.

5. Görevli değiştirmelerde boşluğun oluşmamasına gereken özen gösterilmelidir. Gidecek görevli diğer görevli dönmeden belirlenmelidir. Ayrıca önceki görevli ile son-

ra gönderilen görevli arasında, kıraat, hitabet, gayret, çocuk okutma, bilgi birikimi, tecrübe ve sosyal ilişkiler açısından denge bulunmalıdır. Zikredilen hususlar açısından önceki görevlinin sonraki görevliden daha iyi olması sonraki görevlinin cemaat tarafından beğenilmemesine ve görevlinin başarısızlığına sebep olmaktadır.

6. Geleceğe yönelik yurtdışında hizmet verecek, mesleki yönden iyi yetişmiş, Türkçe'yi, Arapça'yı ve gideceği ülkenin dilini iyi bilen personel yetiştirmenin tedbirleri alınmalıdır.

b) Görevlinin Yapacağı Hizmetler

Din hizmetinin temelini din görevlisi teşkil etmektedir. Bu itibarla yurtdışına gönderilecek personelin; mesleki, kültür, bilgi birikimi ve tecrübe yönünden gerekli donanıma sahip olması gerekir. Çünkü başarı veya başarısızlık tamamen görevlinin bilgisi, beceresi, gayreti, samimiyeti ve çalışmasına bağlıdır. Görevli ister ve gayret ederse bilgilendirme ve dinî kuralları uygulama konusunda cemaatini belli seviyeye getirebilir, çocuklara Kur'ân okumasını, ibadetleri ve İslâm ahlâkını öğretebilir.

Din görevlisi yurtdışında, hatiplik, vaizlik, Kur'ân öğretimi ve dînî rehberlik konularda şu yöntemleri kullanabilir:

ba) Hutbe

1. Görevli, her Cuma okuyacağı hutbeyi cemaatinin durumuna göre kendi hazırlamalıdır. Hutbeleri hazırlarken yayınlanmış hutbe kitaplarından ve özellikle Diyanet Aylık Dergi ekinde ve Diyanet web sitesinde yayınlanan hutbe metinlerinden yararlanabilir. Diyanet Aylık Dergi'de yayınlanan her hutbenin yurtdışında aynen okunması isabetli değildir. Hutbelerin, kısa, özlü ve cemaatin anlayacağı sadelikte ve inanç, amel, ahlâk ve sosyal ilişkiler ağırlıklı hazırlanması gerekir.

2. Hatibin, hutbe sonunda okunan Nahl sûresinin 90. âyeti yerine her Cuma seçeceği başka bir âyeti ve meâlini okuması Kur'ân'ın mesajını duyurma bakımından daha isabetli olacaktır. Hatip böylece yılda 52, dört yıllık görev süresinde 208 âyetin meâlini cemaate duyurmuş olur.

bb) Vaaz

1. Görevli, biri Cuma namazı öncesi, diğeri de Pazar günü namaz sonrası olmak üzere haftada en az iki defa vaaz etmelidir. En az yarım saat süre ile yapılacak Cuma ve pazar vaazlarında bir plan dahilinde farklı konuları işlemelidir. İş nedeniyle cumaya iştirak edemeyen veya camiye gelmeyen cemaate ulaşabilmek için Cuma vaazlarını bir daktilo sayfasına anlaşılır ve sade bir şekilde özetleyip yazmalı bir miktar (50-100 adet) fotokopi edip caminin girişine bırakmalı ve bu metinleri çoğaltarak arkadaşlarına dağıtmaları, çocuklarına ve eşlerine okumaları konusunda cemaati teşvik etmelidir. Böylece yılda 52 farklı konuda 52 sayfalık dinî bilgi ve öğüdü yazılı olarak cemaate ulaştırmış olacaktır. Bunu yapmak zor değildir, görevli isterse yapabilir.

Pazar vaazları için öğle namazını kıldırdıktan sonra kürsüye çıkmalı, işi olan ce-

maatin camiden çıkmasından sonra yarım saat konuşmalı, 15-20 dakika da cemaatin soru sormasına fırsat vermelidir. Yarım saatlik konuşmayı, cemaat baştan sona dinleyeceği için bu vaaz, Cuma öncesi vaazlardan daha etkili ve faydalı olacaktır. Çünkü Cuma günü cemaatin geç gelmesi nedeniyle her cemaat konuşmanın tamamını dinleyememektedir. Özellikle Pazar günleri namaz sonrası vaazlara görevli iyi hazırlanır, vaazı cemaati tatmin edecek şekilde yapabilirse kendisini sürekli takip eden bir cemaati oluşacaktır. Ayrıca yurtdışında pazar günleri cemaat, tatile denk geldiği günler hariç Cuma günlerinden daha çok olur. Eğer mekan müsait ise hem cama namazı öncesi yapılan vaazı hem de Pazar günü öğle namazı sonrası yapılan vaazı dinlemeleri için kadınların camiye gelmelerini teşvik etmelidir.

Konuşmalarında yapıcı, bilgilendirici, öğretici, öğüt verici, sevdirici, kolaylaştırıcı, yönlendirici ve birleştirici bir üslup kullanmalı, asla fitneye ve şüpheye sebep olacak, zihinleri karıştıracak konuşma yapmamalıdır.

2. Pazar günleri namazdan önce hem çocuklara ve gençlere hem de yetişkinlere yönelik olarak soru-cevap şeklinde dinî bilgiler dersi yapmalıdır. Görevli, her hafta belirleyeceği 8-10 soru seçip öğrencilerin bu soruların cevaplarına hazırlanmalarını sağlar. Mihrapta ayakta durur, öğrencilere soru sorar, bilen bir iki öğrencinin cevaplamasına imkan verir, sonra kendisi o sorunun cevabını açıklar. Böylece hem çocukların toplum içinde konuşmalarını ve kendilerini ifade edebilmelerini sağlamış hem de dinleyen cemaati bilgilendirmiş olur. Cemaat içinde çocuğunun konuşması ve dinî bir soruyu cevaplandırması babasını ve yakınlarını da sevindirecek, bu uygulama insanları camiye cezbedecektir.

3. Cumartesi öğle namazından önce hadis, tefsir veya ilmihal dersi yapmalıdır. Görevli, Diyanet İşleri Başkanlığınca yayınlanan Diyanet İslam İlmihali, Riyâzü's-Sâlihîn Tercümesi ve Kur'ân Yolu adlı tefsir kitabını takip edebilir. Bu uygulamayı cemaat birkaç kişi de olsa sürekli yapmalıdır. Cemaat camiye geldiğinde namaz öncesi görevlinin ders yaptığını bilmelidir. Görevli, kendisinden sonra gelecek görevliye takip ettiği kitabın hangi sayfasında kaldığını bildirmeli, sonra gelen görevli bir önceki görevlinin kaldığı yerden devam etmelidir. Böylece hizmette devamlılık sağlanmış olacaktır.

4. Cumartesi günü öğleden sonra gençlere yönelik bir program uygulamalı, bu programda her hafta gençlerden birinin okuduğu bir kitabın içeriğini anlatmasına ve sorulan soruları cevaplamasına imkân vermelidir. Kitabın dinî ve millî içerikli olmasına özen göstermelidir. Böylece gençlerin hem kitap okumalarını, dinî bilgi edinmelerini, Türkçelerini ve konuşma yeteneklerini geliştirmelerini, hem de kaynaşma ve dayanışmalarını sağlamış olacaktır.

5. Haftada bir gün namaz sonrası kadınlara yönelik vaaz ve irşat programı uygulamalıdır.

6. Görevli bir gün bir âyet, diğer gün bir hadis meâlini cemaate okumalıdır. Görevli bir âyet seçer, metnini ve meâlini öğrenir, belirleyeceği bir vakit namazın du-

asından sonra ayağa kalkar, "muhterem müslümanlar! Size yüce Allah'ın bir âyetini bildirmek istiyorum" der, âyetin metnini ve meâlini okur, âyette verilen mesajın ne olduğunu bildirir ve "fatiha" deyip bitirir. Ertesi gün bir hadis seçer aynı şekilde cemaate metni ve anlamını okur. Bir görevlinin iki üç dakika sürecek bu uygulamaya bir yılda 300 gün devam ettiğini düşündüğümüzde cemaate yılda 150 âyet ve 150 hadis anlatmış olur. Bir görevlinin yurt dışında dört yıl kaldığını düşündüğümüzde görev süresince 600 âyet ve 600 hadisi cemaati sıkmadan anlatmış olacaktır.

7. Görevli, caminin girişine bir "dinî soru kutusu" koymalı, her hafta Pazar günü namaz sonrası vaazda bu kutuya atılan soruları cevaplandırmalıdır. Güncel dinî konular ile tartışmalı konuların cevaplandırılmasında Din İşleri Yüksek Kurulu ile istişare etmelidir.

bc) Eğitim-Öğretim

Görevlinin yurtdışında en önemli görevlerinden birisi hatta ön önemlisi hiç şüphesiz çocuklara Kur'ân'ı okumayı öğretmesi, namaz dua ve sûrelerini ezberletmesi, ibadetleri, helâl ve haramları, farzları ve İslâm ahlâkını anlatmasıdır.

Yurtdışında çocuklar eğitim öğretim süresinde hafta sonlarında, tatillerde her gün camiye gelmektedirler. Görevli, gelen bütün çocuklar ile ilgilenmek zorundadır. Bazı camilere gelen çocuk sayısı oldukça fazladır. Bu durumda görevli, Kur'ân okumasını bilen cemaatten yararlanabileceği gibi öğrencilerden de yararlanabilir. Öğrencileri gruplara böler, Kur'ân okumasını bilenlerin elif cüzünü okuyanlara öğreticilik yapmasını sağlar.

Yurtdışındaki çocuklar buradaki çocuklara nispetle biraz daha rahat ve disiplin altına alınması zordur, Türkçe konuşma ve anlama güçlükleri vardır. Görevlilerin, çok sabırlı ve tahammülü olmaları gerekir.

Görevli, çocuklara müezzinlik yapmayı öğretmeli, özellikle cumartesi-pazar günleri ve tatillerde cemaatin kalabalık olduğu zamanlarda camide onların müezzinlik yapmalarını sağlamalıdır. Bu uygulama, cemaat üzerinde olumlu etki yapacaktır.

Görevli, çocuklar ile ne kadar ilgilenir ve onlara ne kadar çok bilgi aktarabilirse başarısı ve cemaat nazarında itibarı o kadar artacaktır.

Eğitim-öğretim, başka bir çalışma grubunun konusu olması itibariyle bu konuda detaya girmiyorum.

bd) Sosyal Faaliyetler

Yurtdışında din görevlisinin vazifesi; namaz kıldırmak, hutbe okumak, vaaz etmek ve çocuklara Kur'an öğretmekle sınırlı değildir. Din görevlisi; bulunduğu yerde psikolojik rehber, dinî danışman, organizatör ve bir yönetici gibi hareket etmek zorundadır. Gençleri, cemaati ve dernek yöneticilerini yönlendirmesini bilmelidir.

Cemaatle ilişkilerinde dengeyi iyi korumalı, kişiler ve gruplar arasında asla ayırım yapmamalı, ziyaret ve davetlerde eşit davranmalıdır. Görevli, asla beş vakit na-

mazı kıldırıp evine çekilen, cemaatle ancak namazlarda buluşup görüşen kişi olmamalıdır. Cemaatin arasına katılmalı, onlarla sohbet etmeli, ama onlarla asla tartışmaya girmemelidir. Hastaları, hastaneleri, varsa hapishaneleri ziyaret etmeli, problemi olanlarla ilgilenmeli, dargınların barışmalarına, ihtilaf ve kavgaların sona erdirilmesine yardımcı olmalıdır.

Bulunduğu ülke vatandaşları ve resmi makamları ile iletişimde dikkatli ve titiz olmalı, müşavirlik, ataşelik ve diğer temsilcilerle koordineli çalışmalıdır.

Bilgi yarışması, hadis yarışması, hatim merasimi ve benzeri etkinlikleri olabildiğince sık yapmalı; böylece hizmetleri duyurmalı ve yaygınlaştırmalıdır.

Özellikle gençlerin sportif faaliyet yapmalarını teşvik etmeli, bu konuda öncülük yapmalıdır. Gençlerle piknik ve gezi programları düzenlenmelidir.

Sünnet ve düğün merasimlerine katılmalı, bu ve benzeri merasimleri dini hizmeti için birer fırsat bilmelidir.

Görevli; konuşması, davranışı, sabrı, hoşgörüsü, samimiyeti, tevazuu, güler yüzlülüğü, sevgi ve saygısı, sorumluluk bilinci, giyim-kuşamı ve ahlâkı ile örnek insan olmalı; asla büyüklenen, cemaati küçümseyen, onlarla sohbet etmeye tenezzül etmeyen, emreden, hükmeden, yargılayan, suçlayan, kıran ve karalayan olmamalıdır.

Görevlinin, cemaat, gençler ve çocuklarla yeterince ilgilenmemesi, görevini baştan savma yapması, rutin görevlerle yetinmesi, cemaate kaba ve kırıcı davranması, cemaat arasında ayırım yapması, söz ve davranışlarıyla İslâm ahlâkına ters düşmesi hizmeti olumsuz yönde etkileyecektir.

c) Dernek Yöneticilerinin Yapacağı Hizmetler

Caminin bütün ihtiyaçlarını giderme, görevliye din hizmetinde yardımcı olma, gereken her türlü hizmet imkânlarını hazırlama, görevli ile iyi bir diyalog içersinde hizmetin önündeki her türlü engeli kaldırma; cami bünyesinde bir kütüphane oluşturma ve kitap satış yeri hazırlama; gençlerin camiye gelmelerini sağlamak amacıyla cami müştemilatında birkaç gazete ve bilgisayar bulundurma, görevli ile işbirliği yaparak gençlere Türkçe ve Almanca kursları düzenleme, cemaat arasında sosyal yardımlaşma ve dayanışma cami derneklerinin temel görevi olmalı; yöneticiler, dernek problemlerini din hizmetine engel hale getirmemelidir.

IV. OTURUM

(21 Eylül 2004)

♦

İKİNCİ TEBLİĞ

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ OLARAK HOLLANDA'DA İSLÂMÎ KURUM VE KURULUŞLAR

♦

Dr. Kadir CANATAN*

1. Giriş

Diyanet İşleri Başkanlığı, III. Din Şûrası'nın amacını "*yurtdışında yürütmekte olduğu din ve eğitim hizmetlerinin değerlendirilmesi*" şeklinde tespit etmiştir. Ancak hemen belirtmeliyim ki, dinî kurumları ve örgütleri, "sivil toplum örgütleri" olarak ele aldığımızda bu amaç oldukça sınırlı kalmaktadır. Zira dinî kurumlara ve örgütlere, sivil toplum perspektifinden baktığımızda, bu örgütlerin dinî öğretinin öngördüğü işlevlerin ötesinde, toplumsal gereksinimler ve beklentiler doğrultusunda başka işlevler de yüklendiğini görürüz. Bu persperktiften ben farklı bir sorudan hareket edeceğim: Farklı toplum kesimleri dinî kurum ve kuruluşlardan neler beklemektedir ve halihazırdaki örgüt yapıları ve ortaya konan hizmetler bu beklentileri hangi ölçülerde karşılamaktadır?

Avrupa Birliği koşulları açısından toplumsal beklentileri iki farklı kategoride değerlendirmek gerekir:

1. Müslüman toplumun beklentileri;
2. Geniş toplumun beklentileri.

Azınlık konumunda yaşayan Müslüman toplumun Avrupa'daki beklentileri dar anlamda dinî hizmetlerle sınırlı kalmamaktadır. Müslüman toplum, dinî kurum ve kuruluşlardan daha fazla şeyler beklemektedir. Zira Müslümanların içinde yaşadıkları geniş toplum, Müslümanların günümüzde oldukça farklılaşmış olan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kurumsal bir yapıya sahip değildir. Bu itibarla, dinî kurum ve kuruluşlardan her türlü sosyal, kültürel ve eğitsel ihtiyaçlarının karşılanmasını beklemektedir. Başka bir deyişle Avrupalı Müslümanın gözünde "iyi camii", dinî hizmetlerin yanında sosyo-kültürel ve eğitimle ilgili ihtiyaçları da karşılayan çok fonksiyonel bir kurumdur. Bu bakımdan Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan Müslüman azınlıkların "camii" kavramı, Türkiye ve Fas gibi halkının çoğunluğunun Müslüman olduğu ülkelerden farklıdır. Bu gerçeği gözardı etmeden, dinî kurumların gerçek işlevlerinin ne olduğunu ortaya koymanın yanı sıra han-

* Kültürel Antropolog/Hollanda

gi oranda toplumsal beklentilere cevap verdiğini tespit etmek ve ona göre bir değerlendirme yapmak gerekir.

Çokkültürlü ve çokdinli bir toplumda, dinî kurumların geniş toplumdan yalıtlanmış ve kapalı bir sistem içinde iş görmeleri mümkün değildir. Zira bu tür toplumlarda azınlık Müslüman cemaat kadar, geniş toplumun ve yerleşik siyasetin de dinî/İslâmî kurum ve kuruluşlardan beklentileri bulunmaktadır. Bu beklentileri genel bir başlık altında, "*azınlık grupların sosyal entegrasyonuna katkı sağlamak*" şeklinde özetlemek mümkündür. Çünkü yerleşik toplum ve siyaset, toplumsal katılım anlamında entegrasyonun, sadece yerleşik toplum ve siyasetin değil, bünyesinde barındırdığı göçmen ve azınlık grupların da bir görevi olduğunu düşünmektedir. Hatta son yıllarda sosyal devletin tırpanlanmasına paralel olarak entegrasyonun daha çok sözkonusu grupların ve kurumlarının kendi sorunu olduğu ve göçmenlerin kendi sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Nitekim 80'li yıllardan bu yana yapılan araştırmalar ve toplumsal-siyasal tartışmalar, azınlık gruplara ait dinî kurumların entegrasyona ne kadar katkı yaptıklarını sorgulamaktadır. Bu sorgulamaların neticesinde ortaya çıkan genel kanaat, İslamî kurumların entegrasyona katkı yapmak bir yana bu süreci engelledikleri doğrultusundadır!

Şu halde tüm bu beklentilere dinî kurumların ne oranda cevap verdikleri burada cevaplanması gereken önemli bir sorudur. Bu soruyu, son yıllarda İslâmî kurumlar ve özellikle de Avrupa'daki dinî kurumların en önemlilerinden olan camiler ve onların yan kuruluşları hakkında yaptığım araştırmalardan hareketle cevaplandırmak istiyorum. Bu arada zaman zaman farklı etnik ve dinî gruplar arasında kıyaslamalar yaparak, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurt dışındaki din hizmetlerini yürüten camii ve diğer yan kuruluşlarının konumunu da aydınlatmaya çalışacağım.

2. Avrupa'daki Müslüman Toplumun Beklentileri ve Camilerin Toplumsal Rolü

Önce Hollanda'nın ikinci büyük şehri olan Rotterdam, daha sonra da Hollanda çapında yaptığımız ülkesel bir araştırmada, camilerin ve yan kuruluşlarının (gençlik, kadın, öğrenci vs. dernekleri) dinî etkinliklerin yanı sıra sosyal, kültürel, eğitsel ve politik etkinliklerinin bir envanterini çıkarmaya çalıştık. Bu araştırmalarda söz konusu kuruluşların faaliyet alanları ve amaçlarının geçmişe kıyasla önemli oranda değiştiğini tespit ettik. Şöyle ki camiler ve yan kuruluşları dinî etkinliklerin dışında toplumun değişik ihtiyaçlarına cevap vermek üzere pek çok alanda faaliyet yapmaktadırlar. Grubun kendi dil ve kültürünü geliştirmeye yönelik faaliyetlerden kültürler ve dinlerarası etkinliklere, hayırseverlik hizmetlerinden bilgisayar ve internet imkânlarına kadar pek çok alanda aktivite ortaya koymaktadırlar.

Burada önemli olan ve araştırmamız açısından bizi yakından ilgilendiren husus, dinî kurumların faaliyetlerinin giderek entegrasyona yönelik etkinliklere evriliyor olmasıdır. Meselâ camilerin ve yan kuruluşlarının bu toplumsal etkinlikleri içinde eğitimle alakalı faaliyetlerin önemli bir yer tuttuğunu görüyoruz. Bu bağlamda sıkça yapılan faaliyetler arasında Hollandaca dil kursları, ev ödevlerine destek kursları, Hollanda eğitim sistemini tanıtmaya yönelik bilgilendirme etkinlikleri, yöneticileri ve imamları yetiştirmeye yönelik

kadro kursları ve son yıllarda da gençlerin eğitimini desteklemeye ağırlık veren yatılı yurt projeleri önem kazanmıştır.

Diğer taraftan yukarıda sözünü ettiğimiz kurumların bu etkinliklerinin amaç grupları farklı olmakla birlikte, çocuk ve gençlere yönelik faaliyetlerin diğerlerine kıyasla daha fazla yer tuttuğunu görüyoruz. Bu, zaman içinde camilerin cemaat yapısının değiştiğini ve kuşak değişimine paralel olarak camilerin zorunlu olarak gençlere ve çocuklara yöneldiğini göstermektedir.

3. Farklı Camii Tipleri

Toplumsal etkinlikler bakımından camilerin ve yan kuruluşlarının hepsinin benzer bir yapı gösterdiğini iddia etmek zordur. Tam tersine farklı etnik ve dinî grupların camileri arasında olduğu kadar, aynı gruba ait camilerin de bu bakımdan farklılık arzettiğini görüyoruz. Bu çerçevede yan kuruluşlarıyla birlikte camilerin üçlü bir tipoloji çerçevesinde sınıflandırılabileceğini söylemek mümkündür:

1. Toplumsal etkinlikleri, ortalamanın üzerine çıkan camiler;

2. Toplumsal etkinlikleri olmayan ya da çok zayıf olan camiler;

3. Son olarak toplumsal etkinlikleri itibariyle salt din hizmeti veren camilerden sosyal aktiviteleriyle de öne çıkan camilere doğru bir geçiş süreci içinde olan camiler.

Bu tipolojiye göre Hollanda çapında yaptığımız araştırmamıza katılan 120 caminin 53'ü birinci kategoriye, 26'sı ikinci kategoriye, geriye kalan 41'i ise üçüncü kategoriye girmektedir. Genel olarak birinci ve üçüncü kategoride yer alan "sosyal camiler"in, toplumsal beklentileri dikkate alan ve bu doğrultuda gelişerek farklı toplum kesimlerinin ihtiyaçlarını karşılayan camiler olduklarını söyleyebiliriz. Bu tip camiler araştırmaya katılan camilerin dörtte üçünü (yani yüzde 78'ni) oluşturmaktadır. Demek ki yurt dışındaki camiler, toplumsal beklentilere ve ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve politik ortama bağlı olarak farklı bir profil geliştirmektedirler.

Burada dikkat çekici olan nokta, camilerin toplumsal rolleri itibariyle neden ve nasıl farklılaştıklarıdır. Başka bir ifadeyle hangi faktörlerin camilerin toplumsal oryantasyonunu belirlediğidir.

Camilerin toplumsal profili ile farklı değişkenler arasında kurduğumuz bağıntılar, bu konuda bazı faktörlerin diğerlerinden daha etkili olduğunu göstermektedir. İlk olarak "etnisite" faktörü önemli bir rol oynamaktadır. Zira genel olarak değerlendirildiğinde Hollanda'daki iki önemli Müslüman azınlık grup olan Türkler ile Faslıların camileri arasında temel bazı farklılıklar gözlenmektedir. Buna göre Türk camileri arasında sosyal faaliyetleri ortalamanın üzerine çıkan camiler daha fazladır. Yine Sürinam, Endonezya, Pakistan, Somali ve Bosnalı gibi küçük Müslüman grupların camileri de bu kategoride yer almaktadır. Fas kökenli camilerin çoğu salt dinî hizmetlerle kendilerini sınırlamaktadırlar.

İkinci olarak Türk toplumu içinde sosyo-politik farklılıkların da rol oynadığı görülmektedir. Buna göre Diyanet dışında yer alan dinî gruplara ait camilerin sosyal aktivitelere daha fazla önem verdiğini söyleyebiliriz. Bu farklılaşma, önemli oranda söz konusu

grupların gençlere ulaşma konusundaki toplumsal rekabet, politik öncelikler ve strateji farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

Üçüncü önemli değişken olarak yaş etkeni karşımıza çıkmaktadır. Buna göre yönetici kadro başta olmak üzere, imam ve üyelerin yaşları da camilerin toplumsal profili üzerinde etkili görünmektedir. Zira yönetici kadrosu ve imamı genç olan camiler daha sosyal bir oryantasyon geliştirdiği gibi, bu camilerde cemaat ve üye yapısının da genç olduğu gözükmektedir. Burada genç cemaat yapısı mı beliryecidir, yoksa genç kadro ve imamlar mı gençleri çekmektedir sorusuna net bir cevap vermek kolay değildir. Ancak her iki ihtimali de göz önünde bulundurmakta fayda var.

Bu faktörlerin dışında, sözgelimi yerleşim birimi (şehir ve kasaba), camilerin kuruluş tarihi, yönetici kadro ve imamların Hollanda'da ikamet süreleri ve eğitimleri gibi başka etkenlerin de kısmen camilerin toplumsal oryantasyonu üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Bu faktörler arasında en fazla etkilenebilir etkenin "yaş etkeni" olduğunu söylenebilir. Buna göre, şayet bir cami, sırf dinî hizmetleri yerine getiren bir kurum olmaktan sosyal aktivitelere de ağırlık veren cami profiline doğru geçmek istiyorsa, yaşlı yönetici kadro ve imamını değiştirip daha genç bir kadro ve imamı iş başına getirmek suretiyle, bu dönüşümü pekala sağlayabilir.

4. Geniş Toplum ve Yerleşik Siyasetin Beklentileri

Geniş toplum ve yerleşik siyasetin beklentileri açısından dinî kurum ve kuruluşların işlevini belirleyen asal kriter "entegrasyon" kriteridir. Her ne kadar Hollanda'da din (daha doğrusu dinî kurum) ile devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen birçok ilke bulunmakla birlikte, bunların başında kilise-devlet ayrılığı anlamında laiklik ile dinî grupların eşit muameleye tabi tutulması ilkesi gelmektedir. Ancak Müslüman azınlıklar söz konusu olduğunda bir başka ilke daha gündeme gelmektedir. Bu da demin sözünü ettiğim "entegrasyon" ilkesidir.

O halde "entegrasyon" nedir ve bu çerçevede Hollanda toplumu ve siyaseti, İslâmî kurum ve kuruluşlardan ne beklemektedir?

Hollanda siyaset jargonunda entegrasyon, Hollanda azınlıklar politikasında tanınmış göçmen ve azınlık grupların toplumsal katılımını ifade etmektedir. Eğer dinî kurumlar kendi grubuna mensup üyelerinin eğitim, iş pazarı ve siyaset başta olmak üzere toplumun farklı sektörlerine katılımını teşvik ediyorlarsa ve bunu somut olarak destekleyen toplumsal etkinlikler ortaya koyuyorlarsa entegrasyona katkıda bulunuyorlar demektir. Eğer bu alanda sorumluluk ve insiyatif almıyorlarsa, entegrasyonu engellemeseler bile buna katkıda bulunmuyorlar demektir.

Son on beş yılda yapılan toplumsal ve siyasal tartışmalar, dinin ve dinî kurumların entegrasyon konusundaki rolü hakkında yeni beklentiler doğurmakla kalmayıp, bu konudaki negatif önyargı ve görüşleri de yaygınlaştırmıştır. Dinî kurum ve kuruluşlar, basına yansıyan bazı ârızî olaylar vesilesiyle entegrasyonu engellemenin ötesinde, toplumlararа-

sı gerginliklere sebep oldukları ve hatta şiddet içeren eylem ve davranışları da teşvik ettikleri şeklinde lanse edilmektedirler! Bu sebeple son on yılda yapılan tartışmalarda İslâm ve dolayısıyla İslâm ile alakalı Avrupa toplumundaki temel dinî kurum olan camiler ve bu camilerde görev yapan imamlar toplumsal tartışmaların merkezinde yer almış ve almaya da devam etmektedir.

Burada şu soruyu sormak meseleyi izah bakımından yerinde olacaktır: Camiler ve yan kuruluşlarının toplumsal etkinlikleri, hangi oranda grubun kendi kültürel kimliğini geliştirmeye, hangi oranda grubun toplumsal entegrasyonuna yöneliktir?

Bu soruya gerçekci bir cevap vermek için yukarıda sözünü ettiğim camilerle ilgili Hollanda çapında yaptığımız araştırmada camiler ve yan kuruluşlarının toplumsal etkinliklerini "entegrasyon perspektifi"nden yeniden bir tasnife tuttuk. Bu tasnif neticesinde karşımıza ilginç bir manzara çıktı. Buna göre camiler ve yan kuruluşlarının toplumsal etkinliklerinin yüzde 43'ü doğrudan entegrasyona yönelik, yüzde 28'i grup kendi kimliğini ve iç dayanışmasını artırmaya yönelik, geriye kalan yüzde 29'u ise her iki amaca birden hizmet etmektedir.

Bu rakamsal veriler, camilerin son yirmi yıl içinde toplumsal oryantasyon açısından bir dönüşüm geçirdiklerini açıkça ortaya koymaktadır. Yönetimde birinci kuşağın ağırlıklı olduğu Türkiye'ye yönelik cami modelinin yerine, ikinci kuşağın yönetimi ele geçirdiği ve etkinliklerini ağırlıklı olarak Hollanda'ya yönlendirdiği yeni bir cami profili ortaya çıkmıştır. Geniş toplum bu 'sessiz devrim'i tam olarak farkedemediği gibi, cami derneklerinin üst kurumları olarak işlev gören ülkesel federasyon ve vakıflar da bu tür toplumsal gelişmeleri kamuoyuna yeterince yansıtamamışlardır. Bu sebeple Hollanda kamuoyunda –ve genel anlamda bütün Avrupa'da- camiler hâlâ kendi cemaatini toplumdan soyutlayan ve entegrasyona karşı ayak direyen kurumlar olarak algılanmaktadır!

Etnik ve dinî gruplar açısından bakıldığında Türkler, 'sessiz devrimi' ilk gerçekleştiren grup olarak tanımlanabilir. Bundan sonra "küçük etnik gruplar" gelmektedir. Fas kökenli Müslümanlar, genel olarak bu gelişmenin gerisinde görünseler de, bu toplumsal cami profiline uygun Faslılara ait hiç cami olmadığı anlamına gelmemektedir. Fas kökenli uzmanlar ve gözlemciler, henüz ikinci kuşağın cami yönetimlerini devralmaya hazır olmadığını, birinci kuşak ile ikinci kuşak arasında bir "güven bunalımı" olduğunu belirtmektedirler. Ben bu açıklamanın ötesinde Faslı Müslümanların cami kavramlarının da farklı olduğunu düşünüyorum. Özellikle birinci kuşak camiyi sadece "dinî" bir kurum olarak algılamakta ve dolayısıyla toplumsal etkinliklere burada yer vermek istemiyorlar. Dolayısıyla Faslı Müslümanların toplumsal ve kültürel ihtiyaçlarını cami dışındaki mekânlar ve dernekler karşılamaktadırlar.

Her ne kadar Türk camileri entegrasyona katkıları anlamında diğer gruplardan önde olsalar da bu, tüm Türk grubların eşit düzeyde aynı yönelim içinde olduğu anlamına gelmiyor. İçe kapalı ve Türkiye'ye yönelik örgüt modelini tüm gruplar önemli oranda aşmakla birlikte, Diyanet Vakfı'na bağlı camilerin halen bu noktada zorlanmakta olduklarını görüyoruz. Bu durumun sebepleri arasında yönetici kadroların yaş ve eğitim düzeyleri ka-

dar imamların geçici bir statüyle Hollanda'da bulunmaları yanında cemaat yapısının da önemli bir rol oynamaktadır. Diyanet'e bağlı camilerin cemaatleri içinde (aktif ve pasif anlamda) gençlerin çoğu zaman azınlıkta kaldığı yapılan araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. Bu tür camilerde, gençlerden gelen toplumsal talep ve beklentilerin olmaması camilerin toplumsal rollerini sınırlı tutmaktadır.

5. Sorunlar ve Çözümleri

Şimdi, yaptığım araştırmalar ve gözlemlerim çerçevesinde dinî kurum ve kuruluşların bugün karşı karşıya kaldıkları ve mutlaka çözmeleri gereken bazı sorunlarını maddeler halinde özetlemek istiyorum:

a. Dinî kurum ve kuruluşlar ciddi bir imaj çalışması yapmalıdırlar: Bütün Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Hollanda'da da dinî kurum ve kuruluşların sorunlarının başında imaj problemi gelmektedir. Söz konusu kurumların imajlarının negatif olması, Avrupa'da genelde İslâm'ın olumsuz bir imaja sahip olmasıyla açıklanabilir. Ancak bu gerçeğin sadece bir kısmını ifade etmektedir. Bunun yanında dinî kurumların halk ve medya ile ilişkiler konusunda ciddi bir iletişim sorunu olduğunu da söylemek gerekir. Bu sorunu çözmek için yöneticilerin, camilerin kapılarını topluma ve medyaya açmaları ve nelerle meşgul olduklarını anlatmaları gerekiyor. Bugünkü yöneticilerin bu işi başarabilmeleri için mutlaka halkla ilişkiler ve medya konusunda bir eğitimden geçirilmeleri gereği vardır. Bunun dışında üst sorumlu kurumlar araştırma ve tanıtım gibi konulara yatırım yapmalıdırlar.

b. Camiler kadrolarını yenilemeli ve farklı toplum kesimlerinin temsiline imkân sağlamalıdırlar: Camilerin, toplumsal beklentilere cevap vermesi isteniyorsa, camilerin yönetim kadrolarında temel bazı değişikliklerin yapılması gerekiyor. Araştırmaların da ortaya koyduğu üzere genç yönetimlere sahip olan camiler, genellikle sosyal yönü ağır basan cami profilini yakalamış olan camilerdir. Bu itibarla kuşak değişikliği, cami yönetimlerine mutlaka yansıtılmalıdır. Cami yönetimlerinin bileşimi, Türk toplumunun yapısını yansıtan bir ayna niteliğinde olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında Hollanda'da doğup büyüyen gençler ve kadınların yönetimde temsil edildikleri söylenemez. Bugünkü yönetim yapısında daha çok, Türkiye'de doğup-büyümüş ve Hollanda'ya aile birleşimi ya da oluşumu yoluyla gelmiş olan ikinci kuşak gençler yer almaktadırlar.

c. Camiler, farklı kesimlerin ihtiyaçlarına göre tasarlanmalı ve ona göre faaliyet üretmelidirler: Camii yönetimleri, gençlere ve kadınlara ulaşmak için mutlaka yan kuruluşlar oluşturmalı ve bu kesimlerin önlerini açmalıdırlar. Yan kuruluşları olan camiler, genellikle "sosyal camii" profiline uygun olan camilerdir. Camiler kurulurken, farklı grupların ihtiyaçlarına göre yapılanmalı ve söz konusu gruplara ayrı mekânlar tahsis edilerek, bağımsız bir şekilde hareket etmelerine imkân tanınmalıdır. Ayrıca her gruba yönelik etkinlikler geliştirilmelidir.

d. Camilerde gönüllü çalışma teşvik edilmelidir: Yurtdışındaki dinî kuruluşlar, "gönüllü" sivil toplum kurumlarıdır. Bu kurumlarda gönüllü çalışmayı özendirici programlar

ve politikalar izlenmelidir. Dinî kuruluşlar, genellikle küçük, çekirdek bir grubun omuzunda ayakta durmaktadır. Bu durumu aşmak için yönetim kurullarında görev almak ve derneklerde gönüllü olarak iş yapmak cazip hale getirilmelidir. Tıpkı Hollandalı kurum ve kuruluşlarda olduğu gibi gönüllü çalışan kişilere çeşitli imkânlar (yol parası, yaptıkları masrafların karşılanması, rizikolu işler yapanlara sigorta yaptırılması ve kendilerini geliştirmek üzere kurslara gitmeleri teşvik edilebilir) sağlanmalıdır.

e. Gönüllülere yönelik yeni politikalar ve stratejiler geliştirilmelidir: Sosyal aktiviteleriyle de göz dolduran camilerde, gönüllü çalışanların sayısı diğerlerine göre fazla gözükmektedir. Bunların koordinasyonu ve desteklenmesi için mutlaka profesyonel destek ve rehberlik hizmetleri verilmelidir. Her kuruluşun bir "gönüllüler politikası" olmalıdır. Bugün gönüllüler derneklere gelerek ya kendileri görev istiyorlar ya da yöneticiler cemaat içinde bazı kişileri görevlendiriyorlar. Yakın gelecekte derneklerin gönüllü bulmakta zorlanacağı beklenmektedir. Bu sebeple dernekler daha aktif bir devşirme politikasına geçmek zorundadırlar. Çünkü Hollanda'da doğan ve eğitimli olan gençler, kendi kurumlarından ziyade Hollanda kurumlarında gönüllü olarak çalışmayı tercih etmektedirler. Hollanda kurumlarında gönüllü çalışma, gençlere geçerli bir iş deneyimi kazandırdığı için gençlerin iş bulmalarını da kolaylaştırmaktadır. Bunun yanında Hollandalı kurumlar gönüllülere daha fazla olanaklar sunmaktadır. Bu bakımdan dinî kurum ve kuruluşlar, şimdiden Hollandalı kuruluşlarla rekabete hazırlanmalıdır. Bu noktada üst kuruluşlar kendilerine bağlı yerel derneklere gereken desteği vermelidirler.

f. Örgütlerde profesyonel çalışma zorunludur: Gönüllü kuruluşlarda etkinlikler arttıkça, kurumsal yapı karmaşıklaşmakta ve daha düzenli bir çalışmaya gereksinim duyulmaktadır. Üstelik gönüllü çalışanlar, her zaman eğitimli olmadıkları için bazı işleri yapmakta zorlanmaktadırlar. Bu sebeple dinî kurum ve kuruluşlar, profesyonel bir çalışma tarzına geçmelidir. Bu noktada haftada bir kaç saat çalıştırabilecekleri profesyonel elemanlar işe alabilecekleri gibi, Hollanda refah kurumlarında çalışan sosyal görevlileri belirli zamanlarda kendi mekânlarında çalıştırabilirler. Bu çerçevede Hollandalı kurumlarla mutlaka diyalog ve birlikte çalışma imkânları araştırılmalıdır.

g. Plan ve projeye dayalı bir çalışma biçimine geçilmelidir: Dinî kurum ve kuruluşlar, toplumsal etkinlikleri belirli bir plana bağlı kalmaksızın gelişigüzel ve çoğu zaman bir kereye mahsus olarak yapmaktadır. Kısa süreli bu tür etkinliklere malî yardım almaları da mümkün olmamaktadır. Oysa Hollandalı kurumlar, uzun vadeli projeler üreterek, bunlara malî yardım aldıktan sonra uygulamaya girişmektedir. Bizim kurumlarımızda proje bazında ve planlı bir çalışmaya en kısa zamanda geçmelidir. Projeler, mutlaka toplumsal sorunların çözümüne katkıda bulunmalı ve yerel politikaları dikkate almalıdır. Proje çalışmalarını teşvik etmek için ülkesel üst kuruluşlar, bazı bölgelerde ve şehirlerde örnek projeler uygulayarak, bu tür bir çalışma tarzını yerel kuruluşlara öğretmeli ve zamanla bunları yaygınlaştırmalıdır.

h. Entegre olmuş imamlara gün geçtikçe daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır: Hem tarafımızdan hem de başkaları tarafından yapılan yeni araştırmalar, imamlara yönelik

uyum kurslarının faydalı ve imamların işlevlerini daha iyi yerine getirmeleri açısından gerekli olduğunu göstermektedir. Hollanda'ya süreli veya süresiz gelen imamlar, mutlaka bu kurslardan geçmeli ve bu kurslara katılmaları için cami yönetimleri imamları teşvik etmelidir. Bugün görev yapan imamların çoğu Hollandaca'yı yeterince bilmedikleri ve Hollanda toplumunu tanımadıkları için kendi toplumu içinde kapalı devre bir çalışma yapmak zorunda kalmaktadırlar. Oysa Hollanda toplumu ve kendini tanıtma arzusunda olan Türk toplumu, imamların dinler ve kültürlerarası çalışmalarda aktif bir görev almalarını beklemektedir. Kısa vadede imamların uyum kurslarına tabi tutulmaları bir çözüm gibi gözükmekle birlikte, orta ve uzun vadede Hollanda'da bir imam eğitiminin hayata geçirilmesi zorunludur.

i. Dinî kurumlar toplumsal tartışmalarda aktif olmalıdır: Hollanda, kamuoyunda yapılan tartışmalar yoluyla toplumsal sorunların ülke gündemine alınmasına ve çözülmesine önem veren bir ülke olup, özellikle azınlık grupların sorunlarının tanımlanması ve çözülmesi noktasında ilgili gruplardan katkılar beklemektedir. Bu noktada sivil toplum kuruluşlarımızın yetersiz kaldığını ve zorunlu olmadıkça tepki vermediklerini görüyoruz. Ülkesel üst kuruluşlar, sözcüler atayarak bu ülkesel tartışmalarda azınlık grupların görüşlerini ve çıkarlarını dile getirmelidirler. Ayrıca söz konusu kuruluşlar kendi tabanları içinde de benzer tartışmaları teşvik etmelidir.

j. Sekülerleşme sürecine karşı çözümler üretmeliyiz: Müslümanların cami ile ilişkilerini konu alan yeni bir araştırmada (Hollanda'da İslâm, K. Phalet & J. ter Wal, 2004) ebeveynlerine kıyasla ikinci kuşak gençlerin hem haftalık cami ziyaretlerinin ve hem de dinî kuruluşlara üyelik oranlarının düştüğü ortaya çıkmıştır. Bu gelişme, Hollanda'da uzmanlar tarafından Müslümanların da sekülerleşme sürecine katıldığı ve toplumsal trendlere uyum sağladıkları şeklinde yorumlanmıştır. Buna göre yakın geçmişte kiliseler nasıl boşalmışsa, yakın gelecekte camilerin de boşalacağı beklenmektedir. Kanımca sosyal aktiviteleri öne çıkaran cami modeli sekülerleşme sürecini tümüyle geri çevirmese bile, sekülerleşme eğilimine ciddi anlamda engel olabilir. Camiler gençlerin dinî ihtiyaçları yanında diğer sosyal, kültürel ve entellektüel ihtiyaçlarını karşıladıkları oranda sekülerleşmeye karşı durabileceklerdir.

k. Dinî kurum ve kuruluşlar, yasal söz haklarını kullanarak yerel ve ülkesel politikaları etkilemelidirler: Hollanda, yerel ve ülkesel düzeyde, hem seküler hem de dinî örgütlerin kendi tabanlarını temsil etmelerine ve söz haklarını kullanmalarına olanak tanıyan bir ülkedir. Ama ne yazık ki dinî örgütler kendi aralarındaki rekabet ve işbirliği eksikliği yüzünden bu imkanları optimal anlamda kullanamamaktadır. Müslüman gruplar, alt kimliklerin öne çıkarılmasından kaynaklanan sekter yaklaşımları bir tarafa bırakarak, ortak çıkarlarını korumak için mutlaka birlikte hareket etmeli ve kendileri hakkında oluşturulan politikaları etkilemelidirler. Ayrıca yönetici kadroda görevli olan kişiler, (yerel) hükümet ve diğer kurumlarla iletişim kurma ve pazarlık yapma konusunda özel bir kurstan geçirilmelidir.

l. Sorunlu gruplara yönelik projeler üretilmelidir: Camiler, genellikle toplumda

'problemli' olarak bilinen uzun süreli işsizler, okul kaçakları, uyuşturucu kullananlar, illegaller vs. gruplara ulaşmak bir tarafa ilgisiz kalmaktadırlar. Yabancıların önemli bir yekününü oluşturduğu ve giderek artış gösteren bu gruplara, daha çok kiliseler ve Hollandalı sivil toplum kurumları sahip çıkmaktadır. Camiler, artık hayırseverlik ve sosyal hizmetler konusunda Türkiye ve benzer ülkelere dönük çalışmalarını, bulundukları ülkelere yönlendirmeli ve söz konusu gruplara özel projeler geliştirmelidirler.

m. Yabancı düşmanlığı ve anti-islamizme karşı yeni müttefikler bulmalıyız: 11 Eylül 2001 tarihinden bu yana Batı'da yabancı düşmanlığı ve anti-islamizm önemli oranda artış göstermiştir. Hollanda'da yapılan en son araştırmaların birinde (TNS NIPO araştırması, 2004) araştırmaya katılan deneklerin yüzde 67'sinin Müslümanları tanımadığı, üçte birinin ise İslâm karşısında olumsuz bir tavır takındığı ortaya çıkmıştır. Araştırmacı kurum, olumsuz tavırların kısmen bilgisizlik ve ilişkisizlikten kaynaklandığını belirtmektedir. 11 Eylül'den sonra camilerin içlerine kapanmak yerine daha fazla diyalog arayışı içine girdikleri bilinmektedir. Ancak bu diyalog çalışmaları, genellikle bir probleme binaen başlatılmakta ve problem gündemden çıktıktan sonra terkedilmektedir. Oysa farklı dinler ve kültürlerle diyalog, uzun vadede sonuç verecek bir çalışmadır. Bu sebeble Batı'da Müslüman azınlık grupları sorunsallaştıran yabancı düşmanlığı ve anti-islamizme karşı İslâmî kurum ve kuruluşlar yapısal çalışmalar yapmalı ve bu şekilde kendilerine yeni müttefikler bulmalıdırlar.

MÜZAKERE

Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez (Komisyon Başkanı)– Her iki tebliğcimize teşekkür ediyoruz.

Kadir Canatan'dan kıymetli tahliller içeren bir tebliğ dinledik. Alan araştırmasıyla elde edilen, verilere dayalı bir çalışma örneği oldu. Power Point yöntemiyle sunulunca dikkatlerimiz canlandı; ama, süre de bir taraftan ilerliyor.

Efendim, fikir çevrelerinde "düşünceye baskı yapıyor" diye, masa başında yapılan kabataslak çalışmalar ve istatistiklerin verdiği güvensizlikle ilgili çok şikayet vardır. Hatta şöyle bir söz söylenir: Yalan üç çeşittir; bir, sıradan yalan; iki, kuyruklu yalan; üç, istatistikler. Bu güvensizliği giderebilmek için, ciddî alan araştırmalarına ihtiyaç var. O bakımdan, bu çalışma bir renk kattı oturumumuza.

Şimdi müzakere için Sayın Yusuf Kalkan'ı kürsüye davet ediyorum.

–Buyurun.

Yusuf Kalkan – Sayın Başkan, çok değerli katılımcılar; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Hizmette 34 yılı bulunan; bunun 6 yılı meslek liselerinde öğretmenlik ve idarecilik, 6 yılı özel sektörde idarecilik, geriye kalan kısmı da Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatının değişik kademelerinde geçiren bir meslektaşınızım. 1992 yılından bu yana, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurt dışı hizmetlerinin bilfiil içinde bulunan bir idareciyim, bir yöneticiyim. Şu anda da, Hollanda Din Hizmetleri Müşaviriyim.

Gerek Sayın İsmail Karagöz meslektaşımın, gerekse Sayın Kadir Canatan'ın yapmış olduğu değerlendirmelerle ilgili tespit ettiğim bir iki hususu sizlerle paylaşmak istiyorum ve bu konuda inşallah Komisyon ciddî kararlar alabilir diye düşünüyorum. Ayrıca bir iki önerim, teklifim de olacak.

Her şeyden önce, iki günden beri hiç ara vermeden izlediğim ve tespit ettiğim birtakım bilgiler doğrultusunda yapılması gereken önemli bir hususun altını çizmek istiyorum; inşallah bunun ilkini ben Hollanda'da başarırım diye düşünüyorum. Çünkü, Diyanet İşleri Başkanlığı Avustralya'dan Kanada'ya, Japonya'dan Amerika'ya ve Avrupa'nın bütün ülkelerinde diplomatik kadrolarıyla birlikte –geçici görevliler dahil- yaklaşık 1 200 civarında din görevlisiyle bu hizmeti yürütmeye gayret ediyor. Hollanda'da 142 cami ve bir de eğitim merkezimiz var. Ama, şunun yapılmasını özellikle Komisyondan istirham ediyorum, inşallah rapora da girer: Her şeyden önce, yurt dışındaki vatandaşların problemlerinin ve çözüm önerilerinin tespiti için, bu tür toplantıların ülkeler bazında yapılması gerekir. Her ülkenin kendi problemlerinin bilirkişiler tarafından tespit edilerek o ülkeye mah-

sus olmak üzere çözüm önerilerinin üretilmesi daha sağlıklı olur diye düşünüyorum. Bu çok önemli. Çünkü, ben acizane Din Hizmetleri Ataşesi olarak dört yıl da Hessen Eyaletinde çalıştım. Şu anda da Hollanda'da olduğumu ifade ettim. Beş yıl da Dış İlişkiler Daire Başkanlığı yaptım, şube müdürlüğü yaptım. O sebeple, her ülkenin mahallî idarelerden, hükümetlerden kaynaklanan kendine has problemleri var. Bizim ortaya koyabileceğimiz öneriler var; ama, onları içinde yaşadığımız ülkede uygulayıp uygulayamayacağımız hususunda, bizim uygulamamıza, içinde bulunduğumuz ülkenin bunlara izin verip vermeyeceği hususunda bir garantimiz yok. Yani, dernekler bazında çözülecek işler var; ama, hükümetler bazında çözülecek işler de var. Dolayısıyla, bazı işleri "yaparız" dersiniz; ama, Dışişleri Bakanlığının ve devletin yetkili mercilerinin izni olmadan adım atamazsınız, mutlaka bu iş devlet politikası olarak yansıyacak bu hizmetlere. O sebeple, bu şekilde olmasını öneriyorum.

Sayın Karagöz'ün sunduğu, din görevlilerinin yurt dışındaki hizmetle ilgili tebliği hakkında düşüncelerimi kendisine sabahleyin de ifade ettim. Tebliğde ifade edilenlerin birçoğu artık çok eskidi. Şu anda, yurt dışında din hizmeti veren din görevlilerinin millî manada, dinî manada yapmadığı hiçbir iş yok. Değerli katılımcılarımızın içinde, yurt dışında bizim gibi resmî din görevlisi olarak veya diplomatik statüde görev yapmamış birçok insan var; ama, yurt dışını çok iyi bilen hocalarımız da var. Bu söylediklerimi zannediyorum onlar da onaylayacaklardır.

Bakınız, benim 142 cemiyetim var, bir eğitim merkezim var. 142 cemiyetimde 100 din görevlim var. Hollanda Avrupa'daki minareli-kubbeli cami sayısı açısından en zengin ülkelerden biri; 32 tane minareli-kubbeli camisi var. Her caminin altında bilardo salonları, pinpon masaları, kadınlar için ayrı faaliyet alanları, gençler için ayrı faaliyet alanları, bilgisayar odaları, her türlü faaliyetin yapılabileceği çok mükemmel camilerimiz var. Dolayısıyla Sayın Karagöz'ün yapılmasını arzu ettiği faaliyetlerin yanında birçok faaliyet daha yapılmakta, ihtiyaca göre yeni faaliyet alanları da bu faaliyetlere ilâve edilmektedir.

Kadir Canatan Bey'in yapmış olduğu araştırmalar... Komisyon Başkanının istatistiksel çalışmaları yalanın üçüncüsü olarak ifade etti... Bir kere araştırma kurumlarının finansını, Hollanda'da yapılan araştırmaların finansını Hollanda hükümeti sağlıyor. Dolayısıyla, acaba anket soruları, bu anketi yapan arkadaşlar tarafından mı hazırlanıyor, yoksa kendilerine bu sorular ilgililer tarafından mı veriliyor? Ben sadece sormak istiyorum.

Eğer, Hollanda'daki camilerde, özellikle Hollanda Diyanet Vakfına bağlı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'yla paralel çalışan camiler içerisinde bir anket yapmak istediğimde, 42 tanesinde benim resmî görevlim yok, bunların 30 tanesi haftada üç gün açılan mescitler. 100 tanesi bilfiil görevli bulunan camiler, 12 tanesinde de Türkiye'den geçici statüyle getirilen görevliler var. Daire başkanlığı yaptığım beş yıl süre içerisinde, özellikle Hollanda'ya eşi de Kur'an kursu öğretmeni olan arkadaşlarımızı göndermeye özen gösterdim, bugün de yine arkadaşlarımdan aynı şeyi istirham ediyorum. Bugün eğer yurt dışında kadınlar teşkilatlanmamışsa bunun sebebi, görevlilerimizin eşlerinin veya Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yeterince kadın görevliye sahip olamayışından ve 1990 yılından bu yana da

yurt dışına kadro verilemeyişinden kaynaklanıyor. Dolayısıyla, ben bir anket yaptığımda, haftada üç gün açılan bir camiin cemaatiyle yaptığım bir anketle, sorduğum soruyla, geçici görevli bulunan bir cami cemaati veya devamlı açık olan ki, Roterdam'da bulunuyor arkadaşımız Roterdam Mevlana, Roterdam Kocatepe, Roterdam Gültepe, Zandam, Amsterdam Fatih, yeni açılan Tilburg, Deventer, Eindhoven gibi büyük camilerde eğer bir anket yaparsanız, sonuçların bu olmayacağını, kesinlikle, altını çizerek ifade etmek istiyorum.

Dolayısıyla, anketlerin bir noktada yönlendirmeli anket olduğunu ifade etmek istiyorum. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, 1983 yılından bu yana, yurt dışında yaptığı hizmetleri sıfıra indirgemek kadar büyük yanlış olamaz. Diyanet İşleri Başkanlığı, en olumsuz şartlarda ve yirmi seneden bu yana, kök salmış her türlü ayrılığın ve ayrı düşüncenin, siyasal düşüncelerin oluşturduğu cemiyetlerin içinden halkın yüzde 80'inin teveccühünü kazanacak noktaya ulaşmıştır. Bu, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, ne kadar önemli ve güçlü bir kurum olduğunu, ne kadar çalışkan bir kurum olduğunu açık ve seçik gözler önüne serer.

Ancak, şunu çok açık ve net ifade etmeliyim ki, son on yıldan bu yana, gerek İmam-Hatip liselerimizden, gerekse İlahiyat fakültelerimizden mezun olup gelen görevliler, yurt dışı hizmetlerinin kalitesini düşürmüştür. Bunun altını çizelim. Çünkü, maalesef İmam-Hatip liselerimizden ve İlahiyat fakültelerimizden gelen arkadaşlarımız... Biz de o sıralardan yetiştik, benim okul müdürüm, enstitü müdürüm karşımda Sayın Salih Tuğ Hocam. O günkü müfredatla bugünkü müfredatın, özellikle meslek derslerinin, ilahiyatlarda verilen meslek derslerinin mihraba, camiye, kürsüye, irşada ne kadar yönelik olduğu malumlarınızdır.

Bu nedenle, yeniden bir hamleyle, gerek İmam-Hatip lisesi programları, gerek İlahiyat programları, özellikle Diyanet hizmetinde çalışacak olan arkadaşlarımızın programlarının farklı bir program olarak netleştirilip, o şekilde yetiştirilmesi lazım.

Arkadaşım diyor ki, yurt dışına ilahiyat mezunu görevli gelmiyor. Gelmediği için, 1200-1300 müracaatın içinden ancak 100 arkadaşımızı seçebilme şansına sahiptim ben. O da, olmayınca bu sefer, iki yıllık ilahiyat meslek yüksekokulları mezunlarını hafız olmak kaydıyla almaya başladık. Bu da yetmedi, İmam-Hatip lisesi mezunu; ama, dışarıdan açıköğretim fakültesini bitirmiş, işletme, iktisat mezunlarını bu imtihana alarak yurt dışına gönderdik. Ancak, görevlilerin yerlerini planlarken, camilerin özelliğini dikkate alarak bir planlama yaptık. Özellikle cemaati kalabalık merkezi camilerin durumunu göz önünde bulundurarak hitabeti, Kur'an tilaveti güzel, beşeri ilişkileri, kılık kıyafeti, temsil yeteneği yönleriyle üstün, yani bir din adamında bulunması gereken hususiyetlerin tamamını üzerinde toplayan arkadaşlarımızı göndermeye çalıştık. Ancak görevlilerin hepsinin aynı performansı, aynı başarıyı göstermesi de tabiî ki beklenemez.

Özetle, yurt dışı hizmetlerimizde geldiğimiz noktayı bir kalemde çizip atmamız mümkün değil.

Hollanda'da yıllardan beri okutulan Türkçe dersleri, bu yıldan itibaren okullardan

kaldırıldı. Bugün, Bayan Verdong, "artık 2008 yılından itibaren Türkiye'den din görevlisi gelmesin, biz kendi imamlarımızı kendimiz yetiştirelim" önerisiyle ortaya çıktı. Bakın, bunların temelinde yatan sebep şudur: Artık, Avrupa'nın herhangi bir ülkesinde, Türkiye'den gelen, "ben Türküm" diyen bir Müslüman değil, Türkiye kökenli; Almanyalı, Hollandalı, Belçikalı veya Fransalı bir Müslümanım dedirtmenin yolları vardır. Entegrasyon kesinlikle hedef değildir, asimilasyon kesinlikle hedeftir. O sebeple yapacak olduğumuz programlarda ve çalışmalarda entegrasyonu hedef alan, ama asimilasyona asla izin vermeyen bir yapıyı, aynı zamanda hükümetler nezdinde çözmemiz gerekir. Bu altyapıyı oluşturmamız gerekir.

Şimdi, birtakım kurumlar çıkıyor, "biz yetiştirebiliriz, bizim altyapımız var" diyor. Bir kere her şeyden önce şunu söyleyeyim: Kilisenin papazlarının maaşlarını, Avrupa'nın hiçbir ülkesinde o ülkeler vermiyor. Peki, benim din görevlimin maaşını kim verecek; cami derneği. Cami derneği, bugün gelinen noktada, Euro'ya geçtikten sonra, ekonomik kriz sebebiyle –dün konuşurken de ifade ettim, parantez açarak ifade ediyorum- aldığı sosyal aylıkla geçinemeyip, hanımıyla bir talak boşanıp, hanımı ayrı evde, kendi ayrı evde yaşayıp, iki sosyal aylıkla hayatını devam ettirmek için çabalayan insanlarımız var. İşsizlik had safhada, parasızlık had safhada. Kaldı ki, camiin sosyal giderlerini bile karşılamaktan uzak olan cami cemaatinin sırtına, devletin 1 530 Euro verdiği bir imamı dernekten her ay buna 1 530 Euro ver diye zorlamak kadar yanlış bir şey olamaz. Kaldı ki, bugün Sayın Köktaş Bey'in de, ondan önce sunum yapan değerli arkadaşımızın da ifade ettikleri bir şey var. Avrupa Anayasasında, insan hak ve hürriyetleri, din ve vicdan özgürlüğü var. Dolayısıyla bu manada, bizim inancımıza, imanımıza, bizim cami anlayışımıza saygı göstermek, hukuken de bunu tanımak zorundadırlar.

Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Komisyon Başkanı – Biz de çok teşekkür ederiz Sayın Yusuf Kalkan Bey'e. Bilfiil yaşadığı sorunlardan hareketle gündeme getirdiği fikirler, şüphesiz dikkate alınacak ve ayrıca kendisinden ek bilgiler alınarak, geniş müzakere oturumlarında bu noktalar üzerinde durulacaktır.

Son müzakerecimiz, Dokuzeylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Sayın Cemal Sofuoğlu Bey.

– Buyurun efendim.

Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu – Sayın Başkan, değerli meslektaşlarım;

Şair diyor ki, "meseleler mesele içinde..." Dünden beri yaptığımız toplantı bile, birçok problemin bulunduğunu ortaya koyuyor; ki, hepsini konuşamıyoruz, vakit yok. İzin verin şöyle bir harmanlayayım:

Her nedense Diyanet İşleri Başkanlığımız Kutlu Doğum Haftalarından Din Şûralarına kadar yaptığı toplantıları çok aceleye getiriyor. Tebliğler elimize geçmiyor. Dolayısıyla müzakereci olarak derlenip, toparlanıp düşünmek, fikir geliştirmek zorlaşıyor. Bu bakımdan, bu benim belki yirminci ikazım. Lütfen, Diyanet İşleri Başkanlığı bu tür toplantıları

yaparken aceleye getirmesin, tebliğci ve müzakerecileri çok önceden seçsin, ona göre bildirsin ve müzakereciyi seçerken de, "kim, hangi konuda müzakere yapabilir" sorusunun cevabını vererek yapsın.

Ben, tek tek tebliğler üzerinde durmayacağım. İsmail Karagöz Hocamızın tebliği elbette güzel. Eskidi-eskimedi onu bilmiyorum; o, Yusuf Bey'in meselesi, o daha iyi biliyor; ama, şunu ilâve etmek istiyorum: Bu tebliğ, yurt dışına gönderilecek görevlilere bir seminer şeklinde verilmeli.

Ben büyük bir iddia ile diyorum ki, İmam-Hatipten mezun olan ya da İlahiyatı bitiren gençle imamlık işi, din görevliliği işi yürümez. Hepimiz bu görevi yaptık. Beş yıl ben de imamlık yaptım, hocamız biliyor, o da yaptı. Acaba, o görevi o yaştaki yapışımızla, şimdi ifa etsek aynı mı olurdu sorusunu soralım ve ona göre cevap verelim.

Çok kısa kesiyorum, ama aslında bir destan gibi anlatılması gerekir. Yüksekokulda öğrencilerle tartışıyorduk. Ben diyordum ki, imamın yaşı kırk olmalı. Onlar diyorlardı ki, o yaşa kadar biz ne yapacağız? Mezun olduk, imamlık yapalım. Derken bir müftü arkadaşımız bir iş için derse girdi. Ben ona sordum soruyu, başından geçen bir olayı anlattı. Her vakit okuduğu ayete, sureye karışan bir hacı efendiyi sabah namazında da karışırsa öldürmeye karar vermiş ve mihrapta seccadenin altına ekmek bıçağını koymuş. Allah'tan, o gün adam hastalanmış ve sabah namazına gelmemiş. Akşam olmuş. Akşam namazına gelen adama demiş ki, eğer sabah namazına gelseydin ve yine karışsaydın, şimdi sen mezardaydın ben hapisteydim. Sordum hocaya, –o zaman müftü bu arkadaşımız– dedim ki şimdi olsa ne yapardın? Hocam o zaman ben, adı üstünde tam bir delikanlıydım. Şimdi ben olsa olsa, adamı çağırırım veya evine giderim, ikaz ederim, anlatırım dedi. Evet, çok genç yaşta imamlık olmaz.

İşe, bence, Türkiye Cumhuriyeti dini ciddiye almadıkça, ne Ortadoğu'da, ne Avrupa'da bir yere varabilir. Dini ciddiye almak için de, önce Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan, İlahiyat fakültelerinden başlamak ve çok ciddî bir ilim seferberliği başlatmak gerekir.

Görevliler geldikleri ülkenin dinini bilmek zorundalar. Onu bilmiyorlar, anlayışla karşılayalım; ama, kendi dinlerini de bilmiyorlar. Bu durumda ne yapmalıyız? Bence iki kategorili iş yapmalıyız:

1. Alt seviyede görevliler göndermeliyiz.

2. Yüksek seviyede görevliler göndermeliyiz. Bu yüksek seviyedeki görevliler, ilim yönü ağır basan seçme kişiler olacaktır elbette.

M. Emin Köktaş Bey'e teşekkür ve tebriklerimi sunuyorum. Tebliğini önemli buluyorum. Kitap raflarını doldurmadıkça, Avrupa'da yüzlerce camimiz olsa, yüzlerce imamımız olsa yine bir şey yapamayız. Çünkü, bizim görevlilerimiz sadece yine bize hitap ediyor, camilerimiz de sadece bize hitap ediyor.

Bana kalırsa, izin verin –benim bu üçüncü katılışım din şûralarına– bir daha davet edilirsem, "artık başkaları gelsin" diyeceğim. Onun için diyorum ki, imamın yaşı ne kadar önemliyse, Diyanet İşleri Başkanı'nın yaşı da önemlidir. Sayın Süleyman Ateş hocam yıllar önce yaptığı reisliği şimdi yapsaydı elbette farklı olurdu. Çok daha güzel olurdu. O

zaman güzel değildi demiyorum; ama, ilmin, yaşın çok önemi var. Hatta hatta bana kalırsa, Diyanet İşleri Başkanları için de bir yaş konulmalı. Mutlaka kanunla olmaz bu, gelenekle de olur.

Diyanet İşleri Başkanı görevini bitirdikten sonra kesinlikle siyasete girmemeli. Girdiği zaman, o girdiği siyasî partinin görüşleriyle Diyanet İşleri Başkanlığı özdeşleşiyor. Bu da bir vakıa.

Sayın meslektaşlarım, şunu da mutlak bir gerçek değil ama benim kanaatim olarak arz edeyim: Avrupa İslâm'ı sevmiyor. Eğer bu Müslüman kişi, Türk ise hiç sevmiyor. Ben komplo teorilerine inanıyorum ve Avrupa'nın da bu faaliyetlerinde, bir komplo seziyorum. Bütün amaç, önce Müslüman Türklerin, daha sonra da diğer Müslümanların kendi öz değerlerinden uzaklaşmalarını sağlamaktır.

Peki, Avrupa Birliğine girmeyelim mi? Hayır, o bizim işimiz değil, ben karar mercii değilim. Türkiye kararını vermiş giriyor. Ama, sorumlu kişiler olarak, bu değerlerimizi nasıl muhafaza edebiliriz?

Mehmet Akif Hoca'nın işaret ettiği husus üzerinde çok konuşmalıyız. Diyanet İşleri Başkanlığımız bizleri, daha özel daha dar toplantılara davet etmeli ve hemen "10 dakikan doldu" dememeliyiz. Ben konuşmalıyım, hocalarımız konuşmalı, diğerleri konuşmalı ve bir sonuca varmalıyız.

Bir iki husus daha var, kısaca onlara işaret edeyim.

Mesela bir arkadaşımız, Gazi Erdem Bey, Avrupa Birliğinin adaletine âdeta bir destan yazdı burada. Ben Avrupa'nın böyle âdil olduğunu sanmıyorum. Haydi ciddî bir meselede, bir Müslüman gitsin müracaat etsin ve onların genel ilkelerine, zihniyetlerine aykırı bir şey olsun da, o adaleti göstersinler. Örnekleri var. Bunun için, adaletlerine de o kadar güvenmemek gerektiği kanaatindeyim.

Sayın Başkan, şöyle özetlemek istiyorum: Müslüman Türkiye'nin şahsında, İslâm dünyasının varlığı, var oluş problemi bizim Avrupa'daki çalışmalarımıza bağlıdır. Avrupa İslâm'ı bilmiyor, gençlik bilmiyor, arayış içinde; ama, nereden okuyacağını da bilmiyor. Dolayısıyla rafları dolduracak kitapları yazacak ilim adamlarını yetiştirmeliyiz. Bunu nasıl yapacağız? Bilmiyorum ya da biliyorum da beraber düşünelim diyorum; ama, bunu mutlaka başaracak yolları arayalım diyorum.

Tebliğlere özel olarak girmiyorum. Kadir Canatan Bey'in, bu tebliğiyle değil de, kendi alanıyla –kültür antropoloğu olduğunu söylüyor– bizim Kur'an ve hadis perspektifinde bazı konuları tartışmak isterdim; ama, burası onun yeri değil.

Bütün tebliğcilere teşekkür ediyorum. Özellikle M. Emin Köktaş Bey'in tebliğini ciddiye alıyorum ve onun üzerinde tartışılması gerektiğini düşünüyorum.

Hepinize en derin saygılarımı sunuyorum.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Biz de Prof. Dr. Sayın Cemal Sofuoğlu Bey'e, bu güzel katkı-

ları için teşekkür ediyoruz.

Süremiz dolmak üzere, sadece önceki oturumlardan söz hakkı olan bir arkadaşımıza söz vereceğiz.

–Doç. Dr. Fazlı Arabacı, buyurun.

Doç. Dr. Fazlı Arabacı – Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Değerli Komisyon üyeleri, davetliler; hepinize saygılar sunuyorum.

Ben, iki gün boyunca yorulan değerli katılımcıları daha fazla yormak istemiyorum. Dünden beri sunulan tebliğler bağlamında ön plana çıkan bir iki hususu ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurt dışına yönelik hizmetlerinin yapılanmasına ilişkin olarak not aldığım bir iki konuyu bilgilerinize arz etmek istiyorum.

Bunlardan birincisi din-devlet ilişkilerini belirleyen laiklikle ilgili ve bu bağlamda, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın konumuyla ilgili. Burada, bundan önceki oturumda Samim Bey laik bir devlette Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bulunmasının sorunlu olduğunun Avrupa'da gündeme getirildiğini ifade etti. Doğrusu, Avrupa ülkelerinin uygulamaları dikkate alındığında ben bunun çelişkili olduğunu bir iki cümleyle ortaya koymak istiyorum.

Bir kere, gerek Ahmet Bey, gerekse Emin Bey, gerek Ertuğrul Bey ve Samim Bey'in sunmuş olduğu tebliğlerde zaten Avrupa Birliği ülkelerinde, din-devlet ilişkilerinin, o ülkelerin kendi özel, tarihi sosyal durumlarına göre belirlendiği ön plana çıkarıldı. AB ülkelerinin kendi özelliklerine göre şekillenen din-devlet ilişkileri Türkiye'ye gelince neden kendi özel şartları bağlamında değerlendirilmez? Ben Türkiye açısından da aynı anlayışın geçerli olması gerektiğine inanıyorum.

Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın laik bir devlete bağlı olmasında bir mahzurun olmadığını Fransız Anayasa Profesörü Moris Barbier'den faydalanarak açıklamak istiyorum. Barbier diyor ki: "Seperasyon olarak nitelendirilen din ile devletin ayrılması teorik anlamda geçerlidir; ama, pratik anlamda bu hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Jakoben olarak laikliğin uygulandığı Fransa'da dahi mümkün olmamıştır. İki şeyden dolayı mümkün olmamıştır: Birincisi, dinin muhatabının toplumun üyeleri olması ve ikinci olarak da, devletin toplum üyeleriyle ilişkisinin olmasından dolayı."

Dolayısıyla, din ile devlet arasında pratik olarak bir ayrım olsa da, bu iki nedenden dolayı, yani dini yaşayan toplumun üyelerinin devletle ilişkilerinden dolayı, devletin dinden bağımsız kalamayacağını ifade ediyor. Nitekim, Fransa'da da içişlerine bağlı bir birim, gerek Katolik gerekse Protestan yapılanmalarla ilgili olarak ilgilenmektedir. Din-devlet ilişkilerinin görece olarak Avrupa ülkelerinde uygulanması bir yana bizzat Fransa'da bile uygulamalarda görece bir durum vardır. Fransa laikliğin beşiği bir ülke olmasına rağmen genelinde aynı laiklik sistemi uygulanmamaktadır. Samim Bey burada olsaydı, belki o da teyit etmiş olacaktı. Alzas bölgesindeki yapılanma, ki orası yanılmıyorsam 1815'lerde Almanya'ya dahil olduğundan dolayı, oradaki din-devlet ilişkilerinin yapılanması, Almanya'daki din-devlet yapılanmasına göre olmuştur. Dolayısıyla, merkezi bir müdahale, daha doğrusu atama söz konusudur. Teoloji fakültesi devlete bağlıdır ve tayin edilen papaz-

ların parası da devlet tarafından verilmektedir. Oysa, diğer bölgelerde aynı şey söz konusu değildir.

Görüleceği üzere, aynı ülkede bile, o devletin ve toplumun kendi menfaatlerine uygun bir uygulama söz konusu. Diğer Avrupa ülkelerini de, zaten arkadaşlar ortaya koydu.

Türkiye söz konusu olunca, bir kere Türkiye'nin toplum olarak öyle bir şeye hazır olmadığını şahsen düşünüyorum. Çünkü, almış olduğumuz dinî bilgiden kaynaklanan, diğerlerine karşı müsamaha konusunda sıkıntılarımız var, problemlerimiz var. Öyle ki, belki bazıları alınacak; ama, söylemeden de edemeyeceğim. Biz diyalog adına Hıristiyanlarla kat etmiş olduğumuz mesafeyi, hatta papanın elini öpecek derecede ileriye gitmemize rağmen, Türkiye içerisinde Müslümanlar arasında diyalogu oluşturabilmiş değiliz.

Dolayısıyla, böyle bir ortamda, Diyanetin vermiş olduğu hizmetlerin diğer Avrupa ülkelerinde, özellikle seküler ülkelerdeki uygulamalar gibi, sivil toplum kuruluşlarına ya da cemaatlere bırakılmasının şu aşamada sorunlu olduğunu düşünüyorum.

Bunu belirttikten sonra, yurt dışı hizmetlerinin yeniden yapılanması bakımından birkaç önerim olacak.

Bunlardan birincisi, hizmeti verenler açısından, ikincisi hizmeti alan kesim açısından, üçüncüsü ise hizmetin verilmesi sürecinde değişen şartlar açısından bazı hususların göz önünde bulundurulması gerektiğine inanıyorum. Hizmeti verenler açısından, kurumsal düzeyde yeniden yapılanmanın gerekliliği ortaya çıkmakta. Yine hizmet verenler açısından idareci düzeyinde birtakım yenilenmelerin olacağını önceki tebliğciler ortaya koydular. Yurt dışında ilgili ülkede kendi şartlarına göre akademisyenlerin yetiştirilmesi söz konusu. Bu, belki orta ve uzun vadede olması gereken bir şey; ama, kısa vadede olabileceğini biraz zor görüyorum. Bilemiyorum katılırlar mı, katılmazlar mı? Bu nedenle mevcut din görevlilerinin formasyonu, yetiştirilmesi bakımından, İlahiyat fakültelerinde yurt dışına yönelik programların oluşturulması, diğer yandan sürekli olarak hizmet içi eğitim seminerlerinin kurslarının düzenlenmesinin faydalı olacağını belirtmek istiyorum.

Yine, din hizmeti verenler bağlamında, verilen bilginin niteliği çok önemli. Yani, din görevlisinin zihninde olan, oraya taşıdığı bilginin niteliği önemli. Bu da herhalde İlahiyat fakültelerindeki bilginin durumuyla alakalı bir şey. Türkiye'de, klasik ve modern arasında dini bilginin çatışma yaşadığı bir dönemde, böyle bir ortamda, şekillenen dinî bilginin belirsizliğiyle karşı karşıya olan görevli arkadaşlarımızın, bilgi donanımlarından emin olmaksızın, belirli bir bakış açısını öne çıkarmaksızın yurt dışında ne derecede başarılı olacağı hususu bir sorun olarak belirmektedir. Bu hususun da dikkate alınmasında fayda olacağına inanıyorum.

Tebliğlerde de kısmen bahsedildi. İlgili ülkelerin dinî, sosyal, siyasî yapılarıyla ilgili, ivedi olarak araştırmaların yapılması gerektiğine inanıyorum. Bunun, hem şu anda mevcut din görevlilerinin vermiş olduğu hizmet politikasını belirleme açısından, hem de Emin Köktaş Hocamızın belirttiği gibi, ileride Başkanlıkça yetiştirilecek olan görevliler açısından

gerekli olan bir veri kaynağı olacağını düşünüyorum.

Bir de, yurt dışında bulunan vatandaşlarımızın gelmiş olduğu sosyokültürel alanın mutlaka belirlenmesi gerektiğine inanıyorum. Çünkü, tabandan getirmiş oldukları örfe dayalı, din anlayışına dayalı, kültüre dayalı farklı din anlayışları söz konusudur. Eğer muhatabımız olan bu insanların anlayışlarını, zihinsel yapılarını tanımazsak, onlara vereceğimiz hizmette başarılı olamayacağımızı düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Çok teşekkür ederiz.

– Sayın Canatan, sizin açıklama yapacağınız bir nokta var mı?

Dr. Kadir Canatan – Yusuf Kalkan Hocamın biraz önce söylediği "araştırmalar yönlendiriliyor" şeklindeki ifadesine katılmıyorum. Belki bazı araştırmalar yönlendiriliyor olabilir; ancak, bizim yaptığımız bu araştırma, tümüyle kendi kurum olarak bağımsız karar aldığımız ve a'dan z'ye kendi yaptığımız bir araştırmadır. Üstelik, bu araştırmanın ilim adamları ve söz konusu toplumsal örgütlerden gelen temsilciler tarafından oluşturulmuş bir refakat komisyonu tarafından da denetlenmesi söz konusu. Dolayısıyla, onların da refakatını alarak raporu çıkardık. Eğer bir yönlendirme olsaydı, hem bu örgütlerden gelen kişiler, hem bilim adamlarından itirazlar olurdu. Böyle bir şeyle karşılaşmadık. Dolayısıyla bu görüşe katılmıyorum.

Komisyon Başkanı – Çok teşekkür ederiz.

Sayın Karagöz, iki dakika içinde bir tavzihte bulunacak.

Doç. Dr. İsmail Karagöz – Teşekkür ediyorum Sayın Başkanım.

Meslektaşım Yusuf Kalkan Bey, benim tebliğimde yer alan bilgilerin eski olduğunu söyledi. Eskiden yurt dışına gönderilecek görevliler sınavla seçilir, bir kursa tabi tutulmadan gönderilirdi. Ben bu uygulamayı esas almadım, ben tebliğimde böyle bir şey söylemedim. Şu anda üç aylık, altı aylık kurs düzenleniyor. Bu kurslara, hem bu yıl, hem geçen yıl ben de katıldım. Benim söylediğim, bu kurslarda daha çok yabancı dile ağırlık verildiği. Hatta oturuma ara verildiğinde kendisi bana bu bilgilerin eski olduğunu ifade etmişti. Ben kendisine, bu kurslarda, yabancı dile ağırlık veriliyor, söz gelimi bir görevli Almanya'ya gönderilecekse biz sıfırdan Almanca öğretmeye başlıyoruz. Ben fakülteyi bitirinceye kadar İngilizce okudum, doktoramı Almanca'dan kazandım. Yani, bir dili öğrenmenin kolay olmadığını söylüyorum. Altı ayda, üç ayda siz o insana o ülkenin dilini öğretemezsiniz. Kendisini ifade edecek kadar bir şey öğretirsiniz. Hele Cemal Sofuoğlu Hocamın da ifade ettiği gibi, görevlilerimizi, Almanya'da, Hollanda'da, Belçika'da veya başka ülkede oranın vatandaşlarına İslâm'ı anlatmasından önce, kendi vatandaşlarımıza dini anlatması bağlamında gönderiyoruz. Elbette hocamın dediği de önemli. Altı ayda öğreteceğiniz dille, orada İslâm'ı o ülkenin insanlarına anlatamazsınız. Ama, orada hizmeti en iyi şekilde nasıl sunabilir, buna ağırlık verilsin demek istiyorum.

Yurtdışı cami hizmetleriyle ilgili birtakım sorunlar tespit ettim, bu sorunların çözmü bağlamında değişik yöntemler önerdim.

Bunları nasıl tespit ettim? Tecrübelerime dayanarak tespit ettim. Geçen sene, Ramazan ayı içinde Avusturya'ya gittim, aşağı yukarı 15 camide görev yaptım, bizzat oradaki görevlilerle, cemaatle konuştum, bunları tespit ettim. Oradan Almanya'ya geçtim. Orada birçok camide müşahadelerim oldu. Ayrıca, tebliğimi, din görevlisi olarak, ataşe olarak görev yapmış kişilere de okuttum ve kendi katıldığım hizmet içi eğitim kursunda daha önce yurt dışında görev yapan arkadaşlarla da istişare ettim. Bu bilgiler teorik olmaktan daha ziyade, pratik olarak görülen ve yapılması gereken şeylerle ilgilidir.

Arz ediyorum.

Komisyon Başkanı –Teşekkür ederiz.

Yusuf Kalkan - Ben bunun üzerine çok daha farklı hizmetler bina ettiğimizi ilâve etmek için söylemiştim... Sözümü geri aldım, belki yanlış bir söz oldu, onu geri alıyorum.

Kaldı ki, hizmet içi eğitim kurslarında yabancı dile ağırlık verilmesinin sebebi, din görevlilerinin gittiği yerde yabancılara İslâm dinini öğretmeleri değil; gelen görevliler uyuma, entegrasyona mani oluyor bahanesine engel olmak içindir. Bu konunun da tashihini istirham ediyorum.

Komisyon Başkanı– Teşekkür ederiz.

Efendim, 15 dakikalık bir gecikmeye sebebiyet verdik, kusura bakmayın.

Saat 14.00'te buluşmak üzere, afiyet olsun.

V. OTURUM

(21 Eylül 2004)

◆

BİRİNCİ TEBLİĞ

YAKLAŞIK 45° ENLEMİN ÖTESİNDE YATSI VE İMSAK VAKİTLERİ PROBLEMİ[1]

◆

Dr. Ekrem KELEŞ*

I. GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim'de namazın müminlere vakitli olarak farz kılındığı[2] bildirilerek günlük beş farz namazın vakitlerine mücmel olarak işaret edilmiştir.[3]

Kur'an'da mücmel olarak işaret olunan namaz vakitleri, Sünnette fiili ve kavli olarak açıklanmıştır. Hadis rivayetlerinde namaz vakitleri açıklanırken fecr, tulu', zeval, gölgelerin fey-i zevalden hariç bir misli veya iki misli olması, gurub, gaybûbet-i şafak... gibi dünyanın kendi ekseni etrafında dönmesinden kaynaklanan astronomik alametler ölçü olarak verilmektedir.

Vakit hesaplama uzmanları, yatsı namazının vakti hesaplanırken güneşin ufkun 17° altına inmesi, sabah namazının vakti için de ufka 18° yaklaşması esas alındığı takdirde, ekvatordan yaklaşık 48° enlem dairelerine kadar olan bölgelerde Sünnette belirlenen ve fıkıh kitaplarımızda açıklanan atmosferik alametlere uygun olarak namaz vakitlerinin oluştuğunu ifade etmektedirler.

49° enlem dairesinden itibaren kutuba doğru, mevsimine ve yerine göre gittikçe artan oranda imsak ve yatsı vakitleri oluşmamaktadır. 66° enlemden itibaren kutuba doğru mevsimine göre gittikçe artan oranda güneşin batmadığı ve doğmadığı günler de başlamaktadır.

Bilindiği gibi tam kutupta yani 90° de ise yaz döneminde güneş altı ay devamlı uf-

---

* Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

1 Bu tebliğin hazırlanmasında gerekli astronomik ve teknik bilgilerle ellerinden gelen tüm desteği sağlayan Diyanet İşleri Başkanlığı Vakit Hesaplama Şube Müdürü Cevdet Ergün Bey'e ve Astronomlar Dr. Mustafa Helvacı ve İlhami Aşıkkaya Beyler ile Humeyra Nur İşlek Hanıma teşekkürlerimi sunuyorum. Tebliğde yer alan bazı bilgiler, konularının tedahülü sebebiyle, Amman'da yapılan II. İslâmî Astronomi Konferansına sunduğum "Astronomik Belirtiler Açısından Namaz Vakitlerinin Ve Dinî Günlerin Belirlenmesinde Güçlük Çekilen Yerlerde Vakitlerin Tespiti" (Ta'yînu Evkâti's-Salâti ve Eyyâmi'd-Dîniyyeti fi'l-Menatıki'lletî Yütelâkâ fîhâ bi-Mesâ'ıbe min Vecheti'l-Alâmâti'l-Felekiyyeti) adlı tebliğimden alınmıştır.

2 en-Nisa (4): 103.

3 el-Bakara (2): 238; Hud (11): 114; el-İsra (17): 78; Rum (30):17-18; Kaf (50): 39-40; el-İnsan (76): 25-26

kun üstünde devretmekte ve hiç batmamakta buna mukabil kış döneminde altı ay devamlı ufkun altında devretmekte ve hiç doğmamaktadır.

II. ASTRONOMİK BELİRTİLER AÇISINDAN 45° ENLEMİ VE SONRASI

Aşağıdaki tabloda 45° - 71° Kuzey enlemleri arasında kalan bölgeler için, yukarıda verilen kriterlere göre imsak ve yatsı vakitlerini gösteren astronomik belirtilerin oluşum durumu gösterilmiştir.[4]

Enlem	İmsak-Yatsı Vakitlerinin Teşekkül Ettiği Gün Sayısı	İmsak Vaktinin Teşekkül Etmediği Tarihler	Yatsı Vaktinin Teşekkül Etmediği Tarihler
45°	Yılboyu Teşekkül Ediyor		
46°	Yılboyu Teşekkül Ediyor		
47°	Yılboyu Teşekkül Ediyor		
48°	Yılboyu Teşekkül Ediyor		
49°	342 Gün	10 Haziran-2 Temmuz (23 Gün)	
50°	324 Gün	31 Mayıs-11 Temmuz (41 Gün)	10 Haziran-2 Temmuz (23 Gün)
51°	311 Gün	26 Mayıs-18 Temmuz (54 Gün)	1 Haziran-11 Temmuz (41 Gün)
52°	301 Gün	21 Mayıs-23 Temmuz (64 Gün)	26 Mayıs-18 Temmuz (54 Gün)
53°	292 Gün	16 Mayıs-27 Temmuz (73 Gün)	21 Mayıs-23 Temmuz (64 Gün)
54°	284 Gün	12 Mayıs-31 Temmuz (81 Gün)	16 Mayıs-27 Temmuz (73 Gün)
55°	276 Gün	8 Mayıs-4 Ağustos (89 Gün)	12 Mayıs-31 Temmuz (81 Gün)
56°	269 Gün	5 Mayıs-8 Ağustos (96 Gün)	8 Mayıs-4 Ağustos (89 Gün)
57°	262 Gün	1 Mayıs-11 Ağustos (103 Gün)	5 Mayıs-8 Ağustos (96 Gün)
58°	255 Gün	28 Nisan-15 Ağustos (110 Gün)	1 Mayıs-11 Ağustos (103 Gün)
59°	249 Gün	25 Nisan-18 Ağustos (116 Gün)	28 Nisan-15 Ağustos (109 Gün)
60°	243 Gün	22 Nisan-21 Ağustos (122 Gün)	25 Nisan-18 Ağustos (116 Gün)
61°	237 Gün	19 Nisan-24 Ağustos (128 Gün)	22 Nisan-21 Ağustos (122 Gün)
62°	231 Gün	16 Nisan-27 Ağustos (134 Gün)	19 Nisan-24 Ağustos(128 Gün)
63°	226 Gün	13 Nisan-29 Ağustos (139 Gün)	26 Nisan-20 Ağustos (133 Gün)
64°	221 Gün	11 Nisan-1 Eylül (144 Gün)	13 Nisan-29 Ağustos (138 Gün)
65°	215 Gün	8 Nisan-4 Eylül (150 Gün)	11 Nisan-1 Eylül (144 Gün)
66°	209 Gün	5 Nisan-7 Eylül (156 Gün)	8 Nisan-4 Eylül (150 Gün)
67°	203 Gün	3 Nisan-9 Eylül (162 Gün)	5 Nisan-7 Eylül (158 Gün)
68°	200 Gün	31 Mart-12 Eylül (165 Gün)	3 Nisan-9 Eylül (160 Gün)
69°	193 Gün	28 Mart-15 Eylül (172 Gün)	31 Mart-12 Eylül (166 Gün)
70°	189 Gün	26 Mart-17 Eylül (176 Gün)	28 Mart-15 Eylül (172 Gün)
71°	183 Gün	23 Mart-20 Eylül (182 Gün)	26 Mart-17 Eylül (176 Gün)

[4] Tablodaki bilgiler, Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Dairesi Vakit Hesaplama Şube Müdürlüğünden alınmıştır.

Tabloda görüleceği üzere 49° enlem dairesinden itibaren kutuba doğru, gittikçe artan oranda imsak ve yatsı vakitleri oluşmamaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi tam kutupta yani 90° de ise yaz döneminde güneş altı ay devamlı ufkun üstünde devretmekte ve hiç batmamakta buna mukabil kış döneminde altı ay devamlı ufkun altında devretmekte ve hiç doğmamaktadır.

Tabloda, her ne kadar imsak vakitlerinin oluşmamaya başlama sınırı, yatsı vakitlerinden daha erken imiş gibi görünse de bu durum, yukarıdaki hesapların, imsakte güneşin ufka 18° yaklaşmış olması, yatsı da ise 17° ufkun altına inmesi esasına göre yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Şu kadar var ki, imsak oluşmamaya başladığı andan itibaren artık yatsı vaktinin de oluşmayacağı açıktır. Çünkü gecenin bir tarafında gündüz başlangıcını gösteren astronomik belirtinin olmaması, diğer tarafında da gündüz bitimi belirtisinin olmayacağını gösterir. Zaten akşam şafağı ile fecir, astronomik olarak simetrik olaylar kabul edilmektedir. Dolayısıyla mevsimine göre imsak vaktinin oluşmamaya başladığı 49° enlemden itibaren artık yatsı vaktinin de oluşmayacağı söylenebilir.

Şimdi de imsakte güneşin ufka 18° yaklaşmış olması, yatsı da ise 17° ufkun altına inmesi esasına göre, bu astronomik olgunun Türk işçilerinin de bulunduğu Avrupa'daki bazı yerleşim birimlerinde ne şekilde kendini gösterdiğine ilişkin bazı örneklere bakalım:

49° 003' Kuzey enlem dairesinde bulunan Karlsruhe'de 11 Hazirandan 2 Temmuza kadar 22 gün imsak vakti oluşmamaktadır.

50° 008' Kuzey enlem dairesinde yer alan Mainz'de 1 Hazirandan 11 Temmuza kadar 41 gün imsak, 11 Hazirandan 2 Temmuza kadar 23 gün yatsı vakti teşekkül etmemektedir.

52° 516' Kuzey enleminde bulunan Berlin'de 18 Mayıstan 25 Temmuza kadar 70 gün imsak; 23 Mayıstan 21 Temmuza kadar 61 gün yatsı vakti teşekkül etmemektedir.

54° 316' Kuzey enleminde bulunan Kiel'de 11 Mayıstan 2 Ağustosa kadar 85 gün imsak 15 Mayıstan 29 Temmuza kadar 77 gün yatsı vakti oluşmamaktadır.

66° Kuzey enleminden itibaren artık oluşmayan vakitler yatsı ve imsakle sınırlı kalmamakta mevsimine ve yerine göre diğer vakitler de bu tabloya eklenmeye başlamaktadır.

66° Kuzey enleminde 13 Hazirandan 29 Hazirana kadar 16 gün güneş devamlı ufkun üstünde kalır, batmaz. Kışın buna tekabül eden günlerde de ufkun altında kalır, doğmaz. 30 Haziranda güneş yuvarlağının alt kısmı ufkun altına iner, üst kenarı hiç batmaz. 2 Temmuzda ise 23.44'de batar. 00.24'de doğar. Bu tarihte güneşin batışı ile doğuşu arasındaki süre 40 dakikadır.[5]

Kutuba yaklaşıldıkça güneşin batmadığı günlerin sayısı artmaktadır.

---

5 Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1992, Tercüme: M.Sait Mutlu, Salih Tuğ, II/95; ayrıca bak. Jaques Berque ve Jean-Paul Chamay idaresinde yayınlanan *l'Islam Contemporain* içinde M. Hamidullah'a ait 'le Musulman dans le Milieu Occidental' adlı makale, Paris 1966, s. 201.

68° Kuzey enleminde 27 Mayıstan 17 Temmuza kadar 51 gün,

70° Kuzey enleminde 17 Mayıstan 27 Temmuza kadar 72 gün,

72° Kuzey enleminde 9 Mayıstan 4 Ağustosa kadar 88 gün güneş batmamaktadır.[6]

Kış mevsiminde bu tarihlere tekabül eden günlerde ise güneş, devamlı ufkun altında devreder, hiç doğmaz. Mesela 69° 72' Kuzey enleminde yer alan Kirkenes'de 22 Kasımdan 15 Ocağa kadar 56 gün güneş doğmamaktadır.

III. YAKLAŞIK 45° ENLEMİ ÖTESİNDEKİ BÖLGELERİN NAMAZ VAKİTLERİNİN TESPİTİYLE İLGİLİ PROBLEMLER

A. PROBLEMLER

Yukarda arz etmeye çalıştığımız astronomik veriler ışığında yaklaşık 45° enlem dairesinden kutba kadarki bölgelerde namaz ve oruç vakitlerinin tespiti konusunda ortaya çıkan problemleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Güneşin bir günden fazla doğmaması veya batmaması sebebiyle tulu', gurub, gaybubet-i şafak, fecr gibi Sünnette yer alan ve namaz vakitlerinin belirlenmesinde yararlanılan astronomik alametlerin oluşmadığı yerlerde namaz ve oruç vakitlerinin belirlenmesi.

2. Astronomik alametlere göre vakitlerin bir kısmının oluşup bir kısmının oluşmadığı bölgeler (Yatsı ve imsak vakitlerinin teşekkül etmediği yerler).

3. Vakitler oluşmakla birlikte yatsı vaktinin çok geç ve imsak vaktinin çok erken teşekkül etmesinden dolayı namaz ve oruç hususunda güçlükler ortaya çıkabilecek bölgeler.

B. TEBLİĞİN SINIRLANDIRILMASI BAĞLAMINDA YAKLAŞIK 45° ENLEMİ ÖTESİNDE YER ALAN BÖLGELERİN NAMAZ VAKİTLERİNİN TESPİTİYLE İLGİLİ PROBLEMLER ÜZERİNE GENEL BİR DERLENDİRME

Güneşin bir günden fazla doğmaması veya batmaması sebebiyle tulu', gurub, gaybûbet-i şafak ve fecr gibi astronomik alametlerin oluşmadığı mevsimler ve bölgeler için vakti oluşmayan namazın kılınması gerekmeyeceği yolundaki yaklaşım bir kenara bırakıldığı takdirde, günümüzde bireysel olarak fetva veren ilim adamlarının yanında bütün fetva kurullarının, buralarda namaz vakitlerinin takdirle belirlenmesi gerektiği hususunda görüş birliği içerisinde olduklarını söyleyebiliriz.[7] Yaklaşık 45° Enlemin ötesinde yer alan bölgelerde namaz vakitleri meselesini ele almak üzere yapılan Brüksel Konferansında[8] da

---

6 Hamidullah, aynı yer.

7 Bak. 12 Nolu dipnot.

8 22-24 Haziran 1980 tarihinde Belçika'da, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Rabıtatü'l-Âlemi'l-İslami'nin ortaklaşa düzenlediği Brüksel Konferansına 17 ülkeden 40'ı aşkın temsilci katılmıştır. Katılımcılar içinde Merhum Prof Dr. Muhammed Hamidullah da yer almıştır. Konferansa, ülkemizden de Prof Dr. Hayrettin Karaman ve Halil Gönenç gibi değerli ilim adamları iştirak etmiştir.

buralar için, takdir metoduna başvurulması benimsenmiştir. Takdirde benimsenen usul, genellikle, fıkıh kitaplarımızdaki *"Vakti oluşmayan namaz vakitlerinin, vakitlerin oluştuğu en yakın bölgeye göre takdir edilerek belirlenmesi"*[9] içtihadı doğrultusundadır.

Benimsenen bu metoda göre kuzeyde kutup istikametine doğru güneşin mevsimler itibariyle batmamaya veya doğmamaya başladığı ilk enlem 66° kuzey enlemidir. Brüksel konferansında, gündüz veya gecenin asgari oluşumu bakımından 66° kuzey enlemine en yakın enlem olarak 64° Kuzey enleminin alınması uygun görülmüştür.

64° enleminde mevsimlere göre güneşin batması ile doğması arasındaki ve doğması ile batması arasındaki en kısa süre, üç saat olarak tespit edilmiştir. Buna göre güneşin batışı ile doğuşu arasındaki süre itibariyle en kısa gece ve güneşin doğuşu ile batışı arasındaki süre itibariyle en kısa gündüz, üç saat kabul edilmektedir.

Vakit hesaplama uzmanlarının verdikleri bilgilere göre, 64° Kuzey enleminde Ekim, Kasım, Aralık, Ocak, Şubat ve Mart aylarında astronomik belirtiler itibariyle namaz vakitlerinde herhangi bir problem görülmemektedir. Problem Nisan ayında başlamakta ve Eylül ayına kadar devam etmektedir. 9 Nisanda imsak 01:22'de oluşmaktadır. 10 Nisan- 01 Eylül arasında imsak vakti oluşmamaktadır. Son oluşan imsaki sabitleyerek vakit belirleme yöntemini esas alan yaklaşıma göre, imsak vakti 01:22 olarak sabitlenip 02 Eylülde vakitlerin takvimde gösterilişi 01:34 olarak normal seyrine bırakılmaktadır.

Yatsı vakti 10 Nisanda 00:13'de oluşmaktadır. 11 Nisan-02 Eylül arasında yatsı vakti oluşmamaktadır. Son oluşan yatsı ile son oluşan imsak vakti arasındaki süre 1 saat 9 dakikadır.[10]

Bu tarihlerde 64° enlemde iki gün arasında güneşin hareketlerinde hızlı bir değişim görülmektedir. 1 Nisanda imsak vakti 03:10'da oluşurken yatsı vakti en son 23:05'de oluşmaktadır. Aralarındaki fark 3 saat 55 dakikadır. Yukarıda verdiğimiz bilgiden de anlaşılacağı üzere on gün sonra bu süre bir saate düşmektedir. Bu durumdan hareketle, sabitleme işleminin, problemin başladığı tarihten yaklaşık bir on gün öncesine, problemin bitişinden de yaklaşık bir on gün sonrasına kaydırılmasıyla, bu bölgeler için teknik bir çözüm üretilebileceği düşüncesi gündeme getirilmiştir.[11] Bu demektir ki sabitleme işlemi, problemin başlangıcı ve bitiminden tarih itibariyle uzaklaştırıldıkça yatsı ile imsak arasındaki süre uzayacaktır.

Kutup istikametine doğru namaz vakitlerinin kısmen veya tamamen oluşmadığı ve gitgide mevsimlere göre güneşin ufkun üstüne çıkmadığı veya ufkun altına inmediği dönemlerde ve yerlerde namaz vakitlerinin hep takdirle belirlenmesi gerektiği artık üzerinde tartışılma yapılmasına gerek kalmayacak boyutlarda kabul edilir hale geldiği için yukarı-

---

9 Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevi (Ö.676), *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb,* İdaratu't-Tıbaati'l-Müniriyye, Mısır, III/41; Bak. İbn Abidin, Muhammed Emin b.'Omer, *Raddü'l-Muhtar 'Ala'd-Dürri'l-Muhtar,* Matbaai Amire, İst. 1307, I/334

10 Bu astronomik değerler, Diyanet işleri Başkanlığı Vakit Hesaplama Şube Müdürlüğünden alınmıştır.

11 Bu çözüm önerisi, Diyanet İşleri Başkanlığı astronomlarından İlhami Aşıkkaya ve Humeyra Nur İşlek'e aittir.

da da söylediğimiz gibi, astronomik olarak vakitlerin oluşmadığı yerlerde takdirin gerekliliği üzerinde durmak istemiyoruz.[12] Bu sebeple yaklaşık 45° enlemin ötesi namaz vakitlerine ilişkin problemlerden biri olarak tebliği taşırmamaya çalıştığımız alanlardan biri, vakitlerin oluşmadığı yerlerde takdirin gerekliliği meselesidir. Belirttiğimiz gibi bu husus, günümüze kadar yeterince tartışılmıştır. Fakat bu hususta şu noktaya işaret etmeden geçemeyeceğiz:

Bazı klâsik fıkıh kitaplarımızda yer alan ve vaktin namazın farziyyetinin şartı olduğu, buna göre vakti oluşmayan namazın sakıt olacağı ve kılınması gerekmeyeceği yolundaki içtihatları,[13] kanaatimizce daha ziyade o dönemlerdeki ilim adamlarımızın yaklaşık 45° enlemin ötesi namaz vakitlerine ilişkin problemleri günümüzdeki oranda yaşamamış olmaları ile açıklamak gerekir. Ancak günümüzde problemin yaşandığı boyutlar ve ulaşılan astronomik ve coğrafi bilgiler ışığında artık hala bu içtihatlarla amel etmeye çalışmanın isabetli olmayacağı açıktır. Bundan dolayıdır ki, mevsimine ve yerine göre namaz vakitlerinin astronomik belirtilerinin oluşmadığı yerlerin namaz vakitlerinin belirlenmesinde takdire başvurulması, genel bir kabul haline gelmiştir.

Yerleşim yoğunluğunun çok düşük olması sebebiyle Diyanet İşleri Başkanlığı, 64° enlemden ötesine ait namaz vakitleri cetvellerini, özel istek üzerine yapmaktadır. Öğle, ikindi ve akşam vakitlerinin oluşmadığı yerler de yaklaşık 66° enlemden daha ötede bulunmaktadır.

Güneşin mevsimlere göre günlerce veya aylarca ufkun altında devredip doğmadığı veya ufkun üstünde devrederek batmadığı yerlerde Brüksel Konferansında 64° enlemin vakitlerinin esas alınması benimsenmiştir. Az sayıda da olsa, oralarda yaşayan Müslümanların ibadet hayatlarında kendilerine yakın bölgelerle birlikte hareket etmelerini sağlaması açısından böyle bir takdir yöntemi isabetli görülmektedir. Ancak bu, yegane tak-

---

12 Bu hususta bak. Kemal b. Hümam, *Fethu'l-Kadîr,* Matbaatü Mustafa'l-Bâbî el-Halebî, Mısır 1970, Nevevi, age, III/41; Şihabüddin Harun b. Bahaeddin el-Mercani, *Nâzûratu'l-Hak fi Farziyyeti'l-Işâ ve in lem Yeğıbi'ş-Şafak,* Kazan 1870; Musa Carullah Bigiyef, *Uzun Günlerde Oruç,* Yayına Hazırlayan: Doç. Dr. Abdullah Kahraman, henüz basılmamış tahkikli çalışma, s. 24-25 vd., 37-39 vd; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi,* II/95-97; Diyanet İşleri Başkanlığı adına Brüksel konferansına sunulan tebliğ ve adı geçen konferansta alınan kararlar, basılmamış durumda; İrfan Yücel, Dini Bayramlar İle Namaz Vakitlerinin Tespitinde ve Kıble yönünün Belirlenmesinde Usûl ve Metot Birliği, II. Avrasya Din Şurasına Sunulan Tebliğ; Hayrettin Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri,* Nesil Yayınları, İst. 1988, I/95-103; Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî'nin konuya ilişkin kararı, Mustafa ez-Zerkâ, *Fetâvâ Mustafa ez-Zerkâ,* Dâru'l-Kalem 1999, s.110-115; Hey'etü Kibâri'l-Ulemâ'nın fetvası, No: 2769; Dr. Muhammed b. Bahît el-Malikî, *Bahs fi Evkâti's-Salât Müşkiletü'l-Menâtıkı'l-Ulyâ ve'nzıbâtü'l-Vakti Külle Âmin,* 1999 da Amman'da yapılan I. İslâmî Astronomi Konferansına Sunulan Tebliğ.(Bu konuyu ele alan diğer pek çok çalışmada da takdirin lüzumu hakkında gerekli bilgi ve açıklamalar bulunmaktadır. Uzatmamak için bu kadarla yetiniyoruz.)

13 Örnek olarak bak. Ebu'l-İhlas Hasen b. Ammar b. Ali, el-Vefâî eş-Şürrünbilâlî(v.1069H), *Merâkı'l-Felâh bi İmdâdi'l-Fettah Şerhu Nûri'l-İzâh ve Necâti'l-Ervâh,* Matbaatü Ahmet Kâmil, İst. 1327, s.53
"Şafak kaybolmadan fecrin doğduğu yılın en kısa gecelerinde, doğunun en uzak bölgesi Bulgar memleketinde olanlar gibi yatsı ve vitir namazlarının vaktini bulamayanlara, yatsı ve vitir namazı farz olmaz."

dir ölçüsü değildir. Çünkü bu bölgelerde Sünnette ölçü olarak gösterilen alametlerle namaz vakitlerini tespit etmek mümkün olmadığına göre, ister istemez takdirle belirleme yöntemine başvurulacaktır.

Önemli olan, takdir yapılırken, bu bölgeler için de bir 'gün' mefhumunun olduğunu gözden ırak tutmamaktır. Diğer yerlerden farklı olarak buralarda mevsimlere göre güneş ufkun altında veya üstünde devretmektedir. Güneş -ufkun altında veya üstünde dolansa da- herhangi bir yerin boylamının hizasını geçer geçmez öğle vakti, bunun tam mukabili de gece yarısıdır. Buralarda yaşayan insanlar da hayatlarını 24 saatlik bir süreye göre düzenlemektedirler. Genel olarak belli saatlerde kalkmakta işe gitmekte, belli saatlerde işlerine ara vermekte, belli saatlerde işlerden evlerine dönmekte ve belli saatlerde yatmakta, yemek saatlerini de bu akışa göre ayarlamaktadırlar.[14] Mesela güneşin iki aya yakın doğmadığı ve iki aya yakın batmadığı 69° 720 kuzey enleminde yer alan ve sakinlerinin, Diyanet İşleri Başkanlığından vakitlere ilişkin bilgi aldıkları Kirkenes'de insanlar bu süreleri bir gece veya bir gündüz gibi algılamamaktadırlar. Tam tersine normal olarak saate göre hareket ederek sözgelimi saat 09.00'da işe gitmekte, saat 12.00-13.00 arası yemek arası vermekte, saat 18.00'de işlerinden çıkmakta ve evlerine gelip yemek yemekte sonra da yatmaktadırlar.

Buna göre özellikle güneşin aylarca doğmadığı veya batmadığı yerler için buralardaki insanların günlük hayatları açısından uygun düşebilecek bir takdir yöntemi benimsenebilir. Bu şekilde yapılacak takdirler elbette bağlayıcı olmayacaktır. Ancak günlük beş vakit namazı kılmakla ve Ramazan orucunu tutmakla mükellef Müslümanların, ibadetlerini kolaylıkla ve tereddüde düşmeden yapabilmeleri için böyle bir takdir, kolaylık sağlayacaktır.

Nitekim bu hususta başka öneriler de bulunmaktadır. Bunlardan biri, 45° enlemden ötesinde, oruç ve namaz vakti olarak, vakitlerin normal bir şekilde gerçekleştiği 45° enlemin vakitlerinin uygulanmasıdır.[15]

Netice itibariyle teşekkül etmediği dönemlerde buraların namaz ve oruç vakitleri hususunda her halükârda takdire başvurulacaktır. Makul hangi takdir yöntemi olursa olsun, bu takdire göre ibadet edilmesinde dinen bir sakınca olmayacaktır. Fakat arzu edilen ve oralarda bulunan Müslümanlar açısından uygun olan, takdirde birlik sağlanmasıdır. Bu da ancak ilgili tüm tarafların bir araya gelerek meseleyi görüşmeleri ve ortak bir karara varmalarıyla mümkün olabilecek bir husustur. Bu yüzden tebliğimizde 64° enlemden ötesine ait namaz vakitlerine ilişkin problemlere de girilmemiştir.

Yaklaşık 45° enlemden daha ötede yer alan bölgelerde, en önemli problem olarak ge-

---

14 Bak. Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi,* II/96-97.

15 Muhammed Hamidullah, *İslam'a Giriş,* Ter. Cemal Aydın, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ank. 2001, s.394; Haydarabat Eyaleti Alimler Meclisinin bu hususdaki kararı. Muhammed Hamidullah'tan aktaran İrfan Yücel, Dini Bayramlar İle Namaz Vakitlerinin Tespitinde ve Kıble Yönünün Belirlenmesinde Usûl ve Metot Birliği, II. Avrasya Din Şurasına Sunulan Tebliğ; Hayrettin Karaman, age, I/102-103.

riye imsak ve yatsı vakitlerinin belirlenmesi meselesi kalmaktadır. Bu bakış açısından hareketle tebliğimizi imsak ve yatsı vakitleri problemi ile sınırlı tutmayı uygun bulduk.

C. YAKLAŞIK 45° ENLEMİ ÖTESİ BÖLGELERİN YATSI VE İMSAK VAKİTLERİNE İLİŞKİN PROBLEMLER KARŞISINDA ORTAYA ÇIKMIŞ BAZI UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Mevsimine ve yerine göre namaz vakitlerinin astronomik belirtilerinin kısmen veya tamamen oluşmadığı yerlerin namaz vakitleri için birtakım farklı uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bu hususta her bir uygulamanın, aynı zamanda bu bölgelerin imsak ve yatsı vakitlerinin tespitine ilişkin bir öneri demek olduğunu unutmamak gerekir.

Astronomik belirtiler itibariyle vakti oluşmayan namazın sakıt olacağı yaklaşımından hareketle bu vakitler için herhangi bir vakit belirleme girişiminde bulunmayan yaklaşım(Fazilet Takvimi) ile vakti oluşmamaya başladığı andan itibaren yatsı namazını akşam namazıyla cem ederek(cem-i takdim olarak) kılma uygulamalarını bir kenara bırakırsak; mevsimine ve yerine göre namaz vakitlerinin astronomik belirtilerinin oluşmadığı yerlerin namaz vakitlerinin belirlenmesinde takdire başvurulmasının genel bir kabul haline geldiğini yukarıda açıklamıştık. Ancak takdirde başvurulacak yöntem hususunda farklı birtakım yaklaşımlarla karşılaşılmaktadır. Bu yaklaşımları başlıca üç grupta toplamak mümkündür:

1. Son oluşan vakti, tekrar vakit oluşana kadar dondurma yöntemi,
2. Vakit oluşmayan yerleri, vakit oluşan en yakın yere göre belirleme yöntemi,
3. Astronomik belirtilere göre vakti oluşmayan namazlar için başka bir takım kriterleri esas alan diğer takdir yöntemleri.

Bunlardan 2. maddede yer alan yaklaşım, klâsik fıkıh kitaplarımızda önerilen, vakitlerin oluşmadığı yerlerin namaz vakitlerinin, vakitlerin oluştuğu en yakın bölgelere kıyaslanarak belirlenmesi yöntemine uygun olmakla birlikte pratikteki hesap güçlüğü nedeniyle pek uygulanmamaktadır. Çünkü vakitlerin oluşumu itibariyle, en yakın bölge kavramı, kesintisiz değişiklik halindedir. Bu değişkenlik sebebiyle genellikle bunun yerine, yaklaşık olarak aynı anlama gelebilecek mahiyetteki son oluşan vaktin, tekrar vakit oluşana kadar dondurulması yöntemi tercih edilmektedir. Ancak en yakın bölge kavramı, namaz vakitlerinin astronomik alametlere göre yıl boyu eksiksiz oluştuğu en yakın bölge anlamına alındığı takdirde, Muhammed Hamidullah'ın ve Haydarabat Alimler Meclisinin söylediği gibi, 45° enleminden ötede yer alan bölgelerde 45° enlemin vakitlerinin esas alınması kastedilmiş olacaktır.

Oluşan son vaktin dondurulması yönteminde, uygulamada, alınan temkin süreleri ile imsak ve yatsı vakti için benimsenen derece farklarından kaynaklanan farklılıkların ötesinde önemli bir ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak başka kriterlerin esas alındığı takdir yöntemlerinde, takdirde benimsenen kriterlere göre birtakım farklı uygulamalarla karşılaşılmaktadır.

Internet ortamında yapılacak kısa bir araştırma, mevsimine ve yerine göre namaz vakitlerinin astronomik belirtilerinin oluşmadığı bölgeler için ortaya çıkan uygulama ör-

nekleri hakkında bir fikir vermektedir.

Şimdi yukarıdaki sınıflandırmayı yansıtacak bazı örnekler görelim (Hem barındırdığı Türk nüfusun yoğunluğu hem de yatsı ve imsak vakti oluşmayan yerlerin tipik bir örneği olması sebebiyle örnek olarak genellikle Almanya'nın Berlin şehri alınmıştır).

1. Astronomik Alametleri Bakımından Vakti Oluşmayan Namazların Takvimde Yerinin Boş Bırakılması Yöntemi

Bu başlıkla kastedilen, vaktin namazın farziyyetinin şartı olduğu, buna göre vakti oluşmayan namazın sakıt olacağı görüşünden hareketle astronomik belirtiler açısından vakti oluşmayan namazların kılınması gerekmeyeceği düşüncesiyle[16] yahut ta doğrudan vaktin oluşmadığını göstermek amacıyla, bu vakitler için her hangi bir vakit belirleme girişiminde bulunmayan yaklaşımlardır.

Fazilet Takvimi Yatsı Vakitleri Örneği

GÜN	İMSAK	GÜNEŞ	ÖĞLE	İKİNDİ	AKŞAM	YATSI
20 Mayıs	1 03	4 58	13 08	17 25	21 13	00 50
"	"	"	"	"	"	"
24 Mayıs	1 03	4 53	13 08	17 27	21 19	———
"	"	"	"	"	"	"
18 Temmuz	1 13	5 01	13 18	17 36	21 28	———
19 Temmuz	1 13	5 02	13 18	17 36	21 26	00 55

Fazilet takvimi, namaz vakitlerinin astronomik alametleri bakımından gerçek vakitlerini göstermektedir. Vakitler oluşmadığı zamanları ise boş bırakarak bu boşluklar için herhangi bir takdire gitmemektedir. Yukarıya alınan Berlin örneğinde 24 Mayısa kadar yatsı vakti astronomik belirtilere göre teşekkül ettiğinden, takvimde yatsı vakti mevsimine göre saat 00 55'e varana kadar gerilemektedir. Daha sonra 24 Mayıs – 18 Temmuz arası astronomik alametlere göre yatsı vakti oluşmadığı için, takvimde bu dönem boş bırakılmaktadır. 19 Temmuzda tekrar yatsı 00 55'de teşekkül etmeye başlamaktadır. Bu tarihten itibaren de tekrar yatsı vakti takvimde yer almaya başlamaktadır.

---

16 Yukarıda da açıklandığı üzere bu yaklaşımın temeli, klasik fıkıh kitaplarımızda yer alan, vaktin namazın sebebi olduğu, sebebi olmayınca namazın farz olmayacağı yolundaki klâsik içtihatlara dayanmaktadır. Avrupa'daki işçilerimizden ve vatandaşlarımızdan, genellikle İslam Kültür Merkezleri Birliği adlı kuruluşlara mensup olan Müslümanlar öteden beri bu içtihat doğrultusunda hareket etmektedirler. Avrupa'da bu kuruluşların açtıkları cami ve mescitlerde ibadetlerini yerine getiren Müslümanların, genellikle adı geçen kuruluşla bağı olduğu ifade edilen 'Fazilet Takvimi'ndeki vakitleri esas alarak hareket ettikleri belirtilmektedir.

Örnek olmak üzere buraya takvimin 01.07.2004 tarihli Avrupa sayfasını aktarıyoruz.

FAZİLET TAKVİMİ 1 TEMMUZ AVRUPA SAYFASI

Şehirler	İmsak	Güneş	Öğle	İkindi	A.Sani	Akşam	Yatsı	Kıble
Köln	01:36	05:16	13:41	18:02	19:16	22:00	-	11:29
Berlin	01:10	04:43	13:15	17:39	18:54	21:41	-	11:28
Leipzig	01:14	04:54	13:19	17:41	18:55	21:39	-	11:28
Potsdam	01:12	04:46	13:17	17:41	18:55	21:41	-	11:28
Dresden	01:09	04:50	13:14	17:35	18:49	21:32	-	11:28
Magdeburg	01:17	04:53	13:22	17:46	19:00	21:46	-	11:28
Cottbus	01:07	04:45	13:12	17:34	18:48	21:32	-	11:28
Hamburg	01:24	04:50	13:29	17:55	19:10	22:01	-	11:28
Flensburg	01:26	04:44	13:31	18:00	19:15	22:11	-	11:28
Lübeck	01:21	04:47	13:26	17:53	19:08	21:59	-	11:28
Kiel	01:23	04:44	13:28	17:56	19:12	22:06	-	11:28
Bremen	01:29	04:58	13:34	17:59	19:14	22:03	-	11:29
Bremerhaven	01:30	04:56	13:35	18:01	19:16	22:07	-	11:28
Oldenburg	01:31	05:01	13:36	18:02	19:16	22:04	-	11:29
Osnabrück	01:32	05:07	13:37	18:00	19:15	22:00	-	11:29
Hannover	01:25	04:58	13:30	17:54	19:08	21:55	-	11:29
Braunschweig	01:22	04:57	13:27	17:51	19:05	21:50	-	11:29
Nienburg	01:27	05:00	13:32	17:56	19:11	21:58	-	11:29
Hameln	01:26	05:02	13:31	17:55	19:09	21:55	-	11:29
Hildesheim	01:24	04:59	13:29	17:52	19:07	21:53	-	11:29
Celle	01:24	04:56	13:29	17:53	19:08	21:54	-	11:28
Goslar	01:22	04:59	13:27	17:50	19:05	21:49	-	11:29

Görüleceği üzere burada yatsı namazının oluşmadığı vakitler boş bırakılmıştır. İmsak vakitleri ise son oluşan imsak vakti dondurularak verilmiştir. Bu vakitler, yanına (*) işareti konularak gösterilmiştir.

İmsak ve yatsının oluşmadığı dönemleri boş bırakan başka takvim örnekleri de bulunmaktadır. Ancak bunlar daha ziyade, vaktin oluşmadığını göstermek üzere böyle bir uygulamayı tercih eden örneklerdir. Konuyu uzatmamak için verdiğimiz örnekle yetiniyoruz.

2. Oluşan Son Vaktin Dondurulması Yöntemi

Bu yönteme göre, vakit oluştuğu sürece o vakte göre hareket edilmekte, vakit oluşmamaya başladığı andan itibaren son oluşan vakit dondurularak vakit tekrar oluşuncaya kadar bu son oluşmuş bulunan vakitle hareket edilmektedir.

Halen Diyanet İşleri Başkanlığı da mevsimine göre imsak vakitlerinin oluşmadığı yerlerde imsak vakitlerini bu yöntemle belirlemektedir (Burada da kıyaslama bakımından yine Berlin'in vakitleri alınmıştır).

a. İhlas (Türkiye Gazetesi) Takvimi Örneği

GÜN	İMSAK	GÜNEŞ	ÖĞLE	İKİNDİ	AKŞAM	YATSI
13 Mayıs	1 03	5 05	13 16	17 28	21 01	00 01
14 Mayıs	1 03	5 03	13 16	17 29	21 03	00 01
"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"
30 Temmuz	1 03	5 15	13 26	17 38	21 09	00 01
31 Temmuz	1 25	5 17	13 26	17 37	21 08	23 59

Tabloda da görüleceği üzere astronomik alametlerine göre 13 Mayısa kadar yatsı ve imsak vakitleri teşekkül etmektedir. 14 Mayıstan 31 Temmuza kadar imsak ve yatsı vakti astronomik belirtileri açısından oluşmamaktadır. Bundan dolayı 13 Mayısın değerleri sabitlenmekte ve durum 31 Temmuzda tekrar vakit oluşmaya başlayana kadar devam etmektedir. *(Not: İhlas[Türkiye Gazetesi] Takviminde vakitler hesaplanırken yatsı vakti için Güneşin 17° ufkun altına inmesi esas alınmakta ve + 10 dakika temkin eklenmektedir. İmsak vakti için ise Güneşin ufka 19° yaklaşması esas alınmakta ve - 10 dakika temkin kullanılmaktadır.)*

Örnek olmak üzere Türkiye Takviminin Berlin için hazırlanan Temmuz ayına ait sayfayı buraya alıyoruz.

TEMMUZ/2004

		İmsak	Güneş	Öğle	İkindi	Akşam	Yatsı
1	Per	x1:03	4:40	13:23	17:47	21:40	x0:01
2	Cum	x1:03	4:41	13:23	17:47	21:39	x0:01
3	Cts	x1:03	4:42	13:24	17:47	21:39	x0:01
4	Paz	x1:03	4:43	13:24	17:47	21:38	x0:01
5	Pts	x1:03	4:44	13:24	17:47	21:38	x0:01
6	Sal	x1:03	4:44	13:24	17:47	21:37	x0:01
7	Çar	x1:03	4:45	13:24	17:47	21:37	x0:01
8	Per	x1:03	4:46	13:24	17:47	21:36	x0:01
9	Cum	x1:03	4:47	13:25	17:47	21:35	x0:01
10	Cts	x1:03	4:48	13:25	17:46	21:34	x0:01
11	Paz	x1:03	4:50	13:25	17:46	21:34	x0:01
12	Pts	x1:03	4:51	13:25	17:46	21:33	x0:01
13	Sal	x1:03	4:52	13:25	17:46	21:32	x0:01
14	Çar	x1:03	4:53	13:25	17:46	21:31	x0:01
15	Per	x1:03	4:54	13:25	17:45	21:30	x0:01
16	Cum	x1:03	4:55	13:25	17:45	21:29	x0:01
17	Cts	x1:03	4:57	13:25	17:45	21:28	x0:01
18	Paz	x1:03	4:58	13:26	17:44	21:26	x0:01
19	Pts	x1:03	4:59	13:26	17:44	21:25	x0:01
20	Sal	x1:03	5:01	13:26	17:43	21:24	x0:01
21	Çar	x1:03	5:02	13:26	17:43	21:23	x0:01
22	Per	x1:03	5:03	13:26	17:42	21:21	x0:01
23	Cum	x1:03	5:05	13:26	17:42	21:20	x0:01
24	Cts	x1:03	5:06	13:26	17:41	21:19	x0:01
25	Paz	x1:03	5:08	13:26	17:41	21:17	x0:01
26	Pts	x1:03	5:09	13:26	17:40	21:16	x0:01
27	Sal	x1:03	5:11	13:26	17:40	21:14	x0:01
28	Çar	x1:03	5:12	13:26	17:39	21:13	x0:01
29	Per	x1:03	5:14	13:26	17:38	21:11	x0:01
30	Cum	x1:03	5:15	13:26	17:38	21:09	x0:01
31	Cts	1:25	5:17	13:26	17:37	21:08	23:59

b. Diyanet İşleri Başkanlığı İmsak Vakitleri Örneği

Diyanet İşleri Başkanlığı da halen imsak vakitlerinin belirlenmesinde bu yöntemi uygulamaktadır. 1980 yılına kadar yatsının vakti de aynı yöntemle belirlenmekte idi. 22-24 Haziran 1980 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dünya İslam Birliği (Rabıtatü'l-Âlemi'l-İslami)'nin ortaklaşa düzenlediği Brüksel Konferansı kararlarına istinaden Batı Avrupa ve Kuzey Amerika için yatsı vakitleri, bu tarihten itibaren son oluşan vaktin dondurulması yöntemi bırakılarak, takdir yöntemiyle belirlenmeye başlanmıştır. Takdirde benimsenen yöntem aşağıda açıklanacaktır.

3. Vakit Oluşmayan Yerlerin Namaz Vakitlerini, Vakti Oluşan En Yakın Yerleri Esas Alarak Belirleme Yöntemi

Bu yöntemde mevsimine ve yerine göre vakitlerin kısmen veya tamamen oluşmadığı yerlerin namaz vakitleri, klâsik fıkıh kitaplarımızdaki içtihatlar doğrultusunda, vakitlerin oluştuğu en yakın bölgenin namaz vakitleri esas alınarak belirlenmektedir. Ancak bu yöntem, teorik olarak önerilse de pratikteki hesap güçlüğü nedeniyle pek uygulanmamaktadır. Çünkü yukarıda da anlatıldığı gibi, vakitlerin oluşumu itibariyle, en yakın bölge kavramı, kesintisiz değişiklik halindedir. Şu kadar var ki, en yakın bölge kavramı ile, belirttiğimiz gibi, namaz vakitlerinin astronomik alametlere göre yıl boyu eksiksiz oluştuğu en yakın yer kastedildiği takdirde, Muhammed Hamidullah ve Haydarabat Alimler Meclisinin söylediği gibi, yaklaşık 45° Enlemden ötede yer alan bölgelerde 45° Enlemin vakitlerinin esas alınması kastedilmiş olacaktır.[17]

4. Sabit Süreler Belirleme Yöntemleri

Mevsimine ve yerine göre yatsı ve imsak vakitlerinin astronomik belirtilerinin oluşmadığı yerlerin yatsı ve imsak vakitleri için uygulamada ortaya çıkmış yöntemlerden biri de akşam namazı vaktine belirli sabit bir süre ekleyerek yatsı vaktini, güneşin doğuşundan da belirli sabit bir süreyi düşerek imsak vaktini belirleme yöntemidir. Bazı kuruluşlarca çıkarılan takvimlerde bu süreler genellikle bir saat veya bir buçuk saat civarlarında olmaktadır. Şimdi bunlardan da bazı örnekler görelim (Karşılaştırma yapılabilmesi için burada da Berlin örneği tercih edilmiştir).

a. Milli Görüş Örneği

Milli Görüş'e ait olduğu ifade edilen aşağıdaki namaz vakitleri cetvelinde de görüleceği üzere yatsı vakti güneşin batışına 1 saat 30 dakika eklenerek, imsak vakti ise güneşin doğuşundan 1 saat 50 dakika çıkarılarak belirlenmiştir.

---

17 Bak. Bu başlıklardan 6. madde

Datum: (Tarih)	Morgen (İmsak)	Sonnenaufgang (Güneş)	Mittag (Öğle)	Nachmittag (ikindi)	Abend (Akşam)	Nacht (Yatsı)
1. Ocak	6.27	8.17	12.17	13.48	16.03	17.33
1. Şubat	5.56	7.46	12.26	14.28	16.52	18.22
1. Mart	5.04	6.54	12.26	15.14	17.45	19.15
1. Nisan	4.49	6.39	13.16	16.44	19.40	21.10
1. Mayıs	3.43	5.33	13.11	17.08	20.35	22.05
1. Haziran	2.58	4.48	13.12	17.27	21.22	22.52
1. Temmuz	2.56	4.46	13.17	17.36	21.35	23.05
1. Ağustos	3.34	5.24	13.19	17.25	21.01	22.31
1. Eylül	4.26	6.16	13.14	16.51	19.58	21.28
1. Ekim	5.16	7.06	13.03	16.02	18.47	20.17
1. Kasım	5.11	7.01	11.57	14:10	16.39	18.09
1. Aralık	6.03	7.53	12.03	13.40	15.59	17.29

b. Diyanet İşleri Başkanlığı Yatsı Vakitleri Örneği

22-24 Haziran 1980 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dünya İslam Birliği (Rabıtatü'l-Âlemi'l-İslami)'nin ortaklaşa düzenlediği Brüksel Konferansı kararlarına istinaden Diyanet İşleri Başkanlığı, 45° enlem dairelerinden daha ötede yer alan bölgelerin yatsı vakitlerini, akşam namazına 1 saat 20 dakika eklemek suretiyle takdirle belirlemektedir. 1 saat 20 dakika, Mekke-i Mükerreme'de tam bir yılın değerleri itibariyle, akşamla yatsı arasındaki en uzun süredir. Aynı konferansa Diyanet İşleri Başkanlığının, imsakin de güneşin doğuşundan 1 saat 20 dakika düşülerek belirlenmesi yolunda sunduğu görüş, kabul edilmemiştir. Bundan dolayı Diyanet İşleri Başkanlığı imsak vakitleri konusunda 1980 öncesi uygulamasını sürdürmektedir.

5. Gecenin Dörtte Biri, Yedide Biri Veya On ikide Biri Gibi Belli Bir Bölümüyle Yatsı Ve İmsak Vaktini Belirleme Yöntemi

Bu yöntemde mevsimine göre yatsı ve imsak vakitlerinin oluşmadığı yerlerde güneşin batışı ile doğuşu arasındaki süre, dört, yedi, on iki... bölüme ayrılarak, bunlardan hangisi kabul edilmişse onun '1/kabullenilen' kısmının geçmesiyle yatsı vakti, aynı süre, güneşin doğuşundan düşülerek de imsak vakti tespit edilmektedir.

Mesela, ISNA yani Kuzey Amerika İslam Birliğine ait http://moonsighting.com web sitesinde bu kuruluşun üyesi Halit Şevket şöyle söylemektedir:

"... Kuzey yarımkürede Kuzey Amerika ve Avrupa'da, güney yarımkürede de Yeni Zelanda ve Avustralya'da yaz için yatsı vakti belirlenirken gecenin yedide biri kuralının uygulanması gerekmektedir. Bu kurala göre, güneşin batışı ile doğuşu arasındaki süre 7'ye bölünerek gecenin 1/7'si belirlenmekte, akşam vaktine bu 1/7'lik süre eklenerek

yatsı, güneş doğuştan da 1/7'lik süre çıkarılarak imsak vakti tespit edilmektedir. Doğal olarak bunu her enlemde uygulamak mümkün değildir. Gecenin oluşmamaya başladığı daha ileri enlemlerde kurala göre en son teşekkül eden imsak ile yatsı sabitlenip bu durum, tekrar teşekkül edene kadar devam ettirilecektir."

Bu yaklaşımın bazı klâsik fıkıh kitaplarımızda yer alan akşamla yatsı arasındaki sürenin gecenin belli bir bölümüne tekabül ettiğine ilişkin değerlendirmelere dayanmış olması muhtemeldir.[18]

6. 45° Enlemden Ötede, 45° Enlemin Namaz Vakitlerinin Esas Alınması Yaklaşımı

Muhammed Hamidullah'ın verdiği bilgiye göre bu mesele asrımızda ilk defa Haydarabat Eyaleti Alimler Meclisi tarafından ele alınmış ve Muhammed Hamidullah'ın kendisinin de bulunduğu bu mecliste 45° enlemin ötesinde kalan yerlerde, 45° enlemin vakitlerinin uygulanması ittifakla benimsenmiştir.[19]

Brüksel toplantısına bir tebliğ ile katılan Prof. Dr. M. Hamidullah'ın tebliğinde yer alan bazı kısımları, kendileri de bu konferansa katılmış bulunan Hayrettin Karaman, İslam'ın Işığında Günün Meseleleri (I/102-103) adlı eserine almıştır: *"...kutba yakın enlemlerde yer alan bölgelerde, Deccal hadisinde[20] geçen vakitlere benzer vakitler bulunmaktadır. Peygamberimiz (s.a.) oralarda ne yapacağımızı açıkça ifade buyurarak 'takdir ediniz' demiştir; yani güneşin hareketine göre değil, zaman ölçme aleti olan saate göre hareket ediniz buyurmuştur. 72'nci enlem derecesinde -normal bölgelerdeki günlere göre- üç aylık fark olunca, kutup bölgesine doğru bu farkın daha da büyüyeceği tabiidir. Buralarda, eskilerden Mes'ûdi ve Birûnî'nin haber verdikleri ve modern ilmin de yalanlamadığı üzere altı ay süren gündüz ve altı ay süren gece vardır.*

Ancak Deccal hadisi, takdirin hangi esasa göre yapılacağını açıklamamıştır; bu takdir Medine enleminin vakitlerine göre mi olacaktır, ekvatordaki vakitlere göre mi olacaktır, yoksa daha başka bir ölçüye göre mi olacaktır? Eski ulemadan bazıları, bu bölgelere en yakın normal bölgenin vakitlerine göre hareket edilir demişlerdir; fakat bunlar meseleyi yeterince incelemedikleri ve kendileri o bölgelerin hayatını yaşamadıkları için bundan fazlasını söylememişlerdir.

Bildiğime göre asrımızda bu meseleyi ilk defa ele alanlar, Haydarabad Eyaleti Alimler Meclisi olmuştur. Güzel bir nasip sebebiyle ben de o mecliste bulunmuştum. Bu meclis ittifakla şu karan aldı: Güneşin hareketine göre vakitleri ayarlama ve amel etmenin ni-

---

18 Örnek: 'Denmiştir ki; akşamla yatsı arasındaki süre, gecenin 1/6 sının yarısına tekabül eder. Şayet gecenin yarısı uzarsa, bu süre de uzar; kısalırsa, bu süre de kısalır.' (Nevevi, *el-Mecmu'*, III/41)

19 Bak. Muhammed Hamidullah, *İslam'a Giriş*, s. 394; İrfan Yücel, Dini Bayramlar İle Namaz Vakitlerinin Tespitinde ve Kıble Yönünün Belirlenmesinde Usûl ve Metot Birliği, II. Avrasya Din Şurasına Sunulan Tebliğ.

20 Hz. Peygamber'in Deccal'den bahsederken, onun bir gününün bir sene, bir gününün, bir ay; diğer bir gününün bir hafta; diğer günlerinin ise normal günler gibi olacağını ifade etmesi üzerine sorulan: "Miktarı bir sene olan o günde, bir günlük namaz yeter mi?" sorusuna Rasulullah'ın: "Hayır, takdir ve hesap edersiniz." Yani bütünü, bir gece ve gündüz olan yılı, ayları ve haftaları yirmi dört saatlik günlere böler, ibadetinizi ona göre yaparsınız, anlamındaki hadis rivayeti [Bak. Müslim, Fiten, 110, Hadis No: 2937;Ahmed b. Hanbel, IV/181]

hai sınırı 45'nci enlem dairesi olacaktır... Buradan itibaren 90'ıncı dereceye kadar ise, 45'inci derecenin vakitleri uygulanacaktır. Bu kararın Haydarabad gazetelerinde neşredilen gerekçeleri özetle şöyle idi:

1 - Kuzeye ve güneye doğru 45'er derece, görünüşte dünyayı iki eşit parçaya ayırmaktadır; gerçekte ise bu bölge, insanların imar ederek yerleştikleri bütün bölgelerin dörtte üçünü teşkil etmektedir.

2 - Ashab-ı kiramın bir kısmı, bu bölgede (kuzey ve güneye doğru 45'er derecelik bölgede) bulunmuş, ibadetlerini Medine vakitlerine veya başka vakitlere göre değil, buraların vakitlerine göre yapmışlardır...' (Arapça teksir nüshası, s. 4-5)

Bu alternatife http://www.nakbal.de/namaz.html adresinde işaret edilmiştir. Bu sitede şöyle deniyor: *"50° ve üzerindeki enlemlerde yaz aylarında imsak ve yatsı vakti teşekkül etmediğinden günümüzde bunun için itibari bir vakit uygulanıyor. Bu tür anormal bölgelerde yaşayanlar 45° enlemin vakitlerini uygularlar. "*

7. Tercihli Sunumlar

Takdire başvurulması genel bir kural olarak kabul edilmekle birlikte takdirde başvurulacak yöntem hususunda ilim adamlarının görüş birliğine varamaması, bunun yanında yatsı ve imsak vakitleri için güneşin ufkun altında bulunma derecesine ilişkin farklı değerler uygulanması, Müslümanları çeşitli arayışlara itmiş ve sonuçta yukarıda sunmaya çalıştığımız yöntemler gibi pek çok yaklaşımın yanında tercihli sunumlar da ortaya çıkmıştır. Bu sunumlarda genellikle çeşitli yaklaşımlara göre alternatif sistemler hep birlikte verilmekte ve bu yaklaşımlardan dilediğini seçme işi, kişilerin tercihine bırakılmaktadır. Bunlardan bir kısmında, yatsı ve imsak için tercih edilen derece değerlerinin girilmesiyle istenilen sonuçlar elde edilebilmektedir. Diğer bir kısmında ise çeşitli takdir yöntemlerine göre yapılacak tercihlere göre sonuçlar verilmektedir.

a. "http://www.islamic-centre-hamburg.de/gebetszeiten/" Sitesi Örneği

Bu adreste namaz vakitlerinin kısmen veya tamamen oluşmadığı bölgelerin namaz vakitleri verilirken, vakitlerin oluşmadığı zamanlar, yatsı ve imsak vakitleri boş olarak gerekli değerlere ulaşılması ile yatsı ve imsak vakitlerinin +90 ve -90 dakika ile belirlenmesi esasına göre gerekli değerlere ulaşılması yöntemi, alternatifli olarak sunulmakta ve yapılan tercihe göre namaz vakti verilmektedir.

b. Beş Alternatifli Bir Sunum Örneği

En yaygın olarak kullanılan ve rağbet gördüğü anlaşılan tercihli sistemlerden biri, beş kurumun metodunu birlikte vererek kullanıcılara beş alternatifli bir sistem sunan hizmetlerdir.

Başta 'http://www.al-islam.com' adresinde olmak üzere bir çok internet sitesinde bu beş farklı alternatife göre hesap yapılmaktadır. Bu sunumlarda yer verilen kurumlar şunlardır:

Karaçi İslam İlimleri Üniversitesi
Kuzey Amerika İslam Birliği
İslam Alemi Birliği
Ümmü'l-Kura Üniversitesi
Mısır Kadastro Müdürlüğü

Mesela Ummu'l-Kur'a tercih edilerek Berlin için bu sisteme göre hesap yapıldığında aşağıda da görüldüğü gibi 13 Mayısa kadar imsak oluşmaktadır. Sonra birden bire 14 Mayısta imsak vakti sabitlenmektedir. Fakat ortaya önemli bir problem çıkmaktadır. O da iki günün imsak vakti arasındaki zaman farkıdır. Buna göre bir gün öncesinde saat 1.15'te oruca başlayan bir Müslüman, bir gün sonra saat 4.00'te yani 2 saat 45 dakika sonra oruca başlayacaktır.

Gregorian date	**Dawn Prayer**	**Sunrise**	**Noon Prayer**	**Afternoon Prayer**	**Sunset Prayer**	**Night Prayer**
Tarih	**İmsak**	**Güneş**	**Öğle**	**İkindi**	**Akşam**	**Yatsı**
12	1:32	5:14	1:02	5:14	8:50	10:20
13	**1:15**	5:13	1:02	5:14	8:52	10:22
14	**4:00**	5:11	1:02	5:15	8:53	10:23

Bu alternatiflerden 'Dünya İslam Birliği'ninki tercih edildiği takdirde 18 Mayısa kadar imsak teşekkül etmekte, sonra bir önceki tercihte olduğu gibi imsak vaktinin oluşmamaya başlamasıyla sabit takdire geçilmektedir. Böylece peş peşe iki günün imsak vakti arasında 2 saat 40 dakika fark oluşmaktadır. Diğer taraftan 23 Mayıs günü yatsı vaktinin oluşmamaya başlamasıyla birlikte bu vakit de takdiri sabit değerle belirlenmeye başlanıyor. Böylece iki günün yatsı vakti arasında 3 saat 11 dakika fark oluşmaya başlıyor.

Öbür taraftan bu uygulama, açıklanamayacak bir tabloyu da beraberinde getirmektedir. Çünkü yatsı ile imsak vaktinin her ikisi de saat 4.00 olarak gösterilmektedir.

Gregorian date	**Dawn Prayer**	**Sunrise**	**Noon Prayer**	**Afternoon Prayer**	**Sunset Prayer**	**Night Prayer**
Tarih	**İmsak**	**Güneş**	**Öğle**	**İkindi**	**Akşam**	**Yatsı**
18	4:00	5:05	1:02	5:18	8:59	12:10
19	4:00	5:04	1:02	5:18	9:01	12:17
20	4:00	5:02	1:02	5:19	9:02	12:25
21	4:00	5:01	1:02	5:19	9:04	12:34
22	4:00	5:00	1:02	5:20	9:05	12:49
23	**4:00**	4:58	1:03	5:21	9:07	**4:00**

Derece olarak farklı değerler kullansalar da Mısır Kadastro Müdürlüğü, Karaşi İslam İlimleri Üniversitesi ve Kuzey Amerika İslam Birliğinin uygulamaları da imsak vakitlerinin teşekkül etmediği dönemlerde ve yerlerde vakti saat 04:00'de sabitlemektedirler.

Bu kuruluşların, imsak ve yatsıyı belirlerken, güneşin ufkun altında bulunma konumuna ilişkin aldıkları derece değerleri ve bunlardan her birine göre amel etmesi önerilen bölgelerin tablosu şöyle verilmektedir:

Kurum	Ufukta Güneş ışınlarının açısı (Sabah)	Ufukta Güneş ışınlarının açısı (Yatsı)	Bölge
Karaçi İslam İlimleri Üniversitesi	18 Derece	18 Derece	Pakistan, Bangladeş, Hindistan, Afganistan, Avrupa'dan bazı bölgeler
Kuzey Amerika İslam Birliği	15 Derece	15 Derece	A.B.D'den bazı bölgeler, Kanada, B.A.E'den bazı bölgeler
İslam Alemi Birliği	18 Derece	17 Derece	Avrupa Uzak Doğu A.B.D'den bazı bölgeler
Ümmü'l-Kura Üniversitesi	19 Derece	Akşamdan sonra 90 dk. 120 dk. (Sadece Ramazan ayında)	Arap Yarımadası
Mısır Kadastro Müdürlüğü	19.5 Derece	17.5 Derece	Afrika, Suriye, Irak, Lübnan, Malezya, A.B.D'den bazı bölgeler

Internet ortamında pek çok adreste, başta al-islam.com olmak üzere bu sistemin yer aldığı sitelere bağlantı verilmektedir.

c. http://islamicity.com Örneği

Bu adreste de yatsı ve imsak vakitleri için, vakitleri öğrenilmek istenen yer 50° enlemin üzerinde ise, takdiri vakti isteyip istememeye göre tercihli bir sistem sunulmaktadır.

1 Temmuz Berlin namaz vakitlerini esas alarak tercih yapılırsa; tercihli olarak sunulan iki alternatif sonuçları şöyle olmaktadır:

I-

Date	Day	Fajr (Dawn)	Shorook (Sunrise)	Zuhr (Noon)	Asr (Afternoon)	Maghrib (Sunset)	Isha (Night)
1	Thu	*	04:49	01:11	05:35	09:32	*

II- Akşam vaktine 90 dakika eklenerek takdiri yatsı, güneş doğuştan 90 dakika düşülerek takdiri imsak vakti elde edilme tercihi yapıldığı takdirde:

Date	Day	Fajr (Dawn)	Shorook (Sunrise)	Zuhr (Noon)	Asr (Afternoon)	Maghrib (Sunset)	Isha (Night)
1	Thu	03:19	04:49	01:11	05:35	09:32	11:02

8. Yatsı ve İmsak Vakitlerini Hesaplarken Güneşin Ufkun Altında Bulunma derecesini Düşük Alma Yöntemi

Bu yöntemde, problemin çözümü astronomik bir yolla halledilmeye çalışılmaktadır. Bunun için genellikle yatsı ve imsak vakti hesaplanırken güneşin ufkun altında bulunma açısını 17° , 18° veya 19° almak yerine 15° ve hatta 12° alınmaktadır. Hiç şüphesiz derecelerin düşük olarak alınması, vakitlerde önemli bir rahatlama meydana getirmektedir.

d. Fransa'daki Association des Musulmans des Alpes Maritimes **Örneği**

Jour	Fajr	Chourouq	Dohr	Asr	Maghrib	Ishâa
1	05:44	06:54	13:36	17:13	20:11	21:18
2	05:45	06:55	13:36	17:12	20:09	21:16
3	05:45	06:56	13:36	17:11	20:07	21:14
4	05:48	06:57	13:35	17:10	20:05	21:12
5	05:49	06:58	13:35	17:09	20:04	21:10
6	05:50	07:00	13:35	17:08	20:02	21:08
7	05:51	07:01	13:34	17:07	20:00	21:06
8	05:53	07:02	13:34	17:05	19:58	21:04
9	05:54	07:03	13:34	17:04	19:56	21:02
10	05:55	07:04	13:33	17:03	19:55	21:00
11	05:57	07:05	13:32	17:02	19:53	20:58
12	05:58	07:06	13:32	17:01	19:51	20:56
13	05:59	07:07	13:32	17:00	19:49	20:54
14	06:00	07:08	13:32	16:58	19:47	20:52
15	06:02	07:10	13:31	16:57	19:45	20:50
16	06:03	07:11	13:31	16:56	19:44	20:48
17	06:04	07:12	13:31	16:55	19:42	20:46
18	06:05	07:13	13:30	16:53	19:40	20:44
19	06:06	07:14	13:30	16:52	19:38	20:43
20	06:08	07:15	13:30	16:51	19:36	20:41
21	06:09	07:16	13:29	16:50	19:34	20:39
22	06:10	07:18	13:29	16:48	19:33	20:37
23	06:11	07:19	13:29	16:47	19:31	20:35
24	06:13	07:20	13:28	16:46	19:29	20:33
25	06:14	07:21	13:28	16:45	19:27	20:31
26	06:15	07:22	13:28	16:43	19:25	20:29
27	06:16	07:23	13:27	16:42	19:23	20:27
28	06:17	07:24	13:27	16:41	19:22	20:25
29	06:18	07:26	13:27	16:39	19:20	20:24
30	06:20	07:27	13:26	16:38	19:18	20:22

Fransa İslâmî Organizasyonlar Birliği (Union des Organisations Islamiques de France/UOIF) tarafından temin edildiği ifade edilen yukarıdaki Eylül ayı Nice şehri namaz vakitleri tablosundaki imsak ve yatsı vakitlerine ilişkin veriler, güneşin 12° ufkun altında bulunma esasına göre hazırlanmıştır. Aşağıda aynı şehir ve aynı ay için Diyanet İşleri Başkanlığının verilerini gösteren cetvelden bir bölüm bulunmaktadır. Karşılaştırıldığı zaman görüleceği üzere güneşin ufkun altında bulunma derecesinin 12 olarak alınmasıyla yatsı vakti, Diyanet'in belirlediği değerlerden yaklaşık yarım saat önce, imsak ise yaklaşık yarım saat sonra olmaktadır.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI FRANSA NİCE NAMAZ VAKİTLERİ

Tarih	İmsak	Güneş	Öğle	İkindi	Akşam	Yatsı
09.09.2004	5 19	6 58	13 35	17 08	20 00	21 27
10.09.2004	5 20	7 00	13 35	17 07	19 58	21 25
11.09.2004	5 21	7 01	13 35	17 06	19 56	21 23
12.09.2004	5 23	7 02	13 34	17 05	19 55	21 21
13.09.2004	5 24	7 03	13 34	17 04	19 53	21 19
14.09.2004	5 26	7 04	13 34	17 02	19 51	21 16
15.09.2004	5 27	7 05	13 33	17 01	19 49	21 14
16.09.2004	5 28	7 06	13 33	17 00	19 47	21 12
17.09.2004	5 30	7 07	13 33	16 59	19 45	21 10
18.09.2004	5 31	7 09	13 32	16 58	19 44	21 08
19.09.2004	5 32	7 10	13 32	16 56	19 42	21 06
20.09.2004	5 34	7 11	13 31	16 55	19 40	21 04
21.09.2004	5 35	7 12	13 31	16 54	19 38	21 02
22.09.2004	5 36	7 13	13 31	16 52	19 36	21 00
23.09.2004	5 38	7 14	13 30	16 51	19 34	20 58
24.09.2004	5 39	7 15	13 30	16 50	19 32	20 56
25.09.2004	5 40	7 17	13 30	16 49	19 31	20 54
26.09.2004	5 41	7 18	13 29	16 47	19 29	20 52
27.09.2004	5 43	7 19	13 29	16 46	19 27	20 51
28.09.2004	5 44	7 20	13 29	16 45	19 25	20 49
29.09.2004	5 45	7 21	13 28	16 43	19 23	20 47
30.09.2004	5 46	7 22	13 28	16 42	19 21	20 45

D. 45° ENLEMİN ÖTESİNDE KALAN YERLERİN YATSI VE İMSAK VAKİTLERİNE İLİŞKİN PROBLEMLERİN ÇÖZÜMÜYLE İLGİLİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

Buraya kadar mevsimine göre yatsı ve imsak vakitlerinin oluşmadığı yerlere ilişkin bazı uygulama örneklerini göz önüne sermeye çalıştık.

Yatsı ve imsak vakitlerinin oluşmamaya başladığı veya yatsı ve imsak vakitlerinin çok geç oluştuğu dönemler için ortaya çıkmış bulunan bu uygulama örneklerinin, aynı zamanda bu hususta ortaya atılan çözüm önerilerini de özet olarak yansıttığına yukarıda işaret etmiştik. Bunları şu şekilde maddeleştirebiliriz:

1. Akşam ve yatsı namazlarının birleştirilerek kılınması.[21]
2. Astronomik alametlere göre hakiki vakitler oluştuğu sürece bunların uygulanması, hakiki vakitler oluşmamaya başladığı andan itibaren de son oluşan vaktin dondurularak, hakiki vakitler yeniden oluşuncaya kadar buna göre hareket edilmesi.
3. Tüm yıl boyu takdir yapılması.
4. Takdire göre vakit belirleme işleminin yaz aylarına hasredilmesi.
5. Son oluşan vaktin dondurulması işleminin, vakitlerin oluşmadığı dönemin iki tarafına belli bir süre uzatılarak uygulanması. (Bu işlemin, vakitlerin oluşmadığı dönem başlamadan belirli bir süre önce başlatılması, vakitlerin oluşmadığı dönemin bitiminden sonra da bir süre daha sürdürülmesi.)
6. İmsak ve yatsı vakitlerinin problem teşkil ettiği bölgelerde, bu vakitlerin hesaplanmasında güneşin ufkun altında bulunma derecesinin düşük alınması (Güneşin ufkun altında bulunma derecesi olarak 15 veya 12'yi almak).
7. 45° enlemden ötede, 45° enlemin namaz vakitlerinin esas alınması
8. Akşamla yatsı arasının ve mukabil olarak imsakle güneşin doğuşu arasının, gecenin 1/7'si,1/12'si,1/4'ü ve 1/3'ü gibi belli bir bölümüne endekslenmesi.

Bu uygulamaları, yanlış veya doğru olarak nitelendirmeden önce, bunların, samimi olarak ibadetini yerine getirmek isteyen Müslümanların, içinde bulundukları şartlarda, oluşan boşluğu doldurmak ihtiyacıyla ortaya koydukları çabalar ve yaklaşımlar olduğunu unutmamak gerekir. Bu temel vurgudan sonra şu noktalara işaret etmek istiyoruz:

Bu bölgelerde yaşayan ve ibadet hayatında güçlük çeken Müslümanların akşamla yatsı namazını birleştirerek kılmaları caiz görülmektedir. Fakat ülkemiz Müslümanlarının çoğunluğu Hanefi mezhebine mensuptur. Hanefi mezhebinde hacda Arafat ve Müzdelife'deki birleştirmelerin dışında namazların cem'i caiz değildir. Diğer taraftan seferilik, yolculuk gibi geçici şer'î mazeretlere binaen meşru kılınmış bulunan cem-i salateynin (burada akşam ve yatsı namazlarının birleştirilerek kılınmasının) daimi bir uygulama haline getirilmesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Çünkü cem-i salateyn, daha ziyade geçici ve istisnai durumlar içindir. Bunun kalıcı uygulamalara dönüştürülmesi, problemin

---

21 Bu uygulamayı caiz gören ve savunan ilim adamlarından biri de değerli alim Yusuf el-Karadâvî'dir. Karadâvî, yalnız vaktin oluşmadığı dönemlerde değil, yatsı vaktinin geç oluştuğu dönemlerde de akşamla yatsının birleştirilerek kılınmasını, kışın çok kısa günlerinde de öğle ile ikindi namazlarının birleştirilmesini caiz görmektedir(Yusuf el-Karadâvî, *Fetâvâ Muasıra,* Dâru'l-Kalem, Kuveyt 2002, III/553-555).

kısa sürdüğü yerler açısından belki uygun olabilir. Ancak böyle bir uygulama, problemin uzun süre devam ettiği yerler açısından, beş vakti dörde düşürme görüntüsüne yol açma riski taşımaktadır. Elbette, böyle bir uygulamayı caiz gören içtihatlar doğrultusunda buna başvurabilirler; ancak bunun sürekli bir çözüm olarak düşünülmesi, namazların vakitli olarak farz kılınmasını ve beş vakte dağıtılmasını gerekli kılan 'mekasıdü'ş-şeria' açısından üzerinde ayrıca durulması gereken bir hususdur.

Astronomik alametlere göre hakiki vakitler oluştuğu sürece bunların uygulanması, hakiki vakitler oluşmamaya başladığı andan itibaren son oluşan vaktin dondurularak, hakiki vakitler yeniden oluşuncaya kadar buna göre hareket edilmesi yaklaşımının, ibadetlerin sıhhati ve geçerliliği açısından herhangi bir sakınca taşımadığı açıktır. Özellikle bireysel açıdan bunu uygulayabilen Müslümanların, ibadetlerini bu şekilde yapmalarında da bir sakınca yoktur. Nitekim Brüksel Konferansı kararlarında da buna atıf yapılmıştır. Şu kadar var ki, bu sistemin de, ileri enlemlerde kış aylarında namaz vakitlerinin arasının ancak dakikalarla ifade edilebilecek sürelere inmesi, orucun ise birkaç saatlik süre ile tutulabilecek hale gelmesi, yaz aylarında ise orucun neredeyse günün tamamını kaplayacak duruma varması gibi bir dezavantajı bulunmaktadır.

Diğer taraftan bunu herkesi kapsayacak tarzda genel bir uygulama haline getirmek, birtakım zorlukları da beraberinde getirmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı halen imsak vakitleri için bu sistemi uygulamaktadır. Brüksel Konferansından önce yatsı vakitleri için de bu sistemi uygulamakta idi. Fakat şu hususu unutmamak gerekir ki, Brüksel Konferansı, bu sistemin ortaya çıkardığı güçlükler ve problemler sebebiyle yapılmıştır. Bu bakımdan bu sistemin genel bir uygulama olarak benimsenmesinde ısrar etmek, İslâm dininin kolaylaştırma ve zorlaştırmama genel prensibiyle bağdaşmaz. Bu sistemin, oralarda yaşayanlar açısından ortaya çıkardığı güçlükler pek çok defa dile getirilmiştir.[22] Bunları burada tekrar sayıp dökmeye gerek duymuyoruz. Dolayısıyla namaz vakitlerinin oluşmadığı yerler için bu sistemden başka bir alternatif olmadığını savunarak mekâsıdü'ş-şeria'ya uygun düşecek başka yöntemlere kapıyı kapatmak ve başka alternatiflere göre ibadetlerini yerine getirenleri yanlış yapmakla suçlamak doğru değildir.

Günümüzde bu sistem, -değerli alim Mustafa Zerkâ'nın muhalefetine rağmen- Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî'den Türkiye Gazetesinin çıkardığı İhlas takvimine kadar geniş bir yelpazenin tercihi durumundadır.

Türkiye Gazetesinde vakit hesaplama uzmanı olarak görev yapan Ömer Kardaş'ın astronomik kavilleri zorlayarak yaptığı hesaplara göre, yatsı ile imsak arasındaki süre, 47° enlemden 60° enleme kadar gecelerin en kısa olduğu dönemlerde, 1 saat 22 dakikadan daha aşağı düşmeyecek şekilde sabitlenebilmektedir.[23] 1980 öncesinin yatsı imsak

---

22 Diyanet İşleri Başkanlığının Brüksel Konferansına sunduğu tebliğ; İrfan Yücel, Dini Bayramlar İle Namaz Vakitlerinin Tespitinde ve Kıble yönünün Belirlenmesinde Usûl ve Metot Birliği, II. Avrasya Din Şurasına Sunulan Tebliğ; Hayrettin Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri,* Nesil Yayınları, İst. 1988, I/95-103; Mustafa ez-Zerkâ, *Fetâvâ*, s.113-115; Yusuf el-Karadâvî, *Fetâvâ Muasıra,* III/555.

23 Bu bilgileri, Ömer Kardaş Bey'in verdiği hesap cetvellerinden aldım.

arasını 10 dakikaya kadar düşüren sıkışık hesaplarına kıyasla, astronomik kaviller kapsamında yapılan bu hesaplar, şüphesiz belli bir rahatlama sağlayabilir ise de, özellikle Ramazan ayının yaz mevsimine geldiği dönemlerde bu sürede yatsı ve teravih namazı kılınacağını, sahur yapılacağını ve insanların bazı şahsi ihtiyaçlarını karşılamak durumunda bulunacaklarını unutmamak gerekir.

İmsak ve yatsı vakitlerinin problem teşkil ettiği bölgelerde, bu vakitlerin hesaplanmasında güneşin ufkun altında bulunma derecesinin düşük alınması (güneşin ufkun altında bulunma derecesi olarak 15 veya 12'yi almak) kolaylaştırıcı bir çözüm olarak görünmektedir. Nitekim bazıları bu alternatifi uygulamaktadır. Ancak astronomik olarak test edilmeden bunların genel bir uygulama olarak düşünülemeyeceği açıktır.

Özetle değerlendirmeye çalıştığımız bu üç sistemin dışında kalan diğer öneri ve uygulamaların tamamı, takdire dayanan alternatiflerdir. Tek farklılık, takdirde benimsenen yöntemdir.

Bunlar içinde, yıl boyunca akşam namazının vaktine belli bir süre eklemek suretiyle yatsı vaktini, güneşin doğuşundan belli bir süre çıkarmak suretiyle yatsı vaktini belirleyen takdir yöntemleri, gecelerin uzaması ve kısalması gerçeğinin, en geniş şekilde yaşandığı, yaklaşık 45° enlemi ötesinde kalan bölgelerin hareketli astronomik konumuna uygun düşmemektedir. Çünkü bu yöntemlerde, özellikle takdire hiç ihtiyaç bulunmayan kış aylarında da takdire başvurulmuş olmaktadır. Halbuki bunun için bir zaruret veya zorlayıcı bir ihtiyaç bulunmamaktadır. Bu sebeple, yapılan uygulamaların da kazandırdığı tecrübe ve birikimle, takdirin, vakitlerin oluşmadığı veya çok geç oluştuğu yaz aylarına hasredilmesi teklif edilmektedir.[24] Hiç şüphesiz takdirin yaz aylarına hasredilmesi, bütün yıla yayılmasına nispetle daha makul bir çözüm olacaktır.

Aktarmaya çalıştığımız uygulama örneklerini ve teklifleri topluca göz önüne aldığımız takdirde, bu konuda birlik sağlayabilmek için yapılabilecek en güzel girişimin, bütün tarafları ve uzman ilim adamlarını bir araya getirerek ortak bir çalışma başlatmak olduğu anlaşılacaktır.

E. 45° ENLEMİN ÖTESİNDE YER ALAN BÖLGELERDE YATSI VAKTİNİN BAŞLANGICININ, HİÇ OLMAZSA GECENİN ÜÇTE BİRİNDEN SONRAYA BIRAKILMAMASINA İLİŞKİN BİR ÖNERİ

1. Giriş

Yukarıda yaklaşık 45° enlemin ötesinde kalan bölgelerin yatsı ve imsak vakitlerine ilişkin uygulama örneklerini aktarmaya çalıştık. Bu kadar çok uygulama ve öneri paketine bir teklif daha eklemenin hiç de hoş bir şey olmadığının farkındayız. Bununla birlikte mevsimine ve yerine göre namaz vakitlerinin oluşmadığı yerler için hadislere dayandırı-

---

24 Bak. İrfan Yücel, Dini Bayramlar İle Namaz Vakitlerinin Tespitinde ve Kıble yönünün Belirlenmesinde Usûl ve Metot Birliği, II. Avrasya Din Şurasına Sunulan Tebliğ.

labilecek mahiyette bir öneri olarak gördüğümüz ve *'Yatsı girişinin hiç olmazsa gecenin üçte birinden daha sonraya sarkmaması'* cümlesiyle özetlediğimiz yaklaşımın, hem yatsı vakitlerinin astronomik alametlere göre belirlenemediği yerlerdeki takdiri uygulamalara zahiren de şer'î bir mesnet teşkil etmesi açısından hem de çeşitli yöntemler arasında orta bir yol olması bakımından, bu teklifi ve istinad ettirmeye çalıştığımız delilleri kısaca sunmak istiyoruz.

2. Teklifin Özet Sunumu

Aşağıda delilleriyle gösterileceği üzere, hadis-i şeriflerde yatsı vaktinin akşam şafağının kaybolmasıyla girmiş olacağı ifade edilmektedir. Akşam şafağının ufuktaki kızıllığın kaybolmasıyla mı yoksa kızıllıktan sonraki beyazlığın kaybolmasıyla mı sona ermiş olacağı yolundaki tartışmayı bir kenara bırakırsak zaruret sahibi olanlar dışındakiler için yatsı vaktinin akşam şafağının kaybolmasıyla gireceği konusunda Şia fakihlerinin dışındaki fukaha arasında herhangi bir ihtilaf yoktur.

Yatsı namazı vaktinin sonuna gelince; fakihlerin bu konuda bazı farklı değerlendirmeleri bulunmaktadır. Konuya ilişkin ihtilaflar, hadis rivayetlerindeki yatsı namazı vaktinin sonunu belirten ifadelerdeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

Rasulüllah sallallahü Aleyhi ve Sellem'in bazen yatsının edasını gece yarıya kadar ertelediğini anlatan fiili sünnetle ilgili rivayetlerin yanında yatsı vaktinin gece yarıya kadar sürdüğünü ifade eden birçok hadis rivayeti bulunmaktadır. Bununla birlikte özellikle namaz vakitlerinin başlangıçlarını ve sonlarını açıklamak ve göstermek üzere varid olmuş hadis rivayetlerinde ise yatsı vaktinin sonu, gecenin üçte biri olarak ortaya konmaktadır.

Bu hadis rivayetlerinden hareketle alimlerden bir kısmına göre yatsının ihtiyari vakti, gecenin üçte biri geçince, bazılarına göre ise yarısı geçince sona ermekte, bundan sonraki vakit zaruret vakti kapsamında değerlendirilmektedir. Azınlık da olsa diğer bazı alimlere göre ise yatsının vakti her halükarda gecenin üçte biri veya yarısı geçince bitmiş olmaktadır. Alimlerinin çoğunluğuna göre ise yatsının vakti, fecr-i sadıka kadar devam etmekle birlikte gecenin üçte birine kadar kılmak müstehap, gece yarıdan sonraya ertelemek mekruhtur.

Güneşin batışıyla imsak arasını gece olarak ele aldığımız zaman özellikle yaz aylarında yaklaşık 45° enlemden ötede kalan bölgelerde akşam şafağı gecenin üçte birinden hatta yarısından önce kaybolmamaktadır.

Bu durumda özellikle, yatsının mutlak vaktinin veya ihtiyari vaktinin gecenin üçte birinde yahut da yarısında sona ermiş olacağını söyleyen fakihler açısından şöyle bir problem ortaya çıkmaktadır: Bir tarafta yatsının akşam şafağının kaybolmasıyla girmiş olacağını ifade eden naslar ve bu istikamette karar kılmış içtihatlar, öbür tarafta yatsı vaktinin gecenin üçte biri veya yarısı geçince sona ermiş olacağını ifade eden hadisler ve bu istikamette oluşan içtihatlar bulunmaktadır.

Gece ve gündüzlerin normal olarak teşekkül ettiği bölgelerde yatsı vaktinin başlan-

gıcını ifade eden hadisler ve içtihatlarla sonunu ifade eden hadisler ve içtihatlar arasında herhangi bir tedahül olmadan amel etmek mümkündür. Ancak mevsimlere göre akşam şafağının kaybolmasının gecenin üçte birinden veya yarısından sonraya kalarak akşam şafağının kaybolmasıyla gecenin üçte birinin veya yarısının tedahül ettiği yerlerde nasıl hareket edilecektir? Yatsı namazı vaktinin sonunu ifade eden hadis rivayetleri ve içtihatlar dikkate alınmaksızın yatsı vaktinin girişi için akşam şafağının kaybolması mı esas alınacak, yoksa akşam şafağının kaybolmasına bakılmaksızın yatsı vaktinin sonunu ifade eden hadisler ve içtihatlara göre mi hareket edilecektir? İşte bu soruya verilecek cevap ilgili bölgelerde yatsı vaktinin belirlenmesi için nasıl bir yol izleneceğini ortaya koyacaktır.

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız takdiri uygulamaların pek çoğu ve Brüksel Konferansının mevsimlere göre akşam şafağının çok geç kaybolduğu yerler için akşam namazına 1 saat 20 dakika eklenerek yatsı vaktinin tespit edilmesi yolunda aldığı karar, bu bölgelerde yaşayan Müslümanlara kolaylık olsun diye bir bakıma yatsı vaktinin sonuyla ilgili hadisleri ve rivayetleri öncelikle dikkate alan yaklaşımlardır. Bunun tam tersine yatsı vaktinin sonunu ifade eden hadisleri ve içtihatları dikkate almaksızın yatsı vaktinin girişiyle ilgili hadislere ve içtihatlara göre hareket edilmesi gerektiğini savunan yaklaşımlar da var. Acaba meseleye bu iki yaklaşımın ortasını bulacak şöyle bir yaklaşımda bulunulamaz mı?

Şer'î gece güneşin batışıyla başlar, fecr-i sadıkla sona erer.[25] el-Bakara (2)183. ayet-i kerimede şer'î gecenin başlangıç ve bitişi açıklanmıştır:

"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun. Bununla birlikte siz mescitlerde itikafta iken eşlerinize yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır. Bu sınırlara yaklaşmayın. Allah, kendine karşı gelmekten sakınsınlar diye, âyetlerini insanlara böylece açıklar."

Ayette geçen, "*Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı...*" cümlesi ile geceleyin eşlerle ilişkinin helâl oluşu ifade edilmiştir. Ayetin bu kısmında bir 'gece' mefhumuna yer verilmiştir. Bu helalin, fecre kadar sürdüğü, ayet-i kerimenin

"*...Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için...*" cümlesi ile ifade edilerek gecenin, fecirle sona erdiği anlatılmaktadır. Gecenin güneşin batışıyla başladığı ise, ayetin

"*...Sonra da geceye(akşama) kadar orucu tamamlayın...*" cümlesinde ifade edilmiş olmaktadır. Çünkü iftar vaktinin, güneşin batışıyla başladığı tevatüren bilinmektedir. De-

---

25 "Nehar iki kısımdır. Biri 'nehâr-ı şer'îdir ki 'fecr-i sadıktan güneşin gurubuna kadar olan müddettir. Diğeri de nehar-ı örfîdir ki 'Güneşin tuluundan gurubuna kadar olan müddet' olup nehar-ı şer'îden daha kısadır." Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali,* Bilmen yayınevi, İst, baskı tarihi yok, s.114"

mek ki şer'î gece, güneşin batışıyla başlamakta ve fecirle sona ermektedir.

Güneşin batımıyla fecr-i sadık arasındaki süre gece itibar edilerek üçe bölünüp yatsının hakiki vaktinin başlangıcı, gecenin bu üçte birlik bölümünün geçmesinden daha önce gerçekleştiği sürece hakiki vakitle amel edilir. Ne zaman ki yatsı vaktinin başlangıcı yani şafağın kaybolması, gecenin üçte birinden daha sonraya kalmaya başlarsa, o andan itibaren gecenin üçte birine göre uygulama devreye girerek yatsı vaktinin başlangıcı, takdirle gecenin üçte birinden sonraya sarkmayacak şekilde itibari olarak belirlenir. Takdir yaparken, gecenin üçte biri, yatsı vaktinin girişi için en son sınır olarak kabul edilir. Böylece mevsimlere göre şafağın çok geç kaybolduğu ve yatsı vaktinin başlangıcının, gecenin üçte birinden veya yarısından daha sonraya kaldığı yerlerde gecenin üçte biri, yatsının başlangıcı olarak kabul edilir. Madem ki namaz vakitlerini anlatan hadislerde en kuvvetli rivayetler, yatsı vaktinin, gecenin üçte biri geçince sona erdiğini bildirmektedir; şu halde hiç olmazsa yatsı vaktinin başlangıcı, bu vakitten daha sonraya kalmamalıdır.

Bu sistemin de en önemli handikabı, imsak vakitlerinin oluşmamaya başlamasıyla şer'î gece mefhumunun ortada kalmadığı mevsim ve yerlerdir. Buna göre mevsimine göre gün oluşmayan yerlere varıncaya kadar bu bölgeler için yapılacak şey de imsak vakitlerinin oluşmadığı mevsimler ve yerler için son oluşan imsak vaktinin dondurulması ve gecenin sonunun buna göre belirlenmeye devam edilmesidir.

Hem hadislerden hem de fakihlerin içtihatlarından delilleri bulunduğu için, kanaatimizce böyle bir takdir metodu, yapılan itirazlar karşısında savunulabilecek durumdadır.

3. Muhtemel İtirazlar

Belki buradaki en önemli itiraz şu olacaktır: Yatsı vaktinin girişinin, neredeyse bütün hadislerde güçlü bir şekilde akşam şafağının kaybolmasıyla girmiş olacağı sarahaten ifade edilmişken, yatsı vaktinin sonuyla ilgili ise farklı rivayetler varken, yatsının sonunun gecenin üçte birinde bitmiş olacağı yolundaki bu rivayetler, ittifakla yatsının girişini şafağın sona ermesiyle girmiş olacağı yolundaki rivayetlere karşı nasıl delil olarak alınabilecektir?

Bu soru konuya ilişkin en temel ilmi itirazı oluşturacaktır. Buna verilebilecek cevap şudur: Astronomik alametlere göre yatsı vaktinin şafağın kaybolması ile başlatılması ile sonunun ihtiyari vakit düzeyinde de olsa gecenin üçte biri ile sınırlandırılmasının tearuz etmediği yerlerde ve mevsimlerde elbette her iki grup hadislere göre amel edilecektir. Fakat tearuz başladığı andan itibaren, bu iki grup hadis ile bir arada amel etme imkanı kalmamaktadır. Bu durumda ister istemez bir tercih yapmak gerekmektedir. Bu bölgelerde yaşanan güçlükleri dikkate alarak yatsı vaktinin gecenin üçte birinin geçmesiyle sona ereceğini ifade eden rivayetler doğrultusunda yatsı başlangıcının gecenin üçte birinden daha sonraya bırakılmaması, uygun bir tercih olacaktır ve maslahat gereğidir. Zaten söz konusu bölgeler, vakitlerin astronomik belirtilere göre artık az veya çok teşekkül etmemeye başladığı yerlerdir.

Diğer taraftan, şafağın kaybolmasına göre yatsı vaktinin gecenin üçte birinden daha

sonraya kalmaya başladığı yerler, senenin belli mevsimlerinde yatsı ve imsak vakitlerinin teşekkül etmemeye başladığı sınırların başlangıcı sayılır. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığı zaman artık buraların, astronomik alametlere göre vakitlerin normal bir şekilde oluştuğu bölgeler gibi değil, farklı bir statüde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Yapılabilecek en önemli itirazlardan biri de şu olacaktır: Yatsı vaktinin sonunu bildiren hadislerle yatsı vaktinin başlangıcının belirlenmeye çalışılması bir çelişki değil midir?

Bu itiraza da şöyle cevap verilebilir: Yatsı vaktinin sonunu vakit olarak en erken bittiğini gösteren rivayetler, gecenin üçte biri rivayetleridir. Üstelik bunlar, namaz vakitlerinin başlangıcını ve sonunu bildirmek üzere varid olmuş rivayetlerin en kuvvetlileridir. Böyle bir durumda yatsının başlangıcının, yatsının sonunu bildiren bu hadislerin söylediğinden daha sonraya bırakılması bir çelişki olur. Şu kadar var ki, bu rivayetler, yatsının sonunu bildiren hadislerin bir grubudur. Bunların yanında yatsı vaktinin gecenin yarısında bittiğini ve şafak vaktine kadar sürdüğünü ifade eden rivayetler de vardır. Yatsı başlangıcının hiç olmazsa yatsının vaktinin sonunu ifade eden bu rivayetler dikkate alınarak gecenin üçte birinden daha sonraya kalmaması, yatsı vaktinin başlangıcının gece yarıya doğru uzatılması ve bu rivayetlerin dikkate alınmamasından daha tutarlı bir yaklaşım olur.

Bu tezin de uygulanmasının zor olacağı, çünkü bunun fazla bir kolaylık sağlamayacağı yolunda bir itiraz yapılabilir. Buna da şöyle cevap verilebilir: Yatsı vakti başlangıcının hiç olmazsa gecenin ilk üçte birinin geçmesinden daha sonraya bırakılmaması sistemi, gecenin uzaması ve kısalmasına göre elastiki bir sistemdir. Gecelerin uzun olduğu dönemlerde bu sistem hiç devreye girmeyecektir. Geceler kısalıp da yatsı vaktinin girişi çok geç kaldığı andan itibaren devreye girecektir. Dolayısıyla uygulama açısından hesaplanabilmesi kolay ve uygulanabilir bir sistemdir.

Uygulamada gecenin üçte birinin bitimi öncesine yatsı namazı kılacak kadar bir vaktin eklenmesiyle belli bir kolaylaştırma sağlamak da mümkündür.

Diğer taraftan bu sistem, son oluşan yatsı vaktinin dondurulması yöntemi ile sırf kolaylaştırma amaçlı takdir yöntemleri arasında, hadislerden ve fıkıhtan delili bulunan orta bir yol mahiyetindedir.

F. YATSI VAKTİ BAŞLANGICININ GECENİN ÜÇTE BİRİNDEN SONRAYA BIRAKILMAMASI HUSUSUNDA İHTİYAÇ DUYULABİLECEK DİNİ MALUMAT ÖZETİ

1. Akşam Namazının Vakti

a. Akşam Namazı Vaktinin Başlangıcı:

Hadis-i şeriflerde zikredilen alametlere göre akşam namazının başlangıcı olarak verilen astronomik kriter güneşin batışıdır (gurûb). Yatsı namazı vaktinin girişi için verilen astronomik kriter de güneşin battığı ufukta oluşan şafağın kaybolmasıdır (gaybûbet-i şafak). Hadis rivayetlerinde zikredilen bu kriterler doğrultusunda akşam namazı vaktinin güneşin batışıyla girdiği hususunda İslam alimleri arasında görüş birliği oluşmuştur. Bu

konudaki icma'a muhalif herhangi bir görüş bilinmemektedir.[26]

b. Akşam Namazı Vaktinin Sonu :

Fakihlerin bu konudaki görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:

1) Caferi mezhebine göre güneşin battığı andan itibaren üç rekat kılınabilecek kadar yani akşam namazı eda edilebilecek kadar bir süre akşam namazına aittir. Bu kadar bir süre geçtikten sonra yatsı vakti de girer ve gece yarıya kadar akşamla yatsının ortak vakti devam eder. Şu kadar var ki tam gece yarıdan önce dört rekat kılabilecek kadar yani yatsı namazını eda edebilecek kadar bir süre yalnızca yatsıya aittir.[27]

2) Tavus'tan akşam namazı vaktinin yatsı ile birlikte fecre kadar geçmiş olmayacağına dair bir görüş rivayet edilmektedir. Benzer bir görüş Ata'dan da nakledilmiştir.[28] Rabia'dan da bu anlamda bir rivayet var.[29]

Evzai bu görüşü sözlerinden sakınılması gerekenlerin görüşlerinden saymaktadır.[30]

3) İmamı Şafii'nin kavl-i cedidine göre akşam namazının vakti, abdest alıp setr-i avreti sağlayacak, ezan okuyup kamet getirerek beş rekat namaz kılacak kadar bir sürenin geçmesiyle sona erer.[31]

İmam Malik'e göre de akşam namazının ihtiyari vakti,[32] şartlarını yerine getirip akşam namazını kılacak kadar bir süredir.[33] Yani mükellefin su ile veya teyemmümle hadesten ve necasetten taharetini sağlayıp setr-i avret, istikbali kıble gibi diğer şartları yerine getirip ezan okuyarak ve kamet getirerek üç rekat namaz kılabileceği kadar bir sürenin geçmesiyle akşam namazının ihtiyari vakti sona ermektedir.[34] İhtiyari vaktin akabin-

---

26 Muhammed b. İbrahim b. el-Münzir (ö.318), *el-İcma'*, tahkik ve ta'lik. Abdullah Ömer el-Bârûdî, Dâru'l-Cenân, Beyrut 1986, s.2; Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Kudame (ö.620), *el-Muğni*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1984, I/424 (Madde: 525); Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî (ö. 676), *el-Mecmu Şerhu'l-Mühezzeb,* İdaretu't-Tıba'ati'l-Müniriyye, Mısır III/29.

27 Ebu'l-Kasım Necmü'd-din Ca'fer b. el-Hasen b. Ebi Zekeriyya el-Hüzeli el-Hulî (602-676 H.), *Şeraiu'l-İslam fi Mesâili'l-Halali ve'l-Haram,* Matbaatü'l-Erâb, Nahif 1969, s.60-61.

28 İbn Kudame, *el-Muğni*, I/424 (Madde : 525); Hafızu'd-din Ebu'l-Ferec İbn Receb el-Hanbeli (736-795), *Fethu'l-Bari Şerhu Sahihi'l-Buhari,* Mektebetü'l-Guraba el-Eseriyye, Medine-i Münevvere 1996, tahkik Mahmud b. Şa'ban b. Abdülmaksud ve diğerleri (toplam sekiz kişi), 4/272 ve 360.

29 İbn Receb, a.g.e., 4/272.

30 Aynı.

31 Muhammed b. Muhammed el-Hatib eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac ilâ Ma'rifeti Meani El-fâzı'l-Minhac,* Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994 I/300-301. İmamı Şafii'nin bu konudaki kavli cedidi, Şafii alimlerinin cumhuru tarafından sahih kabul edilmiştir. Şafii mezhebinde bu görüş meşhurdur. Bazı alimler ise kavli kadimini sahih saymışlar (Nevevi, el-Mecmu' III/30) ve "azhar" kabul etmişlerdir. (Şirbini, *Muğni'l-Muhtac,* I/301. Konuyla ilgili tartışmalar ve değerlendirmeler için bakınız: Nevevi, *el-Mecmu',* III/29-35; Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, I/300-302)

32 İhtiyari vakitten maksat, mükellefin herhangi bir kısıtlama olmaksızın namazını içindeki istediği bir bölümde kılabilme hususunda serbest olduğu vakittir. (Ali el-Adevi, *Haşiye ala'l-Huraşi ala Muhtasarı Halil,* el-Huraşi ile birlikte Daru Sadır Beyrut, I/211. Bakınız: Abdurrahman el-Ceziri, *Kitabü'l-Fıkh Ala'l-Mezahibi'l-Erbaa,* İhyaü't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, I/182.

33 Halil b. İshak, *Muhtasaru Halil,* Matbaatü Dari'l-Kütübi'l-Arabiyye'l-Kübra, Mısır, Tarih Yok. s.13. Mustafa'l-Babi el-Halebi neşri

34 Huraşi, a.g.e., I/213

de "zaruri" diye adlandırılan vakit[35] başlamakta ve fecre kadar devam etmektedir.[36] Akşamın ihtiyari vaktinden sonra yatsı namazının ihtiyari vaktinin sonu olan gecenin üçte birine kadar ki süre akşamın zaruret vakti olarak devam eder. Gecenin üçte biri geçtikten sonra fecre kadarki süre ise akşam ve yatsı için zaruret vakti olarak ortak vakittir.[37]

İmamı Evzai de akşam namazı vaktinin, şartlarını yerine getirip namazı eda edecek kadar bir süre olduğu görüşündedir.[38]

4) Ebu Hanife, Sevri, Ahmed b. Hanbel, Ebu Sevr, İshak, Davud, İbnü'l-Münzir gibi imamlara ve İmam-ı Şafii'nin kavl-i kadimine göre ise akşam namazının vakti yatsı vakti girinceye kadar sürer. Yani güneşin batmasıyla ufukta oluşan şafağın kaybolmasıyla akşam namazının vakti sona erer, yatsının vakti girer.[39] Ancak burada şafağın kızıllığın kaybolmasıyla mı yoksa kızıllıktan sonraki beyazlığın da sona ermesiyle mi batmış sayılacağı konusunda ihtilaf var. İmam Malik, Şafii, Ahmed b. Hanbel, Zühri, Sevri, İbn Ebi Leyla, İshak ve İmameynin de dahil olduğu çoğunluğa göre şafak, kızıllıktır. İmam Ebu Hanife, Evzai ve İbnü'l-Münzir başta olmak üzere diğer bazı alimlere göre ise kızıllıktan sonraki beyazlıktır.[40]

c. Yatsı Namazının Vakti

1) Yatsı Namazı Vaktinin Başlangıcı:

Şafağın kızıllık mı yoksa kızıllıktan sonraki beyazlık mı olduğu yolundaki tartışma bir kenara bırakıldığı takdirde zaruret sahiplerinin dışındakiler için yatsı vaktinin şafağın kaybolmasıyla girdiği konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur.[41] Yalnızca yukarıda zikredilen Ca'feri mezhebinin görüşüne göre akşamın vakti girdikten sonra akşam namazını kılacak kadar bir süre geçtiği andan itibaren yatsı vakti de girmektedir.

2) Yatsı Namazı Vaktinin Sonu:

Yatsı namazı vaktinin sonuna gelince; fakihlerin bu konuda bazı farklı değerlendirmeleri bulunmaktadır. Konuya ilişkin ihtilaflar, hadis rivayetlerindeki yatsı namazı vakti-

---

35 Buna zaruri vakit denmesi, namazı, yalnızca zaruret sahibi olanların bu vakte ertelemelerinin caiz olmasındandır. Zaruret sahibi olamayanların ertelemesi ise günahtır. (Huraşi, I/218)

36 Halil b. İshak, a.g.e., s.13

37 Huraşi, a.g.e., I/218

38 Nevevi, *el-Mecmu'*, III/34; İbn Kudame, *el-Muğni*, I/424 (525.Madde)

39 Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi Bekr el-Mergınani, *el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedi,* el-Mektebetü'l-İslamiyye, I/38; Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd el-Hafid (s.595); *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesıt,* Matbaatü Ahmet Kamil, İst. 1333 H, I/75; Nevevi, *el-Mecmu'*, III/34; İbn Hazm, *el-Muhalla*, III/164; İbn Kudame, *el-Muğni*, I/425

40 Merğınâni, *el-Hidaye*, I/39; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid,* I/75; Huraşi, I/213; Nevevi, *el-Mecmu'*, III/35 vd.; İbn Kudame, *el-Muğni*, I/426; İbn Hazm, *el-Muhalla*, III/164

41 Merginani, *el-Hidaye*, I/39; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, I/75; Nevevi, *el-Mecmu*, III/38; İbn Kudame, *el-Muğni*, I/426; Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd el-Mevsılî, *el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar,* Matbaatü Mustafa'l-Babi el-Halebi, Mısır 1936, I/37-38; Alauddin Ebu Bekr b. Mes'ud el-Kasânî (ö. 587), *Bedâius-Sanâi' fi Tertibi'ş-Şerai',* Matbaatü Şeriketi'l-İlmiyye, Mısır, 1327, I/124; Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, I/302

nin sonunu belirten ifadelerdeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Şimdi hadis rivayetlerinde yer alan bu farklı ifadelere bir göz atalım:

2.1) Yatsı namazı vaktinin gecenin üçte birine kadar olduğunu ifade eden rivayetler:

a) Büreyde Hadisi

Bu hadiste bir adamın Rasulüllah'a namaz vaktini sorduğu, Rasulüllah'ın da ona: "Şu iki gün bizimle namaz kıl" buyurarak fiili olarak birinci gün namazları ilk vakitlerinde ikinci gün ise son vakitlerinde kıldırdığı anlatılmakta ve Rasulüllah'ın namazları kıldırdığı vakitler başlangıçları ve sonlarıyla tanıtılmaktadır.[42]

Bu hadisin muhtelif varyantlarında yatsının son vakti :

بعد ما ذهب ثلث الليل... : Gecenin üçte biri geçtikten sonra.

عندما ذهب ثلث الليل... : Gecenin üçte biri geçince.

حين ذهب ثلث الليل... : Gecenin üçte biri geçtiğinde.

عندما ذهب ثلث الليل او بعضه... : Gecenin üçte biri yahut bir kısmı geçtiğinde

Şeklinde ifade edilmektedir. İlk bakışta bu ifadelerden yatsının vaktinin gecenin üçte birinden sonraya uzandığı intibaı elde edilebilir. Ancak hadisin sebeb-i vürudu göz önüne alındığında ravilerin bu ifadeleri yatsı vaktinin sonunu belirtmek için kullandıkları anlaşılmaktadır.

b) Ebû Musa Hadisi :

Bu hadise göre de bir adam gelerek Rasulüllah'a namaz vakitlerini soruyor. Rasulüllah ona sözlü olarak cevap vermiyor. Bunun yerine namaz vakitlerini uygulamalı olarak göstermeyi tercih ediyor. İki günlük uygulamanın birinci gününde namazları ilk vakitlerinde ikinci gününde son vakitlerinde kıldırıyor. İşte bu rivayette yatsı namazı vaktinin sonu : فأخر العشاء فى اليوم الثانى حتى كان ثلث الليل الأول

"Sonra yatsıyı gecenin üçte birlik ilk bölümü oluncaya kadar erteledi" ifadesiyle anlatılmakta ve bundan sonra Rasulüllah'ın namaz vakitlerini soran kimseyi çağırarak : الوقت بين هذين : Vakitler bu ikisi arasındadır" buyurduğu ifade edilmektedir.[43]

c) Urve Hadisi :

Bu hadiste Hz. Peygamber zamanında sahabenin yatsı namazını kıldıkları vakit anlatılıyor ve şöyle deniyor:

وكانوا يصلون العشاء فيما بين ان يغيب الشفق الى ثلث الليل الأول

"Yatsıyı akşam şafağının kaybolması ile gecenin üçte birlik ilk bölümünün dolması arasındaki sürede kılıyorlardı."[44]

---

42 Müslim, Mesacid, 176, 177 (613); Nesâî, Mevâkit 12 (I/258); Tirmizi, Salat, 115 (152); İbn Mace, Salat, I (668)

43 Müslim, Mesacid 178 (614) ; Ebu Davud, Salat 2 (395); Nesai, Mevakıt 15 (I/260-261)

44 Buhari, Mevakit, 24

Bu rivayette de yatsı namazının vakti, akşam şafağın kaybolması ile gecenin üçte birlik ilk bölümünün sonu olarak tanıtılmaktadır.

Urve, Hz.Aişe validemizin, Rasulüllah'ın bir gece yatsı namazını geç kıldırdığını anlatan rivayetinde Rasulüllah'ın : صلوها فيما بين ان يغيب الشفق الى ثلث الليل

"Yatsıyı akşam şafağının kaybolmasından gecenin üçte birine kadar kılın" dediğini aktarmaktadır."[45]

d) Cibrilin İmameti Hadisi (Örnek İbn Abbas rivayeti)

Bu hadiste anlatıldığına göre Cebrail Aleyhisselam Peygamber Efendimize imam olarak birinci gün beş namazı ilk vakitlerinde, ikinci gün ise son vakitlerinde olmak üzere iki gün namaz kıldırmış ve "İşte bu iki vaktin arasındaki süreler namaz vakitleridir" buyurmuştur.[46] İmam Nevevi'nin "Namaz Vakitleri" konusunda "Asıl" diye nitelendirdiği[47] bu hadise göre Cibril Hz.Peygambere yatsıyı ikinci gün gecenin üçte biri geçince kıldırmıştır.

Cibril sonra Hz. Peygambere dönerek:

يا محمد هذا وقت الأنبياء من قبلك والوقت فيما بين هذين الوقتين

'Ey Muhammed, Bu, Senden önceki peygamberlerin namaz vakitleridir. Namazların vakti, bu iki vakitler arsıdır' demiştir. (Tirmizi)

İmam Nevevi Cibril hadisini İbni Abbas'tan başka bir grup sahabinin de rivayet ettiğini (جماعة من الصحابة) ifade etmektedir.[48]

Bunlardan biri Cabir b. Abdillah'tır. Rivayeti, anlam olarak Abdullah b. Abbas'ınki gibidir.[49]

Tirmizi'nin ifade ettiğine göre Buhari, Cabir hadisini "Namaz vakitleri konusunda en sahih rivayet olarak değerlendirmektedir".[50]

e) İbnü Ömer Hadisi :

Bu rivayette İbnü Ömer bir gece yatsı namazı için Rasulüllah'ı gecenin üçte biri geçinceye kadar beklediklerini ifade etmektedir.[51] Rivayetteki

فخرج اليهم حين ذهب ثلث الليل او بعده "Gecenin üçte biri geçince veya daha sonra bizim yanımıza çıktı" ifadesi, o gün yatsı namazının gecenin üçte biri geçtikten sonra kılındığını ortaya koyuyor. Rivayetin anlatış tarzından o gün mutad uygulamadan farklı olarak yatsının geç kılındığı anlaşılmaktadır.

---

45 Nesai, Mevakit, 21

46 Ebu Davud, Salat 2 (393); Tirmizi, Salat 1 (113), (Hadis No: 147). Bu hadisi başka Sünen sahiplerinden de rivayet edenler olmuştur. Hakim Ebu Abdillah Müstedrek de rivayet etmiş ve demiş. Nevevi, III/18

47 Nevevi, el-Mecmu', III/18

48 Nevevi, el-Mecmu', III/19

49 Tirmizi, Salat 1 (150); Nesai, Mevakit, 17

50 Tirmizi, Salat 1 (150) Bakınız, Nevevi, el-Mecmu' III/19

51 Müslim, Kitabü'l-Mesacid 2201639) Ebu Davud, Salat, 7 (420); Nesai, Mevakit 21

f) Hz. Ömer'in Valilere Yazdığı Mektup :

Hz.Ömer valilere yazdığı mektupta namaz vakitlerini anlatırken :

والعشاء اذا غاب الشفق الى ثلث الليل...

"....Yatsıyı da akşam şafağı battığı andan gecenin üçte birine kadar kılın..." diye yazmıştır.[52]

Bu rivayetin bir varyantında ise yatsı ile ilgili talimat

وان صل العشاء ما بينك وبين ثلث الليل فإن اخرت فالى شطر الليل...

"Yatsıyı akşamla gecenin üçte biri arasında kıl. Geciktirirsen de (bu ancak) gecenin yarısına kadar (olsun)"[53] şeklindedir.

2.2) Yatsı Namazı Vaktinin Gecenin Yarısına Kadar Olduğunu İfade Eden Rivayetler:

Bazı hadislerde ise yatsı namazı vaktinin gecenin yarısına kadar sürdüğü ifade edilmektedir. Şimdi bunlardan da bir kaçını zikredelim:

a) Abdullah b. Amr Hadisi:

Bu hadiste yatsı namazı vaktinin sonunun gece yarısı olduğu ifade edilmektedir.[54] Bu belirleme hadiste şöyle geçmektedir:

فإذا صليتم العشاء فإنه وقت الى نصف الليل

"Yatsıyı kıldığınız vakit o da gecenin yarısına kadar devam eder."

Bu hadisin değişik varyantlarında belirleyici ifadeler de şu şekildedir:

ووقت العشاء الى نصف الليل "Yatsının vakti gece yarıya kadardır."[55]

ووقت صلاة العشاء الى نصف الليل الأوسط "Yatsı namazının vakti mutedil uzunluktaki gecenin yarısına kadardır[56] (Ahmed Davudoğlu tercümesi 3/585)

ووقت صلاة العشاء الى نصف الليل "Yatsı namazının vakti gece yarıya kadardır".[57]

ووقت العشاء الى نصف الليل "Yatsının vakti gece yarıya kadardır."[58]

ووقت العشاء ما لم ينتصف الليل "Yatsının vakti gece yarısı olmadığı sürecedir."[59]

b) Ebu Hureyre Hadisi :

"Namaz vaktinin bir başlangıcı bir de sonu vardır: ان للصلاة اولا واخرا...

---

52 Muvatta, Kitabu Vukuti's-Salat 1 (Hadis No: 6, 9)
53 Muvatta, Kitabu Vukuti's-Salat, 1, 8.
54 Müslim, Kitabü'l-Mesacid ve Mevazı'u's-Salat 171 (612).
55 Müslim, Kitabü'l-Mesacid 172.
56 Müslim, Kitabü'l-Mesacid 173 (612).
57 Müslim, Kitabü'l-Mesacid 174 (612).
58 Ebu Davud, Salat, 2 (396).
59 Nesai, Mevakit, 15.

diye başlayarak beş namaz için vakitlerin başlangıcını ve sonunu açıklayan bu rivayette yatsı vaktinin sınırları şöyle çizilmektedir:

وان اول وقت العشاء حين يغيب الأفق وان اخر وقتها حين ينتصف الليل

"Yatsı vaktinin başlangıcı akşam şafağının kaybolduğu zamandır. Vaktinin sonu ise gece yarısı olduğu zamandır."[60]

c) Enes Hadisi :

Bu hadiste Rasulüllah'ın bir gece yatsıyı gece yarıya kadar ertelediği ifade edilmektedir.

ان رسول الله صلى الله عليه وسلم أخر العشاء ذات ليلة الى شطر الليل او كاد يذهب شطر الليل

"Bir gece Rasulüllah yatsıyı gecenin yarısına yahut gecenin yarısı hemen hemen geçmek üzere olduğu ana kadar geciktirdi."[61]

نظرنا رسول الله صل الله عليه وسلم ليلة حتى كان قريبا من نصف الليل ثم جاء فصلى

"Bir gece Rasulüllahı bekledik. Öyleki gece yarıya yakın bir vakit oldu. Sonra geldi ve namazı (yatsıyı) kıldırdı."[62]

d) Ebu Said el-Hudri Hadisi :

Bu hadiste de Rasulüllah'ın bir gece akşam namazını kıldırdıktan sonra gece yarıya kadar çıkmadığı sonra çıkıp yatsıyı kıldırdığı ifade edilmekte ve

لولا ضعف الضعيف وسقم السقيم لأمرت بهذه الصلاة أن تؤخر الى شطر الليل

"Eğer zayıfın zayıflığı, hastanın hastalığı olmasaydı bu namazın gece yarıya kadar ertelenmesini emrederdim" buyurduğu anlatılmaktadır.[63]

Bu hadis, Ebu Hureyre rivayetinde şu şekildedir:

لولا أن أشق على أمتى لأمرتهم أن يؤخروا العشاء الى ثلث الليل او نصفه

"Ümmetime zorluk verecek olmasaydım onlara yatsıyı gecenin üçte birine yahut yarısına kadar geciktirmelerini emrederdim."[64]

Rasulüllah'ın bir gece geç vakitlere kadar yatsı namazını kıldırmak üzere çıkmaması, hatta Hz.Ömer'in, "Kadınlar çocuklar uyudu" demesi, sonra Hz. Peygamber'in çıkıp namazı kıldırması olayı bir grup sahabi tarafından aktarılmıştır.[65] O geceki yatsının kılındığı vakti anlatan bazı rivayetlerde yatsının kılındığı vakit şu şekilde geçmektedir:

Hz.Aişe rivayetinde bu vakit : حتى ذهب عامة الليل وحتى نام أهل المسجد

"Öyle ki gecenin çoğu gitti ve mescide gelenler uyudu."[66] şeklinde ;

---

60 Tirmizi, Salat, 2 (151).

61 Müslim, Kitabü'l-Mesacid, 222 (640) Bakınız, Buhari, Mevakit, 25; Nesai, Mevakit, 21

62 Müslim, Kitabü'l-Mesacid, 223

63 Nesai, Mevakit, 21

64 Tirmizi, Salat II (167); İbn Mace, Salat 8 (690-691)

65 Bakınız, Buhari, Mevakitu's-Salat, 24; Müslim, Mesacid, 218-225 (638-642)

66 Müslim, Mesacid, 219 (638); Nesai, Mevakit.

Abdullah b. Ömer rivayetinde : حين ذهب ثلث الليل او بعده

"Gecenin üçte birinde veya daha sonra şeklinde;[67]

Enes rivayetinde : الى شطر الليل او كاد يذهب شطر الليل

"Rasulüllah (S.A.V.) bir gece yatsı namazını gece yarısına kadar yahut ta neredeyse gece yarısı geçinceye kadar erteledi."[68] Şeklinde;

Ebu Musa rivayetinde : حتى ابهار الليل

"Namazı geciktirdi. Öyle ki gece yarısı olmuştu."[69] Şeklinde anlatılmaktadır.

Aynı hadiseyi anlatan bu rivayetlerin kiminde Rasulüllah'ın yatsıyı kıldığı vakit gecenin üçte biri, kiminde yarısı, kiminde de çoğu şeklinde ifade edilmektedir. Belli ki burada Sahabilerin Rasulüllah'ın yatsıyı kıldırdığı vakti algılayıp aktarmalarında kendi kanaatleri ve tahminleri devreye girmektedir.

2.3) Yatsı vaktinin sonunun gecenin üçte biri veya yarısı olduğunu müşterek ifade eden rivayetler:

Bazı hadislerde ise Rasulüllahın yatsı namazını gece yarısına yahut gecenin üçte birine kadar ertelediği birlikte zikredilmektedir. Şimdi bunlardan da birkaç tanesini görelim:

a) Ebu Berzeti'l-Eslemi Hadisi:

Bu hadiste Rasulüllah'ın yatsıyı gece yarıya yahut da gecenin üçte birine kadar geciktirmekte bir beis görmediği ifade edilmektedir.

كان لا يبالى ببعض تأخيرها (يعنى العشاء) الى نصف الليل

"Onu (yani yatsıyı) gecenin yarısına kadar tehir etmekte beis görmüyordu."[70]

كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يؤخر العشاء الى ثلث الليل ثم قال الى شطر الليل...

"Rasulüllah yatsıyı gecenin üçte birine kadar geciktirmekte bir beis görmezdi." Sonra "gece yarıya kadar" dedi.[71]

2.4) Yatsı Namazı Vaktinin Sonuyla İlgili Fakihlerin Görüşleri:

Yatsı namazı vaktinin sonuyla ilgili rivayetlerin en önemlilerini gördükten sonra şimdi fakihlerin konuya ilişkin görüşlerine bakalım:

a) İbn Hazm'ın görüşü :

İbn Hazm'a göre yatsı namazının vakti gece yarıda sona erer. Gecenin ilk yarısı bitip ikinci yarısı başladı mı artık yatsı namazının vakti çıkmış olur. İkinci yarının başında tekbir alıp yatsı namazına başlayabilen herhangi bir kerahet veya zaruret söz konusu olmaksızın yatsıya yetişmiş sayılır. Fakat bundan sonraya kalan için artık yatsıya başlama

---

67 Müslim, Mesacid, 220

68 Müslim, Mesacid, 222 (640)

69 Müslim, Mesacid 224 (641)

70 Müslim Mesacid 235, 236 (647)

71 Buhari, Mevakit, 11; Müslim, Mesacid 237 (647; Ebu Davud, Salat 3 (397)

vakti çıkmış olur.[72]

b) Ebu Said el-Ustuhri'nin Görüşü:

Şafii mezhebinden Ebu Said el-Ustuhri, ihtiyari vakti[73] geçtikten sonra yatsı namazı vaktinin çıkmış ve yatsı namazının kaçırılmış olacağını, yatsıyı bundan sonra kılan kimsenin kıldığı namazın kaza olacağını ve o kişinin yatsıyı vaktinde kılmadığı için günaha gireceğini ifade etmektedir. İmam Nevevi, Şafii mezhebinden bazı alimlerin bu konuda el-Ustuhri ile aynı kanaatte olduğunu ifade etmekte ve İmamı Şafii'nin istikbal-i Kıble bahsinde:

"Gecenin üçte biri geçtikten sonra artık yatsı namazını ancak kaçırılmış bir namaz sayarım" sözünü aktarmakta, Ustuhri'nin bu söylediğinin el-Kaffal'ın Şerhu't-Telhis'te Ebu Bekr el-Farisi'den aktardığı iki ihtimalden biri olduğunu söylemektedir.[74] Ancak Şafii mezhebinde hakim olan görüşe göre ihtiyari vaktinin çıkmasıyla yatsı namazı kaçırılmış olmaz.

c) Maliki Mezhebinin Görüşü:

Maliki Mezhebine göre yatsı namazının ihtiyari vakti gecenin üçte birlik ilk bölümünün geçmesiyle sona erer.[75] Bu, Maliki mezhebinin meşhur olan görüşüdür. İhtiyari vaktin gece yarısı sona ereceğine dair diğer bir görüş de zayıf görüşlerin nakil kalıbı olan "kîle" kalıbıyla nakledilmektedir.[76]

İhtiyari vaktin sona ermesiyle birlikte zaruri vakit başlamakta ve akşam namazının zaruri vaktiyle birlikte fecre kadar sürmektedir.[77] Bu vakte zaruri vakit denmesi, yatsıyı bu vakte ertelemenin yalnızca zaruret durumunda bulunanlara özgü olmasındandır. Zaruret durumundakilerden başkaları namazlarını ihtiyari vakitte kılmazlar da zaruret vaktine ertelerlerse günaha girerler. Şu kadar var ki zaruret vaktinde kılınan yatsı namazı kaza değil eda olmaktadır.[78]

d) Şafii Mezhebinin Görüşü :

Şafii mezhebine göre yatsı namazının ihtiyari vaktinin sonu konusunda iki meşhur görüş var. Birisine göre ihtiyari vakit gecenin üçte birine kadar sürer. Bu kavl-i cedidde meşhur olan görüştür ve daha sahihtir[79]. Diğer görüşe göre ise gece yarıya kadar sürer. Bu da Şafii'nin kavl-i kadiminde ve kavl-i cedidinden olan "İmla"da açıkça dile getirdiği

---

72 İbn Hazm, *el-Muhalla,* III/164

73 Biraz sonra açıklayacağımız gibi Şafii mezhebinde daha sahih kabul edilen görüşe göre yatsının ihtiyari vakti gecenin ilk üçte birlik bölümü geçinceye kadardır. Diğer görüş ise gece yarıya kadar sürdüğü şeklindedir.

74 Nevevi, *el-Mecmu'*, III/39

75 Halil b. İshak, *Muhtasaru Halil,* s.13; Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdir, *Akrabü'l-Mesalik*, Matbaatü'l-İlmiyye, s.12

76 Huraşi, I/213

77 Halil b. İshak, *Muhtasaru Halil,* s. 13; Derdir, *Akrabü'l-Mesalik,* s.12; Huraşi, I/218

78 Huraşi, I/218; Derdir, *Akrabü'l-Mesâlik,* s.12: Bakınız: Ceziri, *Kitabü'l-Fıkh ala'l-Mezâhibi'l-Erbea,* I/184

79 Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Muhammed er-Rafii (ö.62311), *el-Aziz Şerhu'l-Veciz,* I/372

görüştür. Bu iki görüşten hangisinin daha sahih olduğu yolunda ihtilaf varsa da ağırlık gecenin üçte birinde ihtiyari vaktin sona erdiği görüşünden yanadır. Muhtar olan budur.

İhtiyari vaktin sona ermesinden sonra yatsı için cevaz vakti fecr-i saniye kadar sürmektedir.[80]

İmamı Nevevi, Şafii Mezhebine göre yatsının vaktini dörde ayırarak şöyle bir ayrıntı vermektedir: Faziletli vakti, ihtiyari vakti, cevaz vakti, özür vakti. Faziletli vakti, yatsının ilk vaktidir. İhtiyari vakit, faziletli vaktin akabinden sahih olan görüşe göre gecenin üçte birine, diğer bir görüşe göre de yarısına kadardır. Cevaz vakti, ikinci fecre kadardır. Özür vakti ise yolculuk veya yağmur gibi bir sebeple namazları cemedenler için akşam vaktidir.[81]

e) Hanbeli Mezhebinin Görüşü :

Hanbeli mezhebine göre evla olan, yatsıyı gecenin ilk üçte birinden sonraya ertelememektir. Gece yarıya kadar geciktirilmiş olsa caiz olur. Ancak gece yarıdan sonrası zaruret vaktidir. Bu konudaki hüküm ikindinin zaruret vaktindeki gibidir. Şu kadar var ki vakit ikinci fecre kadar devam eder.[82]

f) Hanefi Mezhebine göre ise :

Yatsı vaktinin sonu fecrin doğmaya başladığı andır.[83] Ancak yatsının gecenin yarısından daha sonraya bırakılması mekruhtur. Gece yarıya kadar ertelemek ise mübahtır.[84]

g) Ömer b. Abdülaziz'in Görüşü :

Ömer b. el-Hattab ve Ebu Hureyre'den yatsı vaktinin sonunun gecenin üçte biri olduğu rivayet edilmiştir. Ömer b. Abdülaziz de böyle söylemiştir.[85]

G. YATSI VAKTİ BAŞLANGICININ GECENİN ÜÇTE BİRİNDEN DAHA SONRAYA BIRAKILMAMASI YÖNTEMİNİN ASTRONOMİK SONUÇLARI

Hadislerde ve fıkıh kitaplarımızda yatsı vaktinin girişi için astronomik alamet olarak verilen akşam şafağının kaybolması, gecenin üçte birinden daha sonraya kalmadığı sürece yatsı vaktinin girişi olarak bu astronomik belirtiye göre hareket edilmesi, şafağın kaybolmasının, gecenin üçte birinden daha sonraya sarkmaya başlamasından itibaren ise yatsı vaktinin başlangıcı olarak gecenin üçte birinin bitiminin alınması şeklindeki yaklaşım, acaba teknik olarak uygulanabilecek nitelikte midir? Şimdi bununla ilgili bazı örneklere bakalım.

---

80 Nevevi, *el-Mecmu'*, III/39; Rafii, *el-Aziz Şerhu'l-Veciz,* I/372; Şirbini, *Muğni'l-Muhtac,* I/302

81 Nevevi, *el-Mecmu'*, III/40

82 İbn Kudame, *el-Muğni,* I/428

83 Mergınânî, *Hidaye*, I/39; Muhammed Emin İbn Abidin, *Raddü'l-Muhtar ala'd-Dürri'l-Muhtar,* Matbaatü Mustafa'l-Bûbi el-Halebi, Mısır 1366, I/361

84 İbn Abidin, a.g.e., I/368.

85 Hattabi, *Meâlimü's-Sünen,* I/277.

Böyle bir uygulamanın başlangıcı 43° enleme kadar inmektedir. Ancak 45° enleme kadar yatsının hakiki vakitleri ile üçte bir yöntemiyle başlatılacak yatsı vakitleri arasında önemli bir fark yoktur. Dolayısıyla üçte bir yöntemi, ağırlıklı olarak 45° enlemden itibaren kendini hissettirmeye başlayacaktır. Aşağıdaki tablolarda yatsı vaktinin başlangıcının gecenin üçte birinden sonraya bırakılmaması yöntemi, diğer yöntemlerle karşılaştırılmıştır.

(Tablolardaki 'Gerçek Yatsı' sütununda, astronomik alametlere göre oluştuğu sürece gerçek yatsı vakti, oluşmamaya başladığı andan itibaren de son oluşan yatsı vaktinin dondurulmuş şekli; 'Uygulanan Yatsı ' sütununda, halen Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 45° Enlemden ötesi için uygulamakta olduğu takdiri yatsı vakti -ki akşam namazı vaktine 1 saat 20 dakika eklenerek belirlenmektedir-, 1/3 sütununda ise yatsı vaktinin başlangıcının gecenin üçte birinden daha sonraya bırakılmamasını öngören yönteme göre belirlenen yatsı vakti hesapları verilmiştir.)

a) 43° Enlemi

Enlemi 43.36, boylamı 3.21 olan Beziers şehrinin namaz vakitleri örnek olarak verilmiştir. 45° enlemin altında bulunduğu için 'Uygulanan yatsı' değerleri bölümü boş bırakılmıştır.

Gün	imsi1	İms2	Güneş	Öğle	İkindi	Akşam	Uyg. Yatsı	Gerçek Yatsı	1/3 Akş-İms
01 Ocak	6 31	6 34	8 13	12 57	15 07	17 29	0 00	19 01	19 01
02 Ocak	6 32	6 34	8 13	12 58	15 08	17 30	0 00	19 01	19 01
11 Haziran	3 42	3 44	5 59	13 54	17 56	21 35	0 00	23 38	23 38
12 Haziran	3 42	3 44	5 59	13 54	17 57	21 36	0 00	23 39	23 38
23 Haziran	3 41	3 43	6 00	13 56	17 59	21 40	0 00	23 43	23 40
01 Temmuz	3 46	3 49	6 04	13 58	18 01	21 40	0 00	23 42	23 42
02 Temmuz	3 47	3 49	6 04	13 58	18 01	21 40	0 00	23 41	23 41

Tabloda da görüldüğü gibi 01 Ocak tarihinde yatsının hakiki vakti gecenin üçte birinden daha önce oluştuğu için 1/3 uygulamasına ihtiyaç bulunmamaktadır. Bu durum 11 Hazirana kadar sürmektedir. Dolayısıyla 11 Hazirana kadar 1/3 uygulamasına ihtiyaç olmayacak ve yatsının vakti belirlenmeye akşam şafağının kaybolması esas alınarak devam edilecektir. 12 Hazirandan sonra akşam şafağının kaybolması, gecenin üçte birinden daha sonraya kalmaya başlamaktadır. Dolayısıyla bu tarihten itibaren yatsı vaktinin baş-

langıcı, gecenin ilk üçte birlik bölümünün bitimi ile belirlenmeye başlanacaktır. Buna göre gerçek yatsı vaktinin oluşumu, süre olarak gecikmesini artırırken 1/3 uygulamasında yatsı vakti birkaç gün daha 23:38 olarak devam eder.

43° enlemde, gerçek yatsı vakti ile 1/3 yöntemiyle belirlenen yatsı vakti arasındaki fark, en fazla 3 dakika olmaktadır (23 Hazirandaki vakitlere bak). 01 Temmuz tarihinden itibaren de akşam şafağının kaybolması tekrar gecenin ilk üçte birlik bölümünün bitiminden daha önce gerçekleşmeye başlamaktadır. Dolayısıyla yatsı vaktinin belirlenmesi, tekrar hakiki vakitlere göre yıl sonuna kadar sürecektir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu durumda gerçek yatsı vakti ile üçte bire göre belirlenecek yatsı vakti arasında 43° enlemde önemli bir fark yoktur.

b) 44° Enlemi

Enlemi 44.86, boylamı -0.59 olan Bordeaux şehrinin namaz vakitleri örnek olarak verilmiştir. 45° enlemin altında bulunduğu için yine uygulanan yatsı değerleri bölümü boş bırakılmıştır.

							Uyg.	Gerçek 1/3	
Gün	imsı1	İms2	Güneş	Öğle	İkindi	Akşam	Yatsı	Yatsı	Akş-İms
01 Ocak	6 49	6 51	8 33	13 12	15 17	17 39	0 00	19 13	19 13
02 Ocak	6 49	6 51	8 33	13 13	15 18	17 40	0 00	19 14	19 14
29 Mayıs	3 56	3 58	6 14	14 07	18 10	21 47	0 00	23 50	23 50
30 Mayıs	3 54	3 56	6 14	14 07	18 11	21 47	0 00	23 52	23 50
23 Haziran	3 39	3 42	6 10	14 12	18 18	22 01	0 00	0 14	23 54
15 Temmuz	4 06	4 08	6 23	14 15	18 19	21 54	0 00	23 57	23 57
02 Temmuz	4 07	4 10	6 24	14 15	18 19	21 54	0 00	23 56	23 56

Tablodan da görüldüğü gibi 01 Ocak tarihinde yatsının hakiki vakti gecenin üçte birinden daha önce oluştuğu için 1/3 uygulamasına ihtiyaç bulunmamaktadır. Bu durum 29 Mayısa kadar sürmektedir. Dolayısıyla 30 Mayısa kadar 1/3 uygulamasına ihtiyaç olmayacak ve yatsının vakti belirlenmeye akşam şafağının kaybolması esas alınarak devam edilecektir. 30 Mayıstan sonra akşam şafağının kaybolması, gecenin üçte birinden daha sonraya sarkmaya başlamaktadır. Dolayısıyla bu tarihten itibaren yatsı vaktinin başlangıcı, gecenin ilk üçte birlik bölümünün bitimi ile belirlenmeye başlanacaktır. Buna göre gerçek yatsı vaktinin oluşumu, süre olarak gecikmesini artırırken 1/3 uygulamasında yatsı vakti birkaç gün daha 23:50 olarak devam eder.

Bu enlemde, şafağın kaybolmasına göre belirlenen yatsı vakti ile gecenin 1/3'üne göre belirlenen yatsı arasındaki fark en fazla 20 dakika olmaktadır (23 Hazirandaki vakitlere bak). 15 Temmuz tarihinden itibaren de tekrar iki uygulamadaki vakitler 23 57 olarak birleşmektedir. Dolayısıyla yıl sonuna kadar akşam şafağının kaybolması esasına göre belirlenen vakitlerle amel edilebilecektir. Görüleceği üzere 44° enlemde de gerçek yatsı vakti ile üçte bire göre belirlenecek yatsı vakti arasında önemli bir fark yoktur.

c) 45° Enlemi

Enlemi 45.19, boylamı 5.71 olan Grenoble şehrinin namaz vakitleri örnek olarak verilmiştir. 45° Enlemde itibaren uygulanan takdiri yatsı vakitleri de artık gösterilmeye başlanmıştır. Çünkü Diyanet İşleri Başkanlığının yatsı vakti için takdiri uygulaması, bu enlemden itibaren başlamaktadır.

Gün	ims1	İms2	Güneş	Öğle	İkindi	Akşam	Uyg. Yatsı	Gerçek 1/3 Yatsı	Akş-İms
01 Ocak	6 24	6 26	8 09	12 47	14 51	17 13	18 33	18 48	18 48
02 Ocak	6 24	6 26	8 09	12 48	14 52	17 13	18 33	18 49	18 49
26 Mayıs	3 32	3 34	5 50	13 41	17 45	21 20	22 40	23 23	23 23
27 Mayıs	3 30	3 32	5 49	13 41	17 45	21 21	22 41	23 25	23 24
23 Haziran	3 10	3 12	5 43	13 46	17 53	21 37	22 57	23 52	23 28
17 Temmuz	3 41	3 43	5 59	13 50	17 54	21 29	22 49	23 32	23 32
18 Temmuz	3 43	3 45	6 00	13 50	17 54	21 28	22 48	23 31	23 31

Tabloda da görüldüğü gibi 01 Ocak tarihinde uygulanan yatsı vakti ile gerçek yatsı vakti arasındaki fark 15 dakikadır. Yani uygulanan takdiri yöntemle, yatsı vakti akşam şafağı kaybolmadan 15 dakika önce gösterilmiştir. Ancak bu tarihlerde akşam şafağı, gecenin ilk üçte birlik bölümünün bitiminden daha önce oluştuğu için 26 Mayısa kadar 1/3 uygulamasına ihtiyaç olmayacak ve yatsının vakti belirlenmeye, akşam şafağının kaybolması esas alınarak devam edilecektir. 26 Mayıstan sonra akşam şafağının kaybolması, gecenin üçte birinden daha sonraya kalmaya başlamaktadır. Dolayısıyla bu tarihten itibaren yatsı vaktinin başlangıcı, gecenin ilk üçte birlik bölümünün bitimi ile belirlenmeye başlanacaktır. Buna göre gerçek yatsı vaktinin oluşumu, süre olarak gecikmesini artırırken 1/3 uygulamasında yatsı vakti birkaç gün daha 23:24 olarak devam eder.

Gerçek yatsı ile 1/3 yatsı arasındaki fark en fazla 31 dakika olmaktadır (23 Hazirandaki vakitlere bak) 17 Temmuz tarihinde yatsının hakiki vakti gecenin üçte birinden da-

ha önce oluştuğu için bu tarihten itibaren 1/3 uygulamasına ihtiyaç kalmamakta ve yatsı vakti akşam şafağının kaybolması esasına göre belirlenmeye başlamaktadır.

d) 52° Enlemi

Enlemi 52.52, boylamı 13.38 olan Berlin şehrinin namaz vakitleri örnek olarak verilmiştir.

Gün	imsı	İms2	Güneş	Öğle	İkindi	Akşam	Uyg. Yatsı	Gerçek Yatsı	1/3 Akş-İms
01 Ocak	6 05	6 07	8 10	12 17	13 50	16 10	17 30	18 04	18 04
02 Ocak	6 05	6 07	8 10	12 17	13 51	16 11	17 31	18 05	18 05
26 Nisan	3 12	3 14	5 38	13 11	17 08	20 32	21 52	22 43	22 43
27 Nisan	3 08	3 10	5 36	13 11	17 08	20 34	21 54	22 46	22 45
23 Mayıs	1 17	1 03	4 52	13 10	17 25	21 16	22 36	0 07	22 36
26 Mayıs	1 17	1 04	4 48	13 11	17 27	21 20	22 40	0 07	22 39
23 Haziran	1 17	1 09	4 37	13 16	17 38	21 42	23 02	0 07	22 54
15 Ağustos	3 14	3 16	5 42	13 18	17 16	20 41	22 01	22 54	22 52
16 Ağustos	3 17	3 19	5 44	13 18	17 14	20 39	21 54	22 51	22 51

Tablodan da görüldüğü gibi 01 Ocak tarihinde uygulanan yatsı vakti ile gerçek yatsı vakti arasındaki fark 34 dakikadır. Ancak bu tarihlerde akşam şafağı, gecenin ilk üçte birlik bölümünün bitiminden daha önce oluştuğu için 1/3 uygulamasına ihtiyaç bulunmamaktadır. Çünkü bu tarihlerde akşam şafağı, gecenin ilk üçte birlik bölümünün bitiminden daha önce kaybolmaktadır. Dolayısıyla 26 Nisana kadar 1/3 uygulamasına ihtiyaç olmayacak ve yatsının vakti belirlenmeye, akşam şafağının kaybolması esas alınarak devam edilecektir. 27 Nisandan sonra akşam şafağının kaybolması, gecenin üçte birinden daha sonraya kalmaya başlamaktadır. Dolayısıyla bu tarihten itibaren yatsı vaktinin başlangıcı, gecenin ilk üçte birlik bölümünün bitimi ile belirlenmeye başlanacaktır. Buna göre gerçek yatsı vaktinin oluşumu gece yarıya doğru ilerlemeye devam ederken 1/3 uygulamasında yatsı vakti birkaç gün daha 22:45 olarak devam eder. Gerçek yatsı vakti ilerlemeye devam ederken 1/3 yatsı vakti de gerilemeye devam eder ve 23 Mayıs tarihinde uygulanan yatsı ile eşit olur. 26 Mayısda ise uygulanan yatsıdan da erken olmaya başlar. Gerçek yatsı ile 1/3 yatsı arasındaki fark en fazla 1 saat 13 dakika olmaktadır (23 Hazirandaki vakitlere bak). Aynı tarihte 1/3 yatsı vakti ile sabitlenen imsak arasındaki

fark 2 saat 24 dakika olmaktadır.

e) 61° Enlemi

Enlemi 61.51, boylamı 23.77 olan Tampere şehrinin namaz vakitleri örnek olarak verilmiştir.

Gün	imsi1	İms2	Güneş	Öğle	İkindi	Akşam	Uyg. Yatsı	Gerçek Yatsı	1/3 Akş-İms
01 Ocak	6 41	6 44	9 36	12 35	13 16	15 21	16 41	18 03	18 03
02 Ocak	6 41	6 43	9 35	12 36	13 17	15 23	16 43	18 04	18 04
31 Mart	3 57	3 59	6 44	13 36	16 57	20 16	21 36	22 46	22 46
01 Nisan	3 52	3 54	6 41	13 36	16 59	20 18	21 38	22 50	22 49
16 Nisan	1 54	1 56	5 53	13 32	17 20	20 58	22 18	0 17	2 2 37
08 Mayıs	1 54	1 21	4 47	13 28	17 46	21 57	23 17	0 17	23 16
23 Haziran	1 54	1 27	3 35	13 34	18 17	23 20	0 40	0 17	0 12
10 Eylül	3 41	3 43	6 32	13 29	16 53	20 14	21 34	22 47	22 43
11 Eylül	3 46	3 48	6 34	13 29	16 51	20 10	21 30	22 42	22 42

Tabloda da görüldüğü gibi 01 Ocak tarihinde uygulanan yatsı vakti ile gerçek yatsı vakti arasındaki fark 1 saat 22 dakikadır. Bu tarihten 31 Marta kadar gerçek yatsı vakti ile 1/3'e göre belirlenecek yatsı vakti aynı olmaktadır. 01 Nisandan sonra 1/3 uygulamasına geçilirse gerçek yatsı vakti gecikmeye devam ederken 1/3 uygulamasında yatsı vakti, birkaç gün daha 22:49 olarak devam eder. 01 Nisanda uygulanan yatsı vakti ile 1/3 yatsı vakti arasındaki fark 1 saat 11 dakikadır.16 Nisanda gerçek yatsı vakti 0:17 olarak sabitleniyor. Sabitlenen yatsı vakti ile 1/3 yatsı vakti arasındaki fark 1 saat 40 dakika oluyor. 1/3 yatsı vakti gerilemeye devam ederken 8 Mayıs tarihinde uygulanan yatsıdan da erken olmaya başlıyor. Sabitlenen yatsı ile 1/3 yatsı arasındaki fark 5 dakika olmaktadır (23 Hazirandaki vakitlere bak). Aynı tarihte 1/3 yatsı vakti ile uygulanan yatsı vakti arasındaki fark 28 dakika olmaktadır. 12 Eylül tarihinden itibaren de tekrar iki uygulamadaki vakitler 22:42 olarak birleşip yıl sonuna kadar eşit olarak değişmektedir.

f) 64° Enlemi:

Enlemi 63.969, boylamı 11.605 olan Henning şehrinin namaz vakitleri örnek olarak verilmiştir.

Gün	imsi	İms2	Güneş	Öğle	İkindi	Akşam	Uyg. Yatsı	Gerçek Yatsı	1/3 Akş-İms
01 Ocak	6 36	6 38	9 57	12 24	12 47	14 38	15 58	17 45	17 45
02 Ocak	6 36	6 38	9 56	12 24	12 48	14 40	16 00	17 46	17 46
25 Mart	2 53	2 55	5 50	12 27	15 33	18 51	20 11	21 31	21 31
26 Mart	2 47	2 49	5 46	12 26	15 35	18 54	20 14	21 35	21 32
10 Nisan	1 22	1 24	5 53	13 22	16 59	20 38	21 58	0 13	22 13
25 Nisan	1 22	1 12	5 00	13 19	17 21	21 24	22 44	0 13	22 43
23 Haziran	1 22	1 16	2 39	13 23	18 12	23 54	1 14	0 13	0 13
17 Eylül	3 37	3 39	6 35	13 15	16 23	19 42	21 02	22 23	22 20
18 Eylül	3 41	3 44	6 38	13 15	16 21	19 39	20 59	22 18	22 18

Tabloda da görüldüğü gibi 01 Ocak tarihinde uygulanan yatsı vakti ile gerçek yatsı vakti arasındaki fark 1 saat 47 dakikadır. Bu tarihten 25 Marta kadar gerçek yatsı vakti ile 1/3 yatsı vakti aynıdır. 26 Marttan sonra 1/3 uygulamasına geçilirse, gerçek yatsı vakti gecikmeye devam ederken 1/3 uygulamasında birkaç gün daha 22:32 olarak devam eder. 26 Martta uygulanan yatsı vakti ile 1/3 yatsı vakti arasındaki fark 1 saat 18 dakikadır.10 Nisanda gerçek yatsı vakti 0:13 olarak sabitleniyor. Sabitlenen yatsı vakti ile 1/3 yatsı vakti arasındaki fark 2 saat oluyor. 1/3 yatsı vakti gerilemeye devam ederken 25 Nisan tarihinde uygulanan yatsıdan da erken olmaya başlıyor. Sabitlenen yatsı ile 1/3 yatsı arasındaki fark 5 dakika olmaktadır (23 Hazirandaki vakitlere bak). Aynı tarihte 1/3 yatsı vakti ile uygulanan yatsı vakti arasındaki fark 1 saat olmaktadır.

18 Eylül tarihinden itibaren de tekrar iki uygulamadaki vakitler 22:18 olarak birleşip yıl sonuna kadar eşit olarak değişmektedir.

Verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi, yatsı namazı başlangıcının gecenin üçte birinden sonraya bırakılmaması, hakiki vakitler, gecenin üçte birinden önce gerçekleştiği sürece devreye girmemektedir. Hakiki vakitlerin gecenin üçte birinden sonraya sarkmaya başlamasıyla birlikte devreye giren bu kriter, elastiki bir yapıya sahiptir. Buna göre yaklaşık 45° enlemden daha ileri enlemlere doğru gidildikçe, gecenin kısalmasına paralel olarak akşamla yatsı arasındaki süre azalmaktadır. Bu süre 45° enlemde 1 saat 55 dakika iken 64° enlemde yaklaşık 20 dakikaya kadar düşmektedir.

IV. SONUÇ

Yaklaşık 45° enlemi ötesinde yer alan bölgelerin namaz vakitlerine ilişkin problemleri ve bu problemler karşısında ortaya çıkmış çözüm önerilerini ve uygulama örneklerini ifade etmeye çalıştık. Bütün bu çözüm önerileri ve uygulama örnekleri, bu bölgelerin, namaz vakitleri hususunda farklı astronomik alametlere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu farklı konum karşısında üretilen çözüm önerilerinden her birinin iyi niyetle ortaya konmuş gayretler olduğunda şüphe yoktur. Zaten bu bölgelerde, gündüz ve gecelerin normal olarak gerçekleştiği ve yaklaşık olarak insanların dörtte üçünün yaşadığı hakim coğrafyaların ibadet vakitleri için ölçü olarak belirlenmiş astronomik kriterlerin, olduğu gibi uygulanması, en azından belli bir sınırdan sonra mümkün değildir. Şu halde ister istemez bu bölgelerin ibadet vakitlerini belirlemek için farklı bir statü belirlenecektir. Bu bölgelerde yaşayan Müslümanlar arasındaki farklı uygulamalar, bu farklı statüde ibadet vakitlerini belirlerken benimsenen kriter farklılığından kaynaklanmaktadır. Bunun sonucu olarak da bu bölgelerde yaşayan Müslümanlar, farklı uygulamalarla karşı karşıya bulunmaktadırlar.

Bu farklı uygulamaların taraflarını bir araya getirip konuyu ele almak bir ihtiyaçtır. Çünkü bu hususta ihtilaflar, ancak ihtilafın taraflarını temsil edebilecek temsilcilerin bir araya gelmesiyle sona erdirilebilir.

Çeşitli nedenlerle ihtilafın taraflarını muhatap almamak, bir çözüm teşkil etmemektedir. Bu itibarla muhtelif İslâmî toplulukları temsil edebilecek konumdaki iyi niyetli kişiler bir araya getirilerek, konu ilmi ölçüler içerisinde ele alınabildiği takdirde ihtilaflar asgariye indirilebilir. Birtakım toplulukların varlığı bir vakıa ise ve bu toplulukların birtakım uygulamaları söz konusu ise; yapılacak şey, o topluluklar üzerinde sözü geçebilecek nitelikteki temsilcilerin bir araya getirilmesi ve ehliyetli ilim adamlarının da davet edilerek meselenin müzakere edilmesidir.

Müslümanların onca ağır sıkıntılar yaşadığı bir dönemde belki öncelikli bir konu değil ama, yine de Müslümanları rahatsız eden bir ihtilafın çözümü için, İslam Konferansı Teşkilatının genel sekreterliğinin ülkemizden değerli bir ilim adamı tarafından yürütülmekte olduğu bir dönemde, bir himmetle bu hususta tüm tarafların ve ehliyetli ilim adamlarının katılımıyla bir konferans akdedilmesinin, bu ihtilafları asgariye indirebileceği kanaatindeyiz. Bu bakımdan, İslam Konferansı Teşkilatı Genel Sekreterliği'nin öncülüğünde yapılacak ve bu hususta sözü genel kabul görebilecek Müslüman ilim adamlarının katılacağı bir konferansla bu konunun temelli çözüme kavuşturulabileceğini düşünüyoruz.

Buraya kadar aktardığımız malumattan da anlaşılacağı gibi yaklaşık 45° enlemin ötesinde kalan bölgelerin imsak ve yatsı vakitlerine ilişkin problemler karşısında özellikle;

1. Mevsimine ve yerine göre yatsı vaktinin oluşmadığı veya çok geç oluştuğu yerlerde akşam namazı ile yatsı namazının cem edilerek kılınması,

2. Astronomik alametlere göre hakiki vakitler oluştuğu sürece bunların uygulanması, hakiki vakitler oluşmamaya başladığı andan itibaren de son oluşan vaktin dondurula-

rak, hakiki vakitler yeniden oluşuncaya kadar buna göre hareket edilmesi veya vakitlerin oluşmadığı dönemin başka takdir yöntemleriyle doldurulması,

3. Son oluşan vaktin dondurulması işleminin, vakitlerin oluşmadığı dönemin iki tarafına belli bir süre uzatılarak uygulanması, diğer bir ifadeyle takdirle vakit belirlemenin, yaz aylarına hasredilmesi,

4. Yıl boyu takdire gidilmesi şeklinde özetlenebilecek öneri ve uygulamalardan her biri, belli gerekçelere dayalı tercihlerdir. Bu bakımdan bunlardan herhangi birini yanlış olarak nitelendirmek yerine nasıl birlik sağlanabileceği üzerinde düşünülmelidir.

Muhammed Hamidullah merhumun da ifade ettiği gibi burada astronomik alametlere göre ibadet vakitlerini belirlemenin önündeki engel, bizzat tabiattan yani söz konusu bölgelerin coğrafyasından kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan bu engel yokmuş gibi hareket etme imkanı bulunmamaktadır. Dolayısıyla belli bir sınırdan ötede artık ibadet vakitleri belirlenirken mutlak surette farklı bir statü olacaktır. Astronomik olgu, bunu kaçınılmaz kılmaktadır. İşte bu noktada tercihler, diğer bir deyişle farklı içtihatlar devreye girmektedir. Acaba, astronomik alametler son sınırına kadar kullanılıp artık bunları hiç kullanma imkanı kalmadığı andan itibaren mi takdire gidilmeli, yoksa İslam'ın zorlaştırmama prensibinden hareketle, böyle keskin bir geçiş yerine nasıl olsa bir süre sonra başlatılacak uygulamayı, kademeli olarak gerçekleştirerek yumuşak bir geçiş mi uygulamalı? Farklılıklar daha ziyade bu soruya verilecek cevaptan kaynaklanmaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bunlardan herhangi birisi veya bunların dışında bir çözüm önerisi üzerinde ittifak sağlanabilmesi, ancak çeşitli uygulamalara sahip bulunan tarafların temsilcilerinin ve ilim adamlarının bir araya gelmesiyle mümkün olabilecek bir husustur. Bu gerçekleştirilemediği sürece, Diyanet İşleri Başkanlığının uygulaması, Türkler arasında yaygın olarak benimsense de diğer Müslümanları birleştirici mahiyette olamayacaktır.

Şayet gerçekleştirilebilirse, böyle genel bir toplantı yapılana kadar ise, Diyanet İşleri Başkanlığı, Brüksel Konferansı kararları doğrultusunda gerçekleştirdiği yaklaşık çeyrek asırlık uygulamanın ortaya çıkardığı aksaklıkları gözden geçirip ıslah ederek yoluna devam edebilir. Bu ıslah, yatsı namazları için bütün yıla teşmil edilen takdir yöntemini, yalnızca problemin yaşandığı dönemlere hasrederek olabilir. Bu sebeple, değerli ilim adamı ve bu konuların uzmanı Sayın İrfan Yücel de uygulamaların da kazandırdığı tecrübe ve birikimle, takdirin, vakitlerin oluşmadığı veya çok geç oluştuğu yaz aylarına hasredilmesi teklifini yapmaktadır.[86]

Vakıa bir çok takdir yöntemiyle paralel olmasına ve birçoklarından da belki daha isabetli olmasına karşın, Diyanet İşleri Başkanlığı ile ortak olarak Brüksel Konferansını düzenleyen Rabıtatü'l-Âlemi'l-İslâmî'nin dahi uygulamadığı, akşam vaktine 1 saat 20 dakika ekleyerek yatsı vakti belirleme uygulamasını tüm yıla teşmil eden yaklaşımın bu şe-

86 Bak. İrfan Yücel, Dini Bayramlar İle Namaz Vakitlerinin Tespitinde ve Kıble yönünün Belirlenmesinde Usûl ve Metot Birliği, II. Avrasya Din Şurasına Sunulan Tebliğ.

kilde ıslah edilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz.

Son olarak şunu belirtelim ki, hangi takdir yöntemi kabul edilirse edilsin, yatsı vaktinin başlangıcının, hiç olmazsa gecenin üçte birinden daha sonraya sarkıtılmaması, kanaatimizce konuya ilişkin hadis-i şeriflerin bir gereğidir.

BİBLİYOGRAFYA

Abdurrahman el-Ceziri, *Kitabü'l-Fıkh Ala'l-Mezahibi'l-Erbaa*, İhyaü't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, Baskı tarihi yok.

Ali el-Adevi, *Haşiye ala'l-Huraşi ala Muhtasarı Halil*, el-Huraşi ile birlikte, Daru Sadır, Beyrut, tarih yok.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, Bilmen yayınevi, İst, baskı tarihi yok,

Halil b. İshak, *Muhtasaru Halil*, Matbaatü Dari'l-Kütübi'l-Arabiyye'l-Kübra, Mısır, Tarih Yok. Mustafa'l-Babi el-Halebi neşri.

Hey'etü Kibâri'l-Ulemâ'nın fetvası, No: 2769.

Hûlî, Ebu'l- Kasım Necmü'd-din Ca'fer b. El-Hasen b. Ebi Zekeriyya el-Hüzeli el-Hulî (602-676 H.), *Şeraiu'l-İslam fî Mesâili'l-Halali ve'l-Haram*, Matbaatü'l-Erâb, Nahif 1969.

İbn Abidin, Muhammed Emin b.'Omer, *Raddü'l-Muhtar 'Ala'd-Dürri'l-Muhtar*, Matbaai Amire, İst. 1307.

İbn Kudame, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Kudame (ö.620), *el-Muğni*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1984, I/424.

İbn el-Münzir, Muhammed b. İbrahim b. el-Münzir (ö.318), *el-İcma'*, Tahkik ve Ta'lik. Abdullah Ömer el-Bârûdî, Dâru'l-Cenân, Beyrut 1986.

İbn Receb el-Hanbelî, Hafızu'd-din Ebu'l-Ferec İbn Receb el-Hanbeli (736-795), *Fethu'l-Bari Şerhu Sahihi'l-Buhari*, Mektebetü'l-Guraba el-Eseriyye, Medine-i Münevvere 1996. Tahkik Mahmud b. Şa'ban b. Abdülmaksud ve diğerleri (toplam sekiz kişi).

İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd el-Hafid (s.595); *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesıt*, Matbaatü Ahmet Kamil, İst. 1333 H,

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm, *el-Muhallâ*, Daru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

Karaman, Hayrettin, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, Nesil Yayınları, İst. 1988.

Kâsânî, Alauddin Ebu Bekr b. Mes'ud el-Kasânî (ö. 587), *Bedâius-Sanâi' fî Tertibi'ş-Şerai'*, Matbaatü Şeriketi'l-İlmiyye, Mısır, 1327.

Keleş, Ekrem, *Astronomik Belirtiler Açısından Namaz Vakitlerinin ve Dini Günlerin Belirlenmesinde Güçlük Çekilen Yerlerde Vakitlerin Tespiti* ,Amman'da yapılan II. İslâmî Astronomi Konferansına sunulan tebliğ.

Kemal b. Hümam, *Fethu'l-Kadîr*, Matbaatü Mustafa'l-Bâbî el-Halebî, Mısır 1970.

Merğînânî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi Bekr el-Mergınani, *el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedi*, el-Mektebetü'l-İslamiyye.

Mevsılî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd el-Mevsılî, *el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar*, Matbaatü

Mustafa'l-Babi el-Halebi, Mısır 1936.

Muhammed b. Bahît el-Malikî, *Bahs fî Evkâti's-Salât Müşkiletü'l-Menâtıkı'l-Ulyâ ve'nzıbâtü'l-Vakti Külle Âmin*, 1999'da Amman'da yapılan I. İslâmî Astronomi Konferansına Sunulan Tebliğ.

Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, İrfan Yayınevi, İstanbul 1992, Tercüme: M.Sait Mutlu, Salih Tuğ, I- II C.

———, İslam'a Giriş, Ter. Cemal Aydın, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ank. 2001.

———, le Musulman dans le Milieu Occidental', İaques Berque ve Jean-Paul Chamay idaresinde yayınlanan l'İslam Contemporain içinde, Payotheque, Paris 1966.

Musa Carullah Bigiyef, *Uzun Günlerde Oruç*, Yayına Hazırlayan: Doç Dr. Abdullah Kahraman, Henüz basılmamış tahkikli çalışma.

Mustafa ez-Zerkâ, *Fetâvâ Mustafa ez-Zerkâ*, Dâru'l-Kalem 1999.

Nevevi, Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî (ö. 676), *el-Mecmu Şerhu'l-Mühezzeb*, İdaretu't-Tıba'ati'l-Müniriyye, Mısır III/29.

Şihabüddin Harun b. Bahaeddin el-Mercani, *Nâzûratu'l-Hak fî Farziyyeti'l-Işâ ve in lem Yeğıbi'ş-Şafak*, Kazan 1870.

Şirbînî, Muhammed b. Muhammed el-Hatib eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac ilâ Ma'rifeti Meani Elfâzı'l-Minhac*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.

Şürrünbilâlî, Ebu'l-İhlas Hasen b. Ammar b. Ali el-Vefâî eş-Şürrünbilâlî(v.1069H), *Merâkı'l-Felâh bi İmdâdi'l-Fettah Şerhu Nûri'l-İzâh ve Necâti'l-Ervâh*, Matbaatü Ahmet Kâmil, İst. 1327.

Yusuf el-Karadâvî, *Fetâvâ Muasıra*, Dâru'l-Kalem, Kuveyt 2002.

Yücel, İrfan, *Dini Bayramlar İle Namaz Vakitlerinin Tespitinde ve Kıble Yönünün Belirlenmesinde Usûl ve Metot Birliği*, II. Avrasya Din Şurasına Sunulan Tebliğ; Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

22-24 Haziran 1980 tarihinde Belçika'da, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Rabıtatü'l-Âlemi'l-İslami'nin ortaklaşa düzenlediği Brüksel Konferansına Diyanet İşleri Başkanlığının sunduğu tebliğ, Basılmamış vaziyette.

(Hadis kitapları Buhari, Müslüm, Ebu Davud, Tirmizi, İbn Mace, Muvatta ve Ahmed ibn Hanbel'in Müsned'i ayrıntılı olarak gösterilmemiştir.)

V. OTURUM

(21 Eylül 2004)

◆

İKİNCİ TEBLİĞ

ALMANYA ÖRNEĞİNDE İBADET AMAÇLI MEKANLARIN SORUNLARI

◆

Dr. Hüseyin KURT*

Giriş

Bu tebliğde "Mekan Sorunları" ile ilgili problemlerin tesbiti ve bunların çözümü için yapacağım öneriler Almanya ağırlıklı olacaktır. Durumun diğer Avrupa ülkelerinde de çok farklı olmadığını düşünüyorum. Bu çalışmayı yapmak için ilgili literatüre yeniden dönüp baktığımda, Müslümanların ibadet mekanları konusunda yaptikları ciddi bir çalışma ile maalesef karşılaşmadım. Yüzlerce camii derneğini bünyesinde barındıran ve gayri menkuller satın alarak camiler inşaa eden kurumların, bu calışmaları esnasında karşılaştıkları sorunların dökümantasyonunu yapmamış olmaları önemli bir eksikliktir. Oysa aynı konuda Alman resmi makam, üniversite veya kiliselerinin çok sayıda çalışması mevcuttur. Bazı bölgelerde cami inşaatları ile ilgili yaşanan sorunlar akademik tez konusu bile yapılmıştır.

Almanya'da dinî ihtiyaclar için kullanılan ilk mekanlar, vatandaşlarımzın yoğun olarak çalıştıkları işyerlerine ait salonlar iken, bugün Almanya'nın her yerinde mülkiyeti Müslümanlara (çoğunluğu vatandaşlarımıza) ait pek çok mekanda din hizmeti verilmektedir. Almanya'daki vatandaşlarımız kendi evlerine vermedikleri hizmeti bu mekanlara vermiş, maddi ve manevi her türlü imkanını seferber ederek ülkenin her yerinde kendisine ait ibadethane yerleri almış ve inşa etmiştir. Bugün Almanyada Müslümanlara ait ikibinden fazla ibadethane faaliyet halindedir. Bunların binden fazlasının mülkiyeti Müslümanlara aittir. Almanya'da faaliyet gösteren en büyük Müslüman örgüt olan DİTİB'e bağlı 900'e yakın dernek binasının 500'den fazlasının mülkiyeti DİTİB'e aittir.

Bugün itibariyle, vatandaşlarımızın yoğun olarak yaşadıkları her kentte nicelik olarak ibadetlerini yapabilecekleri yeterli mekana sahip olduklarını görüyoruz. Bununla birlikte bu mekanların yerlerinin alınması ve inşa edilmesi sürecinde çeşitli sorunlarla karşılaşılmıştır ve bunlardan bazıları günümüzde de devam etmektedir. Bu sorunları şu başlık-

* Almanya

lar altında toplayabiliriz:

- Resmi makamlarla karşılaşılan sorunlar
- Alman kamuoyu ile olan sorunlar
- Finans sorunları
- Mimari sorunlar
- Mekanla ilgili geleceğe yönelik sorunlar
- Mekanla ilgili diğer sorunlar

Resmi Makamlarla İlgili Sorunlar

Eyalet sistemi ile yönetilen Almanya'da mülk alımı, inşaat müsadesi ve inşaat sürecindeki gerekli denetimler mahalli idarelerin yetki ve kontrolü altındadır. Vatandaşlarımız doğal olarak, kira vermek yerine bir an önce kendilerine ait ibadet mekanına sahip olmak istemiş ve bunda zaman zaman acele etmiştir. Çoğu kez konuyla ilgili gerekli araştırmaları yapmadan emlak komisyoncuları aracılığıyla gayri menkul almaya kalkışılmıştır. Amacı en kısa yoldan noterlikten satış mukavelesi yaparak provizyon almak olan emlak komisyoncuları, söz konusu gayri menkulun Müslümanların dinî ve sosyal faaliyet yapmalarına uygun olup olmadığına pek önem vermemişlerdir.

Satış mukavelesi yapılmadan önce aşağıdaki konular mutlaka açığa kavuşturulmalıdır:

- Hazır bina alınması durumunda binanın cami ve diğer sosyal faaliyetler için uygun olup olmadığı araştırılmalıdır. Dinî ve diğer sosyal faaliyetler için gerekli müsadenin alınıp alınmayacağı satış mukavelesi yapılmadan netliğe kavuşturulmalıdır. Binanın anıt statüsünde (sit alanı) olup olmadığı araştırılmalıdır.
- Söz konusu gayri menkulde yeni inşaat yapılması planlanıyorsa, arsa üzerinde cami yapılmasına gerekli müsadenin verilip verilmeyeceği, arsa zemininde eskiden kalma, inşaatı engelleyecek kimyasal kirlilik (kontaminasyon) olup olmadığı araştırılmalıdır. Kimyasal kirlilik olması durumunda arsa üzerindeki toprak belirli derinlikte alınarak özel metotlarla temizlenmesi gereklidir. Bu işlem mülk ve inşaat sahibini altından kalkılması zor maddi külfete sokmaktadır. Böyle durumlarda söz konusu gayri menkulun alınmasından vazgeçilmesi daha akılcı olacaktır.
- İnşaat için gerekli planlama ve müsadenin alınması sürecinin uzun sürmesi durumunda "Bauvoranfrage" denilen iki yıl geçerli ön müsade alındıktan sonra satış mukavelesi yapılabilir

Mahalli idarelerden inşaat müsadesi almadan önce veya inşaat esnasında karşılaşılabilecek sorunlar ve çözüm önerileri:

- Mimar tarafından gerekli planlar yapılıp mahalli makamlardan inşaat müsadesi alınmadan kesinlikle inşaata başlanmamalıdır. Mimar tarafından hazırlanan proje dışına kesinlikle çıkılmamalıdır.

- Planlama esnasında arsa üzerinde nasıl bir yapıya, arsanın ne kadarı ve hangi bölümleri üzerine inşaat müsadesi verildiği, gerekli altyapının (elektrik, su, kanalizasyon) hazır olup olmadığı konuları netleştirilmeli ve planlama ona göre yapılmalıdır. Gayri menkul üzerinde yapılması planlanan dinî ve sosyal faaliyetler için ne kadar otopark alanı gerekli olduğu önceden belirlenmelidir.
- Alman makamları ve Alman halkı yeni inşaatların çevredeki mevcut yapıyla ahenk içerisinde olmasına azami dikkate etmektedirler. Bu nedenle camii planlaması çevrenin mimari yapısı ile ahenk içerisinde olmalıdır.
- Camide minarenin olması planlanıyorsa, minarenin şekli ve uzunluğu konusu, ezan okunacaksa, bunun hangi vakitlerde okunacağı ve hoparlörlerin ses ayarlarının nasıl yapılacağı mahalli idarelerle beraber belirlenmelidir. Minarelerin yüksekliği ve minarelerden ezan okunması konuları birçok bölgede mahkeme konusu olmaktadır. Ezanın yüksek sesle okunmasının, cami çevresindeki trafiği etkileyeceği, ezan sesinden etkilenen şoförlerin kazalara sebebiyet verecekleri ileri sürülerek, minareden ezan okunmasını engellemeye çalışılan yerler olmuştur. Minareden ezan okuma, Almanya'da resmi ibadetin bir parçası olarak kabul edilmektedir, bu nedenle aslında müsade almaya gerek yoktur. Buna rağmen ezan okunmasına karşı olan Alman halkının baskısıyla mahalli makamlar müsade vermek istememektedir. Mahalli idarelerin bu kararlarına mahkemeler nezdinde itiraz eden dernekler, ezan okuma hakkını hukuki yoldan elde etmişlerdir.
- Gerekli resmi müracatlar yapılmadan, başta belediye başkanı olmak üzere mahalli idarelerin ilgili üst düzey yöneticilerinin desteğini almaya, olası anlaşmazlıkları hukuki yollara başvurmadan imkanlar dahilinde konuşarak çözmeye çalışılmalıdır.
- Almanya'da yeni yerleşim alanlarının imara açılması için yapılan planlamalarda bölgede yaşayan insanların dinî ihtiyacları dikkate alınmakta ve ibadet mekanları için gerekli alanlar tesbit edilmektedir. Bu, şimdiye kadar daha çok resmi makamlar tarafından dinî cemaat olarak kabul edilen Katolik ve Protestan kiliseleri için uygulanmıştır. Yeni imar alanları planlaması yapılacak bölgelerde, yeterli Müslüman nüfus olması durumunda, Müslümanlar için de dinî faaliyet yapılabilecek alanlar planlanmalıdır. Bunun için Müslümanlar mahalli idarelerde söz sahibi olabilecekleri pozisyonlar elde etmeye çalışmalıdır.

Alman Kamuoyu İle Olan Sorunlar

Müslümanların dinî faaliyet mekanlarına sahip olmaları yolunda bazı bölgelerde en önemli engellerden biri kamuoyundan, yani o yörede yaşayan Alman halkından kaynaklanmaktadır. Müslümanlar hakkında yeterli bilgisi olmayan bölge halkı, yörelerinde yaşayan Müslümanların dinî ibadetlerini yerine getirecekleri ibadet mekanı yapacaklarını duyunca halk inisiyatifleri kurarak, her türlü hukukî ve maddî imkanı seferber ederek Müslümanların bölgelerinde ibadethane açmalarını engellemeye çalışmaktadırlar. Bu inisiyatiflere çoğu yerde, medya, bilhassa yerel basın, mahalli idareciler, politikacılar da des-

tek vermektedir. Dinler arası diyalog faaliyetlerinin yaygın olmadığı bölgelerde kilise teşkilatları da bu kampanyalara destek verebilmektedir. Müslümanların ibadet mekanı açmalarını engellemek amacıyle genellikle şu argümanlar kullanılmaktadır:

- İslâm ve Müslümanlar, demokrasi ve insan hakları için tehlike teşkil etmektedir.
- Türkiye ve benzeri İslâm ülkelerinde Hiristiyanlar aynı haklara sahip değildir, bu ülkelerde Hıristiyanların kilise açmalarına müsade edilmemektedir.
- Bölgemizde cami açılmasına müsade edildiği takdirde, cami bir ziyaret/türbegah gibi ziyaretci akınına uğrayacak, huzurumuz bozulacak.
- Minareden ezan okunması durumunda huzurumuz bozulacak, yoğun trafik olan bölgelerde daha çok trafik kazası olacak.
- Huzur içinde olan bölgemizin huzuru bozulacak, mahallemizi Müslüman fundamentalistler istila edecek.
- Bölgemizde açılacak cami, toplumumuzu ve kültürümüzü dejenere edecek.
- Bölgemizde cami açılması durumunda kendi din ve mabedlerimize rakip olacak.
- Cami olması durumunda bölgemizde Alman toplumuna entegre olmamış ve olmak istemeyen çok sayıda Türk/Müslüman ikamet edecek, dolayısıyla getolaşma artacak.

Aslında bu argümanlar Müslümanların ibadet mekanı açmalarını hukuken engelleyecek argümanlar değildir. Bununla birlikte bu argümanları, en azından bazılarını önemsemek ve çevre halkını bu konularda aydınlatmak gerekmektedir

Batı ülkelerinin tümünde olduğu gibi Almanya'da da 11 Eylül terör olayları ve bu olayların etkisiyle meydana gelen gelişmelerden halk menfi şekilde etkilenmiş, adeta Müslümanlıkla terörü eş anlamda kabul eder olmuştur. Bu gelişmelerde medyanında menfi etkisi olmuştur. Bu durum Müslümanların, hukuksal mücadeleden çok Alman halkını ve kamuoyunu ikna etmek zorunda olduklarını göstermektedir. Bunun için yapılması gereken calışmalar şöyle sıralanabilir:

- Bütün bu önyargıların, yanlış bilgilendirilmelerin önüne geçmek için Müslümanların yoğun şekilde kamuoyu çalışması yapması şarttır. Başta DİTİB olmak üzere çatı kuruluşlar, genel merkezlerinde Alman kamuyonu, bilhassa medyayı yakından takip edecek, Müslümanlar hakkında önyargı ve yanlış bilgilendirmeyi önleyecek çalışmalar yapacak bir Basın Yayın Kurulu kurmalı ve profesyonel basın sözcüsü istihdam etmelidir. Genel merkezin rehberliğinde dernekler de bölgelerinde yoğun kamuoyu çalışması yapmalıdır.
- Dinî dernekler faaliyet gösterdikleri bölgelerde Alman halkı ile iyi ilişki kurmalı; üye ve cemaatlerinin Alman komşuları ile iyi ilişkiler kurmalarını teşvik etmelidir.
- Dernekler faaliyetlerini kamuoyuna ve halka tanıtmalıdır. Bunun için düzenli aralıklarla "açık cami günleri" düzenlemelidir.
- Dinlerarası diyalog faaliyetlerine önem verilmelidir. Diyalog faaliyeti sadece genel

merkezce değil, imkanlar dahilinde tüm dernekler tarafından yapılmalıdır. Genel merkez, derneklere dinlerarası diyalog faaliyetlerinde rehberlik yapmalıdır. Diyalog faaliyetlerinin başarıyla yürütüldüğü bölgelerde kilise temsilcileri, Müslümanların ibadet mekanı açmalarına destek vermekte, hatta derneklerle muhalif Alman gruplar arasında arabulucuk yapmaktadırlar. Diyalog çalışmalarının yapılmadığı bölgelerde ise kilise temsilcileri tam tersine, Müslümanlara karşı yapılan kampanyalara destek verebilmekte, hatta bazen rehberlik yapmaktadır.

- Dernekler, bölgelerindeki yerel medya, mahalli idareci ve politikacılarla da iyi ilişkilerde bulunmalıdır. Almancayı iyi bilen Alman vatandaşlığına geçmiş vatandaşlarımız, mahalli politika çalışmalarına angaje edilmelidir. Vatandaşlarımızın şehir veya mahalle meclisi üyeliğine seçilmeleri teşvik edilmelidir. Derneklerimiz bölgelerinde yapılacak yabancılar meclisi seçimlerine katılarak bu meclislerde derneklerinin güçlü olarak temsil edilmesini sağlamalıdırlar.
- Dernekler, dinî ve sosyal faaliyetlerini yürütmek için yer almadan, inşaat müsadesi için gerekli planlama ve müracatları yapmadan önce bu niyetlerini geniş bir kampanya ile bölge halkına, bölgede faal kilise temsilcilerine, yöresel basına, mahalli idareci ve politikacılara bildirmeli ve olası itiraz konularını ikna ve diyalog yoluyla çözmeye çalışmalıdır. Konulara olmazsa olmaz mantığıyla değil, akılcı yaklaşmalı ve muhataplarla konsensus sağlayarak çözümler bulmaya çalışılmalıdır. Her ne kadar hukuk yolu açık olsa da, sorunlar hukuksal mücadeleye gerek kalmadan anlaşarak çözülmeye çalışılmalıdır. Hukuk son çare olarak kullanılmalıdır. Hukuk yolu ile birtakım haklar elde edilse de sonuçta çoğunluğu teşkil eden Alman halkı kendini mağlup hissedip Müslümanlara karşı düşmanlık besleyebilir. En iyisi her iki tarafın da kendini galip saydığı (win-win principal) çözüm yolları bulmaktır.

Finans Sorunları

Almanya'da ibadet mekanlarının çoğu mülkiyetiyle 1990'lı yıllarda satın alınmıştır. Bu dönemlerde sadece emlak fiyatları değil, banka kredi faizleri de çok yüksekti. Bu emlakların alımı için gerekli banka kredisi için sıkı pazarlık yapabilecek profesyonel bir ekibin olmaması nedeniyle emlaklar pahalı ve krediler ağır şartlarda alınmıştır.

Geçtiğimiz dönemlerde, bu sorunları aşmak, en azından kredi faiz giderlerinin önüne geçilmek üzere DİTİB'e bağlı dernekler arasında havuz sistemine geçilmiş; bu havuzdan derneklere para verilerek kredi faizinin önüne geçilmesine çalışılmıştır. Bu havuzdan para alan derneklerin aldıkları borçları geri ödememeleri, borcu olmayan derneklerin havuza gerekli desteği vermemeleri, iyi niyetle hayata geçirilen havuz sisteminin başarısız olmasına neden olmuştur. Bu havuz projesi reforme edilerek tekrar hayat geçirilebilir ve dernekler arasındaki yardımlaşma teşvik edilebilir.

Maddi sorunları hafifletmek için borçları ödenen ve ipotek altında olmayan DİTİB'e ait gayri menkullerin tapuları, kilitli kapılar arkasında muhafaza edilmek yerine, sermaya piyasasında değerlendirilebilir. "Investmentbank" denilen yatırım bankalarının ipoteksiz

gayri menkul tapularını sermaya piyasasında kullanma imkanı vardır. Tapular çifte sigortalandırılılarak (Direkt und Rückversicherung – doğrudan sigortalama ve sigorta şirketinin kendini sigortalaması) risk en asgari düzeye çekilip tapular yatırım bankalarına yatırılabilir. Bunun karşılığı yatırım bankası kredi kullanır, bu kredilerin sermaye piyasasında değerlendirilmesi ile elde edilen nemaların belirli kısmı DİTİB'in kullanımına sunulur.

Mimari Sorunlar

Türkiye'de camiler genellikle beş vakit namaz kılmak amacıyla kullanılan mekanlardır. Almanya'da ise dinî mekanlar sadece ibadet yeri değil, memleket hasretinin giderildiği çocukların hafta sonları ve okul tatillerinde din eğitimi aldıkları, kadınlarımızın kendi aralarında sosyal ve dinî amaçlı faaliyet yaptıkları, hafta sonu alışveriş yapabildikleri, dinî konulardaki kitap ihtiyaclarını karşılayabildikleri mekanlar olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle camiler, ibadet mekanının yanında, kahvehane, lokanta, berber, bakkal, kütüphane, bayanlar için özel bölümler içeren bir külliye tarzındadır.

Son yıllarda cemaat yapısında önemli değişiklikler olmuştur. Dinî dernekler bu değişime ayak uyduramamıştır. Bazı dernekler adeta altmış yaş üzerinde insanlara hizmet veren emekliler kulübü haline gelmiştir. Çoğu Almanya'da doğmuş ve burada eğitim gören yeni nesilleri dinî derneklere çekecek hizmetler üretilememiştir. Dinî derneklerin mimarisi bu hizmetlere göre düzenlenememiştir ve bunların birçoğu gençlerin rahat hareket edebileceği, spor yapabileceği mekanlardan mahrum haldedir. DİTİB'e bağlı derneklerin bir çoğu üniversitede okuyan gençlere yönelik hizmet verememektedir.

Almanya'da Müslümanlar cami mimarisinde ihtiyacın karşılanmasına öncelik vermiş, estetik kaygılar taşımamışladır. Oysa mimari, kültürün ve medeniyetin önemle yansıdığı bir alandır. Bu nedenle en azından bundan sonra yapılacak camilerde mimari kaygılar taşınmalı, Batı mimarisi ile Türk-İslâm mimari geleneklerini birleştiren, çağın gereklerine cevap veren yeni sentezlere gidilmelidir.

Mekanla İlgili Geleceğe Yönelik Sorunlar

Almanya'da vatandaşlarımız tarafından kurulan dinî ve sosyal amaçlı dernekler ve bu derneklerin aldıkları mekanlar, genelde birinci nesil tarafından finanse edilmiştir. Dinî eğitim ve terbiyesini Türkiyede alarak 60'lı yıllarda Almanya'ya gelen birinci nesil kendi ihtiyaclarından çok ibadet edebileceği mekanlara önem vermiş ve bunun için her türlü fedakarlığa katlanmıştır. Şimdi bu vatandaşlarımız yaşlanmış, aktif iş hayatını bitirmiş ve emekli olmuştur. Bu nesil bundan sonra kurulacak olan dinî ve sosyal faaliyet gösterecek mekanların hayata geçirilmesine katkıda bulunamıyacaktır. Arkadan gelen ikinci ve üçüncü nesiller, öncekiler kadar mekan yapmak ihtiyacı hissetmemektedir. Bu nesillerin daha başka öncelikleri vardır. Her sene düzenli olarak izine gitmek, yeni modern arabaya binmek, evlerinin mobilyasını peryodik olarak yenilemek bu nesil için daha önemli görünmektedir.

Günümüzdeki camilerin cemaat yapısı da gelecek için pek istikbal vaat etmemektedir. Bugün camilerin çoğu adeta emeklilerin toplanıp boş vakitlerini geçirdikleri kurumlar

haline gelmiştir. Gençler yoğun olarak sadece bayram ve cuma namazlarında camilere gitmektedir. Gerekli tetbirler alınmadığı takdirde birinci neslin ardından camii hizmetlerini yürütecek ve finanse edecek cemaat bulmakta sıkıntı çekilecektir. Önümüzdeki yıllarda ufak yerleşim bölgelerinde yeterli cemaat olmaması nedeniyle cemii derneklerini kapatmak zorunda kalınılabilir. Günümüzde bile bazı dernekler camaat azlığı ve cemaatin ekonomik gücünün zayıflığından kapanma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Önümüzdeki yıllarda, uzun yıllar işsiz kalan ve geçimini sağlayacak kadar sosyal yardım alamayan vatandaşlarımızın veya son yıllarda artan ekonomik krizler nedeniyle Almanya'da istikbal görmeyen ikinci ve üçüncü neslin en azından bir kısmının Türkiye'ye geri göç etme ihtimali göz ardı edilmemelidir. Bundan sonraki yatırımlar için daha dikkatli olunmalıdır.

Mekanla İlgili Diğer Sorunlar

Buraya kadar daha çok sosyal ve dinî amaçlı faaliyetlerin yürütüldüğü mekanlarla ilgili sorunlar ve çözüm önerileri üzerinde durulmuştur. Bunların dışında mekanla ilgili aşağıdaki sorunlara da kısaca değinmekte yarar vardır:

- Almanya'da ölen Müslümanların, yakınları tarafından Almanya'da defnedilmelerinin istenmesi durumunda, defnedilebilecekleri Müslüman mezarlık temini günümüze kadar tatmin edici şekilde çözüme kavuşturulmamış bir makan sorunudur. Mezarlıklar, mahalli idarelerin sorumluluk alanında olan mekanlardır. Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları yerleşim bölgelerinde gerekli müracat olması durumunda, mevcut Hıristiyan mezarlıklarında bir bölüm Müslümanlar için rezerve edilebilir. Almanya'da sadece Müslümanlara ait özel mezarlık yoktur. Almanya'da mezarlıklar ölü yakınları tarafından belirli bir süre için kiralanmaktadır. Bu süre geçtiğinde süre yeniden kira verilerek uzatılabilmektedir. Almanya'da mezarlıkların bakımı Türkiye ile karşılaştırıldığında daha zor ve pahalıdır. Bu nedenlerle Müslümanlar için özel mezarlığa ihtiyac olup olmadığı ve gerekli maddi kaynağın sağlanıp sağlanamıyacağı iyi analiz edilmelidir. Müslümanların yoğun olarak yaşadığı Berlin, Köln, Hamburg, Duisburg, Frankfurt gibi büyük metropollerde Müslümanlar için özel mezarlık kurulması düşünülebilir.
- Önümüzdeki yıllarda gündeme gelebilecek diğer bir mekan sorunu ise yaşlanan Müslümanlar için huzurevi kurulması sorunudur. Yaşlanan Müslümanlar Almanlarla karşılaştırıldığında, herne kadar daha çok kendi çocuklarının yanında yaşasalar da, önümüzdeki yıllarda yaşlılık döneminde bakıma ihtiyacı olacak yaşlı sayısında artış olacağı beklenmektedir. Bu nedenle Almanlara ait mevcut huzurevlerinde Müslümanlara ait, Müslümanların dinî vecibelelerini rahatca yerine getirebilecekleri, Müslüman adetlerine göre yemek ihtiyaclarını giderebilecekleri bölümler açılmalıdır. İleriki yıllarda bakıma muhtaç yeterli sayıda Müslüman olması durumunda sadece Müslümanlara ait huzurevleri kurulması düşünülebilir.
- Müslümanların mekanla ilgili sık sık karşılaştıkları diğer bir sorun ise kurban kesi-

mi ve kesim yapabilecek mezbahane meselesidir. Bu sorun Kurban Bayramı günlerinde daha da açığa çıkmaktadır. Almanya'da çok güçlü lobisi olan hayvanları koruma örgütlerinin de baskısıyla İslâmî usüllere göre bayıltmadan kesim yasaklanmıştır. Kurban Bayramında denetimleri yoğunlaştıran veterinerlik ve güvenlik kurumları, çok sayıda vatandaşımızın kurbanına, yasalara uygun olarak kesilmediği bahanesiyle el koymaktadır. Konuyu gündeme getiren medya, Müslümanların bayramı olan Kurban Bayramında Müslümanlara karşı menfi kampanya açmaktadır. Bu yasaya karşı dava açan Müslüman bir kasap, konuyu anayasa mahkemesine kadar götürmüş ve bu mahkemeden bazı şartların yerine getirilmesi durumunda İslâmî usüllere göre kesim hakkı almıştır. Bu şartların en önemlisi kesimi yapan şahsın Alman yasalarına göre "Meister" kasap ustası olmasıdır. Çıraklık ve ustalık eğitimi esnasında daha çok domuz eti üzerine eğitim görülmesi nedeniyle kasaplık "Metzger-Meisterbrief" sertifikası alanlar Müslümanlar arasında yok denecek kadar azdır. Bu durum anayasa mahkemesinin verdiği kesim hakkını faydalanılamaz hale getirmektedir. Alman el zanaatları yasasına göre kasaphane, mezbahane açabilmek için kasaplık sertifikası sahibi olma şartı vardır ve bu da Müslümanlara ait mezbahane açılmasını imkansız hele getirmektedir. Sorunun çözümü için kasaplık eğitimi reforme edilerek, Müslümanlara domuz eti ile ilgili eğitim şartı aranmadan kasap ustası olma hakkının verilmesi için çaba gösterilmelidir. Sorunun acil çözümü için Türkiye'den kasap ustası getirmeye müsade verilmesi için çalışılabilir.

Bütün bunlardan sonra sadece mekan sorunlarını ilgilendirmeyen Müslümanların genel yapılanması ile ilgili önemli bir konuya da dikkati çekerek konuşmamı bitirmek istiyorum. Bu da genel yapılanma sorunudur.

Almanya'da resmi olarak kabul edilen dinî cemaatler/topluluklar, (Religions-gemeinschaft-Dinî Cemaat veya Körperschaft des öffentlichen Rechts–Kamu Tüzel Kişiliği) önemli imtiyazlara sahiptirler. Bu kurumlar sahip oldukları mülkler için gayri menkul vergisi (Grundsteuer), gayrimenkul alım satım vergisi (Grunderwerbsteuer) kurumlar vergisi (Körperschaftsteuer) katma değer vergisi (Umsatzsteuer) gibi vergileri ödemekten muaf tutulmaktadırlar. Kiliseler enerji (cereyan) satan kurumlarla sıkı pazarlıklar yaparak % 70'lere varan indirimler yaptırabilmektedirler. Çok eski tarihi temeli ve geleneği olan devlet kiliselerinin masraflarının tamamına yakını devlet tarafından sübvanse edilmektedir. Almanya'da kiliseler doğrudan ya da dolaylı olarak devletten yılda takriben 20 milyar sübvansiyon almaktadır. Almanya'da dinî alanda faaliyet gösteren Müslüman gruplar kiliseler ile aynı hukuki statüye kavuşsa, bu pastadan pay alabileceklerdir.

Başta DİTİB olmak üzere Almanya'da faaliyet gösteren dinî amaçlı örgütlerin dinî cemaat olarak resmen kabul edilmemesi, sadece maddi imtiyazlar konusunda değil, diğer alanlardada Müslümanların önüne engel olarak çıkmaktadır. Yıllardan beri bir türlü çözülemeyen Alman okullarında din dersi meselesinin önündeki en önemli engel de Almanya resmi makamlarının muhatap olarak kabul ettikleri, Almanya'da Müslümanları temsil eden "Religionsgemeinschaft" (dinî cemaat) veya "Körperschaft des Öffentlichen Rechts"

(kamu tüzel kişiliği) gibi bir kurumun olmayışıdır. Bu nedenle bu konu Müslümanlar tarafından öncelikle gündeme alınmalı ve tartışılmalıdır. Bu statüyü elde etmek imkansız değildir, şartlarını yerine getirmek gerekmektedir.

Önümüzdeki yıl 20'ci kuruluş yıldönümünü kutlamaya hazırlanan DİTİB'in bundan sonra yapması gereken en önemli iş, Almanya'da Müslümanları temsil eden ve Alman makamlarının resmi olarak kabul edecekleri statü olan dinî cemaat statüsü veya kamu tüzel kişiliği statüsü kazanmak olmalıdır.

Faydalanılan Kaynaklar

Klaus Lefringhausen, Michael Vesper, *Der Bau von Moschee und anderen Genetshäuser in NRW,* Integarationsbeuaftragter und Minister f. Städtebau imd Wohnen, Kultur und Sport, 2003.

Claus Leggewie, Angela Jost, Stefan Rech, *Der Weg zur Moschee – eine Handreichung für die Praxis,* Herbert Quandt Stiftung; 2002.

Thomas Schmidt, *Moscheen in Deutschland Konflikte um Ihre Errichtung und Nutzung* (Doktora Tezi), Deutsche Akademie für Landeskunde, Flensburg, 2003.

René Hohmann, *Konflikte um Moscheen – eine Fallstudie zum Moscheebauprojekt in Schlüchtern* (Hessen) (Diploma tezi); Humboldt Universität, 2003.

Grundgesetz der Bundesrepublik Deutschland, Federal Almanya Anayasası.

M. Emin Köktaş, H. Kurt, M. Soyhun, *Almanya'da İslâm Din Dersi: Sorunlar-Öneriler;* Frankfurt, 2004.

MÜZAKERE

Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez (Komisyon Başkanı) – Tebliğcilerimize teşekkür ediyoruz. Gerçekten, sorunları yaşayarak gözlem yapan arkadaşlarımızın bu tür çalışmaları aslında çok önemli çalışmalar. Bunların, Diyanetin ve din hizmetlerinin önüne bir ışık koyacağına şüphe yok.

Şimdi, müzakerelere geçmeden önce, bir duyuru yapmak istiyorum. Allah nasip ederse, yarın öğleden sonraki oturumlarda komisyon raporu müzakere edilecek. Bu oturumlara bizim Divanın hazırlıklı gelebilmesi için bir ön çalışma yapılması düşünülüyor. Orada, raporlarda neler müzakere edilsin, ana noktalar neler olmalıdır şeklinde, ki zamanı iyi değerlendirelim. Bu sebeple, çok muhterem Komisyon üyelerinin raporda yer almasını istenen hususlarla ilgili görüşlerini, daha sonra şifahi olarak açıklama hakkı saklı kalmak kaydıyla, öz olarak, yazılı olarak Divanımıza iletirlerse çok yararlı olacağını düşünüyoruz.

Şimdi, müzakere için Sayın İrfan Yücel Hocamızı kürsüye davet ediyorum.

–Buyurun Hocam.

İrfan Yücel – Sayın Başkan, değerli üyeler; Ekrem Bey'in tebliğini bugün öğleye yakın aldım. Tamamen okuma fırsatı bulamadım; ancak, kendisi tebliğini uzun hazırlamış olmakla birlikte, burada iyi özetledi. Ben, fikirlere, aşağı yukarı katılıyorum. Bu bakımdan vaktinizi çok alacak değilim.

Önce, meselenin geçmişiyle ilgili birkaç söz söylemek istiyorum.

Bildiğiniz gibi, eskiden mahallî muvakkitler vardı. Camilerde, namaz vakitlerini usulüne göre belirleyen, hesaplayabilen insanlar vardı. Her yerde bu ayrı ayrı yapılırdı. Fakat, sadece İstanbul arzına göre namaz vakitlerini gösteren takvimler vardı. Dolayısıyla, söz gelimi, Kastamonu'da da, Zonguldak'ta da, kısaca her yerde İstanbul takvimine göre ezan okunurdu. Nasıl okunurdu? "İstanbul'da saat 12 iken falan yerde saat kaçtır" diye bir cetvel vardı. Bu cetvelde, İstanbul ile o il arasında kaç derecelik meridyen farkı varsa, her meridyen arası 4 dakika olduğuna göre, aradaki zaman farkı hesaplanır; İstanbul'un batısında olan yerlerin vakitlerine, bulunan bu zaman farkı eklenir; İstanbul'un doğusundaki yerlerin vakitlerinden ise bu fark çıkarılarak, o yerin namaz ve ezan vakti bulunmuş sayılırdı. Fakat, bu uygulama son derece yanlış oluyordu. Çünkü, bu hesaplama ancak öğle vakti için geçerlidir. Saat 12.00 için aradaki meridyen farkıyla iki yer arasındaki zaman farkını bulabilirsiniz. Fakat, ikindi, akşam, yatsı vakitleri için bu söz konusu değildir. Öğle vakti dışındaki vakitlerde bu fark, mevsime göre, enlem dairelerine göre değişmektedir. Dolayısıyla, bu yanlış oluyordu; ama, buna rağmen bu böyle yapılıyordu.

1970'lerden sonra Diyanet İşleri Başkanlığı her vilayet için ibadet vakitlerini gösteren takvimleri hazırlamaya başladı. Önce bazı büyük vilayetler, sonra da bütün vilayetler için hazırlandı. O takvimler gerçekten Türkiye için faydalı oldu. Yurt dışı için böyle bir şey o zaman yoktu.

1970'li yıllardan sonra, yurt dışına görevlilerimiz gitmeye başladıktan sonra Avrupa'da bu meseleler gündeme gelmeye başladı. 1980'lerde Ramazan ayı da en uzun günlere rastladı. Almanya'da yatsı vakti olması için, akşam vaktinden sonra aşağı yukarı üç saatten çok beklemek gerekiyordu. Oradaki vatandaşlarımız buna isyan ediyorlardı. Yüzlerce dilekçe geliyordu. Derken Brüksel Konferansı yapıldı. Brüksel Konferansında, yatsı vakti için 45 dereceden sonra takdire gidilmesi kabul edildi. Fakat, burada takdir ölçüsü olarak, akşam vakti ile yatsı arasında ne kadar vakit olsun? Bunun için eski fakihler, o yere en yakın bölge vakitlerinin esas alınmasını söylemişler. Fakat, Brüksel'de "Mekke esas alınsın" diye bir görüş kabul edildi. Yani, Mekke'de akşam ile yatsı arasında kaç dakika vakit varsa, güneşin batmasına bu ilave edilerek yatsı vakti bulunsun; imsak için de aynı şekilde bu kadarı düşülsün diye bir görüş kabul edildi orada. Bu, oralarda yaşanan zorluğu kaldırmak için yapılmıştı. Oysa yıl boyunca bütün mevsimlerde zorluk yaşanmıyor. Fakat, bu o zaman düşünülmedi, bütün yıla uygulandı. Halbuki, öyle zaman oluyor ki; mesela 44'üncü derecedeki yerden 45'inci derecedeki yerde daha önce yatsı oluyor. Bu durum, oradaki Müslümanlar arasında huzursuzluk meydana getirdi. Bunu da Başkanlığımıza devamlı intikal ettirdiler. Ancak, Diyanet İşleri Başkanlığı, Brüksel'de bütün İslâm ülkelerinin iştirakiyle yapılan toplantıda alınan bir kararda, yeniden böyle bir toplantı yapılmadan, o ülkelerden habersiz bir değişikliğe gidilmesini arzu etmedi. Din İşleri Yüksek Kurulu'ndaki müzakerelerde de böyle oldu. Fakat, şimdi buna bir ihtiyaç var.

Ekrem Bey de aynı şekilde teklif etti; yıl boyunca bu takdir ölçüsüne devam edilmeyip, mesela 21 Mart ile 21 Eylül arasındaki dönemde buna ihtiyaç yok, bunun bu şekilde düzeltilmesini ben de zaruri görüyorum. Uygulama sonunda böyle bir düzeltme yapılmasının gerektiği ortaya çıktı.

"Gecenin üçte biri ölçüsü esas alınmalı" diyor Ekrem Bey. Ben bunun üzerinde çok düşünebilmiş değilim. Ancak burada şöyle bir mahzur olabilir mi, onu teemmül etmek lâzım: Güneşin batışından imsak vaktine kadarki süre gece sayılıyor. Öyle yerler vardır ki, bu süre içerisinde, mesela, üç saatlik zaman da olur, iki saatlik zaman da olur. Bu, takdir ölçüsünün de altına düşebilir diye bir endişem var. İyi inceleyebilmiş değilim. Buna da dikkat edilmesi gerekir diye düşünüyorum.

Söyleyeceklerim bundan ibaret. Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Sayın İrfan Yücel Bey'e çok teşekkür ediyoruz.

Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu – Bir soru sorabilir miyim İrfan Bey'e yahut da Ekrem Bey'e?

Komisyon Başkanı – Buyurun.

Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu – Her iki arkadaşımız da ifade ettiler; yatsı namazının tes-

pitinde Mekke esas alınarak 1 saat 20 dakika alınmış. 1981 yılının takvimine göre, mesela Hollanda Amsterdam'da imsak vakti ile güneşin doğuşu arasında 3 saat 10 dakikaya yakın bir zaman var idi. Halbuki, aynı ölçü orada da uygulanacaktı Ekrem Bey'in anlattığına göre, 1 saat 20 dakika geri alınıp, imsak vakti tespit edilebilirdi. Şimdi bu değişti mi?

İrfan Yücel – Efendim, Brüksel Konferansında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın teklifi, yatsının da, imsakinde takdirle tesbit edilmesi idi. Ekrem Bey de az önce işaret etti, imsak ve yatsı vakti aynı olaylar, birisi batışta oluyor, birisi doğuşta oluyor. Dolayısıyla orada serdedilen bu deliller imsak için de geçerlidir, imsak böyle olmalı denildi Başkanlık görüşünde.

Diğer ülkelerden gelen âlimler, "yatsı için söylediğiniz deliller bizi tatmin etti; ama, imsak için hiçbir delil getirmemişsiniz, imsak için aynı şeyi söyleyemeyiz" dediler. Onun için imsak olduğu gibi kaldı. Ekrem Bey'in dediği gibi eski uygulama aynen muhafaza edildi.

Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu – Sayın Başkan, benim önerim: Bu imsak vakti ile güneşin doğuşunun arasının kısaltılması. Çünkü, üç beş yıl sonra yine aynı aylara gelecek, yine sıkıntılar başlayacak. Bu süre kısaltılmalı.

Komisyon Başkanı – Peki Sayın Hocam.

Son müzakerecimiz, Doç. Dr. Sayın Ersoy Arslan.

– Buyurun.

Doç. Dr. Ersoy Arslan – Sayın Başkan, sayın katılımcılar; hepinize saygıyla selâmlıyorum.

Özellikle Ekrem Bey'in tebliğiyle ilgili müzakereci olarak davet edildim. Diğer müzakerecilerin aksine, ben daha şanslıyım; çünkü, Ekrem Bey'le yapmış olduğumuz görüşmeler sonunda birkaç gün önce tebliğini gönderme lütfunda bulundu. Bunun için huzurlarınızda kendisine teşekkür ediyorum. Bu şekilde bana hazırlanma fırsatı tanımış oldu. Dolayısıyla bir hazırlık yaparak geldim.

Tebliğ üzerinde yaptığım inceleme ve çalışmalar sonucunda aşağıda arz edeceğim sonuçlara vardım:

Tebliğin 7. sayfasında (sayfa numaraları tebliğin daktilo metnine göredir);

"...Mevsimine ve yerine göre namaz vakitlerinin astronomik belirtilerinin oluşmadığı yerlerin namaz vakitlerinin belirlenmesinde takdire başvurulmasının genel bir kabul haline geldiğini yukarıda açıklamıştık; ancak, takdirde başvurulacak yöntem hususunda farklı birtakım yaklaşımlarla karşılaşılmaktadır. Bu yaklaşımları başlıca üç grupta toplamak mümkündür:

1. Son oluşan vakti, tekrar vakit oluşana kadar dondurma yöntemi.

2. Vakit oluşmayan yerleri, vakit oluşan en yakın yere göre belirleme yöntemi.

3. Astronomik belirtilere göre vakti oluşmayan namazlar için başka birtakım kriterleri esas alan diğer takdir yöntemleri.

Bunlardan 2. maddede yer alan yaklaşım, klasik fıkıh kitaplarımızda önerilen, vakitlerin oluşmadığı yerlerin namaz vakitlerinin, vakitlerin oluştuğu en yakın bölgelere kıyaslanarak belirlenmesi yöntemine uygun olmakla birlikte, pratikteki hesap güçlüğü nedeniyle pek uygulanmamaktadır. Çünkü, vakitlerin oluşumu itibariyle, en yakın bölge kavramı, kesintisiz değişiklik halindedir. Bu değişkenlik sebebiyle, genellikle bunun yerine, yaklaşık olarak aynı anlama gelebilecek mahiyetteki son oluşan vaktin tekrar vakit oluşana kadar dondurulması yöntemi tercih edilmektedir. Ancak, en yakın bölge kavramı, namaz vakitlerinin astronomik alametlere göre yıl boyu eksiksiz oluştuğu en yakın bölge anlamına alındığı takdirde, Muhammed Hamidullah'ın ve Haydarabat Alimler Meclisinin söylediği gibi, 45 derece enleminden ötede yer alan bölgelerde, 45 derece enlemenin vakitlerinin esas alınması kast edilmiş olacaktır"

denilmektedir.

1. Burada ifade edilen 1. ve 2. maddelere aynen katılıyorum. Ancak, 2. madde kapsamındaki en yakın yer olarak 45 derece enleminin alınmasının astronomik olarak hiçbir anlamı yoktur. Namaz vakitlerinin astronomik alametlere göre yıl boyu eksiksiz oluştuğu en yakın bölge, 45 derece değil 47 derece 33 dakika enlemidir. Bu durum, tebliğin ikinci sayfasında verilen tabloda da, "48 derece enlemi için, imsak ve yatsı vakitleri yıl boyu teşekkül ediyor" ifadesiyle açıkça gösterilmiştir. Dolayısıyla, 45 derecenin vakit teşekkülü açısından hiçbir özelliği yoktur.

2. Tebliğde, üçüncü bölüm, c kısmında, sayfa 7'de

"a. Mevsimine ve yerine göre namaz vakitlerinin astronomik belirtilerinin oluşmadığı yerlerin namaz vakitlerinin belirlenmesinde takvime başvurulmasının genel bir kabul haline geldiğini yukarıda açıklamıştık"

denilmekte. Yine tebliğde "Yatsı Namazının Vaktinin Başlangıcı" konusunun altında,

"şafağın kızıllık mı, yoksa kızıllıktan sonraki beyazlık mı olduğu yolundaki tartışma bir kenara bırakıldığı takdirde, zaruret sahiplerinin dışındakiler için yatsı vaktinin, şafağın kaybolmasıyla girdiği konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur"

denilmektedir.

Bu ifadeler doğrultusunda ve aşağıda arz edilen sebeplerden dolayı, yatsı vakti başlangıcının gecenin üçte birinden daha sonraya bırakılmaması yöntemi, çeşitli mahzurları beraberinde getirmektedir. Çünkü, tebliğde yer alan, az önce ifade ettiğim, genel kabulü; yani, vakitlerin teşekkül etmediği yerlerde takvim yönteminin kullanılmasıyla ilgili genel kabulü ortadan kaldırmaktadır.

İkinci olarak da, "yatsı namazının vaktiyle ilgili herhangi bir ihtilaf yok" denilmek-

tedir, ittifak söz konusudur burada da demek ki. Bu, ittifaka aykırıdır.

Bunlara ilaveten, gecenin üçte biri yatsı namazı vaktinin başlangıcı olarak kullanılamaz. Zira, üçte bir yöntemi, gerekçe olarak gösterilen hadis-i şeriflere aykırıdır. Delil olarak gösterilen hadis-i şeriflerde, namazın, şafağın kalmamasından sonra gecenin ilk üçte biri içinde kılınması bildirildiği halde, bu usulle bulunan vakitten sonra namaz kılınmaktadır. Gecenin ilk üçte biri içinde bildirildiği halde, bu usulle bulunan vakitte, hem şafak kaybolmadan namaz kılınmakta, hem de son denilen vakitte namaz kılınacaktır.

Dolayısıyla, tebliğin en sonunda yer alan ve "yatsı vaktinin başlangıcının gecenin üçte birinden daha sonraya sarkıtılmaması, konuya ilişkin hadislerin bir gereğidir" ifadesi burada geçersizdir. Bu usulle bulunan vakit, vaktin sonu ise, o takdirde o vakitte veya daha sonra yatsıyı ve teravih namazını kılan, zaten vakti çıktıktan sonra kılmış olur. Bu ise, Müslümanların işini iyice zorlaştırır ve zihinleri karıştırır.

Bir diğer husus, vakti gelmeden namaz kılınamaz. Halbuki, üçte bir yöntemi tarif edildiği şekilde kullanıldığında, senenin belli günlerinde, gerçek vakit gelmeden yatsı namazı kılınacaktır. Mesela, 48 derece enleminde, 77 gün gerçek yatsı vakti yerine, daha erken olan bir vakit kullanılacaktır. Kaldı ki, bu gerçek vakitlerin çoğunun uygulanmasında hiçbir zorluk da yoktur.

Bununla ilgili 48 derece enlemi için yapmış olduğum hesaplar var. Bunlar, tablo halinde burada mevcut. Yalnız, bunu şu anda gösterme imkânım olmadığı için, eğer kabul buyururlarsa Kurum Başkanlığına sunmak istiyorum.

Bir başka husus, gerçek vakit varken, bu usulle bulunan vakit, yatsı vaktinin başlangıcı değildir. Zira, daha ufuktaki kırmızılık devam etmektedir. Vaktin başı olmadığı gibi, henüz girmemiş bir vaktin sonu da olamaz.

Diğer bir husus, gerçek vakit teşekkül etmediği zaman, zaten gece yoktur. Dolayısıyla, olmayan gecenin üçte birinin hesabı da olamaz. Gerçek yatsı teşekkül ettiği zamanlarda, üçte bir yöntemiyle belirlenen vakitte, yatsı ezanı okunduğu zaman henüz havanın kararmadığını gören halk, takvime olan güvenini yitirecektir.

Bu nedenlerle, tebliğde önerilen yöntemi uygun ve kullanılabilir bulmuyorum.

Saygıyla arz ederim.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Biz de çok teşekkür ederiz.

Gerçekten, kendisi şanslı müzakereci olarak hazırlık yapmış; ama, biz de çok şanslıyız; emek vermiş ve bu emeğin mahsulünü burada değerlendirme fırsatımız olacak.

Bu tebliğlerle ilgili söylenenler konusunda, tebliğ sahiplerinin tavzih etmek istedikleri noktalar varsa onunla başlayacağız, sonra kalan zamanı, müzakereci hocalara vereceğiz.

– Buyurun Ekrem Bey.

Dr. Ekrem Keleş – Bu hususların esas uzmanı İrfan Yücel Bey Hocama ve Ersoy

Bey'e değerlendirmeleri için teşekkür ediyorum. İrfan Bey Hocamıza tebliğin zamanında ulaştırılamamış olması, maalesef onun ilâve olarak yapacağı pek çok katkıdan mahrum kalmamıza neden oldu.

Ersoy Bey'in dile getirdiği 45. enlemde namaz vakitlerinin astronomik belirtiler itibariyle oluştuğu tespiti elbette yanlış değil. Ben de bunu ifade ettim. Astronomik alametler itibariyle vakitlerin oluşmama olayı 49. enlemden itibaren başlıyor. Ancak buralardaki problem, yaz aylarında vakitlerin çok geç oluşmasıdır. Brüksel Konferansında da bu gerekçe seslendirilmiştir. Muhtemelen ekvatorla kutup noktasının tam ortası olması münasebetiyle başta Muhammed Hamidullah olmak üzere bazı İslâm alimleri takdir uygulamasını oradan başlatıyorlar. Şöyle düşünülüyor olmalı: Birkaç enlem ötede nasıl olsa problemler başlayacak ve ister istemez takdire başvurulacak. Öyleyse keskin bir geçiş yerine yumuşak bir geçişe başvurulamaz mı? Benim ifade etmeye çalıştığım husus budur.

Üçte bir meselesine gelince; burada benim dile getirmeye çalıştığım yaklaşımın özü, hangi takdir metodu benimsenirse benimsensin, yatsı vakti girişinin, gün batımıyla fecr arasından oluşan şer'î gece itibariyle gecenin üçte birinden daha sonraya bırakılmamasıdır. Evet. Yatsı başlangıcının akşam şafağının kaybolmasıyla gireceğini anlatan rivayetler hususunda herhangi bir ihtilaf yok. Ersoy Bey de bunu ifade etti. Fakihlerimizin içtihatları da bu doğrultudadır. Yalnızca Caferî mezhebinin görüşüne göre akşam namazının vakti girdikten sonra akşam namazını kılacak kadar bir sürenin geçmesiyle yatsı vakti de girmiş olmaktadır ve yatsı vakti gece yarıya kadar sürmektedir. Fakat özellikle Malikî mezhebinde ve Şafiî mezhebinin ağır basan görüşüne göre yatsı namazının ihtiyari vakti gecenin üçte birlik ilk bölümünün geçmesiyle sona ermektedir.

Diğer taraftan temel bir kural olarak namazların cem'i meselesinde birleştirilerek kılınan namazlar öğle ile ikindi ve akşamla yatsıdır. Namaz vakitleri içinde gerek birleştirme tarzında ve gerekse birinin sonu diğerinin başlangıcı hususundaki farklı içtihatlar noktasında aralarında tek tedahül olan vakitler de bu vakitlerdir.

Şimdi bir tarafta yatsının başlangıcını açık bir şekilde akşam şafağının kaybolmasına bağlayan hadisler bulunmakta, diğer tarafta ise yatsı vaktinin sonunu gecenin üçte biri ile sınırlandıran hadisler bulunmaktadır. Astronomik belirtilerin alışılmış şekilde gerçekleştiği yerlerde ve bölgelerde bu her iki grup hadisle amel etme hususunda herhangi bir problem yaşanmamaktadır. Fakat astronomik belirtilerin alışılmış şekilde gerçekleşmediği bölgelerde her iki grup hadis rivayetlerini dikkate alarak amel etmek mümkün olmamaktadır. Bu bölgelerde ister istemez bir tercih yapılacaktır. Benim bu üçte bir meselesi ile anlatmaya çalıştığım hususun özü, bu bölgelerde yaşayan insanlar için kolaylık olması açısından yatsı vakti girişinin, hangi takdir yöntemi benimsenirse benimsensin, buralarda hiç olmazsa şer'î gecenin üçte birlik ilk bölümünden daha sonraya bırakılmamasıdır.

Üçte bir meselesiyle değerli hocalarımızın ve ilim adamlarımızın görüşlerine sunmak istediğim husus budur. Kanaatimce bunun şer'î dayanağı vardır ve çeşitli takdir yöntemleri için yardımcı olarak kullanılabilecek bir sistemdir.

Çok teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Biz de tekrar teşekkür ederiz.

Efendim, burada özel bir durumla karşı karşıyayız, o da şu: Şûra gündemine göz attığımızda, şu anda görüştüğümüz konuya benzer başka bir konu hemen hemen yok. Bu çok spesifik, fikhi bir meselede bir çözüm üretmeyi hedefleyen bir konu oluyor. Bu konuda yeterli bir ön çalışma yapılmış oluyor. Şu anda Ekrem Bey'in sunduğu tebliğ ve değerli müzakerecilerin katkılarıyla, konu aşağı yukarı olgunlaşmış gibi.

Şimdi ben, söz hakkı olan diğer katılımcıların bu haklarının mahfuz olduğunu belirttikten sonra, değerli Komisyonumuzdan bir işar bekliyorum. Usul hakkında, yani bu konuda biz şûra olarak ne yapabiliriz, rapora bu konuyla ilgili nasıl bir şey derc edebiliriz hususunda, usul açısından? Yoksa, vakit şöyle mi düzenlensin, böyle bir düzenlensin değil. Çünkü, şu anda sunulan tebliğler gösteriyor ki, bu konuda bir rahatsızlık var, bir beklenti var. Bunun da birtakım çözüm ihtimalleri var, öneriler var. Fakat bu çözüme ulaşma konusunda nasıl bir usul izlenmelidir, tavsiyemiz ne olabilir şûra olarak; bu konuda usul hakkında söz almak isteyen var mı?

–Buyurun.

Hasan Demirbağ – Sayın Başkanım, sayın divan üyeleri ve çok değerli hocalarım; ben de sözlerime başlarken mümtaz heyetinizi en derin saygılarımla selâmlıyorum.

Müsaadeniz olursa konuya sonundan başlamak istiyorum, Ekrem Bey'in tebliğiyle ilgili.

Tabiî, iş ilmi bir konu, ben işin bu boyutuyla ilgili fikir serdetmek istemiyorum, o benim haddimi aşar. Sadece takdiri anlamda bir endişemi arz etmek istiyorum müsaadeniz olursa.

Malum, Ekrem Bey'in ifade ettiği gibi, 1980 yılındaki Brüksel Konferansından sonra, Din İşleri Yüksek Kurulunun aldığı kararlar çerçevesinde Avrupa'da namaz vakitleri tespit ediliyor ve yıllardır uygulanıyor. Şu ana kadar yapılan uygulama yanlış mıdır, yanlış mı olmuştur ki, tavzihine ihtiyaç duyulmaktadır?

İki, böyle bir değişikliğe gidilirse, Başkanlığın itibarı açısından, Başkanlığın güvenilirliği açısından oradaki insanlar nezdinde ne gibi tepkilerle karşılaşırız, bunun da iyi değerlendirilmesi lazım.

Zatı âlinizin de ifade ettiği gibi, bu konu spesifik bir konudur. Kararlar çerçevesinde, bunun ayrı ilmi bir toplantıda, tüm boyutlarıyla; ilmî boyutuyla, dinî boyutuyla, politik boyutuyla özel bir toplantıda ele alınmasının teklif edilmesinin daha isabetli olacağını düşünüyorum.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Mustafa Uzunpostalcı – Muhterem heyeti saygıyla selâmlıyorum.

Şimdiye kadar yapılan uygulamalarda, daha sonra görülüyor ki yeni bir problem ortaya çıkıyor. Bundan önce olduğu gibi, bu problemi çözmek de yine Din İşleri Yüksek Kuruluna düşer sanıyorum. Biz, bunu belirterek, bu işin Din İşleri Yüksek Kurulunda görü-

şülerek karara bağlanmasının uygun olacağı şeklinde bir karar alabiliriz. Böyle bir teklifim var benim.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederiz.

–Buyurun.

Mehmet Emin Bayar – Sayın Başkan, değerli arkadaşlar; konu daha çok, benim şu anda görev yapmakta olduğum Danimarka gibi ülkeleri ilgilendiriyor. Şu anda bu ülkede normal sahur vakti, aşağı yukarı güneş doğumuna 3,5 saate yaklaşıyor. Bunu uygulayan gruplar var. Türk cemaatinden Millî Görüş, bunu daha önce 1,5 saate yaklaştırmış. Konu hakikaten şu anda ciddî manada gündemde. Takvim konusu gibi, sahur konusu da gündemde.

Çözüm noktası ne olabilir? Kanaatimce bizim bunu burada çözmemiz mümkün değil. Din İşleri Yüksek Kurulumuz bu konuda hazırlık yapar. Kendisi mi karar verir, yoksa diğer ülkelerle bir araya gelerek mi bir çözüm yapar, onu bilemiyorum. Ama, bir hazırlık yapılmalı.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Biz de teşekkür ederiz.

Anlaşıldığına göre, bu hem dinî hem de sosyal boyutu olan bir mesele. Tabiî ki, Din İşleri Yüksek Kurulumuz karşılaştığı meseleleri çözüme bağlayıp kararlar alma yetkisine sahip. Ama, böyle kritik olan bazı konuları da, Din Şûrası gibi daha geniş platformlara taşımasını doğal karşılamamız lazım.

Bu şunu gösteriyor: Şu andaki görüşleri derleyecek olursak, bu konuda özel bir ilmi toplantı tertip etmesi ve her yönüyle bunu inceleyip bir karara ulaşmasının uygun olacağı yönünde alınacak bir karar, Din İşleri Yüksek Kurulumuza bir destek ve bu konuya özel eğilme imkânı sağlayan bir karar olur herhalde. Onun ötesinde herhalde şu anda atabileceğimiz daha ileri bir adım olmayacak gibi görünüyor.

Raporumuzda zaten ifadeler müzakere edilecek de, esası itibariyle böyle bir fikri dile getirmeye çalışalım.

–Buyurun Rıdvan Bey.

Rıdvan Çakır – Sayın Başkanlık Divanı, saygıdeğer hocalarım, meslektaşlarım; hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Söyleyeceklerim önce Hüseyin Kurt Bey'in, sonra da Sayın Köktaş'ın tebliğiyle ilgili olacak.

Deniliyor ki, "efendim biz size Avrupa'da her ülkede cami yapma imkânı veriyoruz; ama, Türkiye'de biz kilise yapamıyoruz." Ben de bunun aksini söylüyorum onlara, Türkiye'de kilise yapmak, Avrupa'da cami yapmaktan daha kolay. Çünkü, Türkiye'de bir mevzuat var, işte bu ibadethane tabiri getirildikten sonra, belirli kuralları yerine getirirseniz siz kilise yaparsınız, hiç kimse ses çıkarmaz. Ama siz, Avrupa'da cami yapacaksanız, önce belediyeyle anlaşacaksınız ibadethane vesaire açısından, ona rağmen, belediye karar vermişse, mahalleli derse ki biz burada cami istemiyoruz, bu defa platform yapıp, o

halkı ikna etmeniz lazım. Ama, Türkiye'de kilise yapacak olan bir kimse, hiç kimseye sormaz gelir yapar; kimse de "sen ne yapıyorsun" demez. Şimdi, bu konu bir defa bilinmeli. Bunu ben kendilerine söylediğim zaman hayret ediyorlar.

Bir cami açılışında bir Protestan Papaz –orası da Katoliklerin ekseriyette olduğu bir yer- bu memlekette, 1936'da kilisemizi yaptık ve kreşimizi açtık dedi. Aynı dine mensup, buna rağmen daha 1936'da kilise yapma imkânı vermişler. Ben de ondan sonraki konuşmacıdan hemen sonra çıktım dedim ki, 551 senedir İstanbul'da kilisede çan çalınır, havrada boru öter, minarede ezan okunur, hiç kimse de bugüne kadar ses çıkarmaz. Yani biz hep savunmada kalıyoruz. Birileri geliyor üzerimize, biz onlarla başa çıkmaya çalışıyoruz. Bu bir.

"Resmî temsilcilik" konusundan bahsetti Sayın M. Emin Köktaş. Resmî temsilcilik konusu, çok yuvarlak bir iş. Nasıl olsa bunlar birleşip bir araya gelemezler, bir teşekkül oluşturamazlar, oluşturamadıkları zaman da, "siz temsil etmiyorsunuz ki" deriz. Böyle bir gerekçeye sığınıyorlar.

Konu şu: Bir defa temsil diye bir olay İslâm'da yoktur. Her Müslüman kendisini temsil eder. Diyanet İşleri Başkanı kendisini temsil eder. Diyanet İşleri Başkanı Türkiye'deki Müslümanların ve İslâm dininin temsilcisi değildir. Türkiye'deki din hizmetlerini organize eden kurumun başıdır. Bu çerçevede bana bir Alman araştırmacı şunu söyledi: O zaman siz, Almanya'da din hizmetlerini organize eden kurumun başı olarak çıkın karşısına. Deyin ki, papaz Allah'ı temsil eder; ama, İslâm'da böyle bir şey yoktur; İslâm'da kimse kimseyi temsil etmez, yani, cami imamı, orada din hizmeti gören bir insandır.

İslâm Enstitüsü kurdular, biz de oraya temsilci gönderdik, arkadaşlar geliyorlar, bizim görüşlerimize de itibar ediyorlar bir yerde; ama, bizim gösterdiğimiz adayları, bu eğitimci değil, şu bilmem ne değil diye aday listesine bile almadılar; ama, Suriyeli İsmail gibi birini listenin başına koydular. Sevdiklerinden değil; ama, o ülkede vatandaş olduğu için. Kendilerine söyledim, adam başınıza dert olacak diye. Adam göreve başladığının üçüncü gününden beyanat verdi, biz bu enstitüde Türk Müslümanlığını öğreteceğiz, Türklerin anladığı Müslümanlığı öğreteceğiz. Eğer bizden birisi olsaydı, ben Köktaş Hocaya soruyorum, onu mu tercih ederlerdi? bizim anladığımız manada birini mi tercih ederlerdi? Mutlaka, bizim anlayışımızda olan insanı tercih ederlerdi. Bizim burada birinci derecede sıkıntımız, oranın benimseyebileceği ve onların bizdendir diyebileceği, oranın vatandaşlığını almış veya uzun sürelerde orada oturumu olan ilim adamı; dinî sahada, İslâmî sahada ilim adamını yetiştirebilmek. Bunu yetiştirdiğimiz zaman, belki birçok şey hallolacak. O zaman hocamın söylediği o akademi, enstitü meselesi de çok seri şekilde hallolacak.

Ben bunları hatırlatmak istedim.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Biz de çok teşekkür ederiz.

Efendim, planlanan süremizi doldurduk...

Hüseyin Kurt – Kendimizi savunma imkânı verin.

Komisyon Başkanı – Hüseyin Bey, affedersiniz, diğer tebliğle ilgili olarak söylenen-

ler için biz, Ekrem Bey'e cevap hakkı verdik. Fakat, sizin tebliğle ilgili bu oturumda bir şey söylendiğini hatırlamıyorum. Eğer söylenmişse, cevap hakkı doğdu diyorsanız, tabiî ki hakkınız vardır.

– Buyurun.

Dr. Hüseyin Kurt – Almanya'da inşaat müsaadesiyle ilgili sıkıntılar, yalnız Müslümanlara yönelik sıkıntı değil. Almanya'da inşaat hukuku çok karmaşık bir hukuk ve her mahallî idarenin kendi inşaat hukuku var. 50 bin kişiye iş imkanı veren Frankfurt Havaalanı var. Orada göreceksiniz, bizim cami tartışmasını gölgede bırakan son derece çetin tartışmalar var. İnşaat hukukuyla ilgili tartışmalar ayrı bir konu ve bu Almanya'nın idaresinden ileri geliyor.

Türkiye'de biliyorsunuz, köyde çeşme dahi yapsanız sorun Ankara'da hallediliyor; ama, Almanya'da, son derece büyük kentler bile kursanız, bu konuda izin vermeye Sayın Cumhurbaşkanı bile söz sahibi değil.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Saat 16.15'te toplanmak üzere oturumu kapatıyorum.

VI. OTURUM

BİRİNCİ TEBLİĞ

(21 Eylül 2004)

◆

BİRİNCİ TEBLİĞ

MESLEKİ VE SOSYAL BOYUTLARIYLA YURTDIŞI DİN GÖREVLİLİĞİ

◆

Dr. Ahmet ÇEKİN*

1960'lı yıllardan itibaren ülkelerarası anlaşmalarla Batı Avrupa ülkelerine Türkiye'den giden işçi göçünün başlangıçta öngörülmeyen sonuçlarından birisi de sözkonusu kitlenin dinî ihtiyaçlarının karşılanmasında ortaya çıkmıştır. Max Frisch'in ifadesiyle işçi olarak çağırılan ancak insan olarak Avrupa'ya giden Türkler; bavullarıyla birlikte inançlarını, adetlerini, gelenek ve yaşam tarzlarını da götürmüşlerdir. Yurtdışının kendisine özel şartlarından ötürü dinî ihtiyaçlarının karşılanmasında çeşitli alternatifler deneyen yurt dışındaki Türk toplumu ilk tecrübelerinden sonra belirli bir dinî kurumdan yardım alma amcıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan din hizmeti talebinde bulunmuşlardır. Yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının yoğun talebi üzerine Başkanlık yine ilgili ülkelerin yetkili mercileri ile varılan mutabakatlar çerçevesinde, 1980'lerin başından itibaren yurtdışında sürekli din hizmeti sunmaya başlamıştır (DİB 1993: 3). Başkanlığın tarihinde yeni olarak nitelendirebileceğimiz yurtdışı din hizmetlerinin en önemli unsurunu hizmeti sunan ana kitle olarak din görevlileri oluşturmaktadırlar. Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye'de istihdam ettiği çeşitli ünvanlardaki personelinden seçtiği bu elemanlarını "Din Görevlisi" olarak tanımlamaktadır. Bu kişiler gerek görev yaptıkları derneklerde gerekse kamuoyunda, Türkiye'deki cami görevlisi olan "İmamlarla" eş tutulmaktadırlar. Din Görevlileri; görev yaptıkları bölgede "Camimizin Hocası" veya "Diyanetin Hocası" gibi takdim edilmektedirler.

A. Din Görevlileri Hakkında Genel Kanaatler

Zaman zaman açılan seçme sınavlarına yapılan başvurulardan Diyanet İşleri Başkanlığı mensuplarınca rağbet edilen[1] bir görev olarak izlenen yurtdışı din görevliliği konusunda ilgili taraflar kendi perspektif ve konumuna göre bir anlam vermeye çalışmakta-

* DİB.Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı.

1 2004 yılı Mart ayı içerisinde yapılan seçme sınavına 1072 kişi müracaat etmiştir.

dır. Örneğin Türkiye'den bakanlar din görevliliğinin maddi boyutunu ön planda tutmakta, yurtdışından bakanlar ise doğudan gelen, yabancı, imajlarının gölgesinde fikir beyan etmektedir. Yurtdışı din görevliliği; hizmete talip olanlar nezdinde ayrıcalıklı, maddi getirisi olan ve belirli bir süre Avrupa'da yaşama imkanı sunan bir fırsat olarak değerlendirilirken, hizmet alan bazı vatandaşlarımız nezdinde şanslı kimselerin ulaşabildiği, 2 -3 yerden maaş alınan, karşılığı kolay kolay ödenemeyecek olan bir görev olarak görülebilmektedir. Yurtdışındaki bir kısım yerel kamuoyu din görevlilerini; konuşulan dili bilmeyen, görev yaptığı ülke hakkında yeterli bilgisi olmayan; modern, seküler ve bireyin önemli olduğu toplumla bilgilerini bağdaştıramayan bu şekilde görev yaptığı insanların entegrasyonuna katkı sağlayamayan kimseler olarak değerlendirmektedir (Venske 1981: 110, Seufert 1999 292 ff: Abdullah 1993: 122 ff, Stegemann: 2001: 221 ff, Biswangwer 1988:73 ff, v.d). Buna karşın son zamanlardaki bazı araştırmalarda Türk Devleti'nin yurt dışındaki vatandaşlarına sosyal hizmet sunan görevlileri gibi olumlu tanımlamalara da rastlanmaktadır (Tomanbay 1997: 197, Lemmen 2001). Bu listeye yurtdışında çeşitli amaçlarla kurulmuş bulunan dinî-politik amaçlı kuruluşların yüklediği negatif tanımlamalar da ilave edilebilir.

Yurtdışı din görevliliğinin, görevlilere önemli bir maddi avantaj sağladığı yönündeki ön kabul ile, din görevlilerini yurtdışındaki sistem açısından faydasız imasında bulunan görüşün, din görevlileri hakkında gerek Türkiye'de gerekse yurtdışında ilgili çevreler arasında yapılan tartışmalarda belirleyici bir fonksiyon gördüğü söylenebilir. Bu kanaat oluşumunda objektif araştırmaların yetersizliği, bilgilendirme ve hizmetleri tanıtım faaliyetlerinin beklenen seviyeye ulaşamamasının yanısıra, yurtdışındaki bazı Türk araştırmacıların katkısı da olmuştur (Mesela Gür 1993).

Haklarında ilgili tarafların geniş bir yelpazede kanaat serdettikleri din görevlileri, hukuki olarak kimlerdir? Hangi şartlarda görev yapmaktadırlar? Şimdi bu sorulara cevap aramaya çalışalım.

B. Din Görevlisi Hangi Özelliklere Sahiptir?

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurtdışı hizmetleri bir proje dahilinde yürütülmektedir. Her projede olduğu gibi yurtdışı hizmet projesinin de planlama ve uygulama safhası vardır. Bu projenin uygulama safhasının en önemli aktörleri din görevlileridir.[2] Sunulan hizmetin ilgili kimselere ulaştırılması bu görevliler marifetiyle gerçekleştirilmektedir. O halde din görevlisi kimdir? Ayırdedici özellikleri nelerdir? Bu sorunun cevabı Kurum'un uygulamalarında ve politikalarında görülür. Bu bağlamda Kurum'un zaman zaman açtığı yurtdışına din görevlisi gönderilmesi ile ilgili duyurular gerekli cevabı içermektedir.[3] Bu duyurularda yer alan genel prensiplere göre; *Başkanlık personeli olmak, belirli bir dinî eğitimi*

---

2 13.08.2004 tarihi itibariyle Başkanlığın yurt dışında bulunan toplam 1165 görevlisinden 1130'unu din görevlileri oluşturmaktadır.

3 Bkz: Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı'nın 19.11.2003 tarih ve B.02.1.DİB.0.76.00.02/675-9256 sayılı Merkez ve Taşra Teşkilatına gönderilen yazısı.

başarı ile tamamlamış bulunmak, belirli bir mesleki tecrübeye sahip olmak, seçme imtihanında başarılı olmak ve yapılacak hizmetiçi eğitim kursunu başarı ile bitirmek din görevlisi olmanın temel şartlarıdır. Bu aşamalardan geçen din görevlileri devlet tarafından *hukuki, mali ve sosyal hakları* güvence altına alınmış olarak ve gidilecek olan ülkede *resmi çalışma ve oturma müsaadesine* sahip olarak görev yaparlar (Blumenwitz 1985). Bu durum kendilerine yurtdışındaki diğer Müslüman örgütlerde çalışan imamlara göre sağlam bir zemin sunar. Kendilerine sağlanan bu imkanlar sebebiyle; görev yaptıkları ülkenin hukukuna göre çalışma ve oturma iznine sahip, hizmet verdikleri kitleye karşı mali olarak bağımsız, sosyal kişilik olarak görev yaptıkları yerde pozisyonları güçlü, Türkiye'deki cami görevlilerine göre bir dereceye kadar otonom ve aynı zamanda kontrol edilebilir bir özelliğe sahiptirler.

C. Din Görevlilerinden Kim Ne Beklemektedir?

Her meslek sahibi kişi gibi din görevlileri de görevleri gereği çeşitli kurum ve gruplarla ilişki içerisindedir. Bunlara beklentileri olanlar, rol göndericileri, ilgili kişiler veya gruplar denir (Otto 1978:18). Din Görevlileri için kendisinden beklentisi olan grupları şu şekilde sınıflandırmak mümkündür: Bağlı oldukları organizasyon olarak Devlet ve Diyanet İşleri Başkanlığı, görev yaptıkları organizasyon olarak bulundukları ülkedeki üst kuruluş (DİTİB'ler) ve görev yapılan dernek, hizmet sundukları kitle olarak cemaat ve görev bölgesinde yaşayan insanlar ve nihayet görev yapılan ülkedeki kurumlar ve yerel kamuoyu.

1. Din Görevlilerinden Kurumsal (Organizasyon) Beklentiler

a) Devletin Din Görevlilerinden Beklentileri:

Din görevlileri Devlet Memuru olup Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev yaparlar. Bu anlamda bürokratik yapının birer elemanıdırlar. Bürokratik yapılarda beklentiler ve roller yazılı talimatlara bağlanır ve beklentilere uygun hareket etmemek bir yaptırımı icap ettirir (Türk 1978: 106 v.d). Bu bağlamda din görevlilerinden Devletin beklentileri 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 2. Bölüm 6, 7, ve 8. maddelerinde belirlenmiştir.[4] Buna göre her memur *Devlete sadakatle bağlı olmak, tarafsız olmak, davranışlarında memur olduğunu unutmamak ve ast ve üstleri ile işbirliği yapmak*la yükümlüdür. Memurlar yurtdışında görevlendirildiklerinde 9. maddede belirlenen yurtdışında davranış esaslarına uymak zorundadırlar. Din Görevlileri yurtdışında görev yaptıkları sürece, *hal ve hareketlerine dikkat etmek, kimseden mali yardım almamak, kendilerini tenkit edilen bir pozisyona düşürmemek, kendi davranışlarından ötürü Türk toplumunun devlete güvenini sarsmamak* durumundadırlar. Çünkü din görevlileri devletlerarası bir anlaşmaya ve müsaadeye dayanarak yurtdışına giderler, devletin onayı ve müsaadesi ile devletin memuru sıfatı ile görev yaparlar. Teknik olarak yapılacak görevi tarif etmeyen bu maddeler memurun mesleğini icra etmede taşıyacağı vasıfları içermektedir.

---

[4] T.C Başbakanlık Devlet Personel Başkanlığı (1995), 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu. Ankara.

b) Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Din Görevlilerinden Beklentileri:

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din görevlilerinden beklentileri ise iki grupta mütalaa edilebilir. Bunlar; mesleğin icra edilmesinin meşruiyyetini temin eden beklentiler ile mesleğin icrası esnasında yerine getirilmesi gereken rollerdir.

Başkanlığın bu konudaki kuralları 26 Mart 1986 tarih ve K/170/554 sayı ile yürürlüğe koyduğu Diyanet İşleri Başkanlığı Yurtdışı Görev ve Çalışma Yönergesi'nde bulunmaktadır.

Bu Yönergenin 7. maddesinin 17., 18., 19., 20., 21., 22 ve 23. bölümleri meslek ahlakını ilgilendiren hususları içermektedir. Buna göre; *Türk devletinin görevlisi ve yetkilisi olduğunun şuurunda olmak, her yerde ve her zaman mesleğin şeref ve haysiyetini korumak, her zaman nezaket ve terbiye kurallarına uymak, İslâm'ın inanç, ibadet ve ahlâk esaslarına uygun hareket etmek, Türk Milletinin şeref ve itibarını korumak,* Başkanlığın görevlilerden beklediği davranış esaslarıdır. Din görevlisinin mutlaka uyması gereken mecburi beklentiler kategorisine dahil olan bu prensipler de yerine getirilmesi gereken bir görevi değil, sosyal bir pozisyonu muhafaza edebilmenin kriterlerini içermektedir.

Kurumun din görevlilerinden dinî ve sosyal hizmetler alanında beklentileri ile onlara yüklediği roller ise adıgeçen yönergenin 12. maddesinin 1, 2, ve 8. paragrafı ile 7. maddesinin 1, 4 ve 13. paragrafında yer almaktadır. Bu maddelerde yazılı olan görevler (roller) kendi içinde şu şekilde kategorize edilebilir. Bunlardan birinci grupta *namaz kıldırmak, hutbe okumak, vaaz etmek* (hutbe ve vaazlarla ilgili esaslar aynı yönergenin 14. maddesinde mufassal olarak belirlenmiştir), *çocuklara Kur'an kursu düzenlemek, dinî soruları cevaplandırmak, cenaze işlemlerini İslâm geleneklerine göre yapmak* yer almaktadır. Burada sayılanlar din görevlilerinin asıl görevlerini oluşturur. Din görevliliği bu görevler üzerine bina edilir. İkinci grupta *mevlid okuma, nikah kıyma, isim koyma,* (12.md.) gibi hem dinî bir karakteri olan hem de Türk gelenekleri ile bağlantılı görevler sayılmıştır. Sosyal hizmet alanında *hastahane ve hapishane ziyaretleri,*(md.6) sayılmakta, son kategoride ise din görevlilerinin *temsil* görevleri (17.Md.) zikredilmektedir.

c) Üst Kuruluşlar ve Mahalli Derneklerin Din Görevlilerinden Beklentileri:

Yurtdışında yerel mevzuata göre kurulmuş bulunan mahalli Dernekler ile bunların bağlı olduğu üst kuruluşlar olarak DİTİB'ler din görevlilerini ilgilendiren diğer organizasyonlardır. Diyanet İşleri Başkanlığı yurtdışı din hizmetlerini bu derneklerle işbirliği yaparak gerçekleştirmektedir. Bu sebeple din görevlileri aynı zamanda bu kurumların da elemanıdırlar (DİTİB Tüzük, Abdullah 1993:58, Stegemann 2001:221). Yurtdışındaki dinî amaçlı dernekler ve bunların bağlı oldukları üst kuruluşlar gönüllülük esasına bağlı olarak sivil inisiyatif ile kurulmuş olup kamuoyuna deklare edilmiş bir tüzüğe göre bulundukları ülke genelinde faaliyet gösteren (DİB 1993:37 vd.) kültürel organizasyonlardır. Faaliyetlerini kendi yönetim kurulları ve üyeleri ile birlikte önemli ölçüde din görevlilerinin aktif katılımıyla gerçekleştirirler. Bu açıdan üst kuruluşların ve yerel derneklerin de din görevlilerinden beklentileri vardır. Din görevlileri üst kuruluşlar bağlamında, *üst kuruluşların faaliyetlerini tanıtmak, üst kuruluşun çeşitli dinî ve sosyal olaylar karşısında*

deklare ettiği görüşü mahallinde anlatmak, dernek yönetimleri ile üst kuruluş arasında sağlıklı bir iletişim ve işbirliği zemini oluşturup bunu devam ettirmek, üst kuruluş tarafından organize edilen hac, cenaze hizmetleri ve yardım kampanyalarında aktif rol alıp bunların takibini yapmak ve üst kuruluşlar tarafından organize edilen dinî ve sosyal proğramlara iştirak etmek gibi beklentilerle karşı karşıyadırlar. Üst kuruluşların din görevlilerinden bu alanda bekledikleri organizatör, temsilci ve aracı rolüdür.

Din görevlileri aynı zamanda üst kuruluşların çatısı altında örgütlenmiş bulunan mahalli derneklerde mesleğini icra eden profesyonel kimselerdir.

Yurtdışında en çok Türk vatandaşının yaşadığı[5] ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın en fazla sayıda görevlisinin bulunduğu[6] Federal Almanya'daki üst kuruluş DİTİB'in üye dernekler için kabul ettiği çerçeve tüzüğe göre; derneklerin faaliyetleri dinî, kültürel ve sosyal alanları kapsamaktadır. Dernekler fonksiyon alanlarını, dinî sahada; *çevrede yaşayan müslümanların İslâm Dini ile ilgili sorunlarına yardımcı olmak, temel dinî bilgiler ve Kur'an-ı Kerim kursları düzenlemek, ilgi duyanlara İslâm dinî hakkında bilgi vermek, cenazelere ilişkin işlerin usulüne uygun yapılmasını sağlamak, Hacca ve Umreye gidecekleri bu ibadetlere hazırlamak*[7], kültürel alanda; *Alman ve resmi makamlarla işbirliği yaparak çocukların eğitimine yönelik faaliyet yapmak, burs vermek, kültürel faaliyetleri teşvik etmek, kitaplıklar açmak, basılı, sesli ve görüntülü yayınları cemaate ulaştırmak, dinî, sosyal ve kültürel konularda konferans, seminer ve sempozyum düzenlemek* ve sosyal alanda ise; *gençlerin uyuşturucu ve diğer zararlı alışkanlıklardan korunmasını sağlamak, kiliselerle diyalog kurmak, çeşitli felaketlerde mağdur olanlar için yardım kampanyaları düzenlemek*, olarak deklare etmektedirler.

Yukarıda bazı maddelerini zikrettiğimiz DİTİB tüzüğü dernek üyelerinin dinî ihtiyaçlarının karşılanması ve dinî ve kültürel kimliğin muhafazasına yönelik faaliyetler yanında, içinde yaşadıkları toplumun sosyal problemlerin de sorumluluk üstlenmeyi istediklerini göstermektedir. Sosyal problemler bir yanı ile dernek üyelerini ilgilendiriken diğer yanı ile içinde yaşanılan ülkenin sosyal sistemini de ilgilendirmektedir. Bu açıdan derneklerin tüzüklerinde yer alan sosyal ve kültürel sorumluluklarının gereğini yerine getirmeleri her geçen gün daha da önemsenmektedir. Cami derneklerinin yukarıdaki alanlarda fonksiyonel olabilmesi, bünyesinde bulunan insan varlığının niteliği ile yakından ilgilidir. Bu anlamda tüzükte zikredilen dinî alandaki faaliyetler, bu alanda yetişmiş olan din görevlileri tarafından gerçekleştirilmektedir. Din görevlileri *İmam, Vaiz, Kuran Kursu Öğreticisi ve Müftü* olarak kendilerinden beklenen ve derneklerin dinî hizmet alanına dahil olan görevleri yerine getirebilmektedirler. Derneklerin kültürel ve sosyal alandaki faaliyetleri konusunda ise gerek yönetim gerekse profesyonel eleman açısından eksiklikler gözükmek-

---

5 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının verilerine göre 27.08.2004 tarihi itibariyle Federal Almanyada 2.053.600 Türk Vatandaşı yaşamaktadır. (Bkz. http://www.calisma.gov.tr/yih/yurtdisi_isci.htm)

6 13.08.2004 tarihi itibariyle Federal Almanya'da 484 sürekli, 153 de geçici kısa süreli Din Görevlisi bulunmaktadır.

7 DİTİB Şube Tüzüğü.

tedir. Derneğin amaçlarının gerçekleştirilmesinde ve işlerinin usulüne uygun yürütülmesinde hukuken sorumlu olan dernek başkanları ve yönetim kurulu üyelerinin kültürel ve sosyal altyapılarının beklenen düzeyde olduğu söylenemez. Bu eksiklik yönetimlerin dışarıdan yardım ihtiyacını gündeme getirmektedir. Kendisinden yardım beklenen kimselerin başında da dernekteki din görevlileri gelmektedir. Din Görevlileri dernek adına yapılacak olan, *kültürel ve sosyal alanda çeşitli seminerler ve kurslar düzenleme, yarışmalar tertip etme, konferans, seminer ve gösteriler organize etme, mahallinde bulunan çeşitli dinî ve kültürel kuruluşlarla müştereken toplantılar tertip etmek* gibi görevlerle karşı karşıya dırlar.

Dernekler açısıdan din görevlilerine yönelik en önemli beklentilerden birisini de *derneğin mali ihtiyaçlarının giderilmesinde* aktif rol üstlenip sorumluluk almak olarak tarif edebiliriz. Bu beklenti özellikle borçlu olan, camisi inşaat halinde bulunan veya yeni bir yer alan derneklerde diğer tüm beklentilerin önüne geçebilmektedir.

2. Hedef Kitlenin Din Görevlilerinden Beklentileri

Yurtdışı din hizmetlerinin en önemli öznesi hedef kitle olarak yurtdışındaki Türk vatandaşlarlarıdır. Yurtdışına gidişlerinde 40 yıldan fazla zaman geçen Türk göçmenler, Türkiye'de ayrı bir imaj, yurtdışında ise daha başka bir imajla karşı karşıyadırlar. *"Almanya'da yabancı, Türkiye'de Almancı"* deyişi bunun veciz bir ifadesidir.

İlk gittikleri yıllara göre sayıları, nitelikleri, hukuki durumları ve ileriye yönelik tutumlarında büyük değişimler gösteren yurtdışındaki göçmen Türk nüfusu 3.5 milyon kişi civarındadır.[8]

Batı Avrupa ve Amerika'da yerleşik bir "Göçmen Türk Varlığı" oluşmuştur. Bunlardan bir kısmı bulundukları ülkenin vatandaşlığını almış,[9] üçüncü nesilden itibaren tamamen okullaşmış, meslek eğitimi almış, üniversitelerden mezun olmuş ve bir kısmı da kendi işini kurmuştur. Federal Almanya'da bugün 60.000 Türk işverenden ve üniversitelerde okuyan 20.000'in üzerinde Türk öğrenciden bahsedilmektedir. Medyada ve Türk kamuoyunda daha çok pozitif yönleriyle gündeme gelen yurtdışındaki Türkler kendi içlerinde dışarıdan pek farkedilmeyen önemli problemlerle beraber yaşamaktadırlar. Sözkonusu problemlerin negatif etkileri bütün kuşaklarda görülmektedir.

Yurtdışı din hizmetlerinin ana öznesini oluşturan yurtdışındaki Türkler din görevlilerinden Türkiye'deki herhangi bir din görevlisinden beklenenden çok daha fazla ve çeşitli beklentiler ortaya koymaktadırlar. Gerek kuşaklar arası beklentilerde, gerekse yurdışındaki cami eksenli dinî ve sosyal hayat çerçevesinde bu farklılıkları görmek mümkündür. Bu anlamda üç önemli sosyal grubun din görevlilerinden beklentilerine işaret etmek yerinde olacaktır. Bunlar; birinci ve onun etkisi altındaki ikinci nesil Türkler, kadınlar ve gençler-

---

[8] Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın 2003 yılı verilerine göre yurtdışında 3.520.040 kişi yaşamaktadır. Bunların 3.127.691'i Avrupa'nın çeşitli ülkelerindedir.

[9] Federal Almanyada 1999 yılında 103.900 Türk vatandaşı Alman vatandaşlığına geçmiştir. (http://www.bpb.de./publikationen.Türkische-Minderheit)

dir. Bu beklentiler ve onları ortaya çıkaran sebepler din görevlilerinin faaliyetlerini önemli oranda etkilemekte ve şekillendirmektedir.

O zamanki ismiyle misafir işçiliğin ilk yıllarındaki, ağır çalışma şartları, kötü yaşam koşulları, bir gün geri dönme güdüsüyle daha çok çalışıp daha çok kazanma arzusu ve daima geri dönüşe ertelenen normal hayattan uzak yaşantı bugün yurtdışında yaşayan birinci nesil Türklerde hem fiziki hem de psikolojik anlamda ağır tahribat yapmıştır. Yurtdışında Türklerin en yoğun yaşadığı yerlerden Berlin'de yapılan bir araştırma sonucunda, 55 yaş üzeri Türklerin yüzde 54 ünün fiziki ve psikolojik hasta olduğu tesbit edilmiştir (Tufan 1999:50). Kötü çalışma ve yaşam koşulları fiziki rahatsızlıkların sebebi olarak görülürken; aldatılmışlık, güvensizlik, gelecek korkusu, ailevi sorunlar da psikolojik rahatsızlıklara sebep olmaktadır. Bu kuşak yurtdışındaki din görevlilerinin gerek ibadetlerde gerekse dernek lokallerinde beraber olduğu, sorunları ile iç içe olduğu, zamanının büyük bir kısmını beraber geçirdiği gruptur. Büyük oranda parçalanmış ideallere sahip olan bu insanlardan önemli bir grup vaktinin çoğunu cami derneklerinin lokallerinde geçirir. Bir cami derneğinin lokalinde; psikolojik tedaviye ihtiyacı olanlar, sürekli rahatsızlığı olanlar, ideallerinin hiçbirini gerçekleştirememenin getirdiği tatminsizliği yaşayanlar, aldatılmışlar, yurtdışındaki sosyal durumlarının bilinçaltında yaptığı tahribatı taşıyanlar, aile problemi olanlar, maddi sıkıntısı olanlar ve illegal yollardan yurtdışına gitmiş kimseler daima bulunur. Bu vatandaşlarımız kendi dışlarından ancak kendilerini anlayacak, dinleyecek ve kendilerine yol gösterecek, onları teselli edecek birini ararlar. O kimselerde çoğu zaman din görevlileridir. Birinci kuşak olarak adlandırılan bu kimseler için cami kendilerini yabancı hissetmedikleri sığınacak yegane mekan, din görevlisi de kendisini anlaması ve kendisi ile ilgilenmesi gereken yegane kişi konumundadır. Bu kimseler din görevlisinden Türk kültüründeki klasik *"Hoca"* rolü yanında, *psikolojik yardım* beklemektedirler. Göçmenliğin ağır faturasını ödeyen ve hemen hemen hiçbir yerden moral desteği alamayan bu kimselere karşı din görevlileri *arkadaş, sırdaş, sosyal ve psikolojik danışman, hoca, müftü* olarak önemli bir hayat yardımı sunmak durumundadırlar.

Göçmen toplumun camiler etrafında oluşan dernek yaşantısına yüklediği yeni görevler içinde kadınların da önemli yeri vardır.Yurtdışında kadın cemaat ve üyeler Türkiye'ye oranla daha yoğun olarak ibadetlere katılmakta, eğitim faaliyetlerinde rol almakta, derneklerin sosyal ve kültürel faaliyetlerinde zaman zaman erkeklerden daha aktif faaliyet gösterebilmektedirler. Bu özellikleri sebebiyle din görevlileri açısından önemli bir grubu oluştururlar (Çekin 2004: 119.vd). Yurtdışında yaşayan yetişkin kadın cemaat ve dernek üyeleri çalışsa da çalışmasa da önemli problemlerle başetmek zorundadır. Çalışanlar açısından hem iş hemde ev işleri, kadının ev içerisinde değişen rolü büyük bir baskı oluşturmakta, bu durum zaman zaman ailevi geçimsizliklere sebep olmaktadır. Çalışmayan hanımlar ise çevreleri ile sosyal kontakt kuramamakta, yalnızlık ve çevre ile iletişimsizlik başka sorunlara yol açmaktadır.

Din görevlileri dernek yaşamına katılan *kadınlar için uygun mekanlar oluşturulması*, onlar için çeşitli *kurslar düzenlenmesi*, uygun zaman ve yer mevcut ise *Kur'an-ı Ke-*

rim ve Dinî Bilgiler Dersi tertip etmesi, aile geçimsizliklerine karşı dinî bir kişilik olarak *arabuluculuk* yapması gibi beklentilerle karşı karşıyadır (Çekin 2004: 273).

Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımız açısından üzerinde durulması gereken diğer bir grup da gençlerdir. Gençler sadece bulundukları ülkede doğup büyümemişler aynı zamanda okul ve meslek eğitimi yoluyla yerli toplumun kültürü içinde sosyalleşmelerini tamamlamışlardır. İlk neslin büyük oranda yerli toplumdan izole olarak sürdürdükleri yaşantı, ailedeki norm ve değerler ile reel hayatta karşılaştıkları norm ve değerlerin farklılığı bu grubu hayatlarını anlamlandırmada, geleceğe yönelik planlarında ve kimliklerini tarif etmede ebeveynleri ile çatışmalı bir duruma işaret etmektedir (Şen/Goldberg 1994:56). Genç kuşak din görevlilerinden kendilerine daha *toleranslı davranmalarını,* kendilerini *anlamalarını,* sorunlarına dinî açıdan *makul ve mantıklı cevaplar vermelerini* ve ebeveynleri ile aralarında zaman zaman *köprü vazifesi* görmelerini beklemektedirler (Çekin 2004: 273).

Hemen hemen bütün kesimleri ile büyük problemleri olan yurtdışındaki göçmen vatandaşlarımızın bu şartlarda din görevlilerine farklı bir misyon yüklemeleri ve onlardan çok şey beklemeleri tabii kabul edilebilir. Ancak bu beklentiler bazen birbirine zıt, çoğu gerçeklikten uzak beklentilerdir. Din görevlilerinin burada ana hatları ile belirtmeye çalıştığımız beklentilere ilgisiz kalmaları, eksiksiz olarak yerine getirdikleri imamet, hitabet, vaaz ve öğreticilik görevlerinin de değersizleşmesine sebep olmaktadır. Onların gözünde din görevlisi kendisinden beklenen imamet ve hitabet vazifelerini ifa ettikten sonra, yerine göre psikolog, yerine göre arabulucu, yerine göre arkadaş, yerine göre sırdaş, yerine göre mevlidhan v.s olabilmelidir. Yurtdışındaki dernek yöneticileri ile hedef kitlenin beklentileri her geçen gün diğer beklentilerin önüne geçmektedir. Bu durum din görevlileri için daha çok problemle mücadele etmek anlamına gelmektedir.

3. Yerel Makamların ve Toplumun Din Görevlilerinden Beklentileri

Yurtdışındaki yerel idareciler ile kamuoyunun uzun süre kendi yanıbaşlarındaki Müslüman misafirlere yeterli ilgi ve duyarlılığı gösterdikleri söylenemez (Klose 1996: 12). Devletlerin laik karakterleri onların bu konuya uzak durmalarına bir dayanak teşkil ederken, dinî ihtiyaçların karşılanması her dinî cemaatin kendi iç işidir anlayışı uzun süre bu konunun görmemezlikten gelinmesine sebep olmuştur. 1980'lerin ortalarından itibaren görülen mevcut İslâm anlayışına yaklaşımlar daha ziyade mevcut olanı anlamaya ve kritik etmeye yönelik gayretler olarak değerlendirilebilir.

Ancak özellikle 90'lı yıllarda inşa edilmeye başlanan kubbeli-minareli camiler o mahalde ve çevrede bulunan ortalama insanların dikkatini çekmiş, buralar marifetiyle insanlar arasında dinî mahiyetli toplantılar ve fikir alışverişi başlamıştır (Daha geniş bilgi için bkz. Dr.Reiner Albert, Talat Kamran M.A.. 1995 s.11 v.d).

Avrupa'daki İslâm ve Müslümanlar olgusuna yaklaşımlar 11 Eylül 2001 olaylarından sonra ayrı bir mahiyet kazanmıştır. Medya ve kamuoyunun Avrupa'daki İslâm ve Müslümanlara bakış açısı terör bağlamında yoğunlaşmış ve Avrupa'daki imamların durumları bu çerçevede tartışılır olmuştur. Bu proğramlarda imamların vaazlarının içeriği, te-

röre karşı nasıl bir tutum aldıkları, diğer dinlere ve onların mensuplarına bakış açıları ile Avrupa'nın temel nizamına yönelik yorumları sorgulanmaya başlanmıştır. Çeşitli televizyon proğramlarında ve kamuya açık konferans ve toplantılarda, İslâm-terör bağlamında gündeme gelen imamlar her geçen gün daha şüphe ile izlenmektedir. Ancak özellikle Federal Almanya'da Diyanet İşleri Başkanı Sayın Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'nun tarif ettiği[10] ve Bosnalı düşünür Smail Baliç'in Avrupa İslâmı için örnek gösterdiği (Baliç 1993: 197) Diyanetin teşvik ettiği ılımlı ve hoşgörülü İslâm anlayışı, yerel makamlar tarafından daha dikkatli ve rasyonel değerlendirilmeye başlanmıştır (Der Spiegel, 40/2003: 86). Bunun neticesinde yeni işbirliği projelerinin yürürlüğe konulduğu gözlemlenmektedir.

Bu bağlamda son yıllarda yerel makamların ve kamuoyunun din görevlilerinden beklentileri konusunda şu tesbitlerde bulunmak mümkündür: *Görev yapılan ülkede konuşulan dil hakkında temel dilbilgisi, Batı kültürü ve hayat tarzı hakkında yeterli bilgi, görev yapılan bölgedeki dinî ve sivil toplum örgütleri ile diyalog, nerede görev yaptıklarının bilincinde olarak bulunulan ülkenin Anayasasına ve sosyal sistemine saygı ve riayet* (Lemmen 16-17.06.03).

D. Beklentiler Din Görevlilerinin Hizmetlerini Nasıl Etkilemekte ve Hangi Sonuçları Doğurmaktadır?

İlgili tarafların kendi zaviyelerinden ortaya koyduğu bu beklentiler, din görevlileri açısından yerine getirilip getirilmemeye bağlı olarak değişik sonuçlar doğurmaktadır. Beklentiler ve onların gerektirdiği roller çeşitli kriterlere göre sınıflandırılabilir. Burada Dahrendorf'un yaptığı sınıflandırmayı (Dahrendorf 1965: 26 vd.) takip ederek din görevlilerine yönelik beklentileri üç grupta ele almak uygun olacaktır.

Birinci grup beklentiler, yerine getirilmesi *zorunlu* olanlardır. Bu kategoriye dahil beklentiler; kanun ve yönetmelikle veya anlaşma ile belirlenmiş, açıkça tarif edilmiş olup, yerine getirilmemesi bir soruşturmayı ve cezai yaptırımı gerektirir. Bu kriterlere göre din görevlileri açısından en başta gelen, mesleğin icrasını mümkün kılan meslek ahlakına yönelik beklentilerdir. Devletin ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din görevlileri için tesbit ettiği Devletin memuru ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mensubu olduğunun şuurunda olarak islâm inanç, ibadet ve ahlâk esaslarına uygun hareket etmek, din görevliliğinin temel vasıflarıdır. Bu sıfatları haiz bir görevli, görev yaptığı dernek bünyesindeki cami veya mescitte, *namazları zamanında kıldırmak, hutbe okumak, vaaz etmek, Kur'an kursu düzenlemek ve dinî soruları cevaplandırmakla, İslâm geleneklerine göre cenaze hizmetlerini görmekle yükümlüdür.* Din görevlileri bu görevleri yerine getirirken *imam, müezzin, vaiz, öğretici ve müftü* fonksiyonu icra ederler.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurtdışındaki görevlileri bu görevleri hemen hemen eksiksiz ve usulüne uygun olarak yerine getirmektedir. Sahip oldukları bilgi, Türkiye'de el-

[10] http//www.diyanet.gov.tr. "İslâmda Ilımlılık" konulu uluslararası konferansta sunulan bildiri, Ortadoğu Merkezi, Utah Üniversitesi, ABD, 21-22 Şubat 2003.

de ettikleri tecrübe bunu mümkün kılmaktadır. Ancak bu görevler içinde de beklenti gruplarına göre bazı farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Mesela vaazlarda, birinci nesil daha çok geleneğe yer veren hikaye ve kıssalarla süslenmiş bir vaaz isterken, aile problemi yaşayanlar bu konuya yer verilmesini, kadınlar vaazlarda kendi hakları ve yaşadıkları sıkıntıların gündeme gelmesini, gençler ebeveynlerinin kendilerine daha toleranslı davranması için din görevlilerinin ebeveynleri uyarmasını, Diyanet İşleri Başkanlığı yönergede belirlenen esaslara göre vaaz edilmesini, yaşanılan ülkedeki yerli kamuoyu da vaazlarda kin ve nefret aşılanmamasını, cemaatin uyumunu kolaylaştırıcı bir üslupla vaaz edilmesini beklemektedir.

Din görevlilerinin meslek ahlakının gerektirdiği sıfatları kaybetmesi veya kendisinden beklenen bu hizmetleri yerine getirmemesi çoğu zaman yurtiçindeki asli görevine döndürülmesi yaptırımı ile sonuçlanabilmektedir. Bunların eksiksiz yerine getirilip bundan sonraki beklentilerin karşılanmaması ise din görevlisinin kendisinden bekleneni veremeyen ama *hiç yoktan iyidir* değerlendirilmesine tabi tutulması anlamına gelmektedir.

İkinci grup beklentiler; beklenti grubunun bir geleneğe dayanarak, geleneksel rol içerisinde gördüğü, kapalı veya açık şekilde ilgiliden tabii olarak *istediği* beklentilerdir. Din Görevlileri buradaki beklentileri yerine getirebildikleri ölçüde içinde bulundukları cemiyette etkin olabilmekte, cemaate ve topluma güven verebilmekte ve kendilerini eleştirilere kapalı tutabilmektedirler. Bu beklentilerde kendi içlerinde; *bir resmi görevlendirmeye bağlı olanlar, Türk-İslâm geleneğinden kaynaklananlar ve yurtdışının kendi özel şartlarının ortaya çıkardığı beklentiler* olarak sınıflandırılabilir.

Yurtdışındaki din görevlileri *resmi bir görevlendirme* ile *hac görevi ile hapishane ziyaretleri* yapmaktadırlar. Bunlar müşavirlik ve ataşelikler gibi bir üst makam tarafından organize edilen görevlerdir. Hac görevinin tabiatından kaynaklanan problemlerin dışında buradaki hizmetlerin de kolaylıkla yerine getirildiği söylenebilir. *Türk-İslâm geleneğ*inden kaynaklanan beklentiler ise, *mevlid okumak, nikah kıymak ve cenaze sahiplerine taziyede bulunmak*tır. Tabiatıyla bunlarda din görevlilerinin problemsiz ifa ettiği vazifelerdir.

Bu grupta değerlendirebileceğimiz diğer önemli beklentiler *göçmenliğin din görevlileri açısından ortaya çıkardığı* alanlarda görülmektedir. Geleneksel olarak Türkiye'de yakın akraba ve arkadaş çevresince üstlenilen; *insanların sevinçli anlarında onlara ortak olma ile, kriz ve sıkıntı anlarında manevi ve psikolojik yardım sunma* gibi bazı sosyal hizmetler, göçmenliğin bir sonucu olarak, eski sosyal ilişkiler ağının yeni ülkede olmaması ve eskiyi olduğu gibi yeniden inşa etmenin mümkün olamaması sebebiyle göçmen toplumun oluşturduğu kurumlardan beklenmektedir. Özellikle yerel sosyal hizmet kurumlarından yararlanamayan, dil sorunu, kültürel farklılık, dinî ve geleneksel değerler konusundaki yanlış anlaşılmalar dolayısıyle birinci ve ikinci kuşak Türkler uzun yıllar sosyal hizmetlerden mahrum kalmışlardır (Klause 1996:12, Özkara 1990: 26). Yurtdışında dernekleşme sürecinin tamamlanmasından sonra toplum, dinî amaçlı derneklerden bu alanda bazı beklentiler ortaya koymuştur. Yurtdışındaki cami anlayışındaki farklılıklardan birisi de budur. Bazı araştırmacılar cami derneklerinin dinî hizmetler yanında sosyal hizmetlere yö-

nelmelerini, "Camilerin Hıristiyan cemaat yaşamına yakınlaşması" (Jonker 1999:139) olarak algılamakta ve değerlendirmektedir.

Burada yurtdışındaki derneklerin ne derece sosyal hizmet ürettikleri sorulabilir. Derneklerin bugünkü insan varlığı itibariyle, ihtiyaç duyulan sosyal hizmetleri görecek yeterli sayıda profesyonel ne gönüllü ne de ücretli elemanları vardır. Bu durumda cemaate sosyal hizmet sunmak din görevlilerine düşmektedir. Dernekler bünyesinde üretilen sosyal hizmetler din görevlilerinin performansına bağlıdır.Yurtdışı din görevliliğinin tam olarak yerine getirilmesinin zorluğuda bu alanda ortaya çıkmaktadır (Çekin 2004: 262 vd.).

Hastahanelerde yatan hastalarla evlerde bakılan hastaları periyodik olarak *ziyaret edip* onlara *dinî ve moral yardımda bulunmak*, günlük *cami cemaatinin problemleri hakkında onlarla konuşmak*, karşı karşıya oldukları sosyal ve psikolojik rahatsızlıkları hakkında onlara kendi bilgisi ve imkanları ölçüsünde *danışmanlık yapmak*, beklenmedik felaketlerle *karşılaşanları teselli etmek*, talep edilmesi halinde aile içi anlaşmazlıklarda *arabuluculuk yapmak*, hayatında yaşadığı problemlerle başedemeyenlere *cesaret ve umut vermek, doğum, evlenme ve ölüm anlarında cemaat üyelerinin yanlarında olmak*, din görevlilerinin sundukları başlıca sosyal hizmetlerdir.

Din görevlilerinden sosyal hizmet alanı yanında kültürel alanda da bazı fonksiyonlar beklenmektedir. Din görevlilerinin bu alanda başarılı hizmet yapabilmeleri; derneğin kültürel ve sosyal faaliyetlerine katılmaya ne kadar hazır olduklarına ve dernek yönetimleri ile ne kadar işbirliği sağlayacaklarına bağlıdır. Yurtdışındaki dernekler zaman zaman, kiliselerle ve diğer resmi ve sivil kuruluşlarla dinî ve kültürel amaçlı *proğramlar, konferanslar, yarışmalar, kermesler, piknikler* v.s tertip etmektedirler. Din görevlilerinden bu proğramlarda gerek planlayıcı gerek organizatör ve gerekse uygulayıcı olarak aktif bir rol üstlenmeleri beklenmektedir. Buradaki beklentilerde *din görevlileri, danışman, mevlidhan, psikolog, teselli edici, yol gösterici, arkadaş, sırdaş, temsilci, organizatör ve uygulayıcı* olarak fonksiyon görürler. Bu alanda gösterilecek başarı din görevlisinin resmi sıfatından çok kişisel karizmasının ön plana çıkmasını sağlaması, çevresi ile ilişkilerinin ayrı bir boyut kazanması, görev yaptıkları dernekte kendisini kabul ettirmesi, itibar görmesi, huzurlu bir görev yapması ve cami ile ilişkisi olmasa da çevrede bulunan kimselerin farkına vardığı Hoca anlamına gelirken, bu beklentilere karşılık vermemesi veya ihmalkâr davranması, resmi bir soruşturma gerektirmese de, bulunduğu dernekte huzurlu görev yapamaması, açıktan tenkitlere maruz kalması ve zaman zaman istiskale uğraması gibi sonuçlar doğurabilmektedir.

Yurtdışında görev yapan din görevlilerinin karşılaştığı bir diğer beklenti de din görevlilerinden yerine getirilmesi *umulan* görevleri içermektedir. Bu grupta sayacağımız beklentiler ilk iki gruptaki beklentileri karşılamak kaydıyla din görevlisini emsallerine nazaran daha seçkin yapan ancak yerine getirilmediğinde bir yaptırım öngörmeyen beklentilerdir. Bunlar, *o ülkenin dilini bilmek, yeni doğan bebeklere isim koymak, derneklerin idari ve mali işlerine yardımcı olmak, gençlerin ve çocukların temel eğitim sorunlarına eğilmek, dernek adına kendi inisifatiyle sosyal faaliyetler organize etmek, üst kuruluş faali-*

yetlerini organize ve takip etmek, sonuçlandırmak, devamlı cami cemaati için özel faaliyetler düzenlemek olarak sıralanabilir.

Bir din görevlisi, zamanından ve dinlenmesinden feragat ederek yapabileceği bu görevler esnasında; *idareci, organizatör, rehber, moral verici* fonksiyonlarını icra eder. Bu beklentilerin yerine getirilmesi durumunda din görevlileri, hem kişisel hemde kurumsal olarak takdir edilir, görev yaptıkları mahalde kendilerine karşı özel bir sempati oluşur.

E. Sorunlar

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere yurtdışında din görevliliği sınırları çizilmiş rutin görevleri ihtiva etmemektedir. Yurtdışında din görevlilerinin karşı karşıya kaldıkları durum Türkiye örneğindeki cami ve cami görevliliğinin doğallığından hareketle anlaşılamaz. Konuya yurtdışındaki "cami" etrafında oluşan dernekleşmeye yüklenen görevler açısından bakılırsa çok farklı bir yapıyla karşı karşıya olunduğu açıkça görülür (Tavukçuoğlu 2000:91 vd. Kroissenbrunner 2002: 139 vd. Tosun 1993). Camiye yüklenen görevlerdeki farklılaşma *kısmen göçmenliğin, kısmen çoğulcu bir toplum içinde yaşamanın, kısmen de Türkiye'de din hizmeti gören yerleşik kurumların yokluğundan* kaynaklanmaktadır. Bu sebeple din görevlileri Türkiye'de alışık olmadıkları bir yapı içerisinde görev yapmak durumundadırlar.

Yurtdışında din görevlilerinden beklentiler, üstlenmek zorunda oldukları roller ve fonksiyonlarındaki özel durum yurtdışı din görevliliğini altından kalkılması zor bir görev haline getirmektedir (Krş: Kroissenbrunner 2001: 110). Türkiye'de cami dışında mesleği ile ilgili olarak sınırlı beklentilerle karşılaşan cami görevlilerinin aksine din görevlisi yurtdışına görevlendirildiği andan itibaren sadece hocadır. Hangi amaçla ve nerede bulunursa bulunsun kendisinden hem resmi hem geleneksel anlamda *"Hoca Rolü"* beklenmektedir. Bu ise ancak taşıyanların idrak edebileceği ağır bir yüktür.

Yukarıda yaptığımız tasnifte yer alan yerine getirilmesi mecburi olan beklentiler ve bunların icap ettirdiği roller, din görevlilerinin rutinleşmiş ve kolay yerine getirdiği rollerdir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın seçerek gönderdiği her görevli *imamet-hitabet, vaaz etme, Kuran kursu düzenleme ve dinî soruları cevaplama* konusunda fazla zorlanmamaktadır. Ancak önümüzdeki yıllarda daha fazla hissedilecek olan bir problem bugün ortaya çıkmaya başlamıştır. Almanya örneğinden hareketle Türkçe yapılan vaazların ve verilen hutbelerin önümüzdeki günlerde daha az cemaat tarafından anlaşılacağı söylenebilir. İkinci bir sorun Kur'an kurslarında öğretici ile öğrenci arasındaki iletişim alanında hissedilecektir. Klasik din eğitiminin ana ögelerinden olan Kuran-ı Kerim'i yüzünden okuma ve namaz dualarını öğrenme konusunda belki bir sorun çıkmayabilir ancak temel dinî bilgilerin verilmesi konusunda aynı dili konuşup anlayamamanın din görevlilerine daha çok problem doğuracağı açıktır. Bu konudaki bir diğer eksiklik ise yurtdışında doğup büyüyen kuşakların Türkçe bilgilerini göz önünde bulundurarak geliştirilmiş bir eğitim proğramının bulunmayışı ve gerekli yardımcı ders malzemesinin olmayışıdır. Diğer bir problem, dinî soruların niteliğindeki değişimdir. Zira bu güne kadar birinci ve ikinci neslin klasik diye-

bileceğimiz daha çok ilmihal içerikli sorularına muhatap olan din görevlileri her geçen gün çoğulcu bir toplumda yaşamadan kaynaklanan sorulara muhatap olmaktadırlar (Çekin 2004: 172 vd.). Bu tür soruların cevabının klasik fetva kitaplarında bulunmadığı aşikardır. Dolayısıyla yurtdışı din hizmetlerinde önemli bir fonksiyon icra eden din görevlilerinin Din işleri Yüksek Kurulundan daha yoğun destek alması gerekir. Sorulan soruların daha isabetli değerlendirilebilmesi için Din İşleri Yüksek Kurulu'nun yurtdışında karşılaşılan problemler konusunda yeterli bilgi ve araştırma desteği alması gerekmektedir.

İkinci grup beklentiler içerisinde yer alan *Mevlid okumak, nikah kıymak* gibi dinî gelenek içerisinde mütalaa edebileceğimiz roller kolayca karşılanabilmektedir. Bunlara *hastahane ve hapishane ziyaretlerini* ekleyebiliriz. Bu görevlerde zaman yetersizliği dışında kolayca yerine getirilebilmektedir. Buna karşılık bireysel beklentiler içerisinde yer alan cemaate *psikolojik danışmanlık* yapmak, göçmenliğin ortaya çıkardığı *kuşaklararası çatışmalarda sorunu anlayıp ona uygun çözüm üretmede beklenen performansı göstermek* din görevlilerinin üstesinden gelmekte zorlandıkları beklentilerdir. Daha önce de işaret edildiği gibi Türkiye'deki tabii sosyal çevrelerinden yoksun olarak her problemle kendisi başetmek zorunda olan yurtdışındaki vatandaşlarımızın önemli bir kısmı için din görevlileri kendisinden yardım ve çözüm umulacak yegane kimselerdir. Yurtdışındaki hizmet alanının yeni ve alışılmışın dışında beklentiler üretmeye müsait olması, beklentilerin değişkenliği karşısında, din görevlilerinin gerek aldıkları formel eğitimin gerekse hizmetiçi eğitim kurslarının cemaatin ihtiyaç duyduğu sosyal, psikolojik ve pedagojik yardımı karşılayacak yeterli içeriğe sahip olmayışı, her beklentiyi karşılamayı hemen hemen imkansız kılmaktadır. Ortada herkes için geçerli standart olmayışı, din görevlilerinin her yere çekilebilir gerekçelerle eleştirilere muhatap olabilmelerine sebep olmaktadır. Din görevlilerini bu eleştirilere karşı koruyacak etkin bir mekanizma ne yazık ki mevcut değildir. Bu alandaki yetersizlik bir kısım din görevlilerinin özgüvenlerine zarar vermektedir. Ancak din görevlileri taşıdıkları Hoca sıfatının gereği olarak kendilerine müracaat edenlerin problemlerini sabırla dinlemekte, herhangi bir suistimale meydan vermeden en azından onları teselli edebilmekte ve sabır tavsiye ederek yardımcı olabilmektedirler (Çekin 2004: 212 vd). Çok dikkat çekmese de bu çerçevede sunulan sosyal hizmet, çok sayıda vatandaşımızın ulaşabildiği yegane sosyal ve manevi destek anlamına gelmektedir. Bu alanda anılması gereken en önemli sorunlardan birisi de, yerli topluma karşı gerek görev yapılan derneği gerekse İslâm dinini temsil etme görevinde karşılaşılmaktadır. Yurtdışında görevliler zaman zaman görev yaptıkları derneklerde çeşitli dinî ve sivil kurumlarla müştereken hazırlanan proğramlarda ilahiyatçı kimlikleri ile yer almaktadırlar. Bu proğramlarda din görevlileri çok önemli bir pozisyona sahiptirler. Çünkü alacağı tavır ve yapacağı açıklamalar muhataplarının İslâm dinine ve Müslümanlara ait kanaatlerini etkileyebilmektedir. Bu anlamda görevlilerin bilgilerinin yerli dile tercümesinde büyük bir problem olduğu gibi, görevlinin *Batı toplumunda din, sosyal ve kültürel hayat, hayat felsefesi* gibi hususlara vukufiyeti de büyük önem taşımaktadır. Din görevlileri alışık olmadıkları bu duruma genellikle hazırlıksız yakalanmakta bu durum ise kendilerine olan güvenlerini negatif etkilemektedir.

Yurtdışındaki din görevlilerinin sık karşılaştığı sorunlardan birisi de dernek yönetimleri ile ilişkilerde görülmektedir. Her insan gibi yurtdışına giden bir din görevlisi de, görevine başladığı zaman kendisine çevreyi ve insanları tanımasında, yerleşmesinde, bürokratik işlemlerde yardım edecek kimselere ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç din görevlilerinin bazı kimseler ve dernek idarecileri tarafından yanlış değerlendirilmelerine sebep olabilmektedir. Bu esnada iyi niyetle de olsa roller birbirine karışabilmekte, din görevlileri ilişkileri normalleştirmek için gereksiz uğraşı vermektedirler. Toplum içerisinde sosyal bir itibar alanı olarak görülen dernek idareciliği ve başkanlığını üstlenen bazı kimseler kendilerini din görevlilerinin idarecisi olarak da görebilmektedirler. Bu tür ilişkinin din görevlilerini çok güç bir durumda bıraktığı açıktır. Din görevlileri ya açık çatışma durumunu benimseyip kendisini kabul ettirmektedirler veya geçimsiz, başarısız damgasını yememek için sabırla hareket etmek ve durumu idare etmek cihetine gitmektedirler. Bu durum din görevlilerin psikolojik ve moral olarak yıpranmalarına sebep olmaktadır.

Derneklerle, ataşelik ve müşavirlikler arasında tabii köprü görevi yapan din görevlileri, müşavirlik ve ataşeliklerin derneklerle beraber organize ettiği sosyal ve kültürel amaçlı faaliyetlerde de anahtar rolü üstlenmektedir. Ancak bu ilişki içerisinde iki taraf arasında meydana gelebilecek yanlış anlamalar ve uyumsuzlukta din görevlileri arada kalmakta ve prestijleri yıpranmaktadır. Sosyal ve kültürel etkinliklerde işbirliğine istekli olmayan dernek yönetimlerinin menfi tutumları din görevlilerinin fonksiyonlarını sınırlandırmaktadır.

Din görevlileri için bir diğer sorunlu alanda yerli kültür ve kurumlarla ilişkiler olarak görülmektedir. Bilindiği gibi bir kimsenin yabancı bir kültür içerisinde kendisini ifade etmesinin ve o kültürle alış verişte bulunmasının birinci şartı o kültürün diline hakim olmasıdır. Dil öğrenme hususunda yurtdışındaki görevlilerde iki eğilim gözlemlenebilmektedir. Görevlilerin çoğunluğu gerek görevin yoğunluğu gerekse dil öğrenmek için gerekli şartların olmayışından dil konusunda bir çaba göstermemektedirler. Bu grup görevliler kendileri için lazım olan birkaç kelime ile görevlerini tamamlamaktadırlar. Tabiatıyla bu görevlilerin tüm zamanı Türklerle beraber geçmekte yerli kültürle ilişkileri son derece sınırlı olmaktadır. Ancak az sayıda da olsa alt yapısı ve özel ilgisi olan görevliler, görevleri ile birlikte dil öğrenebilmekte ve o ülkedeki yazılı literatürü okuyup anlayabilmekte ve kamuoyundaki tartışmaları takip edebilmektedirler. Bu tip görevliler kendi görev alanlarını ve çevrelerini farklı algılamakta ve yerli kültürle ilişkilere ayrı bir önem vermektedirler.

Din görevlilerinin bir dil öğrenmeleri hususundaki çeşitli platformlarda dile getirilen temennilerin din görevlilerinin çalışma koşulları açısından gerçekleşme şansı son derece zayıftır. Çünkü dil öğrenme son derece zor ve kendi mantığı içinde kuralları olan bir süreçtir. İmkanı ve vakti olan görevlilerden bile sadece dil kurslarını takip ederek tatmin edici seviyede dil bilmelerini beklemek gerçekçi değildir. Mevcut din görevliliği politikasının bu konuda görevlilerin dil öğrenmelerini kolaylaştırdığı da söylenemez.

F. Öneriler

Yurtdışına gönderilen din görevlileri ancak muhatap oldukları kitlenin sosyal durumu itibarıyle daha rahat ve verimli bir görev yapabilirler. Hali hazırdaki durumda yurtdışında yaşayan herkesin gözlemleyebildiği gibi, burada yaşayan toplum bir çok sorunlar içerisinde adeta ne olduğunu, kim olduğunu anlama kavgası vermektedir. Bu sorunlar içerisinde yaşayan insanlar ise isteseler de istemeseler de sorunun bir parçasını ve toplum olarakta öznesini teşkil etmektedirler. Yurtdışındaki vatandaşlarımızın yaşadıkları kültür içinde bir anlam ifade edecek tarzdaki kendi kültürünü yeniden harmanlayıp mevcut şartlara uyarlama ve yaşayabilir bir organizmaya dönüştürme çabaları kendi köklerinden koparak gerçekleşemez. Bu durumda yurtdışındaki Türklerin Türkiye'den tahmin edilenden daha uzun bir süre dinî ve kültürel anlamda yardım almaya devam edecekleri şüphesizdir. Bu yardımların en önemlilerinden birisini de din görevlileri sunmaktadır. Bu kitle ne kadar iyi ve rasyonel şartlarda hizmet sunarsa vatandaşlarımızın bulundukları ülkelerde entegrasyonu kolaylaşacak, bulundukları ülke insanları ile beraber mutlu ve müreffeh bir gelecek kurabileceklerdir.

Yukarıda izah edildiği üzere yurtdışında yaşayan vatandaşlarımız göçmenlikten kaynaklanan sorunları daha uzunca bir süre yaşayacaktır. Bu sorunların çözümü ancak zaman içinde mümkün olabilecektir. Bu sebeple her din görevlisi yurtdışı görevi esnasında bu sorunlarla yaşamaya hazır olmalıdır. Yurtdışındaki yerli toplum ve kamuoyunun beklentileri de yerel toplumun göçmenlere ilgisi nisbetinde kendi dinamikleri içerisinde gelişmekte ve değişmektedir. Bu sürecin iyi takip edilmesi ve yanlış anlaşılmalara meydan verilmemesi gerekmektedir. Bu konuda din görevlilerinden çok üst kuruluşların ve derneklerin aktif olması gerekir.

Din görevlilerinin mesleki ve sosyal sorunlarının çözümüne bu durumda ancak Diyanet İşleri Başkanlığı ile yurtdışındaki üst kuruluşlar ve dernekler bazı tedbirlerle kolaylık getirebilirler.

Bu konuda şu tedbirlerin alınabileceği makul görülmektedir:

1. Yurtdışına gönderilen din görevlileri için düzenlenen Hizmetiçi Eğitim Kursları'nda temel yabancı dil eğitimi yanında özellikle görev yapılacak ülkedeki sosyal, politik, idari, dinî ve ekonomik yapı ana hatları ile yer almalıdır,
2. Bu kurslarda, yurtdışındaki vatandaşlarımızın bulundukları ülkedeki sosyal pozisyonları, modern ve gelişmiş bir toplumda yaşamanın avantajları yanında ortaya çıkardığı sorunlar, vatandaşlarımızın hayatında meydana getirdiği değişiklikler, bu değişikliklerin din görevlilerine bakış açılarına, onlardan beklentilere, din ve dinî kurumlarla ilişkilerine yansıyan yönleri işlenmelidir,
3. Hedef kitlenin bulunduğu ülkedeki yaşayan dinler; organizasyonları, öğretileri, faaliyet alanları, hedefleri ve birbirleri ile ilişkileri açısından anlatılmalı, din görevlilerine dinî çoğulculuk içinde görev yapma bilinci verilmelidir,
4. Din görevlilerinin Hizmetiçi Eğitim Kurslarının düzenlenmesinde gidilecek ülkele-

rin makamları ile daha sıkı işbirliği yapılmalıdır. Alman Büyükelçiliği ile bu konuda yapılan işbirliği olumlu bir örnektir. İmkânlar dahilinde yerli kamuoyunun din görevlilerinden beklentileri, daha Türkiye'deki kurslarda yine gidilecek ülkelerin yetkililerince anlatılmalıdır. Böyle bir uygulamanın yurtdışı din hizmetlerine yönelik yerli kamuoyundaki mevcut şüphelerin giderilmesinde ve yeni işbirliği alanlarının ortaya çıkmasında olumlu neticeleri olacaktır,

5. Din görevlileri, mevcut din görevliliği kavramı etrafında oluşmuş gerçekçi olmayan beklentilerden ve Türkiye'de oluşmuş bulunan "yurtdışı" kavramının insanlarda çağrıştırdığı illuzyondan kurtarılarak, rasyonal bir tarzda göreve hazırlanmalıdır,
6. Her din görevlisine yurtdışı görevine başlar başlamaz mahallinde bir oryantasyon proğramı uygulanmalıdır. Bu proğramda çevrede yaşayan cemaatin çalışma şartları, yaşam tarzları, eğitim seviyeleri, gelir durumları, çevrede bulunan eğitim kurumları, dinî kurumlar, resmi makamlar, sosyal hizmet kurumları yer almalıdır. Bu ve benzeri rehberlik hizmetlerini görmek üzere her Konsolosluk bölgesinde dil bilen ve o ülke hakkında yukarıdaki kriterler dahilinde yeterli bilgisi olan birer rehber din görevlisi istihdam edilmelidir,
7. Yurtdışı görevi esnasında dil öğrenmeye istidadı ve imkanı olan görevlilerin dil öğrenebilmeleri yönünde idari tedbirler alınmalı ve kendilerine kolaylık sağlanmalıdır,
8. Şu anda acilen ihtiyaç duyulan dil bilen din görevlisi ihtiyacını karşılamak amacıyla; mevcut görevliler içinden görev yaptığı ülkedeki dili okuyup yazabilen ve kamuoyundaki tartışmaları takip edebilen, bu konudaki bilgisini belgeleyen (Almanya için en az Goethe Enstitüsünün Mittel Stufe Diploması almış) ilahiyat mezunu ve çalıştıkları derneklerde mesleki olarak da başarılı olmuş din görevlileri, başarı ile görev yapabildikleri süre kadar, bu mümkün olmazsa en az 12 yıl süre ile görev yapabilmelidirler. Bu tür görevliler; bölge merkez camileriyle kubbeli ve minareli olarak inşa edilmiş camilerde görevlendirilmeli, 5 vakit namaz kıldıran imamlar olarak değil, görev yaptıkları cemiyetin hem idarecisi, mümkün olan yerlerde başkanı, yerli topluma karşı o cemiyetin temsilcisi, cemiyetin ziyaretçileri için mihmandar, çevrede bulunan kuruluşlardan gelecek talepler doğrultusunda İslâm konusunda, Müslümanlar konusunda üst kuruluşlar ve Diyanet politikaları doğrultusunda bilgiler verecek olan konferansçı, yerel bazda düzenlenen çeşitli proğramlarda bulunduğu derneği temsil edecek bir kişi v.s olarak görülmeli ve bu şekilde istihdam edilmelidirler. Bürokratik imkânların müsait olması durumunda bu görevlilere "Sosyal Yardımcı" statüsü verilmelidir. Bu tür bir düzenleme neticesinde bu görevlilerimiz; vatandaşlarımızın ailevi, sosyal ve psikolojik sorunlarında önemli bir danışman fonksiyonu icra edebilemenin yanında, çoğulcu bir toplumun eşit tarafları olarak kendini ifade edebilme yönünde daha etkin olabilecekler, kamuoyu zamanında ve gerektiği gibi aydınlatılabilecek, olması muhtemel yanlış anlamalar önlenebilecektir. Buna ilaveten hapishane ve hastahanelerde yapılan

moral hizmetleri hususunda da bu tip Görevliler bugüne göre çok daha fonksiyonel olabileceklerdir.

9. Yeterli derecede dil bilmemesine rağmen bulundukları mahalde başarı ile görev yapan İlahiyat Fakültesi mezunu görevlilerin görev süreleri 6 yıla kadar uzatılabilmelidir.

10. Yurtdışında yürütülen din hizmetlerinin üç ana unsuru olan müşavirlik-ataşelik, dernek yönetimi, din görevlisi yapısındaki belirsizlikler bir an önce giderilmeli, yetki, görev ve sorumluluklar net bir şekilde tarif edilmelidir. Zira bir çok dernekte, dernek yönetimlerinin makul herhangi bir gerekçeye dayanmayan tutumları, dernek bazında yapılacak faaliyetlerde ve din görevlileri ile işbirliğinde olumsuzlukların yaşanmasına sebep olmaktadır. Bunun sonucu din görevlileri açısından rahat çalışabilecekleri ortamın yok olması demektir. Din görevlilerinin çalışma usulleri, sorumlulukları ve hakları, gerekirse imza karşılığı olarak dernek idarecilerine bildirilmeli ve görevlilerin huzurlu bir görev yapması sağlanmalıdır.

11. Yurtdışında yürütülen din hizmetlerinin bundan sonraki alacağı veche, yurtdışı şartlarına uygun olup olmadığı ve yerli kültür içerisinde bir anlam ifade edip etmediği ile yakından ilgili olacaktır. Din hizmetinin yurtdışında bulunulan ülke şartlarında uygun bir formata oturması ancak bu konuda çalışacak bilimsel kuruluşlar yardımıyla olabilir. Mevcut şartlar itibariyle bu tür bir projeyi gerek finansman gerekse hukuki altyapı itibariyle üst kuruluşlar gerçekleştirebilir. Yurtdışındaki üst kuruluşlar bu konuda henüz yeterli açılımı yapamamışlardır. Bu eksikliğin giderilmesi ve din görevlilerinin daha verimli hizmet üretebilmesi için bu kuruluşlar tarafından gerek, teorik gerekse proğram açısından desteklenmesi gerekmektedir. Bu desteği sağlamak ve yurtdışında yaşayan vatandaşlar'ımızın diğer sorunlarını araştırmak üzere özellikle Federal Almanya'da acilen bir araştırma enstitüsü kurulmalıdır. Bu enstitüde din, aile, gençlik, dinî eğitim, dernekleşme, psikolojik yardım hizmetleri, sosyal danışmanlık, dinlerarası ilişkiler alanında çalışacak yeterli sayıda bilim adamı görevlendirilmeli, bu kimselere üniversitelerdeki emsalleri nispetinde mali ve sosyal haklar sağlanmalıdır. Bu enstitüde din eğitimi, gençlikle ilişkiler, kadınlar, yaşlılar, dernekler, çevre ile ilişkiler, dinî kurumlarla ilişkiler, dinî sorular, sosyal hizmet alanları (hastahaneler, hapishaneler, ordu) ile ilgili masalar oluşturulup, buralarda elde edilecek bilgi ve geliştirilecek proğramlar ve yayınlarla din görevlileri desteklenmelidir. Bu enstitü marifetiyle yapılacak veya yaptırılacak araştırmalar neticesinde ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın katkısı ile yurtdışı din hizmetleri daha verimli ve fonksiyonel bir zemine oturabilir.

Başkanlığın zaman zaman tertip ettiği şura ve bilimsel toplantıların yurtdışı din hizmetlerinin ve bu çercevede din görevlilerinin sorunlarının doğru teşhis edilip uygun çözümler üretilmesine vesile olması herkesin yararına olacaktır.

KAYNAKÇA

Abdullah, Muhammed S. (1993): *Was will der Islam in Deutschland?* Gütersloh

Albert, R./Kamran, T. (eds.) (1995): *Die Neue Moschee in Mannheim.* Mannheim

Balic, Smail (1993): *Der Islam im Spannungsfeld von Tradirion und heutigen Zeit.* Würzburg

Bardakoğlu, Ali: *İslâmda Ilımlılık* konulu konferans bildirisi. Ortadoğu Merkezi Utah Üniversitesi ABD. 21-22 Şubat 2003

Biswanger, Karl (1988): *Türkisch-islamische Vereine als deutsch-türkische Koexistenz.* München

Blumenwitz, D. (1985): *Aufenthaltgenehmigung für die Imame in Deutschland.* Cibedo-Texte Nr. 35

Bundes Politische Zentrale Bildung, http//www.bpb.de./publikationen, Türkische Minderheit)

Çalışma Bakanlığı (2004) http//www.calisma.gov.tr/yih/yurtdisi_isci.htm

Çekin, Ahmet (2004): "Stellung der Imame" Tübingen. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

Dahrendorf R. (1965) Homo Sociologious, 5.Auf. Köln

Der Spiegel. 40/2003

DIB Yurtdışı Teşkilatı Görev ve Çalışma Yönergeleri, Ankara.

DIB *Yurtdışı Din Hizmetleri Raporu,* Ankara 1993

DIB Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı'nın 19.11.2003 tarih ve B.02.1.DİB.0.76.00.02/675-9256 sayılı Merkez ve Taşra Teşkilatına gönderilen yazısı.

DİB 2004 Yılı Yurtdışı Din Görevlileri Listesi

DİTİB Şube Tüzüğü

Gür, Metin (1993): *Türkisch-islamische Vereinigungen in der Bundesrepublik Deutschland.* Frankfurt/M. Brandes & Apsel

Jonker, Gerdien (1999): *Die Verortung der islamischen Gemeinden im deutschen Umfeld.* In: Jonker, Gerdien (ed.): Kern und Rand. Die religiösen Minderheiten aus der Türkei in Deutschland. Berlin

Klose, Hans-Ulrich (1996): *Eröffnungsansprache.* In: Religion – ein deutsch-türkisches Tabu? Körber-Stiftung

Kroissenbrunner, Sabine (2001): *Türkische Imame in Wien.* Institut für Konflikt-Forschung. Endbericht. Projekt Nr. 7798. Wien

Lemmen Thomas (2003): *Erwartungen an die Arbeit der Imame aus der Sicht der Bundesregierung.* Vortrag bei der Tagung des Bundesinnenministeriums Berlin mit Imamen von DITIB von 16.-17.06.03 in Wiesbaden-Nauroth

Lemmen, Thomas (2001): *Islamisches Alltagsleben in Deutschland.* Wirtschafts- und sozialpolitischen Forschungs- und Beratungszentrum der Friedrich-Ebert-Stiftung. Bonn

Özkara, Sami (1990): *Notwendigkeit der Sozialarbeit mit Ausländern.* In: Türkische Migranten in der Bundesrepublik Deutschland. (Hrg;) Sami Özkara. Köln

Şen, Faruk/ Goldberg, Andreas (1994): *Türken in Deutschland.* München.

Seufert, Günter (1999): *Die Türkisch-Islamische Union der türkischen Religionsbehörde (DITIB) zwischen Integration und Isolation.* In: Seufert, Günter/Waardenburg, Jacques

(eds.): Türkischer Islam und Europa. (Turkish Islam and Europe?). Stuttgart.

Spuler-Stegemann, Ursula (2001): *Muslime in Deutschland. Organisationen und Gruppierungen.* In: Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg (ed.): Der Bürger im Staat. Heft 4.

Tavukçuoğlu M. (2000): *Avrupa'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi,* Konya.

T.C Başbakanlık Devlet Personel Başkanlığı (1995). *657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu* Ankara .

Thomä-Venske, H. (1981): *Islam und Integration.* Hamburg.

Tomanbay, Ilhan (1990): *Wie sozial ist die Türkei.* Berlin.

Tosun, Cemal (1993): *Din ve Kimlik.* Ankara.

Tufan İ. (1999) *Über die gesundheitliche Lage der älteren türkischen MigrantInnen in Deutschland.* In: Migration und Gesundheit 2. Berlin.

Türk, Klaus, *Organizasionssozieologie,* (1978).

Twardella, Johannes (2002): *Soziologische Überlegungen über den Islam in Deutschland.* In: Zeitschrift für Religions –und Geistesgeschichte. Heft 1.

Ullrich, Otto (1978): *Soziale Rolle in der Industriegesellschaft.* München.

VI. OTURUM

(21 Eylül 2004)

♦

İKİNCİ TEBLİĞ

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE DİNİN YERİ VE DİN HİZMETLERİ

Din Hizmeti Verenler: Din Görevliliği

♦

Dr. İsmail ALTINTAŞ*

GİRİŞ

İnsanla birlikte ortaya çıkmış olan din, birey ve toplum hayatını belirleyici bir öge olarak varolagelmiştir. Kuşattığı alan itibariyle varlığını her zaman sürdürmüştür.

Geleneksel toplumda din, Alman sosyoloğu Max Weber'e göre, bir 'ideal tip' olarak ele alındığında sosyal hayatın doruk noktasında bulunmaktadır. Din, toplum kültürünün temel değerlerini belirlemektedir. Öyle ki, sosyo-kültürel organizasyon genelde kutsalla sıkı bir ilişki ile ve çoğunlukla da onun tarafından şekillendirilmiş olarak karakterize olmaktaydı. Aslında dinin orada en önemli toplumsal işlevlerinden belki de en öne çıkanı, grup ahlakının, örf ve adetlerin ve kültürün korunması ve denetimi olmakta; bireyler yaşamla ilgili temel sorunlarını çözümünü genellikle dinden ve din görevlilerinden beklemekteydi. Yine aynı bakış açısından bir ideal tip olarak, yeni toplum tipi, toplumun yapısı, anlamı ve teşkilatlanmasını temelden değiştirmekte; bu değişim süreci işerisinde din, eskiden olduğundan çok farklı bir yere oturtulmak istenmektedir. Önceleri geleneksel yapısı içerisinde sosyo-kültürel hayatın eğitim, kültür, ahlak, sanat, siyaset, hukuk ve ekonomi... gibi neredeyse bütün eylem alanları doğrudan veya dolaylı olarak dinin etkisi altında hayatiyet buluyordu. Modern toplumda ise, bir yandan giderek artan toplumsal ayrımlaşma, iş bölümü ve uzmanlaşma toplumsal eylem alanları ve kurumlar birbirlerinden ayrılırken, 'dünyevileşme' süreci sonunda da, dinin bu alanlar üzerindeki en azından doğrudan etkileri gittikçe azalmaktadır. Böylece dinin toplumdaki etki ve eylem alanı eskiye oranla gittikçe daralarak, bir anlamda din kendi öz alanında derinleşmeye bırakılmaktadır. Bu bağlamda modern sanayi toplumlarının genellikle geleneksel ve kurumlaşmış dinin ve dindarlıkların eskiye oranla bir gevşemesi ve dine olan ilginin azalması ile karakterize oldukları bilinmekle[1] birlikte din, bütün zamanlarda olduğu gibi günümüzde de birey ve toplum hayatında varlığını ve önemini korumaktadır.

---

* Köln/Almanya.

1 Ü. Günay; A.V. Ecer, *Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye*, s. 16-21

Bu çerçevede bilindiği üzere yeni kurulan Cumhuriyet'te (1920), Şer'iyye ve Evkaf Vekaletinin ilgası ile 03 Mart 1340 (1924) tarih ve 429 kanunla Başbakanlığa bağlı, vatandaşların itikat ve ibadetle ilgili ihtiyaçlarını karşılamak üzere Ankara'da devlet teşkilatı içinde Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur[2]. Yeni yapılan bu düzenlemede, din hizmeti veren personel ile, il ve ilçe müftülerinin mercii de Diyanet İşleri Başkanlığı[3] olduğu hükme bağlanmıştır.

DİB, 1961 Anayasası'nın 154. maddesiyle genel idare içinde yer aldı. 1982 Anayasasının 136. maddesinde, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içindeki kurumsal yeri tekrar vurgulanmış, dinin toplumda birleştirici bir öğe olması görüşüne yer verilmiştir[4].

Bu anayasal yetkiye dayalı olarak Diyanet İşleri Başkanlığı, yurt içinde il ve ilçe müftüleri, yurtdışında da 1984 yılından itibaren başta Almanya olmak üzere hemen hemen Avrupa ülkelerinin tamamında Din Müşavirleri, Din Ataşeleri ve bunlara bağlı olarak görev yapan din görevlileri[5] aracılığıyla, Türk toplumuna din hizmeti vermektedir.[6]

Din görevlileri, yurtdışında Diyanet İşleri Başkanlığınca 1971 yılından itibaren; önce Çalışma Bakanlığınca Sosyal Yardımcı (Din Görevlisi) olarak gönderilmiş, bu uygulama 1984 yılına kadar devam etmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı yurtdışı teşkilatı ilk olarak 09.10.1984 tarih ve 84/8610 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuş, söz konusu kararnameyle birlikte yurtdışı teşkilatı genişlemeye başlamıştır. 1985 yılından itibaren ise yurtdışında görev yapacak din görevlilerine özel kadro verilmesiyle birlikte yurtdışına artan sayıda ve belirli bir süre için ve aynı zamanda düzenli olarak gönderilmeye başlanmıştır.

Bugün Almanya'da yalnızca Diyanet İşleri Türk İslâm Birliği'ne bağlı 863 civarında cami ve dini amaçlı dernek, Türkiye'den geçici süreyle 4 yıllığına gönderilen ve Mayıs 2003 itibariyle 10'u kadın olmak üzere 480'inin[7] maaşları Dışişleri Bakanlığınca, 118'inin ise DİTİB ve dernekler tarafından karşılanan toplam 598 din görevlisi bulunmakla birlikte,[8] burada ortaya çıkan ihtiyacı henüz karşılayacak nicelikte olmadığı söylenebilir.

---

2 Nihat Aytürk, *Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Tarihçesi, s. 7-8.*

3 Aytürk, *a.g..e., Kanun no: 429 md. 6,* s. 57; İştar Tarhanlı, *Türkiye'de DİB,* s. 42-43; Tarhanlı, *T.C.'de Diyanet İşlerinin Düzenlenmesi,* s. 111-129.

4 Aytürk, a.g.e., s. 7-8. Ayrıca bk. Ahmet Uzunoğlu, DİB Mevzuatı, s. 50 md. 154, s. 50., 61-64.; İştar Tarhanlı, Türkiye'de DİB, s.35-61.; İştar Tarhanlı, T. C.'de Diyanet İşlerinin Düzenlenmesi, s. 111-129.

5 *Son On Yılda Diyanet İşleri Başkanlığı, Önemli Hizmetleri,* s.104-109, DIB, Ankara 2002; ayrıca bkz. *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı* (Tarihçe-Teşkilat-Hizmet ve Faaliyetleri), Ankara, 1999, s,467-471.

6 N. Aytürk, *age.,* s. 62.

7 Yusuf Kalkan, DIB Diş İlişkiler Dairesi Başkanı, 15/05/2003 tarihli şahsi dilekçeme 16/05/2003 tarih ve 02-617-3744 sayılı verilen cevabi yazısı.

8 Ali Yıldırım, "Yurt Dışında Görevlendirilecek Personelin Seçimi Konusunda Dış İlişkiler Dairesi Başkanı Yusuf Kalkan ile Röportaj", *Diyanet Avrupa Dergisi,* 15 Mayıs-15 Haziran 1999, sa. 2, s. 53-54.

I. KONU VE PROBLEM

Günümüzde bir coğrafi alandan diğerine bir geçiş/devinim olan ve daha çok 'göç' olarak adlandırılan fizik hareketlilik, eskiden olduğu gibi günümüzde de devam eden bir olgudur.

Göç sürecinde davranış kalıpları değiş-tokuş edilir, yeni fikirler oluşturulur. Göç'ün birey üzerindeki etkisi sosyal durumlara göre değişmektedir. İçgöçlerde bireyler kendilerini yeni çevrelerinde tümüyle yabancı hissetmezler, göçmenler genellikle kendi vatandaşlarının bulunduğu yere giderler. Fakat buna karşılık dış göçlerde göçmenler yeni ve yabancı bir çevreye giderler ve buralarda etnik, dini veya kültürel ortaklıklar bulamazlar[9].

Günümüzde Avrupa'ya başlangıçta iş gücü olarak giden ve zamanla orada yaşamaya devam eden Türklerin sayıları hızla artmaktadır. Bugün sadece Almanya'da yaklaşık 2.7 milyon Müslüman-Türk yaşamaktadır. Bu sayıya diğer Müslüman ülkelerden gelen Müslüman göçmenler de eklendiğinde yaklaşık 3.5 milyona ulaşan Müslüman nüfus, Almanya'da Protestan ve Katolikler'den sonra yer alan üçüncü büyük dini topluluk haline gelmiş olup, Almanya'nın toplam nüfusunun %3'üne tekabül etmektedir[10].

Avrupa'da yaşayan Türkler'in dini ibadet ve din eğitimi problemleri ilk geldikleri günlere göre bugün istenilen düzeyde olmasa da bir ilerleme kaydetmiş gözükmektedir. Bilindiği gibi Türkler Almanya'ya ilk geldikleri yıllarda, dini ibadetlerini kaldıkları "Heim" (yurt) ve fabrikalarda yerine getirmeye çalışırken, bugün artık eski fabrika, kilise vb. binaları satın almak veya kiralamak suretiyle cami ve mescitlere sahip olmuşlardır. Ailelerini de yanlarına getiren Türk işçileri, yabancı bir kültür ve başka bir dine mensup toplum içerisinde kültürel kimliklerini de korumak istemekteydiler. Bu anlamda Batı Avrupa Türkleri için Almanya ve diğer Avrupa ülke ortamlarında kurulan cami, kültürel ve sportif amaçlı dernekler adeta onlar için birer sığınak olmuştur denebilir.

Bugün Avrupa'da din görevlileri, camilerde dinsel ritüellerin/ibadet yanı sıra, din dersi ve Kur'an öğretimi, sosyal ve kültürel faaliyetleri de yürütmektedir. Göçün ilk yıllarında daha çok Türk işçilerinin kendi gayretleriyle hizmete açılan cami ve dernekler, aynı zamanda sosyal, eğitimsel, sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve iletişimsel fonksiyonları da yerine getirmektedir.

Bir toplumun varlığını devam ettirmesinin en önemli faktörlerinden birisi, sahip olduğu kültürel değerleri yaşama ve o'nun eğitimini sağlama çabasıdır. Almanya'daki cami ve dernekler, aynı zamanda ideal düzeyde olmamakla birlikte din görevlileri marifetiyle yaygın din eğitiminin yapıldığı ve kültürel değerlerin yeni kuşaklara aktarıldığı yerler olarak da değerlendirilebilir.

---

9 Joseph Fichter, *Sosyolojiye Giriş* (Çev. Nilgün Çelebi), Ankara 1996, s. 154 vd.

10 *Bericht der Beauftragten der Bundesregierung für Ausländerfragen über die Lage der Ausländer in der BRD*, Berlin und Bonn 2000, 3.169.

Türk toplumunun Müslüman-Türk kimliğini korumasında camilerin ve buradaki vazifelendirilmiş din görevlilerinin öneminin gün geçtikçe arttığı söylenebilir. Yapılan birçok araştırmanın verilerine göre Batı Avrupa'da yaşayan Türklerin en hayati problemlerinin başında Müslüman-Türk kimliğinin korunması, Batı Avrupa toplumuyla uyum sağlanması ve yeni kuşaklara dinin ve kültürel değerlerin aktarımı gelmektedir. Avrupa'daki Türkler, Müslüman olarak kalmalarını sağlayacak, bir yandan yabancı bir toplumla bir arada yaşayacak, diğer yandan da kültürel ve dinî kimliklerini koruyacak stratejiler üretmek durumunda kaldılar. Bu amaçla çeşitli dernekler kurdular, camiler yaptılar, Türkiye Cumhuriyeti Devletine ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na başvurarak dinî hayatlarında rehberlik edecek din görevlileri istediler. Diyanet İşleri Başkanlığı bu sorunu çözmek amacıyla yurtdışına resmi din görevlileri göndermiştir. Görevlilerin gönderiliş amacı her ne kadar Türk işçilerinin dinsel gereksinimlerini karşılamak olsa da, bunun yanında yukarıda bahsedilen çeşitli sosyo-kültürel ve dinî problemlere çözüm aramak da amaçlanmıştır.

Bu tebliğin problemi, "Avrupa Birliği Sürecinde Dinin Yeri ve Din Hizmetleri; Din Hizmeti Verenler: Din Görevliliği" olarak belirlenmiştir. Avrupa'da bulunan Türk toplumu, dinî yaşantılarında din görevlilerini rehber olarak görmektedir. Dolayısıyla din görevlisi ile Avrupa'da yaşayan Türk toplumu arasında geleneksel manevi bir bağ bulunmaktadır.

Müslümanların azınlık olarak yaşadığı bütün Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Almanya'da da İslâm'ın farkedilir hale gelmesi ve örgütlenmesi camiler etrafında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Türklerin en yoğun olduğu bu ülkede (Almanya) İslâm'ın kurumsallaşma şeklini inceleme ve yaşanan deneyimleri aktarmanın bize geniş perspektifler sağlayacağını düşünmekteyiz.

Yaklaşık 40 yıl önce (1960'lı yıllardan itibaren) özellikle Almanya'ya işçi olarak giden Türkler doğal olarak, sosyal yaşantılarında olduğu gibi dinî anlayış ve uygulamaları ile sosyal hayat arasında bir uzlaşım noktası aramışlardır. Göçmen Türk işçilerinin büyük çoğunluğu kırsal kökenli, kapalı ve geleneksel köy hayatından geldiğinden, modern endüstri toplum yaşantısıyla Avrupa'da karşılaşmıştır.

Dolayısıyla zaman zaman içine düştükleri dinî sosyal konulardaki çelişkileri çözüme kavuşturacak güvenilir kurum ve toplumu dinsel alanda aydınlatıcı rehberlere ihtiyaç duymuşlardır. Bu ihtiyaçların belirmesini takip eden yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından bu problem üzerine eğilmek amacıyla geçici süreyle resmi din görevlileri gönderilmiştir. Görevlilerin gönderiliş amacı Türk işçilerinin temel dinî ihtiyaçlarını karşılamak olmakla birlikte, bahsedilen sosyal, kültürel ve dinî problemlere karşılık gelebilecek çözümler üretmektir.

Yurtdışında yaşayan göçmen Türk işçileri günümüzde bu tür problemlerini şu anda bu bölgelerde görev yapan dinî yetkililere danışarak çözmeye çalışmaktadırlar. Bu açıdan Türk toplumu ile din görevlisi arasında oluşan bu bağı analiz etmek gerekiyor.

Özetle, bu araştırmanın problemini şu cümleyle belirtmek mümkündür: Almanya'ya iş bulma amacıyla giden ve oraya yerleşen Türk toplumu, resmi dinî mercilerden/din görevlilerinden nasıl ve hangi içerikle hizmet alıyorlar? Bu soruya cevap aranırken mevcut

durumu, dinî-sosyo-kültürel bakış açısıyla analiz etmeye çalışılacağız.

II. AMAÇ VE ÖNEM

Bu tebliğde amacımız; başta Federal Almanya olmak üzere 1960'lı yıllarda başlayan Batı Avrupa'ya Türk işçi göçünün ortaya çıkardığı sosyo-kültürel problemlerin dinî hayat ile ilişkisi ve bu ilişkiden doğan yeni sosyal dinî hayatın gözlemini, çözümlemesini yapmaya çalışmak ve bu çözümlemede din görevlisinin rolünü belirlemektir.

Endüstrileşme, modernleşme ve kent kültürü ile yoğun bir karşılaşma ve etkileşim ortamına giren Avrupa'daki Türk işçileri, kaçınılmaz olarak dinî konularda da yeni problemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu noktada özellikle ibadet ve muamelet boyutundaki ihtiyaçlarını gidermek için birtakım arayışlara girmişlerdir; buna bir örnek olarak; kendi aralarından seçtikleri dinî bilgileri kendilerine göre daha ileri olan kişilerin rehberliğinde, Türklerin topluca kaldıkları binaların bodrum katlarında cuma ve bayram namazı kılmaya başladıkları zikredilebilir. Mesala, Almanya'ya gelen ilk kuşak göçmen Türk işçilerinin, ilk bayram namazını Köln Dom Kilisesi'nde kıldıkları bilinmektedir. Yabancı bir toplumda bu içiçe uzlaşım ve çözüm arayışları, dün olduğu gibi bugün de farklı boyutlarda ortaya çıkan ve hala çözülmeyi bekleyen sıkıntılarla karşı karşıyadır.

Güncel problemlerin artarak yeni boyutlar kazandığı gözönüne alındığında, Avrupa'da yaşayan Türk toplumunu ilgilendiren problemlerle birebir gözlemleyen Diyanet mensubu din görevlisi olarak, bu süreçte ortaya çıkan değişikliklerin ve çerçevede kurumsal destekle birlikte din görevlisine düşen görevlerin neler olduğunu araştırılmaya değer bulmaktayız.

III. ALMANYA'YA TÜRK DIŞ GÖÇÜ, DEĞİŞME ve ALMANYA'DA DİNİ GRUP ve CEMAATLER

A- Yurtdışına Göç Olayı

Günümüzdeki göçlerin ana nedeni büyük oranda ekonomik gerekçelere dayanır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve özellikle 1955 yılından beri, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 8 Akdeniz ülkesinden Avrupa'ya yönelik ve özellikle Avrupa Birliği ülkelerine yönelmiş olan göç'ün karakteri geçici niteliktedir ve iş gücü piyasasındaki ihtiyacı karşılamak amacına dönüktür[11].

1) Yurtdışına Türk İşçi Göçü

Ekim 1961'de Türkiye ile Federal Alman Cumhuriyeti arasında yapılan bir anlaşmayla başlayan Türk dış göçünün Avrupa'ya yönelişinde birey kadar devletin de istekli olduğu anlaşılmaktadır. Yurtdışında ekonomik anlamda daha çok ve kolay kazanmak,

---

11 T.C. Dışişleri Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal İşler Genel Müdürlügü, *Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları*, s. 3; Yayına Haz. Mahmut Karakuş-Nilüfer Kuruyazıcı, *Gurbeti Vatan Edenler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 3.

daha güvenli bir gelecek hazırlamak birey için bir fırsattı. Devlet ise özellikle işsizliğe çözüm getirmek, ülkedeki döviz azlığına çare bulmak gibi ekonomik getirileri de hesaba katarak bir bakıma dış göçe kurtarıcı misyonu yüklemişti[12].

Avrupa'ya başlayan dış göçle birlikte göçmen işçilerin gittikleri ülkelerde sosyo-kültürel sorunlarının yanında dinsel ve sosyal alanda da sorunlar ve gereksinimler ortaya çıktı. Sözgelimi Avrupa ülkeleri arasında ağırlığını her anlamda duyumsatan Almanya ilk defa bu derece yoğunlukta İslâm ve onun mensuplarıyla yüzyüze geliyordu. Üstelik Almanya iş gücü gereksimini yalnız tek Müslüman ülke olan Türkiye'den almamıştı; mesela 1969 yılı itibariyle Almanya'da nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan Fas (Morokko), Tunus gibi Kuzey Afrikalı göçmen işçilerin sayısı 49.000'dir[13].

Yıllar geçtikçe durum farklı boyutlar kazanarak, çoğunluğu kırsal kökenli[14] olan göçmen işçiler aleyhine beklenmedik konut, dil, uyum vb. sosyal ve kültürel sorunları da beraberinde getirdi. Bir süre kalıp dönme niyetinde olan Türk göçmen işçiler, Alman toplumundan izole olarak, Berlin, Münih ve Köln'de spor salonlarına ve Kur'an kurslarına[15] yöneldiler. Kendi kendilerine önce binalar kiralayarak, sonra da eski binaları satın alarak cami dernekleri kurmaya başladılar. Böylece göçmen işçi yavaş yavaş kendi altkültürünü oluşturarak, yakın aile ilişkilerini, dinsel ve ulusal değerlerini canlı tutarak, toplumsal uyum sağlayamadığı modern sanayi toplumunda korunma refleksini güçlendirerek yeni bir duruş aldı. Bu durumda olan kitlenin, çoğunluk tarafından 'uyumsuz' olarak nitelenmesi kaçınılmaz hale gelir ve değişime direnen bir kitle olarak algılanır.

Göçmen işçiyi geçici gören her iki taraf için de, değişim ve uyum anlamsızdır. Bu anlamda içinde bulunduğu topluma entegre olamayan 'göçmen işçi', ait olduğu etnik kökeni ve içinde taşıdığı dinsel değerleri hatırlayarak yeni bir kimlik oluşturma çabasına girer.

Avrupa Birliği'nin kurulmasından sonra da Avupa'da iç göç önemini büyük ölçüde kaybetmiştir. Dinsel anlamda Yunan, İtalyan, Portekiz ve Eski Yugoslavya vatandaşlarının farklı mezhep ve din yorumlarına sahip olsalar da, ortak Hıristiyan kültür ve değerlerine mensup oldukları bilinen bir gerçektir. En azından yirminci yüzyılda, barış ortamında, kıta Avrupasında şimdiki yoğunlukta bir Müslüman kitle yaşamamıştır. Günümüz F. Almanyası bütün yoğunluğu ile neredeyse dünyanın bütün kıta-coğrafya ve ülkelerinden gelen Müslümanlarla karşı karşıya kalan bir 'göçmen ülkesi' haline gelmiştir. İlk önceleri merakla baktığı Müslümanların, şimdi sorunlarını çözmek için çaba sarfetmek durumunda olduğu görülmektedir.

2) Avrupa'da İslâmiyet

Türkiye'deki yaygın kanaatin aksine, Avrupa'da İslâm'ın tarihi 60'lı yıllarda, başta Türkiye olmak üzere, Müslüman ülkelerden 'misafir işçi'lerin gelişiyle başlamadı. Mesela

---

12 Ali S. Gitmez, *Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1983, s. 103.

13 A. S. Gitmez, *age.*, s. 55.

14 Ali S. Gitmez, *age.*, s.151.

15 Ali S. Gitmez, *age.*, s.127.

Almanya'da Kayser I. Wilhelm'in başa geçtiği 1732'den 1966'ya gelinceye kadar, nicelik ve nitelikleri farklılık arzetmesine karşın, Alman topraklarında İslâm ve Müslümanlar sınırlı da olsa yaşıyorlardı[16].

Fransa, İngiltere, Hollanda, Belçika ve Almanya gibi Avrupa ülkelerine ilk göç eden Türkler, Türk-İslâm kültürünün davranış kalıplarını gösterirken, daha sonraları, içerisine geldikleri toplumun kültürünün onları dışlamasının getirdiği ruh haliyle durumlarını sorgulamaya başladılar. Öyle ki, onların kendi kimliklerine dönmeleri, geleneksel İslâm anlayış ve yaşantılarını gözden geçirmelerine yol açtı. Ancak bir takım olumsuz durumlar, özellikle Türk devlet yetkililerinin onların döviz getirici fonksiyonlarına ağırlık vermeleri, dinsel ve sosyal hizmet anlayışının olmaması ve Türk bürokrasisinin kendine özgü ağırlığı (ya da vatandaşlarının gittikleri ülkelerde kalıcı olacakları hesaba katılmadı), hem kiliselerin bu insanlara yönelik hizmetlerini artırmasını sağladı ve hem de bu insanlar kendiliklerinden bir dinî teşkilatlanmaya yöneldiler[17].

Bu noktada Türk devletinin işçi göçü sonrası ortaya çıkan dinsel sorunlarla çok fazla ilgili olmadığı görülmektedir. "...Devlet, vatandaşlarının din işleriyle ancak, Federal Almanya'da laik düşünmeyen örgütlerin kurulmasına tepki olarak ilgilenmeye başlamıştır. Bu da Türk vatandaşlarına dinî konularda hizmet etmekten çok, devletin kendi din anlayışını yerleştirmek için yapılmıştır..."[18] şeklinde bir takım eleştiriler bulunsa da, tarihsel süreçte Türklerin Diyanet din görevlileri ve camileriyle olan ilişkileri dikkate alındığında bu eleştiri pek de tutarlı görünmemektedir. Çünkü Almanya'ya ilk göç eden Türk işçilerinin devlete karşı radikal bir tavır ve yapılanma içinde oldukları söylenemez. Herhangi bir kuruluşun ya da organizasyonun oluşturduğu mescit ve camilerde, sade bir vatandaşın dinî ihtiyaçlarını gidermek üzere orada bulunması, bu bireyin bu kuruluşla fikri platformda da özdeşleşmesi anlamına gelmese gerektir. Bu anlamda dinî ihtiyaçların giderilmesiyle fikri arayışları birbirinden bağımsız olarak değerlendirmek ve yorumları buna göre yapmak gerekir.

Bunun yanısıra Diyanet'in Almanya'da teşkilatlanmaya başladığı tarihlerde de bahsedildiği gibi laiklik karşıtı düşünce ve oluşumlar oldukça azınlıktaydı. Daha sonra belirtileceği üzere hala en yoğun ilginin Diyanet'in kurumları olan camilere olması da bunun göstergesidir. Diyanet'in yurtdışında teşkilatlanmasının baş saiklerinden birisi de, Türk vatandaşlarının din hizmetini güvenilir kurum ve onun iyi eğitim almış ve bilgiyle donanımlı din görevlilerinden alma isteğidir denebilir.

Alman toplumunda Türkler konusunda en fazla rahatsızlık uyandıran olgunun din, alışkanlıklar, yaşam tarzı, gelenek ve görenekler olduğu söylenebilir. Bu rahatsızlığın da genel olarak Avrupalı'nın Doğu'ya bakışından kaynaklandığı düşünülebilir.

---

16 Bekir Alboğa, "Almanya'da İslam", *Türk–Alman İlişkilerinde Din Tabu mu?*, Türk-Alman Sempozyumu 1996, Körber-Stiftung, Hamburg 1997, s. 325.

17 Kadri Akkaya, *Göç Olgusu ve Almanya Türkleri Örneğinde Sosyo–Kültürel Değişme, Almanya Türkleri*, s. 39.

18 Yasemin Karakaşoğlu, "Almanya İslam", *Türk–Almana İlişkilerinde Din Tabu mu?*, Türk-Alman Sempozyumu 1996, Körber-Stiftung, Hamburg 1997, s. 337.

Avrupayı yönetenlerin asıl gayesinin, özellikle göçün kalıcılığa dönüştüğü yıllardan bu yana seslendirilen 'Avrupa İslâmı (Euro-Islam) 'nın Avrupa şartlarına göre biçimlenmesi (versiyonu) olduğu söylenebilir. Çağdaş ve daha esnek olduğu için sadece 'uyum' olarak adlandırılan bu girişimin, 'uyum'dan çok daha ötelerde olduğu, özellikle son kılavuz (rehber) Avrupa kültürü tartışmaları esnasında, Hıristiyan birlikçiler tarafından 'Yabancılar, Avrupa kültür değerlerine uyum sağlamalıdırlar[19] şeklinde yüksek sesle telaffuz edilmektedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğinin önemli bir engeli olarak görülen (bir kısmına göre) bu durum, Avrupa'da yaşayan Türkler için özellikle de Avrupa'da yaşayanlar sözkonusu olduğunda farklı bir durum arzetmekte, Mesela: 'Müslümanlar, azınlık olarak Hıristiyan bir ülkede kurumlaşarak, dinî, sosyal ve kültürel hayatlarını nasıl devam ettirebilirler' sorusu gündeme getirilmektedir.

3) Demografik ve Sosyal Durum

2002 yılı istatistiklerine göre, Federal Almanya'da, yaklaşık 2.7 milyon Türk yaşamaktadır[20]. Bu populasyonla Türklerin Avrupa'nın en önemli ülkelerinden biri olan Almanya'da kalıcı olduğu anlaşılmaktadır. Türk nüfusu yabancıların %27.4'ünü, Alman nüfusunun %2.5'ini Türkler oluşturmaktadır. Fransa'da Arap kökenli Müslümanlar, Almanya'da Türkler Avrupa Birliği üyesi olmayan en önemli gruptur. Artık Türklere yaşadıkları ülke ve kentlerde "Müslüman mezarlığı" tahsis edilmesi bile, göçmenlikten yerleşik hayata geçişin en önemli kriterlerinden biri sayılabilir[21].

4) Avrupa'da Türk Topluluğu

Avrupa'da Türk olmak, artık özel bir konuma sahip bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk giden Türk işçileri hem toplum tarafından, hem de kendi kendilerini 'göçmen işçi' olarak tanımlamışlardı. Diğer yandan tarafın diğer bir ucu olan Avrupa, kendisine yalnızca işçiler geldiğini düşünüyordu. Oysa ki, tarihsel arka planlarıyla Türkler, gittikleri bütün topraklara alışkanlık ve gelenek kodlarını birlikte götürürlerdi. Bu, hesapta olmayan, konuk işçilerden (Gastarbeiter) çok, son derece geleneklerine bağlı bireylerin dikey hareketliliği anlamına geliyordu.

Bugün Avrupa'da Türk göçmenlerin, 1960'lı yıllardaki kadar olmasa da, dinîn sosyal boyutu ile ilgili alanlarında sıkıntılar olduğu gözlemlenmektedir.

Avrupa'ya göç eden ilk kuşak Türk göçmen işçilerin, geldikleri toplumda "çok-kültürlü" bir yapıya entegre olduklarını söylemek oldukça zor görünmektedir. İlk kuşak göçmenler, dinî, sosyal ve kültürel amaçlı derneklerinde, diğerlerinden kopuk, bir çeşit "sos-

---

19 Ali Kılıçarslan, "Almanya'da İslami Yapılanma Süreci", *Euro Agenda Avrupa Günlüğü*, Yıl 1, Sa. 1, 2001, s. 295.

20 Beauftragte der Bundesregierung für Ausländerfragen: Daten und Fakten zur Ausländersituation. 20. Auflage. Februar 2002.

21 Ali Kılıçarslan, age., s. 295.

yal kapanma" olarak tanımlayabileceğimiz kendi dünyalarını farklı sosyal yapılarını kurdukları bir yaşam biçimi geliştirmişlerdir. Bu durumda onlardan, daha iyi bir toplumsal ilişkiler düzenine doğru ilerlemeleri beklenemez.

Göçmenlerin topluma uyumlarını zorlaştıran ve çatışmasız bir hayat sürmelerine engel olan bir sebeplerden biri de, dinî kural ve kalıpların sınırlı ve yüzeysel anlaşılma biçimleridir. Dinsel motif ve fenomenler, inanan çevreler içerisinde bütünleştirici rol oynasa da, onun yorumlanışı ve sosyal hayattaki yansımaları her zaman uyumu kolaylaştıran görünüm arzetmeyebiliyor[22].

IV. GÖÇÜN SOSYO-KÜLTÜREL ETKİLERİ

Avrupa'ya yönelen dış göç hareketi neticesinde, gittikleri yerlerde yeni bir mekan, yeni bir çevre ve yeni bir dünyayla karşılaşan Türkler, karşı karşıya kaldıkları farklı sosyo-kültürel ortamın getirmiş olduğu çok yönlü sorunlara çözümler aramaya çalışmışlar, kendi aralarında öncelikli olarak sosyal problemlerini çözmeye yönelik işçi dernekleri kurmuşlar, bunları daha sonraki süreçte cami vb. dernekler açma takip etmiştir.

Nitekim daha önce gerçekleştirdiğimiz bir araştırmada, *"Anket formunda yer almayan ancak sizin için önemli olan görüşlerinizi yazınız"* önerisine bir denek; *"Çocuklar ve gençlere daha fazla zaman ve spor kulüpleri vb sosyal işlere yönelik faaliyetler yapılmasını arzu ederdim"* şeklinde, bir başka denek ise *"Almanya'daki camilerin misyonu sadece namaz kılınan yer olmamalı, Türk toplumunun sosyal ve eğitim sorunlarıyla da ilgilenmeli ve Alman makamlarıyla ilişki içerisinde olmalı"* şeklinde yanıt vermiştir[23]. Bu anlamda camiden ve din görevlilerinden sosyo-kültürel işlevler de beklendiği anlaşılmaktadır.

A- SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞİM, YENİDEN SOSYALLEŞME

Türkiye'den gelen birinci kuşak işçilerin yaşadığı süreç, çift yönlü bir sosyo-kültürel değişime yol açtı. Kendilerini ne tam olarak buraya, ne de kendi istekleri dışında terkettikleri anavatanlarına ait hissediyorlardı. İki arada olmaları onları hep kimlik arayışına sürükledi[24]. İlk kuşak Türkler, bir yandan içinde yaşadıkları yeni topluma uyum sağlamaya çalışırken geldikleri ülkede de değişmeler yaşanmakta, Türkiye'ye gittiklerinde kendilerine de, belki de davranış farklılıkları oluşmaya başladığından 'Almancı' nitelemesi yapılmaktaydı. Bu durumda, 'Türkiye'de almancı burada yabancı' nitelemesi, yeni bir kimlik anlamlandırması gerçeğini ortaya çıkarıyordu. Türkler, toplumun çoğunluğuyla, başta din olmak üzere dil ve kültür farklılıklarıyla, Almanya'nın yeni yüzüne dahil oldu[25].

---

22 Abdulvahap Taştan, *Kimlik ve Din, Yurtdışına Göç*, Kayseri 1996, s. 16.

23 Geniş bilgi için bkz. İ. Altıntaş, *Dış Göç Sosyo-Kültürel Değişme ve Din: Almanya'da Köln Bölgesinde Dini Yetkililerce Verilen Fetvalar Bağlamında Türk İşçilerinin Dini Yaşayışları Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2003.

24 M. Karakuş; N. Kuruyazıcı, *age.*, s. 20.

25 Ertuğrul Uzun, "Misafir İşçilik, Göçmenlik, Azınlık, Almanya'daki Türklerde Kimlik Değişimi", *Deutsche Türken-Türk Almanlar*, (Hrsg. Claus Leggewie, Zafer Şenocak.), Rowohlt Verlag, Reinbek bei Hamburg 1993, s. 175-190.

B- AVRUPA ve ALMANYA'DA DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN CAMİLERİN ve DİN GÖREVLİLERİNİN FONKSİYONLARI

Avrupa ülkelerinde, özellikle F. Almanya'da İslâm dinî ve İslâm dinînin öğretimi ile ilgili çok sayıda yayın bulunmaktadır. Bunlar arasında Schmuck'un, *F. Almanya'daki Türk Aileleri İçin İslâm'ın Anlamı* adlı klasik çalışması zikredilebilir. Bir bölümünü cami bünyelerinde din görevlileri tarafından verilmeye çalışılan Kur'an kurslarına ayırmış olduğu bu çalışmada, kurslara devam etme nedenini dört noktada ele almaktadır:

a) Anavatana ilişkin değerlerin korunma isteği ve Almanya ile kaynaşmanın önlenmesi,

b) Ana babanın çalışması nedeniyle çocukların güvenceli bir yere bırakılmak istenmesi,

c) Çocukları saygıya dayalı bir eğitim almalarının sağlanmak istenmesi,

d) Toplumsal denetime dayalı komşuluk ilişkilerinin sürdürülmesine katkıda bulunulması[26].

Avrupa'da Türk işçileri arasında yaygın olan, camilerde din eğitimi, yaygın eğitim veya yetişkin din eğitimi kapsamında ele alınabilir. Türk işçileri tarfından dernekler kurulması suretiyle camilerin açılmasıyla, Avrupa'da yaşayan Türkler'in din eğitimi ihtiyaçları, bu sosyo-kültürel kurumlarla giderilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda yetişkinler için olduğu kadar çocuk ve gençlere yönelik Kur'an-ı Kerim ve dinî bilgiler kursları düzenlenmektedir. Bu kursların içerik ve kalitesini yükseltmek amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı, Avrupa'da Diyanet kanalıyla görev yapan din görevlilerine rehber olmak üzere 43 sayfalık özel bir müfradat programı hazırlamıştır.

Müfredatta, yurtdışında yaşayan ve cami kurslarında isteğe bağlı olarak din dersi ve ahlak bilgisi almak isteyen 7-15 yaşları arasındaki kız ve erkek öğrencilere itikat, ibadet ve ahlak ve milli kültür konularının nasıl işleneceği konusunda yöntem ve öneriler sunulmaktadır[27].

Kursları ve sohbet toplantılarını takip eden grupları şöyle tasnif etmek mümkündür:

a) 7-14 yaş grubu: Hafta sonları ve resmi tatil günlerinde kursa devam eden kız ve erkek çocuklar,

b) 15-25 yaş grubu: Aylık veya 15 günlük periyotlarla devam eden toplantılara katılan genç yetişkin kadın ve erkekler,

c) 25 yaş üstü grup: Yetişkin erkek ve kadınlar.

Kurslarda uygulanması hedeflenen plan ve müfredata bağlı bir eğitim verildiği söylenemese de bu eğitimin genç kuşakların kültürel uyumlarını sağlaması, örgün eğitimde

---

26 Schmuck, P., *Der Islam und seine Bedeutung für türkische, Familien in der Bundesrepublik Deutschland*, München: 1982, Deutsches Jugendinstitut, s. 98; ayrıca Schmuck, P.,tan naklen, Unat, age., s. 26-27.

27 *T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Yurtdışı Teşkilatı Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları Yönergesi ve Müfredatı Programı*, Ankara 1997.

ulaşamadıkları temel dinî bilgilere ulaşmaları açısından, öğretimden çok eğitim sayılan gerekli bir aktarım olduğu söylenebilir.

Ayrıca Avrupa'da yaşayan Türk topluluğunun, sosyal bir gruba aidiyet duygularını pekiştirmesi açısından, sosyal hayatta karşılaşabilecekleri dinî, ahlaki sorunlara karşılık gelebilecek çözümler üretmesi yönüyle caminin eğitime katkısı küçümsenemez.

Bu tür dinî bilgilendirme faaliyetlerinin daha çok, Türkler'in Avrupa toplumunda karşılaşabilecekleri değişik problemlere hazır olmalarına yardım edeceği düşünülebilir. Zira, ayrı dinlerden beslenen farklı kültürler, mutlaka farklı algılama ve yaşama ihtiyaçları doğuracaktır. Din ve toplum ilişkilerinde ortaya çıkabilecek sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik sorunlar zaman zaman, aracı kurumların oluşmasını zaruri kılar. Avrupa'da Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı'nın camileri-cami dernekleri ve din görevlilerinin bu sosyal misyonu üstlendikleri gözlemlenmektedir. Ancak fiziki imkan ve donanımlardan yoksun dernek ve cami binalarında, az da olsa bir kısmı pedagojik formasyon almamış din görevlileri ve fahri görevlilerle ideal din eğitimi ve öğretimi, din kültürü ve ahlak dersleri vermenin yeterli olamayacağı düşüncesindeyiz.

Avrupa'da camiler yetişkinlerin din eğitimi almaları[28] için kısmen fonksiyon ifade edebilir, ancak çocuk ve gençler için dinin duygu boyutunu tamamlamalarına katkıda bulunabilir. A.Taştan'ın da değindiği gibi camilerde verilen din eğitimi, yetişkinlere yönelik olduğu kadar daha çok çocukların din eğitimi almaları beklentisi içine girilmektedir[29]. Öyleki zaten cami ve dernekler yapısal ve fonksiyonel açıdan bu amaca hizmet etme kabiliyet ve yeterliliğine sahip değildir. Diğer taraftan burada çocuklar için yapılan kurslar modern/çağdaş eğitim araç ve gereçlerinden yoksundur ve bu kurslara devam etmek isteğe bağlıdır.

Dolayısıyla buralarda performansı son derece düşük bir din eğitimi verilmektedir. Zira ciddi olarak öğrencilerin yoklama cetveli tutulamamakta ve takip sistemi uygulanamamaktadır. Ayrıca sınıf geçme ve kalmaya etki edecek not verme yöntemi de sözkonusu değildir. Bu durumda doğal olarak cami derneklerinde ciddi ve ideal anlamda din eğitim ve öğretimi verilememektedir. Buna bir de velilerin, çocuklarını camilere, dinî ve kültürel kimliklerini kaybetme endişesiyle gönderdiklerini, camiyi bir sığınma ve kimlik oluşturma enstürmanı olarak görme eğiliminin olduğunu ilave ettiğimizde önümüze izah edilmeye muhtaç başka bir sosyal-psikolojik manzara ortaya çıkar.

Günümüzde din eğitimi ve öğretimi zarureti, Avrupa eğitim makamlarınca da anlaşılmış olmalı ki, Avrupa'da din görevlilerinin ve İslâm din dersi öğretmenlerinin yetiştirilmeleri ve Müslüman göçmen çocuklarına İslâm din dersi verilmesi gündeme getirilmekte ve bu konuda somut adımlar atılmaktadır[30].

---

28 Cemal Tosun, 'Yetişkin Din Eğitiminin Önemli Merkezi Cami', *Diyanet Avrupa*, 15 Mart–15 Nisan 2003, Sa. 48, s. 23-24.

29 A. Vahap Taştan, *Değişim Sürecinde Din ve Kimlik*, Kayseri 1996, s. 38.

30 Niedersächchsisches Kultusministerim-Entwurf- Rahmenrichtlinien für den Schulversuch "Islamisches Religionsunterricht", 29 April 2003.

Bu durumda Avrupa şartlarında yeni yetişen Müslüman Türk kuşakları için dinî çevrenin neredeyse camiden ibaret olduğu düşünülürse, yeniden dinî sosyalleşme açısından da konunun oldukça hassas olduğu ve hayati önem arzettiği kaçınılmaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar.

Avrupa'da ve dolayısıyla Almanya'da İslâm'ın görünür hale gelmesi ve örgütlenmesi camiler temelinde gerçekleşmiştir denebilir. Müslüman göçmenler, gittikleri Avrupa ülkelerinde dinsel sosyal gereksinimlerini karşılamak üzere ve aynı zamanda dinsel kurumsallaşmaya da hizmet eden camiler açmışlardır. Burada camiler, Türk göçmenlerin dinî ve sosyo-kültürel hayatında Türkiye'deki camilerden yapısal ve fonksiyonel anlamda daha geniş yer tutmaktadır. Ancak bu durum, ev sahibi ülkenin yasal alt yapısının bu kurumlaşmayı gerçekleştirmeye hazırlıksız olduğunu ortaya çıkardı. Bu yapılanma sürecinde Avrupa bazı Müslüman göçmenlerin radikal İslâm yorumlarıyla ve farklı deneyimleriyle de karşılaşmış oldu.

V. AVRUPA'DA DİNİ ÖRGÜTLENMELER VE DİYANET İŞLERİ TÜRK-İSLÂM BİRLİĞİ (DİTİB)

A- DİNÎ ÖRGÜTLENMELER

1987'de sadece Almanya'da her türden; siyasi, sportif, kültürel, etnik ve dinsel 3.000'den fazla Türk derneği saptanmıştır[31]. Bu derneklerin çeşitliliği ve çokluğu ideolojik, dinsel, dilsel, etnik, vb. bölünmelerle açıklanabilir[32].

Bu anlamda Avrupa'daki Türk toplumunun sosyo-kültürel hayattaki görünümleri, Türkiye Türkleri'nin küçük bir modeli gibidir. Türkiye benzeri, Avrupa'da da sosyal hayatta Türkler kültürel açıdan çok geniş bir yelpaze içinde ele alınabilir.

M. Salim Abdullah, Türkler'in Almanya'daki dinî hayatlarının ve teşkilatlanmalarının üç safhaya ayrılıp incelenebileceğini belirtmektedir.

1. Bireysel faaliyetler dönemi: Bu dönem, Müslüman Türk işçilerinin ibadetlerini ferdi olarak veya aile içinde yaptıkları zamanları içermektedir.

2. Arka avlu faaliyetleri dönemi (Hinterhofszeit): Cemaatleşmenin ilk başladığı dönemdir. Henüz cami ve mescitler açılmamıştır; resmi olmayan din görevlileri rehberliğinde uygun yerlerde toplanılarak ibadet edilmektedir.

3. Halka açılma dönemi: Cami derneklerinin kurulduğu ve camilerin açıldığı dönemdir. Bu dönemde din hizmetleri daha düzenli ve daha geniş çapta verilmeye başlanmıştır. Müslümanlar kendi aralarında olduğu gibi, Müslüman olmayanlarla ve yerel yönetimlerle iletişim içine girmişlerdir[33].

---

[31] E. Özcan, Türkische Immigrantenorganisationen in der Bundesrepublik Deutschland, Berlin- West, Hitit- Verlag, 1989, s. 23; ayrıca bak. Riva Kastoryano, age., s. 185-186.

[32] R. Kastoryano, age., s. 185-186.

[33] M. S. Abdullah, Soest'deki Landesinstitut'da 27.02.1990 tarihinde din görevlilerine verilen seminerden aktaran C. Tosun, Almanya'da Türk-İslam Kültür Merkezleri Camiler, *İslami Araştırmalar*, c. 6 no 3, 1992, s. 176-177.

Diyanet İşleri Başkanlığı Almanya'ya ilk din görevlisini 1979 yılı başlarında göndermiştir. Bu tarihten önce ise Ramazan aylarında din görevlisi gönderilmiştir. Altı aylık geçici süreyle din görevlisi gönderme işlemi 1984 yılında Köln'de DİTİB (Diyanet İşleri Türk-İslâm Birliği) kurulana kadar devam etmiştir.

Avrupa'da Türklere dinî hizmet ve eğitim vermeye çalışan önemli dinî/kültürel organizasyonlar faaliyet göstermektedir. Bunların çok azı oraganizasyon usulüne uygun olarak dernek üye kütükleri düzenlemekte, çoğunun üyeliği Alman makamları nezdinde geçerli olmamaktadır. Buralara üyelik daha çok gönül bağı iledir.

Öte yandan Avrupa'da kiliseye üye olanların maaşlarından her ay düzenli olarak aidat kesilmektedir. Türklerin kurmuş oldukları organizsyonlarda bu durum tamamen vicdani bir bağlılık ve isteğe bağlı aidat ödemekten ibarettir. Esas itibariyle DİTİB vb. çatı birliklere üye olan derneklerin sayısı bize bu birliklerin hedef kitlelerinin hacmi ve kapasitesi ve ulaştıkları optimal sayısal rakam hakkında genel bir kanaat vermektedir. Çatı birliklerin (Dachverband) kendilerine bağlı derneklerin sayısıyla, derneklerin üye sayıları doğru orantılıdır diyebiliriz.

Avrupa ve Almanya'da yalnız Türk işçilerinin kurdukları organizasyonlar bulunmaktadır. Bu organizasyonların hemen hemen tamamının Avrupa ülkelerinde paralel teşkilatları olmakla birlikte, hepsinin merkezleri Almanya'da faaliyet göstermektedir. Bu anlamda Avrupa'da Müslüman-Türk kuruluşlarından bahsedildiğinde ilk akla gelen elbette F. Almanya olmaktadır.

Bugün yalnız F. Almanya'da 2200 civarında cami derneği bulunmaktadır. Almanlar bu cami derneklerini DİTİB, ZMD ve Islamrat gibi çatı dernekleri[34] olmak üzere üç ana başlık altında katagorize etmektedirler. Almanya'da hıristiyanlıktan sonra en büyük din İslâm olmasına rağmen, henüz bir çok Avrupa ülkesinde resmi din olarak tanınmamaktadır. Yine de Almanya'da her iki taraftan da destek almadan İslâm'ın kurumlaşma sürecinde gelinen nokta başarılı sayılabilir.

Başta Türkiye olmak üzere İslâm ülkelerinden göçmen işçiler ülkelerinde aldıkları geleneksel din anlayışı ve yorumları burada etkili olmuştur denilebilir. Özellikle de Batıyla ilişkileri erken dönemde başlayan ve Cumhuriyetle birlikte laik ve seküler deneyimi olan Türkler, bu geçiş sürecinde etkili olmuştur diyebiliriz. Bunların başında da Türkiye'deki Diyanet İşleri Başkanlığının mentalitesinden esinlenilerek Almanya'da DİTİB'in kurulmasının ve yapılanmasının bütün eksikliklerine rağmen pozitif anlamda hizmeti gözardı edilemez.

İslâm'ın Türkiye'deki yorumu, diğer Müslüman ülkelerde olduğundan çok daha fazla farklılık gösterir. Çok çeşitli tarikatlar ve cemaatler vardır. Bunların hemen hepsi şahsi ve sosyal çeşitliliği, resmi kurumlarla olan ilişkileri ve amaçlarına ulaşmadaki uygulama-

---

34 Bericht der Beauftragten der Bundesregirrung für Ausländerfragen über die Lage der Ausländer in der BRD. Berlin u. Bonn 2000, s.165-166.

ları açısından birbirlerinden ayrılırlar[35].

Bu çeşitlilik, yurtdışında yaşayan Türk toplumu arasında kurumsal bir fenomen olarak ortaya çıkmaktadır. Gelen bölümde Almanya'da Türkler tarafından kurulan ve en büyük dinî organizasyon olarak kabul edilen DİTİB örneğini ele almak istiyoruz.

B. DİYANET İŞLERİ TÜRK-İSLÂM BİRLİĞİ (DİTİB)

(Türkisch-Islamische Union der Anstalt für Religion e.V.)

Merkezi Köln'de bulunan DİTİB, 1982 yılında 15 caminin bölgesel 'şemsiye birliği' olarak Berlin'de kuruldu[36]. Asıl resmi örgütlenmesini 1984 yılında gerçekleştirdi.[37] Halen 758'i dinî ve sosyal hizmetlere yönelik, 100'ü de sportif ve kültürel amaçlı olmak üzere, toplam 858 derneğin bağlı bulunduğu bu birlik, Almanya'da dinî faaliyetleri bir noktaya kadar düzene koymuştur[38]. Hollanda ve Belçika gibi diğer Avrupa ülkelerinde DİTİB benzeri birlikler Diyanet Vakfı adı altında yapılanmıştır.

DİTİB, Almanya'da din ağırlıklı hizmet veren birliklerin en büyüğüdür. Essen'deki Türkiye Araştırmalar Merkezi'nin Şubat 2002'de, 2000 kişi üzerinde yaptığı araştırma sonucuna göre, Almanya'da camilere üye olan Müslüman-Türkler'in %72'sinin DİTİB'e üye oldukları anlaşılmaktadır[39]. Bu durumu, Almanya'da yaşayan Türkler'in büyük çoğunluğunun, din hizmetini, Diyanet ve onun din görevlileri aracılığı ile almak istediklerinin bir göstergesi olarak kabul etmek mümkündür.

Almanya'da Türkiye'den Diyanet İşleri Başkanlığı kanalıyla devlet tarafından gönderilen, 1 din müşaviri, 12 din ataşesi, 10'u kadın, 480 din görevlisi görev yapmaktadır. Müşavir ve din ataşelerinin dinî yüksek tahsil yapmış olmaları, din görevlilerinin İlahiyat Fakültesi, İlahiyat Meslek Yüksekokulu veya en az İmam-Hatip Lisesi mezunu olmaları ya da diğer fakülte ve yüksek okullardan mezun olmaları gerekmektedir[40]. Avrupa'ya Diyanet kanalıyla geçici gönderilen din görevlileri 01.01.1999'dan itibaren alınan bir karar gereğince en fazla 4 yıl görev yaparlar.

DİTİB tarafından, din görevlileri rehberliğinde cami derneklerinde hafta sonları ve Almanya'nın tatil günlerinde Kur'an okutma, din kültürü ve ahlak dersleri verilmekte; din müşaviri ve din ataşelerinin nezaretinde her yıl düzenli olarak hutbe okuma, dinî bilgiler ve Kuran okuma yarışmaları düzenlenmektedir. Ayrıca bu derneklerde ev ödevlerine yar-

---

35 Heinz Kramer, *Değişen Türkiye*, Timaş Yayınları, İstanbul 2000, s. 97-98.

36 U. Spuler-Stegemann, *Muslime in Deutschaland*, Verlag Herger Freiburg im Breisgau 1988, s. 111-113.

37 Günter Seufert, *Türkischer Islam und Europa, Die Türkisch-Islamisch Unuion zwischen Integration und Isolation, (europa and Christianty as reflected in Türkish Muslim Discourse, Turkish Muslim Life in the Diaspora)*, eds, Günter Seufert-Jacques Waardenburg, Papers of the Istanbul Workshop, Ocober 1996, Istanbul 1999, Stuttgart: Steiner 1998, s. 261-293.

38 Nordrhein Westfalen Kultur Ministerium, *Türkische Muslime in Nordrhein Westfallen*, s. 116-117.

39 Euro-Islam' Zum empirischen Gehalt eines neuen Islamverstandnisses in der Migration, ZfT –aktüell Nr. 89, s. 13.

40 Ali Yıldırım, a.g. röportaj, s. 50-54.

dım kursları (Nachhilfe) ve DİTİB'e bağlı bazı derneklerde de sportif faaliyetler, müzik ve folklör çalışmaları yapılmaktadır. Bunların yanısıra, üniversite öğrencileri arasında dinî ve sosyal içerikli konularda kompozisyon yarışmaları düzenlenmektedir[41].

Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri başta olmak üzere, dinî ve millî bayram kutlamaları, emeklilik, uyuşturucu ile mücadele vb. konularda vatandaşları bilgilendirici seminerler ve konferanslar düzenlemekte, benzeri sosyal etkinlik ve kültürel faaliyetleri bizzat organize etmekte ya da öncülük yapmaktadır.

Son yıllarda önem kazanan dinlerarası diyalog çalışmalarında, Alman makamları ve Kilise tarafından DİTİB, önemli bir partner olarak görülmektedir. Bu amaçla bünyesinde bu ihtiyaca etkin bir şekilde cevap vermek üzere 'Dinlerarası Diyalog ve Araştırma Müdürlüğü' birimi oluşturulmuştur[42].

Alman İslâm araştırmacılarından U. Spuler-Stegemann, kapsamlı araştırmasında, DİTİB ile ilgili dökümanter bilgi verirken, DİTİB derneklerinde görev yapan imamların/din görevlilerinin sünni ve resmi İslâm'ı temsil ettiklerini ileri sürmektedir. DİTİB'in kurumsallaşmasına, Merkezi Ankara'da bulunan Diyanet İşleri Başkanlığı ve dolayısıyla devletle organik bağına değinmekte, seksenli yılların başlarında Almanya'da görev yapmak üzere Türkiye'den gönderilen din görevlilerinin aldıkları maaşın kaynağına da göndermede bulunmaktadır[43].

G. Seufert, Diyanet'in Avrupa'da yeni bir fenomen olduğundan bahisle, Avrupa ülkelerinde 1980'li yıllardan itibaren devletin istemi dışında kurulan diaspora cemaatleri arasında büyüyen 'dinî tehlike' ye karşı aktif olarak DİTİB aracılığı ile teşkilatlandığını; diasporada Devlet İslâmı ve din bürokrasisinin propagandasını yapmak için varlığını ve kendi anlayışını yerleştirme isteğinin yanında, yurtdışındaki aşırı cereyanlardan Müslüman-Türk işçilerini korumak ve onları bir nevi kontrol etmek için kurulduğunu ileri sürmektedir[44].

Ancak Seufert diasporada yaşanması gereken tarihi ve sosyolojik süreci gözden kaçırmaktadır. 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'ye dönüşler özendirilmiştir. Bu süreçte Türklerin kalıcılığı henüz netlik kazanamamış ve uzun bir belirsizlik hali yaşanmıştır.

B. Tibi, 'Almanya ve Türkiye'de İslâm ve İslâmcılık' adıyla İstanbul'da gerçekleştirilen bir konferansta, bir yandan Türkiye'yi İslâm dünyasının en demokrat ülkesi olarak nitelemekte, öte yandan Diyanet'in Avrupa'ya gönderdiği din görevlilerinin Avrupa Birliği'ne karşı olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca İslâm'ın da politik bir sistem ve ideoloji olmadığını dile getirmektedir[45]. Ancak, Tibi'nin din görevlileri ilgili iddiası bilimsel dayanak ve tecrübeden yoksundur. Çünkü Diyanet'in Avrupa'ya gönderdiği din görevlilerinin AB'ye

---

41 Hasan Demirbağ, *DITIB'e Bağlı Derneklere Rehber*, Önel Verlag , Köln 1999, s. 41.

42 H. Demirbağ, age., s.55.

43 Ursula Spuler, Stegemann, *Muslime in Deutschland*, s. 103-105.

44 G. Seufert, *age.*, s. 261-293.

45 Elif Korap, *Akşam Gazetesi*, İstanbul, 20/09/2002, sayfa12/ sütun 7-8.

karşı olduğunu iddia etmek somut verilere dayanmamakta, dolayısıyla bir karalama ve spekülasyondan öteye gitmemektedir.

Almanya'da anlatılması ve anlaşılması en zor konulardan biri de şüphesiz, Alman yasalarına göre kurulmuş DİTİB ve ona bağlı derneklerde görev yapan din görevlilerinin pozisyonlarının ne olduğudur. Çünkü din görevlileri, din bürokrasisi içerisinde liberal Batı anlayışında toplum modelini temsil ediyor, bu anlayışla entegrasyon sürecine destek oluyorlar. Bu durum Hıristiyanlığın Avrupa'da dinî yapılanmasıyla mukayese edildiğinde çelişki gibi algılanabiliyor.

Y. Karakaşoğlu, Diyanet'in Almanya'da kurup yönettiği dernek statüsündeki DİTİB dernek ve camilerinde vazifeli din görevlilerinin buradaki koşulları öğrendikleri anda (dört yılda bir) değiştirildiklerini, geldikleri ülkenin dilini bilmediklerini dolayısıyla buradaki gençliğe hitabedemeyen memurlar olduklarını[46] dile getirdikten sonra bu boşluğu gayri resmi örgütlerin doldurduğunu iddia etmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Avrupa'ya göndereceği din görevlilerine 3-6 aylık dil kursları vermektedir. Ancak esas itibariyle DİTİB derneklerinde görev yapan din görevlileri, cemaate günlük rutin olarak beş vakit namaz kıldırmakla kalmayıp, aynı zamanda müftünün görevi olan soru soranlara cevap verme vazifesini de yerine getirmektedirler. Bunlardan başka vaizlik, Kur'an kursu öğreticiliği, sosyal danışmanlık, hastane ve hapishane ziyaretleri (Seelsorger-dinî danışmanlık) gibi görev ve hizmetleri de imkan nisbetinde yapmaktadırlar. Yabancı dil bilen din görevlileri aracısız, bilmeyenleri ise tercüman vasıtasıyla dinlerarası diyalog çalışmalarına da katılmaktadırlar.

Avrupa'da yaşayan Türkler üzerine daha önce yaptığımız emprik bir araştırmadan elde ettiğimiz aşağıdaki bulgulara göre, Türk toplumunun DİB ve onun görevlileri tarafından verilen din hizmetlerine bakış açılarını görmek mümkündür.

Burada konuyla ilgili olarak yukarıda işaret ettiğimiz araştırmada, din görevlileri ve Diyanetle ilgili olarak elde edilen sonuçlarından tablolar halinde örnekler vermek istiyoruz:

---

46 Karakaşoğlu, *Avrupa'da Din Tabu mu?* s. 337.

Tablo 1: Ankete Katılanların Dini Konularda Başvurdukları Yerlere Göre Dağılımı

	Sayı	%
Diyanet Din Görevlisine	175	35,78
Aile	118	24,13
Dini Kitaplar	108	22,08
Cemaat Görevlisi	50	10,22
Din Ateşeliği	17	3,47
İnternet	7	1,43
Öğretmen	6	1,22
Arkadaş	4	0,81
Diğer	4	0,81
Toplam	489	100

Örneklem grubumuzdaki kişilere dinî konularda başvurdukları kaynaklar sorulmuş ve verdikleri cevaplara göre şu dağılım meydana gelmiştir: Dinî konuları Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gönderilen din görevlisinden öğrendiğini belirtenler büyük çoğunluğu (%35,78) oluşturmaktadır. İkinci büyük çoğunluğu (%24,13) dinî konularda ailesini kaynak kabul edenler oluşturmaktadır. Dini kitapları dinî konularda kaynak kabul edenler de azımsanmayacak bir orandadırlar (%22,08). Bazı cemaatlerin görevlilerini kendileri için başvuru kaynağı kabul edenlerin oranı % 10,22'dir. İnternetten, öğretmenlerden veya arkadaşlarından öğrenenler küçük oranlarda kalmışlardır.

Din Görevlileri ve Diyanetle İlgili Bulgular

Tablo 2: Ankete Katılanların Din Görevlisinin Konuşma Dilini Anlaşılır Bulup Bulmamalarına Göre Dağılımı

	Sayı	%
Evet	365	74,64
Hayır	55	11,24
Fikri Yok	69	14,11
Toplam	489	100

Diyanet İşleri Başkanlığı görevlisinin dilini anladıklarını söyleyenler büyük çoğunluktadır (%74,64). Din görevlisinin dilini anlamadıklarını söyleyenler ise %11,24'lük bir orandadır. Bu konuda fikir beyan etmeyenlerin oranı ise %14,11'dir.

Tablo 3: Ankete Katılanların Din Görevlisini Mesleki Bakımdan Yeterli Bulup Bulmamalarına Göre Dağılımı

	Sayı	%
Evet	218	44,58
Hayır	188	38,44
Fikri Yok	83	16,97
Toplam	489	100

Ankete katılanlardan bulunduğu bölgedeki din görevlisini mesleki açıdan yetersiz bulanların oranı %44,58, tam aksine yeterli bulanların oranı %38,44'dür. Bu konuda fikir belirtmek istemeyenler % 16,97'dir.

Tablo 4: Ankete Katılanların Din Görevlisinden Aldıkları Cevapları Yeterince Tatmin Edici Bulup Bulmadıklarına Göre Dağılımı

	Sayı	%
Evet	263	53,78
Hayır	115	23,51
Fikri Yok	111	22,69
Toplam	489	100

Din görevlisinin dinî konulardaki sorulara verdiği cevapları tatmin edici bulanlar yaklaşık olarak örneklemin yarısını oluşturmaktadır (%53,78). Diğerlerinin %23,51'i verilen cevapları tatmin edici bulmamaktadır. Bu konuda fikir beyan etmeyenler % 22,69 oranındadır.

Tablo 5: Ankete Katılanların Hangi Kurumların Cevaplarını Tatmin Edici Bulduklarına Göre Dağılımı

	Sayı	%
Resmi Din Görevlisi	321	65,64
Cemaat Din Görevlisi	39	7,97
Fikri Yok	110	22,49
Hiçbiri	19	3,88
Toplam	489	100

Anketimize katılanların yarıdan fazlası (% 65,64) resmi görevlinin % 7,97 si cemaat görevlilerinin cevaplarını daha tatmin edici bulmaktadır. Bu konuda değerlendirme yapmak istemeyenler %22,49'dur. Hiçbirinin cevabını tatmin edici bulmayanlar ise % 3,88'dir.

Tablo 6: Ankete Katılanların Tercih Ettikleri Dinsel Yaşam Türüne Göre Dağılımı

	Sayı	%
Diyanet'in Dini Hizmet Anlayışı	292	59,71
Bilimsel Verilere Dayanan	79	16,15
Tasavvufi Özellikte	21	4,29
Siyasi-İdeolojik Özellikte	10	2,04
Cemaat Görüşünde	35	7,15
Peygamberin Yaşadığı Gibi	3	0,61
Kur'an'a Göre	12	2,45
Rasyonel	1	0,20
Başka	36	7,36
Toplam	489	100

Dini yaşama biçimi olarak Diyanet İşleri Başkanlığının ürettiği hizmet anlayışı çizgisini benimseyenler büyük çoğunluğu oluşturmaktadır (%59,71). Yine bu paralelde bilimsel verilere dayanan dinî yaşama biçimini benimseyenler %16,15 oranındadır. Tasavvufi yaşama biçimini tercih edenler küçük bir orandadır (%7,36). Dini cemaatlerin görüşlerini yaşama biçimine mesned teşkil edenler %7,15, Kur'an'a göre yaşamak istediğini ifade edenler %2,45'tir.

Tablo 7: Ankete Katılanların Din Görevlilerinin Kendilerine Karşı Tutumlarını Değerlendirmelerine Göre Dağılımı

	Sayı	%
Olumlu	323	66,05
Olumsuz	33	6,74
Fikri Yok	133	27,19
Toplam	489	100

Ankete katılanların büyük çoğunluğu (%66,05) din görevlisinin tutumunu olumlu bulmaktadır. Olumsuz bulanlar %6,74, fikir beyan etmeyenler ise %27,19'dur[47].

Yukarıda verdiğimiz tablolarda yer alan verilerin kısa bir yorum ve analizini genel 'değerlendirme ve sonuç' bölümünde yapmak istiyoruz.

VI. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

"Avrupa Birliği Sürecinde Dinin Yeri ve Din Hizmetleri; Din Hizmeti Verenler: Din Görevliliği" başlığını taşıyan ve "Almanya'ya iş bulma amacıyla giden ve oraya yerleşen Türk toplumu, resmi dinî mercilerden/din görevlilerinden nasıl ve hangi içerikle hizmet alıyorlar?" sorusuna cevap arayan bu çalışmada elde edilen sonuçlar ve bu bağlamda tartışılan konular genel olarak şu şekilde belirlenmiştir:

Öncelikle, Müslümanların azınlık olarak yaşadığı bütün Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Almanya'da da İslâm'ın farkedilir hale gelmesi ve örgütlenmesi camiler etrafında gerçekleşmiştir.

Almanya'daki cami ve dernekler, ideal düzeyde olmamakla birlikte, din görevlileri marifetiyle yaygın din eğitiminin yapıldığı ve kültürel değerlerin yeni kuşaklara aktarıldığı yerler olarak da değerlendirilebilir. Diğer yandan Avrupa'da yaşayan Türk topluluğunun, sosyal bir gruba aidiyet duygularını pekiştirmesi açısından, sosyal hayatta karşılaşabilecekleri dinî, ahlâkî sorunlara karşılık gelebilecek çözümler üretmesi yönüyle caminin eğitime katkısı küçümsenemez.

Almanya'daki Türk toplumunun Müslüman-Türk kimliğini korumasında camilerin ve bunun yanı sıra din görevlilerinin öneminin gün geçtikçe arttığı söylenebilir.

Avrupa'da bulunan Türk toplumu, dinî yaşantılarında din görevlilerini rehber olarak görmektedirler. Dolayısıyla din görevlisi ile Avrupa'da yaşayan Türk toplumu arasında geleneksel manevî bir bağ bulunmaktadır. Nitekim, daha önce gerçekleştirdiğimiz ve verilerine burada da atıfta bulunduğumuz emprik araştırmada, örneklem grubundaki bireylere dinî konularda başvurdukları kaynaklar sorulduğunda Diyanet din görevlisinin en fazla başvurulan kaynak olması, bu yargıyı destekleyen önemli bir göstergedir.

Öte yandan dini yaşama biçimi olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sunduğu dinî hizmet anlayışını benimseyenlerin büyük çoğunlukta olması Diyanet görevlilerinin yeterince bilgilendirdiğini düşünenlerinin yarıdan fazla olması ve din görevlisinin tutumunu olumlu bulanların daha çok olması Diyanet İşleri Başkanlığına önemli sorumluluklar yüklemekte, bu durum, Diyaneti din hizmeti anlayışında yeni ve çağdaş yaklaşımlar üretmeye motive etmektedir (bkz. Tablo 1).

Bununla birlikte resmi din görevlilerinin zaman zaman kullandıkları dil konusunda eleştiriler aldıkları gözden kaçmamalıdır. Bazı görevlilerin kullandıkları ağır dilin, gençler

---

47 Tablolar için bkz. İsmail ALTINTAŞ, a.g.e., s.145-152.

tarafından eski bir dil olduğu gerekçesiyle anlaşılmaması, Almanya'ya işçi statüsünde gelen ilk kuşağın da tahsil seviyelerinin yeterli olmaması nedeniyle bu dille verilmek istenen mesajı algılayamadıkları ortaya çıkmıştır. Bu anlamda din görevlisinin dili deneklerin azımsanamayacak bir kesimi tarafından (%11.24) anlaşılmaz bulunmuştur (bkz. Tablo 2). Benzer şekilde din görevlilerini bu anlamda mesleki açıdan yeterli bulmayanların oranı da küçümsenmeyecek düzeydedir (%38,44) (bkz. Tablo 3).

Bir diğer problem alanı olarak Diyanet İşleri Başkanlığı görevlilerinin kendi görev yeri/cami ve çevresiyle sınırlı kaldıkları, cami dışında kalan sosyal hayatın içerisinde bulunan Türklerle yeteri derecede iletişim kurulmadığı ve dolayısıyla hedeflenen hizmetin bu noktada akamete uğradığı gerçeği kendinî hissettirmektedir. Bu durum, gözlemlerimiz esnasında,

"Din görevlilerinin sadece cami içinde değil cami dışında da etkili olmaya çalışmalılar. Çünkü camiye gitmeyip de bilgi edinmek isteyen çok kişi tanıyorum."

"Kaliteli görevlilerin, rotasyon sistemi ile 2 yıl+2 yıl ayrı yerlerde görev yaparak, cemaati ciddiye alarak, çalışmalarını arzu ediyorum... Cemaatin namaz vakitlerinde camiye geç girmelerinin sebepleri bunlardır" şeklinde birçok kişi tarafından dile getirilmiştir.

Bazı din görevlilerinin, hızlı toplumsal gelişmelere rağmen kendilerini yenilemedikleri, özellikle de önemli bir kısmının başvurdukları klasik İslâm kaynaklarını güncelleştirerek hedef kitleye sunmada istenilen seviyede olmadıkları, vaaz ve sohbet konularının bir bölümünü içerik bakımından daha çok ibadetlerle sınırladıkları, üzerinde durdukları diğer konuların ise daha çok güncelliğini yitirmiş konular olduğu, o nedenle de kalıcı ve etkili olmadıkları anlaşılmaktadır. Aşağıdaki ifadeler bu duruma yönelik açık tespitler olarak dikkat çekmektedir:

"Yurtdışına gönderilen din görevlileri neden daha titiz ve kaliteli seçilmiyor? Bilinmeli ki, yurtdışındaki cemaat ve toplum bildiğimiz köy imamı türünden hocalarla bir yere varamıyor ve faydadan çok zarar veriyor, ağlatan değil, bilgilendiren akademik kişilere ihtiyaç var."

"Diyanet din görevlilerinin hepsiyle konuşmadım; konuştuklarımın çoğunun din yorumunu uygun bulmuyorum. Sebebini de mesleki yetersizlikte arıyorum."

Bu anlamda da modern endüstri toplumunda yaşayan ve onu içselleştirmeye çalışan göçmen işçi ve çocuklarına dinin çağdaş yorumu sınırlı ve dar bir perspektiften aktarılmış olmaktadır.

Osmanlıdan Türkiye Cumhuriyetine uzanan süreçte din anlayışında yaşanan değişmelerle, gelenekselden modern ve çağdaş din yorumlarına geçişin sıkıntıları bu toplumda da kendini göstermektedir. Bu durumda Türkiye'den gönderilen din görevlileri bu anlayışın yansıtıcıları ve aktarıcıları olmaktadırlar.

Başka bir ifadeyle, görevlilerin muhataplarının seviyelerini yükseltme çabasında olmadıkları, dolayısıyla da geleneksel halk dindarlığı formatında bir din anlayışını onaylayıp sundukları izlenimi doğmaktadır.

Halbuki rasyonel bir toplumun bir parçası olmaya çalışan yeni kuşak gençlerin, özellikle dinin ahlâkî ve sosyal hayata yönelik yorumlarında aklın ve düşüncenin ön plana alındığı bir din yorumu bekledikleri gözlemlenmiştir.

"Zihnime en çok takılan acaba bize dini öğreten hocalar kendilerini ne kadar bilgili hissediyorlar? Bizleri doğru yönlendirebiliyorlar mı ? Acaba?"

"İbadet hakkında Kur'an kolaylaştırmayı öngörüyor. Din görevlileri ise zorlaştırıyorlar?"

"Din görevlilerine soru sormaya çekiniyoruz, yargılanmak endişesiyle!"[48]

Yukarıda alıntılanan ifadeler şu gerçeği ortaya çıkarmaktadır ki, günlük birlikte yapılan ritüeller esnasında üçüncü kuşak gençlere neredeyse rastlanamamaktadır. Ancak haftalık ya da yılda iki defa bayram namazlarında yoğun olarak gençleri camilerde görmek mümkündür. Bu toplanma, cemaat niteliğinden çok kısa bir süre için biraraya gelmiş kalabalıklar olarak da nitelendirilebilir.

Çalışmadan mülhem bir sonuçla büyük kalabalık kitleler yerine küçük gruplar halinde ihtiyaçlara göre hedef kitleler oluşturarak, cinsiyet, yaş ve eğitim gibi değişkenler de dikkate alınarak kalıcı ve etkili hizmetler gerçekleştirmek ve bu hizmetleri kurumsallaştırmak gereği ortaya çıkmıştır.

Şu hususu da gözden uzak tutmamak gerekir ki, amatör bir anlayışla yürütülen ve henüz istenilen düzeyde kurumlaşmamakla birlikte bazı cami dernekleri bünyelerinde sosyal, kültürel ve sportif alt yapılara önem vermekte, -yeterli olmamakla birlikte- bu sayede gençlerin uyuşturucu vb, kötü alışkanlıklara düşmeleri engellenmeye çalışılmaktadır. Camilerin ibadet dışında bu tür faaliyetleri de daha yoğun olarak gerçekleştirmesi gerektiğine inanıyoruz ve bu kaanatin vatandaşlarımız tarafından da paylaşıldığına şahit oluyoruz.

"Almanya'daki camilerin misyonu sadece namaz kılınan yer olmamalı. Türk toplumunun sosyal ve eğitim sorunlarıyla da ilgilenmeli ve Alman makamlarıyla ilişki içerisinde olmalı." Diğer bir soru ise: *"Din Görevlilerinin halkla daha yakın olması için tartışma programları düzenlemeleri gerekir. Din görevlisinin dil problemi olmaması gerekir."* şeklindedir.

Esas itibariyle DİTİB dernekleri kabul ettikleri 34 maddelik tüzükleri gereğince bu ve benzeri faaliyetleri yapmakla yükümlüdürler. Hatta öyleki yerel yönetimler sembolik de olsa derneklerin yaptıkları ve yapmak istedikleri sosyal (uyum) ve kültürel (Almanca ve Türkçe dil kursları, bilgisayar ve ev ödevlerine yardım kursları) aktivitelere maddi ve manevi destek vermektedirler.

Din görevlilerinin dinlerarası diyalog çalışmalarına aktif olarak katılmaya istekli oldukları, ancak dil probleminin bu isteklerini gerçekleştirmeye engel teşkil ettiği bilinmek-

---

48 İ. Altıntaş, age, s. 171.

tedir. Bu ve benzeri saiklerden hareketle 2003 yılı eğitim öğretim yılında başlanması planlanan Diyanet İşleri Başkanlığı ve Alman yetkililerin ortak projesiyle Frankfurt'ta Goethe Enstitüsü'nde kurulan İslâm Kürsüsünde[49] Müslümanların kent içinden çıkan, Almanya'da okullarda Almanya'nın din, kültür ve yaşam koşullarını bilen, İslâm din dersini Almanca olarak verebilecek öğretmen; Almanların muhatap kabul edeceği dinlerarası diyalog çerçevesinde bilimsel altyapıya sahip ve dil sorunu olmayan akademik elemanlar hazırlamak; cami derneklerinde, hastane, hapishane vb. kurumlarda istihdam edilmek üzere din görevlileri yetiştirmek, dinî konulardaki ihtiyaçları hayata geçirmek üzere çalışmalar devam etmektedir. Bu şekilde hem buradaki Müslümanların dinî sosyal ihtiyaçlarına cevap vermek ve din hizmetlerinin kalite ve verimliliğini artırmak hem de dağınık bir durumda olan ve Almanların partner kabul edeceği bir muhatap meselesini önemli ölçüde çözümlemektir.

Gözlemlerimizden elde edilen bulgular, Avrupa'da yaşayan Türk toplumunun Diyanet İşleri Başkanlığı ve DİTİB'den daha etkin ve fonksiyonel hizmet beklediği izlenimi vermektedir:

"Neden Türkiye Cumhuriyeti burada (Almanya) yaşayan Müslüman-Türkler için okullara zorunlu İslâm din dersi okutulması, Müslümanların dinî bayram günlerinde çalışanların ve öğrencilerin izinli sayılmaları için çalışmalar yapmıyor?"

"Diyanet İşleri Başkanlığı ve onunla çalışan DİTİB Avrupada'ki Türk gençliğini İslâm'a kazandırabilmek için ne gibi çalışmalar yapmaktadır?"

"Gerçekten Diyanet İşleri Başkanlığı ve onun görevlileri Kuran-ı Kerimin bütün içeriğini halka anlatıyor mu?"[50]

"Türkiye'de ve Almanya'da bazı insanlar İslâmı kendi anlayışlarına göre yorumluyorlar. Neden Diyanet İşleri Başkanlığı çıkıp bunlara cevap vermiyor?"

"Diyanet İşlerinin bağımsızlaştırılması için ne gibi çalışmalar yapılıyor?"

"Diyanet yani Avrupadaki DİTİB, neden diğer dinî gruplar kadar aktif değil?"

"İslâmı Almanlara anlatmak için ne gibi çalışmalarınız var?[50]*"*

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın her Başkonsolosluk bölgesine gönderdiği kadın din görevlisi, kadınlara yönelik hizmet vermektedir. Ancak din hizmeti sunma bağlamında Almanya'da kadın topluluğun din ve günlük hayat ile ilgili konularda onlara rehberlik edebilecek kadın görevlilerinin son derece sınırlı olması dikkat çeken bir konudur. *"Kadın din görevlisini nerden bulayım?"* şeklinde dile getirilen yakınmalar, bu ihtiyacın ivedilikle halledilmesi gerektiğine işaret etmesi bakımından oldukça anlamlıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı'ndan aldığımız bilgiye göre Almanya'nın tamamında 10 kadın din görevlisi görev yapmaktadır.

---

[49] M. Ünal Arslan, J.W.Goethe Üniversitesi İslam Kürsüsü Projesinin Koordinatürü Hüseyin Kurt'la Röportaj, *Zaman Avrupa*, 25 Mart 2003, s. 12.

[50] İsmail Altıntaş, a.g.e., s.173.

Mesela Almanya'da 50-60 dernek için bir kadın görevli vaize geçici süre ile görevlendirilmiş bulunmaktadır. Bu durumun Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından önemli bir durum olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının %45-47'lik bir bölümünü kadınlar oluşturmaktadır. Bunların din hizmetinin, ihtisas sahibi kadın görevlilerce sunulmasının önemi ortadadır. Bu sebeple Başkanlık her Başkonsolosluk bölgesine asgari bir bayan görevli gönderecek şekilde çalışmalarını sürdürmektedir. Ayrıca bu hizmetlere ilaveten Avrupa'nın belirli bir şehrinde periyodik olarak Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu'nun katılımlarıyla Din Hizmetleri Müşavirleri, Ataşeleri ve Ataşe Yardımcılarıyla yurtdışı hizmetlerinin değerlendirilmesi ile ilgili toplantılar yapılarak bu hizmetlerin daha etkin ve verimli hale getirilmesi sağlanmaktadır[51].

"Yetenekli kadın hoca hanımlar, kadınları daha fazla bilgilendirmeleri gerekmektedir, ama kadın hocalar da yetişmiş eleman olmalılar." "Bir bayan hocayla karşılıklı konuşmak isterim, anlatacaklarım soracaklarım buraya sığmaz."[52] şeklinde kadınların, kadın din görevlisi talepleri yüksek sesle dile getirilmektedir.

Kadın görevli ihtiyacı kendini her alanda belli etmektedir. Ayrıca birçok kurumsal bazda kadın temsilcilere yer verilmeyişi, problem yumağını büyütmektedir. Çok etkin fonksiyonlar icra eden camii derneklerinde tek bir kadın temsilcinin dahi bulunmayışı bu sorunun önemli bir göstergesi olarak düşünülmelidir. Dini danışman, rehber, eğitimci, din görevlisi ve din dersi öğretmenleri alanlarından her birinde bulunan kadın görevli açığı bu topluluk için en mühim eksiklerden biri olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Avrupa'da yaşayan Türk toplumuna kaliteli ve doğru din hizmeti verebilmek için kurumsal destekle birlikte, başta yabancı dil olmak üzere sosyal ve mesleki açıdan iyi yetişmiş din görevlilerine ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

AB ülkelerinde Kilise'de din görevliliği ve okullarda dindersi öğretmenliği ile hastane, hapishane, hatta telefonla dinî/moral danışmanlığı gibi görevler branşlaşmış ve kurumlaşmış bulunmaktadır. Avrupa'da görev yapan din görevlileri cami görevi dışında sayılan görevleri de yapmaya çalışmaktadır. Fakat gerçekte başarılı olup olmadıklarını ölçmek ve tartışmak bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Ancak Avrupa Birliğine giriş sürecinde yapılan hazırlıklarda din hizmeti veren DİB'nın (yurtiçi ve yurtdışında) –tecrübesi olmakla birlikte- geleneksel dinî anlayış ve uygulamaları çerçevesinde bu durumu göz önünde bulundurması gerektiği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

ALTINTAŞ, İsmail, *Dış Göç Sosyo-Kültürel Değişme ve Din: Almanya'da Köln Bölgesinde Dini Yetkililerce Verilen Fetvalar Bağlamında Türk İşçilerinin Dini Yaşayışları Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış

51 Geniş bilgi için bkz. Ali Yıldırım, a.g. röportaj, s. 52.

52 Geniş bilgi için bkz. Altıntaş, *a.g.e.*

Doktora Tezi, Kayseri 2003.

AKKAYA, Kadri, *Göç Olgusu ve Almanya Türkleri Örneğinde Sosyo–Kültürel Değişme, Almanya Türkleri.*

ALBOĞA, Bekir "Almanya'da İslâm", *Türk–Alman İlişkilerinde Din Tabu mu?* Türk-Alman Sempozyumu 1996, Körber-Stiftung, Hamburg 1997.

ARSLAN, M. Ünal, "J.W.Goethe Üniversitesi İslâm Kürsüsü Projesinin Koordinatürü Hüseyin Kurt'la Röportaj", *Zaman Avrupa*, 25 Mart 2003, s. 12.

AYTÜRK, Nihat, *Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Tarihçesi.*

Beauftragte der Bundesregierung für Ausländerfragen: Daten und Fakten zur Ausländersituation. 20. Auflage. Februar 2002.

Bericht der Beauftragten der Bundesregierung für Ausländerfragen über die Lage der Ausländer in der BRD, Berlin und Bonn 2000.

DEMİRBAĞ, Hasan, *DİTİB'e Bağlı Derneklere Rehber*, Önel Verlag , Köln 1999.

Euro-Islam' Zum empirischen Gehalt eines neuen Islamverstandnisses in der Migration, ZfT –aktüell Nr. 89, s. 13.

FICHTER, Joseph, *Sosyolojiye Giriş* (Çev. Nilgün Çelebi), Ankara 1996.

GİTMEZ, Ali S., *Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1983.

GÜNGÖR, Veyis (ed.), *Batı Avrupa Türkleri -Göçmenlikten Yerleşik Hayata Geçiş-*, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları, Amsterdam 1992.

GÜNAY, Ünver; Ecer, A.Vehbi, *Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye*, Erciyes Üniversitesi Yayınları No: 112, Kayseri 1999.

Gurbeti Vatan Edenler, Haz. Mahmut Karakuş; Nilüfer Kuruyazıcı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

Hürriyet Avrupa, 31.05.03, s. 17.

KASTORYANO, Riva, *Kimlik Pazarlığı, Fransa ve Almanya'da Devlet ve Göçmen İlişkileri, (La France l'Allemagne & leurs immigres negocier l'identite)* (Çev. Ali Berktay), İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

KALKAN, Yusuf, DİB Dış İlişkiler Dairesi Başkanı, 15/05/2003 tarihli şahsi dilekçeme 16/05/2003 tarih ve 02-617-3744 sayılı verilen cevabi yazısı.

KARAKAŞOĞLU, Yasemin, "Almanya İslâm", *Türk–Almana İlişkilerinde Din Tabu mu?*, Türk-Alman Sempozyumu 1996, Körber-Stiftung, Hamburg 1997, s. 337.

KILIÇARSLAN, Ali, "Almanya'da İslâmi Yapılanma Süreci", *Euro Agenda Avrupa Günlüğü*, Yıl 1, Sa. 1, 2001, s. 295.

Niedersächchsisches Kultusministerim-Entwurf- *Rahmenrichtlinien für den Schulversuch "Islamisches Religionsunterricht"*, 29 April 2003.

KORAP, Elif, *Akşam Gazetesi*, İstanbul, 20/09/2002, sayfa12/ sütun 7-8.

KRAMER, Heinz, *Değişen Türkiye*, Timaş Yayınları, İstanbul 2000.

M. S. Abdullah, Soest'deki Landesinstitut'da 27.02.1990 tarihinde din görevlilerine verilen seminerden aktaran C. Tosun, Almanya'da Türk-İslâm Kültür Merkezleri Camiler, *İslâmi*

Araştırmalar, c. 6, no: 3, 1992, s. 176-177.

Nordrhein Westfalen Kultur Ministerium, *Türkische Muslime in Nordrhein Westfallen*, Düsseldorf 1997.

ÖZCAN, E., *Türkische Immigrantenorganisationen in der Bundesrepublik Deutschland*, Berlin-West, Hitit- Verlag, 1989.

SCHMUCK, P., *Der Islam und seine Bedeutung für türkische, Familien in der Bundesrepublik Deutschland*, München: 1982, Deutsches Jugendinstitut.

SEUFERT, Günter, *Türkischer Islam und Europa, Die Türkisch-Islamisch Unuion zwischen Integration und Isolation, (europa and Christianty as reflected in Türkish Muslim Discourse, Turkish Muslim Life in the Diaspora)*, eds, Günter Seufert-Jacques Waardenburg, Papers of the Istanbul Workshop, Ocober 1996, Istanbul 1999, Stuttgart: Steiner 1998.

SPULER-STEGEMANN, Ursula, *Muslime in Deutschland*, Herder Verlag, Freiburg 2002.

Son On Yılda Diyanet İşleri Başkanlığı, Önemli Hizmetleri, s.104-109, DİB, Ankara 2002; ayrıca bkz. *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı* (Tarihçe-Teşkilat-Hizmet ve Faaliyetleri), Ankara, 1999.

TAŞTAN, A. Vahap, *Değişim Sürecinde Kimlik ve Din (Kayseri'den Yurtdışına İşçi Göçü Olayının Kültürel Boyutu)*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 10, Kayseri 1996.

TARHANLI, İştar, *Müslüman Toplum "Laik" Devlet Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı*, Afa Yayınları, İstanbul 1993.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal İşler Genel Müdürlüğü, *Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları*, s. 3; Yayına Haz. Mahmut Karakuş- Nilüfer Kuruyazıcı, *Gurbeti Vatan Edenler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Yurtdışı Teşkilatı Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları Yönergesi ve Müfredatı Programı, Ankara 1997.

TOSUN, Cemal, "Yetişkin Din Eğitiminin Önemli Merkezi Cami", *Diyanet Avrupa*, 15 Mart–15 Nisan 2003, Sa. 48, s. 23-24.

T.C. Berlin Büyükelçiliği Yayın No.: 1, *Türklerin Almanya'ya Uyum Sorunu Bazı Klişeler ve Araştırma Sonuçları*, Kasım 2002.

UZUN, Ertuğrul, "Misafir İşçilik, Göçmenlik, Azınlık, Almanya'daki Türklerde Kimlik Değişimi", *Deutsche Türken-Türk Almanlar*, (Hrsg. Claus Leggewie, Zafer Şenocak), Rowohlt Verlag, Reinbek bei Hamburg 1993.

UZUNOĞLU, Ahmet, *Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı*, 633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Hakkında Kanunun 5. ve 14 a. Maddesi.

YILDIRIM, Ali, "Yurtdışında Görevlendirilecek Personelin Seçimi Konusunda Dış İlişkiler Dairesi Başkanı Yusuf Kalkan ile Röportaj", *Diyanet Avrupa Dergisi*, 15 Mayıs-15 Haziran, Sa.2 1999, s. 50-54.

MÜZAKERE

Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez (Komisyon Başkanı) – İki tebliğcimizi de dinledik. Dr. Sayın Ahmet Çekin, sistematik, derli toplu bir tebliğ hazırlamış. Toplantı öncesinde benden süresini kullanmak istediğini açıkça ifade etti, biz de müdahale etmemeyi vaat ettik. Ama, benim anlayamadığım bir şey, sayın tebliğciler buraya gelince önlerine bir saat koyuyorlar. Benim de bir saatim var, o da ağır çekim işleyen bir saat midir nedir, bir türlü uyuşmuyor bu saatler. Onun için, ben sayın tebliğcilere rica edeceğim, arada bir bana doğru bakarlarsa, ben onlara saat hakkında bir işaret vereyim, yoksa bu saatler uyuşmayacak.

Dr. İsmail Altuntaş Beyefendiye de, verilere dayalı güzel tespitler içeren değerli tebliği için teşekkür ediyoruz.

Şimdi, müzakere için Sayın Mustafa Yılmaz Beyefendiyi kürsüye davet ediyorum.

–Buyurun.

Mustafa Yılmaz – Sayın Başkan, muhterem meslektaşlarım; hepinizi saygıyla selâmlıyorum. Bu şûranın, sonuçları itibariyle hayırlı olmasını Cenab-ı Allah'tan diliyorum.

Her iki tebliğci arkadaş da, sahada görev yapan arkadaşlarımız olduğu için, çok güzel durum tespiti yapmışlar ve bazı önemli önerilerde bulunmuşlardır.

Ben de, kendimi, bu manada tanıtırken, sahada görev yapmış bir arkadaşınız olarak tanıtmak istiyorum. İlk defa Hollanda'da, daha sonra da -burada pek konumuz olarak geçmiyor ama- Rusya'da, Moskova'da din hizmetleri müşaviri olarak görev yapmış bir arkadaşınız olarak, şûrada konuşmalarda ve arkadaşlarımızın tebliğlerinde tespit edebildiğim bazı önemli hususlara işaret etmek istiyorum.

Önce, tabiî konumuz ve tebliğci arkadaşların konusu, din görevlisi konusu olduğu için, Hollanda'da görev yaparken bir derneğimizin bana intikal ettirdiği bir hususu anlatarak söze girmek istiyorum. Bir Ramazan öncesi görevlilerimiz geldi, dağıtımlarını yaptık. Bir derneğe Yüksek İslâm Enstitüsü mezunu, müezzinlik yapan bir arkadaşımız düştü. Onu gönderdik o derneğe. Daha o arkadaşımız oraya ulaşır ulaşmaz hemen bir telefon geldi; "ben dernek başkanıyım" dedi, kendisini tanıttı. Devamlı din görevlimiz de yok orada. İlk sözü "Sayın müşavirim, bizi o kadar küçük mü gördün de, bir müezzini görevlendirdin?" Orada görevlendirdiğimiz arkadaş hafız, aynı zamanda Yüksek İslâm Enstitüsü mezunu. Böyle bir arkadaşımızı görevlendirdiğimiz halde, vatandaşın beklentisini, yani hedef kitle olarak gördüğümüz derneklerimizin, dernek yöneticilerinin, oradaki vatandaşlarımızın beklentisini göstermesi açısından çok önemlidir.

Yine bir Ramazan, din görevlileri gelmişti, toplu olarak. Hollanda'ya giden arkadaş-

larımız bilir, Mescid-i Aksa'da derneklerimizi toparlarız; görevlilerimiz bir tarafa, dernek yöneticileri bir tarafa oturur –ben personelden gitmiş biri olarak, daha önceden görevlilerimizin kapasitelerini umumiyetle bildiğim için- derneklerin durumlarına göre görevli tespiti yaparım. Buna göre bir görevli tespiti yaptık. O tarihlerde görevlilerimiz uçakla değil, otobüsle geliyordu. O tarihlerde görev yapan arkadaşlarımız, oranın sıkıntılarını, dertlerini çok iyi bilirler. Şu andaki duruma bakınca, daha büyük sıkıntılar belki ileride gelecek; ama, o günün sıkıntıları bambaşka idi. Üstü başı üç gün otobüste kalan arkadaşımızın perişan durumda. Arkadaşımızın ismini okudum, ayağa kalktı, derneğin ismini okudum. Böyle yerinden doğruldu; ama, çehresi hemen değişti, sonra yanıma geldi. Dedi ki "hocam, bana bula bula böyle bir görevli mi verdin?" Görevliyi tanımıyor, kim olduğunu bilmiyor, ilmi kapasitesinin ne olduğunu bilmiyor. O dernek önemli bir dernek, arkadaşımın da yeterli olduğunu bildiğim için kendisini o derneğe verdim. Dedim ki, sen hele git, o arkadaşımızla bir çalış, eğer memnun olmazsan görevliyi değiştiririz. Bir hafta sonra kendisini aradım, dedim ki dernek başkanına, hani bir şeyler söylüyordun görevliyle ilgili, ne oldu; görevliyi değiştirelim mi. "Yok hocam, kalsın" dedi.

Kast ettiğim, yurtdışındaki din hizmetlerinden beklediğiniz ne, kimlere hizmet veriyoruz, kimlere vermemiz gerekir? Burada, tabiî din görevliliği çok önemli bir durum arz ediyor. Üst kuruluşlarımız, derneklerimiz iç içe olduğu için, ayrı durum arz ediyor. Bunun dışında, bu toplantımızın konusu değil; ama, biz ayrıca Türkî cumhuriyetlerdeki soydaşlarımıza, Rusya'daki Müslümanlara hizmet götüren bir kuruluşuz Diyanet İşleri Başkanlığı olarak. Bu, bu toplantının konusu değil, apayrı bir konu. Onu da ayrıca ele almak gerekir diye düşünüyorum.

Biraz önce sözünü ettiğim hedef kitle, onlara vereceğimiz din görevlisi çok iyi yetişmiş, Kur'an-ı Kerim'i çok iyi okuyan, okumasının yanında sesinin güzel olması gerekir. Çünkü, onlar diyorlar ki, efendim bize müezzin, imam falan vermeyin, bize gelen hoca efendi, müftü ve vaiz seviyesinde olsun yahut daha üstü olsun. O zaman Avrupa yanıyor, bir tarafta cemaatler var, bir tarafta cemaatlerin görevlileri var, bir tarafta Diyanet bu işe başlamış. Diyanet mi olacak, cemaatler mi olacak; vatandaş hangisine güvenecek, hangisine inanacak? Kimin din görevlisinin arkasında namaz caiz değil? Bütün bu sebeplerden dolayı üst seviyede hocalarımızı o tarihlerde getirmiş ve uzun süre de görev yaptırmıştık. Bu hocalarımızdan bazıları içimizde şu anda.

İşte şimdi yeni bir durum ortaya çıkıyor. Burada hedef kitlemiz yine aynı vatandaşımız; ama, ikinci, üçüncü, hatta dördüncü nesle doğru gidiyoruz. Birinci nesil, kırsal kesimden gelmiş vatandaşlarımız olduğu için, kendileri belli bir kapasiteye, belli bir kültüre, dinî seviyeye sahip oldukları için, biraz da biz ne dersek onu kabul edebilen bir kitleydi. Ama, şu andaki vatandaşlarımız, ikinci, üçüncü nesil derken artık dördüncü nesle doğru gidiyoruz, arkadaşlarımız bunu belirtiyorlar, onların durumu apayrı bir vaziyet arz etmektedir. Onlara ne yapabiliriz?

Ben sözü uzatmamak, Komisyonun zamanını da fazla almamak için, Şûrada karar altına alınması gereken hususları kendi fikrim olarak ifade etmek istiyorum. Burada ko-

nuşuldu, arkadaşlarımız izah etti. Din görevlileri Türkiye'de mi yetişsin, yoksa bulunduğu ülkede mi yetişsin? Bunun denemesi bir miktar yapıldı. Hatta, bazı kuruluşlar orada biz görevli yetiştireceğiz diye ortaya çıktılar. Neticede iyi bir sonuç alınamadı. Öte yandan, oradaki vatandaşlarımızın çocuklarını Türkiye'ye getirerek okutalım ve onlar din görevlisi olsun dedik. Bu çalışmamız da başarısızlıkla sonuçlandı. Getirdiğimiz çocukları maalesef tutamadık, onlara eğitim veremedik. Ne orada eğitim almış oldular, ne burada eğitim almış oldular ve başarısızlıkla sonuçlanmış oldu.

Benim teklifim, elbette yurtdışında akademiler kurulsun, yurtdışında enstitüler açılsın, araştırma enstitüleri olsun, hatta bunların parasını devletimiz karşılasın. Biz kuralım, edelim; bunun için büyük bir meblağ gerekiyor, oradaki kuruluşlarımızdan, vakıflardan, DİTİB'lerden temin edelim, biraz konu oraya doğru gidiyor. Yapalım diyorsanız, yurtdışındaki kuruluşlarımız, çok paralı gibi görünmesine rağmen, maddi zorluklar içerisinde şu anda. Ben, aynı zamanda Almanya DİTİB'in Denetim Kurulu, Hollanda Diyanet Vakfının Genel Kurulu üyesiyim, diğer vakıfların durumlarını da biliyorum. Frankfurt'ta bir cami alınmış, Yusuf Bey arkadaşımız iyi bilir, hâlâ borcu ödenmemiş. Stutgart'ta, diğer yerlerde alınan camiler bunlar da külliyetli miktarda borçları olan camilerdir. Öyle 1 milyon, 2 milyon değil borçları, şu anda Euro bazında çok büyük borçlarla kıvranmaktadırlar. İşin bir maddi boyutu var. Ama, bunlar yapılmalı, bunlar gerekli. Orada da akademisyenler yetişmeli. Bizim orada müşavir ve ataşe olarak en fazla ihtiyaç duyduğumuz şey, okumuş, yetişmiş, oranın dilini bilen elemandır. Hukukî meselelerde bunlar gerekli, teknik meselelerde bu arkadaşlarımız gerekli. Bunlar mutlaka istihdam edilmeli, çalıştırılmalı ve çalıştırılıyor. Hatta, orada, Müslüman olmuş yabancılardan istifade ediliyor. İşte Almanya'da Ahmet Schimide örneği vardır; ki, kendisiyle yıllarca beraber çalışılmıştır. Bu toplantıya niye çağrılmadı, onu da bilmiyorum.

Diğer taraftan, yurtdışında tecrübeli, diyalogları devam ettiren arkadaşlarımız vardır. Mesela, Zeki Okur, yıllarca DİTİB bünyesinde çalıştı, ilmi bakımdan da, Almancası bakımından da, oranın mantalitesini anlaması bakımından da, papazlarla da çok iyi bir diyalog içerisinde olan hocamızdır, arkadaşımızdır. Bu toplantıya niye gelmedi veya çağrılmadı veya unutuldu bilemiyorum. Bu arkadaşlarımızın fikirlerinden, düşüncelerinden de istifade edilebilirdi kanaatini taşıyorum.

Bizim oradaki din görevlimizin hizmet vereceği kendi vatandaşımız, diğer Müslüman ülke vatandaşları... Çünkü bunlar, Hollanda'da olsun, Almanya'da olsun, bütün diğer ülke vatandaşları var ki bizim camilerimize geliyor. Hatta, birkaç camimizde, oraya verdiğimiz görevlinin Arapça pratiği olan bir görevli olmasını tercih ettik. Aynı zamanda hutbe okurken, hem Türkçe hem de Arapça özetini vermek suretiyle oradaki Müslümanlara da hizmet ediyordu. Hâlâ da devam ettiğini zannediyorum. Bu gibi durumlar var.

Bir de, Hollandalıların beklentisi var, Almanların beklentisi var, burada çok konuşulmayan Belçikalıların, Danimarkalıların beklentisi var. O beklenti de, belki tek bir şeyde özetlenebilir. Onu da bir anekdotla anlatmak istiyorum. Hollanda'da görevliyiz. Vakıfta birkaç arkadaşımız alt katta, ben üst katta çalışıyorum. Dediler ki, iki gümrük polisi gel-

di, çok ciddiler, takvim konusunu görüşmek istiyorlar, ne yapalım? Siz görüşün arkadaşlarla dedim. Herhangi bir sıkışık durum veya halledemediğiniz mesele olursa bize gelin dedim. Görüştüler bir müddet, aradan yarım saat geçti, arkadaşımız geldi, dedi ki, bu arkadaşlar çok ciddî, suratları hiç gülmüyor, sanki bize düşman gibi bakıyor ve takvim konusunda da icabında burada çalışanları kelepçeleyip götürme salahiyetine sahip olduklarını söylüyorlar. Ne yapalım dediler. Çayı kahveyi tazeleyin, biz de gelelim dedik, gittik. Hakikaten ciddî olarak duruyorlar. Takvim (Calender) olarak belirtilirse, gümrüğü çok yüksek. Biz de, "namaz vakitleri cetveli" diye iddia ediyoruz, kitapların yanında bunları bu şekilde geçiriyoruz. Kitabın gümrük vergisi düşük; ama, takvimin vergisi çok yüksek. Öyle verirsek, bizim vatandaşa bunu intikal ettirmemiz çok zor olacak. Onun için de, namaz vakitleri cetveli diye intikal ettiriyoruz. Hâlâ o şekilde intikal eder zannedersem. O devirde Humeyni meselesi İran'da almış gitmiş, herkesin İslâm'a bakışı bugünkü 11 Eylül hadiselerinden sonraki bakış gibi değişmiş, herkes bir ayrı bakıyor Müslümanlara. Sanki karşısında terörist varmış gibi görüyorlar. Böyle bir bilgiye sahipler. Ondan sonra o konuya girildi. Biz o konulara tamamen karşı olduğumuzu, insancıl olduğumuzu, insanlarla kardeş ve sevgi içinde yaşamamız gerektiği konularına girdik. "Biz de onlara çok karşıyız, öyle bir Müslümanlık yok, İslâmiyet'te öyle bir durum yok" diye izah edince, adamların durumları değişti, tamamen gevşediler, rahat bir havaya girdiler, çaylar kahveler yenilendi. "Bize müsaade, biz gidiyoruz" dediler. "Takvim konusu vardı; hani..." diyecek olduk. "Biz anladık konuyu, siz bildiğiniz gibi yapın" dediler ve çekip gittiler. Bir daha calender konusu, takvim konusu gündeme gelmedi.

Gördüğümüz kadarıyla, yurtdışında yirmi sene, otuz seneden beri yaşayan vatandaşlarımızın da ifade ettiği en önemli şey, Avrupa hâlâ Müslümanların nasıl olduğunu bilmiyor. Bir kısmı biliyor, tarihten gelen bilgiler var, okullarda öğrendikleri şeyler var, yaşadıkları ve gördükleri şeyler var, kırsal kesimden gelmiş Müslüman olarak orada gördükleri var ve dünyadaki olaylardan dolayı karşılaştıkları Müslüman imajı var. Bu imajlardan dolayı bakışlarında bir endişe var. Biz, hangi ülkede olursa olsun, hangi kurumda olursak olalım, onların bakışını değiştirebilirsek, yani Müslümanın hakiki veçhesini onlara gösterebilirsek, ne Almanya'yla, ne diğer ülkelerle hiçbir problemimizin genelde olmayacağını ifade edebilirim. Asıl durum budur.

Bütün bunları biz burada konuşuyoruz, bir de işin ikili anlaşmalar yönü var. Avrupa Birliği süreci var; ama, her iki ülkenin anlaşma metinlerine geçmiş hususlar var. Bazı şeyleri biz Dışişleri Bakanlığıyla birlikte ve her iki ülkenin diplomatlarıyla anlaşma masasında bir karara bağlayabilirsek, o zaman o da problem olmaz. Biz vaktiyle Bergen'de Hollandalılarla müşterek, din görevlileri semineri yapıyorduk ve bütün finansmanı da Hollanda karşılıyordu. Üç günlük bir seminer düzenliyoruz, onlardan seminerci var, bizden seminerci var, arkadaşlarımız hazırlanıyor ve Bergen halkevinde onlar tamamen görevlilerimizin iaşesini, ibatesini sağlıyorlar ve sonuçta da müşterek seminer düzenliyoruz. İşte bu babta da dediler ki, sizin görevlilerinizin gelişini bir karara bağlayalım ve bunlar gelmeden önce biz de katkıda bulunalım. Bizim durumumuzu, dinî, kültürel, sosyal açı-

dan öğrenme konusunda biz de yardımcı olalım ve sonuçta, onlar buraya gelsin. Geldikten sonra da altı ay biz de oryantasyon kursuna tabi tutalım. O zaman Başkanlığa bunu yazdık. Başkanlık konuya olumlu bakmadı. Şayet olumlu bakmış ve o zaman bir ikili anlaşmayla bunu tespit etmiş olsaydık, Hollanda'da şu anda bir vize problemi olmayacaktı. Biz görevlilerin listesini verecektik, onlar da anında bize vizelerini vereceklerdi, sonuçlanacaktı. Bunları da, ikili anlaşmalara mutlak surette çözmede fayda var.

"Yurtdışında din görevlisi yetişsin mi, orada mı okutalım burada mı okusun" konusunda, işin içinde olan bir arkadaşınız olarak açıkca söylüyorum, yurtdışında yetiştiremeyiz, yetiştirsek bile –arkadaşımız burada yok- kurabilirse bu kuruluşu, yılda alabileceği en fazla öğrenci adedi 30'dur. Bizim şu anda yurtdışındaki din görevlisi adedi 1 200'dür. 1 200 kişiyi ne zaman karşılayacak? Beş sene sonra mezun verecek veya altı sene sonra. Ondan sonra da karşımıza, bizim cemaat kabul edecek mi, etmeyecek mi meselesi çıkacak. Çünkü, biraz önce söyledim, unvan bakımından bile görevliyle ilgili beklentileri var vatandaşlarımızın. Yüksek tahsil mezunu olmasını yeterli kabul etmiyor, müftü veya vaiz olsun diyor. Ama, akademisyen yetişsin, arkadaşlarımız onu söylediler, ona karşı değilim. Biraz da bizim Türkiye'deki yansımamız Avrupa'dadır.

Muhterem arkadaşlar, Cemal Sofuoğlu Hocam söyledi, dedi ki, Avrupa kütüphanelerinde bizim ilim adamlarımızın kitapları olmadığı sürece bizim oraya, ilim açısından, dinî açıdan girmemiz mümkün değil. Bunun sebebini, Türkiye'nin dünyadaki 500 üniversite arasına giremeyişinde aramak gerekir diye düşünüyorum. Eğer o çapta ilim adamımız olsaydı, kitaplar da girecekti, yayınlar da olacaktı mutlaka.

Ben, din görevlisi mutlaka Türkiye'de yetişmeli diyorum; ama, kurslara tabi tutulmalı, dil açısından yetiştirilmeli, beşeri münasebetler dediğimiz sosyal tavırlar açısından da mutlaka önemli kurslara tabi tutulmalıdır.

Dinin bir de mistik yönü var arkadaşlar. Dinin mistik yönünü hiç ele almadık. Oradaki vatandaşımıza, bir arkadaşımız dedi ki, ağlatarak eğitim veremeyiz. Yeri geldiği zaman da ağlaması gerekir insanın, ağlatarak da eğitim verilir. Siz zannediyor musunuz ki, yurtdışındaki vatandaşlarımızı biz ağlatmasaydık bugünkü camilerimiz, kuruluşlarımız olacaktı? Bu, mümkün değildi. Onları ağlatarak, onları güldürerek, onları motive ederek bugünkü duruma gelebildiğimizi söylemek istiyorum. Yoksa, monoton bir şey vererek, bunu yapamayız. Yani, gidecek görevli çok güzel mevlit okuyorsa, çok güzel ilâhî okuyorsa, İsmail Bey'in söylediği o şeylerin içerisine bu da giriyor. Bunu yapabiliyorsa, o zaman mesele kalmaz. Yani, görevli kendisini kabul ettirebilir. Görevli allamei cihan olsa, çok iyi yetişmiş olsa, Kur'an-ı Kerim'i doğru dürüst okuyamıyorsa, vaaz edemiyorsa, konuşamıyorsa, bu bilgiyi satamıyorsa, bizim vatandaşımız hiçbir zaman o görevliyi kabul etmez. Asıl olan mesleki açıdan çok iyi yetişmiş görevlilerimizin bulunmasıdır.

Gelelim üst kuruluşlara. Arkadaşlar, üst kuruluşlarımızla ilgili bugüne kadar çok büyük çalışmalar yapıldı. Arkadaşlarımız ifade ettiler. Ben tekrar o konuya girmeyeceğim; yani, bugüne kadar hiçbir şey yapılmadı diye düşünmek, akademik veçhesi yoktur demek bana göre çok doğru değil. Niye doğru değil, çünkü üst kuruluşlar olarak akademis-

yenlerden yurtdışına getirmediğimiz hemen hemen kimse kalmadı. Herkesi getirdik, herkese yurtdışını göstermeye çalıştık. O da bir hizmet, bir ihtiyaçtı. Bir profesörün, bir doçentin, sahasında yetişmiş bir tefsir aliminin gelerek bu bilgileri sunması, vatandaşımıza çok büyük moral oluyordu. Herkes gördü. Peki, kuruluşlarımız bütün bunları yaptıysa, o zamanki imkânlar açısından bir suç mu işledi veya bir hata mı yaptı? Ha, mükemmel hizmet yaptığımızı iddia etmek çok zordur, mümkün de değildir. Hizmetlerimiz mükemmel değil; ama, bugüne kadar elinden gelen yapıldı. Bilhassa din görevlisi arkadaşlarımızın çektiği sıkıntıları arkadaşlarımız çok iyi bilir. Tebliğci arkadaşlarımız, geniş bir şekilde onların sıkıntılarını, onlara verdiğimiz görevlerin vüsatini açıkça ifade ettiler. Ben, birçok görevliyi -birçok arkadaşımız da yapmıştır- çağırıp motive etmek zorunda kalmışımdır. Sen görevliyi getirmişsin oraya, yanında ailesi yok, çoluğu çocuğu yok, kalacak yeri yok, namüsait şartlarda bir yer vermişler. Bu arkadaşlar yurtdışında bu sıkıntıya niye geliyor diyebilirsiniz. Arkadaşlar, size şunu söyleyeyim: Yurtdışındaki görevlilerimizin, şu andaki mevcut görevlilerimizin maddi imkânları yeterli olsun, hiçbir kişiyi yurtdışına getiremezsiniz. Burada sıkıntıda olduğu için, üç beş kuruş para alır da, acaba bir ev alabilir miyiz? Bunun için bu sıkıntıya katlanıyorlar. Yoksa, yurtdışındaki sıkıntılara katlanmak çok zordur. Kültür durumları eksik olan vatandaşlarımızla birdenbire karşılaşmak zordur. Bu din görevlilerimizi gelin nasıl yetiştireceksek yetiştirelim; ama, bunların asıl menşei Türkiye'dir. Türkiye dışında yetiştireceğiniz din görevlisinden de pek önemli bir sonuç alamayız. Ama, akademiler ve diğerleri vasıtasıyla da, yurtdışındaki toplumlara, yani Müslümanların dışındaki toplumlara İslâm'ı anlatmalıyız. Bunlar da yine akademisyenlerimizle olacak. Onlar da kurulmalı. Onların görevi başka, bizim görevimiz ise başka olmalı diye düşünüyorum.

Affınıza sığınıyor ve özür diliyorum, bayağı uzattık konuyu. Ayrıca cemaatler meselesi var, o konulara girmiyorum. Belki ileride görüşebiliriz..

Hepinize saygılar sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Ben de Sayın Mustafa Yılmaz Bey'e teşekkür ediyorum. Gerçekten, önceki oturumdan alacağı vardı, onu tevhit etmeyi düşünmüştü, tevhit ettiği için de süresini kullanmış oluyor.

Son müzakereci olarak görünen Süleyman Ateş Hocamızın bir mazereti çıktı; ama, "belki dönemeyebilirim" dedi. Dönerse, yine kendisinin öncelik hakkı olacak.

Şu anda, söz isteyen beş katılımcı var. Daha önce söz almayan iki arkadaşımız var, daha önce konuşan üç kişiyi, mazur görürlerse sıralama olarak daha sonraya bırakmış olacağım.

– Prof. Dr. Mevlüt Özler Bey, buyurun.

Prof. Dr. Mevlüt Özler – Teşekkür ederim Sayın Başkanım.

Size ve bütün katılımcılara saygılar sunuyorum.

Sunulan tebliğlerde, yurtdışında şu ana kadar biriken sorunlar ve birkaç çözüm önerisi sunuldu; ama, anladığım kadarıyla, problem, bütün meselelerde olduğu gibi burada da

yetişmiş insan problemine dayanıyor, orada odaklanıyor. Yani, bu hizmetleri yurtdışında ve yurt içinde layıkıyla yapacak elemanlarımızı, Diyanet mensuplarını, akademisyenleri yetiştirmedikçe, bu sorunların hiçbirisinin çözülmeyeceği anlaşılıyor. Bütün şikâyetler bu noktalarda.

Bir arkadaşımızın sunumunda da gördük ki, -gurur verici bir şey bu- dinî konularda yurtdışındaki bizim vatandaşlarımız, Diyanet İşleri Başkanlığına, onun görevlilerine güveniyorlar. Bu oran yüzde 35. Ataşeliğe giden görevlileri de katarsak, yüzde 38, yüzde 40 gibi bir orana ulaşıyor bu. Bu da, çok güzel bir şey. Ama, diğer taraftan, din görevlilerinin mesleki açıdan yeterliliği sorulduğunda, "evet" diyenler ve "hayır" diyenlerin oranı yüzde 40'lar civarında. Güvenilirlik oranının yüzde 50'nin üzerine ulaşmamış olması, gerçekten kaygı verici. Bu da burada şikâyette bulunan arkadaşlarımızı doğruluyor.

Peki, ne yapılabilir noktasında bazı şeyler söylemek gerekirse; ben evvela şunu teklif ediyorum, rapora da girmesini arzu ediyorum: Başkanlığımız, şu anda hizmet sunduğu ülkelere göre, ayrı ayrı, orada görev yapanlardan, onların tecrübelerinden istifadeyle ve yapılacak yeni araştırmalarla bir yol haritası çizmeli, problem ortaya konulmalı, bunlar maddeler halinde tespit edilmeli diye düşünüyorum. Ondan sonra, bunların her birisine görevlendirilecek elemanlar ayrı ayrı tespit edilmeli. Sabahleyin bir sunumcu da bunu vurgulamıştı, öyle yapıyoruz demişti ama, ne oranda gerçekleşiyor bilemiyorum.

Devletimizi ve dinimizi, orada onurlu bir şekilde temsil edecek görevlilerin yetiştirilmesi için, evvelemirde, ya Başkanlığımıza bağlı beş ihtisas eğitim merkezinden herhangi birisi veya birkaçı tahsis edilerek ya da kurulabilecek yeni bir ihtisas eğitim merkeziyle, yurtdışı hizmetlerine eleman yetiştirmek üzere, hususen bu manada eğitim yapılmalı. Şunu düşünüyorum: Bir defa, tabiatıyla İslâm düşüncesi alanında bu adaylar çok iyi bir şekilde yetiştirilecekler. Sonra, bu ülkelerin dillerini öğrenmek üzere, yurt içinde mi yapılsın yurtdışında mı yapılsın tartışmaları yapıldı. Evvela, yurt içinde yapılmalı, yani İslâmî formasyon, bilgi formasyonu burada verilmeli. Sonra bu adayların gidecekleri ülkeler daha o günden tespit edilmeli ve o ülkeye gönderilerek, ülkenin dili orada öğretilmeli. Yani, hiçbir dil bir başka ülkede öğrenilmez; dil, kendi vatanında öğrenilir. Burada zorlamaya hiç gerek yok. Bu üç aylık kurslarla da olmaz, altı aylık, dokuz aylık kurslarla da olmaz. Onun için, İslâm düşüncesi alanında yetiştirilmiş ama gerçek anlamda bir kimlik kazanmış, bir muhteva kazanmış bu insanlar oraya gönderilmeli. Orada takdir edilecek bir süre içerisinde -bu süre bir yılı geçmemeli, genç yaşta bir elemanın, bir yılda öğrenemeyeceği bir dil olmasa gerekir diye düşünüyorum, kaldı ki ilahiyat fakültelerinden bunların temeli de var. Onu da katarsak, bir yıl fevkalade yeterli olur- dili öğrenirken, o ülkenin kültür ve diğer geleneklerini de öğrenerek o ülkeyi çok iyi tanımalı. Bütün bunların yeterli olduğu kanaatine varıldıktan sonra, resmen o ülkeye görevli olarak gönderilmeli. Yani, ülkeyi tanıyarak gitmeli oraya elemanlarımız. Değilse, burada anlatılanlardan anladım ki, daha önceki uygulamalardan da biliyorum ki, elemanlar gönderiliyor ve orada tabiri caizse mücadele ederek, problemlerle âdeta boğuşarak, yaşayarak öğreniyorlar. Çözüm üretecekleri zamanda da görevleri bitiyor ve geri geliyorlar. Dolayısıyla bu bir çözüm sağlamıyor.

Şunu da teklif ediyorum: Yurtdışına gönderilecek görevlilerin eğitim şeklinin nasıl olması gerektiği, kurulacak daha özel ihtisas komisyonlarında yeniden değerlendirilmeli. Verilecek eğitimin yurt içi ve yurtdışı ayağı özel komisyonlarda, gerek Diyanet İşleri Başkanlığımızdan, gerekse İlahiyat fakültelerimizden seçilecek komisyonlarla, dışarıdaki tecrübelerden de istifade edilerek yeniden değerlendirilmeli. Ama, bu mutlaka çift başlı olmalı diye düşünüyorum. İslâm düşüncesi ayağı burada, dil ve kültürel problemler, ilgili ülkelerde olmalı.

Bugün sunulan konuşmalardan anlaşıldı ki, orada görevlendirilen elemanlarımız, sadece din adamı değil, aynı zamanda psikolog, sosyolog olmak durumundadırlar. Bu eğitim içerisinde, sosyoloji ve psikoloji alanında ciddî birikim elde etmeleri için yurtdışı adaylarının, mutlaka bu manada da çok iyi yetiştirilmeleri gerekiyor. Şu mümkün olabilir belki: Başkanlığımız, kendi görevlileri arasında, İlahiyat fakültesi mezunlarından, sosyoloji ve psikoloji alanında yurtdışında, yani kendisinin hizmet verdiği ülkeler başta olmak üzere, orada bu alanda araştırmalar yapmalı; yani, yüksek lisans ve doktora çalışmaları yaptırma yolları aranmalı, bu imkânlar sağlanmalı ve bu ilmi verilerden de istifadeyle, bunlar daha ileriki zamanlarda –uzun vadede olacaktır; ama olsun- daha ciddî bilimsel temele dayalı bir hizmet gerçekleştirmek noktasında bunlar çok yararlı olur diye düşünüyorum. Bunu ayrıca konuşmak lazım tabiatıyla.

Yurtdışındaki, gerek bizim insanımızın özellikle üçüncü neslin ve orada muhatap olunan ilgili ülke vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılamak, daha doğrusu İslâm dinini kendi öz kaynağından direkt öğrenebilmeleri için, ilgili ülke diline tercüme edilmiş Kur'an meallerini Diyanet İşleri Başkanlığımız bir şekilde temin etmeli ve orada görev yapan ilgili elemanlara veya seçilecek merkezlere bunlar yeterince gönderilmeli. Tabiî mümkünse, bunların ücretsiz şekilde dağıtılma yolları aranmalıdır. Bunun çok büyük bir boşluğu dolduracağını düşünüyorum. Çünkü, özellikle bu 11 Eylül olaylarından sonra İslâm'a ve Müslümanlara yöneltilen çeşitli sualleri, bilimsel alanda, kitabi düzeyde karşılamadıktan sonra sahih bir sonuca ulaşmak biraz zor gibi görünüyor. Mevcut birikimden istifade edilebilir, yeterli görülmüyorsa, o zaman kurulacak komisyonlar yoluyla, bu ihtiyaç mutlak anlamda giderilmeli diye düşünüyorum.

Bir de, sabahleyin Sayın İsmail Karagöz Bey'in sundukları tebliğde bir noktaya işaret etmek istiyorum. Daha önce sunulan tebliğlerde tabiî işin teorik yönünden bahsedildi. İsmail Bey, işin pratiğine çok doğru bir şekilde temas ettiler. Nasıl uygulanacağı noktasında teklifler sundular. Ben onlara aynen katıldığımı söylemek istiyorum. Bu manada, hutbe ve vaazlar nasıl olmalı diye bir tartışma oldu. Ben hutbelerde fazla yorum yapılmasına taraf değilim. Hutbeler, isabetli bir şekilde seçilecek ayetlerin mealleri ve sahih sünnetten seçilmiş hadislerin mealleri ilgili ülkenin dilinde de sunularak iktifa edilmeli. Böylece, "acaba bunlar hutbede ne söylüyorlar" tereddüdü de ortadan kalkmış olacaktır.

Düşüncelerimi size böyle ifade ettim. Gerekirse daha sonra bunları tartışabiliriz.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Biz de, Sayın Mevlüt Özler Bey'e kıymetli katkılarından dolayı teşekkür ediyoruz.

Şimdi, daha önce söz almamış üyelerimizden Sayın Recep Yıldırım Bey.

– Buyurun.

Recep Yıldırım – Sayın Başkan, saygıdeğer hazırun; hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

1978 yılından beri Almanya'da eğitimci olarak, bu 25 yılın 24 yılını derneklerde yönetici olarak geçirdim. Şu anda, Avrupa Türk Birliği'nin genel başkanlığını yürütüyorum.

Değerli hazırun, 1960'lı yıllarda, Anadolu'dan, hele bir traktör parası kazanayım diye Avrupa'ya giden Anadolu insanı; diline, dinine ve kültürüne yabancı ülkelerde, dinimi, kültürümü nasıl koruyayım diye, imkânları ölçüsünde, biraz evvelki hatiplerin de bildirdiği gibi, haymlarda, bodrum katlarında, kendi imkânlarıyla, kendi imkânlarını zorlayarak, Türkiye'den din görevlileri davet ederek, oradaki insanlarımıza hizmet etmeye çalışmışlardır.

Değerli arkadaşlar, 1970'li yıllarda sivil toplum örgütleri kuruluyor. Sayın Hüseyin Kurt kardeşimizin belirttiği gibi, sadece Almanya'da 3 620 dernek vardır. Onların 900'e yakını DİTİB, 2 200'e yakını diğer dinî cemaatlere mensup dernekler, ötekileri ise, sadece dinî cemaatten ziyade, kültürel faaliyet gösteren derneklerdir. Bunları, iki üç senedir yaygın bir şekilde, örnek verecek olursak, Yozgatlılar Derneği, Sivaslılar Derneği, Kayserililer Derneği gibi, bunlarla 3 620'yi bulmaktadır.

Değerli arkadaşlar, 1984 yılında kurulan DİTİB, şu anda Almanya'da yaklaşık 900 camide dinî, millî, kültürel ve sosyal faaliyetler yürütüyor. Bu bizim için gurur vericidir. Bu konuyla ilgili olarak da, kendilerine her zaman teşekkürlerimizi bildiriyoruz. Fakat, 1970'li yıllarda kurulan, dinî, millî, sosyal ve kültürel faaliyetler gösteren diğer derneklerle kontak kurmada, beşeri münasebetlerini sıklaştırma konusunda büyük eksiklikler vardır. Şimdi, DİTİB haricinde dinî, millî, kültürel faaliyet gösteren 2 200 derneği potansiyel suçlu gibi görmekten ziyade, DİTİB şemsiyesi altında, DİTİB'in öncülüğünde, Diyanet İşleri Başkanlığımızın desteğiyle nasıl bir oluşum gerçekleştirebiliriz? Şûramızın ismi "Avrupa Birliği Sürecinde Yurtdışındaki Din Hizmetleri" olduğuna göre Avrupa Birliğinde Türkiye Cumhuriyeti Devletinin geri dönülmesi zor olan bir sürece girdiğinde, bütün sivil toplum örgütleri, DİTİB'in öncülüğünde ne yapabilir?

Benden evvel değerlendirme yapan değerli hocama teşekkür ediyorum. Hocalar konusunda sabahtan beri dile getirilen konularda, bizim de şikâyetlerimiz vardır. Hocalarımız, gittiği ülkenin dilini bilmemektedir. Bu konuda, Türkiye'den gelen hocalarımıza üç aylık eğitim yetmiyor, altı aylık eğitim de yetmiyor. Dili iyi öğrenerek gelirse, sadece namaz kıldıran din görevlisi değil, aynı zamanda danışmanlık da yapan bir din görevlisi konumunda olur. Hocalarımızın, DİTİB haricindeki diğer dinî cemaatlerle de diyalog halinde olmasını istiyoruz.

Hanım din görevlileri dile getirildi. Maalesef, derneklerimizde, camilerimizde DİTİB başta olmak üzere, hanımlarımıza dinî, millî, kültürel konularda eğitim verebilecek bayan eğitimcilerimiz yok denecek kadar azdır. Hiç olmazsa, yurtdışına gönderilen din görevlilerinin üçte birinin hanım olmasını teklif ediyoruz. Çünkü, hanım kardeşlerimiz bu hiz-

metlerden maalesef yoksun kalmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığımızın yapmış olduğu hizmetlerin bütün cemaatleri kucaklayacak şekilde olmasını istiyoruz. Acizane bir sivil toplum yöneticisi, genel başkanı olarak, benim Diyanet İşleri Başkanlığından böyle bir talebim vardır. Radikal unsurlara meydan vermemek için, Türkiye'nin birliğinden ve dirliğinden yana olan sivil toplum örgütleri ile DİTİB'in, Diyanet İşleri Başkanlığımızın beşeri münasebetlerini sıkılaştırmasını ve beraber hareket edebilecek noktaları tespit etmesini istiyoruz.

Benim söyleyecek çok sözüm var. Biz buraya yaklaşık 120 sayfalık bir raporla geldik. Fakat, tebliğci olmadığımız için bunu sunamıyoruz. İnşallah bunu bir rapor halinde Diyanet İşleri Başkanlığına sunacağız.

Beni dinleme nezaketinde bulunduğunuz için teşekkür ediyorum.

Allah'ın selamı üzerinize olsun.

Komisyon Başkanı – Efendim, biz de çok teşekkür ederiz Recep Yıldırım Bey'e. Hakikaten kendisini bağlayan bir süre verdi, o süreye de riayet etti, özlü bir konuşma yaptı. Teşekkür ediyoruz.

Hasan Demirbağ Bey, çok kısa bir şey söyleyeceğini arz etmişti.

–Buyurun efendim.

Hasan Demirbağ – Sayın Başkanım, sayın üyeler; bazı konuşmacılar, Sayın İsmail Karagöz, Sayın Yusuf Kalkan ve Sayın Mustafa Yılmaz Bey, bir konuda, istediğim konuda benim duygularıma tercüman oldular. Din görevlilerinin yetiştirilmesi meselesi son derece önemlidir. Yurtdışında bizim hedef kitlemiz Türk Milletidir. Biz orada iki değerimizle varız; dinî değerlerimiz ve millî değerlerimiz. Sadece dinimizle değil, dilimizle de varız. Genelde Avrupa Topluluğunun, özelde Almanya'nın –ben Almanya'da görev yaptığım için söylüyorum- uzun vadeli hedefi, oradaki Türk toplumunun özellikle millî bağlarını zayıflatmak suretiyle, bugün entegrasyon diye ifade ediyorlar, ama uzun vadede asimile etmektir. Dolayısıyla, din görevlilerini Almanya'da yetiştirdiğimiz zaman veya Almanların eline din görevlisi yetiştirilmesi projesini teslim ettiğimiz zaman, oradaki görevlilerin millî duyarlılık açısından yeterli olmayacağını düşünüyorum. Bunu, bazen açıkça ifade ediyorlar ve diyorlar ki, şu andaki bizim içimizde yaşayan toplum kısa vadede entegre olurdu –asimileyi kast ediyorları- fakat Türkiye'den gelen din görevlileri bunun önünde engel. Çünkü, bu din görevlileri, orada yaşayan toplumun dinî heyecanını canlı tutuyor, dinî duyguları doyasıya yaşamalarına zemin hazırlıyorlar. Bu olduğu müddetçe bizim bunları asimile etmemiz mümkün değildir. Öyleyse, Türkiye'den görevli getirme uygulamasının önünü keselim. Nitekim Hollanda ve Belçika'da uygulama başladı, yakında Almanya da Türkiye'den din görevlisinin önünü kesmenin çarelerini arayacaktır. Almanya'da, Hollanda'da veya Belçika'da din görevlisi yetiştirilmesi projesine evet demek suretiyle, zımnen onların uzun vadeli projesine destek vermiş oluruz endişesini taşıyorum. Bu konuyu yüce heyetin bilgi ve dikkatlerine sunmak istedim.

Değerli hocalarımız farklı boyutlarda ifade ettiler. Din görevlilerimiz mutlaka iyi ye-

tiştirilmeli, bir Batı dilini de mükemmel öğrenmelidirler; ama, bu Türkiye'de de mümkündür. Nitekim, Mevlüt Özler Bey'in önerisine katılıyorum, eğitim merkezlerimizden birisi bu işe tahsis edilebilir veya ilahiyat fakültelerimizin bünyesinde böyle bölümler açılabilir. İngilizce, Almanca Türkiye'de de mükemmel bir şekilde öğretilebilir, pratik yönünden de bir süre verilir, Avrupa'da bu pratiği yaparlar ve dil sorunu bu şekilde halledilmiş olur.

Yani, istenilen sadece dil bilen görevliler değil, dinî duyguları zayıf görevlilerdir. Buna alet olmayalım diye düşünüyorum.

Saygılar sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Hasan Bey'e teşekkür ediyorum.

– Buyurun Kerim Bey.

Dr. Kerim Buladı – Hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Bir iki hususu kısaca belirtmek istiyorum.

Birincisi, oturumlarımızda şöyle bir husus dile getirilmişti: Avrupalılar "siz, efendim burada istediğiniz şekilde cami yapıyorsunuz, biz size müsaade ediyorsunuz; ama biz Türkiye'de istediğimiz zamanda kilise yaptıramıyoruz veya bu hususta zorlanıyoruz..." Aslında burada gerçekten çok sağlam bir duruş sergilemek gerekiyor. Şunu sormak gerekiyor: Biz Türkiye olarak, yurtdışındaki vatandaşlarımıza ve soydaşlarımıza din hizmeti götürüyoruz, hedef kitlemiz öncelikle onlardır. Bizim orada açtığımız camiler ve mescitler, onlara yönelik bir hizmettir. Hiçbir şekilde bir Alman toplumunu veya Fransız toplumunu Müslüman etmek için bu gayretleri sergilemiyoruz. Demek ki, oradaki hedef kitlemiz bizim insanımız. Peki, siz farz edelim İstanbul'da -şu anda kamuoyunda da tartışılıyor- Kocamustafapaşa'da, Bahçelievler'de, Çankaya'da kilise açacaksınız. Niçin açıyorsunuz? Burada sizin hiçbir vatandaşınız yok, buna neden ihtiyaç duydunuz? Cemal Sofuoğlu Hocamızın da belirttiği gibi, bu hususlarda iyi niyet aramak mümkün değildir. Bu hususta, irademizi ortaya koymanın faydalı olacağını düşünüyorum.

Diğer bir husus, Ahmet Çekin Bey, din görevlisinin görevlerini anlattı. Bu hususlarda da müşahhas öneriler ortaya koymak lazım. Din görevlisinin hedef kitlesinin beklentileri, yerel makamların beklentileri, bunları sayarken, bir din görevlisine bir de sosyal danışmanlık, psikolojik danışmanlık görevleri yükleniyor. Halbuki, sosyal danışmanlığın, psikolojik danışmanlığın ayrı bölümleri var üniversitelerimizde. Mesela, Din İşleri Yüksek Kurulu aile büroları kurmak istedi, aile bürosu dedi. Rehberlik veya danışmanlık bürosu diyemedi. Kanun buna müsait değildi. Biz, burada, bir din görevlisini sosyal danışman yapıyoruz, psikolojik danışman yapıyoruz. Yerel kişilerle irtibat kuracak, bizim dış misyonumuz da var. Bir kültür ataşesinin, bir ticari ataşenin, eğitim ataşesinin görevlerini din görevlisine yüklediğimiz zaman, bu din görevlisinden ne kadar verim alabiliriz; bir de bu yönünü düşünmek lazım. Yani, böyle fazla görevleri dağıtarak, din görevlisinin asıl liyakat açısındaki başarısını gözden uzak tutmamamız gerekir diye düşünüyorum.

Hepinize saygılar sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Kerim Bey, teşekkür ediyoruz.

–Yusuf Bey, buyurun.

Yusuf Kalkan – Sayın Başkan, ben Sayın Mevlüt Özler Hocamın bir ifadesinden yola çıkarak, hazırunu yanlış bilgilendirmemek için bir konuya değinmek istiyorum.

1998 yılından bu yana yurtdışına giden din görevlimizin tamamına gidecek oldukları ülkelerle ilgili gerekli bilgiler verilmektedir. Din görevlimizin gidecek olduğu dernekteki din görevlimizin dört yıl sonunda yazmış olduğu dönüş raporu, din görevlimizin kendisine verilerek, yeni giden din görevlisi arkadaşımız gidecek olduğu yerle ilgili, oradaki cemaatlerle, cemaat yapısıyla, dernek yapısıyla ilgili bilgilere alarak gitmekte.

Ben yurtdışına gittikten sonra Hollanda'ya giden görevlilere bunu sorduğumda, almadıklarını ifade ettiler. İki nüsha yazıyorlar, bir nüshası Müşavirliğe veriliyor, bir nüshası da Başkanlığa gönderiliyor. Din görevlisi arkadaşlarımıza hemen o bölgeyle ilgili raporu mutlaka vermek durumunda oluyoruz. Ki, çevreyle ilgili bu malumatı, bilgiyi alsınlar.

Bir önemli konuya Sayın hocamız dikkatimizi çekti. Ben buna yürekten katılıyorum. Bırakın ilmi nitelikli eserler, biz bir Kur'an tercümesini, bir hadis tercümesini dahi, hizmet götürdüğümüz ülkelerin dilinde ilgililere ulaştırmayı bugüne kadar başaramamışızdır. DİTİB tarafından yazdırılan Almanca bir meal Almanya'nın ihtiyacını ciddî manada görüyor; ama, Hollanda'da böyle bir meal yok. İngilizce'ye çevrilmiş bir meal yok, Fransızca'ya çevrilmiş bir meal yok. Suudi Arabistan tarafından bastırılıp dağıtılan her dilde mealler var ve meccanen de dağıtılıyor. Ama, meallerin ne kadarının bizim meallerimizle, bizim mantalitemizle uyuştuğunu ifade etmek benim harcım değil. Biz, Diyanet İşleri Başkanlığı olarak, özellikle yurtdışına yönelik yayın konusunda ciddî manada sıkıntı yaşıyoruz. Temel Dini Bilgiler, Kur'an Okumaya Giriş gibi yurtdışına gönderilecek eserlerde Türkçe metinle birlikte ilgili ülkenin diliyle tercümeleri de yer almalı. Türklerin yanında yabancılar da bu eserlerden faydalanmalı. Bu konuda Sayın Özer Hocama teşekkür ediyorum.

Saygılar sunarım.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederiz.

Tebliğ sahiplerinin de, müzakerecilerin görüşlerine karşı söyleyecekleri şeyler varsa, onlara da söz hakkı verelim?

–Ahmet Çekin Bey, buyurun.

Dr. Ahmet Çekin – Kerim Bey'in sözünü ettiği sosyal danışmanlık, psikolojik danışmanlık konusuna açıklık getirmek istiyorum.

Yurtdışındaki camilerde psikolojik tedaviye ihtiyacı olan vatandaşlarımız var. Bir din görevlisi, kendisinden yardım bekleyen, biraz ilgi bekleyen bu insanlarla ilgilenmek zorundadır. Şu andaki mevcut durum sebebiyle din görevlilerimize psikolojik danışmanlık ve rehberlik konusunda eldeki imkanlar dahilinde bir temel formasyon kazandırma hedefimiz olması lazım. Bunun için yurtdışındaki cemaatin sosyal-psikolojik yapısı hakkında alan araştırmaları yapılması, elde edilecek sonuçlara göre de din görevlilerine verilecek bil-

gilerin tesbit edilmesini öneriyorum.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederiz.

Sabırla, dikkatle takip ettiğiniz için Divan adına teşekkürlerimi sunuyorum.

Yarın Saat 9.00'da buluşmak üzere, hepinize iyi akşamlar diliyorum.

VII. OTURUM

(22 Eylül 2004)

♦

BİRİNCİ TEBLİĞ

YURTDIŞI DİN HİZMETLERİ MÜŞAVİRLİĞİ VE ATEŞELİĞİ

♦

Rıdvan ÇAKIR*

I. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yurtdışında Teşkilâtlanması

Diyanet İşleri Başkanlığı, yurtdışında yaşayan vatandaşlarına verilen din hizmetini koordine etmek ve din hizmetinin özüne uygun olarak götürülmesini sağlamak amacıyla ilk olarak 1978 yılında 10 Din Hizmetleri Müşavirliği kadrosu ile yurtdışı teşkilâtını kurmuştur.

09.10.1984 gün ve 8610 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Din Hizmetleri Müşaviri sayısı 14'e çıkartılmış ve 15 Başkonsolosluk Bölgesinde de ilk defa Din Hizmetleri Ataşeliği kurulmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasında sonra kurulan Türki Ülkeler ile Balkanlarda ve Rusya Federasyonu'nda da Din Hizmetleri Müşavirliği ve Ataşeliği olarak teşkilâtlanmıştır.

Yurtdışında vatandaşlarımız tarafından açılan camilerde görev yapan din görevlilerinin yurtdışı maaşları dernekler ve çeşitli kuruluşlar tarafından ödenirken, ilk defa 26.06.1985 tarih ve UESD/6 sayılı "Bakanlıklar Arası Ortak Kültür Komisyonu Kararı" ile 320 din görevlisinin yurtdışı ücretleri, Dışişleri Bakanlığı Bütçesinden "Türk Kültür Varlığını Koruma Tanıtma Projesi Kalemi"nden ödenmeye başlanmıştır.

Bu gün itibariyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 31 ülkede 15'i müşavir, 20'si Ataşe ve ücreti devlet bütçesinden ödenen 879 din görevlisi olmak üzere 914 görevlisi hizmet vermektedir. Buna ek olarak yurtdışı ücreti dernekler ve üst kuruluşlar tarafından ödenen 246 Diyanet İşleri Başkanlığı görevlisi, yurtdışında geçici görevle görev yapmaktadır.

II. Müşavir ve Ataşelerin Görevleri

Müşavir ve ataşelerin görev alanları görev yaptıkları ülkelerin durumuna göre farklılık göstermektedir. Bu ülkeleri, görev benzerlikleri dikkate alınarak iki grupta değerlendirmek mümkündür. Bu gruplandırma, Türk vatandaşlarının yoğunlukta olmadığı ülkeler ve Türk vatandaşlarının yoğunlukta olduğu ülkeler olarak yapılabilir.

---

* T.C. Berlin Büyükelçiliği Din Hizmetleri Müşaviri.

A) Türk Vatandaşlarının Yoğunlukta Olmadığı Ülkelerde Din Hizmeti

Türk vatandaşlarının yoğunlukta olmadığı ülkelerde İslâm dininin bir geçmişi vardır. Din hizmetinin de bir geleneği vardır. Bu ülkelerin idari yapılanmalarına göre, birbirinden farklı da olsa din hizmetini yürüten ve koordine eden bir dinî idareleri mevcuttur. Din hizmetleri müşavir ve ataşelerinin görevi, yürütülmekte olan din hizmetinin daha verimli ve etkili bir şekilde verilmesi için, dinî idareye yardımcı olmak, destek sağlamak ve Türkiye'de verilen din hizmetinin ve dinî zenginliğin yansımasını sağlamaktır.

Bu ülkelerde din hizmetleri müşavirleri ve ataşelerinin başarılı olabilmeleri için, ülkede mevcut dinî idare ile fikir ve işbirliği içinde olması ve iyi bir koordinasyonun var olması gerekir.

B) Türk Vatandaşlarının Yoğunlukta Olduğu Ülkelerde Din Hizmeti

Türk vatandaşlarının göçmen olarak bulunduğu ülkelerde din hizmetinin, Türkiye'deki din hizmetinden farklı olarak değişik zeminleri vardır. Zemini ne olursa olsun, etkili hizmet vermenin en önemli unsuru, yetişmiş ve yaptığı görevin önemini kavramış insandır. İyi yetişmiş din görevlisidir. Din hizmetini, camide verilen din hizmeti ve cami dışında verilen din hizmeti olarak iki bölümde incelemek mümkündür.

1. Camide Verilen Din Hizmeti

Vatandaşlarımızın Avrupa ülkelerine çalışmak için geldiği ilk yıllarda camiler, ibadetlerin yerine getirildiği ve insanların tanışıp biraraya geldiği yerler olarak önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Bugün ise camiler, sadece ibadetlerin ifa edildiği yerler olmaktan çıkmış, aynı zamanda değişik sosyal faaliyetler gerçekleştirilen eğitim ve öğretim verilen, çeşitli spor dallarında çalışmalar yapılan yerler haline gelmiştir. Bu durumu ile camiler yurtdışında, insanımızın kendi köküne bağlı, geleneklerini yaşatan, ahlâkî değerlerine sahip, millî ve dinî hassasiyetlerine özen gösteren bir yaşam sürdürmesinde çok önemli bir görevi yerine getirmektedir.

Camilere bağlı olarak kurulan gençlik kolları, kadın kolları ve spor kulüpleri kendi dallarında önemli hizmetler vermektedir.

Camlerde verilen din eğitimi önemle üzerinde durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Camilerde din eğitimi, okulların tatil olduğu zamanlarda verilebilmektedir. Tamamen gönüllülük esasına dayalı bir uygulamadır. Bu sebeple, camilerdeki din eğitimini çekici hale getirmemiz gerekmektedir. Mevcut program, mevcut ders kitapları ve mevcut materyalle bunun gerçekleşmesi mümkün görülmemektedir. Bu haliyle bile imamlık yapabilecek, hutbe okuyailecek duruma gelen ve az da olsa hafızlığı bitirebilenler çıkıyorsa, bu çocukların ve din görevlilerinin gayret ve becerileri ile olmaktadır.

Camilerde verilen din eğitimi yeniden ele alınarak uygulamayı da bilen kişilerden oluşan komisyonlar tarafından, Avrupa'daki şartlara uygun olarak programlar geliştirilmeli, kitaplar ve CD'ler hazırlanmalı, bilgisayar programları yaptırılmalıdır. Okullarda din öğretimi verilmesi ile ilgili yürütülen çalışmaların uzun zaman alacağı düşünüldüğünde konunun önemi daha da iyi anlaşılmaktadır.

Camilerin birçok fonksiyonu üstlenmiş olması, iki sorun meydana getirmektedir. Bunlardan birisi yer sorunudur. Yer sorununu çözmek için cami dernekleri borçlanmakta, bu borçlar zaman zaman ödenemeyecek boyutlara ulaşmaktadır. Bunun için müşavir ve ataşelerimiz derneklerin projeleri ile maddî güçlerini inceleyip altından kalkamayacakları borçlanmalara girmelerine izin vermemelidirler.

Diğer sorun din görevlisi sorunudur. Camilerde yürütülen bütün hizmetlerin organizesini ve koordinesini yapan din görevlileridir. Din görevlisi bulunmayan camilerde bu hizmetleri yürütmek mümkün değildir. Halen Avrupa'da Diyanet İşleri Başkanlığı ile işbirliği içinde 534 camide daimi görevli yoktur. Bunun yanında diğer kurumların yönetiminde bulunan camilerde de görevli talebi olmaktadır.

Kadınlar ve kadın hakları konusu sık sık önümüze getirilen bir konudur. Bunu aşmanın yolu da kadınların eğitimine önem vermektir. Bunun için de yetişmiş kadın görevliye ihtiyaç vardır.

Din hizmetlerinin daha etkin bir duruma gelmesi için diğer kurumların görevli talepleri de dikkate alınarak uzun süreli görevli ihtiyacını karşılamak için sonuç alıcı çalışmalar yapılmalıdır.

Bunun yanında bazı ülkeler Türkiye'den görevli getirilmesine soğuk bakmakta, vize ve oturum konularında zorluk çıkarmaktadırlar. Bu da Avrupa ülkelerinde istihdam edilecek görevlilerin Avrupa'da yetiştirilmesi ve bu görevlilerin ne şekilde istihdam edileceği konularında ciddi ve geç kalınmadan çalışma yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

2. Cami Dışında Verilen Din Hizmeti

İnsanlarımız kederli gününde, sevinçli gününde din görevlisini, ataşeyi, müşaviri yannda görmek istemektedir. Bu sevindirici bir husustur. İnsanlara ulaşmak için bir imkan ve eğitim için bir fırsattır.

Cenaze hizmetleri başlı başına bir organizasyonu gerektirmektedir. Cenazelerin Türkiye'ye nakli ve cenazesini Türkiye'ye getirmek istemeyenlere mezarlık alınması ve bu mezarlıkların bakımı için fonlar kurulmuştur. Bu fonların işletilmesinde ülkelerin mâli mevzuatına uyma konusunda çok titiz davranmak gerekmektedir.

İnsanlarımızın hac ibadetlerini yapmalarına yardımcı olmak amacı ile hac organizasyonu düzenlemek, kurbanlarını kesmelerine yardımcı olmak amacı ile kurban organizasyonu yapmak, fitre ve zekatlarının yerine ulaşmasını temin etmek de ataşe ve müşavirlerimizin organize ettiği görevlerdendir.

Dn hizmetinde yayın önemli bir araçtır. Ancak camilerimizde Başkanlığımız yayınları yok denecek kadar azdır. Yayınları vatandaşlarımıza ulaştırmanın yolu camilerdir. Ancak mevcut sistemle yayınlarımız camilerimize ulaştırılamamaktadır. Bu konuda yeni bir sistem oluşturma çalışmamız vardır. Esasen Avrupa'ya yönelik yeterli yayınımız da yoktur. Avrupa'da yaşayan her yaştaki insanlarımızın ihtiyaçlarına cevap verecek yazılı, sesli ve görüntülü yayınlar konusunda çalışma yapılmalı ve dini doğru öğrenmelerini sağlayacak yayınlar hazırlattırılmalıdır.

III. Dernekler ve Üst Kuruluşlar

Avrupa ülkelerine çalışmak için gelen vatandaşlarımız ibadetlerini ifa etmek maksadıyla camiler açmışlar, bu camilerin açılış ve işletme giderlerini karşılamak amacıyla dernekler kurmuşlardır. Seksenli yılların ortalarında bu derneklerden bazıları biraraya gelerek üst kuruluşlar oluşturmuşlardır. Zamanla bu derneklerin büyük bir kısmı Diyanet İşleri Başkanlığı ile işbirliği halinde din hizmeti veren üst kuruluşlara katılmışlardır. Bu üst kuruluşlar, bulundukları ülkelere göre DİTİB, ATİB, HDV gibi isimlerle tanınmaktadır. Bu üst kuruluşlara, cami faaliyeti yapmayan, sportif, kültürel ve eğitim amaçlı çok sayıda dernek de üyedir.

Din hizmetleri müşavirleri, teamül gereği bu üst kuruluşların yönetim kurulu başkanlıklarına seçilmektedirler. Din hizmetleri müşavirlerinin üst kuruluşun başkanı olması, üst kuruluşlara bağlı derneklere ve bu dernekler etrafında toplanmış insanlara güven vermekte ve insanlarımızın birlik ve beraberliğine önemli katkılar sağlamaktadır. Sözü edilen üst kuruluşlar, bağlı derneklerden üyelik aidatı gibi maddi bir gelir sağlamamakta, Türkiye'deki herhangi bir kurum ve kuruluştan da yardım almamaktadırlar. Tamamen teberrularla ve elde ettikleri diğer gelirlerle faaliyetlerini devam ettirmektedirler. Bazıları sene sonu hesaplarını borçlu olarak kapatmaktadırlar. Buna karşılık, bağlı dernekler, bu kuruluşlara Türkiye'den önemli miktarda maddî destek sağlandığını ve çok parası olduğunu zannetmektedirler. Türkiye'deki bazı kişi ve kurumlar da Avrupa'daki üst kuruluşların çok parası olduğunu varsayarak, bazı faaliyet ve çalışmalar için maddi destek talebinde bulunmaktadırlar. Halbuki üst kuruluşların kendi tüzel kişiliklerinin ve bağlı derneklerinin bankalara onlarca milyon Euro kredi borçları bulunmaktadır.

Üst kuruluşlar bulundukları ülkelerin hukukuna göre kurulmuş tüzel kişilikler ve sivil toplum örgütleridir. Vergi muafiyetleri vardır. Bu sebeple de ülkede yürürlükte olan mali mevzuata uymak zorundadırlar. Bulundukları ülkenin mâli kurumlarının denetimine tabidirler.

Vatandaşlarımız Avrupa ülkelerine çalışıp para kazanıp geri dönmek niyetiyle gelmişlerdir. Ülkeler de vatandaşlarımızın çalışıp gideceğini düşünmüştür. Aradan zamanın geçmesiyle çalışmak için gelenler geri dönemeyeceklerini, ülkeler de gelenlerin gidemeyeceklerini ve bunun bir göç olayı olduğunu anlamışlardır. Bunun anlaşılmasından sonra, başlangıçta cami açmak amacıyla kurulan derneklerin ve bu derneklerin bağlı bulunduğu üst kuruluşların fonksiyonları, işlevleri ve öncelikleri çok değişmiş ve çoğalmıştır. Vatandaşlarımızın, bulunulan ülke insanlarının ve ülkenin resmi kurum ve kuruluşların üst kuruluşlardan beklentileri ve talepleri de hem artmış, hem de farklılaşmıştır.

Üst kuruluş ve bağlı derneklerin faaliyet ve hizmetlerini gerçekleştirmek amacı ile cami ve tesisler yapmak istediklerinde, birçok hukukî ve siyasî zorlukla karşılaşmaktadırlar. "Siz Avrupa ülkelerinde birçok cami inşa ediyorsunuz. Kendi ülkenizde kilise yapımına izin vermiyorsunuz" söylemi çok da doğru değildir. Türkiye'de son değişikliklerden sonra cami inşa etmekle kilise inşa etmenin şartları aynıdır. Belirli mevzuata uymak koşulu ile kilise açılabilmektedir. Ancak Avrupa ülkelerinde cami açmak için, belirlenen kuralla-

ra uymanın yanında, belediyeleri ve çevre halkını da ikna etmek gerekmektedir. Gerekli hukukî zorunlulukları yerine getirmiş olsanız dahi, belediyeyi ve halkı razı etmezseniz cami açmanız mümkün değildir.

İnsanlarımız dinî, sosyal, kültürel her türlü toplumsal talebini derneklere iletmekte ve bunların gerçekleştirilmesini beklemektedir. Bunlardan dil kursları, öğrencilerin ev ödevlerine yardım kursları, okuma yazma kursları, bilgisayar kursları, yemek pişirme kursları, dikiş ve nakış kursları, folklör kursları gibi birçok kurs faaliyeti gerçekleştirilebilmektedir. Ancak kreş açılması, yaşlılar yurdu açılması, okul açılması gibi daha birçok beklentinin; mevcut maddî ve hukukî imkanlarla gerçekleştirilmesi bugün için imkân dahilinde değildir. Mevcut imkânları kullanarak maddî kaynak sağlamak için çalışma yapmamız gerekmektedir.

Bulunulan ülkelerin beklentileri ise, uyuma destek sağlama, mahkemelere kadınlar, aileler ve çocuklar için danışman göndermek, hastanelere din görevlisi göndermek gibi benzeri birçok hususdur.

IV. Avrupa'da İslâm ve Müslüman İmajı

Amerika'da ikiz kulelerin vurulmasından 11 Eylül 2001 günü meydana gelen "On-bir Eylül Olayı" olarak adlandırılan terör olaylarından sonra dünyanın birçok ülkesinde ard arda vukubulan terör hareketleri, İslâm dinine ve Müslümanlara bakışı menfi yönde etkilemiştir. İnsanlar Müslümanlara karşı daha tereddütlü ve çekingen davranmaktadırlar. Terör olayları, İslâm dininin ve Müslümanların imajını zedelemiştir. Toplumda meydana gelen bu imaj bozulmasının düzeltilmesinde ve tedirginliğin giderilmesinde din görevlilerine, ataşe ve müşavirlere önemli görevler düşmektedir. Yabancılarla yapılan toplantılarda, görüşmelerde, her türlü toplantı ve söylemlerde, İslâm dininin terörle bağdaştırılmasının mümkün olmadığının öne çıkarılması ve Müslümanlığın terörün her çeşidine karşı olduğunun vurgulanması gerekmektedir.

Türkiye'deki İslâm anlayışı ve bu konuda yapılan çalışmaların etkisini göstermeye başladığı görülmektedir. Nitekim Münster Üniversitesi'nde açılan İslâmiyet Kürsüsü Başkanlığı'na atanan Muhammed Sven Kalisch ilk demecinde "Din eğitimimizin ağırlığını Türklerin din anlayışına vereceğiz demiştir." (27.07.2004 tarihli Türkiye ve Tercüman Gazeteleri).

Kalisch'in bu sözleri kendi görüşünün ifadesi değildir. Avrupa'da ve özellikle Almanya'da Türkiye'nin din anlayışına ve Müslüman Türklerin dinî uygulama ve söylemlerine daha olumlu yaklaşılmasının bir sonucudur.

Buraya kadar kısa kısa değinilen bütün faaliyetlerin planlanmasında, projelendirilmesinde ve gerçekleştirilmesinde din hizmetleri müşavir ve ataşelikleri görev yapmakta ve sorumluluk yüklenmektedirler. Bunun yanında, müşavir ve ataşelerin, görevlilerin izinleri, raporları, göreve gelişleri, ayrılışları ve diğer rutin olan ve olmayan yazışmaları yapmak gibi bürokratik görevleri de vardır. Bu konularda yardımcı olmak üzere ataşeliklere, diğer kurumların ataşeliklerinde olduğu gibi, birer "mahalli sekreter" verilmesi faydalı olacaktır. Böylece diğer hizmetlere daha fazla zaman ayrılabilecektir.

Din hizmetleri müşaviri ve ataşelerinin başarılı bir din hizmeti verebilmelerinde, hizmet verilen toplumun içine girmeleri, onlarla iletişim sağlamaları ve güven veren bir izlenim vermeleri önemlidir. Müşavir ve ataşelerin din hizmeti sunan ve bu hizmeti koordine eden bir kişi olmanın yanında, diplomatik kişiliklerini de akıldan çıkarmamalı ve toplumla ilişki kurarken bu dengeye dikkat etmeleri önemli bir husustur.

V. Teklifler

Yurtdışında yaşayan insanlarımızın uyumlarına katkı sağlamak ve bulundukları ülkede huzur içinde müreffeh bir hayat sürmelerine yardımcı olmak amacı ile verilen hizmetlerin daha kaliteli ve faydalı hale getirmek için Başkanlık, din hizmetleri müşavir ve ataşelerinin üzerinde durması gereken hususları şöyle özetlemek mümkündür.

1. Verilen din hizmetinin yanında sosyal, kültürel, eğitim ve sportif hizmetlerin de ağırlıklı bir şekilde götürülmesi için projeler geliştirilmelidir.

2. Kadın ve erkek din görevlisi sayısı hizmetlerin aksamadan yürütülmesine yetecek seviyeye çıkarılmalıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olmayan camilerden görevli isteyenlere de resmi görevli verilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

3. İleride Avrupa ülkelerinde istihdam edilecek din görevlilerinin bu ülkede yetiştirilmesi zorunluluğu doğacağı düşünülerek, gerekli projelerin geliştirilmesine şimdiden başlanmalıdır.

4. Cami dernekleri bünyesinde gençlik ve kadın kolları çoğaltılarak daha etkin hale getirilmelidir.

5. Camilerde verilen din derslerinin yeniden ele alınarak, yeni şartlara uygun programlar geliştirilerek, bu programlar çerçevesinde uygun kitaplar yazdırılmalı, araç ve gereçler hazırlattırılmalıdır.

6. Resmi okullarda verilecek din derslerinin dili konusunda bir karar verilerek, bu derslerin üst kurumlarımızın koordinesinde verilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

7. Avrupa ülkelerinde yaşayan her yaştaki insanlarımıza hitap edecek ve onların ihtiyaçlarına uygun her türlü yayının yapılarak ulaştırılmasını sağlamak için ciddi çalışmalar yapılmalıdır.

8. Cami ve müştemilatı yapımında derneklerin altından kalkamayacak şekilde borçlanmalarına fırsat verilmemelidir.

9. Üst kurulların, derneklerin ve cenaze fonlarının gelir ve gider muhasebelerinin tutulmasında, bulunulan ülkenin malî mevzuatına titizlikle uyulmalıdır.

10. Üst kurullar, değişen ve gelişen talepleri karşılayabilmek için mevcut finans kaynaklarını geliştirip, çoğaltmalıdır.

11. Müşavir ve ataşeler, İslâm dini ve Müslümanların imajında meydana gelen olumsuzlukları giderici çalışmalar yapmalıdır.

12. Diğer hizmetlere daha fazla zaman ayrılması için ataşeliklere, başka kurum ataşeliklerinde olduğu gibi, birer "mahalli sekreter" verilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

VII. OTURUM

(22 Eylül 2004)

♦

İKİNCİ TEBLİĞ

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE ALMANYA'DA TÜRK SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

♦

Yrd. Doç. Dr. Mustafa GENCER*

1. Almanya'daki Türk Toplumunun Oluşumu ve Uyumu

Avrupa'daki Türk varlığı ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecini ve bu süreçte yurtdışında yaşayan Türklerin dinî, sosyal ve siyasî durumlarını irdeleyen III. Din Şurası'na bu yazı, Almanya Türkleri bağlamında katkıda bulunmaya çalışacaktır. 1960'lı yıllarda Almanya'ya 'Misafir İşçi' olarak göç eden Türklerin, bu ülkede yerleşmelerine, uyum sorunlarına, dinî, siyasî, toplumsal, eğitsel vb. alanlardaki mevcut durum ve katılımlarına, kurdukları sivil toplum kuruluşlarına ve Alman toplumu ile ilişkilerine değinecektir.

İkinci Dünya Savaşı sonunda darmadağın olan Almanya, ekonomisini kısa zamanda toparlamış ve 1960'lı yıllarda ekonomik yükselişe geçmişti. Mevcut işgücü kapasitesinin Alman ekonomisinin büyümesine yetmeyeceği 1961'de Berlin Duvarı ile Doğu'dan gelen kalifiye işgücünün de durması ile birleşince Alman ekonomisi yabancı işgücü teminine yöneldi. Öncelikle diğer Avrupa ülkeleri İtalya, Yunanistan ve İspanya ile daha sonra da 30 Kasım 1961'de Türkiye ile İşçi Alımı Sözleşmesi imzalandı. Bu tarihten itibaren Türkiye'den Almanya'ya işçi göçü başladı. Türkiye'den yurtdışına gitme konusundaki büyük istek, ülkedeki olumsuz ekonomik koşullardan kaynaklanıyordu. Yeni bir meslek ve yabancı dil öğrenme gibi nedenler Federal Almanya'ya Türk işçisi gelmesinde rol oynamamıştı. Bu nedenle daha iyi sosyal haklar talep etme ve sivil toplum örgütlenmesine gidilmesi sözkonusu değildi. İlk gelen Tükler Almanya'ya bir an evvel çok para kazanmak ve sonra geri dönmek hayali ile gelmişlerdi. Ancak zaman onlara bekledikleri kadar fazla ve çabuk tasarruf edemeyeceklerini gösterdi. Türklerle Almanların Almanya'da birlikteliği iki ülke halkının bir talebi değildi. Dış etkenler Almanya'yı dışardan işgücü teminine zorlamıştı. Bu durum Almanya'daki Türk nüfusun varlığı ve geleceği sorunsalının önemli bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır (Karagöz, 2001, s. 19-25).

Aradan geçen 43 yılda Avrupa Birliği ülkeleri içinde Türkler, 3 milyona yaklaşan sa-

* İzzet Baysal Üniv. Fen Edebiyat Fak. Öğretim Üyesi.

yılarıyla en büyük yabancı nüfusu oluşturmaktadırlar. En fazla Türk nüfusunun bulunduğu ülke Federal Almanya olup, bu ülkeyi Hollanda ve Fransa takip etmektedir. Göçün ilk yıllarında memlekette bulunan ailelerine maddi yardım sağlama çabaları bugün yerini çocukların geleceğini Almanya'da güvence altına almaya bırakmıştır. Almanya'ya yönelme ile Türkler kendi örgütlerini kurmaya, gayrimenkul satın almaya, işyeri açma ve benzeri çabalara girişmişlerdir (Zarif, 1995, s. 10-15).

Türkler'in Almanya'da kalıcı olarak yaşayacakları düşüncesi onların Türkiye oryantasyonunu arka plana itti. Birçoğu kendi ülkesine yabancılaştı, çocukları Almanya'da doğmaya ve büyümeye başladı. Bu dönüşüm Türkler'in tüketim alışkanlıklarını da etkilemiştir. Giderek daha çok sayıda Türk, tasarruflarını Almanya'da değerlendirmeye başlamış, daha iyi evlerde oturmaya ve ev yaptırmaya başalamışlar, uzun vadeli hayat sigortası ve yapı tasarruf hesapları açtırmışlardır.

Alman toplumu Göçmenler'in bu yeni oryantasyonunu uzun süre fark etmedi. Şimdi çoğunluk toplumunun göçmenlere karşı tavırlarında yavaş yavaş küçük çapta değişiklikler gözlemlenmektedir. Buna rağmen Almanlar göçmenleri 'problem' olarak görmekte, onları eşit haklara sahip insanlar olarak algılamak yerine daima onların uyum eksikliklerinden şikayet etmektedirler. Alman toplumunda göçmenlere karşı halen 'ya Almanya'ya uyarlar ya da geri dönerler' şeklinde yaygın bir görüş mevcuttur (Eryılmaz, 2002, s. 12).

Nitekim göçmenlerin uyumu ve sorunları Almanya'nın hemen her bölgesinde tartışılmakta ve araştırılmaktadır. Türkiye'den işçi göçünün 40. yılı münasebetiyle Bielefeld Belediyesi Kültürlerarası Bürosu da göç, göçmenler ve uyum konusunda hazırladığı raporla, bir durum tespiti yapakta ve bilanço ortaya koymaktadır. Rapora göre Almanyada'ki Türkler artık burada kalmaya ve yerleşmeye karar vermişlerdir. Öyleyse buradaki statülerini, yaşayışlarını, tavırlarını ve tutumlarını da 'misafirlik'ten 'kalıcı'lığa doğru değiştirmeleri ve dönüştürmeleri icab etmektedir. Türkiyeli göçmenler de bu yeni duruma uygun adımları atmalıdırlar.

Raporda entegrasyon, göçmenlerin yaşadıkları ülkenin bir üyesi olma ve mevcut kaynaklara ve kadrolara eşit derecede katılma süreci olarak tanımlanmaktadır. Uyum şahsi ve toplumsal boyutları olan ve birçok yaşam alanını kapsayan bir olgudur. Bu alanlar hukuki ve siyasi statü, sosyal durum, örneğin ikamet durumu, çalışma ve eğitim hayatına katılım veya kültürel olarak inanç ve dil alanında şahsi ve kolektif açılımı kapsar. Geçtiğimiz 40 yılda göçmenlerin durumları toplumsal olarak birçok açıdan düzelmiş ve iyileşme göstermiştir. Okul ve meslek öğrenimlerini başarıyla bitirenlerin sayısı artmış, ikamet sorunlarında belirli bir iyileşme sağlanmış ve iş piyasasında göçmenlerin şansları kısmen artmıştır. Ancak yetersiz hukuki, siyasi ve toplumsal katılım, Alman toplumundan ve çevresinden soyutlanma, iş ve ev piyasasındaki haksızlıklar, ilk gelenlerden yeni nesillere miras olarak intikal etti (Arbeitsbericht zur Situation der zugewanderten Bevölkerung in Bielefeld, s. 1-3).

Diğer taraftan yabancı gençlerin eğitim konusuna göz attığımızda karşımıza acı bir tablo çıkıyor. Almanya'da eğitim, eyaletlerin yasal sorumluluk alanlarına girdiğinden, so-

runlar eyaletlere göre farklılık arzeder. Mesleki eğitim yeri imkânlarının azlığından Türk gençleri özellikle olumsuz etkilenmektedirler. Göçmen gençlerin yarısından fazlası mesleki eğitim diploması sahibi değiller. Ana dil eğitimi her geçen gün kısıtlanmaktadır. Türk nüfusun yoğun olarak yaşadığı eyaletlerden Kuzey Ren Vestfalya'da yıllardır yeni Türkçe dersi öğretmeni istihdam edilmemektedir. Türkiye'den öğretmen getirme yerine Alman hükümeti, Türkçe öğretmenlerini temini için 1990'larda Essen Üniversitesi'nde Uluslararası Pedagoji adında bir bölüm kurmuştur. Türkiye'den 1950'li yılların diplomaları ile burada öğretmenlik yapan birçok öğretmene ne halk, ne öğrenciler, ne de Alman meslektaşları itibar etmektedirler. Bu öğretmenler burada –Almanca dil bigilerini geliştirmekle yükümlü kılındıkları halde– ne doğru dürüst dil öğrenmiş ne de Türk toplumuyla kaynaşabilmişlerdir. Öğrencilerin derslere ilgisi de –derslerin kalitesiyle bağlantılı olarak– giderek azalmaktadır.

İkinci ve üçüncü nesilden Türkler, Almanya'da doğup büyüdükleri ve Alman okul sistemine göre eğitildikleri halde toplumda kabul görmemektedirler. Yabancı gençlerin % 60'tan fazlası, en alt düzeydeki orta dereceli okullara (Hauptschule) gidiyor. Türk çocuklarının yetersiz eğitim düzeyi, velilerin ilgisizliği ve ilkokul öğretmenlerinin de takdiriyle çocuklar kalitesi en düşük orta öğretim kurumuna veya öğrenme özürlüleri okullarına gönderilmektedirler. Daha ilköğretim çağlarında başgösteren bu sorunlar bu insanların yakasını ömür boyu bırakmamaktadır.

Almanya Türk toplumu paralel azınlık toplumunun özelliklerini taşıyor. Alman toplumu bunu görmüyor, ya da görmek istemiyor. Almanlar'ın ilgisini göç ve entegrasyon konularına çekmek oldukça zor. Buna karşın bazı ülkelerde göçmenlere karşı önemli bir ilgi var. Örneğin Amerika'da azınlıkların dili olan İspanyolca ikinci dil olarak ilgi görmektedir. Almanya'nın göçmenlere karşı tavrı biraz da koloni geleneğinin olmayışından kaynaklanmaktadır. Öte yandan Almanya'da olup bitenle ilgisiz büyük bir Türk kamuoyu var. Günlük Türk gazeteleri Avrupa haberlerine ayırdıkları sayfalarda kültürden çok birtakım sansasyon heber ve virtüel tartışmalarla ilgileniyorlar. Almanya'da çanak anten ile izlenebilen Türk televizyonlarının Avrupa proğramları da yüzeysel ve yetersizdir (Körber Stiftung, 2001, s. 329-334; Gencer, 2001, s. 132).

Siyasi katılım ise sadece Avrupa Topluluğu üyesi ülke vatandaşlarına tanınmaktadır. Dolayısıyla göçmenlerin büyük kısmı halen seçme hakkından mahrumdurlar. Siyasi, ekonomik ve kültürel konulardaki haksızlık, dengesizlik ve yetersizlikler uyumu son derece zorlaştırmaktadır. Bunun dışında göçmen ve 'yabancı' kimliği –bir alt kimlik olarak da Türk kimliği– güncel hayatta her fırsatta göçmenlere eşlik etmektedir. Kişiye gerek dış görünümü ve gerekse ismine bağlı olarak 'sen bize ait değilsin, sen yabancısın' izlenimi uyandırılmaktadır. Dış görünüm, iyi Almanca bilgisi ve yüksek eğitim düzeyine rağmen küçük çaptaki bazı farklılıklar yabancı gençleri toplumsal olarak mağdur etmektedir. Son yıllarda Almanya'da toplumsal durum belirgin bir şekilde kötüleşmiştir. Buna bağlı olarak geçmişe oranla göçmenleri tecrit edici ve dışalıcı tavra daha sık rastlanılmaktadır. Bunda göçmen gençlerin tabii olarak Alman yaşıtlarıyla eşit taleplerde bulunmaları da rol oy-

namaktadır.

Uyum çalışmalarının yoğunlaştırılması ve uyumu tüm topluma kazançlı kılabilmek için üzerinde mutabakata varılmış bir genel konsept gereklidir. Bu konsept entegrasyon politikasının amaçlarını tespit etmelidir. Şimdiye kadar ise sadece akut problemlere ve ihtiyaçlara reaksiyon gösterilebilmiştir. Ancak bu konseptin başarısı da, mevcut siyasi ve bürokratik kadroların göçmenlerin taleplerini dikkate almalarına ve onlarına da bu konuda eşit statüde katılımına bağlıdır (Arbeitsbericht zur Situation der zugewanderten Bevölkerung in Bielefeld, s. 1-3).

2. AB Sürecinde Almanya'da Türk Sivil Toplum Örgütleri

1990'ların başlarına kadar insanlarımızın çoğu –özellikle ilk gelenler– Almanya'da bir gün geri dönecekleri düşüncesiyle yaşıyor ve hayat planlamalarını bu düşünceye göre şekillendiriyorlardı. Dolayısıyla bu insanlar, toplumunun sorunlarının çözümü için sivil toplum etkinliklerine girmeyi ön planda tutmuyorlardı. Hedef Türkiye'ye dönüş olduğundan bir şey yapılacaksa Türkiye için yapılıyordu.

Bugün Almanya'daki Türk örgütlenmelerinin ortaya çıkış şartlarına bakılırsa bu kuruluşların çoğunluğu, sunulan olanakların eksikliğinden doğdu. Bunun en klasik örneğini din alanı oluşturur. En geç 1980'lerin ortalarından başlayarak Almanya'nın birçok kentinde camiler ve cami dernekleri ortaya çıktı. Bugün dinsel yönelimli altı büyük üst örgütlenme var. Bu derneklerde de başta Türkiye için ne yapabiliriz düşüncesi ön planda geliyordu. Cami dernekleri ya tabandan gelişti, ya Türk devleti bunu yukarıdan koordine etti, ya da belli örgütler, Almanya'daki boşluktan ve Türkiye'nin geç devreye girmesinden yararlandılar (Körber Stiftung, 2001, s. 329-334).

Almanya'da dinî hizmetler dışında hizmet veren Türk sivil toplum örgütlerinin kuruluşu da Türklerin artık bu ülkede yerleşmeye karar vermeleriyle ilgilidir. Almanya'ya yerleşen Türkler 1980'li yılların ortalarından itibaren gelişen bu bilinç değişimiyle birlikte kendilerini yabancı kimliği yerine göçmen olarak tanımlamaya başladılar. Bu çerçevede cemiyetler daha çok etnik topluluk (ethnic community) olarak organize olmuş, kültürlerini korumak, sosyal danışma ve yardımlaşma için örgütlenmeye başlamışlardır. Bu gelişmeyi tetikleyen önemli bir faktör de 80'li yılların başında Alman siyasi partilerin seçim kampanyalarında göçmenlere karşı "ya asimilasyon ya geri dönüş" söylemleri olmuştur.

Bu bağlamda ilk kez kendini sadece göçmen nüfusu temsil etmek üzere faaliyetlerini göç edilen ülkeye odaklayan kuruluşlar örgütlenmeye başlamıştır. Bu tür örgütler fonksiyonlarını daha etkin gösterebilmek için önce bölgesel, sonra da bölgeler üstü çatı örgütlenmesine yönelmişlerdir. Örnek olarak 1980'li yılların başlarında kurulmuş olan Berlin Türk Cemaati (Türkische Gemeinde in Berlin) ve Berlin Türk Topluluğu (Türkische Union in Berlin) ile Hamburg'ta 1986 yılında Aşırı Sağcı'ların yabancı düşmanı bir hareketinden sonra oluşan Türk Göçmenler Birliği (Bündnis türkischer Einwanderer) gösterilebilir. Bu bölgesel birleşmeler daha sonra 1995'te federal bazda faaliyet gösteren Almanya Türk Topluluğu (Türkische Gemeinde in Deutschland-TGD) çatı örgütlenmesinin altyapısını

oluşturmuştur. Bunlardan başka Türk milliyetçi dernekleri ve Atatürkçü düşünce dernekleri Almanya çapında organize olmuşlardır. Almanya'da Alevilerce kurulan dernekler 1980 öncesinde sadece üç adet iken sayıları 1988 sonrası artmış, 1993 sonrasında ise büyük bir patlama göstermiştir. Almanya'da şu anda 120'nin üzerinde dernekten sadece 90'ı "Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu"na bağlı faliyet yürütüyor. Bunlar da Avrupa Alevi Konfederasyonu'na bağlı durumdadır (Selbstorganisationen von Migrantinnen und Migranten in NRW 1999, s. 86).

Ayrıca Türk yatırımcı ve işadamlarının ekonomik alanda yerel ve ulusal örgütlenmeleri de mevcuttur. Avrupa İşadamları ve Akademisyenler Birliği (AİB), Mozaik Consulting ve Avrupa Türk İşadamları Derneği (ATİAD) gibi dernekler üyelerine Almanya'daki yatırım olanakları, teşvikler, hukuki ve ekonomik gelişmeler, resmi makamlar, ticaret ve sanayi odaları, kredi kuruluşları, iş ve işçi bulma kurumları ile ilişkilerde fikir alışverişi sunmaktadırlar. 1995 yılından bu yana Essen şehrindeki Türkiye Araştırmalar Merkezi'nin bölgesel transfer büroları serbest çalışmak isteyen veya işletmesini büyütmek isteyen göçmenleri Alman ekonomik kuruluşlarla buluşturmaktadır (Siebert 2002, s. 259).

Sosyal ve dinsel kuruluşların başlangıcını daha gerilere götürmek mümkündür. Almanya'ya işçi göçünün 1973 yılında durdurulmasıyla birlikte birçok dinî dernek kurulmaya başlandı. O zamana kadar Müslüman işçiler için küçük çaptaki ibadet yerleri, yerini cami cemiyetlerine bırakmaya başladı. Bunda işçilerin burada tahminlerden daha uzun süre kalacakları düşüncesi nedeniyle geride kalan aile fertlerini getirmeleri de etkili oldu. Burada özellikle belirtmek gerekir ki, Müslüman işçiler kendi kuruluşlarını oluşturma sürecinde kendi hallerine bırakılmışlardı. İslâm bugüne kadar Alman devleti tarafından resmi din olarak tanınmadığı için, bu statüye sahip diğer dinlere mensup cemaatlerden faydalanamadılar. Ne Alman kuruluşları ne de kendi ülkeleri yıllarca bu insanlar için kendilerini sorumlu hissetmekteydiler. Ancak bağımsız guruplar tarafından oluşturulan örgütlenme süreci oldukça ilerledikten sonra 1980'li yıllarda Türkiye diplomatik temsilcilikleri vasıtasıyla bu konuda aktif görev aldı. Müslüman işçiler için dinî kuruluşların oluşturulması Hıristiyan işçilerden çok farklı şartlar ve önkoşullar altında gerçekleşmiştir. Örneğin Hıristiyan yabancı işçilerden Katoliklerin dinî ve sosyal hizmetleri Alman Katolik Kilisesinin görevlendirdiği Caritas'a bırakılmıştı. Müslüman işçilerin sosyal danışmanlığı için Türkdanış (Arbeiterwohlfahrt)'lar kurulmuşsa da bunlar dinî konuda temsil yetki ve salahiyetine sahip değillerdi (Lemmen 2002, s. 25-27).

Göç sürecinde Almanya'da Türkler tarafından kurulan dinî cemiyet ve dernekler Almanya'da İslâm'ın kurumsallaşmış ilk temsilcileridirler aynı zamanda. Daha çok lokal bazda organize olmuş bu dernekler 1990'lı yıllarda birçok derneği birarada temsil eden üst kurullara üye oldular. Halen Almanya'da Müslüman dernekleri temsil eden iki büyük çatı teşkilatından biri Almanya Müslümanları Merkez Danışma Kurulu (Zentralrat der Muslime in Deutschland) ve diğeri Federal Almanya İslâm Konseyi (Islamrat für die Bundesrepublik Deutschland)'dir. Bundan başka Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olan Diyanet İşleri Türk İslâm Birliği (DİTİB) vardır (Karakaşoğlu 2003, s. 12).

Bu dernekler Almanya'da Türklerin kalıcı olduklarını farketmeleriyle birlikte Almanya'nın göç politikasına tesir etmeye, kendi toplumunun uyum sorunları ile ilgilenmeye başlamışlardır. Bu çerçevede örneğin çifte vatandaşlık hakkı tartışmalarına ve yerel yönetim seçimlerine katılım ve İslâm'ın Alman hükümetince resmi din olarak tanınması konusunda girişimlerde bulunmaktadırlar. Son yıllarda İslâm dini dersinin Alman okullarının ders proğramına alınması ve okutulması için çaba sarfedilmektedir. Türklerin bu talepleri tamamen karşılanmasa da son yıllarda bazıları olumlu neticelenmiştir. Örneğin, İslâmi usullere göre kurban kesme hakkı, temsili nitelikte minareli ve kubbeli camilerin inşası gibi. Bu tür kuruluşlar giderek Müslümanlar ile gayrimüslimlerin diyalog merkezleri haline geldiler. Derneklerin bünyelerinde kurdukları dükkanlar ise İslâmi usullerde gıda ihtiyacına cevap vermektedirler (Karakaşoğlu 2003, s. 14-15).

Yukarıda belirtilen derneklerin çatı organizasyonları ile Alman makamları arasında İslâm'ın Almanya'daki geleceği konusundaki sorunlu bir diyalog vardır. Dinî dernekler diyaloğun biçimi ve kriterleri konusunda eleştirilmektedirler. Eleştiriler özellikle diyaloğun bu kesimlerce biçimlendirilmesi, konuların ve taleplerin hep onlar tarafından tespit edilmesi noktalarında yoğunlaşıyor. Ayrıca bu dernek ve çatı örgütlerinin özellikle iç yapıları, örgütlenme biçimleri ve dernek içi ilişkiler açılarından şeffaf olmayışları eleştirilmektedir. Bundan başka bu derneklerdeki yönetici elitin otokratik yapısı da sorgulanmaktadır. Derneklerin oligarşik idari yapısının da neticede İslâm Dini'nin ve Müslümanların genel anlamda Almanya'nın tabii bir parçası ve gerçeği olmasını engellediği belirtilmektedir (Dantschke 2003, s. 104; Arbeitsbericht zur Situation der zugewanderten Bevölkerung in Bielefeld, s.17).

Avrupa ülkeleri'nde resmi mercilerce bütün Müslümanları temsilen muhatap bir kuruluşun bulunmayışı önemli bir eksikliktir. Mevcut çözümsüzlüğü kısa vadede menfaatlerine uygun bulan cemaatler, bu sürecin uzun vadede kendilerinin yok olmalarına neden olacağını görememektedirler. Son zamanlarda Birleşik Avrupa'da Müslümanların temsilinin 'Avrupa İslâm Konseyi' ile mümkün olabileceği tartışılmaktadır.

3. Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevi

Almanya'da Türklerin kurduğu dernekler üyeleri ve Almanya Türk toplumunun geleceği için önemli roller üstlenmektedirler. Herşeyden önce mevcut dernekler Alman toplumsal düzenine ve yeni çevreye alışmak durumunda olan bireylere bir 'sığınak' olmaktadırlar. Mensuplarına yardım ve diğer üyelerle fikir alışverişinden başka emniyet ve selamet hissi vermektedirler. Özellikle bu kuruluşların sunduğu koruyuculuk fonksiyonunun uzun yıllar bu ülkede ikametten sonra gereksiz hale gelmesi gerekirken, göçmenlerin dışlanması ve kötü muamele görmesi yüzünden devam etmektedir.

Göçmen sivil toplum örgütlerinin kurulmasının önemli bir diğer nedeni, kendi kültür ve dinlerini cemiyetin diğer üyeleriyle kolektif olarak yaşama isteğidir. Örneğin bayramların birlikte kutlanması gibi.

Üçüncü olarak, ikinci ve üçüncü nesiller için bu kuruluşlar millî kimliği koruyucu rol

oynamaktadırlar. Almanya'da doğup büyüyen neslin ayrımcılık tecrübeleri ve bununla bağlantılı olarak kişilik ve kimlik kazanma sürecinde kendi yaşıtları arasında destek bulmaları bunda etken olmaktadır.

Dördüncü olarak bu kuruluşlar üyelerine kendilerini ispat etme, sosyal yaşama katılma olanağı sunmaktadırlar. Cemiyet faaliyetlerinde görev alan üyeler sosyal kabul görmekte ve takdir edilme ve terfi etme imkanına kavuşmaktadırlar. Cemiyetlerin bir diğer fonksiyonu da üyelerini ve topluluklarını çoğunluk toplumuna karşı temsil etmeleridir. Örneğin veli dernekleri üyelerini çocuklarının eğitim durumlarının iyileştirilmesi konusunda okul idareleri ve eğitim müdürlükleri nezdinde temsil etmektedirler. Bu tür derneklerin üst kuruluşları da okullarda Anadil Dersi ve Din Dersleri verilmesi konusunda çaba sarfetmektedirler. Bundan başka göçmen kuruluşları göçmen grubu ile çoğunluk toplumu arasında bir köprü ödevi üstlenmektedirler. Özellikle kendi ülkelerinin tanıtımı noktasında bu insanlar bilgi kaynağı ve aracı olarak görülmektedirler. Örneğin Türkiye'de yatırım yapmak isteyen bir Alman yatırımcı öncelikle Almanya'daki Türk işveren derneklerine müracaat etmektedir. Son olarak göçmen kuruluşları kendi üyeleri için bir hizmet kuruluşları rolünü üstelenmektedirler. Çocuklar ve gençler için boş zaman etkinliğinin yanında, eğitim ve kurs hizmeti sunmaktadırlar. Örneğin okul giden çocuklara ev ödevlerine yardım kursları bunların başında gelmektedir (Selbstorganisationen von Migrantinnen und Migranten in NRW 1999, s. 84-85; Siebert, 2002, s. 257).

Göçmen dernekleri yerel bazda da önemli gerekli birçok fonksiyonu üstlenmektedirler. Bulundukları bölgeye uyum ve üyelerine bir kimlik ve memleket hissi sunmanın yanında, bunlar memleket kültürünü yaşatmak ve geliştirmek, dil ve dinî korumak gibi ödevler yerine getirmektedirler. Ayrıca çocuklar, gençler, yaşlılar ve kadın ve erkekler için boş zamanları değerlendirme imkanları sunmaktadırlar. Bunun ötesinde üyelerine danışmanlık ve eğitim hizmeti ile darda kalan üyeler ile maddi ve manevi dayanışmayı sağlamaktadırlar. Bu dernekler Alman makamları nezdinde göçmenlerin temsili konusunda giderek yetkin kurumlar haline gelmektedirler. Bu çerçevde yerel siyaset ile ilgilenmeye ve çoğunluk toplumu ile zihinsel ve kültürel alışverişe başlamışlardır. Bu nedenle göçmen derneklerinin katılımı ve teşviki yerel göç konseptinin önemli bir parçasıdır. Cami derneklerinin uyuma hazır olmadıkları ve köktenci oldukları şeklinde damgalanmaları yanlış ve önyargılı bir yaklaşımdır (Krummacher, 1998, s. 51-52). Göçmen kuruluşlarının varlığı ve dernek faaliyetleri uyumun sadece devletin ödevi olmadığını ortaya koymaktadır. Uyum Almanya'da yaşayan herkesi ilgilendirmektedir, çünkü somut olarak uyum günlük hayatta mahallelerde, sokakata, çocuk yuvalarında, okulda, işyerlerinde vs. cereyan etmektedir. Göçmenlerin bu uğraşıları elbette devletin eksiğini ve kaçırdığı fırsatları telafi etmez (Bertelsmann Stiftung, 2003, s. 12-13).

4. AB Sürecinde Almanya'nın Göç Politikası ve Türklerin Siyasi Katılımı

Almanya'daki siyasi partiler, çok kültürlü sanayi, ekonomik çevreler ve federal, eyalet ve yerel bazdaki yabancılar danışmanları göçmenleri temsil etmekten çok uzak. Sorunlara getirdikleri çözüm önerileri, dışardaki insanların ihtiyaçlarına cevap vermiyor. Türk

vatandaşlarını belediye sarayında olup bitenler hiç ilgilendirmiyor (Körber Stiftung, 2001, s. 329-334).

Siyaset alanında göçmenlerin temsili ve uyum konusunun tartışılması siyasi partilerde cılız bir yankı buldu. Hristiyan Demokrat Partisi (CDU) 1990'larda Bülent Arslan yönetiminde Türk-Alman Forumu kurdu. Halen muhalefette olan Hıristıyan Demokratlar göç ve göçmenler konusunda katı tutumlarıyla dikkat çekmektedirler. Nitekim bu parti, hükümetin Almanya'nın ihtiyacı olan "modern bir göç yasası"nı aylarca bloke etmiş ve geçmişte yabancılar yasasının sertleştirilmesi konusuna öncülük etmiştir. Kendisini zenginler partisi olarak deklare eden Hür Demokratlar, göçmenlere görünüşte daha liberal yaklaşmakla birlikte bu konuda etkin bir rolleri yoktur. 90'lı yıllarda ortaya çıkan Birlik 90/Yeşiller Partisi, yabancılara parti içinde aktif rol ve sandalye vermiş ve tek tük de olsa birkaç Türk kökenli politikacıyı siyasi arenaya taşımıştır. Özellikle bu parti içinde yükselen bazı göçmenler diğerlerinin ilgisini cezbettiler. Ancak siyasi partilerin tutucu-muhafazakar ve rezervli yaklaşımları nedeniyle birçoğu dışalandılar veya siyasi arenadan çekildiler. Partiler içinde yükselen Türk kökenli siyasiler Müslüman Türklerin taleplerine tercüman olamadılar.

Gerçekte iktidardaki Sosyal Demokratlar'ın dahi ayağı yere basan bir göç politikası yoktur. Çocuk vizesi, çocuk vatandaşlığı, çifte vatandaşlığın yasaklanması ve suç işleyen yabancıların kolayca sınırdışı edilmesi gibi konularda Sosyal Demokrat Parti neticede muhalifi Hristiyan Demokrat Parti'nin taleplerine boyun eğmiştir.

Tüm siyasi partilerde Almanya'nın değişen toplumsal yapısını dikkate alan ve göç politikasını gözden geçirip, toplumsal gerçeklere uygun hale getirme yanlısı gerçekçi politikacılar az da olsa mevcuttur. Göçmenler lehine olan siyasi söylemler siyasi pirim yapmamaktadır. Göç konusu özellikle Federal Parlamento seçimlerinde bir malzeme olarak kullanılmaktadır. Siyasi partilerin, uzun vadede göçmenlerin bu toplumdaki geleceği ve Türklerle Almanların birarada barış içinde yaşayabilecekleri bir toplum modelleri yoktur. Bu, Alman toplumundaki kapalılığın siyasi platforma yansıması olarak algılanabilir. Göçmenlerle ilişki içinde olan Almanlar, diğerlerine göre Türklere ve Müslümanlara çok daha sempati ile bakmaktadırlar.

Göçmelerin yerel siyasete katılımlarının sağlanması için 1980'li yıllarda öncelikle büyük şehirlerde komisyonlar kurulmuştur. Göçmenleri temsilen seçimle oluşturulan ve Şehir Parlamentosuna bağlı olan 'Yabancılar Danışma Meclisleri' (Auslaenderbeiraete) Kuzey Ren Vestfalya Eyaleti 1994 yılı Yerel Yönetim Yasası ile yaygın ve örgün hale getirilmiştir. Ayrıca eyalet hükümeti nezdinde de temsil olanağı sağlanmıştır. Ancak bu meclislere karar verme ve uygulama imkanı verilmediğinden işlevleri sınırlı kalmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerinden gelen göçmenlere 2000 yılından bu yana yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkının tanınması ile bu meclisler yakın gelecekte yerini şehir parlementolarının alt komisyonu olan Göç Komisyonu'na bırakacaktır. Yapısı itibarıyla faaliyet alanı kısıtlı olan Yabancılar Danışma Meclislerinin görevi şehir idaresi ve parlamentosunu göç ve göçmenler konusunda bilgilendirmek ve sorunları dile getirmek ve çözüm önerileri

sunmaktır. Yerel bazdaki bu meclisler kendilerini eyalet hükümeti nezdinde temsil eden üst kurullara (örneğin Kuzey Ren Vestfalya yerel göçmen örgütleri üst kurulu - Landesvertretungsorganisation der kommunalen Migrantenorganisation NRW) üye olmuşlar ve bu çatı örgütün birimleriyle ve alt çalışma guruplarıyla işbirliğine girmişlerdir. Yabancılar Meclisi üyeleri ile göçmen dernekleri arasında sportif, siyasi, sosyal, kültürel ve dinî etkinliğin dışında gençliğe yardım ve yaşlılara özgün faaliyetler konusunda işbirliği mevcuttur. Örneğin Yabancılar Meclisleri'nin tertiplediği Alman vatandaşlığına geçiş kampanyası sırasında göçmen dernekleri ile birlikte ortak etkinlikler, yuvarlak masa toplantıları ve konferanslar düzenlenmiştir (Selbstorganisationen von Migrantinnen und Migranten in NRW 1999, s. 41).

Son yıllarda Alman kamuoyu, siyasi ve ekonomik çevrelerinde yoğun olarak tartışılan 'Göç Yasası', Almanya'daki Türklerin gelecekteki konumu açısından önemlidir. Bu tartışmalarda yeni bir perspektif sezilmektedir. Yabancıların göçü, zamanla kısıtlı veya kısıtlanabilir bir olay olmadığından hem göçmenlere ve hem de göçmenleri kabul eden Alman toplumuna uzun vadeli ve devamlı etkileri olan bir olgudur. Göç sadece sınır ötesine gitmek olarak algılanamaz. Göç bilakis bir taraftan içinden çıkılan kültürden bilinç dışı bir kopuş ve ayrılış (Desintegration) sürecini; diğer taraftan yine başlangıçta farkedilmeyen başka bir dünyaya uyum sürecini ve bu sürecin ara ve geçiş dönemi tesirlerini kapsar. Özellikle bu bağlamda göçmenlerin geri dönmeyerek burada kalmaları ve Alman toplumunu değiştirmeleri soruları önem kazanmaktadır. Almanya'da yaşayan göçmenlerin Almanya'ya ihtiyacı kadar Almanya'nın da göçmenlere ihtiyacı vardır.

Göçmenlerin varlığı Alman toplumu ve siyasetindeki kırılma noktalarını görünür hale getirmektedir. Bu kırılma noktalarını göçmenler oluşturmamışlar, sadece onların mevcudiyeti bunların varlığını ortaya koymuştur. Bu öncelikle iş piyasası ve iş piyasası politikasında görülür. Tüm teknik gelişme ve olanaklara rağmen Almanlar için (iş şartları ve ödenek açısından) cazip olmayan iş kolları olacaktır. Bu ekonomik sektörler yabancılar olmaksızın varlıklarını idame ettiremezler.

Göçmenlerin varlığı Alman eğitim ve meslek eğitimi politikasının sınırlarını da ortaya koymaktadır. Federal Almanya, yüksek eğitim standardına rağmen yeterli uzmanları eğitmeye muktedir görünmemektedir. Bunun sebeplerinden birisi hiç şüphe yok ki, eğitim ve öğretim sürelerinin süresi ve ekonomik darboğazın eğitim alanına da yansımasıdır. Alman ekonomisinin ihtiyacı olan uzman kadroyu dışarıdan getirmek suretiyle Almanya, eğitim sisteminde gerekli olan esneklik ve modernleşmeyi ertelemektedir.

Son olarak Alman sosyal ve aile politikası açısından da yabancıların varlığına ihtiyaç vardır. Çocukların masraflı ve külfetli olduğu bilinen, ancak çocuklu ailelerin gelir düzeylerinin düzeltilmesi çözülememiş bir konudur. Nüfusun yaşlılaşması ve yaşlı insanların bakım giderleri ve emekli ödeneklerinin artması Almanya'nın göçe olan ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Almanya'nın göç talebi, iş pazarının fonksiyonelliği ve sosyal sistemin devamlılığının temini için de önemlidir (Bielefeld Üniversitesi Hukuk Fakültesi, "Göçmenlik Hukukunda çileli yol" konulu rapor, 23/2001).

1 Ocak 2005 tarihinde yürürlüğe girecek olan yeni "Federal Almanya Cumhuriyeti Göç Yasası" (Zuwanderungsgesetz für Bundesrepublik Deutschland) bu gelişmeleri göz önünde bulundurarak, nihayet Almanya'yı bir göç ülkesi olarak deklare etmiştir. Yasaya göre göç olgusu artık Almanya için tabii bir olgudur ve hükümet göçü kısıtlayıcı ve düzenleyici bir siyaset takip edecektir. Göç artık ülkenin bir ihtiyacı olarak algılanıp, aktif bir politikayla yönlendirilip biçimlendirilecektir. Artık Almanya'nın göç olgusu ve göçmen ülkesi olduğu tüm siyasi partilerce kabul edilmiş görünmektedir. Şimdiye kadar eksik olan şey, problemi çözme kabiliyetinden çok çözme isteğinin olmayışı idi.

Üzerinde dört yıl tartışılan "Göç Yasası" Türklerin taleplerini karşılamaktan uzaktır. Buna göre Almanya'ya gelen göçmenler uyum kurslarına gitmek zorundalar. Yabancı uzmanların Almanya'ya getirilmesi ve Alman üniversitelerinden mezun olan yabancı öğrencilerin Almanya'da kalabilme ve çalışabilme imkanı doğdu. Ancak yıllardır Alman üniversitelerinde master ve doktora eğitimini tamamlamış birçok göçmen akademisyenin iş bulamadığı gerçeği ile uyuşmuyor bu düzenleme. Hatta Almanya'dan ümidini kesen birçok müfekkir başka ülkelerde iş arıyor. Sorunun temelinde Almanya'nın daha göçmen entellektüellerini tanımlamamış olması yatmaktadır. Yabancı şayet Türk ise ancak işçi ya da esnaf veya en iyisi işadamı olabilir. Bürokrat, siyasi ve benzeri kimlikler henüz kabul görmüyor Alman toplumunda. Telefonda şehir belediyesinde çalıştığını söyleyen bir göçmene yöneltilen "çöpçü müsünüz?" sorusu buna sadece bir örnektir. Esas sorun, Alman bürokratik ve siyasi zihniyetinin göç olgusu ve göçmenlere yaklaşımının değişmesidir. Umulur ki bu yasa Almanya'nın kendisini artık bir "Göç Ülkesi" olarak algılamasına ve eski zihniyetin kırılmasına bir kapı aralayacaktır.

Ancak bu süreçte Almanya'da yaşayan Türkler'in de sorumluluğu gözardı edilemez. Geçen 43 yılda birinci, ikinci derken üçüncü kuşak Türk nüfus artık bu ülkede yaşamaktadır. İlk gelenlerin birinci hedefi para kazanmak ve onurlu bir hayat sürmek için gerekli birikimi yapmaktı. Gerçekten geçen onyıllar içinde Türkler ekonomik yönden belirli bir refaha ulaştılar. Ancak elde ettikleri ekonomik gücü hiç de iyi kullandıkları söylenemez. Öncelikle birikimler memlekette geride kalan borç, fakir aile fertleri, akraba ve devasa inşaatlar için harcandı. Ardından ise bu insanların birikimlerini Türkiye'deki yüksek kar payı vaad eden holdinglerin temsilcilerine kaptırdılar. Bundan başka birikimlerini Merkez Bankası'nda yapan Türkler çifte vergilendirme konusunda bilgilendirilmedikleri için mağdur edildiler. Yaşanan bu olumsuzluklar Almanya ve Avrupa Türklerinin –ve özellikle emeklilik çağına gelmiş birinci neslin– ekonomik birikimini, hayal ve geleceklerini kararttı. Mağdurlar şimdi ekonomik, sosyal ve psikolojik bir travma yaşamaktadırlar.

Avrupa'da yaşayan Türkler göç sürecinde Türkiye'deki gelişmeleri takip edemediği gibi, yaşadıkları ülkelerde olup bitene de bigane kaldılar. Sivil toplum kuruluşları ve dernekler de bu insanları eğitim, kültür, ekonomi ve siyasi gelecekleri konusunda yönlendiremedi. Elbette insan sadece maddi ihtiyaç ve talepleri olan bir varlık değildir. Bunun yanında manevi tatmin ve kültürel olgunluk da bir ihtiyaçtır. Ve terazinin iki kefesi arasında bir denge kurulması, madde ile manayı, ruh ile bedenin dengeli olarak tatmini çok

önemlidir. Bir Rus atasözü "insan zengin olmayabilir, ancak zengin mutlaka insan olmalıdır" der. Yani önemli olan insan olabilmektir. Bunun yolu da eğitim, kültürel gelişim ve etkileşim ile insanın kendini bilmesinden geçer. Avrupa Türkleri bir zihniyet değişimi yaşamadıkça benzeri sorunlarla biryesel veya kolektif olarak karşılaşacaklardır. İçinde yaşanılan ülkenin kültüründen istifade etmek, kendi manevi birikimi ile sentez yapmak ve ulaşılan maddi refah seviyesini zihnen de yakalamak gerekir. Sorunların tesbiti, algılanması ve çözümü ancak bu şekilde mümkündür.

Öte yandan Almanya Türk vatandaşlarının Avrupa hukukundan doğan haklarını dahi otomatik olarak aynı durumda olan diğer şahıslara uygulanmasına direnmektedir. Alman mahkemelerinin Türkler aleyhine verdiği ikamet hakkına dair birçok karar Avrupa Adalet Divanı'ndan geri dönmektedir. Türklerin ikamet hakı, yerel seçimlere katılım hakkı gibi haklı taleplerin Alman hükümetince kabul edilmemesi Türkleri Alman Vatandaşlığına girmeye yöneltti. Alman vatandaşlığına geçişte Türklerin artık bu ülke ile bağlantılarını koparamayacakları düşüncesi kadar, Türkiye ile aradaki mesafenin Türk televizyon kanallarının ve Türkçe gazetelerinin yaygınlaşması ve ayrıca ulaşımın kolaylaşması nedeniyle kalkması da önemli oldu. Ancak Alman Vatandaşlığı'na geçiş hukuki anlamda bir eşitliği garanti ediyorsa da uygulamada ve toplumsal yaşantıda mevcut sorunlar devam etmektedir. Bunda Alman toplumunun göçmenlerin farklılığını bir zenginlik yerine 'tehdit' olarak algılaması önemli rol oynamaktadır.

Almanya Türk toplumu bu ülkedeki varlığı ile Türkiye-AB arasında önemli bir köprü görevi üstlenmektedir. Artan ekonomik, sosyal ve siyasi katılımı ile Türk sivil toplum kuruluşları ilgili ülkeler ve AB arasında lobi faaliyetlerinde bulunmaya namzettirler. Türkiye Almanya Türk toplumundaki gelişmeleri yakından takip etmektedir. Türkçe gazeteler Almanya'da basılmakta, Türk Sanayici ve İşadamları (TÜSİAD) Berlin'de temsilcilik açmakta, Türk kökenli milletvekilleri Avrupa Parlementosu'nda görev yapmaktadırlar. Türkiye Üniversiteleri Avrupa Birliği Kredi Transfer Sistemi'ne girmektedirler. Gelecekte Türkiye ile Avrupa üniversiteleri arasında öğrenci ve akademisyen değişimi başlayacaktır. Türkiye'nin AB'ye tam üyelik hedefine yaklaştığı ölçüde Türklerin Avrupa'daki konumları da sağlamlaşacak ve sorunlarına kalıcı çözümler bulunacaktır. Ancak Avrupa'daki insanların dinî ve sosyal sorunları ithal çözümlerle değil, bu ülkelerdeki yaşayanların kendi yağı ile kavrulması ve kendi problemlerini kendilerinin çözmesiyle mümkün olabilecektir. Bu insanları artık "para kasası" gurbetçiler olarak görmek yerine, Avrupa'da yaşayan Türkler olarak algılama zamanı artık gelmiştir.

Kaynakça:

Arbeitsbericht 2000/2001 zur Situation der zugewanderten Bevölkerung in Bielefeld [Bielefeld'e göç eden nüfusun durumu hakkında 2000/2001 yılı çalışma raporu], Hrsg. Interkulturelles Büro der Stadt Bielefeld [Yayınlayan: Bielefeld Şehri Kültürlerarası Bürosu]

Bertelsmann Stiftung (Hrsg.), *Auf Worte folgen Taten. Gesellschaftliche Initiativen zur Integration von Zuwanderern [Sözü iş takip eder. Göçmelerin uyumu için toplumsal girişim-*

ler], Gütersloh 2003.

Dantschke, Claudia, "Freiheit geistig-politischer Auseinandersetzung – islamistischer Druck auf zivilgesellschaftlicher Akteure [Fikri-siyasi Tartışmaların Özgürlüğü – Siviltoplumsal Aktörlere İslâmi Baskı]", *Islamismus – Texte zur Inneren Sicherheit [İslâmcılık – İç Güvenliğe Dair Makaleler]*, Hrsg. Bundesministerium des Innern, Berlin 2003, s. 103-132.

Eryılmaz, Aytaç, "Von der Migrantenselbstorganisation zum Museum? [Göçmen Kuruluşlarından Müzeye Doğru?]", *Dokumentation zur Fachtagung: Das historische Erbe der Einwanderer sichern. Die Bundesrepublik Deutschland braucht ein Migrationsmuseum [Göçmenlerin tarihsel mirasını koruma oturumu. Federal Almanya Cumhuriyetiin bir göç müzesine ihtiyacı vardır]*, Veranstalter Bundeszentrale für politische Bildung [Tertipleyen Federal siyasi eğitim merkezi], Brühl, 4.-6.10.2002, s. 12-19.

Gencer, Mustafa, "40 Jahre Türken in Deutschland: Bewußtseinswandel durch Migration", [Türkler'in Almanya'daki 40. Yılı: Göçün getirdiği bilinç değişimi], *Euro Agenda, Halbjährliche Zeitschrift für Sozialwissenschaften [Avrupa Günlüğü. Altı Aylık Sosyal Bilimler Dergisi]*, Yıl/Jahr: 2, Sayı/Zahl 2, Nr. 2/2001, Berlin, Viyana, İstanbul 2001, ss. 121-132. (ISSN 1616-9921)

Karagöz, Recep, "Gurbet Vatan Oldu: Türkiye'den Almanya'ya Göçün 40. Yılı", *Tezkire Dergisi*, Yıl 11, Sayı 23, Kasım/Aralık 2001, s. 19-25.

Karakaşoğlu, Yasemin, "Islamische Organisationen und die aktuelle Diskussion um die Einführung eines islamischen Religionstunterrichts an deutschen Schulen [İslâmi Organizasyonlar ve Alman okullarında İslâm Din Dersi konusundaki güncel tartışmalar]"

Euro Agenda, Halbjährliche Zeitschrift für Sozialwissenschaften [Avrupa Günlüğü. Altı Aylık Sosyal Bilimler Dergisi], Yıl/Jahr: 2, Sayı/Heft 4/2003, Berlin, Viyana, İstanbul 2003, ss. 11-34.

Körber Vakfı (ed.), *Perspektiven der Zivilgesellschaft [Sivil Toplumun Geleceği], Argumente zum deutsch-türkischen Dialog [Türk-Alman diyaloğuna katkılar]*, Hamburg 2001. http://www.stiftung.koerber.de/tuerkei

Krummacher, Michael, "Drehbücher für multiethnische Stadtgesellschaften: Horror- oder Abenteuerfilme? [Çok etnili Şehir Toplumları Senaryosu: Korkunç yada Macera Filimleri?], *Ghettos oder ethnische Kolonien? Entwicklungschancen von Stadtteilen mit hohem Zuwandereranteil [Gettolar mı veya etnik koloniler mi? Yüksek oranda göçmenlerin bulunduğu şehir kesimlerinin gelişim şansı]"*, Hrsg. Friedrich Ebert Stiftung, Bonn 1998, ss. 43-58. (ISBN 3-86077-725-4)

Lemmen, Thomas, *Islamische Vereine und Verbaende in Deutschland [Almanya'da İslâmi Dernek ve Cemiyetler]*, Herausgegeben vom Wirtschafts- und sozialpolitischen Forschungs- und Beratungszentrum der Friedrich Ebert Stiftung, Bonn 2002 (ISBN: 3-89892-103-4)

Bielefeld Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nce yapılan 23/2001 nolu araştırma raporundaki "Göçmenlik Hukukunda Çileli Yol" konulu makale.

Selbstorganisationen von Migrantinnen und Migranten in NRW – Wissenschaftliche Bestandsaufnahme [Kuzey Ren Vestfalya Eyaleti'nde Göçmenlerin Kendi Kurduğu Örgütlen-

meler – Bilimsel Bir Durum Tesbiti], Hrsg. Ministerium für Arbeit, Soziales und Stadtentwicklung, Kultur und Sport des Landes Nordrhein-Westfalen, Düsseldorf 1999.

Siebert, Julia, "Migrantenselbstorganisationen als ein wichtiger Integrationsfaktor: Der Arbeitskreis, 'Selbstaendige Migranten in NRW' [Önemli Uyum Faktörü Olarak Göçmen Kuruluşları: 'Kuzey Ren Vestfalya Eyaleti'nde Serbest Meslek Sahibi Göçmenler'", *Zeitschrift für Türkeistudien (ZfTS) [Türkiye Araştırmalar Merkezi Dergisi]*, Jahrgang 15, 2002, Heft 1+2, S. 255-263. (ISSN: 0934-0696)

Zarif, Ferah, 2000'li Yıllarda Almanya'da Türkler, Köln [u.a.]: Önel, 1995. (ISBN: 3-929490-26-9)

MÜZAKERE

Komisyon Başkanı– Rıdvan Bey'e teşekkür ediyoruz. Müşavirlik ve ataşeliklerin problemlerini dile getirdiler. Biz söylediklerini şikâyet olarak anlamıyoruz; çünkü, bu şikâyetleri giderme pozisyonunda kendileri. Ama, bizimle bir otokritik yaptı, problemleri paylaştık. Gerçekten verimli olduğu kanaatindeyim.

Mustafa Gencer Bey'in tebliği ciddî bilimsel kaynaklara dayalı hazırlanmış, gerçekten güzel bir tebliğ. Fakat, tebliğ sahibinin olmaması, tebliğle ilgili yapılacak müzakerelere muhatap da bulamayacağı için, bizim yayınlarımız arasına gireceğinden dolayı, ikazımız bu noktadaydı. Bunun da anlayışla karşılandığını tahmin ediyorum.

Müzakereci olarak, Sayın Mehmet Koçer Bey'i davet ediyorum, buyurun.

Mehmet Koçer – Değerli Başkanım, değerli alimler, Diyanet İşleri Başkanlığımızın Başkan Yardımcıları ve değerli katılımcılar; hepinizi saygı ve sevgiyle selâmlıyorum.

Ben, şu anda Diyanet İşleri Başkanlığı Teftiş Kurulu üyesiyim. Başmüfettiş olarak çalışıyorum. 1973–1977 arası sosyal yardımcı din görevlisi olarak, 1978'de İsveç'te çalışma ataşesi olarak, 1983–1987 arası Danimarka'da din hizmetleri müşaviri olarak ve 1992–1995 arası da Bern Büyükelçiliği Din Hizmetleri Müşaviri olarak hizmet ettim. Devletime ve Diyanet İşleri Başkanlığıma şükran borçluyum.

Almanya Din Hizmetleri Müşaviri Rıdvan Bey'i dinledik. Tebliğ metninde yok; ama burada sunumda kendilerinin de ifade ettiği gibi, gerek buraya davetinde, gerekse tebliğin hazırlanışında bazı teknik sorunlar olmuş. Kendilerine de son anda haber verildiğini ifade ettiler. Aksaklıkların yaşandığına ben de katılıyorum.

Evvela şunu söyleyeyim: Bu konuşmalardan sonra orta bir konuşma yapıp, sonra konuyu kapatıp, herkesin memnun olarak ayrılması güzel bir şey. Ama, ben, demin de açıkladığım gibi, uzun yıllar yurtdışında çalışmış olmam dolayısıyla bu işin duayeni olarak görüyorum kendimi. Bazı zorluklarımızı da ifade etmek istiyorum. Bu ifadelerimden eski veya yeni hiçbir kişinin, hiçbir makamın, bundan alınmamasını istirham ediyorum. Ben prensip olarak kişilerle değil, fikirlerle ve olaylarla meşgulüm. Bir tespit yapacağım burada, bunu ifade etmek istiyorum.

Rıdvan Bey arkadaşımız, Diyanet İşleri Başkanlığının son onbeş yılına damga vuran kişilerden birisidir. Gerek yurt içi işlerinde, gerek yurtdışı işlerinde gerçekten faydalı görevler yapmışlardır; ama, tebliğlerinde, hep şikâyet hep şikâyet etmişlerdir. Bu şikâyetlerin birçoğunu yurt içindeyken kendisi halletme durumundaydı, birçoğunu da, halen Almanya'da Din Hizmetleri Müşaviri olarak halletme durumundadır.

Meselâ, diyor ki Diyanete bağlı camilerin çoğunda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ya-

yınları yoktur. Bu gerçekten bir fecaat. Bu Almanya için mi geçerli, diğer ülkeler için de geçerli mi? Kendisi ifade etti, "Ben, diğer müşavirlerin adına da konuşuyorum" dedi. Korkarım ki, diğer müşavirliklerde de bu doğru. Ama, görev yaptığım Danimarka ve İsviçre'de bunun öyle olmadığını ifade etmek istiyorum. Eğer bu doğru ise, demek ki bazı noksanlıklarımız var, bunu düzeltmek lazım.

Kısa süre içerisinde hazırlamış olduğunu ifade ettiği tebliğin, Rıdvan Bey tarafından özenle okunduğu kanaatinde değilim. Çünkü, benim tespit edebildiğim kadarıyla, 14, 15 kelime yanlış yazılmış. Olabilir; ama, olmaması gerekir diye düşünüyorum. Çünkü, hakikaten aceleye gelmiş.

Hazırlanan tebliğ de, tahmin ederim Almanya bazında alınmış, diğer müşavirlik ve ataşeliklerin ihtiyaçları, ülke ülke problemleri intikal ettirilmemiştir. Çok kalın hatlarla ve çok toptancı ifadelerle, mesela okullarda din dersi vermenin uzun süre alacağı sebebiyle, bu çalışmalar 1980'den beri sürüyor diyor arkadaşımız. Bugünkü durumu nedir? Konumuz, "AB Sürecinde Din Hizmetleri Müşavirlik ve Ataşelikleri". Müşavirlik ve ataşeliklerin görevlerini tadat ettiğine göre, din dersinin bugünkü durumu nedir, ileriye dönük olarak din dersleri ne gibi merhaleler kat edecek, önerileri nedir? Bu konularda da bir öneri almış değiliz.

"Kadınların eğitimine önem vermeliyiz.." Bunu, 30 yıldır, 1973'ten beri söyleriz. Bugün de söyledik. Nedir teklifimiz, ne yapmalıyız? Çünkü, Sayın Müşavirimiz dedi ki, "bu iş bizimdir, biz proje üreteceğiz, biz söyleyeceğiz." Nedir kadınlarla ilgili projelerimiz? Avrupa'da bizi tenkit ediyorlar, diyorlar ki, kadın-erkek eşitliği yok, kadınlarınız sosyal hayata girmiyor. Peki, bu konuyla ilgili, inançlarımız, örflerimiz, adetlerimiz doğrultusunda ne gibi tekliflerimiz var? Müşavirlerimizin bunu üretmesi lazım.

Esas konuya gelmek istiyorum. Benim, bu tebliğin başlığından anladığım şudur: AB sürecinde, müşavirlik ve ataşeliklerimizin problemleri nelerdir?

Benim şahsi kanaatim, bu makamlara seçilen arkadaşlarımızın, imtihan ilânından tutun da, oraya gidişleri, büyükelçiliklerle olan ilişkileri ve dönüşlerine kadar, hatta döndükten sonra da birçok problemi var. Bu problemleri kısa olarak size arz etmek istiyorum.

Değerli arkadaşlarım; biz bir aileyiz. Problemlerimizi, dertlerimizi burada konuşmayacağız da nerede konuşacağız? Onun için, benim konuşmalarım bazı kimselere sert gelebilir; ama, inanın ki niyetim halisanedir ve bu işlerin AB sürecinde düzelmesine yöneliktir.

Bizim, gerçekten büyük problemlerimiz var. Sayın arkadaşımız ifade etti, 1978'den bu tarafa kadrolar aldık. Ben de içinde bulundum dış hizmetler müdürü olarak bunların ikame edilmesinde, kadroların alınmasında. Öğretmen kadroları gibi din görevlilerine de Türk kültürü artırma faslında kadroların istihsalinde benim de katkım oldu. Sami Uslu Bey'i de anmak istiyorum bu arada.

Bizim, müşavir ve ataşe seçimlerinde problemlerimiz var. Bu görevlere getireceğimiz kişilerin seçiminde belli, değişmez kriterlerimiz yok. Diyeceksiniz ki var efendim. Evet,

Başbakanlık çerçeve yönetmeliği var. Ona dayalı olarak bizim, yurtdışında sürekli görevlendirilecek görevlilerle ilgili yönetmeliğimiz var. Ama, 1978'de ilk kadrolar alındığında, bunun niteliğine uyan, merhum Dr. Abdulbaki Keskin hocamız vardı, onu yurtdışına ilk defa olarak atadık. O zaman, büyükelçilikler, "din hizmetleri müşavirliğine ihtiyaç yoktur" diye cevaplar veriyordu. Zürih'i ben hatırlıyorum. Yazı yazdık; "bir din hizmetleri müşavirliğine ihtiyaç yoktur. Hiç kırmızı pasaportlu din adamı mı olur, mümkün değil" şeklinde ifadelerle reddettiler. Tedricen bu duruma geldik.

Başlangıçta, gerçekten lisan bilen arkadaşlarımızın sayısı çok mahduttu, hatta yoktu. İlk on yıl içerisinde, biz, Başbakanlık çerçeve yönetmeliğini yumuşatarak, özel izinlerle yazılı ve sözlü imtihanlar açtık. Bendeniz de, bu imtihanlardan geçerek gidenlerden birisiyim. 1992 yılına kadar bu devam etti; ama, 1992 yılında bazı elemanlarımız yetişmiş olmasına rağmen, yine de bu özel izinden 2003 yılına kadar istifade ettik. Bu özel imtihanların hakkaniyete uygun olduğunu söylemek mümkün değil. Biz, "bilenlerle bilmeyenler bir olur mu" diyoruz, hak ve hukuk diyoruz; ama, yaptığımız imtihanlarda bunlara riayet etmezsek, bizim Allah katında ve millet nezdinde düştüğümüz durumu bir düşünün.

Bir hatıramı anlatayım. Goethe Enstitüsünden diploma almış, Almancayı çok iyi bilen iki arkadaşımız.. Lisan bilmek ne demektir? Almanca bir manayı Türkçe'ye, Türkçe bir manayı da Almanca'ya çevirebilecek güçte arkadaşlar. Yılını vermiyorum. İmtihana girdiler ve bu arkadaşlar, Almanca'dan "seçilemediniz" yazısıyla muhatap oldular. Benim huzurumda gözyaşları döktüklerin hatırlıyorum. Ama, diğer taraftan, -yine hiçbir kişiyi muhatap almadan söylüyorum- yönetimin yurtdışına müşavir ve ataşe olarak göndermek istediği üst düzey görevlilerinden hiç birisinin, Almanca'dan, İngilizce'den "sen kazanamadın" şeklinde bir yazıya muhatap olduğuna rastlamadım.

Şunu ifade edelim: Diyanet mensupları olarak, lisan konusunda zayıfız. Ama, 1978'den 2004'e, 26 sene geçmiş; 26 senedir de bu eksikliğimizi gidermiş değiliz. Bu bakımdan, yapacağımız imtihanları lütfen hakkaniyete uygun olarak yapalım. Böyle yapmadığımız takdirde, Diyanet İşleri Başkanlığı yara alır, Başkanları yara alır, Komisyon üyeleri yara alır. Fakültelerden özel komisyon üyeleri getirtiyoruz, onlar seçiyorlar.

Lisan konusunda böyle zorluklarımız var. Altı ay süreli, dokuz ay süreli kurslar açıyoruz. Eski daire başkanımız burada, sağ olsun büyük hizmetleri geçti. Ama, bu kafi ve vafi değildir. İçimizde Diyanet mensubu olarak, doktorlar, doçentlerimiz var, KPDS sınavına girip de kazanan insanlarımız var. Diyeceksiniz ki, lisan bilmek kafi midir; hayır, kafi değildir. Lisan bilecek muhakkak; ama, mesleki formasyonu, temsil kabiliyeti de olacak.

Ben şuna inanıyorum ki, bu nitelikte arkadaşlarımız var. Aman ve sakın ha, lisan biliyor diye, mesleki formasyonu yeterli olmayan, temsil kabiliyeti olmayan kimseleri de gönderirsek, ayrı bir problemle karşı karşıya kalırız. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurtdışındaki temsili yara alır diye düşünüyorum.

İkinci bir husus: Müşavir ve ataşelerimizin yurtdışındaki çalışmaları değerlendirilmi-

yor. Bazıları üç yıl içinde, bazıları dört yıl içinde çekiliyor. Niye üç yıl içinde çekildi; cevabı yok. Niye bir yıl daha uzatıldı? Mesela, öyle arkadaşlar hatırlarım ki, büyükelçi telefon etmiştir, bu arkadaşı yerinden alın, zararlı oluyor. Ama, kararnamesi çıkmıştır, sonradan başka bir takdirde bir yıl daha uzatılmıştır. Bu tip hareketler, bu tip eylemler meslektaşlarımızı da, bizi de, Diyanet İşleri Başkanlığımıza karşı büyükelçilik nezdinde bize karşı itimadı sarsmıştır, sarsmaktadır. Bundan da çekinmek lazım. Değerlendirme çok önemli. Çalışan ile çalışmayan bir olmamalı. Bilenle bilmeyen bir olmamalı diyen biz değil miyiz? Bir bakıyorsunuz, başarılı bir müşavir üç yılda çekilmiş; ama, hiçbir şey yapmamış bir arkadaş da, bir yıl daha uzatılmış. Bunun değerlendirmesini yapmak lazım.

Ayrıca, müşavirliklerimizin denetimi de yapılmalıdır. Vakıf hizmetlerimizin gereği gibi denetlemeleri yapılmalıdır.

Değerli hocalarım; müşavir ve ataşeliklerimizin, büyükelçilik nezdinde problemleri var. İsterdim ki, Rıdvan Bey arkadaşımız bu konuları da ele alsın; ama, geniş baktığı için konuya, bu konuya gelemedi. Bazı yerlerde problem olmayabilir ama, bazı yerlerde var. Mesela, çalışma müşaviri, maliye müşaviri, eğitim müşaviri, gittiği büyükelçiliklerde kendini ispat etmek zorunda değildir. Din hizmetleri müşaviri ve ataşesi, en azından kendisinin Atatürkçü olduğunu ispat etmek zorundadır. Bu benim çok gücüme gidiyor. Ben Atatürk Cumhuriyetinde yaşayan bir insan olmanın şuuru içindeyim. Hiçbir zaman da, bu konuda bir sapma içinde olmadım. Mesela, bir hatıramı anlatayım: 1984'te Danimarka'ya müşavir olarak gittiğimde, yeni bir büyükelçi geldi. İsmi lâzım değil. 29 Ekim resepsiyonundaydı. Kendimi tanıttım, suratı asıldı birden. Dedi ki, "sayın müşavir, burada hiç öğretmen yok, yirmi din görevlisi var, olur mu böyle şey, ben buna karşıyım." Şu mukabelede bulundum: "Sayın Büyükelçim, neticede öğretmen havaysa, din görevlisi de sudur. 'Suyumuz var, havamız olmasa da olur' diyemeyiz. Beraber çalışalım, öğretmen de getirelim." 9 Kasım günü beni aradı: "Sayın Müşavir, yarın 10 Kasım, ben Atatürk hakkında konuşacağım, siz de konuşacaksınız..." Beni imtihan ediyor. Dedim ki, "Sayın Büyükelçim, bu ne büyük şereftir. Siz konuşacaksınız, diğer müşavirlere söz vermeyeceksiniz, din hizmetleri müşaviri olarak bana söz vereceksiniz Cumhuriyetimizin banisi Atatürk hakkında.. Bu benim için büyük bir şereftir..." Rahmetli Ahmet Gürtaş'ın, Atatürk ve Din Eğitimi kitabından istifade ederek, yarım saat orada Atatürk'ün din anlayışını anlattım. Sonra beni sevdi büyükelçi. Yüzüme "benim bir tane müşavirim var, o da sensin" derdi. Beni randevusuz alırdı.

Şunu demek istiyorum: Allah için; çalışma müşavirine, konsolosluk mensuplarına nasıl bakıyorsa, bu vatanın evladı olarak, din hizmetleri müşavirine de öyle baksın. Hepsini kast etmiyorum, şahsa göre değişiyor. Bunu nasıl temin edebiliriz?

Bakın, Çalışma Bakanlığı, büyükelçilerle çalışma müşavir ve ataşelerin, çalışma müşavir ve ataşelerinin büyükelçilik ve konsolosluklarla ilişkilerini tespit eden bir protokol hazırlanmış. Lütfen bu kayda girsin Sayın Başkanım, bunu yapmak zorundayız. Yani, din hizmetleri müşavir ve ataşesi gidince oraya, büyükelçi ve başkonsolos, elinde bir belge bulunsun, bana karşı sorumluluğu nedir, benim onlara karşı görevim nedir diye. Bunun

teklif olarak kayda geçmesini istirham ediyorum. Böyle sorunlarımız var. Danimarka'ya gittiğimde büyükelçi bana makam vermedi; "git, vatandaşların arasında otur" dedi. "Bizim din görevlimiz var, iki tane din görevlisi mi olur" dedi. Daha böyle misaller var.

Bir Cuma günü, İsviçre'de, Sayın Başkonsolos, din görevlilerimizi Cuma namazı saatinde toplantıya çağırdı. Arkadaşlar telefon ettiler, "biz ne yapacağız hocam, Cuma günü hutbe okuyacağız." Onlara, "siz gelmeyin" dedim; "ben yakın bir yerde namazı kıldıracağım ve resepsiyona gideceğim." Namazdan sonra resepsiyona gittim. "Sayın Müşavir; niye gelmedi bu arkadaşlar?" diye çıkıştı. "Sayın Başkonsolosum, bugün Cuma, resmî görev yapıyorlar o arkadaşlar" dedim. Başkonsolos, "Bu da resmî görev" dedi. Cevaben, "Ama Sayın Başkonsolosum, Cuma hutbesinde arkadaşlarımız Cumhuriyetimizin faziletinden bahsediyor, onun için buraya gelemediler" dedim. Şimdi, bu zorlukları ortadan kaldırmamız lazım. Yani, kişiye göre, din hizmetleri müşavirini sorgulama benim onuruma dokunuyor. Bunun için, Dışişleri Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında bir protokol düzenlemek gerekir diye düşünüyorum.

Bir de şunu istirham ediyorum: Müşavir ve ataşelerimizin, vakıf arabasını kullanırken, vakıf imkânlarını hizmete yönelik olarak kullanmaları... Vatandaş daima bizi takip ediyor; müşavir hangi arabaya bindi, kiminle gitti, kullandığı telefon kimin telefonu, nereyle görüşüyor? Evet, vakıf harcamaları konusunda da dikkat etmek gerekir diye düşünüyorum.

Son olarak şunu ifade edeyim: Hani "gidişinden dönüşüne kadar problem var" dedik ya; biz Diyanet İşleri Başkanlığı olarak, yurt dışı görevinden dönen müşavirlerimiz ve ataşelerimizin tecrübesinden istifade etme cihetine gitmiyoruz. Dönen arkadaşlar ya Başkanlık vaizliğine atanıyorlar ya da emekli oluyorlar. Bu arkadaşlarımızın tecrübelerinden yararlanmak için gerekli tedbirler alınabilir. Meselâ yurt dışı ve yurt içi din hizmetleri araştırma kurulu kurularak bunlardan faydalanabilir. Bu konuda benim yaptığım bir çalışma mevcuttur. Bununla ilgili dosyalar Başkanlık ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı arşivlerinde bulunmaktadır. Diğer kurumlar bunun formülünü bulmuşlar, rotasyon usulü getirmişler. Meslek memurları haline getirmişler müşavir ve ataşeleri; üç yıl dışarıda, üç yıl içeride görev yapıyor. İmkân olursa, makamın takdiriyle tekrar bu tecrübelerinden istifade ediyorlar. Bu demek değildir ki, efendim bu hanedan gibi olsun, bir giden on kere gitsin anlamına değil. Kapıyı gençlere de açıyorsunuz, onlara da diyorsunuz ki, "kardeşim KPSS imtihanını kazan gel, seni de ataşe olarak atayacağım."

Beni dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum. İnşallah kimseyi kırmamışımdır, öyle bir niyetim yok.

Teşekkürlerimi arz ediyor, saygılarımı sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Mehmet Koçer Bey'e tespitleri için teşekkür ediyorum.

– Dr. Hamdi Tekeli Bey, buyurun.

Dr. Hamdi Tekeli – Sayın Başkan, değerli Divan, muhterem hocalarım; sözlerime

başlamadan, kendimi kısaca takdim etmek istiyorum. Din İşleri Yüksek Kurulu uzmanı olarak görev yapmaktayım. Kurulda göreve başlamadan önce, Almanya'da dört yıl ataşelik görevi yürütmeye çalıştım.

Yard. Doç. Dr. Mustafa Gencer Bey kendisi şûraya katılamadı, tebliğini gönderdi. Yazdığı metni baz alarak, konuyu dört noktada özetledim. Daha sonra, kendi deneyim ve araştırmalarım doğrultusunda birkaç tespitte bulunup, Türkiye ve Almanya örneklerini özellikle vurgulamak istiyorum. Çünkü, tebliğin konusu, "AB Sürecinde Almanya'da Türk Sivil Toplum Örgütleri." Yurt dışında en fazla vatandaşımızın Almanya'da yaşaması (yaklaşık 3 milyon insanımız yaşıyor bu ülkede) nedeniyle Başkanlığımızın da yurtdışı hizmetlerinin yüzde 80'i bu ülkeye yöneliktir. Bu nedenle Türkiye ve Almanya bağlamında konuyu -eski hocalarımızın ifadeleriyle- muhtasar müfid bir şekilde arz etmeye çalışacağım.

Mustafa Gencer Bey'in tebliğinde, dört ana başlık bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, "Almanya'daki Türk Toplumunun Oluşumu ve Uyumu" konusudur. Türklerin Avrupa'ya gidiş gayesi ve Almanya'ya yerleşmeleri burada işlenmektedir. Daha sonra vatandaşlarımızın eğitim durumuna değinilmektedir. Tebliğde de belirtildiği üzere, gençlerimizin büyük bir kısmı (yaklaşık %60), Hauptschule dediğimiz, üniversiteye gitme yolu kapalı olan okullara gitmektedir. Gymnasium dediğimiz, üniversiteye doğrudan gidilen okullarda ise, Alman nüfusunda %19-20; Türk nüfusu içerisinde ise %3 ila yüzde 4'lük bir oran bulunmaktadır. Bu, bizim neslimizin kapasitesinin azlığından değil, anne ve babaların konunun ehemmiyetini kavrayamamasından kaynaklanmaktadır ve özen gösterildiği zaman bu çocukların başarı performansının arttığı gözlenmektedir.

İkinci başlık altında, "AB Sürecinde Almanya'da Türk Sivil Toplum Örgütleri" konusu işlenmektedir. Almanya'daki Türk örgütlenmeleri doğmuştur. Almanya'da, ibadetlerini yerine getirme ihtiyacından cami dernekleri doğduğu gibi, öğrencilerin eğitimdeki başarısızlıkları da, derslere yardım kursları ve veli derneklerinin doğmasına sebep olmuştur. 1980'li yılların başında, Alman siyasî partilerinin seçim kampanyalarında göçmenlere karşı "ya asimilasyon ya geri dönüş" söylemleri, Türklerin kurdukları derneklerin, üst kuruluşlar şeklinde örgütlenmelerine vesile olmuştur. Türklerin kurdukları derneklerin dağılımına baktığımız zaman, dinî, iktisadi, sosyal çatılar olarak özetlenebilir. Ancak, bazı yapılanmalar, bizim bünyemize uymuyorsa, toplumumuzda yaşama fırsatı bulamamıştır. Örneğin, Katolikler için karitas örneğinden hareketle, Türkler için kurulan Türk-danış müesseseleri, sunulan hizmetlerle Türk toplumuna yararlılığını kanıtlayamadığı veya vatandaşlarımızı ihata edemediği için, fazla rağbet görmemiştir.

Üçüncü başlık altında, tebliğde, dernekler öncelikle üyeleri için sığınak olarak vasıflandırılmaktadır. Buradaki "sığınak" tabirini, orada yaşayan insanlarımıza layık görmüyorum. Belki daha önceki yıllarda, sığınak, mahzen türünde bodrum katlarında başlayan ibadethaneler, bugün ispat-ı vücud etmiş ve çok sağlıklı ortamlara taşınabilmiştir.

"AB Sürecinde Almanya'nın Göç Politikası ve Türklerin Siyasî Katılımı", tebliğin dördüncü başlığını oluşturmaktadır. Alman siyasî partileri, çok kültürlü ortamı hayata geçir-

mekte ciddî ve gerçekçi politikalar uygulamaktan uzak kalmışlardır. Bu konulara örnek olarak arz edecek olursam; Alman devleti, Avrupa'daki diğer devletlere oranla çifte vatandaşlık uygulamasını kabul etmemektedir veya öyle görünmekte, genelde bu ilkeye riayet etmektedir. Ama, bazı örneklere baktığımız zaman, çifte vatandaşlıkta çifte standardın olduğu hemen dikkatimizi çeker. Yani, kendi milliyetinden ayrılmadan Alman hükümetine vatandaşlık başvurusunu kabul etmeyen Federal Almanya hükümeti, entelektüel boyutta sporcu, sanatkar, yani Alman toplumunun ihtiyacı olan bir birey Alman milliyetine geçmeyi düşünürse, o şartların hiçbirisini aramamaktadır.

Buraya kadar tebliğ ile ilgili kişisel tespitlerde bulunmaya çalıştım. Şimdi de konuya ilişkin kendi deneyimlerimden söz etmek istiyorum.

Alman kamuoyu, dört yıl, göç yasasıyla ciddî tartışmalara sebep olmuştur. Federal Almanya Cumhuriyetinin, bir bakıma federal, bir bakıma da eyalet sistemiyle yönetiliyor olması, Alman yöneticilerin bir meseleyi çözmek istiyorlarsa, federal hükümet bazında karar çıkarıp, tüm ülkede bu uygulamayı başlattıklarına şahit olmaktayız. Göç Yasası, bunun bir örneğidir. Ama, İslâm, din dersi veya benzeri konular söz konusu olduğunda, konuyu çözmeye henüz zaman, zemin veya kendileri hazır değilse, o konuları biz eyalet hükümetleriyle konularımızı yürütüyoruz diyerek, topu eyalet hükümetlerine atmaya gayretli olduklarına da rastlanmaktadır.

Ayrıca, Almanların kendi kültürlerini zaman zaman "light kültür" veya "etken kültür" olarak Avrupa'nın lideri görme anlayışları, Alman olmayan diğer insanlara bakışlarını etkilemektedir. Ancak, Alman kamuoyu, uluslar arası öğrenci değerlendirme programı adıyla yapılan 2000 yılındaki PİSA adındaki araştırmadan çıkan sonuçtan pek hoşnut olmamıştır. Bu araştırmada, 32 ülkede toplam 250 bin öğrenciye aynı test uygulanmış, sonuçta Almanya, okuma ve okunan metni anlamada 32 ülke arasında 25'inci, temel matematik eğitiminde 22'nci, doğa bilimlerinde ise 23'üncü sırayı elde edebilmiştir.

Diğer bir konu da, Almanya'ya farklı ülkelerden gelen, süre sınırlaması olmaksızın eğitim öğretime devam edebilen lisans ve lisansüstü öğrenciler, mezuniyet diplomasını aldıktan sonra Alman toplumunda oturma ve çalışma hakkına sahip değildir. Bunlar Amerika'ya veya başka ülkelere dönmekte veya kendi ülkelerine dönmeye zorlanmaktadırlar. Ancak, kendi teknik ihtiyacı olan, özellikle bilgisayar ve iletişim sektöründe ilanlar vererek kalifiye elemanları Almanya'ya davet etme gayretleri de, biraz önceki konuyla tam özdeşleşmemektedir.

Geçtiğimiz kırk yılı aşkın bir süredir, Türkiye'deki şartlardan uzak kalan insanımız, genel anlamda yaşadığı ülkede hayat mücadelesi verirken, Almanya şartlarına da tam anlamıyla intibak ettiğini söyleyemeyiz. Bu, genel ve ortalama bir ifadedir. Elbette ki, kendisini kanıtlamış iş adamlarımız, bilim adamlarımız, sporcularımız vardır; ama, bunlar azınlıktadır.

2000 yılında Sivas'ta yapılan bilimsel toplantıya sunulmuş bir tebliğe göre sivil toplum olarak sendikalar, işveren birlikleri, dernekler, Hıristiyan mezhepleri, dinler, İslâm, Yahudilik, özgür anlayışlar, Budistler, sivil toplum örgütleri, dünya görüşü örgütleri ve et-

nik azınlıklar olarak kategorize edilmektedir.

Bu tasniften anlaşılacağı üzere, Alman sivil toplum örgütleri, ilk yardım kursundan arama kurtarma faaliyetlerine, itfaiyecilikten eğitim öğretime kadar çok çeşitlilik arz etmektedir. Hatta, askerlik hizmetinin bir bölümü, sivil hayır kuruluşlarında yapılabilmektedir. Yani, sivil sektöre, eleman bulma konusunda da, Alman milliyetine tabi olan insanların askerlik hizmetinin bir bölümünü teşkil edebilmektedir.

Sivil toplum örgütlerinin genellikle çalışmaları, hobi merkezlidir ve kendilerinin ceplerinden para harcamalarıyla yaptıkları uygulamadır. Sayıları binlerle ifade edilen Türk sivil toplum örgütlerinin dağılımına baktığımız zaman ise, etkinlik ve çok sayıda insana ulaşma bakımından, cami derneklerinin ayrı bir yeri olduğunu görürüz. Ancak, eğitim, veli birlikleri, öğrenci dernekleri, spor dernekleri ve hatta Türkiye'deki siyasi partilerin adıyla kurulmuş dernekler de bulunmaktadır. Yani, buradan benim arz etmek istediğim, Türk insanı, Türkiye'deki şartları, din ibadet ve benzeri konulardan siyaset hayatına kadar, paralelini oraya taşımaya gayret etmektedir.

Almanya'daki Türklerin sivil toplum örgütü olarak nerelere yayıldığına dair önerilerimle bitiriyorum. Alman sivil toplum branşlarının her kuruluşuna yayıldığı görülmektedir. Özetle, Türklere has cami derneği, spor derneği olduğu gibi, Türklerin ismini bizzat taşımayan, Almanlarla müşterek yapılan dernekler, hatta tamamen Alman kuruluşlarının açmış olduğu sendikal faaliyetler ve benzeri kollarda da Türk vatandaşları görev yapmaktadır.

Teklifler olarak da şunları arz etmek istiyorum:

Sivil toplum örgütleri dediğimiz zaman, Türkiye'deki anlayışta, devletle çatışan, devletle kavgalı insanlar akla gelmektedir. Onu kast etmiyorum. Benim hedefim Türkiye'deki devlet hizmetlerini yürütmek için de, sivil toplum örgütlerini, Avrupa'daki örnekleri gibi yaşatmaya gayret etmemiz lazımdır. Örneğin THW, afet anında arama-kurtarma çalışmaları gibi.

Vatandaşlarımızı, misyonerlik faaliyetleri, zararlı akımlar, Alman kiliselerinin oradaki çalışmaları konusunda da bilgilendirmeliyiz.

Gençlik evleri dediğimiz, tutuk ve cezaevlerine düşen insanlarımızın sorunlarıyla, huzurevlerine düşen insanlarımızla ve bu insanlarımıza derneklerimizin nezdinde, gençlerimize bilhassa en iyi mekânları takdim ederek yardımcı olmalıyız. Çünkü, bir büyüğümüzün ifadesiyle "kem alet ile kemâlat olmaz."

Diğer bir mesele, gençlerimizin rağbet ettiği elektronik ortamda, büyükelçiliğimizin sayfasında eğitimle ilgili bilgiler vardır; ama, din hizmetleri ve din eğitimiyle ilgili bilgiler bulunmamaktadır. Bunun ilgili birimle, Dışişleri Bakanlığı'yla görüşülerek gerekenin yapılması, eğer mümkün olmuyorsa, link verilmek suretiyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sayfasına Dışişleri Bakanlığı'ndan geçiş yolları vardır; ama, biraz daha bunu yurtdışına kolaylaştırıcı mahiyette ve hizmetleri doyurucu hale getirmekte fayda vardır.

Yurtdışında yaşayan insanlarımızın iletişim dili konusu da çok önemlidir. Türkçe'yi

unutturmadan, onların tarih ve mazi ile bağlılığını devam ettirmemiz gerekmektedir.

Bir diğer önerim; ne idik, ne olduk, ne olacağız sorularını kendimize yönelterek, kurumsal hafızamızı ortak akılla birlikte değerlendirmeliyiz. Mazide yapılan olumlu uygulamalar sürdürülmeli, her personelin Anadolu tabiriyle, "her yiğidin bir yoğurt yeyişi vardır" şeklinde değil de, kurumsallaşmış bir düzeyde sürdürülmesi yararlı olacaktır.

Federal Almanya'nın 14 Aralık 1999'da, 46 milletvekilinin imzasıyla hükümete yöneltilen uyum ve İslâm konulu bir soru önergesi vardır. Bu soru önergesine atıfta bulunmamın sebebi şudur: Alman devleti, Almanya'daki Müslümanlar hakkında, o soru önergesine verilen cevap metni 90 sayfa civarındadır ve Türk gazetelerin Almanya baskılarında yayınlanmıştır, ismini vermek istemiyorum. Netice itibariyle 47 sayfalık bir gazetede, A – 4 formatında, Almanların Türkler hakkında her konuya vâkıf olduğuna şahit oluyoruz. Yani, Müslümanlar hakkında istatistik talep ettiğiniz vakit istatistik yok deniliyor; oysa, o istatistikler olmamış olsa, bu bilgilere ulaşmak mümkün olmayacaktır.

Son olarak, şunu arzedeyim ki, din hizmetlerini yürüten, fiilen bu işin içinde olan Başkanlık mensupları ile akademisyen hocalarımızın arasında zaman zaman farklı konularda, toplum bazında yaşanan tartışmaların asgariye inmesi, toplum bazında tartışılması toplumu yaralayacağı için, ilmi meseleleri özel platformda tartışmanın yararlı olacağı kanaatindeyim ve orada "idareci hoca tipi" veya "ibareci hoca tipi" gibi birtakım ikilemler doğmaktadır. Bizim, hem ibareye hem de idareye vâkıf olan insanlar yetiştirmemiz gerekir diye düşünüyorum.

Beni sabırla dinlediğiniz için hepinize saygılarımı sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Hamdi Bey'e teşekkür ederiz.

Rıdvan Bey'e zannediyorum bir cevap hakkı doğdu.

– Buyurun.

Rıdvan Çakır – Ben Sayın Mehmet Koçer Hocama teşekkür ederim... Beni methettikleri zaman bir şey kazanmıyorum; ama, tenkit ettikleri zaman eksiklerimi görüyorum.

Sayın Koçer'i tanıyorum. Ben baştan da söyledim ve bu konuda titiz davranamadığım için Yüce Heyetten de özür diledim. Bir de, titiz davranamamamın sebebini, bütün bahsettiğim konuların, tebliğ olarak, bu komisyonda veya başka komisyonlarda konuşulduğunu söyledim.

Eğitim konusunu ifade etti. Eğitim konusuyla ilgili olarak, ben bir araştırma yaptırdım, Sayın Mehmet Emin Köktaş Hocamın Başkanlığında dört kişilik bir heyet, Almanya'daki din eğitimi konusunda, eyalet eyalet, gerekçeleriyle, sebepleriyle ve sonuçlarıyla beraber takdim etti. Yanımda, izin verirseniz o 38 sayfalık metni okurum.

Bir defa, benim hiçbir yerde temsil sıkıntım, problemim olmadı. Burada, şimdi de yok. Ben kendimi ispat diye bir problemle karşılaşmadım. Yani, benim Atatürkçülüğümü ifade etme gibi bir zorunluluğum olmadı, böyle bir zorunluluğu olanlar varsa...

Komisyon Başkanı – Sayın Çakır, olayın başka bir yere kaymaması açısından mü-

dahale ediyorum. Zannediyorum bir yanlış anlaşılma var. O, çok genel anlamda, ilahiyatçı vasfı taşıyan insanlara karşı bir önyargı olduğunu beyan sadedinde belirttiler. Yanlış anlaşılmasın.

Rıdvan Çakır – Bildiğim kadarıyla, yahut da anladığım kadarıyla, vaizlik bu teşkilatın ana hizmetidir. Yurtdışından dönenlerin vaizliğe atanmış olmasını, daha aşağı bir mesleğe yahut da daha aşağı bir sınıfa atanmış gibi değerlendirilmesini, bu teşkilatın ana mesleği açısından uygun bulmadığımı, bu ifadenin yerinde olmadığını arz etmek istiyorum.

Ataşe ve müşavir seçimi konusuna gelince: Bu izinlerin üç tanesi benim dönemimde alındı. Biz bu izinleri alınmadan ilan ettik, müracaat eden sayısı, ihtiyacımızın belki yüzde 25'ini bile karşılamadı. Yine Sayın Koçer ifade etti, "sadece dil bilmek yetmez" dedi. Gerçekten de yetmez. Belki dil bilmemenin eksikliğini bir şekilde kapatmanız mümkün; ama, diğer mesleki konularda ve özellikle temsil konusunda eksikliği kapatmak mümkün olmuyor. Dil biliyor diye bir arkadaşımızı ataşe olarak gönderdik, bir görev süresi içinde üç defa yerini değiştirmek mecburiyetinde kaldık.

Bunları toplu olarak almalıyız. En son bir imtihan yaptık, o imtihanı bizden sonra, bizim dönemimiz döndüğü zaman ihtiyacı karşılayalım, boş kalmasın diye yaptık. Ama, şu anda boş müşavirlikler var; imtihan yapılmış olmasına rağmen atayacağımız aday yok. Yani, yetişen, dil bilen eleman şu anda ihtiyacı karşılamıyor ve bundan sonra da belki bu ihtiyacı karşılamak için yeni imtihanlar açmak zorunluluğu ortaya çıkacak.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Muhterem hazırun, sabrınızı taşırdığımı ben de biliyorum. Fakat, verimli bir toplantı olduğu kanaatindeyim. Saat 11.30'da toplanmak üzere, afiyet olsun.

VIII. OTURUM

(22 Eylül 2004)

♦

BİRİNCİ TEBLİĞ

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE DERNEKLER VE VAKIFLARIN ÖNEMİ

♦

Doç. Dr. Fikret KARAMAN*

Giriş

İnsanlar hem düşünce kapasitesi açısından hem de bedeni ve mali güç bakımından farklı yaratılmışlardır. Bu itibarla, toplum hayatının en hassas yönü; bu farklı tabakalar arasındaki boşluğu doldurmak, korumak ve sosyal dengeyi sağlamaktır. Bilindiği gibi bu tür kademeler arasındaki yakınlaşmayı sağlayan en önemli faktör ise, karşılıklı yardımlaşmadır. Bu nedenle zayıflarda daima bir sığınma, yardım bekleme; kuvvetlilerde ise, sahip çıkma ve himaye etme duygusu vardır. Bu duygu; insanları medeni bir şekilde ve karşılıklı yardımlaşma esasları çerçevesinde birbirlerine sorumluluklarını hatırlatmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim de iyilik ve sosyal konularda yardımlaşmayı emretmektedir: "*İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın.*"[1] Hz. Peygamber (s.a.s.) de bir hadislerinde insanlar arasındaki bu yakınlaşmayı sağlayan ve maddi yardımlaşmanın temelini oluşturan zekat hakkında şöyle buyurmuşlardır: *"Zekat İslâm'ın köprüsüdür."*[2] Gerçekten bu hadis, ekonomik yönden birbirlerinden farklı taraflar arasında yaşanan yardımlaşma nedeniyle toplum için meydana gelebilecek bir sevgi, barış ve ümit ortamını müjdelemektedir. Bu amaç ve hedefe ulaşmanın temel şartı ise fert ve topluma hizmet etmek için heyecan duymak, sorumluluk taşımak, azim ve gayret içinde olmaktır. İşte insanlık tarihine baktığımızda bu alandaki ihtiyaçların daha çok dernek, vakıf ve birlik gibi tüzel kişiliklerce karşılandığını görmekteyiz. Bu yüzden yardımlaşma amaçlı kurumlar, milletimizin, tarihimizin ve medeniyetimizin bir parçası haline gelmiştir. Biz bu tebliğimizde dernek ve vakıfların tarihimizdeki fonksiyonu hakkında özet bir değerlendirme yaptıktan sonra AB sürecinde dernek ve vakıfların yeri ile yurt dışındaki vatandaşlarımız tarafından kurulan dernek, birlik, vakıf ve üst kurumlar hakkında genel bir değerlendirme yapmaya çalışacağız. Ayrıca ül-

---

* Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı.

1 Maide, 5/2.

2 *Keşfü'l-Hafa*, c.1, s. 439.

kemizde halen yaşayan cemaat ve azınlıkların vakıfları üzerinde duracağız. Çünkü, günümüzdeki uygulamalardan da anlaşıldığı gibi artık bütün dünyada dernek, birlik ve vakıf gibi sivil örgütler uluslararası ilişkilerde önemli bir yer tutmaktadırlar.

Dernekler ve Vakıflar

Tarihin her döneminde devlet hizmetlerini desteklemek ve insanlara yardımcı olmak amacıyla çeşitli sivil ve gönüllü kuruluşların teşkil edildiğini görüyoruz. Nitekim İslâm tarihinde bu gelenek ilk kez dernek ve vakıf şeklinde ortaya çıkmıştır. Hz. Muhammed (s.a.s.)'ın Peygamberliğinden önce ticaret amacıyla Mekke'ye gelen yabancılar, alacaklarını tahsil edemeyince kendilerine yardımcı olabilecek bir yer aramışlardır. Bu tür şikayetlerin artması üzerine Mekke'nin ileri gelenleri toplanarak söz konusu mağduriyeti gidermeye çalışmışlardır. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in de aralarında bulunduğu bu sorumlu insanlar şehrin güven ve huzurunu bozan, iş ve ticaret ahlâkını zedeleyen her türlü olumsuz davranışları önlemek için bir cemiyet kurulmasını uygun görmüşlerdir. İtibarlı insanların üye olduğu ve tarihte *"Hılfu'l-Fudul Cemiyeti"* olarak bilinen bu kurumun mensupları günümüzdeki dernek tüzüklerinin bir benzeri olan şu metin üzerinde ittifak etmişlerdir: *"Allah'a yemin ederiz ki hepimiz mazlum ile birlikte zalime karşı, mazlumun hakkını alıncaya kadar, bir el gibi olacağız. Bu ittifakımız, denizde bir tüyü ıslatabilecek su kalıncaya kadar, Hıra ile Sabit tepeleri yerinde durduğu müddetçe ve mazlumun iktisadi durumunda eşitlik sağlanıncaya kadar devam edecektir."*[3] Mekke halkı uzun süre bu cemiyetin verdiği hizmeti anlatarak onunla övünmüştür. Söz konusu cemiyetin en katı ve tenkit edilen yönü, yeni üye kabul edilmemesi şeklindeki kararı olmuştur. Bu yüzden 30-40 yıl sonra, son üyesinin ölümü ile cemiyet feshedilmiş oldu. Aynı tarihlerde benzer bir cemiyet de; Zühre ve Benî Sa'd İbn Sahım kabileleri arasında; *"haksızlıkları düzeltmek, kimseye zarar yaptırmamak ve nifak çıkartmamak"* üzere yapılmıştır. Buna da, *"hayırlı iş ittifakı"* anlamına gelen *"Hılfu's-Salah"* ismi verilmiştir.[4]

Nitekim günümüzde de dernek denince nitelikleri kanunla belirlenmiş, toplumun bazı fertlerinin amaçlarını gerçekleştirmek için bir araya gelerek kurdukları birlikler ve tüzel kişilikler akla gelmektedir.[5] Bu durumda her derneğin, gerçekleştirmek istediği bir plan ve programı vardır. Ancak bu hedefe ulaşmak için, uyulması gereken yasa, tüzük ve yönetmelik gibi genel teamüle riayet etmek gerektiğini de unutmamalıdır.

İslâm kültür tarihinde önemli bir boşluğu dolduran diğer bir tüzel kişilik ise *"Vakıf"* kurumudur. Dini literatürde vakıf; fiili ehliyete sahip kişinin hiçbir tesir altında kalmaksızın kendisine ait taşınır veya taşınmaz herhangi bir malını, menfaati insanlara ait olmak üzere sürekli olarak tahsis etmesi demektir. Bu alandaki ilk uygulama bizzat Hz Peygamber (s.a.s.) tarafından başlatılmıştır. Aslında gelip geçmiş bütün Peygamberlerin hayatında infak ve yardımlaşma, ortak bir payda olarak yer almıştır. Daha sonra bu fiili uygula-

---

3 Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, s.49 (Terc:M.Said Mutlu), İrfan Yayınevi, 1972, İstanbul.

4 Muhammed Hamidullah, a.g.e., s. 51.

5 Ferit Devellioğlu; *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ak Yayınları, Ankara 1998.

ma; sahabe tarafından yaygın örnekler halinde yerine getirilmiş, Abbasiler, Selçuklular, Osmanlılar ve Cumhuriyet dönemlerinde de benimsenerek devam etmiştir. Çağımızda her biri birer abide olan câmiler, medreseler, kütüphâneler, imârethaneler, dârü'ş-şifâlar, hamamlar, kervansaraylar ve köprüler söz konusu vakıf ve kültür medeniyetinin eserleridir.[6] Yine bugün ülkemizde amaçlarını gerçekleştirmek üzere faaliyet gösteren Katolik, Ortodoks, Musevi, Süryani vakıflarıyla bazı yabancı vakıflar da bulunmaktadır. Bunların da her türlü idari ve hukuki işlemleri söz konusu tüzel kişilikler kapsamında yürütülmektedir. Diğer yandan ülkemizde önemli hizmetler veren ve sayıları bugün 4575'i bulan vakıf ile bunlara bağlı 3070 şube bulunmaktadır. Böylece geleneksel vakıf sistemi 21. yüzyılda dünyanın en önemli kurumu olarak yerini alacaktır. Vakıflar bu özelliğiyle toplumun geleceğinin sigortası olan bir sosyal güvenlik kurumu olmaya devam edecektir. Gönüllü kuruluş esasına dayanan vakıf kurumu, ilerleyen yıllarda daha büyük önem taşıyacaktır.[7]

AB Sürecinde Dernekler ve Vakıflar

Küreselleşen dünyamızda şahıslar ve ülkeler arası dostlukların geliştirilmesi amacıyla derneklere ve vakıflara yeni bir misyon yüklenmiştir. Artık Doğu'da ve Batı'da dernekler ve vakıflarla ilgili yoğun çalışmalar ve yeni düzenlemeler yapılmaktadır. Böylece Avrupa Birliği ülkeleri başta olmak üzere dünyanın bir çok yerinde sivil toplum kuruluşları desteklenmeye başlanmıştır. Zira asıl hedef, sivil toplum kuruluşlarını önemli bir sektör ve güç haline getirmek ve daha demokratik ve katılımcı bir yönetim tarzı sağlamaktır. Nitekim Avrupa Birliği 1993 yılında Kopenhag zirvesi kararlarıyla, insan haklarına dayalı demokratik bir rejimin varlığını tam üyeliğin ön şartı haline getirmiştir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının yeri, önem ve fonksiyonunun nasıl olacağı sorusuna cevap aranmıştır. Buna göre Avrupa Birliği; sivil toplumun, yurttaşları endişeye sevk eden nedenleri belirleyip toplumun ihtiyaçlarının giderilmesine katkıda bulunduğu görüşündedir. Sivil toplum örgütleri çok geniş bir yelpazede işlev görmektedirler. Bu örgütler, örneğin bir yandan toplumdan tecrit edilen veya ayrımcılığa maruz kalan kişileri harekete geçirerek onlara destek verirken, diğer yandan kalkınma politikasının geliştirilmesinde dünya çapında önemli bir rol oynayabilmekte ve siyasetçiler için bir uyarı sistemi işlevi görmektedirler. Bu itibarla Birlik; AB üyeliğine aday ülkeleri, üyelik hazırlıkları kapsamında sivil toplum örgütlerini geliştirmeleri yönünde açıkça teşvik etmektedir.[8]

Türkiye'de de sivil toplum anlayışı, tarihimizin ve kültürümüzün bir parçasıdır. Vakıflar, dernekler, odalar, birlikler, yardımlaşma sandıkları, sendikalar ve siyasi partiler toplumun en önemli sosyal kurumlarıdır. Buna rağmen ülkemizde, AB üyeliği çerçevesinde sivil toplumların önündeki engelleri aşmak maksadıyla katılımcı demokratik hayata katkılarda bulunması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu itibarla; 3 Ağustos 2000 ta-

---

6 Geniş bilgi için bkz. Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, OSAV Yay., İstanbul 1996.

7 Murat Sungar, *AB Uyum Yasaları Çerçevesinde Vakıf ve Derneklerin Durum Sempozyumu*, Basılmamış (15 Eylül 2003), Ankara.

8 Murat Sungar, a.g.e., s.12-14.

rihinde kabul edilen üçüncü uyum yasa paketiyle, kamu görevlilerinin dernek kurmalarının önündeki engeller kaldırılmış, keza öğrenci sayılan kişilere derneklerle ilgili olarak konulan kısıtlamalar sona erdirilmiş, beyana bağlı denetim usulü getirilerek derneklerin işlemleri kolaylaştırılmıştır.

Aynı çalışmanın devamı olarak, 2001 yılında yürürlüğe giren Anayasa değişikliği paketinde de dernek kurulması konusunda daha özgürlükçü bir sistem benimsenmiş; toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasının sınırlarını teşkil eden nedenler Avrupa İnsan Hakları Sözleşmeleriyle paralel hale getirilmiş, sendika hakkının kullanılmasındaki sınırlar genişletilmiştir.

Yine 26 Mart 2002 tarihinde kabul edilen ikinci uyum yasa paketleriyle; dernek kurma ve dernek kurucularında aranan şartlar bakımından özgürlükler Anayasada yapılan değişikliklerle uyumlu hale getirilmiştir. Böylece Türkiye'de ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek amacıyla dernek kurulmasını yasaklayan hükümler kaldırılmıştır. Keza Türk dili veya kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak maksadıyla dernek kurulması da kolaylaştırılmıştır.

Yaklaşık bir yıl önce yani Ocak 2003 tarihinde kabul edilen dördüncü ve beşinci uyum yasa paketleriyle, kurulması yasak derneklerle ilgili kısıtlamalar oldukça daraltılmıştır. Böylece derneklerin yurt dışı temaslarında veya resmi olmayan yazışmalarında yabancı dili kullanabilme imkanı tanınmış, tüzel kişilerin de derneğe üye olabileceğine dair düzenlemeler geliştirilmiştir.

30 Temmuz 2003'te kabul edilen 7. uyum yasa paketleriyle, tüzel kişilerin de dernek kurabilmelerine ilişkin olarak mevcut sınırlamalar ile derneklere üye olamayanların kapsamı daraltılmış, ayrıca yüksek öğretim kurullarında öğrencilerin, öğrenci dernekleri kurma konusundaki özgürlükleri genişletilmiştir. Ayrıca vakıfların yurt dışı faaliyetlerine ilişkin izin prosedürü kolaylaştırılmıştır. En son 23 Haziran 2003 tarihinde kabul edilen gözden geçirilmiş Ulusal Programda hükümetin sivil toplumun güçlenmesinin ve demokratik yaşama katılımını desteklemeye devam edeceği açıkça yer almıştır. Bu çerçevede ilgili mevzuatın, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin lafzına ve ruhuna uygunluk açısından gözden geçirilmesine devam edileceği, bu bağlamda dernekler ve vakıflara ilişkin mevzuatın gözden geçirileceği, çeşitli kanunlarda yer alan hükümlerin az sayıda kanunda toplanarak birlik sağlanacağı, dernekler ile vakıflara ilişkin yasal ve idari değişikliklerin uygun bir şekilde uygulanacağı taahhüt edilmektedir.[9]

Cemaat ve Azınlıkların Vakıfları

Sivil örgütlerle ilgili bu olumlu gelişmelere işaret ettikten sonra, şimdi de Türkiye'de azınlık olarak ifade edilen cemaatların sivil örgütlenmeleriyle ilgili vakıf ve bu vakıflara bağlı olarak yürütülen sosyal faaliyetlerinden de söz etmek istiyorum. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti içinde yaşayan azınlıklara eğitim, din ve sağlık gibi alanlarda temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere, padişah fermanıyla okul, kilise ve hastane inşa etmek üzere izin

9 Vakıflar Genel Müdürlüğünün 23.08.2004 gün ve 13546 sayılı yazısı ve ekleri

verilmiştir. Bu yönüyle cemaat vakıfları, Türk Medeni Kanunu öncesi eski hukukumuza göre ortaya çıkmış hayır kurumlarıdır. Daha sonra 2765 sayılı Vakıflar Kanununun 1935 yılında yürürlüğe girmesiyle bu hayır kuruluşlarına vakıf statüsü verilerek tüzel kişilik kazandırılmıştır. Lozan Barış Antlaşmasında gayrimüslim azınlıklarını tanıyan Türkiye Cumhuriyeti, söz konusu kurumlara vakıf statüsü vermiştir. Böylece onların sahip oldukları varlıkların gelirlerini cemaatlarının ihtiyaçlarına harcama ve cemaat mensuplarının seçtiği yönetim kurulları tarafından yönetilme imkanını sonsuza kadar güvenceye almıştır. Artık cemaat vakıfları için cemaat vakıfları olup olmadığına bakılmaksızın Vakıflar Genel Müdürlüğünün izniyle dinî, hayrî, sosyal, eğitsel, sıhhi ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere taşınmaz mal edinebilmekte ve taşınmaz malları üzerinde tasarrufta bulunabilmektedirler.[10] Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden aldığımız bilgiye göre; halen faaliyette bulunan 75 Rum, 52 Ermeni, 18 Musevi, 9 Süryani, 3 Keldani, 2 Bulgar, 1 Gürcü, 1 Marani vakfı olmak üzere toplam 161 cemaat vakfı bulunmaktadır. Bu vakıflara ait ibadethane ve okullar tablo halinde aşağıda gösterilmiştir:[11]

		İBADETHANE SAYISI		
CEMAAT İSMİ	VAKIF ADEDİ	TOPLAM	AÇIK	KAPALI
Rum	74	108	101	7
Ermeni	52	49	46	3
Musevi	18	20	18	2
Süryani	9	35	29	6
Keldani	3	3	3	-
Bulgar	2	4	4	-
Gürcü	1	1	1	-
Diğer Ortodoks	2	5	5	-
Toplam	161	225	207	18

Tablo: 1 Cemaat vakıflarına ait ibadethaneler

[10] Vakıflar Genel Müdürlüğünün 23.08.2004 gün ve 13546 sayılı yazısı ve ekleri.
[11] Vakıflar Genel Müdürlüğünün 23.08.2004 gün ve 13546 sayılı yazısı ve ekleri.

	AÇIK OLAN OKULLAR	KAPALI OLAN OKULLAR
Cemaat İsmi	Okul Sayısı	Okul Sayısı
Rum	21	16
Ermeni	22	9
Musevi	2	-
Süryani	-	-
Keldani	-	-
Gürcü	-	-
Diğer	-	-
Genel Toplam	45	25

Tablo: 2 Cemaat Vakıflarına ait okullar

Yurtdışındaki Vakıflar ve Dernekler

Bilindiği gibi bir çok insanımız 1960'lı yıllardan itibaren çalışmak amacıyla yurt dışına gitmiştir. Ancak bunların ilgili ülkelerde kalacakları süre, sosyal haklar ve karşılaşabilecekleri muhtemel problemler, önceden yeterince düşünülememiştir. İlgili ülkeler de bu konuda gerekli hazırlığı yapamamışlardır. Bu yüzden vatandaşlarımız, çalıştıkları ülkelerin kültürel ve sosyal hayatlarına uyum sağlamada büyük sıkıntılar yaşamışlardır. Bunların başında çevreyi tanıma, aile birliği, çocukların eğitimi, mesken, dil, din, örf, adet ve kültürel değerler gelmektedir. İşçiler bir müddet sonra bulundukları ülke, şehir, kasaba ve köylerde bu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kendi kendilerine organize olarak çeşitli dernek ve vakıflar kurmuşlardır. Başlangıçta cami dernekleri tarzında ortaya çıkan ve kendiliğinden oluşan bu tüzel kişilikler din hizmetlerinin alt yapısını oluşturmuştur. İlk yıllarda dar bir alan ve amaçla hizmet vermeye başlayan bu kurumlar, isteklerini Konsolosluklar ve Büyükelçilikler aracılığı ile resmi makamlara iletmişlerdir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu kurumlarla olan yakın ve yoğun ilişkisi daha çok din eğitimi, cami; bu camilerde yerine getirilmesi gereken vakit, Cuma ve Bayram namazlarıyla Ramazan ayı ve Hac organizasyonu gibi dinî hizmetlerinden kaynaklanmaktadır. Vatandaşlarımız bu ihtiyaçlarının Başkanlığımızca karşılanmasını yoğun olarak talep emişlerdir. Yapılan değerlendirme üzerine yurtdışındaki vatandaşlarımızın, itikat, ibadet, ahlâk ve kültürel değerlerine bağlı kalmalarını sağlamak amacıyla Büyükelçilik ve Başkonsolosluklar emrinde Müşavir, Ataşe ve Din görevlisi kadroları ihdas edilmiştir. Bir müddet sonra bu kadrolara atanan elemanların dış temsilciliklerimizde görevlerine başlamalarıyla birlikte dernekler ve vakıflar rahat bir nefes almışlardır. Gönüllü olarak çalışan bu sivil örgütler tüzüklerinde yaptıkları değişikliklerle dinî, sosyal, kültürel ve sportif alanlarda hizmetlerini daha da genişletmişlerdir. Genelde amaçları aynı olan bu dernekler bir çatı altında toplanarak yeni birlikler, vakıflar ve üst kurumlar şeklinde örgütlenmişlerdir. Yurt dışına atanan Müşavir, Ataşe ve Din görevlilerinin de halkımızın bu sivil örgütlenmesini desteklemeleriyle

benzer girişimler daha da hız kazanmıştır. Artık Başkanlığımız mensuplarının da genel gözetimiyle bu tür birlik ve vakıfların kurulmaya başlanmasıyla dernekler arasındaki koordine ve hizmet bütünlüğü sağlanmış, mülk alımı ve kiralanması kolaylaştırılmış daha da önemlisi, ortak hareket imkanı sağlanarak önemli bir sivil güç ortaya çıkmıştır. Bugün gelinen noktada; dernek, birlik ve vakıflar, Türk toplumu ile ilgili ülke halkı arasında bir tanışma, buluşma, dostluk ve barış merkezleri konumuna gelmişlerdir. İhtiyaç duyulduğunda bu tüzel kişilikler aracılığı ile her iki ülke halkına rahatlıkla ulaşılmaktadır. Bu mekanlarda düzenlenen toplantı, seminer, panel ve konferanslarla ülke halkıyla tanışma ve uyum imkanı sağlanmaktadır. Karşılıklı kültürel çalışmalar ve görüşmeler yapılmaktadır. Kendi vatandaşlarımıza yönelik din eğitimi, kültür, kadınlar için kurslar düzenleme, hayır işleri, emlak alımları, basın-yayın etkinlikleri, danışmanlık ve rehberlik gibi çok önemli hizmetler gerçekleştirilmektedir.

Yine söz konusu örgütler aracılığı ile gençler başta olmak üzere her yaştaki insanımız alkol, uyuşturucu ve bağımlılık sağlayan maddelerden korunmaktadır. Gerektiğinde tedavi ve rehabilite edilmektedirler. Daha da önemlisi gençlerin terör, şiddet ve her türlü bölücü ve yıkıcı akımlardan uzak tutulmaları sağlanmaktadır. Özellikle onlar için spor, folklor, yarışma ve eğlence gibi programlar düzenlenmek suretiyle ruh ve beden kabiliyetlerinin geliştirilmesine yardımcı olunmaktadır. Hatta bazen ödüller verilerek motive edilmektedirler. Tatil ve bayram günlerinde özel sergi, fotoğraf, el sanatları ve kermes gibi etkinlikler hazırlanarak ziyaret programları yapılmaktadır. Böylece toplumlar arasında daha yoğun ve samimi görüşmelere ve diyalog toplantılarına imkan hazırlanmaktadır. Artık vatandaşlarımız, bulundukları ülkelerde daha düzenli ve kapsamlı sivil örgütler oluşturmuşlardır. Faaliyetlerinin bu tür dernek, birlik ve vakıflar aracılığı ile yürütmeyi tercih etmektedirler. Başkanlığımız hizmetlerini desteklemek amacıyla kurulan ve bulundukları ülkelerde iki toplum arasında bir köprü görevini yapan dernek, vakıf, birlik ve üst kurumların isimleri tablo 3' de verilmiştir. Ayrıca her ülkede bu üst örgütlere bağlı veya onlarla amaç birliği içinde çalışan yüzlerce bağlı alt dernek bulunmaktadır. Bunların ülkelere göre dağılımları da aynı tabloda verilmiştir.[12]

Yine yurt dışında Başkanlığımız dışında bazı cemaat ve gruplar da kendi düşünce ve ideolojileri doğrultusunda örgütlenerek dinî, sosyal, eğitim hatta siyasi amaçlı tüzel kişilikler oluşturmuşlardır. Avusturya İslâm Federasyonu (Milli Görüş), İslâm Kültür Merkezleri Birliği, Avusturya Türk Federasyonu, Nizamı Alem Ocakları, Avusturya Alevi Birlikleri Federasyonu, Avusturya Atatürk Düşünce Derneği, İsviçre İslâm Cemiyetleri Federasyonu Merkezi, İslâm Kültür Merkezleri Birliği, İsviçre İslâm Cemaati Vakfı, İsviçre Ülkücü Türk İslâm Dernekleri Federasyonu, Milli Görüş Hollanda, Türk İslâm Kültür Dernekleri Federasyonu, Hollanda Türk Federasyonu, Hollanda İslâm Merkezi ve Hollanda Alevi Bektaşi Federasyonu gibi değişik ülke ve çeşitli yerleşme yerlerinde bağlı derneklerle birlikte örgütlenmişlerdir. Bu tüzel kişilikler de kendi tüzükleri doğrultusunda çeşitli faaliyetler gerçekleştirmektedirler.[13]

---

12 Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Arşivi.

13 Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Arşivi.

Kuruluşun Adı	Kuruluş Tarihi	Din Görevlisi Bulunan (4 yıl süreli) Dernek Sayısı	3-6 ay Süreli Din Görevlisi Bulunan Dernek Sayısı	Din Görevlisi talebinde bulunduğu halde bu talebi karşılanamayan dernek sayısı	Toplam
Almanya Köln Diyn. İşl. Türk İslâm Bir.	25/05/1985	472	154	123	749
Almanya Diyanet İşleri Türk İslâm Bir.	12/01/1982				
Avusturya Türk İslâm Kült ve Sos. Yrd. Bir.	18/09/1991	31	8	13	52
Belçika Türk İslâm Diyanet Vakfı	03/09/1982	50	6	17	73
Danimarka Türk Diyanet vakfı	03/ 09/1985	21	–	9	30
Hollanda Diyanet Vakfı	10/12/1982	100	10	12	122
Fransa Paris Diyanet İşleri Türk İslâm Bir.	25/04/1986	71	21	77	169
Fransa Lyon Diyanet İşleri Türk İslâm Bir.	16/8/1995				
Fransa Strasbourg Diyanet İşleri Türk İslâm Birliği	09/09/1997				
İsviçre Türk Diyanet Vakfı	13/01/1987	20	9	9	38
Türk Amerikan İslâm Vakfı (Washington)	18/03/1993	10-		3	13
Türk Amerikan İslâm Vakfı (New York)	11/10/2001				
İsveç Diyanet Vakfı	28/03/1994	7	1	2	10
Avrupa dinî Kurumlar Birliği	01/11/2002				
Tokyo Diyanet Vakfı	01/04/2003	1	-	-	1
Tokyo Diyanet Camii Vakfı					
İngiltere		2	-	-	2
Kanada		2	-	-	2
Norveç		3	1	2	6
Avustralya		15	-	1	16

Tablo: 3 Yurt dışındaki dernek, vakıf ve üst kurumlar

Amaç ve Hedefler

Yurt dışında kurulan dernek, vakıf ve üst kurumların tüzükleri incelendiği zaman birbirlerine çok yakın ortak hükümlerin bulunduğu görülmektedir. Özellikle tablo 3'de gösterilen dernek, vakıf ve üst kurum niteliğini taşıyan bu tüzel kişiliklerin tüzüklerinde birleştirici ve diğer derneklerle hizmetleri koordine edebilecek nitelikte açıklamalara yer verildiği anlaşılmaktadır. Şimdi, yeri gelmişken farklı ülkelerde ve değişik isimlerle hizmet veren bu kurumların tüzüklerinde ortak payda olarak yer alan hususları belirtmeye çalışalım:

1. Yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarını İslâm dini konusunda aydınlatmak, eğitmek, ibadet ve eğitime elverişli yerler kurmak ve yaşatmak,

2. Türk vatandaşlarının meslek edinmelerini teşvik etmek, dil kursları düzenlemek, sosyal ve kültürel faaliyetler yürütmek,

3. Yurt içi ve yurt dışında eğitim gören dar gelirli ailelerin çocuklarının eğitim ve öğrenimine yardım etmek ve burs vermek,

4. Müslümanlar ile diğer din mensupları arasında sevgi, saygı, hoşgörü, tolerans, diyalog, dayanışma ve yardımlaşma duygularının gelişip güçlenmesi ve hayata geçirilmesi için çalışmalar yapmak,

5. Gençlerin bedensel ve ruhsal gelişimi için her türlü sportif faaliyetler düzenlemek, bu kabil faaliyetleri teşvik etmek, desteklemek,

6. Yine gençleri, uyuşturucu maddeler başta olmak üzere, her türlü zararlı akım ve alışkanlıklardan korumak ve kurtarmak için ilmi, pedagojik ve sosyolojik faaliyetler yapmak,

7. İlgili kurumlarla işbirliği yaparak çocukların genel eğitim ile din eğitimi konusundaki problemlerinin çözümü için sorumluluk üstlenmek, gayret göstermek ve o ülkenin yetkilileriyle görüşmek,

8. Dinî, sosyal ve kültürel konularda konferans, seminer, sempozyum, panel ve benzeri ilmi toplantılar düzenlemek,

9. İsteyen vatandaşlar için hac ve umre seferleri düzenlemek ve organizasyonun başarılı olması için gerekli önlemleri almak,

10. Dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen afet ve felaketlerde mağdur ve muhtaç duruma düşenlere imkanlar ölçüsünde maddi ve manevi yardımda bulunmak,

11. Yurt dışında vefat eden vatandaşların cenazelerini memleketlerine nakletmek isteyenler için gerekli hazırlıkları yapmak ve tedbirler almak,

12. Hayırsever vatandaşlarımızca verilen fitre ve zekatların usulüne uygun olarak ihtiyaç sahibi olan özel ve tüzel kişilere ulaştırmak,

13. Hastane ve cezaevlerinde bulunan Türk vatandaşlarını ziyaret etmek, varsa problemlerine yardımcı olmak,

14. Ailelere destek olmak bakımından ilgili ülkelerin yasaları da dikkate alınarak

kreş, ana okulu, ilk, orta ve üstü okullar açmak,

15. Gayesine uygun olarak hizmet veren kuruluşlara yardım etmek veya gerektiğinde hizmet için işbirliği yapmak.[14]

Camiler ve Fonksiyonu

Yurtdışına giden vatandaşlarımızın öncelikli olarak ilgilendikleri faaliyet alanlarının başında cami ve mescitler gelmektedir. Bu husus insanlarımızın dinî, milli ve kültürel değerlerine duyduğu sevgi ve saygının bir ifadesidir. Alın terleriyle elde ettikleri temiz kazançlarından bir bölümünü hayırda ve hizmette yarışma esprisi içinde vakıf veya dernekler aracılığı ile söz konusu mabetlerin yapımına yardımcı olmaktadırlar. Bugün AB ülkelerindeki vatandaşlarımız birlikte çalıştığı akrabası, arkadaşı ve hemşehrisi ile bir araya gelerek bir dernek kurmasını ve söz konusu derneğin bünyesinde ilk hizmet olarak bir cami yerinin hazırlanmasını başarmışlardır. Çünkü onlar, yabancı ülkelerde yaşamanın zorluklarını ve sıkıntılarını, inançlarının bir sembolü olan camilerle hafifletebileceklerini düşünmektedirler. Oysa ki cami yerini bulmakla iş bitmiyor. Asıl külfet yer temininden sonra o mekanın camiye dönüştürülmesine ilişkin yapılması gereken işlemlerle devam etmektedir. Artık her ay kira, elektrik, su, sigorta ve telefon gibi harcamalar gündeme gelmektedir. Bu nedenle derneklerin bünyesinde temin edilmeye çalışılan cami ve mescitler için maddi kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır. Bir an için caminin ibadete hazır duruma getirildiğini var sayalım. Bu kez onun açık tutulması bile beraberinde sürekli bir külfet getirmektedir. Her ne kadar dernek üyelerinden ve camiye gelenlerden aidat ismi altında sembolik yardımlar alınmakta ise de bu miktarların yeterli olmadığı bir gerçektir. Bu nedenle yöneticiler ekonomik yönden kaynak temin etmek amacıyla dernek bünyesinde, market, lokal, lokanta, berber, yayınevi, lojman, misafirhane, düğün ve toplantı gibi yerleri çalıştırarak veya kiraya vermek suretiyle az da olsa bir miktar gelir ümit etmektedirler. Böylece vakıf ve derneklerimizin bünyesinde meydana gelen hareketliliklerle adeta bir *"kültür merkezi"* oluşmaktadır. Bu bağlamda dernek üyelerinin mesai anlayışı dışında akşam, sabah, hafta sonu ve diğer tatil günlerinde büyük bir özveriyle çalıştıklarına şahit olmaktayız. Bu azim ve gayret her türlü takdirin üstündedir. Artık yurtdışındaki cami ve mescitler ile etrafındaki diğer sosyal amaçlı mekanlar, vatandaşlarımız için ortak bir adres ve buluşma noktası olmuştur. Dinî ve millî bayramlar ile önemli gün, gece ve toplantılarda yine aynı mekanlar tercih edilmektedir.

Özetlemek gerekirse, yurtdışındaki insanlarımız, genel olarak eğitim ve kültür faaliyetleri, din eğitimi, Türkçe öğretimi, hac ve umre hizmetleri, gençliğe yönelik sportif hareketleri, açık kapı günü etkinlikleri, kutlu doğum haftası programları, iftarlar, danışmanlık ve rehberlik işlemleri, basın-yayın, dinler arası diyalog görüşmeleri, emlak alımı, cenaze ve taziye gibi hizmetlerin büyük bir kısmı vakıf ve derneklerle bağlantılı olarak yerine getirilmektedir.[15]

---

14 AB Ülkelerinde kurulmuş DİTİB ve ATİB tüzükleri.

15 DİTİB, ATİB ve diğer dini kuruluşların tüzükleri.

Sorunlar

Yukarda da açıklandığı gibi vatandaşlarımız bu dernek ve vakıfların bir bölümünü en zor günlerde kurmuşlardır. Dolayısıyla amaç ve hedeflerini hem kendi insanlarına hem ilgili ülkenin yetkililerine anlatmaları kolay olmamıştır. Aradan geçen süre ve gerçekleştirilen başarılara rağmen söz konusu endişe ve tereddütler tamamen giderilmiş değildir. Bu nedenle yurt dışındaki dernek, vakıf ve birlik gibi tüzel kişiliklerin bazı ortak sorunlarının olduğu bir gerçektir. Bunların tamamını burada ele almamız mümkün değildir. Sadece Diyanet İşleri Başkanlığı'mız ile amaç birliği taşıyan kurumların bazı sorunlarına işaret etmeye çalışacağız.

1. Söz konusu dernek, vakıf ve birliklerin yönetiminde görev alan vatandaşlarımızın idari yönden yetişmiş uzman kişilerden olması beklenemez. Bu nedenle onlar derneklerini yurt dışında kurmuşlar fakat bütün yardımlarını Türkiye'den beklemektedirler.

2. Derneklerin isteklerinin başında din görevlisi gelmektedir. Aslında onlar bu taleplerinde haksız değillerdir. Kendileri ve çocukları için bu hizmeti olmazsa olmaz şart olarak kabul etmektedirler. Gerçekten derneklerin fonksiyonel halde çalışması vatandaşlarımızın milli, manevi ve kültürel değerlerini koruması açısından bu ihtiyacın karşılanması çok önemlidir. Ne var ki karşılıklı iyi niyetlere rağmen halen AB ülkelerinde kuruluşunu tamamlayan yaklaşık 450 dernek bizden İmam-Hatip kadrosu beklemektedir.

3. Kadrolu din görevlisi ihtiyacı karşılanamadığı taktirde, bazı dernekler bu ihtiyaçlarını gidermek üzere ücretlerini kendileri ödemek suretiyle Başkanlığımızdan veya istedikleri bir yerden din görevlisi temin etmektedirler. Şüphesiz ki bu iki uygulama da doğru ve isabetli değildir. Çünkü bu uygulama ekonomik olarak derneklere ağır bir mali sorumluluk getirmektedir. Diğer yandan din görevlisi maaşını dernekten almakla psikolojik ve pedagojik olarak rahat hizmet imkanını bulamamaktadır.

4. Genel olarak camiler ve vakıflar gönüllü ve bilinçli hizmet alanlarıdır. Oysa ki yurt dışındaki bu müesseselerde görev alan insanlarımızın çoğu bu hususta mesleki bir bilgiye sahip değillerdir. Daha çok iyi niyetleriyle bu ikinci görev ve hizmeti yerine getirmeye gayret göstermektedirler. Bu durum hizmetleri olumsuz etkilemekte hatta bazen dernek yönetimi ile din görevlisi ve vatandaşlar arasında ciddi olumsuzluklar yaşanmaktadır.

5. Dernek yönetimleri amaçlarını gerçekleştirmek için cami ve mescitler başta olmak üzere bazı gayri menkuller edinmektedirler. Camilerin alımında büyük vergiler ödenmektedir. Ayrıca her yıl sigorta, elektrik, su ve diğer personel giderleri de eklendiğinde önemli bir mali külfetle karşılanmaktadır. Aslında ülkemizdeki azınlık ve cemaat vakıflarına ait ibadethanelerin aydınlatma giderleri devlet tarafından karşılanmaktadır. AB Ülkelerindeki cami ve mescitlerin de bu tür giderlerinin karşılanması için ilgililerle görüşmelerin yapılması gerekir.

6. Son yıllarda dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen şiddet ve terör olayları insanlığın güven, barış ve huzurunu ciddi anlamda tehdit etmektedir. İnsanlar her an terör ve bölücü akımların endişesiyle yatıp kalkmaktadırlar. Ne yazık ki bu tür olaylar bazen de ismini barıştan alan İslâm dini veya başka semavi bir dinle irtibatlandırılmaktadır.

Bu olumsuz gelişmeler üzerine bazı AB ülkelerinde dini içerikli derneklere yönelik denetimler artmış bazen da maksadını aşarak psikolojik baskılara neden olmaktadır. Oysa ki Başkanlığımızın hizmetleriyle ilişkili olan bu dernek ve vakıflar her birinin ayrı ayrı barış ve huzura katkısı olduğunu aktiviteleriyle kanıtlamış bulunmaktadır.

7. Dernek ve vakıflar, yurt dışındaki vatandaşlarımız ile ilgili ülke halkı arasında ortak bir çizgi ve köprü görevini oluşturmaktadır. Bu kurumlar aracılığı ile bilgi, kültür, dostluk ve siyaset alanında daima iyi ilişkileri geliştirmek mümkündür. Halen bu uygulamanın güzel örnekleri yaşanmaktadır.

8. AB ülkeleri Başkanlığımızla bağlantılı olan DİTİB ve ATİB gibi kurumlar başta olmak üzere söz konusu ülkelerdeki yasalara göre kuruluşunu tamamlamış bütün dernek ve vakıflar bir zenginlik olarak değerlendirmelidir. Zira bu kurumların entegrasyona önemli katkılarının olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle söz konusu tüzel kişiliklere idari ve mali katkılarda bulunmalıdır.

Büyük medeniyetlere ev sahipliği yapmış Doğu ve Batı toplumu tarih içinde elde ettiği deney ve kazanımları iyi değerlendirmelidir. İlk kez 20. asrın ortalarından itibaren bu kadar iç içe yaşama ve birbirini yakından tanıma fırsatını elde etmiştir. Böylece aynı apartmanda, sokakta, mahallede ve iş yerinde bile farklı din, dil ve ırka mensup olan kimselerle karşılaşmak olağan hale gelmiştir. Her gün yüz yüze gelen bu insanların birbirlerinden selâm ve güler yüzü esirgememeleri gerekir. Kanaatımca bu olumlu gelişme her iki toplum için önemli bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Artık kimse mensup olduğu din, dil, ırk, renk ve cins ayırımından dolayı kınanmamalıdır. Zira Birleşmiş Milletler elli yıl önce Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi çerçevesinde bu hususlar üzerinde ittifak etmiştir. Aslında semavi dinler de bu ortak değerleri bütün insanlık için ortak payda olarak kabul etmiştir. Gelinen noktadan geriye dönüş olmamalıdır. Sağlıklı düşünen herkes görev ve sorumluluğunu yerine getirmelidir. Zîra semavi dinlerin özünde insanlığın barış ve huzuruna yetecek kadar ilahi değerler ve güzellikler vardır. Bunları kaynaklarından süzerek insanlığın ve toplumun yararına sunmak herkesin ortak görevi olmalıdır. Yoksa tabiat boşluk kabul etmez. Çağın zaafını kollayan ateizm, satanizm ve diğer sapık inançların yaygınlaşması durumunda insanlığın geleceği için yeni kaos ve felaketlerin hazırlanması kaçınılmazdır.

Araştırmamızı bütün insanlığı kucaklamayı hedef alan, onları ve ortak bir çizgi üzerinde buluşmaya davet eden şu ayet mealleriyle tamamlayalım:

"Ey iman edenler; hepiniz topluca barış ve güvenliğe girin. Şeytanın adımlarını izlemeyin; çünkü o size apaçık bir düşmandır."[16]

"De ki; 'Ey kitap ehli, bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin. Yalnız Allah'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmesin.'"[17]

---

16 Bakara, 2/208.

17 Al-i İmran, 3/64.

VIII. OTURUM

(22 Eylül 2004)

♦

İKİNCİ TEBLİĞ

AVRUPA BİRLİĞİ VE DİN

♦

Dr. İsa KUYUCUOĞLU*

I. GİRİŞ

Dinlerin tarihi, insanlık tarihi ile özdeştir. Dünyamızdaki farklı kültürler için en belirleyici faktörlerden birisi şüphesiz ki dindir. Din, toplum şartlarının oluşmasında ve toplum düşüncesinde, bireyin sosyal hayattaki rolünün ne olduğu sorusuna cevap ararken başvurduğu en önemli referans kaynaklarından birini teşkil eder. Bu nedenle sadece biyolojik bir varlık olmayan insanların oluşturduğu hiçbir kültür, dinin etkisinden uzak kalmamıştır.

"Avrupa Birliği ve Din" başlığı altındaki bu tebliğ dinin *küresel (international), ulusal* ve *yöresel* boyutu olmak üzere birbiriyle ilişkili üç bölümden oluşmaktadır. Bu bağlamda Avrupa Birliği Anayasasında dinin yasal statüsü, anayasanın dine ve dinî gruplara bakışı (küresel ya da enternasyonal boyut); yüzölçümü ve nüfus olarak küçük bir Avrupa ülkesi olmasına karşın uluslararası konularda önemli kararların alınmasında etkili olan Danimarka'da[1] dinin sosyal konumunu (ulusal boyut) inceleyerek; bu ülkede Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gerçekleştirdiği din eğitiminin (yöresel boyut) analizini yapacak, karşılaşılan sorunları ve çözüm önerilerini ortaya koymaya çalışacağız.

Ülkemizin Avrupa Birliğine adaylığı sürecinde Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin, özellikle siyasal ve iktisadi boyutu değişik platformlarda farklı biçimlerde gündeme getirilirken; konunun sosyal, kültürel ve özellikle dinsel boyutunun dikkate alınmadığı veya tamamen göz ardı edildiği görülmektedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliğine adaylığı sürecinde kültür ve din konusuyla ilgilenmesi özellikle 17-18 Haziran 2004 tarihinde Brüksel'de Avrupa Konvansiyonu'nun Anayasada Hristiyanlığın yer alıp almaması konusundaki görüşmelerde ön plana çıkmış, ülkemizin siyaset adamları (Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dış İşleri Bakanı Abdullah Gül), diplomatlar ve konunun uzmanları Avrupa değerlerinin Hristiyanlık veya Yahudilik teme-

* Arhus Üniversitesi, Danimarka.

[1] Uzun yıllardır Danimarka'da yaşıyor olmam, Danca kaynaklara daha kolay ulaşabilmem ve bu ülkede yaşayan Türkler hakkında sosyolojik araştırmalar yapmış olmam nedeniyle Danimarka örneği bilinçli olarak seçilmiştir.

line değil, insanlığın ortak değerlerine dayanması gerektiği konusunda yoğun bir çaba göstermişlerdir.

Avrupa Birliği Konvansiyonunun Anayasa taslağı hazırlanması sürecinde ve diğer resmi toplantılarda din konusu gerçekte fazla yer almamasına rağmen; dinin sosyal, kültürel ve yasal boyutu hâlâ ülkelerin iç siyasetinde tartışılan önemli konulardan birini teşkil etmektedir.

II. AVRUPA BİRLİĞİ ANAYASASINDA DİNİN YASAL STATÜSÜ

Günümüzdeki Avrupa Birliğini oluşturan tarihsel sözleşmelerin hiç birisinde kiliseden ve dinden söz edilmediği için, sözleşmeler üye ülkelerdeki dinî gruplar tarafından 'dinsel âmâ' (religuos blind) bir sözleşme olarak tanımlanmıştır.

Avrupa Birliği Anayasasında Hristiyanlığın ve dinin yer alması konusunda en yoğun ve ısrarlı çabayı Avrupa Kiliseler Konferansı[2] göstermiş ve bu konuda Avrupa Birliği Komisyonuyla görüşmeler yapmıştır.

1 Mayıs 1999 tarihinde kabul edilen Amsterdam Sözleşmesi *"Avrupa Birliği'nin kilisenin, dinî cemaatlerin, felsefi ve hümanist organizasyonların üye ülkelerdeki kanunda belirtilmiş yasal statüsüne saygı duyduğunu"* ilk kez beyan etmiştir.

Yasal dayanak yetersizliğine rağmen Avrupa Birliğinin icra organı sayılan Avrupa Komisyonu 1999'dan itibaren kilise ve diğer dinî gruplarla diyaloğa geçerek görüşmeler yapmıştır. Başlangıçta gayri resmi olarak yürütülen temaslar, Komisyonun kendi isteğiyle değil, kiliselerin ve dinî grupların arzularıyla gerçekleşmiştir. Sadece Katolik, Protestan, ve Ortodoks kiliselerin Avrupa Birliği ülkelerindeki şemsiye kuruluşları değil; küçük hristiyan mezheplerin, Müslümanların ve Yahudilerin temsilcileri de Brüksel'de Avrupa Komisyonuyla temas içindedirler.

Bu dinî organizasyonların temsilcileri kendi ilgi alanlarına giren konularda Avrupa Birliği kurumlarıyla (özellikle Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosuyla) eleştirel, fakat yapıcı bir lobi etkinliğiyle alınan kararları etkileme çabası içindedirler.

Aslında dinî gruplar bu pratik işbirliğinden öte Avrupa'nın bütünleşme (integration) süreci ve Avrupa politikası çerçevesi içinde Avrupa Komisyonuyla dinî ve etik muhtevalı bir diyaloğu amaçlamaktadır.

Diğer dinî gruplar ve kiliseler Avrupa Birliği kurumlarıyla görüşmelerinde özellikle iki konuyu gündeme getirmektedirler. Bunlardan birincisi 1990'lı yıllarda komünist rejimlerin yıkılmasından sonra Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin demokrasiye geçişi ve bu ülkelerin Avrupa Birliğine entegrasyonu sürecinde, dinin daha etkili bir rol alması konusu; ikincisi de 'bilgi toplumu' (society of information) ve 'küreselleşme' (globalization) olgu-

---

2 Avrupa Kiliseler Konferansı (CEC) 123 üyeye sahiptir. Kiliseler 1985-1994 yılları arasında AB Komisyonu Başkanı, 1981-1985 yılları arasında Fransız Maliye Bakanı olan Jacques Delors'un "Avrupa'ya Bir Ruh Kazandıralım" projesi ile bağlantılı olarak kurulmuştur.

larının meydana getirdiği yeni kompleks toplumsal yapılarda ortaya çıkan belirsizlikte dinin daha önemli bir işlev üstlenmesi meselesidir.

Kiliseler, diğer dinî gruplar, felsefi ve hümanist grupların temsilcileri Avrupa Birliği Komisyonuyla kendi ilgi alanlarına giren dinin yasal, kültürel ve sosyal işlevine yoğunlaşırken; Avrupa Komisyonu aşağıdaki konulara ağırlık vermek eğilimindedir:

1. Avrupa'daki dinî, felsefi, hümanist grupların organizasyonlarını bir yıl içinde Brüksel'de çeşitli zamanlarda düzenlenen toplantılarla Avrupa Birliğinin ileriki yıllara yönelik çalışma planları hakkında bilgilendirmek.
2. Dinî grupların temsilcileri tarafından gündeme getirilen konu ve temalar hakkında konferans ve seminerler düzenleyerek, bunların temsilcileriyle Avrupa Birliği Komisyonu görevlilerinin karşılıklı değerlendirmeler yapmalarını sağlamak.
3. Kilise, farklı dinî ekoller, felsefi ve hümanist grupların kendi aralarında uzlaşarak, Avrupa'nın bütünleşmesi ve dünya barışı için yapıcı ve örnek bir rol oynaması konusunda çaba sarfetmek.

17-18 Haziran 2004 tarihinde Brüksel'de Anayasa için toplanan Avrupa Birliği zirvesinde din konusu anlaşmazlık konulardan birisini teşkil etmiştir. Özellikle Polonya, İspanya, İtalya, Litvanya, İrlanda, Portekiz ve Malta gibi ülkeler, anayasanın giriş bölümünde Hıristiyanlığa veya Hıristiyan-Yahudi geleneğine atıfta bulunulması için baskı yaparlarken (Vincents, 2004), din ve devlet işlerinin ayrı tutulmasını savunan Fransa, Almanya, İngiltere ve Belçika gibi Avrupa Birliğinin çekirdeğini oluşturan ülkeler bu öneriye karşı çıkmışlardır. İngiltere Dışişleri Bakanı Jack Straw Hıristiyanlığın Anayasada zikredilmesi halinde, diğer dinlerin de aynı hakka sahip olması gerektiğini beyan ederek, bu tasarıya karşı çıkmıştır

Avrupa Birliği Konvansiyonunda aynı tarihte (18 Haziran 2004) Polonya'nın Avrupa Birliği Anayasasının önsözünde Avrupa'nın Hristiyan köklerine atıfta bulunulması konusunda son dakikada yaptığı değişiklik önerisi sonuç vermemiş, ancak ulusal devletlerin dinle ilgili genel kabul görmüş olan norm ve değerlerine saygı duyulması ifadesine yer verilerek Anayasanın 51. maddesi üye ülkelerde kilisenin diğer dinî grupların mevcut statüsüne saygı gösterilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.[3]

Hristiyanlığa yer verilmeyen Konvansiyon sonunda uzlaşmaya varılan bazı önemli maddeler şunlardır.

1. Avrupa Birliğinin temel değerleri; demokrasi, özgürlük, eşitlik, hoşgörü, tabiat ve çevrenin korunması, sosyal güvenlik ve ekonomik gelişmeye dayanması kararlaştırılmıştır.

2. 9 Mayıs günü Avrupa günü olarak kabul edilmiştir,

3. Avrupa Birliği marşı Beethoven'in 9. senfonisinden alınmasına karar verilmiştir.

---

[3] Aynı tarihte Avrupa Birliği dönem başkanı olan İrlanda başbakanı Bertie Ahern zirvenin sonunda düzenlediği basın toplantısında Anayasa konusunda çekinceleri olan üye ülkelerin ikna edebileceklerini ifade etmiştir.

4. Kararların alınmasında ve temel değerlerde çokluk içinde birlik ilkesi geçerli olacaktır.

Avrupa Birliği ve din konusundaki bu kısa girişten sonra, tebliğin bundan sonraki bölümünde dinin ulusal boyutunu, dinin herhangi bir Avrupa ülkesindeki konumu çerçevesi içinde ele alacağımız Danimarka örneğiyle göreceğiz

III. DANİMARKA'DA DİNİN SOSYAL VE YASAL KONUMU

Danimarka diğer Avrupa Birliği ülkeleri gibi seküler bir yapıya sahiptir ve Danimarka'da insanlar genellikle din karşısında duyarsız olmakla birlikte, tarihsel süreçte topluma kök salarak günümüzde yaşatılan Hristiyanlık gelenek ve kültürü, toplum hayatında önemli bir fonksiyon icra eder. Noel ve Paskalya gibi dinsel günlerin toplumsal hayatta; ölüm, doğum, konfirmasyon[4] ve evlilik gibi özel günlerin bireysel yaşamda önemli işlevleri vardır. Toplumsal hayatta yaşayan Noel Bayramı, Paskalya Yortusu gibi din kaynaklı adet ve geleneklerin; gerek sivil hayatta, gerekse kamusal alanda önemli işlevleri vardır. Resmi tatil günleri Hristiyanlıkça kutsal sayılan günlere göre ayarlanmıştır.

a. Halk Kilisesi

Halk Kilisesi (Folke Kirke) adı verilen kilisenin temsil ettiği Protestan Lütheran mezhep, 1953 yılında kabul edilen bir maddeyle Danimarka Anayasasında yer almış olan resmi dindir[5]. Şu andaki Kraliçe aynı zamanda kilise kurumunun da en üst düzeydeki temsilcisi konumundadır. 2002 yılında yapılan kamuoyu araştırmaları, –halkın büyük çoğunluğunun genel olarak kiliseye gitmemesine ve direkt olarak kiliseyle bir ilişkisi olmamasına rağmen– Danimarka nüfusunun % 91.5'nin *halk kilisesi*ne üye olarak onun yaşamasına destek verdiğini ortaya koymuştur.[6]

Bu ülke anayasasının Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesi, Danimarka devletini din ve dinî meseleler karşısında taraf durumuna getirmiştir. Halk Kilisesi hükümete bağlı Kilise Bakanlığı (Kirkeministererium) tarafından yönetilir. Kilisenin dinsel hizmeti yanında, Hristiyanlık teolojisi açısından seküler sayılabilecek toplumsal görevleri de vardır. Türkiye'deki nüfus müdürlüklerinin yaptığı; doğum, ölüm ve evlilik kayıtları, nüfus cüzdanı verme gibi işlemler, belirli yörelerdeki kiliseler tarafından yerine getirilir. Bu anlamda bir şehrin piskoposu (biskob), –dinsel görevinin yanında– o şehrin nüfus müdürü konumundadır. Kişiler, ya doğduklarında veya vaftiz edilirlerken Halk Kilisesine üye kaydedilirler.

Son yıllarda bazı akademisyenler ve siyasi organların üst düzey temsilcileri Danimarka'nın artık çok dinli ve çok kültürlü, çoğulcu (plüralist) bir toplum haline geldiği gerekçesinden hareketle, anayasada yer alan 'devletin resmi dini Hristiyanlıktır' maddesinin anayasadan çıkarılmasını talep etmektedirler.

---

4 Hristiyanlığa girişin Kilise kurumu tarafından tescil edilmesi.

5 Anayasanın 4. maddesine göre.

6 Bu oranın son yıllarda düştüğü tahmin edilmektedir.

Diğer din ve mezheplere göre özel bir statüye sahip olan Halk Kilisesinin masraflarının % 80'den fazlası, otomatik olarak kiliseye üye olan kişilerin ücretlerinden kesilen 'kilise vergisi'nden (kirkeskat) sağlanır. Kalan %20'lik meblağ ise devlet tarafından finanse edilir. Danimarka yasalarına göre kilise vergisi sadece Protestan kilisesine üye olan kişilerden alınır. Halk kilisesine üye olan ve ülkede vergi yükümlülüğü bulunan yurttaşlar kilise vergisi ödemek zorundadır. Kilise vergisi kiliselerin ve mezarlıkların işletilmesi amacıyla kullanılır. Halk Kilisesine üye olmayan kişilerden kilise vergisi alınmadığı için Müslümanlar bu vergiden muaftırlar.

İnsanlar kiliseye ödedikleri vergi ve diğer yardımları vergiden düşme hakkına sahiptirler. Danimarka'da resmen tanınmayan dinî cemaatler de (tabi Müslümanlar da), kendi dinî dernek ve vakıflarına ödedikleri meblağı vergiden düşebilme hakkına sahiptirler.

İnançlı Hristiyanlar kiliseyi ibadet yapmak amacıyla birlikte, vaftiz, konfirmasyon, nikah kıyma ve cenaze törenleri gibi kilisede yapılabilecek etkinliklerde de kullanırlar. Kilise binalarının yanında özellikle hafta sonları, öğrencilere Hristiyanlık dersi vermek amacıyla dershaneler ve dinî içerikli toplumsal konuların tartışıldığı konferans salonları ve sohbet odaları da vardır. Yaşlı ve bakıma muhtaç kimselerin kaldığı huzur evleri de genellikle kiliselerin yanında inşa edilmiştir.

b. Diğer Dinler

Danimarka'da yasal olarak kabul edilen Evangelist-Lütheran kilisenin dışında, birçok başka din ve din mensubu vardır.[7] Bu dinî cemaatlerin 2001 yılına kadar kendi ülkelerinden din adamı isteme hakları varken, şu andaki Liberal Sol Partinin (Venstre) başını çektiği ve yabancı karşıtı Danimarka Halkçı Partinin (Danske Folke Parti) dışardan desteklediği koalisyon hükümeti, parlamentoda kabul ettiği 'entegrasyon yasası' çerçevesinde, ülke dışından din adamı talep etme konusunda kısıtlamalar getirmiştir.

Dinî cemaatler, genel planlama çerçevesindeki kurallara bağlı olarak dinî görevlerini yerine getirmek amacıyla; dernek kurma, gayri menkul satın alma, bina ve ibadethane inşa etme, mezarlık kurma, okul açma, yazılı ve görsel yayın yapma gibi haklara sahiptirler.

Protestan/Lütheran kiliseleri ile birlikte Katolik kiliseleri, Metodistler, Baptisler ve Yahudiler gibi farklı dine; isim verme, vaftiz etme, nikah kıyma gibi konularda bazı haklar verilirken, İslâm bu statünün dışında bırakılmıştır.

Danimarka'da dinin genel yasal statüsü hakkındaki bu kısa girişten sonra, 'Danimarka'da din eğitimi' konusunu inceleyeceğiz.

1. İlk Öğretimde Din Eğitimi

Genel olarak bürokratik olmayan ve 'yerinden yönetim'in geçerli olduğu Danimarka'da genel çerçevesi eğitim bakanlığı tarafından çizilen eğitim ve öğretim faaliyetlerinin gerçekleştiği ilk öğretim okulları belediyelere bağlıdır.

---

[7] Ülkede yaklaşık 150 civarında büyüklü küçüklü dinî grubun bulunduğu tahmin edilmektedir.

Ülkede zorunlu temel eğitim 9-10 yıl sürer ve birinci sınıftan dokuzuncu sınıfa kadar öğrenciler Hristiyanlık Bilgisi (Kristendomskundskab) dersine katılırlar. Bu derste Hristiyanlığın inanç ilkeleri ve ibadet biçimleri ilk öğretim seviyesindeki bir öğrencinin anlayıp algılayacağı içerik ve seviyede işlenir. Özellikle büyük sınıflardaki öğrenciler, dersi veren öğretmen tarafından kilise ayinlerini, kiliseye kabul edilme (konfirmasyon) ve vaftiz gibi dinsel ritüelleri tecrübi (empirik) olarak görüp uygulayabilmeleri için okula en yakın kilisenin papazıyla işbirliği içinde belli zamanlarda kiliseye götürülürler.

Danimarkalı bir öğrenci kreş yıllarından itibaren, Hristiyanlık bilgisi almaya başlar ve bu uygulama ilk öğretim boyunca (9 yıl) devam eder. İlk öğretimdeki dersin adı din (religion) eğitimi değil; Hristiyanlık Bilgisidir (Kristendomskunskab). Burada yapılan öğretimin temeli, Hristiyanlığın ana dogmaları, ritüelleri ve dünya görüşüdür. Hristiyanlık dışındaki dinlerin inanç ilkeleri, ibadet biçimleri incelenirken onlara Hristiyanlık perspektifinden bakılır.

İlk öğretimde ayrıntılı bir Hristiyanlık eğitimi alan öğrenci, lise üçüncü sınıfta din dersi okumaya başlar. Lise ve dengi okullardaki din eğitiminde, Hristiyanlık felsefesinde *Søren Kirkergård* ve *Grundtvig* gibi Danimarka'nın ulusal kültür tarihinde iz bırakmış önemli filozofların fikirlerine de ağırlık verilir.

Din eğitimi müfredatında Hristiyanlık dışındaki dinlerin incelenmesine az da olsa yer verilmiştir. Günümüz dünyasında yaşayan dinlerin inanç, ibadet ve ahlak prensipleri, hayata ve insana bakış açıları özetle tanıtılır. Hristiyanlık dışındaki dinlerin öğretilmesindeki amaç, bu dinlerin benimsenmesi veya reddedilmesi değil; öğrencileri diğer dinlerin temel inanç ilkeleri, hayat görüşleri, ahlaki prensipleri ve felsefeleri konusunda bilgilendirmektir.[8]

2. Din Eğitiminden Muaf Olma

Danimarka eğitim sisteminde ilk öğretimde okula gitme zorunluğu değil, dersleri öğrenme ve sınavlara girme zorunluğu vardır. Bu uygulama tüm dersler için (doğal olarak din dersi için de) geçerli olduğu için, temel öğrenimde eğer öğrencinin velisi çocuğuna, Hristiyanlık dersini kendisi evinde (veya başka bir biçimde) sağlamayı taahhüt ederse; öğrenci, okulda verilen din eğitiminden muaf tutulabilir.

Şayet öğrenci velisi çocuğunun din dersinden muaf olmasını ister ve bu isteğini yazılı olarak okul idaresine bildirirse, öğrenci bu dersten muaf olur. Bu durumda olan bir öğrencinin yeterli Hristiyanlık öğretimi alıp almadığını, okul idaresi, öğrenciyi sınavdan geçirerek tespit eder. Fırsat eşitliği çerçevesinde bütün öğrencilerin aynı imkan ve bilgi donanımına sahip olması, eğitimin temel amaçlarındandır. Buna rağmen çocuğunu okula göndermeden, öğrenimini kendilerinin sağladığı velilerin sayısı yok denecek kadar azdır. Genellikle veliler çocuklarını okuldaki Hristiyanlık Bilgisi dersine gönderirler. Çünkü öğrenci bu derste sadece Hristiyanlığın ve din fenomeninin içeriğini değil, aynı zamanda Danca'da ve Danimarka edebiyatında kullanılan dinî terminolojiyi de öğrenir. Hristiyan-

---

8 Formål og centrale kundskabs- og færdighedsområder: Folkeskolens fag, s.24.

lık dersine katılmayan bir öğrenci, dinî literatürü ve terminolojiyi öğrenemeyeceği için, ilerdeki yıllarda din içerikli felsefi ve edebi metinleri anlayamama riski yaşayabilir.

3. Özel (Dinî) Okullar

Danimarka'da özel okul açma özgürlüğü olduğu için, gerekli şartları yerine getiren her kuruluş (Danimarkalı olsun, yabancı olsun) özel okul açma hakkına sahiptir. Bu ülkede anayasa, devletin yabancıların açtıkları azınlık okullarına da (dinsel müfredat uygulasa bile), o dinin yasal olarak tanınmış olup olmadığını dikkate almaksızın; ekonomik yardım yapılmasını öngörür.

Burada herhangi bir okul derneği veya bir vakfı özel okul açtığı takdirde okul masraflarının yaklaşık %70'ini Danimarka devletinden tahsil etme hakkı olduğu için; Katoliklerin, Yahudilerin ve Müslümanların ve diğer cemaatlerin dinî öğretim veren özel okul ve kolejleri vardır. Dinî okulların dışında farklı pedagojik anlayışları ve dünya görüşlerini benimseyen grupların açtıkları özel okullar da; aynı haklara sahiptirler ve bu şekilde açılmış birçok özel öğretim kurumları mevcuttur.[9]

Bu tip okullar gerek belediyelerin gerekse eğitim bakanlığının müfettişleri tarafından periyodik olarak denetlenmekte ve gerekli şartları yerine getirmeyen okullar kapatılmaktadır. Son yıllarda gerek Türkler gerek Pakistanlılar veya diğer Müslüman azınlıkların açtıkları özel okulların sayısında hızlı bir artış görülmekte birlikte, bu statüdeki bazı okullar, eğitim bakanlığının müfettişleri tarafından yapılan denetim sonunda, verilen öğretimin standartların altında olması gerekçesiyle kapatılmıştır.

IV. DANİMARKA'DA DİYANET'İN GERÇEKLEŞTİRDİĞİ DİN HİZMETLERİ

Danimarka'da dinin yasal ve eğitsel konumu ile ilgili bu genel değerlendirmeden sonra dinin yöresel boyutu kapsamında Danimarka'da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gerçekleştirdiği din hizmetleri ve bu alanda tespit edebildiğimiz sorunları ve çözüm önerilerini ortaya koymaya çalışacağız.

a. Camiler ve Fonksiyonları

Şunu hemen belirtelim ki din (İslâm), diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, burada da milli ve dinî kimliğin korunmasında en önemli faktördür; bu yüzden mekan olarak camiler, sosyal hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Danimarka'daki camilerimizin cemaati, genel olarak ilk nesil dediğimiz; Türkiye'den 1960'lardan itibaren göçmen işçi olarak gelen, içinde yaşadığı toplumla fazla ilişkisi olmayan, biraz sermaye biriktirip geriye dönmek düşüncesinde olduğu için, Danca'yı öğrenmek ihtiyacı bile hissetmeden kendi içinde izole olmuş (ve belki de bu yüzden *asimile* olmaktan, dinî ve milli kimliğini kaybetmekten kurtulabilmiş) insanlardan oluşmaktadır. Bunların çocukları (2. kuşak) veya torunları (3. kuşak) belli bir yaşa gelinceye kadar (yaklaşık 15 yaş), genel olarak camilerin kendilerine sunduğu farklı hizmetlerden yarar-

---

9 Son yıllarda Hristiyan eğitimi veren özel okulların sayısında bir artış görülmektedir.

lanmakta; fakat ergenlik çağına girdikten sonra camiye karşı ilgileri yavaş yavaş azalarak, kendilerine daha cazip gelen başka alanlara kaymaktadırlar.

Avrupa'da camilerin mabet olma özelliklerinin yanında diğer sosyal ve kültürel fonksiyonları da vardır. Bu nedenle camilerin, sadece dinî görevlerin yerine getirildiği müesseseler değil, aynı zamanda, sportif aktiviteler, dil kursları, eğitsel, sosyo-kültürel faaliyetlerin gerçekleştirildiği sosyal kurumlar olma misyonuna sahip olmaları için fiziki çerçeve ve alt yapılarının bu amaçlara uygun olmaları gerekmektedir. Bu amacın gerçekleşmesi için her şehre bir kaç tane küçük mescit veya cami açıp, buralara ayrı ayrı din görevlisi atamaktansa, Türklerin yoğun olarak bulunduğu büyük kentlere yukarıda ifade edilen etkinliklerin yapılmasına uygun; içinde ibadethanesi, spor salonu, kütüphanesi, sohbet odası, dersanesi, müsiki odası, konferans salonu bulunan çok amaçlı merkezlerin yapılmasına ihtiyaç vardır.

b. Çocuklar ve Gençlere Verilen Din Eğitimi

1990'lı yıllardan itibaren üniversitelere giden Türk gençlerinin sayısında nisbeten hızlı bir artış gözlemlenmektedir. Bu gençler burada doğan ve lisan problemi olmayan, hatta bazan Dancayı Danimarkalılardan daha iyi bilen, aynı zamanda İngilizce ve Almanca literatürü okuyabilen birikimli bir nesildir. Fakat bu nesilden birçoğunun problemi anadilleri Türkçe'yi ve İslâm'ı yeterince bilmemeleri ve bunun sonucu olarak milli ve dinî kültürümüzün kaynaklarına (klasiklerimize) ulaşamamaları sonucu bir kimlik sorunu yaşamalarıdır.

Diğer taraftan Türk öğrencilerin aksine Danimarkalı bir öğrenci, daha temel öğetimin birinci sınıfından itibaren Hristiyanlık Bilgisi okumaya başlar, temel öğretimi bitirinceye kadar bu derse devam eder. Öğrenci lise yıllarında ise özellikle Hristiyanlık teolojisine dayanan din derslerine katılır. Bizim öğrencilerimizin büyük çoğunluğu özellikle temel öğretimde bu derslere katılmamaktadırlar. 9 yıl Hristiyanlık dogmalarına dayanan din derslerine katılan, lisede ise felsefi anlamda Hristiyanlık teolojisi okuyan bir Danimarkalı öğrenci ile, ilk öğretimde bu derslere katılmamış, pedagojik dinî eğitimden geçmemiş bir Türk öğrencinin okul arkadaşları içindeki psikolojik durumunu ve içinde bulunduğu olumsuz ruh halini anlamak zor değildir.

Din kültürü dersinden Danimarkalı arkadaşlarına göre oldukça yetersiz olan bir Türk öğrenci zaman zaman kimlik bunalımına girebilmektedir. Konuştuğumuz bazı gençler de bu durumu bizzat kendileri itiraf etmektedirler, itiraf etmeseler de konuşmalarından bu durum anlaşılmaktadır. Bunalımın derecesi daha önce camilerin sunduğu din dersi eğitimine katılan öğrencilerde daha azdır. Ama bütün Türk gençlerinin camiye giderek pedagojik ve sistematik bir din eğitiminden geçtiğini söylemek mümkün değildir.

Camilerde çocuklara verilen din eğitimi yanında Ramazan, cuma, bayram ve diğer dinî gün ve gecelerde yapılan dinî sohbetlerin yanında, Din Hizmetleri Müşavirliği ve Diyanet Vakfının gözetiminde, gençlere yönelik periyodik seminer ve konferansların da büyük yararı vardır. Bunun için özellikle Batı eğitim sistemi ve kültürünü bilen ve burada

yaşayan gençlerin problemlerine vâkıf pedagojik formasyona sahip eğitimcilere ihtiyaç vardır.

Ayrıca buradaki gençler için Türkçe ve Danca İslâm'ı anlatan ders kitapları, el kitapları ve broşürler gibi yayımlar çok yararlı olacaktır. Ülkemiz şartları ve öğrenci seviyesine göre Türkçe yazılmış kitapları, buradaki öğrenciler, dil seviyelerinin ve dinî müktesabatlarının yetersiz olması nedeniyle anlaması oldukça zordur. Herhangi bir Avrupa ülkesinde doğmuş ve orada okula gitmiş ve büyümüş olan gençlerin, doğal olarak o ülkenin dilini Türkçe'den daha iyi konuşacaklarından Avrupa uluslarının ana dillerinde yazılmış Türk kültürü ve İslâm'ı anlatan literatür büyük önem arzetmektedir. Bu şekilde çocuğa verilmek istenen mesaj onun en iyi bildiği dilde verilmiş olacaktır. Diğer yandan bu tür eserler (diğer Avrupa Birliği ülkelerinde olduğu gibi) bu ülkede Türkiye ve İslâmiyet hakkında özellikle 11 Eylülden sonra ortaya çıkan önyargılı tavırların olumlu yönde değiştirilmesi bakımından da yararlı olacaktır.

Danimarka'da derneklere, sivil toplum ve meslek kuruluşlarına, sendikalara ve siyasi partilerin lokal teşkilatlarına birçok hak tanınmıştır. Bu kuruluşların kamuoyu oluşturmada ve karar mercilerini etkilemede çok etkin fonksiyonları vardır.

Derneklerin yaptıkları sportif, sosyal ve kültürel etkinliklerin finansmanının önemli bir kısmı belediyeler ve devlet tarafından karşılanabilmektedir. Müslüman azınlıkların kurdukları cami dernekleri de buna dahildir. Örneğin herhangi bir cami derneği gerçekleştirdiği bir kültürel etkinlik için fazla bir ekonomik finansman sıkıntısı çekmeyecektir. Dernekler üyelerinden ekstra para talep etmeden, aktivitelerini belediyenin veya devletin katkılarıyla gerçekleştirebilme imkanına sahiptirler. Gençlere yönelik faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi için, derneklere büyük görev düşmektedir. Bütün bunların olabilmesi için dernek yöneticilerinin lisan ve prosedür bilen, formasyon sahibi insanlardan oluşması gerekiyor. Dil, yöntem ve usul bilmeyen dernek yöneticilerinin yukardaki imkanlardan yararlanması mümkün değildir.

c. Bayanların Eğitimi

Birçok caminin fiziki şartları bayanların camide ibadet etmesine uygun olmadığı için, bayanlar cuma, bayram teravih ve diğer namazlarını (arzu ettikleri halde) camide kılamamakta ve genellikle camilerin verdiği diğer din hizmetlerinden yararlanamamaktadır. Bu durum toplumun yarısının din eğitiminden mahrum kalması sonucunu doğurmaktadır. Bu bakımdan camilerde bayanlar için mutlaka yer ayrılarak, onların da camide ibadet etmeleri ve caminin verdiği diğer din hizmetlerinden yararlanmaları sağlanmalıdır.

Çocuğun ilk pedagoğu olan annenin yeterli dinî kültürden mahrum kalması, onun dinî konularda çocuğuna yardımcı olmasını engelleyeceğinden, bayanların din eğitimi hayati önem taşımaktadır. Problemin çözümü için mümkünse daimi, değilse geçici bayan din görevlilerinin gönderilmesinde büyük yarar vardır. Bazı camilerimizde zaman zaman bayanlara yönelik periyodik vaazlar verilmekte, dinî sohbetler yapılmakta ise de, bunlar yeterli olmaktan ve özellikle Danimarka kültürü içinde yetişmiş liseli veya üniversiteli öğrenciler için tatmin edici olmaktan uzaktır.

Din öğretinimine katılan farklı öğretim düzeyindeki bayanların homojen bir yapıda olmaması öğretimin kalitesini olumsuz yönde etkileyen diğer bir sorundur. Toplumla fazla bir irtibatı olmayan ve belkide okuma yazma bilmeyen Anadolu kadını ile, Batı ve Hristiyan kültürü öğretim ilkelerine dayanan, çok kültürlü sınıflarda Avrupalı arkadaşlarıyla aynı dersleri alan farklı öğretim seviyelerindeki kız öğrencilere aynı öğretim programını uygulamak uygun bir yöntem değildir.

c. Din Görevlileri

Din görevlileriyle ilgili ilk hazırlıklar din görevlisi Avrupa'ya gelmeden önce Türkye'de başlamalıdır. Bunun için yurt dışında görev yapacak olan bir din görevlisinin oraya gitmeden önce (mesleki performansı ve kişilik özellikleriyle birlikte) gideceği ülkenin kanunları, dili, kültürel corafyası, demografik yapısı, dinî konumu, eğitim sistemi gibi konularda bilgilendirilmesi önem arzetmektedir

Din görevlilerimizin sosyal hayata karışıp çevrelerinde meydana gelen sosyal ve kültürel olayları kavrayıp yorumlayabilmeleri ve genç cemeatin beklenti ve ihtiyaçlarına daha kolay cevap verebilmeleri için, gidecekleri ülkenin lisanını[10] ve Batı kültürünü bilmelerinde hayati bir önem vardır.

Din görevlileri tarafından seçilen vaaz ve hutbe konularının birinci kuşak için yeterli ve doyurucu olduğu söylenebilir. Fakat Danimarka'da doğmuş, anne babasıyla beraber olduğundan daha fazla Danimarkalılarla, Danimarka toplumu ile beraber olan ikinci ve üçüncü kuşak için aynı şeyleri söylemek pek mümkün değildir.

Avrupa'daki bir din görevlisi içinde yaşadığı toplum yapısını, eğitim sistemini gençlerin beklenti ve ihtiyaçlarını tam olarak tanımadan ve bunları dikkate almadan ilk nesle göre konularını seçiyorsa, genç insan o din görevlisinde ve camide aradığını bulamayacağı için camiye gitme motivasyonunu kaybedecektir.

Buradaki Müslüman bir genç Hristiyan Batı kültürüyle içiçe yaşadığı için, İslâm'ın iman, ibadet ve ahlak ilkeleriyle birlikte onun Hristiyanlıktan farkının ne olduğu ve niçin son din olduğu gibi günlük hayatta karşılaşabileceği sorulara rasyonal cevaplar arayacak, eğer üniversiteye gidiyorsa felsefi ve insanın var oluşuyla ilgili (eksistensiyel) insan problemlerine İslâm'ın verdiği rasyonel cevaplara ilgi duyacaktır.

Dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta da namaz sureleri ve duaların mealleri ve tefsirleri öğretilmeden önce bunların indiriliş kontekstlerinin (nedenlerinin, arkaplanın), meal ve açıklamalarının Türkçe olarak işlenmesi çocukların ve gençlerin bunları öğrenmesini motive edecektir.

---

10 Bu lisan mümkünse o ülkenin kendi lisanı olmalı, Almanya için Almanca; Almanya dışındaki İsveç, Danimarka, Norveç gibi ülkeler için İngilizce olmalıdır. Çünkü İskandinavya ülkelerinde halkın büyük çoğunluğu İngilizce konuşabilmektedir. Bazı camilerde Arapça bilen cemaat olduğu için din görevlisinin Arapça bilmesi cemaat üzerindeki bilimsel otoritesini artıracak olan bir etkendir.

V. SONUÇ: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Avrupa Birliğine üye ülkeler dinin yasal statüsü kanusunda bir fikir birliği (konsensus) içinde değillerdir. Dünya Kiliseler Birliği gibi bazı Hristiyan kuruluş ve gruplar, Hristiyan Demokratlar ve Muhafazakar eğilimli partiler özellikle Hristiyanlığın Avrupa Birliğinin siyasetinde etkin bir rol almasını ve bunun anayasada yer almasını talep ederlerken, Sosyal Demokratlar ve Sosyalist kanattaki sol eğilimli diğer partiler bu görüşe karşı çıkarak, Avrupa değerlerinin Hristiyanlık temeline değil; eşitlik, demokrasi ve özgürlük gibi tüm insanların benimsediği ilkelere dayanması gerektiğini savunmakta; merkez demokrat, liberal ve hümanist eğilimli partiler ise Hristiyanlığın Avrupa Birliği anayasasında yer almasının diğer dinleri dışlamak anlamına geleceği için bu öneriye karşı çıkmaktadırlar.

Din konusu Avrupa Birliği gündeminde önemli bir yer işgal etmemekle birlikte, üye ülkelerin kendi iç siyasetlerinde yoğun bir biçimde tartışma konusu olmaktadır.

Dünya Kiliseler Birliği gibi uluslararası ve büyük Hristiyan mezheplerinin ulusal ve uluslararası kuruluşları, Avrupa Birliği ile çok yakın bir dirsek teması içinde alınan kararlarda etkili olmaya çalışmaktadırlar.

Günümüzde yabancı düşmanı, ırkçı bazı gruplar her ne kadar yok saymaya çalışsalar da, İslâm ve Müslümanların Avrupa'daki varlığı bir realitedir[11]. Fakat bilgi ve iletişim toplumunda örgütlü hareket edemeyen Türk dernelerinin temsilcileri, yeterince etkin olamamaktadırlar.

İslâm diğer Batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Danimarka'da da ikinci büyük din olmasına rağmen, okullarda ders kitabı olarak okutulabilecek bir öğretim sistemi henüz mevcut değildir. Danca'da Danimarkalılar tarafından yazılmış, tarafsız olarak İslâm'ı anlatan kitap sayısı da yok denecek kadar azdır.

Danimarkalıların İslâm hakkında yazdıkları kitaplar özellikle oryantalist (müsteşrik) bakış açısıyla kaleme alınmış, İslâm'ın orijinal kaynaklarındaki dinin özüne, içeriğine ve felsefesine değil; günümüzde Müslüman topluluklarda -çoğu kez İslâm'ın kendisiyle de çelişen- birtakım hurafe ve bidat olarak tezahür eden fenomonolojik İslâm'a ve Müslüman toplumlardaki dinsel (Alevi, Sünnî gibi) veya etnik (Türk, Kürt gibi) farklılıklara veya büyük halk çoğunluğunu temsil etmekten uzak olan bazı marjinal ve radikal gruplara ağırlık verildiği görülmektedir. Müslümanlar tarafından İslâm hakkında yazılmış kitapların okullarda ders kitabı olarak okutulduğu çok nadirdir.

İlk öğretimde gerçekleştirilen din öğretiminin isminin 'Hristiyanlık Bilgisi' olması nedeniyle; burada daha çok Hristiyanlık ağırlıklı din eğitimi söz konusudur. Bu konumuyla Danimarka –örneğin komşu ülke Almanya' ya göre– oldukça tutucu bir tavır sergiler. Almanya'da din dersi öğretiminde Müslüman kuruluşlarla diyaloga girilir ve İlahiyat fakülteleri bünyesinde İslâm öğretimi için kürsüler açılarak, buralarda Müslüman akademisyenler istihtam edilirken Danimarka'da bu şekil uygulamalardan bahsetmek henüz mümkün değildir.

---

[11] 2004 yılı itibariyle Danimarka'da 200.000 civarında müslümanın yaşadığı sanılmaktadır.

1960'lardan önce Danimarka dinsel ve etnik olarak (Almanya, Fransa ve İngiltere gibi Avrupa Birliği ülkelerine göre) çok kültürlü geleneği ve tecrübesi olmayan, homojen yapıya sahip bir ülke iken; 1960'lardan sonra göçmen işçilerin ve 1980'li yıllardan sonra da mültecilerin bu ülkeye gelmesi sonucu, bu homojen yapı yeni bir değişim sürecine girmiştir. Günümüzde çoğunluk ve azınlık kategorileri arasında yaşanan sorunlar, aslında bu homojen yapının çok dinli ve çok kültürlü, heterojen toplum yapısına geçiş sürecinin beraberinde getirdiği sosyolojik sorunlardır.

Bu toplumsal değişim sürecinde Müslüman azınlığın 'din adamı getirme, din eğitimi ve Müslüman mezarlığı için yer talep etme' gibi konularda, dinî ihtiyaçların karşılanmasına yönelik -genel insan hakları çerçevesinde değerlendirilmesi gereken- doğal talepleri bile, ne yazık ki çoğunluk toplumunun bazı grupları tarafından, toplumda geçerli olan norm ve değerlere karşı protesto olarak yorumlanmaktadır.[12]

Dikkate değer diğer bir konu ise 'entegrasyon, asimilasyon ve segregasyon' gibi sosyolojik olgularla ilgili yapılan tartışmalar ve bu konuda izlenen yöntemdir. Bu ülkedeki basın, siyasiler, idareciler ve çeşitli toplum kuruluşları yabancıların topluma entegrasyonunun gerekliliğinden söz etse de, entegrasyon kavramının içeriği ve uygulanış biçimi konusunda net bir tanım ve pratiğe ulaşılamamıştır. Entegrasyon yasası çerçevesinde gerçekleştirilen uygulamaların 'entegrasyon' teriminden 'asimilasyon' anlaşıldığını göstermektedir.

Avrupa Birliği ülkelerinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gerçekleştirdiği din hizmetlerin birbirine bağlı üç temel boyutu vardır:

1. Yöresel boyut: Belli bir yöre ve bölgede organize olan cami kuruluşları dil ve yöntem bilen birikimli insanları dernek yönetimine getirip, söylemlerini yetkili makamlara daha etkin olarak duyurarak, çalışmalarını daha rahat bir biçimde yürütebilirler. Her şehir veya bölgedeki Diyanet kuruluşları ülke çapında federasyon ve konfederasyon biçiminde örgütlenerek ilgi alanlarına giren konularda daha yoğun bir kamuoyu oluşturabilirler.

   Diyanet'in gerçekleştirdiği din hizmetlerinin yöresel boyutu bağlamında Danimarka'da aşağıdaki konular önem arzetmektedir:

   a. Danimarka'nın yasal statüsü özel eğitim ve öğretim kurumu açmaya uygun olduğu için bu ülkede özel kreş, ana okulu, ilk öğretim kurumları, lise ve üniversite açma hakkından yararlanılabilir.

   b. Son yıllarda yurt dışından imam getirme hakkının kaldırılarak Danimarka'da imam yetiştirilmesi tartışılmaktadır. Diyanet bu konuda inisiyatifi ele alarak, Türkiye'deki ilahiyat fakülteleriyle de işbirliği içerisinde Danimarka'da genel din öğretimi ve imam eğitimi veren bir enstitü açabilir.

---

12 Azınlık toplumu karşıtı bu yeni oluşumun ortaya çıkmasında 11 Eylül'den sonra meydana gelen 'Islamofobi' adı verilen fenomenin bu ülkedeki yansıması olarak değerlendirilmelidir.

c.Bayanların din eğitimine yönelik resmi statüde okul ve kurslar açılabilir.

d.Çeşitli yayınların ve broşürlerin yer aldığı İslâm Enformasyon merkezleri açılabilir.

e.Dinler arası diyalog çalışmalarına ağırlık verilmesi, son yıllarda İslâm ve Müslümanlar hakkında oluşturulan olumsuz imajın giderilmesi bakımından yararlı olacaktır.

2. *Uluslararası boyut:* Avrupa Birliği ülkelerinde örgütlenen Diyanet kuruluşları uluslararası boyutlarda organize olarak birbirlerinin birikim ve deneyimlerinden yararlanabilirler.

3. Küresel boyut: Diyanet'e bağlı federasyon ve konfederasyonlar Avrupa Birliği Komisyonu ve diğer birimlerle yapıcı diyaloga geçerek taleplerini iletebilirler.

Avrupa Birliği ülkelerinde faaliyet gösteren Diyanet kuruluşlarının din hizmetlerinin daha başarılı olması için şu konular önemlidir:

1.Avrupa Birliğine üye olan herhangi bir ülkede dinin yasal, eğitsel, sosyal ve kültürel statüsünü öğrenerek, bunlara uygun eğitim ve öğretim metotları geliştirmelidir.

2.Çocuk ve gençlere yönelik olarak gerçekleştirilen din hizmetleri konusunda yeni öğretim sistemleri geliştirilmeli ve bu konuda okuma, çalışma ve öğretmen kitabı olarak Avrupa standartları uygulanmalıdır.

3.Avrupa'daki eğitim ve öğretim genel olarak rasyonel bir temele dayandığı için, verilen eğitimin pedagojik perspektifinin felsefi ve rasyonel bir alt yapıya dayanmasına özen gösterilmelidir.

KAYNAKÇA

Aarhus Universitet: Optagelse (Arhus Üniversitesi: Kayıt) 2002, Arhus.

Arhus Universitets Læse Plan, Det Teologiske Fakultet (Arhus Üniversitesi Öğretim Planı), 1999.

Andersen, Esben, Hanne Følner, Svend Lindhardt (red.): *Mennesket og magterne En grundbog til religion (İnsan ve Erk: Dinler El Kitabı)* 1995, Kopenhag.

Formål og centrale kundskabs- og færdighedsområder: Folkeskolens fag (Temel Eğitim Derslerinde Amaç, Temel Bilgi ve Yetenek Alanları) (1994), Kopenhag.

Kjær, H. (1977) *EU og religion: Hvem vælger du, Jesus eller religion? Aabenraa.*

Læseplaner Folkeskolens Fag (Halk Okulunda Öğretim Planları)(1995). Kopenhag.

Religionsvidenskab (Din Bilimi), 2002, Arhus.

Andersen Poul E. (Red) 2004, *Islam som udfordring i EU, København.*

Erik Bjerager, *Religiøst tidehverv*, Kristeligt dagblad. 2003-10-31. S. 14.

Jansen, Thomas *(2004) Dialogen mellem Den Europæiske Kommission og kirkerne eller de religiøse trossamfund*, EUobserver, http://www.euobserver.dk.

Lodbergö Peder; *Mıt Erupa Billede*, Kristeligt dagblad. 2003-10-28. S. 9.

Vincents, Claus: *Kristendom stadig ude af EU-forfatning*, 27.06.04.

W. A. R. Shadid and P. S. van Koningsveld (eds.) *Intercultural relations and religious authorities Muslims in the European Union* 2002. 242 s.

MÜZAKERE

Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez (Komisyon Başkanı) – Tebliğcilerimize teşekkür ediyoruz. Fikret Bey'in temas ettikleri hususlarla ilgili, Başkan Yardımcımız da burada olduğu için gerekli bir mesaj olur düşüncesiyle, yaşadığım bir durumu arz edeceğim Komisyona.

Devlet adamlığını takdir ettiğim bir büyükelçimize -zannediyorum şimdi emekli olmuşlardır- bir imtihan sonrasındaki yurt dışı görüşmemizde, "göndereceğimiz müşavir, ataşe ve din görevlilerimizde, beraber çalışacağınız bu insanlarda ne tür özellikler ararsınız" dedim. Çok net, çok kısa, hâlâ kulaklarımda olan şöyle bir talepte bulundu: "Hocam, buraya gelecek olan müşavir, ataşe ve din görevlilerinin, mesleki yeteneklerini ve temsil kabiliyetlerini, hakkaniyetle yapacağınız sınavlarda siz belirleyeceksiniz. Ama, bir büyükelçi olarak, beraber çalışacağım bu insanlara, geleceği memleketin insanlarıyla diyalog sağlayabilecek yabancı dilleri öğretin. Bize karargah subayı değil, lütfen kıta subayı gönderin."

İsa Bey'e de, hem verdiği bilgiler, hem zamanlama konusunda gösterdiği hassasiyetten dolayı çok teşekkür ediyorum.

Şimdi tebliğlerin müzakeresine geçiyoruz; ilk söz, Dr. Günter Seufert'te.

– Buyurun.

Dr. Günter Seufert – Sözlerime beni davet edip, bana konuşma fırsatı veren Şura'yı tertib edenlere teşekkürlerimi sunarak başlamak isterim. Bu oturumun müzakerecesi olmama rağmen celsenin konuşmacılarının sunuşlarına değinemeyeceğim, zira hem Sayın Fikret Karaman'ın bahsettiği 'Türkiye'deki Vakıflar' hem de Sayın İsa Kuyucuoğlu'nun üzerine durduğu 'Danimarka'daki Müslümanlar' iyi bildiğim konular değildir. Sanırım buraya çağrılmamın nedeni, birkaç sene önce Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Almanya teşkilatı olan DİTİB üzerine eleştirel bir yazı[1] yazmam olsa gerek. Dolayısıyla burada da DİTİB'in haliyle ilgili fikirlerimi sıralayacağım. Hemen söyleyeyim ki, bu komisyona katılanların çoğundan farklı bir telden çalacağım.

DİTİB'in Almanya din / Müslümanlık tartışmalarındaki yeri

Söyleyeceklerim, burada bulunanların bazılarına aykırı gelebilir, ancak emin olun ki, Avrupa'nın konuyla ilgili edebiyatından çok farklı görüşlere sahip değilim. Tersine, söyleyeceklerim, Avrupa'daki tartışmanın ana akımlarını temsil etmektedir. Bu mübahaselerde DİTİB, bugün ikircil bir yer işgal etmektedir.

---

1 Günter Seuert: Die Türkisch-Islamische Union der türkischen Religionsbehörde (DİTİB) in: G. Seufert/J. Waardenburg: *Türkischer Islam und Europa*, Stuttgart 1999, s. 261-293

Bir yandan DİTİB'in Almanya'da kabul görmesi, bugün eskiye nazaran daha kolaydır. 11 Eylül saldırısı ve akabindeki İslâm merkezli münakaşada, köktenci boyutu olmayan, tek bir şahsa dayanmayan, kutsal metinlerini münhasıran katı ve lafızcı yorumlamayan ve bununla beraber nisbeten seküler bir din anlayışına sahib olan DİTİB, hem (eskiden?) siyasî partilere yakın olan ve siyasallaştırılmış bir İslâm anlayışının temsilcisi olarak algılanan Millî Görüş'ten, hem de kapalı bir kutu görüntüsü veren Süleymancılar'ın İslâm Kültür Merkezleri'nden daha güvenilir olarak değerlendirilmeğe başlanmıştır. Bizzat Alman Sosyal Demokratlar, bir ara İslâm'ın Almanya'daki temsil meselesinin, DİTİB vasıtasıyla çözülebileceğini ümit etmeye başlamıştı.

Öbür yandan DİTİB, sadece birinci göçmen kuşağına uygun olan sabit bir Türk-İslâm kimliğini muhafaza etme anlayışına takılıp kalmış olmak ve Türkiye Cumhuriyeti'nin gurbetçiler üzerine hakimiyetini ilanihaye sürdümenin aracı olmak yönünde eleştirilmektedir.[2] Avrupa'daki Türkler'in durumunu eskimiş bir gurbet penceresinden mülahaza ettiğinden ve sık sık milliyetçi söylemlere başvurduğundan dolayı DİTİB'ten şüphe duyulmakta. Gerçekten de Diyanet ve DİTİB neşriyatının doksanlı yılların sonuna doğru yapılmış söylem analizleri, birbirinden bağımsız iki söylem ayırt edebilmiştir. Birinci söylem, sırf kutsal metinlere ve tarihî ilahiyatına dayanarak nispeten ortodoks bir Sünnî İslâm yorumu ortaya çıkarmakta ve bazı normlara tartışmasız bir şekilde riayet edilmesi gerektiğini savunmakla beraber müminin Hıristiyanlar'la bir arada yaşamasına bir engel koymamaktadır. Teolojik kaynaklar yerine siyasî ve ideoljik terim ve kuramların üzerine inşa edilmiş ikinci söylem ise, koyu bir milliyetçiliği üretmekte ve Avrupalı Hıristiyanlar'ı Türkler'in ebedî ve sinsi düşmanları olarak sunmaktadır.

Böyle bir anlayış, Türk göçmenlerinin yakında Türkiye'ye döneceklerini varsaydığından dolayı diasporadaki ortak yaşama pek ehemmiyet vermemiş ve aslında henüz DİTİB'in kuruluş dönemi olan 80'li yıllarda başlayan değişime ters düşmüştür.[3]

Ancak bugünkü beyanatlarına göre DİTİB, böyle bir anlayışı reddetmekte ve Müslümanlar'ın Alman toplumuna uyum sağlamasına yardımcı olmayı, birinci görev saydığını iddia etmektedir. Gerçi birkaç sene öncesine kadar büyük bir tehlike olarak sunulan Alman vatandaşlığına geçiş, bugün DİTİB tarafından kabul edilmek bir yana, desteklenmekte ve İslâm din derslerinin Alman dilinde yapılması da artık sakıncalı görülmemektedir.[4]

Böylece entegrasyon konusunda her şey güllük gülistanlık olarak sunulmaktadır; ama hepimiz biliyoruz ki, durum böyle değildir. Son bir buçuk gündür dinlediğimiz tebliğlerin azımsanmayacak bir sayısı, koyu bir milliyetçilik sergiledi. Birçok tebliğci, Avrupalılara ve Avupalı devletlere şüpheyle yaklaştı ve bazen komplo teorileri bile itibar gördü. Bu

---

2 N. Ögelman: *Documenting and explaining the persistence of homeland politcis among Germany's Turks*, in: International Migration Review 2003, s. 163-193 und Şevket Küçükhüseyin: *Türkische politische Organisationen in Deutschland*, Sankt Augustin 2002, s. 16.

3 K. Binswanger/F. Sipahioğlu: Türkisch-Islamische Vereine als Faktor deutsch-türkischer Koexistenz, Benediktbeuren 1988.

4 DİTİB Başkanı Rıdvan Çakır ile Genel Sekreteri Yıldırım'la yapılan mülakat, Köln 26.7.2004.

ideolojik yaklaşımların yanında diasporadaki Müslümanların durumunu ele alan tebliğler ise, nispeten az sayıda kaldı.

Almanya'da Türkiyeli Müslümanların vaziyeti

Avrupa'da Türk Müslümanların durumuyla ilgili Almanya'nın en yüksek tirajlı siyasî dergisi olan Der Spiegel'in, bu senenin Temmuz ayında yayınladığı bir araştırmanın[5] ana hatları, bize ilginç ipuçları vermektedir. Mecmua, 2000 senesinde yaptırmış olduğu bir araştırmayı, 2004 senesinde yeniledi ve bu vesileyle Türk Müslümanların bakışlarının, dört sene içinde ne gibi değişimlere uğradığını ortaya çıkardı. Dindarlık derecesi ve memleket aidiyetiyle ilgili suallere verilen cevaplar, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Sonuç karmaşık, hattâ ilk bakışta çelişkilidir.

	2000 senesi	2004 senesi
Dindarım	% 57	%71
Çok Dindarım	% 8	%20
Kendimi Almanya'ya Ait Hissederim	%21	%31
Kendimi Türkiye'ye Ait Hissederim	%32	%39
Kendimi Her Iki Memlekete Ait Hissederim	%30	%24

İlk şaşırtan olgu, dindarlıkta görülen açık artıştır. Sonuç şaşırtıcıdır; çünkü, hem Türkiye'den gelen Müslümanların seküler bir toplumda yaşaması hem de gündelik hayatta cemaat denetiminin azalması, dindarlığın seviyesinde bir düşüs yaratabilirdi. Ancak sözkonusu dört sene içerisinde cemaat üyesi olanların sayısı ve oranı düşmüştür. Bunun için diyebiliriz ki dindarlıktaki artış, geleneksel dindarlıkta bir artış değildir. Gerçekten de bugün Almanya'daki Müslümanların sadece % 20'si bir cami cemaatinin üyesidir. Karşı karşıya kaldığımız vaka, dinî uygulamaların gerilemesi, dinî kimliklerin ise güçlenmesidir. Dinin, kimlik bazında önem kazanması, Türkiyeli Müslümanların Almanya'da ekonomik durumun kötüleşmesi ve onların büyüyen bir ayrımcılık ve yabancı düşmanlığına maruz kalması ile ilgili olmalıdır. Gerçekten de her iki konuda vaziyetin olumsuza meyilli olması, söz konusu araştırmanın başka bir neticesidir.

Müslümanlar arasında kendini 'her iki memlekete ait hissedenler'in sayısının azalması da, bu istikamette yorumlanması lazım gelen bir olgudur. İktisadî kriz ve İslâm'la ilgili dünya çapındaki çetin tartışmalar, Müslümanlar üzerine baskı yaratmakta ve onların Türkiyeli ve Müslüman kimliklerini muhafaza ederek Almanya'ya uyum sağlamalarını güçleştirmektedir. Bu eğilim, entegrasyonda 'başarılı' olanların tam bir Almanlık'a ve 'başarısız' olanların tam bir Türklük'e zorlanmasına benziyor. Kötüleşen vaziyete rağmen Almanya'da kalmak isteyenlerin oranı % 60 civarında seyretmektedir.

5 *Der Spiegel*, Die Türkenstudie, 26.7.2004.

Özetle şunu söyleyebiliriz: Cami cemaatinin üye sayısı azalmakta, ancak dindarlık, kimlik temelinde artış göstermektedir ve bu artış, kenara itilmişlik duygusunun bir ifadesidir. İslâm, bir camaatin dinî inanç ve pratiğinden, Avrupa kimliğine bir karşıtlık ifadesine itilme tehlikesiyle karşıkarşıyadır. Dinî cemaatler, Türkiyeli Müslümanların ancak %20'sini temsil etmektedir. DİTİB Türk cami cemaatinin takriben % 50'sini temsil ederken, göçmenlerin sadece %10'u ile fiilen yakın bir ilişki içindedir. Bu durumda DİTİB'e düşen görev, kendi tasavvuruna göre, evvelen İslâm'ı bir karşı kimlikten ziyade bir din olarak muhafaza etmek ve saniyen, İslâm'ın ahlakî boyutunu ön plana çıkarmak ve dini, gayri Müslümlerle ortak değerler üretmeye imkan tanıyacak bir şekilde anlamak ve anlatmak olmalıdır.

Komisyondaki tartışmanın seyri

Üzülerek ve haddimi aşarak söylüyorum ki, bir buçuk gün içinde dinlediğimiz birçok tebliğ, ana hatlarını çizdiğim sorulara cevap vermekten uzak kalmıştır. Zira birçok sunuş ve yorumda, hâlâ sabit ve değiştirilemez bir Türk-İslâm kimliği savunularak problem olarak gösterdiğim kalın kimlik ayrışmaları desteklenmekte ve kanımca göçmenlerin yararına olan hem Almanlık/Avrupalılık hem de Türklük/Müslümanlık içeren karmaşık, melez ve tam da bu sıfatlarından ötürü göçmenler tarafından da yorumlanabilecek ve geliştirilebilecek bir Müslüman kimliğin ortaya çıkmasına sed çekilmektedir.

Birçok konuşmacıya göre Avrupa'da Türk Müslümanların iki farklı kimlik geliştirmeleri mümkündür. Birincisi, genel kabul gören ve göçmenlerin Türkiye'den ayrıldığında sahip oldukları dinini ve dilini gurbette de muhafaza etmek üzere inşaa edilen bir Türk-Müslüman kimliği. İkincisi ise, bir 'Avrupalı Müslüman' kimlik, bazen ona "Avrupa İslâmı" veyahut "Euro-Islam" kimliği de dendi. Komisyonda bu ikinci şık, asimilasyonun güzellemesi olarak arz edildi ve birinci kimliğin bozulmuş hali gibi sunuldu. Böyle bir yaklaşım, iki sebepten dolayı sakıncalıdır. Birincisi, söz konusu iki kimlik çok kalın çizgilerle ayırt edilmekte ve onlar birbirine zıd değerlendirmelere tabi tutulmaktadır. Birisi beyazdır, iyidir, takip ve inşaa edilmelidir; öbürü siyahtır, kötüdür, ondan kaçınmalıdır. Böyle bir kimlik tasavvurunun ara renkleri, gri renkleri yoktur; iki kimliğin ortak paydaları ve onlar arasında geçiş imkanları da namevcuttur. Oysa hem Türkiye'den hem Almanya'dan da biliyoruz ki, uzlaşma imkanları, köprüler inşaa etme olanakları ve bununla beraber özgürlükler, ara alanlarda ve gri renklerde saklıdır. Siyasî olsun, dinî olsun, ırkî olsun mutlak tanımlardan uzak durmanın faydası bütün kimlikler için geçerlidir, ancak bu doğru, genelde sırf 'karşı taraf' söz konusuysa teslim edilmektedir. Almanya'daki Türk ve Müslümanlar, Almanlardan total bir Alman-Hıristiyan kimliğine bürünme yerine Alman vatandaşlığının daha açık ve toleranslı bir şekilde yorumlanmasını talep etmekte ve Almanlar, Türklerden ortak paydalara yer veren bir İslâm kimliği oluşturmasını beklemekte; ama her iki tarafta da kendi kapalı kimliklerine yapışan kesim azımsanmıyacak bir büyüklüktedir.

Yukarıda bahsettiğim kalın çizgilerle çizilmiş ve birbirini dışlayan şıklar gibi sunulan Türk-Müslüman ve Euro-İslâm kimliğine dönersek, sunulan bu iki kimliğin, bir yere kadar işin içinde olan iki devletin dayatmaları olup göçmenlere 'dışardan' atfedilmiş olduğu-

nu hesaba katılması gereken ikinci bir husus olarak söyleyebiliriz. Türk devleti, Türkiye'de geçerli olan Türk-Mülüman kimliğinin göçmenler tarafından kabul edilmesini istemektedir. Alman deveti ise, bir 'Alman/Avrupa Müslümanlığı'na geçiş talep etmektedir.[6]

Devletler, göçmenlerin Müslümanlığı üzerine tezler öne sürerken göçmenlerin sözüne pek kulak asmamakta, insanların söz konusu iki kimliği gündelik hayatlarında birleştirme, bir arada yaşama ve sentez yapma kabiliyetlerinden söz etmemektedir. Halbuki göçmen, dinini ne kâmilen Alman, ne de kâmilen Türk devletinin isteklerine göre anlayacaktır. Zira içinde bulunduğu durum, ne Türkiye'deki Müslümanlara ne de Almanya'daki Hıristiyanlara benzememektedir.[7]

Dinin yorumu, cemaatin içinde bulunduğu durumdan bağımsız değildir

Türkiye'de yaşayan Müslümanlar'dan farklı olarak Avrupa'daki Müslümanlar, azınlık durumunda ve içinde yaşadıkları toplumun, İslâm'la ilgili soru, kaygı, korku ve hattâ reddedişini hesaba katmaksızın din üzerine kafa yorma imkânına sahip değildir. Toplumun ekseriyeti, İslâm'la ilgili olan ve kadın ile din-devlet ilişkisinde yoğunlaşan bir çok soruya ülkede bulunan Müslümanlardan cevap beklemektedir. Toplumun büyük bir kesim, onunla yetinmeyip Müslümanlara eşit vatandaşlık hakları verilmesini, haklının haksız bir şekilde bu sorulara alacağı yanıtlara bağlamaktadır.

Avrupa'daki Müslüman fertler, Türkiye'deki Müslümanlardan farklı olarak İslâm'ı, kendilerine öbür toplumla ortak paydalar üreten, ortak bir ahlâk sunan ve komşulara ortak bir 'dil' hediye eden bir vakıa olarak yaşamamaktadır. Tersine, onlar için İslâm, kendilerini öbür toplumdan ayıran bir kimlik boyutudur ve bu boyutu yaşamak ayrı bir çaba istemektedir. Üstelik Avrupalı Müslümanların İslâm'ı finanse eden, koruyan ve İslâm'ı gönüllü olarak öğreten bir devleti de yoktur. Tam tersine Avrupalı devletler, Müslümanlığı yabancı hatta bazen tehlikeli bir olgu olarak algılamaktadır. Türkiye'de devlet, Müslümanlar için dinî sorulara çözüm üretirken ve bizzat 11 Eylül'den sonraki tartışmalarda Müslümanlara rehber olurken Avrupalı devletler, bu sorularla ülkesinde yaşayan Müslümanlar'dan cevap beklemekte ve bizzat 11 Eylül'den sonra Müslümanlardan şüphe duymaktadır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki; Avrupalı Müslümanlar, olağanlık, olması gerekenlik ile kendiliğindenlik gibi boyutları içeren ve dolayısıyla Türkiye'deki müminleri rahatlatan bir İslâm anlayışından yoksundur. Onlar için İslâm, yeni durumlara göre değerlendirilmesi ve gayrimüslimlerle gündelik hayatı sürdürebilir kılacak şekilde yorumlanması gereken bir vakıadır.

Toparlarsak: Avrupa'daki Müslüman, çoğunluk olmanın getirdiği güvenden yoksun-

---

6 Bunun gibi talepler Hollandalı film yönetmeni van Gogh'un katledilmesinden sonra daha yüksek sesle dile getirilmektedir; bkz Thomas Schmid: DasWagnis der multikulturellen Demokratie, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*, 28.11.2004.

7 Bkz. Werner Schiffauer: *From exile to diaspora, transnational Islam in Europe*, Manuskript, Frankfurt/Oder & Leiden 2004.

dur ve İslâm'ın Türkiye'de kendiliğinden anlaşılan bir çok boyutu, diasporada ancak ciddî bir sorgulamadan sonra kabul edilebilmektedir. Din ve milliyet ile din ve devlet ilişkisi bu bağlamda birer örnektir. Bu konular, Türkiye'de sırf entellektüel kesimi meşgul ederken, diasporada bunlarla bütün Müslümanlar ilgilenmektedir.

Avrupalı Müslümanlar, Müslümanları yabancı bir olgu olarak gören ve mazide kalan yekpare bir (Hıristiyan) cemaate nostaljik bir hasret duyan topluma karşı, Türkiye'den bildikleri ve ayniyet kavramı temelinde inşaa edilen din ile devlet ve din ile toplum ilişki modeline başvuramamakta; tersine, daha bireysel, toplumsal farkları meşrulaştıran çoğulcu yorumlara meyletmek zorundadırlar.

Bütün bu olguları birleştiren temel bir farktan söz etmek istersek şunu söyleyebiliriz: Türkiye'de İslâm, halkın büyük çoğunluğunu birleştiren ve milletle devleti birbirine bağlayan ve bazı konularda Müslümanların ayrıcalıklı durumunu meşrulaştıran ve koruyan bir faktör iken, diasporada bütün bu işlevden yoksun kalmaktadır. Bunun içindir ki, "biz ve onları" kesin çizgilerle ayıran bir İslâm kimliği, Türkiye'de bazen işlevsel gibi görünse de, diasporada kamilen işlevsiz kalmaktadır. Diasporadaki Müslümanlara lazım olan, dinin, "biz ve onlar" ayrımına vurgu yapan bir yorum değil, tersine Hıristiyanlığın izlerini taşıyan seküler Batı toplumuyla ortak paydaları üreten bir İslâm anlayışıdır.

Türkiye'de revaçta olan göçmenlere yönelik kimlik tasavvurlarını bu şekilde sorgularken Alman devletinin İslâm yorumu ile ilgili dayatmalarını gözden kaçırmamak gerek. Alman devleti, dinin, hiç bir kollektif boyutu olmayan, tamamen kişisel bazda kalan bir olgu olarak algılanmasını tercih hatta talep etmektedir. Göçmenlerin oluşturduğu ticarî, kültürel ile dinî sosyal yapılar "paralel toplum" olarak adlandırılmakta ve entegrasyona engel olarak gösterilmektedir. Kolektif bir İslâm anlayışı ise, bu istenilmeyen yapıların varlık sebebi olarak algılanmaktadır.

Bu yaklaşım, Almanya'da halen mevcut olan yabancı düşmanlığı ve 11 Eylül'den sonra İslâm'ı bir öcü olarak sunma eğilimini görmezlikten gelmekte ve göçmen sorununu göçmenlerin entegrasyona tereddüdüne bağlamaktadır. Halbuki Müslümanların Avrupa'ya nispeten geç ve işçi olarak gelmelerinden dolayı, İslâm'ın, Avrupa'da sırf dinî ve harsî değil, aynı zamanda sınıfsal ve etnik bir farklılığın da göstergesi olduğunu unutmamak lazım. Bu durumda Alman toplumunun ayrımcılığına cephe açmadan ve göçmenlerin içtimaî, hukukî ve iktisadî durumunu iyileştirmeden Alman toplumuna mesafeli bakan kollektif İslâm anlayışının değişmesi pek mümkün gibi görünmemektedir.

Bununla beraber akıl, algı, ahlak ile kimliğini şekillendiren din gibi bir olgunun, insanın ana dili, geleneği ve algısından tamamen ayrı kavranması beklenemez. Bundan dolayı Türkiye'nin İslâm yorumunun, göçmenlerin İslâm anlayışı için daima mühim bir yeri olacaktır. Kaldı ki, Türkiye'nin laiklik tecrübesi, Batı'yla nispeten barışık bir İslâm yorumunun ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur ve bu tarihsel deneyimden ferağat etmek, ne göçmenlerin ne de Alman toplumunun faydasınadır. Bunun içindir ki, Almanya'daki İslâm tartışmalarında Türkiye'den gelen sesler, her ne kadar tek belirleyeci unsur olamayacaksa da, asla dışlanmamalıdır. Türkiye'nin tarihten gelen mülayim Hanefi geleneği,

modern uleması ve aydın ilâhiyatı, Avrupa'daki İslâm'ın yeniden yorumlaması süreci için vazgeçilmez birer amildir. Ancak Türkiye ve İslâm kurumlarının, bu sürece hâkim ve denetleyen olarak değil, bir bilgi deposu ve istişare devinimi olarak katılması daha uygun olacaktır. Türkiye'nin, bu bakımdan hem göçmenlerle hem de Almanya'nın kurumlarıyla bir ortak çalışmaya geçmesi gerekmektedir.

DİTİB'in değişmesi

Avrupa kamuoyu ve siyasetçilerinin, İslâm'la ilgili bilgi ve tecrübesizliklerini göz önünde bulundurarak, DİTİB'in Avrupa'da olumsuz değerlendirilmesini, DİTİB'in İslâm anlayışından çok Türkiye'nin Avrupa'dan farklı olan siyaset anlayışından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Sayın Gazi Erdem'in bu komisyonda söylediği gibi, Avrupa'nın siyaset anlayışı "örgütlü toplum", "faal vatandaş", "eşitlik" ile "serbest siyasî ortam" gibi kavramlar temelinde inşa edilmektedir. Bu çerçevede bir (siyasî, kültürel ve dinî) görüşün itibarı, hem söz konusu görüşün içeriğine hem de vatandaşların teveccühüne bağlıdır. Diyebiliriz ki, ne kadar yandaş toplarsa toplasın, kadın ve erkek arasında eşitsizliği savunan bir görüş itibar görmez. Aynı şekilde, ne kadar 'demokratik', 'doğru' veyahut 'aydın' olursa olsun, tahakkümcü/dayatılan bir görüş, meşruiyetten yoksun kalacaktır. Nadiren gerçekleşirse de Batı'nın siyasî ideali, doğru görüşün demokratik bir şekilde ortaya çıkması ve yandaşlar toplanmasıdır.

DİTİB bugün bu siyasî ideale ne kadar uygundur? Literatürde DİTİB'in Türkiye'den gönderilen yönetici kadroları, üye derneklerin yöneticilerinin gündemine uzak kalmaları sebebiyle eleştirilmektedir.[8] Sayın Ahmet Ünal'ın "DİTİB'e bir Sivil Toplum Kuruluşu görüntüsü kazandırılması lazım" şeklinde öne sürdüğü teklif, sebepsiz değildir. Ne Alman toplumunun ne de göçmenlerin uzun vadede 'görüntü' ile yetinemeyeceklerini eklemek gerekir. DİTİB'in, Şura'da da dile getirilen 'kapalı kutu' imajından kurtulması zamanı gelmiştir. DİTİB'in Türkiye'nin devlet kurumlarından daha bağımsız bir hal alması, DİTİB'e bağlı derneklerdeki devinimi elbet güçlenecektir. Öbür yandan Türkiye'nin daha da demokratikleşmesi, Diyanet İşleri Başkanlığı içinde de ilmî otoritenin idarî otorite hakimiyetinden daha bağımsız hale gelmesine yardımcı olacak ve eminim ki Türkiye ilahiyatı, Avrupa'daki din tanımlama sürecine olumla katkılarda bulunmaya devam edecektir.

Komisyon Başkanı – Günter Bey'e teşekkür ederiz. Gerçekten çok önemli tespitleri var. Dışarıdan DİTİB'i ve dolayısıyla yapılan yurt dışı hizmetlerini çok güzel değerlendirdiler. Bunlardan yararlanacağız.

Kendisine şunu ifade etmek isterim: Dün ve ondan önceki gün veya yarın bile, buradaki görüşler, Diyanet İşleri Başkanlığımızın belli konularda ortak görüş oluşturmak için değerli katılımcılarımızın şahsi fikirlerinden oluşmaktadır. Kendisinin fikirleri de şahsi bir fikirdir, bunların her birisinden bu şûrada yararlanılacaktır.

– İrfan Bey, buyurun.

---

[8] Werner Schiffauer, *Die Islamische Gemeinschaft Millî Görüş*, Manuskript, Frankfurt/Oder & Leiden 2004, s 17.

İrfan Sevinç – Sayın Divana ve bütün katılımcılara saygılar sunuyorum.

Ben, Diyanet İşleri Başkanlığı personeliyim. Hollanda'da altı yıl din görevlisi olarak görev yaptım. Mahallî imkânlardan faydalanarak ve dünkü konuşmalarda arkadaşlarımızın belirttiği zorluklara da göğüs germeye çalışarak, Hollandaca öğrenmeye gayret ettim, kendi ihtiyacımı karşılayacak düzeyde de öğrenebildim. Türkiye'ye dönüşümde, Hollanda'daki tecrübelerimi, birikimlerimi akademik olarak değerlendirmek gayretiyle yüksek lisans yaptım ve "Hollanda'daki Türk Çocuklarının Eğitim Sorunları" konulu çalışmayla tezimi tamamladım. Halen doktora çalışmalarım devam ediyor; yine aynı konuyu, Hollanda konusunu çalışıyorum. Ayrıca Başkanlığımızın tensibiyle de yurt dışına gönderilecek din görevlileri için düzenlenen hizmet içi eğitim seminerlerinde Hollandaca öğretmeni olarak görev yapmaktayım.

Kendimi tanıttıktan sonra şimdi kısaca tebliğlerle ilgili katkılarımı bildirmek istiyorum.

Fikret Bey Hocamızın, "AB Sürecinde Vakıf ve Derneklerin Önemi" konulu tebliğiyle ilgili çok kısa bir katkıda bulunmak istiyorum. 1991 yılında Hollanda'da görevde bulunduğum sırada, o dönemde, Hollanda'da bulunan Faslı Müslümanlar, Türk Müslümanlar ya da Surinamlı Müslümanların üst kuruluşlarının Hollanda hükümetiyle tek tek muhatap olmalarının, uygulamada ortaya çıkan bazı sıkıntıları önlemek amacıyla Hollanda hükümeti, ülkede yaşayan tüm Müslümanların tek bir çatı altında dinî ortak meselelerin –meselâ bayram günlerinin ortak tespiti, hastane ve hapisanelere din görevlileri istihdam edilmesi, hastanelerde açılacak mescitlerin ortak kullanımı konularının– görüşülmesi amacıyla bir konsey oluşturulmasını teklif etmişti. Ben de, 1991 yılında o konseyin tüzük çalışmalarında bulundum. Bilahare, iki yıl da hem kurucu üye, hem de yönetim kurulu üyesi olarak o komitede görev yaptım. Ancak, öyle bir birliktelik için şartlar henüz teşekkül etmediği ve ilgili taraflar konuya gerekli özeni göstermediği için, konsey çalışmalarını yürütemedi. Dün Sayın Köktaş temsil organından bahsetti. Az önce de Günter Bey, Almanya'daki DİTİB'in dışındaki Müslümanlardan bahsedince, ben bu konuya kısaca temas etmek ihtiyacı duyuyorum.

Avrupa'da dinî kuruluşların üst birlikleri vardır. Burada, Avrupa'da yaşayan vatandaşlarımızın konumu da gündeme geldiğine göre, onların dinî meselelerinin çözümü ve Avrupa'da İslâm'ın daha iyi temsil edilebilmesi açısından; farklı ülkelerden gelmiş Müslümanların kendi kültürel varlıklarını sürdürebilmeleri, kendi ihtiyaçlarını giderebilmeleri için kendi kuruluşlarını devam ettirmelerinin yanı sıra, dinî konularda bütün Müslümanların ortak hareket edilmesi amacıyla bir üst birlik oluşturulması çalışmalarının yürütülmesinin gerekli olduğunu düşünüyorum.

İkinci nokta, İsa Bey'in tebliğiyle ilgili. İsa Bey, Danimarka ağırlıklı olmakla beraber, Diyanet hizmetlerinin güzel bir analizini yaptılar bize. Ben de bu konuda Başkanlığımızın yurtdışı hizmetlerinin geleceği ile ilgili bir iki hususa işaret etmek istiyorum. Biz, Diyanet olarak hizmeti götüren tarafız. Ama bir de hizmet sunduğumuz kitle var. Ben bu hizmet götürdüğümüz kitlenin konumuna dikkat çekmek istiyorum.

Her hizmette bir amaç söz konusudur. Eğer amacımızı iyi belirlersek, her şartta hizmetimizi yerine getiririz. Elektriğin henüz icad edilmediği dönemlerde mum satan iki dükkanın var olduğunu düşünelim. Bunlardan bir tanesinin amacı mum satmak, diğerinin amacı insanları aydınlatmak. Bir müddet sonra elektrik icat edilip kullanılmaya başlandıktan sonra, amacı mum satmak olan kişi dükkanı kapatmak zorunda kalıyor; ama, amacı insanları aydınlatmak olan dükkan ise, elektrikli ev aletleri satışıyla ticaretine devam ediyor. Şimdi, bizim Avrupa'da var oluş amacımız, acaba mum satmak mı, yoksa insanları aydınlatmak mı? Burada, ben elbette ki insanları aydınlatmak olduğu konusunda hepimizin hemfikir olduğu kanaatindeyim. Bu konuda ayrı görüş serdetmek zaten mümkün değil. Ama, biraz usulde, metotta, tam isabet kaydetmediğimiz kanaatini taşımakta olduğumu belirteyim.

Her şeyden önce, bizim hizmetimiz konu merkezli mi olacak, yoksa insan merkezli mi olacak? Bugüne kadar, gerek Türkiye'deki eğitim sistemimizde, Kur'an kurslarımızda, gerekse yurt dışında vatandaşlarımıza yönelik sunduğumuz vaaz hizmetlerimizde, çocuklara yönelik Kur'an kursu hizmetlerinde hep konu merkezli hizmet sunulmakta olduğunu görüyorum. Bugüne kadarki uygulamalarımızda yurtdışında görev yapıp gelmiş olan din görevlilerimizin, sayın müşavirlerimizin, ataşelerimizin tecrübelerini dinliyoruz, onların hizmetle ilgili raporları ve yönlendirmeleri doğrultusunda biz burada program yapıyoruz. Dolayısıyla, konu merkezli bir program olmuş oluyor. Ama, esas hedefe ulaşacak olan en isabetli çalışma, bence, Avrupa'daki insanlarımızın, özellikle yetişkinlerin problemleri, sorunlarıyla ilgili bilimsel araştırmalar yapılarak, bugün o insanlar neye ihtiyaç hissediyorlar onlarla ilgili bir müfredat, bir program çıkarılmalı. Yani, yetişkinlerin eğitimi informel eğitimdir; ama, biz bunu belli düzeyde formel hale getirebiliriz, yönlendirme yapabiliriz diye düşünüyorum.

Arkadaşlarımız kuşak sınıflandırmaları yapıyorlar. Ben de çalışmamda girdim o kuşak sınıflandırmalarına: Birinci kuşak, ikinci kuşak, üçüncü kuşak. Ama, ben şu anda, artık bu kuşakların içine koyduğumuz insanların ihtiyaçlarının değiştiği kanaatindeyim. Dün Sayın Ateş Hocamız kendisine; "şu andaki birikiminizle Diyanet İşleri Başkanı olsaydınız nasıl görev yapardınız?" diye bir soru yöneltildiğini burada dile getirdiler. Böyle bir sorunun sorulması ve bu tecrübenin burada dile getirilmesi bir süreci gösteriyor bize. Şunu anlıyorum ben bundan: İnsanlar yaşadıkça tecrübeyle, bilgi birikimiyle, hem hizmetlere bakış açıları değişiyor, hem de insanların geçen süreyle birlikte ihtiyaçları değişiyor. Biz, Diyanet olarak Avrupa'da 25 yılı aşkın bir süredir hizmetin içinde olmamıza rağmen, Avrupa'da, Almanya'da, Hollanda'da, stratejimiz ve metodumuz hâlâ yirmi yirmi beş yıl öncesinin metodu olduğu kanaatindeyim. Bunun değişmesi gerektiğini düşünüyorum.

Yurtdışındaki hizmetlerimiz cami merkezli mi olacak, cami dışına taşacak mı; bunlar da konuşuldu. Cami dışı hizmet din hizmeti sayılır mı? Benim kanaatime göre, din görevlisinin içinde bulunduğu her hizmet –cami içinde olsun, cami dışında olsun- din hizmetidir. Din görevlisinin içinde bulunduğu her eğitim, aynı şekilde din eğitimi sayılır. Bu bağlamda, bizim din görevlilerimizin cami dışında yapmış oldukları eğitim faaliyetlerinin hep-

si din hizmetleri cümlesinden olarak değerlendirilmelidir. Bugün çok önemli bir nokta var; biz camiye gelen vatandaşlarımızla ilgileniyoruz; ama, bir yandan da diyoruz ki, bizim insanımız bulundukları ülkeye entegre olsun. Biz diyoruz ki, dinî ve millî kimliğimizi muhafaza ederek entegre olalım; ama, dinî ve millî kimliğimizi muhafaza etmek çok önemli elbette ki. Diğer yandan, içinde bulunduğumuz topluma aktif katılım sağlamak önemli. Hukukî ve sosyal alanda eşit katılım düzeyine çıkmak önemli. Biz, okullardaki eğitimle din görevlileri olarak ilgilenmediğimiz sürece, maalesef, eğitim düzeyi şikâyet edilir durumda olmaktan kurtulmuyor. Din görevlilerimizin, bu noktada, okullardaki eğitimle, en azından bize camide okumaya gelen öğrencilerimizin okullardaki eğitimleriyle de ilgilenmeliyiz.

Son olarak bir noktaya daha işaret edip sözlerimi tamamlayacağım.

Diyanet İşleri Başkanlığı, -üç gündür tartışılıyor- artık yurt dışına din görevlisi gönderme konusunu profesyonel olarak ele almak zorundadır. Nedir profesyonellik?.. Çok şeyler söylendi burada. Öncelikle seçim. Hazırlık seminerleri. Diyor ki arkadaşlarımız, bizim din görevlilerimiz orada din görvliliğinin yanı sıra hem psikolog oluyor hem sosyolog olarak görev yapıyor. Yani içinde bulunduğumuz şartlar vatandaşlarımızın konumu bizi buna zorluyor. Bu konularla başedebilmeyi de gördüğümüz kadarıyla din görevlisi arkadaşlarımız çoğunlukla deneme yanılma yoluyla tecrübe ederek öğreniyorlar. Bunu öğreninceye kadarda ilk anlarda sıkıntı çeken görevlilerimiz oluyor. Bu itibarla yurtdışına gönderilecek olan görevlilerimizin özellikle iletişim ve beşeri ilişkiler konularında yeterli düzeyde bilgilendirilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Din görevliliği konusuyla ilgili ikinci bir husus şudur: Din görevlilerinin görev süresinin uzatılması gündeme geldi. Ahmet Çekin Bey bu konuyu çok güzel işledi tebliğinde. Bu nokta şu açıdan önemli: Sayın Yusuf Kalkan Bey, Hollanda'da din hizmetleri müşavirimiz. Ben kendisiyle beş yıla yakın Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığında çalışma bahtiyarlığına da ulaştım. Çok ufku açık bir insan kendisi. "2007 yılından itibaren, Hollanda din görevlisi kabul etmeyecek" dedi. Bu bir vakıa. Bunun sinyalleri bugün ortaya çıkmadı, bunun sinyalleri on yıldır veriliyor. Belki yakında buna başka ülkeler de katılacaklar. Eğer böyle bir durumla karşılaşacak olursak buna karşı nasıl bir önlem alacağız? "Şimdilik bir sorun yok, idare ediyoruz. Problem olursa o zaman düşünürüz" mü diyeceğiz; yoksa bugünden bazı çıkış noktaları aranmalı mı? Ben bu konuda bazı ön hazırlıklar yapılması gerektiğini düşünüyorum.

Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – İrfan Bey, ben de çok teşekkür ediyorum.

İkibuçuk gündür yoğun bir şekilde komisyonlarda çalışıyoruz. Önce kendi şahsım için tespitlerim var. Söyleyeceklerim, bundan sonraki şûralar açısından, tebliğler noktasında, müzakereler noktasında bir otokritik olarak kabul edilsin lütfen ve samimiyetime bağışlayın: Konuşma problemimiz var, derdimizi anlatma problemimiz var.

İkincisi, bu zaman içerisinde çözülecek fikirlerin serdi hepimizin problemi. En kötü

hırsızlık zaman hırsızlığı, birilerinin zamanını çalmak demek. Kürsülere çıkıldığı zaman, işgal ettiğimiz her fazla 10 dakikanın veya beş dakikanın başka bir arkadaşın hakkına tecavüz olduğunu düşünme zorunluluğumuz var.

Bu konuyla ilgili böyle bir düşüncemi serdettikten sonra, hazırundan, öğleden sonra biraz zamanımızı alacağından 14.00'e değil, 14.15'e sarkıtma durumunu göz önüne aldığımız için, kayıtlara da öyle geçildiği için, iki dakikanızı istirham edeceğim.

Yusuf Bey, sabahleyin, Mehmet Koçer Bey'in konuşmasında yanlış anlaşılmayı düzeltmek için söz aldılar. Onun dışında söz alanlara hemen öğleden sonraki toplantıda söz vereceğim. Diğer isimleri de tespit ederek, süremiz içerisinde müzakereleri sürdüreceğiz.

– Yusuf Bey, buyurun.

Yusuf Kalkan – Dün, beş yıl süreyle Dış İlişkiler Daire Başkanlığı yaptığımı ifade etmiştim.

Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatımızın yurt dışı teşkilatının bir yönetmeliği var, biz bütün yaptıklarımızı bu yönetmeliğe göre yapıyoruz. Fakat, bu yönetmelikleri değiştirmekte ciddî sorunlar, ciddî problemler yaşadık. Özellikle Ortak Kültür Komisyonunda... Ortak Kültür Komisyonu, dört bakanlık ve Diyanet İşleri Başkanlığından oluşur. 1978 yılında çıkarılan bu Ortak Kültür Komisyonu, sadece Diyanet İşleri Başkanlığınca yurt dışına gönderilecek din görevlilerinin komisyonunda bulunabiliyor. Biz yeniden bir Ortak Kültür Komisyonu çalışmasına başladık. Nasıl ki yurt dışına din görevlisi gönderilirken Millî Eğitim Bakanlığından, Dışişleri Bakanlığından, Kültür Bakanlığından bir temsilci bu komisyonda bulunuyor ve yurt dışına gönderilen görevlilerin hak ve sorumluluklarını parasal açıdan onlar üstleniyorsa, Diyanet İşleri Başkanlığı da en azından bizim seviyemizdeki kurumların benzer komisyonlarında bulunsun dedik. Alt çalışmayı hazırladık, iş imza aşamasına gelince, son aşamada yine bizi o komisyondan çıkardılar, sadece ve sadece Diyanet İşleri Başkanlığının yaptığı imtihanlarda, yurt dışına gönderecek olduğu konularda söz sahibi olabilir dediler.

Bir şey daha söylemek istiyorum. Yurt dışına gönderdiğimiz ataşe ve müşavir arkadaşlarımızda yabancı dil esastır. Son çıkan yönetmeliğe göre; ama, sizin kurulda çalıştığınız dönemlerde de, bizim bulunduğumuz dönemlerde de hep bizim yaramız olarak anlatılmış. Bununla ilgili altyapı çalışmalarını, ben şahsen daire başkanlığım döneminde, vakıftan da kaynak aktararak, özel dershanelerle de anlaşarak verdiğimiz halde sonuç alamadık. Maalesef, bünyemizde yeteri derecede yabancı dil bilen yok. Üniversitede de ciddî manada bir problem var. O sebeple, bu şûra vasıtasıyla, yurt dışında bundan sonra yapılacak olan hizmetlerde seçilecek olan zevatın sadece yabancı dil değil, mesleki yeteneği, temsil durumu, güvenlik durumu, ayrıca amirleriyle disiplini çok önemli. İmtihana girer, yabancı dil belgesi olabilir belki; ama, sicili iyinin altındaysa, biz kendisine "sicilin bozuktu, onun için kazanamadın" diyemeyiz. O sebeple, ikide bir bazı meseleleri böyle genel manada konuşmayı çok uygun da bulmadığım için, bir de hazırunun bunu yanlış anlamaması bakımından, sanki birileri kayırılıyormuş gibi bir izlenim uyanmaması için, açıklamayı uygun gördüm.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederim.

– Buyurun İsmail Bey.

Dr. İsmail Altıntaş – Sayın Günter Seufert, dinî ve millî kimliğe çok vurgu yapıldığını söylüyor. Aslında doğrudur, bu insan hakkı olarak da, bir insanın kendi kimliğini ifade etmesi bir haktır. Alman Anayasasının 4. maddesinde de bunlar zaten karar altına alınmıştır.

1961'den bu yana sosyokültürel ve ekonomik önemli bir süreç yaşanıyor. Bu bağlamda din de önemli yer tutuyor. Fakat, din sonra fark edildi. Bir kimlik olarak görüldü ve onun etrafında özellikle duruldu. Yanılmıyorsam İsviçre'den bir bakan "biz işgücü bekliyorduk, karşımıza insan geldi" diye bir söz etmişti. Bu anlamda, anladığım kadarıyla, Batı Avrupa olaya çok daha rasyonel bakıyor.

Doğrudur; Türk toplumunda çok çeşitlilik var; ama, ben orada kendi toplumumuz üzerinde doktora çalışması yaptım. Yaptığımız anket çalışmalarında DİTİB'e hakikaten teveccüh var. DİTİB'in oradaki önemini küçümsememek lazım ve aynı zamanda DİTİB bir zarurettir. DİTİB olmasaydı, bahsettikleri halifelik, şeyhlik gibi birtakım iddialarla ortaya çıkılan süreçler daha fazla yaşanırdı. Üçüncü kuşak göçmenler, kaotik bir süreçten geçiyor. Eğer biz bu noktada, dinî ve millî kimliğe vurgu yapmadığımız takdirde, o çocuklarımız anlam dünyalarını boşaltıyorlar. Dolayısıyla içinde bulundukları hakim kültüre entegre olamıyorlar. Netice itibariyle, bilinçli veya bilinçsiz bir korku da var. "Entegre olamıyoruz, acaba kendi anlam dünyamızı mı boşaltıyoruz" diye bir endişe de var. Bu endişenin de aslında biraz haklı bir endişe olduğu kanaatindeyim. Aynı zamanda, sayın Seufert sanki bizim çok milliyetçi bir bakış açısıyla gördüğümüzü söylüyor. Ben geçen hafta Macaristan'da bir konferanstaydım. Orada, Transilvanya bölgesinde, Romanya–Macaristan sınırından papazlar geldi, arkadaşlar geldi. Çok güzel Almanca konuşuyorlar ve o bölgede Almanların olduğunu, orada Alman üniversitesinin bulunduğunu daha yeni öğrendim. Dolayısıyla, bu bir zenginlik olarak algılanmalı, ortak değerlerde buluşularak ve birbirimize yardım ederek... Bu çok önemli. Hem Almanya tarafının, Avrupa ülkelerinin, hem Türkiye'nin özellikle bilgi desteğiyle yardım ederek her iki taraftan, oradaki toplumumuzla beraber, birlikte yaşayabilecek bir ortamın sağlanması için çaba göstermeliyiz. Ama, değerlerini de koruyarak.. Böyle bir ortamın hazırlanmasının görevimiz olduğu kanaatindeyim. Ben kendisine o eleştirilerinden dolayı teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Ben de teşekkür ediyorum. Özellikle hazırunun sabrına teşekkür ediyorum.

14.30'da toplanmak üzere afiyet olsun.

KOMİSYON RAPORUNUN HAZIRLANMASI
(22 Eylül 2004)

Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez (Komisyon Başkanı) – Saygıdeğer Komisyonumuzu hürmetle selâmlıyoruz.

Komisyonumuzun üç gün boyunca yaptığı sekiz oturum bugün tamamlanmış oldu. Bu öğleden sonraki toplantılarımızda Komisyon Raporunun hazırlanmasına emek vermemiz gerekiyor. Fakat, daha önce belirttiğimiz üzere, tebliğlere yeterli zaman ayrılabilmesi için, oturumlarda fazla kısıntıya gidilmedi ve muhterem katılımcıların birçoğu, şûrada dikkate alınacak görüşlerini dile getiremediler. Onun için, kendilerine, bu oturumda fırsat vermeye çalışacağımızı belirtmiştik. Şimdi bu noktaya geldik.

Daha önceden söz almış bulunan ve henüz kendilerine vakit ayrılamayan değerli katılımcılar var. Daha sonra da, yine, "şu ana kadar değinilmeyen bazı hususlara değinmek istiyorum, rapor taslağında bunlar yer alsın" diyecek olanlar varsa veya "söylenenlere ekleyeceğim var" diyecek olanlar varsa, onlara da söz verilecek. Allah'ın izniyle, bundan sonraki oturumda bir rapor taslağı sizlere dağıtılmış olacak ve o rapor taslağının her maddesini birlikte müzakere ederek bir sonuca varmaya çalışacağız.

Şimdi, dünkü müzakere hakkını kullanamayan Süleyman Ateş Hocamıza söz vereceğiz. Zaten, doğrudan doğruya müzakere değil, genel birtakım görüşleri olduğunu belirtmişti. Kendisini kürsüye davet ediyorum.

–Buyurun Hocam.

Prof. Dr. Süleyman Ateş – Sayın Başkan, değerli arkadaşlarım; önce Başkana teşekkür ediyorum. Dün konuşma hakkım vardı, elimde olmayan bir sebeple onu kullanamadım. Bugün bana söz verdiği için kendisine teşekkür ediyorum.

Çok güzel tebliğler dinledik. Benim onlara söyleyecek bir şeyim yok; hatta, eleştirecek bir durumum da yok; çünkü, ben o konunun uzmanı değilim. Ancak, benim kendi bazı görüşlerim yahut tecrübelerim var. Burada, onları sizlerle paylaşmak isterim. "Yahu, bunlar zaten bildiğimiz şeyler; niye söylüyorsun" demeyin, sabırla dinleyin. Bildiğiniz şey de olabilir.

Değerli arkadaşlarım, ta Tanzimat'tan beri, hatta belki de Fatih'ten itibaren, Osmanlı'nın yönü Batıya dönük olmuştur. Yavuz Sultan Selim'i istisna edersek, hep Batıya gitmişler. Demek ki, Avrupa'nın hemen yarısı Osmanlı toprağı içerisinde yaşıyordu. Atalarımız, bu Hıristiyan toplumlarla asırlarca iç içe, barış içerisinde yaşadılar. Şimdi Anadolu'ya sıkıştık; ama, işçilerimiz vasıtasıyla tekrar Avrupa'ya açıldık.

Avrupa'ya giden bu cahil insanlar –asıl temel anlamında söylemiyorum, "cahil" ke-

limesi aslında, kaprislerine göre hareket eden insan demektir; yoksa bilmez manasında değil, bu manada, yani düşünmeden hareket eden insan. Biz bunu Türkçe'de delikanlı olarak söylüyoruz, bilgili de olabilir, kanı hareketlidir- gittikleri ülkelerde kendilerine göre gariplik çektiler. Bunu gidermek için dernekler kurdular, camilerin etrafında toplandılar, dertleştiler ve böyle böyle Avrupa'da İslâm'ın sesi duyulmaya başlandı. Şimdi hanl hanl ezanlar okunuyor Avrupa'da. Avrupa Birliği fırsatı da önümüze çıktı. Tabiî bazı engeller olmasaydı şimdi Avrupa Birliği içerisindeydik, ama bazı fırsatları kullanamadık. Şimdi de yalvarıyoruz girmek için. Onlar da, "şu, şu şartları yerine getirin" diyorlar.

Er veya geç, bir gün, Türk toplumu kendisini Avrupa Birliği içerisinde bulacaktır; ama, bu on sene sonra olur, on beş sene sonra olur, yirmi sene sonra olur. Artık bunun geri dönüşü yok. O halde, madem biz bu toplum içerisine gireceğiz... Biz girdiğimiz zaman onlar durmayacaklar, onlar da gelecekler. Şimdiden Anadolu'da topraklar satın alıyorlar. Alacaklar tabiî, sen de gidip oradan alacaksın. O kadar Türk arsa aldı, mülk edindi. Bu, karşılıklı; sen de yaparsın. Sonradan bu bir tek devlet olacak belki, tabiî herkes kendi içinde bağımsız olacak; ama, dışarıya karşı bağlayıcı bir Anayasası olacak. Buna alışmak zorundayız.

Kur'an-ı Kerim de, bizi, ilâhî din mensuplarıyla barış içerisinde yaşamaya yöneltmiştir, kavgaya değil. Bunları biliyorsunuz. Bazı âyetler okuyacağım, ama manasını söyleyemeyeceğim. Sizlere bunların manasını söylemek veya bu âyetleri tercüme etmek abes olur. Mesela Kur'an diyor: "Ve lâ-tücâdilû ehle'l-kitâbi illâ bi'lletî hiye ahsen..." (Ankebut, 29/46). Karşılıklı, güzel tartışmamız lazım, güzelce konuşmamız lazım. Kavga etmeye gerek yok. Bu dünya hepimize yeter. Kur'an-ı Kerim bu insanların hepsini cehennemlik olarak da kabul etmiyor. Tam tersine, bunların içerisinde de tertemiz, iyi niyetli insanların olduğunu söylüyor. Ne diyor meselâ: "Yû'minûne bi'llâhi ve'l-yevmi'l-âhiri ve ye'murûne bi'l-ma'rûfi ve yenhevne 'ani'l-münkeri ve yusâri'ûne fi'l-hayrâti ve ulâike mine's-sâlihîn. Ve mâ-yef'alû min hayrin felen yükferûhu vallâhu 'alîmun bi'l-muttakîn." (Âl-i İmran, 3/114-115). Yine Kur'an, kitap ehlini birlikte, barış içinde yaşamaya çağırıyor. Yoksa, "gelin, dininizi terk edin, hemen Müslüman olun" demiyor: "Kul yâ ehle'l-kitabi te'âlev ilâ kelimetin sevâin beynenâ ve beyneküm ellâ na'bude illallâhe velâ-nuşrike bihî şey'en velâ-yettehize ba'dunâ ba'dan erbâben min-dûni'llâh..." (Âl-i İmran, 3/64). Böyle diyor. O halde bunların hepsini cehenneme sokmaya kimsenin hakkı yok. Allah, kullarının hepsini cehenneme atmak için yaratmadı ki! Dinleri, insanları olgunlaştırmak, cennetine çekmek için gönderdi. Peygamberimiz de buyurmuş ki, "biz peygamberler, baba bir kardeşleriz". Kur'an-ı Kerim "...Lâ-nuferriku beyne ahadin min-rusulih..." (Bakara, 2/285) diyor. Yine Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuruluyor: "Ve inne min-ehli'l-kitâbi lemen yu'minu bi'llâhi ve-mâ unzile ileykum ve-mâ unzile ileyhim hâşi'îne lillâhi lâ-yeşterûne bi-âyâti'llâhi semenen kalîlen ulâike le-hum ecruhum 'inde rabbihim..." (Â-i İmran, 3/199). Âyette sözü edilenler Müslüman olmuş değil, Müslüman olsa böyle demez. Bütün bu âyetler bizleri, uyum içerisinde, barış içerisinde, diğer din mensuplarıyla kardeşçe yaşamamızı öğütlüyor, bizi buraya yöneltiyor. Bunu bilmemiz lâzım.

Yaşadığım olaylara dayalı bazı tespitlerim var. Bir zaman beni konferans için çağırmışlardı, Almanya'ya gittim. El ilânları dağıtmışlar... Diyanet İşleri Başkanlığı'nın en üst düzey yetkilisi, "bu adamı niye çağırıyorsunuz" diyor; "bu adam falancıları, filancıları cennete gönderiyor..." Bir Diyanet mensubu, bu noktaya gelmiş bir insan... Niye böyle dışlıyor? Benim yorumlarım yanlış da olabilir. Müçtehit hata da yapar, isabet de edebilir. Hata ederse de sevap alır. Çünkü, çaba harcıyor. Bizim gayemiz, Avrupalıya İslâm'ı anlatmak. Başka türlü anlatırsan, "yahu sen cehennemliksin" dersen, "o halde ne işin var aramızda kardeş, niye yalvarıyorsun bizi alın diye" demezler mi? Herhalde o da seni cennetlik olarak görmüyor. Ancak1964'lerde bizim için "Müslümanlar da cennete girer" diyebildiler, yoksa kâfir diyorlardı. Vakıa böyle. Onların anlayışı da yanlış, bizim anlayışımız da yanlış.

Amerika'da bir konferansa gitmiştim. Bir papaz İslâm hakkındaki düşüncelerini anlatıyor. Hava gayet güzeldi, latif bir hava vardı, feyizli bir hava vardı. Papaz konuşurken, oradan birisi "Allahu Ekber" deyip salonun bir başından öbür başına yürüyüşe geçti. Tabiî o havayı tamamen bozdu, oraya bir soğukluk çöktü. Adam da neye uğradığını bilemedi. Konuşmasını yarıda kesti. Bu adam, aslında güzel şeyler söylüyordu, bu hareketi gördükten sonra acaba ne düşünür ve kendi toplumuna ne anlatır?

Kaldı ki, biz Avrupa'ya girmiş durumdayız. Dün bir arkadaşımız söyledi, Avrupa'ya ilk gidenler uygun yer bulamadıkları için kilisede bayram namazını kılmışlar. Bu güzel bir şey değil mi? Düşünün bir kere, başka din mensupları Sultanahmet'te Pazar ayinini yapsın... Biz buna müsaade eder miyiz? Ama onlar Müslümanların, bazı kiliselerde namaz kılmalarına müsaade ediyorlar. Bu bir aşamadır. Eğer o bu hoşgörüyü gösteriyorsa, biz de yapalım demiyorum; ama, Peygamberimiz yapmış. Necran'dan bir heyet geliyor, Hazreti Peygamber'in mescidinde misafir kalıyorlar ve kendi inanışlarına göre ibadet yapmalarına Peygamber (S.A.V.) müsaade ediyor. Zaman içerisinde koyulaştı, zaman içerisinde din maalesef millileşti. O cihanşumullük vasfı neredeyse ortadan kalktı. Tabiî, Kur'an'ın anlattığı din başka, yaşanan din başka.

Ben size söylüyorum, Osmanlı toplumu, bugünkünden çok daha laikti, çok daha hoşgörülüydü. Aynı köyde hem cami, hem kilise vardı. Farklı dinlerden insanlar yan yana yaşıyorlardı ve bunlar dostça birbirlerine gidip geliyorlardı. Dertlerini anlatıyorlardı, birbirlerine yardım ediyorlardı. Akşam sohbetleri vardı. Ama, sonra, bu hava değişti. Şuna buna kâfir demekle bir şey kazanamazsın. Allah'ın vereceği hükmü biz vermeyelim. Kur'an ne diyor? "Onların işi Allah'a kalmıştır.." Allah isterse onları azat eder, affeder. Niye karışıyorsun kardeşim? Bakın, müşriklere hitap olan İsrâ sûresi âyeti ne diyor: "Ve Rabbukum e'lemu bi-kum..." (İsrâ, 17/54). "Rabbiniz sizi daha iyi bilir." "..İn yeşe' yarhamkum ev inyeşe' yu'azzibkum.." (İsrâ, 17/54). Allah'ın acımasını öne çıkarıyor; dilerse sizi bağışlar, dilerse azap eder. Peygamber de karışmıyor, Peygamber de hüküm vermiyor. Kur'an böyle söylüyor.

Dinimiz bu kadar güzel, bu kadar hoşgörülü. Zaten adı ne? Tevhid dini, hoşgörü dini... Kur'an'ın neresini okursak, hep bu hoşgörüyle, bu sevgiyle, bu dostlukla karşılaşırız;

ama, bizim anlattığımız Kur'an değil ki!..

Değerli kardeşlerim, din adamlarımızı hoşgörülü yetiştirmemiz lâzım. Avrupa'da görev yapacak insanın Avrupa kültürünü bilmesi gerekir. Türkiye'den gelen insanlar, din görevlileri büyük vazife gördüler, büyük fedakârlıkla çalıştılar, hizmet ettiler, Kur'an öğrettiler insanlara, dinlerini öğrettiler. Ama, artık bundan sonra bu yol kapanabilir. Ben Hollanda'da görev yaptım, durumu biliyorum. Artık Hollanda dışarıdan din görevlisi kabul etmeyeceğini söylüyor. Niye kabul etmiyor? Diyorlar ki, "bu din görevlileri geliyorlar, bunlar kendi dilleriyle insanlara hitap ediyorlar. Biz bunların dillerini anlamıyoruz. Ne söylüyorlar acaba; bize sövüyorlar mı, doğru mu anlatıyorlar, düşmanlık mı aşılıyorlar, bunu bilmemiz lâzım. Onun için, bu topluma, Müslümanlara hitap edecek insanların buradan yetişmesi ve bizim dilimizi konuşması lazım, biz anlamalıyız." Böyle söylüyorlar. Oradaki din görevlilerinin orada yetişmesi gerektiğini anlayan bazı kimseler, Hollanda'da bir üniversite kurdular. Orada üniversite kurmak çok kolay. Bildiğim kadarıyla bir vakıf kurarsın, ondan sonra bir bina bulursun, bir tabela asarsın, olur üniversite! Sonra bu istenen akademik kriterleri yerine getirirse, devlete müracaat edilir, üniversitelerden kurulmuş bir heyet var o heyete takdim edilir, o heyet inceler, gerçekten burada öğretim yapan kimseler, öğretim üyeleri gerekli kriterlere sahip midir, istenen vasıflara sahip midir değil midir, akademik tedrisat yapılıyor mu yapılmıyor mu; bu konularda olumlu karar verirse devlet oranın diplomasını tanır, oradan mezun olanı üniversite mezunu olarak kabul eder. O kimse istediği yerde gidip görev alabilir. Böyle bir üniversite açıldı: Roterdam İslâm Üniversitesi. Orayı bir arkadaşımız kurmuştu, sonra Ahmet Akgündüz arkadaşımızı çağırdılar, onu rektör yaptılar. Sonra o da "kadın dövülebilir" gibi bir şey söylemiş. Kıyamet koptu. "Kadın nasıl dövülür? Bunu derhal buradan atın" diye, aylarca aleyhinde konuşmalar yapıldı. Biz gittik, televizyoncular, gazeteciler falan geldi. Bana da sordular, kadının dövülmesi meselesini değil de, çeşitli şeyler.. Bu arada eşcinsellik meselesini sordular. Ben, bu eşcinsellik meselesinin evveliyatı olduğunu biliyorum. Orada bir Fas'lı imam var, ona sormuşlar bu eşcinsellik meselesini, o da demiş ki, bu bir hastalıktır. "Bunun ikametini iptal edin, atın" diye kıyamet kopardılar. Bana da sordular, ben "yok hastalık değildir, edepsizliktir" dedim. Bu "edepsizlik" ifadesi tuttu da, hastalığı kabul etmiyorlar. Çünkü, öyle bir toplum ki, erkek erkeğe evlenmeye müsaade ediyor. Alabildiğine cinsel hürriyet var. Siz bunu kaldıramazsınız, onun vakıası bu. Siz de ona kendi ahlâkınızı mümkün olduğu kadar aşılamaya çalışın. Ama, fitne koparacak sözlerden uzak durmak lazım. Her doğru her yerde söylenmez. Şeyh Sadi diyor ki, "iş bitiren yalan, fitne koparan doğrudan iyidir."

Bir adam komşusunu "komşum çok doğru söylüyor" diye şikayet ediyor. Hakim, "yahu, herkes doğruyu arar, sen şikayet ediyorsun; bu nasıl iştir" diyor. "Yok", diyor; "ben çok rahatsız oluyorum, cezasını verin." Kadı çağırıyor şikâyet edilen kişiyi. Kadının gözü körmüş. Diyor ki: "Esselâmu aleyküm kör kadı!" Kadı diyor ki, "ben doğruyu severim; ama, bu kadarı fazla." Demek ki, her doğru her yerde söylenmez. Bir usulü var, yöntemi var. Fitne uyandırmayacak biçimde konuşmak lazım.

Şuna vurgu yapmak istiyorum: Ben bu üniversiteye geldikten sonra baktım ki bu iş böyle yürümeyecek, ayrıldım geldim. Sonra arkadaşlar yeni bir vakıf kurmuşlar, bizi de oraya rektör olarak çağırdılar. Gittik, bir sene kadar çalıştık. Şimdi zaten yaşımız geçti. Ama, ben o günkü Diyanet İşleri Başkanına, telefon ettim yana yakıla; "bak bu üniversite burada kurulmuş, eğer Diyanet İşleri Başkanlığı buraya sahip çıkarsa, ben rektörlükten çekiliyorum, samimi olarak çekiliyorum. Siz istediğiniz kişiyi rektör yapın, istediğiniz öğretim elemanını da gönderin" dedim. "Roterdam'da Kocatepe diye bir cami var, büyük bir kısmı boş, orada bir yer verin bu üniversiteye, bu üniversite orada tedrisatını yapar. Sizin vasıtanızla yapılsın. Yapılmazsa, burası kapanmaz, Hollanda devam etmesini istiyor. Bir gün tanıyacak. Eğer Diyanet sahip çıkarsa, pekala bizim inisiyatifimizle, Diyanetin inisiyatifinde, ama buranın insanı, buranın kültürünü almış insanlar din uzmanı olarak yetişecekler, daha faydalı olacak" gibi sözler söyledim. "Tamam", dedi; "şöyle yapalım, böyle yapalım" dedi; ama, hiç birisini yapmadı. Ben hâlâ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın buraya sahip çıkmasını isterim. Dün arkadaşımız söyledi, işte Frankfurt Üniversitesinde böyle bir yer açılmış, güzel; ama, buranın toplum tarafından benimsenmesi kolay bir şey değil. Ne de olsa, Frankfurt'ta açılan Protestan İlahiyat Fakültesine bağlı bir kürsü. Frankfurt Protestan İlahiyat Fakültesi... Bu kuşku uyandırır. Kime göndereceksiniz buradan mezun olanları? Ya Türklere göndereceksiniz, ya Faslılara göndereceksiniz... Bir kuşku kalır. En doğru çözüm, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kendi inisiyatifinde, ama orada açılan bir fakültenin tedrisata başlaması.

Dediğim gibi, bu sadece Hollanda için geçerli. Almanya henüz buna müsaade etmedi. Bu prosedür orada yürümedi; ama, Hollanda'da bu devam ediyor... Bu yola girmek lâzım. Ama buraya göndereceğimiz öğretim üyelerinin de çok iyi dil bilmesi lâzım. Dil bilmedikten sonra bir şey olmaz. Vaktiyle Feyzullah Efendi diye bir zat vardı, Türkistanlıdır. Biliyorsunuz yenilikçilik Osmanlı'da eskiden beri başlamıştır. O zamanlar hutbeler hep Arapça okunuyor. Demişler ki, "camideki insanların okunan hutbeleri anlaması için, Arapça öğretelim bu insanlara." O zat demiş ki "Bu kadar dangalaklık olmaz." Aynen o zatın sözü. Yani, bu insanlara Arapça öğretmek o kadar kolay bir şey değil, Arapça öğretme yerine hutbeleri Türkçe yapalım yahu! Yani, o kültürü almış, İslâm'ın bu hoşgörüsünü çok iyi özümsemiş din uzmanlarının yetişmesi lazım. Yoksa, toplum gelişiyor, bu topluma anlatacaksınız. Siz zannetmeyin, falanın başı açıktır, dinden uzaktır. Hayır, öyle zannetmeyin. O dinden uzak sandığınız insanın içinde de Allah korkusu var, din duygusu var, onu da dışlamayacaksınız. Eğer bu vasıfları ölçü alırsanız, kaç tane Müslüman çıkar?! Buna hakkımız yok. Müslümanların sayısını azaltma yerine çoğaltmaya çalışalım.

Benim söyleyeceklerim bunlar.

Hoşgörünüze sığınıyorum. Zamanı aştımsa affedin.

Bu fırsatı verdiğiniz için teşekkürlerimi arz ediyorum.

Komisyon Başkanı – Biz de Sayın Süleyman Ateş Hocamıza, değerli katkılarından dolayı çok teşekkür ederiz.

Süre aşımı söz konusu değil, kendisi zaten özel müzakereci. Dışarıda da kendisiyle

görüşmüştük, hakikaten şûralarda gerek kelime, gerekse terim anlamına göre düşünürsek, bir fikir alışverişidir esas yapılması gereken. Hocamız, o manada katkılar sağlamıştır.

Daha önce, Sayın Diyanet İşleri Başkanının katıldığı oturumda da ifade ettiğimiz gibi, müteakip şûraların bu düzleme çekilebilmesi için de belki bir önerimiz olabilir; yani, rapor hazırlanırken bu hususu kayda geçebiliriz, Komisyonumuzun takdirindedir.

Hal böyle olmakla beraber burada bir realite var. Tebliğcilere vaat edilmiş; size 25 dakika, yarım saat süre verilecek, çalışma yapın gelin denilmiş. Çalışma yapılmış, gelinmiş. Yani, bir sempozyum formatında bunu uyguladık. Muhakkak bu da yararlı oldu, buradan da birtakım sonuçlar çıkarıyoruz; fakat, daha az zamanda, daha çok istişare yapılabilmesi için belki de bu formatta biraz değişiklik gerekecek.

Böylece programda yer alan konuşmacıların konuşma haklarını kullanması tamamlanmış oldu.

Şimdi, daha önceden isimleri kaydedilen katılımcılar var, onlara söz vereceğim; ama, kendilerinden istirhamımız, artık bu aşamada, fikir alışverişi yapabilmek için, yeni şeyler ekleyip de dertleşme kabilinden değil de, daha önce konuşulanlara eklenmesi gereken veya onlarda değişiklik yapılması gereken hususlar varsa onları kısaca tashih etmelerini, fazla örneğe ve ayrıntıya girmeden işin özünü söylemelerini istirham ediyoruz.

– Sayın Salih Tuğ Hocamız, buyurun.

Prof. Dr. Salih Tuğ – Teşekkür ederim Sayın Başkan.

"Taş yerinde ağırdır" derler, tebliğlerin hemen arkasından söz imkânı olsaydı da yerinde söyleseydim. İstifade ettiğim, bilhassa Doç. Dr. İsmail Karagöz, Dr. Kadir Canatan, Ahmet Çekin gibi arkadaşlarımız, hakikaten, din görevlisinin özellikle yönetmeliklere, yönergelere dayanmak suretiyle sahip oldukları vazifeleri detaylı olarak anlattılar. Askerlik ordu teşkilatında çeşitli sınıfların, çeşitli subayların ve çeşitli kademelerin vazifelerinin ne olduğunu sayan ve hakikaten bunları onlardan bekleyen bir sistem aklıma geldi. Burada da, böyle yönergelere dayalı, tüzüklere dayalı, yönetmeliklere dayalı bir sistem getirilmiş. Öyle güzel şeyler sayılmış, bunlardan öyle güzel vazifeler isteniyor ki, kendi kendime bunların maaşı 10 bin dolar eder, dedim... Hem caminin içinde hem caminin dışında özellikle sahip oldukları rehberlik rolü sebebiyle çok önemli vazifeler bekliyoruz, din görevlilerinden.

Komisyon Başkanı – Hocam, affedersiniz, hep din görevlilerinden beklentiler işlendi de, din görevlisi ne bekliyor, onun maddi durumu nedir?

Prof. Dr. Salih Tuğ – Hakkıyla yerine getirirse, bunlara 10 bin dolarlık bir maaş verilmesi lazım. Tabiî ki, aldıkları maaşa göre çalışıyorlar demek istemiyorum; ama, o derecede kıymetli vasıflara sahip olan kimselerin başarabileceği işlerdir bunlar. Sosyolog olması lazım, psikolog olması lazım, ilahiyatçı olması lazım, idareci olması lazım. Bilhassa insanları yönetmek bakımından, sevk etmek bakımından özellikleri olan kimseler. Çok nadir bulunur bu gibi kimseler.

Komisyon Başkanı – Fakülte vakfımızın geleneksel iftarlarında Vehbi Koç Bey bulunuyordu. Kalitesizlikten söz ettiğinde, bir maaş meselesi konuşmuştunuz hatırlarsanız.

Prof. Dr. Salih Tuğ – Müsaade ederseniz onu da söyleyeyim.

Vehbi Koç rahmetli, Ramazan aylarında 15–20 kişi olarak bizi evine özel olarak iftara davet ederdi. Yenimahalle'de, mütevazı bir dairede otururdu biçare, köşklere falan tenezül etmedi herhalde. Bir keresinde hepimize hitaben, "hocalarım" dedi, "biz olur olmaz yerlerde Cuma namazı kılıyoruz iş icabı, olmadık bir camiye giriveriyoruz. Fakat, hep cehennemden bahsediyorlar, korkutuyorlar, mahvediyorlar bizi, eziyorlar, büzüyorlar öyle gönderiyorlar. Bunların yerine, cennetten, mükafatlardan ve iyiliklerden, doğru yollardan bahseden kimseler keşke gönderilse buralara..." Ben söz aldım; mukabil olarak, "siz Holding şirketlerinde hep seçkin kimselere yer veriyorsunuz ve bunlara en yüksek maaşları ödüyorsunuz ve böylece onlar, işleri mükemmel bir şekilde yapıyorlar. Bu şikâyet ettiğiniz cami görevlileri kaç lira maaş alıyorlar biliyor musunuz" dedim. Bilmiyordu tabiî. Arkadaşlar da şahittir, hatırladığıma göre "40 bin lira alıyorlar" dedim. Birden şaşırdı. Seneler öncesi bir konuşma bu. "40 bin lira mı" dedi. E, 40 bin liraya göre, o kadar boya çıkıyor neticede. Tabiî, marifet iltifata tabidir meselesi.

Mustafa Yılmaz Hoca din görevlileriyle ilgili önemli bir konuya işaret etti. Diyor ki, bu gibi rehberliklerin mistik yönü de vardır... Ben de aynı kanaatteyim. Bazı cemaatler, o mistik yönü çok iyi işliyorlar; yani, fedakârlığa dayalı, hizmet aşkına dayalı, şevke dayalı ve hatta gönülden olmak üzere hizmet, bu maaşı aşan bir şeydir. Yani, Allah yolunda, Allah rızası için hizmet etmek... İş buraya dayanmadıkça, bu kadar maaşla bu vazife götürülmez kanaatindeyim.

Dolayısıyla, Diyanet İşleri Başkanlığı, bunlara gönüllerini ayıracağı cemaatle paylaştıkları bir misyon karakteri vermeli. Misyon karakteriyle hizmet etme imkanı vermeli. Çok önemli bir şey.

Hizmet, karşılıksız denebilecek bir biçimde, maddiyattan uzak olarak yapılmalı diye düşünüyorum; ama, mistik yön derken, tasavvuf ve tarikatları kast etmiyorum. Misal de vermek istemiyorum; çünkü yanlış anlaşılır diye korkuyorum. Dünyanın çeşitli ülkelerinde öğretmenlik yapan birtakım cemaat rehberleri var. Bunlar yoklukla bu işleri yapıyorlar, büyük başarılar da elde ettiler. Herkes bunu itiraf ediyor. Ben hiçbirisini ziyaret etmedim. Dolayısıyla, böyle bir havayı bu din görevlilerine biz veremeyecek olursak bunu kim verecek, ben bilemiyorum. Herhalde Ali Bardakoğlu Hocanın başlatması lazım. Diyanet İşleri Başkanlarına büyük rol düşüyor.

Maalesef, şöyle bir karakteri de var Diyanet İşleri Başkanlığının: İsim vereyim, biliniyor herkes tarafından, benim hocam Fuat Sezgin'in kardeşi devlet bakanı oldu, Diyanetten sorumluydu, sualler üzerine, benim için Diyanet İşleri Başkanlığının Tapu Kadastro Genel Müdürlüğünden farkı yok demişti. Yani, hiçbir aşk, şevk, gönül ferahlığı olmaksızın sadece vazife için vazife yapan, beş on kuruş maaş alan veyahut Almanya'da para biriktirmek suretiyle burada daire almaya çalışan, araba almaya çalışan, hayat standardını yükseltmeye çalışan insan tipi ortaya çıkıyor. Tabiî, bu onun hakkı, ben hakkını almak

için söylemiyorum. Fakat, bir de bu arkadaşların, psikolojik yönden bu dediğim seviyeye çıkarılması lazım.

Bildiğiniz gibi, Hazret-i Peygamber, siyasî bir camiaya da hitap etmiştir. Sadece peygamber değil, devlet başkandır da. Savaşlara girmiştir. Medine camiasında, hükümet fonksiyonları da vardı. Bir şey daha vardı; tebliğ. Tebliğ dediğim, bu şartlara bağlı olarak geliştirilmiş bir şeydir; yani, liderlik meselesi. Peygamberimize denseydi ki, al bu teşrii, icrayı, kazayı, ama tebliğden herhalde vazgeçmezdi; çünkü, asıl fonksiyonu oydu. Hatta, bazı araştırmacılar, dördüncü hükümet fonksiyonu gibi bakıyor.

Ben tebliği orada bırakıyorum. Bu arkadaşlar, psikolojik olarak hizmet aşkına yöneltilmeleri halinde, bu maaşla hizmet ederler. Muhakkak hizmet ederler; ama, o fedakârlığa, o coşkuya, o psikolojik şartlara nasıl ulaştırılır bilmiyorum. Ben iki kere iki dörtle uğraşırım, iki kere iki beşi bunların bulması lazım, öyle bir psikolojik seviyeye yükseltilmesi lazım ki, bunlardan tam olarak istifade edelim.

Mustafa Yılmaz'ın o işin o tarafına da önem vermesini alkışla karşılıyorum.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Biz de teşekkür ederiz Sayın Hocamıza.

Hocama ek süre vermiş olmamın çok geniş vaktimiz olduğu şeklinde yorumlanmasını arzu etmem, bundaki amacım, kendi söylemek istediğim bir şey vardı, marifet iltifata tabidir fikrine bir vurgu yapmak istiyordum. Hocam, kendi ağzından o anekdotu anlatmış olur diye düşündüm. Gerçekten, burada din görevlisinden beklentileri ayrıntılı şekilde gördük; ama, din görevlilerinin de –yurt dışı görevlileri konuşuyoruz; ama, bunlar yine yurt içindeki görevlilerden seçilen insanlardır- bizim öncelikle din görevliliğini istenilen, hem maddi, hem manevi yönüyle arzu edilen bir seviyeye getirme açısından yapılabilecekleri yapma konusunda da bir katkımız olması lazım diye düşünüyorum.

Prof. Dr. Salih Tuğ – Hemen bir cümleyle bir hususu söyleyeceğim.

Bu söylediğim şeylerin mücessem misallerini, Hıristiyan misyonerlik teşkilatında görüyoruz. Mesela Afrika'da, Dr. Schvartzer misyoner olarak çalışmış, o zatı muhterem, müşkülat içinde, o ormanlarda, o steplerde hizmet etmek suretiyle kendi tarafına insanlar toplamıştır. İşte ben bu tarzda bir psikolojik yapı arıyorum din görevlilerinde. İnşallah ona ulaşılır.

Komisyon Başkanı – Sayın Hamza Aktan Hocam, buyurun.

Prof. Dr. Hamza Aktan – Sayın Başkan, Şûra'nın değerli üyeleri, kıymetli misafirler;

Tebliğ sunan arkadaşlarımızın ve bu güne kadar ülke dışında, özellikle Avrupa ülkelerinde hizmet veren din görevlilerimizin bilgi, deneyim ve gözlemlerine dayanan sunum ve tartışmalardan çıkan sonuca göre bir taraftan Avrupa Birliği müktesebatına uyum zorunluluğu, diğer taraftan Avrupa insanının zihninde oluşan, Türkiye'den din hizmetleri için görevlendirilen personelin uyguladığı eğitim nedeniyle Avrupa ülkelerinde çalışan Türklerin bulundukları toplumlara entegrasyonunun geciktiği düşüncesi nedeniyle mev-

cut uygulamanın ileride birtakım sıkıntılarla karşılaşacağı anlaşılmaktadır. Türkiye'den gönderilen din görevlilerinin uyguladıkları eğitim tarzının, Türklerin Avrupa toplumlarına entegrasyonunu geciktirdiği düşüncesi Avrupa ülkelerinde yetkili makamları farklı uygulamalar arayışına sevk ettiği görülmektedir. Bunun ilk sinyalleri de Hollanda'dan alınmıştır. Hollanda resmi makamlarının Hollanda'da hizmet verecek Müslüman din adamlarının Hollanda'da çalışan Türklerden olması ve eğitimlerini Hollanda'da almaları gerektiğini şimdiden dillendirmeye başlamış olmaları önümüzdeki sürecin ne yönde seyir takip edeceğini göstermektedir. Bu nedenle çok geç olmadan muhtemel gelişmelerden olumsuz etkilenmemek için bazı önlemlerin alınmasında yarar bulunduğunu düşünüyorum.

Alınacak önlemlerin, din görevlilerinin yetiştirilmesi, din hizmetlerinin sivil toplum örgütlerince yürütülecek olması, yeni nesil çocukların kendi öz kültürlerini pratiğiyle tanımalarını sağlamaya yönelik olarak üç alanda alınması gerektiği kanaatindeyim.

Hollanda örneğinde başlayan, gelecekte diğer Avrupa ülkelerinde de ortaya çıkabilecek gibi görünen, din görevlilerinin Avrupa Üniversitelerindeki İlahiyat Fakültelerinde yetiştirilmesi talebine karşı Avrupa'da yaşayan vatandaş ve soydaşlarımız çocuklarını ilahiyat eğitimi almaya ve bu eğitimi de ülkemiz ilahiyat fakültelerinde tamamlamaya yönlendirilebilir. Bunun için Yüksek Öğretim Kurulu ile temasa geçilerek yurt dışında çalışan vatandaşlarımızın çocuklarının ilahiyat eğitimini Türkiye'de almalarını sağlamak üzere Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezince ilahiyat fakültelerinde yeteri kadar kontenjan ayrılması sağlanmaya çalışılmalıdır. Avrupa üniversiteleriyle akreditasyonu sağlamış olan ilahiyat fakültelerinde ayrılacak kontenjanla Türkiye'de ilahiyat eğitimi almış Avrupa vatandaşı soydaşlarımızın çalıştıkları ülkede din hizmeti vermelerine karşı ileri sürülebilecek makul bir bahane kalmamış olacaktır. Aksi halde öğrenimini İslami İlimler Bölümünde almış bile olsa bir Katolik ilahiyat fakültesinden mezun olmuş din adamına mecbur bırakılan vatandaş ve soydaşlarımızın böyle bir din görevlisine güven ve sempati duymaları beklenmez. Bu da onlarda dine karşı ya umursamazlıklara nede olabilecek, ya da boşluktan yararlanabilecek kişi ve çevrelerin çekimine kapılarak sapmalara, uçlara kaymalarına neden olabilecektir. En azından lisans öğrenimini ülkemiz ilahiyat fakültelerinde tamamlayan bir soydaşımız, hizmet vereceği ülke vatandaşı veya o ülkede ikamet eden bir kişi olarak, bir taraftan ilgili ülkenin itiraz edemeyeceği, kabul etmek durumunda kalacağı, diğer taraftan ise o ülkede çalışan vatandaşlarımız ve soydaşlarımızın güvenine ve sempatisine mahzar olabilecek bir kişi olarak hizmet verecek, yukarıda söz ettiğimiz olumsuzluklar söz konusu olmayacaktır.

Mevcut şartlarda karşılaştığımız, ileride Avrupa Birliğine katılma süreci içinde daha baskılı bir biçimde karşımıza çıkacak olan dinin ve din hizmetlerinin sivil toplum örgütlerince organize olarak yürütülmesi gerekeceği dikkate alınarak halen yürütülmekte olan DİTİB, ATİB ve benzeri kuruluşlar sivil toplum örgütleri yapısına daha da yaklaştırılmalı ve uçlarda yer alan cemaat ve örgütlere rağmen kendi dinamikleriyle hizmette merkezi ve itidali temsil edebilecek bir yapıya ve dinamizme kavuşturulmalıdırlar. Bunun için ilgili ülkenin yasalarının verdiği imkanları da iyi kullanmak açısından o ülkenin hukukunu iyi

bilen uzman danışmanlar edinilmelidir.

Alınması gereken bir diğer acil önlem de yurt dışında yaşayan vatandaş ve soydaşlarımız olan yeni nesillerin kendi kültürümüzün bilgilerini almaları ve pratiklerini yaşamalarını sağlamak olacaktır. Bu maksatla belli bir program dahilinde özellikle yaz aylarında ülkemize birkaç aylığına getirilip gençlik kampları benzeri tesislerde misafir edilebilirler. Bu kamplarda sıkıcı olmaksızın uygulanacak programlarla kültürümüz, folklorumuz, manevi değerlerimiz hakkında bilgi edinmeleri ve pratik yapmaları sağlanabilir. Bu konuda Gençlik ve Spor Bakanlığıyla işbirliği yapılarak ilgili bakanlığın tesis ve imkanlarından ve deneyimlerinden yararlanılabilir. İşi oluruna bırakmak ve önceden planlamalar yapmamak, önlemler almamakla ileride kaşımıza çıkacak bazı gelişmeler karşısında çok geç kalmış olabiliriz. Yurt dışında çalışan vatandaşlarımızın karşılaştıkları problemler ne yazık ki sanki beklenmedik olaylar gibi, bir sürpriz gibi karşımıza çıkmışlardır. Çoğu kere de geç kalınmış olduğu için ne yazık ki çözüm üretmede sıkıntıya düşülmüş ya da problemler çözümsüz kalmıştır. Geçmişin tecrübelerinden yararlanarak ileride karşılaşacağımız problemler için şimdiden önlemler almak, olmazsa olmaz ölçüsünde hayati bir önem taşımaktadır.

Beni sabırla dinlediğiniz için hepinize saygılar sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Biz de çok teşekkür ederiz.

– Sayın Kemal Sandıkçı Hocam, buyurun.

Prof. Dr. Kemal Sandıkçı – Teşekkür ederim.

Üç gündür yapılan konuşmaları dikkatle dinlemeye çalıştım. Anladığım kadarıyla problem olan alan insan unsurudur, elbette çözümü de burada sağlayacağız.

Arkadaşlarımızın söylediği tenkitleri gözönünde tutarak, her şeyden önce bu hizmeti yürütecek olan insanın kendi dinini iyi bilmesi ve yaşaması gerekiyor. Bütün bunlar da yine yeterli görülmüyor. Bu arkadaşlarımızın, aynı zamanda sosyolog olması, psikolog olması, filozof olması gerekiyor. Bu da yetmiyor, temsil kabiliyetinin olması gerekiyor. Bundan daha önemlisi de, hasbi çalışabilmesi lazım. Zaman ve mesai mefhumu olmayacak... Keşke bu nitelikteki insana, biz, Türkiye'de de yeterli miktarda sahip olabilsek! Ama, bunun bir amaç olduğunu bir hedef olduğunu düşünebiliriz gayet tabiî. Bu nitelikteki insanları amaçlamalıyız diye düşünülebilir.

O zaman, problemin çözümü için ne yapacağız sorusu karşımıza çıkıyor. Dünden beri, hatta iki günden beri, din görevlilerinin Avrupa'da yetiştirilmesi istikametinde birtakım çalışmaların olduğu ifade edildi. Bu çalışmaları takdirle karşılamak gerekiyor. Ama, görevlilerin yurt dışında yetiştirilmesi konusunda, doğrusu benim de bazı tereddütlerim vardır. Hollanda'nın uygulaması sadece bize mi özgüdür onu da bilmiyorum. Mesela, Belçika'daki bir uygulamayı biliyorum; orada İtalyan işçilere bunu uyguladılar... Hiçbir endişe söz konusu olmasa ve bugün hemen başlansa bile, bunun neticesinin alınması için herhalde 15–20 senenin geçmesi gerekir. Halbuki, bizim mutlaka bugün bir şeyler yapmamız zorunluluğu vardır.

Bu durumda, insan kaynağı itibariyle ister istemez gözümüzü Türkiye'ye çevirmek zorundayız. Türkiye'ye döndüğümüzde de, tek kurum olarak İlahiyat fakülteleri vardır. İlahiyat fakülteleri, öğrencisini İmam-Hatip liselerinden alıyor. Hepimiz biliyoruz ki, bugün gelinen noktada, İmam-Hatip liseleri, öğrencilerini, sınavla ve seçerek alamamaktadırlar. Okul müdürü öğrenci bulmaya çalışmakta, ondan sonra da bu öğrenciyi okulda tutabilmek için sırtını sıvazlamak zorunda kalmaktadır. Bitirince, İlahiyat fakültelerine bunlardan 20'şer öğrenci gönderiliyor. Bu 20'şer öğrenci, yukarıda niteliklerini saydığımız insan haline getirilecek. Bu ne kadar mümkün olur, bilmiyorum; ama, şunu söylemek mümkün: Mevcut statüyle İlahiyat fakültelerinde eğitim düzeyi her gün biraz daha geriye gitmektedir. Biz bunlarla hem ülkenin ihtiyacını karşılayacağız, hem Avrupa Birliği ülkelerindeki ihtiyacı karşılayacağız.

Dün de, bugün de, bayan görevli ihtiyacı ısrarla dile getirildi. Ben bu konuda fazla endişe duyulmaması gerektiğini düşünüyorum; çünkü, İlahiyat fakültelerine girebilen her 20 kişiden 17-18'i kız öğrencidir.

Bu durumda, benim nihai olarak söylemek istediğim, bu tablonun sonuç bildirgesine bir cümleden ibaret dahi olsa yansıtılmasının uygun olacağıdır. Anılan nitelikteki insanların yetiştirilmesi için, Türkiye'de din öğretimiyle ilgili konuların önemsenmesi, ciddiye alınması, özen gösterilmesi, imkân sağlanması vurgulanmalıdır. Ama, bu vurgu, Türkiye'deki ihtiyaç açısından değil, Avrupa Birliği ülkelerindeki ihtiyaç anlamında dile getirilmelidir.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Biz de çok teşekkür ederiz.

– Sayın Mehmet Koçer Bey, buyurun.

Mehmet Koçer – Değerli alimlerimizin konuşmalarından sonra, benim temas edeceğim konu çok detay; ama, bir yanlış anlama olmaması için ifade edeyim:

Daha evvel müzakere safhasında, büyükelçiliklerin müşavir ve ataşelerden bazılarına kuşkuyla bakmalarını ifade etmiştim... Benim arzum, misyon şeflerimizin, diğer müşavirliklerimizle ilişkilerini nasıl başlatıyor ve devam ettiriyorsa, bizim müşavirlerimize de aynı tarzda mukabelede bulunmasının temini, Diyanet İşleri Başkanlığı ile Dışişleri Bakanlığı arasında, müşavir ve ataşelerin misyon şeflerine, misyon şeflerinin de müşavir ve ataşelere karşı görev ve sorumluluklarının tespiti açısından bir protokol yapılmasını teklif etmiştim.

Şimdi ayrı bir konu, Rıdvan Bey arkadaşıma cevap olsun diye söylemiyorum; ama, biz, müşavir ve ataşe adaylarımızı buraya imtihan için çağırdığımızda, onların dinî bilgilerini ölçüyoruz. Dini bilgilerini ölçtüğümüz zaman, "siz bu dini bilmiyorsunuz veya az biliyorsunuz" şeklinde bir takdirde bulunuluyor; "seçildiniz veya seçilmediniz" şeklinde değil. Dil ölçüsü için gelen arkadaşımıza "seçilmediniz" denildiği zaman, o zaman dili bilip bilmediğini ölçmüş olmuyoruz, biz dili bilip bilmediğini ölçeriz, daha sonra temsil kabiliyeti, mesleki formasyonu yoksa, o zaman deriz ki, biz sizi göndermeyi uygun bulmuyoruz.

Bunu da ifade etmek istedim.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederiz.

– Buyurun Sayın Kurt.

Dr. Hüseyin Kurt – Sayın Başkanım, teşekkür ederim.

Ben dil meselesinden başlamak istiyorum. Komisyonda yabancı dil meselesinin önemi üzerinde durulması beni sevindirmektedir; ancak, önerilen tekliflerin sonuç getireceğini tahmin etmiyorum. Bir kere, Türkiye'de dil problemini köklü çözüme kavuşturacak bir altyapı bulunduğunu göremiyorum. Üniversitelerimizde bile yeterli dil öğrenme imkânı olmadığına göre, yüzlerce hocamıza, Almanya'da dinler arası diyalog yapabilecek şekilde Almanca nasıl öğretilecek, ben bunu merak ediyorum.

Almanya'da yetişen nesiller, Allah'ın lütfu olarak hem Türkçe'yi hem Almanca'yı bilerek yetişmektedir. Onun için diyorum ki, yurt dışındaki din görevlisi ihtiyacını bu yetişen gençler arasından karşılayalım. Bu doğrultudaki projeye destek olalım. Sizlere yalvarırcasına rica ediyorum.

Sayın Başkan, benim rapora geçmesini arzu ettiğim iki üç husus var. Bunlardan birisi, -bilhassa Federal Almanya için söylüyorum, diğer Avrupa ülkeleri için de geçerli- 11 Eylül olayından sonra, camilerdeki konuşmalar, bilhassa Cuma hutbeleri sıkı takibe alınıyor. Yeni Göç Yasası çıktı. Buradaki önemli maddelerden birisi, vaaz, hitabet maddesi. Almanya'nın anayasal düzenini hedef alan konuşma yapan -bunu bilhassa Müslüman cemaatler için söylediler- suçlu olarak kabul edilip, cezalandırılıp, geri gönderilecek. Ben bunun şu an aktüel bir mesele olmadığını tahmin ediyorum, hocalarımız genelde dikkat ediyor; ama, bu konuda, önümüzdeki yıllarda daha hassas davranılması gerektiğinin protokole alınmasını söylüyorum. Zira, bazen dualarda da görüyoruz. "Ya Rabbi, İslâm ordularını muzaffer eyle" şeklinde dualar yapılıyor. Bunlar alışılagelmiş, klasik dualar; ama, yarın bu konular bu bahsettiğim makamların gündemine gelince, başımız ağrıyabilir. Bu konuda hocalarımızın eğitilmesi yerinde olacaktır.

Diğer bir konu; camilerde geleceğe yönelik cemaat sorunu. Camilerimizin, neredeyse ihtiyarlar kulübüne döndüğünü burada söyledim. Halbuki, Yusuf Kalkan hocam da bilirler; 80'li yıllarda Almanya'da bu camileri birinci nesil elinde para varken alsın, borçları ödesin, arkadan gelen ikinci nesle bu yerleri borçsuz dertsiz olarak devretsin diye düşündük. Camileri yaptık, ama arkadan gelen nesillerimizi yetiştirmeyi unuttuk. Şimdi çok sayıda camimiz var bizim. Gençlerin faaliyetleri için gerekecek her türlü müştemilat hazır; ama, camilere çekemiyoruz. Bu konunun da protokole girmesini teklif ediyorum. Bu konuda, Frankfurt'ta, geçtiğimiz günlerde bir doçent arkadaşla konuştum. Bu arkadaş, sosyal konularda uzmandır, gençlik faaliyetlerini koordine ediyor. Bana dedi ki, Sayın Kurt, ben bu konuda kiliselerin çalışmalarını yakından takip ediyorum ve kiliselerin kamu tüzelkişiliği nedeniyle milyarlarca para almaktadır. Kiliseler, kilise vergisi veya diğer vergilerle sadece Almanya'da devletten 20 milyar Euro para alıyorlar. Bu konuda 1975 yılında bir araştırma yapılmış. Araştırmayı yapan profesör diyor ki, camilerin harcadıkları pa-

raların, yani cemaatin camiye bir defa girmesine giriş bileti olarak hesap etsek, bir cemaate 1975 yılının parasıyla 400 mark düşüyor. Düşünün yani! Bu kadar müthiş paralar. Bu neyi gösteriyor, bu paralar sadece ibadet için harcanmıyor, daha çok hayır hizmetleri için kullanılıyor. Burada kendisi dedi ki bana, Alman nüfusunun gerilemesi nedeniyle kilise Hıristiyan insanları bulamıyor ve misyoner faaliyeti niyeti olmaksızın bu paraları alabilmek için kendi bünyesinde gençlik yurtları kuruyor. Müslüman cemaatin çocuğunu alıyor, ben gençlere hizmet ediyorum diye bu paraları kullanıyor diyor. Gelin, kamu tüzelkişiliğini alın, bu konuda yardımcı olalım. Yüzlerce cami derneğiniz var, ben bu konuyu biliyorum. Burada, gençlere hizmet verebilecek kurumlar kuralım dedi. Bu konuya da dikkat edersek faydalı olur diyorum.

Komisyon Başkanı – Sayın Kurt, siz atmosferi yaşadığınız için gayet iyi niyetle dile getiriyorsunuz. Söylediklerinizi kıymetli bilgiler; fakat, bugünkü oturumda oldukça somut bilgiler üzerinde durmamız gerekiyor.

Dr. Hüseyin Kurt – Gençlerin camilere çekilmesi için gerekli tedbirlerin alınması diyorum.

Komisyon Başkanı – Biraz daha somut hale getirelim önerileri.

Dr. Hüseyin Kurt – DİTİB'in bu konuda da gerekli yapılanmasını gerçekleştirmek lazım. Almanya'dan gelen arkadaşlar olarak üzerinde ısrarla durduğumuz, kamu tüzelkişiliği meselesidir. Bu konu, din dersi meselesinde önümüze çıkmaktadır, gençlik faaliyetleri meselesinde önümüze çıkmaktadır. Bu konu, dün sözü edilen ve sizin ibadet değil dediğiniz mezarlık konusunda önümüze çıkmaktadır, helal kesim konusunda çıkmaktadır. Almanya'da Müslümanların resmî muhatabı için, hukuksal partner olabilmemiz için, bu konunun temelden halledilmesi lazım. Üçüncü konum buydu, DİTİB'in tüzelkişilik kazanması...

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Biz de çok teşekkür ederiz.

– Sayın Muhlis Akar Bey, buyurun.

Dr. Muhlis Akar – Yüce Heyetinizi saygıyla selâmlıyorum.

Tebliğlerden edindiğim kanaat doğrultusunda, hizmetlere yönelik olarak birkaç noktaya temas etmek istiyorum.

Camilerin bir huzur iklimi olarak takdir edilmesinin faydalı olacağını düşünüyorum. Cami dışı hizmetlere çok vurgu yapıldı. Ancak, camilerin huzur yerleri olduğuna fazlaca değinilmedi. Özellikle sanayi toplumunda, vatandaşlarımız beş vakit namazın yanısıra, bunaldığı zaman, bir huzur mekânı olarak camilere gitmeye teşvik edilmelidirler. Çünkü camiler sadece namaz kılınıp çıkılan bir mekân değil, aynı zamanda huzur ve maneviyat mekanlarıdır.

Bir de, Sayın İsmail Karagöz Hocamın dünkü tebliğinin çok önem arz ettiğini düşünüyorum. Hutbe ve vaazların hazırlanması üzerinde duruldu. Kanaatimce hutbelerin imamlar tarafından yazılması sakıncalı olabilir. Ayrıca, Türkiye'de hazırladığımız hutbe-

ler orada aynen okunursa, o toplumun yapısına uymayabilir. Müşavirliklerimiz bünyelerinde birer hutbe komisyonu oluşturarak yaşadıkları ülkenin problemlerini dikkate alıp hutbeler oluşturulursa daha faydalı olacağını düşünüyorum. Vaazlar da öyle.

Avrupa'da hem kendi vatandaşlarımız, hem de yerli vatandaşlar üzerinde bir alan araştırması yapılmış mı? Örneğin Almanya'da, Almanlar tarafından bizler nasıl algılanıyoruz, İslâm ve Müslüman imajı nasıl tanımlanıyor, bunlar tespit edilirse ve itiraz noktaları, eleştiri noktaları, korku noktaları tespit edilir ve bu noktalarda kitaplar yazılırsa ve vaazlar da bu eleştirilere cevap verecek şekilde yumuşak bir üslupla yazılır da dağıtılıp ilgili yerlere verilirse faydalı olur diye düşünüyorum.

Vaazların, İsmail Karagöz Hocamın ifade ettiği şekilde, belli bir merkez tarafından hazırlanır da vaaz metinleri vatandaşlarımıza dağıtılırsa; bir de, aynı anda ilgili ülkenin yetkililerine; "bakın camilerimizde şu vaazlar veriliyor" denilerek verilirse, bu endişe ve korkular giderilmiş olur.

Bir de, yine bu konuda bilimsel araştırmaların yapılması taraftarıyım. Eleştiriler, itirazlar tespit edilerek, buna cevap mahiyetinde çalışmalar yapılmalıdır.

Saygılarımla arz ederim.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederiz.

– Sayın Mehmet Emin Köktaş Bey, buyurun.

Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş – Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Ben değerlendirme yapmayacağım. İki noktaya vurgu yapmak istiyorum.

Birisi, -dün de Süleyman Ateş hocamızın eleştirisinde gündeme geldi- Frankfurt projesi. Frankfurt Projesi, bir noktadan başlamak isteyen mütevazı bir proje. Personelin yetiştirilmesi, eğitilmesi, vesaire... Hepimiz üniversitede çalıştığımıza göre, bunun kolay bir iş olmadığını biliyoruz. Şunu açıklığa kavuşturalım: Bu proje, Almanya'daki bu işlerle uğraşan din görevlisi ya da başka türden arkadaşların, meslektaşların yetiştirilmesini hedefleyen bir proje değil. Sadece Avrupa'da ilk defa olmak üzere, Müslümanların kendi bölgelerinde bir şey yapmaya başladıkları bir proje... Ben bunun bir örnek olarak devam etmesini diliyorum, yoksa her şey buradan halledilecek diye bir beklenti kimsede yok.

Buradan ikinci noktaya geliyorum. Bu hizmetler devam ettiği sürece, Türkiye'deki İlahiyat fakülteleri, her halukârda sadece Türkiye açısından değil yurt dışı açısından da çok önemli olma fonksiyonunu sürdürecek. Yalnız burada bir hassas nokta var. Bununla ilgili bir öneri getirmek istiyorum. Yurt dışı için karşımıza çıkan –hocalarım da biraz önce değindiler- dil sorunu. Açık olalım, burada bir yıllık falan kurslarla bu iş halledilmez.. Bendeniz naçizane, üniversite hayatının sonundan beri Almanca'yla uğraşan bir insanım. 15 yıldır Almanca'yla uğraşıyorum... Profesyonel olarak uğraşıyorum, üç dört kitap tercüme ettim. Fakat, insanların karşısına geçtiğimde, sudan çıkmış balığa dönüyorsunuz...

Çare şu: İlahiyat fakültelerinin birinde ya da ikisinde, birinde İngilizce, birinde Almanca eğitim veren bölüm açılması. Önce Almanca ile başlayalım, istiyorsak İngilizce bölüm de açalım. Uygun bulunan herhangi ikisinde, İngilizce ve Almanca eğitim veren bö-

lüm açalım, çocuklar burada, başından itibaren yabancı dili iyi öğrensinler. Bu çok zor değil. Bizden çok çok daha geri olan Ezher Üniversitesi Almanca eğitim veren İslâmî ilimler bölümü açmış. Bölümü ziyaret ettik, hocalarıyla görüştük, derslerine gittik, onlara konferans verdik. Avrupa ile bizim gibi doğrudan duygusal kültürel bağı olmayan Ezher Üniversitesi bu işi halletmiş, orada Almanca eğitim veren İslâmî ilimler bölümü açmış. Bunda çok yarar var. Bir defa öğrencilerimizin baştan o dili öğrenmelerini sağlayacak. İkincisi, hızla uluslararası öğretim üyesi transferini sağlayacak. Yurt dışından istediğimiz öğretim üyesini buraya getirebiliriz, burada ders veren hocalarımızın yurt dışında hocalık yapmasını sağlayabiliriz. Örneğin, benim içinde bulunduğum fakültede bu konuda hiçbir engel yok. Yani ben şuna inanıyorum: Buradaki öğrencileri alırsak, Türkiye'den kopmasınlar diye, onların bir veya iki sömestr Türkiye'den herhangi bir İlahiyat fakültesinde eğitim görmelerini sağlayacağız. Böylece, hem öğrenci değiş tokuşu, hem öğretim üyesi değiş tokuşu da sağlanmış olacak. Böylece köklü bir çözüm bulmuş olacağız.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Biz de teşekkür ederiz Sayın Köktaş.

– Buyurun Hocam.

Prof. Dr. Süleyman Ateş – Sayın Köktaş Bey yanlış ifade etti. Ben bu projeye karşı değilim. Ancak, bu meselenin kökten çözümü için öneri sundum. Diyanet İşleri Başkanlığı el atar, üniversite açarsa hiç değilse Hollanda genelinde din görevlisi ihtiyacı karşılanır. Kapı kapanmadan bu işin çaresini bulmak lazım diye düşünürüm...

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Biz de teşekkür ederiz.

– Sayın Uzunpostalcı Hocam, buyurun.

Prof. Dr. Mustafa Uzunpostalcı – Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Bütün hazırunu saygıyla selâmlıyorum.

Efendim ben, katkı kabilinden bir şey söylemeden önce, bizim çalıştığımız Komisyonun adının tam belirlenmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü, bize verilen programda, bizim komisyon, "Avrupa Birliği Sürecinde Dinin Yeri ve Din Hizmetleri." Fakat karşımızda afiş üç gündür asılı duruyor: "Avrupa Birliği Sürecinde Yurt Dışı Din Hizmetleri ve Din Eğitimi." Biz hangi Komisyonuz? Bizim karşımızda olduğu için, devamlı zihnimizi karıştırıyor.

Komisyon Başkanı – Din Şûrasının adı bu, Din Şûrası bu konuya odaklanmış, sonra komisyonlarda biraz daha ayrışmış.

Prof. Dr. Mustafa Uzunpostalcı – Bizim komisyonumuzda, "Avrupa Birliğinde Dinin Yeri ve Din Hizmetleri" diye planlanmış.

Aslında belki biz de şimdiye kadar doğru hareket ettik. Ben evvelki günden beri takip etmiş olduğum tebliğlerde din eğitimine fazla değinilmedi. Sadece İsmail Bey, bir de Rıdvan Beyin konuşmalarında din eğitimine temas edildi. Her ikisi de, camilerde okutu-

lan Kur'an-ı Kerim'i din eğitimi olarak değerlendirdiler, o kadar.

Komisyon Başkanı – Eğitimle ilgili Komisyon var hocam.

Prof. Dr. Mustafa Uzunpostalcı – Ben de din eğitimine fazla değinmediğimizi ifade etmek istedim. Ancak, bir şeye dikkat çekmek istiyorum; camide okutulan Kur'an-ı Kerim'i din eğitimi olarak değerlendirdiler. Bu yanlışlığa dikkat çekmek istedim. Din eğitimi bu demek değildir.

Tabiî, bizim Komisyonun görevinin dışında olduğuna dikkat çekecek olursak, o zaman diğer kısımlar üzerinde dururuz.

Bir defa, Avrupa Birliği sürecinde dinin yeri konusu üzerinde birkaç tebliğ dinledik. Bu tebliğlerde genel olarak söylenen ve ortaya çıkan hava şu idi: Avrupa Birliğinde fertlerin din hürriyeti tamdır, Avrupa Birliği ülkelerinden herhangi birisinde, dinine aykırı bir davranışın bulunması halinde, bunun izalesi, bunun telafisi mümkündür... Bir imtihana, kendi dinine aykırı bir zamanda yapıldığı için giremeyen kişinin hak sahibi olduğu da vurgulandı. Ben buradan hareket ederek diyorum ki, orada çalışan işçilerimizin, özellikle Cuma günü kendi üzerlerine farz olan Cuma namazı esnasında çalışmalarını askıya alabilecek veya o saatlerde izinli olabilecek bir duruma şimdiye kadar pek önem verilmedi. Tabiî bizim işçilerimiz de Avrupa Birliği ülkelerinde çalışıyorlar. Bizim bayram tatillerimiz memleketimizde uygulanmış olmasına rağmen, orada Müslüman olan kimselerin bayram tatillerinden istifade edememeleri durumu ortaya çıkıyor.

Binaenaleyh, evvela, ya ferdi olarak her birinin müracaat ederek veya usul ne ise, çalıştığı işyerine bildirerek, "ben Müslümanım, şu saatte ibadet etmek durumundayım, binaenaleyh, bu saatte benim çalışmamam gerekir" diyerek bunu hak haline getirmeliler. Bunun için, gerçekten Avrupa Birliği sürecinde dinin yeri önemli bir husussa, ki İslâm'dan bahsediyoruz, önemlidir. Bu nasıl gerçekleşir?

Bir de, tabiatıyla bizi toplayan Diyanet İşleri Başkanlığıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı böyle bir şûrada çıkacak kararların, kendisinin uygulayabileceği noktada olmasını arzu eder. Kendi salahiyeti dışında, kendi inisiyatifi dışında birtakım kararlar alarak, biz bunu Başkanlık yürütsün, yapsın diye bir karar alacak olursak, bu takdirde almış olduğumuz kararın da bir önemi kalmaz.

Onun için şöyle değerlendirelim: Gerçi bu konu tamamen aydınlığa kavuşmadı ama, dış ülkelerde, bizim DİTİB'imiz, ATİB'imiz var. Bunlar sosyal kuruluşlar olmakla birlikte, sivil toplum kuruluşları olarak kabul edilmekle birlikte, diğer taraftan, bizim resmen gönderdiğimiz müşavir, onun ister istemez genel başkanı haline gelmekte. Bu durumda o ya sivil toplum kuruluşu olmaktan çıkmakta veya resmî kuruluş olarak da tam olarak, orada, bulunduğu yerde faaliyet gösterememekte. Bu durumda, bu ikisinden birisini tercih etmemiz gerektiğini düşünüyorum. Sivil toplum kuruluşları olarak bunu değerlendireceksek, o zaman sivil toplum kuruluşlarının inisiyatif alanından istifade edecek bir noktaya getirebiliriz.

Sayın Süleyman Ateş Hocamın da biraz evvel bahsetmiş olduğu noktada değerlen-

direcek olursak, mesela Hollanda'daki üniversiteye Diyanet İşleri Başkanlığının sahip çıkması mümkün değil. Çünkü, Türkiye'de bir resmî kuruluştur, Avrupa'daki bir üniversiteye el koyarak, normal yollardan, hukukî yollardan el koyarak onu yürütmesi, bizim iç hukukumuzla uyuşan bir durum değildir, bunu yerine getirmesi mümkün olmaz. Ama, Vakıf kanalıyla bu işi yürütmek istersek, bu takdirde de, müşavirin onun genel başkanı olması, aynı zamanda oradaki hizmetlerini Türkiye'deki, yine iç hukukumuzla ilgili belli sınırlar içerisinde yürütmek durumundadır. Bugün, Türkiye'ye baktığımızda, bırakın Diyanet İşleri Başkanlığını, Türkiye Diyanet Vakfının bile bir üniversite kurmasına izin verilmemektedir. Böyle bir kuruluşun, haklı olarak Türkiye'de bu işi yapma hakkı olduğu halde gerçekleştiremediğine göre, bunun bir uzantısı olarak kabul edilebilecek bir başka kuruluşun, böyle bir hizmet sahasını kendisine almak isterse, kendisi böyle bir hizmet sahasında hizmet vermek isterse, içinde bulunduğu ülkenin hukukuna aykırı düşmese dahi, bizim Türkiye'den gelecek tepkilerin ağırlığını şimdiden hesaba katmak gerekir. Bu bakımdan, böyle bir şeyi yapmak da mümkün değil.

Diğer taraftan, din hizmetlerini yürütebilecek elemanların üzerinde duruyoruz. Bu da tabiatıyla son derece önemli. Benim bu konudaki değerlendirmem şöyle olacak: Şimdiye kadar, Diyanet İşleri Başkanlığı aşağı yukarı otuz yıldan beri yurt dışına, son derece güzel bir hizmet olarak din görevlileri göndermektedir. Fakat, bundan sonrasını da düşünecek olursak, önüne çıkacak engellerin ötesinde, Türkiye'nin bu din görevlisini gittikçe artan sayıda, daha kaliteli hizmet verecek nitelikte yetiştirerek göndermeleri oldukça zor görünüyor. Onun içindir ki, mademki Avrupa ülkelerinde yaşayan, bundan sonra da yaşayacakları muhakkak, belki mukadder olan din kardeşlerimizin orada bulunmaları, kendi işlerini kendilerinin görmeleri gerektiği noktasında da onları düşünmeye sevk etmesi gerekir. Yani, biz burada kalıyoruz; ama, bizim çeşitli ihtiyaçlarımız var, bu ihtiyaçlarımızı nasıl gidermemiz gerekir diye düşünmeleri gerekir. Bu düşünmeleri gereken hususlardan bir tanesi de, kendilerine din hizmeti sunacak olan kişilerin yetiştirilmesi konusudur. Bu bakımdan, orada 30 bin kadar öğrencinin üniversitede okuduğu, bütün Avrupa ülkelerinde söylendi. Ben kesin rakamı bilemem; ama, bu az rakam değil, oldukça iyi bir rakam, keşke daha çok olsa, gönlümüz arzu eder. Fakat, çeşitli sahalarda yetişecek bu elemanların yanında, kendi memleketlerinde yetiştirme imkânı bulamadıkları zaman, bizim memleketimize, memleketlerine göndererek çocukları İlahiyat fakültelerinde okutarak, orada yetişmiş oldukları için, dili zaten bildikleri noktasından hareket ettiğimizde, dil noktasında Türkiye'de kendilerine yeteri kadar, en azından Türkiye'de yetiştirdiğimiz ilahiyatçılar kadar dil bilgisiyle mücehhez olarak, yüksek lisans ve doktorasını da yapma imkânı sağlayarak veya gittiği yerde bu imkânı bulduğu takdirde orada yapmasına imkân vererek veya tavsiye ederek bu işi gerçekleştirecek olursak, sanıyorum hizmetin sürekliliği açısından daha hayırlı bir iş yapmış oluruz. Yani, buradan oraya devamlı din görevlisi göndermek yerine, orada bulunan, yetişmiş olan, özellikle camilerde veya Rıdvan Bey'in söylediği gibi Kur'an kurslarında –ben var mı yok mu bilmiyorum; ama, o Kur'an kursları ifadesini kullandı- yetiştirdikleri, dine yatkın hale getirdikleri, bazı yerlerde müezzinlik hatta imamlık yaptıklarını gördüğümüz kişileri, bu yönde yetiştirerek, manen bu yönde des-

teklemek suretiyle ilahiyata yönlendirerek gönderecek olurlarsa, sanıyorum dil problemiyle, aynı zamanda ilim problemini birlikte çözmek suretiyle göndeririz yahut o hale getirmiş oluruz.

Bu durum, eğer önümüzdeki yıldan itibaren başlayacak olursa, gelecek öğrenci sayısına göre de, en geç dört sene sonunda yavaş yavaş halledilecektir. Bu öğrenciler, tabiatıyla biz ne kadar gayret sarf edersek edelim, kendilerinden ne kadar büyük hizmetler beklendiğini söylersek söyleyelim, mevcudu aşacak değildir. Ama gayretli, çalışkan oldukları takdirde, daha iyi hizmet verebilecek elemanlar haline gelebilirler. Bu yönde bir çalışmanın doğru olacağı kanaatini arz ediyorum. Karar olarak bunlar değerlendirilirse, sanıyorum Diyanet İşleri Başkanlığının görev alanını aşmayan bir hizmet sahası ve yapılması uygun bir karar olarak değerlendirilir diye düşünüyorum.

Saygılar sunarım.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederiz.

Affedersiniz, yurt dışındaki ailelerin çocuklarının Türkiye İlahiyat fakültelerinde ayrı bir kontenjan temin edilmesi anlamında mı söylüyorsunuz, önerinizi netleştirir misiniz?

Prof. Dr. Mustafa Uzunpostalcı – Yönlendirilerek, bu kontenjandan istifade edilebilir veya mesela ben gördüm, bizim Konya'dan mezun olan bir arkadaşımız var. Konya'dan mezun ama Almanya menşeli. Rize'de araştırma görevlisiyken Almanya'ya gitti. Aynı şeyi devam ettirebilmek, sanıyorum bizi başarılı kılar.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederiz Hocam.

– Sayın Ahmet Çekin Bey, buyurun.

Dr. Ahmet Çekin – Sayın Başkanım, hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Benim dünkü tebliğimin ana teması, "din görevlisinden kim ne bekler" sorusunun cevabına yönelikti. Soruyu çevirip de, "din görevlisi kimden ne bekler" diye sorduğumuz zaman, bir tebliğ daha yapmamız lazım. Ancak, ben kayıtlara geçmesi açısından iki-üç noktaya dikkat çekmek istiyorum.

Birincisi, din görevlilerimiz içerisinde, Salih Tuğ Hocamızın söylediği tarzda çalışan arkadaşlarımız vardır. Bu arkadaşlarımızın takdir edilmesi ve dün belirttiğim üzere, mesleğin şerefini üzerinde taşıyıp, temel dinî görevleri yapan arkadaşlarımızın da görevlerini yapmış sayılması gerekiyor. O iki aradaki performansı amirlerin takdir edip, biraz daha teşvikkâr olmaları gerekiyor.

İkincisi, cemaat kendi beklentisine, bireysel olarak din görevlisinden karşılık alamadığı zaman, kısa zamanda onun aleyhinde dedikoduya başlayıp, o görevlinin huzurlu görev yapmasına mani olabilmektedir. Maalesef, bu konuda koruyucu bir önlemimiz de yok. Bu noktada da yine, ataşelerin ve müşavirlerin biraz daha etkin olması gerektiğini düşünüyorum.

Ücret konusu, tamamen haklı bir teklifti, Mehmet Emin Köktaş Bey dün yaptı o teklifi. Bugün din görevlileri, 1 550 Euro alıyor yurt dışında. Ama, son pahalılıktan dolayı,

eğer bir de ev kirası verseler, herhalde dışarıdan borç para almak zorundalar. Dolayısıyla, bu noktada da, imkânlar ölçüsünde bir şey yapılabilirse iyi olur

Kemal Sandıkçı Hocamız, "bütün bu fonksiyonları icra etmek ancak amaç olabilir" dedi; çok doğru. Belki o din görevlisinden beklenen roller, sekiz on profesyonel insanın yapacağı şeyler. Ama, bunlar da maalesef görevlilerimizin bire bir her gün yaşadığı ve karşı karşıya olduğu beklentilerdir. Görevli arkadaşlar da, bunu yerine getirmek için büyük bir gayretle çalışmaktadırlar.

Son olarak, din görevlisi yetiştirilmesi konusu var. Mehmet Emin Köktaş Hocam beni rahatlattı; çünkü, işin doğrusunu söyledi. Bu din görevlisi projeleri henüz bir başlangıçtır. Yurt dışında din görevlisini yetiştirecek bir kurumun kurulması ve fonksiyonel olması şu anda gerçekçi gözükmüyor.

İlaç ne diye soruldu. Ben, kendi araştırmalarıma dayanarak, Başkanlığın bu konuda alabileceği en kestirme ve külfetsiz tedbirin, yurt dışında görev yapan ve belli seviyede dil öğrenmiş arkadaşların görev süresinin uzatılması olarak görüyorum. Bunun hiç kimseye bir zararı yoktur ve bu teklifimin, mümkünse Komisyon Raporunda yer almasını istirham ediyorum.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederiz.

– Sayın Kerim Buladı, buyurun.

Dr. Kerim Buladı – Hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

İki günden beri devam eden toplantımızda iki hususa işaret edildi. Aidiyet, kimlik olarak dinî kimlik, bir de alt kimlik olarak milli kimlik.

Biz, burada, bu istişari mahiyetteki toplantıyı yaparken, gerçekten Türk Milletinin dalları olarak oradaki neslimizi görüyorsak, bu hususta öncelikle dinî kimlik, millî kimlik üzerinde durmamız gerekiyor.

Malumunuz olduğu üzere, millet iki unsurdan meydana geliyor. Biri maddi unsur, biri de manevi unsur. Vatan, toprak, nüfus, devlet gibi hususlar maddi unsur. Manevi unsur, dil, din, örf. Tarihe baktığımız zaman da...

Komisyon Başkanı – Kerim Bey, tarihe bakmayalım, somut öneri bekliyoruz, maddi manevi unsurlara giremeyiz şu anda. Burada yansıtıldı, raporu biraz sonra müzakere edeceğiz. Derseniz ki, ifadenin şurasında bizim meramımız iyi anlatılmamış, onu zaten düzelteceğiz.

Lütfen, öneri halinde ekleyeceğiniz bir şey varsa onu ekleyin.

Dr. Kerim Buladı – Önerilerimin birincisi: Gençlik merkezlerinin teşekkülü. Her ne kadar cami bünyesinde bu gibi faaliyetler yapılıyorsa da, yurt dışında tam manasıyla böyle bir teşekkülün bulunduğunu söylemek mümkün değil.

İkincisi, kültür merkezlerinin teşekkülü. Bu ikisi birleştirilebilir.

Üçüncüsü, yurt dışındaki gençlerimize Türkiye'yi ve onun maddi manevi dinamikle-

rini tanıtmamız lazım. Gerçekten orada yetişen gençlerimiz, İstanbul'umuzun, Ankara'mızın güzelliğini, maddi manevi değerlerini bile bilmemektedir.

Dördüncüsü, Diyanet İşleri Başkanlığı malumunuz olduğu üzere, öteden beri Kutlu Doğum Haftası düzenliyor. Gerçekten, çok hayırlara vesile oldu. Başkanlık bunu başarıyla sürdürüyor. Bir de, Din Görevlileri ve Camiler Haftası var. Ben şunu teklif ediyorum huzurunuzda: Acaba, Diyanet İşleri Başkanlığı gerek yurt içinde gerekse yurt dışında bir Aile Haftası ilan edemez mi? Öyle zannediyorum ki, ileri doğru bizim elimizden belki böyle bir fırsat da alınacak. Yani, birileri ilan edecek aile haftası diye...

Bir Katılımcı – Aile haftası var zaten.

Dr. Kerim Buladı – Başkanlığımızın... Ben bir öneri olsun diye sunuyorum.

Görev bilincinin ve sorumluluğun müteselsilen sağlanması. Malumunuzdur, bu sadece DİTİB'in yapacağı bir iş değil. Devletin ve bütün kurumların, oradaki Türk varlığına ciddî bir şekilde eğilmesi lazım. Burada, DİTİB, bir yönüyle canhıraş bir şekilde çalışıyor; ama, bazı noktalarda tıkanıyor.

Bir de, bilgi işlem merkezi... Hukuk bürosu dedi hocamızın birisi; ama, mesela bugün gelişen hızlı teknolojiyle, buna gerçekten ihtiyacımız var. Think tang diyor Amerika, biz de Türk tang deriz. Bu manada bilgi bankası kurulabilir.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Biz de teşekkür ederiz. Bu somut önerileriniz, tabiî ki dikkate alınacak raporda.

– Sayın Yusuf Kalkan, buyurun.

Yusuf Kalkan – Sayın Başkan, değerli hazırunu tekrar saygıyla selâmlıyorum.

Bu oturumlarda, uzunca bir süredir yurt dışı hizmetleriyle ilgili olmam hasebiyle, en fazla söz alanlardan biri ben oldum. Tabiî, burada ben sadece Hollanda'yı temsil ediyorum. Hollanda için ancak ifade edebilirim ki, Hollanda'da, Türkiye'den gelen hutbeler okutulmuyor. Türkiye'den hutbe örnekleri geliyor, onları biz bir komisyonla Hollanda'ya adapte ediyoruz ve o şekilde okutuyoruz. Vaaz konularını da, konu olarak belirliyoruz, aylık konular var. Çalışma programlarımızı o şekilde hazırlıyoruz.

Ancak, Frankfurt'taki projenin ilk aşamasından itibaren içinde bulunan ve bu işi iki yıl boyunca çok gizli bir şekilde yürüten, hayata geçirilmesini de bir ölçüde başaran bir kişi olarak, bir konuda hassasiyetinizi ve Komisyonun dikkatini çekmek istiyorum. Efendim, biz bu projeyi yaparken, yurt dışındaki camilerde imamlık yapacak elemanları yetiştirmek için bu projeyi başlatmadık. Bu projenin bir tek amacı var, o da, yurt dışındaki okullarda okutulan din derslerini okutacak eleman yok. Bu din dersleri Türkçe mi Almanca mı okutulsun tartışmaları yapılırken, Türkiye Cumhuriyeti Devleti Türkçe olsun diye ısrar etti; ama, Almanya, illa Almanca olacak diye ısrar etti. O sebeple ve Federal Hükümet bazında da Almanca olarak yasa çıktı. Din dersini şu anda Almanlar da okutuyor, Türkler de okutuyor; ama, ağırlıklı Almanlar okutuyor. Üstelik, din dersi olarak değil, dinler tarihi olarak, din bilgisi olarak okutuyor. Bu projenin temel amacı, din dersi verenlerin ye-

tiştirilmesi. Şu anda, arkadaşlar değişik eyaletlerde, vakıf profesörlüğü nezdinde eğitilmesi teklifleriyle karşı karşıyalar. Yani, Sayın Mustafa Uzunpostacı Hocamın ve Sayın Süleyman Ateş Hocamın ifade ettikleri gibi, belki kısa sürede yapılacak bir şey değil. Ancak, ben yurt dışında camilerde hizmet verecek olan din görevlilerinin -Ahmet Bey'in ifade ettiği gibi- hepsini orada bırakmamız mümkün değil; ama, bu da bir karar işidir, bunu belirleyen bir komisyon var... Beş yıl, altı yıl, on yıl gibi o karar verebilir. Ancak, öneri Komisyon kararı olarak geçecek olursa, Bakanlıklar Arası Kültür Komisyonu olarak karar alabiliriz.

Teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

Komisyon Başkanı – Biz teşekkür ederiz.

–Sayın Ahmet Baltacı, buyurun.

Dr. Ahmet Baltacı – Sayın Başkan, muhterem hazırun; tekliflerimin bir bölümünü yazarak verdim. İki hususa kısaca temas etmek istiyorum.

Cami hizmetleri, bizim dinî konularda yapacağımız hizmetlerin temelini oluşturuyor. Bütün çalışmalar, o çalışmaların verimli bir şekilde olmasına bağlı. Müşavirlerimiz, ataşelerimiz, Diyanet İşleri Başkanımız, bu hizmetlerin verimli olması için tedbirler alırlar. O bakımdan, cami hizmetleri çok önemli. Camide yapılan hizmetler ve din görevlileriyle ilgili arkadaşlarımızın güzel teklifleri oldu. Görev sürelerinin uzatılması konusunda ben de bir hususa dikkat çekmek istiyorum.

Diyanet teşkilatı olarak, bir yerde cami açıyoruz, bir görevlimizle bir hizmet başlatıyoruz, çevrede güzel bir intiba oluşuyor ve kabul görüyor. Daha sonra başka bir görevli arkadaş geliyor, evvelki hizmetleri yürütemiyor. Halbuki, Millî Görüş gibi bazı kuruluşlarda, görevliler sürekli olarak kaldıkları ve hizmetlerini devam ettirdikleri için, onların cemaat kaybı olmuyor. Biz, bir önceki başarıyı sonraki din görevlileriyle bazen yakalayamadığımız için, cemaatimizin dağıldığını ve hizmetlerin yürütülemediğine şahit oluyoruz. Bu bakımdan hizmetine ihtiyaç duyulan görevlilerin görev süresinin uzatılmasının faydalı olacağına kaniim.

Almanya'da, Diyanet Teşkilatının ilgisi olan kuruluşun ilkini, acizane Berlin'de biz kurmuş olduk. O kuruluş, sonra Köln DİTİB'inin kurulmasına da vesile oldu. DİTİB kurulurken, arzulanan hususlardan birisi şu idi: Berlin Eyalet yöneticileri, eğer siz bir kuruluş gerçekleştirirseniz, Türk çocuklarına din eğitimi yapma konusunda temsilci kuruluş olarak sizi tanırız diye önceden vaatlerde bulundu. Ondan dolayı, bu çalışma çabuklaştırıldı ve kuruluş yapıldı. Kuruluşun yapılışının başka sebepleri de var. İhtiyacı şöyle kısaca arz etmek isterim: Diyanet teşkilatı henüz orada teşkilatlanmamışken ben görevli olarak gittim, bir camide vaaz ediyorum. Cemaatin birisi kalkıyor, "önce şuna cevap ver" diyor; "Falan adam Müslüman mı, gavur mu?" Buna benzer sözlerle sizin vaazınızı kesiyor, size konuşma fırsatı vermiyordu. Böyle durumlar oldu. Hakikaten hizmet edebilmek için, hepimiz teşkilatlar oluşturmak durumunda kaldık.

Temsil hüviyetini alabilmek için, sivil halk kuruluşu olması lazım diye düşündük.

Başkanını da işçi arkadaşlardan birisini yaptık, kendimiz sadece üye olarak kaldık. Daha sonra, DİTİB ve benzeri kuruluşlar, resmî görevli giden arkadaşlarımızın Başkanlığı altında teşekkül etmeye başladı. Öyle zannediyorum ki, bu bizim bazı çalışmalarımızı zayıflattı. Sivil toplum kuruluşu olmaktan ziyade, Türkiye Cumhuriyetinin oradaki temsilcisi durumuna geldi. Son durumu bilemiyorum; ama bu konuda, biraz daha değişik tutum takip etmek gerekir.

Orada yetişmiş kıymetli gençlerimiz var, yüksek tahsil yapmış yavrularımız var, onların bilgi edinmek istediği, meraklı olduğu konular hakkında onları bilgilendirdik. Aynı zamanda, bir de Hıristiyan ve Müslüman toplumları kitabî ve semavi dinler olması bakımından, birbirleriyle benzerlikleri, Hazret-i İsa hakkındaki, Hazret-i Meryem hakkındaki Kur'an âyetlerini Almanca'ya çevirerek, onlara broşürler olarak da sunduk. Bunlar çok iyi netice verdi.

Biz bir de bir bayram öncesi, çevredeki komşulara mektup yazdık. Bizim özel günlerimizdir, toplu ibadetlerimizdir, biraz gürültü olabilir, hatta bazı sorunlar olabilir, bizi hoş görün diye. Evvelce mahallenin imzasıyla atılan bir gruba karşılık, biz çok büyük kabul gördük.

Şunu söylemek istiyorum: Çevre işlerini düzenleme bakımından, oranın ihtiyacı olan neyse, önceden bazı konularda mahalleliye bilgi vermek suretiyle, çalışmalarımızın çevreden aksülamel tarzında karşılanmaması bakımından, hüsnü kabul görmesi bakımından faydalı olacağı kanaatindeyim.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Biz de çok teşekkür ederiz Ahmet Baltacı Hocamıza.

– Sayın İsmail Altıntaş, buyurun.

Dr. İsmail Altıntaş – Teşekkür ederim Sayın Başkan, sadece bir cümle söylemek istiyorum.

Sayın Mustafa Uzunpostalcı'nın işaret ettiği hususa açıklık getirmek istiyorum. Camilerde yapılmaya çalışılan "din eğitimini" kurs esprisiyle açıklıyoruz. "Kur'an kursu" değil, hiçbir zaman böyle bir tabir kullanmadım. Buradaki faaliyet "dinî bilgiler kursu" olarak söylüyoruz. Hafta sonları isteğe bağlı... Bu kurslar, oradaki çocuklarımızın dinî sosyalleşmesine katkı sağladığını umduğumuz, öyle değerlendirebileceğimiz bir aktivitedir.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Son olarak, Sayın Sabri Akpolat; buyurun.

N. Sabri Akpolat – Ben, Din İşleri Yüksek Kurulu uzmanıyım.

Şu ana kadar gayet güzel şeyler söylendi. Ben, birkaç cümle söylemek istiyorum. Başkanlığımız Din İşleri Yüksek Kuruluna, hem görevlilerden, hem de yurt dışında bulunan vatandaşlarımızdan hayati önemi haiz sorular gelmekte ya da sorulmaktadır. O kadar ciddî sorular geliyor ki, bunların ikna edici ve makul bir tarzda cevaplandırılması icap ediyor. Zorlandığımız sorular dahi geliyor. Mesela, Allah niye şeytanı yarattı, niye domuz

var, niye şu var, bu var gibi.. Kanaatimce, din görevlilerimizi ve oradaki vatandaşlarımızı yönlendirecek, bilgilendirecek, bulunulan yere göre fikir üretecek Din İşleri Yüksek Kurulu benzeri bir dinî danışmanlık merkezi oluşturulmalıdır. Ki, bununla görevli arkadaşlar görevleri başında da sürekli eğitilmelerini de sağlamış oluruz.

Yurt dışındaki görevlilerimiz aile hukuku, psikolojik danışmanlık ve dinî danışmanlık noktasında ciddî bir eğitime tabi tutulmalı. Böyle bir teklif şu ana kadar sanıyorum getirilmedi. Bu konunun önemli olduğunu düşünüyorum.

Saygılar sunarım.

Komisyon Başkanı – Biz de çok teşekkür ederiz.

Efendim, saat 17.05'te toplanmak üzere oturuma ara veriyoruz.

*

OTURUM ARASI

*

Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez (Komisyon Başkanı) – Muhterem Komisyonumuzu tekrar saygıyla selâmlıyorum.

Çok değerli katılımcılarımız, mevcut tüzüğe göre oylama iktiza ettiğinde, sadece üyelerin oy kullanma hakkı olduğunu zaten biliyorsunuz; ama, öyle sanıyorum ki, burada, parmak usulüyle sürekli bir oylamadan ziyade, kendiliğinden konsensüsün oluştuğunu göre göre ilerleyelim; "kabul edenler-etmeyenler" toplantısı biçimini almasın. Yalnız, çok kritik noktalar olur da, oyların açıkça ortaya konulması gerekirse, o zaman sadece sayın üyelerin işaret buyurmasını bekleyeceğiz. Bunun dışında, belki bir işarete de gerek kalmayacak.

Diğer bir nokta toplantımızla ilgili. Sizlere sunulan bu metin hazırlanırken, hepinizin bildiği üzere, üç gündür burada yapılan toplantı esas alınmıştır. İbrahim Çalışkan Bey, İsmail Karagöz Bey, Ahmet Yaman Bey birlikte yardımlaşarak, sizlerin sabır ve dikkatinize güvenerek oturumlarımızı tamamladık. Ben arkadaşlarıma çok teşekkür ediyorum.

Bu arada, hazırlık olmak üzere bir metin taslağı çalışması yapılması hususunda, İsmail Karagöz Bey'in kendi tebliği vardı, onun için baştan sona kadar takip edebilme şansına sahip olacağından dolayı ve bu tür toplantılarda çok engin bir tecrübeye sahip olduğu için, Ahmet Yaman arkadaşımıza rica ettik, ağırlıklı olarak o konuda emek verdi. Ama hepinizin de az çok notlar alarak katkınız olmuştur. Ağırlıklı emeğinden dolayı Ahmet Bey'e özellikle teşekkür ediyoruz.

Bu arada şunu da değerli Komisyonumuzun bilgisine sunmakta yarar var: Başta belirtildiği üzere bu bir hazırlık metnidir, tam anlamıyla bir taslak değildir. Buradaki birçok maddenin tevhit edilmesi gerektiğini biliyoruz. Oldukça ham bir metindir ve burada birçok ayrıntının, bizim Komisyon Raporunda yer almasının doğru olmayacağı düşünülebilir. Sadece konuşulanları bir hatırlama babında bunlar yazılmış oluyor. Genel Kurula bu-

radan gidecek raporun, olması gerekenden çok uzak kalması bizi üzer, mahcup eder. Biraz emek vererek böyle bir raporu oraya götürmemiz gerekiyor. Onun için, mümkün olduğu kadar ayrıntıları ayıklayıp, daha genel ifadelere kavuşturmamız gerektiğini biliyoruz. Mesela, hemen 1. maddede, bir karar metni sayılabilecek bir ifade yok. Bunlar bir mukaddime, bir fikir olarak düşünülebilir. Bu fikrin özü verilip, bir bağlantı kurularak "sonu şöyle olmalıdır" diye bir temenni ifadesi şeklinde sonuçlandırılacaktır. Bunlar zaten vazıh şeyler.

Metnin ifadelerinde iyileştirme, güzelleştirme için tabiî ki ilâve bir emek vermek gerekiyor. Siz yetki verirseniz Komisyon olarak, Divan olarak biz de bu emeği vermeye hazırız.

Şu anda öyle sanıyorum ki, yapmamız gereken temel iş, her maddeyi okuduktan sonra fikir olarak karşı çıktığımız bir şey var mıdır; çok ayrıntılı görüyorsak, "raporda bulunmasına gerek yoktur" dediğimiz bir yer var mıdır; onları belirtmemiz... Bundan sonra bunun redaksiyonunun yapılıp, Komisyon Raporu metni diyebileceğimiz bir metin haline dönüştürülmesinde arkadaşlarımız yine emek verecekler, hep birlikte bir emek vereceğiz inşallah.

Son bir noktaya daha değinmek istiyorum. Komisyonumuzda böyle bir mesele çıkar mı bilmiyorum; ama, baştan bu usulü belirlememizde yarar var. Eğer çok farklı düşündüğümüz bir nokta çıkarsa, o zaman bunu, "olsun-olmasın" diye burada bir sonuca bağlamak uygun olmaz; "bu konunun Genel Kurulda müzakere edilmesi yararlı görülmüştür" diye, bu defa Genel Kuruldaki müzakereye bırakmamız sanıyorum meseleyi daha rahatlatır. Belki böyle bir şeye ihtiyaç duyulmayabilir, duyulursa diye bir varsayım olarak söylüyorum.

Usul hakkında farklı bir görüşü olan yoksa, ben raporu madde madde okumaya geçeceğim. Zamanımız sınırlı olduğu için, muhterem üyelerimizin doğrudan doğruya mutlak katkı şeklindeki iştiraklerini bekleyeceğiz. Tekrar müzakerelere geçme şansımız olmaz. Onun için zamanı iyi kullanmamız gerekiyor.

1. maddeyi okutuyorum:

"*1. Gelinen noktada, AB'nin muayyen bir dine dayalı olduğu izlenimi verilmesinden kaçınılsa da, Avrupa manevi mirasına yapılan açık vurgu, bu konudaki müzakerelerin seyri, bu esnada yapılan açıklamalar dikkate alınırsa, dinin temel bir öge olduğunda kuşku yoktur.*"

Komisyon Başkanı – Efendim, bu ifade aynen bu şekliyle birinci madde olarak girecek değil; ilk madde olarak neyi söyleyeceksek şimdi onu belirleyeceğiz. Bir giriş ifadesi olacak... Bizim buradaki düşüncemiz şu: Komisyonumuzun adı, "AB Sürecinde Dinin Yeri ve Din Hizmetleri." Yani, şimdi AB sürecinde dinin yeriyle ilgili bir şey söyleyerek başlamamız ve din hizmetlerinin yeriyle ilgili bir şey söylememiz gerekiyor. Ardından da 1. madde olarak, bir dileğimizi ifade edeceğiz.

Meselâ burada "kaçınılsa da" kısmını bırakıp, Avrupa manevî mirasına yapılan açık

vurguya ağırlık vererek bir başlangıç yaparsak, Avrupa'da dinin yeri meselesine belki değinmiş olabiliriz.

Prof. Dr. M. Emin Köktaş – Şöyle başlansa daha iyi olur diye düşünüyorum: "Avrupa Birliğinin üye ülkelerini bağlayan genel bir din politikası olmamasına rağmen." Avrupa manevi mirası değil...

Komisyon Başkanı – Hatırladığım kadarıyla, Almanya-Fransa çatışması vardı, dinî miras-manevi miras çatışması oldu. Sonunda dinî miras kabul edildi mi? Tereddütlerim var.

Prof. Dr. M. Emin Köktaş – Şöyle: Bu tartışma temel haklar şartının dibacesinde söz konusuydu. Orada, bu madde daha farklı. Temel Haklar Şartında, girişinde sadece dinî mirasa vurgu yapılıyordu. Fransızlar bunu manevî miras olarak kullandılar, Almanca'ya dinî miras şeklinde çevrildi. Ama, sadece "miras"a vurgu yapıldı. Yeni anayasa metninde ise, "dinî ve hümanist değerlere dayanan ve bugün de canlı olan..." deniliyor. Dolayısıyla, anayasa tasarısında dinî mi, manevî mi tartışması yok. "Dinî" ifadesi açık da, hangi din tartışması yok.

Komisyon Başkanı – Baştaki cümleyi tekrar eder misiniz?

Prof. Dr. M. Emin Köktaş – "Avrupa Birliğinin üye ülkeleri kapsayan –bağlayan diyebiliriz- genel bir din politikası olmamasıyla birlikte, olmamasına rağmen" gibi bir giriş yapılabilir. Bunun açıklaması cümle olarak bulunmamakla birlikte, demokratik, laik, hümanist değerlere dayanmakla birlikte, o vurgu önemli. Bununla birlikte işin içinde din de var, bunu ifade etmemiz gerekli.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederim.

Affedersiniz, bir de 7. maddeyi dikkatlerinize getirmek istiyorum. *"AB ülkelerinin her birinde geçerli ortak bir din tanımı ve laiklik anlayışı olmadığı için, dini, bu ülkelerden sadece birisinin perspektifinden gören ve konumlandıran monolitik bir anlayış yerine, çok boyutlu bir anlayış ve konumlandırış esas alınmalıdır."*

Baştaki ifadeyle bunu birleştirip... Diğer özellikler bizi ilgilendirmiyor, demokratik, laik, insan hakları... Bu biraz konumuz dışında. Bizim, dinin yerine vurgu yapacak bir başlangıçla girmemiz gerekiyor.

Onu yapalım müsaade ederseniz, bu şekilde bir başlangıç yapalım ve 7. maddedeki bir temenni ile sonuçlandıralım.

Prof. Dr. M. Emin Köktaş – Hocam, burada "din tanımı yoktur" sözü problemli bir ifade, onu çıkartalım. Sanki bir din tanımlanıyormuş gibi bir izlenim verir. Biz laikliğe vurgu yapalım; tek tek bir laiklik yoktur AB ülkelerinde. O renkliliği, çeşitliliği vurgulamak için, "tek tek bir laiklik anlayışı yoktur" diyelim uygun görürseniz.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederim.

– Buyurun Mustafa Bey.

Mustafa Yılmaz – 1., 2., ve 7. maddeler, tek bir madde olarak düzenlenebilir.

Komisyon Başkanı – Bunu derleyip toparlayalım. Hatta biraz hızlı olabilirsek, bu metni oluşturup size iletebiliriz. Zannediyorum, sonunda, geçenki toplantılarda da böyle bir uygulamamız olmuştu. Sizin buradaki işarlarınıza dayalı olarak bizim oluşturacağımız metni akşam size yine ulaştırırız. Sizlerden gelecek özel notlar varsa, onları dikkate alarak son şeklini yine veririz.

– Buyurun Uzunpostalcı Hocam.

Prof. Dr. Mustafa Uzunpostalcı – Hiçbir giriş cümlesi olmadan maddelere geçilmesini uygun görmüyorum. Onun için, 1, 2, 3 diye maddelenen kısmı sadece bir giriş içerisinde değerlendirerek, "...Bu görüşler ışığında" diyerek başlayarak, 7. madde 1. madde olarak düzenlenerek devam etmeli.

Komisyon Başkanı – 3. maddenin sonundaki son cümle var ya efendim "bu bağlamda, vatandaşların dinî bayram ve kutsal günleri topluca idrak edebilmelerinin temini ayrı bir önem taşımaktadır." Biraz daha ayrı bir konu gibi. Bunu bir ayıralım, bu bir kenarda dursun. Buyurduğunuz gibi, bu cümle dışında, 1, 2, 3 ve 7'yi bir madde haline getirelim. 7. madde asıl madde olacak, 1, 2, 3'ten fikir olarak istifade edeceğiz. Zaten başta konurken de niyet buydu hocam, bu gördüğünüz 7. madde 1. maddeydi, sırf fikrî bağı kurmak ve bir mukaddime olması açısından şunlar yazıldı, madde olarak yazılmamıştı; ama, burada maddeleştirilmiş görüyorsunuz. Neticede, onun amacı, 7. maddeye vasıl olmaktır.

Şimdi, 1, 2, 3 ve 7'nin –sadece, 3'ün son cümlesini askıya almak suretiyle- tevhidi konusunda farklı bir kanaat yoksa...

Bir Katılımcı – 11'i de ekleyebiliriz.

Komisyon Başkanı – Affedersiniz, şöyle: 7. maddede, evvela dine yaklaşmayla, dinî perspektifle ilgili bir öneride bulunuyoruz. Halbuki, 11. maddede, her ne kadar burayla çok bağlantılı görünse de, sanıyorum daha çok 10. maddeyle bağlantılı bu. Burada kimlik sorunu ayrı bir madde haline getirilmiş. Biz, onu, onunla tevhit edelim müsaade ederseniz.

Başka bir kanaat var mı?

–Buyurun hocam.

Bir Katılımcı – Burada, "kendisini oluşturan çoğulcu felsefî temele ve bu bağlamda..." diye devam ediyor cümle. "Kendisini oluşturan çoğulcu felsefî temele, çok kültürlülük içinde birlik prensibine ve bu bağlamda..." diye bir ek koysak. Bu "kültürlülük" içinde tabiî din de var.

Komisyon Başkanı – Evet, onu yazdık hocam.

Bu konuda farklı bir kanaat yoksa, 4. maddeye geçiyorum:

"4. Bir AB ülkesinde, yurt dışı din hizmetleri konusunda bilgi üretecek, üretilen bilginin alışveriş akışını sağlayacak, İslâm'ın çok yönlü doğru tanıtımını yapacak ve bunların yanında Avrupa'da yaşayan Müslümanların sorunlarını araştırıp çözümler üretecek bir

akademik kurum kurulmalıdır."

Komisyon Başkanı – Bunu açalım, tartışalım; yalnız bir noktayı açıklamakta yarar var. Bunlar, bir mantıki korelasyon içerisinde kaleme alınmış maddeler olmadığı için, bunların en doğru sıralaması için de ayrı bir emek vermemiz gerekiyor. Mesela, 1. maddeden hemen sonra bu madde yakışmıyor diyebiliriz; o ayrı, o yerine yerleştirilebilir de. Buna yakın bir madde olmalı mı, olmamalı mı, şimdi onu konuşuyoruz.

"Bunu açar mısınız?" dedi Sayın Yusuf Altaş. Bu konuda farklı kanaat varsa veya bunun farklı şekilde ifade edilmesi gerektiğini düşünen varsa, öneri alalım?

Bir Katılımcı – Sadece küçük bir ekleme: Baştaki "bir" yanlış olmuş galiba, herhangi bir AB ülkesinde mi demek istiyorsunuz?

Komisyon Başkanı – AB ülkelerinden birinde yani.

Prof. Dr. M. Emin Köktaş – Ayrıca "akademik kurum" değil; bu, yanlış anlaşılabilir; "akademik araştırma merkezi veya kurulu" demek lazım.

Komisyon Başkanı – "Araştırma merkezi, enstitü ve benzeri" diyelim.

– Buyurun Zeki Bey.

Mehmet Zeki Karakaya – "Diyanet İşleri Başkanlığının din hizmeti politikası çerçevesinde ve bilgi kaynağı yine Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere..." Bu iki eklemeyi de yaparsak daha iyi olur diye düşünüyorum.

Komisyon Başkanı – "Yurt dışı din hizmetleri konusunda bilgi üretecek, üretilen bilgilerin alışveriş akışını sağlayacak, İslâm'ın çok yönlü doğru tanıtımını yapacak ve bunların yanında Avrupa'da yaşayan Müslümanların sorunlarını araştırıp çözümler üretecek bir araştırma merkezi, enstitü ve benzeri bir müessese kurulmalıdır." Başına, "Diyanet İşleri Başkanlığınca" diye ekleyelim...

– Buyurun Mustafa Bey.

Mustafa Yılmaz – Orada biraz kapalı kalmış konu. Eğer Sayın M. Emin Köktaş'ın kurduğu kurum ifade edilmek isteniyorsa, o başka. Bu apayrı bir şey ise, böyle bir şeyin tehlikeleri de var, onu da ifade etmek istiyorum; çünkü, yurt dışındaki bizim din hizmetimizin tanıtımını veya başka türlü anlaşılmasını sağlayacaksa böyle bir kuruluş, bu kuruluş yarın İsmaili bir akımın veyahut bir başkasının eline geçebilir. Burada çok dikkatli bir üslup kullanmakta yarar var diye düşünüyorum.

Komisyon Başkanı – Şöyle açabilir miyiz: Türkiye Diyanet Vakfı, kendisine birçok kanun tarafından atıfta bulunulan bir vakıf. Türkiye Diyanet Vakfı'nı da kapsamına alabilecek birtakım temennilerde bulunulabiliyor Din Şûralarında. Mesela biz "Türkiye Diyanet Vakfı'na bağlı olarak" desek? Bir defa şunda mutabık kalalım: Buradaki konuşmacıların özellikle yurt dışı din hizmetleri konusunda ve oradaki vatandaşlarımızın aydınlatılmasında gündeme getirdiği bir ihtiyaç var. Ki, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın vazifesi, toplumu din konusunda aydınlatmaktır. Bu görevin iyi bir şekilde yerine getirilmesinde, bir araştırma kurumuna ihtiyaç var mı, yok mu; evvela bunda bir mutabakat sağlayalım.

Eğer var ise, bunun, hem yasal açıdan, hem de geleceği açısından sorun çıkarmayacak şekilde dizaynı nasıl olabilir, onu konuşalım. Mesela, "Türkiye Diyanet Vakfına bağlı..." denilebilir; bir. Şu anda duyduğum kadarıyla -son aşamayı bilmiyorum, bir ara basına intikal etmişti- Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluş kanunu çalışmalarında, akademi benzeri bir kuruluş, araştırma kurumu kurulması düşünülüyordu. Bu ne kadar gerçekleşir bilmiyoruz. Alternatifli olarak "Türkiye Diyanet Vakfı veya yasal düzenlemeler elverirse Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı kurumların devamı olmak üzere" gibi bir şey söylenebilir.

Komisyon Başkanı – Yusuf Bey, buyurun.

Yusuf Kalkan – Sayın Başkan, burada bizden istenilen konu şu: "Herhangi bir AB ülkesinde" diye başladığı için cümle, Hollanda'da Diyanet Vakfı bünyesinde, Almanya'da DİTİB bünyesinde, İsviçre'de Vakıf bünyesinde bir kurul. Oradan, mahallinden temin edilecek ve AB'de yurt dışı hizmetlerini Diyanet İşleri Başkanlığıyla koordine ederek problemleri çözecek bir kuruldan bahsediyoruz. Kaldı ki, temayül sivil bir toplum olma yolunda genellikle. O bakımdan, karşıda sivil toplum görmek durumundasınız.

Komisyon Başkanı – Affedersiniz, burada örgütlenmeyi konuşmuyoruz. Doğrudan doğruya DİTİB bünyesinde veya benzeri bir atıfta bulunmamız uygun olmaz.

Tekrar ediyorum, problem şu: Yurt dışı din hizmetleri ve yurt dışındaki insanımızın aydınlatılması konusunda bir araştırma kurumuna ihtiyaç var mı, yok mu? Varsa, bu şu anda yurt dışında olamaz, hiçbir şekilde olamaz diyorsak, yurt içinde olur, yurt dışıyla da irtibatlı olarak araştırmalarını sürdürür. Böyle de düşünülebilir.

Yusuf Kalkan – Yurt dışında olmaması için hiçbir sebep yok.

Komisyon Başkanı – Yurt dışında nasıl olabilir?

Yusuf Kalkan – Zaten ifade onu gerektiriyor. "Herhangi bir Avrupa Birliği ülkesinde yurt dışı din hizmetleri konusunda bilgi üretecek, üretilen bilgilerin alışveriş akışını sağlayacak, İslâm'ın çok yönlü doğru tanıtımını yapacak ve bunların yanında Avrupa'da yaşayan Müslümanların sorunlarını araştırıp çözümler üretecek bir akademik araştırma merkezi kurulmalıdır."

Komisyon Başkanı – Biz burada meçhul/edilgen fiil kullandık. "Kurulmalıdır" da, bunun faili kim olacak, kim kurmalıdır; şimdi buna cevap arıyoruz.

– Buyurun.

Doç. Dr. Ali Dere – Sayın Hocam, Türkiye'nin sivilleşmesi yönünde, gerek Diyanetin hizmetlerinde, gerek yapılanmalarda AB'nin önemli vurguları var. Dolayısıyla burada koordineli bir düşünce, mesela ilahiyat fakülteleri, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi sivil olabilecek kurumları da devreye sokarak, bunların koordinesiyle bir merkez... İslâm ilahiyatı ve din hizmetleri diye orayı açmamızda da fayda var. Çünkü, sınırlandırmış olabiliriz.

Komisyon Başkanı – "Yurt dışı din hizmetlerinin" ifadesinin başına bir ilâve gerekiyor diyorsunuz. Nasıl diyelim?..

Doç. Dr. Ali Dere – "İslâm ilahiyatı ve yurt dışı din hizmeti."

Komisyon Başkanı – Peki, "İslâm dini" diyelim. Devamını söyler misiniz; bu cümle kalacaksa, bunun faili kim olmalıdır, kurma işlemini kim yapacak? Diyanet İşleri Başkanlığı mı yapacak?

Bir Katılımcı – Koordineli olarak.

Komisyon Başkanı – Yusuf Bey haklı, buna açıklık getirin diyor.

Prof. Dr. Mehmet Emin Bayar – Sayın Başkan, bizim yurt dışında kurulmuş olan kurumlarımız var, şu anda bunların başkanları da müşavirler. Bazı arkadaşlarımız "bu kurumların başında müşavirler olmasın" dedi. Eğer bizim elimizden onlar çıkarsa, onlar ayrı devlet kurarlar orada. Ben müşavirimizin onun başında olması taraftarıyım. Devlet buna razı olur mu; o, ayrı bir konudur.

Bizim vakıflarımız bunu yapacak. Bizim Brüksel'de kurulmuş, ama aktif hale getiremediğimiz bir üst kuruluşumuz da var. Belli bir noktaya getirildi, öyle ölü halde duruyor. Bizim Brüksel'deki vakfımızın tüzüğü ve AKBEL'in tüzüğü bunu yapmaya müsait, "akademik araştırmalar yapar, yaptırır, açar" diyor zaten. Yapılacak iş şu: Biz bu hükmü, vakıflar kanalıyla, Diyanet işbirliğiyle yürüteceğiz.

Komisyon Başkanı – O zaman bir başka bağlantı noktasını ifade edeyim, o da 8. madde: "AB ülkelerinde vatandaşlarımız tarafından kurulan sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapılması ve bunların uyum içinde hizmet vermelerinin sağlanması amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı gerekli girişimlerde bulunmalıdır." Bu çok genel bir ifade tabiî. Ama bizim Diyanet İşleri Başkanlığınca tertiplenen din şûrasında, Avrupa'nın konseptini biliyoruz, onların resmî tavra bakışını biliyoruz, burada bizim DİTİB ve benzeri sivil toplum örgütleri hakkında direkt yönlendirici, müdahaleci bir ifade kullanmak yerine, temennilerimizi ifade etmeliyiz. Diyelim ki, bunlarla işbirliği olmalı. Buraya, mesela yukarıdaki maddeyi, şu kapsamda, şu konularda araştırma kurumu kurulması ve diğer konuları da ekleyerek, 8. maddeyi zenginleştirelim.

– Buyurun.

Mehmet Koçer – Sayın Hocam, rapor için öngörülen 29 maddeyi gözden geçirdim. Muğlak buldum, onu arz etmek istiyorum.

Komisyon Başkanı – Bizim de başta Komisyonumuza arz ettiğimiz bir şey vardı, bunları madde olarak değerlendirmeyin lütfen, bu madde değil, bunları hatırlatıcı notlar olarak düşünün.

Mehmet Koçer – Bunları, futbol tabiriyle gole gider hale getirmemiz lazım. 18 etrafında dolaşmayalım da, gol atmaya çalışalım diye düşünüyorum.

Müzakere sırasında ifade etmiştim, buradaki yöneticilerimiz ve yurt dışındaki müşavir ve ataşelerimizin yurt dışı din hizmetlerinin ve bilgi birikiminin güçlendirilmesi için proje üretmeleri mümkün değil, vakitleri müsait değil. Biz, burada ifade edilen araştırma kurulunu önce Türkiye'de kuralım, bunun uzantısı olarak da, Mehmet Emin Bey'in de söylediği gibi, vakıflarımız aracılığıyla bunu yurt dışına intikal ettirelim. Bir tecrübe kazanalım bu konuda.

Benim 1987–88'de bu konuda Danimarka'da yaptığım böyle bir çalışmam vardı. Mahallî makamlarla görüştüm, gerek akademi, gerek okullaşma konusunda aldığım netice şuydu: Yüzde 85'inin bütün masraflarını karşılayacaklarını ifade ettiler. Ondan sonra zamanın Diyanet İşleri Başkanı M. Sait Yazıcıoğlu Beyefendiyle görüştüm, Dışişleri ve Millî Eğitim Bakanlığı nezdinde görüşmeler yaptım. Eğer Diyanet ve Diyanet Vakfı devredeyse, biz yurt dışındaki vakıflarımız aracılığıyla akademi kurmak ve okullaşmaya gitmeye razıyız ve mütekabiliyetini de tanıyacağız dediler. Ama, bunu sonuçlandıramadık. Biz önce bunu, hem yurt içi hem de yurt dışı hizmetleri açısından burada tesis edelim. Eğer yurt dışında da kurmayı düşünüyorsak –ki bu onu ifade ediyor- bunu resmî kuruluş olarak, Diyanet İşleri Başkanlığı olarak yapamayız, ancak vakıflar olarak yapabiliriz. Burada vakıf tabirini açık ve seçik tavsiye edebiliriz.

Komisyon Başkanı – Zaten tavsiye kararıdır bunlar. Ama, olabilirliğini de gözümüze kestirmemiz gerekiyor, sizin tabirinizle gole gidecek şekilde olmalı. Ama, bir de makul olmalı.

Mehmet Koçer – Maddede, "İslâm'ın çok yönlü doğru tanımını" yazıyor burada.

Komisyon Başkanı – Doğrusu, "tanıtımı".

Mehmet Koçer – O zaman bu tanıtım, bir taraftan bizim görevlilerimize olabilir, bir taraftan da bulunduğumuz ülkenin vatandaşlarına olabilir.

Bir Katılımcı – Yorumunu da ilâve etsek mi?..

Komisyon Başkanı – Şimdilik "tanıtım"la iktifa edelim, sonra gerekirse ekleriz.

Mehmet Koçer – Benim tespitlerime göre, görev yaptığımız ülkelerde, şekil bazında, Müslüman olmayan kimselerin en korktuğu şey, görevlilerimizden en çekindiği nokta, "bunlar bizi Müslümanlaştıracak, bunlar bizim dinimizi değiştirecek" şeklindeki kaygılarıdır. Bu maddede veya uygun bulursanız başka bir maddede, din görevlilerimizin asıl hedefinin Türk toplumu olduğu ve içinde yaşadıkları toplumu Müslümanlaştırmak gibi bir projelerinin bulunmadığını vurgulayalım.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Biz de teşekkür ederiz. Bu söylediğiniz noktanın çok rahat anlaşılmasını sağlayacak şekilde ifadeler, 10 ve 11. maddelerde var.

Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş – Sayın Başkanım, dil sorununuz var diye hissettim. Kavramları kullanıyoruz; ama, her şeyi anlamıyoruz gibi bir sıkıntıya düştük. Biz, işe bir kalite kazandırmak istiyoruz yurt dışında. Bir araştırma enstitüsünün kurulmasından bahsediyoruz. Bunun, onun bunun eline geçmesi diye bir şey yok. Bunun Diyanet tarafından, doğrudan ya da dolaylı, -onun hukukî kısmını ben bilmiyorum- Diyanet tarafından kurulması arzu ettiğimiz bir şey. Ama, bu araştırma enstitüsü şu kişinin, bu kişinin eline geçer endişesine katiyen yer verilmesin. Biz bu enstitüyü Diyanet kursun ve bu işe kalite getirsin istiyoruz. Olay bu kadar açık.

Komisyon Başkanı – Sizin kastınız, Diyanet İşleri Başkanlığı kurabiliyorsa o kurmalı veya dolaylı olsun diyorsunuz.

– Buyurun Hocam.

İsmail Öner – Benim de kanaatim, zaten esas da o. "III. Din Şûrası" diyoruz, dinden bahsediyoruz, Diyanetten bahsediyoruz. Birçok vakıf da vardır. Biz bunu vakıflara bıraktığımız zaman, başkaları emsalini kurmaya çalışacak. Çünkü vakıflar zaman zaman tehlike geçiriyor. Ama, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olursa, hiçbir tehlikesi olmaz, kontrolü çok daha sağlam olur. Faili, bence Diyanet İşleri Başkanlığı olması lazım.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederim.

– Buyurun.

Prof. Dr. Mevlüt Özler – Ben de bu araştırma merkezinin Başkanlıkça kurulmasının doğru olacağı düşüncesiyle, bu maddenin bir iki düzenlemeyle şöyle olmasını arzu ediyorum: "Diyanet İşleri Başkanlığınca, yurt dışı din hizmetleri konusunda bilgi üretmek, üretilen bilgilerin alışveriş akışını sağlamak, İslâm'ın doğru tanıtımını yapmak ve Avrupa'da yaşayan Müslümanların dinî sorunlarını araştırıp çözümler üretmek amacıyla bir araştırma merkezi kurulmalı ve bu hususta ilahiyat fakülteleriyle koordineli çalışılmalıdır."

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederiz.

– Buyurun.

Dr. Ahmet Ünalan - Mehmet Emin Köktaş Bey'in ifade ettiği doğrultuda veya Yusuf Bey'in biraz evvel teklif ettiği doğrultuda bu metnin geçmesini teklif ederim...

Prof. Dr. Cemal Tosun – Sanıyorum kavram olarak "enstitü" kelimesi ile "merkez" kelimesi arasında bir fark var. Ben o farkı tam bilemiyorum.

Komisyon Başkanı – Hocam malumu âliniz, dünyada bu kavramlar farklı farklı kullanılabiliyor. En son, merkez, eğitim öğretim yapmayan, sırf araştırma yapan akademik kuruluşlar için kullanılır hale geldi. Enstitü ise, eğitim öğretim de yapan, daha doğrusu lisansüstü eğitim öğretim yapan, bazıları da yapamaz durumda olan kurumları ifade eder hale geldi.

Prof. Dr. Cemal Tosun – O zaman "merkez" diyelim, daha uygun olur.

Komisyon Başkanı – Bir şey arz edeyim: Hepimiz biliyoruz ki, biz şu oturumumuzda bir karar almakla –bu tavsiye kararıdır- Avrupa'daki vakıfların faaliyetlerini ne de sınırlandırabiliriz, ne genişletebiliriz. Onlar kendi hallerinde bir şey yapacaklarsa zaten yaparlar. Ama bizim önerimiz olarak bir kurum oluşacak ve hayatiyet kazanacaksa, bu teklifin makul olması, rasyonel olması için çaba sarf ediyoruz. Çünkü burada alacağımız karar, Şûra Genel Kurulunda benimsense bile, nihayet Diyanet İşleri Başkanlığı oturacak, ölçecek biçecek, mevzuata uyar mı uymaz mı, bunun önü sonu nedir, bunları ölçüp biçecek. Dolayısıyla biz şimdi, fikrin özünü ifade etmeye çalışalım.

Buradaki müzakerelerden çıkan sonuç şu: Yurt dışı din hizmetlerinin daha kaliteli olması ve bilgi akışının iyi sağlanması için, toplumun iyi aydınlatılması için bir araştırmaya ihtiyaç var. Araştırmanın da düzenli olması için bir araştırma kurumuna ihtiyaç var. Bunu şöyle ifade edebiliriz: "Yasal imkânlar elverdiği takdirde, Diyanet İşleri Başkanlığın-

ca, bu imkân doğuncaya kadar Türkiye Diyanet Vakfınca, böyle bir araştırma kurumunun tesisi için gerekli girişimlerde bulunulması" diye bu fikri ifade etsek, bir kaybımız olmaz herhalde.

Sonuna da "ilahiyat fakülteleriyle koordineli" kısmını ekledik.

Bir Katılımcı – Hocam "dinî ve sosyal" diyelim. İnsanlarımızın ailevî sorunlarını niye araştırmayalım? "Dinî, sosyal, kültürel" diyelim.

Komisyon Başkanı – Peki.

5. maddeyi okutuyorum:

"5. Yurt dışında hizmet verecek din görevlisi, hem mistik boyut da dahil olmak üzere özellikli mesleki donanımını artıracak hem de hizmet vereceği ülkenin dil ve kültürünü öğrenecek ölçüde uzun süreli bir eğitime tabi tutulmalı ve bunun için eğitim merkezlerinden birisi tahsis edilmelidir."

Komisyon Başkanı – Burada aslında cümle bozuk değil; ama, bu hem'ler bir bozukluk getiriyor. Onu düzeltiriz. Fikir olarak bu konuda söz almak isteyen?..

– Buyurun.

Prof. Dr. Salih Tuğ – Şöyle düzeltmek istiyorum: "Yurt dışında hizmet verecek din görevlisi, mistik şahsiyet boyutu da dahil olmak üzere özellikli mesleki donanımını artıracak hem de hizmet vereceği ülkenin dil ve kültürünü öğrenecek ölçüde uzun süreli bir eğitime tabi tutulmalı ve bunun için eğitim merkezlerinden birisi tahsis edilmelidir."

Komisyon Başkanı – Tamam hocam ona bakalım. Hem, bu defa ülkenin diline doğru uzanıyor. Onu hallederiz.

Prof. Dr. Salih Tuğ – "Mistik boyut" dersek, bu biraz muğlak kalıyor, "din görevlisinin mistik şahsiyetini..."

Komisyon Başkanı – Bu "mistik" kelimesinin birtakım sıkıntılara yol açması muhtemeldir. Eğer uygun görürseniz, din görevlisinin irşat hizmetinde gönle de hitap etme özelliğine vurgu yapalım. Olur mu efendim böyle?.. Tamam.

Bir Katılımcı – "...hem de hizmet vereceği ülkenin din ve kültürünü öğrenecek ölçüde, yeterli bir eğitime tabi tutulmalı ve bunun için, öncelikle Diyanet İşleri Başkanlığı ihtisas eğitim merkezlerinden istifade edilmelidir."

Komisyon Başkanı – Peki. "Özel eğitim merkezi oluşturulmalı ve/veya" şeklinde onu tamamlayabiliriz.

6. maddeyi okutuyorum:

"6. Yurt dışında yaşayan vatandaşların yarısının kadın olduğu gerçeğinden hareketle, onlara din hizmeti sunmak ve rehberlik yapmak üzere, bayan din görevlilerinin istihdamı artırılmalıdır."

Komisyon Başkanı – Buyurun hocam.

Bir Katılımcı – Şöyle bir ilâve faydalı olacak galiba: "Yurt dışında yaşayan vatan-

daşların yarısının kadın olduğu gerçeğinden hareketle, onlara din hizmeti sunmak ve sosyal hayat ve hayri etkinliklere katılmalarında rehberlik yapmak üzere, bayan din görevlilerinin istihdamı artırılmalıdır." Onların da sosyal hayata katılmasının gerektiği hem Batılılar tarafından isteniyor hem bugün bir ihtiyaç haline geldi. Aksi halde yarım kalıyoruz, erkekler her şeye koşuyor.

Bir Katılımcı – "Sosyal etkinliklere katılmalarını sağlamak..."

Komisyon Başkanı– Peki.

Bir Katılımcı – Baştaki kayda acaba ihtiyaç var mı?

Komisyon Başkanı – Redaksiyonda kelime azaltma ilkesi var ya...

Bir Katılımcı – Nüfusun yarısı kadın olduğu için hizmet götürüyoruz gibi anlaşılıyor. Üçte bir olsaydı götürmeyecek miydik?

Komisyon Başkanı – Tamam.

Bir Katılımcı – "... İstihdam edilen bayan din görevlisi sayısı..."

Komisyon Başkanı – "İstihdam edilen bayan din görevlilerinin sayısı artırılmalıdır." Tamam, teşekkür ederiz.

Başka görüş olmadığına göre, 8. maddeye geçiyoruz:

"8. AB ülkelerinde vatandaşlarımız tarafından kurulan sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapılması ve bunların uyum içinde hizmet vermelerinin sağlanması amacıyla, Diyanet İşleri Başkanlığı gerekli girişimlerde bulunmalıdır."

Bir Katılımcı – Kati ifadeleri biraz yumuşatsak...

Komisyon Başkanı – Burada kati ifade varsa yumuşatalım; ama, bu temenni ifadesi Türkçe'de en yumuşak kabul ediliyor. Bundan daha yumuşağı varsa buyurun.

Bir Katılımcı – Efendim, buradaki sivil toplum örgütlerinden, bizim kurduğumuz DİTİB ve vakıflardan başka şeyler kast ediliyorsa, daha başka şekilde ifade etmekte fayda var diye düşünüyorum. Diyanet İşleri Başkanlığı tabirini de kaldırmak yerinde olur. Bizim kurduğumuz kuruluşlar var; onların dışındaki kuruluşlarla işbirliği sağlanacaksa, o daha başka şekilde ifade edilmeli diye düşünüyorum.

Komisyon Başkanı – Amaç şu: Komisyondan aldığımız teklifleri olabildiğince genel ifadeyle buraya yansıtmaya çalıştık. Burada kastedilen, lalettayin sivil toplum örgütleri değil, Diyanet İşleri Başkanlığının gerekli girişimlerde bulunmasına uygun olan kuruluşlar. Buna bir sıfat ekleyebiliriz... "Belli bir amaç" kaydı koyalım.

Bir Katılımcı – "Dini ve sosyal amaçlı" diyebiliriz.

Komisyon Başkanı – "Özellikle" kelimesini koyduğumuz zaman, diğerlerini dışlamış olmuyoruz; ama, hedef işi belirtmiş oluyoruz. "Özellikle dinî ve sosyal hizmet amacıyla kurulmuş bulunan..."

Bir Katılımcı – "Sosyal" kelimesi yanlış anlaşılabilir.

Komisyon Başkanı – Şöyle olabilir: "Dinî, sosyal...' şeklinde, karma bir şekilde ifa-

de ederiz onu.

– Buyurun.

Bir Katılımcı – "Diyanet İşleri Başkanlığı gerekli girişimlerde bulunmalıdır" ifadesini değiştirelim. Yurt dışındaki bizim kuruluşlarımızın bile Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yönlendirildiği ve Türkiye'ye bağlılığı ifade edildiği için, bu cümlenin buradan çıkarılması gerekir. Ben öyle anlıyorum ki, bu tebliği sunanların da kast ettiği şey şu: Bugüne kadar DİTİB kendi içine kapalı kaldığı, diğer derneklerle çok sıkı bir diyalog ve işbirliği içerisinde olmadığı kanaatinden hareketle böyle bir öneri getirildi. Şimdi, zaten müşavirliklerle vakıflar Başkanlıkla koordineli çalışıyor; ama, bir de "diğer sivil toplum örgütlerini Diyanet yönlendiriyor" gibi bir mana çıkarabilirler. Sıkıntı getirebilir.

Komisyon Başkanı – Açık yüreklilikle ifade edelim. Konuyu müzakere ettik, dedik ki, eğer böyle bir şey konulursa, aynen sizin dediğiniz gibi, Diyanet İşleri Başkanlığına Avrupa Birliği ülkelerinde yöneltilen malum tenkit var, Başkanlık buradan o sivil toplum örgütlerini yönlendiriyormuş gibi bir izlenim verir, bunu olabildiğince genelleştirelim. Sonuçta bu hale getirdik. Bu hal dahi sakıncalıysa, mesela o zaman onlara çağrıda bulunmasını tavsiye edebiliriz. Biz tavsiye kararı alıyoruz. Bunu tamamen çıkarabiliriz de. Tamamen çıkardığımız takdirde, bu konuda burada konuşulan önerileri hiç dikkate almamış oluruz diye bir kaygımız oldu.

Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın – Diyanet İşleri Başkanlığı yurt dışında kendine bağlı vakıfları yönlendirdiği yetmiyormuş gibi, diğer sivil toplum örgütlerini yönetiyormuş gibi bir konuma getirebilir bu ifade.

Komisyon Başkanı – Girişim derken, çağrıda bulunma anlamında, tashih edebiliriz.

Güzel bir öneri var: Biz, Diyanet İşleri Başkanlığını devreden çıkaralım, Şûra'nın çağrısı olarak ifadelendirelim bunu.

Bir Katılımcı - ... Şöyle diyebiliriz: "AB ülkelerinde vatandaşlarımız tarafından kurulan sivil toplum örgütleri arasında işbirliği yapılması ve bunların uyum içinde hizmet vermesinin sağlanması teşvik edilmelidir."

Komisyon Başkanı – Tamam. Bu, Şûra'nın dileği olarak...

Rıdvan Çakır – Sivil toplum örgütleri konusunda bir sıkıntı var. Sıkıntı şu: Deniliyor ki, hükümet, devlet, Diyanet İşleri Başkanlığı bu sivil toplum örgütlerini yönetiyor, bunlar oraya bağlı. Bizim de bir iddiamız var, biz diyoruz ki, Türkiye'deki hiçbir kuruma, ne hukuken, ne organik olarak, ne de mali olarak bağlı değiliz. Burada, "Diyanet İşleri Başkanlığı bu işi şöyle yapsın" falan denildiği zaman, bizim bugüne kadar meydanlarda, açılışlarda basına verdiğimiz şeyler suya düşüyor.

İkincisi, burada kastedilen pek açık değil. Sivil toplum örgütleri birbirleriyle işbirliği yapsın mı demek istiyoruz, yoksa Diyanet İşleri Başkanlığı bunlarla işbirliği yapsın mı demek istiyoruz? Bunu ortaya koyduktan sonra, eğer oradaki sivil toplum örgütleri işbirliği yapsın diyorsak, o zaman Mehmet Akif Bey'in metni güzel. Hepsine tavsiye ve teşvik sadedinde şûranın bir çağrısı olarak dile getirilebilir.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederiz.

– Buyurun.

Dr. Hamdi Tekeli – Benim söz isteğime konu teşkil eden hususlarda sayın hocalarım gerekli açıklamayı yaptılar. Ancak, benim burada arz etmek istediğim veche; Avrupa toplumlarında, tek merkezden verilen talimatlar ile buna benzer uygulamaların az da olsa, en azından resmiyet veya yazılı olarak bunun kayıt altına alınmamasıdır. Sivil toplum örgütlerini, ülkemizin üniter yapısını, millî birlik ve beraberliği yaşatıcı, ihata edici, sevgi saygı esasında sürdürücü, birlik beraberliği pekiştirici bir üslupla devam ettirilmesidir. Yani sivil toplum örgütlerinin birbirlerine karşı olan kırıcılıkları, cehaleti yendikçe azalmıştır. Bugüne kadar artı değerler kazandığımız da yaşanan gerçeklerdir. Hal böyle olunca, sivil toplum örgütleri hakkında, buradan -affedersiniz- emrivaki bir düzenleme yerine, ihata edici, onları kucaklayıcı ve biraz önce arz ettiğim sebepleri kuşatıcı bir ifade olması yerinde olur kanaatindeyim.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederim.

Sayın Tekeli, zaten bu söylediğiniz burada satır araları okunacak hale geliyor da, yalnız Sayın Rıdvan Çakır'ın haklı olduğu bir nokta var. Rıdvan Bey, işbirliği konusunda bir noktaya değindi, benim o dikkatimi çekti. Ben onu haklı görüyorum. Şu anlamda: Sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapılması. Bunu kim yapacak; bu açıkta kalıyor. O zaman, "sivil toplum örgütlerinin işbirliği ve uyum içinde hizmet vermelerinin sağlanması" şeklinde, onlara bırakalım bu işbirliğini. İşbirliği yapılması da, -kim yapacak?- bu açıkta kalıyor. Mademki Başkanlığı çıkarıyoruz, sivil toplum örgütlerinin işbirliği ve uyum içinde hizmet vermelerinin sağlanması teşvik edilmelidir. Mehmet Akif Bey'in ifadesini bu hale getirelim. Bunu, ne anlama geliyor diye daha açmak istiyorsak, şûranın temennisi olacak bir ifadeye de dönüştürebiliriz.

Rıdvan Çakır – Temenni, şu veya bu kuruluşu değil bütün sivil toplum örgütlerini kapsar, o sivil toplum örgütlerine, "ey sivil toplum örgütleri, bizim, sizin işbirliği içerisinde çalışmanız konusunda bir tavsiyemiz var, bir temennimiz var, bunu arz ediyoruz" manasına gelir.

Komisyon Başkanı – Bu ifadeyi tekrar tekrar gözden geçirirsek...

– Usul hakkında bir şey söyleyin İsmail Bey.

Doç. Dr. İsmail Karagöz – Bizim tartıştığımız şeylerin hepsi maddelerde var. Evvela uygun görülürse maddelerin hepsini okuyalım, ondan sonra...

Komisyon Başkanı – Şu anda, Akif Aydın Bey'in teklif ettiği şey, işbirliğindeki faaliyeti de kaldırarak dönüştürdüğümüz zaman, bu ikna edici oluyor mu efendim?..

Bir Katılımcı – Olmuyor.

Komisyon Başkanı – O zaman müzakere edeceğiz.

Bir Katılımcı – "İşbirliği" kelimesi, peşinen her şeyi kabul etmek anlamına geliyor. Bu "işbirliği" kelimesi yerine, diyalog kurarak, bağlantı kurarak, irtibata geçerek iyi hiz-

metler vermek şeklinde kullanılsa daha iyi olur kanaatindeyim. "İşbirliği" dediğiniz zaman, onların her söylediğini kabul edip, bunu eyleme dönüştürelim anlamı çıkıyor.

Komisyon Başkanı – Peki, işbirliği kelimesine takıldı sayın katılımcı.

– Sayın Aydın, bu, sizin cümleniz oldu, işbirliği yerine başka bir kelime olabilir mi?

Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın – Anayasa metni hazırlıyor değiliz. Bu işbirliği bir temennidir. Temenni de, aklıselim çerçevesinde oluşacak esaslar çerçevesinde işbirliği yapılacaktır. Efradını cami, ağyarını mani bir metin ortaya çıkarmak, böyle bir kalabalıkta mümkün değildir.

Komisyon Başkanı – Benim Akif Bey'e katıldığım nokta şu: Genel Kurula hiçbir şey bırakmamış oluyoruz. Biraz da onlar yorulsunlar, niye hep biz yoruluyoruz sayın hocalarım?

– Sayın Koçer, buyurun.

Mehmet Koçer – Diyanet İşleri Başkanlığımızın yurt dışı teşkilatı ve vakıflarımızın, orada kurulmuş olan dinî veya sosyal cemiyetlerle, derneklerle uyum içerisinde ve işbirliği içinde olması tavsiye edilmektedir. Bu faili niçin gizliyoruz biz, ben bunu anlayamıyorum. Diyanet İşleri Başkanlığı diyelim, vakıf diyelim, bundan çekinmeyelim. Çünkü, Rıdvan Bey'in dediği gibi, sivil toplum örgütlerinin birbirleriyle işbirliğini tavsiye etmek bize düşmüyor ki! Yani, bir netice alamayacağımız şeyi biz niye tavsiye ediyoruz ki?!

Komisyon Başkanı – Komisyonumuz müzakere etsin ama Sayın Koçer, Din Şûrası, kendi gündeminde olan konuyla ilgili, doğrudan doğruya Diyanet İşleri Başkanlığının yapacağı işlerle olduğu gibi, kamuoyunu ilgilendiren yönüyle ilgili de temennilerde bulunabilir diye düşünüyorum. Dolayısıyla, bizim her maddede doğrudan doğruya Diyanet İşleri Başkanlığının yapacağı bir iş hakkında karar almamız gerekiyorsa, zaten onu baştan konuşalım, boşuna zaman kaybetmeyelim.

Mehmet Koçer – O çerçeveden bakarsak, vatandaşlarımızın sosyal amaçlı işleri, kültürel amaçlı işleri, çalışma hayatıyla ilgili konularda da biz tavsiyede bulunabiliriz.

Komisyon Başkanı – Bulunabiliriz de, bütün içinde uyumlu bir parça olursa bulunabiliriz. Mesela, yurt dışında din hizmetleri, dinin yeri konusunda bir temennide bulunuyorsak, o bütünün bir parçasıdır. Ama, şimdi hiçbir mantıki korelasyon kurmadan bütün temennilerimizi gayet tabiî buraya koyamayız Sayın Koçer.

– Sayın Aktan Hocamızın bir kanaati vardı, onu alalım, bunu bağlayalım.

Prof. Dr. Hamza Aktan – "Sağlanmalıdır" deyince, bunu kim sağlayacak diye bir şey akla geliyor.

Komisyon Başkanı – "Sağlanması teşvik edilmelidir" şeklinde hocam.

Prof. Dr. Hamza Aktan – Kim teşvik edecek?

Komisyon Başkanı – Sizin öneriniz!..

Prof. Dr. Hamza Aktan – Sivil toplum örgütlerinin kendi aralarında işbirliği yapmaları ve uyum içinde hizmet etmeleri temenni edilir, arzulanır... Böyle olursa, Şûra'nın bir

temennisi olur.

Komisyon Başkanı – "Edilmelidir" dediğimiz zaman, bu Türkçe'de bir temenni değil midir hocam?

Bir Katılımcı – Genel Kurula bırakalım, biraz da orada tartışılsın.

Bir Katılımcı – Sayın Başkan, metnin diğer tarafında yok, tam yeri geldi. Çok mesaj verici bir ifade buna eklenen. "Kendi aralarında" diyoruz, Türklere hitap ediyoruz. Kendi aralarında ve diğer din mensuplarıyla... Bunu vurgulayalım ki, genel bir mesaj verelim. Diyalog çalışmalarına bir vurgu yapalım. (Karşılıklı konuşmalar)

Komisyon Başkanı – Sizin söylediğiniz mesaja başka maddelerde bir şekilde değinilmiş olacağı için, bunu burada genişletmeyelim izin verirseniz.

Bunu, müsaadenizle Genel Kurula bırakacak şekilde tamamlamış oluyoruz. Yani, başta usulü söyledim. Benim şahsen içime sinmez, Divandaki arkadaşların da içine sinmez. Sayın üyelerimizden, burada maddelerde ilerlerken, emrivaki oldu, görüşümüz alınmadı, henüz daha kabul aşamasına gelmedi şeklinde düşünüldüğü anda, üye olan katılımcılarımız lütfen işaret buyursun, "ben bunun müzakeresini istiyorum" desin, sonuna kadar müzakere edebiliriz. Ama, başta belirttiğim gibi, eğer bu müzakereler bir yerde tıkanacaksa, ihtimalli olarak "Genel Kurula bırakabiliriz" diyorum. Bunu aşmanın yolu bu. "Genel Kurulca müzakere edilsin" diye de bırakabiliriz bu maddeyi isterseniz veya burada "teşvik edilmeli" diye bitiririz, Genel Kurul ona zaten son şeklini verir.

– Sayın Kahyaoğlu...

Abdurrahman Kahyaoğlu – "AB ülkelerinde vatandaşlarımız tarafından kurulan sivil toplum örgütleriyle dinî ve sosyal konularda uyum içinde hizmet vermelerinin sağlanması teşvik edilmelidir." "İşbirliği" kelimesini kaldırıyoruz.

Komisyon Başkanı – Burada bir temenni var ama... Kendi aralarında zaten. Abdurrahman Bey, "örgütleriyle" değil, "örgütlerinin". Örgütlerin, işbirliği ve uyum içinde hizmet vermelerini temenni ediyoruz. Özeti bu. O hale gelecek endişe etmeyin.

9. maddeyi okutuyorum:

"9. AB ülkelerinde yaşayan vatandaşların, hem dinî hem sosyokültürel durumlarını ve ihtiyaçlarını tespite dönük alan araştırmaları yapılmalı, yapılmakta olan ciddî bilimsel tetkikler desteklenmelidir."

Bir Katılımcı – 4. maddeye eklenebilir.

Komisyon Başkanı – Tamam, 4. maddeye eklenebilir.

10. maddeyi okutuyorum:

"10. Yurt dışında yaşayan vatandaşların bulundukları toplumlara uyum sağlarken, kimliklerini ve değerlerini kaybetmemelerinde din faktörü vazgeçilmez ve başat bir öneme sahip olduğundan, onların Müslüman Türk olarak kalabilmelerini temine matuf program ve uygulamalarda, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin diğer birimleri, özellikle Dışişleri, Millî Eğitim ve Kültür Bakanlıkları Diyanet İşleri Başkanlığına imkân hazırlamalı ve ortak

projeler geliştirmelidirler."

Bir Katılımcı – "Başat" kelimesini değiştirelim.

Komisyon Başkanı – Değiştirebiliriz.

Bir Katılımcı – "Diğer birimler" değil, "ilgili birimleri..."

Komisyon Başkanı – Tamam.

Bir Katılımcı – "Kimlikleri" deyince, "değerleri" kelimesine ihtiyaç var mı acaba?..

Komisyon Başkanı – İsterseniz "kimliklerini kaybetmemelerinde" dedikten sonra, "Müslüman Türk olarak kalabilmeleri" yerine "değerlerini koruyabilmeleri" diyelim, bitirelim. İkisine de yer vermiş oluruz: "Dinî ve millî değerlerini koruyabilmeleri.."

Bir Katılımcı – "Millî ve dinî" yerine, onu içine alan kültürel değerleri dersek... Kültürel değerin içinde millî, tarihî, dinî değerler var.

Komisyon Başkanı – Yalnız hocam, birçok kültür derneği var. Kültürü muhafaza için çok gayret var da, bizim özellikle din için bir gayretimiz olmalı değil mi? Kültürel dediğimiz zaman çok genel kalıyor.

Şimdi 11. madde.

Bu kimlik koruma meselesini tekrar etmeyeceğiz de, yalnız vatandaşların dinî bayram ve kutsal günlerini topluca idrak edebilmelerinin temini ayrı bir önem taşımaktadır fikrine bizim raporumuzda yer vermemiz gerekiyorsa bir şekilde yer verelim. Bu kimlik meselesini zaten 10. maddede bir şekilde hallettik.

Bir Katılımcı – Buradaki maddenin özelliği ayrı. Hepsini kapsayacak şekilde "Bayram ve kutsal günler" dememek lazım... Kendi dininden gelen özel günler...

Komisyon Başkanı – 3. maddede konuşuldu. 3. maddenin son cümlesini zaten çıkarmıştık, onu ertelemiştik. Şimdi zamanı geldi. Bu dini, millî bayramlar meselesine, kutsal günleri idrak etme meselesine biz raporumuzda özel olarak değinelim mi, değinmeyelim mi, önce buna karar vereceğiz.

Bazı katılımcılarımız, bu zaten kimlik meselesinin bir parçası olarak düşünülebilir diyorlar.

Bir Katılımcı – ... Bu metin Batı dillerine tercüme edilecekse, kullandığımız kavramlara dikkat etmemiz gerekiyor.

Komisyon Başkanı – 10. maddede, "millî ve dinî" değerlerini koruyabilmelerinde..." dedik; onda bir sorun var mı sizce?

Bir Katılımcı – Bayramlar konusu çok önemli. Sanıyorum, orada vatandaşlarımız bayramlarda sorun yaşıyorlar. Eğer bunu özellikle zikredersek, sanıyorum faydalı olur.

Komisyon Başkanı – Peki, teşekkür ederiz.

12. maddeyi okutuyorum:

"12. Her din görevlisine, yurt dışı görevine başladığı mahalde, çevrede yaşayan cemaatin çalışma şartları, hayat tarzları, eğitim seviyeleri, gelir durumları, çevrede bulunan

eğitim kurumları, dinî kurumlar, resmî makamlar ve sosyal hizmet kurumlarına dair bir oryantasyon programı uygulanmalıdır. Bu ve benzer rehberlik hizmetlerini görmek üzere, her konsolosluk bölgesinde dil bilen ve o ülke hakkında yeterli bilgisi olan bir rehber din görevlisi istihdam edilmelidir."

Komisyon Başkanı – Fikir olarak, bu oryantasyona ihtiyaç olduğu ifade edildi. Buna ağırlık verelim. Buradaki birçok şeyi kısaltacağız. Fikir olarak buna katılmıyoruz denilen yer varsa orayı düzeltelim?

– Buyurun.

Bir Katılımcı – Bunu, 5. maddeyle tevhit etmek veya onun altında sıralamak doğru olabilir.

Komisyon Başkanı – Tamam.

– Buyurun Hasan Bey.

Hasan Demirbağ – İki dış ilişkiler daire başkanımız buradalar, halef selef. Oryantasyon programı zaten uygulanıyor. Uygulanan oryantasyon programlarının geliştirilmesi temennisinde bulunulabilir.

Komisyon Başkanı – Bu tür ikazları yapın, sonra Komisyonumuz acemi görülmesin.

13. maddeyi okutuyorum:

"13. Yurt dışına gönderilecek din görevlilerinin sosyal haklarının iyileştirilmesi, kendilerinin ve ailelerinin sağlık sigortalarının yaptırılması ve oturma izinlerinin diğer devlet memurlarına uygulanan yöntemle alınması sağlanmalıdır."

Bir Katılımcı – "Gönderilecek" kelimesi fazla, yurt dışı din görevlilerinin..."

Komisyon Başkanı – Peki.

14. maddeyi okutuyorum:

"14. Yurt dışındaki dinî teşkilatların ve din görevlilerinin verdikleri hizmetleri kalıcı hale getirmek ve daha geniş kitlelerin doğru bir din kültürü kazanmalarını sağlamak üzere bir televizyon kanalının aktif olarak yayın yapması sağlanmalı, temel dinî konuları, görsel, işitsel zenginlikle anlatan CD ve benzeri materyaller hazırlanmalıdır."

Komisyon Başkanı – Burada, iki tane "sağlama" kelimesi geçiyor. Onu gideririz. Maddeyi biraz daha özetleyelim ve geliştirilme tarafına ağırlık verelim. Ama, televizyon kanalı meselesi yeni bir teklif.

Bir Katılımcı – Türkiye'de Diyanetin yaptığı yayınlar, TRT INT'te yayınlanıyor, o kısmına, yurt dışındaki vatandaşlarımıza yönelik dinî programlar şeklinde bir ibare koyabiliriz. Bunlar yurt dışından da seyrediliyor. Vatandaşlarımızın seyredeceği bir saate alınabilir, bu ayarlanabilir.

Komisyon Başkanı – Bu, doğrudan doğruya yurt dışına hitap eden, din konusunda yurt dışındaki vatandaşlarımızı aydınlatma amacı taşıyan bir kanal.

Bir Katılımcı – Bunu yapamayız, bu mümkün değil.

Komisyon Başkanı – Peki, "INT programlarının geliştirilmesi" diyoruz.

Bir Katılımcı – "Din kültürü" kavramını yabancı dile çevirirken problem oluyor.

Komisyon Başkanı – Tamam, onu gözden geçirelim.

– Buyurun Hocam.

Bir Katılımcı – Şöyle bir ilave mülahazam var: "Kitlelerin doğru bir din kültürü kazanmalarını sağlamak üzere, ya mevcut bir yerel televizyon kanalına katılınması veya bağımsız bir televizyon kanalının kurulması suretiyle aktif yayın yapması sağlanmalı."

Televizyon kurmak çok masraflı ve ağır bir iştir; ama, yerel bir televizyon kanalına katılınması veya...

Komisyon Başkanı – Buyurun Sayın Koçer.

Mehmet Koçer - Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından TV kanalının açılması mümkün değil. Halihazırda, yurt dışında birçok ülkede radyo programları yapıyoruz. Mesela Danimarka'da Fatih Radyosu var. Bu programların geliştirilmesi ve televizyonlarda programların ikame edilmesi konusunda bir tavsiye cümlesi koyabiliriz.

Komisyon Başkanı – Tamam, teşekkür ederiz. Bunu geliştireceğiz inşallah.

15. maddeyi okutuyorum:

"15. Verilen din hizmetinin kalitesini artırmak ve geniş kitlelere ulaştırmak için, başta Kur'an-ı Kerim meâli olmak üzere, doğru din bilgisi ve kültürü kazandıracak eserlerin yabancı dillerde yayımı için gerekli çalışmalar yapılmalıdır."

Komisyon Başkanı – Halis Bey, buradaki "kültür" ifadesinin mahzuru var mı?

Prof. Dr. Halis Albayrak– "Din bilgisi" demek yeterli.

Komisyon Başkanı – Tamam.

– Sayın Köktaş, buyurun.

Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş – Sayın Başkan, bu cümle önemli; ama, yeterli değil. Bizim asıl mesajımızı vurgulamakta biraz zayıf kalıyor. Cümlenin başına şöyle bir şey ilâve edilebilir: "Diyanet İşleri Başkanlığı, Avrupa'da İslâm'ın entelektüel düzeyde tanınmasına katkı sağlayacak bilimsel nitelikli telif ve çeviri yayınlara önem vermelidir." Bu bağlamda, çeviri, Kur'an tercümesi vesaire diye devam etsek daha doğru olur.

Komisyon Başkanı – O sizin fikriniz buraya yansıtıldı, zamanı geldiğinde bununla onu tevhit edebiliriz. 18. maddeyi okursanız göreceksiniz. Onu birleştiririz.

Prof. Dr. M. Akif Aydın – Burada "verilen din hizmetinin kalitesini artırmak" demeye bence gerek yok. "Verilen din hizmetinin geniş kitlelere daha kolay ulaşmasını temin için" gibi bir cümleyle bağlamak daha iyi olur.

Komisyon Başkanı – Tamam Hocam. Bu işarlarınız ışığında gerekli revizyonu yaparız.

Prof. Dr. Mevlüt Özler – Şöyle de bir şey eklenebilir: "Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın ihtiyaçlarını karşılamak ve Batı toplumlarını İslâm konusunda doğru bilgilen-

dirmek için, Türkçe ve ilgili ülke dillerinde, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere.." diye devam edip bitirmemiz lazım.

Komisyon Başkanı – Peki.

16. maddeyi okutuyorum:

"16. İbadet vakitlerinin tam olarak oluşmadığı bölgelerdeki uygulamaya esas olmak üzere, konuyu dinî, sosyal ve psikolojik boyutlarıyla ele alacak kapsamlı bir ilmî toplantı düzenlenmelidir."

Komisyon Başkanı – Sayın Koçer, buyurun.

Mehmet Koçer – "Konuyu, dinî, sosyal ve psikolojik boyutlarıyla ele alacak, kapsamlı beynelislam, diğer İslâm ülkelerinin de katılacağı bir ilmi toplantı" diyelim.

Komisyon Başkanı – Kısacası, "uluslar arası ilmi toplantı" diyelim.

Teşekkür ederiz.

17. maddeyi okutuyorum:

"17. Yurt dışı din hizmetlerinin uyumlu yürütülmesi ve verimliliği artırılması için, bu konunun özel olarak ve süratli bir biçimde ele alınmasını sağlayacak, ülkeler bazında belli zaman aralıklarıyla düzenli olarak toplanacak şûra benzeri yapılar oluşturulmalıdır."

Komisyon Başkanı – Tabiî, burada fikir tam net ifade edilmiş değil. Biraz dağınık kaldı; ama, oralarda hizmet yapan arkadaşlardan gelen bir temenni var. Yurt dışı hizmetleri konusu sadece din şûralarına kalmasın, mahallinde de toplantılar yapılabilsin şeklinde.

– Buyurun.

Bir Katılımcı – Hatırladığıma göre, konuşmalar arasında yerel ihtiyaçları nazarı itibara almak esası vardı. Yani, o yerel ihtiyaçlara cevap teşkil edecek şekilde... Bence, burada "ülkeler bazında" ifadesi biraz kapalı kalmış.

Komisyon Başkanı – Hükmün illetini yazalım, özellikle yerel ihtiyaçların karşılanmasına da vurgu yapalım.

Bir Katılımcı – "Ülkeler bazında" değil de, "her bir ülke için ayrı ayrı olmak üzere..."

Komisyon Başkanı – Tamam, onu münasip bir şekilde ifade ederiz. Konu zaten anlaşıldı.

Sizin öneriniz ülke bazındaydı; bir başka arkadaşımın önerisi de din şûrası gibi, üç veya altı aylık periyotlar halinde bir yapı oluşturması şeklinde. Biz ikisini tevhit ederek yazdık; ama, çok derli toplu olmamış. Onu bir gözden geçirelim. Önemli olan, hocamızın belirttiği gibi, yerel ihtiyaçların karşılanmasına ağırlık verilecek bir toplantı düzeni getirilmesi.

Bir Katılımcı – Ülke bazında.... Ben Hollanda'da bir toplantı yapacağım, orada Hollanda'nın bütün problemleri ortaya çıkacak, Almanya'da başka bir toplantı yapılacak...

Komisyon Başkanı – Tamam, teşekkür ederiz.

18. maddeyi okutuyorum:

"18. Müslüman ve özellikle Müslüman Türk nüfusunun bulunduğu ülkede saygın bir yer tutabilmesi ve sorunlarını anlatıp çözebilmesi için, sayısal çoğunluktan ziyade entelektüel varlığına dayanması gerektiği gerçeği göz önüne alınarak, bu varlığın güçlendirilmesi için gereken çalışmalar yapılmalıdır. Bu noktada, caminin dışına taşan bir din hizmeti, İslâm'ın Batı toplumlarındaki imajını da olumlu yönde etkileyecektir."

Komisyon Başkanı – 15. madde ile 18'i yaklaştırıp mantıki korelasyona sağlayacak hale getiririz.

Bir Katılımcı – "İslâm'ın Batı toplumlarındaki imajını da olumlu yönde etkileyecektir" yerine "İslâm'ın Batılı toplumlarda daha iyi tanınmasında yardımcı olacaktır" gibi bir ifade daha iyi olur.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederiz.

19. maddeyi okutuyorum:

"19. Müslümanlar, aynı ortamı paylaştıkları başka din mensuplarıyla hoşgörüye dayalı bir sosyal ilişki modeli geliştirmeli ve barış içinde yaşamaları gerektiği yönünde bilinçlendirilmelidir."

Komisyon Başkanı – Bu çok genel bir şey, onu biraz daha yedirelim önceki maddelere.

20. maddeyi okutuyorum:

"20. Yurt dışı din hizmetlerinin her kademesinin toplam kalite yönetimi açısından özdenetime tabi tutulmalı ve bunun için gerektiği ölçüde Dışişleri Bakanlığı birimleriyle işbirliğine gidilmelidir."

Komisyon Başkanı – Dışişleri Bakanlığı kısmını bir defa çıkaralım. Burada bir özdenetim söz konusu ve bu denetim, kendi içinde gerçekleşir. Bir de Başkanlık tarafından yapılabilir. Araya birdenbire Dışişleri Bakanlığının girmesi çok ani ve çarpıcı duruyor.

Bir Katılımcı – 1978 yılından beri faaliyet gösteren müşavirlik ve ataşeliklerimizin genel hizmetlerinin bugüne kadar denetlenmediği fikrine dayanarak denetim gerekliliğini ifade etmiştim. Yalnız, müşavirlik ve ataşeliklerimiz, büyükelçiliklere bağlı olduğu için, re'sen bizim teftiş kurulumuzca denetlememiz mümkün değil. Dışişleri Bakanlığıyla diyalog sağlamak suretiyle bu denetimin yapılmasına gayret sarf edilmeli. Teklifim buydu. Onun için Dışişleri Bakanlığını devreye sokmuştum.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederiz.

Bir Katılımcı - ... Bunun mantığında zaten Dışişleri Bakanlığı var, başka türlü yapamazsınız.

Komisyon Başkanı – Yasa gereği ise... Peki, genel bir ifade haline getirelim bunu.

21. maddeyi okutuyorum:

"21. Diyanet yayınlarının yurt dışına ulaştırılmasındaki sorunların aşılması için ge-

rekli çalışmalar yapılmalıdır."

Komisyon Başkanı – Bu çok ayrıntı bir şey herhalde, bizim raporumuzda böyle bir maddenin bulunmasına ihtiyaç var mı? Ayrıntı değil mi?

22. maddeyi okutuyorum:

"22. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın çocukları için yaz aylarında Türkiye'de gençlik kampları kurularak ve bazı gezi programları düzenlenerek, din kültürü ve eğitimiyle ilgili boşlukların doldurulmasına katkı sağlanmalıdır."

Bir Katılımcı – "Kamp" kelimesi yanlış anlaşılır, "gezi" diyelim.

Komisyon Başkanı – "Gezi programları..."

Bir Katılımcı – "Yaz aylarında, Türkiye'de ve görev yapılan ülkede..." Bazı kuruluşlar, o ülkelerde de yaz programları yapmaktadırlar ve vatandaşlarımızın çoğu, biz niye yapmıyoruz diye sormaktadırlar.

Komisyon Başkanı– Buna imkân var mı efendim? "Yaz aylarında Türkiye'de ve ilgili ülkelerde gezi programları düzenlenerek.." Tamam efendim, üniversiteler arasında da oluyor.

23. maddeyi okutuyorum:

"23. Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Diyanet Vakfının da katkılarıyla, yurt dışındaki Türklerin ve Müslümanların dinî yayın, çok amaçlı mabet ve çok boyutlu dini eğitim öğretim konularındaki taleplerini karşılamak konusundaki çalışmalarını geliştirerek sürdürmelidir."

Komisyon Başkanı – Bu, başka bir komisyonu daha çok ilgilendiriyor. Bu maddeyi çıkaralım.

24. maddeyi okutuyorum:

"24. Verilecek din hizmetine, hobilere önem verilerek onların üzerinden dinî ve ahlâkî değerlerin benimsenmesi, vaaz ve hutbelerin yer yer tercüme edilmesi, mabetlerin manevî huzur mekânları olarak değerlendirilmesi, çocuklara ve velilerine yardımcı olunması gibi hususlar da dahil edilmelidir."

Komisyon Başkanı – Bunlar, görevin tabiî akışında olan şeyler diye düşünülüyor.

25. maddeyi okutuyorum:

"25. Din ve mahallî kültür konusundaki sorunların aşılmasına katkı sağlanması açısından, yurt dışındaki ailelerin çocuklarının mümkün olduğu ölçüde özel kontenjanlar da sağlanarak ülkemizdeki İlahiyat fakültelerine yönlendirilmesi için ilgili birimlerle işbirliği yapılmalıdır."

Komisyon Başkanı – Bu da bir temenni tabiî.

Doç. Dr. Ali Dere – Şu anda var...

Komisyon Başkanı – Sayın Dere, Sayın Mustafa Uzunpostalcı Hocamız bunu teklif etti. Aslında onun teklifi kontenjan değildi, ben teklif etmesini istedim. O olursa, ballı bö-

rek olur dedi. Ama, o olmazsa aileler teşvik edilsin, olabildiğince İlahiyat fakültelerine çocuklarını göndersinler. O zaman onların dil bilen, mahallî kültürü bilen çocukları bir de ilahiyat eğitimi alarak giderlerse, çok yararlı olur dedi.

Sayın Uzunpostalcı Hocam, bir şekilde bunları teşvik edelim dediler. Temenni kararı var ya, o teşvik nasıl olacaksa artık, onu ilâve edebiliriz. Bir öneri olarak kontenjanı da ekleyelim diyorsunuz. Kontenjan Türk Cumhuriyetlerinden var da, Avrupa ülkelerinden yok.

Bir Katılımcı – Şu anda Almanya'dan gelen sınava girmek zorunda.

Komisyon Başkanı – Girmelerini teşvik edelim, ailelerini teşvik edelim, bol bol İlahiyata göndersinler, orada dinî kültürü bilen din görevlileri yetişsin.

Bir Katılımcı – Türk cumhuriyetlerinden kontenjanla sınavsız gelen öğrenciler gibi, Avrupa'dan da, İlahiyat fakültelerine kontenjanla sınavsız öğrenci gelebilmelidir diyor Ali Bey.

Komisyon Başkanı – Onu da ekleyelim derseniz, ekleyebiliriz.

Bir Katılımcı – Üniversiteye giriş imtihanı her ülkede yok. Almanya'daki çocuk bir sürü sıkıntıdan sonra üniversiteye girme hakkını elde edecek, ondan sonra İlahiyat fakültesine girmek için burada tekrar bir daha imtihana girecek. Onun için, kontenjan konusunun zikredilmesi lazım.

Komisyon Başkanı – Kontenjana vurgu yapalım.

Bir Katılımcı – Dışişleri Bakanlığı mensupları da, Avrupa'da okul açılmasından ziyade, Türkiye'deki okullara Avrupa'dan öğrenci getirilerek okutulmasıyla ilgili görüş ve önerileri var. Bu zaman zaman oluyor. Dışişleri Bakanlığı da desteklediğine göre, bu konuda Türk Cumhuriyetlerine sağlanan imkân gibi bir imkân sağlanması doğrultusunda çalışma yapılmalıdır.

Komisyon Başkanı – Tamam. Zaten gerekçeyi de söyledik. Sonuç olarak talep ettiğimiz şeyi de net ifade edelim.

26. madde genel bir temenni galiba.

27. maddeyi okutuyorum:

"27. Hem merkez yetkililerini hem de yurt dışı teşkilat ve görevlilerini zamanında bilgilendirmek ve mahrumiyetlerden koruyup kazanımlar elde etmek amacıyla her an gelişen ve güncellenen AB hukuk mevzuatını yakından takip edecek bir birim, DİTİB ve benzeri kuruluşlar bünyesinde oluşturulmalıdır."

Komisyon Başkanı – Affedersiniz, burada DİTİB değil de, hukuk konusunda görevlileri aydınlatma ihtiyacı dile getirildi. Biz bu ihtiyacı genel olarak ifade edelim.

Burada dile getirilen şu: Din görevlileri gittikleri yerlerde öyle konuşmalar yapıyorlar ki, orada yeni yeni mevzuat gelişmeleri oluyor, onları uyarmak lazım, oranın hukukunu bilmek lazım. Birtakım hakları elde etmek için hukuku bilmek lazım. Bunlar temenni edildi burada. Onu buraya bir madde ile yansıtalım diye konuldu. Çıkabilir ama, hukuka Sa-

lih Tuğ Hocamız da vurgu yapmıştı. Biz onu biraz daha özlü hale getirelim.

28. maddeyi okutuyorum:

"28. DİTİB ve benzeri örgütlerin etkili ve gerçek anlamda bir sivil toplum örgütü haline gelebilmesi için, tüzüklerinde yapılacak değişikliklerle, isteyen sivil vatandaşların üye olmaları sağlanmalıdır."

Komisyon Başkanı – Bu konuyu müzakere ettik. Az önce, sivil toplum örgütlerine yön verici bir karar bizim Komisyon Raporumuzda yer almamalı noktasında buluşmuştuk. Biz sadece sivil toplum örgütlerinin uyumlu çalışmaları için bir temenni ifadesine yer verdik.

Yusuf Kalkan – AB ülkelerindeki DİTİB ve benzeri örgütlerin, resmî makamlarca tanınması için ifade edilen bir cümledir bu. "Sivil vatandaşların üye olması sağlanmalıdır" cümlesi yanlıştır. "AB ülkelerinde bulunan DİTİB ve benzeri örgütlerin faaliyette bulundukları ülkelerde resmî muhatap kabul edilebilmeleri için gerekli yapısal değişikliklerin yapılması teşvik edilmeli" şeklinde düzeltilmeli.

Bir şey daha ifade etmek istiyorum: Mustafa Uzunpostalcı Hocam yurt dışındaki vakıfların sivilleşmesi için, başındaki müşavirlerin resmî diplomat olmalarının, tanınmada bir mani teşkil ettiğini ifade ettiler. Halbuki, biz bunu şöyle aştık: Resmî makamlara söyledik, biz buraya atanarak gelmiyoruz, biz büyükelçilik bünyesinde resmî diplomat olarak geliyoruz; fakat, vakfın başına seçimle geliyoruz.

Komisyon Başkanı – Vakfın tüzüğünde, filan yerin müşaviri buranın üyesidir şeklinde geçmiyor değil mi?

Bir Katılımcı – Öyle bir şey yok.

Komisyon Başkanı – Vakıf ve derneklerle ilgili yapılan son düzenlemeye göre, vakıfların organlarında kamu görevlisi sıfatıyla bulunamaz; yoksa, kendisi olarak, mesela bir öğretim üyesi bulunabilir. Biraz buna benziyor Yusuf Bey'in söylediği.

– Sayın Köktaş, çok kısa lütfen.

Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş - Biz sivil toplum örgütlerinin statüsünün, o ülkenin hukukuna göre yükseltilmesi için ne yapılması gerektiği üzerinde duruyoruz. Hukukî haklardan o ülkelerde daha fazla yararlanması için çalışmalar yapılmasını teklif ediyoruz.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederiz.

29. maddeyi okutuyorum:

"29. III. Din Şûrasında ortaya konulan sorunlara yeterli ve uygulanabilir çözüm önerileri tespit etmek amacıyla, Diyanet İşleri Başkanlığı, İlahiyat fakülteleri ve ilgili ülke temsilcilerinden oluşacak bir ihtisas komisyonu teşkil edilmelidir."

Komisyon Başkanı – Sadece sorunlara çözüm önerileri değil de, Şûra'da alınan kararların takibi ve uygulanmasını da dahil etsek. Burada hiçbir çözüm önermemişiz gibi bir şey ortaya çıkmasın. "Yeni çözümler üretilmesinin sağlanması amacıyla" gibi bir ekleme yapsak mahzuru var mı?

– Buyurun Sayın Altaş.

Yusuf Altaş – Şûrada alınan kararların takibi, Din İşleri Yüksek Kurulunun görevi.

Komisyon Başkanı – O açıdan hakikaten edebe mugayyir olabilir. Ben onu düşündüm aslında da, bunu yumuşatarak, İlahiyat fakülteleriyle işbirliği meselesine her vesileyle vurgu yapılıyor, burada da bir şekilde vurgu yapılsa olur mu, gereksiz mi?..

– Buyurun.

Rıdvan Çakır – Günümüzde Avrupa'da sıkça "İslâmî terör" lafı edilmekte, bir korku ve panik havası yaşanmaktadır. Böyle bir toplantının yapıldığının yurt dışında duyulabilmesi için, bu raporun yahut da sonuç bildirisinin bu konuya özellikle ciddî bir şekilde vurgu yapan bir paragraf eklenmesi gerekiyor. Bu paragrafın da Birinci Komisyon olarak bizim komisyonumuz tarafından Genel Kurula götürülmesinde fayda var.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederiz.

Gayet tabiî ki bu konuda Genel Kurul uygun bir karar kaleme almalıdır. Biz, eğer uygun görüyorsanız, Komisyon olarak, bu konuya fikren değinelim, "Genel Kurulca bu konunun ele alınması" diyelim.

Muhterem Komisyona küçük bir maruzatım var:

Sürenin sınırlı olması sebebiyle belki bütün katılımcılara yeteri kadar konuşma imkânı veremedik. Fakat iyi niyet esasına dayalı olarak elimizden geldiğince âdil bir süre dağılımı yapmaya gayret ettiğimizi söyleyebiliriz. Divan olarak, gösterdiğiniz anlayış ve hoşgörüden dolayı şükranlarımızı sunarız.

Huzurlu bir toplantı yaşadık.

Değerli katkılarınız, sabrınız ve dikkatiniz için çok teşekkür ediyor, hayırlı akşamlar diliyoruz.

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE DİNİN YERİ VE DİN HİZMETLERİ KOMİSYONU RAPORU

20 Eylül 2004 Pazartesi günü saat 14.'te toplanan *"AB Sürecinde Dinin Yeri ve Din Hizmetler"* konusunu ele almakla görevli 1 Nolu Komisyon, gündemindeki tebliğlerin müzakeresine geçmeden önce, Şûra tüzüğü gereği Komisyon Başkanlık Divanı'nı oluşturmuş ve açık oylamayla yapılan seçim sonucunda, Komisyon Başkanlığı'na Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Başkan Yardımcılığı'na Prof. Dr. İbrahim Çalışkan, Raportörlüklere de Doç. Dr. Ahmen Yaman ile Doç. Dr. İsmail Karagöz getirilmiştir.

Daha sonra Komisyon, 20-22 Eylül 2004 tarihlerinde gerçekleştirdiği sekiz oturumda sunulan tebliğleri müzakere etmiş ve 22 Eylül Çarşamba günü yaptığı değerlendirme toplantısında Şûra Tüzüğü hükümlerine uygun olarak hazırlanan raporun maddelerini ayrı ayrı tartışarak aşağıdaki hususların Şûra Genel Kurulu'na sunulmasına oybirliği ile karar vermiştir:

AB'nin üye ülkeleri bağlayan genel bir din politikası bulunmamakla beraber kuruluşunda çok kültürlülük içinde birlik ve bu bağlamda dinî özgürlüklerin vazgeçilmezliği anlayışının köklü bir yer tuttuğu, aynı şekilde bu ülkelerde din-devlet ayırımı olsa da verilen hizmetler çerçevesinde din-devlet arasında sıkı işbirliği bulunduğu gerçeğinden hareketle;

1. AB ülkelerinin her birinde geçerli ortak bir laiklik anlayışı olmadığı için, dini, bu ülkelerden sadece birisinin perspektifinden gören ve konumlandıran monolitik bir anlayış yerine, çok boyutlu bir anlayış ve konumlandırış esas alınmalıdır.

2. Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın, bulundukları toplumlara uyum sağlarken kimliklerini koruyabilmeleri için din önemli bir faktör olduğundan, onların millî ve dinî değerlerine bağlı kalmalarını sağlayacak program ve uygulamalarda, devletimizin ilgili birimleri, özellikle Dış İşleri, Milli Eğitim ve Kültür Bakanlıkları, Diyanet İşleri Başkanlığı'na imkân hazırlamalı ve bu amaçla ortak projeler üretilmelidir.

3. Yasal imkânlar elverdiği takdirde Diyanet İşleri Başkanlığı'nca veya Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yurtdışı din hizmetleri konusunda bilgi üretecek, üretilen bilginin akışını sağlayacak, İslâm'ın çok yönlü doğru tanıtımını yapacak, Avrupa'da yaşayan Müslümanların dinî, kültürel ve sosyal sorunlarını araştırıp

çözümler üretecek, bunların yanında ihtiyaç duyulan alan araştırmalarını gerçekleştirecek bir araştırma merkezi kurulmalı ve bu merkezin ilahiyat fakülteleri ile koordineli çalışması sağlanmalıdır.

4. Yurt dışına gönderilecek din görevlileri gerek bilgi donanımı, gerekse muhataplarının gönlüne hitap edebilme açısından kendilerini daha nitelikli hale getirecek, hizmet verecekleri ülkenin dilini öğrenip kültürünü ve hukuk yapısını tanıyacak düzeyde yeterli eğitime tabi tutulmalı ve bunun için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mevcut eğitim merkezlerinden yararlanılması yanında özel bir eğitim merkezi oluşturulmalıdır.

5. Yurt dışında yaşayan kadın vatandaşlarımızın ihtiyacı dikkate alınarak, onlara din hizmeti sunmak, rehberlik yapmak ve sosyal etkinliklere daha fazla katılımlarını sağlamak amacıyla istihdam edilen bayan din görevlilerinin sayısı arttırılmalıdır. Bunun yanında, yeni açılan camilerin ihtiyacını karşılamak üzere yeni din görevlisi kadroları ihdas edilmelidir.

6. AB ülkelerinde vatandaşlarımız tarafından özellikle dinî-sosyal hizmet amacıyla kurulan sivil toplum örgütlerinin işbirliği ve uyum içinde hizmet vermeleri teşvik edilmelidir.

7. Müslümanlar, aynı ortamı paylaştıkları başka din mensuplarıyla hoşgörüye dayalı bir sosyal ilişki modeli geliştirmeli ve barış içinde yaşamaları gerektiği yönünde bilinçlendirilmelidir. Yurt dışı din görevlilerinin bu konuya olumlu katkı sağlamalarına yardımcı olmak üzere her konsolosluk bölgesinde oranın dilini bilen ve o ülke hakkında yeterli bilgisi olan bir rehber din görevlisi istihdam edilmelidir.

8. Yurt dışı din görevlilerinin sosyal haklarının iyileştirilmesi, kendilerinin ve ailelerinin sağlık sigortalarının yaptırılması ve oturma izinlerinin diğer devlet memurlarına uygulanan yöntemle alınması sağlanmalıdır.

9. Yurt dışındaki insanımızın, bulunduğu ülkelerde saygın bir yer tutabilmesi ve sorunlarını anlatıp çözebilmesi için sayısal çoğunluktan ziyade entelektüel varlığına dayanması gerektiği gerçeği göz önüne alınarak, bu varlın güçlendirilmesi için gereken çalışmalar yapılmalıdır. Bu bağlamda İslâm'ı ve İslâm düşüncesini doğru tanıtan araştırmalar yapılması ve bunların ilgili ülkelerin dillerine çevrilerek yayımlanması teşvik edilmeli, ayrıca temel dinî konuları görsel ve işitsel zenginlikle anlatan CD ve benzeri materyaller hazırlanmalı; radyo ve televizyon yayınlarından azamî ölçüde yararlanılmalıdır. Yine bu çerçevede, verilen din hizmetinin kalitesini artırmak ve geniş kitlelere ulaştırmak için, başta Kur'an-ı Kerim meâli olmak üzere doğru din bilgisi ve kültürü kazandıracak eserlerin yabancı dillerde yayımı için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

10. İbadet vakitlerinin tam olarak oluşmadığı bölgelerdeki uygulamaya esas olmak üzere, konuyu dinî, sosyal ve psikolojik boyutlarıyla ele alacak kapsamlı bir uluslararası ilmî toplantı düzenlenmelidir.

11. Yurt dışı din hizmetlerinin uyumlu yürütülmesi ve verimliliğinin artırılması için önce ülkeler bazında ihtiyaçlar belirlenmeli, daha sonra bunların özel olarak ve süratli bir biçimde ele alınmasını sağlamak üzere, belli zaman aralıklarıyla düzenli toplantılar yapılmalıdır.

12. Yurt dışı din hizmetlerinin her kademesi toplam kalite yönetimi açısından öz denetime tabi tutulmalıdır.

13. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın çocukları için yaz aylarında Türkiye'de ve ilgili ülkelerde gezi programları düzenlenerek din kültürü ve eğitimiyle ilgili boşlukların doldurulmasına katkı sağlanmalıdır.

14. Yurt dışındaki ailelerin çocuklarının ülkemiz İlahiyat fakültelerinde öğrenim görmeleri halinde dil ve mahalli kültür konusunda sorun yaşamayacak din görevlilerinin yetiştirilmesi kolaylaşacağından bunlara özel kontenjan sağlanması için gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.

15. DİTİB ile benzeri örgütlerin faaliyette bulundukları ülkelerde resmi muhatap kabul edilebilmeleri için gerekli yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi teşvik edilmelidir.

16. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın dinî bayramları topluca idrak edebilmeleri özel bir önem taşıdığından ilgili ülkeler nezdinde bu imkânın sağlanması için gerekli girişimlerde bulunumlalıdır.

17. Şûra sonuç bildirisinde İslâm'ın terör ile bağdaştırılması gayretlerine karşı bir açıklama yapılmalıdır.

II. KOMİSYON

♦

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE DİN EĞİTİMİ

♦

Komisyon Başkanı
Prof. Dr. Selahattin PARLADIR
(Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fak. Dekanı)

♦

Komisyon Başkan Yardımcısı
Prof. Dr. Suat CEBECİ
(Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Dekanı)

♦

Raportörler
Şükrü ÖZBUĞDAY
(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)
Dr. Rahmi YARAN
(Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Görevlisi)

♦

20 - 22 EYLÜL 2004

II. KOMİSYON MÜZAKERECİLERİ (Katkıda Bulunanlar)

Şükrü ÖZBUĞDAY
Prof. Dr. Muhammet Şevki AYDIN
Dr. Rahmi YARAN
Prof. Dr. Saffet BİLHAN
Prof. Dr. Halis AYHAN
Prof. Dr. İsmail Lütfi ÇAKAN
Prof. Dr. İsmail DOĞAN
Prof. Dr. Celal KIRCA
Dr. Hüseyin KAYAPINAR
Hasan Hüseyin ACAR
Emine YILDIZ
Abdullah CEYHAN
Prof. Dr. Hulusi KILIÇ
Ahmet Ergun BEDÜK
Prof. Dr. İrfan AYCAN
Harun ÖZDEMİRCİ
İsmail İŞİ
Doç. Dr. İbrahim ÖZDEMİR
Bekir ALBOĞA
Bünyamin OKUMUŞ

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE DİN EĞİTİMİ KONUSUNDA **DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN GÖRÜŞÜ**

Din olgusunun tanınması ve tanıtılmasında örgün ve yaygın din eğitiminde bilimsel yöntemler, küreselleşen dünyamızda bugün her zamankinden daha çok önem arz etmektedir. Eğitim bilimlerindeki son gelişmeler, iletişim alanında ulaşılan nokta, bireyin bilgi düzeyini ve çağrışım dünyasını zenginleştirmiş, yeni ihtiyaçlar ve yeni arayışlar doğurmuştur.

Yasal görevi, toplumu din konusunda aydınlatmak olan Diyanet İşleri Başkanlığımızın din eğitimi hizmetlerinde de çok yönlü bir gelişim ve değişim kendini hissettirmektedir. Din eğitiminde dinî bilgiye, dinî muhtevaya işaret eden "ne öğrenmeli?" sorusu, artık tek başına sorulmamakta; bu soru; kim, neyi, niçin, nasıl ve nerede öğrenmeli sorularıyla birlikte ele alınmaktadır.

Din eğitiminin etkin bir hizmet alanı olabilmesinin, hizmete sadece metin merkezli değil, hedef kitlenin ilgi ve ihtiyaçları çerçevesinde bakabilmekle mümkün olabileceği görülmektedir. Hayat boyu eğitimin, bir diğer deyişle beşikten mezara kadar öğrenmenin yolları araştırılmakta ve din hizmetlerinde işe koşulmaya çalışılmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığımız, hâlen ilgili kurum ve kuruluşlarla ve İlahiyat fakültelerimizle başlattığı işbirliği ile din eğitiminin felsefesini ve uygulamasını bilimselleştiren önemli projeler yürütmektedir. Din görevlilerinin eğitim seviyesini yükseltme, İLİTAM (İlahiyat Lisans Tamamlama), Kur'an Öğretiminde Program Geliştirme Çalışmaları, Hizmet Öncesi ve Hizmetiçi Eğitimin Yeniden Yapılandırılması, din hizmetlerini yürüten imam-hatipler, Kur'an kursu öğreticileri, din hizmetleri uzmanları, vaizler ve müftüler için din görevliliği yeterlilikleri belirleme ve "İslâma Giriş" ana başlığı altında farklı yaş gruplarına yönelik el kitapları hazırlama, bu çerçevede sayılabilecek bazı örneklerdir.

Söz konusu çalışmaların yurt içi boyutu olduğu kadar, yurt dışı boyutunun da bulunduğu açıktır. İşte Başkanlığımız, III. Din Şûrasının konusunu, "Avrupa Birliği Sürecinde Yurtdışı Din Hizmetleri ve Din Eğitimi" olarak belirlemekle, hizmet anlayışındaki bütünlüğü sağlamayı amaçlamıştır.

Kendi tarihî tecrübemizi yeniden değerlendirip, kendimize özgü ve dünyanın yeni arayışlarına çözüm sunan bir din eğitimi modeli geliştirme sürecinde, uluslararası bilimsel çalışmaların verilerinden istifade etmek durumundayız.

Özellikle içinde bulunduğumuz Avrupa Birliği süreci, din eğitiminde yeni konularla karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Dinî çoğulculuk, dinî ve sosyal etik, uluslararası barış, uzlaşma, hoşgörü, istikrar, demokrasi kültürü oluşturma, birlikte yaşama, pe-

şin hükümleri aşma, insan onuruna yaraşır bir hayat gibi konularda dinin ve din eğitiminin katkıları yeniden sorgulanmaktadır. Ülkemizde bu konularda bir dünya örneği oluşturabilecek nitelikte birikim ve zenginlik vardır. Dünyanın bilim ve düşünce havzasına uygun yöntem ve üslupla bu birikimi sunmak, önemli bir hedef olarak önümüzde durmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığınca hazırlanan 2003 yılı raporunda konuyla ilgili başlıca ve genel olarak sorun alanları şöyle tespit edilmiştir:

- Yurt dışındaki vatandaşlarımızın içinde yaşadıkları toplumla barış ve uyum içinde olması için eğitim ve din eğitiminin önemi,
- Örgün ve yaygın din eğitiminin sorunları,
- Toplumsal uyum ve entegrasyon,
- Dil ve kimlik ilişkisi,
- Din ve kültür ilişkisi,
- Dinî uygulamalar ve pratikte yaşanan sorunlar.

Ana başlıklarıyla işaret ettiğimiz hususlar, ilgili oturumlarda ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

Camilerde vatandaşlarımıza verilen yaygın din eğitiminin mahalli imkânlara ve tercihlere bırakılması yerine, bu konuda ilgililere kılavuzluk edecek kapsamlı bir projenin hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Öte yandan, başta Almanya olmak üzere, Batı ülkelerinde soydaş ve dindaşlarımıza yönelik olarak verilmek istenen İslâm Dini dersi de, gerek dil, içerik ve hedef kitle gerekse yetki ve organizasyon olarak önemli gelişmelere açık şekilde tartışılagelmektedir.

Avrupa'daki Türk gençlerinin yüksek dinî eğitiminin nerede ve nasıl gerçekleştirilebileceği de, henüz başlangıç aşamasında projelere ve tartışmalara konu bir hususdur.

Bilindiği gibi, Din Şûrasının amacı, bilimsel yeterlilikleri ve din hizmetleriyle tanınmış olan bilim ve din adamlarının katılımıyla Diyanet İşleri Başkanlığınca yürütülen hizmetlerin geliştirilmesi konusunda görüş oluşturmaktır.

Beş gün sürecek oturumlarda sunulacak tebliğler ve yapılacak tartışmaların, Avrupa Birliği sürecindeki din eğitimi çalışmalarımıza önemli katkılar sağlayacağını, yeni ufuklar açacağını ve çözüm önerileri getireceğini ümit ediyor, çalışmaların hayırlara vesile olmasını diliyoruz.

I. OTURUM

(20 Eylül 2004)

◆

TEBLİĞ

AVRUPA'DA KUR'AN-I KERİM VE DİNİ BİLGİLER KURSLARI: PROBLEMLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

(Almanya Örneği)

◆

Doç. Dr. Recai DOĞAN*

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren bazı Batı Avrupa ülkelerinde görülen sürekli ve hızlı sanayileşme, ekonomik yönden geri kalmış ve sanayileşme sürecine girememiş ülkelerden bu ülkeler iş gücü akımını beraberinde getirmiştir. 1973 yılına kadar devam eden bu süreçte Türkiye'den Almanya, Hollanda, Fransa, Avusturya ve Belçika'ya işçiler gitmiştir. İş göçünün en yoğunluklu olduğu ülke ise Almanya'dır. Bugün Almanya'da bulunan yabancı işçilerin hem genel nüfusa hem de birbirlerine olan oranlarında Türk işçileri birinci sırayı almıştır.

Büyük çoğunluğu kısa sürede para biriktirip dönmek üzere Batı ülkelerine giden Türk işçileri, bu isteklerini bir türlü gerçekleştiremedi. Aslında bu ülkeler de onları uzun süre tutmak niyetinde değillerdi. Ancak süreç, çeşitli nedenlerden dolayı her iki tarafın da isteği doğrultusunda gerçekleşmedi.[1] Kısa sürede dönme ümitlerini zamanla yitiren Türk işçileri, geride bıraktıkları aile fertlerini yanlarına almaya başladılar. Özellikle 1973 yılında işçi alımının durdurulması ile aile birleşimleri daha da arttı. Böylece dönüşü belli olmayan bir sürece girilmiş oldu.

Özellikle başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerindeki Türk işçilerinin oturumlarının uzaması konut, dil, iş ve meslek, eğitim ve uyum gibi pek çok problemi de beraberinde getirmiştir.[2] Problemlerin çokluğu ve bunların önyargılar, önemli kültür farklılıkları dışlamalar vb.[3] nedenlerle bir türlü çözülemeyişleri, Türkleri kendi problemlerini çözmeye sevketmiştir. Bunun için onlar, aile yapılarına, dillerine, dinlerini, gelenek ve göreneklerine sahip çıkmaya başlamışlardır. Yaşadıkları yerleşim birimlerinde cami için binalar kiralamışlar, satın almışlar veya cami inşasına başlamışlardır. Bu da göstermektedir

* Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Sebepler konusunda bkz. Tosun, 1993, s.2.

2 Problemler hakkında detaylı bilgi için bkz. Tosun, 1993, s.2-7.

3 Bkz. Tosun, 1993, s.17.

ki, din, Müslüman Türkler için, kültürel kimliğin korunması ve devam ettirilmesi yolunda önemli yer tutmaktadır. Bu durumda onların "din eğitimi" problemi ortaya çıkmaktadır. Batı Avrupa ülkelerinde din eğitimi konusu üç ana başlık altında incelenebilir: "Ailede Din Eğitimi", "Okulda Din Eğitimi" ve "Camide Din Eğitimi". Camideki faaliyetler de "din hizmetleri" ve "din eğitimi" şeklinde ikiye ayrılabilir. Camilerde verilen din eğitiminin en önemli gerçekleşme alanı ise, *Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları*'dır. Bu tebliğde, Almanya örneğinde adı geçen kurslar isimleri, mahiyeti, programları, öğretim yöntemleri, tarafların bakışı vb. yönlerden incelenmiş ve bu kurslarla ilgili problemler belirlenmeye ve çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır.

Kurslarla ilgili problem tespiti ve çözüm öneriler sunulurken öncelikle adı geçen kurslarda öğreticilik yaparken edindiğim kişisel izlenimler; 1988-1990 yılları arasında bu kurslar üzerine ampirik bir araştırma yapan sayın Cemal Tosun'un ilk baskısı 1993 yılında *Din ve Kimlik* adı ile yayımlanan doktora çalışması; yine 1996-2000 yılları arasında Almanya'da ampirik bir çalışma yapan ve 2003 yılında *Almanya'da Çocuklara Yönelik Kur'an ve Dini Bilgiler Kursları* adlı sayın Hilt Ev'in çalışması; yine Hasan Alacacıoğlu'nun 1998 yılında yayımlanan *Auberschulischer Religionsunterricht für müslimische Kinder und Jugendliche türkischer Nationalität in NRW: eine empirische Studie zu Koranschulen in türkisch-islamischen Gemeinden* adlı çalışması ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ilgili birimlerinden alınan istatistiki bilgi, araştırma ve dökümanlar esas alınmıştır. Yine bu kurslarda öğreticilik yapan ve yapmakta olanlarla da sorunlarla ilgili derinliğine mülakat yapılmıştır.

Tebliğin konusu ve problemi Avrupa ile ilgili bazı genel bilgiler verilmekle beraber Almanya'daki Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları ile sınırlandırılmıştır.

A. KUR'AN-I KERİM VE DİNÎ BİLGİLER KURSLARI İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Genelde Batı Avrupa ülkelerinde özelde ise Almanya'daki Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler kursları ile ilgili problemleri tespitte ve bunlara yönelik çözüm önerilerde bulunabilmek için, adı geçen kursların mevcut durumlarını betimlemek önemlidir. Bu nedenle, bu kısımda kurslarla ilgili bilgiler verilmiştir.

1. Kursların Mahiyeti

Almanya'da Müslüman Türk çocukları için camilerde düzenlenen bu kurslar, Alman kamuoyunda ve bilimsel çevrelerinde genel olarak "Kur'an Kursları" (Korankurse) olarak adlandırılmaktadır. Bu isim ilk bakışta Türkiye'deki Kur'an Kurslarını hatırlatmaktadır. Türkiye'deki Kur'an kursları incelendiğinde, Almanya'daki camilerde düzenlenen kurslardan çok farklı oldukları görülür. Türkiye'deki Kur'an Kursları, birer okul mahiyetindedir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından teftiş edilir. Kayıtlı öğrencileri vardır. Kurs bitiminde öğrenenlere bir belge verilir. Halbuki Almanya'da düzenlenen Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları camilerde, namaz vakitleri haricinde ve genelde tatil günleri, isteyenlere Kur'an okumayı öğretmek ve gerekli din ile ilgili bilgileri vermek üzere düzenlenen kurs-

lardır. İsteyen her çocuğa açıktır. Teşvik edilmekle beraber devam zorunluluğu yoktur. Kurs sonunda herhangi bir imtihan düzenlenmemektedir. Kurs sonunda hafızlık yapanlar hariç herhangi bir belge verilmemektedir. Kurslar istek halinde gençler, yetişkin erkekler ve kadınlar için de düzenlenebilmektedir. Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları'na hemen her yaştan bireyler devam etmekle beraber daha çok 7-14 yaşları arasındaki çocuklar devam etmektedirler. Almanya'daki kurslar daha çok Türkiye'de camilerde yaz aylarında çocuklara yönelik olarak düzenlenen "Yaz Kur'an Kursları"na benzemektedir. Ancak Almanya'daki kurslar Türkiye'deki yaz Kur'an kurslarından da birçok bakımdan farklıdır. Almanya'daki bu kurslar için halk tarafından kullanılan yaygın bir isme de rastlanılmamıştır. Halk bu kurslara devam eden çocukları için "camiye gidiyor", "okumaya gidiyor", "camiye okumaya gidiyor" gibi ifadeler kullanmaktadır.[4] Bugün bu kurslar için kullanılan isim ise artık *Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları*'dır.

2. Kursların Amaçları ve Öğretim Programları

Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları'nın amacı, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurtdışı teşkilatı için hazırlamış olduğu *Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları* yönergesinde şu şekilde belirlenmiştir:[5]

1. Kur'an-ı Kerimi usulüne uygun olarak okutmak, ezberletmek, bazı sure, ayet ve duaların meallerini öğretmek, isteyenlere hafızlık yaptırmak,

2. İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarıyla ilgili temel bilgiler vermek,

3. Peygamberimizin hayatı ve örnek ahlakı (sireti) hakkında özlü bilgiler vermek,

4. Yurtdışındaki vatandaş ve soydaşlarımız tarafından bilinmesinde ihtiyaç duyulan ilmihal konularında yeterli bilgiler vermek,

5. Dinî-Millî kültürümüzle ilgili bilgiler vermek.

DİB'in yönergesinde yukarıdaki amaçlara ulaşabilmek için belirlenen genel esaslar çerçevesinde Almanya'da düzenlenen bu kursların ikili amacı olduğu ifade edilebilir: Birincisi Kur'an okumayı öğretmek ve onu tanıtıp sevdirmek, çocuklara temel dini bilgilerini öğrenmelerinde yardımcı olmak; ikincisi ise çocuğu muhtemel dini, ahlaki, kültürel olumsuzluklardan uzak tutmak veya bir başka ifade ile çocuğun kendi kültürünü öncelikle öğrenmesine yardımcı olarak kültürel kimliğini kazanmasını ve hakim kültürün içinde eriyip gitmemesini sağlamaktır.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1997 yılında yukarıda sıralanan amaçları gerçekleştirmek için birtakım değişikliklerle Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları'nın çalışma usul ve esaslarını tespit etme amacına yönelik hazırlanan yönergede kapsamı, dayanağı, tanımlar, kursların açılışı, gayesi, yönetim ve denetimi, kurslarda kayıt ve yoklama, eğitim ve öğretim, sosyal ve kültürel faaliyetler, değerlendirme ve buna bağlı olarak bel-

---

4 Tosun, 1993, s.122-123.

5 *T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Yurtdışı Teşkilatı Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları Yönergesi ve Müfredatı Programı*, Ankara 1997, s.10.

ge düzenlenmesi işlemleri ve kurslarda bulundurulması gereken defter ve belgeler ile ilgili bilgilerden sonra bu kursların müfredatı verilmiştir. Kurslarda Kur'an-ı Kerim, İtikat, İbadet, Siyer ve Ahlak dersleri okutulmaktadır. Programda, her dersin belirlenen ders saatleri sonunda öğrencilerin kazanması hedeflenen genel amaçları ve bunlara ulaşabilmek için öğreticinin öğrenme-öğretme sürecinde dikkat etmesi gereken hususlar verilmiştir. Yine ünite başlarında da, ünitenin amaçları, araçları ve açılımları yer almaktadır. Her bir ünitenin kaç saat okutulacağı da belirtilmiştir. Kurs öğretim programında yer alan derslerin yıllık saatleri ve genel olarak içerikleri ise şöyledir:

- *Kur'an-ı Kerim* dersi yıllık 170 saattir. Ders sonunda öğrencilerin Kur'an'ı yüzünden okumayı, bazı tecvit kurallarını, namaz sure ve dualarını öğrenmeleri hedeflenmektedir.

- *İtikat* dersi yıllık 17 saattir. Bunun 1 saatinde din kavramı ve dinler, 1 saatinde iman kavramı, Kelime-i Tevhid ve Kelime-i Şehadet ve 15 saatinde ise iman esasları üzerinde durulacaktır.

- *İbadet* dersi yıllık 68 saattir. Bunun 5 saatinde ibadet ve önemi; 6 saatinde mükellef ve sorumlulukları; 5 saatinde İslâm'ın temel esasları ve önemi; 15 saatinde temizlik ve abdest; 25 saatinde namaz; 5 saatinde oruç; 2 saatinde zekat; 2 saatinde hac ve umre; 1 saatinde kurban; 2 saatinde de mübarek gün ve geceler konuları işlenecektir.

- *Siyer* dersi yıllık 10 saattir. Bunun 5 saatinde Peygamberimizin hayatı 5 saatinde de ahlakı öğretime konu yapılacaktır.

- *Ahlak* dersi yıllık 7 saattir. Bunun 1 saati ahlak kavramı ve önemi; 3 saati ahlaki görevlerimiz ve 3 saati de milli kültürümüz ile ilgili konulara ayrılmıştır.

Program, bir öğretim yılı olarak düşünülen sekiz aylık bir dönem için hazırlanmış ve toplam 272 saattir. Programdaki saatler, öğrencinin okuyacağı ders saatleri olarak düzenlenmiştir ve haftada en az sekiz satir. Saatlerin haftanın üç gününe taksimi öngörülmüş ve imkanlar ölçüsünde Cumartesi ve Pazar günleri üçer saat, Çarşamba günleri iki saat olarak planlanmıştır. Yaz tatilinde ve diğer tatillerde ise, hafta içinde de eğitim yapılabilecek ve farklı ders saatleri uygulanabilecektir. Öğrencinin ikinci ve üçüncü yıllarda kursa devam etmesi halinde, programdaki konular sonraki yıllarda daha detaylı ve açıklamalı olarak anlatılacak ve ezberlenen surelere ilaveler yapılacaktır.

1993 yılında hazırlanan yönergede yukarıda adı geçen dersler, yıllık 512 ders saati olarak planlanmıştır.[6] Yine aynı yıl yurtdışı din hizmetleri ile ilgili olarak yayınlanan raporda kursların hafta beş gün ikişer saat olmak üzere toplam 10 saat dini bilgiler dersi ile hafta bir gün milli kültür dersi şeklinde verildiği belirtilmektedir.[7] Ancak 1993 öğretim programının uygulanamaz oluşu 1997 değişikliğini getirmiştir. İki öğretim programı karşılaştırıldığında ise, program mantığı ve yaklaşımı açısından arada çok büyük bir farkın olmadığı görülür. Konular aynı ancak saatleri azaltılmıştır.

---

6 Bkz. *Yurtdışı Din Hizmetleri Raporu*, Ankara 1993, s.147-183.

7 *Yurtdışı Din Hizmetleri Raporu*, s.25.

Yönergede kursların camiler ile Müşavirlik ve Ataşeliklerce uygun görülen yerlerde açılacağı; Müşavirlik veya Ataşeliklerce günlük ve haftalık ders saatlerinin mahalli şartlar ve ihtiyaçlar dikkate alınarak belirleneceği; yönetim ve denetiminin ve kursa başlama zamanının Müşavirlik ve Ataşeliklerce belirleneceği; devam zorunluluğunun olduğu ve öğrencilerin bir dersten başarılı sayılabilmeleri için 100 üzerinden 50 almaları gerektiği; müfredat programının uygulanması zorunluluğu; derslerde Başkanlıkça ders kitabı olarak yayınlanan veya tavsiye edilen kitapların takip edileceği; kursta başarılı olan öğrencilere Başkanlıkça bastırılan "Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursu Bitirme Belgesi" verileceği ve dini gün ve geceler ile milli gün ve bayramlarda günün mana ve önemini belirten toplantılar, bilgi yarışmaları yapılabileceği ve kurs sonunda da törenler düzenlenebileceği gibi hususlar da belirtilmiştir.

3. Görevli Personel ve Kurslarla İlgili Bilgiler

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurtdışı teşkilatında görevli personeli; müşavir, ataşe, ataşe yardımcısı, sosyal yardımcı ve din görevlisidir. Adı geçen personelin bir kısmı kursların yönetim, denetim vb. işlerinin yürütülmesi ile görevlidir. Ancak kurslarda birinci derecede görevli olan, kurs öğretim programını uygulayan din görevlileridir. DİB tarafından Avrupa ülkelerine 1971 yılından itibaren sadece Ramazan aylarında din görevlileri gönderilmeye başlanmış, 1979 yılından itibaren da ücretleri yurtdışındaki cami dernekleri tarafından karşılanmak üzere altışar ay süreyle geçici statüde din görevlisi gönderilmiştir. 1985'den itibaren ise, ilk defa 320 adet yurtdışı kadrosu tahsis edilmiş ve görevlilerin ücreti devlet tarafından karşılanmaya başlanmıştır.[8] Daha sonraki yıllarda yurtdışına gönderilen din görevlilerinin sayısı giderek artmıştır.

DİB tarafından yurtdışında görevlendirilecek din görevlilerinin[9] seçimi iki kademeli mülakatla DİB merkezinde yapılmakta, bu mülakatta toplam 100 üzerinden en az 50 puan alanlar başarılı sayılmaktadırlar. Birinci mülakatta görevlendirileceklerin bilgi ve becerileri; ikinci mülakatta ise Ortak Kültür Komisyonu (Dışişleri, Maliye, Milli Eğitim, Kültür Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı) görevlilerin mesleki kültür, kişilik ve temsil yeteneği ile yabancı dil konularındaki bilgi ve becerileri ölçülmektedir. Komisyon tarafından başarılı bulunanlar hizmet-içi eğitimi aldıktan sonra[10] din görevlisi olarak geçici statüyle

8 Ev, 2003, s.54.

9 Yurtdışında görevlendirilecek din görevlilerinin taşıması gereken nitelikler, DİB kuruluşunda görevli olmak dini yüksek öğrenim görmüş olmak (bu şart daha önceki yıllarda tercih sebebi iken şu anda ön şart olarak kabul edilmektedir), olumlu sicil almış olmak ve askerliğini yapmış olmaktır.

10 Yurtdışında görevlendirilecek din görevlilerinin hizmet-içi eğitim süre ve içerikleri hemen her yıl değişmektedir. Örneğin ilk yıllarda sadece 1 hafta hizmet içi verilirken daha sonra özellikle uzun yıllar müftülük yapmış, merkez teşkilatında çalışmış vb personelin de bu sınavlara kabul edilmeleri ve sınavı kazananların da Kur'an-ı Kerim okumada yetersiz oldukları düşünülerek hizmet-içi programı Kur'an okuma ağırlıklı yapılmış ve ders saatleri çoğaltılmıştır. Dil problemi ön plana çıkınca bu kez de hizmet-içi programında dil öğretimi ağırlıklı olarak yer almıştır. Din görevlilerinin yurt dışındaki görevlerine başlamadan önce aldıkları hizmet-içi eğitiminin süre ve içeriği belli sebeplere dayalı olarak giderek artmış fakat ifade edildiği üzere hizmet-içi eğitimlerinin nasıl olması gerektiği konusunda bir standart oluşturulamamıştır. Örneğin 2003 yılında yurtdışına gönderilecek

bir yıllığına görevlendirilmektedir. Bu süre hizmetlerinde başarılı olma şartı ve dış temsilciliklerin teklifi ile dört yıla kadar uzatılabilmektedir.

"Diyanet İşleri Başkanlığı Yurtdışı Teşkilatı Görev ve Çalışma Yönergesi"nde, yurtdışında görevli personelin ortak görev, yetki ve sorumluluklarını ve her personelin de bu ortak yetki, görev sorumluluklarına ilaveten kendi görev, yetki ve sorumluluklarını belirlemiştir.[11] İlgili yönergede yurtdışında görevlendirilen din görevlisinin ortak görev, yetki ve sorumluluklara ilaveten yapacakları görevler, birinci maddede "görevlendirildiği cami, mescid ve benzeri yerlerde vakit, Cuma, teravih, bayram ve cenaze namazlarını kıldırmak, va'z etmek, Cuma ve bayram hutbelerini okumak ve diğer irşad faaliyetlerinde görev almak" şeklinde belirtildikten sonra ikinci madde de "isteyen vatandaş ve soydaşlarımızla bunların çocuklarına, görevli bulunduğu camide veya amirlerince tayin edilecek yerlerde Kur'an-ı Kerim okumayı öğretmek ve dini bilgiler vermek" olarak belirlenmiştir.[12] Yine Yönergede din görevlisinin vaaz yapma, hutbe okuma ve Kur'an-ı Kerim öğretimi esnasında dikkat etmesi gereken esaslar da tespit edilmiştir. Yönergenin 15. maddesinde din görevlisinin Kur'an-ı Kerim öğretmesi halinde dikkat edeceği hususlar ise şöyledir:[13]

"1. Öğrencilere Kur'an-ı Kerim harflerini, hece, kelime ve cümlelerini usulüne uygun bir şekilde, gerektiğinde yazarak ve yazdırarak, tanıtmak ve okutmak; Kur'an-ı Kerimi hatasız, süratli, tecvid kaidelerine riayet ederek okumayı öğretmek; isteyenlere Kur'an-ı Kerimi doğru olarak hıfzettirmek (ezberletmek).

2. Öğrencilere namaz surelerini ve namazda okunan duaları usulüne göre ezberletmek ve meâllerini öğretmek.

3. Öğrencilere Dinimizin inanç, ibaret ve ahlâk konuları ile ilgili bilgiler vermek.

4. Öğrenciler üzerinde saygı ve sevgiye dayanan bir disiplin tesis ederek, onların bilgili, ahlaklı, faziletli ve saygılı yetişmelerini sağlamak.

5. Öğretim yapılan mahallin, daima temiz ve düzenli bulunmasını temin etmek."

Diyanet İşleri Başkanlığı Yurtdışı Teşkilatında görevli personel ile ilgili istatistiki bilgiler ise şöyledir[14]:

---

din görevlileri için uygulanan hizmet-içi eğitim programı, 200 saat yabancı dil, 60 saat Kur'an- Kerim ve 84 saat meslek dersleri (Halkla İlişkiler, İrşat ve Tebliğ Metodu, Hutbe ve Hazırlama Metodu, Dini Bilgiler, Güncel Dini Konular, Dinlerarası Diyalog ve Hitabet ve Diksiyon) ile Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nce Türkiye'nin Jeopolitiği Yıkıcı ve Bölücü Faaliyetlerle ilgili konferanslardan oluşurken; 2004 yılındaki – ki Bursa Nilüfer Hizmet-İçi Eğitim Merkezinde halen devam etmekte- kurs programı ise 250 saat yabancı dil, 100 saat meslek dersleri (Kur'an-ı Kerim, Tefsir, Hadis ve Usulü, Fıkıh Usulü, Güncel Dini Meseleler vb) ve gidilecek ülke ile ilgili bilgiler ile yıkıcı ve bölücü faaliyetlerin yer aldığı konferanslardan oluşmaktadır. Hizmet-içi eğitim programının süre ve içeriklerinin niçin hemen her düzenlenen kursta değiştirildiği ile ilgili ise, yazılı bir doküman yoktur. Sadece yorumlar yapılabilir (?).

11 *Diyanet İşleri Başkanlığı Yurtdışı Teşkilatı Görev ve Çalışma Yönergesi*, s.1-11.

12 *Diyanet İşleri Başkanlığı Yurtdışı Teşkilatı Görev ve Çalışma Yönergesi*, s.8.

13 *Diyanet İşleri Başkanlığı Yurtdışı Teşkilatı Görev ve Çalışma Yönergesi*, s.10.

14 *Diyanet İşleri Başkanlığı 2003 Yılı İstatistikleri, İstatistik No: 15, Ankara 2004*, s.63.

Tablo 1: Hizmet Sınıfı ve Kadro Unvanlarının Mezun Oldukları Okullara Göre Dağılımı

Hizmet Sınıfı ve Kadro Ünvanı	Dini Yüksek Öğrenim (İlahiyat Fak.-İslâmi İlimler Fak.-Yüksek İslâm Enstitüsü	Altı Yıllık Yüksek Öğrenim	Beş Yıllık Yüksek Öğrenim	Dört Yıllık Yüksek Öğrenim	Üç Yıllık Yüksek Öğrenim	İki Yıllık Yüksek Öğrenim	İlahiyat Meslek Yüksek Okulu	İmam-Hatip Lisesi	Toplam
Müşavir ve Müşavir Yardımcısı	14								14
Ateşe, Ateşe Yardımcısı ve Sosyal Yardımcı	19		1						20
Din Görevlisi	293	3	2	365	2	270	156	62	1153
Toplam	326	3	2	366	2	270	156	62	1187

Tablo 2: Hizmet Sınıfı ve Kadro Unvanlarının Görev Yapılan Ülkelere Göre Dağılımı

Hizmet Sınıfı ve Kadro Ünvanı	ABD	Almanya	Avubkunşa	Avbknalya	Belçika	Danimarka	Fransa	İngilitere	Hollanda	İsveç	İsviçre	K.K.T.C	Norveç	Kanada	Diğer Ülkeler	Toplam
Müşavir ve Müşavir Yardımcısı		1	1		1	1		1	1	1	1	1			5	14
Ateşe, Ateşe Yardımcısı ve Sosyal Yardımcı	1	13		2			1		1						2	20
Din Görevlisi	10	626	39	10	41	24	97		108	9	25	62	3	2	97	1153
Toplam	11	639	40	12	42	25	98	1	120	10	26	63	3	2	104	1187

Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları genel olarak camilerde[15] düzenlenmektedir. Ancak bazı yerlerde Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları için düzenlemiş ayrı yerler de bulunmaktadır[16]. Camiler ile ilgili istatistiki bilgiler ise şöyledir[17]:

Tablo 3. Çeşitli Özelliklerine Göre Cami Sayısı (Yurt Dışı)[18]

Mülkiyet	Toplam Cami Sayısı	1977
	Derneğe Ait Cami Sayısı	235
	DİTB'e Ait Cami Sayısı	781
	Belediyeye Ait Cami Sayısı	28
	Türkiye Diyanet Vakfına Ait Cami Sayısı	62
	Diğer	871
Kur'an Kursu ve Görevli Sayısı	Kur'an Kursu ve Görevli Sayısı	
	Görevlisi Olan Cami Sayısı	1153
	Görevlisi Olmayan Cami Sayısı	824
	Kur'an Kursu Olan Cami Sayısı	875
	Lokali Olan Cami Sayısı	1057
Cami Müştemilatı	Konferans Salonu Olan Cami Sayısı	254
	Kütüphanesi Olan Cami Sayısı	814
	İmam Lojmanı Olan Cami Sayısı	976

B. KUR'AN-I KERİM VE DİNİ BİLGİLER KURSLARI İLE İLGİLİ PROBLEMLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ:

Başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerinde düzenlenen Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları ile ilgili yukarıda verilen genel bilgilerden kurslarla ilgili problemlerin belirlenmesi güç değildir. Özellikle bu ülkelerde kısa süre de olsa bulunmuş, görev yapmış olup buralarla az çok ilgilenmiş olanlar problemleri daha açık olarak ifade edebilirler. Kurslarla ilgili problemler ve yapılan bilimsel çalışmalar, uygulamadan edinilen tecrübeler, tarafların birikimleri vb. bilgi, veri ve dökümanlar dikkate alındığında teklif edilebilecek –belki en genel anlamda ve uzman komisyon çalışmalarına bırakılmak üzere- çözüm öneriler şöyle sıralanabilir:

---

15 Bilindiği gibi yurtdışında camiler genelde kültür dernekleri olarak açılır. Buralarda cami, öğrenci dershanesi, lokal, kütüphane, bahçe, imam lojmanı, dernek odası gibi müştemilat bulunmaktadır.

16 Bkz. Yurtdışı Camiler Albümü, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/234, Ankara 1997.

17 Diyanet İşleri Başkanlığı 2003 Yılı İstatistikleri, İstatistik No: 15, Ankara 2004, s.109.

18 Türk Cumhuriyetlerindeki cami sayıları bu tabloya dahil edilmemiştir.

1. Kurslarla ilgili en önemli problem öğretim programlarıdır.

Günümüzde yeni değerler öne çıkmakta ve toplumlar yeni yapılanmalarda bu değerlerle işe başlamaktadırlar. Her alanda olduğu gibi eğitimde de öne çıkmaya başlayan yeni yüzyılın bu değerlerinden bazıları çok dilli ve çok kültürlü yapı, hayat boyu eğitim, çok kanallı eğitim, koşullandırma ve öğretme yerine öğrenme ve öğrenen merkezli anlayış kavramlarıdır. Bu çerçevede yeni eğitim anlayışı öğrencileri, ayaklı kütüphaneler olarak değil, olayları derinliğine kavrama, eleştirel düşünme yetenekleri ile öğrenmeyi öğrenme becerilerine sahip, öğrendikleriyle sorunlarını çözme becerisi gösterebilen bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir.

Dönüşen değerler toplumsal kurumları olduğu gibi din kurumunu da etkisine almakta, dini anlama biçimlerinden yaşama biçimlerine ve dinin eğitim boyutuna varıncaya kadar dönüşümlere sebep olmaktadır. Eğitim anlayışındaki değişikliklerin din eğitim-öğretimine de etki ettiği görülmektedir. Din öğretimi bağlamında düşünüldüğü zaman, yeni eğitim anlayışına dayalı bir programın öngördüğü din öğretiminden geçen bireylerin imanın esaslarını, İslâm'ın şartlarını, 32 ve 54 farzı sayabilmelerinden çok, bilgilerini sorunların çözümünde kullanabilmelerini, kendi başlarına din ile ilgili problemlerine çözümler üretebilmelerini ve anlayış geliştirebilmelerini[19], hoşgörü kültür ve bilincine sahip olmalarını vb. hedeflemektedir[20].

Başlangıçta konular listesi anlamına gelen öğretim programı, bugün en genel anlamda ders içerikleri, çalışmaların programlanması, öğretim materyallerinin listesi, derslerin sıralanması, öğrenci kazanımları ve performansları grubu vb. hemen her şey kavrama yüklenen yeni anlamlar arasındadır.[21] Ancak bir öğretim programının temel bileşenleri aşağıdaki sorular çerçevesinde ortaya çıkmaktadır:

	Soru	Cevap
1	Ne öğretilecek?	Öğretimin muhtevası veya konuları
2	Öğretim nasıl yapılacak?	Öğretimin metodu
3	Hangi konu ne zaman sunulacak?	Öğretimin düzeni

Öğretim Programının Bileşenleri[22]

Bir öğretim programı ister örgün eğitim isterse yaygın eğitim için hazırlansın yukarıdaki bileşenlere sahiptir.

---

19 Altaş, 2004, s.65-66.

20 Türkiye'de 1997 yılından itibaren İmam-Hatip Liseleri ve İlköğretim öğretim programları bu yeni anlayış çerçevesinde geliştirilmiştir.

21 Altaş, 2004, s.68.

22 Brown ve Diğerleri, 1990, s.25.

Günümüze kadar *konu, öğrenen ve sorun/problem merkezli program* olmak üzere genelde üç tür program tasarımından bahsetmek mümkündür. Adı geçen üç program tasarımının bileşenleri yukarıda verilen şemanın özelliklerini içerir. Ancak tasarımın gerisindeki bilgi, insan ve eğitim anlayışı birbirinden farklıdır. Bunlar programın dilinden, ünitelerin sıralanışına, öğrenme-öğretme sürecinde işe koşulacak strateji, yöntem ve tekniklerden ölçme ve değerlendirme tekniklerine kadar öğretim programının bütün öğelerini etkiler. Yukarıda söylenilen bütün program anlayışları da belli tekniklere ve aşamalara dikkat edilerek belli bir eğitim felsefesi, dünya anlayışı çerçevesinde geliştirilir. Örneğin; öncelikle yapılan öğretim programı ile ilgili olan bütün tarafları içeren bir komisyon kurulur; ihtiyaç analizi yapılır; bilimsel çevrelerden görüş ve öneriler alınır; temel ilke ve amaçlar belirlenir. Uzun bir çalışma sonucunda öğretim programı tamamlanır. Elbette öğretim programının içeriğinde yer alan hedeflerin, öğrenme-öğretme yaklaşım, yöntem ve tekniklerinin, öğretim materyallerinin, ölçme ve değerlendirme sürecinin, ünite ve açılımlarının neler olacağı da belli bilimsel kriterler ve veriler çerçevesinde oluşturulur. Daha sonra öğretmen ve öğrenci kitapları, materyaller vb hazırlanır. Öğretim programı pilot bir uygulamadan geçer, geri bildirimler alınır ve eksikleri giderilmeye çalışılır. Bütün bu ifade edilenler en genel anlamda bir öğretim programının geliştirilmesi sürecinde yapılması gerekenlerdir. Bu öğretim programı ister örgün bir eğitim kurumu için isterse yaygın bir eğitim-öğretim kurumu için hazırlansın aynı süreci gerektirir.

1997 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan "Diyanet İşleri Başkanlığı Yurtdışı Teşkilatı Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları Yönergesi ve Müfredatı Programı" şekil olarak *konu/öğreten/yapısalcı* program anlayışıdır. Programdaki amaç cümlelerinin fiillerini incelediğimiz zaman dahi bunu görmek mümkündür. Örneğin "Kur'an elifbasını *öğretmek*" amacı, öğrenciye yönelik değil, öğretene ait bir amacı ifade eder. Halbuki yeni program anlayışında amaçlar, öğrenci kazanımları olarak ifade edilir ve öğrenciye yönelik yazılır.

Ünite açılımları da incelendiği zaman, konu başlıklarından da anlaşılacağı üzere, belli bir konunun daha çok bilişsel öğrenme ürünlerinden bilme basamağındaki amaçları kazandırmaya yönelik başlıklar olduğu dikkati çeker. Örneğin din nedir? Dinin gayesi vb. başlıklar bunun örneklerinden sadece bir kaçıdır. Yapısalcı öğretim programı anlayışının öğrenme-öğretme sürecine ve ölçme ve değerlendirmeye yansıması ise, konu ile ilgili kavramlar tanımlanır, ilkeler verilir ve tarihsel süreç içerisinde konu ile ilgili ortaya çıkan örnek olaylar belli bir fikir dizgesinde sunulur. Ancak öğrencinin bunları ne yapacağı, içselleştirip içselleştirmediği önemsenmez. Sadece verileni ifade etmesi yeterlidir.

1997 programında öğreticilerin uygulaması istenen yöntem ve teknikler de tamamen geleneksel olanlarıdır. Hatta din öğretimi söz konusu olduğunda bunların pratikte yüzyıllardır uygulanıyor almasına karşın, bugün teorik olarak ele alınmış ve incelenmiş olmadıklarını dahi bir eksikliğimiz olarak ifade edebiliriz.

Aslında 1997 öğretim programının amaçları, uyulacak esaslar, uygulamaya ilişkin

açıklamalar incelendiğinde bunların, bir kısmının örgün eğitimde yer alan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin amaç ve uygulama esasları olduğu diğer bir kısmının da 1997 yılından önce uygulamada olan İmam-Hatip liseleri öğretim programının içerisinde yer alan çeşitli derslerin amaç, uygulama esasları ve ünitelerinin olduğu görülür.

Yukarıda ifade edilenlerden daha da önemlisi, Yurtdışı Kur'an Kursları için hazırlanan bu öğretim programı aslında hemen bütün yönleriyle Türkiye'deki yüzünden okuyanlar için Kur'an kursları öğretim programıyla örtüşmektedir. Elbette öğretime konu yapılan din aynı dindir ve öğretim programlarının benzerliklerinin olması kaçınılmazdır. Ancak bugün Türkiye'de bile bölgesel farklılıkları bırakın bir şehre bağlı köylerdeki farklılıklara göre dahi yeri öğretimin farklılaşması gereğini göz önüne aldığımızda benzerliğin bu kadar olması düşündürücüdür. 1997'de uygulamaya konulan bu öğretim programı tamamen Türkiye'deki Kur'an Kurslarının işleyişini esas almaktadır. Türkiye'deki Kur'an Kurslarının nasıl olduğunu biliyoruz (Yaz Kur'an Kursları hariç). Öğretim programı Türkiye göz önünde bulundurularak yapıldığı için en azından uygulamada ortaya çıkan sorunlar varsa bile düzeltilebiliyor. Ancak Almanya dahil bütün Avrupa ülkelerinde bulunan bu kurslar ise birçok yönden Türkiye'dekilerden farklıdır. Yukarıda kursların mahiyeti ile ilgili bilgiler verilirken de değinildiği üzere, bu kurslara devam eden öğrenciler, aynı zamanda örgün bir eğitim kurumuna veya meslek edinme kurslarına devam etmekte; gönüllü gelmektedirler. Devam zorunlulukları yoktur. Kursta herhangi bir sınav yapılmamaktadır. Kurs sonunda yönergede belirtildiği üzere bir belge verilmemektedir. Farklılıkları çoğaltabiliriz. Bu kurslar üzerine yapılan alan araştırmalarını da incelediğimiz zaman bu ve benzeri farklılıkları, problemleri açıkça görebiliyoruz.

Bu kurslara yönelik örneğin Alman toplumuna uyumu güçleştirdikleri, öğretilen katı kurallar nedeniyle bazı ailelerde çocuk ile aile fertleri arasında uyumsuzluğa yol açtığı, çocukları sosyal ilişkilerden alı koyduğu, radikal grupların kendi politik görüşlerini yaydıkları yerler olduğu, çocuklara haddinden fazla okul haricinde yük yüklemeleri, otoriter eğitim metotlarının serbest gelişimlerini engellemesi ve ayrıca kullanılan metotların Alman eğitim sistemi ile uyuşmaması vb. birçok eleştiri getirilmiştir.[23] Ancak DİB'nin Avrupa ülkelerine din görevlisi göndermeye başlamasından sonra bu eleştirilerin birçoğu artık giderilmiştir. Fakat bir kısmı yine devam etmektedir. Örneğin, öğrencilere fazla yük yüklemesi, kullanılan öğretim metotlarının geleneksel olması ve Alman eğitim anlayışı ile uyuşmaması vb.

Bütün bu söylenenlerden sonra Avrupa'daki Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları öğretim programı ile ilgili yapılması gereken ilk iş, *yeni bir öğretim programı geliştirilmesi sürecini başlatmaktır.* Geliştirilecek olan öğretim programı için alanı iyi bilen uzmanların yanında bütün taraflardan üyeler bulunmalıdır. Öğretim programının Türkiye'de değil, Avrupa'da uygulanacağı göz önüne alınarak oraların problemleri, imkanları vs. çerçeve-

23 Bkz. Tosun, 1993, s.126-127.

sinde hazırlanması önemlidir. Örneğin, devam mecburiyeti[24], kayıt, ders saatlerinin düzenlenmesi gibi birçok yönergede yer alan ancak pratikte uygulanması mümkün olmayan hususlara dikkat edilmesi gerekir.

Yurt dışındaki Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları için geliştirilecek programı da üç şekilde ele almak gereklidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu kurslara devam eden öğrenciler örgün bir eğitim kurumu yanında sportif vb. faaliyetlere devam ediyorlar. Eğer bu etkinliklerden vakit kalırsa kursa gelirler. Bir çoğu da bazen haftada iki gün devam eder, üç hafta hiç gelmez. O halde, öğrenci merkezli bir öğretim programı yapılacak olsa dahi, bunun da daha önceki programlar gibi oraların şartlarından dolayı uygulanması mümkün olmayacaktır. O zaman kısa süreli programlar da yapmak gerekecektir. Örneğin, haftalık, aylık, üç aylık hatta günü birlik gelenler dahi bu çerçevede düşünülebilir..

İkincisi, son yıllarda artık Türk işçilerinin büyük kısmı eskiden olduğu gibi yaz tatillerini geçirmek için Türkiye'ye gelmemektedirler. Bu nedenle, Türkiye'dekine benzer yaz Kur'an- Kerim ve Dini Bilgiler Kursları düzenlenmektedir. Belki de öğrencilerin şu anda en devamlı oldukları kurslar, okulların tatil olması nedeniyle, bunlardır. O halde iki veya üç aylık yaz kursu öğretim programları yapılabilir.

Üçüncüsü ise, bazı veliler çocuklarının haftada hiç olmazsa iki veya üç gün bu kurslara devam etmelerinde ısrarcıdırlar. Yurtdışının bazı şartları da aileleri bu tür bir tutum ve davranışa sevketmektedir. Bu husus da düşünülerek uzun süreli bir öğretim programı yapılması da planlanabilir. Ancak hazırlanacak olan öğretim programı nasıl olursa olsun birtakım ilkeler çerçevesinde hazırlanmalıdır.

Hazırlanması gereken öğretim programıyla ilgili bu tebliğ çerçevesinde genel olarak şunlar belirtilebilir:

a. Öncelikle eğitim ve din eğitim ve öğretimindeki yeni anlayışlar öğretim programına yansıtılmalıdır. Konu merkezli öğretim programı anlayışı değil, öğrenci ve/veya problem merkezli öğretim programı anlayışı benimsenmelidir. Öğrencinin bakış açısını yansıtmalıdır. Geliştirilecek öğretim programı, öğrencinin kurs dışındaki gerçek dünya ile uyum içinde olmasını sağlayacak becerilere sahip olmasını hedeflemelidir. Öğrenci kendisine sunulan bilgileri ezberleyerek, edilgen bir biçimde öğrenmeye çalışmak yerine, öğrenme-öğretme sürecine aktif olarak katılmalıdır. Kendisine sunulan uyaranları yorumlamalı, anlamlandırmalı ve bilgiyi bizzat kendisi yapılandırmalıdır. Program, öğrencinin yaşam kalitesini artıracak temel becerileri kazanmasına yardımcı olmalıdır. Olabildiğince çok miktarda bilgi depolamak yerine, öğrencinin zihinsel yeteneklerini ve ahlaki kişiliğini geliştirmeye yönelik olmalıdır. Bu anlayışla hazırlanacak program, kurslara yöneltilen Alman eğitim sistemine ters düşen uygulamaları –özellikle yöntemlerle ilgili getirilen eleştirileri- ortadan kaldıracaktır.

---

24 Diyanet İşleri Başkanlığının Yurtdışı Din Hizmetleri araştırmasında öğrencilerin kurslara devam edememelerindeki en önemli faktörün örgün bir eğitim kurumuna devam ediyor olmalarından dolayı vaktin uygun olmaması olarak belirtilmiştir. Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı Yurtdışı Din Hizmetleri Araştırması, APK Ekim 2001, s.12.

b. Öğretim programının amaçları belirlenirken, öğrenci, toplum ihtiyaçları, konunun evrensel tarafı, milli eğitimimizin temel amaçları ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerinin göz önünde bulundurulması yanında, öğrencilerin başka bir ülkede yaşadıkları ve kültürel ve dini kimliklerini kaybetmeksizin yaşadıkları ülkenin insanlarıyla bir arada yaşama bilincini kazanmalarını sağlayıcı olmalarına dikkat edilmelidir. Özellikle programın öğrenciye kazandırması gereken beceriler arasına ahlaki ve hoşgörülü davranma becerileri konulmalıdır. Bu çerçevede öğrencinin içinde yaşadığı toplumun toplumsal kurallarına uyması, başkalarının kişisel haklarına saygı göstermesi, yaş, cinsiyet, ırk gibi yanlı davranışlara neden olan eğilimleri fark etmesi ve bu tür yanlılıklar içermeyen davranışlar sergilemesi, farklı sosyal, kültürel ve dini gruplara ait kişilerle etkileşimde bulunması ve bu kişileri yargılamadan kabul etmesi vb. hedeflenmelidir. Yapılan araştırmalardan diğer din ve kültürlerle ilgili bilgilerin sadece Müslüman yorumuyla veya karşılaştırma ve İslâm dininin üstün olduğunu fark ettirme şeklinde verildiği görülmektedir[25]. Bu uygulama, İslâm din eğitimi içinde oldukça normal görünmektedir. Fakat, bu arada çeşitli olumsuzlukların ortaya çıkmasına, yanlış kanaatlerin oluşmasına sebebiyet verebilmektedir. Bu konuda kurslara giden öğrencilere yöneltilen "diğer dinler hakkında neler öğreniyorsunuz?" sorusuna verilen cevapların ortak noktaları dikkat çekicidir: Allah'ın oğlu var diyorlar. Hıristiyanlar domuz eti yerler. Namaz kılmıyorlar. Gusletmiyorlar, pis geziyorlar. Kitapları gerçek İncil değilmiş. Bunlar bir Müslüman için doğru bilgiler olabilir. Ancak, içinde ve birlikte yaşanılan insanların dinlerinin böyle önyargıya sebebiyet verebilecek şekilde tanıtılması doğru değildir. Bu, bir anlamda karşıdakinin manevi değerlerini hafife almaktır. Aynı tavır karşıdakinden geldiği taktirde çatışma kaçınılmaz görünmektedir. Bunun için öğrencilere bir dinin mensupları için neler ifade ettiği ve dinlere saygının gerekliliğini hedefleyen öğrenci kazanımları hazırlanacak öğretim programının içinde yer almalıdır. Hedefler belirlenirken, düzenlenen kursların süreleri daima göz önünde bulundurulmalıdır.

c. Öğrencilerin gerçek hayatlarının anlamlı olması için kurs programında yer alan ders içeriklerinin hayat ile ilişkilendirilmesi gerekir. Bunun için öğreticinin, öğrettiği konuların hayattaki iz düşümlerini öğrenciye göstermesi gerekir. Öğrenciler gerçek hayattaki problemlere işaret edebiliyorsa ya da öğrendikleri bilgileri günlük hayattaki problemlerinin çözümünde kullanabiliyorsa, öğrenilenler kursun dışına çıkmaya başlayacaktır. Örneğin Avrupa'daki kurslara devam eden öğrenciler farklı inanışların olduğu bir çevrede yaşadıkları halde, diğer dinlerle ilgili verilen bilgiler çok sınırlıdır. Dersler etkinlikler şeklinde işlenmelidir. Öğrenciye bilişsel öğrenmeler yanında, duyuşsal ve devinimsel öğrenmeler ancak bu tür etkinliklerle verilebilir. Kısaca programın içeriğinin amaçlarını gerçekleştirecek şekilde düzenlenmesi gerekir. Bu çerçevede içerik seçimiyle ilgili olarak anlamlılık, geçerlilik, yararlılık, ilgililik ve öğrenilebilirlik ölçütleri açısından ele alınmalıdır veya içerik hazırlanırken aşağıdaki soruların cevaplarının verilmesi gereklidir:[26]

- İçerik doğrudan doğruya hedefle ilgili mi?

25 Tosun, 1993, s.149.

26 Demirel, 2000, s.35.

- İçerikte sunulan bilgi bilimsel açıdan doğru mu?
- İçerik din ve ahlak alanıyla ilgili ve güncel mi?
- Sunulan içerik iyi organize edilmiş ve sistematik mi?
- Sunulan içerik öğrencilerin önceki öğrenmeleriyle kaynaşıklık sağlıyor mu?
- Öğrenciler sunulan bilgiyi uygulayabilir ya da kullanabilir mi?
- Konu sunumunda öğrencilere çok fazla materyal sunuluyor mu?
- Konunun temel ayrıntıları etkili bir şekilde gösteriliyor mu?
- İçerikte önemli görülen hususların tekrarı yapılıyor mu?

Elbette öğrencinin ilgi alanına girmeyen fakat din ve ahlakla ilgili olarak verilmesi gereken bilgiler içerikte yer almalıdır.

d. Öğretim programının içerisinde daha çok öğrencinin düşünmesine, sorgulamasına, öğrendiklerini günlük yaşamında karşılaştığı din ile ilgili problemlerinin çözümünde kullanabilmesi bilgi ve becerisini kazandırabilecek yöntem ve tekniklerin açıkça belirtilmesi gerekir. Bu nedenle programda, aktif öğrenme, işbirliğine dayalı öğrenme, bağımsız öğrenme, öğrenmeyi öğrenme, kurs dışında eğitim, bireysel farklılıklara duyarlı eğitim gibi çeşitli uygulamalara ağırlık vermelidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi üst düzey öğrenmeler ancak bu tür yöntem ve tekniklerle gerçekleştirilebilir. Öğretim programının sonuna konularla ilgili örnek işlenişler konulması ve orada işlenişlerin bu yöntem ve tekniklerle verilmesi bunu sağlayacaktır.

e. Öğretim programıyla ilgili öğrenci ve öğretici kitapları, diğer öğretim materyalleri hazırlanmalıdır. Bugün İslâm Din dersleri için hazırlanan ders kitapları incelendiğinde önemli ilerlemelerin olduğu görülür. Ayrı mekanlarda fakat aynı amacı gerçekleştirmeye yönelik olarak yapılan faaliyetlerin teknolojinin sunduğu imkanlardan aynı anda yararlanmaları bir gerekliliktir. Şu anda öğreticilerin elinde programların amacını gerçekleştirmeye yönelik yeterince öğretim materyallerinin olmaması birçok sıkıntıya sebep olmaktadır. Aslında geleneksel yöntemlerin ve bilgi anlayışının aktarımına sebep olan değişkenlerden biri de öğreticilerin daha çok ilmihal bilgilerini içeren öğretim materyallerinden yararlanmalarıdır. Kursta ağırlıklı olarak yer alan Kur'an öğretimi için öğretim materyalleri hazırlanırken özellikle Kur'an öğretiminin mahiyetinin iyi tespit edilmesi gerekir. Kur'an öğretimi daha çok bir okumu yazma öğretimidir. Bu tür öğretimde süreklilik esastır. Zihnin işleyişinin ve okuma ve yazma sırasında kendisine sunulanları nasıl işlediği bilinmelidir. Bu hususta özellikle okuma yazma öğretiminde geliştirilmiş öğretim materyalleri ufuk açıcı olabilir. Öğretim materyalleri hazırlanırken, öğrencilerin Türkçe'yi ve dini terminoloji iyi bilmedikleri göz önüne alınarak kitaplar sade bir şekilde ve gerekirse Türkçe'si ile birlikte Almancası verilebilir. Fakat bu konuda öğrencilerin Türkçe ve Almanca'yı ne kadar bildikleri, dini ve ahlakı gelişimleri konusunda alan araştırmaları yapılmalı, alandan alınan bilgiler sonucunda öğrencinin kullandığı kelimeler mümkün olduğunca göz önünde bulundurulmalıdır. Öğrencinin, kursa devam etmemesi de nazarı dikkate alınarak bireysel çalışmasına imkan verecek öğretim materyalleri sunulmalıdır. Örneğin, CD'ler, ses

kasetleri, çalışma yaprakları vb. hazırlanabilir. Öğrencilerin kısa zamanda okuyabilecekleri sade, anlaşılır hem küçük hem sayfası az kitaplar hazırlanabilir.

f. Programda hedeflerin kazanılmasını destekleyecek bilgi yarışması vb. etkinlikler de açıkça belirtilmelidir.

g. Öğretim programı pilot uygulamaya tabi tutulmalı ve geri bildirimlere göre program yeniden gözden geçirilerek tamamen uygulanmaya konulmalıdır.

h. Öğretim programının mantığı, programı uygulayacaklara hizmet-içi kursları düzenlenerek anlatılmalıdır. Şu anda görev yapıp ancak bu kurslar için hazırlanmış bir öğretim programının olduğunu bilmeyen çok az da olsa din görevlisi bulunmaktadır.

2. Kurslarla ilgili olarak bir diğer problem ise, buralarda öğreticilik yapan din görevlilerinin yeterliliği ve yetiştirilmesi problemidir.

Öğretim programı ne kadar başarılı yapılırsa yapılsın sonuçta, programı uygulayacak din görevlileri olduğu için, onların programı uygulayabilecek yeterliliklere sahip olmaları gerekir. Öğretici, öğretimi kılavuzlayan kişi olarak en önemli öğelerden biridir. Bu nedenle, alan genel kültür ve eğitim-öğreticilik/sanat bilgisine sahip olması gerekir. Avrupa'da görev yapmak üzere gönderilen din görevlileri öncelikle buraya kurslarda öğreticilik yapmak için değil, imametle görevlendiriliyorlar. Görev tanımlarında da bu açıkça görülmektedir. Zaten aldıkları hizmet-içi eğitim kurslarındaki program da buna yöneliktir. Her ne kadar görevli olan din görevlilerinin büyük bir kısmı lisans seviyesinde pedagojik formasyon derslerini okumuş olsalar da, sonuçta bu dersler daha çok Türkiye'de ya din derslerinde ya da imam hatip liselerinde öğretmenlik yapacakları düşünülerek hem teorik hem de pratik yönüyle Türkiye şartları düşünülerek verilmiştir. Yurtdışındaki görevlerine başlamadan önce aldıkları eğitim içerisinde ise bu yönlerini kuvvetlendirici bir içerik yoktur. Zaten aldıkları hizmet-içi eğitim kurslarındaki program da buna yöneliktir. Lisans seviyesinde öğreticilik ile ilgili dersleri almış olmaları ise önemlidir ve alınacak tedbirler konusunda bize imkanlar sunmaktadır. DİB'in yurtdışına imam-hatiplik yapan görevlilerden başka Kur'an Kursu öğreticisi adı altında ayrı görevliler göndermesi ekonomik vb. nedenlerden dolayı mümkün olmayabilir. Ancak, yurtdışındaki Kur'an Kursları eğer buradaki din eğitiminin en önemli gerçekleşme alanlarından birisi ise, o zaman da kurslardan en yüksek seviyede yararlanabilmek için bazı planlama ve düzenlemelerin de yapılması gerekir. Kur'an- Kerim ve Dini Bilgiler Kurslarında öğreticilik yapacak personelle ilgili olarak aşağıdaki çözümler düşünülebilir. Bunlar da kısa, orta ve uzun vadeli çözümler olarak planlanabilir:

a. DİB yurt içinde görev yapan din görevlilerinin yeterliliklerini belirlemiştir. Aynı şekilde yurtdışında görev yapan din görevlilerinin de yeterlilikleri tespit edilmelidir. Yeterlik en geniş anlamada bir işi yapabilme gücüdür. Yurtdışında görev yapacak olan personelin yeterliklerinin belirlenmesi, lisans eğitiminden görevlilerin seçimine ve hizmet içi eğitimine kadar birçok faaliyetin nasıl planlanıp düzenlenip uygulanacağı konusunda temel kriterler olacaktır. Yeterliklerin belirlenmesi aşamasında, din görevlilerinin yaptıkları en

önemli sorumluluklarından birisinin de kurs öğreticiliği olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

b. Yeterliklerin belirlenmesinden sonra, personele bu yeterlikleri kazandırabilecek hizmet-içi eğitim programının hazırlanması önemlidir. Bu programda din görevlisinin kurs öğreticiliği yapabilecek bir hizmet-içi eğitiminden geçmesi ön görülmelidir. Yurtdışında görevlendirilen din görevlilerinin sadece kurs öğreticiliği yapmadığı yine bu hizmet-içi kurslarında gözden kaçırılmaması gereken önemli bir husustur.

c. Yapılan alan araştırmaları göstermektedir ki, din görevlilerinin önemli bir kısmı görevlendirilmeden önce yabancı dil öğretiminden geçmelerine rağmen, yine de dil bilme ve kullanma konusunda yetersizlerdir. Bu durum, müracaat edecek adaylarda hizmet-içinde kazandırılacak değil, uzun süreçte kazandırılması gereken becerilerini daha önce kazanmış olduklarını belgelemelerini istenmesini zorunlu kılmaktadır. Örneğin, adaylardan dil bildiklerini gösteren bir eğitimden geçtiklerini, pedagoji derslerini aldıklarını belgelemeleri istenilebilir. Ancak dil konusunda daha köklü adımların atılması gereklidir. Din görevlilerinin artık gittikleri ülkeyi sadece oradaki işçilerin bakış açılarıyla tanımaları değil, kendi ulaştıkları ve yorumladıkları bilgileriyle anlamlandırmaları için dil probleminin aşılması gerekmektedir. Birçok din görevlisi iyi yabancı dil bilmediği için etkinliklere katılmamaktadır.

d. Uzun vadede ise, yurtdışında görevlendirilecek din görevlilerinin doğrudan görev tanımlarında belirtilen yeterlilikleri her yönüyle kazanabilecekleri öğretim programlarının açılması gerekmektedir. Bu hususta Türkiye'deki yeni uygulamalar örneklik teşkil edebilir. Örneğin, bazı üniversitelerimizin İlahiyat Fakültelerinde ya lisans programlarında din görevlisi yetiştirmeye yönelik düzenlemeler yapılmış ya da Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Din Hizmetleri Tezsiz Yüksek Lisans programları açılmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı en azından bazı İlahiyat Fakülteleri ile işbirliğine girerek, yurtdışında görevlendirilmek üzere Tezsiz Yüksek lisans programları açılması yoluna gidebilir. Programın adı "Yurtdışı Din Hizmetleri Tezsiz Yüksek Lisans Programı" olabilir. Programın kaç dönem olacağı, ders ve içerikleri, uygulanılışı vb. hususlar kanunlar çerçevesinde kurulacak bir komisyon ile oluşturulabilir. Programın mezunlarını vermeye başlamasıyla beraber artık, yurtdışına gönderilecek personelin bu programlardan mezun olma şartı getirilebilir. Yine akreditasyon çerçevesindeki öğrenci değişimi dil probleminin aşılmasında bir çözüm olabilir. Örneğin bazı İlahiyat fakültelerinde bir yıllığına öğrenci değişimleri başlamıştır. Buradan oraya giden öğrenciler, gittikleri ülkenin dilini daha iyi öğrenebilme imkanına sahip olacaklardır. Yurtdışına görevlendirilecek din görevlilerinde bu değişimden yararlanmış öğrencilere öncelik verilebilir. Ancak bu konuda en kalıcı ve daha sağlıklı çözüm, doğrudan İlahiyat Fakültelerinin bazılarında yabancı dil ağırlıklı öğretim yapan bölümlerin açılmasıdır.

e. Bugün yurtdışındaki soydaşlarımıza artık taşıma hizmet değil, yerinde hizmet götürülmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Çünkü onların artık orada kalıcı oldukları ve problemlerini kendilerinin çözmeleri, bunda ise bizim sadece katkılarımızın olabileceği ifade edilmektedir. Bu nedenle, din görevlilerinin Türkiye'de değil de yurtdışında yetiştirilmele-

riyle ilgili teklifler de vardır. Bu birçok yönüyle doğrudur. Ancak, yurtdışında yetiştirilmesi öngörülen tekliflerin tek tutarlı yanı buradan seçilecek olan adayların iyi Almanca veya o ülkenin dilini biliyor olmalarıdır. Halbuki din görevliliğinin gerektirdiği yeterlilikler içerisinde dil önemli olmakla birlikte birinci sıradaki öncelik değildir. Yurtdışındaki imkanlar, en azından şimdilik bu din görevlilerinin yetiştirilmelerini sağlayacak imkanlara sahip görünmemektedir. Örneğin orada bir İlahiyat Fakültesi açılması, zannedildiği kadar kolay değildir. Resmen açılsa dahi, buralarda görev yapabilecek öğretim üyesi, öğrenci bulabilmek şimdilik zor görünmektedir. Örneğin, Almanya'daki çeşitli eyaletlerde başlayan İslâm Din Dersi Öğretmeni yetiştirmeye yönelik öğretim programlarına müracaat eden öğrencilerin sayısı, aldıkları eğitim gözden geçirilirse bu husus daha iyi anlaşılacaktır. Öğretim üyelerinin Türkiye'den gönderilmesi de bir çözüm olarak görünmüyor. Almanca ders verebilecek öğretim üyesi sayısı kanaatimce çok sınırlıdır. Açılan bazı programlara öğretim üyesi istenildiği zaman dahi, ancak iki üç bilim insanı bulunabiliyor.

3. Kursların fiziksel şartları iyi değildir.

DİTİB'e bağlı derneklerin bazıları son zamanlarda yeni binalar almışlardır. Buralarda kurs için de ayrı yerler tahsis edilmiş ve donatılmıştır. Ancak birçok kursta eğitim hâlâ cami/mescid içinde diz çökülerek yapılmaktadır.

4. Batı Avrupa ülkelerinin kamuoyu ve resmi makamlarının bu kurslarla ilgili düşünceleri pek olumlu değildir.

Bu sebeple, bu kurslar hakkında ciddi bir bilgilendirme yapılması gerekir. Kur'an kurslarının alternatif eğitim yerleri olmadığı, tarihten gelen bir kurum olduğu, iyi planlanıp düzenlendiği taktirde uyum, aile, Türkçe vb. problemlerin çözümünde etkili olduğu anlatılmalıdır.

5. İslâm din dersi öğretmenleriyle din görevlileri arasında yeterli iletişim yoktur.

Din eğitiminin daha başarılı olabilmesi için bu iletişimin kurulması gerekmektedir.

SONUÇ

Diyanet İşleri Başkanlığının Yurtdışına götüreceği genelde bütün din hizmetlerini özelde Kur'an Kerim ve Dini Bilgiler Kursları ile ilgili olanlarını bilimsel temellendirmelere dayandırması gerekmektedir. Bilimsel verileri kendisine temel almayan hizmetlerin bilgi çağında artık yeterli, sağlıklı ve verimli olduğu düşünülemez. Şuranın konusunun "Yurtdışı Din Hizmetleri ve Din Eğitimi" olarak belirlenmiş olması ve yapılması bu sürecin başladığının önemli bir göstergesidir.

SONUÇ BİLDİRGESİNE GİRMESİ İSTENİLEN ÖNERİLER

1. Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursu için yurtdışı şart ve imkanları göz önünde bulundurularak yeni bir öğretim programı hazırlanmalıdır. Bu program;

a. Kısa süreli devam edenler,

b. Yaz (çünkü artık yurtdışındaki soydaşlarımızın büyük bir bölümü yaz tatillerini oralarda geçirmektedirler) için iki veya üç aylık

c. Bir öğretim yılı için ayrı ayrı yapılabilir.

Program geliştirme sürecinde eğitim ve din eğitimi bilimlerinin son verilerinden yararlanılmalı; özellikle de ilgili ülkenin eğitim sisteminde geçerli olan öğrenme-öğretme strateji, yöntem ve teknikleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Öğrenciler için ders kitapları, CDler, ses kayıtları ve diğer öğretim materyalleri hazırlanmalıdır.

2. Yurtdışında görev yapacak din görevlilerinin yeterlilikleri belirlenmeli, bu yeterliliklere uygun hizmet içi programları görevlilerin gidecekleri ülkelerin farklılıkları göz önünde bulundurulmakla beraber ortak standartlara kavuşturulmalıdır. Yurtdışında görev yapacak din görevlileri için, bazı ilahiyat fakültelerinde yüksek lisans seviyesinde ise Yurtdışı Din Görevliliği Tezsiz Yüksek Lisans Programları açılmalıdır.

MÜZAKERE

Prof. Dr. Selahattin Parladır (Komisyon Başkanı) – Recai Bey'e çok teşekkür ederiz.

Farklı bir kültürdeki insanlarımızın din eğitimi konusunda gerçekten dikkat çekici, önemli noktalara temas ettiler. Problemleri isabetle tespit etmiş ve bunlara karşı ileri sürülen hal çareleri da son derece bilimsel ve önemlidir.

Şimdi, 10'ar dakikayla sınırlı olmak üzere, iki müzakereci arkadaşımıza söz vermek istiyorum.

Önce, Doç. Dr. Mustafa Köylü Bey, buyurun.

Doç. Dr. Mustafa Köylü – Sayın Başkan, değerli hocalarım;

Recai Bey'in tebliği konusundaki görüşlerimi kısaca arz etmek istiyorum.

Bir kere bugün, gerek Avrupa ülkelerinde, gerekse Amerika'da yaşayan Müslümanların sadece yaşadıkları ülkelere karşı sorumlu olmayıp, tüm İslâm ülkelerini temsil etme gibi bir sorumlulukları olduğunu belirtmemiz gerekir. Zira onlar 1,5 milyar Müslüman'ı temsil etmektedirler. Dinimiz ne kadar yüce olursa olsun, ne kadar evrensel ilkeleri ortaya koyarsa koysun, eğer oradaki Müslümanlar, İslâm'ın iyi birer temsilcileri olamazlarsa, tabiî ki orada yaşayan insanlar ilk elden o Müslümanları örnek alacaklarından, yanlış bir İslâm imajına sahip olacaklardır. Dolayısıyla ben yurt dışındaki Müslümanların eğitimini son derece önemsiyorum. Özellikle Türk Müslümanlarının gerçekten her açıdan orada örnek olmaları gerekir.

Tebliğe dönersek, tebliğde 1993 yılında Kur'an-ı Kerim kurslarında 512 saat ders, 1997'de 272 saat ders konulduğundan bahsediliyor. Benim burada vurgu yapmak istediğim -çok ilginç- ahlâk konusuna sadece 7 saat yer verilmesidir. Bunun da sadece 3 saati ahlâkla ilgili. Bunu yüzdeye vurduğumuz zaman, çok komik bir rakam ortaya çıkmaktadır. Halbuki, az önce de belirttiğim gibi, ahlâklı yaşamak ve ahlaklı davranmak -elbette her yerde önemlidir ama- orada çok daha önemlidir. Bu yüzden itikat konularından veya Kur'an-ı Kerimi yüzünden, ezberden okumaktan çok, herhalde ahlâkî konulara daha fazla önem verilmesi gerekir.

Bir başka husus, Recai Bey, hep programdan, din görevlilerinin yeterliliklerinden bahsetmiş; ama hedef kitle dediğimiz oradaki öğrencilerin özelliklerinden çok fazla bahsetmemiştir. 7-14 yaş grubundaki çocuklar... Tabiî, biz ülkemizdeki çocukları tanıyoruz ama, Alman kültüründe veya Avrupa kültüründe yaşayan bu çocukların özellikleri nelerdir, bu çocuklar nelerden hoşlanırlar, nelerden hoşlanmazlar, nasıl bir ortamda büyümüşler ve gelişmişler; tüm bunların detaylı bir şekilde araştırılıp incelenmesi gerekiyor. Ancak onların özellikleri ve istekleri göz önüne alındığında, başarılı bir din eğitiminden bahsedi-

lebilir.

Konuyu fazla uzatmadan, din görevlilerinin nitelikleri üzerine de birkaç söz söylemek istiyorum. Benim bir düşüncem var –tabiî yetkililer kabul ederler veya etmezler– o da şudur: Recai Bey, oraya gönderilecek din görevlilerinin "tezsiz yüksek lisans" yapmalarını öneriyor. Bana göre ister tezsiz, isterse tezli yüksek lisans, hatta doktora yaptıralım. Yine de biz bu sorunu, özellikle Avrupa ülkeleri açısından baktığımızda çözemeyiz. Onun için, bana göre en makul çözüm, Türkiye'de, eğer yasalar izin verirse, hiç olmazsa bir tane yabancı dille eğitim veren bir ilahiyat fakültesinin kurulmasıdır. Konuyla ilgili olarak ben bir proje geliştirdim. Gerektiğinde konuyu daha detaylı bir şekilde inceleyebiliriz. Çünkü, dil öğrenmek hiç de kolay değildir. Bu mesele birkaç aylık hatta birkaç yıllık kurslarla halledilebilecek bir mesele değildir. Bunun yolu, ta liseden itibaren yabancı dile ağırlık vererek, yabancı dille eğitim veren bir üniversiteyi bitirmektir. Ancak o zaman yurtdışına gönderdiğimiz din görevlileri tam anlamıyla başarı sağlayabilirler. Dolayısıyla eğer biz meseleye köklü bir çözüm getirmek istiyorsak -ki ileride Avrupa Birliğine herhalde gireceğiz- bu meseleyi kökünden halletmek üzere, planıyla, programıyla, dersleriyle, ders içerikleriyle, tamamen ya da en azından yüzde 80 oranında Avrupa ülkelerine yönelik olarak, 4 yıllık yabancı dille eğitim veren bir ilahiyat fakültesinin kurulması gerekir. Bunu böyle yaptığımız takdirde, buradan mezun olacak öğrencilerimiz hem kolaylıkla orada din görevliliğini yürütebilirler, hem Kur'an kursu öğreticiliği yapabilirler, hem de üst düzeyde bürokrat olarak görev yapabilirler. Yoksa yukarıda da değindiğim gibi, yurtdışına gönderilecek din görevlilerini 200-300 saatlik yabancı bir dille hazırlayarak meseleyi halletmemizin mümkün olmadığını düşünüyorum. Teşekkür ediyor, saygılarımı sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederim.

Şimdi, ikinci müzakerecimizi davet ediyorum; Prof. Dr. Mehmet Zeki Aydın, buyurun.

Prof. Dr. M. Zeki Aydın – Teşekkür ediyorum Hocam.

Önce, tüm değerli hocalarımı sevgi ve saygıyla selâmlıyorum.

Recai Bey, 15 sayfalık tebliğini burada tam sunamadı. Tebliğinde, önce Kur'an kurslarının durumunu ortaya koyuyor, sorunları açıklıyor ve arkasından da öneriler geliştiriyor. Ben, ilgili arkadaşların, özellikle tebliği ayrıntılı olarak okumalarını tavsiye ediyorum.

Ben de katkıda bulunmak üzere görüşlerimi açıklamak istiyorum.

Sabahleyin açılış oturumunda Diyanet İşleri Başkanımız şöyle bir şey demişti: "Kısa vadede, orta vadede ve uzun vadede uygulanmak üzere çözüm önerileri, somut öneriler bekliyorum." Ben de bu çerçevede, önce 2000 yılında Avrupa Birliği Şûrasında, 2002 yılında Kayseri'de sunduğum tekliflerimi tekrarlıyorum. Öncelikle sorunu temelinden almak ve ona göre çözüm arayışına girmek daha uygundur. Bu sorunun temelinde, Avrupa'daki insanlarımızın yerinin belirlenmesi yatmaktadır. Artık, Avrupa'daki işçilerimize geçici, gurbetçi işçi şeklinde bakmamak gerekiyor. Onlardan geri dönecek kimse yok gibidir. Dolayısıyla onlar orada kalıcıdırlar. O zaman, onların kendilerini adlandırdığı gibi, biz de

kendilerine "Batı Avrupa Türkleri" diyelim. Batı Avrupa'da yaşayan Türklerin çeşitli sorunları, ihtiyaçları var, kendileri orada nasıl kalıcı iseler, sorunları da kalıcıdır. Dolayısıyla bu ihtiyaçlarına da geçici çözümler yerine, kalıcı çözümler üretelim.

Nedir geçici çözüm? Geçici çözüm, buradan oraya din görevlisi seçip göndermek veya buradan sınavla veya başka usullerle din dersi öğretmeni göndermek. Bu, bana göre geçici bir çözümdür. Bunu aşıp, kalıcı çözümler üzerinde kafa yormamız gerekiyor. O halde kalıcı çözüm nedir? Uzun vadede en temel kalıcı çözüm, orada ilahiyat fakültesi açmaktır.

Buradan giden görevlilerimizin çoğu, orayı tanımadan gitmektedir. Orayı tam tanıyıp verimli olduğu zaman, yani 4 yıl sonra veya 5 yıl sonra tekrar geri dönmek durumundadır. Bunun nedenlerini biliyoruz. Üstelik, burada yetişme tarzımızla orada yetişen neslin yetişmesi arasında çok fark vardır. Dolayısıyla bir uyum sağlayamamaktayız. Bunun için, orada ilahiyat fakültesi açmamız gerekmektedir.

Peki, ilahiyat fakültesini nerede açabiliriz? Teorik olarak, bütün Avrupa ülkelerinde özel okul açmak mümkündür, hiçbir yasal engel bulunmamaktadır. Bu açılan özel okullara devlet yardımı almak da mümkündür. Ancak, yasal durum böyle olmasına rağmen, pratikte bu zor olmaktadır. Ben, somut olarak önerdiğim ülkelerin durumunu tablolaştırdım. Almanya, Avusturya, Belçika ve Hollanda'da devlet yardımı alınabilir. Bunun dışında, Belçika dışındaki ülkelerde, devletin kendi üniversiteleri içerisinde de ilahiyat fakültesi açmak mümkündür. Nitekim, Almanya ve Avusturya'nın kendi üniversiteleri içerisinde ilahiyat fakülteleri bulunmaktadır. Fransa'da da bu tür çalışmalar devam etmektedir.

Almanya'da yasal bir engel olmamasına rağmen, özel okul açmak pratikte çok zordur, mümkün değil gibi bir şey. Çünkü, Alman devleti kontrolü hiçbir zaman kendi elinden bırakmak istememektedir.

Avusturya'da şu anda lise ve Viyana Üniversitesinin içerisinde bir ilahiyat fakültesi bulunmaktadır. Orada bir özel İlahiyat fakültesi açmak mümkündür, devlet yardımı almak da mümkündür; çünkü, Avusturya Avrupa'da İslâm'ı ilk tanıyan ülkelerden birisidir. 1900'lü yılların başında, buradaki Müslümanlar Osmanlıya bağlı kalmasın diye İslâm'ı tanımış ve İslâm teşkilatını kurmuş bir ülkedir.

Fransa, çok sayıda Müslümanın bulunduğu bir ülke; ancak, laiklik anlayışı gereği devletten yardım almak özel okullar için çok zor olmaktadır. Özel okul açılsa, masrafları tamamen Müslümanların kendileri karşılayacağı için, burada da güçlükler vardır.

Hollanda, devlet yardımı almanın kolay olduğu bir ülkedir; orada da özel okul açılabilir. Nitekim, bu ülkede, bir İslâm Üniversitesi bulunmaktadır, ikincisinin de çalışmalarını duyuyoruz.

Belçika ise, çok daha farklı bir ülkedir. Belçika, yaklaşık olarak eğitimin yarısı kilise okulları, yarısı devlet tarafından yürütülen bir ülkedir. Dolayısıyla ülkede özel okullara devlet yardımı almak kolaydır. Örnek olarak veriyorum: 100 bin nüfuslu Protestanların ilkokuldan ilahiyat fakültesine kadar her öğretim düzeyinde okulları vardır. Müslümanla-

rın sayısı 350 ila 400 bin civarındadır; bu, yüzde 4'e tekabül etmektedir. Müslümanların sadece bir ilköğretim okulları vardır. Belçika'da açılacak bir ilahiyat fakültesinin avantajı da şudur: Ülkede 3 tane resmî dil vardır; Fransızca, Almanca ve Flamanca. Dolayısıyla burada açılacak bir ilahiyat fakültesinden tüm Avrupa ülkelerine öğrenci yetiştirmek mümkündür. Nitekim, Protestanların ilahiyat fakültesinde bu imkân vardır.

Bu uzun vadedeki çözümlerin yanında, kısaca Türkiye'de yapılabilecekleri dile getiriyorum.

Recai Bey'in de söylediği birinci teklif, ilahiyat fakültelerinde tezsiz yüksek lisans programlarının açılmasıdır. Buraya Diyanet İşleri Başkanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı da kendi göndereceği personeli seçmeli, ilahiyat fakültesine 1,5 yıllık -tezli veya tezsiz, önemli değil- yüksek lisans programı açılmalıdır.

İkincisi, oradaki lise mezunu gençlerimizin gelip burada İlahiyat fakültesini okuyup oraya gönderilmeleridir. Bu, çok büyük kazançlar sağlayacaktır. Oranın kültürü içinde yetişmiş çocuklar, aynı zamanda Türk kültürünü de tanıyacaklardır. Çünkü, bugün "nerelisin?" dediğiniz zaman, "Ben Hamburgluyum" diyen bir nesil var, kendi baba ocağını bile unutmuştur. Onlar buraya gelir de burada Türk anlayışıyla ilahiyat fakültesinde okuyup giderlerse, oraya daha iyi hizmet verebilirler. Bunun için Diyanet İşleri Başkanlığı bir kampanya yapabilir, gençler teşvik edilebilir, lise mezunu öğrencilerin gelip burada ilahiyat fakültelerinde okuyup geri gönderilmeleri sağlanabilir. Asıl amacı yurt dışına din görevlisi yetiştirmek olan Anadolu İmam-Hatip liselerinin yeniden bu anlayışla gözden geçirilmeleri ve gerçekten oraya gönderilmek üzere, Anadolu İmam-Hatip liselerinde öğrenci yetiştirmeleri de kısa vadede çözüm olabilir.

Beni dinlediğiniz için hepinize teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Ben de çok teşekkür ediyorum.

Böylece, tebliğimiz okundu, çok faydalı müzakereler yapıldı. Gerçekten somut, kısa vadeli, uzun vadeli birçok öneri getirildi. Zannediyorum bunlar ileride alınacak önlemler bakımından mutlaka dikkate alınacaktır.

Şimdi, bu oturumun genel müzakeresine geçiyoruz. Söz almak isteyenler varsa, buyursunlar...

-Buyurun Harun Bey.

Harun Özdemirci – Sayın Başkan, Sayın Divan, değerli katılımcılar; sözlerime başlamadan önce hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Recai Bey'in tebliği, bir dönem Avrupa'da kendi yaptığı araştırmalara ve yine aynı alandaki araştırmalardan oluşan kaynaklara dayandırdığı ve buna göre de çözüm önerilerinin üretildiği bir tebliğ. Öncelikle yurtdışındaki Kur'an ve Dini Bilgiler Eğitimi müfredatıyla ilgili söyledikleri hususları desteklediğimi ifade etmek istiyorum.

Bir yıldan beri Avusturya'da Din Hizmetleri Müşaviri olarak görev yürütüyorum. Öncelikle parantez içerisinde bir şeyi söylemek istiyorum. Bu söyleyeceklerimin, yapılacak olan bundan sonraki çalışmalar için de önemli olduğunu düşünüyorum. Avrupa mevzu-

atını incelediğinizde var olan şeyleri bir pratiklik, bir kolaylık olarak görebilirsiniz. Ama uygulama alanına geçirme konusunda imkânsıza varan zorluklarla da karşı karşıya kalabilirsiniz. Özellikle Zeki Aydın Bey'in, İlahiyat fakültesi açılabilme imkânları örneğinde söylediklerinin mevzuat açısından doğru, uygulama açısından zor olduğunu ifade etmek istiyorum. Çünkü, genelde biz şöyle bakıyoruz: Bir Avrupa ülkesinin İslâm'ı resmî din olarak kabul etmesinin önemli katkıları olacağını düşünüyoruz ilk etapta. Ama, o ülke kendi teşkilatını kurup, kendi felsefesi doğrultusunda işlemlerin yapılmasını düşünüyor. Bugün Avusturya'da bir tane din görevlisi ve din dersi öğretmeni yetiştiren İslâm Akademisi var. 3 yıllık bir akademi. Müfredatı var. Bunu, Avusturya Diyanet İşleri Başkanlığı yürütüyor, müfredatını da Avusturya Diyanet İşleri Başkanlığı hazırlamış. Sadece bir örnek olsun diye söylüyorum: Müfredatını incelediğiniz zaman, bizim İmam-Hatip liselerimizin birinci dönemindeki müfredattan dahi yetersiz diyebileceğimiz bir müfredatla eğitim yapılıyor ve mezunlarını verdi. Buradaki mezunlar din dersi öğretmeni oluyorlar ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı derneklerin dışındaki yerlerde de din görevlisi olarak istihdam ediliyorlar.

Asıl tebliğin konusu Kur'an-ı Kerim kursları. Zeki Bey'in tebliğe getirdiği ek, din eğitimi alanında belki tartışılacak bir konu. Ben, Kur'an kurslarında mevcut müfredatın uygulanma şansı olmadığı konusunda Recai Bey'e katılırken, Recai Beyin önerilerinin de uygulanma imkânının pek fazla bulamayacağı kanaatini taşıyorum. Çünkü, Avrupa'da yaşayan Türk çocuklarının başlı başına bir eğitim problemi var, sadece Kur'an eğitimi değil. Genelde eğitim problemiyle karşı karşıyalar. Örneğin, oranın okullarındaki eğitimden ne kadar istifade edebiliyorlar, ne kadar yararlanabiliyorlar veya o eğitimde ne kadar başarılı olabiliyorlar; bu, ciddî bir problem.

Kur'an kurslarına gelince; bizim yurt dışında camilerde açtığımız Kur'an kursları, geleni tamamen o gün eğitmeye dayalı bir kurstur. O gün kim gelmişse, siz ona ders verirsiniz ve birçoğu, en fazla sizden bir haftalık ders alıp ayrılırlar. Bu nitelikteki kurslar için, müfredat yapılacaksa, bir haftada çocuğun dinî gelişmesine, en azından din duygusunun kendisinde yerleşmesine sebep olacak, slogan türü, onun belleğinde yer edecek şeylere yönelik çalışmalar yapmak gerekiyor. Yani, bir örgün eğitim kurumu gibi, planlı, programlı bir müfredatın Avrupa'da –cami kursları için söylüyorum- uygulama şansı yoktur. Biz, haftalık, çocuklara din duygusunu ısındıracak, din duygusunun belki temel kavramlarını öğretebilecek şeyleri hazırlamamız lazım. Müfredat yaparken bu ayrıntıyı hiçbir zaman unutmamak gerektiğini düşünüyorum. Yoksa, derli toplu bir müfredat yaparak bunu uygulayalım derseniz, baştan, birinci müfredatta olduğu gibi, Recai Bey'in eleştirdiği müfredatta olduğu gibi, ikinci müfredatı da; bu konunun ele alındığı başka bir din şurasında, uygulama şansı olmadığı tarzında pekala tartışabiliriz.

Avrupa'daki Müslümanların Türkiye ile bağlantılarının ne kadar sürdürülmesi istendiği konusu da, bütün bu Avrupa'daki din eğitimiyle alakalı bir konudur. Avrupa'da "Avrupa Müslümanlığı" kavramı üzerinde çok hızlı, sıkı adımlar atılmaktadır. Bunun için çalışmalar yapılmaktadır. Bu nedenle biz ileride Avrupa'ya Türkiye'den din görevlisi gön-

derme şansına sahip olmayabiliriz. Din görevlisi istemeyebilirler. Bugün istemeyen ülkeler var. Belçika'ya din görevlisi gönderemiyorsunuz. Yani, bu çok ciddî bir problem olarak duruyor. Avusturya din görevlisi gönderip göndermeme konusunda bu problemin eşiğinde. Almanya'da benzer konular yaşanıyor. Bu nedenle tebliğde din görevlilerinin yetiştirilmesine ilişkin tespitlere katılıyorum.

Şimdi, Türkiye, oradaki teşkilatlarının nasıl bir yapılanmaya gideceği konusunda ciddî tartışma yapmalı. Yani, o teşkilatlarını Avrupa'nın teşkilatı, o ülkenin teşkilatı ve o ülkede faaliyet gösteren bir teşkilat ve o ülkenin vatandaşlarıyla faaliyet gösteren bir teşkilat haline getirmesi konusunda düşünmesi lazım. Avrupa'dan ülkemize öğrenci getirelim, İlahiyat fakültelerinde okutalım, İmam-hatiplerde okutalım görüşü için (Zeki Bey için söylüyorum) Avrupa'da üniversite eğitimi yapan öğrenci sayısının temel Türk eğitim çağında olan öğrenci sayısına göre oranını düşündüğümüz zaman, oradaki Türk çocukların eğitimle ilgili çok parlak bir durumunun olmadığını, üstelik İlahiyat fakültesi eğitimi, istihdam alanı olmayan, -Avrupa'nın bugünkü şartlarında, onların yasalarına göre, Türkiye'de yetiştirdiğiniz zaman istihdam alanı da bulmakta güçlük çekeceksiniz- bir yere ne kadar tercih yapacaklar; bu da farklı bir problem olarak karşımızda duruyor.

Bana göre konuyu iki meselede ele almak lazım. Birincisi, bugünkü uygulamamızla Türkiye'den gönderdiğimiz din görevlilerinin -ki bu din görevlileri sadece Kur'an kursu eğitimi vermiyorlar, sadece namaz kıldıran kişiler de değil; onları çok farklı hizmetler bekliyor; Avrupa'daki hizmetler çok farklı- önü tıkanıncaya kadar (şunun altını bir kez daha çiziyorum: Bu uygulamanın önü tıkanacak. Ne kadar vadede tıkanır? Bazı ülkeler için çok yakın, bazı ülkeler için belki bunun süresi biraz daha diğer ülkelere göre uzun gözüküyor) buraya gönderilecek olan görevlilerin oradaki insanlarla anlaşabilmelerini sağlamak lazım. En önemlisi, eğitimci ile eğitimi görenin anlaşabilme meselesidir. Bu anlaşmayı, bu sıcaklığı, bu karşılıklı iletişimi sağlama şansınız yoksa, verdiğiniz eğitimden karşı tarafa bir şey aktarma şansınız da yok demektir.

Bir defa, üçüncü nesil için dil problemi olacaktır. Buradan gönderdiğimiz görevlilerin oradaki üçüncü nesille anlaşma şansı oldukça zor bir boyuta gelmiş durumda. Onun pratiklerini yansıtmak lazım. Din hizmetleri müşavirlikleri ile birlikte böyle bir komisyonun kurulması lazım; o pratikte... Öğrencilerin günlük hayatlarında veya bu kurslarda en çok kullandıkları bir dil öğrenmek değil, en çok kullandıkları Türkçe ve Almanca veyahut hangi ülkenin dili ise o kelimeleri önce tespit etmemiz gerekiyor. Ben onu düşünüyorum; ne tür eğitim verirsek verelim. Bir Türk öğrencisi böyle bir kursa geldiği zaman en çok, en sık kullandığı –Almanca'yı ele alalım- Almanca kelime nedir? Sık kullandığı Türkçe kelime nedir? Bunları bir tespit edip, ona verilecek eğitimin bu kelimelerle kavramların belki anlatılması daha kolaylaşır diye düşünüyorum.

Ben sadece burada Avrupa'daki görünen mevzuat ile uygulanan mevzuatın farklı olduğunun bilinmesine -bu tür çalışmalarda- ihtiyaç olduğunu bir kez daha tekrarlıyorum. Tebliği sunan arkadaşlarımıza, müzakere eden arkadaşlarımıza de teşekkür ediyorum. Hepinize saygılar sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Ben de çok teşekkür ediyorum Harun Özdemir Bey'e.

İşin içinde biri olarak problemler, sınırlılıklar üzerinde fikirlerini, görüşlerini belirtti.

Vaktimiz çok dar, bir arkadaşımıza daha söz verebilirim...

- Buyurun Sayın Yörük.

Dr. Yaşar Yürük – Tebliği sunan Hocamıza ve müzakere edenlere teşekkür ediyorum.

İlave olsun diye bir iki hususu belirtmek istiyorum. Ben, 20 yıldır Almanya'da bu işlerin içerisinde olan birisi olarak önemli gördüğüm üç noktayı belirtip sözlerimi bitireceğim.

Birincisi, tebliği sunan Hocamız "mekân problemleri yok" dedi ama, mekân problemleri var. Almanya'da camilerin yüzde 70'inde caminin içerisinde dizüstü eğitim yaptırılmaktadır. Yani, Türkiye'de hiçbir yerde göremediğiniz Kur'an öğretme, dinî bilgiler öğretme şekli ve usulü bu şekildedir. Almanya gibi modern bir toplumda eğitim-öğretim gören çocukların camide dizüstü oturtularak, önlerine rahleler konularak Kur'an öğrenmelerini istemeleri, elbette ki ne Türkiye ne diğer ülkelere hele Almanya'ya hiç uymayan bir usuldür. Hocamızın tespit ettiği yerlerde belki sıra usulü bir eğitim vardır; ama, yüzde 70'inde şu anda bu şekilde bir eğitim yapılmaktadır.

İkincisi, dil problemi vardır. Dil problemi derken; eğitim-öğretim, öğretici ile öğrenenin karşılıklı ilişkisinden ibaret bir gelişme olduğuna göre, sizin anlattığınızı karşıdaki öğrenci anlayamazsa, nasıl başarılı olacaksınız? Şunu demek istiyorum: Almanya'da okuyan, okullara giden öğrencilerin birçoğu Türkçeyi bilmemektedir. Türkçeyi bilmeyen bu öğrencilere siz dinî kavramları anlatacaksınız, onu öğrenmelerini, anlamalarını isteyeceksiniz. Ne kadar başarılı olabileceksiniz?! Burada da büyük bir sorun var, bu sorunu çözmek lazım. Bu konuyla ilgili, bilhassa Almanya'da, benim bulunduğum Hessen bölgesinde, Alman okullarında din eğitimi konusunda bir çalışma yapıldı. Konu uzun zaman müzakere edildi. Birkaç toplantıya ben de katıldım. Orada dilin Almanca olması uygun olacağı görüşü Alman yetkilileri tarafından ortaya atıldı. Ama, maalesef her konuda olduğu gibi, Müslümanlar olarak, hele Türk Müslümanları olarak bu konuda birlik yapıp "Alman okullarında din eğitimi yapılsın" tezini onlara kabul ettirebilecek bir birliği oluşturamadık. Bu konuda birbirimizle uğraştık durduk, ideolojik bazı saplantılar içerisinde değişik değişik yönler aradık; konuyu farklı istikametlere çektik. Burada bir başarımız olmadı.

Bana göre, dil konusu çok önemli bir konu. Yani, siz öğrenciye bunları anlatırken nasıl anlatacaksınız? Gerçi, konuşmacı arkadaşlar bazı konulara değindi ama, bu konunun çözümü için gerçekten bölümün uzmanları, işin uzmanları tarafından yeni araştırmalar yapılması lazım.

Müfredat programından bahsedildi. Yapılan müfredat programını gördüğümde şaşırdım. Hakikaten, hiç Almanya, Avrupa şartları düşünülmeden bir müfredat programı yapılmış. Bunun uygulanması için görevlilere talimatlar vermek şeklinde, bir eğitim ve öğretim anlayışı yıllarca devam etti, halen de devam ediyor.

Burada şunu belirtmek istiyorum: Almanya'da "öğrenci" demek, 24 saati dolu bir insan demektir. Yani, okulda ders görecek, okuldan sonra o derslerini yapacak, onu tekrar görüşecek, sporuna gidecek, bir başka işle uğraşacak, ondan sonra sadece kendisine, sağlığı için istirahat edebilecek bir boş zaman ayıracaktır. Bütün bu işin içerisinde siz bu şekilde bir müfredat programıyla öğrencilere bilgi vereceksiniz. Bu, kâğıt üzerinde yapılıp neticesi görülmeyen çalışmadan başka bir şey değildir.

Beni dinlediğiniz için hepinize teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Biz de çok teşekkür ediyoruz.

Konu aynı olduğu için, bu üç gün içinde arkadaşlarımız her fırsatta katkılarını yapabilirler. Onun için, ben şimdi birinci oturumu burada kapatıyorum.

II. OTURUM

(20 Eylül 2004)

◆

TEBLİĞ

TÜRKİYE'DE VE ALMANYA'DA (İSLÂM) DİN DERSLERİ

◆

Prof. Dr. Mualla SELÇUK* - Prof. Dr. Cemal TOSUN**

Bu bildiri, iki din eğitimi bilimcisinin, bilimsel birikimlerinden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Bilimsel birikim, alanın kuramsal bilgisini nitelediği gibi her iki bilim insanın bireysel olarak iştirak ettiği konu etrafında düzenlenen bilimsel toplantı, sempozyum ve etkinliklerdeki katkılarına ve bu ortamlardan elde ettikleri izlenimlere de işaret etmektedir.

"Türkiye'de ve Almanya'da (İslâm) Din Dersleri" başlıklı bir bildiri sunmak, sözü edilen ülkelerin din eğitiminde, özellikle okulda İslâm Dininin öğretiminde yaşadıkları sorunların çözümünün, kurulabilecek bir bilimsel işbirliği ile mümkün olabileceği temel kabulune olan inancımızdan doğmuştur. Konunun elbette bir bilimsel çözümü bir de siyasi çözümü bulunmaktadır. Ancak bilimin siyasete ışık tutmasının zamanı gelmiştir ve daha fazla zaman harcamaya hakkımız yoktur diye düşünmekteyiz.

III. Din Şurası'nda yurt dışı din eğitiminin masaya yatırılması bir imkân olmuştur; çünkü, konunun bütün bileşenlerini -öğretmen, öğrenci, veli, öğrenme ortamı, ders programı, sosyo-ekonomik ve kültürel çevre, din anlayışının epistemik ve sosyal temelleri v.b.- ihtiva eden bir tasvir yapmak, bir resim çizmek ve bu tasvire dayanan bir bilimsel işbirliği politikasının uygulamaya kılavuzluk edecek yapıtaşlarını belirlemek acil bir ihtiyaç olarak önümüzde durmaktadır.

Bu bildiri, çizilecek resimde tanımlayıcı bir kare olabilir veya işbirliğinin gerçekleşmesinde bir bilgi kapısı aralayabilirse amacına ulaşacaktır.

"İslâm Din Dersleri" ile "Okul" ilişkisi analiz edildiğinde kendimizi bir dizi soru ile karşı karşıya buluruz. Sorulardan biri **"İslâm Din dersleri, örgün eğitim açısından nasıl yapılandırılmalı?"** sorusudur. Bu sorunun cevabı uygulamadan gelen pekçok sorunun cevaplandırılmasıyla yakından ilgilidir. Örnegin: İslâm Din Dersleri, bir branş dersi mi olmalı? Mezheplere mi dayalı olmalı? Mezheplerüstü mü? Değerler açısından tarafsız mı olmalı? Zorunlu mu olmalı? İsteğe bağlı mı? Dersin dili ne olmalı? Her Müslüman bu dersi kendi ana dilinde mi okumalı? özellikle Türkler açısından durum nasıl değerlendirilmeli? vb.

* Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dekanı.

** Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi.

İslâm Din Dersleri ile ilgili, belki de konu ile ilgili arayışların temelinde yatan ve cevap bekleyen bir başka önemli soru ise; **"İslâm Din Derslerinin okulda genel eğitimin amaçlarına nasıl katkıda bulunabileceği"** sorusudur.

Bu bildiride önce, Türkiye ile Almanya arasında İslâm Din Dersleri bağlamında kurulabilecek bir bilimsel işbirliğinin imkânlarını ve sınırlılıklarını ortaya koymak amacıyla geliştirdiğimiz tezleri tartışacağız daha sonra "Almanya'da İslâm Din Dersleri hangi temel ilkelere dayanan bir model olmalıdır?" sorusuna bazı öneriler getirmeye çalışacağız.

I- Türkiye ile Almanya Arasında İslâm Din Dersleri Bağlamında Kurulabilecek Bilimsel İşbirliğinin İmkânları ve Sınırlılıkları

1. Tez: *Türkiye "okulda din öğretimi"nin teorisi ve uygulaması ile ilgili önemli bir tecrübeye sahiptir.* Din Derslerinin örgün eğitimde yer almaması, Din Derslerinin seçmeli olması ve Ahlak Bilgisi'nin zorunlu bir ders olarak verilmesi, Din Derslerinin zorunlu bir ders olarak programda yer alması şeklindeki uygulamaya yönelik tarihi tecrübemizle bugün geldiğimiz noktada din öğretiminin teorisi ile ilgili de önemli bir bilimsel birikime sahip olduğumuzu söylemek mümkündür. "Okulda Din Dersi"nin "Varoluş" tartışmaları sürecinde "niçin din öğretimi?" sorusunu "nasıl bir din öğretimi?" sorusu izlemiş ve İlahiyat Fakültelerimizde 1982'de kurulan Din Eğitimi Anabilim Dalı'nın akademik yürüyüşü 2000'li yıllara **"Din Eğitiminin Bilimselliği"** sorunsalını taşımıştır. Disiplinlerarası bir yaklaşımla, Din Eğitimi Bilimi'nin bulguları'na dayanılarak geliştirilen ve 2000 yılında uygulamaya konan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programı, ülkemizde bu alanda ulaşılan bilimsel seviyenin somut bir ürünüdür. Eğitim çevrelerinde "iyi uygulama örneği" (good practice example) diye kullanılan bir tanımlamadan esinlenerek İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı üzerinde bu bilimsel birikimin yansımalarına işaret etmek isterim.

Program önce 28-30 Mart 2001 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığımızın İstanbul'da düzenlediği, **"Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyumu"**nda tanıtılmış ve bilim insanlarının tartışmalarına açılmıştır. Daha sonra bildiri sahiplerinin, beraber ve ayrı ayrı katıldığı ve programın farklı yönlerinin ele alındığı aşağıdaki bilim platformları gerçekleşmiştir:

Okul Eğitiminde Ayrımcılığın Önlenmesi, Dini Özgürlük, İnanç, Hoşgörü Uluslar Arası Konferansı *(International Consultive Conference On School Education In Relation With Freedom Of Religion And Belief, Tolerance and non Discrimination)*, Din ve İnanç Özgürlüğü konusundan sorumlu Birleşmiş Milletler Özel Raportörü, İspanya Dışişleri, Adalet ve Eğitim, Kültür ve Spor Bakanlıkları 23-25 Kasım 2001 Madrid-İSPANYA

Kültürlerarası ve İnançlararası Diyalog için Eğitim *(Education for Intercultural and Interfaith Dialogue)*, Avrupa Konseyi 8-19 Nisan, 27-28 Haziran, 30 Eylül, 28-29 Kasım 2002 Strasburg-FRANSA

Ergenlik Dönemi ve Din Eğitimi *(Adolesence and RE)*, ISREV 28 Temmuz-2 Ağus-

tos 2002 Kristiansand-NORVEÇ

Kültürlerarası ve Dinlerarası Diyalog *(Interkulturaller und Interreligiöser Dialog)*, 07-11 Ekim 2002 Gosslar-ALMANYA

Avrupa'da İki Kültür ve Ortak Yol *(Zwei Kulturen-Ein Weg in Europa)*, Kuzey Ren Westfalya Eyaleti Bilim Bakanlığı 26-27 Ekim 2002 Münster-ALMANYA

İslâm'da Batı ve Batıda İslâm *(Der Islam Im Westen Der Westen Im Islam)* Osnabrück Üniversitesi Eğitim ve Kültür Bilimleri Fakültesi 28 Ekim-01 Kasım 2002 Osnabrück-ALMANYA

Öğrenen Toplum: ***Alman Eğitim Sistemi ve Müslümanlarla Diyalog*** *(Learning Community. The German Education System and Dialogue with Muslims)*, Kültür Bakanları Konferansı (K.M.K) 13-14 Mart 2003 Weimar-ALMANYA

Diyalogta Müslümanlar *(Muslime im Dialog/Muslim in Dialogue)*, 21-23.01.2004, Osnabrück-ALMANYA

Din ve Şiddet: ***Din Eğitimi ve Değerlerin Rolü*** *(Religion and violence: The Role of Religious Education and Values)*, ISREV XIV 25-30 Temmuz 2004 Villanova Üniversitesi, Pennsylvania, AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Yukarıda sözü edilen toplantılarda, İslâm Teolojisindeki yeni yorumlar ile bu yorumların öğrenme ortamlarına taşınmasındaki yeni yaklaşımlar Türkiye örneğinde tartışılmış ve programa yansımasının somut örnekleri sunulmuştur. Dinin insan hayatını anlamlandıran bir olgu olduğu, dini ve ahlaki değerlerin insan onuruna yaraşır bir hayat için etkin bir kaynak olarak algılandığı ve dinin, insanın, kendisi, çevresi ve Yaradanı ile olan ilişkisinde iletişim kodları barındırdığı ön kabüllerine dayanan Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımların ana düşüncesini şöyle özetlemek mümkündür:

Temel İlkeler ve Ana Düşünceler

• *Genç insanlara din olgusu hakkında doğru bilgi vermek, onların toplumda yaygın olan zihniyetler üzerinde düşünmelerini sağlamak ve bakış açılarını geliştirmek.*

Her alanda olduğu gibi din öğretiminde de bilgi meselesi ile bilinç meselesi yakın ilişki içerisindedir. Çözümlenmemiş bilgi, yani bilinç haline gelmemiş bilgi etkisiz bilgidir, hatta yanlış ilişkilendirmelere sebep olabilir. Bilinçle bütünleşmeyen bilgi, bilincin oluşum ve gelişimini de engeller. Bilince katılsa bile, bilinci bulandırır, yanılgılara sebep olur. İşte bu noktada din, bir bilgi türü olarak doğru bir şekilde öğretime konu edilmezse, dini olan ile dinin alanına girmeyen birbirinden ayırt edilemeyebilir. Dini olgu ile, dini olmayan olguların ayırt edilememesinin sosyal yaşamda ortaya çıkarabileceği her türlü olumsuzluğun önüne geçilebilmesi için din doğru öğretilmelidir.

Din öğretiminin kullanıldığı bağlamlar içinde sıkça dile getirilen üç kavram göze çarpar: ***Anlatma, Anlama ve Olma***. En yalın kullanım biçimiyle **anlatma** bir bilgilendirme işlemini, ***anlama*** ise bir bilgi edinme işlemini ifade eder.

Doğru bir şekilde anlatılan ve anlaşılan din konusunda bireyler varoluşsal bir tercih-

te bulunacaklardır: Dindar olma ya da olmama tercihi. Bu, nihayet bireyin kendi iradesiyle varacağı bir karardır. Dolayısıyla gerek örgün, gerek yaygın din öğretiminin amacı, ***bireyleri dindar yapmak veya imana götürmek değil, din hakkında doğru bilgiler vermektir.*** Öğretim açısından önemli olan, ne şekilde olursa olsun yapılan tercihin doğru öğrenmelere dayanmasını sağlamak ve bireylerin dinsel açıdan istismarının önüne geçmektir.

• *Genç insanların, bilginin hangi amaçla kim için ve nasıl bir dünyada kullanabileceğini sorgulayacak biçimde yetişmelerine katkıda bulunmak. Bu bağlamda dinin birleştirici, huzur verici ve barışı sağlayıcı gücünü yeniden keşfetmek.*

Tarihi açıdan bakıldığında, dinlerin hatta bir tek dinin farklı yorumlarının savaş ve çatışmalara sebep olduğu hatırlanacaktır. Ne yazık ki dinler iyilik ve güzelliklerin yanında insanlığa bir "gerilim ve çatışma" kültürünü de miras bırakmıştır. Oysa dinlerin çatışmaları çözen, barışı yayan gücü vardır ve Tanrı katında da geçerli olan davranış, barışı gerçekleştirendir; yoksa savaşa ve çatışmaya sebep olan değil...

O halde sorularımızdan biri şöyledir;

Dinlerin sosyal barışı sağlayan gücünü yeniden nasıl keşfedilebiliriz?

Bunu izleyen pratik bir soru;

"Çatışma ve gerilim kültürü"nün yerini "uzlaşma ve barış kültürü"nün almasını sağlayacak bir din öğretimi nasıl olmalıdır.?

İnsanlar olarak bazılarımız yaratıcıya inanmakta, ona en güzel isimleri ve sıfatları vermekte birleşiyoruz. Bazılarımız ise, varoluşu bir yaratıcı kabulü ile açıklamıyorlar. Fakat onların da varoluş üzerinde herhangi bir şekilde düşünceleri vardır; onlarla da insan olmakta ve varoluş üzerinde düşünmekte birleşiyoruz. Birbirimizden öğreneceklerimizle birbirimizi daha iyi anlamamız mümkün olabilir.

Yaratanın isimlerinden biri "Barış"tır. Bu isim İslâmiyet'te "Selâm", Yahudilik'te "Shalom" ve Hıristiyanlık'ta "Peace" şeklinde ifade ediliyor. Adı "Barış" olan bir Tanrıya inanan insanlar olarak neden barış ve uzlaşma yolunda hizmet etmeyelim?

• *Akla, bilime dayalı ve öğrencinin gelişim düzeyine uygun bir din öğretimi yoluyla ahlâkî gelişime destek olmak. Hoşgörü, saygı, sevgi, güven, ihtimam, eşitlik, işbirliği, empati... temeline dayanan öğrenme tecrübeleriyle duygusal zekanın gelişmesine yardım etmek.*

Burada sözü edilen **yardım** elbette, öğüt verme, malumat belletme, kişi adına karar verme olarak anlaşılmamalıdır. "Hisset-düşün-uygun olanı seç" formülü, din öğretimini bir iletişim süreci olarak tanımlamamızı gerekli kılmaktadır.

Düşünen bir varlık olan insanın ahlâkî hayatı için en büyük tehlikelerden biri neyi nasıl ve niçin yapabileceğine dair açık seçik bir çerçeveye sahip olmamasıdır. Yetişkinler, gençlere en iyi yardımı, **"içsel ilkelere dayanan bir zihniyet"** oluşturmalarını sağlayacak öğrenme ortamları hazırlamakla yapabilirler.

Böyle bir öğrenme ortamı ise, **"iyi yaşam paketleri"** empoze etmek yerine "iyi yaşam paketleri"nin **anlamını bireye keşfettirme** ve onun kendi doğrusunu kendisinin bulmasını amaçlayan bir yaklaşımla mümkün olabilir.

Öğrenim aktivitelerinin işlevsel olması, toplumdaki bir ihtiyaca cevap vermesi ve yaşanan sorunların çözümüne katkıda bulunabilmesi için Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin programında ve kitaplarında yer alması gereken üniteler yaşamla ilişkilendirilerek belirlenmiştir.

Bu belirlemelerde genel hatlarıyla;

- Saygı ve sevginin davranışa dönüştürülmesi,
- Yerelliklerin zaman zaman dinin evrensel boyutlarının önüne geçebileceğine karşı duyarlı olunması,
- Din alanında yetkin olan ile olmayanın ayrılabilmesi,
- İbadetlerin davranışları geliştirmedeki gücünün fark edilmesi,
- Mitik eğilimlerin olumlu yönde kanalize edilmesi,
- Mezheplerin dinin anlaşılma biçimleri olarak değerlendirilmesi,
- Dinin hükümlerinin çağlara göre yorumlanarak evrenselliğinin farkedilmesi,
- Kader kavramının yanlış yorumlanarak sorumluluktan kaçınılamayacağının bilinmesi,
- Dinî konularda "akılcı yöntemin" kullanılarak gerçeğin keşfedilmesi ve zihinde oluşabilecek sorulara karşı bireyin kendi sağlıklı yorumunu geliştirebilmesi,
- Tanrı ile iletişim kurmada yapay engellerin aşılması,
- Dinin sevgi ve hoşgörü boyutunun görülmesi,
- Çevre, doğal denge ve temizlik bilincine ulaşılması,
- Toplum içirisindeki sağlıksız dini oluşumların ayırt edilebilmesi,
- Çağdaş, evrensel değerlerin İslâm'ın özüyle örtüştüğünün fark edilebilmesi,
- Diğer dinleri temel özellikleriyle tanıyarak bağlılarına hoşgörüyle yaklaşılabilmesi,
- Birey bilincinin geliştirilerek toplumsallığa ve toplumsal duyarlılığa ulaşılabilmesi,
- "Yurtta barış, dünyada barış" ilkesinin bütün insanlığın iyiliğine yönelik bir ilke olduğunun fark edilebilmesi.

Yukarıda verilen örnekler elbette Almanya'da İslâm Din Derslerinde aynen kullanılamaz; ancak bu birikim yeni çözüm yolları üretmede bir kaynaktır. Nitekim 13-14 Mart 2003 Weimer toplantısı'nda önerilen program hedefleri katılımcılar tarafından kabul görmüştür (Geniş bir İslâm Anlayışı, Amel-i Salih'e Dayalı Bir Öğrenme, Öğrencinin Gelişimini Destekleyen Bir Yaklaşım).

Alman okullarına uygun bir İslâm Din Dersi modeli geliştirebilmek ve bu konuda Türkiye'nin tarihi tecrübesini ve bilimsel birikimini işe koşabilmek için Almanya'da okullarda Din Derslerinin şartlarını ve imkânlarını bilmek ve değerlendirebilmek gerekmektedir.

TEZ 2 : *Almanya'da Okullardaki Din Dersleri Anayasal ve Yasal düzenleme altına alınmıştır. Bu düzenlemeler, eyaletlere göre farklılık gösterebilmektedir. İslâm Din Dersini bu anayasal ve yasal düzenlemelerin çerçevesine sığdırmak kadar dışında tutmak da sıkıntı yaratmaktadır.*

Federal Almanya'da örgün eğitimde din derslerinin ana çerçevesi Federal Anayasa'nın 7. maddesinin 3. fıkrasıyla belirlenmiştir. Bu maddenin vurguladığı iki hüküm, aynı zamanda bir İslâm Din Dersi için de ana çerçeveyi oluşturmaktadır. Birinci hüküm şöyledir: **"Din dersleri, inançtan bağımsız olanlar hariç, tüm kamu okullarında olağan dersler arasında yer alır."** Ancak bu hüküm, yine Federal Anayasanın 141. maddesi gereği Berlin ve Bremen eyaletlerinde geçerli değildir.[1] İkinci hükme göre ise; **"ders, tüm eyaletlerde, devletin denetleme hakkı saklı olmak şartıyla dini cemaatlerin temel ilkeleriyle uyum içinde verilir."**[2]

Bu maddenin, Almanya okullarında bir İslâm Din Dersi için anlaşılıp değerlendirilerek yorum ve çözüm üretilmesi gereken boyutları vardır.

Birincisi: Berlin ve Bremen eyaletleri hariç, tüm eyaletlerin, inançtan bağımsız kamu okullarında bir İslâm Din Dersini normal, düzenli dersler arasında var etmek görevi vardır. Çünkü, Federal Anayasanın 7. maddesinin 3. fıkrası bu görevi devlete hiçbir din ayrımı yapmaksızın vermektedir.[3] Eyaletlerin bu var etme ve varlığını devam ettirme görevlerinin şartları ise kendi anayasaları ve yasaları ile belirlenmektedir. Ama eyalet anayasaları ve yasaları öğrencilerin din dersi hakkını ve devletin bu dersi hazırlama görevini hiçbir zaman kaldırmaz.

İkincisi: Devlet, bir dinin ve mezhebin din dersi hakkındaki kararları o dinin ya da mezhebin mensuplarını temsil eden bir tüzel kişiliğin -ki buna anayasa ve yasalarda dinî cemaat adı verilmektedir- iş birliği ve onayı olmaksızın tek başına alamamakta ve uygulayamamaktadır. Ki, bunun içine dersin okul ders çizelgesine alınması; amaçlarının, ünitelerinin, konularının, konu içeriklerinin belirlenmesi; kitaplarının onaylanması; öğretmenlerinin dersi vermek üzere görevlendirilmesi vb dahildir.

Bu durumda mevcut anayasal ve yasal şartlara göre bir İslâm Din Dersinin amaçlarından muhtevasına ve öğretmenine kadar asıl sözün dinî cemaate ait olduğu görülmektedir.

Üçüncüsü: Devletin denetim hakkı tüm eyaletlerde geçerlidir. Bu hak, Anayasaya ve genel kamu düzenine uygunluk denetimini içermektedir. Dinî cemaatin, "dinimiz içinde yoktur" diyeceği bir hususun derse konu yapılması devlet tarafından istenemez[4]. Ancak,

---

1 Madde 141 (Din Dersi, Bremer Klausel): 7. Maddenin 3. fıkrasının birinci cümlesi 1 Ocak 1949 tarihinde başka bir şekilde hükme bağlanmış eyaletlerde uygulanmaz.

2 Bkz. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Madde 7, fıkra 3.

3 Bkz. *Zusammenleben mit Muslimen in Deutschland*, Gütersloch er Verlagshaus, Gütersloch 2000, s. 61.

4 Nitekim Berlin okul senatosunun İslam Federasyonu tarafından sunulan İslam Din Dersi Programında eksik gördükleri ve girmesini istedikleri konular ile ilgili itirazları Mahkeme haksız bulmuş ve Senato programı kabul etmek durumunda kalmıştır.

din içerisinde yer alan bir konunun, doğrudan anayasaya, yasalara ve kamu düzenine aykırı olması durumunda devletin denetim hakkı yürürlüğe girer.

Federal Anayasa'nın çizdiği bu çizgiler şunu göstermektedir: Bu çizgilerin dışında bir anayasal İslâm Din Dersi mümkün değildir. Bu çizgilere uygun bir İslâm Din Dersi de hemen hemen imkansızdır. Çünkü, anayasanın ve yasaların öngördüğü Müslümanları temsil edecek bir tüzel kişilik, yani muhatap dinî cemaat yoktur. Bu yokluğu doğru anlayabilmek için Almanya'da dinî cemaatin anayasal olarak ne anlama geldiğini irdelemek gerekir. Bu anlam ise Federal Anayasa'nın 140. maddesi ile mevcut Federal Anayasa'nın içinde kabul edilen 1919 Alman Anayasasının 136,137,138,139 ve 141. maddelerinde saklıdır. 137. maddenin 5. fıkrası mevcut dinî cemaatlerin dışında bir dinî cemaat oluşturmanın her zaman mümkün olduğunu dile getirmektedir. Ancak, bunun nasıl gerçekleşeceği tartışmalıdır.

Tartışmalarda, kanun koyucunun buradaki din ve dinî cemaat kavramları ile sadece Protestanlığı, Katolikliği ve Yahudiliği kastettiği ileri sürülmektedir. Ancak, hukukçuların genel görüşü, buradaki din ve dinî cemaat kavramlarının bütün dinler ve cemaatler için geçerli olduğu yönündedir. Dolayısıyla Almanya'da, Belçika ve Avusturya'nın aksine İslâm resmen bir din olarak kabul edilmemiş olsa bile, din olarak görülmesinde ve buna göre işlem görmesinde sıkıntı bulunmamaktadır. Müslüman dinî cemaatlere gelince, bu konuda belli bir sıkıntı söz konusudur. Çünkü Anayasada ifade edilen dinî cemaat kavramı, din ve din eğitimi ile ilgili konularda devlet ve devlet kurumlarına muhatap olan bir statüyü ifade etmektedir.

Anayasanın 7/3-2. maddesine göre dinsel cemaatten kastedilen, hiyerarşik bir yapılanma değildir. Hatta dünya görüşüne dayalı cemaatler bile aynı statüyü alabilirler. Buradaki belirgin şart devamlılık ve devlet karşısında kendisini temellendirmedir.[5]

Anayasaya göre dinî cemaat; anayasanın uygulandığı sınırlar içinde yaşayan insanların oluşturduğu, insani anlamı olan belli ortak esaslarda birleşmiş ve din dersi verilmek üzere hayatı şekillendiren bazı temel öğretileri olan bir birliktir.

Hukukçulara göre, bir dinî cemaatin gerçek anlamda dinî cemaat olarak muhatap kabul edilmesinin bazı şartları bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri belli çoğunlukta bir üyeyi temsil etmeleri ve devamlılık göstermeleridir. Ancak, belli çoğunlukta üyenin en azı veya en çoğu belli değildir. Yine devamlılık için ne kadar süreden beri var olması gerektiği de tespit edilmemiştir. Düsseldorf İçişleri Bakanlığı bu konuda 30 yılı aşmış olmanın gerektiğini ileri sürmüştür. Bu görüşe dayanan Spuler-Stegemann'a göre bu hakkı isteyen kuruluşlar, kuruldukları resmî tarihten itibaren 30 yıl beklemek zorundadırlar. Spuler-Stegemann'a göre, bir eyalet bunu kabul etse bile diğer 16 eyaletin de onayından geçmesi gerekir.[6] Belli çoğunlukta bir insan topluğunu temsil etme konusunda ise 10 bin ila 80

---

5 Janbernd Oebbecke, "Islamischer Religionsunterricht an deutschen Schulen-Aktuelle Fragen und Problemstellungen", in: *epd Dokumentation-2000*, s. 9.

6 Ursula Spuler-Stegemann, *Muslime in Deutschland*, Herder-Freiburg, Basel, Wien 1988, s. 224, 225.

bin arasında görüş belirtenler olmuştur; fakat bu konuyu düzenleyen Weimarer Anayasasının 137. maddesinde sayı belirtilmemiştir. Bu iki husus sürekli tartışılan ama, anayasal ve yasal bir belirleyici olmadığı için hakimlerin içtihadına bırakılan hususlardır. Öte yandan, belli bir miktar üyeyi temsil etme ve süreklilik arz etme şartlarının zaten mevcut olan ve dünya üzerinde inanırları olan dinsel cemaatler için geçerli olmaması gerektiği yönünde görüşler de bulunmaktadır.[7]

Bu konudaki önemli bir tartışma da, dinî cemaatin gerçek üyelerden mi oluşmak zorunda olduğu yoksa, dernekleri temsil eden bir üst veya çatı örgütünün de dinsel cemaat olarak kabul edilip edilemeyeceğidir. Bu hususta da içtihat farklılıkları vardır.

Dinî cemaat olma konusunda en çok tartışılan konulardan biri de, dinî cemaat olmak için kendisini diğerlerinden farklı kılan dinsel özelliklerin bulunup bulunmayacağıdır. Bu konuda da galip bir ifade yer almamaktadır. Eğitimciler ve eğitim yetkilileri, pratikte ortaya çıkaracağı zorluklardan hareketle, diğerlerinden farklı olduğunu ortaya koymanın gerekliliğini savunurken, bunun şart olmadığını ileri sürenler de bulunmaktadır. Bu konuda olması gerektiğini savunanlar Kültür Bakanları Konferansının daha 1954 yılında "kendilerini başkalarından ayıran belli inanç etrafında organize olmak" gereğini ileri sürerken, Leanderesorts'un 1962 yılında böyle bir farklılığın olmasının gerekmediğini ortaya koyarak 1954'deki kararı ortadan kaldırdığını savunmaktadırlar.

Çok basit anlamda bakıldığında, eyaletlerin öngördüğü sayıda öğrencilerin bulunması durumunda bir din öğretimi isteği karşılanmak zorundadır. Ancak, anayasal olarak bir muhatap cemaat gerekmektedir. Cemaatlerin çok olması ise pratikte problem yaratmaktadır. Aynı dinin mensuplarına, farklılıklarını ortaya koyucu özelliklerini netleştirmeden ayrı bir din dersi açmak mümkün kabul edilmediği gibi, madem ki belli bir temsilci cemaatiniz yok o halde devlet sizin için yapıversin de denilememektedir. Almanya devleti, Hıristiyanlar için bile imkansız gördüğü böyle bir hakkı başka devletlere verme konusunda elbette daha da dikkatli davranmaktadır.

Dersin var edilmesi ile ilgili bu temel problem için düşünülebilecek çözüm yollarından birkaçı şöyle özetlenebilir:

1. Müslümanlar muhatap dinî cemaat oluşturma yolu geliştirebilirler. Almanya devletinin bir İslâm Cemaati oluşturma yönünde bir hukuki düzenleme yapması akılcı gözükse de, bu nötrlük ilkesi açısından en azından şimdiye kadar imkansız olarak görülmüştür. Dolayısıyla bu konudaki adımlar Müslümanlardan beklenmektedir. Nitekim bu konuda çatı örgütü oluşturmaktan şura kurmaya kadar denemeler bulunmaktadır. Ancak, buradaki asıl sorun, her ne isimle oluşturulursa oluşturulsun, cemaatlerin temsil ettikleri insanları bağlayıcı nitelikte bir bildirimde bulunamamalarıdır.

2. Federal düzeyde ve eyaletler düzeyinde bazı anayasal ve yasal düzenlemeler bek-

---

[7] Bkz. Adnan Aslan, *Religiöse Erziehung muslimischer Kinder in Deutschland und Österreich*, Stutgart 1998, s. 86-87 ve 93.

lenebilir. Ancak böyle bir düzenleme, kiliselerin mevcut hak ve yetkilerini de gündeme getirebileceğinden şimdilik imkânsız gözükmektedir.

3. Anayasanın öngördüğünün dışında bir İslâm Dersi ile çözüm aranabilir. Nitekim, aşağıda görüleceği gibi İslâm Dersi ile ilgili bazı denemeler bu çerçevededir. Ancak bu denemeler sonucu ortaya çıkarılan İslâm Dersleri, anayasanın öngördüğü ders olarak kabul edilmez ve o hak ve iddialar devam eder. Kiliseler de, devlet tarafından belirlenerek verilecek bir İslâm Din Öğretiminin, kendilerinin Din Dersleri ile ilgili hak ve sorumluluklarını sorgulamayı gündeme getireceğini değerlendirerek böyle bir çözümü desteklemeyeceklerdir.

TEZ 3 : *Almanya, Müslüman çocuklarının okullarda Din Eğitimleri konusunda, program geliştirmeden öğretmen yetiştirmeye kadar, farklı modelleri denemekte ve desteklemektedir. Bu deneme ve destekleme, Batı Hıristiyan kültürü içinde uyumlu yaşamayı mümkün kılacak bir İslâm öğretim modeli bulununcaya kadar sürecektir.*

Alman okullarında İslâm Din Dersleri, her ne kadar Federal düzeyde ülkenin tümünü ilgilendiren üst düzey bir mesele niteliği taşıyor gözükse de, Kulturhoheit, yani eğitim ve kültür işlerinde bağımsızlık ilkesi nedeniyle eyaletlerin iç meselesi olarak işlem görmektedir. Bu nedenle Almanya genelinde farklı İslâm Dersi arayış ve denemelerine rastlanmaktadır. Bir eyalette birden fazla model denemesinin yapılması ve devlet tarafından desteklenmesi ise, farklı denemelerin sadece eğitim ve kültür işlerindeki bağımsızlıktan değil aynı zamanda en uygun ders modeli için gerçek bir arayışın olduğu şeklinde yorumlanabilir.

İslâm Din Dersi çerçevesinde denenen modelleri şöyle listeleyebiliriz:

Berlin: Bir cemaatin[8] sorumluluğunda İslâm Din Dersi[9].

Hamburg'da "Herkes İçin Din Dersi" adıyla geliştirilen dersin içine İslâm boyutu da eklenmek suretiyle bir çözüm aranmaktadır. Bu konuda "Şura" adıyla kurulan bir organizasyon muhatap alınmaktadır.

Aşağı Saksonya'da, Şura adıyla oluşturulan komisyon ile işbirliğinde hazırlanan bir program denemeye konulmuştur. Şii ve Sünni tüm Müslümanları kapsayan mezhepler arası bir ders olarak takdim edilmektedir.

Schleswig Holstein eyaletinde Aşağı Saksonya Modeli üzerinde çalışıldığı bilinmektedir.

Kuzey Ren Westfalya'da "Almanca İslâm Öğretimi" anlamına gelen bir ders 1999 yılından bu yana genişletilerek denenmektedir.

Baden Württemberg eyaletinde ısrarla, din dersi talebiyle ortaya çıkan dinî grupların ortaklaşa hazırlayacakları bir program ile yapılacak İslâm Din Dersi için çalışılmaktadır.

---

8 Bundesverwaltungsgericht 23 Şubat 2000 tarihli ve 06/2000 sayılı basın açıklamasıyla, İslâm Federasyonunu Berlin okul kanununun 23. maddesinde geçen anlamda bir dinî cemaat olarak tanıdığını ilan etmiştir

9 Berlin'de devlet din dersleri için sadece mekan ve ısınma, aydınlatma gibi imkânlar sunmaktadır.

Bavyera eyaletinde ise anadilde eskiden beri verilen dersler yanında iki ayrı deneme desteklenmektedir. Bunlardan biri Almanca İslâm Din Öğretimi adıyla, diğeri ise İslâm Dersi adıyla denemeye konulmuştur. Birincisi için Türkiye ile program ve öğretmen boyutlarında işbirliği yapılmaktadır ve daha yaygındır. İkincisi ise Erlangen şehrinde bir okulda pilot olarak uygulanmaktadır ve şimdiye kadar uygulama alanı genişletilmemiştir. Ancak her iki dersin programı da Eğitim Bakanlığınca onaylanmıştır. Her iki program için de öğretmen eğitimi için ayrı çalışmalar desteklenmektedir.

Aleviler ise tüm eyaletlerde ayrı bir din dersi için uğraş vermektedirler. Berlin'de bu hakkı almışlardır. Bremen, Hessen ve Kuzey Ren Westfalya eyaletlerinde de ileri adımlar atılmıştır. Alevilerin ayrı ders almalarının arkasında, Alevilerin diğer dinî cemaatlerden farklı olarak kendilerine ait bir farklı dinî-teolojik ve pratik yapıya sahip olduklarını ileri sürmeleri ve bunu yazılı olarak belgelemeleridir. Bu belgeleme ile onlar, Hıristiyan kültürü için anlaşılır olan din hükmünde mezhep statüsüne doğru hızla ilerlemektedirler. Bunun yanında, Alevilikteki cemaat yapısı, Alman makamlarının beklediği cemaat üyelerini bağlayıcılık ilkesine de daha uygun değerlendirildiği düşünülebilir.

Almanya genelinde bir İslâm Din Dersi açısından politik beklentiyi şöyle ifade edebiliriz: İslâm'ı kendi (cemaatin takdim ettiği) otantikliği içinde öğretecek ve bir Hıristiyan kültür içinde uyumlu yaşamayı destekleyecek bir İslâm Din Dersi.

TEZ 4: *Almanya'da Mezhep-Doktrin Merkezli Din Dersleri uygulanmaktadır. İslâm Din dersinin de böyle olması gerektiği ilk akla gelen hususlardandır. Ancak bu anayasal ve yasal açıdan doğrudan bir zorunluluk değildir. Dinî cemaat (yani Müslümanlar) isterlerse mezhepler üstü veya mezhepler arası bir din dersi de mümkündür. Almanya'daki politik iradenin ya da en azından eğitim politikasının böyle bir çözümü yeğlemeye başladığı ifade edilebilir.*

Anayasanın ve yasaların koyduğu, dinî cemaatlerle uyum içinde olma şartı, mezhep merkezli olma anlamını zorunlu olarak getirmemektedir. Ancak Hıristiyan Kiliseleri uzun süre bu dersin bu amaç ve muhtevada olmasını istemiştir ve öyle olmuştur. Katolik kilisesi hâlâ aynı doğrultudadır. Protestan Kilisesi ise, oluşan çoğulcu toplum gerçeğine uygun olarak mezhep-doktrin merkezli dinler arası açılımlı bir yönelim ve arayış içine girmiştir.

Bir İslâm Din Dersi de, Müslümanların iradesi ile mezhep-doktrin merkezli ya da mezhepler üstü veya mezhepler arası olabilme imkânını haizdir.

TEZ 5: *Almanya, İslâm Din Dersinin dilinin Almanca olmasında ısrarcıdır. Ancak Almanca İslâm Din Dersi, eğer gerekli çalışmalar yapılıp çözümler üretilemezse, İslâm Dini ile ilgili temel kavramların içeriklerinin yozlaşmasına ve bir tür enkültürasyona sebep olabilecektir.*

Almanya'da İslâm Din Dersleriyle ilgili temel tartışma alanlarından birini de dersin dili oluşturmaktadır. Almanya, dersin dilinin Almanca olması konusunda şimdiye kadar hiç taviz vermemiştir. Bu konu, temsil edilen Müslüman kitlesi az olsa da çok sayıda Müs-

lüman organizasyon tarafından da desteklenmiştir. Başta Alman Müslümanlar olmak üzere tüm Türk olmayan Müslümanlar, Türk Müslüman kuruluşlardan da Avrupa Milli Görüş Teşkilatları, Avrupa Türk İslâm Birliği, İslâm Kütür Merkezleri vb. Almanca İslâm Din Dersinden yana tavır koymuşlardır. Türkiye Devleti ise Türkçe olması tezini savunmuştur.

Ulaşılan noktada, bu dersin dilinin Almanca olmasının kaçınılmaz olduğu gerçeği ile karşı karşıyayız. Ancak bu, dinin ana dilde daha iyi öğrenileceği gerçeğini değiştirmez. Özellikle de Müslüman çocukların Almanca'yı ve Almanca'daki dinî kavramları gündelik hayatta ve okulda, Hıristiyan kültürünün hakim olduğu bir anlam dünyasıyla öğrendikleri ve Almanca İslâm Dinini de aynı kavramlarla öğrenecekleri düşünülürse, ana dilde öğrenmenin gereği ve Alman dilinde öğrenmenin sakıncası daha da netleşecektir. Elbette, Almanya'da yaşayan ve yaşayacak olan Müslüman nesillerin İslâm'ı Almanca öğrenmelerinin önemli faydaları da vardır. Özellikle de kendi dinini Almanca anlama ve anlatabilme açısından yadsınamayacak bir fayda söz konusudur. Ancak, bu noktada anlaşılacak ve anlatılacak olan dinin doğru bir şekilde, tabir yerindeyse İslâm olarak öğrenilmesi birincil önemi haizdir. Almanca İslâm Din Dersinin İslâm'ı Hıristiyanlığın kavramlarıyla karıştırıp bir tür anlam sapmasına ve dolayısıyla enkültürasyona götürmemesi için tedbirler alınmalıdır. Bu tedbirler, programlara, kitaplara ve öğretmen eğitimine yansımalıdır.

II- Almanya'da İslâm Din Dersleri Hangi Temel İlkelere Dayanan Bir Model Olabilir?

1. Kur'an ve Sünnete dayanan ve bireyi, toplumu ve hayatı dikkate alan bir Teolojik temeli bulunan,
2. İslâm'ı otantik olarak öğretmeyi hedefleyen,
3. İslâm'ın çeşitli yorumlarıyla birarada yaşamayı destekleyen,
4. Farklı dinlerle birlikte uyumlu yaşamayı destekleyen,
5. Teolojik ve pedagojik boyutlarda bilimsel yaklaşımı temel alan,
6. Disiplinler arası çalışmalarla desteklenmiş,
7. Din Eğitimi Biliminin verilerini esas alan bir model.

MÜZAKERE

Prof. Dr. Suat Cebeci (Komisyon Başkan Yardımcısı) - Prof. Dr. Mualla Selçuk Hanım ve Prof. Dr. Cemal Tosun Beye teşekkür ediyoruz.

Şimdi efendim, yarım saatlik bir süremiz kaldı. iki müzakerecimiz var. Bu süre içerisinde onları 10'ar dakika dinleyeceğiz, kalan süre içerisinde de komisyon konuyu tartışacak.

Önce Prof. Dr. Fahri Kayadibi Hocamıza söz veriyorum.

Prof. Dr. Fahri Kayadibi – Efendim, hepinizi sevgi ve saygıyla selâmlıyorum.

Değerli Başkan, değerli üyeler; burada çok güzel tebliğ ve müzakerelere şahit olduk. Son olarak tebliğlerini sunan Prof. Dr. Sayın Selçuk ve Prof. Dr. Sayın Tosun hakikaten bizi çok güzel bilgilendirdiler. Kendilerine huzurlarınızda teşekkür ediyorum.

Ayrıca, fırsat bulmuşken, bizi burada buluşturan ve biliştiren Diyanet İşleri Başkanlığımıza da teşekkürlerimi sunuyorum.

Din ve dil bir toplumun ayakta durabilmesi, kendi kültürünü koruyabilmesi için iki önemli temel esastır. Bu hafta içinde Dil Kurultayı ve din konusundaki bu toplantı yapılmaktadır. Yani içinde bulunduğumuz hafta iki önemli konuya sahne olmaktadır. Yurtdışındaki vatandaşlarımızın kendi kültürleriyle yaşayabilmeleri ve kendi kimliklerini koruyabilmeleri için dil ve din konusunda canlı tutulması gerekir. Bu yönden yapılan bu toplantıyı da çok önemli buluyorum.

Efendim, tebliğlerde din eğitimi konusunda Almanya'da hukukî yönden yaşanan sıkıntılar, kanunî sıkıntılar dile getirilmiş; son derece hoş. Fakat ben tebliğde istatistikî bazı bilgiler de görmek isterdim. Ne kadar öğretmenimiz var, din kültürü ve ahlak bilgisi derslerine ne kadar devam eden öğrencimiz var, öğrencilerin kaçta kaçı devam ediyor, camilerde ne kadarı veriliyor, öğretmenler buradan mı atanıyor, mahallinden mi atanıyor? Orada başka Müslüman ülkelerden öğretmenler var; din derslerine daha çok onlar mı giriyor, bizimkiler mi giriyor?.. Bu ve benzeri bilgiler de eklenirse tahmin ediyorum daha verimli olacak.

Efendim, entegrasyon mu, asimilasyon mu? Entegrasyon, bütünleşme; asimilasyon, eritme demektir. Biz, entegrasyon diye diye bu durumlara geldik. Yani, oradaki toplumla bütünleşme, uyum sağlama gibi iddialarımız vardı, onların da istekleri buydu. Geldik geldik, en nihayet üçüncü nesilde Türkçe'yi unutmuş Türk çocuklarıyla, Türk gençliğiyle karşılaştık. Demek ki, entegrasyonu sağlayalım derken, asimilasyonu meydana getirdik. Şimdi, Türkçe hutbe okunamıyor, bazı yerlerde Almanca hutbeler hazırlanmaya başlandı. Bu ne demektir? Almanya dil konusunda ısrar ediyor, din dersleri Almanca verilecek de-

niyor. Din dersleri de Almanca verilirse, onların kültürüne göre, onların anlatma tarzına göre verilmeye başlanırsa, biz ne yaparız? Gençlerimizi kaybedeceğiz. Bizim gençlerimiz, oradaki vatandaşlarımız Türkiye'nin uzantısı; Türkiye'nin Avrupa'daki lobisini meydana getiren bir uzantıdır ve son derece önemlidir. Onun için, dil üzerinde bizim de durmamız gerekiyor. Din dersleri Türkçe verilmelidir, Türk kültürüne uygun olmalıdır, Türk öğretmenler tarafından verilmelidir ve mutlak surette cemaatlerin de bütünleşmesi lazımdır. Dağınıklığımız bizi bu hale getiriyor. Oradaki topluluklar, dernekler bir bütünleşseler, bir cemaat haline gelecek; zaten çekiçleri bir araya vuracak. Bir atasözü var: Hayvanlar koklaşa koklaşa, insanlar konuşa konuşa: Konuşarak çözümlenemeyecek hiçbir sorun yoktur ve Avrupa insanı buna uygundur. Çünkü, 1984'te İsviçre'ye din görevlisi getirdik, altı ay sonra görevliyi sınır dışı yapmak istediler. Neden? Sebebini bilmiyoruz. İlgili resmî kurumlarla yaptığımız görüşmelerde nedenini öğrendik. Sebebi şu: Daha önceden gelen görevliler için oturma müsaadesi istemiştik. Meğer bunun için kanunî engel varmış. İsviçre'de "Yabancıların Sayısını Sınırlama Kanunu" var, bu kanuna göre ancak İsviçre'de oturan, oturma müsaadesi olan kişi orada çalışma yapabilir, başkası yapamazmış. Yani İsviçre dışından bir başkası getirilemezmiş. Dediler ki: "Bizim böyle bir kanunumuz var, mecburuz sizin görevlinizi göndermeye." Yaptığımız temaslarla görevlinin sınır dışı edilmesini önledikten sonra Yabancılar Komisyonu ve Yabancılar Dairesi ile bu konuda bir anlaşmaya vardık. İhtiyacımız olduğunu belirttik, İsviçre'de böyle yetişkin eleman olmadığını söyledik ve neticede kanunda bizim isteklerimize uygun düzenlemeler yaptılar. Demek ki yapabiliyorlar. Yabancıların Sayısını Sınırlama Kanununu değiştirerek, bizim buradan Diyanet İşleri Başkanlığının gönderdiği din görevlilerine imkân tanıdılar, oturma ve çalışma müsaadesi verdiler.

Almanya'da eyaletler var, diğer ülkelerde kantonlar var. Eyaletlerde komisyonlar kurulur, vatandaşların çekici bir yere vurur, birleşirler. Netice itibariyle sorunları eyalet parlamentolarında, eyalet idarelerinde çözebilirler, hiçbir sorun kalmaz. Bu konuda hem Türkiye'de yapılacak işler var, hem orada yapılacak işler var. Hem ülkeler bazında anlaşmalar var, hem oradaki elçilik bazında anlaşmalar var. Bizim eğitim müşavirlerimizin, din hizmetleri müşavirlerimizin kendi bazlarında yapabileceği işler vardır. Vatandaşlarımızın orada kurdukları sivil toplum kuruluşlarıyla ku yapacakları işler vardır ve sonuçta çözülemeyecek problem yoktur.

Şimdi, onlar İslam din dersi öğretmenlerini kendileri yetiştirmek istiyorlar ve yavaş yavaş okullar açmaya başladılar. Biraz önce bir arkadaşımız Avusturya'daki durumu belirtti. Avusturya Diyanet İşleri Başkanlığı var, kimdir başkanı? Hangi Müslüman ülkedendir? Avusturya'da başka ülkelerin din derslerine başka ülkelerde bulunan öğretmenlerin din kültürü veya İslâm din derslerine girdiğini biliyorum. Neden aktif olamadık zamanında? Olamadık; çünkü hizmetlerimizi geç götürdük. Biz, 1978-1979 yıllarında ataşelik, müşavirlik açmaya başladık; ama, o karar da son derece zor çıktı.

Neticede, bizim oraya nitelikli din görevlisi gönderme konusunda veya öğretmen gönderme konusunda Türkiye içinde yapacağımız faaliyetlere ek olarak, orada okullar da

açabiliriz. Hatta, ilkokuldan ve anaokulundan üniversiteye kadar her sahada öğretmen ve din görevlisi yetiştiren önemle okullar açabiliriz. Nitekim İtalya öyle yaptı, ABD öyle yaptı, diğer ülkeler öyle yapıyor. Ama biz nüfusça kalabalık olmamıza rağmen, bu konuda bir teşebbüsümüz olamadı. Ayrıca, orada okuyan gençlerimizi kontenjan ayırarak buradaki üniversitelerimizde eğitir ve orada görevlendirebiliriz. İngilizce eğitim veren ilahiyat fakültesi de açabiliriz; hepsi olabilir. Ama, orada da okullar açmamız lazım; nitekim biz ülke olarak yapmazsak bunu başkaları yapıyor. Kendileri yapmaya çabalıyor. Yarın buradan göndereceğimiz görevlilere, öğretmenlere "ihtiyacımız yok" diyecekler. "Biz kendi ülkemizde bu elemanları yetiştiriyoruz, sizin göndereceğiniz elemanlara ihtiyacımız yok" bahanesini önümüze koyabileceklerdir.

Evet, din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri veya İslâm din dersleri... Hedef kitle olarak orada gençlerimiz var, vatandaşlarımız var, öğrenci olan yavrularımız var. Bir de oradaki yerli halk var. Bütün ülkeleri kastediyorum. Kendi vatandaşlarımıza karşı din kültürünü, İslâm din derslerini doğru vermek mecburiyetindeyiz. Oradaki vatandaşlara da İslam'ı doğru tanıtmak mecburiyetindeyiz; bu görev çok önemlidir.

1978'de Alman liselerinde Alman çocuklarına İslam dini hakkında ben konferanslar verdim. Büyük dinleri tanıma konferansları idi bu ve bir seri halinde verildi.

Anaokuluna yönelik din dersi kitapları hazırlanması talep edildi. Orada anaokullarında dini tanıtma, Hıristiyanlığı tanıtma kitabı var. Nasıl hazırlayacaksınız İslâm dini kitaplarını okuma yazma bilmeyen çocuklara? Onlar resimlemiş, siz nasıl resimleyeceksiniz? Yani, her safhada zorluklar var ve bu zorlukların topyekûn Türkiye içinde, Türkiye dışındaki ülkelerde müşterek anlaşmalar, müşterek çalışmalarla aşılacağı kanaati içerisindeyim. Hiçbir zorluk da kalmayacak, yalnız gecikmişliğimizi, acele ederek tamir etmemiz lazım.

Beni dinleme lutfunda bulunduğunuz için hepinize teşekkür ediyor ve saygılarımı sunuyorum.

Komisyon Başkan Yardımcısı – Sayın Kayadibi'ne biz de teşekkür ediyoruz verdiği bilgiler için.

Şimdi, ikinci müzakerecimiz, Komisyon Başkanımız, Sayın Hocam Selahattin Parladır Bey.

– Buyurun.

Prof. Dr. Selahattin Parladır – Selâmlarımı sunuyorum.

Mualla Hocahanım sağ olsun, bana metnini göndermişti, okuma fırsatı buldum.

Benim yurt dışıyla ilgili birikimim çok değil, orada herhangi bir deneyimim de yok. Ben tebliği okuduktan sonra aklıma gelen bazı şeyleri not etmiştim.

Önce, bu değerli bildirileri için meslektaşlarımı tebrik ediyorum. Bu konu, en önemli yönleriyle ve düzenli bir plan içinde ortaya konulmuştur. Burada müzakereci tarafından üzerinde durulması gerekli görülen bazı konular özetle öne çıkarılacak, bazı katkılar yapılarak birkaç temenni dile getirilecektir.

Bu bildiride, Türkiye ile Almanya arasında İslâm din dersleri konusunda kurulabilecek işbirliğinin imkân ve sınırlılıkları iki temel tez ile ortaya konulmuştur. Bunlardan biri, Türkiye'de işbirliği için yeterli deneyim ve birikimin bulunduğu tezidir. Diğeri, Almanya'da okul eğitimi içinde İslâm din dersleri verilebilmesinin sınırlılıkları yanında, imkânlarının da bulunduğudur.

Bildiride belirtildiği üzere, Türkiye'de din eğitimi alanındaki bilimsel birikim, 2000 yılından itibaren uygulamaya konulan İlköğretim Din Kültürü Ahlak Bilgisi Programında somut olarak yansımıştır. Uluslararası birçok bilimsel toplantıda tanıtılan bu program hakkında olumlu tepkiler alınmıştır. Almanya da toplantı yapılan ülkelerden biridir. Bu programın düzenlenmesinde, bilime ve dinin doğru bilgisine dayanmak, hayatla ilişkilendirmek genel esaslar olmuştur. Neticede, günümüz şartlarında dinin barış, hoşgörü, sevgi, saygı, güven gibi önemli amaçları belirgin hale gelmiştir. Burada zikredilen metodik bir hatırlatmayı önemsemek gerekir. Buna göre, ders, düz anlatım şeklinde değil, öğrencinin doğruyu kendisinin bulmasını, keşfetmesini sağlayacak bir yöntemle verilmelidir. Programın açıklamaları ve müfredatı, böyle bir yöntemin uygulamasını kolaylaştırıcı bir yapıda olabilir. Ancak, çok iyi bilindiği gibi, böyle bir yöntemin uygulanması, buna uygun eğitim ortamı hazırlanmasını ve bu yöntem becerisine sahip öğretmenin bulunmasını da gerektirir.

Burada hatırlamamız gereken bir husus daha var: Şüphesiz Din Eğitimi Ana Bilim dallarında değerli çalışmalar yapılmaktadır. Gerçekten Türkiye'de bu alandaki birikim önemli sayı ve niteliktedir. Bu arada, hocamıza gerçekten böyle bir yolu açıp, onun bereketli bir şekilde çalışmasını sağlaması bakımından ben çok teşekkür ediyorum, Beyza Hocahanıma saygılarımı sunuyorum.

Bu çalışmaların geniş işbirliği içinde sürdürülmesi, hem katılan birimlerin hem de ürünün daha nitelikli hale gelmesi bakımından yararlı olacaktır.

Bildiride, Almanya'da İslâm din dersinin okullarda program içinde okutulmasının imkânları ve engelleri açık ve geniş olarak ele alınmıştır. Federal Anayasanın, ülkede din dersinin kamu okullarında zorunlu olmasını öngörmesine rağmen, uzun senelerden beri bu dersin hâlâ geniş çapta okullarda okutulmamasının önündeki engel, ülkedeki Müslümanların Anayasanın istediği ve devletin işbirliği yapacağı bir cemaat örgütünü kuramamış olmasıdır. İslâm tarihi şartları içinde kilise gibi bir kurumun teşekkül etmemiş olması ve grup rekabeti, bu organizasyonun gerçekleşmesini geciktirmiştir.

Bildiride belirtildiği gibi, Alman devleti, okullarda İslâm din dersinin yer alması hususunda yasal ve kültürel planda yardım ve desteğini sürdürüyor. Eyaletlerden verilen örnekler bunu göstermektedir. Ancak, eyalet hükümetlerinin kendini İslâmı temsil eden muhatap örgüt talebi yanında, ısrarlı oldukları bir diğer şart, bu dersin Alman diliyle verilmesidir.

Cemaat örgütü sorunu bir türlü halledilse bile, toplumsal kimlik kaybına yol açılmaması bakımından din öğretiminin ana dilde verilmesinin uygun olacağı tezi, güç bir engelle karşı karşıyadır. Bildiride belirtildiği gibi, Almanca din dersinin İslâmı, Hıristiyanlı-

ğın kavramlarıyla karıştırıp bir çeşit anlam sapmasına ve dolayısıyla bir kültürün içine girdiği hâkim kültür tarafından sindirilmesine yol açabileceği ihtimali vardır. Ancak, Almanya devletinin bu hususta ısrarı ve Müslüman grupların çoğunun bu öğretim şeklini kabul etmiş olmaları karşısında yapılacak olan, kültürel yozlaşmayı engelleyecek tedbirlerin alınmasıdır. Bunların en önemlisi, Almanca İslâm din dersi verecek Müslüman öğretmenlerin yetiştirilmesidir. Bunun için çeşitli teşebbüsler olmuştur. Mesela, ilahiyat fakültelerinden bazılarında Almanca Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümünün açılması düşüncesi bunlardan biridir. Beş sene kadar önce bazı İlahiyat fakülteleri dekanları bunun için Almanya'ya davet edilmişlerdi. Zannediyorum bundan bir sonuç çıkmadı. Bunun tekrar gündeme getirilmesi söz konusu olabilir.

Ayrıca, Almanya'da bir üniversitede Türkiye ile işbirliği içinde muhtemelen Müslüman öğrencilerin tercih edeceği ve ileride bu görevlere de atanacak öğretmenlerin yetişeceği İslâm Bölümü açılması girişimleri vardır.

Kimlik kaybı endişelerini gidermek bakımından şunu da hatırlamak gerekir: Giderek çok kültürlü ve çok dinli hale gelen toplumlarda, kültürler arası ilişkilerin birbirini tanıma ve birbirine saygı ve hoşgörüyle davranma şeklinde olması, barışı ve güveni genel amaç olarak gören ilahî dinler bakımından önemli bir görevdir. Tarafların bu sorumluluk bilinci içinde olmaları gerekir. Aslında, din farklılıklarının çatışmaya sebep oluyor gibi görünmesi, çok kere din dışı sebeplerin bu maske içinde gizlenmesinden ileri gelmektedir. Bir kültüre mensup olanların kendi özelliklerinin bilincine sahip olarak eğitilmeleri halinde yozlaşmadan endişe etmek söz konusu olmayacaktır. Bu, biraz bizim ihmalkârlığımızdan kaynaklanıyor zannediyorum. Bugüne kadar kendi insanımızı aşılayacak, kuvvetlendirecek, bağışıklık sağlayacak tedbirleri almakta zannediyorum geciktik.

Son olarak şunu da belirtmeliyim: Almanya okullarında okutulacak İslâm din dersleri için bildiride öne sürülen ilkeler, İslâm dininin genel amaç ve özelliklerinin bilimsel olarak ortaya konulmasını sağlayacak niteliktedir. İki ülke arasında işbirliğinin iyi niyet ve güven duyguları içinde sürmesi halinde, çok geçmeden her iki toplumda bunun olumlu meyvelerini toplamak mümkün olacaktır.

Bildiriyi hazırlayan genç arkadaşlarıma ve beni dinlediğiniz için hepinize teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkan Yardımcısı – Biz de Sayın Hocam Selahattin Bey'e teşekkür ediyoruz.

Söz almak isteyen var mı?

- Buyurun Sayın Ayhan.

Prof. Dr. Halis Ayhan – Sayın Başkan, sayın katılımcılar; gerçekten birbirinden güzel tebliğler dinledik. Bu tebliğleri şûra ortamında müzakere edeceğimiz için, zaman darlığı sebebiyle, çok kısa katkılar da bulunmamız gerektiğini düşünüyorum. Bu nedenle, zamanı çok iyi kullanarak, kısa kısa son iki tebliğ ve fırsat bulabilirsem Recai Bey'in çok güzel önerileri hakkında bazı düşüncelerimi arz etmek istiyorum.

Öncelikle, 2001 yılında yürürlüğe konulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretimi programı Türkiye'mizdeki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretimindeki gelişmeyi göstermektedir. Yapılan çalışmaları takdirle, teşekkürle karşılamamızın yanında, her geçen gün bu programı geliştirici bir anlayışı ve çalışmaları ortaya koymamız gerektiğini ifade etmek istiyorum. Gönül istiyor ki; fakültelerimizdeki Din Eğitimi Anabilim Dalı öğretim üyeleri başta olmak üzere, bütün ilahiyat hocaları, din kültürü ve ahlâk bilgisi öğretmenleri bu program geliştirme çalışmalarına katılabilsinler. Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni arkadaşlarla da karşılaştığımızda bu programın önemine dikkat çekmemiz gerekiyor. Bu olumlu gelişmeyi, bütün din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerine hizmet içi seminerlerde aktarmalıyız. Gelinen nokta, benim anladığım kadarıyla, öğrenci merkezli eğitim. Hatta, son gelinen nokta "öğrenci merkezli" eğitim de değil, "öğrenen merkezli" eğitimdir. Bu programda da bunu görüyoruz.

Ayrıca, bir şeye daha temas etmek istiyorum. İki profesör arkadaşımız, Sayın Mualla Selçuk ve Sayın Cemal Tosun, bilimsel bir anlayış içinde, güzel bir örnek de verdiler. "Biz profesörüz, kendi alanımızda yetişmiş insanlarız, ayrı ayrı tebliğ sunacağız" gibi bir anlayışla hareket etmeyip, tecrübelerini, bilimsel birikimlerini birlikte ortaya koydular. O bakımdan da meslektaşlarıma takdir ve teşekkürlerimi sunuyorum. Birlikte çalışmak, komisyon çalışması yapmak, düşünceleri, tecrübeleri beraber kullanmak, bizi daha iyiye, daha doğruya, daha başarıya götürür. Ben bunun güzel örneğini İstanbul'da birkaç çalışmada gördüm. Eğitim Fakültesindeki arkadaşlarla yaptığımız ortak çalışmalarda, nasıl katılımcı olduklarını gördüm. Bir öğretim üyesi, yetiştirdiği asistanlarıyla, doçent, profesör arkadaşlarıyla birlikte tebliğ hazırlıyor, birlikte bir sunumda bulunuyorlar.

Bu girişten sonra, tebliğlerin değerlendirmesine girmek istiyorum. Cemal Tosun Bey'in tebliğinden başlamak istiyorum. Kendisi çok güzel bir tebliğ ortaya koydu. Lauwerys'ın "Mukayeseli Eğitim" kitabında enteresan bir tespiti var. Sayın Tosun anlatırken o tespit aklıma geldi. Fransız eğitimci diyor ki; "...Camiler, birbirlerinden farklı güzelliktedir. Cami kendisini organize edemez. Hıristiyanlıkta ise kilise tıpkı ordu gibidir; kendisini organize edebilir. Örneğin papa ne derse bunu en ücra yerlerdeki din adamları dahi uygularlar. İslam dininde ise emirler yayan, papalık gibi bir merkezi sınıf yoktur."

İslâm tarihi boyunca camilerde kilise merkezli teşkilat gibi bir yapılanma olmamıştır. Yani, yukarıdan verilen emri bütün camiler aynı anda uygulamaz. Batıda ise yüzyıllar içinde kilise böyle teşkilatlanmıştır. Bir başka ifadeyle kurumsallaşmıştır. Aslında Hazreti İsa'nın öğretisi de böyle değil; bireyselliğe vurgu yapmaktadır ama, zaman içinde böyle olmuştur. İslâm'ın getirdiği temel öğretide, bireysellik esastır. Aslında İslam dinindeki bu anlayış, son yüzyıllarda Batı'nın ulaştığı yaklaşım biçimiyle daha çok örtüşmektedir. Meseleye bir de bu açıdan bakmak lazım, diye düşünüyorum.

Zaman zaman bazı aydınlarımız ve eğitimcilerimiz diyorlar ki: "Batı'daki gibi, bizde de dinî bir otorite olsa, bir emir verilse, bütün cemaat, bütün Müslümanlar onu uygulasa ne güzel olur! Özellikle daralma yaşadığımız problemler bu sayede kolaylıkla çözülür." Ancak kendilerine "Bireysellik, hürriyet, kişinin kendi kendini ifadesi, kendi kendini ger-

çekleştirmesi, aktüel hale getirmesi bu durumda nasıl mümkün olacak?" diye sorduğumuzda, "Konuya o açıdan bakmamıştık" diyorlar. Zaten İslam'ın genel yorumunda buna imkan yoktur.

Kısaca bu konuya değindikten sonra; Cemal Bey'in Avrupa'da mezhepler üstü veya mezhepleri de birleştiren eğitim arayışından hareketle, dini ve isteyene İslâm dinini bütüncül şekilde öğretebilecek bir metot önerisi vardı. Bu öneriyi pratiğe yansıtmamız lazım. Fakültelerin işbirliği ile eğitim fakültelerinin ve Talim Terbiye'nin de katkısını alarak, Diyanet İşleri Başkanlığı'mızın şu anda yakaladığı bilimsel seviyeyi de birlikte kullanarak bu konuyu çözebileceğimizi sanıyorum. Hem Başkanlıkta hem Millî Eğitimde bu konuda icranın başında olan arkadaşlarımız bilimin, beraber çalışmanın ne olduğunu bilen tecrübeye sahip bulunuyor. Bu, Türkiye'miz için bir kazanımdır, ulaştığımız güzel bir seviyedir. Bunu birlikte kullanmak gerekiyor. Şu anda Din Öğretimi Genel Müdürü olan arkadaşımızın bir önceki Genel Müdür arkadaşımızın tecrübesini birlikte kullanmasının; şu andaki Başkanımızın, önceki başkanların tecrübesini birlikte kullanmasının Türkiye'nin meselelerinin çözümünü kolaylaştıracağını düşünüyorum.

Değerli meslektaşlarım, ben ısrarla şuna vurgu yaparım: Her müftü, bir önceki müftüyle, her dekan bir önceki dekanla tecrübe alışverişinde bulunursa, sanıyorum Türkiye'deki meseleleri çözmekte daha ileriye doğru gidebiliriz.

Biz, Selahattin Parladır Bey meslektaşımız gibi tabir-i caizse millî takımlarda oynuyoruz, Avrupa tecrübemiz çok az, çok sınırlı. O bakımdan Avrupa'ya yönelik düşüncelerimi söylerken genel tespitlerden kaçarak konuşmaya çalışıyorum. Fakat, Avrupa ülkelerinde, ilkel şartlarda Kur'an öğretimi yapılan yerleri üzülerek gördük. Hatta bir camide dizüstü oturmuş, saatlerce kız ve erkek çocuklar Kur'an öğretimi yaptığını gördük. Ben orada –camide de konuşurken- kolçaklı sandalyeler koysak ne olur dedim. Bir mekân tutmuşlar, 10-20 çocuk var. Cemaatten olumlu tepki aldım, ama meslektaşım "Olur mu Hocam, burası mescit" dedi. Örnekleri her yerde var, birçok yerde bu yapılıyor. Kolçaklı sandalyede namaz kılalım önerisi değil, yanlış anlaşılmasın. O sandalyeler toplanır, namaz temiz bir mekânda kılınır. Ders anında 8-10 yaşındaki çocuğun saatlerce bir halı üzerinde oturmasının ne kadar sağlıksız bir eğitim ortamı olduğu açıktır.

Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü'nde çalıştığımız yıllarda –1970'lerde- liselerde bir anket yapmıştık. Kız liselerinden bize gelen öneride diyordu ki; "Neden okullarda bize Kur'an-ı Kerim okutulamaz? Cemaatin davranışı ve cami ortamının uygun olmayışı nedeniyle Kur'an kurslarına, camilere gidemiyoruz, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenimiz bize hafta sonlarında ve yaz aylarında yardımcı olsa olmaz mı?" "Kur'an-ı Kerim dersini nasıl bir ortamda öğreniriz" sorusuna, âdeta birbiriyle görüşmüş gibi, ağız birliği yapmışçasına böyle demişlerdi. Türkiyemiz hâlâ bunu sağlayamadı. Bu çocukların masum ve doğru isteğine şu kadar yıldır hâlâ cevap veremiyoruz, gündeme getirdiğimiz zaman da, gündemin çok sıkıntılı tartışmalara doğru kaydığını görüyoruz.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na büyük iş düşüyor. Sayın Başkan'a ve müftü arkadaşlarımıza büyük iş düşüyor, bize de düşüyor tabiî. Çok pahalı, çok görkemli camiler görüyo-

ruz. Yaz tatilinde gidiyorsunuz, affedersiniz çok izbe bir yerde, sauna gibi bir yerde yüzlerce çocuk toplanıp, Kur'an öğrenmeye çalıştığını görüyorsunuz. Cemaat camide 15 dakika, yarım saat, en çok bir saat kalıyor, ama çocuk orada 4-5 saat kalıyor. Cemaate "Arkadaş, caminin yanında Kur'an öğretimi için sağlıklı ve uygun bir bina yapın, 50-100 kişilik gerekli araç ve gereci, donanımı olan bir salon yapın." diye teklifte bulunsak bu teklifi yerine getireceklerini düşünüyorum.

Özgönül Aksoy'un İstanbul'daki sıbyan mektepleri konusunda 1960'lı yıllarda hazırlamış olduğu doktora tezini, eğitim bilimcisi arkadaşların dikkatine bir daha sunuyorum. Aksoy çalışmasında İstanbul'daki sıbyan mekteplerinin, mahallenin, şehrin dokusuna en uygun mimaride ve en süslü binalar olarak yapıldığını belirtiyor. Dedelerimiz medreseyi, sıbyan mektebini olabildiğince güzel yapmışlar. Gidin Konya'da Karatay Medresesine, orada bile bunun örneğini görürüz.

Ben birkaç hafta önce, İstanbul'da bir kadınlar derneğine konferans vermek için Haseki'de bir eskiden Sıbyan Mektebi olan bir yere gittim. O kadar pırıl pırıl, o kadar güzel bir yer ki; şaşırdım. Yüzyıllar önce modern hayatın ihtiyacını görmemiş dedelerimiz, o günkü toplumda çocukların eğitim öğretim göreceği yeri havuzu, kapısı, tavanı, kubbesi, süslemesi v.s. ile en güzel bir mekân olarak oluşturmuşlar. O halde biz bugünün imkanlarıyla Kur'an eğitim merkezlerini daha güzel yapmalıyız. Özellikle Avrupa'daki mekânlarımız böyle olmalı. Diyanet İşleri Başkanlığı yetkilisi arkadaşlarımın dikkatine sunuyorum: Acaba şu anda Bursa-Nilüfer'deki eğitim merkezinde Cemal Tosun Bey'in ve diğer arkadaşların yurt dışına yönelik kitapları ders kitabı olarak okutuluyor mu? Almanya'daki eğitimle ilgili bu kitaplar arkadaşların çantasına konulacak mı? Yani, gittiğiniz yerde "Okuyun, bakın, 10, 20, 30 yıl Avrupa'da eğitim böyle olmuştur" diye bilgilendirilecekler mi?

Avrupa'da doğmuş büyümüş, orada lise bitirmiş, sayıları az da olsa gençler geldi, İlahiyat Fakültelerinden mezun oldular. Üç beşini geçen Belçika'ya gittiğimde gördüm. Yurt dışındaki müşavirlikler, ataşelikler bu Türkiye'de ilahiyat tahsilini bitirmiş, o ülkenin vatandaşı olan ve doğal olarak dilini bilen bu gençlerden yeterince faydalanamıyorlar. Böyle yetişmiş insan gücünün daha iyi değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Hepinize teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkan Yardımcısı – Halis Ayhan Bey'e biz de teşekkür ediyoruz.

Şimdi, Murat Çelikkafa Bey'e söz veriyorum; buyurun.

Murat Çelikkafa – Efendim, ben Almanya'da yayın yapan "Almanya'nın Sesi Radyosu"nda editör olarak görev yapıyorum ve o sıfatla buradayım. İkinci bir sıfatım da, Almanya'da yetişen ikinci neslin bir temsilcisiyim.

Burada ben bir korkumu dile getirmek istiyorum. Çok güzel konuşmalar yapıldı, çok güzel tebliğler sunuldu, müzakerelerde çok güzel konulara değinildi. Fakat, ben aynı zamanda çocuklarım açısından -biri 2 yaşında, biri 9 yaşında iki kızım var, Allah hepimizinkini bağışlasın- büyük bir korku yaşıyorum. Şöyle bir tespitim ve aynı zamanda bir

korkum var: Avrupa'da -özellikle Almanya için konuşuyorum- üçüncü nesil kaybolmak üzere.

Bu konulara devlet politikası olarak bakıyoruz, çözümler üzerinde konuşuyoruz, sorunları tespit ediyoruz, neler yapılabilirliği konuşuyoruz, çok güzel araştırmalar yapılıyor bu konuda; ama zaman hızla geçiyor ve biz üçüncü nesli kaybetmek üzereyiz. Korkarım ki biraz daha -buradakileri tenzih ediyorum, eleştirmek gibi bir amacım yok ama, genel anlamıyla- konuşarak vakit kaybetmeye devam edersek, dördüncü nesil kayıp olarak doğacak Sayın Başkan, değerli katılımcılar! Bunu önlemek için orta ve uzun vadeli -sayın hocalarımız anlattı- çok güzel araştırmalar yapılıyor, çok güzel öneriler sunuluyor; fakat, kısa vadede şu yurt dışında yaşayan üçüncü nesli kaybetmemek adına ne yapabiliriz?

Çok çarpıcı bir örnekle sözlerimi hemen bitirmek istiyorum. Almanya'da Köln kentinde yaşıyorum. 9 yaşında okula giden kızım var. Uygulamaya baktığımızda, Hıristiyan çocuklar Cuma günleri kiliseye gidiyorlar. Bizim okul, ne yazık ki çevrede tek okul olduğu için Katolik okulu, ama dine saygısı olan bir okul. Protestanlar olsun, Müslümanlar olsun, Yahudiler olsun, çocuklar bir öğretmene teslim ediliyor. Din eğitimi olarak biz ailede birşeyler vermeye çalışıyoruz; ama takdir edersiniz ki, okuldaki eğitim de çok önemli. Çocuğumuzun okuldaki Türkçe kültür dersleri öğretmeninden birşeyler alabileceğini umut ettik. Bu açıdan Türkçe ve din dersi verecek öğretmenimizi tanımak istedim. Öğretmenimizin Manisa Spor Akademisi mezunu olduğunu, 10 küsur yıl kadar önce Almanya'ya iltica yoluyla geldiğini ve şu anda da Alman okulunda din dersi ve Türkçe dersi vermek üzere görevli olduğunu ve yıllardan beri de bu işi yaptığını üzüntüyle öğrendim. Bunu öğrenince, zaten seçmeli bir ders olduğu için çocuğumu bu derslere göndermedim ve böyle yapmakla adeta mutluluk duydum. Bir nevi –tabirimi mazur görün- züğürt tesellisi içindeyim şu anda.

Özetlemem gerekirse, evet, üçüncü nesil kayboluyor. Yurt dışında yaşayanlara ve çocuklara yönelik devletimizin politikaları, hedef kitleyi çok iyi tanımak zorundadır. Gençlik iki arada bir derede kalmış durumda. Bunu bir baba olarak söylemek ne acı ama, ben kızımı kaybetmekten korkuyorum.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkan Yardımcısı – Çok teşekkür ederiz efendim, sağ olun.

– Buyurun Sayın Pazarkaya.

Dr. Yüksel Pazarkaya - Sayın Başkan, değerli katılımcılar; ben de medyadan bir temsilciyim. Kısa bir süre önce Köln Radyosu Türkçe Yayınlar Müdürlüğünden emekli oldum.

Tebliğ sunan hocalarımız Sayın Mualla Selçuk ve Sayın Cemal Tosun, konunun can damarına değindiler. Asıl temel almamız gereken konulara değindiler. Bu konuları iki maddede toplayabiliriz: Yurt dışındaki eğitimin dili ve cemaat konusu. Bu konuşmalarda da dile getirildiği gibi, Almanya'da eyalet hükümetleri olsun, Federal Hükümet olsun, kendilerine sorarsanız, 40 yıldan bu yana Müslümanları temsil edecek bir muhatap ara-

makta ve bu muhatabı bulamadıklarını iddia etmekteler. Tabiî bu biraz da o muhatabı bulmak istememelerinden de kaynaklanıyor. Ben 1958 yılından bu yana Almanya'da yaşadığım için, bir basın mensubu olarak olayları daha başından beri izleyen bir kişi olduğum için sanıyorum ayrıntılarına dek biliyorum.

Cemaatleşme konusunda tabiî durum tek taraflı değil. Burada kendi kendimize de bir özeleştiri yöneltmek durumundayız. Bir tarafta, kişi isimlerine dayalı, kişi isimlerinden oluşturulan cemaatler var, onların isimlerini burada saymak istemiyorum; bunu bir ticaret metaı haline getirmişler. Belki bilmiyor olabilirsiniz, örneğin, Köln'de cami dernekleri var, hava parasıyla devredilir. Çünkü, Cuma günleri toplanacak para gelir kaynağıdır onlar için, camiyi bir ticarî mekân olarak görürler onlar. Onun gibi, diğer Alman Anayasayı Koruma Örgütünün bir kısmını, Anayasaya aykırı bularak izlediği ve yıllık raporlarında belirlediği faaliyetleri dolayısıyla Müslümanları aslında temsil edemeyecek ve benim anlayışıma göre İslâma da ters düşen kişi isimlerine bağlı cemaatler oldukları için, bu örgütler kendilerini Alman makamlarına karşı, Almanya'daki Müslümanların temsilcisi ve o makamların muhatabı olarak kabul ettirmeye çalışıyorlar. Bu çalışmalarındaki ana amaç, sözü edilen kilise örgütlerinin karşılığında, kilise örgütlerine devlet eliyle aktarılan kilise vergisini ya devlet yardımı şeklinde ya da İslâm vergisi şeklinde yine bir ticarî yol olarak görmelerinden kaynaklanıyor.

Kanaatimce en büyük eksikliğimiz, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Almanya'da oluşturduğu DİTİB -açılımı Diyanet İşleri Türk İslâm Birliği- örgütümüzün kendini yeterince Alman makamlarına bugüne kadar tanıtamamış olması. Alman makamları, DİTİB'i bugüne kadar muhatap kabul etme eğilimi göstermedi, resmî politikanın temsilcisi olarak gösterdiler. "Biz, resmî politikanın temsilcisini muhatap kabul etmeyiz" şeklinde bir tavır sergilediler. Halbuki, hepimizin bildiği gibi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye'de laik bir düzenin sonucudur. Yani, Avrupa'da oluşan seküler düzenin karşılığı, Diyanet İşleri Başkanlığı sayesinde Türkiye'de isme dayalı bir cemaatin öbür cemaat üzerinde baskı kurması önlenmiştir ve önlenmeye çalışılmaktadır.

Almanya'da yasalar itibariyle bu baskılar kurulmaktadır. Dolayısıyla bundan sonra cemaat olarak kabul edilebilmek için yapılması gereken, DİTİB'in çok daha aktif bir politika üretmesi ve DİTİB'in Türk-Müslüman cemaatinin temsilcisi olarak kabul edilmesinin sağlanması. Bu, hem İslâm açısından hem de oradaki Türkler açısından en doğru yol olacaktır diye düşünüyorum.

Üzerinde durmak istediğim ikinci nokta, verilecek eğitimin dili konusudur. Bizim için Türkçe dışında bir eğitim, Türkiye'yi ilgilendirmemesi gereken bir eğitimdir. Ancak, Müslüman olarak, evet, Endonezya'da Endonezyaca eğitim ya da Arap ülkelerinde Arapça eğitim, İran'da Farsça eğitim; Müslümanlar olarak tabiî ilgiyle, sempatiyle izleyebiliriz. Almanya'daki Alman Müslümanlarının da Almanca eğitimini aynı sempatiyle izleyebiliriz; fakat, unutmamak gerekir ki, Avrupa'da Türkiye'nin bir köprüsü oluşturulacaksa, Türk-Müslüman azınlığı sayesinde, orada din ve dil eğitiminin Türkçe olması şarttır. Yoksa, asimilasyon zaten süreç olarak uzun zamandan beri işlemektedir. Amerika'da bugün hâlâ bir

Yunan lobisi varsa, hâlâ bir Ermeni lobisi varsa, sadece kiliseleri sayesinde ve kendi dillerinde o kiliselerde yaptıkları eğitim ya da ayinleri sayesinde olmaktadır. Kilise çatısı altında birleşmeleri sayesinde olmaktadır. Dolayısıyla bizim burada da ısrarcı olmamız gerekir. Avrupa Birliğinin bu konuda bize de tanıdığı haklar vardır. Oradaki insanların kendi dillerinde eğitim, Avrupa Birliğinin de kabul ettiği bir haktır. Biz bu hakkı talep etmekte yeterince ısrarcı olmadık bugüne kadar. Bundan sonra yeni girilecek süreçte, müzakere süreçlerinde bu hakkın talebi ısrarla üzerinde durularak istenmelidir. Yoksa, dediğim gibi, Türkiye'ye bağlı bir azınlığın, Türkiye'ye bağlı bir grubun beklenmesi -gelecekte- yeni kuşaklarda söz konusu olmayacaktır. Murat Çelikkafa arkadaşımın da kendi kızını örnek olarak gösterdiği gibi.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkan Yardımcısı – Biz de teşekkür ediyoruz.

Bugünkü oturumumuz burada sona ermiştir.

III. OTURUM

(20 Eylül 2004)

◆

BİRİNCİ TEBLİĞ

FEDERAL ALMANYA'DA İSLÂM DİN DERSLERİ

◆

Dr. Rabia MÜLLER*

Sayın Başkan, Sayın Bayanlar Baylar, Sevgili Meslektaşlar.

Bugün sizinle beraber olduğum için çok mutluyum. Davetiniz için çok teşekkür ediyorum. Türkiye'ye ilk defa gelmiş olmama rağmen birçok şey burada bana yabancı değil; çünkü Federal Almanya'nın her büyük şehrinde binlerce Türk yaşamaktadır. Bu bölgeleri Almanlar "Küçük İstanbul" ya da "Küçük Ankara" olarak adlandırmaktadır. Dolayısıyla Türk kültürüyle doğrudan temasta bulunuyoruz.

Türk dilini uzun yıllar önce üniversitede İslâm bilimi eğitimi aldığım sırada öğrendim, fakat aradan uzun zaman geçti, bu yüzden sunumum Almanca devam etmek istiyorum**.

Yasal Şartlar

Almanya federatif bir devlettir. Federatiflik her eyaletin kendi egemenliğine sahip olması anlamına geldiği için her eyalet kendi kültür meselesini kendisi belirler. Bu da Müslümanların din konularındaki taleplerini, dolayısıyla İslâmî din dersleri konusunu, her eyaletin eğitim bakanlığı ile ayrı ayrı görüşmek zorunda kalması anlamına gelmektedir. Federal Almanya'nın aynı zamanda seküler bir hukuk devleti olması, devletin dinî cemaatlerin her birine eşit davranması gerektiği ve dolayısıyla aynı şekilde desteklemek zorunda olduğu anlamına da gelir. Devlet bu cemaatlere karşı değer bakımından tarafsız davranmak durumundadır. Bunun da ön şartı, bu cemaatlere kamu hukukunda tüzel kişilik statüsünün verilmiş olmasıdır. İslâm dini mensuplarına şimdiye kadar bu haklar verilmemiştir.

Eyaletlerin Egemenlik Alanı Olan Kültürün Eyaletlerdeki Durumu

Kuzey Almanya'daki örneklerle başlayalım:

Hamburg: Burada yıllardır "herkes için din dersi" modeli uygulanmaktadır, yani bütün çocuklar bir sınıf içinde bütün dinler hakkında bilgi alıyorlar: "Herkes için din." Bu ders Protestan kilisesi sorumluluğundadır ve onların din öğretmenleri tarafından veril-

* İPD Köln-Dinlerarası Pedagoji ve Didaktik Enstitüsü, ALMANYA.

** Bu kısım Türkçe, devamı Almanca olarak sunulmuş; Almanca kısmı Türkçeye çevrilmiştir (Editörün notu).

mektedir. Bu konsept yukarıdaki eşit davranma ödevi bağlamında eksiklikler göstermektedir; çünkü sadece bir tek dinî cemaatin mensupları tarafından ders verilmesiyle ve diğer dinî cemaatlerin asıl temsilcileri kenarda durmalarıyla eşitlik sağlanamaz. Bu durum başka sebeplerden dolayı da didaktik açıdan düşündürücüdür.

Kuzey Ren Vestfalya: Bu en kalabalık eyalette 20 yıldır "okul deneyi" adı verilen bir uygulama mevcuttur. Fakat buradaki ders, din dersi sayılamaz; çünkü devletin böyle bir ders vermeye yetkisi yoktur, bu sebeple de öyle adlandırılmıyor. Çözüm olarak bu ders İslâm bilgisi dersi olarak nitelendirilmiştir. Devlet, bir hayat tarzı olarak din dersi vermeyip, din **hakkında** sadece bilgi verdiği için, devletin yaptığının dinî cemaatler tarafından meşrulaştırılmasına ihtiyaç yoktur. Ancak uygulamada yine de din dersidir. Ne araç gereç ne öğretim elemanları ne de -yukarıda anlatıldığı gibi- bağlayıcılık bakımından Müslümanlar bu durumdan memnun değiller. Söylediğim gibi bu deney yirmi yıldır sürmektedir. Bu durumda haklı olarak şu soru akla gelmektedir: Bir okul deneyi ne kadar sürebilir?

Berlin: Berlin eyaleti diğer eyaletler arasında özel statüye sahiptir. Devletin burada hiçbir söz hakkı yoktur. Sadece müfredatın, araç ve gereçlerin anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisi vardır. İslâm Federasyonu on sekiz yıllık bir davanın sonunda İslâm din dersinin verilmesi hakkını elde etti ve hâlen Berlin'de birçok okulda İPD müfredatıyla bu ders verilmektedir. Fakat modern öğretim yöntemine uyum sağlayamayan öğretim elemanları ile sorunlar yaşanmaktadır.

İçerik Denemeleri ve İhtilâflar

Öğretim Elemanlarının Yetiştirilmesi

Öğretim elemanlarının yetiştirilmesi için iki ayrı kürsü kurulması düşünülmüş olmasına rağmen bunlar daha yeni hayata geçirilmiştir.

Bunlardan biri Frankfurt DİTİB iş birliği ile Prof. Köktaş yönetimindeki Vakıf Kürsüsü, diğeri de Münster'de Alman bir Müslüman olan Muhammed Kalisch'in yönetiminde olan kürsüdür. Bu kurumların performansının değerlendirilebilmesi için 5-8 yıla ihtiyaç vardır. Ayrıca Köln'de benim temsil ettiğim Dinlerarası Pedagoji ve Didaktik Enstitüsü mevcuttur *(IPD)*. Burası din dersi öğretimi için uzmanlar yetiştirmeyi amaç edindiği gibi, araç ve gereç geliştirilmesiyle de ilgilenmektedir. Şimdiye kadar enstitü tarafından geliştirilmiş bir din öğretimi yöntemine göre on din dersi kitabı geliştirilebilmiştir. İsviçre'nin bazı Almanca konuşulan kantonlarında bu araç ve gereçlerle ve bizim tarafımızdan yetiştirilmiş elemanlarla bir okul deneyi yürütülmektedir. Değerlendirmeler de sürmektedir.

Öğrenciler

Öğrencilerin büyük bir kısmı Türk kökenli olmakla birlikte Yakındoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden, Güneydoğu Asya'dan ve dünyanın çeşitli yerlerinden farklı uyruklara mensup öğrenciler mevcuttur. Elbette ki artan sayıda Müslüman Almanların çocukları da bulunmaktadır. Bu yüzden de dersin Almanca verilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde bütün diğer milletler dışlanmış olur. Bu da İslâmî açıdan kabul edilemez. Bunun yanında ana

dil eğitiminin yabancı uyruklu çocuklar için öz kültür varlığı olarak, devletleri tarafından sağlanması ve desteklenmesi önemlidir. Türk dili ve ülke eğitiminin Türk öğrencileri, ya da Türk kökenli öğrenciler için hayati önemi haiz olduğuna ne kadar dikkat çekilirse azdır.

Müslüman çocuklar -sıkça duyulduğu gibi- kayıp bir nesil değildir. Bu, soruna hangi perspektiften baktığımıza bağlıdır. Çok yönlü iyi bir eğitim imkânı sağlanırsa, iki kültürün birlikte yaşamasının, ayrı ayrı her birey üzerinde olduğu gibi bütün toplum için de oldukça pozitif bir etkisi olur. Uzun yıllar interkültürellik hakkında konuşulup bir dizi teoriler geliştirildikten sonra, son zamanlarda artan oranlarda çoktan bir transkültürellikle karşı karşıya olduğumuzu tespit ediyoruz. Yani kültürler sadece beraberce ya da yan yana yaşamıyorlar, birbirlerinden etkileniyorlar. Başta da dediğim gibi, birçok kültürel gelenek, ortak günlük kültürün parçası haline gelmiş durumdadır. Transkültürellikte yerini bulan, birçok yöne karşı sorumluluk taşıyor ve birçok kültürden kendi kimliğine uyanı alıyor. Bu bir çeşit switch kültürü. Örneğin Türk gençleriyle konuştuğumuzda, onların cümlenin ortasında bir dilden diğerine, cümle içersinde iletilecek içeriği hangi dil, ana dili ya da mevcut toplumdaki dil, daha net nasıl ifade edecekse ona geçebildiklerini görüyoruz. Elbette ki toplumsal çoğunluğun, burada bir zenginliğin yattığını kabul etmesi önemlidir; çünkü bu genç nesillerin yetenekleri ancak böyle dönüştürülebilir; çocuklar ve gençler dinî kimliklerini ve interkültürel ehliyetlerini bulabilirler.

"İntegrare" temel anlamında, "iki parçayı bir bütün olarak birleştirme"yi ifade eder; ama bu iki parça aynı haklara sahiptir.

Biz Müslümanlar da, İslâmiyetin ulusları aşan bir kimliği içerdiğini anlamalıyız. Bu kesinlikle yerleşmiş gelenek ve göreneklerin reddedilmesi değildir. Fakat sonuncusu göç sürecinde yeniden şekillenecektir. Bu dinamik bir süreçtir, emirle tayin edilemez; ama, dikkate alınmak zorundadır.

Aynı zamanda cami didaktiğinin okul didaktiği olmadığı üzerinde de düşünmemiz gerekir. Her ikisi gerekçelere ve değerlere sahiptir, fakat okulun din eğitimiyle cemaat eğitiminin şartları birbirinden farklıdır. Yani başka bilgi aktarma metotları da tartışılmalıdır.

İsviçre'deki İPD Deneyi

Bizim tarafımızdan kullanılan ders didaktiğini size bir örnekle açıklamak istiyorum.

Bu ders, İPD'nin ders araç ve gereçlerinin bazı kantonlarda İPD tarafından yetiştirilmiş uzmanlar tarafından sunulduğu İsviçre'de yapılmıştır.

Konu Ön Yargılar

Yûnus Peygamberin hikâyesi hepimizin malûmudur. Yûnus'u, ilâhî görevi kabul etmeyip ondan kaçmaya iten -Kur'an'in bize tasvir ettiğine göre- halkının hatalı bir takdirinden kaynaklı, bir ön yargıydı. Halkının, çağrısına kulak vermeyeceğinden emindi. Fakat Yûnus, halkına ilâhî mesajın tebliği konusunda bir tecrübe değerine sahip değildi. Varsayımı bir tahmine dayanıyordu.

Bunu çocuklara dersin başında anlatmıyoruz; çünkü bundan kendileri veya hayatla-

rı için hiçbir şey öğrenemezler ya da çok az şey öğrenebilirler. Bu, yaşamlarında sadece, değerlendirmesiz kalacak bir malumat olurdu. Çocuklar dersi kendileri yaşamalı, bütün duyumlarıyla algılamalıdırlar. Onlara Yûnus Peygamberin dinî tecrübelerini kendi yaşamlarıyla ilişkilendirme imkânı verilmelidir.

Bu nasıl olabilir? Ön yargılar çocukların kişilik gelişimleri için çok önemli bir konudur; çünkü bu durum kendilerinin de sıkça karşı karşıya geldikleri, geniş uzantılı sonuçlarıyla, toplumsal bir sorundur.

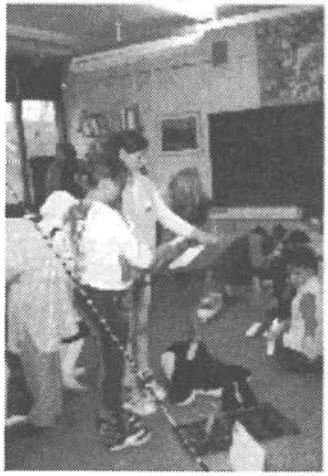
Öğrenciler, üzerine toplumun Müslümanlara ya da bilhassa kendilerine karşı yöneltilmiş ön yargılarını (kutulara, kartonlara) yazdıkları bir "duvar" örüyorlar. Mesela "Bir Türk çocuk iyi Almanca öğrenemez" ya da "Müslümanlar şiddet eğilimlidir" vb. Fakat Müslüman öğrencilerin de başkalarına karşı ön yargıları yok mu? İçinde yaşadıkları toplum hakkında, ya da diğer dinlere karşı vb. ne gibi düşünceleri vardır? Böylece kendi ön yargıları da yazılması gerekir ve duvar büyür... Fikirler ve insanlar gittikçe birbirlerinden uzaklaşır.

Elbetteki bundan sonraki soru: "Şimdi ne yapmalıyız? Kendimizin ve yabancıların ön yargılarına karşı bir şey yapabilir miyiz?"

Şimdi çocuklara Yûnus peygamberin hikâyesi, yerdeki çeşitli sembollerin tasnifine göre (bk.resim) bir tahtanın üzerine yine doğru sıralamayla yerleştirilmek üzere, küçük şeritler halinde veriliyor.

Sonra hikâyenin üzerinde ve sınıfta örülü "ön yargı duvarı" hakkında kendi başlarına düşünmeye başlıyorlar. Kendilerine söylenmeksizin, akıllarına gelen her yararlı çözümle, bir ön yargı taşını duvardan alabiliyorlar. Duvar söküldüğünde, büyük bir levhanın ya da bezin üzerinde gizemli bir şekilde Kur'an'ın Yûnus hikâyesi hakkındaki âyeti belirir.

Öğrenciler şimdi anlıyorlar. Bir yargıya, ancak tecrübe sahibi olduklarında, çok iyi düşündüklerinde ve probleme her açıdan baktıklarında varabilirler. Çünkü Yûnus peygamberin neler yaşamak ve ne gibi sıkıntılar çekmek zorunda kaldığını ve yanıldığını Kur'an bize söylüyor. Çünkü ilâhî ihtarı kabul eden kendi halkıydı.

Böylece çocuklar için kendi yaşam dünyaları ile bir peygamberin Kur'anî tecrübe dünyası arasındaki daire kapanıyor. Onlar ne Yûnus peygamberi ne de olanları

unutacaklardır ve hikâyeden kendi davranışları için bir şey öğrenmiş olacaklardır.

Diğer bir örnek de Yûsuf peygamberin hikâyesidir: Onun hayatı hakkında birçok kesit mevcuttur. Fakat hepsi aynı şekilde her yaş grubu için uygun değildir. Meselâ bir ilkokul 2. sınıf öğrencisi, yani yedi ya da sekiz yaşlarındaki bir çocuk, kardeşler arasında kavga olabileceğini çok iyi anlayabilir. Bu yüzden Yûsuf ve kardeşleri arasındaki kardeş kavgası bu yaş grubu için uygun bir konudur. Bununla birlikte ilkokul 4. sınıf öğrencileri (yani yaklaşık on yaş) göç durumunu iyi anlayabilirler ve Mısır'daki Yûsuf 'un bu haliyle gayet iyi paralellik kurabilirler.

Bazan şöyle düşünürüm: Batılı düşünürler belki Kur'an'a bakmışlardır, şöyle derken: "Kendi aklından yararlanmak için cesaretin olsun." Çünkü Kur'an, Yûnus sûresi, 100. âyetinde apaçık, Allah'ın gazabının aklını kullanmayanların üzerinde olduğunu söylüyor.

DİTİB ve Almanya'da yerleşik diğer İslâmî cemaatler, böyle modern bir didaktiği adım adım derslerine katmayı, kendilerine ödev edinebilirler. Bir öncü rol oynayabilirler. Eminim ki birkaç yıl tutarlı bir şekilde böyle bir dersin sürdürülmesi çok yarar sağlayacaktır.

Birkaç nokta:

1. Yetiştirilecek olanlar dinî davranışlarını sebeplendirebileceklerdir. Anlayacaklar ve öğretmenlerin kendilerine sunduklarını sadece ezbere sıralamayacaklar. Bu demektir ki bilginin sadece taklit edici değil daha çok anlamaya yönelik Avrupai standart İslâmi din dersi eğitimine alınmış olacaktır.

2. Diğer gruplara ve cemaatlere sınır çekmek zorunda kalmadan İslâmî bir kimlik oluşturulacaktır.

3. Farklı düşünenlerle kendilerinden emin ve -İslâmî düşünce gereğince- barışçı bir diyalog kurmaları da, bu olgun kişiliğin bir parçası olacaktır.

Entegrasyon kelimesi birçok şey için kullanılmaktadır. Bu durum, aktörlerin söz konusu kavramı farklı farklı yorumlamalarından da kaynaklanmaktadır. Fakat anlamı açık ve nettir: Bir bütünü oluşturabilmek için muhtelif parçaları bir araya getirmek. Bunun anlamı şudur: Müslüman, yaşadığı ülkenin sosyal ve politik toplum yapısına, demokratik olduğu ve buna göre de dininin icrasında ona engel olmadıkça dahil olmalıdır. Dine karşı saygının gösterilmesi de vazgeçilmezdir. Çünkü ancak saygı, inanç özgürlüğünün sınırlama olmaksızın sağlanmasının garantisidir.

Vatandaşlarının dinî ve kültürel yaşam şekillendirmelerine dair değer hükümlerinden geri durması, toplumsal çoğunluk idaresinin bağlayıcı ödevidir. Bu, inanç özgürlüğünün bir parçasıdır ve politik erdemdir. Kendi yaşam biçimlerini şekillendirmek için kültürel ve dinî serbesti ne kadar büyükse, Müslüman vatandaşların toplumsal ve politik gerçekliği taşıma hazırlılıkları da o kadar büyüyecektir. Bunun anlamı şudur: Entegrasyon iki uçlu bir süreçtir; toplumsal çoğunluk Müslümanların entegrasyonunu tanımalı, iyi niyetli desteklemeli ve göçmenlerin bu entegrasyon çabalarını kabul etmelidir. Bunun olmadığı yerde entegrasyon değil asimilasyon vardır.

Her iki tarafta da daha yapılacak çok şey var demektir. Mesele geleceğimizdir, çünkü mesele yetişmekte olanlarımızdır.

İslâm dahilinde kritik sorgulamaya ve düşünerek öğrenmeye daha büyük bir açıklık uygun olurdu.

Türkiye Avrupa içinde oldukça yerleşik ve bu Avrupa'ya İslâmî din dersi konusunda verecek bir şeyleri olması çok arzu edilir bir şey olurdu. Çünkü Türkiye Avrupa içinde halkının çoğunluğu müslüman olan tek ülkedir.

Böylece belki İPD'de yıllar önce zikrettiğimiz cümle, her zamankinden daha çok haklı çıkardı: "İslâmiyet, Yahudilik ve Hıristiyanlık kadar Avrupalıdır. Çünkü hepsi de Şark'tan gelmedir..."

İlginiz için teşekkür ederim.

III. OTURUM

(20 Eylül 2004)

◆

İKİNCİ TEBLİĞ

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE İSLÂM DİN DERSLERİNİN PEDAGOJİK BOYUTU

◆

Prof. Dr. Ünal ABALI*

1. Giriş

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş sürecinin ciddî bir şekilde başlamasıyla birlikte İslâm ve İslâm din dersleri hakkındaki yayınların sayısı artmaya başlamıştır. Fakat bu yayınların büyük çoğunluğu konunun hukukî boyutuyla ilgilidir. Pedagojik boyutla ilgili yayınlar oldukça sınırlıdır.

Özellikle Türkiye'nin ciddî bir aday olarak görülmesinden sonra Hristiyan kültürü ağırlıklı "Avrupa Kimliğini" savunanların sayısı azalmaya başlamıştır. Nitekim bu yılın (2004) haziran ayında Belçika'da yapılan hükûmetler arası konferansta üzerinde uzlaşmaya varılan Avrupa Birliği Anayasası Taslağında manevî kültür mirası vurgulanmakla birlikte "Hristiyan" kelimesine yer verilmemiştir. Buna paralel olarak din eğitiminde dinler arası hoşgörü modeli daha çok benimsenmeye başlanmıştır. Avrupa Birliği'nin kültürel çatısının ayakta kalması zaten bu hoşgörüye ve dinî geleneklerle zenginleşen çok kültürlülüğe bağlıdır.

Aydınlanma Çağına kadar Avrupa'da sadece Hristiyan kültürü hakimken, Aydınlanma Çağından sonra yer yer Yahudi kültürünün tanınma süreci başlamıştır. 20. yüzyılın sonlarından itibaren de İslâm kültürünün tanınma süreci başlamıştır. Bu sürece paralel olarak Avrupa'da İslâm din derslerinin devlet okullarında verilmesi fikri yayılmıştır.

Şu anda Avrupa'daki din derslerinin organizasyonuna baktığımız zaman, dinler arası hoşgörünün bir örneğini İngiltere'de görüyoruz. Dinler arası hoşgörüyü mezhepler arası hoşgörüye yansıtarak din derslerinin okulda verilmesine olanak tanıyan **İngiliz Modeli** 1970'li yıllarda devlet okullarında uygulamaya konmuş ve zamanla diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. İngiltere'de 1988'de yürürlüğe konan Eğitim Reformu Yasasıyla (Education Reform Act) değişik Hristiyan mezheplerine mensup öğrenciler, birlikte din dersi alma olanağına resmen kavuşmuşlardır. Bu yasa, diğer dinlere mensup insanların yoğun olarak oturduğu yerleşim bölgelerinde ilgili din dersine katılma olanağını da sağla-

* Gissen Üniversitesi Eğitim Fakültesi-ALMANYA

mıştır. Fakat Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin çoğunluğunda mezhep ağırlıklı Hristiyan din dersi verildiği de bir gerçektir.

Avrupa'da din dersinin organizasyonundaki çeşitlilik yanında, din derslerinin içeriği konusunda da tartışmalar sürmektedir. Bazı Avrupa ülkeleri geleneksel bir biçimde yani bir nevi ilmihâl şeklinde din dersi vermeyi sürdürmek isterken, diğerleri de din dersinde daha çok din kültürü hakkında bilgiler verilmesinden yana tavır koymakta ve. bu bilgilerle vatandaşlık haklarının ve görevlerinin daha iyi yerine getirildiğini savunmaktadırlar.

Bu iki görüş yanında asgari müştereklerde birleşmek isteyen üçüncü bir görüş daha vardır. İlâhî dinler arasındaki ortak noktalardan kalkan bu üçüncü görüş dinler arası diyaloğu hareket noktası olarak kabul etmekte ve din derslerinde Avrupa'da temsil edilen bütün dinler için **karşılıklı saygı** ilkesini getirmektedir. Bunun tipik örneği olarak Gotthold Ephraim Lessing'in 1779 yılında yazdığı *"Nathan der Weise"* (Bilge Nathan) isimli edebî eser gösterilmektedir. Böylece din dersleri vasıtasıyla Avrupa'da dinî barışın temelleri atılmak istenmektedir. Kur'an ve İslâm kültürü de değişik milletlere mensup insanların **sevgi ve barış içinde birlikte yaşamasını** talep eden örneklerle doludur. Bu bakımdan İslâm din dersleri için Müslüman-Hristiyan diyaloğunun temeli tarihsel ve dinsel olarak zaten hazırdır.

Avrupa Birliği ülkelerinin hepsinde dinler arası diyalog ilkesi yayılmamıştır. Bazı Avrupa Birliği ülkelerinde resmî müfredatın İslâmiyeti ve Yahudiliği öngörmesine rağmen, okullarda bu dinlerle ilgili bilgilerin verilmediği veya ciddiye alınmadığı saptanmıştır (Kaul Seidmann v.d.: 2003). Yahudilikle karşılaştırıldığında İslâm diniyle ilgili bilgiler çoğu Avrupa ülkesinde oldukça sınırlı kalmaktadır.

Avrupa din kitaplarındaki bilgiler, İslâmın genel ilkeleriyle ilgili konulardır: Meselâ İslâmın beş şartı, Kurban Bayramı, Ramazan Bayramı v.b. konular. İslâmın Avrupa kültürüne etkisinden fazla bahsedilmemektedir. Bundan daha da önemlisi kitaplarda İslâmın "yabancı", "öteki" veya "başka" unsur olarak görülmesi. İslâmla karşılaştırıldığında Yahudi kültürü daha çok Avrupalı olarak yansıtılmakta ve Avrupa kültürünün bir parçası olarak görülmekte.

2. Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Dersinin Statüsü

Devlet okullarında ve kiliseye ait özel okullarda verilen din derslerinin statüsünü incelediğimiz zaman, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin ilgili mevzuatının büyük farklılıklar gösterdiğini tespit ediyoruz. Din derslerinin statüsü açısından Avrupa Birliği ülkelerini aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi dört gruba ayırmak mümkün:

Bazı Avrupa Birliği ülkelerinde din derslerinin statüsü*

Din dersi **zorunlu ders**	Din dersi **Seçilmesi zorunlu dersler grubunda**	Din dersi **seçmeli ders**	Din dersi **okulda verilmiyor**
AVUSTURYA B. BRİTANYA DANİMARKA FİNLANDİYA HOLLÂNDA İSVEÇ YUNANİSTAN	ALMANYA BELÇİKA LÜKSEMBURG PORTEKİZ	İRLANDA İSPANYA İTALYA	FRANSA
7 Ülke	4 Ülke	3 Ülke	1 Ülke

Yukarıdaki tablo ilgili ülkelerdeki istisnaları göstermemektedir. Bu nedenle ilgili istisnaları aşağıda kısaca açıklamak istiyorum.

Avusturya'da Katolik ve Protestan din dersleri gerçi zorunlu dersler listesinde yer alırlar; fakat veliler isterlerse bir dilekçeyle çocuklarını bu dersten alabilirler. Din dersine katılmayan öğrenciler için bazı okullarda etik (Ethik) dersi verilmektedir. Avusturya'nın diğer bir özelliği de, okullarda İslâm din derslerinin düzenli bir şekilde verilmesine olanak tanımasıdır. Almanca verilen İslâm din derslerinin öğretim plânlarının hazırlanmasında ilgili İslâmî cemaatler söz sahibidir.

Büyük Britanya'nın İngiltere ve Galler (Wales) bölgesinde din dersi zorunlu bir derstir. Öğretim plânlarının hazırlanmasında eğitim makamlarıyla cemaatler/kiliseler işbirliği yaparlar. Büyük Britanya'nın İskoçya ve Kuzey İrlanda bölgesinde de din dersi zorunludur. Nüfusunun % 42'si Katolik olan Kuzey İrlanda'daki Katolik klisesine ait okullarda din dersi yine zorunludur ve din dersinden muaf olma imkânı yoktur. Nüfusun %52'sini oluşturan Protestanların çocukları devlet okullarına gitmektedirler. Devlet okullarında din dersine katılmamak mümkündür.

Danimarka Anayasasına göre nüfusun % 86'sının üye olduğu *Folkekirke* isimli kilise millî kilisedir. Üyelerin çocukları 12. sınıfın sonuna kadar din dersine katılmak zorundadır. Sadece millî kiliseye üye olmayanlar çocuklarını din dersinden alabilirler. Öğretim plânları yerel eğitim makamları tarafından hazırlanır ve eğitim bakanlığının onayı alınır.

Finlandiya'da öğrencilerin çoğunluğu için 19 yaşına kadar din dersi zorunludur. Din dersine katılmama imkânı vardır. Din dersine katılmayan öğrenciler için "Hümanist Etik" dersi konmuştur. Bazı okullarda İslâm din dersleri de verilmektedir.

* Tablo genel uygulamayı göstermektedir, istisnaları yansıtmamaktadır.

Hollanda'daki okulların üçte ikisi devlet tarafından desteklenen özel okullardır. Bu özel okulların çoğunluğu kiliselere aittir. Bu okullarda din dersi zorunlu dersler arasındadır ve din dersinden muaf olma imkânı yoktur. Devlet ilkokulları "*Dinî Akımlar*" isimli tarafsız bir ders imkânı sunmaya mecburdurlar. Devlete ait orta öğretim okullarında din dersi yoktur. Hollânda'nın başka bir özelliği de, okullarda İslâm din dersine olanak tanımasıdır.

İsveç devlet okullarında "*Din bilgileri*" adı altında verilen din dersleri zorunludur. Okulda alternatif ders seçme imkânı hemen hemen yok gibidir. Hemen hemen bütün öğrenciler din dersine gitmektedirler.

Yunanistan Anayasasına göre devletin resmi dinî vardır ve bu din Doğu Ortodoks Kilisesiyle temsil edilir. Anayasanın 16. maddesinde "*millî ve dinî bilincin geliştirilmesi*" ilkesi yer almaktadır. Hem devlet okullarında hem de özel okullarda din dersine katılmak zorunludur.

Almanya'da din dersinin statüsü eyaletten eyalet farklı. Genellikle din dersi, seçilmesi zorunlu dersler grubuna giriyor. Velinin dilekçesiyle öğrencinin din dersinden muaf tutulması mümkün. Din dersine girmeyen öğrenciler genellikle alternatif bir derse girmek zorunda. Eyalete göre bu alternatif ders "*Etik*", "*Pratik Felsefe*", "*Çocuklar İçin Felsefe*", "*Değerler ve Normlar*" veya Brandenburg Eyaletindeki gibi "*Yaşamı Biçimlendirme Etik-Din Bilgisi*" dersi olabilir.

Belçika'da da din dersi devlet okullarında genellikle seçilmesi zorunlu dersler grubuna giriyor. Belçika'daki öğrencilerin yarıdan fazlası devlet tarafından desteklenen özel okullara gidiyorlar. Bu özel okulların çoğunluğu Katolik kilisesine ait. Özel dinî okullarda din dersine alternatif ders imkânı verilmiyor.

Portekiz devlet okullarında din dersi, seçilmesi zorunlu dersler grubuna giriyor. Öğrenciler din dersini veya bunun yerine alternatif ders olan "*Kişisel ve Sosyal Gelişme*" dersini seçmek zorunda. Portekiz devlet okullarında yeterli sayıda öğrenci olması halinde İslâm din dersi verilmesi mümkün.

İrlanda nüfusunun % 91'i Katolik. Okulların çoğunluğu devletten destek alan Katolik okulları. Katolik okullarında düzenli bir şekilde din dersi verilmektedir. Devlet okullarında ise din dersi seçmeli derstir. Derse katılma zorunluluğu yoktur. İrlanda'da İslâmî cemaat okulu da vardır.

İspanya okullarında din dersi seçmeli ders. İsteğe bağlı olarak çoğunluğu Katolik olan öğrenciler din dersi yerine "*İnceleme Etkinlikleri*" veya "*Toplum, Kültür ve Din*" adlı alternatif derslere girebilirler. Okulda yeterli sayıda Müslüman öğrencinin bulunması halinde veliler İslâm din dersinin verilmesini isteyebilir.

Fransa'daki uygulama hiçbir Avrupa ülkesine benzememektedir. Fransız Anayasasına göre din ve devlet işleri kesinlikle ayrıldığı için, devlet okullarında prensip olarak din dersi yoktur. Fransa'da din dersi görevi öncelikle kiliseye ve cemaatlere kalmaktadır. Cemaatler içinde ilmihâl dersi verenler de vardır. Kiliseye veya cemaatlere ait özel okulların

sayısı azdır. Az sayıdaki bu okullarda din dersi seçmeli ders olarak verilmektedir. 1996'da Fransız hükûmeti 6. ve 10. sınıf öğrencileri için *"Din Kültürü"* dersini uygulamaya koymuştur. Din Kültürü dersinde öğrencilere Hristiyan ve Yahudi kültürünün edebiyat ve sanata etkisi ve batı toplumlarının yaşam biçimi bir edebiyat, tarih veya felsefe öğretmeni tarafından anlatılmaktadır.

Avrupa Birliği'ne üye ülkelere kilise-devlet ilişkileri ve din dersinin statüsü açısından baktığımız zaman karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: Bir uçta Yunanistan, diğer uçta da Fransa bulunmaktadır. Yunanistan'da kilise-devlet ilişkisinin en koyu şeklini görüyoruz. Buna paralel olarak Ortodoks din dersinin zorunluluğu en üst düzeyde. Fransa'daki uygulama ise bunun tam tersi. Fransa'da anayasaya göre devletin laik olması (*république laïque*) nedeniyle, devlet okullarında yukarıda belirttiğimiz şekliyle din dersi yok.

3. Almanya'da İslâm Din Derslerinin Organizasyonu

Avrupa'da şimdiye kadar İslâm din dersleriyle ilgili yayınlanan bilimsel yazıların büyük çoğunluğunun, derslerin hukukî statüsüyle ilgili olduğunu daha önce belirtmiştik. Halbuki hukukî statünün sağlam bir zemine oturtulabilmesi için, bu derslerin pedagojik kalitesinin ortaya konması ve bu kalitenin ispatlanması adeta zorunlu hale gelmiştir. Pedagojik kalite hukukî tanımayı kolaylaştıracak önemli bir boyuttur.

Bu gerçeğin farkına varan ilgili çevreler Almanya'da gerekli kurumsal hazırlıklara başlamışlardır. Resmî verilere göre Almanya'daki Müslüman çocuklarının sayısı 750 000 civarındadır. 750 000 çocuğun 350 000'i okula gitmektedir. Okula giden Müslüman çocuklarının sayısı Almanya'daki bütün öğrencilerin % 6'sını oluşturmaktadır. Avrupa Türklerinin büyük çoğunluğunun yaşadığı Almanya'da bu pedagojik hazırlıkları şöyle özetliyebiliriz:

1. Kuzey Ren Vestfalya Eyaleti'ndeki Çalışmalar:

Almanya'daki en kapsamlı çalışmaların yapıldığı eyalet Kuzey Ren Vestfalya Eyaleti'dir. Bu eyalette 1986'da anadil dersleri yani Türkçe dersleri içinde İslâm din dersleri verilmeye başlanmıştır. 1999 yılında yine aynı eyalette başlatılan *"Almanca İslâm Din Dersi"* (*Islamische Unterweisung in deutscher Sprache*) isimli pilot proje yaklaşık 100 okulda uygulanmış ve bu yılın haziran ayında sona ermiştir. Bu deneme din dersi süresince 60 Müslüman (Türk ve Arap) öğretmen, Soest şehrindeki hizmetiçi eğitim kurumunun (*Landesinstitut für Schule*) organizasyonuyla İslâm dersi konusunda eğitilmişlerdir. Ayrıca adı geçen hizmetiçi eğitim kurumu dinî bilgilerin aktarımına yani din öğretimine önem veren bir öğretim planı hazırlamıştır. Eyalet Eğitim Bakanlığı'nın denetimindeki bu pilot projeye geçici bir olgu olarak bakmak gerekir.

Kuzey Ren Vestfalya Eyaleti'ndeki kalıcı olgu Münster Üniversitesi'nde 2003 yılında açılan *Dinî Araştırmalar Merkezi*dir (*Das Centrum für Religiöse Studien*). Prof. Dr. Thomas Bauer yönetimindeki bu merkez İslâm din dersi öğretmeni yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. 2010 yılında ilk mezunlarını vermesi beklenmektedir.

2. Aşağı Saksonya Eyaleti'ndeki Çalışmalar:

Niedersachsen Eyaleti Eğitim Bakanlığı 2003 yılının eylül ayından itibaren 8 ilkokulda Almanca verilen İslâm din dersleri denemesini (*Islamischer Religionsunterricht*) başlatmıştır. Deneme 2007 yılına kadar sürecektir. Buna paralel olarak Osnabrück Üniversitesi'nde 2004 yılının yaz sömestresinden itibaren İslâm din dersleri öğretmenleri için kurslar açılmıştır. Proje yönetiticisi Prof. Peter Graf'a göre İslâm din derslerinde diyalog ağırlıklı, dinî ve etik bir ders verilmelidir.

3. Hamburg Eyaleti'ndeki Çalışmalar:

Prof. Dr. Wolfram Weisse ve Prof. Dr. Ursula Neumann tarafından Hamburg Üniversitesi bünyesinde *Dünya Dinleri Akademisi* (*Akademie der Weltreligionen*) girişimi başlatılmıştır. Akademi fikrini destekleyenler Protestan Kültürünün izlerini taşıyan ve eleştirel bir İslâm din dersinden bahsetmektedirler. Hamburg Eyaleti'nde *"Herkes İçin Din Dersi"* (*Religionsunterricht für alle*) adıyla okutulan din dersi çerçevesinde İslâma ve diğer dinlere ait bilgiler verilmektedir. Bu dersler Protestan Alman öğretmenler tarafından verilmektedir.

4. Bavyera Eyaleti'ndeki Çalışmalar:

Bavyera Eyaleti'nde diğer eyaletlerden farklı olarak eylül 1987 tarihinden beri Türkiye'den gönderilen Türk öğretmenleri tarafından Türkiye'deki Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisine benzer bir İslâmî din dersi (*Religiöse Unterweisung türkischer Schüler islamischen Glaubens*) **Türkçe** verilmektedir. Bavyera Eğitim Bakanlığı'nın denetimindeki bu derslere katılım zorunlu değildir. Fakat bu derse katılmayan öğrencilerin etik dersine (Ethikunterricht) katılması zorunludur.

Bavyera Eyaleti'ndeki yeni bir gelişmeyle diğer eyaletlerdeki din dersine benzer modelle Almanca İslâm din dersi için gerekli şartlar oluşturulmaya çalışılmaktadır. Eyalet Meclisi 2000 yılında İslâm din derslerinin düzenli bir şekilde verilmesi için hazırlıklara başlama kararı almıştır. Bu karardan sonra Erlangen-Nürnberg ve Bayreuth Üniversitelerinden Prof. Dr. Johannes Lähnemann, Mathias Rohe ve Christoph Bochinger işbirliği yaparak bir çalışma grubu kurmuşlardır. Şu anda Erlangen-Nürnberg Üniversitesi İslâm din dersi öğretmeni yetiştirmek için bir öğretim programı hazırlamaktadır. Bayreuth Üniversitesi'nde de *İslâmî Din Öğretimi Vakıf Kürsüsü* (*Stiftungslehrstuhl für Islamische Religionslehre*) kuruluş hazırlıkları başlamıştır.

5. Berlin Eyaleti'ndeki Çalışmalar:

Alman Anayasası okulda verilen din dersinin organizasyonunda devlet-kilise yani dinî cemaat işbirliğini öngörmektedir. İslâmî bir cemaatin okulda din dersi verme yetkisi aldığı tek eyalet Berlin'dir. 2001 yılının sonbaharından beri *"Islamische Föderation in Berlin"* adlı kuruluş mahkeme kararına dayanarak Almanca İslâmî din dersi vermektedir.

6. Diğer Eyaletlerdeki Çalışmalar:

Hessen, Baden-Württemberg, Rheinland-Pfalz, Saarland ve Bremen eyaletlerindeki İslâmî cemaatler okulda din dersi yetkisi almak için ilgili eyalet eğitim bakanlığına dilek-

çe vermişler ve Hessen Eyaleti'ndeki *Hessen İslâm Cemaati* gibi bir kısmı da mahkemeye başvurmuştur. Hessen Eyaleti'ndeki Frankfurt Üniversitesi bünyesinde vakıf profesörlük kadrosu açılmış ve Dokuz Eylül Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş Mayıs 2003 tarihinde görevlendirilmiştir.

Almanya için genel olarak şunu söyleyebiliriz: Hristiyan din dersleri gibi yasal düzenlemelere dayanan İslâm din dersleri örneğin Avusturya, Hollanda ve Belçika'da verilmektedir. Almanya'daki yasal dayanaklı din dersi denemeleri henüz yaygınlık kazanamamıştır.

4. Din Derslerinin Pedagojik Temeli

Pedagojik açıdan ele alındığında İslâm din dersleriyle ilgili şu iki soruya cevap aranması gerekir:

1. Avrupa'da okutulacak din derslerinde hangi konular işlenmelidir?

2. Bu din derslerinde hangi metodlar uygulanmalıdır?

Birinci soruya çok ayrıntılı cevap vermeden önce, konu seçimindeki öncelikli amaçların belirlenmesi gerekir. Din derslerinde işlenecek konuların seçimiyle ilgili öncelikli genel amaç **sevgi** olmalıdır. Hangi konular İslâmı daha çok sevdirebilir? Konu seçimindeki en önemli soru bu olmalıdır. Çünkü İslâmı seven insanı sever, doğayı sever. Başka bir deyişle konular öğrencinin **zihni kadar kalbine** de hitap etmelidir.

Çünkü içi sevgi dolu olmayan din dersi konuları plastik ve kokusuz bir gül gibidir. Sadece görünüşü güle benzer. Fakat çocuğun sevgisini kazanamaz. Ve bu durumda dinî bilgiler sevilmeyen birçok şey gibi sadece sınavlara kadar akılda tutulur ve kısa bir müddet sonra unutulur gider. Ama din dersleri öğrencinin sevgi dünyasına girebilirse, okuldan sonra dinî bilgilerin ayrıntıları unutulsa bile, dinî duygular unutulmaz. Çünkü dine uzak duran insanların bile bu duygulara ihtiyacı vardır.

Avrupa Birliği'ndeki din dersi kitapları, çocuğun hem kalbine hem zihnine hitap ediyor. Türkiye'deki din dersi kitapları ise genellikle öğrencinin zihnine hitap ediyor. Zihne hitap eden din dersi metinleri içinde ezberlenecek sayfalar önemli bir yer tutuyor. Avrupa Birliği'ndeki din dersi kitapları ezbere çok az yer veriyor. Öğrenciden ezber değil, problem çözümü isteniyor. Örneğin aile içindeki bir problemin çözümü gibi (Problemorientierte Religionspädagogik).

Burada metod yani yöntem konusundaki genel ilkeyi de hemen ifade etmek istiyorum. Avrupa Birliği ülkelerinde verilen Hristiyan din dersleriyle Türkiye'de verilen İslâm din dersleri arasındaki en önemli yöntem farkı nedir? Ayrıntılara girmeden önce bu genel farkı ortaya koymamız gerekir.

Ankara'ya gelmeden önce Türkiye'de okutulan din dersi kitaplarının bir kısmını inceleme fırsatı buldum. Avrupa Birliği ülkelerindeki din dersi kitapları genellikle **hayattan kalkıyor ve dine varıyor.** Yani günlük yaşamdaki somut olaylardan, çocuğun deneyimlerinden, öykülerden kalkıyor ve daha sonra Hristiyanlık kültürüyle bu olaylara bir cevap bulmaya çalışıyor.

Türkiye'deki din dersi kitapları ise tam tersini yapıyor. Dinden kalkıyor, İslâmın genel ilkelerinden kalkıyor ve günlük yaşama inmeye çalışıyor. Yani soyuttan somuta geçmeye, zor olandan kolay olana geçmeye çalışıyor. Örneğin dinin tanımıyla, dostluğun, kardeşliğin tanımıyla ders başlıyor. Size "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi" kitabından bir örnek vereyim: *"Birbirlerini seven, birbirlerine yakınlık ve ihtiyaç duyan yakın arkadaşlara dost denir"*. Bu cümleyi okuyan bir öğrenci duygusal olarak etkilenmez. Bu nedenle bu cümlenin öğrencinin davranışına bir etkisi de olmaz. Fakat Mevlânâ'nın veya Ömer Seyfettin'in dostluk ve kardeşlikle ilgili bir öyküsü, öyküdeki dostluk, çocuğun kalbinin derinliklerine ulaşır. Bildiğiniz gibi İslâm kültürü bu bakımdan çok zengindir.

Avrupa'daki din dersikitapları tanıma hemen hemen hiç yer vermiyor. Yöntem bilimdeki adıyla Avrupa ile aramızdaki en önemli fark, tüme varım ve tümden gelim olarak ortaya çıkıyor. **Avrupa Birliği'ndeki din dersi kitapları tüme varmaya çalışıyor, Türkiye'deki din dersi kitapları tümden gelmeye çalışıyor.**

5. Öğrenci Merkezli Din Dersi ve Yöntem

Modern eğitim biliminin hareket noktası yöntem değil, öğrencidir. Bu husus genellikle **"öğrenci merkezli ders"** kavramıyla ifade edilir. Buna parelel olarak, modern pedagojide, mükemmel zannedilen herhangi bir yönteme göre öğrenci yetiştirilmez, **öğrenciye göre yöntem geliştirilir**. Yöntem konusuna yaklaşırken mükemmeliyetçi bir tutumdan kaçınmak gerekir. Pedagojinin amacı daima öğrenciye daha uygun bir metodu bulmaktır. Herhangi bir yöntemi, "*En mükemmel metod budur*" iddiasıyla ortaya atmak değildir.

Avrupa Birliği'ne girmek, Avrupa'daki pedagojik değerleri paylaşmak öncelikle öğrenciyi ön plana çıkarmayı gerektirir. Her derste olduğu gibi, din dersinde de öğrencinin **birey** olarak hareket noktası kabul edilmesi, onun duygusal ve zihinsel dünyasının gerçeklerine göre yöntem geliştirilmesi gerekir. Başka bir deyişle, İslâm din dersleri günümüz şartlarında uygulanabilecek bir İslâmı **yaşatmalıdır**, sadece ezberlenecek bir İslâmı öğretmemelidir.

Avrupa toplumlarında **bireysellik** düzeyi yüksek olduğu için Avrupa'daki din dersi kitapları psikolojik konulara daha çok yer veriyorlar. Türk toplumunun **kolektif** özelliği daha ağır bastığı için din dersi kitaplarında "vatan sevgisi" veya "millî ahlâk" gibi toplumsal konulara daha çok yer veriliyor. Almanya'da 5. ve 6. sınıflar için hazırlanmış din dersi kitabından bireyselliğe ilişkin bir metin örneği vermek istiyorum :

"Anneme ve babama
Bazen derin derin düşünüyorum ve
Kendi kendime soruyorum:
Ben bu dünyaya neden geldim?
Benim size birkaç yıllığına emanet edildiğimi,
Fakat sizin malınız olmadığımı,
Bilmem biliyor musunuz?
İnsan bazen kendine bir şey satın alır ve

Hoşuna gittiği sürece onunla meşgul olur.
Ben böyle bir şey değilim.
Beni kendinize yakınlaştırdığınız ve
Hayatım için sorumluluk üstlendiğiniz
Ölçüde size aitim.
Anneciğim, babacığım,
Büyüyünce sizin istediğinizden farklı bir insan olursam,
Sizinkine benzemeyen bambaşka ve
Farklı bir hayat yaşadığımı farkedersiniz,
Bana dost kalın,
Beni olduğum gibi kabul edin.
Sevginin ne olduğunu tanıyabilmem için,
Bana kabul edici, güven verici ve eşlik edici bir sevgi verin.
Babacığım, anneciğim,
Beni sevdiğinizden dolayı serbest bırakırsanız,
Kendi kişiliğimi bulabilirim,
Size ve hayata bağlanabilirim,
Yoksa bir şey yapamam.

(Hammerich 1988, S. 19)

Avrupa toplumlarındaki bireyselliğin tipik bir örneği olan yukarıdaki metin, Avrupa'daki din derslerinin içerikle ilgili genel eğilimini yansıtmaktadır. Yani Avrupa'daki din dersi kitapları İncil'den veya diğer dinî kaynaklardan alınan metinlerden çok, buna benzer psikolojik metinlerle doludur. Bu örneği okuduktan sonra Türkiye'deki din dersi kitaplarının içeriğiyle, Avrupa'daki kitapların ne kadar farklı olduğunu açıklamaya gerek kalmadığını düşünüyorum. Bu noktada hemen şunu belirtmekte yarar görüyorum: Avrupa ülkelerindeki bireyselliğin her yönüyle faydalı olmadığı artık ortaya çıkmıştır. Amaçlanması gereken bireysellik, dengeli, ölçülü ve sağlıklı olanıdır. Eğer Almanya örneğini özetlersek, Alman eğitimcileri ve aydınları kaybetmeye başladıkları toplumsal değerleri (örneğin ailevî değerler) tekrar canlandırmanın yolunu aramaktadırlar. Kısacası gözü kapalı bireysellikten de, gözü kapalı kolektifizmden (Kolektifizm sosyal psikolojide bireyden çok topluma önem veren sistem anlamına gelir) de kaçınılmalıdır.

Öğrenci merkezli ders kavramıyla yöntem kavramı birbirine karşılıklı olarak bağlı olan ve birbirini etkileyen kavramlardır. Son yıllarda öğrenci merkezli ders kavramıyla yöntem konusu birlikte ön plana çıkmaya başlamıştır. Bunun sebebi din derslerinde öğrencinin hareket noktası olarak alınabilmesi ve dinin öğrenciye sevdirilmesi için yöntemin anahtar bir konumda olmasıdır.

Yöntem geliştirmenin birinci şartı, geniş bir yöntem repertuvarına sahip olmaktır. Pedagojinin şimdiye kadar geliştirdiği tüm metodları tanımak ve bu yöntem çeşitlerinden faydalanmaya çalışmaktır. Eğitim bilimindeki adıyla metodik çoğulculuğu uygulamaktır.

Yöntem geliştirmenin ikinci şartı, hangi yöntemin hangi öğrenci grubuna daha uygun olduğunu farkedebilmektir. Bunun için çeşitli yöntemler arasındaki farkların uygulama yoluyla öğrenilmesi ve böylece din dersi öğretmeninin yöntem konusunda gerekli duyarlılığa ulaşması gerekir.

Hem ilâhiyat bilimlerinin hem de pedogojinin bulgularına uygun düşen yöntemler geliştirmek ve uygulamak elbette kolay değildir. Bu konudaki bilimsel uygunluğu sağlamak için aşağıdaki noktalara dikkat edilmesi gerektiğini düşünüyorum:

1. Metodik yani Türkiye'deki adıyla yöntem bilimi, din eğitimi ve öğretiminin zorunlu bir parçası olarak kabul edilmelidir.

2. Böylece **ne** sorusuyla **nasıl** sorusu arasındaki karşılıklı ilişki enine boyuna incelenmelidir. Yani İslâm din derslerinde ne okutulacağı sorusuyla, ilgili konunun nasıl okutulacağı sorusu birlikte sorulmalı ve bu karşılaştırmanın cevabı öğrenci grubunun özelliklerine göre bulunmaya çalışılmalıdır.

İslâm din derslerinde işlenecek konularla, uygulanan yöntem arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Uygun olmayan bir metod güzel bir konuyu anlamsız ve sıkıcı bir hale getirebilir. Bunun tersi de mümkündür.

3. Her dersten önce metodik hazırlıkların tasarlanması gerekir. Din dersinin amaçlarının gerçekleştirilmesinde metod seçimi ve konu seçimi arasındaki ahengin önemli bir payı olduğu unutulmamalıdır.

İslâm din derslerinin genel amacı, sadece ilâhiyat bilimi ile ilgili bilgilerin ve bulguların belli bir öğrenci grubuna aktarılması değildir. Bilgi aktarımı din derslerinin öğretim boyutunu meydana getirir ve daha çok zihinsel etkinlikleri kapsar. Halbuki din dersinin **eğitim boyutu** öğretim boyutu kadar önemlidir. Çünkü eğitim boyutu öğrenciyi duygusal olarak etkiler ve onun kişiliğinde kalıcı izler bırakır. Öğretim boyutuyla elde edilen bilgiler belli bir süre sonra unutulabilir.

Sadece din öğretimi almış bir öğrencinin büyüdüğü zaman yalan söylemesi, rüşvet alıp vermesi mümkündür. Din eğitimi alan bir öğrencinin yalan söylemesi veya kötülük yapması ise daha zordur. Çünkü din eğitimi insanın kalbine ve vicdanına hitap eder. İnsan zihniyle başkalarını kandırabilir, fakat ne kadar üstün zihinsel yeteneklere sahip olursa olsun, kendi vicdanını kandıramaz. Bu nedenle dürüst vatandaş yetiştirmek istiyorsak, din öğretimiyle birlikte din eğitimine de önem vermeliyiz.

1970'li yıllara kadar Türkiye'de kullanılan bir kavram vardı: **maarif.** Maarif kavramı hem eğitimi hem de öğretimi içine alır. Maarif sistemi içinde **arif** insanlar yetiştirilmeye çalışılırdı; yani hem bilgili hem kişilikli insanlar. Son onyıllarda maarif kavramını mezara gömdük ve yerine yeni bir kelime geliştirmedik. Buna paralel olarak okullarda öğretime önem verdik; yani bilgi aktarımına. Eğitim işini de büyük ölçüde televizyon ve internete bıraktık.

Aynı duyarsızlığı Avrupa Birliği ülkelerinde göremiyoruz. Burada Almanca ile ilgili bir örnek vermek istiyorum. Maarif kelimesinin Almanca'daki karşılığı **"Bildung"** kavra-

mıdır. Bu kavram yaklaşık 200 yıldan beri kullanılmaktadır. Almanya'da son yıllarda Bildung kavramının önemi daha artmıştır. Çünkü Avrupa Birliği ülkeleri hem bilgili hem kişilikli insan yetiştirmeye daha fazla önem vermeye başlamışlardır.

Bu bağlamda din dersi ile ilgili metodik bilgiler, sadece bir bilgi birikimi olarak düşünülmemelidir. Yöntem bilgileri öğrencinin kişiliğini geliştirmeye katkıda bulunmalıdır. Daha doğrusu tarafsız ve etksiz yöntem yoktur. Din dersinde kullanılan herhangi bir yöntem öğrenciye ya faydalı olur ya da zararlı. Metodun zararı genellikle öğrencinin din dersinden soğumasıyla ortaya çıkar.

6. Din dersi Yönteminde Bütünsel Model

Avrupa'da 1970'li yıllara kadar süren **öğretmen ağırlıklı din dersi** yani genelllikle öğretmenin sınıfın önünde ders anlatmasından ibaret olan din dersi ağırlıklı olarak tek taraflı bir yeteneğe yani zihinsel etkinliğe dayanırdı. Türkçede bir deyim vardır: *Su gibi bilmek* veya *su gibi ezberlemek*. Bu deyim zihinsel ağırlıklı din dersinde başarılı olan öğrencilerin durumunu güzel bir örnek.

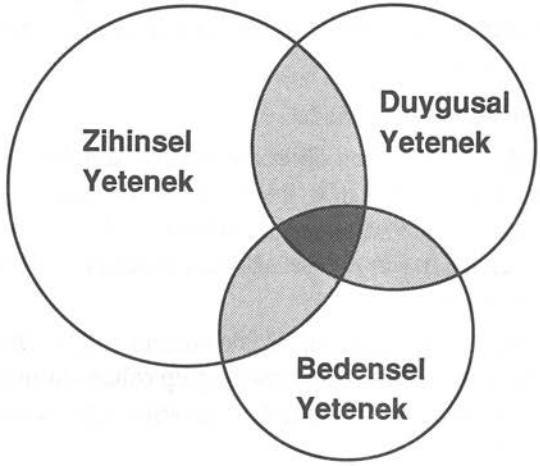
1970'li yıllardan sonra Avrupa'da önemli ölçüde yöntem zenginleşmesine gidilmiştir. Öğretmen ağırlıklı yöntem yanında, din derslerinde **grup çalışmalarına** ve **proje yöntemine** de yer verilmeye başlanmıştır. Bu yöntem zenginleşmesiyle Avrupa'da din derslerine şu etkinlikler girmiştir:

1. Oyun,
2. Müzik,
3. Skeç,
4. Resim,
5. Dans.

Bu çok yönlü yöntem zenginliği pedagojide **"bütünsel model"** (Ganzheitlicher Ansatz) olarak adlandırılmıştır. Bütünsel ders modeli olanaklar ölçüsünde öğrencinin beş duyusuna hitap etmeye çalışır. Yani derste öğrencinin hem zihinsel, hem duygusal, hem de beden ve el yeteneklerinin kullanılması öngörülür. Bütünsel model bu nedenle ilk plânda dersten etkin sonuçlar elde etmeyi amaçlar. Bütünsel modelde öğretmenin öğrencilere örnek bir davranış sergilemesi beklenir. Öğretmen sadece bilgi aktaran tarafsız bir insan değildir. Öğretmenin kişiliği din dersinin **eğitim** boyutu açısından vazgeçilmez bir unsurdur. Öğretmen öğrencilere, "siz benim söylediğimi yapın, yaptığımı örnek almayın" deme durumunda değildir. Bu açıdan öğretmen ve öğrenci eşittir. Diğer bir deyişle öğretmen sadece İslâmî bilgilere sahip olan tarafsız bir bilgi kaynağı değildir. Öğretmen, davranışlarıyla da örnek teşkil eden bir kişilik bütünlüğüne sahip olmalıdır. Örneğin hoşgörüyü öğretmek isteyen öğretmenin önce kendisinin hoşgörülü olması gerekir.

İslâm tarihinde ve kültüründe adı bütünsel model olmasa da, buna benzer fikirler sık sık dile getirilmiştir. Avrupa'da bütünsel modelin ilk izlerini ünlü pedagog Johann Heinrich Pestalozzi'nin 1819'da yayınlanan Lienhard ve Gertrud isimli eğitim romanında bu-

luyoruz. Bu romanda Pestalozzi bir annenin çocuğunu nasıl eğittiğini yazar. Anne eğitirken çocuğunun **zihnine, kalbine** ve **bedenine** hitap eder. Bu üç yeteneğin birbiriyle uyumlu bir şekilde kaynaştırılarak bir bütün olarak kullanılması gerekir. Etkin bir eğitim ve öğretimin gerçekleştirilebilmesi için bu bütünlük gereklidir.

Bütünsel Ders Modeli

Bütünsel model, sadece zihinsel öğrenmeyi ön plâna çıkaran geleneksel öğretim bilgisine bir alternatif olarak 20. yüzyılda eğitim bilimciler arasında pek çok taraftar bulmuş ve hâlâ da Avrupa'daki pedagoglar tarafından benimsenmektedir. Yukarıdaki şekilde en verimli ders modeli üç yeteneğin kullanılabildiği yani üç yeteneğin çakıştığı en koyu bölge olarak gösterilmiştir. Şekildeki açık gri alanlar iki yeteneğin kullanıldığı ders biçimlerini ifade etmektedir. En az verim alınan ders biçimi ise beyaz alanlarla gösterilmiştir. Yani sadece bir yeteneğin kullanıldığı alanlar.

Son yıllardaki beyinle ilgili nörolojik araştırmalar bütünsel ders modelinin insan zekâsını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Beynin daha iyi gelişmesi için çocuğun mümkün olduğu kadar farklı uyarılar alması gerekiyor. Dersteki etkinlik çeşitleri arttıkça öğrenme kolaylaşıyor ve kalıcı oluyor.

Zihinsel öğrenmenin tek yanlılığını pek çok pedagog dile getirmiş, fakat hiçbiri Amerikalı psikolog Daniel Goleman kadar etkili olamamıştır. Goleman'in 1995 yılında Türkçeye **"Duygusal Zekâ"** (Emotional Intelligence) olarak çevrilen ve bütün dünyada satış rekorları kıran kitabı, zihinsel öğrenme yanında duygusal ve sosyal öğrenmenin insan yaşamı için ne kadar önemli olduğunu dile getiren örneklerle doludur.

İşte bu nedenledir ki son yıllarda Avrupa'da din dersinde okuma metinleri yanında, müzik, oyun, dans ve resim de din eğitimine can verici yöntemler olarak kullanılmakta-

dır. Almanya'da en çok satılan ve kullanılan din dersi kitabı böyle bir bütünsel modelden hareket ederek, hem zihinsel hem de duygusal yetenekleri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Elisabeth Buck'un yazdığı "**Kommt und spielt**" başlıklı din dersi kitabında çocuğun beş duyusuna hitap eden tüm yöntemler uygulanıyor.

Elisabeth Buck'un tasarladığı Hristiyan din dersinde öğretmen, konuların işlenmesinde algı ve hareket oyunlarını kullanmakta ve böylece derste **öğrencilere somut şeyler yaşatarak** dersin içeriğini sunmaktadır. Algı ve oyun sırasında öğrencinin yaşadığı deneyimler, daha sonra sınıfta öğrenciler tarafından sözlü olarak dile getirilmektedir. Bu kişisel deneyimlerden kalkarak dinî kurallara ve ilkelere varılmaya çalışılmaktadır. Öğrencilerin dinî kurallara ulaşması için öğretmen yer yer ipuçları vermektedir. Böylece kişisel deneyimlerle dinî kurallar arasındaki bağ ortaya konduktan sonra, öğrenciler bu düşüncelerini bir nevi rapor yazar gibi defterlerine yazmaktadırlar.

Elisabeth Buck'un din dersi örneklerinde yukarıda bahsettiğimiz yöntemsel ilkeleri buluyoruz. Avrupa Birliği ülkelerinde genel olarak görüldüğü gibi, Elisabet Buck **tüme varım** yöntemini kullanıyor. Buck'un din dersi modelini sadece tüme varım kavramıyla açıklamak mümkün değil. Elisabeth Buck aynı zamanda bütünsel modelin yöntem zenginliğini de kullanıyor.

Elisabeth Buck'un din dersi örneklerini incelediğimiz zaman bütünsel modelin, yukarıda bahsettiğimiz gibi geleneksel tümden gelim yöntemi yerine tüme varım yöntemini tercih ettiğini açıkça görüyoruz. Ders öğrenciyi günlük yaşam kesitlerinden alıp genel dinî kuarllara ve ilkelere götürüyor. Aynı zamanda teori ile uygulama arasındaki zorunlu ve günümüz insanının ihtiyacı olduğu ilişkiyi sağlıyor. Sadece soyut bilgiler ve tanımlar verip, öğrenciyi günlük yaşamda yalnız bırakmıyor. Din dersindeki bu pedagojik modeli, **hayata uygulamalı din dersi** olarak adlandırabiliriz.

7. Sonuç

Sonuç olarak Avrupa Birliği sürecinde İslâm din derslerine baktığımız zaman, din dersindeki içerik ve yöntem boyutunun birbiriyle ilgili olduğunu görüyoruz. İçerik bakımından hayata uygulamalı din dersini gerçekleştirebilmek için yöntem zenginliğinin gerekli olduğu ortaya çıkıyor. Yöntem zenginliğinin en verimli örneklerinden birisini de bütünsel ders modelinde görüyoruz. İslâm Kültürü bu yöntem zenginliğine aslında hiç de yabancı değildir. Örnek olarak müziği ele alırsak, İslâm din dersini zenginleştirebilecek çok güzel ilâhî örnekleri vardır. Sözleri Yunus Emre'ye ait şu ilâhî hakkında biraz düşünelim:

Aşkın aldı benden beni,
Bana seni gerek seni,
Ben yanarım dünü dünü,
Bana seni gerek seni.

Konuşmamın başında İslâm din derslerinin genel amacının sevgi olması gerektiğini söylemiştim. Konuşmamın sonunda yine sevgiye değinmek istiyorum. Allah sevgisini soyut tanımlarla anlatmaya çalışmanın ne kadar az faydalı olduğu artık belli olmuştur. Al-

lah sevgisini dile getiren Yunus'un sözleri ve bu ilâhînin müziği hem zihnimize hem de kalbimize hitap etmiyor mu?

KAYNAKÇA

Andaç, Muzaffer: Der Islam und türkisch-islamische Erziehungsmethoden: Erziehung ist Liebe, Münster 1995.

Anhelm, F. R./Dressler, B.: Islamischer Religionsunterricht in Niedersachsen: Perspektiven seiner Einführung, Evangelische Akademie Loccum, Loccum 2003.

Bauer, T./Kaddor, L./ Strobel, K. (Hg.): Islamischer Religionsunterricht: Hintergründe, Probleme, Perspektiven. Veröffentlichungen des Centrums für religiöse Studien Münster, Münster 2004.

Baumann, Urs (Hg.): Islamischer Religionsunterricht. Grundlagen, Begründungen, Berichte, Projekte, Dokumentationen, Frankfurt a.M. 2001.

Beauftragte der Bundesregierung für Ausländerfragen (Hg.): Islamischer Religionsunterricht an staatlichen Schulen in Deutschland, Praxis-Konzepte-Perspektiven, Dokumentation eines Fachgesprächs, Berlin 2000.

Bilgin, Beyza: Das Prinzip der Liebe in der islamischen Erziehung in den Unterrichtswerken der Türkei. Yayınlandığı yer: Lähnemann, J. (Hg.): Weltreligionen und Friedenserziehung. Wege zur Toleranz. Pädagogische Beiträge zur Kulturbegegnung, Band 7,1985 Hamburg. Sayfa: 36-44.

Bilgin, Beyza: Religiöse Erziehung als Grundlage der Bildung. Ethische Werte in der Schule. Yayınlandığı yer: Lähnemann, J. (Hg.): 'Das Projekt Weltethos' in der Erziehung. Pädagogische Beiträge zur Kulturbegegnung, Band 14, 1995 Hamburg. Sayfa: 280-286.

Bistum Osnabrück: "Islamischer Religionsunterricht" beginnt an niedersächsischen Grundschulen. Internet adresi: www.bistum-osnabrück.de/downloads/islam_ru.pdf. 2003.

Buck, Elisabeth: Kommt und spielt, Band 1 und 2, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 2001.

Buck, Elisabeth: Glaube in Bewegung, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 2003.

Buck, Elisabeth: Bewegter Religionsunterricht. Theoretische Grundlagen und 45 kreative Unterrichtsentwürfe für die Grundschule, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 1997.

Bukow, W.-D./Yıldız, E.(Hg.): Islam und Bildung, Opladen 2003.

Busch, Rolf (Hg.): Integration und Religion. Islamischer Religionsunterricht an Berliner Schulen, Freie Universität Berlin, Berlin 2000.

Engin, Havva: Islamischer Religionsunterricht an deutschen Schulen? Eine bestandsaufnahme. Yayınlandığı dergi: Landeszentrale der politischen Bildung Baden-Württemberg (Hg.): Zeitschrift Islam in Deutschland. Seite 241-246.

Friedrich-Ebert-Stiftung (Hg.): Islamischer Religionsunterricht an Berliner Schulen: Probleme Fragen, Antworten. Forum Wertbezogene Bildung in der Demokratie III, Berlin 2000.

Goleman, Daniel: Duygusal Zekâ, Varlık Yayınları, İstanbul 1995.

Gottfried, A./Lachmann, R. (Hg.): Methodisches Kompendium für den Religionsunterricht Göttingen 1998.

Gottwald, E./ Siedler (Hg.): "Islamische Unterweisung" in deutscher Sprache. Berichte, Stel-

lungnahmen und Perspektiven zum Schulversuch in Nordrhein-Westfalen, Neukirchen-Vluyn 2001.

Hammerich, H./Heinemeyer, K./Kahl, D./Kirste, R./Meyer-Roscher, W. (Hg.): Schnittpunkt. Religion 5/6, Hannover 1988.

Hilger, G./Leimgruber, S./Ziebertz, H.-G. (Hg.): Religionsdidaktik. Ein Leitfaden für Studium, Ausbildung und Beruf, München 2001.

Institut für interreligiöse Pädagogik und Didaktik (Hg.): Rahmenplan für den Islamischen Religionsunterricht-Primarstufe-Klasse 1-4, Köln.

Institut für interreligiöse Pädagogik und Didaktik (Hg.): Wegweiser – ein Buch für den Islamischen Religionsunterricht in der Primarstufe, Teil I und II, Köln.

Kaul-Seidmann, L./ Nielsen, J. S./ Vinzent, M: Europäische Identität und kultureller Puliralismus: Judentum, Christentum und Islam in europäischen Lehrplänen. Empfehlungen für die Praxis. Herbert-Quandt-Stiftung, Bad Homburg 2003.

Kelek, Necla: Islam im Alltag: islamische Religiösität und ihre Bedeutung in der Lebenswelt von Schülerinnen und Schülern türkischer Herkunft, Münster 2002.

Knaut, T./Weisse, W. (Hg.): Akademie der Weltreligionen. Konzeptionelle und praktische Ansätze. Eigenverlag Universität Hamburg, Hamburg 2002.

Lähnemann, Johannes: Lernziele und Methoden religiöser Unterweisung muslimischer Kinder in Deutschland. Yayınlandığı yer: Hagemann, L. (Hg.): Ihr alle aber seid Brüder 1990. Sayfa: 106-122.

Lämmermann, Godwin: Grundriß der Religionsdidaktik, Stuttgart 1991.

Leimgruber, Stephan: Interreligiöses Lernen, München 1995.

Müller, Alois: Gestaltpädagogik in Religionsunterricht und Gemeinde. Glauben erfahren mit Hand, Kopf und Herz, Stuttgart 1998.

Neumann, U.(Hg.): Islamische Theologie, Körber-Stiftung, Hamburg 2002.

Rendle, L./Kuld, L./Heinemann, U./Moos, B./Müller, A.: Ganzheitliche Methoden im Religionsunterricht. Ein Praxisbuch, München 1996.

Schmid, Hans: Die Kunst des Unterrichtens. Ein praktischer Leitfaden für den Religionsunterricht, München 1997.

Schreiner, Peter (Hg.): Religious Education in Europe, a collection of basic information about RE in European countries, ICCS/Comenius-Institut, Münster 2000.

Siegele, A./ Sülberg, W.: Die Einführung eines islamischen Religionsunterrichts an deutschen Schulen, Frankfurt a.M. 1990.

Ünal, Halit: Ziel, Inhalt und Methode eines islamischen Religionsunterrichts. Yayınlandığı kitap: Bauer, T. u.a.(Hg.): Islamischer Religionsunterricht: Hintergründe, Probleme, Perspektive, Münster 2004, Sayfa: 101-105.

Van Bogaert, T.: Religionsunterricht in den EU-Staaten. Formen, Praxis und rechtliche Grundlagen. Yayınlandığı dergi: Europäischer Informationsbrief bildung und Beschäftigung, Ausgabe 2/2003. Sayfa: 59-70.

MÜZAKERE

Prof. Dr. Selahattin Parladır (Komisyon Başkanı) – Dr. Rabia Müller'e teşekkür ediyoruz. Ünal Bey'e de bu çok faydalı tebliği sebebiyle teşekkür ediyorum. Gerçekten din dersinde eğitim mi öğretim mi meselesi, bizde de tartışılan bir konudur. Bunu belki iman ve ibadet konularının dışında, kişinin kişilik geliştirmesi ve görgülü olması bakımından din dersinin büyük imkânları var; herhalde bunu esirgemek doğru olmaz diye düşünüyorum. Yani, bir baskı, bir inandırmaya zorlama şeklinde değil, ama bir kişilik oluşturulması, insanın yeteneklerinin gelişmesine imkân vermesi bakımından, din dersi büyük bir şansa sahip. Bunun gözden kaçırılmaması gerekir diye düşünüyorum.

Şimdi, müzakerecilerimizi davet etmek istiyorum.

- Buyurun Sayın Sarıkaya.

Yaşar Sarıkaya – Sayın Başkan, değerli katılımcılar; Prof. Dr. Sayın Ünal Abalı Bey'in, teorik olarak İslâm din derslerindeki pedagojik boyutu ele alan bu konuşmasında benim fazla ekleyecek birşeyim yok. Yalnız şu kadarını söylemek istiyorum: Sayın Abalı'nın burada çerçevesini çizdiği bu pedagojik boyutun hareket noktası Hıristiyan, Katolik ve Protestan din derslerinden çıkan bir pedagojik boyut sistemi idi. Bu sistem, bu pedagojik boyut, Almanya'da, iki gündür sözünü ettiğimiz, sık sık konuştuğumuz Kuzey Ren Vestfalye Eyaletinde uygulanan İslâm din bilgisi derslerinde de aynen uygulanmaktadır. Bu projede bulunan bir kimse olarak burada birkaç noktayı ilâve etmek istiyorum.

Hıristiyan din dersi geleneğinde, inanç geleneği, yaşam gerçeğiyle irtibatlı olarak anlatılır. Öğrencinin kendi tecrübelerinden yola çıkan bir anlayıştır bu. Bu tecrübe, inanç geleneğiyle yorumlanır. Bunun amacı, öğrencinin günlük yaşamında karşılaştığı din ağırlıklı sorunların üstesinden kendi başına gelmesini sağlamaktır. Bu prensibe Sayın Frau Müller'in de belirttiği gibi, "Korelasyon Prensibi" denir. Yani, inanç geleneği ile din dersi ile hayatta edinilen tecrübelerin irtibatlı olarak anlatılması.

Hıristiyan din dersinin takip ettiği pedagojik prensip şudur: Derste öğrenci, olabildiğince kendi tecrübelerini dile getirir, kendi tecrübelerini diğer öğrencilerin tecrübeleriyle paylaşır ve karşılaştırabilir. Tecrübelerinden yola çıkarak konu tartışılır. Öğrencinin yeni perspektifler ve yeni görüşler kazanmasına yardımcı olunur. "Çocuk merkezli" bir eğitim pedagojisidir bu; Sayın Abalı'nın da belirttiği gibi. "Böyle bir konsept İslâm din derslerinde var mıdır" sorusuna, Sayın Abalı Türkiye örneğinden hareket ederek, Türkiye'deki din dersi, din eğitimindeki teorik ve uygulamalı geleneğin böyle bir prensibi, böyle bir pedagojiyi henüz uygulamadığını, tanımadığını söylemektedir. Bu, tabiî tartışılmalıdır. Yani, Hıristiyan, Katolik ve Protestan din derslerinde uygulanan bu model, bu pedagojik sistem, acaba İslâm din derslerinde de uygulanabilir mi, uygulanmalı mıdır? Bu, mutlaka tartışıl-

ması gerekir.

Belirttiğim gibi, Türkiye'de bunun nasıl uygulanacağı, uygulanıp uygulanmayacağı, tartışılması gereken bir konu. Ancak, bu konu Almanya'da çoktan uygulamaya geçmiştir. İslâm din bilgisi derslerinde aynen bu metot uygulanmaktadır.

Sayın Abalı, konuşmasında pedagojik boyutun iki soruya cevap vermesi gerektiğini belirttiler. Bunlardan birisi, hangi konuları işleyeceğimiz sorusu. Bu soruya Almanya'daki din bilgisi dersinde şu şekilde cevap veriliyor: Hıristiyan din derslerinde üç ana kategori söz konusudur. Birinci kategoriye giren konular, yaşanan ve tecrübe edilen çevreyle ilgilidir. Örneğin, ailemiz, komşular, yardım etme ve yardım alma gibi konular, bir öğrencinin günlük yaşamda ailesinde ve çevrede yaşadıklarıyla ilgilidir.

İkinci bir kategori, sırf din bilgisini aktarmayla ilgili bir kategoridir. Bu konular dinin temel ilkeleri, tarihi gelişmesiyle ilgili bilgiler sunar. Dünya ve insanı yaratan Allah konusunda olduğu gibi. Bu konular işlenirken, biraz önce söylediğim gibi bilginin soyut kalmamasına dikkat edilir, öğrencinin günlük yaşamıyla irtibatlandırılmasına çalışılır.

Üçüncü kategoride ise ibadetler, gelenekler, seremoniler söz konusudur. Bu kategoriye giren konularda din bilgisi ile uygulamaların bütünlüğü varsayılır. Kuzey Ren Vestfalye Eyaletinde bir model proje olarak uygulanan İslâm din bilgisi dersleri, konu olarak işte bu üç kategoriyi eşit olarak ele almaktadır. Toplam 30'un üzerindeki konu, her bir kategoriye eşit olarak dağıtılmıştır ve bu şablon çerçevesinde bir uygulama yürütülmektedir. Müfredat programları, konuları bu üç kategoriye eşit olarak dağıtmıştır.

Bu konular nasıl işleniyor veya nasıl işlenmelidir? Bu konuyla ilgili de Kuzey Ren'deki dersler, Sayın Abalı'nın bahsettiği bütüncül modele, bütünsel modele uygun olarak yapılmaktadır ya da yapılması öngörülmektedir. Bir derste öğrenci;

a- Konuyu kullanılan bir materyal, resim eşliğinde gözlemleyecek ve tasvir edecek; yani, bedenini kullanacak.

b- Gördüklerinden his ve duygu oluşturacak, duygusal gücü kullanacak.

c- Bundan sonraki aşama, yorumlayacak, analiz edecek; bu itibarla zihinsel gücünü kullanacak.

d- Sonunda bir sonuç çıkaracak, bir anlam yükleyecek ve kendisi için bir hedef belirleyecek, bir amaç belirleyecek. Bu da, spritüel gücünü, iç dünyasındaki gücü kullanmayı gerektirecek.

Evet, metotlar bakımından hangi metotların uygulandığını güzel bir şekilde özetledi Sayın Abalı. Burada benim ilave edeceğim yeni bir şey yok. Şu kadarını söyleyeyim: Öğretmen merkezli ya da öğretmen otoritesine dayalı metot, artık Avrupa'da ve Almanya'da hiçbir şekilde hoş karşılanmamaktadır. Öğrencinin derse aktif katılmasını ve onun konuları kendi gücüyle çözmesini sağlayacak yöntemler... Örneğin, grup çalışmaları ya da seminerler gibi... Bu tür metotlar son derece önemli olarak uygulanmaktadır.

Din derslerinde pedagojik açıdan önemli olan bir başka nokta da, derste hangi materyalin ve hangi araçların kullanılacağı sorusudur. Geleneksel kitap ağırlıklı ve öğretmen

merkezli ders verme yöntemi, önemini giderek kaybetmiştir ve kaybetmektedir. Diğer branşlarda olduğu gibi, din dersinde de yeni materyallerin ve yeni öğretim araçlarının kullanılması gerekmektedir. İletişim çağında bilgisayar ve internet başta olmak üzere, CD, VCD, video gibi bütün görsel yayın araçlarından yararlanılmalıdır. Bu, Kuzey Ren'de öngörülen bir konudur. Avrupa'da, örneğin Almanya'da bu tür sesli ve görüntülü araçlar, hemen hemen bütün branşların temel ders araçları arasına girmiştir. Bunlara slayt ve tepegöz kullanımını da ekleyebiliriz.

Materyal konusunda bir başka önemli nokta şudur: Ders kitapları, mutlaka çalışma kitaplarıyla desteklenmelidir. Çalışma kitapları, ders kitaplarında verilen soyut konuların ne kadar öğrenci tarafından kavrandığının yoklanmasını sağlayacaktır. Özellikle kalabalık sınıflarda öğrencilerin ilgisini, kavramasını ve anlamasını tek tek izlememiz mümkün olmayabilir. Bu durumda, çalışma kitapları öğrenciyi bireysel olarak derse çekecek ve onun konuyu anlama ve kavramaya çalışmasını sağlayacaktır. Çalışma kitapları, Avrupa'da hemen hemen her branşta uygulanır.

Son olarak, Avrupa'da, örneğin Almanya'da sınıf ve okul dışında, diğer mekânlar da kullanılmaktadır. Örneğin, ibadet ve ibadet mekânları ile ilgili konular işlenirken, bir kilise ziyareti pek ihmal edilmez. Öğrenci, okulda öğrendiklerini yerinde görür ve bir de kilise görevlisinden, papazdan dinleme imkânına sahip olur. Kilise ziyareti mümkün değilse, kilisenin bir yetkilisi sınıfa davet edilir. Tabiî, bunun İslâm din dersine uygulanması durumunda, örneğin, namaz konusu işlenirken cami ziyareti gerekebilir ya da hac konusu işlenirken, hac vazifesini yapmış bir hacının tecrübelerinden canlı olarak yararlanılabilir.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Biz de teşekkür ederiz.

İkinci müzakerecimiz Prof. Dr. Halit Ünal'a söz veriyorum.

Prof. Dr. Halit Ünal – Sayın Başkan, değerli konuklar; öncelikle bize güzel tebliğler sunan Sayın Dr. Rabia Müller ve Sayın Prof. Dr. Ünal Abalı Bey'e teşekkür ederim. Özellikle Ünal Abalı Bey'in eğitimle alakalı, eğitimin pedagojik yönüyle alakalı bildirisinden oldukça istifade ettim.

Benim tamamlamak istediğim birkaç husus var; bir de, müşahhas örnek üzerinde "Erlangen Modeli" dediğimiz, model üzerinde birkaç noktaya temas edeceğim. Bavyera Eyaletinde Türkçe din dersinden bahsetti Ünal Abalı Bey. Doğrudur, yalnız 2002 yılı Eylül ayından itibaren başlatılan İslâm Din Dersi Öğretmeni Yetiştirme Projesi ile birlikte ve bu projenin devamı olarak, ona paralel yürüyen Erlangen'de bir ilkokuldaki pilot uygulama ile Almanca İslâm din dersi devreye girmiştir. Bu uygulama bir yılını tamamlamıştır ve takip ettiğim kadarıyla başarıyla devam etmektedir. Ben burada, özellikle Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sayın Dekanına bu projeye olan katkılarından dolayı teşekkürlerimi bildirmek istiyorum. Gerçekten çok önemli bir proje ve şu anda yürüyen bir proje. Elimde bu projenin, Kultusministerium (Alman Eğitim Bakanlığı) bünyesinde hazırlanmış ilkokulda uygulanan müfredatı var. Bu müfredatı Eğitim Bakanlığı, öğretmenler ve üni-

versite öğretim üyelerinden oluşan bir komisyon hazırladı. Müfredatın içeriğini Müslüman ilahiyatçı-eğitimci uzmanlar belirledi. İslâmın özüne sadık kalınarak, hiçbir kırpma yapmadan hazırlandı. Oldukça tatminkâr. Yalnız İslâm Din Dersinin dili Almanca'dır. Buna paralel olarak Bavyera'da Türkçe Din Kültürü Dersi de yürürlüktedir.

Burada benim söylemek istediğim husus, Türkçe'nin maalesef gözardı edilmesi ve Türkçe'nin böyle geri plana atılmasıdır. Türkçe'yi hafife almak, Türk dilinin öğrenilmesini yavaşlatmak veya bunun hızını kesmek gibi bir izlenim edindim. Özel vakıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı veya Türk Hükümetinin desteğiyle Türk kültürü ve Türkçe'nin, özellikle Almanya'da, Avrupa'da dil olarak eğitiminin devam etmesi gerektiğini ve bunun çok önemli olduğunu burada ifade etmek istiyorum. Bu konuda, tabiî ki ders materyali, malzemeler hazırlanmalı, Türk kültürü, İslâm kültürü canlı tutulmalı. Her iki kültürün beraber yürümesinde hiçbir sakınca yok ve bu gereklidir de. Bunun entegrasyona hiçbir zararı yok. Tam tersine, bunun çok kültürlü, çoğulcu demokratik yapıya katkısı var ve bu gözüküyor. Ama, maalesef yakın zamanda, mesela Hollanda'da okullarda Türkçe dersi resmî ders müfredatından kaldırıldı. Almanya'da da ben böyle bir eğilimin olduğunu seziyorum. Hatta Türkçe televizyon kanallarını bile çocukların dinlemesinin, onların Almancalarının gelişmesine zararı olduğu gerekçesiyle hafife alındığı gibi bir izlenim var bende.

Türkçe ve Türk kültürü bizim için çok önemlidir ve bundan vazgeçmemiz mümkün değildir. Bunun entegrasyona hiçbir olumsuz etkisi yoktur düşüncesindeyim.

Müfredatın içeriğini ifade etmesi bakımından, ana başlıklar okuyorum: "Tanrı-İnsan-İnsanlar", "Tanrı-İnsan-Yaratıklar", "İbadet-Dinî Hayat", "Muhammed-Kur'an-Peygamberler" ve "Değişik Dindeki İnsanların Birlikte Hayatı". Bu başlıklar 4 yıl içerisine dağıtılarak, alt başlıklara ayrılarak müfredat programı hazırlanmıştır. Bu müfredat programı elimizdedir ve şu anda Bavyera'da bir ilkokulda bu yürürlüktedir. Bu müfredatın devamı hazırlanmaktadır.

Son olarak şunu söylemeliyiz. Gerek Hamburg gerek Kuzey Ren Westfalya, Bavyera ve Berlin eyaletlerinde oluşturulan bu eğitim programlarının hepsinin de ortak yönlerinin ortaya çıkarılarak birlik ve bütünlüğün sağlanması gerekir. Yani, Bavyera Eyaletinde bu kadar İslâmın özüne, Kur'an ve sünnet temeline dayalı bir İslâm din dersi müfredatı yürürlükte iken, Hamburg'da Protestan ağırlıklı bir müfredatın bulunması bana göre, pedagojik açıdan, eğitim açısından çok yararlı olmaz, uygun olmaz.

Hepinize teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Ben de Sayın Halit Ünal Bey'e çok teşekkür ediyorum.

Şimdi, üçüncü müzakereci olarak Prof. Dr. Saffet Bilhan Bey'e söz veriyorum.

Prof. Dr. Saffet Bilhan – Önce hepinize saygılar sunuyorum.

Sayın Rabia Müller'in ve Sayın Ünal Abalı'nın tebliğlerini dinledik. Gerçekten önemli noktalara temas edildi. Sayın Müller'in belirttiği Yunus hikayesine baktığımızda, hemen şunu görüyoruz: Hıristiyanlıktaki azizler İslâmiyette peygamberlerdir. Bakıyoruz, Hazreti Yusuf, Hazreti Yunus, Davut vesaire... Bunların hepsi de aynı zamanda Hıristiyanlıkta

azizler, İslâmiyette de peygamberlerdir ve göçmenlerdir aynı zamanda. Hazreti Muhammed de göçmendir. Yalnız bu azizlerin arasına bir de Hıristiyanlık Hazreti Muhammed'i alırsa, o zaman ortaklık tamamıyla sağlanmış olur. Bu noktalara dayanarak belki yurt dışındaki bizim vatandaşların o kültürle işbirliği yapması olanağı daha kolay sağlanabilir diye düşünüyorum.

Sayın Abalı'nın belirttiği bireysel ve toplumsal öncelikli konu, gerçekten eğitimde çok önemli bir konu. Ancak, bizde eğitime baktığımızda, toplumsallık, toplum yaşamı bireyden önce geliyor diyebiliriz. Ama bir de başka açıdan baktığımızda, bireyselliğin de biraz aşırı olarak toplumsallığı geri planda bıraktığını da düşünmemiz mümkün. Kendim tanık olduğum bir olayı bu konuda örnek olarak verdiğimde, belki konu daha iyi anlaşılır.

Bulunduğumuz apartmanda birinin tatilde olduğu sırada, birileri geliyor, kamyonu getiriyor, evi tamamıyla boşaltıyor. Binadan hiçbirisi bu kimdir, kim taşınıyor diye sormuyor. Sanıyorum bu, bireyselliğin çok öne geçtiği, toplumsallığın geride kaldığı bir durumu ortaya koyuyor. İslâmiyetin getirdiği bir selam verme konusu, selam verme mutlaka "selamunaleyküm" demek şart değil, yani "merhaba" yahut da "hava bugün nasıl" gibi iletişim sağlama meselesi. Onun da bizim ülkede gittikçe zayıfladığını görüyoruz.

Ancak, özellikle buradaki konu, yurt dışındaki yurttaşlarımızın çocuklarının din eğitimi olduğunu öncelikle gündeme getirmek gerekir. Bu konuya baktığımızda da, biliyorsunuz yurt dışına iki kurumdan eğitim için görevliler gidiyor: Din görevlileri ve Millî Eğitim Bakanlığının gönderdiği öğretmenler. Acaba, bunlar arasında ne gibi iletişim olabiliyor? Veyahut da birinin verdiğini diğeri acaba destekliyor mu? Bu konuda da acaba sorunlar var mı? Gerek Millî Eğitim Bakanlığının gerek Diyanet İşleri Başkanlığımızın ortak olarak sanıyorum bu konuyu ele almalarında, yurt dışına gönderdikleri görevlilerle ilgili iletişim sağlamaya çalışmalarında fayda var.

Eğitim konusu, tabiatıyla çok önemli bazı durumları ortaya koyuyor. Bireysellik mi yahut da toplumsallık mı? Bilgiye mi önem verelim, eğitime mi önem verelim? Bunu somut bir örnekle açıklayacak olursam, bu; bir bakıma bir satranç tahtasına benzer. Bütün taşları aynı anda göz önünde bulundurmadığınız zaman, başarılı olmak mümkün değil. O bakımdan, bireyselliği ya da toplumsallığı öne alalım şeklindeki yaklaşımlardan daha ziyade, toplum hem bireyden oluşuyor hem de toplumdan oluşuyor. Yani, iki önemli unsurdan oluşuyor insanlık yaşamı. Bunların ikisini de sanıyorum göz önünde bulundurmak gerekir.

Daha ileride bu konu gündeme gelirse, özellikle Millî Eğitim Bakanlığı ile Diyanet İşleri arasındaki, orada benim şahsen tanık olduğum bazı öğretmenlerin birbirleriyle fazla mültefit olmamaları konusunu gündeme getirmek istiyorum. Konuşmamı bu kadarla bitiriyorum ve teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Hocam, çok teşekkür ederiz.

Şimdi, dinleyicilerimizden, bu hususlarda söz almak isteyen olursa, ben onlara söz vereceğim.

– Buyurun Recai Bey.

Doç. Dr. Recai Doğan – Ben, Sayın Rabia Müller ile Ünal Abalı Bey'e sunmuş oldukları kapsamlı tebliğler için çok teşekkür ediyorum. Her iki tebliğ de Şura'nın bu oturumu için katkı sağlayıcı ve ufuk açıcı niteliktedirler. Ancak Ünal Bey'in tebliğinde belirttiği bir husus ile ilgili bir açıklamada bulunmak istiyorum. Ünal Abalı Bey, Türkiye'de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde öğrenme-öğretme sürecinde geleneksel metotların işe koşulduğu yönünde açıklamalarda bulundular. Türkiye'de İlahiyat Fakültelerinde Din Eğitimi Anabilim Dallarının kuruluşundan ve 1997 yılından itibaren de 11 İlahiyat Fakültesinin bünyesinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümlerinin açılışından itibaren nitelikli din dersi öğretmeni yetiştirmekten din öğretimi programları geliştirilmesine kadar birçok önemli ilerleme olmuştur. Öncelikle din öğretiminin problemleri ve bunlara yönelik çözüm önerilerinin neler olabileceği konusunda birçok sempozyum, panel, tartışmalı ilmi toplantı... yapılmıştır. Din öğretimi programlarında önemli değişiklikler yapılmıştır. İmam-Hatip Liselerinin öğretim programları ve İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programları yenilenmiştir. Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programlarının yenilenmesi ise son aşamasına gelmiştir.

Öğretim programlarının program geliştirmedeki yeni anlayışlara göre yenilenmesinden sonra, bu öğretim programlarının etkin ve nitelikli olarak uygulanabilmesi için, sınıfların fiziki ortamlarından, öğretmen, öğrenci ve çalışma kitaplarının yazılmasına kadar bir dizi çalışma da tamamlanmıştır. Din derslerini verecek öğretmenler ise iki şekilde ele alınmıştır: Sistemde olanlar hizmet-içi eğitime alınmışlardır. Din dersi öğretmeni yetiştiren programlar ise özellikle öğretmenlik derslerinde yeni strateji, yöntem ve teknikleri öğrenerek ve bunları gerçek ortamlarda uygulayarak yetiştirilmektedirler. Ben din öğretiminde çok yüksek bir seviyeye ulaştığımızı da söylemiyorum. Ancak çok da geride ve dünyada eğitim alanında olup bitenlerden de habersiz değiliz ve bir şeyler yapılmaya çalışılıyor. Türkiye'de din öğretimi konusunda son 20-25 yıldır o kadar çok gelişmeler oldu. Ancak Sayın Abalı, ya bu gelişmelerden habersiz ya da onun incelediği kaynaklar veya gözlemleri sadece olumsuz olanlarına değinmektedirler. Örneğin, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü'nden mezun olan öğretmenlerimiz, eğitimdeki yeni yaklaşımlara göre yetişmekte ve bunları mevcut uygulanmakta olan öğretim programına uygulamaktadırlar. Öğretmenler, öğrenme-öğretme sürecinde en genel anlamda, öğretim teknolojilerini, öğrenci merkezli yaklaşım, yöntem ve tekniklerle, ölçme ve değerlendirme tekniklerini kullanmakta, öğrenciye kılavuzluk yapmaktadırlar.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederim.

– Buyurun Bekir Bey.

Bekir Alboğa – Bu anlatılanlar bizim için hem çok faydalı, çoğu zaman da çok yeni olmayan şeyler... Din Öğretimi Genel Müdürü Prof. Dr. İrfan Aycan Almanya'ya geldiğinde, kendisi ile birlikte bazı kiliseleri ziyaret ettik. Bazı mercilerle görüşmelerde kendilerine

tercümanlık yapma şansım oldu. Orada müşahede ettik ki, kiliselerin, Almanya'da din dersi müfredatını belirleme yetkisi var, böyle bir anayasal hakları kesinlikle var ve buna göre pedagojik kurumları var, kendilerine göre ilahiyat fakülteleri var.

Burada tartışılan modeller çok güzel, hepsi çok faydalı; ama, bizim Almanya'da bu modelleri uygulayabilme imkânımız, altyapımızın olmadığından dolayı mümkün değil. Yani, Almanya'da bir ilahiyat fakültemiz yok, bu performansla yetiştirilmiş öğretim elemanlarımız yok. Dolayısıyla içinde yaşadığımız toplumun şartlarına uygun böyle bir imkanın sunulmasında biz Türkiye'nin bize vermiş olduğu destekten özellikle Din Öğretimi Genel Müdürünün bu noktadaki sıkı takibinden dolayı çok ümitvarız. Orada altyapı var; ama, bunun harekete geçirilmesi gerekir.

Sunulan tebliğler son derece faydalı; ama, tatbikata geçirilmesi gerekiyor.

Komisyon Başkanı – Çok teşekkür ederim.

– Buyurun Sayın Ergun Bedük.

Ahmet Ergun Bedük – Sayın Başkan, değerli katılımcılar; hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Dünden beri tebliğleri dinledim, çok da istifade ettim. Ancak, bizde şöyle bir psikolojik hava meydana getiriliyor: "Biz, eğitimde diğer milletlerden daha başarısız durumdayız." Oysa biz sanıldığı kadar başarısız değiliz. Biz, öğrenci sayısı ve genç nüfusu son derece fazla bir devletiz. Buna rağmen bu genç nüfusu eğitiyoruz. Ama, eğitimde mükemmelin daha mükemmeli, iyinin daha iyisi mutlaka var. Elbette biz de daha iyiyi, daha mükemmeli mutlaka arayacağız ve arıyoruz. Nitekim bu konuşmalar; ilim adamlarımızın Avrupa'da ve diğer ülkelerdeki araştırmaları, hazırlanan tebliğler daha iyiyi araştırdığımızı gösteriyor.

Bu raporla şunu arz edeyim. Yurtdışındaki çocuklarımıza ders veren yabancı uyruklu ve Türk öğretmenlere üçer haftalık kurslar düzenliyorduk. Yabancı uyruklu öğretmenlerin "Türkiye'de kaç öğrenciniz var" sorusuna "16 milyon" cevabını verdiğimizde, adamların gözleri faltaşı gibi açılıyor ve "bunları nasıl eğiteceksiniz" diye soruyordular. Çünkü, 16 milyon genç nüfus Avrupa'nın 5-6 ülkesinin nüfusuna denk bir nüfustur. Doğrusu, 16 milyon genç nüfusu eğitmek çok büyük bir iştir. Ekonomik imkânları da kısıtlı olan bir ülke için daha da zordur. Ama yine olumlu-olumsuz bütün şartları bir arada düşünürsek başarılı olduğumuzu söyleyebiliriz.

Evet, eğitim sistemleri ne olursa olsun, sonuca baktığımızda, biz onlardan daha aşağıda değiliz. Geçenlerde bir makalede okudum; orada, "Alman toplumunda şu anda boşanma oranı yüzde 50" ifadesi yer alıyordu. Demek ki, orada eğitim çok da önemli sonuç vermiyor. Bizde bu kadar bir dengesizlik ve böyle bir yıkım yok.

Bazı program modellerini yaşıyoruz, ama adını koymadık. Şimdi, Talim Terbiye olarak biz inşacı, yapılandırıcı bir sistemi benimsedik ve diğer derslerde bunu uygulamaya koymaya başladık sayılır. Din dersinde de aynısını uygulayacağız. Ama, inanır mısınız, öğretmenlerimizin çoğu zaten din dersinde yapılandırıcı model uyguluyor. Ben, mesela

kendi öğrencilerime, namazı sadece böyle anlatmakla kalmadım. Camiye götürdüm, bizzat gösterdim, kıldırdım. Cenaze namazı konusunda velileri şöyle ikna ettim. Dedim ki: "Siz, çocuklarınızın cenaze namazınızı şöyle dışarıdan seyretmelerini mi istersiniz, yoksa çocuklarınızın cenaze namazınızı kılmalarını mı? En menfi veli dahi, "Vallahi ben isterim ki, çocuğum gelsin benim cenaze namazımı kılsın" dedi. Ben de dedim ki: "Öyleyse çocuğunuzu Pazar günü öğlen namazında Hacı Bayram'a gönderin, ben de oradayım, kendilerine cenaze namazı nasıl kılınıyor göstereceğim." Çoğu veli çocuklarını gönderdi ve orada bizzat hem kıldırdık hem gösterdik. İşte, bu uyguladığımız sistem, şu anda kabul ettiğimiz bir sistemdir.

Mesela, Hazreti Hasan ile Hüseyin arasındaki bir yaşlıya abdes almayı öğretmeyle ilgili olayı bütün vaizlerimiz ve öğretmenlerimiz anlatır. Bu da yine bu modelin iyi bir örneğidir.

Yurt dışındaki mevzuat bize ait değil, dış ülkelerin kendisine aittir. Meselâ Almanya'da, her bir eyaletin ayrı bir mevzuatı var. Bu yüzden biz onların durumuna, onların mevzuatına uymak durumundayız. Oradaki öğrencilerimizi, oradaki çocuklarımızı din dersinden mahrum etmemek için, gerek Diyanet İşleri Başkanlığı gerek Millî Eğitim Bakanlığı olarak bugünden itibaren o ülkelerin ayrı ayrı eyaletleriyle görüşüp, mevzuatlarına uygun olarak kendimizi hazırlamamız lazım. Şu anda Almanya'da ağırlıklı olarak, artık din derslerinin Almanca verilmesi söz konusudur ve Almanlar bunda ısrarlıdır. Bu yüzden, gerek ilahiyat fakültelerinde ve bundan önce Anadolu İmam-Hatip liselerimizde Almanca bölümlerinin açılması ve Avusturya'daki ve diğer ülkelerdeki öğrencilerimizin bu konuda ihtiyaçlarına cevap vereceğiz.

Teşekkür ederim, saygılar sunarım.

Komisyon Başkanı – Biz teşekkür ederiz efendim.

– Buyurun Rabia Hanım.

Dr. Rabia Müller – Ben öğretmen yetiştirme konusuna tekrar değinmek istiyorum. Şöyle ki, Münster ve Frankfurt'ta bulunan öğrenci yetiştirme imkânları tamamen teolojik. Demek oluyor ki, burada öyle mükemmel bir pedagojik formasyon olduğu söylenemez. Fakat Avrupa'da standart olan ise, tüm dinî cemaatlerin, kendi branşları için 'Branş Öğretim Bilgisi' gibi bir şey geliştirmiş olmalarıdır. Öyle ise bu durumda İslâm Din Dersleri için 'Branş Öğretim Bilgisi' gerçekleştirilmelidir. Bu bir sorundur.

Sorunlardan bir diğeri ise, velilere, okulda verilen eğitimin camide verilen eğitimin aynısı olamayacağı konusunu anlatmak gereğidir. Benden önceki konuşmacı, çok hoş bir şekilde uygulamalı dersten bahsetti. Müslüman çocukların namaz kılmayı ve abdest almayı öğrenmesi çok doğal bir gerçektir. Fakat bu durumda, çok güzel bir şekilde camilerle işbirliği içerisinde çalışılabilir. Okullarda birtakım ön hazırlıkların yapılması ve Elif-Be gibi din eğitimine yönelik çalışmaların yer alması –sonuçta Kur'an-ı Kerim'i de öğrenmek gerekir– bunlar çok önemli. Aynı zamanda abdest almayı da öğrenmesi gerekir ki camiye de katılabilsin. Kısaca değinmek istediğim konulardan birisi de velilere de görev veril-

mesi konusudur. Bunu kurumunuz Almanya'da bulunan Türk ailelerinde de gerçekleştirebilir. Bu ayırımın sebebi, eğer biz okullarda din dersi eğitimi yapmak istiyorsak, bunun Avrupa standartlarına uygun yapılması gerekir. Bu da camideki eğitimden doğal olarak farklı olacaktır.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Ben de teşekkür ediyorum.

Sadece birkaç dakika için bir arkadaşımıza daha söz verebiliriz.

– Buyurun Sayın Sarıkaya.

Yaşar Sarıkaya – Ben can alıcı bir soru soracaktım; ancak bu soruya kısmen bir cevap geldi. Yine de sorayım: Dün iki değerli bilim adamımız bir tez öne sürdüler, dediler ki: "Türkiye, din eğitimindeki hem teorik bakımından hem de uygulama bakımından din eğitiminde bir model olabilir ve Avrupa'ya, Almanya'ya bu modelle öncülük yapabilir." Bugün Sayın Abalı'nın tebliğinden sonra benim aklıma şu soru geldi: Acaba bu model olma iddiası pedagojik açıdan hiç olmazsa, ne kadar dayanaklı, ne kadar sağlam temellere dayalı? Onu tartışmamız gerekiyor galiba. Gerçi buna nispeten bir cevap geldi ama, uygulamada gördüğümüz, ders kitaplarında gördüğümüz, okullarda gördüğümüz şekliyle henüz bu teorik olarak ilahiyat fakültelerinde uygulanan veya yeniden yorumlanan bu pedagojik sistemlerin henüz uygulama alanında çok yaygın oranda bir karşılığı olmadığını görüyoruz.

Bir de, burada Millî Eğitim Bakanlığı temsilcisi olarak konuşan arkadaşımıza şunu hatırlatmak istiyorum: Biz burada din eğitimi ve öğretimine birtakım katkılar sağlamak istiyoruz, yoksa eleştirmek, herhangi bir şekilde kötülemek ya da küçük görmek niyetimiz yok.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Katkılarınız için teşekkür ederim.

Vaktimizin darlığı malum. Belirlenen programa uymak durumundayız. Genellikle böyle toplantılarda bu tür bir sıkıntı yaşanıyor.

Oturumu kapatıyorum. Teşekkür ederim.

IV. OTURUM

(21 Eylül 2004)

♦

BİRİNCİ TEBLİĞ

AVRUPA'DAKİ TÜRK ÇOCUKLARININ İSLÂM DİN EĞİTİMİ

(Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri)

♦

Prof. Dr. Nevzat Y. AŞIKOĞLU*

Değerli dinleyenler, hepinizi saygıyla selamlıyorum. Şuranın hazırlanması ve yürütülmesinde emeği geçenlere teşekkür ediyor, faydalı sonuçlar vermesini temenni ediyorum.

Ben tebliğimde, Şura programında öngörüldüğü çerçevede kalarak, Avrupa'daki vatandaşlarımızın örgün din eğitimi içerisinde İslâm din eğitiminin sorunları ve çözüm önerileri konusu üzerinde durmaya, bu konudaki temel problemlere ve muhtemel çözümlerine işaret etmeye çalışacağım. Sorunları ve çözümlerini dile getirirken Şûra'nın hedefini de dikkate alarak, konunun Diyanet İşleri Başkanlığını ve yurt dışı teşkilatını ilgilendiren boyutunu da dikkatlerinize sunmaya gayret edeceğim.

Bilindiği gibi, Avrupa'daki Türkler denilince öncelikle Almanya akla gelmektedir. Bu nedenle tebliğde önce Avrupa'daki vatandaşlarımızın problemlerini genel olarak sıraladıktan sonra F.Almanya'daki duruma ağırlık vererek konunun detayları üzerinde durmaya çalışacağım. Çünkü Türklerin üçte ikisi bu ülkede yaşamaktadır ve diğer Avrupa ülkelerindeki durum da büyük ölçüde bu ülke ile benzerlik göstermektedir.

GİRİŞ

Birey olarak insan ya da toplumlar artık kendi kültürleri, gelenekleri, inançları ve değer yargılarıyla kapalı bir hayat yaşamamakta, yaşayamamaktadırlar. Aksine toplumlar hızlı bir şekilde kabuklarından çıkıp birbirlerini etkileyen bir çevreye girmektedirler. Dünyada olup bitenler; ekonomik, sosyal, kültürel ve politik olarak insanları ve toplumları derinden etkilemektedir.

Bu etkilenme yeni değildir. Geçmişten bugüne artarak devam etmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısında, teknolojik gelişmeye paralel olarak yeni açtıkları fabrikaların iş gücü ihtiyacını bizzat karşılamakta güçlük çeken ülkeler, endüstriyel gelişmeyi henüz tam gerçekleştirememiş ama iş gücü fazlası olan ülkelerden bu iş gücünü transfer etmek, yani ya-

* Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dekanı.

bancı işçi getirtip, kurdukları yeni iş alanlarında çalıştırmak durumunda kalmışlardır. Ancak bu durum, sadece mekanik bir iş gücü transferi olarak kalmamıştır. Çünkü transfer edilen insandır ve bu insanlar gittikleri ülkeye kendileriyle birlikte dillerini, dinlerini, geleneklerini, hayat görüşlerini kısaca kültürlerini de götürmüşlerdir. Bunun sonucu farklı kültürlere ve inançlara sahip insanlar bir arada yaşamak durumunda kalmışlar, böylece gidilen ülke toplumu ile bu işçiler arasında bir *"kültür karşılaşması"* meydana gelmiştir.

Avrupa'da yaşayan ve ikinci ve üçüncü nesli oluşturan Türklerin önemli bir kısmı ne içinde yaşadığı topluma tam uyum sağlayabilmiş, ne de kendi kimliğini tam bulabilmiştir. Bulunduğu toplumdan farklı bir inanç ve kültüre sahip olan Türkler ve onların çocukları, kendi değerleri ile içinde yaşadıkları toplumun değerleri arasında bocalamakta ve ailede, okulda, sokakta, iş yerinde uyumsuz davranışlar sergilemekte, hatta zamanla suça yönelmektedirler.

F. Almanya, Fransa, İtalya vb. Batı Avrupa ülkeleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yabancı iş gücü kullanan ülkelerin başında gelmektedirler. İstatistikler bugün kıta Avrupa'sında toplam 3 milyon civarında Türk'ün bulunduğunu, sadece Almanya'da ise, iki milyonu aşkın Türk'ün yaşadığını göstermektedir. Yine istatistikler Almanya'da 500.000'e yakın Türk çocuğunun okula devam ettiğini, bunlardan ancak 170.000 civarında bir grubun yani yaklaşık % 35'inin Türk Dili ve Kültürü sınıflarına devam ettiklerini göstermektedir.[1]

Bugün artık Almanya'daki Türklerin Türkiye'ye dönmekten çok, bulundukları ülkede yaşamayı tercih ettikleri ve Almanya'da daha uzun yıllar belirli bir Türk nüfusunun varlığını devam ettireceği anlaşılmaktadır. 2002 yılı itibariyle 500 bini aşkın Türk, Alman vatandaşlığına geçmiştir.[2]

Bu nedenle Türkiye'nin AB'ne giriş süreci, Avrupa ülkelerinde yabancıların eğitimi konusundaki yeni tutum ve gelişmeler ile vatandaşlarımızın beklentileri göz önünde bulundurularak *Avrupa'daki ve özellikle Almanya'daki Türk varlığına yönelik bir eğitim ve kültür politikasının ivedilikle geliştirilmesi gereği ortadadır.*

Avrupa'da yaşayan Türk vatandaşlarının problemleri çok yönlüdür. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

- İçinde yaşadıkları toplumun inanç ve geleneklerindeki farklılığın doğurduğu uyum güçlüğü,
- Dil bilmeme nedeniyle toplumla sağlıklı iletişim kuramamanın doğurduğu zorluklar,
- Yetişkinlerin dinî pratikleri yerine getirme konusunda çektiği zorluklar,
- Bulunulan ülkenin hukuk ve eğitim sistemini iyi bilmemekten doğan zorluklar,
- Çocukların okullardaki eğitim problemleri,

---

1 T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, *2002 Yılı Raporu*, Ankara 2003, s. 37 vd.

2 Aynı rapor, s. 29 vd.

- Din eğitimi konusunda yasal güçlüklerin aşılmasında karşılaşılan güçlükler,
- Türk öğretmenlerin din eğitimi konusundaki yeterlik problemleri,
- ... .

Tebliğimizde ağırlıklı olarak din eğitimi veya din dersleri üzerinde duracağımız için burada bir noktaya açıklık kazandırmak yerinde olacaktır. Almanya'daki Türklerin din eğitimi denilince zaman zaman iki uygulama birbirine karıştırılmaktadır.

Birincisi Anadil ve kültür dersleri içinde verilmesi gereken İslâm din dersleri olup, program dışı saatlerde, isteğe bağlı olarak uygulanmaktadır. Ancak bu dersleri alan öğrenci sayısı sürekli azalmaktadır. Buna bağlı olarak Türkiye'den öğretmen talebi de azalmaktadır. Oysa bu dersler Türklerin asimile olmamaları için çok önemlidir. Avrupa makamları tarafından asimilasyon yapılmadığı iddia edilse bile, Türkçe ve Türk Kültürü dersleri sınırlandırılmakta, Türk öğretmen sayısı azaltılmakta, böylece asimilasyona zemin oluşturulmaktadır. Bu durum aslında Avrupa Birliği'nin temel normlarına da aykırıdır. Bir yandan çok dillilik ve çok kültürlülükten söz edilirken, diğer yandan Türk kültürü adeta yok sayılmaktadır.

Yabancı bir toplum ve kültür çevresinde azınlık olarak yaşayan Türk çocuklarına kendi dinî ve millî kimliklerini kazandırmak için onlara verilecek eğitim içinde, Türk kültürünün temel unsurlarından olan ve bu kültürü şekillendiren İslâm dininin de eğitimini vermek ve örnek alacakları Türk ve İslâm büyüklerini tanıtmak gereği açıktır. Çünkü çocukların kendi kültürlerini tam kazanarak kültürel kimliklerini oluşturmaları ancak bu sayede mümkün olacak, aksi halde asimilasyonla karşı karşıya kalacaklardır. Ancak bu dersin verilip verilmediği şüpheli olduğu gibi, dış ülke şartlarına uygun doyurucu bir program da maalesef hazırlanmamıştır.

İkinci tip din dersi ise, haftalık program içinde olması gereken, üzerinde tartışmaların yapıldığı, anayasal din dersidir.

Avrupa'daki özellikle Almanya'daki Türklerin Anayasal hakkı olan **Din dersleri problemi**ne genel olarak bakıldığında üç önemli boyut dikkat çekmektedir. Pek çok kişi tarafından çeşitli şekillerde dile getirilen ama bir türlü her iki tarafın da kabul edebileceği bir çözüm bulunamayan din eğitimi problemine kapsamlı ve kabul edilebilir çözümler önerebilmek için, bu üç temel boyutun çok iyi analiz edilmesi kaçınılmaz görünmektedir. Bunlar:

1. Din Eğitimi ile ilgili **yasal durum**un açıklığa kavuşturulması,
2. İhtiyaca uygun **öğretim programı ve ders kitabı** hazırlanması,
3. Programı uygulayacak din dersi **branş öğretmenlerinin yetiştirilmesi**,

şeklinde ifade edilebilir. Bu noktaları şöyle açıklayabiliriz:

1. YASAL DURUM*

Almanya'da İslâm din dersleri konusundaki farklı uygulama ve anlayışları doğru yorumlayabilmek için öncelikle uluslar arası anlaşmalarda ve Alman yasalarında din eğitiminden ve din derslerinden nasıl söz edildiğini ve din dersinin yasal statüsü ile ilgili bağlayıcı hükümlerin neler olduğunu bilmek gerekmektedir.

a) Uluslar Arası Anlaşmalarda Din Eğitimi ve Din Özgürlüğü

Öncelikle *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*'nde, diğer uluslar arası sözleşmelerde ve Avrupa Konseyinin aldığı kararlarda, insanların din ve vicdan özgürlüğüne sahip olduklarına ve kendi dini anlayışlarına uygun yaşamalarının ve ibadet etmelerinin engellenemeyeceğine işaret edilmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 18. maddesinde ve 3 Eylül 1953 tarihinden itibaren *"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"* olarak yürürlük kazanan sözleşmenin 9. maddesinde **Din Özgürlüğü ile Dinin Öğretim Konusu Yapılması Hakkı** garanti altına alınmıştır.

Diğer pek çok ülke yanında hem Türkiye hem de Almanya tarafından imzalanan ve Almanya Parlamentosunda 7.8.1952 tarihinde onaylanan bu sözleşmenin ilgili maddesinde konu şöyle açıklanmıştır:

"Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğü vardır. Bu hak, din ya da inancı değiştirme özgürlüğünü, din ya da inancını tek başına ya da topluca, açık veya özel olarak ***öğretme****, uygulama, tören ve ibadet yoluyla açıklama özgürlüğünü içerir."*[3]

20 Mart 1952 tarihinde Paris'te, bu sözleşmeye ek bir protokol imzalanarak genel eğitim yanında, ana-babaların çocuklarıyla ilgili din eğitimi ve öğretimi hakkı da garanti altına alınmıştır.

Alman parlamentosunda 20 Ekim 1956 tarihinde onaylanan ek protokolün 2. maddesi şöyledir:[4]

"Hiç kimsenin öğretim hakkı engellenemez. Devlet, eğitim ve öğretim alanında üstlendiği görevleri yerine getirirken ana-babaların ***kendi dini ve felsefi inançlarına uygun bir eğitim ve öğretim sağlama hakkına*** *saygı gösterir."*

Avrupa Topluluğu da 25 Temmuz 1977 tarihinde göçmen işçi çocuklarının eğitimi ile ilgili bazı kararlar almıştır. Bu kararların birisinde yabancı çocukların kendi ülkelerine döndüklerinde o ülkeye tekrar uyumlarını kolaylaştırmak için kendi kültürlerinin tanıtılması ve ana dillerinin öğretilmesi istenmiştir.[5]

---

* Bu başlık altında verilen bilgiler, özet olarak "Nevzat Y. Aşıkoğlu, *Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk çocuklarının Din Eğitimi*, TDV.Yay. Ankara 1993" adlı eserden alınmıştır.

3 *"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"* 3 Eylül 1953; Muzaffer Sencer, *İnsan Hakları Ana Kuruluşlar ve Belgeler*, TODAİE Yay., Ankara 1986, s. 175; Landesinstut für Schule und Weiterbildung, *Rechtliche Regelungen für Schüler İslamischen Glaubens*, Soester Verlagskontor Soest 1987, s. 10.

4 Landesinstitut, 1987, Ön Ver., s. 11.

5 *Aynı yer*, s. 20-21.

Almanya'nın da imzalayarak kabul ettiği bu ve benzeri uluslar arası anlaşmalara göre bu ülkede bulunan yabancılara dini kanaatlerini açıklama ve ibadetlerini yapabilme özgürlüğü yanında **dini inançlarını öğretim** konusu yapma hak ve özgürlüğü de tanınmıştır.

Federal Almanya ve Türkiye'nin de imzaladığı bu anlaşmalarda sosyo-kültürel ihtiyaçlar, din özgürlüğü ve din öğretimi garanti altına alınmış olmasına rağmen ilk dönemde yapılan ikili işgücü anlaşmalarında bunların pek göz önüne alınmamış olduğu görülür.

Türkiye'den Almanya'ya işçi gönderilmeye başlandığında yani 30 Ekim 1961 tarihinde bir işgücü anlaşması yapılmıştır. Ancak bu anlaşmada daha çok maddi çalışma şartları ile ilgili hükümler yer almış, buna karşılık Türk işçilerinin manevî (dinî ve sosyo-kültürel) ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı ile ilgili bir madde yer almamıştır.[6]

Bu anlaşmanın aksayan yönlerinin düzeltilmesi için 20 Mayıs 1964 tarihinde yapılan protokolde de yine Türk işçilerinin dinî ve sosyo-kültürel ihtiyaçlarını gidermeye yönelik bir tedbir öngörülmemiştir.[7]

Uluslar arası anlaşmalarda tanınan hakların yerine getirilmesi için çaba harcanması Almanya'da yaşayan vatandaşlarımızın problemlerinin çözümünde ilk basamağı oluşturmaktadır.

b) Almanya Anayasası ve İslâm Din Dersleri

İslâm din derslerinin Almanya'daki durumunu doğru olarak belirleyebilmek için, öncelikle Almanya Anayasasının din dersi hakkındaki hükümlerini bilmek gerekmektedir. Çünkü uygulamalar, hazırlanan eyalet anayasaları ve okul kanunları Federal Anayasaya dayandırılmaktadır. Federal Almanya Anayasasının din dersleri ile ilgili olan 3., 4. ve 7. maddeleri şu şekildedir:

3. Madde: *"Hiç kimse cinsiyetinden, soyundan, ırkından, dilinden, memleketinden ve doğum yerinden, inancından, dinî ya da politik görüşlerinden dolayı haksızlığa uğratılamaz veya imtiyaz sahibi olamaz."*

4. Madde: *"İnanç hürriyeti, dinî ve dünyevî fikir hürriyeti dokunulmazlığa sahiptir. Başkalarını rahatsız etmeyen dinî ibadeti yapmak serbesttir."*

7. Madde: *"Veliler çocuklarının din derslerine katılmasını belirleme hakkına sahiptirler. Din dersi, mezhepler üstü okullar hariç, kamu okullarında düzenli bir derstir. Devletin denetim hakkı saklı olmak kaydı ile din dersi, dinî cemaatlerin prensipleriyle mutabık bir biçimde verilir. Hiçbir öğretmen kendi iradesi dışında din dersi vermekle yükümlü tutulamaz."*

Almanya Anayasasının sayılan bu maddelerinden anlaşılacağı gibi din dersi, okullardaki düzenli dersler arasında yer almaktadır. F. Anayasa'nın getirdiği bu hükümler ya-

---

6 *Türkiye-Federal Almanya İşgücü Anlaşması*, Bad Godesberg 30 Ekim 1961, T.C. Dışişleri Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal İşler Genel Müdürlüğü, *Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları*, (içinde) Ankara, Trz., s. 137.

7 Aynı kaynak, s. 141-145.

bancı işçi çocuklarının yani diğer dinlerin mensuplarının eğitimi için de geçerlidir. Nitekim bu durum, Alman ilgililer tarafından da kabul edilmektedir. Uzun yıllar Alman Hükümeti Yabancılar Sorumlusu olarak görev yapan Liselotte Funcke, Federal Anayasa'da sözü edilen din dersinin sadece Hıristiyan din dersi olmadığını söyler. Funcke, F. Anayasa'daki hükmün genel olduğunu ve İslâm dinini de kapsadığını belirterek, çocuklarına okulda din eğitimi verildiği konusunda Türk velilere güven vermek gerektiğine işaret etmiştir.[8]

Alman Anayasası Din dersinin düzenli bir ders olarak verilmesini amirdir. Bu, İslâm din dersi için de geçerli bir hükümdür.

c) Müslüman Çoğunluğu Temsil Eden Kurum (Muhatap) Problemi

Almanya Anayasası'nda din eğitimi bu şekilde garanti altına alınmış olmakla birlikte, İslâm din dersleri uygulamasında bazı aksaklıklar ve eyaletler arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Bu konuda İslâm dininin temsilcisinin yani çoğunluğu temsil eden ve İslâm din dersinin program ve amaçlarını belirleyecek olan dinî bir cemaat (muhatabın) kim olacağı tartışma konusu olmuştur.

Federal Almanya Anayasasının 7. maddesinde yer alan *"Din dersinin dinî cemaatlerin prensipleriyle mutabık (uygun) biçimde verileceği"* hükmü, bu güne kadar İslâm din derslerinin okullarda düzenli bir ders olarak yer almasını engellemiştir. Çünkü, yukarıda sözü edilen maddeden de anlaşılacağı üzere F. Anayasa'da din dersinin program ve amaçlarını dinî cemaatin belirlemesi öngörülmüştür. Hıristiyan din dersleri için Kiliseler (Katolik ve Protestan Kiliseleri) bunu yapmaktadırlar. Ancak İslâm din dersleri için durum farklıdır. İslâm dininde Kilise benzeri bir kuruluş yoktur. Müslümanlar, özellikle de yabancı ülkelerde yaşayanlar dinî faaliyetlerini daha iyi yürütebilmek için çeşitli dernekler ve kurumlar oluşturmuşlardır. Bunların sayıları oldukça kabarıktır. Almanya'da Müslümanlar tarafından birçok dinî teşkilât kurulmuştur. Bunların her biri Federal Anayasa'daki yetkiyi elde etmek amacıyla İslâm din derslerinin program ve amaçlarını belirleme konusunda kendisinin söz sahibi olduğunu ileri sürmektedir. Ancak hiçbiri Müslümanların çoğunluğunu temsil edememektedir. Bu nedenle din derslerinin içeriğini ve amaçlarını belirlemede herhangi birisinin muhatap kabul edilmesi, diğerlerinin itirazlarına sebep olmaktadır. Durumun yıllardır bu şekilde sürüp gitmesi, İslâm din derslerinin bir türlü okullarda düzenli bir ders olarak verilmemesi sonucunu doğurmuştur.

Bu noktada Diyanet İşleri Başkanlığı'na ve Avrupa'daki DİTİB vb. kuruluşlara önemli görev düşmektedir. Birinci planda DİTİB İslâm dininin değilse bile, Müslüman Türklerin çoğunluğunu temsil ettiğini, onların sözcüsü olduğunu göstermeli ve bunda ısrar etmelidir. İkinci planda ise, din dersinin içeriğinin din bilginlerince belirlenmesinin önemini vurgulamalı ve bunun doğruyu ortaya koymak ve gruplar arası menfaat çekişmelerini önle-

8 Lisellotte Funcke, "Die zweite Ausländergeneration: Soziale und Politische Aspekte", *Integration der Kinder Ausländischer Arbeitnehmer? Probleme und Antworten auf eine Herausforderung,* (hg) von G.V. Lojewski Forum Berlin, Hans Martin Stiftung, Köln 1982, s. 45.

mek için gerekli olduğu üzerinde durmalıdır.

Burada tarihteki ve günümüzdeki örneklerden yararlanılabilir. İslâm tarihine bir bakılacak olursa devlet medreseleri inşa etmiş, buralara müderris denilen bilginleri tayin ederek eğitim faaliyetlerinin bu alimler tarafından sürdürülmesine imkân hazırlamıştır. Özel vakıfların yaptırdığı medreselerde de yine öğretimin içeriğini müderris denilen bilginler belirlemiştir. Bu durum günümüze kadar böyle sürmüştür. Bugün de din eğitiminin içeriğini yine alanın uzmanı olan din bilginleri eğitim bilimindeki genel kuralları dikkate alarak belirlemektedirler.

İslâm'da kilise gibi dinî kurumlaşma olmadığı çeşitli akademisyenlerce ve Türk resmi makamlarınca çeşitli platformlarda yapılan açıklamalar doğrultusunda, Alman tarafınca da anlaşılmaya başlanmıştır. Mart 2003'te toplanan F.Alman Eyaletleri Kültür Bakanları toplantısının sonuç bildirisinde açıkça ***İslâm'ın bir kilisesi olmadığı*** dile getirilmiştir.[9]

Açıklanmaya çalışıldığı gibi **din eğitiminin içeriğinin din bilginlerince belirlenmesi** dışında bir gelenek ve tecrübenin yaşanmamış olmasının F. Almanya başta olmak üzere yabancı ülkelere anlatılması zorunlu görünmektedir. Ayrıca program yapabilecek bilgi birikimine sahip olmamaları nedeniyle şu veya bu amaçla kurulmuş derneklerin İslâm dininin öğretimi konusunda söz sahibi olmasının kargaşaya sebep olacağı noktasına da dikkat çekilmesi gerekmektedir. DİTİB oluşturacağı uzman bir komisyonla bilimsel bir zemine dayanan ve Almanya'nın şartları dikkate alınarak hazırlanan bir programla Alman makamları karşısına çıkmalıdır. Bu DİTİB'e olan güveni artıracaktır. Ancak DİTİB'in bugünkü yapısı ve işleviyle bunu yapmaktan uzak olduğunu, uzman kadrosunun bulunmadığını belirtmek gerekir. DİTİB vb. kuruluşlar bünyesinde konuyu sürekli takip edecek uzman bir kurul oluşturulmalıdır. Ayrıca DİTİB vb. kuruluşlar da vatandaşlarımızı aydınlatmaya yönelik profesyonel çalışmalar yapmalıdır.

Federal Anayasa'nın 7. maddesinde sözü edilen dinî cemaat kavramı yorumlanırken, İslâm'da Kilise benzeri bir kurumlaşma olmadığı ve geçmişten bugüne İslâm din eğitiminin içeriğini din bilginlerinin belirlediği vurgulanmak durumundadır.

d) Din Dersinin Dili Problemi

İslâm din dersinin hangi dilde verileceği konusu son yıllarda özellikle Alman tarafınca üzerinde durulan ana tartışma noktalarından birini oluşturmaktadır. Bu, her iki taraf için de hassas konudur. Türk tarafı Türkçe verilecek bir din dersinin, Türk kültürünü kazandırmaya katkı sağlayacağını ve ana dili pekiştireceğini vurgularken; Alman tarafı dersin içeriğinin kontrol ve denetimi, çocukların Türkçe'yi iyi konuşamadıkları, başka Müslüman ülke çocuklarının da bulunduğu vb. gerekçelerle Almanca verilecek bir din dersinden yana tavır almakta ve kamuoyu oluşturmaya çalışmakta ve toplantılar yapılmaktadır.[10]

---

9 *Weimarer Aufruf*, S. 1, 13-14 Mart 2003 Weimar.

10 Bu konuda örnek olarak şu toplantılar sayılabilir: Evangelische Akademie Loccum, Islam in Deutschland –Eine Religion sucht ihre Einbürgerung, Internationale Tagung 28. Bis 30. Mai 1999; Konrad Adenauer, Stiftung Islamischer Religionsunterricht an deutschen Schulen, Bilkent Hotel, 17 Oktober 2000.

Din dersinin içeriği ve özellikle öğretim dili ile ilgili olarak Almanya'daki vatandaşlarımız ve ilgili diğer kesimlerin beklentileri farklılık göstermektedir. Bazı vatandaşlarımız din dersinin Türkçe verilmesini isterken bazıları çeşitli gerekçelerle Almanca verilmesini savunmaktadırlar. Bu tartışmaya Türk ve Alman resmi makamları da katılmaktadır. Bu konunun aydınlanabilmesi için beklentilerin ve taleplerin bilimsel yöntemlerle araştırılması zorunludur.

Muhataplarının benimsemediği bir dersin başarılı olması düşünülemez. Bu nedenle velilerin ve öğrencilerin bu konudaki beklenti ve isteklerini belirlemek için **bilimsel yöntemle yapılacak araştırma**ya ihtiyaç vardır.

Din dersinin dili ile ilgili karar, duygusal veya politik değil, araştırmaya dayalı bilimsel bir zemine oturtulmalıdır. Aksi halde dersin benimsenmemesine ve zaman kaybına yol açacaktır.

2. İHTİYACA UYGUN ÖĞRETİM PROGRAMI VE DERS KİTABI HAZIRLANMASI

Öğretimi başarıya götürecek önemli unsurlardan birisi de ihtiyaca cevap verebilecek nitelikte öğretim programı ve bu programa uygun hazırlanmış ders kitaplarının olmasıdır. Eğitim ve öğretimi ile meşgul olunan hedef kitlenin ihtiyaçlarına cevap veremeyen bir öğretim programı ile başarılı bir öğretim yapılamaz.

Almanya'da bulunan Türk çocuklarının din eğitimi konusunda hazırlanacak bir öğretim programı ve buna uygun olarak yazılacak ders kitapları öncelikle bu ülkedeki sosyal şartları ve ihtiyaçları dikkate almak durumundadır. Almanya'daki Türk çocuklarına verilecek din eğitiminde esas olacak öğretim programı İslâm dininin temel bilgilerini içermenin yanında farklı bir dinî ve kültürel çevrede yaşayan çocukların içinde yaşadıkları bu çevreye uyum sağlamalarına yardımcı olacak bazı bilgileri de içermesi beklenir. Bu nedenle mesela Hıristiyanlıkla ilgili bilgiler yanında İslâm dininin farklı inançlara bakışını yansıtacak unsurlar da programda yer almalıdır. Kanaatimce böyle bir program iki ana temel üzerine inşa edilebilir. Bunlar:

1. Sosyal çevreyi, dini kavram ve yaşantıları **tanıma ve öğrenme** boyutu,
2. Dinî yaşantıları, **kavrama ve içselleştirme** boyutudur.

Bu konuda bir taslak hazırlamış olmakla birlikte konunun dağılmaması için detayına girmiyorum. Burada önemli olan *Almanya'daki Türk çocuklarının İslâm dini konusunda bilgilenmeleri yanında, onlara içinde yaşadıkları toplumun inançlarını tanıtıcı ve kimliklerini kaybetmeden topluma uyumlarını kolaylaştırıcı nitelikte Türkçe ve Almanca olarak iki dilli öğretim programı ve ders kitapları hazırlanmasıdır*

3. PROGRAMI UYGULAYACAK DİN DERSİ BRANŞ ÖĞRETMENLERİNİN YETİŞTİRİLMESİ

Öğretimde başarıyı etkileyen faktörlerden bir diğeri de öğretmendir. Her branşın öğretiminde o alanda yetişmiş öğretmenler daha başarılıdırlar. Almanya'da görev yapacak

özellikle de din dersi verecek öğretmenlerin özel olarak seçilmesi veya yetiştirilmesi bu alanda başarıyı doğrudan etkileyen bir unsurdur. Şu ana kadar yurt dışına Türkiye'den gönderilen öğretmenler arasında din dersi branş öğretmenleri hemen hemen hiç yok gibidir. Oysa Türk kültürünü kazandırmakla görevli bu öğretmenler din dersi vermekle de yükümlüdürler. Belki ilk sınıflar için sınıf öğretmenlerinin din derslerini verebilecekleri düşünülmüştür, ancak 7. ve daha yukarı sınıflarda branş öğretmenleri dışındaki öğretmenlerin, öğrencilerin din ile ilgili felsefi boyut kazanan sorularını cevaplamakta yeterli olacakları şüphelidir. Nitekim araştırmalar branş dışındaki öğretmenlerin kendi bilgilerini (mesela Hıristiyanlık konusunda) yetersiz gördüklerini ortaya koymuştur.[11]

Milli Eğitim Bakanlığımız tarafından gönderilen ve Almanya'da görev yapan öğretmenlerimiz konusunda Alman makamlarının da Alman eğitim sistemine yeterince adapte olamadıkları, dil bilmedikleri ve bu nedenle çevreleri ve okul yönetimi ile sağlıklı diyalog kuramadıkları, gibi eleştirileri vardır.

Bütün bu açıklanan hususlar ışığında din dersi branş öğretmenleri temini ve yetiştirilmesi için kısa, orta ve uzun vadeli olmak üzere şu üç aşamalı öneri geliştirilebilir.

Kısa vadeli olarak; *Almanca bilen, Alman eğitim sistemi, Almanya'nın sosyal, kültürel ve dinî yapısı ile karşılaşılabilecek muhtemel zorluklar vb. konularda yoğun kurslarla ciddi olarak eğitilmiş öğretmenlerin gönderilmesi önemlidir.*

Yoğunlaştırılmış Hizmet içi Eğitim Programının

Almanca bilen İlahiyat mezunu öğretmenlere 6 ay şeklinde olması ve

- Din Pedagojisi
- Almanca
- Almanya eğitim sistemi
- Almanya'nın sosyo kültürel yapısı
- Almanya'nın dinî yapısı
- Kültürler arası eğitim
- Türk ve Alman eğitim kurumlarını tanıma

gibi konuları içermesi yararlı olacaktır.

Orta vadeli olarak; *İlahiyat Fakültesi mezunlarından Almanca bilenlerin açılacak bir tezsiz yüksek lisans programında eğitilmesi ve öğretmen olarak gönderilmesi düşünülebilir.*

Tezsiz Yüksek Lisans Programının

İlahiyat Fakültesi Lisans Mezunları için 1,5 yıl olması

- Kültürlerarası eğitim

---

11 Nevzat Y. Aşıkoğlu, *Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi*, TDV.Yay. Ankara 1993, s. 119, 120, 214.

- Alman eğitim anlayışı
- Dinlerarası ilişkiler
- Almanya'nın sosyo-kültürel yapısı
- Hristiyanlığın temel inançları
- Sosyal psikoloji
- Yabancı dil (Almanca)
- Okul uygulaması

gibi konuları içermesi etkinliğini artıracaktır.

Uzun vadeli olarak ise, *bazı İlahiyat fakültelerinin İlköğretim Din Kültürü öğretmenliği bölümlerinin programı dil ve dersler açısından Almanya şartlarına uygun bir şekilde zenginleştirilerek Almanya'dan davet edilecek öğretim üyelerinin de katkılarıyla Almanya'da yaşayan Türk çocuklarının veya Türkiye'de yaşayan istekli ve başarılı gençlerin öğretmen olarak eğitilmesi veya akademik işbirliği ile 2 yıl Türkiye'de iki yıl Almanya'da öğretmen eğitimi üzerinde düşünülmelidir.*

Özel İlahiyat Lisans Eğitimi veya 2 Yıl Türkiye'de+2 Yıl Almanya'da Öğretmen Eğitimi Programı

Yurt içinden ve dışından öğrencilere (4+2) veya (2+2) şeklinde olup,

- İslâm Bilimleri
- Din Bilimleri
- Eğitim Bilimleri
- Yabancı Dil (Alm.) Eğitimi
- Hıristiyan Teolojisi ve Sosyal Çevre

gibi konuları içermesi etkinliğini artıracaktır.
Bu tür bir programda,
Temel Alan : Din Dersi
1. Yan alan : Türkçe
2. Yan alan : Sosyal Bilgiler olabilir.

Yukarıda belirlenen alanlarla, hem Alman lisans eğitim anlayışına uygun, hem de Almanya'da verilen Türk kültürü derslerini içine alacak tarzda geliştirilen yeni program pilot olarak seçilen bir İlahiyat Fakültesinde uygulanabilir. Ya da 2 yıl Türkiye'de öğrenim gören öğrenciler, 2 yıl Alman öğretmen yetiştirme modeline göre ek eğitim alırlar.

Bu tür bir işbirliğini öngören bir proje geliştirilmiş, hatta 15. Türk-Alman Karma Eğitim Komisyonu protokolünde karara bağlanmış ancak 16. toplantıda bundan hiç söz edilmemiştir. Bu da maalesef Türk tarafının politika geliştirme, takip etme ve olaya sahiplenme konusundaki eksikliğini göstermektedir.

Konunun çok çeşitli boyutları vardır. Ancak sözü uzatmamak için tespit ve önerilerimi sıralayarak sözlerimi bitirmek istiyorum.

TESPİT VE ÖNERİLER

1. Avrupa'daki ve özellikle Almanya'daki Türk varlığına yönelik bir eğitim ve kültür politikasının ivedilikle geliştirilmesi, bunun için bu konuya sahip çıkacak bir daimi komisyonun kurulması gerekmektedir. Komisyonda MEB, YÖK, DİB, İlahiyat Fakültelerinden konunun uzmanları ve Dışişleri Bakanlığı temsilcilerinden oluşması önemlidir.

2. Uluslar arası anlaşmalarda tanınan hakların yerine getirilmesi için çaba harcanması Almanya'da yaşayan vatandaşlarımızın problemlerinin çözümünde ilk basamağı oluşturmaktadır.

3. Alman Anayasası din dersinin düzenli bir ders olarak verilmesini amirdir. Bu, İslâm din dersi için de geçerli bir hükümdür.

4. DİTİB veya benzeri kuruluşlar, diğer cemaat veya derneklerden biri gibi görünmemeli, Türklerin çoğunluğunu temsil ettiğini ısrarla vurgulamalıdır. Bu kuruluşlar din dersleri konusunda her platformda inisiyatif sahibi olmalıdır. Bunun için de konu ile ilgili bir uzmanlar komisyonu mutlaka oluşturmalıdır.

5. Federal Anayasa'nın 7. maddesinde sözü edilen dini cemaat kavramı yorumlanırken, İslâm'da Kilise benzeri bir kurumlaşma olmadığı ve geçmişten bugüne İslâm din eğitiminin içeriğini din bilginlerinin belirlediği ve bunun uzmanlık işi olduğu vurgulanmak durumundadır.

6. Din dersinin dili ile ilgili karar, duygusal veya politik değil, araştırmaya dayalı bilimsel bir zemine oturtulmalıdır. Aksi halde dersin benimsenmemesine ve zaman kaybına yol açacaktır.

7. Almanya'daki Türk çocuklarının İslâm dini konusunda bilgilenmeleri yanında, onlara içinde yaşadıkları toplumun inançlarını tanıtıcı ve kimliklerini kaybetmeden topluma uyumlarını kolaylaştırıcı nitelikte Türkçe ve Almanca olarak iki dilli öğretim programı ve ders kitapları hazırlanması gerekmektedir.

8. Veliler din görevlilerince aydınlatılarak İslâm din dersleri konusunda okul ve ilgili kurumlar nezdinde duyarlı olmaları sağlanmalıdır. Ayrıca din görevlileri dil yeterliliğine sahip kılınarak resmi kurumlarda Türk toplumunu dinî konularda temsil yeteneğine kavuşturulmalıdır.

9. Branş öğretmenleri temini ve yetiştirilmesi için; kısa vadeli olarak; Almanca bilen, Alman eğitim sistemi, Almanya'nın sosyal, kültürel, ve dini yapısı, ile karşılaşılabilecek muhtemel zorluklar vb. konularda yoğun kurslarla ciddi olarak eğitilmiş öğretmenlerin gönderilmesi;

Orta vadeli olarak; İlahiyat Fakültesi mezunlarından Almanca bilenlerin açılacak bir tezsiz yüksek lisans programında eğitilmesi ve öğretmen olarak gönderilmesi;

Uzun vadeli olarak ise, bazı İlahiyat fakültelerinin İlköğretim Din Kültürü öğretmenliği bölümlerinin programı dil ve dersler açısından Almanya şartlarına uygun bir şekilde zenginleştirilerek Almanya'dan davet edilecek öğretim üyelerinin de katkılarıyla Almanya'da yaşayan Türk çocuklarının veya Türkiye'de yaşayan istekli ve başarılı gençlerin öğ-

retmen olarak eğitilmesi veya akademik işbirliği ile 2 yıl Türkiye'de iki yıl Almanya'da öğretmen eğitimi, alternatif modeller olarak düşünülebilir.

10. Her durumda başarılı olabilmek ve sorunları çözebilmek için; araştırmaya dayalı bilgi, bilgiye dayalı karar, verilen kararı uygulama kararlılığının olması gerekmektedir.

Saygılarımla.

IV. OTURUM

(21 Eylül 2004)

♦

İKİNCİ TEBLİĞ

DİYANET HİZMETLERİ BAĞLAMINDA AVRUPA'DAKİ TÜRK GENÇLERİNİN EĞİTİMİ

♦

Doç. Dr. Recep KAYMAKCAN*

Giriş

Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üyelik müzakereleri için tarih verilmesinin ümit edildiği bir zamanda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, çoğunluğunu AB ülkelerinde sunduğu din hizmetleri ve eğitimi faaliyetlerini konu alan, bir şura tertip etmesinin anlamlı olduğunu belirtmek isterim. Bilindiği gibi, AB üye ve aday ülkelerle Türkiye arasındaki en temel farkı, Türkiye'de halkın çoğunluğunun Müslüman olması oluşturmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin AB'ye hazırlık sürecinde din ve din eğitimi konuları diğer bir AB ülkesine göre daha fazla önem taşımaktadır. Bu açıdan DİB ve diğer din eğitimi ve öğretimi ile ilgili kuruluşların dini hizmetler ve din eğitiminin AB boyutuna ayrı bir duyarlılık göstermeleri ve araştırmalar yapmaları beklenmektedir. Benzer gayretleri, AB ülkelerinin de göstermesi ümit edilmektedir. Nitekim 2003 yılında Avrupa'daki din eğitimi ile ilgilenen uluslar arası altı ayrı organizasyonun ortak şemsiye kuruluşu CoGREE. (The Co-ordinating Group for Religious Education in Europe)'nın toplantısında din eğitimi ile ilgili tartışmalara Avrupa Müslümanları dışında Türkiye'nin üyelik müzakerelerini dikkate alarak diğer Müslüman ülkelerinin de dahil edilmesinden sonuç bildirgesinde bahsedilmektedir[1].

Diyanet İşleri Başkanlığı halkı, inanç, ibadet ve ahlak gibi dinî konularda aydınlatan ve ibadet yerlerinin idaresinden sorumlu olan Anayasal bir kuruluş olarak, tıpkı yurtiçinde olduğu gibi, yurtdışında da din hizmetleri vermektedir. DİB 2003 yılı istatistiklerine göre çoğunluğu Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere yurtdışında 1187 personelle hizmet vermektedir. Bu ülkeler arasında da 639 personel sayısıyla Almanya önde gelmektedir [2]. DİB'in 1980'li yılların başından itibaren daha organize olarak yaptığı yurtdışındaki Müs-

---

* Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi.

1 CoGREE'i genel sekreteri Peter Schreiner'in 13 Şubat 2003'te Avrupa Komisyonu Eğitim ve Kültür Genel Direktörüne gönderdiği 2006 Sonrası AB Eğitim, Öğretim ve Gençlik Programları hakkında yazdığı mektupta geçmektedir. Bkz. www.cogree.com/projects/StatementEU130203.DOC, erişim: 07.04.2003.

2 *Diyanet İşleri Başkanlığı 2003 Yılı İstatistikleri*, APK Daire Başkanlığı, İstatistik no: 15, Ankara, 2004.

lüman-Türklere yönelik faaliyetlerinde önemli aşamalar kaydettiği ve deneyimler kazandığı bir gerçektir. Ancak verilen hizmetlerin kalitesinin, üstün ve eksik yönlerinin bilimsel olarak tespit edilmesi geleceğe yönelik hizmet üretiminde etkinlik sağlanması bakımından bir gerekliliktir. Ayrıca burada şu noktanın altını çizmek gerekmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı'nın gereksinim duyduğu insan gücü ihtiyacını karşılamak üzere Avrupa'ya işçi gönderen ülkelerden hiçbirinin bu ülkelerde devlet eliyle Türkiye'nin yaptığı boyutta soydaşlarına din hizmeti ve eğitimi sunduğunu söyleyemeyiz. Örneğin, İngiltere'de yaşayan Müslümanlar arasında Pakistanlılar önemli bir grubu teşkil ettiği halde bu ülkede Pakistan devleti tarafından din hizmeti verilmemektedir. Büyük ölçüde Türkiye'ye özgü yurtdışındaki Türklere yönelik din hizmetleri deneyiminin iyi tahlil edilerek gelişen şartlara göre yeniden uyarlanması ve AB'ye üyelik sürecinde bizler için ne anlam ifade edeceği üzerinde durulmalıdır.

Türkiye'nin de dahil olduğu ve 80 ülkede yapılan Dünya Değerler Araştırmasında kişilerin dini kurumlara güvenini ölçen bir soru sorulmuştur. Bu soruya Türk deneklerin verdiği cevapta insanların yaklaşık % 64'ü Diyanet'e kesinlikle veya oldukça güvendiğini ifade etmiştir. DİB'e güvenmediğini ifade edenlerin oranı ise % 16'dır[3]. Diyanet İşleri Başkanlığı'na halkın yönelişini anlamaya yönelik diğer bir empirik çalışmada Diyanet'e olumlu tutum içerisinde olanların oranı ise % 65'ler civarındadır[4]. Bu iki araştırma sonucu birbiriyle örtüşmektedir. Yine Değerler Araştırması sonuçlarına göre Türklerin yoğun olarak yaşadığı ve AB üyesi olan Batı Avrupa ülkelerinin hiçbirinde dini kurumlara (kiliseye) güvenin, Türkiye'deki kadar yüksek olmadığı görülmektedir. DİB'e karşı Türk halkının duyduğu bu yüksek güvenin bu kurumun yurtiçi ve yurtdışındaki faaliyetleri için en önemli zenginlik kaynağı olduğunun belirtmek isterim. Sekülerizmin ve çoğulculuğun etkisini daha fazla göstermeye başladığı bir dünyada, dini bir kuruma karşı duyulan bu yüksek güvenin artarak devam ettirilmesinin önemi açıktır. Bu sebeple DİB'nın, halkın yurtiçi ve yurtdışındaki dinî faaliyetlerle ilgili beklentilerini göz önüne alması ve hizmetlerde kaliteyi artırma yönündeki çabaları desteklemesi gerekmektedir.

Bu genel değerlendirmelerden sonra bildiride, yurtdışındaki Türk gençlerinin genel durumu, bunların yaşadıkları toplumla ilişkilerinde dinin yeri üzerinde durulacaktır. Akabinde de DİB'e gençlere verdiği hizmetlerle ilgili problemler ve bunların iyileştirmesine yönelik öneriler sunulmaya çalışılacaktır.

Bildiri ile ilgili bazı sınırlılıklar üzerinde durmak istiyorum. Yurtdışındaki din görevlileri, din dersi öğretmenleri vb. konularda empirik bazı çalışmalar[5] olmasına rağmen özel olarak çocukların ve gençlerin Diyanetin sunduğu hizmetler konusundaki beklentilerini ve

---

3 1996 Dünya Değerler Araştırması, 135 nolu soruya verilen cevap.

4 Kemalettin Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İz yayıncılık, İstanbul, 2002.

5 Konuyla ilgili bazı çalışmalar içi bkz. Cemal Tosun, *Din ve Kimlik*, TDV yay., Ankara, 1993; N. Yaşar Aşıkoğlu, *Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi*, TDV Yay., Ankara, 1993; Mustafa Tavukçuoğlu, *Avrupa'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi (Avusturya Örneği)* , Mehir Vak. Yay., Konya, 2000; Mustafa Tavukçuoğlu, *Belçika'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi*, Mehir Vak. Yay., Konya, 2000; Talip Küçükcan, "Diaspora'da Dini İnanç ve Tutumlar: Genç Türkler ve Dini Hayat", Gençlik Dönemi ve Eğitimi-II, Ed. Hayati Hökelek-

değerlendirmelerini içeren empirik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bildiride genel olarak gençlerin eğitimi, kimlik problemleri vb. konularda yapılan uygulamalı araştırma sonuçlarından; ki çoğunlukla Almanya ile ilgilidir, yurtdışında görev yapmış bazı din görevlileri ile görüşme ve gözlemlerden istifade edilmiştir. Bildiri de, değerlendirmeye genç Türk nüfusunun fazla olması ve Diyanetin hizmet alanına daha fazla girmesi sebebiyle Avrupa ülkeleri esas alınmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı Avrupa dışında, ABD ve Avustralya'ya da din görevlisi göndererek din hizmeti sunmaya çalışmaktadır. Ancak bunların sayısı son derece sınırlıdır. ABD'de görev yapan ateşe dahil din görevlisi yalnızca 11, Avustralya'da ise bu sayı 12'dir[6]. Örneğin, ABD'de Türk nüfusunun Avrupa'ya göre az olması ve bu ülkede dağınık olması nedeniyle diyanet hizmetlerinin daha ziyade sembolik seviyede olduğunu söyleyebiliriz.

Avrupa'da Türk Gençleri

Türkiye'den yurtdışı göçü, 1960'lı yılların başından itibaren başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesine yönelmiş, 1970'li yıllarda ise yoğun bir şekilde devam etmiştir. Başlangıçta geçici bir süre çalışmak ve tasarruf yapıp ülkeye geri dönmek üzere giden işçilerimizin bu geçiciliği kalıcılığa dönüşmüş, yurt dışında kalınan süre uzadıkça aile birleşmeleri gerçekleşmiştir. Sonuçta hayatının tamamını yurtdışında geçiren ikinci ve üçüncü kuşak ortaya çıkmıştır. Günümüzde, Avrupa'daki Türklerin nüfusu 3 milyonu geçmektedir[7]. Avrupa'daki Türk varlığının önemli bir bölümünü de çocuklar ve gençler teşkil etmektedir. Yalnız Almanya'da okul çağındaki çocuk ve gençlerin 500 binin üzerinde olduğundan bahsedilmektedir. Bu gençlerin yaşadıkları topluma uyum sağlamalarında ve kimliklerinin oluşumunda muhtemelen din faktörü Türkiye'deki bir gençten daha fazla önem kazanmaktadır. Birinci nesil açısından işyerinde uyumlu olmak yeterli olmakta iken gençlerde okul ve okul dışı çevreyle uyum problemi gündeme gelmektedir. Birinci nesilden farklı olarak gençlerin iki yönlü sosyalleşme süreci ile karşı karşıya kalması bizlerin gençlerin din konusundaki tutumlarını anlamamıza da yardımcı olacaktır[8].

Gerçekte Avrupa diyasporasındaki gençlik dini yönden Türkiye'deki bir gencin yaşadıklarını yaşamakta ve buna ilaveten dini algılamaları farklı olan Hristiyan, çoğulcu ve daha seküler bir toplumda Müslüman olarak yaşamanın mücadelesini vermektedirler. Bilindiği gibi genel olarak 12-25 yaş arası gençlik çağı olarak kabul edilmektedir. Çocukluktan gençliğe geçişle birlikte bilişsel gelişim soyut düşünceleri algılayacak hale gelmekte ve

---

li, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2003, ss.169-194; Yurdagül Mehmedoglu, "Almanya Achen Bölgesinde Yaşayan Türk Gençlerinin (Örgün Eğitimde) Din eğitimi ve Öğetimi Beklentileri", *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Çalışma Toplantısı-I*, DEM Yayınları, İstanbul, 2004, ss.253-275.

6 Bkz. 2003 yılı Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri.

7 Musa Taşdelen, Hacı Duran ve Ahmet Eskicumalı, *Avrupa'daki İkinci ve Üçüncü Kuşak Türk Gençliği (Kimlik ve Uyum Sorunları) Sakarya Üniversitesi Araştırma Raporu*, Sakarya, 1999.

8 Bkz. Musa Taşdelen ve arkadaşları, M.Sait Doğan, *Batı Avrupa'da Türk Gençlerinin Din Algılaması ve Dini Davranışları*, Değişim Yay., İstanbul, 2001.

gençte muhakeme yeteneği gelişmektedir. Ergenlikle, gençlerin kimlik arayışı başlamakta ve giderek ailenin genç üzerindeki etkisi azalmaktadır. Gençlik dönemi şüphelerin fazla olduğu ve otorite ile ilişkiler konusunda da son derece dikkat edilmesi gereken bir evredir. Bu hayata anlam verme ve kimlik kazanma süreci içerisinde din hem teolojik olarak hem de kültürün bir unsuru olarak fonksiyon icra etmektedir. Avrupa'ya göç eden ilk nesil, dini ve kültürel olarak camiler etrafında örgütlenmişlerdir. Onlar için cami Türkiye'dekinden daha fazla bir anlam ifade etmektedir. Yabancı bir kültür ortamında sosyalleşme ve kimliklerinin korunmasında cami önemli fonksiyon icra etmiştir. Eğitim düzeylerinin düşük olması ve bulundukları ülke dillerini öğrenmedeki sıkıntıları dolayısıyla cami onlar için ibadet edilen bir mekanın ötesinde bir yer olmuştur. Ancak genç nesiller için aynı şeyi söyleyemeyiz. Onlar içinde bulundukları toplumun kültürünün şekillendirdiği eğitim kurumlarına devam etmekte, anadillerinden başka bir dili öğrenmekte ve o dil ile öğrenim görmektedirler. Okulda ve okul dışında Türkler'den farklı arkadaşları olmaktadır. Bu onlara yaşadıkları toplumu daha iyi tanıma ve sunulan fırsatlardan daha çok faydalanma imkanı verirken bazı krizlerin yaşanmasını da beraberinde getirmektedir[9]. Aileden ve anavatandan aldıkları değerler ile okuldan veya yaşadıkları ülkedeki değerler arasında çatışmalar olabilmektedir. Zira Avrupa'daki Türk gençlerin kimlik şekillenmesindeki önemli unsurların başında, din, dil ve anavatan temel kavramları oluşturmaktadır. Yine kültürel kimliklerinin oluşmasında ve sosyalleşmelerinde cami tek mekan olmasa da önemli bir mekan olma özelliğini sürdürmektedir. Dolayısıyla Avrupa'da camilerin fonksiyonunun Türkiye'den farklı olduğunu din hizmetleri verirken göz önüne almak gerekmektedir.

Avrupa'daki Türk gençlerinin yaşadıkları toplumun dini yönden bazı özelliklerine değinelim. Her şeyden önce bu toplumlar çoğulcu bir özelliğe sahipir. Bu çoğulculuğun yansımalarını din üzerinde de görmek mümkündür. Bu çoğulculuk klasik dinler arası çoğulculuğu aşan ve aynı din içerisinde çoğulculuğu öngören bir yaklaşım sergilemektedir[10]. Avrupa ülkelerinde Hristiyanlık fert ve toplum üzerinde belirleyici etkisini kaybetmiştir. Türkiye'ye göre daha seküler bir toplum yapısı arz etmektedir. Yapılan araştırmalar, Türklerin yoğun olarak yaşadığı Avrupa ülkelerinde en azından kurumsal dindarlığın oldukça düşük olduğunu göstermektedir.

Avrupa'da ön planda olan başka bir değer ise, ferdiyetçiliktir. Toplum üst düzeyde kendi sorumluluğunu üstlenen otonom fertler istemektedir. Kişisel otonom ve özgürlüğe her şeyin üzerinde önem atfedilmektedir. Ailede ve çevrede fertlerin karar verme süreçlerine katılması desteklenmektedir. Ancak ferdileşmenin önemli bir unsurunu oluşturan özgürlüğün gençler tarafından etkin ve faydalı olarak kullanılması sorunu gündeme gelmektedir. Ferdileşme aynı zamanda geleneksel kurumların (siyasi partiler, kilise vb.) daha çok sorgulanmasını ve bu kurumlara duyulan güvenin azalması sonucunu doğurmaktadır. Dini otoritelere daha eleştirel bakılması ve güvenin azalmasının da bu sürecin bir parçası ol-

9 Bkz. Musa Taşdelen ve arkadaşları.

10 Bkz. Robert Jackson, *Rethinking Plurality and Pluralism*, Routlege, London, 2004.

duğunu söyleyebiliriz. Gençler dine inanmaya devam etmektedirler. Fakat bu dini inanışta ferdî dindarlık daha ön plana geçmektedir[11].

Türk gençlerinin yaşadıkları ülke halkları çoğunlukla Hristiyandır. Toplumun farklı alanlarında, Hristiyanlığın Batı kültürü üzerindeki etkileri söz konusudur. Diyasporadaki gençlerimiz farklı bir dini ortamda, kendi dini kimliklerini, ana toplumla irtibatı devam ettirerek nasıl geliştirebileceklerdir? Üstelik Amerika'daki 11 Eylül saldırıları sonrası negativiteyi belirtmek için onlara "Müslüman çocuk veya genç" denilmektedir[12]. Üstelik yapılan araştırmada Avrupa'daki Türklerin üçte ikisi sık sık veya zaman zaman kendilerini yaşadıkları toplum tarafından ayrımcılık yapıldığını düşünmektedirler[13].

İşte yukarıda bazı özelikleri belirtilmeye çalışılan bir çevrede cami ve cami dışında din görevlisi veya dini anlatan kişi, gence nasıl yaklaşmalıdır? Her şeyden önce Türkiye'de yaşayıp eğitimini orada yapmış bir din görevlisinin Avrupa'daki Türk gencini anlaması mümkün mü? Mümkünse bu nasıl olacaktır? Din hizmetleri verilirken bu gençlerle nasıl iletişim kurulmalıdır? İlmihal bilgilerini ve Kur'an'ı yüzünden okumayı öğrenmeyi aşan tarzda cami merkezli din eğitiminde gençlerin hayatlarına anlam vermede ve değerler sistemini oluşturmasına katkı sağlayacak şekilde nasıl bir İslâm öğretilmelidir?

Problemler

1. Çocuk ve gençlerle din görevlileri arasındaki iletişim: Çoğulcu, ferdiyetçiliğin ön planda olduğu seküler Avrupa toplumlarında yetişen, aileden getirdiği değerlerle yaşadığı ana toplumun değerleri arasında çatışmaları yaşayan üçüncü nesil Türk gençlerine benzer tecrübeleri yaşamamış din görevlilerin gençleri nasıl anlayabileceği ve iletişim kurabileceği gündeme gelmektedir. Gençlerle etkili iletişim kurmak için benzer süreçlerden geçmek veya uzun süre bilinçli gözlemlerde bulunmak ve tahayyül etmek gerekebilir. Din görevlilerinin neredeyse tamamına yakınının Avrupa'daki gençlerin deneyimini yaşamadıklarına göre geriye onlar hakkında bilinçli gözlem ve konuyla ilgili yazılan literatürü takip etmek kalmaktadır. Bir din görevlisi üstün bir gayret göstererek görev yaptığı ülkedeki gençlerle etkin iletişim kurmaya başladığı andan itibaren diğer bir sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Bu defa yurtdışındaki kalma süresi bitmektedir. Türkiye'den yeni gelen din görevlisi her ne kadar yurtdışına gitmeden önce hizmet içi eğitim kurslarında genel bazı bilgiler verilse de benzer süreci yaşamak durumunda kalmaktadır. Ancak gençlerin din görevlilerini dini model alma ve din hizmeti verme konusunda güvendiklerini ifade etmek gerekir[14].

2. Dil sorunu: Avrupa'daki çocuklar ve gençler bulundukları ülkelerin dilini öğren-

---

11 Bkz. Hans-George Ziebertz, *Religious Education in a Plural Western Society*, LIT Verlag, Müster, 2003.

12 Ina ter Avest, "Children and God, narrated in stories", *14th International Seminar on Religious Education and Values*, Philadelphia, USA, 25-30 Temmuz 2004.

13 Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff, *Almanyadaki Türkler*, Konrad Adenauer Vakfı Türkiye Temsilciği, tarihsiz. (muhtemelen 2002 veya 2003'de yayınlanmış olabilir)

14 Hasan Alacacioglu, *Deutsche Heimat Islam*, Waxmann, Berlin, 2000. (Almanca kaynaklardan bazı bölümleri çevirerek faydalanmamı sağlayan Nesibe Gülşen'e teşekkür ederim)

mekte, okulda, sosyal hayatta bu dilleri kullanmaktadır. Cami ve cami etrafında şekillenen derneklerde ise kullanılan dil Türkçe'dir. Gençler ise daha iyi bildikleri dilleri kullanma eğilimindedir. Hatta Türkçe dil becerilerini geliştirmede önemli bir araç olan Türkçe TV kanallarını çocuk ve gençlerin seyretmek istemediği ifade edilmektedir. Hutbe ve vaazlarda ve cami etrafında şekillenen iletişim ve eğitimde din görevlileri Türkçe kullanmaktadır. Bu anlaşılabilir ve gençlerin Türkçe düzeylerinin gelişimine katkı sağlayabilecek bir durumdur. Ancak gençlerin Türkçe yetersizlikleri sebebiyle dini bazı kavramları ve söylemleri anlamada zorlandığı belirtilmektedir. Bu durumda din görevlisinden bulunan ülkenin dili ile açıklamada bulunulup diyalogu devam ettirmesi beklenmektedir. Ayrıca din görevlilerinin genç ve yetişkin Türklerin nasıl bir sosyo-kültürel ortamda yaşadıklarını anlamaları, medyayı takip etmeleri ve yaşadıkları toplumun dinle irtibatlı kurumları ile ilişki sağlamaları için de bulundukları ülkenin dilini öğrenmeleri son derece önemlidir. Böylelikle din görevlileri yaşadıkları toplumlar hakkında bilgi ve iletişim kanalları artacak ve etrafında bulunan birkaç Türk'ün vereceği bilgi sınırını aşarak ufku genişleyecek ve görevini daha etkin olarak yerine getirecektir. Neticede o ülkede yaşamaktan daha fazla mutluluk duymaya başlayacaktır. Ancak yurtdışında görevlendirilen din görevlilerinin dil yeterliliklerine baktığımızda durumun hiç iç açıcı olmadığı görülmektedir. Türkiye'de yabancı dil tazminatı almayı dil yönünden bir yeterlilik ölçüsü olarak kabul edersek 2004 yılı istatistiklerine göre yurtdışında görevli personelden 7'sinin yabancı dil tazminatı (C ve üzeri dil seviyesi) aldığı görülmektedir. Bunların 6'sının Arapça'dan yalnız 1'inin İngilizce'den olduğu düşünülürse yurtdışı görevlerinde dil konusunda mevcut durum daha iyi anlaşılacaktır[15].

3. Gençler ve cami: Çocuk ve gençlerin başta cami merkezli din hizmeti olmak üzere özel olarak DİB'den beklentilerinin ne olduğuna dair emprik bir araştırma sonucu bulunmamaktadır. Her şeyden önce Avrupa'daki gençlerin DİB'i nasıl algıladıkları, hizmet niteliği ve süreçleriyle ilgili beklentilerinin bilinmesi ve bunlardan din görevlilerinin haberdar edilmesi gerekmektedir. Avrupadaki Türk gençleri üzerine yapılan bazı araştırmalarda gençlerin çoğu zaman zaman camiye gittiklerini ve din eğitimi aldıkları en önemli yerin cami olduğunu ifade etmektedirler[16]. Dolayısıyla camilerde verilen hutbe, vaaz ve din eğitimi faaliyetlerinde gençlerin ihtiyaçlarının dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Türkiye'den merkezi olarak hazırlanan Cuma hutbesinin Berlin'deki bir gencin beklentilerine ne kadar cevap vereceği üzerinde düşünülmelidir. Ayrıca vaaz ve dini sohbetler gençlerin din ile ilgili sorularına hangi düzeyde cevap verebilmekte ve yaşadıkları dünya ile İslâm arasında irtibat kurabilmektedir? 11 Eylül sonrası dünyada oluşan ve şiddetle İslâm arasında ilişki kurmaya çalışılan olumsuz İslâm imajı Türk gençlerinin İslâm algılamalarına nasıl etki etmektedir? Bu konularda camide ne yapabilir? Bir diğer önemli mesele ise şudur: Cami ile irtibatı az veya hiç olmayan gençlerimizle iletişim kurmak için neler yapıl-

---

15 2003 Yılı Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri. İstatistik kitapçığında açıkça ifade edilmemekle birlikte bu rakamlar yalnız din hizmetleri müşaviri, müşavir yardımcısı ve ateşeleri de kapsıyor olabilir.

16 Musa Taşdelen ve arkadaşları; Hasan Alacacioglu,

malıdır?

4. Kur'an kursu programı: Diyanet İşleri Başkanlığı tarafında yurtdışı teşkilatı için hazırlanan "Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Programı"nın[17] içerik ve pedagojik yönden yeterli olduğunu söylemek mümkündür. Bu program Türkiye'de uygulanan programın neredeyse aynıdır. Türkiye'de bu programın yetersizliği tartışılmaktadır. Ayrıca yurtdışı şartlarını dikkate alacak herhangi bir esneklikte bulunmamaktadır. Bu programda İslâm sunumunda büyük oranda İslâm'ın yaşayan şeklini, üzerinde düşünmeyi fazlaca dikkate almayan "ilmihal merkezli" bir din anlayışı sunulmaktadır. Didaktik olarak da bu programın gençlerin dikkatini çekecek durumda olmadığı söylenebilir. Bu kursları destekleyici yardımcı kitap ve görsel malzeme yetersizliği de meselenin diğer bir boyutunu oluşturmaktadır. Hafta sonları veya tatillerde verilen Kur'an kurslarına çocuk ve gençlerin düzenli devam etmedikleri, öğrenme konusunda isteksiz oldukları ve sınıf yönetiminde sorunlar yaşandığı, yetişkinlerin çocuklarla yeterince ilgilenmediği ifade edilmektedir.

Öneriler:

1. Avrupa'daki Türk çocukları ve gençlerinin DİB hizmetlerinden, din eğitiminden memnuniyet durumu, beklentileri ve İslâm algılamalarıyla ilgili projelendirilmiş emprik çalışmalara acil ihtiyaç bulunmaktadır. Muhtemelen Diyanet İşleri Başkanlığı'nın öncülüğünde Türkiye ve yurtdışındaki ülkelerden akademisyenlerle işbirliği yapılarak gerçekleştirilecek bilimsel araştırma sonuçları DİB'in gençler veya yetişkinlerin yurtdışı hizmeti politikası oluşturmasına ve geliştirmesine ışık tutacaktır.

2. Yurtdışında görev yapan din hizmetleri müşavirleri, ateşeleri ve din görevlilerinin her biri bulundukları ülke ve bölgelerde din hizmetleri ve eğitimi konusunda birbirinden farklı ve benzer problemler yaşamakta ve bu problemlerin üstesinden gelmek için uğraşmaktadırlar. Bazı görevliler ortamın bütün zorluklarını aşarak gençlere ve yetişkinlere yönelik başarılı hizmetler sunmaktadır. Farklı ülke ve bölgelerde görev yapan din görevlilerinin birbirlerinin deneyiminden faydalanmalarını sağlamak amacıyla bölgesel çalıştaylar (workshop) yapılabilir. Din hizmetleri müşavirliklerince organize edilecek ve konuyla ilgili birikimi olan bir akademisyenin yönetiminde gerçekleştirilecek bu çalıştaylar din görevlilerinin yaşadıkları deneyimleri paylaşmalarını sağlayacağı gibi aynı zamanda yeni düşünce ve yaklaşımların gelişimine de zemin hazırlayacaktır. Farklı yerlerde gerçekleştirilecek çalıştay sonuçları DİB'in yurtdışı hizmet politikası geliştirmesinde istifade edilebilir. Ayrıca Avrupa ülkelerinde kiliselerin gençlere yönelik faaliyetlerinin neler olduğu, nasıl bir metot takip ettikleri, başarılı ve başarısız oldukları yönler ve bunların nedenleri gerçekçi ve bilimsel olarak tespit edilerek istifade edilebilir.

3. Cami ve cami etrafında şekillenen dernek faaliyetlerine gençlerin katılımının daha çok sağlanması için çaba harcanmalıdır. Geleneksel eğitim anlayışında ana hatlarıyla öğ-

---

17 T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Yurtdışı Teşkilatı Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları Yönergesi ve Müfredat Programı, Ankara, 1997.

retmen bilgiye sahip olan ve onu öğrenciye veren bilgi kaynağı, öğrenci ise bu bilgiyi alıp öğrenmeye çalışan pasif alıcı konumundadır. Bu şekilde öğretim hangi ortamda olursa olsun öğrenenin ilgisini çekmemekte ve motivasyonu azaltmaktadır. Bu nedenle gençlere değerli olduklarını hissettirmek ve öğrenme motivasyonunu artırmak için din eğitimi veya diğer kültürel faaliyetler yapılırken karar alma ve uygulama süreçlerine gençlerin katılımı teşvik edilmelidir. Örneğin, fiziki şartları yeterli olan ve dini olarak temel bilgileri almış gençlere yönelik dini ve kültürel içerikli seminer programları düzenlenip bu süreçte gençlerin aktif görev almaları sağlanabilir. Din görevlisinin gözetiminde yapılacak bu faaliyetlerle gencin sorumluluk duygusunun gelişimine katkı sağlanacak ve kendisine değer verildiğini hissedecektir. Ayrıca din ile ilgili konuda yalnız kitapta yazılanları değil yaşadığı toplumda din ile bağlantılı deneyimleri gündeme getirme fırsatı bulacaktır. İlaveten, bazı cami külliyelerinde bulunan ve gençlerin ilgisini çeken sportif ve kültürel aktiviteler için sunulan fırsatların geliştirilmesi anlamlı olacaktır.

4. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın birleştirici misyonuna uygun olarak Avrupa ülkelerindeki farklı dini gruplardan Türk gençlerini, diğer Müslüman ülke gençlerini ve yaşanan ülkelerdeki çoğunluğu Hristiyanlığa mensup gençlerle dini ve ahlaki niteliği olan ortak kültürel faaliyetlerde bulunmaları son derece anlamlı olacaktır. Böylece aynı dine inanan gençler farklı yorumlar ve ülke geçmişlerine rağmen ortak değerlerinin neler olduğu üzerinde düşüneceklerdir. Hristiyan gençlerle yapılacak faaliyetlerde farklı din mensupları ile karşılıklı birbirlerini yargılamadan dini yönden anlamaları, gençler için hayatlarında dinin anlamının ne olduğu konusunda düşünce ve deneyimlerini paylaşma fırsatı bulacaklardır. Bu çeşit faaliyetler için İslâm ve Hristiyanlık tarafından kutsal kabul edilen günler, geceler, bayramlar tercih edilebilir.

5. Yurtdışına gönderilecek din görevlilerinin hizmet içi eğitimine yönelik yurtdışındaki Türk gençlerinin din algılaması, beklentileri vb. araştırma sonuçları, yurtdışından dönen din görevlilerinin verdiği raporlar vb. istifade edilerek bir el kitapçığı hazırlanmalıdır. Çocuk ve genç psikolojisi, bu dönemin dinsel yönden özellikleri, onlarla nasıl iletişim kurulması gerektiği, özellikle de yurtdışında azınlık olarak yaşayan gençlerimizin durumunu içeren konular hizmet içi eğitim kurslarında ayrı bir önem verilmelidir. Görevlilere yurtdışı hizmetinde kendilerini bekleyen sorumluluğun farkında olmaları sağlanmalı ve resmi sorumlulukların ötesinde gönüllü hizmet algılamasının gençlere yönelik faaliyetlerde ne kadar önemli olduğu özellikle belirtilmelidir. Ayrıca daha önceki din şuralarında da dile getirilmesine rağmen yeterli mesafe kat edilemeyen din görevlilerinin dil yeterliliklerinin geliştirilmesine yönelik politikalara ayrı bir önem verilmelidir. En çok Türk'ün yaşadığı ve DİB'in en çok din görevlisi istihdam ettiği Almanya dikkate alınarak başta Almanca olmak üzere yabancı dil öğretimine ayrı bir önem verilmelidir. Bu aynı zamanda dolaylı Türkiye AB'ye tam üye olduğu zaman diğer ülkelerle dini ve kültürel diyalog yapmanın DİB açısından altyapısının hazırlanmasına katkı sağlayacaktır.

6. Yurtdışı için hazırlanmış olan Kur'an Kursları programı Türkiye için hazırlananın aynısı ve pedagojik açıdan yetersizdir. Bu program Türkiye'deki Kur'an Kursu program-

larının yeniden hazırlanması bağlamında ele alınıp değiştirilmelidir. Müslümanların azınlık olarak yaşadığı Avrupa ülkelerindeki Türk gençleri için kimliklerinin bir parçası olarak din ayrı bir yere sahiptir. Özellikle 11 Eylül sonrası oluşan olumsuz ve şiddetle özdeşleşen İslâm imajı gençler için bazen problem olabilmektedir. Bu nedenle İslâm sunumunda barış ve öteki ile olumlu ilişkilere, İslâm'da kadın vb. özel olarak vurgu yapılarak bu hususlarda gençlerin bilgilendirilmesi özellikle ehemmiyet kazanmaktadır.

7. İslâm'ın azınlık ortamında olduğu, çoğulcu ve seküler toplumun özelliklerini göz önüne alan pedagojik ilkelere göre hazırlanmış ilmihal türü kitapları aşan yazılı ve görsel malzeme hazırlamasına öncülük edilmelidir. Hazırlanan bu materyaller Türkçe'nin yanı sıra değişik Batı dillerine çevirisi yapılmalıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2004 yaz ayında hazırlayıp ücretsiz olarak yaz kursuna devam eden öğrencilere dağıttığı "Dinimi Öğreniyorum" kitabının iyi bir başlangıç olduğu söylenebilir. Ayrıca yurtdışındaki din görevlileri gençleri, dini konuları içeren internet tartışma grupları ve internet sayfaları hazırlamak için teşvik edebilir.

8. Başta gençler olmak üzere yurtdışındaki Türklerin kendi yaşadıkları kültürel ve dini meseleler üzerinde eleştirel olarak düşünmelerine katkı sağlanmalıdır. Uzun vadede Türkiye'nin oradaki genç ve yetişkinlerin dini ihtiyaçları da dahil olmak üzere Avrupa'daki Türklere etkili, gerçekçi olarak ne kadar süre daha yardımcı olacağı düşünülmelidir. Sözgelimi, kendi din görevlisini, din dersi öğretmenini yetiştirme konusunda teşvik edilmeli ve gençler bu konularda yönlendirilmelidir. Gençler bu bağlamda AB üye ve aday ülkelerin istifade ettiği ve Türkiye'nin de yeni katıldığı ve üniversite düzeyinde karşılıklı öğrenci değişimini de içeren ERASMUS programı ve gençlik kültürel değişim programlarından istifade edebilirler.

9. Devlet politikası olarak AB üyesi olmayı hedeflediğimiz ve yakın zamanda tam üyelik müzakerelerine başlamayı ümit ettiğimiz bir dönemde çoğunluğu AB ülkelerinde yaşayan gençlerimizin din, kültür vb. konularda yaşadıkları problemler ve fırsatlar Türkiye için geleceğe yönelik AB deneyimi için bir anlamda laboratuar niteliği taşımaktadır. Bu açıdan da Avrupa'daki gençlerin din hizmetleri ve eğitimi konusuna bakılması anlamlı olacaktır.

MÜZAKERE

Prof. Dr. Selahattin Parladır (Komisyon Başkanı) – Sayın Nevzat Aşıkoğlu'na ve Sayın Recep Kaymakcan'a teşekkür ediyoruz.

Şimdi, bu iki bildirinin müzakerelerine geçiyoruz. İlk müzakerecimiz Ahmet Karamercan.

– Buyurun

Ahmet Karamercan – Sayın Başkan, değerli katılımcılar; sizleri saygıyla selâmlıyorum.

Ben, Recep Kaymakcan Hocamın son söylediği bir sözden hareketle konuya girmek istiyorum. Resmî sorumlulukların ötesinde gönüllü hizmet algısının eksikliğinden söz ettiler. Alma değil verme felsefesinin eksikliğini, sanırım bizler de işgal ettiğimiz neredeyse bütün makamlarda hissediyoruz.

Ben, tebliğleri daha önce okuyarak geldiğim için, kısmen, tebliğlerinde yer aldığı halde burada hocalarımın bahsetmediği konulara da değinmek istiyorum.

Recep Kaymakcan Hocam tebliğinde "Türk devletinden gayri vatandaşına yurt dışında din hizmeti götüren ülke yok gibidir" diyor. Bu sözlerle Pakistanlıların veya Arap ülkelerinden gelen insanların devletleri tarafından desteklenmedikleri ifade edilmiş oluyor. Bir Alman yazar, "Biz Almanya'ya işçi istemiştik, oysa onlar bize insan gönderdiler" diye bir hicivde bulunuyor. Oysa, Türkiye Cumhuriyeti devletinin yurt dışına gönderdiği işçiye bakışı yıllar yılı bir döviz makinası mesabesinde olmuştur. Devletimiz, gurbetçisinin din hizmeti ve eğitim ihtiyacını fark edene kadar aradan 10-15 yıl geçmesi gerekmiştir. Öte yandan, gurbetçi de, sürekli olarak geri dönme hayalinde olduğu için hiçbir plan yapmamıştır. Dış hizmetlerin bugünkü durumuyla ilgili olarak, devletimizin, gurbetçisinin istikbalini planlama hususunda biraz daha gayretli olması gerektiği kanaatindeyim.

Aradan 40 sene geçmesine rağmen, hâlâ gittiği ülkenin dilini ve kültürünü bilmeyen, birilerinin tercümanlığıyla meramını anlatan öğretmen, din görevlisi, ataşe ve müşavirler görmekteyiz. Benim Almanya'da şahit olduğum bir örnek var: Öğrencisini şikayet etmek isteyen bir öğretmen, şikayet edeceği öğrencisinin tercümanlığıyla müdürüyle görüşmüştü. Bunlar hazin durumlar ve 40 sene içerisinde gerçekten halledilmiş olması gerektiğine inandığım konular.

Ne öğretmenimizin ne de din görevlimizin elinin altında dört dörtlük hazırlanmış müfredat veya dinî bilgiler programı mevcuttur. Arşiv eksikliğimiz birkaç arkadaş tarafından ifade edildi. Ayrıca, dinler arası diyalog konusunda da ne kadar eksik olduğumuzun farkındayız. Kendi din kardeşleriyle, bir başka camiye gittikleri gerekçesiyle diyalog kurmaktan geri duran bir din görevlisinin, başka bir dine mensup insanlarla diyalog kurma-

sı hususunda ne kadar aşk ve şevk içerisinde olacağını da ayrıca düşünmek lazım.

Sayın Yüksel Pazarkaya'nın dün ifade ettiklerinde gerçeklik payı mevcuttur. Ancak, DİTİB camilerinin müdavimleri haricindeki kitleyi temellendirilmesi zor ithamlara maruz bırakmanın, çeşitli saik ve korkularla onlarla irtibata geçmemenin sağlıklı bir izahı olmaması gerekir. Yani, Almanya'da sadece DİTİB camilerinin müdavimleri yoktur, orada büyük bir kitle başka camilere gitmektedir ve onlarla da gerek din görevlilerimiz gerek ataşelerimiz, öğretmenlerimiz, elçiliklerimiz irtibat kurmak zorundadırlar; ki, problemlere beraberce çözüm bulalım.

Dün, Sayın Selçuk ve Sayın Tosun'un tebliğlerini müzakere eden hocalarımızın ifadelerinden, sanki DİTİB yıllardır Almanya'da cemaatlerle birlikte ortak bir cephe oluşturmak istiyor, birlik oluşturmak istiyor, aynı noktaya vurmak istiyor da, Alman devleti çeşitli politikalarla buna mani oluyor gibi bir sonuç çıktı. Ben, ne Sayın Selçuk'un ne de Sayın Tosun'un ifadelerinden, sunumlarından böyle bir izlenim edinmedim. Ayrıca, bunun böyle olmadığını da iyi bilenlerdenim.

Sayın Kaymakcan, Diyanet İşleri Başkanlığının birleştirici misyonuna uygun olarak Avrupa ülkelerindeki farklı dinî gruplardan Türk gençlerle, diğer Müslüman ülke gençleriyle ve Hıristiyan gençlerle ortak kültürel faaliyetler yapmaktan bahsettiler. Yukarıda bahsettiğim endişe ve korkular inşallah giderilirse, -ki bu manada girişimlerin olduğunu biliyoruz, bu manada Sayın Başbakan'ın talimatlar verdiğini biliyoruz- İnşallah ümitvar olmamızı engelleyecek hiçbir neden yoktur.

Din dersi konusuna sayın konuşmacılar dün de bugün de değindiler. Ancak, hiçbiri, neredeyse her eyalette yıllardır devam eden ve fakat DİTİB'in çeşitli saiklerle ısrarla uzak durduğu yuvarlak masa toplantılarından bahsetmedi. DİTİB, aşağı yukarı 25 yıllık bir kuruluştur ve bugün bu 25 sene içerisinde gelmesi gereken yerde değildir. Gelmesi gereken yerde olduğu andan itibaren donanımlı bir şekilde bu yuvarlak masa toplantılarında yer alabilecektir ve diğer cemaatlere de deyim yerindeyse ağabeylik yapabilecektir. Böylece makul bulmadığı din anlayışları hususunda toplumu bilgilendirme ve sağlıklı bir din anlayışını anlatma konusunda da imkân sahibi olacaktır.

Alman makamları, hiçbir dönemde olmadığı kadar bu dönemde DİTİB'e ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na yakın durmaktadır. Bunun en güncel ve somut göstergesi, Alman Kültür Merkezinde yurt dışına gönderilen din görevlilerine Almanca kursu verilmesidir. Almanya İçişleri Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve DİTİB ortaklaşa Almanya'da sempozyum düzenleyebilmektedirler. Bir örnek verecek olursam, DİTİB ve Diyanet üzerine, yurt dışında, Almanya'da yaşayan Müslüman örgütler üzerine doktorasını yapmış olan bir Alman yetkili –şu anda yetkili makamda bulumaktadır- 11 Eylül sonrası anlayışlarının değiştiğini ve bugün eğer o tezi yazacak olsaydı, Diyanet'in DİTİB ile olan organik, inorganik bağını eleştirmekten imtina edeceğini, zira Türk İlahiyat fakültelerinin ve Türkiye Cumhuriyeti devletinin din anlayışına ve din politikalarına ihtiyaç hissettiklerini ifade etmektedir. Türkiye'yi, Türk İlahiyat birikimini ve dolayısıyla DİTİB'i ön plana çıkaran ve kalıcılığından emin olamayacağımız bu aktüel durum, çok ciddî bir fırsattır. İnşallah

hakkıyla, gereğiyle değerlendirileceğini ümit ediyorum.

"Uzun vadede oradaki Türk toplumunun dinî ihtiyaçlarına daha ne kadar yardımcı olabiliriz? Kendi din görevlisini, din dersi öğretmenini yetiştirme konusunda teşvik edilmelidir" dediler Sayın Hocam. Bu da çok önemli bir mevzu. Ancak, bu konu yeterince burada gündeme getirilmedi, ondan da üzüntü duydum. Niçin biz bir Münster örneğini kendimiz gerçekleştirmiş olmayalım? Yani, Münster'i biz yapabilirdik, Osnabrück'ü biz neticelendirebilirdik veya Hocamın, Sayın Başkan'ın dün ifade ettiği gibi, 5 yıl önce bütün İlahiyat dekanları Almanya'ya davet edilmişlerdi, Almanca bilen din dersi öğretmeni yetiştirmek için müşterek neler yapabiliriz diye. Niçin bu proje sonuçlandırılamamıştır? Bunları birilerinin takip edip, sebeplerini incelemesi ve Sayın Aşıkoğlu'nun ifade ettiği gibi, bir an önce -çok gecikmiş bir teklif bence, yıllarca önce yapılması gerekirdi- komisyonların teşkil edilmesi ve bu çok aktörü bulunan ve dolayısıyla bölük pörçük yürüyen bu işlerin, bütün ilgili birimlerin yer alacağı bir eşgüdüm merkezinden takip edilmesi gerekmektedir; aksi takdirde burada dile getirilenerin de uygulamaya bir katkısının olacağından emin olamayız.

Cevabını bulamadığım birçok soru vardı, burada maalesef kafamdaki sorular arttı. Münih'te İslâm din dersleri için bir müfredat programı hazırlanmaktadır ve içinde bir tek İlahiyatçı bilim adamı, din alimi, din görevlisi veya din dersi öğretmeni yoktur. Eğitim ataşesiyle birlikte hazırlanmaktadır. Din ataşesi bile bu müfredat hazırlığında yer almamaktadır. Bunu anlamak kabil değildir.

Benim bildiğim kadarıyla, son beş altı senedir Almanya'daki üniversiteler Türkiye Cumhuriyeti devletinden, Türk Millî Eğitiminden, üniversitelerinden imdat sesleriyle, dil bilen öğretim üyesi istemektedirler. Almanya'da dil bilen din dersi öğretmenine, ilahiyatçıya ihtiyaç olduğu son 10 senedir bilinmektedir. Acaba niçin, gerek Diyanet, gerek Millî Eğitim, gerek YÖK, üzerine düşen vazifeyi yapmamıştır ve bu evsafta sadece 3-4 kişinin sürekli ismi geçmektedir?

Türkçe Türk kültürü derslerinin içeriğinin çok boş olduğu ifade edildi. Şimdi, biz "niye Türkçe Türk kültürü dersleri kaldırılıyor" diye feryat ediyoruz; ama, Sayın Aşıkoğlu Hocamın da dediği gibi, bunların içeriği doldurulmamış –tırnak içerisinde- "İnek Şaban" filmlerinin seyrettirildiği dersler olduğunu bizler biliyoruz. Bizim bildiğimiz kadar, Alman makamları da bu derslerde çok ciddî şeyler yapılmadığını biliyorlar. Dolayısıyla, elimizden imkânlar alındıktan sonra feryat etmenin çok anlamı yok.

İnşallah Sayın Aşıkoğlu Hocamın da dile getirdigi gibi, MEB, YÖK, DİB, DİTİB ve İlahiyat uzmanlarından müteşekkil bir komisyon kurulur ve geçmişte yapılan hatalar tekrar edilmez, projeler takip edilir, sonuçlandırma hususunda irade beyan edilir. Sayın Bedük Hocama katılıyorum, Türkiye'nin çok ciddî bir kapasitesi vardır ve fakat bu ciddî manada yurt dışına yansıtılamamıştır, yansıtılamamaktadır. Diğer bir komisyonda bir arkadaşımız "Avrupa'da lümpen İslâm anlayışı vardır" dedi. Türkiye'den Avrupa'ya transfer edilen İslâm anlayışının lümpen olduğunu ifade edebildi. Bunu da oturup ciddî ciddî müzakere etmek lâzım.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Şimdi, ikinci müzakerecimiz Sayın Prof. Dr. Beyza Bilgin Hocamız; buyurun Hocam.

Prof. Dr. Beyza Bilgin – Efendim, hepinize saygılar, selâmlar. Güzel bir toplantıda bulunuyoruz.

İki tebliğ sahibi arkadaşım da, kısmen tekrarlar olmasına rağmen, orijinal fikirler ileri sürdüler. Araştırmaları var, zaten onlar bu işle meşguldürler. Ben, onlardan seçtiğim bazı başlıklar üzerine, hem onları bir kere daha tekrar edeceğim hem de üzerinde kendi fikirlerim varsa, onları söyleyeceğim.

Sayın Nevzat Aşıkoğlu'ndan başlıyorum. Avrupa'da İslâm Din Eğitimi konusunu uzun uzun anlatmış, haklarımızı öğrenip de haklarımızı almak için yaptığımız savaşları. Gerçekten haklarımızı öğrenmemiz epey zaman aldı, uzun sürdü. Bunun için oradaki insanlarımız savaştı. Haklar verildi veya alındı. Bence asıl sorun o zaman başladı. Yani, haklar alındığı zaman, haklar verildiği zaman sorun başladı. Nedir o sorun? Şimdi bu işi biz nasıl yapacağız? Eski yöntemle mi yapacağız, yeni yöntemle mi yapacağız? Bizim görevlilerimiz, bizim öğretmenlerimiz eski yöntemlere alışmışlar, şimdi bunu acaba orada tatbik ederlerse başarılı olacaklar mı? Yoksa olamayacaklar mı? Hani, biraz durum başarısız gibi gösterilince sitem eden arkadaşlarımız oldu. Ben diyorum ki, hayır, onlar şimdiye kadar ya da yakın zamana kadar başarısız değillerdi, şimdi niçin başarısız oluyorlar? Çünkü yaşama biçimleri değişti. Hayat değişince o hayata uygun olarak yeni öğretimler yapmak lazım. Belki muhteva, temel olarak aynı kalıyor, ama bunu öğrenciye verme yollarımızda değişiklikler yapmamız gerekiyor. İşte, bizim zorluğumuz, bizim başarısızlığımız varsa buradadır. Mesela, tümden gelim yerine, tüme varım. Biz hep tümden gelime alışmışız, şimdi tüme varımla çalışmamız gerekiyor. Buna alışmamız gerekiyor. Öğretmenlerimize ek kurs mu vereceğiz, kendimizi yorarak bunu öğrenecek miyiz? Herhalde bir şeyler yapmamız gerekiyor. Oyunla öğretimle, dramayla beraber olmamız gerekiyor. Ben, sınıfta ilk defa "Haydi bakalım, İslâmda nasıl selam verilir?" oynayalım, dedim, birisini dışarı çıkardım, "Sen kapıyı çal, içeriden de birisi kim o? Desin" dedim. O kapıyı çaldı, içeriden birisi "Kim o?" dedi. Çalan, ismini söylemeden "Benim" dedi. İçerideki de açtı kapıyı daldı içeri. Şimdi bu olmadı ki. Nasıl olacak? Bugün kapılarda göz deliği var, apartmanlarda ışık yakma var, gece geldiği zaman gündüz geldiği zaman ayrı... Bunları hesaba katarak nasıl olacak? Doğrudan içeri dalmak yok, kapıdan çekileceksin, kapı açılınca hemen içeriye dalmayacaksın. Fakat çekilirsen göz deliğinden bakan seni göremeyecek... Demekki, değişmeler yapmamız gerekiyor. Eski usul şimdiye kadar iyiydi, şimdiye kadar atalarımız böyle başarılı oldu; devam ettirmeliyiz dersek, bunlar bizi bugün başarısız kılacaktır. Onlar o zaman yanlış değildi, başarılıydılar, doğruydular; ama bugün ek yöntemler gerekiyor bizim için. Onları öğreneceğiz.

Bir taraftan drama, "Biz tiyatro mu yapıyoruz, bu din dersidir" diye küçümsenirken, diğer taraftan bizim mezunlarımız dramayı öğrenmek için başka eğitim fakültelerine gittikleri zaman tepkiyle karşılanıyorlar. "Vaay, bu yobazların eline bir de dramayı verece-

ğiz, şimdi ne olacak bundan sonra bizim halimiz?" Dinden korkan taraflar için "Vay, bir de dramayı kullanacaklar bunlar!" diyenler var

Dil meselesi var. Dil meselesinde, orada sadece Almanca ve Türkçe meselesi değil, bir de Arapça meselesi vardır. Araplar da iddialıdırlar ve onların iddialarının kuvveti de şuradan geliyor: "Bu, temel olarak Arapça bir dindir, Kur'an-ı Kerim Arapçadır, oradan gelen kavramlar eğer Arapça olarak yerleşirse derslerin içine hiç sorun kalmaz, bir kargaşaya da yol açmaz" diyorlar. Dün de biraz bundan söz edildi. "Arapça, Türkçe ve Almanca. En azından kavramlar böyle üç dilli olabilir" diyorlar. Niçin ders kitapları da böyle olmasın, olabilir. Yani, bunlar üzerinde, bir daimi komisyon çalışırsa, hem din görevlileri temsilcileri DİTİB'ler, Diyanet'ler, vesaire hem Bakanlık temsilcileri ve de cemaatlerden temsilciler niçin bir araya gelemesinler diyorum ben. Arkadaşlarımız "Bunun için de araştırmalar gerekli" diyor. Şüphesiz, araştırmalarla üniversiteler veya enstitüler onları desteklesinler.

"İslâmın kilisesi yok" meselesine de, zannediyorum benzer bir cevap bulunabilir, çözüm bulunabilir. Nevzat Bey "İslâmın kilisesi yok ama, uleması var; programları müderrisler yapıyordu" diyor. Onlar muhtevayı taslak olarak hazırlarlar, cemaatlerden, cemaatlerin temsilcilerinden oluşturulacak bir heyet, bir karma grup onun üzerinde çalışabilir. Hepsinin "evet" diyeceği, incinmeyeceği ifadelerle programı yeniden oluşturabilirler, inceltebilirler ve bunlar üzerinden öğretmenler veya din görevlileri çalışmalarını, vaazlarını, hutbelerini, derslerini hazırlayabilirler. Yani, dinî cemaat temsilcileri grubu ulema ile anlaşırlarsa eğer, bu iş olabilir.

Mezhepler meselesi derslerimizde incitici olaylara sebep olabiliyor. Biz değil ehli sünnetle, ehli sünnet olmayanlar arasında, ehli sünnetin içinde bile, çoğulcu program oluşturamamışız; yani sadece Şiileri değil, Şafiileri de tanımıyoruz, Alevileri de tanımıyoruz. Onun için, birbirimizle konuşurken veya ders kitaplarımızı yazarken eksiklerimiz olduğu gibi, yanlışlarımız da olabiliyor.

TÜBA'da çok yeni bir çalışma var, "Dinî Terimler Sözlüğü" hazırlıyorlar. Bunların taslağı geldi, kocaman, belki 1000 sayfalık bir yekun oluşmuş. Onun içindeki açıklamalara bakıyorum, hazırlığımız daha çok ehli sünnete, ehli sünnetin de hatta Hanefi koluna dayanıyor ve orada her kelime için Hanefi fıkhından alıntı yapılıyor, o alıntılarda diğer mezheplere "sapık" denilebiliyor. Bunların ayıklanması lazım. Onlar sapık değildir. Eğer onlar da kendi terimlerini yazarlarsa ve kendi fikirleri doğrultusunda bu yüzde 90'ı teşkil eden Hanefi fıkhının sapık olduğunu yazarlarsa, biz memnun olur muyuz? Olmayız. Yani, ne kadar azınlık mezhep olursa olsun, karşılıklı birbirimize saygı göstermemiz lazım. Mesela abdes alırken Şii diyor ki: "Sünniler şöyle abdes alırken, suyu dirseklerinden akıtırlar, buralardan kirli sular akar. Biz ise suyu parmaklarımızdan aşağı akıtırız, buradan kirli sular akar gider, ondan sonra da o elimizi zaten tekrar yıkarız" diyor, bizi ayıplıyor. Bizim de başka sebebimiz var herhalde. Bana küçükken öğretmişlerdi ki, cennetlikler kollarındaki tüyler hangi tarafa doğru yattığından anlaşılacakmış; çünkü onlar böyle abdest alıyorlarmış! Ben bunu biliyorum; tüyler aşağı doğru ise o cennete girmeyecek. Bunlara

eski şeyler diyebilirsiniz, sen yaşlandın diyebilirsiniz, ama bunlar eskimedi arkadaşlar. Bakın, en yeni sözlüklerde buna benzer şeyleri ben gördüm. Artık dilimizi değiştireceğiz, dilimiz daha kibar olacak, daha İslâmî olacak, İslâma daha uygun olacak. Bizim İslâm diye Avrupa'ya taşıyacağımız bu ince dil, İslâmın kelime manası, Kur'an-ı Kerim'deki geniş manası olmalıdır. Doğrusu ben bunun olacağını ümit ediyorum.

Öğretmen yetiştirme konusunda da her iki taraf birbirinden yararlanabilir. Öğretmen adayları iki yıl metot konusunda Almanya'daki eğitimin aynısını görebilirler. İki sene de İslâm dersleri konusunda Türkiye'de veya başka İslâm ülkelerinde meselâ Mısır'da öğrenim görebilirler, böyle yardımlaşma olabilir. Zaten bunlar zannediyorum programlara girmiş, en azından benim bildiğim yerlerde. Eski öğretmenlerimize de yoğun kurslar yapılabilir. Almanya'da hizmet-içi eğitimler var, onlardan yararlanılabilir, vesaire.

Öğretmen ve din görevlilerinin Hıristiyanlık bilgisinin yetersiz olduğunu da düşünüyorum; gerçekten yetersizdir. Meselâ biz hâlâ vahiy konusunda, vahiy deyince Hıristiyan ne kastediyor, Müslüman ne kastediyor, Kur'an'ın vahiy ürünü olması ne demektir, İncil'in vahiy ürünü olması ne demektir, Tevrat'ın vahiy ürünü olması ne demektir; bunu bilmiyoruz; bunları öğrenmemiz lazım. Muharreflik ne demektir, orijinallik ne demektir; gerçekten bunları da bilmiyoruz.

Sayın Kaymakcan'ın tebliğini çok beğendim. Araştırmalara dayandı, kendisi de araştırma yaptı İngiltere'de. O diyor ki: "Türkiye'den gönderilen ortak tecrübeleri yaşamamış olan öğretmen ve din görevlileri uyum kazanana kadar süreleri bitiyor. Yani oraya gönderdiğimiz din görevlilerimiz Türkiye'den belki bazı bilgileri alarak, kurslara giderek gidiyorlar ama, orada yaşayıp da o insanlarımızın yaşadığı tecrübeleri bizzat yaşamadıkları için, yine de eksik kalıyorlar ve bu eksikliği kendi yaşantılarıyla tamamlayıncaya kadar süreleri bitiyor, Türkiye'ye dönüyorlar." Almanların da çok tekrar ettiği bir durumdur bu. Buna rağmen, vatandaşlarımız Diyanet İşleri Başkanlığı'na eğer güvendiklerini belirtmişlerse, ne mutlu Diyanet İşleri Başkanlığı'na! Biraz buna layık olsun diyorum ben. Yani, kendisine güvendiğini ve bu güvenin getirdiği sorumluluğu bilsin, ona göre daha donanımlı olsun.

Bu ferdiyetçilik, cemaatçilik meselesinde, özellikle Diyanetin, DİTİB'in oradaki araştırmalara ihtiyacı var. Mesela diyorlar ki: "Hutbe konuları Türkiye'den gidiyor." Oradaki DİTİB niye hazırlamasın bunu?.. Hazırlayabilir pekâlâ, ama çalışma yapması lazım, araştırma yapması lazım. Gençlerin ihtiyacını, yetişkinlerin ihtiyacını tespit etmek için mevcut araştırmalar yetmiyor, yeni araştırmalar lazım. TRT'de Diyanet Saati'nin ilk başladığı zamanları ben biliyorum, o zamanlar eski müftülerimizden ve yeni Din İşleri Kurulu üyelerimizden konuşma yapanlar vardı, daha çok onlardan birisini hatırlıyorum, diyordu ki: "Bize bir vatandaş soru sormaya geldiği zaman..." Yurt dışında soru da soramazlar, ayrı sorunlar vardır, bir kere hocalarımız çok mağrurdur, yanlarına yaklaşılmaz kolay kolay. Bunun bir sebebi de, tabiî soruların karşılığında mahcup olmaktan korkuyorlar, alanı tanımıyorlar çünkü. Diyor ki: "... biz onun kılığına, kıyafetine bakarız, yözüne bakarız, seviyesine göre bir cevap veririz ve o bunu uygular." Halbuki biz ferdiyetçilikten söz ediyo-

ruz, diyeceğiz ki: "Şöyle de olabilir, şöyle de olabilir, şöyle de olabilir. Şu durumlarda şöyle olur, bu durumlarda böyle olur. Sen kendin seçeceksin gideceğin yolu." Şimdi, böyle dememiz lazım, böyle dememiz için daha neleri önceden ona vermiş olmamız lazım vaazlarımızda, hutbelerimizde? İşte bence Recep Kaymakcan'ın "ilmihalciliği aşan" dediği budur, ona katılıyorum.

Bu muhteva meselesinde, "Hutbeleri Türkiye Diyaneti yerine, DİTİB yapabilir" demiştim, onun üzerinde vurgu yapmak istiyorum. Aynı din içindeki çoğulculuk –bunu özel olarak vurgulamak istiyorum- ve bütün bunlar içinde o diyor ki: "Bölgesel Çalıştaylar olmalı." Hani Nevzat Bey'in "daimi bir komisyon" dediği, işte Kaymakcan'ın da "Bölgesel Çalıştaylar"ı, kazanılmış tecrübeleri paylaşmak meselesi.

Arkadaşlarımı kutluyorum, güzel öneriler getirdiler.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Hocamıza biz de teşekkür ediyoruz.

– Buyurun Sayın Okumuş.

Bünyamin Okumuş – Önce şunu hatırlatmak istiyorum. Diyanet İşleri Başkanlığı 633 sayılı Kanunla görev ve yetki alanları belirlenmiş bir kurumdur. Sunulan tebliğlerde birçok temel sorunlara değinildi. Bunlardan bazıları, öğretmen yetiştirme, din eğitimi ve din eğitiminin örgün eğitim içerisindeki yeri, yöntem sorunu ile ilgili. Tabiî, bunlar daha ziyade din eğitiminin temel sorunları. Onun için bu yöntemlerden bahisle konu, alanı dışına dağılmış gibi geldi bana. Özellikle Recep Kaymakcan Bey, konuyu çerçevesine, alanına çekmekle isabetli bir tahlilde bulundu. Bence bu temel sorunları Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görev ve yetki alanı da düşünülürse, tek başına halledebilmesi oldukça zor bir mesele. Daha pratiğe yönelik bir tahlil, bir analiz yapılmış olması beklenirdi. Çünkü, nihayetinde yurtdışında cami eksenli din hizmetleri veriliyor. Bizim öğretmen yetiştirme gibi bir görevimiz yok. Almanya'da veya Türkiye'de örgün din eğitiminin sorunlarını tartışmak da ayrı bir konu. Bizim hizmet alanımız belli. Bu alana yönelik Recep Kaymakcan Bey'in yaptığı tahlil, bizi daha çok ilgilendiriyor. Din eğitiminde yöntemlerle ilgili söylenenlerin hepsine katılmakla birlikte, bir hususu ifade edeyim: İnşacı yöntem, tüme varım yöntemi, bireysellik; bunların hepsi bizim kültür tarihimizde olan şeyler. Bir Hay İbn-i Yakzan hikayesine baktığımızda, üçünü birden görebiliyoruz. Önemli olan, bunu yeni bir formatta sunabilmek. Belki bizim din görevlimizin yapması ya da burada aldığı eğitimle bunu yapabilirse, onunla biz başarılı olabiliriz kanaatindeyim.

Teşekkür ederim

Komisyon Başkanı – Teşekkürler.

Bir husus hep bizim de kafamıza soru işareti olarak takılıyor, dünden beri de aralarda konuşuyoruz. Bu Din Şûrasını Diyanetin şûrası gibi görüp, yurtdışı din hizmetleri ya da din eğitimini de sadece Diyanetin görev alanıyla ilgili yaygın din eğitimini niye tartışmıyoruz da, örgün kısmına, yöntem kısmına giriyoruz diye sorular var ama, şimdi bizim komisyonumuzun adı, "Avrupa Birliği Sürecinde Din Eğitimi" olunca, örgünü-yaygını, hepsini kapsıyor. Buradan çıkacak görüşler, bu konuyla ilgili diğer devlet birimlerine de

öneriler olarak düşünülürse, bunu sadece yaygın din eğitimiyle sınırlamamak gerekir. Kaldı ki, Avrupa'daki din eğitimi faaliyetleri, yaygını-örgünü bir yerde birbirine de giriyor. Bazı ülkelerde din görevlisi, aynı zamanda din dersi öğretmenin de görevini yapabiliyor. Yani, belki o konudaki çözüm arayışlarında da ikisinin birlikte yürütülmesinde fayda görülmüş. Ben de o kanaatteyim, öyle bakmakta fayda var.

– Buyurun Harun Bey.

Harun Özdemirci – Sayın Başkan, değerli katılımcılar; hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Ben, önce uygulamayla ilgili bir tenkidimi yapmadan geçemeyeceğim Bu ikinci günün sonunda. "Avrupa'da Din Eğitimi" gibi önemli bir konuyu burada tartışıyoruz. Bana göre bu şûrada tebliğler açısından, tebliğ seçimi açısından din eğitiminin farklı boyutları ele alınabilirdi. Tebliğler, daha çok hep aynı konudan seçilmiş; tekrarları bolca dinledik. Bu tebliğci arkadaşlarımızın tenkidi değil, programın tenkididir. Çünkü, tebliğ sunan arkadaşlarımız gerçekten fevkalade güzel bilgiler verdiler. Beyza Hocamın da dediği gibi, biraz tekrarlar olsa da. Yani, buna dikkat edilmeliydi, bu açıdan biraz zamanı tekrarlarla harcamış gibi görünüyoruz.

İkinci bir eleştirim de şu olacak: Biz, daha çok tespitleri yaptık. Öneri sunanlar da elbette ki oldu. Teorik öneriler güzel; ama, uygulama alanlarıyla imkânlık ölçümlerinin çok fazla yapılarak önerildiğini söyleme şansına sahip değiliz. Onu da bir tenkit olarak sunmak istiyorum.

Tabiî, Avrupa'daki din eğitimi meselesi, İslâm eğitimi meselesiyle ortaya konulduğunda ciddî problemler var. Bugün Avrupa bunu tartışıyor, tebliğcilerimizin de sunduğu gibi. Ama ben, bu konuda belki uzmanlarının daha farklı cevaplar verebileceğini düşünüyorum. Avrupa ülkelerinde yapılan tartışmalara baktığımızda, Avrupa'da İslâm din derslerinin tartışılmasının üç temel esasının olduğuna inanıyorum: Birincisi, Anayasada din derslerinin devletin bir yükümlülüğü olmasından kaynaklanan ve oradaki cemaatlerin veya toplulukların da zaman içerisinde bilinçlenip, haklarını talep etmelerinden kaynaklanan bir süreçte, İslâm din dersi konusunun gündeme getirilmesi ve tartışılması meselesi... Böylece buna bir çözüm bularak, ama bu çözümün altında da kendilerinin tamamen verebilecekleri bir çözümü ortaya koyarak bir çalışma yürüttüklerini, birinci amacın bu olduğunu düşünüyorum.

İkincisi, 11 Eylül hadiselerinden sonra İslâm imajı konusunda Avrupa'da ciddî endişelerin oluştuğu ve şöyle bir kanaate varıldığını düşünüyorum: "O zaman biz endişelerden uzak kalabilmek için kendi Müslümanımızı yaratmalıyız, kendi Müslümanımızı ortaya koymalıyız.." Bu da, biraz asimile olmuş, biraz kendi bağlarından kopmuş bir Müslümanlık tipi olabilir mi?

Üçüncüsü de, bir yerde Müslümanların muhataplık meselesi konusunda da, muhatap bulmak mı istiyorlar, muhatap yaratmak mı istiyorlar? Kendileri mi bir muhatap yaratmak istiyor? Bu konunun da iyi irdelenmesi gerektiğini düşünüyorum.

Ahmet Karamercan Beyefendinin müzakereci olarak söylediği birkaç söze de değinmek istiyorum. Ne zaman bir diyalogdan söz açılsa, sıkça söylediğimiz bir söz var: "Biz kendi aramızda diyalog yapamıyoruz, başkalarıyla nasıl diyalog yapacağız?" Elbette ki kendi aramızdaki diyalog önemli, başkalarıyla da diyalog önemli. Bu bağlamda DİTİB ile ilgili söyledikleri konusunda Diyanet İşleri Başkanlığı, yurtdışı teşkilatını bir rekabet olsun diye kurmuş değildir; yani kuruluş amacı, "orada bir kısım teşkilatlar var, örgütler var; biz de Diyanet olarak gidelim, orada bir örgütlenme yapalım, rekabeti oluşturalım, onların girdiği alanları biz elimize geçirelim" gibi Diyanetİşleri Başkanlığı'nın bir tasası da olmamıştır, böyle bir kaygısı da olmamıştır. Diyanet, sadece orada verilen din hizmetinde belki devletin uygulamaları, o günkü ihtiyaçları veya sahip olduğu imkânları sayesinde belki biraz geç kalmış olabilir; ama, oradaki vatandaşın talebine cevap vermiştir. Orada yaşayan vatandaşlarımızın diğer örgütlere gitmeyen veyahut diğer örgütlerin verdiği mesajdan hoşlanmayan, açıkça söylemek gerekirse, biraz da siyasete bulaşmak istemeyen kesimin istek ve arzuları doğrultusunda, yine vatandaşın kendi eliyle yaptığı, kendi elleriyle kurduğu derneğin bir çatısını oluşturmuştur. DİTİB'lerin kuruluşu bu amaca dayalıdır, bir rekabet anlayışına dayalı değildir.

DİTİB'ler diğer teşkilatlarla nasıl ilişki kuracak? Şimdi, bir şeyi siyasî iradelerle bağlantı kurduğunuz zaman sürekli olması mümkün değildir. Siz diyalog yapmak istiyorsanız, bu da bir ihtiyaçsa, bunun bir siyasî iradenin ortaya koymasına dayandırılarak başlatılan diyalogun yarın kalıcı olmayacağı açıktır. Ben şuna katılıyorum: Orada din hizmeti veren teşkilatların birbirleriyle diyalog içerisinde olmaları zorunludur. Türk toplumunun problemlerini çözmek açısından zorunludur; ama bunun başlangıcını veyahut bunun gelişimini siyasî iradelere dayandırmadan yapmalıdırlar. Kendi ihtiyaçlarını görerek yapmalıdırlar. Kendi kararlarını vermelidirler, kendi problemlerini çözmek için bir araya gelmelidirler. Bugün Avrupa'da ilk başlangıçtaki o gerginlikler yoktur, buna Almanya da dahildir. Diğer Avrupa ülkelerinde de iyi diyalog çalışmaları vardır. En azından, büyük meselelerde bir araya gelip birlikte hareket etme ortamı bulunmuştur. Bunu da arz etmek istiyorum. Bu diyalog şart; ama, diğerleriyle de diyalog şart.

Efendim, din eğitimi konusunda hep Türkiye merkezli düşündüğümüz bir husus var. Ben, ilk günkü konuşmamda da söylemiştim; bu belki olması gereken, bunun üzerinde çalışmak lazım. Ama bir şeyi daha geliştirmek gerekiyor, bu Türkiye merkezli düşüncenin uygulama şansının ileriye dönük kapalı olacağını -biz bugün öğretmen de yetiştirsek, şunu da yapsak, bunu da yapsak- beynimizin bir tarafına yazmamız, orada din öğretimi için ne yapabiliriz, "nasıl tedbirler alabiliriz"i getirmemiz lazım. bizim istediğimiz şekilde bir din eğitimi olabilmesi için. Yani, Almanya'da, Avusturya'da, Avrupa ülkelerinin hepsinde, din eğitimi konusunu ele alacak bu teşkilatlarımızın kültür merkezlerinin oluşturulması ve bu kültür merkezlerinde eleman yetiştirilmesi, ki bu illa Türkiye'ye gelip okuması gibi değil, bu zor da olabilecek, o yolların da aranması için projeler geliştirmek gerekiyor.

Ben, tebliğcilere teşekkür ediyorum, hepinize saygılar sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederiz Harun Bey.

Ahmet Karamercan Bey'in DİTİB konusunda söylediklerini ben sizin gibi anlamadım. Yani, belki o konuyu önemsediğim için –kusura bakmayın- ifade etmek istiyorum. Ağabeylik yapmaktan söz etti ve o gruplarla birlikte bir şeyler yapabilmeyi hakikaten ben de önemsiyorum. Yani, şu istatistiği bugüne kadar öğrenemedik, belki yarın öğreniriz. Avrupa'da DİTİB'e bağlı camilerdeki vatandaşımızın oranı bütün içinde nedir? Zannediyorum yüzde 25-30'larda. Geriye kalan yüzde 70 bizim değil mi? O zaman onlarla bir şekilde köprü kurmada DİTİB bir önayak olabilir, bir önderlik yapabilir; bunu da yapmalı, bir yolunu bulabilmeli. Ben öyle anladım, o bakımdan da haklı buluyorum. Yoksa, sizin kastettiğiniz doğrudur, yani DİTİB, ayrı bir grup olma amacıyla tabiî ki kurulmadı. Daha birleştirici olmak için kuruldu, asıl amacı da bu DİTİB'in. O zaman bu misyonu yerine getirmek için bugün daha iyi bir fırsat olduğu kanaatindeyim.

– Buyurun Yaşar Bey.

Dr. Yaşar Yürük – Ben arkadaşların, hocalarımızın tartışmalarının dışına çıkarak, daha ziyade pratik olarak gördüğüm bir iki tespitimi söylemek istiyorum.

Konunun teknik yönü, yöntemi tabiî benim ilgileneceğim bir alan değil. Zaten sunulan tebliğlerde bu konularda oldukça doyurucu bilgiler var.

Biz, Avrupa'da dine ve Müslüman kimliğine bakış nedir; bu konu üzerinde çok fazla tartışma yapmadık. Belki sonraki bildirilerde, bunlar söylenecek. Siz Müslüman kimliği taşıdığınız zaman toplumun size bakışı nasıl olacak? İslâmı öğretmeden, eğitimden, İslâm din derslerinden bahsederken bunu gözden kaçırıyoruz. Zaman zaman ifade edildi, 11 Eylül'den sonra, Avrupa'da bu noktadaki kanaatlerin oldukça değiştiği söylendi. Bu doğrudur. Tabiî, belki resmiyet açısından çok açık olmasa bile, halk arasında Müslüman imajı biraz değişik görünmektedir.

Avrupalının genel kanaati şudur: "En bozuk, muharref olmuş bir dine inanmak, hiç inanmamaktan daha iyidir." Bu, genel bir kanaattir. Niçin böyle bir kanaattedir Avrupalı? Çünkü, Avrupalı dinin kendi üzerinde, birey üzerinde etkisini kabul etmez. Yani, dinin ona herhangi bir öğretisini, yaptırımını kabul etmez. O bir dine inanır, Hıristiyanım der, Katoliğim der, Protestanım der, ama onun kendi üzerinde hürriyetlerini kısıtlayıcı gördüğü hiçbir şeyi kabul etmez.

Buradan şuraya gelmek istiyorum: Gençlerle ilgili eğitim öğretimden bahsederken, konuşmacılarımız, Türk gençlerinin, Müslüman gençlerin Hıristiyan gençlerle diyalog kurmaları gerektiği, kendilerini tecrit etmemelerinin önemli olduğu söylendi. Doğrudur tabiî, katılıyorum; ama görünürde yaşanan olayları gözden kaçırmamamız lazım. Şimdi, Avrupa'da Müslüman aileler açısından iki ekstrem grup var; bir grup, kendini ve çoluk çocuğunu Hıristiyanlarla, Almanlarla temas ettirmemek için, ilişki kurdurmamak için kendine denizaltı yapıp onun içine sığınmak istiyor. Bu şekilde davranırken, haklı olarak gösterdiği gerekçeler de var. Biz bunları gözardı edemeyiz. "Hayır, senin yaptığın yanlış; sen bütün Hıristiyan gençlerle, çocuklarla, kızını, oğlunu iç içe yaşatacaksın; onlarla arkadaşlık, dostluk kurduracaksın" dediğimiz zaman, içinden çıkamadığımız, cevabını veremediğimiz sorularla karşılaşmak durumundayız. Birisi bu.

İkincisi, çocuğunu camiden, din eğitiminden uzak tutmak isteyen grup var. Ona göre de, Almanlarla veyahut Batılılarla iç içe olmak daha iyi, daha yararlı; pratikte daha faydalı olan bir hareket ve bir tarz olduğu kabullenmiş. Tabiî bu ikisi arasındaki mesafeyi iyi görmek... Ortada duran, iki tarafı da anlayabilen, oradan faydasını ve zararını fark edebilen insanın da çok olduğunu söylemek mümkün değil.

Bu çocukların durumu ne olacak? Çocukların sahip olduğu kişilik yapıları, davranış şekilleri... Hakikaten hiçbir yere oturtamazsınız. Benim iki yeğenim Almanya'da doğdu, orada okuyorlar. Hakikaten bir Alman mantaliteleri kendilerinde yok, Türk kültürü hiç yok. Ortada kalmış, ortada şaşırmış bir vaziyette, kişiliğini bulamamış. Hatta yaşları 17-18 olmasına rağmen, daha 10 yaşına gelmemiş çocuk davranışlarını ortaya koyabilen, ayakları üzerinde duramayan böyle bir problem içindeler.

Bütün bunları konuşurken elimizdeki malzemeleri görmemiz gerekir. Biz bir ev yapmak istiyorsak -tabiî ev yapıp içerisinde oturacağız, bir misal olsun diye söyleyip sözümü bitiriyorum- önümüzde ahşap kereste varsa ahşap ev yapmamız lâzım; beton, demir diğer malzemeler varsa betonarme ev yapmamız lâzım. Şimdi, bu malzemeleri iyi tespit edip, ona göre problemleri ve çözüm yollarını görmemiz gerekir diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Ben teşekkür ediyorum.

Oturumumuzu burada kapatıyorum.

V. OTURUM

(21 Eylül 2004)

◆

BİRİNCİ TEBLİĞ

AVUSTRALYA'DA İSLÂM DİN EĞİTİMİ

(Türk Çocuklarının Din Eğitimi)

◆

İzzet TOSUN*

GİRİŞ

Bu tebliğde, Avustralya'da yaşayan Türklerin ve onların çocuklarının örgün ve yaygın din eğitimi konusu ve bu bağlamdaki bazı sorunları dile getirilmeye çalışılacak olup, bu sorunların çözümüne yönelik bazı öneriler de takdim edilecektir. Ancak hemen belirtmeliyim ki, Avustralya'da, 1998-2002 yılları arasında, Din Hizmetleri Ataşesi olarak görev yapmış bulunmam hasebiyle, Avustralya bağlamında bir tebliğ hazırlama görevi tarafıma tevdi edilmiştir. Almanya, Avusturya, Belçika, Fransa ve Hollanda gibi Avrupa ülkelerinde ikamet eden Türklerin ve çocuklarının eğitimleri konularında, master ve doktora düzeyinde, ciddi bilimsel araştırma ve çalışmaların mevcudiyeti tarafımdan bilinmekte iken, Avustralya bağlamında bu meyanda bir araştırma ve çalışmanın varlığından doğrusu şu ana kadar haberdar olmuş değilim... Dolayısı ile, bu tebliğ, bilimsel birtakım araştırma ve incelemeler sonucunda elde edilen verilerden çok, Avustralya'daki sınırlı müşahede ve gözlemlerime ve temin edilebilen kısıtlı bazı materyallere dayanmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda, Avrupa ülkeleri başta olmak üzere, dünyanın pek çok ülkesinde sanayileşme alanında yaşanan atılımların bir sonucu olarak, farklı istihdam alanlarında daha ziyade bilek enerjisine dayanan işgücüne ihtiyaç duyulmuştur. Dolayısıyla, diğer bazı ülkelerden olduğu gibi ülkemizden de pek çok insanımız, ihtiyaç duyulan işgücü taleplerini karşılamaya matuf olarak, 1960'lı yıllardan itibaren yurt dışına göç etmiştir. Bu amaçla işgücü talep eden Avustralya da, oldukça uzaklığına rağmen, Türk insanının bir umut ve ekmek kapısı olarak görüp gittiği ülkelerden biridir.

Bu hususta, genelde bilinen bazı noktaların dışında, özellikle altını çizmek istediğim ciddi nakısa şudur: İşçi olarak yurtdışına sevk edilen insanlarımız, başlangıçtan itibaren uzun bir süre, farklı dillerin konuşulduğu, farklı kültürlerin yaşandığı atmosferlere 'saldım çayıra mevlam kayıra' anlayışıyla gönderilmiştir. Nice yıllar sonra vatandaşlarımızın yaşadığı problemler, ortaya çıkan ihtiyaç ve zaruretlere binaen bazı tedbirler alınmaya çalışılmış ve bu bağlamda, gecikmiş de olsa, öğretmen ve din görevlisi gönderilmeye başlanmıştır. Halbuki, işçi gönderen diğer bazı ülkeler tasarlayarak oluşturduğu göçmen gruplar arasına papazı, öğretmeni başta olmak üzere vatandaşlarına yön verecek ve yardımcı ola-

* D.İ.B. Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı Uzman.

cak dil bilen destek unsurları da yerleştirmiştir. Aslında bizim insanlarımız sosyo-karakter yapısı gereği, karşılaştığı her problemin çözümünde ve ihtiyaç duyduğu her vesile ile devletini ve onun desteğini yanında görmek ve şefkatini daima hissetmek istemektedir.

Vakıa, işçi olarak yabancı ülkelere göç etmiş Türklerin büyük çoğunluğu kısa sürede para biriktirip ülkesine dönmeyi planlarken evdeki hesap çarşıya uymamıştır. Pek tabii ki, kalıcı olmanın gereksinimleri farklı olduğundan farklı yönelişleri zorunlu kılmış ve ister istemez pek çok problemin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan, ilgili devletler, genelde göç edenleri tek taraflı integrasyona zorlayan göçmen politikaları izlemekte, bu yönde tutum ve davranışlar sergilemektedir. Bu durum, diğer yabancılara göre, sosyo-kültürel karakteri farklı olan Türkleri sahip oldukları kendi öz benliklerini korumaya daha çok önem vermeye sevketmiş ve dolayısıyla genelde çare olarak gördükleri cami etrafında öbekleşerek izole olmuş vaziyette yaşamaya yönlendirmiştir. Çareyi, birleştirici unsur olarak dine sarılmakta bulan Türkler, kültürel kimliği koruma ve Müslüman kalma çabalarını yürütmek için bulundukları ülkelerde, başta cami dernekleri olmak üzere, çeşitli dernekler kurmuşlardır.

Avustralya, bir İngiliz sömürgesi ülke olup, devlet olarak modern anlamda 100 yıllık bir geçmişe sahip olmakla birlikte, 50.000 yıldır dünyanın en eski yaşam kültürünü koruyan (aboriginler olarak isimlendirilen) yerli bir halka sahip ilginç bir ülkedir. Hiç kuşkusuz durum, Avustralya'ya gelen Türkler açısından da Avrupadakilerden çok farklı değildir. Üstelik onların önünde 1860'lı yıllarda Afganistan'dan göç eden Müslüman bir neslin kayboluşu ile ilgili hazin örnek anekdotlar vardır. Bu anekdotlardan birisini burada zikretmek yerinde olacaktır. Avustralya kıtasına ilk gelen Müslümanlar olarak kabul edilen deve kervanı sahibi Afganlar 1860'lı yıllarda Victoria eyaletine getirilmişlerdir. Avustralya tarihinde bazı önemli gelişmelere öncülük etmişlerdir. Zamanına göre teknolojik başarıları oldukça önemli ve büyük olan bu göçmen grubu tamamen erkeklerden oluşuyordu. Hemen hemen hiç kadın yoktu. Ekseriyetle yerli (aborigin) kadınlarla evlilikler yaptıkları varsayılmaktadır.

Bu Müslüman göçmen grubu Güney Avustralya'da Adelaide ve Batı Avustralya'da Perth gibi bu gün eyalet başkentleri olan şehirlerde bir iki cami de inşa etmişlerdir. Bu gün hâlâ bu tarihî camiler mevcuttur. Ne var ki Müslüman kadın unsuru eksikti. Bu nokta oldukça calib-i dikkattir. Bunun yanında, genelde yerli halktan tecrit edilmiş olmaları, sert göçmen politikaları ve sanayileşme o Müslümanlara acımasız darbeler indirmiş ve asimile olarak yok olmuşlardır. Keza, Osmanlı İmparatorluğunun dağılması sürecinde ve sonrasında, Balkanlardan batı ülkeleri başta olmak üzere diğer yabancı ülkelere göç eden Arnavut asıllı ve diğer bazı Müslüman unsurlar da genelde dejenere veya asimile olmuşlardır.

Vakıa o ki, Afgan Müslümanların diğer bir ifadeyle Avustralya kıtasındaki ilk İslâm varlığının hemen hemen komple yok oluş hikayesi Avustralya'daki günümüz Müslümanlarına tarihin tekerrür etmemesi için bir vaiz, bir uyarı olarak sürekli zikredilmekte, ibret vesilesi olarak daima gündeme getirilmektedir. Bu Afganlarla ilgili değişik varyasyonlar-

da başka anekdotlar da anlatılagelmektedir. Ancak bunlara burada yer vermek zaid olacaktır.

Avustralya'daki Türklerin Türkiye'den geldikleri bölge ve alanlara dikkat edildiğinde, büyük ekseriyetinin, Anadolunun çeşitli bölgelerinden, özellikle kırsal bölge ve alanlarından gelmiş oldukları ve farklı kültür ve eğitim düzeylerine sahip oldukları görülmektedir. Türk insanı, kendisini, ülkesindeki kent kültürünü dahi almadan her yönüyle farklı birer kültürel ve kentsel sanayi toplumu içerisinde bulmuştur. Dolayısıyla, başta dil sorunu olmak üzere, diğer aile bireyleri getirildikten sonra da aile, toplum, din, çocukların eğitimi, sosyal uyum vb. pek çok sorunlar yumağı ile yüzyüze gelmiştir.

Bilindiği üzere, eğitim, yetişkin nesillerin bilgi ve tecrübe birikimlerinin yetişmekte olan nesillere aktarılması vetiresidir. Yetişmiş kuşaklar kendi dil, din ve kültürel değerlerini iyi bilmelidir ki, onları sonraki kuşak nesillere aktarabilsin. Dolayısıyla, konuya bu bağlamda göz atılırsa, daha önce de ifade edildiği üzere, yurt dışındaki insanlarımız bu fonksiyon ve işlevi kusursuz olarak yerine getirebilecek yeterli birikime sahip bulunmamaktadır. Üstelik sosyal alt yapı da mevcut değildir.

Bu durumda, birinci nesil gittiği ülkenin dilini de bilmediğinden kendi içine dönük bir izolasyon süreci geçirmiştir. Dolayısıyla, içinde yaşadığı topluma tam olarak uyum da sağlayabilmiş değildir. "Kayıp nesil" olarak kabul edilen ikinci nesil de benzer sorunların kıskacında idi. Fakat birinci ve ikinci neslin içerisinde bulunduğu durum ve koşullara önemli ölçüde bağlı olarak yetişen üçüncü nesil ise, genelde ne içinde yaşadığı topluma ve ne de mensup bulunduğu topluma ve değerlerine uyum sağlayabilmiştir. Diğer bir ifade ile, ekseriyetle sağlıklı kimlik sahibi bireyler haline gelebilmiş değildir.

Bu sebeple, günümüzde, ikinci ve üçüncü nesil Türkler arasında ciddi anlamda bir kimlik sorununun yaşanmakta olduğu bir gerçektir. Genç nesillerin yabancı kültürler ortamında kaybolmamalarının ancak dinî ve millî kimliklerinin kazanılmasına bağlı olduğu gerçeği bazı tedbirlerin alınmasını da zorunlu kılmaktadır.

İşte bu gün gelinen vahamet noktası, devletimizin yurt dışındaki insanlarımıza uzanan eli mesabesindeki Diyanet İşleri Başkanlığımızı, özellikle kimlik oluşumunda en önemli faktör olan din ve eğitimi boyutuna eğilmeye ve şûra konusu yapmaya sevketmiştir.

Bilindiği üzere, kültürün ayrılmaz bir parçası olan inanç sisteminin, fertlerin ve toplumların tutum ve davranışlarında, hatta farklı toplumlardan bireylerin ve toplumların birbirleriyle ilişkilerinde etkisi oldukça yüksek müşahede edilmektedir. Vakıa, bu etkinin gücü, ilk Müslüman göçmen grubu Afganların yaşadığı dramdan haberdar olan ve Müslüman kimliği öne çıkan, yurt dışında farklı kültürler içerisinde yaşayan insanlarımızda daha fazla artmış görülmektedir. Göreceli olarak dine duyulan ihtiyaç ve verilen değer de kaçınılmaz olarak artmıştır.

Dolayısıyla, insanlarımız kimlik sorununu aşmada daha ziyade kültürün en önemli unsuru olan dine yönelmişler ve kendi imkânları ile camiler açarak etrafında toplum ha-

line gelmişlerdir. Camiler dini gereksinimlerin karşılandığı mekanlar olmanın ötesinde, âdeta vatandaşlarımızın ve çocuklarının kimlik sorununu aşmada başvurduğu ve yardım aldığı en önemli sığınak olmuştur. Gözlem ve müşahedeler gösteriyor ki, cami hizmetlerinden yararlanan aile çocuklarının yaşadığı kimlik sorunu asgariye inmekte, daha az psiko-sosyal sorunlarla yüzyüze bulunmaktadır.

Bu noktada, kültürel kimliğin en önemli öğesi olan inanç sisteminin alameti camiler önemli fonksiyon icra etmekte iken, diğer taraftan kültürel kimliğin yeni nesillere planlı bir şekilde kazandırılmasında önemli mekanizma olan eğitim sistemi alanı da ihmal edilmemektedir. Yurt dışındaki camiler birer ibadethane olmanın ötesinde, bir taraftan yaygın din eğitiminin verildiği mekanlar olarak işlev görmekte diğer taraftan özgün kültürün sonraki nesillere aktarılmasına ve ana dil Türkçe'nin öğrenilmesine imkanlar sunmakta olan birer kültür merkezi durumundadır.

Hiç kuşkusuz yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın, özellikle eğitim alanı başta olmak üzere, karşılaştığı sorunların önem ve cesameti yadsınamaz boyutlarda bulunmaktadır. Aslında, Avustralya'daki Türklerin örgün ve yaygın eğitim sorunlarının birden çok araştırma ve projeye konu olacak kadar geniş olduğu kanaatindeyim. Bununla birlikte, problemi ortaya koyan bu genel girişten sonra biz konumuza odaklanarak sadece örgün ve yaygın din eğitimi imkanlarını, karşılaşılan sorunları ve bazı önerileri bu tebliğ çerçevesinde dile getirmeye çalışacağız.

A. ÖRGÜN EĞİTİMDE TÜRK ÇOCUKLARININ DİN EĞİTİMİ

Avustralya, 120'i aşkın etnik kökenden gelen insanların yaşadığı çok kültürlü bir ülke olup, belki de dünyanın en kozmopolit ülkesidir. Çok kültürlülüğü ilke ve politika olarak benimsemektedir. Uyum ve bütünleşme modeli olarak da, bir anlamda asimilasyona götüren tek taraflı integrasyonu değil, çoğulcu ve karşılıklı uyum modellerini esas almaktadır. Avustralya anayasasına göre tüm inanç ve kültür grupları, kendi özgün inanç ve değerlerini yaşama ve sonraki nesillerine aktarma konusunda oldukça geniş özgürlüğe sahiptir. Bu özgürlüğü istenilen ölçülerde pratiğe geçirmenin önünde başta yapısal sistem olmak üzere, elbette maddi ve manevi bazı engel ve zorluklar mevcuttur.

Doğrusu, yerli kültür ve inancın baskın ağırlığı, başta eğitim alanı olmak üzere, her alanda hissedilmektedir. Sosyo-kültürel bağlamda en fazla etkilenen, inanç ve değerler noktasında daha fazla erozyona maruz kalan grup, hiç şüphesiz, Anglo-Sakson ve Avrupa Hıristiyan ortak kültür havzası dışında kalan Müslüman gruplardır. Vakıa o ki, inanç bağlamında Hıristiyanlardan sonra en büyük dinî grubu Müslümanlar oluşturmaktadır.

Avustralya'daki temel eğitim çağında bulunan Türk çocukları eğitimlerini, doğal olarak ekseriyetle, Avustralya Eğitim Sistemi içerisinde yer alan devlet okullarında sürdürmektedirler. Nadiren de olsa özel veya kilise okullarına devam eden Türk çocukları da mevcuttur. Devlet okullarına devam eden Türk çocuklarına, diğer tüm etnik ve kültürel gruplara olduğu gibi, hafta içinde haftada bir gün 30 dakikalık bir zaman dilimi dinî ve kültürel ders amacıyla ayrılmaktadır. İsteğe bağlı bu ders konusunda sınıf ve diğer bazı

olanakların tahsis edilebilmesi için, veliler organize olup öğretmen ayarlayarak okul idaresine bildirmek durumundadırlar. Aksi takdirde, Türk çocukları çoğunluğu oluşturan Hıristiyan çocuklarla birlikte bu ayrılan zaman dilimini kiliseye giderek değerlendirmek durumunda kalmaktadırlar. Genelde Türklerin yoğun olarak bulunduğu bölgelerdeki cami dernekleri veya bazı duyarlı kişiler bu işi gönüllülük esasına dayalı olarak organize etmektedirler.

Ancak son yıllarda Avustralya hükümetleri, bir manada çok kültürlülüğün bir gereği olarak eğitimde özelleşmeyi önceleyen yeni eğitim politikaları benimsemektedir. Tabii ki bu uygulama ile devlet bütçesinden eğitime ayrılan pay azalmakta, halkın da katkısı sağlanmaktadır. Bu yüzden, devlet kendisine ait okulları satmakta ve özel okulların açılmasını desteklemektedir. Pek tabii ki, devletin belirlediği kurallar ve ortaya koyduğu müfredatı esas almak koşuluyla özel okullar açılabilmekte ve işletilebilmektedir. Özel okullara, belirli koşulları yerine getirildikten sonra hükümetçe bazı ekonomik yapısal destekler yanında, her eğitim-öğretim dönemi için öğrenci başına belirlenmiş bir katkı payı ödenmektedir. Bu okullarda velilerden de 1500-4000 AUD. gibi belirli mikdarlarda yıllık bazda katkı alınmaktadır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere baskın kültürün tesirinden daha fazla etkilenen Müslümanlar için bu durum oldukça önemli bir fırsat olarak kendini göstermektedir. Bu politika ve süreçten hızla yararlanmaya yönelen bazı Müslüman gruplar da kendi özel okullarını bir bir açmaktadırlar. Ancak bu okullar ve onlara devam eden öğrenciler, Avustralya'da bulunan Müslüman nüfus ve onların temel eğitim okul çağı çocukları dikkate alındığında, oran itibariyle, istatistiksel sayı olarak oldukça önemsiz gibi görünse de, Avustralya eğitim çevrelerinde saygınlığı bulunan bir yere ve fonksiyona sahiptirler.

Bazı Müslüman dernek veya gruplar tarafından açılıp işletilen bu okulllar değişik isimlerle anılsa da, genelde 'İslâm Koleji' olarak tanımlanmaktadır. Tanımlama ne olursa olsun, Avustralya hükümetlerinin belirlediği eğitim politikaları ve ortaya koyduğu müfredatlarda yer alan temel dersler görülmektedir. Bunun yanında, Türk okullarında Türkçe, Din Dersi, Kur'an-ı Kerim, diğer Müslüman gruplarca açılıp işletilen İslâm Kolejlerinde ise Arabça, Kur'an-ı Kerim ve benzeri ilave dersler verilmektedir. Azımsanamayacak sayıda temel eğitim okul çağı Türk çocuğu bu bağlamda kurulan özel okullara devam etmektedirler. Doğal olarak hakim kültürün etkisinde bulunan devlet okullarında çocuklarının dejenere ve asimile olmasından ürken bazı duyarlı veliler çare olarak çocuklarını bu meyandaki okullara göndermekte bulmuşlardır.

1. Devlet Okullarında İslâm Din Dersi

Avustralya'daki temel eğitim çağı (12 yıl süreli ilk-orta-lise) çocuklarının okuduğu devlet okullarından ilköğretim döneminde genelde haftanın bir gününde 30 dakikalık bir süre dinî eğitim ve uygulamaya tahsis edilmektedir. Kadrolu öğretmeni yoktur. Öğretmen kilisece görevlendirilmektedir. Bu saatte, veliler dilekçe vermediği sürece, tüm öğrenciler genelde kiliseye götürülmektedir. Farklı etnik kökenden olup din ve mezhepleri ayrı olanlar eğer organize olup o ders saatini kendi inançlarına göre değerlendirmek isterlerse bu-

na imkân verilmektedir. Bu olanak bir taraftan inanç bağlamında evrensel bir temel hak olarak düşünülmekte diğer taraftan çok kültürlülüğün bir gereği olarak görülmektedir. Dillendirilen politika, her etnik grup kendi kültürel ve millî kimliğini koruyabilmeli ve yaşatabilmelidir. Hiç kuşkusuz din de söz konusu bu kimliğin kazanılmasında en önemli unsurdur. Kiliselerin işlettiği okullarda ise, her sınıf seviyesinde müfredatta yer verilen din dersine ve eğitimine ağırlık verilmektedir.

Ayrıca belirtmemiz gerekir ki, Avustralya devlet okullarında bu din dersi tercihe bağlıdır. Dolayısıyla, veliler çocuklarının bu etkinliklere katılıp katılmamasını dilekçe vererek belirleyebilmektedir. Bu konuda yeterli bilince sahip olmayan, okullarla sağlıklı iletişim kuramayan ve cami çevresinden uzak bulunan Türk ailelerin çocukları maalesef çoğunluğu oluşturan yerli çocuklarla birlikte kilise derslerine iştirak etmektedirler. Türk nüfusunun yoğun olduğu bölge okullarında genelde cami dernekleri veya din görevlileri vasıtasıyla öğretmenler ayarlanmakta ve okul idarerelerinin bilgisi dahilinde din dersi için tahsis edilen o zaman dilimi değerlendirilebilmektedir.

Ancak böyle bir imkân ve uygulamanın sağlanmış olmasının, çok kültürlülüğün bir gereği olmanın ötesinde yeterli ölçüde yararlı olduğu söylenemez. Zira, her zaman ve her yerde bu imkânın değerlendirilmesi mümkün değildir. Nitekim bu uygulamadan yararlanan Türk öğrenci sayısı da oldukça sınırlıdır. Takdir olunur ki, haftada bir kere 30 dakikalık bir zaman dilimi çocukların yeterli dinî bilgiyi ve pratiği elde etmesine yetmeyecektir.

Ayrıca bu dersi verebilecek yeteri derecede pedagojik formasyona sahip öğretmen bulmak da kolay değildir. Bu konuda okul idarelerinin tutumu da her zaman olumluluk içermemektedir. Keza, bu derste ne öğretileceği, dersin nasıl verileceği, müfredatının ne olduğu hususu da vuzuha kavuşturulmuş değildir.

Dolayısıyla, dinî duyarlılığı daha fazla olan aileler çocuklarını hafta sonları ve tatillerde camilerde düzenlenen kurslara göndererek onların ihtiyaç duyduğu dinî bilgi ve pratiği almalarını sağlamaya çalışmaktadırlar. Ancak bu imkân ve fırsattan yararlanan öğrenci sayısının da, temel eğitim çağı Türk çocuklarının genel sayısına göre çok fazla olmadığını söyleyebiliriz. Hatta bu oranın ortalama % 10-20 civarında olduğu söylenebilir. Özellikle cami çevresinden uzak bölgelerde oturan aile çocukları ile dinî duyarlılığı yeterli düzeyde olmayan aile çocukları bu imkândan da yararlanamamaktadırlar.

Burada vurgulamakta yarar gördüğüm bir başka husus da, Avustralya'daki devlet okullarında, müfredatta yer verilme olanağı bulunmayan, ana dil Türkçe'yi öğrenme imkanı da yoktur. Zira 120'i aşkın etnik grubun ana diline okul müfredatlarında yer verilmesi mümkün değildir. Bu sebeple, Türkçe öğrenimi ancak hafta sonu düzenlenebilen Türkçe kursları ile sağlanabilmektedir. Devlet, bu kurslara devam eden öğrenci başına maddi katkı sağlamaktadır. Genelde hafta sonları devlet okullarının belirli sınıfları kira karşılığı bu kurslara tahsis edilebilmektedir. Bu bağlamda açılan bazı kurslarda, Türkçe dersleri yanında din derslerine de yer verilmektedir. Burada tekrar ifade etmekte yarar gördüğüm husus, tüm bu tespit ve değerlendirmeler bilimsel bir araştırmaya değil, kişisel

gözlem ve edinimlere dayanmaktadır.

2. Müslümanlara Ait Özel Okullarda İslâm Din Dersi

Avustralya'da Müslüman gruplarca açılmış bulunan temel eğitim çağı özel okulların tarihçesi pek fazla eski değildir. Özellikle Müslümanların yoğun olarak bulunduğu iki eyalet olan Victoria ve New South Wales eyaletlerinin başkentleri Sydney ve Melbourne başta olmak üzere, West Australia eyalet başkenti Perth ile Queensland eyalet başkenti Brisbane'de 1990'lı yılların başından itibaren artan sayıda özel okul Müslümanlar tarafından açılarak işletilmeye başlanmıştır.

Bu okulların açılışını gerekli kılan amiller:

a) Avustralya devlet okullarında eğitim gören Müslüman öğrenciler hakim kültürün etkisinde kalmaktadırlar. Zaman zaman ailede aldığı eğitimle okulda aldığı eğitimi telif edememekte ve çatışmalar yaşamaktadır. Bu da çocukların psikolojilerini olumsuz etkilemektedir.

b) Müslüman velilerle okul idareleri ve öğretmenler arasında genelde sağlıklı iletişim kurulamamakta, çocukların daha iyiye yönelmeleri konusunda yardım alamamaktadırlar. Yıl boyunca okulda olup bitenden haberleri olmamaktadır. İslâm okullarında ise gözleri arkalarında olmayıp, okulun tüm işlerinde ve öğretmen seçiminde söz sahibi olmaktadırlar.

c) Müslüman çocuklar devlet okullarında azınlık psikolojisi, lisan yetersizliği, dışlanma duygusu gibi bazı sorunlar sebebiyle olumsuz etkilenmekte ve başarısız olmaktadırlar.

d) Müslüman veliler, çocuklarının ait oldukları kültür değerlerinden uzaklaştıkları endişesini taşımaktadırlar.

e) Müslüman öğrenciler kendi dinlerini, dillerini ve kültürel değerlerini okudukları okullarda öğrenememektedirler.

Bu okulların kuruluş amaç ve gayeleri:

a) Müslüman öğrencilere mümkün olan en yüksek standartta eğitim verilmesi ile birlikte, ahlâkî tutum ve etik davranışlar kazandırılması,

b) Müslüman aile çocuklarının baskın kültürün veya arzu edilmeyen sosyal çevre ve değerlerin yıkıcılığından uzak bir İslâmî çevrede eğitim görmelerini sağlamak,

c) Öğrencilere tam bir Müslüman kimliği ve şahsiyeti kazandırmak,

d) Öğrencileri gerekli bilgi, vasıf ve moral değerlerle donatarak ait olduğu topluma ve içinde yaşadığı Avustralya toplumuna uyum sağlamasına katkıda bulunmak,

e) Müslüman kimlikle yetişmiş kalifiye Avustralya vatandaşlarının sayısını artırarak global çapta hem Avustralya'yı ve hem de İslâm'ı temsil edecek elemanlar yetiştirmektir...

Bu bağlamda açılmış olup varlığını sürdürmekte olan okullardan tarafımdan tespit edilebilenler şunlardır:

1) New South Wales Eyaleti (Sydney)

a) Al-Noori Muslim Primary School (Greenacre)

b) Arkana College (Kinsgrove)

c) Malek Fahd Islamic School (Chullora)

d) Noor al-Houda Islamic College (Condell Park)

e) Suburban Islamic School (Minto)

f) An-Nahaayan Islamic School (Chullora)

g) King Abdul Aziz Primary School (Rooty Hill)

h) Sule College (Prestons) (**Türk Koleji**)

2) Victoria Eyaleti (Melbourne)

a) King Khalid Islamic College of Victoria (Coburg)

b) The Islamic School of Victoria (Werribee)

c) Islamic College North Western Region (Broadmeadows) (**Türk Koleji**)

d) Minaret College (Springvale)

e) Isıg College (Broadmeadows) (**Türk Koleji**)

f) 'Mildura Isıg College' Kampüsü (**Türk Koleji**)

g) Mount Hira College (Keysborough) (**Türk Koleji**)

3) Western Australia (Perth)

a) Australian Islamic College (Booragoon)

b) Al-Hidayah Islamic School (Victoria Park)

4) Queensland (Brisbane)

a) Islamic School of Brisbane (Upper Mt Gravatt)

Avustralya Eğitim Sistemi içerisinde eğitim ve öğretime açılan İslâm okulları, isimlerinden de anlaşılacağı üzere, İslâmî kimlik taşımaktadır. Bu durum, gerçek anlamda İslâmî eğitim vermekte oluşundan kaynaklanmamaktadır. Zira, yukarıda da ifade edildiği üzere, bu okullarda da Avustralya hükümetlerinin çerçevesini çizdiği müfredat programları okutulmaktadır. İlave olarak ana dil ve dinî bazı dersler okutulmaktadır. Dolayısıyla, bu durum adı geçen okulların İslâmî duyarlılığı daha fazla olan velilerin, kişilerin ve onların kurduğu cemiyetlerin öncülüğünde açılmış olduğunu göstermektedir.

Türk nüfusunun yoğun olarak ikamet ettiği bölgelerde Türkler tarafından açılmış olan Sydney'deki Şule Koleji ile Melburn'daki Işık Koleji Fethullah Hoca cemaatı olarak bilinen Feza ve Selimiye Vakıfları kuruluşu olup, oldukça etkin ve bini aşan sayıda öğrenci potansiyeline sahiptir. Bildiğim kadarıyla, Adaleide, Brisbane ve Perth gibi diğer eyalet başkentlerinde de Vakıf kurma ve okul açma çalışmaları yürütmektedirler. Melburn'daki yaklaşık 200 öğrencisi bulunan Islamic College of North Western Region adlı okul ise Avustralya Milli Görüş Teşkilatına aittir.

1999'da kurulan ve halen 200 civarında öğrencisi bulunan Mount Hira College ise herhangi bir siyasi veya dinî cemaata ait olmayıp, Diyanet Din Görevlisinin görev yaptığı Keysborough Türk İslâm ve Kültür Merkezi tarafından açılarak işletilmektedir. Camisi, okulu, kreşi, futbol sahası ve Gençlik Gücü takımıyla adeta bir kültür merkezidir.

Türkler tarafından açılmış bulunan bu okullar, okul öncesi eğitim çağındaki anaokulu öğrencilerinden başlayarak ilk-orta ve lise 12 nci sınıfa kadar eğitim çağındaki öğrencilere eğitim-öğretim imkânı sunmaktadır. Bu kolejleri bitiren öğrenciler diğer normal devlet okulları öğrencileri gibi aynı diplomayı alma ve aynı sınav sistemi ile üniversitelere devam etme hakkına sahiptirler.

Türklere ait okullar dışında kalan diğer İslâm okullarına devam eden Türk öğrenci sayısı da az değildir. Öğrenci potansiyeli olarak küçük ve önemsiz görülen bu okullar, Avustralya'daki Müslüman varlık için ehemmiyet arz etmektedir. Pek tabii ki, bu okulların göz ardı edilemeyecek birçok avantajı olmakla birlikte bazı dezavantajları da beraberinde taşımaktadır. Mukayese ve ufuk açılımı bakımından, özellikle Türk öğrenciler nokta-i nazarında, bu tebliğ sınırlarını fazla zorlamadan, burada bazı avantaj ve dezavantajlara dikkatleri celbetmek yararlı olacaktır.

Bu okulların bazı avantajları :

1. Ana dillerini öğrenmelerine ve kısmen de olsa din eğitimi almalarına imkân sağlamaktadır.

2. Öğrenciler okul çevresinde Hıristiyan propagandasına ve kendi değerlerine yabancı kültür etkilerine muhatap olmamaktadır.

3. Öğrenciler mensup olduğu millete ait değerlerle bezenebilmekte ve kendi kimliğini kazanabilmektedir. Dolayısıyla, yabancı toplum içerisinde Müslüman olduklarını anlamaktadırlar.

4. Aynı değerleri paylaşan, aynı kültürel potada pişen gençler arasında evliliğe giden güzel ilişkilerin doğacağı ve yabancı evliliğinin ise azalacağı düşünülmektedir.

5. Veliler çocuklarını okula gönderirken herhangi bir endişe taşımamaktadır.

6. Okul yönetimlerinde veliler söz sahibi olabileceği gibi okul idareleri ve öğretmenleri ile kolaylıkla sağlıklı iletişim kurabilecektir.

7. Çocuklara ibadet etme alışkanlığı kazandırılabilmektedir.

8. Kız öğrenciler kıyafet konusunda bir zorlukla karşılaşmamaktadır.

Bu okulların bazı dezavantajları:

1. Avustralyalı çocuklara nazaran Türk çocukları daha az başarılı olmaktadır. Bunun başlıca sebebi yabancı dil yetersizliğidir. Bu okullarda yabancı dili yeterince elde etmeleri daha da zorlaşabilir.

2. Avustralya'da resmen ve alenen olmamakla birlikte, farkında olmadan sistemli bir gettolaşma sürecinin işlediği gözlenmektedir. Yerli toplum ile azınlık durumunda bulu-

nan Müslümanlar arasında var olan soğukluk pekişerek devam etmektedir. Yugoslavya örneğinde olduğu gibi gelecek açısından kaygı verici gelişmelerin yaşanmasına zemin hazırlanmış olabilir.

3. Toplumlar arası uyum ve diyalog bağlamında sağlıklı gelişme ve ilerlemeler kaydedilmesi, ön yargıların yıkılması, kültürler arası harmonizasyonun sağlanması bir anlamda zorlaşmaktadır.

4. Türklere ait olmayan İslâm okullarına devam eden Türk çocukları açısından, farklı kültürel kimliğe sahip Müslüman gruplardan öğretmenler ve farklı İslâmî anlayışlar kafa karıştırıcı olabilmekte ve Türk İslâm anlayışı ile bazı çatışmalar yaşanabilmektedir.

B. YAYGIN EĞİTİM BAĞLAMINDA TÜRK ÇOCUKLARININ DİN EĞİTİMİ

Avustralya'da yaşayan Türklerin temel eğitim çağı okul çocuklarının, yaygın eğitim bağlamında din eğitimi ve kültürü alma imkânı buldukları ilk yer aile ocağı olmakla birlikte, en önemli yer hiç kuşkusuz camilerdir. Din eğitimcileri de, çocuğun doğumu ile birlikte sosyalleşmeye ve dinî değerler başta olmak üzere tüm kültürel değerlerin, şöyle veya böyle, öğrenilmeye başladığı ilk yer olarak aileyi işaret etmektedir (Bkz. Kerim Yavuz, Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, Ankara,1981). Tebliğimizin bu noktasında 'Ailede Din Eğitimi' hususunu bir tarafa bırakarak, 'Camilerde Din Eğitimi' konusuna odaklanarak devam etmeyi, bu Din Şûrası'nın amacına daha uygun mütalaa etmekteyiz...

Yurt dışında, bulunan temel eğitim çağı Türk çocuklarının, aile ve okul çevresinde, dinî ve millî kimliklerini kazanma ve koruma konusunda oldukça dezavantajlı bulundukları, yeterli oranda imkân ve fırsatlara sahip olmadıkları bir gerçektir. İşte bu sebeple olsa gerek, yurt dışındaki Türkler, içerisinde yaşamak durumunda kaldıkları ülkelerde hakim kültürlerin içerisinde asimile olarak kaybolmamak veya etkilerinden korunarak varlıklarını yüz yıllar ötesine taşıyabilmek için bir araya gelecekleri ve bütünleşecekleri kurumları oluşturmanın şart olduğuna inanmışlar ve neticede camiler inşa ederek onlara oldukça farklı fonksiyonlar yüklemişlerdir.

Avustralya'nın 7 eyaletinin tamamında ve başkent Kambera'da farklı oranlarda da olsa Türk vatandaşı yaşamaktadır. Türkler yoğun olarak yaşadıkları yerlerde kendi camilerini mutlaka edinmişlerdir. Cami edinemedikleri yerlerde ise diğer Müslüman etnik grupların camilerinden yararlanmaktadırlar. Türklerin ve çocuklarının diğer etnik Müslüman gruplara ait camilerin ibadet dışındaki fonsiyonlarından yeterince yararlanması kolay olmamakta veya pek az olmaktadır. Yurt dışında diğer pek çok ülkede olduğu gibi Avustralya'da da din alanında en kolay örgütlenme imkânı camiler vasıtasıyla olmaktadır. Dolayısıyla, farklı cemaat grupları fırsat ve imkân buldukları ortamlarda kendi örgütlenmelerini sağlamakta ve camilerini edinmektedirler.

Bu bağlamda grup taassubu içerisinde var olan bölünmeler, yurt dışındaki vatandaşlarımızın birlik ve beraberlik içerisinde pek çok sorunların üstesinden gelebilmelerini sağ-

lamaları noktasında güç kaybına sebep olmaktadır. Doğal olarak, birlikte hareket edebilme kabiliyet ve imkânlarını ortadan kaldıran pek çok mahzurları barındırdığı her zaman ve zeminde müşahede edilmektedir.

Bu noktanın altını kalın çizgilerle çizdikten sonra, T.C Devletinin, dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığının öteden beri geliştirdiği ve sürdürdüğü hizmet anlayış ve politikaları meyanında, diğer etnik gruplara ait camiler ile diğer Türk cemaat gruplarına ait camileri, işlevleri ve fonksiyonları ile hizmet anlayışlarında genelde var olan bazı temel farklılıkları dikkate alarak, Diyanet İşleri Başkanlığının düzenlemiş olduğu bu Din Şûrası kapsamında, tebliğ konumuz dışı tutmak daha yerinde olacaktır kanaatindeyim...

Avustralya'da, Türk camileri vatandaşlarımızın yoğun olarak ikamet ettiği bölgeler olan Victoria eyalet başkenti Melburn ve civarı ile New South Wales eyalet başkenti Sidney ve civarında yoğunlaşmaktadır. T.C Melburn Başkonsolosluğu Din Hizmetleri Ataşeliği görev ve çalışma bölgesinde, Diyanet Din Görevlilerinin görev yaptığı cami sayısı 8 olup, 1'i Bayan Din Görevlisi olmak üzere 9 Din Görevlisi görev ifa etmektedir. T.C Sidney Başkonsolosluğu Din Hizmetleri Ataşeliği görev ve çalışma bölgesinde ise 6 Din Görevlisi vatandaşlarımıza ait camilerde hizmet ifa etmektedir.

1. Avustralya'da Camilerin İşlev ve Fonksiyonu

Bilindiği üzere, yurt dışındaki camilerin misyon, işlev ve fonksiyonları yurt içindekilerden oldukça farklı boyutlardadır. Söz konusu camiler, farklı dinler ve kültürler havzasında İslâm Dini bağlamında birer temsilî mevcudiyet ve şiar olmakla birlikte, dinî, sosyolojik, psikolojik, ekonomik, kültürel ve eğitim amaçlı pek çok hizmetin alınabildiği çok boyutlu ve çok fonksiyonlu müesseselerdir.

Kültürel kimliğin en önemli öğesi olan din ve inanç sisteminin alameti camiler, ibadetler başta olmak üzere tüm dinî gereksinimlerin karşılandığı ve din olgusunun sonraki nesillere öğretildiği mekânlar olmanın ötesinde, kültürel kimliğin yeni nesillere planlı bir şekilde kazandırılmasında önemli fonksiyonlar ifa eden yapısıyla âdeta vatandaşlarımızın ve çocuklarının kimlik sorununu aşmada başvurduğu ve yardım aldığı en önemli sığınak durumundadır. Gözlem ve müşahedeler gösteriyor ki, cami hizmetlerinden yararlanan aile çocuklarının yaşadığı kimlik sorunu asgariye inmekte ve toplumsal bazda yaşanan diğer psiko-sosyal sorunlarla daha az yüzyüze gelinmektedir.

2. Avustralya'da Cami Merkezli Din Eğitimi

Avustralya'da yaşayan Türkler, çocuklarının ve hatta kendilerinin din eğitimi ihtiyaçlarını büyük ölçüde camilerde verilen yaygın din eğitimi kanalıyla karşılamaktadır. Çünkü aileler, evde çocuklarına yeterli bir din eğitimi verememektedirler. Örgün eğitim meyanında da, son yıllarda açılan İslâm Okulları müstesna, çocuklarına din eğitimi verecek imkân ve fırsatlardan yoksun bulunmaktadırlar.

Dolayısıyla, bu durum camilerde verilen din eğitimine ilgi ve alakayı getirmektedir. Hiç şüphesiz, bu ülkede yaşayan tüm Türk çocuklarının cami eksenli eğitim imkânlarından yararlandığı söylenemez. Katılımların yoğunluk oranı genelde ailelerin dinî duyarlı-

lıklarına, camilere yakınlıklarına ve ulaşım imkânlarının varlığına bağlı olmakla birlikte, camilerde görev yapan Din Görevlisinin kapasite, gayret ve maharetine, cami derneklerinin sağladığı olanaklara göre de değişmektedir.

Bilindiği üzere, camilerde özellikle Cuma, Bayram ve Kandillerde hutbe ve vaazlar yoluyla genel bir yaygın eğitim faaliyeti sürmektedir. Bunun yanında, camilerde genelde hafta içi günlerde yetişkinlere yönelik, Cumartesi ve Pazar günleri de okul çağı öğrencilerine yönelik olarak, bir anlamda yarı yaygın ve yarı örgün din eğitimi faaliyetleri yürütülmektedir. Camilerde verilen din eğitimi derslerinde Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanan bir müfredat programı takip edilmektedir. Doğrusu, bu müfredat programı, yurt dışı şartları dikkate alınarak hazırlanmış değildir.

Keza bu derslerde takip edilen kitaplar da genelde Türkiye'deki Kur'an Kurslarında takip edilen kitaplardır. Bu kitapların dili, yurt dışındaki kurslara devam eden öğrenciler için ağır gelmektedir. Müfredatların uygulanışında da, ülke bazında, din görevlileri arasında bir metot birliği sağlanması pek mümkün olamamaktadır. Bu arada altı çizilmesi gereken bir diğer husus da, öğrenci katılımı yüksek olan camilerde tek din görevlisinin eğitim hizmetinin üstesinden gelmesi zorlaşmaktadır. Keza, farklı yaş gruplarında çocukların sadece hafta sonlarında gelmesi halinde sınıf oluşturularak okutulmasında da hem mekan ve hem de kalifiye yardımcı öğretici eleman açısından zorluklar yaşanmaktadır.

Camilerde yürütülen din eğitimi faaliyetlerinin genel amaçları:

1. İnanç esaslarının kavranılmasını sağlamak,
2. İbadet dilinin ve şeklinin öğretilmesi,
3. İbadet için gerekli olan bazı Kur'an sûre ve âyetlerinin ezberletilmesi,
4. Ahlaki kural ve değerlerin öğretilmesi ve benimsetilmesi,
5. Vatan, millet, bayrak sevgisinin aşılanması,
6. Türk milli ve kültürel değerlerinin aktarılması,
7. Milli ve dini bağlamda aidiyet bilincinin ve kimliğinin geliştirilmesi...

Cami eksenli din eğitimi faaliyetlerinin sağlayacağı temel yararlar:

1. Belirlenen genel amaçların gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır.
2. Ana dil Türkçe'nin öğrenilmesine dolaylı katkı sağlanmaktadır.
3. Bireyin hem ait olduğu topluma ve hem de içerisinde yaşadığı topluma integre olmasına katkı sağlamaktadır.
4. Aidiyet bilinci ve kimliği sağlıklı oluşan bireyin kendine güveni artmaktadır.
5. Kendi özgün kültürü ile tanışmayı ve kaynaşmayı sağlayarak, Türk gibi düşünme ve yaşama olgusunu benimsetmektedir.
6. Çok dinli ve çok kültürlü ortamda maruz kalınan olumsuzlukların negatif etkileri azaltılmaktadır.
7. Yaşanan çatışmaların ve sorunların asgariye indirilmesi sağlanmaktadır.

Cami merkezli din eğitimi faaliyetlerinde karşılaşılan temel sorunlar:

1. Cami dernekleri, çoğunlukla, arzu edilen veya olması gereken sağlıklı eğitim-öğretim zeminini, imkanlarını ve kursları cazip kılacak bazı maddi gerekleri ve ekonomik olanakları yeterince sağlayamamaktadır. Bazı dernek yöneticilerinin hizmet anlayışından uzak oluşları da işi zorlaştırmaktadır.

2. Cami merkezli eğitim-öğretim kurslarında uygulanmakta olan program ve ders materyali yurt içindeki ile aşağı yukarı aynı olup, yurtdışındaki çocukların seviye ve algılama kapasitelerine göre değildir.

3. Cami kurslarına kayıt yaptıranlar farklı yaş gruplarında ve bilgi seviyelerindedir. Din görevlisinin tek olması veya ders verecek pedagojik formasyona sahip yeterli eleman olmaması sebebiyle, farklılıkları dikkate alan bir sınıflandırma ve eğitim-öğretim sunma imkânı yeterince sağlanamamaktadır.

4. Genelde hafta sonları ve tatillerde yürütülmeye çalışılan kurslara katılım oranı yeterli olmadığı gibi, katılanlar da düzenli devam etmemektedir. Dolayısıyla öğrenci öğrendiklerini kısa zamanda unutmakta, her kursa gelişinde yeni bilgiler edinme yerine unuttuklarını tekrarlamak durumunda kalmaktadır.

5. Kursa devam zorunluluğu olmaması sebebiyle, çoğu ebeveynin bilgisizliği, ilgisizliği, duyarsızlığı ve dolayısıyla bu dersleri almanın zarûret boyutunu çocuklarına anlatacak bilinç eksikliği sonucu, çocuklara yönelik rehberlik, kontrol ve takip bağlamında zorlayıcılık olmamakta, öğrenciyi kursta tutmak zorlaşmaktadır.

6. Örgün bir eğitim-öğretim programı ve devam disiplini uygulanamadığından, kurslara devam eden öğrencilerden çoğu biraz bir şeyler öğrendiğinde, her şeyi öğrendim zannıyla kursu terk etmektedirler.

7. Diğer bazı dinî grup ve fraksiyonların varlığı, camilerdeki kursların verimliliğini zaman zaman olumsuz etkilemektedir. Cami kursuna gelen çocuk biraz ciddiyet gördüğünde cami değiştirmektedir. Onlar da taraftar kazandık edasıyla gelen çocuğa iltifat göstermektedir. Kısa süre sonra da oraya gitmek nefsine ağır gelen çocuk, belli süre ebeveynini öteye gidiyorum beriye gidiyorum diyerek kandırmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Avustralya'da yaşayan Türklerin ve özellikle onların sonraki kuşak nesillerinin, örgün veya yaygın eğitim meyanında, İslâm Din Eğitimi alma imkân ve fırsatları dile getirilmeye çalışılmıştır. Anlaşılmaktadır ki, Türk çocukları, devlet okullarında yerliler dahil her etnik gruba eşit olarak sağlanan hafta içi bir gün 30 dakikalık din dersi alma imkânına sahip bulunmaktadır. Kilise okullarına devam Türk çocuklarına böyle bir fırsat ve imkan verildiği nadirdir. Bu imkânların da yeterince değerlendirilemediği veya ne derece değerlendirilebildiği tebliğ içerisinde tartışılmıştır.

Yurtdışındaki Türk çocuklarının dinini yeterince öğrenememe sorununun aşılmasında neredeyse tek seçenek gibi görünen cami merkezli, bir anlamda örgün eğitim görü-

nümlü yaygın eğitim faaliyetleri dışında, tebliğ içerisinde geniş şekilde yer verilen, son yıllarda bir bir açılabilen İslâm Okulları, özellikle Türklere ait olanlar, yeni olmakla birlikte, Türkçe, Türk Kültürü ve İslâm Din Eğitimi meyanında oldukça ferahlatıcı fırsat ve imkânlar olarak mütalaa olunabilir.

Hiç kuşkusuz, vatandaşlarımızın yaşadığı diğer yabancı ülkelerde olduğu gibi Avustralya'da da, iftihâr vesilesi camilerimiz ve din görevlilerimiz, Türk çocuklarının dinini öğrenememe sorununun kısmen aşılmasında göz ardı edilemez pozitif katkılar sağlamaktadır. Ancak takdir olunur ki, bu doğal ve zorunlu ihtiyacın yeterince karşılanması, hafta içerisi veya hafta sonu, isteğe bağlı, birtakım kurslarla sağlanamaz.

Zira, gerek camilerimizde verilen dinî ve kültürel boyutlu hizmetlerin kemiyet ve keyfiyeti, gerekse camilerimize gelen ve din görevlilerimizin hizmetlerinden yararlanan insanlarımız ile cami merkezli eğitim faaliyetlerine iştirak eden çocukların sayısı, oran itibariyle, sürekli değişkenlik arz etmekte olup, dile getirilen sorunun aşılmasına yetecek boyutlarda değildir. Arzu edilen oranda ilgi ve katılım olsa bile, tek din görevlisinin gayret ve özverileri ile sorunun üstesinden gelinemeyeceği aşikardır.

Üstelik kendi kültürel ve moral değerlerinden uzak farklı ve yabancı sosyo-kültürel değerler ortamında eğitim-öğretim görmekte olan yeni nesillerimizin anadil ve cami kültürünü anlayamama sorunu, cami ortamında, genelde örgün eğitim-öğretim anlayışından ve imkânlarından uzak bir şekilde sadece din görevlilerinin özverileri ile aksak-topal yürütülmeye çalışılan eğitim görünümlü faaliyetlerden ve irşat boyutlu hizmetlerden yeterince yararlanmalarını güçleştirmektedir. Dolayısıyla, kendi camisinden ve kültürel ortamlarından yararlanamayan, okuduğu Türkçe kitap ve kaynakları anlayamayan genç kuşaklarımız, maalesef, selefiler başta olmak üzere değişik dinî grup ve fraksiyonların tuzaklarına düşmekte ve propagandalarından etkilenmektedir.

Netice olarak bu meyanda bazı temel önerileri sıralamak yerinde olacaktır:

- Camilerde verilen kurs ve eğitimlerin müfredat programı ve ders malzemeleri yurtdışındaki çocukların seviyelerine göre, cezbedici ve metot birliği sağlayıcı özelliğe sahip olarak hazırlanmalıdır. Konu sadece din görevlilerinin yoğurt yiyiş tarzına ve çabasına bırakılmamalı ve mümkün olan yerlerde sınıf sistemine geçilmelidir. Devam ve sürekliliği sağlayacak metodlar geliştirilerek okul disiplini içerisinde ders işlenebilmelidir.

- Camilere gelen insanlar ve çocuklarla yetinilmemelidir. Cami hizmetlerinden yararlananların ve eğitim görenlerin sayısından ziyade, kaçının nitelikli hale getirildiği ve ulaşılacak daha ne kadar insanımız ve nesillerimiz olduğu araştırılarak ulaşılmaya çalışılmalıdır. Bunun için de nitelikli din görevlisi gönderilmelidir. Bu meyanda bayan görevli ehemmiyet arz etmektedir. Özellikle camilerimizde yetişmiş bayanlardan camideki eğitim hizmetlerinde yararlanılmalıdır.

- Yukarıda daha geniş olarak dile getirildiği üzere, Avustralya'da özel okul açma fırsat ve imkânı mevcuttur. Devlet yardım da sağlamaktadır. Devletin belirlediği müfredata ilâve olarak ana dil Türkçe, Kur'an ve Din Dersi gibi derslerin okutulması mümkündür.

Özellikle Türkçe kredili dersler arasında kabul edilebilmektedir. Bu sebeple, insanlarımız ve sivil toplum kuruluşlarımız organize edilerek, cemaat ve grup taassubundan uzak özel kreş ve okulların açılması teşvik edilmelidir.

YARARLANILAN BAZI KAYNAKLAR

Graham Rossiter, *Religious Education in Australian Schools;* Curriculum Development Centre, ccanberra, 1981; G. Rossiter-Australian Catholic University, Finding the Balance: Religious Education in Australia, IARF (International Association for Religious Freedom).

Siddiq Buckley, *Islamic Schooling in Australia,* IFEW-Insight (Islamic Education), Aralık, 1997.

Q A Ahmad, *Islamic Education in Australia,* IFEW-Insight (Islamic Education), Aralık, 1997.

Elsayed Kandil, *Education in Australia-An Islamic Perspective,* IFEW-Insight (Islamic Education), Aralık, 1997.

Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi,* Ankara,1981.

Cemal Tosun, *Din ve Kimlik,* TDV Yayını, Ankara,1993.

İzzet Tosun, 2003 Yılında Yurtdışından Dönen Din Görevlileri Dönüş Raporları Bağlamında 'Değerlendirme Sonuç Raporu - Sorunlar, Öneriler ve Mülahazalar.'

V. OTURUM

(21 Eylül 2004)

◆

İKİNCİ TEBLİĞ

FEDERAL ALMANYA'DA İSLÂM DİN DERSİ

◆

Özkan ERGEN*

I. Federal Almanya'da Yaşayan Müslümanlar ve Türkler

Almanya'da halen yaklaşık 9,7 milyon yabancı uyruklu insan yaşamaktadır. Bu rakam Alman vatandaşlığına geçmiş yabancı (örneğin Türk) kökenli vatandaşları içermemekle birlikte, Almanya'da toplam nüfusun yaklaşık % 10'unu teşkil etmektedir.

Bunların yaklaşık 3,2 milyonu Türk uyruklu olup, takriben 3,5 milyonu aşkın vatandaşın Müslüman olduğu tahmin edilmektedir. Müslümanlar arasında Hıristiyanlarda olduğu gibi kiliseye kayıt olmak kurumsallaşmadığı için kesin rakamlar elde edilememekte dolayısıyla yaklaşık 850.000 Müslümanın 18 yaşının altında olduğu tahmin edilmektedir. Böylece Almanya'da yerli vatandaşların mensup olduğu Protestan ve Katolik kiliselerden sonra 3. büyük cemaat olarak Müslümanlar gelmektedir. Müslümanların % 85'e yakınını ise yine Türkler oluşturmaktadır.

Müslümanlar Almanya'da çok sayıda dernek ve cemaat oluşturmuş ve hatta birleşerek büyük merkezi temsilcilikler, federasyonlar ve kuruluşlar meydana getirmişlerdir. Bunların en büyük ve en tanınmış olanlarından bazıları: DİTİB (Diyanet İşleri Türk İslâm Birliği), Zentralrat der Muslime, Islamrat, Verband Islamischer Kulturzentren ve benzeridirler. Bu birlikler çeşitli İslâmî akımlara mensup (Milli Görüş, Nur, Alevi, Ahmediyye, Kaplancılar cemaatı gibi) cemaatlerin oluşturduğu kuruluşlardır. Yukarıda bahsi geçen ve sayıları gittikçe artan 18 yaşının altındaki yaklaşık 850.000 Müslüman öğrenci için okullarda İslâm Din Dersi Almanya'nın çeşitli eyaletlerinde verdiren cemaatler, verilen içerik, yöntem ve amaç bakımından birbirinden farklı şekillerde uygulanmaya başlanmıştır.

II. Federal Alman Anayasasında İnanç ve Din Dersi

Federal Alman Anayasasında inanç ve din dersi ile ilgili örneğin şu iki madde yer almaktadır. 3. maddenin 4. paragrafına göre:

"Hiç kimse cinsiyeti, menşeyi, uyruğu, ırkı, dili, soyu ve memleketi, inancı, dini ve siyasi görüşünden dolayı mağdur edilemez yada kimseye iltimas geçilemez. Hiç kimse

* Heildelberg Üniv. Eğitim Fak./F. ALMANYA

özüründen dolayı mağdur edilemez."

7. maddesinin 3. paragrafına göre:

"Din dersinden bağımsızlığını tebliğ eden özel ya da devlet okulları ve –Brandenburg Eyaleti– haricinde tüm okullarda Din Dersi düzenli bir ders olarak ders programı içerisinde yer almaktadır. Devletin denetim hakkı dahilinde Din Dersi, dinî birlikler tarafından kendi inanç esaslarına uygun olarak hazırlanmış müfredatlara göre verilir. Hiçbir öğretmen isteği dışında Din Dersi vermek zorunda bırakılamaz."

Bilindiği gibi eyalet sistemiyle yönetilen Almanya'da, eyaletler bir okulda din dersi verilebilmesi için kendi yasalarına göre asgari müracaat sayıları belirlemişlerdir. Buna göre seçilmiş bazı eyaletlerde örneğin Kuzey Ren Westfalya ve Aşağı Saksonya eyaletlerinde en az 12, Baden-Württemberg ve Hessen eyaletlerinde en az 8 ve Saarland eyaletinde en az 5 öğrenci din dersi için müracaat ettiğinde, eyalet bu dersi Alman anayasasının belirtilen 7. maddesine uygun olarak sunma yükümlülüğünü üzerine almış bulunmaktadır.

Eyalet yasaları, cemaatler ve dinî kuruluşlar bakımından oldukça renkli ve karmaşık bir tablo sergileyen Almanya'da Federal Alman Anayasanın söz konusu maddeleri göz önünde tutularak, Almanya'da verilecek en ideal İslâm Din Dersinin modeli, Eyalet Eğitim Bakanları Kurulunca tayin edilen bir komisyon tarafından şöyle tarif edilmektedir:

- İslâm Din Dersi İslâmî kuruluşlar, birlikler ve federasyonlarla birlikte hazırlanmış ders müfredatlarına göre verilmeli.
- Dersler Alman okulların ders programları dahilinde, haftada iki saat olmak üzere, Alman dilinde, öğretmenlik formasyonu almış, İslâmî (cemaatlerin) kuruluşların da birlikte belirlediği en azından onayladığı Müslüman öğretmenler ya da din adamları tarafından (uzman elemanlarca) verilmeli. Öğretmenler Alman yada yabancı uyruklu olabilir.

Alman yetkili ve uzmanlara göre, halen uygulanmakta olan İslâm Din Dersi modelleri, söz konusu komisyonca tarif edilen ideal modele henüz uymamakta, dolayısıyla gerekli mercilerde ve Alman kamuoyunda okul programına dahil düzenli bir ders olarak hazırlanmak istenen İslâm Din Dersi çok çeşitli yönleriyle tartışılmakta ve siyaset gündeminde de sürekli yer almaktadır.

III. İslâm Din Dersi Düzenlenmesinde Karşılaşılan Zorluklar

İslâm Din Dersi uygulama aşamaları eyaletlere göre çok büyük farklılıklar arz etmektedir. Gerek eyaleti yöneten hükümetlerin siyasi ve ideolojik yaklaşımlarına, gerekse dersi alacak Müslümanların farklı talep ve eğilimlerine bağlı olarak İslâm Din Dersinin verilebilmesi aşamasında aşağıda sıralanan şu zorluklarla karşılaşıldığı ifade edilmektedir:

1. İslâm Din Dersinin anayasanın ilgili maddelerine göre verilebilmesi için ders müfredatları İslâmî kuruluş ve federasyonlarla birlikte hazırlanması gerektiği ifade edilmektedir. Alman makamları bunu yapabilmek için muhatap alabilecekleri büyük Müslüman kitlelerini temsil eden İslâmî birlik ya da kuruluşları bulmakta zorluk çektiklerini kaydetmektedirler.

İslâmî kuruluşlar mümkün olduğunca birleşerek, birlikte bir pozisyon geliştirip kendi aralarında birlik içerisinde hareket etmeleri, bu sorunun (Alman makamları bakımından) çözümü için yararlı görülmektedir. İslâmî kuruluşlar bir çatı altında toplanamadığı sürece, eyalet eğitim bakanlıkları merkezi çözümlerden çok, bölgelere göre muhatap alabilecekleri Müslüman birliklerle çalışmayı tercih etmektedir.

2. İslâm Din Dersi tasarlanırken İslâmî mezhepler (Sünni, Şii v.s.) ve Aleviler hususunda nasıl bir yol izleyecekleri noktasında, Alman makamları zorlandıklarını ifade etmektedirler. Bu, çözümü kolay görülmeyen sorunların başında gelmekte ve dolayısıyla çok yönlü tartışılarak yeni çözüm yolları geliştirmesi gerekmektedir.

3. İslâm Din Dersinin hangi personel tarafından vereceği, söz konusu öğretmen ve uzmanların kimler tarafından ve nasıl seçilip tayin edilecekleri sorusuna da cevap aranmaktadır. Bu dersi verecek özel formasyon almış, dinî kuruluşlar tarafından da kabul gören, Müslüman din dersi öğretmenlerinin vermesi ve bu öğretmenleri kiliselerde de olduğu gibi, İslâmî kuruluşlar eğitim bakanlıklarıyla birlikte tespit edip tayin edebilmeleri anayasanın belirtilen maddesine göre öngörülmektedir.

Çeşitli eyaletlerde Türk çocuklarına Türkçe ve Türk Kültürü derslerini veren kısmen T.C. Başkonsolosluklarının kısmen de bulundukları eyaletlerin görevlendirdiği Türk öğretmeler çalışmaktadır. Bu öğretmeler İslâm Din Dersi için özel eğitim almadıklarından, yani İlahiyat fakültesi mezunu olmadıklarından dolayı, söz konusu dersi verebilmek için optimal çözüm olarak kabul edilmemektedirler.

4. İslâm Din Dersi müfredatlarının kimin sorumluluğu altında belirlenip, hangi uzman personel tarafından hazırlanacağı konusu, İslâm Din Dersinin uygulamaya geçirilmesinde karşılaşılan zorluklardan biri olarak çözüm beklemektedir.

Tarif edilen ideal modele göre müfredat İslâmî kuruluşlarca belirlenen, en azından onlar tarafından onaylanan Müslüman uzmanlarca hazırlanıp eyalet eğitim bakanlıklarınca da gözden geçirildikten sonra onaylanıp, iki tarafın sorumluluğu altında uygulanması öngörülmektedir.

5. Alman eğitim sisteminin düzenli ders programı dahiline alınacak olan İslâm Din Dersi Almanya'da yaşayan tüm Müslümanlara hitap edeceği için Almanca olarak, Alman ders programlarıyla uyum içerisinde verilmesi ve tüm diğer dersler gibi eyalet eğitim bakanlıklarının denetimi dahilinde olması gerektiği hususunda Alman makamları mutabıktır.

6. Kullanılacak olan ders kitapları ve kaynaklar ve bunları hazırlayacak olan uzmanlar hususunda da Alman makamları büyük bir arayış içerisindedir. Müslüman uzmanlar tarafından (içeriği) Almanya'daki yaşama uyarlanmış, bu ülkede kullanılmak üzere hazırlanmış din dersi kitaplarının geliştirilmesi ve bu kitapların yine Müslüman cemaatleriyle eyalet eğitim bakanlıklarınca içerik bakımından uygunluklarının incelenmesi gerektiği ifade edilmektedir. İlk etapta ders kitabı olmaksızın, var olan müfredata göre çeşitli kaynaklardan, ders malzemelerinden yararlanılmak zorunda kalındığı tespit edilmektedir.

7. İslâm Din Dersi öğretmenlerinin nerede ve nasıl yetiştirilecekleri konusu, siyasileri ve uzmanları meşgul etmektedir. İslâm Din Dersi öğretmenleri üniversitelerin Eğitim ve İslâmî Bilimler fakültelerinde Almanya'da yetiştirilmelerini özellikle uzmanlar tercih etmektedir. Din dersi öğretmenlerinin yetiştirileceği kurumları devletin sağlaması gerektiği ifade edildiğinden bu yönde çalışmalar başlatılmış durumdadır. (Erlangen, Frankfurt ve Münster Üniversitelerindeki çalışmalar diğer tebliğlerde de geniş yer almıştı.)

8. Din Dersinin öğretim yöntemi İslâm Dininin esaslarına uygun olması ve bu alanın uzmanları tarafından geliştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Genel olarak Alman okullarında Din Dersi meselesinin nasıl ele alınması gerektiği hususunda da bazı zorluklar çekilmektedir. Örneğin Berlin, Bremen, Hamburg, Essen, Münih gibi kentlerde çok çeşitli uyruklardan, inanç ve kültürlerden gelen insanların yoğun olduğu yerleşim yerlerinde, din dersi konusunda nasıl bir yol seçileceği henüz tam olarak bilinmemektedir. % 60'nı yabancı uyruklu öğrencilerin oluşturduğu ve örneğin Budist, Sünni, Şii, Alevi, Katolik, Protestan gibi inanç ve akımlara mensup çocukların bulunduğu bir okulda (söz konusu kentlerde ve bölgelerde bu sık rastlanan bir durum) herkesi memnun edebilecek çözüm yolları arayışı devam etmektedir.

Alman makamları örneğin şöyle bir model hakkında tartışmaktadır: Her dinî grubun fedakarlıkta bulunarak, söz konusu dinler hakkında bilgi aktaran diyaloga, anlayışa ve hoşgörü eğitimine dayanan bir din dersi uygulamasıdır. Bu modele kiliseler başta olmak üzere Müslümanlar da karşı çıkmaktadır.

Almanya'da halen uygulanmakta olan İslâm Din Dersi modelleri

Almanya'da şimdiye kadar uygulanan İslâm Din Dersi Modellerini dört grupta toplamak mümkündür:

1. Türkiye Cumhuriyeti Başkonsoloslukları tarafından yürütülen ve öğretmeleri Türkiye'den getirilen Türkçe ve Türk Kültürü Dersleri dahilinde Türkçe olarak yalnızca Türk öğrencilerine verilen İslâm Din Dersi (BW, Berlin, Saarland, Schleswig-Holstein eyaletlerinde uygulanan model).

2. Eyalet bakanlıklarınca düzenlenen, eyaletlerin kendi memurları olarak görevlendirdikleri Türk öğretmenlerince verilen "Ana Dili Dersi" diye adlandırılan T.C. Başkonsolosluklarınca sunulan Türkçe ve Türk Kültürü Derslerine denk sayılan dersler dahilinde verilen İslâm Din Dersi. Bu ders kısmen Almanca ve kısmen Türkçe olarak verilmekte [Bu model Bayern, Hessen, Niedersachsen, RLP ve NRW eyaletlerinde uygulanıyor(du)].

3. NRW eyaletinde 1999 yılından itibaren uygulanan (daha sonra kısaca izah edileceği üzere seküler anlayışa göre) yalnızca İslâmîyet hakkında bilgilendirmeyi amaçlayan İslâm Din Dersi modeli. Bu "Din Bilgisi Dersi" Almanca olarak öncelikle 37 okulda verilmeye başlatılmış durumda.

4. "Herkes İçin Din Dersi" adıyla tanınan ve Hamburg eyaletinde uygulanmaya konulmuş bulunan İslâm Din Dersi modeli: Bu ders Protestan kilisesinin İslâmî kuruluşlara danışarak hazırlamış olduğu ders müfredatına göre, papazlar tarafından Almanca olarak

verilmektedir. Özellikle dinler arası diyalogun ve bilgi alış verişinin en önemli hedef olarak belirlendiği bu modelin en ayırıcı özelliği Hıristiyan ve Müslüman öğrencilerin bir arada okutulmasıdır. Amacın, kişinin dinler arası diyalog içerisinde aralarındaki farklılık ve benzerlikleri tespit ederek kendi pozisyonunu anlayıp geliştirmek olması gerektiği ifade ediliyor. Bu ders modeli, örneğin dersin kiliselerin himayesinde papazlar tarafından verilmesinden dolayı özellikle Müslümanlar tarafından eleştirilere maruz kalmaktadır.

Şimdiye kadar uygulanan söz konusu bu modeller Alman Anayasasının ilgili 3. ve 7. maddelerine ve daha önce tanıtılan ideal İslâm Din Dersi modeline uygun bulunmadığından, yeterli görülmeyip çeşitli taraf ve mercilerin eleştirilerine maruz kalmaktadır.

Çeşitli eyaletlerde İslâm Din Dersinin aktuel durumu

• Baden-Württemberg Eyaleti: Bu eyalette yaklaşık 70.000 Müslüman öğrenci bulunmaktadır. 2003-2004 eğitim ve öğretim yılında seçilmiş bazı pilot okullarda İslâm Din Dersini Almanca olarak verme çalışmaları yoğun bir biçimde yürütülmektedir; fakat yukarıda sözü edilen sebeplerden dolayı henüz gerçekleşmemiş durumdadır. Bu hususta çalışmaların devam ettiği bildirilmektedir.

• Bayern (Bavyera) Eyaleti: Bu eyalette 2001-2002 eğitim ve öğretim yılında Almanca olarak İslâm Din Dersi bir pilot proje biçiminde beş okulda başlatılmış durumdadır. Bu ders ilkokul birinci sınıftan başlayarak her yıl bir üst sınıfta okutulmaya devem edilecektir. Bu projenin eleştirilen bir yönü, ders müfredatlarının Bayern eyaleti eğitim bakanlığı tarafından hazırlanmış olup, ders içeriğinin hazırlanmasında İslâmî kuruluşların görüşlerinin alınmamış olmasıdır. Bu durumun anayasanın söz konusu 7. maddesinin 3. paragrafına uymadığı belirtilmektedir. Bavyera Eyalet Bakanlığı bu dersin müfredatını Türk makamlarıyla birlikte dolayısıyla daha çok Müslüman Türk çocuklarına hitap edecek içerikte hazırlamıştır.

Şu an söz konusu anayasa maddesine uyarak İslâm Din Dersi müfredatları Müslüman kuruluşlara da danışılarak yeniden düzenlenmesi için çalışılmakta.

80'li yılların ortasından itibaren Bavyera eyaletinde Türk ve Türk Kültürü Dersi dahilinde din dersi verilmektedir. Halen okutulmakta olan bu ders için Bavyera eyaletinde yaklaşık 170 Türk öğretmeni görev yapmaktadır. Dersin öğretmenlerinin din dersi için özel formasyon almamış olmaları eleştirilmektedir. Ders kitapları Türkiye'den getirildiğinden, buradaki toplumsal yaşama hitap etmediği ifade edilmektedir.

Ayrıca Türk çocukların büyük bir çoğunluğu bu derslere katılmıyor ve Türk uyruklu olmayan Müslümanlara bu dersler yoluyla ulaşılamıyordu.

• Berlin Kent Eyaleti: Berlin'de de 2003-2004 eğitim ve öğretim yılından beri İslâm federasyonu ve eyalet eğitim bakanlığı işbirliği ile toplam 26 ilköğretim okulunda 2929 öğrenciye İslâm Din Dersi Almanca olarak verilmektedir. Dersi veren öğretmenlerin hepsi arzu edildiği gibi İslamî bilimler alanında uzman ya da eğitim fakültelerinde okumuş din dersi öğretmenleri olmadıkları tespit edilmektedir. Böyle öğretmenler yetişene kadar İslâmî kuruluşların da kabul ettiği, çeşitli öğretmenler bu dersi üstlenmiş durumdadır.

• Bremen Kent Eyaleti: Burada 2003-2004 eğitim ve öğretim yılında İslâm Din Dersi okutulmaya başlanmıştır. Bu dersin özelliği, öğrencilerine Müslüman olmayı koşul koymayıp, ders müfredatının nötr bir şekilde hazırlanmış, yani İslâm Dini hakkında bilgi aktarmak biçiminde olmasıdır. Bu şunu ifade ediyor: Bu derste Müslüman çocuklara örneğin namaz sureleri öğretilip ezberletilmemektedir. Hedef İslâmîyet hakkında bilgi aktarmaktır. Bu dersi Alman vatandaşlığına geçmiş Türk kökenli bir bayan öğretmen vermektedir.

• Hamburg Kent Eyaleti: Hamburg eyaletinde yeni bir din dersi modeli uygulanmaktadır. Bu ders "Herkes İçin Din Dersi" olarak adlandırılmış ve Protestan kilisenin İslâmî kuruluşlara danışarak hazırladığı ders müfredatına göre ve papazlar tarafından almanca olarak verilmektedir. Özellikle dinler arası diyalogun ve bilgi alış verişinin en önemli hedef olarak belirlendiği bu dersin en ayırıcı özelliği, Hıristiyan ve Müslüman öğrencilerin bir arada okutulmasıdır. Amacın kişinin dinler arası diyalog yoluyla aralarında var olan farklılık ve benzerlikleri tespit etmek ve kendi pozisyonunu anlayarak geliştirmek olması gerektiği ifade edilmektedir. Bu model örneğin dersin kiliselerin himayesinde papazlar tarafından verildiği için eleştirilere maruz kalmaktadır.

• Niedersachsen Eyaleti: Niedersachsen'de toplam 8 okulda 2003-2004 yılından itibaren İslâm Din Dersi alman dilinde önce süreli bir proje biçiminde başlatılmış durumdadır. Başarıyla yürür ise (yeterli sayıda katılım olursa) düzenli ders müfredatına alınıp devam etmesi planlanmaktadır. Bu ders eyalet eğitim bakanlığı himayesi altında yürütülmektedir.

• NRW Eyaleti: Bu eyalette 2002-2003 eğitim ve öğretim yılında 55 okulda İslâm Din Dersi Almanca olarak verilmeye başlamış durumdadır. Bu ders de Bremen kent eyaletinde de olduğu gibi, yalnızca İslâmiyet hakkında bilgi aktarma amacını taşımaktadır. Daha önce de söz konusu edildiği gibi Müslüman bir çocuğa ibadet edebilmesi için ihtiyacı olan bilgileri aktarmayı amaçlamaktadır (ders müfredatları seküler anlayışa göre hazırlanmıştır).

• Rheinland-Pfalz Eyaleti: Burada İslâm Din Dersinin 2004-2005 eğitim ve öğretim yılında başlatılabilmesi için geçen yıl yoğun çalışmalar yapılmıştır. Önce bir pilot proje niteliğinde bir ilkokulda başlatılıp, başarılı olması halinde bütün eyalette uygulamaya geçirilmesi düşünülen bu İslâm Din Dersinin müfredatı, dersin okutulmasını talep eden Müslüman velilerce teklif edilen, Müslüman bir İslâm bilimleri uzmanı ve eyalet eğitim bakanlığı tarafından birlikte hazırlanmış olup, İslâm Din Dersi öğretmeni sıfatına da sahip olan aynı şahıs tarafından verilmektedir. Dersin dili Almanca olup tüm Müslüman çocuklara hitap etmektedir.

Tüm siyasi partiler, uzmanlar, kilise temsilcileri İslâm Din Dersinin Alman eğitim sisteminin bir parçası haline gelmesi ve okulların ders programları dahilinde okutulması gerektiğini ifade etmektedir.

Kaynakça:

Stock, Martin (2003): *Islamunterricht: Religionskunde, Bekenntnisunterricht oder was sonst?* LIT Verl. Münster.

Weth, Rudolf (2000): *Bekenntnis zu dem einen Gott?: Christen und Muslime zwischen Mission und Dialog.* Neukirschen-Vluyn.

Bauer, Thomas (2004): *Islamischer Religionsunterricht: Hintergründe, Probleme, Perspektiven.* LIT Verl. Münster.

Anger, Thomas (2003): *Islam in der Schule: rechtliche Wirkungen der Religionsfreiheit und der Gewissensfreiheit sowie des Staatskirchenrechts im öffentlichen Schulwesen.* Berlin.

Baumann, Urs (2002): *Islamischer Religionsunterricht: Grundlagen, Begründungen, Berichte, Projekte, Dokumentationen.* 2. Aufl. Frankfurt/M.

Staatsministerium Baden-Württemberg (Hrsg.) (2005): *Muslime in Baden-Württemberg.* Bericht für den Misnisterrat vom 15.03.2005.

MÜZAKERE

Prof. Dr. Selahattin Parladır (Komisyon Başkanı) – Sayın İzzet Tosun ve Sayın Özkan Ergen'e teşekkür ediyorum.

Şimdi, üç değerli eğitimcimiz müzakereci olarak görüşlerini belirtecekler.

Önce, Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu Bey'i, görüşlerini bildirmek üzere mikrofona davet ediyorum.

Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu – Sayın Başkan, değerli katılımcılar; hepinizi saygıyla, sevgiyle selâmlıyorum.

Öğleden sonraki oturumumuzda iki değerli tebliğ dinledik. Birisi, Avustralya kıtasıyla ilgili idi. Çok değerli tebliğci arkadaşımız İzzet Tosun'un o ülkeyle ilgili gözlemlerini, müşahedelerini, sanıyorum yurt dışından dönen din görevlilerinin dönüş raporlarından da istifade ederek tasviri bir yöntemle bu ülkedeki Türk çocuklarının din eğitimleriyle ilgili düşüncelerini aktardı. Kendisine teşekkür ediyoruz. Avrupa Birliği'nin ötesinde bulunan, fakat bakış açısı itibariyle çok büyük oranda benzerlikler bulunan Avustralya kıtasındaki vatandaşlarımızın, insanlarımızın İslâm eğitimiyle ilgili düşüncelerini, gözlemlerini bizlere aktardı.

Avustralya, Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, din özgürlüğü bulunan, fakat bu özgürlüğü kullanmada sıkıntılar yaşanan bir kıtadır. "Bu özgürlüğü kullanmada sıkıntılar hangi alanda" diye bir soru sorduğumuzda; hem örgün eğitim alanında hem de yaygın eğitim alanında olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz.

Ben, tebliğcinin vurguladığı bir kavrama Avustralya şartlarında dikkat çekmek istiyorum. Kendim Avustralya'da bulunmadım, ancak tebliğcinin tebliğini okudum, kendisini dinledim, Avustralya'da görev yapan din görevlileriyle iletişimimiz var, diyalogumuz var; ayrıca, Avrupa'daki Avusturya, Almanya, Belçika, Hollanda, Fransa gibi ülkelerden çeşitli zamanlarda gözlemlerimiz, müşahedelerimiz, araştırmalarımız oldu. O açıdan aralarında büyük oranda benzerlik olduğunu ileri sürüyorum.

Tebliğcinin, kültür kavramına dikkat çekmesi bizim için son derece önemli. Kültür, hepimizin bildiği gibi, yaşandığı zamanda, yaşam biçimi halini aldığı zamanda kültür olarak bir değeri vardır. Yaşam biçimi olmayanlar, kültür olarak adlandırılmaz. Bu bakımdan, gerek okullarda gerekse camilerde kültür aktarımında bulunan din görevlilerinin, din eğitimiyle meşgul olanların hizmetleri inkâr edilmemelidir. Bu açıdan, oralarda emeği geçenlere de bu vesileyle şükranlarımızı sunmuş olalım.

Yurt dışındaki, özellikle Avustralya'daki camilerde sunulan hizmetlerden yararlanan Türk çocuklarının daha az sosyal ve psikolojik sıkıntılar yaşadığı tespitine de katılıyorum.

Ama, camiye gelmeyen, uğramayan, camiye çok uzak yörelerde ve bölgelerde bulunan insanlarımızın nasıl bir sıkıntı yaşadığını da az çok tahayyül edebiliyoruz. Araştırmacının burada verdiği yüzde 10, yüzde 20 rakamı, sadece camilerde ve okullarda İslâm eğitimi alan, İslâm din eğitimi gören çocuklarımıza ilişkin rakamlardır. Geriye yüzde 80 gibi çok önemli bir rakam kalıyor. Bu yüzde 80'i oluşturan, kahır ekseriyeti oluşturan kesime nasıl ulaşabiliriz, nasıl ulaşmalıyız? Bunun arayışı içerisinde olmak durumundayız.

Tebliğde, öğrenci velilerinin duyarlılığından veya az duyarlı oluşundan bahsediliyor. Kendisi, uygulamanın içerisinde bulunan bir tebliğci olarak bununla ilgili biraz daha ayrıntılı öneriler sunabilseydi daha iyi olurdu.

Devlet okullarındaki İslâm din dersleri konusunda tebliğcimiz güzel bilgiler aktardı. Bu bilgiler istatistikî bilgilerle -sanıyorum kolayca ulaşabileceği rakamlar bunlar- biraz daha desteklenmiş olsaydı isabetli olurdu. Öğretmen sayıları, öğretmenlerin nitelikleri, kilisede derse devam eden Türk öğrenci sayısı, veliler dilekçe vermedikleri takdirde Hıristiyan din derslerine kiliselerde devam etmek mecburiyetinde kalan Türk çocuklarının sayısı, öğrenci sayıları, hem camide hem okulda İslâm dersi alan öğrenci sayıları... Bunlar, merak edilen noktalar olarak dikkatimizi çekmektedir.

Hem camide hem okulda din eğitimi alan bir Avrupa ülkesi tanıyor muyuz? 1978'li yıllarda Belçika'da öğretmen din görevlisi statüsüyle görevlendirilmiş, Başkanlığımızın görevlendirdiği din görevlileri var. Bunların büyük bir kısmı hem camide din görevlisi hem de okulda İslâm dersi öğretmeni. Öğrencilerini takip etmekte önemli mesafeler kat eden bu statü, maalesef sonraki yıllarda değişti; ya öğretmen ya cami görevlisi statüsüne getirildi. Ondan yeterince yararlanamadığımızı ifade ediyorum.

Müslümanlara ait özel okullardaki İslâm din dersleriyle ilgili bir müfredat örneği konulursa daha da güzelleşir. Türk kolejlerinin sayısı sanıyorum beş. Buralardaki öğretmenlerin takip ettikleri yol, yöntem ve müfredatı vurgulayabilirsek, müfredatı bu tebliğe ilave edebilirsek daha zengin bir hale getirmiş oluruz.

İzzet Bey, bayan din görevlilerine olan ihtiyacı dile getirdi. Gerçekten hanımlar, cami hizmetlerinden yeterince yararlanamayan bir kesim. Diyanet İşleri Başkanlığımız, sanıyorum Avrupa'da da beliren bu ihtiyacı dikkate alarak bunun giderilmesi için önlemler alacaktır.

İkinci tebliğe gelince; genç bir arkadaşımız, Almanya'da bugün okullarda uygulanan İslâm dersi modelleriyle ilgili birtakım açıklamalarda bulundu, mevcut durumu tasvir etti. Ben hepsini takdir ediyorum. Öğleden önceki oturumlarımızda ve dünkü görüşmelerimizde de pek çok İslâm din dersi modelinden bahsedildi. Bu modeller eyaletlere göre farklılaştı. Eyaletlere göre farklılığı baz alarak bu modellerle de başarıyı yakalayabiliriz. Modellerin farklı olmasından korkmamak gerekir. Modellerin farklılığını tanıyarak, bilerek uygulama alanı içerisine girerek başarılı olunabilir diye düşünüyorum.

Eyaletleri, din ve azınlıklarla ilgili yasaları ve düzenlemeleri çok iyi tanıyan, dil bilen uzman elemanlar aracılığıyla Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğünde ve-

ya Diyanet İşleri Başkanlığının ilgili birimlerinde yine teknik masalar oluşturarak eyaletlerdeki gelişmeler yakından takip edilmeli. Eyalet sayısı 11 veya 21 de olsa, belki 21 ayrı model çıkacak. O yüzden farklılıkları iyi tanımak gerekiyor.

Bir sorun da, İslâm din derslerinde kullanılan öğretim dili. Gerçekten çok önemli bir nokta. İçinde bulunulan ülkenin dili ile ders yapan öğretmenleri de dinlemekte yarar var. Keşke aramızda o okullarda, İslâm din dersi öğretmeni olarak çalışan arkadaşlarımızdan birisi de bir tebliğ hazırlamış olsaydı; onun uygulamada karşılaştığı imkânlar ve sorunları da dinleseydik. Ben bir örnek vermek istiyorum: Belçika'da ve Avusturya'da bir din dersi öğretmenine bir veli mektup gönderiyor, diyor ki: "Ben çocuğumu İslâm derslerine gönderiyorum ve bundan çok memnunum. Fakat siz dersleri Türkçe değil de Almanca olarak anlatıyormuşsunuz. Almanca olarak anlattığınızda bizim çocuklar hiçbir şey anlamıyorlar. Bundan sonra Almanca anlatmaya devam edecekseniz ben çocuğumu İslâm dersine göndermeyeceğim." Telefon numarasını veriyor, adresini veriyor, görüşme isteğini belirtiyor. Öğretmen bu mektubu aldıktan sonra düşünmeye başlıyor: Almanca olarak anlatsa Türk çocukları bigane kalacak, Türkçe olarak anlatsa diğer Müslüman unsurlardan gelen çocuklar bigane kalacak. Ben ne yapacağım diye düşünmeye başlıyor. Onun için diyorum, keşke İslâm din dersi öğretmenlerinden bir veya birkaç kişi de aramızda bulunsaydı, imkânlarını ve sorunlarını tartışabilme adına daha iyi olurdu.

Beni dinleme lütfunda bulunduğunuz için teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Biz de teşekkür ediyoruz.

Şimdi, ikinci müzakerecimiz Prof. Dr. Suat Cebeci; buyurun.

Prof. Dr. Suat Cebeci – Sayın Başkan, değerli katılımcılar; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Sayın Diyanet İşleri Başkanımız, bu toplantılardan somut şeyler beklediğini ifade etti. İki gündür hemen hemen aynı konuları tartışıyoruz. Artık sorunları da gayet iyi biliyoruz, sorunların çeşitliliğini de biliyoruz. Standart çözümlerle çözülemeyecek kadar çeşitliliğini de biliyoruz. Fakat şöyle bir soruyla başlamak istiyorum: Konu yurt dışında din eğitimi... Niçin?.. Niye yurt dışındaki yurttaşlarımızın din eğitimi konusunu gündemimize alıyoruz? Bu sorunun, kanaatimce en kestirme ve net cevabı, "yurt dışında yaşayan yurttaşlarımızın dinî ve millî kimliklerini korumaları ve geliştirmeleri için" şeklinde olursa, böyle bir amacı gerçekleştirmek üzere yapılan çalışmaları, sadece yurt dışındaki çocukların din eğitimine indirgeyemeyiz. O zaman, dinî bilgi, duygu, dinî davranış, dinî âdet ve gelenekler, millî kimliği oluşturan bütün öğeler, eğlence, gezi, seyahat vesaire; kısaca bütün olarak bir kültürel yaşantıyı var edecek tedbirleri birlikte ele almak gerekir diye düşünüyorum. Bunlardan sadece dinin öğretilmesi ile sınırlı kaldığımızda, istediğimiz sonucu elde edemeyiz. Hatta arzu ederdim ki, Kültür Bakanlığı'ndan bir temsilci de burada bulunsun da neler yaptıklarını anlatsın ve birlikte neler yapabileceğimizi konuşalım.

Oradaki insanlarımız Türkiye'den sanatçı davet ediyor, eğlenceler düzenliyorlar. Oralarda birlikte oldukları oyun yerleri, kahvehaneler var veya birlikte paylaştıkları başka

yerler var. Yani, kendileri olarak var olabilecek ortamlar arıyorlar. Onların dinî ve millî kimliklerine uygun ortamları sağlamanın da yolları tedbiri olması gerekir diye düşünüyorum. Kısaca şunu söylemek istiyorum: Acaba, biz Diyanet İşleri Başkanlığının faaliyetleri çerçevesinde yurt dışındaki yetişkinlerin ve ailelerin eğitimini öne alamaz mıyız? Anababa eğitimi üzerine yoğunlaşamaz mıyız? Çünkü, çocuk en temel değerlerini ailede kazanıyor, dilini ve dinine ait temel kabullerini ailede kazanıyor. En temel eğitim kurumu ailedir. Bizim ne yazık ki oraya giden insanlarımızı, 1960'lı yıllardan itibaren toplumun en eğitimsiz kesimi olarak gönderdik, işçi olarak gönderdik. Buradaki boşluğu iyi görürsek, ki Türkiye'de bile aile eğitimi, ana-baba eğitimi öncelenir duruma geldiyse, yurt dışında aile eğitimini öne alamayız mı? bu konuda neler yapabiliriz, yahut bir şeyler yapabilir miyiz? Doğrusu, ne yapabileceğimiz, nasıl yapabileceğimiz konusunda emin olmadığım için soru olarak açıyorum.

İkincisi, İzzet Tosun Bey, Avustralya'daki camilerin hatta oradaki bir okulun spor takımıyla da birlikte bir kültür merkezi haline geldiğini söyledi. Aslında bu camilerin tamamını birer fonksiyonel kültür merkezi haline nasıl getiririz? Bir kısmı zaten o fonksiyonu icra ediyor şu anda. Nevzat Aşıkoğlu Bey teklif etti, aynen katılıyorum. Bu işin profesyonelce bir daimi komisyonca yürütülmesi lazım. Bu konuda özellikle Millî Eğitim Bakanlığı'nın çok önemli etkisi var. Bildiğim kadarıyla Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün yurtdışı eğitimle ilgili bir birimi yok. Orada bir birim oluşturulur, birlikte bir daimi komisyonla bu çalışma yapılabilir.

Önemli gördüğüm teklifim de şudur: Yurt dışına din görevlisi gönderme işini yeniden değerlendirelim. Gönderilecek görevlileri burada özel olarak yetiştirelim. Bu konuda teklifler var. Almanca yabancı dil eğitimi yapan ilahiyat fakültesi bunlardan biri. Bir diğeri de dışarıda ilâhiyat fakültesi açmaktır. Bunların dışında Türkiye'deki ilahiyat fakültelerimizde –bu, Diyanetin kontenjanından olabilir- yurtdışı kontenjanı belirleyebiliriz. Üçer beşer öğrenci alınır. Bu kontenjanlara alınacak öğrencilerin ortaöğrenimlerini yurt dışında tamamlamış olma şartı aranmalı, ailesi ile birlikte yurt dışında oturuyor olma şartı aranmalı. Yani, oranın dilini, kültürünü almış olarak gelsin, biz de akademik formasyon kazandıralım, gönderelim. Bunun sağlayacağı yarar şu: Biz, artık yurt dışındaki vatandaşlarımızın kendi sorunlarını kendilerinin çözebileceği bir zümre oluşturmamız lazım, eğitilmiş bir zümre. Yani, Çin atasözünde olduğu gibi, ihtiyacı olana balık vermek değil de, balık tutmayı öğretmek. Yani, biz hep buradan uzaktan kumanda ile onların sorunlarını çözmeye çalışmayalım, orada kendi sorunlarını ve çözüm yollarını daha iyi bilen ve bunun için uğraşan bir zümre oluşsun. Biz böyle bir zümrenin veya kadronun oluşması için çaba gösterelim. Orada oturan, ikâmet sorunu olmayan, dil sorunu olmayan, kültür sorunu olmayan insanları yetiştirelim. Orada onlar bu problemleri tartışsınlar, kendi problemlerine sahip çıksınlar. Bu insanlar bulundukları ülkenin vatandaşlığına geçseler dahi, böyle bir elit zümre, o ülkenin vatandaşı olarak kendi millî, dinî kimliğini korumanın mücadelesini verebilir. Bunun yolunu, yordamını, yöntemini bulabilir. Dahası, belki orada siyasî anlamda bir lobi oluşturacak bir zümre de böylece teşekkül eder. Yani, yurt dışındaki yurt-

taşlarımızın sadece eğitimsiz kesim olarak kalmasını önlememiz lazım. Orada onları sürekli yönlendirecek, Türkiye'ye de çok fazla ihtiyaç olmadan oradaki imkânlar ve sıkıntılar içerisinde problemlerini çözecek bir kesim oluşturmanın çok önemli ve kestirme bir tedbir olduğunu düşünüyorum.

Dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Ben de çok teşekkür ediyorum.

Üçüncü müzakerecimiz, Yurdagül Mehmedoğlu; buyurun.

Yrd. Doç. Dr. Yurdagül Mehmedoğlu – Sayın Başkan, Sayın Divan üyeleri, değerli katılımcılar; hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Azımsanmayacak derinlikte bir toplumsal ve zihinsel dönüşüm arayışımız bu şûra ile bence netlik kazanmıştır. Aşılması gereken ciddî problemlere karşın, önümüzdeki döneme damgasını vuracak kavramlar ve ilişkiler, bireysel ve toplumsal hayatlarımızı yeniden tanımlayacaktır.

Çekim gücü ve alanı hızla artarak devam eden bu toplumsal dönüşümün belirleyici en temel boyutlarından bir tanesi, bana göre, insan hakları temeline oturmuş olan hak arama bilinci içerisinde her bireyin ahlâk ve değer alanındaki hakları, sorumlulukları ve beklentileridir. Bu çerçevede, ben açıkçası bu şûranın çok somut önerilere ulaşması gerektiğini düşünüyorum ve müzakeremde Sayın İzzet Tosun'un ve Sayın Özkan Ergen'in bildirilerindeki ana konulara temas etmek yerine -onları bildirilerini dikkatle okudum, Sayın Ergen'in bildirisini burada dikkatle dinledim- onlara eklemek istediğim bazı küçük noktalar var. Onların deneyimlerinin, açıkçası benim buradaki bildirilerini eleştirmekten çok daha kıymetli olduğuna inanıyorum. Fakat hem Avustralya hem Almanya örneği ile ilgili olarak birkaç eklemek istediğim katkı noktası olduğunu ifade etmek istiyorum.

Avustralya ile ilgili olarak, her ülkenin -bu şûrada da öne çıkan biçimde- kendine özgü bir dokusu olduğu ve din eğitimi problemlerinin de buna göre farklılaştığı görülmektedir. O zaman, çözüm önerilerimizin de bazı noktalarda ayrışacağı açıktır. Yani, bizim toptan yurtdışı hizmetleri ya da yurt dışında din eğitimi gibi toplu bir başlıkla, tek bir çözüm önerisiyle buna ulaşmamız bence mümkün gözükmemektedir. Çünkü, her ülkenin kendi iç dinamikleri bu durumu farklılaştırmakta. Hangi konuda ortağız? Belki şunu söylemek daha rahat: Avustralya gibi çok kültürlülüğü bir devlet politikası olarak belirlemenin yanında, aynı zamanda öyle yaşayan toplumlarda din eğitiminden başka bir eğitim biçimi olarak büyük bir ortak payda olarak ahlâk eğitim ve öğretimini görüyoruz. Bu, etik dersleri adında bambaşka bir ders biçimi olarak sunulmakla birlikte, referansları itibariyle dünyanın birçok yerinde dinî referanslarla sunulmakta olan bir derstir. Ben, bu şûrada bunun da dikkate alınması gerektiği kanaatindeyim. Yani, din eğitimi önerilerimizi yaparken, bir noktayı kaçırıp, daha sonra da yakalayamamanın acaba bir sıkıntısı olur mu diye açıkçası sesli biçimde düşünüyorum. Yani, ahlâk ve değer eğitimini din derslerine hızla raptetmek ve birlikte çözüm önerileri üretmek durumundayız diye düşünüyorum.

Almanya ile ilgili olarak da belki yine birkaç katkı noktası olur düşüncesiyle eklemek

istediğim birkaç husus var. Almanya'nın bazı bölgelerinde -Köln bunlardan bir tanesi- yapılan bazı istatistiklere göre, yaklaşık 25 yıl sonra Türk nüfusunun Alman nüfusuna eşitleneceği projeksiyonu mevcuttur. Bu durumda, bizim buradaki teorilerimizin, Sayın Suat Cebeci'nin belirttiği gibi, oradaki vatandaşlarımızın ihtiyacını yeterince karşılamayacağını düşünüyorum. Çünkü, oradaki isimlerine de baktığımız, isimlendirilme biçimlerine baktığımızda, Türk topluluğunun zaman zaman "Ausländer", zaman zaman "Gestarbeiter", zaman zaman da "Mitbürger", yani başlangıçta "göçmen", daha sonra "konuk işçi", daha sonra da "çifte vatandaş" biçiminde isimlendirilmesinden, aslında Alman hükümetinin de karşılığında bu topluluğu muhatap olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Muhatap problemine çok dikkat çekildi. Yani, Alman hükümetinin din eğitimi dersleri söz konusu olduğunda bir muhatap beklentisi olduğu... Fakat, toplumsal hayatta bu isimlendirmelerden de anlıyoruz ki, aslında Türk insanı sosyal hayatta konumunu ve kendine lâyık olan yeri zaman içerisinde kendi kendisi sosyal süreçlerle zaten belirlemiştir. O sebeple, belki orada oluşturulacak türde din eğitim ve öğretimi önerileri getirmek zorundayız.

Somut olarak şunu belirtmek isterim ki, orada Türk vatandaşlarının yegâne siyasî platformu olan Yabancılar Meclisinin, din eğitimiyle ilgili olarak bilimsel veriler üreten İlahiyat fakülteleri gibi kurumlara -hem Alman üniversitelerinde hem Türk üniversitelerinde- ulaşması ve somut öneriler üretmesi gerekiyor. Bu, oradan üretilecek bir öneridir. Yani, bizim onlar adına ürettiğimiz değil de, Yabancılar Meclisinin ürettiği bu öneri, işte oradan çıkmış bir öneridir.

Ayrıca, şunu da hep birlikte yaşadık aslında: Özkan Ergen arkadaşımız, orada yetişmiş ve eğitim problemlerine vukufiyeti olan bir bilim insanı olarak karşımızda tecessüm etti. Aslında, belki de bu bir anlamda başlamış oluyor. Biz, o potansiyeli değerlendirmek zorundayız.

Bu önerilerden, Yabancılar Meclisinin önereceği şeylerden bir tanesi, bana göre, eğitim ya da din ataşeliğine bağlı olarak kurulabilecek olan ve sürekli çalışan "Türkiye Din Eğitimi Dairesi" olabilir. Bunun ismi değişebilir; ama daimî bir komisyon oluşması zannediyorum şûranın ulaştığı en önemli sonuçlardan bir tanesi.

Bir başka sorun olarak da, Türk-Müslüman kimliğini nasıl isimlendirmesi gerektiği. Buna baktığımızda, orada yaşayan Türk öğrencilerle yapılmış mülakatlar sonucu 2003 yılında yapılan küçük bir araştırmaya göre, öğrenciler kendilerini Türk, Müslüman ve Almanyalı olarak tanımlıyorlar. Bence bu ilginç; çünkü, Almanyalı olup Türk ve Müslüman olmak çok özel ve özgün bir konu. Kendilerini bu şekilde tanımlayan gençlerin din eğitim ve öğretimi problemlerine de bu merkezde baktıklarını görüyoruz ve her iki dilde, yani hem Türkçe hem Almanca dilinde bu dersleri okumak istedikleri gibi bir beklentiyle karşı karşıya kalıyoruz.

Sayın Recep Kaymakcan sabahki oturumda, bu konuyu "Gençlerin kendi beklentileri nedir; buna dair bir ölçütümüz yok" şeklinde ifade etmişti. Küçük bir araştırma da olsa, gençlerin bu dersleri her iki dilde almak gibi bir beklentileri mevcut diye düşünüyorum. O

zaman yapacağımız çalışmaların da, özellikle de kavramların her iki dilde üretilmesi zorunluluğu ile karşı karşıyayız demektir. Bu biraz zor olabilir; ama, şu anda bu bir gereklilik gibi gözüküyor.

Ailelerin geleneksel yöndeki beklentileri –ben şahsen buna çok önem atfediyorum- örgün eğitimde din dersine yönlendirilmelidir. Aileleri, camilerdekinden ziyade örgün din eğitimi ve öğretimindeki din eğitimine yönlendirmek Diyanet İşleri Başkanlığının bir politikası olmalıdır. Çünkü, çok kültürlü bir bilgi toplumu olduğunu ileri süren bir cemiyette, her iki taraf için uyum içinde birlikteliği başarmanın, öncelikle okul sıralarında formal eğitimsel süreçlerden geçtiği konusunda bence aileler ikna edilirse, o zaman daha gerçekçi çözümlere ulaşabiliriz.

Teşekkür ederek konuşmama son veriyorum.

Komisyon Başkanı – Ben de teşekkür ediyorum.

Şimdi, genel müzakere için fazla bir vaktimiz kalmadı; ama kısa süreli de olsa bunu başarmaya çalışalım.

– Buyurun Celal Bey.

Prof. Dr. Celal Kırca – Ben de iki günden beri burada değerli arkadaşlarımızın tebliğlerini büyük bir zevkle, heyecanla dinledim. Ancak, kafama takılan bazı sorunlar var, onların çözümüne yönelik birkaç şey söylemek istiyorum.

Bunlardan bir tanesi, bu şûrayı toplayan hiç şüphesiz Diyanet İşleri Başkanlığımız. Diyanet İşleri Başkanlığımızın bu şûrasında ele alınan konuların önemli bir bölümü örgün eğitime yönelik problemler oldu. Ama, Diyanet İşleri Başkanlığının, hepimiz biliyoruz ki, örgün eğitimle doğrudan –ülkemiz için söylüyorum- bir ilişkisi yok; daha çok yaygın eğitimle alâkalı konular üzerinde kanunî sorumlulukları, yükümlülükleri var. Yurt dışında da bu hizmetleri başarıyla yürütmeye çalışıyor. Acaba diyorum, yurt dışındaki örgün eğitimle ilgili –bu, Almanya örneğinde daha çok yoğunlaştı- ama yaygın eğitime yönelik bir tebliğci olamaz mıydı? Veya onunla ilgili problemler buraya getirilemez miydi?

İkincisi, burada Almanya ile ilgili veya yabancı ülkelerle ilgili konuşuyoruz. Hepimiz biliyoruz ki, her ülke kendi millî değerlerini, kendi ulusal çıkarlarını her zaman ön planda tutar. Devletler arası ilişkilerde hep çıkarlar söz konusudur. Dolayısıyla Almanya'da bizim vatandaşlarımız var, yaşıyorlar ama, Almanya'da Almanların uygun göreceği veya onların ders amaçlarına, eğitim amaçlarına uygun konular da burada pek dile getirildiğini söylemek mümkün değil. Yani, Almanya nasıl bir vatandaş istiyor, biz nasıl bir vatandaş istiyoruz ve onlara ne yapacağız?.. Yani, Almanya'dan veya diğer ülkelerden de burada eğer bu konularda bir tebliğci veya müzakereci olsaydı faydalı olurdu diye düşünüyorum.

Bir diğer konu da, kavramların, terimlerin içini doldurarak konuşmadığımızı ifade etmek isterim. "Din eğitimi" diyoruz; tabiî ülkemizde din eğitimi yok biliyorsunuz, din öğretimi var. Almanya'da din eğitimi var mı, yani olabilir mi? Olabilecekse bunun sınırları ve şartları nedir, nasıl olacaktır? Bunların da tespit edilmesi lazımdı. Mesela, ben hiçbir zaman amaç konusunun ele alındığını görmedim. Yani, biz Almanya'daki işçilerimizin ço-

cuklarına din eğitimi vereceksek, hangi amaca yönelik bir din eğitimi vermek istiyoruz? Yani, amacımız nedir, Almanya'nın amacı nedir veya başka ülkelerdeki insanlarımızın amacı nedir?.. Tespit edilen amaca yönelik bizim katkılarımız ne olabilir? Yani, ülke olarak, Diyanet İşleri Başkanlığı olarak bizim katkılarımız ne olabilir? Çünkü, doğrudan biz orada Diyanet İşleri Başkanlığı olarak veya Türkiye olarak herhangi bir etkinlik sağlayamayacağız, ancak katkı yapabiliriz o ülkedeki insanlara. Bu katkı da tabiî ortak konsensüsle olmuş olacaktır. Bunun belirlenmesi gerektiğini düşünüyorum. Oradaki öğrencilerimizi nasıl yetiştireceğiz? Vatandaşlarımıza nasıl dinî bilgiler sunacağız ve ne vereceğiz? Vatandaşlarımıza ne vermek istiyoruz? Ülkemizde bile örgün eğitimin problemlerinin yanında, hepiniz biliyorsunuz ki, yaygın din eğitiminin problemleri de had safhada. Biz bu konuda, değerli arkadaşımız Şevki Bey de, onun da gayretleriyle bizim Erciyes Üniversitesinde bir sempozyum düzenlemiştik. Ülkemizde örgün din eğitimiyle ilgili gerçekten çok ciddî problemler var. Yaygın din eğitimiyle ilgili de problemler var. Ama bu problemler, burada da gördük ki, Almanya'da, yurt dışında çok daha ileri boyutlarda. Bunların bir ayrışmasının yapılmasını daha uygun bulduğumu söylüyordum. Keşke yaygın din eğitimiyle ilgili problemlerin de gündeme geleceği veya getirildiği tebliğler olsaydı diye düşünüyorum.

Bazı arkadaşlarımızın, amaç olarak da, işte bireyci-toplumsalcı tarzda konuşmaları oldu. Aslında, kavram olarak "bireyci" olma ile "bireyselci" olma arasında fark olduğunu düşünüyorum. "Bireyci", daha çok kendi bencil, egoist duygularını, düşüncelerini merkeze koyarak, ona göre davranış sergileyen veya ona göre bir davranış geliştiren bir tanımlamadır. Ama "bireyselci" dediğimiz şey, bireyi merkeze koyarak, toplum içinde bir bireyin varlığını hissederek ortaya koyan bir davranış biçimi. Daha açık ifadeyle söyleyecek olursak: Orman içinde bir ağaç "Ben varım, benden başka ağaç yoktur" diyorsa, bu, bireyci tanıma örnek olabilir. Ama "Ben bir ağacım, özgürüm, ama orman içinde bir ağacım, orman varsa ben varım, orman yoksa ben yokum. Dolayısıyla benim varlığım ormana bağlıdır" diye bir anlayış içinde ise, bir birey böyle davranıyorsa, bu, bireyselci bir davranıştır. Bu açıdan baktığımızda, bu tanımlamaya göre, "bireyci" olumsuz bir kavramdır, ama "bireyselci" olumlu bir kavram olarak düşünüyorum.

Hepinize teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Ben de teşekkür ediyorum.

Zannediyorum başka söz isteyen yok.

Oturumumuzu burada kapatıyorum.

VI. OTURUM

(21 Eylül 2004)

♦

BİRİNCİ TEBLİĞ

YAPISAL ADAPTASYON YA DA CAMİNİN ASLİ FONKSİYONLARINI ÜSTLENME SÜRECİ

♦

Yrd. Doç. Dr. Kemal ATAMAN*

Giriş

İslâm dini Amerika'da en hızlı yayılan dinlerin başında gelmektedir. Müslümanların Amerika serüveninin Kristof Kolomb'un serüveni ile başladığını savunanlar olmakla birlikte, tarihi kayıtlar onların Amerika'ya köle olarak 1700'lü yıllarda getirildiğini kaydetmektedir (Haddad 1997). Bazı tahminlere göre, 18. ve 19. yüzyıllarda Amerika'ya köle olarak getirilen insanların %5-10'u Müslüman'dı; ancak zaman içinde bu insanlar Hıristiyanlaştırıldı ve dinleri ile olan bağları koparıldı. *Council on American-Islamic Relations* (CAIR)'in yaptırdığı geniş çaplı bir araştırmaya göre günümüzde Amerika'da yaşayan Müslümanların sayısının 6-7 milyon dolayında olduğu tahmin edilmektedir (Bagby, Perl, Froehle 2001). Bu sayının yaklaşık üçte ikisini göçmenler ve onların nesillerinden gelenler oluşturmaktadır (Haddad ve Lummis 1987). Bu bilgi "Amerika bir göçmenler ülkesidir" sözüyle örtüşmektedir.

Göçmen Müslümanların Amerika'ya gruplar halinde gelmeleri ilk olarak 1800'lü yılların sonunda başlar. Bu dönem birinci göç dalgası dönemi olarak bilinir. Detroit, Michigan ve Chicago gibi endüstrileşmekte olan bölgelere yerleşen bu ilk göçmenler, genelde eğitimsizdi ve varlıklarını vasıfsız işçiler olarak kömür madenlerinde ve fabrikalarda zor şartlar altında çalışarak sürdürmek zorundaydılar. Suriye, Filistin ve Ürdün gibi ülkelerden, geri dönmek üzere gelen bu göçmenlerin bir kısmı yeni kıtayı vatan olarak kabul ederken, bir kısmı da doğdukları topraklara dönmeyi tercih etti. Amerika'da kalmayı tercih edenlerin önemli bir bölümü kendilerinden öncekiler gibi Protestan ağırlıklı bir toplumda zaman içinde Hıristiyanlaştırıldı (Miller1996) ve Amerikan toplumu içinde asimile edildi.

İkinci göç dalgası olarak bilinen dönem 1947 -1967 yılları arasını kapsar. Bu göç dalgasında Orta Doğudan gelen Müslümanlara Hindistan, Pakistan, Doğu-Avrupa ve Eski Sovyetler Birliğinden gelen Müslümanlar eşlik etti. İkinci göç dalgası iktidar sahibi elit-

* Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi.

lerin çocuklarından, mültecilerden ve bir kısmı da yüksek öğrenim görmek üzere gelen öğrencilerden oluşmaktaydı (Haddad 1997).

Üçüncü göç dalgası 1967 yılında başlayıp günümüze kadar uzanan periyodu kapsar. Bu dönemde gelen gruplar Pakistanlı, Suudi Arabistanlı, İranlı, Yemenli, Mısırlı, Türkiyeli, Iraklı v.b. farklı etnik arka plana mensup göçmenlerden oluşmaktadır (Haddad 1987). Bunların büyük çoğunluğu iyi eğitim almış, dil problemi olmayan, kendine güvenen ve bu kıtayı, bir daha dönmemek üzere, bilinçli bir tercihle vatan seçen, dolayısıyla Amerikan sosyal yapısına, normlarına ve değerlerine uygun davranışlar sergilemeyi daha işin başında kabul eden müstakbel Amerikan vatandaşlarıdır.

Amerika'ya göç eden Müslümanların farklı etnik arka plana sahip olmalarının yanında, farklı kültürel coğrafyalarda yaşamalarının bir sonucu olarak, temel İslâmî prensipler dışındaki pek çok konulara yaklaşımlarında farklılıklar gözlemek mümkündür. Bu durum bir yönüyle İslâm içerisinde dâhili bir dini çoğulculuk sağlarken, bir yandan da geniş çaplı bir birlikteliği oluşturma yolunda, özellikle siyasi arenada, büyük bir engel olarak yorumlanabilir. İslâm dininin müntesipleri olmak dışında pek fazla ortak noktası olmayan farklı etnik kimliğe ve kültürlere mensup Müslümanlar bir arada yaşamak üzere Amerikan sosyal yapısı içinde ve bu sosyal yapının bireyleri olarak yaşamak zorundadırlar. Öte yandan Müslümanların hem kendi etnik, kültürel ve İslâmî kimliklerini koruyup sonraki nesillere aktarmak, hem de mensubu oldukları dini, bilinçli bir şekilde, vatan olarak seçtikleri ve sosyal yapısı, göç ettikleri ülkelerinkinden farklı olan Amerikan toplumunda serbestçe yaşamak gibi iki temel hedefi ve dolayısıyla problemi vardır. Yukarıdaki mülahazalar dikkate alındığında Müslümanlarca cevap aranması gereken temel soru şudur denebilir: Amerika'daki Müslümanlar hayatlarını "Amerika'da yaşayan Müslümanlar" olarak mı yoksa "Amerikalı Müslümanlar" olarak mı devam ettirecekler? (Esposito 2000). Bir başka ifadeyle Müslümanlar Amerikan toplumuna ne derece entegre olacaklar? Bu entegrasyonun gerçekleşme olasılığı nedir? Daha da önemlisi ne pahasına? Tebliğin geri kalan kısmında Müslümanların karşılaştıkları problemler bu sorular ışığında ele alınacaktır.

Bir Kurum Olarak Cami

Cami, içinde bulunduğu toplumun sosyal yapısını oluşturan aile, ekonomi, eğitim, siyaset, hukuk gibi kurumlardan biridir. Bir kurum olması yönüyle de diğer kurumlarla sürekli bir ilişki içindedir. Sosyal bütünlüğünü sağlamış her toplumda bireyler arası ve kurumlar arası ilişkileri düzenleyen yazılı ve/veya yazılı olmayan düzenlemeler mevcuttur. Bireyler ve kurumlar arası ilişkilerin sağlıklı yürütülmesi ancak bu düzenlemelere uymakla mümkün olur. A. Giddens toplumların yapısal karakterlerini izah ederken sosyal yapıyı bir binanın yapısına benzetir (Giddens 1991). Nasıl ki duvarlar, odalar, çatı, tavan gibi bölümler arasındaki ahenk bir binayı yaşanabilir bir mekan haline getirirse, sosyal yapıyı oluşturan kurumlar arasında da ahenkli bir ilişkiler bütünü oluşturulmak mecburiyeti vardır; zira bunun tersi sosyal çözülmedir, kaostur.

Robert K. Merton da sosyal ve kültürel yapının unsurlarından ikisinin özellikle önemli olduğunun altını çizer. Bunlardan birincisi kültürel olarak belirlenmiş hedefler, ga-

yeler ve ilgilerdir. Sosyal yapının ikinci unsuru ise birinci unsurdaki hedeflere ulaşmak için toplumca kabul edilebilir metot ve yolları düzenlemek ve kontrol etmektir (Merton 1938). Kültürel ve sosyal yapının bu iki unsuruna uygun davranış biçimleri sergile(ye)meyen birey ya da kurum toplumun içinde var olabilir; ancak onun bir parçası olamaz. Merton'a göre "bu bireyler, [toplumda] sosyolojik anlamada hakiki 'yabancılar' [grubunu] (true aliens) oluşturur" (Merton 1938).

Sosyal bütünlüğünü sağlayabilmiş bir sosyal sistem içindeki her bireyin, grup ve kurumun, gerçekleştirmeyi hedeflediği bir ya da birden fazla gayesi vardır. Örneğin, okullar öğrenci yetiştirmeyi, askeriye savaş esnasında zafer kazanmayı, anneler çocuklarını korumayı vb. amaçlar. Tam da bu noktada "eğer cami bir kurum ise caminin toplumsal fonksiyonu nedir?" sorusu sorulabilir. Bu soruya tek ve net bir cevap vermek, aşağıda da göreceğimiz gibi, zor görünmektedir. Zira cami değişen sosyal, kültürel, coğrafi, siyasi vb. değişkenlere göre değişik fonksiyonlar icra edebilir.

Yukarıda, Amerika kıtasına ilk gelen göçmen Müslümanların ciddi ölçüde maddi ve manevi sıkıntılar yaşadıklarından kısaca söz etmiştik. O kadar ki bunların büyük çoğunluğu Hıristiyanlaştırılmıştı. Müslümanları Hıristiyanlaştırma faaliyetinin başarılı olmasında, göçmenlerin çoğunluğunun fakir olması, vasıfsız olması, yeterli derecede ne dini ne de seküler eğitime sahip olmaması gibi değişik faktörler rol oynamış olsa da, yeni kıtada kendilerini karşılayacak, maddi ve manevi ihtiyaçlarına cevap verebilecek ve kendilerinde aidiyet hissi uyandıracak bir merkezin olmayışı en büyük etken olarak görülebilir. İslâm tarihi *boyunca,* farklı zaman ve mekânlarda cami işte bu fonksiyonların bazen bir kısmını bazen da tamamını gören önemli bir sosyal ve dini kurum olarak varlığını sürdürmüştür.

İkinci Dünya Savaşından sonra Amerika'ya göç eden Müslümanlar, kendilerinden önce gelen dindaşlarına göre dinleri konusunda daha hassastılar. Dini inanç ve kültürel kimliklerini devam ettirebilmek ve Amerikan toplumuna asimile olmamak için pek çok cami ve İslâm merkezleri inşa ettiler (Miller 1996). Washington'daki Islamic Center böyle bir çalışmanın ürünüdür. Bu cami ve İslâm merkezleri inşa etme faaliyeti Müslümanların Amerikalı olmak istemedikleri şeklinde yorumlanmamalıdır. Müslümanlar Amerikalı olmak istiyor ancak Müslüman Amerikalı olmayı tercih ediyorlar. Bununla birlikte, nüfusunun büyük çoğunluğu Hıristiyan olan bir toplumda Müslümanların Müslümanca yaşama talepleri arttıkça karşılaştıkları problemler de belirginleşti ve artış gösterdi. Zira farklı sosyal yapıya sahip ülkelerden gelen Müslümanlar beraberlerinde, Amerikan kültürüne ve Amerikan sosyal yapısına tamamen yeni (ters değil?) olan yeni bir kurum getirmişlerdi: Cami. Bu yeni kurum diğer Amerikan kurumlarıyla uyum halinde çalışabilecek miydi? Yoksa sosyal bünye bu "yabancı" unsuru kabul etmeyecek miydi? Bu sorular hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Zira Müslümanlar bir yandan İslâmî prensiplere uygun hayat sürdürme talebinde bulunurken öte yandan, söz konusu prensiplerin en azından bir kısmı, Amerikan sosyal yapısını oluşturan bireyler ve kurumlar arasındaki ilişkileri düzenleyen

norm ve değerlerle ters düşebilmektedir.[1]

Tartışmanın bu noktasında sosyologların sosyal yapı ve yapısal değişim konuları ile ilgili görüşleri konuya yeni açılımlar sağlayabilir. Yukarıda adı geçen sosyologlar ve diğerlerine göre bir sosyal yapı sonsuza dek statik kalamaz (Johnson 1966). Sosyal hayat sosyal yapıyı canlı bir organizma gibi sürekli değişime tabi tutar (Radcliffe-Brown 1965). Ancak değişim toplumsal ahengi bozmayacak şekilde ve tedrici olmalıdır. Zira herhangi bir toplumdaki eğitim kurumunun görevlerinden biri bireye toplumsal normlara ve değerlere uygun davranışlar sergileme melekesini kazandırmak (sosyalleşme) ise, diğeri de ihtiyaç duyulduğunda toplumda yapısal değişikliklere ve dolayısıyla toplumsal dönüşüme öncülük edebilecek strateji ve politikalar geliştirecek bireyler yetiştirmektir. Zira, "*aktörler dâhili bir yenilik, ya da harici bir tehdit, ya da başka türlü bir baskının toplumsal ahengi bozabileceği tehlikesini sezdikleri durumlarda, toplumun selameti için, yapısal değişiklik kaçınılmaz olur*" (Johnson 1966).

Bu noktada, geleneksel uygulamalarla örtüşmeyen beklenmeyen ya da bilinmeyen bir durum ortaya çıktığı için yapısal değişime imkân verecek strateji ve politikalara ihtiyaç duyulur ve bazen, sancılı da olsa, değişim gerçekleşir. Chalmers Johnson *Revolutionaty Chang* adlı eserine "*toplumu oluşturan bireylerin tercihlerinde görülen beklenmedik bir takım gelişmeler ve taleplerin engellenmesi toplumsal kaosa (anomi), hatta iç savaşa davetiye çıkarmak demektir*" (Johnson 1966) yorumuyla son verir. Amerika'da köleliğin sona ermesi böyle bir sürecin sonunda gelmiştir. Bu değişime bir başka örnek de 19. yüzyılda beyaz göçmen topluluklarının Amerika Birleşik Devletlerindeki iş bölümü sistemine entegre olabilmesidir.

Yapılan bu izahlar ışığında Cami ile ilgili şunu söylemek mümkündür: Eğer sosyolog ve antropologların iddia ettiği gibi, sosyal yapılar statik değilse, değişime ve yeniliğe (innovation) açıksa, caminin bir kurum olarak Amerikan toplumunun sosyal yapısına uygun bir şekilde yerini alması mümkündür ve kaçınılmazdır. Kaçınılmazdır; zira tarihi süreç içinde dini kurumlar göçmenlerin etnik ve dinî kimliklerini koruma ve yeni mekânlarına adapte olma konularında en sık istifade edilen ve bu konuda en başarılı olan kurumlar olmuşlardır (Yang ve Ebaugh, 2001). Bu nedenle hem caminin işleyiş tarzında (faaliyetleri itibariyle) ve hem de Amerikan sosyal sisteminde bazı yapısal değişikliklerin gerçekleşmesi zorunludur. Caminin yaşayacağı bu yapısal değişiklik sürecinin sonunda bürüneceği hüviyet aslında yeni bir hüviyet olmayacaktır. Zira bu süreç yeni ve farklı çevreye adaptasyon için gerekli bir yapısal değişim süreci olarak algılanabileceği gibi, cami-

[1] Örneğin, yaşanan Hıristiyanlık ve Yahudiliğe göre, alkol tüketimi, faiz vb. uygulamalar normal karşılanmaktadır. Bu tür davranışlar sergileyenler hakkında cezai bir müeyyide söz konusu değildir. Bu noktada şu soru önemlidir: Aynı toplum içinde yaşamak zorunda olan insanların mensup oldukları dinlerden biri bir davranışı normal bir davranış olarak kabul ederken, diğeri tamamen tersi bir görüş beyan ederse, toplumsal yapının ahenkli bir bütün olarak işlemesini sağlayacak ortak bir toplumsal değerler ve normlar ağı oluşturmak nasıl mümkün olacaktır?

nin erken (Peygamber dönemi) dönem fonksiyonlarını üstlenmesi süreci olarak da telakki edilebilir.

Amerika'da "Müslüman Amerikalı" olarak yaşamayı seçen Müslümanların karşılaştığı problemlerin bir kısmı şu şekilde sıralanabilir:

• Kurulan bunca camiye ve İslâm merkezlerine rağmen pek çok genç ve yetişkin İslâm'ı terk edip başka dinlere intisap edebiliyorlar. Bir başka ifadeyle, misyonerlik faaliyeti yalnızca Üçüncü Dünya Ülkelerinde cari bir uygulama değildir. Üstelik Amerika'da yaşayan gençler, misyonerlerin kolay hedefleri olmaya daha müsaittir.

• Değişik nedenlerden dolayı dinini değiştirmese bile gençler içki, kumar, zina, uyuşturucu bağımlılığı, öldürme ve yaralama ve diğer toplumsal problemlerin kucağına düşebilmektedir.

• Müslümanlar arasında güçlü sosyal, kültürel ve dil bağı bulunmadığı için aidiyet hissi oluşmamaktadır. Bu durum sosyolojik anlamda bir cemaatler ve dayanışma toplumu olan Amerika'da yaşayan gençleri kimlik bunalımına itmektedir.

• Amerikan toplumunu bilen, orada azınlık olarak yaşayan Müslümanların problemlerini müşahede eden siyasi ve dinî liderlerin olmayışı bir başka problemdir. Zira yakın *zamana* kadar (hala?), "Amerikalı Müslümanlar" için dini liderlerin yetiştirilebileceği Amerika-merkezli ve kontekst-bağımlı profesyonel düzeyde İslâmî din eğitimi verebilecek kurumlar mevcut değildi(dir) (Miller 1996). Camilerde görev yapan imamların tamamına yakını başka Müslüman ülkelerden ithal edilmektedir. Dışardan gelen imamlar, kendi toplumlarının şartlarına göre çok iyi eğitim almış olmalarına karşın, Amerikan toplumunda etkin görev yapabilme noktasında pek çok yönden yetersiz kalmaktadırlar.[2] Dil problemi, teknolojiyle olan tanışıklığın ölçüsü, kültür farklılığından kaynaklanan dünya görüşü farklılığı ve bizzat, hem sosyolojik hem de dini anlamda, cemaatini yönlendirecek imamın Amerikan toplumuna ayak uydurma problemi söz konusu yetersizliğin nedenlerden yalnızca bir kaçıdır.

• Bir önceki maddeye bağlı olarak ifade edilebilecek temel sorunlardan biri de uzun süre önce Amerika'ya göç eden ve kendini Müslüman olarak tanımlayan insanlardan bazılarının, özellikle belli konularda geleneksel İslâm anlayışına uygun olmayan fikirler edinmiş olmalarıdır. Bu tür fikirlerin ortaya çıkması, bu insanların eksik dinî bilgiyle farklı dinlere mensup insanlarla bir arada yaşamak zorunda kalması ve bu süreçte onlarla girdikleri zorunlu diyalogun bir sonucu olabilir. Belli kişilerin bu tür görüşlere sahip olması normal karşılanabilir; ancak bu kişilerin diğer Müslümanların, özellikle de dinî lider duru-

---

[2] Amerika dışından gelen imam ve fakihlerin yetersizliği konusu sıkça vurgu yapılan konulardan biridir. Örneğin, Yusuf Talal De Lorenzo'un naklettiğine göre, bazı Amerikalı Müslümanlar, Müslümanların azınlık olarak yaşadığı Amerika'da İslâm hukukunu yorumlama hakkının yalnızca Amerikalı Müslümanlarla sınırlı tutulması gerektiğini savunmuşlardır. Detaylı bilgi için bkz. Yusuf Talal De Lorenzo, "The Fiqh Councilor in North America," *Muslims on the Americanization Path?* içinde. Haddad Y.Y ve J.L. Esposito, ed. (New York: Oxford University Press, 2000), ss. 65-86.

mundaki imamların da kendileri gibi düşünme ve bu doğrultuda görüş beyan etme taleplerinde ısrarcı olduklarına yazar sıkça şahit olmuştur. Bu tür konulara verilebilecek en çarpıcı örnek Hıristiyanların ve Müslümanların aynı tanrıya inanmakta oldukları iddiasıdır. Örnekler çoğaltılabilir. İçkinin meşru olması gerektiği, evlilik dışı ilişkinin yasak olmaması gerektiği vb.

• Amerika'da yaşayan Müslümanların büyük çoğunluğunun çocuklarını gönderebilecekleri hem dini hem de seküler eğitim veren okulların olmayışı eğitim ve kültürel anlamadaki bir başka problemdir. Bu nedenle, çocukların büyük çoğunluğu devlet okullarına gitmek zorundadır. Bu okullarda okuyan Müslüman öğrenciler Hıristiyan ve Yahudi dini günlerinin kutlamalarına ya katılmak ya da o gün için okuldan geri kalmak zorunda kalırlar (Miller 1996). Bu da her defasında azınlık psikolojisi sendromunun yaşanmasına neden olur.

• En önemli problemlerden biri de geleneksel Müslüman aile tipinin yozlaşmaya *yüz* tutmasıdır. Buna en çarpıcı örnek gayr-i Müslimlerle evlenme problemidir. Zaten erkeklerin gayr-i Müslim bayanlarla evlenmesi sıkça karşılaşılan sosyolojik bir olgudur. Ancak Müslüman bayanların gayr-i Müslim erkeklerle evlenmesi ender rastlanan bir olayken artık rutinleşme sürecine girmiş görünmektedir. Bir başka ifadeyle ortada *de facto* bir durum söz konusudur. Bu durumun İslâm'a uygun olmadığı, konunun uzmanları tarafından sıkça dile getirilmesine rağmen bu tür evliliklerin sayısında artış olduğu görülmektedir. Her iki tür evlilikten meydana gelen çocukların hangi dine mensup olacakları ve nasıl bir din anlayışına sahip olacağı konusu ciddi bir araştırma konusudur.[3]

Bu problemlere sunulabilecek bazı çözüm önerileri ise şu şekilde sıralanabilir:

• Camiler birer cazibe merkezi haline getirilmelidir. Bu da ancak gençlerin Amerikan toplumunda, başka mekânlarda tatmin ettikleri ihtiyaçlarının bir kısmını camide karşılayabileceğini bilmesiyle gerçekleşebilir. Bu amaçla, her cami kütüphanesiyle, konferans salonuyla, değişik spor alanları ve gençlerin "takılabileceği" mekanlarıyla bir kompleks olarak inşa edilmeli ve profesyonelce işletilmelidir. Oluşturulacak böyle bir komplekste gerek gençler ve gerekse yetişkinler konferans ve seminerler yoluyla bilgilendirilmelidir. Bu tür konferans ya da seminerlerde İslâm'ın sosyal boyutu üzerinde durulurken İslâm'ın dayanışma ruhuna verdiği öneme vurgu yapılmalıdır.

• Camilerde lider durumunda olan kişiler, içinde yaşadıkları sosyal çevrenin problemleriyle din ve ırk ayırımı yapmaksızın ilgilenmek zorundadırlar. Oysa tebliğin başında adını verdiğim kuruluşun yaptığı ankete göre camilerde cemaate gayr-i Müslimleri İslâm'a davet etmenin önemine yapılan vurgu oranı 92% iken, toplum menfaati için yapılan dinler arası ortak sosyal hizmet projelerine katılma oranı yalnızca 37%'dir *(The Mosque in America,* 39). Bu oran dini liderlerin dış dünya ile olan bağlarının ne kadar zayıf olduğunu ve önceliklerinin neler olduğu konusunda fikir vermektedir.

---

[3] Yapılan araştırmalar, Avrupa'da yaşayan Müslümanların da benzer problemlerle karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Bkz. Cemal Tosun, *Din ve Kimlik,* TDV. Yay. Ankara, 1993.

• Camilerde yapılan faaliyetler şeffaf olmalıdır. Amerika'da Müslümanlara ve Müslümanların oluşturdukları her türlü kurum ve kuruluşa şüphe ve endişeyle bakıldığı bir gerçektir. Camiler de bu önyargıdan nasibini almaktadır. Buna acı bir örnek Oklahoma'da federal bir binanın bombalanmasının ardından yaşandı. Binanın bombalanmasından hemen sonra terör uzmanlarının büyük çoğunluğu parmaklarını Orta-Doğuya ve onların Amerika'daki uzantıları olan Müslümanlara çevirmişti. Daha da acı olan ise, saygın bir gazete olarak lanse edilen *New York Times* bile olayda Orta-Doğu bağlantısı kurmakta gecikmemişti. Zira, "Oklahoma Şehri en az üç adet camiye ev sahipliği yapmaktaydı" (ADC, 1995). Sanki bir yerde caminin bulunması terörist aktiviteler için yeterli bir şarttı! 11 Eylül 2001'den sonra toplum bilincindeki bu ön yargı iyice perçinleşti.

• Camilerdeki vaaz ve hutbelerin İngilizce olarak da sunulması şu nedenlerden ötürü bir zorunluluk haline gelmiştir:

1. Amerika'daki camilerin 93%'üne birden fazla etnik gruba mensup Müslümanlar devam etmektedir. Örneğin, Houston'daki camilerin cemaatlerini, Arnavutluk, Bangladeş, Bosna, Mısır, Nijerya, Suriye, Trinidat vb. ülkelerden göç eden Müslümanlar oluşturmaktadır (Yang ve Ebaugh 2001).

2. Camilerin 90%'ında son 12 ayda en az bir gayr-i Müslim ihtida etmiştir.

3. Camiye devam eden cemaatin ortalama 30%'unu mühtediler teşkil etmektedir.

• Müslümanların etnik ve dini kimliklerini muhafaza edip sonraki nesillere aktarabilmelerini sağlayacak okul öncesi eğitimi de kapsayacak eğitim kurumları oluşturmak zaruridir.

• Makro düzeyde, Amerikan toplumunda yetişmiş, İslâm'ı Amerikan şartlarında öğrenip, anlayıp yorumlayabilen Amerikalı fakihlerin yetiştirilebilmesi için yüksek öğretim kurumları oluşturulmalıdır. Zira görüşme yapılan pek çok Amerika doğumlu Müslüman, bu konunun önemine dikka çekmiştir (Yang 2001). Bu Müslümanlara göre, belli bir etnik grubun kültürüyle yoğrulan İslâm anlayışları ile İslâm'ı birbirinden ayırmak gerekiyor.[4] Örneğin, kendisiyle görüşülen bu Müslümanlardan biri bu konuyu şöyle dile getiriyor:

"Ben Müslüman olmak, İslâm'ı öğrenmek ve yaşamak için can atıyorum. Ancak bunu yaparken kendi Amerikan kültürümü bir başka (etnik grubun) kültürüyle değiştirmek istemiyorum. İslâm'ı Amerikan bağlamında anlamak ve yaşamak istiyorum" (Yang 2001).

• Amerika'da doğup büyüyen Amerikalı Müslümanların cami ve diğer dinî kurumların sosyal, siyasal ve kültürel faaliyetlerine aktif katılımı sağlanmalıdır. Bu gerçekleştirilebildiği taktirde bazılarınca hâlâ yabancı bir unsur olarak görülen İslâm'ın, çeşitli kültürleri bünyesinde barındırabilen Amerikan toplumunun yerli bir unsuru olma süreci daha az sancılı ve daha hızlı olacaktır.

---

[4] Benzer görüşler Amerikan toplumuna adapte olmaya çalışan diğer pek çok dini grup için de dile getirilmektedir. Bkz. Fenggang, Y ve Ebaugh H.R. "Transformations in New Immigrant Religions and Their Global Imlications," *American Sociological Review*, c.66, Nisan, 2001, (ss.269-288).

Sonuç

Modern yapısal şartlar dikkate alındığıda, eğer Müslümanlar İslâm'ın evrensellik iddiasını sürdüreceklerse hem içerde hem de dışarda sosyal ve kültürel çoğulculukla yaşamaya alışmaları gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, İslâm bir yandan içindeki farklı anlayış ve uygulamalara müsamaha gösterip müntesiplerinin dini ihtiyaçlarını karşılarken (private religion), öte yandan da dünyanın neresinde olursa olsun içinde bulunduğu toplumun genel problemlerinin çözümüne, din ve kültür farkı gözetmeksizin, katkıda bulunmalıdır. Bu yapılmadığı taktirde Müslümanlar ve oluşturdukları kurumlar sosyal olmaktan uzak marjinal ve Merton'un ifadesiyle gerçek yabancılar olarak toplum içinde fakat toplumun bir parçası olmaksızın, varlıklarını ancak belli bir süre devam ettirebilirler.

BİBLİYOGRAFYA

ADC, *Anti-Arab Racism in the United States* Washington, D.C: American-Arab Anti-Discrimination Committee, 1995.

Bagby, L, Perl, P.M., Froehle, B.T. *The Mosque in America: A National Portrait: A Report From the Mosque Study Project.* Washington, D.C. Council on American-Islamic Relations, 2001.

Fenggang, Y ve Ebaugh H.R. "Transformations in New İmmigrant Religions and Their Global Imlications," *American Sociological Review,* c.66, Nisan, 2001, (ss.269-288).

Giddens. A., *Introduction to Sociology.* New York, London: W.W. Norton & Company, 1992.

Haddad, Y.Y. ve Esposito, J.L. (ed). *Muslims on the Americanization Path?* New York: Oxford University Press, 2000.

Haddad, Y.Y. ve Lummis, A.T. *Islamic Values in the United States* New York: Oxford University Press, 1987.

———, "A Century of islam in America" *Hamdard Islamicus* c.XXI, sayı, 4, 1997.

Johnson, Chalmers. *Revolutionary Change.* Boston: Little, Brown and Company, 1966.

Merton, R.K. "Anomie and Social Structure," *American Sociological Review,* c.3. 1938, (ss. 672-680).

Miller, R. "Understanding Müslim Dilemmas in North America," *Word & World,* sayı: 2, c. XVI. 1996, (ss. 129-142).

Radcliffe-Brown, A.R. *Structure and Function in Primitive Society* New York: The Free Press, 1965.

Tosun, Cemal. *Din ve Kimlik,* TDV. Yay. Ankara, 1993.

VI. OTURUM

(21 Eylül 2004)

♦

İKİNCİ TEBLİĞ

AMERİKA'DA YAPILAN DİNÎ EĞİTİM ÇALIŞMALARI

(Sorunları ve Çözüm Yolları)*

♦

Dr. Aicha Al-Adawiya**

ABD'deki İslâm eğitimine yaklaşımların gelişimi ile ilgili bazı deneyimlerimizi paylaşmak üzere bizi davet ettikleri için bu önemli konferansın düzenleyicilerine teşekkür ederim.

Akademisyen olmayan biri olarak, sıradan halkın deneyimiyle ortaya çıkan çabalar üzerinde duracağım. Bu gelişimi tartışırken, İslâm eğitiminde sivil toplumun yaklaşımlarına değinmek gerekir. Çünkü İslâm ve Müslümanlarla ilgili konular yakın zamana kadar oryantalistlerin özel ilgi alanı olarak düşünülürdü. Oryantalistlerin bakış açısı sık sık sömürgecilik ve sömürgecilik sonrası süslemeli ifadelerde gizlenmiş olup onların bilimsel yaklaşımları, İslâm ve Müslümanlara ilişkin gerçeği nadiren yakalamış, daha çok konuya sübjektif bir bakış açısından yaklaşmışlardır.

Daha yakın zamanlarda, genelde bu alanda objektif araştırmaya duyulan ihtiyacın farkına varıldı. Özel olarak da, Müslüman olan ve olmayan eğitimcilerin -yerel, ulusal ve uluslararası bütün düzeylerde- giderek daha farklılaşan bir toplumda gelecek nesilleri etkilemede sorumluluk ve fırsatları vardır. Teknoloji bu fenomeni teşvik etmede ve kolaylaştırmada anahtar bir rol oynayacaktır.

ABD'de gittikçe büyüyen Müslüman nüfusu için -şu anda 6 milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmekte- ilk okuldan üniversiteye kadar İslâm eğitim-öğretimine ciddi yaklaşımlarda bulunulmaması sonucu, Müslümanlar ABD'de en hızlı büyüyen ve ikinci büyük dinin mensubu olarak, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için alternatif kurumlar kurmanın zorunluluğunu fark etmeye başladılar.

Aşağıda verilenler, yıllarca süren farklı yaklaşımların örnekleridir. Bütün bu yerler Müslüman çocukların İslâmî kimliklerinin ve İslâmî terbiyelerinin sürdürmesine duyulan acil bir ihtiyacı karşılamak için oluşturulmuştur. Söz konusu kurumlar çoğu durumlarda sadece yerel halk tarafından desteklenen sıradan organizasyonlardır.

---

* Tebliğin aslı İngilizcedir.

** Internet University Islamic Publication Houses/ABD

Evde Verilen Eğitim-Öğretim

ABD'de devlet okullarında verilen ahlâk eğitimlerinin eksikliğiyle yakından ilgilenen organize olmuş ailelerin hızla büyümesinin ardından Müslümanlar da ABD'nin çoğu yerinde ev eğitimi-öğretimini geliştirmişlerdir. Bu sadece çocuklarının bütün gün eğitimini üstlenebilecek ve gönüllü aileler için bir seçenektir.

Cami Tabanlı/Merkezli Eğitim

Cami merkezli eğitim, okul sonrası ve hafta sonu okulları olup devlet okullarına giden öğrencilere takviye yapmak için kullanılır. Başlangıçta bu tip okullardaki amaç, ibadet ve İslâmî eğitim ağırlıklı programlarla, camiye daha fazla yakınlaştırmayı araştıran Müslümanlar için çok arzu edilen modeldi. Bu aynı zamanda sınırlı mali imkanları olan ailelerin ulaşabileceği en iyi modeldi. Ayrıca bu modelden daha çok tamgün eğitim veren itibarlı İslâm okullarına bir eğilim olmasına rağmen, cami merkezli okul öncelikle Arapça, Kur'an okuma, Peygamberin Hayatı ve Hadis gibi dersler vererek Müslüman toplumun ihtiyaçlarına hizmet etmektedir.

Özel İslâmî Okullar

Özel İslâm okullar sistemi onlarca yıl önce ilk olarak devlet okul sisteminde çalışan ebeveynler ve eğitimciler tarafından, Müslüman çocukların İslâm inancına uygun bir çevrede büyümelerini sağlamak için geliştirilmiştir. Bu tür okullara ilk örnek ise, Medrese al-İslâmîyadır ve yaklaşık 35 yıla uzanan tarihi ile ABD'deki en eski Müslüman okullarından biri olup, Afrika kökenli bir Amerikalı tarafından kurulmuştur. Bu tür okulların ilk örneklerinden bazıları Al-İman, Razi Okulu ve Sister Clara Muhammad Okullarıdır. Son okul örneği, Sister Muhammad Okulları, bir zamanları (1960'lı yılların başlarında University of Islam-İslâm Üniversitesi adı altında the Nation of İslâm -siyah Müslüman hareketinin önemli eğitim kurumları olup, 1970'li yılların sonundan günümüze kadar bu isimle süregelmiştir) ülkenin her tarafına yayılan ulusal bir ağ bulunmaktaydı. Günümüzde aynı okullar ABD'nin sadece birkaç şehrine serpiştirilmiş şekilde varlığını sürdürmektedir. Özel İslâm okullarının, devlet desteği ve vergi kredilerinden yararlanan, tamgün planlı çalışan İslâm okulları olarak başlaması ise bir yeniliktir.

Devlet Okulları

Müslümanlar kapsamlı bir ders programının gelişimini destekleyerek, bunun için katkı sağlamanın yollarını araştırmışlardır. Söz konusu ders programı nesiller boyu ABD'de olan Müslümanlar kadar yeni göçmenleri de içine alan Amerika'nın gerçek yüzünü yansıtmaktadır. Amaç eğitim kanalıyla dini farklılıklara saygıyı desteklemektir.

Üniversite - Kolej Tabanlı İslâm Eğitimi

İslâm dini günümüzde ABD'nin bütün üniversite ve kolejlerinde okutulmaktadır. İslâm araştırmaları ile ilgili lisans üstü programlar oldukça yaygındır. Günümüzde de geleneksel metotları kullanarak İslâm bilim adamları tarafından öğretilen İslâmî bilgiyi öğrenmeye ihtiyaç duyulmaktadır. İslâm dinini öğrenme ihtiyacı, özellikle üniversite ve kolej

eğitiminden sonra ortaya çıkmaktadır.

İslâm Üniversiteleri

Bazı İslâm üniversiteleri öğrencilere İslâm bilimlerinde kaliteli bir eğitim sağlamak için kurulmuştur. Nispeten erken olmasına rağmen bu üniversitelerden sadece biri, sınırlı da olsa, ileri düzeyde programlar vermeyi başarmıştır.

İnternet Üniversitesi

İnternet Üniversitesi İslâmî bilgiye İnternet kanalıyla ulaşabilmek için tasarlanmış yeni bir girişimdir. Bu gelişim aşamasında olup, sadece derece kursu vermektedir.

Uzmanlaşmış İslâm Eğitim Forumlar (Geleneksel İslâm Öğretiminde Odaklaşma)

Müslümanların geleneksel kaynaklardan yararlanarak İslâm öğretimi ihtiyacını karşılamak için tasarımladıkları birkaç örnekten biri din yoğunluklu (Deen Intensives) yöntemdir. Bu yöntemde öğrenci bir gün veya bir ay dünyanın değişik yerlerinden gelen İslâm bilginlerince verilen yoğun kurslara katılır. Burada İslâm bilginleri, İslâm bilimlerinden sanata kadar muhteşem geçmişimizi araştırırlar ve kutsal İslâm mirasımızı yorumlarlar. Forum, mesajı uzağa ve geniş bir alana, şehir ve eyaletlere yaymak için telekonferans sistemi uygular ve en son teknoloji ile de uyumlu bir şekilde çalışır. Önemli İslâm konferansları aynı zamanda İslâm bilim adamları için bir buluşma yeridir. Dinleyicilerinin büyük bölümü kolej ve üniversite öğrencileridir ve bunlara kadınlar, yetişkinler ve yaşlılar da katılır. Bu bağlamda, Müslüman ülkelere gidip uluslararası İslâm araştırma programından yararlanan genç öğrencilerin sayılarında hızlı bir artış vardır ve inşallah bunlar ABD'ye geri döndüklerinde, yeni aydınlanmış İslâm liderliğinin onurunu ve sorumluluğunu üstleneceklerdir.

Hıristiyan ve Yahudi Seminerleri

Hıristiyan ve Yahudi seminerciler üniversitelerinde öğretim yapacak ve kendi kurumlarına misafir araştırmacı veya kadrolu Müslüman bilim adamlarını gittikçe daha sıkı bir şekilde araştırıyorlar. Bu seminerciler aynı zamanda dinler arası diyalogda aktif bir şekilde meşgul olmaktadırlar.

Dinler Arası Diyalog

Dinler arası diyalog Müslümanların değerli bir fırsat olduğunu keşfeden, dünya çapında bir akımdır. Bu bir zamanlar tek yönlü inançlar arası konuşma iken (Hıristiyan-Yahudi), şimdi bu diyalog Hıristiyan-Yahudi-İslâm diyalogu şeklinde, üç yönlüdür. En güçlü diyaloglar ise, üç "İbrahimî" inancın ötesine gidip, pek çok inanç geleneklerini de içine alacağı diyalogdur. Bu Müslümanların kendi inançlarını diğer inanç mensupları ile paylaşabileceği, harikulade zengin çevre demektir. Burada etkili olan kelime, kendi dinine çevirme değil, paylaşmadır. Bu demektir ki, kişi inancında sağlam olmalı, eşit şartlarda katılım için bu esastır ve diyalogu güçlü yapan şeydir.

Kaynaklar

İnternet Üniversitesi

İslâm Yayınları Basımevleri

Audio/Video Kaset materyalleri

İnternet

Eğitim ABD'deki Müslümanların en çok ilgilendikleri konuların başında gelmektedir. Camilerden sonra Müslümanlar, yüksek miktarlarda parasal yardımı Müslüman okullara yapmaktadırlar.

Müslüman kimliklerini devam ettirirken çocuklarımızı eğitmek, en önemli konulardan biridir. Bu fenomenle karşılaşan bazı okullar çocukları toplumun kötü etkilerinden korumak için Müslüman kızlar basketbol takımları veya Allah'ı övme konusunu ele alan, rap ve müzik yarışmaları düzenleyerek, şehirli kültürle işbirliğinin yollarını araştırmaktadırlar. Söz konusu okullar, Müslüman çocukların toplumun geniş kesimimden bağlantıları kopmuş gibi hissetmemeleri için, şehir kültürünü İslâmî bağlamda kullanmanın yollarını aramışlardır.

Üç Kılavuz Soru

-ABD'deki İslâm kurumları başlangıçta niçin eğitimin alternatif araçları olarak kurulmuştur?

-ABD'deki Müslüman okulların şu andaki konumları nedir?

-Değişik formlardaki Medreselerin (yani ev okulları, hafta sonu takviye okulları, özel okullar vb) artması toplumu nasıl etkilemiştir?

MÜZAKERE

Prof. Dr. Selahattin Parladır (Komisyon Başkanı) – Her iki tebliğciye, tebliğleri için çok teşekkür ediyoruz.

Şimdi, bu bildirilerin müzakeresini yapmak üzere, önce Sabit Şimşek Bey'i davet ediyorum.

Dr. Sabit Şimşek – Sayın Başkan, Divanın değerli üyeleri, saygıdeğer katılımcılar, bayanlar, beyler; müzakerelerini yapacağım iki tebliğciyi zihnim ve gönlümde haz duyarak dinledim. Amerika Birleşik Devletleri'nde bir süre görev yapmış birisi olarak, oradaki atmosferi, Müslümanları ve din hizmetleriyle din eğitimini tekrar zihnimden geçirerek yaşama fırsatı yaşattılar bana. Kendilerine teşekkür ediyorum. Kendilerinden faydalandığımı ifade etmek istiyorum.

Tebliğleri tenkit etmek yerine, ben Amerika Birleşik Devletleri'nde din eğitimi alanıyla ilgili biraz daha spesifik bir konuya temas ederek katkıda bulunmak, orada yaşayan Türk toplumunun din eğitimi konusuna değinmek istiyorum.

Bunun için de, pek çoğumuzun bildiği, ama tekrarında fayda gördüğüm Amerika Birleşik Devletleri'nde Türk toplumunun kısaca oluşumunu ve gelişimini arz etmek istiyorum. Aslında, nafakasını aramak üzere Müslüman Türklerin –özellikle belirtiyorum- ilk gittikleri ülke Amerika Birleşik Devletleridir. Biz hep Almanya zannederiz, halbuki ABD'ye bu maceralı gidiş 1905 yılına rastlıyor. Yine pek çok akademisyenin, Mualla Selçuk hocamızın bildikleri gibi, 1819 yılında misyoner örgütlerin yaptıkları uluslararası bir toplantıda, tabiî Protestan misyoner teşkilatlarını kastediyorum, dünya coğrafyasını kendi aralarında bölüşmüşlerdir. Anadolu, Balkanlar ve bugünkü Suriye, Lübnan Amerikalı misyonerlere bırakılmış ve bir sene sonra da ilk Amerikalı misyoner 1820'de İzmir'e ayak basmıştır. 20'şer yıllık periyotlarla bu faaliyet sistemli bir şekilde Anadolu'da sürdürülmüş ve geliştirilmiştir. İlk defa Harput –yani Elazığ- Tunceli, Siverek, Rize, Samsun gibi illerimizin kırsal kesimlerinden Amerika'ya giden ve pek çoğu okuma yazma bilmeyen insanlarımızın Amerika'ya gitmelerini teşvik eden de bu misyonerlerdir.

1905-1914 yılları arasında Müslüman Türk olarak, bu bahsettiğim illerden ve bölgelerden 45 bin ila 65 bin civarında insanımız oraya çalışmak ve tıpkı Almanya'ya ilk gidenler gibi, bir miktar para kazandıktan sonra dönmek üzere göç etmişlerdir. Bunlardan bir kısmı 1920-1929 yılları arasında ülkemize dönmüş, diğerleri ise orada kalmıştır. Orada kalan bu insanlarımız, din eğitimi açısından çok üzücü, belki geleceğe yönelik bir tecrübeyi de yaşamışlar ve bize bırakmışlardır. Tamamı bekâr giden bu insanlardan hiçbirisi, hiçbir kayıtta rastlanmamıştır ki, dinini değiştirmiş olsun. Hepsi Müslüman olarak ömrünün sonuna kadar orada yaşamışlardır. Ancak, gayrimüslim kadınlarla, Amerikalı ba-

yanlarla evlenen ve çocuk sahibi olan bu insanlarımızın evladı arasında Müslüman olarak kalan, Türk dilini ve kültürünü bilen tek bir kişi yetişmemiştir. Bunların hepsi asimile olmuştur.

Çok enteresandır, 1930 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti, New York'ta bir öğrenci komiserliği ihdas etmiştir. Türkiye, 1930'lu yıllardan itibaren Amerika'ya öğrenci göndermeye başlamıştır. Bu giden öğrenciler öğrenimlerini tamamladıktan sonra, bir kısmı orada kalmıştır. İşte, o ilk giden ve orada evlenen Müslüman Türkler ile öğrenimini tamamlayıp, hatta öğrenimi sırasında orada bulunan gençler 1932 yılında Türk Hars Birliği adıyla bilinen ve bugün hâlâ icra-i faaliyette bulunan derneği kurmuşlardır. Ama, maalesef orada evlenen ve ilk giden Türkler, kendileri çok hassas olmalarına ve dinî birtakım gelenekleri sürdürmelerine rağmen, çocuklarına İslâm dinini, Türk kültürünü verememişlerdir. Elazığlı bir zatın ifadesini arz etmek istiyorum. Diyor ki: "Çocuklarımızı Müslüman yetiştiremedik, çünkü okulumuz yok, camimiz yok." Halbuki bu insanlar, bağışlayın beni, o terimi kullanacağım, domuz eti yememek ve çocuklarına yedirmemek için kendi evlerinin bahçelerinde tavuk, hindi kesmişler, kurban bayramlarında kurban kesmişler, daha önemlisi evlendikleri Amerikalı eşleriyle çok ciddî mücadelelere girip erkek çocuklarının sünnet edilmesi konusunda bir mücadeleye girmişler ve çoğu sünnet edilmiştir. Gerçi, sonradan Amerikan toplumunda da sünnet olma tıbbî bakımdan bir sağlık alameti olarak yaygınlaşmıştır. Amerika'daki Yahudi toplumunda "Kaşır" dedikleri, onların itikadına göre helal sayılan hayvanları, Müslümanlara benzer bir şekilde kesmekte ve domuz eti yememekte, çocuklarını sünnet ettirmektedir. Onun için, bu ilk giden Türk Müslümanları bir türlü Yahudilerle iç içe yaşamışlar. Ama, kültürlerini koruyamamışlardır.

Okumak üzere Amerika'ya gidip orada kalanlar, bugün Avrupa ülkelerinden çok farklı bir sosyal yapı sergilemişlerdir. Elit kesim oldukça yüksektir. Daha sonraki yıllarda, mühendis gibi, doktor gibi Anadolu'dan insanlarımız ABD'ye göç etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nden, özellikle Bolşevik İhtilalinden sonra Türk dünyasından göç eden insanlarımız vardır. İkinci Dünya Savaşından sonra yine Türkistan'dan, Kafkaslar'dan, Tataristan'dan, Kırım'dan, Balkanlardan Türk asıllı Müslümanlardan göç edenler olmuştur. 1960'lı yıllara gelindiği zaman, bir dönüm noktası söz konusudur. O dönemde, artık Müslüman Türkler Amerika'ya eşleriyle, aile olarak gitmeye başlamışlardır. Bir Türk olan Yakup Ahmet'in oğlu Ahmet Frank "Turks in Amerika" adlı kitabında belirttiği üzere anne olmadıkça bir toplumun kültürünü, dinini bir sonraki kuşağa aktarması mümkün değildir. Dolayısıyla Amerika'daki Türk toplumunun din eğitimi açısından Müslüman bayanların oraya eşleriyle beraber göç etmesiyle bağlantılı olarak 1960'tan sonra giden Türkler kendi kültür ve dinî değerlerini korumuşlar, korumaya devam ediyorlar. 1965 yılında Karaçay Türkleri ilk defa bir Türk camisini –Karaçay Türkleri Camii- orada açmışlardır. Ondan sonra da bu sayı devamlı artmıştır. Bugün Türk toplumunun yaklaşık 20'ye yakın camisi, bu camilerde de çeşitli sosyal tesisleri vardır. Bu camilerden 10 tanesinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın resmî görevlileri hizmet vermektedir. Din eğitimi bana göre fazla geleneksel ve Avrupa'da yetişen çocuklara ve gençlere olduk-

ça kuru gelen bir müfredat, bir sistem ile verilmektedir. Camilerdeki hizmetler de aslında din eğitiminin veya yaygın din eğitiminin bir parçasıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çalışmaları, tamamen yaygın eğitime yöneliktir. Ama, aynı zamanda din eğitimi de yapıyoruz. Çünkü, din öğrenimi gören çocuklar ve gençler, aynı zamanda camide cemaatle beraber ibadete katılmaktadır.

Temin ettiğim son rakamları arz etmek istiyorum. Bu sene yaz okullarında 10 din görevlimizin çalıştığı 10 camide 357 öğrencimiz din öğrenimi görmüştür. Bunlardan 145'i kız, 194'ü de erkektir. Bu çalışmalarımız gerçekten müfredat programı, mahalli şartlar nazara alınarak ve özellikle de dinin insan derununa hitap eden yönü öne çıkarılmak suretiyle mutlaka yeniden gündeme getirilmeli ve geliştirilmelidir. İslâmı sunuşumuz, sanıyorum daha çok fıkıh merkezli yahut kelâm ağırlıklı görünmekte, marifet yönü oldukça ihmal edilmektedir. Halbuki –Amerika Birleşik Devletleri'nin eğitimini biraz incelemiş birisi olarak söylüyorum- orada fenomenolojik yaklaşım fevkalade önemlidir. Malumuâliniz, fenomenolojik yaklaşımda "görünen gerçek, daha derin başka bir gerçeği örten bir gerçektir" gibi bir yaklaşımı ifade etmektedir. Çocuk soruyor: "Niye rükudayız?" Şimdi, namaz kılana dışarıdan bakan birisi belli hareketler yaptığın görüyor. Ama, o hareketleri yapan "Musalli" acaba o hareketleri yaparken iç dünyasında hangi tecrübeleri yaşıyor? Bunu ancak Musalli biliyor.

Sadece bir ayetin mealini vererek bitirmek istiyorum. Malumâliniz, Kur'an'da buyuruluyor ki: "Secde et ve yaklaş." Acaba Mabuda kulun yaklaşması eğitimini, öğretimini biz din eğitimi programlarımızda aksettiriyor muyuz? Ben şüpheliyim. Muhterem hocalarımızın, arkadaşlarımızın zihinlerinde böyle de bir soru bırakarak konuşmama son veriyorum.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Biz de çok teşekkür ediyoruz.

Şimdi, Yrd. Doç. Dr. Hadi Adanalı Bey'e söz veriyorum.

Yrd. Doç. Dr. Hadi Adanalı – Sayın Başkan, muhterem hocalarım, saygıdeğer dinleyiciler; günün sonuna doğru yaklaşıyoruz, sabırlarımız biraz zorlanıyor. Ama ben çok da fazla vaktinizi almadan, hem konuşmacıların değindiği birkaç hususu tekrar gündeme getirmek istiyorum. Hem de önemli bulduğum birkaç hususa ek olarak değinmek istiyorum. Müsaade ederseniz, çok kısa, genel bir girişle başlayayım.

Aslında, bizim coğrafî yapımız, tarihsel şartlarımız, dinî anlayışımız, çoğu zaman Avrupa'ya kıyasla değerlendirmeye tabi tutuluyor. Din eğitimi ve dinî hizmetler söz konusu olduğunda, AB'ye üyelik süreci de devreye girdiğinde, tabiî ki doğal olarak Avrupa bizim bakışlarımızın büyük bir kısmının yöneldiği coğrafya oluyor. Fakat, aynı zamanda Amerika'da da, biraz önce Sabit Şimşek Hocamızın değindiği gibi, bir Türk kesimi var, ama aynı zamanda Türk kesimi olduğu gibi, Müslüman kesim var ve Amerika'yı da Batıdan ayrı olarak düşünebilmemiz mümkün değil. Hatta biraz da belki –tabirimi hoşgörürseniz- uzak Batı olarak görmek mümkün. Buradaki uzaklığı, Avrupa'da ortaya çıkmış bir-

takım değerlerin gene Batılı bazı bilim adamları, Amerika'da veya Kuzey Amerika'da daha ileri aşamalara getirildiği şeklinde yorumluyor. Bunlar da göz önüne alındığında, Amerika belki de bizim kendi dinî eğitimimiz ve dinî hizmetlerimiz açısından ihmal edilmemesi, belki de ciddî olarak çalışılması gereken bir ülke, bir coğrafya, bir kıta.

Arada çok farklılıklar var; tabiî Türkiye ile kıyasladığınızda, en azından bizim sistemimiz, cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık sistemi, onların sistemi ise başkanlık sistemi. Bizim sistemimiz meclis sistemi, onlarınki meclis ve senato sistemi. Bizde vilayet sistemi var, onlarda eyalet sistemi var. Bizde Tevhid-i Tedrisat var –gene tabirimi mazur görün- onlarda Tevzi-i Tedrisat var; yani, pek çok noktadan aslında ayrılıyoruz. Siyasî yapılaşmamız açısından... Bütün bunları göz önüne aldığımızda, hangi yönleriyle belki mukayese yapacağız diyebilirsiniz. Ama, pek çok benzerlikler de var.

Şimdi, bu benzerlikler üzerinden belki bazı şeyleri geliştirebiliriz. En azından, Amerika'da büyük bir Protestan yapılaşma var. Bizim dinî anlayışımız da, aslında Katolik hiyerarşisinden daha çok, Protestan yapılaşmasıyla paralellik arz eden bir dinî anlayış. Yani, tarihsel açıdan baktığımızda -bugün sabahki oturumlarda da belirtildi- bir kilisenin olmayışı, dinî hiyerarşinin bulunmayışı veya ruhbanlık sınıfının olmayışı şeklinde bir anlayış var. Buralardan hareketle birtakım şeyler örnek alınabilir.

İkincisi, Amerika oldukça dindar bir toplum. Yani, televizyonlarda gördüğümüzün tam tersine, bilhassa işte İncil Kemeri dediğimiz bölgede dinin ailevi hayatta çok güçlü bir etkisi var. Hakikaten din, toplumun pek çok alanında görülür bir etkiye sahip. Yani, dini bir bakıma sosyal hayattan tecrit etmek gibi bir laiklik anlayışına sahip değil. Bu noktada belki Fransa ile mukayese edildiğinde, tam öbür uçta bulunan bir toplum Amerika Birleşik Devletleri. Bu dindarlık, aslında sadece toplumun belirli kesimlerinde de değil. Bir örnek olarak; bilim alanlarındaki bir şekilde tanrıya inananların oranı yüzde 43'ün üzerinde olduğu söyleniyor ki, bu oldukça yüksek. Avrupa'ya kıyaslandığında bu, dinin akademik düzeyde de etkin olduğunu gösteriyor.

Gene, kiliseye devamda, Avrupa ile kıyaslandığında oldukça yüksek bir oran söz konusu. Bu noktadan da, yani dindar toplumumuza benzerlik arz eden bir yapısı var. Bu yönüyle de belki örnek alınabilir.

Tabiî, kilisenin eğitim hayatında çok önemli bir rolü var ve belki de bu noktada biz kiliseleri çalışmamız gerekiyor. Yani, orada kilisenin din eğitiminde ve din hizmetlerinde ne gibi faaliyetler içinde bulunduğunu, ne gibi açılımlar sağladığını pek bilemiyoruz. Türkiye'de bilemiyoruz, akademik düzeyde bilinemiyor bu; bunun ciddî bir şekilde çalışılması gerekiyor. Benim sonunda dört beş tane önerim var, bunlardan bir tanesini de bu oluşturacak.

Aslında, Diyanet İşleri Başkanlığımızın çok önemli hizmetleri var. Biz zaman zaman eleştiri alıyoruz ama, bu hizmetlerin önemini anlayabilmek için aradan biraz zaman geçmesi gerekiyor. Müsaade ederseniz, Zaman Gazetesinde, bundan yaklaşık iki ay önce yayınlanmış bir röportajdaki bir hususa dikkatlerinizi çekmek istiyorum. New York'ta cenaze işleriyle uğraşan bir Türk, New York'ta bulunan bir Müslüman cemaat tarafından da-

vet ediliyor. Bu cemaatin din hizmeti gören kişisi oldukça yaşlı ve cenaze hizmeti göremeyecek derecede yaşlandığı için de böyle bir hizmete ihtiyaç duyulmuş. Türk bir topluluk değil, Tataristan'dan gelmiş, ama Müslüman bir topluluk. Kendisi yardım etmiş cenazelerine, işte ritüeller yerine getiriliyor ve o esnada cemaatin içinden birisi dua okuyor. Yardıma giden, cenaze işleriyle uğraşan Türk diyor ki: "Bu okuduğun dua Türkçe." Onlar da diyorlar ki: "Hayır, bu Türkçe dua değil, bizim sürekli olarak tekrarladığımız bir dua." Türk: "Hayır, bu Türkçe dua, ben Türküm, işte bu kelime şu anlama gelir, bu kelime bu anlama gelir" diyor. Daha sonra, kendisiyle konuştuktan sonra ortaya çıkan şu: Tataristan'dan gelen bu cemaate Osmanlı yardım etmiş. Oraya giden imam onlara Türkçe dua öğretmiş ve bu duayı onlar bilmeden bir yüzyılı aşan bir süre içinde tekrarlayagelmişler. Yani, hem ibadetlerinde hem cenaze törenlerinde.

Şimdi, kimin aklına gelebilir, Osmanlıların orada Tatar bir cemaate öğrettiği Türkçe duanın hâlâ günümüzde –bu, yaklaşık iki ay önce olan bir hadise, çok yakın dönemde olmuş bir hadise- canlılığını ve önemini ve etkisini sürdürebileceğini... Bu açıdan, Diyanet İşleri Başkanlığının şu anda yaptığı hizmetleri belki eleştirebiliriz bazı yönleriyle ama, semereleri yüzyıllara varabilecek bir etkiye sahip olabilir. O yüzden bu hizmetleri çok önemsiyorum. Dünyanın neresinde olursa olsun...

Sayın Kemal Ataman Bey'in tebliğinde belirttiği hususlar, hepimizin katıldığı ve belki de daha önceki bölümlerde de sosyolojik açıdan caminin önemine değinmesi itibariyle önemli. Biri Japonya'da, diğeri Avustralya'da camilerimizin İslâmın sembolleri haline geldiğini görebiliyoruz ve bunların olumlu bir sembol olarak, medyada çok sık bir şekilde kullanılması, bizler açısından çok sevindirici. Çünkü onları bizler gerçekleştirdik, buradan giden paralar, buradan giden ilgi, buradan giden bilgiyle o kurumlar oluşturuldu. Âdeta İslâmın temsil edildiği birer kurum haline gelmesi, bizler için birer övünç vesilesi. Sanıyorum bu noktadaki cömertliğimizi takdir etmemiz ve bundan sonraki faaliyetlerde de elden geldiğince yardımda bulunmamız bence gerekli. Tabiî, bunun sosyolojik boyutu, kültürel boyutu, Kemal Ataman Bey'in tebliğinde belirtildi. Ben onlara değinmeyeceğim, ama misafirimiz Sayın Ayşe Al Adawiya'nın da Amerika'daki eğitimle ilgili bize belirttiği birkaç hususa kısaca değinip konuşmamı tamamlayacağım.

Sayın Al Adawiya, ev eğitiminden bahsetti; bu, bize pek uymayan bir yöntem. Ama, Amerika çok büyük bir ülke, tüm genellemeleri aşan bir ülke. O yüzden, aslında ne yönleriyle bize örnek olabilir ne yönleriyle olmayabilir; o açıdan bu örnekleri bize sunması bence çok önemli. Ev okulu, bizim pek aşina olmadığımız bir kavram, ama Amerika'da özellikle dinî hassasiyeti olan ailelerin çok sık başvurdukları bir yöntem. Benim bilebildiğim kadarıyla da bu yöntemi ülkemizde bir tek sanatçı Erkin Koray yapmaya çalışmıştı kızıyla ilgili olarak. Bu, gene bir gazetede okuduğum bilgi. Ama, bilebildiğim kadarıyla bizim sosyal yapımıza, dinî ve kültürel anlayışımıza pek uygun değil. Özellikle de zaten Tevhid-i Tedrisat buna imkân tanımıyor.

Biliyorsunuz, özel okullarla devlet okulları ayırımı var. Devlet okullarına onlar "public school" diyorlar. Aslında özel okullarda devlet hiçbir yönlendirmede bulunmuyor, sa-

dece birtakım standartlar koyuyor, müfredat tamamen o okulu açanların denetiminde belirleniyor. Bu açıdan, Müslümanlara çok büyük imkânlar sağlanıyor ve sanıyorum bu imkânların değerlendirilmesinde Müslümanlar gereğince aktif rol alamayabiliyorlar. Sayın Ayşe Al Adawiya'nın da belirttiği gibi. Fakat, sadece özel okullarda değil, devlet okullarında da dinî eğitim dolaylı olarak verilebiliyor. Ben bununla ilgili birkaç doküman da getirmiştim ama, burada onlara değinmememiz daha uygun olur, zaman darlığı nedeniyle.

Üçüncü olarak, üniversitelerde verilen eğitime değindi ki, sanıyorum şu açıdan çok önemli: Ben, maalesef, -üzülerek bunu ifade etmek istiyorum- klasik eserlerin değerini Amerika'da öğrendim. İlahiyat eğitimi aldım, fakat aldığım ilahiyat eğitimi klasik eserlere dayalı bir eğitim değildi. Modern eğitimin bir ürünü idim ben burada, okuduğum kitapların büyük bir çoğunluğu ders kitabıydı ve maalesef klasik eserlerin önemini ancak mezuniyetten sonra, oradaki doktora çalışmam sayesinde anlayabildim. Onların önemini de şu şekilde anladım: Kendileri, kendi klasik eserlerini titizlikle ve derinlemesine inceleyerek okuyorlar. Yani, bugün bir Amerikan üniversitesinden mezun olan bir öğrencinin bir Descartes'i, bir Kant'ı, bir Agustin'i, bir Thomas Aqino'yu bilmeden, okumadan, yani klasik eserlerin tercümelerini okumadan mezun olabilmesi imkânsız. İster ilahiyat okusun, ister tıp okusun. Maalesef, İbn-i Haldun ile ben Amerika'da tanıştım. Yani, burada tanışmayı çok arzu ederdim. Bu yönden, klasik eserlerin önemini, sanıyorum bizim kendi ilahiyat programlarımızı –Hocalarımız burada- yeniden bir gözden geçirmemiz ve ders kitabı zihniyetinden kurtulmamız gerekiyor. Çünkü, gerçek anlamda dinî düşünce, ancak bu klasik eserlerden hareketle yeniden yorumlanabilir. Bu noktayı gündeme getirdiği için de Sayın Adawiya'ye ben buradan teşekkürlerimi sunuyorum.

Konuşmamı dört öneriyle bitirmek istiyorum:

1. Uluslararası bir ilahiyat fakültesine ihtiyacımız var. Bu ilahiyat fakültesinin temel amacı, gerek Avrupa'dan gerek Kuzey Amerika'dan gerekse dünyanın diğer bölgelerinden getirilecek, öncelikle Türk öğrencilerine bir ilahiyat eğitimi vermeye yönelik. Böyle bir programa ihtiyacımız var. Bunu yapacak birikimimiz var, tecrübemiz var, hocalarımız var; ama, bunun yeni bir programla bu projenin başlatılması ve şekillendirilmesi gerekiyor. En mükemmeliyle başlamak mümkün değil; ama, bir şekilde bir yerinden başlatılması gerekiyor. Bu, aciliyet kesbediyor; çünkü, daha önceki bölümlerde de sık olarak gündeme getirildi. Yani, bizim burada eğittiğimiz öğrenci Amerika'ya gidip, oranın hayat şartlarını öğreninceye kadar zaten iş işten geçebiliyor, 10 yıl geçiyor. Dilin öğrenilmesi zaten uzun sürüyor. O açıdan, oradan getirilecek öğrencilerin burada ilahiyat tahsili alması daha verimli olabilir. Buna yeni yönetmelikler de imkân tanıyabiliyor. Yani, dersler, üniversiteler arası akreditasyonlar, vesaire...

2. Amerika'da cemaatlerin hemen hemen pek çoğunun üniversitelerin kenar bölgelerinde kurumları, enstitüleri var. Hemen hemen her bir cemaat, akademik kurumlarla işbirliği içinde çalışıyor. Dolayısıyla hem kendi din hizmeti verecek kimselerin eğitimini akademik bir ortamda sağlıyor hem de yeni gelişmelere açık bir şekilde yetiştiriyor. Dolayısıyla bizim de orada üniversitelerin yakınlarında enstitülere ihtiyacımız var. Bunu, illa

mükemmel bir enstitü olarak düşünmeyelim. Bir ev kiralanır, bir iki akademisyen gönderilir, daha sonra bu bir enstitü şekline dönüştürülebilir. Ama buna ihtiyacımız var; çünkü, Amerika'da dinî cemaatler ancak bu şekilde değişen şartlara ayak uydurabiliyorlar.

3. Amerika'da ve Kuzey Amerika'daki dinî cemaatleri çalışmaya ihtiyacımız var. Bilebildiğim kadarıyla bu, ülkemizde akademik düzeyde pek yapılmıyor. En azından Ataman Bey'in kaynakçasına şöyle bir baktığımda, orada gene Müslümanları çalışanların çoğunluğunun Müslüman olmadığını görüyorum. Müslümanların Müslümanları akademik düzeyde çalışacağı araştırma projelerine ihtiyacımız var. Diyanet İşleri Başkanlığının bu noktada maddî ve manevî desteklerine de, projelerine de ihtiyacımız var.

4. Aslında, Amerika'daki din özgürlükleriyle ilgili birtakım gelişmelere de dikkat etmemiz gerekiyor.

Teşekkür ederek konuşmamı sonlandırıyorum.

Komisyon Başkanı – Ben de çok teşekkür ediyorum.

Şimdi, genel müzakerelere geçiyoruz.

-Buyurun Sayın Özdemir.

Doç. Dr. İbrahim Özdemir – Öncelikle konuşmacılara teşekkür ediyorum.

Efendim, öncelikle Diyanet İşleri Başkanlığı'nı bir yeniliğe imza attığı için kutlamak istiyorum: Daha çok Afrikalı Amerikalı olarak kendilerini tanıtan zenci kardeşlerimizden bir temsilciyi de davet etti. Amerika'da bulunduğum süre içerisinde görüşme imkanı bulduğum birçok siyahi Müslüman diyorlardı ki: "Buraya gelen Müslümanlar, yine buradaki beyaz Müslümanlarla alaka kuruyorlar. Bizi ihmal ediyorlar. Neden bizimle ilgilenmiyorsunuz ve diyalog kurmuyorsunuz?" Halbuki Amerika'daki Müslümanların yüzde 40-50'si Afrika kökenli bu Müslüman kardeşlerimiz. Bu nedenle Aisa (Ayşe) Al Adawiya hanımın buraya davet edilmesini şahsen çok önemsiyorum. Hem toplantımızı renklendirdi, hem farklı bir bakış açısı getirdi. Bundan sonraki toplantılarda bu kardeşlerimizi davet edersek, onlardan daha çok yararlanacağımızı düşünüyorum.

Kemal Bey de, Aisa Hanım da güzel noktalara temas ettiler. Ancak, Amerikan hapishanelerdeki din hizmetleri gündeme gelmedi. Halbuki, başta Aisa Al Adawiya'nın vasıtasıyla Müslüman olduğu rahmetli siyahi lider Molcolm X (Malik al Şahbaz) olmak üzere Amerika'daki siyahi Müslümanların lider kadrosunun çoğunluğu hapishanede Müslüman oldular. Molcolm X'e bir mülakatta soruluyor: "Neden hapishanede Müslüman oldun?" O da diyor ki: "Çünkü dışarıda düşünecek vaktimiz yoktu, biz gangsterdik; ya birisini soymayı veya öldürmeyi düşünüyorduk." Şu anda Amerika'da hapishanelerde çok ciddî dinî hizmetler var. Bu gündeme gelmeli ve tartışılmalı. Bunların en büyük sorunu İslâm'la ilgili kaynak kitaplara sahip olmamaları. Ayrıca kendilerine rehberlik ve imamlık yapacak kişilere ihtiyaç var. Belirli şartları haiz kişileri Amerikan hükümeti ücretli olarak istihdam edebiliyor. Kanaatimce, Diyanet hapishanedeki Müslümanların karşı karşıya olduğu sorunları da düşünmeli. Yani, oraya giden arkadaşlarımız bunun mevzuatını bilirlerse, hapishanelerde hizmet edebiliyorlar. Fakat, bunun bazı mevzuatları var, buna uy-

maları gerekiyor.

İkincisi ise Amerikan silahlı kuvvetleriyle ilgilidir. Amerika'daki Müslümanlar, özellikle de siyahi olanlar, askerlik görevlerini yapmakta ve hatta bazıları çeşitli rütbelerde görev yapmaktadırlar. Bundan hareketle Amerikan hükümetleri bunların dinî ihtiyaçlarına cevap vermek üzere imamlar (Chaplin) görevlendirmektedir. Tabii, bu niteliklere sahip kişilerin yetiştirilmesi büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu konu da buradaki tartışmalara şu ana kadar yansımadı. Hatırlanırsa, ünlü Müslüman boksör Muhammed Ali Clay, Vietnam savaşına katılmamak için askere gitmedi. "Benim dinime aykırı" dedi. Mahkemelik oldu ve daha sonra beraat etti. Şu anda Amerikan Ordusunda çok sayıda Müslüman var. Şimdi, bunlarla ilgili sorunları da gündeme getirmemiz ve tartışmamız gerekir diye düşünüyorum. Zira, biz ne dersek diyelim, arkadaşımız işte Türklerin ABD'ye gidiş tarihini söyledi. Biz Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş tarihini yeni bir milat olarak alsak da, İslâm coğrafyası ve Osmanlının gölgesinde yaşamış millet ve topluluklar bizi hâlâ Osmanlı olarak görüyor. Özellikle de Hin alt kıtası, G. Asya ve Afrika'da yaşayan insanlar. Ha, biz de ne diyoruz, biz diyoruz ki: Cumhuriyet, Osmanlının devamı olan ancak köklü bir yenilenmeden sonra yeniden yapılanmış demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir. Şunun için söylüyorum: Amerika'da bulunan arkadaşlar bilecekler, oradaki Müslümanlar arasında Ortadoğulu Müslümanlar ile Hint alt kıtasındaki Müslümanlar arasında bir rekabet var. Ancak bizleri hep hakem olarak görürür ve saygı duyarlar. Başka bir ifade ile, biz onlara ağabeylik yaparız. Bizim olduğumuz yerde sözümüzü dinlerler ve bizi hakem kabul ederler. Bu rolümüzü de ihmal etmemeliyiz diye düşünüyorum.

Bir de, dinî yayınların kalitesi tartışılmadı. Yani, buradan götürdüğümüz veya hediye ettiğimiz kitapları bir Amerikalı nasıl görüyor?.. Efendim, oranın standartlarına göre değilse okumuyor bile, çöpe atıyor. Hele bir de bedava veriyorsak, bunu misyonerlik gibi algılıyorlar. Fiyatını ucuz tutalım, fakat oradaki kaliteyle basalım. Örneğin, ben orada misafir öğretim üyesi olarak bulunurken, çok büyük bir fonla bir Kur'an meali bastırıldı. 11 Eylül 2001 terör hadiselerinden sonra. Amaç, Amerikan toplumundaki Müslümanlarla ilgili yanlış imajı silmek ve onlara Kur'an'ı takdim etmekti. Emin olunuz hiçbir tanesini öğrencilerime vermedim, daha doğrusu veremedim. Bir kere, ucuz olsun diye saman kâğıdı gibi bir kâğıda basılmıştı; açınca okunmuyordu ve baskısına özen gösterilmemişti. Baskı olarak çok kalitesizdi. Bu Kur'an için yapılan masrafların ve emeklerin büyük bir bölümünün boşa gittiğini düşünüyorum. Kur'an'ın dağıtıldığı bazı yerlerde insanların kendi standartlarına uymayan ve üstelik kalitesiz basılmış bu kitabı almayarak çöpe attığını görünce yüreğim cızladı. Ancak bunu hazırlayanların iyi niyetinden ve ihlaslarından şüphem yok: Aman ucuz olsun, 1 dolar, 2 dolar... Böylece herkes Kur'an alabilsin ve okusun". Hayır efendim, kaliteli olsun yeter. Zira bir Amerikalının kitaba verdiği para için ayırdığı bütçesi vardır. Bu nedenle, orada yapacağımız yayınların kalitesi... Burada basıp oraya götürmekle olabilir; ama, kesinlikle oradaki standartlara uygun olmalı. Zaten kitabevlerinde de satılmıyor buradan giden yayınlar. Sonuçta cami ve mescitlerdeki dağıtıma mahkum oluyoruz.

Hem Kemal Bey hem Ayşe Hanım dediler ki Amerika'daki cami ve mescitler daha güzel, daha temiz ve estetik olmalı. Neden? Çünkü, hakikaten Amerika'daki cami ve mescitler gençlerimiz ve çocuklarımız için cazibe merkezi değil. Hem fiziki mekan olarak, hem de özellikle imamların sergilediği davranışlar ve iletişim açısından. Ortadoğu'dan giden imamlar, çocukları, gençleri ve insanları hakikaten cezbetmiyor, adeta itiyor... Bir kaç noktayı özellikle vurgulamak istiyorum:

Birincisi, ben Sydney'de, Londra'da, Amerika'nın çeşitli yerlerinde camilere gittim. Maalesef hâlâ İngilizce hutbe verecek imamlarımız yok. Varsa da ben henüz rastlamadım. Ama, mesela Amerika'da gittiğim bir mescide imam önce hutbeyi Puştuca okudu. Ben ve diğer Pakistanlı ve Afgan olmayanlar hiçbir şey anlamadık. Fakat daha sonra imam anladı bizim rahatsızlığımızı, İngilizce bir özet sundu. Çünkü, oraya her milletten Müslümanlar geliyorlar. Ayşe Al Adawiya geliyor, diğerleri geliyor. Amerika, Avrupa ve yurt dışındaki diğer mescitler Cuma günleri tüm Müslümanların buluştuğu mekanlar. Bu nedenle hutbelerin oradaki dilden olması çok büyük önem taşıyor.

İkincisi, benim gözlemlediğim kadarıyla imamlar günlük politikaya çok giriyorlar. İşin acı tarafı ise bunu da ellerine, yüzlerine bulaştırmaları. Örneğin Amerika'nın resmî politikasıyla ve Pentagon ile Amerikan halkını karıştırıyorlar. Amerika'nın meşru bir hükümeti var ve doğal olarak bu hükümetin aldığı kararlar var. Amerikan halkının büyük çoğunluğu bazen bu kararlara katılmıyor ve hatta çok ciddi eleştiriler getiriyor. Demokratik haklarını kullanarak gösteri ve yürüyüş yapıyorlar. Hadi Bey'in dediği gibi, yüzlerce, binlerce dinî cemaat var, onlar da hükümetin belirli konulardaki politikalarına karşı. Ancak genelde Müslümanlar ve özelde ABD'deki imamlar bu günlük politikanın merkezi olan Beyaz Ev ile Pentagon'un politikalarıyla Amerikan halkını biri birine karıştırıyor. Böylece hükümetin politikalarını eleştirme adına "müphem bir Amerika ve Amerikalı" söylemiyle genellemeler yapılıyor. Sanki tüm Amerika Müslümanlara karşıymış veya düşmanmış gibi bir imaj yaratılıyor. Bunun kesinlikle yanlış olduğunu düşünüyorum. Amerikan halkı ile Amerikan hükümetini birbirinden ayırmamız lazım. Din hizmetlerimizde buna özellikle dikkat etmemiz gerektiğini düşünüyorum. Aksi takdirde bize sempati duyan insanlar bile bizden uzaklaşıyorlar.

Üçüncüsü ise, kendi kültürel birikimimizi tam olarak yansıtamıyoruz. Örneğin, herne kadar bütün oturumlara katılamadımsa da, eğer Mevlana ve onun öğretisinin bize sunduğu imkanlar burada zikredilmediyse bu büyük bir eksikliktir diye düşünürüm. Zira Mevlana'yı Amerika çok iyi tanınıyor ve seviliyor. Adeta Mevlana Amerika'da hâlâ yaşıyor. Çünkü sadece bir kitabının tercümesi, o da ne Arapça, ne de Farsçe veya Türkçe bilmeyen Amerikalı şair ve edebiyatçı Coleman Barks tarafından, R. Nicholson tercümesi esas alınarak yapılan bir tercüme. Nicholson'un kullandığı dile ise Victoria İngilizcesi. Barks'in tercümesi 250 bin kopya sattı ki, bunun Amerika'da şiir kategorisindeki bir kitap için bir rekor olduğunu Publisher's Weekly dünyaya duyurdu. Mevlana'nın neden ve niçin bu kadar okunduğunu ve ilgi uyandırdığını sorduğumda ise şu cevabı aldım: "Çünkü, bize gerçek İslâmîyet'i anlatabiliyor; ruhumuza, kalbimize ve tüm duygularımıza hitap edi-

yor." Bizim sadece sabahki oturumda kalp ve hikmet biraz gündeme geldi. Daha çok anlama (cognitif) boyutumuz, yani sadece beyin, akıl, felsefe ve kelam üzerinde duruldu. Dinin ilmihal boyutu vurgulandı. Bunları küçümsemiyorum; ama, musikinin yerini hiçbir şey tutmuyor, sanatın yerini hiçbir şey tutmuyor, yine zengin tasavvuf geleneğimizin yerini hiçbir şey tutmuyor. Bunu da, yine biz din hizmetlerinde bence göz ardı edemeyiz. Edersek, herkesten önce Mevlana bize hakkını helal etmez diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Biz de teşekkür ederiz.

– Buyurun Sayın Özkan.

Özkan Ergen – Tekrar teşekkür ediyorum.

Şunu söylemek istiyorum: Avrupa'daki ya da Amerika'da ki gençlerimiz, insanlarımız bence kayıp bir generasyon gibi değerlendirilmemeli. Biz onlara, bizim işimize yaradıkları, onların dinî, kültürel, ahlakî, bilimsel tüm birikimlerine ihtiyacımız olduğu kanısını hissettirmeliyiz diye düşünüyorum. Özellikle Almanya'da yaşayan gençlerimizin, Alman toplumu onlara: "Siz bir artık kategorisisiniz, size ihtiyacımız yok" hissini verirse, bizler de onlara pes etmiş gibi görünürsek, ne kadar acı olur. Basit bir benzetmeyle izah etmek istiyorum: Bir doktor hastasını pes ettirmiş ise, ondan sonra ne kadar çaba gösterirse göstersin, hastayı kurtarmak zorlaşır. Oysa, pes etmeden, ona ihtiyacımız olduğunu, onların değerli bilgilere, değerli birikimlere sahip olduğunu aktarmak, zannediyorum çok doğru olur. Kaldı ki, bu havadan ve doğru olmayan bir uyarı, bir düşünce değil. Çünkü, toplumlarımızda, Avrupa Birliği gelişmesinde ve tüm diğer ilişkilerde, oradaki insanların bilgilerine, birikimlerine kaynak olarak ihtiyacımız var. Burada da söz konusu edildi, o kaynağı –ikinci ve basit önerim- orada geliştirip, orada kullanmaya çalışmalıyız diye düşünüyorum. Karamsar bir perspektif bizlere yaramaz.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Biz de teşekkür ediyoruz.

– Hocam buyurun.

Prof. Dr. Saffet Bilhan – Sabit Şimşek Bey'in bahsettiği Amerika'ya olan maceradan bahsetmek istiyorum. Benim hemşerilerim Amerika'ya gitti o dönem. Bunların gidiş macerası, bugünkü konumuzu da yakından ilgilendiriyor. Bunlar, genellikle oraya çoban olarak gittiler, sığırtmaç olarak gittiler ve değişik çiftliklere dağıtıldılar. Ama, o dönemin yönetimi, onların ne kültürel durumunu ne millî durumunu ne de eğitim durumunu, din durumunu kesinlikle düşünmedi. Ama bir şey düşündü, Almanya'ya gidenler için düşündüğümüz ekonomik durumu, oradan gelecek parayı... O zaman Amerikan banknotlarının hiçbir değeri yoktu; onun için şu şartı koşuyordu: Dönenler sarı para alacaklar, yani kendilerine reşat altını verilecek, onunla gelecekler. Bunlar belli bir süre çalıştıktan sonra, kendilerine reşat altını veriliyor, kemerlerine bağlıyorlar, gemiye biniyorlar. Üç ayda Trabzon limanına ulaşıyorlar. Gemiden inip at arabalarıyla kendi memleketlerine gidiyorlar. O dönemde giden Yahudiler var, Ermeniler var, Rumlar var. Onların çocukları bugün devlet

başkanlığına adaylığını koyacak duruma gelmiş; ama, bizimkiler sanıyorum hâlâ çoban. Burada da arkalarında bir devlet gücü yahut da bir örgüt gücü bulamamalarından kaynaklanıyor. Halbuki, öteki gidenlerin orada hazır bir kilisesi var, Ortodoks kilisesi var, Protestan kilisesi var, Yahudilere sahip olanlar var, vesaire. Ama Türkiye'den gidenlerin bu şekilde bir desteği yok.

Aynı şekilde, Almanya'ya gidenlerin durumu da uzun zaman bu şekilde kalmış. Yani, devlet onların hiçbir problemi ile ilgilenmemiş. Hatta, sanıyorum 1960'larda idi; bir haber vardı, oradaki bir vatandaş soruyor: "Bizi sıkıştırıyorlar, İslâmîyet çok geri bir din, nasıl cevap verelim?" O zamanki yetkililerimiz şöyle cevap veriyor: "Dersiniz ki, Türkiye laik bir ülkedir, bu konularla ilgilenmiyoruz." Bu anlayışla günümüze kadar gelindi. Şimdi, yavaş yavaş Türkiye, gerek hükümet yani devlet boyutunda gerek örgütler boyutunda gerekse vatandaşların genel olarak örgütlenmesi boyutunda büyük bir uyanış var. Çünkü, öyle bir çağda yaşıyoruz ki, küreselleşme çağı aşırı bir rekabet çağıdır ve bugün, gerek ekonomik yönden gerek sosyal yönden büyük bir rekabet olduğu gibi, dinsel inançlar alanında da büyük bir rekabet var. Özellikle kilise büyük bir rekabet içerisinde. Tanıtımda da çok büyük enerji sarf ediyor. Ama, kilisenin kullandığı yöntem, bizim camilerin kullandığı yöntemden farklı. Bizim camiler, karşı tarafı olumsuz olarak niteleyip, İslâmîyeti o şekilde tanıtmak istiyor genellikle. Yani, karşı taraf doğru değil noktasından hareket ederek. Hıristiyanlık, Hıristiyanlığın doğru olduğu noktasından hareket ederek, Hıristiyanın özelliklerini ortaya koymaya çalışarak ortaya koyuyor.

Sanıyorum geçen hafta idi; bir gazetenin çok tanınmış bir yazarı, "Yorumsuz" başlığı altında Kur'an-ı Kerim ayetlerini veriyor. Gerçi yorumsuzlukta da bir yorum vardır. Sadece savaş ayetlerini alıyor; mesela şöyle diyor: "Onları nerede bulursanız öldürünüz. Onlar size nasıl tecavüz ediyorsa –bu da Marmara Üniversitesinden birinin Kur'an tercümesi- siz de onlara o şekilde tecavüz edin..." Böyle sıralamış, bütün sütunu doldurmuş. İslâmîyetin bu olduğunu gören bir kimse, tabiatıyla büyük bir tepki gösterecek, özellikle günümüzde terörün ön plana çıktığı bir dönemde tutup da Kur'an-ı Kerim'in bu boyutunu, ki bu da bir bakıma Bektaşi fıkrası gibi, hani, "niçin namaz kılmıyorsun" dendiği zaman, "Kur'an'da, namaza yaklaşmayın buyuruluyor" diyor ya. "Sarhoş olduğunuz takdirde" kısmını söylemiyor. Aynen öyle, Kur'an-ı Kerim'de de, işte, "Onlar barış isterlerse hemen barışa gidin, barış istedikleri takdirde siz savaşırsanız kesinlikle haksızlık yapmış olursunuz..." kısmını hiç görmeden, bu tarzdaki ayetler sıralanarak ve başına da "Yorumsuz" başlığı verilerek, bir taraftan Türkiye'de İslâmîyet bu şekilde tanınıyor.

Öyle ise, biz Batıya, Avrupa'ya, Almanya'ya veyahut da diğer ülkelere eğitim götürdüğümüz zaman Türkiye'de mevcut olan şeyleri götürüyoruz. Yani, vatandaşlarımız hangi kültürü almışsa onu oraya taşıyor. Acaba burada yeteri derecede bu kültürü verebiliyor muyuz? Bunun tartışma konusu olması gerekir.

Öte taraftan, yurtdışındaki vatandaşlara eğitim vermek üzere öğretmen ve din görevlisi gönderiyoruz. Orada baktığımız zaman hedef kitle olarak yetişkinler var, öğrenim çağında olanlar var, okula devam edenler var, hiç okula gitmeyenler var, kadınlar var... Ka-

dınların büyük bir kısmı da okuma yazma bilmeyen ev kadını... Bir film vardı: "40 Metrekare Almanya." Kadın oraya gitmiş, 40 metrekarelik bir yer tutmuş kocası, devamlı orada yaşıyor, kadın bazen şikayet ettiği zaman, "Sen niye şikayet ediyorsun, televizyonun var, radyon var, çamaşır makinen var." İşte o 40 metrekarede yaşıyor. Bugün Almanya'da bu şekilde yaşayan çok sayıda ev kadını var. Acaba bunlara nasıl bir eğitim götürülecek?.. Bütün bunların planlı olarak ortaya konulması gerekir.

Ayrıca, oraya gönderilecek öğretmen ve din görevlilerinin mutlaka oraya gitmeden önce uzun bir zaman bir formasyondan geçmesi gerekir. Din görevlilerinin aynı zamanda Millî Eğitim Bakanlığının gönderdiği görevlilerle bir araya getirilerek, ortak bir formasyondan geçirilmeleri gerekir. Çünkü, orada zaman zaman -ben dolaştım buraları- bir bakıyorsunuz birinin yaptığını öteki bozuyor. Öyleyse, bunların da tümünün gözden geçirilmesi gerekir.

Bazı ülkelerde çok ağırlıklı din eğitimi var, bir de onu söyleyelim. Amerika'dan bir örnek vereyim. Benim orada torunum var, bir kreşe vermek istediler, dolaştılar, kilise eğitimi vermeyen kreş bulamadılar. Yani, hangi kreşe giderlerse, orada haç çıkarmakla falan başlıyor. Artık bu ülkelerde, gerek Amerika'da gerek Avrupa'da gerekse Avustralya'da büyük bir sayıda Müslüman kesim var ve bunların içerisinde de Türk-Müslümanları var. Bunların ihtiyaçlarını en aşağıdan başlayarak, yani kreşten başlayarak yukarıya doğru, yukarıdan başlayarak aşağıya doğru planlayıp göz önünde bulundurmak gerekiyor sanıyorum.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı– Ben de çok teşekkür ediyorum. Katkılarınızla bugünkü son oturumumuzu da tamamladık; iyi akşamlar diliyorum.

VII. OTURUM

(22 Eylül 2004)

◆

BİRİNCİ TEBLİĞ

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN YURTDIŞI YAYIN HİZMETLERİ

◆

Dr. Ahmet ONAY*

A. GİRİŞ

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayın hizmetlerindeki genel amacı, Başkanlığın "toplumu din konusunda aydınlatma" görevini yerine getirmeye yöneliktir. Bunu yerine getirirken, çeşitli kademelerinde teşkilatın sahip olduğu tecrübe ve üniversitelerde üretilen akademik bilgi birikimlerini bir araya getirmek suretiyle ve halkı aydınlatmak amacıyla, kitap, dergi ve sesli-görüntülü yayın vasıtalarının tarafsız ve doğru bir şekilde kullanılması esas alınmaktadır.

Başkanlığın yayın hizmetlerinin tamamında bu genel amaç esas alınmaktadır. Buna ek olarak yurt dışı yayın hizmetlerindeki özel amaç şöyle açıklanabilir: Çeşitli vesilelerle yurt dışına giden veya orada yaşayan vatandaş ve soydaşlarımızın bir taraftan içinde yaşadıkları toplum ile iyi bir iletişim kurmaları, bir taraftan da sahip oldukları Müslüman Türk kültür ve kimliğini muhafaza etmeleri ve tanıtmaları için kendilerine yayın yoluyla yardımcı ve destek olmaktır.

B. BAŞKANLIĞIN YURT DIŞI YAYINLARI

Diyanet İşleri Başkanlığı, yurt içinde olduğu gibi, yurt dışına yönelik olarak da kitaplar, takvimler, dergiler ile sesli ve görüntülü yayınlar hazırlamaktadır.

1. Kitaplar

Diyanet İşleri Başkanlığı'nca bu güne kadar toplam 634 eser yayınlanmıştır. Genellikle yurt içine yönelik olarak hazırlanan bu eserlerin yurt dışına da gönderildiği görülmektedir.

Başkanlıkça baskıları yapılan söz konusu 634 eserden 21'i, başta Türk lehçeleri olmak üzere, İngilizce'den Japonca'ya, Arnavutça'dan Rusça'ya kadar çok değişik dil ve lehçelere tercüme edilerek baskıları yapılmıştır. Özellikle son 20 yılda Başkanlıkça yaban-

* Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Dairesi Başkan V.

cı dillere tercüme ettirilen eserlerin bu güne kadarki toplam baskı sayısı 4.350.000 civarındadır. Avrupa Birliği ülkelerinde konuşulan dillerde çıkarılan eserlerin bu güne kadarki toplam baskı sayısı ise 1.350.000 civarındadır. Avrupa Birliği ülkelerinde konuşulan dillerde basımı yapılan eserler arasında Kur'an Okumaya Giriş, Temel Dini Bilgiler ve Cep İlmihali gibi İslâm dini hakkında kısa ve özlü bilgiler veren kitaplar bulunmaktadır.

Yurt dışında yaşayan vatandaş veya soydaşlarımızın en çok talep ettiği Türkçe kitaplar arasında başta Kur'an-ı Kerim ve meali ile tefsir, hadis, İslâm tarihi ve fıkıh kitapları gelmektedir. İslâm'a Giriş, Anadolu'da İslâm Kültür ve Medeniyeti, Yaşayan Dünya Dinleri ve Kadın gibi konularda yürütülen projeler tamamlandığında, yurt içinde olduğu gibi, yurt dışı yayın hizmetlerinde de önemli bir ihtiyaca cevap verilmiş olacaktır.

2. Diyanet Takvimi

Yurt dışında yaşayan vatandaş ve soydaşlarımızın namaz vakitlerini, dinî gün ve geceleri doğru olarak öğrenmeleri, bunun yanında birtakım sosyal, kültürel, dinî ve ahlâki konular hakkında bilgi sahibi olmaları için yurt dışına yönelik olarak Diyanet Takvimi hazırlanarak basımı ve gönderilmesi sağlanmaktadır.

Yurt dışına yönelik olarak basılan takvim sayısı yaklaşık 400.000 civarındadır. Ayrıca, Balkanlara yönelik olarak yaklaşık 30.000 civarında takvim hazırlanmakta ve ücretsiz olarak gönderilmektedir. Takvimler, yurt dışındaki ülke ve şehirlerin konumları dikkate alınarak 9 ayrı bölgeye göre farklı basılmaktadır.

3. Dergiler

Başkanlık, Diyanet Aylık Dergi ve Diyanet Çocuk Dergisi yanında, yurt dışına yönelik Diyanet Avrupa Aylık Dergi'yi aylık olarak yayınlamaktadır. Bu dergilerden yaklaşık 7,000 adedi tanıtım amaçlı olarak (ücretsiz) Avrupa'daki din hizmetleri müşavirlik ve ataşeliklerine gönderilmektedir.

1999 yılında yayın hayatına başlayan Diyanet Avrupa Aylık Dergi'den her ay yaklaşık 3.000'i abonelere, 3.500'ü de kredili olarak satılmak üzere din hizmetleri müşavirlik ve ataşeliklerine gönderilmektedir.

Diyanet Avrupa Aylık Dergi'de, dinî, milli, sosyal, kültürel ve toplumsal konular yanında, yurt dışında yaşayan vatandaş ve soydaşlarımızın problemleri ele alınmakta, yapılan röportajlar ile çeşitli ülkelerden haberlere geniş yer verilmektedir. Ayrıca, vatandaş ve soydaşlarımızın asimle olmadan yaşadıkları ülkede toplumun iyi bir ferdi, sahip oldukları kimliğin güzel bir temsilcisi olmaları için milli örf, adet ve gelenekler tanıtılmaktadır.

2004 yılı içerisinde Diyanet Aylık Dergi, Diyanet Çocuk Dergisi ve Diyanet Avrupa Aylık Dergi ile ilgili bir okuyucu anketi düzenlenmiştir. Ankete 5782 kişi katılmıştır. Yapılan anketten elde edilen sonuçlar şöyledir:

a) Diyanet Avrupa Aylık Dergi'nin Okuyucu Profili

Ankete katılanların yaklaşık %43'ü ilköğretim okulu, %20'si lise, %22'si de fakülte mezunudur. Ankete en fazla Almanya'dan (%64), takiben sırasıyla Hollanda, Danimar-

ka, İsviçre, Fransa, Belçika ve Avusturya'dan katılım olmuştur. Ankete cevap verenlerin %90'ı erkek, %10'u da kadındır.

Ankete katılanların yaklaşık %37'si işçi, %20'si din görevlisi ve %43'ü de diğer mesleklere mensuptur. Bunların %54'ü dergiyi üç yıldan fazla bir süredir almakta olduğunu, %23'ü dergi okuma alışkanlığına sahip olmadığını, %76'sı da Diyanet Avrupa Aylık Dergi'nin çoğunu veya tamamını okuduğunu belirtmiştir.

b) Dergiyle İlgili Değerlendirme

Okuyucularımızın anket sorularına verdikleri cevapların dağılımı Tablo 1'de gösterilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi, okurların muhteva ve tasarım olarak dergiyi beğendikleri ve yüz üzerinden ortalama 81.1 puan ile değerlendirdikleri görülmektedir.

Cinsiyet, öğrenim durumu, yaşanılan yer, coğrafi bölge, ekonomik durum, başka bir dergiye abone olup olmama, dergi okuma alışkanlığı ve Diyanet Avrupa Aylık Dergi'yi okuma durumu gibi değişkenlere göre ankete katılanların değerlendirme puanlarının ortalaması Tablo 2'de rapor edilmiştir. Tablo 2'ye bakıldığında, okuma alışkanlığına sahip olan ve derginin çoğunu veya tamamını okuduğunu belirtenlerin değerlendirme puanlarının ortalaması %84'tür. Bu da okuyucuların dergiyi büyük ölçüde beğendikleri şeklinde yorumlanabilir.

Derginin düzenli olarak, zamanında okuyuculara ulaşmasından duyulan memnuniyet yanında, en çok beğenilen köşeleri sırasıyla; gündem konuları, fetvalar, haberler ve röportajlardır.

Diyanet Avrupa Aylık Dergi'de Türkiye'yi, Türk tarih ve kültürünü tanıtan yazılara daha fazla yer verilmesi, Dergi'de, gençlik ve diğer dinlerle ilgili yazıların yer alacağı köşelerin açılması istenmektedir.

4. Sesli ve Görüntülü Yayınlar

Başkanlıkça hazırlanan sesli ve görüntülü yayınlar, film, drama ve sohbetler Diyanet Saati programında TRT1, TRT4, GAPTV, TRT TÜRK ve TRTINT'te yayınlanmaktadır. Ayrıca mübarek gün ve gecelerde düzenlenen mevlit programları da TRT1 ve TRTINT'te canlı olarak yayınlanmaktadır.

Bunun yanında film drama ve belgesel türü programlar da hazırlanmakta ve talep edilmesi halinde, taşra ve yurt dışı birimlerine, özel radyo ve televizyonlara da gönderilmektedir. Söz konusu program desteği Başkanlıkça ücretsiz olarak sağlanmaktadır.

C. DEĞERLENDİRME

Diyanet İşleri Başkanlığı, yürütmekte olduğu gerek yurt içi gerekse yurt dışı yayın faaliyetleri ile bu alanda önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ayrıca, sivil yayın faaliyetlerinde belli ölçüde yol gösterici ve öncü rol oynamaktadır. Bununla birlikte açık dille bir değerlendirme yapmak gerekirse, bu güne kadar Başkanlığın yurt dışı yayın faaliyetlerinin istenen düzeyde olduğunu söylemek zor görünmektedir. Bu, üzerinde durulması gereken bir konudur.

Yurt dışı yayın faaliyetlerinde gerek Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gerekse sivil yayıncıların istenen performansı gösterememelerinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunları şöylece sıralamak mümkündür:

1. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurt dışına yönelik yayın hizmetleri konusunda karşılaştığı sorunların başında, yeterli bilimsel altyapı derinliğinin halen istenen seviyeye ulaşmamış olması gelmektedir. 1980'li yıllardan bu yana gerek teşkilat içerisinden gerekse ilahiyat fakültelerinden yetişmiş elemanlar seçilerek yurt dışına gönderilmiş olmasına rağmen, vatandaş ve soydaşlarımızın dinî, sosyal, kültürel ve sosyo-psikolojik yaşantılarına ilişkin kullanımına hazır yeterli ölçüde bir bilgi birikimi ve veri tabanı bulunmamaktadır.

Yurt dışında yaşayan vatandaş ve soydaşlarımıza ilişkin mevcut bilgi ve tecrübe birikimi görevli personelle ve şahıslarla kaim bir özellik arz etmektedir. Bu birikimin yazıya dökülmüş, kitap ve makale haline dönüştürülmüş formatları oldukça sınırlıdır. Yurt dışında görev yapan din hizmetleri müşavir, ataşe, din görevlisi ve hatta dernek başkanlarının zaman zaman hazırlayarak Başkanlığa gönderdikleri rapor ve dokümanlar ise, o ülkede veya bölgede yaşayan hedef kitlenin sosyal, kültürel ve dinî yaşantısına ilişkin çok önemli veriler içermektedir. Ancak, bunların söz konusu amaçlar için kullanımının yeterli ve düzenli olduğunu söylemek mümkün değildir.

Bu amaçla, hem yurt dışındaki hedef kitleye yönelik alan araştırmalarına ve bunların yayına hazır hale getirilmesine, hem de yurt dışından gönderilen rapor ve dokümanların format ve muhtevasının geliştirilerek araştırma ve yayın amacıyla kullanıma hazır hale getirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Diğer taraftan 1999 yılında yayın hayatına başlayan Diyanet Avrupa Aylık Dergi'de yayınlanan yurt dışına yönelik araştırma yazıları ile röportaj ve haberlerin büyük bir kısmı yurt dışına gönderilen görevliler tarafından hazırlanan, daha çok kendilerini tanıtmaya yönelik yazı ve fotoğraflar arasından seçilmektedir. Amatörce hazırlanan bu yazı ve fotoğrafların kullanılabilirlik seviyesinin yükseltilmesi için yurt dışına gönderilecek personelin hizmet içi eğitim seminerlerinde konunun işlenerek ilgili personele rehberlik yapılması önem taşımaktadır.

Başkanlık için yurt dışında yaşayan hedef kitleye yönelik olarak devamlı güncelleştirilen yazılı, sesli ve görüntülü yayın arşivinin oluşturulması ayrı bir önem taşımaktadır. Bu itibarla, -yukarıda sayılanların dışında- yurt dışında yaşayan vatandaş ve soydaşlarımızın sosyal, kültürel ve dinî hayatları ile Başkanlığın yurt dışı faaliyetlerine ilişkin olarak Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığında yazılı, özellikle sesli ve görüntülü arşivin güncelliğinin korunarak geliştirilebilmesi amacıyla yurt dışında gerçekleştirilen faaliyetler ve yapılan önemli seyahatler planlanırken yayın ve arşiv hizmetleri dikkate alınarak, muhabir ve kameraman gibi gerekli personelin görevlendirmelerde dikkate alınması bu noktada görülen boşluğun doldurulmasına katkı sağlayacaktır.

2. Yurt dışı yayın faaliyetlerinde karşılaşılan önemli zorluklardan birisi de aktarım ve anlatımla ilgilidir. Eserlerin yabancı dile çevrilmesinde, muhtevanın ve kavramların doğ-

ru aktarımı kadar çevrilen dilin kullanıldığı ülkenin kültürel kodlarına uygunluğunun sağlanması ve bunların kontrolü önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Aktarılan dilin konuşulduğu ülkede, farklı lehçelerin bulunması, tercüme işini daha da zor bir hale getirmektedir. Diğer taraftan, bir eser farklı mütercimler tarafından çevrilmesi halinde, bu tercümeler arasında dil ve üslup bakımından farklılıkların olacağı bilinen bir hususdur. Kişisel tecrübemden örnek vermem gerekirse, İngilizce olarak yazdığım tezimi Türkçe'ye aktarırken adeta yeni bir eser yazdığım hissine kapıldığımı burada ifade etmek isterim. Aynı şekilde, Başkanlığın neredeyse bir asrı bulan Kur'an-ı Kerim'in meal ve tercümesi deneyimi bulunmasına rağmen halen, meal ve tercümelerde hataların sıfırlanamamış olması bu konu için diğer bir örnektir. Bu sadece Başkanlığın değil, tercüme eserlerin basımını yapan tüm yayıncıların karşılaştıkları adeta kronik bir sorundur.

Bir eserin Diyanet İşleri Başkanlığı'nca yayınlanabilmesi için, o eserin Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın kontrolünden geçerek uygun bulunması yasal bir zorunluluktur. Din İşleri Yüksek Kurulu Türkçe dışında eser incelemesi yapmadığı için yabancı dillerde hazırlanan eserlerin Başkanlıkça yayınlanması yasal olarak mümkün görünmemektedir. Mevcut yasal düzenlemeye göre, ancak Türkçe olarak hazırlanan ve Kurul'un incelemesi sonucu yayınlanması uygun bulunan eserlerin yabancı dillere aktarımı yaptırılmakta ve Başkanlık yayını olarak basılmaktadır. Başkanlığın, özellikle son yıllarda o dil ile ilgili branşta en az doçent seviyesinde akademisyenlere veya kamu kurum veya kuruluşlarında dil ile ilgili yeterlilik şartına sahip personele, tercüme yaptırma asgari şartına uyarak hareket etmesi, bu sorunun önemli ölçüde aşılmasına yardımcı olduğunu söylemek mümkündür.

Telif Yönetmeliği'ne göre, mütercimlere piyasa şartlarının çok altında tercüme ücreti ödemek durumunda kalan Başkanlığın, tercüme faaliyetlerinde öncü rol oynamak bir yana, bu konuda ihtiyaca cevap vermenin de çok gerisinde kaldığını söylemek gerekir. Ayrıca yapılan tercümelerin ikinci hatta üçüncü bir mütercim tarafından kontrolü mevcut şartlarda pek de mümkün görünmemektedir. Zira, piyasada yaklaşık 400 kelimelik bir sayfanın tercümesi için 30 ile 50 milyon TL arasında değişen ücretler ödenirken, Telif Yönetmeliği'ne göre aynı iş için ödenmesi gereken ücret 10 milyon TL'nin altındadır. Ayrıca ikinci ve üçüncü kontroller için başka mütercimlere ücret ödenmesi de söz konusu değildir. Dolayısıyla bu işin aynı yolla çözümü için yeni yasal düzenlemelere ve kaynak aktarımına ihtiyaç duyulmakta veya bu konuda daha başka çözüm yolları aranması gerekmektedir.

3. Türkçe olarak basılan veya tercüme ettirilerek Başkanlıkça yayınlanan eserlerin yurt dışına nakliye ve dağıtımında da çeşitli zorluklarla karşılaşılmaktadır. Bunların başında ilgili ülkelere ihraç izinlerinin alınması ve nakliye ücretleri gelmektedir. Bu konularda yaşanan sorunlar zaman zaman basımı yapılan eserlerin ilgili ülkelere ulaştırılamaması veya çok yüksek bir maliyetle ve gecikmeli olarak okuyuculara ulaştırılması gibi problemleri beraberinde getirmektedir. Bu noktada, halen Başkanlık depolarında bekleyen çok sayıda eserin bulunduğunu da belirtmek gerekir.

4. Diğer taraftan Diyanet Avrupa Aylık Dergi ile ilgili Başkanlığımıza ulaşan en önemli taleplerden birisi de, bu derginin belli bölümlerinin o ülkenin yerel lisanında basılmasıdır. Bunun için Derginin en azından Almanca, İngilizce ve Fransızca olmak üzere üç ayrı baskısının yapılması gerekir. Bu projenin ileriye yönelik ve kalıcı olarak karşılanması için çeşitli girişimlerde bulunulmasına rağmen kaynak ve yetişmiş eleman istihdamı gibi çeşitli sebeplerle henüz uygulamaya konulamamış olması bizim için üzücüdür.

5. Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı'nca hazırlanarak TRT kanallarında yayınlanan Diyanet Saati programı yurt dışında da izlenmektedir. Daha çok yurt dışına yönelik olarak yayın yapan TRT-int'te yayınlanan Diyanet Saati programının yurt içine yönelik olarak hazırlanandan farklı olması bir gerekliliktir. Yurt dışında yaşayan vatandaş ve soydaşlarımızın, dinî, sosyal, kültürel ve sosyo-psikolojik durumlarının da dikkate alındığı özel bir Diyanet Saati programı hazırlanması için Başkanlığın Sesli ve Görüntülü Yayınlar Şubesi'nin personel ve donanım olarak güçlendirilmesine ivedilikle ihtiyaç duyulmaktadır. Bu cümleden olarak, Türkiye genelinde dinî yayınların izleyici profili ve programların beğenilirliği ile ilgili geniş bir alan araştırması yapmaktayız. Ayrıca bu yıl ikincisi yapılacak olan uluslar arası dinî yayınlar kongresinin ana teması sesli ve görüntülü dinî yayıncılığın sorunları ve geleceği konusuna ayrılmıştır.

Bununla birlikte, yurt dışına yönelik olarak TRT-int kanalında yayınlanan Diyanet Saati programı yayın saati açısından özellikle Avrupa için izlenilebilir olmaktan uzaktır. Zira yerel saatle Avrupa'da saat gece yarısı 02 veya 03'te böyle bir programın izleyici bulması zordur.

D. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yurt dışında yaşayan vatandaş ve soydaşlarımıza yönelik olarak Başkanlığın yurt dışına yönelik yayın faaliyetlerindeki özel amacın gerçekleştirilmesi için yayın politikasının iki yönlü olarak yeniden şekillendirilmesi yerinde olacaktır. Birinci olarak, Kur'an-ı Kerim ve mealleri, hadisler ve takvimler yanında, Başkanlık dar bir çerçevede kalmak suretiyle ilgi alanına giren temel ve elzem konularda bizzat kendisi dinî yayınlar yapmalı ve bunlardan gerekli görülenler ücretsiz olarak dağıtılmalıdır.

İkinci olarak, İslâm dininin temel esaslarının kavratılması ile ahlaki davranış ve değerlerin benimsenmesi, Türk kültürünün, örf adet ve geleneklerimizin canlı tutulması, vatandaş ve soydaşlarımızın Müslüman Türk kimliklerini koruyarak, sosyal hayatta karşılaştıkları sorunlarla baş edebilmeleri, yaşadıkları toplumla sağlıklı bir iletişim kurmaları ve Türkçe'yi kullanmaları (unutmamaları) şeklinde özetlenebilecek genel hedefe yönelik yurt dışı yayın faaliyetlerini gerek yayın malzemesi gerekse maddi yönden desteklemelidir.

Başkanlık ilgi alanına giren konularda yurt dışındaki tüm yayın ihtiyaçlarını Türkiye'den karşılamak yerine, ihtiyaç ve taleplerin yerinden çözümüne yönelik gerekli alt yapının hazırlanmasına yönelik çalışmalar başlatılmalı, bu bağlamda, DİTİB ve benzeri organizasyonlar kuruluş senetlerinde gerekli düzenlemeleri yapmalıdır. Bu cümleden olarak, Türk kültür varlığının korunması ve tanıtımına yönelik olarak, gerek Başkanlık yayınla-

rının telif haklarının belli şartlarda devredilmesi, gerekse özel ve tüzel kişilerce yurt dışına yönelik olarak hazırlanan eserlerin amacına uygun bir muhteva ile basımının sağlanması için imkanlar araştırılmalıdır. Bu noktada, din hizmetleri müşavir ve ataşeliklerinin daha etkin bir rol oynamaları sağlanmalıdır.

Geniş kitlelere ulaşmada önemli ve etkin bir araç olan sesli ve görüntülü yayınların sadece belli televizyon kanallarında yayınlanan Diyanet Saati ile sınırlı kalmayıp, film, CD, bilgisayar programları vb. malzemelerle zenginleştirilmesi için Başkanlık Dini Yayınlar Dairesi Sesli ve Görüntülü Yayınlar Şubesi'nin güçlendirilmesi önem taşımaktadır.

Tablo 1. Ankete katılanların Diyanet Avrupa Aylık Dergi ile ilgili verdikleri cevapların yüzdelik olarak dağılımı

Md No	Maddeler	Hayır, kesinlikle katılmıyorum (%)	Hayır, katılmıyorum (%)	Emin değilim veya fikrim yok (%)	Evet, katılıyorum (%)	Evet, kesinlikle katılmıyorum (%)	Toplam %
1	Derginin kağıt kalitesi iyidir	3.0		5.3	44.4	47.4	100
2	Dergide yer alan yazıları genellikle beğenirim		3.0	11.3	70.7	15.0	100
3	Derginin resimlendirmesi iyidir	1.5	0.8	10.0	54.6	33.1	100
4	Derginin dili seviyeme uygundur	2.3	3.0	10.5	54.1	30.1	100
5	Dergide ele alınan gündem ve konular ilgimi çeker	1.6	5.4	13.2	63.6	16.3	100
6	Derginin baskı kalitesi iyidir	0.8	1.5	6.8	48.5	42.4	100
7	Dergide yer alan haberleri beğeniyorum	3.1	8.4	12.2	57.3	19.1	100
8	Dergideki yazılardan istifade ediyorum	0.8	3.1	6.3	56.3	33.6	100
9	Dergi okuma alışkanlığına sahip olduğumu söyleyebilirim		6.9	16.2	50.0	26.9	100
10	Okumak için vaktim vardır	1.6	3.9	10.9	52.7	31.0	100
11	Haber bülteninin dergi ekinde verilmesi uygundur	6.3	8.6	13.3	36.7	35.2	100
12	Değerlendirme yapmak gerekirse, Dergiye, 100 üzerinden kaç puan verirsiniz (verilen puanların ortalaması)						81.1

Tablo 2. Cinsiyet, öğrenim durumu, yaşanılan yer, coğrafi bölge, ekonomik durum, başka bir dergiye abone olup olmama, dergi okuma alışkanlığı ve Diyanet Avrupa Aylık Dergi'yi okuma durumuna göre, ankete katılanların Diyanet Avrupa Aylık Dergiyi Değerlendirme puanlarının ortalaması

Gruplar	Alt Gruplar	Dergiye verdikleri puanların ortalaması
Cinsiyet	Erkekler	80.8
	Kadınlar	80.3
Öğrenim durumu	İlköğretim okulu mezunları	80.7
	İmam hatip lisesi mezunları	73.8
	Diğer liselerden mezun olanlar	80
	İlahiyat fakültesi mezunları	86.4
	Açık Öğretim Fakültesi Mezunları	82.3
	Diğer fakültelerden mezun olanlar	74.5
Akademik kariyer	Yüksek lisans yapanlar	81.1
Yaşanılan Yer	Almanya	80
	Avusturya	85
	Belçika	82.5
	Danimarka	75.6
	Fransa	83.8
	Hollanda	76
	İsviçre	92.5
Gelir durumu	Gelir durumu çok zayıf olanlar	64
	Gelir durumu zayıf olanlar	76.8
	Gelir durumu orta olanlar	83.2
	Gelir durumu iyi olanlar	78.9
	Gelir durumu çok iyi olanlar	78.3
Dergi aboneliği	Başka bir dergiye abone olanlar	82.1
	Başka bir dergiye abone olmayanlar	80.5
Dergi okuma alışkanlığı	Dergi okuma alışkanlığına kesinlikle sahip olmayanlar	70.6
	Dergi okuma alışkanlığına sahip olmayanlar	70.6
	Dergi okuma alışkanlığına sahip olma konusunda kararsız olanlar	72.6
	Dergi okuma alışkanlığına sahip olanlar	81.9
	Dergi okuma alışkanlığına kesinlikle sahip olanlar	86.8
Diyanet Avrupa Aylık Dergiyi okuma durumu	Diyanet Avrupa Aylık Dergi'yi hiç okumayanlar	50
	Diyanet Avrupa Aylık Dergi'nin sadece birkaç yazısını okuyanlar	73
	Diyanet Avrupa Aylık Dergi'nin çoğunu okuyanlar	82.5
	Diyanet Avrupa Aylık Dergi'nin tamamını okuyanlar	85.2

VII. OTURUM

(22 Eylül 2004)

♦

İKİNCİ TEBLİĞ

AVRUPA'DA DİNİ YAYINLAR

♦

Dr. Yaşar YÜRÜK*

GİRİŞ

Avrupa'da yerel dinî yayınlar konusunu 20 dakikalık bir tebliğ süreci içersinde sunmanın oldukça zor olduğunu sizler de takdir edersiniz. Böyle bir konunun burada bir tebliğ formatı içersinde sunuluşu uzun zaman alacağı bir gerçektir. Bu nedenle konuyu biraz sınırlandırarak Almanya'daki İslâmi yayınlar noktasında yoğunlaştırmak istiyorum.

Dinî yayınlar konusu, bir ülkenin dinî düşüncelerini ortaya koyması açısından önemli bir kriterdir. Fikirlerin topluma aktarılmasında günümüzde yayın önemli rol oynamaktadır. Hele bu konudan modern bir toplumda söz edilecek olursa önemi daha da artmaktadır.

Bugün Avrupa'da din konu edildiğinde, kafaların çok karışık bir düşünce yapısına sahip olduğu ortadadır. Bu karmaşıklığın temellerini 17. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Aydınlanma Düşüncesine (die Aufklaerung philosophie) bağlamak yerinde olur. Bundan önceki çağlara giderek zamanınızı almak istemiyorum. Aydınlanma Düşüncesi dönemini takip eden yüzyıl içeresinde iki düşünce yapısı giderek belirlenmeye başladı. Bunlardan birisi, Kant ve onu takip edenlerin, Tanrı ile ilgili çok açık olmayan kabul veya reddetme fikirleri, bir diğeri ise Marx ve yanındakilerin açıktan Tanrının varlığını reddetme çabalan.

Bunun neticesi olarak 19. yüzyıla gelindiğinde dünya ekonomi politikalarında aşırı kapitalizm (Radikal kapitalismus) ve Komünizm (Kommunismus) ortaya çıkmış oldu. Bütün bunlarda ve Avrupa'nın dine bakışında aydınlanma felsefesinin önemli bir yeri vardı.

Daha sonra değinmeye çalışacağımız Avrupa'da dinî yayınlar konusuna ışık tutacağını düşündüğümüz bir kavramı da burada belirtmek istiyorum. Kültürün oluşmasına değinmeden dinî yayının çerçevesini belirtmemiz imkansız gibi görünüyor. Adorno (1903-73) Kültür Endüstrisi (Kulturindustrie) kavramını kullanarak Avrupa'nın içinde bulunduğu kültür yapısını ortaya koymaya çalıştı ve kültürün maddi yönünün manevi değerleri-

* ALMANYA

nin önüne geçmiş olduğunu belirtti. Radikal liberal ekonomi, kültürü endüstrileştirip kabullenmiştir. Gerçi ortaya çıkışında ve yapılaşmasında hedefler; insanlığın çıkarları doğrultusunda gösterilmiş ve kültür endüstrisinin illizyonu (hayali) insanlığın hürriyeti (freiheit) ve mutluluğu (gluck) olarak tespit edilmişti.

Kültürü şekillendirmesi açısından Avrupa'nın sosyal politikasının da önemli olduğunu zannediyorum. Bugün Batıda "Sozialdanvinismus" modeli kişiliklere sahip insanlardan oluşan bir toplum yapısının ortaya çıkması istenmiş ve bu Batının sosyal politikası olmuştur. Yani çevreye ve tabiata intibak edebilen ve bunda zorlanmayan bir kişiliğe sahip olup, insani (Solidaritaet) olmayı faydasız bir düşünce olarak kabul edeceksiniz.

Bu noktada zamanı biraz daha günümüze doğru çekerek hepimizin üzerinde rahatça düşünebileceği bir örnekle yukarıdaki tesbitlerimin doğruluğunu kanıtlamak istiyorum.

Samuel P. Huntigton'un 1995 yılında yazmış olduğu Medeniyetler Savaşı (Claclatch of ciwilisations=Kamp der Kultur) isimli kitabında "Hıristiyanlığın şekillendirdiği Batının, Komünizmi yok etmesinden sonra yeni bir düşman olarak Asya'da İslamı ve bir bölüm Ortodoksluğu seçeceğini ifade etmesi, aynı zamanda bu eserin basımı ve dağıtımı konusunda büyük sermaye piyasalarının gayreti, şahsımda bu günlere gelişimizin bir fikirsel alıştırması olduğu kanaatini uyandırıyor ve böylece yayının önemi ortaya çıkıyor.

Avrupa'da bilhassa Almanya'da dinî yayınların durumunu ilgilendirmesi ve bugünkü toplumun geldiği noktayı değerlendirme açısından, Almanya'daki kamuoyu araştırmalarından da bir örnek vermek istiyorum. Kamuoyu araştırma kuruluşlarının başında gelen Forsa'nın 1997 yılında yaptığı bir araştırmada; İslâmiyet'in Batı kültürü içeresinde bir tehlike teşkil edip etmediğine işaret edilmek isteniyor. Görüş belirtenlerin %48 gibi yüksek bir oranı, İslâm'ın Batı kültürü içersinde bir tehlike oluşturduğunu belirtiyor. Bunun yanında İslâmiyet'in Alman kültürünü zenginleştireceğini ifade edenlerin oranı da %23 gibi düşük bir düzeyde kalıyor. 11 Eylül ve son günlerde meydana gelen olaylardan sonra olumsuz fikir beyan edenlerin oranının daha da fazla olacağını düşünüyorum.

Almanya'daki siyasal politikalardaki uygulamaların hedefinde, kültürsüz bir toplum oluşturmak olduğu seziliyor. Bu gün Avrupa'da azınlıkların uyum politikası (Integration der Migranten) ile azınlıklara kendi dilleri ve kültürleri unutturularak kültürsüz bir toplumun meydana gelmesi endişesi hakim oluyor.

Bütün bunları, Avrupa'nın kültür politikalarını görmeden dinî yayınlar konusunu anlamanın zor olduğunu belirtmek için ifade ediyorum.

Bu kısa açıklamaları yaptıktan sonra Avrupa'da dinî yayınların başlama noktasına gelmek istiyorum.

Din olduğu müddetçe elbetteki onun yayını da olacaktır. Bir şekilde insanlar onun üzerinde düşünecek, düşündüklerini konuşacak ve yazacaklardır. Biz burada konumuzu sınırlandıracağımızı sözlerimizin başında belirtmiştik. Bu cümleden olarak İslâmi yayınların Avrupa, bilhassa Almanya'daki durumunu belirteceğim.

DİNÎ YAYINLAR

Batı Avrupa'nın İslâmiyet ile tanışması, Hıristiyan-Müslüman diyaloglarının kurulması olarak kabul edilebilir. Müslümanların Endülüs'ü alıp Fransa içlerine kadar yaptıkları akınlarla Batı Avrupa ile tabir yerinde ise yüz göz olmaya başlanmış olup, 8. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa'nın zihninde Müslüman imajı ve İslâm diniyle ilgili kanaatler oluşmaya başlamıştır.

İslâm ilimleri Avrupa'ya iki yoldan ulaşıyordu. Birinci yol, Tunus'tan İtalya'ya gelen ve alış-veriş yapan iş sahipleriydi. Bunlar tıp ilmiyle ilgili eserleri İslâm dünyasından temin edip İtalya'ya getiriyorlardı. İkinci yol ise, İran'dan İstanbul'a gelen ve Bizanslılara aktarılan bilgi ve kitaplar idi. Bunun yanında Tebriz üniversitesinde çok sayıda Bizanslı öğrenci tahsil görüyordu. Yine dinî yayınlarda bugün etkili olacağını düşündüğümüz, Haçlı seferleri esnasında Bizanslıların İslâm dünyasından aldıkları ilimleri göz ardı edemeyiz[1].

10. yüzyıldan itibaren Arapça kitaplar Bizans'ta Yunanca'ya, İspanya'da Latinceye tercüme edilmeye başladı. Bu işi de rahip ve papazlar yapıyorlardı. Onlardan başka Avrupa'da okur yazar yok gibiydi.

Bahsettiğim karşılaşmalardan sonra olumlu yada olumsuz yönden oluşan kanaatlerin daha yaygın hale gelmesi ve toplumla paylaşılabilmesi için yazılı metinlere yani kitaplara aktarılması söz konusu olmaktadır. Bu noktada Avrupalıların dinî yayın olarak İslâm'ın mukaddes kitabı olan Kur'an'a ilgi duyup onu incelemeleri 12. yüzyılda olmuştur.

16. yüzyıldan itibaren Rönasans'la Avrupalının kendini bütün dünyada üstün görme düşüncesi içersine girmesinden sonra, yayın hayatına birçok dinî eser girmeye başladı. Elbetteki Batının ilerleme sürecinin başlangıcında İslâm kültürünün önemli bir yeri vardı.

17. yüzyılda Batıda İslâm diniyle ilgili oldukça fazla yayın yapılmış ve Arapça'dan Batı dillerine tercümeler hızlanmıştı. Bunların bir kısmı ile dine, bilhassa İslâm'a saldırılarda da bulunulmuştur[2].

Kur'an Tercümeleri

Kur'an'ın Almanca'ya tercümesi ilk olarak 1543 yılında Ulrich Zwingli tarafından yapılmış olup, bu tercüme üzerine Protestanların kurucusu Martin Luther ve Phlipp Melaechthon bir ön açıklama yazmışlardır. Daha sonra bu tercüme Nürnberg papazlarından Salomon Schweiger tarafından yayın hayatına kazandırılmış oldu.

1688'de Johannes Lange (Hamburg), 1703'de David Nerreters (Nürnberg), 1746'da Theodor Arnold (Lemgo), 1901'de Max Henning (Reklam Verlag tarafından neşredilen bu tercüme hakkında Muhammed Hamidullah "die beste deutsch-Koran Übertragung" en güzel Almanca Kur'an tercümesi ifadesini kullandı) tarafından Almanca'ya Kur'an tercü-

---

[1] Fuat Sezgin, *İslâm Kültür Dünyasının İlimler Tarihindeki Yeri* (Konferans), İstanbul, 12 Nisan 2004.

[2] R.Caspar, *Traite de Theoloie Musulmane*, s. 1987; Voltaire, *Essai sur les moeurs*, s. 1756.

meleri yapıldı. Bu da gösteriyor ki Batı dillerine ilk tercüme edilen dinî kitaplar arasında Kur'an yer almış oldu[3].

Müslümanların Batıda camaatler oluşturmalarından sonra Kur'an'ı Batı dillerine tercüme çalışmaları devam etti. Bu noktada ilk olarak 1938 yılında Berlin'de "Deutsche Müslimische Gemeinschaft" derneğinin imamı Mevlana Sadruddin, Kur'an'ı Almanca'ya çevirdi.

1964 yılında Muhammed Hamidullah'ın, Almanların Kur'an'a yaptıkları hizmetleri belirten "Die Deutschen im Dienste des Kurans (Al-Alman fi Khidmet'il Koran) isimli bir makalesi yayınlandı.

Müslümanların basın-yayın sahasındaki çalışmaları Almanların İslâm dini hakkındaki imajlarının oluşmasında etkili olmuştur.

Kitap ve Dergiler

1922-40 yılları arasında Berlin'de İslâm diniyle ilgili dergiler çıkarılmaya başlanmıştır. 1948 yılında Ahmediye camaatı tarafından "Der-İslâm" dergisi çıkartılarak Almanya'nın her tarafına ulaştırılmaya çalışılmıştır. Kadıyanilik diye de bilinen bu topluluğun bugün merkezi İngiltere olmak üzere Avrupa'nın her yerinde dernekleri olup yayın hayatında da çok etkili oldukları görülmektedir. Birçok Avrupa diline çevrilmiş, başta kendi doktrinlerinin İslâma en uygun görüş olduğunu isbata yönelik olmak üzere birçok eseri bulunmaktadır. Bunun yanında İslâm dininin değişik konuları içeren eserleri ve Kur'an mealleri mevcuttur.

1959 yılında basımı yapılan "Al-İslâm" dergisi Alman Müslümanları tarafından yayın hayatına kazandırılmış oldu. Viyana'da yayınlanan ve bütün Almanya geneline dağıtılan iki dergi daha vardır ki, bunlardan birisi "Der Gerade Weg (1967 Muslimischer Sozialdienst tarafından) diğeri ise "İslâm und der Westen" (Smail Baliç tarafından hazırlanıyordu)dir.

Münih'te gençler ve çocuklarla ilgili "Unser Blatt" ve "Du und der İslâm" dergilerinin yanında "El-Muhadschirun", "Stimme des İslâms, "Allah Akbar" ve İranlılar tarafından Hamburg'da çıkartılan "Die Morgendaemmerung" ile Şeyh Nazım'ın grubu tarafından yayın hayatına sokulan "Der Morgenstern" dergilerini de burada zikredebiliriz.

İslâm Merkezi (İslâmisches Zentrum Hamburg) tarafından üç ayda bir yayınlanan "Al-Facr" dergisi, İslâm dininin değişik konuları ve nefis terbiyesi ve tezkiyesi ile ilgili tasavvufî konuları içermekte olup yine bu kuruluş "Salam" dergisini çıkarmaktadır. Bunun yanında, "Grundsaetze des İslam", "Das Gebet" ve "Faltblattserie" adlarında kitapları vardır.

Dinî yayınlara katkısı açısından, İslâmi eserleri yayınlamak gayesiyle kurulmuş olan yayınevlerini burada belirtmek yerinde olur. Bunlann en önemlileri "Die Mihrap-Verlags" ve "Die Versandbuch-Handlung" olarak belirtilebilir[4].

---

[3] Muhammed Salim Abdullah, *Geschichte des İslâms in Deutschland.* (Hrs.) M.Fritzgerald, A. Th. Khoury, W. Wanzura, Graz Wien Köln: Druck und Verlaghaus Styria, 1981, s. 13)

4 Yaşar Yürük, *Almanların İslâma Bakışı,* Erkan Matbaası, İstanbul, 1999, s. 40.

Araştırma Enstitüleri ve Üniversiteler

Goethe Üniversitesine bağlı olarak faaliyet gösteren Arap-İslâm Bilimleri Enstitüsünün Avrupa'daki dinî yayınlara olan katkısını burada belirtmek isterim. Hepinizin yakından tanıdığı Prof. Dr. Fuat Sezgin, gerçekten akademik çalışma yapan araştırmacılara ışık tutabilecek önemli araştırmalar yaparak eserlerinde; Avrupa medeniyetinin temelinde İslâm kültürünün ve Müslüman bilim adamlarının çalışmalarının bulunduğunu ispat etmeye çalışmaktadır. Bu Enstitünün yayınlamış olduğu eserlerin ilmi değeri ve sayısı oldukça yüksek düzeydedir. Bunun yanında Sezgin'in bibliyografya çalışmaları da vardır.

Avrupa'daki dinî yayınlar açısından Prof.Dr. Abdul Cavad Falaturi'nin eserleri de önemli bir yer tutmaktadır. Felsefe, din bilimleri ve psikoloji tahsili yapmış İranlı bir bilim adamı olan Falaturi, Köln ve Hamburg şehirlerinde kütüphane ve arşivler kurmuştur. O, Şia ve Sünni görüşleri uzlaştırmaya çalışan eserler neşretti. Birçok kere Müslümanların bir araya gelmelerine vesile oldu. İslâm Çalışma Platformları (İslâmische Arbeitskreis in Deutschland) Al-Azhar Üniversitesi işbirliğiyle birçok eseri okuyucularına kazandırdı. Batının bilimsel çalışmalarını diğer İslâm ülkelerine taşıyıcı eserler yazdı. 1978'de İslâm İlimler Akademisini (İslâmische wissenschaftliche Akademie) Köln'de kurdu. Alman okullarında ders kitabı olarak okutulan kitaplardaki, İslâm diniyle ilgili önyargıları ve yanlış bilgileri düzelten eserler kaleme aldı. Falaturi bütün bunların yanında, İslâm Akademi Kütüphanesini (Bibliothek der İslâmischen Akademie) Hamburg'da kurarak değişik dillerde çok sayıda eseri bir arada toplama başarısını gösterdi. Falaturi'nin Almanya'da yayınlanan çok sayıda eseri vardır.

Avrupa üniversitelerinde dinlerle, özellikle İslâm diniyle ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerini de görmek mümkündür. Bunların tamamını burada belirtmek takdir edersiniz ki mümkün değildir. Ancak bu tür çalışmalar ülkemizde yapılan çalışmalardan hayli fazladır. Bu noktada Alman bilim adamlarının, yabancı öğrencilere tez konuları verirken kendi kültür ve dinleriyle ilgili konuları seçmek eğilimleri görünmektedir. Böylece bu dinler ve İslâm'ın değişik konuları hakkında bilgi sahibi olmak istedikleri anlaşılmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın öncülüğünde, Goethe Üniversitesinde İslâm Kürsüsü açılmış ve İlahiyat Fakültesine dönüştürülmesi konusunda çalışmalar devam etmektedir. Bu kürsünün de Avrupa'da dinî yayınların zenginleşmesinde önemli katkıları olabileceğini umuyorum. Bunun yanında Münster, Hamburg, Köln, Freiburg ve Göttingen gibi birçok üniversitede de dinî alanda önemli eserler yazılmakta ve büyük çaplı dinî yayınları içeren kütüphaneler bulunmaktadır.

Avrupalıların İslâm Dini ile İlgili Yayınları

Avrupa'daki dinî yayınlar açısından önemli bir konumda bulunan Şarkiyat enstitülerinin çalışmalarını da belirtmek yerinde olur kanaatindeyim. Kuruluş amaçları itibariyle Doğu kültürünü incelemeye yönelik olması[5] açısından, bu enstitülerde dinle ilgili çok sayıda eser bulmak mümkündür. Genellikle bütün üniversitelerin dinî yayınları içeren kü-

[5] Osman Cilacı, *Hıristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri*, Ankara: D.İ.B. Yay., 1982, s. 18-20.

tüphaneleri vardır. Bu yayınlara akademisyenler veya ilgi duyanlar ulaşılabilirler.

"Sekretaeriat der Deutschen Bischofskonferenz" tarafından hazırlanan "Almanya'da Hıristiyanlar ve Müslümanlar (Christen und Muslime in Deutschland) isimli eserler, papazların İslâm diniyle ilgili bilgilendirilmelerine yönelik ders kitabı olarak okutulmaktadır.

"Christlische İslâmische Begegnung Dokumantation" tarafından "Müslüman-Hıristiyan Diyalog Yolları" konusunda eserler yayınlanmakta ve seminerler yapılmaktadır. Yapılan bu çalışmalarda, sadece hoşgörünün yeterli olmadığı, barışın temini için diyaloğun ve bir araya gelmenin şart olduğu vurgulanmaktadır. Kısa adı ile CİBEDO olan bu kuruluşun görevlileri Katolik mezhebinden olması nedeniyle, Katoliklerle Müslümanların diyaloglarına daha fazla önem vermektedir. Ayrıca eserlerinde, diyaloglarda karşıdakilerin değerlerine önem vererek, herkesin kendi dininde samimi olması gerektiği tezleri savunulur.

"Lutherisches Kirchenamt der Vereinigten Ev.-Luth.Kirche Deutschlands" tarafından yapılan bir başka çalışmada, herkesin İslâm dini hakkında bilmek mecburiyetinde olduğu şeyler (Was jeder von İslâm wissen muss) başlığı ile yayınlanmış eserlerdir. Bu eserlerde; İslâm inanç ve hayat, hukuk ve kanunu, ölüm ve ebedi hayat, İslâm tarihi ve bugün, mistisizm ve sufilik, din devlet ve toplum, mezhepler, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki evlilikler gibi konular işleniyor[6].

Önemine binaen belirtmek istediğimiz bir başka eser ise, Carsten Colpe tarafından yapılan "Problem İslâm" başlığını taşıyan bir çalışmadır. Yazar ortaya koyduğu bu çalışmasında; hipotez ve varsayımlardan hareket ederek İslâm'ın ortaya koyduğu söylenen problemler, Avrupa'da İslâm dininden kaynaklanan korkuların kökenleri ve Müslümanlarla Batılılar arasında yaşanmış tarihi olaylara yer vermektedir. Yazar ayrıca beraber yaşamanın özelliklerine de değinerek Almanların Müslümanlara bakış açısını dile getiriyor. Müslümanların Avrupa'daki tutum ve davranışları neticesinde ortaya çıkan sorunlara değiniyor.

Kilise kuruluşlarının II. Vatikan Konsilinden sonra diğer dinlere ilgi duymasının bir neticesi olarak dinî yayınlarla ilgili önemli çalışmaları olmuştur. Bu durumu kendi neşretmiş oldukları basın ve yayın kurumları tarafından organize etmektedirler. Bunun yanında kütüphanelerinde çok sayıda dinî yayına sahip oldukları görülmektedir. Dinler arası diyalog (Interreligiöse dialog) ve kültürler arası diyalog (Interkulturelle dialog) grupları çalışmalarındaki bilgileri kitap ve dergi olarak neşretmektedirler.

Annamarie Schimmell'in İslâm diniyle ilgili eserleri Müslümanlar tarafından takdir edilmekte ve ilmi kapasitesi açısından Avrupalılar tarafından da beğenilmektedir. Yazar, çalışmalarından ötürü ödüller almış olup, Avrupalının İslâm'a karşı ön yargılarının ortadan kalkmasına katkıda bulunmuştur. Ve yine Sigfried Hunge'nin yazmış olduğu "Avrupa'nın Üzerindeki Allah'ın Güneşi" isimli eser de büyük bir önemi haizdir. Bunun yanında Ahmet von Denffer'in İslâm diniyle ilgili çalışmaları da Avrupa'da İslâm'ı tanıtmak açı-

---

6 Hein Klautke, *Was jeder von İslâm wissen muss?*

sından önemlidir.

Derneklerin Yayınları ve Arşivler

İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlak kurallarını yaşamak amacıyle kurulmuş[7] Türk derneklerinin yayınlar konusunda bugüne kadar başarılı olduğunu söylemek zordur. Bu noktada haksızlık etmiş olmayalım, belki süreç böyle işliyordu. Son zamanlarda yayın konusunda yeni birimler oluşturulmaktadır. Yayın olarak zikredebileceğimiz, Kur'an mealleri, Türkçe yayınlanan Diyanet Dergisi, Perspektif vb. yayınların yanında Kur'an ve ilmihal bilgileri öğrenmeye yönelik ders kitaplarından ibarettir.

İslâmische Religion Hessen (IRH) kurucusu olan Amir M. A. Zaidan'ın "Al-Aqida", "Fıqh'ul-Ibadat" ve "At-Tafsir" ismli eserleri neşredilmiştir. Zaidan "İslâmologie e.V"yi Frankfurt'ta kurarak hafta sonları ve tatillerde öğrenci toplayıp, İslâm diniyle ilgili eğitim programları düzenlemiş ve şu anda merkezini Viyana'ya taşımıştır. Aynı zamanda diyalog çalışmalarına da katılarak konferanslar vermektedir.

Soest'de Muhammed Salim Abdullah'ın İslâm arşivi ve Schwetzingen'deki sarayda bulunan İslâm arşivinde[8] de İslâm diniyle ilgili önemli dinî yayınlar bulunmaktadır. Bu arşivler İslâm diniyle ilgili bilgileri toplama açısından Almanya'nın ilk arşivlerindendir.

Gazete ve İnternet Yayınları

Gazetelere gelince, din konusunda özellikle İslâm diniyle ilgili yorumlara sık rastlanmaktadır. Bunlardan birkaçını somut örnek olsun diye zikretmek gerekirse; Frankfurter Allgemeine gazetesinde yazı yazan Wolfgan Günter Lerch, Şia ve Ehli Sünnet düşüncelerine geniş ölçüde yer vermekte olup, Şia ve Ehli Sünnet arasındaki görüş ayrılıklarını kendi yorumuyla vurgulayarak dile getirmektedir. Yine Frankfurter Neue Presse Zeitung, Müslüman din adamlarının aşırı saldırgan (agressiv), kendileriyle diyalog yollarının kapalı ve nakilci olduklarından sık sık bahsederek, Avrupa'da İslâm'ın öncelikle yorumlanmasına ihtiyaç olduğunu dile getiriyor.

Burada internet bilgilerine de kısaca yer vermek istiyorum. Günümüzde internet kullanımının daha pratik olması nedeniyle, genellikle dinî yayınlar konusunda internet sayfalarında önemli bilgiler vardır. Bunların çoğunu dinî amaçlarla kurulmuş olan dernek ve organizasyonlar oluşturmaktadırlar. Bu sayfalarda, dinlerin özellikle İslâm dininin güncel konulara bakışına değinilerek açıklamalar yapılmakta ve organizasyonlar kendilerini tanıtmaktadırlar. Bu sayfalar Almanca ve İngilizce dillerinde yayınlanmakta olduğundan, ilgi duyanların bu dilleri iyi bilmeleri gerekmektedir.

Bu tebliğde televizyon yayınlarına girmek istemedim. Bu konunun başka birisi tarafından araştırıldığını zannediyorum. Ancak konumuzu ilgilendirmesi açısından, Almanya'da Müslümanlar Merkezi (Zentralrat der Muslime in Deutschland) adlı organizasyonu-

---

[7] Hans-Peter Koli ve diğerleri, *Moslimische Revue*, Berlin-Soest: Zentral-Institut İslâm- Archiv-Deutschland, 1990, s.214.

[8] Oswalt Zenkner, Schwetzingen, *Schlos Garten*, 1993 ss.50-53.

nun Avrupa'da Müslümanlarla ilgili basında çıkan kasıtlı ve ön yargılı haberlere karşı basın bildirisi ve toplantılar yaparak dinî yayınlara katkıda bulunduğunu da belirtmek isterim. Şunu özellikle ifade etmek isterim ki, televizyon yayınlarındaki dinî konularda yeterli sayılabilecek elemanların (genellikle Türkler açısından) sayıları oldukça azdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Avrupa bugün liberal bir ekonomik yapıya sahiptir. Bu liberal ekonomi içeresinde din gibi, kültür gibi manevi olguların gerçek değerlerini anlamakta Avrupalı zorlanmaktadır. Din konusundaki bu karmaşıklığı akılcı yollarla izah doğrultusunda din araştırmacıları tarafından kaleme alınacak eserlere ihtiyaç vardır.

Dinî yayınlara değinmeden önce, Avrupa'nın diğer dinlerle olan olumlu ya da olumsuz ilişkilerini kısaca bilmemiz gerekecektir. İslâm diniyle ilgili yayınlarda gelinen noktada geçmişin ön yargılarının büyük önemi vardır.

Avrupa'da dinî yayınlar denince kitap, dergi, gazete ve internet sayfalarının yanında televizyon programları gelmektedir. Bu tebliğimizde dile getirmeye çalıştığımız yayınlar Avrupalıya; yani, o dili konuşanlara yönelik olup yabancılar için dil problemi vardır. Avrupa dillerinde yapılan bu yayınlardan yabancıların büyük bir kısmı anlamadıkları için ilgi duymamaktadırlar ve maalesef bunların başında Avrupa'da yaşayan Türk toplumu gelmektedir.

Almanya'da çok sayıda Türkiye ve diğer İslâm ülkelerinden gelen Müslümanların kurmuş oldukları dinî amaçlı dernekler vardır; ancak bunların üst organizasyonları tarafından oluşturulan birimler bu güne kadar istenen düzeyde dinî yayın çalışmaları yapamamışlardır. Bundan sonra ümit ediyoruz ki Avrupa'da dinî yayınlarla ilgili çalışmalara hız verirler.

Türk derneklerinden her konuda olduğu gibi dinî yayınlar konusunda da beklentiler vardır. Türk derneklerinin alt yapı çalışmaları bir düzeye kadar gelmiş, şimdi ise eğitim ve yayın çalışmaları önlerinde en önemli görev olarak durmaktadır.

Dinî yayınların önemli bir kısmı, Türk derneklerin dışındaki dernekler ve camaatler tarafından yapılmaktadır.

İslâm diniyle ilgili yayınlar söz konusu olduğunda, içerik açısından kültürle dinin birbirine karışmış olduğu görünmektedir. Alman Müslümanların, Arap ve Hind Müslüman camaatleri ile Türk derneklerinin yayınlarında bunu görmek mümkündür.

Önerilerimize gelince:

Türk derneklerinin dinî yayınlar noktasında organize olması ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu konuda hem Türk derneklerine hem de diğer kuruluşlara öncülük yapması için çalışma programları yapmalı.

Cami dernekleri, yayınları halka ulaştırmada ticaret gayesini gütmemeli. Bu noktada din görevlileri, bilimselliği içeren eserleri halka ulaştırmak için uğraş vermeli. Bunun yanında görevliler belirli alanlarda araştırmalar yaparak eserler kaleme almalı.

Yayında sadece ticaret gayesi güden dernekler ve üst organizasyonlar bu politikalarını (Türk dernekleri açısından ifade ediyorum) değiştirip, gerçek bilginin topluma ulaşması noktasında gayret göstermeli.

Diyanet İşleri Başkanlığı Avrupa'ya din görevlisi gönderirken yayın konularında deneyimli ve mümkünse akademik çalışmalar yapmış görevliler arasından seçmeli.

Diyanet İşleri Başkanlığı vakıf kuruluşları kanalı ile dinî yayınları desteklemeli ve bu konuda Avrupa'da özel birimler oluşturarak yayın evleri kurmaya yönelik organizasyonlar yapmalı.

Dinî konularda çıkan eserleri bir arada toplayacak arşiv çalışması yapılmalı.

Avrupa dillerinde ve Türkçe olarak İslâm dininin özünü ve günümüze göre yorumunu ihtiva eden eserler hazırlattırılmalı. Dinî düşünce açısından Avrupa'da Yahova Şahitleri gibi kuruluşların etkisinde kalmamak için bu eserlere önem verilmeli.

Dinî yayınların mümkün olduğu kadar takibini yapabilecek kurumlar oluşturulmalı ve bu yayın sahipleriyle ve yazarları ile diyaloglar geliştirilmeli.

Avrupa'ya gönderilen yayınlar mümkün olduğu kadar seçilmeli, Avrupa şartlan düşünülmeli ve mümkünse denetime tabi tutulmalı.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Avrupa'da yayınevi kurmalı ve ehil kişilere araştırmalar yaptırılarak bu yayınevlerinde bastırıp dinî yayınlardaki başıbozukluğun önüne geçilmeli.

Beni dinlediğiniz için teşekkür eder hepinize saygılar sunarım.

MÜZAKERE

Prof. Dr. Selahattin Parladır (Oturum Başkanı)– Tebliğci arkadaşlarımıza teşekkür ediyoruz. İlk müzakerecimiz, Sayın Yaşar Çolak; buyurun efendim.

Yaşar Çolak – Sayın Başkan, değerli katılımcılar!

Hepinize saygılar sunuyorum. Avrupa'da göçmen vatandaş ve soydaşlarımıza sunulan din hizmetlerinin mevcut durumunu ve geleceğini bilimsel bir zeminde tartışma platformu olarak bu Din Şurasının önemi büyüktür. Bu faaliyeti din hizmetlerinin geleceğini tesadüflere bırakmanın sakıncalarını gören bir anlayışın sonucu olarak değerlendiriyorum. Bu yüzden tertipte emeği geçenleri kutlamak gerekiyor. Yalnız şu noktayı hemen belirtmeliyim ki, konu seçiminde kaydedilen isabet, Şuranın pratiğine tam olarak yansımamış gibi gözüküyor. Bunu şuna dayanarak söylüyorum: Müzakereci olarak davet edilmeme rağmen müzakere edeceğim metinlere daha dün ulaşabildim. Tabiatıyla bu metinler zamanında ulaşmış olsaydı konuya katkıda bulunma şansımız daha çok olabilirdi. Ancak yine de, bizleri buraya çağıran iradenin yapacağı masrafın bir nebze olsun karşılığını verebilmek için, gelmeden mevcut sorunları dikkate alarak bir metin hazırladım. Bu metinde dile getirdiğim hususları, burada iki arkadaşımız tarafından sunulan tebliğlerde ortaya konan tespitlere ilişkin görüşlerimle harmanlayıp sunmaya çalışacağım.

Benim Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayın Dairesinden halefim olan Dr. Ahmet Onay Bey, Başkanlık Yayın Dairesinin çalışmalarını bize güzel bir şekilde özetlediler ve bu Dairenin problemlerine ana hatlarıyla temas ettiler. Yazarlarla ilişkiler, inceleme süreçleri ve okuyucuya intikal sorunları vs. Bunların çoğu kamu yayıncılığının doğal problemleridir. Kanaatime göre bu problemleri alacağınız tedbirlerle biraz hafifletebilirsiniz; ama kökten çözüme kavuşturamazsınız. En azından bana öyle gözüküyor. Kültür Bakanlığı'nın daha önce birkaç kez gerçekleştirdiği yayın kongreleri ile Başkanlığın tertip ettiği dini yayınlar kongre metinlerine bakın, orada da aynı problemlerin tekrar tekrar dile getirildiğini görürsünüz. Kamu hizmeti yürüten bir kurumun sınırları veya sınırlılıkları içinde yapacağınız yayınların kamu hizmeti niteliğini taşıması bekleniyor. Dil ve düşünce itibarıyla ortalamaya hitap etmeniz isteniyor. Ortak bir dil ve ortalama okuyucu kitlesine hitap eden metinlerin deyim yerinde ise kurulaşmaktadır. Her cümle üzerinde kamu yararına yönelik değerlendirme yaptığınızda metniniz bu hale geliyor. Bu ölçüye dikkat etmediğiniz zaman sorunlar çıkıyor ve adına yayın yaptığınız kurumu etkiliyor. Diyanet'in herhangi bir yayını içinde dile getirilen münferit görüşlerin çoğu kere Diyanet'e mal edildiğini biliyoruz. Yayınınıza 'bu görüşler yazarına aittir' gibi bir not koysanız da bu keyfiyet değişmiyor. 'Madem bu kitabı neşrediyorsunuz içeriğine de kefil oluyorsunuz' deniliyor. Bu kısır döngüden nasıl kurtuluruz diye sorduğumuzda, ideal anlamda söylüyorum, bana göre,

kamu alanında devlet doğrudan yayıncılık yapmak yerine sivil yayıncılığı destekleyici, yönlendirici, denetleyici bir rol üstlenmelidir. Bu, Diyanet dinî yayıncılığı için de önerdiğim bir husustur.

Ahmet Bey, gerek yurtiçi gerekse yurt dışına yönelik olarak yayınlanan dergilerin okuyucu beklentilerine uygun olarak geliştirilmesini sağlamak üzere yapılan bir anketten bahsetti. Bu anket bize de geldi; biz de bu vesile ile görüşlerimizi beyan ettik. O anketle ilgili şunları söylemek istiyorum: Bilebildiğim kadarıyla o anket sadece mevcut dergilerin okuyucu kitlesine gönderildi. Kanaatime göre bu kitlenin görüşleri bir açıdan çok kıymetlidir; ama bize her açıdan ışık tutacak nitelikte olamaz. Dolayısıyla bizim ideal manada sadece o görüşlerden hareketle dergilerde bir açılım yapma şansımız çok zayıftır. Bence o anket yapılırken, okuyucu kitlesinin yanısıra özellikle bu alanın sivil temsilcilerinin görüşlerinin de alınması gerekikirdi. Bu daha ufuk açıcı olabilirdi diye düşünüyorum. Bu alanda yayın yapan ve yaptığı yayınları okutan tecrübeli, yayıncılık kültürü çok gelişkin pek çok insan var bu ülkede. Onlarla işbirliğiyle çalışmamız halinde ancak bizim yayınlarımızı ideal çizgide geliştirebiliriz diye düşünüyorum. Dergilerin okuyucunun bilgilerini tazelemek kadar düşünsel seviyelerini yükseltmek fonksiyonu da görmelidir. Hepimiz biliyoruz, dergilerimiz çoğu kere malum olanı tekrarladı durdu. Bundan vazgeçmemiz gerekiyor. Dergilerimizin artık din görevlilerimizin ufkunu genişletme misyonunu üstlenmesi zamanı gelmiştir. Son birkaç yıldır dergilerin bu doğrultuda gelişim trendi gösterdiğini gözlememiz sevindiricidir.

Biraz da Yaşar Bey'in tebliği üzerinde durmak istiyorum. Hocamız, "Avrupa'da Yerel Dinî Yayınlar" diye bir konu seçmiş veya böyle bir konuyu kabul etmiş. Avrupa'da farklı alanlarda ve farklı hedef kitleye yönelik olarak o kadar çok yayın yapılıyor ki, bunları ihata etmek imkansız gözüküyor. Tebliğde bir dağınıklık izlenimi edindim. Mesela Batıda yapılan oryantalistik çalışmalara kısmen temas edilmiş, oradan Müslüman gruplarca yapılan mahalli yayınlar hakkında bazı değerlendirmelerde bulunulmuş, daha sonra tarihten günümüze Kur'an tercümelerine geçilmiş. Tabiî tercümelerin sadece isimleri zikredilmiş, herhangi bir değerlendirme yapılmamış. Esasen bir tebliğin sınırları içinde böyle bir değerlendirme yapma şansı yoktur. Sözün özü; ben böyle bir teklifi karşısında, konuyu mümkün olduğu kadar sınırlamasının, özellikle de orada yaşayan insanımıza ulaşan ve onları etkileyen eserlerden birkaçı üzerinde detaylı bir değerlendirme yapmasının daha uygun olacağını düşünüyorum. Batıdaki bütün eserler oradaki göçmen insanımıza ulaşmıyor, özellikle akademik çalışmalar, Batıdaki İslâmoloji departmanlarında üretilen eserler insanlarımıza hitab etmiyor. O eserlerin hedef kitlesi de bizim insanımız değil. Bunları ele almanın bu Şûranın kapsamına girdiğini söyleyemeyiz. Hasılı tebliğde yayınların herhangi bir kategorisi hakkında yeterli değerlendirme bulamayışımız tenkit noktamızın ana çerçevesini teşkil etmektedir.

Bunun yanısıra tebliğcinin, metinde dile getirdiği derneklerin ve üst kuruluşların yayıncılığa yönelmesi çağrısını çok yerinde buluyorum. Artık Avrupa'daki üst kuruluşlarımız, kültürel nitelikli kalıcı faaliyetlere de yönelmeleri lazım. Bu konuda ciddi bir eksiklik

içindeyiz. Almanya'daki DİTİB'in hali hazır yayın seri numarasını merak ediyorum. Böyle güçlü bir kuruluşun Avrupa'daki yayın ihtiyacını karşılayacak durumda olması gerekirdi.

Tebliğci bir yerde şöyle bir öneride bulunuyor: "Diyanet İşleri Başkanlığı Avrupa'ya din görevlisi gönderirken yayın konularında deneyimli ve mümkünse akademik araştırmalar yapmış kişileri göndermelidir." Şahsen bu teklifi gerçekçi bulmuyorum. Nedeni çok açık. Yayın işi biraz seçkin işidir. Herkesin hoşlanabileceği bir alan değildir. Dolayısıyla böyle kişileri Diyanet'in bulması zordur. Birkaç kişi bulup gönderse bile bu ihtiyacımızı görmeyecektir! Çare üst kuruluşların bu konuda ciddi şekilde yapılanmasıdır.

Hocamızın tebliğinde bir cümlesi var -ki hocamız da burada vaktinin büyük bir kısmını o cümlede yansıyan görüş üzerine tahsis etti- bunun üzerinde biraz durmak gerekir diye düşünüyorum. Yaşar Bey diyor ki: "Liberal ekonomi içerisinde din gibi, kültür gibi manevî olguların gerçek değerini anlamakta Avrupalı zorlanmaktadır." Bu cümlenin hesabı kolay verilmez gibi geliyor bana. Avrupalı insan, din gibi, kültür gibi konuları anlamakta nasıl zorlanıyormuş! Bundan kasıt nedir? Şahsen bu tür duygu yönü ağır cümleleri sarf etmemizin doğru olduğu kanaatini taşımıyorum. Bu gibi genellemelerin Avrupa'da bizim işimizi çok zorlaştırdığı kanaatini taşıyor, bize olan yaklaşımları da derinden etkilediğini düşünüyorum. En doğrusu bu gibi genellemelerden kaçınmaktır.

Şurası bir gerçek ki, Avrupalı insanın dinle ilişkilerinde modernitenin yıkıcı sonuçları bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır. Dinle ilişkiler, özellikle kurumsal ilişkiler oldukça zayıflamıştır. Halkın dine bakışını, moral değerleri, bu alandaki modernizmin etkilerini araştıran manevî alan araştırmaları, toplumda dinin gereklerini yerine getiren kişilerin yüzde 10'ların altına düştüğünü, yüzde 70'lere varan oranlarda dine karşı bir ilgisizliğin olduğunu göstermektedir. Böyle bir muhitte yaşayan insanlarımız da bu genel havadan ister istemez etkilenmektedirler. Kilisenin boşaldığı yerde, doğrusu camilerimiz dolu değil, bunu görüyoruz. Dindarlığın gündelik ilişkiler ağı içinde belirginleşmesi gereken ahlâklılık boyutunda yaşanan kriz kataloğunu burada hiç açmak istemiyorum.

Biz, bu ortamda yaşayan insanımıza dinî yayınlar üzerinden hangi dindarlık pratiğini önereceğiz? Bu Şûra boyunca sanıyorum sorulmayan soru buydu. Din, genel anlamıyla dile getirilerek, dinin ne şekilde, nasıl, nerede anlatılması gerektiği hususu geniş geniş ele alındı ama, din adına orada yaşayan insanlarımıza ne anlatılacağı veya böyle bir sualin anlamlı olup olmayacağı hususu fazla tartışılmadı. Bence bunun tartışılması lazım ve dinî yayınlar yoluyla oraya taşınacak dini kültürün bunu dikkate alması gerekir.

Hepimiz biliyoruz ki, Batıda, gerek siyasette gerek kültürde gerekse ekonomide ve diğer alanlarda genel olarak birey esas alınıyor ve bireyden hareketle projeler geliştiriliyor, teoriler üretiliyor. Bu, dinî kültür için de geçerlidir. Benim önerim, din alanında bizim de bireyi esas alan anlayış çizgisinde hareket etmemizdir. Bireyin, orada yaşayan insanın de facto durumunu esas alan ve bunu, dinin öğretileriyle ortak bir noktada buluşturmayı hedef alan yayınlara yönelmemiz gerekiyor. Dinin teşri mantığı buna uygundur. Hz. Peygamberin muhataplarının özel durumuna uygun tavır takınması bu yöntemin doğruluğu-

nu gösterir. Dinin insan için var olduğu gerçeğinden hareket ettiğimizde yine bu sonuç karşımıza çıkar diye düşünüyorum. Bu itibarla dinî yayınlarda insanlara önereceğimiz dindarlık projesinde, gurbet ortamında yaşayan insanımızın fiilî durumunu öncelikle dikkate almamız gerektiğini ifade etmek istiyorum. Bu çerçevede, özellikle Avrupa'daki üçüncü kuşak nesle, ilk aşama olarak İslâm kültür ve medeniyet değerlerine aidiyet ve bağlılık bilinci kazandırmanın yeterli olacağını düşünüyorum. Bu, ibadetlerden vazgeçme veya ibadetlerin dönüştürücü etkilerini görmezlikten gelme anlamına gelmemektedir. Bu, zaruret durumu karşısında İslam'ın temel yöntemi olan tedriciliğe başvurmaktan başka bir şey değildir.

Elimizdeki kitapların pek çoğunun, dinî öğretileri önceleyerek hazırlandığı intibaını edinmiş durumdayım. Dolayısıyla Avrupa'da yaşayan insanımıza yönelik yeni eserler hazırlarken, bunların özellikle üçüncü nesle hitab etmesi, onların fiili durumlarını görmesi gerektiğini düşünüyorum. Kastım şudur: Bu eserlerde önerilecek İslâm yorumu, Avrupa psiko-sosyal ve kültürel şartlarında yaşanabilecek, yaşandığında mutluluk getirecek, mevcut yoğun strese yeni stres katmayacak bir nitelikte olmalıdır. Buna kimileri "Euro-İslâm" falan diyor. Çok sevimsiz bir tabir. Yanlış anlamalara vesile oluyor. Ancak Avrupa ortamında yaşanabilecek, yaşandığında gerçekten insanımıza, özellikle gençlerimize hayatî yardımda bulunabilecek bir İslâm yorumunu üretmemiz ve bunu dinî yayın yoluyla oraya taşımamız gerekiyor. Bu hedef ancak Avrupa kültür muhitini, sosyal hayatını, göçmen toplum üzerinde oluşturduğu etkileri tahlil etme yeterliliğinde olan insanlarla din alimlerinin ortak çalışması sonucu gerçekleştirilebilir diye düşünüyorum. Avrupa'da yaşayan ve o ortamı tahlil edebilecek birikime sahip bilim adamları var, din alimlerimiz var. Burada Diyanet'e düşen görev proje yaparak iki kesimin ortak çalışmasını sağlamaktır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, Avrupa'ya yönelik yazılı olarak belirlenmiş bir yayın konsepti olmadığı kanaatini taşıyorum. Ahmet Bey tebliğinde diyor ki: "Diyanet İşleri Başkanlığının yurt dışına yönelik yayınlarında dini doğru tanıtmak ve millî kültürümüzü onlara benimsetmek..." gibi hedefi vardır. Bu ifadeler sözünü ettiğim konsept için yeterli değildir. Bizim hedef kitlemiz çok dinli ve çok kültürlü Avrupa kültür evreni içerisinde doğup büyüyen ve orada eğitim alan insanlar olduğuna göre bu hedef kitleye gerçek anlamda ulaşacak eserleri üretecek yeni bir yayın konseptine ihtiyacımız vardır. Bir şûra ortamında olduğumuza göre burada, Avrupa'ya yönelik olarak Diyanet İşleri Başkanlığımızın yayın konseptinin oluşturulmasında kendilerine katkıda bulunabilecek birkaç cümle önermenin yararlı olacağını düşündüm:

Diyanet İşleri Başkanlığının yurtdışına yönelik yayınları:

'İnanç, değer ve geleneklerin, fertler, toplumlar ve kültürler üzerinde derin etkilerini anlamak, insan kaynaklı hayatın temel sorunları hakkında duyarlılık bilinci geliştirmek, insanların ruhsal, moral, kültürel ve sosyal gelişimlerine katkıda bulunmak, İslâm dini ve diğer belli başlı dinler hakkında bilgilendirmek, çok dinli bir toplumda başka inanç sahiplerinin bütün haklarına saygılı olarak yaşamaya ilişkin pozitif davranış geliştirmek' gibi nitelikleri taşıması gerekir.

Değerli katılımcılar! Avrupa'da modernitenin en tahripkâr etkileri aile kurumu üzerinde hissedilmektedir. Tıpkı Avrupalı gibi orada yaşayan insanlarımızın da aile yapıları bu yıkıcı etkinin altındadır. Bunun içindir ki, geleneksel aile yapımızı modern meydan okumalara mukavemet edecek tarzda güçlendirecek nitelikte yayınlara öncelikle ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yayınlar, geleneksel Türk aile yapısının ahlakî ve estetik değerleriyle insan ilişkileri biçimini muhakkak görmelidir. Bunun, kuşaklar arası ilişkilere uyarlayan, böylece Türk aile modelinin koruyucu temalarını ön plana çıkaran niteliği olmalıdır. Bu konsepte dahil edilmelidir ve buna uygun bolca yayınlar hazırlanmalıdır. Bu arada Ahmet Onay kardeşimiz, bu yayınların ücretsiz dağıtılması gerektiğini öneriyor ama ben buna katılmıyorum. Ücretsiz dağıtılan eserler büyük ölçüde okunmuyor. Avrupalı insana uygun kaliteli eser hazırlarsanız bu insanların bunlara ayıracakları paraları vardır, diye düşünüyorum.

Bir de son olarak şunu söyleyeyim: Hakikaten Türkiye'nin dinî kültür alanındaki bilgi birikimi önemli bir seviyeye ulaşmıştır. Bu bilgi birikiminin Avrupa'ya belli bir politikayla, söylem ve üslupla aktarılması gerekiyor. Bu birikime Avrupa'nın ihtiyacı var; çünkü, bu birikim moderniteyle yüzleşmiş ve sorunlarıyla baş etmede önemli bir deneyim elde etmiştir. Bu çerçevede, İslâm dünyasıyla mukayese edilemeyecek bir konum elde edilmiştir. Ama, ben Din Hizmetleri Müşaviri olarak şu anda Londra'da bulunuyorum. Çeşitli İslâm kuruluşları, İslâm ülkelerinin temsilcileriyle zaman zaman toplantılarda karşılaşıyoruz. Bizim bu alanlarda varlığımızın farkında değillermiş gibi tutum sergiliyorlar: "Siz de bu işlerle meşgul oluyor musunuz?" gibi sözler sarfediyorlar. İletişim çağında bu cehaleti hoş görmek zor; ama, bunda biraz da bizim kendimizi uluslararası platformlarda ortaya koyamayışımızın etkisi vardır diye düşünüyorum. Bu çerçevede, Diyanet İşleri Başkanlığımızın yurtdışı teşkilatlarının bir rol üstlenebileceğini düşünüyorum. Kastım şudur: Yurt dışındaki üst kuruluşlarımızın desteğiyle, Türkiye'nin birikimi Avrupa'ya taşınabilir. Bu İngilizce bir dergi üzerinden olabilir veya Avrupa'da uluslararası düzeyde periyodik seminerler düzenlenmek suretiyle olabilir. Bu konuda yapılacak her türlü çalışmaya destek verilmelidir diye düşünüyorum.

Dinlediğiniz için hepinize saygılar sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederim.

– Buyurun Sayın Şemsettin Ulusal.

Şemsettin Ulusal – Sayın Başkan, kıymetli Divan Üyeleri, değerli katılımcılar; hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Ben, muhterem Divanı daha fazla sıkıntıya sokmamak için müzakeremi 10 dakikayla sınırlı tutacağım.

Dr. Yaşar Yürük Bey, tebliğinde çok sayıda Almanca kitap ve dergi ismini zikretmiştir. Bunların baskı adedi, baskı sayısı ve tirajı verilmiş olsaydı, belki dinî yayıncılıktaki etki daha iyi anlaşılabilirdi. Bu bir eksiklik olarak kaldı. Yine tebliğinde Türk kuruluşlarının dinî yayıncılıkta yetersiz kaldığını zikrettiği halde bunların sebeplerine temas etmedi.

Ben, bir süre Hollanda'da görev yapmış olmam hasebiyle, Hollanda'yı esas alarak Müslümanların dinî yayıncılıktaki yeri ile ilgili kanaatlerimi arz etmek istiyorum.

Tabii, dinî yayıncılığın toplumdaki demografik yapıyla da alakası var diye düşünüyorum. Müslümanların Hollanda'da sayısı, 1 Ocak 2003 tarihi itibariyle 920 bin civarındadır. Bu nüfus, bir önceki yıla göre 20 bin artmış, 1995 yılına göre ise 294 bin artış göstermiştir. Hollanda'daki Müslümanların 320 binini Türkiye'den, 285 binini ise Fas'tan giden veya Fas orijinli Müslümanlar meydana getirmektedir. Geriye kalan nüfusu ise, diğer İslâm ülkelerinden giden küçük Müslüman gruplar oluşturmaktadır.

Arz ettiğim istatistiki rakamlar İslâmi yayıncılık açısından değerlendirildiğinde, Hollanda'da gittikçe artan bir okuyucu potansiyelinin ve gelişmiş bir İslâmi yayın sektörünün bulunmasını icap ettirmektedir. Ancak, realite böyle midir? Maalesef, böyledir diyemiyoruz. Esasen, Hollanda da dahil olmak üzere, Avrupa ülkelerinde yayın pazarı oldukça canlı ve sağlıklıdır; ben bunları rakamlarla arz etmek istiyorum.

Meselâ 2001 yılında Fransa'da kitap ve yayın sektörünün toplam satışı 2.5 milyar Euro'ya ulaşmıştır. Basılan kitap adedi ise 399 milyondur. Almanya'da bu rakam 2002 yılı itibariyle 480 milyon kitap, toplam satış cirosu ise 8 milyar 400 milyon Eurodur. Hollanda'ya gelince 2001 yılında 79 milyon kitap satılmıştır. Bu satışların toplam cirosu ise 1 milyar 140 milyon Euro'dur. Hollanda'da 2001 yılı içerisinde 488 yayın şirketi kitap satışı yapmıştır (www.euromonitor.com).

Sıraladığım bu ülkelerde dinî yayınların genele oranı ve İslâm dinî ile ilgili yayınların bu oran içindeki yeri ile ilgili bir bilgiye maalesef ulaşamadım. Bununla birlikte en azından Hollanda örnek alındığında, az önce zikrettiğim görkemli rakamlara karşılık Müslümanların işlettiği yayınevlerinin oldukça cılız kaldıklarını tespit ettim.

Şüphesiz bu cılızlık Müslüman kuruluş ve yayınevleri için geçerlidir. Zira Hollandalılar tarafından işletilen, kuruluşu ise 1683 yılına dayanan ve 1848 yılında el değiştirmesiyle "Brill" adını alan yayınevi bu olumsuz değerlendirmenin dışında kalmaktadır.

"Brill", hepimizin bildiği gibi, yayınlarını uluslar arası düzeyde pazarlayan ve bütün dünya kütüphanelerini besleyen bir yayınevidir. Yayınları arasında Ortadoğu ve İslâm çalışmaları küçümsenemeyecek bir yer tutmaktadır.

Brill yayınevinin 2004 yılının ilk altı ayı satış toplamı 8 milyon 900 bin Euro (yıllık ortalama 17 milyon Euro), net karı ise yine ilk altı aylık dönemde 640 bin (yıllık ortalamayla 1 milyon 250 bin) Euro'dur (www.brill.nl).

Müslüman kuruluşların dinî yayın faaliyetlerine gelince; hiç şüphesiz Hollanda'daki en güçlü Müslüman kuruluş Hollanda Diyanet Vakfı (HDV)'dır. Bu vakfın ve hatta yurt dışındaki Türk dinî kuruluşlarının en ciddi yayını ise "Arayış ve İslâm" adıyla yayınına başlanan periyodik dergi olmuştur. Türkçe ve Hollandaca basılan ve ilmi makaleleri de ihtiva eden bu derginin yayını maalesef birkaç yıl sonra durmuştur.

HDV tarafından yayınlanarak satışa sunulan veya dağıtımı yapılan diğer yayınlar ise geçmişte ve bugün bir elin parmak sayısını geçmeyecek kadar azdır. Az olan bu yayınlar

ise İslâm dini ile ilgili bilgileri ihtiva eden broşür ve kitapcıklardan ibarettir. Şöyle ki,

1. Dr. Fahri Demir'in İslâm (De İslâm) adlı eseri: En son 2001 yılında 50.000 adet basılarak ücretsiz dağıtılmıştır.

2. Seyfettin Yazıcı'nın Mutluluk Yolu İslâm (De Weg Naar het Geluk İslâm) adlı kitabı: Daha önce 2000 adet basılan ve ücretsiz dağıtılan bu eserin 5000 adet daha basılması çalışmaları devam etmektedir.

3. Yakup Üstün'ün Hz. Muhammed (De Profeet Muhammed) adlı kitabı.

4. Mehmet Soymen'in İslâm Hakkında Özet Bilgi (Samenvattende Informatie Over İslâm) adlı kitabı.

Hollanda Diyanet Vakfı'nın satışını yaptığı kitaplar ağırlıklı olarak Türkiye'den ithal edilen Türkçe kitaplardır. Ancak muhatap kesimin bu kitaplara ilgisinin de istenilen seviyede olduğunu söylemek güçtür.

Bu ilgi azlığını daha iyi anlayabilmek için HDV'nin yıllık kitap satış cirosunu Hollanda geneli ve Brill ile mukayese etmek gerekmektedir.

2001 yılı Hollanda geneli yayın satış cirosu 1 milyar 140 milyon Euro'dur. HDV'nin ise aynı yıl yayın satış cirosu, Diyanet Takvimi de dahil olmak üzere 104.000 Euro'dur. Yine HDV tarafından 2002 yılında 111.000 Euro, 2003 yılında 160.000 Euro'luk yayın satılmıştır. 2004 yılında Brill'in yayın satış cirosu ise 17 milyon Euro'dur.

HDV'nin 2003 yılı satışı takvim dahil Brill'in 2004 yılı cirosunun binde biri dahi değil. Hollanda'da diğer Türk dinî kuruluşlarının dinî yayıncılıkta durumu daha ileri seviyede değildir.

Arz ettiğim bu olumsuz tablonun nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür.

1. Dinî Yayın Üretecek Alt Yapının Yokluğu: Hollanda'da İslâm'ın son zamanlara ait bir fenomen olduğu yönünde genel bir kanı mevcuttur. Bu kanı, Hollanda sadece Kuzey Deniz coğrafyasında bir ülke olarak değerlendirildiğinde ve Hollanda Müslümanlarını da Türkiye ve Fas'tan gelen göçmen işçilerle sınırlandırdığımızda doğrudur. Ancak konu tarihi ve coğrafi açıdan daha geniş bir perspektiften ele alındığında Hollanda'nın, İngiltere ve Fransa benzeri diğer Avrupa ülkeleri gibi, Müslüman tebaa ile çok daha uzun bir süredir alakadar olduğu görülür. Burada atıfta bulunduğumuz konu koloniciliktir ki; Endonezya ve Surinam bilindiği gibi asırlarca Hollanda sömürgesi olarak kalmıştır (Peter van der Veer, *"The Netherlands and İslâm"*, lecture at the Occasion of the Dr. Hendrik Muller Award, www.pscw.uva.nl./gm/articles/pvdvOla.htm).

Hal böyle iken Hollanda Müslümanlarının kendilerine ait, ilköğretim seviyesinde Türklerin açmış oldukları İslâm okulları hariç, orta ve yüksek eğitim seviyesinde yeterli ve yetkin eğitim kurumlarının bulunmadığı görülür. Bugün Hollanda'da Müslümanlara ait tek yüksek öğrenim müessesesi ise, 1997'de kurulmasına rağmen henüz Hollanda devleti tarafından tanınmamış bulunan Rotterdam İslâm Üniversitesi'dir. Bu üniversitenin de ciddi sayılabilecek herhangi bir yayını mevcut değildir.

Teolojik bilgi ve fikir üreten eğitim ve araştırma kurumlarının bulunmadığı bir ortamda dinî yayın nasıl olabilir ki?

2. Müslümanların Öğrenim Seviyesinin Düşüklüğü: Kitap okumanın toplumun öğrenim seviyesi ile ilgisi bulunmadığını, bunun sadece bir alışkanlık olduğunu söyleyenler olsa dahi, şahsi kanaatim okuyucu kitlesinin oluşmasında müessir faktörlerden birisi ve belki de en önemlisi öğrenim seviyesinin yüksekliğidir.

Hollanda bu bakımdan ele alındığında, düzeyli Müslüman okuyucu kitlesinden söz etmek mümkün değildir. Zira eski bir bilgi olmakla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti Lahey Büyükelçiliği Eğitim Müşavirliğinin verilerine göre 1999 yılında ilköğretime devam eden Türk çocuğunun sayısı 48.637, ortaöğretime devam edenlerin sayısı 18.900, yüksek öğretime devam eden Türk gençlerinin sayısı 1.200 civarındadır. Burada çarpıcı olan husus şudur: Hollanda'da Türk gençlerinin sadece %20'si liseye devam etmektedir, bunların %25 i ise okullarını bitirmeden terk etmektedir (Diyanet Avrupa, 15 Haziran-15 Temmuz 1999).

Öğrenim seviyesindeki bu düşüklük az da olsa var olan okuyucuların, içeriği ciddi olmayan yayınlara yönelmelerine yol açmaktadır.

3. Yayın Dilinin Seçimi: Hollanda'da ikinci neslin bir kısmı, üçüncü neslin ise tamamı Türkçe'yi konuşmakta zorluk çekmekte, okuduğunu anlayamamakta ve düşüncesini Türkçe yazamamaktadır. Dolayısıyla dinî yayıncılıkta dil seçimi yapılırken milli ve hamasi duyguları ön plana çıkarmaktan ziyade realite göz önünde bulundurularak, **"Hollandalıya Hollandaca Türk'e Türkçe Yayın"** anlayışının terk edilmesi, **"Hollanda'ya Hollandaca Almanya'ya Almanca Yayın"** anlayışının sürekli politika haline getirilmesi gerekmektedir.

4. Kurumsal Politika Yokluğu: Yurtdışına yönelik Türkiye'den yapılan ve yurtdışında Türk kuruluşları tarafından yapılan yayınlarda bir politika yokluğu söz konusudur. Zira günlük uygulamalar şeklinde tezahür etmeyen politikalardan bahsetmek güç görünmektedir. Hal böyle olunca yurtdışında görevi devralan yetkililer kendi ilgileri ve öngörüleri, kısmen de görev dönemlerinin koşulları doğrultusunda öncelikleri belirlemekte ve bir önceki dönemde başlatılan uygulama ve faaliyeti sonlandırabilmektedir. Buna yukarıda zikrettiğim "Arayış ve İslâm" dergisinin yayınına son verilmesi örnek olarak zikredilebilir.

Bu problemin Diyanet camiası açısından bertaraf edilmesinin bir yolu olarak, yurtdışında faaliyet gösteren vakıf ve kuruluşların özel hizmet alanlarında idareciden idareciye değişmeyen politikalar üreten ve bu politikaları sürekli faaliyetler haline dönüştürebilen, bir anlamda özerk bir yapıya kavuşturulması tartışılmalıdır. Bir başka ifade ile bu kuruluşlar merkeze kalbi ve duygusal bağlılığı devam eden ancak düşünsel ve yönetsel özgürlüğe sahip kurumlar haline dönüştürülmelidir.

Beni dinlediğiniz için teşekkür eder, saygılar sunarım.

Komisyon Başkanı – Şemsettin Bey'e biz de çok teşekkür ediyoruz.

Sayın Hocam, Prof. Dr. Cihat Tunç Bey'i davet ediyorum; buyurun efendim.

Prof. Dr. Cihat Tunç – Sayın Başkan ve Divan üyeleri, değerli katılımcılar, kıymetli

davetliler; hem tebliğ sunan arkadaşlarımızı hem de müzakerecileri dinledik, hepsine ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Arkadaşlarımız probleme değişik yönleriyle baktılar, bazıları birtakım sorunlarla, problemlerle karşılaştıklarını dile getirdiler. Ben aldığım notlardan bazılarını, kendimce bulduğum çözümleri sizlerle paylaşmak istiyorum.

Ahmet Onay Bey, tercüme faaliyetinin güçlüğünden bahsetti ve bu güçlüğü aşmak için Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde bu dilleri yüksek düzeyde bilen en az doçent seviyesindeki kişilerden yardım aldıklarını, meseleyi böylece halledebileceklerini ifade etti. Tercüme, bana göre, -hatta benim Almanya'daki Hocam da aynı şeyi söylemiştir- bir sanattır, öyle kolayca yapılacak iş değil. Diyelim ki Türkçe'den Almanca'ya çeviri yapılacaksa, mütercimin Türkçe'yi çok iyi bilmesi lazım, Almanca'yı da çok iyi bilmesi lazım. Oradaki bir ıstılah, bir kavram öbür dile nakledilirken nasıl en açık şekilde nakledilecekse, onları kavrayıp öylece yapılmalı. Tercümede, bir kelime, öbür dile illaki bir kelime ile tercüme edilir şeklinde düşünülür ve öyle yapılırsa o tercümeden bir şey anlaşılmaz. Bakın, size bir örnek vereyim: Saim Yeprem Bey kardeşim de beni destekleyecektir. Mâturidî'in Kitab-ı Tevhid'ini Mısır'da lisans eğitimi görmüş bir arkadaşımız -ismini hatırlamıyorum, merhum oldu, rahmetle analım- tercüme ediyor. Ama o tercümeden hiçbir kelâmcı bir şey anlamadı. Bunun üzerine Bekir Topaloğlu Bey senelerce doktora derslerinde, yüksek lisans derslerinde Kitab-ı Tevhid'in önce metnini sağlam bir şekilde tespit etmeye çalıştı, ondan sonra iki sene önce de tercümesini yaptı. Şimdi o tercüme insanlara daha faydalı oluyor, daha net anlaşılıyor. Öteki tercümeyi anlamak mümkün değildi. Ama, onu yapan kişi de, Mısır'da okumuş, Arapça'yı çok iyi bilen birisi. Hatta, ben Kur'an tercümelerinde bile şunu her zaman söylüyorum, bulunduğum toplantılarda: "Efendim, bu Allah kelâmıdır, bunu biz bir kelime bile ziyadeleştiremeyiz, bunu bir kelimeyle tercüme edeceğiz..." diye düşünülünce, o tercümeden bir şey anlaşılmıyor!..

Mesela, abdest alırken başı meshetmek. Öyle ansiklopediler gördüm ki, kelimeyi Türkçeleştiriyorum gerekçesiyle "başı ıslatmak" diyor. Bundan ne anlaşılır; kafasını musluğun altına sokup yıkayacak. Bilmem teyemmümü anlatırken, "toprağa sürünmek" diyor. Onun için, tercüme konusunda çok dikkatli olmak lazım; diye düşünüyorum.

Ahmet Onay Bey, Başkanlığın dinî yayın faaliyetinin amacını toplumu din konusunda aydınlatmak olarak açıkladı. Eğer gaye bu ise, bu amaca yönelik olarak her türlü maddî olanaktan istifade etmek lazım. Benim bildiğim kadarıyla -yanlış bilgilenmişsem beni düzeltin- Türkiye Diyanet Vakfının bütçesi bir hayli geniş. Bunu illaki devletin bütçesiyle halletmek gerekmez. Bakın, arkadaşlarımızın tebliğlerinde örnek verdiler, işte filan yayını falan vakıf destekliyor, o vakıf desteklediği için onlarda güzel yayınlar yapıyorlar... Öyleyse, aynı destekleri bizim de yaratmamız, o desteklerden faydalanmamız gerekir. Gerekçeleriyle biz de ilgili mercilere müracaat edersek herhalde bizi çevirmezler.

Yaşar Çolak Bey'in de bir ifadesinden, yayın işini özelleştirelim gibi bir anlam çıkardım. Ben buna taraftar değilim. Yayın işini de bizden bu işi anlayan kişilerin yapması lazım. Bakın, medya başkalarının elinde olduğu için biz doğruları söyleyemiyoruz. Bildiklerimizi gönderdiğimiz zaman yayınlamıyorlar. Öyleyse, bu işi çok iyi bilen, kendi içimizden yetişmiş kişilerin kendi yayınımızı yapması lazım.

Efendim, diğer bir husus, Yaşar Yürük Bey'in, bu konuyu kendisine verenlere, "Ben bunun hangi yönünü ele alacağım" diye sorup da ona göre tebliğ hazırlaması gerekirdi. Çok genel bir tebliğ: "Avrupa'da Dini Yayınlar..." Tabiî, kendisi de bu defa tebliğinin adını "Almanya'da İslâmî Yayınlar" demiş, "Yerel Yayınlar" demiş... Peki, bu yayınlardan maksat ne? Uluorta bir takım cemiyetlerin, cemaatlerin yaptığı yayınlar mı? Klasik yayınlar mı? Akademik yayınlar mı? Ve bu yayınları kimin için düşünüyoruz? Almanlara İslâm Dinini öğretmek için mi, yoksa oradaki Müslüman Türk vatandaşlarına dinlerini öğretmek için mi? Onun için, bunları birbirinden ayırt etmek ve ona göre değerlendirmek gerekmez miydi?

Efendim, bildiride bir Kur'an tercümesinden bahsedildi, halbuki Rudi Paret'in Kur'an tercümesi daha akademiktir ve daha kullanışlıdır. Onun hem büyük boy bir tercümesi vardır. Ben acizane 1965 ilâ 1970 yılları arasında Almanya'da bulundum, doktoramı yaptım. Tabiî, o zamandan bu zamana 40 sene olmuş. Bu arada pek çok şey yapılmış. Diyanetin Avrupa'ya yönelik yayınları bakın -gene Ahmet Onay Bey'den öğrendim- 1999'da başlıyor. Daha 5 senelik mazisi var.

Dr. Ahmet Onay – Ben orada sadece bir dergiden söz ettim...

Prof. Dr. Cihat Tunç – Doğru aylık dergi dediniz.

Dr. Ahmet Onay – Diyanetin aylık dergisi... diğerleri çok önceden...

Prof. Dr. Cihat Tunç – Tabiî önceden olması lazım.

Diğer bir husus da, gene Yaşar Çolak Bey, efendim Avrupa'daki insanlar şöyle çok kültürlü dinlerde yaşıyorlar, şöyle bilgileri var... diyor. Evet, kendilerini yetiştirenler öyle, eğer biz geneli, halkı düşünüyorsak gözümüzde o kadar büyütmememiz lazım. Onları gözümüzde büyütüp de kendimizi savunacak eserler değil, İslâm'ın doğru, düzgün, kurallarını, kaidelerini, sevecenliğini, sevgi ve barış dini olduğunu, teslimiyet dini olduğunu onlara anlatmak lazım. Çünkü, şimdiye kadar onlara yanlış anlatılmış. Benim Almanya'da bulunduğum sıralarda, orada birtakım eserleri gözden geçirirken İslâm'ı, kaynağından araştıran araştırmalara çok az rastladım. Mesela, öyle eserler var ki adları: "Hindistan'da Müslümanlık, Pakistan'da Müslümanlık, Türkiye Cumhuriyeti'nde Müslümanlık..." Bu ne demek? Ha, o gün o memleketlerde yaşayanları hedef alıyorlar, onların yaşayışlarına bakıyorlar ve o yaşantılara göre değerlendirmelerde bulunuyorlar. Ama, maalesef acı bir taraf, müslümanların inançları başka, iş ve davranışları başka, bunu da antrparantez söylememiz lazım. Tabiî, onlar da bizim tatbikatımıza bakıp oradan "İslâm dini buymuş" diye yazıyorlar.

Demin söylemiştim; 1965-70 yılları arasında doktora yapmak için Almanya'da bulunmuştum. Onun dışında yurtdışı tecrübem yok. Ancak şu anda burada bulunan arkadaşlarımın çoğu değişik vesilelerle yurt dışında bulunmuşlardır. Bakın Yaşar Çolak Bey daha önce Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı yapmış, şimdi İngiltere'de. Halka yakın teması var. Peki, niye kendileri ihtiyar-ı zahmet edip de bir şeyler yazmak istemiyorlar da hep bize yükleniyorlar?! Ben burada oturup da önüme 10 tane kitap koyup 11 incisini mi yazacağım?! Bakın, ben birdaha Almanya'ya gidemedim, çünkü imkan bulamıyorum. Kendi maddi gücümde yetmiyor. Sadece 1990'da, sizin tabirinizle teşehhüt miktarı, 5 hafta-

lık bir imkan buldum da Göttingen şehrindeki bir üniversiteye gittim. Orada gene hemen camileri dolaştım, o kaldığım 4 hafta zarfında bir şeyler anlatmaya çalıştım. Ayrıca papazlarla bir araya gelerek bazı konuları tartıştık. Hatta orada bana yardımcı olan arkadaşım da burada galiba, Bekir Alboğa. Böyle büyük bir masaya oturduk, 10 kadar papaz ve diğer meraklılar vardı. Birtakım problemler ortaya atıldı. Bunları karşılıklı tartıştık. Onun için yurt dışı deneyimi olan bütün arkadaşlarımı, bulundukları yörenin halkına, hatta diğer dinlerden olanlarına, oranın yerlisine yönelik olarak, neyse onların ihtiyaçları, yazı yazmalarını öneriyorum. Çünkü onlar o halkı tanıyorlar, onlara nasıl hitap edileceğini, onların İslâmiyet hakkında yanlış fikirlerinin neler olduklarını biliyorlar, onları düzeltmeye yönelik çalışmalar yapmaları daha uygun olur.

Dünkü oturumlarda Amerika'da camilerden bahsedildi, camilerin fonksiyonu, işlevliği artırılsın denildi. Hatta bir yabancı hanımefendi arkadaşımız, bugün camilerden çok İslâm merkezlerine yatırım yapıldığını söyledi. Burada ben şunu önermek istiyorum: Eğer camilerin görevlileri var da devamlı açık tutuluyorsa, bu camilerin veya İslâm merkezlerinin yanında muhakkak ve muhakkak bir kitaplık, yani bir kütüphane ve okuma salonu, ayrıca okuma salonunun içinde de bilgisayarlar, CD'ler bulunmalı ve orada meraklıların gelip o kitaplardan yaralanmaları sağlanmalıdır. Ayrıca bu merkezlerde veya bu büyük cami komplekslerinde (külliyelerinde) çeşitli konularda konferanslar verilmesini de öneriyorum. Zira oradaki vatandaşlarımızın, namaz vakitlerinde veya Cuma namazı vaktinde camiye gelme imkanı olmaya bilir. Bu kişilerin ne zaman vakitleri uygun ise, uzun kış gecelerinin akşamları mı uygun oluyor? O uygun zamanlarda gelip konferansları dinleyebilmeleri için, o camilerin veya merkezlerin kapısına konferansların gün ve saatleri önceden ilan edilebilir. Şimdi işler bir hayli kolaylaştı. Bu programlar internet ağıyla da duyurulabilir. Mesela: "Şu günde, şu saatte, şu konularda konferanslar verilecek" diye duyurulur. Böylece konferansa gelenlerin soracakları sorulara göre yeni konular belirlenebilir.

Dünkü konuşmalarda bireysellikten, tümden gelim ile tüme varımdan bahsedildi. İslâm Dini bilindiği üzere önce tek tek kişilerden işe başlar. Kişilerin hem dünyasının hem de ahiretinin her yönden en iyi şekilde düzenlenmesini ister. Böyle mutlu insanlardan meydana gelen toplumlar ve o toplumlardan meydana gelen büyük kentler dirlik ve düzenlik içerisinde sosyal yaşantılarını devam ettirirler. Kur'an-ı Kerim'deki önermelerin pek çoğu tüme varım şeklindedir. Önce münferit olaylar anlatılır. Evrendeki varlıklardan tek tek örnekler verilir. Bunlardan hareketle doğru bir akıl yürütme ile genele ulaşılır.

Bana verilen zamanı daha fazla aşmamak için sözlerimi burada keserek hepinizi sevgi ve saygıyla selâmlıyorum. Ayrıca beni dinlediğiniz için hepinize teşekkürler ederim.

Komisyon Başkanı – Bizde ayrı teşekkür ediyoruz

Şimdi burada ara veriyoruz.

VIII. OTURUM

(22 Eylül 2004)

◆

TEBLİĞ

SINIRÖTESİ YAYIN YAPAN KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARINDA DİN FAKTÖRÜ VE DİYALOĞUN ÖNEMİ

◆

Murat ÇELİKKAFA*

I. TAKDİM

Sunacağım tebliğde sınırötesi yayın yapan kitle iletişim araçlarında din faktörü ve bu yayınların Batı ve İslâm dünyası arasındaki diyalog çabalarına yapabileceği katkılara değinmeye çalışacağım. Bağlı bulunduğum Alman kamu özerk yayın kurumu Deutsche Welle'yi ve dine bakış açısını kısaca anlattıktan sonra, uluslararası medyada İslâm ve Müslümanlar ile ilgili yapılan yayınlara ve bunların etkilerine değinip, bizim kurum olarak, İslâm ile ilgili başlattığımız yeni bir projeyi tanıtmaya gayret edeceğim.

II. SINIRÖTESİ YAYIN YAPAN BİR KURUM OLARAK DEUTSCHE WELLE

1. Dünden Bugüne Deutsche Welle

3 Mayıs 1953 tarihinde Almanya'nın Köln kentindeki stüdyolardan kısa dalga üzerinden gerçekleştirilen radyo yayını ile dinleyicilerine ilk kez "merhaba" diyen Deutsche Welle'nin o yıllardaki yayınları sadece Almanca olarak yapılmaktaydı. Dönemin Federal Almanya Cumhurbaşkanı Theodor Heuss'un açılış konuşmasında "Tüm dünyadaki yurttaşlarımıza..." ifadesiyle de belirttiği üzere, ilk etapta hedef kitle dünyanın değişik bölgelerindeki Almanlar idi. Soğuk savaş döneminde özellikle "Almanya'nın Sesi Radyosu" olarak ünlenen Deutsche Welle, dönemin sosyo-politik gelişmelerinin doğal bir sonucu olarak, aralarında Türkçe'nin de bulunduğu farklı dillerde de yayınlara başladı. Bugün yaklaşık 70 değişik ülkeden gelen deneyimli medya çalışanını bünyesinde barındıran, 36 lisanda radyo, televizyon ve internet yayınları yapan ve özerk bir Alman kamu yayın kurumu olan Deutsche Welle, Avrupa'nın ortasından tüm dünyaya sunduğu haber bülteni ve haber-magazin programlarıyla geniş bir dinleyici ve izleyici kitlesine sahiptir.

2. Deutsche Welle Türkçe Servisi

Kurumumuzda Türkçe radyo yayınları 1 Temmuz 1962 tarihinde başladı. İlk günle-

* Radyo Deutsche Welle Türkçe Servisi Editörü.

rinde günde yarım saat süren yayınlar, üç kişi tarafından hazırlanıyordu. Türkiye'den Avrupa ve özellikle de Almanya'ya işgücü göçünün başladığı bu yıllarda yapılan yayınlar, aynı zamanda Almanya ile Türkiye'yi birleştiren bir "gurbet köprüsü" niteliğini de taşıyordu.

Geçen yıllarla birlikte küreselleşen dünyamızda, kitle iletişim araçlarından beklentiler ve bu araçların işlevlerinde de önemli ölçüde değişiklikler meydana geldi. Soğuk savaş döneminden kalma "Almanya'nın Sesi" ifadesini artık kullanmayan Deutsche Welle'de Türkçe yayınları da az önce ifade ettiğimiz "gurbet köprüsü" işlevini geçen yıllarla birlikte yitirdi. Halen 30'ar dakikalık üç blok halinde Avrupa ve dünyadaki gelişmelerin yer verildiği Türkçe yayınları, geniş bir bakış açısıyla "Doğu ile Batı", Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci açısından değerlendirildiğinde ise "Türkiye ile Avrupa arasında bir köprü" işlevini görmeye başladı.

Deutsche Welle'nin bugün Bonn kentinde bulunan merkezinde gerçekleştirilen Türkçe radyo ve internet yayınları 12 kişilik bir ekip tarafından hazırlanıyor. Servisin ayrıca, başkent Berlin'de ve Almanya'nın diğer önemli bölgelerinde muhabirleri var. Bunlara ilaveten Avrupa'nın ve Dünyanın çeşitli ülkelerinde bulunan gazeteci arkadaşlarımız, yayınlarımıza sürekli katkılarda bulunmaktadırlar.

Yayınlarımız sadece Türkiye'de değil, ayrıca Balkan ülkelerinde, Kafkaslarda ve Orta Asya'da, hatta Avustralya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde de dinlenmektedir. Çağın modern medya anlayışına uygun olarak Deutsche Welle Türkçe Servisi, son yıllarda radyo yayınlarında yer verilen haber, yorum ve analizler dışında, günün gelişen olaylarını en hızlı şekilde internet sayfalarından da aktarmaktadır. Halen Almanca, İngilizce ve İspanyolca olarak yayın yapan Deutsche Welle Televizyonu'nda ise Türkçe programların da yayınlaması düşünülmekte, bununla ilgili çalışmalar hızlı bir şekilde devam etmektedir.

III. DEUTSCHE WELLE YAYINLARINDA DİN FAKTÖRÜ

1. Kurumun Dine Bakış Açısı

Dünyada gelişen olayları dinleyici ve izleyicilerine mümkün olduğunuca çabuk, tarafsız ve yalın olarak aktarmayı amaç edinen bir kitle iletişim aracının herhangi bir dinî inancın etkisinde kalması düşünülemez. Deutsche Welle'nin tüm lisanlardaki haber ve program metinleri hazırlanırken de bu ilke titizlikle uygulanmaktadır. Ancak diğer yandan da insanların inanç özgürlüğü ve dinî duygularına azamî ölçüde saygı gösterilmesi, yine kurumumuzun hassasiyetle üzerinde durduğu bir başka noktadır.

2. Türkçe Programlarda Din Faktörü

Din konusundaki bu genel ilkler elbette Türkçe yayınlarımız için de geçerlidir. Ancak hedef kitlemizin büyük bir bölümünün Müslüman olmasından dolayı, bizim bu konuda herkesten daha fazla hassasiyet gösterme zorunluluğumuz var. Bu durumun bilincinde olan arkadaşlarımız, dinleyicilerimizin millî ve manevî duygularına azamî saygıyı göstermeye gayret etmektedirler.

IV. İDDİALI BİR PROJE: BATI VE İSLÂM DÜNYASI ARASINDA DİYALOG!

Bu bölümde, kurumumuzun iddialı bir projesinden bahsetmeye çalışacağız: Batı ve İslâm Dünyası arasında diyalog çabalarına katkı! Ancak daha önce, bu projenin oluşumundaki nedenleri açıklaması bakımında, bazı tesbitleri aktarmakta yarar var:

1. 11 Eylül Olayları ve İslâm

Malum olduğu üzere, özellikle 11 Eylül 2001'de ABD'nin New York ve Washington kentlerinde düzenlenen menfur terör eylemleri ve sonrasında gelişen olaylar, dünyadaki tüm dengeleri adeta altüst etmiş, o günlerde bazı uzmanların dile getirdiği "Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak" tezi çok geçmeden doğrulanmıştır. Bu süreçte sık sık dünya medyasında yer alan "İslâmcı terör" ya da "İslâmî terör" kavramları ise Batı toplumlarının İslâm'a bakış açısını son derece olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

Hangi dine mensup olursa olsun, aklı başında hiçbir insanın, semavî bir dinle "terör" kavramının birlikte anılmasını kabul ve tasvip etmesi mümkün değildir. Ancak ABD'den Afganistan'a, Irak'tan Filistin'e, İspanya'dan Kafkaslar ve Türkiye'ye, dünyanın değişik bölgelerinde düzenlenen son dönemdeki kanlı terör eylemlerini gerçekleştirenler, ısrarla İslâm dinini motif olarak kullanmaya devam etmekte, bu saldırıları tüm dünyadaki Müslümanlar adına gerçekleştirdiklerini iddia ederek, İslâm'a ve Müslümanlar'a zarar vermeyi sürdürmektedirler.

2. Dünya Medyasındaki "Müslüman" İmajı

Bu olayların da etkisiyle dünya medyasında son yıllarda yapılan yayınlarda ne yazık ki "Müslüman" profili büyük ölçüde olumsuz olarak yansıtılmaktadır. Örneğin, "Cihad" ifadesi, Batı medyasında "Allah'ın savaşçıları" olarak nitelendirilmekte, "bu tür şiddet eylemleri yapanların Kur'an-ı Kerim'de Cennet ile müjdelendikleri" türünden yanlış bilgilerle, adeta tüm Müslümanlar'ın "potansiyel birer terörist" olduğu imâ edilmektedir. Medya yayınlarının son derece etkili ve yaygın olduğu, hattaa savaşların bile artık oturma odalarında, tıpkı bir spor müsabakası gibi canlı olarak izlenebildiği bir dönemde, bu tür yayınlar, geniş kitlelerin yanlış yönde bilgilendirilmesine neden olmaktadır. Kitle iletişim araçlarının bir konu hakkında "kamuoyu" oluşmasındaki büyük etkisi dikkate alındığında, bu durumun endişe verici olduğu aşikârdır. Oysa ki bu imajın, "iç ve dış, görünen ve görünmeyen her türlü kötülükten uzaklaşmak, barış, güvenlik, esenlik, selamet ve teslimiyet" gibi kavramları bünyesinde barındıran semavî dinlerin en sonuncusu olan İslâmiyet ile uzaktan yakından ilgili olması düşünülemez.

3. Türkiye'nin AB Süreci ve İslâm

Dünya medyasında çizilen bu olumsuz Müslüman profili, sadece genel anlamda İslâm'a zarar vermekle kalmamakta, aynı zamanda ağırlıklı olarak Müslüman bir nüfus çoğunluğuna sahip ülkelere karşı da birtakım olumsuzlukları ve önyargıları da beraberinde getirmektedir. Bu nokta, özellikle AB sürecinde Türkiye açısından da hayatî bir öneme sahiptir. Mevcut yayınlardan, sıradan vatandaşların yanısıra ne yazık ki politikacıların da olumsuz yönde etkilendikleri görülmektedir.

Avrupa medyası aracılığı ile yürütülen tartışmalarda "70 milyonluk Müslüman bir Türkiye'nin AB üyesi olmasının, sosyo-kültürel ve ekonomik sorunların yanısıra güvenliğe ilişkin ciddi bazı endişeleri de beraberinde getirebileceği" tezleri öne sürülmektetir. Yapılan geniş katılımlı kamuoyu anketlerine bakıldığında da bu görüşleri haklı bulduğunu belirten sıradan Avrupalı vatandaşların sayısının, ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, yine de önemli bir orana ulaştığı tesbit edilmektedir.

Örneğin, konuyla ilgili Alman Forsa Araştırma Enstitüsü'nün geçtiğimiz Haziran ayında yaptığı bir ankete göre, Müslüman bir Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyenlerin oranı yüzde 45'te kalırken, "Ankara'ya imtiyazlı ortaklık" verilmesini savunanların oranı yüzde 34, Türkiye'nin üyeliğine kesinlikle karşı olanların oranı da yüzde 20. Yani, "Türkiye'nin tam üyeliği" konusunda olumsuz görüş belirten Almanların toplam oranı yüzde 54'lük bir dilimi oluşturmakta.

Avrupalı bazı medya kuruluşlarının yine Türkiye ile ilgili özellikle negatif etkiler doğurabilecek haber ve araştırmalara geniş bir şekilde yer vererek, yine olumsuz bir imaj oluşmasına bilinçi ya da bilinçsiz bir katkı yaptıkları gözlemlenmektedir. Buna en çarpıcı örnek ise "ABD Nüfus Referans Bürosu" tarafından bir ay kadar önce yayınlanan rapordaki Türkiye ile ilgili nüfus artış tahminlerinin, Avrupa'da gerek işitsel ve görsel gerekse yazılı basında "100 milyon Müslüman Türk geliyor" ya da "Türkler inanılmaz bir hızla çoğalıyor" türünden başlıklarla geniş bir şekilde işlenmesi gösterilebilir. Sözkonusu rapora göre 2050 yılında Türkiye'nin nüfusu 97 milyon 500 bin olarak tahmin ediliyor.

Bu örnekleri vererek şu noktanın altını çizmek istiyorum: Dünyada son yıllarda gelişen olaylar ve bu olaylara ilişkin Müslümanlar aleyhinde yapılan bazı yayınlar, dünya kamuoyunun hem İslâmiyet'e hem de Müslümanlar'a ve Türkler'e karşı bakış açısını olumsuz etkilemektedir. Bunu en çok hissedenlerin başında ise Avupa'da yaşayan Müslümanlar gelmektedir. Bazı Müslüman sivil toplum kuruluşlarının, bu önyargıları kırmaya ve İslâmiyet'e ilişkin oluşan negatif düşünceleri tersine çevirebilecek faaliyetleri ise medyanın menfî haber bombardımanı karşısında ne yazık çok fazla etkili olamamaktadır.

4. Avrupa'daki Müslüman Varlığının Medyaya Yansıma Biçimi

Bugün AB sınırları içinde, 4 milyonu Türk, toplam 14 milyon dolayında Müslüman'ın yaşadığı bilinmekte. İslâmiyet bugün iki buçuk milyonu Türk ya da Türkiye kökenli Alman vatandaşı olmak üzere, toplam 3 milyon 400 binle, Almanya'daki ikinci büyük din grubunu oluşturmaktadır. Buradaki Türk ve Müslümanlar'ın yaptığı pekçok olumlu faaliyete basın-yayın organlarında yeterince yer verilmemekte, buna karşın en küçük bir olumsuzluk hemen gündeme getirilmektedir.

Konuyla ilgili çarpıcı bir örnek aktarmak istiyorum: 1947 yılından buyana yayın yapan Almanya'nın ünlü haber dergisi "Der Spiegel", ilk kez geçtiğimiz Haziran ayında bir Türk'ü kapak yaptı. Ama kapaktaki kişi ne ünlü bir Türk bilimadamı, ne bir siyasetçi, ne de başarılı bir sanatçıydı. Çeşitli boyutlarıyla Almanya'daki İslâm varlığı ve İslâmî faaliyetlerin işlendiği "Der Spiegel"in kapağında, kendini, sözümona "Halife" ilan eden ve Almanya'daki resmî kayıtlara göre, sadece 800 dolayında yandaşı olduğu belirtilen bir şah-

sın, eli kılıçlı ve bakışları nefret dolu bir fotoğrafı yeraldı. Ne yazık ki bu tür haber ve görüntülerin yer aldığı dergi ya da gazeteleri alanlar, internette okuyanlar, görsel ve işitsel basında konuya ilişkin gelişmeleri izleyenler, kafasındaki Türk ve Müslüman imajını, bu ve benzerî haber ve görüntülere göre şekillendirmekte. Bunun ise sağlıklı bir fikir ve bilgi edinme yolu olduğu iddia edilemez.

5. Radyo Deutsche Welle'den Karşı Atak: "Diyalog"

Tüm bu olumsuz tesbitleri aktarmaktaki amaçlarımdan biri de kitle iletişim araçlarının, kamuoyu oluşturmadaki etkisinin ne denli büyük olduğunu bir kez daha hatırlatmaktı. Peki, böylesine negatif propagandalara karşı izlenebilecek yol nedir? Bunun yanıtı aslında çok basit: Aynı araç ve yöntemler kullanılarak başlatılacak "planlı bir anti-propaganda" atağı! Bu atak sadece İslâmiyet ile ilgili ortaya atılan iddia ve yerleştirilmeye çalışılan önyargılarla mücadeleyi kapsamakla kalmamalı, aynı zamanda başta medya olmak üzere, herkesin din konusunda daha hassas hareket etmesini sağlamaya yönelik stratejileri de içermelidir. Çünkü insanları inançlarına göre kutuplara ayırıp, farklı dinden olanları karşı karşıya getirmenin, küresel terörizme hizmet etmenin ötesinde bir işe yaramayacağı ortadadır.

Bu noktada kitle iletişim araçlarına da çok büyük görevler düşmektedir. Özellikle de çok sayıda lisanda sınırötesi yayınlar yapan ve geniş bir hedef kitleye hitap etmekte olana basın-yayın kuruluşlarının din ve dinî yayınlar konusunda azamî hassasiyeti göstermeleri kaçınılmazdır. İnsanları, birbirine karşı kışkırtmak yerine kaynaştırmak, sorunun bir parçası olmaktan ziyade çözüme katkıda bulunmak, medyanın aslî görevleri arasından en ön sırada gelmektedir. Ancak günümüzde bu kurallara yaygın olarak riayet edildiğini söylemek ne yazık ki pek de mümkün değildir.

Radyo, televizyon ve internet yayınlarıyla, farklı dil, din, ırk ve milletten milyonlarca dinleyici, izleyici ve kullanıcıya hitap etmekte olan kurumumuz Deutsche Welle ise yerine getirmesi gereken sorumluluğun bilincinde olarak hareket etmektedir. Biz daha ziyade haber ağırlıklı yayın yapan bir yayın kuruluşuyuz. Dolayısıyla bugüne kadar herhangi bir dine özel olarak yer ayrılması ya da radyo, televizyon ve internet yayınlarının dinî esaslara göre şekillendirilmesi diye bir şey sözkonusu olmamıştır.

Ancak özellikle 11 Eylül süreci sonrası yaşanan gelişmeler ve medya organları tarafından yapılan, çoğu kez yanlı ya yanlış bilgilendirmeler, medeniyetlerin karşı karşıya gelmesi tehlikesini doğurmuştur. Deutsche Welle Türkçe Servisi olarak bu duruma karşı neler yapılabileceğini tartışırken, kurumumuzun 36 dilde 70'den fazla ulusa seslenmesinin avantajlarını en optimal bir şekilde kullanılması gerektiği konusunda hemfikir kaldık. İslâm'a dair önyargıların kırılması, medya aracılığı ile çizilmeye çalışılan "İslâm = Şiddet" şeklindeki yanlış imajın kaybolması adına değişik platformlarda 300-500 katılımcıyla gerçekleştirilen yararlı etkinlikleri, ilk etapta radyo ve internet ortamına taşıyarak daha geniş kitlelere ulaştırmaya karar verdik. Böylece, "Diyalog" adını verdiğimiz projemiz doğdu.

6. "Diyalog" Projesinin Kapsamı

Proje için özellikle "Diyalog" adını seçmemizin nedeni, çok uzun yıllardan buyana dinler arasındaki ilişkileri geliştirme çabaları çerçevesinde bu kavramın çeşitli platformlarda kullanılması, dolayısıyla da geniş kitlelerin, bu kavramın içeriğine aşina olmasıydı. Yaklaşık altı ay kadar önce hayata geçirdiğimiz bu projede, başta Almanya olmak üzere Avrupa'daki İslâm konulu panel ve konferanslardan izlenimler, bugüne kadar dinlerarası diyalog konusunda çalışmalarda bulunmuş yerli ve yabancı uzmanların görüşleri, bir yandan millî ve manevî değerlerini yaşatırken, diğer yandan da yaşadıkları topluma entegre olmayı başarmış Almanya ve Avrupa'daki Müslümanlar'ın hayatlarından kesitler ve benzeri daha birçok konuya yer veriyoruz. Türkçe radyo yayınlarımız içinde her hafta düzenli olarak Cumartesi günleri, toplam 20 dakika süren "Diyalog" programımız yayınlanmakta, ayrıca hafta içindeki günlük yayınlarımızda da konuyla ilgili haber ver derlemelere geniş olarak yer verilmektedir.

Bu projeye, daha düşünce aşamasında Deutsche Welle'nin diğer servisleri tarafından da büyük bir ilgi gösterilmişti. Nitekim projeyi radyo ve internette hayata geçirdikten sonra, program Almanca, İngilizce, Fransızca ve Arapça gibi diller başta olmak üzere, kurum bünyesindeki hemen hemen tüm servisler tarafından yayınlamakta, dinleyiciler tarafından da büyük bir beğeni toplamaktadr. Müslümanlığa ilişkin bazı medya kuruluşları yoluyla oluşturulmaya çalışılan olumsuz imajı silmeye yönelik bu projemizin, kısa bir geçmişe sahip olmasına rağmen, Deutsche Welle kurumu tarafından da sahiplendiğini görmek bizi son derece mutlu etmektedir. Hatta diğer servislerdeki arkadaşlarımız da bu projeye katkılar yapmaya başlamış, kendi ülkelerinde ya da çevrelerinde gözlemledikleri İslâm'a ilişkin olumlu öğeleri ya bizzat hazırlamakta ya da programa entegre etmeye yardımcı olmaktadırlar.

"Diyalog" programı kapsamındaki konuların, merkezi Almanya'nın başkenti Berlin'de bulunan Deutsche Welle Televizyonu'na da taşıma yönünde bazı düşüncelerimiz de var. Ancak televizyon yayıncılığı, radyo ve internete oranla çok daha pahalı ve meşakkatli bir iş. Maddi ve manevi desteğimizin artması ve gerekli şartların oluşması durumunda, "İslâm Dünyası ile Diyalog" projemizi, gerek Deutsche Welle Televizyonu gerekse başka kanallara taşımaya gayret edeceğiz. Bu vesileyle, yerli ve yabancı yayın organlarına buradan, hertürlü işbirliğine hazır olduğumuz mesajını da iletmek istiyorum.

V. SONUÇ

Konuşmamın en başında da belirttiğim gibi, Deutsche Welle, 36 dilde radyo, televizyon ve internet üzerinden haber ağırlıklı yayın yapmakta olan özerk bir Alman kamu yayın kurumudur. Biz, kendimizi, "alternatif bir bilgi ve haber kaynağı" olarak görüyoruz. Bu nedenle de dünya medyasında Müslümanlar ile ilgili yapılan ve çoğu olumsuz olan yayınların aksine, bardağın dolu tarafını görmeyi ve göstermeyi tercih ediyoruz. Bunu yaparken de tüm dünyaya farklı dillerde yayın yapmanın ve geniş kitlelere ulaşıyor olmanın sorumluluğu çerçevesinde hareket ediyoruz.

Ancak bizim yapmaya çalıştığımız, ne yazık ki şu aşamada "deryada bir damla" olmanın ötesine geçemiyor. İslâm ve Batı dünyası arasında daha sağlıklı bir diyalog ortamının tesis edilmesi adına yapılan çabaların amacına daha çabuk ulaşabilmesi için asıl görevin Türk ve diğer İslâm ülkeleri medya kuruluşlarına düştüğü kanaatindeyim. İslâm'ın savaş ve şiddet değil de "sulh ve esenlik" dini olduğunu, bizzat Müslüman ülkelerdeki canlı örneklerle dünya kamuoyuna anlatma yolunda sanırım, başta Türkiye olmak üzere İslâm ülkelerindeki kitle iletişim araçlarının imkân ve etkisi bizimkinden çok daha fazladır.

Konunun bir diğer yönü de Avrupa'ya entegre olmaya çalışan Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Unutulmamalıdır ki, dünyanın Müslümanlar'a bakış açısındaki olumsuzluk devam ettiği müddetçe, bu ister istemez, Türkiye'nin AB üyeliği sürecini de menfî bir biçimde etkileyecektir. Dileriz ki bizim, "karınca kararınca" diyerek kendi imkanlarımız dahilinde girişti̇ğimiz "kitle iletişim araçları yoluyla İslâm ve Batı dünyası arasında diyalog kurulması" çabaları, inşaatın temeline konulan ilk harç özelliğini taşır ve kısa süre içinde, yerli ve yabancı diğer medya kuruluşları da bu yöndeki çabaları destekler.

Çalışmalarımızı anlatma fırsatı verdiği için başta Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere, III. Din Şûrası'nın düzenlenmesinde emeği geçen herkese ve konuşmamı sabırla dinlediğinizden dolayı da siz değerli katılımcı ve konuklara, kurumum Deutsche Welle adına şükran duygularımı sunuyor, III. Din Şûrası'nın hayırlara vesile olmasını temenni ediyorum.

MÜZAKERE

Prof. Dr. Selahattin Parladır (Komisyon Başkanı) – Murat Bey'e çok teşekkürler.

Birinci müzakerecimiz, Sayın Dr. Yüksel Pazarkaya; buyurun efendim.

Dr. Yüksel Pazarkaya – Sayın Başkan, Sayın Divan üyeleri, değerli katılımcılar; hepinizi selâmlıyorum.

Değerli meslektaşım Murat Çelikkafa'nın Deutsche Welle'nin Diyalog Projesi üzerine verdiği bilgiler tabiî çok sevindirici. Bir sözüm olamaz.

Ben, izninizle kitle iletişim araçları ve yaygın din eğitimi ve buna bağlı olarak imaj konusunda çerçeveyi biraz genişletmeye çalışacağım. Yalnız, şunu da hemen belirteyim, bir ilahiyatçı değilim. 1958 yılından bu yana Almanya'da yaşayan toplumsal yaşamda hem Almanlara yönelik hem oradaki Türklere yönelik etkinliklerde bulunan bir kişinin sorumluluğu içinde geçmişte doğrudan imaj konusunda da beni de şahsen doğrudan ilgilendirdiği için kötü bir İslâm imajı, bir Müslüman olarak benim üzerime de gölge düşüreceği için, o toplumsal, bireysel sorumluluk düşüncesiyle kendim de imaj konusunda aklımın erdiğince, dilimin döndüğünce çalışmalarda bulundum. Yanlışlarım, hatalarım olduysa, -ki mutlaka olmuştur- ve şimdi ifade edeceğim görüşlerde de muhtemel hatalarım dolayısıyla Allah'ın affına sığınıyorum. Bildiğiniz gibi, O, yüce ve affedicidir.

Köln Radyosu, biraz önce Murat arkadaşımın ifade ettiği gibi, 1 Temmuz 1962 tarihinde günlük Türkçe yayınlara başladı. 1962'den 1990'ların başlarına kadar Almanya'daki Türklerin tek bilgi, haberleşme kaynağı idi. Dolayısıyla dinlenme oranı yüzde 90'ın üzerindeydi. 1990'lı yıllarda, televizyon yayınlarının başlamasına kadar geçen süre içinde Köln Radyosu adıyla, neredeyse özdeşleşmişlerdi vatandaşlarımız. Başlangıçta 45, sonra 40 ve son yıllarda da 30 dakikalık bu yayınları, sevseler de sevmeseler de kesinlikle kaçırmamaya çalışıyorlardı. Son yıllarda 30 dakika süreyle; akşamları 19.30-20.00 arası, sabahları da 06.30-07.00 arası devam ediyor bu yayınlar. İlk kez Almanya'ya çalışmaya giden vatandaşlarımıza dinî konularda da hizmet veren yayın organı Köln Radyosu olmuştur. Biz, 1 Kasım 1964 yılından başlayarak Perşembe akşamları yayınlarımızda –bildiğiniz gibi Cuma gecesi deriz- münavebeli olarak bir hafta Kur'an-ı Kerim ve anlamı, bir hafta da din-ahlâk sohbeti yayınlıyorduk. Din-ahlâk sohbetlerini Türkiye Radyo Televizyon Kurumu aracılığıyla temin ediyorduk. Bunların din bilginleri tarafından, ilahiyatçılar tarafından dile getirilen sohbetler olması dileğinden yola çıkarak, uzmanlar tarafından verilen sohbetler olmasını isteyerek, onlar da bildiğiniz gibi, zaten Diyanet İşleri görevlileri, uzmanları ve İlahiyat fakülteleri hocaları tarafından kaydedilmiş konuşmalardır.

Bu arada, çok saygı duyduğumuz hocalarımız konuşmalar yapmak için, konferans-

lar vermek için Almanya'ya geldiklerinde de, onlardan da azamî ölçüde yararlanmaya çalıştık. Hocam Beyza Bilgin'den olsun, Süleyman Ateş Hocamızdan olsun, Lütfü Doğan Hocamızdan olsun, Hüseyin Atay Hocamızdan olsun bu arada epey yararlandık. Bunu da belirtmek isterim.

Bunun dışında, özel dinî günlerde; kandiller, Ramazan günleri, Kadir Gecesi, arife günleri, ya din-ahlâk sohbetleri biçiminde ya da Kur'an-ı Kerim ve anlamı biçiminde özel yayınlarımız oluyordu. Ramazan günleri, özellikle ben özen göstermeye çalıştım. Yayınlarımda, Türkiye'deki geleneğimizin iki kutbunu bir araya getirmeye çalışarak, 30 dakikalık yayının başında, örneğin ufak bir Nasrettin Hoca fıkrasıyla girip, yayının sonunda da Kur'an-ı Kerim'den bir ayet ve anlamını verip bitirerek yayını yapmaya çalışıyordum.

2001 yılının Ekim ayında Almanya'da biz ilk kez bir Almanca gazete çıkarmaya başladık. Türkiye'deki Dünya'dan isim hakkını alarak, "Dünya-Almanya" adını taşıyan, Almanca bir haftalık gazete idi bu. Bu gazete o kadar önemsendi ki, Alman 1. Kanalının, Ulusal Kanalının en önemli haber bültenlerinde filmli haber olarak geçti. Alman Cumhurbaşkanı tarafından övgüyle karşılandı ve bütün ajanslarda önemli bir olay olarak, önemli bir haber olarak geçti. Şimdi, hemen söyleyeyim, bu gazete, ne yazık ki, finansman gerekçeleriyle altı aylık bir süreden sonra yayınına son vermek zorunda kaldı. Ben bu yayının genel yayın yönetmeni idim ve bütün konseptini ben hazırladım. Konsepti hazırlarken, Almanca İslâmı anlatmak için 3. sayfasına bir köşe koydum. Bu köşe, hem kendi yazılarımla hem de Mahmut Gürgür gibi, DİTİB Başkanı arkadaşlarımızın katkılarıyla hazırlandı.

Murat Çelikkafa haklı olarak, 11 Eylül menfur terör eyleminden söz etti. Son zamanlarda, özellikle Amerikan araştırmacılarının kitapları ve bazı belgeseller, Amerikan yönetimiyle Bin Ladin ailesinin sıkı ilişkilerini sergileyerek zihinlerde kuşkular doğuruyor. Bu anlamda diyalog kavramı da bizi duyarlı kılacak bir süreç izliyor.

İlk kez İkinci Vatikan Konsilinde ifade edilen diyalogdan muradın, aslında Hıristiyan misyonerliğinin yeryüzü ölçeğinde başarıya ulaştırılması olduğunu biliyoruz. Bu, İkinci Din Şûrasında da dile getirilmişti.

23-27 Kasım 1998 tarihlerinde gerçekleşen II. Din Şûrasına Almanya'dan katılan *Helmut Wissman*, döndükten sonra bu şûra üzerine geniş bir yazı yayınladı. Bu yazıda, diyalog arayışımızın ne denli çetin bir iş ve sınav olduğunu açıkça gösteriyor.

Katılımcı Wissman, yazısında İkinci Şûranın amacını, İslâm'ın kendinden önceki dinlerden üstünlüğünü göstermek olduğunu iddia ediyor. Buraya geliyor, katılıyor ve döndükten sonra bu Şûranın amacının, İslâm'ın kendinden önceki dinleri ihtiva ettiğini ve ondan üstün olduğunu ispatlamak olduğunu ileri sürüyor.

Patrik *Bartelemeous*'un davetli olduğunu, ama ekümenik sıfatının, yani dünya Ortodoksluğunun başı olduğunun kabul edilmediğini belirterek eleştiriyor. Eleştirisini, Ermeni Patriği *Mezrop Mutafyan*'ın davet edilmemesi keyfiyetiyle ve Diyanet kurumunun Türkiye'deki konumuna ilişkin kendince yakıştırmalarla sürdürüyor.

Kısaca, yorumunda Şûraya davet edilmenin, en azından bir iyi niyet ifadesi olduğunu da göz ardı eden bir yaklaşım sergiliyor.

Diyalog olmadan Avrupa ve Amerika'da İslâm'ın doğru imajını oluşturmak çok güç, bunu biliyoruz. Onun için, bu tür yazı ve görüşler bizi diyalog arayışımızdan alıkoyamaz. Bu bir gerçek. Ancak, diyalogu içtenlikle isteyen çevrelerin yanı sıra, önemli bir kesim de, diyalog kavramını Avrupa'daki Müslümanları alt cemaatlere parçalayarak birbirine düşürmek, Haçlı misyonu zihniyetleri için kaldıraç oluşturmak amacıyla kullanıyor.

Bazı önerilerde bulunmak istiyorum:

İslâm'ın imajına özellikle olumsuzluk getiren durumların ortadan kalkması, en azından geniş Müslüman kesimler tarafından bu durumun İslâmiyetle ilişkisiz olduğu bazı kişi ve kümelerin dikkat çekmek için İslâmı kullanmaya yeltendikleri inandırıcı olarak belirtilmelidir. Özellikle şu noktalar önemli: Avrupa'da Rönesans ve Aydınlanmadan bu yana, kilisenin siyasî iktidar olma davası ve hırsı yoktur; bunu belirtmemiz lazım. İran ve Suudi Arabistan gibi ülkeler örnek gösterilerek, olumsuz İslâm imgesi oluşturuluyor bu arada. Yani, İslâm, siyasî iktidar arayan, o hırsla kullanılan bir dindir imajı yaratılıyor bu örneklerle.

Diyanet, dolayısıyla Almanya'daki DİTİB, "İslâm'ın siyasî iktidar hırsı ve hedefi yoktur" ilkesinin ve savının en güçlü kuruluşu olduğunu daha fazla vurgulayabilir, daha fazla gösterebilir ve daha fazla kabul görebilir.

İslâmiyette terörün yeri yoktur, Müslümanlar terörün her türlüsünü, dünyanın neresinde olursa olsun reddederler. Şiddet ve terör olaylarına İslâmı araç etmeye yeltenenler, kendilerini İslâm'ın dışına atanlardır. İslâmiyette kadın düşmanlığı, kadın ayırımcılığı yoktur. Dolayısıyla Alman okullarında kızlarını yüzme, beden eğitimi dersleri ve okul gezilerine göndermek istemeyenler, belli bir sınıftan sonra kız çocuklarını okutmayanlar, bunu İslâmiyetle gerekçelendirme hakkına sahip değildirler. Ya onlar İslâmiyet konusunda cahil Müslümanlardır ya da siyasî amaçlı olarak hareket etmektedirler. Müslümanların çoğunluğu böyle davranışlardan zaten uzak durur...

Bu konuda, yanılmıyorsam Diyanet İşleri Başkanlığımız ve DİTİB aracılığıyla zaten geçmişte bazı açıklamalar yapılmıştı. Alman kamuoyunda İslâm imajının daha pozitif görünebilmesi için bu tür açıklamaların çok yararı vardır diye düşünüyorum.

Giyim kuşam ve kisve üzerine, İslâmiyetin sadece ve sadece ahlâk, temizlik ve güzellik açısından beklentisi vardır; başka hiçbir beklentisi yoktur. Siyasî istismara cevaz yoktur.

İslâmiyet, zaten Museviliğin ve İseviliğin ahlâkî değerlerini içermektedir. Diyalogun temel amacı, ahlâkî değerlerdeki ortak zeminin, dolayısıyla asgarî müştereklerin belirlenmesi olmalıdır.

Kendimize yönelik önerilere gelince: Avrupa'daki yasa yapıcıların ve kiliselerin muhatap arayışlarına en kısa sürede doyurucu bir yanıtın bulunması gerekir. Aslında bu yanıt, Diyanet İşleri Türk-İslâm Birliğidir. Dün de sözü edildi, ben size şunu söyleyeyim: Di-

ğer örgütler, Almanya'daki bütün Müslüman örgütlerin –ben sayıyı 3 milyon olarak biliyorum, 2 milyonu Türk vatandaşlığında kalmış, 1 milyona yakını da Alman vatandaşlığına geçmiş- yaklaşık 3 milyon Müslüman Türkün yüzde 1 ila 1,5'i diğer örgütlerde örgütlenmiştir...

Önerilerimi de geçiyorum, sadece imaj konusunda Alman kamuoyuna yönelik Almanca yayınlara gerek olduğunu vurgulamak istiyorum. DİTİB'in bir Türk-İslâm enstitüsü oluşturması, bu Türk-İslâm enstitüsünde bir kütüphanenin, bir arşivin çalışma, araştırma ve yayın merkezi olarak işlev görmesine ihtiyaç vardır. Orada ilahiyatçı yetiştirmek anlamında değil bu enstitü. Ben, uzun yıllardan beri sürekli olarak Türkiye'nin çeşitli makamlarına, Başbakandan çeşitli bakanlara kadar, Bonn'da boşaltılan ve Türkiye Cumhuriyetinin sahip olduğu büyükelçilik binasının bir Türk Kültür Merkezi olarak kullanılması önerisinde bulundum. Şimdiye kadar hiçbir yanıt alamadım. Belki Diyanet İşleri Başkanlığı orayı, hiç olmazsa, dediğim gibi, bir Türk-İslâm enstitüsü oluşturması bakımından kullanabilir.

Alman kamuoyuna yönelik olarak DİTİB tarafından yılda bir defa Açık Cami Günü yapılmaya başlandı ve ayrıca bayram kutlamaları yapılıyor. Ama benim bir önerim daha var: Hutbelere Almanya'nın ve Almanların çeşitli bilim adamlarını, sanatçılarını... Meselâ kiliseler yapıyorlar, beni davet ediyorlar, "Bir konuşma yapar mısın" diyorlar. Ben de kilisede cemaate karşı konuşma yapıyorum. Bu anlamda, Almanlardan güvendiğiniz kişileri elbette, barışa hizmet edenleri, size saygı gösterenleri, sizi kabullenenleri çağırarak konuşmalar yapmasını isteyebilirsiniz DİTİB camilerinde. Bu, son derece yararlı olur diyalog açısından.

Son olarak da, bu sözünü ettiğim *Dünya Deutschland* gibi bir yayın organına, yalnız İslâm açısından değil, oradaki Müslüman-Türk imajı açısından son derece gerek var. Önerim, bunun üzerinde de durulması.

Çok teşekkür ediyorum, sabrınızı taşırdığım için özür diliyorum.

Komisyon Başkanı – Ben de çok teşekkür ediyorum.

Son müzakerecimiz, Sayın Saim Yeprem; buyurun Hocam.

Prof. Dr. M. Saim Yeprem – Sayın Başkan, muhterem katılımcılar; hepinizi saygıyla selamlarım.

Oturumun ve komisyonumuzun oturumlarının son müzakerecisi olmak avantajı ve dezavantajını birlikte kullanmak istiyorum. Dezavantaj nasıl kullanılır derseniz, söyleyeceklerimin bir kısmını, ben de, benden öncekiler gibi "yetişmedi, kusura bakmayın" deyip kesmek suretiyle kullanacağım. Ama, son konuşmacı olmanın avantajını ön planda tutarak, izniniz olursa bu üç gün zarfındaki konuşmaların tümüne atıflar yapmak, bir iki satırla konulara değinmek istiyorum. Çünkü, müzakerecisi olarak görevlendirildiğim Sayın Çelikkafa, tebliği olmadığını, önerileri olduğunu ifade buyurdular. Sayın Pazarkaya da, kendi alanında tamamına katıldığım konuları belirttiler. Ben, her iki arkadaşıma da, ifadelerinden, verdiği bilgilerden dolayı teşekkür ederim. Önerilerini bütün kalbimle, gön-

lümle desteklerim. Ancak, benim buradaki ifadelerim katkı mahiyetinde olacak.

Önce, Diyanet İşleri Başkanlığının III. Din Şûrasını başarıyla gerçekleştirmiş olmasından dolayı tebriklerimi ve teşekkürlerimi sunuyorum. Aynı zamanda, Başkanlığın, özellikle üniversitelerle işbirliği sürecine girmiş olması ve Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü ile paralel, hatta iç içe çalışmış olması, bundan sonraki faaliyetlerin çok daha başarılı, düzeyli seviyede olacağının göstergesi olarak algılanmalıdır diye düşünüyorum. Bu bakımdan, Din Öğretimi Genel Müdürlüğüne de, katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Ancak, Şûra'nın birinci günü Halis Ayhan Bey kardeşimizin ifade buyurdukları bir temenniyi, özellikle bugünün oturumuna adapte ederek tekrarlamak isterim. O, Diyanet İşleri Başkanlarının tamamının, Din Öğretimi Genel Müdürlerinin tamamının ve hatta Millî Eğitim Bakanlarının böyle toplantılarda bir arada bulunmalarını, bilgi, tecrübe aktarımında, ortak aklın oluşmasında beraber bulunmalarında yarar olduğunu ifade buyurdular. Buna gönülden katılıyorum. Bugün yayınlara tahsis edilen oturumda da, gönül arzu ederdi ki, şu salonda bundan önce yayın işleriyle meşgul olmuş kişilerin tümünü hazır bulalım.

Yanlış anlaşılmasından endişe ederek, ama ifade etmekten de kendimi alıkoyamayarak şunu söylemek isterim ki, 1970'li yılların başından, 1975 yılına kadar Başkanlığın Derleme ve Yayın Müdürlüğünü ifa etmiş bir arkadaşınız olarak, bendeniz aradan 30 sene sonra böyle bir toplantıya davet edilmiş bulunuyorum. Bu, benim şahsım açısından memnuniyet verici bir olay. 30 sene sonra da olsa, yayınla ilgili bir toplantıyı 30 sene önce fiilen görevi ifa eden bir kişi olarak izlemek, büyük bir şans diye düşünüyorum ben. Ancak, ufak bir özeleştiri katmama izin veriniz; 30 yıl önce yaptığımız, yapmayı planladığımız, yapamadığımız konuların bir kısmının hâlâ aynı şekilde şikayet konusu olması, zaman kavramının çok iyi anlaşılmadığının göstergesi gibi algılanmalıdır diye düşünüyorum. Ama, bilgi, tecrübe aktarımındaki bu eksiklik telâfi edildiği takdirde, süre daha da kısalır ümidindeyim.

Toplantımızın başlığı: "Avrupa Sürecinde Din Eğitimi". Ancak, gerek tebliğleri gerek müzakereleri dikkatle izleyince, bu Avrupa sürecindeki din eğitiminin Avrupa'ya yönelik eğitime, Avrupa programlarına hasredildiğini müşahede ettim ben. Halbuki, "Avrupa Birliği Sürecindeki Din Eğitimi" başlığının bende meydana getirdiği çağrışımlar doğrultusunda buna paralel olarak Türkiye'deki din eğitimini de kapsamalıdır. Nitekim, bu konuya ilişkin ilk gün Sayın Mualla Selçuk'un ifadelerinde yer alan, arkadaşlarıyla birlikte hazırladıkları tebliğlerde ve yapılan müzakerelerde, yurtiçi eğitime de kısmen temas edildi. Ancak, büyük ağırlığı Avrupa içindeki eğitim ve Avrupa ile ilgili eğitim sorunları teşkil etti. Umarım ki, bu ağırlıktaki bir başka şûrada yurtiçi eğitime ağırlık verilir. Ancak, gerek Selçuk'un gerekse müzakereye katılan kişilerin din eğitimiyle ilgili, burada sundukları görüş, daha önceki çalışmalarını da takip ettiğim muhterem arkadaşlarımın o çalışmalarından edindiğim intibaları da birleştirerek, şunu ifade etmek isterim ki, din eğitiminin metodu üzerindeki bu çalışmalar fevkalade güzel, başarılı, ileriye dönük umut verici çalışmalar.

Özellikle yeni metotların uygulandığı fakültelerde alınan sonuçlar ümit verici. Ancak, bundan bir ay kadar önce yapılan bir başka toplantıda da gözlemlerim var. Bütün fakültelerde aynı sonucu vermiyor bu metot çalışmaları. Bir örnekle ifade edeyim: Öğretmenlik bölümüyle ilgili düzenlemelerin, bazı fakültelerde çok randımanlı sonuçlar alındığı, ancak bazılarında ise tam tersi, başarılı sonuçlar vermediği ifade ediliyor o fakültelerin temsilcileri tarafından.

Ben, doğrudan doğruya Avrupa'ya yönelik faaliyetlerde, gerek öğretmen yetiştirme gerek oradaki eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesinde bu olgunun önem taşıdığını düşünüyorum. Yapılan metot düzeltme çalışmaları, ister tümden gelim metodu uygulansın, ister tüme varım metodu uygulansın, ister öğrenci merkezli, ister öğrenen merkezli, bir de ben ilave edeyim, bugüne kadar olduğu gibi, ister öğreten merkezli eğitim olsun, ister dinden, din içinden hangi bakış açısıyla olursa olsun ve hangi metot uygulanırsa uygulansın, neticede din öğretilecektir. Muhteva üzerindeki programlamalara önem verilmediği takdirde, metotla ilgili çalışmaların eksik kalacağı kanaatindeyim. Bu noktayı hafifçe açmama izin veriniz.

Son yıllarda İlahiyat fakültelerinde, yükseköğretim, akademik araştırmalar yapılan müesseselerde Temel İslâm Bilimleri başta olmak üzere, ciddî araştırmalar yapılıyor. Yüksek lisans çalışmaları, doktora çalışmaları, seminerler, hatta mezuniyet tezleri. Bu çalışmalardan, bu akademik verilerden, yapılan sempozyumlar, paneller, fikir jimnastikleri, bu Temel İslâm Bilimleri konusunda, bu fikrî faaliyetlerin sonuçlarından, müfredatların hazırlanmasında yararlanılmalıdır diye düşünüyorum.

Bendeniz, bir akademisyen olarak, Kelam alanında meşgul olan bir kişiyim. Ancak, üzülerek ifade edeyim ki, dün ve evvelki günkü konuşmalarda bazı tebliğci ve müzakereci arkadaşlarımın, Kelam ve Fıkhı din eğitim ve öğretiminde artık terk edilmesi gereken, modası geçmiş, dezavantajlı bir formasyon olarak veya en azından böyle algılanacak şekilde takdim ettiler. Yani, "hâlâ Batıda Kelam-Fıkıh konuları ön planda tutularak anlatılıyor" şeklindeki bir ifade, en azından şahsen alınmadığımı söyleyemiyorum. Kelam-Fıkıh gibi disiplinlerin yeni araştırmalarından, akademik araştırmalarından yararlanılmayacaksa, bu akademik araştırmalar, biraz önce birinci oturumdaki Sayın Dinî Yayınlar Dairesi Başkanının verdiği örnekteki akademisyenlerin cehennemde kalan kısımlarının yaptığı çalışmalardan öteye gitmeyecek demektir; yani mücerret akademik çalışmalar olarak kalacaktır. Küçük bir örnek vermek istiyorum: Kelam alanında mucize konusunda araştırmalar var, doktora tezleri var, yapılmış çalışmalar var. Mesela, Hazreti Peygamberin mucizeleri. Bu konuda varılan birtakım sonuçlar var, tartışmalar yapılabilir. En azından bu veriler bilinmeden, öğrencilere mucize konusu klasik bilgilerle, 500-600 veya 1 000 sene önceki bilgilerle aktarılırsa, elbette din öğretimini hangi uygun metotla yaparsanız yapın, aktaracağınız bilgi, bu seviyede, bu dozda olacaktır.

Fıkıhla ilgili araştırmalar vardır, Hadis bilim dallarıyla ilgili araştırmalar vardır, tezler yapılmıştır, birtakım öneriler vardır, varılan sonuçlar vardır. Bunlardan yararlanılarak yapılan bir müfredat ile desteklenmedikçe metot çalışmaları, öğretimin sağlıklı olarak yürü-

yeceğini düşünmek mümkün değildir.

Ben, metotla o metodun kullanıldığı içerik arasında aynı paralelliğin bulunması, aynı modernitenin olması gerektiği kanaatindeyim.

Bu arada, yurt dışına da yansıyan bir başka problemimiz var: İlahiyatçılar arasındaki çelişkiler veya başka uygun başlıklar da bulabilirsiniz. Ben bu başlık altında daha özel bir durumu ifade etmek isterim. Bir Kelam uzmanı, itikadî konulardaki açıklamalarını vardığı yeni sonuçlar açısından, araştırmalara dayalı olarak açıklarken, bir başka alan o bilgileri nakzeder ve değersiz hale getirirse, bir üçüncü alan elemanı daha farklı bir açıdan ilk ikisinin oluşturduğu fikri geçersiz noktaya getirirse –kasten müphem konuşuyorum- o zaman öğrencinin zihninde, ilahiyatçı olacak, din eğitimi ve öğretimini yapacak kişilerin zihninde oluşacak din fikri cemaate, geniş halk kitlelerine de o çelişkilerle, o müphemiyetle intikal edecek demektir. O halde, özellikle uzmanlık alanlarının birbirleriyle uzlaşık, birbirlerini çelişkili olarak algılamayan bir yapıya kavuşturulması gerekir. Bu da, bizim eğitim öğretimimizin iç problemi olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu genel ifadelerden sonra, sabrınızı fazla taşırmadan biraz da teknik konulara değinmek istiyorum. Yeni araştırmalardan yararlanılabilmesi için teknolojiden yararlanılması lazım. 30 yıl önce Diyanet İşleri Başkanlığı'ndaki hizmetimiz sırasında takip ettiğimiz bir prensip vardı, bunun devam ettiğini sanıyorum; teknolojiyi en ön sırada takip etmek. Efendim, ben biraz vulgarize ederek söyleyeyim, gericiliği şöyle tanımlıyorum: Biz gerçekten gericiyiz; teknolojide yeni bir buluş ortaya çıkar, kullanılmaya başlar, önce karşı çıkarız, şiddetle tepki gösteririz, bir süre sonra alışmaya başlarız, kullanmaya başlarız, "biz bundan yararlanalım" dediğimiz zaman başka buluşlar çıkmıştır zaten, onlar yol almaktadır. Ama biz artık modası geçmiş bir teknolojiyi kullanmaya başlarız. Gericilik bu olsa gerek.

1980'li yıllarda Drupa Fuarına katıldım, orada yeni teknoloji kullanılarak bir gösteri yapıldı: Laser şov. Geniş bir salonun tavanına muhtelif figürler işlenmiş, laserle o figürler canlandırılarak ve boşlukta animasyonlar meydana getirilerek Tevrat'ın yaradılış nazariyesi anlatılıyordu ve öyle bir müzik kullanılıyordu ki, ben gerçekten dehşet içinde kaldım, etkilendim. Aradan bir süre geçtikten sonra Hamburg'da bir istişari toplantıya çağırdılar, elektronik mühendislerinden müteşekkil bir grup, "Hocam, teknolojiyle ilgilendiğinizi biliyoruz, biz birtakım video kasetler yapmak istiyoruz. Bu konuda ne dersiniz?" dediler. Onlara dedim ki: "Video kasetleri bırakın, bunların modası geçti, CD'lerin modası da geçti, bir laser şovu hazırlayın."

Muhterem arkadaşlarım, ben bugün hâlâ o müziği duyunca yaradılış teorisini, laser şovdan hatırlıyorum, o müziği duydukça. Öyle bir psikoteknik metodu da kullanılmıştı ki, benim zihnimden çıkmıyor o. O metodu onlara tavsiye etmiştim. Ama, bugün onlar VHS video kaseti yapıyorlar, millet DVD teknolojisine geçmiştir artık. Kompakt diskin de bu teknolojisi eskimiştir... Eğer biz teknolojiyi en ön sırada takip ederek faaliyetlerimizi süslersek, öyle sanıyorum ki, birinci derecede etkili sonuçları elde ederiz.

İlahiyatçıların muhtelif toplantılarında, özellikle Avrupa Birliği sürecinde yabancı dil

sorunları dile getirilir. 1980'li yılların başında Tarabya'da, Türkiye'deki yabancı dil eğitimiyle ilgili bir milletlerarası sempozyum düzenlenmişti. O sempozyuma şu anda karşımda bulunan Beyza Bilgin Hocamızla beraber katıldık. Bugün birçoğu rahmet-i Rahmana kavuşmuş önemli kişiler de vardı, Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu dahil olmak üzere. O toplantıda Amerika'da, Avrupa'da yapılmış bilimsel çalışmaların raporları müzakere edildi, kitabı da neşredildi. Bende kalan sonuç intiba şudur: Yabancı dili herkese eşit seviyede öğretmek mümkün değildir. Herkese yabancı dil öğretme çabası zaman kaybıdır. Ama bir elit tabakaya iyi seviyede yabancı dil öğretmek ve o elit tabakanın yabancı dil boşluğunu telafi etmesini sağlamak en geçerli yoldur. Genel sonucu detaylandırmıyorum. Buradan hareket ederek, ben teknolojiyle birleşik olarak bu öneriyi tekrarlamak istiyorum.

Power Translator tipi programlar var, geliştiriliyor. Bundan 20 küsur yıl önce Orta Doğu Teknik Üniversitesinde bir doktora tezi olarak İngilizce-Türkçeyi birbirine çeviren bir program çalışması yapılmıştır. Ancak bu çalışma, kimse rağbet etmediği için bir kenarda bırakılmış, aradan 15 sene geçtikten sonra bir ticarî müessese canlandırma niyetiyle işi ele almış. Bunun üzerine biz bir proje hazırladık, öğrenen programlar, ilahiyat alanında –bugün rahmetli olan Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu Hoca ile birlikte, ömrü vefa etmedi, bir kazada vefat etti, kendisini rahmetle anıyorum- Amerika'da bir teşkilata da üye olduk. Eski metinleri, dinî metinleri mantıki analizlere tabi tutacak ve çeviriyi gerçekleştirecek *softwaire* geliştirmesi. Büyük paralara ihtiyaç var. 9 Eylül Üniversitesine takdim ettiğimiz bir proje, 4 yıl gibi bir sürede İngilizce-Türkçe Bilimsel Metinleri Karşılıklı Tercüme Edecek Bir Programın Geliştirilmesi Projesi, son noktaya kadar yürüdü. "İlahiyatçılara böyle bir program gerekmez" gerekçesiyle onaylanmadan bitti.

Finans çevreleri, kaynak aktarma imkânına sahip olan çevreler, vakıflar biraz kesenin ağzını açmaları halinde, gerçekten iyi yazılımcılar bulmak suretiyle böyle programlar geliştirilebilir. Bir *Power Translator* programı içinde 50 küsur dil var, niçin Türkçe bulunmasın ve o program, bugün İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca, İtalyancayı metnin tipine göre –akademik metinler dahil- yüzde 80 oranında başarıyla birbirine transfer ediyor. Üzerinde çalışıldığı takdirde, ihtisas alanlarını da tolere edecek şekilde çalışıldığı takdirde, Türkçede de buna benzer randımanlar elde edilebilir. Kısa vadeli, orta vadeli, uzun vadeli bir planlamayla gerçekten yabancı dil özürlü olarak nitelendirdiğim meslekdaşlarımın –bu gruba ben dahilim- böyle bir teknolojiyle eksikliğinin tamamlanması mümkündür. *Dragon Dictate* gibi programlar geliştirilebilir. Konuşma anında yazıya döken programlar geliştirilebilir.

İnternet sitelerinin, internet programcılığının ilahiyat alanında, din eğitimi alanında birinci planda geliştirilmesinin gerektiği kanaatindeyim. Bugün artık internet çocukların, ilkokul öğrencilerinin başından ayrılmadıkları bir olgudur. Bu olgudan eğitim öğretimde niçin yararlanmayalım? Dramalar, filmler, animasyonlar, bilgisayarın her çeşit imkânından yararlanılarak küçük çocukların büyük etki altında kaldığı düşünülürse, biz niçin bu çocukları eğitecek bilgisayar programları yazdırmayalım? 1970'li yıllarda, Cumhuriyetin 50. Yılında resimli çocuk hikayeleriyle başlamıştık Diyanet İşleri Başkanlığında. Yarışma-

larla bu resimli çocuk hikayeleri yapılmıştı. Bugün o çok eskimiştir, klasik hale gelmiştir. Bugün, bilgisayar programları yazdırılabilir. O programlarda atari salonlarında, internet kafelerde oyun oynarken büyük etki altına almaktadırlar çocukları, gençleri. Sadece çocuklar değil, gençler de oyun oynuyorlar. Bilgisayar programlarının yazılımında yapılacak yatırım *softwaircilerin* ücretlerinin karşılanması büyük maliyetlere baliğ olmaktadır. Niçin cami yapımı için ayrılan bütçe, en az o kadarı bilgisayar programı yazılmasına harcanmaz, eğitim öğretim bakımından?! Bu da, teknolojinin konumuzla ilgili kullanılabileceği konusunda benim bir önerim.

Avrupa'da, benden önce konuşan iki muhterem arkadaşımın bu imkânları daha çok bulabileceği kanaatindeyim. Gerek *Deutsche Welle* gerekse Köln Radyosu, Avrupa'daki malî ve teknolojik imkânlar bu şekilde de istihdam edilirse herhalde randımanlı sonuçlar alabiliriz diye düşünüyorum.

Laser şovların bugün için önemli olduğu kanaatindeyim. Benim bile hâlâ o müziği duyduğum zaman, Tevrat'ın Yaradılış Teorisini hatırladığımı unutmamanızı rica ederim.

Efendim, ben, sabrınızı fazla taşırmadan, ikaz almadan konuşmama son vermek istiyorum. Dinlediğiniz için teşekkürler, selâm ve saygılar efendim.

Komisyon Başkanı – Çok teşekkür ederim.

Şimdi, oturumun genel müzakeresine geçeceğiz. Ondan önce usulle ilgili bir duyurumuz olacak. Öğleden sonraki toplantımız, Komisyon Raporunun Hazırlanması için ayrılmış ve iki seans şeklinde olacak. Biz bunlardan birincisinde Divan olarak çalışalım istiyoruz. İkinci vakitte, yani saat 16.00'dan itibaren de burada size sunacağımız -zannediyorum ekrandan aktarabileceğiz- burada alınan kararların ve tekliflerin bir özetini size aktaracağız ve sizlerin de tasvibinden sonra komisyon üyelerimizin imzasına sunacağız. O sebeple de komisyon üyelerimiz davetlerimize gelirlerse şeref verirler tabiî ki. Saat 16.00'da burada olmalarını arz ediyoruz Divan olarak.

– Buyurun Sayın Doğan.

Prof. Dr. İsmail Doğan - Çok teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

Esasen şimdiye kadar gördüğümüz, tanık olduğumuz şûra uygulamaları dışında bir uygulama; dünden beri sempozyum tarzında yürüdü. Bu da, bizim ve doğrudan bildirisi olmayan arkadaşlarımızın katkılarını sınırladı.

Bu sitemimi ortaya koyduktan sonra, şunu söylemek istiyorum: Değerli konuşmacı Murat Çelikkafa, Deutsche Welle'yi Ankara'da otelde seyretmekten memnun olduğunu söyledi. Esasen bu memnuniyetin çok geniş bir zemini var. Bizim televizyonlarımız da yurt dışında, İngiltere'de, dünyanın öbür ucunda seyredilebiliyor; teknoloji ve değişim bize bu olanakları ayağımıza kadar, evimize kadar getirdi.

Bundan üç dört yıl önce benim danışmanlığını yaptığım bir tez, İngiltere'de yaşayan ikinci kuşak Kuzey Kıbrıslı Türklerin İngiliz toplumuna uyum sorunlarını inceliyordu. Burada uyguladığı anketin sorularından birisi, çağrışım sorusuydu, gençlere soruldu: "Türk sizin için neyi çağrıştırıyor?" Son derece ilginç; ilk iki çağrışım imgesinden bir tanesi İnek

Şaban filminin profiliydi. Yani, "Türk" dediği zaman, gençler, çocuklar kafalarında İnek Şaban'ı oluşturuyorlar. Bu, son derece ciddiye alınması gereken bir şey. Biz, teknolojiyi dünyanın öbür ucuna götürüyoruz ama, İnek Şaban'ı götürüyoruz.

Buradan, Murat Bey'in imlediği bir noktaya gelmek istiyorum: Der Spigel'de bir Türk profili bize söyledi. Bu, maalesef, benim de söylemeye çalıştığım gibi, böyle bir imaj var, böyle bir fotoğraf var. Bu fotoğrafın, Türkiye, Türk fotoğrafının dış dünyadaki fotoğrafın önemli karelerinden bir tanesi. Yani, siz bunu silemezsiniz, ortadan kaldıramazsınız; ama birileri bunları ön plana çıkarıyor. O zaman sorun nedir dediğimizde, bu fotoğrafın ayrıntılarının, ilgili karelerinin uluslararası basına, medyaya yansımamasıyla ilgili olarak ne yapılması gerektiğini, yine Murat Bey söyledi, Almanya'da veya Avrupa'daki diğer ülkelerde yaşayan Türklerin sorunu olduğu kadar, büyük ölçüde Türkiye'nin de sorunu. O zaman terminolojimizi değiştireceğiz. Değişimin öngördüğü terimleri yakalayıp onları uluslararası platformda anlatmaya çalışacağız. Bakınız, Avrupa Birliği eğitiminin "Komenyus, Erasmus" gibi birtakım projeler ve etkinlikleri var. Yine, yanımızda çalışma yapan bir öğrenci, "aktif vatandaşlık"la ilgili bir proje yakaladı ve Polonya'ya gidecek, bir süre orada kalacak.

"Aktif vatandaşlık", benim de zaman zaman konferans ve seminerlerimde, "estetik vatandaşlık" olarak duyurmaya çalıştığım çok önemli, öne çıkarılan bir kişilik, bir fotoğraftır. İslâm, aynı zamanda estetiktir, güzelliktir. Belki medyanın gücünü kullanarak, İslâmı ve estetiği yan yana getirip fotoğrafı daha netleştirmek ve bu konuda projeler geliştirmek gerekir. Ama bu projeler, Murat Bey'in de dediği gibi, sadece Almanya'da yaşayan Türk muhatapların sorunu değil, burada başta Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere, ilgili kurum ve kuruluşların önemli çalışmaları arasında olmalı. Yani, proje üretmeliyiz. Bu fotoğrafı değiştirme konusunda, sosyolojik olarak, felsefî olarak, eğitimsel olarak ne yapılabilir? Bizden somut projeler, somut öneriler bekleniyor. Ama, başlangıçtaki eleştirime geri dönersem, bildiriler, herkesin kendi hazır bulunuşluk düzeyleriyle ilgiliydi. Belli başlı problemler, temel kategorik olarak ön plana getirilmediği için burada spontane, bütün katılımcıların katkı verebileceği, belki çok somut atıflarla projeler önerilebileceği, proje adlandırmaları, tanımları yapılabilirdi. Bu olmadı, belki bundan sonra ikinci aşamada, öğleden sonraki oturumlarda bunlar çıkar.

Benim söyleyeceklerim bu kadar; teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Ben de çok teşekkür ediyorum.

– Sayın Musa Karakaş, buyurun.

Musa Karakaş – Sayın Divan, sayın katılımcılar; hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Diyanet İşleri Başkanlığı III. Din Şûrası Genel Sekreterliğinin hazırlamış olduğu III. Din Şûrasına katıldığımızdan dolayı mutluyuz. "Avrupa Birliği Sürecinde Din Eğitimi" konulu II. Komisyona katılan konuşmacıları üç gündür dinliyoruz. Ama, görüyoruz ki, yapılması düşünülen din eğitimi, tek bir mezhebe dayalı olarak anlatılmaktadır. Halbuki ülkemizde İslâm'ın farklı yorumlarıyla inanç ve ibadet topluluklarının olduğu görmezlikten

gelinmekte. Sadece Sayın Beyza Bilgin Hoca müzakere faslında bu konuya değindi, kendisine teşekkür ediyorum.

Peki, bu din eğitimi projesiyle bir kesim temsil edilirken, ülkemizin tahminen üçte birini oluşturan Alevi-Bektaşi inancındaki insanlar ne olacak? Avrupa Birliği bu farklılığın giderilmesi için devamlı mesaj vermiyor mu? Böyle taraflı bir din eğitimi vermek haksızlık olmaz mı? Yarın, Avrupa Birliği dayatma yaparsa, "ülkenizde yaşayan farklı inançlardaki insanların din eğitimi eşit şartlarda verilsin" derlerse, sil baştan yeniden müfredat mı hazırlayacaksınız?

Sayın din adamlarımız, ilim adamlarımız, araştırmacılarımız; ülkemizin inançta, kaderde, kıvançta birlik beraberlik olması, huzurlu yaşaması için geçmişi geride bırakalım. Atacağımız adımları iyi düşünelim ki, gelecekte karşımıza yanlışlıklar, eksiklikler çıkmasın. Bu ülkede İslâm dinine dayalı farklı yorumlarıyla ibadet yapanların var olduğunu görmezlikten gelmeyelim. Bundan böyle, yurtiçi veya yurt dışında yapacağınız din eğitimi, araştırma-geliştirmeyi bir bütün olarak yapmaya özen göstermenizi diliyor, saygılar sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Katkılarınız için biz de çok teşekkür ediyoruz efendim.

Zannediyorum bahsettiğiniz bu konu, birkaç yönden ele alınabilir.

Türkiye Cumhuriyetinde mezheplerüstü bir yaklaşımla programlar hazırlanıyor. Bu sebeple, zannediyorum herkesin hayır diyemeyeceği birtakım esaslar bu müfredatın içinde bulunuyor. Ama bu farklı inanış ve uygulamaların müşterek konuları çok olmakla beraber, kendi aralarında görüşülmemesi anlamını taşımaz. Sizlerin de elbette bu konuda söyleyecekleriniz vardır. Biz, Avrupa ve diğer ülkelerle belli bir anlaşma veya diyalog ararken, elbette kendi vatandaşlarımızla da bazı konuları medenî olarak görüşmemiz mümkündür. Çok teşekkür ediyorum.

– Buyurun Sayın Alboğa.

Bekir Alboğa – Efendim, şu ana kadar getirilen tekliflerin (din görevlilerinin iyi yetiştirilmesi, İslâm enstitüsünün açılması, ilahiyat fakültesi açılması v.b.) hepsi çok güzel şeyler, katılıyorum. Benim acil önlem olarak bir teklifim var: Gerçekten biz çocuklarımıza hangi programı seyrettireceğimiz konusunda Almanya'da son derece bir arayış içerisindeyiz. Bu konuda büyük problemler var. Acaba, Türkiye'de her TV kanalında millî ve manevî birtakım duyarlılıkları olan insanlar yok mu? Yani, bunlar Avrupa'daki Türk ve Müslüman olgusunun buradan bizim uydu aracılığıyla izlediğim programlar vasıtasıyla çok daha fazla zarar gördüğümüzü görecek bir şuur ve akılları yok mu? Yani, Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye'deki mevcut bütün televizyon kanallarıyla görüşüp, bu dejenerasyon karşısında birtakım küçük önlemler alamaz mı? Benim teklifim budur. Biz, Türk TV kanallarını Türkçe yayın yapıyorlar, bu yayınlarla çocuklarımız Türkçe'yi ve kendi kültürümüzü unutmasınlar diye severek izliyoruz; ama müthiş bir dejenerasyonla da karşı karşıyayız.

Bu bir tekliftir, inşallah saygı görür.

Komisyon Başkanı – Çok teşekkür ederim.

– Buyurun Sayın Çakan.

Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan – Sayın Divan, muhterem katılımcılar; lütfen benim değerlendirmelerim, oturumların değerlendirmesi gibi anlaşılsın.

Öncelikle şunu belirtmek istiyorum: İşleyiş tarzına ve şûranın hazırlık safhalarına yönelik tenkitlere aynen katılıyorum. Çok daha verimli olabilecek bir organizasyon, ne yazık ki biraz aceleye getirilmiş bir hazırlık safhasıyla önümüze gelmiş durumda. Biz de belki bu yüzden yeteri kadar katkıda bulunamadık; imkân da olmuyor, zaman da olmuyor.

Benim burada baştan beri üç gündür dikkatimi çeken bir olguyu memnuniyetle ifade etmek istiyorum. Genç arkadaşlarımızı, yurt dışında görev yapan ve mahallinde araştırmalar yapan, tespitler yapan genç tebliğcileri dinlemekten ben şahsen son derece memnun oldum ve ümitlendim. Yeni kadrolar, yerinden tespitlerle bu bizim problemlerimizi -ismine ne derseniz deyin- insana yönelik eğitim faaliyetlerinin daha verimli bir tarzda yürütülmesinin altyapısını hazırlayan tespitlerle önümüze çıktılar. Ben bundan son derece memnun oldum. Yalnız, son oturumda bir şey bunun sanki zor tarafını işaret eden bir noktaya geldi.

Biz, belli bir tarihten beri, büyük ölçüde –çok söylendiği için tekrar etmek istemiyorum- İslâm'ın ne olduğunu değil, ne olmadığını anlatmaya mecbur kalarak, böyle bir söylemi daha çok kullanarak insanlara derdimizi anlatmak durumunda kalıyoruz imajı bende doğdu; son oturumdaki anlatımlar sonucunda. İslâmın ne olmadığını anlatmaya kalktığınız zaman, ne olduğunu anlatırkenki dikkatinizden çok daha fazla dikkat ve nezaket göstermek zorundasınız. Çünkü, savunma ağırlıklı olacağı, sizi yanlış anlayanlara kendinizi takdim etme gayreti içinde olacağınız için, belki vazgeçemeyeceğiniz birtakım ilkelerden veya fikirlerden bir şekilde fedakârlık etme durumunu hissedeceksiniz; bunu isteyerek veya istemeyerek yapacaksınız. O takdirde, sözlere ve yazılara son derece dikkat edilmesi gerekir. Yayın faaliyetlerinde de bunun, maalesef çok olumsuz örneklerini görüyoruz. Bu konu çok önemlidir. Yani, İslâm'ın ne olmadığını anlatmaya başlayarak işe girecek olursak -ki bir süre buna mahkûmuz, çünkü savunma durumunda kalan, muhalefet durumunda kalan bir kaderi paylaşıyoruz ne yazık ki- o zaman daha dikkatli bir söylem ve yöntem izlemek zorunda olduğumuzu ifade etmek istiyorum. Burada bazı sözlerde bunun acı örnekleri görüldü.

Üç gündür birçok husus dile getirildi; ama, bir arkadaşımızın bir sözünde geçti, din eğitimi, biraz gönül eğitimi, gönüllü eğitimi; din hizmeti gönül hizmeti. Bir sosyoloğun makalesinde okumuştum. İnsan eşittir 3K diyor; kafa-kalp-karın. Şimdi, bu gerçeği görünce, yani biraz din hizmetinin teknolojik anlamda, modern anlamda ne kadar geliştirilirse geliştirilsin, belli saatlere bağlı, belli kalıplara bağlı, belli endişelerin dışına çıkamaz tarzda birtakım kaygılarla götürmeye çalışırsak, sanıyorum insanlarla olan ilişkimizde istediğimiz noktaya gelemeyiz. Yani, bu biraz daha kendini işe verme... Bu noktada çok dikkatimi çeken bir şey var, rahmetli Prof. Dr. Mehmet Kaplan Bey'in "Büyük Türkiye

Rüyası" adlı kitabında –hepinizin malumu- "Yeni Bir İnsan Tipi" diye bir yazısı var. Oradan bir iki paragraf okumak istiyorum:

> "Bu yeni insan tipinin özellikleri hakkında başkalarına belki yanlış görünecek bir fikrim var; ben, Anadolu'yu, köy ve kasabalardan çıkan bir Anadolu gencinin bütün mahrumiyet ve ıstıraplarını yaşayan, fakat yılmayan, kültüre büyük değer veren, okuyan, üniversiteyi bitiren, müspet münasebetler kuran, bütün kalbini ve zekâsını kullanarak çevresini yavaş yavaş değiştiren bir insan tipi tahayyül ediyorum. Romancı olsaydım böyle bir insan tipini canlandırırdım.
>
> "Türkiye'nin, ihtilallerle değil, bu tip insanlarla kalkınacağına inanıyorum. Her köy ve kasabada, etrafının büyük saygı duyduğu, sözünü dinlediği, örnek aldığı modern veli tipidir bu. Fakat, eski veli tipi gibi içe dönük değil, dışa dönüktür. Allah'a olan sevgisini, insanlara hizmet şeklinde gösterir. Edindiği yüksek kültürle, halkın inançlarının manasını anlar ve onları hoyratça yıkmak yerine, sakin bir ışıkla aydınlatır.
>
> "Sosyoloji ve psikolojiyi çok iyi bildiği gibi, köyün –şimdi global köyün demek lazım- maddî şartlarını inceleyecek ve onları değiştirme vasıtalarını keşfedecek her bir bilgiye sahiptir. Bu tipe, siz belki ütopi diyeceksiniz ve hayatta böyle bir insan bulunmadığını söyleyeceksiniz. Bizde bu tipe yaklaşan adı sanı bilinmedik birkaç insana rastladım. Avrupa'da bu tipin şahsiyet haline gelmiş binlerce örneği vardır. Orada bu tip, Hıristiyan çevrelerden çıkmıştır. Bizde de bunun dinî çevrelerden yetişeceğine inanıyorum. Bundan dolayı bu tipe 'modern veli tipi' dedim."

Şimdi, bizim özellikle yurt dışındaki din hizmetlerine yönelik olarak yetiştireceğimiz veya orada bu hizmetleri kendilerinden bekleyeceğimiz arkadaşlarımızın, kadroların herhalde şu tipe çok yakın bir nitelikte olmaları ve bunu kendilerinin benimsemiş olması önemli. Ben buna, "eğitim gönüllüleri" –bir başka şeyi çağrıştırır belki ama- gibi bir isim de verebileceğimizi düşünüyorum. Yani, iş biraz gönül meselesi.

Bir de, bu eğitim faaliyetlerinin –belki hiç söylenmedi, biraz da bilinçli olarak söylenmemiş olabilir- sadece oradaki Türk insanının, Müslümanların o toplumda erimelerini önleyecek, dinlerini öğrenecekleri bir yönü değil, bunun ötesinde onları tam manasıyla doğru bilgilendirmek suretiyle işin bir de tebliğ tarafı var. Orada henüz İslâmı şöyle veya böyle yanlış anlamış insanlara bir İslâmî duyuru, mesaj iletme tarafının olduğu, irşadı Müslümanlara yönelik, tebliği de gayrimüslimlere yönelik bir işlem olarak düşünecek olursak, işin tebliğ tarafının da olduğunu görmemiz lazım. Onun için, Diyanet İşleri Başkanlığımız problemleri çözmek için için yol ararken yapacağı faaliyetleri bir şemsiye kuruluş olarak, oradaki mahalli veya birtakım cemaat gruplarını da görerek, tanıyarak, onları dışlamadan, onlarla birlikte bu işi daha hatasız veya daha doğru hedeflere yönelik biçimde nasıl götüreceğinin sorumluluğunu da üstlenerek, bir üst kuruluş şeklinde eğer bu işleri düşünür ve götürmeye çalışırsa, sanıyorum kendisine tanınan yasal çerçevede aslî görevini yerine getirmiş olur. Problemler de daha samimi bir sıcaklık içinde halledilme yoluna girer.

Burada yapılan konuşmalarda benim dikkatimi çeken bir başka husus, nazikçe, belki ifade edilmedi, sükutî bir şekilde geçilmeye gayret gösterildi. Yani, buradaki tekliflerimizin, konuşmaların, değerlendirmelerin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülebilmesi, arkada güçlü bir siyasî iradenin olmasını gerektirir. Biraz rahat bir zeminin olmasını gerekli kılar. Ülke içerisindeki birtakım eğitim faaliyetlerinde bazı şeyler olabilir, ama yurtdışı eğitim faaliyetine girdiğimiz zaman veyahut dinî eğitime girdiğimiz zaman, bilinçli olarak orada biraz daha o elemanlara daha rahat bir zemin hazırlayacak güveni göstermemiz lazım. Yani, siyasî iradenin veya sistemin göstereceği bir güvenden söz etmek istiyorum. Orada arkadaşlarımız, ülkedeki birtakım düşünceleri aynen veya daha sıkı şekilde temsil durumuna düşerlerse, kendileri orada çok fazla sıkıntı çekerler. Bu yüzden, yurtdışı hizmetlerini biraz farklı ele almanın yasal dayanaklarını da oluşturmak lazım. Aksi halde, "yerim dar" mazeretine sığınırız ve oynayamayız; yani, rolümüzü yerine getiremeyiz. Bu sıkıntıları görüyoruz, arkadaşlarımızı tek tek dinlediğimiz zaman bunlar ortaya çıkıyor. Yani, biraz daha müsamahalı, biraz daha güveni geliştirmiş bir anlayışla arkalarında olmamız gerekiyor.

Bu, nazikçe, belki sükutî olarak geçildi; ama ben, arkadaşlarımızın sıkıntısını gidermek açısından biraz açıklamış oldum. Yurt dışına göndereceğimiz elemanlarımızın başarısını daha da verimli hale getirecek bir altyapıyı oluşturması bakımından bunu söyleme ihtiyacını hissettim. Aynı noktadan hareketle, hiçbir kişiyi ve hiçbir tasarrufu hedef almadan bir şeye daha işaret etmek istiyorum. Diyanet İşleri Başkanlığı mensubu arkadaşlarım lütfen yanlış anlamasınlar. Özellikle Başkanlık olarak, yurt dışındaki din hizmetlerinin sorumluluğunu, merkezdeki birtakım değişikliklere imkân açmak için, onları kırmamak ve onore etmek adına bazı arkadaşları yurt dışında görevlendirmek, onları oraya göndermek şeklindeki bir idarî tasarruftan da artık bir şekilde vazgeçilmeli. O arkadaşları daha başka yerlerde değerlendirebilirler. Oraya, o işlerin tecrübesini kazanmış, oradaki havayı bilen ve orada o işleri götürecek kapasitede, ora için hazırlanmış –ben ona bir ifade kullanacağım, şimdi "özel kuvvetler" deniyor ya- özel kuvvetler gibi, yurt dışındaki İslâmî faaliyetler için özel olarak hazırlanmış, yetiştirilmiş, bilgilendirilmiş, donatılmış arkadaşların oraya görevlendirilmesi, sanıyorum hizmet açısından çok daha önceliklidir. Yani, yoksa burada idarî birtakım tasarruflara imkân açmak için Ahmet'i, Mehmet'i oraya gönderelim, filan arkadaşı da buraya alalım düşüncesinden -bu düşünce var mı yok mu, onu bilemem ama- vazgeçilmesi gerekir. Yani, hizmeti önceleyen bir idarî tasarrufa da biz kendimiz razı olmalıyız, yoksa netice alamayız.

Gelelim bu işin ülkemizle ilgili boyutuna: Saim Bey ifade etti, konu başlığı burada bildirilerde de ortaya çıktı. Yani, biz diyoruz ki: Oraya, o hizmetleri görecek şu nitelikte, evsafta insanlar gönderelim. Şunları yetiştirelim.. Elemanlarımızı burada yetiştirelim, orada yetiştirelim... Bu temenniler bir gerçeği ortaya çıkarıyor: Fakülteler dahil, ülkemizdeki din eğitimi kurumları, şimdi artık dış ihtiyaçları da dikkate alarak -belki Diyanet'in Din Şûrasının doğrudan konusu değil gibi gözükebilir; ama, YÖK'le alakalı tarafı var- biz eleman sıkıntısını burada dile getirdik. O halde, o yurt dışına özel eleman ihtiyacımız olduğuna

göre, çoktan seçme imkânı bulabilmemiz için, bizim ilahiyat fakültelerindeki kontenjanların, böyle 20 kişiyle, 30 kişiyle götürülecek şeyler olmadığının artık görülmesi lazım. Bunun, ben şahsen, Komisyonumuzun sonuç bildirgesine yansımasını istiyorum. Yani, mademki yurt dışı da böyle açılmış, coğrafi açılım var, teknik açılım var, donanımlı insanlara ihtiyacımız var. Nasıl yetiştirelim, kimleri götürelim diye düşünürken, biz koskoca fakülteye 20 kişilik bir kontenjanla eğer bunu yürüt dersek eleman seçme imkânımız olmaz. O yüzden, fakültelerin kontenjanlarını, realiteye uygun, geleceğe dönük olarak planlanarak artırılmasını arzu ediyor ve teklif ediyorum. Bu konuda ilahiyat fakültelerimizde bir de din hizmeti verecek olan arkadaşlarımıza –o hiç konuşulmadı- bir staj prensibinin bir şekilde getirilmesi lazım. Her meslekte önce stajyer eleman alınıyor, bu elemanlar önce çalıştırılıyor, sonra esas kadroya geçiriliyor. Din hizmetlerinde de altı aylık, bir yıllık, birbuçuk yıllık bir staj süresi neden konulmaz? Varsa eğer, bunu daha yaygın şekilde, daha verimli bir şekilde...

Bir katılımcı – Var.

Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan – Ben görmedim, kusura bakmayın. Yani, imamlık yapacak adam staj yapsın. Fakültelerdeki uygulama dersinden bahsetmiyorum; Başkanlık kendi elemanlarına daha ciddî bir staj süresi tanısın. Bunu da teklif ediyorum.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Ben de çok teşekkür ediyorum.

Toplantımızı burada noktalıyorum.

KOMİSYON RAPORUNUN HAZIRLANMASI

(22 Eylül 2004)

Prof. Dr. Selahattin Parladır (Komisyon Başkanı)- Sayın üyeler, davetliler; hoşgeldiniz.

Az sonra size arzedilecek olan Komisyon Raporu taslak metni üzerinde dünden beri arkadaşım Prof. Dr. Suat Cebeci Bey, Raportörlerimiz Sayın Şükrü Özbuğday ve Sayın Dr. Rahmi Yaran çalıştılar. Bugün de din eğitimcilerimiz bize büyük bir yardımda bulundular. Bu nedenle Sayın Mualla Selçuk'a, Sayın Cemal Tosun'a ve Sayın Nevzat Yaşar Aşıkoğlu'na teşekkür ediyorum.. Onlar bizim ellerimiz ayaklarımız oldular ve bu metnin mümkün olduğu kadar düzgün bir şekilde sizin önünüze çıkarılmasında bir ekip ruhu içinde çalıştılar.

Şimdi, uygun görürseniz şöyle bir usul uygulayalım: Önce, metni bir bütün olarak baştan sona bir okuyalım ve daha sonra da maddeleri teker teker görüşerek oya sunalım. Oylamanın tamamlanmasından sonra da üyelerimizden, bu metnin altını imzalamalarını isteyeceğiz ve bunu yarın Şûra Genel Kuruluna sunacağız.

Şimdi, önce metnin bütününü okuyarak hem de ekrandan izleyerek bir gözden geçirelim...

Prof. Dr. Suat Cebeci – Efendim, bu metni çok kısa zamanda oluşturduğumuz için cümle hataları mutlaka olacaktır. Ayrıca maddelerin sıralamasında isabet olmayabilir. Yani, bütününe bu şekilde bakalım. Bu bir taslak ve burada şekillendirilecek. O yüzden bu sonuç metni değil, onlara da dikkat ederek, belki telif edilmesi gereken maddeler de olabilecek. Yani, bunun biraz acemice yönünü görürseniz bağışlayın, çünkü çok kısa zamanda yaptık bunu.

Komisyon Başkanı – Buyurun Hocam.

Şükrü Özbuğday - Sayın Başkanım, değerli katılımcılar; hepinizi saygıyla selâmlıyorum ve "III. Din Şûrası Avrupa Birliği Sürecinde Din Eğitimi Komisyonu Raporu"nu sizlere sunuyorum:

"AB Sürecinde Din Eğitimi Komisyonu, 20.09.2004 Pazartesi günü saat 15.00'te toplanarak, ilgili mevzuat gereği yapılan oylama sonucunda Komisyon Başkanlığına Prof. Dr. Selahattin Parladır'ı, Başkan Yardımcılığına Prof. Dr. Suat Cebeci'yi, Raportörlüklere Şükrü Özbuğday ve Dr. Rahmi Yaran'ı seçerek çalışmalarına başlamıştır.

Çalışma programına uygun olarak, önce Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından Avrupa Birliği Sürecinde Din Eğitimi ile ilgili olarak hazırlanan "Diyanet İşleri Başkanlığı Görüşü", Raportör Şükrü Özbuğday tarafından okunarak Komisyon üyelerinin bilgisine sunulmuş-

tur.

Komisyon, sunulan bildirileri tartışarak, aşağıdaki hususların tespit ve öneriler şeklinde Şûra Genel Kuruluna sunulmasına karar vermiştir:

1. Toplumu din konusunda aydınlatmakla görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığı, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde, ülkemizin sahip olduğu birikimden yararlanarak yürüttüğü projelerle yurtiçi ve yurt dışındaki insanımızın dinî kimliğini koruyan, farklı inanç kesimleriyle barışık ve uzlaşma içinde, insan onuruna yaraşır bir hayat sürmesine katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığına karşı Türk halkının duyduğu yüksek güven, onun yurtiçi ve yurtdışı faaliyetlerinde halkın beklentilerini de dikkate alarak, bilimin rehberliğinde sürekli yeni projeler geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Yapılacak çalışmalarda, yurt dışında yaşayan bütün yurttaşlarımızın hedef kitle kabul edilmesi, onlarla iletişim kanallarının daima açık tutulması, temel hedeflerde birlikte çalışma imkânlarının araştırılması, bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığının öncü rol üstlenmesi beklenen ve arzulanan bir durumdur.

2. Din eğitimi, çatışma ve gerilim yerine, uzlaşma ve barış kültürünü sağlayacak şekilde verilmelidir. Dinin sosyal bütünleşmeyi sağlamada olduğu gibi, sosyal çözülmede de etkili olduğu unutulmamalıdır. Yurt dışında yaşayan insanımızın dinî ve millî kimliklerini kaybetmeden, bulundukları ülke toplumu ile bütünleşmeleri desteklenmeli, fakat fiilen asimilasyona uğramaları tehlikesine de dikkat edilmelidir.

3. İnsanın ahlâkî hayatı için en büyük tehlikelerden biri; neyi, nasıl ve niçin yapabileceğine dair açık seçik bir çerçeveye sahip olmamasıdır. Yetişkinlerin gençlere yapacağı en iyi yardım, onlara içsel ilkelere dayanan bir zihniyet oluşturmalarını sağlayacak öğrenme ortamları hazırlamaktır. Bunun için onlara hazır paketler empoze etmek yerine, iyiyi keşfetmesini ve kendi doğrusunu kendisinin bulmasını amaçlayan bir yöntemle yaklaşılmalıdır.

4. Din eğitiminin içeriği, yöntemi ve ortamı tartışılırken, her ülkenin kendi özel ve özgün şartları dikkate alınmalı; fakat, evrensel ahlâkî değerler ve erdemler göz ardı edilmemelidir.

5. Öğretim aktivitelerinin, bireyin ve toplumun ihtiyacına cevap vermesi ve yaşanan sorunlarının çözümüne katkıda bulunabilmesi için, müfredat programında yer alacak üniteler, yaşanılan hayatla ilişkilendirilerek belirlenmelidir.

6. AB ülkelerinde din dersleriyle ilgili yasal durum ve prosedür konusunda, o ülkede yaşayan yurttaşlarımız bilgilendirilmeli ve yasalar çerçevesinde düzenli din eğitimi almaları konusunda onlara yardımcı olunmalıdır. Bu ülkelerden Federal Almanya'da dini temsil edecek cemaat kavramı yorumlanırken, İslâm'da kilise benzeri bir kurumlaşma olmadığı ve geçmişten bugüne İslâm din eğitiminin içeriğini din bilginlerinin belirlediği ve bunun bir uzmanlık işi olduğu göz önüne alınmalıdır.

7. Yurttaşlarımızın, bulundukları ülke yasalarına göre kendilerini temsil edebilmeleri

için rehberliğe ve teşkilatlanmaya ihtiyaç vardır. Diyanet İşleri Başkanlığı yurtdışı temsilcilikleri, kendi vatandaşlarımız başta olmak üzere, bütün Müslümanları temsil edecek şekilde hukukî statüye kavuşturulmalı ve din derslerinin içerik, amaç ve yöntemlerinin tespiti konusunda uzman kişi, kurum ve kuruluşlarla devamlı işbirliği halinde olmalıdır. Velilerin İslâm din dersleri konusunda okul ve ilgili kurumlar nezdinde duyarlı olmaları sağlanmalı, sahip oldukları yasal haklar onlara anlatılmalıdır.

8. İnsan hakları temeline oturan hak arama bilinci içerisinde, her bireyin ahlak ve değer alanındaki hakları, sorumlulukları ve beklentileri, günümüzde, her zaman olduğundan daha çok önem kazanmıştır. Bu süreçte, isteyen Türk çocuklarının da din dersi alma haklarına kayıtsız kalınmamalıdır. Avrupa Birliği Anayasası Taslağında, belli bir din adı yerine, manevî kültürün yer alması, Müslüman çocuklarının kendi dinlerini öğrenme hakkının da uygulamada daha adil biçimde yer bulacağı ümidini artırmaktadır.

9. Din derslerinde bütünsel modele uygun olarak, zihinsel, duygusal ve bedensel yetenekler harekete geçirilmelidir. Aklın ve bilimin ışığında, çocuğun duygu gelişimini dikkate alan bir program uygulanmalı ve dinî ritüellerin yaşandığı ortamla tanışması sağlanmalıdır.

10. Din derslerinin uygulamasında her yerde tek bir yöntem yerine, muhataba uygun yöntem esas alınmalı; dersler öğretmen merkezli yerine, öğrenci merkezli olarak sunulmalıdır.

11. Din dersinin dili ile ilgili karar, duygusal ve politik değil, bilimsel bir zemine oturtulmalıdır. Cami merkezli din eğitiminde, Türkçenin kullanılmasına özen gösterilmelidir. Okul ortamında yapılan eğitimde ise, İslâm din eğitimine katılanlar, tamamen Türk çocukları olabildiği gibi, farklı milletlerden de olabilmektedir. Tamamen Türk çocuklarının katıldığı din eğitimi derslerinin Türkçe olması teşvik edilmelidir. Eğitim dili Türkçe olmadığı takdirde, İslâmî kavramların bulunmadığı veya oturmadığı bir dil ile yapılacak İslâm din dersinin, İslâm'ı başka bir dinin (Hıristiyanlığın) kavramlarıyla karıştırıp bir tür anlam sapmasına ve dolayısıyla enkültürasyona götürmemesi için tedbirler alınmalıdır.

12. Camiler, bir ibadet mekânı olmanın yanında, sosyal ve kültürel merkezler olarak yapılandırılmalıdır. Cami görevlileri ise, cemaatin güvenini kazanmış, onların sosyal problemleriyle ilgilenen ve çözümler üreten yeterliliklere sahip olmalıdır.

13. Yurt dışındaki Türk varlığına yönelik bir eğitim ve kültür politikasının ivedilikle geliştirilmesi, uygulanması ve takibi için konuya sahip çıkacak bir daimi komisyona ihtiyaç vardır. Bu komisyonda, Millî Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu, Diyanet İşleri Başkanlığı, ilahiyat ve eğitim fakültelerinden konunun uzmanlarının, Dışişleri Bakanlığı ve benzeri kurum temsilcilerinin yer alması gerekmektedir.

14. Yurt dışında görev yapacak personelde aranacak temel yeterlilikler belirlenmeli ve bu yeterlilikleri kazandırmaya yönelik eğitim programları hazırlanmalıdır.

15. İlahiyat fakültelerinde yurtdışı için din dersi öğretmeni ve din hizmetleri personeli yetiştirmeye yönelik programlar uygulanmalıdır.

16. Türkçe ve Türk kültürü dersleri içinde İslâm din dersi mutlaka verilmeli, bu ders için uygun bir öğretim programı hazırlanmalıdır.

17. Yurt dışında görev yapacak din görevlilerinin yabancı dil öğrenmeleri, kendileri için kazanç olduğu kadar, yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın resmî ve dinî kuruluşlarla ilişkilerini düzenleme konusunda da bir ihtiyaçtır. Bu nedenle, bu görevlilerin mutlaka yabancı dil öğrenmeleri için imkân hazırlanmalıdır.

18. Dış ülkelerde, özellikle büyük şehirlerde, Türk kültür merkezleri açılarak, bu merkezlerde vatandaşlarımıza ve çocuklarına Türk dilini, kültürünü ve İslâm dinini tanıtacak programlar düzenlenmelidir.

19. Yurt dışına yönelik dinî yayınların sayısı ve süresi artırılmalı, ayrıca kültür kazandırıcı yayınlara da ağırlık verilmelidir.

20. Avrupa'da yaşayanlar açısından İslâmî yorumlara önem veren eserler hazırlattırılmalı ve din görevlileri diyaloga açık olmalıdır.

21. Türkiye, okulda İslâm din öğretiminin teorisi ve uygulaması ile ilgili önemli tecrübeye sahiptir. Bu tecrübenin Alman okullarında İslâm din öğretimi çalışmalarında bilimsel düzeyde paylaşılmasının önemli katkılar sağlayacağı, başta Almanya olmak üzere, çeşitli uluslararası platformlardaki paylaşımlardan anlaşılmıştır. Türkiye, bu paylaşımı mümkün kılacak ve destekleyecek tedbirleri almalıdır.

22. Dış ülkelerde din eğitimi konusundaki yasal düzenlemelerin farklılık göstermesi sebebiyle, İslâm din dersini her ülke ve eyalette ayrı olarak ele almak, imkânları ve sınırları bilimsel düzeyde irdeleyerek çözüm önerileri getirmek gerekir.

23. Almanya, Müslüman çocuklarının okullarda din eğitimleri konusunda program geliştirmeden öğretmen yetiştirmeye kadar farklı modelleri denemekte ve desteklemektedir. Bu deneme ve destekleme, Batı Hıristiyan kültürü içinde uyumlu yaşamayı mümkün kılacak bir İslâm öğretim modeli bulununcaya kadar sürecektir. Türkiye, bu çalışmaların her aşamasında yer alarak gerekli katkıyı sağlamalıdır.

24. Batı ülkelerinde dinî konulardaki farklılıkları kabul eden, fakat ayrılıklara izin vermeyen bütüncül bir eğitim modeli üzerinde çalışılmaktadır. Türkiye, ayrılıkları değil, birliktelikleri önceleyen bir İslâm din dersi modelini desteklemelidir. Bu ders, tüm dinî anlayış ve yaşayışları kucaklayan Kur'an ve sünnet merkezli bir ders olmalıdır. Yurt dışındaki İslâm din dersleri, Kur'an ve sünnete dayanan, bireyi, toplum hayatını dikkate alan, teolojik ve pedagojik boyutlarda bilimsel yaklaşımı temel alan, disiplinlerarası çalışmalarla desteklenen bir niteliğe sahip olmalıdır.

26. Kur'an-ı Kerim ve dinî bilgiler kursu için yurtdışı şart ve imkânlar göz önünde bulundurularak yeni bir öğretim programı hazırlanmalıdır. Öğrenciler için ders kitapları, CD'ler, ses kayıtları ve diğer öğretim materyalleri geliştirilmelidir.

27. Yurt dışında görev yapacak din görevlileri için bazı ilahiyat fakültelerinde yüksek lisans seviyesinde, yurtdışı din görevliliği tezsiz yüksek lisans programları açılmalıdır.

28. Yurt dışında görev alacak din görevlilerinin, orada yaşayan çocukların ilahiyat

fakültelerinde ayrılan kontenjanlara alınarak yetiştirilmeli, böylece yurt dışında kendi sorunlarının çözümü için çalışan bir eğitimli zümre oluşturulmalıdır.

29. Yukarıdaki önerilerin hayata geçirilebilmesi için araştırmaya dayalı bilgi, bilgiye dayalı karar, verilen kararı uygulama kararlılığı gerekmektedir."

Komisyon Başkanı – Şükrü Bey'e teşekkür ediyoruz.

Taslak rapor böylece maddeler halinde ıttılaınıza arz edildi. Şimdi bunları ayrı ayrı görüşeceğiz ve oylayacağız.

– Buyurun Sayın Kayadibi.

Prof. Dr. Fahri Kayadibi - Efendim, öncelikle bu güzel raporu hazırlayanlara teşekkür ediyorum. Hakikaten çok kapsamlı ve çok güzel bir rapor. Bu arada, benim aklıma bir iki şey geldi. Biliyorsunuz, kültürü ayakta tutan, kimliği ayakta tutan din ve dildir; bu ikisi kaybedildi mi vatandaşlarımız kültür ve kimliğini yitirir. Almanya'da Türk çocukları için birinci dilin Almanca, ikinci dilin Türkçe olması için arkadaşlarımızın çoktan beri çalışmaları var. Bazı eyaletlerde de bu tatbik edildi. Fransa, Hollanda, Belçika gibi ülkelerde Türkçe'nin Türk çocuklarına ikinci dil olarak okutulması -zaten ikinci, üçüncü dil görülüyor- hususuna Raporda yer verilebilir.

Bir diğer husus da, vatandaşlarımızın yoğun olarak bulunduğu ülkelerde kendi okulumuzu açabilmeliyiz. Açtığımız okullarla içinde yaşanan ülkenin okulları arasında yatay geçiş imkanının sağlanması için çaba sarfetmeliyiz. Nitekim Amerika bunu yapıyor ve gittikleri ülkelerde kendi okullarını açıyor. Sonuç raporunda bu konuya da yer verirsek iyi olur.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Sayın Kayadibi'ne biz de teşekkür ediyoruz.

Şimdi, isterseniz usulle ilgili bir husus varsa onları alalım, yoksa maddeler geldikçe bu gibi eklemeleri yapmaya çalışalım...

Böyle sürdürmemiz uygun mu?...

Evet, herhalde maddeleri teker teker ele almak şeklinde takip edeceğiz. Şimdi, 1. maddeyi okutuyorum:

"1. Toplumu din konusunda aydınlatmakla görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığı, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde, ülkemizin sahip olduğu birikimden yararlanarak yürüttüğü projelerle yurtiçi ve yurt dışındaki insanımızın dinî kimliğini koruyan, farklı inanç kesimleriyle barışık ve uzlaşma içinde, insan onuruna yaraşır bir hayat sürmesine katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

"Diyanet İşleri Başkanlığına karşı Türk halkının duyduğu yüksek güven, onun yurtiçi ve yurtdışı faaliyetlerinde halkın beklentilerini de dikkate alarak, bilimin rehberliğinde sürekli yeni projeler geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Yapılacak çalışmalarda, yurt dışında yaşayan bütün yurttaşlarımızın hedef kitle kabul edilmesi, onlarla iletişim kanallarının daima açık tutulması, temel hedeflerde birlikte çalışma imkânlarının araştırılması, bu ko-

nuda Diyanet İşleri Başkanlığının öncü rol üstlenmesi beklenen ve arzulanan bir durumdur."

Bir Katılımcı – Dinî kimliğe vurgunun yanında, dinî kişiliğe de vurgu yapmamız lazım. Yani, sadece kimlik yönünden yeterlilik değil, kişiliğe de vurgu yaparsak, zannediyorum daha kapsamlı olur.

Komisyon Başkanı – Arkadaşlarımız bu fikre ne diyorlar?..

Harun Özdemirci - "Dinî" kelimesinin yanına, bir de "millî" kelimesini koysak daha uygun olmaz mı? "Dinî ve millî kimliği..." şeklinde..

Komisyon Başkanı – Tamam.

Bir Katılımcı – İki kez "içinde" kelimesi geçiyor, birisinde "işbirliği halinde" dersek iyi olur... "Kuruluşlarla işbirliği halinde."

Komisyon Başkanı – Evet, onu da öyle düzeltiyoruz.

Bir Katılımcı – "İnsanımız" kelimesi "insanlarımız" olabilir mi?

Bir Katılımcı – Kalabilir Hocam.

Komisyon Başkanı – Peki.

Bir Katılımcı – Sayın Başkan, "Katkıda bulunmaya çalışmaktadır" ifadesi bir karar mıdır, yoksa bir durum tespiti gibi bir şey mi oluyor?

Komisyon Başkanı – Durum tespiti.

Bir Katılımcı – Bu bir karar olacaksa orayı farklı hale getirmeliyiz. "Çalışmaktadır" ifadesi bir tespittir.

Prof. Dr. Suat Cebeci – Burada bunları maddeleyeceğiz, ona da dikkat edelim. İkinci paragraf, bu maddenin devamı. Dolayısıyla biz bu maddeleri yazarken önce tespit yaptık, sonra öneri getirdik. Yani, 1. madde iki paragraftan oluşmaktadır.

Komisyon Başkanı – Zannederim maksat hasıl oldu.

Bir Katılımcı – Birinci cümlede geçen "geliştirilmesi" yerine, "geliştirmesi" desek daha uygun olmaz mı?

Komisyon Başkanı – Olabilir tabiî, ona da öyle düzeltelim.

Bir Katılımcı – Sadece "onun" kelimesini çıkaracağız.

Komisyon Başkanı – Doğru, haklısınız.

Prof. Dr. Suat Cebeci – "Onun" yerine, "Bu kurumca..." desek?

Bir Katılımcı – Suat Bey, daha ağırlaştırıyorsunuz.

Bir Katılımcı – O zaman hiç koymayalım.

Bir Katılımcı - "Onun" kelimesini çıkarıyoruz, gerisine dokunmuyoruz.

Komisyon Başkanı – Buyurun Sabit Bey.

Dr. Sabit Şimşek – Efendim, "... yapılacak çalışmalarda yurt dışında yaşayan bütün yurttaşlarımızın hedef kitle kabul edilmesi" cümlesinde "bütün yurttaşlarımız" denildiği

zaman, bu yurttaşlarımız arasında gayrimüslimlerin de olduğunu düşünürsek; oraya "yurttaşlarımız" yerine, daha uygun bir ifade, bir kelime kullanmalıyız. Bizim hedef kitlemiz Müslüman yurttaşlarımızdır.

Prof. Dr. Suat Cebeci – Sabit Bey, bu ifade maksatlı kullanıldı. Kendilerini Alevî vatandaşlarımızın dışlamaması için ve bir de velev ki Hıristiyan vatandaşımız da varsa, onun da dinî eğitim hakkını korumak Türk devletinin hakkıdır, görevidir. Yani, burada bir sakınca yok ki.

Dr. Sabit Şimşek – Yalnız, Diyanet İşleri Başkanlığının gayrimüslimlerle ilgili eğitime müdahil olması, aynı zamanda siyasî manada da sıkıntı getirebilir. Eğer Millî Eğitim Bakanlığı olursa doğrudur. Ama...

Komisyon Başkanı – Sadece "yurttaşlarımızın" desek?

Prof. Dr. Suat Cebeci – Biz, Mualla Selçuk Hanım'ın uyarısıyla buradan bir cümleyi çıkardık. Biz burada aslında Diyanetin bütün dernekleri, vakıfları kucaklamasını ifade etmek istemiştik. Maksat, oradaki ayırımcılığı bertaraf etmek. Tabiî bu ifade buradan çıkarılabilir. Bizim yurt dışında hakkını savunacağımız Hıristiyan vatandaşımızın olduğunu sanmıyorum. Yani, zaten içinde yaşadıkları ortam onların ortamı, Hıristiyan ortamı.

Komisyon Başkanı – Kâfi midir? Eğer herhangi bir teklif yoksa...

Prof. Dr. Suat Cebeci – "Bütün" kelimesini tamamen kaldırabiliriz, "yurttaşlarımızın" deriz.

Komisyon Başkanı – O da zaten mutlak olarak bütün yurttaşları kapsar diye düşünüyorum.

– Buyurun Harun Bey.

Harun Özdemirci – "Bütün" kelimesi kalsın efendim..

Komisyon Başkanı – Peki.

Bu maddeyi yapılan değişikliklerle kabul edenler... Kabul edilmiştir.

2. maddeye geçiyoruz; okutuyorum:

"2. Din eğitimi, çatışma ve gerilim yerine, uzlaşma ve barış kültürünü sağlayacak şekilde verilmelidir. Dinin sosyal bütünleşmeyi sağlamada olduğu gibi, sosyal çözülmede de etkili olduğu unutulmamalıdır. Yurt dışında yaşayan insanımızın dinî ve millî kimliklerini kaybetmeden, bulundukları ülke toplumu ile bütünleşmeleri desteklenmeli, fakat fiilen asimilasyona uğramaları tehlikesine de dikkat edilmelidir."

Komisyon Başkanı – Buyurun Harun Bey.

Harun Özdemirci – Ben orada "asimilasyonun" kelimesi önündeki "fiilen" kelimesine takıldım. Yani, "fiilen asimilasyona.." denildiği zaman, fiilî güç kullanarak bir asimilasyon mu, yoksa asimilasyonun tümü mü kastediliyor? Niçin fiilen asimilasyon diye ayırt edildi? Bence "fiilen" kelimesi çıkarılsın, "asimilasyona uğramaları tehlikesi" olarak kalsın.

Komisyon Başkanı – Evet, bana göre de "fiilî" kelimesinin kaldırılması daha uygun görünüyor.

Bu teklifi oyluyorum?.. Teşekkürler.

Bir Katılımcı – "Dinî ve millî" değil de, "Millî ve dinî" olması...

Bir Katılımcı – "Dinin, sosyal bütünleşmeyi sağlamada olduğu gibi, sosyal çözülmede de etkili olduğu unutulmamalıdır" ifadesinde dini vasıflamadığımız için, sanki bizatihi din, sosyal çözülmede de etkin gibi bir anlam çıkıyor ki bu yanlış olur ve sanıyorum bu kastedilmiyor. Yani, yanlış dini anlamaların sosyal çözülmede etkisi olabilir, ama dinin bizatihi sosyal çözülmede etkisinin olduğunu söylemek herhalde yanlış olur.

Komisyon Başkanı – Evet, teklif olarak ne söylersiniz?

Bir Katılımcı – Burada din genel; yalnız İslâm diye de düşünmeyelim.

Komisyon Başkanı – Olgusal bir cümle aslında da... Yani, bu böyle oluyor. Anlatılması doğru veya yanlış dinden ziyade, anlatılan din; zaman zaman insanlar dinsel bir sebeple böyle bir yola sapabiliyorlar.

Bir Katılımcı – "Din eğitiminin" desek?

Komisyon Başkanı – Bir de öyle bakalım... "Yanlış dinî yorumların..." Ama şimdi o da yanlış olur değil mi?.. "Dinin sosyal bütünleşmeyi sağlamada" ifadesi doğru değil mi? Evet.

Bir Katılımcı – Cümleyi, "Dinin sosyal bütünleşmeyi sağlamada etkili olduğu unutulmamalıdır" şekline getirip, aradaki bölümü çıkardığımızda sanırım maksat anlaşılmış olacak."Dinin sosyal bütünleşmeyi sağlamada etkili olduğu unutulmamalıdır."

Komisyon Başkanı – Biraz fazla gibi görülebilir; ama ikinci cümlenin başında "din" sözünü bir daha kullanalım. "Dinin, sosyal bütünleşmeyi sağlamada olduğu gibi, yanlış anlatımların sosyal çözülmede de etkili olduğu unutulmamalıdır." Veya buna benzer bir şey...

Bir Katılımcı – Burada vurgulanmak istenen, herhalde çatışma ve gerilim yerine, uzlaşma ve barış kültürünü sağlayacak şekilde din eğitimi verilmesidir. O zaman şöyle desek: "Dinin, sosyal bütünleşmeyi sağlamada olduğu gibi, çatışmacı ve gerilimi artırıcı eğitimde çözülmeyi sağlar." Yani, yanlış anlatım deyince kim karar verecek bunun hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğuna? Bu, çatışmacı biçimde aktarılması denilse acaba tamamlar mı diye düşünüyorum.

Bir Katılımcı – Arkadaşımızın teklifi doğrudur, olumlu bir cümle halinde, üst cümleyi bütünleyici, vurgulayıcı bir hale getirir. Dinin sosyal bütünleşmeyi sağlamada etkili olduğu unutulmamalıdır...

Komisyon Başkanı – Evet, olumsuz tarafını çıkaralım.

Bir Katılımcı - Ahmet Bey'in teklifine göre cümle şöyle oluyor: "Dinin sosyal bütünleşmeyi sağlamada etkili olduğu unutulmamalıdır."

Bir Katılımcı – Bu cümlenin başa alınması daha uygun olur.

Bir Katılımcı – O zaman, müsaadenizle öyle okuyayım: "Dinin sosyal bütünleşmeyi sağlamada etkili olduğu unutulmamalıdır, din eğitimi çatışma ve gerilim yerine uzlaşma ve barış kültürünü sağlayacak şekilde verilmelidir. Bu nedenle..."

Komisyon Başkanı – Benim aklıma da şöyle bir şey geldi: "Dinin esas amacı, sosyal bütünleşmeyi sağlamaktır" dedikten sonra diğerlerine geçsek?

Bir Katılımcı – "Esas amacı" dediğiniz zaman sıkıntı olur.

Komisyon Başkanı – Amaçlarından biri olabilir...

– Suat Bey, son haliyle cümleyi okur musunuz?..

Prof. Dr. Suat Cebeci – "Dinin sosyal bütünleşmeyi sağlamada etkili olduğu unutulmamalıdır. Bu bakımdan, din eğitimi çatışma ve gerilim yerine, uzlaşma ve barış kültürünü sağlayacak şekilde verilmelidir."

Komisyon Başkanı – Buyurun Şevki Bey.

Prof. Dr. Muhammet Şefki Aydın – Öyle olacaksa, "çatışma ve gerilim yerine" kısmını da kaldırmak lazım; mademki olumluya vurgu yapıyoruz.

Bir Katılımcı – Ama şimdi başa dönüyoruz... İtiraz edildi; ama, din olgusunun, sosyal çözülmelere sebep olduğunu da biliyoruz. Teorik olarak vahye dayanan dinin buna sebep olmadığını arkadaşımız vurgulamak istiyor ama, pratik anlamda bu bir gerçek. Yani, bu cümle bu haliyle bence doğru.

Bir Katılımcı – Tercih ediyorsak eğer, o zaman bütünlüğü sağlamamız lazım; ben o anlamda diyorum. Yani, o şekilde değiştireceksek, o zaman: "Dinin sosyal bütünleşmeyi sağlamada etkili olduğu unutulmamalıdır. Bundan dolayı din eğitimi uzlaşma ve barış kültürünü sağlayacak şekilde verilmelidir." şeklinde ifade edilebilir.

Komisyon Başkanı – Onu o şekilde değiştirelim...

Bir Katılımcı – Hocam, son cümleye şöyle bir şey ilâve edebilir miyiz: "Yurt dışında yaşayan insanımızın dinî ve millî kimliklerini kaybetmeden ve asimilasyona uğramadan, bulundukları ülke toplumu ile bütünleşmelerini..." Yani, orada "fakat" deyince sanki biraz ikinci dereceye mi düşüyor o şey? Yani, asimilasyona uğrama tehlikesi sanki tali bir şey gibi oluyor.

Komisyon Başkanı – "Fakat" bağlacı olmadan, virgül konulursa sanki maksadı ifade eder gibi...

Bir Katılımcı – "Fakat" bağlacı kalmalı.

Komisyon Başkanı – Peki, tekrar bu haliyle oyluyorum.... Çok teşekkür ederiz.

3. maddeye geçiyoruz.

"3. İnsanın ahlâkî hayatı için en büyük tehlikelerden biri, neyi, nasıl ve niçin yapabileceğine dair açık seçik bir çerçeveye sahip olmamasıdır. Yetişkinlerin gençlere yapacağı en iyi yardım, onlara içsel ilkelere dayanan bir zihniyet oluşturmalarını sağlayacak öğrenme ortamları hazırlamaktır. Bunun için onlara hazır paketler empoze etmek yerine, iyi-

yi keşfetmesini ve kendi doğrusunu kendisinin bulmasını amaçlayan bir yöntemle yaklaşılmalıdır."

Bir Katılımcı – "Kendi" kelimesini çıkarabiliriz, "Doğruyu kendisinin bulması..."

Komisyon Başkanı – Buyurun Harun Bey.

Harun Özdemirci – Bu cümlede iki farklı yapıyı yan yana kullanıyoruz. "İçsel ilkeler" diyoruz, "zihniyet" diyoruz. Ya "zihniyet" kelimesini de "içsel ilkeler" gibi sadeleştirelim, çıkaralım ya da zihniyet'e uygun bir kelimeyi... "İçsel ilkeler" yerine, bir başka kelime bulup koyalım. Yani, iki farklı kullanım biçimi sınıtıyor gibi geldi bana.

Komisyon Başkanı – "İçsel ilkelere dayanan bir zihniyet.."

Harun Özdemirci – "Zihniyet" kelimesini de değiştirelim; "düşünce tarzı" veya "anlayış tarzı" diyelim, "kişilik" diyelim. "Zihniyet" klasik bir kullanım, "içsel" yeni bir dil.

Komisyon Başkanı – "Anlayış" sözüne ne diyorsunuz?

Bir Katılımcı – Hocam, "ahlâkî hayatı için.." ifadesi hoş bir şey gelmedi bana; ahlâk her tarafta var. "İnsan hayatı için" diye başlasak veya "insanın hayatı için..." "Ahlâkî hayat", benim ilk defa duyduğum bir terim, bir tamlama. Yani, insan hayatı veya insanın hayatı için en büyük tehlikelerden biri... Devam edebilir ondan sonra.

Komisyon Başkanı – "Manevî hayatı" desek ne olur? Moral hayatı gibi falan...

Bir Katılımcı – Sayın Başkan, bu maddenin tamamen çıkarılmasını teklif ediyorum. 1. madde ile ondan sonra gelecek maddenin arkasındaki uyum devam ediyor. Bu sanki buraya girmiş, sersefil bir açıklama gibi. Tamamen kaldırılması daha uygun olur.

Komisyon Başkanı – Buyurun Şevki Bey.

Prof. Dr. Muhammet Şevki Aydın - Bu maddenin kalmasında bence yarar var. Çünkü, burada ahlâk anlayışımızı ortaya koyuyoruz. Yani, dışa bağımlı, ödül ve cezayı gözeterek ahlâkî görünme yerine, tamamen kendi kendini denetleyen, kendi kendini yöneten, özgür, bağımsız bireyi hedeflediğimizi ortaya koymak istiyoruz ki, bu tamamen ahlâkî bir tutuma ilişkin zihniyetimizi ortaya koyuyor. Hakikaten bu, dindarlık açısından da önemli. Çevrenin yönettiği, güdülediği bir robotun yerine, kendi kendini denetleyen, kendi değerlerini... O "içsel ilkelere dayanan bir zihniyet" denilince bunu anlamamız gerekiyor. Tamamen kendi değerlerini oluşturmuş, o değerlerin denetiminde yaşamayı beceren bir insanı burada öngörüyoruz.

Bir Katılımcı – Bu açıklamayı yapınca bir şey anlaşılıyor.

Prof. Dr. Muhammet Şevki Aydın - Evet, ben de zaten o ifadelerden yanlış anlaşılacağından şüphe ettiğim için bu açıklamayı yapıyorum. Şimdi buna herhalde kimsenin itirazı olamaz. Ama buradaki ifadeler bunu ifade ediyor bence. Ama eğer siz daha açık seçik bir hale getirmek için katkıda bulunmak istiyorsanız onu tartışalım.

Komisyon Başkanı – Buyurun hanımefendi.

Bir Katılımcı – Ben, öncelikle "ahlakî" kelimesi yerine, "manevî hayat" ifadesini teklif ediyorum. İkinci olarak da, "Bunun için onlara hazır paketler empoze etmek yerine, iyi-

yi keşfetmesini ve kendi doğrusunu kendisinin bulmasını amaçlayan bir yöntemle yaklaşılmalıdır" cümlesini tenkit ediyorum. Şöyle düşünüyorum: Psikolojide, eğitimde yeni çıkan bir anlayış, "çocukları rahat bırakın; onlara siz bir şeyleri anlatın; ama onlar doğruyu kendileri bulsunlar..." şeklindedir. Yani, bir nevi öğrenmede sınama-yanılma yoluyla herkes kendi doğrusunun öğrensin, kendi kişiliği gelişsin anlayışının bir tezahürü diye düşünüyorum. Bunun da, bizim aile yapımıza, çocukları eğitmedeki zihniyetimize çok fazla uymadığını düşünüyorum. "Onların iyiyi keşfetmesini ve kendi doğrularını öğrenmesinde rehberlik etmeyi amaçlayan" şeklinde teklif ediyorum.

Bir Katılımcı – Sayın Başkan, cümleyi kısaltacak şekilde bir öneride bulunmak istiyorum: Cümlenin başını "insan için" diye başlayarak, "ahlakî hayat" ifadesini kaldırıp "insan için en büyük tehlikelerden biri, neyi, nasıl ve niçin yapabileceğine dair açık seçik bir çerçeveye sahip olmamasıdır" dedikten sonra, aradaki cümleyi silip "bunun için onlara hazır paketler empoze etmek yerine, iyiyi keşfetmesini ve doğruyu kendisinin bulmasını amaçlayan bir yöntemle yaklaşılmalıdır" şeklinde yazılmalı. Bu iki cümle birbirini tamamlar, bir bütünlük olur diye düşünüyorum.

Komisyon Başkanı – Evet, daha uygun bir ifade gibi geldi bana da.

Bir Katılımcı – Burada göz ardı edilen bir şey var, "insan için" dediniz ama, insanın maddî hayatı var, iktisadî hayatı var... Biz burada moral değerleri vurguluyoruz, ahlakî, yani hanımefendinin "manevî" dediği, -o bile tam ifade etmiyor- uhreviyi çağrıştırıyor. Burada insan ilişkilerinde ahlakî, etik değerleri kastediyoruz. Bunu bir şekilde ifade etmeliyiz.

Komisyon Başkanı – "...açık, seçik ve ahlâkî bir çerçeveye sahip olmaması..."

Bir Katılımcı – "İnsan için" diye başlayarak, çerçevenin başına da "ahlâkî" dediğimizde iş biter. İnsanın ahlakî olmayan yaşantısı diye bir şey olmaz.

Komisyon Başkanı – "İnsan için en büyük tehlikelerden biri, neyi, nasıl ve niçin yapabileceğine dair açık seçik ahlâkî bir çerçeveye sahip olamamasıdır..."

– Buyurun, bu cümleyle ilgili olarak...

Yrd. Doç. Dr. Hadi Adanalı – Bu cümleye toptan karşı olduğumu belirteyim. Çünkü, aslında ahlâkî hayatta karşılaştığımız açık ve seçik olmayan pek çok durumlar var. En azından ahlâk felsefesi açısından ele aldığımızda, her zaman bu açık ve seçik bir çerçeveye sahip değiliz. Çoğu zaman da vereceğimiz kararlarda zorlamayla karşı karşıyayız. Yani, bu bir tehlike değil, bir fırsat olabilir. Açık ve seçik bir çerçeveye sahip olmamak, belirli durumlarda... Evet, yalanda, hırsızlıkta, şunda bunda çok net ilkeler gerekli ama, genelde baktığımızda bu anlatılan şeyin fırsat olduğu yerler de vardır. Ben onu belirteyim dedim.

Komisyon Başkanı – Yani, "açık seçik" kalksın diyorsunuz?

Yrd. Doç. Dr. Hadi Adanalı– Cümleye tamamen karşıyım.

Bir Katılımcı – Hadi Bey'in dediğine şu anlamda katılıyorum: Tartışmaya açıktır, tercih sadedinde tartışılabilir. Ama, bireyin sonuçta bir tercihte bulunması gerekiyor. Yani,

kendi dünyasını inşa etme adına, mutlaka bir ahlâkî tercihlerinin olması, belirlenmiş olması gerekiyor. Yoksa, muallakta, ne yapacağını bilmeyen, şaşkın bir varlık ortaya çıkar. Biz o anlamda söylüyoruz bunu.

Bir Katılımcı – Ama dogmatik bir ahlâk anlayışını nasıl...

Bir Katılımcı – Hayır, tam aksine; kendi değerlerini üretmesinden söz ediyoruz.

Bir Katılımcı – Paragrafın ikinci kısmı tamamen dediğiniz gibi, ama ilk kısmında daha böyle baştan net belirlenmiş ilkelerimiz, değerlerimiz var; çok açık ve net bir çerçeve var karşımızda.

Bir Katılımcı – Konuda anlaştık mı? İfadeyi tartışabiliriz, zaten ifadeyi arkadaşlar oluşturmuş, o ifadeyi tartışmamıza açtılar. Ama bence bu ifadelerin taşıdığı anlama itirazımızın olup olmadığını tartışalım önce. Yoksa, ifadeyi değiştirebiliriz.

Bir Katılımcı – İlk cümleyi çıkarsak sorunu çözmüş olabilir miyiz?.. İlk cümleyi çıkaralım...

Bir Katılımcı – Bize göre ahlâkî olan, başkasına göre ahlâkî olmayabilir. Kendi öz değerlerimizi...

Bir Katılımcı – Biz de onun için sabit bir çerçeve olmadığını vurguluyoruz ya.

Komisyon Başkanı – Birinci cümleyi çıkaralım isterseniz?..

Bir Katılımcı – Oylayalım o zaman.

Dr. Ahmet Onay – Sayın Hocam, burada "içsel ilkelere dayanan..." derken, içsel ilkeler sanki biraz muallakta duruyor. Bu "içsel ilkeler" yerine, "manevî ilkeler" denildiği zaman, neyin kastedildiği çok daha açık. Fakat, "içsel ilkeler" ibaresi, sınırı ve çerçevesi çok ilerilere gidebilecek bir kavram bu. "İçsel" kelimesini kullandığımız zaman, herkes bundan kendine bir prim çıkarabilir.

Bir Katılımcı – Son cümle onu açıyor, bunlar birbiriyle bağlantılı Ahmet Bey.

Dr. Ahmet Onay – Ancak burada "içsel" yerine "manevî" kelimesini kullandığımız zaman bir değer ifade eder. "İçsel" kelimesi çok daha farklı.

Komisyon Başkanı – Şu anlamda bu: Vereceğimiz bir değer, yukarıdan empoze şeklinde değil, onun içinden kaynaklanan bir değer olmalıdır.

Dr. Ahmet Onay – "Manevî" kelimesi de ayın şeyi ifade edebilir belki; çünkü, manevî bir değer ifade eder. Ancak, "içsel" kelimesi son derece seküler; yani, dinî olmayan şeyleri de içine alan bir ifade.

Bir Katılımcı – Teorik kural koymuyoruz, bir öğretim yaklaşımından bahsediyoruz.

Komisyon Başkanı – Yani, ahlâkî bir değere sahip olacaksa, bu, yukarıdan empoze edilmek yerine, içinden gelerek, isteyerek, yapmayı dileyerek öğrensin. Bu manada.

Bir Katılımcı – Böyle bir ortam oluşturulsun.

Bir Katılımcı – Dışarıda konulmuş kuralların gereği şöyle veya böyle davranan değil, tamamen içerisindeki, kendi dünyasındaki ilkelerin gereği olarak şöyle veya böyle

davranmak...

Bir Katılımcı – O zaman yine bu kavramın içerisinde ikinci bir sıkıntı da, zihniyet kelimesinin taşıdığı genelde olumsuz veyahut da reaksiyonel bir anlam var. "Zihniyet" yerine "anlayış"ın kullanılmasının daha uygun olacağını düşünüyorum. Şu zihniyet, bu zihniyet, şöyle zihniyet, böyle zihniyet anlamında, kelimenin çağrışımları negatiftir genelde. Onun yerine, anlayış kelimesinin daha iyi olacağı kanaatindeyim.

Komisyon Başkanı – Zihniyet yerine anlayış olabilir zannediyorum da...

Bir Katılımcı – Hocam, anlayış tarzında...Ahlâk...

Komisyon Başkanı – Tamam, "ahlâk" kelimesini de oraya yerleştirelim ve yeniden okuyalım: "İnsan için en büyük tehlikelerden biri, neyi, nasıl ve niçin yapabileceğine dair açık seçik bir çerçeveye sahip olamamasıdır." Açık seçik ile ilgili... "Yetişkinlerin gençlere yapacağı en iyi yardım, onlara içsel ilkelere dayanan bir ahlâkî anlayış oluşturmalarını sağlayacak öğrenme ortamları hazırlamaktır." Fena değil bu.

Bir Katılımcı – Hocam, son cümle biraz daha farklı... Yani, kişinin kendisini keşfetmesi de başka bir felsefî anlayış. Orada diyoruz ki: Tamam, içinden gelerek hareket etsin; ama, doğruyu da kendisi keşfedecek. Bu, hümanist bir anlayış. Dolayısıyla...

Komisyon Başkanı – Hayır, yani öğrenme ortamları hazırlamak diyorsunuz. Sizin hazırlayacağınız bu ortam onun bir bakıma sizin de sahip olduğunuz değerlere...

Bir Katılımcı - ...Ben bu cümlenin tamamen kaldırılmasını istiyorum.

Komisyon Başkanı – Tamamen boşlukta oluşan bir anlayış değil bu. Siz ortamını oluşturuyorsunuz, ama çocuk bunu kendi içinden gelerek, isteyerek seçiyor ve alıyor. "Şunu yap, bunu yap yerine" şeklinde yukarıdan empoze etmek yerine, çocuk, "bunu yapmalıyım ve bunun doğru olduğuna inanıyorum" şeklindeki bir anlayışa ulaşsın.

Bir Katılımcı – Yani, birisinin koyduğu kuralı uygulayan pasif bir birey olmak yerine, kendi kararını uygulayan aktif bireyi vurgulamaya çalışıyoruz. Başka türlü bir cümle varsa yazın, geçelim, bununla uğraşmayalım.

Komisyon Başkanı – Buyurun Cemal Bey.

Prof. Dr. Cemal Tosun – Birinci cümle kaldırıldıktan sonra şöyle bir öneri getirmek istiyorum: "Yetişkinlerin, yetişmekte olanlara yapacağı en iyi dinî-ahlâkî eğitim yardımı, onlara dışsal ilkelere bağımlılık yerine, içsel ilkelere dayanan bir ahlâk gelişimini sağlayacak öğrenme ortamları hazırlamaktır" şeklinde düzeltilebilir. Sonra, "Bunun için onlara hazır davranış paketleri empoze etmek yerine, iyiyi ve doğruyu kendilerinin bulmasını amaçlayan bir yöntemle yaklaşılmalıdır" şeklinde devam edilebilir.

Komisyon Başkanı – Peki. Cemal Bey'in ifade ettiği tarzıyla...

Bir Katılımcı – Bu cümlede ifade edilen tabirler biraz teknik. Bu, din eğitimiyle ilgili bir sonuç bildirisi olunca ne kadar halk tarafından anlaşılabilir? Onun için, daha net ifadelerle, insanın doğuştan getirdiği kabiliyetler veya insanın, çocuğun doğuştan getirdiği ahlakî kabiliyetlerinin geliştirilmesi için fırsatlar tanınmalı, teklifler getirilmeli şeklinde bir

cümle daha iyi olur. Bu, çok teknik ve yoruma açık, halk tarafından da anlaşılması oldukça zor. "Dışarıdan empoze etmek yerine, insanın doğuştan getirdiği ahlâkî erdemlerin geliştirilmesine fırsat tanınması..." Böyle bir cümle daha makul geliyor bana.

Komisyon Başkanı – Şimdi, bu haliyle bir oylayalım, kabul görmediği takdirde tekliflerden bazılarını devreye sokalım.

Cemal Bey'in söylediği tarzda da kabulü uygundur. Halihazır durumuyla da kabul edilmesi uygundur. Müzakere uzadıkça bu işin içinden çıkılması zor olur. Maksat aşağı yukarı belli oldu.

– Evet, bu haliyle kabul eden arkadaşlarımızı görelim... Etmeyenler... Peki, kabul edilmiştir.

4. maddeyi okutuyorum:

"4. Din eğitiminin içeriği, yöntemi ve ortamı tartışılırken, her ülkenin kendi özel ve özgün şartları dikkate alınmalı; fakat, evrensel ahlâkî değerler ve erdemler göz ardı edilmemelidir."

Komisyon Başkanı – Buyurun Cemal Bey.

Prof. Dr. Cemal Tosun – "İçeriği" kelimesinin önüne "amacı" kelimesinin de eklenebileceğini düşünüyorum.

Komisyon Başkanı – Veya "amaç ve içeriği..." Bana göre de uygun olur.

Bir Katılımcı – "Ahlâkî değerler ve erdemler" bir tekrar oluyor, onun için, "evrensel değerler ve erdemler" olması gerekir.

Komisyon Başkanı – Evet, tamam. "Amaç" kelimesini ekliyoruz, "ahlâkî"yi çıkarıyoruz.

Kabul eden arkadaşlar işaret buyursunlar... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

5. maddeyi okutuyorum:

"5. Öğretim aktivitelerinin, bireyin ve toplumun ihtiyacına cevap vermesi ve yaşanan sorunlarının çözümüne katkıda bulunabilmesi için, müfredat programında yer alacak üniteler yaşanılan hayatla ilişkilendirilerek belirlenmelidir."

Komisyon Başkanı – Evet, bu gayet açık bir cümle.

Bir Katılımcı – Şimdi, ne programından, ne öğretiminden bahsediyoruz; bunlar belli değil.

Bir Katılımcı – Ama aktiviteden bahsediyoruz Hocam. Dolayısıyla "öğretim aktivitesi" dediğimiz zaman bir okul veya kurs karşımıza çıkıyor...

Bir Katılımcı – Burada "programında" kelimesini "programlarında" diye çoğul yapmak mümkün. Bir de, bu maddeyi bir öncekiyle bir madde haline getirmemiz de mümkün.

Bir Katılımcı – "Din eğitimi programlarında" diyelim.

Komisyon Başkanı – Olabilir, tabiî.

Bir Katılımcı – "... bulunabilmesi için din eğitimi programlarında.."

Komisyon Başkanı – Tamam, "aktivite" yerine, "öğretim etkinliklerinin" denilebilir: "Bireyin ve toplumun ihtiyacına cevap vermesi ve yaşanan sorunlarının çözümüne katkıda bulunabilmesi için, din eğitimi programında yer alacak üniteler yaşanılan hayatla ilişkilendirilerek belirlenmelidir..."

Bir Katılımcı – Ben, "sorunlarının" ifadesini, "sorunların" olarak değiştirilmesini öneriyorum.

Komisyon Başkanı – "Sorunların" şeklinde ifade daha iyi olur.

Son şekliyle oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

6. maddeyi okutuyorum:

"6. AB ülkelerinde din dersleriyle ilgili yasal durum ve prosedür konusunda, o ülkede yaşayan yurttaşlarımız bilgilendirilmeli ve yasalar çerçevesinde düzenli din eğitimi almaları konusunda onlara yardımcı olunmalıdır. Bu ülkelerden Federal Almanya'da dini temsil edecek cemaat kavramı yorumlanırken, İslâm'da kilise benzeri bir kurumlaşma olmadığı ve geçmişten bugüne İslâm din eğitiminin içeriğini din bilginlerinin belirlediği ve bunun bir uzmanlık işi olduğu göz önüne alınmalıdır."

Komisyon Başkanı – Buyurun Harun Bey.

Harun Özdemirci – "...Bu ülkelerden Federal Almanya" ile başlayan kısmı ayrı bir madde yapalım. "Bu ülkelerden" ifadesini çıkaralım.

Komisyon Başkanı – Evet, onun çıkması gerekiyor.

Başka görüş belirtmek isteyen?..

Bir Katılımcı – Almanya ile niye kısıtlıyoruz ki; şu anda diğer ülkelerde sorun yok ama, bir süre sonra orada da çıkabilir.

Komisyon Başkanı – Evet.

Bir Katılımcı – Dolayısıyla "Almanya" diye sınırlamak yerine genel bir ifade olsun.

Bir Katılımcı – "Bu ülkelerden" deyip, Federal Almanya'yı silsek nasıl olur?

Komisyon Başkanı – Şimdi, ayırıp ayırmamayı önce bir kararlaştıralım da. Yani, bunu iki cümle haline getiriyor muyuz?

– Buyurun Hocam.

Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan – Efendim, şimdi kim belirleyecek onu? Tabiî, uzmanı belirleyecek de, orada bir kapalılık var. Oraya "Diyanet İşleri Başkanlığı" demek lazım. Aksi takdirde bir dernek de, "ben de bir uzman getiriyorum, işte bu akademisyendir, bu konuda uzmandır" deyip, başka bir program çıkarabilir ortaya. O açıdan, bu programın Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yapılmasını vurgulamak lazım diye düşünüyorum.

Bir Katılımcı – Din bilginleri diyor Hocam.

Bir Katılımcı – Bu ikinci cümleyi tamamen çıkarsak ne olur? Ne kadar yararı var ki

burada bunu ifade etmenin?

Bir Katılımcı – Çok yararı var. Çünkü, tebliğde tartışıldı, bazı arkadaşlar bunun üzerine...

Bir Katılımcı – Hocam, Federal Almanya'ya itiraz ediliyorsa, "bazılarında" diye umumi bir ifade kullanabiliriz.

Bir Katılımcı – "Bu ülkelerde" desek ve Federal Almanya'yı çıkarsak olmaz mı?

Bir Katılımcı – "Bu ülkelerden bazılarında..."

Komisyon Başkanı – "Bazı Batı ülkelerinde" desek oluyor mu?

Bir Katılımcı – AB ülkelerinden söz ediyoruz, onun için "Bu ülkelerden bazılarında" dediğimiz zaman...

Bir Katılımcı – Cemaat kavramı yorumlanırken...

Bir Katılımcı – "Cemaat/kurum" desek?..

Bir Katılımcı – "Cemaat/kurum" dememiz lazım.

Komisyon Başkanı – "Bu ülkelerde dini temsil edecek cemaat/kurum kavramı yorumlanırken..."

Bir Katılımcı – O zaman "dinî cemaat, dinî kurum" demek lazım.

Komisyon Başkanı – Aslında cemaat sözü, bir yerde anayasal veyahut da yasaların kullandığı bir kavram ya, bu kavramın içine onların kuracağı herhangi bir örgütün de girmesi isteniyor değil mi? Yani, öyle yorumlanması isteniyor. O zaman koymasak sanki daha iyi... Cemat kavramı yorumlanırken -çünkü orada o kullanılıyor- İslâmda kilise benzeri bir kurumlaşma olmadığı ve geçmişten bugüne İslâm din eğitimi içeriğini din bilginlerinin belirlediği ve bunun bir uzmanlık işi olduğu göz önüne alınmalıdır... Bu, bunu karşılar mı, onu da bilemiyorum!

Bir Katılımcı – "Bu ülkelerdeki dini temsil" yerine "Müslümanları temsil eden..."

Komisyon Başkanı – Doğru, onu öyle yapalım.

Bir Katılımcı – Hayır, yanlış olur.

Bir Katılımcı – Müslümanları temsil değil, dini temsil...

Bir Katılımcı – Orada bir kavram var, yorum da var; dini temsil yorumu var...

Komisyon Başkanı – Tamam, bu böyle kalsın. Kurum'u da kaldırıyoruz.

Bir Katılımcı – "... bir eğitim almaları konusunda kendilerine yardımcı olunmalıdır..."

Komisyon Başkanı – Peki, tamam; "kendilerine" şeklinde değiştirdik.

Bu şekliyle oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

7. maddeyi okutuyorum:

"7. Yurttaşlarımızın bulundukları ülke yasalarına göre kendilerini temsil edebilmeleri için rehberliğe ve teşkilatlanmaya ihtiyaç vardır. Diyanet İşleri Başkanlığı yurtdışı tem-

silcilikleri, kendi vatandaşlarımız başta olmak üzere, bütün Müslümanları temsil edecek şekilde hukukî statüye kavuşturulmalı ve din derslerinin içerik, amaç ve yöntemlerinin tespiti konusunda uzman kişi, kurum ve kuruluşlarla devamlı işbirliği halinde olmalıdır.

"Velilerin İslâm din dersleri konusunda okul ve ilgili kurumlar nezdinde duyarlı olmaları sağlanmalı, sahip oldukları yasal haklar onlara anlatılmalıdır."

Bir Katılımcı – Bu cümleyi biraz kısaltalım, fazla uzun gibi geldi. Zaten devamında mesele anlaşılıyor.

Komisyon Başkanı – Bu cümleyle ilgili olarak başka görüş bildirmek isteyen var mı?

–Buyurun Yaşar Bey.

Yaşar Çolak – Hocam, şimdi Diyanet İşleri Başkanlığı yurtdışı temsilciliklerinin, bütün vatandaşlarımızı temsil etmek için hukukî statü arayışını anlıyoruz da, diğer bütün Müslümanları nasıl temsil edecek? Bu mümkün değil. Yani, bu maddenin çıkması gerektiğini düşünüyorum.

Bir Katılımcı – En azından "bütün" kavramı çıkarılırsa belki olur.

Komisyon Başkanı – Evet. "Bütün" sözü çıktığı zaman maksat hasıl oluyor mu Yaşar Bey?

Bir Katılımcı – Olmuyor Hocam.

Bir Katılımcı – "Bütün vatandaşlarımızı temsil edecek şekilde" diyelim...

Bir Katılımcı – 6. madde ile 7. madde tezat teşkil ediyor mu; bir okuyun.

Komisyon Başkanı – Cemal Bey, buyurun.

Prof. Dr. Cemal Tosun – Efendim, burada tabiî ciddî bir mesele var. Fakat, bütün Müslümanları temsil edecek şekilde demediğimiz zaman, alttaki din derslerinin içerik, amaç ve yöntemlerinin tespiti konusundaki hak talebimizden de vazgeçmemiz gerekebilir. Çünkü, orada başka Müslümanlar vardır, onların da din dersi talepleri söz konusudur. Yani, düzeltilebilir ama, sanki bizim yapılanmamızı kabul eden bütün Müslümanları, vatandaş olma şartı yoktur anlamına gelecek şekilde düzenlememizde fayda vardır. Yani, böyle bir anlam koymamız lazım.

Komisyon Başkanı – Harun Bey, buyurun.

Harun Özdemirci– Efendim, "Diyanet İşleri Başkanlığı yurtdışı temsilcilikleri kendi vatandaşlarımız başta olmak üzere" ifadesi yerine, "kendi vatandaşlarımızla birlikte" şeklinde olmalı. Çünkü, Diyanet İşleri Başkanlığının yurtdışı temsilcilikleri yasal olarak zaten oradaki Türk vatandaşlarını temsil etmek üzere kurulmuş. Yani, onları da temsil etmiyor gibi bir anlamı da burada çıkarmış oluruz. Bence, "yurtdışı temsilcilikleri kendi vatandaşlarımızla birlikte" şeklinde diyelim daha uygun olur. Bütün Müslümanları...

Komisyon Başkanı – "... vatandaşlarımızla birlikte bütün Müslümanları temsil edecek şekilde"; böyle bir teklif var.

Bir Katılımcı – Sayın Hocam, yukarıdaki maddede İslâm'da kilise benzeri bir teşki-

latın olmadığına vurgu yaparak İslâm alimlerinden söz etmiştik. Burada ise, temsilin Diyanet İşleri Başkanlığında olduğunu söylüyorz. Bu ikisi arasında anlam olarak sanki bir çelişki var...

Komisyon Başkanı – Hem cemaat olarak diyoruz, Diyanet İşleri Başkanlığı veyahut da... bağlantılı kuruluşlar orada temsilci olsunlar veya onlar cemaat yerine sayılsınlar diyoruz değil mi? Hem de orada diyoruz ki, alim ve bilginler bu işi yapar... Evet, birisi tüzel bir kişilik, öbürleri de kişiliği olmayan kimseler, alimler filan. Doğru, ifadeyi düzeltmeliyiz.

Dr. Yüksel Pazarkaya – Aslında bir çelişki görmüyorum, o ifade kalabilir.

Komisyon Başkanı – Yani, o cemaat olarak kabul edilmesi halinde, o zaten din bilginleri ile işbirliği yapar?..

Şemsettin Ulusal – Efendim 7. maddede bir terim hatası var gibi geliyor. "Diyanet İşleri Başkanlığı yurtdışı temsilcilikleri" denildiği zaman, hukuken büyükelçiliklerdeki din hizmetleri müşavirlikleri ve başkonsolosluklardaki ataşelikler anlaşılır. Müşavirlik ve ataşeliklerin de bütün Müslümanları hukuken temsil etmesi mümkün değildir. Dolayısıyla burada bizim tercih etmemiz gereken terim, "Yurt dışındaki DİTİB, ATİB ve benzeri vakıf ve kuruluşlar" olmalıdır.

Harun Özdemirci – "Benzeri vakıf" dediğiniz zaman hangi vakıf, bir sürü vakıf var.

Prof. Dr. M. Şevki Aydın – Ben, Ahmet Bey'in ve Şemsettin Bey'in dediğine katılıyorum. 6 ile 7. maddeleri uzlaştırmamız gerekiyor. Zaten DİTİB gibi kuruluşların şimdiye kadar sivil bir örgüt olup olmadığı tartışıldığı gerçeği de göz önünde bulundurulursa bu söylenenleri kale almak gerektiğini düşünüyorum. Ona göre yeniden bir düzenleme yapmak gerekir bence de.

Bir Katılımcı – Efendim, bu maddenin orijinalinde DİTİB vardı. Şimdi, DİTİB yerine daha kapsayıcı, daha geniş bir kelime bulabilir miyiz denilirken, Diyanet İşleri temsilciliği konuldu. Fakat ben arkadaşımıza katılıyorum, bu daha tehlikeli bir ifade. Çünkü, "Diyanet İşleri Başkanlığı temsilcisi" dediğiniz zaman, Dışişleri bünyesinde bir hukukî statüsü, prosedürü, her şeyi belli resmî bir yetkili anlaşılır. Bence öyle bir kelime bulalım ki, sivil bir kelime olsun. Yani, onun üzerinde kafa yoralım. O zaman problem hallolur sanıyorum.

Bir Katılımcı – "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurtdışı DİTİB gibi vakıfları" diye söyleyebiliriz.

Komisyon Başkanı – DİTİB ve benzeri vakıflar...

Bir Katılımcı – Diyanet İşleri Başkanlığı'nı hiç oraya koymayalım. DİTİB ve benzeri vakıflar diyelim. Orijinali böyleydi bunun.

Bir Katılımcı – "DİTİB ve benzeri..."

Harun Özdemirci – Buradaki "benzeri" kelimesi DİTİB'e benzeyen diğer sivil toplum kuruluşlarını kasteder.

Komisyon Başkanı – Ne teklif edersiniz?

Harun Özdemirci – Diyanetle de bağlantısını kurmamak açısından böyle düşünüyoruz; ama, bunun bütün Avrupa ülkelerinde bilinen, vatandaşlarımız tarafından da bilinen, oradaki kurumlar tarafından da bilinen ortak bir adı var: DİTİB; yani Diyanet İşleri Türk İslâm Birliği.

Bir Katılımcı – "Benzeri" yerine "ve diğer" desek?

Bir Katılımcı – Ona lüzum yok, zaten hepsi böyle anılıyor bütün Avrupa'da.

Bir Katılımcı – Sadece "Diyanet" kelimesini kullanarak, "Diyanet vakıf ve kuruluşları.." desek?

Bir Katılımcı – Ama hangi vakıf, hangi kuruluş?

Bir Katılımcı – "Diyanet" dediğimiz zaman, Diyanet İşleri Başkanlığı anlaşılır yalnız. Yani, Diyanet İşleri Başkanlığının yapmış olduğu, düzenlediği bir şûrada, Diyanetten bahsettiğiniz zaman...

Bir Katılımcı – Diyanet Türk-İslâm birlikleri hepsini alıyor içerisine.

Bir Katılımcı – Ha, o zaman olur.

Komisyon Başkanı – Peki.

İzzet Tosun – "DİTİB benzeri Diyanet vakıf ve kuruluşları..."

Komisyon Başkanı – Peki, DİTİB diye kalıyor.

Bu haliyle oyluyorum: Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

8. maddeyi okutuyorum:

"8. İnsan hakları temeline oturan hak arama bilinci içerisinde, her bireyin ahlak ve değer alanındaki hakları, sorumlulukları ve beklentileri, günümüzde, her zaman olduğundan daha çok önem kazanmıştır. Bu süreçte, isteyen Türk çocuklarının da din dersi alma haklarına kayıtsız kalınmamalıdır.

"Avrupa Birliği Anayasası Taslağında, belli bir din adı yerine, manevî kültürün yer alması, Müslüman çocuklarının kendi dinlerini öğrenme hakkının da uygulamada daha adil biçimde yer bulacağı ümidini artırmaktadır."

Komisyon Başkanı – Evet, bu maddeyle ilgili olarak söz almak isteyen?..

Prof. Dr. Muhammed Şevki Aydın – Hocam, "manevî kültürün" ifadesi yerine "manevî kültür kavramını" veya "manevî kültür ifadesini" dersek daha iyi olur herhalde.

Komisyon Başkanı – Peki, öyle olsun, daha iyi olur. "Manevî kültür kavramının yer alması..."

Bir Katılımcı – Bu bir tespit cümlesi mi, öneri cümlesi mi?

Bir Katılımcı – Karışık, biraz temenni.

Komisyon Başkanı – Bu, iyi olduğuna dair bir ümit cümlesi; ama bir teklif de var.

Prof. Dr. İsmail L. Çakan – Böyle bir ümidimizin, böyle bir karar metnine girmesinin bir anlamı var mı? Çok net teklifler girmemişken, bir ümidimizi karara uzun bir metin

halinde yazmışız.

Şükrü Özbuğday – Hocam, şöyle bir değişiklik yaparsak müsaade eder misiniz: "Bu süreçte" ile başlayan cümleyi sona alırsak, o zaman talep ifade ediyor. Yani, çok önem kazanmıştır, ondan sonra Avrupa Birliği Anayasası taslağında... devam ediyor "ümidini artırmaktadır. Bu süreçte, isteyen Türk çocuklarının da din dersi alma haklarına kayıtsız kalınmamalıdır."

Prof. Dr. Suat Cebeci – "Kayıtsız kalınmamalıdır" teklifi var zaten. Bakın, teklif biraz cümle içinde, orta yerde kaldı diye burada teklif yok değil. O teklifi biraz açıyor devam eden cümle.

Komisyon Başkanı – Tamam.

Prof. Dr. Cemal Tosun – Teklif haline getirmek için, alttaki en son cümleyi "Adil biçimde yer bulması için çalışılmalıdır" veya "Bir teklif yapılabilir" denebilir.

Komisyon Başkanı – "ümidini artırmalıdır" yerine diyorsunuz değil mi Cemal Bey?

Prof. Dr. Cemal Tosun– "Ümidini artırmaktadır" yerine...

Komisyon Başkanı – "Bu süreçte" cümlesini aşağıya alalım...

Bu haliyle kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Bir Katılımcı – Orayı düzeltelim, "Müslüman çocukların"

Bir Katılımcı – Yalnız Hocam bu "Müslüman çocuk" ifadesine itiraz edilebilir mi? Yani, çocuklara din izafe ediyorsunuz şeklinde...

Bir Katılımcı – İslâm din eğitiminden bahsediyoruz, geçelim yahu!

Komisyon Başkanı – Peki, geçtik zaten, oylamıştık.

9. maddeyi okutuyorum:

"9. Din derslerinde bütünsel modele uygun olarak, zihinsel, duygusal ve bedensel yetenekler harekete geçirilmelidir. Aklın ve bilimin ışığında, çocuğun duygu gelişimini dikkate alan bir program uygulanmalı ve dinî ritüellerin yaşandığı ortamla tanışması sağlanmalıdır."

Bir Katılımcı – "Ritüel" kelimesi yerine başka bir kelime...

Komisyon Başkanı – Bilgisayar onun yerine Türkçe bir kelime veriyordu, ne diyor?

Bir Katılımcı – "Ayinle ilgili..."

Komisyon Başkanı – Sanki kalsa da bir mahzuru yok gibi geliyor bana.

Bir Katılımcı – İbadet...

Komisyon Başkanı – Sırf ibadet değil, biraz daha geniş sanki. Bana göre biraz teknik bir kavram olarak kalsın.

Bir Katılımcı – "Vecibeler" diyelim Hocam.

Komisyon Başkanı – Evet, "aklın ve bilimin ışığında çocuğun duygusal/ruhsal gelişimini.." desek nasıl olur? Sırf duygusal olması gerekmiyor değil mi?

Bir Katılımcı – Hocam, Ünal Bey'in tebliğinden alındı. Hatırlarsanız orada üç tane iç içe daire vardı: Dinsel yetenek, duygusal yetenek, bedensel yetenekten söz etmişti. Onun buraya, cümleye geçmiş halidir.

Komisyon Başkanı – Tamam, "duygusal" yapıyoruz.

Bir Katılımcı – İsterseniz son cümleyi kaldırabiliriz Hocam; "aklın" diye başlayan cümleyi kaldırırsak tamam olur.

Prof. Dr. Suat Cebeci – Sayın Başkan, cümleyi bütün olarak ele aldığımızda, bu cümle çocukların kuru bilgi yerine, dinî duyguyu geliştirmeyi hedefleyen bilgiyi kastediyor; ibadet ortamlarıyla ilişkilendirmenin de anlamı bu. Burada bir sorun yok...

Bir Katılımcı – Yukarıyla çelişiyoruz. Burada sadece "duygusal gelişimini dikkate alan.." diyerek, sınırı daraltıyoruz.

Komisyon Başkanı – "Din derslerinde bütünsel modele uygun olarak... zihinsel, duygusal ve bedensel yetenekler de harekete geçirilmelidir. Aklın ve bilimin ışığında..."

Bir Katılımcı – "Çocuğun bütünsel gelişimini" diyebiliriz.

Komisyon Başkanı – Zaten yukarıda da onu söylemek istiyoruz.

Komisyon Başkanı – Buyurun Cemal Bey.

Prof. Dr. Cemal Tosun – "Aklın ve bilimin" ifadesi zihinsel'i tespit ediyor. "Dinî ritüellerin yaşandığı yer" de bedenseli temsil ediyor gibime geliyor. Orada vurgu, duygusal boyutun zaten eksik olduğu ve duygusal boyutun da eklenmesi gerektiği yönündedir. Onun için cümle, "...duygusal gelişimini de dikkate alan bir program uygulanmalı ve dinî ibadetlerin yapıldığı ortamla tanışması sağlanmalıdır." şeklinde olabilir.

Komisyon Başkanı – Tabiî, burada "aklın ve bilimin ışığında" derken...

Bir Katılımcı – Orayı değiştirelim isterseniz.

Prof. Dr. Suat Cebeci – Oraya bir "de" koysak? "Duygu gelişimini de dikkate alan bir program uygulanmalı."

Komisyon Başkanı – "Duygusal" dedik ya.

Prof. Dr. Suat Cebeci – Niçin "bütünsel" demiyoruz?

Komisyon Başkanı – Denildi.

Prof. Dr. Suat Cebeci – "Bütünsel" diyelim.

Komisyon Başkanı – "Bütünsel", yukarıda ilk cümlede var zaten.

Prof. Dr. Suat Cebeci – Yani, duygusal gelişime ayrı bir vurgu yapma ihtiyacı hissedilmiş. Zaten hepsi var ilk cümlede.

Komisyon Başkanı – "Özellikle" diyerek, "duygusal" kelimesini bir daha tekrar edebiliriz.

Prof. Dr. M. Şevki Aydın – "Bu bağlamda çocuğun dinî ritüellerin yapıldığı ortamla tanışması sağlanmalıdır."

Komisyon Başkanı – Zeki Bey, buyurun.

Prof. Dr. M. Zeki Aydın – Birinci cümleden sonra, "bu yeteneklerin dikkate alındığı ... mahfuz kalmalı ve dinî ortamlarda bulunması sağlanmalıdır..."

Yaşar Yürük – Veyahut şöyle yapsak: "Din derslerinde bütünsel modele uygun olarak, aklın ve bilimin ışığında çocuğun duygusal ve bedensel gelişimini dikkate alan bir program uygulanması..."

Komisyon Başkanı – Esas burada yapılmak istenen şeyi baştan söylüyoruz. "Bütünsel" demişiz değil mi? Duygusal, zihinsel ve bedensel diye, bütünseli ifade etmişiz. Özellikle duygusal'ı burada vurgulamak istiyoruz.

Prof. Dr. Suat Cebeci – Yani, burada çocuğu ibadet ortamlarına yönlendirmeyi kastederken, bunun ona bir dinî duygu kazandıracağına ayrıca bir vurgu yapılıyor. Yani, bu maddede pek sorun yok.

Komisyon Başkanı – Aslında yapılan geleneksel eğitimin daha çok zihinsel olduğu, ama duygusal tarafının ihmal edildiği –genellikle- iddia ediliyor. Bunu biz ortadan kaldıralım istiyoruz. Yani böyle bir durum olmasın; istediğimiz zannediyorum bu.

– Bu şekliyle oylayalım mı?..

Prof. Dr. İsmail L. Çakan – "Dinî gereklerin yaşandığı ortamlarla tanışması" diye çoğul...

Prof. Dr. Suat Cebeci – "Dinî pratiklerin" diyelim.

Prof. Dr. İsmail L. Çakan – Yani, "vecibe" diyelim... "Pratiklerin yaşandığı" denmez ki...

Bir Katılımcı – Hocam, "vecibe" veya "gerek" dediğiniz zaman, mevlit vardır, sünnet vardır; din ile bağlantılı, vecibe olmayan, gerek olmayan, ama çocuğun hayatında önemli olan birçok şey vardır. Yani, bu ritüel kelimesini biz anlıyorsak, yerine de başka bir kelime koyamıyorsak, varsın dursun, ne zararı var?

Komisyon Başkanı – Bana göre böyle kalsın.

Bir Katılımcı – O zaman "dinî nitelikli uygulamaların..." diyelim.

Komisyon Başkanı – Bu ritüel sözü teknik bir kavram, kullanılabilir gibi geliyor bana.

Oyluyoruz: Bu haliyle kabul edenler... Kabul edilmiştir.

10. maddeyi okutuyorum:

"10. Din derslerinin uygulamasında her yerde tek bir yöntem yerine, muhataba uygun yöntem esas alınmalı, dersler öğretmen merkezli yerine, öğrenci merkezli olarak sunulmalıdır."

Komisyon Başkanı – Söz almak isteyen?.. Yok.

Maddeyi kabul edenler... Kabul edilmiştir.

11. maddeyi okutuyorum:

"11. Din dersinin dili ile ilgili karar, duygusal ve politik değil, bilimsel bir zemine oturtulmalıdır. Cami merkezli din eğitiminde, Türkçe'nin kullanılmasına özen gösterilmelidir. Okul ortamında yapılan eğitimde ise, İslâm din eğitimine katılanlar, tamamen Türk çocukları olabildiği gibi, farklı milletlerden de olabilmektedir.

"Tamamen Türk çocuklarının katıldığı din eğitimi derslerinin Türkçe olması teşvik edilmelidir. Eğitim dili Türkçe olmadığı takdirde, İslâmî kavramların bulunmadığı veya oturmadığı bir dil ile yapılacak İslâm din dersinin, İslâm'ı başka bir dinin (Hıristiyanlığın) kavramlarıyla karıştırıp bir tür anlam sapmasına ve dolayısıyla enkültürasyona götürmemesi için tedbirler alınmalıdır."

Komisyon Başkanı – Maddede geçen kavram, enkültürasyon mu, akültürasyon mu? Cemal Bey burada olsaydı onu soracaktım. Akültürasyon daha doğru gibi... İçinde boğulması, kaybolması veya hâkim kültür içinde yozlaşması anlamında. Sanki akültürasyon daha doğru gibi geliyor bana.

Bir Katılımcı – Türkçeleştirebilirsiniz Hocam.

Prof. Dr. M. Zeki Aydın – "Din dersinin diliyle ilgili karar" yerine, "din dersiyle ilgili tartışmalarda" desek?

Komisyon Başkanı – Teklifiniz var mı?

Bir Katılımcı – "Karar" yerine "tartışmalar..."

Prof. Dr. Nevzt Y. Aşıkoğlu – Ama, tartışmaların sonucunda ulaşılan bir karar var, o kastediliyor. Karar veriliyor, şöyle olsun veya böyle olsun; bu kararı verirken politik değil, bilimsel davranılsın.

Bir Katılımcı – Affedersiniz, "Türkçe olması teşvik edilmelidir" kelimesi yerine, "Türkçe olmalıdır" desek...

Komisyon Başkanı – İyi de, herkes biliyorki bu olmuyor. Aslında bu bir temennidir.

Abdullah Ceyhan – Kime temenni ediyoruz?

Dr. Rahmi Yaran – Hocam, biz biraz öyle bir ifadeyi seviyoruz ama, muhatabımız olan devletler bizim bu temennilerimizi bir baskı gibi algılarlarsa, alacağımız neticeyi de alamayız. Yani, biraz yumuşak ifade tercih edilmiştir. "Teşvik edilmelidir" demek bence daha iyidir.

Komisyon Başkanı – "Teşvik edilmelidir" sözünü biraz daha esnek. Aynı zamanda maksadı da ifade ediyor. Komisyon da böyle uygun gördü.

–Bunun değişmesini istiyor musunuz?.. ("Oylayalım Hocam" sesleri)

Peki, "Türkçe olmalıdır" veya "Türkçe olması teşvik edilmelidir" şıklarını oylarınıza sunacağım. Önce, "Türkçe olmalıdır" şeklini kabul edenler?... 10 kişi.

"Türkçe olması teşvik edilmelidir" şeklini kabul edenler... Peki, "olmalıdır" diye değişiyor maalesef.

Harun Özdemirci – Efendim, Türkiye'de bu konuda kanun çıktı, anayasal düzenle-

meler yapılmış... Nasıl olacak yani!

Bir Katılımcı – Yarın bir daha tartışılacak bunlar.

Prof. Dr. Suat Cebeci – Bakın, affedersiniz, garip bir durum var. Bir şeyi teklif ediyoruz, kabul eden 12 kişi, reddeden 10 kişi ve biz burada varız 50 kişi. Yani, buna katılalım, bu oylamayı doğru bir şekilde yapalım.

Bir Katılımcı – Sadece üyeler oy kullanabiliyor.

Prof. Dr. Suat Cebeci – O zaman pardon, üye olanlar el kaldırsın, biz bir rakamı görelim...

Komisyon Başkanı – Peki.

12. maddeyi okutuyorum:

"12. Camiler, bir ibadet mekânı olmanın yanında, sosyal ve kültürel merkezler olarak yapılandırılmalıdır. Cami görevlileri ise, cemaatin güvenini kazanmış, onların sosyal problemleriyle ilgilenen ve çözümler üreten yeterliliklere sahip olmalıdır."

Prof. Dr. Suat Cebeci – "Cami görevlileri ise" değil de, "Cami görevlileri de" olmalı.

Komisyon Başkanı – Peki.

Dr. Ahmet Onay – "Camiler bir ibadet mekânı olmanın yanında, sosyal kültürel merkezler olarak yapılandırılmalıdır" diyoruz. Şu anki fiilî yapı zaten bu şekilde. İfadenin "Bu yapılandırılma güçlendirilmelidir, ilerletilmelidir" tarzında değiştirilmesini öneriyorum.

İkinci cümleyi de aynı şekilde "Cami görevlileri de, cemaatin güvenini kazanmış, onların sosyal problemleriyle ilgilenen ve çözüm üreten yeterliliklere sahip olmaları artırılmalı" tarzında değiştirmeliyiz. Yani mevcut yapı zaten bu. Bunun artırılması, ilerletilmesi tarzında cümlelerin değiştirilmesini, güçlendirilmesini öneriyorum.

Komisyon Başkanı – Evet, "...merkezler olarak yapılandırılması, cami görevlilerinin de cemaatin güvenini kazanmış, onların sosyal problemleriyle ilgilenen ve çözümler üreten yeterliliklere sahip olarak hazırlanmaları..."

Bir Katılımcı – "..sahip olması sağlanmalı..."

Komisyon Başkanı – Peki, "Camiler bir ibadet mekânı olmanın yanında, sosyal ve kültürel merkezler..."

Bir Katılımcı – "...olarak daha güçlü bir şekilde yapılandırılmalı..."

Komisyon Başkanı – Tamam. "...yapılandırılmalı; cami görevlileri de cemaatin güvenini kazanmış, onların sosyal problemleriyle ilgilenen ve çözümler..."

Abdullah Ceyhan – "...daha iyi ilgilenen ve çözümler..."

Komisyon Başkanı – Peki. "... güvenini kazanmış, onların sosyal problemleriyle..."

Bir Katılımcı – "... yakından" diyelim.

Komisyon Başkanı – Peki, "... yakından ilgilenen..."

Prof. Dr. Suat Cebeci – "Cami görevlilerinin de cemaatin güvenini kazanmış, onla-

rın sosyal problemleriyle ilgilenen ve çözümler üreten yeterlilikleri geliştirilmelidir."

Komisyon Başkanı – Tamam, öyle yapalım.

Bir Katılımcı – "...cemaatin ve bulunduğu çevre halkının..." denmeli. Yani, sadece cemaatin güvenini değil, o şehir insanının güvenini de kazanması önemlidir bence.

Komisyon Başkanı – Evet yani, onlar bayram namazında da olsa camiye gelmişlerdir değil mi?

Dr. Rahmi Yaran – Yani, gayrimüslimleri de kastediyorum aslında.

Komisyon Başkanı – Ha, evet. Onu düzeltelim...

Bir Katılımcı – O zaman cümle bozuldu.

Prof. Dr. Suat Cebeci – "Cami görevlilerinin de yeterlilikleri geliştirilmelidir."

Bir Katılımcı – Aslında "sahip olmalıdır" iyi bir ifade idi.

Bir Katılımcı – "güvenini kazanmış" ifadesini çıkaralım.

Prof. Dr. Suat Cebeci – Şu anda bizi dışarıdan çok sıkıştırıyorlar; bu salonu konser için düzenleyecekler. Bu cümlede bozukluk var; kabul. Bize, o bozukluğu hiç muhtevayı değiştirmeden düzeltme yetkisi verin, bu bozuklukların üzerinde çok durmayalım. Biz yine 5-6 kişi bir araya gelip, sadece bozuklukları düzeltelim.

Komisyon Başkanı – Yetki veriyorsunuz... Peki.

13. maddeyi okutuyorum:

"13. Yurt dışındaki Türk varlığına yönelik bir eğitim ve kültür politikasının ivedilikle geliştirilmesi, uygulanması ve takibi için konuya sahip çıkacak bir daimi komisyona ihtiyaç vardır. Bu komisyonda, Millî Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu, Diyanet İşleri Başkanlığı, ilahiyat ve eğitim fakültelerinden konunun uzmanlarının, Dışişleri Bakanlığı ve benzeri kurum temsilcilerinin yer alması gerekmektedir."

Komisyon Başkanı – Herhalde itiraz edecek bir konu yok?

Prof. Dr. Suat Cebeci – Cümlede düşüklük var, düzeltilecek. Muhtevaya itiraz yoksa oylayalım.

Bir Katılımcı – Biraz evvel verilmiş olan yetki bütün karar metni için geçerli...

Komisyon Başkanı – Ama duyun bir kere de, yani düzelteceğimiz ile düzeltmeyeceklerimizi en azından bilelim.

Bir Katılımcı – Bundan sonraki maddeleri muhteva olarak oylayalım. Şimdi bunu da muhteva olarak kabul ediyorsanız, oylamaya geçelim. Cümlede düşüklük var, farkındayız, düzeltiriz.

Hasan Hüseyin Acar – Ben, bu konuda cümle bozukluğundan ziyade bir fikrimi söylemek istiyorum. Efendim, sözü edilen komisyonların kurulması, gerçekten güzel. Şimdi, daha önceki konuşmalarda, muhatap bulunamadığından söz edildi. Ancak, gerçekten bu konuda çok güzel çalışmalar yapan tebliğciler ve bilim insanları geldi konuştular. Bir komisyon oluşturulması, hatta bir teknik masadan bahsedildi. Bu komisyon nerede

oluşacak? Eğer Türkiye'de oluşacaksa, Türkiye'nin sesi yurt dışına daha değişik şekilde aksedebiliyor. Bu masanın, bence Almanya'da ve DİTİB'de oluşması, DİTİB'in aktivitesinin artırılması ve Alman makamlarıyla direkt, birebir temaslar kurulmak suretiyle -Almanya için söylüyorum- meselenin orada halledilmesi gerektiğine inanıyorum.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Yer konusu, biraz teknik ve teferruat gibi gözüküyor. Yani, dediğiniz doğru, bizim aklımızda kalsın bu, bunu bir yere yerleştirmeye çalışalım veya olmasa da bir sakıncası yok. Eğer bir komisyon kurulması kararlaştırılırsa, bunun en uygun bir yerde olacağı şüphesizdir.

Dr. Ahmet Onay – Sayın Hocam, bu maddede "Yurt dışındaki Türk varlığına yönelik bir eğitim ve kültür politikasının ivedilikle geliştirilmesi, uygulanması ve takibi için..." diyoruz. Politikayı geliştirecek, uygulayacak ve takip edecek bir daimi komisyona ihtiyaç vardır. Böyle bir komisyonun hangi yasal dayanağa göre kurulacağı konusunda benim endişelerim var.

Bu cümle bence şöyle olmalıydı: "Böyle bir politikanın geliştirilmesine katkı sağlayacak bir komisyon..."

Komisyon Başkanı – Gerçi bunun içinde devlet kuruluşları da var.

Dr. Ahmet Onay – Ancak, böyle bir komisyon...

Prof. Dr. Suat Cebeci – Ahmet Bey, siz bilmelisiniz. Bakanlıklararası Ortak Kültür Komisyonu zaten var; bu, daimi komisyon. Diyanet İşleri Başkanlığı orada zaten var. Fakat, burada bu komisyon sadece inzibatî olarak olaya bakıyor. Din görevlilerinin seçimi, gönderilmesi, takibi, geri çağrılması v.b. Biz burada bu komisyona, oradaki eğitimi yönlendirme misyonunu verebilir miyiz? Bu bir teklif; bunu Diyanet otursun, diğer kuruluşlarla kararlaştırsın, kanunî mevzuat dayanağı da neyse bulsun yapsın. Yani, biz burada o kadar ayrıntıyı düşünecek değiliz ki! Biz burada uygulayıcı falan değiliz. Bir teklif getiriyoruz.

Komisyon Başkanı – Tabiî, önemli olan, bir komisyonun bulunması...

Prof. Dr. Suat Cebeci – Bu maddeyi kabul ediyor muyuz ona bakalım.

Komisyon Başkanı – Evet, kabul edenler.. Kabul etmeyenler... Peki, teşekkürler.

14. maddeyi okutuyorum:

"14. Yurt dışında görev yapacak personelde aranacak temel yeterlilikler belirlenmeli ve bu yeterlilikleri kazandırmaya yönelik eğitim programları hazırlanmalıdır."

Komisyon Başkanı – Teklif var mı? Yok.

Oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

15. maddeyi okutuyorum:

"15. İlahiyat fakültelerinde yurtdışı için din dersi öğretmeni ve din hizmetleri personeli yetiştirmeye yönelik programlar uygulanmalıdır."

Komisyon Başkanı – Öneri var mı?

Dr. Hüseyin Kayapınar – Oturum görüşmeleri sırasında özellikle Avrupa'daki müşavir ve ataşe arkadaşlarımız bazı ülkelerin ileride Türkiye'den din görevlisi kabul etmeyeceğini söylediler. Halbuki biz raporumuzda, yurt dışında din görevlisi yetiştirme çareleri üzerinde hiç durmadık ve şimdi bu son iki maddede de Türkiye'den gönderilecekleri biz hesaba katıyoruz. Halbuki, belki 5 sene, 10 sene sonra Türkiye'den görevli almayacaklar. Mahallinde din görevlisi yetiştirmemizin imkanlarını araştıracak bir teklif veya bir madde eklememiz uygun olmaz mıydı?

Bir Katılımcı – Hocam, o üniversite meselesi.

Komisyon Başkanı – Gerçi ilahiyat fakülteleri derken, bu şey de olabilir de. Yani, mutlak anlamında alabilirsiniz...

Bir Katılımcı – Öyle bir madde var sonlarda.

Komisyon Başkanı – Onunla onu yaklaştıralım.

Evet, bu haliyle, dediğiniz mahzur da giderilecek şekilde bu maddeyi kabul edenler...

Prof. Dr. M. Zeki Aydın – İleride bir madde daha var Hocam, yüksek lisans gibi...

Komisyon Başkanı – İşte, biraz önce onunla birleştirelim dedim.

Prof. Dr. M. Zeki Aydın– Ama, Hocamın söylediği, ben de ileride söylemeyi düşünüyorum, konuşmamda da söylemiştim, orada okul açılması teşvik edilmelidir.

Komisyon Başkanı – Evet, Türkiye'de veyahut...

Prof. Dr. M. Zeki Aydın – O yer almamış, yer almalıdır.

Prof. Dr. Nevzat Y. Aşıkoğlu – Nerede okul açacağız?

Prof. Dr. M. Zeki Aydın – Almanya'da, Belçika'da, Avusturya'da.

Prof. Dr. Nevzat Y. Aşıkoğlu – Kim açacak?

Prof. Dr. M. Zeki Aydın – İlahiyat fakültesi. Din görevlisi yetiştirmeye yönelik...

Prof. Dr. Nevzat Y. Aşıkoğlu – Almanlar bağıra bağıra diyor ki -Almanya'da kalan arkadaşlar biliyorlar- bizde İslâm uzmanı yok. Biz hâlâ orada okul açmaya kalkıyoruz...

Bir Katılımcı – Açmayalım mı?!

Bir Katılımcı – Olmayan şeyi nasıl açacaksın?!

Komisyon Başkanı – Yani, buradan desteklenmek suretiyle...

Bir Katılımcı – Her çareye başvurulmalı.

Komisyon Başkanı – Peki, bunu da belirtelim.

Bu maddeyi kabul edenler... Teşekkür ederim. Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

16. maddeyi okutuyorum:

"16. Türkçe ve Türk kültürü dersleri içinde İslâm din dersi mutlaka verilmeli, bu ders için uygun bir öğretim programı hazırlanmalıdır."

Komisyon Başkanı – Söz isteyen?..

Bir Katılımcı – Bu derslerin normal ders programları içerisine alınması çok önemli. Devam edenler onda bir bile değil

Komisyon Başkanı – Yani, yasal olarak bu zaten program içinde değil mi bunlar?

Bir Katılımcı – Değil, değil.

Bir Katılımcı – Hocam, bu Türkçe içindeki din dersi...

Bir Katılımcı – Türkçe de çok yerde program dışında...

Komisyon Başkanı – Program içi, oraya ben bir not alıyorum.

–Kabul edenler... Peki, teşekkürler.

17. maddeyi okutuyorum:

"17. Yurt dışında görev yapacak din görevlilerinin yabancı dil öğrenmeleri, kendileri için kazanç olduğu kadar, yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın resmî ve dinî kuruluşlarla ilişkilerini düzenleme konusunda da bir ihtiyaçtır. Bu nedenle, bu görevlilerin mutlaka yabancı dil öğrenmeleri için imkân hazırlanmalıdır."

Komisyon Başkanı – Söz isteyen?.. Yok.

Oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Teşekkür ederim.

18. maddeyi okutuyorum:

"18. Dış ülkelerde, özellikle büyük şehirlerde, Türk kültür merkezleri açılarak, bu merkezlerde vatandaşlarımıza ve çocuklarına Türk dilini, kültürünü ve İslâm dinini tanıtacak programlar düzenlenmelidir."

Komisyon Başkanı – Öneri var mı? Yok.

Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

19. maddeyi okutuyorum:

"19. Yurt dışına yönelik dinî yayınların sayısı ve süresi artırılmalı, ayrıca kültür kazandırıcı yayınlara da ağırlık verilmelidir."

Komisyon Başkanı – Buyurun Yaşar Bey.

Yaşar Çolak – Bu yayın işi raporda biraz zayıf kalmış. Biz kurum olarak yurt dışına yönelik yayınlar da yapıyoruz; ama, kamu yayıncılığının doğal sınırlılıkları yüzünden çok zorlanıyoruz. Müzakere sırasında yaptığım teklifler arasında da yer alıyordu; böyle bir Şûrada alınacak bir karar, ileride proje mantığıyla, özellikle Avrupa'da yaşayan insanlarımıza; çocuklara, gençlere, yetişkinlere, entelektüellere ve Batılılara yönelik proje mantığıyla ve sivil yayıncılarla işbirliği halinde yapacağımız projelere destek sağlayıcı bir cümlenin burada yer alması, ileride bizim işimizi kolaylaştıracaktır. Bu kadar genel bir ifade ile geçmesi...

Prof. Dr. Suat Cebeci – Ama bakın, ben arkadaşa dedim ki: "Nasıl bir madde yer almasını istiyorsanız yazın, getirin, kurula teklif edin!" Buyurun, maddenizi teklif edin.

Yaşar Çolak– Getirdim.

Prof. Dr. Suat Cebeci – Hocam, burada olmayan maddeleri de hazır madde olarak teklif edebilir, herkesin böyle bir hakkı var ve oylayabiliriz.

Dr. Rahmi Yaran – Yarın bu rapor genel kurulda tekrar görüşülecek, bazı eksikleri de yarın tamamlarız.

Komisyon Başkanı – Peki.

Bir Katılımcı – Saim Yeprem Bey'in müzakeresinde ortaya koyduğu yayınlarla lgili bir şey vardı. "Güncelleştirmeli, geliştirmeli, bilgisayar desteği almalı" gibi...

Komisyon Başkanı – Evet, onu Yaşar Bey ifade edecek.

– Kabul etmeyen var mı efendim?.. Yok.

Bir Katılımcı – O maddeyi Yaşar Bey'le Saim Bey birlikte yazsalar?

Komisyon Başkanı – Olabilir.

20. maddeyi okutuyorum:

"20. Avrupa'da yaşayanlar açısından İslâmî yorumlara önem veren eserler hazırlattırılmalı ve din görevlileri diyaloga açık olmalıdır."

Komisyon Başkanı – Söz isteyen?..

Bir Katılımcı – Din görevlilerinin diyaloga açık olması...

Komisyon Başkanı – Evet, bu cümleyi bütünüyle çıkarsak?..

Bu cümlenin çıkmasını teklif ediyorum... Kabul edilmiştir; teşekkür ediyorum.

21. maddeyi okutuyorum:

"21. Türkiye, okulda İslâm din öğretiminin teorisi ve uygulaması ile ilgili önemli tecrübeye sahiptir. Bu tecrübenin Alman okullarında İslâm din öğretimi çalışmalarında bilimsel düzeyde paylaşılmasının önemli katkılar sağlayacağı, başta Almanya olmak üzere, çeşitli uluslararası platformlardaki paylaşımlardan anlaşılmıştır. Türkiye, bu paylaşımı mümkün kılacak ve destekleyecek tedbirleri almalıdır."

Komisyon Başkanı – Söz isteyen?.. Yok.

Oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

22. maddeyi okutuyorum:

"22. Dış ülkelerde din eğitimi konusundaki yasal düzenlemelerin farklılık göstermesi sebebiyle, İslâm din dersini her ülke ve eyalette ayrı olarak ele almak, imkânları ve sınırları bilimsel düzeyde irdeleyerek çözüm önerileri getirmek gerekir."

Komisyon Başkanı – Söz isteyen?..

Prof. Dr. Suat Cebeci – "...getirilmelidir" şeklinde olması lâzım.

Komisyon Başkanı – Olabilir, "...getirilmelidir."

Kabul edenler... Teşekkür ederim.

23. maddeyi okutuyorum:

"23. Almanya, Müslüman çocuklarının okullarda din eğitimleri konusunda program geliştirmeden öğretmen yetiştirmeye kadar farklı modelleri denemekte ve desteklemektedir. Bu deneme ve destekleme, Batı Hıristiyan kültürü içinde uyumlu yaşamayı mümkün kılacak bir İslâm öğretim modeli bulununcaya kadar sürecektir. Türkiye, bu çalışmaların her aşamasında yer alarak gerekli katkıyı sağlamalıdır."

Komisyon Başkanı – Söz isteyen?.. Yok.

Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

24. maddeyi okutuyorum:

"24. Batı ülkelerinde dinî konulardaki farklılıkları kabul eden, fakat ayrılıklara izin vermeyen bütüncül bir eğitim modeli üzerinde çalışılmaktadır. Türkiye, ayrılıkları değil, birliktelikleri önceleyen bir İslâm din dersi modelini desteklemelidir. Bu ders, tüm dinî anlayış ve yaşayışları kucaklayan Kur'an ve sünnet merkezli bir ders olmalıdır."

Komisyon Başkanı – Söz isteyen?.. Yok.

Oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

25. maddeyi okutuyorum:

"25. Yurt dışındaki İslâm din dersleri, Kur'an ve sünnete dayanan, bireyi, toplum hayatını dikkate alan, teolojik ve pedagojik boyutlarda bilimsel yaklaşımı temel alan, disiplinlerarası çalışmalarla desteklenen bir niteliğe sahip olmalıdır."

Komisyon Başkanı – Söz isteyen var mı? Yok.

Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

26. maddeyi okutuyorum:

"26. Kur'an-ı Kerim ve dinî bilgiler kursu için yurtdışı şart ve imkânları göz önünde bulundurularak yeni bir öğretim programı hazırlanmalıdır. Öğrenciler için ders kitapları, CD'ler, ses kayıtları ve diğer öğretim materyalleri geliştirilmelidir."

Komisyon Başkanı – Söz isteyen?..

Bir Katılımcı – Affedersiniz, oraya bir cümle eklemek gerekiyor: "Fizikî şartları da geliştirilmelidir."

Komisyon Başkanı – Not alalım, tamam.

27. maddeyi okutuyorum:

"27. Yurt dışında görev yapacak din görevlileri için bazı ilahiyat fakültelerinde yüksek lisans seviyesinde yurtdışı din görevliliği tezsiz yüksek lisans programları açılmalıdır."

Komisyon Başkanı – Söz isteyen?..

Prof. Dr. Halis Ayhan – Affedersiniz, buraya bir ilave yapabilir miyiz?.. "Başkanlığın eğitim merkezleriyle işbirliği yaparak" şeklinde bir ilave... Başkanlığın Haseki Eğitim Merkezi var, yıllar yılı, oradaki arkadaşlarla birlikte tezsiz yüksek lisansa geçilebilir mi?

Prof. Dr. Suat Cebeci – Bu YÖK kararına bağlı bir şeydir, isterseniz onu çıkaralım.

Komisyon Başkanı – Evet, ikinci kısmını çıkarıyoruz.

Prof. Dr. Halis Ayhan – Bir dakika, bunu müzakereye değer buluyorum Sayın Başkan...

Şükrü Özbuğday – Eğitim Merkezi Müdürümüz burada, isterseniz...

Prof. Dr. Halis Ayhan – Hayır, daha çok... orada Arapça alacak, İngilizce alacak, benzeri şey alacak. Daha gelişim, açılım olmaz mı?

Komisyon Başkanı – Bunu kimlere vermeyi düşünüyoruz Halis Bey, orayı anlayamadım affedersiniz?

Prof. Dr. Halis Ayhan – Özellikle İstanbul örneğinden hareket ediyoruz, başka yerlerde de olabilir bu. Haseki Eğitim Merkezindeki arkadaşlar fakülte mezunu, Diyanetin görevlisi, maaşlı memuru. Bu arkadaşların iki yıllık çalışmasını fakültelerde tezli ya da tezsiz yüksek lisansa dönüştürür isek, oradaki arkadaşların emeğine bir de diplomayla karşılık vermiş olmaz mıyız? Bu doğrultuda buraya bir cümle daha ekleyelim diye düşünüyorum.

Komisyon Başkanı – Yani böylece bu Haseki yerine... Haseki kalkıyor, onun...

Prof. Dr. Halis Ayhan – Hayır hayır, Haseki kalkmasın.

Komisyon Başkanı – İki sene daha mı?

Prof. Dr. Halis Ayhan – Orada barınıyor, orada çalışıyor, müşterek program yapılabilir diye düşünüyorum.

Komisyon Başkanı – Buyurun Cemal Bey.

Prof. Dr. Cemal Tosun – Halis Hocamın önerisini, biraz önce söylediğimiz "ilahiyat fakültelerinde programlar açılır" maddesi için düşünebilir, bunu kaldırabiliriz. Çünkü, orada bu program da "ilahiyat fakültelerinde programlar açılır" maddesi içine girer.

Komisyon Başkanı – İkinci kısmı ben sildim bile... Ama, dediğiniz noktayı da bir yerde belirtelim.

28. maddeyi okutuyorum:

"28. Yurt dışında görev alacak din görevlilerinin, orada yaşayan çocukların ilahiyat fakültelerinde ayrılan kontenjanlara alınarak yetiştirilmeli, böylece yurt dışında kendi sorunlarının çözümü için çalışan bir eğitimli zümre oluşturulmalıdır."

Komisyon Başkanı – Söz isteyen?.. Yok.

Kabul edenler... Edilmiştir.

29. maddeyi okutuyorum:

"29. Yukarıdaki önerilerin hayata geçirilebilmesi için araştırmaya dayalı bilgi, bilgiye dayalı karar, verilen kararı uygulama kararlılığı gerekmektedir."

Komisyon Başkanı – Söz isteyen?..

Prof. Dr. Halis Ayhan – Sayın Başkan, 28. madde için küçük bir ilavede bulunabilir miyim? Yurt dışında okuyan çocuklar az da olsa fakültelerimize geliyor! Bu açıdan maddede "Başkanlık ve Vakıf bunu burslarla desteklemelidir" diyebilir miyiz?

Komisyon Başkanı – Olabilir.

Prof. Dr. Halis Ayhan – Evet, çocuk Almanya'da lise bitirmiş, ilahiyatta okuyor.

Bir Katılımcı – Maddenin sonuna: "Bu öğrenciler burslarla desteklenmelidir." diyoruz.

Prof. Dr. Halis Ayhan – Evet, ne Başkanlık sahip çıkıyor ne fakülte insanları; çocuklar böyle kendi imkânlarıyla okuyor.

Komisyon Başkanı – Evet, peki.

Çok teşekkür ediyorum. Üç gündür hayli yorulduk. Bir iki söz söylememe, teşekkür etmeme imkân verirseniz memnun olurum.

AB Sürecinde Din Eğitimi Komisyonumuzda 15 bildiri sunuldu, 19 müzakereci katkıda bulundu. Genel müzakere için yeterli vakit bulunduğu söylenemez. Bu yüzden üye ve davetlilerimizden daha fazla katkıda bulunmasına imkân bulunamadı...

Evet, bunda Başkanlık Divanının idare tarzının etkisi olduğu veya böyle bir toplantı için verilen vaktin yetersiz olduğu söylenebilir.

Benim, böyle bir güzide topluma bunun dışında bir tavırda bulunmam doğru olmazdı, bunu da belirtmek istiyorum.

Divan olarak, katkılarınız için hepinize teşekkürlerimizi arz ediyoruz. AB Sürecinde Din Eğitimi konusundaki gelişmelere bu çalışmaların büyük katkı sağlayacağını umut ediyoruz.

– Buyurun Hocahanım.

Prof. Dr. Mualla Selçuk – Efendim, ben de burada Sayın Divanımıza, Başkanımıza, yardımcılarına ve raportörlere -çok büyük bir özveriyle çalıştılar- şükranlarımızı sunmak istiyorum.

Teşekkür ederiz.

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE DİN EĞİTİMİ KOMİSYONU RAPORU

"Avrupa Birliği (AB) Sürecinde Din Eğitimi Komisyonu, yurt dışındaki vatandaşlarımızın din eğitimi konusunu görüşmek üzere 20.09.2004 Pazartesi günü saat 15.00'te toplanarak çalışmalarına başlamıştır. ilgili mevzuat gereği yapılan oylama sonucunda Komisyon Başkanlığına Prof. Dr. Selahattin Parladır, Başkan Yardımcılığına Prof. Dr. Suat Cebeci, Raportörlüklere Şükrü Özbuğday ve Dr. Rahmi Yaran seçilmişlerdir.

Şûra çalışma programı doğrultusunda, önce Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından Avrupa Birliği Sürecinde Din Eğitimi ile ilgili olarak hazırlanan "Diyanet İşleri Başkanlığı Görüşü", raportör Şükrü Özbuğday tarafından okunarak Komisyon üyelerinin bilgisine sunulmuştur. Komisyon, sunulan bildirileri tartışarak, aşağıdaki hususların Şûra Genel Kuruluna sunulmasına karar vermiştir:

1. Toplumu din konusunda aydınlatmakla görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığı, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde, ülkemizin sahip olduğu birikimden yararlanarak yürüttüğü projelerle yurt içi ve yurt dışındaki insanlarımızın millî ve dinî kimliğini koruyan, farklı inanç kesimleriyle barışık ve uzlaşma içinde, insan onuruna yaraşır bir hayat sürmesine katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

Türk halkının Diyanet İşleri Başkanlığı'na duyduğu yüksek güven; bu kurumun yurt içi ve yurt dışı faaliyetlerinde halkın beklentilerini de dikkate alarak, bilimin rehberliğinde sürekli yeni projeler geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Yapılacak çalışmalarda, yurt dışında yaşayan bütün yurttaş ve soydaşlarımızın hedef kitle kabul edilmesi, onlarla iletişim kanallarının daima açık tutulması, temel hedeflerde birlikte çalışma imkânlarının araştırılması, bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın öncü rol üstlenmesi beklenen ve arzulanan bir durumdur.

2. Dinin sosyal bütünleşmeyi sağlamada etkili olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle; din eğitimi, uzlaşma ve barış kültürünü sağlayacak şekilde verilmelidir. Yurt dışında yaşayan insanlarımızın dinî ve millî kimliklerini kaybetmeden, bulundukları ülke toplumu ile bütünleşmeleri desteklenmeli fakat asimilasyona uğramaları tehlikesine de dikkat edilmelidir.

3. Din ve ahlâk eğitiminde yetişkinlerin çocuk ve gençlere yapacakları en iyi

yardım onlara dışardan empoze edilen kurallara bağlılık yerine içsel ilkelere dayalı bir ahlâk gelişimini sağlayacak eğitim ortamları sunmalarıdır. Bu amaçla onlara hazır davranış kalıpları ezberletmek yerine iyiyi, doğruyu ve güzeli kendilerinin bulmalarını amaçlayan yöntemlerle yaklaşılmalıdır.

4. Yurt dışına yönelik din eğitiminin amacı, içeriği, yöntemi ve ortamı belirlenirken her ülkenin kendi özel ve özgün şartları dikkate alınmalı; fakat, evrensel değerler ve erdemler göz ardı edilmemelidir.

5. Öğretim etkinliklerinin, bireyin ve toplumun ihtiyacına cevap vermesi ve yaşanan sorunlarının çözümüne katkıda bulunabilmesi için, din eğitimi programlarında yer alacak konuların hayatla ilişkilendirilmesine özen gösterilmelidir.

6. AB ülkelerinde din dersleri ile ilgili yasal durum ve prosedür konusunda, o ülkede yaşayan yurttaşlarımız bilgilendirilmeli ve yasalar çerçevesinde düzenli din eğitimi almaları konusunda kendilerine yardımcı olunmalıdır. Bu ülkelerde dini temsil edecek cemaat kavramı yorumlanırken, İslâm'da kilise benzeri bir kurumlaşma olmadığı ve geçmişten bugüne İslâm din eğitiminin içeriğini din bilginlerinin belirlediği ve bunun bir uzmanlık işi olduğu göz önüne alınmalıdır.

7. Yurttaşlarımızın bulundukları ülke yasalarına göre kendilerini temsil edebilmeleri için rehberliğe ve teşkilatlanmaya ihtiyaç vardır. Diyanet Türk İslâm Birlikleri vatandaşlarımızla birlikte bütün Müslümanları temsil edecek şekilde hukukî statüye kavuşturulmalı ve din derslerinin içerik, amaç ve yöntemlerinin tespiti konusunda uzman kişi, kurum ve kuruluşlarla devamlı işbirliği halinde olmalıdır. Velilerin İslâm din dersleri konusunda okul ve ilgili kurumlar nezdinde duyarlı olmaları sağlanmalı, sahip oldukları yasal haklar onlara anlatılmalıdır.

8. İnsan hakları temeline oturan hak arama bilinci içerisinde, her bireyin ahlâk ve değer alanındaki hakları, sorumlulukları ve beklentileri, günümüzde her zaman olduğundan daha çok önem kazanmıştır. Avrupa Birliği Anayasası taslağında, belli bir din adı yerine, "manevî kültür" ifadesinin yer alması, Müslüman çocukların, kendi dinlerini öğrenme hakkının da uygulamada daha adil biçimde yer bulacağı ümidini artırmaktadır. Bu süreçte isteyen Türk çocuklarının da din dersi alma haklarına kayıtsız kalınmamalıdır.

9. Eğitimde bütüncül yaklaşıma uygun olarak; din derslerinde, zihinsel, duygusal ve bedensel yetenekler harekete geçirilmelidir. Aklın ve bilimin ışığında, çocuğun duygu gelişimini dikkate alan bir program uygulanmalı ve dinî ritüellerin yaşandığı ortamla tanışması sağlanmalıdır.

10. Din eğitim ve öğretiminde muhataba uygun yöntemler esas alınmalı; dersler öğretmen merkezli yerine, öğrenci merkezli olarak sunulmalıdır.

11. Yurt dışındaki İslâm din derslerinin dili ile ilgili karar, duygusal ve politik değil, bilimsel bir zemine oturtulmalıdır. Cami merkezli din eğitiminde, Türkçe'nin kullanılmasına özen gösterilmelidir. Okul ortamında yapılan eğitimde ise, tamamen Türk çocuklarının katıldığı din eğitimi dersleri Türkçe olmalıdır. Eğitim dili Türkçe olmadığı takdirde, İslâmî kavramların bulunmadığı veya oturmadığı bir dil ile yapılacak İslâm din dersinin, İslâm'ı başka bir dinin (Hıristiyanlık) kavramlarıyla karıştırıp bir tür anlam sapmasına götürmemesi için tedbirler alınmalıdır.

12. Birer ibadet mekânı olan camilerin, aynı zamanda sosyal ve kültürel merkezler olma fonksiyonları güçlendirilmeli; cami görevlilerinin de, cemaatin ve bulunduğu çevre halkının güvenini kazanma, onların sosyal problemleri ile ilgilenme ve çözümler üretme becerileri geliştirilmelidir. Bu amaçla yurtdışında görev yapacak personelde aranacak temel yeterlilikler belirlenmeli ve bu yeterllikleri kazandırmaya yönelik hizmet içi eğitim programları, kurslar, seminerler ve geliştirilen uzaktan eğitim projeleri gibi yollarla mevcut din görevlilerinin eğitim düzeyleri yükseltilmelidir.

13. Yurt dışındaki Türk varlığına yönelik bir eğitim ve kültür politikasının ivedilikle geliştirilmesi, uygulanması ve takibi için konuya sahip çıkacak bir daimi komisyona ihtiyaç vardır. Bu komisyonda, Dışişleri Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu, Diyanet İşleri Başkanlığı vb. kurum temsilcileri, İlahiyat ve Eğitim fakültelerinden konu ile ilgili uzmanlar yer almalıdır.

14. İlahiyat fakültelerinde yurtdışı için din dersi öğretmeni ve din hizmetleri personeli yetiştirmeye yönelik programlar uygulanmalıdır. Bu çerçevede yurt dışında orta öğrenimini tamamlamış Türk çocukları için İlahiyat fakültelerinde kontenjanlar ayrılarak eleman yetiştirilmeli, bu elemanlar geldikleri ülkede o ülkenin dilini ve kültürünü bilen kişiler olarak görevlendirilmelidir. Aynı zamanda bu elemanlar bulundukları ülkedeki eğitim sorunlarının çözümü yönünde de çalışmalar yapabileceklerdir.

15. Türkçe ve Türk kültürü dersleri içinde İslâm din dersi mutlaka verilmeli, bu ders için uygun bir öğretim programı hazırlanmalıdır.

16. Yurt dışında görevlendirilecek personelin yabancı dil öğrenmeleri, kendileri için kazanç olduğu kadar, yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın resmî ve dinî kuruluşlarla ilişkilerini düzenleme konusunda da bir ihtiyaçtır. Bu nedenle, bu görevlilerin mutlaka yabancı dil öğrenmeleri için imkân hazırlanmalı ve dil yeterliliği kazanmaları sağlanmalıdır.

17. Dış ülkelerde, özellikle büyük şehirlerde, Türk kültür merkezleri açılarak, bu merkezlerde vatandaşlarımıza ve çocuklarına Türk dilini, kültürünü ve İslâm

dinini tanıtacak programlar düzenlenmelidir.

18. Yurt dışına yönelik dinî yayınların sayısı ve süresi artırılmalı, ayrıca kültür kazandırıcı yayınlara da ağırlık verilmelidir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görev alanı ile ilgili olarak yurt dışında yapılan bilimsel çalışmalar, gönderilen rapor ve dökümanlar araştırmacıların istifadesine sunulmalıdır.

19. Din eğitimi konularında özel projeler geliştirilerek, yurt dışında yaşayan hedef kitlenin ihtiyaçlarını karşılayacak nitelik ve nicelikte yazılı, sesli ve görüntülü yayınlar üretilmeli ve dijital teknolojinin kullanıldığı sanal ortamda programlar hazırlanmalıdır. Bu amaçla Başkanlığın ilgili birimi uzman personel ve teknik donanımla desteklenmelidir.

20. Diyanet yurt dışı temsilciliklerinin mahallinde ve dinî ve kültürel yayınlar yapması teşvik edilmeli, Başkanlığın tecrübe birikimi ile ilahiyat alanındaki akademik bilgi birikiminin yurt dışı entellektüel çevrelerine sunulması için çalışmalar yapılmalıdır.

21. Türkiye, okulda İslâm din öğretiminin teorisi ve uygulaması ile ilgili önemli tecrübeye sahiptir. Bu tecrübenin Alman okullarında İslâm din öğretimi çalışmalarında bilimsel düzeyde paylaşılmasının önemli katkılar sağlayacağı, başta Almanya olmak üzere, çeşitli uluslararası platformlardaki paylaşımlardan anlaşılmıştır. Türkiye, bu paylaşımı mümkün kılacak ve destekleyecek tedbirleri almalıdır.

22. Dış ülkelerde din eğitimi konusundaki yasal düzenlemelerin farklılık göstermesi sebebiyle, İslâm din dersi her ülke ve eyalette ayrı olarak ele alınarak, mevcut imkânlar ve sınırlılıklar bilimsel düzeyde irdelenmeli ve çözüm önerileri geliştirilmelidir.

23. Almanya, Müslüman çocuklarının okullarda din eğitimleri konusunda program geliştirmeden öğretmen yetiştirmeye kadar, farklı modelleri denemekte ve desteklemektedir. Türkiye, bu çalışmaların her aşamasında yer alarak gerekli katkıyı sağlamalıdır.

24. Batı ülkelerinde dinî konulardaki farklılıkları kabul eden, fakat ayrılıklara izin vermeyen bütüncül bir eğitim modeli üzerinde çalışılmaktadır. Türkiye, ayrılıkları değil, birliktelikleri önceleyen bir İslâm din dersi modelini desteklemelidir. Bu ders, tüm dinî anlayış ve yaşayışları kucaklayan Kur'an ve sünnet merkezli bir ders olmalıdır. Yurt dışındaki İslâm din dersleri, Kur'an ve sünnet merkezli bir ders olmalıdır.

25. Yurt dışındaki İslâm din dersleri; Kur'an ve sünnete dayanan, bireyi, toplum hayatını dikkate alan, teolojik ve pedagojik boyutlarda bilimsel yaklaşımı

temel alan, disiplinler arası çalışmalarla desteklenen bir niteliğe sahip olmalıdır.

26. Kur'an-ı Kerim ve dinî bilgiler kursu için yurtdışı şart ve imkânlar göz önünde bulundurularak yeni bir öğretim programı hazırlanmalıdır. Öğrenciler için ders kitapları, CD'ler, ses kayıtları ve diğer öğretim materyalleri geliştirilmelidir.

27. Yukarıdaki önerilerin hayata geçirilebilmesi için araştırmaya dayalı bilgi, bilgiye dayalı karar, verilen kararı uygulama kararlılığı gerekmektedir.

III. KOMİSYON

♦

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE SOSYAL HAYAT VE DİN

♦

Komisyon Başkanı
Prof. Dr. İzzet ER
(Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi)

♦

Komisyon Başkan Yardımcısı
Prof. Dr. Salim ÖĞÜT
(Gazi Üniv. Çorum İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi)

♦

Raportörler
Doç. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR
(Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi)
Dr. İbrahim PAÇACI
(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

♦

20 - 22 EYLÜL 2004

III. KOMİSYON MÜZAKERECİLERİ (Katkıda Bulunanlar)

Dr. Lütfi DOĞAN
Doç. Dr. Ali Arslan AYDIN
Prof. Dr. Mehmet BAYRAKTAR
Abdullah AYAN
Doç. Dr. Mehmet GÖRMEZ
Prof. Dr. Salim ÖĞÜT
Prof. Dr. Hasan Kamil YILMAZ
Prof. Dr. Osman ZÜMRÜT
Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI
İbrahim GEMİCİ
Prof. Dr. Nasuhi Ünal KARAARSLAN
Prof. Dr. Emrullah YÜKSEL
Yrd. Doç. Dr. Kemal YILDIZ
Prof. Dr. Abdulhakim YÜCE
Bekir AYHAN
Prof. Dr. Hüseyin ATAY
Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU
Prof. Dr. Mustafa FAYDA
Prof. Dr. İsmail YAKIT
Ömer Faruk TURAN
Ali BOZKURT
Durmuş ASLAN
Türkmen ONUR
Yusuf ACAR
Mustafa KILIÇ

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE SOSYAL HAYAT VE DİN KONUSUNDA **DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN GÖRÜŞÜ**

1960'lı yılların başından itibaren başta Avrupa olmak üzere yurt dışında çalışmak amacıyla giden yurttaşlarımızın, daha sonra yanlarına aldıkları aileleri ve daha sonra çoğalan nüfuslarıyla bugün milyonları bulan bir toplam haline geldikleri malumdur.

Üçüncü kuşağın yetişmesiyle, artık kalıcı hale gelen bu nüfusun önemli bir kısmı bulundukları ülke vatandaşlığını da elde ederek, içinde yaşadıkları toplumun aktif bir parçası olarak hayatlarını sürdürmekte, ancak karşılaştıkları sorunlar da artarak devam etmektedir.

Bu sorunların başında, onların içinde yaşadıkları toplumla uyum içinde, millî ve dinî kimliklerini korumaları hususu gelmektedir. Farklı sosyokültürel ortamlarda yabancılık çeken ve buna karşı doğal bir direnç göstererek belli ölçüde önlemlerini alan birinci kuşağa karşılık, orada doğup büyüyen ve eğitimini orada alan ikinci ve üçüncü kuşaklar, giderek o toplumun değerlerini benimsemekte ve bu doğrultuda bir yaşam tarzına özenmektedirler. Aileleri ile toplumda görüp yaşadıkları arasında ciddî bir ikileme düşen bu gençlerin, bir yandan ev sahibi toplumla uyum içinde olabilmeleri, diğer yandan kendi dinî ve kültürel değerlerine sahip çıkabilmeleri, iyi bir din eğitimine ve verimli bir din hizmetine ihtiyaç göstermektedir.

Geleneksel Türk aile yapısının zayıflamasının yanı sıra, o ülkelerde ebeveynlerin çocukları üzerindeki yetkilerinin sınırlı olması da, bazı sorunlara yol açmaktadır. Ergenlik çağına kadar sağlıklı bir aile ortamında yetişmeyen ve yeterli dinî, ahlâkî eğitim almayan gençler arasında evlerini terk ederek olumsuz bir hayat tarzı sürdürenler oldukça fazladır. Eşleriyle ve eşlerinin aileleriyle geçinemeyen genç kadınlar, evlerini terk ederek kadın sığınma evlerine gitmekte ve buralarda uyuşturucu, kumar ve fuhuş gibi kötü alışkanlıklara kapılabilmektedirler.

Yabancılarla evlilik, yurt dışındaki vatandaşlarımızın karşılaştıkları diğer önemli bir problemdir. Birinci kuşak içinden sayıları küçümsenemeyecek bir miktar Türkiye'de evli oldukları halde, gittikleri ülkelerde ya yeniden evlenerek, ya da gayrimeşru ilişkiler kurarak kendi ailelerinin dağılmasına sebep olmuşlardır. Aile içi problemler artmış ve parçalanmış aile çocukları ortaya çıkmıştır. Din, kültür ve sosyal farklılık gibi sebeplerden dolayı uzun sürmeyen bu evliliklerin doğurduğu sorunların başında da, çocukların paylaşımı gelmektedir. Ayrılan anne ve baba çocuklara sahip olmak istemekte, mahkemeler genellikle anneyi tercih ettiklerinden, baba bunalıma girmektedir. Çocuklarını dinî yönden kaybetmek endişesi taşıyan baba, kendisini, çözemediği bir problemin içinde bulmakta,

bazen çocuk kaçırma gibi olaylar gündeme gelmektedir. Müslüman bir kadının yabancı bir erkekle evlenmesi ise, daha büyük sorunlara yol açmaktadır.

Evlilik konusunda yaşanan önemli problemlerden birisi de, genellikle tarafların tercihi dikkate alınmadan, Türkiye'den eş getirilmesidir. Ülkesindeki yakın çevresinden kopmak istemeyen birçok aile, çocuklarını evlendirirken, özellikle akrabalarına damat veya gelin adayı seçmektedir. Dolayısıyla, tamamen ayrı toplumsal ortamlarda yetişmiş, sadece ailelerinin arzusuyla veya müreffeh bir hayat düşüncesiyle evlenen gençlerin kurdukları aileler, sağlıklı ve uzun ömürlü olmamaktadır.

Yaşanan bir başka sorun da, aynı mahallelerde büyüyen, aynı okullarda okuyan, aynı işyerlerinde çalışan Türk ve yabancı gençlerin evlilik dışı beraberlikler kurmalarıdır. Bu beraberlikten doğan çocuklar, genellikle kiliselerin bu şekildeki çocukları sahiplenmek üzere kurduğu evlere teslim edilmektedirler. Bir araştırmada, sadece Almanya'da yaşayan Türk kızlarının, yılda 2000 civarında evlilik dışı çocuk doğurduklarının tespit edilmesi, problemin boyutunu ortaya koymaktadır.

Karşılaşılan önemli sorunlardan birisi de, son zamanlarda dünyada oluşturulmaya çalışılan olumsuz İslâm imajı ve bu çerçevede sorulan sorulara vatandaşlarımızın cevap vermekte zorlanmalarıdır. Özellikle 11 Eylül olayından sonra sıkça gündeme gelen İslâm'ın terörle ilişkilendirilmesi, şiddet dini gibi gösterilmesi ve kadın hakları başta olmak üzere insan haklarına önem vermediği gibi asılsız iddialara tatminkâr cevap bulamayan vatandaşlarımız, zor durumda kalmaktadırlar. Başkanlığımıza ulaşan çok sayıda soruda bu konuların yer alması da, bunu göstermektedir. Özellikle bu ülkelerde yetişen ve dinî bilgi ve kültürü yeterli olmayan kimselerin böyle ortamlarda zor durumda kaldıklarını tahmin etmek güç değildir.

Gençliği tehdit eden uyuşturucu, kumar, içki gibi alışkanlıkların yanında, diğer yıkıcı ve bölücü grupların faaliyetleri önemli bir yer tutmaktadır. Misyonerlerin yoğun bir faaliyet yürüttükleri, vatandaşlarımıza hitap eden çok sayıda Türkçe yayın yaptıkları, ev ev gezerek propagandada bulundukları bilinen bir gerçektir.

Okulöncesi eğitim yerleri olan kreş ve yuvaların büyük bir kısmı kiliselere aittir. Türk ailelerinin ve öğrencilerin kaldıkları evler, pansiyonlar ve yurtlar sık sık ziyaret edilerek, dinî içerikli konuşmalar yapılmakta ve yayınlar dağıtılmaktadır.

Yurt dışına çalışmak amacıyla giden birinci nesil vatandaşlarımız, bugün yaşlılık dönemini yaşamaktadırlar. Bakıma muhtaç olup, huzurevlerinde veya hastanelerde bulunan vatandaşlarımız, din görevlilerimiz tarafından ziyaret edilerek kendilerine moral destek verilmeye çalışılmaktadır. Ancak, huzurevlerinin ve hastanelerin önemli bir kısmı, ya Hıristiyan din adamlarının yönetiminde bulunmakta ya da buralarda sık sık dinî propagandalar, programlar yapılarak kutsal kitaptan bölümler ve ilâhiler okunmaktadır. Bu programlara katılmayan vatandaşlarımız yalnız kalmakta ve rahatsızlık duymaktadırlar.

Çeşitli suçlardan dolayı hapishanelerde yatan yurttaşlarımızın durumu da ayrı bir sorundur. Burada bulunanların çoğunun genç olması ve birçoğunun da uyuşturucu kullan-

mak veya satmaktan cezaevine girmiş olmaları, gençlere yönelik din eğitimi ve hizmetinin önemini bir kez daha ön plâna çıkarmaktadır.

Yurttaşlarımızın bulundukları ülkelerde kendi kimliklerini koruyabilmeleri, birlik ve beraberliklerini sürdürebilmeleri ve anavatana olan inanç ve güvenlerini kaybetmemeleri için yapılan çeşitli sosyal ve kültürel etkinliklere katılım, Türk toplumu arasında görülen bazı dinî, kültürel ve siyasî ayrılıkların doğurduğu problemler nedeniyle yeterli düzeyde olmamakta, dolayısıyla beklenen sonuç elde edilememektedir.

Dinî ve ahlâkî eğitim noktasında görülen eksiklik, her düzeyde insanımızı derinden etkilemektedir. Örneğin, birtakım ekonomik çıkarlar elde edebilmek için mahremiyle evlilik yapan, muvazaalı bir şekilde evlenip boşanan, işsizlik parası almak için gayrimeşru yollara başvuran Müslüman için, ne yazık ki hiçbir dinî ve ahlâkî değer önleyici olmamaktadır.

Buraya kadar başlıcalarına temas etmeye çalıştığımız ve Başkanlık olarak yurt dışındaki din hizmetlerinin ifasında sıkça karşılaştığımız bu ve benzeri problemlerin çözümüne yönelik görüş ve önerileriniz, hizmetlerimizin daha verimli yürütülmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

I. OTURUM

(20 Eylül 2004)

◆

TEBLİĞ

YURT DIŞINDAKİ VATANDAŞLARIMIZIN AİLE İLE İLGİLİ PROBLEMLERİ

(Fıkıh Bağlamında)

◆

Dr. İbrahim PAÇACI*

Aile, ana, baba, çocuklar ve (aile biçimine göre) kan akrabalarından meydana gelen ekonomik ve toplumsal birlik şeklinde tanımlanır[1]. Toplumun çekirdeği ve en temel birimi olan aile, en eski sosyal müesseselerden olup, insanlığın devamı ve gelişmesi hususunda çok önemli fonksiyonlar üstlenmiştir. Ailenin en önemli ve belki de en başta gelen fonksiyonu, insan neslinin devamına hizmet etmesidir. Bunun yanında aile, dünyaya gelen çocukların beden, zihin ve ahlâk bakımından sağlıklı ve dengeli yetişmelerinde önemli roller üstlenmekte, böylece insanlığın her bakımdan gelişmesine katkı sağlamaktadır. Zira insanın fizyolojik, ruhsal, zihinsel ve ahlakî gelişmesi ancak, kadın ve erkeğin sürekli birlikte yaşamalarına, uzun yıllar bakıma muhtaç olarak yaratılan çocuklarını beslemeleri, her türlü tehlikeden korumaları, eğitmeleri, diğer maddi ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılamaya birlikte çalışmalarına bağlıdır.[2]

Aile, fertler için hem dış çevrenin olumsuz şartlarından koruyucu, hem de eğitici ve yönlendirici ilk ocak hüviyetini taşımaktadır. Ailenin bu fonksiyonu yalnız içe dönük bir faaliyet olmayıp, genel olarak toplumsal ve ahlâkî hayata da yansımaktadır. Şöyle ki, çocuğun, fiziki olarak gelişmesi için gereken uzun süreli bakımı yanında, toplumun, din ve hukuk gibi kurumların ileride kendisinden beklediklerini kazanması ancak aile tarafından sağlanabilir. Bu nedenle eğitimciler aileyi ilk ve en etkili eğitim kurumu olarak kabul etmektedirler.

Aile, dinî değer ve yaşayışın korunmasını, milli varlığın ve kültürün yaşamasını, geliştirilip devam ettirilmesini ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan araçların en önem-

---

* Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi.

1 Ali Güler, *"İlk Yazılı Türkçe Metinlerde Aile ve Unsurları"* (Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi), T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, I/69; Ömer Demirel, Adnan Gürbüz, Muhiddin Tuş, *"Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı"* (Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi), I/97.

2 Bk. Engin Gençtan, *Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar*, Ankara 1984, s. 93-97; Mustafa Çağrıcı, *"İslâm Düşüncesinde Aile Ahlakı"* (Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi), I/344.

lisidir. Sonuç olarak çocukların, ruh ve beden sağlığı içinde doğup büyümesi, kişilik ve ahlâk eğitimi, sosyalleştirilmesi ailesiz mümkün olmamaktadır.

Bütün bunların yanında aile, insanın verimliliği, mutluluğu, ruh ve beden sağlığını koruması için vazgeçilmez bir kurumdur.[3] Kur'an-ı Kerim'de, "*Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun varlığının ve kudretinin delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir topluluk için ibretler vardır.*" buyurulmaktadır[4].

İnsanlık için ve toplum hayatında bu kadar önemli ve vazgeçilmez bir kurum olan aile; kendi ülkesinden kilometrelerce uzakta ve farklı bir kültür ortamında yaşayan vatandaşlarımız için ayrı bir anlam ifade etmektedir. Bu bağlamda, çocuk ve gençlerle ilgili problemler, içki, uyuşturucu, kumar gibi aileye yönelik tehdit oluşturan problemler, başka oturumlarda ele alınacağından bu tebliğde, ailenin kurulması, evlilik ve boşanma ile ilgili problemlere fikhî açıdan yaklaşılacaktır. Bu çerçeveden olarak, eş seçiminde denklik, gayrimüslimlerle evlilik, anlaşmalı boşanma ve evlilikler ile artık günümüzde azalmakla birlikte hâlâ karşılaşılabilinen terk edilmişlik konuları üzerinde durulacaktır.

a) İslâm'a Göre Aile ve Nikah

Yeni bir aile, ancak sahih bir nikahla oluşur. Nikah, erkek ile kadının birlikte yaşama ve karşılıklı yardımlaşmalarına imkân veren ve taraflara karşılıklı hak ve ödevler yükleyen bir sözleşmedir[5]. Eşlerin meşru olarak birleşmesine imkân veren sahih bir nikah, şahitler huzurunda tarafların hür iradeleriyle yapmış oldukları irade beyanlarıyla vücut bulur. Günümüz hukukunda nikah, tam bir yaşama ortaklığına erişmek üzere bir erkekle bir kadın tarafından kurulan ve devletin hukuk nizamınca kabul edilip düzenlenen daimî bir birlik şeklinde tanımlanmıştır[6].

Yurtdışındaki üçüncü kuşak diye nitelenen vatandaşlarımız arasında karşılaşılan problemlerden biri, gençlerin aile sorumluluğunu üstlenmekten kaçınmaları ve evlilik dışı birlikteliklerin artmasıdır. Halbuki aile, kişi ve toplum hayatında önemli bir yeri olan bir müessesedir. Daha önce de belirtildiği gibi, neslin devamı ve muhafazası, kişiyi haramdan koruması, huzur içinde ibadet etmesini sağlaması vb. pek çok dinî ve dünyevî faydaları bulunmaktadır. Bunun için nikah, medenî bir akit olmakla birlikte, bir tür ibadet olarak kabul edilmiş ve ibadet maksadıyla evlenmeyip bekâr kalmaya tercih edilmiştir.[7]

---

3 Bk. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Sosyoloji*, İstanbul 1939, s. 298-299; Çağıcı, "*İslâm Düşüncesinde Aile Ahlakı*" (Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi), I/344-345; Hayrettin Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul 1992, III/319-320.

4 Rûm, 30/21.

5 Muhammed Ebu Zehra, *el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye*, Mısır 1957, 17; Sıbâî, *el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye*, I/33-34; Karaman Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1991, I/233; Aktan, "*İslâm Aile Hukuku*" (Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi) II/398.

6 Feyzi N. Feyzioğlu, *Aile Hukuku*, İstanbul 1986, 83; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Aile Hukuku*, İstanbul 1950, 44; Schwarz Andreas, Çev. Bülent Davran, *Aile Hukuku*, İstanbul 1946, 27.

7 Buhârî, Nikah, 1, (H.No: 4675); Müslim, Nikah, 1, (H.No: 2487); Nesâî, Nikah, 4, (H.No: 3165); İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III/184; Babertî, *İnâye*, III/184-185.

Kur'an-ı Kerim'de, "*İçinizden bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden iyi olanları evlendirin. Eğer yoksul iseler, Allah onları lütfu ile zenginleştirir. Allah lütfu bol olan, bilendir.*" buyurulmak[8] suretiyle, ekonomik kaygıya düşülmeksizin bekarların evlendirilmeleri tavsiye edilmiştir. Rasûlullâh da, "*Üç kişiye yardım etmek Allah'ın taahhüdündedir; Allah yolunda cihat eden, hürriyetini kazanmak için çalışan köle ve iffetini korumak için evlenen.*" buyurmuştur[9]. Kur'an ve sünnetteki bu tavsiyeler evliliğin normal şartlarda mendup olduğunu göstermektedir. Zaten Hz. Peygamber de bunu açıkça ifade ederek; "*Nikah benim sünnetimdir; sünnetimle amel etmeyen benden değildir. Evlenin çoğalın, ben diğer ümmetlere sizin çokluğunuzla övüneceğim. Evlenmeye gücü yeten evlensin, gücü yetmeyen ise oruç tutsun. Zira oruç koruyucudur.*" buyurmuştur[10]. Başka bir hadislerinde de, "*Dört şey peygamberlerin sünnetlerindendir; utanma duygusu, güzel kokular sürmek, diş temizliği ve evlenmek*"[11] demekle, evlenmenin bütün peygamberlerin sünneti olduğunu açıklamıştır. Bu nedenle fakihlerin çoğunluğu, normal durumlarda evliliğin mendup olduğunu kabul etmişlerdir[12].

Evlilik mendup olmakla birlikte, neslin kesilmesine yol açacağından, bütünüyle terk edilmesi caiz değildir. Bu bağlamda evliliğe kifâî vacip de denilebilir[13]. Zira, İslâmî hükümlerin gerçekleştirmeyi hedeflediği ana gayelerden biri de neslin muhafazasıdır. Neslin varlığı ve korunması için de, evlilik meşru kılınmış; zina, iffete iftira, kürtaj yasaklanmıştır.[14]

Bunun yanında, evlenmediği takdirde gayri meşru ilişkiye gireceğinden korkan kişinin evlenmesi vaciptir[15]. İslâm dini zinayı kesin olarak yasaklamıştır. Kur'an-ı Kerim'de, "*Zinaya yaklaşmayın, çünkü o bir hayasızlıktır. O ne kötü bir yoldur*"[16]; "*ahlaksızlığın açığına da gizlisine de yaklaşmayın*"[17] buyurulmaktadır. Ayetlerden de anlaşıldığı gibi, Kur'an'da sadece zina değil zinaya götüren sebepler de yasaklanmıştır. Buna göre zinadan kaçınmak farz olduğu gibi, zinaya götüren yolların tıkanması da farz kılınmıştır. Bu

---

8 Nur, 24/32.

9 Tirmizî, Fedâilu'l-Cihat, 20 (H.No: 1579); Nesâî, Nikah, 5 (H.No: 3166); İbn Mâce, Ahkam, 96 (H. No: 2509).

10 İbn Mâce, Nikah, 1 (H.No: 1836).

11 Tirmizî, Nikah, 1 (H.No: 1000).

12 Kâsânî, *Bedâi'*, II/228-229; İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III/187-189; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, III/82; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII/334-335; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, VII/335; Şîrâzî, *Mühezzeb*, II/34; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II/2; Sıbâî, *el-Ahvâlü'ş-Şahsiyye*, I/46; Ebu Zehra, *el-Ahvâlu'ş-Şahsiyye*, 23-24.

13 Kâsânî, *Bedâi'*, II/228-229.

14 Muhammed Ebu Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, Çev. Abdulkadir Şener, Ankara 1979, 314-315; Abdülkerim Zeydan, Çev. Ruhi Özcan, *Fıkıh Usulü*, 1982, 493-495; Zekiyyüddin Şa'bân, Çev. İ. Kâfi Dönmez, *İslâm Hukuk İlmin Esasları (Usulü'l-Fıkh)*, Ankara 1990, 351.

15 Kâsânî, *Bedâi'*, II/229; İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III/187-189; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, III/82; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII/334; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, VII/335; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II/2; Ebû Zehra, *el-Ahvâlü'ş-Şahsiyye*, 22; Sıbâî, *el-Ahvâlü'ş-Şahsiyye*, I/45.

16 İsrâ, 17/32.

17 En'âm, 6/151.

nedenle, evlenmediği takdirde zinaya düşeceğinden korkan kişinin evlenmesi vaciptir. Hz. Peygamber, *"Gücü yeten evlensin; zira evlilik, gözü harama bakmaktan, kişiyi zinaya düşmekten korur. Evlenmeye gücü yetmeyen ise, oruç tutsun; çünkü oruç koruyucudur."* buyurmuştur[18].

Buna karşılık eş olarak vazifesini yerine getiremeyecek kişilerin, özellikle kadının evlilik hukukundan doğan haklarına riayet edemeyecek olan erkeklerin evlenmeleri ise mekruhtur; hatta zulmetmesi kesin olan durumlarda evlilik haramdır.[19] Zira evlilik, kişiyi haramdan korumak, huzurlu ibadet etmek, çocuk yetiştirmek gibi yararları sağlamak için meşru kılınmıştır. Vazifelerin yerine getirilmeyip, eşe zulmedilmesi ise, beklenen bu yararları yok ettiği gibi, haramı irtikap etmektir. Kur'an'da *"Eğer yetimlerin hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, size helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikahlayın. Eğer adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur."*[20] buyurulmaktadır. Bu da evliliğin adalete dayalı olarak meşru kılındığını göstermektedir.

b) Denklik

Yurtdışındaki vatandaşlarımız açısından karşılaşılan problemlerden birisi de, eş seçimidir. Kültüründen kopmak istemeyen pek çok aile çocuklarını evlendirirken özellikle Türkiye'deki akrabalarından damat veya gelin adayı seçmektedir. Ülkemizde yaşanan ekonomik sıkıntılar ve Batının refah düzeyinin yüksek olması ve Batı ülkelerinde oturum izni elde etmek gibi sebeplerle, ayrı kültür çevresinde yetişmiş, birbirlerinin dillerini bile tam olarak anlayamayan, eğitim ve kültür seviyeleri denk olmayan çiftlerin evlendikleri, bunun sonucunda sağlıksız ailelerin kurulduğu görülmektedir.

Halbuki eşler arasında uyumun sağlanması ve huzurlu bir yuvanın kurulması için, tarafların dinî, iktisadî ve sosyal bakımdan birbirlerine denk olmaları gerekir. Bu nedenle İslâm bilginlerinin çoğunluğu, evlilikte denkliği şart koşmuşlar; velisinin izni olmaksızın evlenen kadının, eş olarak seçtiği erkeğin kendisine denk olmaması halinde, velisinin evliliğe itiraz ederek nikahı feshetme hakkına sahip olduğunu söylemişlerdir. Buna karşılık, Sevrî, Hasan Basrî, Kerhî gibi bazı bilginler, İslâm'ın eşitlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle, denkliğin evlilikte şart olmadığını belirtmişlerdir.[21]

Esasen Kur'an'da ve sahih Sünnette evlilikte denkliğin şart olduğu hususunda açık bir hüküm bulunmamaktadır. Bu, fakihlerin, içerisinde yaşadıkları sosyal şartları göz önünde bulundurarak, daha ziyade evlilikte uyumu sağlamak amacıyla kabul ettikleri bir tedbirdir. Bu nedenle günümüzde, eşlerin denk olmaması aileler için bir fesih gerekçesi

---

18 Buhârî, Savm, 10 (H.No: 1772), Nikah, 2-3 (H.No: 4677-46789; Müslim, Nikah, 1 (H.No: 24585-2486); Tirmizî, Nikah, 1 (H.No: 1001).

19 İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III/187; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, III/82; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III/126; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II/2; Ebû Zehra, *el-Ahvâlü'ş-Şahsiyye*, 22-23; Sıbâî, *el-Ahvâlü'ş-Şahsiyye*, I/47-49.

20 Nisa 4/3.

21 bk. Kâsânî, *Bedâi'*, II/317 vd.; İbn Humam, *Fethu'l-Kadîr*, III/291 vd.; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III/164 vd.; Şîrâzî, *Mühezzeb*, II/38; İbn Kudâme, *Muğnî*, VII/371 vd.

olarak kabul edilmeyip nihaî seçimin taraflara bırakılması daha uygun olacaktır.

Bununla birlikte sağlam bir toplum için, ailenin sağlıklı ve sağlam temeller üzerine bina edilmesi gerekir. Nitekim Hz. Peygamber, eş seçiminde, kişinin kendine uygun ve denk olanı tercih etmesini tavsiye etmişlerdir[22]. Bu itibarla, evliliğin devamı ve huzurlu bir yuvanın temini bakımından denkliğin aranması, faydalı bir unsur olarak kabul edilmelidir.

c) Gayrimüslimlerle Evlilik

Karşılaşılan problemlerden biri de, vatandaşlarımızın, beşerî veya ekonomik sebeplerle evlenmek için bulundukları ülkenin vatandaşlarını tercih etmeleridir. Ayrı din ve kültür çevrelerine ait olan iki kişinin kurmuş olduğu aile ve dünyaya gelen çocuklarında önemli problemler yaşanmaktadır.

Dinimizde, Müslümanların gayrimüslimlerle evlenmelerine bazı sınırlamalar getirilmiştir. Kur'an'da Müslümanların müşriklerle evlenmeleri yasaklanmış: *"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü'min bir cariye Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de, iman eden bir köle Allah'a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır..."* buyurulmuştur[23].

Ehl-i kitap ile evlilik konusunda ise; erkek ile kadın ayrı mütalaa edilerek, Müslüman bir erkeğin ehl-i kitaptan olan kadınla evlenmesinin helâl kılındığı Kur'an'da açıkça belirtilmiştir[24]. Buna karşılık Müslüman bir kadının, ehl-i kitaptan bir erkekle evlenmesinin ne yasak olduğu ne de caiz olduğu konusunda açık bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak İslâm bilginleri; Mekke'den hicret edip gelen kadınlarla ilgili olarak Mümtahine suresinde geçen "... *Eğer onların mümin olduklarını anlarsanız, onları kafirlere geri göndermeyin. Bu kadınlar, o* ***kâfirlere*** *helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar...*"[25] ifadesindeki "***kâfir***" kelimesinin, müşrik ve ehl-i kitap dahil olmak üzere tüm gayrimüslimleri içerdiği gerekçesiyle, ayrıca Maide suresinin 5. ayetinde ehl-i kitaptan olan kadınlarla evlenmenin helâlliğinden bahsedilip erkeklerden bahsedilmemesinden hareketle Müslüman bir kadının ehl-i kitaptan da olsa gayrimüslim bir erkekle evlenmesinin yasak olduğunu söylemişlerdir.

İslâm dini, hükümlerinde, sosyal yapıyı, fertlerin psikolojik durumlarını da göz önünde bulundurmuştur. Evlilik ile ilgili hükümlerde bu açıkça görülmektedir. Kur'an'ın nazil olduğu dönemde olduğu gibi, çoğunlukla günümüzde de, erkekler kadınlar üzerinde otorite kurmaya çalışmakta ve kadınlar da çoğu zaman onlara tabi olmaktadırlar. Din konusunda da durum böyle olduğundan, gayrimüslimle evlenen kadın ve doğacak çocukları,

22 bk. İbn Mâce, Nikah, 46; Mecma'u'z-Zevâid, Nikah, 33; Buhârî, Nikah, 16: Müstedrek, Nikah, 16.

23 Bakara, 2/221.

24 Maide, 5/5.

25 Mümtahine, 60/10.

din bakımından olumsuz yönde etkilenecektir. Nitekim bu gerçeğe Kur'an, "... *Onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle, Cennete ve bağışlamaya çağırır...*" şeklinde işaret etmektedir[26]. Diğer taraftan toplumun kendini koruması ve varlığını devam ettirmesi için aile yapısının ve neslin korunması önemlidir. Zira toplumun temelini teşkil eden ve insanın en yakın ilişki içerisinde bulunduğu çevre ailedir.

Bu itibarla, Müslüman kadınların gayrimüslim erkeklerle evlenmeleri caiz değildir. Bu konuda günümüze kadar İslâm fıkıh bilginleri arasında herhangi bir görüş ayrılığı olmamış; bir nevi icma' hasıl olmuştur.

Ancak, bu kısa açıklamadan hareketle, yurtdışındaki vatandaşlarımız açısından, "Müslüman erkeklerin gayrimüslimlerle evlenmeleri caizdir, kadınların ise caiz değildir" şeklinde bir sonuca ulaşmak isabetli olmayacaktır. Çünkü, kadınlar için zikredilen sakıncalar, özellikle günümüzde erkekler için de geçerlidir. Ayrıca kadınların çocuklar üzerindeki tesiri konusu da izahtan varestedir. Diğer taraftan, Müslüman erkekler gayrimüslimlerle evlenmelerine rağmen; kadınların, dinî hassasiyetleri sebebiyle evlenememeleri mağdur olmalarına yol açmaktadır.

Nitekim Hz. Ömer, Müslüman erkeklerin fethedilen bölgelerindeki ehl-i kitaptan olan kadınlarla evlenip Müslüman eşlerini ikinci plana attıklarını görünce, bu tür evlilikleri yasaklamış ve uygulamaya, diğer Müslümanlara örnek ve temsil gücü fazla olan valisinden başlamıştır: Medâin Valisi Huzeyfe'den, Yahûdî olan karısını boşamasını istemiştir, Huzeyfe Halifeden bunun helal mi, haram mı olduğunu sorunca, "Hayır bu evlilik helaldir, fakat ecnebi kadınlar tatlı dilli olup aldatıcıdırlar; şayet siz onlarla evliliği kabul ederseniz, bu kadınlar sizin eşlerinize üstün gelirler" diye karşılık vermiştir. Bunun üzerine Huzeyfe karısını boşamıştır[27].

Hz. Ömer bu kararıyla, Müslüman kız ve kadınları düşünerek onların evlenmelerinin tehlikeye düşmesini önlemeyi amaçlamıştır[28]. Diğer taraftan ehl-i kitapla evliliklerin artmasına izin verilmesi, ailede çocuğun eğitilmesi ve toplumsal hayata katılmasında etkin olan kadının, birçok ailede çocukların gayrimüslim olmasına neden olacaktır.[29] Daha da ötesinde, yurtdışındaki yabancı kadınlarla yapılan evlilikler kültür farklılığı sebebiyle çok uzun ömürlü olmamakta ve mahkeme çoğunlukla çocukları anneye vermektedir. Bunun üzerine baba çocuğundan uzak kalmanın yanında dinî yönden de kaybetme endişesiyle psikolojik bunalım yaşamakta, olumsuz sonuçlar doğmaktadır.

d) Gayr-i Resmi Evlilikler ve Geçici Evlilikler

Çalışmak amacıyla yurtdışına giden birinci kuşak vatandaşlarımızın birçoğu, Türki-

---

26 Bakara, 2/221.

27 Muhammed Baltacı, *Menhecü'l-Ömer b. el-Hattab fi't-Teşri'*, (Hayri Erten, "Hz. Ömer Döneminde Sosyal Yapı ve Değişme", *Marife*, c.1, sy.1, s.184-185), s.302-303.

28 Mustafa Fayda, *Hz Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler*, (Hayri Erten, "Hz. Ömer Döneminde Sosyal Yapı ve Değişme", *Marife*, c.1, sy.1, s.185), s.303.

29 Hayri Erten, "Hz. Ömer Döneminde Sosyal Yapı ve Değişme", *Marife*, c.1, sy.1, s.185.

ye'de evli oldukları halde, gittikleri ülkelerde gayri resmi olarak evlenmişlerdir. Bununla, hem geride bıraktığı eşinden ayrılmayıp bir gün ülkesine döndüğünde hazır bir yuva bulmayı; hem de çalıştığı ülkede bazı ihtiyaçlarını karşılamayı ve zamanı geldiğinde terk ederek ülkesine dönmeyi amaçlamışlardır. Bunun sonucunda da, aile içi problemler artmış ve parçalanmış aile çocukları ortaya çıkmıştır.

Erkek ile kadının birlikte yaşama ve karşılıklı yardımlaşmalarına imkân veren ve taraflara karşılıklı hak ve ödevler yükleyen bir sözleşme olması bakımından nikah bir hukukî işlemdir. Şartlarına uygun olarak gerçekleşen evlilik; dinin izin verdiği ölçüler içinde eşlerin birbirlerinden istifade etmelerinin helâl hale gelmesi[30], hısım akrabalığı[31], nesep, miras[32], mehir[33], nafaka[34] gibi sonuçlar doğurmaktadır. Hukuken tanınmayan evlilikte, bu sonuçlar güvence altına alınamamaktadır.

Resmi evlilikten kaçınan kişi, bunu ya eşini mirasından mahrum etmek veya herhangi mali bir sorumluluğa katlanmaksızın keyfi olarak ayrılma amacıyla yapmakta, ya da hukukî bir engel sebebiyle bu yola tevessül etmektedir. Eşini evlilikten doğan veya doğacak olan hukukî haklarından mahrum etmek için yapılan her türlü davranış zulümdür. Zulüm ise İslâm'da haram kılınmıştır.[35]

Diğer taraftan resmî nikahtan kaçınan kişinin, kendisinin adaleti sağlayacağını, evlilikten doğan hakları konusunda eşini mağdur etmeyeceğini ileri sürmesi de geçerli değildir. Zira her zaman eşlerin anlaşmazlığa düşmeleri ve hatta ayrılmaları muhtemeldir. Bu gibi durumlarda eşlerin hakları ancak hukuk yoluyla korunabilir. Ayrıca eşlerden birinin ölümü halinde de, ancak kanun vasıtasıyla haklar güvence altına alınabilir. Medenî Kanunun kabulünden önceki miras taksimi konusunda bilirkişi olarak, mahkemelerce Başkanlığımıza ve müftülüklere yapılan müracaatlarda, sadece tescil edilen evlilikler ve çocukların durumları sorulmaktadır. Görüldüğü gibi, tescil edilmeyen evliliklerde haksızlık, sadece kişinin kendisine değil kuşaklar sonraki çocuklarına kadar ulaşmaktadır. Bu da, hukukun tanımadığı evliliklerde, haksızlığın kesine yakın bir ihtimal dahilinde olduğunu göstermektedir. Eş olarak vazifesini yerine getiremeyecek kişilerin evlenmelerinin mekruh olduğu, daha da ötesinde zulmün kesin olması halinde evliliğin haram olduğu[36] göz

---

30 Mü'minûn, 23/5-6.

31 Nisa, 4/23.

32 Nisa, 4/12.

33 Bakara, 2/237, 241; Nisâ, 4/4, 20, 24, 25; Mâide, 5/5.

34 Talâk, 65/7; Nisa, 4/19; Bakara, 2/233.

35 "(Resûlüm!) Sakın, Allah'ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma! Ancak, Allah onları (cezalandırmayı), korkudan gözlerin dışarı fırlayacağı bir güne erteliyor." (İbrahim, 14/41); "Ancak insanlara zulmedenlere ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenlere ceza vardır. İşte acıklı azap bunlaradır." (Şûrâ, 42/42); "Allâh Teala şöyle buyurur: Ey kullarım! Zulmü kendime ve size haram kıldım. O halde birbirinize zulmetmeyiniz (...)" (Müslim, Birr, 15 (H.No: 2577); "Zulümden sakının, zira zulüm kıyamet gününde zulumâttır." (Müslim, Birr, 15, (H.No: 2578-2579); Tirmizî, Birr, 82 (H.No: 2030); "Zarar ve zarara karşılık zarar yoktur." (İbn Mâce, Ahkam, 17 (H.No: 2340-2341); Muvatta, Ekdiye, 34 (H.No: 1234)).

36 İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III/187; Mevsılî, *el-İhtiyâr*, III/82; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III/126; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II/2; Ebû Zehra, *el-Ahvâlü'ş-Şahsiyye*, 22-23; Sıbâî, *el-Ahvâlü'ş-Şahsiyye*, I/47-49.

önünde bulundurulduğunda, evlilikleri kayıt altına almak için getirilen şekil şartlarına uymayan evlenmelerin, haksızlığa sebep olacağı için caiz olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte söz konusu evlilik, İslâm hukukunda aranan unsur ve şartları taşıyorsa geçerlidir. Başka bir ifadeyle taraflar, birliktelikleriyle zina etmiş olmazlar; ancak, meydana gelecek haksızlık ve zulümden dolayı dinen sorumludurlar.

Ailenin kişi ve toplum hayatı, hatta insanlık için üstlendiği önemli görevleri icra etmesi, bu müessesenin sürekliliğine, aile fertlerinin uyumluluğuna ve aralarındaki iş bölümüne bağlıdır. Evliliğin sadece nefsi arzuların tatmin aracı olarak görülmesi İslâm inancıyla bağdaşmaz. İşte bu sebeple İslâm dini, evliliğin devamlı olmak üzere kurulmasını öngörmüş ve akdin sıhhati için bunu şart koşmuştur. Geçici nikah, evlilik müessesesini, kadının onur ve itibarını da zedelemekte olup, İslâm'ın temel ilke ve amaçlarına da aykırıdır. Bu itibarla, evden uzak olmak gibi bir mazeretle geçici, yani uzun veya kısa bir zaman sonra ayrılmak üzere nikahlanmak caiz değildir.

e) Boşanma ve Boşanmanın Sonuçları

Yurtdışındaki vatandaşlarımızın aile ile ilgili problemlerinden biri de boşanmalardır. Yapılan yanlış evlikler sürdürülemediği için boşanmalar meydana geldiği gibi, oturma izni almak için yurtdışındaki birisi ile evlenmek veya tazminat ve yardımlardan yararlanmak amacıyla, anlaşmalı olarak yapılan boşanmalar da meydana gelmektedir.

Eşlerin kurdukları yuvayı, ölünceye kadar yaşatmaları ve evliliğin ölümle son bulması esastır. Ancak eşler arası geçimsizlik bazen ileri dereceye ulaşır ve boşanma tek çare olarak görülebilir. Bu durumda boşanma, en son başvurulması gereken bir çaredir. Zira Hz. Peygamber, "*Allah katında en sevimsiz helâl, boşanmadır*" buyurmuşlardır[37]. Kur'ân-ı Kerim'de de, boşanmadan önce evliliğin devam ettirilmesi için fedakarlıkta bulunulması, hoşnutsuzluk veya soğukluk halinde bile tarafların meselelerini konuşarak halletmeleri öğütlenmiş[38]; aralarındaki anlaşmazlık daha ileri safhaya gittiğinde, kadının ve erkeğin ailelerinden seçilen hakemler vasıtasıyla eşler arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi yolu tavsiye edilmiştir[39]. Bununla birlikte bütün anlaşma yolları kapanmış ve evlilik hayatının sürdürülmesi imkânsız hale gelmişse, boşanma en makul bir yol olarak meşru görülmüştür.

Boşanma, eşler için mutsuz bir evlilikten çıkış olsa da ailenin yıkımı demektir. Ayrılmanın kaçınılmaz ve gerekli olduğu durumlarda bile boşanmayla sorunlar bitmez. Boşanma, eşleri ekonomik yönden sarsar, ruhsal yönden örseler; toplumdaki durumlarını etkiler. Çocuklar üzerindeki olumsuz etkisi ise çok karmaşık sorunlar doğurur. Bu nedenle boşanma, evlilik öncesi özgürlüğe tam bir dönüş veya kurtuluş sayılamaz. Boşanmış eşler üzerinde yapılan bir araştırmada, boşanmış erkeklerde evli erkeklere göre beş kat yüksek oranda, boşanmış kadınlarda da evli kadınlara göre üç kat yüksek oranda ruhsal bozuk-

37 Ebû Dâvûd, Talâk, 3.
38 Nisâ, 4/19, 34, 128.
39 Nisâ, 4/35.

luk tespit edilmiştir[40].

Boşanmaların büyük çoğunluğu evliliğin ilk yıllarında olduğundan çocukların hayatını da önemli ölçüde etkilemektedir. Kavgalı-gürültülü, tedirgin bir ailede yaşamaktansa ana babadan biriyle oturmak çocuklar için uzun sürede daha iyidir diye düşünülebilir. Ancak mutsuz bir evliliğin sonlanması, ne eşlerin ne de çocukların mutluluğunu sağlamadığı yapılan araştırmalarda ortaya çıkmıştır. Babadan ilgi ve sevgi görmeyen çocuklarda, güvensizlik, öz saygısını yitirme, terk edilmişlik duygularının geliştiği görülmektedir. Eşinin desteğinden yoksun kalan anne, evin yükünü tek başına taşımak zorunda kaldığından çocuklarıyla ilişkisi de sağlıklı olmamaktadır. Yapılan araştırmalar, boşanmış aile çocuklarında ruhsal uyumsuzluk oranının yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çocuklarda en sık görülen uyumsuzluklar, ruhsal çökkünlük, okul başarısızlığı, çeşitli davranış bozuklukları şeklinde karşımıza çıkmaktadır.[41]

Bu sebeple evliliğin çekilmez olduğu durumlarda, boşanma bir çıkar yol olmakla birlikte, en son baş vurulması gereken bir çaredir. Nitekim dinimizde boşanma, sevimsiz kabul edilmiştir[42]. Ve fakihlerin çoğunluğu boşanmanın, ancak zaruret veya ihtiyaç halinde meşru olduğunu vurgulamıştır.

Bu itibarla, boşanmanın veya evlenmenin bir çıkar aracı olarak kullanılması caiz değildir. Kur'an-ı Kerim'de evlenmenin ve boşanmanın bir baskı aracı olarak kullanılması yasaklanmakta, eşlerin birbirlerine iyi davranmaları tavsiye edilmektedir[43]. Hz. Peygamber de, evlenme ve boşanmanın şakasının olmadığını belirterek[44], dünyevi çıkarlar için boşanmanın caiz olmadığına işaret etmektedir.

f) Anavatandaki Eşin Terk Edilmesi

Çalışmak amacıyla yurtdışına giden birinci kuşak vatandaşlarımızın pek çoğu, o dönemlerde ülkemizdeki eşini yalnızlığa terk ederek onlarla ilgilenmemişlerdir. Terk edilen eşler de, çaresizlik içinde yurtdışından eşlerinin geri dönmelerini beklemişlerdir.

Özellikle kadının, evlilikte zarar görmelerini önlemek amacıyla, bazı durumlarda mahkemeye müracaat ederek boşanmayı isteme hakkı bulunmaktadır[45]. Kocanın, imkânı olduğu halde eşinin nafakasını temin etmemesi durumunda, fakihlerin çoğunluğuna göre kadın mahkemeye müracaat etme hakkına sahiptir. Nitekim Kur'an'da, evliliğin ya güzellikle sürdürülmesi ya da güzellikle ayrılması emredilip, zarar vermek için, baskı aracı olarak kullanılması yasaklanmaktadır[46]. Erkeğin eşinin nafakasını temin etmediği ve kendisiyle ilgilenmediği halde evliliği sürdürmeye çalışması, ayette yasaklanan "*zarar ve-*

---

40 Atalay Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, İstanbul 1997, s. 108.

41 Atalay Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, s. 108-110.

42 Ebû Dâvûd, Talâk, 3.

43 bk. Bakara, 2/231; Nisa, 4/3, 19, 34, 128.

44 İbn Mâce, Talâk, 13; Tirmizî, Talâk, 9; Ebû Dâvûd, Talâk, 9.

45 İbn Kudame, *Muğni*, VII/185-208, VIII/204; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, II/41.

46 Bakara, 2/231.

rerek kadınları tutmak" kapsamında değerlendirilmelidir.

Aynı şekilde kadının, kocasının kendisini terk etmesinden dolayı uğradığı zarar sebebiyle de mahkemeye müracaat hakkı doğar. Hanefi ve Şafiîler kocanın sağ olduğunun bilinmesi durumunda evine dönmemesinin bir boşanma sebebi olmadığını söylemişlerdir. Buna karşılık Malikî ve Hanbelîler, meşru bir mazerete bağlı olmaksızın evini terk eden kişinin yeri belli ise, hakim kendisine belirli bir süre vererek ya geri dönmesini ya da eşini yanına almasını yazar. Süre sona erdiğinde geri dönmemişse veya eşini yanına almamışsa hakim boşanmalarına hükmeder. Kocanın yeri belli değil ise ve Malikîlere göre bir yıl, Hanbelîlere göre altı ay veya daha fazla sürerse hakim ayrılığa hükmedebilir.

Buna göre kadın, terkedilmişlikten dolayı veya gücü yettiği halde kocasının nafakasını temin etmemesinden dolayı mahkemeye müracaat etme hakkı bulunmaktadır.

Sonuç olarak; yurtdışındaki vatandaşlarımızın, dinî ve millî kimliklerini muhafazası açısından çok önemli yeri bulunan aile konusunda pek çok problemleri bulunmaktadır. Onların aile konusunda bilinçlendirilmesi amacıyla, ücretsiz olarak dağıtılmak üzere, yurtdışındaki problemlere yönelik bir broşür hazırlanması; ayrıca yine yurtdışına yönelik aile konusunda kısa metrajlı filimler hazırlanması uygun olacaktır.

MÜZAKERE

Prof. Dr. İzzet Er (Komisyon Başkanı)- Sayın İbrahim Paçacı'ya teşekkür ediyoruz. Konuyla ilgili problemleri dile getirdi.

Bu tebliğle ilgili Prof.Dr. Süleyman Uludağ hocamızın müzakeresini alacağız.

Prof. Dr. Süleyman Uludağ – Efendim, önce hazırunu saygılarla selâmlıyorum.

Avrupa'da aile konusu, bir de buna AB sürecinde bir Avrupa meselesi eklenince, yoğun olarak tartışılan, konuşulan bu dönemde, daha da büyük bir önem kazanıyor.

Sayın İbrahim Paçacı'nın söyledikleri genellikle fıkıh kitaplarından bildiğimiz hususlar. Bunlar fıkıh kitaplarına uygun olması açısından doğru olan şeyler. Nikah, fıkhın beş hükümden her birine girebilir: Farzdır, vaciptir, sünnettir, mubahtır, mekruhtur, duruma göre haramdır. Bunlar bilinen şeyler. Evlilik dışı ilişkiler; ki, son zamanlarda yine zina konusu üzerinde basında veya görsel yayınlarda geniş bilgiler veriliyor. Bunlar üzerinde konuşulurken, kanaatime göre bazı önemli noktalara dikkat etmek gerekmektedir.

Avrupa'da veya Amerika'da, daha genel bir tabirle gayrimüslim memleketlerde, evlilik, aile müessesesi, Türkiye'de olduğundan çok daha önemli olmakla beraber, aile problemi Türkiye'de, Kafkaslar'da ve Orta Asya'da da geniş ölçüde ve birtakım sıkıntılarla birlikte yaşanıyor. Onun için, bununla ilgili bazı meseleler üzerinde kısa kısa durmak istiyorum.

Söylemek istediğim şeylerden birisi, gayrimüslimlerle evliliğin dinî açıdan hükmü. Gayrimüslim bir kadınla evlenmenin caiz olduğu genellikle kabul ediliyor. Hatta, bu konuda İbrahim Bey'in söylediği gibi bir icma var. Gayrimüslim bir erkekle Müslüman bir kadının evlenmesi meselesine gelince, bunun da caiz olmadığı, Kur'an ve hadis açısından tartışılabilir, yeni yorumlar yapılabilir kanaatime göre; ama, uygulamaya ve fıkıh alimlerine baktığımız zaman, genellikle bunun caiz olmadığı ifade ediliyor. Hatta, bildiğim kadarıyla Caferî mezhebi, ehl-i kitaptan bir kadınla bir Müslüman erkeğin evlenmesini bile caiz görmüyor.

Şimdi, Hazret-i Peygamber zamanında veyahut Kur'an-ı Kerim'e baktığımız zaman, yine çok önemli bir nokta var orada. Hükümler var, bu konu haramdır, caizdir, değildir meselesi şeklinde ortaya getirilebilir. Hüküm dediğim zaman bu. Bunun müeyyidesi ve kanunu var. Zaten İbrahim Bey de, fıkıh açısından meseleye bakıyor; ama, her şey fıkıhtan ibaret değildir. Bir de, fıkhın dışında, kültür ve gelenekler dediğimiz, örf, âdet dediğimiz, genel maslahatlar dediğimiz geniş bir alan var. Bunun önemini hatırlatmak için şunu söylemek istiyorum: Müslüman bir erkek gayrimüslim bir kadınla evlenebilir diye biliyoruz. Ama, Kur'an şunu tavsiye ediyor: Bir Müslüman erkeğin, güzel de olsa bir gayrimüslim kadınla evlenmesi yerine, köle bir Müslüman kadınla evlenmesi daha iyidir. Bu

farzdır, vaciptir diye şöyle böyle söylemiyor, tavsiye ediyor. Bir mecburiyet getirmiyor. Allah'ın tavsiyesidir, uyulabilir, uyulmayabilir, emir değil, tavsiyedir, ışık tutmadır ve Müslümanları bu sahada muhayyer bırakılıyor, bu istikamette bir evlilik yapılabilir, yapılmayabilir. Tarihte, gayrimüslim kadınlarla bu tavsiyeye rağmen -sahabeden başlayarak- evlenen erkeklerin sayısı az değildir. Ama, bu tavsiyeye özellikle dikkatinizi çekmek istiyorum.

Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesi meselesine gelince. Burada, o hüküm gibi, az evvel arz ettiğim durum gibi açık bir hüküm yok; ama, ulema, fukaha, genellikle böyle bir netice çıkarmıştır, "caiz değildir" denilmiştir. Eğer fıkıh mantığıyla hareket edilecek olursa, bunun sonucu tefriktir. Yani, Müslüman bir kadın ehl-i kitaptan olan veya olmayan gayrimüslim bir erkekle evlenmişse, mahkemeye intikal etmesi halinde, fıkhın hükmü budur. Buna boşanma da denilmez, çünkü evlilik aslında sahih bir şekilde akdedilmiş değildir. Tefrik'a, ayrılığa hükmedilir. Şimdi, acaba fıkhın bu hükmü uygulanabilir mi? Bu hüküm o zamanlar için doğru olabilir; ama, bugün için bunun ne kadar insanın maslahatına ve menfaatine olacağı, bana göre tartışılmalıdır, geniş bir tartışma alanı olmalıdır. Neden böyle olmalıdır; ben, sadece bazı memleketlerden örnekler vererek bunu ifade etmek istiyorum.

Arnavutluk'a gitmiştim vaktiyle. Arnavutların yüzde 30'u Hıristiyan, yüzde 70'i Müslüman. Pek çok Müslüman kadının, Hıristiyan Arnavutlarla evlendiklerini gördüm. Bir aile kurmuşlar, aile hayatı düzenli olarak gidiyor; diğer Balkan ülkelerinde de böyle durumlar var, bu bir.

İkincisi, Tataristan'da gördüm. Hıristiyan Tatarlar var. Müslüman Tatar kadınların Hıristiyan erkeklerle evlendiklerini gördüm. Başkırdistan'da da böyle haller var.

Üçüncüsü, Abhazya'yı biliyorum, yarısı Hıristiyan. Aynı millet, aynı yerde yaşıyorlar ve biraz da böyle yerlerde, Marksist bir geçmişi de olduğu için, pek çok Müslüman kadının gayrimüslim erkeklerle evlendiklerini, ailelerinin de devam etmekte olduğunu gördüm. Kazaklarda da bu var. Orta Asya'da da bunun örnekleri pek çoktur. Almanya'da, Avrupa memleketlerinde, bugün de ifade edildiği gibi, sadece Türkiye'den giden 4 milyon Müslümanın yaşadığı bir memleketi konuşuyoruz.

Avrupa'da yaşayan Müslümanların sayısı 30 milyon civarındadır. Ki, Türkiye'nin bir kısım toprakları Avrupa'da. Avrupa'da Arnavutluk gibi, Bosna Hersek gibi Müslüman devletler de var. Bu 30 milyon insan, gayrimüslimlerle birlikte yaşıyorlarsa, böyle problemlerle sık sık karşılaşılacağı muhakkaktır. Böyle bir zamanda "fıkhın hükmü budur, ayrılmanız gerekir, ayrılmazsanız günaha girersiniz, doğan çocuk gayri meşru olur" gibi şeyler, arkadaşlarımızın bahsettiği sıkıntıyı ortadan kaldırmaz, tam tersine bu sıkıntıya yeni sıkıntılar ekler. Evlilik akdedilmiş, normal olarak bir aile hayatı yürürken, sırf din ihtilafı sebebiyle hocaların verecekleri bu istikametteki fetvalarla, bu ailenin mutluluğu gölgelenebilir. Psikolojik sıkıntılar burada da kendini gösterebilir. Meşru evlilikten doğan çocuklara gayri meşru çocuklar şeklinde bakılabilir.

Hiç unutmam, bir kere Almanya'dan Bursa İlahiyat Fakültesine 15-20 kişilik papaz

grubu gelmişti. Orada bu mesele görüşülmüştü ve adamlar bize şunu söylemişlerdi: "Bir Hıristiyan erkeğin veya kadının bir Müslümanla evlenmesini uygun görmüyoruz, tavsiye de etmiyoruz; ama, bunlar şu veya bu sebeple böyle bir evlilik yapmışlarsa ve aileleriyle mutlu ise, bize intikal ettiği zaman, biz bozun, bu aileyi yıkın diye bir şey söylemiyoruz. Bizim tutumumuz bu. Acaba siz de böyle bir yaklaşımda bulunamaz mısınız?" Teklifleri bu. "İşte, hocalarınız bunun caiz olmadığını söylüyor kitaplarınız böyle yazıyor, onu biliyoruz; ama, böyle olursa, bir rahatlama gelir, bu aileler daha mutlu şekilde yaşama şansına sahip olurlar" demişlerdi. O zaman arkadaşlardan, bu soruya birtakım cevaplar verilmişti; ama, ben hâlâ bu sorunun mantıklı bir cevabının verilebileceği kanaatinde değilim. Onun için, bu noktada esnek olmamız gerektiğini düşünüyorum, sosyal maslahatı, çağımızın gereklerini dikkate alarak daha yumuşak konuşmamız gerektiğine inanıyorum.

Biz Hıristiyan-Müslüman evliliğini bu kadar büyütürken çok önemli başka bir hususu görmezlikten geliyoruz. XIX. ve XX. asırlarda materyalist, Marksist, pozitivist ve ateist akımlar bütün Müslüman ülkelerde ve toplumlarda etkili oldu. Bu akımlara kapılan bazı kişiler ve gençler inançlarını yitirdiler. Ama Müslüman bir aileden geldikleri için inançlarını yitiren bu gençlerin mümin ve müminelerle evlenmeleri çoğu zaman mesele olmadı, inanç farklılığı görmezlikten gelindi. Ateist veya materyalist bir erkeğin bir mümin ve Müslim kadınla veya tersine ateist bir kadının mümin bir erkekle evlenmesi büyük bir problem olmadı, gürültü koparmadı. Halen bütün İslam toplumlarında bu türden epey evlilikler var. Bu evliliklerden doğan çocukların önemeli bir bölümü de inançlı. Eski SSCB'de, Varşova Paktı üyesi devletlerde ve Çin'de yürütülen yoğun materyalist, komünist ve ateist propagandalar sebebiyle pek çok insan inancını yitirdi. Aslında ateist ve Marksist olan birçok kişi kendini sosyalist olarak tanıttı. Aynı durum Türkiye, İran, Afganistan, Arap ülkelerinde ve Endonezya'da da görüldü. Müslüman ailelerden gelen bu insanlar evlilik yaparken evlenecekleri kişilerin dinî inancını hiç dikkate almadılar. Öyle zannediyorum bu durumun aktarılmaması genellikle İslam'ın çıkarınadır.

Her şeyden evvel, unutmamak gerekir ki, bir Müslüman kadının bir Hıristiyanla evlenmesi iyi bir evlilik değildir, aksi de öyle. Burada bir de eşitlik ilkesinin dikkate alınmasını istiyorum. Yani, bir erkek bir Hıristiyan kadınla evlenmek istediği zaman, "caizdir, alın" dememiz gerekiyor. Bunun mahzurlarını belirtmek lazım. Demek lazımdır ki, inanç farklılığı var, kültür farklılığı var, örfler başka, âdetler başka, mutlu olamazsınız, bu evlilik devam etmez. Nitekim bunun örnekleri pek çok. Erkeğe bunu dediğimiz gibi, kadına da bunu demeliyiz. Tehlikeye dikkat çekmeliyiz. Ama, buna rağmen çeşitli sebeplerle, eğer bir Müslüman kadın gayrimüslim bir erkekle evlenmiş ve bir problemi de yoksa –problemi varsa ayrı bir şey- ve evlilik yolunda gidiyor ise, bizim tavrımız bu aileyi yıkmak olmamalı, bu yuvayı bozmak olmamalı diye düşünüyorum. Allah indinde en sevimsiz helal talaktır.

Yine, İbrahim Bey, kefaet ve eşitlik meselesini bahis konusu etti. Acaba Müslüman kadınların gayrimüslim erkeklerle evlenemeyeceği yolundaki fıkıh hükmü konulurken,

hangi ortamda konuldu? Mezhepler arasında Hanefi mezhebi kefaeti kabul ediyor, kadın tarafından böyle ayrıcalıklı bir durum meydana geliyor –erkek tarafından değil, bu da tek taraflıdır- ama bu kefaete itibar edilmemesi gerektiğini söyleyenler de vardır. Kefaet meselesi, yani eşlerin eşit olmaları bir hukukî mesele olmaktan ziyade, tavsiye edilmesi gereken bir meseledir. Hukukî olmaması şartıyla, evlilere, "denginizle evlenin" şeklinde tavsiyede bulunulmalıdır. Sadece Avrupa'da veya başka memleketlerde değil, Müslüman memleketlerde de öyledir. Yani, bir denklik yoksa, bir şehir-köy veya eğitim denkliği veya zenginlik-fakirlik gibi denklikle ilgili birtakım konularda aradaki farklar çoksa, bu evliliklerin sağlıklı olmadığını ve ekseriye talakla neticelendiğini biliyoruz. Bu mantığı oralarda da yürütmeliyiz. Eşitlik ilkesine sadık kaldıktan sonra, demeliyiz ki, işte burada denklik yoktur, şu yoktur, bu yoktur; bir şekilde uyarmalıyız. Bizim görevimiz uyarmaktan ibaret olmalıdır diye düşünüyorum.

Fıkıhtaki bilgilerin, biraz da o dönemdeki telakkilerin tesiri altında oluştuğu kanaatindeyim. Yani, Kur'an-ı Kerim diyor ki "er-ricâlü kavvamûne ale'n-nisâ"; yani, kadınlar erkeklerin hakimiyeti altına giriyorlar. Erkeğin Müslüman olması şartıyla, gayrimüslim bir kadın eğer Müslüman erkekle evlenirse, burada büyük bir problem görülmüyor. Çünkü, hakimiyet erkektedir, fazla bir zarar düşünülmüyor. Ama, eğer bunun tersi olursa, yani gayrimüslim erkek olursa, Müslüman kadın onunla evlenmesi halinde dinini yaşayamıyor. Dinini yaşayamıyor demeyelim de, yaşayamayabiliyor. Çocukları olması halinde de, çocuklarını kendi inancına göre eğitemiyor. Erkek egemen toplum dediğimiz toplumlarda oluşan bu kanaatlerin birtakım kadın haklarının savunulduğu, savunulması gerektiği bir toplumda, bir çağda, ne kadar geçerli olabileceğini düşünmemiz gerekiyor. Bunların tümüyle yanlış olduğunu söylemek istemiyorum kesinlikle, bunların zamana göre doğru olduğunu, günümüzde de geçerli olduğunu, ancak bir mecburiyet, bir haram ve farz meselesi şeklinde değil de, bir tavsiye, bir uyarı şeklinde anlaşılması gerektiği kanaatindeyim.

Burada söylemek istediğim bir husus da, doğacak olan çocuklarla ilgili problemler. Yine, eğer erkek gayrimüslim olursa, doğan çocukları kendi dini üzere büyütebilir, yetiştirebilir. Bu da bir mahzur olarak görülebilir. Ama, bugünkü dünya şartlarında, özellikle Avrupa, Amerika gibi yerlere baktığımız zaman, birçok yerde bu problem olmuyor. Problem olduğu yerler çok oluyor; ama, bazen de olmuyor. Acaba, evlilik esnasında bir kadın derse ki, ben Müslüman olarak yaşayacağım, benim Müslümanlığıma karışma, ben namazımı kılarım, orucumu tutarım, doğan çocuk olursa ben kendi dinim üzerine yetiştiririm, erkek de bunu kabul ederse –ki, bunu kabul eden erkekler de olabiliyor- bu durumlarda acaba biz de evlilik devam etsin, yapılan evlilikler bozulmasın şeklinde bir kanaate varabilir miyiz? Özellikle bu meselenin konuşulması ve üzerinde durulması, bu meseleye açıklık getirilmesi gerekir.

Hüseyin Atay Bey buralarda mı bilmiyorum; ama, Amerika'da böyle bir durumun olduğunu, birçok Müslüman kadının evlenemediğini, koca bulamadığını, çünkü gayrimüslim bir muhitte yaşadığını, o sebeple birtakım sıkıntılar yaşadıklarını söylemişti bana. Bu türlü sıkıntılar yaşanabiliyor.

Diğer taraftan, bu fikhî hükümler, Hazret-i Peygamber zamanında, özellikle Medine'de uygulanmış. Mekke döneminde de öyle bir uygulamanın olduğunu –burada tarihçi arkadaşlar var, fıkıhçı arkadaşlar var söylesinler- bilmiyorum. Hazret-i Peygamber bile kızlarını müşriklere vermişti. Mekke'deki örnekleri dikkate alarak, gayrimüslim ülkelerde, yani darülharp dediğimiz yerlerde, acaba böyle düşünmek daha makul değil mi, İslâm'ın menfaatine ve maslahatına daha uygun değil midir diye de düşünebilmeliyiz.

Gayri resmi evlilikler de birtakım sıkıntılara sebep oluyor. Bizdeki evlilik, tarafların ve rızasıyla şahitler huzurunda ve ölüme kadar devam etmesi şartıyla aktedilen bir sözleşmedir. Genellikle Sünni uleması, muvakkat evliliği kabul etmemiştir. Bunun istisnaları var, muta nikahı adı altında geçici evliliklerin olabileceğini kabul eden Sünni alimler var. Şiilerin hepsi bunu kabul ediyor. Bu hile-i şer'iye dediğimiz evliliklerin bir kısmı, Türkiye'den çalışmak için Almanya'ya giden erkeklerle ilgili oluyor. Bunun fazla bir önemi olmadığını düşünüyorum. 70 – 80 yaşındaki bir Alman kadınla, bir formalite evliliği yapıyor pasaport almak için, Almanya'da çalışma imkânı bulmak için. Ama, daha çok bu hileli evlilikler, mesela burada ifade edildi, bir Yunanla evlenmek istiyor veyahut da, fuhuş mahiyetinde evlilikler deniliyor. Fuhuş mahiyetinde evlilik ise, sokak kadınıyla evleniyorsa, bu genç acaba neden hocaya gelip de "ben nikâh yaptırmak istiyorum" diyor. Yani, ilişkisine meşruiyet kazandırmak istiyor. Eğer zinaysa, hocaya gelmemesi gerekiyor. Demek ki, onu hocaya getiren bir his var, bir duygu var. Ben, onun o kadar da zina ve fuhuş mahiyetinde şeyler olduğunu düşünmüyorum.

Başka bir konu, dinî açıdan alınması gereken tedbirler var. Diyanet teşkilatının, din eğitiminin veyahut başka müesseselerin alması gereken tedbirler var. Bunlar, o memleketlere hoca gönderme, cami faaliyetleri, radyo ve televizyon yayınları, mevkuteler vesaire şeklinde olur. Bunlar ciddî şeylerdir kanaatime göre. Vatandaşları aydınlatan, uyaran tedbirler. İbrahim Bey'in de söylediği gibi filmlerin gösterilmesi, mutsuz evliliklerin nasıl sonuçlandığını gösteren belgesellerin yapılması falan. Bunlar ciddî şeylerdir. Devletin bu konuda yardımcı olması gerekiyor. Çünkü, oradaki bir nesil, zamanla yok olma tehlikesiyle karşı karşıyalar.

Ben, böyle bir mesele üzerinde konuşurken, ekseriye Yahudiler aklıma geliyor. Yahudiler, 2000 sene dünyanın çeşitli yerlerinde dağıldıkları halde, her şeye rağmen aile hayatlarını da korudular, kimliklerini de korudular, varlıklarını da korudular, hâlâ da korumaya devam ediyorlar. Demek ki, gayrimüslim çoğunlukta veya gayrimüslimlerin yönetimi altında yaşamak, kimlik kaybının tek sebebi değildir. Bu şartlar altında dahi, biz, Türkiye'den giden vatandaşlarımızı veya başka memleketlerde, birlikte gayrimüslimlerle yaşayan Müslüman kardeşlerimizin dinlerini ve nesillerini korumaları için epey imkânlara sahibiz.

Fıkıh ölçülerine riayet etmek bir yere kadar iyi; ama, bir yerden sonra iş tersine dönüyor, aleyhte çalışabiliyor. O konuda bir rahatlık getirmek gerekiyor. Onu da, hoşgörü ve esneklik diye ifade ediyorum. Tavsiyelerle, irşatlarla, uyarılarla bu meselenin ele alınması gerektiğini düşünüyorum.

Saygılar sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Sayın Süleyman Uludağ hocamıza teşekkür ediyoruz.

Şimdi oturumun müzakeresine geçiyoruz. Nasuhi Bey'e söz veriyorum.

– Buyurun hocam.

Prof. Dr. Nasuhi Ünal Karaarslan – Önce konuşmacı arkadaşımız İbrahim Paçacı Bey'le ilgili olarak bir iki sorum olacak, sonra müzakereci hocamız Süleyman Uludağ'ın konuşmasıyla ilgili bir iki şey söyleyeceğim.

İbrahim Bey'in tebliği yurt dışındaki vatandaşlarımızın aile ile ilgi problemleri idi; ama, evlilik dışında sanki hiçbir probleme değinilmedi gibi. Sadece evlilik ve boşanma meselesi vardı. Vatandaşlarımızın aile ile ilgili başka problemi yok muydu?

Bu meseleye temas ederken, birinci olarak gençlerin sorumluluktan kaçarak evlenmediklerini ve dolayısıyla gayrimeşru ilişkiler içine girdikleri problemi üzerinde duruldu.

İkinci problem de, ekonomik ve diğer sebeplerle, yabancılarla evlilik yapıldığı ve bunların da çoğunun boşanmayla sonuçlandığı, mutlu bir aile yuvası kurulamadığı şeklindeydi.

Ben, şunları sormak istiyorum: Geçen sene İstanbul'da yapılan Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısında da bu yabancılarla evlilik konusu gündeme gelmiş ve orada bir fetva da istenmişti; fakat, daha sonra bu konu tartışılsın denildi, ertelendi. Bu şûraya adam akıllı çalışma yapıldığını ben bilmiyorum. Bence yapılmalıydı. Meselâ, Almanların istatistiklerine göre, Almanlarla evlilik yapan Müslüman Türklerin, kadın veya erkek sayısı nedir; evlilik yapan kadın veya erkeklerden ne kadarı boşanmış, ne kadarı da evliliklerini sürdürmektedirler; bu boşanmaların asıl sebepleri nelerdir şeklinde birtakım anketler yapılmış mıdır, alan çalışması yapılmış mıdır, bunları sormak istiyorum. Eğer, biraz sonra cevaplanabilirse, şahsen memnun olacağım. Eğer yapılmamışsa, bu konular üzerinde durmak lazım gelir diye düşünüyorum. Çünkü, Almanlar tarafından yapılan istatistiklerde bunların hepsinin var olduğu konusunda ben bilgi aldım.

Süleyman Uludağ Bey'e de, şunu ifade etmek istiyorum: Müslüman kadınların gayrimüslimlerle evliliği konusunda ben pek net bir şey anlayamadım. Hazret-i Peygamber'in kızlarını müşriklere verdiği, sanki imtisal edilecek... Yani, öyle bir olaydan bahsedildi. O şekilde davranılsın gibi bir şey anladım ben. Ona da bir açıklık getirilirse iyi olacak. Biraz esnek davranılsın, yumuşak davranılsın, çünkü Sovyetlerden kopan ülkelerde, Tatarlarda, şunda bunda Müslüman kadınlar gayrimüslim erkeklerle evlenmiştir ve mutlu yuvaları vardır dediler. Bunlar örnek mi teşkil etmesi lazım hocam? Yoksa, bunlara bakıp da, bundan sonra evlenilmemesi daha doğru olur şeklinde bir fetva mı geliştirmek lazım? Yani, bunların mutlulukları bozulacak diye biz özel olarak bunlara fetva mı vermemiz gerekir? Bu sorularıma da, ayrı ayrı cevap isterim. Eğer bu konu üzerinde tam kendinizi hazırlamamış iseniz, bu konunun, esasında kötü bir şekilde üzerinde durulmaması, buraya iyi hazırlanarak çıkılması lazım geldiği kanaatindeyim.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Ben teşekkür ederim.

–Buyurun Sayın Hocam.

Dr. Lütfi Doğan – Sorun çok ve çok derin. Sürekli değişen toplumda, birçok sorumlulukları bulunan aile konusunda, fikhî bilgiler yanında, Süleyman Bey'in sosyal sorumluluklar olarak ortaya koyduğu şeyleri ben çok ciddî görüyorum. Türkiye'de, yavaş yavaş aile disiplininin zayıfladığı bir dönemde, Batı'da işçi ailelerin birbirleriyle ilişkilerinin acaba hangi yolla anladık da Sayın Paçacı Bey'in söylediği fikhî bilgileri sunduk? Bu bilgilerin mesnedi nedir bilmiyoruz. İslâm dini, fıkhında da, her şeyinde de, insan aklına uygundur, aklidir, bilimseldir. Toplumun gerçeklerini itibara alır, zaruretleri itibara alır.

Resulü Ekrem (S.A.V), sahabilerin kişisel olarak yaptığı bazı işler karşısında, onların durumlarına göre, yaşlıya, gence söylediği sözler aynı olmamıştır.

İslâm dini, insanın dinidir. Sevgili dostlarım, insanın dini olması bakımından, İslâm'da fıkıh hiç değişmez değildir. Fukaha, bazen bir fetvasını bir yerde bir şekilde, koşullar değiştiği zaman başka yerde başka vermişlerdir.

Onun için diyorum ki, biz henüz Türkiye'deki aile kurumunu tam ihata edemedik. Batı'daki ailenin –şuradaki konuşmalar sonunda düşündüğüm şey- işçi ailelerinin, Avrupa'daki, Avustralya'daki ailelerin durumlarını, bilimsel olarak, sosyal ve psikolojik olarak muhakkak surette etüt edecek, inceleyecek, anket yapacak, bilimsel sonuçlara gidecek bir çalışma yapmak lazım. Bu, Diyanetin içinde olmalı, burada psikiyatrlar olmalı, sosyologlar olmalı. Ben gururla söyleyebilirim ki, Türkiye Cumhuriyetinin açtığı İlahiyat fakültelerinde yetişmiş dünyaca ünlü, sosyologlarımız var. Ben diyorum ki şu aile meselesini, fikhî yönden incelemeden önce, yahut incelerken, sosyologların bilimsel olarak ortaya koydukları zaruretlere dikkat edilmesi lazım. Türk hukukunu incelemek gerekir. Batı hukukunu görmek gerekir.

Süleyman Bey'in dediği gibi içinde yaşanılan memleketin örfünü, hukukunu, alışkanlıklarını önemsemek gerekir.

Sevgili dinleyenlerim, Diyanet İşleri Başkanı, gayet hoşgörüyle bunların konuşulmasını söyledi ve ben açıkça konuşuyorum. Karşımda fukaha meclisi var. Gönülleri müsamaha ile dolu.

Sevgili kardeşlerim, birbirimizin sakalını sıvazlamak için değil, Almanya'daki 4 milyon insanın hayatında mutlu olmalarını sağlamak için birtakım kararlar almalıyız. Mesela, Türk Medeni Hukukuna, Avrupa'daki işçiler bakımından da bir bakalım... Onun için, Süleyman Bey'i gerçekten kutluyorum. İşte Müslüman aliminin dünya görüşü bu, insanın yaşadığı yerde, orada meselesini çözmek isterim.

Benim de teklifim, Diyanet İşleri Başkanı, uzman psikiyatrlar ve sosyologlar -ki, İlahiyat fakültelerinde size 10–15 tane sayabilirim- bunları fakültelerin içinde öyle bırakmamak lazım, topluma, Türkiye'deki her şeyini yitirmiş, intihardan başka meselesi olmayan bazı bireyleri kurtarmak için, artık Türk toplumunun insanları da bunu çözmeli. Biz buraya, birbirimizi koklamak için, birbirmizin sakalını sıvazlamak için değil, problemlere çare bulmak için toplandık. Sayın Paçacı'nın söylediği gibi, adam evleniyor ayrılıyor. Ayrıldık-

tan sonra gidiyor orada birisini alıyor, buradan birisini alıyor. Bunların hepsini çözmek için, güzel bir çalışma yapmak lazım. Bunun için de yeni birtakım ilkeler koyalım. Mademki Avrupa Birliğine giriyoruz, Avrupa Birliğine girerken, oradaki insanlarımızın asimile olmamaları için, onlara bir kişilik vermek için, bu türlü bilimsel çalışmalar yapmak lazım. Aile yalnız Avrupa'da değil ülkemizde de bir deprem içindedir. Türk ailesinin maalesef hiç disiplini kalmadı. Onun için birtakım kurallar getirmeliyiz.

Çok teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Çok teşekkür ederiz.

Şimdi İsmail Yakıt Bey'e söz veriyorum.

Prof. Dr. İsmail Yakıt – Sayın Başkan ve değerli dinleyenler; hepinize saygılarımı sunarak sözlerime başlamak istiyorum.

Sayın İbrahim Paçacı Hocamız, gerçekten önemli ve canlı olan hususlara değindi. Gayrimüslimlerle evlenme konusu, yurt dışında yaşayan insanımızın gerçekten ciddî problemi.

Ben bazı hususlara değinmeden önce bir konuya açıklama getirmek istiyorum. Sayın Süleyman Uludağ Bey'in, "gayrimüslime" diye tercüme ettiği husus, ayette "müşrik ve müşrike" diye geçiyor. Ayette; her ne kadar cazip olsa da, bir Müslüman'ın bir müşrikle evlenmesi veyahut bir müslimin bir müşrike ile evlenmesi caiz görülmüyor. Orada geçen gayrimüslim değil, müşrik kelimesidir. Ehl-i kitapla müşrik kelimesini Kur'an ayırmış. Ehl-i kitabı müşrik kabul edersek, birçok sıkıntı doğar.

Avrupa'da bulunduğumuz yıllarda birçok problemlerle karşılaştık. Konferansa gittiğimiz dönemlerde de en fazla sorulan sorular genelde bu hususta olmuştur. Bilhassa kızı olanın başı derttedir Avrupa'da. Çünkü, genelde, erkekler yabancı kızların peşinde. Türk ailelerin kızları da, genelde yabancı erkeklerle; Almanlarla, Fransızlarla, İngilizlerle, bulundukları ülkeye göre, onlarla beraber arkadaşlık ediyorlar ve evlenmek istiyorlar. Konferansa gittiğimiz dönemde, mübalağa etmiyorum; ama, on sorudan sekizi bu konudaydı: "Kızım bir Alman gencini seviyor, verebilir miyim?" Fukahaya bakarsak –hocalarımız çok güzel açıkladılar- böyle bir şey mümkün değil. Ancak Kur'an'a baktığımız zaman, bu konuda hiçbir husus da yok.

Hamidullah Hoca'dan bir anekdot aktaracağım. Bir Fransız genç gelmiş, demiş ki, "İslâmiyet kadar katı bir din yok." Hoca "niye" demiş. "Benim kızkardeşimi Cezayirli birisi istedi, hiçbir sorun olmadı, aldı. Ama, ben şimdi Tunuslu bir kızı seviyorum, ailesi tutturdu illa Müslüman ol diye." Hamidullah Hoca da espritüel olarak şöyle cevap vermiş: "Evladım, kızkardeşini alan Cezayirli enişteniz Hazret-i İsa'nın peygamberliğine bir şey diyor mu; hayır. İncil'in kutsal kitap olduğunu kabul ediyor mu; ediyor. Oğlum sen de, Hazret-i Muhammed Aleyhisselam'ın peygamberliğine bir şey deme, kabul et, Kur'an'ı da kutsal kitap kabul et, versinler sana kızı" demiş. Yani, hocanın son derece güzel bir cevabıydı. Ancak, bu sorunu çözüyor mu? Zaten klasik hukukçuların verdiği cevabın hocamızdaki espri şeklini almış bir şekli...

Kur'an, evliliği, malumu aliniz, sağlam bir teminat olarak ortaya koyar. Bu ne demektir; o akti gerçekleştiren tarafeynin, bütün sosyal, siyasî, kültürel, ailevî, hukukî bütün meseleleri, hakları sağlam teminat altına almaktadır. İslâm hukukunda, eşyada aslolan ibahadır diye bir söz vardır. Eğer Kur'an'da bir yasak yoksa, bu konuda olumlu bir şekilde bakılabilir.

Eski fukaha bu yasağı niye getirmiş? Bu yasak, sosyal, siyasî ve imanî gerekçelerle getirilmiş. Çünkü, fetvanın verildiği şart ve ortamlara da dikkat etmek lazım. Böyle bir gerekçeyle verildiği zaman, teminata, millî ve dinî değerlerine herhangi bir halel gelmeksizin diyerek buna daha sıcak bakılabilir diye düşünüyorum; ama, bunun da iyice tartışılması gerektiği kanısındayım.

Kur'an, evliliği sadece karşılıklı bir akit veya tarafeynin birbirlerinden istifadesi gibi bir muamele olarak da görmüyor. Kur'an, evliliği, üç ana ilkeye bağlamış: Sekine, mevedde ve rahme. Ben bunları şöyle tercüme ettim: Huzur, sevgi ve hoşgörü. Eğer tarafeynde bu üç ilke varsa, evlilik tamamdır. Zaten boşanma, bu üç bağın birer birer ortadan kalkmasıyla kendiliğinden doğar. O bakımdan Sayın Hocam, bu ilke doğrultusunda, Kur'an'da herhangi bir yasak getirilmeme konusunda, oradaki işçilerimizin sosyal, siyasî ve imanî problemlerini daha da halledecek bir şekilde, olumlu bir yaklaşımla alimlerimizin konuyu yeni baştan düşünmeleri gerektiğini söylüyorum. Yarın Avrupa Birliği sürecine girdiğimizde, bu sorunun çığ gibi artacağını şimdiden söyleyebilirim.

Beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Ben teşekkür ediyorum.

– Sayın Hocam Emrullah Yüksel, buyurun efendim.

Prof. Dr. Emrullah Yüksel – Sayın Başkan, muhterem dinleyiciler; bir iki hususa değinmek istiyorum. Çünkü burada bir ikilem mevcut; sanki bir resmî nikâh var, bir imam nikâhı var. Biz, tarihte kabul edilen usulle yapılan imam nikâhı ile şimdiki resmî nikâhı karıştırıyoruz. Eskiden uygulanan hukuk sistemine göre, karşılıklı rıza ile şahitlerin huzurunda yapılan nikâh, her zaman için her iki tarafı da bağlayıcı idi ve mağduriyet söz konusu değildi. Şimdi ise, imam nikâhı denilen akidde, her zaman için kadın mağdur edilme durumuna düşüyor.

Ben bir nişana gittim. Bana dediler ki, "Bu gençler birbiriyle buluşacaklar, şimdi bunların arasında bir imam nikahı kıy." Ben, "ne dinî yönden ne de resmî yönden nikâh kıymaya yetkiliyim; benim kıyacağım nikâhın dinen geçerli olduğunu da kabul etmiyorum; ancak, her ikisi arasında muhabbetin artması için dua ederim" dedim. Şimdi, biz, imam nikâhıyla yapılan evlilikleri meşru imiş gibi tespit ediyoruz. Hatta imamlar, yahut da din görevlileri, kendileri tarafından kıyılan nikâha meşruluk kazandırmak gibi bir şey yapmış oluyor; yani, burada kadının mağdur edilmesi söz konusu olduğu için, ben dinen bunu mahzurlu görüyorum. Mevcut hukuk sisteminde hangisi kabul ediliyorsa, o şekilde hareket edildiğinde mağduriyet önlenmiş olur ve bunun böyle olması gerektiği kanaatindeyim. Yoksa, merhametle, birtakım yollara gitmek suretiyle mağduriyetlere sebep oluruz.

Saygılar sunarım.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederim Sayın Hocam.

– Mehmet Aydın Hocam, buyurun.

Prof. Dr. Mehmet Aydın - Ben aslında İstanbul'da düzenlenen "Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı"nda da düşüncelerimi söylemiştim. Süleyman Uludağ Bey ve İsmail Yakıt Bey benim fikirlerime de tercüman oldular.

Daha önce tahmin ediyorum kayda girdi, eğer arkadaşlarımız uygun bulurlarsa, gayrimüslimlerle Müslüman kadınların evlenme konusunu, bu toplantıda bir karar noktasına doğru getirelim, tabiî nihai kararı Genel Kurul verecek.

Bir sene önce beni telefonla Belçika'dan bir genç aradı. Telefonda, "hocam ben Hacettepe Fransızca bölümü mezunuyum. Yehova Şahidi bir kızla evlenmek istiyorum, İslâmiyet'e göre, anlattığınıza göre gayrimüslim bir kızla evlenmekte bir problem yok, fakat, Yehova Şahitlerinin müşrik olduğu söylendi. Dolayısıyla, şu anda benim arkadaşım hamile ve benim dünyam karardı. Belçika Din Hizmetleri Müşavirliği bana bu konuda destek veremedi. Sizin adınızı verdiler" deyip, 45 dakika yarı ağlar bir şekilde birtakım problemlerini anlattı.

Şunu anlatmak istiyorum: İnsanların dinî duyguları her zaman yoğun olmayabilir; ama, bazı noktalarda dinle alakası yok gibi gözüken insanlar bile, Müslüman kimliğini çok öne çıkaran birtakım davranışlar sergileyebiliyorlar. Dinle hiç alakası yokmuş gibi görünür; ama, herhangi bir gayrimeşru fiil işlediği zaman, o dinî yoğunluğu fazlasıyla hissedebilir. Bu açıdan yaklaştığımız zaman, bugün Avrupa'da, Nasuhi Bey'in de sorduğu sorunun bir cevabı olarak, tahmin ediyorum ki, çok sayıda Müslüman Türk kızı –Arapları bir tarafa bırakıyoruz- gayrimüslimlerle evli. Bunlar, hayatlarının bir noktasında şöyle bir korkuya kapılıyorlar: Biz zina mı yapıyoruz? Bu soru, bu ailenin hayatına bir kâbus gibi çöküp, bu ailenin huzurunu kaçırabilir.

Arkadaşlarımızın belirttiği gibi, Kur'an-ı Kerim'de, incelediğimiz kadarıyla bu konuda açık bir fikir olmamakla beraber, kesin olarak yasaklılık da yok. Ulema, müşrik ve kâfir kelimesini çok geniş anlamda yorumlayarak, bunu gayrimüslimlere de götürmüşler, Ehl-i kitaba da götürmüşler. Gerçi Kur'an-ı Kerim'de Hıristiyanların şirk içinde olduklarına dair ayetler var; ama, o birtakım Hıristiyan mezheplerini kast ediyor bana göre, bütün Hıristiyanları kast etmiyor. Dolayısıyla bu konu, hakikaten tartışılması ve üzerinde durulması gereken bir konudur.

İslâm'ın zuhuru döneminde, Nasturi Hıristiyanları var, monofist Hıristiyanlar var ve dolayısıyla bu monofist ve Nasturi Hıristiyanları, İslâm'ın yayıldığı bölgelerde son derece yaygın. Bunların itikadi noktalarda da kendi aralarında ciddî ihtilaflar var. Mesela, Nasturiler Hazret-i Meryem'i Tanrı annesi olarak kabul etmezler. Ama, bir grup Hıristiyan, Hazret-i Meryem'i Tanrı annesi olarak kabul eder ve teotokos kavramı diye bir kavram sokulmuştur Hıristiyan akidesine bu konuda.

Dolayısıyla, İsmail Yakıt Hocamın da dediği gibi, Hıristiyanları da genel anlamda kâfirlerle, müşriklerle eşit hale getirdiğimiz zaman, gerçekten işin içinden çıkılmaz bir durum

meydana geliyor. Müslüman kadınların özellikle Hıristiyanlarla evlenmesi meselesi, önce Diyanet teşkilatı mensupları tarafından oradaki insanları rahatlatacak bir boyutta çözülmesi gerekiyor. Bunu ciddi bir problem olarak görüyorum.

Avrupa'da, arkadaşlarımız görmüştür, ithal damat, ithal gelin ve ciddî aile problemleri meydana getiren birtakım konularla iç içe yaşıyor. Ben Fransa'ya, Almanya'ya, İsviçre'ye, Hollanda'ya gittiğimde oradaki gençlerin evlendirilmesi hususunda hep şunu söyledim: Müslümanlara çok önemli bir görev düşüyor. Burada gayriresmi de olsa birbirlerinizin çocuklarını evlendirmeye özendiren veya yardım eden bir organizasyon oluşturun. Hakikaten çok önemli. İki grup var biliyorsunuz, bir kısmı, Almanlarla veya Fransızlarla artık o ahlakı tercih etmişler, başka türlü yaşıyorlar; fakat, büyük bir çoğunluk da, camilerin etrafında Müslüman kimliğini koruma, İslâm örf ve adetlerini koruma mücadelesi veriyor. Bunların çocukları ciddî problemlerle karşı karşıya bu noktada. Onun için, bu konular üzerinde ciddi bir şekilde durmamız gerekiyor. Yoksa, bir yere bağlamadan bu konuyu burada kapatırsak, çözümsüz bırakırsak, ben şahsen üzerimizde tarihî bir vebalin olduğu, dinî bir vebalin altında kalacağımız kanaatindeyim.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Ben teşekkür ederim.

– Buyurun Bekir Ayhan Bey.

Bekir Ayhan – Sayın Mehmet Aydın Hocamın biraz önceki konuşmasının son cümlesine tamamiyle katılıyorum. Öyle bir organizasyon olmalı ki, bu gençlerimize yine Müslüman aileler sahip çıkmalı, böyle bir sistem kurulmalı.

Dile getirilen diğer problemlerde kendi nefislerimizi ön plana çıkaralım; kendi oğlumuzun, kızımızın aynı duruma düşmesi hoşumuza gitmiyorsa, o zaman bu problemlere çözüm yolu arayalım.

Şimdi, affınıza sığınarak belirtmek istediğim -başta kendi nefsim için söylüyorum-, bir husus var: Bir özeleştiride bulunalım; yani, biz oradaki insanların ekonomik kaygıdan dolayı yaptıkları hataları, acaba bizler oraya gittiğimizde bizler nasıl yapıyoruz; yani, oraya gidenlerimiz acaba aynı şekilde birikim amacıyla, dönüşte kendisine birtakım imkânlar sağlamak için gitmiyor mu? Halbuki, orada bu gençlere, bu çocuklara, bu ailelere sahip çıkılsa, ben inanıyorum ki, çok şey değişir.

Bir konuya daha temas etmek istiyorum: Teşkilatımızın gönderdiği elemanların görev yaptığı kuruluşların dışında bulunan kuruluşlar veyahut da teşkilatlar da var. Acaba, bunların bir araya getirilmesi, birtakım müşterek noktaların tespit edilmesi için farklı bir çalışma yapılamaz mı? Bu, hayatın bir gerçeğidir, oradaki şartların bir gerçeğidir; yanlış veya doğru. Herkes birtakım sınırlarla birbirini kesip atıyor; ama, bunların birleştirilmesi, bir araya gelmesi, birtakım konularda ittifak etmesi durumunda, oradaki işçilerimizin şu ana kadar yapılan konuşmalardan ve gerçeklerden ortaya çıkan sıkıntıların kalkmasında çok şeyin değişebileceği kanaatindeyim.

Teşekkür ediyorum, hepinize saygılar sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Ben teşekkür ederim.

– Duran Terzi, buyurun.

Duran Terzi – Teşekkür ederim. Ben kısaca iki noktaya değinmek istiyorum.

İbrahim Bey'in çözüm önerilerine biraz daha farklı boyutta yaklaşmak istiyorum. O, kitap, broşür ve filmlerden bahsetti. Son derece önemli önerilerdi, inşallah uygulamaya geçer. Ancak bunların etkili olabilmesi için, bu araçların, bir program dahilinde entegre edilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Aile dışı yaşam süren gençlerimizden bahsedildi. Bu durumun bir sebebi de, aile sorumluluğundan kopmalarıdır. Bu sorunun çözümü doğrultusunda dernekler çapında aileye hazırlık kursları düzenlenebilir.

Bir de, boşanma sorunundan bahsedildi. Ayet-i kerimede "eşlerinizi güzellikle bırakın ya da güzellikle tutun" diyor. Yani, boşanılacaksa da güzellikle olması lazım. Boşanmalar, anlaşma ve adalet içerisinde olmazsa, işte o hocamızın bahsettiğinden beş kat daha fazla psikolojik sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bunu engellemek için, Almanya'da kiliselerin ve özellikle bazı sosyal derneklerin, aile danışma görevleri vardır ve bunlar maaşlarını da yüzde 80 oranında devletten almaktalar. Bizim kuruluşlar da, böyle bir imkândan yararlanabilirler. Müslümanlara, bizim insanımıza yönelik bu danışmanlığı yapacak insanlar istihdam edilir. Sorunlu olan ailelere danışmanlık hizmeti verebilir. İlla da ayrılacaksa, bunun da adil bir şekilde gerçekleştirilmesi sağlanabilir. Bu danışmanlıklarda konuşma mahremiyeti vardır. Yani orada konuşulanları, o danışman, kesinlikle üçüncü kişiye söyleyemez.

Öneri olarak, aile danışmanlığı ve evlilik kurslarını eklemek istiyorum.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Ben teşekkür ederim.

Mehmet Soyhun – Türklerin veyahut da Müslümanların yabancılarla evlenmemeleri, aslında Avrupa'da "siz entegre olmuyorsunuz" tenkidiyle karşılaşılıyor. Yani, siz hep kendi aranızda kalmak istiyorsunuz, Türkler Türklerle ya da Müslümanlar Müslümanlarla evleniyor, dolayısıyla siz bizim toplumumuza entegre olmak istemiyorsunuz diye ithamlar var.

Öbür taraftan, 10-15 sene ya da daha kısa sürelerde, bazen gayrimüslimlerle evlenen kişilerin eşleri, Müslüman da olabilmektedirler. Bu da dikkatten kaçmaması gerekir zannediyorum. Ancak, her zaman resmî evlilikler olmamakta, evliliğe benzer hayat birliktelikleri denen kurum, evliliğe benzer bir kurum meydana getirilmeye çalışılıyor hukuken. Bunlar da, aynı aile gibi, vergiden muafiyet ya da vergiden biraz daha faydalanma konusunda hukuken biraz onlara yardımda bulunulmakta. Öbür taraftan, boşananların toplumsal problemleri var. Boşandığı için toplum içinde normal bir kız gibi kabul görmemeleri, onların tekrar evliliğinin ayrıca problem olması da önemli konulardan biridir.

Hiç üzerinde durulmayan başka bir problem de zannedersem, eşcinsellerin durumudur. Eşcinseller dernekler kurarak örgütlenmektedirler. Sayıları fazla olmasa da Türkler

arasında da bir miktar bulunmaktadır. Hatta şehirlerle bunların gösterileri olmakta ve Müslüman homoseksüel dernekleri de bu gösterilere katılıp kendilerini teşhir edebilmektedirler.

Teşekkürler.

Komisyon Başkanı – Ben teşekkür ederim.

– Türkmen Onur, buyurun.

Türkmen Onur – Söyleyeceğim şeyler gündemdışı gibi gelebilir; onu baştan ifade edeyim. Biz, gurbetçi miyiz, yurt dışında çalışan işçi mi, yurt dışında çalışan vatandaşlar mıyız? Bir kavram kargaşası söz konusu. Birçok yerde Almancı, birçok yerde gurbetçi ifadeleri, bu da konuyu biraz daha aşağıya getiriyor. Burada konuşulan aile problemleri kronik bir hadise haline gelmiş. Ben o konuda, notlarımı üçüncü gün yazılı olarak vermek isterim. Bu kronik konuları tartışırken de, meselenin özüne daha detaylı girmemizde fayda var. Aksi takdirde çok satıhta kalıyor. Yani, burası evlenmek isteyen iki kişiye izin veren bir kurum havasına da girer gibi konuşmalar yapılmaya başladı.

Oysa, eski Almanya Başbakanının gelini de bir Türk kızıdır. Bu konulara biraz daha detaylı bakmamızda fayda var. Yurt dışında çalışanlar mı, yurt dışındaki işçilerimiz mi, gurbetçilerimiz mi? Bu kavramları, yerli yerine koyabilirsek seviniriz.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı –Teşekkür ederim.

– Kemal Yıldız Bey, buyurun.

Yrd. Doç. Dr. Kemal Yıldız – Önce, İbrahim Paçacı Hocamız özellikle tefrik konularına boşama ifadesini kullandı. Eğer onun yerine, mahkemenin ve hakimin ayırması söz konusu ediliyorsa, ona tefrik ifadesini kullanıyoruz. Bu terim olarak önemli.

Bir de asıl önemli mesele, Süleyman Uludağ Hocamızın, âyet-i kerimenin bir tavsiye niteliğinde olduğu şeklindeki ifadeleriydi. Âyeti kerime "velâ tenkihul müşrikatı hatta yu'minne..." diye başlıyor ve takdir edersiniz ki bu men sıygasıdır. Burada bir yasaklama vardır, gayrimüslimlerle evlilik yasaklanıyor.

Ehl-i kitap meselesine gelince. Bu konunun incelenmesini tavsiye etmişlerdir, ben bunu tavsiye olarak algılıyorum. Yoksa, Ehl-i kitapla evlenmeye karşılıklı olarak cevaz veriliyor şeklinde algılamadım. Fakat, bu tartışılsın, görüşülsün, buna taraftarım. Bu âyet-i kerimede, müşriklerle evliliğin nehyedildiğini özellikle vurgulamak istiyorum.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Ben teşekkür ediyorum Kemal Bey.

Oturumumuzun bayan temsilcisi var aramızda, Hatice Hanım. Onun da söyleyecek bazı şeyleri var. Onunla bitiriyoruz.

Hatice Hagar – Teşekkür ederim efendim.

Evlilikle başladık, herhalde evlilikle bitecek bu konular.

Önce şunu hatırlatmak istiyorum: Almanya'daki aile problemleri sadece çift vatandaşlıkla yapılan evlilikten ileri gelmiyor; bunlar çok az bir oran, yüzde 2 civarına bile girmiyorlar ve biz bunları o kadar geniş anlattık ki, sadece sorunların oradan büyüdüğünü zannediyoruz.

İkincisi, kimi ailelerde bayan Müslüman, bay gayrimüslim olunca kimi sorunlar çıkacağının farkına vardık; ama, genel olarak gazetelerde, yayınlarda şunlar tartışılıyor: Kimi erkekler, mesela hanımlarına baş örtüsü için izin vermiyorlar, namaz kıldırmıyorlar veya kimi hayat tarzlarını mecbur tutuyorlar. Bunlar Müslüman erkek, Müslüman kadını. Acaba bunları niye gündemimize almıyoruz? Çünkü bunlar çoğul sorunlar, bunlar bizim sorunlarımız, bunlar bizim içimizden doğan sorunlar. İlk olarak bunu hatırlatmak istemiştim.

Diğer açıdan da, herhalde, genel olarak erkek dinleyiciler olduğunuzdan dolayı mı, özür dilerim, ama, kadınlar kimi konularda haksız bir şekilde çok kötü bir şekilde anıldı. Bunu düşünmeniz lazım. Hele hele burada din adamı, din yetkilisi, dini eğitim görenler bulunduğu halde. Mesela, Almanya gibi bir yerde, genellikle kadınlar dinin meşalesini önde tutanlardır. Genelde kadınlar halkla konuşanlardır.

Üçüncü realite olarak da şunu hatırlatmak istiyorum: İslâmı halka getirmek. Acaba dinî eğilimlerin veya dinî kuruluşların hangisi olursa olsun, halka ulaşımı ne kadar? Halka nasıl yaklaşabiliyorlar; onlara ulaşabiliyorlar mı? Halkın yüzde kaçına ulaşabiliyorlar? Biz burada aslında tabanla irtibatımız kopuk bir halde sorunları çözmeye çalışıyoruz. Bunu düşünmenizi istiyorum.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Ben teşekkür ediyorum.

Şimdi, İbrahim Bey'in, bu konularla ilgili bazı cevapları olacak.

Dr. İbrahim Paçacı – Hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Müzakerelerle ilgili olarak bir iki hususu belirtmek istiyorum.

Şûralarda komisyonlar bazı konuları ele alıyor. Bizim Komisyonumuz, sosyal hayat ve din konusu altında, aile bölümüne de yer vermiştir. Ben tebliğimde aileyle ilgili problemlerin sadece fıkhi yönünü ele aldım. Hoş görürsünüz ki, aileyle ilgili fıkhı problemleri anlatırken, ailedeki sosyal problemlerden veyahut gençlerin karşılaştıkları problemlerden, çocukların problemlerinden bahsetmek pek uygun olmazdı diye düşünüyorum.

Fıkıh konusunda, fıkıhtan çıkıp günümüze gelmek teklifinde bulundu Sayın Hocamız, ancak günümüze gelirken yapmış olduğu teklifler de yine fıkhın içerisinde kaldı. Zaten ben de onları göz önünde bulundurarak, fıkıh kitaplarındaki olmayanı söylemeye gayret ettiğimi düşünüyorum; yani, günümüzde, Avrupa'da karşılaşılan problemler sebebiyle, her ne kadar Kur'an-ı Kerim'de erkeklerin gayrimüslim kadınlarla evlenmesi caizdir denilse de, karşılaşılan problemlerden dolayı erkeklerin dahi, Hazret-i Ömer'in yaptığı gibi, kadınlarla evlenmesinin caiz olmaması gerektiğini vurgulamaya çalıştım. Yani, birisi evlensin, diğeri evlenmesin şeklinde değil. Ancak, evlenmiş kişilerin durumu veyahut gay-

rimüslim bir erkekle evlenen bayanın durumu konusunda, burada bir tartışma yapmadım; yani o ayrı bir fıkhi konu. Belki, Avrupa'daki vatandaşlarımızın problemi olduğu için ele alınması gerekirdi; ancak, bu konu daha önce Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısında, ondan sonra da Kurulumuzda gündeme alındı ve bir sonuca vararak, karara bağlandı. Ancak, biz bu kararımızı açıklamayı uygun görmedik. Çünkü, sosyal hayat ve dinî ve millî varlığın korunması ayrı bir şey, verilecek fetva veyahut bunun kamuya açıklanması ayrı bir hususdur diye düşünüyorum. Onun için de, hizmete yönelik bir şûranın içerisinde, gayrimüslimlerle evlilik konusunda dinî probleme çözüm getirilmesi şeklinde bir maddenin yer almasının uygun olacağı kanaatindeyim.

Nasuhi Ünal Hocamın bir sorusu vardı; evlilik dışında başka problem yok muydu diye. Ben sadece ailelerle ilgili fıkhî problemleri, dolayısıyla evlilik ve boşanmayı ele aldım. Diğer hocalarımız aile konusunda çocukların yetiştirilmesi, fuhuş, uyuşturucu benzeri tehditler veya sosyal problemleri işleyeceklerdir. Bu konular benim ele aldığım konunun çerçevesi dışında kalıyor. Ben de bir alan araştırması mutlaka yapılması ve mevcut olanlardan da istifade edilmesi gerektiği kanaatindeyim.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Ben de teşekkür ederim.

Değerli arkadaşlar, saygıdeğer hocalarım; birinci oturumun müzakeresini böylece tamamlamış oluyoruz.

Teşekkür ederim.

II. OTURUM

(20 Eylül 2004)

◆

TEBLİĞ

AVRUPA'DA TÜRK GENÇLİĞİ VE DİN: İNANÇ, BİLGİ VE İBADET

◆

Doç. Dr. Talip KÜÇÜKCAN*

27 Temmuz 2004 tarihli Turkish Daily News gazetesi, Der Spiegel dergisini kaynak göstererek şöyle bir haber yayınladı: 2,5 milyonluk nüfusa sahip Almanya'daki Türk toplum gittikçe dindarlaşıyor. Türkiye Araştırma Merkezi'nin North Rhine-Westphalia eyaletinde yaptığı bir araştırma verilerine dayandırılan habere göre, araştırmaya katılanların yüzde 71'i kendilerini dindar olarak tanımlamıştır. 2000 yılına oranla dindar olduğunu belirtenlerin yüzde 14 oranında arttığı tespit edilmiş. Kendilerini "çok dindar" olarak tanımlayanların oranı da yüzde sekizden yüzde yirmiye yükselmiş. Araştırma sonuçları her ne kadar dindarlık oranında artış eğilimi olduğunu gösterse de bunu destekleyecek veriler sunmamaktadır. Dindarlık oranlarının artışının bilgi, öğrenme, inançları içselleştirme, dinî pratikleri yerine getirme gibi köklü ve kalıcı nedenlere mi dayandığı yoksa 11 Eylül olaylarından sonra dünya ile birlikte Avrupa'yı da saran ayrımcılığa, aşağılanmaya ve dışlanmaya dayalı tepkisel nedenlere mi dayandığı konusunda bilgi sunulmamaktadır. Bu nedenle dindarlık konusu ele alınırken dindarlığın ne ifade ettiği, dindarlığın ölçülüp ölçülemeyeceği ve boyutları üzerinde durulmalıdır. Böyle bir yöntem izlenmediği takdirde Avrupa'da Türkler ve din söz konusu olduğunda indirgemeci genellemeler ve yanlış yorumlar kaçınılmaz olacaktır.

Bu bildirinin amacı, Avrupa ülkelerinde doğup büyüyen veya hayatının büyük bölümünü Avrupa'da geçiren Türk gençlerinin dinî hayatlarını sosyolojik bir tahlile tabi tutmaktır. Bildiride Avrupa Türk toplumunun en dinamik ve hareketli kesimini oluşturan genç kuşakların dinî bilgileri nasıl edindikleri, dinî konulardaki bilgilendirme süreçlerinde kullanılan yöntem ve araçların yeterlilik düzeyleri, bu süreçlere dahil olan kişi ve kurumların etkinlik dereceleri yanında genç kuşakların ibadetleri yerine getirip getirmeme konusundaki davranışları da ele alınacaktır. Bu çerçevede gençlerin temel dinî konularda ne derece bilgili oldukları, dinî inançlarının oluşması ve şekillenmesinde hangi faktörlerin belirleyici etken olduğu ve ne tür bir dindarlık biçimi geliştirdikleri de ele alınacaktır. Bildiri-

* TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)- İstanbul.

ye temel teşkil eden uzun süreli araştırmayı İngiltere'de yürüttüğüm için ulaşılan sonuçlar ve yorumlar öncelikle bu ülkede yaşayan Türk gençlerini kapsamaktadır. Ancak sürdürdüğüm araştırmalar sadece İngiltere ile sınırlı kalmamıştır. Fransa, Almanya ve Hollanda'da da Türk gençleri üzerinde araştırma yapma ve gözlemde bulunma imkânım olduğu için bu bildirideki analizler genel anlamda Avrupalı Türk gençlerinin dinî hayatlarına ilişkin temel bulguları yansıtmakta ve genç kuşakların dinî inanç, bilgi ve ibadetlerine ilişkin ipuçları vermektedir.

İNGİLTERE'DE TÜRK TOPLUMU

Son yıllarda Avrupa'daki Türk topluluğu hem sayısal olarak artmakta hem de daha geniş bir sosyo-kültürel ve sosyo-politik coğrafyaya yayılmaktadır. Örneğin Almanya'dan Avustralya'ya, Amerika'dan Kanada'ya hemen hemen her yerde irili ufaklı örgütlü Türk topluluklarına veya cemaatlerine rastlamak mümkündür. İşçi göçü dönüşü olmayan bir sürece dönüşmüş ve misafir işçi statüsünde Avrupa'ya giden Türklerin büyük çoğunluğu bulundukları ülke vatandaşlığına geçerek göçmenlikten yerleşik hayata geçmek suretiyle Avrupa'nın demografik ve kültürel coğrafyasının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda ve İngiltere'ye giden Türklerin sayısı 4 milyona yaklaşmıştır.

Kanaatimce Avrupa'daki Türk gençleri aile, dil ve kültür olduğu gibi din konusunda da önceki kuşağa oranla farklı bir anlayış geliştirmekte ve geleneksel kültürel kimliğin yeniden üretimi sürecinde yaşadıkları toplumun baskın değerlerinden de etkilenmektedirler. Birtakım kültürel değerlere yaklaşımları ve bu değerlere yükledikleri anlam gittikçe değişmektedir. Dinî inanç ve tutumlara da değişik anlamlar yüklenmekte ve bu da dinî davranışa yansımaktadır.

Avrupa'da doğup büyüyen genç kuşaklar eğitimlerini bu ülkelerde almakta ve bu ülkelerin okullarında sosyalleşmelerini sürdürmektedirler. Anne-babalar için genç kuşakların farklı kültürel ortamlarda sosyalleşmeleri 'dinî ve kültürel kimlik' gelişimi açısından birtakım kaygılara neden olmaktadır. Ancak bu kaygıların ne kadar haklı olduğunu, Avrupa'daki Türk gençlerinin gerçekten 'dinî ve kültürel kimlik' eksenli sorunlar yaşayıp yaşamadıklarını değerlendirebilmek için gençlerin dinî ve kültürel değerler hakkında neler düşündükleri konusunda kapsamlı araştırmalar yapıldığını söylemek zor. İşte bu tebliğin temel amacı gençlik ve din konusunda genel bir harita çıkarmaktır.

Almanya, Belçika, Fransa ve Hollanda gibi ülkeler yanında Avrupa'ya giden Türkler için İngiltere de önemli bir göç ülkesi olmuştur. İngiltere'de yerleşik Türkiyeli ve Kıbrıslı Türklerin sayısının 300 bini aştığı tahmin edilmektedir (Ladbury; 1977; Bhatti, 1981; Gazioğlu; 1989; Nielsen, 1989; Anwar, 1993; Owen, 1993; The Independent, 2 January 1996). Bu ülkede yaşayan Türkiye ve Kıbrıs kökenli Türk gençlerinin 'dinî hayatını' kapsamlı olarak ele alan bilimsel araştırmaya rastlamak zordur.

DİNÎ HAYATIN BOYUTLARI

Din tek boyutlu olmadığı gibi dinî hayat da tek boyutlu değildir. Dinî aidiyet ya da bağlanma birden fazla boyut içermektedir. Bir başka ifade ile bireyin Aşkın Varlık veya Mutlak Hakikat karşısındaki duruşu inanç, tutum, duygu, tecrübe, davranış ve ritüeller gibi çok boyutlu süreçlerin yaşandığı ve gözlemlendiği bir süreç ve olgudur (Hill ve Hood, 1999: 269). Dinî aidiyet üzerinde yapılan araştırmalar dindarlığın çok boyutlu bir tecrübe olduğu görüşünü desteklemektedir.[1] Bu tebliğde de dinî hayat çok boyutlu bir fenomen olarak kabul edilmiş ve gençlerin dinî inanç ve davranışları bu anlayışla ele alınmıştır. Kuşkusuz dindarlık özel bir deneyimdir ve belirli modellere ve kalıplara koyarak incelenmesi mümkün değildir. Ancak dinî hayatı bazı ipuçlarından hareketle değerlendirmek mümkün olabilir. Dindarlık veya dini genel olarak inanç, bilgi, dua ve ibadet gibi unsurları içerir.

Bir başka ifadeyle dinî hayat genel hatları itibariyle şunları kapsar: 1- İnancın Kabulü ve Bireysel İman/Bağlanma yani Allah, Kutsal Kitap ve âhiret gibi dinin temel öğretilerinin kabulünü kapsar. 2- Cemaat Faaliyetlerine Katılımı yani düzenli ve aktif biçimde toplu ibadet ve törenlere, faaliyetlerine katılımı içerir. 3- Kişisel Dinî Tecrübeyi yani dua ve tövbeyi kapsar. 4- Cemaat Üyeleriyle Kişisel Bağ/İletişim kurmayı ve onlarla birlikte düzenlenmiş faaliyetlere katılım düzeyini içerir. 5- Kuşkuya Rağmen Fikri Arayışta Israr etmeyi yani müminin anlam arayışını sürdürmesini kapsar. 6- Dinî Tekamüle Açık olayı yani bireyin ahlâkî olgunlaşma ve dini daha iyi anlama çabasını içerir. 7- Dogmacılara inanmayı yani kişi tarafından dinin ilkelerinin kabul edilmesini ve savunulmasını kapsar. 8- Dışa Dönüklük Eğilimini yani dindarlığın dış kaynaklı faktörlerle ilişkisini kapsar. 9- Maddi Fedakarlık yaparak hayır işleri için harcamada bulunmayı içerir. 10- Din Hakkında Konuşmak ve Okumak eylemini yani mukaddes kitabı ve metinlerini okuyup diğer insanlarla tartışabilmesini kapsar (King 1967: 173-185).

Özetle söylemek gerekirse din sosyologları ve din psikologları dini çok boyutlu bir fenomen olarak değerlendirmiştir. Bu tebliğin temelini oluşturan bulgular toplanırken de dinî hayatın çok boyutlu olduğu gerçeğinden hareket edilmiş ve gençlerimizin dinî inanç, bilgi ve ibadetleri araştırılmıştır.

ARAŞTIRMAYA KİMLER KATILDI?

Tebliğde yer alan bilgiler psikologların erken gençlik ve gençlik dönemi olarak nite-

---

[1] Dini yaşantı ve tecrübenin çok yönlü olduğunu destekleyen çok sayıda araştırma vardır. Örneğin bkz. William James (1895) The Varieties of Religious Experience, Cambridge, MA: Harvard University Press (Original work published in1906); Michael Argyle (2000) Psychology of Religion, London: Routledge. İslâmî dinî tecrübe hakkında bkz. Frederick M. Denny (1991) 'Varieties of Religious Experience in the Qur'an' in S. Seikaly and R. Baalbaki (eds.) Quest for Understanding, Beirut, Lebanon: American University Press: 185-202. Dindarlığı çok boyutlu bir yöntemle ele alan bilim adamlarının kullandığı ölçekler ve bu ölçeklerin dini içerdiği boyutlar hakkında bkz. Peter C. Hill and Ralph W. Hood Jr. (1999) Measures of Religiosity, Alabama: Religious Education Press. Konuyla ilgili literatürün eleştirel bir değerlendirmesi için bkz. W. C. Roof (1979: 17-45).

ledikleri 12-18 yaş grubundaki (Patterson, Sochting ve Marcia, 1992: 15) kız ve erkek Türk gençlerinin katıldığı bir araştırmadan elde edilmiştir. Araştırma grubu olarak 12-18 yaş grubunu yani erken ergenlik ve gençlik döneminin seçilmesinin temel nedeni kimlik duygusu edinmede bu gelişim döneminin belirleyici derece etkin bir özelliğe sahip oluşudur (Phinney, 1993b: 75).

Araştırmaya 42 erkek ve 51 kız olmak üzere toplam 93 genç Türk katılmıştır. Araştırmaya katılan erkeklerin yüzde 57'si, kızların ise yüzde 71'i 12-15 yaşları arasındadır. Yaşları 16-18 arasında olan erkeklerin oranı yüzde 43, kızların oranı ise yüzde 29'dur. Bilimsel araştırmalar bu yaş dönemlerini gençlik dönemi olarak nitelemektedir. Biz de bu nedenle özellikle bu yaş grubunu seçtik. Ancak 18-24 yaş grubu hakkında da araştırmalar yapılması gerektiğini burada belirtmek gerekir. Araştırma sonuçlarının gençlerin dinî hayatları hakkında genel bir manzara çizmeye yeterli olduğunu söyleyebiliriz. Araştırmaya katılan Türk gençlerinin doğum yerleri Türkiye, Kıbrıs ve Londra olarak belirlenmiştir ve büyük çoğunluğun ise Londra doğumlu olduğu gözlemlenmiştir.

Bulgulara göre Avrupa'da yeni bir Türk gençliği yetişmektedir. Aile kökenleri Türkiye ve Kıbrıs olan İngiltere doğumlu gençler Avrupa Türklerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu gençler doğdukları ülke dilini daha iyi öğrenmekte ve anne-babalarından farklı bir kültürel hayat içinde büyümektedirler. Gençlerin içinde yaşadıkları ortamsal ve çevresel faktörler kimlik edinme ve aidiyet duygusu kazanmalarını etkilemektedir (Phinney, 1993a: 47). Bu nedenle Türk gençlerinin dinî/kültürel kimlikleri incelenirken doğup büyüdükleri sosyal çevre göz önüne alınmalıdır. Çünkü kimlik gelişimi sadece zihinsel ve duygusal süreçlerin değil çevresel ve toplumsal faktörlerin de etkisine maruz kalmaktadır (Watermann, 1992: 54; Phinney, 1993a; Markstrom-Adams, 1992: 174).

TÜRK GENÇLERİ VE DİNÎ HAYAT

Yukarıda da belirttiğimiz gibi dinî hayat çok yönlüdür ve genel olarak inanç (iman), bilgi ve ibadetleri kapsar. Şimdi Türk gençlerinin dinî hayatlarıyla ilgili araştırmanın bu yöndeki bulgularını ele alalım:

Dinî Hayatın İnanç-İman (Allah İnancı) Boyutu

Araştırmaya katılan gençlerin büyük bir çoğunluğu Allah'a inandıklarını ifade etmiştir. Erkeklerin % 62'si, kızların ise % 43'ü Allah'a kesinlikle inanmaktadır. Ayrıca erkeklerin % 19'u kızların ise % 47'si bazı kuşkuları olmasına karşın hâlâ Allah'a inandıklarını belirtmiştir. Allah inancı olmayanların oranı erkeklerde % 14, kızlar da ise sadece % 4 olarak bulunmuştur. Gençlerin % 52'si 'kesinlikle', % 34'si ise bazı 'kuşkulara' rağmen inanıyor, bunlar birleştirildiğinde ise gençlerin toplam % 86 gibi yüksek bir oranının Allah inancına sahip olduğu görülüyor. Bu çok önemli bir bulgudur. Van der Lans ve Rooijackers da (1992: 61) Hollanda'da Türk gençleri üzerinden yaptığı bir araştırmada benzer sonuçlar elde etmiştir. Van der Lans ve Rooijackers'ın araştırma bulgularına göre (toplam sayısı 65 olan) deneklerin % 67.6'si İslâm'ın esaslarına inanmakta, % 13'ü ise bu konu-

da belirsizlik ve çelişkili duygular yaşamaktadır. Aynı araştırmaya göre deneklerin % 9'u kuşkulu bir tutum içinde olduklarını, % 12.3'ü ise İslâm ile ilgili geleneksel fikirleri reddettiklerini belirtmiştir. İngiltere'de yaptığımız araştırma bulgularına göre ise Tanrı inancı olmayanların yani ateist olanların oranı % 9 olarak, agnostiklerin oranı ise % 4 olarak bulunmuştur. Bu tutumların ortaya çıkmasında birçok faktör rol oyalayabilir. Ancak ergenlik ve erken gençlik dönemlerinde soyut ve eleştirel düşünme yeteneğinin gelişmesinin otoriteye karşı çıkma eğiliminin daha baskınlaştığı gerçeğinin bunda payı olduğu söylenebilir.

Bu döneme ilişkin psikolojik ve entelektüel gelişmeler yanında bazı deneklerin dış faktörlerden de etkilendiği ve dinden soğuduğu anlaşılmaktadır. Yüz yüze görüşmeler sırasında bazı gençler fanatik ve kökten dinci İslâm inancının, medyada yansıtılan Müslüman imajının, din adına yapılan terör saldırılarının ve buna ilâveten okudukları bazı kitapların kendilerini dinden soğuttuklarını ifade etmişlerdir. Bazı gençler bu ve benzeri gerekçelerle İslâm'dan, bir başka ifade ile kurumsal ve organize dinden uzaklaşırken manevî ihtiyaçlarını karşılamak için Batı ülkelerinde son derece yaygın olan meditasyon ve yoga gibi pratiklere başlamışlardır. İngiltere'deki Türk gençlerinin daha ziyade fanatik, gerici, yobaz, şiddet yanlısı, terör destekçisi, kökten dinci, baskıcı ve antidemokratik olarak medyada yer alan İslâm imajından rahatsızlık duydukları ve böyle inanç sistemiyle kendilerini özdeşleştirmek istemedikleri gözlenmiştir.

Gençleri Allah inancı konusunda en çok hangi faktör etkiliyor?

Gençlerin Allah inancı ile ilgili kararlarında aile en etkili faktör olarak belirmektedir. Gençlerin % 65'ine göre aile üyeleri, % 8'ine göre okunulan kitaplar, % 8'ine göre arkadaşlar ve % 7'sine göre ise özel/kişisel bir deneyim Allah inancı kararlarını etkileyen en belirleyici etkenler olmuştur. Çevresel ve ortamsal faktörlerin dinî tutumların oluşmasındaki en etkin faktörler olduğu ve özellikle ergenlik dönemi gençlerinin dindarlıklarının ebeveyn dindarlığı ile yakından ilintili olduğu daha önceki araştırmalarda da tespit edilmiştir (Faulkner ve De Jong, 1966: 251).

Gençlerin bir din eğitimi durumu

Kuşkusuz çocukluk ve ergenlik döneminde alınan din eğitiminin dinî inanç ve değerlerin genç kuşaklara aktarılmasında etkisi vardır. Ancak araştırmaya katılan gençlerin çoğu İngiltere'de doğup büyüdüğü için ve okudukları okullarda Hıristiyan odaklı din eğitimi aldıkları için İslâmî din eğitimi alma konusunda sorunlu görünmektedirler. Her ne kadar gençlerin yarıya yakını (% 48) başta ailede olmak üzere, camide veya özel olarak bir tür din eğitimi almış olsa da çok sayıda gencin böyle bir eğitimle karşılaşmadığı gözlenmektedir. Aile önemli bir eğitim kurumu olarak ön plâna çıkarken genelde hafta sonu, dönem veya yaz tatillerinde din eğitimi veren camilerin bu konuda pek başarılı olmadıkları, öğrencilerin dikkatini çeken programlar hazırlayamadıkları görülmektedir.

Dinî Hayatın Bilgi Boyutu (Türk Gençlerinin İslâm Hakkındaki Temel Bilgileri)

Dinî inanç veya aidiyetin bilgi boyutu, kabul edilen dinin temel inanç ve ilkeleri hak-

kında sahip olunması gereken bilgileri kapsar (Glock, 1972: 40). Şimdi Türk gençlerinin İslâm'ın temel inanç esasları ve uygulamaları hakkındaki bilgi düzeylerini ele alalım. Gençlerin dinî aidiyet ve inançlarının bilgi boyutunu ölçmek için İslâm hakkında bazı temel ve aslında birçoklarına kolay gibi görünen bunun da ötesinde her müminin bilmesi beklenen bilgilerden ibaret bazı sorular yöneltildi. Bunlardan ilki İslâm'ın beş şartının ne olduğu idi. Sonuçlar gençlerin İslâm'la ilgili bilgilerin son derece zayıf olduğu göstermektedir.

Gençler İslâm'ın beş şartını tam olarak biliyor mu?

İngiltere'deki Türk gençlerinin sadece % 28'lik oranı İslâm'ın beş şartının tümümü, % 23'ü sadece iki ile dört şartını sayabilmiştir. Araştırmaya katılanların yarıya yakını ise (% 48) bu şartlardan bir tekini bile sayamamıştır. Kuşkusuz bu bilgisizlik birçok faktöre bağlanabilir; ama bu faktörlerden başlıcaları arasında anne-babaların ilgisizliği, okuldaki din eğitimi derslerinde İslâm hakkında çok az bilginin aktarılması, camilerin genç kuşaklara yönelik programlarının yetersizliği ve yazılı-basılı kaynakların yeterli olmayışı veya gençlerin bunlara ulaşamaması ve ilgi duymaması sayılabilir.

Gençlerin İslâm hakkındaki bilgileri ölçülürken bazı eylemlerin helâl veya haram olup olmadığını bilip bilmedikleri de test edilmiştir. Bu tür bir soruya alınan cevaplar ortaya biraz daha farklı bir tablo yani soruda yer alan konularda bilgilenme oranının daha fazla olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Gençlere "alkol tüketimi, kumar oynamak, faiz almak, büyü yapmak ve domuz eti yemek İslâmiyetin günah saydığı eylemlerdir" ifadesinin doğru mu yoksa yanlış mı olduğu sorulmuş ve bu soruda belirtilen eylemlerin günah sayıldığını bilenlerin oranı % 64 iken yanlış cevap verenlerin oranı % 18'de kalmıştır. Bu konulardaki doğru bilgilenme düzeyinin yüksek olması gençlerin alkol tüketimi konusunda uyarılmalarına, birçok yerde artık helâl kesim et ürünleri olduğuna ve buna ilişkin tartışmalara bağlanabilir.

Dinî bilgilerin hangi düzeyde olduğunu tespit etmek için ayrıca Kur'an hakkında bilgiler sorulmuştur. İslâmiyetin kutsal metni olan Kur'an-ı Kerim hakkında Türk gençlerinin temel bilgileri olup olmadığını, Kur'an-ı Kerim'i okuyup okumadıklarını açığa çıkaracak sorular sorulmuştur. Cevaplardan anlaşıldığı kadarıyla gençlerin sadece % 5.5'i Ku'ran-ı Kerim mealini tümüyle, % 16'sı ise kısmen okuduğunu iddia etmiştir.

Gençlerin % 28'si Kur'an-ı Kerim'i okumaya çalışmış ancak okuduklarını anlamada güçlükle karşılaştıkları veya hiç anlayamadıkları için okumayı bıraktıklarını ifade etmiştir. Diğer yandan araştırmaya katılanların % 45'i Kur'an-ı Kerim'i hiç okumadıklarını belirtmiştir. Özellikle okumaya başlayıp da yarıda bırakanların açıklamalarından anlaşıldığı kadarıyla hem gençlerin Kur'an-ı Kerim'i anlamak için kültürel alt yapılarının zayıf olduğu hem de mevcut Kur'an-ı Kerim meallerinin onların kavrayabileceği bir dille yazılmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca gittikleri camilerde meal veya tefsir gibi bilgilendirici okumalar yerine öteden beri uygulana gelen ezberler yaptırılmaktadır. Cami görevlilerinin de bu konuda yetersiz oldukları ve gençlerin deyimiyle yeni kuşaktan kopuk oldukları da sık sık dile getirilmiştir.

Dinî Hayatın İbadet Boyutu

Dinî aidiyet veya inancın ibadet boyutu dua, namaz, oruç ve hac gibi ibadet ve pratikleri kapsar. Diğer dinler gibi, İslâm da bu dine mensup olanlardan bazı ibadetleri ve pratikleri yerine getirmesini talep eder. İngiltere'deki gençlerin dinî görevleri yerine getirip getirmediklerini ölçmek için sorulan sorulara verilen cevaplardan anlaşıldığı üzere gençlerin inançlarının gerektirdiği zorunlu ibadetleri sürekli ve düzenli yerine getirmedikleri anlaşılmaktadır.

Örneğin gençlere "Günlük namazlar ve Ramazan orucu hakkındaki düşünceleriniz nedir?" diye sorulduğunda alınan cevaplar gençlerin çoğunun ibadetlere fazla ilgi duymadığını göstermektedir. Örneğin araştırmaya katılanların sadece % 18'i dinî görevlerini yerine getirdiklerini iddia ederken geri kalanların büyük çoğunluğu farklı nedenlerle (% 15'i zor bulduğu için, % 13'ü çevre baskısından dolayı ve % 43'ü ise bilmediklerinden dolayı) ibadet etmediklerini dile getirmiştir. Nasıl ibadet edileceğini bilmeyenlerin oransal yüksekliği gençlerin din bilgisi birikimlerinin zayıf olduğu gözlemini destekler niteliktedir.

Araştırmaya katılanlara ayrıca ibadetlerin yerine getiriliş sıklığı ve düzenliliği ile ilgili bir soru soruldu. Günlük namazlar, Cuma namazı, oruç ve dua gibi dinî görevleri yerine getirme alışkanlıkları ve bunların sıklığı sorulduğunda alınan cevaplardan anlaşıldığı gibi gençler dinin ibadet boyutunu önemli oranda ihmal etme eğilimi göstermektedirler.

Araştırma sonuçları gençlerin % 61'lik oranının günlük namazları hiç yerine getirmediklerini, yüzde 28'lik bir bölümünün ise bu görevi zaman zaman yerine getirdiklerini ve sadece % 2'lik bir dilimin bu ibadeti düzenli bir şekilde yerine getirdiklerini gösteriyor. Ancak oruç tutma ve dua etme oranlarına bakıldığında bu ibadetlerin daha yüksek bir oranda ve sıklıkta yerine getirildiğini görmek mümkündür. Araştırmaya katılanların % 48'i oruç tutmakta ve dua etmektedir.

Yukarıda sayılan zorunlu ibadetlerin dışında Türk-İslâm kültür geleneğinde Mevlit ve Kandil gibi dinî önem atfedilen bazı günler vardır. Çeşitli dinî törenlerin düzenlendiği ve ibadetlerin yapıldığı bu günlerdeki davranışlar da dinin ritüel boyutu açısından önemli kabul edildiği bu konuda da gençlere bir soru yöneltilmiştir. Alınan cevaplar gençlerin % 43'ünün kandil günlerini genelde hatırlamadığını göstermektedir. Gençlere "Kandil gün/gecelerinde ne yaparsınız?" diye sorulduğunda % 27'si kandil günlerindeki etkinliklere katılıp dua ettiklerini; % 15'i ise kandil günlerine ve mevlit törenlerine ilgi duymadıklarını belirtmiştir. Diğer yandan gençlerin yüzde 43'ü kandil günlerini hatırlamadıklarını dile getirmiştir. Bu bulgulardan da görülmektedir ki Türkiye'de yaygın bir şekilde kutlanan veya iştirak edilen çeşitli dinî törenler arasında oldukça popüler bir yere sahip olan mevlitler gençler arasında fazla ilgi uyandırmamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu tebliğde İngiltere'de yaşayan Türk gençlerinin dinî inanç, tutum ve davranışları üzerine yoğunlaşılmış ve onların dinî aidiyetlerinin/yaşantılarının çeşitli boyutları tahlil etmiştir. Her ne kadar kendilerini Batılı kabul etseler de Avrupa'daki Türk gençleri anne-

babalarından tevarüs ettikleri değerlere tamamen sırt çevirmemektedirler. Dinî değerler de gençlerin çoğunlukla kabul ettikleri ve benimsedikleri kimlik referansları arasında yer almaktadır.

Araştırma sonuçları İngiltere'deki Türk gençlerinin büyük çoğunluğunun Allah inancına sahip olduklarını göstermekle beraber özellikle dinî bilgilerinin son derece zayıf olduğunu ortaya koymaktadır. Yeterince dinî bilgi donanımı bulunmayan gençlerin çoğu temel dinî ibadetleri yerine getirmemekte veya getirmek istese de bunu nasıl yapacağını bilmediği için dinî ibadetlerden uzak durmaktadır. Araştırma sonuçlarından anlaşıldığı gibi aile ve çevresel şartlar dinî inançların aktarımında birincil derecede önemli rol oynamaktadır. Ancak medya ve kamuoyundaki İslâm ile ilgili yanlış ve olumsuz imajlar gençlerin İslâm'a bakışını olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle bazı gençlerin kurumsal/organize dinden soğudukları görülmektedir. Gençler dinî bilgiler edinme konusunda da ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır. Okullarda İslâm ile ilgili bilgilerin yüzeysel oluşu yanında camilerdeki din eğitimi yöntem ve içeriklerinin gençlerin ilgisini çekecek nitelikte olmayışı, görevlilerin çoğunun gençlerin yaşadıkları ortamdan kopuk olmalarından kaynaklanan iletişim sorunları ve onların anlayacağı seviyede ve dilde yazılı kaynakların yetersizliği gençlerin dinî bilgilere ulaşmasını engellemektedir.

Gençlerin büyük bir çoğunluğu inançlı; ancak inançlarına ilişkin bilgileri çok zayıf ve yüzeyseldir. Diğer taraftan gençler kendilerini Müslüman olarak tanımlamalarına rağmen inançlarının gerektirdiği dinî pratikleri yeterli şekilde ve düzenli olarak yerine getirmemektedir. Dinî inançlar gençler için gittikçe sembolik anlam kazanan bir kimlik referansında dönüşmektedir.

Avrupa'da yaşayan Türk gençleri dinî ve kültürel kimlik kırılması açısından ciddi problemlerle karşı karşıyadır. Avrupa'nın bütün kentlerinde teşkilatı ve camii olan, Diyanet İşleri Başkanlığı ile ortaklaşa faaliyetler yürüten DİTİB'in bu problemlerin çözümünde çok büyük katkılar sağlayacağı kuşkusuzdur. Yeterli bilgi ve tecrübe donanımı olan insan gücüyle uzun vadeli planlar ve programlar yapılması ve uygulanması halinde Türk gençlerinin kendi din ve kültürlerinden kopması engellenebilir. Herhangi bir plan yapılmaz ve önlem alınmaz ise gençlerin yabancılaşması kaçınılmaz olacaktır ki bu da genç kuşakların savrulması anlamına gelir. Bu nedenle Diyanet İşleri Başkanlığı ile ortaklaşa faaliyetler yürüten DİTİB'in aşağıda belirtilen konularda girişimlerde bulunması yerinde olacaktır:

1. Türklerin yoğun yaşadığı ülke dillerinde gençlere yönelik görsel/basılı yayın faaliyetlerinin (kitap, dergi ve özellikle gençlerin kolayca anlayabileceği biçimde/dilde yazılmış meâl, ilmihâl, rehber, hikâye ve tarih kitapları) yapılması.

2. Türklerin yoğun yaşadığı ülke dillerinde gençlere yönelik TV yayınları, CD/VCD film ve internet sitelerinin hazırlanması.

3. Türkiye ve Avrupa'nın çeşitli merkezlerinde gençlere yönelik bilgi, öğrenme, kendini geliştirme ve gerçekleştirme sempozyumları, toplantıları ve kamplarının düzenlenmesi.

4. Gençlerin çocuk yaşta eğitimlerine başlanması konusunda ailelerin eğitilmesi.

5. Cami ve derneklerin sosyal faaliyetlerinin artırılması, spor, festival, sergi ve tiyatro gibi kültürel ve sosyal faaliyetlerin düzenlenmesi veya bunlara ev sahipliği yapılması.

6. DİTİB dışındaki dinî ve sivil kuruluşlarla ortak faaliyetler yürütülmesi, özellikle ortaokul, lise ve üniversite öğrencilerine yönelik okul dışı etkinliklerin düzenlenmesi.

7. Avrupa'daki Türk aydınla arasında bir ağ oluşturarak gençlerin hem dinî hem de diğer alanlardaki sorunlarının (okulda başarısızlık, uyumsuzluk, aile içi çatışma veya bağımlılık yapan madde kullanımı gibi) araştırılması ve çözüm yollarının bulunması.

8. Avrupa'ya gönderilecek din adamlarının ciddi bir eğitim ve oryantasyon programından geçirilerek Avrupa tarihi, kültürü ve sosyal hayatı hakkında bilgilendirilmesi.

9. Avrupa'daki yetkili makamlar, medya ve aydınlarla daha yakın ve etkin iletişim kurarak gençlerin karşılaştığı sorunların üst platformlarda dile getirilmesi ve Avrupa çapında tartışmaya açılması.

10. Avrupa'daki Türklerin sorunları üzerinde sürekli araştırmalar ve yayınlar yapacak ve uzun vadeli programlar geliştirilmesine katkıda bulunacak bir stratejik araştırma merkezinin kurulması.

BİBLİYOGRAFYA

Anwar, M. (1993), 'Muslims in Britain Demographic and Social Characteristics', *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 14, No. 1 & 2: 124-134.

Bhatti, F. M. (1981), *Turkish Cypriots in Britain*, Research Papers - Muslims in Europe, No. 11, Centre for the Study of Islam and Christian-Muslim Relations, Birmingham.

Faulkner, J. E. and DeJong, G. D. (1966) 'Religiosity in 5-D: An Empirical Analysis' *Social Forces*, 45: 246-254.

Gazioğlu, S. (1989), *The Influence of Education in the Labour Market: Turkish Speaking Immigrants in London Boroughs*, Occasional Paper, Birkbeck College, London.

Glock, C. Y. (1972) 'On the Study of Religious Commitment' in J. E. Faulkner (ed.) *Religion's Influence in Contemporary Society, Readings in the Sociology of Religion*, Ohio: Charles E. Merril: 38-56.

Hill, P. C. and Hood R. W. Jr. (1999) *Measures of Religiosity*, Alabama: Religious Education Press.

King, M. (1967) 'Measuring the religious variable: Nine proposed dimensions' *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 6: 173-185.

Ladbury, S. (1977), 'The Turkish Cypriots: Ethnic Relations in London and Cyprus' in James L. Watson (ed.) *Between Two Cultures, Migrants ad Minorities in Britain*, Basil Blackwell, Oxford: 301-331.

Markstrom-Adams, C. (1992), 'A Consideration of Intervening Factors in Adolescent Identity Formation' in G. R. Adams, T. P. Gullotta and R. Montemayor (eds.) *Adolescence Identity Formation*, Sage Publications, Newbury Park, CA: 173-192.

Nielsen, J. S. (1989), 'Islamic Communities in Britain in P. Badham (ed.) *Religion, State and Society in Modern Britain*, The Edwin Mellen: Lampeter, 225-241.

Owen, D. (1993), *Country of Birth: Settlement Patterns, 1991 Census Statistical Paper No. 5*, CRER, University of Warwick, Coventry.

Patterson, S. J., Sochting, I. & Marcia J. E. (1992), 'The Inner Space and Beyond: Women and Identity' in G. R. Adams, T. P. Gullotta & R. Montemayor (eds.) *Adolescent Identity Formation*, Sage Publications, Newbury Park, CA: 9-24.

Phinney, J. S. (1993a) 'Multiple Group Identities', in Jane Kroger (ed.) *Discussions on Ego Identity*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillside, New Jersey: 47-74.

Phinney, S. J. (1993b), 'A Three-Stage Model of Ethnic Identity Development in dolescence' in Martha E. Bernal & George P. Knight (eds.) *Ethnic Identity, Formation and Transmission among Hispanics and Other Minorities*, State University of New York, New York: 61-79.

The Independent, 2 January 1996.

Van Der Lans, J & Rooijakers, M. (1996), 'Ethnic Identity and Cultural Orientation of Second Generation Turkish Muslim Migrants' in W. A. R. Shadid & P. S. van oningsveld (eds.), *Political Participation and Identities of Muslims in non-Muslim States*, Kok Pharos, Kampen: 174-189

Watermann, A. S. (1992), 'Identity as an Aspect of Optimal Psychological Functioning' in G. R. Adams, T. P. Gullotta & R. Montemayor (eds.) *Adolescent Identity Formation*, Sage Publications, Newbury Park: 50-72.

MÜZAKERE

Prof. Dr. İzzet Er (Komisyon Başkanı)- Talip Küçükcan arkadaşımıza teşekkür ediyoruz.

Değerli katılımcılar, şimdi, Talip Bey'in tebliğini müzakere etmek üzere, Dr. Veyis Güngör Bey'i davet ediyorum.

– Buyurun efendim.

Dr. Veyis Güngör – Sayın Başkan, değerli katılımcılar; hepinizi saygıyla selâmlayarak konuşmama başlamak istiyorum.

Esasen iki nokta üzerinde duracaktım. Bunlardan bir tanesi, Dr. Talip Küçükcan'ın tebliği üzerine olacaktı; diğeri de, cami merkezli eğitimin nasıl olabileceği ve o konudaki gözlemlerim üzerinde yoğunlaşacaktım. Ancak, önce bir konuda durum tespiti yapmak istiyorum.

Sabah Başbakanımızın konuşmasında geçmişti; "gurbetçiler" kavramını burada tekrar duymuş olduk. Ayrıca, birinci oturumda konuşmacılar, sık sık "gurbetçilerimiz", "Almancılarımız" ve "işçilerimiz" gibi kavramları kullanarak bizi ifade etmeye çalıştılar. Tabiî, bu kavramlar, kırk yıl, otuz yıl önce kullanılan ve bizi artık ifade etmeyen kavramlar.

Şimdi, Türkmen Onur Bey'in sorusuna cevap veriyorum: Biz, kırk yıldır orada, bir kurumlaşmayı gerçekleştirerek, göçmenlikten yerleşik hayata adım atan Avrupa Türkleri olarak veya Avrupa Türkleri Topluluğu olarak tarih sahnesinde yerimizi almış durumdayız. Bu tezimizi güçlendiren bir iki örnek vererek –Hollanda örneği- bu "Batı Avrupa Türkleri" kavramını biraz daha açmak istiyorum.

Değerli arkadaşlar, kırk yıl içerisinde, kırk yıl önce işçi olarak giden insanlarımızdan, bugün sadece Hollanda'da, 13 bin gibi Türk işvereni var ve bunlar Türk, Hollandalı ve diğer yabancılardan olmak üzere sayıları yüzbinlerle ifade edilen işçi istihdam ediyor.

Bir başka örnek yahut gerçek, Türkler bulundukları ülkelerdeki siyasî partisipasyonu en güzel şekilde gerçekleştiren grup olarak karşımıza çıkıyor. Yine Hollanda örneğinden hareketle şunu söylemek istiyorum: Bugün Hollanda'da, 14 belediye meclis üyemiz, 8 il meclis üyemiz, 5 milletvekilimiz ve 1 de Avrupa Parlamentosu üyemiz var.

Bir başka mesele; Avrupa'daki göçmenler içerisinde en güzel sivil toplum örgütlerini kuran yine Türklerdir. Yine Hollanda'dan örnek veriyorum: 350 camiden 200'ü aşkını bize ait. Almanya'dan da örnek verilebilir.

Sabahtan beri dertleri dinlediğimiz için, kararan yüreklere su serpmesi açısından, bir başka tespitimizi ortaya koymak istiyorum. Bugün artık, karşımızda, Avrupa Türk orta sınıfı var. Bu orta sınıf, işverenlerimizden tutunuz, politikacılarımıza, bürokrasideki müdür-

lerimizden tutunuz öğretmenlerimize kadar uzanan bir alanda temsil ediliyor. Bu Avrupa Türk orta sınıfının eğitimleri gayet iyi. Birçoğu işveren, altlarında birçoğunun jipleri var, yerlileri kıskandıracak şekilde. Birçoğu ev satın almışlar ve yıllardır yapılan Türkiye'yi kötüleme hareketinden uzaklar; Türkiye'yi kötülemiyorlar. İçinde bulundukları ülkelerde görevler alarak, bu ülkeye bir şeyler yapabileceklerinin şuurundalar, bilincindeler.

Bununla bitmiyor bunların görevleri, aynı zamanda atalarının gelmiş olduğu, gönüllerimizin burada olduğu Türkiye başta olmak üzere, akraba topluluklarımıza da neler yapabiliriz sorusunun cevabını arayan bir Türk orta sınıfıyla karşı karşıyayız. Bu Türk orta sınıfının sayıları oran olarak belki az olabilir; ama, Avrupa kültürünün, Avrupa felsefesinin, Avrupa zihniyetinin ve ruhunun nasıl oluştuğunun araştırmasını yapıyorlar; bu konuda sorular soruyorlar. İçinde yaşadıkları ülkenin norm ve değerlerini anlayarak, bu sistem içerisinde varlıklarının nasıl yürütebileceklerinin de tartışmasını kendi aralarında yapıyorlar. Bazı gruplar, bazı örgütler, teşkilatlar var ki, iki yıllık akademilerle, hazırlamış oldukları akademik eğitimlerle, Hollandalı, Alman ve diğer sosyal bilimcileri her hafta davet ederek, işte Avrupa'yı oluşturan zihniyetin temellerini onlardan öğrenerek, ama köklerini de unutmadan, asimile de olmadan, kendi varlığımızı ve kimliğimizi koruyarak entegre olup, bir taraftan köklere Türkiye'de bir taraftan Almanya'da, ama global insanın üzerine düştüğü, liberalizmin temeli olan sorumluluk duygusunu da duyarak bugün Avrupa'nın muhtelif köşelerinde böyle bir grupla karşı karşıyayız.

Şimdi, Diyanet İşleri Başkanlığının da görüşünden hareketle bunu yazdım aslında. 17 Aralık 2004'te Avrupa Birliği bize evet de dese, hayır da dese, Avrupa-Türkiye entegrasyonu süreci başlamıştır. Bu süreçten geri dönemeyiz. Oradaki işverenlerimiz Türkiye'nin kalkınması için, oradaki ülkelerin, bakanlıkların teşviklerini kullanarak ciddî şekilde Türkiye'ye yatırımlar yapıyorlar.

İşte, Avrupa Birliği sürecinde böyle bir Şûranın oluşması, bizim meselelerimizin burada ciddiye alınması ve tartışılması, bize aslında güven ve moral veriyor. Bu süreç döndürülemez dedim; zira, 4-5 milyon insanla biz zaten Avrupa'nın kalbinde yer almaktayız, oradayız, orada temsil ediliyoruz.

Sayın Talip Küçükcan'ın tebliğine gelince, tebliğin konusu Avrupa'da Türk gençleri, din, eğitim ve kimlik. Sayın Küçükcan'ın tebliğinin giriş kısmında Der Spiegel dergisinden yansıyan araştırma sonuçları vardı. Ayrı tarihlerde, yani temmuz ayında, aynı konuyla ilgili Hollanda'da yapılan bir araştırma, Der Spiegel dergisinin tam zıttı bir veriyi ortaya koyuyor. Hollanda hükümetinin, Yabancılar ve Entegrasyon Bakanlığının emriyle Sosyal Kültürel Planlama bürosuna yaptırmış olduğu araştırmanın sonucunda varılan tespitlerden önemli bulduğum bir kısmını, Komisyonumuza aktarmak istiyorum.

Raporda, Hollanda'daki genel sekülarizasyon sürecinden Müslümanlar da nasiplerini almışlardır diyor. Yani, bir önceki tebliğde ifade edildiği gibi, hızla dine kayma gibi bir şey olmadığını bu araştırma söylüyor. Hem de, dört yıl içerisinde yani 1998-2002 yılları arasında yapılan gözlemlerde, Türklerin camiye devam etme oranı, yüzde 44'ten yüzde 35'e düşmüştür diyor. Bu düşüş, Türklerin eş seçiminde de vardır. Yani, hanımefendi bi-

raz önce bahsetti, bu konuda da bir parantez açarak bahsetmek istiyorum.

Özellikle yüksekokul mezunu Türk kızlarımız, maalesef kendilerine denk bir eş bulamadıkları için, kendilerinin dengi olan ve Türk olmayan eşlere yönelmektedir ve oran da ciddî boyutlarda değildir. Böyle kalmasını da ümit ediyorum.

Araştırmanın ulaştığı bazı sonuçlar şöyle: İslâm'a ilgi, yaş ve eğitim düzeyiyle, kişinin toplumdaki konumuyla ilgilidir. Özellikle yüksekokul bitirmiş, çalışmakta olan ve entegre olmuş kesimin günlük yaşamında İslâm daha az etkili olmaktadır. Diğer taraftan, dinî partisipasyonun azalması, kişinin kendini İslâm'la ilintileştirmesini beraberinde getirmiyor. Zira, Türklerin ve Faslıların kendilerini İslâm'la ifade etmeleri, hâlâ devam ediyor. Ancak, ikinci nesil gençlerde dinî praktiğin biraz daha az olduğu gözlemlenmiştir. Hollanda'daki Müslümanların üçte ikisi, dinin şahsi bir mesele olduğuna inanmaktadır. Kamuoyu tartışmalarında, İslâm gün geçtikte tartışma konusu olduğuna inanılmaktadır. Tartışma daha önce diğer dinlerde de yapıldığı gibi bugün İslâm üzerinde yoğunlaşıyor. Özellikle özel eğitim ve homoseksüellik, kadın erkek ilişkisi üzerinde yoğunlaşan bir tartışmayla Müslümanların üzerine geliniyor. Bu noktada tartışılan grup üyeleri hem yayınlarda yer alırken, yani tartışmalara girerken, hem de konulara İslâmî anlayışlarla, tenkitçi gözle bakabiliyorlar. Yani, orada yetişen Müslüman orta sınıfı, bu meselelere de artık tenkitçi gözle bakıp, yerli bilim adamlarıyla tartışacak seviyeye gelmiştir.

Diğer bir mesele, Türk gençlerinin Allah inancı. Bu yönde yapılan araştırmalar da, Talip Küçükcan'ı destekler mahiyette. İslâm ve şiddet konusu Avrupa'da her gün karşımıza çıkan bir mesele. Bu konuda yapılan araştırmada, 14 kişiden sadece 1 kişi şiddet kullanarak İslâm'ın anlatılabileceğini savunurken, yüzde 16'sı da İslâm'ı savunmada şiddetin kullanılıp kullanılmayacağı hakkında fikri yokken, ezici bir çoğunluk, İslâm'ı anlatmada şiddetin kesinlikle kullanılamayacağını ifade ediyorlar diyor.

"Kendinizi nasıl hissediyorsunuz" sorusuna verilen cevap; yüzde 50 oranında Türk gençlerinin kendilerini katıksız Türk kabul edip, kesinlikle Hollandalı olmadıklarını belirtmişlerdir diyor. Küçük bir oranda gençlik grubu ise, kendilerinin hem Hollandalı hem Türk olduğunu görmektedirler diyor. Her 5 Türk gencinden bir tanesi, Türk kültürünün Batı kültürüyle kaynaştırılmasına karşı çıkmaktadır diyor.

Araştırmanın bir başka sonucunda, Türk gençlerinin yüzde 5'i fundamentalist veya aşırı dinî görüşlerin etkisi altındadır diyor.

Bu çerçeveden sonra, izin verirseniz, cami eksenli eğitim üzerinde bir iki görüşümü ifade ederek konuşmamı bitirmek istiyorum.

Efendim, cami eksenli eğitimde, maalesef birçok camimizde kullanılabilecek bir temel eğitim modelimiz bulunmamaktadır. Bu, hem Diyanet Vakfı şubeleri için geçerli, hem de diğer kurumlarımız için geçerli. Her cemiyet, her imam kendine göre lokal metot geliştirerek din dersi eğitimi vermektedir. Teklif olarak, acaba ileride herkesin baz alabileceği, temel alabileceği bir cami eksenli din eğitimi modeli geliştirilebilir mi diye soruyorum.

Diğer taraftan, tıpkı yaygın eğitimde olduğu gibi, cami eğitimine de maalesef velile-

rimiz ilgisizler. Çocuklarını, "sana bisiklet alacağım, sana bilgisayar alacağım" gibi ödüllerle camiye göndermekteler ve takip oranı da maalesef düşük. Ezbercilik mi yoksa anlayarak mı? Çocuk hadesten tahareti öğrenmiş. "Bu ne demektir oğlum" diye soruyoruz, "bilmiyorum" diyor. Acaba, tabiî hadesten tahareti de öğrensin de, anlayarak, daha çok pedagojik ve didaktik yöntemler kullanılarak, audio araçları da günümüzde yaygın olan araçlar kullanılarak bir eğitim modeli de gerçekleştirilemez mi diye kendi kendime soruyorum. Maalesef bazı camilerde, iki A 4 sayfa büyüklüğünde yemek duaları öğretiliyor ve bu mecbur kılınıyor çocuğa. Bunun pratik alanı hemen hemen yok gibidir. Zaten aileler, belki haftada, belki iki haftada bir birlikte yemek yeme şansına sahipler; çocuk iki sayfalık bir yemek duasını ne zaman okuyabilsin?

Bir başka çarpıcı örnek, yaygın olmamakla birlikte, cami eksenli eğitimin anlaşılması açısından vermek istiyorum. Çocuk, camide hızla koşuyor, ders veren arkadaş diyor ki, "oğlum koşma, meleklerin kanatlarını kırarsın". Çocuk pazartesi okula gidiyor, "öğretmenim, ben spor yapmayacağım" diyor. Öğretmen "niye oğlum" diye soruyor. Çocuk "çünkü koşarsam meleklerin kanatlarını kırarım" şeklinde cevap veriyor. Çok ekstrem ama, düşünmemiz gereken, yani çocuklarımızın karşı karşıya olduğu tablolardır. Elbette genellememiz mümkün değil.

Bir de, Küçükcan'ın tebliğine eklenebilecek, özellikle son on yılda ortaya atılan, "Hollanda İslâm"ı, "Avrupa İslâm"ı gibi bir kavram var. Daha çok oryantalistlerin bu kavramı ortaya attıklarını biliyoruz; ancak, şartlar da, yani çocukların Türkçe'yi iyi anlayamamaları da, acaba Hollanda İslâmının içini nasıl doldurabiliriz gibi bir soruyu da beraberinde getiriyor. Ancak, din eğitimi, Hollandaca, Almanca verilirse, öbür taraftan Türkçe'nin öğretilmesi gibi bir olumsuzlukla da karşı karşıya geliyoruz. İşimiz oldukça zor.

İnşallah şûradan, uygulanabilir birtakım sonuçlar çıkar.

Çok somut bir teklifim de, böyle bir şûranın ve bu konuları ele alan toplantıların lokal yerlerde ve oradaki uzmanların da katılarak yapılmasıdır. Hollanda, Almanya, Belçika ve diğer ülkelerde bu tür le toplantılar yaparak, çalışma gruplarını oluşturup söz konusu problemler üzerinde inşallah yol alınabilir diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Dr. Lütfi Doğan – Sayın Başkan, son konuşan arkadaşımız o kadar önemli şeyler söyledi ki.. Gerçekten Hollanda'yı çok güzel anlattı. Ben yerimden alkışladım. Ben 77 yaşındayım, bana bu heyecanı katan, Almanya'daki Türklerin, o güzel Anadolu çocuklarının başarıları oldu. Rica ediyorum, bu beyefendiyi tanıtın.

Komisyon Başkanı – Dr. Veyis Güngör'ü ben de burada tanıdım. Verilen zamanı aştığı için sözünü kesmek gibi bir niyetim de vardı, ikinci müzakereci kendimdim; fakat ben Avrupa'ya gitmedim, problemleri bu arkadaşlarım kadar bilmiyorum. O bakımdan, kendi hakkımdan biraz o tarafa doğru kaydırdım.

Dr. Lütfi Doğan – Çok özür dilerim. Bir Anadolu isteklisi olarak söylemek istiyorum, Sayın Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından bu arkadaşımızın takdir edilmesini istiyorum.

Çok teşekkür ederim.

Prof. Dr. İzzet Er (Komisyon Başkanı) – Ben teşekkür ederim.

Ben değerli arkadaşlarımı kutluyorum. Öteden beri hep özlemini çektiğimiz bir şeydi. Avrupa'nın dilini bilen arkadaşlarımızla yerinde incelemeler yapılması hususunu hep birbirimize tavsiye ederdik. Ben şahsen sosyologum ama o şansa sahip olamadım. Arkadaşlarımızdan ileride daha başarılı çalışmalar bekliyoruz.

Her iki arkadaşımızın da bütün görüşlerine katılıyorum. Bugün, Türkiye'de de gençlerimize ulaşamıyoruz. Camiye devam eden cemaatimize baktığımız zaman, yaş ortalamasının da yüksek olduğunu görüyoruz.

Bursa'da 80'li yıllarda, bir müftümüzle sohbet ediyorduk. Sordum kendisine, "hocam (a) köyüne bir imam gönderiyorsunuz, yeni bir imam, oradaki imam ayrıldı, bu imam için bir tavsiyeniz oluyor mu? Mesela, bu köyün envanteri şudur, namaz kılanı şudur, kurban keseni şudur, hacca gideni budur, dini yaşayışı şudur gibi bir envanter veriyor musunuz?" "Yok hocam" dedi; "kim uğraşacak bunlarla? Ben sadece bir şey söylüyorum: Cemaatle problem istemiyorum". Sayın Müftüm burada, lütfen alınmasın, o yeni daha, zannediyorum iyi şeyler yapacaktır. O günlerde de elimde Gabriel Le Bras'ın Fransızca iki ciltlik dinî sosyoloji etütleri diye tercüme edilebilecek olan ve Fransa'nın kır ve kent hayatındaki dinî yoğunlaşmayı anlatan, hatta buna dayalı bir dinî harita çıkaran çalışması vardı, ondan mülhem olarak böyle bir soru sormuştum.. Halen Türkiye'de de, biz gençlere yeteri kadar ulaşamıyoruz. İlahiyat Meslek Yüksekokulunda, din hizmetleri psikolojisi ve sosyolojisi diye bir ders vardı. Hasbelkader bu derse girdiğimde, özellikle görevli arkadaşlarımızla birlikte geliştirdiğimiz bir şey vardı, buna geçmeden önce, kısa bir hatıramı arz edeyim müsaadenizle.

1981'de Ankara İlahiyat Fakültesinde Din Eğitimi Şûrası yapıldığı zaman Ünel Cem Aşkun diye bir hocamız demişti ki: "Din eğitimi gerekli mi, değil mi konuşmasını bırakalım. Ben şahsen dinî hayatı olmayan, buna inanmayan bir insanım; fakat çocuğumun elinden tutup sokağa çıktığım zaman, çocuğum bana, 'baba, bu bina niye yuvarlak, ötekiler düz de' diye sorduğunda, 'evladım o camidir' dediğimde, sosyal çevre, fiziki çevre böyle olduğu için, din eğitimi kendiliğinden başlıyor. Dolayısıyla, biz çocuklarımıza, özellikle yabancı ülkede, cami eksenli bir din hizmeti vereceğimiz zaman, onlara da hitap etmeliyiz.

Bir başka örnek daha vermek gerekirse, bir imamın futbol takımı kurmasını nakledebilirim. İmam tayin edildiği yerde bakıyor ki, camiye gelenler hep yaşlı insanlar. Çocuklarını da camiye getiremiyorlar. Ne yapsam ne etsem derken aklına futbola çok düşkün olan bu çocuklarla bir futbol takımı kurmak geliyor. Gençlerden de çok ilgi görüyor. Namaz vakitleri dışında antreman ve maç yapıyorlar. Namaz vakti gelince, maçı bırakıyor ezan okuyup namazını kıldırıyor tekrar gençlerin yanına dönüyordu bu imam arkadaşımız. Fakat çocukların hiç birisi namaz kılmıyordu. Bir müddet sonra, Hocam nereye gidiyorsun, ezan vakti geliyor gitmem lazım. Hocam, biz de gitsek olur mu; olur, niye olmasın, buyurun diyebiliyor. Bunun gibi, cami merkezli eğitimimizin, yeter ki caminin yanın-

da olsun, oyun oynarken de olsun, insanımız caminin havasını teneffüs etsin. Efendim, lokantasında yemek yerken de ezanı duyamaz mı veya başka şeyler olamaz mı? Şu külliye anlayışımızı biraz daha genişletebilir miyiz diye düşünüyorum.

Bir diğer önemli husus, yine değerli arkadaşım ifade ettiler; oraya gönderdiğimiz din görevlisi, hizmet ettiği bölgedeki insanların, özellikle toplumun dilini bilmiyorsa, sıkıntı çekiyor. Resmî makamlarda sıkıntı çekiyor, başka yerlerde sıkıntı çekiyor. O bakımdan, din görevlisi olarak göndereceğimiz arkadaşın, müşavirinden din hizmetlisine kadar, dil bilmesi faydalı olacaktır. Diyanet İşleri Başkanlığımızın bu konudaki çalışmasını gerçekten takdirle yâd etmek lazımdır. Bu sırada, bunun yeni örnekleri oluşmaya başladı.

Dil konusunda diğer önemli bir konu, Almanya başta olmak üzere Belçika ve Hollanda gibi ülkelerde İslâm dini öğretmeni yetiştirme çabası var. Şahsen benim fakültem, böyle bir eğilim içerisinde bulunan bir üniversiteyle ilişki içerisindedir. Başka birinden de bir başka talep gelmiştir, bunu inceliyoruz, ne tür bir mutabakat sağlayabiliriz diye bunun üzerinde duruyoruz. Mesela geçen sene Erasmus Programı çerçevesinde fakültemizde Almanya'ya İslâm dini öğretmeni olmak üzere bir öğrenci geldi. Bizden aldığı derslerle, İngilizce öğretim yapan derslerle, İslâm dini öğretmeni olarak atanacağını ifade etti. Götingen Üniversitesinden gelmişti. Yani, bu fırsatların da değerlendirilmesi, Diyanet İşleri Başkanlığımızın da bunları teşvik etmesi faydalı olacaktır kanaatindeyim.

Bir diğer husus da, cami merkezli eğitimi mütemmim müesseseler oluşturmak lazım. Ki, müesseseleşme çok önemlidir, bir fikriyatı, bir düşünceyi savunabilirsiniz, ona uygun davranışlar geliştirebilirsiniz. O davranışları koruyucu müesseseleşmeyi kuramazsanız, o davranışların ve zihniyetin zamanla erozyona uğrayacağını unutmamak lazım gelir. Bu çerçevede, işçilerimizin veyahut da sanayicimizin –13 bin kişiden bahsediyor değerli arkadaşımız- çocuğu bir yuvaya verilecekse, bizim kendi kültürümüzü ona enjekte edecek bir yuva yoksa, o ebeveynimiz artık akşamleyin uyuyamaz. Efendim, çeşitli sebeplerle bunlara kreş veyahut benzeri eğitim kurumları veyahut bir başka eğlence merkezleri –kendi kültürümüze uygun- oluşturmamız icap eder diye düşünüyorum.

Bir diğer önemli husus da, öyle zannediyorum ki Diyanet İşleri Başkanlığımız bu hususu nazarı dikkate alıyor ve çalışma yapıyor, gerçekten takdire değer bir şey, geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi lazım gelir, oradaki insanlarımıza İslâm'ı gerçek yönüyle anlatan filmlerin ve CD'lerin yapılması lazım. Mesela, cami merkezli eğitim içerisinde, bir internet cafe ve benzeri şeyler de oluşturularak, yeri geldiğinde buraya logo tarzında benzeri şeylerle bazı programlar yerleştirilebilir. Ayrıca, mahallî televizyonlarla işbirliği yapılmak suretiyle bazı programlar da takdim edilebilir diye düşünüyorum.

Sıtkı Uluç'un "Avrupa'da İslâm" kitabında vurguladığı bir şey vardı, dikkatimi çekmişti. Filistin teşkilatı, Şam'da bir bombalama yapıyor. Haberi, Avrupa'daki televizyon "İslâm yine vurdu." şeklinde veriyor. İmaj bu. Ayrıca, özellikle RTL televizyonundan bahsederek söylüyor ki, bilhassa Kurban Bayramıyla ilgili Müslümanların aktivitelerinden bahsederken, objektife kan birden sıçrayıveriyor diyor. Onu seyreden çocuk veya insan, ister istemez şöyle bir irkilebilir. Bunun böyle olmadığını, çok daha değişik şekillerde ol-

duğunu gösteren filmlerimizin ve programlarımızın olması, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu konuda öncülük etmesi, öyle zannediyorum ki faydalı olacaktır.

Gerçekten arkadaşlarımı kutluyorum. Bu arkadaşlarımızın sayısının artmasını temenni ediyorum. Kendilerine teşekkür ederken, sizlere de saygılar sunuyorum.

Burada oturumu kapatmak istiyordum. Ancak, bir iki arkadaşım işarette bulunuyor. Bu arkadaşlarımıza kısa kısa söz vereceğim.

– Buyurun Duran Bey.

Duran Terzi – Teşekkür ederim Sayın Başkanım.

Sayın Küçükcan'a özellikle önerilerinden dolayı çok teşekkür ediyorum. Ben, önerilerine katkı olması ve kayıtlara geçmesi açısından sadece bir boyutu zikretmek istiyorum. Bu önerileri uygulamaya geçerken, o ülkelerde, özellikle Almanya'dan örnek gösterirsek, Almanya'da, üniversite konusunda akademisyen gençlerimizi özellikle kullanmaya çalışalım. Çünkü bu bir potansiyeldir, bu gençlerimiz orada okumuştur. Ayrıca, bu gençlerimizin sayısı zaten azdır, bundan dolayı iki kat değerlidir. Çünkü, şu anda Almanya üniversitelerine kayıtlı 2 milyon öğrencinin, yüzde 3,5'u yabancıdır, bu yüzde 3,5'un yarısı da Çinlidir. Bizim, yüzde 1 bile değil, halbuki biz Almanya nüfusunun yüzde 3,5'uyuz. Bu gençlerimize yer verelim. Gerek Diyanet İşleri Başkanlığı olarak gerek devlet olarak biz bu projelerde mümkün olduğu kadar sadece danışmanlık yapalım, tabiri caizse know how verelim ve onlara bunu yapma imkânı sağlayalım. Bunun ikinci bir faydası da, milletimiz görsün ki, hep Türkiye'den görevli gelecek de yapacak diye beklemesin, bizim imkânlarımızla biz de yapabiliriz bilinci verelim.

İkinci nokta, üsluba dair. Müzakereciler ve diğer konuşmacılar, muhakkak çok değerli bilgiler veriyor; ama, ben üslup açısından yine rica edeceğim, müzakereler tebliğe yönelik olsun. O güzel bilgileri başka çerçevelerde yine alalım; ama, müzakereler tebliğle ilgili olsun.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederim.

– Mehmet Soyhun, buyurun.

Mehmet Soyhun – Az önce üniversite ve ilahiyat fakülteleri kurulmasıyla ilgili hususda zikredildiği için, kendimi biraz daha teferruatlı tanıtmama müsaade edin.

Ben, birinci kuşağın çocuğu olarak, Almanya'ya daha sonradan, sekiz yaşında gitmiş, orada ortaöğrenimden sonra Konya İlahiyat Fakültesinde okumaya dışarıdan gelmiş birisiyim. Yüksek lisansı da yaptıktan sonra, tekrar Almanya'ya döndüm ve Diyanetin Köln'deki merkezinde dinler arası diyalogdan sorumlu bölümünü yönetmeye çalıştım. Şimdi ise, Frankfurt Üniversitesi ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında 2002 yılının son aylarında aktedilen bir anlaşma sonucu kurulan İslâm Dini Vakıf Kürsüsünde araştırma görevliliği yapmaktayım. Oraya, meslektaşımız olan başka bir ilahiyatçı Mehmet Emin Köktaş, İzmir'den gelmiştir ve orada şu an biz, mevcut öğrencilere, Alman ilahiyat ve diğer bölümden olan öğrencilere ders vermekteyiz. Ancak, müfredat çalışmaları şu an de-

vam etmekte. Bu çalışmaların devam edebilmesi için, müstakil program haline dönüşebilmesi için iki senelik sözleşmenin beş sene daha uzatılması söz konusu. Onun için görüşmeler devam etmekte. Bu görüşmelerden sonra Bakanlık konuya ilişkin müfredatı onayladıktan sonra, müstakil öğrenci alıp oradan mezun verebilecek durumda bir statüye sahip olunmuş durumda. Yani, bu çok ümit verici bir gelişme.

Öbür taraftan, konuşmacıların kısmen ifade ettiği, camilerin eğitim, kültür ve sosyal faaliyet yapmaları –özellikle gençlere yönelik- hususu zikredildi. Camiler zaten orada külliye şeklinde hizmet vermekte. Bunların başka bir konusu, mekân sorunları. Orada ayrıca tartışılacak bunlar; ama, bunlar hangi durumdadır, hangi şekilde daha iyileştirilebilir, bunlara hangi muhtevayı verebiliriz ki, o gençleri orada tutabilelim? Çünkü, bir problem şu: Gençler geliyor, mesela bilardodur, internet kafedir, her türlü şeyler oraya sunulmaya çalışılıyor; fakat, bir zaman geliyor ki, daha sonra bakıyor ki, burada bizimle ilgilenen kimse yok, bizim aklımıza, beynimize hitap eden yok, sadece bizi oyalamaya yönelik faaliyetler var ve ondan dolayı da devamlılık temin edilemediği için bir zaman sonra gençler oradan uzaklaşmakta. Çünkü, onlara belki sorumluluk da verilmiyor, ondan dolayı bu problemler birbirine bağlı. Onun için, bunlar hangi şekilde daha iyileştirilebilir ve daha oraya yönelik olabilir, onlar üzerinde tartışılmalıdır.

Din görevlilerinin gençlere genel manada ulaşamaması problemi var; ama, bunun zıttına olan örnekler var. Orada futbol kulüpleri var, çeşitli liglerde oynayanlar var. Proje üretmek gerekiyor ve o projelerin hayata geçirilebilmesi ile birçok genç kazanılabiliyor.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederim Mehmet Bey.

– Buyurun.

Ali Bozkurt – Bendeniz, 1980'de 15 yaşındayken Almanya'ya giden ve cami eksenli eğitimden geçip Arapçayı ve İslâmî tedrisatı Almanya'da okuyan bir kardeşiniz olarak buradayım.

Müzakerecilere teşekkür ediyorum, bizi birçok noktada aydınlattılar. Yalnız, biz burada şu eksiklikleri gördük: Aslında sorunlar test edilmiş durumda. Biz burada daha çok çözümleri tartışmamız gerekir diye düşünüyorum. Şahsen ben şunu arzuluyorum: Üç dört gün sonra ben buradan, cebimde birkaç reçeteyle gidip, hemen orada insanımızın dertlerine deva olmak için çalışmalara başlamalıyım ve o umutla buradayım. İnşallah onu halletmiş olarak buradan ayrılacağımızı temenni ediyorum.

Onun için bize çok iş düşüyor bu manada. Bilhassa Diyanet teşkilatına çok iş düşüyor. Avrupa'da şu an 700'e yakın Diyanet camisi var. Diyanet camisinde gençlik çalışması ve kadın çalışmasının pek yoğun olmadığını biliyorum. Dolayısıyla bunun üzerine çok ciddî manada, oradaki bütün kuruluşlar olmak üzere, Diyanetin de yapması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü, cami eksenli eğitim... Şu anda bizim elimizde başka bir eğitim maalesef yok. Bu da biraz önceki konuşmacı kardeşimin söylediği gibi, zaman ve mekâna bağlı bir şey. Onun için de bizim orada yapmamız gereken, ancak okul arasında, tatil günlerinde, yaz tatillerinde çocuklarımızı eğitebilmemiz. Orada yaptığımız eğitim gayet

basit, dini tedrisat, temel esasları anlatmak durumdayız. Allah'a imanı, abdesti, namazı... Aile zaten evde fazla bir şey veremiyor. Ailede zaten, ya öyle bir hassasiyet yok, olsa bile zamanı yok. Dolayısıyla, burada, cami eksenli eğitimde en önemli görev de imamlarımızdadır. Biz burada, belki şu şûrada, Avrupa'daki imamlarımızın profilini tespit etmemiz lazım ve ona göre imamlarımız Avrupa'ya gelmeliler. Oradaki çevre nedir, oradaki insanlarımızın sıkıntıları nedir?..

Dolayısıyla, cami eksenli din eğitimi bu manada önemli. Onun için, bize, Diyanete ve diğer sivil toplum kuruluşlarına bu manada çok büyük işler düşüyor. İnşallah, bu şûra da bunun bir başlangıcı olur diye düşünüyorum.

Biraz önce hocamız külliye anlayışını geliştirmemiz gerektiğini söyledi. Gerçekten önemli bir vurgu. Orada zaten şu an fazla imkânımız yok. Avrupa'da İslâm, din dersi öğretmeni yetiştirmek konusunda biz Milli Görüş Teşkilatı olarak dört seneye yakın zamandan beri çalışmalar yapıyoruz. Bir diğer kurumla beraber din dersi öğretmenliği çalışması yapıyoruz. Orada imkânlar var; ama, biraz önce arkadaşımın da söylediği gibi, Frankfurt'ta Diyanetin de başlattığı bu çalışma da gerçekten takdire şayan. Dört gözle bekliyoruz, bir an önce verim almak için.

Diğer bir alternatif, Avrupa'da okumuş, büyümüş gençlerimizi, Türkiye'ye getirip, burada ilahiyatta okutup, imam yetiştirme. Ki, onlar ya Almanca biliyor, ya Fransızca biliyor. Tekrar orada imam olarak bunların görev yapmasını sağlayabilirsek, herhalde oradaki insanımız için, oradaki Müslüman toplum için çok faydalı bir iş yapmış oluruz diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Biz de teşekkür ederiz.

Değerli hocalarım, kıymetli arkadaşlar; bugünkü oturumlarımız sona erdi, hepinize teşekkür eder, saygılar sunarım.

İyi akşamlar efendim.

III. OTURUM
BİRİNCİ TEBLİĞ
(21 Eylül 2004)

◆

GÜNÜMÜZDE İHTİDA HAREKETLERİ

◆

Dr. Sadık ERASLAN*

Fert veya toplum hayatında karşılaşılabilecek en önemli olaylardan biri din değiştirmedir. İslâmî literatürde buna, yeni girilen din İslâm ise *ihtida*, Müslüman'ın dinini bırakarak başka bir dini kabulü söz konusuysa *irtidat* denir. Batı dillerinde (İngilizce, Fransızca) her iki kelimenin karşılığı *conversion*'dur. Batı'da Din Psikolojisi ve Din Sosyolojisi literatüründe bu terim; Bir dinden tamamen ayrılarak yeni bir dine geçme yanında, Hıristiyanlığın bir mezhebinden diğerine geçmeyi ve hatta mensup olduğu dine daha ciddî bağlanmayı da ifade edebilmektedir.[1]

Din değiştirme olaylarıyla, tabiî olarak ilâhiyatçılar yanında dinler tarihi ile meşgul olanlar ilgilendikleri gibi, kişilerin ruhsal hayatlarıyla alakası dolayısıyla din psikologları; toplumsal gelişmeler dolayısıyla din sosyologları; dini ve dinî konuları objektif tarzda incelemeyi hedeflemeleri dolayısıyla da din felsefecileri ilgilenmişlerdir.

Biz burada konuyu hizmet alanımızla ilgisi olması bakımından ve mevcut durumu tespit etmek üzere ele almak istiyoruz. Avrupa Birliği (AB) sürecinde, gerek Diyanet İşleri Başkanlığının konumu ve statüsü ve gerekse dinî hizmet bekleyen halkımızın karşı karşıya kalması muhtemel problemler ve bu problemlerin çözümü konusu son derece önem kazanmaktadır. Zira Batılı gayrimüslim yüz milyonlarca insanla iç içe yaşamak durumunda olan Anadolu'daki dindar halkın, bu duruma intibak etmesi kolay olmayabilir. Bunu nispeten kolaylaştırma ve bu tür geçiş dönemlerini daha az problemli veya problemsiz geçirmeyi sağlamak hususunda Diyanet İşleri Başkanlığına önemli görevler düşecektir. İşte *ihtida* veya *din değiştirme* konusu bu süreçte karşılaşılması muhtemel problemlerden biridir. Halkımız da zaten bu konuda son derece hassastır. Nitekim günümüzde dahi mevcut misyonerlik faaliyetleri sonucunda gerçekleşen din değiştirme olayları ister istemez halkımızı huzursuz etmektedir.

İslâm dinine göre insanlar din ve inançlarını seçmekte serbesttir. Kur'an'da Hz. Peygamberin Müslüman olmayanlara *"Sizin dininiz size, benim dinim de banadır"* şeklinde

---

* Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi.

1 Bkz. Ali Köse, *Neden İslâm'ı Seçiyorlar*, İstanbul, 1997, s. 5; ayrıca bkz. Nesimi Yazıcı, *Türklerin İslâmiyeti Kabulü*, basılmamış eser.

hitap etmesi ve herkesin inancında serbest bırakılması istenmiştir.[2] Ancak *ihtida,* insanın irade ve arzusuna bağlı kılınmakla birlikte, *ihtidanın* vasıtalarından olan *tebliğ ve davet* gibi konularda emir ve teşvikler vardır. Hz. Peygamber, *"Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan; O'nun elçiliğini yapmamış olursun..."* [3] gibi ayetlerle tebliğ yapıp yapmamakta muhayyer bırakılmamış, bu görevleri yerine getirmekle emrolunmuştur. Nitekim ilk dönemlerde. Ancak çok kısa bir zamanda ve baş döndürücü bir hızla gerçekleşen ihtidalar ve aynı zamanda İslâm'ın bu şekilde yer yüzüne yayılışı özellikle gayrimüslimler tarafından çokça tartışılmıştır. Bazı ehl-i insaf deyebileceğimiz batılı tarih ve ilim adamları doğruyu söylemekle beraber, bir kısmı da dinî taassupla konuyu çarpıtmış ve tabiri caizse İslâm'a iftirada dahi bulunmuşlardır. Bunlara göre, Hz.Peygamber ve ashab dönemi dahil insanlar silah zoru ile Müslümanlaştırılmış veya Müslümanlar ganimet elde etmek arzusu ile mücadele ederek Müslümanlığı yaymışlardır. Bunu W.Barthold gibi Batılı ilim adamları dahi reddetmektedirler.[4] Bunun böyle olmadığı tarihen sabittir. Zaten Kur'an-ı Kerim'in *"Dinde zorlama yoktur."*[5] İfadesiyle Müslümanlar, iman konusunda zor kullanmaktan menedilmişlerdir. Kur'an'da "(Resûlüm) *Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin; bilakis, Allah dilediğine hidayet verir ve hidayete girecek olanları en iyi O bilir"*[6] ifadesiyle hidayetin sadece Allah'ın meşietine bağlı olduğu vurgulanmıştır. Buna rağmen arz edildiği gibi, İslâm'ın ilk dönemlerinde ve özellikle Hz. Peygamber ve ashap döneminde çok büyük çapta ihtidalar olduysa -ki, dünya ve tarih buna şahittir- o takdirde gerçekleşen bu geniş ihtida hareketlerinin asıl sebep veya sebepleri üzerinde durmak gerekir. İlk dönemlerdeki bu hızlı ihtida hareketlerine karşın günümüzde ihtida hareketlerinin bu derece gerilemesinin sebep veya sebepleri nelerdir? Esas bunun araştırılması ve üzerinde durulmasının gerektiği kanaatindeyim. Günümüz ve Asr-i saadet arasında bir mukayese yapılmadığı takdirde sağlıklı bir sonuca varılacağı kanaatinde değilim. Ancak bu mukayeseyi yapmadan evvel günümüzün durumunu tespit etmek gerekir. Bu şekilde bir ön fikir sahibi olmak için *ihtida* veya *din değiştime* ile ilgili elde edebildiğimiz bazı genel bilgileri vermek istiyoruz.

Bugünkü Genel Durum

İhtida konusunda, her din ve inanç mensubu tabiî olarak kendi din ve inancı lehine çalışmakta ve dindaşlarının sayısını arttırmak istemektedir. Hıristiyanlardan Budistlere ve hatta Marûnî ve Yezidilere varıncaya kadar bu istek ve kural geçerlidir. Bu konuda başkasının din ve inancına en saygılı olanların başında Müslümanlar gelmektedir. Fakat diğer bazı din mensupları, Müslümanlık ve Müslümanlar için aynı saygıyı göstermemektedirler. Özellikle bazı Hıristiyan mezhep mensupları, Yahova şahitleri ve Budistler gibi çeşitli gruplar, sürekli hareket halinde olup Müslümanlar arasında huzursuzluğa sebep ol-

---

2 Kâfirûn, 109/6.

3 Mâide, 5/67.

4 Barthold, W., *İslâm Medeniyeti Tarihi,* İzah, İlâve ve Düzeltme: M. Fuad Köprülü, Ankara, 1963, s. 105.

5 Bakara, 2/256.

6 Kasas, 28/56.

maktadırlar. İhtida ile ilgili çalışmalarda Müslümanlara göre Hıristiyanlar çok daha büyük bir gayret içerisindedirler. Hemen hemen konu ile ilgili bütün istatistik, araştırma ve haber kaynakları Hıristiyanlara aittir. Misyonerlik faaliyetlerinde olduğu gibi, ihtida konusunda da Müslümanlara ait sistemli bir çalışma göze çarpmamaktadır. Hıristiyanlara ait çalışmalara baktığımız zaman, bu çalışmaları yapanların sadece kendileriyle ilgili olan hususlarda değil bunun yanında Müslümanlığa ve diğer dinlere ait bilgilere de sahip oldukları görülüyor. Tabiri caizse ihtida konusunda Hıristiyanlar, Müslümanları Müslümanlardan daha iyi biliyorlar. Mesela, konu ile ilgili Hıristiyan kuruluşlarca yapılan çok geniş bir itatistikî çalışmada yer alan bazı bilgiler şöyledir: *Global statistics for all religions: 2001 AD*[7] başlığını taşıyan bu çalışmada 1990-2000 yılları arasında başta Hıristiyanlık ve hemen peşinden İslâmiyet olmak üzere kayda değer bütün dünya dinlerine ait yıllık artışlar verilmektedir. Bu çalışmada, özellikle İslâmiyet'le ilgili bilgiler çok daha detaylı bir şekilde yer almaktadır. Mesela, söz konusu tarihler arasında her yıl dünya Müslüman sayısının ne kadar arttığı, bu artışın ne kadarının doğum yoluyla ve ne kadarının ihtida yoluyla olduğu, bu çalışmada açıklamalı bir şekilde yer almaktadır. Ayrıca yıllık toplam Müslüman artışının ne olduğu ve bu artışın dünya nüfus artışına göre ne oranda olduğu bu çalışmada yer almaktadır.

Bu çalışmada yer alan diğer dikkat çekici bir husus şudur: Genel artışın yanında ayrıca Müslüman mezhep ve inanç ekollerine ait gerek doğum ve gerek ihtida yoluyla gerçekleşen artışlar da ayrı ayrı gösterilmiştir.

Örnek olarak; 1990-2000 yılları arasında tüm Müslümanların doğum yoluyla yıllık artışı 21,723,118 kişidir, ihtida yoluyla artış miktarı ise 865,558 kişidir, toplam: 22,588,676 olup dünya nüfus artışına göre % 2.13 artış olmuştur. Ayrıca bu aratış önce Sünnî olan ve olmayan şeklinde ayrı ayrı gösterilmiştir. Tabi 18,680,757 gibi büyük bir rakamla gösterilen Sünnî kesimi de, Hanefiler, Şafiiler, Malikiler, Vahhabiler ve Hanbeliler olarak ta ayrı ayrı gösterilmiştir. Aynı çalışmada Tasavvufa mensup olanlar da ayrı gösterildikten sonra önce toplam olarak Şia başlığı altında Zeydiye ve İsnaaşeriye de ayrı ayrı gösterilmiştir. Daha sonra tüm Alevi sayısı verilmiş ve peşinden diğer gruplar başlığı altında ayrı bir sayı daha yer almıştır. Bu bilgiler verildikten sonra Ahmediler, Hariciler ve hatta Dürzü ve Yezidiler hakkında dahi detaylı bilgiler verilmiştir. Siyahî Müslümanlar de ayrı gösterilmiş ve bunlara ait bilgiler de ayrı verilmiştir. Yani Hıristiyan kuruluşların bu tür çalışmalarla İslâm âleminde gerçekleşen bütün ihtida hareketlerini adım adım takip etmekte olduklarını görüyoruz. Acaba Müslüman teşkilatlarca buna benzer bir çalışma var mıdır? Gerekli olup olmadığının tartışılması gerekir kanaatindeyim. Müslümanlar, kendilerini ilgilendiren bilgileri neden Hıristiyan teşkilatlardan almak zorunda kalsınlar?

Yine aynı kuruluş tarafından yapılan bir çalışma ile başta Müslümanlar olmak üzere din mensuplarının 24 saatlik artış miktarları verilmektedir. Hıristiyanlar hakkında ise mezhep ve ekoller halinde ayrı ayrı bilgi verilmektedir.

---

7 http:www.bible.ca/global-religion-statistics-worldchristian-encyclopedia.htm, 7/5/2004

Yapılan ayrı bir çalışma ile de kilise mensupları arasında bir oranlama yapılmıştır. Buna göre en büyük artış *İndependent ve Protestan* kilise mensuplarına aittir. Bu da gösteriyor ki, misyonerlik faaliyetleri bakımından da bu iki kilise çok daha öndedir. Nitekim Türkiye'deki misyonerlik çalışmaları da bunu göstermektedir. Bilindiği gibi, Türkiye'de açılmakta olan yeni kiliseler genelde Protestanlara aittir. Bunun Ankara'da da örnekleri vardır.

Yine aynı Hıristiyan kuruluşları tarafından yapılan bir çalışmada bu sefer tüm dünya dinleri alınmayıp sadece Hıristiyanlık ile İslamiyet arasında bir mukayese yapılmıştır. Bu çalışmada kıtalara göre Müslümanlık ile Hıristiyanlık açısından gerçekleşen ihtida hareketlerine ait bir tablo ortaya konmuştur. Bu tabloda dünya ihtida haritası bakımından çok dikkat çekici bilgiler vardır. Zira ihtida hareketleri açısından dünya dinleri arasında İslâmiyet'e alternatif olarak sadece Hıristiyanlık gösterilebilir. Hıristiyan kuruluşlarca yapılan bu çalışma da ihtida konusunda bize iki din arasında bir mukayese yapma imkânı vermektedir.

Şöyle ki: Afrika ve Asya kıtalarında din değiştirme hareketleri açısından Hıristiyanlık Müslümanlıktan ilerdedir. Örnek olarak, Afrika'da din değiştirme yoluyla Hıristiyan sayısı yıllık 438,975 kişi artmaktadır. Artan Müslüman sayısı ise 130,471 kişidir. Ancak yıllık oran olarak Müslümanların % 2.37 iken Hıristiyanların % 2.68'dır. Asya'da ise Hıristiyan sayısı yıllık olarak 2,365,720 kişi artmaktadır. Aynı tarihte Asya kıtasında artan Müslüman sayısı 463,200 kişidir. Artış oranları Müslümanların % 2.10 iken, Hıristiyanların % 2.32'dir. Yani Müslümanlar Asya'da nüfus artışında önde olmakla birlikte, ihtidada geridedirler.

Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika ile Pasifik ülkelerinde ise Hıristiyanlık Müslümanlığın çok gerisindedir. Örnek olarak: Hıristiyanlığın merkezi olan Avrupa'da Müslümanların yıllık artış oranı %78 iken aynı tarihlerde Hıristiyanların artış oranı %17'de kalmaktadır. Fakat daha ilginç olanı, Kuzey ve Güney Amerika ile Pasifik ülkelerinde ihtida bakımından Hıristiyan sayısında artış değil, aksine eksilme vardır. Örnek olarak: Kuzey Amerika'da Müslüman sayısı belirtilen tarihlerde bir yılda 26,929 kişi artarken, aynı tarihte 337,930 kişi Hıristiyanlıktan çıkmıştır. Güney Amerika'da ise aynı tarihte yılda 9,572 kişi Müslüman olurken, 250,598 kişi Hıristiyanlığı bırakmıştır. Pasifik ülkelerinde bu oran daha da farklıdır. Bu ülkelerde Hıristiyanlıktan ayrılanların sayısı daha da artmaktadır.

Şimdi Hıristiyan kuruluşlar tarafından ve İslâmiyet'in en hızlı artış gösteren din olmadığı iddiasıyla hazırlanan böyle bir tabloya baktığımız zaman, şöyle bir tespitte bulunmak mümkündür: Tabloda da görüldüğü gibi, her yönden gelişmiş ve zengin ülkelerin bulunduğu ve Hıristiyanların çoğunlukta olduğu Avrupa ve Amerika'da ihtida açısından, Müslümanlık Hıristiyanlıktan çok daha ilerdedir. Mesela, İslâmiyet'le ilgili yapılan başka bir araştırmaya göre, 1998 yılında Avrupa'da doğan her yüz bebekten 7'si Müslüman ailelere aittir. Halbuki Müslümanlar oran bakımından Avrupa nüfusunun ancak %2.4'nü teşkil etmektedir.[8] Genelde ekonomik yönden gelişmemiş, fakir; üçüncü dünya ülkeleri

[8] İslâm ve Hıristiyan Araştırmaları Enstitüsü Çalışması, Kolorado-Spring, Amerika.

denilen memleketlerin bulunduğu ve aynı zamanda Müslüman ülkelerin yer aldığı Asya ve Afrika kıtalarında ise ihtida açısından Hıristiyanlık ilerdedir (Ancak nedense İslâm'dan ayrılmalar gösterilmemektedir). Şimdi şöyle bir netice ortaya çıkıyor: Bu tabloya göre genelde ekonomik sıkıntı içerisinde ve kültürel yönden zayıf insanlar Hıristiyanlığı seçerken, istisnalar hariç ekonomik yönden ilerde, zengin ve kültürlü insanlar İslâmiyet'i tercih etmektedir. Nitekim Amerika'da ihtida konusunda yapılan başka bir araştırmada Müslüman olan Hıristiyanların tahsil oranı şöyledir: %51 üniversite mezunudur. %12 mastır yapmıştır. %6 doktora yapmıştır. Ayrıca Müslüman olan Amerikalıların %93'ü Hıristiyanken kilise ile bağlantısı olan ve bir bakıma dindar kişilerdir. %7'si ise daha evvel dinle alakası olmayan kişilerdir. Diğer bir husus ta, Müslüman olan Amerikalıların %90'ı Müslümanlarla evlidir ve mutlu bir hayat sürdürmektedir. Ancak %6'sı da samimi olarak Müslüman olmuş değildir. Bunlar misyonerlik yapmak için Müslüman olmuştur.

Hıristiyanlaşmanın ilerde olduğu Afrika ve Asya'daki ihtida hareketlerinin kökeninde maneviyattan ziyade maddiyat olduğu uzmanlarca belirtilmektedir. Nitekim ülkemizde de bunun çok açık örnekleri vardır. Zira Hıristiyanlaştığı iddia edilenlerin çoğunluğunun ekonomik sıkıntı çeken ve özellikle Batı'ya göç etmek isteyenlerden olduğu tespit edilmiştir. Bilindiği gibi son zamanlarda Hıristiyanlaşmanın yaygınlaştığı söylenen Doğu ve Güneydoğunun da ekonomik yönden en geri bölgelerimiz olduğu yine uzmanlarca ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu bilgiler ışığında Müslümanlık ile Hıristiyanlıktaki ihtida hareketleri açısından şöyle bir tespitte bulunmak mümkündür: Genel olarak Hıristiyan olma hareketleri, misyonerlik ve buna bağlı olarak maddî güce dayanmaktadır. İslâmiyet'teki ihtida hareketleri ise bunun aksine dine davet çalışmalarından ziyade gayr-i Müslimler tarafından İslâm'a ait inanç, ibadet ve ahlak prensiplerinin araştırılması sonucunda benimsenmeye dayanmaktadır. Tabiri caizse Hıristiyanlığı Hıristiyanlar yaymaktadır, fakat İslâmiyet adeta kendi dinamiği ile yayılmaktadır. Hatta diyebiliriz ki, günümüzde genellikle İslâmiyet'i yaşamayan ve Hz. Peygamber'in ahlâkına taban tabana zıt davranışlar içerisinde bulunan birçok Müslüman, bu yaşantılarıyla gayrimüslimlerin İslâm'dan uzaklaşmalarına dahi sebep olmaktadırlar. Mesela, Avusturya'lı devlet adamı, gazeteci ve yazar Muhammed Esad şöyle diyor: *"Bu araştırma ve mukayeseler sonunda, İslâmiyet'in, mânevî ve sosyal bir harika olarak. Müslümanların hata ve kusurlarının sebep olduğu birtakım gerilemelere maruz kalmasına rağmen, halâ insanlık tarihinin bir eşine daha rastlamadığı en büyük itici gücü olduğu hususuna kesin olarak inanmıştım."*[9] Yani "gölge etme başka ihsan istemem" atasözü aynen geçerlidir. Zira İslâm'daki ihtidalarda, Hıristiyanlığın aksine Müslümanlardan ziyade İslâmiyet'in kendisi etkili olmaktadır. Evlilik yoluyla gerçekleşen ihtidalarda da genelde etkili olan husus kişinin dinî hayatından ziyade İslâm hakkındaki genel kanaatı rol oynamaktadır.

Şimdi Diyanet İşleri Başkanlığı'na ulaşan ihtida bilgilerinden bazı örnekler vermek istiyorum.

---

9 Ebrahim Ahmed Bawany, *Tercihimiz Niçin İslâm*, Ankara, 1997, s. 33.

Diyanet İşleri Başkanlığı Kaynaklı Bilgiler

1991-2003 yıllarını kapsayan bilgi ve belgeler üzerinde yaptığımız inceleme sonucunda şu tespitlerde bulunduk: Söz konusu tarihler arasında 1991 yılı hariç, yurtiçinde ihtida edenlerin sayısı, yurtdışındaki birimlerimiz nezdinde ihtida edenlerin sayısına göre kat kat fazladır. İhtida sebepleri de inceleme-araştırma, evlenme, seyahat ve diğer sebepler başlıkları altında maddeler halinde gösterilmektedir. İhtida edenler genelde sebep olarak birinci sırada evlenmeyi ve ikinci sırada da dinî arayış, inceleme ve araştırmayı göstermişlerdir. Dikkat çekici husus; bunlar içerisinde ihtida sebebi olarak dinî daveti, propaganda veya dinî tanıtımı gösteren yoktur. Bu da gösteriyor ki, ihtida edenlerin çoğu evlilik ve şahsî araştırmaları sonucunda Müslümanlığı seçmişlerdir. Bilindiği gibi, Hıristiyanlarda ihtidalar çoğunlukla misyoner ve din adamlarının gayreti sonucunda gerçekleşmektedir.

Bu belgelerden çıkarabileceğimiz diğer önemli bir husus da, ihtida konusunda yurtiçinde yapılan çalışmaların yurtdışına göre daha verimli ve başarılı olduğudur. Bu nedenle ihtidaya yönelik faaliyetler bakımından yurtdışı birimlerimizin yeniden bir değerlendirmeye tabi tutulması gerektiği kanaatindeyim. Bu konuda Japonya'nın durumu da dikkat çekicidir. Zira Tokyu Camii'nin ibadete açılması gibi yeni bazı gayretlere rağmen, son beş yıl içerisinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na ulaşan mühtedi Japon sayısında hemen hemen değişiklik olmamıştır. Bunun da sebebinin araştırılması yararlı olur. Zira Avrupalılar gibi Japonlar içerisinde de İslâm'a yakınlık duyanların küçümsenemeyecek bir sayıda olduğu bilinmektedir.

Hıristiyan Kuruluşlar Kaynaklı Bilgiler

Christian Research Journal dergisinin 2001 yılı 4. sayısında yayımlanan ve "*İslâmiyet Amerika'da Güçleniyor*" başlığını taşıyan bir makalede şu bilgiler yer almaktadır: Amerika eski devlet başkanı Bill Clinton, 22 Kasım 2000 tarihinde Dışişleri Bakanlığınca verilen iftar yemeğinde şunları söylemişti: "İslâmiyet, disiplin öğretileri, merhameti, aile değerleriyle ülkemize manevî zenginlik ve güç katmaktadır. Amerikalı Müslümanlar da, politikadan ekonomiye, kültürden akademik camiaya kadar ABD'ye büyük katkıda bulunmaktadırlar." Clinton'un bu sözleri, Müslümanların Amerika'da İslam'a ait bazı ahlâkî prensipler sayesinde belli bir saygınlığa ulaştığı anlamına gelmektedir. Yine söz konusu yayında yer alan bilgilere göre, Müslümanlar 1999 Eylül ayından beri Amerikan kongre binasında Cuma namazı kılmaktadırlar. Amerikan ordusunda dört binin üzerinde Müslüman olmuş asker vardır. Camilerin yıllık geliri yaklaşık 75 milyon dolardır. Amerika'daki Müslüman sayısı ile ilgili yüzde yüz doğru bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Müslümanlar bu sayıyı 9-10 milyon olarak açıklarken, bazı Hıristiyan kaynaklarında bu sayı 3-4 milyon olarak yer almaktadır. Ancak Amerika Dışişleri Bakanlığı bunu yaklaşık 6 milyon olarak vermektedir ki, doğruya en yakın kaynağın da bu olduğu düşünülmektedir. Ancak bazı Hıristiyan kuruluşlarının aksi iddialarına rağmen dünyada ve özellikle Avrupa ve Amerika'da İslâmiyet bütün menfiliklere rağmen hızla yayılmaktadır. Günümüze kadar yayımlanan değişik raporlar bu sonucu vermektedir. Birleşmiş Milletler raporlarına

göre, 2025 yılına kadar dünyadaki Müslüman sayısı 1.9 milyara yükselecek ve yaklaşık dünya nüfusunun %24'nü teşkil edecektir.[10] 1990 tarihinden 2000 yılına kadar ABD'deki resmi cami sayısı üç kat artarak 2500'e ulaşmıştır. Bu sayıya üniversitelerde, hastanelerde veya bazı işyerlerinde açılan küçük mescitler dahil değildir. Sadece Cuma namazı kılınan yerlerin sayısı camilerin sayısının en az dört katıdır veya daha fazladır.

Hartford İlahiyat Fakültesi Öğretim üyesi Profesörü Jane Smith'in 1998 yılında yaptığı araştırmaya göre Amerika'da o tarihlerde sadece 50 bin dolayında beyaz Müslüman Amerika'lı vardır. Bunların yarısından fazlası kadındır. Aynı araştırmacının yaptığı anket göre bunların İslâmiyet'i seçme nedenleri şunlardır:

a) İslâmiyet'in basit, kolay ve anlaşılabilir bir din olması.

b) Akla, mantığa ve ilme uygun olması.

c) İslâm'ın beş şartından etkilenme.

d) Hıristiyanlığın teslis akidesinin akla, ilme ters düşmesi ve İslâm'daki tevhid inancının kolay ve anlaşılabilir olması.

e) Zencilerin sebep olarak gösterdiği temel faktör ise, İslâm'da ırkçılığın olmamasıdır.[11]

Aynı araştırmaya göre, son zamanlarda Amerika'da yaşayan Güney Amerika'lı göçmenler veya kökenliler arasında İslâmiyet hızla yayılmaktadır. Bunların öncelikle İslâmiyeti tercih etmelerinin sebebi ise İslâmiyet'in aile kurumuna verdiği önem ve dolayısıyla boşanmaların azlığı olarak gösterilmektedir.[12]

Amerika'lı araştırmacı Carol L. Anway'in İslâm'ı seçen kadınlar arasında yaptığı bir ankete göre Amerika'lı Müslüman kadınların kahir ekseriyeti, İslâm dininin kadın haklarına verdiği önemden son derece memnun olduklarını ve bunun Müslüman olmalarında etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bu ankete göre söz konusu kadınların %90'nin beş vakit namaz kıldıklarını ve bu namazda büyük bir huzur bulduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca zannedildiği gibi bu kadınların, İslâmiyet'i kocalarının baskısıyla değil, belki araştırma ve bazısı komşuların ilgisi sonucunda benimsediklerini belirtmişlerdir. Bu kadınların çoğunun anne ve babaları kiliseye devam eden dindar Hıristiyanlardan olduğu da tespit edilmiştir.[13]

Araştırmaların da gösterdiği gibi, Batı ülkelerinde İslâm dinine karşı bir ilgi söz konusudur. Bunun başlıca sebebi de Hıristiyanlık ibadet ve inanç esaslarının aklî ve mantıkî açıdan yeni nesilleri tatmin edemeyişidir. Onun için Hıristiyan mezhepleri içerisinde Katoliklik ve Ortodoks gibi eski mezheplerden ziyade Protestanlığa rağbet söz konusudur.

---

10 "İslâmiyet ile ilgili sorulara cevaplar", *Christiyanity Today*, Nisan, S. 2000.

11 İslâm in, Jane I. Smith, Columbia University Pres, New York, 1999, s.65.

12 İ.in J. Smith, a.g.e.,s.67.

13 Carol L. Anway, *American Women Choosing Islâm,Muslim on the Americanization path*, edited by YvonneY. Haddad, John L. Espozito, Oxford University Pres, 2000, New York.

Fakat yine de Batı gençliği manevî tatminsizlik sonucu alkol ve özellikle uyuşturucu bataklığına düşmekten kurtulamamaktadır. Nitekim birçok Hıristiyan din adamının da bu konudaki acizliklerini itiraf ettikleri gözlemlenmektedir. Adeta Batı'da bir hak din arayışı had safhadadır. Fakat buna rağmen İslâm'a yönelik ihtida hareketleri umulduğundan çok daha geridedir. Bunun sebep veya sebepleri üzerinde düşünülmesi gerektiği kanaatindeyim. Batı ülkelerinde çalıştığım zaman zarfında yaptığım gözlem sonucu bu konuda gördüğüm bazı önemli sebepleri karşılaştırmalı olarak vermek istiyorum:

1) En önemli husus, ahlâkî durum ve İslâmî yaşayıştır. İlk dönemde Müslümanlar usveihasene vasfına sahip olduklarından Hz. Peygamber'den aldıkları emanet, adalet, sadakat, merhamet ve hoşgörü gibi güzel vasıflarla güzel örnek olmuşlardır. Fetihler başta olmak üzere çeşitli nedenlerle başka memleketlere giden Müslümanlar, bu vasıflar sayesinde gayrimüslimlerle örnek beşeri münasebetler kurarak kendi şahıslarında İslâm'ı güzel temsil etmişlerdir. Bugün dünyanın birçok bölgesinde bulunan insanlar bu sayede Müslüman olmuşlardır. Zira İslâm'ı din olarak seçme ve kabul etme tamamen bir gönül işidir. Fetihler esnasında dahi gerçekleşen ihtidalar kişilerin arzusuna bağlıydı. Onun için İslâm fetihleri için gönül fetihleri denmektedir. İslâmlaşma ve ihtida hareketleri ise genelde Müslümanların dinî ve beşerî hayatlarında güzel davranışlarıyla gönül kazanmaları sonucunda gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber'in müellefe-i kulûp olanlara davranışı Müslümanlar için örnek teşkil etmiştir. İslâm tarihinde bunun sayısız örnekleri vardır.

Günümüzde başta Avrupa, Amerika ve Avustralya olmak üzere çeşitli gayrimüslim memleketlere göç eden Müslümanlar genelde hem dinî hayatlarında ve hem de beşerî münasebetlerinde iyi bir örneklik göstermemişlerdir. Müslümanlar olarak bu özeleştiriyi yapmadığımız takdirde maalesef sağlıklı bir sonuca varmamızın da mümkün olmayacağı kanaatindeyim. Gerek yaptığımız araştırmalar ve gerek bizzat yaşadığımız olaylar bunu göstermektedir. Mesela gayrimüslimler genelde Müslümanların iş ve ticaretlerinde olduğu gibi, komşuluk münasebetlerinden de memnun değillerdir. Bu, aileler arası ilişkiler için geçerli olduğu gibi, ziyadesiyle cami cemaat ve cami çevresinde oturan gayrimüslimler arası ilişkiler için de geçerlidir. Cami çevrelerinde oturmakta olan gayrimüslimlerin hemen hemen tamamı cami cemaatinin davranışlarından şikâyetçidirler. Karşı oldukları davranışlar Müslümanların ibadetleriyle ilgili değildir. Şikâyetçi oldukları hususlar, cemaatin camiye gelişi gidişi ve cami çevresini mekan olarak kullanışı esnasındaki davranışlarıdır. Camiye gelen giden Müslümanların özellikle yüksek sesle konuşmaları, ölçüsüz araba kullanmaları ve bu davranışları esnasında cami çevresindeki gayrimüslim sakinlerin durumunu düşünmemeleridir. Müslümanların bu davranışları cami için olduğu gibi, hastane ve benzeri kamuya açık diğer mekanlar için de söz konusudur.

Tabii olarak gayrimüslimler, İslâmiyet'i gördükleri Müslümanların şahsında düşünüp değerlendirdiklerinden bu tür olaylar kendilerini ürkütmektedir. Bu da söz konusu toplumlarda ihtida olayının gerçekleşmesine bir bakıma engel teşkil etmektedir.

2) İhtida konusunda çok önemli ikinci bir husus da, günümüzde İslâm davet müessesesinin hemen hemen tamamen ortadan kalkmış olmasıdır. Oysa Hz. Peygamber ve as-

hab dönemine baktığımız zaman, İslâm'a davetle görevlendirilen elemanlar vardır. Ashab ve ilk devir Müslümanlarının çoğunluğu zaten birer davetçi özelliğine sahip olduğu halde, Hz. Peygamber bu iş için ayrıca özel elemanlar seçmiş ve her birini ilim, kültür ve cemiyetteki seviyesine uygun bölgelere göndermiştir. Hz. Peygamber'in bir davet metodu olduğu hepimizin malumudur. Bu konuda ilmî çalışmalar yapılmış ve ortaya çok güzel eserler konmuştur. Fakat maalesef Hz. Peygamber'in bu davet metodu günümüz Müslümanları tarafından pek takip dilmemektedir.

Kur'an-ı Kerim'de ihtida Allah'ın meşietine bağlı olarak gösterilmekle beraber, bu ihtidayı netice veren davet ve tebliği Cenab-ı Hak emir buyurmuştur. Tebliğ ve davette Cenab-ı Hak Hz.Peygamber'e emir vermiş ve O'nu görevlendirmiştir. Buna rağmen gerek İslâm âlemi çapında ve gerek memleketimiz şartlarında Hz.Peygamber dönemini örnek alan etkili bir çalışmanın olmadığı açıktır. Bir irşat müessesesi olan vaizliğin bu konuda ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğu yine bilinen bir husustur. Yurtdışına gönderilen irşat ve din hizmeti elemanları da çok dar bir dairede hizmet görmektedirler. Zira bu görevliler sadece Müslümanlara yönelik hizmet vermek üzere görev yapmaktadırlar. İstisnalar hariç bu elemanlarımızın çoğu sadece Türklere hizmet vermekle yetinmektedir. Zaten yetişme şartları ve özellikle yabancı dil seviyeleri genelde Avrupalılara yönelik herhangi bir hizmet vermeye müsait değildir. Bazı yerlerde kendi vatandaşlarımıza yönelik hizmette dahi yeterli bir gayret içerisinde olunamadığından, hizmet alanı Tebliğ Cemaatleri gibi 14-15 asır evvelki fiziki imkanlarla hizmet edeceklerini düşünen organizasyonlara kalmaktadır.

Hıristiyanlara gelince, kendi dinlerine davet konusunda Müslümanlardan kat kat ilerde oldukları bilinen bir gerçektir. Çok yönlü olarak çalışan Hıristiyanlar özellikle radyo ve TV gibi medya araçları ile son derece etkili çalışmalar yapmaktadırlar. Dünyanın çeşitli ülkelerine ve özellikle Afrika ülkelerinin yanı sıra Endonezya, Hindistan, Çin ve Kore gibi ülkelere sürekli yaptıkları yayınlarla birçok kimsenin Hıristiyanlaşmasını sağlamaktadırlar. Bunlar ayrı bir kategoride ele alınıp bunlara radyo ve TV inananları denmektedir. Gerek dünya çapında ve gerek memleketimizde yapılan diğer misyonerlik faaliyetleri de büyük çapta bilinmektedir. Gayrimüslimler için misyonerlik ve Müslümanlar için İslâm'a davet ile ihtida hareketleri birbirlerinin sebep-sonucu olup ayrı düşünülemezler. Zira ihtida genel olarak tebliğin sonucudur. Bu bakımdan gerek İslâm âleminde ve gerek memleketimizde yapılan misyonerlik faaliyetleri aynı zamanda İslâmî ihtida için önemli bir engel teşkil etmektedir. Özellikle memleketimizde yapılan misyonerlik faaliyetini temelde iki kısma ayırabiliriz. Bir kısmı dine hizmet düşüncesiyle ve kilise çatısı altında yapılmaktadır ki, bu, asırlardır İslâm'ın hoşgörüsü içerisinde zaten yapılmaktadır. Diğer bir kısmı ise, dine hizmetten ziyade siyasal maksatlarla yapılmaktadır. Bu tarz faaliyet yapanlar kendi dinlerini anlatmaktan ziyade İslâmî değerlere; Hz. Peygamber ve Kur'an'a sataşmaktadırlar. İşte bu yönüyle memleketimizdeki ihtida hareketlerinin önündeki önemli engellerden biri de bu tür faaliyetlerdir.

3) Tebliğ ve tebliğin hedefi olan ihtida konusunda Hz.Peygamber asrı ile çelişkiye düşülen hususlardan biri de *Cihad* konusudur. Özellikle yurt dışında yaşayan vatandaş-

larımız ve diğer birçok Müslüman tarafından bu konu sık sık konuşulmakta ve adeta İslâm yabancılara yanlış tanıtılmaktadır. Zira halk arasında genelde tebliğ denince cihad, cihad denince hemen silahlı mücadele ve savaşlar akla gelmektedir. Oysa Hz. Peygamber dönemine baktığımız zaman esas cihat, tebliğ ve irşattır. Zannedildiği gibi cihad savaş ve kan dökmek demek değildir. Maalesef günümüzde bir çok Müslüman tarafından bu hata işlenmekte ve bu da İslâm'a çok yanlış bir imaj kazandırmaktadır. Sık sık İslâm ile cihad yan yana getirilerek masum insanları bombalama olayları dahi İslâm'a mal edilerek dünya medyasında gösterilmektedir. Adeta Batı'da İslâm dendiği zaman kan dökme ve terör akla gelmektedir. Hatta misyonerlik faaliyetlerinin yoğun olduğu Güney Kore'de yapılan bir araştırmada, İslâm denince ilk akla gelen bir elde kılıç, bir elde Kur'an; Kaddafi ve Saddam'a ait terörist ve fanatik bir dindir.[14] Onun için bu konu günümüzde, Avrupa ülkelerindeki ihtida hareketlerinin gerilemesine ve hatta sekteye uğramasına sebep olmaktadır.

Oysa savaş ve silahlı mücadele özellikle Hz. Peygamber ve ashab dönemi için bir nefis müdafaasından ibaret olup ancak çaresiz kalındığında baş vurulan bir yoldur. Kur'an-ı Kerim'de savaş, kital kelimesiyle ifade edilmektedir. Cihad ise genel olarak canla malla Allah için dinin tebliğine katkıda bulunmaktır. Savaş ise bunun son çaresidir. Savaş söz konusu olduğu zamanlarda bile Müslümanlar için dokunulmazlar vardır ki, bunlar savaşa katılmayan gayrimüslim hanımlar, çocuklar, din adamları, yaşlılar ve benzerleridir. Ayrıca İslâm'a göre cezalarda şahsilik esas olup masum insanlar cezalandırılamaz. Özellikle her şeyden habersiz çocuk, kadın ve yaşlıların İslâm adına bir anda havaya uçurulması gibi olaylar, İslâm'a ve Müslüman imajına büyük zarar verdiği gibi, Avrupa'daki ihtida hareketlerine de büyük bir darbe vurmaktadır.

Bunların dışında günümüz ihtida hareketlerine zarar veren, bunları yavaşlatan ve bazen da tamamen engelleyen belli başlı hususları şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Çeşitli şekillerde yapılan misyonerlik faaliyetleri: Gerek memleketimizde ve gerek yurt dışında bulunan soydaşlarımız arasında etkili olan misyonerlik faaliyetleri, metot ve kullanılan yöntemler bakımından iki türlü cereyan etmektedir. Bir kısmı dinî gayretten kaynaklanıp mabetler çatısı altında veya çevresinde sürdürülmektedir. Bu kısım, zaten İslâm'ın hoşgörüsü içerisinde asırlardır müsamaha ile karşılanmaktadır. Diğer kısmı ise, dinî gayretten ziyade siyasî olup İslâmiyet'i ve İslâmî değerleri karalamaya yöneliktir. Genelde Hz. Peygamber ve Kur'an'ı kötüleme şeklinde yapılan bu faaliyet, İslâm'ı bilmeyen yeni nesiller ve gençler için ihtidayı önleyici önemli bir husustur.

b) Batı'da yaşayan ve kendi kültürlerini din olarak takdim eden Müslümanların davranışları: Bazı Hint veya Arap kökenli Müslümanlar kendi yaşayış ve kültürlerini İslâmî hayatın bir parçası ve gereği gibi takdim etmektedirler. Özellikle Tebliğ Cemaatı gibi organizasyonlar içerisinde bulunanlar, İslâm'ı 14-15 asır evvelki fiziki şartlar içerisinde yaşamaya çalışmaktadırlar. Şekle gereğinden fazla önem vermektedirler. Batılı insanlara bedevî yaşayışı içerisinde yaklaşarak tebliğde bulunmanın faydadan ziyade zarar getirdi-

---

[14] Ali Ulvi Mehmedoğlu, *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (2001), s. 175-191.

gini çoğu yerlerde müşahede etmek mümkündür. Bu da, tabii olarak ihtida hareketlerini engeller bir şekil almaktadır. Zira şekil ve kisvenin verdiği ürküntü, karşı tarafa İslâm'ın inanç, ahlâk ve ibadet prensiplerine ait güzellikleri aktarmaya çoğu zaman engel teşkil etmektedir.

c) Batı'da yaşayan Müslümanlar arasında cereyan eden dinî ihtilaflar: İslâmiyet'teki en önemli prensiplerden biri İslâm kardeşliği ruhu ve birlik-beraberliktir. Cemaat halindeki ibadet, huzur verici olup yeni Müslüman olmuş birçok kimse tarafından ihtida sebebi olarak gösterilmektedir. Örnek olarak, Japonya Etnoloji Derneği Üyesi Muhammed Suleyman Takeuchi, İslâm'ın kendisini cezp etmesinin sebepleri olarak şunları anlatıyor: "1) İslâm'da dinamik bir kardeşlik müessesesi vardır. 2)İslâm, insanoğlunun meselelerine pratik hal çareleri getirmekte ve dinî ibadetleri, cemiyet içerisinde, insan hayatından ayırtmamaktadır. Bu itibarla, Müslümanlar, cemaat halinde ibadetlerini yapmakta ve Allah yolunda cemiyete sosyal hizmetlerini ifâ etmektedirler. 3) İslâm, insanın maddî ve rûhî mevcudiyetinin bir terkibidir."[15] Ancak değişik mezhep veya tarikat mensuplarının, aralarındaki küçük farklılıkları, dinin birer esası imiş gibi büyütmeleri ve bunu Müslümanlar arasında büyük husûmetlere sebebiyet verecek hale getirmeleri, bu tür iyi niyetli insanların İslâm'dan soğumalarına neden olmaktadır. Memleketimiz ve soydaşlarımız açısından ise, sadece dinî değil, çoğu zaman siyasî ve ideolojik konular, cemaat arasında fitne, tefrika ve bazen kavga sebebi haline getirilmektedir. Öyle ki, bazen cemaatimiz Hıristiyan emniyet güçlerinin nezaretinde bayram ve Cuma namazlarını kılmak zorunda kalmaktadırlar. Bu tür olaylar, maalesef tarafımızdan müşahede edilmiştir. Cemaat mensupları, dernekler arası münakaşalar sonucunda camiler içerisinde birbirlerini ağır şekilde yaralamışlardır. Daha örnekleri çoğaltmak mümkündür. İşte bu tür ihtilâflar da, gayrimüslimleri ürkütmekte ve ihtida hareketlerini zayıflatmaktadır.

SONUÇ VE TEKLİFLER

İhtida (conversion) konusu, şüphesiz kendilerine güç kazandırması açısından her din ve inanç mensubu için önem arz etmektedir. İhtida aynı zamanda bir takım faaliyetlerin sonucudur. Bu sonuca vardıran faaliyet ve fonksiyon ise büyük çapta tebliğ ve davet (gayrimüslimler için misyonerlik)ten ibarettir. Tebliğ ve davetteki başarı nispetinde de ihtidada başarılı olunur.

İhtidaya götüren tebliğ ve davet çalışmalarında Hıristiyanlar ve hatta Budistlere göre Müslümanların pek başarılı olamadıkları görülmektedir. Zira konu ile ilgili hemen hemen tüm araştırma ve haber kaynaklarının başta Hıristiyanlar olmak üzere gayrimüslimlere ait olduğu görülmektedir. Müslümanlarca yapılan bu tür çalışmaların da pek semere vermediği anlaşılmaktadır. Bunun iki önemli sebepten kaynaklandığı kanaatindeyim: Birinci ve en önemli sebep, Müslümanların ortaya koyduğu ve İslâmî gerçeklerle bağdaşmayan kötü imajlarıdır. İkinci önemli sebep de, tebliğ ve davette Hz. Peygamber tebliğ metodunun takip edilmemesidir.

---

15 Ebrahim Ahmed Bawany, *Tercihimiz Niçin İslâm*, Ankara, 1997, s.134,145.

Mesela, zaman zaman İslâm'ın yayılması ve ihtida hareketlerinin derecesi bakımından çeşitli bilgiler verilmektedir. Bazı Batılı haber kaynaklarına göre İslâm en hızlı yayılan din olarak gösterilmekte ise de, yine Batı kaynaklı bazı çalışmalara göre durum Hıristiyanlığın lehinde gelişmektedir. Nitekim bu çalışmalarda, İslâm ülkelerinin bulunduğu Asya ve Afrika kıtalarında ihtidadaki artış bakımından Hıristiyanlık İslâm'ın önünde gösterilmektedir. Türkiye de bu bölge içerisinde gösterilip Hıristiyanlığın hızla yayıldığı ülkeler içerisinde bulunmaktadır. Bunun çeşitli sebeplerinin başında ekonomik ve özellikle kültürel açıdan geri kalmışlık gelmektedir. Zira Hıristiyanlaşmada genellikle Batı'daki maddî imkânların cazibesi ve yapılan maddî teklifler rol oynamaktadır. Diğer önemli bir faktör de, Hıristiyan misyoner ve din adamlarının bilinçli davranışlarıdır. Bu durum da özellikle İslâmî bilgi ve kültür açısından âdeta boş bırakılmış yeni nesil açısından önemli bir tehlike arz etmektedir. Fıtrat olarak inanma ihtiyacı içerisinde bulunan gençliğimize yeteri kadar İslâmî bilginin verilmeyişi, onları Hıristiyanlık ve bazen da Budizm ve Satanizm gibi inanç gruplarına itmektedir.

İhtida konusunda yapılan anket çalışmalarına göre, Müslümanlaşma tebliğ ve davet çalışmalarından ziyade İslâm hakkındaki araştırmalar yoluyla gerçekleşmektedir. Zaten ihtida hareketleri bakımından Avrupa ve Amerika gibi gelişmiş memleketlerde İslâm'ın çok daha önde oluşu da buradan kaynaklanmaktadır. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığına ulaşan ihtida bilgilerine göre de Müslümanlığı seçme nedenleri arasında genelde araştırma ve inceleme gösterilmektedir. Diğer dikkat çekici husus da, Türkiye dahilinde gerçekleşen ihtidaların yurtdışına nispeten kat kat fazla olmasıdır. Bu da yurtdışında din hizmeti veren eleman ve temsilciliklerin ihtida çalışmaları konusunda yeniden bir değerlendirmeye tabi tutulmayı gerektirdiği kanaatindeyim.

Gerek yurtiçinde ve özellikle yurtdışında başarılı olunmayışının en önemli sebebi, bizce Müslümanların imaj problemidir. Bu, tüm Müslümanlar için geçerli olduğu gibi, özellikle Batı'ya göç etmiş Müslümanlar için çok daha büyük önem arz etmektedir. Zira Avrupalı, genellikle İslamiyeti Müslümanların şahsında müşahede etmektedir. Müslümanın her türlü müspet ve menfi davranışı İslâmiyet'e fatura edilmektedir. Senelerdir yapılan gözlemlere göre, Batı'da bulunan Müslümanlar İslâmiyet'i müspet manada temsil etmemektedirler. Örnek olarak, Batı insanı, Müslümanların komşuluklarından hiç memnun kalmamaktadırlar. Özellikle cami çevresinde oturan gayrimüslimler, çok daha huzursuzdurlar. Bunun sebebi, bir mabet olarak cami veya cami içerisinde yapılan ibadet değildir. Yegane sebep cami cemaatinin tavır ve hareketleridir.

Bu nedenle AB sürecinde genelde Müslümanlar ve özelde Türkler açısından İslâmî iyi bir imaj en önemli konudur. Bu imajı imkan dahilinde düzeltmek de, büyük çapta din hizmetini veren elemanların görevidir. Bu görevi yerine getirebilecek görevlileri seçip yetiştirmek de Diyanet İşleri Başkanlığının görevidir. Bu görevliler, hem bu kötü imajı giderme yollarını arayacak ve hem de imaj dışında ihtidanın önünde bulunan diğer engelleri ortadan kaldırcaklardır.

III. OTURUM

(21 Eylül 2004)

♦

İKİNCİ TEBLİĞ

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN MÜSLÜMAN OLAN AVRUPALILARA YÖNELİK HİZMETLERİ NELER OLABİLİR?

♦

Doç. Dr. Ali KÖSE*

Niğdeli Mehmet Bey. Yeni ehliyet almış. Altında araba, hayalinde ise İstanbul var. Hiç görmemiş İstanbul'u. Ama niyetli İstanbul'u görmeye. Boğaz'da bir tur atacak; Sultanahmet'i, Ayasofya'yı ziyaret edecek; Eyüp'te sabah namazı kılacak. Sanki tüm İstanbul onu bekliyormuş gibi bir his var içinde. Ama bir de korku. O hep televizyonlarda gördüğü keşmekeş İstanbul trafiğinde afallamak var işin içinde. Belki de otobüsü tercih etmeli İstanbul'a gitmek için. Epey bir tereddüt ve bu tereddüde rağmen verilen İstanbul'a kendi arabasıyla gitme kararı.

Mehmet Bey İstanbul'da. E5, TEM, D100, levhasız yollar. Sabırsız, tahammülsüz, hoşgörüsüz sürücüler. Korna sesleri... Bir kenara çekip güzergâh sormak bile cesaret işi. Herkes birbirine yabancı sanki... Ritimli bir şekilde havaya kalkan eller... Hele bir de güzergâh sormaya görsün Mehmet Bey. "Bilmiyorum", "şuradaki markete sor", diyenler; güzergâhı her biri farklı tarif eden İstanbullular.

Niğde'den arabasıyla İstanbul'a gelen yeni ehliyetli Mehmet Bey'in yaşadığı şaşkınlık ile Avrupalı mühtedilerin İslâm'daki yolculuklarının ilk günleri birbirine benzer özellikler arz eder. Yeni mühtedi şaşkındır, hangi rotayı takip edeceğini bilmez ve tıpkı yol sorduğu her ayrı kişiden farklı tarifler alan Mehmet Bey gibi kendisine hep farklı istikametler gösterilmektedir.

Her cemaat veya mezhep kendi İslâm anlayışlarını yeni Müslümanlara empoze etmek istemektedirler. Ama bunun yanında, onlara eksikliklerini giderecek, ya da İslâm'ı daha iyi anlayıp özümsemelerini sağlayacak imkânları sunma konusunda pek adım atmamaktadırlar.

Konuyu Türkiye açısından değerlendirdiğimizde ise yine aynı şekilde Türkiye'nin resmi dinî kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı merkez teşkilatı ile Avrupa temsilciliklerinin göze görünür bir aktivite gerçekleştirmedikleri gözlenmektedir.

Bu sebeple Avrupalı Müslümanlara, özellikle de Türkiye'den göç eden Türk vatan-

* Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi.

daşlara sahip olma avantajını bulunduran Almanya, Avusturya, Hollanda, İngiltere gibi ülkelerde yaşayan mühtediler başta olmak üzere bazı hizmetler sunulabilir. Bunları şu başlıklar altında sıralayabiliriz.

1. Bilindiği üzere Kur'an-ı Kerim birçok dünya diline olduğu gibi Avrupa ülkelerinin kullandıkları dillere de tercüme edilmiştir. Fakat bu tercümelerin mütercimleri bazen Müslüman bazen de gayrimüslim olabilmektedir. Burada asıl değinmek istediğim konu mütercimin kimliği değildir. Çünkü gayrimüslimler de Kur'an-ı Kerim çevirisi yapma hakkına sahiptirler. Asıl problem şudur ki, bu çevirilerin hemen hemen tamamı arkaik bir dil kullanmakta, okuyucuya bugünün diliyle hitap etmemektedir. Kısacası, mevcut mealler hem edebî anlamda hem de teolojik anlamda ağır bir dile sahiptir. Oysa mühtediler zaten geçmişleri itibariyle teolojik dile pek aşina olmayan kesimden gelmektedirler.

Bu nedenle, Diyanet İşleri Başkanlığı başta İngilizce, Almanca ve Fransızca dilleri olmak üzere Avrupa dillerinde basit dille yazılmış Kur'an-ı Kerim meali hazırlamayı kendisine görev addetmelidir. Bu faaliyet Türkiye'de bulunan ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın onayından geçen mevcut bir Kur'an-ı Kerim mealinin doğrudan tercüme edilmesi şeklinde olabileceği gibi, o dilde halen mevcut olan ve üslubu onaylanan bir tercümenin sadeleştirilmesi şeklinde de gerçekleştirilebilir. Ama ikinci seçenek, telif hakkı vb. konularda doğabilecek bazı engellerle karşılaşma ihtimali içerdiğinden, birinci seçeneğin tercih edilmesi daha makul gözükmektedir.

Tercümeler en fazla üç kişiden oluşan bir grup tarafından gerçekleştirilmelidir. Bunlardan birisi tercümeden, diğeri teolojik dil kontrolünden sorumlu tutulmalıdır. Üçüncü kişi ise mutlaka o dili kullanan bir mühtedi olmalıdır. Tercüme sonuçta birkaç mühtediye deneme okuyuşu yaptırdıktan sonra yayınlanmalıdır.

Bu faaliyet için yurtdışı temsilcilikleri mutlaka sorumluluk yüklenmeli ve çalışmaya dahil olmalıdırlar. Ayrıca söz konusu ülkelerde daha önce görev yapan DİB personelinin tecrübelerinden de yararlanılmalıdır.

Bu mealler DİB web sayfasında mutlaka yer almalıdır. Hatta bu çalışma tamamlanıncaya kadar DİB web sayfasında en azından mevcut İngilizce meallerden bir tanesi bulunmalıdır.

2. Kur'an-ı Kerim meali ile birlikte İslâm'ın inanç ve ahlâk prensiplerini anlatan bir yayının da revaç bulma ihtimali yüksektir.

3. İhtidaların mutlaka kültürel alanda desteklenmesi sosyoloji ve psikoloji disiplinlerinde yapılan araştırmaların vardığı bir sonuçtur. Kültürel ihtida gerçekleşmediği takdirde dinî ihtidanın zayıf kalacağı ortadadır. İhtida konusundaki bu sosyolojik gerçek, Avrupalı mühtedilere yönelik bazı faaliyetler yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Kültürel ihtida denen olgu kitaplar veya zihinsel yönle değil, görsel yönle gerçekleştirilebilir. Kısacası, mühtedilerin mutlaka bir İslâm coğrafyası ile irtibatlandırılması gerekir. Türkiye bu açıdan Avrupalı mühtediler için biçilmiş kaftandır.

Bu nedenle Avrupa'daki temsilcilikler aracılığıyla tespit edilecek mühtedilerin grup-

lar halinde, belki maliyetine ücretler karşılığında, 1-2 haftalığına Türkiye'de misafir edilmeleri İstanbul ve Konya gibi dinî ve kültürel mekânları görmelerinin sağlanması kültürel ihtida için fevkalade yararlı olacaktır. Sultanahmet Camii ve Mevlana Türbesi gibi mekanları görmek mühtedilerin önemli arzularından birisidir. Bu faaliyet için maliyetin düşük olduğu sonbahar ve kış mevsimi tercih edilebilir. Ayrıca, Avrupa'da umre ve hac organizasyonu yapan şirketlerle görüşülerek mühtedilerin umre veya hac seyahati sırasında bir hafta gibi bir süre Türkiye'de konaklamalarının programlara dahil edilmesi sağlanabilir.

Türkiye ziyaretleri için belki en önemli grubu sufi mühtediler oluşturmaktadır. Çünkü sufi mühtediler için Mevlana türbesinin görülmesi çok önem taşımaktadır. Her yıl Aralık ayında Konya'da düzenlenen Şeb-i Arus törenleri bu faaliyet için bir fırsat olarak görülebilir. Ayrıca İstanbul'da halen çeşitli mekanlarda gerçekleştirilen Mevlevi ayinleri de bu faaliyet kapsamına dahil edilebilir.

Bu faaliyeti belki "inanç turizmi" olarak da tanımlamak mümkündür. Böylece Türkiye sadece Avrupalı Hıristiyanlar için inanç turizminin gerçekleştirildiği bir ülke olma konumundan da uzaklaşacaktır.

4. Genel mühtedi profiline yönelik bu faaliyetlerin yanında Türkiye'nin dinî yapısını daha yakından tanıtmak amacıyla Avrupa ülkeleri medya organlarından, edebiyat ve sanat dünyasından Türkiye'yi ilgi alanında bulunduran kişiler yine bu inanç turizmi bağlamında Türkiye'ye davet edilmelidir. Avrupa'da Türkiye'nin İslâm bağlamlı imajının gerçekleri yansıtmasını sağlamak için bu kişilerin kısa süreli de olsa Türkiye'yi görmüş olmaları yararlı olacaktır.

5. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın doğrudan mühtedilere yönelik olmasa da Avrupalılara yönelik tebliğ faaliyeti bağlamında değerlendirilebilecek olan bir başka hizmeti de Türkiye'ye gelen turistler için gerçekleştirilmelidir. Turistlerin önemli bir kısmı Türkiye'de mutlaka bir camiyi ziyaret etmektedirler. Dolayısıyla, turistik şehirlerde turistlerin uğradıkları camiler tespit edilerek buralarda İslâmiyet'i tanıtıcı broşür ve kitapçıklar hazırlanarak ücretsiz olarak dağıtılmalıdır. Bunun için söz konusu şehrin müftülüğü kültür müdürlüğü ile ortaklaşa bir proje gerçekleştirebilir.

Avrupalı mühtedilere yönelik faaliyet önerileri şüphesiz bunlardan ibaret değildir. Ancak bugüne kadar bu alanda göze çarpan bir faaliyet gösteril(e)mediği dikkate alındığında hizmet önerilerinin, yoğun olmaktan ziyade yalın ve ilk planda gerçekleştirilebilecek öneriler olması gerekmektedir. Diğer faaliyetler için atılacak adımların halen önerilen faaliyetlerin akabinde ve başarı durumlarına göre atılması gerekmektedir.

MÜZAKERE

Prof. Dr. Salim Öğüt (Komisyon Başkan Yardımcısı) – Tebliğci arkadaşlara teşekkür ediyorum. Toplantımızın hayırlı, feyizli ve bereketli olmasını diliyorum. 14 dakika gecikmeyle başlıyoruz. Nasıl telafi edeceğimizi bilemiyorum. Ama ben, 1,5 saat esasına göre şöyle bir planlama teklif etmeyi düşünmüştüm: İki tebliğci, dört müzakerecimiz var. Tebliğci arkadaşlarımıza 20'şer dakika, müzakereci arkadaşlarımıza da 5'er dakika verelim. Toplam 60 dakika yapar, geri kalan 60 dakikalık süreyi de diğer katılımcı arkadaşlar kullansınlar. Ben hassaten arkadaşlarımıza, bu süreye riayet etmelerini istirham ediyorum.

İkinci husus, Faruk Şen Hocamız burada yoklardı, onun için tebliğini sunamadı, eğer buradalarsa o hocamızın da tebliğini dinleyeceğiz. Saat 11.00'den sonraki oturumda bir tebliğ var. Bu arada, Hatice Hanım'a da ricada bulunmuş olalım; bu durumu nazara alarak tebliğini özetleyebilirse memnun oluruz. Faruk Bey'i de bu arada dinleyelim, onun tebliğinden de yararlanalım diye düşünüyorum. Bunu bir teklif olarak arz ediyorum.

Buradaki sıraya göre ilk müzakereci arkadaşımız, Prof. Dr. Mehmet Emin Ay'a söz veriyorum.

Prof. Dr. Mehmet Emin Ay – Sayın Başkan, muhterem hocalarım, kıymetli misafirler; dinlediğimiz iki tebliğ hakkında kısa bir girişle başlamak istiyorum.

Dr. Sadık Eraslan Hocamızın tebliği, "Günümüzde İhtida Hareketleri" adını taşımaktaydı. Bu tebliğde, Hocamızın, üzerinde durulması gereken güzel bir tespiti var. Diyor ki, ihtida hareketlerinde en önemli faktör, İslâm'ın kendi dinamizmidir. Hakikaten, bu dinamizmi, bu zenginliği çok iyi okumak gerekiyor. İkinci tespiti de, maddi bakımdan, Avrupa'da, Batı'da, ileride olan Müslümanların, manevi açıdan ileride oldukları tespitidir. Bunu da önemli bir tespit olarak değerlendiriyorum. Belki bilinen bir şey; ama, üzerinde düşünmemiz gerekiyor. Çünkü, özellikle Avrupa'daki bizim insanlarımızı, yavaş yavaş, nesilden nesile kaybetme durumuyla karşı karşıyayız.

İşadamı oldular, yanlarında Almanları, Hollandalıları çalıştırıyorlar; ama, kendi çocuklarının iyi durumda olmadığı bilinen gerçeklerdir.

Ancak, Eraslan Hocamızın tebliğinin başlığı, "Günümüzde İhtida Hareketleri" olmasına rağmen, tebliğinde bendenize göre, gereksiz olan bilgiler söz konusuydu. Bu bilgiler tebliği işgal etmiş. Bu tebliğ başlığı altında misyonerlik faaliyetlerinden bahsedilmesi, bence asıl konuyu biraz gölgelemiş. O bakımdan, tebliğin bir revizyona ihtiyacı var diye düşünüyorum.

Sayın Ali Köse Bey'in bize sunduğu tebliğde ise, kendisinin yurt dışında, İngiltere'de bulunması, orada çalışmalar yapması hasebiyle, tespitleri son derece yerinde ve teklifleri

de, üzerinde durmamızı gerektirecek zenginlikte, güzellikteydi. Bunlar bir bilgi birikimi olarak sunuldu bize.

Biraz hızlıca geçmesi hasebiyle, Eraslan Hocamızın üzerinde duramadığı bir mesele vardı. Genel manada bir tespitte bulunuyor Eraslan Hocamız ve diyor ki "1991-2003 yılı arasını kapsayan bir çalışmaya ulaştık Diyanet İşleri Başkanlığında, şunu gördük: Yurt içinde ihtida edenlerin sayısı, yurt dışındakilere göre kat kat fazladır." Demek ki, bunun da üzerinde düşünülmesi gerekiyor. Herhalde Diyanet İşleri Başkanlığının yurt içi teşkilatında, bu hususta daha faal olma durumu söz konusu. Bu bir tespit. Ancak, ihtida sebeplerinden ilkini evlenme teşkil ediyor. Daha sonra dini arayış, inceleme ve araştırma geliyor. Hocamız ayrıca, ihtida olayında, dini davet ve tanıtımı gerekçe olarak gösteren kimsenin olmadığı tespitinde bulunuyor. Mesela, Tokyo Camii ibadete açıldıktan sonra, açılmadan önceki haliyle, sonraki halinde pek kayda değer bir mühtedi artışı yaşanmadı. Bunlar, yurt dışındaki faaliyetlerimizin arzu edilen seviyede olmadığının ilk habercileri.

Komisyon Başkan Yardımcısı – Toparlayabilir misiniz?

Prof. Dr. Mehmet Emin Ay – Sayın Başkanımdan bir istirhamda bulunmak istiyorum. Sizler de uygun görürseniz, Macar mühtediler üzerine çok kısa bir araştırmayı size sunmak istiyorum.

Burada, Eraslan Hocamızın tespitlerine göre ihtida hareketlerinin önündeki en önemli engellerden birinin, Müslümanların, yaşadıkları hayat ile güzel bir örnek olamayışlarıdır. Üzerinde durulmalı. Hazret-i Peygamber'in metoduna dayalı bir tebliğ faaliyeti maalesef devam ettirilememiş. Yurt dışında tebliğ faaliyetinde bulunan cemaatler, 14–15 asır önceki şekil ve tavırla bunları yapıyor; ki, günümüzde bir İngiliz'e bir Alman'a şekil olarak zaten ters geliyor bu durum. Bu da önemli.

Maalesef biz, tebliğ, davet deyince, bunu cihad ile özdeşleştiriyoruz. Cihad ise, medyanın bize sunduğu biçimde çok farklı biçimlerde algılanıyor. Bu da bir engel teşkil ediyor ve Batı'da yaşayan Müslümanların, özellikle Mağrip ülkelerinin kendi görüş ve düşüncelerini din olarak telkin etmelerini, o insanların İslâm dinini algılamalarında önemli bir engel olduğunu söylüyor.

Sayın Ali Köse'nin tespitleri var. Burada, iki hususa değinmek gerekiyor. Her cemaat ve mezhep, kendi İslâm anlayışlarını -biraz önce Niğdeli Mehmet Bey örneğinde sunduğu gibi- tek İslâm olarak gösteriyor ve dolayısıyla nasıl ki Niğdeli Mehmet Bey yolunu bulmakta zorlanıyorsa, işte bu yeni Müslüman olan mühtedi de, hangi tarafa gideceğini bilemiyor. İkinci olarak da, Diyanet İşleri Başkanlığının yurt dışında ve merkez teşkilatında mühtedilere yönelik bir çalışmasının olmadığını söylüyor.

Amerika, Avustralya, İngiltere, Hollanda üzerine çok şeyler konuşulabiliyor; ama, ben siz değerli hocalarımıza, hemen yanı başımızdaki Macarların İslâm'a, bizlere nasıl baktıklarını tespit ederek, kısa bir bilgi aktarmak ve Macar Müslümanların, Müslüman olmalarındaki faktörlerin neler olduğuna dikkatinizi çekmek istiyorum. Göreceksiniz ki, Ali Bey'in de, Eraslan Hocamızın da söylediklerileyle paralellik arz ediyor.

Haziran ayında Macaristan'a bir seyahatimiz olmuştu. Orada, bazı mühtedilerin fotoğraflarını da çekmiştim bir görsel zenginlik olsun diye. Bu arkadaşlarımızı aktarmak istiyorum sizlere. (Resimleri göstererek anlatıyor) Bu bir müzisyen, hangi sebeple Müslüman olduğunu aktarıyor kısaca. İlk kıldığı namazdaki duygularını okuyorsunuz: "İlk kez secdeye kapanmıştım, ilk kez yüzümü yere koymuştum ve ilk kez kendimle hesaplaşıyordum" diyor, namazı böyle görüyor. Kur'an meali etkilemiş kendisini.

Burada diğer bir hanımefendi var, bu da mütercim, İngilizce tercümeler yapıyor Macar diline yönelik olarak. Yine Kur'an'la birlikte İslâm'a bir tanışıklık söz konusu. 11 Eylül olaylarından sonra Macaristan'da Türk öğrenciler İslâm'ı tanıtan faaliyetler düzenliyorlar, bu faaliyetler sayesinde İslâm'ı tanıyor, rüyasında Hazret-i Peygamber'i görüp Müslüman oluyor. Güzel çalışmaları olan bir kardeşimiz.

Burada, Ali isminde bir pazarlama elemanı var. Bu da Türkiye ziyaretinde, bir kişinin başkasına karşılıksız olarak verdiği sadakadan etkileniyor. Bu Türkiye ziyareti kendisine Müslümanlığı kazandırıyor.

Resmini gördüğümüz diğer kişi, öğretim üyesidir. Katolik Üniversitesinde sosyoloji dersleri okutuyor. Türkiye'ye geliyor, ülkemizi geziyor. Kur'an üzerine araştırmalar yapınca, bakıyor ki, Kur'an'daki İslâm ile Müslümanların yaşadığı İslâm farklı ve Müslüman oluyor.

Diğer bir şahıs, Yakup isimli coğrafya öğretmeni. Diyor ki, "genellikle Müslüman olundukta sonra seyahatler yapılır ve denir ki; iyi ki önceden Müslüman olmuştum, yoksa bu İslâm ülkelerini görünce Müslüman olmazdım. Ben ters bir örneğim. İslâm ülkelerini, Fas'ı vesaireyi gezdim, oradaki sıcaklık bana hoş geldi." Çok bilgili bir insan, kendisi Fransızca, İngilizce meallerden de okuyor Kur'an-ı Kerim'i. Müminun Suresi üzerine de vurgu yapıyor.

Resmini gördüğümüz bir diğer şahıs, elinde bağlamasıyla bir başka müzisyen arkadaş. O da Kur'an mealini okumak suretiyle Müslüman olmuş.

Abdülvahit isminde, bir bilgisayar programcısı var. Şirkette yönetici Ayşe hanım, Almanya'da Müslümanlarla tanışıyor, Macaristan'a döndüğünde Kur'an tercümesini okuyor.

Ömer isimli müzisyen tasavvuf ve doğu müziğiyle ilgileniyor, elinde de udu görüyorsunuz. Bir Türkiye seyahatinde, Mevlana türbesinde geçirdiği bir gecenin akabinde Müslüman oluyor.

Bir tiyatro seslendirme sanatçısı var, Kur'an meali okuyor. Bir başka müzisyen arkadaş var. Bilal isimli diş hekimliği öğrencisi.

Önemli bir gerçek de şu ki, Macaristan'daki Kur'an mealini, aslen Yahudi olan bir Macar yapmıştır ve kalınca bir kitaptır. Yarısını kendi görüşleri oluşturmaktadır, tefsir gibidir. Buna rağmen, bu haliyle bile Macar Müslümanlara o Kur'an meali çok önemli bir ışık olmuştur. Bu sebeple, burada da gördüğümüz üzere, Kur'an-ı Kerim meali, Müslüman öğrenciler tarafından yapılan tanıtım faaliyetleri, İslâm tasavvufu ve müzik ve İslâm ül-

kelerine yaptıkları seyahatler Macarların Müslüman olmalarında rol oynayan faktörler.

Son olarak, teklifimiz şu ki: Kur'an-ı Kerim mealinin ne kadar önemli olduğu ortadadır ve Diyanet İşleri Başkanlığı, bir an önce, inşallah Kur'an-ı Kerim tercüme merkezi oluşturarak, uzman kişilere kısa sürede bu tercümeler yaptırılmalı ve İslâm'ın ana kaynaklarına dayalı olarak, görsel ve işitsel anlamda birtakım yayınlar hazırlamalı, insanlara bunları sunmalıdır. Bir hac, bir zekat, bir namaz, Kur'an'ın, hadislerin ışığında insanlara ulaştırılsın yeterlidir diyoruz. Eraslan Hocamızın ifadesiyle, İslâm'ı biz İslâm olarak anlatalım, inanın ki, o insanlarda makes bulacaktır.

Tasavvuf musikisinin çok önemli rol oynadığını, müziğin rol oynadığını görüyoruz. Tasavvuf tarihinden, Ahmet Yesevi, Mevlana gibi mutasavvıfların gönül hayatımıza zenginlik veren görüşlerinden de istifade edilmelidir.

Son olarak, "inanç turizmi kavramı" üzerinde düşünmeliyiz. Diyanet İşleri Başkanlığı yapacağı organizasyonlarla bunu özellikle Batı'da Müslüman olan insanlara sağlamak suretiyle, hem ülkemizi tanımak hem de bu yerlerdeki manevi havayı teneffüs etmelerine imkân sağlamalıdır.

Sabrınız ve hoş görünüz için hepinize teşekkür ederim.

Komisyon Başkan Yardımcısı – Biz de Mehmet Emin Bey'e teşekkür ediyoruz.

Sırada, Prof.Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu Hocamız var.

– Hocam, buyurunuz.

Prof. Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu – Kıymetli meslektaşlarım, ben daha önceki konuşmacı arkadaşlara, bu değerli tebliğlerinden ve eleştirilerinden dolayı teşekkür ediyorum. Hepsi de çok değerli, önemli hususlara değindiler.

Benim üzerinde durmak istediğim biraz katkı mahiyetinde. Bu tebliğlerde şunu gördüm: Konuyla ilgili yeterli araştırma, yeterli çalışma yok. Ortada bir boşluk var. Yaptığımız çalışmaların büyük bir kesimi, el yordamı, göz kararı mahiyetinde. Bunların giderilebilmesi için, Diyanet İşleri Başkanlığımız bu amaçla bir araştırma merkezi kurup, bu araştırma merkezinde ülkemizdeki ve dışarıdaki bu konuları araştırabilecek yetenekteki araştırıcılara birtakım projeler hazırlattırmalı. Bu gerçekten büyük bir hizmet olacaktır.

Hemen hatırıma gelmişken aktarayım: Almanya'da öğrenci iken, arkadaşım bana dedi ki, bu İslâmiyet'le ilgili yazılan şeyleri sen beğenmiyorsun, bunlar bizi aksettirmiyor diyorsun. Peki sen bir şey tavsiye et de onu okuyayım. Almanca literatürdeki İslâmî bütün eserlere, eskisine yenisine hakim olmama rağmen, inanın bir tane bulamadım. Sonunda Fransızca'dan çeviri, birazcık bizi anlatan bir şey buldum, dedim tam bizi anlatmıyor ama bunu tavsiye ederim. Yani, ortalıkta büyük bir boşluk var ve bunu tekrar vurgulamak ihtiyacını hissettim.

İslâm'ın ilk dönemlerinde önemli etken olmuşsa da, tebliğ konusu, davet konusu, daha sonraki dönemlerde, bildiğiniz gibi unutulmuş. İlahiyat fakültelerinde, yaklaşık 30 küsur senelik hocalığıma da dayanarak, üzülerek ifade edeyim ki, biz de unuttuk. İlahiyat fakülteleri olarak programlarımızda, bu konuyla ilgili öğrencilerimizi şuurlandıracak

hiçbir şeyimiz yok. Sonunda, işte din görevlilerimize yeterince başarılı oldular, olamadılar şeklinde tenkitte bulunuyoruz. Evet, benim hoca olarak tenkit edecek hiç yüzüm yok; çünkü, ben de mesulüm bunda, çünkü bu yükseköğrenim gören gençlerimizin yetişmesinde ben de hiçbir şey yapamadım, geç kaldım; ama, zararın neresinden dönülürse kâr odur. Konuya ciddî bir şekilde eğilelim, daha fazla ertelemeyelim. Çok büyük bir ihtiyaç var ve bu konuyla ilgili de, herhangi bir bilgi birikimimiz yok. Konu üzerinde durursak, tabiî arkasından bilgi birikimlerimiz de gelecektir. Nitekim, değerli arkadaşlarımızın tebliğlerinde, bir tane dahi, filan din görevlisinin vasıtasıyla, yardımıyla filanca Müslüman oldu örneğine rastlamadık. Bu bizi acaba üzmüyor mu, acaba yeniden bir otokritik yapıp kendimize dönmemiz gerekmiyor mu sorusunu, başta ben kendi nefsime söylüyorum.

Bir diğer husus, Batı'daki –dünle ve bugünle ilgisi var- İslâmiyet'i anlatmaya gönderdiğimiz arkadaşlarımız, birtakım sıkıntılarla karşı karşıya. Başta, dil ve onların kültürleri. Bunları aşabilmek için, bir an önce, orada, o ülkelerde, Almanya'da, Fransa'da, artık Avrupalı Türklerin, liseyi bitiren gençlerinin Türkiye'ye getirilerek, Türkiye'de İlahiyat eğitimi verildikten sonra, artık kendi ülkelerine gönderilerek, orada aktif hizmet yapmaları sağlanmalı ve desteklenmelidir. Çünkü, onların gerçek kültürlerini, dillerini en iyi şekilde bilen ve gerçek hizmeti götürebilecek olanlar da onlardır. Yoksa, taşıma suyla değirmen dönmez.

Bir diğer husus da, bu hizmetleri götürürken, neyi, nasıl götüreceğimizi bilemiyoruz; çünkü, sadece biz, zaman zaman müftü arkadaşlarla yaptığımız sohbetlerde, "bizden ne istiyorsunuz, bunu söyleyin de gençlerimizi ona göre yetiştirelim" dediğimde, benden, çoğu kez bir tek bazen de ikinci bir istekte bulundular. Bunlardan bir tanesi, güzel sesle mihrapta Kur'an okuyacak ve usulüne uygun namaz kıldıracak gençlerin yetiştirilmesi talebiydi. Yüzde 90'ı bu şekilde oldu. Diğer ikinci bir husus ilave edin dediğimde, kendilerine göre hitabet, vesaire konularını söylediler. Halbuki, Müslüman olarak da çevremize bakarsak, dış dünyadaki diğer misyon hareketlerinde, kilise hizmeti olarak, kiliselerindeki ibadetle ilgili fazla bir şey görülmüyor. Oradaki misyon faaliyetlerinin başındaki başarılar, onların sosyal hizmetlerde ve o yöndeki birtakım aktivitelerinde, gayretlerinde olduğu görülüyor. Öyleyse, bizim de yetiştirdiğimiz gençlerimizi sosyal hizmet konularında, yine psikolojik danışmanlık konularında oldukça yeterli bir şekilde eğitmemiz, öğretmemiz ve hizmete göndermemiz daha yerinde olacak diye düşünüyorum.

Son olarak da şunu ifade etmek istiyorum: Dini yayan kişilerin, -bu kişiler özellikle bizde yok, artık teşkilatlı olarak diğer dinlerde var- onlar karşımıza doktor olarak, mühendis olarak veya diğer meslek erbabı olarak çıkıyor. Yoksa, direkt gel ben seni Hıristiyan edeyim diyerek papaz suretinde çıkmıyor. Öyleyse, bizim de, bu konuda... Tabiî şu andaki mali durumlar, ülkemizin sosyal durumları, şartları da dikkate almamız gerekiyor; ama, belki birtakım yardım kuruluşları, yahut da Diyanet teşkilatımız vasıtasıyla ilahiyat eğitimi görmüş yetenekli gençlerin, ikinci bir meslek eğitimi görerek, yahut meslek eğitimi görmüş yeteneklileri, onları ilahiyat kültürüyle de donatarak hizmete gönderilmelerinin daha da isabetli olacağı kanaatindeyim.

Hepinizi saygılarımla selâmlıyorum.

Komisyon Başkan Yardımcısı – Biz de Hocamıza teşekkür ediyoruz.

– Doç. Dr. Talip Küçükcan, buyurun.

Doç. Dr. Talip Küçükcan – Burada, benden önce konuşan hocamız Sayın Ekrem Sarıkçıoğlu'nun güzel bir uyarısı vardı, ben onun altını çizeyim. Araştırma enstitülerimizin eksikliğinden, noksanlığından ve böyle kurumlaşmaların gerektiğinden bahsetti. Doğrusunu söylemek gerekirse, Türkiye Diyanet Vakfı zamanında çok güzel bir girişimle İslâm Araştırmaları Merkezini kurdu. Şu anda ben, Sayın Ali Köse, Ali Murat Yel, Tahsin Görgün, Ahmet Kavas, Bülent Şener gibi arkadaşların yurt dışındaki doktoralarını finanse eden Türkiye Diyanet Vakfıdır. Aslında çok iyi bir girişim başlatıldı. İnşallah devam edecektir. Ayrıca, şu anda kuruluşunu duyduğumuz Diyanet Araştırma Merkezi (DİAM) sanırım ciddî bir boşluğu dolduracak. Bir altyapı oluşturmuş durumdalar zaten.

Modernleşme ve sekülerleşme teorisyenleri, 1950'li yıllarda, genellikle şöyle bir öngörüde bulunmuştur. Modernleşme ve sekülerleşme arttıkça, din ortadan kalkacaktır, sosyal hayattaki etkinliğini yitirecektir. Ama, bugün bakıyoruz, aynı sosyologlar Batı'da, şöyle kitaplar yazmaya başladılar: "Sekülarizmin Gerileyişi", "Sekülarizm Sorgulanıyor", "Kutsalın Dönüşü". Halbuki, kutsal hep aramızdaydı, fakat biçim değiştirmişti. Daha sonra sosyologlar buna "görünmeyen din" dediler. Böyle bir din var. Bir başka sosyolog mesela dedi ki, ait olmayan bir dindarlık var. Yani, insanlar, Batı'da kurumsal dinden aslında uzaklaştırılabilirler, kiliselerden uzaklaşmış olabilirlerdi; ama, o maneviyat arayışı, kutsal ile olan bağ sürekli olarak vardı ve son zamanlarda bu bağ gittikçe yenilenmeye başladı. Ama, özellikle Amerika ve Avrupa'da, din değiştirenler –eğer değiştirenler varsa– Müslümanlıktan daha çok, Budizmi tercih ediyorlar, Hinduizmi tercih ediyorlar. Türkiye'de de bunların yansımaları olarak, meditasyon, reiki, taiçi gibi birtakım doğu felsefelerinin uzantıları var. Bu aslında insanlardaki maneviyat arayışını gösteriyor; ama, özellikle İslâm'ın son zamanlardaki imajının pek iyi olmayışı, İslâm'a olan teveccühü azaltıyor. Bunda, sadece İslâm'ın medyatik kötü imajı değil, Batı Avrupa'da ve Amerika'da yaşayan Müslümanların da payı var. Bu Müslümanların büyük bir çoğunluğu kendi gettolarında yaşadıkları için zaten var olan önyargılar dolayısıyla da iletişim kopukluğu ciddî bir orana ulaşmış oluyor.

Burada hemen şunun altını çizmek lazım: Eğer, Diyanet İşleri Başkanlığı kendi görevlileri vasıtasıyla bu hizmeti yürütecekse, öncelikle şu dil meselesini halletmesi lazım. Oraya gönderilen müşavirlerimiz, din ataşelerimiz, din görevlilerimiz eğer bulundukları mekânlarda insanlara üç kelime –İngilizce, Fransızca, Almanca, hangi dil konuşuluyorsa– bu konularda hitap edemiyorlarsa, o zaman ciddî ve kalıcı faaliyetlerden bahsetmemiz mümkün olmaz. Bu nedenle, kanaatimce oraya gidecek arkadaşların çok iyi bir eğitimden geçirilmesi ve çok iyi bir seçime tabi tutulması gerekir.

Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızı üzen bir kavram var: Eraslan Hocamız onlar için, zaten yabancı ülkelerde yaşıyorlar dedi. Halbuki, orada yaşayan Türkler kendi vatanlarında yaşıyorlar. Yani Almanya'da üçüncü kuşak, orada doğup büyüdü, kendi ana-

vatanları orası aslında. Dolayısıyla o ülkeleri "yabancı" olarak nitelememek lazım. Oralar bizim için yabancı, Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan oraya dört yıllığına gönderilen insanlar için yabancı. Onlar giderken, "yabancı bir ülkeye gidip geliyoruz" diyorlar. Dolayısıyla, burada hemen altını çizmem gerekiyor ki, bu görevlilik zihniyeti, çok ciddî hizmetlerin aksamasına neden olur. Hocamız bahsetti, artık papazlar gelmiyor bizim karşımıza, başka mesleklerden insanlar geliyor. Çünkü, çok ciddî bir gönüllülük prensibi var. İnsanlar kendilerini buna adıyorlar. Mesela Amerika'daki Mormonlar Kilisesi, her Mormon, hayatının iki yılını misyonda geçirmek zorunda ve misyonun nerede olacağına kilise karar veriyor. Yani, sizi Kore'ye de gönderebilir, Almanya'ya da gönderebilir, Afrika'nın bilmem neresine de gönderebilir. Bugün, Mormonların kurduğu Brigan Young Üniversitesinde, 60 dil öğretiliyor. Tamamen bu din misyonerliğe dair olduğu için, her Mormon en az iki dil biliyor ve bunlar gönüllülük prensibiyle çalışıyorlar, gittikleri yerlerde maaş almıyorlar, hatta kendi masraflarını kendileri karşılamak zorunda. Eğer biz böyle bir gönüllülük prensibini, hizmet prensibini oraya giden insanlarımızın kafasına yerleştiremezsek, sadece dörder yıllık, şu kadar maaşla orada kalacak olurlarsa, hizmetlerde çok ciddî aksamalar olur düşüncesindeyim. Bu hizmetleri sadece gayrimüslimlere yönelik olanlarını değil, aynı zamanda Müslüman Türklere yönelik hizmetlerde de çok büyük sıkıntılar doğacağını düşünüyorum.

Ben, Türkiye'de yabancılara yönelik hizmetler babında somut olarak bir öneriyle konuşmama son vermek istiyorum. Özellikle Sayın Ali Köse bunun üzerinde durdu. Şu anda İstanbul Müftümüz Prof. Dr. Sayın Mustafa Çağrıcı aramızda. Kendisinin yenilikçi kimliğine ve hoşgörüsüne sığınarak söylüyorum. İstanbul Müftülüğünün üzerine özellikle bu konuda çok büyük sorumluluk düşüyor; çünkü, gerek İslâm'a ilgi duyanlar gerek turist olarak gelen yabancıların büyük bir çoğunluğu İstanbul'a geliyor. İstanbul Türkiye'nin gözbebeği bu anlamda; dinî mimarinin, kutsal mimarinin olduğu yerler. Dolayısıyla İstanbul Müftülüğünde bu konuyla ilgili özel bir birim olmalı. Sadece turistlere camilerde hizmet edecek, rehber değil; Müftülüğün kendi içerisinde, birkaç dil bilen elemanların olduğu bir birimin olması lazım. O zaman, bu sadece dini anlatmak değil, Türkiye'nin kültürel birikimini, Türkiye'nin dinî birikimini yurt dışına anlatmak babında da çok önemli hizmetler sunacak diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkan Yardımcısı – Biz de teşekkür ediyoruz.

– Buyurun Hocam.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Teşekkür ederim.

Talip Küçükcan Bey'in, İstanbul Müftülüğüyle ilgili söyledikleri için çok teşekkür ediyorum. Özel olarak da zaman zaman bu konuları konuşuyoruz.

Biz, İstanbul Müftülüğü olarak, Başkanlığımıza birkaç sayfalık bir proje verdik; neler yapıyoruz, neler yapılmalıdır? Özellikle İstanbul Müftülüğü olunca gerçekten bu husus çok çok önem taşıyor. Bu projemiz, bu tekliflerimiz içerisinde, Başkanlığımızın İstanbul

Müftülüğünde yabancılara yönelik dini tanıtım faaliyetleri gibi hususlarla ilgili bir birimin kurulmasının vazgeçilmez olduğu konusu da vardır. İnşallah Başkanlığımız, buradaki arkadaşların bu güzel dileklerini de dikkate alarak, bizim bu talebimize olumlu cevap verir.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkan Yardımcısı – Bunu duymaktan biz de mutlu olduk. Size başarılar diliyorum Hocam.

Sırada Hocamız, Hocaların Hocası Prof. Dr. Sayın Şerafettin Gölcük var.

– Hocam, buyurunuz.

Prof. Dr. Şerafettin Gölcük – Hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

1992 yılında Din İşleri Yüksek Kurulu'nda göreve başladığımız zaman, şu anda burada dile getirilen hususlara benzer bir raporu hemen ilk günlerde Başkanlığa takdim etmiştim. İslâm'ın içerisinde bir masa kurulsun, bir de İslâm'ın dışındaki dinlerle ilgili bir masa kurulsun. İslâm hakkında yapılan yayınlarla, yapılan çalışmalarla ilgili bir çalışma yapılsın. Şimdi görüyorum ki, gerek tebliğciler, gerekse müzakere eden arkadaşlar, çok güzel şeyler söylediler. İnşallah bunlar fiiliyata geçer.

Prof. Dr. Mehmet Bayraktar'ı ve DİYK üyelerini tebrik ediyorum. Gerçekten güzel bir Şûra tertip ettiler, çok güzel uzmanlar getirmişler. Biz, Birinci ve İkinci Din Şûrasını yaptık. Bu şuralarda alınan tavsiye kararları ortadadır. O zaman şunu söylemiştim: Eğer bu kararların yüzde 10'u uygulanırsa büyük başarı olur. Şimdi bakıyorum, o kararların yüzde 10'u değil, yüzde 5'i bile uygulanmadı.

Bu şûrada yapılan tavsiyeler inşallah uygulamaya geçirilir. Takip edilmesini de bilhassa arzu ediyorum.

İhtida hareketleri söz konusu olunca, söylenecek çok şey var. Ben, ihtidayı bir meydan okuma, bir tahaddi olarak görüyorum. Yani, bir kültür dünyasını, tarihini, geçmişini, sosyal hayatı terk etme, bırakma olarak değerlendiriyorum. Bir Macar'ın Müslüman olması, bir Fransız'ın Müslüman olması kolay bir iş değildir. Ailesini, kendi yaşadığı tarihi, medeniyeti terk etmek güç bir iştir.

Söyleyeceğim pratik iki husus var:

1. Bizim İslâm Konferansı gibi bir teşkilatımız var. Dünyada İslâm'ın yayılması, İslâm'ın yaşaması ve tebliği için acaba bu İslâm Konferansı ne gibi çalışmalar yapıyor? Sekreterlik şimdi bize geçmiştir, inşallah Ekmeleddin İhsanoğlu'ndan güzel hizmetler bekliyoruz. Burada, bir ihtida birimi oluşturulamaz mı? Bu konunun düşünülmesini teklif ediyorum.

2. Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili çok şey söylendi, hepsine katılıyorum. Ancak, şunu tekrar ifade ediyorum: Bu Üçüncü Din Şûrasında alınan kararlar hibrun ale'l- varak olmasın. Yani kağıt üzerinde kalmasın. Ancak, Diyanet İşleri Başkanlığının yayın faaliyetini ciddiye almasında büyük yarar görüyorum.

Başkanlık yabancı dilde yayın konusuna önem vermeli. Hem Türkçe hem de yaban-

cı dillerde yayın yapmalıdır.

Dün temas edildi, bugün de değinildi. Avrupa'da yaşayan Türkler, kendileri için hangi kavramın söylenilmesini istiyorlarsa, burada açıkça ifade etsinler, biz onu kullanalım. "Gurbetçi" demeyelim, "Almancı" demeyelim, gerçekten bunlardan ben de rahatsız oluyorum. Eğer "Avrupa'daki Türkler" ifadesi onlar için geçerli bir kavramsa onu kullanalım.

Bu sempozyumun başarılı geçmesini diliyorum. Dün bugünden iyi, yarın daha iyi olacaktır. İnşallah buradan hayırlı kararlar ve tavsiyeler çıkacaktır. Diyanet İşleri Başkanımız Prof. Dr. Ali Bardakoğlu ve ekibi, bu kararların ve tavsiyelerin takipçisi olacaklardır. Onlara güvenimiz tamdır. Önümüz açıktır, güzel bir birikimin olduğunu bu Şûra vesilesiyle bir defa daha gördük.

Şunu söyleyerek sözlerime son vermek istiyorum: Çok zengin, büyük bir metaımız var. Bu İslâm'dır. Biz, Müslümanlar olarak, bu metaın, bu değerin kıymetini bilelim. İslâm'da misyonerlik teşkilatına gerek yok. Her birimiz, birer Müslüman olarak, bir Müslüman ruhuyla çalışırsak, gerçekten İslâm hem bizim olacaktır, hem de bizim dışımızdakiler bu İslâm'dan istifade edeceklerdir.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkan Yardımcısı – Hocam, biz de teşekkür ediyoruz, sağ olunuz.

– İbrahim Gemici Bey, buyurun.

İbrahim Gemici – Sayın Başkanım, sayın hocalarım; konumuzla ilgili olması sebebiyle, yapılabilir, uygulanabilir ve uygulanması da çok kolay olan 5 öneri sunmak istiyorum:

1. Bütün tebliğci ve müzakereci hocalarımız, Avrupa'ya göndereceğimiz din görevlilerinin mutlaka dil bilmeleri gerektiğinden bahsettiler ve çok da doğru söylediler. Ama, itiraf etmek gerekir ki, bu, şu anda bütün görevlilerimiz için mümkün değil. Mümkün olan şudur: Almanya'da, Hollanda'da, Fransa'da yabancıların sık sık gelip gittiği, ziyaret ettiği büyük camilerimiz var. Münih, Berlin, Frankfurt, Hamburg, Manheim gibi büyük kentlerde 15–20 pilot cami seçebiliriz ve bu pilot camilere mutlaka dil bilen görevli gönderebiliriz.

2. İslâm'ı yurt dışında tanıtacak yabancı dilde yazılmış doğru dürüst bir eserimizin olmadığı söylendi. Bu da çok doğru. Camilerimize gelen yabancılar, İslâm'ı tanıtacak kitap istiyorlar. Derneklerimizin ücret karşılığı kitap vermeleri uygun olmamaktadır. Meselâ, Mehmet Soyhun Hocamızın hazırlamış olduğu İslâm'ın inanç esasları ve ibadetleriyle ilgili küçük bir broşürü var. O broşür daha kapsamlı bir şekilde, yine broşür halinde hazırlanıp, 10 binlerce bastırılıp bilhassa ziyaretçisi çok gelen camilerimizde gelen ziyaretçilere ücretsiz dağıtılabilir.

3. Kur'an meali... Yeni Müslüman olmuş bir yabancıya hemen bir Kur'an meali hediye ediyoruz. Bunun da, Kur'an hakkında, İslâmî bilgilerde altyapısı olmayan insanlara bazen fayda yerine zarar verdiğine şahit oluyoruz. Bu açıdan Almanca, Fransızca, İngilizce hazırlanan Kur'an meallerinin bol dipnotlu, açıklayıcı özellikte olması gerekir. Kısacası bol dipnotlu, açıklayıcı Kur'an meali hazırlanmalı.

4. Sayın Hocalarım, bugün Avrupa'da da ekonomik kriz vardır, işsizlik had safhadadır. Bu kriz, yabancılar arasında daha yaygındır. Caminin çayhanesine çay parası vermemek için çay içmeyen vatandaşlarımız vardır. Çocuğunu üniversiteye gönderiyor, ama yeterli ücret veremiyor. Her ne kadar devlet onlara yardım etse bile, bu yardım onlara yeterli gelmiyor. Bu açıdan Avrupa'da maddi durumu iyi her derneğimizin gücüne göre, 10, 15, 20, 30 kadar üniversite öğrencisine burs vermesini teklif ediyorum. Diyanet İşleri Başkanlığımızın da bu hususta derneklerimize tavsiyede bulunmasını arz ediyorum.

5. Din görevlilerimiz, Almanlarla iyi münasebetler kurmak yönünde Türk ailelerini yönlendirmesi lazım. Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır demiş atalarımız. Şunu demek istiyorum: Bizim de özel günlerimiz, bayramlarımız var. Bu özel günlerimizde Alman komşularımıza da ikramda bulunmamız iyi bir jest olur. Bir hocamız, üzülerek ifade edeyim ki, din görevlilerimiz sayesinde Müslüman olmuş bir tane yabancıya rastlamadım dedi. Riya olmazsa elhamdülillah o şerefi ben tattım hocam. Şu anda rahmeti Rahmana kavuştu. Türkiye'ye gelmişti, kendisiyle memleketimizin güzel yerlerini gezdik. O zaman Müslüman değildi; ama, Türkiye'deki sıcak ilgiyi gördü, döndüğünde Müslüman oldu. Oradaki müşavirlerimiz, ataşelerimiz de biliyor ve vasiyetnamesinde bütün mal varlığını İslâm'a bıraktığını yazdı. Ama, çoluk çocuğu vardı. Bizim anlayışımıza göre, çoluk çocuğuna daha layıktır deyip, geri çevirdik.

Ali Köse Hocamız, Almanya konusunda rakamları abarttığımızı söyledi. Doğrudur, çünkü Kaptan Cousteau Müslüman oldu diye yıllarca onun şarkısını söyledik; ama, ölünce cenazesini kiliseden kaldırdılar. Ama, şu var: Almanya Müslümanlar Birliği Başkan Yardımcısından aldığım rakam, Almanya'da 85 bin Alman Müslümanın olduğu şeklindedir.

Bir de, Asya ve Afrika'da Hıristiyanların arttığını, Avrupa ve Amerika'da ise Müslümanların sayısının arttığını söyledi; çok doğru. Ben bunun sebebinin de "fakirlik küfre yaklaştı" mealindeki hadis-i şerifinin içinde görüyorum.

Hepinize teşekkür ederim.

Komisyon Başkan Yardımcısı - Biz de teşekkür ediyoruz.

– Ali Bey, buyurun.

Ali Bozkurt – Katılımcı arkadaşlar güzel şeyler söylediler. Ancak bazı konuşmalarda, Avrupa'da müsbet hiçbir çalışma yokmuş gibi bir tablo sergilendi. Hayır, yetersiz de olsa güzel çalışmalar da var. Meselâ benim bulunduğum camide Alman generalleri ile günlerce, saatlerce Kur'an'da muhkem ve müteşabih âyetleri beraber tartıştığımızı biliyorum. Ziyaretçileri biz camide İslâm hakkında bilgilendiriyoruz.

Şu anki gördüğünüz proje, 2001 yılında, bilhassa 11 Eylül sonrası Avrupa'da gerçekleştirdiğimiz bir projedir. Bu bir TIR camisidir, dış görünümü camidir. Her meydana kurmak mümkün ve bunu daha çok sokak festivallerinde ve Avrupalıların beraber olduğu yerlerde kuruyoruz. Dış görünümü cami olmakla beraber, içi cami değildir, içinde bilgisayar sistemleri, birçok Avrupa dillerinde Avrupalıların gelip bilgi alabileceği ve dev ekranlarla beraber, yine okul talebelerinin gelip orada İslâm'la ilgili bilgilendirdiğimiz bir pro-

je. Dört seneden beri bu projeyi devam ettiriyoruz.

Manevî boşluk içerisindeki insanlar bir arayış içerisinde. Biz o insanların arayışlarına cevap vermezsek onlar arayışlarını başka türlü doldurmaya çalışacaklardır.

Avrupa'da tarikat akımları çok etkili. Tabiî, tarikat akımları, hakikatte ve gerçekte, İslâm'ın istediği tasavvufta icra edilmediği için, maalesef, ancak insanımız izole ediliyor, toplumdan kopuyor.

Büyük bir sıkıntımız da şu: Avrupa'ya giden işçilerimiz cami açtı; çünkü, dini hizmetler için mescit lazımdı; ama, içini dolduramadılar. Avrupalıya İslâm'ı anlatma noktasında zaten dil yoktu, bir de kanımızdaki gavur olarak görme temayülü hakimdi bizde. Alman komşuya selâm bile vermek bize zaitti. Bilhassa birinci nesil maalesef böyle konumdaydı. Ama, şimdi biz, üçüncü nesil olarak, hatta Alman vatandaşı olarak komşumla iç içe yaşamak zorundayım ve yaşıyorum. Bu bilinç bende hakim, ama düne kadar bu yoktu. Ümit ediyorum, burada, bilhassa Diyanet teşkilatından Avrupa'da insanlarımız var. Şurada konuşulan birçok konuyu icraata geçirme noktası çok önemli.

Bakın, bizim orada düşünen fikir adamımız yok, profesörümüz yok, doçentimiz yok ve hâlâ maalesef yetişemediler. Yavaş yavaş olacak, onun için de belki on yıl, yirmi yıl belki bir kırk yıla daha ihtiyacımız var.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkan Yardımcısı - Ben de teşekkür ediyorum.

Oturumu burada kapatıyorum.

IV. OTURUM

(21 Eylül 2004)

◆

TEBLİĞ

AVRUPA KAMUOYUNDA MÜSLÜMAN KİMLİĞİ

◆

Hatice HAGAR*

Almanya'da ve diğer sanayileşmiş ülkelerde resmi dini temsil eden etkenliğinin azaldığını izliyoruz, diğer açıdan dine benzer maneviyatçılık çoğalmakta Müslümanlar da bu akımın içindedirler. Müslüman kimliğinin geçerli ölçü bulmada üç husus tespit edilebilir.

1. Dinî kuruluşlara üye veya uzun süreli katılım.
2. Boş zamanı değerlendirmede İslâmi sosyal kuruluşlara katılım.
3. İslâmi ve etnik beslenme ve gıda tüketimi.

Almanya'da yaşayan üç kuşak var.

Birinci Kuşağın Sorunları:

İki devlet arasındaki işçi gücü anlaşmasına binaen 1961 yılında itibaren Türkiye'den Almanya'ya yoğun bir işçi göçü başlamıştır. Talep edilen iş gücü niteliği itibariyle zihinsel olmaktan çok bedensel özelliklere dayanıyordu. İsteklere göre kalifiyesiz işçiler isteniyordu. Bu taleplerden dolayı birinci kuşak göçmen Türk İşçiler düşük eğitim seviyesine sahip insanlar arasından oluşmuştur. Bu insanların iş gücünün maksimum derecede kullanılmasından dolayı yaşamlarının tamamını çalışma hayatı belirliyordu.

O dönemlerde Almanya yüksek kalkınma hızı ve tam kapasite çalışma potansiyeli ile ekonomik açıdan oldukça güçlü bir durumdaydı. Ve işçilerin iş gücü son demine kadar istismar ediliyordu, mesela, ayda sadece iki Pazar tatili kullanıyorlardı. Zaten Türk işçileri de kendilerine olan talep üzerine çalışmak için Almanya'ya gitmişlerdi.

İş hayatının yorgunluğu ve düzeni mesela üç vardiya çalışmalar ve her iki devlet organlarının ilgisizliğinden dolayı Almanca dil bilgileri yetersizdi ve maalesef öyle kalacaktı. Bu işçilerin büyük bir çoğunluğu geri döndü, ancak önemli bir kısmı gerek isteyerek gerekse sağlık ve sosyal hizmetlerdeki kalite farkından dolayı Almanya'da ikamet etmeyi tercih etmektedirler.

Birinci kuşağın İslâm anlayışı ağırlıklı olarak geleneksel bir karaktere sahipti. Almanya'da bulunmalarına rağmen ülkeye olan bağlılıklarında herhangi bir şey kaybetmemiş-

* Sosyolog/ALMANYA.

lerdi. Güç olgusu geçici bir karaktere sahipti ve Türkiye'ye kesin dönüş düşünceleri ağırlıktaydı. Bunun göstergesi olarak da Türkiye'ye yönelik yoğun bir gayrimenkul alımı şeklinde yatırım yapılmaktaydı.

Yaşadıkları ülkenin dilini bilmeyen ve topluma yabancı olarak gelip ve yabancı kalan bu insanların bir kısmı hayatlarını bu ülkenin huzurevlerinde geçirmekteler ve geçirecekler.

Almanya'da yaşanılan bu gerçekliği ortaya koymak için Duisburg'taki bir huzurevinden izlenimleri aktarmak istiyorum. Duisburg ise geçmişte sanayi ve kömür üretim bölgesiydi. Bundan dolayı Türk sakinlerinin yoğun olduğu bir bölgedir. Bu huzurevinde sadece bir tane Türkçe bilen hasta bakıcısı çalışmakta böylece yaşlılar burada yabancı kalmakta. Müslümanlara yönelik vakit değerlendirme imkânlarının sadece Türkçe gazetelerinin bulunması ve Türkçe televizyon izleme imkanının olması. Öte yandan kültürel ve dini ihtiyaçların göz önünde bulundurulması gibi bir anlayış söz konusu olmadığından, helal gıda, hasta tedavisi, rehabilitasyon imkanı ve bakıma ilişkin özel durumları huzurevi çalışanları için oldukça büyük sorunlar oluşturmakta. Binanın alt katında sadece bir mescit ve bir Türk dönercisi bulunuyor. Bu durumun açıkça gösterdiği gibi Almanya'da Müslümanların ihtiyaçlarına yönelik tedbirlerin alınması açısından oldukça geç kalınmıştır. Hollanda'da bu yöndeki çalışmalara bundan yirmi yıl önce başlanmış ve huzurevlerinde Müslümanların ihtiyaçlarını göz önüne alan düzenlemeler yapılmıştır.

Birinci kuşak Türk göçmenlerin vasıfsız işçi olmalarının ve yaşamlarını bu sosyal çevre şartları belirlemesine rağmen ikinci kuşağın Alman toplumuyla daha fazla sosyal ilişkilerde bulunması ve anne babalarına göre daha iyi eğitim imkanları elde etmeleri bu kuşağın yaşam biçimini de belirlemiştir. Birinci kuşak kesin dönüş düşüncesinde kararlıyken ikinci kuşak kararını Almanya'da kalmak yönünde vermiştir. Ancak her sene elli bin uzman Türkiye'ye dönmekte.

Almanya'da yaşayan ikinci ve üçüncü kuşak Türk azınlığın yaşamına ve Müslüman kimliğine ilişkin bilgi vermesi açısından onların konut, eğitim ve mesleki eğitimine ilişkin birkaç sonucu vermek istiyorum.

Yerleşim şartları:

Almanya'da bulunan Türklerin büyük bir çoğunluğu endüstrinin yoğun olduğu büyük şehirlerin kenar semtlerinde olmasa bile mimari farklı ve şehir akımından ayrılmış semtlerde oturmaktalar. Bu bölgelerde özellikle Alman göçmenler, yabancılar, işsizlik ve sosyal yardımla geçimlerini sağlayan insanlar ikamet etmektedirler. Kısacası genel sakinlerin sosyal ve ekonomik yönleri zayıf sayılır. Ayrıca bu bölgeler, toplu taşıma hizmetlerinin yetersizliğinden dolayı bağlı oldukları şehirden dışlanmış bir görünüm arzetmekte. Semtlerden giriş ve çıkış yolları sayılıdır. Ulaşım imkanları yetersizdir. Açıkça bu bölgeler ancak bir mekan (place) olabiliyorlar. Göçmenlerin place denen mekanlarda imkanları kısıtlıdır. Sosyal, ilmi ve iktisadi kalkınmaya teşvik olunmazlar. Yerleşim bölgeleri, space yani güç verebilmekle de anlam taşırlar. Bu nitelikle tanıtılan yerleşim semtleri, hayatın

kalitesini artırıp gelişim imkanlarını elverip ve buna dahil olduğu yeterli altyapı hizmetleri ve toplumdaki diyalogu sürdürür.

Bir Düsseldorf'da yabancıların yerleşimi hakkında yapılan bir araştırmaya göre, oradaki Japon ve Türklerin oturdukları semtler kesişmemekte. Böylelikle place ve spacenin birbirinden ayrıldığı açıktır.

Okul ve mesleki eğitim durumu:

Bu konuda size iç açıcı veriler sunmak isterdim, ancak istatiki bilgiler buna fazla elvermiyor. Tabiî ki ufuk açıcı yeni gelişmeler var. Ama biz genelin durumunu tartışmak istiyoruz. Gençlerin ve çocukların eğitim ve meslek şansı üzerinde ve kimlikleri hakkında:

1. Yurtdışında göçün gerçekleştiği zaman dilimi
2. Göçe neden olan etmenler
3. Ailelerin ait oldukları sosyal tabaka etkinlik taşır.

Ait olunan sosyal tabaka ve yaşanılan bölge eğitim şansını önemli ölçüde etkilemekte. Sosyal tabakalar üzerinde yapılan araştırma sonuçları açıkça ailenin büyük bir rol oynadığını gösteriyor. Böylece ailenin toplumsallaşma süreci kişiliğin oluşumu üzerinde ait olunan toplumsal tabakanın etkilerini taşımaktadır. Anne ve babanın mesleki durumu çocukların eğitim durumlarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Basil Bernstein'e göre, soyut düşünme ve ifade edebilme yeteneği önemli bir yer tutmaktadır. Bunun yanı sıra belli bir sosyal tabakaya aidiyet belli değer yargılarının oluşumu ve bunların da çocuğa aktarılmasını beraberinde getirir.

Alt tabakaya mensup kişilerde tabakalaşma o dereceye varmaktadır ki yüksek öğrenime ve kalifiye mesleklere ilişkin bilgisizlik ve yaklaşım zorlukları gerçektir. Dolayısıyla yerleşim ve eğitim noktalarına bakarsak Türk çocukların, gençlerin ve genç yetişkinlerin yakın çevre ile olan iletişim bakış açıları homojendir. Anne babanın düşük sosyal statüsü ve sosyal çevrenin sınırlılığı, eğitim imkanları hakkında ancak sınırlı bir bilgi akışına imkan vermektedir. Bunun sonucu olarak da okul ve meslek eğitimi seçmenliğine ilişkin son derece dar bir perspektife sahipler.

1998 senesinde yabancıların %19,5 orta eğitimi bitirmeden okulu bırakmış ve ancak %8,7'i üniversiteye girme sonuçlarını almışlardır. Yerlilerden ancak %8,9'ü orta okul eğitimi bırakmış ve %23,5'i üniversiteye girme imkanı kazanmıştır. Yabancı öğrencilerden %67,3'ü orta okula gitmekte ve sadece %10,3'ü yüksek okula gitmekte. Orta okula gidenler son on senede yüzde üç oranında azalırken yüksek okula gidenler sadece yüzde bir artmıştır.

Ortaya çıkan tablo bize şunu gösteriyor ki ilkokul ve özel eğitime muhtaç çocukların eğitim gördüğü okullardaki yabancı çocukların oranının yüksek olmasının yanı sıra okulu veya meslek eğitimini bitirmeden terk edenlerin sayısı da oransal olarak çok yüksektir.

Araştırmalara göre ve Bordieu'nun tezlerine göre toplumsal tabakalaşmada üç güçlü kapital vardır. Birincisi mal ve servet varlığı ile aylık gelir düzeyi ekonomik kapitali teşkil

eder. İkincisi eğitim ve kültürel kapitali ve üçüncüsü görgü düzeyi de sosyal kapitali belirler. İş ve meslek eğitimine alınmada içinde bulunulan sosyal çevrede edinilen ve öğrenilen yetenek ve informel bağlılıklar işe alınmada önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla bu çocukların mal varlığı kapitali ve sosyal kapitale sahip değiller. Ancak eğitim ve kültür kapitali kalıyor ve buna da ilgisizler. Zaten Pisa, Iglu ve OECD tarafından yapılan araştırmalar Almanyadaki eğitim durumu ve özellikle göçmenlerin durumu hakkında önemli bilgiler sunmakta. Bu araştırma raporlarına göre eğitimin yabancılar için sınırlılığı tespit ediliyor.

Berlin'deki Gençlikevinden İzlenimler:

1997 yılında Berlin'de çok sayıda yabancının yaşadığı bir semtte gençler arasında hırsızlık, gruplararası şiddetli kavgalar, uyuşturucu kullanımı ve pazarlaması gibi yoğun problemler yaşanıyordu. Okul eğitimini yarıda bırakmış meslek eğitimini başaramamış bu gençlerin çoğunluğu Türkiye kökenli Müslüman ailelere mensuptur.

Belediye bu gidişatı önlemek için bu bölgede bir gençlikevi açıyor ve iki Alman bir Lübnanlı ve bir Türk sosyal hizmet uzmanını burada görevlendiriyor. Görevlendirilen sosyal çalışmacılar bu gençlere yaklaşamadıklarının farkına varıyorlar. Ortaya çıkan kavgalarda arabuluculuk çabaları gençlerin "ben Müslümanım moruk" cevabı ile yarıda kesiliyor. Sorun devam ediyor ve bu sorunları eleştirme ilgilileri sıkça tekrarlanan bu cevaplar gençlerin Müslüman kimliği ile kendilerini tanımladıkları kanaatine varıyorlar. Dine aykırı davranışlar onları hiç rahatsız etmiyor. Uzmanların kendileri dindar olmamalarına rağmen dini merkeze alan çözüm arayışı içine giriyorlar.

Herhangi bir anlaşmazlık sözkonusu olduğunda İslâm'ın getirdiği ahlâkî kurallardan hareket ederek sorun çözme eğilimine giriliyor. Bu çerçevede gençlere küfür etmenin yanlışlığı, şiddetin, uyuşturucu kullanımının İslâm'da yasak olduğu, buna karşı küçüklerin korunmasının İslâmî ahlâkın bir gereği olduğu tekrar tekrar anlatılıyor ve kimi durumlarda da başarıya ulaşılıyor. Gençlerle bu değerlerin korunması ve alınan kararların sadece ailede ya da gençlik evinde değil sosyal hayatın her alanında geçerli olmasına ilişkin gelecek ramazan ayından itibaren uygulanmak üzere bir anlaşma yapılıyor.

Şaşırtıcı olan bu kaba suça eğilimli ve İslâm'ı ancak bir gruba duyulan mensubiyet duygusu bağlamında algılayan gençlerin arabulucuk sürecinde belirleyici olmaları kendileriyle yapılan anlaşma çerçevesinde yetişkinler arasında çıkan kavgalarda bu defa gençler arabulucuk görevini üstleniyorlar. "Biz, Ramazandayız moruk" diyorlar ve birbirlerine İslâmî ahlâkı hatırlatıyorlar.

Anlaşmanın uygulanmaya başladığı Ramazan ayında suçların oranında önemli bir düşüş gözlemleniyor. Hırsızlık olayları, gruplar arası kavgaların sayısı azalıyor. Mahalle sakinleri rahatlıyorlar. Küçük gençlere bakılırsa onlar özlemle Ramazanı hatırlayarak "her zaman Ramazan olsun moruk" diyorlar.

Özet olarak şunu söyleyebiliriz ki, kültürel ve dini kimlikten yola çıkılarak geliştirilen sorun çözme yöntemi başarı ile sonuçlanmıştır. Suça meyilli gençlerin topluma kazan-

dırılmasında önemli bir rol oynayan bu gençlik evi iki yıl sonra belediye tarafından o semte özgü sorunların çözülmüş olduğu öne sürülerek kapatıldı. Gençlerle yapılacak çalışmalarda yön verici bir niteliği olan bu deneyin maalesef bilimsel yayınlarda gereken ilgiyi bulmadı. Bu olayda ortaya çıkan diğer bir olgu ise geleneksel İslâm'dan İslâmî öğretiye bir geçişin sözkonusu olmasıdır.

Uzmanlardan Örnekler:

Çocukların, gençlerin ve genç yetişkinlerin dinî kimlikleri onlara şiddete kalkışmadan ve reddedilme kaygısı taşımaksızın ihtiyaç duydukları dayanağı sağlamaktadır. "Ben Müslümanım moruk" cümlesi gençler arasında kullanılmaya devam edildi. Ancak anlam ve mahiyeti değişmişti. Bu cümle tehditkar bir üslubun değil gençlerin yetişkinlere ve onların sorunlarına ilişkin gelişen sorumluluk bilincinin bir göstergesi idi. Böylelikle gençler kendilerine topluluğun diğer üyelerinin tam anlamıyla güvenebileceklerini ifade ediyorlardı. Temeli dil bilgisinin yetersizliğine dayanan algılamadaki zayıflık, kendini ifade etmedeki yetersizlik bilinçli olarak kimlik oluşumu noktasında ve sonuç olarak da bu gençlerin içinde yaşadıkları toplumun takdir ve kabulünü kazanmalarını sağlamış oldu.

Kurumsal ve yapısal engellere ve zorluklara rağmen, ancak %2 oranında bir grubun sürekli yükselen bir taleple başarı ve iş üretimi alanında kendilerini gösterme ve böylelikle toplumun üst tabakalarında yer edinme çabasında oldukları gözlenmekte ve böylece kimliklerini de güçlendirdikleri fark edilmektedir. İş hayatındaki meslek edinmeye dönük izolasyon ve dışlanma sebebiyle her yıl 50 bin civarında eğitilmiş uzman ülkeye geri dönüş yapmaktadır.

Bir başka araştırmanın sonuçları bu gerçeği vurgulayıcı niteliktedir. Baş örtülü üniversite öğrencileri arasında yapılan bir araştırmada dinî kimliğin oluşumunda ve gelişiminde kognitif aspektlerin belirleyiciliği tespit edilmiştir. Burada da geleneksel İslâm'dan öğretiye dayanan bir İslâm anlayışına geçiş olduğu gözlenmektedir. Bu araştırmaların verilerinden kısaca şu sonuca varmak mümkündür:

Baş örtülü Müslüman öğrenciler ancak üniversitede buna karar vermişlerdir. Düşünsel olarak çok daha önceden İslâmî bir yaşam biçimi ve tesettürü benimsemiş olmalarına rağmen orta öğrenim yıllarında eğitimlerinde başka engel ve sorun yaşamak istemediklerinden dolayı bu hususu ertelemişlerdir. Öğrencilere göre gösterilen İslâm kimliğine karşı tahammülün ve toleransın kısıtlı olduğu anlaşılmıştır. İslâm kimliği moderniteye karşı olmadığı gibi bu kimlik özgürlük anlamı taşımaktadır.

Toplum genelinde hakim olan düşüncelere rağmen baş örtülü öğrenciler kendilerinin son derece modern olduklarını ve hiçbir dış faktörün etkisinde kalmaksızın kendi kararlarını uyguladıklarını vurguluyorlar. Öğrenciler din hakkındaki bilgilerini kendi kendine elde ettiklerini anlatıyorlar. Dikkat çekici olan sadece bu araştırmaların bayan öğrenciler üzerine yapılmış olması ve erkek öğrencilerin İslâmî kimliklerine ilişkin herhangi bir araştırmanın bulunmamasıdır.

Sonuç:

Bütün engellere ve zorluklara rağmen bazı kesimler Alman toplumunda kendi kimliklerini araştırıp yaşamaktalar. Müslümanlar fakirleşme ve alt tabakalaşmasına karşı çaba sarf edilmelidir. Bunun için eğitime önem vermelidirler.

Öneriler:

1. Camilerin etkinliği azalmakta, bu nedenle halkla irtibat artırılmalıdır.
2. Lokal kurumlarla, okullarla, yaşlı evleriyle, belediye temsilcileriyle görüşülmelidir.
3. Müslümanlar arasında network ve sempozyumlar ilim iletişimi için yapılmalıdır.
4. Bilgi aktarımı için dinî sosyal ve sanat sempozyumu yapılmalıdır.

MÜZAKERE

Prof. Dr. İzzet Er (Komisyon Başkanı) – Hatice Hagar'a teşekkür ediyoruz.

Müzakereci olarak iki değerli hocamız var. Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal ve Doç. Dr. Ahmet Kavas.

Önce, İsmail Hakkı Ünal Bey hocamızı davet ediyorum.

– Buyurun Hocam.

Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal – Sayın Başkan, değerli katılımcılar; hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Müzakereci olduğumu dün öğrendim. Zararı yok. Zaten Hatice Hanım da üç gün önce tebliğ siparişi almış. Bu kadarlık olur. Ama, yine de cesaret edip buraya gelmesi ve burada katkıda bulunması takdire şayan. Kendisine teşekkür ediyoruz. İnşallah, tebliğini derli toplu hale getirip son şeklini verdikten sonra, yayınlandığı zaman daha çok istifade edilecek. En azından, iki araştırmadan bahsettiler ki, hakikaten çarpıcı, güzel; onlardan istifade edilir.

Tabiî, buradan hareketle bir noktaya temas etmek istiyorum. Burada, Avrupa kamuoyunda Müslüman kimliğinin oluşturulması, Müslüman kimliğinin nasıl olması gerektiği konusu veya Almanlar tarafından, yabancılar tarafından Müslümanların nasıl görüldüğü meselesi ele alındığı zaman birtakım problemler var. İşte, hepimiz biliyoruz, genelde ahlâkî ilkeler bakımından veya toplum içerisindeki kuralları yerine getiren insanlar olma noktasında pek iyi notumuz yok. Bu durumu, Avrupa'da yaşayanların gözlemlerinden öğreniyoruz.

Ben sekiz ay kadar Kırgızistan'da İlahiyat Fakültesinde bulunmuştum. Orada da şöyle bir imaj vardı; öğrenciler kendileri ifade ediyorlardı: "Ruslar daha güvenilir, dürüst insanlar; bizler öyle değiliz." Ve o da görülüyordu, biz de bunu müşahede ediyorduk. Çok acı bir şey gerçekten. Suudi Arabistan'da da bir süre bulunmuştum, oradan da şöyle bir şey hatırımda kalmış: Müslüman Araplar, yabancılarla yani Almanlarla, İngilizlerle, Amerikalılarla, dışarıdan gelenlerle bir anlaşma, sözleşme vesaire yaptıkları zaman, "inşallah" ifadesini kullandıkları anda hemen yabancı itiraz ediyor; sakın "inşallah"lı olmasın diyor. Çünkü, onun atlatma ifadesi olarak çok kullanıldığını görmüş. Dolayısıyla inşallahla olmasın bu iş, kesin olsun diyor.

Biz, kendi değerlerimizi, kendi kavramlarımızı ne kadar çarpıtmışız, tersine döndürmüşüz, kendimize benzetmişiz; bu da burada ortaya çıkıyor. O halde, yurt dışında sadece kuru dinî bilgiler vermek veya birtakım dinî hizmetleri şekilsel olarak yerine getirmekle, biz bu insanlarımızın Müslüman kimliğini kazanmasını tam olarak sağlayamıyoruz. O

halde, onlara ahlâkî değerleri vermeliyiz. Baştanbaşa bir ahlâk nizamı olan bir dinin mensupları, yabancılar karşısında, Ruslar karşısında, Almanlar karşısında, Amerikalılar karşısında ahlâksız duruma düşüyorlar, sahtekâr duruma düşüyorlar; böyle bir imaj altında görülüyorlar. Bu çok acıklı bir şey hakikaten. Evet, birçok ihtida olayında görüyoruz; "sizin cana yakınlığınız, sıcakkanlılığınız, misafirperverliğiniz, hoşgörünüz, bunlar çok güzel şeyler, bizi etkiliyor" diyorlar. Bunlar, İslâm ahlâkının bir kısmı. Onun dışındaki diğer şeyleri niye ihmâl ediyoruz? Niçin toplumsal alanda, onlarla birlikte yaşarken onları kandırmaya, aldatmaya çalışıyoruz üç kuruşluk menfaatimiz için?! Ben öyle şeyler duyuyorum ki, ürpermemek mümkün değil. Kendisine nikâh düşmeyenlerle evlenen insanlar var birtakım menfaatler elde etmek için, karısını boşayanlar var; işsizlik parası alabilmek veya başka imkânlardan yararlanabilmek için her türlü entrikaya başvuran insanlar var. Onu da yaparken, kendisi birtakım mazeretler üretiyor mutlaka. Yani, ihtiyacım var, para almam lazım veyahut da bu yabancılardan biraz para koparsam bir mahzuru olmaz diye bakıyor. İşte, bu konularda, biz oradaki insanlarımızı ahlâkî donanımla teçhiz edemezsek, yaptığımız işler hakikaten sonuçsuz kalır. Ne kadar dil bilen insanımız olursa olsun, ne kadar din görevlimiz orada bulunursa bulunsun; ama, İslâm'ın nihai gayesi olan ahlâklı, dürüst, toplum içerisinde hem kendisine, hem çevresine yararlı insan olma idealini gerçekleştiremezsek, bu noktada hakikaten yaptığımız işler yarım kalır.

O bakımdan, moral değerlere, ahlâkî değerlere ağırlık vermek lazım. Bu hususa zannediyorum Ali Köse Bey de işaret ettiler.

Burada sunulan tebliğler içerisinde çok istifade ettiklerimiz oldu, ben kendi adıma söylüyorum. Dün, Talip Bey'in, bugün Ali Köse ve Veyis Beylerin ortaya koydukları öneriler, meseleyi yakından bilen arkadaşlarımızın tavsiyeleri, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından proje haline getirilerek sonuçlandırılmalıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nca daha önce gerçekleştirilen iki Din Şûrasında alınan kararların ancak yüzde beşinin uygulanabildiğini Şerafettin Hocam da söylediler. Ben o kadar da olmadığını zannediyorum. Diyanetten duyduğum kadarıyla uygulanan bir karar yok. Varsa arkadaşlarımız söyleyebilirler, ben bilemiyorum. Hiç olmazsa, bu kararlar hayata geçirilsin. Niçin uygulanmıyor? Çok güzel kararlar alınıyor. Kitaplara geçiyor, arkası takip edilmiyor. Kimin yapması gerekiyor, sorumlusu kimdir, bunlar uygulamaya geçirilebilir mi, geçirilemez mi? Kararların projelendirilmesi ve bizzat Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından takip edilmesi, yapılabileceklerin, gerçekleştirilebileceklerin de belli periyotlar içerisinde gerçekleştirilmesi lazım ve ondan sonraki şûrada da, "biz daha önceki şûrada şunları kararlaştırmıştık, bunların yüzde 10'unu, 20'sini, 30'unu yaptık ve şu sonuçları aldık" diyebilmeliyiz. Bunları diyemedikten sonra, iş "kellim kellim la yenfa" meselesine dönüşüyor.

Çok teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Ben teşekkür ediyorum. Özellikle vakte riayetinizden dolayı ikinci defa teşekkür ediyorum. Sağ olun Hocam.

Sırada, Doç. Dr. Ahmet Kavas Bey var.

– Buyurunuz.

Doç. Dr. Ahmet Kavas – Diyanet İşleri Başkanlığı'nın düzenlemiş olduğu III. Din Şûrasına davet edilmiş olmaktan dolayı Sayın Divan Heyetine, salonda hazır bulunan çok kıymetli hocalarıma, araştırmacı arkadaşlarıma saygılarımı sunuyorum.

Biraz önce Hatice Hagar Hanımın söylediği sözleri ben de tekrar edeceğim. Gerçekten şûraya konulan başlık, içi doldurulabilirse sonuçları itibariyle son derece kıymetli bir eser ortaya çıkacaktır. Tebliğlerin hazırlanması için üç günlük, beş günlük süreler tanınması ciddi bir eksikliktir; ama bu eksiklik bunların yayınlanması öncesinde daha uzun süreler verilerek kısmen de olsa giderilebilir.

Avrupa kamuoyunda "Müslüman Kimliği" meselesini, aslında bütün dünya toplumlarında "Müslüman Kimliği" şeklinde de ele alabiliriz. Ben, şahsen, daha ziyade "Afrika'da İslâm" konusuyla ilgileniyorum. Gerçi bu toplantıda Afrika'da İslâm'ı anlatmak gibi bir görev üstlenmiş değilim; fakat bazı hususları iyi anlatabilmek için bu kıtadan bir örnek vermemde bir sakınca olmadığı kanaatindeyim. Müslümanların içinde yaşadıkları toplumlarda kendilerini gerektiği gibi temsil edemediklerini, kimliklerini ortaya koyamadıklarını bu örnekle arz edeceğim.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi için yazdığım "Mozambik" maddesinde, ülkenin Müslüman nüfusu hakkında Batılı kaynakların yüzde 10 ila yüzde 15 arasında bir oran verdiklerini fark ettim. Bütün Afrika kıtasında faaliyet göstermek üzere Kuveyt tarafından kurulan African Muslim Agency isimli bir kuruluş var ve bunun Mozambik'te görev yapan eski müdürlerinden birisinin bana gönderdiği Müslümanların oranıyla ilgili rakam ise yüzde 62 gibi oldukça yüksek bir seviyededir. Yine onun ifadelerine göre Mozambik hükümetinde, bir tane Müslüman bakan bulunmaktadır. Bu tespit bile tek başına Müslümanların, dünyanın neresine giderseniz gidin, hali pür melâlini göstermeye yetmektedir.

Fransa'yla ilgili de bir tespitte bulunmak istiyorum. Bu ülkenin önemli bir kurumunda görev yapan bir Müslüman idareci yıllar önce şunu yazıyordu: "Sömürgecilik döneminde Fransız Meclisinde 5-10 Müslüman milletvekiline rastlamak mümkündü. Bugün sadece bir Müslüman milletvekili var, o milletvekili de Hint Okyanusundaki Komor Adaları'ndan olan ve halen bir Fransız toprağı kabul edilen Mayotte Adası'nı temsilen gelir. Bu adada Fransız tebaası olarak 200 bin civarında Müslüman yaşamaktadır.

Tabiî, bu konular oldukça teferruatlı olup bizlere tanınan süreler ise çok sınırlı. Burada herhangi bir konuyu teferruatıyla ele alarak ifade etmek oldukça zor; fakat, iki gündür ifade edilen, özellikle 11 Eylül 2001'den itibaren Batıda Müslümanlara karşı yeni bir tavır ortaya konulduğunun açıkça söylenmesidir. Özellikle bu meseleyi açmak için basit bir örnek vermek istiyorum. Fransa'da çok meşhur bir Faslı yazar var: Tahir Bin Cellûn (Tahar Ben Jelloun). Belki salonda Fransa'yı takip eden hocalarımız bu yazar hakkında bilgi sahibidirler. 11 Eylül'den sonra küçücük bir kitapçık kaleme aldı: Çocuklara Anlatılan İslâm (L'Islam expliqué aux enfants, Editions du Seuil, Paris 2002). Kitabın başlangıcında yazar, 11 Eylül 2001'i takip eden günlerde, okula giden küçük çocuğunun "Ben artık

Müslüman değilim, bundan sonra Müslüman olmak istemiyorum" dediğini ve bunun üzerine bu kitabı yazdığını belirtiyor. Çocuğuna hitaben şayet bu olayları Müslüman olduğunu iddia eden, Müslüman kimliğini taşıyan insanlar yapsalar bile, bunların İslâm'ı bağlamadığını, sadece belli sayıdaki insanların fikirleri ve hareketleri olduğunu, özellikle çocuklara izah eden, son derece güzel bir kitaptır. Bu kitabın bir an evvel Türkçe'ye kazandırılmasında fayda var diye düşünmekteyim.

Bu şûranın ana başlığı "AB Sürecinde Din Hizmetleri ve Din Eğitimi" olarak belirlenmiş. Aslında bu konu hemen hemen her ülkenin problemidir. Bunun halledilmesi gerekiyor ve pek çok ülke bu konuda bizler gibi çalışmalar yapıyor. Avrupa ülkeleri içinde daha çok ilgilendiğim ülke Fransa'dır. Şûra'da iki gün boyunca daha çok Almanya'nın gündeme getirilmesi diğer ülkelerin ele alınmasını engellemiş gibi bir görüntü verdi. Çok basit manada, kitaplığımdan iki kitap aldım. Bunlardan birisi, Müstakbel Papazların Yetiştirilmesi (La formation des futurs prêtres, Edition Centurion/Cerf, Paris 1998). Diğeri de Fransa'daki Müslüman Din Görevlilerinin Yetiştirilmesi (La formation des cadres religieux musulmans en France, Editions de l'Harmattan, Paris 1998). Bu kitaplardan özellikle Müslümanlarla ilgili olanın baş tarafında İslâm tarihindeki ana konular, yani Emeviler'de imamların nasıl yetiştirildiği ve diğer İslâm devletlerindeki tecrübelere temas ediliyor, ardından Avrupa'da genel manada din adamlarının, yani hem Müslüman, hem de Hıristiyan ve Yahudi dini önderlerin nasıl yetiştirildiği anlatılıyor. Ben kendime ayrılan süreyi aşmamak istiyorum, fakat konuşmamın başında herhangi bir süre verilmediği için biraz vaktim var zannederim. Sayın Başkan kaç dakikam kaldığını öğrenebilir miyim?

Komisyon Başkanı – Süre doldu aslında. Bundan sonrası sizin insafınıza kalmış.

Doç. Dr. Ahmet Kavas – O halde 10 dakika içerisinde konuşmamı tamamlamak istiyorum.

Avrupa toplumunda çok yaygın bir şekilde kendinden olmayanı dışlama duygusu mevcuttur. Sadece Müslümanlar bu duygudan etkilenmiyor; Yahudiler, kimsesizler dışlanıyor, hatta çok farklı kesimlerden insanlar daima dışlanmaktadır. Mesela Çingeneler gibi. Fakat, bunlar içerisinde hepsinin şöyle veya böyle savunucuları bulunduğu halde bir tanesi var ki, onun Allah'tan başka savunanı pek yok. Onlar da Müslümanlar. Diğerlerinin yaptıkları işler, insanlığın tabiatına uygun olmasa da, onları savunan, özellikle Yahudileri koruyan kanunlar var. Müslümanlara karşı her türlü dışlama hareketi gittikçe şiddetlenerek devam ediyor.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından Fransa'da yaşayanların çocuklarından okullara gidenlerin sayısı takribi olarak 100 binin üzerindedir. Bu rakam sadece Müslüman Türk çocuklarına ait. Diğer İslam ülkelerinden gelip bu ülkede yaşayan Müslüman çocuklarının sayısı ise bir milyondan fazladır. Bu ülkede toplam 13 milyon çocuğun okula gittiğini düşünürsek, okul çağındaki her 10 çocuktan biri Müslümandır. Bu okullardaki bir milyon çocuğun yaklaşık 250 bini Katolik okullara devam etmektedir. Bu tip okulların çıkarmış olduğu Katolik Eğitim (L'Enseignement catholique) diye bir dergi bir sayısında da "Bir Katolik Okuldaki Müslümanlar" (Musulmans dans une école catholique, sayı: 261,

yıl: Şubat 2001) anlatılıyor.

Müslümanları dışlamak için her türlü imkan seferber ediliyor. Bunlardan birisi eğitim yoluyla oluyor. Özellikle basın yoluyla olana gelince, mesela haftalık veya aylık popüler magazin dergileri, bunlardan her birisi, zaman zaman İslâm'la ilgili bir konuyu kapak yapıyor ve bu kapaklar, ülkemizde hiç rastlamadığımız bir şekilde Paris'in ana güzergahlarının hepsine afiş olarak asılıyor. Birkaç tanesini hiç unutmuyorum: "Muhammed uyan, onlar delirdiler/Mahomet réveille-toi ils sont devenus fous (L'évènement du Jeudi, sayı: 226, 2-8 Mart 1989)" başlığını taşıyordu. Diğerleri ise, "Avrupa'da İslamî Patlama/La poussée islamiste en Europe (L'évènement du Jeudi, sayı: 516, 22-28 Eylül 1994)" yine "Fransa Darül İslâm/France terre d'Islam (L'Express, sayı:1975, 12-18 Mayıs 1989)" gibi başlıklarla İslam'i konuları kapak yapmışlardı. Bunların sokaktaki insanları İslâm'a karşı yönlendirmediğini kimse iddia edemez. Aslında bizler de bundan etkileniyoruz. O kadar ki, kendi kıyafetlerimize bile bir şekil vermeye çalışıyoruz, aman dikkat çekmeyelim diye. Oysa, mesela bir Fransız turist Türkiye'ye geldiğinde, kendisine rehberlik yaptım. İlk defa geldiğini ve Türkiye'nin çok modern bir ülke olduğunu, böyle olabileceğini hiç tahayyül edemediğini söyledi. Fatih Camii civarında gezerken, Çarşamba tarafına geçtiğimizde, çarşaflı hanımları gördüğünde birden şaşkınlığını gizleyemedi ve bu semtin farkını sordu. Ben de gayri ihtiyarı Osmanlı İmparatorluğu dedim. Bir anda bütün bilgileri hemen su yüzüne çıktı. Yani, İslâm'a karşı o dışlamanın da vermiş olduğu şuur altındaki bilgiler hemen kendini belli ediyor. Oysa ben, Paris'in sokaklarında, Paris Başpiskoposunu, rahipleri ve rahibeleri kendi resmî kilise kıyafetiyle gezerken, hatta uzun saçları ve sakallarıyla adeta Hazreti İsa'nın hayali resimlerine kendilerini benzeten gençleri gördüğümde hiçbir şekilde aklıma, bunlar ne kadar değişik adamlar, acaba Ortaçağ'da mı yaşıyorum gibi bir intiba, ne benim, ne de Avrupa'da yaşayan insanlarımızın aklına geliyor.

2003 yılı Eylül ve Ekim aylarında, Fransa'da vatandaşlarımızın çok yoğun olarak yaşadıkları bölgelerdeki cemiyetlerimizde incelemelerde bulunduk. Fransa'da hükümetin de desteğiyle bir İslâm konseyi kuruldu. Devlet bunu sadece teşvik etmiyor aynı zamanda yönlendirmeye çalışıyor. Özellikle o zamanki İçişleri Bakanı bu işin mimarı konumundaydı ve bu konsey, şu anda Fransa'nın tanıdığı tek resmî yetkili makam. Burada bizim vatandaşlarımız, özellikle DİTİB'e bağlı derneklerimiz, çok faal olarak çalışıyorlar. Tebliğci Hatice HAGAR Hanım gibi, Paris'te de Diyanet tarafından gönderilen, 1987 Ankara İlahiyat mezunu bir arkadaşımız vaize olarak görev yaptı, şu anda görevini tamamladığı için emekli oldu. Hizmet etmeye devam ediyor, onun gittiği her yerde insanlarımız hakkında övgüyle bahsediyorlar ve kendisi de şu anda İslâm Konseyinin eğitim komisyonunda bulunuyor.

Avrupa'nın farklı ülkelerinde olduğu gibi Fransa'da da güzel çalışmalar yapılıyor. Her ne kadar basın ve diğer medya kuruluşlarının yayın organlarıyla, bazı siyasilerin demeçleriyle İslâm'a karşı bir tavır hissedilse de, bunlar Fransa devletinin resmi politikalarının bir neticesi değildir. Hatta, bunun yanında, bizim bizatihi yerinde giderek görmemiz

gereken çok müspet gelişmeler de oluyor. Bunların kıymetini bilip, iyi değerlendirmemiz gerekiyor. Mesela, Nantes şehrinde, yaklaşık 10 dönüm, 15 dönüm araziyi belediye sadece ve sadece bir Euro karşılığında –ki bu göstermelik bir ücrettir – bu şehirde camileri de olmasına rağmen – vatandaşlarımız tarafından kültür merkezi yapılmak üzere verilmiş. Fransa genelinde, bizim vatandaşlarımızın yaptığı ibadet mekânlarının aynı zamanda günlük ihtiyaçlarını karşılayacak yerler olduğunu da biliyoruz.

Elimde Üçüncü Bin Yılın Eşiğinde Katolik Okul/L'école catholique au seuil du troisième millénaire (Enseignement Catholique Documents-Hors-Série: Juin 1998) diye bir broşür var. Kapak altında, II. Jean Paul'ün bir sözünden alıntı yapılmış. Ben bunun Türkçe'sini söyleyeceğim "Maddi ve manevi ihtiyaçları içerisinde her bir insan, her bir şahıs, insan eğitiminin merkezindedir. Bunun için de, insanın kişiliğinin gelişmesi, Katolik eğitimin ana hedefidir." Fransa'yı örnek vermek istediğimizde Katolik okul ismindeki bu "Katolik" kelimesinin sadece bir isimden ibaret olduğu gibi bir cevap veriliyor. Oysa ki bu sadece bir isimden ibaret değildir. Bunun aşamaları var. Bu okullar, 1959 yılında devletle yaptıkları anlaşma gereği, müracaat eden herkesi almak zorundalar, hatta dinlisine, dinsizine bakmadan. Ancak, eğer aile, "ben Katoliğim ve evde verdiğim ilmihal bilgisi yetmiyor" diyorsa, ona okulda verilen ilmihal bilgisi dışında, kilisenin sağlayacağı ve Katolikliğin gereği neyse onu en üst seviyede temsil edecek kurumlarında eğitim alacağı yere yönlendiriyorlar. Haliyle, Fransa'da, bugün itibariyle 10 bin Katolik okulda, 2 milyon öğrenci okumakta –ki, bunun 250 bininin Müslüman olduğunu söyledim- ve bu okulların, aşırı derece tercih edilen okullar olduğunu, ailelerin yılda üç-beş bin Euro'ya kadar varan miktarlarda da bu okullara para ödedikleri biliniyor.

Yine Fransa'nın bazı bölgelerinde mesela Nantes ve Rennes şehirlerinde Katolik okulların oranı yüzde 40'ın üzerindedir. Hatta bu şehirlere bağlı öyle kasabalar var ki, oralarda, "école publique" dediğimiz, "kamu okulu" bulunmuyor. Çocuklarını özellikle bu okullarda okutmak istemeyen aileler, yetkililere müracaat ederek kendileri için kamu okulları talep ediyorlar. Ancak bu talepler yeterli sayıda olmadığı için istekleri yerine getirilemiyor.

Fransa'da 500 bin Yahudi var, bunların 100 tane okulları mevcut; ama aynı ülkede yaşayan dört ile altı milyona yakın Müslümanın ciddî manada bir okulu bulunmuyor.

Avrupa kamuoyunda Müslüman kimliğini sıkılmadan ve kendi tarihimizi, benliğimizi tanıyarak, hem de bu kıtanın kendi şartları içerisinde kimseyi rahatsız etmeden takdim edecek insanlara ihtiyacımız var, bunları yetiştirmemiz gerekiyor.

Dün Eğitim Komisyonunda yurt dışında İlahiyat Fakültesi açılması konusu tartışılırken bazı hocalarımız buna karşı çıktı. Ancak şu var, hiç kimseye "gel sana okul açalım, burada adamını yetiştir" denilmez. Herkes bunun mücadelesini veriyor. Katolik okulların Fransa'da verdiği varlık mücadelesi dillere destandır. O yüzden, Müslümanların da, kimseyle kavga etmeden, sürtüşmeden, kendi din eğitimlerini Avrupa'daki şartlara da uygun bir şekilde almaları gerekiyor. Fransa devletinin bizim vatandaşlarımıza yönelik yaptığı çalışmalar, öyle çok can sıkıcı şeyler değil ve gerçekten çoğu zaman cesaretlendirici, on-

lara çok güzel mekânlar tahsis ederek ve istedikleri gibi –belki ezanlar minarelerinden okunmuyor ama- ibadethanelerini yapacak kadar büyük bir merhale alınmış durumdadır. İnanın, 1920 yılında Paris'e cami yapılacağı zaman, götürüp şehrin on kilometre dışarısında bir arazinin ortasında yer vermişlerdi. O zamanki Osmanlı Devletinin girişimleriyle Paris'in ortasındaki bugünkü cami yeri tahsis edildi. 100 sene içinde Fransızlar yaşadıkları her mahallede, her semtte bir caminin varlığını kabullenecek seviyeye geldiler. Bu da, Avrupa toplumunda Müslümanların giderek –ben üzüntü veya bir kaygı taşımıyorum- önemli bir yer edindiklerini, ağırlıklarını hissettirdiklerini, toplumun her kesiminde Müslümanlara rastlamanın mümkün olduğunu görüyor ve özellikle geleceğe yönelik her tür çalışmalarında bizim onlara rehberlik edebileceğimize inanıyorum.

Saygılar sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederiz Ahmet Bey.

Efendim, geri kalan 20 dakikalık süreyi, katılımcı arkadaşlarımızın söyleyeceklerini dinleyerek geçireceğiz.

– Tahsin Bey, buyurun.

Dr. Tahsin Görgün – Önce, dün yapılan konuşmalarla ilgili olarak bir–iki hususu belirtmek istiyorum.

Şu anda Almanya'da, birkaç on yıldır devam eden bir trajedi yaşanıyor. Açıkça ifade etmek gerekirse bir nesil orada yok oluyor. Yok olmasını şu şekilde ifade edeyim: Almanya'da doğan ve orada yetişen Türk çocukları, üçüncü nesil dediğimiz nesil, içine doğdukları çevrenin onlara bir kültür verecek durumda olmamasından dolayı, insan olarak yaşama imkânını elde edemeyecek konumdadır; bırakın Müslüman Türk olmalarını. Orada doğan ve orada yetişen nesil, çoğunluğun medya ve sokak üzerinden üzerinde etkin olan kültürünün, en iyi ihtimalle sadece zahiri ve ahlaki açıdan marjinal ve anomalilerle dolu olan tarafları ile karşılaşarak, bunları "hakim kültür" olarak üstlendiği gibi, kendi anne ve babasının, dolayısı ile Türk ve İslam kültürünün etkisini çok sınırlı bir ölçüde hissetmektedir. Kısaca çoğunluk kültürünün marjinal taraflarını üstlenen çocuklar, çoğunluk açısından zaten marjinal olan "azınlık kültürünün" bir bütün olarak tesirine kapalı bir hale gelmektedirler. Bunun neticesinde hem çoğunluk hem de azınlık açısından marjinal bir nesil ortaya çıkmaktadır. Bu nesil, insan olmanın ön şartı olan, "bir bütün olarak bir kültür dünyasında yaşama" imkanına kavuşamamakta; bunun neticesinde de kendi kendisini ifade edecek, çevresi ile düzenli ilişkiler kurmasını sağlayacak bir zemin olarak ahlâkî bir düzene sahip olamamaktadır. Bu, yaygın olarak ifade edildiği gibi, kendisini "yarı dillilik" ve "yarı kültürlülük" şeklinde göstermekte; ne Türk gibi Türkçe, ne Alman gibi Almanca konuşamayan; gündelik hayatında da ne bir Türk gibi ne de bir Alman gibi davranamayan bir nesil ortaya çıkmaktadır. Bu kısaca aynı zamanda kültürel bir varlık olma anlamında "insan" olamamayı göstermektedir. Şu anda orada yaşanan süreç, insan olmak üzere doğmuş ve bu noktada hiçbir insandan eksiği olmayan sabilerin, tamamen marjinal ve temel insani özellikleri kazanma imkanı ellerinden alınmış bir nesil haline getirilme süreci olarak nitelenebilir.

Durum bu merkezde olmakla birlikte, durumun bu kadar vahim olduğunu Türkiye'de yaşayan ve Batı'yı "her şeyin en güzelinin bulunduğu bir yer zanneden" aydın ve bürokratımızın anlaması, maalesef mümkün değildir. Buna -en azından benim gözlemlerimde dikkatimi çeken- bürokratik bir davranış şekli de katkıda bulunmaktadır: Türkiye'den muhtelif vazifelerle Almanya'ya gönderilen memurlar, kendilerin başarılı göstermek için, Türkiye'den Almanya'ya gelen bürokratlara ve hükümet yetkililerine, az sayıda ve istisnai olarak kabul edilebilecek çocukları gösteriyorlar ve onlara orada her şeyin yolunda gittiği gibi bir intiba vermeye çalışıyorlar; böyle bir intibaa yatkın olan bu zevat da, buna kolayca inanıyor. Böyle gençler bulunmakla birlikte bunlar çok sınırlı sayıdadırlar ve buradan giden yetkililerin gördüğü çocuklar, gerçekten de istisnailer. Bunun bir defa altını çizmek lazım.

Diğer taraftan, burada bir arkadaşımızın dün söylediği, "Avrupa Türkleri'nin şöyle muhteşem olduğu, şu kadar işadamımızın bulunduğu" gibi ifadeler ve bunu göstermek için kullanılan istatistiklerin epey bir ölçüde hakikati saptırıyor olduğunu söyleyebiliriz. Şurası doğru olabilir: Almanya'da çok sayıda, maddi durumu nispeten iyi olan Türk vardır. Ancak mesele burada bitmiyor; burada başlıyor. Çünkü mesele, bizim burada konuştuğumuz esas konu olması açısından da, ne kadar zenginimiz olduğu değil; bizim Türkiye'de zengin insanımız çok fazla, bizim zengin insana ihtiyacımız yok. Almanya'da da bir sürü zengin insan var. Mesele bu insanların kendi kültürleri ile irtibatlarının ne noktada olduğu; dinlerini ne kadar bilme ve yaşayabilme imkanına sahip olduğu; bu çerçevede oradaki siyasi, hukuki ve toplumsal şartların, böyle bir şeye ne kadar destek, ne kadar engel olduğudur. Yine bu çerçevede bizim, orada bulunan neslimizi -ki bunların hâlâ büyük bir kısmı TC vatandaşıdır ve bu halleri ile Türk Devletinin ilgi ve sorumluluğu altındadır- muhafaza etme ve onları hem orada yaşadıkları topluma hem de Türk toplumunda faydalı kılmanın ötesinde, onların birlikte yaşadıkları diğer insanlar gibi ve kadar kendi kendilerini geliştirme imkanları sağlama konusunda neler yapabileceğimizi konuşmamız gerekmektedir. Demek istediğim nokta burası. Bu noktanın altının çok iyi çizilmesi lazım ve hiçbir zaman için, bizim tutup da, çok rahat bir şekilde oturup da, geriye yaslanıp da, şükür gayet iyi durumdayız diyecek bir halimiz falan yok. Gerçekten çok sıkıntılı bir durum var.

Birkaç gün evvel bir vesileyle Hannover yakınlarında bulunan Braunschweig'de bir toplantıya katıldım. Bu toplantıya katılanlardan bir Alman gazetecinin şu sözleri oldukça dikkate değer bir hususu dile getirmektedir:

"Esas çatışma artık Almanlarla Türkler arasında değil, Türk ailelerin içerisinde, birinci nesille üçüncü nesil arasında gerçekleşiyor. Öyle çatışmalar yaşanıyor ki, bizim bunun boyutlarını tahayyül etmemiz bile mümkün değil."

İfade ettiği şey buydu. Yani, oradaki süreci gözlemleyen, yakinen takip eden ve Alman toplumunun geleceğinden kaygılanan bir gazetecinin söylediği bir sözdü. Bu söz, oradaki insanımızın, üçüncü neslin karşı karşıya kaldığı sorunları bir insanlık meselesi olarak değil, Alman toplumunu geleceği açısından düşünen ve araştıran bir gazetecinin

sözü olduğu için, sadece kendi kaygı cihetinden bir şey ifade etmektedir; bu kaygı cihetibile kendi başına meselenin hangi boyutlarda olduğunu, meselenin hatta bir Almanlaşmameselesi olmaktan çıkıp, daha esaslı bir boyut kazandığını göstermektedir.

Almanya veya Batı Avrupa'nın bir yerinde yaşayan insanımızın artık işçi olmadığıve işveren konumuna geldiği; bu ülkelerin ekonomisine önemli katkı sağladıkları vs. gibiolgular başka bir cihetten oldukça önemlidir. Ancak bu cihet bizim burada müzakere ettiğimiz cihetin ehemmiyetini ortadan kaldırmaz; aksine bu konudaki ihtiyaçları ve sorunları daha da görünür kılar.

Diğer taraftan bu rakamlar, yani Türklerin işveren olduğunu gösteren rakamlar, Alman makamlarıyla oturulup konuşulurken çok önemli bir argüman ve bize artık işçi muamelesi, misafir muamelesi yapamazsınız demek için önemli. İşveren olmak, yerleşik olmanın tartışmasız bir alameti olduğu için, yerleşik insanların sahip oldukları ve anayasalar tarafından garanti altına alınan kültürel ve dinî hakların talebi hususunda oldukça önem arzetmektedir. Bu nokta da çok önemli; ama, bizim hele hele bu tür konularımız söz konusu olduğunda, herhangi bir anlamı yok.

İkinci bir nokta; bizim Türkiye'de yaşayan insanlar olarak oradaki insanların hallerini ve sorunlarını gereği gibi kavramamız oldukça zordur. Bu zorluk bizim beceriksizliğimizden veya zeka eksikliğimizden değil, bir taraftan bizim oradaki durum konusunda, epeyce gerçeğe uymayan tasavvurlarımızdan ve oradaki şartların farklılığından kaynaklanmaktadır. Burada bunun bir örneğini yaşadık. Hatice Hanımın tebliği konuyu mümkün mertebe tasvir etmeye çalışan ve meseleleri orada yaşayan insanların gözü ve dili ile dile getirmeye çalışan bir tebliğ idi. Fakat, kullandığı dil biraz sosyal bilimlerin dili olduğu için, diğer taraftan da, oradaki durumu bire bir yansıtmaya gayret eden bir dil olduğu için, eminim burada anlaşılması biraz zor oldu. O noktadan, belki bu tebliği biraz açıklamak lazım. Berlin'deki söz konusu mahalle Kreuzberg. Benim, bir parça o proje hakkında da malumatım var. Kreuzberg'teki çocukların ne durumda olduğunu gayet iyi bilirim. O çocukların "bu ay Ramazan moruk" demesi, aslında oldukça trajik bir durumu dile getiriyor ve bu ifade bile, dikkatlice incelendiğinde, aynı zamanda yaşanan trajedinin boyutları konusunda ciddi fikirler vermektedir. Bu sözü söyleyen çocuğun annesi babası muhtemelen, dindar birileridir veya bir cemaatin mensubudurlar. Bu çocuk, çok sayıda örneğini gördüğümüz tarzda, orasının şartlarını bilmeyen ve kendilerini uzun süre Türkiye'ye yönelik olarak organize eden teşkilatların ve kurumların o şartlara yabancı yetkilileri ve görevlileri elinde en iyi ihtimalle eksik yetiştirilmiştir. O çocuk bir şekilde camiden soğumuştur ve caminin hemen önünde, bir metro istasyonunun önünde, yüzlerce binlerce Türk çocuğunun karşı karşıya kaldığı uyuşturucu ağının içine düşmüştür. Yani, öyle bir sıkıntı var ki, bir tarafta baba mücahitlik yapıyor; ama, çocuğu eroin bağımlısı haline gelmiş. Bu, o kadar yaygın bir şey ki, kolayca anlatılabilecek bir şey değil. Çocuklarımızın insan olma özelliğini kazanamaması derken kast ettiğim şeylerden birisi bu; ama, sadece bu değil.

Bir iki dakika daha müsaade ederseniz süreyi kullanayım. Burada bizim üzerinde durmamız gereken noktalardan birisi şu: Önce buradan giden insanlarımız ve orada çeşit-

li faaliyetlerde bulunan insanlarımız için, herhangi bir şekilde Batılılarla; Almanlar, Fransızlar vesaireyle irtibat halinde bulunan insanların bilmesi gereken bir nokta var:

1. Utanılacak bir dinimiz yok.

2. Utanılacak bir tarihimiz yok.

3. Utanılacak bir ülkemiz, devletimiz yok.

Bir defa bunun altını iyi çizmemiz lazım, bunun iyi farkında olmamız lazım. Bunun farkında olduktan sonra, kendi kendimize ve çevremizle olan ilişkilerimize yeniden bakmamız, yeni bir gözle bakmamız lazım. Belki burada, şu veya bu alanda, şu veya bu boyutta sıkıntılarımız var; ancak her yerde sıkıntılar var. Sıkıntıların olması, kendi halimizin çok kötü olduğu anlamına kesinlikle gelmez. Batıda, burası Almanya olabilir, Hollanda olabilir, Fransa olabilir veya başka bir yer olabilir, sıkıntı yok değil; ancak oraların sıkıntıları kendilerine göre. Bir yerdeki sıkıntıların diğerinden daha büyük olduğunu söylemek için, bildiğim kadarıyla elimizde sağlam kriterler, herkesin kabul ettiği kriterler yok. Sadece şu kadarını söyleyeyim: Mesela Batıda huzurevleri oldukça yaygındır; ama, buna karşılık aile içindeki dayanışma çökmüştür. Bunlardan hangisinin daha az problemli veya daha iyi olduğu hususunda çok şey söylenebilir. Diğer taraftan Avrupa dediğimiz yer öyle bir yer ki, elli yıl önce her birisi diğerini boğazladı. Dünya tarihinin en büyük katliamının, en kanlı çatışmalarının yapıldığı İkinci Dünya Savaşını elli yıl önce yaşadılar. Ve şimdi birbirleri ile barış içerisinde yaşayabiliyorlar!

Diğer taraftan, dinlerin bir arada yaşaması tecrübesi, dinî çoğulculuk, dinlerin çokluğu tecrübesi dediğimiz tecrübeyi sadece biz yaşadık, bizim dışımızda birden fazla din mensubunun birlikte, barış içerisinde yaşadığı başka bir tarih, başka bir medeniyet yok. Bizim utanacak bir tarihimiz yok.

Demek istediğim şey şu: Bizim, özellikle bütün insanlığa verdiğimiz, özellikle bugün bütün insanlığın ortak değeri olarak kabul edilen o kadar çok şey var ki... Eğer İslâm medeniyeti ve özellikle Osmanlı ve Türklerin katkısı olmasaydı, insanlık bunlardan haberdar olamayacaktı. Bizim bir taraftan insanımızın muhtelif şartlarda karşı karşıya kaldığı sorunları çözmeye yönelirken, aynı zamanda kendi değerlerimizi, kendi kendimizi keşfetmeye yönelmemiz lazım. Bu keşif noktasında belirli bir aşama kaydettikten sonra bütün insanlarla ve insanlıkla kurduğumuz irtibatları herkesin lehine olacak şekilde geliştirme imkanı olduğunu farkederiz

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı - Biz teşekkür ediyoruz, sağ olunuz.

– Bekir Ayhan Bey, buyurun.

Bekir Ayhan – Tüm konuşmacı arkadaşlara teşekkür ediyorum. İstifade ettik. Fazla karamsar da değilim, inşallah güzelliklerle karşılaşacağız. Buna inancım tamdır.

Uzun yıllar görev yaptığım Güney Doğu bölgemizdeki misyonerlik faaliyetlerini, bu bölgedeki gizli kiliseleri biliyorum. Ayrıca deprem bölgelerimizde maddi sıkıntı içindeki halkımızın zaaf yönlerinden istifade ederek yürüttükleri faaliyetler hepimizin malumu.

Avrupa'da irtidat olaylarının azlığından bahsedildi. Ancak Anadolu'da, değişik bölgelerde faaliyetlerle dinden çıkan, Hıristiyanlaşan gençlerimizin göz ardı edilmemesi gerektiğine inanıyorum.

Elbetteki bizler, birlik beraberlik, sevgi saygı kavramına sıkı sıkıya, müşterek bir şekilde bağlandığımızda, ecdadımızın her alandaki vakıf müessesesine, insanımıza, tabiata ve diğer canlılara sahip çıkma noktasında verdiği önemin, aynı şekilde artırılarak devam ettirilmesinin daha çok yararlı olacağı kanaatindeyim.

Teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Biz teşekkür ediyoruz. Sağ olun Bekir Bey.

– Mehmet Soyhun, buyurun efendim.

Mehmet Soyhun – Ben, Hatice Hagar Hanım'dan biraz da, Avrupa kamuoyunun Müslümanları nasıl algıladığı, nasıl gördükleri konusunda açıklamalar beklemiştim. Yurt dışında yaşayan insanlarımızın ciddî bir şekilde kimlik problemleri var.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ediyoruz, sağ olun.

– İbrahim Paçacı Bey, buyurun.

Dr. İbrahim Paçacı – Ben iki gündür sunulan tebliğ ve müzakerelerden çok istifade ediyorum. Herkese teşekkür ediyorum; ancak, belki yıllardan beri Diyanet İşleri Başkanlığının bir personeli olmam hasebiyle, bir konunun altını çizmek için söz aldım.

Bir önceki tebliğde, Diyanet İşleri Başkanlığı, hiçbir şey yapmamış ve yapmayan bir kurum olarak nitelendi. Hiçbir şey yapmamış ve yapmayan diye Diyanet İşleri Başkanlığı'nın itham edilmesi bence çok ağır bir ifade. Başkanlığımızın hizmetleri için yetersiz denilebilir veyahut gerekli kalitede değildir denilebilir; ancak, "hiçbir şey yapmamış ve yapmayan" demek, çok ağır bir itham. Başkanlığımız daha önce, kendisinin de teklifleri arasında bulunan, "İslâm" isminde bir broşür, ayrıca "İslâm Cep İlmihali" adında bir kitapçığı birkaç dilde bastırılarak ücretsiz olarak dağıtmıştır. Tabiî bu yeterlidir, değildir, bu ayrı mesele. Aynı şekilde camilerimizle ilgili broşür dağıtılmıştır.

İnternetten yurt dışına, elimizdeki imkânlar doğrultusunda bilgi verilmeye çalışılmaktadır ve bunun da, İngilizce, Almanca tercümesi faaliyeti devam etmektedir.

Aynı şekilde, İslâm'ı tanıtan kısa bir kitapçık hazırlanarak, ücretsiz dağıtılmak üzere bastırılma çalışmaları devam etmektedir, hazırlık safhasındadır.

İmkânlar ölçüsünde pek çok hizmet vermeye gayret ediliyor. Yurt dışındaki din görevlilerimiz, Türkiye'deki İlahiyat fakültesi mezunu görevlilerimiz içerisinden seçilerek gönderiliyor. Bakın, Türkiye yaklaşık 65 milyon nüfusa sahip olmasına rağmen, yurt dışındaki ilahiyat fakültesi mezunu, kaliteli din görevlisi sayısı daha fazladır. Bu, çok yüksek bir seviyede hizmet sunduğumuz anlamına gelmeyebilir, fakat elimizdeki imkânlar budur, geliştirmek için, yani hem ilahiyat fakülteleri olarak, hem Başkanlık olarak çalışılması gerekmektedir. Ama, bu şekilde ağır ithamlarda bulunulmamasını özellikle talep ediyorum.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Biz teşekkür ediyoruz, sağ olun İbrahim Bey.

– Lütfi Doğan Hocam, buyurunuz.

Dr. Lütfi Doğan – Sayın bilginler, hepinizi selâmlamaktan mutluyum. Türkiye, asırlar boyu Batı'ya gitmek için uğraştı, savaşarak İslâm'ı ta Paris yakınlarına kadar getirdi. Şimdi, savaşsız gidiyoruz. Bugünlerde Türkiye'nin çok büyük karar arifesinde olduğunu biliyoruz. Avrupa Birliğine gireceğiz diye uğraşıyoruz.

Sevgili kardeşlerim, birkaç arkadaşım çok güzel tebliğler sundular: Avrupa Komisyonunda kadın kimliği, Müslüman kimliği. Ben onların yanında arkadaşlarıma bir soru sormak istemiştim, kaldı. Batı'da kendi kimliğimizin durumunu sormak istiyorum ben. Hatice Hanımın anlattıkları, hepsi doğru. Fakat, kendi kimliğimizi, bence önce kendimiz soruşturmalıyız.

Sevgili kardeşlerim, önce Avrupa'da biz kimiz? Bu sorunun cevabını araştıralım. Katolik Kilisesi okulu, şu bu, onlar bize böyle bakıyor. Biz kendimize nasıl bakıyoruz? Arkadaşımız ne güzel söyledi, dışlanıyoruz biz. Yahudiler asırlardır ezildiler, kendi kimliklerini kaybetmediler. Biz nasılız Avrupa'da?..

Hüseyin Atay'ı hepimiz çok severiz Türkiye'de, başımızın tacı. Diğer arkadaşlarımın hepsi, Cumhuriyetin ilahiyat fakültesinden yetişen hocalarımızla, güçlü bir bilimsel hüviyetimiz var. Ama, acaba, Hüseyin Atay veya Kemal Güran Almanya'ya gitseler ve "Batı'da dışlanışımızı protesto edeceğiz, yürüyüş yapacağız" deseler, bütün Müslüman Türklerin onlara katılacağını söyleyebilir misiniz? Yani birliğimiz var mı bizim? Onlar bize böyle bakıyorsa, biz kendimize nasıl bakıyoruz?

Demokratik bir dünyada, Batı toplumunda herkes istediğini düşünebilir; ama, bana göre biz, kendi kimliklerimizi tespit ederek, kavgasız bir toplum olduğumuzu, barışçı bir toplum olduğumuzu onlara göstermeliyiz.

Kocaman kocaman insanlar kavga ediyoruz. Birisi diyor ki, ben Müslümanım, ben Türk değilim. Öbürü diyor ki, ben Türküm. Kendi kimliklerimizi Türkiye'de tespit edemedik. Bölgecilik bir mesele oldu, milliyet bir mesele oldu. Dinî meseleleri de çok çeşitli hale getirdik.

Bunları konuşan insanların arasında söylüyorum. Bence Avrupa'daki arkadaşlarımın en çok gördükleri şey, biz kendimizi nasıl görüyoruz? Kendimizi siyasî gözlüklerle görüyoruz. Onu çıkaracağız. İçim yandığı için söylüyorum, önce kendimizin bu büyük kimlikten küçük kimliğe doğru gidişimizi çok iyi anlamak mecburiyetindeyiz. Yoksa, Batılı bize böyle bakacaktır.

Vaktiyle bir Avrasya toplantısı oldu. Kafkasyalı birisi dedi ki, "Efendiler, içimizde bir kanser var, bir yere varabilmemiz için önce bu kanserden kurtulmak mecburiyetindeyiz."

Sevgili kardeşlerim, Batı'da, Amerika'da, 11 Eylülden sonra bizim aleyhimize oluşan kötü imajı ortadan kaldırmak durumundayız. O oluşumu önce Müslüman olarak biz kendimiz çözmek mecburiyetindeyiz. Batı kamuoyunun bize böyle bakmasını seyretmeli mi-

yiz? Şüphesiz Müslümanlık barışçı bir dindir, kavga yoktur İslâmiyet'te. Ama, İslâm adına çıkan bu mesele, İslâm'ın başına gelmiş büyük bir kanserdir, bu kanseri çözmek, halletmek bize düşer. Bunun için, Diyanet İşleri Başkanlığını kutluyorum. Her düşünceden ilim adamını getirmiş, özellikle tatbikatın içinde bulunan Avrupa'dakiler gelmiş.

Arkadaşlarım, geleceğimiz çok önemli. Bu meseleyi kendimiz çözmesek, Batılılar çözmeyecek; öyle anlaşılıyor. Nurcusuyla, Süleymancısıyla, başka başka tarikatlarıyla herkes aralarında nasıl bir yaklaşma olabileceğini düşünsün. Bıktık yalnızlıktan. Düşmanlar değil, kendi içimizdeki şeytanlıklar bizi bitiriyor.

Çok teşekkür ediyorum, sağlıklar diliyorum.

Komisyon Başkanı– Çok teşekkür ederiz, çok sağ olun.

Son olarak, tebliğ sahibi Hatice Hanım söylenenler ışığında cevap hakkını kullanacaklar.

– Buyurun efendim.

Hatice Hagar – "Avrupa'da kimlik" demiştik; bana verilen süreye uymak için, maalesef konumu bağlayamamıştım. Ama, şimdi o konuya değinmek istiyorum.

Kişilik ve kimlik kazandırmak, ancak ve ancak eğitimi geliştirmekle olur ve burada Diyanet İşleri Başkanlığı'na büyük bir vazife düşer. Kimliğe kavuşturmak ve daha çok kimliği geliştirmek için yeni bir çalışmada bulunmalıyız herhalde.

Ben, gayrimüslimlerle değil, Müslüman halkla irtibatımız daha derin olmalı diyorum. Şöyle ki, dertleşebilelim; açık bir şekilde, açık bir ortamda konuşabilelim. Bunun gibi birkaç önerim var.

Meselâ, bilgi aktarımı çok az. Bilgilenen insanlar, akademisyenler aramızda yetişmekte; ama, bunların da halka yaklaşım imkânları yok. Bunları acaba gerçekleştiremez miyiz, genişletemez miyiz; onları düşünüyorum.

Networkler, ilişkiler, altyapılar kurulmasını, imkânlar tanınmasını, en azından teşvik edilmesini öneririm.

İlim adamlarının halkla, sosyal ve sanat sempozyumlarda karşılaşmasını öneririm ki, bilgileşmenin halka doğru yaklaşmasına izin verilsin.

Daha çok İslâm'ın Almanya'da veya Avrupa'da bir problemi var. İslâm her zaman için kabul edilmiş bir şey; ama, ortaya çıkınca hemen korku üretiyor. Bunu ancak alt tabakadan kalkınırken önleyebiliriz. Şöyle ki: Mesela okul başlayışlarında, genelde çocuklarla öyle bir ibadi bir ortam oluşur. Bunları bizim hoca efendilerimiz de acaba teşvik edemez mi? Mesela, Hıristiyanlarda Katolik Evangelikler bunlarla başlarken, bizlerden de bir tanesi, çocuklara, kimi semtlerde yüzde 80 yüzde 90 oranında Türk çocukları veya Müslüman çocukları okullara başlar. Halkla olan ilişkileri nasıl yaygınlaştırabiliriz? Bence küçük problemleri çözerek, büyük problemleri çözme imkânını ve gücünü gösterebiliriz. Büyük problemler de, işte birazcık gördüğünüz gençlik evi problemi gibi. Biz ise, ta yukarıda düşünmeye alışmışız. Efendim, biz emirler veriyoruz, artık onlar öyle olsun. Olmuyor.

Aşağıdan çalışmalıyız ve asıl problemimiz, biraz önce semtleri açıklarken de söylemiştim, tabakalaşmak. Tabakalaşmayı biz engellemeliyiz veya yollar göstermeliyiz. Tabakalaşmak, Kiliselerde tabakalaşma var; ama, tabiî alt tabakalarda tabakalaşmak var ve bunları engellemezsek, ileriyi göstermezsek herhalde biz başarılı olamayız ve kopukluk devam eder.

Biraz önce bir arkadaş demişti ki, biz kaybolan nesillerdeniz. Kaybolan nesil var; doğru, ama sosyal bilimlerde böylesine nesiller oluyor. Az da olsa, bir veya iki oranda olsa bile, onlar yeterli sayılır.

Şimdi Avrupa'da yaşayan Müslümanlara hitap ederek söylüyorum. Biraz önce Lütfi Doğan Hocamızın söylediği gibi, bizim bizimle problemimiz var. Evet, bizim bizimle problemimiz var arkadaşlar. Biz kendimiz birbirimizi kabul edemiyoruz. Biz karşılarla konuşamıyoruz ve acaba bunlar da sempozyum halinde, fikir alışverişi halinde yapamaz mıyız diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Biz teşekkür ediyoruz, sağ olunuz.

Saat 14.00'te toplanmak üzere oturumu kapatıyorum.

V. OTURUM

(21 Eylül 2004)

◆

BİRİNCİ TEBLİĞ

GÜNÜMÜZDE AVRUPA'NIN MÜSLÜMANLARA BAKIŞI

◆

Yrd. Doç. Dr. Ali Murat YEL*

Avrupa'nın İslâm'la tanışması oldukça eskiye, Tarık b. Ziyad'ın ordularının 711 senesinde İspanya kıyılarına ulaşmasına kadar dayanır. Ama Endülüs Emevilerinin yaklaşık 800 yıl, Fransa'nın güneyindeki Poitiers şehrine kadar tüm İspanya ve Portekiz'in büyük bir kısmını yönetimleri altında tutmalarına rağmen günümüzde Avrupa ve İslâm'ın bir araya gelmesi hep kuşkuyla yaklaşılan bir konu olmuştur. Bugün İslâm Avrupa'da en hızlı büyüyen dinlerden birisidir ve hatta bazı kaynaklara göre inanan sayısı bakımından Avrupa'nın ikinci büyük dini haline gelmiştir; ama bu durum farklı mezheplerden oluşan Hıristiyanların sayısı göz önüne alındığında oldukça iddialı bir söylemdir. Zira nüfusu bir milyara yaklaşan Avrupa'da Müslümanların sayısı ancak 13 milyon civarındadır[1]. Özellikle Doğu Avrupa ve Balkanlarda mesela Arnavutluk ve Bosna gibi yerli halk ile Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya veya Slovakya'da yaşayan azınlıklar bulunmasına rağmen Avrupalı Müslümanların büyük bir kısmı Batı Avrupa'da ikamet etmektedir.

Avrupalı zihin pek çok sebepten dolayı İslâm'a karşı bir tavır geliştirmiştir. Bu negatif tavrın sebepleri arasında Hıristiyanlık ve onun İslâm'ı kendisine rakip görmesi yani İslâmiyet'in doğuşundan bugüne dek süren bir rekabet söz konusudur. Özellikle İslâm'ın ilk dönemindeki hızlı yayılma hareketi ve daha sonra Haçlı savaşlarından dönen Hıristiyan askerlerin İslâm ve onun medeniyeti hakkındaki müspet görüşleri Hıristiyan Kilisesi'ni ürkütmüştür; zira her iki din de evrensel bir mesaj vermekteydi ve İslâm'ın yayılmasını önlemek isteyen hiyerarşinin hem dini ve hem de onun peygamberini karalayıcı kampanyalar başlatmasına sebep olmuştur. Tarih boyunca bu kampanyaların etkisiyle her iki taraf da birbirine önyargılı olarak yaklaşmış ve karşılıklı anlamama sürecine girmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin ve Endülüs Emevilerinin Avrupa'ya karşı oluşturduğu fiziki tehdit de İslâm ile ilk defa kendi bölgelerinde karşılaşan Avrupalılar için yeni bir korku vesilesi ol-

* Fatih Üniv. Öğretim Üyesi.

1 Maréchal, B. (der.) 2002, *A Guidebook on Islam and Muslims in the Wide Contemporary Europe*, Louvain-la-Neuve: Academia Bruylant.

muştur. Zira Müslümanların o dönemdeki zenginlikleri ve ileri teknolojileri karşısında aşağılık kompleksine kapılmışlar ve ona karşı açılacak savaşlarla kendi dinlerinin üstünlüğünü kanıtlamaya ve kültürel anlamda da Grek ve Roma medeniyetlerini ön plana çıkarmak suretiyle Müslümanların katkılarını yok saymaya veya en azından değerini azaltmaya çalışmışlardır. Genel olarak Avrupalıların zenciler, üçüncü dünya ülkeleri, sömürgeler ile Hıristiyan olmayanlar, özellikle de Müslümanlara karşı ırkçı yaklaşımları bilinen bir gerçektir. Avrupa'nın "oryantalist" yaklaşımıyla Müslümanlar hakkında 1001 Gece Masalları bağlamında çizilen imaj, İslâm'ın dinî, fizikî ve askerî tehdit olarak algılanmasında katkısı olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında İsrail devletinin kurulması, petrolün dünya ekonomisini etkileyecek bir faktör haline gelmesi ve özellikle de Sovyetler Birliği karşısında Orta Doğu'nun jeopolitik bir önem kazanması, bölgeyi kontrol altında tutmak isteyen güçler arasında siyasi gerilimlere yol açmıştır. Bu arada İslâm aleminde sömürgeciliğe karşı milliyetçi ve dinî akımlar giderek güç kazanmış ve neticede "fundamentalist" olarak nitelendirilen bir İslâm çeşidi ortaya çıkmıştır. Bu eğilime sahip grupların genel olarak Batı ve özelde Avrupa ile iyi ilişkiler kurmaya çalışan kendi ülkelerindeki muhalif hareketler Batı'nın daha fazla dikkatini çekmeye başlamıştır. Hele bu grupların görece zayıf hedefler olan sivillere karşı sabotaj, rehine alma ve uçak kaçırma gibi eylemleri Batılı zihnin İslâm imajını her zaman olumsuz olarak etkilemiştir. Zaten öteden beri var olan ikili süper güç kavgası Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla da yeni bir çerçeveye oturmuş ve tek kalan süper güç kendisine yeni bir öteki, düşman ve muhalif yaratma çabasına düşmüştür. Medeniyetler arası çatışma fikri de bu yeni öteki yaratma sürecinin en önemli unsuru olmuştur. Zaten yüzyıllardır mevcut olan karşılıklı önyargı ve Batı'nın İslâm'a karşı olumsuz tavrı sayesinde bu yeni düşman kolaylıkla kabul görmüştür.

Kitle iletişim araçları da Müslümanlar ve onların ülkeleri hakkındaki haber ve görüşleri iletirken İslâm'a karşı hep olumsuz bir tavır takınmış ve Müslümanlar, dinleri gereği şiddet yanlısı, dinî fanatikler, geri kalmışlar ve Batı karşıtı olarak resmedilmişlerdir. Böylece Batı kendi medeniyetinin pozitif unsurlarını ön plana çıkararak tahakküm ettiği ülkelerin, özellikle de Müslümanların medeniyetini görmezden gelmiştir. Bunun asıl sebebi de yönetimdeki seçkinlerin diğer ülkeleri sömürgeleştirmekte ve istismar etmekteki suçluluk duygularını azaltmaktır. Sinema ve televizyon dizilerinde de diğer medya araçlarında olduğu gibi olumsuz imaj devam etmiş, hatta bu filmlerin yönetmenleri kısmen yansız davranmaya çalışsalar bile ortaya hiç bir zaman müspet bir Müslüman imajı çıkamamıştır. Bugünlerde gösterime giren Fransız yönetmen François Dupeyron'un *Monsieur Ibrahim et les fleures de Coran* isimli filminin de yukarıda anılan sebeplerden dolayı toplumda çok da ilgi çekeceği düşünülmemektedir. Eğer bu tahminler doğru çıkarsa, müspet Müslüman imajının tekrar beyaz perdeye aktarılması ihtimali de giderek zayıflayacaktır.

Ehl-i Kitab'a olan hoşgörüsünden ötürü Müslüman toplumlar tarih boyunca hep çok uluslu ve çok dinli toplumlar olmuşlardır. Fakat 19. yüzyıldan itibaren İslâm âlemi o güne kadar pek alışık olmadığı bir durumla karşılaşmıştır: Müslümanlar Batı karşısında ar-

tık yenilmeye ve geri kalmaya başlamışlar ve neticede sömürgecilik ve işçi göçü gibi sebeplerle tarihte ilk defa Müslümanlar diğer dinlerin egemen olduğu toplumlarda azınlık olarak yaşamaya başlamışlardır. Bu duruma alışkın olmadıklarından mevcudiyetlerini sürdürdükleri ortamlarda hem ev sahibi toplum ve devlet ve hem de kendileri açısından bazı problemlerle karşılaşmak kaçınılmaz olmuştur. Aslında gayr-i müslimlerin İslâmî ülkelerdeki hayat tecrübeleri göz önüne alındığında mesela Osmanlı Devleti'ndeki Katoliklerin ne derecede Osmanlı Katolisizmi yaşadıkları bugüne kadar üzerinde ancak azınlıklara verilen haklar veya Osmanlı millet sistemi denilen idari uygulama çerçevesinde yaklaşılmıştır. Elimizde o dönemde böyle bir tecrübesi bulunan grupların da kendi aralarında İspanya Katolisizmi ile Osmanlı Katolisizmi arasında nasıl bir fark olduğuna dair tartışmaları olmamasına ve bizim onlara alabildiğince hoşgörülü yaklaştığımız iddialarına karşın bu tür grupların ilk önce Haçlılar ve daha sonra da Osmanlının zayıfladığı döneminde hemen her fırsatta kendi dindaşlarının tarafını tuttuğu da malumdur.

Ayrıca, "dünya dinleri" denilen ve evrensel mesaja sahip olan dinler doğdukları coğrafyadan başka bölgelere yayıldıklarında yerel kültürlerle işbirliği yaparak yeni bir çehre kazanırlar. "Senkretizm" olarak adlandırılan bu süreçte esas olan dünya dininin, yeni kültürel çevreye ayak uydurmasıdır. Özellikle yeni katılımların sınırlı kalmasından korkulduğu için o dinin otoriteleri bazı yerel uygulamaları reddetmek yerine onları yeni dinin içine –belki biraz değişiklik yaparak- almaya çalışmışlardır. Mesela Noel ayinleri ve türbe ziyaretleri dinlerin aslından olmayıp dinin tamamen reddedilmesindense karşılıklı anlaşma ile her iki tarafın bazı fedakarlıkları olarak anlaşılabilir. İspanya ve Latin Amerika katolisizmi arasındaki farklar da bu şekilde açıklanmaktadır. İslâm gibi Hıristiyanlık da Orta Doğu kökenli bir dindir; ama Hz. İsa'nın havarilerinden Aziz Peter'in Roma'ya gelerek Kilise'yi kurması ve üç asır sonra da Bizans imparatoru Konstantin'in bu yeni dine girmesiyle Hıristiyanlık artık yeni bir kimlik edinmiştir. Bugün geleneksel Arap kıyafetli bir Hıristiyanı zihnimizde canlandırmak bile oldukça güç hale gelmiştir. Ama, Batı tarzı bir kıyafet giymiş Müslümana dünyanın her yerinde rastlanması gayet olağan bir hadisedir.

Farklı kültürel bölgelerde yaşanması sebebiyle esas olarak tek bir İslâm mevcut olmasına rağmen İslâm'ın Malezya'dan Fas'a kadar pek çok farklı kültüründen bahsedilebilir. Zira İslâm'ın *Edile-i Erbaa* denilen dört kaynağı Kur'an-ı Kerim, Hadis, fakihlerin Kıyas'ı ve ümmetin İcma'ı, dinin prensip ve uygulamalarını Akide, İbadetler ve Muamelatı belirler. Akide, yani iman ve ibadetler söz konusu olduğunda dünyanın neresinde yaşarlarsa yaşasınlar Müslümanlar aynı kurallara uymak zorundadırlar; ama gündelik hayat hakkında bu kadar kesin hükümler yerine yaşanılan bölgenin örfü, *edile-i erbaa*'ya beşinci bir unsur olarak ilave edilmiş ve daha esnek davranılmıştır. Bugün Avrupa'da yaşayan Müslümanlar da Arap ülkelerinden ya da Türkiye'den gelecek bir alimi bekleyerek içinde bulundukları kültürel ortama onların nasıl uyabileceklerini anlatmasını beklemek yerine kendi ilim adamlarını, entelektüellerini ve seçkinlerini yetiştirerek İslâm'ın asıl mesajını yeni şartlara göre yorumlamak zorundadırlar.

11 Eylül 2001 saldırılarına kadar özellikle Britanya'daki Salman Rushdie hadisesiy-

le zaten menfi olan İslâm imajı artık yerini "İslamofobia" olarak adlandırılan bir korkuya bırakmıştır. Müslümanlar bu tarihten sonra sadece Avrupa ve Batı'ya değil aynı zamanda tüm insanlık için bir tehdit olduğu iddiaları artık gündelik hayatta her an duyulan tartışmalar haline gelmiştir. Hatta İslâm'ın bugünkü dünya düzenine uygun olmadığı ve İslâm'ın terörizm ve teröristler için bir sığınak sağladığı fikri bile genel kabul görmeye başlamıştır. Üstelik İslâm aleyhine duygular artık Haçlılar, Osmanlılar, Endülüs Emevileri ve hatta Hıristiyanlık-İslâm çekişmesinin de ötesine ulaşmış ve sadece Avrupa ile Amerika değil tüm dünyaya yayılmıştır. Artık "İslâm'ın kelime anlamı bile barıştır" gibi sloganlar ne Koreliler ne de Arjantinliler için bir anlam ifade etmemektedir. Zira 11 Eylül öncesinde ve sonrasında Nairobi, Darusselam, Mombasa, Riyad, Casablanca, Bali, Moskova, Tunus, Jakarta, Mumbai, İstanbul, Madrid ve Osetya gibi dünyanın büyük şehirleri ve turistik bölgelerine yapılan saldırılar insanlarda korku uyandırmaktadır. Buna karşılık Almanya'da İslâmî merkezler ve camiler terörizmle ilgili deliller bulmak için polis tarafından baskın yapılmakta; Fransa'da öğrencilere başörtüsü yasağı getirilmekte ve diğer Avrupa ülkelerinde eğer uyum sağlayamayacaklarsa göç yasalarıyla Müslümanların sayılarının azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

11 Eylül hadiselerinden birkaç hafta sonra tepkisini dile getirmek üzere yazdığı *La Rabbia e l'orgoglio* (Öfke ve Gurur) isimli kitabı İtalya ve Fransa'da yayınlanan Oriana Fallaci, 1970'lerde dünya liderleriyle yaptığı söyleşilerle dikkati çeken bir İtalyan gazeteciydi. New York'ta yaşadığı için olaylara karşı oldukça sert bir tepkiyle Müslümanlar aleyhine kin, nefret ve öfkesini dile getirirken Avrupa'nın yeni bir yabancı düşmanlığına da tercüman oluyordu. Ortaçağlardaki Hıristiyanların dışındaki herkese (Yahudiler, Müslümanlar, sapkınlar ve kadınlar gibi) karşı duyulan nefret bir bakıma anlaşılabilirdi; ama 21. yüzyılda bu tür tepkilerin hortlaması gerçekten anlaşılması zor bir hadisedir. Bu kitabın mağdurları Müslümanlar değil de herhangi bir başka din veya millet olsaydı acaba bu prestijli yayınevlerinin kararı nasıl olurdu; onu çok merak ediyorum. Fakat Müslümanlar artık kolay hedef haline gelmiş ve onlara yapılacak her türlü saldırı saldırganlara sadece saygı değil, aynı zamanda menfaat de sağlamaktadır. Zaten bunun en iyi etkilerini bu tür kitapların milyonlarca satmasından da anlayabiliriz.

İslâmofobi, yani Müslümanları "diğer" olarak görüp başka hiçbir kültürle ortak değeri olmayan ve ne onları etkileyebilen ne de onlardan etkilenen; İslâm'ı Batı'nın aşağısında ve şiddete eğilimli, saldırgan, rasyonel olmayan, terörizmi destekleyerek "medeniyetler çatışmasının" gerçek olmasını sağlayan, daha da önemlisi, anti-Müslim husumetini tabii ve normal olarak gören bir eğilim Avrupa ve dünyada şiddetini giderek artırmaktadır. Hatta bu önyargılar o dereceye ulaşmıştır ki, Fallaci'nin deyimiyle Müslümanlar "fareler gibi üreyen ve kiliselerdeki vaftiz sularını pisleten" insanlar konumuna düşürülmüşlerdir.

Öfke ve Gurur'un her yeni baskısıyla ve Avrupa dillerine tercümesiyle birlikte Batılıların ortaçağdan kalma rasyonel olmayan İslâm'a karşı nefretleri de giderek daha fazla hissedilmeye başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğinin Fransız cum-

hurbaşkanları Giscard d'Estaing ile Jacques Chirac ve diğer Avrupa liderleri tarafından reddedilmesinin arkasında bile bu tür önyargıların olduğu rahatça iddia edilebilir. Müslümanların uğradıkları haksızlıklardan tatmin olmayan Fallaci, Avrupalıları da, Batı'yı korumak bir yana, İslâm'ın Batı medeniyetine karşı tehdidinin boyutlarını anlayamayacak kadar entelektüel çöküntü içinde olmakla suçlamaktadır.

Anti-semitizm de, İslâmofobi de iki ucu keskin bir bıçak gibidir ve sadece bu iki din mensupları değil, Fallaci gibi Katolikler ve Hindistan'da Hinduların Müslümanlara yaptıkları haksız muamelelerde olduğu gibi dinler ve medeniyetler arasında çatışmalar doğurabilir. Böyle bir neticeden ancak diyalog ve karşılıklı hoşgörü ve birbirini incitmeden anlama çabalarıyla kaçınılabilir. Aksi takdirde bir yanda Bin Ladinizm ve öte yanda Fallacism diğer dinleri ırklaştıracak ve sanki yekpare bir oluşum gibi algılanarak din ve o dine mensup olanları birbirinden ayırt etmeden bütün nefret ve kinlerini "öteki"nin üzerine yönelteceklerdir.

İslâm'ın Avrupa'daki imajı dünyanın diğer bölgelerinden çok da farklı olmayan bir biçimde menfi bir özellik taşıdığı artık herkesin malumudur. Bu menfi imajın düzeltilmesi için her yıl pek çok akademik düzeyde toplantı ve tartışma yapılmakta, ancak bütün çabalara rağmen varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Önyargı, tarifi gereği, doğru olmayan ve kulaktan dolma bilgilere dayandığı ve sahip olan kişinin hiçbir emek sarf etmesine gerek kalmadan edindiği bir malumat olduğu için de değiştirilmesi en zor inançlardan birisidir. Benzer şekilde İslamofobi teriminde de "fobi" kelimesi gerçeğe dayanmayan ama kişinin bazı psikolojik sebeplerle yarattığı abartılı bir korku ve tedirginlik halet-i ruhiyesini yansıtmak için kullanılan bir kavramdır. Bu sebeple, gerçeklerle alakası olmayan bilgilere dayanan önyargı ve kişinin vehminden kaynaklanan fobinin yok edilmesi imkansız olmasa bile en azından uzun zaman alacak bir değişikliğe işaret etmektedir. Söz konusu bu önyargı ve fobinin üstesinden bize göre ancak Avrupalılara örnek bir Müslüman toplum sunarak gelinebilir. Dolayısıyla, bundan sonra şimdiye kadar kullanılan "Avrupa'da İslâm" tabiri yerine "Avrupa ve İslâm" olgusu kabullenilerek Avrupa'da İslâm'ın nasıl pratiğe dönüştürülebileceği üzerinde tartışılmaya başlanmalıdır.

İlk etapta İslâm'ın Avrupa toplumuna entegre edilmeye çalışılması beraberinde bazı tartışmaları da getirmektedir. Öncelikle bir din olarak İslâm üzerinde yapılacak değişikliklerle bir nevi Hıristiyanlaştırılmakta mıdır; yani dinin sosyal alandan çekilerek ve sekülerleştirilerek sadece ferdi hayatın bir parçası haline getirilmektedir? Bu da Avrupa'daki değişik ülkelerin farklı sekülerlik anlayışlarına bağlı olarak mesela "Fransız İslâmı" veya "İsveç İslâmı" gibi kavramların öne çıkmasına sebep olmaktadır. Batılı seküler politikalar, hakimiyetin özgür ve düzenli seçimlerle siyasi iradesini göstererek yöneticilerini belirleyen fertlere aittir. İslâm'da ise, en azından teoride, hakimiyet sadece Allah'a aittir ve herhangi bir geçici hükümetin de meşruiyeti Allah'ın iradesi ve şeriatın uygulanmasına bağlıdır. Teori bir yana bırakılacak olursa, hükümetlerin bir şekilde toplumda sosyal refah ve ahengi sağlamak zorunda oldukları bir hakikattir. Ancak burada da rehberlik yapacak prensiplerin belirlenmesinde bir problem yaşanabilir ki, özellikle farklı görüşlere sahip mezhepler

söz konusu olduğunda İslâm'ın kendisi "hangi İslâm, neredeki İslâm ve ne zamanki İslâm" şeklinde sorgulanır hale gelecektir. Suudi Arabistan, Sudan, Pakistan, İran ve Afganistan gibi İslâm'ı siyasi yapının merkezinde tutanlar ile bunların dışında kalan pek çok ülkede olduğu gibi siyasi yapının seküler olduğu durumlarda uygulanan İslâm da farklı olacaktır. Dolayısıyla, Müslüman ülkeler içinde bulundukları kötü durumun sebebi olarak Batı'yı suçlamaları yerine kendi ülkelerindeki uygulamaları daha dikkatli olarak gözden geçirmelidirler. Mesela Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslüman azınlıkların haklarını koruyabilmek için öncelikle kendi ülkelerinde yaşayan gayr-i müslim azınlıkların şartlarına bakmalıdırlar. Bugün itibariyle Müslüman ülkelerde yaşayan azınlıkların hoşgörünün ötesinde eşit vatandaşlık haklarının tanınması ve kabul edilmesi gereklidir.

Batı'nın erişmiş olduğu demokrasi ve insan hakları seviyesinde Avrupa'da yaşayan Müslümanların çoğu kendi ülkelerinden çok daha fazla dini özgürlüklere sahiptir. Mesela Fas, Tunus veya Cezayir asıllı Müslümanlar kendi ülkelerinde uygulanan laiklik sebebiyle bir çeşit Kuzey Afrika İslâmı ya da Türkiye'deki Müslümanlar da zaten tarihten gelen sufilerin ve dervişlerin yaydığı sınır İslâmını yaşarlarken yirminci yüzyılda ülkelerinde meydana gelen siyasi ve sosyal değişimlerden ötürü uydukları Türk İslâmını tecrübe edegelmişlerdir. Eğer Fransa'da yaşayan Müslümanlar kendilerini Fransız yasaları ile tahdit edilmiş veya başörtüsü yasağı sebebiyle toplum içerisinde "görünmez" hale getirilmek istendiklerine inanıyorlarsa Cumhuriyet yasaları çerçevesinde demokratik mücadelelerini sürdürmek durumundadırlar.

1950'li yıllardan önce sayıları birkaç yüz bini geçmezken sanayileşen Avrupa'nın işgücü ihtiyacını karşılamak üzere İslâm ülkelerinden gelen bu insanlar yaşadıkları ülkelerde çoğunlukla ağır şartlarda yaşamak zorunda kalmışlar, ırkçı saldırılar ve işsizlik gibi problemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle ilk nesil göçmenler uyum problemleri yaşarlarken onların çocukları ebeveynlerinin kültürü ile Avrupa kültürü arasında bocalamaktadır. Bu durumda topluma entegrasyon sorunları devam etmekte ve yaşadıkları şehirlerin varoşlarında marjinal hale gelerek kendilerine özgü bir hayat tarzı benimsemişlerdir. Avrupa kültürünün baskın olmasından ve özellikle de ekonomik sorunları dolayısıyla kendi içlerine kapanan bu insanlar bir çeşit getto İslâm'ı icat ederek giderek radikalleşme yoluna girmişlerdir. Avrupa'da en çok Müslüman nüfusa sahip Fransa ile Avusturya ve Danimarka'da Jean-Marie Le Pen, Jorg Haider ve Pia Kjaersgaard gibi ırkçı eğilimli siyasetçilerin de katkılarıyla Müslümanlar kendilerini Avrupa'da adına cihad ya da Samuel Huntington'un "medeniyetler çatışması" denilmese bile bir çeşit gerilla çatışması içinde bulmuşlardır. Yaşadıkları ülkelerde farklı dilleri konuşan, farklı mezheplere mensup ve farklı sosyo-ekonomik sınıflara ait Müslümanlar ortak bir yapılanmadan mahrum kalmışlar ve en önemlisi de kendi istek ve arzularını yerel otoritelere anlatabilecek bir sözcüye de sahip olamamışlardır. Böylece kendilerini hep dışlanmış olarak hisseden Müslümanlar, özellikle de Avrupa'ya işçi olarak gelmiş ilk neslin Avrupa'da doğup Batılı eğitim almış çocukları kimlik problemiyle karşılaşmışlar ve bazı radikal grupların da etkisiyle dindarlaşma yolunu seçmişlerdir. Selefilik olarak adlandırılan bu dindarlık da uyum çabalarını

boşa çıkarmaya devam etmiştir.

Tarihte hep gayr-i müslim azınlıklar ve onlara tanınan haklar ile hoşgörü meselelerine alışık olan Müslümanlar, tarihleri boyunca ilk defa seküler bir devlette azınlık olarak yaşamaya başlamışlar ve düşünsel bağlamda karşılaştıkları en büyük güçlüklerden birisi de klasik İslâmî anlayış olan dünyanın Daru'l-Harb ve Daru'l-İslâm olarak ikiye ayrıldığı ve bir Müslümanın dini olmayan bir devlette yaşamasının zor olacağı fikridir. Aslında bu ayırımın dinin temel prensiplerinden olmadığı kabul edilecek olursa, o zaman Müslümanların dinlerini rahatça yaşayabilecekleri bir yer olarak Daru'ş-Şehade veya Daru's-Sulh veyahut Daru'l-Ahd kavramının yaygınlaştırılması onları zihnen rahatlatabileceği gibi yaşadıkları ülkelere daha kolay adapte olabilmelerine imkan tanıyabilir. Yeni şartlara uygun ictihadlarla da İslâm yeniden yorumlanabilir. Bu yeni düşünce tarzının en önemli temsilcilerinden birisi olan Tarık Ramadan da "bir Müslüman olarak kendimi güvende hissettiğim ve hukuk devletinin benim ibadet ve vicdan hürriyetimi koruduğu her yerde kendimi evimde hissederim ve bu yeni ortamda dinimin mesajına şehadet etmek de benim görevimdir" demektedir.

"Euro-İslâm" ya da "Avrupa İslâmı" hiçbir zaman "ya hep, ya hiç" seçeneği değildir. Yani bir kişi hem Avrupalı ve aynı zamanda Müslüman olabilir. Sosyolojik olarak "yeniden dindarlaşma" (re-Islamisation) eğiliminde olan genç nüfus ebeveynlerinden farklı bir din anlayışına sahip olmaları normaldir ama yaşadıkları ülkelerde karşılaştıkları problemler yüzünden kendi içlerine kapanacakları yerde miras aldıkları geleneğe sahip çıkarak ve saygı duyarak farklı bir dünyada yaşamaları mümkündür. Böylece Avrupa İslâmı iki kültür arasında bir köprü oluşturacak ve genç nüfusa kendilerine daha çok güven duyarak bilinçli Müslümanlar haline geleceklerdir. Ancak Müslümanların dinlerinden yeni yorumlarla taviz olarak algılanabilecek birtakım haklarından vazgeçmelerinin karşılığında da Avrupa devletleri onlara kendi tekellerinde olduğuna ve en iyi uygulayıcıları olduklarına inandıkları hukuk devleti, demokrasi ve insan hakları bağlamında çok daha toleranslı davranmalı ve onları kendi evlerinde hissettirmelidirler.

V. OTURUM

(21 Eylül 2004)

♦

İKİNCİ TEBLİĞ

İSLÂM'IN BATI'DA ALGILANMASI PROBLEMİ: TERÖR-ŞİDDET VE KADIN*

♦

Dr. Seyfi KENAN**

Bu tebliğin başlığını, "Batı'da İslâm Algısı Problemi" yerine "Batı'da İslâm Fobisi Problemi," ya da daha Türkçe bir ifadeyle, "Batı'da İslâm Korkusu Problemi" şeklinde verseydim herhalde daha uygun olurdu. Bugün artık Batı'da, gerek Amerika ve gerekse Avrupa'da (gayet tabiî ki buna Avustralya'yı da rahatlıkla ekleyebiliriz) anti-semitizm (Yahudi karşıtlığı veya düşmanlığı) kavramına eş, hatta ondan daha da rahatsız edici bir safhaya varan ve Batı'daki Müslümanların hayatını ciddi seviyede olumsuz bir şekilde etkileyen, zaman zaman da tıkatan, Batı'daki orijinal adıyla, "Islamophobia" (Stone, 2004). yani "İslâm korkusu", "İslâm fobisi" vakıası vardır. "Yükseklik korkusu" veya "böcek/hayvan korkusu" nasıl bir "fobi", bir "korku", bir psikolojik hastalık olarak varsa, aynı şekilde Batılı insanların pek çoğunda da "İslâm fobisi" vardır ve bu, artık yerleşik bir kavram ve vakıa haline gelmiştir. Şüphesiz bu fobi, 11 Eylül sonrasında daha da patolojik hale gelmiş, isterikleşmiş, ciddi duyu bozukluğu haline dönüşmüştür. Fakat 11 Eylül öncesine baktığımızda, acaba 11 Eylül öncesinde Batı'da İslâm imgesi nasıldı diye sorduğumuzda cevabın pek de farksız olmadığını görürüz. Batı'daki, özellikle Amerika'daki atmosferi daha iyi anlamamıza yardım etmesi açısından 11 Eylül öncesi ve sonrasında meydana gelen birkaç olaydan bahsedeceğim.

19 Nisan 1995'de gündüz vakti bomba yüklü bir kamyon Oklahoma'daki Alfred P. Murrah adlı federal hükümet binasını tamamen tahrip ettiğinde Amerikan basını, tereddütsüz bir şekilde teröristlerin Ortadoğu'dan geldiğini söylemiş ve FBI'in özellikle siyah saçlı ve sakallı iki erkeği aradığını haber vermişti. Fakat daha sonra, o zaman Amerika tarihinin en korkunç terörist saldırısı olarak anılan bu olayın, Avrupa kökenli bir aileden gelen bir Amerikalı, Timothy McVeigh tarafından yapıldığı ortaya çıkmıştı. Şüphesiz bu olay, 11 Eylül öncesinde Amerika'da zaten var olan oldukça tedirgin edici İslâm imgesi-

---

* Bu tebliğde, daha önce yapmış olduğum diğer bir çalışma olan "11 Eylül'den Sonra New York'ta İslam ve Farklılıklara Saygıyı Öğretmek" başlıklı makalede, 11 Eylül öncesi ve sonrasında İslam imgesi bölümündeki bazı paragraf ve kaynaklar kısmen kullanılmıştır.

** İslâm Araştırmalar Merkezi (İSAM), İstanbul.

ne, başka bir ifadeyle İslâm fobisine bir örnektir. Oysa, 11 Eylül sonrasında genel olarak Amerika'da, özellikle New York, Chicago, Los Angeles gibi metropolitan şehirlerin dışındaki küçük şehir ve kasabalarda -ki böyle yerler Amerika'nın çoğunluğunu oluşturur- İslâm imgesinin ne kadar ürkütücü hale geldiği, üç Amerikalı Müslüman tıp öğrencisinin başına gelenlerden anlaşılabilir. 13 Eylül 2002'de, Florida'ya alanlarında staj görmek için giden üç Müslüman tıp öğrencisi, yol üzerinde durakladıkları bir lokantada, konuşmalarına servis yaparken kulak kabartan ve yarım yamalak duyduğu birkaç kelimeyle öğrencilerin terörist oldukları korkusuna ve kuruntusuna kapılan bir garson, onları polise ihbar eder, eşkallerini verir ve Florida'ya büyük bir terörist eylem gerçekleştirmek için gittiklerini söyler. Polisler, bu ciddi ihbar üzerine otobanda kısa zamanda bu öğrencileri bularak durdurmuş, helikopter ve özel bomba robot denetleyicileri eşliğinde kontrol etmiş, daha sonra sorguya çekmiş ve bütün Amerikan halkı, yeni bir 11 Eylül saldırısının nasıl engellendiği yorumlarıyla bu olayı saatlerce (yanlış hatırlamıyorsam 13-14 saat) canlı yayından seyretmiştir. İkisi Amerika (fakat Arap kökenli) diğeri aslen İran doğumlu olan bu üç Amerikalı Müslüman tıp öğrencilerinin gerçek kimlikleri ve Florida'ya gidiş amaçları anlaşılmasına rağmen ertesi gün çıkan bazı gazeteler bu olayı "Trio Nailed by Florida Cops after 9/11 Scare" başlığıyla yine de vermişlerdir. Nitekim, staj için gittikleri Florida'daki hastane, her ne kadar masum oldukları ve tamamen vehme dayalı bir ihbar üzerine saatlerce polis tarafından alıkoyuldukları anlaşılmış olmasına rağmen, bu olaydan sonra hastanenin emniyeti açısından staj yaptıramayacaklarını söyleyerek öğrencileri reddetmiştir.

Aynı şekilde, başka bir örnek olay, 11 Eylül 2001'den birkaç hafta önce piyasaya çıkartılan ve Müslümanların, Amerika tarihinde ilk defa resmi olarak da takdir edildikleri anlamına gelen, halk arasında "muslim stamp" (Müslüman pulu) olarak bilinen posta pulunun üzerinde yazılan İngilizce yazılar, 11 Eylül sonrasında bazı mahalli gazetelerde ve Manhattan, Brooklyn gibi semtlerin bazı sohbet ortamlarında nasıl okunduğu ve hakkında ne yorumlar yapıldığı, bir olayın nelere muktedir olduğunu görme açısından anlamlıdır. Ünlü hattat Hasan Çelebi'nin Amerikalı öğrencisi Muhammed Zekeriya tarafından maharetli bir şekilde Arapça kısmı yazılan ve "bayramın kutlu olsun" (eid mübarek) anlamına gelen pulun İngilizce kısmında, Arapça kısmının okunuşu, "Eid Mubarak" şeklinde yazılmıştı. Pulun üst kısmında büyük harflerle tek başına yazılmış "Eid" 11 Eylül'den hemen sonraki günlerde tersine "die" şeklinde okunmuş, aslında Amerika'yı kasten "öl" anlamında tersinden yazıldığı iddia edilmiş ve Arapların/Müslümanların burada bir şifre kullandığı ortaya atılmıştır. Aklı selim kısa zamanda bu ve benzeri paranoyak yorum ve okumaların önüne geçmiştir, fakat "Müslüman pulu" da kısa zamanda gündemden düşmüş, ortadan kaybolmuştur. Amerikalı Müslümanlar, bir tür dinî-kültürel "tanınma" olarak da algıladıkları bu pulun piyasada bulunması için tekrar imza toplamışlarsa da bu teşebbüs henüz bir sonuç vermemiştir.

---

1 "Üçlü, 11 Eylül Korkusundan Sonra Florida Polislerince Enselendi" şeklinde Türkçe'ye tercüme edilebilir. Bu haber için bkz. *New York Post* (Saturday, September 14, 2002), s. 5.

Diğer taraftan, Mayıs 2002'de *European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia* (Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Korkusunu Gözetleyen Merkez) adlı kuruluş İslâm *Fobisi Özet Raporu* adlı 61 sayfalık bir bildiri hazırlamış ve "İslâm fobisi"nin özellikle 11 Eylül'den sonra Batı Avrupa'da da ciddi boyutlara ulaştığını tespit etmiştir (Allen, 2002). Avusturya, İrlanda ve Hollanda gibi ülkelerde ise fiziki nefret saldırılarından daha çok sözlü tacizler olduğu kayda geçmiştir. Yine bu rapora göre, Müslümanlara karşı ciddi bir olayın meydana gelmediği iki ülke ise Finlandiya ve Yunanistan olmuştur.

Çok yakın zamanda (13-14 Eylül 2004) *IHF*'de (*International Helsinki Federation for Human Rights*) Batı Avrupa'da altı ülkede ayrımcılık, yabancı düşmanlığı ve bağnazlık üzerine yaptığı geniş çaplı araştırmasının bulgularını açıklamıştır. İslâm fobisinin sosyal hayattaki yansımalarını da araştıran bu rapora göre, Almanya, Belçika, Danimarka, Fransa, İngiltere ve İtalya gibi ülkelerde Müslümanlar ve dış görünüş itibariyle Müslümanlara benzeyenlerden, örneğin sihlerden, sözlü ve fiziki saldırılara; iş bulma ve barınma konusunda ırkçılık ve ayrımcılığa maruz kalanların sayıları önemli seviyede artmıştır (IHF, 2004).

Batı'da genellikle olumsuz bir şekilde devam eden ve daima İslâm'ı şiddet ve terörle irtibatlandıran yayınlar Batı'daki İslâm algısının daha da kötüye gitmesine sebep olmuştur. *Pew Charitable Trust* tarafından Temmuz 2003'te A.B.D.'de gerçekleştirilen araştırmada, diğer dinlere oranla İslâm'ın, inananları şiddete teşvik ettiğini söyleyenlerin oranı bir yıl öncesine göre önemli derecede artarak % 44'e varmıştır[2]. Bir yıl öncesinde, Mart 2002'de bu oran % 25'lerdeydi.

Daima şiddet kullanmaya meyilli ve kadını eve hapseden şeklinde monolitik, basmakalıp tipi çıkartılan Müslümanlar, acaba bu tiplemeye ya da bu şekilde tanımlamaya ne kadar uymaktadır? Avrupa'daki Müslümanların demografik yapıları Amerika'dakilere oranla epey bir farklılık arzettiğini zihinlerde tutmak kaydıyla, sadece Amerika'daki Müslümanların demografik yapılarıyla alakalı birkaç önemli kesit vermeye çalışacağım. Her ne kadar kesin bir rakam olmamakla beraber, Amerika'da Müslümanların sayısı 6 milyon civarındadır. Georgetown Üniversitesi'nde *MAPS-Muslims in American Public Square* (Amerikan Kamu Alanında Müslümanlar) adlı projenin çalışmasına göre Müslüman nüfusun % 68'i Amerika dışında doğmuş ve 80'e yakın çeşitli ülkelerden gelmişlerdir. Amerika'daki toplam Müslüman nüfusun % 30'u Güney Asyalı (Pakistan, Bengladeş, Hindistan) ve % 17'si Afrikalı Amerikalıdır. Amerika'daki Müslüman cemiyetlerin üyeleri, Amerikan halkının genel yaş, eğitim ve kazanç seviyesine göre oldukça genç, ileri seviyede eğitimli, üretken ve buna paralel olarak da yüksek kazanç sahibidir. Müslüman nüfusun % 58'i üniversite mezunu –ki bu, ülkedeki yüksek eğitim oranının iki katıdır– ve Müslüman ailelerin % 50'si 50.000 $'ın üstünde yıllık gelire sahiptir (Strum, 2003). Bu rakamlar bir taraftan Amerikalı Müslümanların ne kadar eğitimli olduğunu, çalışan Müslüman kadınların oldukça fazla olduğunu ve hiç de şiddete temayülü olabilecek bir grubun pro-

---

2 Amerika genelinde 2002 yetişkin üzerinde yapılan bu araştırma raporu için bkz. http://www.pewtrusts.com/pdf/pew_forum_poll_091003.pdf

filine benzemediğini göstermektedir.

11 Eylül 2001 tarihi[3] uluslar arası ilişkiler, uluslar arası hukuk ve dinlerarası ilişkilerin yeni bir dönemece girmesi açısından önemli bir tarih olacağa benzemektedir. 11 Eylül, A.B.D.'nin sadece dış ilişkilerini yeni baştan gözden geçirerek "engelleyici saldırı" (pre-emptive strike) politikasını edindiği[4] ve dünyadaki bazı ülkelerin rejim haritalarına müdahale etmeye karar verdiği tarih olmakla kalmamakta, aynı zamanda Batı'da "İslâm korkusu"nun isterikleşmeye başladığı bir tarih olarak da kayda geçeceğe benzemektedir.

New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırı sebebiyle New York metropolünde yasayan 600.000'e yakın Müslüman nüfus, çocuklarını saldırı ve tacize uğrayabilir korkusuyla birkaç hafta okula gönderememiştir. Kıyafet ve renk itibariyle Müslüman göçmen olduğu anlaşılanlar, özellikle de başörtülü Müslüman kadınlar çarşıda pazarda pek gözükmemek için özel çaba göstermişlerdir. Nitekim 19 Eylül 2001 tarihinde Amerika Eğitim Bakanı Rod Paige ülkenin bütün eğitimcilerine acil çağrıda bulunarak her öğrencinin taciz ve tehditten uzak, güvenli ve huzurlu bir ortamda eğitim ve öğrenimlerine devam edebilmelerini temin altına almak için ellerinden geleni yapmalarını istemiştir.

11 Eylül saldırısı veya dünyanın başka bir yerinde terörist saldırısı olduğunda Batı'da yaşayan Müslümanlar genellikle bu eylemleri kınamaktan geri kalmamışlardır, fakat Amerikan medyası bu kınamalara, her nedense, genellikle kulak vermemiştir. Dünya Ticaret Merkezi'ndeki saldırıda ölenler arasında yer alan 250'den fazla Müslümanın varlığı, hatta bu binalarda zaman zaman Cuma namazı kılındığı gerçeğiyle hiç bir medya ilgilenmemiştir.

Diğer taraftan Müslüman Amerikalılar, 11 Eylül'den sonra karşılaştıkları ters tepkiden kaynaklanan taciz ve tehditle, bu defa ikinci kez saldırıya uğrayarak halka açık yerlerde taciz edilmekten camilerin taşlanmasına, Müslümanlara ait dükkanların yakılmasına ve bazı Müslüman dükkan sahiplerinin öldürülmesine kadar bir çok nefret saldırısına maruz kalmışlardır. Başka bir ifadeyle, 11 Eylül'den sonra Amerikalı Müslümanlar ve Araplar, diğer Amerikalılar gibi saldırıya uğramışlar ve acı çekmişlerdir; fakat daha sonra bir çok Batılı ülkede, özellikle Amerika'da günah keçisi yerine konarak bu defa taciz ve tehditlere uğrayarak ikinci kez mağdur edilmişlerdir.

Batı'da devlet okullarına giden Müslüman öğrencilerin zaman zaman alaya alınma veya suçlanma korkusuyla evlerinden çıkarak okula gitmemeleri eğitimlerini olumsuz şekilde etkilemiştir[5]. Öte yandan, Müslüman öğrencilerin aşağılanma ve yersiz suçlanmasının neticesinde oluşan utanma ve suçluluk duygusu daha gelişim sürecinde olan bu genç-

---

3 Amerika'da kısaca "911" (9. ay, 11. gün) şeklinde ifade edilmektedir.

4 "A.B.D.'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi" (The National Security Strategy of the United States) başlığıyla *New York Times* gazetesinde 20 Eylül 2002'de yayınlanmıştır. 14 sayfa halinde yayınlanan bu strateji için bkz. http://www.nytimes.com/2002/09/20/politics/20STEXT_FULL.html

5 Columbia Üniversitesi'nde, 17 Nisan 2003'te, lise ve üniversitede okuyan gençlerle yapılan odak toplantılarda bu konu dile getirilmiştir. Muslims in New York City Project, *Teenagers Focus Group* (Columbia University; School of International and Public Affairs, 2003).

lerin "kendine güven" duygularında ve "kimlik" oluşumunda ciddi tahribatlar meydana getirdiği de bir gerçektir. Bu noktada ünlü filozof Charles Taylor'dan, özellikle "kimlik" ve "tanınma" konusunda şu alıntıyı yapabiliriz: *"...Kimliğimiz kısmen tanınma veya tanınmama yoluyla, çoğu zaman da başkalarının yanlış tanımasıyla şekillenir; bu sebeple çevredeki insanlar ya da toplum onlara kendileriyle ilgili, tutuklayıcı, aşağılayıcı ya da sevilmeyen bir imaj yansıtıyorsa o insan ya da cemiyet gerçekten zarar görebilir, gerçek bir tahrife [kimlik çarpıtılmasına] maruz kalabilir. Tanınmama ya da yanlış tanınma tahrip edici olabilir; insanı sahte, tahrif edilmiş ve indirgenmiş bir varoluş şekline hapsederek [bir çeşit] zülme dönüşebilir."* [6]

Şüphesiz imge oluşturma ve yanlış tanınmada zamanımızda en etkili olan araçlar arasında kitle iletişim araçları yer alır. Walter Lippmann'a göre, olaylara, bir toplumda baskın olan grubun önyargı ve beklentilerine uygun bir şekilde perspektif veren basın-yayın organları klişeler, tanımlamalar üretir ve bununla da halkın din, ırk ve kültür gibi konularda algılarını şekillendirir, karar mekanizmalarını etkiler (Lippmann, 1946).

Şüphesiz buna örnek olarak, Batı'daki kitle iletişim araçlarının Amerika ve kısmen Avrupa kamuoyunun Irak'a saldırı konusunda ikna edilmesinde 2002 ve 2003 yıllarında Batı'da İngilizce yayınlanan medya kuruluşlarında en çok işlenen ve kullanılan "kitle imha silahları" kavramı verilebilir. Bu örnek, medyanın, Paul Rutherford'un dediği gibi, bazen nasıl "kitle ikna silahları"[7] olarak da kullanılmaya yatkın olduğunu göstermiştir. Fakat, kitle imha silahlarından dolayı Irak'a savaş açanlar, bugün o silahları orada bulamadıklarını itiraf etmişlerdir.

Diğer taraftan, 11 Eylül'den sonra İslâm, 1979'daki İran devrimi ve Amerikan rehine olaylarından sonra olduğu gibi yine Amerika ve Avrupa'nın gündemine girmiş ve Batılı medya kuruluşları İslâm'ı "değişmeyen", "monolitik", "tekdüze" bir fenomen olarak tasvir ve tahlil etmişler ve bu şekilde bilinmesini/tanınmasını sağlamışlardır.

Batı'da, özellikle Amerika'da Müslümanlara karşı 11 Eylül'den sonra aşırı şekilde artan fiziki-sözlü tehdit ve tacizler, saldırılar[8], az önce belirtildiği gibi, önemli sayıda masum

---

6 Charles Taylor, *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition* (New Jersey: Princeton University Press, 1994), s. 25. Bu alıntının İngilizce yazılmış aslı şu şekildedir: "The thesis is that our identity is partly shaped by recognition or its absence , often by the *mis*recognition of others, and so a person or group of people can suffer real damage, real distortion, if the people or society around them mirror back to them a confining or demeaning or contemptible picture of themselves. Nonrecognition or misrecognition can inflict harm, can be a form of oppression, imprisoning someone in a false, distorted, and reduced mode of being."

7 "Weapons of Mass Persuasion" başlığıyla yazdığı bu yeni kitap 11 Eylül'den sonra kitle iletişim araçlarının kamuoyunu, önceden belirlenen kavramın doğruluğunu ve muhtemelen olacak olan olayların meşruiyetini kabul ettirme/ kabullenme açısından nasıl etkin bir şekilde kullanıldığını tartışmaktadır. bkz. P. Rutherford, Weapons of Mass Persuasion: *Marketing the War Against Iraq* (Toronto; University of Toronto Press, 2004).

8 11 Eylül'den sonra Amerika'da hayatı en çok etkilenenler Amerikalı müslüman kadınlar olmuşlardır. Columbia Üniversitesi tarafından New York şehrinde gerçekleştirilen bir alan araştırmasında müslüman kadınların haftalarca dışarı çıkamadığı, hatta bazılarının üç ay sonra dışarı çıkabildiği ortaya çıkmıştır. Muslims in New York City Project, *The Role of Mosques in the Civic and Political Incorporation of Muslim Americans* (Columbia University-School of International and Public Affairs, 2003).

Müslüman veya Müslümanlara benzeyenlerin[9] öldürülmesi ve yaralanmasıyla sonuçlanmıştır. Buna müdahale etme sorumluluğu duyan federal hükümet veya eyaletlerdeki çeşitli bürokratlar ve sivil kuruluşlar, Amerika'daki pek çok dinî veya dinî olmayan cemiyetleri birbirlerine karşı hürmet etmeye ve terörizme karşı birleşmeye çağırmıştır[10]. Bir taraftan dinlerarası diyalogu artırmaya yönelik böyle çağrılar olurken, diğer taraftan da önde gelen Protestan Evanjelik lider Franklin Graham'ın "İslâm bize saldırmıştır"[11] şeklindeki sözleri gibi böyle bir diyalogu kesmeye yönelik söylemler de olmuştur. Graham, 11 Eylül'den kısa bir zaman sonra North Carolina'da ailesi adına yapılan bir kilisenin açılış konuşmasında söylediği bu sözlere şunları da eklemiştir: "İslâm'ın Tanrı'sı, aynı Tanrı değildir... İslâm çok şerir, habis bir dindir."[12]

Her ne kadar Amerikalı Müslümanlar çeşitli eyaletlerde okullar, İslâm kültür merkezleri ve camiler inşa ederek önemli ölçüde kurumlaşıp kendi cemiyetlerini sivil ve demokratik siyasi sürece aktif katılımlarını geliştirmek için gayret etseler de, gazeteler ve medya, Amerikan evlerine "sahici" bilgilendirme ve tanımlama yapmaksızın başta Taliban, el-Kaide, Usame b. Ladin, daha sonra Saddam Hüseyin ve Filistin'deki intihar bombacılarını Daniel Pipes gibi neo-oryantalistlerin yorumları eşliğinde vermesiyle dolaylı-dolaysız terörizmle irtibatlandırılan bir İslâm imajı sunmuşlardır. PBS gibi birkaç televizyon kanalı hariç tutulursa, genelde Amerikan medyasının sunduğu monolitik-tek düze, her zaman her yerde aynı özelliği gösteren İslâm imgesi şöyledir; bozguncu, aşırı siyasi, yıkıcı ve Batı medeniyeti düşmanı.

İslâm'ı bu şekilde tanıtma yeni değildir. Batının tarihî kaynaklarına bakılırsa hiçbir büyük din ve peygamberin sistematik olarak İslâm ve Hz. Peygamber kadar kötülenmediği ve aşağılanmadığı görülür. İslâm'ın Peygamberi, devamlı olarak Batı literatüründe son zamanlara gelinceye kadar, şehvetine düşkün, başkalarından mal hapazlayan bir cani, iblis, hatta deccal (anti-Christ) olarak tasvir edilmiştir[13]. Franklin Graham, Jerry Fal-

---

9 Müslüman olmayıp da saldırıya uğrayanların başında sihler ve dış görünüş itibariyle Araplara benzeyen Latin Amerika kökenliler ve diğer ırklar gelmektedir.

10 Örneğin Başkan Bush, Washington D.C.'deki İslam Kültür Merkezi olarak adlandırılan camiyi ziyaret etmiş ve Araplara ve dini bütün Müslümanlara karşı taciz olaylarının sona erdirilmesi çağrısında bulunmuştur. Paul Leavitt, "Bush visits Islamic Site in D.C. Amid Backlash," *USA TODAY*, (18 Eylül, 2001).

11 F. Graham'ın Amerikan TV kanalı NBC'de geçen sözün orijinali şu şekildedir: "Islam has attacked us". *NBC Nightly News*, 16 Kasım 2001.

12 "The God of Islam is not the same God... Islam is a very evil, wicked religion." *NBC Nightly News*, 16 Kasım 2001.

13 Minou Reeves, *Muhammad in Europe: A Thousand Years of Western Myth-Making* (Lebanon: Garnet Publishing, 2000), s. 4-5. Ortaçağ'da Batı'nın İslâm'ı algılama şekilleri hakkında daha detaylı bilgi almak için bkz. R. Southern, Western Views of Islam in the Middle Ages (Cambridge: Harvard University Press, 1962). Modern dönemlerdeki İslam algısı, özellikle Batı'lı kitle iletişim araçlarının İslam'ı haber yapma şekilleri üzerine bkz. Edward Said, *Covering Islam: How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World* (New York: Pantheon Books, 1981); Jack G. Shaheen, *Arab and Muslim Stereotyping in American Popular Culture* (Washington, D.C.: Georgetown University, 1997); Juliana Gaipo-Mrabet, *The Nature and Impact of the Stereotyping of Arabs in American Society: Recognizing Arab Perspective* (Virginia; University of

well[14] gibi önde gelen Protestan dinî liderler veya John Ashcroft[15] gibi bazı önde gelen bürokratlar, bu tarihi hafızanın şartlandırmasıyla konuşuyor olabilir. Fakat sebepleri ne olursa olsun, dinî veya dinî olmayan entellektüel kesimde yaygın olan İslâm karşıtı tavır ve fikirler, Batı'daki dinlerarası sahici bir diyalogun ve Müslüman olmayanlar açısından İslâm hakkında "sahici bilgi edinme"nin önündeki en önemli engel olarak gözükmektedir.

Nitekim *Gençlik ve Din Projesi*'nin (*Youth and Religion Project*) yöneticilerinden sosyolog Rhys H. Williams, 11 Eylül sonrasında İslâm ve Müslümanlar hakkında Amerika'da oluşan atmosferi gayet net cümlelerle şu şekilde tasvir etmektedir: "İslâm hakkında şu anda açık ve net bir düşünceye sahip olmamız zordur. 11 Eylül'den beri, önceden "egzotik/tuhaf", hatta "yabancı" gibi gözüken pek çok unsur şimdi potansiyel tehlike, tehdit olarak gözükmektedir. Ve İslâm'ı din olarak yaşayanlar -Müslümanlar- pek çok Amerikalı için nerdeyse "anlaşılamaz/idrak edilemez" niteliktedir."[16]

İşte böyle bir atmosferde, İslâm fobisinin yaygınlaştığı, İslâm'ın tehdit olarak algılandığı bir ortamda hizmet gören din görevlilerine neler önerebiliriz? Aynı şekilde, böyle bir atmosferde görev alacak din görevlilerini hangi özelliklerle donatmalıyız?

Sırasıyla şu öneriler dikkate alınabilir:

1. Batı'daki din görevlisi hem konuşabilen ve hem de konuşulabilir olmalıdır. Bir başka ifadeyle, Batı dünyasındaki din görevlisi, sadece kendi cemiyeti ve cemaatiyle iletişim kurabilen değil, aynı zamanda yaşadığı mahalledeki siyasetçi, sivil toplum kuruluş liderleri, aktivist, polis teşkilatı, okul, kilise ya da havralarla iletişim kurabilen ve aynı zamanda onların da kendisiyle rahat iletişim kurabildikleri birisi olmalıdır. Bunun için bir "ortak iletişim dil" becerisine sahip olmalıdır.

2. Din görevlileri, hizmet gördükleri ülkelerde gerektiğinde İslâm hakkında bilgilendirmeye yönelik yayınlar yapabilecek veya basında aleyhte çıkan yayınlara cevap verebilecek donanımda olmalıdır.

Virgina, Basılmamış doktora tezi, 2001). 20. yüzyıl İngiliz-Amerikan edebiyat eserlerinde Arap dünyası imgesini çözümlemek için de bkz. Reeva S. Simon, *The Middle East in Crime Fiction: Mysteries, Spy Novels and Thrillers from 1916 to 1980s* (New York: Lillian Barbers İnc., 1989. Oluşturulan olumsuz Arap-Müslüman imgesinin Müslüman gençleri nasıl etkilediği konusunda bkz. Nader Ayish, *Stereotypes and Arab American Muslim High School Students: A Misunderstood Groups* (Fairfax, Virginia: George Mason University, Basılmamış doktora tezi, 1996); Lori A. Peek, "Reactions and Response: Muslim Students' Experiences on New York City Campuses Post 9/11," *Journal of Muslim Minority Affairs*, vol. 23, no. 2, (Ekim 2003), s. 217-283.

14 Falwell, Amerika'nın en çok seyredilen haber programında "Muhammed bir teröristti" demiş ve Amerikalı Müslümanların yoğun tepkileri karşısında programdan birkaç gün sonra müslümanlardan özür dilemişti. CBS News, 'Falwell Brands Muhammad a "Terorist"', *60 Minutes*, (6 Ekim 2002).

15 Federal hükümetin başsavcısı olan Ashcroft, 11 Eylül'den sonraki bir konuşmasında, Hristiyanlığı, Tanrı'nın, oğlunu bütün insanlık için feda ettiği bir din olarak tanımlarken, İslâm'ın, babaların oğullarını, Tanrı için feda etmelerini istediği bir din olarak tasvir etmiştir. Amerika'daki Müslüman cemiyetleri, bu ifadesinden dolayı Ashcroft'ın özür dilemesini istemişler, fakat başsavcı bu talebi ciddiye almamıştır.

16 Rhys H. Williams, *The Second Generation:* Americans Who Happen to be Muslims. http://www.uic.edu/depts/soci/yrp/simple/_mod6.html web adresinden 29 Temmuz 2004'de alınmıştır.

3. Din görevlileri, görev yapacakları ülkelerin hukuk ve eğitim sistemleriyle pedagojik yöntemleri hakkında mutlaka bilgilendirilmeli ve buna uygun bir adaptasyon eğitiminden geçirilmelidir. İlmihal bilgileri ve din eğitimi yöntemleri gidilecek ülkelerdeki eğitim-öğretim yöntemlerine göre ayarlanmalıdır. Örneğin, Batı ülkelerinde eğitim ve öğretimde zecri yöntemlerin kullanılması yasaktır. Dayak atmak kesinlikle yasaktır. Bu hususlardan habersiz olan, böyle bir adaptasyondan geçmeden Batılı ülkelere giden din görevlileri, hem velilerle ve hem de resmi otoritelerle zaman zaman ciddi sorunlar yaşamaktadır. Türklerin öncülüğünde kurulan camilerde bu problem çok az yaşansa da diğer camilerde yaşanan bir problemdir. Din görevlileri bu konularda yeni gelen ailelere yardımcı olarak aile içi çocuk eğitiminde takip etmeleri gereken yöntemler hakkında bilgilendirme yapmalıdır.

4. Din görevlisi mahalledeki okul, sivil toplum kuruluşları, polis teşkilatı ve belediye kuruluşlarıyla sürekli iletişim halinde bulunacak esnekliğe ve girişimciliğe sahip olmalı.

5. Din görevlileri, Batı'da hizmet ettikleri ülkelere bağlı gizli polislerin "iğne operasyonu" (sting operation) türü giriştikleri gizli operasyon ve faaliyetlere karşı daima tayakkuz halinde olmalı ve kendi cemaat ve cemiyetini bu konularda uyarmalıdır. Bir örnek vermek gerekirse, yaklaşık iki ay önce Amerika'da, New York'a bağlı Albany şehrinde iki caminin imamına gizli FBI polisleri yanaşarak ağır silahlar satmaya çalışmıştır. Onlar da stinger füzeleri gibi ağır silahlar almaya kalkışmışlar, bunun üzerine iki imam yakalanarak tutuklanmıştır.

6. Yılın belli günlerinde cami-kültür merkezi veya özel Müslüman okulları, semtte yaşayan gayri müslimlerin rahatlıkla gezerek fikir edinebilecekleri ve soru sorabilecekleri herkese açık özel günler (open houses) düzenlemeleri önemlidir.

7. Cami-kültür merkezleri, fakirlere yiyecek ve barınak sağlamak gibi şehrin dini kuruluşlara, düzenlemesinde yardımcı olduğu sivil hizmetlere daha çok önem vermelidir. Bu tür sivil hizmetler, Müslüman cemiyetin gayri müslimlerle diyalogu ve daha müspet ortamlarda iletişim kurabilmelerini sağlayacaktır.

8. DİB tarafından son zamanlarda gençlere yönelik olarak hazırlanan ve pedagojik niteliklere sahip olacak şekilde hazırlanmasına itina gösterilen "Dinimi Öğreniyorum" çalışması, Türkçe'de ve Türkiye'de kalmamalı, insanlarımızın yaşadığı ülke şartlarına göre benzeri çalışmaların çeşitli yabancı dillerde hazırlığı yapılmalıdır.

Kaynakça:

Allen, Christopher & Jorgen S. Nielsen. (2002). *Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001*. Vienna, Mayıs 2002.

IHF-International Helsinki Federation for Human Rights. (2004). *Intolerance and Discrimination against Muslims in Selected EU Member States*. Vienna: Rapor Ann-Sofie Nyman tarafından hazırlanmıştır.

Lippman, Walter. (1946). *Public Opinion*. New York: Free Press.

Stone, R. & Hugh Muir & Laura Smith. (2004). *Islamophobia-Issues, Challenges and Action: A Report by the Commission on British Muslims and Islamophobia.* Staffordshire, UK: Trentham Books.

Strum, Philippa & D. Tarantolo. (2003). *Muslims in the United States: Demography, Beliefs, Institutions.* Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars.

MÜZAKERE

Prof. Dr. İzzet Er (Komisyon Başkanı)– Tebliğcilere teşekkür ediyoruz. Müzakereci olarak iki hocamız var. Dr. Kadir Canatan ve Prof. Dr. Bekir Karlığa.

–Kadir Canatan, buyurun efendim.

Dr. Kadir Canatan – Hollanda'nın Rotterdam şehrinden geliyorum. Sosyal araştırmacıyım. Sosyoloji, kültürel antropoloji ve din sosyolojisi konusunda araştırmalar yapıyorum. Erasmus ve Utreht üniversitelerinde geçmişte görevlerim oldu. Şimdi, belediye ve bazı toplumsal kuruluşlar için saha araştırmaları yapan bir kurumda araştırmacı olarak çalışıyorum.

Genç arkadaşlarımın tebliğlerini dinlerken, bazı anahtar kavramlar yakaladım. O kavramlar etrafında bazı açıklamalarda bulunmak istiyorum. Bu açıklamalar, arkadaşlara yönelik bir eleştiri değil. Belki bu kavramların eleştirel bir gözle süzgeçten geçirilmesine yönelik bir katkı olarak alınabilir.

Birincisi, "İslamofobi" kavramı. Bu kavram, İngilizce literatürün etkisinde kalan kişilerin kullandığı bir kavram. Xenofobi, "Yabancı korkusu" kavramının uzantısından üretilmiş bir kavram. Fakat, gerek Xenofobi, gerek İslamofobi kavramlarında masum ve pasif bir anlam sözkonusu. Yani, yabancılar korku salıyor, İslâm korku salıyor, insanlar da bundan korkuyor. Dolayısıyla problem korkanlardan değil, bu korkuyu saçanlardan kaynaklanıyor, yani yabancılardan ve Müslümanlardan kaynaklanıyor. Bir kere, bu kavramın bu şekilde bir kullanımı, daha baştan Müslümanları zanlı konumuna oturtuyor. Dolayısıyla, böyle bir kavramı kullanılırken çok dikkatli kullanılmasını öneriyorum.

Bunun yerine, belki bununla da birlikte kullanılabilecek bir başka kavram öneriyorum. O da "Anti-İslamizm" kavramı. Avrupa'da, tarihten bu yana gelen –biraz sonra ona da değineceğim, inşallah vaktimiz olur- bir İslâm düşmanlığı, İslâm'a yönelik birtakım önyargılar ve bunun etkisinde kalan insanlar var ve bunlar düzenli ve sistematik bir şekilde İslâm düşmanlığı yapıyorlar, İslâm'a yönelik önyargılarını toplumda yayıyorlar. Bunlar, kişiler olabilir, birtakım fanatik merkezler, partiler, sosyal hareketler olabilir. Bunu çok değişik düzeylerde incelemek gerekiyor.

Toplumda bazı kişiler ve gruplar çok bilinçli bir İslâm düşmanlığı ve karşıtlığı yapıyor. Sözünü ettiğim "Anti-İslamizm" kavramı, bence daha aktif bir kavram, Müslümanlara yönelik bir saldırıyı içermesi bakımından, daha öncelikli bir kavram olarak geliyor bana. Yani, önce "Anti-İslamizm" diyebileceğimiz bir olay var, bunun akabinde, bunların etkisiyle, halk arasında, kamuoyunda yaşanan bir panik var. Bir yabancı korkusu var, bir İslâm korkusu var. Dolayısıyla bu İslâm korkusu ile Anti-İslamizm arasında bir ayrım gözetmek ve bu iki kavramın iki farklı olguya tekabül ettiğini bilmekte fayda var.

Şimdi, işin açıklamasına geliyorum. İster "Anti-İslamizm" diyelim, isterse "İslâm korkusu" diyelim, iki açıklama yapılıyor bu konuda. Birisi tarihsellik açıklaması. Geçmişte büyük dinler olarak İslâm ve Hıristiyanlık çatıştı, dolayısıyla bu çatışmadan günümüze kadar gelen bir kültürel miras var. İnsanları da anlamak lazım, bu mirasın etkisinde olan Avrupalılar, hâlâ o tarihsel şartlanmışlık içinde İslâm'a korkuyla bakıyorlar, İslâm'ı tehdit edici bir din olarak algılıyorlar. Bence bu açıklama tarzını artık sorgulamak gerekiyor. Çünkü, modern Avrupa, Rönesanstan bu yana geçirdiği büyük kültürel, siyasal değişimlerin etkisiyle, bir anlamda geleneksel, Hıristiyan Katolik kültüre, geleneğe karşı bir tepki olarak doğmuştur. Yani, modernler, geleneksel Avrupa'nın mirasını bir anlamda reddetmişlerdir. Kilisenin insana bakışından tutun, felsefeye, bilime, topluma bakışına kadar, evrene bakışına kadar, kilisenin ifade ettiği bütün söylemleri, bütün gelenekleri, bütün düşünceleri, hatta kurumları reddetmişlerdir. Buna rağmen, İslâm düşmanlığı veya İslâm önyargısı olgusunu incelediğimiz zaman, o zaman orada tarihsel bir süreklilik var. Yani, Ortaçağ'daki Katolik Kilisesi İslâm hakkında ne diyorsa (ki, "İslâm bir kılıç dinidir, kılıçla yayılmıştır" diyorlar) bugün de modernler onu diyorlar. ("İslâm bir şiddet dinidir"). Burada bir süreklilik var.

Yine, İslâm, Ortaçağ'da şehevi bir din olarak tarif edilmişti. Çünkü, Hıristiyanlıkta cinsellik, bir anlamda, yeni nesillerin yetişmesi için işlenmesi gereken zorunlu günah olarak görülüyordu. İslâmiyet ise, cinselliğe olumlu bir katkı, olumlu bir yaklaşım yaptığı için, Hıristiyanların gözünde İslâmiyet yargılanması gereken bir din haline geliyordu. Erotik, şehevi bir din olarak tarif ediliyordu ve özellikle de, poligami (çok eşlilik) buna bir gösterge olarak kullanılıyordu. Günümüzde bu söylem, çok hafif bir makyaj değişikliği geçirerek, "İslamiyet kadını erkeğe eşit görmeyen, kadın ile erkek arasında eşitsizlik yaratan bir dindir" şeklinde takdim edilmektedir. Dolayısıyla, geçmişte Hıristiyanlık tarafından yargılanan İslâm, bugün de eşitlik kavramı temelinde tekrar yargılanmaya çalışılıyor.

Bir başka husus; "İslâm sahte bir din, Hazret-i Muhammed sahte bir peygamberdir" söylemi vardı. Bu söylemin günümüzde yerini de şu söylem almıştır: "İslâm geri bir din ve kültürdür. Müslümanlar Batı'nın gerisinde kalmıştır, bunun da sorumlusu İslamiyet'tir." Bu şekilde bir açıklama yapıyorlar. O zaman biz şunu sormalıyız: Avrupa'da her şey değişiyor, modern kültür her şeyi değiştiriyor, sürekli bir değişim var. Böyle bir değişim içerisinde İslâm'a yönelik imajdaki bu sürekliliği nasıl açıklayabiliriz? Modernler o kadar masum mu bu konuda? Kilisenin her şeyini reddeden aydınlar, modernler neden İslamiyet'e yönelik önyargıları eleştirmediler, sorgulamadılar; neden, modern, aktüel bir İslâm imajı, gerçeklere dayalı bir İslâm söylemi yaratamadılar? Bu konuda, bence modernler masum görülemez. Bugünkü iletişimin ve bilimin imkânlarını kullanarak, gerçeğe çok yakın bir İslâm imajı oluşturabilirlerdi; ama, bunu başarmadılar, başaramadılar, başarmak istemediler. Bu konuda modernlerin tarihe sığınması, tarihsel mirası bir açıklama temeli olarak göstermesi bence tutarlı bir görüş değildir.

İkinci bir açıklama, daha yeni bir açıklama: 11 Eylül kavramı. Biz biliyoruz ki, Batı'da İslâm'a yönelik saldırılar daha önceden başlamıştı; yani, iki Almanya'nın birleşme-

sinden hemen sonra, Türkler'e, Müslümanlar'a yönelik saldırılar başlamıştı Avrupa'da; yani, 11 Eylül'den önce de önyargılar vardı. O halde, 11 Eylül bence her şeyi açıklamıyor. Orada da biraz dikkatli hareket etmemiz gerekiyor; ama, 11 Eylül'le ilgili olarak önemli bir değişim oldu. Bunu da kabul etmemiz gerekiyor. Nedir o? Geleneksel Avrupa siyasî kültürü, Fransız devriminin değerlerine yaslanıyor. Özellikle üç değer çok önemlidir ve modern siyasî kültürü üretmiştir: Eşitlik, özgürlük ve kardeşlik. Avrupa'daki siyasî gruplar, siyasî hareketler, bu üç değere vurgularında farklılaşırlar. Meselâ, sosyalistler eşitliğe vurgu yaparlar, diğerlerini de kabul etmekle birlikte, orada bir vurgu farkı vardır. Liberaller, özgürlüğe vurgu yaparlar, özellikle de girişim özgürlüğüne. Hıristiyan demokrat partiler ise, kardeşlik ve dayanışmaya büyük bir vurgu yaparlar. 11 Eylül'le birlikte bence, bu kavramlar güvenlik kavramının gölgesinde kalmıştır. Güvenlik, şu anda en üst değerdir. Bütün değerlerin üstüne çıkarılmıştır. Güvenlik üzerine yapılan uluslararası araştırmalar göstermektedir ki hangi ülkede güvenlik odak bir kavram haline gelmişse, siyaset, günlük yaşam ve toplum bu perspektiften yeniden dizayn edilmektedir. Bu noktada, biz Türkler çok tecrübeliyiz. Güvenliğin merkezi bir kavram haline geldiği ülkelerde, özgürlükler kısıtlanır, farklılıklar bastırılır, bir tehdit olarak algılanır, çeşitliliğe yer yoktur. Mesela, bilim yaşamında farklı bir düşünce ifade ettiğiniz zaman, diğer bilim adamları sizi hain olarak ilan eder. Yani, bilim alanında bile çeşitliliğe müsaade edilmez. Yabancılar dışlanır, bir iç tehdit olarak öne sürülür. Bütün bu sorunlar, bütün bu gelişmeler, bugün Avrupa'da, Batı'da, İslamiyet dolayısıyla yaşanıyor.

Burada önemli olan nokta şu: Avrupa bunu kendi değerlerine rağmen yapıyor. Yani, burada Avrupa kendi modern değerleriyle bir çatışma haline düşmüştür. O halde, Avrupa'nın bugünkü krizi, sadece İslâm dolayısıyla yaşadığı bir kriz değildir, kendi değerlerine yönelik de bir kriz içindedir, kendi kendisiyle de çatışma halindedir.

Sonuca geliyorum: Anti-İslamizm veya İslâm korkusuna çözüm nedir? Bir kere bu konjünktürü geçirmek zorundayız. İslamiyetin imajının düzelmesi için bir şeyler yapmak istiyorsak, bugünkü isterik ortamın ortadan kalkmasını beklememiz gerekiyor; yani, güvenlik konseptine dayalı bir düşünce biçiminin, bunu temel alan politikaların uygulandığı bu dönemde fazla bir şey yapılamaz. Şu ortamda ne yaparsak yapalım, çok fazla bir şey değişmeyecektir. Bu bir konjonktürdür, bu gelip geçecektir. Ama, ne kadar sürecek; bunu bilemiyoruz. Bu konjonktürün geçmesi gerekiyor. Buna karşı, Avrupa'da hem yerli, hem de Müslüman kökenli, Müslüman ülkelerden gelen bazı aydınlar, "Avrupa İslâmı" diye bir terim ortaya attılar. Avrupa İslâmı'nı, İslâm korkusunu, İslâm karşıtlığını aşmanın bir çözüm yolu olarak öneriyorlar. Temel varsayım şu: Müslümanlar, Avrupa'da sosyo-ekonomik konumları gereği alt bir sınıfı oluşturuyor. Farklı din ve kültürleri sebebiyle kendilerini toplumdan soyutluyorlar, kendi gettolarında yaşıyorlar, marjinal bir yaşam biçimleri var. Bunun karşısına Avrupa değerleriyle uyumlu, yeni bir İslâm yorumu yapılırsa, bununla iki şey kazanırız: Birincisi, Avrupa kendi değerleriyle uyumlu bir İslâm'ı kabul edecektir. Anti-İslamizm bu şekilde ortadan kalkacaktır. Diğer taraftan, Müslümanlar da içinde bulundukları toplumlara entegre olacaklar, dolayısıyla marjinal konumlarından

çıkacaklardır. Bu, güzel bir fikir gibi geliyor; ancak, bunun sosyolojik bir altyapısı yok. Yani birinci kuşak için söylenebilecek bu yaklaşımlar, artık ikinci kuşak için geçerli değildir. Getto İslâm'ı, marjinal yaşam biçimi, vesaire bütün bunlar, Avrupa'daki İslâm gerçeğinin küçük bir kısmını ifade ediyor. Yeni kuşakların İslâm algılarına, İslâm yaşam biçimlerine baktığımız zaman, çoktan bu sürecin aşıldığını görülüyoruz.

Mesela, Utreht Üniversitesinin Rotterdam şehrinde yaptığı bir araştırmada, yeni Müslüman kuşakların bireyci, liberal ve demokratik bir din anlayışına sahip olduğu ortaya çıkarılmıştır. Oysa, bu araştırma Almanya'da, Berlin'de, sosyolog Haytmeir'in yaptığı bir araştırmaya atfen Hollanda'daki Müslüman gençler arasında fundamentalizmin ne kadar yaygın olduğunu ortaya çıkarmak üzere kurgulanmıştı. Bu araştırmada çıkan sonuca göre Müslüman gençler içerisinde, fundamentalist din anlayışına sahip gençler yüzde 2.5 civarında kalmaktadır. Oysa Hıristiyan gençler arasında, Hollandalı yerli Hıristiyan gençler arasında bu oran yüzde 10 civarında çıkmıştır. Çıkan sonuca göre biz, Hollanda gazetelerinin "asıl tehlike bizde" demelerini bekliyorduk; fakat, böyle yapmadılar. İşi başka bir boyuta taşıyarak bu araştırma sanki başka bir gerçeği ortaya çıkarmak üzere yapılmış gibi dediler ki, bu araştırmadan Türk ve Faslı gençlerin büyük bir kısmı kendi evinde, kendi dilini, dinini, kültürünü yaşamak istiyorlar. Dolayısıyla, "entegrasyon kapıda sona eriyor" şeklinde manşetler yaptılar. Bu neyi anlatıyor? Demek ki, bizim kendi evimizde de, özel alanda da, dinimizi, kültürümüzü ve dilimizi yaşamamızı istemiyorlar. Demek ki, entegrasyon değil, asimilasyon yönünde bir beklenti var. İslamiyet'i de o yönde politik bir manipülasyonla değiştirmek istiyorlar. "Avrupa İslâmı" adıyla anılan bu siyasal proje, sadece İslâm'ın kendi tefsir kurallarıyla çatışmıyor. Bir kere bu aynı zamanda Avrupa'nın kendi değerleriyle bir çatışma anlamına da geliyor. Çünkü, Avrupa'da din ve kilise özerktir. Tabiî, din ile siyaset, kilise ile devlet arası mutlak bir ayrılık söz konusu değildir, ilişkiler vardır, etkileşim vardır; ama, hiçbir zaman siyaset, kilisenin iç işlerine, dinî hayatın sorunlarına çözüm üretmez. Dolayısıyla, "Avrupa İslâmı" politikacıların gündeminde olmaması gereken bir kavramdır. Belki bunu aydınlar, entelektüeller kullanabilirler ve tümüyle sosyolojik bir olgu olarak bu incelenmeli; yani, Müslümanlara yeni bir din teklifi veya yeni bir din yorumu teklif etmek yerine, Müslümanların Batı'da nasıl değiştiğini, din algılarının nasıl değiştiğini inceleyerek, toplumsal gidişatı anlamamız gerekiyor.

Son olarak, ben bu "Avrupa İslâmı" kavramına tümüyle olumsuz bakmadığımı da söylemek istiyorum; çünkü, öyle bir sosyolojik değişim de yaşanıyor. Bunu biraz önce atıfta bulunduğum araştırmaya dayanarak da söyledim. Ancak, burada ciddî bir problem var. Bu değişim nereye kadar gidecek? Çünkü, bir toplumda çok hızlı, kontrol edilemez bir değişim olursa, bunun hemen karşıtı da ortaya çıkıyor. Bu sefer, selefi, fundamentalist birtakım grupların İslâm anlayışı da kendine uygun bir ortam buluyor. Çok aşırı bir değişime tepki olarak, bir başka aşırı gelişme oluyor dinî hayatta. Bence bu ikileme Müslümanların düşmemesi gerekiyor. Bunun da şartı, bu değişimi kontrol edebilecek, yorumlayabilecek, yönlendirebilecek teolojik bir bakış açısının, teolojik bir yorumun buna eşlik etmesi gerekiyor. Bunu da doğal olarak Türkiye'den, Fas'tan, Arap dünyasından gelen

imamlardan beklemek boşunadır. Onun için, İslâm yüksek ilahiyat eğitiminin bütün Avrupa ülkelerinde kurulması gerekiyor. Buradan çıkacak ilahiyatçılarımız Avrupa'da yeni bir İslâm yorumu inşa edebilir. Değilse, dışarıdan müdahalelerle, mekanik zorlamalarla bu değişim gerçekleştirilemez.

Belki bu şûranın en önemli sonuçlarından birisi, yüksek İslâm ilahiyatı konusunda akademik birikimin, nerede, nasıl, hangi vade içinde gerçekleştirileceğine dair birtakım sonuçlar üretmek, birtakım öneriler getirmek olmalıdır. Ancak bunun problemli bir boyutu da var. Diyanet çevrelerinde, şöyle bir direniş var: Avrupa ülkeleri bizim imamlarımızın oraya gönderilmesini engellemesinler, biz hep buradan imam gönderelim, oradaki Türk nüfusu, Müslüman nüfusu biz aydınlatalım... Bence, bu görüş biraz önce ifade ettiğimiz görüşle çatışıyor. Bu noktada Diyanetin bence bir açıklığa, bir düşünce duruluğuna ulaşması gerekiyor.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı– Biz teşekkür ediyoruz.

– Prof. Dr. Bekir Karlığa; buyurunuz.

Prof. Dr. Bekir Karlığa – Efendim, ben, izin verirseniz, konuşmama, merhum Âkif'ten bir anekdotla başlamak istiyorum. Âkif'in tanıdığı bir hoca efendi, bir İngiliz Müsteşriki'nin kitabına reddiye yazar. Âkif'le bir yerde karşılaşırlar ve aralarında şöyle bir konuşma geçer. Âkif:

– Ne yapıyorsun hocam, der.

– Bir İngiliz Müsteşrikinin kitabına reddiye yazıyorum.

– Peki, siz İngilizce biliyor musunuz?

– Hayır.

– Adamın kitabını okudunuz mu?

– Okumadım.

– Peki, nasıl reddiye yazıyorsunuz?

- Ben ne diyeceğini bilmem mi o kâfirin? Onunkini okumadan benimkini yazdım.

Bu ve benzeri olaylardan pek etkilenmiş olmalı ki büyük şair şöyle der:

"*Misyonerler, gece gündüz alemi devretmedeler,*

Ulema bilmem ki vahy-i İlâhî'yi mi bekler?"

Şimdi, bizim müzakereciliğimiz de biraz buna benziyor; çünkü, iki tebliğden biri dün akşam elime ulaştı, diğeri ise hiç ulaşmadı. Böyle bir şûrada müzakereci olmam da sadece yirmi gün önce talep edildi. Ben bu duruma üzülürken, Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi arkadaşımız bir gün önce müzakereci olduğunu öğrendiğini; Hatice Hanım da üç gün önce konu aldığını söylediler. O zaman ben, kendi halime şükrettim.

Aziz dostlar, istesek de, istemesek de, biz kendimize göre birtakım önyargılar veya hükümler koysak da, koymasak da, çok önemli ve son derece dikkat etmemiz gereken bir

konuyla karşı karşıyayız: Avrupa Birliği ve bütünleşmesi. Bu bakımdan, Diyanet İşleri Başkanlığı yetkililerini tebrik ediyorum. Daha evvel de böyle bir toplantı tertip edilmişti; ama, şûra boyutunda değildi.

Avrupa konusu bizim için çok önemli; çünkü, bundan 150 sene evvel Tunuslu Hayreddin Paşa, Akvamü'l-Mesalik isimli bir eser yazmıştı ve orada Avrupa'yı tanıtıyordu. Beş yıl kaldı Avrupa'da, biliyorsunuz, sonra Sultan II. Abdülhamit onu Osmanlı Payıtahtı'na çağırdı ve kısa zamanda Sadrazam oldu. Meşhur bir mütefekkir olan paşa Avrupa'yı tanıtırken şöyle diyordu: "Avrupa, bir seyl-i hurûşân gibidir. Önümüzdeki yıllarda önüne gelen bütün setleri yıkacaktır. Ulemamız çabucak oturmalı ve bu sele karşı tedbir almalıdır."

Aradan fazla zaman geçmedi, gerçekten Hayrettin Paşa'nın o sözünden yaklaşık 45-50 sene sonra, koca bir imparatorluk yıkıldı, İslâm dünyası ne hale geldi gördük.

Bu bakımdan biz Avrupa'yı, Avrupa Birliğini ciddiye almak zorundayız. Her konuda olduğu gibi bu konuda da programlar yaparken de Avrupai ölçüler içerisinde hazırlanmak durumundayız.

Hayreddin Paşa'nın ciddiye almamız gereken teklifine, bildiğiniz gibi son 100 sene içerisinde, İslâm dünyasında ve özellikle Osmanlı toplumunda dört tip tepki ortaya çıktı: Bunlardan birisi, muhafazakâr Müslümanların tepkisidir. Bunlar Avrupa'yı tanımak bile istemediler, ilgi de duymadılar ve Avrupa'daki gelişmeleri görmezlikten geldiler. İkincisi Batıcı aydınların tavrıdır. Bunlar, Avrupa'yı o kadar ciddiye aldılar ki, her ölçümüzü Avrupa'ya uydurmaya çalıştılar. Üçüncü grubu oluşturan İslâmcı aydınlar ise, Batı'nın antitezi olmaya özendiler, Avrupa ne diyorsa ona karşı bir tez üretmek için çaba sarf ettiler. Ben bu üçünden farklı olarak, gerek Osmanlı toplumunda, gerek İslâm toplumunun diğer kesiminde dördüncü ve farklı bir grubun daha var olduğunu düşünüyorum ve bunları "Aydın Müslümanlar" diye tanımlıyorum. Bunlar ise, Batı'yı ve Batı'da gelişen bilim ve düşünceyi yakından tanıyarak, İslâmî geleneği yeniden yorumlamak istiyorlardı. Batı'yla bir yarışa girmek yerine, kendi medenî kimliklerini ön plana çıkarmayı arzuluyorlardı. Ne yazık ki İslâm dünyası olarak biz, son 150 yılımızı bu grupların amansız çatışmalarıyla geçirdik.

Şimdi, bu genel değerlendirmeden sonra esas konuya gelmek istiyorum. Bence Avrupa'nın İslâm algısını belirleyen iki önemli faktör var: Bu iki önemli faktör, aynı zamanda çağdaş Avrupa'nın kolektif şuuraltını da oluşturmakta, zaman zaman da depreştirmektedir.

Bunlardan birisi, din olgusu içerisinde yer alan ve Hıristiyanlığın İslâm'a bakışını belirleyen, Johannes Damascenus, yani Yahya ed-Dimeşkî'nin kaleme aldığı De Haereasibus isimli küçük bir risaleden kaynaklanan yanlışlıklar yumağıdır. Bu risalede anlatılan –demin arkadaşlarımızın sözünü ettikleri- Hazret-i Peygamber, İslâm ve Müslümanlar aleyhindeki yanlış ve tarafgîr ifadeler, ne yazık ki, ister Katolik olsun, ister Protestan olsun bütün Hıristiyanlar tarafından asırlar boyu tekrarlanıp gelmiştir. Avrupa'nın hemen hemen her bölgesinde bu yanlış yaklaşımın devam edip gitmekte olduğunu görüyoruz. Bu-

na göre İslamiyet sahte bir dindir, Hıristiyanlığın taklididir. Hazret-i Peygamber birtakım menfi özelliklere sahiptir. Müslümanlar, ellerinde kılıç dünyayı fethetmek istemektedirler.

Bu yanlış İslâm anlayışı, Ortaçağ Katoliklerinde ne kadar var idiyse, reformlar dönemindeki Hıristiyanlar, özellikle de Protestanlar arasında da aynı şekilde yaygındı. Ne yazık ki gerek geliştirdiği metodolojisi, gerekse benimsediği kılı kırk yaran araştırma teknikleriyle çok titiz çalışmalara damgasını vurmuş olan Oryantalistler bile aynı yanlışları tekrarlamaktan geri durmamaktadırlar. Ünlü Müsteşrik Goldziher'in eserleri bunun örnekleriyle doludur. Çok fazla geriye gitmeye gerek yok. 1950'lerde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde dersler vermiş olan Jules Roch'un Almanca'dan Fransızca'ya çevirdiği Tor Andrae'nin eserinde de aynı yanlışların sürdüğünü görmekteyiz. (Les Origines de l'İslam et le Christianisme, Paris-1955)

Hatta Kardinal Ratzinger ile Kardinal Pouppard'ın, şu son iki sene içerisinde verdikleri diyalog karşıtı demeçlerinde de aynı anlayışın yansımaları izlenmektedir. Bundan dört sene evveldi. Paris Katolik Üniversitesinin açılış yıldönümünde ben de Paris'te bulunuyordum ve açılışa davetli idim. Kardinal Pouppard orada "Kilise sen kimsin, nesin, necisin?" başlığı altında bir konuşma yaptı ve Kilise'yi öteki dinlere fazla müsamaha gösterdiği için ağır biçimde eleştirdi. "Biz tarihî kimliğimizi unutuyoruz ve değişik yollarla başkalarının kulvarına giriyoruz" dedi, sonra da ekledi: "Müslümanlarla yaptığımız diyalogda da, biz kendi kimliğimizi kendimiz tahrip ediyoruz."

Aşağı yukarı sekiz–on senedir Batı'da oluşan Müslümanlarla ilişkiler kurma konusundaki menfi tavır, son zamanlardaki Kardinal Ratzinger'in Türklerin Avrupa Birliği'ne girmesine karşı olan tavrıyla da örtüşmektedir.

Avrupa efkâr-ı umûmiyesinde İslâm'a ve Müslümanlara karşı tavırların oluşmasında ve zaman zaman da bir alt şuur halinde dışa vurmasında etkili olan ikinci önemli faktör ise, Müslümanlara karşı kaleme alınmış olan ve "Chanson de Gestes" diye bilinen Ortaçağ Latin destanlarıdır. Haçlı savaşları döneminde kaleme alınmış olan bu destanlar, pek çok Batı dilinin ilk yazılı kaynağını teşkil ettiğinden İlk öğrenimden Üniversite'ye kadar gerek Edebiyat, gerekse Tarih derslerinin ana metni ve temel materyali olarak okutulmaya devam edilmektedir. Bizde Yunus Emre, Fuzulî gibi, yahut daha önceki metinler ne ise, Avrupa'da da bunlar öyledir. Bu nedenle de dün olduğu gibi, bugün de Batı insanının zihniyet yapısının oluşmasında önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu ise, daha başlangıçta, Avrupa'da İslâm karşıtı imajın doğmasına sebep olmaktadır.

İzninizle konuya biraz daha açıklık getirmek istiyorum. 850 yılında, bir Hıristiyan din adamı Kurtuba'da, Hazret-i Peygamber'in aleyhinde konuşma yapar. Durumdan haberdar olan dönemin yetkilileri onu yakalayarak, mahkemeye verirler. Sorgulandıktan sonra cezalandırılarak ölüme mahkum edilir. Bu vesileyle Kurtubalı Hıristiyanlar ayaklanırlar ve onları da bastırmak üzere zecri tedbirler alınır. Burada ölenlerin yakınları, Pyrene'lerin öte tarafına, yani Avrupa'ya Güney Fransa'ya giderek, Müslümanlar Hıristiyanları öldürüyor, siz niye yardım etmiyorsunuz? diye aleyhte propagandalar yaparlar. Eulogius isimli birisi de, bu Kurtubalı ölüler ile ilgili bir ağıt yazar ve bunu bütün Avrupa'ya

gönderir. Bir müddet sonra, bu adamların kanlı elbiseleri ve kemikleri Avrupa'ya götürülerek değişik merkezlerdeki büyük katedrallerde sergilenir. Bunun neticesinde, Avrupa'da İslâm karşıtı bir hava oluşur. Bu olayı büyütüp İslâm karşıtlığını geliştirmek isteyen Kilise mensupları, Avrupa toplumunu, İslâm'a karşı daha iyi yoğurabilmek için destan şairlerinin ellerine malzemeler vererek onları destanlar yazmaya teşvik ederler.

"Chanson de Gestes" dediğimiz destanlar, İşte böylece ortaya çıkar. Bunların sayısı 200 civarındadır. Bazıları 600 sayfanın üstündedir. Bu destanlarda, yanlış bir İslâm ve Müslüman imajı, kötü bir Hazret-i Peygamber portresi çizilir. Buna göre, Müslümanlar putperesttirler, Hıristiyanların Teslis inancına karşı çıktıkları halde kendileri üç büyük Tanrı'ya taparlar. Bunlardan birisinin adı Apollyn'dir. Müslümanlar, Yunan Panteonu'na ait eski bir Grek tanrısının heykelini, yontarak Kâbe'ye yerleştirmişler ve Hac ibadetlerini gökten indiğini iddia ettikleri bu kutsal taşın (Hacerü Esved) etrafında dönerek yerine getirmektedirler. Ayrıca Müslümanların Allah'ın adı olarak zikrettikleri Esmâ-i Hüsnâ'nın her birisinin ayrı bir Tanrının adı olduğunu, dolayısıyla 100 ayrı Tanrıya tapındıklarını bildirmektedirler. Hazret-i Muhammed de, bu tanrılardan birisidir.

Avrupalı, daha ilk öğrenim çağından başlayarak bu destanlardan parçalar okur. Çünkü, ilk Fransızca metinler bu destanlarla başlamıştır. Avrupa'da dillerin oluşmasında, özellikle Romans dilleri dediğimiz Batı Avrupa dillerinin oluşmasında bu destanlar çok önemli kurucu rol oynamışlardır. Hem edebiyat malzemesi, hem tarih malzemesi, hem de bir kültürün arka planı olarak bu destanlar yaygındırlar.

On birinci yüzyılın başlarında, "Trubadur" dediğimiz bir şairler zümresi ortaya çıktı. Bu kelimenin, Arapça "gezgin şarkıcı" anlamına gelen "Tarrûb ed-düver" kelimesinden alınmış olduğu sanılmaktadır. Bu şairler, Avrupa'nın değişik bölgelerinde dolaşarak, saz eşliğinde yüksek sesle "Chanson de Gestes" dediğimiz mahallî dillerle yazılmış bu destanları okurlar ve halkı Müslümanların aleyhinde şartlandırmaya çalışırlar. Bundan kısa bir süre sonra da Haçlı Savaşları ortaya çıkar.

Batı dünyasında görülen Türkiye ve İslâm karşıtı tavırların gerisinde başka pek çok nedenin yanı sıra bu iki tarihî yanılgının önemli bir yer tuttuğunu görüyoruz. Bu ve benzeri yanlışlıkları ortadan kaldırmak uzun bir zaman alacaktır. Böyle olduğu için aziz dostlar, hakikaten gerek Türkiye olarak ve gerekse Diyanet İşleri Başkanlığı olarak, önümüzdeki yıllar bizim bugünlerimizi de aratacak kadar daha zor ve daha badireli yıllar olabilir.

Avrupa Birliği'ne girmeden önce yaşadığımız süreci, Avrupa Birliği'ne girdikten sonra çok daha hızlı yaşayacağız. Bunun için şimdiden gerekli önlemleri almak zorundayız. Bu sürecin lehimize gelişmesi için en çok İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na görev düşmektedir. Çünkü, konuya, dinî arka planını görmeksizin, sadece tarih, ekonomi ve kültür boyutuyla yaklaştığınız zaman, çözümlerinizi de bütünsel bir çerçeveye oturtamazsınız. Dolayısıyla yüzeysel kalırsınız. Bu bakımdan, eğer biz Avrupa'nın bu kolektif alt şuurunu onarmak istiyorsak, anlatılanların yanlış olduğunu, saçma olduğunu belgeleriyle ortaya koymak ve İslâm'ın gerçek durumunu Avrupalıya anlatmak zorundayız. Bunu anlatırken, camideki vaaz üslubunu kullanamazsınız elbette. Avrupa'nın dil,

düşünce ve üslup tarzını iyi bilmemiz, kısacası Avrupa mantalitesini iyi tanımamız ve doğru kavramamız lazım. Son günlerde de yaşıyoruz, Avrupalıyı söz oyunları ve zihin jimnastikleriyle atlatamazsınız. Onlara, doğruları ve gerçekleri olduğu gibi anlatmak mecburiyetindesiniz. Onun anlayacağı dili kullanmak, onun anlayacağı kavramlarla konuşmak, onun alışkın olduğu üslupla hitap etmek zorundasınız. İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı işbirliği içerisinde bu konularda hazırlıklar yapmalı, gerekli organizasyonları kurmalı ve yeterli elemanların yetiştirilmesi için projeler hazırlayarak uygulamaya koymalıdır.

Avrupa ile ilişkilerimizin dinî boyutunu, sadece dinler tarihi perspektifinden ele almak son derece yanlıştır. Dinî, tarihi, entelektüel, kültürel ve medeniyet boyutlarıyla birlikte kapsamlı olarak ele almak gerekir. Avrupa dinlerini ve mezheplerini, Avrupa kültürünü ve Avrupa medeniyetini mukayeseli olarak inceleyecek bölümler, ana bilim dalları, yahut da araştırma merkezleri oluşturmak zorundayız. Sayın dekanlarımızın birçoğu burada. Geleceğe doğru atılacak adımda –ister Avrupa Birliği'ne girelim, ister girmeyelim- bu bizim için hayatî bir önem taşımaktadır. Zira girseniz de aynı sorunlarla karşı karşıya geleceksiniz, girmeseniz de. Hatta girmediğiniz zaman, çok daha fazla sorunlarla karşılaşacaksınız. Bence İlahiyat fakültelerinde Avrupa Birliği ile ilgili dersler konulmalı ve Avrupa kültürünü araştıran birimler açılmalıdır.

Ayrıca, Diyanet İşleri Başkanlığı "Avrupa Araştırmaları Merkezi" diye bir merkez kurmalıdır. Bu araştırma merkezi, İstanbul'da ya da Ankara'da veya var olan bir kuruluş içerisinde teşkilatlandırılabilir. Ama, acilen Avrupa Araştırmaları Merkezi kurulmalıdır. Bu merkezde, Avrupa'ya gidecek din adamlarımıza ve isteyen vatandaşlarımıza yeterli bilgiler verilmelidir. Bugün 5 milyona yakın insanımızın yaşadığı ülkeleri, onların kültürünü, medeniyetini, tarihini çok iyi bildiğimizi söyleyemeyiz. 150 yılı aşan Batılılaşma dönemimiz boyunca bu konuda yeterli değerlendirmeler yapmış olduğumuzu da söyleme imkanından mahrumuz.

Ayrıca Türklerin yaşadığı her ülke için de bir alt birim kurulmalıdır. Bu alt birimdeki elemanlar, onların yaşadıkları ülkenin dilini, dinini, kültürünü ve medeni yapılarını bilmelidirler. Kısacası, onlarla rahatça oturup tartışacak konuşacak uzmanlar yetiştirmeliyiz. Bu, buradan oraya adam göndermekle de olmaz. Dün de konuşuldu, bugün de konuşuldu, ben son derece hak veriyorum, o toplumların içinde yaşayan, o toplumla haşır neşir olmuş bulunan, o toplumun sorunlarını bilen insanları alıp yetiştirmek zorundayız. Biz buradan oturarak oraya hüküm yürütemeyeceğimiz gibi, yürütmek isteyeceğimiz hükümlerin de hiçbir geçerliliği olmaz.

Bu merkezde sürekli çalışan bilim adamları, uzmanlar, görevliler olmalı. Arşivler kurulmalı sağlıklı bilgi akışı sağlanmalıdır.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Biz de hocamıza teşekkür ediyoruz.

Ali Murat Yel ve Seyfi Kenan Beylerin cevap hakları vardır, arzu ederlerse kullanabilirler.

– Buyurun efendim.

Yard. Doç. Dr. Ali Murat Yel – Hepinizi tekrar saygıyla selâmlıyorum.

Kadir Canatan Bey'in eleştirilerinden başlayayım öncelikle. "İslâmofobi" kelimesini, ben tebliğimde dikkat ettiyseniz psikolojik bir vaka ve aşırı, abartılı bir korku olarak tarif etmiştim. Mesela "yükseklik korkusu", bir insanın mantıksız bir şekilde yükseklikten korkmasıdır. Kapalı yerlerde kalma korkusu da öyle. İslâmofobiyi de ben aynı şekilde kullanıyorum, Müslümanlardan kaynaklanan bir korku değil, onların kendilerinin yarattığı bir korkudur, bir vehimdir.

"Anti-İslâmizm" kavramına gelince, bu da kesinlikle Anti-Semitizmle karıştırılabilecek bir kavramdır ve bu zaten öteden beri var olagelen bir imajdır. Bunu bugün yeniden tekrar etmenin bir âlemi yok.

Sayın müzakerecinin üzerinde durduğu bir başka husus, modernistler aydınlanmayla beraber pek çok şeyi değiştirdiler, kiliseye karşı geldiler, dine karşı geldiler; ama, Müslümanlara karşı olan imajı değiştirmediler şeklindeki yakınmasıdır. Bu tür bir değişikliği modernistlerden beklemenin ne kadar yanıltıcı olduğu onların din kurumuna karşı almış oldukları tutumdan gayet açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Hem niye modernistlerden böyle bir şey bekleyelim ki? Biz kendimiz onlara ihtiyaç duymadan değiştirebiliriz.

Bir başka husus, "Euro İslâm" meselesi. İslâm çeşitli ülkelere yayıldı, Ortadoğu'dan çıktı, Filipinler'den tutun ABD'ne kadar dünyanın her yerinde Müslüman yaşıyor ve ben size burada slayt gösterileri halinde, en temel mimari bir özellik olarak cami resimleri göstersem, herhalde hepiniz üç aşağı beş yukarı o caminin hangi ülkeye ait olduğunu bilebilirsiniz. Kuzey Afrika mimarisi bellidir, Türkiye mimarisi bellidir. Hatta, Türkiye mimarisinin o ince minareleriyle övünürüz. Ama, İslâm bu şekilde gittiği yerde kendi mimarisini bile geliştirdiyse, kendi yaşama biçimini neden geliştirmesin ve neden Avrupa'da doğmuş büyümüş insanlar, Avrupalı İslâm'ı ortaya çıkaramasınlar? Neden bir Köln Camiini biz Marsey Camiinden ayırt edemeyelim? Köln Camii bile, Türkiye'deki camilerin bir taklididir. Neden oranın kendi mimarisi, kendi kültürü, kendi coğrafyası, kendi atmosferinin, kendi suyunun karıştığı bir İslâm olmasın? Buradan siz istediğiniz kadar din adamı gönderin, oraya hitap etmeyecektir. Orada yetişmesi lazım.

Bekir Karlığa Hocamın da, "Batılılara anlatalım" şeklindeki tavsiyesini anlmakta zorlandım. Şûranın ilk günkü açılış töreninde laiklik konusunda Cumhurbaşkanı ile Meclis Başkanı'nın farklı yaklaşımları oldu. Bu ülkede laikliğin ne olduğunu anlamayan insan var mıdır, ya da kamusal alanın ne olduğunu bilmeyen insan var mıdır? Yıllardan beri anlatmaya çalışıyoruz, karşıdaki anlıyor mu? Anlamamak bazıları için daha önemlidir; zira anlamamak işlerine gelmektedir. Dolayısıyla, siz Batılılara "İslâm şöyle iyidir, şöyle güzelliklere sahiptir, şöyle hoşgörülüdür" demeniz hiçbir şey ifade etmiyor. Sizin bunları yapmanız lazım, yine de ben anlayacaklarını zannetmiyorum. Türkiye'de laikliği tarif ediyorsunuz, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması, bu kadar basit bir şey. Ama, karşı taraf bunu anlamıyor ya da kamusal alanı tarif ederken bunu anlamıyor. Kendi istediği şekilde, istediği zaman, farklı alanlarda, farklı ortamlarda, farklı zamanlarda, farklı kamusal alanlar tarif ediliyor.

Tamam, yükseklikten korkmak ya da asansörde kalmak gibi korku var; ama, yüksekten korkumuz o kadar da mantıksız bir şey değil, yüksekliğin de bir suçu var yani insanın korkmasında. Müslümanların hiç mi suçu yok? Müslümanlar o kadar masum mu? Yani, Osetya'daki çocukların rehine alınmasını siz nasıl açıklarsınız?

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Bizi teşekkür ediyoruz.

Seyfi Bey, bu hakkı kullanacak mısınız?

Dr. Seyfi Kenan - Benim tebliğimin müzakerecesi hocam Prof. Dr. Bekir Karlığa ile pek çok konuda mutabıkız. Onun müzakeresine ekleyecek bir şeyim yok. Fakat diğer müzakereci Dr. Kadir Canatan'ın, Yrd. Doç. Dr. Ali Murat Yel'in tebliğine yapmış olduğu müzakere ile alakalı olarak eklemek istediğim birkaç nokta var. Benim müzakerecim olmamasına rağmen bunu yapmak istememin temel sebebi Kadir Bey'in müzakeresinde değindiği "İslâm fobisi" ve 11 Eylül ile alakalı değerlendirmelerinin, benim tebliğimde de önemli yer tutmasından dolayıdır. Değerli Ali Murat bu iki konuya cevap verdi, fakat birkaç hususun açıklığa kavuşturulması hissi var içimde.

Müzakeresine başlarken Kadir Bey, bir ara Ali Murat Bey'i ve beni kastederek "gençlerin hazırladığı tebliğlerde" şeklinde bir cümle kullanmıştı. Bizden birkaç yaş, ya da dörtbeş yaş büyük olduğunu tahmin ettiğim Kadir Bey'in de aynı zamanda genç bir müzakereci olduğunu bilmesini isterim. Kaldı ki böyle toplantılarda kişilerin birbirleri hakkında, ortaya konan fikirlerden daha ziyade biyolojik yaş gibi sübjektif hususlara takılmaları ve bunu hele "gençler" gibi tabirlerle yapmaları şüphesiz yanlış anlamalara götürebilir. Kadir Bey'in bu tür kavramları kullanma hususunda daha dikkatli davranmasını öneririm.

Batı'da İslâm fobisi mi yoksa anti-İslâm bir zihniyet mi var konusuna gelince, yaklaşık on yıl New York'ta geçirdiğim akademik hayat tecrübesiyle Batı'da, özellikle Amerika'da anti-İslâm zihniyetten daha çok İslâm fobisinin varolduğunu söyleyebilirim. Bununla alakalı olarak da üç müşahhas örnek verdim. Yapılan alan araştırmalarına bakarsak, Müslümanlara ya da İslâm kültür merkezlerine karşı sistematik bir saldırıdan daha ziyade önemli bombalı saldırılardan sonra, özellikle de 11 Eylül saldırısı ve Madrid bombalamalarından sonra karşı önemli sayıda taciz ve saldırı olaylarının meydana geldiğini görüyoruz. Fakat 11 Eylül öncesinde, bazı önemli olayları takip eden günleri hariç tutarsak (1980'lerde İran'da meydana gelen Amerikalı rehineler sorunu, 90'larda Körfez savaşı gibi) genelde Amerika'daki Müslümanlara ve camilere karşı sistematik ciddi bir taciz ve saldırı olayı gerçekleşmemiştir. Diğer taraftan ne Hristiyan ne de Yahudilerde, dini söylem ve yaklaşım itibariyle, anti-İslâm bir zihniyeti besleyebilecek teolojik tarihi bir arka plan ve birikim yok denecek kadar azdır. Zaten İslâm, semavî dinleri "ehl-i kitap" olarak adlandırmasıyla Hristiyan ve Yahudilerin anti-İslâm duygularını doğurabilecek, hatta besleyebilecek anti-Hristiyan veya anti-semitik dinî söylem ve inanışa da sahip değildir. Bu arada "anti-semitizm"in orijin itibariyle Batılı, Avrupalı bir kavram olduğunu bu arada eklemekte fayda var.

11 Eylül'ün sanıldığı gibi ciddi bir dönüm noktası olmadığı şeklindeki Kadir Bey'in değerlendirmelerine katılmak mümkün değildir. Tebliğimde kısaca bu konuya değinmiştim, fakat biraz daha açılması gereken bir konu. 11 Eylül tarihi, yeni dünya düzeni ve uluslararası ilişkiler ve hukuk açısından oldukça önemli bir dönemeç olacağa benzemektedir. Kısa bir tarihçe verilmeli bu arada: 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği dağılıncaya kadar uluslararası ilişkiler "caydırıcılık" esasına dayanıyordu. Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle beraber bu strateji de sona ermiş, amansız silahlanma ve soğuk savaş dönemi sona ermişti. Fukuyama, meşhur *The End of History and the Last Man* adlı eserini de bunun üzerine yazmıştı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra uluslararası ilişkilerde ABD için takip edilecek yeni strateji ne olacaktı? O dönemde başkan olan baba George Bush, bu yeni dönemde nasıl bir politika sürdürüleceğine dair strateji geliştirmek üzere Paul Wolfovitz ve arkadaşlarını görevlendirir. Wolfovitz ve arkadaşları, Amerika'nın rakipsiz, yeni süper güç olarak ortaya çıkmasından sonra yeni dünya düzeninin ve dış ilişkilerin ABD için "engelleyici saldırı" esasına dayanması gerektiği şeklinde bir rapor sunar. Bu rapora, baba Bush ve daha sonra iki dönem başkanlık yapan Clinton itibar etmemiştir. Fakat 11 Eylül saldırısından sonra, George W. Bush'un, Wolfovitz ve arkadaşlarının (ki, şu anda da Bush kabinesinin önemli isimleridir) 1991'de hazırlamış olduğu bu raporu gün yüzüne çıkarttığını ve Amerika'nın yeni dış ilişkilerini belirlemede hareket noktası edindiğini, eski başkan Jimmy Carter'ın danışmanlarından Prof. Gary Sick 2002'de Columbia Üniversitesi'nde verdiği konferansta detaylı bir şekilde anlatmıştır. Bunun en somut uygulamalarını Afganistan ve Irak'ta görmekteyiz. Nitekim *Büyük Ortadoğu Projesi*'nin de (Greater Middle East Project) bu politikanın devamı olduğu bilinmektedir.

Diğer taraftan, 11 Eylül hadisesi, dışardan gelmesi açısından, Amerika'nın kendi topraklarında gördüğü en korkunç olay olarak tarihe geçmiştir. Her iki tarafı okyanuslarla çevrili ve Kuzey ve Güney'indeki komşulardan şimdiye kadar ciddi bir saldırıyla karşılaşmayan veya tehdit altında bulunmayan ABD, kurulduğundan beri ilk defa kendi topraklarında dışardan gelen bir saldırıya uğramış ve yine ilk defa "ulusal güvenlik" problemiyle karşı karşıya kalmıştır. Ortaya çıkan bu yeni durum sebebiyle de ilk defa, *Savunma Bakanlığı*'ndan ayrı olarak *Ulusal Güvenlik Bakanlığı* (Department of Homeland Security) kurulmuş ve böylelikle Amerikalılar "sivil hak ve özgürlükleri" mi yoksa "güvenliği" mi tercih etmeleri gerektiği dilemmasıyla karşı karşıya kalmışlardır. Buna benzer uygulamalara giden diğer Batılı ülkeler de aynı çıkmazla karşılaşmaktadır.

Sonuç olarak, iki savaş çıkartan, pek çok Batılı ülkede iç ilişkileri etkileyen ve bu yeni strateji sebebiyle uluslararası ilişkilerde yeni tavır ve politikaların doğmasına neden olan ve ne olduğunu kimsenin tam bilemediği yeni bir proje olarak *BOP*'u (Büyük Ortadoğu Projesi/Greater Middle East Project) önümüze koyan bir tarihin sıradan bir tarih olmadığı ortadadır.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Saat 16.00'da buluşmak ümidiyle oturumu kapatıyorum.

VI. OTURUM

(21 Eylül 2004)

♦

TEBLİĞ

DİĞER DİNÎ AKIMLAR

(Sorunlar ve Çözümleri)

♦

Duran TERZİ*

I. Giriş

Hz. Âdem'den beri gelip geçmiş her hak peygamberden sonra insanoğlu, hak dini sadece tahrif etmekle ya da kasten yanlış yorumlamakla kalmamış, hak dine rakip teşkil edecek yeni dinî akımlar ve hareketler oluşturmuştur.

Tarih boyunca ortaya çıkan bu yeni dinî akımlar sadece hak dinin geleceğini etkilememiş, aynı zamanda toplumları ve onların devletlerini bile kökten değiştirebilecek güce ulaşabilmişlerdir. Bu bağlamda toplumların, ortaya çıkan yeni dinî akımlara, "bunlar ancak bir avuç sapıtmış, bilinçsiz insanın kandığı, gelip geçici olan moda akımlardır" gözüküyle bakma gafilliğine kapılmamaları gerekmektedir. Müslümanların da yeni dinî akımları hafife alma gibi bir lüksü yoktur.

II. Tanım ve Tanıtım

Bu sonradan ortaya çıkmış olan yeni dinî akımlardan III. Din Şurası Programında "Diğer Dinî Akımlar" diye bahsedilmektedir. Ben de tebliğimde bu adlandırmayı aynen aldım.

Batıda da bu yeni dinî akımlara Almancada "Sekte" denilmektedir. Diğer Avrupa dillerinde de aynı kökten gelen benzeri kelime kullanılmaktadır (Örneğin *İng.* Sect, *Fr.* Secta). Bu adlandırma latince *sequi* (takip etmek) kökünden gelen *sectum* kelimesine dayanmaktadır ve anlamı gidişat, yön, düşünce tarzı, taraf, ekol anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise belli bir dinî görüşü veya inanışı, içinde bulunduğu ortama veya çoğunluğun dinî inanışına karşı ispatlamaya ve korumaya çalışan dinî grupları ifade etmektedir. Görüldüğü üzere terim anlamını dinî grubun din anlayışından çok bu grubun çoğunluğa karşı olan çatışmasından almaktadır.

Her ne kadar sekte veya diğer dinî akımlar adlandırması kelime anlamı olarak objek-

* ALMANYA

tif ise de, yani ne olumlu ne de olumsuz bir ifade ise de, reel kullanımda olumsuz bir anlamı çağrıştırmaktadır. Bu ifade doğru inanış olarak kabul edilen çoğunluğun dinî anlayışın dışına çıkan, sapık görüş ve inançları savunan, heretik dinî grupları ifade eden bir kelime haline gelmiştir.

Ben bu aşamada günümüzde faaliyet gösteren bu dinî grupları tek tek sıralayıp onları irdeleyecek değilim. Ayrıca esas konumuzu bu grupların kendisi teşkil etmemekte, aksine tebliğimin ağırlık noktasını bu grupların oluşturduğu sorunlar ve buna karşı çözüm önerileri oluşturmaktadır. Bu nedenle zaman zaman gündeme gelmeleri ve aktüel olmaları hasebiyle sadece üç dinî akıma kısaca değinmekle yetineceğim.

1. Satanistler[1]

Şeytana tapıcılık dediğimiz Satanizmin kökleri, aslında Hristiyanlığın şeytan inancına dayanmaktadır. Eski ve orta çağda Hristiyanlığın şeytan inancı oldukça etkin idi. Volksreligion diye adlandırılan halk inancını bu şeytan inancı, kökten etkiledi. Buna göre şeytan Allah'a sadece başkaldıran değil, aynı zamanda Allah ile mücadele eden, dünya hakimiyetini ele geçirmek isteyen, insanların ruhlarını zorla ele geçiren ve art niyetli insanların kendisi ile müttefik olduğu bir gücü ifade ediyordu. Orta çağda yüzyıllar boyu şeytan ile işbirliği yaptıklarına inanılan cadı ve büyücü avına çıkılmış ve bu iddia ile abartı olmaksızın yüzbinlerce insan yakılarak öldürülmüştür. Kısaca Avrupa Hristiyanları şeytanla beraber yaşar hale gelmişlerdi.

Böyle bir ortamda ve Katolik Kilisesinin uyguladığı yöntemlerden rahatsız olan dönemin ileri gelenleri arasında Satanizme meyleden Rosenkreuzer (15. yy), İllimunaten (18. yy) ve Theosophie (19 yy) gibi gizli oluşumlar ve örgütler ortaya çıkmaya başlamıştı.

Aleister Crowley (1875-1947) modern çağın örgütlü Satanizm hareketinin babası sayılmaktadır. Günümüzde, Satanizmi uygulayan ve propagandasını yapan çoğunun merkezi Amerikada olmak üzere Church of Satan ve Ordo Templi Orientis gibi bir düzine resmi kruluş bulunmaktadır.

Bu örgütlü Satanizm hareketinin yanısıra örgütlü olmayan popüler Satanizm diye tabir edilen Satanistlerin kesimi de azınsanmayacak sayıdadır. Bunlar Heavy-Metal, Black-Metal veya Death-Metal denilen müzik çevrelerinde yoğunlaşmaktadır. Söz konusu popüler Satanizm daha çok gençlere ulaşmaktadır.

Tek kuruluş ve bir çatı altında toplanamayan Satanizm hareketinin belli başlı karekteristiği Hristiyanlığın zıttını teşkil etmeye çalışmasıdır. O nedenle kara ayinler denilen törenler düzenlemekteler. Bu ayinler, Hristiyan ayinlerine tersinden benzetilmiştir. Hristi-

[1] Bkz. Rink, Steffen ve Lösch, Holger, *Okkultismus*, München 1997, s. 31-58; Wiebus, Hans-Otto, *Religionen, Sekten, Seelenfänger*, Loewe 1997, s. 237-246; Mandau, Luise, Tödlicher Sektenwahn, Essen ve München 1995, s. 283-300; Haack, Anette ve Haack, Friedrich-Wilhelm, *Jugendspritismus und -satanismus*, München 1989, s. 16-30; Passantino, Bob ve Passantino, Gretchen, *Auf Teufel komm raus?*, Ulm 1992, s. 33-48. Ayrıca bakınız http://de.wikipedia.org/wiki/Satanismus; www.relinfo.ch/satanismus/ .

yanlar için kutsal olan ögeler ve semboller bu ayinlerde rencide edilmekte ve pisletilmektedir. Ayrıca bu ayinlerde zaman zaman cinsel sapkınlıklara, sado-mazoist eylemlere yer verilmekte ve şeytana kurbanlar sunulmaktadır. Falcılık, ruh çağırma ve astroloji, Satanistlerce hoşlanılan ögelerdendir. Mezarlıklarda büyücülük yapmak, daha doğrusu yaptıklarını sanmaları gibi eylemler de sıkça uygulanmaktadır. Her ne pahasına olursa olsun zevk, intikam ve sınır tanımama, Satanizm hareketinin belli başlı ilkeleridir.

2. Scientolojistler[2]

Polisiye, vahşi batı ve bilimkurgu hikayelerinin yazarlığını yapmış olan Lafayette Ronald Hubbard (1911-1986), bir süre üyesi olduğu Ordo Templi Orientis adlı Satanist örgütten ayrıldıktan sonra, 1950'de insanın anlamı hakkındaki Dianetik adlı kitabı kaleme aldı. 1954 tarihinde ise, bu kitabının öğretilerine dayanan "Church of Scientology" (Scientoloji Kilisesi) adlı örgütünü kurdu. İlk önceleri kısa sürede ingilizce konuşulan ülkelerde yaygınlık kazandı ve 70'li yıllarda ise değişik adlar altında Almanya gibi diğer endüstri ülkelerinde şubeler kurmaya başladı.

Dianetik adlı eser bu dinî hareketin adeta kutsal kitabı haline geldi. Scientoloji hareketi bilimkurgu, psikoloji ve biraz da budist ve gnostik ögelerden oluşturulmuş karmaşık bir düşünceler yumağıdır. Esas iddiası insanda bulunan Thetan (Titan) denilen ölümsüz ruhî öz vardır. Ki bu, uzaydan en yüce maneviyat tarafından ufolarla fi zamanda dünyaya gönderilmiştir. İşte bu Thetan'tan insan çeşitli unsurlardan dolayı uzak düşmüştür ve insanın onu tekrar keşfetmesi ve ona ulaşılması gerekiyor. Yoksa insanoğlu ölümsüzlüğe ulaşamaz. İnsanın ruhsal sağlığı da bu çabasına bağlıdır. Bu uzun bir yolculuktur ve üst üste bina edilmiş değişik mertebeleri bulunmaktadır.

İnsanı bu hedefe ulaştırmak için Scientoloji cemaati çeşitli psikolojik kurslar düzenlemektedir. Tabii ki, bu kurslar ücret karşılığı verilmektedir. Bu kurslar bir girdap gibi bir kere başlamış olanı kurtuluşu mümkün olmayacak şekilde içine çekmekte, bir kursu başka bir kurs takip etmekte, ta ki kursiyer daha doğrusu cemaat üyesi boğazına kadar borçlanıncaya kadar.

3. Yehova Şahitleri[3]

Yehova Şahitleri adlı Hristiyan akımının Charles T. Russell (1852-1916) ve J. F. Rutherford (1869-1942) kurmuşlardır. 1879'da Watcht Tower (Wachturm/ Tarassut Kulesi) adlı dergiyi çıkarmaya başlamışlardır. Daha sonraları Erwachet/Uyanın dergisini de yayınları arasına eklemişlerdir. Kendi iddialarına göre dünyadaki toplam sayıları 6 milyonu geçmekte ve Türkiyede de 2 bine yaklaşmaktalar.

Bu hareketin kökten dinci bir eğilimi olduğundan dolayı Kitab-ı Mukaddes metnini

---

2 Bkz. Eimuth, Kurt-Helmuth, *Sekten-Ratgeber*, Freiburg, Basel ve Wien 1997, s. 96-114; Wiebus, *Religionen, Sekten, Seelenfänger*, s. 283-289; Mandau, *Tödlicher Sektenwahn*, s. 243-274. Ayrıca bakınız http://de.wikipedia.org/wiki/Scientology; www.ingo-heinemann.de ; www.xenu.net.

3 Mandau, *Tödlicher Sektenwahn*, s. 173-190; Wiebus, *Religionen, Sekten, Seelenfänger*, s. 103-106. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Okumuş, Bünyamın, "Yehova Şahitleri", *Diyanet İlmi Dergi*, Cilt: 38 Sayı: 2 Yıl: 2002.

katı lafzi olarak yorumlamaktalar. Ancak bazen de aşırı sembolik yada batınî yorumlara meylettikleri görülmektedir. Bu kökten dinci eğilimlerinin bir sonucu olarak agresif bir misyonerlik faaliyeti yürütmekteler.

Krallık Evleri dedikleri mabetleri bilinen tipik kiliseye pek benzemeyip haç ve evliya resimleri gibi dinî semboller hiç bulunmamaktadır. Noel, paskalya gibi dinî bayramları ve ayrıca milli bayramları reddetmektler. Bilinen şekliyle teslis inancını inkâr etmekte, ancak İsa'nın Tanrının oğlu olduğunu kabul etmekteler. Ruhun ölümsüzlüğünü ve cehennemin varlığını inkâr etmekteler.

Tanrının krallığı dışında her türlü devleti ve devlet otoritesini şeytanın işi olarak görmekte ve reddetmekteler. Bu çerçevede askere gitmemekteler, seçimlerde oy kullanmamaktalar.

Her türlü kan nakline karşı çıkmaktalar. Teknolojik aletlerin kullanımını prensip olarak dışlamaktalar. Cemaatin kendileri dışındaki insanlarla ilişki içerisinde olmalarını hoş görmüyor ve bunu mümkün mertebe engelliyorlar. Cematin emirlerine kesin itaat beklenmekte ve bu duruma uyum sağlamayan üye, cemaat içindeki yakın akrabaları dahil, cematin tamamı tarafından dışlanmaktadır. Üyeler yoğun bağış yükü altına sokulmaktadır.

III. Diğer Dinî Akımların Faaliyetleri

Özellikle yeni oluşan dinî hareketlerde toplu ayinler büyük önem arz etmektedir. Bunlar grup bilincini pekiştirmekteye yardımcı olmaktadır. Her grup, ayinlerini kendilerine has olacak şekilde düzenlemekte, ayinlere gizemli unsurlar katmaktadır. Bu tür eğilimi özellikle Satanistlerin hareketinde gözlemlemek mümkündür.

Cemat üyelerinin mümkün olduğu kadar sık birarada olmalarını sağlamak için değişik kurallar uydurulmakta veya biçimler geliştirilmektedir. Örneğin Sceintolojistlerde olduğu gibi biri biri ardına gelen kurslar ya da Yehova Şahitlerinde olduğu gibi aynı semtte ikamet etmeleri ve haftada en az beş kere toplanmaları mecburiyetini zikretmek mümkündür. Konserler, geziler ve ortak eylemler de bu arada sayılabilir.

Cemat liderine veya üstlerine bağlılık sürekli telkin edilmektedir. Belli metinlerin okunmasının ve belli filim veya kasetlerin izlenmesinin ilka edilmesi ve hatta şart koşulması, beyin yıkama metodunu hatırlatmaktadır.

Cemat dışındaki insanlara karşı, yoğun sorumluluk veya saygı duyulmamaktadır. O nedenle cemat dışındaki insanlara karşı ahlâk ve legal sınırların aşılması daha kolay olmaktadır. Örneğin onlara yalan söylenmesi o kadar kötü görülmemektedir. Birçok dinî akımlarda intihar hoş gösterilmekte, hatta bazılarında belli durumlarda intihara yönlendirilmektedir.

Sözü edilenakımların bir de mali yönü bulunmaktadır. Her bir dinî akım üyelerinden sadece bağış toplamamakta, aynı zamanda onlara belli şeyler pazarlamaktadır. Kurslar, yayınlar, kasetler ve konferans biletleri bunlardan sadece bir kısımıdır. Bu durumdan dolayı birçok dinî akım mal varlığı oldukça zengin hale gelmiştir. Bu gelişmeden beklenildiği gibi hareketin liderleri bolca nasibini almaktadır.

IV. Çekim Güçleri ve Nedenleri

Modern dünyada hayatın hızlı bir şekilde profanlaşması ve bunun sonucunda dinin reel hayat sahnesinden çekilmesi; baş döndürücü hızdaki bilimsel gelişmelerin gölgesinde dinin irrasyonel imajının perçinleştirilmesi; din denilince şeytan, cehennem, azap, ceza gibi korku duyulan ögelerin çağrışması; işte tüm bunlar, insanlarda ve toplumda bir boşluk yarattı. Diğer dinî akımlar ise, Yehova Şahitleri gibi katı dindarlıkları ile, Scientolojistler gibi bilimsellik kisvesi ile, Satanistler gibi kudret ve hakimiyet duyguları ile bu boşluğu doldurmaya namzet pusuda bekliyorlardı. Bu ortam onların işini kolaylaştırdı.

Ayrıca arastırmalar göstermiştir ki, bunalım içindeki insanlar, yalnızlık çekenler, değişiklik arayanlar, aşağılık kompleksi içinde olanlar, maceracı ve meraklı olanlar bu tür akımlara kolay av olmaktadırlar. Yine araştırmalar göstermiştir ki, insanların büyük çoğunluğunun bu tür cemaatlerle ilk defa temasa geçmelerine, sanıldığı gibi medya değil de, tanıdıkları bir arkadaş veya akraba aracı olmuştur.[4] Yani yakın arkadaş çevresi kilit rol oynamaktadır.

Cemaatle yeni tanışmış insan, din sosyologlarının *"Love-Bombing"* (Sevgi Bombası) dedikleri büyük bir ilgi ve sevgi seli ile karşılaşmaktadır. Bu durum yeni üyenin çok hoşuna gitmektedir. İçinde bulunduğu boşluğun dolduğunu hisseder ve yıllardır aradığı şeyin bu olduğunu düşünmeye başlar.

Yeni üye, cemaatin faaliyetlerine uyum sağlar sağlamaz, bu çok hoşuna giden ilgi, onu cemaatin dışında var olan *dünyadan ve toplumdan koparır ve cemaatin içine hapseder* hale getirir. Artık, cemaat üyenin sosyal dünyasını kontrol altına almıştır.

Bu tür cemaatler herkesin anlayacağı çok *basit bir dil ve söylem kullanmaktadırlar.* Dünya siyah beyaz renkten ibarettir. Cemaat ve söyledikleri doğrudur, tüm diğer şeyler yanlıştır. Bu basit dil insanları kolay etkilemekte.

Cemaat üyelerine *firka-i naciye psikolojisini* telkin etmektedir. Asıl kurtuluşa ercek olanlar bu cematin üyeleridir. Cemat ve liderleri hakkındaki olağanüstü hikayelerinde bilinçli bir şekilde yaygınlaştırılması, işi iyice pekiştirmektedir.

Üye, gelen emir ve tavsiyeleri aynen uygulamaktadır. Üye adeta *emir kulu* olmuştur. Bu aşamadaki üye cemaate yönelik *bağışlarda eli çok açık* hale gelmekte, cemaatin sunduğu mamül ve hizmetlerin sadık müşterisi olmaktadır.

Artık üye cematin dışında bir hayat düşünemez haldedir. En fazla korktuğu husus, bir kural dışı hareketinden veya bir itaatsizlikten dolayı bu kurtuluşun dışında kalması veya cemaatten dışlanması olacaktır.[5] *Cemaatten dışlanma korkusu,* bu cemaatlerde üyeleri kontrol altında tutmaya yarayan en önemli araçlardandır.

---

4 Bkz. Rink ve Lösch, *Okkultismus,* s. 60-65, 75.

5 Geniş bilgi için bkz. Eimuth, *Sekten-Ratgeber,* s. 25-36.

V. Çözüm Önerileri

Aslında tebliğime başlık olarak *"Diğer Dinî Akımlar – Sorun ve Çözümleri"* gibi çok iddialı bir isim seçmiş olduğumun farkındayım. Ben bu soruna karşın elimde kesin bir çözümün bulunmadığının bilincindeyim. Bu başlık, aslında bir iddiadan çok, bir çözüm bulma arzusunu, bir hedefi ve bu hedefe götürecek gayreti ifade etmektedir. Bu bağlamda bazı çözüm önerilerimi 7 madde halinde sizlere kısaca sunmak istiyorum:

1. Aydınlatıcı Konferanslar ve Seminerler

Diğer dinî akımlar hakkında veli ve gençlere aydınlatıcı konferansların verilmesi anlamlı ve faydalı olacaktır. Velilere, hem bu dinî akımların kendileri ve faaliyetleri hakkında bilgi verilmeli hem de çocuklarını bu akımlara karşı nasıl koruyacaklarına ve ne gibi durumlardan şüphelenmeleri gerektiğine dair tavsiyelerde bulunulmalıdır.

Gençlere verilecek olan konferanslarda ise, bu akımların tuzaklarına ve onlardan gelebilecek tehlikelere dikkat çekilmelidir. Ancak konferansta verilen aydınlatıcı bilgiler, gençleri bu dinî akımlara karşı uyandırmalı, bilinçlendirmeli ve korumalıdır. Yoksa bu bilgiler, gençlerde bu akımlara karşı merak uyandırmamalı ve böylece onları korumak yerine tehlikeye atmamalıdır. Konferansı düzenleyenler mutlaka bu riskin farkında olup, bilgileri dozajını ve şeklini ona göre düzenlemelidirler.

Konferanslarda bu dinî akımlara karşı insanlarımızın hassasiyetini artıracağız diye kesinlikle onlardan gelen tehlike abartılmamalı ve olduğundan daha büyük gösterilmemelidir. Bu ancak bu dinî akımların olduklarından daha güçlü, daha büyük ve daha yaygın olduğu inancına yol açar. Bu ise onların insanlar üzerindeki çekiciliğini de artırmış olacaktır.

Ayrıca bu dinî akımlar hakkında din görevlilerine sempozyum veya hizmet içi aydınlatıcı kurslar düzenlenmelidir. Bu tür faaliyetlere özellikle büyük şehirlerde ve yurt dışında görev yapan veya böyle görev yerlerine atanacak olan görevliler katılmalıdır, hatta katılmaya mecbur edilmelidir. Bu tür faaliyetler din görevlilerini bu dinî akımlar hakkında *etkin ve yetkin* kılıcak vasıfta olmalıdır.

Bu tür faaliyetlerde bu dinî akımlara kapılmış ve bunların kurbanı olmuş, ancak onlardan kurtulabilmiş insanlara da söz hakkı verilebilir. Böylece bu faaliyetler daha etkileyici ve gerçekci olacaktır.

2. Aydınlatıcı Yayınlar

Konuyla ilgili aydınlatıcı kitap ve broşürler yayınlanmalıdır. Konu gazete ve dergi gibi süreli yayınlardaki yazı dizileri halinde ele alınmalı ve bu yazı diziler belli aralıklarla güncelleştirilerek tekrarlanmalıdır.

Tabii ki, bu yayınlar, insanlarımızı bilgilendirmeli, bu dinî akımların tuzaklarına karşı korumalı ve onlardan kaynaklanacak tehlikelere karşı uyandırmalıdır. Bu yayınların kesinlikle insanlarımızı bu dinî akımlara karşı merak uyandırıcı olmamasına dikkat edilmelidir. Ayrıca konferanslar için belirtmiş olduğum "bilgiler ve tehlikeler abartılmamalı"

uyarısı burada da geçerlidir.

Yayınlarda teoriden ziyede gündelik hayatta faydalı olabilecek pratik bilgilere önemli yer verilmelidir. Bu çerçevede kendi kendine test formu şeklinde soru katalokları sunulabilir.[6]

3. Gözcü/Görevli Tayini

Avrupada Katolik ve Protestan Kiliselerinin piskoposluk kadrolarının bünyesinde diğer dinî akımları izleyen ve irdeleyen Sekten Beauftragter/Beobachter (Observer of Sects) diye adlandırılan görevliler bulunmaktadır. Her bir piskoposluk bölgesinde görev yapan bu gözlemci, diğer dinî akımların faaliyetlerini ve yayınlarını takip ettiği gibi, gerektiğinde ve mümkün ölçüde bu tür aktivitelere gözlemci olarak katılmaktadır. Kendisi diğer dinî akımlardaki önemli gelişmeleri piskoposa bildirmekte ve böylece kilisenin gelişmelerden anında haberdar olmasını temin etmektedir. Ayrıca kilise görevlilerine, cemaate ve gençlere yönelik aydınlatıcı konferansları, sempozyumları ve yayınları organize etmekte ve zaman zaman bunları bizzat kendisi yapmaktadır.

Piskoposluklar önem ve güncelliğe göre bazen tek bir dinî akımı izlemek üzere de görevli tayin etmektedirler.

Elbette görevli tayin etmek gibi böyle bir önlem belli bir maddi imkanı ve merkezi bir kuruluşun varlığını ön görmektedir. Ama böyle bir görevli tayini diğer tüm önlemlerin bel kemiğini oluşturmakta veya en azından diğer önlemlerin etkinliğini garanti etmektedir. Bu bağlamda her müftülük bünyesinde olmasa da, en azından il müftülüklerinde böyle bir kadronunun oluşturulması ve verimli bir şekilde çalıştırılması etkin önlemler açısından kaçınılmaz gözükmektedir. Hiç olmazsa, ama hiç olmazsa böyle bir görevlinin Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde veya yurt dışındaki DİTİB bünyesinde atanmasının son derece önemli olduğunu burada vurgulamak istiyorum.

4. Alternatif Faaliyetler

Aile ortamı ve arakadaş çevresi gibi sosyal örgüden tamamen veya kısmen yoksun insanlarımızın ve gençlerimizin, ilgi ve duygu eksikliğinden dolayı diğer dinî akımların ağlarına yakalanmalarını önlemek için düzenli ve devamlı olarak alternatif faaliyetler düzenlemek gerekmektedir. Bu durum insanlarımızın eksikliğini hissettikleri bazı şeyleri bu dinî akımlarda aramalarını ve onların tuzağına düşmelerini engelleyecektir, ayrıca o dinî akımlara karşı etkin bir alternatif oluşturacaktır.

Bu alternatif faaliyetler toplu geziler ve ziyaretler olabilir. Bayram şenlikleri gibi diğer dinî ve millî günler için ortak şenlikler organize edilebilir. Küçük çapta da olsa futbol, pinpon ve bilardo turnavaları gibi sportif faaliyetler tertiplenebilir. Salt dinî yarışmalar değil, genel kültüre yönelik de bilgi ve benzeri yarışmalar gerçekleştirilebilir. Bu arada kamp faaliyetleri de hiç fena olmaz.

---

[6] Örneğin "Çocuğunuz tehlike aldında mı?" başlıklı soru katoloğu hazırlanabilir. Bakınız Passantino, *Auf Teufel komm raus?*, s. 154-161.

Aslında bu çeşit aktiviteleri, yurt dışında birçok cami cemaati bünyesinde kurulmuş olan gençlik kolları veya kadın kolları gibi oluşumlar uygulamaya çalışmaktadır. Ancak bunlar daha sürekli, düzenli ve etkin bir şekilde yapılmalı ve yaygınlaştırılmalıdır. Bu tür faaliyetlerde yukarıda söz konusu etmiş olduğum görevli gerek yardımcı gerekse uzman danışman olarak katkıda bulunabilir ve bunların geliştirilmesini sağlayabilir.

Bu tür faaliyetler sadece bu konu açısından önem arz etmemekte, aksine en az bu konu için olduğu kadar Müslüman cemaatinin birlik ve beraberlik duygularını beslemesi ve koruması için, çekirdek ailenin hakim olduğu modern çağımızda İslâm dininin ve Müslümanların sosyal sorumluluğunu ve yetkinliğini ortaya koyması açısından da önem arz etmektedir.

5. Ders Müfredatlarında Yer Verilmesi

Diğer dinî akımlar ve batıl inançlar din dersi müfredatına alınmalıdır. Bu konu çerçevesinde öğrenciler salt bilgilendirilmemeli, daha da ötesine gidilerek bu tür akımların düşünce tarzlarını ve tuzaklarını tanıyabilme ve bunlara karşı da tartışabilme ve cevap verebilme seviyesine getirilmelidir. Salt bilgilendirme aşamasında kalınırsa, bu durum öğrencilerde o akımlara karşı merak uyandırır ve onlara yönlendirir. Bu açıdan müfredat iyi düşünülerek hazırlanmış olmalıdır. Nitekim Avrupa'daki bazı ülkelerde Hristiyan din derslerinde bu konuya yer verilmekte ve gençler uyandırılmaya çalışılmaktadır.

6. Diğer Tevhidî Dinlerle İşbirliği

Katolik ve Protestan Kiliseleri yıllardır diğer dinî akımlara karşı faaliyetlerde bulunmaktalar. Ben burada onların faaliyetlerinin bilançosunu ortaya dökecek ve başarılı olup olmadıklarını tartışacak değilim. Ancak bu tür kuruluşlarla en azından bazı dinî akımlara karşı çabalarda fikir alışı verişinde bulunulması ve belki de ortak eylemlerin yapılması gerektiği görüşündeyim. Başka bir deyimle, bu meydanı salt onlara bırakmamalı, "bu alanda, bu çabada en az sizin kadar biz de varız" diyerek Müslümanların da dikkate alınması sağlanmalıdır.

7. Diğer Dinî Akımlara Yönlendiren Nedenleri Ortadan Kaldırmak

İnsanların dinî akımlara meyletme nedenlerinden yukarıda kısaca bahsetmiş idim. Bunlar arasında dinin akla yatkın olmaması, dinî hayatın gittikçe zayıflaması ve dinî duygularda bir boşluğun oluşması, dine karşı aşırı korku duyulması bulunmaktadır. Bu bağlamda din görevlilerine ve din alanında yazı yazan değerli kalemlerimize büyük görev düşmektedir. Dinimizi insanlarımıza, özellikle gençlerimize öyle sunmalıyız ki, bilimselliği ve rasyonelliği ile aklı doyursun; ibadetleriyle, vecibeleriyle, kandilleriyle kalbi doyursun; Kur'an-ı Kerim'in dengesi ve uslûbu dahilinde sırf azap ile korkutmasın, aksine cenneti ile, müjdesi ile gönüllere umut ve serinlik salsın ve insanları korku girdabında boğulmaktan kurtarsın. Elbette eşsiz dinimiz bunları kolaylıkla sağlayacak niteliktedir. Ancak tüm mesele bunları insanlarımıza ulaştırma uslubunda gelip düğümlenmektedir. Din görevlileri yaptıklarına biraz da bu açıdan bakmalıdırlar sanırım.

VI. Sonuç

Tebliğimde söz konusu etmiş olduğumuz dinî akımlar Avrupa'da ve ülkemizin büyük şehirlerinde her ne kadar faaliyette bulunsalar da, bu akımlar gerek kemiyet gerekse keyfiyet olarak günümüzde akut bir sorun teşkil etmemektedirler. Bazı gazete ve yayınlarda izlemlendiği gibi çok da abartılacak bir durum söz konusu değildir. Durumun olduğundan fazla abartılmasının getirmiş olduğu tehlikeye yukarıda kısaca dikkat çektim. Ancak yine de gaflete düşmemeliyiz. Sorumlu Müslümanlar olarak, diğer dinî akımlara karşı akıllı ve bilinçli mücadeleyi elden bırakmamalı, bu görev bilinci içerisinde önlemleri profesyonelce uygulamalıyız.

Elbette büyük şehirlerdeki ve özellikle yurt dışındaki Müslüman gençler daha büyük tehlike altındalar. Zira bu tür dinî akımlar özellikle gençlerimizi avlamaya çalışmaktadırlar. Buradan hareketle çözüm önerilerimde, öncelikle yurt dışındaki, özellikle Almanca konuşan bölgedeki, yani Almanya, Avusturya ve İsviçre'deki Türk Müslümanlarını dikkate aldım. Zira Türkiye dışında yaşayan Türk Müslümanlarının yaklaşık % 80'i bu bölgelerde ikamet etmekte. Bununla beraber önerilerimin Türkiye ve Türkiye'deki büyük şehirler için de geçerli olduğunu düşünmekteyim.

Tebliğimde bu tür akımlara kapılmış insanlarımızın kurtuluş yollarına dair önerilere hiç yer vermedim. Şüphesiz konunun bu yönünün gerek hukukî gerekse sosyolojik boyutu bulunmaktadır. Bu ise tebliğin zamansal sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle ben tebliğimde sadece koruyucu önerilere, yani insanların bu akımlara kapılmasını önlemeye yönelik önlemlere yer vermeyi uygun buldum. Bence asıl olan kuyuya düştükten sonra çocuğu kurtarmaya çalışmak değil, çocuğun kuyuya düşmesini önleyebilmektir.

Son olarak söz konusu dinî akımlara karşı etkin mücadeleyi, ancak merkezi organizeye sahip kuruluşların yapabileceğinin altını çizmek istiyorum. Zira hem gerekli profesyonellik hem de gerekli mali imkanlar ancak böyle kuruluşlarda bulunmaktadır. Bu bağlamda gerek Diyanet İşleri Başkanlığına gerekse Avrupadaki DİTİB'e büyük sorumluluk düşmektedir.

MÜZAKERE

Prof. Dr. İzzet Er (Komisyon Başkanı) – Duran Terzi Bey'e teşekkür ediyoruz.

İki müzakereci arkadaşımız var. Bu demektir ki biraz daha geniş vaktimiz var. Bir önceki oturumda söz alamayan arkadaşlara söz verebiliriz. Şu anda kendilerini hazır hisseden arkadaşlar varsa ben onları not alayım, ona göre bir zaman planlaması yapalım.

Bu duruma göre, iki müzakereci, dört de katılımcı altı arkadaşımız söz istediler. Yaklaşık 1 saat zamanımız var. Bu durumda, yaklaşık 10'ar dakika söz verebileceğiz. Yahut, 15'er dakika müzakerecilere, geri kalan süreyi de 5'er dakika katılımcılara verebileceğiz. Biz 10'ar dakika olarak düşünelim, ihtiyaç duyulursa, müsamaha hakkını kullanırız.

– Prof. Dr. Ahmet Güç Hocamız, buyurun efendim.

Prof. Dr. Ahmet Güç – Muhterem hocalarım ve kıymetli katılımcılar; sözlerime hepinizi saygıyla selâmlayarak başlıyorum. Tebliğinden dolayı Duran Terzi arkadaşımıza da teşekkür ediyorum.

Efendim, dünden beri sunulan tebliğlerde ve yapılan müzakerelerde, anladığım kadarıyla şu husus ön plana çıktı: Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarının karşılaştıkları problemler ve bu problemlere yönelik çözüm önerileri.

Duran Bey'in tebliğine, ben özellikle bu açıdan baktım ve üzülerek ifade edeyim ki, bu tebliğde, yurt dışında çalışan Türk vatandaşlarının, şûranın amacına uygun ve bu başlıkla bağlantılı problemler tam olarak tespit edilip ortaya konulamamış. Problemler tam olarak tespit edilip ortaya konulamayınca, sunulan çözüm önerileri de, bana göre havada kalmıştır.

Arkadaşımız, tebliğinde üç önemli dinî akımı ele almış: Satanizm, Sayentoloji Kilisesi ve mezhebi ve Yehova Şahitliği. Bu dinî akımların faaliyetleri iki sayfada ele alınmış, son sayfada da çözüm önerileri sunulmuştur. Tebliğin tamamı yedi sayfadan ibarettir, 6 tane dipnot kullanılmıştır.

Böyle bir konuyu araştırırken, arkadaşımız şunu yapması gerekirdi: Gerçekten yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarından Satanist olan var mı? Bu bir durum tespitidir. Satanist olan veya Satanizm gibi akımlara meyleden gençler var mı? Varsa, bunların miktarı, adedi nedir? Veya, hangi aile çocukları daha çok bu tür akımlara meyletmektedir? Bu soruların sorulup, bunlara cevap teşkil edecek somut örneklerin ortaya konulması gerekirdi. Ben tebliği birkaç defa okudum, her okuyuşumda bunu araştırdım; gerçekten Satanist olan bir genç var mı? Bu bir tespittir; varsa da tespittir, yoksa da tespittir. Yoksa, demek ki, bizim yurt dışındaki Türk gençlerinin Satanizm gibi bir problemi yoktur ve bu da bir tespittir. Diğer akımlar da aynı; yani, Sayentoloji Kilisesine mensup olan veya bu akı-

mın etkisinde kalan, faaliyetlerine katılan var mı, varsa ne kadar? Yoksa o da bir tespittir. Üçüncü bir husus, Yehova Şahitliği meselesi. Aynı şeyi burada da yine araştırdım; yani, Yehova Şahidi olan var mı; muhtemelen vardır, en muhtemeli bu görünüyor. Varsa ne kadardır? Aynı şekilde, hangi tür aile çocukları buna meylediyor, sebepleri neler; ki, ona göre tedbir alınsın.

Bu konularla ilgili somut örnekler ve tespitler yok. Sadece genel olarak Satanistlerle, Sayentoloji Kilisesiyle, Yehova Şahitliğiyle ilgili bilgi verilmiş ve üzülerek söylüyorum, ben özellikle Satanizmle bir parça ilgilendiğim için verilen bilgilerin de tatmin edici olmadığını gördüm. Bu da ayrı bir tespit.

Bu merakımı biraz da başka kanallardan gidermek için, özellikle yurt dışında, İngiltere ve benzeri ülkelerde doktora yapan arkadaşlarıma sordum dünden beri. Ali Köse Bey, Salih Bey ve bazı arkadaşlara dedim ki, mesela İngiltere'de uzun süre kaldınız, Yehova Şahidi olan bir Türk genci duydunuz mu? "Duymadık" dediler. "Satanist olanı duydunuz mu" dedim. "Duymadık" dediler. Hollanda'da din görevlisi olarak görev yapan İrfan Sevinç arkadaşımızın kitabını özellikle okudum. Okurken de bu tür soruların cevabını aradım; yoktu. İrfan Bey burada, bizzat kendisine de sordum; bu tür bir problem olmadığı cevabını aldım. Denildi ki, yurt dışında herhangi bir dine sahip olmak, aynı zamanda bir kimlik gibidir. Doğrudur, bir kimliğin oluşmasında dinî inancın büyük rolü vardır. Bunu eğitimci arkadaşlarımız daha iyi bilir. Bizim Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne de yurt dışından; Arnavutluk'tan, Kosova'dan, B.Trakya'dan gelen öğrenciler var. Onlara zaman zaman neden İmam-Hatibi, İlahiyat Fakültesini seçtiklerini soruyoruz. "Hocam, biz Hıristiyanların arasında yaşıyoruz; dolayısıyla onlara karşı dinimizi öğrenmemiz gerekiyor" diyorlar. "Yani, sizin orada din aynı zamanda bir kimlik olarak mı algılanıyor" diye bizzat sordum, "evet" dediler.

Demek ki, bütün bunlardan şöyle bir sonuç ortaya çıkıyor -arkadaşlarımızın açıklamaları da bu yönde oldu-: Yurt dışındaki Türk çocuklarının, bugün itibariyle Satanizm gibi problemleri pek görünmüyor. Seyantoloji Kilisesi ve benzeri akımlar ciddî problem teşkil etmiyor. Ama, Yehova Şahitliğinin ve genel olarak misyonerlik faaliyetlerinin, hem yurt dışında, hem de ülkemizdeki faaliyetleri vardır, o tehlike her an vardır. Zaten bunlar bilinen gerçekler. Dolayısıyla, keşke bu tebliğde, sadece Yehova Şahitliği konusu ele alınsaydı. Bunların faaliyetleri, Türk çocuklarına ve Türklere yönelik olarak neler yapıyorlar, hangi yaş gruplarını daha çok etkiliyorlar, hangi aile çocukları bu akıma yakın duruyor? Bu ve benzeri problemler ortaya konulsaydı, o çerçevede belki bir şeyler söyleme imkânı olurdu. Bu da maalesef eksik kalmış.

Dünden beri anlatılanlardan şu sonuçlar ortaya çıkıyor: Demek ki, bizim yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarımızın çocuklarının en büyük problemi, kendi dinlerini öğrenme problemidir. Zaten bizim oradaki vatandaşlarımızın çocuklarına kendi dinlerini doğru bir şekilde, özüne uygun bir şekilde öğrenme konusunda yardımcı olur ve bunu başarırsak, Satanizm ve benzeri dinî akımlara katılmalarını da önlemiş oluruz.

Bu konuda, araştırma yapmış birisi olarak, konuyla bağlantılı birkaç cümle söylemek

istiyorum: Bir defa, Satanizm, Hıristiyanlığa bir tepki olarak ortaya çıkmıştır, bir tepki hareketidir. Hıristiyan din adamlarının, Ortaçağ zihniyetiyle din adına yapmış oldukları yanlışlara bir tepkidir. Satanizmin ortaya çıkmasının arkasında, Hıristiyan din adamlarının ve kilise yetkililerinin din adına yapmış oldukları yanlışlar vardır. Buradan şöyle bir sonuç çıkarabiliriz: Demek ki, din adına yapılan yanlışlar, bir kısım insanların dinin karşısında tavır almasına sebep olmaktadır. Satanizm bunun en bariz örneğidir ve bugün geldiği nokta itibariyle, Satanizm, bütün dinlere ve dinlerin ortaya koymuş olduğu kutsal değerlere karşı bir başkaldırı hareketidir. Din tanımamanın bir başka ismidir, değişik şeklidir.

Yine, yaptığım tespitlere göre, gerek Batı'da gerek ülkemizde, Satanizme meyleden gençler, genellikle problemli aile çocuklarıdır. Ailede gerekli ilgiyi, sevgiyi, desteği göremeyen, birtakım ruhi, psikolojik rahatsızlıkları bulunan gençlerdir. Batı'da da böyledir, ülkemizde de böyledir. Maalesef, ülkemizde, Satanizme meyleden gençler, aynı zamanda varlıklı aile çocuklarıdır. Batı'da ise, proleter aile çocukları daha çok Satanizme meyletmiştir. Bu da önemli bir tespittir. Bu da, gençlerin kendilerine yeterli din eğitimi verilmemesi, kendi dinlerinin yeterli şekilde öğretilmemesi sonucu oluşan ruhi ve manevi boşluktan kaynaklanmaktadır ve Satanizmin arkasında da, din eğitimi eksikliği ve maneviyat boşluğu vardır.

Dolayısıyla, eğer problemler önceden güzel bir şekilde vaz edilseydi, çözüm önerileri de ona yönelik olurdu. Tabiî arkadaşım beni bağışlasın, bunlar ciddî konular. Bu tebliğin bu şekliyle yeniden gözden geçirililip ve geliştirilmesi gerekir. Bakın, tebliğ metninde öyle ifadeler var ki bunu kabul etmemiz mümkün değil: Efendim, niye o tür akımlara rağbet gösteriyorlar? Cevap, din, insan aklına uymadığı için. Böyle bir ifade var. Böyle bir ifadeyi biz nasıl kabul ederiz? Din insan aklına uymaz mı? Din denilince akla şeytan, cehennem, azap mı geliyor? hayır. Benim aklıma din deyince hiç şeytan, cehennem, azap gelmiyor, Allah geliyor; mesela. Bunları düzeltmek gerekiyor.

Bir–iki önerimle bitirmek istiyorum.

Birincisi, yurt dışındaki Türk vatandaşlarımıza ve çocuklarına kendi dinlerini doğru bir şekilde öğretme zarureti vardır; bu konuda ne gerekiyorsa yapılmalıdır. Özellikle Yehova Şahitliği ve misyonerlik faaliyetleri gibi hususlarda bilgilendirilmelidir gençlerimiz.

Daha önceki hocalarımız da bunu seslendirdi; ama, ben de kendi kanaatim olarak seslendiriyorum: Acilen Türkiye'de, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın nezdinde veyahut kontrolünde bir araştırma merkezi kurularak, Almanya, Hollanda, İngiltere, Belçika, Fransa, İsviçre gibi Türk vatandaşlarımızın yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde de, birer şube açılarak, Türkiye'yle bağlantılı olarak çalışılmalı, problemler yerinde tespit edilmeli, çözüm önerileri de ona göre getirilmeli. Gerçekten, şunu itiraf etmek durumundayız: Yurt dışına gidip oralarda araştırma yapan arkadaşlar, bu konuları bilerek konuştular, bize sundular; biz de ezbere konuşuyoruz. Demek ki, görerek ve bilerek konuşmak daha yararlı ve kalıcı oluyor.

Yine, bu araştırma merkezlerinde, bilhassa bayan araştırmacılara da ağırlık verilerek, bu kanalla oradaki hanım kardeşlerimize ve genç kızlarımıza da ulaşmak lazım. Hollan-

da'da yapılan çalışmaları arkadaşımız özellikle vurguluyor. Oradaki Türkler kız çocuklarını ihmal ediyorlar diyor. Bu ihmal orada da var. Demek ki, kız çocuklarını ihmal etmemek gerekiyor. Çünkü, öteden beri fakültemde eğitimci arkadaşımın odasında hep gördüğüm Batılının bir sözünü hatırlatıp, o sözle konuşmalarımı bitirmek istiyorum. Bir Batılı diyor ki: "Bir çocuğun eğitimine önce anneannesinden başlayın." Bakın, şu anda üçüncü nesil yaşıyor ve birinci nesille üçüncü nesil arasında problem var dedi Hatice Hanım. Ne kadar doğru ve isabetli bir söz!

Evet, anneanneyi biz eğiterek yurt dışına gönderseydik, herhalde çocuklar bugün daha eğitimli olurdu.

Hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Komisyon Başkanı – Biz de, Ahmet Güç hocamıza teşekkür ediyoruz.

– Dr. Tahsin Görgün, buyurunuz efendim.

Dr. Tahsin Görgün – Teşekkür ederim.

Muhterem hazırunu hürmetle selâmlıyorum.

Tebliğle ilgili olarak aslında söylenecek olan bütün şeyleri, belki benim vurgulayacağımdan daha fazla vurgulu bir şekilde Ahmet Bey ifade ettiği için, ben Ahmet Bey'e teşekkür ediyorum.

Tebliğci arkadaşımıza da, benim şahsen tebliğle ilgili tavsiyem, bunun üzerinde yeniden çalışarak bunu bir broşür haline getirsin, daha sonra genişleterek, ciddiye alarak bir kitapçık haline getirsin ve bunu gerekirse Diyanet İşleri Başkanlığımız muhtelif dillere çevirerek –kendisi başka dillerde de yazabilir- muhtelif dillerde çocuklara dağıtacak hale getirsin. Buna ciddî şekilde ihtiyaç var. Onu ifade etmem lazım.

Onun için, tebliğle ilgili olarak doğrudan doğruya bir şey söylemek istemiyorum. Sadece, arkadaşımıza bir sorum var: Acaba, burada söz konusu edilen gruplarla, dinî cemaatlerle, bizim gençlerimizin irtibatı ne oranda? Bu konuda istatistiki herhangi bir bilgi var mı? Eğer bilgi varsa, bu konuda bize rakam verebilirse çok memnun olurum.

Ben, bu sabahki ve dünkü tebliğ ve müzakereleri de dikkate alarak, bu şûranın mana ve ehemmiyetine uygun bazı konular üzerinde durmak istiyorum.

İlk konu: İslâm imajı kavramıyla ilgili olarak, bu konuda Heidegger, Nietzsche'yi anlatırken bir olayı da dile getirir. Almanya'da ilk gazete çıktığında, Nietzsche'ye götürmüşler; Nietzsche gazeteye bakmış, demiş ki "bundan sonra hakikati kimse öğrenemeyecek." Bu hikâye ilginç bir şekilde bizim, olup biten olaylar hakkında artık kendi gözümüzle veya görenlerin anlatımı yoluyla değil, genellikle bir çıkar grubuna ait olan ve şu veya bu oranda çıkar gruplarının tesirine açık olan basın ve yayın organları vasıtası ile malumatlandırılacağımızı ifade etmektedir. Bu durum günümüzde bir "imaj" meselesi olarak gelişmekte ve çağımızı bir "imaj çağı" haline getirmektedir. Daha sonra –yine Heidegger'in kullandığı terimlerden birisidir bu- der ki, "yaşadığımız dönem artık imaj çağı, dünya görüşü çağı..." Yani, artık tasavvurların oluşturduğu ve imajlardan örülmüş bir dünyada yaşayacağız. Bu aslında bir tespit, aynı zamanda bir uyarı. Bizim şu anda bütün dünyada

karşı karşıya kaldığımız en önemli sorunlardan birisi, halimiz ile imajımız arasındaki uçurumdur. Daha başka bir ifade ile biz kendi varlığımız ile değil, bizim hakkımızda oluşturulan imajlar yoluyla tanınıyor biliniyoruz. Bu bizim, aşmamız gereken bir "perde" arkasında kaldığımızı; bu perdeyi aşmadan kendi kendimizi ifade edemeyeceğimizi göstermektedir. Diğer taraftan da bizim karşımızda kendinde "Batı" değil, bir "imaj" olarak Batı'nın bulunduğunu, yani bizim, netice itibariyle, imajların gerisine geçip, imajların arkasını fark etmek ve fark ettirmek gibi bir vazifemiz olduğunu ifade ediyor.

Almanların yirminci yüzyılda yetiştirdiği önemli siyaset bilimcilerinden ve hukukçularından birisi olan Carl Schmitt, modern çağın, özellikle de XX. yüzyılın en alamet-i farikasının her şeyin siyasallaşması olduğunu ifade eder. Daha başka bir şekilde ifade etmek gerekirse yaşadığımız dönemde yapılan şeylerin hemen hepsi, bir şekilde siyasetle alakalıdır veya alakalandırılır. Bu, başka bir ifade ile her şeyin araçsallaştırılması anlamına gelmektedir. Bu çerçevede, Batı'daki İslam imajı dar anlamı ile bir "enformasyon" veya yine dar anlamı ile bir "medya" veya bilgi veya bilgisizlik meselesi olmayıp, tam aksine şuurlu olarak üretilen ve beslenen siyasi bir faaliyet neticesinde oluştuğunu görmek ve bu çerçevede kavrayıp, bu çerçevede ilgilenilmesi ve halledilmesi –eğer halletmek mümkünse- gereken tam anlamı ile "modern" bir meseledir

Bu çerçevede, bir defa İslamiyet'le ilgili olarak imaj dünyasında imajlar oluşturulurken, aynı zamanda bir siyaset yapıldığını unutmamak gerekiyor. Öyle olunca, bizim yine farkında olmamız gereken noktalardan birisi, tamamıyla siyasete bulaşmış ve siyasete bulaştırılmış imajlar içerisinde yaşıyoruz. Bizim, bu noktada yine üzerimize düşen vazife, imajların gerisine giderek, belli ölçüde siyasî olmayanı, siyasî olmamaklığıyla birlikte ön plana çıkarabilmeyi başarabilmek gibi gözükmektedir.

Bu çerçevede, bu imajlarla bağlantılı olarak, George Orwell'i herkes bilir. Onun 1984 romanını. Ben, 1984 romanını bilen bir insanın, şu anda dünyada olup biten çok şeyi çok kolay ve rahat bir şekilde anlayabileceğini söylemek mümkündür. Yani her şeyin siyasi bir boyut kazanması ile Nietzsche'nin ifade ettiği "hakikatin artık öğrenilemeyeceği" arasında önemli bir irtibat bulunmaktadır. Her şeyin siyasî boyut kazanmasının aslında anlamı da şu: Her şey başka bir şey için araç haline getirilmiştir. Bu araçsallaştırılmış olan bir dünyada, her şeyin araçsallaştırıldığı bir dünyada yaşadığımızı unutmamamız gerekiyor.

Önemli olan nokta da tam burada başlamaktadır: Kendinde siyasi olmayanı siyasi olmaktan çıkarmak. Başka bir ifade ile her şeyin "araç" olamayacağını fark ederek, fark ettirmek; bazı şeylerin veya en önemli şeylerin kendinde amaç olduğunu ve araç haline getirildiği zaman, asli değerini yitirdiğini görmek ve göstermek. Sadece Türkiye'de ve Batı Avrupa'da değil, bütün dünyada hatırlanması gereken en önemli duruş noktası olarak, bu nokta gözükmektedir.

Bu çerçevede, bizim, sadece Batı Avrupa'da yaşayan insanımızın meselelerini değil, kendi meselelerimizi de gereği gibi kavramamızın ön şartı, kendi varoluş şartlarımız hakkında bir zihin açıklığına kavuşmamızdır. Bu zihin açıklığını sağlama noktasında farkına

varılması gereken ilk husus, her şeyin siyasallaşmış, yani araçsallaştırılmış olduğudur. Bu tespit olup bitene iştirak etmek için değil, olup biten karşısında, onun üstünde bir yerde bir tavır alabilmek için gereklidir. Bu aynı zamanda, bizim, Avrupa'da yaşayan insanımızın ne gibi sorunlarla karşı karşıya kaldığını, hatta bizim Türkiye'de ne gibi sorunlarla karşı karşıya kaldığımızı veya Türkiye'nin, o devletler ağı içerisinde ne gibi sorunlarla karşı karşıya kaldığını anlayabilmek ve bu anlayışa dayanarak çözüm yolları arayabilmek için ihtiyacımız olan noktadır.

Bizim insanımız Avrupa'ya gittiğinde, Almanya olsun, Hollanda olsun, Fransa olsun, bütün alanları kurumlarla bezenmiş ve kurumların kontrolünde, kurumlar tarafından yönetilen bir dünyanın içerisine girdiler. İlk gidenlerin durumuna baktığımız vakit, onların patronları vardı, patronları onlar için yer hazırlamıştı, orada kaldılar, çalıştılar vesaire. Diğer taraftan, suç işlediklerinde polis, sokağa çıktıklarında başka bir şey, otobüse bindiklerinde başka bir kurum, hastalandıklarında başka bir kurum, hayatlarının bütününü kurumların oluşturduğu, kurumlar tarafından karşılanan ihtiyaç alanlarının içerisinde buldular ve o noktada o hayatın içerisine atıldılar bir anlamda. Bunun bir boyutu da din boyutuydu ve din kiliselerden ibaretti.

Müslümanlar, ya dinsiz olarak yaşayacaklardı veya kiliselere gideceklerdi. Bizim insanımızın bizim köylerimizden giden insanlarımızın başarısı -belki dünya tarihinde benzeri az başarılardan birisidir bu- orada kendi dinî hayatlarına bir zemin, bir varlık zemini oluşturmaları, bir varoluş alanı açmaları olmuştur. Bu varoluş alanını açmak, o kadar muhteşem, o kadar büyük bir şey ki, önce bizim bunu ve bunu ortaya çıkaran iradeyi anlamamız lazım. Diğer taraftan Hatice Hanım'ın tebliğinde ifade ettiği bir rakam var: Almanya'ya giden ilk neslin yüzde 85'i Türkiye'ye geri dönmüş. Bu oranın tam olarak doğru olup olmadığını, ne ifade ettiğini bilmemekle birlikte, bunun oldukça önemli bir şeyi dile getirdiğini söyleyebiliriz: Şu anda Almanya'da bulunan insanların büyük çoğunluğu Türkiye'de doğmuş ve büyümüş insanlar olmayıp, Almanya'da doğup büyüyen insanlar olmalarıdır. Bu husus hem sosyal, hem siyasi, hem de iktisadi açıdan üzerinde durulması gereken bir gerçekliği işaret etmektedir.

Şunu açıkça ifade etmemiz gerekir: Almanya'da insanımızın dinî hayatı, esas itibariyle dinsiz insanların sahip olduğu özgürlük alanlarıyla sınırlıdır. Yani, sivil dernekler üzerinden dinî hayat organize edilir. Mesela, DİTİB sivil bir dernektir, dinî bir dernek falan değil. Bunun tam olarak ne anlama geldiğini fark edebilmek için, orada bulunan dinî cemaatlerin, yani kilise ve kilise benzeri kurumların, anayasal olarak ve tarihi gelişim süreci içinde devlet ile yaptıkları antlaşmalar üzerinden ne gibi imkanlara sahip olduklarına bakmak gerekir. Bu imkanların, laik bir ülke vatandaşının tasavvurlarının çok ötesinde olduğunu, başta basın-yayın alanları olmak üzere eğitim ve diğer "kamusal" alanlarda kiliselerin oldukça önemli faaliyetleri –okulları ve söz hakları- bulunduğunu ifade edersek, sadece mücmel olarak işaret etmiş oluruz. Müslümanların karşısında bulunan en önemli yapısal engel, onların bir "din mensubu" olarak kabul edilmemesi, dinsiz insan muamelesi görmesidir. Öyle olduğu için, şimdi bir anlamda, Müslümanların önündeki yapısal en-

gellerden veya problemlerden birisi, Müslümanların artık dinsiz insan muamelesi görmekten kurtulmaları durumunda aşılmış olacaktır. Yani, oradaki kurumların, Müslümanların muhataplarının Müslümanlara dinsiz insan muamelesi yapmaktan vazgeçip, Müslümanları "dini olan insan" olarak resmen kabul etmesi bir şekilde sağlanmalıdır. Bunun neticeleri, bunun ön şartlarının neler olduğunu, belki daha geniş bir zamanda konuşmak lazım.

Başka bir nokta: Tarihi olarak, mesela Almanya'yı dikkate aldığınızda, 1730'lardan itibaren orada Müslüman bir cemaatin yaşaya geldiğini biliyoruz. Hatta 1944 yılında Alman ordusunda bulunan Müslüman asker sayısının 250.000 (ikiyüz elli bin) civarında olduğu ve bu askerlerin din hizmetleri için Dresden ve Göttingen'de imam yetiştiren okullar (Mullah-Schule) kurulduğu bilinmektedir. Hatta 1952 yılında Alman Federal Hükümetinin Müslümanların dinî liderleri ile bir "devlet antlaşması"(Staatsvertrag) yaptığı da, bugün unutulan konular arasındadır. Yani Almanların Almanya'da Müslümanların dinî bir cemaat olarak kalıcı olmadığı tezi, -uzun süre Müslümanların karşısına çıkarılan iddia- sadece bir bahanedir ve bugün bile, Türkler'den bağımsız olarak kökleri yüzyılları bulan on binlerce Müslüman bulunmaktadır. Almanlar "dulden" dedikler bu tavrı, kendi anayasalarını ihlal ederek, Müslümanlara uygulamışlar ve uygulamaya devam etmektedirler. Bunun anlamı, "görmezlikten gelmek" ve yasaklamamakla birlikte, dikkate de almamaktır. Bunu düşündüğümüz vakit, bir defa Müslümanları, işçilerin oraya gitmesiyle ortaya çıkmış bir grup olarak tanımlamak, en iyi ihtimalle tarihi olarak yanlıştır. Bu sebeple artık bu tavrın terk edilmesi ve bu çerçevede Alman makamlarının oradaki Müslümanları "din mensubu insanlar" olarak kabul etmesi sağlanmalıdır.

Çözümlerle ilgili bir–iki noktaya işaret etmek istiyorum. Bunlardan birisi, belki en önemlisi aileyi güçlendirmektir. Netice itibariyle, her şey ailede olup bitiyor. Öyle olduğu için de, aile, ailenin bizzat kendisi, insanın kimliğini, kültürünü, dilini, dinini, yani var oluş kategorilerini kazandığı mekândır. Bu mekân ilk bakışta fiziki ve ekonomik bir yer gibi gözükse de, esas itibariyle manevi bir mekândır. Aile insanın "evi"dir. Ev ise sadece maddi bir yer olmayıp, insanın, orada bulunanlarla birlikte oluşturduğu ve sığındığı bir muhafazadır. Böyle manevi bir mekân olduğu için, imkanları ilk bakışta görülmeyebilir; bu mekanın imkanlarını araştırarak imkânlarının farkına varmamız lazım ve bu mekânın imkânlarının farkına vardığımız vakit, onu nasıl geliştireceğimiz konusunu ancak o vakit düşünebiliriz. Bu nokta önemli bir nokta gibi gözüküyor bana.

Diğer taraftan, çözümler üzerinde düşünürken, bunu tekdüze olarak değil, muhtelif seviyelerde düşünmemiz gerekiyor. En önemli noktalardan birisi, bir defa bizim yapısal çözüm yolları aramamız lazım. Çünkü, yapısal problemlerle karşı karşıyayız. Yapısal problemler anlık kararlar ve adımlarla çözülmez. Yapısal problemler, yapısal olarak çözülür. Nedir yapısal problem? İşte, Batı Avrupa'da veya Avrupa'da veya Müslümanların çoğunluk olarak bulunmadığı yerlerde yaşayan insanların kendi dinlerini öğrenme problemleri var; bir. İkincisi, orada yaşayan insanlara, Müslümanlar hakkında, muhataplarının anlayacağı dilde kendilerini anlatma sorunları, problemleri var. Bu ikisini birlikte düşündüğümüzde, 100 yıl sonra da olsa, 150 yıl sonra da olsa, Müslümanlar var oldukça var

olacak olan iki problemdir bu. Bunlar kalıcı problemler... Müslüman olmaktan kaynaklanan, Müslümanların, çoğunluğu Müslüman olmayan bir toplumda yaşamasından kaynaklanan yapısal problemler ve biz bu yapısal problemleri, yapısal olarak çözmemiz gerekir. Bu konudaki benim düşüncem şu: Şu andaki Batı dilleri, -buna İngilizce, Fransızca, Almanca da dahil-, İslamiyet'i anlatmak için elverişli değildir. Çünkü, bu dillerin özelliği, dinî terminoloji söz konusu olduğunda tamamen Hıristiyanlıkla yoğrulmuş olması. Almanca dediğimiz dil köken olarak tamamen İncil'in dilidir, Martin Luther tarafından oluşturulmuş bir dildir ve bu dil, yazı ve kültür dili olarak İncil'in tefsiriyle ortaya çıkmıştır. Öyle olduğu için de, Almanca'da İslamiyet hakkında söyleyeceğiniz her sözün, Hıristiyanlıkça bir çağrışımı vardır her halukarda. Bu belirli bir zaman içerisinde –kısa zaman içerisinde bunu aşma imkânımız yok- uzun bir süre içerisinde, planlı bir şekilde, ciddî şekilde üzerinde çalışıldığı vakit, belki 50 yıl, 100 yıl sonra aşılabilir. Ama, o zamana kadar bizim sadece Almanca'yla İslamiyet'i oradaki çocuklarımıza ve Almanlara anlatamayacağımızı bilmemiz lazım. Öyle olunca, o zaman, Almanya'da veya İngiltere'de veya Fransa'da yetişmiş, orada liseyi bitirmiş çocukları alıp, burada yetiştirip, hatta master, doktora yaptırıp, ondan sonra oraya gönderip, orada onların hizmetinden istifade etmek, bilgisinden, kabiliyetinden istifade etmek, şu anda yapısal olarak bu alandaki çözümün bana en yapılabiliri olarak gözüküyor. Bunun üzerinde ciddî şekilde durup çalışmak gerekiyor. Yine yapısal olarak üzerinde durulması gereken noktalardan birisi, Bugün Avrupa Birliği'nde tek devlet olma süreciyle birlikte, Avrupa Birliği'nin önündeki en önemli meselelerden birisi, ulus devlet esaslı tarih yazarlığı oldu. Böyle olunca, postmodernist tarih teorisyenlerinden Jack Le Goff'un editörlüğünde, bir proje oluşturdular ve bütün bir dünya tarihini, Avrupa Birliği'ni dikkate alarak ve Avrupa'dan başlayarak yeniden yazıyorlar. Bu çerçevede bizim tarihçilerimize düşen vazife, bu sürecin içerisine katılarak, Türkiye'nin de bu Avrupa Birliği'ni dikkate alan tarih yazarlığının içerisinde gerekli yeri almasını sağlamak. Bir defa, bunu sadece işte Türkler Viyana önlerine kadar gitti falanla kimsenin geçiştirebileceği bir şey değil. Şunu çok rahat bir şekilde söyleyebiliriz: Avrupa'nın sosyopolitik olarak dayandığı esaslar, esas itibariyle Osmanlı Devleti takip edilerek oluşturulmuştur. Böyle olduğu için de, bu noktanın çok net bir şekilde, yani o sosyopolitik ve dinî tarafının, İslamiyet'le ve Osmanlı'yla, Türklerle irtibatı ciddî şekilde kurularak, Avrupa tarihinin yeniden yazılması gerekiyor ve bu konunun da ciddî şekilde ele alınması gerekiyor. Eğer biz, kendimizle ilgili önyargıları değiştirmek istiyorsak, önce kendi kendimiz hakkında oluşturduğumuz basmakalıp hükmü gözden geçirmemiz gerekmektedir. Biz kendimiz hakkında doğru ve müspet düşünemezsek, başkalarının bizim hakkımızda doğru ve müspet düşünmesini bekleyemeyiz. Netice itibariyle –daha önce de ifade ettiğim gibi- bizim hakikaten utanacak bir tarihimiz yok. Tarihimiz övünmek veya avunmak için değil, bizim kendi kendimizi, kendi imkanlarımızı keşfetmemiz ve bütün insanlığa bu imkanları sunmamız için yönelinmesi ve araştırılması gereken bir varoluş boyutumuzdur. Bu bizim mutlaka yapmamız gereken vazifelerimizden birisidir, Avrupa'nın içerisinde gelecekte bir yer düşünüyorsak kendimize.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Biz de Tahsin Bey'e teşekkür ediyoruz.

Sırada dört katılımcı hocamız var.

– Prof. Dr. Mehmet Aydın Hocamız, buyurun.

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Değerli meslektaşlarım, aslında gerek tebliğci ve gerek müzakereci her arkadaşımızın konuşması, gerçekten yeni tartışma konularını da beraberinde getiriyor. Tabiî, çok iddialı konuşmak da bazen zarar da getirir. Onun için biraz daha temkinli konuşmamız gerekiyor hepimizin. Ben şahsen, son konuşan arkadaşımızın İngilizce, Fransızca, Almanca gibi dillerin İslâm'ı anlatmaya yetmediği şeklindeki iddiasına katılmıyorum. Ben bir din tarihçisiyim. Elbette bu konuda sıkıntılar var. Fakat her dile her dinin kitapları tercüme edilebilir. Bir şartla ki bunu yapan insanların hem o dini çok iyi bilmeleri hem de kendi dillerini çok iyi bilmeleri gerekir.

Bu konu gerçekten çok önemli. Biz, Türkiye'nin Avrupa Birliğine giriş süreci içerisinde, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ne yapması gerektiği ve Türkiye'nin orada nasıl hizmetler vermesi gerektiğini tartışıyoruz. Avrupa nedir; önce Avrupa'yı hakikaten çok iyi tahlil etmemiz gerekiyor. Avrupa'daki insanlar dindar insanlar mıdır; Avrupa'nın dinle bir alakası var mıdır; Avrupa'daki insanların dinî bir endişesi var mıdır? Bu soruların cevaplarını çok iyi bilmemiz gerekir.

Avrupa'da, bana göre üç kategori de insan var: Birinci gurup: Ateistler ve büyük bir çoğunlukla pozitivist felsefenin etkisinde kalan -özellikle Fransa'nın önderliğini yaptığı- ve Avrupa'ya yayılan, dinle hiç alakaları olmayanlar. İkinci grup, Hıristiyanlığı bir gelenek olarak kabul edip, taklit yoluyla; anne ve babasından, vaftizden tutarak Noel gününe kadar belirli günlere saygı gösteren insanlar. Bunların içerisinde de iki grup var: Birisi, yakınlarından gördüğü için taklit ediyor, diğeri aklı yatmasa da bunu taklit ederek hayatını sürdürüyor. Belirli dini günlere gidiyor. Nikâhını kilisede kıydırıyor, çocuğunu vaftiz ediyor falan. Hatta, Avrupa'da çocuk vaftizinin bugün geçerli olup olmadığı tartışılıyor ve yeniden 18 yaşında yeni bir vaftiz gerekliliği konusu bugün Avrupa'da gündeme gelmiştir. Üçüncü bir grup daha var. Bu grubu, bir arayış içinde olan Avrupalılar oluşturuyor. Yani, bugünkü teknolojik ve refah düzeyinin arttığı bir toplum içerisinde, manevi huzura ulaşamayan ve yeni arayışlar içinde olan insanlar var. İşte bu insanların bir kısmı Budist, bir kısmı Krişnacı, bir kısmı Yehova Şahidi, bir kısmı Müslüman, bir kısmı da başka dinlere bağlanmışlardır. Bu insanlar iç huzuru arıyorlar. Bu dinî grupları, dinî akımları anlatan arkadaşımızın dediği gibi, o cemaatlerin içerisine girenler, bir kardeşlik, bir sevgi, bir birlik yaşamak suretiyle mutluluğa ermek gibi bir ortamı yakalamış oluyorlar. Bu da bu insanları bu grupların içine çekiyor.

Kusura bakmayın, benim konuşmam biraz dağınık olacak; çünkü sabah da söz istemiştim; ama, Sayın Başkan unuttu beni.

İhtida hareketleri bizi burada doğrudan ilgilendiriyor. Benim Avrupa ile ilgili yaptığım bazı tespitlerime göre, mesela, Fransa'da birçok insan, İran Kültür Merkezinin yaptığı faaliyetlerle İslâmiyet'e girmişler. Bunların bir kısmını biz Ramazan iftarlarına çağırdık.

Bir kısmı Kuzey Afrika'daki tarikatlar yoluyla İslâmiyet'e girmişler. Hatta İtalya'da gördüğüm bazı insanlar, Türkiye bağlantılı tarikatlar yoluyla İslâm'a girmişler. Özellikle Katoliklerin İslâm'ı seçmelerinde tarikatların çok fonksiyonel bir etkisi var. Çünkü, Katolik Kilisesinin yapısal durumuyla, tarikatların yapısal durumu birbirine çok benzerlik arz ediyor.

Mehmet Soyhun'la beraber, 1996'da, Frankfurt'taki Sibedo merkezine gittiğimiz zaman, orada bir dosya görmüştüm. Orada, 3 bin Müslüman Alman'ın kayıtlı olduğunu oradaki memur bize söylemişti ve Sibedo, beyaz pederler misyoner teşkilatının kurulduğu bir merkezdir. Bu merkez, İslamiyet'i seçen Almanların listesini tutmuştur. O listeyi alıp incelemek lazımdı; fakat biz başka bir yere gidiyorduk, fazla bir zamanımız yoktu.

Avrupa'daki arkadaşlarımız söyledi -Fransa'da eğitim gören arkadaşlarımız var içimizde, din görevlileri var, hizmet veren insanlar var- İslâmiyet'in Batı dünyasında en büyük sıkıntısı, entelektüel boyutta İslâm'ı gerçekten bilen ilim adamlarının ve yazarının, hatibinin olmayışıdır. İslâmiyet bu noktada ciddî bir sıkıntı içerisindedir. Bugün Avrupa'da Hamidullah Bey ve Necmeddin Bammat Bey gibi Müslüman entelektüellere çok ihtiyaç var.

Şerafettin Hoca rahmetli Hamidullah Hocadan bahsetti. Arkadaşlarımız Hamidullah Hoca'yı, Necmettin Bammat Hocayı bilirler. Bu insanların, Paris'te son derece entelektüel bir çevreleri vardı ve bu insanlar Paris'teki Fransız Müslümanlarına İslâm'ı anlatıyorlardı. Le Visage de l'İslâm diye Haydar Bammat'ın son derece güzel bir kitabı var, 60'larda Türkçe'ye Bahadır Dülger tarafından tercüme edildi. Son derece güzel bir kitap, arkadaşlarımıza tavsiye ediyoruz.

Şimdi, bu entelektüel birikimi Diyanet İşleri Başkanlığı sağlayabilir mi, sağlayamaz mı? bizim ilgilendiğimiz nokta bu. Bu kitapları Diyanet teşkilatı Avrupa'da yazdırabilir mi, yazdıramaz mı? Bana göre yapabilir. Bu kitapları Türkiye'de yazacak ilahiyat fakültesinde potansiyel var. Bunlar yabancı dillere tercüme ettirilebilir.

Türkiye'nin bu noktada en önemli sıkıntısı şu: Çok büyük bir ilim adamı potansiyelimiz olmasına rağmen bunu Batı'ya da, Doğu'ya da kabul ettirememişiz. Türkiye'deki o bilimsel potansiyeli Avrupa'ya taşımamız gerekiyor.

Geçen yıl beni Konya Kilisesinde bir konferansa çağırdılar. 30 kadar turist grubu gelmiş, içinde 8–10 tane Türk çocuğu vardı. Gerisi Hıristiyan, Protestan falan. Mevlana'yı, Konya'yı anlattık. İslâmiyet hakkında birtakım sorulara cevap verdik. O Türk çocukları, ben Türkçe konuştum onlar tercüme ettiler. Diyanet teşkilatı, yazın, yurt dışındaki Türk çocuklarına yönelik dinî turizm seyahatleri düzenleyebilir. Diyanet teşkilatının bunu yapma potansiyeli var. Konya'da yurtları var, Bursa'da yurtları var, Erzurum'da var, Ankara'da var, Kayseri'de var. Bu insanları getirip, buralarda yazın okullar tatilken orada yatırıp, oradaki ilahiyat fakülteleriyle veya müftülükle temas kurarak, hem bu atmosferi yaşatıp hem de onlara İslâmiyet hakkında birtakım bilgiler verme yoluna gidilebilir ve bunun, mutlaka yapılması gerekir.

Fransa'da bulunduğum yıllarda gördüm; camiye gelmeyen insanlarla, oradaki teşkilatlar ilgilenmiyor. Hem Türk Federasyonuna, hem Millî Görüş Teşkilatına, hem de Diyanete bağlı camilerdeki görevliler ve cemaat, camiye gelmeyen insanları silmişler. Bana göre yapılacak en önemli şey, bu insanların envanterinin çıkarılıp, bu insanların evlerine gidip, -kendimiz gidemiyorsak, imam gidemiyorsa birtakım insanları gönderip- bu insanlarla teması kesmemek lazım. Hatta, başka bir şehirde bile olsa; bayramlarda, belirli günlerde bu insanları ziyaret edip, bu insanlarla temas kurmak lazım.

Avrupa'da Müslüman Türk çocuklarının camiden uzak durmalarının bir sebebi de, İslamiyet konusunda yapılan aşırı baskılardır. Babaların, ailelerin affedici olması gerekirken, maalesef çeşitli ithamlarla çocuklarına baskı uyguluyorlar. Biraz affedici olalım, biraz bu çocukları kazanma yoluna gidelim. Avrupa'da böyle dinî baskı yapılamaz. Ondan sonra çocuk ne yapıyor, "böyle dini ben istemem" diyor, çekip gidiyor. İşte bahsedildiği gibi, metroda, falan yerde uyuşturucuya bulaşıyor.

Değerli arkadaşlarım. Temas etmek istediğim bir konu daha var. Bekir Karlığa Bey gayet güzel anlattı, Batı'daki İslâm hakkındaki bütün hezeyanların kaynağı Jean Damascen'dir yani Yuhanna Dımışki'dir. Yezid'in arkadaşıdır. Saraydan kovulmuş; dolayısıyla gidip manastıra kapanmış ve büyük bir Otodoks Hıristiyan alimi olmuştur. Les Ecrits Sur l'İslam diye bir kitap yazmıştır. Lyon'da Sources Chretiennes diye bir yayınevi, bunun kitaplarını yayınladı. Bu kitapların bir kısmını ben aldım. Peygamberimiz hakkında bütün iftiraların kaynağı, Yuhanna Dımışki'dir. Arkasından talebesi devam ettirmiştir. Yani, Emevi dönemindeki Arapça bilen ve Müslüman toplumuyla beraber yaşayan Hıristiyanlardır bunlar. İslamiyet'in hemen akabindeki bir dönemdir bu. Bahire olayının ve diğer iftiraların hepsinin kaynağı bunlardır. İşte Batı bunların sözlerini sürekli nakarat halinde tekrar etmiştir.

Ama, bugün Avrupa'yı tamamen kötülemenin de gereği yok. Bugün çok güzel kitaplar da çıkmaya başladı. Bir Montgomeri Wat'ı bazı hataları olmakla birlikte takdir etmemiz gerekiyor. Fakat, onlara çığır açacak olan, onların zihniyetini düzeltecek olan hareket biraz önce önerdiğim konudur. En güzel kitapları Türk akademisyenleri yazarak, Fransızca, İngilizce ve Almanca yayınlayarak, Avrupa kütüphanelerinin raflarına koymamız gerekiyor.

Bir nokta daha var, arkadaşlarımız onu hiç söylemediler. Biz Avrupa'ya niçin gittik? Ben şimdi dünya çapında bir alim olsam ve beni Paris Sorbonne Üniversitesi çağırsa ve gitsem. Bir defa, benim onların ülkesine para aşkıyla gittiğimi bilseler, bu adamların gözünde ben sıfırım, onu söyleyeyim. Sen adamların toprağına ekmek parası kazanmaya gitmişsin, adam seni hangi gözle görür? Benim kapıma gelmiş, bunu ben besliyorum der. Dün Veyis Bey güzel bir noktaya temas etti. İşadamları var Hollanda'da, şöyle böyle insanlar var. Bu Hindistan'daki paryaya benziyor, Hindistandaki paryaların içinde fabrikatörler varmış biliyor musunuz? Ama, Hint toplumu bu insanları kabullenmiyor. Bizdeki, affedersiniz çingenelerin veya aptalın fabrika kurduğu gibi. Yahu bu adam çingene diye, adamı sürekli tahkir ediyoruz, adamı o statüden kurtaramıyoruz. Sen Avrupa'ya muhtaç

olarak gitmişsin, adam bunların dini adam olsa –haşa, affedersiniz, çok özür diliyorum- bunlar bizim topraklarımıza gelmez diyor. İslâm dünyasının durumunu düşünün. Bir Fransız veya bir Alman –yanılıyorsam bağışlayın beni- hangi gözle bakıyor bize? Bir İngiltere'ye bakın. Bütün Pakistan, Hindistan yığılmış oraya. Hatice Hanım bahsetti, bilmem ne gettolarında Türkler en sefil şekilde yaşıyor. Bunların dini eğer iyi bir din olsaydı, bizim gibi çok mükemmel şekilde yaşarlardı diyorlar. Adam, otomatikman bağlantıyı böyle kuruyor arkadaşlar. Şimdi biz onların kafasından bu imajları nasıl silebiliriz?

Şöyle bir soru sorsam; bugün Amerika'nın yerinde Türkiye olsaydı, acaba İslâmiyet hakkında Avrupa bize böyle bakabilir miydi; inanın bakamazdı. Fakat ekonomik geri kalmışlık, muhtaç olmak, onların kapılarına gitmek bizi aşağılıyor. Resulullah'ın hadisini biliyorsunuz: "Veren el alan elden üstündür."

Efendim, Türkiye'de de büyük ciddî tehlikeler var. Yarın da belki konuşacağız onları. Mesela, sadece misyonerlik, sadece Hıristiyan dinî gruplar, sadece Satanizm değil, mesela Bahailik Türkiye'de ve dünyada gerçekten ciddî şekilde tehlike arz ediyor. Hem Türkiye'deki din görevlileri, hem Türk ailesi, hem Türk insanı, hem de Avrupa'daki görevlilerimiz, bu dinî akımlara karşı ciddî bir şekilde, mücehhez bir şekilde silahlandırılmalı, bilgilendirilmeli ve insanlarımızı bu akımlardan hepimiz birlikte korumanın yollarını aramalıyız.

Teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Hocam, biz teşekkür ediyoruz, sağ olunuz.

– Prof. Dr. Hasan Kamil Yılmaz Hocamız, buyurunuz.

Prof. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz – Muhterem Divan, değerli katılımcılar; bu son oturumda Duran Terzi Bey tarafından sunulan tebliğin başlığı, "Diğer Dini Akımlar" şeklindeydi. Ben, bu konuşmanın İslâmî akımlarla alakalı olacağını düşünerek dinlemeye çalıştım. Ancak sonradan Avrupa'da Hıristiyanlığa bağlı veya ondan çıkmış dinî akımlarla ilgili olduğunu anladım.

Ben, biraz farklı bir konuya temas etmek istiyorum. Geçtiğimiz hafta, Fas Krallığının daveti üzerine, Diyanet İşleri Başkanlığımızın görevlendirmesiyle Bursa İlahiyat Fakültesinden Sayın Mustafa Kara ile birlikte Marakeş'e gittik. Marakeş'te, Ribât-ı Şakir adına düzenlenen bir tasavvuf toplantısıydı bu. Aslında katılımcılarda tasavvuf mensubu yani tarîk mensubu olma şartı aramışlardı. Ancak, Türkiye laik bir ülke olduğu, resmen tarîk mensubu bulunmadığı için bu imkân tasavvuf hocalarına tanınmış oldu.

Toplantıda dört oturumda dört akademisyen konuştu. İki konuşmacı, özellikle global dünya düzeninin dayattığı "Dünya vatandaşlığı" konusuna yoğunlaştı. Bu konuşmacıların ikisinin de Washington Üniversitesinde öğretim üyesi olması ve ayrıca da Beyaz Saraya danışmanlık yapıyor olmaları, üzerinde durulması gereken ayrı bir konu bana göre.

Konuşmaların genel akışında öyle hissettim ki bu toplantı, belli merkezlerden belli hedeflere ulaşmak amacıyla yapılıyor. Bu "birincisi" öyle anlaşılıyor ki, ikincisi, üçüncüsü de arkasından gelecek. Çünkü, üç dört ay kadar önce de Katar'da UNESCO tarafından

yine bu başlıkla bir toplantı düzenlendiğini duymuştum. Bu toplantıya bizzat katılınca şunu anladım: Dünyada birtakım zinde güçler, kendi siyasî emellerine ulaşmak üzere, kullanabilecekleri her türlü imkânı, her türlü yolu kullanmayı deniyorlar. Büyük Ortadoğu Projesi gibi alanlarda, dünya vatandaşlığı, globalizm konusunda tasavvufun yumuşak üslûbundan istifade etmek istiyorlar. Bu durum bize tasavvufu gündemimize alma konusunda mesaj veriyor. Çünkü, Türkiye'de malum 1925 yılında çıkan kanunla, tarikatlar ve tekkeler kapatılmış ve bu konuyla ilgili herhangi bir faaliyetin yapılması, hatta bu isimlerin kullanılması bile yasaklanmıştır. Ama, tasavvuf yasak değildir. Türkiye'de, tasavvuf dersleri vardır ilahiyat fakültelerinde ve tasavvufî her türlü kültür, tasavvufî-folklorik değer ve ürün, bugün rahatlıkla okunabilmekte, hatta tasavvufî bazı motifler devlet tarafından terviç edilmektedir. Mevlevilik, Bektaşilik gibi birtakım tasavvuf yolları ve kolları ciddî manada devlet desteğine ulaşmış durumdadır. Ben bu ve benzeri konularda, birkaç madde halinde düşünce ve tekliflerimi arz etmek istiyorum:

1. Diyanet İşleri Başkanlığımız Avrupa'daki hizmetlerinde, tasavvufî unsurlardan nasıl yararlanabilir? Bu konu üzerinde düşünülmesi gerekir. Bu manada tasavvufî eserlerin oradaki insanlarımıza, soydaşlarımıza, kardeşlerimize ulaştırılmasının önemine işaret etmek istiyorum. Burada, bugünkü konuşmalarda, özellikle Amerika'da, Avrupa'da ve Avustralya'da Müslümanlığın Hıristiyanlıktan daha kuvvetle ve süratle yayıldığına vurgu yapıldı. Vakıa, ihtida hareketlerinde tasavvufun rolüyle ilgili çok net bilgiler yok. Ali Köse Bey'in kitabında bazı ipuçları var. İnsanların Amerika'da ve Avrupa'da Mesnevi okuduğunu, İbn Arabi okuduğunu, tasavvufî eserlere ilgi duyduğunu biliyoruz. Hal böyle olunca, orada yaşayan insanlarımızın tasavvuf kültüründen haberdar olması için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Avrupa'ya yönelik tasavvufî yayınlar yapmasını temenni ve teklif ediyorum. Bu manada, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında ciddî bir eksiklik olduğunu düşünüyorum. Vakıa, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları içerisinde var; ama Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları içerisinde tasavvufî bir kanalın bulunmadığını hepimiz biliyoruz.

2. Bugün Avrupa Birliği standartları ve normları çerçevesinde, dini hizmetlerin STK diye ifade edilen, sivil toplum kuruluşları tarafından yapılması esası vardır. Yani orada din hizmetlerinin devlet tarafından götürülmesi söz konusu değildir. Hatta Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bile, oradaki mevcudiyetinin zaman zaman tartışıldığını biliyoruz. Hal böyle olunca, gerek oradaki Türklerin kurduğu dernekler, gerek DİTİB –onun da bir dernek hüviyetinde olduğunu biliyoruz- gerekse Türkiye'den bu manada sivil toplum kuruluşu niteliğindeki kuruluşların, Avrupa'daki kardeşlerimize hizmet götürebilmelerine Diyanetin öncülük etmesinin çok faydalı olacağını düşünüyorum. Yani, Türkiye'den orada bu manada hizmet veren gruplar, kuruluşlar, dernekler, vakıflar var. Diyanet İşleri Başkanlığımız, bunlara rehberlik ederek, özellikle Avrupa'da, Almanya'da, Hollanda'da, Fransa'da ve diğer ülkelerde bulunan kardeşlerimize birlikte hizmet taşıyabilir. Çünkü bunun örnekleri Türk cumhuriyetlerinde görülmektedir. Türk cumhuriyetlerinde, 1990 yılından sonra meydana gelen demokratikleşme süreci içerisinde, dinî hayatın canlanması noktasında,

Diyanet İşleri Başkanlığımızın çok önemli katkıları oldu. Bununla birlikte, Türkiye'den giden pek çok vakıf, dernek, cemiyet ve sivil örgüt oradaki dinî hayatın gelişmesi noktasında ciddî katkılar sağladı. Bunun örneklerini, oralara giden arkadaşlarımız görmüşlerdir. Azerbaycan'da, Kazakistan'da, Kırgızistan'da, Gürcistan'da ve Balkanlar'da bu manada hizmet veren sivil toplum kuruluşlarımız bulunmaktadır. Bu örnekten hareket ederek, Avrupa'da da Diyanet İşleri Başkanlığımızın kontrolünde bu tür işbirliğinin olmasının çok faydalı olacağını düşünüyorum. Çünkü din hizmeti, profesyonelliği kaldırmıyor. Şunu kast ediyorum: Evet, din hizmeti, hizmet olarak profesyonelce olmalı; ama mutlaka amatör ruhla yapılmalıdır. Yani, ruhen de profesyonelleşmiş insanların din hizmeti noktasında çok faydalı olmadığını biliyoruz.

Tahsin Bey de biraz önce dinin yayılması, ihtida hareketleri ve tebliğ konusunda en müessir olan insanların, ticaret ve başka sebeplerle göç eden ve gittikleri yerlerdeki insanlara fahri olarak hizmet veren dervişler, tüccarlar ve gönüllü insanlar olduğunu ifade ettiler. Ayrıca, din hizmetinin gönüllü insanlarla yapılmasının daha somut sonuçlar vereceğini hepimiz biliyoruz. Bu bakımdan, Diyanet İşleri Başkanlığıyla bu tür gönüllü hizmetlerin, STK'ların işbirliği yapmasının faydalı olduğu kanaatimi sizlerin paylaşımına arz etmek istiyorum.

3. Avrupa'da bulunan kardeşlerimizin dinî meselelerini çözmek noktasında ciddî bir dil problemi var. Dil için yurt dışından gelen öğrencilere YÖK'ün ayırdığı kontenjanlar var. Almanya'da, Hollanda'da doğmuş, liseyi orada okumuş gençlerimiz, lisans düzeyinde ilahiyat tahsili ve daha sonra yüksek lisans, doktora düzeyinde eğitilmek üzere ülkemize getirilebilir. Zaten bulundukları ülkenin dilini bildikleri için burada belli bir eğitim düzeyinden sonra tekrar oraya gönderilirler. Bu imkan ile dini anlama ve anlatma konusundaki problemlerin çözümünde önemli bir fayda sağlayacağı kanaatindeyim.

Yurt dışında çalışan işçilere ayrılmış bu kontenjanlar Din Hizmetleri Müşavirleri ve diğer görevliler tarafından iyi duyurulup teşvik edilir ve orada liseyi bitirmiş gençler, buradaki ilahiyat fakültelerine yönlendirilir, alacakları lisans eğitiminden sonra yüksek lisans ve doktora yapmaları sağlanırsa, din hizmetleri ve eğitimi açısından çok iyi bir imkan olur.

4. Oralarda dil konusunu çözmenin en iyi yollarından ve yöntemlerinden birisinin, çocuk yuvaları ve ana okulları olduğunu düşünüyorum. Gerek Almanya'da gerek Hollanda'da çocuk yuvası ve anaokulu açmanın da çok fazla zor olmadığını sanıyorum. Anaokulu ve çocuk yuvalarının yaygınlaştırılması çok önemli. Çünkü, bir çocuğu siz üç yaşında teslim alacaksınız. Üç-dört yaş anadil ile bir başka dili birlikte öğrenmek için çok önemli bir çağ. Bir eğitimciden duymuştum, dört yaşındaki çocuk üç dili aynı anda öğrenebiliyormuş; annesinin dilini, babasının dilini ve sokağın dilini. Dolayısıyla, çocuk yuvaları, bu bakımdan çok önemli ve bu alanda büyük boşluk var. Yani, Türklerin orada açtığı çocuk yuvasının, anaokulunun sayıları çok mahdut. Bu konuya da, en azından tavsiye ve teşvik bâbından ağırlık verilmesini arz ediyorum.

5. Avrupa'nın ve Amerika'nın, daha doğrusu gelişmiş dünyanın bugün en büyük

problemlerinden birisi, nüfussuzlaşma meselesidir; yani, evlilik, çocuk yapma ve nesil yetiştirme. Bu problem, yavaş yavaş Türkiye'ye de geliyor. Türkiye de problemle karşı karşıya kalacak orta vadede. Dolayısıyla, evlilik okulları açarak, evliliğin özendirilmesi gerekir.

6. Bir şey daha var. Özellikle Türkiye'de ilahiyat okutacağımız ve yüksek lisans yaptıracağımız genç kız ve erkek öğrencilerin mümkün olduğu kadar burada evlendirilerek, model aileler olarak oraya gönderilmeleri çok önemli. Çünkü, Bosna'da, Kosova'da, Makedonya'da, Yunanistan'da, Bulgaristan'da yani Balkanlar'da Osmanlı'nın İslâmlaştırmada kullandığı metotlardan biri de budur. Bildiğiniz gibi, Osmanlı birtakım aşiretleri, dervişleri ve seçkin bazı aileleri oralara yerleştirmiştir. Bu bakımdan, Türkiye'de okutacağımız bu çocukları kız ve erkek öğrenciler arasından seçer, onlara yuva kurdurarak tekrar oraya gönderirsek, bunun da çok iyi model olacağını düşünüyorum.

Hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Komisyon Başkanı – Biz de Hocamıza teşekkür ediyoruz.

– Şerafettin Gölcük Bey, lütfen buyurun.

Prof. Dr. Şerafettin Gölcük – Başkanlık Divanına teşekkür ediyorum.

Duran Terzi Bey sunduğu tebliğin öneriler kısmında diğer tevhidî dinlerle işbirliği konusuna temas etti. Çoktan beri kafamı kurcalayan bir meseledir bu. "Semavî din" diyoruz; acaba diyorum bu dinler arası diyalogda biraz gelişme oldu da, Hıristiyanlık tevhid dini mi oldu? Şöyle düşündüm; Kur'an-ı Kerim'de, Allah Teala, Hıristiyanlara "Ehl-i kitab" diyor; yani, onlar için tevhitten bahsetmiyor. Bir ara kulise gitmiştim, orada üç haham vardı. Onlar şöyle söylüyordu: Sizinle Allah'ın birliği konusunda hiçbir problemimiz yok; ama, Hıristiyanların problemi çok, onlar müşrik diyorlar. Onlar ilahı üçlediler. Şimdi, dinler tarihçi hocalarımız var burada; belki birkaç Hıristiyan mezhebini çıkarırsak, genelde –Avrupa'da kaldık uzun müddet, biliyoruz- teslis onların vazgeçemeyecekleri bir umdedir. Bizim tevhidimiz neyse onlar için teslis odur. Dolayısıyla bence bu ifadelerden kaçınmak lazım. Biz Avrupa sürecine girerken, Allah'ın ve Peygamberimizin talim ettiği dinin temeline mi düşeceğiz, yoksa onlar kabul etmediği halde onları bizim seviyemize mi getireceğiz?

Dolayısıyla, şunu teklif ediyorum: "Kitaplı dinler" diyebiliriz, "kitabî dinler" diyebiliriz. "Semavî din" tabiri de, "ilahî din" tabiri de benim için pek uygun bir şey değil; ama, bu küçük tavzihi, dinî, ilmî endişemi sizlerle paylaşmak istedim.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Bizi teşekkür ediyoruz, çok sağ olunuz.

– Ekrem Bey, lütfen buyurunuz.

Prof. Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu – Tebliğinden dolayı Duran Terzi Bey'e birazcık fazlaca yüklenildiği kanaatindeyim. Kendisinden çok akademik bir tebliğ beklendi. Bu beklenti pek yerinde değil gibi geliyor. Biz işin usul yönünden ziyade, verilen mesaja bakmalıydık. Batı'da şu anda ortaya çıkmış çeşitli mezheplerin, bizim oradaki gençlerimizi ve Tür-

kiye'deki gençleri etkileme şanslarının olup olmadığı ve onlara karşı uyanık olmamız mesajı verildi; ki, bunun üzerinde durmamız gerekiyor. Yani, bir zamanlar hani diyorlardı, Müslüman'a aids falan bulaşmaz; ama, sonucu biliyorsunuz.

Biraz önceki meslektaşımın tenkitlerini dinlerken, "siz niye Satanizmle ilgili kitap yazma ihtiyacını duydunuz" sorusu hatırıma geliyor. Demek ki, ülkemizde oluyor. Hatta, hepinizin bildiği gibi, o Satanist gençlerden, intihar eden kızlardan birisi benim de yakından tanıdığım bir müftünün torunuydu. Onun yanındaki arkadaşı da, yine benim yakından tanıdığım, çok muhterem, dindar bir ailenin torunlarıydı. Yine, daha önce Yehova şahitleri vesaire gibi şu anda hepimizin malumu, Ankara mahkemelerinde herhalde buradaki hocalarımızın çoğu, onlarla ilgili bilirkişilik yaptılar ve yıllarca emek vermek zorunda kaldılar. Çünkü, o mahkemelerde karşı karşıya geldikleri kişiler, dışarıdan ithal edilmiş değildi, bu memleketin çocuklarıydı, bir zamanlar Müslüman olan kişilerdi. Yine buna benzer, diyelim ki, Sayentoloji. Evet ben Sayentoloji çalıştım. Çocukluk arkadaşım o mezhebin içine girmişti. Ona yardımcı olabilmek için görevli hissettim kendimi. 1975 yılında onların kitapları, ülkemizin meşhur medya organlarınca Türkçe'ye çevrildi. Şu anda da İnternette Türkçe siteleri var, propagandalarını devam ettiriyorlar. Her ne kadar ülkemizde nüfus sayımlarında kimsenin dinini sormak, mezhebini sormak yasak olduğu için bilemiyoruz; fakat, bulut altında yahut da yer altında bunlar ülkemizde de dışarıda da varlıklarını sürdürüyorlar, yayılıyorlar. Bunun için, en azından uyanık olmamız, bunlar hakkında bilgi sahibi olmamız, lüzumsuz şeylerden değil. Üzerinde dikkatli durmamız gereken, bilmemiz gereken, en azından bilgi toplamamız gereken önemli hususlar. Ben, konuya dikkati çektiği için Duran Bey'i tebrik ediyorum, teşekkür ediyorum.

Hepinize saygılar sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Biz de, Ekrem Sarıkçıoğlu Hocamıza teşekkür ediyoruz.

Söz, Duran Terzi Bey'in. Biraz vakti aştık; ama, sabrınızı rica ediyorum, mutlaka söyleyecekleri var. Bu suretle oturumumuzu tamamlamış olalım.

– Buyurun efendim.

Duran Terzi – Teşekkür ederim.

Tüm değerlendirmeler için çok teşekkür ediyorum.

Ahmet Güç Hocamız, birkaç defa tebliğimi okumuş, çok teşekkür ediyorum. Ben, birbuçuk ay önce bu daveti aldım ve öyle anlaşılıyor ki, şûranın başlığının bir gereği olarak, Avrupa'da dinler anlatılıyor ya, hocamız da buna değindi. Avrupa'daki diğer dinî akımlara da bir bakalım düşüncesiyle bu tebliği bana yapar mısın diye davetiye gönderdiler. Biz de bu kısa süre içerisinde bu kadar yaptık. Birçok kitap okuduk. O davette de özellikle bu üç akım üzerinde duruluyordu. Zaten dinî akımlardan üçünü tebliğe zor sığdırdık. Bu üç akımı ben seçmedim. Öneriler haksız da değil, doğruydu. Ben okuduğum kitapları özetledim. Özeti tekrar özetledim. Buraya sundum. Hatta, hocalarımın eline sunduğum tebliğden de süre 20 dakika diye bir çok şey çıkardım. Yani, Nasrettin Hocanın hikayesiyle, suyunun suyunun suyu oldu bu. Bu teklif çerçevesi içerisinde çok şey beklenmemesini rica

ediyorum.

Hocamız, "durum tespiti tam yapılamadı" diyor. Bu, sondajlama usulü bir tebliğ olduğu için, bir bu var; bir de bahsettiğimiz diğer dinî akımlar, bir çeşit gizli örgütlerdir. Bu dernek değil ki, bunun bütçesini isteyebilesin...

Hocamız tebliğde sadece 6 dipnot kullanıldığını söyledi. Onu pek anlayamadım. Biz, sayı limitine mi ulaşamadık? Yararlandığım kitapların bir kısmını aldım dipnota. O bile diyor ki, bunların sınıf tanımını yapmak da zor. Mesela Satanizm... Satanizmin bir örgütlü yönü var, merkezleri Amerika'da bulunan, 12'yi aşkın örgüt var. Bir de popüler Satanizm denilen, aslında bizim gençlerimizin de ilgi duyduğu Satanizm bu tür bir Satanizm. Heavy metal, black metal müzik türlerinin çevresinde oluşuyor. Kendisi diyor bu araştırmacı Protestan teolog, bu müzikleri dinleyenler bazen ruh çağırıyor, cin çağırıyor bu müziğin etkisiyle. Şimdi, bunları sayacak mıyız saymayacak mıyız; bunların bir kısmı çoluğa çocuğa karıştıktan sonra bırakıyorlar. Hatta çocuklarına bile anlatmıyorlar. Bu sayıyı tespit etmek de zor, öyle bir sayı yok, istatistiksel olarak da böyle bir sayı yok. Diğer taraftan, Diyanet İşleri Başkanlığı veya başka bir kurum, bu konuda araştırmalar yaptı da ben onu mu kullanmadım. Yok böyle bir şey, benim kendi başıma bunu yapmam mümkün değil.

Diğer taraftan, Yehova Şahitleriyle ilgili sayıyı zikrettim tebliğimde, burada okumadım, kısalttığım şeylerden bir tanesidir... Türkiye'de 2 bin, dünyada 2 milyon, Almanya'da 160 bin. Bu rakamlar kendi iddialarıdır. Siz şimdi değerli hocalarımızdan Ali Bey'e sormuşsunuz, gelip bana sorsaydınız, zarar etmezdiniz, çünkü yirmi yıl Almanya'da çalıştım. Ekrem Sarıkçıoğlu Bey de bahsetti Yehova Şahidi olmuş Müslümanlardan. Ben, hayatım boyunca birçok Yehova Şahidini kapıdan geri çevirdim. Özellikle Türkler varsa onlarla geliyorlar, ki daha etkili olabilirler. Gördüm, biliyorum Yehova Şahitlerini.

Sayentolojistlere gelince, Almanya'da Müslümanlara ulaşıldığını sanmıyorum. Bunlar değişik psikolojik destek veren, terapi merkezleri adı altında merkezler kuruyorlar. Altı ay çalıştıktan sonra kapatıyorlar, başka bir semtte, başka bir ad altında yeni bir firma kuruyorlar. Bunları takip etmek çok zor. Kiliselerin bu görevlerini bile söylüyorlar. Bunlara kim üyedir, bunu da bilmek mümkün değil; çünkü bazı kursları psikolojik kurslar diye açıyorlar. Bunu başlattılar mı, ikinci üçüncü defa avladıklarında, bu iş devam ediyor. Türkler, Sayentoloji hareketi açısından, Almanya'da tehdit altında değiller; çünkü, Türkler o tip şeylere para harcamazlar. Hatice Hanım'ın Berlin Bölgesinden ayrı tecrübeleri var.

Entelektüeller konusuna temas edildi. Entelektüeller meselesi ayrı bir kanayan yaramız Almanya'da. Okumuş, akademisyen sayımız az, onların da toplumdan kopuk olmaları ayrı mesele, oraya girecek değilim.

Benim önem verdiğim konu, bu tebliğde kabul edilemeyecek cümleler var denildi. Ben bu cümleleri tekrar okumak istiyorum. Burada biz insanlarımızın algılamasından bahsettik genel olarak. Diğer din sosyologları da bunları incelemişlerdir. Bu insanlar onlara niçin katılıyor; yani, bir din boşluğu hissediliyor. Dinin toplum hayatından çekilmesinden kaynaklanan maneviyat boşluğu bunun bir nedeni. İkinci bir nedeni, dinin genel olarak akıldışı bir imajı var, bu imajdan bahsettim. Nitekim dün de bazı örnekler verildi,

ben de verebilirim. Hocalarımızın bazı vaazları var, bazı kanserler cinlerden oluşuyormuş veyahut da çocuk camide hızlı koşarsa meleklerin kanadını kırarmış!.. Bunları sıralayabiliriz. Ben sonunda çözüm önerilerinde dedim ki, dinimiz, kesinlikle bunların cevabını verebilecek niteliktedir. Sorunun sadece dinimizi insanlarımıza ulaştırma üslubunda odaklandığını söyledim. Ben, dinin akıldışı olduğu şeklinde bir iddiada bulunmadım. Sorunlu bulduğunuz bir cümle varsa tekrar bakabiliriz.

Hangi insanlarımız sözü edilen akımların etkisi altında diye soruldu. Ben bunları kısaca zikrettim: Meraklı insanlar, yalnızlık çekenler, değişiklik arayanlar, aşağılık kompleksi içinde olanlar, maceracı ve meraklı olanlar gibi belli başlı maddeler sıraladım. Bunlar bazı sosyolojik araştırmalara dayanmaktadır. Tabiî, bu araştırmalar Müslümanlara yönelik değildi, o kadar güncel de değildi, 15–20 yıllık geçmişi olan araştırmalar. Güncel bir araştırma varsa, biliniyorsa, ben severek dinlerim ve hemen tebliğime de alırım.

Aileyi korumamız, aileyi eğitmemiz gerektiği gerçeğini ben de kabul ediyorum. Bunlar genel sorunlar. Ben daha çok konuya özel bir şekilde sınırlandırmaya çaba gösterdim. Ama, sanırım, Ahmet Güç Bey'in sunduğu bazı öneriler de benim sunduğum önerilere paralellik arz ediyor; ben çok farklı bir öneri göremedim.

Tahsin Bey'in değerlendirmesine gelince, bu tebliğin geliştirilmesi, sonra, broşür yapılmasını tavsiye etti... Aslında, bunu, benim bahsettiğim görevlinin yapması lazım, bu benim görevim değil. Böyle bir görevli tayin edilsin, bu çalışsın... Benim çok işim var; doktora yapıyorum, öğretmenlik yapıyorum vesaire. 300 öğrencim var, Alman'ından tut Afganistanlısına kadar farklı milletlerden öğrencilerimle, gençlerle bir aradayım. Bazı sorunlarla da bire bir karşılaşıyorum, işin içindeyim, tamamen oturduğum yerden de konuşmuyorum. Rakam varsa, söylensin, benim bildiğim rakam yok.

Mehmet Aydın Hocamız da bahsetti; Almanca İslâm din dersi anlatılamaz iddiasına ben kesinlikle karşı çıkıyorum. Almanca ders veriyorum ve dersimin de gayet iyi anlaşıldığına, ileride de inşallah faydalı olacağına eminim, bunun için de duacı olmanızı bekliyorum.

Birinci neslin yüzde 85'inin geri döndüğünü söyledi Tahsin Bey; bu rakamın kesinlikle yanlış olduğu kanaatindeyim. Ben yirmi yıldır Almanya'dayım, ben ikinci neslim, Mehmet Soyhun Bey de ikinci nesil. Ben sadece bir şehirde de okumadım, birçok şehirde okudum. Benim akrabalarım orada, bunun yüzde 85'i kesinlikle geri dönmedi. Bu rakam reel durumu yansıtmıyor.

DİTİB, dinî bir cemiyet olmaktan ziyade sivil cemiyettir denildi. Buna Diyanet içinde görev yapan arkadaşlarımın kesinlikle karşı çıkacağını biliyorum. Son gelişmelerden sanırım haberiniz de vardır; Almanya'da Diyanet dinî bir cemiyet olduğunun kabul edilmesinin savaşını veriyor. Demek ki, kendileri de o şekilde görüyorlar.

Almanya'da yaşayan gençlerin Türkiye'de İlahiyat fakültelerinde okutulması ve sonra geri gönderilmesi, aslında genel olarak iyi bir düşünce; ama, ara formüldür, nihai bir model olduğunu sanmıyorum. Taşıma suyla değirmen dönmez derler. Ayrıca bu işin po-

litik boyutu var. Almanya ile Avrupa arasında politik sorunlara yol açacaktır. Nasıl ki biz bu cesaretimizle, bu gücümüzle ta Azerbaycan'da, Orta Asya'da ilahiyatlar kurduk, bu gücü bu cesareti bu millette görüyorum, Almanya'nın göbeğinde de böyle bir ilahiyat kuralım.

Şerafettin Gölcük Hocamızın değerlendirmesine katılıyorum. "Tevhid" kelimesi, monoteist/tevhit inancını iddia eden dinler için kullanılan bir kavramdı, oradan hareketle kullandım. Hocam haklı; bazı yanlış anlaşılmalara yol açabilecek bir ifade, onu "kitabî dinler" diye değiştirmeyi kabul ediyorum.

Ekrem Sarıkçıoğlu Hocamıza teşekkür ediyorum, çok faydalı bilgiler verdiler.

Hasan Kamil Bey, YÇS sınavına dikkati çekti. Mehmet Bey, o işi yapmış bir arkadaşımız olarak, kardeşimiz olarak geniş şeyler söyleyecektir. YÇS'yi Almanya'dan millî eğitim ataşeleri bilinçli olarak tanıtmıyorlar. Kendi çabasıyla duymuş, katılmış olan gençlerimiz var. Niye tanıtmıyorlar; devlet eliyle bu işe Almanya'daki gençlerin yönlendirildiği izlenimi vermek istemiyorlar; çünkü, politik sorun oluşmaktadır. Almanya o zaman diyor ki, siz burada yaşayan Türklerin entegrasyonunu devlet eliyle engellemeye çalışıyorsunuz. Yani, bu işin siyasî yönü var. Ama, YÇS imkânının Türk devleti olarak oradaki gençlere sunulmasının son derece önemli olduğunu söylüyorum. Ben el altından birçok gence bunu tavsiye ediyorum; özellikle notları çok iyi değilse, yani Almanya'daki imkânları sınırlıysa. İyisi de gelsin; ama, ben o durumdaki insanlara da ümit vermek, kapı açmak açısından söylüyorum.

Çok teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Biz de Duran Bey'e teşekkür ediyoruz.

Mehmet Soyhun – Sayın Başkan, çok kısa bir tecrübemi anlatmak istiyorum.

Köln'de DİTİB merkezinde çalışırken, Almanya'da yaşayan bir kısım gençlerin Türkiye'de İlahiyat Fakültesi'nde okumaları doğrultusunda vatandaşlarımızın yönlendirilmesini arzu ettim. O zaman müşavirliğe vekalet eden ataşe beye, "bunu din görevlilerine duyuralım, onlar da Cuma hutbelerinde cemaate duyursun ki, vatandaşlarımız çocuklarını buraya yönlendirebilsinler; böylece dil bilen elemanların sayısı artsın" dedim. Ancak, aldığım cevap beni çok sarstı; o yetkili, "bu bizim işimiz değildir" dedi. Ancak, kendim gittiğim bölgelerde, arkadaşlara ve ilgi duyabilecek kişilere duyurdum. Hatta, Ankara İlahiyat Fakültesine, iki sene önce bir arkadaş da gönderdim. Öbür taraftan, ben Gymnasyuma gittim ve İlahiyat fakültesini de başarıyla bitirdim Allah'a şükür.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Biz de Mehmet Soyhun Bey'e teşekkür ediyoruz.

Ömer Faruk Turan – Yurt dışında okul açılması konusunu akşam hocalarımızla görüştük. Eskiden Belçika'ya din dersi öğretmenleri gidebiliyordu. O şekilde ben de gitmiş ve dört yıl çalışmıştım. Sonra o yol kapandı, şimdi artık Türkiye'den din görevlisi gönderilmesine izin vermeyeceklerini, oradan yetiştirilmesini söylüyorlar. Üç dört yıl evvel bunu söylemişlerdi, 11 Eylül hadisesi birçok yönden zararları oldu; ama, bizim Diyanet İş-

leri Başkanlığı personelinin orada radikalizme saplanmadan güzel hizmet vermeleri neticesi, kesinlikle bundan sonra din görevlisi getirmeyeceğiz demelerine rağmen, bu hadiseden sonra üç-dört yıldır Türkiye'den görevli gelişi devam ediyor. Fakat son bir yıldır, "vermeyeceğiz artık, buradan temin edin din görevlilerinizi" diyorlar. Bu şûrada, zaten birçok hocamız da bu işin üzerinde durdular. Orada artık müesseseleşmekten başka yol yok.

Saygılar sunuyorum.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederiz.

Efendim, bütün tebliğci, müzakereci, katılımcı arkadaşlarımıza teşekkür ediyorum ve hepinize hayırlı akşamlar diliyorum.

VII. OTURUM

(22 Eylül 2004)

◆

BİRİNCİ TEBLİĞ

QUO VADİS DİALOG:
"Redemptoris Missio" Değil "Emân" ve "Tevellâ"

◆

Yrd. Doç. Dr. Bülent ŞENAY*

1. Giriş: AB Sürecinde Din ve Diyalog

Tebliğimin başlığındaki kavramları ele almadan önce bir tespit yaparak başlamak istiyorum.

Bu tebliğin konusu, *dinlerarası diyalog* ile ilgilidir. Açılış konuşmasında, Sayın Devlet Bakanı Prof. Dr. Mehmet Aydın ve Diyanet İşleri Başkanı Sayın Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'nun belirttikleri gibi, bu medeniyet, İslâm medeniyeti, birlikte yaşamayı sağlama hususunda en başarılı örnekleri sunmuştur. Türkiye bu çok köklü geleneğin taşıyıcısıdır. Günümüzdeki çatışmaların kaynağı, İslâm'ın diyalogsuzluğuna bağlanamaz. Ancak konunun, bu Şura'nın, III. Din Şurası'nın, genel teması olan "*AB sürecinde Din, Din Eğitimi ve Din Hizmetleri*" konusu ile irtibatı vardır. Böyle olunca, *Dinlerarası Diyalog* meselesi, *Misyonerlik* meselesiyle birlikte Avrupa'nın kendi sınırları içindeki azınlıklarla -öncelikle Müslümanlarla- ve sınırları ötesinde Müslüman toplumlarla ilişkilerinde önemli bir konu olarak önümüze gelmektedir. Bunun önemi Avrupa'da Vatikan ve bazı Protestan Kilise çevreleri bir yandan *diyalog*tan bahsederken, yine Avrupa'da önemli çevreler ve kaynaklar, Avrupa'nın Hıristiyan kimliğine vurgu yapmaya devam etmektedirler. O zaman, AB'de Müslümanların geleceği ve dinî statüleri kritik bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, Avrupa Komisyonu'nun 1996'da Portekiz'de *Coimbra Üniversitesi'nde* düzenlediği Avrupa Kimliği ile ilgili bir çalışma raporunda (ki T. Jansen tarafından edit edilerek *Reflections on European Identity*-adıyla 1999'da yayınlanmıştır), nitelikleri belirlenmeyen bir 'Avrupa' terimini kimlik tanımında kullanmanın net bir anlam ifade etmediği genel kabul olarak vurgulanmakta ve fakat sonuçta Avrupa kimliğinin, "*bölünmez bir şekilde kalplerimizde ve zihinlerimizde Hıristiyanlığın kültürel-sosyal değerlerine dayalı*"[1] olduğu vurgulanmaktadır. Yine aynı raporda, kimliğin bir tür 'kendisi' (self) ve 'öteki' (ot-

---

* Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi.

1 T. Frogner, "European Identity – A Perspective from a Norwegian European or a European Norwegian", Jansen, T. (ed.-1999) Reflections on European Identity, http://europa.eu.int/comm/cdp/working-paper/european_identity_en.pdf, s.75.

her) ayırımına dayalı kolektif bir tanımlama olduğundan hareketle, bugün Avrupa Kimliğinin, tarihî sürecin ortaya koyduğu "Antik Yunan'dan günümüz Avrupa'sına" uzanarak Hıristiyanlığı ve Avrupa hukuk anlayışını esas alan klasik tarihselci bir temele dayandırıldığı ortaya konmaktadır.[2] Buna karşılık, Avrupa Kimliğinin 'zıtların dayanışması' (the solidarity of the opposites) yani Hıristiyan olanlarla Hıristiyan olmayanların 'interaktif diyalog'undan oluşması gerektiğini savunan ve bunun Hıristiyanlık'taki 'başkasını da kendin gibi sev' anlayışına dayandığını savunan görüşler bulunmaktadır.[3] Şimdi böyle bir anlayışın üzerine, dînî ve etnik azınlıklarla ilgili problemleri aşamamış bir Avrupa'nın, 70 küsur milyon nüfusuyla tam üyelik şartlarını haiz bir Müslüman Türkiye'nin getireceği ekonomik, kültürel ve psikolojik ağırlığı nasıl kaldıracağı sorulmaktadır. Amerika'daki ünlü 'think tank' kuruluşlarından olan ve 1948'de kurulmuş bulunan *RAND Corporation*'ın *Uluslararası Politika Bölümü* uzmanı (Graham Fuller'ın meslekdaşı) Ian O. Lesser'a göre, Türkiye'nin AB'ye üyeliği açısından temel sorun, "... Çoğu Avrupalı için, Avrupa'nın 57 (*bugün 70 milyon – B.Ş.*) milyonluk bir Müslüman ülkeyi içine alıp alamayacağı ya da alması gerekip gerekmediğidir. Bu konu, Batı Avrupa'da çoğu Mağrib'li ve Türkiye'li Müslüman göçmenlerin maruz kaldığı hoşgörüsüzlüğün ve yabancı düşmanlığının gittikçe arttığı bir zamana denk gelmektedir ..."[4]

Bu bağlamda bakıldığında, dinlerarası diyalog, "öteki" kimliklerle ilişkilere dair bir konudur. "*Kendisi ve öteki*" ayırımı, farklı kültürel sistemlere göre değişik normlarla belirlenir. Romalıların *civiquiris-peregrin* ayırımı bunun dışında kalanlara "Latini" demeleri, Yahudilerin kendilerini "*seçkin ırk*", diğerlerini "*gentile*" olarak tanımlamaları, Yunanlıların "*medeni-barbar*" ayırımı, Arapların "öteki"ni aşağı özelliklere sahip "acem" olarak nitelemiş olmaları, Hindûların ötekini *mleccha* (yani kafir-barbar anlamında) nitelemeleri bunun örnekleridir. Kuran-ı Kerim'de de bir "öteki" tanımı vardır. İslâm, Müslümanlara "öteki" ile ilişkilerinde, ırk, dil, etnisite, zaman ve mekan farkı gözetmeksizin ancak, "adalet", "iyilik" ve "takvâ" ölçüsünü getirir. Eğer "*İslâm'ın yeryüzündeki çeşitli milletleri, bunca ruhsal ve fiziksel yapı farklılıkları ve çıkar çatışmalarına rağmen, bir araya getirip kendi etrafında toplayabilecek bir projesi var mıdır?*" diye sorulursa, cevap "evet" olacaktır. Bu da Kur'ânî "Emân" ve "Tevellî" anlayışıdır. Bunu biraz sonra ele alacağız.

2. Quo Vadis, Redemptoris Misso, Eman ve Tevellî

Şimdi bu kısa girişten sonra, tebliğin başlığındaki kavramlarla devam edelim. Bu tebliğin başlığını göndermeden önce bir meslektaşımla konuşuyorduk. Ona başlığı söyleyince, kısa cevabı şu oldu: "-Af buyur, o da ne?" Ben de açıklamaya çalıştım ona. Bu "peşpeşe" kavramlardan oluşan başlıktaki "Quo Vadis" deyimi, belki de çoğumuzun malumu-

---

2 M. MacDonald, "European Identity – an Anthropological Approach", Jansen, T. (ed.-1999) Reflections on European Identity, http://europa.eu.int/comm/cdp/working-paper/european_identity_en.pdf, s. 79.

3 C. Lejeune, "From Poetic Citizenship to European Citizenship", Jansen, T. (ed.-1999) Reflections on European Identity, http://europa.eu.int/comm/cdp/working-paper/european_identity_en.pdf, s. 97.

4 G. E. Fuller & Ian O. Lesser with P. Henze (1993) Turkey's New Geopolitics- From the Balkans to Western China, Oxford: Westview press, s. 105.

dur; bu, bir Hıristiyan darb-ı meselidir. Çok yaygın bir Hıristiyan menkıbesinden alınmadır. "Quo Vadis", Latince "Nereye gidiyorsun?" demektir. Bir Hıristiyan menkıbesine göre Havari Petrus, İmparator Neron'un zulmünden kurtulmak için Roma'dan kaçarken yolda Hz. İsa ile karşılaşır ve ona "Quo Vadis?" yani "Nereye gidiyorsun?" diye sorar. Rivayetin Yuhanna İncili'ndeki versiyonunda bu soru, Hz. İsa (as)'nın St. Petrus'a yönelttiği bir soru olarak önümüze gelmektedir. Roma'dan zulümden kaçan Petrus'a, St. Sebastian civarında Hz. İsa'nın şöyle dediğine inanılır: "*Şimdiyse beni gönderenin yanına gidiyorum. Ne var ki, içinizden hiçbiri bana, `Nereye gidiyorsun? (QUO VADIS)' diye sormuyor.*"(YUHANNA 16:5)

Bir Hıristiyan menkıbesinden kaynaklanan bu darb-ı meselin ve yine yabancı bir ifade olan "Redemptoris Missio" (kurtarıcı misyon)nun ve nihayet iki Kur'ânî kavramın yani Emân ve Tevellî kavramlarının başlıkta kullanılması, şu üç hususa dikkat çekmek amacıyladır:

Birincisi, bugüne kadar müşahede edildiği kadarıyla içinde bulunduğumuz coğrafyada, yani Anadolu-Türk ve daha geniş olarak Ortadoğu İslâm coğrafyasında, dinlerarası diyalog çalışmaları, Mûsevî-Hıristiyan-Müslüman diyalog toplantıları çerçevesinde kendisini göstermiştir. Dünya Dinleri Parlementosu'nun (1993'te) daha geniş kapsamlı yani Hindu, Budist, hatta yeni dinî hareketlerden de bazı cemaat temsilcilerini içine alan "diyalog" etkinlikleri olmuştur. Dikkat çekici bir nokta bu tür toplantıların ve faaliyetlerin "elitist-seçkinci" bir nitelik taşıyor görünmesi ve paylaşılanların "önyargıları" giderecek şekilde geniş kitlelere ulaştırılamamasıdır. Günümüzde uluslar arası düzeyde dinlerarası diyalog faaliyetlerinde bir yandan II. Vatikan Konsili'nden itibaren Katolik ve hemen hemen eş zamanlı olarak da bazı Protestan kilise cemaatlerinin yani neticede özellikle Hıristiyanların etkin olması ve misyonerlik faaliyetlerini artık sürdürmedikleri izlenimi vermeye çalışmalarıdır. Buna rağmen, misyonerliğin farklı şekil ve boyutlarda sürdürüldüğü ise bilinmektedir. Eğer dinlerarası diyalog gerçek anlamda "öteki"ni anlamaya yönelik bir diyalog olacaksa, Hıristiyanların İslâm'ı anlama ve kendi inananlarının İslâm ile ilgili "önyargılarını" giderme gayreti içinde olmaları gerekir. Buna yönelik Hıristiyan ülkelerde neler yapılıp yapılmadığı incelemeye değerdir. İşte buradan hareketle Hıristiyanlara Hz. İsa'nın sorusunu yöneltmek mümkün: "*Evet, diyalog ama Quo Vadis diyalog? Nereye gidiyorsun diyalog*?" Ya da, Tekvir suresindeki *"fa ayna tezhabuun?"* uyarısı gibi.

İkinci husus, Diyalog çalışmalarının perde arkasında ve hedefinde özellikle misyonerliğin yeni ve ılımlı bir şekilde sürdürülmesi gerektiği anlayışı, meselâ Vatikan belgelerinde görülmektedir. Bunu yansıtan en önemli belgenin adıdır *Redemptoris Missio.* Anlamı, "kurtarıcı misyon"dur. Papa II. J. Paul'e göre "*Dinler arası diyalog, Kilise'nin insanları Kilise'ye döndürme amaçlı misyonunun bir parçasıdır.*" (John Paul II, *Redemptoris Missio*, Libreria Editrice Vaticana, Roma-1991, s.55) Papa'ya göre bu durum Hıristiyanlığın doğasından kaynaklanır: "*Diyalog bir ve üç olan Tanrı'nın kendi hayatına dayanır... Böylece diyalog Kilise'nin kurtarıcı misyonunun bir parçasıdır; gerçekten bu bir kurtuluş diyaloğudur. Çünkü böyle hakiki bir diyalog bir Hıristiyan için inandığını pratige dökmek-*

tir, saygı göstermek ve dinlemek suretiyle başkalarına İncil'in mesajını ögretmektir." (Podgorski, F. R., Towards a Catholic Theology of Missionary Dialogue and Dialogical Mission with Other Religions, Roma-1987, s142 vd.)

Diyalog kavramını II. Vatikan Konsili'ne öneren Papa VI. Paul de bu yönde düşünmektedir: "*Biz her ne kadar Hıristiyan olmayan dinlerin manevî ve ahlâkî değerlerini tanıyor, saygı gösteriyor, onlarla diyaloğa hazırlanıyor ve din hürriyetini savunmak, insanlık kardeşliğini tesis etmek, kültür, sosyal refah ve sivil iradeyi oluşturmak gibi hususlarda diyaloğa girmek istiyorsak da dürüstlük bizi gerçek kanaatimizi açıkça ilân etmeye mecbur etmektedir; yegane gerçek din vardır, o da Hıristiyanlıktır.*" (Catholic Official Teachings, VIII: Clergy and Laity, Edited by Odile M. Liebhard, Wilmington 1978, s.13 vd) Yine bir başka belgede, 1973'te Vatikan'ın "Diğer Dinlerle Diyalog Sekreteryası"nın başına gelen Rosanno, Hıristiyan olmayanlarla diyalog ile neyi kastettiklerini söyle açıklamaktadır: "*Diyalogdan söz ettiğimizde açıktır ki bu faaliyeti, Kilise şartları ve çerçevesinde misyoner ve İncil'i öğreten bir cemaat olarak yapıyoruz. Kilise'nin bütün faaliyetleri, üzerinde taşıdığı şeyleri yani Mesih'in sözlerini nakletmeye yöneliktir. Bu sebeple diyalog Kilise'nin İncil'i yayma amaçlı misyonunun çerçevesi içinde yer alır.*" (Rosanno, ayni makale, s. 100)

Üçüncü husus ise şudur: Başlıktaki iki Kur'ânî kavram yani "Emân" ve "Tevellî" kavramları, Diyalog kavramının yetersizliği karşısında önerilmektedir. Bunun sebebi, özellikle Hıristiyanlık'tan farklı olarak İslâm'ın tarihsel tecrübesinin, istisnalar hariç, esas itibariyle "öteki din mensuplarıyla bir arada yaşayabilmenin" imkânını fazlasıyla sunmuş olmasıdır. Öteki din mensuplarına varlık alanı tanıyan bu tarihsel tecrübenin dayandığı kavramların yegâne ikisi değil, (çünkü *minhâc, şira*, gibi kavramlar da vardır), en önemlilerinden ikisi, "**Emân**" ve "**Tevellî**" kavramlarıdır. Bu kavramlar, "diyalog" kavramından daha kapsayıcı ve adildir. Biraz sonra bu kavramları tekrar ele alacağız.

Şimdi bu üç hususu temel alarak değerlendirmeye devam etmek mümkündür. Bu üç husus bir arada vurgulanırken dinlerarası diyaloğun boş bir iş olduğu değil, aksine nitelikleri ve amacı tekrar gözden geçirilerek "redemptoris missio" yani kurtarıcı misyon-misyonerlik değil, "emân" ve "tevellî" temelinde devam edilmesi, İslâm'ın hem kavramsal hem de tarihsel tecrübesinin dikkate alınması önerilmektedir. İslâm'ın Ehl-i Kitab'a yönelik "zimmî hukuku" statüsü bile, modern azınlık statüsünden daha özgürleştirici, "ötekileştirmeyen" bir özellik taşımaktadır denilebilir. Günümüz Avrupa'sının "öteki" anlayışı azınlıklara muamelesinde görülmektedir ve bu da "asimile edici"dir. İslâm'ın "öteki" anlayışı, "farklılıkların bir kimlik olarak muhafaza edilip yaşanabilir olması"nı sağlar. Tarihî uygulamalarında ne kadar eleştirilirse eleştirilsin zimmî hukuku sonuçta dînî azınlıkların, ehl-i kitabın kendi kimliklerini, varlık alanlarını sürdürmelerini sağlamış ve asimilasyon politikasına dönüşmemiştir. Tarih buna şahittir.

3. İslâm Dışındaki Dinlerin Başka Din Mensuplarına Yaklaşımı: Hinduizm'de ve Yahudilik'te Öteki

İslâm ve Hıristiyanlık dışındaki dinlerin mesela Hinduizmin ve Yahudiliğin "öteki"

dinlere bakışına kısaca bir göz atmamız, dinlerarası diyalog konusunun ne kadar hassas olduğu ve samimiyet gerektirdiğini göstermesi bakımından yararlı olacaktır. İslâm'ın diğer dinlerin müntesiplerine yaklaşımı ve tutumu, meselâ Hindular'ın gayr-i Hindu olanlara yaklaşımları veya Yahudiliğin gayr-i Yahudi olanlara yaklaşımı ile karşılaştırılırsa, aradaki fark da açıkça görülecektir. Hindulara göre, *Trivaga* (üç hakikat) ya da *Arthavâda* (mutluluk bilgisi) dedikleri ve "dharma (şeriat)", "artha (dünyevi mülk)", "kâma (biyolojik devamlılık)" üçlüye uymayanlar ve "adhikara"ya riayet etmeyenler Mokşa'ya (yani Nirvana'nın karşılığı olarak "nihai kurtuluş") eremezler ve zaten bu Hindu inanç dairesi dışındaki tüm dinler NASTİKA (sapkın inanışlardır)'dır. Nastika'ya mensup olanları da Sanskritçe *mleccha* yani kafir ve barbar olarak tanımlamaktadırlar. Alternatif olarak çoğulcu görüşler, mesela bazı çevrelerde Rigveda'da sıkça tekrarlanan *Ekam Sad Vibhra bahutha Vadanti* (yani hakikat birdir; Azizler onu farklı isimlerle çağırırlar; Rigveda I.164) ifadesine ya da Bagavad-Gita'daki "*Bütün tapınaklar banadır ve ben hepsini kabul ederim*" (IX/23) ya da Krişna'ya söyletilen "*İnsanlar bana ne kadar yaklaşırsa ben de onları o kadar kabul ederim, her nerede hangi yolu seçseler o yol benim yolumdur*" ifadelerine dayanarak çok hoşgörülü bir Hindu anlayışı sunulmaya çalışılsa da yakından bakıldığında, bu hoşgörünün geniş Hindu inanışı dairesinde Sanatana Dharma'ya yani "Hindu Ebedi Şeriatı"na bir şekilde inananları ancak kuşattığı anlaşılmakta, diğerleri *nastika ve mleccha* yani kafir sınıfına girmektedir. Bunlar Brahma'nın mutlak bilgisinden mahrum kalacaklardır. Gandi'ye dayandırılan "anekantavâda" yani "Tek hakikat Çok Tezahür" anlayışı ise Hindular arasında, dinen pek yaygın bir kabul görmemiştir.

Yahudiliğe gelince, İsrailoğulları dışındakiler en iyimser tanımla "*Nuhîler*" olarak tanımlanmakta, putperest kabul edilenler ise "*avoda zarim*" olarak adlandırılmaktadır. Nuhiler, Hz. Nuh'a geldiğine inanılan 7 emre – "mitzvot bney Nuh" uymakla sorumludurlar. Ayrıca, *birkat-ha-minim* kavramıyla da mürtedlere yönelik katı bir hukuk geliştirilmiştir. "Yahudi şeriatı"nın kaynağı "Halakha"dır. Halakha, hahamların "bir Yahudi nasıl yaşamalı" sorusunun cevabını en ayrıntılı biçimde vermek için hazırladıkları ve asırlar boyu yeni eklemelerle genişlemiş yazılı bir dinî kaynaktır. Halakha'nın kaynağı olan Talmud'un Yahudi olmayanlar hakkında verdiği diğer bazı ilginç hükümler şöyledir: "*Bir Yahudi bir mezarlığın yanından geçerken, eğer o yer bir Yahudi mezarlığı ise orada yatanları takdis eden kısa bir dua okumalı, ancak mezarlık Yahudi olmayanlara ait ise orada yatanların annelerine lanet etmelidir.*" (Tractate Berakhot, sf. 58b; Jewish History, Jewish Religion, Israel Shahak, sf.23.) Bir başka örnekte, Haham Sofer, Responsum adlı Talmudik çalışmasında, Osmanlı İmparatorluğu içindeki Müslümanlar ve Hıristiyanlar hakkında ilginç yorumlar yapar. Buna göre, bunlar, "*başka ilahlara tapan putperestlerdir ve dolayısıyla dolaylı yoldan öldürülmeleri doğrudur*". Dahası, Sofer bu iki grubu, Eski Ahit'te adı geçen Amalek kabilesine benzetir (Jewish History, Jewish Religion, Israel Shahak, sf.84). Eski Ahit'te Amalekler hakkında verilen hüküm ise şöyledir:

"Rabbi şöyle diyor: Amalek'in İsrail'e yaptığını, Mısır'dan çıktığı zaman yolda ona karşı nasıl durduğunu arayacağım. Şimdi git, Amaleki vur ve onların herşeylerini tama-

men yok et ve onları esirgeme ve erkekten kadına, çocuktan emzikte olana, öküzden koyuna, deveden eşeğe kadar hepsini öldür." (I. Samuel Bölümü, 15:1) Bugün acaba 21. yüzyılın Amalekleri kimlerdir?

Bu iktibaslar ve tespitler bir "kötüleme" teşebbüsünün malzemeleri olarak kullanılmamaktadır bu tebliğde. Ancak, dinlerarası diyalog söyleminin artık içinin doldurulması gerektiği aşikardır. Ne olursa olsun diyalog değil, "İslâm'ın evrensel mesajının aktarıldığı" bir diyalog anlayışının altı çizilmektedir. O yüzden bu tebliğde sorulmaktadır: *Quo Vadis Diyalog? Nereye gidiyorsun Diyalog?* Veya tekrar Kur'ânî ifadeyle *"fa ayna tezhabûn" (Tekvir 81:26).*

İslâm dışındaki dinlerde "öteki" anlayışına, Hinduizm ve Yahudilik örneğinde böylece kısaca kısaca temas ettikten sonra İslâm'ın "öteki"ne yaklaşımını ele alalım.

4. İslâm İtikadı ve Öğretisinde "Öteki"

İslâm'ın bir "öteki" anlayışı yok mudur? Varsa, Hindû ya da Yahudi "öteki anlayışı"ndan farkı nedir? İslâm'da da *kafir, müşrik, zalim* gibi kavramlar çerçevesinde bir dini ötekileştirme söz konusudur. Ancak fark, Kur'ânî çerçevenin, inananların insanî haklarına tecavüz etmedikçe "öteki" ile ilişkilerin son derece "hoşgörülü" bir temele dayanıyor olmasıdır.

İslâm, kendisini Yahudilik ve Hıristiyanlığın önceki tüm peygamberlerinin tebliğ ettiği aynı hakikatin yeniden teyidi olarak görür.[5] Bu açıklama ışığında biz açıkça, İslâm'ın şimdiye kadar diğer dinlere verilmiş değerlerin en yükseğini vermiştir, diyebiliriz. O, diğer dinerlin peygamberlerini, atalarını, onun kutsal kitabını ve öğretisini doğru olarak kabul eder. İslâm, kendi Tanrı'sının ve bu dinlerin Tanrı'sının, Tek ve aynı olduğunu açıkça belirtir. Bundan dolayı, Müslümanlar her ne kadar farklı isimlerle din öncülüğü yapmışlarsa da kelimenin tam anlamıyla Müslüman olan bir peygamberler zincirinin varlığına inanırlar. Kendi tarihî menşei sorgulandığı zaman İslâm, selefinin yine kendisiyle özdeşleştirdiği Haniflik olduğunu söyler (Yunus, 10/105; Al-i İmran, 2/135). Her ne kadar Kur'anî vahyin gelişinden ve İslâm Peygamberinden bin yıl önce yaşamış olsa da Kur'an,

---

5 Kur'an'da, Hıristiyanlar, riyazetleri ve tevazuları ile yüceltilmişlerdir ve de kendilerinden Müslümanlara inananların en yakını olarak bahsedilir. "Şüphesiz Ehl-i Kitab'dan Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilmiş olana –Allah'a huşu duyarak- inananlar vardır. Onlar Allah'ın ayetlerini az bir değere değişmezler. İşte onların ecirleri Rab'lerinin katındadır. Şüphesiz Allah'ın hesabı çabuktur." (Al-i İmran, 3/199), "Ey Muhammed! İnananlara sevgice en yakın 'Biz Hıristiyanız' diyenleri bulursun. Bu, onların içinde bilginler ve rahipler bulunmasından ve büyüklük taslamamalarındandır." (Maide, 5/82) Kendilerinin, peygamberlerinin, kutsal kitaplarının övülmesine rağmen, eğer Yahudiler ve Hıristiyanlar Hz. Muhammed'i ve ashabını reddediyorlar ve onlara karşı koyuyorlarsa, Allah bu durumda tüm Müslümanları Yahudi ve Hıristiyanları şu sözlerle çağırmalarını emretmiştir: "Ey Ehl-i Kitab! Ancak Allah'a kulluk etmek, O'na bir şeyi eş koşmamak, Allah'ı bırakıp birbirimizi rab olarak benimsememek üzere, bizimle sizin aranızda müşterek bir söze gelin. Eğer yüz çevirirlerse şöyle deyin: Bizim Müslüman olduğumuza şahit olun."(Al-i İmran, 3/64), "Ey inananlar! Babalarınızı, kardeşlerinizi – küfrü imana tercih ediyorlarsa- dost edinmeyin. Sizden onları kim dost edinirse doğrusu kendine yazık etmiş olur." (Tevbe, 9/23)

Hz. İbrahim'den Müslüman ve 'fıtrat dini (religio naturalis)' denilen aslî dinin müntesibi olan, Müslüman ve Hanif olarak bahseder. "*Hanif*", Kur'anî bir kategoridir ve İslâm, kendisini dinî tarihe *ex nihilo* (yoktan) girmiş olarak değil, Hristiyanlık ve Yahudiliğin tüm önceki peygamberlerinin tebliğ ettiği aynı hakikatin yeniden teyidi; insanlığın farklı zamanlarında aynı nihaî hakikatin farklı tezahürleri olarak görür. İslâm, Sami toplulukların merkezî dinî geleneklerini "*Haniflik*" olarak tanımlar ve kendisini onun son tezahürü olarak addeder.

Müslümanlar inanır ki, bununla birlikte İslâm ve Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği Kur'an, İbrahimî hanifliğin bir tekrarı olmayıp, bu orijinal dinden tüm sapmalara karşı yeni bir iman toplumu ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde nihai bir Tevhid anlayışını getirir.

Eğer, itikadi-teolojik farklılıklar ısrarla devam ederse, İslâm, yeryüzündeki farklı dinlere intisabın hesabını, Mutlak Son'da yargılayacak olan Allah'tır. Dinî farklılıklar kriz olmak zorunda değildir. Çokça bilgi, iyi niyet ve akıl vasıtasıyla aşılabilir ve halledilebilir. İslâm, onlara, tek ve aynı din ailesi içerisindeki dahilî tartışma gibi muamele eder. Rahim, Vadûd ve Âdil olmasıyla sadece Allah'ın her birimiz ve hepimizin Rabbi olduğunu kabul ettiğimiz sürece, hiçbir farklılık ve hatta Kelâmî açıdan hiçbir uyuşmazlık çözümsüz değildir.

İslâm'ın ilk yıllarından itibaren gayr-i müslimlerle olan ilişkiler, onlara "ehl-i zimme" statüsünü bahşetme şekline bürünmüştür. Bu nedenle onlar, Allah ve Resulünün adıyla verilmiş olmaları hasebiyle kutsal ve dokunulmaz belli haklara sahiptiler. Mamafih burada önemli olan, bu ilişkileri geçmişte düzenleyen şartlar ve kurallar dizisinin kendisi değil (çünkü bu şartlar sözleşme mahiyetinde ve dolayısıyla belli genel prensipler çerçevesinde değişkenlik gösterebilir), bizzat bu ilişkiyi ortaya çıkaran ruh ve manadır. Yani, mesela, önemli olan Medine Sözleşmesi'nin ya da Osmanlı-Türk tarihindeki Yahudi ve Hıristiyanlara dönük koruyucu zimmî uygulamasının zorunlu olarak şekli ya da spesifik maddeleri değil "usul-ü kadîm" üzere ruhu ve manası günümüz çatışmaları için yol gösterici örnekler teşkil etmektedir.

İşte bu ruh ve manaya uygun iki kavramdan birisi Emân'dır. Kısaca bu kavramlara temas edelim. Bu kavramların tahlilinden sonra İslâm'ın "öteki" ile tarihi tecrübesinden örnekler vererek teklifler kısmına geçmek istiyorum.

a. 'Emân', Nereye Kadar?

Sözlük olarak emin olmak, güvenmek anlamına gelen "emân" kelimesi Arapça "e-m-n" kökünden türemiş olup; isim olarak emniyet, güven ve güvence mânâlarını taşımaktadır. Istılahta ise, İslâm ülkesine girmek ya da İslâm ordusuna teslim olmak isteyen gayrimüslime can ve mal güvenliği sağlayan-taahhüt veya sözleşmeyi ifade eder. Emân isteyene müste'min, emân verilene müste'men ve bu tür bir emân verene de müemmin denir.

"Emân" kurumunun Kur'ânî dayanağını şu âyet oluşturmaktadır:

"Müşriklerden birisi senden emân isteyecek olursa (istecâre), Allah'ın kelamını işitip dinleyinceye kadar ona emân ver, sonra da (şayet müslüman olmazsa) kendisini güven içinde bulacağı bir yere ulaştır. İşte bu (müsamaha), onların bilmeyen bir kavim olmalarından dolayıdır." (Tevbe, 9/6)

Bu ayet-i kerimeye göre, İslâm'a ve Müslümanlara karşı savaş halinde bulunan birisi İslâm'ı ve Müslüman toplumu yakından inceleme imkânı bulmak amacıyla "emân (güvenlik)" talebinde bulunacak olursa, kendisine bu 'emân'ın verilmesi vaciptir. Ayrıca, kendisine emân verilen şahıs, kendi ülkesinde kendisini güvenlikte hissedecek bir yere dönünceye kadar güvenliktedir. İbn Kesir, bu ayetin tefsirinde, savaş dışında, "doğruyu aramak veya bir elçilik sebebiyle kendisine gelenlere Hz. Peygamber'in emân verdiği"ni ve mesela Hudeybiye günü Kureyş müşriklerinden Urve b. Mesud, Süheyl b. Amr ve başkalarının Müslümanlarla müşrikler arasındaki meseleler için gelip gitmekte olduklarını nakletmektedir. İbn Kesir'e göre, emân âyetinde gâye, "Dâr-ı İslâm'a elçilik, ticaret, antlaşma veya benzeri bir sebeple gelip emân isteyene emânın verilmesi"dir.[6] Meselâ, Konyalı Mehmet Vehbi Efendi, Tefsirinde, Allah'ın kelamını işitmekle dinin hak olduğunu tetkik için emân isteyenlere emân verdikten sonra iman etmezlerse gitmelerine imkan vermek ve yardımcı olmak lazım geldiğini bunun ise (Fahri Razî ve Nisâburî'den naklederek) usûl-i itikâda taklidin caiz olmayışına dayandığını belirtir.[7]

Yukarıdaki âyette güven istemenin sebebi açıkça belirtilmediği için illet mutlak bırakılmış ve insanların niyet, maksat ve ihtiyaçlarına havale edilmiştir. Ancak, "*Allah'ın* sözünü *işitinceye kadar*" fıkrası bu iznin maksadına işaret etmektedir. Dolayısıyla bu yirmiüç yıllık bir mücadelenin sonlarına doğru nazil olan bu hüküm yıllarca süren düşmanlıktan dolayı İslâm'ı öğrenme ve tetkik etme imkânı bulamamış veya şirk devletinin özgür iradeye koyduğu baskı ve şiddetin etkisinden kurtularak hür düşünce ile karar verme imkânına kavuşamamış müşriklerin/paganların bile tamamen güvenlik içinde İslâm'ı araştırma, İslâm'ı ve Müslümanları yakından tanıma imkânını hazırlamıştır. Bu süreç sonunda, emân talebinde bulunan şahıs, İslâm'ı kabul edip etmemekte serbesttir. Ayrıca, âyette yer alan "isti'câr" kavramı, "yakınlık, civar ve himaye istemek" anlamında olup "güvenlik" anlamında mecazî bir ifadedir. Kur'ân'ın değer verdiği bu EMAN ilkesi, insanî üstünlüğün korunması, insanî şerefin, rahmetin ve şefkatin yaygınlaştırılması konusunda gözetilmesi mümkün olan en üst noktadır. Mekke'nın fethinden sonra Hz. Peygamber'in kendisinde emân isteyen müşriklere (Safvan b. Umeyye gibi) "emân" vermesi, daha sonraki tarihlere gelirsek, Selçuklu Türklerinin ve Osmanlı sultanlarının geleneksel "eman" uygulamaları bu örnekler arasındadır. Arşiv belgelerinde geçen "usûl-i kadîm üzere" ifadesi malumdur. Son Haçlı seferlerinden 20. yüzyıla kadar "Emân" kurumunun, Müslüman ülkelerde Hıristiyan devletleriyle barışçı temaslar ve iletişimler için belli başlı hukukî temeller sağladığı da tarihî bir hakîkattır.

---

6 İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kuran-i'l-Azîm*, c.4, s.55-56, Kahraman yayınları, İstanbul, 1985.

7 Konyalı Mehmet Vehbi Efendi, *Hülâsatu'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'ân*, c.5, s.1960, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1960.

Burada anlatılmak istenen husus şudur. İslâm'ın hoşgörü ve diyalog anlayışı, tarihi süreçte siyasî-sosyal şartların zorlamasıyla ortaya çıkmış ya da geliştirilmiş bir anlayış değildir. Bilakis doğrudan vahyin kaynağında "öteki" ile dünyevî ilişkilerde toleransın sınırının genişliği, müşriklere bile tanınan (savaş şartlarıyla sınırlı olmayan) bu 'emân' izninden anlaşılmaktadır. Aşağıda ele alınan Mümtehıne sûresi 8 ve 9. âyetler her hâlukârda bu tür diyalogların uzlaşma şartlarını da belirtmektedir.

Emân anlayışının temelinde ise, insanlığın başlangıçta tek bir topluluk olduğu, zamanla ayrılığa düştükleri, ayrılıkları ortadan kaldırmak için peygamberler gönderildiği, buna rağmen insanların farklı şekillerde inanmaya devam edecekleri inanışı vardır. Meselâ Yûnus suresinde şöyle beyan edilir:

"İnsanlar ancak bir tek ümmet idi. Sonra ayrılığa düştüler. Eğer (hesâbın kıyâmette görüleceğine dâir) Rabbinden bir söz (ezelî bir takdir) geçmemiş olsaydı, üzerinde ayrılığa düştükleri şeylerde, aralarında elbette hüküm verilir (azâba uğratılıp işleri bitirilir)di." (Yunus, 10/19)

Bu çerçevede yine dikkat çekici bir başka âyet-i kerime ise şudur:

"Allah'tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilmeyerek Allah'a küfrederler. Böylece biz her ümmete kendi işlerini cazip gösterdik. Sonunda dönüşleri Rablerinedir. Artık O ne yaptıklarını kendilerine bildirecektir." (En'am, 6/108)

Bu âyetler "diyalog" kelimesinin çağrışımından daha öte bir duyarlılık, incelik, hakkaniyet ve "bir arada yaşama" kültürü önermektedir. Kur'ânî vahyin bu beyanı evrensel bir önerme olarak ve diyalogun temel prensiplerinden birisi olarak alınmalıdır.

b. Tevellî mi Diyalog mu?

Nihayet ikinci kavram **Tevellî** kavramıdır. Mümtahıne sûresinde işaret edilmiştir:

"Allah, din uğruna sizinle savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayan kimselere iyilik etmenizi (teberrû) ve onlara karşı adil davranmanızı (kıst) yasak kılmaz. Doğrusu, Allah, adil olan kimseleri sever.

"Allah, ancak, sizinle din uğruna savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanıza yardım edenleri dost edinmenizi (Tevellî) yasak eder. Kim böylelerini dost edinirse, işte onlar zalimdir." (Mümtehıne, 60/8-9)

Elmalılı M.Hamdi Yazır, âyetin nüzûl sebebinin hususî, yani Mekke müşrikleri olmakla beraber, manânın umumî olduğunu belirtir. Sûrenin birinci âyetinde, İslâm düşmanlarının düşmanlıklarına rağmen "meveddet" ile bağlanmak ve sırdaş olmak konusunda inananlar uyarılmakta, 7. âyette, Allah'ın inananlara düşmanlığı bırakanlara yönelik "dostluk" ilişkisine izin verdiği hatırlatılmakta, nihayet 8. ve 9. âyetlerde bu "tevellî"nin sınırları verilmektedir. Bu âyetlerin nüzûl sebebi ile ilgili birkaç rivayet vardır. Ancak, her hâlukârda âlimlerin çoğunluğu hükmün umûmîliğinde mutabıktırlar. Elmalılı M. Hamdi Yazır bu iki âyetin İslâm'ın milletlerarası hukuk ve münasebetlerinin esasını tayin eden önemli kurallar tayin ettiğini belirtir.[8]

---

8 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, c. 7, s.546-550.

Bu âyetin mensuh mu muhkem mi olduğu konusundaki bazı tartışmalara rağmen, Taberî'nin "muhkem olduğunu söyleyenlerin görüşünün doğru olduğu" değerlendirmesinden hareketle dinlerarası diyalog için çok önemli bir bakış açısı sunduğu açıktır.

5. İslâm'ın Diğer Dinlerle İlişkisinin Tarihî Tecrübesi

İslâm dışındaki dinlere mensup insanların öteki dinlere mensup insanların ülkelerinde yaşadıkları durumlarda ortaya çıkan 'dînî azınlık' olgusu açısından çağdaş İslâm dünyasına bakıldığında ise, her şeyden önce bir objektif tarihsel gerçeğin hatırlanması gerekir:

Modern dönemlerden önce dünyanın neredeyse bütün önemli dinleriyle doğrudan temas kurmuş tek dinin İslâm olduğu söylenebilir. İslâm;

- Tarih sahnesine çıktığı Arabistan'da ve daha sonra Filistin, Suriye ve Mısır'da Mûsevîlik ve Hıristiyanlıkla;
- 7. yüzyılda İran'ın fethinden sonra Zerdüştlük ve Manicilik gibi İran dinleriyle;
- Çok geçmeden Doğu İran'da ve Hindistan'da Hinduizm ve Budizm'le;
- İpek Yolu ve Kanton gibi diğer Çin limanlarını ziyaret eden Müslüman tüccarlar vasıtasıyla Taoizm ve Konfüçyanizm'le;
- Yaklaşık on dört yüzyıl önce Siyah Afrika'ya İslâm'ın yayılmasından hemen sonra Afrika inançlarıyla;
- Türk ve Moğol halkları İslâm dünyasına doğru indikçe Sibirya Şamanlığıyla karşılaşmıştır.
- Yüzyıllar önce Zerdüşt ve Buda, İslâm dünyasının doğu topraklarında, özellikle de İran'daki Müslümanlar arasında bilinen isimlerdi.
- Hint Müslümanları Krişna ile Rama'yı bin yıldır biliyorlardı. Eserleri dünya klasik bilim literatürüne girmiş olan el-Bîrûnî'nin Âsâru'l-Bakıyye ve Kitâbu't-Tahkîk gibi eserleri daha 11. yüzyılda, Hindistan üzerine, Orta Çağ Hinduizmi konusunda değerli bir bilgi kaynağı olmuştur.
- Upanişadlar ve Bhagavad Gita da dahil, klasik Hinduizm'in sayısız eseri ile Budizm'in bazı eserleri, yüzyıllar öncesinde Farsça'ya çevrilmişti.
- Çinli Müslümanlar Konfüçyüs ile Lao-Tzu'yu peygamber gibi biliyorlardı.[9]
- Müslümanlar, İslâm'ın başlangıcından beri diğer dinlerin farkındaydılar, M.S. 8. ve 14. yüzyıllar arasında, İslâm medeniyetinin zirvesinde bu dinler hakkında pek çok bilgi toplanmıştır. (987'de yazılan) İbn-i Nedim'in Fihrist'inden sonra İbn Hazm (v. 1064), Birunî (v. 1050'den sonra) ve Şehristanî (v. 1153) gibi âlimlerin çalışmaları, ortaçağ İslâm medeniyeti'nde İslâm dışındaki dinler hakkında izafî olarak oldukça yüksek düzeyde bir bilgilenmenin var olduğunun delillerini ortaya koyar. 14. yüzyıldan sonra, söz edilen

---

9 S. H. Nasr (2002-çev.), *İslâm'ın Kalbi*, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, s. 38.

ilgide büyük bir gerileme görülmüştür. Müslüman yazarlar tarafından 'karşılaştırmalı din' kitaplarının yeniden yazılması yalnız son otuz yılda olmuştur. Müslüman âlimlerin diğer dinler hakkında çalışmaya yönelik ilgisi, İslâmî din anlayışının tabii bir sonucudur. İslâm, insanlığın başlangıcından itibaren varolan tek aslî din olmasında ve insanın fıtratına uygunluğu şeklindeki din anlayışında benzersizdir. Aslında birçok dinin tarihi, Âdem'den Muhammed'e kadar, peygamberler aracılığıyla gelen aslî dinin ve toplumlarının, peygamberlerinin uyarılarına ve vahyedilmiş kitaplarına cevaplarının tarihidir. Dinler arası farklılıklar vahiydeki temel farklılıklardan değil, daha ziyade tarihî faktörlerde, özellikle değişik kavimlerin kendi peygamberlerinin temelde aynı olan öğretilerini tahrif etmelerinden kaynaklanır.

XIV. yüzyılda Kahire'de, Bağdat'ta, Isfahan'da, Konya'da, ve Semerkand'da yaşayan bir Müslümanın dinî bilgisinin evrensel doğası, aynı dönemde Paris ya da Bologna'da yaşayan skolastik bir düşünürün bilgisinin doğasından hayli farklıydı.

Dînî evrenselliğe dayalı Kur'ânî öğreti ve evrensel bir doğaya sahip engin tarihsel tecrübeler temelinde, İslâm medeniyeti, modern dönemden önce başka bir dinde görülmeyen kozmopolit, diyalog içinde ve dünya çapında bir dînî perspektif geliştirmiştir.

Medeniyet Tarihçisi Marshall Hodgson'ın açıkça ifade ettiği gibi, "*Ortaçağda Hristiyanların Yahudilere sık sık yaptıkları zalimane katliamların, İslâmiyet'te bir benzeri yoktur. Halife el-Mütevekkil zamanı kadar erken dönemlerde dahi bazı zulümler nadiren vuku bulmuşsa da, bunlar daha çok sonraki periyotlarda meydana gelmiştir... Ara sıra bazı yerlerde görülen ihtida olaylarının önemli bir kısmı, doğrudan doğruya zulüm olarak değerlendirilmiştir.*"[10]

İslâm Tarihi'ne yaklaşımı sübjektif olarak bilinen A. S. Tritton'ın, "*The Caliphs and Their Non-Muslim Subjects (Halifeler ve Gayr-i Müslimlere Tavırları)* adlı kitabının sonuç bölümünde dile getirdiği gibi, "Yahudiler ve Hıristiyanların, her zaman kamuda görevlendirilmeleri, hatta bazen en yüksek mevkilere yükseltilmeleri"[11] sadece dinî tolerans ve 'koruma (zımmilik)' olan bir toplumda mümkün olan birşeydir. Bu, İslâm Tarihi'nde devamlı bir uygulama biçimiydi. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nda,

"*Millet* sistemi içerisinde, Yahudi ve Hıristiyan otoriteleri, kendilerine has ibadetleri, okulları ve hukuk sistemlerine sahiplerdi. Osmanlı sultanları, Kur'ânî esaslarına saygıdan dolayı, *Millet* sisteminin dışında da gayr-i müslimleri hoşnut etmişlerdir. Bu esaslar, güvenilir tefsirlerde, Ehl-i Kitap ile ilgili olarak, tüm dinî zorlama ve zorla ihtidalar yasaklanmıştır şeklinde tescil edilmiştir."[12]

---

10 Marshall G. S. Hodgson, *The Venture of Islam* (İslâm Tehlikesi), Londra: Chicago Üniversitesi Yayınları, 1974, c.2, s.538.

11 A. S. Tritton, *The Caliphs and the Their Non-Muslim Subjects* (Halifeler ve Onların Gayri-Müslümlere Davranışları), Londra: Oxford Üniversitesi Yayınları, 1970, s.231.

12 Y. Courbage&P. Fargues (çev. J. Mabro), *Christians and Jews Under Islam* (İslâm Yönetimi Altındaki Hıristiyanlar ve Yahudiler), Londra: I. B. Taurus, 1997, s.100.

İslâm'ın gayr-i müslimlere hoşgörüsü ve koruması hakkında uzun bir liste yapılabilir, ancak bu, tebliğimizin sınırlarını aşar. Yahudi yazar Nehemia Levtzion'ın şu dediklerine katılabiliriz:

"İslâm, devleti içerisinde bir gayr-i müslim toplumun varlığını tanır. Bu nedenle, bir fetih, mutlaka geniş çaplı bir din değiştirme ile sonuçlanmaz. Yüzyıllar boyunca İslâmlaştırma süreci, büyük ölçüde, İslâmî bir atmosferin yaratılması, dinî ve sosyal müesseselerin gelişmesiyle ilerlemiş ve kemale erdirilmiştir... Genel olarak İslâmlaştırma sürecinde zorla yapılan ihtidaların miktarını belirlemek güçtür."[13]

Yahudi kaynakların da naklettiği gibi, İslâm devleti içerisinde Yahudiler, cennet kadar olmasa da, çoğunlukla rölatif bir özgürlük içerisinde yaşamışlardır. Müslüman yönetiminde yaşayan Yahudilerin durumu, bugün Filistin'de Yahudi işgali altında yaşayan Müslümanlarınkinden şüphesiz çok daha iyiydi. İslâm hakimiyetindeki Yahudi toplumlarına göre de, meselenin aslı, Yahudi bilgini S. M. Wasserstrom'un aşağıda naklettiği gibidir:

"Müslümanlar, onları sosyal ve kültürel anlamda sürekli korumuştur. Goitein'in açıkça ifade ettiği gibi, başka bir deyişle, 'Yahudi toplumunu kurtaran İslâm'dır.' Leo Baeck, durumu daha net ima ve kavramlarla açıklayamamıştır: 'Yahudiler, Müslüman kültürüne karşı derin bir minnet borcu altına girmişlerdir. Minnettarlığı bir Tanrı emri olan bu toplum, borçlarını asla unutmamalıdır.' Buna mukabil, İslâm felsefesinin önde gelenleri – İbn Bace, Farabi, İbn Tüfeyl, İbn Rüşd, vs.- Yahudiler tarafından devam ettirilmiş, tercüme edilmiş, aktarılmış ve ciddi bir şekilde çalışılmıştır."[14]

Şimdi böylesi uzun bir tarihsel tecrübe, entelektüel birikim ve toplumsal birarada yaşama tecrübesinin üzerine bugüne bakıldığında görülen manzara şudur: Çağdaş İslâm dünyası, tarihte olduğu gibi bugün de bağrında öteki dinlerin mensuplarını yaşatmaktadır.

Öyle ki, trajik 11 Eylül faciasından sonra Amerika'da ve bazı Batı Avrupa ülkelerinde yaratılmış olan dînî (bazı Evanjelik Hıristiyan Kiliselerin İslâm karşıtı kampanyaları), ve etnik (Arap ve Türk düşmanlığı) gerginlikle Müslümanların saldırı ve tacizlere uğramalarına rağmen, buna karşılık, Körfez Savaşından ya da en son Irak'ta katliamın sürdüğü şu içinde yaşadığımız dönemde, değil herhangi bir Müslüman ülkede, Irak'ta bile bir tek yerli Iraklı Hıristiyan'ın saldırıya uğramadığı, aynı şekilde İslâm dünyasında misyonerlerin faaliyetlerine devam ettikleri çağdaş dünyada, İslâm dünyasında gayr-i Müslimler hiç de küçümsenemeyecek özgürlüklerle yaşamaya devam etmektedirler. Varolan gerginlikler son çağın politik ve kolonyalizm mirası olan güven bunalımına dayanmakta, dînî temelli bulunmamaktadır.

---

13 Nehemia Levtzion, derleme, *Conversion to Islam* (İslâm'a Giriş), New York: Holmes&Meier, 1979, s.9-11.

14 Steven M. Wasserstrom, *Between Muslim and Jew: The Problem of Symbiosis under Early Islam* (İslâm'ın İlk Dönemlerinde Müslümanlar ve Yahudiler arasında Symbiosis Problemi), Princeton: Princeton Üniversitesi Yayınları, 1995, s.227.

Kiliseler, Kahire, Beyrut, Şam ve birçok kentte varlığını sürdürmekte ve sinagoglar da İstanbul'dan Tahran'a oradan Fez'e kadar Mûsevî cemaatın yaşadığı her yerde bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu içinde Mûsevîlerin, Hıristiyanların ve Müslümanların birlikte yaşadığı Balkanlarda birçok yerde sinagoglar, kiliseler ve camiler birbirinin yanına inşa edilmiştir. İslâm dünyasının ortasında Hıristiyanlar vardır ve bunların en genişi Mısır'da bulunmaktadır. İslâm dünyasının merkezindeki bu azınlıklar, genelde Mûsevîler, Hıristiyanlar ve Zerdüştiler olmuştur; ama İslâm medeniyetinin beşiğinde çağlar boyunca yaşamış olan Dürzîler, Yezîdîler ve Alevîler de vardı ve var olmaya da devam etmektedirler. Geleneksel olarak İslâm, toplumsal grupları, dinî yönelişleri temelinde sınıflandırmıştır. Bu nedenle de ırk ya da dile dayalı azınlık kategorileri pek fazla önemli olmamıştır.

Bugün Müslümanlar, yüzyıllardır olduğu gibi, kendi aralarında öteki dinlerin mevcudiyetini tecrübe etmeyi sürdürmektedir. İslâm dünyasının orta kesiminde Hıristiyan azınlıklar vardır ve bunların en geniş olanı, Mısır'da bulunmaktadır; 1948'den sonra Arap dünyasındaki Mûsevilerin çoğunluğu İsrail'e göç etse de, İran ve Türkiye'de hâlâ Mûseviler vardır, İran'da hâlâ Zerdüştîler vardır ve Müslümanlar kuşkusuz Hindistan'da, ama bunun yanında Bangladeş, Nepal, Malezya ve Endonezya'da Hindûlarla; Sri Lanka, Tayland, Burma, Çin ve başka yerlerde Budistlerle yaşamaktadır. Müslümanlar, yalnızca Çin'de değil Malezya'da da Konfüçyüsçüler ve Taoistlerle birlikte yaşamaktadır. Büyük oranda, İslâm tarihinin çoğu döneminde, Müslümanlar ile kendi aralarında yaşayan dinî azınlıklar barış içinde olmuştur. Filistin'in ya da Hindistan'ın bölünmesi gibi şiddetli siyasal meseleler, Müslümanlar ile diğer dinlerin takipçileri arasındaki olağan ilişkileri dönüştürdüğü zaman, istisnalar ortaya çıkmıştır. Bugün, çeşitli İslâm ülkelerindeki sözde fundamentalist hareketlerden neşet eden bazı suiistimallere rağmen, İslâm dünyasındaki dinî azınlıklara, şimdiye kadar açık ya da gizli sınırlandırmalar olmaksızın dinlerini uygulayabildikleri Amerika ile bazı Batı ülkeleri müstesna, başka topraklardaki Müslüman azınlıklara davranıldığından genelde çok daha iyi davranılmaktadır. Kişinin yapması gereken tek şey, Batı'ya mesafeli duran üç ülke Suriye, Irak ve İran'daki Hıristiyan azınlıkları, Çin, Filipinler, Hindistan ve Rus Kafkasyası'ndaki Müslüman azınlıklarla kıyaslamaktır; Hıristiyan Sırplar tarafından Müslüman Bosnalılara ve Kosovalılara uygulanan dehşetin herkesin zihninde hâlâ taze olduğu Balkanlardan, en son olarak Irak'ta her gün onlarca, yüzlerce Müslümanın ölmesinden bahsetmeye gerek bile yok.

Çeşitli dinî azınlıkların, özellikle de Hıristiyanların İslâm dünyasındaki barış içindeki mevcudiyeti, yakın zamanlarda, Batılı misyoner faaliyetler tarafından büyük oranda kışkırtılmıştır. Bu faaliyetler, yalnızca Müslümanlar arasında değil, Hindular, Budistler ve diğerleri arasında da şiddetli tepkilere yol açmıştır. Bu (Ortodoksluğun-Doğu Hıristiyanlığının değil, Batılı-özellikle Evanjelik Protestan kiliselerin) Hıristiyan misyonerlik faaliyetleri meselesi, ayrı ve geniş bir değerlendirme gerektiren karmaşık bir konudur.

İslâm dünyası söz konusu olunca, bu faaliyetin, modern dönemin başlamasıyla birlikte sömürgecilikle kaynaşmış olduğunu ve birçok Batılı Hıristiyan misyonerinin Hıristiyanlık diye hayli sekülerleşmiş olan Batı kültürünü vazettiklerini söylemek yeterli olacak-

tır. Bu misyonerlerin bir çoğu, Hıristiyanlığın, yalnızca Hz. İsâ'nın öğretileri vasıtasıyla değil, daha çok da Hıristiyan yardımseverliği adına, ama din değiştirme amacıyla verilen pirinç ve ilaç gibi maddî yardımlar vasıtasıyla propagandasını yapmışlardır ve hâlâ da yapmaya çalışmaktadırlar. Müslüman öğrencileri Hıristiyan yapamasalar da, İslâm'a olan sağlam inançlarından uzaklaştırdıklarında dahi bu misyonerlerin okullarının bir çoğu mutlu olmaktadır.

6. Sonuç: Teklifler

1. Burada, "Nereye Gidiyorsun Ey Diyalog" diye sorulurken, "redemptoris missio" yani kurtarıcı misyon değil, "emân" ve "tevellî" temelinde devam edilmesi, İslâm'ın hem kavramsal hem de tarihsel tecrübesinin dikkate alınması önerilmektedir. Bu, İslâm'ın *tezkiyetu'n-nefs ve silm* anlayışının, Hinduizm'in ve Budizm'in *anâtman (nefsi kontrol)*, Museviliğin *komşunu kendin gibi seveceksin*, Hıristiyanlığın *düşmanlarınızı seviniz* (Matta 5: 44-46) gibi anlayışlarıyla birleştiği bir çerçeveyi öne çıkaracak ve dünya daha yaşanılır bir yer olacaktır. Hoşgörü, zaten, pek çok ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerde beyan edildiği üzere İslâm'ın "öteki"ne yaklaşımının temelindedir. Ancak, İslâm'ın, tevhid ve adalet anlayışından taviz verilemez. Pratik amaçlarla yapılan "*diyalog*" toplantılarının zorunlu çerçevesini Kur'an-ı Kerim'in "adalet"i, "emân"ı ve "hikmet"i emreden ayetleri belirleyebilmelidir. Oportünist ve makyavelist amaçlarla değil, ilâhi adaletin ve evrensel ahlâkın yani "maruf" un gereğini yeryüzünde yaymak için nasıl işbirliği yapılacağı noktasında "diyalog" yapılmalıdır. Ana gündem bu olmalıdır. Yoksa teolojik akademyası zaten ilmi ihtilaflarını yüzyıllardır tartışmakta ve kısmen de mesafe almaktadır. Kastedilen İlâhî Sevgi'nin yansıması olan "emân" ve "adalet-kıst" anlayışının yeryüzünde yaygın olması için diyalog kurulmasıdır. Diyalog en azından bir *Hılfu'l-Fudûl – Erdemliler Sözleşmesi* olmalıdır.

2. Uluslar arası kabul edilen dillerde özellikle İngilizce ve Almanca'da yayınlanmak üzere, İslâm'ın diğer dinlere ya da dinlerin çokluğu meselesine yani "öteki"ne bakışının, Kur'an-ı Kerîm, Peygamberî sünnet, dinler tarihi, kelâm, fıkıh gibi İslâmî dînî ilimler çerçevesinde olduğu kadar, Selçuklu-Osmanlı-Türk tarih tecrübesi bir başka ifadeyle Anadolu tecrübesi çerçevesinde ele alındığı hacimli bir referans kitabı hazırlanabilir. Batı dillerinde, özellikle İngilizce'de şüphesiz hem felsefî hem de teolojik çerçevede diyalog konulu yayınlar vardır. Ancak Anadolu'nun Müslümanlık tecrübesinin uluslar arası okuyucuya ulaştırılması elzemdir. Böyle bir çalışma şüphesiz ki, bir tarih-yazımıdır. Ama bugünün kollektif bilinç ve bilinçaltının şekillenmesinde tarih-yazımının rolü yadsınamaz.

3. Müslüman nüfusun dünya nüfusu içindeki oranı ile İslâm'ın tebliğ edilmesi suretiyle Müslüman nüfusun artması iki ayrı konudur. Müslüman nüfusun dünya nüfusu içindeki oranının 1990 yılında 12.4, yirminci yüzyılın sonunda yaklaşık %20 civarında olduğu biliniyor. Bu oran 2025'te tahminen %30 civarında olacaktır. Günümüzde İslâm'ın tebliğ amaçlı olarak nerelere ulaşabildiğini, ne oranda ulaşabildiğini ve bu tebliğin mahiyetini ortaya çıkaracak bir istatistik veya sosyal-antropolojik ya da Dinler Tarihi çalışması bulunmamaktadır. Ancak bilinmektedir ki, çeşitlilik gösteren bir çerçevede Batı'da kay-

da değer bir "ihtidalar" olgusu mevcuttur. Dinlerarası diyalog projeleri ya da teşebbüsleri Batı'daki, Ehl-i Sünnet itikadı dairesindeki mühtedî entelektüeller ve topluluklarla el birliği yapılmalı ve uzun vadeli kalıcı bir "Tevellî" zemini için, gerekirse "öteki"nin mekânında "diyalog" projesi yürütülmeli bunun için pasif tavır değil, aktif-yönlendirici bir yaklaşım içinde olunmalıdır. Müslümanlar açısından mevcut "diyalog" anlayışının hiç değilse kısmen olumlu netice verecek şekilde kullanılabilmesi için bu diyalogu öneren dünyada yani öncelikle Avrupa'da ve Amerika'da, bilhassa ama sadece olmamak kaydıyla Türklerin çoğunlukta olduğu ülkelerde ve bölgelerde iyi planlanmış, muhtevâsı, organizasyonu, "söylemi", "öncelikleri" ve hedefi itinayla belirlenmiş "bilgilendirici" ve "bir araya getirici" programlar düzenlenebilir. Bu programlar, kilise mensuplarının ve halktan kimselerin davet edildiği yuvarlak masa toplantıları olabileceği gibi, Müslümanların düğün, sünnet, cenaze merasimlerine dînî liderlerin davet edilmesi şeklinde de olabilir. Her hâlukârda Batı'daki mühtedî Müslümanların katkılarından yararlanmanın yolları aranabilir. Avrupa'nın geleceğinde İslâm'ın yeri açısından mühtedîlerin çok önemli bir rol oynayacağı anlaşılmaktadır. Farklı zamanlarda, Belçika'da, Almanya'da, Fransa'da, Hollanda'da ve Macaristan'daki müşahedelerimizde bunun önemi dikkatimizi çekmiştir.

4. Avrupa'daki ve oraya gönderilecek din görevlilerimiz için, İslâm ve Öteki konusunda, özellikle bu çerçevede, Kur'ân, Hadis, Tefsir, Fıkıh, Kelâm ve nihayet bu bilgilerin neticesini "öteki" dinlerle karşılaştırmalı olarak inceleyen bir Dinler Tarihi seminerler dizisinde mutlaka eğitim programları düzenlenebilir. Bu özel eğitimin aynı zamanda gidecekleri ülkenin dilinde konuyla ilgili yazılmış literatürden örnek metinlerin incelenmesi ve dolayısıyla sözkonusu ülkenin yazarlarının ve aydınlarının neye nasıl baktıklarının da ele alınması gibi bir çalışmayı da kapsamasında fayda olacaktır. Çünkü diyalogu özel anlamda pratikte sınır boylarında temsil edenler din görevlileridir. Birkaç ilâhiyatçının, akademisyenin entelektüel çevrelerde yapacağı katkı ve etki, mühim ve seçkin olmakla beraber, meselâ Almanya, Belçika veya İngiltere'de bir cami imamının veya din hizmetleri müşavirinin muhtemel geniş düzeyli temsilî rolü ve etkisi özellikle önem taşımaktadır.

5. Avrupa'da Teoloji-İlahiyat Fakültelerinin dahil olduğu din ile ilgili uluslararası projelere katılınmalı. Ayrıca, Türkiye'de İlahiyat Fakülteleri'nde İslâm'ın ana hatlarıyla ve din bilmleri çerçevesinde öğretileceği uluslar arası düzeyde, yabancı dilede verilen yaz kursları düzenlenmelidir.

6. Son olarak, şu önerilebilir: Hz. Peygamber'i dünyaya yeniden anlatmak için gayret sarfedilmelidir. Avrupa popüler kültüründe İslâm'a karşı önyargıların temelinde Hz. Peygamper'e yönelik iddialar önemli bir yer tutmaktadır. Bu konu ele alınırken, Hz. Muhammed (sav) Mekke'liyse, Hz. İsa'nın da Parisli, Londra'li ya da Zürih'li değil Kudüs'lü olduğu, Hıristiyanlık nasıl Avrupa'nın bir dini olduysa İslâm'ın da Avrupa'nın bir dini olabileceği hatırlatılmalıdır. Avrupa'nın İslâm'a karşı önyargılı popüler kültürünün ıslahına yardımcı olunmalıdır. Bu konuda, İngiliz dinler tarihçisi Karen Armstrong'un, '*A Biography of Prophet (Peygamber'in bir Biyografisi)*' kitabının sonundaki şu ifadelerini naklederek bitirmek istiyorum:

"Eğer bugün Müslümanların bizim (Batılıların) geleneklerimizi ve müesseselerimizi daha net anlamaları gerektiğini düşünüyorsak, bizim de bazı önyargılarımızdan kurtulmamız gerekiyor. Belki de, başlamamız gereken yer, barış ve uzlaşma anlamına gelen 'İslâm' adında bir din ve bir kültürel geleneği kuran, bir müminler toplumu inşa eden Peygamber Muhammed'i anlamaya çalışmak olmalıdır."[15]

---

15 Karen Armstrong, *Muhammed- A Biography of the Prophet* (Muhammed- Peygamberin Bir Biyografisi), Londra: V. Gollanez, 1996, s.266.

VII. OTURUM

(22 Eylül 2004)

♦

İKİNCİ TEBLİĞ

ALMANYA'DA MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

♦

Mehmet SOYHUN*

Giriş

Bu tebliğde ana hatlarıyla Almanya'da misyonerlik faaliyetlerini ele almak istiyorum. Burada Hıristiyan ilahiyatı içinde misyonerlik teolojisini ve tarihi gelişimini ele alma imkanı bulunmamaktadır. Misyonerlik üzerinde kısaca durup Almanya'da misyonerlerin neler yaptıkları, hangi alanlarda nasıl faaliyetlerde bulundukları üzerinde durmak istiyorum. Böylece sonuçta Almanya'da yaşayan, genel olarak Müslümanlar veya özel olarak Türkler açısından bu çalışmaların ne anlama geldiği konusunda bir fikir sahibi olma imkanı olacaktır. Burada söyleyeceklerim ve çıkaracağım sonuçlar Almanya için geçerlidir. Çünkü evrensel nitelik taşıyan misyonerlik çalışmaları, hem tarz ve strateji olarak hem de etkileri ülkelere göre benzerlikler ve farklılıklar gösterebilmektedir. Bu nedenle Hıristiyanlar kendi aralarında yaptıkları toplantılarda faaliyetlerinin sonuçlarını değerlendirmekte ve buna göre yeni stratejiler geliştirmeye çalışmaktadırlar.

Hıristiyanlık ve Misyonerlik

Misyonerlik, "bir dinin, özellikle de Hristiyanlığın, diğer din mensupları arasında öğretmen ve vaiz gibi elemanlar gönderilerek yayılması" anlamına gelmektedir. Hz. İsa'nın "gidin ve bütün milletleri şakirt edinin ve onları Baba, Oğul ve Ruhu'l-Kudüs adıyla vaftiz edin"[1] ifadesi misyonerliğin temelini oluşturmaktadır ve bu nedenle Hıristiyanlık var olduğu sürece vazgeçilemeyecek emirlerden biri olarak kabul edilmektedir.[2] Misyonerliğin her hıristiyanın asli görevlerinden biri olduğu vurgulanmaktadır. Hatta dünyanın demografik, dinî ve sosyolojik yapısına bakan kiliseler, misyonerliğin henüz fazla yol almadığı sonucuna varmaktadır ve globalleşen dünyada faaliyet alanlarının sürekli genişlediği ileri sürülmektedir.

Bu inanca göre evrensel ve yerel Katolik kiliselerinin, her kilise kurumunun, cemi-

---

* Goethe Üniversitesi, Frankfurt/Almanya.

1 Matta 28, 19-20.

2 Krş. II. Vatikan Konsili, Dekret über die Missionstätigkeit der Kirche Ad Gentes, Nr. 6, http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19651207_ad-gentes_ge.html

yetinin ve her inananın mecburi görevi, Hz. İsa'nın mesajını dünyanın her bölgesine ve bütün insanlara ulaştırmaktır.[3] Papa'nın yayınladığı "Redemptoris Missio" fermanının girişinde, bütün gücün misyonerliğe verilmesi zorunluluğu belirtilerek bunun kanıtı olarak Pavlus'un "İncili vazediyorum diye, benim için övünme olmaz; çünkü bir mecburiyet altındayım; eğer İncili vazetmezsem vay bana!" ifadesi zikredilmektedir.[4]

Hristiyanlığın teslis inancı misyonerliğe de yansımaktadır. Baba Tanrı, oğlu Hz. İsa'yı insanlara göndermiş, Baba ve Hz. İsa da müştereken Ruhu'l-Kudüs'ü de insanlara göndermiştir. Bu sebeple misyonerlik, tanrının en önemli faaliyetinde kendini göstermekte ve "missio dei" olarak kiliseler tarafından tartışmasız kabul görmektedir. Bu durumdan dolayı da Katolik kilisesine göre Tanrı, kiliseyi misyonu için kurdurmuştur ve kullanmaktadır. Yani misyon kiliseye hizmet için değildir, bilakis kilise, misyon için varlığını sürdürmektedir. Bu sebeple misyonerlik yapan kilise ile misyon sahibi olan ve faaliyetleri ile mesaj veren kilise ayrımı üzerinde durulmaktadır.

Hıristiyanlara göre Hz. İsa'nın "Baba beni gönderdiği gibi, ben de sizi gönderiyorum"[5] ifadesi bağlayıcılığını devam ettirmekte ve misyonerlikte devamlılığı göstermektedir.[6] II. Vatikan Konsil kararlarına göre Halkların Hristiyanlaştırılması Meclisi[7], Papalık Misyonerlik Teşkilatlarının öncülüğünde yerel kiliselerin bu çalışmaları yapması[8] ve ayrıca her Piskoposluk bölgesinde "Dünya Misyonu" adlı bir Piskoposluk Komisyonu teşkil edilmesi talimatını vermiştir.[9]

Misyonerlik anlayışına göre Hz. İsa'yı tanımak insanların hakkıdır. Dolayısıyla misyonerlerin bu konudaki yaklaşımı, hak sahibi insanlara bu hizmeti götürme anlayışı şeklindedir ve onlar kendilerinin tanrının krallığının gerçekleştirmesi için birer araç olduklarına inanmaktadırlar.

Hz. İsa bütün insanların kurtuluşu için gönderilmiş ve Hristiyanlığa göre insanların

---

3 II. Vatikan Konsilinin Ad Gentes Beyanatı, Kongregation für die Evangelisierung der Völker "Cooperatio Missionalis" – Instruktion über die missionarische Zusammenarbeit, Verlautbarungen des Apostolischen Stuhls Nr. 137, Deutsche Bischofskonferenz, Bonn, 1998, s.5-6.

4 Enzyklika "Redemptoris Missio" Seiner Heiligkeit Papst Johannes Paul II. über die fortdauernde Gültigkeit des missionarischen Auftrages, Verlautbarungen des Apostolischen Stuhls Nr. 100, Deutsche Bischofskonferenz, Bonn, 1990, s.7.

5 Yuhanna 20, 21.

6 "Cooperatio Missionalis", s.6, Protestan ve diğer kiliseler açısından da misyonerlik aynı dinî temellere dayanmaktadır.

7 Vatikan'da bir bakanlık durumunda olan bu "Kongregasyon"un emrinde 85.000 rahip, 450.000 tarikat üyesi bulunmakta, dünya çapında 280 eğitim merkezinde toplam 65.000 rahip yetiştirmektedir. Bu personelin çoğu aylık 30 Dolara çalıştırılmaktadır. 42.000 okul, 1.600 hastane, 6.000 ilkyardım kampları, 780 cüzzam merkezi ve 12.000 muhtelif sosyal ve yardım kuruluşu bu meclise bağlı olarak faaliyetlerini yürütmektedir. Bkz.: www.vatican.va, www.wams.de/data/2004/05/30/284942.html?prx=1,

8 Katolik kilisesinde bütün piskoposlar Vatikan'ın missio misyonerlik teşkilatının bölgesinin başında bulunmaktadırlar. Ayrıca bu teşkilat diğer yerel teşkilatlardan öncelikli bir konuma sahiptir.

9 "Cooperatio Missionalis", s.14.

kurtuluşu için kendini çarmıhta feda etmiştir. Bu durum katolik kilisesinde "ad gentes" misyonerliği olarak algılanmaktadır. Bütün din adamları ve laik cemaatın imkan dahilindeki bütün insanları Hıristiyanlaştırmak işin çalışmasının bir vazife olduğu kabul edilmektedir.[10]

Misyonerlik, çeşitli yollarla insanları Hıristiyanlaştırma anlamına geldiği gibi, dini anlatma, hatta örnek olacak şekilde sadece yaşama anlamına da geldiği düşünülürse, nerede başlayıp nerede bittiğini belirlemek veya hangi davranışın misyonerlik kapsamına girdiğine, hangisinin girmediğine karar vermek kolay değildir. Örneğin merkezi yerlerdeki *kiliselerin açık tutulması* ve insanların kiliseye girip mum yakarak dua edebilme imkanlarına sahip olmaları ve sessizlik ortamı bulmaları da misyonerlik olarak görülmektedir.[11] Bununla birlikte konunun anlaşılabilmesi için şöyle bir ayrım yapabiliriz: Kiliselerin kendi cemaatlerine yönelik olarak yaptıkları faaliyetler, dinî ayin ve törenler misyonerlik kapsamı dışında tutulabilir. Bunun dışında kalan diğer insanlara yönelik bütün çalışmalar misyonerlik olarak anlaşılabilir. Dinî tören ve ayinler de eğer başkaları görsün ve etkilensin diye yapılırsa bir tür misyonerlik olarak görülebilir.

Misyonerlik, kendi içinde genel olarak ikiye ayrılmaktadır: 1- "Dış Misyonerlik", Hristiyan olmayanlara yönelik olarak yapılan çalışmaları ifade etmekte; 2- "İç Misyonerlik" ise kiliselerin kendi ülkesinde kendi mezhebine mensup olmayan veya kilise ile ilişkisi kopmuş ya da zayıflamış insanlara yönelik çalışmalar olarak anlaşılmaktadır.[12] Bundan farklı olarak misyonerlik faaliyetleri, doğrudan, yani doğrudan dini anlatma ve dolaylı, yani doğrudan dini olmayan bir çerçevede dolaylı olarak Hıristiyanlığa hizmet etme şeklinde de ikiye ayrılabilir.

Misyonerliğin çeşitli aşamalarda gerçekleştirildiği söylenebilir. Hristiyanların başka insanlarla sükunet ve barış içinde yaşamaları (Konvivenz) esnasındaki uygun fırsatlarda şehadette (Zeugnis) bulunulması, İncilden bahsedilmesi, anlatılması ve tebliğ edilmesi (Verkündigung), İncilin tanıtılması ve Hristiyanlaştırma (Evangelisierung) önemli aşamalardandır. Bundan sonra cemaat kurulması veya varsa mevcut cemaate katılma aşaması gelmektedir. Bunlara hazırlık ve katkı açısından enkültürasyon (Inkulturation) ve diyalog da önemli birer aşama olarak görülebilmektedir.

Almanya'da Misyonerlik Çalışmaları

Bu noktada şunu belirtmekte yarar vardır. Almanya'da kiliselerin yaptıkları misyonerlik çalışmalarının hepsi Almanya'ya özgü değildir. Bunların benzerleri diğer Avrupa ülkelerinde de yapılmaktadır. Bunların bir kısmı uluslar arası düzeydeki faaliyetlerin uzantısı mahiyetindedir, bazıları ise yerel ve ülkelerin özelliklerine uyarlanmıştır. Bu faaliyetleri dini anlatma faaliyeti olarak görmek de mümkündür. Burada ele alınacak misyoner-

---

10 Ad Gentes, II. Vatikan Konsili.

11 Bkz.: Missionarisch Kirche sein, Offene Kirchen-Brennende Kerzen-Deutende Wort, Deutsche Bischofskonferenz, Nr. 72, Bonn, 2003.

12 Universallexikon, Gütersloh, 2002.

lik çalışmaları Almanya içinde yapılan faaliyetlerle sınırlı olacaktır. Alman kiliselerinin para ve elemanlarla yaptıkları Almanya dışındaki misyonerlik faaliyetlerinin de çok önemli olduğundan ve müstakil olarak ele alınması gerektiğinden dolayı burada üzerinde durulmayacaktır.

Bu çalışmaları, doğrudan misyonerlik faaliyetleri ve dolaylı misyonerlik faaliyetleri şeklinde tasnif etmeyi daha uygun bulmaktayım.

1- Doğrudan Misyonerlik Faaliyetlerine Örnekler

Burada klasik misyonerlikten, evleri dolaşıp propaganda yapanlardan, Hristiyanlık hakkında yazılar ve Kitab-ı Mukaddes dağıtımından bahsetmeyip örnek olması ve pratik durumu göstermesi açısından farklı ve ilginç projelerden bahsetmek istiyorum.

a- Kurumlar, Kampanyalar ve Programlar

Dünyadaki bütün Katolik kiliselerde ekim ayının sondan ikinci pazar günü *Dünya Misyonerlik Günü* olarak kutlanmakta, ayinlerde misyoner teşkilatları için bütün kiliselerde bağış toplanmaktadır. Bu gün için ayrıca kampanyalar yapması için kiliselere özel broşürler istek halinde gönderilmekte ve programlar düzenlenmektedir. Sadece bu günde toplanan toplam bağışın miktarı 200 milyon Dolar olarak ifade edilmektedir.[13]

Misyonerlik Yıldönümleri: Almanya, 756 yılında vefat eden Misyoner Bonifatius tarafından Hristiyanlaştırılmıştır. *"Şehit"* edilen *Bonifatius'un vefatının 1250. yıldönümü* Katolik ve protestan kiliseleri tarafından bu yıl ihtişamlı törenlerle kutlanmış, naaşının taşındığı Fulda'ya kadar katedilen yol, "*hacı yolu*" olarak yürünmüştür.[14] 1992 yılında Katolik Kilisesi Güney Amerika'nın hristiyanlaştırılmasının 500. yıldönümünü kutlamış, kutlama ile ilgili programın dokümantasyonu yayınlanmıştır.[15]

Orta ölçekli ve büyük garlarda, özürlü, yabancı ve bilgisiz insanların vasıtalara inme, binme, dinlenme, hareket cetvelini okuma vb. her türlü ihtiyaçlarına yardımcı olmak gibi görevleri bulunan *"Gar Misyonları"* bulunmaktadır. Bunlar 1894 yılında Katolikler tarafından kurulmus ve 1910 yılından itibaren Katolik ve Protestan kiliseleri tarafından müştereken işletilmektedir. Kurumsallaşmış ilk ortak hareket olan bu faaliyetin, tarafların üzerinde müştereken anlaştıkları farklı bir haç sembolü bulunmaktadır.[16]

Pazar, meydan vb. yerlerde "*çadır misyonları*" kurulmaktadır.[17]

2003 yılı *"Kitab-ı Mukaddes Yılı"* ilan edilmiş ve Almanya düzeyinde Kitab-ı Mukaddesle ilgili yüzlerce kampanya yapılmıştır. Bu kapanyalarda klasik Kitab-ı Mukaddes dağıtımının ötesinde muhtevanın da aktarıldığı toplantılar ağırlığı teşkil etmiştir.[18] Aynı yıl

---

13 Andreas Englisch, Millionen gegen Mohammed, Welt am Sonntag, 30.05.2004, www.wams.de/data/2004/05/30/284942.html?prx=1

14 1250 Jahre nach Bonifatius neue Route, Blickpunkt Schöneck, 21.07.2004, 1992 */*

15 Bkz. : 500 Jahrfeier der Evangelisierung von Südamerika, DBK, Bonn 1992.

16 http://www.bahnhofsmission.de/

17 www.zeltmission.de

18 www.das-jahr-der-bibel.de

içinde ve bu kampanyayı destekler mahiyette "*Bibelbox*" ismi altında başka bir kampanya açılmıştır. 11x11x11 m ebatlarında iki katlı bir küp şeklinde bir çadır 10 büyük şehirde 26 Nisan ve 20 Temmuz arasında tura çıkarılmış ve şehirlerin önemli merkezlerinde kurulmuştur. 61 günde toplam 93.000 kişinin bu çadırları ziyaret ettiği, civardaki platform programlarla beraber izleyenlerin sayısı 125.000 civarında olduğu ifade edilmektedir.[19] Köln programını sonuç raporu, "Köln'deki Bibelbox" başlığını taşımaktadır. Alt başlığı ise "*Misyoner Ekümenliğin Göstergesi - Cesaret Veren Bir Proje*"dir. Programın amaçları arasında *1- Kitab-ı Mukaddes Misyonerliği, 2- ekümeniklik* ve *3- dinlerarası (diyalog)* zikredilmektedir.

Projeyi Almanya'daki Katolik, Protestan Kiliseleri ve bütün kiliselerin müştereken oluşturdukları kurum olan *Hristiyan Kiliseleri Çalışma Grubunda (ACK)*, Hristiyan (Misyoner) Teşkilatlar ve (Evangelikal) 'Alman Protestan Birliği' başlığı altında bir araya gelmiş olan kuruluşlar düzenlemiştir. Maddi giderler bölgedeki Protestan Eyalet Kilisesi, Katolik Piskoposluk, yayınevi sahibi bir sponsor ve Federal İçişleri Bakanlığı tarafından karşılanmıştır. Bu projenin raporunda yer alan şu ifadeler önemlidir: "Ekümenik misyoner hareket zaruridir ve bizim kiliselerimizin misyonerlik faaliyetlerinde daha fazla beraberlik mümkündür."[20] ACK, bu sebeple bütün üye kiliselerden, misafir kiliselerden ve ayrıca bütün misyonerlik ve Hristiyanlaştırmaya kendini adamış kişilerden bu faaliyetlerini birleştirmelerini istemektedir. Yani *Almanya'daki bütün kiliseler, müşterek görevleri olarak Misyonerliği ve Hristiyanlaştırmayı görmektedirler.*[21] Ayrıca Avrupa çapında Protestan ve Katolik kiliselerinin ekümenik kurulu 2001-2010 yılları arasındaki süreyi 'şiddetin aşılmasının 10 yılı' olarak ilan etmişlerdir, bununla hıristiyanlığın barışa olan müsbet katkıları anlatılmaya çalışılmaktadır.

1848'de Katoliklar tarafından başlatılan *Katolikler Günü* ve 1949'da Protestanlar tarafından ayrıca yapılmaya başlanan *Kilise Günleri* şu anda iki yılda bir dönüşümlü olarak yapılmaktadır ve amaçları arasında misyonerlik[22] de bulunmaktadır. Bu program her yıl farklı bir şehirde yapılmakta ve beş gün devam etmektedir. Bu süre içinde bütün şehirde yüzlerce program yapılmakta ve adeta bütün şehir seferber edilmektedir. Almanya'nın her yerinden gelen onbinlerce kişi misafir edilmekte ve programlara katılmaktadır. Bütün okullar, kiliseler, spor salonları, fuar alanları vb. yerlerde bilimsel etkinliklerin yanısıra ayinler, konserler, barış duaları ve Müslümanlarla diyalog platformları türünden çeşitli programlar gerçekleştirilmektedir.

---

19 Örneğin Köln'de 8.891 kişi içinde Kitab-ı Mukades ile ilgili metinler ve 10 şahsın tanıtılmakta olduğu çadırı ziyaret etmiştir. Dış alanda kurulan platformda çeşitli programlar düzenlenmiş, müzik grupları konserler vermiş, tartışmalar yapılmıştır.

20 Mankel, Jens, Die Bibelbox in Köln 16-20-7-2003, Ein mutmachendes Projekt missionarischer Ökumene, Abschlussberichte und Dokumentation, Kölner Ökumenische Beiträge Nr. 47

21 Unser gemeinsamer Auftrag: Mission und Evangelisation in Deutschland. Ein Wort der Arbeitsgemeinschaft Christlicher Kirchen in Deutschland. Texte aus der Ökumenischen Centrale Nr. 6. Hrsg. ACK, April 2002

22 http://www.kirchentag.de/de/bewegung/wir/waswill/index.html,

2003 yılında Katolik ve Protestan kiliseleri ilk defa bir araya gelerek *I. Ekümenik Kilise Günleri* başlığı altında bu etkinliği Berlin'de ortak olarak gerçekleştirdiler. Bu program da Federal İçişleri Bakanlığı tarafından desteklenmiştir.[23]

2006 yılında Almanya'da yapılacak olan *Dünya Futbol Şampiyonası* için misyonerler şimdiden program yapmak için kolları sıvadıklarını ifade etmektedirler.[24] Web sayfasında Federal İçişleri Bakanının da bu projeyi desteklediği ifade edilmektedir.[25]

b- Medya (TV, Radyo ve İnternet)

Uydu üzerinden dijital yayın yapan "*Bibel TV*"de Hıristiyanlıkla ilgili yayınlar yapılmakta, örnekler verilerek kişilerin nasıl hristiyan oldukları veya bu dine nasıl hizmet ettikleri anlatılmaktadır. Fabrikatör bir Hristiyanın işçilerinin sadece Hristiyan mı olduklarının sorulması üzerine verdiği cevap düşündürücüdür: "Öyle olsa nasıl misyonerlik yapabilelim ki? Ama idareci kadro Hristiyanlardan oluşmaktadır."[26]

Kuşkusuz bütün işverenler bu durumda değildir.

Das Wort zum Sonntag: Birinci Alman Televizyon Kanalı ARD'de cumartesini pazara bağlayan gece, dönüşümlü olarak Katolik ve Protestan papazlar tarafından 5 dakika süren kısa bir *'Pazar vaazı'* yayınlanmaktadır. Ayrıca özel, eyaletlerin ve federal resmi televizyon ve radyo kanalların da dinî yayın mecburiyeti bulunmaktadır.[27] Bunun yanında resmi kabul edilmiş tüzel kişiliği bulunan kiliselerin resmi yayın kuruluşlarının yayın kurullarında bulunma ve programlarla ilgili görüş ifadesi ve yayın politikasında belirleyicilik hakları bulunmaktadır.

Çoğunluğu Protestan olan, ancak hür kiliselerin ve Katoliklerin de içinde bulunduğu *ProChrist* adlı uydu yayını Essen'deki kapalı spor salonundan 2-3 yılda bir defa, bir hafta civarında yayın yapmakta, bu yayın Avrupanın her yerinden kiliseler ve açık alanlarda izlenmekte, özel programlar gerçekleştirilmektedir. Aralarında Türkçe'nin de bulunduğu birçok dile bu programlar tercüme edilmekte ve yayın yapılmaktadır.[28]

Gießen yakınlarında Wetzlar'da Protestan "*İncil Radyosu (ERF)*" bulunmaktadır. Orta dalgadan yayın yapan radyo, haftanın belirli günlerinde içinde Türkçenin de bulunduğu yabancı dillerde yayın yapmaktadır. Bu radyonun Kuzey Ren Vestfalya Eyaletinde kablo üzerinden dinlenebilmesi için web sayfasını ziyaret edenlerin "*Kablo Yayın Misyoneri*" olmaları ve projeye bağışta bulunmaları istenmektedir.[29] Bu kurum çeşitli Alman te-

---

23 Bkz.:www.katholikentag.de, www.kirchentag.de/de/bewegung/index.html, www.bmi.bund.de

24 www.kickoff2006.org

25 Spordan sorumlu bakan olduğu için bu organizasyondan da sorumlu olduğu için bu projeyi de destekliyor şeklinde anlaşılmış olabilir.

26 Bibel-TV, 30.08.2004.

27 Protestan Kilisesi (EKD) Tacheles ismiyle bir kilisede güncel konularla ilgili tartışmaların yapıldı canlı program TRT 3 gibi olan Phoenix Televizyonunda yayınlanmaktadır.

28 www.prochrist.de

29 www.erf.de

levizyonları veya radyolarında yayınlanması için paket programlar da hazırlamaktadır. Bunun yanında Katoliklerin kablo veya uydu üzerinden yayın yapan DomRadio, Radio Horeb veya Vatikan Radyosu bulunmaktadır.

Bilgisayar Misyonerliği: İsteyenler için teknolojik misyonerlik imkanı da bulunmaktadır. Web sayfasına ulaşarak bilgisayar programcıları konuyla ilgili kendi yapabilecekleri katkılarını belirtebilmektedirler. Bu kadar bilgisi olmayan ama yine de "hizmet" etmek isteyenlerin, internetten indirebilecekleri muhtelif dillerdeki İncil veya başka Hristiyan içerikli program veya oyunları disket veya CD'ye çekerek ilgilenenlere ulaştırabilecekleri duyurulmaktadır.[30]

Paskalya veya Noel öncesinde Protestan Kilisesi, kilise ile ilgili veya bu bayramlarla ilgili olarak bilboardlarda çok seçenekli cevapları olan sorular sorarak kişilerin bunlar üzerinde düşünmelerini farklı bir yoldan temin etmeye ve müntesip kazanmaya çalışmaktadır. Kiliselerin özel ve resmi ajanslara haber geçen etkin haber ajansları da bulunmaktadır.

Dergi, gazete, bilboard vb. alanlarda ilanlar verilerek ve isteyenlere *Kitab-ı Mukaddes hediye* edilebileceği belirtilmektedir. Çoğu zaman bu ilanlarda Hz. İsa'nın tek kurtarıcı olduğuna veya benzeri mesajlar içeren İncil pasajlarına yer verilmekte ve böylece ümitsiz durumdaki insanlara umut ışığını burada bulabilecekleri anlatılmaya çalışılmaktadır.

c- Yayınlar ve Eğitim Faaliyetleri

Almanya'da toplam 13 üniversite veya yüksekokulda "Misyonerlik Kürsüleri" bulunmakta[31] ve çeşitli misyonerlik dergileri yayınlanmaktadır. Ayrıca misyonerlikle ilgili olan araştırmacıların veya tarihçilerin dernekleri de vardır.[32] Misyonerlik ile şarkiyatçılık arasında bir bağlantı olup olmadığı tartışma konusudur.

1978 yılında Köln'de faaliyete başlayan *CİBEDO (Hristiyan-İslâm Münasebetleri ve Dokümantasyon Merkezi)* Beyaz Pederler Misyoner Teşkilatına bağlı olarak Katolik Kilisesi tarafından kurdurulmuştur. Başında uzun süre bir misyonerin bulunduğu ve Frankfurt'a taşınan bu merkezde İslâm ile ilgili yayınlanan kitaplar toplanmakta, çeşitli konular ve kuruluşlarla ilgili dokümantasyonlar yapılmaktadır. 20 yıllık bir süreden sonra 1997'de Beyaz Pederler Misyoner Teşkilatı, derneğe dönüştürülerek sorumluluk Alman Piskoposlar Kurulu'na geçmiştir. Yeni yapılanma sonucu 2000 yılından itibaren CİBEDO, bu kurulun "*uzman dairesi*" özelde olarak piskoposlara, genelde din adamlarına, araştırmacılara ve ilgi duyanlara hizmet vermektedir. 1999 yılına kadar üç ayrı isimde dergiler çıkarıp, bu tarihten sonra dijital dergi yayınına devam eden CİBEDO'nun diyalog ve İslâm ile ilgili yayınladığı kitapları da bulunmaktadır.[33] Örneğin cizvit pederi C.W.Troll'un 'Müs-

---

30 www.computermission.de

31 http://www.dgmw.org/dgmw-d/Missionswissenschaft.html#Zweig6

32 www.dgmw.org, www.bgmg.de

33 Soyhun, Mehmet, Almanya Frankfurt'taki Hristiyan-İslâm Münasebetleri ve Dokümantasyon Merkezi'nin "CİBEDO" (Christlich-Islâmische Begegnungs- und Dokumentationsstelle) Tarihi ve Kültürel Faaliyetleri, Selçuk Üniv. Sosyal Bil.Enst., yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Konya, 2001, s. 50, 119. Roma'da da P.I.S.A.I. adlı Papalık Arap ve İslâm Araştırmaları Enstitüsü bulunmaktadır ve "IslamoChristiana" dergisini çıkarmaktadır.

lümanlar Soruyor Hıristiyanlar Yanıtlıyor' kitabının tercümesi internetin yanında buradan temin edilebilmektedir.

1963 yılında kurulan ve merkezi Wiesbaden'de bulunan "*Orientdienst*" isimli Şark Hizmetleri kurumu ise papaz, laik kilise yöneticileri vb. kişilere İslâm ile ilgili programlar sunmakta ve internette İslâm hakkında olumsuz bilgiler vermektedir.[34] Ayrıca "*ORIENTIERUNG*" isimli yılda beş defa yayınlanan bir dergi çıkarılmaktadır. Misyonerlere ve potansiyel Hristiyan adaylarına yönelik hazırlanan Almanca derginin hedef kitlesi, isminden de anlaşılacağı gibi Müslümanlardır ve bir oryantasyon olmayı hedeflemektedir. Türk gazetelerine ilân vererek Kitab-ı Mukaddes hakkında ilgi uyandırma projeleri için özel bağış kampanyası düzenlenmektedir.[35] Öbür taraftan hangi tarihte hangi bölgede kimlere yönelik misyonerlik çalışmaları yapılacağı genel olarak bildirilerek okuyucuların dua ile destek olmaları istenmektedir.[36] Türkler de dahil Müslümanlardan Hristiyan olan kişilerin nasıl Hristiyan oldukları, hangi problemleri çektikleri vb. konular dergide röportaj şeklinde yayınlanmaktadır.

Merkezi Bonn civarında bulunan "*Islaminstitut*" ise Lozan Hareketi diye adlandırılan Evangelikal geleneğe bağlı bir kurumdur. İsviçreli ve Almanyalı idarecilerden oluşan kurumun özel web sayfalarında çoğu Dr. Christiane Schirrmacher'in yazılarından oluşan İslâm ile ilgili negatif yazılar ve hıristiyanlar açısından önemli veya menfi haberler arşiv bölümünde bulunmaktadır.[38] Enstitü, "*Islam und Christlicher Glaube*" ve "*Islâm and Christianity*" ismiyle Almanca ve İngilizce olarak yılda iki defa çıkan bir dergi yayınlamaktadır.

Bu iki kurumun bağlı bulunduğu evangelikal 'Alman Protestan Birlik', müntesiplerinin kullandıkları bir dua kitapçığı yayınlamaktadır. Ramazan ayında ise özel baskı ile "*İslâm Dünyası İçin 30 Gün Dua Takvimi*" kitapçığı yayınlanmaktadır. İslâm ülkeleri, o ülkeden gelen Müslümanlar ve İslâm ile ilgili konular burada tanıtılmakta, hıristiyanların dikkati bunlara çekilmeye çalışılmakta ve misyonerlik imkanları hakkında bilgiler verilmektedir.[39] Bunlar çeşitli dillerde kitap, makale vb. yayınlar ithal etmekte, gerekli yayınlar, teyp veya video kasetlerini tercüme ettirmektedirler.

2- Dolaylı Misyonerlik Faaliyetleri

Kiliselerin beyanatlarında *Diakoni*, yani hasta, muhtaç ve fakirlere yapılan sosyal, dinî ve hayri yardım faaliyetlerinin misyonerlikten ayrılamayacağı vurgulanmaktadır. Bunun için de kiliseler çeşitli alanlarla ilgili yardım kuruluşları, hastane, huzur evleri vb. kurumları kurmuştur. Bunların faaliyetlerine girmeyeceğim.

---

34 www.orientdienst.de, Evangelische Allianz Deutschland'a bağlıdır. Bkz.: www.ead.de

35 Knödler, M., Türkische Bibelinserate Europa, Orientierung, 03/Juli 2004, s. 15-16.

36 Orientierung, 03/Juli 2004, s. 14.

37 Bkz.: www.islaminstitut.de, http://www.lausannerbewegung.de/index.php?p=32, Evangelische Allianz Deutschland'a bağlıdır. Bkz.: www.ead.de

38 30 Tage Gebet für die Islamische Welt (internet üzerinden pdf dosyaları bulunabilmektedir).

39 Weimarer Verfassung, Artikel 141, Anstaltsseelsorge.

a- Fakirlik ve Muhtaçlık

Giyecek bağışları: Şehrin belirli yerlerinde sürekli duran özel metal konteynerlerde kullanılmış elbise ve ayakkabılar toplanmaktadır. Bunun yanında belirli zamanlarda evlere ilanlar dağıtılmakta ve bu tür yardımların toplanacağı duyurulmaktadır. Bu elbise ve ayakkabıların giyilebilir, temiz ve mümkünse ütülenmiş olarak buralara bırakılması istenmektedir. Belirli merkezlerde toplanıp tasnif edildikten sonra duruma göre doğrudan muhtaçlara dağıtılmakta veya para ile eskici vb.lerine satılmakta ve bu paralar da bu şekilde misyonerlik için kullanılmaktadır.

Çocuk bakımını üstlenme: Fakir çocukların bakımlarını üstlenmeleri için durumu iyi olan kişilere ulaşılmaya çalışılmakta ve cüzi miktarlarla vaftiz annesi veya babası olunabileceği ifade edilmektedir.

Hastane, hapishane, askeriye ve huzur evlerinde dinî rehberlik: İtirazları olmaması halinde bu tür kurumlarda kalan Müslümanları Hıristiyan papazlar ve görevliler de ziyaret edebilmekte, ihtiyaçları bulunması halinde onlara yardım etmekte ve onlar için duada bulunmaktadırlar. Müslüman cemiyetler ve görevliler anayasal 'ayin ve dinî rehberlik hakları'[40] olan bu ziyaretleri, kurumsallaşamamadan dolayı Hıristiyanlar kadar düzenli veya sıklıkla gerçekleştirememektedirler.

Hakkaniyete uygun alışveriş (Fair Handel): Üçüncü dünya ülkelerinden ithal edilen kahve, kakao, pirinç ve el sanatı gibi ürünler üretildikleri ülkelerin rayiş bedeli ile değil de Almanya'daki rayiş bedelleri üzerinden satın alınması çalışmaları yapılmaktadır. Bu mallar Almanya'da *"Bir Dünya Dükkan"*ları veya *"Adil (Hakkani) Ticaret"* vb. dükkanlarında satılmaktadır.

Almanya'ya iltica eden, ancak devlet tarafından iltica müracaatı kabul edilmeyen kişiler, kiliselere sığınarak *Kilise İlticasına* başvurmakta, bu durumda devlet bu kişileri sınırdışı edememektedir.

Vasiyetle miras bırakma: Özellikle zengin yaşlıların miraslarını kiliseye veya ilgili teşkilatlara bırakmaları için özel kampanyalar yapılmaktadır.[41]

b- Aile ve Eğitim

Evlilik ve çocuk eğitimi: Etnik ve dinî çoğulcu toplumlarda evlilikler de ayrı bir meseledir. Hristiyan ve Müslüman kadın ve erkekler arasında evlilikler gerçekleşmektedir. Bu evliliklerden doğan çocuklar zaman zaman problemlere sebep olmaktadır. Mesela Katolik Kilisesi mensubu bir eş, Piskoposluktan *Müslüman bir kişi ile evlenebilmek için yazılı izin* almak mecburiyetindedir. Bu iznin alınabilmesi ise, o kişinin *doğacak muhtemel çocuğu Katolik olarak yetiştireceğine, yani vaftiz ettireceğine dair yazılı taahhütte* bulunmasına bağlıdır.[42] Çoğu Müslüman bunu bilmemekte, çocuk doğduktan sonra vaftiz edil-

---

40 Weimarer Verfassung, Artikel 141, Anstaltsseelsorge.

41 Örneğin Bkz. : http://www.selk.de/download/Erbschaft-Merkblatt.pdf.

42 Bkz.: Katholisch Islamische Ehen. Eine Handreichung, Erzbischöfliches Generalvikariat Köln, Hauptamt Seelsorge (Hg.), REFIDI, Köln, 2001, s. 45-48.

mesi için kiliseye götürülmesi planlandığında şaşırmaktadır. Bazı eşler ise ilk baştan çocuklarına her iki tarafın dinini öğretmek ve çocuğun büyüdüğünde kararı kendisinin vermesi üzerinde anlaşmaktadırlar. Son zamanlarda bu tür evliliklerin nikah törenlerinin kiliselerde gerçekleştirilmesi yönünde istekler gelmektedir.

Anaokulları ve kiliselerin okulları: Kiliselere bağlı okulların bir görevi de kilise inancını ve misyonunu iletmektir. Ancak Müslüman öğrencilerin bu okullardaki Hristiyan Din Dersi'ne katılma mecburiyetleri bulunmamaktadır.

Katolik ve Protestan kiliselerinin *gençlerle ilgili özel teşkilatları* bulunmakta, bu teşkilatların işlettikleri *gençlik merkezleri* bulunmaktadır.[43]

Özetleyecek olursak;

1970'li yıllarda ilk olarak Köln[44] ve Münih Piskoposlukları nezdinde *Hristiyan Olmayanlarla Münasebetler Daireleri (ÖKNİ)*, daha sonra diğer bölgelerde çeşitli daireler kurulmuştur.

Protestan Kilisesinde de yabancılarla ilgili birimler oluşturulmuştur. Örneğin Wuppertal'da Ren ve Vestfalya eyaletlerinin Protestan Kiliseleri müştereken "Birleşmiş Protestan Misyoner Teşkilatı" içinde "İslâm Danışma Merkezi" kurmuş, Afrika'da misyonerlik yapan bir papaz ilk müdür olarak atanmıştır.[45] Günümüzde organik bağı kalmayan daireler sadece komşu binadadırlar.

Günümüzde hem Katolik piskoposlukları, hem de Protestan eyalet kiliselerinde bölgesel olarak Müslümanlarla ilgili münasebetlerden sorumlu papazlar veya yer yer laik kişiler atanmıştır. Hatta bazı şehirlerde veya ilçelerde yerel sorumlular bulunmaktadır. Bu kişilerin bir kısmı mesaisinin tamamını bu hizmete ayırmaktadır, bir kısmı ise papazlık veya öğretmenlik görevini devam ettirmekle beraber bu hizmeti vermektedir.

Uzak ülkelere gitmeye gerek kalmayacak şekilde "*ayamığıza gelmiş milletler*" olarak ifade edilen göçmenler, diğer din mensupları, misyoner teşkilatlarının yeni bir çalışma alanı olarak görülmeye başlanmıştır.[46] Ancak bunların Müslümanlara ve Türklere yönelik çalışmaları hakkında açık bilgi bulmak mümkün olmamaktadır. Örneğin hedefi Müslümanlara İsa Mesih misyonunu götürmek olan Orientierung dergisinin ve Orientdienst'in veya Islaminstitut'un adresleri titizlikle gizlenmekte, yazışmalar posta kutusu üzerinden yapılmaktadır.

---

43 Örneğin www.cvjm.de/de

44 Köln'deki dairenin adı REFIDI, Referat für Interreligiösen Dialog olarak değiştirilmiştir.

45 Makalenin çerçevesinin aşılmaması için başka örnekler verilmemiştir. Bkz.: Zusammenleben mit Muslimen in Deutschland, Gestaltung der christlichen Begegnung mit Muslimen. Eine Handreichung des Rates der EKD, Gütersloh, 2000.

46 Örneğin misyonerlik çalışmalarını koordine için EKD nezdinde Misyoner Hizmetler Çalışma Grubu (Arbeitsgemeinschaft Missionarischer Dienste-AMD) vb. organlar kurulmuştur. Bunun yanında Evangelikal hareketler iki büyük kiliseye misyonerlik yapmadıkları, diyalog yaparak zaman zaman Müslümanların savunucusu haline geldikleri yönünde ithamda da bulunmaktadırlar.

Müslümanlara yönelik misyonerliğin ne kadar başarılı olduğu hakkında kesin ve istatistiki bilgiler bulunmamaktadır. Zaman zaman yuvarlak rakamlar ifade edilmekte, ancak bunlar kendi cemaatlerine ve bağış toplamaya yönelik propaganda görüntüsü vermektedir. Mevcut durum kanaatime göre ciddi bir tehdit boyutunda görünmemektedir.

Farklılaşsa da hakim geleneksel aile yapısı, kültürel bağlar ve özellikle Türklerin kendi aralarında yaşamaları, misyonerlik için engel olarak görülmektedir ve bu sebeple Müslümanlar arasında misyonerlik yapmak 'zor' olarak ifade edilmektedir. Yayınlardaki genel kanaate göre bunun İslâm coğrafyası için de geçerli olduğu söylenebilir.

Yeni hedef olarak görülen göçmenler içinde özellikle Almanya'da doğup büyüyen nesiller toplum ve kültüre daha açık oldukları için misyonerliğe daha fazla muhatap olabilir. Bu grupların hem İslâm, hem de Hristiyanlık hakkındaki dinî kültür ve bilgileri cami kurslarında ve okullardaki (verme imkanlarının aranılması gereken din) dersler(in)de desteklenmelidir. Gençler özellikle Vatikan'ın son yaptığı açıklamasındaki gibi, evlilik ve sonuçları hakkında bilinçlendirilmelidir.

ÖNERİLER

- Misyonerlik ve aleyhte yapılan propaganda ve haberler takip edilmelidir.
- Kişilerin hangi zaaflarından istifade edildiği tesbit edilmeli, dolaylı misyonerlik kurbanı olabilecek problemli ve bilinçsiz kişiler ile ilgilenilmeli ve onlara dinî ve kültürel açıdan yardım temin edilmeye çalışılmalıdır.
- Saf niyetli olup misyonerliğe alet olunmamalı, uygun fırsatlarda İslâm hakkındaki ön yargılar kırılmaya çalışılmalı, yanlış bilgiler sabırla düzeltilmeli, uygun zaman ve zeminde gerekli mesajlar verilmelidir.
- Yürütülen faaliyetlerden İslâm'ı tebliğ veya kendi müntesiplerini bilinçlendirme açısından hangisinin kullanılabileceği ve hangilerine karşı özel tedbirler alınması gerektiği değerlendirilmelidir.
- Bütün medya araçları kullanılarak özel yayınlar yapılmalıdır. (Türksat'tan yayın yapan misyoner kanalları mukabilinde bir gece TRT-INT'te sadece bir saatlik yayın yapan Diyanet Saati vardır: "Diyanet TV" kurulmalıdır).

MÜZAKERE

Prof. Dr. İzzet Er (Komisyon Başkanı)– Tebliğci arkadaşlarımıza teşekkür ediyoruz. Şimdi tebliğlerin müzakeresine geçiyoruz. İlk müzakerecimiz Hüseyin Kurt.

– Buyurun efendim.

Dr. Hüseyin Kurt – Değerli Din Şurası Üyeleri!

Benden önceki konuşmacılar dinler arası diyalog faaliyetleri hakkında görüş bildirdiler. Ben de bu konudaki görüşlerimi sizlere arzetmek istiyorum. Dinler arası diyalog faaliyetleri bizlerin yani Almanya'daki dini derneklerimizin inisiyatifi ile başlamadı; yani bizim derneklerimiz, Almancayı ve dini iyi bilen elemanları olmaması nedeniyle zaten bu konuda aksiyoncu olamadı. Yani, dinlerarası diyalog talebi bizden gelmedi. Biz daha çok reaksiyon göstermek zorunda kaldık. Yani çevremizdeki kilise teşkilatları, okullar ve benzeri kurumlar bize müracaat ediyor: "Efendim, okulda konumuz İslâm dini, bu konuda biz bir cami görmek istiyoruz, sizlerle görüşmek istiyoruz" diyorlar. Bizler: "Bu konuda sizlere gerekli bilgiyi verecek yetişmiş dil bilen elemanımız yok." diyoruz. Onlar, "Hayır, biz bir caminin havasını koklayalım, nasıl namaz kılıyorsunuz görelim yeter." diyorlardı. Yani, şimdi biz bu insanlara: "Diyalog zararlı, sizin misyonerlik gibi birtakım art niyetleriniz var" dersek, önce dinimizin emrini yerine getirmemiş oluruz. Ne diyor dinimiz? Dininizi tanıtın diyor. Burada bu kurumlar bizden bilgi almak için ayağımıza kadar geliyor ve biz gerekli ilgiyi göstermiyorsak vebal işliyoruz. Kısacası dinlerarası diylog zaruretten doğdu. Zaten 1970 ve 80'li yıllarda dinlerarası diyalog konusu meslek icabı özel olarak ilgilenenler haricinde Alman kamuoyunu pek ilgilendirmiyordu. Cami dernekleri zaten merkezi yerlerde değil, daha çok şehir dışında, sanayi bölgelerinde, arka bahçelerde veya bodrum katlarda imkansızlıklar içerisinde faaliyetlerini sürdürmeye çalışıyordu. Almanya ve dünya gündeminde İslâm ve Müslümanlar yoktu. Dünya gündemini daha çok Doğu-Batı yani komünizm kapitalizm konuları işgal ediyordu. Batı, yani Alman kamuoyunun en büyük düşmanı komünizm idi. Komünizmin yıkılması bunun sonucu Berlin duvarının yıkılması, iki Almanyanın birleşmesi ve hele hele 11 Eylül olaylarından sonra gündem Müslümanların aleyhine değişti. 11 Eylül günü insan ve kerosin yüklü uçakların ikiz kulelere Almanyada eğitim görmüş Müslüman talebeler tarafından kasıtlı olarak carptırılması Müslümanlara karşı kayıtsız olan Alman kamuoyunu bir anda Müslümanlar aleyhine çevirdi. Almanlar yıllardan beri birarada yaşadıkları Müslüman komşularını bir anda başka gözle görmeye başladılar. İçimizde daha çok tereörist var mı diye Müslümaları sorgulamaya başladılar. Bir anda Müslümanlar Alman kamuoyunun ilgi alanına girdi. Almanlar Müslümanlar ve İslâm dini hakkında daha fazla bilgi edinme ihtiyacı hissetmeye başladılar, bunu kendi iç güvenliklerini sağlamak için istediler. Yani 11 Eylül olaylarının etkisiy-

le dinlerarası diyaloğun önemi arttı. Başta DİTİB olmak üzere dinî örgütler, bu konuda hazırlıksız yakalandılar. Bizler, bu gelişmelere ayak uyduramadık, ama, buna rağmen, imkânlarımız dahilinde -belki bölgesel de konuşuyor olabilirim- ev ödevimizi yapmaya çalıştık.

Size bu konuda çok kısa bir anekdotumu anlatmak istiyorum. 11 Eylül olayından üç ay sonra Deutsche Bank vasıtasıyla bir bankacı grup geldi bize ve "Efendim, biz sizinle tartışmak, konuşmak istiyoruz" dediler. İnanır mısınız, iki üç sayfalık, belki kırk elli tane soru cetveliyle gelmişler ve bu sorular tamamen terör eksenli; İslâm, terör, adam öldürme... Sağ olsun içlerinde İngilizce bilen de vardı, Hocamızla cevap vermeye çalıştık. En sonunda şunu dedim konuşmacılara: "Yahu, sorularınız enteresan, ama İslâm sadece adam öldürme, terörden ibaret değil. Niye başka konuları sormadınız, niye başörtüsünü sormadınız?" Grubun başındaki dedi ki: "Sayın Kurt, belki siz de haklısınız ama, bu gruptaki 30 kişinin 30'u da 11 Eylül olaylarında o uçakların bankalara çarptığı zaman binanın içindeydik. Sokakta o gün gördüğünüz toz toprak içinde kaçan binlerce insandan birisiydik. Tabiî ki soracağız." Ben de onlara: "Peki, bize gelmeden ve geldikten sonra intibaınız ne?" diye sorunca, "açıkça söylersek Sayın Kurt, buraya gelmeden 3,5 saat önce bu konuda İslâm dinini suçluyorduk. Ama sizin hocanızın da yardımıyla verdiğiniz cevaplardan, bu işin İslâmiyetle ilgisi olmadığı, insanlık ve akıl, izan düşmanı birtakım insanların bunu yaptığını gördük ve verdiğiniz sorular için teşekkür ederiz" dedi. Eğer biz çalışmalarımızı ilerletirsek, eşit şartlarda yaparsak -tabirimi af buyurun- başa baş güreşeceğimizi tahmin ediyorum. Çünkü, bizim dinimiz akıl dini, bizim dinimiz bunların hiçbir sorusuna cevap veremeyecek içerikte değil. Yeter ki eşit şartlarda güreşelim. Onun için, ben bu konuda buradaki hazırundan, bilhassa ilahiyatçı hocalarımdan destek vermelerini, Almanca bilen ilahiyatcı yetiştirmelerini istiyorum.

Sayın Soyhun'un konuşmasına gelince, misyonerlik hakkında oldukça net bilgiler verdiler. Misyonerlik faaliyetlerinin çeşitliliği hakkında bizleri bilgiledirdiler. Kendilerine bu konudaki gayretleri için teşekkür etmek istiyorum. Ben sadece milyarlarca euro verilen bu çalışmaların Hıristiyanlara ne getirdiğini bir örnekle anlatmak istiyorum.

Geçtiğimiz yıllarda Almanya'da anamuhalefet partisi CDU/CSU partisi 11 Eylülün de etkisiyle geniş bir soru önergesi verdi. Bu soruların cevabında benim fahri olarak çalıştığım Frankfurt DİTİB hakkında bazı detaylı bilgilerin olduğunu gördüm ve bu konuda dinlerarası diyalogda bir muhatabımla konuştum, "Frankfurt hakkındaki bu detaylı soruları nereden aldılar, bize soran olmadı" deyince, muhatabım güldü, "Bu soruların yarısına yakınını ben cevapladım" dedi. "Peki, bir konu ilgimi çekti" dedim. "Nedir o?" dedi. "Yahu, burada soruyor: Kaç Hıristiyan Müslüman olmuş, kaç Müslüman Hıristiyan olmuş sorusuna Almanya bu konuda istatistik tutmaz. Yani olur mu, 40 sene sonrasını hesap eden bir Almanya bu konuda... Muz cumhuriyeti mi, niye istatistik tutmaz?" deyince, dedi ki: "Hayır Sayın Kurt, bunun bilgileri rahat var; ama size şunu informel olarak söyleyeyim: Hıristiyan olan Müslüman sayısı sıfıra yakın; ama, Müslüman olan Hıristiyan sayısı yüzbinlerle ifade ediliyor. Ayrıca Hıristiyanlar sadece evlilik nedeniyle Müslüman olmuş de-

gil. Biz bu durumu kamuoyuna bu haliyle açıklayamazdık" dedi.

Bunu, şunun için söylüyorum: Evet, misyonerlik önemlidir, çocuklarımız için bir tehlikedir. Ama, rakamlara baktığımızda ve çocuklarımıza yeterli derecede dinlerini öğretememize rağmen, misyonerlik kesinlikle başarılı olamamıştır ve bu konudaki çalışmaları kendileri de ciddî şekilde tenkit etmektedirler. Yani, burada bizim misyonerlik şöyle tehlikeli böyle tehikeli diye panik yapmak yerine, arkadan gelen nesillerimize kendi dinlerini adam gibi öğretmemizin daha doğru olacağını düşünüyorum.

Beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

Başkan – Teşekkür ederiz efendim.

Şimdi, ikinci müzakerecimiz Sayın Harman'ı kürsüye çağırıyorum.

Prof. Dr. Ömer Faruk Harman – Hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Sabah iki tebliğ sunuldu; birisi, birlikte yaşama ve diyalog eksenli, diğeri de Avrupa'da misyonerlik faaliyetlerine yönelikti. Benden önceki müzakereci arkadaşımız Sayın Hüseyin Kurt, misyonerliği o kadar da gözümüzde büyütmememiz gerektiğini söyledi. Hıristiyanların bunca yıldır, bunca teşkilat, bunca paraya rağmen Müslümanlardan ne kadar kişiyi Hıristiyan yapabildiklerine bakıp da, meseleyi sayısal olarak ele aldığımızda, o kadar fazla korkmaya ve ürkmeye gerek olmadığı noktası doğru gibi. Ama işin bir de keyfiyet tarafı var. Yani, sayı olarak şu kadar Müslümanın Hıristiyan olması mesele değil; ama bir Müslümanın, Hıristiyanlıktan daha sonra gelen ve Hazret-i İsa'nın da müjdelediği bir peygamberin ümmeti olduktan sonra, bir Müslümanın tekrar Hıristiyanlığa dönmesi, kemiyet olarak bir kişiyi gösterse bile, keyfiyet olarak son derece ağırdır. Ve bu her Müslümana oldukça giran gelmelidir. Dolayısıyla Almanya'da 3 bin kişi, Türkiye'de 100 kişi veya 1 000 kişi gibi sayısal rakamların küçüklüğü, bizi bu konuda rehavete sevk etmemelidir. Çünkü misyonerlik, gerçekten hem ülkemiz için hem de yurt dışında yaşayan Müslüman Türkler için oldukça önemli bir tehlike unsuru olarak varlığını hâlâ sürdürmektedir.

Bakın, buradaki asıl tehlike, herhangi bir Hıristiyan kilisesine mensup misyonerin bir Müslümana "Hıristiyan ol" demesi değil. Misyonerler zaten ilk etapta herhalde böyle yaklaşmaz. Ama Müslüman gençte, Müslüman ailede ve Müslüman fertte İslâmî hassasiyetler azaldıysa, İslâmî kutsal saydıkları şeyler, İslâmî kavramlar değerini yitirdi, içi boşaldı ise, diğer bir ifadeyle dine karşı biraz daha lakaydilik, indifferantisme denilen şey olduysa ve Müslüman genç kendi örfünden, geleneğinden, tarihinden ve dininden koptuysa, Hıristiyan olmasa bile, bu en tehlikeli safha ve etaptır ve gençlerimizin, insanımızın gerek ülkemizde gerekse yurt dışında karşı karşıya bulunduğu en önemli tehlike de budur. Yani, Hıristiyan olmayabilir, bir kiliseye, bir cemaate intisap etmeyebilir; ama, Hıristiyan olmayan bu genç, Müslüman görünen bu genç İslâm'la ilgili değer hükümlerinde, değer yargılarında, kavramlarda ne kadar Müslümandır? Şuur olarak, bilinç olarak İslâm'ı ne kadar kendi benliğinde hissetmektedir? Bu nokta çok önemli olduğu içindir ki, bizim karşı tarafa "misyonerlik yapmayın" diyecek halimiz yok. Adamların işi ve görevi, her Hıris-

tiyan, Hıristiyan olması gereği misyonerdir. Hazret-i İsa onlara onu önermiş; aslı var veya yok o da ayrı. Aslında Hıristiyana sormak lazım: Hazret-i İsa hayatta iken "Ben İsrail'in kaybolmuş koyununu bulmaya gönderildim" diyordu, İncillere göre. Ne demekti İsrail'in kaybolmuş koyunu? İsrail halkının Cenab-ı Hak'tan aldığı ilahî hükümleri yitirmesi sebebiyle ortaya çıkan boşlukta onları tekrar Hakka, hakikate, ana kaynağa döndürme gayretiydi Hazret-i İsa'nınki ve kendi tebliğ faaliyetini bir noktada, öncelikle İsrailoğullarına yönelik olarak vaaz ediyordu Hazret-i İsa İncil'e göre. Kur'an'a göre?.. İşte, Saf suresi 6. ayette ifade edildiği şekliyle, Hazret-i İsa, İsrailoğullarına hitaben: "Ben Allah'ın size gönderdiği bir elçisiyim. Önümde bulunan Tevrat'ı tasdik ediyor ve benden sonra gelecek Ahmed adındaki Peygamberi size müjdeliyorum." diyordu.

Hazreti İsa, İncil'e göre, "Sakın Samiriyelilerin köylerine, kasabalarına gitmeyin"; yani, "İsrailoğullarının dışına taşmayın" dediği halde, Hıristiyanlığa göre çarmıha gerilip defnedildikten ve dirildikten sonra semaya urucu öncesinde Matta İncili'ne göre, "Gidin ve bütün insanları, baba-oğul ve kutsal ruh adına vaftiz edin, Hıristiyanlaştırın" demek suretiyle tebliğini, mesajını bütün insanlığa yaydı. Burada iki farklı durum ve konum söz konusu. Birinde daha evrensel değilken, ötekinde artık evrensel boyuta taşınma var.

Tabiî, bu sorunun cevabını Hıristiyan vermeli, o ayrı; ama bugün bir vakıa var ki, gerek ülkemizde gerek yurt dışında, dünyanın her bir tarafında Katolikler ve Protestanlar –iki önemli Hıristiyan kilisesi- olabildiğince yoğun bir şekilde misyonerlik faaliyetini sürdürüyor. Yani 1622'de papalığın kurduğu De propaganda fide'den yani misyonerliği okutan-öğreten kolejden bu yana, Batı üniversitelerinin pek çoğunda missiologie fakülteleri var ve bir misyonerin nasıl yetiştirilmesi gerektiği, gideceği ülkenin kültürünü nasıl tanıması gerektiği noktalarında onlar eğitiliyor.

Misyonerlerin bazı özelliklerini, biz Müslümanların tebliğ faaliyeti çerçevesinde veya şahsi hayatımızda uygulamamız gerekir kanaatindeyim. Fakülteyi bitiren bir genç Hıristiyan rahip veya rahibe, kilisenin kendisine gösterdiği yere –Afrika'nın en ücra köşesi de olabilir, Asya'nın bilmem hangi ülkesi de olabilir- gitmemezlik etmiyor. Burada gündeme getirildi Mormonlar bahis konusu edilerek. Biz bugün kendi ülkemizde bile falan şehirden filan şehre gitme konusunda tereddüt ediyoruz.

Bir diğer yönleri, fedakarlıkları... Ben buraya gelmeden önce Nevşehir'de idim, misyonerlerin oraya gelip oralarda yer-yurt edinmeleri ve sosyal aktivitelerle çevre edinmeleri konusunda Nevşehir halkının ıstırabı ve sıkıntısı var. Bakın, oradaki rehberlere, Kapadokya'daki kiliselerde duvarlardaki ikonları gelen turistlere anlatan rehberlere... Biz; hadisenin Hıristiyanlık yanı böyle; ama, İslâmî yönü nedir diye öğretebildik mi? Ondan haberleri yok. O rehberler bile mutlak doğru olarak sadece Hıristiyan versiyonu neyse onu ortaya koyuyorlar. Kendi dinimizle ilgili herhangi bir şey var mı? Yok. Kendi mekânlarımızı gezdirebiliyor muyuz? Hayır. İnanç turizmi deyince, hep Efes-Meryem Ana, Antalya-Demre, işte Pavlus vs.. İnanç turizmine konu olacak kendi tarihimiz ve eserlerimiz yok mu? Yani bu noktada çok aşırı bir ihmalkârlık içerisindeyiz.

Misyonerlik önemli bir boyut ve ülkemizde, özellikle Protestanlıktan türeme çeşitli

Hıristiyan grupların yoğun faaliyetleri var. Bugün İlahiyat Fakültelerinde bu grupları akademik yönden takip etmek durumunda olan dinler tarihçileri bile âdeta ipin ucunu yakalamakta zorlanıyoruz. Methodist, Adventist, Baptist, Conregationalist, Presbiterian, Episcopalien... Bir sürü isim. Bunlar ne yaparlar, nerede ev tuttular, nerede kilise evleri yaptılar, hangi gence nasıl gidiyorlar, neler veriyorlar?.. Tabiî, misyonerlerin en büyük dezavantajlarından birisi de Müslümanlar arasında bu faaliyette bulunmalarıdır. Kendi dinlerini tebliğ etsinler ancak dinini bilen bir Müslümana bir misyonerin etki etmesi mümkün mü, İslâm'ı bilen bir Müslüman'a? Ama, İslâm'ı bilmeyen insanımıza, misyoner, İslâm'la ilgili Batıda asırlar boyu var olan yanlış imajı aktarıyor. Bekir Karlığa Bey de dün söyledi. Batı tarihinde İslâm imajı hep olumsuz oldu, M. Watt'ı gündeme getirdi Sayın Aydın. Watt "Batıdaki İslâm imajı, özellikle orta çağda, hep çarpıtılmış İslâm imajıdır" diyor ki, bu tespit doğrudur. Yuhanna ed-Dimaşki'den Bizanslı teologlara, oradan Latin-Batı Hıristiyanlığına, oradan günümüze kadar... Dün Peygamberimizle ilgili ağza alınmadık şeyleri söyleyen Chanson de Roland'lar, Legends Doree'ler ve diğerleri ortada.

Ben, bir gün İstanbul'daki Latin Katolikleri Ruhani lideri Monseigneur Louis Pelatre'a, "Chanson de Roland'da Müslümanlarla ilgili ve Peygamberimiz hakkında çok iğrenç iddialar var. Bu kitabı nerede bulabilirim?" diye sordum. Biz onu Fransa'da okullarda Fransız Dili ve Edebiyatının örnek metinlerinden biri olarak okuruz" dedi! Bakın günümüzde yetişen bir Avrupalı, bir Fransız, bir Alman İslâm'la ilgili nasıl fikirlerle yetişiyor! Bugün biz gencimize, kendi insanımıza İslâm'la ilgili doğru bilgileri ne oranda veriyoruz? Karşı tarafın İslâm'la ilgili bu çarpıtılmış iddialarına ne oranda karşılık verebiliyoruz? Diyalog bu noktada gerekli. Sabah Bülent Bey tebliğ sundu; zaten ülkemizde bir diyalog yanlıları var, bir de diyalog karşıtları var. Ben diyalog toplantılarına genelde davet ediliyor ve katılıyorum.

Şimdi, diyalog karşıtları, diyalog yanlılarını neredeyse küfürle itham ediyorlar. Ötekiler, diyalogun bir farz-ı ayn veya vacip bir iş olduğunu söylüyorlar. Kafam bu noktada karışıkken, Sayın Bülent Şenay, birtakım kavramlarla benim zihnimi biraz daha karıştırdı.

Şimdi, ne yapmamız gerekiyor? "Nereye gidiyorsun ey diyalog" mu diyeceğiz? "Ey Müslümanlar, siz diyalogdan ne anlıyorsunuz, ne gibi faydalar elde ettiniz" mi diyeceğiz? "Ey Hıristiyanlar, diyalogu ortaya koyarken, siz misyonerlikten vazgeçmiş miydiniz, yoksa bunu gizlemiş miydiniz?" Böyle mi diyeceğiz? Adam "vazgeçtim" demiyor ki. "Diyalog, misyonerliğin en uygun yollarından biridir" diyor. Evrensel bir dinin müntesibi olarak bizim diyalogdan kaçmamız mümkün mü? Kimden, nereye kaçıyoruz? Sayın Kurt ifade etti, bugün kaç milyon insan Almanya'da yaşıyor; diyalogdan niye kaçacağız, korktuğumuz için mi? Kendimizi bilmediğimiz için mi? İnancımızı tanımadığımız için mi? Karşı tarafı bilmediğimiz için mi? Diyalogun bir faydası karşı tarafın bizimle alakalı asırlardan beri süren yanlışlıklarını tashih etmek oluyor.

Bir örnekle bitiriyorum: Geçen sene İstanbul'da Latin Katolik Kilisesinde Hıristiyanlarla bir toplantı oldu. Maurice Borrmans, Islâmo-Christiano Dergisinin Editörü idi. 78 ya-

şındaki bu Fransız rahip, 15 yıl Cezayir'de kalmış, Arapça'yı lehçelerine kadar konuşuyor. Vatikan Gregoriana Üniversitesi Kitab-ı Mukaddes profesörü Roland Meynet kürsüde oturuyor, Kitab-ı Mukaddes ile ilgili bir husus söyledi, çelişkili ifadelerin bulunduğu iki İncil metni Matta ve Markos'tan. Ben de itiraz ettim, "Eğer ilâhî vahiy mahsulüyse şu farklılıklar olmamalı" diye. Sayın Borrmans oturduğu yerden dedi ki: "İyi ama, Kur'an'da da çelişkiler var."

Sözü nereye getireceğim; Sayın Borrmans, ki hadiseyi çok iyi bilir, dedi ki: "Bakın, Meryem suresinde kavmi Hazret-i Meryem'e nasıl hitap ediyor: "Ya uhte Hârûne... Ey Harun'un kız kardeşi... Tarihte bildiğimiz Harun, Hazreti Musa'dan 3 yaş büyük olan Harun'dur, o ikisinin bir ablası vardı, adı Miryam idi, burada o Meryem ile bu Meryem karışmıştır" diyor.

Roland Meynet de kürsüde oturuyor –Vatikan'da Kitab-ı Mukaddes Profesörü- dedim ki: "Lütfen, Luka İncil'ini açar mısınız? Luka İncili'nin Birinci Babında, Hazret-i Meryem'in teyzesi Elizabet'ten ne diye bahsediliyor? "Harun kızlarındandı" diye bahsediliyor. Harun diye birinin birkaç kızı vardı, biri de Elizabet miydi? Hayır. Ya neydi? Hazret-i Zekeriya'nın hanımı ve Hazreti Meryem'in teyzesi olan Elizabet, Hazreti Harun'un soyundan geliyordu. "Harun kızlarındandı" demek, o demektir." Peki, burada bunu kabul ediyorsun da, öbür tarafta "Ey Harun'un kız kardeşi" ifadesini niye "Muhammed bu işi karıştırmıştır" diye yorumlayarak karşı tarafı itham ediyorsun?!

Batının bizimle ilgili çok önyargıları var. Bu önyargıların temizlenmesi, ayıklanması, bu tür toplantılarda bizim kendimizi doğru ve dürüst ifade edebilmemize bağlı. Sadece kendimizi tanımamız yetmiyor. Karşı tarafı da tanımak, iyi bir diyalog için en gerekli şartlardan birisi.

Teşekkür ediyorum efendim.

Başkan – Ben teşekkür ediyorum.

– Prof. Dr. Şinasi Gündüz Bey, buyurun efendim.

Prof. Dr. Şinasi Gündüz – Sayın Başkan, değerli katılımcılar; ben, Ömer Faruk Harman Bey'in bıraktığı yerden devam edeyim.

Batı kamuoyunda bize karşı önyargılar öteden beri bilinen bir şey. Ancak şurası da unutulmamalı ki, bizim de hem kendimize, hem de diğerlerine karşı birtakım önyargılarımız var. Belki bu önyargıları da sorgulamanın, bunların doğru olup olmadığını da düşünmenin zamanı geldi de geçiyor bile.

Şimdi, diyalog iyi mi, kötü mü?.. Yine, Harman Hoca'nın dediği gibi, Türkiye'de bu âdeta bir kısır çekişmeye döndü. Diyalogun karşısında olanlar diyalog taraftarlarını neredeyse tekfir edecek boyutlara ulaştılar. Diyalog yanlıları ise, diyalogla ilgili her türlü söyleme balıklama atlar bir hale geldiler.

Diyalogun gerekliliğini tartışmanın bile abes olduğunu düşünüyorum. Diyalog gereklidir. Çünkü artık kendi içimize dönük bir toplum olarak yaşamadığımıza göre, dünya ile bir şekilde ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ilişkiler kurmamızın elzem olduğuna inan-

dığımıza göre, kendi dışımızdaki insanların düşüncelerini bilmek, onları tanımak, kendimizi onlara tanıtmak, insanlığın ortak sorunlarına karşı çözüm yollarını araştırmak, bence yapılması son derece gerekli bir şey. İçinde yaşadığımız süreçte, işte dünyanın şiddetle, kaosla, anarşiyle, terörle, çatışmayla hemhal olduğu bir dönemde herhalde karşılıklı ilişkileri koparıp düşmanca tavır içerisine girmektense, karşılıklı konuşmanın, bir araya gelmenin, birbirimizi anlayarak çatışma ve ayrılık noktalarının -belki tamamen ortadan kalkmasa bile- nedenlerini konuşmak; en azından, insanlığın ortak barışı için bir şeyler yapmak, yapılması gereken şeylerdir diye düşünüyorum.

Bülent Bey, tebliğinde diyalog kavramına birtakım alternatifler önerdi. İşte, İslâm geleneğinden, Kur'an-ı Kerim'den, "Eman ve Tevellâ" kavramları üzerinde durdu ve bunların diyalog yerine kullanılabileceğini, bizim kendi terminolojimiz olarak ön plana çıkarılabileceğini ifade etti. Ki, bu konudaki girişimlerini ben oldukça önemsiyorum, dikkate alıyorum. Ancak, birtakım sorunların olduğunu da görüyorum.

Şöyle ki, "Eman" kavramı –zaten referans verdiği ayetten de açıkça anlaşıldığı gibi- himaye altına almak ve himaye altına alınan insanların haklarını gözetmek, korumak kapsamında bir terim. Dolayısıyla burada otomatik olarak karşıdaki herhangi bir insanla eşit şartlarda konuşmak yerine, onu himaye altına alma ve onun haklarını tespit etme ya da teslim etme anlayışı vardır ki, bu diyalog değildir. Bu olsa olsa hoşgörü olabilir ya da hoşgörü kapsamı içerisinde düşünülmesi gereken bir durum olabilir. Belki diyalog sürecinde konuşulması gereken şeylerden biri olabilir. Ama diyalogun kendisi bu değil sanıyorum. En azından, benim bu zamana kadar okuduklarımdan ya da diyalog çerçevesinde konuşulanlardan çıkardığım sonuç bu.

"Tevellâ" zaten çok daha farklı bir kavram; "dost edinmek", "veli edinmek" anlamına bir kavram. Bu, biraz daha sanıyorum diyalog kavramının tam karşılığı olarak alınamayacak olan bir terim.

Diyalogla ilgili kilisenin tutumunu hepimiz biliyoruz. Biz dinler tarihçileri zaman zaman yazdığımız, çizdiğimiz şeylerde bunu da dile getiriyoruz. Gerçekten kilise, Katolik ve Protestan ekoller, ana kiliseler ve Evanjelik kiliseler, bütün bunlar diyalogun Tanrı'nın insanlığa yönelik kurtuluş misyonunu insanlara iletmede bir vasıta olduğunu hepsi belirtiyor. Bu, kendi dokümanlarında da var, konuşmalarında da söylüyorlar. Yani diyorlar ki: "Diyalog, bir Hıristiyan misyonerlik vasıtasıdır." Gerçekten bunu böyle anlıyorlar ve çalışmalarında da bunu ön plana çıkarıyorlar. Hatta kimi internet sitelerinde birbirlerini uyarıyorlar. Kendi elemanlarına "aman ha, diyalogu sakın farklı boyutlarda algılamayın; çünkü diyalog budur, diyalogdaki ana motivasyon Hıristiyan misyonunun insanlara ulaştırılmasıdır. Bu böyle olmalıdır" diyorlar. Böylesi bir diyalogu tabiî ki ben de kabul etmiyorum. Esasen, bu diyalog da değil. Bu dayatmadır ve misyonerliktir, misyonerlik faaliyetinin uzantısı olarak yapılan bir faaliyettir. Ancak, diğer taraftan, diyalogu mutlaka bu anlayışla özdeşleştirmek zorunda da değiliz. Öteden beri ben bunu savunuyorum. Kendi diyalog anlayışımızı ortaya koymalıyız.

Diyalogda iki ana unsurun olması gerektiğini düşünüyorum. Bunlardan birincisi, Şe-

nay Bey'in "ötekiler" olarak ifade ettiği, karşıdaki insanları tanıma ve kendimizi onlara tanıtma süreci. Diyalogun ilk unsuru budur; bir tanıma ve tanıtma sürecinin yaşanmasıdır. Bunları tamamlayan ikinci temel unsur ise, yine bu tanıma ve tanıtma sürecine paralel olarak, insanlığın ortak sorunlarına karşı -ki bunlar; terörden, şiddetten, anarşiden tutun da açlık, savaşlar, felaketler, işsizlik, insanlığı tehdit eden diğer birtakım unsurlardırnasıl katkıda bulunabiliriz? İnsanlığın bu sorunlarını nasıl çözebiliriz? Bu konuda görüş alışverişinde bulunmaktır; yani ortak çözüm yolları aramaktır.

Diyalog bu çerçevede kurulduğu zaman, Batı'nın bizi yanlış tanıması, tanımlaması, orta çağdan itibaren süregelen olumsuz birtakım kara mizahçı önyargılara dayalı İslâm anlayışının önüne geçmiş oluruz; çünkü kendimizi onlara tanıtmış oluruz. Aynı şekilde, biz de onları tanımış oluruz. Onların anlayışlarını, önceliklerini, temel birtakım yaşam tarzlarını, hayata nasıl baktıklarını; bunları da tanırız ki, bu karşılıklı tanıma ve tanışma süreci, beraberinde işte arada birtakım önyargılara dayalı olarak vuku bulan çatışma ortamının da ortadan kaldırılmasını sağlayacaktır diye düşünüyorum.

Misyonerlik konusunda ben, "yahu, bu önemsiz bir şey, çok fazla ciddiye almamak lazım" kanaatlerine katılmıyorum. Tam tersine, misyonerlik, çok ciddiye alınması gereken bir şey. Çünkü misyonerlik, esasen Batının kendi içerisinde, yani Hıristiyan toplumlar içerisinde yürütülen faaliyetlerden ziyade, Hıristiyan olmayan toplumlar, ta Hıristiyanlık tarihinin ilk başlarından beri, işte "Gentireler Dünyası" denilen, o toplumlar içerisinde yapılan faaliyetleri ifade ediyor. İşte, İncil'de, hocalarımızın da bildiği, bir temel ifadeden bu referansını alıyor. İncil'lere göre İsa diyor ki: "Yer yüzünde İncil mesajını duymayan bir tek kişi bile kalmadıkça son gelmeyecektir." Yani, o beklenen son, nihai son vuku bulmayacak. Dolayısıyla bütün misyonerler bu motivasyon çerçevesinde temelde Hıristiyan olmayan uluslar arasında faaliyette bulunuyorlar. Özellikle 1970'lerden sonra geliştirilen yeni bir misyonerlik perspektifi anlayışıyla da, özellikle İslâm coğrafyasında, yani dünyanın, Ortadoğu'yu da içeren, Müslüman toplumların yoğun olarak yaşadığı coğrafyada misyonerlik faaliyetlerinin yoğunlaştırılması gerektiğini düşünüyorlar. Ki, gerçi bu Evanjeliklerin geliştirdiği bir anlayıştır; ama, diğer bütün Hıristiyanların da bu çerçevede yoğunlaştıklarını görüyoruz.

Bu bağlamda misyonerlik, yalnızca Hıristiyan inancının anlatılması, ifade edilmesi hareketi de değil; misyonerlik, bir kültürsüzleştirme hareketidir. Misyonerlik, Hıristiyan siyasal anlayışının ya da siyasal Hıristiyanlığın güç alanının genişletilmesi faaliyetidir. Bakınız bunu en son yaşadığımız olaylarda; Irak'ta, Afganistan'da, Kafkaslar'da, Balkanlar'da, Ortadoğu'nun diğer bölgelerinde Batılı hegemonyal güçlerin, siyasî güçlerin birtakım operasyonlara giriştiğini gördük.

ABD'nin 20. yüzyılın başlarında Ortadoğu'da yürüttüğü faaliyetlerle ilgili Amerika'da yapılan bir doktora çalışmasında açıkça şu ifade ediliyor: "Ortadoğu'da Amerikalı misyonerlerin öncelikli amacı, yöredeki Amerikan egemenlik alanını genişletmekti. Bu alanların tesis edilmesiydi." Dolayısıyla bütün bunlar misyonerliğin dikkate alınması gereken önemli bir şey olduğunu gösteriyor. Ancak, çok fazla da korkmak, bu işten tırsmak

açısından da hiçbir gerekçemiz yok. Bu konuda bir kaygı da duymamalıyız. Bununla birlikte, misyonerliğin ne olduğunu, ne olmadığını, yöntemlerini, faaliyetlerini, Hıristiyan mesajının neliğini, bütün bunları iyi bir şekilde irdeleyip, kendimizi bu çerçevede eğittikten sonra misyonerliğe karşı tarih boyunca olduğu gibi, bugün de gerekli mücadelenin başarıyla sürdürülebileceğine de inanıyorum.

Teşekkür ederim.

Başkan – Ben teşekkür ederim.

– Prof. Dr. Mehmet Aydın Bey; buyurun Hocam.

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Efendim, diyalog meselesi, aslında kök itibariyle çok eskilere gitmekle beraber, biliyorsunuz Katolik kilisesi İkinci Vatikan Konsilinde dinlerarası diyaloğu gündeme getirdi ve 1962-1965'te 23. Jean'ın başlattığı bu Konsilin ikinci papası olan VI. Paul tarafından Roma'da bir sekreterya kuruldu. Bu sekreterya hâlâ var. İlk kurulduğu zaman "Hıristiyan Olmayan Dinler Sekreteryası" adını aldı. Fakat "Hıristiyan olmayan" tabiri biraz itici ve sert olduğu için değiştirdiler. Bugün bu sekreterya, "Dinler Arası Diyalog Sekreteryası" olarak faaliyet göstermektedir. Bu sekreterya 1965'te kuruldu ve ilk toplantısını Tunus'ta 1974'te yaptı. Toplantı yeri olarak Kuzey Afrika'yı seçtiler; çünkü oradaki ortam müsaitti. O günlerde Mısır'da yapamazdı böyle bir toplantıyı; çünkü ortam sertti, Cezayir'de de yapamazdı. Daha sonraki yıllar böyle toplantıları İspanya'da yaptılar ve 1976'da Kaddafi'nin davetiyle Libya'da yaptılar. Bizim Türkiye'den de Mehmet Hatipoğlu Hocamız, Ali Aslan Aydın Bey, Yusuf Ziya Kavakçı, Salih Tuğ Bey katıldılar.

Bu diyalog sekreteryası kurulurken ve İkinci Vatikan Konsili toplantıları yapılırken, Avrupa'da kıyamet kopmuştu. Papa, 23. Jean'ı Lüter olarak suçladılar. Şimdi, bu diyalog hadisesi öyle bir olay ki, sadece Türkiye'de değil, Hıristiyanlar da kendi aralarında ciddî şekilde birbirlerini itham ediyorlar. Ben Şinasi Bey'in ve diğer arkadaşlarımızın kitaplarından da gördüğüm kadarıyla, aslında diyalogun misyonerliğe kapalı olmadığı şeklindeki özellikle kilise merkezli yazılan yazılar, bir anlamda Hıristiyan kilise teşkilatlarını tatmin için yazılan yazılardır. Şimdi, şunu sormamız gerekiyor: Diyalog, misyonerliğe kapıyı kapatıyor mu? Elbette hayır. Bana göre, diyalog farklı şey, misyonerlik farklı şeydir. Ama, diyalog misyonerlik haline getirilebilir mi? Getirilebilir. Peki, getirilemeyecek veya getirtmeyecek kimdir? Biziz. Bu, çok hassas bir konudur.

Peki, bunun için ne yapmak gerekiyor? Bunun için, alelade diyalog toplantılarından kaçınıp, bu işi bilen ve bu alanda yetişmiş insanların dahil olduğu teşkilatların ve insanların bu toplantıları yapması gerekiyor.

Şimdi, Grogeren Üniversitesi ile -Ary Coralius oranın dekanı idi- 1985'te Roma'da bulunduğumuz yıllar, Ankara Üniversitesi bir anlaşma yaptı ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile Ankara'da bir toplantı yapıldı. Bu toplantıda teklif edildi, "Türkiye Hariciyesi bünyesinde bir diyalog masası kurulsun" denildi. O zaman Millî Eğitim Bakanı falan da katılmıştı o toplantıya. Türkiye'nin şanssızlığı şu: Türkiye'de bu alanla ilgili res-

mî bir masa yok. Diyanet İşleri teşkilatında böyle bir masayı kurduk, dün bir arkadaşımız bahsetti; ama, tahmin ediyorum çalışmaları yeterli değil. Diyanet birkaç toplantı yaptı, Türkiye Yazarlar Birliği bu toplantıları yapıyor; ama, biz bu alanda gerçekten çok geç kaldık. Çünkü, 1999'da Roma'da Vatikan, büyük bir toplantı yaptı. Diyanet temsilcisi olarak Fikret Karaman, Konya'dan ben katıldım ve Niyazi Öktem'in oğlu Emre Öktem vardı. Baktım ki, Ezher Üniversitesinden diyalog bölümü masasını temsil eden kişi geldi. Suudi Arabistan gibi kapalı ve fanatik bir devlet yapısı içerisinde olan bir devletin temsilcisi, yani masanın temsilcisi geldi. Ama Türkiye'de böyle bir masa yok, Türkiye'de böyle bir organizasyon da yok, bir resmî kurum da yok. Bir defa, bu son derece önemli bir konu.

Benim dikkat çekeceğim ikinci konu şu: Önümüze gelen her grupla diyalog toplantısı yapılmamalı. Diyalog toplantısı, karşımızda resmî bir teşkilat olarak kilise teşkilatlarının kabul ettiği kurumlar olarak seçilmeli. Şimdi, Moonlar diyalog toplantısı yapıyor, marjinal gruplar toplantı yapıyor. Bana göre bu toplantılara kulak asmamak lazım. Bunlar, propaganda teşkilatına yönelik hareketlerdir. Bugün Moon hareketini Hıristiyan dünyası kabul etmiyor. Mormonlar bile bir anlamda tehlikeli bir grup olarak görülebiliyor. Tam olarak kendini kabul ettirebilmiş değil. Dolayısıyla Türkiye'de biz diyalog toplantılarını yapacaksak, karşımızda resmî Vatikan gibi, Ortodoks kilisesi gibi, Protestan kiliseleri gibi resmiyetini kabul ettirmiş birtakım kurumlarla bu işbirliğine girmemiz lazım. Eğer bir şov yapma gibi, önümüze gelen insanlarla diyalog toplantısı yaparsak, tabiî o zaman bir anlamda onların ekmeğine de yağ sürmüş olabiliriz. Bu konuda dikkatli olmamız gerekiyor.

Türkiye'deki diyalog ve misyonerlik konusuna gelince: Bana göre çok açıklık getirilmesi ve cesaretle üzerinde durulması gereken bir konu. Diyalog meselesinden, bir defa kesinlikle korkmamak gerekir. Ancak demin de dediğim gibi, diyalogun ne olduğunu ve bu alanda ve anlamda ne konuşacağını bilen insanların bu diyalog toplantısına katılması gerekir.

Diyalog, bir bilgilendirme toplantısı olabilir; karşı dini tanıma toplantısı olabilir; herhangi bir konuda işbirliğine yönelik bir toplantı olabilir ve bu toplantılar yapıldıktan sonra birtakım adamlar din de değiştirebilir. Şimdi, buraya bir Hıristiyan gelir, toplantı yaparız. İncil'i anlatır, Hıristiyanlıkta vahyi anlatır. Ben de Kur'an'daki vahyi anlatırım. Dinleyenlerin içerisinden bir tanesi çok hoşuna gidip herhangi bir dini de kabul edebilir. Bundan da korkmamak gerekir, o onun tercihidir. Ama, biz misyonerliğe yönelik olarak, efendim ekmek parası, ilaç parası, Amerika'da okutma vaadi, yardım gibi birtakım hareketlerle insanları Hıristiyanlığa çekecek hareketlerin önüne ciddiyetle geçmemiz gerekiyor. Diyalogla bunun alakası yok.

Şimdi, Bülent Şenay Bey'in tebliğinde gerçekten ciddî bir kargaşa var, kusura bakmasın ve anlam koparmaları var. Şimdi, Kur'an-ı Kerim'de Eman ve Tevellâ kelimelerinin geçtiği yerler açık. Bizim evimize, Balkanlar'da oturan bir Müslümanın evine Hıristiyan bir Arnavut koşarak gelse, "Aman beni koru" dese, onu korumak zorundadır. Fakat gözden kaçan bir konu var. Burada arkadaşlarımızın da dikkatini bu noktaya çekmek istiyorum. Buradaki konu şu: Allah'ın kelâmını işitme fırsatı vermek. Yoksa, onu böyle bes-

leyip, büyütüp, onu bilmem nereye götürmek değil. O yapılacak, gerekli gıda ihtiyaçları karşılanacak, güvenliği karşılanacak; ama, Allah'ın kelâmını işitsin, ola ki İslâm'a gelir. Yani, bu arada tebliğ hareketini de yapması gerekiyor. Oradaki eman kelimesi, müşriklerle alakalı bir kavram.

Tevellâ kelimesi de şu –benim bildiğim kadarıyla, eğer yanlışsa arkadaşlarım düzeltsinler veya belki başka bir konu da olabilir- Tevellâ ... sebeb-i nüzûlü, Hazreti Peygamberin eşlerinden birisinin annesi geliyor Medine'ye, mindere oturmak istiyor ve minderi çekiyor eşi. Çünkü annesi müşrike ve bunun üzerine bu ayet geliyor. Yani, "Mekke'de size hiçbir eziyet ve ceza vermeyen insanlar ancak onlar sizin dostunuz değil, hiçbir şeye karışmamış, elini hiçbir şeye sürmemiş insanlara siz düşmanlık yapamazsınız" şeklindeki âyet nâzil oluyor. Onun için, diyalog ile eman ve tevellâ'nın bence hiç alakası yok. Diyalog çok farklı bir alan ve diyalogun içini çok iyi doldurmamız gerekiyor.

Mehmet Soyhun arkadaşımızın tebliğine gelince: Aslında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın verdiği başlık çok güzel, çok enteresan. Ama bizim değerli öğrencimiz -benim çok sevdiğim bir arkadaştır; çünkü yüksek lisansını da bende yaptı- bu başlığın içini dolduramamış. "Almanya'da Misyonerlik Hareketleri" başlığı altında verdiği bilgiler bize göre çok yararlı; alınacak çok ilham var ve kilisenin Batıdaki çabaları hakikaten örnek alınacak bir çaba. Biz kendi açımızdan, Müslümanlık açısından; ama, şunların cevapları -bana göre verilememiş: Yetim Türk çocukları; boşanmış, dağılmış aile çocukları, yaşlıların bulunduğu sığınma evleri ve diğer Türklerin bulunduğu yerlerde kilise hangi işleri yapıyor? Bu insanlar üzerinde neler yapıyor? Bu soruların cevaplarını Mehmet Soyhun verebilirdi. Ama belki zaman yetmedi. Bu konuda ben hem Dursun'u hem de Mehmet Soyhun'u ve diğer arkadaşlarımızı, hatta Hüseyin Kurt Bey'i de, bu alanda çok ciddî bir hazırlık yaparak bize destek vermelerini ve Diyanetin politikasına da yardımcı olmalarını özellikle istiyorum.

Bir diğer konu da, acaba Almanya'daki kiliselerin Türk kökenli terör örgütleriyle ilişkisi nedir? PKK ile ilişkisi nedir? Bu, çok ciddî bir konudur. Veya aşırı sol terör örgütleriyle bunların ilişkisi nedir? Veya İslâm adındaki birtakım terör örgütleriyle bunların alakaları nedir? Bana göre bunların da ciddî şekilde takip edilmesi gerekiyor.

Teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

Başkan – Efendim, saat 12.00'ye kadar tüm tartışmaları bitirmemiz gerekiyor. 7 konuşma talebi var; isterseniz 15 dakika içerisinde 2'şer dakika olmak üzere herkese söz verelim.

– Buyurun Sayın Karaarslan.

Prof. Dr. Nasuhi Ünal Karaarslan – Zaten diyalog bizim tarafımızdan teklif edilmesi lazım Hıristiyanlara. Çünkü, önce Kur'an-ı Kerim Ehl-i Kitabı "Aramızda ortak kelimede birleşelim" şeklinde davet etmiştir.

İkincisi, diyalogla hiçbir din kendi inanç prensiplerini birbirine kabul ettiremez. Bu prensipler katılaşmıştır. Ama, en azından farklı dinlerdeki toplumların birlikte yaşayabilecekleri ortak prensiplerini oluşturmakta belki yararlı olabilir diye düşünüyorum.

Üçüncüsü, diyalog, bize kendi dinimizi anlatma fırsatı vereceğinden, bu kaçınılmaz-

dır. Bu, "hiçbir şekilde olmasın" şeklinde düşünülmemesi lazımdır; ancak, Mehmet Hocamızın dediği gibi, herkes bu toplantılara katılmamalı, bu işte uzman olan kişiler katılmalı.

Öncelikle bir duyuru yapmak istiyorum: Fakültemizde, önümüzdeki baharda misyonerlikle ilgili bir sempozyum düzenlenecektir. Diyanet İşleri Başkanlığı ile birlikte yapılacaktır bu toplantı. Görüşülmüştür, internet vasıtasıyla ilan edilmiştir. Yazılar da yazıldı, en kısa zamanda hem fakültelere hem ilgili kurumlara ulaşacaktır. Ancak bizim yapacağımız sempozyumun bir farkı var; o da şu: Bildiri hazırlayacak olan arkadaşlarımız bildirilerini tarihî bilgilerden ziyade, el'an bu misyonerliğin ne durumda olduğunu, bizzat anket ve alan çalışmaları yapmak suretiyle hazırlayıp gelmelerini istiyoruz. Yani, daha önceden söylenen şeyleri söyleyerek, tekrar edilmemesi bizim isteğimiz. Sadece Türkiye değil, Türk dünyası şeklinde sınırlarımızı belirledik. Çok ciddî bir problemdir misyonerlik, hiçbir zaman küçümsenemez. Çanakkale'de yapılmasının sebebi, Çanakkale-Efes arasında bir din köprüsü kurulmak isteniyor ve turizm gerekçesi altında bunlar birçok yerli kurum tarafından da maalesef destekleniyor. Çanakkale çok önemli, biz orada yapılsın istedik ve arkadaşlarımız oraya gelsinler, orada anlatsınlar. Çünkü papazlar grup grup gelip orada toplantılar yapıyorlar otellerde. Biz de, orada bu konuyu tartışalım istedik.

Misyonerliği tabiî saymak lazım; çünkü onların vazifesidir. Biz de onların yaptıklarını aynen, hatta geliştirerek, -"İslâm misyonerliği" demeyeceğim- İslâm davetini geliştirmemiz lazım. Bizim dinimizde de aslında bu bir farzdır, benim kanaatimce. Çünkü "İçinizden bir grup bulunsun, iyiliği emretsin, kötülükten alıkoysun..." Bu, Allah'ın emridir. Yani, İslâm misyonerliği mutlaka yapılması gereken bir şeydir. Ama, bu şimdiye kadar, maalesef kurumsallaşamamıştır İslâm dünyasında. İnşallah bundan sonra artık Diyanet İşleri Başkanlığımızda da bu konuyla ilgili özel çalışmalar yapılır diye düşünüyorum.

Diğer bir konu, din eğitimi meselesi. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın, kardeşlerimizin din eğitimi kanayan bir yara. Bu konu hep konuşuluyor. Diğer komisyonda bir hocamız Almanya'da Goethe Enstitüsünde kurulan kurumla ilgili olarak bilgiler verdi, bunun bile faydalı olabilmesi için en az 5 sene geçmesi lazım. 5 sene daha mı bekleyeceğiz?..

Benim bir önerim var: Dijital okul kurulması. Bu okul, ilahiyat fakülteleri ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında ortaklaşa kurulabilir. İlk, orta ve üniversite programları yapılır ve dersler hazırlanır, internete verilir. Çünkü, bizim kapısını çalıp giremeyeceğimiz evlere internet kendiliğinden giriyor. Sistemli, programlı bir şekilde bu en kısa zamanda yapılmalı ve oradaki insanlarımıza bizim sadece Türkçe değil, İngilizce, Almanca ve diğer dünya dilleriyle ulaşabilmemizi sağlayacaktır. Ayrıca, CD ve kitap şeklinde bu dersler basılmalı ve gönüllü kuruluşlar tarafından yurt dışında bunlar ev ev dağıtılmalı diye teklifim var.

Çok teşekkür ederim.

Başkan – Teşekkür ederiz.

– Buyurun Sayın Karlığa.

Prof. Dr. Bekir Karlığa – Efendim, öncelikle korkularımızla hassasiyetlerimizi birbi-

rine karıştırmamamız lazım. Biz genellikle bu ikisini birbirine karıştırıyoruz. Korkmamız gereken şeylerle hassas olmamız gereken şeyleri çok iyi ayırt etmemiz lazım.

Burada bir kavram kargaşasıyla karşı karşıya bulunuyoruz. Misyon, proselitizm ve diyalogu birbirine karıştırıyoruz. Misyon, elbette ki her dinin görevidir ve her dindarın da görevidir. Ben nasıl İslâmiyeti yaymak istiyorsam, Hıristiyan da Hıristiyanlığı yayacaktır, yaymaya çalışacaktır. Hatta benim ulaşamadığım dinle ilgisi olmayan insanlara onlar ulaşırsa, belki bana da kapı aralayabilirler. Bu bakımdan misyon, doğrudan doğruya onların yapmaları gereken bir dinî vecibedir. Buna karışmak doğru değildir. Ancak, misyonerlikle biz pejoratif anlamda proselitizmi karıştırıyoruz. Birisini kendi dinimize çekmek için menfaat sağlayıp, ona çeşitli vaatler yapıp yahut korkularını kullanarak yahut ona baskı yaparak din değiştirmeye çalışmak... İşte dinler için en büyük tehlike burada başlamaktadır.

Diyalog ise –Hocalarımız Ömer Faruk Bey, Nasuhi Bey, Mehmet Bey bahsetti; hakikaten onların söylediğine yüzde yüz katılıyorum- ehil kişiler tarafından yapılmalı, çok hassas davranılmalı, ama mutlaka yapılmalı. Bu hususta da ilahiyat fakülteleri, Diyanet İşleri Başkanlığı aktif rol almalı.

Bülent Şenay Bey'in tebliğindeki bir noktaya ben de takılmak istiyorum. Bir kere, "Quo Vadis Diyalog" ifadesi, bir meydan okuma ifadesidir. Ama, bu meydan okumanın keşke altı dolu olarak okunsa, ben çok sevinirim. Çünkü rahatlıkla bunu okuyabilmemiz lazım. Karşılığında "Eman" ve "Tevellâ" diye iki tabir öneriliyor ki, bu tabirler diyalogdan çok tehlikeli. Çünkü, "eman" dediğiniz zaman karşınızdaki insana kendi görüşünüzü, kendi kanaatinizi empoze etmeye çalışıyorsunuz. "Tevellâ" da, bundan çok daha öte, onunla iç içe olmak, onunla birlikte olmak, hatta zaman zaman belki de onun emrine girme manasına da gelebilir. Onun için, önereceğimiz teklifleri tam önermemiz lâzım.

Ömer Faruk Bey bahsetti, misyonerler son derece yetişmiş insanlar. Bormans'tan bahsetti. Bormans 40 yıl Cezayir'de kalmış, Arap edebiyatının en ağır beyitlerini anında size okuyabilecek kadar Arap edebiyatına, Kur'an'a, İslâm bilimlerine vakıf insan. Benim tanıdıklarımdan Trol var, 12 tane dil biliyor, 20 sene Pakistan'da sadece Hint Alt Kıtası İslâm'ı üzerine çalışmış. Şimdi, biz bu insanlarla karşı karşıyayız. Dolayısıyla bunlarla karşı karşıya olmanın gerekli ön hazırlığını yapmalıyız; ama aynı zamanda donanımını da hazırlamalıyız. Ben Mehmet Akif'i çok sevdiğim için hep ona vurgu yaparım, diyor ki: "Misyonerler gece gündüz demeden âlemi devretmedeler/Ulemâ bilmem ki vahy-i ilahiyi mi bekler?"

Misyonerlik çok zararlıdır; ama, misyon, her dinin görevidir. Bunu da vurgulamak istiyorum.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Ben teşekkür ederim.

– Buyurun Sayın Uludağ.

Prof. Dr. Süleyman Uludağ – Efendim, misyonerlik deyince ben, biraz yakın za-

manda meydana gelen sıcak bir gelişmeden bahsedeceğim. Misyonerlik, genellikle Protestanlarla Katoliklerin faaliyeti olarak gösterildi. Bu doğru, ama Ortodokslar da bu konuda masum değillerdir. Rusların Orta Asya, Kafkaslar'daki Müslüman halkları Çarlık döneminde Hıristiyanlaştırma faaliyetleri biliniyor. Bu çalışmalar neticesinde bazı Çerkezler ve Tatarlar Hıristiyan olmuşlardı.

Yine yakın tarihte Ortodoks olan Bulgarların 1983'lü yıllarda Bulgaristan'daki İslâm kimliğini yok etmek için giriştikleri faaliyetler de biliniyor.

Burada benim bahsetmek istediğim şey, İslâm karşıtı faaliyetler, Hıristiyanlaştırma faaliyetleri, sırf Hıristiyan olsun diye değil, ekstrem milliyetçiliğin de etkileriyle meydana gelmiş hadiselerdir.

Bu vesileyle, Acara Cumhuriyetinde Eylül ayı içerisinde meydana gelen bir olaydan kısaca bahsederek konuşmamı bitirmek istiyorum. Önce kısaca bilgi vereyim: Türkiye Cumhuriyetine komşu olan Gürcistan'a, Tiflis'e bağlı olan özerk bir cumhuriyet olup, halkı Müslüman'dır. 400 sene Osmanlı hakimiyeti altında kalmış bir bölgedir. Bu bölgede Macaheli dedikleri bir köy var. Bu köy, aynen Sarp'ta olduğu gibi ikiye bölünmüştür; bir kısmı Gürcistan'da kalmıştır, bir kısmı Türkiye'de. Türkiye'de kalan kısmına son zamanlarda "Camili Köy" adı verilmiştir. Tema Vakfının orada birtakım faaliyetleri var. Gürcistan'da kalan Acara Cumhuriyetine bağlı olan köye gelince; onunla ilgili bu yılın 2, 3, 4 Eylül tarihinde Türkiye'de basına da yansıdı, radyo televizyonlarda da haber oldu, üç köyün Hıristiyanlaştırılması faaliyetinden bahsedildi. Buradaki Hıristiyanlaştırma faaliyetleri, Bulgaristan'da Jivkov döneminde olduğu gibi veya Sırbistan'da Milosoviç'in yaptığı gibi, bir ekstrem milliyetçilikle Hıristiyanlığın kaynaşmasından meydana gelen İslâmî izleri silme, millî bütünlüğü temin etme adına bir Hıristiyanlaştırma faaliyetidir ve esas saik ekstrem milliyetçiliktir. Hıristiyanlık da burada kullanılıyor.

Şimdi, bu vesileyle 3 Eylül 2004 tarihinde Acara Gazetesinde yayımlanan bununla ilgili bir haberi aktararak takdirlerinize sunmak istiyorum. Haber şöyle:

> *"Osmanlılar, Macahali halkına, Camili Köy halkına şöyle demişlerdi: Ya Haça tüküreceksiniz veya öldürüleceksiniz deyip, onları Haça tükürmekle ölüm arasında tercih yapmak zorunda bırakmışlardı. Haça tükürmeyenlerin kanları tertemiz akan suları kırmızıya çevirmişti. Asırlar sonra atalarının dinlerine bugün dönüyor Acara halkı"* (Ki, daha evvel de Gonio dedikleri bir köyde, böyle vaftiz törenleri yapılmıştır.)
>
> *2 Eylül 2004'te Macaheli beldesine güzel bir güneş doğdu, büyük küçük herkesin Çihuneti ve Çukuneti bölgelerinin birleştiği yerde Kureda Tamara Köprüsünün altında vaftiz töreni yapıldı. Törene Başbakan Zurab Juvania –Başbakan seviyesinde siyasilerin katıldığı bir tören- Juhanya ve oğlu ve Acara Yüksek Şûra Başkanı Mikail Makaradze de katıldı. Özel İdare Başkanı Zurab Mikeladze, Başpiskopos Dimitri, Papaz Sergi Ruhaladze, Rahip Giorgi Maharadze de törene katılanlar arasındaydı.*

Başbakan Zurab Juvania, burada bulunmaktan duyduğu memnuniyeti belirterek, bu tür faaliyetlere destek vereceklerini, bu gibi törenlerin tekrarlanması gerektiğini ve her zaman bunlara katılacağını belirtmişti. Törenin gerçekleşmesinde katkıda bulunan Suliko Kozhalvarice, bu gibi törenlere hükümet yetkililerinin katılması gerektiğini ifade ederek, iki üç ay içinde Tamar Mepe Köprüsüne yakın bir yerde bulunan Zemo Samalara kiliselerinin inşa edileceğini haber vermiştir."

Bu haber önemli bir haber; çünkü, bu Amerika'da, Uzakdoğu'da, Almanya'da, Avrupa'da değil, sınırlarımızın yanında bulunuyor ve yüzde 80'i Müslüman olan bir bölge bu şekilde Hıristiyanlaştırılıyor.

Teşekkür ederim.

Başkan – Ben teşekkür ederim.

– Ali Aslan Aydın Hocam, buyurun.

Dr. Ali Arslan Aydın – Efendim, diyalog konusunda çeşitli konuşmalar oldu. Diyalog, seçilen mevzuda karşılıklı tartışma olarak kabul edilir. Bu bakımdan, diyalog, iki din arasında değil, iki dinin salikleri arasındadır. Yani, "İslâm-Hıristiyan diyaloğu" değil –böyle bir diyalog oluyorsa- "Müslüman-Hıristiyan diyaloğu" veyahut da "İslâm âlimleri-Hıristiyan âlimleri semineri/diyaloğu" denilebilir. Nitekim, Peygamberimizden bahisle, Peygamber de Hıristiyanlara mektuplar göndermiştir, davet etmiştir, bu da bir diyalogdur denilemez. Çünkü, "Ya Ehle'l-Kitabi taalev ilâ kelimetin sevain beynena vebeyneküm ella na'bude illallah" âyetinde tabir "Ya Ehle'l-Kitab" şeklindedir. Yani, Ehl-i Kitap, yani Hıristiyanlar veyahuta Yahudiler. Birinci tespit bu.

İkincisi, "Taalev" deniliyor: "Gelin!" Burada davet var. Neden davet, neye davet? Sizde teslis var, Allah'ın birliğini tesis haline getirdiniz. Yüzlerce İncil yazıldı Hazret-i İsa'nın vefatından sonra. Sonra yakıldı, 4-5 tane kaldı. Peki, bunun hangisi? Hepsi de "Hıristiyanlığı en iyi ben temsil ediyorum" iddiasında. Ve aralarında da asırlardır mücadeleler olmuştur. O halde, Hazret-i İsa'ya indirilen kitap, bizzat Hazret-i İsa'ya indirilen kitap değil. Bize göre vahiy kâtipleri Kur'an-ı Kerim'i yazmışlardır. Hıristiyanlıkta öyle bir şey yok. Peygamberin vefatından sonra Havariler –Havari olmayanlar da var- yüzlerce İncil yazmışlar.

O halde, seçilen mevzularda karşılıklı tartışma, her calibin inandığı yahut da savunduğu fikir neyse, o da görüşünü söyleyecek, öbürü de savunduğunu görüşecek. Tartışma sonunda netice ne olur, o ayrı mevzu. Nitekim, Vatikan ile Libya İslâm Cemiyetinin anlaşması sonunda, Libya'da bir İslâm-Hıristiyan diyalogu yaptılar 1976 senesinde. 15 kişilik bir müşahit heyet olarak biz de gitmiştik.

15 İslâm âlimi, 15 Hıristiyan âlimi, 4 konuda tartıştılar. Tartışma sonunda da Müslüman âlimlerin İslâm hakkındaki görüşleri çok açık, çok net olarak ortaya çıktı. Dönüşte ben uzunca makaleler yazdım, sonra İslâm-Hıristiyan Diyalogu adıyla kitap haline geldi; birkaç baskı yaptı. Bilen var, bilmeyen var, unutuldu, yeni baskısı olacak inşallah.

Şimdi, orada çok enteresan bir iki nokta var, onu açıklamak istiyorum. O vakit Kaddafi çok başkaydı, şimdiki gibi değildi. Biz de ümit etmiyorduk, çıktı bir konuşma yaptı, özetle dedi ki: "Hıristiyan gençler mülhittirler. Çünkü dört tane kitap var, hepsi hak olduğunu iddia ediyor. Hangisine inanacak? Kitabı terk ediyor. Allah'a inanacak ancak, Allah, baba-oğul, ruhul kudüs... Hangisi Allah, hangisine inanacak; ondan da vazgeçiyor. Peygamber kim? Hazret-i İsa peygamber mi Allah'ın oğlu mu? Peygamber değil, Allah'ın oğlu, peygamber nerede?" Gayet ciddî bir noktadan, buradan vurdu ve bir de şunu söyledi: "Hıristiyanlıkta devlet fikri yok. Siz nasıl Vatikan Devleti kurarsınız? Bu da yanlış!"

Bir de, Beyrut'tan gelme bir papaz, çok insaflı birisiymiş, dedi ki: "Artık inatlaşmayalım, bırakalım inadı. Hazret-i Muhammed'in peygamber olduğunu kabul edelim. İnanmak ayrı mevzu, fakat bir gerçektir. Hazret-i Muhammed diye bir peygamberin geldiğini bütün âlem biliyor. Bir tek biz inkâr edip duruyoruz. Fakat onun peygamberliğini kabul etmemiz lazımdır" şeklinde çok enteresan bir fikir ortaya attı.

Hülâsa, diyalog ciddî bir mevzudur; üzerinde dikkatle durulması gerekir.

Hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Başkan – Teşekkür ederim.

– Mustafa Kılıç Bey, buyurun.

Mustafa Kılıç – Sayın Başkanım, muhterem hocalarım; ben diyalogdan ve misyonerlikten bahsetmeyeceğim, sadece bir-iki gözlemime dayanarak, Avrupa Birliği sürecinde dinî hayatta karşılaşacağımız...

Başkan – Bu konuyla ilgili değil mi efendim?

Mustafa Kılıç – Değil efendim, diyalog ve misyonerlikle ilgili değil.

Başkan – O zaman çok kısa olsun efendim.

Mustafa Kılıç – Peki efendim.

Avrupa Birliği sürecinde karşılıklı olarak rekabet olacaktır. Bu rekabette bizim de eşit şartlarda yarışmamız için kiliselerin çalışmalarına dikkat ederek, belli şeyleri bizim de yapmamız gerekmektedir. Meselâ çok küçük yaşta çocukları kiliselere getiriyorlar, kiliselerde bu çocuklar ayini seyrettikten sonra, normal ayinin bir kısmına katıldıktan sonra, genç ilgililer, bu çocuklarla ilgileniyor ve bunun sonucunda çok küçük yaşta çocukların kafalarında dinî motifler oluşuyor. Bizim de küçük çocuklarımızı camiye çekerek onlara, onların ruhundan anlayacak genç din görevlilerini görevlendirmemiz uygun olur düşüncemi ve teklifimi arz etmek istiyorum.

Avrupa'daki anaokullarında ve kreşlerde, tabiatıyla Hıristiyanlık dini anlatılıyor ve telkin ediliyor. Bu okullarda çalışan Türk çocukları, Müslüman çocukları da var, eğiticilik yapan kişiler de var. Bunlarla ilişkiler kurmamızda fayda olduğunu düşünüyorum. Ayrıca, imkân bulursak cami çevresinde de anaokulları açma yolları araştırılabilir.

Almanya'nın yaklaşık 15 kadar bayramı, resmî tatilleri, dinî gün ve geceleri var. Bunlardan sadece 3 Ekim İki Almanya'nın Birleşmesi Günü dinî değildir, geri kalanların

tamamı dinidir. Bugünlerde; din ve ticaret iç içe girmekte, birbirini desteklemektedir. Biz de, dinî gün ve geceleri camilerde kutluyoruz ama millî günleri camilerde kutlamıyoruz. Özellikle 23 Nisan Bayramını camilerde kutlamada fayda görüyorum ve avlusu uygun olan camilerde çocukların eğleneceği, oynayacağı kiliselerin avlusunda bulunan çocukları cezbeden şeylerin cami avlularında da kurulabileceğini düşünüyorum.

Saygılarımla arz ediyorum.

Başkan – Teşekkür ederim.

– Buyurun Bülent Bey.

Yrd. Doç. Dr. Bülent Şenay – Sayın müzakereci hocalarımın uyarı ve eleştirilerini saygıyla dinledim. Kısa bir iki şey söyleyeceğim.

Bu tebliğ, diyalogla ilgili yeni bir şey ortaya koymadı, sadece bir soru yöneltti. Ömer Faruk Hocam, "kavramlar iyice karıştı, kafamız iyice karıştı" şeklinde bir uyarıda bulundu. Bu uyarıyı dikkate alıyorum. Ama, Mehmet Aydın ve Bekir Karlığa Hocalarımın –gerçi gittiler ama- "hiçbir alakası yok" demelerini, hele Karlığa Hocamın "Eman ve Tevellâ kavramlarını çok tehlikeli buluyorum" demesini anlamış değilim; doğrusu çok şaşırdım.

Şinasi Gündüz Hocam, "Bir anlayış geliştirmemiz lazım" dedi. Buna tamamen katılıyorum. Aslında yapmaya çalıştığım –zaman darlığından dolayı belki net ifade edemedim- diyalog kelimesine yeni bir kelime önerisi değildi. Bir anlayışın uçlarını çizmeye çalışıyordu. Eman ile paganlara, yani müşriklere bir himaye verilmesi bile mümkün. "Sizinle din konusunda savaşmayan, sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kişilerle dostluk edinmeniz..." diye ben söylemiyorum; bunu Kur'an-ı Kerim söylüyor. Benim amacım buna işaret etmekten ibaretti. Hele hele söz konusu kavramların tehlikeli olduklarını hiç düşünmüyorum.

Yine Şinasi Bey Hocamın, "Kültürsüzleştirme" vurgusunu da çok önemli buluyorum.

Teşekkür ederim.

Başkan – Biz teşekkür ediyoruz.

Arkadaşlarımın bana ilettikleri bir not var. III. Din Şûrası Genel Sekreteri Prof. Mehmet Bayraktar Bey, bir açıklamada bulunacak, bunun hazıruna duyurulmasını istiyorlar.

– Buyurun Sayın Bayraktar.

Prof. Dr. Mehmet Bayraktar - Alevî-Bektaşi derneklerinden bana verilen özet halinde üç ayrı not var. Ben bunların tamamını okuyarak huzurunuzu çok fazla işgal etmek istemiyorum. Yalnız, aldığım notları size iletmek durumundayım.

Birincisi, Alevî-Bektaşî kaynaklarının Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanması istekleri var.

İkincisi, –hepsinde müşterek şeyler olduğu için ayrı ayrı değerlendirmiyorum- bu kaynakların İlahiyat fakültelerine, din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenliğini düzenleyen Millî Eğitime, köylere, camilere, cemevlerine ve genel olarak kütüphanelere dağıtılması arzusu var.

3, 4, 5 ve 6. maddelerde zikredilen istekler doğrudan Diyanet İşleri Başkanlığıyla ilgili değil; bunları, İlahiyat fakültelerinde, imam-hatip liselerinde Alevî-Bektaşî kültürünün de öğretilmesi, bunlara Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi kitaplarında yer verilmesiyle ilgili. Tabiî, bunlar Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sorumluluk sınırlarını aşan bir husus, daha çok Millî Eğitim ile, YÖK ile ilgili konular.

Onun dışında, Alevî-Bektaşî din adamları, yani dedelerin yetişmesi için Hacıbektaş'da bir ilahiyat fakültesinin veya bir enstitünün, yüksekokulun açılması talepleri var. Tabiî, bu da doğrudan bizimle ilgili değil, YÖK ile ilgili. Fakülte açmak, yüksekokul açmak YÖK'ün karar vereceği, daha doğrusu Hükümetin karar vereceği konular. Ama, Diyanet İşleri Başkanlığı olarak biz yardımcı olmaya çalışalım.

Bir başka konu, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, birkaç yıldan beri aşure toplantılarına, Hazret-i Ali'nin şahadeti yıldönümünde yapılan mevlit programlarına katıldığı zikrediliyor. Bundan böyle bunların daha da yaygınlaştırılarak aktif bir biçimde Türkiye'de Alevî-Sünnî kardeşliğinin yaşanması için, birliğin sağlanması için daha fazla önem verilmesi ve her iki taraftan, daha fazla katılımın olması arzulanmakta ve böylece de karşılıklı "Alevilerden kesinlikle kız alınmaz, diktikleri giyilmez" gibi birtakım asılsız önyargıların ortadan kaldırılarak ülkemizde bütün Müslümanların kardeşliğinin, dostluğunun sağlanmasına yönelik istekler. Umarım, Diyanet İşleri Başkanlığı kendine düşen vazifeleri, kısmen şimdiye kadar yaptığı gibi, bundan sonra da daha çok yapar ve bu kardeşlik tesis edilir.

Dikkatleriniz için hepinize çok teşekkür ederim, saygılar sunarım.

Dr. Lütfi Doğan – Belki usulden değil, ama bu pek önemli bir konu olduğu için, eski bir Diyanet İşleri Başkanı olarak bu konuda bir dakika düşünelim...

Başkan – Zamanı çok aştık Hocam; istirham edeyim.

Dr. Lütfi Doğan – Siz bilirsiniz.

VIII. OTURUM

(22 Eylül 2004)

♦

BİRİNCİ TEBLİĞ

AVRUPA BİRLİĞİ SINIRLARI İÇİNDE İSLÂM'IN GELİŞMESİ VE SORUNLARI

♦

Prof. Dr. Faruk ŞEN*

Giriş

Değerli Başkan, çok değerli konuklar; ben pazartesi akşamı Almanya'dan o gece geldiğim için programa yetişemedim, özür dilerim. Bugün bana bu şansı verdiğiniz için de sonsuz teşekkürler.

Bizim ağırlıklı konularımız, ekonomi, sosyal bilimler ve göç. Bu, Avrupa Birliği sınırları içinde bu konumdaki tek kuruluş ve kendim ekonomistim, yani ilahiyatçı değilim. Ben, size, yaptığımız bazı araştırmaları ve Avrupa Birliğine yönelik yaklaşımlarda İslâm'a karşı önyargıları içeren "Avrupa Birliği Sınırları İçinde İslâm'ın Gelişmesi ve Sorunları" konusunda kısa bir tebliğ sunmak istiyorum.

Avrupa'daki İslâm'ın imajı, 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleştirilen terör olayları nedeniyle olumsuz etkilenmiştir. Bu terör eylemleri, şiddetin İslâm'ın özünde var olduğu önyargısını beslemiştir. Gerçekleştirilen bu saldırıların, Samuel Huntington'un daha önce formüle ettiği paradigmasının doğru çıktığı şeklinde algılandı Batı'da. Huntington'un paradigmasını enikonu tartışmaya girişmek istemiyorum. Ancak Batı'da yaygın olan İslâm imajının, Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan Müslümanların yaşam gerçekliğini uymadığını ampirik bulgular ışığında göstermeye çalışacağım. Bu bulgular aynı zamanda, AB ülkelerinde kendine göre İslâm anlayışının da filizlendiğini göstermektedir. Bu kendine özgü İslâm anlayışını "Euro İslâm" adıyla formülleştirmek istiyorum.

Avrupa'daki İslâm: Bir Göç Olgusu

Müslümanların, Avrupa Birliği ülkelerinde büyük sayılara ulaşması, son onyılların göç hareketlerinin bir sonucudur. Bu bazı ülkelere kolonyal tarihlerinin bir sonucu, Fransa, İngiltere ve Hollanda örneklerinde olduğu gibi. Almanya gibi başka AB ülkelerindeyse Müslümanların sayıca artması, en başta işgöçünün bir sonucudur. Türkiye ile imzalanan işgöçü anlaşmasının yanı sıra, Kuzey Afrika ülkeleri ve eski Yugoslavya ile imzalanan anlaşmalar sonucu AB'nin değişik ülkelerine Müslümanlar gelmiştir. Müslümanların

* Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı-Essen/Almanya.

sayıları daha sonra İran ya da Afganistan gibi ülkelerden kaçarak gelen insanlar ile daha da artmıştır.

AB Üye Ülkelerinde Yaşayan Müslümanlarla İlgili Demografik Veriler

1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye katılan yeni üyelerle ilgili sağlıklı verilerin bulunmamasıyla birlikte, 15 üyeli AB'de yaşayan Müslümanların sayısı 13,5 milyona ulaşmıştır. Müslümanların sayıca en yüksek olduğu ülkeler Fransa (5 milyon), Almanya (3,4 milyon) ile ingiltere'dir (1,6 milyon). Daha düşük olmakla birlikte yine de büyük sayılarda Müslümanların yaşadığı AB ülkeleri İtalya (700.000), Hollanda (700.000), İspanya (400.000), Belçika (370.000), Yunanistan (370.000) ve Avusturya'dır (370.000). Müslümanlar 15 üyeli AB nüfusunun %3,5'ini oluşturmaktadır. Bu sayı ve oranlar Müslümanların AB'de önemli bir kitle olduklarını göstermektedir. Müslüman göçmenlerin son dönemde yaşadıkları ülkenin vatandaşlığına geçtikleri gözönünde bulundurulduğunda şu anki AB'nin dahi kalıcı bir unsuru olduğu anlaşılır.

Avrupa Birliği'nde Müslümanlar

Üye Ülke	Müslüman Sayısı/Yıl	Toplam Nüfus	Müslümanların Toplam Nüfustaki Oranı
Belçika	370.000 (1998)	10.192.240 (1998)	3,7%
Danimarka	150.000 (2000)	5.330.020 (2000)	2,8%
Almanya	3.400.000 (2002)	82.440.300 (2002)	3,9%
Fransa	5.000.000 (2002)	61.387.000 (2002)	8,1%
Finlandiya	20.000 (1999)	5.171.302 (1999)	0,4%
Yunanistan	370.000 (1999)	10.000.000 (1999)	3,5%
İngiltere	1.591.000 (2001)	58.789.000 (2001)	2,7%
İrlanda	10.000 (2002)	3.917.336 (2002)	0,2%
İtalya	700.000 (1999)	57.596.097 (1999)	1,2%
Lüksemburg	7.000 (2000)	435.700 (2000)	1,6%
Hollanda	695.600 (1998)	15.760.225 (1999)	4,6%
Avusturya	350.000 (1999)	8.102.600 (1999)	4,0%
Portekiz	38.000 (2000)	10.000.000 (2000)	0,4%
İsveç	300.000 (2000)	8.876.611 (2000)	3,4%
İspanya	400.000 (1999)	40.202.160 (1999)	1,0%
Toplam	**13.401.600**	**378.200.591**	**3,5%**

Ülkelere Göre Farklılıklar

AB'nin değişik ülkeleri kıyaslandığında hem kimi benzerlik, hem de kimi farklılıklar dikkat çekmektedir. Tüm AB ülkeleri için geçerli olan bir özellik, tek tek ülkelerde yaşayan Müslüman kitlenin köken ve dinsel eğilim açısından heterojen bir yapı arz etmesidir. AB'deki Müslüman varlığının büyük oranda göçün bir sonucu olması nedeniyle tüm ülkelerde çok farklı ülke ve kökenden Müslümanlar bir arada yaşamaktadır. Bu heterojenliğin ya da çeşitliliğin diğer bir boyutu, İslâm'ın farklı mezheplerinden gelmeleri ve tarihsel ve kültürel anlamda değişik miraslar beraberinde getirmiş olmalarıdır. Buna karşın Müslümanların en yoğun yaşadığı ülkelerde İslâm'ın belli bir ülke ya da bölgenin etkisini ağırlıklı olarak taşıdığını gözlemleyebiliyoruz. Örneğin Fransa'daki İslâm'ın ağırlıklı olarak bir "mağreb" etkisini taşıdığını söylemek mümkündür. Almanya'daki İslâm ise daha çok Türklerin etkisini taşımaktadır. İngiltere'deki Müslümanların çoğunlukla Hindistan ve Pakistan'dan gelen göçmenler oldukları için o bölgenin etkisi önplandadır.

Göç Bağlamında İslâm

Avrupa'da yıllardan beri gündemden düşmeyen, Müslümanların Hıristiyanlığın etkisini taşıyan modern bir topluma uyum sağlayıp sağlayamayacağı sorusu. Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı'nın son yıllarda gerçekleştirdiği ampirik araştırmaların bulguları ışığında Müslümanların yaşadıkları topluma uyum sağlayabildiklerini kanıtlar niteliktedir. Konu ile ilgili olarak 2000 yılının sonbaharında 2000 kişi ile yaptığımız telefon anketlerine dayanarak yaptığımız araştırmanın sonuçlarını sunmak istiyorum.

Araştırmanın en önemli sonuçlarından biri, dinin göç bağlamında önemli bir rol kazandığıdır. Almanya'da yaşayan Türk Müslümanlarının çoğunluğu için, dinsel kimlik önem taşımaktadır. Ankete katılan Türk göçmenlerinin üçte ikisi kendini "dindar" olarak tanımlarken, %7'lik bir oran kendini "çok dindar" olarak görmektedir. Türk göçmenlerinin bir çeyreği ise kendini pek dindar görme eğiliminde, %3'ü ise kendilerini hiç dindar olarak görmemektedir.

Dinin göç bağlamında önem kazanmasının nedenleri arasında, kimlik yitimi endişesinin belirgin oluşunu saymak mümkün. Bunu özellikle genç Müslümanlar arasında gözlemlemek mümkün. Gençler arasında dinsel vecibeleri yerine getirme eğilimi daha düşük olmasına rağmen, kendini Müslüman kimliğiyle tanımlama oranı diğer yaş grupları ile kıyaslandığında aynı yüksekliktedir. Dinsel eğilimi önemli ölçüde belirleyen diğer bir etken, eğitim düzeyidir. Eğitim düzeyi yükseldikçe Müslüman Türklerin daha çok modern görüşleri ve değer yargılarını savunduğunu görmek mümkündür. Bunu mesleki veya sosyal statü değişkeni kanıtlamak da mümkün. İşçi statütüsündeki insanlarda muhafazakâr görüşler daha yaygın iken, memur, serbest çalışan ile girişimci olan insanlar arasında çağdaş ve liberal değer yargıları ve görüşler daha yaygın.

VIII. OTURUM

(22 Eylül 2004)

♦

İKİNCİ TEBLİĞ

AVRUPA'DAKİ MÜSLÜMANLARIN SOSYAL PROBLEMLERİNDEN BİRİSİ OLARAK SAĞLIK PROBLEMİ VE DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN ÇÖZÜM İÇİN MUHTEMEL KATKILARI

♦

Dr. İlhan İLKILIÇ*

Kültürel ve dinî değerlerin hastalığın ve sağlığın anlaşılmasında, hissedilmesinde ve hastalık sırasında verilen kararlarda etkili rol oynadıkları bilinen bir gerçektir. Halkı Müslüman olmayan ülkelerde doktor ve Müslüman hasta ilişkileri sırasında bu fenomenden dolayı sosyal ve kültürel boyutun hakim olduğu birçok problemle karşılaşılmaktayız.[1] Bu problem her ne kadar Türkiye'deki hasta-hekim ilişkileri sırasındaki meselelerle benzerlik arz etse bile birçok açıdan farklılıkları içinde barındırmakta ve bu farklılıktan dolayı bu meselelerin çözümü için farklı projelerin hazırlanmasını ve uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Tebliğimde Müslümanların sağlık ve hastalık anlayışından hareket ederek Avrupa'daki sağlık sisteminde karşılaştıkları özellikle pratik meseleler ve bu meselelerin çözüm yolları üzerinde durmaya çalışacağım.

Avrupa'daki Müslüman Hastalar ve Meseleleri

Genelde Avrupa ve özellikle Almanya'da yaşayan Müslümanların hastahane ve doktor muayenehanelerinde ilk ve en önemli karşılaştıkları sorun iletişimdir. Diğer bir problem ise tedavi amaçlı verilen ilaçlar veya kullanılan malzemelerde İslâm'a göre yenilmesi ve içilmesi haram olan maddelerin bulunmasıdır. Ramazan ayındaki oruç ibadetinin anlam ve öneminin Avrupalı doktorlar tarafından bilinmemesi veya mahremiyet konusundaki hassasiyetin bulunmaması tıbbî muayene ve tedavilerde birçok problemin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.[2]

---

* Ruhr Üniversitesi-Bochum / Almanya.

1 Krş. David, Matthias ve Borde, Theda: *Kranksein in der Fremde, Türkische Migrantinnen im Krankenhaus*, Frankfurt a.M. 2001; İlkılıç, İlhan: *Der muslimische Patient. Medizinethische Aspekte des muslimischen Krankheitsverständnisses in einer wertpluralen Gesellschaft, LIT Verlag*, Münster, London 2002; Kentenich, Heribert (Ed.): *Zwischen zwei Kulturen. Was macht Auslaender krank?*, Frankfurt a. M. 1990; v. d.

2 *Bkz.* David, M.; Borde, T. u. Kentenich, H. (Hrsg.): *Migration und Gesundheit, Zustandsbeschreibung und Zukunftsmodelle*, Frankfurt a. M. 1998; Illhardt, F. J. u. Effelsberg, W. (Ed.): *Medizin in multikultureller Heraus-*

a) İletişim

Konuşma ve diğer sözlü veya sözlü olmayan vasıtaların yardımı ile hastalığın tedavisi ve iyileşmesi gibi ortak hedefe yönelik hasta-doktor arasındaki iletişim (*Kommunikation*) mekanizması sadece bilgilerin değiş tokuşuna indirgenemez. Aksine tıbbî ahlâk açısından bu konuşmanın sadece teşhis ve tedavi yöntemlerinin pürüzsüz bir şekilde işlemesine hizmet eden bir araç olarak değerlendirilmesi son derece yanlış olur. Bu şekildeki bir iletişim sadece hastalığın metalaştırılmasına, standartlaştırılmasına ve kategorileştirilmesine faydası olabilir. İdeal bir doktor-hasta ilişkisinde sadece hastanın labaratuar değerleri değil aynı zamanda kültürel ve dinî değerleri de rol oynaması gerektiğinden iletişim –modern tıp ne kadar ilerlerse ilerlesin- vazgeçilemez bir vasıta olarak kalacaktır.

Genelde Avrupa'daki doktorlarla özelde de Alman doktorları ve çoğunluğu yabancılardan oluşan Müslüman hastalar arasında birçok iletişim problemi yaşandığına şahit oluyoruz.[3] Almanya'da yaşamakta olan -bilhassa birinci nesilden Müslümanlar'ın- Almanca bilgileri oldukça yetersizdir. Buna Alman doktorların İslâmiyet ve Müslümanlar hakkındaki genel bilgi eksikleri eklendiğinde, gerekli iletişim ortadaki "dil ve kültür bariyerlerinden" dolayı neredeyse imkânsız hale gelmektedir. Komunikasyondaki eksikliğin telâfisi için doktorlar genellikle fuzûli muayene ve teşhis metodlarına başvurarak teşhis enflasyonuna (*Überdiagnostik*) yol açmaktadırlar. Yine yetersiz anlaşma sebebiyle ya hastanın kendi isteği veya doktorun tavsiyesiyle gereğinden fazla doktor değiştirilmektedir (*doctor-shopping*).

Birçok vak'ada doktor ve Müslüman hasta arasında tercümansız bir iletişim neredeyse imkânsızlaşmaktadır. Organizasyon ve daha çok ekonomik sebeplerden dolayı sağlık dalında meslekî eğitim görmüş kalifiye tercümanlara ulaşmak ise hemen hemen imkânsız hale gelmiştir. Bundan dolayı hastane çalışanları (doktor, hemşire, temizlik personeli), hastanın ailesinden veya yakınlarından biri bu tercüme işini yüklenmektedir. Bu gibi hallerde zor durumlarda bu işi yapacak herhangi birinin olması dahî sevindirici olmasına rağmen, üçüncü bir kişinin aracılığıyla gerçekleştirilen hasta-doktor ilişkileri tıbbî ahlâk açısından birçok problemi beraberinde getirmektedir.[4]

---

forderung, Stuttgart 1994; İlkılıç, İlhan: *Bioethical Issues in the Relationship between Muslim Patient and Non-Muslim Physician*, in: Biomedical Ethics, Newsletter of the European Network for Biomedical Ethics, Vol. 5, No 3, 2000, S. 125-130 ve İlkılıç, İlhan: *Bioethical Conflicts between Muslim Patients and German Physicians and the "Principles of Biomedical Ethics"*, in: Medicine and Law, Vol. 21, Nr. 2, 2002, S. 243-256; Zimmermann, E.: *Kulturelle Mißverständnisse in der Medizin, Ausländische Patienten besser versorgen*, Bern 2000.

3 İlkılıç, İlhan: *Der muslimische Patient. Medizinethische Aspekte des muslimischen Krankheitsverständnisses in einer wertpluralen Gesellschaft*, Münster, London 2002, S. 63-82.

4 Doktor ve farklı dili konuşan hastalar arasındaki porblemler için *krş.* Brucks, Ulrike v.d.: *Kommunikationsprobleme zwischen Arzt und auslaendischen Patienten*, in: İnformationsdienst zur Auslaenderarbeit, Nr. 2/86, S. 81-85; Hinnenkamp, V.: Interaktionale Soziolinguistik *und Interkulturelle Kommunikation. Gesprächsmanangement zwischen Deutschen und Türken*, Tübingen 1989; İlkılıç, İlhan: *Begegnung und Umgang mit muslimischen Patienten. Eine Handreichung für die Gesundheitsberufe*, 4. Baskı, Bochum 2004; Ots, Th. : *Arzt-Patienten-Kommunikation und Krankheitsbegriff – Transkulturelle Erfahrungen*, in: Medizinische Kommunikation, A. Redder u. I. Wiese (Hrsg.), Opladen 1994.

Tercüman, hastanın iyileşmesine fiilî olarak hiçbir katkıda bulunmadığı halde, bu iyileşme için gerekli bilgilerin aktarılması için kendisine ihtiyaç duyulan bir kişi konumundadır. O, bir taraftan komünikasyona imkân sağlarken diğer taraftan da iletişime halel getirmektedir. Bu yabancı kişinin yanında hasta, utandığından dolayı hastalığının teşhisi için gerekli şikayetlerini gizleyebilir ya da farklı şekilde ifade edebilir. Tercümanın mesleği, cinsiyeti ve hastaya olan yakınlık derecesi de küçümsenemeyecek kadar önemlidir. Bir Müslüman bayan hastanın kadın-doğum uzmanı tarafından muayenesi sırasında erkek tercümanın bulunması hasta için son derece sıkıntı veren bir durumdur.

Tıbbi muayene sırasında üçüncü bir kişinin mevcudiyeti öncelikle klasik doktor-hasta ilişkisini bozacaktır. Eğer hekimin sır saklamakla yükümlü olduğu bir vak'a söz konusuysa, bu durum bilinen hekimin sır saklama yükümlülüğüne halel getirecektir. Diğer bir husus ise hastanın hastalığıyla ilgili mahrem olan bilgileri, tanımadığı bir kişinin huzurunda doktora iletmesi gereken durumdur. Takdir edilir ki hiç kimse özel hayatıyla ilgili bilgileri üçüncü bir kişinin mevcut olduğu durumda doktoruna açıklamak istemez.

Tercümanlık vazifesinin aileden bir kişinin üstlenmesiyle mesele başka bir boyut kazanmaktadır. Belki bu durumda tercümanlık yapan kişinin yabancı olmadığından dolayı güven meselesi hallolmuş gibi görünse dahi, bu sefer de karşımıza başka problemler çıkmaktadır. Mesela, tercümanlık yapan hastanın yakınıyla hasta arasında otorite münasebeti olabilir. Bu otorite ilişkisi, hastanın şikayetlerini ifade etmesini etkileyebilir ve hastanın bağımsız olarak bir konuda karar vermesine engel olabilir ya da tercüman tarafından ifadelerine sansür konabilir. Ancak tercüman olarak aileden bir kişinin bulunması her zaman hastanın karar vermesini potansiyel engelleyici bir durum olarak görülmemelidir. Bu hal belkide hastaya destek sağlayabilir ve karar verme aşamasında yardımcı olabilir.

Müslüman ülkelerde hasta yakınları genelde hastanın moralini bozmamak ve yaşam sevincini yitirmemesi için kanser gibi genelde sonu ölümle biten kötü huylu hastalıkları hastaya haber vermemektedirler. Böylesi vak'alarda tercümanlık yapan aile bireyi kötü teşhisi hastadan saklayabilir. Bu durum ise Almanya'da ve Avrupa'da kanunlarla farklı olarak düzenlenmiştir. Hastanın kendi hastalığını ve akibetini bilmesi hakkı esas alınarak, doktor kötü dahi olsa bir teşhisi hastanın itirazı olmadığı müddetçe hastaya direkt olarak iletmek zorundadır. Bu vazifesini yerine getirmeyen hekim için ise cezaî müeyyideler uygulanmaktadır.

Bu durum tıbbî ahlâk açısından kültürel boyutlu kompleks bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylesi durumlarda tıbbî etik çerçevesinde kültürel fenomenlerin normatiy kapsamlı mefhumları -mesela hastanın teşhisi ve akıbetini bilme veya bilmeme hakkı gibi- inceden inceye tetkik edilmeli, tartışılmalı ve çok kültürlü toplumlardaki çözümü için çare aranmalıdır. Burada tıp ahlâkı açısından felsefî boyutun hakim olduğu şu soru karşımıza çıkmaktadır: "Kültürel ve dinî değerlerin tıbbî ahlâkla ilgili meselelerde anlamı ve tıbbî uygulamalardaki karşılığı ne olmalıdır?"

b) Mahremiyet, tıbbî muayene ve müdaheleler

Utanma duygusu insanın fıtratında olan cihanşümûl bir fenomendir. Bu duygu ve

bununla birlikte mahremiyet anlayışı kültürler ve dinler arasında farklılık göstermektedir. Hayatın birçok alanında cinselliğin ön plana çıktığı Avrupa'daki standard mahremiyet anlayışıyla İslâm'ın mahremiyete yaklaşımı arasında ciddî farklar olduğu aşikârdır. Birbirlerine nikah düşen ve nikahlı olmayan insanlar arasında bedenî temas İslâm'ın kadın-erkek ilişkileri sisteminde kaçınılması gereken bir durum olarak görülmüştür. Bu durum ise Avrupa'da tıbbî muayenelerde ve hastane bakımı sırasında neredeyse kaçınılmaz gibi gözükmektedir. İslâm fıkhındaki "zarûretler haramları mübah kılar" prensibi gereği hastalık durumu bir zarûret olarak görülmüş ve muayene sırasındaki bedenî temas normal hayattaki temasla aynı kategoriye konmamıştır. Buna rağmen mümkünse kadının kadın doktor, erkeğinde erkek doktor tarafından muayene ve tedavisi istenilen bir durumdur. Almanya'da bu hassasiyet bilinmediği için ve Müslüman hastaların bu konudaki arzularını uygun bir dille ifade edemediklerinden dolayı doktor muayenehanelerinde ve hastahanelerde birçok problem yaşanmaktadır. Bu konuyu müşahhaslaştırmak için birkaç örnek vakayı takdim etmekte yarar var.

Vakalar:

60 yaşlarında Müslüman erkek hasta geçirmiş olduğu felçten dolayı uzun süre hastanedeki hemşireler tarafından bakılmak zorunda kalır. Hastaneden çıktıktan sonra ise "hastalığımdan çok yabancı bir kadın tarafından her gün yıkanmam beni rahatsız etti" der.

Hastanedeki muayeneleri sırasında ve muayenelerinden sonra da utanma duygusuna hiç saygı gösterilmeyen Alman Müslüman bir hasta ise "o anda yer yarılsa içine girecektim" der.

Kendisine bel ağrıları için tedavi amaçlı masaj yazılan 50 yaşlarındaki Müslüman bayan hasta fizyoterapi kliniğine gittiğinde kendisine erkek masör verilir. Bu durumu fark eden hasta kliniği -isteklerini ifade edemediği halde- terk eder ve tedaviye devam etmez.

c) Yenilmesi ve içilmesi haram olan şeyler ve tıbbî tedaviler

Domuz etinin Müslüman hastalar tarafından yenilmediği artık Almanya'nın hemen hemen her yerinde bilinen bir gerçektir. Bu durum birçok hastahanede göz önünde bulundurulmakta ve ona göre yemekler çıkarılmaktadır. Alman doktorlar tarafından daha az bilinen bir durum ise bazı Müslüman hastaların içinde alkol ve domuz ürünü bulunan ilaçları ve tedavi metodlarını (mesela domuzdan üretilmiş jelatinli kapsüller, alkol içeren şurup ve damlalar, domuzdan yapılmış kalp kapakçığı v.d.) kullanmak istememeleridir. Bu durumu bilmeyen doktorlar böyle bir ilaç yazdıklarında hastalar durumu farkettiğinde çoğu zaman tedaviyi terketmekte veya doktoru değiştirmektedir. Yaşadığı ülkenin dilini bilmemek de bu konudaki isteklerin uygun bir şekilde doktora ya da ilgili mercilere iletilememesine yol açmaktadır. Yine meselenin değişik boyutlarını gösteren yaşanmış bir vaka:

Normal yollardan çocuk edinemeyen Müslüman erkek bir hastaya Alman bir ürolog tarafından tedavi amacıyla domuzdan elde edilmiş bir hap yazılır. Bunu daha sonra fark

eden hasta ise hiddetlenerek "domuzdan elde edilen bir ilaçla dünyaya gelecek çocuktan ne hayır gelir" diyerek tedaviyi yarıda keser ve doktora olan güveni sarsıldığı için bir daha aynı doktora gitmez.

d) Temel ibadetler ve tıbbî tedaviler

Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim'de de Müslüman hastaların oruç tutmakla yükümlü olmadığı bildirilmiştir.[5] Hangi hastalıklarda veya hangi hastalığın hangi safhasında oruç tutulmaması gerektiği ise fıkhî analizleri gerektiren bir durumdur. Almanya'da yaşayan Müslümanların çoğunluğu tarafından önemsenerek ve sevilerek yerine getirilen oruç ibadetinin yapıldığı Ramazan ayı sırasında Müslüman hastaların bakım ve tedavisi birçok açıdan müşkül bir durum almaktadır. Bir taraftan Alman sağlık personelinin bu konuda yetersiz bilgisi, diğer taraftan Müslümanların fıkhî konulardaki bilgi eksikliği neticesinde değişik problemler yaşanmaktadır. Bu gibi durumlarda hastanın dinî hassasiyeti ve oruç tutma arzusu, içinde bulunduğu hastalık halinin kendi sağlığı ve hayatı için önemi ve bu durumun hastanın kendisine bildirilmesi önem taşımaktadır. Bir cami imamı, kendisine Ramazan ayında müracaat eden hasta bir Müslümana tavsiyede bulunurken yukarıdaki noktaları göz önünde bulundurmalıdır. Her ne kadar insan hayatını tehlikeye düşürecek durumlarda oruç tutmak haram olarak nitelendirilebilse bile, hiçbir hastalıkta kesinlikle oruç tutulmayacak diye bir kaide yoktur. Hatta bazı hastalıklar için oruç ibadeti tedavi yerine bile geçebilir. Ruhî bir depresyon geçiren çok dindar bir hastanın, ramazan ayında depresyon için hap almasında şiddetle ısrar ederek oruç sırasındaki belki alabileceği ruhî sukûneti ve buna bağlı olarak iyileşmeyi engellemenin tıbbî açıdan da bir anlamı yoktur.

e) Diğer -daha çok tıp ahlâkını ve İslâm fıkhını ilgilendiren- meseleler

Yukarıda tartıştığımız alanlar kadar sık olmasa da, küçümsenemeyecek sayıda vakalar tıp ahlâkı ve fıkhî meselelerle ilgili konuları içermektedir. Bunlar içerisinde organ nakli, kemik iliği nakli, kürtaj, ümitsiz vakalarda solunum ve dolaşımı sağlayan makinelerin kapatılması, beyin ölümü, ötenazi, ölüm sonrası tıbbi amaçlı (*Qualitaetssicherung*) otopsilerin yapılması, klinik tedavi metotlarının test edilmesi gibi birçok alanları saymak mümkündür. Bu konuların içeriği birçok yönüyle Türkiye'den farklılık arz etmekte ve spesifik boyutları bulunmaktadır. (Örnek: Bir organın Müslüman olmayan insana bağışlanması, klinik deneylerin Müslümanlar tarafından "kobaylık" olarak görülmesi v.d.) Bu konuların tartışılması ve çözüme giden yolların söz konusu olan vakalarda gösterilebilmesi için kendisine müracaat edilecek ilahiyatçılardan, Müslüman hekim ve hemşirelerden oluşan bir komisyonun acilen kurulması gerekmektedir.

Sağlık alanındaki meselelerinin çözümü için tavsiyeler

Yukarıda tartıştığımız problemler göz önünde bulundurulduğunda meselelerin çözümü için Avrupa'daki resmi mercilere, sağlıkla ilgili eğitim kurumlarına ve Türkiye'deki resmi mercilere tavsiye mahiyetinde aşağıdaki teklifler getirilebilir. Bunlar meselelerin çö-

5 Bkz. Sure 2/185.

zümü olarak değil, çözüme giden yolların oluşturulmasına ve geliştirilmesinde katkıda bulunan tavsiyeler olarak anlaşılmalıdır.

Alman Makamları için tavsiyeler

** Tıp öğrencileri ve sağlık personelinin eğitimi sırasında Müslüman hastalar ile ilgili konular ders müfredâtı içerisine alınmalı.*

İşçi göçü dolayısıyla Müslümanlar Avrupa'nın değişik ülkelerinde 40 yılı aşkın bir süreden beri yaşamalarına rağmen, Avrupalı insanın İslâmiyet ve Müslümanlar hakkındaki genel bilgisi şaşılacak kadar az ve çoğu zaman yanlıştır.[6] Buna 11 Eylül'ün çok kültürlü toplumda yaşamı negatif etkileyen sonuçlarını ve medyadaki Müslümanlar hakkında olumsuz imaj oluşturma çabalarını da ekleyecek olursak, İslâm'a ve Müslümanlara karşı olan potansiyel ilgi yanlış yönlendirilmekte veya yok edilmektedir. Bu toplumsal olaylardan bağımsız olmayan genel bilgisizlik sağlık hizmetlerinde olduğu gibi Müslümanlarla direkt temasın olduğu alanlarda da problemlerin oluşmasında katalizatör görevi görmektedir. Bazı hasta koğuşlarında Müslüman hastaların % 30'a varan oranları göz önünde bulundurulursa Müslüman hastaların sağlık ve hastalık anlayışlarının ve buna bağlı ortaya çıkabilecek meselelerin günlük meslek hayatı içinde ne kadar önemli olduğu ortaya çıkar. Bundan dolayı meslek hayatı için gerekli olan bilgiler ders müfredâtı içine alınmalı ve pratik vakaların tartışılmasıyla öğrenciler meslek hayatına hazırlanmalıdır.

** Doktorlar ve sağlık personeli için gerekli bilgi ve danışma merkezleri oluşturulmalı.*

Bilindiği gibi Müslüman hastalarla ilgili bütün konuları ders müfredatı içinde öğrenmek mümkün değildir. Yeni karşılaşılan, bilinmeyen meselelerin uzmanlara danışılıp bilgi alınacağı merkezler oluşturulmalıdır. Ayrıca interdisipliner (doktorlar, hemşireler, tıp etiği uzmanları ve ilahiyatçıların bulunduğu) bilgi ve tecrübe alış-verişinin yapıldığı çalışma ve tartışma grupları oluşturulabilir.

** Müslümanlar sağlık ve Alman sağlık sistemi hakkında bilgilendirilmeli.*

Sağlık alanında karşılaşılan meselelerin birçoğunda temel sağlık bilgisinin eksikliği ve Alman sağlık sistemi hakkında yetersiz bilgilendirme rol oynamaktadır. Kendimin ve birçok Türk ve Alman meslektaşımın tecrübelerine dayanarak özellikle Türk hastalarının en temel sağlık bilgisinden yoksun olduğunu söyleyebilirim. Bu eksiklik birçok tedavinin uygun bir şekilde uygulanamamasına yol açmakta ve tedavinin uzamasına ya da başarısız olmasına sebep olmaktadır. Ayrıca bu bilgi eksikliğinin giderilmesi kişinin kendisini birçok hastalıktan korumasına sebep olacağından dolayı hem kişinin refahının sağlanmasına ve hayat kalitesinin yükselmesine hem de hastalık harcamalarının azalmasına sebep olacaktır.

Almanya'da yaşayan insanları sağlık konusunda bilgilendirmekle yükümlü Federal Alman Sağlık Bakanlığına bağlı "Bundeszentrale für gesundheitliche Aufklaerung

---

6 Krş. Spuler-Stegemann, Ursula: *Muslime in Deutschland. Nebeneinander oder Miteinander, Freiburg.* Br. 1998.

(BzgA)" (Federal Sağlık Bilgi Merkezi) sağlıkla ilgili birçok konuda insanları radyo, televizyon, reklam panosu, internet ve broşür aracılığıyla halkı bilgilendirmeye çalışmaktadır. Bazı broşürler Türkçe'ye tercüme edilmesi her ne kadar sevindirici bir durum ise de birçok eksiklikleri bünyesinde barındırmaktadır. Mesela belli konulardaki dinî ve kültürel noktalar dikkate alınmamış, bu broşürler ancak bir tercüme bürosunun sağlayabileceği kalitede yapılmıştır. (Örnek: Organ Naklinin Hıristiyan dininin görüşünün ön plana alınarak anlatıldığı broşür)

Bu bilgilendirme sadece sağlık bilgisi alanında kalmayıp, sağlıkla ilgili reformların ve ilgili kanunlarla yapılacak sağlık hizmetlerindeki değişikliği de kapsamalıdır. Şu anda Almanya'da yoğun olarak tartışılmakta olan sağlık sistemindeki reformların neleri kapsadığı Türk vatandaşlarının büyük bir çoğunluğu tarafından bilinmemektedir.

Türk Makamları (T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı ve DİTİB) için tavsiyeler:

Avrupa'da görev yapacak din görevlilerine yönelik tavsiyeler:

** Avrupa'ya gönderilecek din görevlileri o ülkenin sağlık sistemi hakkında bilgilendirilmeli ve bu sistem içinde onları bekleyen vazifeler hakkında eğitilmeli.*

Avrupa'da görev yapacak din görevlilerini sağlık sisteminde Türkiye'deki vazifelerinden farklı görevler beklemektedir.[7] Bu görevlerin hakkıyla yerine getirilmesi için o ülkenin sağlık sisteminin nasıl işlediği ve genel hasta hakları hakkında yeterli bilgiye sahip olunmalıdır. Avrupa'daki Müslüman Türk cemaatin din görevlilerinden bekledikleri hizmetler arasında Türkiye'de rastlamadığımız cami imamlarının cami cemaatinden bir kişinin hastalanması durumunda onu hastanede ziyaret ederek halini hatırını sorması ve şifa dileklerinde bulunulması ve gerekiyorsa Kur'an-ı Kerim okuması beklenmektedir. Türkiye'deki cami cemaati imamları için alışılmamış olan bu yeni durumun iki temel sebebi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Müslüman nüfusun giderek yaşlanması ve bu yaşlı insanların hastalandığında hastanede kendilerini ziyaret edecek kimsenin bulunmamasıdır. İkincisi ise daha çok Almanya'daki gerek devlet ve üniversite hastanelerinde olsun gerekse kiliseye bağlı hastanelerde Hıristiyan hastalara Katolik ya da Protestan papazlar tarafından dinî olarak refakat edilmesidir. Bundan olumlu olarak etkilenen Müslüman hastalar kendi cami imamlarından benzeri bir hizmet beklemektedirler.

** Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde mevcut olan hastanelerdeki din hizmetlerine (Krankenseelsorge) tekabül eden bir proje İslâmî prensipler göz önünde bulundurularak hazırlanmalı ve pratiğe geçirilmeli.*

Yukarıda belirtildiği gibi özellikle Almanya'da hemen hemen bütün hastanelerde Hıristiyan hastalar çok köklü ve kurumsallaşmış olan *Krankenseelsorge* denilen bir konsept içerisinde hastalandıklarında kendilerine dinî açıdan refakat edilmektedir. Türkiye'de ve diğer Müslüman ülkelerde hastalara daha çok yakınları tarafından refakat edildiği için

---

[7] Türkiye'de ve Almanya'daki din görevlilerinin çalışma alanlarındaki farklar ve kendilerinden cami cemaatinin değişik beklentileri için krş. Çekin, Ahmet: *Stellung der Imame. Eine vergleichende Rollenanalyse der Imame in der Türkei und Deutschland* (Doktora Tezi), Tübingen 2004.

böyle bir hizmet ihtiyacı da ön plana çıkmamaktadır. Bu yeni durum aynı zamanda yeni bir konsept geliştirme ihtiyacını da gerektirmekte. Bu hizmetler sadece hastayı ziyaret ile sınırlı kalmamakta, aynı zamanda belli durumlarda mesela hastaya kanser veya AİDS teşhisi konduğunda nasıl davranılacağı, bir ailenin ferdini kaybettiği andaki ideal davranış şekillerini de içermektedir. Bu konuda din görevlileri sadece dinî bilgilerin herhangi bir vakada karşıdaki insana iletmekle yetinmeyip aynı zamanda bu inançla ilgili bilgilerin hangi durumda ve nasıl kullanılacağını da bilmeleri gerekmektedir. Bu da beraberinde psikolojik ve pedagojik konularda eğitimli olmayı gerektirmektedir.

Bu konuda Almanya'daki *Krankenseelsorge* sistemini olduğu gibi ithal ederek Müslümanlar içinde kullanmak yerine, Müslümanların dinî inançları, kültürel değerleri ve Almanya'daki özel durum göz önünde bulundurularak yeni bir konsept geliştirilmeli ve pilot bölgeler seçilerek Türk Müslümanların yoğun olduğu bölgelerde uygulamaya konulmalıdır.

** Sayıları gittikçe artan Müslüman yaşlılar için huzurevi (Altenheim) konsepti geliştirilmeli*

Son bilimsel istatistiklere göre 2030 yılında 60 yaş ve üzeri Müslümanların sayısının 2 milyonu geçmesi beklenmektedir. Sayısı giderek artan bu yaşlı Müslümanlar günün birinde kendine bakamayacak ve bekli de çoluk çocuğu olmadığından ya da çok uzakta yaşadıklarından onlar tarafından da yardım edilemeyecek duruma geleceklerdir. Bilindiği gibi bu düşkün durumda ve kendine bakamayacak halde olan yaşlılar için Almanca'da *Altenheim* dediğimiz huzurevleri bulunmaktadır. Her ne kadar bu müesseselerin varlığı İslâmî değerlerin yaşadığı, insanların birbirleriyle yardımlaştığı toplumlarda eleştirilse bile modern dünyanın değerlerinin hakim olduğu ve aynı zamanda günlük hayatta da geçerli olduğu bir yaşam şeklinde maalesef bazen zaruret halini almaktadır.

Bu konular şimdiye kadar sadece Alman resmi makamları, üniversiteler, sivil toplum örgütleri veya kiliseye bağlı kuruluşlar tarafından dikkate alınmış ve bu alanda bazı projeler gerçekleştirilmiştir.[8] (Örnek: Duisburg'daki Müslümanlar için uygulanan pilot "Altenheim Projesi") Bu konuda da bir çalışma grubu oluşturulmalı, ilgili pilot projelerle işbirliği sağlanmalı ve mümkünse mevcut şartlar dahilinde yeni konseptler gerçekleştirilmelidir. Bu tip projelerle işbirliği yapacak din görevlilerinin de "yaşlılık psikolojisi" gibi gerekli bilgi donanımına sahip olmaları gerekmektedir.

Vatandaşlara yönelik faaliyetler:

** Sağlık ve "Sağlık Şuuru"nun İslâmî temelleri hakkında vatandaşlar aydınlatılmalı.*

Daha önce belirtildiği gibi Almanya'da yaşayan Müslümanların genel sağlık bilgisi oldukça yetersiz ve bundan bağımsız olmayarak hastalıklardan korumak için gerekli olan sağlık bilinci de yeterince oluşmamıştır. Her ne kadar bu konudaki bilgilendirme ve bilinçlendirme tümüyle orada çalışan din görevlilerine yüklenemese de, bu konuların alt yapısını teşkil edecek hastalık ve sağlıkla ilgili İslâmî inanç prensipleri hutbe ve vaazlarda iş-

8 Krş. Dietzel-Papakyriakou, Maria: *Altern in der Migration*, Stuttgart 1993.

lenebilir. Bu yolla şu anda sağlık sistemi ile ilgili modern tartışmalarda yoğun bir şekilde tartışılan Health Literacy / Gesundheitsmündigkeit denilen sağlık bilincinin oluşturulması için gerekli dinî temeller oluşturulmuş olur.[9]

Yine sağlık, özellikle de koruyucu hekimlik konusundaki tıp konularını içeren bilgilendirme din görevlilerinden beklenemez. Fakat şu anda sayıları oldukça artan ve hemen hemen her büyük şehirde mevcut olan Türk tıp doktorların varlığı göz önünde bulundurulursa, bunlarla işbirliğine gidilerek cami derneklerinde belli aralıklarla bu meseleler gündeme getirilebilir ve cami cemaatinin sağlık konularıyla ilgili soruları cevaplandırılır.

Almanlara yönelik faaliyetler:

** Alman doktor ve hastane personeline İslâm'ın/Müslümanların sağlık ve hastalık kavramlarını tanıtan seminerler düzenlenmeli, o ülkenin dillerinde tanıtıcı yayınlar hazırlanmalı.*

Daha önce değinildiği gibi Avrupa'da Müslüman hastalarla Müslüman olmayan doktorlar arasındaki meselelerin ortaya çıkmasında bu konudaki bilgi eksikliğinin önemli rolü bulunmaktadır. Bu konuda mevcut bilgi kaynakları maalesef genelde bu işin uzmanı tarafından hazırlanmadığı için bazı önemli yanlışları içermektedir. Onun için hem İslâm'ın özüne uygun bu konudaki yetkili kişiler ve kurumlar tarafından bu konuda o ülkenin dilinde ve o ülkenin sağlık personeli için hazırlanmış tanıtıcı yayınlar bir proje çerçevesinde hazırlanmalı veya mevcut kaliteli yayınlar desteklenmelidir. Tabidir ki bu konudaki her türlü ihtiyaç bu yayınlar yoluyla karşılanamaz. Bundan dolayı bu konularla ilgili o ülkenin sağlık personeline yönelik seminerler verilmeli ya da bu işin uzmanlarının davet edildiği "Workshop" tipinde bilimsel çalışma atölyeleri düzenlenmelidir.

** Sağlık hizmetlerinde çalışan profesyonel ya da amatör mütercimler problem alanlarında ortaya çıkan meselelerin İslâmî ve kültürel boyutları hakkında [telefon ve internet aracılığıyla sözlü ve yazılı olarak] aydınlatılmalı.*

Yukarıda detayıyla tartıştığımız iletişim sahasında çıkan problemlerin azımsanamayacak bir kısmı da tercümanlık yapan kişinin Türk kültürü ve İslâm dini hakkında yetersiz bilgisinden kaynaklanmaktadır. Yine seminerlerle profesyonel tercümanlar bu konularda aydınlatılabilir. Bir de vakaya bağlı olarak bu problemlerin aciliyeti göz önünde bulundurulursa bu konudaki soruların direk bir telefon hattıyla ya da internet aracılığıyla sözlü ya da yazılı olarak cevaplanması hem tercümanlar için hem de sağlık personeli için önemli bir kolaylık sağlayacaktır.

---

9 "Health Literacy / Gesundheitsmündigkeit" kavramlarının çok kültürlü modern sağlık sistemlerindeki önemi için *krş.* Sass, Hans-Martin: Health Literacy and Health Policy. Empowering citizens as Health Care Stakeholders, in: www.Health-Literacy.org. Publications of Project (9.4.2004); Sass, Hans-Martin: *Patienten und Bewohner als Partner stärken. Vom christlichen Auftrag moderner Begleitung, Pflege und Behandlung,* in: www.Health-Literacy.org, Publications of Project (9.4.2004); İlkılıç, İlhan: *Die interkulturelle Praxis zu bioethischen Themen in einer wertpluralen Gesellschaft,* in: www.Health-Literacy.org. Publications of Project (9.4.2004) v.d.

SONUÇ

Gerek insan hakları, gerekse tıp ahlâkının temel prensipleri içerisinde "dinlerin eşitliği" ilkesi genel kabul görmüş ve birçok ahlâkî normları içerisinde barındıran temel bir ilkedir. Bu normativ olan ahlâkî prensiplerin, tıbbın icrası sırasında farklı pratik boyutları bulunmaktadır. Bu ilkelere göre farklı dine mensup olan insanlar, ayrım yapılmadan eşit bir şekilde sağlık hizmetlerinden yararlanmalıdır. Lâkin bu normativ prensip bu sağlık hizmetleri sırasında dinî inançtan kaynaklanan farklı isteklerin göz ardı edilmesi ve hastaya tek tip davranılması anlamına gelmemelidir. Tıbbi ahlâk açısından doktorun yaptığı tıbbi bir müdahale her ne kadar laboratuar değerlerini göz önünde bulundurmayı gerektiriyorsa, aynı şekilde hastanın kültürel ve dini değerlerini de göz önünde bulundurmayı gerektirir. Bu değerlerin bilinmesi ve ortaya çıkan problemler karşısında pratik karşılığının bulunması için bireye olduğu kadar bireyi saran kurumlara da önemli vazifeler düşmektedir. Kurumların bu süreç içerisinde üzerine düşen görevlerini yapması hem bireyin refahını ve yaşam kalitesini yükseltecek hem de çok kültürlü toplumlarda barışın hakim olduğu yaşam şeklinin oluşturulması için önemli katkılarda bulunacaktır.

LİTERATÜR

Brucks, Ulrike v.d.: *Kommunikationsprobleme zwischen Arzt und auslaendischen Patienten*, in: İnformationsdienst zur Auslaenderarbeit, Nr. 2/86, S. 81-85.

Çekin, Ahmet: *Stellung der Imame. Eine vergleichende Rollenanalyse der Imame in der Türkei und Deutschland*, (Doktora Tezi), Tübingen 2004.

David, M.; Borde, T. u. Kentenich, H. (Hrsg.): *Migration und Gesundheit, Zustandsbeschreibung und Zukunftsmodelle*, Frankfurt a. M. 1998.

David, Matthias ve Borde, Theda: *Kranksein in der Fremde, Türkische Migrantinnen im Krankenhaus*, Frankfurt a.M. 2001.

Dietzel-Papakyriakou, Maria: *Altern in der Migration*, Stuttgart 1993.

Hinnenkamp, V.: *Interaktionale Soziolinguistik und Interkulturelle Kommunikation. Gesprächsmanangement zwischen Deutschen und Türken*, Tübingen 1989.

Illhardt, F. J. u. Effelsberg, W. (Ed.): *Medizin in multikultureller Herausforderung*, Stuttgart 1994.

İlkılıç, İlhan: *Bioethical Issues in the Relationship between Muslim Patient and Non-Muslim Physician*, in: Biomedical Ethics, Newsletter of the European Network for Biomedical Ethics, Vol. 5, No 3, 2000, S. 125-130.

İlkılıç, İlhan: *Bioethical Conflicts between Muslim Patients and German Physicians and the "Principles of Biomedical Ethics"*, in: Medicine and Law, Vol. 21, Nr. 2, 2002, S. 243-256.

İlkılıç, İlhan: *Der muslimische Patient. Medizinethische Aspekte des muslimischen Krankheitsverständnisses in einer wertpluralen Gesellschaft*, LIT Verlag, Münster, London 2002.

İlkılıç, İlhan: *Gesundheitsverständnis und Gesundheitsmündigkeit in der islamischen Tradition*, Medizinethische Materialien, Heft 152, Bochum 2004,

İlkılıç, İlhan: *Begegnung und Umgang mit muslimischen Patienten. Eine Handreichung für die Gesundheitsberufe*, 4. Baskı, Bochum 2004.

İlkılıç, İlhan: *Die interkulturelle Praxis zu bioethischen Themen in einer wertpluralen Gesellschaft*, in: www.Health-Literacy.org.

Kentenich, Heribert (Ed.): *Zwischen zwei Kulturen. Was macht Auslaender krank?*, Frankfurt a. M. 1990.

Ots, Th. : *Arzt-Patienten-Kommunikation und Krankheitsbegriff – Transkulturelle Erfahrungen*, in: Medizinische Kommunikation, A. Redder u. I. Wiese (Hrsg.), Opladen 1994.

Sass, Hans-Martin: *Patienten und Bewohner als Partner stärken. Vom christlichen Auftrag moderner Begleitung, Pflege und Behandlung*, in: www.Health-Literacy.org, unter Publications of Project (9.4.2004).

Sass, Hans-Martin: *Health Literacy and Health Policy. Empowering citizens as Health Care Stakeholders*, in: www.Health-Literacy.org.

Spuler-Stegemann, Ursula: *Muslime in Deutschland. Nebeneinander oder Miteinander*, Freiburg . Br. 1998.

Zimmermann, E.: *Kulturelle Mißverständnisse in der Medizin, Ausländische Patienten besser versorgen*, Bern 2000.

VIII. OTURUM

(22 Eylül 2004)

♦

ÜÇÜNCÜ TEBLİĞ

AVRUPA'DAKİ TÜRKLERİN SOSYAL, KÜLTÜREL VE DİNÎ HAYATINA DAİR GÖZLEMLER

(Almanya Örneği)

♦

Yusuf ACAR*

Modernitenin radikal savunucularının Batının bu gün ulaştığı noktayı "*post-hıristiyan*" bir dönem olarak adlandırmaları[1] metafizik anlamda olsa gerektir. Zira Hıristiyanlığın psikolojik, sosyolojik, kültürel ve hatta siyasal olarak hayatın hemen her alanını kuşatmışlığını, dinî kurum ve vakıfların anaokullarından üniversitelere varıncaya dek eğitimde, sağlıkta ve kamu yönetimi gibi alanlarda hâlâ önemli roller üstlenmesini ve üstelik bütün bunların tamamen sekülerleştirildiği iddia edilen kamusal alanda cereyan etmekte oluşunu Avrupa'da yaşayıp ta görmemek ve hissetmemek pek olası değildir. Bununla birlikte bu durum, kollektif kültürlerinin önemli bir parçası ve ortak mirasları *Hıristiyanlık dini* olan Avrupa için yadsınacak bir şey de değildir. Ancak bu atmosferin eğitim-öğretimde, sosyal hayatta ve özellikle de göçmen azınlık hakkında halkı enforme etmede klasik oryantalist anlayışın '*biz ve öteki*' söylemine dönüşerek yönlendirici ve belirleyici bir rol oynaması, yerli çoğunluğun göçmen azınlığa karşı siyasi, ekonomik ve kültürel sınırlamalar getirmek istemesi ama diğer taraftan da göçmen azınlığın artık kendisi için öngörülen kötü durumları kabul etmek istememesi sorunsalına yol açmaktadır. İşte tam da bu noktada genelde yabancıların özelde Türklerin mevzubahis olduğu hemen her yerde karşımıza iki sloganik kavram çıkmaktadır; *Entegrasyon* ve *asimilasyon*. Avrupalı Türkün çocuklarına eş seçiminden mübarek gün ve geceleri dostlarıyla yaşama(ma)sına ya da Türkiye'deki yakınlarını arama(ma)sına, ibadet edeceği mekanların mimarisinin neliğinden konuşma ve bilgi edinme kaynaklarının diline varıncaya kadar bütün sosyal, kültürel ve dinî hayatı hep nerede başlayıp nerede bittiği pek de belli olmayan bu iki kavram etrafında şekillenir.

1961'de başlayan Türk işgücü göçünün bir sonucu olarak bugün Avrupa Birliği ülkelerinde 3,9 milyona yakın Türk göçmen yaşamaktadır. Bu nüfusun 2,6 milyona yakı-

---

* Hannover Din Hizmetleri Ataşesi.

1 Mehmet S. Aydın, "Dünyevileşme", *İslamiyat* IV, sayı.3, sayfa 14.

nı ise yalnızca Almanya'dadır. Yani günümüzde Türkiye'den sonra en fazla Türk'ün yaşadığı ülke Almanya'dır. Bu sayı AB ülkelerindeki Türk nüfusunun yüzde 68'ini oluşturmaktadır. Almanya'daki Türkleri, yaklaşık yüzde 9,8'lik pay ile Fransa'daki Türkler, 8,7 ile Hollanda'da yaşayan Türkler ve yüzde 5,1 ile Avusturya'daki Türkler takip etmektedir[2]. Almanya'da Türkler, Almanlardan sonra ülkedeki en kalabalık nüfus grubunu oluşturmaktadır. Aynı durum Hollanda için de geçerlidir. Ancak Avrupalı Türklerin sayısal olarak böylesi bir çokluğa ulaşmış olmakla birlikte toplumsal anlamda "misafir" mi, "göçmen" mi, "azınlık" mı ya da "çifte vatandaşlık" hakkına sahip bir topluluk mu oldukları hususu hâlâ vuzuha kavuşmuş değildir.

Avrupada yaşayan Türklerin migration/göçmenlik olgusuna ilişkin sorunlarının temelinde büyük ölçüde *göçmenlik* olgusunun baştan bilinçli bir şekilde değil de, para kazanma maksatlı yurt dışına çıkışın zamanla "göç"e dönüşmesi yatmaktadır. Zira hem salt çalışmak ve para kazanmak için ülkesinden ayrılan kişi gittiği yere baştan yerleşmeye, hazırlıklı değil, hem devlet anlaşmalar çerçevesinde vatandaşlarını gönderirken uzun vadede otaya çıkabilecek değişiklikleri öngörerek vatandaşını koruyucu geniş haklarla donatmaya ve hem de bu insanları çağıran devletler ve toplumlar uzun süreli ev sahipliğine hazırlıklı ol(a)mamıştır. Sivil olsun resmi olsun Alman toplumu için Türkler bu günü de kapsayacak tarzda ilk günden beri "konuk işçi/gastarbeiter"dir ve bu insanlar, "bu ülkede misafir olduklarının bilincinde olmalı, sadece işlerini yapmalı, misafirlikleri çerçevesinde ülkenin değerlerine, yasalarına azami derecede uymalılar ve işleri bitince de ülkelerine geri dönmeliydiler." Ama Avrupa'ya gelen bu Türklerin sadece iş gücü olmayıp insan oldukları ve Avrupa'ya eşleri, çocukları, dilleri, dinleri ve kültürleriyle birlikte geldikleri göçün başlangıcından uzun yıllar geçtikten sonra ancak farkedilebilmiştir.

Avrupaya göç eden Türk işgücünün omurgasını, köyden ya da kırsal kesimden genç yaş kuşağın oluşturduğu aşikardır. Niceliği ve niteliği %100'e yakın bir oranda malum olan bu göç olgusunda göç ile ilgili ülkelerin yeterli kurumsal yapıları oluştur(a)mamalarından kaynaklanan boşluk, göçmenlerin kendilikliğinden daha çok psiko-sosyal sorunlarına çare aramak amacıyla cami dernekleri, spor klüpleri, kültür merkezleri vs. şeklinde ama organize olmayan bir tarzda teşkilatlanmasıyla doldurulmaya çalışılmıştır. Üyelerinin dini ve kültürel donanımsızlığı nedeniyle her türlü istismara açık olan bu durum, 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren düzenli bir şekilde din görevlisi gönderilerek düzeltilme yoluna gidilmiştir. Başlangıçta genel olarak ibadet ihtiyacını karşılamak maksadıyla açılan bu merkezler; zamanla bakkal-kasap ve manavları, lokalleri, gençlik merkezlerini, spor ve çok amaçlı salonları ve derslikleri muhtevi birer kompleks haline gelmiştir. Bununla birlikte çeşitli sebeplerle Avrupa'ya göç eden aydınların bu merkezler etrafında yer edinememesi, sonraki kuşakların merkezlerde ihtiyaç duyulan yönetsel ve eğitsel hizmetleri üretebilecek donanımda yetiştirilememesi ve dışarıdan gelen din görevlilerinin de klasik 'imam-hatip' formatında görev yapma anlayışı gibi nedenlerle teşkilatların işlevle-

[2] T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı; Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 1999 Yılı Raporu, Ankara 2000.

ri bu fiziksel gelişmeyle ters orantılı bir şekilde gerileme göstermiştir. Benzeri sebeplerden dolayı yerli çoğunluğun göçmen azınlığı karşılama biçiminde ciddi bir iyileştirme sağlanamamış ve yerleşik nüfusa göre düşük yoğunlukta bulunan göçmenlerin emilerek tüketilmesi ya da belli alanlarda yoğunlaştırılarak izole edilmesi sürecinin önüne bir türlü geçilememiştir.

Avrupalı Türkler olgusunu başka bir perspektiften daha değerlendirmenin faydalı olacağını düşünüyorum. Hıristiyan Avrupa, modern dönemlerde ilk kez bütün yönleriyle ve tonlarıyla gündelik hayatta İslâm ile hem de esaslı bir şekilde karşılaşmıştır. Bu karşılaşmada, Batının kendi içerisinde başarıyla uyguladığı evrensel değerler noktasında Müslümanlar söz konusu olunca sergilediği duruştan daha ziyade İslâm'ın insanlığa vadettiği değerleri Müslümanların pratize edip edemediğinin sorgulanması gereğine inanıyorum. Başkanlık arşivlerinde yer alan ihtida belgelerine bakmak dahi sanırım durumu bütün çıplaklığıyla ortaya koymaya kafidir. Keşke İkbal, Mevdudi, Akif, Elmalı ve Fazlurrahman'ın açtığı çığır uygulanabilir örneklere indirgenerek planlı ve programlı bir şekilde bu karşılaşmada sergilenebilseydi. Ama bu fırsat kaçırılmıştır.

Sosyolojide modern ile geleneksel olanın karşılaşmasında her ikisinden belli özellikler taşımakla birlikte her ikisine de ait olmayan oluşum olarak adlandırılan ve daha çok dış göçle ilgili temel bir kavram olan *kültürel melezleşme* ile evrensel olanla tikel olanı aynı anda yaşama ve buradayken aynı anda başka bir yerde olma *diyasporik bilinc*inin[3] tipik bir örneğidir aslında Avrupalı Türklerin yaşamı. Ya da tutum ve davranış boyutunda sosyo-kültürel ve psikolojik değişimler talep eden yerleşik ve hakim kültür karşısında var olabilmenin aktif mücadele alanıdır. Bu mücadele ise daha çok sosyal, kültürel ve dini etkinlikler şeklinde tezahür etmektedir.

a. Dinî Bayramlar ve Kandiller

İfade ettikleri ya da kendilerine yüklenen anlam açısından dinî bayramlar ve kandiller belirli zaman dilimiyle anlamlıdır. Zamanı ve mekanı tamamıyle Hıristiyan ölçütlerine ayarlı bir toplumda var olabilme mücadelesi veren Avrupalı Müslümanlar için ise proplem tam da burada başlamaktadır. Ru'yetü'l-hilal konusundaki kısır döngünün dramatik sonuçları bayramlarla birlikte her yıl tekrar etmektedir. Farklı günlerde aynı bayram için izin isteyen işçilerle, kaostan yararlanmak isteyen ve *bu gün bayram* diyerek okula gitmeyeceğini özür yazısıyla okullara bildiren öğrencilerle, arafe veya bayramın ikinci günü tebrik mesajı gönderen yerel yetkililerle ve dinî temsilcilerle hemen her yıl karşılaşmak olağan hale gelmiştir. Avrupalı Müslümanlar için Ru'yetü'l-hilal konusunun halli, öncelikle yerel makamlardan ilgili günlerde sınırlı da olsa izin/tatil talep edebilmek sonra da Müslüman olmayanlara karşı birliktelik gösterisinde bulunmak için önemlidir. Aşağı Saksonya Eyalet Eğitim Bakanlığı'nın Din Hizmetleri Ataşeliğin'den aldığı bilgilere dayanarak 2003 yılındaki bayram günlerini (yalnızca birinci günler) okullara bildirmesi ve isteyen Müslüman öğrencilere belirtilen günlerde izin verilmesini tavsiye eden yazısına kar-

3 Celaleddin Çelik, "Kurumsallaşma ve Cemaatleşme Arasında Göçmen Kimliği", *Marife*, yıl.3, sayı.2, sayfa 246.

şın bazı Türk ve diğer Müslüman öğrencilerin belirlenen günlerden bir gün önce bayramın birinci günü gerekçesiyle ile izin istemesi üzerine konunun velilerin müracaatlarına bırakılması örneği göstermektedir ki Ru'yetü'l-hilal konusu çözülmeden bayram tatili talep etmenin ve bu yöndeki olumlu cevapların pratik bir yararı olmayacaktır. Yine aynı şekilde 11 Şubat/Salı 2003 tarihinde idrak edilen kurban bayramında bayram namazı için cemaatinin tamamına yakını Türklerden oluşan Hannover Merkez Camiine 2300 civarında cemaat gelirken 1 Şubat/Pazar 2004 tarihindeki aynı bayramda bu sayının 4700 civarında olması, bayramın zamanı ile mesai arasındaki direkt ilişkiyi çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. İş günlerine denk gelen bayram namazlarına iştirak eden camaatin büyük bölümünü emekliler ve işsizler dolayısıyle orta yaş grubu ve üzerindekiler oluştuşturmakta, çalışan genç nüfus ile eğitim-öğretim çağındaki gençler bu bayramlara katılamamaktadırlar.

Berlin, Köln, Bürüksel ve Rötterdam gibi Türklerin yoğun olduğu merkezler dışında camiler, ortalama 5-20 km'lik mesafelerdeki cemaatlere hizmet vermektedir. Yukarıda ifade edilen zamansal sıkıntıların yanında bu tarz mekansal zorluklar, hem cami merkezli etkinliklere katılımı düşürmekte ve hem de ailelerin bir araya gelmesini sınırlandırmaktadır. Ailelerin sıklıkla biraraya gelememesinin başlıca nedenlerinden birisi de, konutların - yavaş yavaş Türkler aile yapılarına uygun konutlar edinmektedirler- çoğunlukla iki-üç kişilik yerli nüfus için düşünülmüş olmasıdır. Bütün bu olumsuzlukların neticesinde Türkiye'ye göre bayram kültürü giderek zayıflamaktadır. Örneğin Anadolu ölçeğinde sıradan olarak addedilen 'bayramınız mübarek olsun, hoş geldiniz, iyi bayramlar, nice bayramlara' gibi bayrama ilişkin sözleri ya da karşılaşıldığında yaşlıların elinin öpülmesi tarzındaki davranışları 20-25 yaşaltı nesilde görmek oldukça zordur. Dinî amaçlı derneklerin yanında kültürel maksatlı ve hemşehri dernekleri de bayramlaşma programları düzenlemekte ve kimi zaman bayramı takip eden tatil günlerinde olmak üzere 'bayram şöleni' adı altında birtakım etkinlikler tertiplenmektedir.

Çok dinlilik ve çok kültürlülük gibi söylemlere rağmen hem din(Hıristiyanlık) kaynaklı toplumsal ve siyasal baskı, hem de katı şehir korumacılığı düşüncesi gibi yerel şartlarla birlikte Müslümanlardan kaynaklanan ekenomik ve fikri yetersizlik nedeniyle çoğunlukla estetik ve mimariden yoksun olsa da Avrupadaki Türkler için camiler sosyal ve kültürel aktivitelerin merkezi konumundadır. Belirli bir standart olmamakla birlikte hemen her dinî amaçlı dernek; camilerin yanısıra din eğitimi, bilgisayar ve dil kursları için derslikler, bay ve bayanlara yönelik lokaller, gençlik merkezleri, konferans ve düğün gibi maksatlarla kullanılan salonlar, yemekhaneler, spor salonları gibi ek tesislere sahiptir. Dolayısıyle kandillerin yanısıra ölen yakınlar çin tertiplenen anma programları, sünnet merasimleri ve hatim programları gibi eş dostla birlikte Kur'an ve mevlit okumalarıyla gerçekleştirilen etkinliklerin tek mekanı camilerdir. Ramazan ayında ise camiler teravih ve mukabele gibi dinî hizmetlerden ayrı olarak hısım-akraba ve fakir-fukaraya yönelik evlerde yapılamayan iftar sofralarının kurulduğu mekanlardır. Yerel dinî temsilcilere ve yöneticilere camilerde verilen iftar yemekleri de önemli bir yer tutar.

Üç aylar, kandiller ve âşure gibi belli başlı gün ve gecelerle ilgili kutlamalar, anavatandaki kadar canlı olmasa bile özellikle sanal alanda hissedilir derecede kendini göstermektedir. Kandillerde Avrupa-Türkiye arasındaki telefon ve internet şebekelerinin kilitlenmesi, mobil telefonların tebrik mesajlarıyla süslenmesi –hatta bir tür sms edebiyatı bile oluşmuştur- ve Süleymaniye ya da Kocatepe'deki mevlit programlarının uydu marifetiyle dünyanın her tarafından seyredilebilir bir duruma gelinmesi kutlamaların farklı bir boyut kazanarak elektronik ve sanal bir ortama taşındığının bir göstergesidir. İletişim araçlarının böylesine gelişmişliğine karşın söz konusu gün ve gecelerin neliği ve nasıl kutlanması gerektiği noktasında yeterli kaynağın bulunduğu söylenemez. Kanaatimce bu gün ve gecelerin ve yaygın biçimiyle idrak şekillerinin dînîliği sorunu, pek çok konuda olduğu gibi 'mübarek gün ve geceler' konusunda da ilim adamlarını ve Diyanet İşleri Başkanlığını nötr bir konumda tutmuş ve bu güne kadar işin doğrusunu gösteren kitaplar oluşturulamamıştır.

b. Milli Bayramlar

Bilindiği gibi milletleri meydana getiren temel unsurlardan birisi de *kültür* dediğimiz ve toplumun sosyal dokusunu meydana getiren maddî ve manevî değerlerdir. Kültür unsurları içinde bayramların da önemli bir yeri olduğu muhakkaktır. Milli bayramların o toplumu ilgilendiren ortak bir hatıradan, geleneklerden ya da duygulardan doğduğu kabul edilirse kutlamalar, ifade ettikleri anlamların yeni nesillere aktarımında en önemli araç olmaktadır.

Milli bayramların kamu-kişi işbirliği organizesinden ziyade kendilikliğinden gelişen bir tarzda sivil insiyatiflerce kutlanmasının özümseme, kalıcılık ve yaygınlık açısından önem arzettiği yadsınamaz. Kuruluş amacı dinî olsun kültürel olsun yerel bazdaki sivil toplum örgütlerinin bir araya gelerek bayram kutlama komiteleri oluşturmaları ve belirli bir bütçe oluşturarak salon kirasından çocuklara dağıtılacak bayrak-poster-broşür masraflarına kadar ekenomik sorumluluğu üstlenmeleri gibi gönüllülüğe dayalı çabalarla kutlanan 30 Ağustos Zafer, Cumhuriyet, 19 Mayıs ve 23 Nisan Bayramlarını özellikle Almanya'da hemen her şehir ve kasabada görmek mümkündür. Bu kutlamalarda, Türkçe ve Türk Kültürü yani anadil dersleri ve öğretmenleri büyük rol oynamaktadır. Dolayısıyla Hollanda'da tamamen kaldırılan ve diğer Avrupa ülkelerinde de kaldırılma aşamasında olan söz konusu derslerin belki de en olumsuz sonuçları bu alanda olacaktır. Zira hali hazırda bile ilköğretim çağındaki özellikle de herhangi bir dinî-kültürel kuruluşun çevresinde bulunamayan çocukların büyük bölümü kendi aralarında çoğunlukla bulundukları ülkenin dilini konuşmakta ve bayramlarda günün anlam ve önemine ilişkin metinleri, şiirleri ve şarkı-türküleri okumakta güçlük çekmektedir.

Son yıllarda 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, vurgusu 'çocuk' olmak kaydıyla yerel kültürlerin de onayını almış görünmektedir. Bu bağlamda Avrupalı Türkler, 23 Nisanı çeyrek yüzyıldan beri yaşadıkları kent ve ülkelerde büyük çoğunlukla uluslararası bir anlayışla kutlamaya çalışarak bir taraftan Türkiye'nin bu alandaki çabalarına katkı sağlamakta diğer yandan da gerekli donanıma sahip olunduğunda şövenizme düşmeden çağdaş bir sunumla kimliğin *görünürlüğü*nün imkanını sergilemektedirler.

c. Dinî Programlar

Bilinçli ve programlı bir tarzda olmasa da camilerin asli fonksiyonuna yönelim göstererek çok amaçlı kullanımlara müsait bir şekilde teşekkülü, camiiçi din hizmetleri olarak adlandırılabilecek mevlit, va'z-u nasihat ve hatim gibi programların yanısıra panel, konferans ve özel hafta etkinlikleri gibi camidışı faaliyetlerin de buralarda icra edilmesini mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte yine Türk girişimcilerce düğünler için oluşturulan salonlar, okul ve belediye ile kiliselere ait salonlardan yararlanmak mümkündür. Programların halka duyurusu ise, cum'a ve derneklerdeki ilan panoları ile her kesimden insanların en sık uğrak yerleri olan büfe, market, lokanta ve kahvehane gibi Türk işyerlerinin vitrinleri vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Öyleki vitrinlerdeki bu ilanlara bakarak sosyal aktiviteleri nicelik ve nitelik olarak tahlil etmek bile mümkündür.

Dinî gün ve geceler dışında Kutlu Doğum Haftası, Camiler ve Din Görevlileri Haftası, Şehitleri Anma programları, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Dini Bilgiler Yarışmaları gibi etkinlikler önemli dinî programlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçi çalışma hayatı ve demografik yapının bu tür programları hafta sonları veya tatil günleri ile sınırlamasından dolayı *Hafta* nitelemesi çok ta anlamlı gelmemektedir. Yılın sair zamanlarında da hem ibadete ve hem de ziyarete açık olmasına rağmen Camiler Haftası'nda gerçekleştirilen Açık Kapı Günleri özellikle 11 Eylül'den sonra daha da bir anlam kazanarak yüzbinlerce gayri müslimin buralara gelmesine sebep olmaktadır. Açık kapı günlerinde bir yandan ziyaretçilere mimari özellikteki cami resimleri, cami ve burada ifa edilen ibadetlere ilişkin bilgilendirici broşürler, çeyiz ve mutfak kültürümüzün sergilendiği kermesler ile kuruluşların tanıtımı gibi hizmetler sunulurken diğer yandan da Müslümanlar için konferans, panel ve musıki dinletisi gibi etkinlikler düzenlenmektedir. Camiler Haftası'yla birlikte Kutlu Doğum Haftası'nın da gül ve aş dağıtımından salon toplantılarına varıncaya kadar Avrupa'da da gelenekselleştiğini söylemek mümkündür. Ancak bu tür programların halk tarafından kanıksanmaya başlandığı ve katılımda gözle görülür düzeyde bir düşüşün olduğu da bir gerçektir. Bundaki en temel etkenlerden birisi, program formatlarının geliştirilememesidir.

Gerek Avrupa'daki Müslümanların dinî proplemlerinin ve gerekse ilahiyata dair konuların bilimsel olarak konuşulduğu programlara rastlamak oldukça zordur. Yukarıda sözü edilen dinî programlar daha ziyade duygu içeriklidir. Halkın dil ve kültür düzeyi bunda elbette etkilidir. Ancak örneğin yalnızca Almanya'da onlarca tıp profösörü mevcutken Avrupa'lı Türklerin sosyo-psikolojik durumlarını bizzat yaşayarak yakından tanıyan akademik düzeyde ilahiyatçıların bulunmaması ve Türkiye'den bu amaçla gelen akademisyenlerden de çoğunlukla sosyo-kültürel ve psikolojik ortama yabancı olmalarından dolayı yeterli verimin alınamaması da söz konusu programları kısıtlayıcı nedenlerdendir.

d. Kültürel Yaşam

Avrupa'da kamuoyunu oluşturan özel vakıflar, kiliseler ve yerel yönetimlerin 1990'lı yıllarda Müslüman göçmenlere ilişkin söylemlerine '*çok kültürlülük*' kavramı hakimken son yıllarda daha çok '*İslâm*' kavramının yerleştiği farkedilmektedir. Bu yeni söy-

lemde vurgu göçmenlerin milli kimliklerinden ziyade dinsel kimliklerinedir. Bu konseptin öngörüsü, daha üst bir kimlik olan İslâmî kimlik bir anlamda göçmenlerin millî kimliklerinden kopmalarını ve özgürleşmelerini kolaylaştıracak ve göçmenlerin Almanya ya da diğer ülkelerle bütünleşmesi hızlanacaktır[4]. Ancak son dönemlerdeki terör ve şiddet olaylarının bu öngörü ya da kurgu hakkında birtakım tereddütler oluşturduğu da muhakkaktır. Almanya Federal Anayasayı Koruma Teşkilatı'nın kamuoyuna açıklanan, İslâm ya da Müslüman ile İslâmcılık arasındaki sınırın ne olduğundan veya islamcı olarak addedilen grupların Almanya'da işledikleri suçların istatistiksel durumlarından söz edilmeksizin Almanya'nın iç güvenliği için en büyük tehlike olarak İslâmcılığı gösteren 2003 yılı raporu bu tereddüdün en somut yansımalarındandır. Rapora göre İslâmcı teşkilatlar hukuk devleti araçlarını kullanarak Almanya'nın toplumsal yaşamında İslâmcı tavırları güçlendirmek istiyor ya da en azından İslâmcı yaşam için alan oluşturmak istiyorlar ki, bu da entegrasyona yardımcı olmak bir tarafa paralel bir toplumun oluşması sonucunu doğuracaktır.

Hem Türk kimliği gibi milli kimliklerin ve hem de İslâmî kimliklerin canlılığının entegrasyonu engellediği veya en azından geciktirdiği ve neticede paralel bir topluma sevkettiği varsayımı Avrupayı, bir taraftan bazen *Euro İslâm* bazen de *Alman* veya *Fransız İslâm'ı* şeklinde ifade edilen kristalize edilmiş yerli bir İslâm arayışına, diğer taraftan da Türkçe ve Türk Kültürü derslerinin kaldırılmasına yöneltmiştir. Yerel dilde din eğitiminin teşvik edilmesini de bu konjonktürde değerlendirmek gerekir diye düşünüyorum.

Farklı kültürlerin birarada yaşamalarında her birinin az çok akültürasyona/etkileşime uğraması elbette kaçınılmazdır. Önemli olan bunun; hakim kültür tarafından diğerlerinin emilerek asimile edilmesi veya getto örneklerinde olduğu gibi dışlanarak izole edilmesi mi, azınlık kültürlerinin bilinçli olarak kendilerini yerli çoğunluktan dışlaması yani marjinalleşmesi mi yoksa azınlık kültürlerinin korunarak birlikte bütüncül bir kültürün oluşması/entegrasyon şeklinde mi olacağıdır. Avrupalı Türklerin yaşadıkları kırk yıllık tecrübe ve globalleşen ve hatta dijitalleşen hayatın gerçekleri, gerek dinsel ve gerekse kültürel bağlamda paralel bir toplumun hem imkansızlığını hem de kimseye bir yararı bulunmadığını bütün çıplaklığıyla ortaya koymuştur. Kollektif akıl ya da eskilerin deyimiyle akl-ı selim, herkes için en gerçekçi yolun sağlıklı bir entegrasyon olduğunu söylüyor. Bununla birlikte ne kadar sağlıklı temellere oturtulursa oturtulsun entegrasyon sürecinde kültürel bir yozlaşma veya melezleşmenin yaşandığı ve yaşanacağı da bir gerçektir.

Türklerin Avrupa'ya göç olgusunun önemli özelliklerinden birisi de, aynı yöreden göç eden kimselerin belirli merkezlerde kümelenmesidir. Örneğin Brüksel deyince Afyon, Strazburg deyince Konya, Lozan deyince de Çorum gelir insanların aklına. Akrabalık ve hemşehrilik duygusu önce göçün gerçekleşmesinde ve barınma-iş bulma gibi temel varoluş konularında kendini göstermiş, daha sonra ise ortak kültürel özellikleri yaşatma ve dayanışma maksadıyla dernekleşmeye sevketmiştir. Bu derneklerin düzenlediği hemşehri ve

4 Bkz. Nilüfer Göle, *Aksiyon Dergisi*, sayı.473, İstanbul.

dostluk şölenleri, üyeleri arasında birlik ve beraberlik ruhunun arttırılması ve kaynaşmanın sağlanması, toplumda ortak hareket etme bilincini geliştirerek düşünsel ve eylemsel bazda birlikteliğin artırılması, bu arada da ilgili yörenin kültür zenginliğinin tanıtılması gibi amaçlar taşımaktadır. Pek çoğu gelenekselleşen bu şenliklerin toplumsal yaşama olan diğer bir katkısı da, insanların bir araya gelerek eğlence ortamlarının oluşmasını sağlamaktır.

Avrupalı Türkler, başlangıçta erkek göçmen durumunda iken daha sonra eşlerini ve çocuklarını yanlarına getirmeye karar verdiler ve böylece erkek göçmen olgusu aile olgusuna dönüştü. Türkiye'den damat ya da gelin getirme yöneliminde uyum sağlayamadıkları için büyük bir azalma gözlemlenmektedir. Buna bağlı olarak başlangıçta Türkiye'de yapılan düğünler de artık çoğunlukla burada yapılır olmuştur. Hatta salonlardan davulzurna ekiplerine, çeyiz mağazalarından düğün yemeği kültürüne varıncaya kadar bu alanda ihtiyaç duyulan sektörler bile oluşmuştur. Bu düğünlere katılım, herhangi bir dinî ya da kültürel programlara kıyasla çok daha yoğundur. Pazar gezintisinde Köln, Berlin ya da bir başka şehirde uzun düğün konvoylarını görmek veya klakson seslerini duymak sıkça rastlanan durumlardır. Anadoluda olduğu gibi burada da düğünler, yöresel özellikler ve dinsel eğilimlere göre farklılaşmaktadır. Örneğin 'şubelerimizde İslâmî usullere uygun olarak düğün, nişan ve sünnet merasimleri icra edilir' ifadesini pek çok derneğin kuruluş ve faaliyet bildirilerinde görmek mümkündür.

Zengin Anadolu kültürünün özellikle de çeyiz ve yemek çeşitlerinin tanıtılması ve yaşatılmasına katkı sağlamak ve bununla da kendi kültürel kimliğinin arkaplanını sergilemek amacıyla düzenlenen kermesler gelenekselleşmiş durumdadır. Başlangıçta bu kermesler tanıtıma yönelik ekonomik amaçlar gözetmeyen kültürel faaliyetler şeklinde iken zaman içerisinde bu niteliğinden uzaklaşarak daha çok cami ve derneklere belirli bir gelir sağlamaya dönüştüğü de görülmektedir.

e. Hastahaneler ve Hapishaneler

Geniş bir bölgeye hizmet veren Göttingen Üniversitesi bünyesindeki 1400 yatak kapasiteli hastahanede çeşitli istasyonlara rastgele girilerek kapılarda yazan isimler okunmuş ve yatan hastaların %23'nün Müslüman, %19'nun da Türk isimlerden oluştuğu tarafımızdan tespit edilmiştir. Bunda Avrupa'ya göç eden birinci kuşak nüfusun giderek yaşlanması ve büyük çoğunluğunun vasıfsızlığından dolayı ağır işlerde çalışması etkili olmuştur. Ancak sebepleri ne olursa olsun bu durum hizmet götürülecek hedef kitle açısından oldukça anlamlıdır. Göç ve buna bağlı olarak gerçekleşen kültürel değişim ya da yozlaşma büyük çapta Türk aile yapısını da etkilediğinden huzurevlerinde bulunanların sayısı da hastahanelerdekilerden daha aşağı değildir.

Bu kültürel değişim ve yozlaşmanın en büyük madurları ise şüphesiz üçüncü ama daha çok dördüncü kuşak olmuştur. Zira hapishanelerdeki mahkumların yaş ortalaması 21'dir. Almanya'nın önemli araştırma kurumlarından olan Aşağı Saksonya Kriminoloji Enstitüsün'nün *'..bu sorulara çeşitli yöntemlerle cevap bulmaya çalıştık. Örneğin, uyguladığımız yöntemlerden bir tanesi Batı Alman ıslahevlerinde genç tutukluların etnik kö-*

kenlerini araştırmak oldu. Mayıs 1998 sonu, bu ıslahevlerinde bulunan genç Türklerin oranı % 15 idi. Bu oran, aynı yaş grubundaki Türklerin genel nüfus içerisindeki oranlarının neredeyse üç katı idi. Bütün diğer yabancılar içinde tutuklu oranı % 25, genel nüfus içerisindeki oranları ise % 12 idi.'[5] şeklindeki araştırma raporu bazılarınca abartılı bulunsa bile oldukça düşündürücüdür. 16-21 yaş arası mahkumların ıslah edildiği 850 yataklı Hameln Çocuk ve Gençlik Rehabilitasyon Merkezindeki mahkumların %13'nün Türk kökenli ve suç sebebinin de %80 uyuşturucu olması da yukarıdaki bulguları desteklemektedir.

Hastahane ve huzurevleri ile hapishane ve çocuk-genç ıslah evlerinde din hizmeti daha çok hastalık, yaşlılık, hapis ve ölüm gibi durumlarda ortaya çıkan ruhsal proplemlere destek kaynağı olma niteliğini taşır. Dini danışmanlık olarak adlandırılan bu hizmeti bu güne kadar din görevlileri ifa etmeye çalışmışlardır. Ancak din görevlilerinin farklı eğitim düzeyinde olması –örneğin Hannover Başkonsolosluğu Din Hizmetleri Ataşeliği bölgesinde görev yapan din görevlilerinin yalnızca %16'sı ilahiyat fakültesi mezunudur-, nüfusun dağınık olması, hapishane yönetimlerinin isteksizliği gibi nedenlerle buralara yeterli hizmetin götürüldüğünü söylemek zordur. Çoğu zaman din görevlilerinin dil ve dinî kuruluş yöneticilerinin de din dilini bilmemeleri, hapishane ve hastahane yönetimleriyle sağlıklı diyaloğun kurulamaması ve buralarda Müslümanların ihtiyaç duyduğu mescit ve kütüphane gibi ihtiyaçların giderilememesine veya düzenli takip edilememesine neden olmaktadır.

Hıristiyan hastalara ve mahkumlara papazlar tarafından planlı ve programlı bir şekilde sunulan din hizmetlerinden etkilenen Müslüman hastalar ve mahkumlar da zaman zaman kendilerine benzer şekilde din hizmeti sunulması beklentisine girmektedirler. Zira hastahane ya da hapishaneye yolu düşen her şahıs ilgili yerin kurallarını ve sunulan hizmetleri içeren bir kitapçığı ya da broşürü başucunda bulur ve orada kendisine 24 saat ücretsiz dinsel yardıma hazır papazların telefon, fotoğraf ve özgeçmişlerini bulur. Bu papazların buralarda müstakil odalarının bulunması ve günlük rutin ziyaretler yapmaları da işin cabası. Böyle bir hizmete imrenmemek elbette mümkün değildir. Ancak *seelsorge/dinsel yardım* olarak adlandırılan bu komple hizmetin imkanı, cami hizmetleri için dahi yeterli sayıda din görevlisi istihdamında zorlukları bulunan Müslümanlar açısından daha uzun bir süre kolay görünmemektedir.

Sonuç ve Teklifler

Türkler, işgücü ihtiyacını karşılamak üzere Anadolu kırsalından erkek göçmen olarak Hıristiyan kültür havzası olan Avrupa'ya gelmiş daha sonra da eşlerini ve çocuklarını yanlarına almışlardır. Asıl mücadele de bundan sonra; yani sadece iş gücü olmayıp insan oldukları ve eşleri, çocukları, dilleri, dinleri ve kültürleriyle birlikte hayatın bütün alanlarını kuşatan Hıristiyan kültürünün içerisine geldikleri gerçeğinin farkedilmesiyle

---

[5] Christian Peiffer/Peter Wetzels, *Şiddetin Fail ve Kurbanları*, Aşağı Saksonya Kriminoloji Enstitüsü Yayınları, Hannover 2000. Rapor Türkçe ve Almanca olmak üzere iki dilde yayımlanmıştır.

başlamıştır. Avrupalı Türk'ün yaşamının hülasası, *entegrasyon* ve *asimilasyon* arasında mücadele etmektir. Uzun yıllar kendi dertleriyle başbaşa bırakılan Avrupalı Türklerin sosyal, kültürel ve dinî yaşamlarında faydalı olacağını düşündüğümüz alınması gerekli tedbirler ise şunlardır:

1. Diyanet İşleri Başkanlığı, İslâm ülkeleri ile yeniden görüşerek dinî gün ve gecelere ilişkin takvim birliğinin sağlanmasına çalışmalıdır.

2. Dinî bayramların hiç olmazsa birinci günlerinin tatil olması yönünde federal hükümetler düzeyinde çalışma yapılmalıdır.

3. Müslümanlarca kutsal kabul edilen mübarek gün ve gecelerin değeri ve ihyasına dair Diyanet İşleri Başkanlığı marifetiyle bilimsel bir kitap hazırlanmalıdır.

4. Camiler Haftası, Kutlu Doğum Haftası, Türk ve İslâm Büyükleri gibi konularda ve çocuklara yönelik görsel dökümanlar hazırlanmalıdır. Bunların mutlaka Başkanlıkça hazırlanması diye bir kural olmadığından Milli Eğitim Bakanlığında olduğu gibi bu alanda yapılan çalışmalar değerlendirilebilir.

5. Almanya başta olmak üzere Türk nüfusunun yoğun olduğu bölgelere bayan vâize örneğinde olduğu gibi birer hapishane vâizi gönderilmelidir. İlahiyatlarda bunun için bir bölüm açılarak veya hasta-mahkum psikolojisi gibi belirli ek dersler konularak o dersleri okuyanlar arasından bu vaizler seçilebilir.

MÜZAKERE

Prof. Dr. İzzet Er (Komisyon Başkanı) – Efendim, müsaadenizle bir hususu arz edeyim. Saat 14.00'te Komisyon kendi içinde hazırlanacak; hazırun olarak saat 16.00'da toplanacağız ve hazırlanacak komisyon raporunu müzakere edeceğiz ki, yarına hazır hale getirebilelim.

Şimdi, son oturumun müzakeresini yapacak olan Doç. Dr. Mehmet Emin Özafşar arkadaşımızı davet ediyorum.

– Buyurun efendim.

Doç. Dr. Mehmet Emin Özafşar – Muhterem Heyetinizi saygıyla selâmlıyorum.

Tebliğici arkadaşlarıma çok teşekkür ediyorum.

Sunulan tebliğlere çok küçük bir iki katkı yaptıktan sonra, Komisyonumuzun ve Şûramızın aldığı kararların, Hocamızın tabiriyle "Hıbr alel varak (kağıt üzerinde)" olarak kalmaması için ne yapmak gerekir; o konu üzerinde duracağım.

Yusuf Acar Hocamız, tebliğinde, Almanya'daki Müslüman Türk toplumunun sosyal ve dinî yaşantısından örnekler verdi ve bir entegrasyondan bahsetti. Bu "entegrasyon" ve "asimilasyon" tabiri çok kullanılıyor. Bu entegrasyonun, kanaatimce biraz açılması ve literatür olarak desteklenmesi lazım. Bundan anlaşılan dinî bir entegrasyon mudur, kültürel bir entegrasyon mudur, yoksa fonksiyonel bir entegrasyon mudur? Eğer Batı muhitlerinde kastedilen dinî ve kültürel bir entegrasyon ise, bunun asimilasyon veya alinasyondan farkı nedir? Öyle zannediyorum ki, burada bizim vurgulamamız gereken fonksiyonel entegrasyondur. Yani, farklı din ve inançtaki çevrelerin kendi dinî, kültürel kimliklerini muhafaza ederek, anlaşmalardan ve akitlerden doğan sorumluluklarını gönül huzuruyla yerine getirebildikleri bir formatı ifade eden entegrasyondur. Bunun zenginleştirilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Sağlık sorunlarıyla ilgili olarak İlhan İlkılıç Hocamız da fevkalade önemli noktalara işaret etti. Benim bu konuda söyleyebileceğim husus sadece şudur: İnsan bir bütün olarak görülmelidir. Akıl, ruh ve beden sağlığı birbirinden ayrı kabul edilmemelidir. Bu çerçevede, mesela yurt dışında, Almanya'da bir istatistiğe göre, aile içi şiddetin ne kadar sarsıcı ruhî depresyonlara yol açtığı ele alınıyor ve her sene Almanya'da 130 bin aile içi şiddetin meydana geldiği, bunun yüzde 90'ının erkeklerden kaynaklandığı ve yoğun miktarda Türk ailelerde rastlandığı, bu durumun da eşlerde ve çocuklarda ruhsal bozukluklara yol açtığı tespiti yapılıyor. Dolayısıyla sağlık konusu sadece bir hekimlik meselesi olarak görülmemeli, aynı zamanda dinî ve manevî bir sorun alanı olarak da görülmelidir. Hatta, bir beslenme sorunu olarak da görülmeli. Bunun için, eğer Diyanet İşleri Başkanlı-

ğı'na ve Müslüman cemaatine düşen görevler varsa, bunlar da yerine getirilmelidir.

Bir noktanın altını çizmek istiyorum: İkinci Şûraya sunulmuş bir tebliğde de ifade ediliyor, geçtiğimiz yıllarda Türkiye'de psikolojik terapi açısından imamlardan yararlanma düşüncesi öne sürülmüş ve bir ankete göre deniliyor ki: Hastaların büyük çoğunluğu –yüzde 70-80 oranında- imamları gördüğü zaman ölümü hatırlamışlar ve pesimist duygulara kapılmışlar. Dolayısıyla müspet bir sonuç değil, bilakis menfi bir sonuç ortaya koymuş.

Şimdi, bu nokta çok önemlidir ve bu, iki gündür üzerinde durduğumuz imaj sorunuyla alakalıdır. Eğer siz insanlara bir asır din görevlilerinizi sadece morgda istihdam eder ve bütün filmlerde cenaze namazı kıldırırken gösterirseniz, elbette ki imamı gördüğü zaman hastanın aklına ölüm gelecektir. Bu konuda yapmamız gereken hususlar vardır.

Sunulan her iki tebliğe bu küçük katkılardan sonra, ben toplantının geneli hakkında mülahazalarımı sizlerle paylaşmak istiyorum.

Birinci ve İkinci Din Şûrasında alınan kararlar, takriben 40 civarında. Ben, İkinci Şûranın önerilerine baktım; 20'den fazla eylem gerektiren öneri ve karar var. 10'dan fazla kurum gerektiren öneri var ve bunların hemen hemen hiçbiri de gerçekleştirilememiş. Yani, –Hocamın tabiriyle- kâğıt üzerinde mürekkep olarak kalmış.

Bugün bu üç günlük toplantıda da 50 sayfadan fazla not tuttuk ve 80'e yakın öneri getirildi. Nitekim, bunlardan büyük bir çoğunluğu da kurum ve eylem gerektiriyor.

Daha önceki şûralarda alınan kararlar niçin uygulanamadı?.. Elbette ki bunun pek çok sebebi var; ama, bana sorarsanız bunların başında gelen sebep, bugünkü mevcut yapısıyla Diyanet İşleri Başkanlığımızın formatıdır. Onun için, bu kabil şûraların vazifesi, yalnızca sorunları tespit etmek, öneriler getirmek değil, aynı zamanda bu önerilerin nasıl gerçekleşeceğine dair de teklifler geliştirmektir. Geçen şûrada Diyanet İşleri Başkanlığı'nın özerkliği tartışılmış; şûra sonrası rafa kalkmış. Ben şahsen, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın özerkliği tartışmasının ne getirip getirmeyeceği konusuna girecek değilim; ama, bu şûrada mutlaka ele alınması gereken husus, Diyanet İşleri Başkanlığının reorganizasyonudur, yeniden yapılanmasıdır, yeniden bir biçime kavuşturulmasıdır. Şayet bu gerçekleştirilemeyecek olursa, burada alınan, benim heyecanla, aşkla izlediğim, zevkle takip ettiğim buradaki görüş ve kararlar, üzülerek ifade ediyorum ki, yine kâğıt üzerinde kalacaktır. Yeniden organizasyon...

Ülkemiz Avrupa Birliği sürecine girmiştir. Bu, Avrupa Birliği sürecinde Diyanet İşleri Başkanlığı nasıl ki Türkiye Devletinin teşkilat yapısı gözden geçiriliyorsa, yeni Diyanet gündeme getirilmeli ve bunun üzerinde de yoğunlaşılmalı. Hatta bu şûranın hemen ertesinde Diyanet İşleri Başkanlığı bu konuda çok acil ve kapsamlı bir müzakereyi başlatmalıdır.

Şu üç gündür yapılan tartışmalar işlevsel olarak dinin semantik alan ve çağrışımının değiştiğini, din hizmetinin kapsamının genişlediğini, ihtiyaç duyulan din hizmetlisinin niteliğinin de bir hayli farklılaştığını ortaya koydu.

Takdir edersiniz ki, Diyanet Riyasetinin, Din İşleri Riyasetinin vatandaşımızın, Anadolu insanının dinî sorunlarını cevaplamak ve onların ibadetlerini yerine getirmelerine rehberlik etmek için kurulmuş olması ve buna göre teşkilatlanmış olması, bugün önüne çıkan evrensel ve küresel çaptaki misyonları deruhte etmesine kifayet etmeyecektir. O bakımdan, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dinin işlevsel olarak alanının değişimini, din hizmetinin kapsamının genişlemesini ve din hizmetlisinin niteliğindeki farklılaşmayı dikkate alan bir yapılanma sürecine girmesi gerekir. Biz mesela, "Cami Dışı Din Hizmetleri" diyoruz. Eskiden böyle bir tabir yoktu. "Sosyal, Dinî, Psikolojik Danışmanlık" diyoruz, "Rehberlik Görevleri" diyoruz... Kanaatimce dinin bu sosyal gerçekliği kabul edilmelidir ve bilinmelidir ki, devletin bu istikamette alacağı inisiyatifler, devletin temel nitelikleriyle asla çatışmayacak, çelişmeyecektir. Çünkü, Türk Devletinin, Türk Milletinin ve Türk Diyanetinin temel vazifesi, milletin huzurunu, devletin itibarını, kültürel ve tarihi değerlerin de idamesini temin etmektir.

Şu halde, bu çerçevede Diyanet İşleri Başkanlığı'nın alacağı iki karar olmalı: Bir, din hizmetleri konseptini oluşturmalı ve buna uygun bir din hizmetleri politikası, yol haritası ortaya çıkarmalıdır. Şimdi, ben burada bir geleneksel tabirden yararlanarak bu konseptin farklılaşmasının nasıl olacağının altını çizmek istiyorum.

Şimdiye kadar, "Biz dini nasıl anlatalım" diye soruyorduk. Oysa, Kur'an-ı Kerim'de de geçen, kültürümüzde de çok yaygın kullanılan "Dinin ikamesi" diye bir tabir var. Dinin ikame edilmesi, anlatılmasından farklı bir şeydir ve üç günlük müzakerelerimiz göstermiştir ki, aslında dinin ikamesi, bireysel, ailevî, toplumsal ve toplumlar arası ilişkiler bağlamında hayatın ikamesi demektir. O bakımdan, dini ikame etmek, yani hayatı ikame etmek bağlamında bir din hizmetleri konseptinin geliştirilmesi gerekir. Onun için de, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın;

1. Sadece hizmet veren değil, hizmet üreten, hizmet götüren bir kurum olması,
2. Pasif değil, aktif bir kurum olması,
3. Sabit değil, dinamik bir kurum olması,
4. İbadet ve ahlâk eksenli anlatım yerine, çok boyutlu insanî etkinlikleri kabul eden yaklaşımı benimseyen bir kurum olması gerekmektedir.

Bir başka husus da şudur: Diyanet İşleri Başkanlığı, işbirliğine açık, hatta her düzeyde işbirliğini arayan bir kurum olmalıdır. Bu işbirliğini; diğer Müslüman ülkeler, Müslümanların teşkil ettiği sivil inisiyatifler, Avrupa ve diğer Müslüman Türklerin yaşadıkları ülkelerin resmî ve sivil organizasyonları ve elbette ki diğer dinî kuruluşlarla yapacaktır. Diyalog konusunda zaten hocalarımız çok kapsamlı bilgiler verdi.

Muhterem Şûra Heyeti, birincisi, bu reorganizasyon, yani Diyanet İşleri Başkanlığının yeniden yapılanması, her düzeyde olmak zorunda. Başta, Diyanet İşleri Başkanlığının Din İşleri Yüksek Kurulu; bugünkü haliyle bu kadar ağır bir yükü üstlenemez. O bakımdan, Diyanet hizmetlerinin beyni olacak şekilde yeniden yapılandırılmalıdır.

İkincisi, -çok önemli bir husus- üç gündür konuştuğumuz konu yurtdışı hizmetleri.

Üzülerek ifade ediyorum ki, burada sunulan tebliğlerde ve huzura gelen temsilci hocalarımızdan hiçbirisi, Diyanet hariciyesinin hazırladığı birikimden yeterli miktarda yararlanamadı. Çok uzunca bir süredir Diyanet hariciyesi var, müşavirliklerimiz var, ataşeliklerimiz var, onların yapılanmaları var; bunlar oralarda görev yürütüyorlar. Bunların dokümanlarından, bunların raporlarından, bunların hazırladıkları bilimsel ürünlerden biz burada yararlanmalıydık. Yararlanamadık; neden, çünkü aslında "Diyanet Hariciyesi" diye stabil bir yapı yok. O bakımdan, burada mutlaka ele alınması gereken bir konu, Diyanet Hariciyesi'nin yeniden yapılandırılmasıdır.

Bu çerçevede, yine ilk yapılması gereken işlerden bir tanesi, mademki AB sürecindeyiz, Avrupa Birliği müktesebatının ve mevzuatının dinî etkinlikler bakımından neler getirdiğini, yani Diyanet İşleri Başkanlığına ve Türkiye Cumhuriyetinin önüne hangi imkânları ve engelleri –eğer varsa- koyduğunu mutlaka etüt etmek zorundayız. Bu müktesebat bilinmeden Avrupa'da hiçbir yapısal oluşum gerçekleştirilemez. Şimdi, pek çok arkadaşımız "Avrupa'da yüksek ilahiyat kurulsun, Avrupa'da şu araştırma kurumu kurulsun, Avrupa'da şu yapılsın, bu yapılsın..." dediler; ama, bunların hem iç mevzuat açısından hem de uluslararası mevzuat açısından, AB mevzuatı açısından bir sürü engelleri var. O bakımdan, öneriler arasında da yer alıyor, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Brüksel nezdinde mutlaka bir temsil bürosunun olması lazım ve buradan AB müktesebatının bize kazandırılması lazım.

Dün akşam televizyonda izledim, Türk toplumunun yüzde 92'si AB mevzuatıyla ve AB yapısıyla ilgili bilgi sahibi değil. Ama Türk toplumunun yüzde 75'i Avrupa ülkelerine gitmek istiyor. İlgi fazla, bilgi noksan. DİB'in de kendi açısından, hizmetleri açısından bu bilgi eksikliğini mutlaka telafi etmesi lazım.

Bu hizmetlerde bana göre esas olan, Müslüman-Türk ve Müslüman kimliğinin ve aidiyetinin sürdürülmesini temin etmektir. Bunun önündeki engelleri madde halinde sıralıyorum:

1. Bilgisizlik,
2. İlgisizlik,
3. Caydırıcılık,
4. Kötü imaj.

Dinin ikame edilmesi eğer belli değerler sistemine göre hayatın inşası ve idamesi ise, ancak yukarıdaki 4 unsurun telafisiyle bu gerçekleşebilir.

Hizmetlerin kalıcı olabilmesi için burada dikkate alınması gereken iki gerçeklik vardır. Birincisi, insanî ve psikolojik gerçeklik; ikincisi, toplumsal gerçekliktir. Şimdi, Avrupa'da yaşayan Müslümanların ortak bir yaşam üretmelerine katkı sağlayabiliyor muyuz? Ben tabiî çok genel olarak söylüyorum: Bir, burada bu kimlik ve aidiyeti sürdürmeye yarayacak simge ve semboller üretebiliyor muyuz? İki, mesela Almanya'da, Fransa'da, Avusturya'da İslâmî mimarî örnekleri, İslâm sanatının yeni örneklerini üretebiliyor muyuz? Üç, toplumlar her zaman kahramanlar ve fedakârlar ister; biz, Müslüman toplumu-

na örnek olarak sunabileceğimiz kahramanlarımızı üretebiliyor muyuz? Ne demek kahraman? Yani, insanlığın yaşamı için, huzuru ve refahı için kendisini feda eden insan demek. Mesela, bir Rahip Teresa örneği, benzeri pek çok modelleri bulmak mümkündür Hıristiyan dünyasında. Ama son yüzyılda, hakikaten kendini insanlığa feda etmiş bir Müslüman figür gösterebiliyor muyuz? Gösteremiyoruz, göstermiyoruz. Bunları, filmler kanalıyla, bunları edebî ve sanatsal ürünler kanalıyla efkâr-ı umumiyeye arz edebiliyor muyuz? Dördüncüsü, toplumlar model ister. Ayrıca, toplumlar kendini ifade eden estetik ve sanatsal yapıtlar ister.

Muhterem şûra üyeleri; imajdan çok bahsedildi; imaj oluşturma ve imaj kırma konuları üzerinde duruldu. Filmler hazırlatılsın, şunlar yapılsın, bunlar yapılsın denildi. Musikinin, sanatın önemine dikkat çekildi. Ben, Diyanet İşleri Başkanlığı nezdinde eğer tasavvuf musikisi ve benzeri klasik musiki insanları İslâm'a çekmede, çevirmede önemli roller oynuyorsa, DİB'in mutlaka bir Diyanet Konservatuvarı veyahut Diyanet Musiki Okulu benzeri bir yapılanmaya gitmesini ve bunun izdüşümleri olarak da, Avrupa'da birimlerin kurulmasını öneriyorum. Tabiî, Kudsi Ergüner üstadın "Ayrılık Çeşmesi"nde koyduğu ihtiraz kayıtları ile birlikte son 50 yılda Batı muhitlerinde tasavvuf musikisinin ne kadar etkili olduğunu zihinde tutmak kaydıyla. Musikimizi üretecek bir birime ihtiyacımız var. Kısaca arz ediyorum: Ben, Mozart'ın kentinde Viyana Belediye Başkanlığı ve yetkililerinin de katıldığı bir oturumda, Hocamızın Kur'an-ı Kerim okuyuşunu işittiğim zaman hakikaten kızardım. Oysa, çok büyük karilerimiz var, çok güzel sadalı hocalarımız var. Bunlarla ve daha iyileriyle temsil edebilmeliyiz İslâm'ı Batı muhitlerinde.

Burada, filmler yapılmalı denildi. Soruyorum: Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı değerli dostumun (Doç. Dr. Mehmet Görmez) yönetiminde ve gözetiminde Yayın Dairesi ile bu küresel hizmetler yapılabilir mi? Mümkün değil. O bakımdan, Diyanet TV'si başta olmak üzere, Diyanet İşleri Başkanlığının görsel yayınlar konusunda da ciddî bir revizyona gitmesi lazım.

Ayrıca, son bir madde olarak da, klasikleşecek yapıtlar oluşturulmalı. Batıda nasıl efsaneler oluşturulduğunu hocalarımız çok güzel anlattılar. Var mı bizim böyle bir edebî yapıtımız? Yok. O zaman, sorun, sadece Müslüman aydınların, Müslüman ilim adamlarının sorunu değil, sadece Diyanetin sorunu değil, aynı zamanda Müslüman toplumun yetiştirdiği edebiyatçıların ve sanatçıların da omuz verdiği bir sorun olarak gözükmektedir.

Burada insanımıza birebir ulaşma konusu çok önem arz ediyor. Elbette ki kurumlar önemli; fakat kurumlardan daha önemli olan şey, insanlarla birebir temas kurmak. Eğer İslâm'ın gelişim ve yayılım tarihine göz atılacak olursa, birebir ilişkinin çok etkili olduğu görülecektir. Dün bir hocamız temas etti, tarih içerisinde İslâm'ın yayılmasında etkin olan moral ve ahlâkî-dinî rehberliğin güncellenerek hayata geçirilmesi lazım. Şimdi, bu moral rehberlik ne kazandırıyor; moral rehberlik, eskiden sufilerimizin, Mevlana'nın yaptığı veya Moğol istilasında Bâherzi gibi zatların yaptığı, yani Müslüman kellelerinden, bedenlerinden kuleler yapan bir nesle, İslâm kültür ve sanatının en şahane eserlerini verdiren bu süreci başlatan Bâherzi ve benzeri simaların yaptığı gibi, insanlarla birebir ilişkiye geçe-

rek, onlara bir gruba ait olma, ama aynı zamanda biricik olma, özgün olma duygusunu tattıran bir rehberlik sistemini biz mutlaka harekete geçirmek zorundayız.

Bu arada, hanımların hayat veren, kendilerine özgü potansiyel ve yetileri de insanımızın eğitiminde daha bir öne çıkarılmalıdır. Hem hanım perspektifinin hem hanım etkinliğinin mutlaka Diyanet hizmetlerinde işlevsel hale getirilmesi gerekmektedir.

Arz ediyor, saygılar sunuyorum.

Başkan – Arkadaşımıza teşekkür ediyoruz.

KOMİSYON RAPORUNUN HAZIRLANMASI

(22 Eylül 2004)

Prof. Dr. İzzet Er (Komisyon Başkanı)- Üç gündür devam eden bildirilerden ortaya çıkan hususları maddeleştirmeye gayret ettik. Ancak biraz aceleye geldi, bazı ifade eksiklerimiz var. Artık yüce hazırun bize bu konuda katkı sağlayacaktır.

Taslak rapor toplam 81 maddeydi. Bu maddeleri biz tevhit ederek 20'ye indirmeye gayret ettik. Diyanet İşleri Başkanlığının pozisyonunu, mevcudiyetini, Türkiye Cumhuriyetinin mevcudiyetini dikkate alarak cümlelerimizi ona göre ayarlamaya gayret ettik. İnşallah hayırlı olmuştur.

Şimdi yansıdaki giriş cümlemize birlikte göz atalım:

"Avrupa'daki Müslüman varlığının tarihi asırlarca geriye gitmekle beraber, 1960'lı yıllarda başlayan işçi göçü yoluyla Batı Avrupa'ya giden vatandaşlarımızın, bugüne kadar dinlerini ve kültürlerini korumada elde ettikleri başarılar her türlü takdirin üzerindedir. Vatandaşlarımız artık yaşadıkları yerde yerleşik hale gelmiş olmakla birlikte fizikî ve manevî vasat oluşturmada önemli sorunlar yaşamaktadırlar. "AB Sürecinde Sosyal Hayat ve Din" Komisyonumuz bu başarıları AB ve dünya toplumlarının da barış ve refahı doğrultusunda gözden geçirerek katkıları kalıcı ve sürekli bir hale getirmede eksiklikleri tespit ederek telafi edilmesi yönünde aşağıdaki maddeleri Şûra Genel Kuruluna önermeyi uygun görmüştür."

Komisyon Başkanı – Buyurun Sayın Zümrüt.

Prof. Dr. Osman Zümrüt – Hocam, ben bu giriş cümlesine katılmıyorum; çünkü, bu 1960'lı yıllarda Avrupa'ya giden kardeşlerimizin orada Avrupalı olarak yerleşen Türk kökenli kardeşlerimizin, Türkiye'den giden kardeşlerimizin çabasını ikiye bölmek veya onu daha önce varmış gibi göstermek doğru değil. Böyle bir şey yok, varsa buyurun söyleyin. Ha, bunu tarihî bilgi olarak söyleyebiliriz; ama, oraya giden işçi kardeşlerimiz sonra yerleşik olan, şu anda Avrupalı Türkler olan kardeşlerimiz nedeniyle oldu bu hareketler. Somut olarak bağlayalım, yoksa bölüyoruz o zaman. Yani, tarihî gerçeklik açısından bir tutarlılık yok; bu benim düşüncem.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Buyurun Sayın Ünal.

Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal – Bu giriş cümlesini bence çıkarmaya gerek yok; böyle bir cümlenin olması belki daha uygun. Ancak, cümlenin birinci kısmını şöyle de ifade edebilir miyiz?

"Tarihi asırlarca geriye giden Avrupa'daki Müslüman varlığına ilaveten..." Yani "git-

mekle beraber" yerine, böyle desek daha daha isabetli gibi oluyor. Bir öyle bakalım isterseniz...

Komisyon Başkanı – Cümlede iki tane giden oldu, benim kulağımı tırmalıyor.

(Karşılıklı konuşmalar)

Komisyon Başkanı – Lütfen efendim, teker teker konuşalım.

– Buyurun Sayın Görmez.

Doç. Dr. Mehmet Görmez – Efendim, bence de doğrusu tarih kısmını çıkarırsak daha uygun olur. Neticede bu metinde biz Müslümanların Avrupa'ya gidiş tarihini tespit etmiyoruz. Konumuz, öznemiz, 1960'lı yıllarda yurt dışına giden vatandaşlarımız... Eğer takdir edilirse, "1960'lı yıllarda başlayan işçi göçü yoluyla..." diye cümlenin başlamasının daha uygun olacağını düşünüyorum. Eğer tarihle ilgili bilgi verilecekse, Genel Kuruldaki toplu metnin önüne belki daha kesin bir cümle konulabilir.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Buyurun Sayın Hocam.

Dr. Tahsin Görgün – Buradaki "tarihi asırlarca geriye gitmekle beraber..." ifadesini şu şekilde düşünmek lazım: Bir defa, bu bildirinin muhatabı sadece Türkiye değil, aynı zamanda yurt dışındaki muhtelif makamlardır. Önemli noktalardan birisi şu: 1960'lı yıllardan önce oldukça uzun bir Müslüman tarihi var Avrupa'da, özellikle Almanya'da, Fransa'da.. Başka yerlerde de var. Şöyle bir argüman da var –İspanya ayrı bir şey, onu ayrıca düşünmek lazım belki-: "Müslümanlar işçi olarak geldiler ve bundan önce biz Müslümanları hiç bilmiyorduk, tanımıyorduk..." Aslında bu argüman yanlış, gerçekten de yanlış.

Diğer taraftan da Avrupa'ya giden insanımız üzerinden edindikleri bir imaj var. Bu imaj, öyle zannedildiği kadar negatif bir imaj değil. Öyle olduğu için, bir defa biz o iki imajı, yani orada asırlarca yaşamış olan Müslümanları ve Müslümanların Avrupailiğini bir defa bizim bir şekilde vurgulamamız gerekiyor ve bunu vurgulamak için bu ifadeye bence çok ihtiyacımız var. Burada dikkat edilecek olursa, esas itibariyle bizi ilgilendiren tarafı da ifa etmiş oluyoruz zaten şu anda.

Komisyon Başkanı – Buyurun Mehmet Emin Bey.

Doç. Dr. Mehmet Emin Özafşar – Ben de şahsen tarih vurgusu yapılması taraftarıyım. Şu açıdan: Benim gözlemlerim, Avrupa'daki insanımız kendisini orada 40 yıldır, 50 yıldır var kabul ettiği zaman o ülkeye empati kuramıyor. Ama, kendisi gibi inanan insanların asırlardır orada olduğunu, çok önceden geldiğini kavradığı anda, o toprağı daha iyi benimsiyor. O bakımdan, burada mı olur, Genel Kurulda genel metnin önünde mi olur; bilemiyorum ama, tarih vurgusunun olması gerektiği kanaatindeyim.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederiz efendim.

Başka görüş beyan edecek arkadaşımız?.. Yok.

İki görüş ortaya çıkmış bulunuyor: Bu cümleciği ilave edelim veya etmeyelim tarzında. Arkasından da cümle oluşmuş bulunacak.

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Şahsen ben Mehmet Görmez Bey'in teklifine katılıyorum, çünkü cümlelerin devamı, yukarıdaki o karartılmış olan cümleye hiçbir atıf yapmıyor. Yani, aşağı doğru gittiğimiz zaman, hep vatandaşlarımız ve kendimizden bahsediyoruz. Dolayısıyla Mehmet Bey'in dediği çok yerinde ve sonuç bildirgesinin belki başında öyle bir cümleye ihtiyaç olabilir. Uygun bulursa arkadaşlarımız öyle yapalım.

Komisyon Başkanı – Evet, üçüncü bir teklif de ortaya çıktı, "buraya değil de, sonuç bildirgesinde bunu alalım" tarzında.

Müsaadenizle ben oylayacağım:

"Bu cümlecik burada kalsın" diyenler lütfen işaret buyursunlar...

Kaldırılsın diyenler... 9 kişi.

"Sonuç bildirisinde yer alsın" diyenler?..

O halde, "kalsın" şeklindeki görüş hâkim oldu efendim.

Bir Katılımcı – Orada iki tane "giden" kelimesi var.

Komisyon Başkanı – Onu lütfen düzeltelim.

Bir Katılımcı – "Tarihi asırlara uzanan" desek.

Komisyon Başkanı – Tamam.

Arkadaşlar, bu tür ifade birlikleri için zaten akşam belki biraz çalışacağız.

Bir Katılımcı – Orada bir de "başarılar" deniliyor, nereye atıfta bulunuyor? Daha sonra da "sorunlar" var. "...Korumada elde ettikleri başarılar..."

Komisyon Başkanı – "...Her türlü takdirin üzerindedir..."

Bir Katılımcı – "Vatandaşlarımız" yerine, "dindaşlarımız" desek?

Komisyon Başkanı – Efendim, bu ifade zannederim hukukî çerçeveye daha güzel oturuyor.

– Buyurun Sayın Soyhun.

Mehmet Soyhun – Üzerinde düşündüğümüz cümleye acaba şöyle bir ilavede bulunsak olur mu: "Vatandaşlarımız artık yaşadıkları yerlerde yerleşik hale gelmiş olmakla birlikte..." Yani, bir şekilde orada huzur ve barış içinde yaşadıklarını ve orada bir huzursuzluk getirmediklerini... Her ne kadar Batılıların istediği şekilde entegre olmasalar da, orada büyük bir çapta huzursuzluk meydana getirmediklerini ifade için barış içinde yaşadıklarını belirtmemiz uygun olur mu acaba?

Komisyon Başkanı – Mesela ne gibi bir ilâve düşünüyorsunuz?

Mehmet Soyhun – "Kırk yıllık varlığı içinde barış ve huzur içinde yaşadıklarını gösteren vatandaşlarımız, artık yaşadıkları yerlerde yerleşik hale gelmiş..."

Komisyon Başkanı – Zannederim bu cümle uygun gibi; başka ilaveye gerek...

Mehmet Soyhun – Ama toplumsal huzura da atıfta bulunmak gerekir orada.

Komisyon Başkanı – "Vatandaşlarımız, artık yaşadıkları yerlerde barış içerisinde yerleşik hale gelmiş olmakla..."

– Buyurun Sayın Hagar.

Hatice Hagar – Bence "barış" demek değerlendirmeye giriyor, yani değerlendirme gibi bir şey oluyor. Bu, aslında değerlendirme değil. Savunmacı oluyor. Bence böyle kalsa daha uygun.

Komisyon Başkanı – Buyurun Ömer Bey.

Prof. Dr. Ömer Faruk Harman – İlk cümlede "Dinlerini ve kültürlerini korumada elde ettikleri başarılar" diyoruz. "Başarıyla neticelenmemiş bile olsa, sarf ettikleri gayretleri..." diye eklesek ve "... korumada sarf ettikleri gayret ve elde ettikleri başarılar her türlü takdirin fevkindedir" desek acaba daha iyi olmaz mı?

Komisyon Başkanı – Geriye dönmeyelim diye düşünüyorum.

Prof. Dr. Osman Zümrüt – Burada sorunlar yaşadığı vurgulanmakta, yukarıda da başarılar. Yani, biraz hem başarı, başarıya bağlı olarak da sorun yaşadığı ifade edilirse daha düzgün olur diye düşünüyorum. İkisini birbirinden ayırmayalım.

Komisyon Başkanı – Mesela, ne gibi bir ilave düşünüyorsunuz?

Prof. Dr. Osman Zümrüt – "...Yerleşik hale gelen vatandaşlarımız, belli bir başarı düzeyini yakalamakla birlikte, fizikî ve manevî vasat oluşturmada önemli sorunlarla da karşı karşıyadır" demek daha güzel olur. Biz de onun için buradayız zaten.

Komisyon Başkanı – "Artık yaşadıkları yerlerde yerleşik hale gelmiş olan vatandaşlarımız..."

Yrd. Doç. Dr. Kemal Yıldız – "Artık yaşadıkları yerlerde yerleşik hayatı tercih etmiş olan vatandaşlarımız..."

Komisyon Başkanı – "Yerleşik" tabiri hoş değil, onu "kalıcı" diye değiştirelim.

Bir Katılımcı – Bu cümle bildiriye girmeyecek, sadece takdim yazısıdır.

Dr. Tahsin Görgün – Yalnız, bu fizikî ve manevî vasatla ilgili olarak sadece şunu söyleyelim: Bu, doğrudan doğruya vatanlaştırma, yani bir mekânı vatan haline getirmeyi ifade ediyor. Bu bence önemli.

Komisyon Başkanı – "Kalıcı" dersek iyi olur zannediyorum.

Dr. Tahsin Görgün – Doğru, tamam.

Prof. Dr. Mehmet Aydın – "Fizikî ve manevî ortam oluşturma" ifadesi üzerinde durmamız gerekiyor biraz. Bana göre, daha güzel bir kelime bulalım oraya. Buradaki problem eğer mekânsal problemse, fizikten o kastediliyorsa, -herhalde o kastediliyor- ondan daha çok sosyal ve kültürel vasat oluşturmada belki önemli sorunlar yaşamaktadırlar. Yani, fizik niye problem oluyor? Parası olan ev buluyor Almanya'da. Parası olmayan bulamıyor, gidip köyde oturuyor... Tahsin Bey, neyi kastettiniz? Fizikten kasıt sosyal çevre

midir?

Tahsin Görgün - ... camiler oluşturmak. Camilerin etrafında külliyeler oluşturmak. Fizikî mekân...

Prof. Dr. Mehmet Aydın – "Sosyal ve kültürel vasat" derken, bunların hepsi girmez mi acaba? Evet, uygun bulursanız "sosyal ve kültürel vasat oluşturmada.." diyelim...

Komisyon Başkanı – Hocam, isterseniz karşılıklı olmasın.

Müsaade ederseniz, bir sosyal bilimci olarak arz edeyim: Fizikî çevre ile sosyal çevre ayrı ayrı şeylerdir. O bakımdan, burada fizik derken cami yapımı ve benzeri şeyler kastediliyor. Mesela, bazen kilise bozularak cami yapılıyor veyahut nâmüsait yerler camileştiriliyor. Fizik unsuru dikkate alarak bunu kastetmeye çalışmıştık sadece.

Arkadaşlar, zannederim bu cümle bu haliyle fena değil. İsterseniz oylayalım efendim?..

– Buyurun Abdullah Bey.

Abdullah Ayan – "Vatandaşlarımız, artık yaşadıkları yerlerde kalıcı hale gelmiş olmakla birlikte" şeklindeki ifadeyi çıkaralım. Artık orada yaşıyorlar. Bu cümle çıkarılsa daha da güzel olacak sanki.

Komisyon Başkanı – Buyurun İsmail Bey.

Prof. Dr. İsmail Yakıt – Batı dillerinde genellikle işçiler ve yabancılar için, "göçmen, yerleşik olmayan" tabiri kullanılır. Dolayısıyla oranın vatandaşlığını kazanmış ve orada kalıcı hale gelmiş olanlar için "yerleşik" kelimesinin kullanılmasının daha uygun olduğunu düşünüyorum. "Fizikî ve manevî vasat" yerine, "maddî ve manevî ortam" veyahut "maddî-manevî ortam, sosyal ve kültürel çevre oluşturmada önemli sorunlar yaşamaktadır" şeklinde tashihi daha uygun olur.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Ben teşekkür ederim.

–Buyurun Sayın Paçacı.

Dr. İbrahim Paçacı – Benim de şöyle bir teklifim olacak: "Vatandaşlarımız, yerleştikleri ülkelerde fizikî ve manevî ortam oluşturmada önemli sorunlar yaşamaktadır." Hatta başta da "ancak vatandaşlarımız yerleştikleri ülkelerde" dediğimiz zaman, ifade, sorunu tamamen içeriyor.

Komisyon Başkanı – "Maddî ve manevî ortam..."

– Buyurun Mustafa Bey.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Bence "fizikî, sosyal ve kültürel ortam" denilmesi daha uygun olur. "Çevre" kelimesinden ziyade, "ortam" kelimesinin uygun olacağı kanaatindeyim. "Çevre" biraz kendi dışını da ifade eden bir kelimedir çünkü.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederim.

– Buyurun Mehmet Bey.

Mehmet Soyhun – Diyanet İşleri Başkanlığı'nın faaliyetleri, sadece vatandaşlarımızla sınırlı değil, başkalarına da hizmet vermekte. Ayrıca kendi vatandaşlarımız da içinde yaşadıkları ülkelerin vatandaşlığını aldıkları için o ifade yeterli olmuyor. Dolayısıyla hem "dindaşlarımız" dememiz gerekiyor hem de başka ülkelerin vatandaşlığına geçen insanları bir şekilde ilave etmemiz gerekiyor.

Komisyon Başkanı – Zannederim bu ifade hukukî çerçeveye daha uygun efendim.

Mehmet Soyhun – Sayın Başkan, ben aynı fikirde değilim.

Komisyon Başkanı – Tamam, olmayabilirsiniz, teşekkür ediyorum. Ama, bizim açımızdan daha uygun olacaktır.

Prof. Dr. Ö. Faruk Harman – Sayın Başkan, "vatandaş ve soydaşlarımız" desek, çünkü Mehmet Bey'in dediği gibi, bu Büyükelçilik makamlarında konuşulduğu zaman da kullanılıyor, vatandaşlarımız da var, oranın vatandaşlığını almış soydaşlarımız da var. "Vatandaş ve soydaşlarımız" ifade daha güzel olacak gibi.

Komisyon Başkanı – Buyurun Sayın Görmez.

Doç. Dr. Mehmet Görmez – Bilhassa dış ilişkiler ile ilgili yazılarımızda, doğrudan Bakanlığa yazdığımız yazılarda dindaş, soydaş ve vatandaş kelimesi geçiyor. Eğer hazırun girmesini talep ediyorsa, doğrusu bizim şu ana kadar bütün yazılarımızda, bilhassa Türk cumhuriyetleri ve Balkanlar'a yönelik hizmetlerimizde biz dindaş, soydaş ve vatandaş kelimelerini, üçünü birlikte kullanıyoruz.

Bir de, yurt dışındaki bazı hizmetlerimizde yine Türk cumhuriyetlerinden ve Balkanlardan Avrupa'ya gitmiş pek çok soydaşımız bizim hizmetlerimizden de yararlanıyor.

Teşekkür ederim.

Komisyon Başkanı – Buyurun Sayın Paçacı.

Dr. İbrahim Paçacı – "Soydaşlarımız ve dindaşlarımız" ifadesi, Mehmet Görmez Bey'in de ifade ettiği gibi, daha çok Türk cumhuriyetleri ve Türk topluluklarının bulunduğu bölgeye yönelik hizmetlerimizde geçerli. Batı ülkelerine götürdüğümüz hizmetlerde vatandaşlık bağı ile ancak savunabiliyoruz biz kendimizi. Zaten ilk dış ilişkilerinin kuruluşunda da bu yatıyor. Bunu dallandırıp da sıkıntı getirmemek faydalı olacaktır diye düşünüyorum.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ediyoruz.

Fas'lı gelse, "hayır, sen bizim vatandaşımız değilsin, git" deme durumunda da değiliz. O bakımdan, bu çerçeve kalsa iyi olur diye düşünüyorum ve oyluyorum efendim. Lütfen... Evet, çoğunlukla kabul edilmiştir.

Diğer cümleye geçiyoruz...

– İbrahim Bey, cümlenin devamını en iyisi siz okuyun.

"AB Sürecinde Sosyal Hayat ve Din Komisyonumuz, bu başarıları, AB ve dünya toplumlarının da barış ve refahı doğrultusunda gözden geçirerek, katkıları kalıcı ve sürekli bir

hale getirmede eksiklikleri tespit ederek telafi edilmesi yönünde aşağıdaki maddeleri Şûra Genel Kuruluna önermeyi uygun görmüştür."

Komisyon Başkanı – Buyurun Sayın Çağrıcı.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Şuraya ben bir katkı yapmak istiyorum: "AB Sürecinde Sosyal Hayat ve Din Komisyonumuz" ifadesi yanlış bir ifadedir. "...Sosyal Hayat ve Din konusu üzerinde çalışan Komisyonumuz" dememiz lazım. Veya ona benzer bir ilâve yapmamız gerekir.

Komisyon Başkanı – Komisyonumuzun adı...

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı– "Din Komisyonumuz" demek uygun olmaz efendim. Yani, bu bir konudur, bunun üzerinde çalışan Komisyondur.

Komisyon Başkanı – "AB sürecinde Sosyal Hayat ve Din konusu üzerinde çalışan komisyonumuz.."

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı– Veya "...konusunu tartışan Komisyonumuz" diyebiliriz.

Komisyon Başkanı – Tabiî.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Devamını da adamakıllı düzeltmeliyiz efendim.

Komisyon Başkanı – Teşekkür ederim; zaten adamakıllı düzeltmek için uğraşıyoruz!

– Buyurun Sayın Aydın.

Prof. Dr. Mehmet Aydın – İzzet Bey, bir defa biz "başarılara" değil de, "sorunlara" dikkat çekmemiz lazım. Yani, komisyonu, bu sorunları veya bu problemleri AB ve dünya toplumunun barış ve refahı doğrultusunda gözden geçirerek kalıcı -cümle çok bozuk hakikaten- ve sürekli bir hale getirmede eksikleri tespit... İpin ucunu kaçırıyoruz, çok uzun bir cümle. İsterseniz teker teker bakalım. Bana göre "başarılar" diye olmaz.

Komisyon Başkanı – "Bu süreci" diyelim, böylece her ikisini de içine alır efendim: "Bu süreci gözden geçirmiş..."

– Buyurun Hocam.

Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal – Şöylece kısaltabiliriz: "...önemli sorunlar yaşamaktadırlar" dedikten sonra "AB Sürecinde Sosyal Hayat ve Din Komisyonu, bu sorunları gözden geçirerek aşağıdaki maddeleri Şûra Genel Kuruluna önermeyi uygun görmüştür."

Komisyon Başkanı – Hocam, niye beklediniz bu kadar! Lütfen bunu kaydedelim.

– Buyurun İsmail Hocam.

Prof. Dr. İsmail Yakıt – Efendim, biliyorsunuz Türkçe çok nazik bir dil, yani iyi ifade etmek gerekir. Deminki cümle şöyle olmalı: "Bu Komisyonumuz, bu sorunları Avrupa Birliği ve dünya toplumunun da barış ve refahı doğrultusunda gözden geçirip, katkıları kalıcı ve sürekli bir hale getirmek hususunda eksikleri tespit edip, telafi edilmesi yönünde aşağıdaki maddeleri Şûra Genel Kuruluna önermeyi uygun görmüştür."

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Sayın Başkan, bu komisyonumuzun yapacağı iş bu zaten, bunu ifade etmeye gerek yok. Bu komisyon zaten onun için çalışıyor. Ben İsmail

Hakkı Bey'in teklifine katılıyorum.

Komisyon Başkanı – Buyurun Sayın Hocam.

Doç. Dr. Mehmet Görmez – Dibace Genel Kurulda büyük ihtimalle hazfedilecek zaten, onun için maddelere geçelim lütfen.

Komisyon Başkanı – Sayın Hocamın okuduğu şekilde oyluyorum efendim... Kabul edilmiştir.

1. maddeye geçiyoruz efendim.

– Buyurun İbrahim Bey, okur musunuz?

"1. AB nezdinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın daimi temsilciliği açılmalıdır."

Komisyon Başkanı – Buyurun Sayın Görmez.

Doç. Dr. Mehmet Görmez – Efendim, aslında herhangi bir dinî teşkilatın özel olarak AB'de bir temsilciliği yok. Ancak orada kısa adı COMECE olan "Avrupa Toplulukları Piskoposları Komisyonu" diye bir komisyon var. Bu komisyonun da alt komisyonları var. Bizi bu komisyona henüz çağırmış, davet etmiş değiller. Avrupa Dinî Liderler Zirvesi'ne üçüncü yıldır Diyanet İşleri Başkanlığı davet ediliyor. Son toplantıya ben katıldım. Bir tanesi de, "Avrupa Birliği Dinî Teşkilatlar ve Kamu Düzeni" adını taşıyor; bu da yine bir alt komisyon. Biz her iki komisyonda da "Piskoposlar Komisyonu" isminin "Avrupa Birliği Dinî Kuruluşlar Komisyonu" diye değiştirilmesini, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da burada temsil edilmesini gündeme getirdik. Ancak, resmen müracaat Aralık ayında tarih verildikten sonra olabilir. Eğer müsaade ederseniz, yerinde bir madde. Cümle, "...Temsilciliğinin açılması için girişimlerde bulunulmalıdır" gibi değişirse sanıyorum yerinde olur.

Komisyon Başkanı – Buyurun Sayın Görgün.

Dr. Tahsin Görgün – Burada esas itibariyle kastedilen resmî bir temsilcilikten çok Avrupa Birliği nezdinde -burada dile getirilen görüş de oydu- Brüksel'de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir bürosunun olması. Yani, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Brüksel'de Avrupa Parlamentosunun bulunduğu yerde, gerektiğinde kulis faaliyetleri yapacak, birçok konuda Avrupa Birliği parlamenterleriyle, vesaireyle birebir irtibat halinde olacak bir birim olsun. Resmî anlamda Avrupa Birliği bünyesi içerisinde, onun nezdinde resmî bir şey değil, esas kastedilen o değil. Yani, Türkiye tarih alsa da almasa da, irtibat bürosu bulunsun. Dolayısıyla bu, 2. bir madde olarak ilave edilebilir.

Komisyon Başkanı – Buyurun Sayın Görmez.

Doç. Dr. Mehmet Görmez – Tabiî, iş değişti; çünkü, "AB nezdinde" denildiği için, resmen orada temsil edilmeyi anladım ben. Eğer öyle kalacaksa "diğer dinî kuruluşlar temsil edildiği gibi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da temsil edilmesi" denilmesi lazım. Belki Tahsin Bey'in de önerisi yerinde; belki o 2. bir madde olarak yer alabilir. Çünkü, zaten bizim Brüksel'de bir binamız var ve biz orada bir sekreteryayı başlatmak istiyoruz.

Komisyon Başkanı – Buyurun Sayın Turan.

Ömer Faruk Turan – Zaten orada üç tane büyükelçilik var şu anda. NATO nezdin-

de büyükelçimiz var; normal olarak öteki ülkelerde olduğu gibi Brüksel Büyükelçiliği var; AB nezdinde büyükelçimiz var. O büyükelçilik bünyesinde tarım ataşesi var, öteki müşavirler var.... Bu şekilde de olabilir; yani AB nezdindeki büyükelçilik bünyesinde AB ile münasebetleri yürütecek resmî bir müşavirlik kadrosu alınabilir veya COMCE denilen komisyonun alt komisyonlardan yararlanılabilir.

Komisyon Başkanı – Mehmet Bey, buyurun.

Mehmet Soyhun – Zannedersem müşavirlik yerine, özel bir teşebbüs olarak ayrı bir büronun bulunması, Avrupa Birliğinde daha etkin olur. Muhatap olmak açısından daha sivil, özel bir yapı daha uygun olur.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Sayın Başkan, Sayın Görmez'e bir soru sormak istiyorum:

Oradaki yapılanmada, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bir kurum temsilciliği değil, bir sivil din adamları topluluğu temsilciliğinin varlığını anlıyorum sizin verdiğiniz bilgiden. Dolayısıyla bu ifadeyi "Diyanet İşleri Başkanlığı temsilciliği" değil, "Müslüman din adamları" veyahut ona ne diyeceksek, daha başka sivil bir tabir bularak onların temsilciliğini ifade etmeliyiz efendim.

Komisyon Başkanı – Buyurun Sayın Bayraktar.

Prof. Dr. Mehmet Bayraktar – Burada bir husus karıştırılıyor gibi geliyor bana. Hiçbir din temsilciliği kurum olarak, benim bildiğim, AB'de yok. Yalnız, Vatikan devlet olarak var, onu karıştırmayalım. Yani, Vatikan devlet olduğu için orada temsil ediliyor. Temsil edenler de ister istemez papazlar... Benim bildiğim, bunun dışında, mesela Fransız kilisesinin veya Protestanların ayrı ayrı temsilcilikleri yok. Yani, bu yarın gazetelere yansır, "Bu Diyanet İşleri Başkanlığı da hiçbir şey bilmiyor" diye tenkide uğrarız. Bunu iyi öğrenip ondan sonra bu maddeyi yazmamız lazım. Çünkü, benim bildiğim AB'de hiçbir dinin kurum olarak temsilciliği yok. Ona dikkat etmemiz lazım.

Komisyon Başkanı – Buyurun Sayın Ayan.

Abdullah Ayan – Bu 1. madde biraz netameli bir madde. Biz raporumuzda AB nezdinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir şekilde temsilini isteyelim.

Komisyon Başkanı – Buyurun Sayın Görmez.

Doç. Dr. Mehmet Görmez – Efendim, sanıyorum yanlış anlamalar var. Ben, az önce de ifade ettiğim gibi, bizim resmî yazışmalarımız var. Kısa adı COMECE olan bir Piskoposlar Topluluğu var. Buraya devletler değil, kiliseler, kendi arasında bir temsilci seçip göndermiş ve orada bir topluluk var. Bu topluluk, din konusunu takip ediyor. Bu topluluğun da kendi aralarında alt komisyonları var, bu alt komisyonlara Diyanet İşleri Başkanlığı çağrılıyor. Onun için, tabiî takdir yüce heyetin.

Komisyon Başkanı – Buyurun Mehmet Bey.

Mehmet Soyhun – Zannedersem bu I. Komisyonun bizzat konusu olduğu için, biz burada genel olarak temas etsek yeterli. Orada bunun teferruatına dair muhtemelen tek-

lifler olmuştur. Biz sadece, belki, "gerek resmî gerek sivil" de diyerek, bunun üzerinde fazla vakit kaybetmesek daha uygun olur zannediyorum.

Komisyon Başkanı – Buyurun Sayın Bayraktar.

Prof. Dr. Mehmet Bayraktar – COMECE var ama, COMECE benim bildiğim bir sivil toplum örgütü gibi. AB devletlerinin hukukuna göre yönetilen, oradan idare edilen bir kurum değil ki. O papazların, kiliselerin kurduğu bir sivil toplum örgütü; ha, ona üye olabiliriz veya biz de öyle bir topluluk ayrıca kurabiliriz. Ama AB nezdinde resmî bir kurum kuramayız; benim bildiğim budur.

Doç. Dr. Mehmet Görmez – Avrupa Birliği fonlarıyla çalışıyor sadece, Avrupa Birliğinin verdiği paralarla...

Prof. Dr. Mehmet Bayraktar - Fon alabilir belki, diğer kurumlar gibi; ama, bilmiyorum tabiî... Bence iyi araştırmakta yarar var.

Komisyon Başkanı – Buyurun Tahsin Bey.

Dr. Tahsin Görgün – Adı geçen kurum, benim de bildiğim kadarıyla, Avrupa Birliğinin resmî bir kurumu değil. Yani, Bayraktar Hoca haklı, aslında Mehmet Görmez Bey de haklı. Şöyle haklı: Burası, her ne kadar Avrupa Birliğinin resmî bir organı değilse de, Avrupa Birliğinin resmî bir organı gibi çalışıyor. Çünkü, dinle ilgili konular müzakere edilirken bunlara soruluyor ve bunların önemli katkıları oluyor. Ve bunlar arasında, mesela İslâmiyet ile ilgili mütehassıslar var; İslâmiyet ile ilgili konular söz konusu olduğunda, oryantalist mütehassıslara soruyorlar; onlara danışarak İslâmiyet ile ilgili konularda karar veriyorlar. Yani, bu noktada yapılması gereken şey şu -bunu teklif eden buradaki konuşmacı da söylemişti-: Biz, hâlâ Avrupa'da kendi kendimizi temsil edemiyoruz. Konu şu: Avrupa Birliği kurumlarıyla gayet tabiî sivil olarak... Zaten din alanı sivil alandır, öyle diyelim, öyle kabul edilir, yani siyasetin içinde değildir. Bir büyükelçi, hatta ataşe, tutup da Diyanet İşleri Başkanlığı bir dinî temsil edemez, etmemesi beklenir. Çünkü, Vatikan dışında hiçbirisi böyle bir şey yapmıyor zaten. Burada önemli olan nokta, sivil bir kurumun, yani Diyanet İşleri Başkanlığı'nın orada bir biriminin olması ve bu birimin bir tane vazifesinin olması: Avrupa Parlamentosuyla irtibatı sürdürmek, konuşmak ve onları şahsi veya kurumsal, türlü türlü şekillerde onlarla irtibat kurarak İslâmiyet konusunda onların muhatabı olmak. Konu bu.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Vakit kazanmak için bir teklifim var, o da şu: "Avrupa Birliği nezdinde COMECE'ten bağımsız olarak İslâm dininin de temsilinin sağlanacağı bir yapılanmanın oluşturulması..."

Bir Katılımcı – COMECE'in açılımı nedir?

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Efendim, Mehmet Bey ifade ettiler, COMECE, Piskoposlar Komisyonu.

Komisyon Başkanı – Buyurun Hatice Hagar.

Hatice Hagar – Aslında öneriniz çok güzel, sadece COMECE kelimesini çıkarsak. Çünkü, reaksiyon haline geliyor, sadece bağımsız olarak...

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – İlk teklifim oydu, onu ifade edeyim o zaman: "Avrupa Birliği nezdinde İslâm dininin temsilinin de sağlanacağı bir yapılanmanın oluşturulması..."

Komisyon Başkanı – Bu şekliyle müsaadenizle oyluyorum efendim: Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Diğer maddeye geçiyoruz.

– Buyurun İbrahim Bey.

"2. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın din eksenli sorunlarının çözüme kavuşturulmasında ilgili ülkenin resmî ve dinî organları, diğer İslâm ülkelerinin kuruluşları ve sivil toplum örgütleriyle işbirliği imkânları aranmalı ve geliştirilmelidir."

Komisyon Başkanı – Evet, oyluyorum efendim: Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Bir Katılımcı – Sayın Başkan, "din eksenli sorun" tabirini uygun görüyor musunuz?

Komisyon Başkanı – Teklifiniz? "Dinî" de olabilir.

Bir Katılımcı – "Din ile ilgili."

Komisyon Başkanı – O da olur.

Bir Katılımcı – "Eksen" kelimesini çıkaralım"

Komisyon Başkanı – Ancak bu tür tabirlere yavaş yavaş alışmamız lazım.

Bir Katılımcı – Yok, o güzel tabir de burada uygun değil.

Komisyon Başkanı – Tamam.

Bir Katılımcı – "Sorunlarının" değil, "Sorunların"

Komisyon Başkanı – Fazla geriye dönmeyeceğiz efendim, lütfen...

3. maddeyi okutuyorum; buyurun.

"3. İslâm Konferansı Örgütü içerisinde, yabancı ülkelerde yaşayan Müslümanlar ile yeni İslâm'a girenlere yönelik sunulacak hizmetlerle ilgili bir birim oluşturulmalıdır."

Komisyon Başkanı – "..Oluşturulması hususunda girişimlerde bulunulmalı."

– Buyurun Sayın Görmez.

Doç. Dr. Mehmet Görmez – Efendim, bir başka uluslararası kuruluş içerisinde bir birim oluşturma kararı burada alınamaz diye düşünüyorum.

Bir Katılımcı – Şûranın çalışmaları arasında değildir bu.

Komisyon Başkanı – Evet, bunu kaldırıyoruz.

Dr. Tahsin Görgün – Affedersiniz Sayın Hocam, biz bu maddeyi buraya yazarken özellikle mühtediler söz konusu olduğunda, bunlarla ilgili olarak muhtelif yayınların yapılması konusu üzerinde durmuştuk. İslâm dünyasının dört bir tarafında bunların karşılaştığı bir sürü sorun vardır. Türkiye'ye geliyor başka, öbür tarafta başka. Bunlara karşı bütün İslâm dünyasının ortak bir destek, yardımlaşma, onlara yardımcı olma konusunda bir yapılanmaya girmesinin uygun olacağı söylenmişti. Bu çerçevede İslâm Konferansı

Teşkilatının da bir şekilde desteğinin alınması ve onunla ilgili bazı girişimlerde bulunulmasının uygun olacağı dile getirilmişti. Buradaki hazırunun dikkatine arz olunur.

Komisyon Başkanı – Bu madde çıksın mı, yoksa değiştirilerek kalsın mı? Değiştirilmekten kastım, ifadenin "işbirliği imkânı aranması" şeklinde. Bazı hocalarımızın ifade ettiklerine göre, böyle bir birim kurma imkânımız yok bizim. Ama, "işbirliği imkânlarının aranması" şeklinde bir düzeltmeyle kalabilir.

"Çıksın" diyen hocalarımız lütfen el kaldırsınlar...

Peki, "düzeltilerek kalsın" diyen hocalarımız el kaldırsın... Birçoğu müstenkif herhalde. Çıkması, oy çokluğuyla kabul edildi; bu maddeyi çıkarıyoruz efendim.

3. maddeye geçiyoruz.

"3. Din hizmetlerinin daha verimli yürütülebilmesi için, Avrupa ve diğer ülkelerde yaşayan vatandaşlarımızın din eksenli problemlerini tespit etmek ve çözümüne yönelik projeler geliştirmek amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nca bir araştırma merkezi kurulmalıdır."

Komisyon Başkanı – Fena bir cümle değil; tamam mı efendim?

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Hayır, tamam değil.

Komisyon Başkanı – Buyurun Hocam.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – "Eksen" değil. Bir kere, burada birinci kısım zaittir. Zaten amaç odur, bunu ifadeye gerek yoktur. "Avrupa'da ve diğer ülkelerde yaşayan vatandaşlarımızın dinle ilgili problemlerini –yahut dinî problemlerini- tespit etmek ve çözümüne yönelik projeleri geliştirmek amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nca bir araştırma merkezi kurulmalıdır." demek yeter. "Din hizmetlerinin daha verimli yürütülebilmesi için" ifadesi zaittir.

Komisyon Başkanı – Peki. "Din hizmetlerinin daha verimli yürütülebilmesi için" ifadesini çıkardık. "Din eksenli" yerine de, "dinî problemlerini" dedik.

– Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

4. maddeye geçiyoruz.

"4. Diyanet İşleri Başkanlığı, dinî danışmanlık ve benzeri alanlarda hizmet verecek personelinin formasyonunu temin etmek üzere, yurtiçi ve yurt dışındaki ilgili kurumlarla işbirliği yollarını aramalıdır."

Komisyon Başkanı – Düzeltme konusunda teklifi olan var mı?

Bir Katılımcı – "Formasyonunu temin etmek üzere" değil de, "formasyonunu sağlamak" dersek daha güzel olur.

Komisyon Başkanı – "Formasyonunu geliştirmek.." Evet, öylece düzeltelim.

Bir Katılımcı – "Personeli" denilmesi lazım.

Komisyon Başkanı – Haklısınız.

– Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

5. maddeye geçiyoruz.

"5. Diyanet İşleri Başkanlığınca yurt dışındaki ikinci ve üçüncü nesil vatandaşlarımız ve Türkiye ve İslâm hakkında doğru bilgi isteyenlere yönelik inanç turizmi benzeri programlar düzenlenmelidir."

Komisyon Başkanı – Buyurun Hatice Hanım.

Hatice Hagar – Ben buna bir eklentide bulunmak istiyorum. Biraz önceki 3. maddedeki sildiğimiz, mesela "Müslümanlar ile İslâm'a yeni girenlere yönelik sunulacak hizmetleri" bunu eklemek istiyorum. Çünkü, bence bu çok önemli.

Komisyon Başkanı – "...ikinci ve üçüncü nesil vatandaşlarımız ile İslâm'a yeni girenlere ve Türkiye ve İslâm hakkında doğru bilgi isteyenlere..."

Evet, o araya "İslâm'a yeni girenlere" ifadesini ekliyoruz.

– İbrahim Bey, son şeklini okuyalım.

"Diyanet İşleri Başkanlığınca yurt dışındaki ikinci ve üçüncü nesil vatandaşlarımız ile İslâm'a yeni girenlere ve Türkiye ve İslâm hakkında doğru bilgi isteyenlere yönelik inanç turizmi ve benzeri programlar düzenlenmelidir."

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Sayın Başkan, Hatice Hanımın teklifinin rahatsız edici bir tarafı olabilir mi?..

Komisyon Başkanı – Ne gibi?

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Burada bir misyonerlik kokusu hissedilebilir mi? Sadece soruyorum. Onun yerine, zaten burada genel bir ifade var: "İslâm dini hakkında doğru bilgi isteyenler..."

Komisyon Başkanı – Olabilir. Tekrar okuyalım:

"Diyanet İşleri Başkanlığınca yurt dışındaki ikinci ve üçüncü nesil vatandaşlarımız ile Türkiye ve İslâm hakkında doğru bilgi isteyenlere yönelik inanç turizmi ve benzeri programlar düzenlenmelidir."

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – "İslâm dini" hakkında diyelim efendim. Yalın "İslâm" biraz slogan oluyor.

Komisyon Başkanı – Doğru, evet.

–Buyurun Sayın Soyhun.

Mehmet Soygun – "Doğru bilgi isteyenler..." Yanlış bilgi isteyenler de mi oluyor? "Doğru bilgi almak isteyenler" diyelim.

Komisyon Başkanı – Haklısınız, "doğru" kelimesi orada ziyadedir. "Bilgi almak isteyenlere" ifadesi güzel!

– Buyurun Mehmet Bey.

Mehmet Soyhun – Ben "ikinci ve üçüncü nesil" ifadesine takıldım. Dördüncü nesilden de bahsedenler var ve bu kısıtlayıcıdır. Yani, onun yerine bir teklifim yok ama, yeterli değil zannedersem. Mesela, "İslâm'ı seçenler ve ayrıca bilgi almak isteyenler" de ola-

bilir mi acaba? Çünkü, "seçenler" dediğimizde ayrıca bir zorlama yok, misyonerlik gibi şey de yok.

Komisyon Başkanı – Evet, "ikinci ve üçüncü nesle" ifadesini de çıkaralım.

Bu son şekliyle oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

6. maddeye geçiyoruz.

"6. Aile konusunda yaşanan problemlerin temelinde eşlerin evliliğe hazır olmamaları gelmektedir. Bu nedenle, yurtdışı temsilciliklerinin önderliğinde dernekler bünyesinde evlilikle ilgili aydınlatma kursları düzenlenmelidir."

Komisyon Başkanı – Burada "aydınlatma" kelimesi zait geldi bana, "rehberlik kursları" diyelim.

– Buyurun Mustafa Bey.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – "Aile konusunda yaşanan problemlerin temelinde, eşlerin evliliği hazır olmamaları gelmektedir" cümlesi inhisarcı bir cümledir. Problemlerin tek sebebi buymuş gibi gösteriliyor. Bunu düzeltelim efendim.

Komisyon Başkanı – Mesela, nasıl yapalım, yardımcı olur musunuz Hocam?

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – "Aile konusunda yaşanan problemlerin başlıcalarından olan veya en önde geleni olan" gibi bir ifade.

Yrd. Doç. Dr. Kemal Yıldız – Gerekir mi?

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Gerekmez, katılıyorum Kemal Bey'e.

Komisyon Başkanı – Kemal Bey, sizin teklifiniz nasıl oldu?

Yrd. Doç. Dr. Kemal Yıldız – "Problemlerin çözümü için..."

Komisyon Başkanı – Tamam, şöyle oluyor: "Aile konusunda yaşanan problemlerin çözümü için yurtdışı temsilciliklerinin önderliğinde dernekler bünyesinde evlilikle ilgili rehberlik kursları düzenlenmelidir."

Dr. İbrahim Paçacı – "Çözümü için" ifadesi yerine, "çözümüne yönelik" olarak desek?

Komisyon Başkanı – "Çözümüne yardımcı olmak için..."

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Hepsi aynı şeyi ifade eder, bence gerek yok Sayın Başkan.

Komisyon Başkanı – İbrahim Bey, son şeklini okuyalım.

"Aile konusunda yaşanan problemlerin çözümü için, yurtdışı temsilciliklerinin önderliğinde evlilikle ilgili rehberlik kursları düzenlenmelidir."

Komisyon Başkanı – Buyurun Hocam.

Prof. Dr. Hasan Kamil Yılmaz – Avrupa'da hizmetlerin daha çok sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla yapıldığı göz önüne alındığında ben "dernek" lafının veya "sivil örgütler" lafının girmesinin Avrupa Birliği normlarına daha uygun olacağını düşünüyorum. O

bakımdan, çok resmî bir görüntü vermekten endişe ederim. "Diyanet'in yurtdışı temsilcilikleri" deyince iyi olmuyor. Oraya yine bir STK veya dernekler vesaire gibi bir ibarenin girmesinin faydalı olacağını düşünüyorum.

Komisyon Başkanı – Bu teklife ben de katılıyorum.

Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz – Yurtdışı temsilcilikleri önderlik etmiş olsun bu işe.

Komisyon Başkanı – Evet, "yurtdışı temsilciliklerinin önderliğinde sivil toplum kuruluşlarının evlilikle ilgili kurslar açmasına öncülük etmesi..."

Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz – Bence "rehberlik" kelimesini sona alalım. Şöyle: "Aile konusunda yaşanan problemlerin çözümü için sivil toplum kuruluşlarının evlilikle ilgili kurslar açmasına, yurtdışı temsilciliklerimizce önderlik edilmelidir."

Komisyon Başkanı – Tamam efendim.

Bir Katılımcı – Burada bir de şöyle bir sorun var: Bakın, başta "aile konusunda yaşanan problemler" deniliyor, sonra bunun "evlilikle ilgili" diye de sınırlanıyor. Bence, "evlilik ve diğer aile içi sorunlarla ilgili" denilirse daha güzel olur.

Komisyon Başkanı – Tamam efendim.

– Buyurun Hatice Hanım.

Hatice Hagar – İslâm yanlış anlaşılmakta Almanya'da; hele aile ve evlilik hayatı çok geleneksel bir mana taşımakta. Bence bu madde bunu biraz daha etkinliyor. O açıdan, gelenekselliken biraz uzaklaştığımızı veya... Ben de nasıl söyleyeceğimi bilmiyorum ama...

Komisyon Başkanı – Yani, neyi ilave edelim, biz yardımcı olalım?

Hatice Hagar – Geleneksel İslâm değil de... Mantık değişikliğinin farkına varmalıyız. Kimi camilerde daha halen sürdürülen mantığın değiştiğini dile getirsek diyorum.

Komisyon Başkanı – Onu sanıyorum bu maddede yapamayız. Ben söylemek istediğinizi anlar gibi oldum ama, sizin kastettiğiniz şey farklı bir şey. Bizim burada vurgulamak istediğimiz nokta farklı.

Dr. Tahsin Görgün– Aile kurulmasını teşvik etmek gibi bir şey...

Bir Katılımcı – Evliliğin teşviki ve aile konusunda yaşanan problemlerin çözümü için...

Komisyon Başkanı – Tamam, güzel.

Hatice Hagar – "Evlilik ve aile hayatı ile ilgili çağdaş eğitim ve rehberlik kursları" ifadesini nasıl buluyorsunuz?..

Bir Katılımcı – Hocam, teknik açıdan acaba "aile konusunda" ifadesi mi uygun olur, "aile kurumunda" mı?

Komisyon Başkanı – Evet, herhalde "aile kurumunda" demek daha uygun; buna ben de şahsen katılıyorum.

– Son şeklini okuyalım İbrahim Bey...

"Yurtdışı temsilcilikleri, evliliğin teşviki ve aile içinde yaşanan problemlerin çözümü

için sivil toplum kuruluşlarının evlilik ve aile hayatıyla ilgili çağdaş eğitim ve rehberlik kursları düzenlemesine önderlik etmelidir."

Bir Katılımcı – "Çağdaş" kelimesi, acaba çok bilinen, yalın bir anlam ifade eder mi? Orada bir sıkıntı olur mu? Ben Hatice Hanımın söylediklerine katılıyorum, çok doğru. Ama, sadece "çağdaş" dediğimiz zaman...

Hatice Hagar – Öneriniz?

Bir Katılımcı – "Çağdaş, dinî eğitim..."

Komisyon Başkanı – Peki, "çağdaş, dinî" kelimelerini çıkarıyoruz.

Tamam mı efendim?.. Bu şekliyle oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

7. maddeye geçiyoruz.

"7. Dinî hayat etrafında kültürel, sosyal ve benzeri çeşitli ihtiyaçlarını karşılayacak cami merkezli fiziksel ortamların oluşturulması, bu çerçevede tarihî dokuyla uyumlu mimarî projelerin özendirilmesi uygun olacaktır."

Komisyon Başkanı – "ihtiyaçları karşılayacak" şeklinde olmalı; önce onu düzeltelim. "Çeşitli" kelimesini kaldıralım.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Sayın Başkan, "dinî hayat etrafında" ifadesi ne anlama geliyor burada? Yani, yeri nedir, onu anlayamadım. "Dinî, kültürel, sosyal" deyin efendim.

Komisyon Başkanı – Tamam efendim.

Efendim, "dinî hayat etrafında" deyince; hani insanımız camiye geldiği zaman orada namaz kılıyor. Ondan sonra ne yapacak bu insan? Çeşitli aktivitelerin olabileceği birtakım fizikî kurumlar olması gerekir. Burada onlar kastedilmiştir.

Komisyon Başkanı – Mehmet Bey, buyurun.

Mehmet Soyhun – Buraya devam edecek kişilerin güzel bir muhteva ile oradaki programları doldurması konusunda ciddî bir tartışma olmuştu. Sürekliliğin temininin özellikle hedef olduğu herhangi bir şekilde belirtilebilir mi acaba?

Komisyon Başkanı – Bu madde için ben gerek görmüyorum doğrusu.

–Buyurun Sayın Yusuf Acar.

Yusuf Acar – Şu anda asıl problem orada yeni merkezler oluşturmak değil. Merkezler zaten oluşmuş; ama, istenilen güzellikte değil. Birincisi, Anadolu mimarisini yansıtmıyor; ikincisi o şehrin kültürüyle bir çatışma halinde. Buna yönelik bir çözüm önerisi olursa iyi olur.

Komisyon Başkanı – Yani, "tarihî dokuyla uyumlu mimarî" ifadesi yeterli değil mi?

Yusuf Acar – Bence yeterli değil.

Komisyon Başkanı – Buyurun Mustafa Bey.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Efendim, ben burada takıldığım bir noktayı ifade etmek

istiyorum. Cümleyi ona göre düzeltebiliriz.

Bir kere, burada "tarihî doku"dan ne kastediliyor? Diyelim ki, Berlin'in filan sokağındaki doku mudur? Öyle isteniyorsa öyle; ama, "aynı zamanda İslâm kültüründen de izler taşıyan" gibi bir şey diyeceksek, onu açıklamalıyız. Tabiî, bu da oranın statüsüne bağlı bir şeydir. Bir sürü sıkıntı var.

Komisyon Başkanı – Sanıyorum bu ifade her ikisine de işaret ediyor. O bakımdan, böyle kalmasını ben şahsen teklif ediyorum.

– Buyurun Sayın Ayan.

Abdullah Ayan – "Dinî, kültürel, sosyal ve benzeri ihtiyaçları karşılayacak cami merkezli fiziksel ortamlar oluşturulmalı, bu çerçevede tarihî dokuyla uyumlu mimarî projeler özendirilmelidir."

Dr. Tahsin Görgün – Burada kastedilen şey, doğrudan doğruya o şehirde yaşayan insanlar camiye baktıklarında İstanbul'u değil de, Türk istilasına uğramış gibi hissetmesinler kendilerini. Ne diyelim, belki bir barok kilisesinden, yani oradan ilham alan, ama İslâmî unsurları da işleyen, o anlamda orada bakan insanların mimarî unsurları açısından kendisine yabancı hissetmediği, bu anlamda onların da gözünü okşayan bir mimarî olsun arzusu...

Komisyon Başkanı – Ama hakikaten problemli gözüküyor. Yani, "kilise mimarisine benzeyen bir cami" anlaşılabilir buradan.

Dr. Tahsin Görgün – Hayır efendim, kilise mimarisi değil, mesela barok unsurlarını kullanan...

Komisyon Başkanı – Peki efendim.

– Buyurun Sayın Görmez.

Doç. Dr. Mehmet Görmez – Doğrusu, sadece camiler için değil –Avrupa'da yaşayan dostlarımız bilirler- pencere değiştirmek için bile belediyeden izin alınır. Onların kendi projeleri var. Belki bu maddeyi, bize ait fizikî mekânların daha estetik olmasını özendirmeye tahsis etmeliyiz diye düşünüyorum.

Dr. Sadık Eraslan – Yurtdışındaki cami ve müştemilatı projelerinde estetiğe ve özellikle Osmanlı mimarisi açısından şekil ve görüntüye de dikkat etmek, milletimizi temsil etmesi açısından önemlidir ve dikkat edilmelidir. Ancak bazı dış ülkelerde inşaat malzemeleri ve inşaat imkânı açısından her zaman arzu edilen bu estetik ve tarihi özelliklere maddî imkânlar elvermiyor. Meselâ Avustralya'da bizim için iftihar vesilesi olan çift minareli ve kubbeli bir cami yapılmıştır. Ancak şu anda yapılan tespitlere göre bu cami için harcanan ve milyon dolarları bulan aynî para ile birkaç cami ve külliye yapmak mümkündür. Onun için bu estetiğe özen gösterme konusunda her ülke ve her bölge için farklı düşünmek gerektiği kanaatindeyim. Dolayısıyla soydaşlarımızın çoğunun işsiz olduğu, maddî imkânlarının çok azaldığı bu dönemde her cami için böyle külfetli bir yola gidilmemesini öneriyorum. Yani hizmet esas alınsın istiyorum. Arz ederim.

Komisyon Başkanı – Peki efendim. Burada ben bir teklifte bulunayım: "Cami merkezli fiziksel ortamların oluşturulması ve bu konuda estetik açıdan gerekli özenin gösterilmesi..."

Dr. Tahsin Görgün – Efendim, işte "Avrupa İslâm"ı vesaireyle ilgili olarak teklifler vardı. Bu öneri biraz da onunla bağlantılı olarak gündeme geldi. Şöyle söyleyeyim: Mesela Kahire'ye gittiğinizde Mehmet Ali Paşa'nın yaptığı bir cami var, orada garip, hakikaten garip, ikincisi yok o caminin. Güzel, biz gittiğimizde orada bizim gözümüze hitap ediyor ama, Mısırlılar için de, bir anlamda hele hele emperyalist söylemle birlikte geldiğinde, Türk istilasının bir kalıntısı olarak görüyorlar. Şimdi, bunu Mısır'da bile biz üstesinden gelemediğimize göre, Sultan Ahmet benzeri bir camiyi Münih'te yaptığımızda -çok muhteşem bir şey olabilir, bizim çok hoşumuza gidebilir ama- Münih'te yaşayanlar için, Müslüman düşmanlığı yapanlar için bir tane daha gerekçe hazırlamış oluruz. Yani, "tarihî doku" derken, oradaki bilinen mimariyi dikkate alarak, o anlamda entegre olmuş mimarî üsluplar geliştirilmesi teklifi bununla alakalı.

Komisyon Başkanı – Mehmet Aydın Hocamıza söz veriyorum.

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Tahsin Bey tabiî çok iyi niyetle konuşuyor; ama, ona katılmıyorum. Çünkü, Mehmet Ali Paşa Camii aslında son derece önemli bir kalıntı ve Türk mimarî özelliğini, Osmanlı mimarî özelliğini Kahire'de, başında kartal gibi sergiliyor ve bununla biz iftihar ediyoruz. Bu tarihî mesele, bir barok ve rokoko stiliyle bir cami yapma gibi bir teklif de bana göre son derece yanlış. Cami, iki şeyi sergiler: Bir, İslâmî anlayışı; iki, millî kültürü. Eğer bu bir Türk camii ise burada Türk millî kültürünü mutlaka sergilemesi gerekir. Dolayısıyla maddede bence -sizin deminki yaptığınız teklif son derece yerinde- "...ortamlar oluşturulmalı ve bu estetik boyut..." gibi bir ifade ile bitmeli.

Komisyon Başkanı – Evet efendim. Son şeklini bir okuyalım:

"Dini, kültürel, sosyal ve benzeri ihtiyaçları karşılayacak cami merkezli fiziksel ortamlar oluşturulmalı, bu çerçevede tarihî dokuyla uyumlu mimarî projeler özendirilmelidir."

Komisyon Başkanı – Okunan haliyle oyluyorum... 3 kişi.

Peki, bir de değiştirelim...

İşte, "bu konuda gerekli estetik özen gösterilmelidir" dedik; isterseniz onu yazalım.

Bir de bunu oylayalım... Evet, çoğunlukla kabul edilmiştir.

Mehmet Soyhun – Sayın Başkan, burada yerel dokuya vurgu yapıldığı için ifade etmek istiyorum. Mesela Federal Almanya çapında yapılan bir yarışmada bir derneğimiz ödül almıştır.

Komisyon Başkanı – Estetik özen deyince, yerel doku da var, tarihî doku da var; hepsini kapsadığını zannediyorum.

8. maddeye geçiyoruz.

"8. Yurt dışındaki vatandaşlarımız, dinî hassasiyetleri sebebiyle yerel imkanlardan

yararlanamadıklarından, eğitim, sağlık ve bakım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla anaokulu, kreş, huzurevi ve özürlülere yönelik rehabilitasyon merkezleri benzeri birimler oluşturulması için inisiyatif alınmalıdır."

Komisyon Başkanı – "Benzerleri" yerine "merkezi gibi..."

– Buyurun Mehmet Bey.

Doç. Dr. Mehmet Görmez – Efendim, zaten Avrupa'da yaşayan vatandaşlarımızın dinî hassasiyet sebebiyle kendilerini eğitim ve sağlık hizmetlerinden mahrum bırakmaları ciddî bir tartışma konusu. Bu tartışmaya işaret etmeden madde yer alırsa daha uygun olur.

Şöyle olabilir: "Yurt dışındaki vatandaşlarımızın eğitim, sağlık ve bakım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, anaokulu, kreş, huzurevi ve özürlülere yönelik rehabilitasyon merkezleri benzeri birimler kurarak yerel imkânlardan yararlanmaları sağlanmalıdır."

Komisyon Başkanı – Bunu not alalım...

– Mustafa Bey Hocam, bu cümle üzerinde mülâhazanız var mı?

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – "Huzurevi, özürlülere yönelik rehabilitasyon merkezi gibi kurumlar oluşturularak –veya- teşkil edilerek..." Çünkü, bunlar birim değil; birim, bir bütünün parçasıdır.

Komisyon Başkanı – Tamam mı efendim? "Birimler" kelimesini "kurumlar" diye değiştirdik.

– Oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... İttifakla kabul edilmiştir.

9. maddeye geçiyoruz.

"9. İslâm tarihi, kurumları ve Müslümanlar hakkında kitleleri doğru bilgilendirmek amacıyla kısa-uzun metrajlı filmlerin, edebî yapıtların, sanatsal eserlerin hazırlanması hususunda Başkanlık çalışmalar yapmalıdır. Bu çerçevede, edebiyat ve sanat çevreleriyle işbirliği yolları aranmalıdır."

Komisyon Başkanı – Tamam mı efendim? Cümle çok fazla problemli gözükmüyor.

Bir Katılımcı – "Sanat eserlerinin" olması gerekir.

Sayın Başkan, oraya "dinî musiki" girince, "hazırlanması" olmuyor.

Komisyon Başkanı – Ben Hocama katılıyorum, musikiyi de özellikle vurgulamak hoş olur.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Efendim, musiki vurgulanmalı tabiî, ama orada musiki eserlerinin hazırlanması mı, yoksa musiki programlarının düzenlenmesi mi?

Komisyon Başkanı – "Hazırlanması" ifadesi beste yapma, güfte şeklinde anlaşılabilir.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Sunulması gibi.

Komisyon Başkanı – İkisi de olabilir Hocam.

– Son şeklini okur musunuz İbrahim Bey?..

"İslâm tarihi, kurumları ve Müslümanlar hakkında kitleleri doğru bilgilendirmek amacıyla kısa-uzun metrajlı filmlerin, edebî yapıtların, dinî musikinin, sanatsal eserlerin hazırlanması hususunda Başkanlık çalışmalar yapmalıdır."

Komisyon Başkanı – İfade "dinî musiki ve diğer sanat eserlerinin..." şeklinde olması icap ediyor. İbrahim Bey, son olarak bir daha okuyalım.

"İslâm tarihi, kurumları ve Müslümanlar hakkında kitleleri doğru bilgilendirmek amacıyla kısa-uzun metrajlı filmler, edebî yapıtlar, dinî musiki ve diğer sanatsal eserlerinin hazırlanması hususunda Başkanlık çalışmalar yapmalıdır."

Komisyon Başkanı – "Başkanlık" kelimesi başa alınabilir.

Dr. İbrahim Paçacı – Yalnız benim endişem var; bilgilendirmek için dinî musiki nasıl yapılır?

Komisyon Başkanı – Yapılır efendim. Başkanlığa başa aldık.

Bir Katılımcı – Sayın Başkanım, "Başkanlığı" demeye gerek yok.

Komisyon Başkanı – Bir çeşitleme olsun bu da.

Bir Katılımcı – Çizgi filmler teklif ediyorum.

Komisyon Başkanı – Diğer sanat eserleri deyince o çerçeveye girer. Bu maddeyi böylece kabul ediyor muyuz?

Bir Katılımcı – "...metrajlı filmler"den sonra gelmek üzere, "çizgi filmler" ifadesi konulması gerekir.

Komisyon Başkanı – "Kısa-uzun metrajlı filmler, çizgi filmler..." Peki, onu da ilave ederek öyle oylayalım...

Bir Katılımcı – "Bu çerçevede edebiyat, sanat ve müzik çevreleriyle..."

Komisyon Başkanı – Evet, doğru.

Doç. Dr. Mehmet Emin Özafşar – Filmler ve edebî ürünler yoluyla Batıda İslâm imajı bozulduğu için, yanlış yönlendirildiği için, yanlış bilgiler verildiği için, aslında burada o imajı kırmak maksadıyla doğru bilgi kitlelere enforme eden bu kabil ürünler üretilmeli. Buna ihtiyaç var denildiği için böyle formüle edildi.

Komisyon Başkanı – Muhterem hocalarım, oyluyoruz... Sağ olun.

10. maddeye geçiyoruz.

"10. Vatandaşlarımızın doğru bilgilendirilmesi amacıyla çeşitli dillerde yazılı ve görsel kitap, CD, VCD, bilgisayar programları hazırlanmalıdır."

Komisyon Başkanı – Buyurun Sayın Görmez.

Doç. Dr. Mehmet Görmez – Efendim, müsaade ederseniz, 10. maddeyle 11. maddeyi birleştirelim.

Ben 11. maddeden başlayarak şöyle birleştirdim: "Başta Kur'an-ı Kerim meali olmak üzere, muhtelif dinî kitapların Batı dillerine çevrilmesi ve çeşitli dillerde yazılı ve görsel kitap, CD ve CD bilgisayar programları hazırlanması için bir tercüme merkezi kurulmalıdır."

Komisyon Başkanı – Tamam efendim. O zaman onu o şekilde yazdıralım.

Bir Katılımcı – Tercüme olmaz.

Doç. Dr. Mehmet Görmez – Olur efendim.

Bir Katılımcı – İnternet de eklense iyi olur.

Bir Katılımcı – Oyunlar... Burada bir eksiklik var. Bu maddede geçen "yazılı, görsel kitab"ı anlıyorum; ama "CD, VCD" dediğiniz zaman mesele net anlaşılmıyor. Bir CD'ye ses kaydedersiniz, audi CD'si olur; görüntü kaydederseniz VCD olur. CD boştur. Onun yerine, "interaktif CD" denmelidir. "İnteraktif CD, VCD ve DVD" olması gerekir.

Komisyon Başkanı – Çok sağ olun.

– Şu haliyle okuyalım İbrahim Bey.

"Başta Kur'an-ı Kerim meali olmak üzere, muhtelif dinî kitapların Batı dillerine çevrilmesi, çeşitli dillerde yazılı ve görsel kitap, interaktif CD, VCD, DVD, bilgisayar programları ve çocuklara yönelik bilgisayar oyunlarının hazırlanması için bir merkez kurulmalıdır."

Komisyon Başkanı – Oylarınıza sunuyorum... Kabul edilmiştir efendim.

11. maddeye geçiyoruz.

"11. Yurt dışındaki kadın vatandaşlarımız daha çok problemlerle karşılaştıkları için yurt dışına yönelik faaliyetlerde kadın perspektifinin daha etkin temsil edilebilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır."

Komisyon Başkanı – Buyurun Mehmet Bey.

Doç. Dr. Mehmet Görmez – Efendim, eğer müsaade ederseniz, içinde kadın konusu geçen 11. madde ile 14. maddeyi birleştirelim. Ayrıca, "Yurt dışındaki kadın vatandaşlarımız daha çok problemlerle karşılaştıkları için..." şeklinde probleme işaret etmek yerine, çözüme ve katkıya işaret edelim.

Komisyon Başkanı – O bizde 16. madde olarak gözüküyor efendim.

Doç. Dr. Mehmet Görmez – Evet. İki maddeyi birleştirerek şöyle öneriyorum:

"11 Eylül sonrası süreçte yaşanan terör ve şiddet olayları, din özgürlüğü konusunda, özellikle hanımlar bağlamında herhangi bir kısıtlama ve ayırımcılığa yol açmamalı..." Sonra da 11. maddeye geçerek: "Yurt dışına yönelik faaliyetlerde kadın perspektifinin daha etkin temsil edilebilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır."

Komisyon Başkanı – Buyurun İbrahim Bey.

Dr. İbrahim Paçacı – İkisinin birleştirilmesi çok sakıncalı. Birisi, Batılılara, diğeri ise kendimize yönelik bir teklif.

Bir Katılımcı – Birisi genele hitap ediyor, birisi içeriye dönük bir mesaj.

Komisyon Başkanı – Peki efendim, iki maddeyi birleştirip birleştirmemek konusunda görüş bildirmek isteyen var mı?

–Buyurun Hocam.

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Arkadaşlar bu maddeyi biraz açsınlar, niçin böyle bir madde yazma ihtiyacını hissetmişler? Mahiyeti ben şahsen anlayamadım, neyi kastediyorlar?

Komisyon Başkanı – Hocam 11. maddeyi soruyor; buyurun.

Hatice Hagar – Kadınlar Avrupa'da engellerle daha çok karşılaşıyor. Sosyal hayat olsun iktisadî hayat olsun... Ve bu engeller sadece Müslüman kadın olduğundan dolayı oluyor. Yani, kadın perspektifinin, genelde İslâm alimlerinin arasında da fazla tartışılmadığından dolayı ben bunu önemsedim. Kimi toplantılarda kadın ve şiddet veya kadınların hukukî hakları ve saire; bunlara değinilmişti ve bu sorular protokole de geçmişti...

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Anlamak istediğim şu: Alman makamlarınca mı engelleniyor, Müslüman topluluklar mı engelliyor?

Hatice Hagar – İki taraflı. Müslüman topluluklardan da ve...

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Cümle biraz kapalı ve kime hitap ettiği anlaşılmıyor; kusura bakmayın.

Dr. Tahsin Görgün – Müsaade ederseniz ben buraya bir iki not ekleyeyim. Bir defa, kadınların hakikaten çok çeşitli yönlerden karşılaştığı sıkıntılar var. Mesela, hastaneye gittiğinde kadınlar erkeklerden daha fazla sorunla karşılaşıyor. Kütüphaneye gittiğinde, sokakta, yolda ve saire. Şimdi, bu çok açık, bilinen bir şey. Öyle olunca, kadınlar daha fazla sorunla karşılaşmakla birlikte, kadınların üstlendiği vazifeler daha fazla ve belki daha önemli. Çünkü, netice itibariyle aile içerisinde çocukları yetiştirenler kadınlar. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurtdışı hizmetlerinde kadınların bu konumu dikkate alınarak, bununla ilgili düzenlemeler yapılması teklif ediliyor. Belki çok kapalı, onun için Mehmet Aydın Bey haklı. Yani, bunun daha açık ifade edilmesi lazım.

Bir Katılımcı – 16. maddeye gerek yok Sayın Başkan.

Komisyon Başkanı – Onu takip ediyorum Hocam da, henüz konuyu çözemedik.

– Mehmet Aydın, buyurun.

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Hedefimizi bilmemiz gerekiyor. Şimdi, hastaneye gittiği zaman yani kadın doktor mu arıyor bayan arkadaşımız, nasıl zorlukla karşılaşıyor? Ben bunu anlayamadım verdiği misalden. Eğer kadınlarımızın daha bilgili, daha eğitilmesi gerekiyor ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kadın görevliler göndermesi isteniyorsa, onu o şekle getirelim.

Komisyon Başkanı – Daha açık söyleyelim diyorsunuz; güzel.

– İbrahim Bey, buyurun.

Dr. İbrahim Paçacı – Sayın Hocam, bu husus, ilgili tebliğ esnasında teklif edilmişti. Şöyle söylendi tebliğler sırasında: Yurt dışındaki bayan vatandaşlarımız daha çok problemlerle karşılaşıyor. Çünkü, evde kapalı bir ortamda yaşıyor. Eşinden baskı görüyor. Dışarıya çıkıyor, görüşüp konuşacak kimse bulamıyor. Kendisinin alışkın olmadığı bir ortamda çalışıyor. Sürekli psikolojik baskıya ve problemlere maruz kalıyor. Neticede asıl sı-

kıntıyı yaşayan, yani hem hayatında hem de aile içerisinde, aile dışında asıl problemleri yaşayan kadınlar olmasına rağmen, temsil edilmesi ve göz önünde bulundurulması hususunda daha az dikkate alındığı vurgulanarak, kadın perspektifinin öne çıkarılması teklif edilmişti.

Komisyon Başkanı – Ömer Faruk Bey, buyurun.

Prof. Dr. Ömer Faruk Harman – Efendim, bu 16. maddeyi kaldırsak... 11 Eylül sonrası süreç... Bu gerekli bir gerekçe değil gibime geliyor.

13. maddeyi de şöyle düzenlesek: "Yurt dışındaki kadın vatandaşlarımızın karşılaştıkları problemlerin çözümü için, gerekli düzenlemeler yapılmalıdır" desek, bütün bunları kapsamaz mı?! Özel problemleri var, tamam.

Komisyon Başkanı – Özellikle bu "kadın perspektifi" kavramı girsin isteniyor. Yani, onlar bu tür faaliyetlerde daha etkin kılınsın.

Prof. Dr. Ömer Faruk Harman – "Kadın perspektifinin daha etkin kılınması ve gerekli düzenlemelerin yapılması" denilebilir. "Yurt dışındaki kadın vatandaşlarımızın karşılaştıkları problemlerin çözümünde kadın perspektifinin daha etkin kılınması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır." Böyle desek ne olur sanki?

Komisyon Başkanı – Güzel.

– Mehmet Bey Hocam.

Prof. Dr. Mehmet Aydın – "Yurt dışındaki kadın vatandaşlarımızın karşılaştıkları problemlerin çözümü için, kadın perspektifinin düzeltilmesi doğrultusunda gerekli düzenlemelerin yapılması..." Yani, "etkin kılınması" değil de, perspektifin düzeltilmesi önemli.

Komisyon Başkanı – Sanıyorum "etkin kılınması" arzu edildi Hocam.

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Kabul edildiyse tamam.

Komisyon Başkanı – Şu haliyle oyluyorum: Çoğunlukla kabul edilmiştir.

12. maddeye geçiyoruz.

"12. Diyanet İşleri Başkanlığı, dinî konularda diyaloga açıktır; ancak, kişilerin maddî, manevî, psikolojik zaafiyetlerinden yararlanarak belli bir din, mezhep veya felsefî düşüncenin empoze edilmesi şeklindeki misyonerlik faaliyetleri tasvip edilemez."

Komisyon Başkanı – Mehmet Bey Hocamın bir mülahazası olacak; buyurun.

Doç. Dr. Mehmet Görmez – Efendim, Başkanlığımızın misyonerlikle ilgili yeni politikasında bu tür metinlerde "misyonerlik" kelimesine yer vermeden, yaptığı işi nitelemenin daha uygun olacağını düşünüyoruz.

Komisyon Başkanı – O zaman "misyonerlik" kelimesini çıkararak...

– Buyurun Mustafa Bey.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Sayın Başkan, "diyalog" kelimesinin kullanılmamasını istiyorum. İnsanların temel sorunlarında diğer dinlerle işbirliği yapma, vesaire denilebilir; fakat bu diyalog kavramı artık biraz itici bir kavram oldu. Diyalog kavramı, rahatsız edi-

ci bir kavram olarak algılanıyor.

Komisyon Başkanı – Onun yerine "işbirliğine" diyelim mi Hocam?

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Yani, insanlığın temel sorunlarında...

Komisyon Başkanı – "Diyanet İşleri Başkanlığı, dinî konularda her türlü işbirliğine açıktır; ancak, kişilerin maddî, manevî, psikolojik zaafiyetlerinden yararlanarak belli bir din, mezhep veya felsefî düşüncenin empoze edilmesi yönündeki faaliyetler tasvip edilemez." Onu öyle düzeltelim... Doğrusu, ben de aynı kanaatteyim. Herkesle, her türlü işbirliği... Herhalde o mutlak ifade onu kapsar.

Bir Katılımcı – Sayın Başkan, "zaafiyet" mi, "zaaflar" mı?

Komisyon Başkanı – "Zaaflar" sanki daha uygun, ben de o kanaatteyim doğrusu.

"Psikolojik zaaflarından yararlanarak..."

– Madde tamam mı efendim?..

Oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Teşekkür ederim.

13. maddeye geçiyoruz.

"13. İslâmiyet, gelişmeyi, yardımlaşmayı, dayanışmayı, güzel ahlâkı, eşitliği, adaleti, kardeşliği, her şeyden önemlisi eğitimi ve çalışmayı ön planda tutmaktadır. Din adına terör eylemi gerçekleştirdikleri iddiasında bulunanların mantığı, İslâmiyet'in temel ilkeleriyle, erdemleriyle bağdaştırılamaz. Nereden gelirse gelsin, kime yönelirse yönelsin ve gerekçesi ne olursa olsun, terör, büyük bir insanlık suçudur."

Komisyon Başkanı – Herhalde makul bir cümle.

– Buyurun İsmail Hakkı Hocam.

Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal - "Eşitlik, adalet, kardeşlik" dedikten sonra "eğitim ve çalışma" sözcükleri uymuyor. "Eğitim ve çalışma"yı çıkaralım, yukarıyla uyumlu değil. "Her şeyden önemlisi" derken, diğerleriyle mukayese ediyormuşuz gibi bir şey de var; bence böyle demeye gerek yok.

Komisyon Başkanı – Buyurun Sayın Görmez.

Doç. Dr. Mehmet Görmez – Efendim, sanıyorum en son metinde maddeleri bir de önem sırasına göre bir hiyerarşik sıraya koymamız gerekecek. Sanıyorum bu terörle ilgili madde her üç komisyondan da gelecektir. Buna ve bundan sonra gelecek olan 17. maddeye; yani İslâm dininin bütün AB ülkelerinde tanınması konusunu ifade eden maddeye sıralamada öncelik vermemiz gerektiğini düşünüyorum.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Sayın Başkan, bence bir kere mesele burada tahdidi değil tadadidir. "O şeye sayılan şeylerden sonra benzeri" gibi bir şey koymamız lazım. "İslâmiyet; gelişme, yardımlaşma, dayanışma, güzel ahlâk, eşitlik ve benzeri..."

Bir de, "terör" kelimesinin yanına, şiddet ve benzeri birkaç kavram daha koyalım. Yani, dünyada terör deyince çok sınırlı bir eylem biçimi hatıra gelir. Oysa, insanlığın başka şiddet şekilleri de vardır. Orayı biraz dolduralım diyorum efendim.

Komisyon Başkanı – Tamam efendim.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – "Gerekçesi ne olursa olsun, her türlü..." gibi bir ifade de koyabiliriz.

Komisyon Başkanı – İbrahim Bey, bu maddeyi bir okuyalım.

"İslâmiyet; gelişme, yardımlaşma, dayanışma, güzel ahlâk, eşitlik, adalet, kardeşlik ve benzeri değerleri ön planda tutmaktadır. Din adına şiddet ve terör eylemi gerçekleştirdikleri iddiasında bulunanların mantığı, İslâmiyet'in temel ilkeleri ve erdemleriyle asla bağdaştırılamaz. Nereden gelirse gelsin, kime yönelirse yönelsin ve gerekçesi her ne olursa olsun terör, büyük bir insanlık suçudur."

Komisyon Başkanı – "Her türlü şiddet ve terör" desek nasıl olur?

Bir Katılımcı – Daha iyi olur.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Burada "bağdaştırılamaz" hükmü yeterlidir efendim. Bazen aşırı pekiştirme zaaf getirir.

Komisyon Başkanı – Mümkündür. Yani, maddeyi "bağdaştırılamaz" deyip bitirelim diyorsunuz değil mi Hocam? Devam ediyor muyuz?

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – "Asla" demeyelim diyorum efendim.

Komisyon Başkanı – Tamam.

Oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

14. maddeye geçiyoruz.

"14. 11 Eylül sonrası süreçte yaşanan terör ve şiddet olayları, din özgürlüğü konusunda, özellikle hanımlar bağlamında herhangi bir kısıtlama ve ayırımcılığa yol açmamalıdır."

Komisyon Başkanı – Evet, "özellikle hanımlar bağlamında" derken ya onu açmalı ya da çıkarılmalı diyor Hocamız.

Bir Katılımcı – Ben çıkarılmasını öneriyorum Sayın Başkan.

Komisyon Başkanı – Siz ne diyorsunuz Mehmet Emin Bey?

Doç. Dr. Mehmet Emin Özafşar – "Temel hak ve özgürlükler" gibi bir eklemede bulunursak, insanların temel hak ve özgürlüklerine herhangi bir kısıtlama, başörtüsünü ve diğer hakları da içerir. Şöyle yazabiliriz: "11 Eylül sonrası süreçte yaşanan terör ve şiddet olayları din özgürlüğü ve temel insan hakları konusunda herhangi bir kısıtlama ve ayırımcılığa yol açmamalıdır."

Komisyon Başkanı – Evet, o şekilde düzeltelim Hocam.

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Sayın Başkanım, 11 Eylül sonrasına sadece vurgu yapılıyor. Halbuki, 11 Eylülü de içine katalım. Onunla birlikte cümleyi bir bütünleştirelim... "11 Eylül ve sonrası" belki daha iyi olacak. Onun üzerinde vurgu yapalım.

Komisyon Başkanı – "11 Eylül ve sonrası..."

Bir Katılımcı – "Son yıllarda" desek?

Bir Katılımcı – Milat gibi bir şey o.

Komisyon Başkanı – Evet.

– Kemal Bey, buyurun.

Yrd. Doç. Dr. Kemal Yıldız – Biz "11 Eylül" ifadesini kullanmayalım. Neden bunu bu kadar revaçta tutuyoruz? "Özellikle son yıllarda" diyelim.

Komisyon Başkanı – Peki. O şekilde yazalım...

Şu haliyle bir okuyalım İbrahim Bey.

"Özellikle son yıllarda yaşanan terör ve şiddet olayları, din özgürlüğü ve diğer temel insan hakları konusunda, herhangi bir kısıtlama ve ayırımcılığa yol açmamalıdır."

Komisyon Başkanı – "Ayırımcılığa gerekçe teşkil etmemelidir" denilse sanıyorum daha güzel olacak.

Bir Katılımcı – "Gerekçe olarak gösterilmemelidir."

Bir Katılımcı – Aynı şey.

Komisyon Başkanı – Tamam mı efendim...

Oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

15. maddeye geçiyoruz.

"15. Avrupa Birliğinde yaşayan vatandaşlarımızın dinî sorunlarının çözümlenmesinde bir din mensubu olarak resmen tanınmaları önemlidir. Bu maksatla gerekli girişimlerde bulunulmalıdır."

Komisyon Başkanı – Mehmet Soyhun Bey, buyurun.

Mehmet Soyhun – Burada, herkes bir din mensubudur, ferdî hürriyetler vardır. Dolayısıyla kurumsal dinin tanınması önemlidir. Burada o hiç uymamış.

Komisyon Başkanı – Bu cümleyi yazarken acaba nasıl bir şey düşünüldü?

Dr. Tahsin Görgün – Mehmet Soyhun Bey haklı tabiî. Kurum olarak değil de, zaten bir din mensubu olarak tanınmak demek, bir kurumun tanınması demek. Yaşanan sıkıntılardan birisi şu: İslâmiyet'i ve Müslümanları temsil eden kilise benzeri bir kurum yok, aynı zamanda var; öyle diyelim. Var, mesela DİTİB olmak istiyor veya başka teşkilatlar var veya daha üst birimler oluşturulmaya çalışılıyor. Ama, her halükârda bu konudaki gayretlerin devam etmesi lazım. Bu, bunu ifade ediyor. Şöyle söyleyelim: Bir defa, şahıs olarak bir insanın herhangi bir dine mensup olması veya olmaması resmî makamları ilgilendirmiyor. Resmî makamları ilgilendirmesi de –bu nokta bence çok çok önemli- Batı tarihinde kiliseler ile devlet arasında antlaşmalar oldu ve o antlaşmalara bağlı olarak, o antlaşmalarda taraf olanların birbirlerine verdikleri taahhütler çerçevesinde cereyan eden bir tanıma bu. Bir anlamda, burada söz konusu olan tanınma, daha önce antlaşma yapmış olanlardan dini temsil edenlerin yaptığı antlaşmada onların sahibi olduğu, elde ettiği imkânları elde etmek zaten.

Komisyon Başkanı – Bunu biraz açmak, tavzih etmek gerekiyor sanıyorum.

Dr. Tahsin Görgün – Mesela, kurum olarak "İslâm'ın tanınması" falan denilebilir. "İslâm'ın resmen tanınması" da denilebilir. Ancak bu ifade biraz garip olur.

Komisyon Başkanı – Buyurun Hocam.

Ömer Faruk Turan – Belçika'da İslâm resmen tanınmıştır ve "Belçika Müslümanları Temsil Heyeti" diye bir heyet var; o heyetde Türk üyelerimiz de var.

Komisyon Başkanı – Bu cümleyi Belçika'nın dışına da teşmil etmek... O konuda fikri olan hocamız var mı?

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Bana göre bu da riskli. Bir İslâm Konseyi teklif edilebilir; fakat, bu konseyin içerisine birtakım istenmeyen cemaatler de girebilir. Eğer hedefimiz Diyanet, DİTİB ise, DİTİB'in Türkiye'den giden Müslümanlar'ın yegane temsilcisi olması ise hedefimiz, o zaman bunu vurgulamamız gerekir. Yok, Türkiye'den giden bütün cemaatlerin resmen tanınması ise ve Arap dünyasından da gelenlerin tanınması, bir konsey teklif edilebilir. İslâm konseyi teklif edilebilir.

Komisyon Başkanı – O konuda düşüncesi olan hocalarımız var mı?

– Buyurun Sayın Yüce.

Prof. Dr. Abdülhakim Yüce – Şöyle denilse uygun olabilir: "Mensubu bulundukları dinin resmen tanınması" veya "dinî kurumlarının tanınması.."

Komisyon Başkanı – "Avrupa Birliğinde yaşayan vatandaşlarımızın dinî sorunlarının çözümlenmesinde, mensubu bulundukları dinî kurumların tanınmaları önemlidir..." Cümle böyle nasıl oluyor?

Bir Katılımcı – Yeni kurumların tanınması gerçekçi bir ifade mi, yoksa Diyanet kurumu mu kastediliyor? Diyanet kastediliyorsa, onu ayrıca...

Bir Katılımcı – Bu biraz teknik bir konu.

Komisyon Başkanı – Evet, çok teknik. Peki, bir yanlış yapmaktansa ben şahsen bu maddeyi çıkarmayı teklif ediyorum.

Bir Katılımcı – Hayır, hayır.

Komisyon Başkanı – Peki, ona da müsaade etmiyorsunuz.

Mehmet Soyhun – Ben diğer komisyonlardaki müzakerelerden biraz daha yakından biliyorum. Bu konu I. Komisyonda bir hayli tartışıldı. Biz bu konuyu bir yere not edelim, orada zikredilmemişse biz düşünelim. Ama, herhangi bir şekilde, yani kurumların resmî tanınmalarının temini belki sadece kısaca özet olarak yazılabilir.

Komisyon Başkanı – Hadi Bey, buyurun.

Yrd. Doç. Dr. Hadi Adanalı – Ben misafir olarak buradayım, II. Komisyonda bu konuyu biz de tartıştık. Orada önce "DİTİB" denildi, fakat DİTİB'in açılması uygun görüldü. "Diyanet Türk-İslâm Birlikleri" olarak geçmesi, yani bu Diyanet bağlamında o şekilde çözüme kavuşturuldu. Ama, tabiî ki burasının kararı farklı olabilir.

Komisyon Başkanı – Bütün bu komisyon raporları, kararları tevhit edileceğine gö-

re, eğer bu konu başka bir komisyonda daha enine boyuna tartışıldı da bir karara bağlandıysa, ben fazla oyalanmayalım diye teklif ediyorum.

– Buyurun Tahsin Bey.

Dr. Tahsin Görgün – Efendim, bu maddemiz bence böylece kalsın. Netice itibariyle biz diğer maddeyle birleştireceğiz, birleştirirken maddeleri de müzakere ederken önümüzde biraz daha konuşma, müzakere etme imkânı olur. Belki orada ifadesi daha güçlü birileri olabilir.

Komisyon Başkanı – Oldu efendim.

– Buyurun Sayın Harman.

Prof. Dr. Ömer Faruk Harman – Ben, Tahsin Bey'in de ifadesi doğrultusunda bu 15. maddeyi, "Avrupa Birliğinde yaşayan vatandaşlarımızın dinî sorunlarının çözümlenmesinde resmen tanınan bir din mensubu olarak kabul edilmeleri konusunda gerekli girişimlerde bulunulmalıdır" desek...

Komisyon Başkanı – Diyelim.

Bir Katılımcı – "Çözümlenmesinde" değil de, "çözümlenmesi için" diyelim.

Bir Katılımcı – Çok daha kısa: "Resmen tanınma yoluna gidilmelidir."

Komisyon Başkanı – "Girişimlerde bulunmak" daha diplomatik bir ifade sanıyorum.

Bir Katılımcı – Burada yine din mensubu var, ferdî, kişileri ilgilendiriyor; o da problem.

Komisyon Başkanı – Oradaki probleme katılıyorum; ama, diğer taraftan bu ifade uygun gibi geldi bana.

Peki efendim, biz sadece açık kalmasın diye, o boşluğu tamamlamak için bunu burada ipka ettik. Ben şahsen teknik olarak bu ifadenin ne kadar isabetli olduğundan emin değilim. Cümle çok güzel; ama teknik olarak o ayrıca Genel Kurulda konuşulur, tartışılır.

–Buyurun Tahsin Bey.

Dr. Tahsin Görgün – Efendim, mana tamamen değişti! Yani, "Avrupa Birliğinde yaşayan vatandaşlarımızın dinî sorunlarının çözümlenmesinde resmen tanınan bir din mensubu olarak kabul edilmeleri" önemli. Bir bu. Onun için de, bu statünün elde edilmesi lazım.

Komisyon Başkanı – Bu cümle o manayı vermiyor mu sizce?

Dr. Tahsin Görgün – Vermiyor. "Avrupa Birliğinde yaşayan vatandaşlarımızın dinî sorunlarının çözümlenmesinde resmen tanınmış bir din mensubu olmaları önemlidir. Bu maksatla gerekli girişimlerde bulunulmalıdır." Bu yönde, bunun için, bu maksatla...

Komisyon Başkanı – Bu şekliyle oyluyoruz muhterem hocalarım... Çok sağ olunuz.

16. maddeye geçiyoruz.

"16. Vatandaşlarımızın manevî ihtiyaçlarının karşılanmasında kültürümüzde mevcut olan Ahmet Yesevi, Mevlana, Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre gibi dinî ve moral ahlâ-

kî rehberlik modellerinden yararlanılmalıdır."

Komisyon Başkanı – Buyurun Sayın Hocam.

Bir Katılımcı – Şimdi, Mesnevi'nin Amerika'da ve benzeri ülkelerde best seller olduğu bir dönemde ona atıfta bulunmadan sadece "rehberlik" adıyla geçiştirmek bence uygun değil. Eserlerinden tercümeler yapılarak oradaki insanlara bunun ulaştırılması kastediliyor...

Komisyon Başkanı – Buyurun Mehmet Bey.

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Önemli olan zaten görüştür. Aslında rehberlik ve modelden maksat dünya görüşüdür. Onun için uygun bulursanız: "Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre gibi büyük Türk mutasavvıflarının din ve dünya görüşleri yaygınlaştırılmalıdır" diyelim.

Komisyon Başkanı – Hocam şu cümleyi şu haliyle tekrar bir okuyalım...

Prof. Dr. Mehmet Aydın – "Vatandaşlarımızın manevî ihtiyaçlarının karşılanması, kültürümüzde mevcut olan Ahmet Yesevi, Mevlana, Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre gibi, dinî ve ahlakî model şahsiyetlerin hayatlarından ve eserlerinden yararlanılmalıdır."

Komisyon Başkanı – Güzel. Tamam mı efendim?..

– Buyurun Sayın Bayraktar.

Prof. Dr. Mehmet Bayraktar – Sayın Başkan, ben sadece "model" kelimesine karşıyım. Onun için, Türkçesi veya Arapçası yazılsın. Çünkü, modacılara da model deniliyor. Bizim kastımız o değil de, model hem yabancı bir kelime hem de çağrışımı farklı. Benim önerim, "örnek" veya "misal şahsiyetler" denilmesi.

Komisyon Başkanı – Buyurun İsmail Bey.

Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal – Ben, "model şahsiyet" ifadesini çok ağır buluyorum. Şu açıdan: "Model" denildiği zaman, bütünüyle örnek alınacak gibi görülüyor. Bir şahsın beğenilmeyecek yönleri de vardır, örnek alınacak yönleri de...

Komisyon Başkanı – Evet, "model şahsiyet"i "örnek şahsiyet" olarak değiştiriyoruz.

İbrahim Bey, son şekliyle bir daha okuyunuz.

"Vatandaşlarımızın manevî ihtiyaçlarının karşılanmasında, kültürümüzde mevcut olan Ahmet Yesevi, Mevlana, Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre gibi örnek şahsiyetlerin dinî ve ahlakî rehberliklerinden yararlanılmalıdır. Bu alandaki klasik birikimin insanlarımıza kazandırılması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır."

Komisyon Başkanı – Oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

17. maddeye geçiyoruz.

"17. Dinî gün ve bayramların kutlanmasında, birlik sağlanabilmesi amacıyla gerekli adımlar atılmalıdır."

Komisyon Başkanı – Sanıyorum burada öncelikle ru'yet-i hilâl kastediliyor.

– Buyurun Tahsin Bey.

Dr. Tahsin Görgün– Efendim, dinî gün ve gecelerle ilgili olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın halkı aydınlatacak eserler telif etmesi veya ettirmesi hususunun da bu maddeye eklenmesini teklif ediyorum. Bu çok önemli husus.

Komisyon Başkanı – Mehmet Emin Bey, buyurun.

Doç. Dr. Mehmet Emin Özafşar – Tahsin Bey'in söylediği hususu başa alarak, "Dinî gün ve bayramlar konusunda aydınlatıcı bilgiler ihtiva eden çeşitli yayınlar hazırlanmalı ve bu gün ve bayramların kutlanmasında birlik sağlanabilmesi için gerekli adımlar atılmalıdır" diyelim.

Bir Katılımcı – Gene bir kapalılık görüyorum.

Bir Katılımcı – "İslâm âlemi" de denilebilir.

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Efendim, bir kapalılık var; bu cümle Araplarla bizim aramızdaki ayrılığa mı hitap ediyor?

Komisyon Başkanı – Evet Hocam.

Doç. Dr. Mehmet Emin Özafşar – O zaman bu işin oradaki Türklerle alakası yok.

Komisyon Başkanı – Hayır.

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Yani, Araplar ile Türklerin aynı gün bayram yapması değil mi?

Bir Katılımcı – O değil, Türkler onları örnek alıyor, cemaatin bir kısmı...

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Hâlâ devam ediyor mu bu?

Komisyon Başkanı – Devam ediyor. O cümleyi, o şekilde düzeltelim: "Dinî gün ve geceler konusunda aydınlatıcı bilgiler ihtiva eden eserlerin hazırlanması ve bayramların kutlanmasında birlik sağlanabilmesi amacıyla gerekli adımlar atılmalıdır."

Komisyon Başkanı – Buyurunuz İsmail Bey.

Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal – Amerika'da uzun bir süre kaldığı için, Hadi Bey arkadaşımız hatırlattı. Cuma namazı saatlerinin müfredat programlarıyla çakışmasıyla bir problem doğuruyormuş. Almanya'da ve Avrupa'da nasıl bilmiyorum. Yani, o müfredatların veya programların da Cuma namazları için, özellikle uygun bir şekilde düzenlenmesi konusunda buraya bir kayıt düşülebilir mi dedi. Bu bana da uygun gibi geliyor. Cuma namazı vaktinde öğrencilerin okulda olması veya işçilerin iş yerlerinde olmaları vesaire... Onlarla ilgili burada bir şey yapılabilir mi?

Komisyon Başkanı – Sayın Mehmet Görmez Hocam bunun sakıncalı olacağını söylüyor.

Peki efendim, olacaksa bile onu ayrı bir madde olarak düşünelim diye teklif ediyorum. Bir hocamız lütfeder, bir cümle tertip ederse makbule geçen, onu ekleyebiliriz. Ama, buna katmayalım diye teklif ediyorum...

Bu maddeyi bu şekliyle oyluyorum efendim... Kabul edilmiştir.

18. maddeye geçiyoruz.

"18. Batı toplumu içinde Müslümanların kurumsal olarak muhatap olduğu hukukçu, tabip, güvenlik görevlisi gibi kesimlerin İslâm ve Müslümanlar hakkında bilgilendirilmesi için muhtelif yayın ve faaliyetler gerçekleştirilmelidir."

Komisyon Başkanı – Tamam mı efendim? Oyluyorum: Kabul edilmiştir.

Bir Katılımcı – Hocam, 17. maddenin yanlış anlaşılmaması için "dinî bayramlar" demek gerekmez mi? "Bayramların kutlanmasında" derken, bütün bayramlar anlaşılabilir.

Komisyon Başkanı – Doğrudur. Sağ olun.

– Buyurun Tahsin Bey.

Dr. Tahsin Görgün – Efendim, dediğim gibi, bu rapor metnini hazırlarken zaman darlığı sebebiyle yazmayı düşündüğümüz halde yazamadığımız teklifler vardı. Onlardan birisi, bu kararların takibi için kurulların oluşturulması.

İkincisi de, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yeni vazifeler dikkate alınarak teşkilat yapısında gerekli bazı değişikliklerin yapılması. Bana göre, 2 madde daha olması gerekiyor.

Doç. Dr. Mehmet Görmez – Efendim, Tahsin Bey'in son önerisine ben katılıyorum. Elimde şu anda Birinci Din Şûrası, İkinci Din Şûrası ve bir de Uluslararası Avrupa Birliği Şûrası diye üç şûranın sonuç bildirgeleri var, arkadaşlarımız da okumuşlar. Önceki iki Din Şûrasında 48 müşahhas teklif var. Bunların içerisinden sadece 6 tanesi çerçevesinde yeni çalışmalar yapılmış. Yani, bu araştırma merkezleri, tercüme birimleri, hatta Avrupa Birliği Sonuç Bildirgesinde bizzat şema verilerek, bir şema çizilerek, Dinler ve Kültürlerarası İlişkiler Sekreteryası diye âdeta bir kurum önerilmiş. Onun için, doğrusu belki Genel Kurulda, hem bütün bu maddelerin kısa vadede, orta vadede, uzun vadede gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ele alınmalı, ama en önemlisi, 5 yılda bir yapıyorsak bu şûrayı, bu 5 yıl bu maddeleri, bu kararları takip eden hem Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan, tabiî ki Diyanet İşleri Başkanlığı'nın öncülüğünde; ama, Genel Kurulun da tensip buyuracağı bir heyetle çok ciddî bir şekilde takip edilmesi lazım. Bunu, bizim de burada zikretmemizde fayda var diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Komisyon Başkanı – Ben teşekkür ediyorum.

– Buyurun Kemal Bey.

Yrd. Doç. Dr. Kemal Yıldız – Efendim, ben Komisyona daha önceden bir madde teklifi vermiştim. Sanıyorum buradaki ilahiyat fakültesindeki öğretim üyelerimiz bu maddeye katılacaklardır. Şöyle bir teklifim var: "Yurt dışındaki dinî hizmetler için yetişmiş elemanlara acil ihtiyaç olduğu ısrarla vurgulanmıştır. Yurt içindeki ihtiyaç da dikkate alındığında, mevcut İlahiyat fakültelerimizin öğrenci kontenjan sayısı artırılmalı, imkânları geliştirilmeli ve Türklerin yaşadığı yabancı ülke dilleriyle ilgili ciddî dil eğitimi yapılmalıdır."

Komisyon Başkanı – Bunu bir madde olarak teklif ediyorsunuz.

Bir Katılımcı – Eğitim Komisyonu...

Yrd. Doç. Dr. Kemal Yıldız – Efendim, bir açıdan Eğitim Komisyonunu ilgilendiriyor;

ama burada da üç gün zarfında sürekli aynı şey tekrar edilmiştir, bizim gündemimize girmiştir.

Komisyon Başkanı – O halde maddeyi tekrar okutuyorum... Muhterem hocalarım bu gözle bir daha dinleyelim. Arkadaşımızın bir teklifi var; girmesini arzu ediyorsak, oylayalım:

"Yurt dışındaki dinî hizmetler için yetişmiş elemanlara acil ihtiyaç olduğu ısrarla vurgulanmıştır. Yurt içindeki ihtiyaç da dikkate alındığında, mevcut İlahiyat fakültelerimizin öğrenci kontenjan sayısı artırılmalı, imkânları geliştirilmeli ve Türklerin yaşadığı yabancı ülke dilleriyle ilgili ciddî dil eğitimi yapılmalıdır."

Madde içinde düzeltmeler olabilir; ama, mefhum olarak böyle bir maddeyi kaydedelim mi, karar olarak alalım mı?

Yrd. Doç. Dr. Kemal Yıldız – İlahiyat fakültelerinin bu sene toplam aldığı öğrenci sayısının 500'ü aşmadığı dikkate alınmalıdır.

Komisyon Başkanı – Evet, oylayalım efendim. Bu maddenin karar metnine girmesini isteyen hocalarımız işaret buyursunlar... Girebilir, peki efendim, hay hay.

– Hadi Bey'in yazdığı madde geçti mi buraya, yansıda gözüküyor mu?

"Yurt dışında dinî ibadetlerin, özellikle Cuma ve bayram namazlarının eda edilmesinde gerekli kolaylıkların sağlanabilmesi için girişimlerde bulunulmalıdır."

Bir Katılımcı – "İbadetlerin" demek yeterli, "dinî" demeye gerek yok.

Komisyon Başkanı – Olabilir, o "dinî" kelimesini çıkarabiliriz.

– Muhterem hocalarım, bu maddeyi bu haliyle oyluyorum: Kabul edilmiştir.

Hatice Hagar – Acaba, 20. maddeye şöyle bir eklemede bulunabilir miyiz: "Bayanların veya kadınların da Cuma gibi namazlara katılmalarına imkân hazırlanması..."

Komisyon Başkanı – Hatice Hanım, sanıyorum buradaki madde, diğer resmî cihetlerin bize bu imkânı sağlaması. İşte, ders programından müfredatın ona göre ayarlanması... Ama sizin dediğiniz, mescidi yaparken bizim o düzenlemeyi nazarı itibara almamız...

Hatice Hagar – Yerler var ama, zihniyet yok, onu demek istiyorum.

Bir Katılımcı – İstanbul'daki toplantıda camilerde kadınlar Cuma namazı kılabilir diye karara bağlandı.

Komisyon Başkanı – Mehmet Soyhun, buyurun.

Mehmet Soyhun – Maddelerin hepsi bu ise, ben belki zamanında müdahale etmemekle hata ettim ama, sanki birkaç madde eksik kalmış gibi geldi bana. Özellikle misyonerlikle ilgili bölümde, turizm rehberlerinin İslâm ile ilgili doğru bilgi aktarabilmeleri için eğitilmeleri konusu ifade edilmişti.

Diğer taraftan, anaokullarıyla ilgili madde konusunda da Batıda önemle üzerinde durulan paralel toplumların oluşmaması için oradaki entegrasyona engel olmayacak şekilde... Entegrasyonu kavram olarak farklı anlayabiliriz ama, katkı sağlayabileceğini belirt-

mekte yarar var zannedersem.

Bir de, hastane ve hapishaneler gibi yerlerde din hizmeti konusu ifade edilmişti. Bunların da raporda yer almasını teklif ediyorum.

Komisyon Başkanı – Evet, sağ olun.

Kemal Bey'in yazdırdığı maddeyi lütfedip okuyunuz, onu da bir oylayalım:

"Şûra süresince yurt dışındaki dinî hizmetler için yetişmiş elemanlara acil ihtiyaç duyulduğu ısrarla vurgulanmıştır. Yurt içindeki ihtiyaç da dikkate alındığında, mevcut ilahiyat fakültelerimizin öğrenci kontenjanları artırılmalı, imkânları geliştirilmeli ve bu okullarda Türklerin yaşadığı yabancı ülke dilleriyle ilgili ciddî dil eğitimi yapılmalıdır."

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Sayın Başkan, buraya bir şey ekleyebilir mi arkadaşlar: İlahiyat fakültesinde dekanlık yaptığım yıllarda bir teşebbüsümüz olmuştu. İlahiyat fakültesi öğrencilerini yazın Avrupa'ya gönderip birtakım hizmetlerde bulunmalarını düşünmüştük. Fakat, pasaport ve vize gibi problemlerinden dolayı yapamadık. Yani, büyük bir potansiyel var. Gerek Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve gerekse Avrupa için İlahiyat fakültelerinden kız ve erkek öğrenciler seçilerek yaz aylarında gönderilse büyük bir boşluğu doldurabilir. Yani, bunu buraya ekleyelim mi veya böyle ayrı bir madde mi yazalım bilemiyorum.

Komisyon Başkanı – O bana biraz ayrıntı gibi geldi ama, tabiî takdir heyetinizin.

Peki, şu haliyle maddeyi oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

–Buyurun Hocam.

Bir Katılımcı – Efendim, ben Başkanlığımız adına bütün arkadaşlarımıza, bütün hocalarıma en kalbî şükranlarımı sunuyorum. Çok güzel bir çalışma çıktı ortaya. Bu arada bir de sürprizimiz var, onu ifade etmek istiyorum. İnşallah saat 21.00'de Kültür Bakanlığı Türk Tasavvuf Musikisi Korosu Ahmet Özhan öncülüğünde, açılışın yapıldığı salonda bir konser verecektir.

Komisyon Başkanı – Ben de, Divan adına bütün hocalarıma şükranlarımı arz ediyorum, hepinize hayırlı akşamlar diliyorum efendim.

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE SOSYAL HAYAT VE DİN KOMİSYONU RAPORU

20 Eylül 2004 Pazartesi günü saat 15.00'de toplanan "AB Sürecinde Sosyal Hayat ve Din" konusunu ele alan III. Komisyon gündemindeki tebliğlerin müzakeresine geçmeden önce Şûra tüzüğü gereği komisyon başkanlık divanını oluşturmuş ve yapılan açık oylama sonucunda, Prof. Dr. İzzet ER komisyon başkanı, Prof. Dr. Salim ÖĞÜT başkan yardımcısı, Doç. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR ve Dr. İbrahim PAÇACI da raportör olarak seçilmiştir.

Komisyonumuz 20-22 Eylül 2004 tarihlerinde gerçekleştirdiği sekiz oturumla tebliğleri müzakere etmiş ve görüşmeleri sonuçlandırmıştır.

Tarihi, asırlarca geriye uzanan Avrupa'daki Müslüman varlığına ilaveten, 1960'lı yıllarda başlayan işçi göçü yoluyla Batı Avrupa'ya giden vatandaşlarımızın, bugüne kadar dinlerini ve kültürlerini korumada sarf ettikleri gayret ve elde ettikleri başarılar, her türlü takdirin üzerindedir. Ancak, vatandaşlarımız yerleştikleri ülkelerde fiziki, sosyal ve kültürel ortam oluşturmada önemli sorunlar yaşamaktadırlar. "AB Sürecinde Sosyal Hayat ve Din" komisyonu, bu sorunları gözden geçirerek aşağıdaki maddeleri Şura Genel Kuruluna oy birliğiyle sunmayı uygun görmüştür:

1. İslâmiyet, gelişme, yardımlaşma, dayanışma, güzel ahlâk, eşitlik, adalet, kardeşlik ve benzeri değerleri ön planda tutmaktadır. Din adına terör eylemi gerçekleştirdikleri iddiasında bulunanların mantığı, İslâmiyet'in temel ilkeleri ve erdemleriyle bağdaştırılamaz. Nereden gelirse gelsin, kime yönelirse yönelsin ve gerekçesi ne olursa olsun şiddet ve terör büyük bir insanlık suçudur.

2. Özellikle son yıllarda yaşanan şiddet ve terör olayları, dinî özgürlükler ve diğer temel insan hakları konusunda herhangi bir kısıtlama ve ayrımcılığa gerekçe teşkil etmemelidir.

3. AB nezdinde İslâm dininin de temsil edileceği bir yapılanmanın oluşturulması hususunda gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.

4. Yurtdışındaki vatandaşlarımızın din ile ilgili sorunlarının çözüme kavuşturulmasında, ilgili ülkenin resmî ve dinî organları, diğer İslâm ülkelerinin kuruluşları ve sivil toplum örgütleriyle işbirliği imkanları aranmalı ve geliştirilmelidir.

5. Diyanet İşleri Başkanlığı dini danışmanlık ve benzeri alanlarda hizmet ve-

recek personelin formasyonunu geliştirmek üzere, yurtiçi ve yurtdışındaki ilgili kurumlarla işbirliği yollarını aramalıdır.

6. Avrupa Birliğinde yaşayan vatandaşlarımızın dinî sorunlarının çözümlenmesinde, resmen tanınan bir din mensubu olmaları önemlidir. Bu maksatla gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.

7. Diyanet İşleri Başkanlığı dinî konularda her türlü işbirliğine açıktır; ancak, kişilerin maddî, manevî, psikolojik zaaflarından yararlanarak belli bir din, mezhep veya felsefî düşüncenin empoze edilmesi yönündeki faaliyetler tasvip edilemez.

8. Avrupa ve diğer ülkelerde yaşayan vatandaşlarımızın dinî problemlerini tespit etmek ve çözümüne yönelik projeler geliştirmek amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığınca bir "Araştırma Merkezi" kurulmalıdır.

9. Başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere, muhtelif dinî kitapların Batı dillerine çevrilmesi, çeşitli dillerde yazılı ve görsel kitap, interaktif CD, VCD, DVD, bilgisayar programları ve çocuklara yönelik bilgisayar oyunlarının hazırlanması için bir merkez kurulmalıdır.

10. Diyanet İşleri Başkanlığı, İslâm tarihi, kurumları ve Müslümanlar hakkında kitleleri doğru bilgilendirmek amacıyla kısa-uzun metrajlı filmler, çizgi filmleri, edebî yapıtlar, dinî musiki ve diğer sanat eserlerinin hazırlanması hususunda, çalışmalar yapmalıdır. Bu çerçevede edebiyat, sanat ve müzik çevreleriyle işbirliği yolları aranmalıdır.

11. Dinî, kültürel, sosyal ve benzeri ihtiyaçları karşılayacak cami merkezli fiziksel ortamlar oluşturulmalı, bu konuda gerekli estetik özen gösterilmelidir.

12. Yurtdışındaki vatandaşlarımızın eğitim, sağlık ve bakım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ana okulu, kreş, huzur evi, özürlülere yönelik rehabilitasyon merkezleri gibi kurumlar oluşturularak, yerel imkânlardan daha etkin yararlanmaları sağlanmalıdır.

13. Batı toplumu içinde Müslümanların kurumsal olarak muhatap olduğu hukukçu, tabip, güvenlik görevlisi gibi kesimlerin İslâm ve Müslümanlar hakkında bilgilendirilmesi için muhtelif yayın ve faaliyetler gerçekleştirilmelidir.

14. Diyanet İşleri Başkanlığınca yurtdışındaki vatandaşlarımız ile Türkiye ve İslâm dini hakkında bilgi almak isteyenlere yönelik inanç turizmi benzeri programlar düzenlenmeli, turizm rehberlerinin bu konuda eğitilmesi için teşebbüslerde bulunulmalıdır.

15. Yurtdışındaki kadın vatandaşlarımızın karşılaştıkları problemlerin çözümünde kadın perspektifinin daha etkin kılınması için gerekli düzenlemeler yapıl-

malıdır.

16. Yurtdışı temsilcilikleri, evliliğin teşviki ve aile içinde yaşanan problemlerin çözümü için, sivil toplum kuruluşlarınca aile hayatı ile ilgili eğitim ve rehberlik kursları düzenlenmesine önderlik etmeli, bu çerçevede aile danışma birimleri kurulmalıdır.

17. Vatandaşlarımızın manevî ihtiyaçlarının karşılanmasında kültürümüzde mevcut olan, Ahmet Yesevi, Mevlânâ, Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre gibi örnek şahsiyetlerin dinî ve ahlâkî rehberliklerinden yararlanılmalıdır. Bu alandaki klasik birikimin insanlarımıza kazandırılması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

18. Yurtdışında ibadetlerin, özellikle cuma ve bayram namazlarının eda edilmesinde gerekli kolaylıkların sağlanabilmesi için girişimlerde bulunulmalıdır.

19. Dinî gün ve geceler konusunda aydınlatıcı bilgiler ihtiva eden eserler hazırlanmalı ve dinî bayramların kutlanmasında birlik sağlanabilmesi amacıyla gerekli adımlar atılmalıdır.

20. Şûra süresince yurtdışındaki dinî hizmetler için yetişmiş elemanlara acil ihtiyaç duyulduğu ısrarla vurgulanmıştır. Yurt içindeki ihtiyaç da dikkate alındığında mevcut İlahiyat fakültelerimizin öğrenci kontenjanları artırılmalı, imkânları geliştirilmeli ve bu okullarda Türklerin yaşadığı yabancı ülke dilleri ve kültürleriyle ilgili ciddi bir eğitim yapılmalıdır.

21. Diyanet İşleri Başkanlığı Avrupa Birliği sürecinde ortaya çıkan yükümlülükleri yerine getirebilecek şekilde hukukî ve kurumsal olarak yeniden yapılandırılmalıdır.

22. Şûra kararlarının yürütülmesinin takibi için, gerekli mevzuat oluşturularak bir kurul teşkil edilmeli ve bu kurul bir sonraki Şûraya rapor sunmalıdır.

GENEL OTURUMLAR (II-V)

♦

Divan Başkanı
Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU
(Diyanet İşleri Başkanı)

♦

Divan Başkan Yardımcıları
Dr. Muzaffer ŞAHİN
(Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı)
Prof. Dr. İrfan AYCAN
(Din Öğretimi Genel Müdürü)

♦

Raportörler
Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL
(Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)
Prof. Dr. Hasan Kamil YILMAZ
(Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi)
Prof. Dr. Ömer Faruk HARMAN
(Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi)

♦

23 - 24 EYLÜL 2004

II. GENEL OTURUM

(23 Eylül 2004)

◆

"AB SÜRECİNDE DİNİN YERİ VE DİN HİZMETLERİ KOMİSYONU" TARAFINDAN HAZIRLANAN RAPORUN ŞÛRA GENEL KURULUNA SUNULMASI RAPOR HAKKINDA GENEL GÖRÜŞME RAPORUN KARARA BAĞLANMASI

Takdim – Üç tane genel oturumumuz var. İlk oturumda, I. Komisyonun Raporu, daha sonra II. ve son olarak da III. Komisyonun raporları görüşülecek ve şûra kararları alınacak.

Divan Başkanımız, Diyanet İşleri Başkanımız Prof. Dr. Ali Bardakoğlu; buyurun efendim.

Prof. Dr. Ali Bardakoğlu (Divan Başkanı) – Bismillahirrahmanirrahim.

Yüce Mevla'ya hamd ederek, Efendimiz Muhammed Mustafa aleyhisselâma salât u selâm ederek sözlerime başlıyorum.

Divanımızın muhterem üyelerini de huzura davet ediyorum; buyurun efendim.

Efendim, tensip buyurduğunuz Divan olarak hepinize hayırlı sabahlar diliyor, üç günlük yoğun mesainiz için ayrı ayrı teşekkürlerimizi ve saygılarımızı sunuyoruz. Gerçekten, asıl yorulan, çaba sarf eden ve ortaya güzel ürünlerin çıkmasına sebep olan sizlersiniz. Şûranın en temel amacı, Türkiyemizin birikimini yansıtıp Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çalışmalarına yol gösterecek bir projeksiyonun ortaya çıkması. O bakımdan, bu Şûrada biz mümkün olduğu kadar, Diyanet İşleri Başkanlığı yöneticileri değil de, asıl fikirlerinden yararlanacağımız, bu konuda çok kadim hizmetleri bulunan mensuplarımız, birikim sahibi eski yönetici arkadaşlarımız, İlahiyat fakültelerimizin çok değerli bilim adamları ve yurt dışında bu konuda uzmanlığı olan şahıslar bulunsun arzu ettik. Doğrusu da budur. Biz onların üreteceklerini ve getirecekleri önerileri büyük bir dikkatle izleyeceğiz, onlardan yararlanacağız ve bunlar, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çalışmaları için yol gösterici olacak.

Bu şûrada biz, mümkün olduğu kadar geniş bir katılımı, geniş bir yelpazeyi hedefledik. Eğilimi, görüşü, düşüncesi ne olursa olsun, Şûra'ya iştirak eden herkesin görüş ve düşüncesi bizim için önemli bir katkıdır. Çünkü Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir kurumudur; Devlet ve Cumhuriyet ne kadar kapsamlı ve kuşatıcı ise, Diyanet İşleri Başkanlığı da öyle olmak zorundadır. Böyle olduğu için de, mümkün olduğu kadar hem Türkiye içindeki hem Türkiye dışındaki bütün farklılıkları, zenginlikleri burada

dillendirmek, görmek ve onlardan yararlanmak arzu ettik.

Öyle zannediyorum ki, üç komisyonun çalışmalarıyla herhalde belli bir mesafe alındı ve büyük ölçüde bunlar komisyon raporlarına yansıdı. Şimdi, genel kurulun katkılarıyla bu daha da olgunlaşacak ve böylece beş yılda bir de olsa, Türkiye'nin değişik kurumlarından, yörelerinden, kaynaklarından gelen fikirler böylece buluşmuş ve ortak akıl ortaya çıkmış olacak.

Önce I. Komisyonun raporunu görüşeceğiz.

Buraya katılanların oy hakkının olup olmaması teknik ve tüzükle ilgili bir konu; ama, buraya davetli her arkadaşın görüşü bizim için önemlidir. Her arkadaşın görüşünü çekinmeden; yani "davetliyim, katılımcıyım, üyeyim" gibi bir mülahazaya sahip olmadan açıkça ifade etmesini ve istifadeye sunmasını arzu ediyoruz. Çünkü, görüşler çeşitlendikçe bizim ondan yararlanma imkânımız artar.

Şimdi önce I. Komisyon Raporunu okutuyorum.

– Buyurun Ahmet Bey.

Doç. Dr. Ahmet Yaman – Sayın Başkanım, muhterem Divan üyeleri ve kıymetli davetliler; Komisyonumuz adına saygılarımı sunuyorum. I. Komisyon Raporunu sizlere arz ediyorum:

20 Eylül 2004 Pazartesi günü saat 14.00'te toplanan "Avrupa Birliği (AB) Sürecinde Dinin Yeri ve Din Hizmetleri" konusunu ele almakla görevli 1 Nolu Komisyon, gündemindeki tebliğlerin müzakeresine geçmeden önce Şûra Tüzüğü gereği Komisyon Başkanlık Divanını oluşturmuş ve açık oylamayla yapılan seçim sonucunda Komisyon Başkanlığına Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Başkan Yardımcılığına Prof. Dr. İbrahim Çalışkan; Raportörlüklere de Doç. Dr. Ahmet Yaman ile Doç. Dr. İsmail Karagöz getirilmiştir.

Daha sonra Komisyon, 20-22 Eylül 2004 tarihlerinde gerçekleştirdiği 8 oturumda sunulan tebliğleri müzakere etmiş ve 22 Eylül Çarşamba günü yaptığı değerlendirme toplantısında Şûra Tüzüğü hükümlerine uygun olarak hazırlanan raporun maddelerini ayrı ayrı tartışarak, aşağıdaki hususların Şûra Genel Kuruluna sunulmasına oybirliğiyle karar vermiştir.

AB'nin üye ülkeleri bağlayan genel bir din politikası bulunmamakla beraber, kuruluşunda çok kültürlülük içinde birlik ve bu bağlamda dinî özgürlüklerin vazgeçilmezliği anlayışının köklü bir yer tuttuğu, aynı şekilde bu ülkelerde din-devlet ayırımı olsa da, verilen hizmetler çerçevesinde din-devlet arasında sıkı işbirliği bulunduğu gerçeğinden hareketle;

1. AB ülkelerinin her birinde geçerli ortak bir laiklik anlayışı olmadığı için, dini bu ülkelerden sadece birisinin perspektifinden gören ve konumlandıran monolitik bir anlayış yerine, çok boyutlu bir anlayış ve konumlandırış esas alınmalıdır.

2. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın, bulundukları toplumlara uyum sağlarken kimliklerini koruyabilmeleri için din önemli bir faktör olduğundan, onların millî ve dinî değerlerine bağlı kalmalarını sağlayacak program ve uygulamalarda devletimizin ilgili birim-

leri, özellikle Dışişleri, Millî Eğitim ve Kültür Bakanlıkları, Diyanet İşleri Başkanlığı'na imkân hazırlamalı ve bu amaçla ortak projeler üretilmelidir.

3. Yasal imkânlar elverdiği takdirde, Diyanet İşleri Başkanlığınca veya Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yurtdışı din hizmetleri konusunda bilgi üretecek, üretilen bilginin akışını sağlayacak, İslâm'ın çok yönlü doğru tanıtımını yapacak, Avrupa'da yaşayan Müslümanların dinî, kültürel ve sosyal sorunlarını araştırıp çözümler üretecek; bunların yanında ihtiyaç duyulan alan araştırmalarını gerçekleştirecek bir araştırma merkezi kurulmalı ve bu merkezin İlahiyat fakülteleri ile koordineli çalışması sağlanmalıdır.

4. Yurt dışına gönderilecek din görevlileri, gerek bilgi donanımı gerekse muhataplarının gönlüne hitap edebilme açısından kendilerini daha nitelikli hale getirecek, hizmet verecekleri ülkenin dilini öğrenip kültürünü ve hukuk yapısını tanıyacak düzeyde yeterli eğitime tabi tutulmalı ve bunun için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mevcut eğitim merkezlerinden yararlanılması yanında, özel bir eğitim merkezi oluşturulmalıdır.

5. Yurt dışında yaşayan kadın vatandaşlarımızın ihtiyacı dikkate alınarak, onlara din hizmeti sunmak, rehberlik yapmak ve sosyal etkinliklere daha fazla katılımlarını sağlamak amacıyla istihdam edilen bayan din görevlilerinin sayısı artırılmalıdır. Bunun yanında, yeni açılan camilerin ihtiyacını karşılamak üzere, yeni din görevlisi kadroları da ihdas edilmelidir.

6. AB ülkelerinde vatandaşlarımız tarafından, özellikle dinî-sosyal hizmet amacıyla kurulan sivil toplum örgütlerinin işbirliği ve uyum içinde hizmet vermeleri teşvik edilmelidir.

7. Müslümanlar, aynı ortamı paylaştıkları başka din mensuplarıyla hoşgörüye dayalı bir sosyal ilişki modeli geliştirmeli ve barış içinde yaşamaları gerektiği yönünde bilinçlendirilmelidir. Yurtdışı din görevlilerinin bu konuya olumlu katkı sağlamalarına yardımcı olmak üzere, her konsolosluk bölgesinde, oranın dilini bilen ve o ülke hakkında yeterli bilgisi olan bir rehber din görevlisi istihdam edilmelidir.

8. Yurtdışı din görevlilerinin sosyal haklarının iyileştirilmesi, kendilerinin ve ailelerinin sağlık sigortalarının yaptırılması ve oturma izinlerinin diğer devlet memurlarına uygulanan yöntemle alınması sağlanmalıdır.

9. Yurt dışındaki insanımızın bulunduğu ülkelerde saygın bir yer tutabilmesi ve sorunlarını anlatıp çözebilmesi için sayısal çoğunluktan ziyade, entelektüel varlığına dayanması gerektiği gerçeği göz önüne alınarak, bu varlığın güçlendirilmesi için gereken çalışmalar yapılmalıdır. Bu bağlamda, İslâm'ı ve İslâm düşüncesini doğru tanıtan araştırmalar yapılması ve bunların ilgili ülkelerin dillerine çevrilerek yayınlanması teşvik edilmeli; ayrıca, temel dinî konuları, görsel ve işitsel zenginlikle anlatan CD ve benzeri materyaller hazırlanmalı, radyo ve televizyon yayınlarından azamî ölçüde yararlanılmalıdır. Yine bu çerçevede, verilen din hizmetinin kalitesini artırmak ve geniş kitlelere ulaştırmak için, başta Kur'an-ı Kerim meâli olmak üzere, doğru din bilgisi ve kültürü kazandıracak eserlerin yabancı dillerde yayımı için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

10. İbadet vakitlerinin tam olarak oluşmadığı bölgelerdeki uygulamaya esas olmak üzere, konuyu dinî, sosyal ve psikolojik boyutlarıyla ele alacak kapsamlı bir uluslararası ilmî toplantı düzenlenmelidir.

11. Yurtdışı din hizmetlerinin uyumlu yürütülmesi ve verimliliğinin artırılması için önce ülkeler bazında ihtiyaçlar belirlenmeli, daha sonra bunların özel olarak ve süratli bir biçimde ele alınmasını sağlamak üzere, belli zaman aralıklarıyla düzenli toplantılar yapılmalıdır.

12. Yurtdışı din hizmetlerinin her kademesi, toplam kalite yönetimi açısından öz denetime tabi tutulmalıdır.

13. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın çocukları için yaz aylarında Türkiye'de ve ilgili ülkelerde gezi programları düzenlenerek, din kültürü ve eğitimiyle ilgili boşlukların doldurulmasına katkı sağlanmalıdır.

14. Yurt dışındaki ailelerin çocuklarının ülkemiz İlahiyat fakültelerinde öğrenim görmeleri halinde, dil ve mahalli kültür konusunda sorun yaşamayacak din görevlilerinin yetiştirilmesi kolaylaşacağından, bunlara özel kontenjan sağlanması için gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.

15. DİTİB (Diyanet İşleri Türk-İslâm Birliği) ile benzeri örgütlerin faaliyetlerde bulundukları ülkelerde resmî muhatap kabul edilebilmeleri için gerekli yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi teşvik edilmelidir.

16. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın dinî bayramları topluca idrak edebilmeleri özel bir önem taşıdığından, ilgili ülkeler nezdinde bu imkânın sağlanması için gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.

17. Şûra sonuç bildirisinde, İslâm'ın terör ile bağdaştırılması gayretlerine karşı bir açıklama yapılmalıdır.

Komisyonumuz adına arz ederim.

Divan Başkanı – Teşekkür ederiz; sağ olun.

Hem görüntülü hem sesli olarak izledik. Gayet kapsamlı ve derli toplu bir rapor ortaya çıkmış. Onun için, Komisyon Başkanına ve Komisyon Divanına teşekkür ederiz.

Şimdi, bu raporda ele alınan hususları madde madde ele alalım. Biz, kelime ve imlâ yönünden değişikliklerden ziyade, uygun görürseniz, genel çerçeve ve ana hatlar itibariyle maddelerde temas edilen konuları görüşelim ve böyle bir bakış ne kadar yeterli, bunu ne kadar artırabiliriz, ne kadar eksiltebiliriz; daha çok onun üzerinde konuşalım. Hemen birinci maddeye geçiyorum.

"1. AB ülkelerinin her birinde geçerli ortak bir laiklik anlayışı olmadığı için, dini bu ülkelerden sadece birisinin perspektifinden gören ve konumlandıran monolitik bir anlayış yerine, çok boyutlu bir anlayış ve konumlandırış esas alınmalıdır."

Bu maddemiz laiklikle ilgili bir ifade.

Madde hakkında arkadaşların görüşlerini alalım...

Bu şekliyle yetiyor mu? Veya daha ana çerçevede bir şey katmak, söylemek isteyen var mı?

– Yüksel Bey, buyurun.

Dr. Yüksel Pazarkaya – Teşekkür ederim.

Avrupa'da yaşayan ve orada çalışan birisi olarak, deneyimlerimden ve gözlemlerimden yola çıkarak, laiklik konusunda şöyle bir tespiti yapmak istiyorum:

Avrupa Birliği'nin bütün ülkelerinde kilise örgütünün, en azından son 300 yıldan bu yana siyasî iktidar talebi yoktur. İslâm'la ilgili olarak ortaya çıkan korkulardan bir tanesi, bazı gruplar ve onların söylemleri göz önünde bulundurularak, İslâm kuruluşlarının, İslâm örgütlerinin siyasî iktidar talepleri olabileceği şeklindedir. Bunun, özellikle Türkiye açısından, DİTİB açısından, Diyanet açısından kesinlikle böyle olmadığı vurgulanırsa, laiklikle ilgili sorun ortadan kalkmış olur diye düşünüyorum.

Divan Başkanı – Peki, teşekkür ederiz.

– Buyurun Mehmet Bey.

Prof. Dr. Mehmet Bayraktar – Sayın Başkan, kıymetli hazırun; ben, birinci maddenin Diyanet İşleri Başkanlığı açısından hiçbir önemi olmadığını arz edip, maddenin tamamen çıkmasını teklif ediyorum. Çünkü bu, yanlış anlaşılmalara yol açacak bir husus. Diyanet İşleri Başkanlığı olarak Batıdaki laiklik uygulaması bizi o kadar ilgilendirmez. Bu, siyasilerin halledeceği bir konu. Hıristiyanlık da siyasetten vazgeçmiş değil. Beyefendi söyledi ama, Vatikan bir devlettir, dolayısıyla din devleti vardır; o ayrı bir tartışma konusu. Ama, ben birinci maddenin tamamen çıkmasını teklif ediyorum.

Bir de, DİTİB, resmen tanınmalı şeklinde –galiba 15. maddeydi- ona "veya sivil toplum haline gelmesi için" ifadesini de eklersek daha iyi olur diye düşünüyorum.

Saygılar sunarım efendim.

Divan Başkanı – Peki.

– Buyurun Mustafa Bey.

Prof. Dr. Mustafa Fayda – Sayın Başkanım, usul için bir şey söyleyeceğim. Diğer komisyonları da dinlemeden madde müzakeresi doğru olmayacak; çünkü, aynı maddeler belki diğer komisyonlarda da olabilir. Çünkü, ben bu komisyonda hiç bulunmadım. Bizim komisyonda da belli şeyler konuşuldu. Zannedersem hepsini dinledikten sonra metinler de elimize gelirse, madde madde müzakeresine biraz sonra başlamış oluruz.

Divan Başkanı – Şimdi, şûranın çalışma düzeni her üç komisyonun raporlarının ayrı ayrı celseler halinde görüşülmesi şeklinde Sayın Hocam. Diğer komisyon raporları da çoğaltılıyor; onlar da elinizde olacak. Ama, zaten bunların tevhidini Divan ve Divanın oluşturacağı veya sizin oluşturacağınız komisyon yapacak. Bu bakımdan, biz isterseniz diğerlerine ulaşmayı beklemek yerine, bunlar üzerinde görüşlerimizi alalım ve sonra tevhidi sağlarız.

– Buyurun Mehmet Akif Bey.

Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın – Ben, benzer bir şeyi usul olarak söyleyecektim. Diğer komisyonlara ait raporları görmemiz iyi olur. Fotokopiler vakit alacağı için, bu arada belki onları sadece okuyup, sonra tekrar sadece birinci raporun müzakeresini yapsak uygun olur diye düşünüyorum.

Esas bakımından bir görüşüm var; hiç kimsenin aklında yokken, bizim de alanımız değilken, "Bizim devlet talebimiz yoktur" gibi bir ibarenin metinde yer alması uygun değil gibi geliyor.

Divan Başkanı – Peki.

Programa o kadar sıkı bağlı değiliz. Önemli olan verimli bir görüşme ortamının ortaya çıkmasıdır. Şayet Divan ve genel kurulumuzun muhterem üyeleri böyle tensip ederse, biz ona göre bugünkü çalışma düzenimizi değiştiririz.

Bütün raporları bir gözden geçirelim, ondan sonra müzakerelere başlayalım görüşü ağır basıyor mu efendim, bir oylarınızı alsam?..

O zaman komisyon komisyon görüşü herhalde ağırlıklı; öyle görünüyor.

– Buyurun Salih Bey.

Prof. Dr. Salih Tuğ – Sayın Başkan, usul bakımından ben de bir noktaya işaret edecektim. İki arkadaş söz aldı, hatta bunlardan biri bu maddenin çıkarılmasını istedi. Buna kim cevap verecek? Çünkü buna Birinci Komisyon heyet olarak karar vermiştir. Acaba Divan mı cevap verecek, çünkü....

Divan Başkanı – Hayır, ona genel kurul karar verecek.

– Buyurun Emin Bey.

Prof. Dr. M. Emin Köktaş – Sayın Başkanım, burada vurgulanan çok önemli bir nokta var. Türkiye'de laikliğin olup olmadığı Avrupa'da sık sık gündeme geliyor, eleştiriler yöneltiliyor. Şimdi burada bir şey var: Bizi ilgilendiren onların din anlayışı değil. Başta dedik ki: "Avrupa Birliğinin genel bir din politikası yoktur." Ama bu 25 ülkenin hepsinde, sadece uygulamada değil, hukuk düzen bakımından da bizim anladığımız gibi tek bir laiklik anlayışı yok. Dolayısıyla bu Türk laiklik modeli, bütün eleştirilere rağmen, bütün tartışılabilir yönlerine rağmen, laiklik anlayışlarından birisidir. Bunu vurgulamamız gerekiyor, çünkü yanlış anlaşılıyor. Laiklik her ülkede aynı hukukî temellere dayanıyormuş gibi... Halbuki böyle bir hukukî düzenleme yok. Pratik zaten ayrı bir şey. Onun için, bunun vurgulanması gerektiğini düşündük biz Komisyonda; onu arz ederim.

Divan Başkanı – Teşekkür ederiz.

– Buyurun Fazlı Bey.

Doç. Dr. Fazlı Arabacı – Teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

Bayraktar Hocamın görüşlerine saygı duyuyorum; ancak burada AB ülkelerinin her birinde geçerli ortak bir laiklik anlayışı olmadığı için din ön plana çıkarılmakta, fakat şûranın konusu yurt dışı din hizmetlerini içerdiğinden dolayı, bu maddede bir değişiklik önerisi düşünüyorum eğer kabul görürse: "AB ülkelerinin her birinde geçerli ortak bir laiklik

anlayışı ve uygulamaları olmadığı için, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurtdışı din hizmetleri, bu ülkelerden sadece birisinin perspektifinden gören ve konumlandırılan monolitik bir anlayış yerine, o ülkelerin ya da ilgili ülkelerin laiklik uygulamaları çerçevesinde ele alınmadır/uygulanmalıdır."

Divan Başkanı – Peki.

– Buyurun Mehmet Bey.

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Sayın Başkanım, teşekkür ediyorum.

Efendim, bana göre bazı arkadaşlarımız haklı. Önce bu birinci maddenin muhatabının kim olduğunu bilmemiz gerekiyor. Yani, biz Avrupa Birliğini mi muhatap alıyoruz, Diyanet İşleri Başkanlığını mı muhatap alıyoruz? Eğer Diyanet İşleri Başkanlığı'nı muhatap alıyorsak, son konuşan arkadaşımızın teklifi yerinde. Eğer Avrupa Birliği devletlerini muhatap alıyorsak, bizim böyle bir yazı yazmaya veya bir öneride bulunmaya hakkımız yok. Çünkü Diyanet İşleri Başkanlığı'nın böyle bir yetkisi yok.

Teşekkür ediyorum.

Divan Başkanı – O halde, önce böyle bir açıklamanın komisyon kararının başında yer alıp almaması hususunu üyelerimizin oylarına sunuyorum. Eğer uygun görülürse müzakeresini yapalım.

– "Böyle bir madde kalmalı" diyen arkadaşlar lütfen işaret buyursunlar...

– Peki, "bu madde kalkmalı" diyen arkadaşlar? Madde kalıyor...

"Kalmalı" diyenlerin görüşünü daha sonra geliştireceğiz...

Madde kaldığına göre, maddeyi nasıl ifade edebiliriz? Bu konuda "kalkmalı" diyen arkadaşlar da görüş bildirme lütfunda bulunsunlar.

"Ortak bir laiklik anlayışı..." Mesela, "anlayış" kelimesinin değiştirilmesini ister misiniz?.. Peki, fikir olarak daha uzlaşmacı bir metin ortaya çıksın.

Bu arada Prof. Dr. İzzet Er, Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı, Prof. Dr. Salim Öğüt, Doç. Dr. M. Emin Özafşar ve Dr. Tahsin Görgün tarafından verilen bir önerge var, yüksek huzurunuza getireyim:

"Şûramız, uluslararası toplumu ilgilendiren dinî ve insanî konuları gündemine almıştır. Bu itibarla şûra sonucunda dünya kamuoyunu ilgilendiren İslâm imajı, şiddet ve terör gibi küresel sorunlara ilişkin Şûra görüşünü yansıtan maddelerin sonuç bildirgesinde yer alması uygun olacaktır. Şûra üyelerimizden 3 kişilik bir komisyon teşkil edilerek, söz konusu maddelerin hazırlanması ve Şûra Genel Kuruluna sunulması, bilgi ve tensiplerinize arz olunur."

Zannedersem, açılışta da devlet büyüklerimizin temennileri ve yaklaşımları bu yönde oldu ve kamuoyu da bizden, gerek Avrupa Birliği süreci, gerek İslâm imajı, gerekse din-terör ilişkileri konusunda böyle genel bir deklarasyon bekliyor.

Bu önergeyi arkadaşlarımız uygun görür mü efendim?.. Uygun görenler lütfen işaret buyursunlar...

Peki, o zaman üç kişilik bir komisyon kuralım. Bu komisyon, bize Genel Kurulumuz adına bu konuda bir genel deklarasyon, açıklama şeklinde bir metin hazırlayıversinler.

Bir Katılımcı – Teklif sahiplerinden seçilsin.

Divan Başkanı – Böyle olunca da kimse teklifte bulunmamak yolunu tercih edebilir; ama, bu arkadaşlar hakikaten çok...

Bir Katılımcı – Sayın Başkan, bir de İbrahim Çalışkan Bey var.

Divan Başkanı – İzzet Bey, Şinasi Bey, Mehmet Emin Özafşar Bey.

Uygun mu efendim?.. Uygun. Evet, İzzet Er Bey'in başkanlığında Şinasi Bey ve Mehmet Emin Özafşar Bey, üç arkadaştan oluşan bir komisyonumuz bize şûranın dünya kamuoyunu ilgilendiren bu yönüne ilişkin genel görüşünü yarına kadar lütfen kaleme alıversinler.

– Süleyman Bey, buyurun.

Süleyman Duman – Birinci maddeyle ilgili olarak ben az önce konuşan –ismini yanlış öğrenmediysem- Fazlı Arabacı arkadaşımızın görüşünü daha ayağı yere basar, bizim konumuzla daha birebir bağlantılı olarak gördüğümden, birinci madde olarak o görüşün müzakeresini ve onun üzerinde çalışma yapılmasını uygun görüyorum. Bu maddenin biraz teorik kaldığını görüyorum.

Divan Başkanı – Fazlı Bey o konudaki görüşünü Divana verecek. Divan ve sizin tensiplerinizle oluşturulan heyet bunu yarına size daha kabule şayan bir metin haline getirmeye çalışacak. Yarın da tekrar görüşebiliriz.

2. maddeye geçiyoruz.

"2. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın, bulundukları toplumlara uyum sağlarken kimliklerini koruyabilmeleri için din önemli bir faktör olduğundan, onların millî ve dinî değerlerine bağlı kalmalarını sağlayacak program ve uygulamalarda devletimizin ilgili birimleri, özellikle Dışişleri, Millî Eğitim ve Kültür Bakanlıkları, Diyanet İşleri Başkanlığı-'na imkân hazırlamalı ve bu amaçla ortak projeler üretilmelidir."

Divan Başkanı - Bu konuda söz isteyen?..

– Buyurun İsmail Bey.

İsmail İşi – Sayın Başkanım, maddede "Dışişleri, Millî Eğitim ve Kültür Bakanlıkları" deniyor, burada bakanlıkların isminin doğru yazılması gerekiyor.

Divan Başkanı – Tabiî, onlar düzeltilir, doğru.

– Buyurun Mehmet Bey.

Mehmet Koçer – Bu maddede, "yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın millî ve dinî değerlerine bağlı kalmalarını sağlamak üzere, şu, şu, şu bakanlıklar tarafından imkân hazırlanmalıdır" derken, sanki bu imkân hazırlanmamış gibi bir netice çıkabilir. O bakımdan, bu imkânların geliştirilmesine vurgu yapılmalı...

Divan Başkanı – Peki.

Biliyorsunuz, biz Hanefi ağırlıklı bir toplum olduğumuz için, böyle mefhumu muhalifiyle fazla amel etmiyoruz. Ama yine de öyle bir anlayışa yol açıyorsa cümleleri daha munis hale getirelim.

– Buyurun Halis Bey.

Prof. Dr. Halis Albayrak – Ben, daha munis hale getirilmesini arzu ediyorum. Bu görevin Diyanet İşleri Başkanlığı'na öncelikle terettüp ettiğini düşünüyorum. Bu bakımdan, şu şekilde bir ifade kullanılırsa daha yerinde olur kanaatindeyim: "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, Dışişleri, Millî Eğitim ve Kültür Bakanlıkları ile koordineli bir biçimde çalışması öngörülmeli" tarzında bir fikir olmalı burada. Yani, görev bakanlıklara değil de, öncelikle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın girişimlerine verilmeli.

Divan Başkanı – Anlaşıldı.

Maddeyi bu iki teklif ışığında ifade ederek kabul edelim görüşü ağır basıyorsa oylayalım... Peki, teşekkür ederim.

Bu görüşmeler ışığında bu maddelere son şeklini vermek artık bizim raportör arkadaşlarımızın, yani Divanın görevi olsun. Tabiî, Divana her üç komisyondan birer arkadaş da rica edelim. Mesela, bu komisyondan Ahmet Yaman Bey herhalde Divanda bulunurlar.

3. maddeye geçiyoruz:

"3. Yasal imkânlar elverdiği takdirde, Diyanet İşleri Başkanlığınca veya Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yurtdışı din hizmetleri konusunda bilgi üretecek, üretilen bilginin akışını sağlayacak, İslâm'ın çok yönlü doğru tanıtımını yapacak, Avrupa'da yaşayan Müslümanların dinî, kültürel ve sosyal sorunlarını araştırıp çözümler üretecek; bunların yanında ihtiyaç duyulan alan araştırmalarını gerçekleştirecek bir araştırma merkezi kurulmalı ve bu merkezin İlahiyat fakülteleri ile koordineli çalışması sağlanmalıdır."

Bu konuda görüşleri alalım..

– Buyurun Mustafa Bey.

Prof. Dr. Mustafa Fayda – Efendim, maddenin başındaki "yasal imkânlar elverdiği takdirde" ifadesini çıkaralım. Yasal imkânlar her zaman elveriyor efendim. Türkiye'de ilmî çalışma yapmaya hiçbir kurum için bir engel yoktur. Yani, yasaların elverdiğini biz biliyoruz, biz hocalarız.

Divan Başkanı – Peki.

Uygun görüyor musunuz?.. Peki, tamam; bunu çıkardık.

– Emin Bey, buyurun.

Prof. Dr. M. Emin Köktaş – Maddede bir araştırma merkezi kurulması öneriliyor; ancak merkezin yurt içinde mi, yurt dışında mı kurulacağı belirtilmiyor. Özellikle "yurt dışında" gibi bir kayıt yapılsa acaba uygun olur mu? Veya her ikisi birden? Çünkü, bizim burada asıl vurgulamak istediğimiz, burada değil de, biraz da yurt dışında böyle bir merkezin kurulması, oradan da gerektiğinde Türkiye'yi ve oraları beslemesi söz konusu. Bu

husus açıkça ifade edilse nasıl olur?

Teşekkür ederim.

Divan Başkanı – Buyurun Sayın Acar.

Hasan Hüseyin Acar – Emin Bey'in görüşüne katılıyorum. 2. Komisyonumuzda da aynı şeyi dile ben getirmiştim.

Efendim, bilim insanlarımızın gerçekten çok güzel çalışmalarının olduğunu gördük ve tebliğlerde bunları yakınen izledik; meselenin künhüne vakıflar. Ancak, bu bilgilerin bir yerde toplanması ve oradan tevziatın yapılması gerekiyor. Hatta bizim komisyonda "teknik masa" şekliyle geçti. Burada "Araştırma merkezi" deniliyor; bu daha güzel... Bu merkez mahallinde kurulursa ve o bilgiler mahallinde toplanırsa, hangi konuyla ilgili problem varsa, o problemler, o ülkenin ilgili makamlarıyla direkt görüşülmek suretiyle meselenin daha iyi anlaşılacağı ve sonuca gidileceğine kaniyim.

Teşekkür ediyorum.

Divan Başkanı – Rahmi Bey, buyurun.

Dr. Rahmin Yaran – Biz bazen alanımızı daraltıyoruz gibi geliyor bana. Maddenin bu haliyle kalması, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın veya Diyanet Vakfı'nın yurt dışında araştırma merkezi kurmasına mani değil bence. İster içeride kurar, isterse dışarıda kurar. İşin icabı ve gereği neyse ona göre hareket edilir. Maddenin bu halde kalması, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sahasını daha geniş tutar.

Divan Başkanı – Peki.

Bekir Alboğa – Belki sadece "gerekirse yurt dışını da kaplamak" veya "yurt dışında da kurulma imkânı sağlamak kaydıyla" denilebilir efendim. Yani, yurtdışı vurgusu bence önemli.

Divan Başkanı – Peki.

– Buyurun Bekir Bey.

Prof. Dr. Bekir Karlığa– Efendim, merkez Türkiye'de kurulmalı; ama, Avrupa Birliğinin başkenti olması hasebiyle Brüksel'de de bir büro açılmalı. Bu bakımdan, maddenin bu haliyle kalmasında yarar var. Kendimizi bağlamamalıyız.

Divan Başkanı – Evet, bu konuda iki görüş belirdi..

Bir Katılımcı – Bilhassa yurt dışında böyle bir merkezin kurulmasının faydalı olacağını zannediyorum. Zaten Türkiye'de çok sayıda araştırma kurumu var. Böylece, Avrupa'daki beyin gücü de bir merkezde toplanıp, Türkiyemiz ile istişare halinde çalışabilecektir.

Divan Başkanı – Peki.

– Cemal Bey, buyurun.

Prof. Dr. Cemal Tosun – Sayın Başkan, cümlede "bilgi üretecek, üretilen bilginin akışını sağlayacak İslâm'ın çok yönlü..." deniyor. "İslâm'ın" kelimesi yerine, "İslâm dininin"

desek. Bir de, "çok yönlü" ifadesini de tartışsak, ona gerek var mı?

Teşekkür ederim.

Divan Başkanı – Peki. O araştırma merkezini geçeceğiz. Bu "çok yönlü" ibaresi kalksın mı diyorsunuz siz?

Prof. Dr. Cemal Tosun – Hayır, ben onu tartışalım diyorum. Bence gerek yok; ama, "İslâm dininin" desek daha iyi olur.

Divan Başkanı – Peki, "çok yönlü"yü kaldırsak size göre maksat hasıl olur mu?

Prof. Dr. Cemal Tosun – Olur; ama "İslâm" değil.

Divan Başkanı – "İslâm dininin doğru tanıtımını yapacak..."

Peki.

– Mehmet Bey, buyurun.

Doç. Dr. Mehmet Görmez – Efendim, özellikle bu tür maddeleri kaleme alacak hocalarımızdan bir ricamız var. Daha önce buna benzer üç şûra yapılmış: 1. Din Şûrası, 2. Din Şûrası, bir de Uluslararası Avrupa Birliği Şûrası. Bütün bu şûralarda buna benzer kararlar alınmış. Biz, acaba bu maddeleri yazarken, onlardan bağımsız olarak yazmak yerine, henüz yerine getirilmemiş "1. ve 2. Şûralarda alınan kararlarda da ifade edildiği gibi" diye bir atıfta bulunmamız daha doğru olur diye düşünüyorum. Çünkü, diğer şûraların kararlarına baktığımızda ortak çalışma grupları, araştırma merkezleri, İslâm İlim Adamları Konseyi, Uluslararası Bilim Adamları Konseyi, Dinler Arası İlişkiler Merkezi gibi pek çok taleplerde bulunulmuş.

Teşekkür ederim.

Divan Başkanı – Teşekkür ederiz.

Demek ki, her şûrada bu temenni ana hatlarıyla dile getiriliyor. O halde, uygun görürseniz biz bunu biraz daha netleştirelim. Hem önceki şûralara atıfta bulunarak teyitli şekilde yazalım. Ben açıkça ifade edeyim: Şûranın Diyanet İşleri Başkanlığı'nı uyarması, yön göstermesi bizi mutlu eder. Bu bakımdan, şûra olarak, -şûra ayrı, bağımsız bir kuruluş- görüşünüzde ve bu telkininizde ısrarcı da olabilirsiniz. Teytli yazılmasını ben de şahsen faydalı görüyorum.

Şimdi, "araştırma merkezi Avrupa'da olmalı/Türkiye'de olmalı" diye iki ayrı görüş var. Uygun görürseniz kurulacak merkezin yerini oylarınızla belirleyelim.

Önce "Avrupa'da olmalı" diyenler lütfen işaret buyursunlar...

Bir Katılımcı – Sayın Başkan, kayıt konulsun mu konulmasın mı?

Divan Başkanı – Peki... Böyle mutlak mı kalsın, kayıtlı mı olsun?

"Mutlak kalsın" diyen arkadaşlarımız?.. O halde ikinci tartışmaya gerek kalmadı. Mutlak kalsın; imkanlara göre biz onu Türkiye'de veya Avrupa'da kurmaya çalışalım.

Bir Katılımcı – Sayın Başkan, Mehmet Görmez Bey'in teklifini biraz daha genişleterek şöyle bir öneride bulunmak istiyorum: Daha sonra yapılacak şûralara davet edilecek

katılımcılara bu ve bundan önceki şûralarda alınan kararlar önceden ulaştırılırsa çok faydalı olacaktır.

Divan Başkanı – Doğru.

Biz, tıpkı taşın sert olduğunu ayağımıza takılınca anladığımız gibi, bazı şeyleri şûra esnasında daha yakınen gördük. Yani, bu şûranın çok daha iyi olması, çok daha verimli olması gerekirdi ve bunun kusuru tamamen bizim organizasyonumuza aittir. Yani, tebliğlerin geç ulaşması, çok cüzi bir kusurdur; ama, organizasyonların bir yıl önceden başlaması gerektiği, zihinlerimizin hazırlanması gerektiği ve bunun en az iki ay önce kitapçık halinde tebliğlerin elimizde olup, artık bizim bütün donanımla, hazırlıkla, net önerilerle şûraya gelmemiz gerektiği konusu artık tebellür etti. Ben, -Sayın Mualla Selçuk Hanımefendi burada mı bilmiyorum- dün bir kısa celsede görüştük, öyle inanıyorum ki, bu şûra bir geçiş şûrası olacak. İnşallah burada edindiğimiz tecrübeyle bundan sonra 4. Şûrayı artık ilgililer, yetkili arkadaşlar herhalde arızaların çok daha aza indirilmiş ve verimli, etkili, sonuç üreten bir şûra haline getirecekler. Buna yürekten katılıyorum.

– Buyurun Mustafa Bey.

Prof. Dr. Mustafa Fayda - Sayın Başkan, söz bu noktaya gelmişken ben de bir hususa işaret edeyim; belki tekrar dönme imkânımız olmaz. Millî Eğitim şûralarını biliyoruz. Türkiye'de başka şûralar da yapıldı ama, biz pek takip edemedik. "Şûra" farklı bir toplantı türü. Bir icra makamı; diyelim ki Diyanet İşleri Başkanlığı, mesela 20 konuda ne yapacağında tereddüt ediyor... Bu durumda geniş bir ilmî ve icraî tecrübesi olanlardan bilgi alarak o konuyu tartışır. Halbuki bizim şûramızda tartışacağımız problemlerimiz böyle maddeleştirilmemiştir. Siz bu şûrada kendi açısınızdan ileriye yönelik edindiğiniz tecrübeyi dile getirdiniz. Ben de şunu ilâve etmek istiyorum. Yapılacak şey, Diyanet İşleri Başkanlığı 20 olabilir, 30 olabilir; ama, tek tek konuları sayarak, bu konuda, hatta düşüncelerini de tadat ederek bunlardan hangisinin yapılacağını bunların dışında başka bir yol mu teklif edileceğini tartışmalı.

Teşekkür ediyorum.

Divan Başkanı – Buyurun Salih Bey.

Prof. Dr. Salih Tuğ – Önemli bir hususa işaret etmek istiyorum. Sadece bu maddeleri, bu komisyonun raporunu münakaşa etmeyeceğiz, daha iki komisyonun raporları gelecek.

Tartıştığımız 3. maddede teferruata girilmesini gereksiz ve faydasız buluyorum. Maddenin sonraki icraatları bağlayıcı nitelikte olmaması gerekir. Genel bir ifade, Şûra kararlarını uygulayacak olan Diyanet İşleri Başkanlığı'na kolaylık sağlar.

Divan Başkanı – O halde bunu "İslâm dininin doğru tanıtılması" şeklinde ifade ediyoruz..

– Buyurun Harun Bey.

Harun Özdemirci – Ben, Mehmet Bey Hocamın teklifiyle ilgili bir açılım yapmak istiyorum. Geçmiş şûralara bu maddede atıf yapmak yerine, benzer maddelerin daha sonra

da olabileceğini göz önünde tutarak, bu atfa, şûra kararlarının giriş bölümünde genel bir ifade ile yer verilmesi uygun olacaktır. Aksi halde, her maddenin başına yazmamız gibi bir durumla karşı karşıya kalacağız.

Divan Başkanı – Peki.

Maddede araştırma merkezi mutlak kalacak.

Bunun önceki şûralardan devralınan ve ısrarlı bir talep olduğu belirtilsin mi, yoksa böyle mi kalsın?..

"Önceki şûralara atıfta bulunarak bu madde kaleme alınsın" görüşünü oyluyorum...

Peki, madde böyle kalıyor.

İzzet Bey, o dibace kısmında bunu da bir cümle olarak yazalım, yani o ana yaklaşımdan sonra böyle bir madde de bulunsun.

4. maddeye geçiyoruz.

"4. Yurt dışına gönderilecek din görevlileri, gerek bilgi donanımı gerekse muhataplarının gönlüne hitap edebilme açısından kendilerini daha nitelikli hale getirecek, hizmet verecekleri ülkenin dilini öğrenip kültürünü ve hukuk yapısını tanıyacak düzeyde yeterli eğitime tabi tutulmalı ve bunun için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mevcut eğitim merkezlerinden yararlanılması yanında, özel bir eğitim merkezi oluşturulmalıdır."

– Şevki Bey, buyurun.

Prof. Dr. Muhammed Şevki Aydın – Bence, özel bir eğitim merkezine gerek yok. Bizim eğitim merkezlerimiz var, planlamayı ona göre yapıyoruz. O günkü şartlara göre hangi eğitim merkezi münasipse orayı tercih edebiliriz. Bizim manevra gücümüzü artırır. O bakımdan, bence böyle bir kayda gerek yok.

Divan Başkanı – Bunu o şekle çevirelim.

– Buyurun Rahmi Bey.

Dr. Rahmi Yaran – Özel bir eğitim merkezine bence de gerek yok. Zaten eğitim verilecekse bunun nerede verileceğini Diyanet İşleri Başkanlığı organize edecektir. Elindeki mevcut eğitim merkezlerinden istifade edecektir. İhtiyaç duyuyorsa yeni eğitim merkezi açmak onun elindedir. Dolayısıyla "...yeterli eğitime tabi tutulmalıdır" diyerek, maddenin bitirilmesini ve kalan kısmın maddeden çıkarılmasını teklif ediyorum.

Divan Başkanı – Buyurun Halis Bey.

Prof. Dr. Halis Ayhan – Sayın Başkanım, "yeterli eğitim" yerine, "özel bir eğitim programı hazırlanmalıdır" önerisinde bulunmak istiyorum. Yani, özel bir eğitim merkezi yerine, "özel bir eğitim programı hazırlanmalıdır" tarzında bir önerim var.

Divan Başkanı – Peki, özel bir eğitim programının içine merkez de girebilir. Zaten -savunmak için söylemiyorum, lütfen öyle anlamayın- yurt dışına gönderilecek din görevlilerine ilişkin olarak Eğitim Dairesi ve Dış İlişkiler Dairesi özel bir eğitim programı uyguluyor. Ama, şûranın bu kararı bize güç verir ve bizim için önemli bir destek olur.

Bunu, "özel bir eğitim programı uygulanmalıdır, oluşturulmalıdır" şeklinde değiştirelim görüşünü oylayalım?.. Peki.

Prof. Dr. M. Şevki Aydın – Yanlış anlaşılabilir Hocam. "Özel bir eğitim merkezi oluşturulmalıdır" kısmıyla mı oylayacağız?

Divan Başkanı – Hayır, "Özel bir eğitim merkezi oluşturulmalıdır" kalkıyor, onun yerine "Eğitim merkezinden yararlanması ve onlara yönelik özel bir eğitim programı uygulanmalıdır" ifadesi giriyor.

Bir Katılımcı – Sayın Başkan, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın birçok eğitim merkezi var. Bunlardan birisi, yurt dışına yönelik olabilir...

Divan Başkanı – Peki, yine de o görüşünüzde ısrar ediyorsanız tekrar oylayalım.

"Özel bir eğitim merkezi" kalsın mı, yoksa onun yerine "Özel bir eğitim programı" deyip daha kapsamlı ve takdir hakkı içeren bir ifadeye mi geçelim? Bunu oylayalım...

– Buyurun İbrahim Bey.

Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez – Şûrada alınan bu kararların aslında bir bağlayıcılığı yok. Bu kararlar olmasa da Diyanet İşleri Başkanlığımız eğitim merkezi açabilir, kapatabilir. Yani, bu bir sorun değildir. Komisyonumuzun buraya vurgu yapmasının amacı, şayet Başkanlık bu konuya daha bir özel önem verir ve özel bir merkez tesis etmek isterse, meselâ malî imkânlar bulma ve benzeri konularda şûra kararından destek almak isterse, bu da eklenebilir diye konuldu. Başkanlık, "buna ihtiyacımız yok" derse, tabiî ki bu çıkarılabilir. Ama özel eğitim programı hazırlanması konusundaki ikaza ben de şahsen katılıyorum.

Teşekkür ederim.

Divan Başkanı – Peki, Sayın Komisyon Başkanımız, siz "özel bir eğitim programı" deyince, bunu merkezi de kapsayacak genişlikte görür müsünüz? Yoksa, merkez mi...

Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez – Onlar ayrı konular...

Divan Başkanı – Peki, "merkez" tabiri kalsın görüşü; önce bu görüşü tekrar oylayalım... "Merkez kalsın" deniyor. Bunun Başkanlık için de bir bakıma bir destek olacağı görüşünde olanlar işaret buyursunlar?..

Özel bir eğitim programı görüşü?.. Peki, o zaman Yüksel Bey, maddeyi "Özel bir eğitim programı uygulanmalıdır" haline getiriyoruz.

Prof. Dr. M. Şevki Aydın – Biz şu anda kime eğitim veriyoruz? Bu eğitimle amacımız nedir? Bu sorulara cevap vererek işe başlıyoruz. Haliyle o amaçlara ulaştıracak özel programı hazırlamakla zaten yükümlüyüz biz. Onların özel olarak eğitilmelerine vurgu yapmakta yarar var. Çünkü, böyle olmuyormuş imajı...

Divan Başkanı – Hayır, o anlama almıyoruz. Hiçbir zaman Şûranın bu tip kararlarının aksinin varit olduğu şeklinde bir imayı kabul etmiyoruz. Meselâ, "yurtdışı din hizmetleri geliştirilmelidir" cümlesinden hiçbir zaman, "şimdiye kadar geliştirilmemiş" anlamını, "araştırma yapılmalı"dan "araştırma yapılmıyor" manasını çıkarmıyoruz. Yani, biz

geçmişi eleştirmek yerine, önümüze yeni ufuklar açıcı cümleler kurmaya çalışıyoruz. Onun için de, mefhumu muhalefetle amel etmiyoruz gibi bir açıklama yaptım. Çünkü, zaman zaman alınganlığa da yol açabiliyor bu tip tavsiyeler, temenniler. Halbuki burada bir alınganlık doğuracak bir imadan ziyade, her işin daha da geliştirilmesi yönünde temenniler ve güzel dilekler var.

5. maddeye geçiyoruz.

"5. Yurt dışında yaşayan kadın vatandaşlarımızın ihtiyacı dikkate alınarak, onlara din hizmeti sunmak, rehberlik yapmak ve sosyal etkinliklere daha fazla katılımlarını sağlamak amacıyla istihdam edilen bayan din görevlilerinin sayısı artırılmalıdır. Bunun yanında, yeni açılan camilerin ihtiyacını karşılamak üzere, yeni din görevlisi kadroları da ihdas edilmelidir."

Divan Başkanı – Uygun görürseniz, maddede geçen bayan din görevlilerinin sayısının artırılması ile yeni din görevlisi kadrolarının ihdası hususunu da ayıralım İbrahim Bey. Lütfen bu isteğimi yönlendirme saymayınız. Bizim kadro ihtiyacımız çok fazla ve bu kadro ihtiyacımız karşılanmadığı için de yurt dışına din görevlilerini dernekler faslından gönderiyoruz. Bu durumu arkadaşlar biliyorlar. Dernekler çok cüzi para veriyor. Din görevlisi, oradaki şartların çok olumsuz olduğunu oraya gittikten sonra anlıyor. Dernek de ikide bir, "Hocam, din görevlisi getirmenin daha ucuz bir yolu ve imkânı yok mu" diye, din görevlisinin yanında beyanda bulunuyor ve bu beyan da haliyle incitici oluyor. Espri değil bu. Onun için, bunun yolu, devletimizin yurt dışı din görevlisi kadrolarını artırması ve din görevlimizin onuruyla görevini yapması. Onun için, uygun görürseniz önce bu 5. madde olarak, yurt dışında şartların değiştiği, vatandaşlarımızın yaşadığı yerlerde yeni ibadet mekânlarının oluştuğu dikkate alınarak, bu şartlara göre yurtdışı din görevlisi kadrosunun artırılması gerektiğini bir madde halinde yazalım.

Uygun görürseniz bunu oylayalım. İnanıyorum ki herkesin yürekten katılacağı bir talep ve tespit.

Bunu 5. madde yapalım.

6. maddede de, bayan din görevlilerinin sayısının artırılmasını talep edelim.

Bu konuda görüşleri alalım...

Bir Katılımcı – Sayın Başkanım, belki teferruat, belki arkadaşlarımız ona dikkat edecekler redaksiyonunu yaparken; ama, "bayan" kelimesi yerine "hanım" kelimesinin veya "kadın" kelimesinin kullanılmasını öneriyorum. Çünkü, "erkek" deyince, "bay" kelimesini kullanmıyoruz. Bu konuda daha titiz davranılırsa iyi olur kanaatindeyim.

Divan Başkanı – Beyza Hanım, buyurun.

Prof. Dr. Beyza Bilgin – "Kadın vatandaş" diyorsak, "kadın görevli" de uygun olur.

Divan Başkanı – Peki, "kadın din görevlilerinin" diyoruz. Aslında, ben dil zevki çok gelişmiş biri değilim; ama, "kadın vatandaş" tabiri de bana... (Gürültüler)

("Bayan vatandaş" sesleri)

"Bayan vatandaş" ile "kadın vatandaş"ın farkı yok; ama, tabir olarak...

– Buyurun Rahmi Bey.

Dr. Rahmi Yaran – Bu "kadın" kelimesini cümleden tamamen çıkarsak?.. "Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın ihtiyacı dikkate alınarak" desek... (Gürültüler) Yurt dışına erkek din görevlisi gönderirken, "erkek vatandaşlarımızın ihtiyacını dikkate alarak" demiyoruz... Sonunda "bayan görevli gönderilmesi" kaydı kalsın. "Vatandaşlarımızın ihtiyacı dikkate alınarak..." diyelim.

Divan Başkanı – Peki, yine Komisyon başkanlarımızdan rica edelim."Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın yarıdan fazlasının bayanlar olduğu dikkate alınarak" gibi bir cümleye itirazınız olur mu? Onun mahzuru nedir?

Prof. Dr. M. Emin Köktaş – Üçte bir, üçte iki gibi bir taksimat yanlış anlaşılabilir. Yani, üçte biri olursa gönderilmeyecek gibi ters anlamaya neden olabilir. Genel ifade daha güzel: "Kadın vatandaş"

Divan Başkanı – Buyurun Saim Bey Hocam.

Prof. Dr. Saim Yeprem – Efendim, dil zevki açısından ben "hanım" kelimesinin daha uygun olacağını düşünüyorum. Hem öz Türkçe, hem saygı ifade eder, hem de İstanbul Türkçesinde kullanılan bir kelimedir.

Divan Başkanı – Peki, o zaman İstanbul zevkini yansıtması için bu cümlenin tamirini Saim Bey'e veriyoruz.

– Buyurun Mustafa Bey.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Saim Bey'e itiraz ediyorum. Hanım ve bayan kelimeleri tarafsız kelimeler değildir, objektif kelimeler kullanmak zorundayız. Erkeğin karşı mukabili olan kelime kadındır. Diğerleri sıfattır. Dolayısıyla burada bir iltifat meselesini tartışmıyoruz. Bir hak ve ihtiyaç meselesini görüşüyoruz. O sebeple hanım kavramının bu tür metinlerde yer almasını uygun bulmuyorum.

Divan Başkanı – Peki, siz ifadeyi böyle mi uygun görüyorsunuz Sayın İstanbul Müftümüz, yoksa değiştirerek mi? Oradaki nüfusun yarısının kadınlar olduğu...

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Hayır efendim, böyle bir oranlama rölatiftir, böyle kalması uygun olur.

Divan Başkanı – Peki, teşekkür ederim.

Prof. Dr. Bekir Karlığa – Bence ifadeyi biraz daha düzeltmek lazım. "Kadın vatandaşlarımızın" diyoruz, belki vatandaşımız olmayan Türk hanımlar da orada yaşıyor. O bakımdan, yurt dışında yaşayan kadınlarımızın... Ama ben Saim Bey'in fikrine katılıyorum. "Kadınlarımız" ifadesi burada bayağı ağır kalıyor. Eğer hukukî metinlerde bir sakıncası yoksa, "hanımlarımızın" demenin daha uygun olacağını düşünüyorum.

Divan Başkanı – Peki.

– Beyza Hocam, bu işin hakemliği yine size düşecek; buyurun.

Prof. Dr. Beyza Bilgin – Böyle kalsın.

Divan Başkanı – Peki.

Dr. Muhlis Akar – Sayın Başkanım, maddede geçen "yurt dışında yaşayan kadın vatandaşlarımızın ihtiyacı" ifadesinden sonra bir "da" ekinin ilâvesini uygun görüyorum.

Bir de, cümlenin devamında, "istihdam edilen kadın din görevlilerinin..." deniyor. Zaten görevlilerimiz istihdam edilmektedir. O "istihdam edilen" ibaresini çıkarıp, "...sağlamak amacıyla kadın din görevlilerimizin sayısı artırılmalıdır" denilirse daha uygun olacağı kanaatindeyim.

Divan Başkanı – Tamam.

"...sağlamak amacıyla kadın din görevlilerimizin sayısının artırılması..."

Dr. Muhlis Akar – Evet. Bir de, "kadın vatandaşımız" ifadesi sanki daha teknik gibi, "hanım vatandaş" ifadesi kullanılmıyor...

Divan Başkanı – İbrahim Bey, buyurun.

Prof. Dr. İbrahim Çalışkan – Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Ben Komisyon olarak bir durumu arz edeceğim. Diğer komisyonlarımızın hazırladığı raporlar da gündeme gelecek ve biz o raporlara üç günlük emek sonrasında hazırlanmış raporlar olarak bakacağız. Yani, müzakeresini yaptığımız maddede olduğu gibi yüzde eli, yarım, üçte bir gibi kelimeler birçok tartışmadan sonra bu hale geldi. Bence fikir üzerinde görüş belirtilirse ve hakikaten o fikri düşüncenin değiştirilmesi noktasında teklifler olursa, Divanımız bunu istediği gibi redakte edebilir. Mevzu yukarıda geçti; ama arz etmekte yarar görüyorum: Biz Diyanet İşleri Başkanlığımızın yeni bir faaliyeti söz konusu olduğu zaman, şûra kararının kendilerini destekleyebileceği düşüncesiyle tavsiyede bulunuyoruz. Başkanlık gerekli gördüğü takdirde özel eğitim merkezinden, gerekli görmüyorsa elindeki mevcut olanlardan yararlanır. Ama, Komisyondan yeni bir açılım söz konusu olacaksa, şûra kararına dayansın düşüncesiyle hareket edildi. Onun için, ben orada bile yeni programların yanında, gerekli görüldüğü takdirde bu amaçla özel eğitim merkezleri açılmasının, onunla beraber kalmasının daha uygun olacağı kanaatindeyim.

Teşekkür ederim.

Divan Başkanı – Peki.

– Beyza Hocam, buyurun.

Prof. Dr. Beyza Bilgin – Madde böyle kalsın.

Divan Başkanı – Peki.

– Buyurun Sayın Yıldız.

Emine Yıldız – Yurt dışına gidecek din görevlileriyle ilgili şeyler konuşulurken, konuyla ilintili diye bazı hususları söylemek istedim. Şimdiye kadar yapılan sunumlarda giden din görevlilerinin yurtdışı şartlarını çok fazla tanıyamadığı, uyum sağlayamadığı gibi konular dile getirildi. Dört yıllık bir süre için gidiyor görevliler. O ülkeyi tanıyıp az çok o

ülkenin dilini öğrendiği zaman da, görev süresi doluyor, geri dönüyor. Eskiden yapılan uygulamada bu görev süresi 6 yıldı. Hizmet için gidiliyor ve kalifiye eleman gerekiyorsa, bu giden görevlilere belli bir yatırım yapılıyorsa, bu sürenin tekrar 6 yıla çıkarılmasını teklif ediyorum.

Divan Başkanı – Peki.

Madde bu haliyle kalsın; ama "istihdam edilen" tabiri kalksın görüşü var..

Maddeyi bu haliyle oyluyorum; uygun görenler... Peki.

Vaize görevlimiz Emine Yıldız'ın görev süreleriyle ilgili teklifi; Gerçi onun yasal sorunları var, sadece bizim takdirimizle ilgili değil; ama önermekte bir engel yok.

– Buyurun Mehmet Bey.

Doç. Dr. Mehmet Görmez – Efendim, madde oylandı ama, Bekir Karlığa Hocamız bir hususa işaret ettiler. Vatandaşlık Kanunu Avrupa'da çok farklı, bizim vatandaşlığımızdan çıkmış, ancak bizim hizmetimizi alan pek çok insanımız var. Onun için "vatandaşlarımız" tabiri yerine hukukçularımız başka bir kelime önersinler diye düşünüyorum.

Divan Başkanı – Peki. Daha iyisini buluncaya kadar bu böyle kalacak gibi görünüyor.

Efendim, "İstihdam edilen" ifadesini çıkarıyoruz, "bayan" yerine "kadın" diyoruz.

Evet, 7. maddeye geçiyoruz.

"7. AB ülkelerinde vatandaşlarımız tarafından, özellikle dinî-sosyal hizmet amacıyla kurulan sivil toplum örgütlerinin işbirliği ve uyum içinde hizmet vermeleri teşvik edilmelidir."

Divan Başkanı – Sayın İbrahim Çalışkan'ın tespitine katılıyorum. Bunlar zaten üzerinde iki gün, üç gün düşünülüp konuşulduktan sonra bu hale getirilen maddeler. Ama, daha çok çerçeveyle ilgili arkadaşlarımızın görüşü olursa onları dinleyelim. Mesela, bu madde kalkmalı veya şöyle olmalı gibi.

– Şinasi Bey, buyurun.

Prof. Dr. Şinasi Gündüz – Sayın Başkan, bu maddede başka din mensuplarıyla hoşgörüye dayalı bir sosyal ilişkinin geliştirilmesinden bahsediliyor. Ancak, yurt dışında şu da bir gerçektir ki gerek akide olarak gerekse yaşam tarzı olarak, herhangi bir dine mensup olmadığını düşünen azımsanmayacak ölçüde bir kitle var. Bence bu da dikkate alınarak, belki "içinde yaşadıkları sosyal çevreyle" demek daha doğru olur.

Bir Katılımcı – 7. maddeyi konuşuyoruz.

Divan Başkanı – Evet, yansıdaki 7. maddeyi konuşuyoruz.

O halde, bu maddeyi bu şekliyle herhalde uygun görüyorsunuz?.. Peki, oyluyorum... Kabul edilmiştir.

Şimdi, elinizdeki metinde 7, ekrandaki 8. maddeye geçiyoruz.

"8. Müslümanlar, aynı ortamı paylaştıkları başka din mensuplarıyla hoşgörüye da-

yalı bir sosyal ilişki modeli geliştirmeli ve barış içinde yaşamaları gerektiği yönünde bilinçlendirilmelidir. Yurtdışı din görevlilerinin bu konuya olumlu katkı sağlamalarına yardımcı olmak üzere, her konsolosluk bölgesinde, oranın dilini bilen ve o ülke hakkında yeterli bilgisi olan bir rehber din görevlisi istihdam edilmelidir."

Divan Başkanı – Şinasi Bey, buyurun; tekrar görüşünüzü alalım.

Prof. Dr. Şinasi Gündüz – Evet, elimizdeki metinle ekrandaki karışınca biz de karıştırdık. Az önce söyledim, sanıyorum tekrara lüzum yok.

Bir de, bu "hoşgörü" kavramı, aslında kendi ifadelerimizde çok kullanıyoruz ama bu son dönemlerde bir hayli kulak tırmalayan bir kavram. Bence, "hoşgörü"nün yerine, "uyum ve barış içinde yaşama" kavramının kullanılması daha doğru olur.

Divan Başkanı – Peki, o zaman cümleyi siz önerebilir misiniz?

Prof. Dr. Şinasi Gündüz – Şöyle söyleyebiliriz: "Yurt dışında yaşayan Müslümanların içinde yaşadıkları sosyal çevreyle uyum ve barış içinde yaşamaları için gerekli bilinçlendirmenin yapılması."

Divan Başkanı – Size göre bunun sakıncası, "başka din mensuplarıyla" tabiri dini az olanları veya hiç olmayanları kapsamıyor? Peki, onu kapsayacak bir öneriniz var mı?

Prof. Dr. Şinasi Gündüz – "İçinde yaşadıkları sosyal çevre" denilebilir. Çünkü, o sosyal çevre, zaten yaşanılan toplumsal camiayı ifade ediyor. Bu ifade daha kapsayıcı olur.

Divan Başkanı – Peki, "hoşgörü" kelimesi yerine ne olabilir?

Prof. Dr. Şinasi Gündüz – Efendim, hoşgörü kavramının şöyle bir sorunu var; farklı dinden insanlarla biz bir araya geldiğimizde de sık sık tartışılıyor, itirazlar da ediliyor. Çünkü, hoşgörüde bir tepeden inmeci, hegemonyal bir tavır var. Yani, birisi bir kusur işliyor, sen onu hoşgörüyorsun. Oysa, hoşgörünün yerine, daha denklik ifade eden "uyum ve barış içerisinde bir arada yaşama" denebilir.

Divan Başkanı – Peki.

– Âkif Bey, buyurun.

Prof. Dr. M. Âkif Aydın – Sayın Başkan, ben bu maddenin tümüyle çıkarılmasını teklif ediyorum. Bu bir peşin kabul...

Divan Başkanı – Peki.

Bünyamin Okumuş – Sayın Başkanım, ben hoşgörü kelimesinin kaldırılmasını, ama bunun yerine Şinasi Bey'in önerdiği ifadeyi değil de, "saygı" ya da "karşılıklı saygıya dayanan..." gibi bir tabiri öneriyorum. "Hoşgörü" Batıda tolerans olarak ifade ediliyor, o problemli bir kelime.

Divan Başkanı – Peki, teşekkür ediyorum.

– Sayın Çağırıcı, buyurun.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı– Akif Bey'in teklifini getirecektim.

Divan Başkanı – Peki, teşekkür ederim.

– Buyurun efendim.

Prof. Dr. İsmail Doğan – Efendim, hoşgörü sözcüğünün kaldırılmasını uygun bulmuyorum. Çünkü, UNESCO metinlerinde ve uluslararası toplumun kabul ettiği "Dünya Hoşgörü Yılı" birkaç yıl önceydi. Dolayısıyla genel geçer bir sözcük. Buna terminolojik anlamlar yükleyebilirsiniz, farklı şeyler yüklenebilir; ama, genel geçer bir sözcük olduğu için kaldırılması taraftarı değilim.

Divan Başkanı – Peki.

– Buyurun Hanımefendi.

Hatice Hagar – Acaba, Şinasi Bey'in görüşünü oylayabilir miyiz? Çünkü, bence en uygunu o oluyor.

Divan Başkanı – Peki.

– Hamza Bey, buyurun.

Prof. Dr. Hamza Aktan – Efendim, bu "hoşgörü" kelimesi çok kullanılıyor. Hoşgörü demek, bir şeyi hoş bir şey olarak görmek değil. Onu toleransla kabul etmek demek, benimsemek demek de değil. Onunla beraber yan yana yaşamak demek. Dolayısıyla bu anlamda hoşgörü hep kullanılıyor. Kalabilir diye düşünüyorum.

Prof. Dr. Bekir Karlıga – Bana göre de "sosyal çevre" tabiri eklenmeli ve "mensuplarıyla" dedikten sonra, "hoşgörüye dayalı" ifadesi kalmalıdır.

Divan Başkanı – Peki.

– Buyurun Sayın Çekin.

Dr. Ahmet Çekin – Sayın Başkanım, ben bu maddenin ikinci kısmıyla ilgili bir şey söylemek istiyorum. Yurt dışında, malumunuz olduğu üzere, en acil ihtiyaçlardan birisi, yabancı dil bilen din görevlisi ihtiyacıdır. İki üç gündür komisyonumuz tartışmakta. Bazı projeler dile getirildi. Bunların yakın dönemde bir netice vermeyeceği de açık. Ancak, sayıları az da olsa, bulunduğu ülkede o ülkenin dilini konuşup anlayabilen din görevlilerimiz var. Bu görevlilerimizin süre tahdidine tabi olmadan görevlendirilmelerini şûra üyelerinin dikkatine sunmak istiyorum. Belki Başkanlığımızın ileriki tasarruflarında bir kolaylık sağlar bize.

Divan Başkanı – Peki.

– Suat Bey, buyurun.

Prof. Dr. Suat Cebeci – Sayın Başkanım, bu madde içeriği bakımından önemli. Ama ifadelerinde sorunlar var. Hatta "bilinçlendirilmeli" ifadesi; her ne kadar siz aksini iddia etmez ifadeler deseniz de, bu, biraz vatandaşlarımızı incitici bir ifade gibi geliyor. Bu ifadelerin dikkatli bir şekilde sonradan düzenlenmesini öneriyorum. Çünkü burada uzlaşmamız çok zor; ama bu maddenin mutlaka düzgün bir şekilde yer almasından yanayım.

Divan Başkanı – Peki.

– Emin Bey, buyurun.

Prof. Dr. M. Emin Köktaş – Bu maddede, mutlaka çıkarmamız gereken sosyolojik bir kavram var: Model geliştirmek. Model geliştirmek dediğimizde, herkese tavsiye edilecek bir kalıp gibi bir şey anlaşılabilir. "İlişkilerin geliştirilmesi" biçiminde esnek, geniş bir kavram kullanılırsa daha iyi olur.

Divan Başkanı – Peki.

– Şevki Bey, buyurun.

Prof. Dr. Muhammed Şevki Aydın – Ben, usulle ilgili bir şey arz etmek istiyorum.

Dün de Din Eğitimi Komisyonunda yaşandı; eğer tartışmalar böyle sürerse, sanıyorum bütün maddeleri rahatlıkla tartışma imkânı bulamayız. İbrahim Bey'in uyarısına katılıyorum. İsterseniz iki boyutlu ele alalım. Önce, maddenin bir içerik boyutu var, bir de ifade boyutu var. Önce içerik boyutuna katılıp katılmadığımızı oylayalım. "Bu maddenin içeriği kalsın" diyorsak, ondan sonra ifadesiyle ilgili tekrarlara düşmeden, arkadaşlar önerilerini sunsunlar. Düzeltme işini Divana bırakalım.

Divan Başkanı – Peki. Zaten mümkün olduğu kadar her arkadaşın görüşünü almak istediğimiz için söz uzuyor böyle.

– Buyurun efendim.

Prof. Dr. İbrahim Çalışkan – Sayın Başkanım, teşekkür ediyoruz.

Biz şanslıyız I. Komisyon olarak tasavvuf musikisinden sonra, üç günlük yorgunluğu atmış üyelerimiz dinlenik, taze fikirlerini sunuyorlar. Ancak, biz komisyon olarak çok katı değiliz, yani burada biz kanun metni hazırlamıyoruz. Dikkat edilirse, maddenin ilk cümlesi, aşağıdaki hüküm için bir gerekçe. Yukarıdaki kısım istenildiği gibi değiştirilebilir. Maddenin alt taraf okunursa, konsolosluk bünyesinde rehber bir din görevlisi ihdas edilmesi noktasında komisyonumuzun bir talebi var. Bu temel fikir üzerinde fikir beyan edilsin.

Divan Başkanı – O zaman, önce böyle bir maddenin kalıp kalmaması noktasında oylama yapacağız.

– "Bu madde yer almasın" görüşünde olanlar lütfen işaret buyursunlar... Peki, madde kalıyor.

O zaman, maddenin ifadesini gözden geçireceğiz.

– "Hoşgörü" kelimesi kalksın görüşünde olanlar?..

Peki, hoşgörü kelimesi kalıyor.

– "Model geliştirilmesi" tabirinde biraz empoze var. "Model geliştirilmesi" tabiri yer almasın görüşü...? "Model geliştirilmesi" ibaresi kalıyor.

"Bilinçlendirilmelidir" yanlış bir ima içeriyor, bu kelime daha yumuşatılsın görüşü var; buna ne der sayın üyelerimiz?.. "Bilincinin geliştirilmesi" falan gibi bir tabir daha mı uygun?.. ("Evet" sesleri)

"Bilinçlendirilmesi" kelimesi yumuşatılsın?.. Peki, yumuşatılsın kabul edildi.

Bir Katılımcı – "Model" kaldı mı bilmiyorum?

Divan Başkanı – "Kalsın" denildi.

Dr. Rahmi Yaran – Belki gözden kaçıyor, "model" kelimesi oylanırken, "kalsın" diyenler ve "kalmasın" diyenler ayrı ayrı oylanmadı. Bir de çekimserler olur.

Divan Başkanı – Peki, ben üyelerimizin o kadar kararsız olduğunu düşünmediğimden birkaç oy çıkınca oy vermeyenlerin aksi görüşte olduğunu düşünüyorum.

Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez – Bu madde için söylemiyorum da, genel olarak Muhammed Şevki Aydın Bey'in belirttiği yoldan yürürsek, zannediyorum diğer bütün raporlar açısından daha salim olur. Yani, ana fikri tabiî ki oylamak gerekiyor. Bazı kelimeler üzerinde de gerçekten –şahsen ben itiraf ediyorum, yeteri kadar çalışılmamış yönler olabilir raporlarda- çok değerli fikirler var. Ama bunun yolu, bu fikirleri muhterem Divanda not alan arkadaşlarımız ilgili redaksiyon komitesine aktarırlarsa, o fikirleri dikkate alarak münasip bir metin ortaya çıkabilir. Çünkü, her bir kelime için oylama yoluna gitmemiz halinde mesafe alamayabiliriz.

Divan Başkanı – Aynen katılıyorum ama, mesela "hoşgörü kelimesi artık günümüzde kritik bir kelime oldu" ifadesi var. Onun için, oylamak cihetine gittik. Yoksa, hoşgörü kelimesini oylamak, benim de severek yaptığım bir iş değil. En azından bizim hoşgörümüze uygun değil. Ama bu kelime hoşgörülmüş oldu böylece.

"Model geliştirilmeli tabiri" -madem arkadaşlar usulü fazla önemsiyor- kalmalı diyenler var, bir de kalksın diyenler var.

"Kalksın, yer almasın" diyenler el kaldırsın lütfen... Evet, görüş değişmiştir. "Model geliştirilmeli" tabiri değiştiriliyor.

– Buyurun Sayın Harman.

Prof. Dr. Ömer Faruk Harman – Sayın Başkan, bu komisyonda İbrahim Çalışkan Bey'in ifade ettiği husus var, onu göz ardı etmemek lazım. Burada asıl vurgulanan şey, İbrahim Çalışkan Bey'in ifadesiyle, konsolosluk bölgelerinde vatandaşlarımızın yaşadıkları yörelerde daha uyumlu ilişkiler kurabilmelerine yardımcı olacak rehber kişilerin görevlendirilmesi idi. Maddenin ana fikri de bu ise, bu model geliştirme falan meseleyi biraz daha aşan konu oluyor. Dolayısıyla onu bence, şahsen kaldırmalı; ama, asıl konuya vurgu yapılmalı... Yani, "Müslümanların aynı ortamı paylaştıkları başka din mensuplarıyla..." ifadesi de tenkit ediliyorsa onun yerine "inanç mensupları" denilebilir. Ateist de bir inancı taşıyordur. "Aynı ortamı paylaştıkları başka inanç mensuplarıyla uyumlu bir ilişki kurabilmeleri için konsolosluk bölgelerinde onlara rehberlik edecek elemanlar..." gibi bir şekle dönüştürülebilir.

Divan Başkanı – Peki, anlaşıldı.

Ömer Faruk Hocaya bu maddeyi ihale ettik, sizin adınıza.

Prof. Dr. Süleyman Uludağ – Muhterem Başkan ve Şûra üyeleri; bu 8. maddeyi ba-

kın münakaşa ettik. Fakat, diğer komisyonlar kendi aralarında ne yaptılar? Belli ve uzun araştırmalara dayalı, tebliğlere dayalı fikirler ürettiler. Biz de aynı şeyi yaptık. Bu 8. madde, bir tebliğin veyahut birkaç tebliğin uzun münakaşalarından sonra kabul edilmiş şeklidir. Usul bakımından, Şevki Bey'in ve İbrahim Bey'in işaret ettiği noktadan hareketle diyorum ki: Her bir madde Başkanlık Divanı tarafından esbabı mucibeleri bildikleri için önce bir tanıtılmalı ve müdafaası yapılmalı. Ondan sonra kelimelere geçilmeli sizin dediğiniz gibi. Bu savunma yapılmaksızın, çok değişik istikametlere kayıyor münakaşa, zaman kaybediyoruz ve önümüzde daha iki komisyon var.

Divan Başkanı – Hocam, onu saat 11.00'e kadar bitireceğiz, 20 dakikamız var.

Şimdi, yansıdaki 9. madde, elinizdeki 8. maddeyi gözden geçirelim.

"9. Yurtdışı din görevlilerinin sosyal haklarının iyileştirilmesi, kendilerinin ve ailelerinin sağlık sigortalarının yaptırılması ve oturma izinlerinin diğer devlet memurlarına uygulanan yöntemle alınması sağlanmalıdır."

Divan Başkanı – Bu madde ilgili görüşü olan var mı? Lütfen esasa ilişkin olsun...

Bu maddeyi oyluyoruz... Peki, teşekkür ederiz.

Elinizdeki 9, yansıdaki 10. maddeye geçiyoruz.

"10. Yurt dışındaki insanımızın bulunduğu ülkelerde saygın bir yer tutabilmesi ve sorunlarını anlatıp çözebilmesi için sayısal çoğunluktan ziyade, entelektüel varlığına dayanması gerektiği gerçeği göz önüne alınarak, bu varlığın güçlendirilmesi için gereken çalışmalar yapılmalıdır. Bu bağlamda, İslâm'ı ve İslâm düşüncesini doğru tanıtan araştırmalar yapılması ve bunların ilgili ülkelerin dillerine çevrilerek yayınlanması teşvik edilmeli; ayrıca, temel dinî konuları, görsel ve işitsel zenginlikle anlatan CD ve benzeri materyaller hazırlanmalı, radyo ve televizyon yayınlarından azamî ölçüde yararlanılmalıdır. Yine bu çerçevede, verilen din hizmetinin kalitesini artırmak ve geniş kitlelere ulaştırmak için, başta Kur'an-ı Kerim meâli olmak üzere, doğru din bilgisi ve kültürü kazandıracak eserlerin yabancı dillerde yayımı için gerekli çalışmalar yapılmalıdır."

Divan Başkanı – Araştırmalar, yayınlar, CD'ler, materyaller ve Kur'an-ı Kerim meali gibi çok kapsamlı bir bilgilendirme, irşad faaliyetinin yapılması..

Bu maddeye eklenilmesi veya maddeden çıkartılması düşünülen hususlar var mı?

Bir Katılımcı – Bazı maddelerde "insanımız", bazı maddelerde "vatandaşımız" geçiyor. Birini tercih edelim diyorum. Buradaki kelime oturmuş, "yurt dışındaki insanımızın" demek doğru gibi geliyor bana. Yukarıda da "vatandaşımız" kelimesi geçti. Hepsini "insanımız" yapalım diyorum.

Divan Başkanı – Buyurun Sayın Tekeli.

Dr. Hamdi Tekeli – Burada vurgulanması gereken iki husus var: Birincisi, oradaki insanlarımızın oradaki konumlarını iyileştirmeleri; ikincisi, oradaki insanlarımızın ülkemize olan bağlılığının artırılması, millî birlik ve bütünlüğümüzü bozmayacak bir şekilde bu işlerin yürütülmesidir.

Divan Başkanı – Nereye ne öneriyorsunuz? Bir netleştirelim de, onu arkadaşlarımız ona göre yerleştirsin.

Dr. Hamdi Tekeli – Tekrar ediyorum Sayın Hocam: Yurt dışında yaşayan insanımızın bulunduğu ülkede saygın yer tutabilmesinin sağlanması, ondan sonra, ülkemizle olan bağlarının güçlendirilmesi, millî birlik, bütünlüğümüzü pekiştirici vasıfta olması...

Bir Katılımcı – Bu maddede de yine önce amaç vurgulanıyor, daha sonra bu vesileyle yapılması gerekenler sergileniyor. Bir önceki maddede olduğu gibi, amacın ikinci kısımda birleştirilerek yapılmasında fayda var.

Bir Katılımcı – Sayın Başkan, "görsel ve işitsel" kelimeleri yerine, "görüntülü ve sözlü" kelimelerinin konulmasını teklif ediyorum.

Divan Başkanı – Peki.

– Cemal Bey, buyurun.

Prof. Dr. Cemal Tosun – Yurt dışında, yani Avrupa'da yaşayan, ancak yaşadığı ülkenin vatandaşlığına girmiş olan, ama Türk olan, Türkçe konuşan insanlar var. "Vatandaşımız" deyince onları dışlıyor muyuz, yoksa yine onlara da hitap edecek şekilde maddeleri yazabilir miyiz? Ben bunun dikkate alınmasını istirham ediyorum.

Divan Başkanı – Evet, öyle bir ifade bulmalıyız ki, hem vatandaşlarımızı hem vatandaşımız olmayan soydaşlarımızı kapsasın.

Bir Katılımcı – "Dindaşlarımız" tabiri...

Divan Başkanı – "Dindaş" tabiri bu sefer fazla geliyor, çünkü Afrikalılar da dahil, herkes giriyor.

– Buyurun Şinasi Bey.

Prof. Dr. Şinasi Gündüz – Sayın Başkan, bu maddede –gerçi 3. maddede de geçtiği yerde "İslâm düşüncesinin doğru tanıtımı" ve yine "doğru din bilgisi ve kültürü kazandırma" deniliyor. Bu "doğru"nun ölçüsü ne? Diyanet İşleri Başkanlığı zaten "doğru"nun temsilcisi olmak konumunda olan bir kurum. Dolayısıyla bu doğru kavramı bence gereksiz gibi.

Divan Başkanı – Peki.

– Buyurun Zeki Bey.

Prof. Dr. M. Zeki Aydın – "İslâm'ı ve İslâm düşüncesi" diye bir ifade geçiyor. "İslâm'ı ve İslâm düşüncesi" derken ayrı ayrı şeyleri mi kastettiler, acaba hazırlayan arkadaşlar?

Divan Başkanı – Peki.

– Buyurun Sayın Özler.

Prof. Dr. Mevlüt Özler – Sayın Başkanım, oradaki vatandaşlarımızın sadece Batı dillerinde yapılmış tercüme kitaplara ihtiyaçları yok. Malumunuz, Türkçe sahih din kitaplarına da orada ciddî manada ihtiyaç duyulmakta. Bunun için "...kazandırılacak/kazandıra-

cak eserlerin Türkçe ve Batı dillerinde yayımı için..." diye bir ifadeyi öneriyorum.

Divan Başkanı – Peki.

– Bekir Bey, buyurun.

Bekir Alboğa – Çocuklarımız Almanya'da sürekli olarak Türkiye'den yayın yapan televizyonların programlarını izliyorlar. Diyanet İşleri Başkanlığımızdan ve Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nden, Türkiye'den yayın yapan televizyon kanallarıyla ve bu kanalların program yapımcılarıyla irtibata geçerek, bizim ruhumuza uygun dizilerin üretilmesi ve Avrupa'daki seyircilerin hassasiyetlerinin göz önünde bulundurulması noktasında gayret bekliyoruz ve yardımınıza muhtacız.

Divan Başkanı – Peki efendim.

Bir Katılımcı – Sayın Başkan, bu maddenin genel felsefesi, yurt dışındaki vatandaşlarımızın okuma alışkanlıklarının artırılması, okuma alışkanlıklarına vurgu yapılmasıdır. Ama, burada onu görmüyorum. Daha çok, Başkanlığın ne tür yayınlar yapması gerektiği belirtiliyor. Okuma alışkanlıklarının artırılması yönünde ne yapılabileceği şeklinde bir ifadenin bu maddede yer almasını istiyorum.

Divan Başkanı – Peki efendim.

Şimdi, zannedersem görüşler tebellür etti. Bu temennilerin veya bu katkıların hepsini kuşatabilen bir ifadeye kavuşturulması uygun görünüyor. Ama herhalde madde bu haliyle zaten tasvibe mazhar oldu.

Bu katkıların alınabildiklerini alma çabasıyla birlikte, bu şekilde kabulünü oylarınıza arz ediyorum... Peki, teşekkür ederim.

Tabiî, Şinasi Beyin "doğru" kelimesini oylamadık gerçi ama," doğru" deyince yanlışlarını da ayıklayalım; o kalsın uygun görürseniz Şinasi Bey.

Elinizdeki metne göre 10. maddeye geçiyoruz.

"11. İbadet vakitlerinin tam olarak oluşmadığı bölgelerdeki uygulamaya esas olmak üzere, konuyu dinî, sosyal ve psikolojik boyutlarıyla ele alacak kapsamlı bir uluslararası ilmî toplantı düzenlenmelidir."

Divan Başkanı – Namaz vakitleri ciddî bir sorun. Bu konuda araştırmaya ve toplantıya ihtiyaç var. Herhalde maddenin ciddî bir sorunu yok.

– Buyurun Sayın Bekaroğlu.

Mehmet Bekaroğlu – Sayın Başkanım, bu madde mutlaka metinde kalmalı; ancak, "Uluslararası toplantı yapılması" kaydını ilâve ederek kendimizi bağlamasak diye düşünüyorum. Çünkü, bizim ihtiyacımız ulus içerisinde. Sanırım ülke içerisinde yapacağımız ulusal bir toplantıyla da belli düzeyde çözüm sağlamış olabiliriz.

Divan Başkanı – Peki.

– İbrahim Bey, buyurun.

Prof. Dr. İbrahim Çalışkan – Bölgelerle ilgili namaz vakitleri olayı uluslararası bir

konferansla varılmış olan bir sonuç. Bu bakımdan, bunun aynı şekilde düzeltilmesi uluslararası bir konferansı gerektiriyor.

Divan Başkanı – Ahmet Bey, buyurun.

Dr. Ahmet Baltacı – Müşterek bir konu olduğu için birlikte karar verilmesi düşünüldü. Böylece kalması gerekiyor.

Divan Başkanı – Peki efendim.

Bu maddenin bu şekliyle kabulünü arz ediyorum... Teşekkür ederiz.

Elinizdeki metne göre 11, yansıdaki 12. maddeye geçiyoruz:

"12. Yurtdışı din hizmetlerinin uyumlu yürütülmesi ve verimliliğinin artırılması için önce ülkeler bazında ihtiyaçlar belirlenmeli, daha sonra bunların özel olarak ve süratli bir biçimde ele alınmasını sağlamak üzere, belli zaman aralıklarıyla düzenli toplantılar yapılmalıdır."

Divan Başkanı – Bu konuda söz isteyen?..

– Buyurun Turgay Bey.

Turgay Avis – Sayın Başkanım, cümlenin ikinci kısmını oluşturan, "...daha sonra bunların özel olarak ve süratli biçimde ele alınmasını..." ifadesi yerine, "bunların özel olarak ele alınması ve neticeye kavuşturulması..." şeklinde değiştirilmesini teklif ediyorum.

Divan Başkanı – "... özel olarak ele alınması ve..."

Turgay Avis - ... neticeye bağlanması veya çözüme kavuşturulması..."

Divan Başkanı – Peki.

– Buyurun Sayın Şahin.

Ertuğrul Şahin – Efendim, sadece bu maddeyle ilgili değil belki ama, burada yer almasının uygun olacağını düşündüğüm bir nokta var, o da şudur: Burada da o hava hâkim oluyor. Üzerinde konuştuğumuz insan topluluğu, maalesef aramızda hemen hemen hiç temsil edilmemiş durumda. Dolayısıyla bu tür toplantıların, özellikle oradaki insanlarla beraber yapılması gibi bir vurgunun, bu maddede yer alması tahmin ederim çok uygun olacaktır.

Divan Başkanı – Kimler bulunsun, öneriyi biraz daha netleştirelim?

Ertuğrul Şahin – Orada yaşayan insanlarımız, Müslümanlar. Ki bunlar, özellikle cemiyet temsilcileri falan olabilir. Herhalde öyle bir uygun ifade bulunacaktır. Fakat, böyle bir vurgunun çok çok önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü, o insanlardan kopuk bir toplantının sonuç itibariyle önemli birtakım noktaları göz ardı etme ihtimali ortaya çıkabiliyor. Onlarla beraber yapılması çok iyi olur.

Divan Başkanı – Ona hemen açıklama getireyim: Tüzüğe göre çok formel bir toplantı bu. Ancak, biz onu yumuşatarak toplumun değişik katmanlarının, kesimlerinin temsilini sağlayıcı epey adım attık. Belki siz farkında değilsinizdir; ama, Şûra Tüzüğünün epey dışına çıkarak mümkün olduğu kadar, gerek Türkiye içinden gerek Türkiye dışından

değişik kesimlerin temsilini sağladık ve komisyonlarda önemli ölçüde bulundular. Mesela, siz dahi oradaki insanların temsilcisi olarak buraya geldiniz.

Teşekkür ederiz.

Bu madde bu şekliyle zannedersem uygun görünüyor...

Oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul edilmiştir... Teşekkür ederim.

Yansıdaki 13. maddeye geçiyoruz.

"13. Yurtdışı din hizmetlerinin her kademesi, toplam kalite yönetimi açısından öz denetime tabi tutulmalıdır."

Divan Başkanı – Bu konuda bir sorun var mı?

– Suat Bey, buyurun.

Prof. Dr. Suat Cebeci - Böyle ayrıntı bir maddeye şûra kararlarında gerek yok diye düşünüyorum. Bunun çıkarılmasını teklif ediyorum.

Divan Başkanı – Peki.

– Hadi Bey, buyurun.

Yrd. Doç. Dr. Hadi Adanalı – Efendim, ben de aynı kanaatteyim; çünkü, bazı terimler günlük literatürde yer alıyor. Fakat bunun hangi tür literatürde yer aldığı çok önemli ve bizim aşina olduğumuz terminoloji bu terimle biraz uyum sağlıyor mu sağlamıyor mu; bu konuda emin değilim.

Divan Başkanı – Peki.

– Cemal Bey, buyurun.

Prof. Dr. Cemal Tosun – Bana göre madde aslında kalmalı; ama, "toplam kalite yönetimi açısından" ifadesi değiştirilerek kalmalı. Çünkü, Diyanet İşleri Başkanlığımız, gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında bu şekilde bir karar almış değil. Toplam kalite yönünden ölçüsü ne olacak? Onu da bilmiyoruz. Önce o daha başka toplantılarda bir tartışılmalı, ama bu bir şekilde kalmalı.

Divan Başkanı – Peki.

– Şevki Bey, buyurun.

Prof. Dr. Muhammed Şevki Aydın – Hocam, arkadaşlar, evet ayrıntı olarak görebilirler. Bir kurum kendi yönetimini toplam kalite açısından değerlendirmeye tabi tutmalıdır. Bu zaviyeden bakarsak maddenin Şûra kararları arasında yer almaması teklifi uygun görülebilir. Ama, önemine binaen burada bir vurgu yapma ihtiyacı duyarsak, ki bence de duymalıyız, bence madde böylece kalabilir. Cemal Bey Hocama şu noktadan da katılmadığımı belirtmek istiyorum: Toplam kalite yönteminin zaten ilkeleri belli. O zaviyeden değerlendirilecektir.

Divan Başkanı – Peki. Oyluyorum:

– "Madde kalksın" diyenler?...

– "Madde kalsın" diyenler?.. Maddenin kalması görüşü kabul edildi.

Zannedersem bu teknik bir tabir, biz bunu fazla değiştirmeyelim.

Sonraki maddeye geçiyoruz.

"14. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın çocukları için yaz aylarında Türkiye'de ve ilgili ülkelerde gezi programları düzenlenerek, din kültürü ve eğitimiyle ilgili boşlukların doldurulmasına katkı sağlanmalıdır."

Divan Başkanı – Bu madde bize sosyal açılımlar getiriyor ve gezi programlarını öneriyor.

– Ömer Faruk Bey, buyurun.

Prof. Dr. Ömer Faruk Turan – Sayın Hocam, az evvelki maddede geçti, ilerideki maddelerde de gelecek. "Yurt dışındaki vatandaşlarımız" diyoruz; bizim orada soydaşlarımız da var. Çünkü, Türk vatandaşlığını bırakmış, Belçika vatandaşlığına, Alman vatandaşlığına geçmiş kişilere Büyükelçilik mensupları, Dışişleri mensupları "vatandaşlarımız ve soydaşlarımız" diye hitap ediyorlar.

Divan Başkanı – Peki.

Resmî dilde, diplomatik dilde de böyle ise, "yurt dışındaki soydaş ve vatandaşlarımız" tabiri yeterli ise, diğer metinleri de buna göre dizayn ederiz ve hep bunu kullanırız. Uygun mu? ("Uygun" sesleri)

– Buyurun Sayın Çağrıcı.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Sayın Başkan, 3. Komisyonda buna uygun bir ifade bulundu. Heyet daha sonraki çalışmasında oraya bakarsa çözümü var orada.

Divan Başkanı – Peki. Zaten bu ifade birliğinin sağlanması da herhalde önem taşıyacak. "Yurt dışındaki insanımız, vatandaşımız" gibi tabirleri, Sayın Çağrıcı'nın dediği gibi, 3. Komisyon Raporuyla birlikte tevhid ederek tek bir ifadeye kavuştururuz.

– Hamza Bey, buyurun.

Prof. Dr. Hamza Aktan– Efendim, bu maddede gezi programlarından söz ediliyor. İlk teklifi ben yapmıştım ve bu teklif gençlik kampları oluşturulması biçiminde idi. Tabiî bütün üniversitelerde birbirlerinden her yıl öğrenci gelir gider, gençlik kampları oluşturulur. Yani, bir program dahilinde bir şeyler alıp vermek, sempatik ilişkiler kurmak anlamında o kamplar oluşturuluyor. Dolayısıyla sade bir "gezi programı" ifadesi burada yeterli olmuyor gibi geliyor bana.

Divan Başkanı – Peki, "kültürel programlar" desek?

Prof. Dr. Hamza Aktan – Olabilir; yani gençlik kamplarıyla da işkilendirilirse, bu anlama gelecek başka şey de olabilir.

Divan Başkanı – Peki. "Gezi programları ve kültürel ve sosyal etkinlikler" şeklinde maddeyi genişletelim. Belki o "kamp" kelimesi sıkıntı üretebilir.

– Buyurun Rıdvan Bey.

Rıdvan Çakır – Efendim, bu tip gezileri biz yapıyoruz zaten. Bunu, "yapılmalıdır"

yerine, belki "yaygınlaştırılmalıdır" gibi bir ifade kullanmak daha uygun olur.

Divan Başkanı – Peki.

Maddeyi bu haliyle oyluyoruz. Zaten bu Türkiye'ye ilişkin ve "sağlanmalıdır" gibi tabirlerden biz ikinci anlam çıkarmıyoruz, doğru.... Sağlanmalıdır, geliştirilmelidir.

Yansıda 15, elinizdeki metinde 14. madde.

"15. Yurt dışındaki ailelerin çocuklarının ülkemiz ilahiyat fakültelerinde öğrenim görmeleri halinde, dil ve mahalli kültür konusunda sorun yaşamayacak din görevlilerinin yetiştirilmesi kolaylaşacağından, bunlara özel kontenjan sağlanması için gerekli girişimlerde bulunulmalıdır."

Divan Başkanı – İrfan Bey, kontenjan var mı şu anda?

Prof. Dr. İrfan Aycan – Kontenjan var. Yani, aileler çocuklarını Türkiye'ye gönderip İmam-Hatip liselerinde okutmak istedikleri takdirde, biz her türlü yardımı kendilerine sağlıyoruz.

Divan Başkanı – Peki, burada ilahiyat fakültelerine?..

Prof. Dr. İrfan Aycan – İlahiyat Fakültesine gelmek isteyen bizim vatandaşımız ise, ÖSS sınavına girmesi gerekiyor. Ama vatandaşımız değilse...

Bir Katılımcı – Türk Cumhuriyetlerinden gelenlere özel kontenjan tanınıyor ya, Avrupa'daki Türk ailelerin çocukları...

Prof. Dr. İrfan Aycan – Vatandaşımız ise, bizdeki imtihana girmek zorunda.

Bir Katılımcı – Girmek zorunda da, onlara da diğerlerine kıyas yapılarak kontenjan ayrılmasının bu konuda bazı sorunlara ciddî çözümler getireceği mütalaa edildi Komisyonumuzda ve bu teklif yapıldı. Bunun için bir çaba sarf edilebilir mi, gerçekçi olur mu; bu da konuşuldu. Çok absürd değildir, düşünülebilir sonucuna varıldı.

Divan Başkanı – Bana göre de madde çok yerinde ve maddeyi güçlendirmek için ifade gerekiyorsa, o katkıları alalım diyorum. Yoksa, bu madde bizim için fevkalâde önemli bir hareket noktası.

Bir Katılımcı – Başkanım, yurt dışında çalışanlara yönelik olmak üzere YÇS Sınavı diye bir şey var. Vatandaşımız ise, bunlar için özel kontenjan var, tam dökümü bilmiyorum; ama Mehmet Bey biliyor. Mehmet Bey, bilgi verirseniz iyi olur.

Mehmet Soyhun – Ülke çapında sadece 100 kontenjan var.

Divan Başkanı – Halis Bey, buyurun.

Prof. Dr. Halis Albayrak - Sayın Başkan, 2. Komisyonda aynı konuda da kapsayıcı bir madde var, birazdan görüşeceğiz. İkisi birleştirilmeli. Tekrar orada müzakere edilecek o madde.

Divan Başkanı – Peki.

– Yusuf Bey, buyurun.

Yusuf Kalkan – Sayın Başkanım, bu maddenin bu şekilde 1. Komisyon raporunda

yer almasının nedenini biraz açmak istiyorum: Türk cumhuriyetlerinden gelecek öğrenciler için bir kontenjan tanınıyor. Yurt dışında, biraz önce Sayın Ömer Faruk Turan arkadaşımızın ifade ettiği gibi, "yurttaşlar" dışında "soydaşlar" da var. Ama şu anda özellikle Dış İlişkilerimizin ifadesi şu: Avrupa'da bir ilahiyat fakültesinin hemen açılıp hayata geçirilmesi mümkün olamayacağından, Avrupa'da kısa sürede de din adamına ihtiyaç duyulabileceği düşüncesiyle, Türk cumhuriyetlerindeki gibi, Avrupa'da liseyi bitirmiş gençlerden Türkiye'de ilahiyat tahsili yapmak isteyenlere kontenjan ayrılarak onlara bir kolaylık tanınması istendi.

Divan Başkanı – Zaten maddenin lehindesiniz.

Evet, maddeyi bu haliyle oyluyoruz.. Kabul edilmiştir. Teşekkür ederiz.

Yansıda 16, elinizdeki metinde 15. maddeye geçiyoruz.

"16. DİTİB (Diyanet İşleri Türk-İslâm Birliği) ile benzeri örgütlerin faaliyetlerde bulundukları ülkelerde resmî muhatap kabul edilebilmeleri için gerekli yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi teşvik edilmelidir."

Divan Başkanı – Bu maddeyle ilgili görüşleri alalım...

Bir Katılımcı – Sayın Başkan, "DİTİB" ifadesinin yanına, tırnak içinde açılımını yazarsak faydalı olur diye düşünüyorum.

Divan Başkanı – Peki.

– Buyurun Sayın Ayan.

Abdullah Ayan – "...Resmî muhatap kabul edilmesi" ifadesini anlayamadım. Burada ne kastediliyor? Bunu biraz açabilir miyiz?

Divan Başkanı – Peki.

– Bekir Bey, buyurun.

Bekir Alboğa – Efendim, Almanya'da böyle bir uygulama var. Yani, devlet, mesela din dersi müfredatının yapılmasını kiliselere tevdi ediyor ve bu noktada muhatap kiliseler. Kiliselerin böyle bir tüzelkişiliği var; ama Müslümanların böyle muhatap olma konumu yok. Ondan dolayı DİTİB'in bu sıfata ulaşmasında yapılacak her destek çok çok önemlidir bence.

Divan Başkanı – Peki efendim.

– Rıdvan Bey, buyurun.

Rıdvan Çakır – Bazı ülkelerde bu, resmî muhatap kabul edilme konusunda kuruluşların mevcut statüleriyle ilgili değil, siyasî iradenin belli noktaya gelmesiyle ilgili. Bu madde Komisyonda görüşülürken ben Divana "gerekli değişikliklerin yapılması" yerine, "gerekli çalışmaların yapılması" şeklinde bir ifade kullanırsak daha geniş kapsamlı olacağını; gerekiyorsa hem bu tip değişikliklerin yapılmasını hem de değişiklik yapılmadan çalışma yapılmasını içine alacak bir ifade olacağını söylemiştim. Zannediyorum Divan onu atlamış.

Divan Başkanı – Sizin öneriniz "Gerekli çalışmaların yapılması" şeklinde.

– Emin Bey, buyurun.

Prof. Dr. M. Emin Köktaş – Sayın Başkanım, bu madde bütün Avrupa Birliği üyesi ülkelerde yaşayan Müslümanlar için hayatî önemde bir madde. Malûm, Avrupa Birliği Anayasasının dinle ilgili birtakım düzenlemeleri var. Tabiî, henüz hukukî bağlayıcılığı yok ama, en kısa zamanda olacak. Avrupa Birliği Anayasasının 51. maddesinin üçüncü fıkrası aynen şöyle diyor. "Avrupa Birliği, üye ülkelerdeki kiliseleri ve dinî toplulukları muhatap kabul eder; onlarla düzenli, açık ve şeffaf bir diyalog içinde olmayı öngörür." Bu maddede şu ifade var: Avrupa Birliği kiliseler ve dinî topluluklarla görüşmeyi resmen kabul ediyor. Bu maddeyi esas alırsak, Avrupa'daki şu andaki Müslümanların örgütsel yapıları açısından herhangi bir sorunları yok. Herhangi bir meşruiyet sorunları yok. Ama hiçbirisi bu Anayasa maddesinin muhatabı değil. Dolayısıyla bu Anayasa yürürlüğe girdiği zaman, örneğin, Almanya ve diğer Avrupa ülkelerindeki Müslümanlar şu andaki dernek statüleriyle Avrupa Birliği düzeyinde birtakım hukukî haklarını elde etmek için muhatap kabul edilmeyecekler. Bu nedenle, Müslüman örgütlerin yavaş yavaş bunu programa alarak örgütsel yapılarını bu şekilde hem kendi ülkelerinin hukuk düzenine göre hem de ileride Avrupa Birliğinden muhatap kabul edilmeleri için değiştirmeye başlamaları gerekiyor.

Bunun, iç hukukta ne tür yararları olacağını benim şimdi burada anlatmam mümkün değil. Sadece şunu söyleyeyim: Almanya'da bu yapısal değişiklik yapıldığı zaman, Alman hukuku açısından Katolik ya da Protestan kiliseleri hangi hukukî haklara sahip iseler, oradaki Müslümanların bu haklara sahip olmasının önünde hiçbir hukukî engel yok. Sadece bunun için bazı kriterler var, bunları yerine getirmeleri gerekiyor. Onun için, bu madde çok hayatî önem taşıyor Müslümanlar için.

Divan Başkanı – Peki.

Süremiz doldu. Zaten biz bu kararı almakla yapısal değişiklik olmuş olmayacak. Yapısal değişikliğin olması temennisini dile getiriyoruz.

Dr. İbrahim Paçacı – "Dinî açıdan" ifadesinin konulması lazım oraya... Yani resmen muhatap değilse, resmen tanımıyor demektir. Halbuki bunlar dinî açıdan muhatap kabul ediliyor.

Divan Başkanı – O anlamda bu zaten. "Dinî muhatap" tabiri...

Peki, "...Resmî makamlarca muhatap kabul edilmesi için yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi tavsiyesi" şeklinde kalsın mı; yoksa "yapısal değişiklik" yerine, daha yumuşak ifade mi kullanılsın? Mesela "gerekli çalışmalar başlatılmalı" şeklinde mi olsun?

Önce, aykırı görüşü oylayalım: Yapısal değişiklik değil de, "gerekli çalışmalar" tabiri mi yer alsın?..

"Yapısal değişiklik." Peki, madde bu şekliyle kalıyor...

17. maddeye geçiyoruz.

"17. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın dinî bayramları topluca idrak edebilmeleri özel bir önem taşıdığından, ilgili ülkeler nezdinde bu imkânın sağlanması için gerekli girişimlerde bulunulmalıdır."

Divan Başkanı – Bu madde ile ilgili görüş bildirmek isteyen var mı?.. Yok.

17. maddeyi oyluyoruz... Kabul edilmiştir. Teşekkür ederiz.

"18. Şûra sonuç bildirisinde, İslâm'ın terör ile bağdaştırılması gayretlerine karşı bir açıklama yapılmalıdır."

Divan Başkanı – Bu maddeyi zaten en başta oylamıştık ve 1. Komisyon o konuda bize bir dibace hazırlayacaktı.

– Harun Bey, buyurun.

Harun Özdemirci – Yurt dışından getirilecek öğrencilerin orada görevlendirilmesi konusunu söylüyoruz. Bir madde eklenmesini önereceğim. O, öğrencilerin okutulması maddesinin altına: "Bunların istihdamıyla ilgili gerekli mevzuat düzenlemelerinin de yapılması.." Başkanlığımız bunu destek olarak alabilir.

Divan Başkanı – Tamam, bana göre de uygun.

14. maddeye: "...Özel kontenjanın sağlanması ve bu şekilde eğitilenlerin istihdamı yönünde gerekli mevzuat çalışmalarının da yapılması" diyoruz.

– Ahmet Bey, buyurun.

Dr. Ahmet Çekin – Hizmetlerin devamı açısından başarılı din görevlileri sürelerinin uzatılması konusu biraz askıda kalmıştı.

Divan Başkanı – Peki, onu Emine Hanım da söylemişti. Şûramız bu sürelerin uzatılması yönünde bir tavsiyede bulunabilir. 4 yılda dönüyorlar ve yerine yeni arkadaşları gönderiyoruz; bir devri deveran oluyor. Başarılı olanların süreleri uzatılsın görüşünü oylayalım...

Süre uzatılması, 4 yıl ve ortak komisyon ve diğer mevzuata uygun 4 yıl devam etsin...

– Emin Bey, buyurun.

Mehmet Emin Bayar – Sayın Başkanım, değerli arkadaşlar; "süre uzatılsın" diyoruz. Her Avrupa ülkesinin kendi iç hukuku var, bu iç hukuka göre, mesela şu anda yeni çıkan Yabancılar Yasasına göre, Danimarka'da bir görevli ancak üç yıl kalabilecek. Bunu resmî hale getirdiler. Sonra, ancak muhatap kurum var ise, o muhatap kurumun müracaatı üzerine dört yıl yapılabilecektir.

Divan Başkanı – Emin Bey, zaten o konuları bilerek şûra öneride bulunuyor. Zaten sadece bir öneridir bu. Bu önerinin gerçekleşmesinin yedi sekiz tane şartı var. O bakımdan, öneride bulunmak, o mevzuatı değiştirmek anlamına gelmiyor nasıl olsa. Ben de onu baştan hatırlattım. Yani, bizim bu öneriyi getirmemizle fazla mesafe almamız mümkün de olmayabilir. Ama şûramızın genel eğilimi, bu sürelerin uzatılması yönünde.

Teşekkür ederim.

11.30'a kadar saygıdeğer üyelerimiz ve davetlilerimiz dinlenecekler. Komisyonumuz Sayın Ahmet Yaman Bey'in de katkısıyla maddelere son şeklini verecekler. İbrahim Kafi Bey de ...

OTURUM ARASI

Prof. Dr. Ali Bardakoğlu (Divan Başkanı) - Şûramızın değerli üye ve davetlilerinin katkılarını göz önüne alarak metin üzerinde gerekli düzeltmeleri yaptığımızı zannediyoruz.

Şimdi, metni hızlıca gözden geçirelim ve öğleden sonra oldukça sıkışık olduğu için, uygun görürseniz hemen II. Komisyonunun raporuna başlayalım. Buna bir 15 dakika vakit ayıralım, ilâve mülahazalarınız olursa, onları da alırız. Burada amacımız en iyi hasılayı elde etmek. Böyle olduğu için de formaliteye aşırı bağlı kalıp istişareyi kapatmak gibi bir niyetimiz kesinlikle yoktur.

Şimdi, Ahmet Bey, maddelerin son şeklini sırayla okuyacak.

1. maddeyi okutuyorum:

1. Avrupa Birliği ülkelerinin her birinde din-devlet ilişkileri bağlamında farklı uygulamalar bulunduğu için, dini bu ülkelerden sadece birisinin perspektifinden gören ve konumlandıran monolitik bir anlayış yerine, çok boyutlu bir anlayış ve konumlandırış esas alınmalıdır.

Bir Katılımcı – Sayın Başkan, bu okunan dünkü...

Divan Başkanı – Evet, müzakereler sonucu böyle bir metin üzerinde karar kıldık. Bunlar harmanlanacak, yarın tekrar görüşeceğiz efendim.

2. maddeyi okutuyorum:

2. Yurt dışındaki vatandaş ve soydaşlarımızın bulundukları toplumlara uyum sağlarken kimliklerini koruyabilmeleri için din önemli bir faktör olduğundan, onların millî ve dinî değerlerine bağlı kalmalarını sağlayacak program ve uygulamalarda devletimizin ilgili birimleri, özellikle Dışişleri, Millî Eğitim, Kültür ve Turizm Bakanlıkları ile Yükseköğretim Kurumu Diyanet İşleri Başkanlığına imkânlar hazırlamalı, bu konudaki işbirliği geliştirilmeli ve bu amaçla ortak projeler üretilmelidir.

Divan Başkanı – Evet, biraz daha zenginleştirdik, YÖK'ü ilave ettik, bir de "yurt dışındaki vatandaş" tabirini, "yurt dışındaki vatandaş ve soydaş" şeklinde bir kalıba oturtuyoruz. Bundan sonra herhangi bir eksiklik görürseniz onları da bu şekilde düzelteceğimizi rahatlıkla düşünebilirsiniz. Arkadaşların katkılarına teşekkür ederim.

3. maddeyi okutuyorum:

3. Diyanet İşleri Başkanlığınca veya Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yurtdışı din hizmetleri konusunda bilgi üretecek, üretilen bilginin akışını sağlayacak, İslâm dininin doğru tanıtımını yapacak, Avrupa'da yaşayan Müslümanların dinî, kültürel ve sosyal so-

runlarını araştırıp çözümler üretecek; bunların yanında ihtiyaç duyulan alan araştırmalarını gerçekleştirecek bir araştırma merkezi kurulmalı ve bu merkezin İlahiyat fakülteleri ile koordineli çalışması sağlanmalıdır.

4. Yurt dışına gönderilecek din görevlileri, gerek bilgi donanımı gerekse muhataplarının gönlüne hitap edebilme açısından kendilerini daha nitelikli hale getirecek, hizmet verecekleri ülkenin dilini öğrenip kültürünü ve hukuk yapısını tanıyacak düzeyde eğitime tabi tutulmalı, bu konuda özel bir eğitim programı hazırlanmalı ve bu programın uygulanması için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mevcut eğitim merkezlerinden yararlanılması yanında, özel bir eğitim merkezi kurulmalıdır.

Divan Başkanı – Evet, biz iki cem ettik; yani, Diyanet İşleri Başkanlığı şayet ihtiyaç duyarsa bu maddeden yararlanabilsin görüşü ağır bastı.

– Buyurun, devam edin.

5. Yurt dışında gelişen yeni şartlar ve artan din hizmeti ihtiyacını karşılamak üzere, yeni din görevlisi kadroları ihdas edilmelidir.

6. Yurt dışında yaşayan kadın vatandaşlarımızın ihtiyacı da dikkate alınarak, onlara din hizmeti sunmak, rehberlik yapmak ve sosyal etkinliklere daha fazla katılımlarını sağlamak amacıyla kadın din görevlilerinin sayısı artırılmalıdır.

7. Avrupa Birliği ülkelerinde vatandaşlarımız tarafından, özellikle dinî, sosyal hizmet amacıyla kurulan sivil toplum örgütlerinin işbirliği ve uyum içinde hizmet vermeleri teşvik edilmelidir.

8. Yurt dışında yaşayan vatandaş ve soydaşlarımız, aynı ortamı paylaştıkları farklı inanç mensuplarıyla ve sosyal çevreyle iyi ilişkiler kurabilmeleri, barış ve uyum içinde yaşayabilmeleri için bilgilendirilmeli, bu maksatla her konsolosluk bölgesinde, oranın dilini bilen ve o ülke hakkında yeterli bilgisi olan bir rehber din görevlisi istihdam edilmelidir.

9. Yurtdışı din görevlilerinin sosyal haklarının iyileştirilmesi, kendilerinin ve ailelerinin sağlık sigortalarının yaptırılması ve oturma izinlerinin diğer devlet memurlarına uygulanan yöntemle alınması sağlanmalıdır.

10. Yurt dışındaki vatandaş ve soydaşlarımızın, bulunduğu ülkelerde saygın bir yer tutabilmesi ve sorunlarını anlatıp çözebilmesi için sayısal çoğunluktan ziyade, entelektüel varlığına dayanması gerektiği gerçeği göz önüne alınarak, İslâm'ı ve İslâm düşüncesini doğru tanıtan araştırmalar yapılması ve bunların ilgili ülkelerin dillerine çevrilerek yayınlanması teşvik edilmeli; ayrıca, temel dinî konuları, görsel ve işitsel zenginlikle anlatan CD ve benzeri materyaller hazırlanmalı, radyo ve televizyon yayınlarından azamî ölçüde yararlanılmalıdır. Yine bu çerçevede, verilen din hizmetinin kalitesini artırmak ve geniş kitlelere ulaştırmak için, başta Kur'an-ı Kerim meâli olmak üzere, doğru din bilgisi ve kültürü kazandıracak eserlerin yabancı dillerde yayımı için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

11. İbadet vakitlerinin tam olarak oluşmadığı bölgelerdeki uygulamaya esas olmak üzere, konuyu dinî, sosyal ve psikolojik boyutlarıyla ele alacak kapsamlı bir uluslararası ilmî toplantı düzenlenmelidir.

12. Yurtdışı din hizmetlerinin uyumlu yürütülmesi ve verimliliğinin artırılması için önce ülkeler bazında ihtiyaçlar belirlenmeli, daha sonra bunların özel olarak ele alınıp çözüme kavuşturulmasını sağlamak üzere belli zaman aralıklarıyla düzenli toplantılar yapılmalıdır.

13. Yurtdışı din hizmetlerinin her kademesi, toplam kalite yönetimi açısından öz denetime tabi tutulmalıdır.

14. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın çocukları için yaz aylarında Türkiye'de ve ilgili ülkelerde gezi programları ve çeşitli kültürel etkinlikler düzenlenerek, din kültürü ve eğitimiyle ilgili boşlukların doldurulmasına katkı sağlanmalıdır.

15. Yurt dışındaki ailelerin çocuklarının ülkemiz İlahiyat fakültelerinde öğrenim görmeleri halinde, dil ve mahalli kültür konusunda sorun yaşamayacak din görevlilerinin yetiştirilmesi kolaylaşacağından, bunlara özel kontenjan sağlanması ve konuyla ilgili mevzuat çalışması için gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.

16. DİTİB ile benzeri örgütlerin faaliyette bulundukları ülkelerde resmî makamlarca muhatap kabul edilebilmeleri için gerekli yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi teşvik edilmelidir.

17. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın dinî bayramları topluca idrak edebilmeleri özel bir önem taşıdığından, ilgili ülkeler nezdinde bu imkânın sağlanması için gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.

Divan Başkanı – Uygun görürseniz 18. maddeyi çıkaralım?.. Peki, 18'i çıkarıyoruz.

Bir Katılımcı – Sayın Başkan, "DİTİB" kısaltmasını bu camia biliyor ama...

Divan Başkanı – Onu açalım, tamam.

– Mehmet Bey, buyurun.

Prof. Dr. Mehmet Bayraktar – Sayın Başkanım, 15. maddede, yurt dışından gelecek öğrencilerin İlahiyat fakültelerinde eğitim sağlanması talep ediliyor. Orada deniliyor ki, "Dil ve mahalli kültür konusunda..." O yanlış anlaşılabilir, öğrenciler gelecek burada ilahiyat fakültelerinde hangi kültürü öğrenecek? Diyelim ki, doğu, batı, Karadeniz kültürü mü verilecek, onların dilleri mi? Onun yerine "Millî" mi demek lazım?

Divan Başkanı – Bulunduğu toplumdaki kültür kastediliyor değil mi efendim?.. Peki.

Prof. Dr. Mehmet Bayraktar – Yani, yurtdışı mı kastediliyor?

Divan Başkanı – Evet, yurtdışı kastediliyor.

Prof. Dr. Mehmet Bayraktar – O zaman onu belirtelim, açıklığa kavuşması gerekiyor...

Divan Başkanı – Peki, teşekkür ederim.

Müsaadenizle konuyu kapatıyoruz.

– Yunus Bey, buyurun.

Prof. Dr. Yunus Apaydın – 15. maddenin amacına uygun bir ilâve yapabilir miyiz acaba? Sanki biraz muğlak gibi geldi bana. Yani, aile yurt dışında yaşıyorsa, çocukları buradaysa, sanki İlahiyat fakültesine girecek gibi... "Çocukların orada doğup büyümeleri" kaydını ilâve edebilir miyiz? Çünkü, maddenin konuluş amacı, oradaki din görevlisi ihtiyacını Alman diliyle veya yabancı bir dille anlatacak hocaların yetiştirilmesi idi. O bakımdan, bu muğlaklığın giderilmesi için çocukların orada liseyi bitirdikleri belirtilebilir mi acaba?

Divan Başkanı – O kastediliyor. Yurt dışında yaşayan ailelerinin çocuklarının... Öneriniz nedir?

Prof. Dr. Yunus Apaydın – Önerim: "Ortaöğrenimini orada bitiren çocukların..." ilavesinin yapılması.

Divan Başkanı – "Yurt dışında yaşayan ailelerin, orada ortaöğrenimi bitirmiş çocuklarının" gibi bir cümle...

Prof. Dr. Yunus Apaydın – "Ailelere" kelimesine de gerek kalmaz.

Divan Başkanı – Peki, maddeyi o yönde daha iyi anlaşılır hale getirelim.

Şimdi, ana tartışmamız daha çok içerik ve kavramla ilgili, teklifin mahiyetiyle ilgili oldu. Komisyona tekrar teşekkür ediyoruz. Komisyon adına İbrahim Kâfi Dönmez Bey konuşmak isterlerse buyursunlar.

Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez (I. Komisyon Başkanı)– Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Yüce Mevlâ'dan bütün çalışmalarımızda hayırlı sonuçlara ulaştırmasını dileyerek Şûra Genel Kurulunu derin saygılarımla selâmlıyorum.

Böyle başarılı bir organizasyonu gerçekleştiren Diyanet İşleri Başkanlığı'nı ve emeği geçen herkesi tebrik ediyor, şükranla yad etmek istiyorum.

Aslında, ben böyle bir değerlendirme konuşması yapmayı düşünmüyordum; ama, sabahki oturuma ara verildikten sonra aldığım bazı sitemler, bana böyle bir görevi yükledi. Komisyonumuza ve canla başla emek veren Divandaki arkadaşlarıma ayrı ayrı teşekkür ettikten sonra, Genel Kurulun da bu raporun geliştirilmesi ve olgunlaştırılmasına sağladığı katkıları gördük. Onun için, sizlere de derin şükranlarımızı sunuyoruz.

Benim aldığım sitemin özü şu: "Komisyon raporu belli müzakerelerden sonra oluşmuş metindir. Onun için, bunun müdafaası size düşerdi, siz çok fazla savunmadınız."

Efendim, bu konu, aslında biraz da şûranın formatıyla ilgili bir konu. Ben aslında oraya değinmek için söz almış bulunuyorum. Sayın Dekanımız Mustafa Fayda Bey bir ölçüde ona az önce işaret ettiler. Mesele burada konuşulur düşüncesiyle biz komisyon raporuna bunu özellikle derc etmedik. Sayın Diyanet İşleri Başkanı da, bu şûranın bir geçiş şûrası olabileceğini, yani buradan çıkaracağımız sonuçlara göre yeni yöntemler geliştirebileceğimizi ifade ettiler; çok doğrudur. Bu üç şûrada tecrübeler göstermiştir ki –ben üçüne de katıldığımı belirteyim- biraz sempozyum formatında yürüdü bunlar. Tebliğlere belli

vakit ayrılması gerekiyordu, müzakereye belli vakit ayrılması gerekiyordu; çünkü emek vermişler, zaman tahsis etmişler. Şûra nitelikli görüşmeler yapılmasına fazla fırsat kalmadı ve ben açık kalplilikle itiraf etmeliyim ki, bu hazırladığımız metin bütün kelimeleriyle çok ince bir süzgeçten geçirilerek sizlerin huzurunuza getirilmemiştir; yani, o kadar fırsat bulamadık. Dolayısıyla zaten her çalışmada birtakım kusurlar olur. Genel Kurulun katkısının amacı da budur, bu şekilde olgunlaştırılmasıdır. Bu zaten tabiî bir şey de, fakat yine de bizim komisyon raporlarımızın daha netice alıcı ve daha olgunlaşmış haliyle buraya gelmesinin yolu, -bence komisyonumuzun da genel kabulünü gören görüş olarak algıladım bunu- bu toplantılarımızı gerçek anlamda şûra formatına getirmemiz. Mustafa Fayda Bey'in belirttiği gibi, belli konular için önceden birtakım çalışmaların yapılıp, Başkanlığın böyle geniş kapsamlı bir platforma bunları taşıması, onların o konuda görüşlerini alması şeklinde olursa sanıyorum verimlilik artmış olacaktır.

Zaman dar olduğu için değerli vakitlerinizi işgal etmek istemiyorum. Tekrar hepinize teşekkür eder, saygılar sunarım.

Divan Başkanı – Biz de Komisyon Başkanı Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez Bey'e ve komisyonun diğer çalışkan, saygıdeğer üyelerine ayrı ayrı teşekkür ediyoruz Divan ve şûra adına.

İkinci Genel Oturumu burada kapatıyoruz.

III. GENEL OTURUM

(23 Eylül 2004)

◆

"AB SÜRECİNDE DİN EĞİTİMİ KOMİSYONU" TARAFINDAN HAZIRLANAN RAPORUN ŞÛRA GENEL KURULUNA SUNULMASI RAPOR HAKKINDA GENEL GÖRÜŞME RAPORUN KARARA BAĞLANMASI

Prof. Dr. Ali Bardakoğlu (Divan Başkanı) – Değerli şûra üyeleri ve davetliler; şimdi, II. Komisyon raporu üzerinde çalışmalara geçiyoruz. Raporu Suat Bey okuyacak.

– Suat Bey, buyurun.

Prof. Dr. Suat Cebeci – Sayın Başkan, değerli şûra üyelerimiz; III. Din Şûrası çalışmaları kapsamında II. Komisyon olarak "Avrupa Birliği Sürecinde Din Eğitimi Komisyonu" adıyla yaptığımız çalışmanın sonucunu sizlere arz ediyorum:

Avrupa Birliği Sürecinde Din Eğitimi Komisyonu, yurt dışındaki vatandaşlarımızın din eğitimi konusunu görüşmek üzere 20.09.2004 Pazartesi günü saat 15.00'te toplanarak çalışmalarına başlamıştır.

İlgili mevzuat gereği yapılan oylama sonucunda Komisyon Başkanlığına Prof. Dr. Selahattin Parladır, Başkan Yardımcılığına Prof. Dr. Suat Cebeci, Raportörlüklere Şükrü Özbuğday ve Dr. Rahmi Yaran seçilmişlerdir.

Şûra çalışma programı doğrultusunda, önce Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından, Avrupa Birliği Sürecinde Din Eğitimi ile ilgili olarak hazırlanan "Diyanet İşleri Başkanlığı Görüşü" Raportör Şükrü Özbuğday tarafından okunarak Komisyon üyelerinin bilgisine sunulmuştur.

Komisyon, sunulan bildirileri tartışarak aşağıdaki hususları Şûra Genel Kuruluna sunulmasına karar vermiştir.

1. Toplumu din konusunda aydınlatmakla görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığı, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği halinde, ülkemizin sahip olduğu birikimden yararlanarak yürüttüğü projelerle yurtiçi ve yurt dışındaki insanlarımızın millî ve dinî kimliğini koruyan, farklı inanç kesimleriyle barışık ve uzlaşma içinde, insan onuruna yaraşır bir hayat sürmesine katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

Türk halkının Diyanet İşleri Başkanlığı'na duyduğu yüksek güven, bu kurumun yurtiçi ve yurtdışı faaliyetlerinde halkın beklentilerini de dikkate alarak, bilimin rehberliğinde sürekli yeni projeler geliştirmesini gerekli kılmaktadır. Yapılacak çalışmalarda, yurt dışın-

da yaşayan bütün yurttaş ve soydaşlarımızın hedef kitle olarak kabul edilmesi, onlarla iletişim kanallarının daima açık tutulması, temel hedeflerde birlikte çalışma imkânlarının araştırılması, bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın öncü rol üstlenmesi beklenen ve arzulanan bir durumdur.

2. Dinin, sosyal bütünleşmeyi sağlamada etkili olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle din eğitimi, uzlaşma ve barış kültürünü sağlayacak şekilde verilmelidir. Yurt dışında yaşayan insanlarımızın dinî ve millî kimliklerini kaybetmeden, bulundukları ülke toplumu ile bütünleşmeleri desteklenmeli, fakat asimilasyona uğramaları tehlikesine de dikkat edilmelidir.

3. Din ve ahlâk eğitiminde yetişkinlerin, çocuk ve gençlere yapacakları en iyi yardım, onlara dışarıdan empoze edilen kurallara bağlılık yerine, içsel ilkelere dayalı bir ahlâk gelişimini sağlayacak eğitim ortamları sunmalarıdır. Bu amaçla, onlara hazır davranış kalıpları ezberletmek yerine iyiyi, doğruyu ve güzeli kendilerinin bulmalarını amaçlayan yöntemlerle yaklaşılmalıdır.

4. Yurt dışına yönelik din eğitiminin amacı, içeriği, yöntemi ve ortamı belirlenirken, her ülkenin kendi özel ve özgün şartları dikkate alınmalı; fakat, evrensel değerler ve erdemler göz ardı edilmemelidir.

5. Öğretim etkinliklerinin, bireyin ve toplumun ihtiyacına cevap vermesi ve yaşanan sorunların çözümüne katkıda bulunabilmesi için, din eğitimi programlarında yer alacak konuların hayatla ilişkilendirilmesine özen gösterilmelidir.

6. AB ülkelerinde din dersleriyle ilgili yasal durum ve prosedür konusunda, o ülkede yaşayan yurttaşlarımız bilgilendirilmeli ve yasalar çerçevesinde düzenli din eğitimi almaları konusunda kendilerine yardımcı olunmalıdır. Bu ülkelerde dini temsil edecek cemaat kavramı yorumlanırken, İslâm'da kilise benzeri bir kurumlaşma olmadığı ve geçmişten bugüne İslâm din eğitiminin içeriğini din bilginlerinin belirlediği ve bunun bir uzmanlık işi olduğu göz önüne alınmalıdır.

7. Yurttaşlarımızın bulundukları ülke yasalarına göre kendilerini temsil edebilmeleri için rehberliğe ve teşkilatlanmaya ihtiyaç vardır. Diyanet Türk-İslâm birlikleri, kendi yurttaşlarımızla birlikte bütün Müslümanları temsil edecek şekilde hukukî statüye kavuşturulmalı ve din derslerinin içerik, amaç ve yöntemlerinin tespiti konusunda uzman kişi, kurum ve kuruluşlarla devamlı işbirliği halinde olmalıdır.

Velilerin İslâm din dersleri konusunda okul ve ilgili kurumlar nezdinde duyarlı olmaları sağlanmalı, sahip oldukları yasal haklar onlara anlatılmalıdır.

8. İnsan hakları temeline oturan hak arama bilinci içerisinde, her bireyin ahlâk ve değer alanındaki hakları, sorumlulukları ve beklentileri, günümüzde, her zaman olduğundan daha çok önem kazanmıştır. Avrupa Birliği Anayasası Taslağında, belli bir din adı yerine, "manevî kültür" ifadesinin yer alması, Müslüman çocukların kendi dinlerini öğrenme hakkının da uygulamada daha âdil biçimde yer bulacağı ümidini artırmaktadır. Bu süreçte, isteyen Türk çocuklarının da din dersi alma haklarına kayıtsız kalınmamalıdır.

9. Eğitimde bütüncül yaklaşıma uygun olarak, din derslerinde zihinsel, duygusal ve bedensel yetenekler harekete geçirilmelidir. Aklın ve bilimin ışığında, çocuğun duygusal gelişimini dikkate alan bir program uygulanmalı ve ibadet ortamlarıyla tanışması sağlanmalıdır.

10. Din eğitim ve öğretiminde muhataba uygun yöntemler esas alınmalı, dersler öğretmen merkezli yerine, öğrenci merkezli olarak sunulmalıdır.

11. Yurt dışındaki İslâm din derslerinin dili ile ilgili karar, duygusal ve politik değil, bilimsel bir zemine oturtulmalı; cami merkezli din eğitiminde, Türkçenin kullanılmasına özen gösterilmelidir. Okul ortamında yapılan eğitimde ise, tamamen Türk çocuklarının katıldığı din eğitimi dersleri Türkçe olmalıdır. Eğitim dili Türkçe olmadığı takdirde, İslâmî kavramların bulunmadığı veya oturmadığı bir dil ile yapılacak İslâm din dersinin, İslâm'ı başka bir dinin kavramlarıyla karıştırıp bir tür anlam sapmasına götürmemesi için tedbirler alınmalıdır.

12. Birer ibadet mekânı olan camilerin, aynı zamanda sosyal ve kültürel merkezler olma fonksiyonları güçlendirilmeli, cami görevlilerinin de, cemaatin ve bulunduğu çevre halkının güvenini kazanma, onların sosyal problemleriyle ilgilenme ve çözümler üretme becerileri geliştirilmelidir. Bu amaçla yurt dışında görev yapacak personelde aranacak temel yeterlilikler belirlenmeli ve bu yeterlilikleri kazandırmaya yönelik hizmetiçi eğitim programları, kurslar, seminerler ve geliştirilen uzaktan eğitim projeleri gibi yollarla mevcut din görevlilerinin eğitim düzeyleri yükseltilmelidir.

13. Yurt dışındaki Türk varlığına yönelik bir eğitim ve kültür politikasının ivedilikle geliştirilebilmesi, uygulanması ve takibi için konuya sahip çıkacak bir daimi komisyona ihtiyaç vardır. Bu komisyonda, Dışişleri Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu, Diyanet İşleri Başkanlığı ve benzeri kurum temsilcileri ile ilahiyat ve eğitim fakültelerinden konuyla ilgili uzmanlar yer almalıdır.

14. İlahiyat fakültelerinde yurtdışı için din dersi öğretmeni ve din hizmetleri personeli yetiştirmeye yönelik lisans ve yüksek lisans düzeyinde programlar uygulanmalıdır. Bu çerçevede, yurt dışında ortaöğrenimini tamamlamış Türk çocukları için İlahiyat fakültelerimizde kontenjanlar ayrılarak eleman yetiştirilmeli, bu elemanlar geldikleri ülkede o ülkenin dilini ve kültürünü bilen kişiler olarak görevlendirilmelidir. Aynı zamanda bu elemanlar, bulundukları ülkedeki eğitim sorunlarının çözümü yönünde de çalışmalar yapabileceklerdir.

15. Türkçe ve Türk kültürü dersleri içinde İslâm din dersi mutlaka verilmeli, bu ders için uygun bir öğretim programı hazırlanmalıdır.

16. Yurt dışında görevlendirilecek personelin yabancı dil öğrenmeleri, kendileri için kazanç olduğu kadar, yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın resmî ve dinî kuruluşlarla ilişkilerini düzenleme konusunda da bir ihtiyaçtır. Bu nedenle, bu görevlilerin mutlaka yabancı dil öğrenmeleri için imkân hazırlanmalıdır.

17. Dış ülkelerde, özellikle büyük şehirlerde, Türk Kültür Merkezleri açılarak, bu

merkezlerde vatandaşlarımıza ve çocuklarına Türk dilini, kültürünü ve İslâm dinini tanıtacak programlar düzenlenmelidir.

18. Yurt dışına yönelik dinî yayınların sayısı ve süresi artırılmalı, ayrıca kültür kazandırıcı yayınlara da ağırlık verilmelidir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görev alanıyla ilgili olarak yurt dışında yapılan bilimsel çalışmalar, gönderilen raporlar ve dokümanlar araştırmacıların istifadesine sunulmalıdır.

19. Din eğitimi konularında özel projeler geliştirilerek, yurt dışında yaşayan hedef kitlenin ihtiyaçlarını karşılayacak nitelik ve nicelikte yazılı, sesli ve görüntülü yayınlar üretilmeli ve dijital teknolojinin kullanıldığı sanal ortamda programlar hazırlanmalıdır. Bu amaçla Başkanlığın ilgili birimi uzman personel ve teknik donanımla desteklenmelidir.

20. Diyanet yurtdışı temsilciliklerinin mahallinde dinî ve kültürel yayınlar yapması teşvik edilmeli, Başkanlığın tecrübe birikimiyle ilahiyat alanındaki akademik bilgi birikiminin yurtdışı entelektüel çevrelerine sunulması için çalışmalar yapılmalıdır.

21. Türkiye, okulda din öğretiminin teorisi ve uygulaması ile ilgili önemli tecrübeye sahiptir. Bu tecrübenin Alman okullarında İslâm din öğretimi çalışmalarında bilimsel düzeyde paylaşılmasının önemli katkılar sağlayacağı, başta Almanya olmak üzere, çeşitli uluslararası platformlardaki paylaşımlardan anlaşılmıştır. Bu paylaşımı geliştirecek ve destekleyecek tedbirler alınmalıdır.

22. Dış ülkelerde din eğitimi konusundaki yasal düzenlemelerin farklılık göstermesi sebebiyle, İslâm din dersi her ülke ve eyalette ayrı olarak ele alınarak, mevcut imkânlar ve sınırlılıklar bilimsel düzeyde irdelenmeli ve çözüm önerileri geliştirilmelidir.

23. Almanya, Müslüman çocuklarının okullarda din eğitimleri konusunda program geliştirmeden öğretmen yetiştirmeye kadar farklı modelleri denemekte ve desteklemektedir. Türkiye, bu çalışmaların her aşamasında yer alarak gerekli katkıyı sağlamalıdır.

24. Batı ülkelerinde dinî konulardaki farklılıkları kabul eden, fakat ayrılıklara izin vermeyen bütüncül bir eğitim modeli üzerinde çalışılmaktadır. Türkiye, ayrılıkları değil, birliktelikleri önceleyen bir İslâm din dersi modelini desteklemelidir. Bu ders, tüm dinî anlayış ve yaşayışları kucaklayan Kur'an ve Sünnet merkezli bir ders olmalıdır.

25. Yurt dışındaki İslâm din dersleri, Kur'an ve sünnete dayanan, bireyi, toplum hayatını dikkate alan, teolojik ve pedagojik boyutlarda bilimsel yaklaşımı temel alan, disiplinlerarası çalışmalarla desteklenen bir niteliğe sahip olmalıdır.

26. Kur'an-ı Kerim ve dinî bilgiler kursu için yurtdışı şart ve imkânları göz önünde bulundurularak yeni bir öğretim programı hazırlanmalıdır. Öğrenciler için ders kitapları, CD'ler, ses kayıtları ve diğer öğretim materyalleri geliştirilmelidir.

27. Yukarıdaki önerilerin hayata geçirilebilmesi için araştırmaya dayalı bilgi, bilgiye dayalı karar, verilen kararı uygulama kararlılığı gerekmektedir.

Saygıyla arz ederim.

Divan Başkanı – Teşekkür ederiz.

Hem teknik hem özenli bir şekilde hazırlanmış güzel bir raporla karşı karşıyayız. Komisyon Başkanına, Başkan Yardımcısına, Raportör arkadaşlara ve bu komisyonda emeği geçen bütün arkadaşlara ayrı ayrı teşekkür ediyoruz.

Bugün yarım saat zarfında bunları biraz görüşelim. Görüşelim ki, öğle tatilinde arkadaşlarımız çalışma ve olgunlaştırma imkânı bulsunlar. Böylece de zamanı iyi değerlendirmiş oluruz.

Aynı usulü devam ettirelim.

Birinci oturumda yapılan eleştirileri de göz önüne alarak, daha çok konseptle ilgili, o maddenin içeriğiyle ilgili mülahazalara ağırlık verelim. Cümle düzeltmeleri ve imlâ tashihleri vs. ikinci, üçüncü planda kalsın.

1. maddeden başlıyoruz.

"1. Toplumu din konusunda aydınlatmakla görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığı, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği halinde, ülkemizin sahip olduğu birikimden yararlanarak yürüttüğü projelerle yurtiçi ve yurt dışındaki insanlarımızın millî ve dinî kimliğini koruyan, farklı inanç kesimleriyle barışık ve uzlaşma içinde, insan onuruna yaraşır bir hayat sürmesine katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

Türk halkının Diyanet İşleri Başkanlığı'na duyduğu yüksek güven, bu kurumun yurtiçi ve yurtdışı faaliyetlerinde halkın beklentilerini de dikkate alarak, bilimin rehberliğinde sürekli yeni projeler geliştirmesini gerekli kılmaktadır. Yapılacak çalışmalarda, yurt dışında yaşayan bütün yurttaş ve soydaşlarımızın hedef kitle olarak kabul edilmesi, onlarla iletişim kanallarının daima açık tutulması, temel hedeflerde birlikte çalışma imkânlarının araştırılması, bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın öncü rol üstlenmesi beklenen ve arzulanan bir durumdur."

Divan Başkanı – Zaten ortak akıl oluştuğu için, I. Komisyonda ifade edilen birçok hususu, farklı kelimelerle, farklı ifadelerle II. Komisyonda da temas edilmiş. Demek ki, sorunlar kendini kabul ettiriyor ve bizim sorunlara yaklaşımımız da ana hatlarıyla birbirinden fazla farklı değil. Hatta bunlar III. Komisyonda genel perspektife de dahil olabilir. Ben bunları biraz da sizin katkılarınızı tahrik için söylüyorum. Yani, bu şûra kararlarını gruplandırmamız gerekebilecek. Mesela, bunların içinde çok genel bakış ve değerlendirme olanlar var ki, bir kısmını İzzet Er Bey ve M. Emin Özafşar birlikte hazırlayacaklar. İlke ve yöntemlere ilişkin kararlar var, din hizmetlerine ilişkin, din eğitimine ilişkin kararlar var. Sosyal ilişkilere, kültürel ilişkilere dair kararlar var. Kurumsal ilişkiler ve stratejiyi ilgilendiren tavsiyeler var, özlük hakları var, bilimsel araştırma ve yayına yönelik temenniler var. Belki bunları genel kurul kararında da gruplandırmamız, zannedersem algılanmasını kolaylaştıracaktır.

Birinci maddeye ilişkin görüşleri alalım...

– Buyurun Şinasi Bey.

Prof. Dr. Şinasi Gündüz – Sayın Başkan, birinci maddenin her iki paragrafı da, aslında Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili bir durum tespitiyle ilgilidir. Onun misyonu, göre-

vi ve Diyanetten beklenen birtakım arzular dile getiriliyor. Dolayısıyla ben bu maddenin toptan kaldırılmasının daha uygun olacağını düşünüyorum.

Divan Başkanı – Gerekçeniz?

Prof. Dr. Şinasi Gündüz – Gerekçe, burada herhangi bir şey önerilmiyor, daha ziyade bir durum tespitinde bulunuluyor.

Divan Başkanı – Peki.

– Hadi Bey, buyurun.

Yrd. Doç. Dr. Hadi Adanalı – Ben, maddenin bir tespit niteliğinde olması noktasında Şinasi Bey Hocamızın dediğine katılıyorum. Bu tespitin ifade edilmesi de gerekebilir; çünkü, birinci oturumda konuştuk, bazı şeyler yeni gibi teklif ediliyor ama, Diyanet İşleri Başkanlığımız zaten bunları yıllardan beri yapıyor ve yapılan çabaların da takdiri noktasında bu tespitin yerinde olduğu kanaatindeyim.

Divan Başkanı – Peki.

– Mehmet Emin Bey, buyurun.

Mehmet Emin Bayar – Sayın Başkanım, ben de 1. maddenin kaldırılmasını istiyorum; zira, sayılan şeyler bizim görevimiz. Sonra maddenin ikinci paragrafında "bütün vatandaşlarımız hedef kitle kabul edilmeli" deniyor. Biz bunu kabul ediyoruz; bizim kabul etmediğimiz bir kitle yok.

İkincisi "öncü rol oynamalı" deniliyor; zaten öncü rol oynuyoruz. Cümle biraz daha tashih edilmeli veya toptan kaldırılmalı.

– Buyurun Emrullah Bey.

Prof. Dr. Emrullah Yüksel – Sayın Başkan, 1. madde aynen kalabilir veya diğer komisyonların ilgili maddeleriyle birleştirilebilir. Fakat bu maddenin ikinci paragrafında "Türk halkının" ifadesi yerine "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının" denmesi daha uygun olur.

Divan Başkanı – Peki.

– Bekir Bey, buyurun.

Prof. Dr. Bekir Karlığa – Bana göre de bu bir durum tespit eden maddedir, gereği yoktur. Bu kadar uzun olması da icap etmez. Daha kısa olmalıdır.

Divan Başkanı – Peki.

– Buyurun Sayın Doğan.

Dr. Lütfi Doğan – Ben, Eğitim Komisyonunda değildim; fakat, burada bir eksiklik gördüm. Avrupa'da din dersleri yeniden başlanıyor değil. Avrupa'da şimdi DİTİB'de, diğer yerlerde din dersleri, dinî dersler veriliyor. Yalnız, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından değil, başka kuruluşlarca da veriliyor. Maddede güzel bir ifade ile şuna yer verilmeli: Avrupa hukuku buna izin veriyor mu vermiyor mu? Nedir durum? Mesela, ben bir konferans vermeye gittim, benden bunu istediler. Bir rahip konuştu, o da Almanya'da din ders-

lerini anlattı. O, "Bizde bir ahlâk dersi var, bir de din bilgisi dersi var" dedi. Din bilgisine herkes girmek istemiyorsa, o zaman biz ahlâk dersi içinde din dersini iyice öğretiriz. O bakımdan, içerikteki amaçları belirtmek mecburiyetindeyiz.

Divan Başkanı – Teşekkür ederiz.

– Buyurun Sayın Buladı.

Dr. Kerim Buladı – 1. maddenin ikinci paragrafında "bütün yurttaş ve soydaşlarımızın" tabiri geçmektedir. DİTİB, devletimizin oradaki temsilcisi, dolayısıyla DİTİB'in devlet namına kuşatıcı olması gerekir. Eğer "hedef kitle" ifadesi tırmalayıcı geliyorsa, "Bütün yurttaş ve soydaşlarımızı kapsayacak şekilde" diyebiliriz.

Divan Başkanı – Peki.

– Buyurun Sayın Parladır.

Prof. Dr. Selahattin Parladır (II. Komisyon Başkanı) – Birinci maddenin tespit niteliğinin ağır basıyor olması doğru; bunu bir kere kabul ediyoruz. Ancak, diğer maddelere bir zemin oluşturması bakımından, belki hattı zatında olan şeyleri bir daha tekrar etmek faydasızdır diyemeyiz. Yani, kalması uygun olabilir. Ben bu şekilde görüş bildiriyorum.

Divan Başkanı – Peki. İsterseniz önce maddenin kalıp kalmayacağı belli olsun, ondan sonra varsa katkıları alalım.

– Maddenin kalkmasını isteyen arkadaşlar lütfen işaret buyursunlar... Teşekkür ederim.

– "Madde kalmalı" diyenler işaret buyursunlar... Evet, madde kalıyor.

– Buyurun Mehmet Aydın Bey.

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Her üç komisyonun da raporunda bazı yerlerde "yurttaş", bazı yerlerde "vatandaş" yazılmış. Bu bir kargaşa. Uygun bulurlarsa "vatandaşlarımız" kelimesi üzerinde ittifak edelim veya "soydaşlarımız" kelimesini kullanalım.

Ayrıca görüştüğümüz birinci madde biraz kısaltılsın.

Divan Başkanı – Şimdi, dil birliği sağlanması için "yurt dışındaki vatandaş ve soydaşlarımız" tabirini kullanıyoruz. Çünkü, birini kullanmazsak kapsayıcı olmuyor.

Maddenin kısaltılması ve hedef kitlenin daha yumuşatılması...

Maddeyi bu haliyle kabul ettik. Aykırı bir görüş de olmadığına göre, tekrar oylamaya gerek kalmadı.

2. maddeye geçiyoruz.

"2. Dinin, sosyal bütünleşmeyi sağlamada etkili olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle din eğitimi, uzlaşma ve barış kültürünü sağlayacak şekilde verilmelidir. Yurt dışında yaşayan insanlarımızın dinî ve millî kimliklerini kaybetmeden, bulundukları ülke toplumu ile bütünleşmeleri desteklenmeli, fakat asimilasyona uğramaları tehlikesine de dikkat edilmelidir."

Divan Başkanı – Görüşleri alalım... Yok.

O halde maddeyi oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

3. maddeye geçiyoruz.

"3. Din ve ahlâk eğitiminde yetişkinlerin, çocuk ve gençlere yapacakları en iyi yardım, onlara dışarıdan empoze edilen kurallara bağlılık yerine, içsel ilkelere dayalı bir ahlâk gelişimini sağlayacak eğitim ortamları sunmalarıdır. Bu amaçla, onlara hazır davranış kalıpları ezberletmek yerine iyiyi, doğruyu ve güzeli kendilerinin bulmalarını amaçlayan yöntemlerle yaklaşılmalıdır."

Divan Başkanı – Katkıları, önerileri alalım...

– Buyurun Sayın Çağrıcı.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Efendim, arkadaşlar oyladılar ve kabul ettiler, oylarına saygı duyuyorum.

2. madde de durum tekrarı yapıyor ve genel prensipler veriyor... Şu anda üzerinde durduğumuz madde de öyle. Özel bir durumu, bizim sorunumuzla ilgili bir durumu açan, geliştiren, katkı sağlayan bir şey getirmiyor. Pedagojinin genel ilkeleridir bunlar. Bence bu maddenin çıkarılması gerekiyor. Yani, bunun aksi zaten düşünülemez. Zaten bu iş olacaksa böyle olacaktır. O sebeple bu madde bir katkı sağlamıyor, bir açılım getirmiyor.

Divan Başkanı – Komisyon Başkanımız ne diyor?

Prof. Dr. Selahattin Parladır – Şimdi, bunun gayet tabiî doğru olduğu şüphesiz. Ancak, uygulanıp uygulanmadığı meselesi var. Zannediyorum biz bunu pek uygulama imkânı bulamıyoruz. Yani, Türkiye'de bile bulamıyoruz; ama, eğitimdeki bu genel dönüşümün buraya da yavaş yavaş yansıması gerekiyor. Empoze edici bir din eğitimi yerine, daha çok çocuğun kendisinin benimseyip kabul ettiği bir din eğitimi yönünde bir yöntemsel değişiklik burada teklif ediliyor.

Divan Başkanı – Yani, biz bunu yurt dışındaki din eğitiminin nasıl olması gerektiği konusunda bir katkı olarak düşünüyoruz ve mesela, biz bunu Millî Eğitim Bakanlığına ve ilgili birimlere göndereceğiz, diyeceğiz ki... Çünkü, bizim şûramızın ve Diyanet İşleri Başkanlığımızın hizmetlerinin doğrudan konusu değil. Sayın Çağrıcı'ya katılıyorum; ama, mesela biz diyebiliriz ki: Bizim şûramız, yurt dışında verilen din eğitiminin böyle bir yöntemle verilmesi gerektiği konusunu tekrar hatırlatmayı faydalı buldu. Yoksa bilinen bir şey olduğu açık. Yani, siz madde kalmalı diyorsunuz?

Prof. Dr. Selahattin Parladır – Bilinen olmaktan ziyade, uygulanmasını...

Divan Başkanı – "Uygulanmıyor, uygulanmayı sağlamak için..." diyorsunuz.

– Emin Bey, buyurun.

Prof. Dr. M. Emin Köktaş – Sayın Başkan, bu ifade doğru, ama teknik sıkıntı çıkarabilir. Almanya veya Avrupa ülkelerindeki din dersleri kastediliyorsa, bunların nasıl verileceği, nasıl yapılacağı zaten oradaki eğitim bakanlıklarının doğrudan denetimi altında. İkincisi, bizim Millî Eğitim Bakanlığımızın doğrudan onlara müdahale etmeye herhangi bir hakkı da yok. Ancak biz burada tavsiye edebiliriz, onun için çok anlamlı değil. Çünkü bu

konu, zaten o ülkelerin ister ulusal ister eyalet düzeyinde, millî eğitim bakanlıklarını doğrudan ilgilendiren bir konu. Bizim onlara buradan, o ilgili millî eğitim bakanlığına veyahut da bu dersi veren oranın eğitim müdürlüklerine, cemaatlere akıl vermemiz gibi bir şey oluyor. Yani, rahatsızlık doğurabilir diye düşünüyorum.

Divan Başkanı – Peki, o zaman önce maddenin esasına ilişkin oylama yapalım. Sayın Çağ-rıcı ve Emin Köktaş Beylerin mülahazalarını dinlediniz.

– "Bu madde yer almasın" diyen arkadaşların oylarını rica edelim... Peki.

– "Madde kalsın" diyen arkadaşlarımız... Peki, maddenin kalmasını isteyenler çoğunlukta.

– Emine Hanım, buyurun.

Emine Yıldız – Hocam, şûramız ilmî bir toplantı. Bu konuda ehil olan insanlar bir araya geldi. Ama yine de böyle bir şûra sonunda yayınlanacak bildirinin, bu raporun birçok insan tarafından okunacağı da açık. Her okuyan insanın eğitim konusunda bu kadar bilgili olduğu düşünülemez. Kaldı ki, yurt dışındaki eğitim sadece okulla sınırlı değil, camide de yapılan bir şey. Camide görev yapan imam arkadaşın da eğitim konusunda çok detaylı bilgisi olduğunu zannetmiyorum. Kalması faydalı diye düşünüyorum.

Divan Başkanı – Peki, teşekkür ediyorum; zaten madde kaldı.

4. maddeye geçiyoruz.

"4. Yurt dışına yönelik din eğitiminin amacı, içeriği, yöntemi ve ortamı belirlenirken, her ülkenin kendi özel ve özgün şartları dikkate alınmalı; fakat, evrensel değerler ve erdemler göz ardı edilmemelidir."

Divan Başkanı – 3. madde için mülahazalar bu madde için de geçerli. Zannedersem "kalksın" diyecek arkadaşlar olabilir. Ancak 3. maddenin kalmasına karar verdiğimize göre, uygun görürseniz 4. madde de kalsın ve bunun üzerinde düzenlemeler yapacaksak yapalım...

– Görüşü, katkısı olan arkadaşlarımız var mı? Mustafa Bey, buyurun.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Sayın Başkan, Emine Yıldız hanımefendinin mülâhazasına saygı duyuyorum, kabul de ediyorum. Ama burası yüksek düzeyde bir kurul, büyük ölçüde akademik bir kuruldur. Burada zaten eğitimin temel prensipleri olan şeyleri tekrar etmek, bana göre bu kurulun seviyesine ve hedefine biraz uygun düşmüyor.

Şimdi, 4. ve 5. maddeyi lütfen herkes okusun. "Yurt dışına yönelik din eğitimin amacı, içeriği, yöntemi ve ortamı belirlenirken her ülkenin kendi özel ve özgün şartları dikkate alınmalı, fakat evrensel değerler ve erdemler göz ardı edilmemeli." Biz bunu zaten öbür maddede de belli ölçüde almıştık, ama 5. madde: "Öğretim etkinliklerinin, bireyin ve toplumun ihtiyacına cevap vermesi ve yaşayan sorunların çözümüne katkıda bulunabilmesi için din eğitimi programlarında yer alacak konuların hayatla ilişkilendirilmesine özen gösterilmeli" diyor. Farklı şey düşünülebilir mi modern dünyada?

Yani, bunu burada beyan etmek abesle iştigal gibi geliyor bana.

Divan Başkanı – Peki.

– Mustafa Bey, 3, 4 ve 5'i birleştirerek eğitim yöntemiyle ilgili bir madde haline getirmeyi uygun görür müsünüz?

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Katılıyorum.

Divan Başkanı – Peki.

O zaman telifçi bir yöntem izleyerek...

Prof. Dr. Suat Cebeci – Başkanım, bir üye bir şey söylüyor, "Peki" diyoruz...

Divan Başkanı – Bir dakika, lütfen müdahale etmeyin.

Telifi oylarınıza sunacağım, sizin oy hakkınız sonuna kadar korunacaktır; merak etmeyin.

Şimdi, tadat etmek yerine böyle bir telife gidebiliriz; ama, mesela 3. maddenin kalmasına karar verdikten sonra 4 ve 5. maddeleri de "kalksın" veya "kalsın" şeklinde oylayabiliriz.

– Buyurun Sayın Ergen.

Özkan Ergen – Sayın Hocamın sözlerine katılıyorum, doğru. Böyle ifadeler gerçek, herkes tarafından biliniyor; fakat, şu gerçeği gözden kaçırmamak gerekiyor: Uygulamada ve teoride farklı gerçekler var. Dolayısıyla biz bunları uygulamaya da aktarılması için, -ki biz bunları kendimiz için ifade etmiyoruz zaten, dışarıdaki okuyuculara ve adresatımız farklı- ben böyle kalmasını arzu ediyorum.

Divan Başkanı – Peki.

Komisyon Başkanımız da zaten "bunların uygulamayı etkilemesi için belirtilmesi gerekir" dedi.

– 4. ve 5. maddelerin kalkması teklifini destekliyor musunuz; oylarınızı izhar ediniz...

– "4 ve 5. madde kalsın" diyenler?...

Peki, 3, 4 ve 5'in tevhidine ihtiyaç duyar mısınız?..

"Tevhit edilsin, tek bir yöntemle ilgili madde haline gelsin" diyenler?...

Komisyon Başkanımız?..

Prof. Dr. Selahattin Parladır – Farklılıklar var da, ayrı...

Divan Başkanı - Peki, yöntemle ilgili...

– "Ayrı kalsın" diyenler...

Evet, birleştirilmesi isteniyor. O zaman eğitim maddelerinin hepsini Selahattin Bey lütfen... Yönteme ilişkin din eğitimi nasıl verilmelidir şeklinde tek bir madde haline getirelim. Yine aynı şeyleri ifade edelim de, tadat edilerek farklı bir maddeymiş algılaması çıkmasın.

6. maddeye geçiyoruz.

"6. AB ülkelerinde din dersleriyle ilgili yasal durum ve prosedür konusunda, o ülkede yaşayan yurttaşlarımız bilgilendirilmeli ve yasalar çerçevesinde düzenli din eğitimi almaları konusunda kendilerine yardımcı olunmalıdır. Bu ülkelerde dini temsil edecek cemaat kavramı yorumlanırken, İslâm'da kilise benzeri bir kurumlaşma olmadığı ve geçmişten bugüne İslâm din eğitiminin içeriğini din bilginlerinin belirlediği ve bunun bir uzmanlık işi olduğu göz önüne alınmalıdır."

Divan Başkanı – Şinasi Bey, buyurun.

Prof. Dr. Şinasi Gündüz – Sayın Başkan, ben bu 6. maddede vurgulanan, özellikle Hıristiyan toplumlardaki kilise kurumuna benzer bizde bir yapılanmanın olmadığının belirtilmesini çok önemsiyorum. Bu, şu açıdan oldukça önemli: Hıristiyan ülkelerde siyasî kurumlar dinî anlamda, diğer dinlerden kendilerine muhatap ararken, kilise benzeri bir yapılanma istiyorlar. Dolayısıyla İslâm'da böyle bir kurumun, kilise benzeri bir yapılanmanın olmadığının ifade edilmesi çok önemli.

Divan Başkanı – Peki.

– Aykırı bir görüş var mı? Yok.

Maddeyi bu haliyle oyluyoruz... Kabul edilmiştir. Teşekkür ederim.

Doç. Dr. Ali Dere – "Bu ülkelerde dini temsil edecek cemaat" yerine, "bu ülkelerde dinî kurumsallığı temsil edecek" denilmesi lazım...

Divan Başkanı – "Dini temsil edecek" değil, "Dini kurumsal olarak temsil edecek.."

– Emin Bey, tamam mı?

Prof. Dr. M. Emin Köktaş – Sayın Başkanım, burada teknik bir nokta var, Şinasi Bey haklı. Yalnız bu bizi başka bir yanlışa düşürebilir, ondan da kaçınmamız gerekiyor.

Divan Başkanı – Kaydı var onun; "bilim ve uzmanlık" diyoruz.

Prof. Dr. M. Emin Köktaş – Hayır, Ali Bey'in dediği nokta önemli. İslâmda kilise yoktur, zaten devlet de bizi muhatap kabul etmek için hiçbir ülkede kilise olmamızı istemiyor. Onun için, "dinî cemaat", "dinî topluluk" veya o tür bir kavramla karşılamamız gerekiyor. Ki, hukukî metinlerde "kilise" ve "dinî topluluk" terimleri ayrı ayrı geçiyor.

Divan Başkanı – Peki, Ali Bey'in katkısını alalım.

7. maddeye geçiyoruz.

"7. Yurttaşlarımızın bulundukları ülke yasalarına göre kendilerini temsil edebilmeleri için rehberliğe ve teşkilatlanmaya ihtiyaç vardır. Diyanet Türk-İslâm birlikleri, kendi yurttaşlarımızla birlikte bütün Müslümanları temsil edecek şekilde hukukî statüye kavuşturulmalı ve din derslerinin içerik, amaç ve yöntemlerinin tespiti konusunda uzman kişi, kurum ve kuruluşlarla devamlı işbirliği halinde olmalıdır.

Velilerin İslâm din dersleri konusunda okul ve ilgili kurumlar nezdinde duyarlı olmaları sağlanmalı, sahip oldukları yasal haklar onlara anlatılmalıdır."

Divan Başkanı – 7. maddeyle ilgili görüşleri alalım...

– Şinasi Bey, buyurun.

Prof. Dr. Şinasi Gündüz – Sayın Başkan, bu 7. maddede geçen DİTİB'in bütün Müslümanları temsil edecek şekilde hukukî statüye kavuşturulması ifadesi bence problem ifade ediyor. Çünkü dün 3. oturumda bazı konuşmacıların Avrupa'daki Müslüman nüfusun istatistiksel konumuyla ilgili verdikleri bilgileri dikkate aldığımızda, –örneğin Hollanda, Fransa gibi ülkelerde Türklerin azınlıkta olduğunu– diğer Müslüman cemaatlere karşımesela Fransa ve Hollanda gibi ülkelerde bütün Müslümanların nasıl temsilcisi olacak? Böylesi bir hukukî statüye nasıl kavuşturulacak?

Divan Başkanı – Nasıl yapalım, "vatandaş ve soydaşlarımız" mı diyelim?

Prof. Dr. Şinasi Gündüz – O şekilde düzeltilmesi daha doğru olur.

Divan Başkanı – Emine Hanım, buyurun.

Emine Yıldız – Sayın Başkanım, bu maddenin içeriğine benzeyen bir madde de, I. Komisyonda vardı, onunla tevhit edilmesini teklif ediyorum.

Divan Başkanı – Peki, doğru.

– Buyurun Hüseyin Bey.

Dr. Hüseyin Kurt – Sayın Başkan, Almanya çoğulcu bir ülke. Burada biz "bütün Müslümanları" ifadesini veya "bütün" kelimesini kullanırsak bu konuda sıkıntı doğacağını düşünüyorum.

Divan Başkanı – Aynı görüşü teyit ediyorsunuz.

Dr. Hüseyin Kurt – Bu maddeyle ilgili ikinci bir teklifim var, son cümlenin diğeriyle alakası yok. Bunu ayrı bir madde halinde mütalaa edersek daha yararlı olur diye düşünüyorum.

Divan Başkanı – Peki.

Önce "bütün Müslümanlar" ifadesi yerine, "soydaş ve vatandaşlarımız" ifadesinin yazılmasını uygun görenler lütfen el kaldırsın... Peki, tamam, o şekilde değiştiriyoruz.

– Selahattin Bey, son cümlenin ayrı madde olması hususunda ne dersiniz?

Prof. Dr. Selahattin Parladır – Olabilir.

Divan Başkanı – Peki.

Maddeyi bu değişikliklerle birlikte oyluyoruz: Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

8. maddeye geçiyoruz.

"8. İnsan hakları temeline oturan hak arama bilinci içerisinde, her bireyin ahlâk ve değer alanındaki hakları, sorumlulukları ve beklentileri, günümüzde, her zaman olduğundan daha çok önem kazanmıştır. Avrupa Birliği Anayasası Taslağında, belli bir din adı yerine, "manevî kültür" ifadesinin yer alması, Müslüman çocukların kendi dinlerini öğrenme hakkının da uygulamada daha âdil biçimde yer bulacağı ümidini artırmaktadır. Bu süreçte, isteyen Türk çocuklarının da din dersi alma haklarına kayıtsız kalınmamalıdır."

Divan Başkanı – Ana fikri, Türk çocuklarının din dersi almaları...

– Emin Bey, buyurun.

Prof. Dr. M. Emin Köktaş – Sayın Başkanım, Avrupa Birliği Anayasasında "manevî kültür" kelimesi geçmiyor, "dinî, kültürel, hümanist değerler" biçiminde geçiyor. Bu ifade bizim komisyonda da tartışıldı, Temel Haklar Şartının dibacesinde söz konusu olan bir tartışmaydı. Fransızlar bunu "manevî kültür", Almanlar ise "dinî kültür" diye tercüme ettiler. Ama, Avrupa Birliği Anayasasında "dinî, kültürel, hümanist değerler" olarak geçiyor. O, o şekilde düzeltilirse daha iyi olur diye düşünüyorum.

İkinci nokta da, zaten Avrupa Birliği Anayasası ayrı bir maddede din eğitimini garanti altına alıyor. Bunlar açık.

Divan Başkanı – Biz de onu teyit ediyoruz.

– Buyurun Sayın Aydın.

Prof. Dr. Mehmet Zeki Aydın – 7. maddenin son cümlesinin de buraya alınması uygun olur. "Velilerin İslâm din dersleri konusunda..."

Divan Başkanı – Tamam, 7. maddeyi ilgili arkadaşlar not ettiler; 7. maddeyi 8. maddeye katalım.

Peki, bu katkılarla birlikte maddeyi kabulünüze arz ediyorum... Kabul edilmiştir.

9. maddeye geçiyoruz.

"9. Eğitimde bütüncül yaklaşıma uygun olarak, din derslerinde zihinsel, duygusal ve bedensel yetenekler harekete geçirilmelidir. Aklın ve bilimin ışığında, çocuğun duygusal gelişimini dikkate alan bir program uygulanmalı ve ibadet ortamlarıyla tanışması sağlanmalıdır."

Divan Başkanı – Selahattin Bey, bu belki de eğitim ilke ve yöntemleri bir grup, eğitimin sorunları ve çözüm önerileri ikinci bir grup olur. Biz ona göre ayırınız yazımda.

– 9. madde hakkında söz isteyen?..

Bu maddede de herhalde tevhide ihtiyaç duyabilir.

Maddeyi, tevhit imkânının araştırılması kaydıyla oylarınıza arz ediyorum... Kabul edilmiştir. Teşekkür ederim. Tevhitten maksat, bu yöntemlerin azaltılarak bir araya getirilmesi ve din eğitiminde hangi yöntemlerin izleneceği konusunda en azından uygulamayı hızlandırıcı bir ifadenin bulunmasıdır.

Prof. Dr. Suat Cebeci – Sayın Başkan, 9. maddenin son kısmında asıl vurgulanan, öğrencileri, çocukları ibadet ortamına götürme, o ortamla tanıştırmadır. Yani, aslında bir uygulamalı eğitim öneriliyor.

Divan Başkanı – Peki, onu o zaman biraz daha netleştirelim olur mu?

10. maddeye geçiyoruz.

"10. Din eğitim ve öğretiminde muhataba uygun yöntemler esas alınmalı, dersler öğretmen merkezli yerine, öğrenci merkezli olarak sunulmalıdır."

Divan Başkanı – 10. maddeyi oylarınıza arz ediyorum... Kabul edilmiştir. Teşekkür

ederim.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Sayın Başkan, 10. madde "din eğitim ve öğretiminde muhataba uygun yöntemler esas alınmalı, dersler öğretmen merkezli yerine, öğrenci merkezli olarak sunulmalıdır" deniyor. Bu açık bir kuraldır. Dolayısıyla o tevhit edilecek maddeler içinde belki bir şekilde yer verilebilir.

Divan Başkanı – Doğru, zaten o kayıtla oylarınıza sundum, gayet haklısınız.

11. maddeye geçiyoruz.

"11. Yurt dışındaki İslâm din derslerinin dili ile ilgili karar, duygusal ve politik değil, bilimsel bir zemine oturtulmalı; cami merkezli din eğitiminde, Türkçenin kullanılmasına özen gösterilmelidir. Okul ortamında yapılan eğitimde ise, tamamen Türk çocuklarının katıldığı din eğitimi dersleri Türkçe olmalıdır. Eğitim dili Türkçe olmadığı takdirde, İslâmî kavramların bulunmadığı veya oturmadığı bir dil ile yapılacak İslâm din dersinin, İslâm'ı başka bir dinin kavramlarıyla karıştırıp bir tür anlam sapmasına götürmemesi için tedbirler alınmalıdır."

Divan Başkanı – Buyurun Rıdvan Bey.

Rıdvan Çakır – 11. maddeyi biz öyle düzenlemişiz ki, sanki vatandaşlarımızın bulunduğu ülkeler bize diyorlar ki, "ne olursunuz, gelin size din dersi verelim". Biz de diretiyoruz, "kardeşim, vereceksenız verin ama, illa ki Türkçe olacak!" Şimdi, bu noktadan hareketle, Türkçe olma konusundaki ısrarı yumuşatmak lazım. Ve şunu söyleyeyim size: Hiçbir ülkenin Türkçe din dersi olabilirliği konusunda bir düşüncesi yok. Ben Almanya için söylüyorum, Almanya'da başbakanlar seviyesinde okullardaki din dersinin Almanca olması konusunda hükümet karar aldı, Federal Başbakanın başkanlığında eyalet başbakanları seviyesinde. Halbuki, genelde normalde aldıkları kararlar ilgili bakanların bir araya gelmesiyle olur. Yani, Alman hükümetinin bu konudaki ısrarcılığını ifade etmek istiyorum... Tamam, tercihimiz din derslerinin dilinin Türkçe olmasından yana -keşke olabilseama Türkçe olmazsa olmaz gibi bir ifade de karşı tarafta tepki meydana getirebilir.

Teşekkür ediyorum.

Divan Başkanı – Yusuf Bey, buyurun.

Yusuf Kalkan – Sayın Başkanım, Hollanda'da bu yıldan itibaren Türkçe dersler tamamen yürürlükten kaldırıldı ve Türkçe dersi öğretmenlerinin de işlerine son verildi. Bu madde, bana göre Almanya'da din derslerinin Almanca verilmesi konusuyla ilgili olabilir ki, uygulama da o şekilde...

Maddenin "yurt dışındaki İslâm din derslerinin diliyle ilgili karar, duygusal ve politik değil, bilimsel bir zemine oturtulmalı, cami merkezli din eğitiminde Türkçe'nin kullanılmasına özen gösterilmelidir" şeklindeki kısmı tamam. Ama, ondan sonraki ifadelerin yumuşatılmasını, hatta metinden çıkarılmasını öneriyorum.

Divan Başkanı – Peki.

– Mehmet Emin Bey, buyurun.

Mehmet Emin Bayar – Sayın Başkanım, maddede "cami merkezli din eğitiminde Türkçe'nin kullanılmasına özen gösterilmelidir" diyoruz. Biz bunu yapıyoruz zaten. Dolayısıyla cümleyi "Türkçe'nin kullanılmasına devam edilmelidir" şeklinde düzeltelim.

Divan Başkanı – Tamam.

– Buyurun Sayın Pazarkaya.

Dr. Yüksel Pazarkaya – Alman hükümetlerinin Almanca konusunda karar verdiği şeklinde bir genelleme var. Bu genelleme doğru değil. Eyalettten eyalete değişen kararlar var. Bu kararlar yine de değiştirilebilir. Burada bir hak talebi söz konusudur. Avrupa Birliği değerlerine göre, insan haklarına göre, orada ana dil eğitimi talebi bizim de hakkımız. Bu hakkı istemek galiba doğru olur diye düşünüyorum.

Divan Başkanı – Peki, teşekkür ederim.

– Emin Bey, buyurun; bir cümleyle

Prof. Dr. M. Emin Köktaş – Sayın Başkanım, çok haklısınız; ama, o kadar karışık bir konu üzerinde konuşuyoruz ki...

Divan Başkanı – Ama ârifler...

Prof. Dr. M. Emin Köktaş – 2003 Weimar Deklarasyonunda bütün Alman millî eğitim bakanları bir araya geldi, Almanca İslâm dersinin konulması için Alman Hükümetinin hemen faaliyete başlamasını deklere ettiler. Artık bu açık yani.

Divan Başkanı – Tamam, konu netleşti. Biz de diyoruz ki, bu, düşünce ve ifade özgürlüğümüzün bir parçasıdır, talep ederiz. Bu ifadeyi yumuşatarak "mümkün olduğu kadar, imkânlar araştırılmalıdır" gibi bir kayıtla yer almalı veya böyle bir kayıt yer almamalı şıklarını oylayacağım.

Bir Katılımcı – Ancak Sayın Pazarkaya'nın ifade ettiği şey, karışıklık meydana getirdi. Din dersi ile ana dil dersini birbirine karıştırmayalım. Yani, ana dil dersi hakkımız mevcuttur ama, din dersinin nasıl verileceği hususunda, Sayın Hocamın da dediği gibi, Weimar'de bir karar alınmıştır.

Divan Başkanı – Peki, konuyu kapatıyoruz.

– Ali Bey, bir cümle.

Doç. Dr. Ali Dere – Sayın Başkanım, bu konu sadece Başkanlığımızı ilgilendirmekle kalmıyor, bir ülke politikası olarak da ele alınıyor. Hariciyeden kurumumuza gelen yazılarda büyük oranda "Almanca din eğitimi imkânları araştırılmalıdır" şeklinde ifadeler var. Şimdi, biz burada böyle bir maddeyle dil problemini tekrar gündeme getirirsek, ülkemizin başka bir kurumuyla da çelişki içerisine, o yazışmalardan haberdar değilmişiz gibi bir konuma düşme riskiyle de karşı karşıya kalabiliriz. Böyle bir endişe taşıyorum.

Divan Başkanı – Peki.

Bir Katılımcı – Alman bakanları bir araya gelip de "Dersler Almanca olacak" diye karar verdiyseler, biz de bir araya geldik böyle bir istekte bulunuyoruz. Şimdi, bu bir şûradır ve alınan kararlar mutlaka yapılacak diye bir şey yok. Alınan kararlar Diyanet İşleri

Başkanlığına teklif edilecektir. Yani, esnek olarak koymakta yarar var bence.

Ömer Faruk Turan – Belçika'da din derslerinin bulunulan bölgenin dilinde verilmesi konusunda Flamanca bölgesinde din dersi veren öğretmenler imtihandan geçirildiler; dersleri Flamanca veriyorlar. Ama, Valon bölgesinde, Frankafon bölgede 28 tane öğretmenimiz Fransızca imtihanından geçemedikleri için işsizliğe atıldılar. Yani, konu Belçika'da da sıkıntılı. Konu bu kadar ciddi.

Divan Başkanı – Peki.

Konu netleşti. O halde, üç ihtimal var:

Birincisi, maddenin tamamen kalkması.

İkincisi, maddenin aynen kalması.

Üçüncüsü, bu ifadenin bir hak talebi olarak yumuşatılarak ve rahatsız etmeyecek biçimde yer alması.

– Birinci görüşü oyluyorum... Peki.

– İkinci görüşü oyluyorum... Peki.

– Üçüncü görüşü oyluyorum... Peki, üçüncü görüşü telif ederek uzlaşmayı sağlayalım.

– Lütfi Doğan Hocam, buyurun.

Dr. Lütfi Doğan – Efendim, dil konusunda Almanya'daki ikinci veyahut üçüncü nesil bir açmaz içinde. Hatta camiye gelip Cuma namazını kılan çocuk ve gençlerden Türkçe bilmeyenler çıkabiliyor. Hakikaten üzerinde durulması gereken bir konu. Biz, İslâm dinini, inancı, İslâmiyet'in erdemlerini Almanya'da yayacağız. İslâm'ın -bana göre- kalplere, yüreklere girmesi lazım. Ecdadımız, Anadolu'ya Asya'dan gelip bunu nasıl yerleştirdiler? Bilmiyorum, ama şu çok önemli ki, buradaki Alman gibi düşünen Türk çocuklarına biz dini öğretmek istiyoruz. Hatta, zatıâlinize bir zaman da nakletmiştim. Ben, her memlekette hutbelerin o dilden bir rözüme yapılmasından yanayım. Çünkü, hakikaten çocuk Ahmet, Mehmet demesini biliyor, Türkçe konuşuyor; ama, Türkçe'yi anlamıyor. Yurt dışı seyahatlerimde ben çok karşılaştım. Çocuk Türkçe konuşuyor ama, bir şey anlamıyor. Bunun için, bu meseleyi Diyanet İşleri Başkanlığı iyice düşünmeli. Lütfen, Kurul üyelerine yalvarıyorum, bilim adamı gibi düşünsünler. Kendi içindeki hislerini bir kenara atsınlar. Biz İslâm dinini öğreteceğiz, ona göre... Kurulda bilen insanlarca tezekkür edilsin. Ama bence bir sorun var: Türk çocuğu Türkçe konuşuyor; ama anlamıyor.

Teşekkür ediyorum.

Divan Başkanı – Teşekkür ederiz.

11. maddeyi görüştük.

Arkadaşlarımız son madde olan 27. maddeye kadar, öğle tatilinde, yemek esnasında, bu maddelerde hangi katkıları sağlayabileceklerini görüşürlerse daha iyi yürürüz. Saat 14.15'te görüşmelere devam etmek üzere ara veriyoruz.

Çok teşekkür ederim.

– OTURUM ARASI –

Prof. Dr. İrfan Aycan (Divan Başkan Yardımcısı) – Sayın Diyanet İşleri Başkanımızın bir iki görüşmesi olması nedeniyle bu görevi bize tevdi etti; kaldığımız yerden devam edeceğiz.

Öğleden önceki oturumda II. Komisyonun hazırladığı raporun 11 maddesini görüşmüş, 12. maddeye gelmiştik.

Şimdi, 12. maddeye geçiyoruz.

"12. Birer ibadet mekânı olan camilerin, aynı zamanda sosyal ve kültürel merkezler olma fonksiyonları güçlendirilmeli, cami görevlilerinin de, cemaatin ve bulunduğu çevre halkının güvenini kazanma, onların sosyal problemleriyle ilgilenme ve çözümler üretme becerileri geliştirilmelidir. Bu amaçla yurt dışında görev yapacak personelde aranacak temel yeterlilikler belirlenmeli ve bu yeterlilikleri kazandırmaya yönelik hizmetiçi eğitim programları, kurslar, seminerler ve geliştirilen uzaktan eğitim projeleri gibi yollarla mevcut din görevlilerinin eğitim düzeyleri yükseltilmelidir."

Divan Başkan Yardımcısı – Daha önce de hatırlatıldığı gibi, maddelerin içeriği üzerinde durulursa memnun oluruz. Çünkü bu akşama kadar üç komisyonun raporunun tevhit edilmesi işi de var; zaman açısından bayağı sıkıntımız var.

– Bu madde üzerinde görüş belirtmek isteyen üyemiz var mı?

Olduğu gibi kalsın diyenler işaret buyursunlar... Kabul edilmiştir.

13. maddeye geçiyoruz.

"13. Yurt dışındaki Türk varlığına yönelik bir eğitim ve kültür politikasının ivedilikle geliştirilebilmesi, uygulanması ve takibi için konuya sahip çıkacak bir daimi komisyona ihtiyaç vardır. Bu komisyonda, Dışişleri Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu, Diyanet İşleri Başkanlığı ve benzeri kurum temsilcileri ile ilahiyat ve eğitim fakültelerinden konuyla ilgili uzmanlar yer almalıdır."

Divan Başkan Yardımcısı – Görüş bildirmek isteyen var mı?

– Buyurun Sayın Hocam.

Prof. Dr. Fahri Kayadibi – Efendim, bu maddeyi çok önemli buluyorum. Yıllarca bir politika geliştiremediğimizden dolayı bugün dördüncü nesil asimilasyonla karşı karşıya. Üçüncü nesil zaten bitmek üzere, dördüncü nesil hepten bitiyor. Arkadaşlar bunu dün de dile getirdiler.

Bir toplumu ayakta tutan, millî kimliği ayakta tutan din ve dildir. Şimdi görüyorum ki, bir politika oluşturmadığımızdan dolayı Almanya Türk çocukları için ana dili bir tarafa bırakmıştır, kendi dilini ön plana çıkarmıştır. Zaten asimile olmuş bir toplumda soydaşlarımıza dinlerini de, içinde yaşadıkları ülkelerin dilleriyle öğretilmeye başlanırsa, artık son hadde gelinmiş demektir. Avrupa'da camiler satın alındı; bu kaybolmuş olan nesiller bunları bir gün gelir satarlar. Tıpkı boş kalmış kiliseler gibi. Almanya, İslâm din dersinin Almanca yapılması yanlışlığını yapmışsa, ben bir politika geliştirememişsem, bu po-

litikayı kabul etmek durumunda değilim. En azından onlarla anlaşma yoluna gitmek durumundayım. Bu sebeple, vatandaşlarımızın acil ihtiyaçları için, işte Diyanetin din görevlisi göndermesi, Millî Eğitimin öğretmen göndermesi, Türk kültür merkezlerinin açılması gibi birtakım politikalar geliştirilmelidir.

İkinci olarak da, uzun vadeli tedbirler üzerinde durulmalı. Bu uzun vadeli tedbirler arasında ilkokuldan üniversiteye kadar okul açmak da yer almalı. Bu konuda anlaşma yapmak lazım. Kısaca, vatandaşlarımızın kimliklerini kaybetmemesi için kendimize ait bir politika geliştirmek mecburiyetindeyiz.

Teşekkür ediyorum.

Divan Başkanı Yardımcısı – Buyurun Sayın Hocam.

Musa Gürgün – Bu konuda 1990 yılından geçerli olmak üzere, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında 36 maddelik Kültür Planında yer alan "Yurt dışındaki tarihî Türk eserlerinin tespiti, envanterinin yapılması ve rölevelerinin hazırlanması yapılacaktır" şeklindeki madde, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planına girdi. 1991 yılından itibaren her yıl ödenek verildi. Yani, sadece Yunanistan'da da değil, 52 devlet üzerinde bu çalışmaların yapılması söz konusu. Fakat verilen bu ödenekler kullanılamadı, yıl sonu geldiği zaman üst düzey yöneticilerin telefon teatisi sonucunda başka projelere aktarıldı. 6 yıl, 7 yıl devamlı şekilde ödenek verildiği halde, maalesef bir şey yapılamadı. Fakat 1998 yılından itibaren Türk Tarih Kurumu, Balkanlar öncelikli olmak üzere, diğer ülkelerde ve Ön Asya, Kuzey Afrika ülkelerinde çalışmalar başlattı ve şu anda Ukrayna, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya ve eski Yugoslavya'nın bugünkü ülkelerinde çalışmaları hızlandırdı. Bilgisayar ortamına da aktardı bunları.

Şimdi, önemli olan, Dışişleri Bakanlığının bu konuya müzahir olması.. Dışişleri Bakanlığı uygulayıcı kuruluş olduğu için, bu konuya müzahir olursa, hayli mesafe almak mümkün olabilir.

Teşekkür ediyorum.

Divan Başkan Yardımcısı – Teşekkür ediyoruz.

– Buyurun Turgay Bey.

Turgay Avis – Bu maddeyle I. Komisyon raporunun 2. maddesi benzerlik arz etmektedir; ikisinin telif edilmesini teklif ediyorum.

Divan Başkan Yardımcısı – Teşekkür ediyoruz.

– Başka söz isteyen?.. Yok.

Maddenin olduğu gibi kalmasını isteyenler... İstemeyenler... Madde olduğu gibi kabul edilmiştir.

14. maddeye geçiyoruz.

"14. İlahiyat fakültelerinde yurtdışı için din dersi öğretmeni ve din hizmetleri personeli yetiştirmeye yönelik lisans ve yüksek lisans düzeyinde programlar uygulanmalıdır. Bu çerçevede, yurt dışında ortaöğrenimini tamamlamış Türk çocukları için ilahiyat fakül-

telerimizde kontenjanlar ayrılarak eleman yetiştirilmeli, bu elemanlar geldikleri ülkede o ülkenin dilini ve kültürünü bilen kişiler olarak görevlendirilmelidir. Aynı zamanda bu elemanlar, bulundukları ülkedeki eğitim sorunlarının çözümü yönünde de çalışmalar yapabileceklerdir."

Divan Başkan Yardımcısı – Söz isteyen?.. Yok.

Oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

15. maddeye geçiyoruz.

"15. Türkçe ve Türk kültürü dersleri içinde İslâm din dersi mutlaka verilmeli, bu ders için uygun bir öğretim programı hazırlanmalıdır."

Divan Başkan Yardımcısı – Söz isteyen?..

– Buyurun Sayın Hocam.

Yusuf Acar – Türkçe ve Türk kültürü dersleri içerisinde zaten İslâm din dersi var ve veriliyor. Almanca din dersi çalışmalarında ben bizzat bulundum; fakat benim görüşlerimi yansıtacak herhangi bir program sunamadım. Böyle bir program hazırlanarak, o tür çalışmalarda sunulmak üzere gerekli yerlere gönderilmelidir. Bunu ifade edecek bir cümleye komisyon kararında yer verilmelidir.

Divan Başkan Yardımcısı – Teşekkür ediyoruz.

– Buyurun Sayın Soyhun.

Mehmet Soyhun – Diğer ülkeleri bilmiyorum; ama, Almanya açısından bu maddede geçen İslâm din dersi konusu problemlidir. Türkçe ve Türk kültürü dersleri içinde ancak İslâm hakkında bilgi verilebilir, din dersi olmaz. O ifade, "İslâm din bilgisi" şeklinde değişmelidir.

Divan Başkan Yardımcısı –Doğru, ana dil dersleri içerisinde Almanya için hakikaten bu söz konusu değil.

O zaman bu cümleyi yeniden düzenlememiz gerekiyor.

– Nevzat Bey, "İslâm öğretimi" şeklinde mi geçiyor ana dil dersi içindeki?...

Prof. Dr. Nevzat Y. Aşıkoğlu – Efendim, ben daha önce Komisyon çalışmaları sırasında açıklamaya gayret ettim. İki tür din eğitimi veya din dersi söz konusu. Birisi, ana dil tamamlama dersleri içerisinde verilen dinî bilgiler. İkincisi de, bizim burada uzun boylu tartıştığımız anayasal din dersi. Şimdi, burada söz konusu edilen, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından oraya gönderilen öğretmenlerce verilmesi istenen, programı Bakanlık tarafından yapılan, okulda program dışı isteğe bağlı olarak öğrencilerin kendi arzularına göre katıldıkları derslerdir. Bu derslerin niteliğini, programını Millî Eğitim Bakanlığımız yapıyor, Alman makamlarıyla bunun alakası yok. Bu ana dil tamamlama derslerinin birkaç boyutu var; Türkçe var, hayat bilgisi var, din dersi var. Ama, din dersi maalesef yeterince yapılamıyor; burada vurgulanmak istenen budur. Hocam da biraz önce ikaz etti, aslında "din dersinin verilmesine devam edilmeli" şeklinde olmasını söyledi. Doğru; ama, aslında din dersi olmasına rağmen içerik doldurulmuyor, yapılmıyor. Buna vurgu yapıyoruz. Yoksa,

dinî eğitim mi olsun, din dersi mi olsun; bu zait bir tartışma.

Divan Başkan Yardımcısı – Yani, buradan giden öğretmenlerimiz o zaman biraz bu formasyona göre yetiştirilip ona göre gönderilmesi lazım. O eksiklik var.

Prof. Dr. Nevzat Y. Aşıkoğlu – Evet. Yani, bu ana dil tamamlama dersleri tam anlamıyla verilsin; söylenmek istenen bu.

Divan Başkan Yardımcısı – Tamam, teşekkür ediyoruz.

– Buyurun İbrahim Bey.

Prof. Dr. İbrahim Çalışkan – Mademki ayrı bir madde halinde yazılmış, her maddenin kendi içerisinde anlaşılabilir olması lazım. Şimdi, Nevzat Bey'in açıklamalarıyla bir anlam ifade ediyor bu madde. Bunun için, bu maddenin anlaşılır hale getirilmesini teklif ediyorum.

Divan Başkan Yardımcısı – Peki, daha detaylı tartışmaya girmeyelim bu konuda; mesele anlaşıldı.

– Buyurun Sayın Hocam.

Prof. Dr. Fahri Kayadibi – Türkçe ve Türk kültürü dersleri içerisinde bulunan İslâm din dersleri normal okul programları içerisinde değil çok yerde. Okul programı dışında olduğundan dolayı da, veli çocuğunu yormamak için buraya vermek istemiyor. Böylece büyük ölçüde bu derslere devam etmiyor bizim vatandaşlarımızın çocukları. Öyleyse, "bu derslerin normal okul programları dahiline alınması" diye bir madde konulmasında fayda vardır.

Divan Başkan Yardımcısı – Sayın Hocam, önerinize teşekkür ediyoruz; ama, bu ayrıca bir çalışma konusu.

Prof. Dr. Fahri Kayadibi - Yalnız bu talep buraya eklenebilir.

Divan Başkan Yardımcısı – Normal dersler arasında olması çok zor. Ana dil derslerinin öğleden sonraya konulması sebebiyle biraz caydırıcı oluyor; ama, bazı eyaletlerde sabah Almanca din dersinin olduğu saatin karşısına konulmuş. Buralarda çok faydalı oluyor.

Prof. Dr. Fahri Kayadibi – Sadece Almanya'yı düşünmeyelim, diğer ülkeleri de düşünelim. Konulmuştur; eğer uzlaşmacı bir tavırla yaklaşılırsa, konulabilir.

Divan Başkan Yardımcısı – Tamam.

Maddenin bu şekliyle geçmesini kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Mehmet Soyhun – Sayın Başkan, acaba oraya "din bilgisi" veya "din dersi" diye bir ilâve yapılsa daha uygun olmaz mı?

Divan Başkan Yardımcısı – Burada, "Türkçe ve Türk kültürü dersleri" denilince bir mahzur teşkil etmiyor. Ama, onlar ana dil dersleri olmasaydı, direkt İslâm din dersi diye giriş yapsaydık dediğiniz haklı.

16. maddeye geçiyoruz.

"16. Yurt dışında görevlendirilecek personelin yabancı dil öğrenmeleri, kendileri için kazanç olduğu kadar, yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın resmî ve dinî kuruluşlarla ilişkilerini düzenleme konusunda da bir ihtiyaçtır. Bu nedenle, bu görevlilerin mutlaka yabancı dil öğrenmeleri için imkân hazırlanmalıdır."

Divan Başkan Yardımcısı – Söz isteyen?..

– Buyurun Sayın Onay.

Dr. Ahmet Onay – 16. maddenin son satırında geçen "yabancı dil öğrenmeleri için imkân hazırlanmalı" ifadesinin çıkarılmasını teklif ediyorum. Zira bu imkân hazırlanmıştır. Belki de bunu "Bu nedenle bu görevlilerin mutlaka yabancı dil yeterliliği kazanmaları sağlanmalıdır" dersek daha manidar olabilir diye düşünüyorum.

Divan Başkan Yardımcısı – Başka söz isteyen?..

– Buyurun Yusuf Bey.

Yusuf Kalkan – Efendim, yurt dışında en küçük yerleşim biriminden en merkezi yerde görev yapan din görevlisine kadar her arkadaşımız en az dört vakit camide cemaatle buluşmak zorundadır. O sebeple, yabancı dil probleminin, vakitlerden tasarruf edilerek değil veya camideki hizmetleri aksatmak suretiyle değil, başka yollarla çözülmesi gerekir. Camide bulunması, din hizmeti sunması gereken gün ve saatlerde yabancı dil öğreneceğim diye hizmetlerin aksatılmasının son derece sakıncalı olacağını düşünüyorum. O sebeple, başka bir formül üzerinde çalışılmalı. Şöyle bir imkân hazırlanabilir: Haftanın beş günü saat 09.00 ile 11.00 arasında olmak üzere günde 2'şer saatlik ciddî bir ders programı düzenlenebilir. Sıradan kurslar yerine, çok ciddî yabancı dil eğitimi veren kurumlara arkadaşlarımızın gitmesi sağlanabilir. Yani, Türkiye'den bu imkânı sağlamak mümkün olmayacak.

Biz şunu yapabiliriz Müşavirlik olarak; bu arkadaşlarımızın sayısı çok fazla olmayacağı için, vakıflar kanalıyla onların kurs ücretlerini temin edebiliriz. Ama hizmeti aksatmak kesinlikle düşünülmemelidir.

Divan Başkan Yardımcısı – Buyurun Sayın Doğan.

Dr. Lütfi Doğan – Bu madde çok güzel bir madde. Yurt dışındaki bir personelin dil bilmesi çok önemli. Yalnız, yabancı dil bilmesi yeterli değil, Türkçeyi de iyi bilmesi gerekir.

Divan Başkan Yardımcısı – Sayın Hocam, en güzeli bulmaya çalışıyoruz. Bazen Türkçeyi iyi bilenlerin bu kez dini iyi bilmedikleri anlaşıldı, geçmişte. Almancayı iyi bilenler hem Türkçeyi hem dini bilemedi. Biraz sıkıntı yaşandı.

Dr. Lütfi Doğan - Bir de DİTİB gibi merkezlerde Türklere Türkçe ders de verilmeli. Ama, onlara verilecek dersin nasıl olması lazım geldiğini eğitimciler düşünmeli. Türkçeyi de geliştirmek mecburiyetindeyiz. Kendi dilini bilmeyen bir insan başka bir dili öğrenemez.

Divan Başkan Yardımcısı – Teşekkür ediyoruz Hocam.

Bu maddeyi bu haliyle oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

17. maddeye geçiyoruz.

"17. Dış ülkelerde, özellikle büyük şehirlerde, Türk Kültür Merkezleri açılarak, bu merkezlerde vatandaşlarımıza ve çocuklarına Türk dilini, kültürünü ve İslâm dinini tanıtacak programlar düzenlenmelidir."

Divan Başkan Yardımcısı – Söz almak isteyen?..

– Buyurun Sayın Bayar.

Mehmet Emin Bayar – Maddede geçen "Türk kültür merkezi" ifadesi hukukî bir terim. Dışişleri Bakanlığına ilişkin kanunda bu madde vardır; "Yurt dışında Türk kültür merkezlerini Dışişleri Bakanlığı kurar" diye. Bu ifadeyi biraz daha yumuşatarak "dinî, sosyal ve kültürel amaçlı faaliyetler yapmak üzere merkezler açılarak.." desek daha uygun olur. Bakanlığın müdahale etme imkânı var, çünkü Brüksel'de mevcut yeri açarken bize müdahale etti Dışişleri Bakanlığı. "Bu ifade hukukî bir metindir, bunu merkezinizin kapısına veya herhangi bir yerine yazamazsınız, bu ismi veremezsiniz" dediler..

Divan Başkan Yardımcısı – Zaten camilerimizin etrafında böyle yerler yok mu? DİTİB'in camilerinin etrafında bu tür kompleks var değil mi? Kültürel ve sosyal faaliyetlerin yapıldığı yerler var?

Mehmet Emin Bayar – Hocam, benim bu doğrultudaki teklifim I. Komisyon raporuna girmemiş. Bana göre, her mahalleye küçük küçük mescitler açmak yerine, büyük kompleksler, eski ifadesiyle külliyeler oluşturmak suretiyle içerisinde her türlü sosyal aktivitenin, spor dahil, bütün hizmetleri verilebilecek merkezlere ihtiyaç var. Çünkü, yurt dışında yeni bir Türklük oluşuyor, Avrupa Türklüğü oluşuyor. Konuya bu noktadan yaklaşalım derim.

Divan Başkan Yardımcısı – Tamam, teşekkür ediyorum.

Bir Katılımcı – O boyutunu bilmiyoruz, eğer gerçekten hukukî bir kavramsa, kullanılamazsa, "Türk" kelimesinin yerine "Millî" koyarak sorunu çözebilir miyiz? "Millî kültür merkezleri..."

Bir Katılımcı – Hayır, "Türk kültürü" ibaresini kullanamıyoruz. O zaman "millî kültür" desek olur mu?

Divan Başkan Yardımcısı – Buyurun Sayın Çakan.

Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan – Orada bir kelime kaldırıldığı zaman "kültür merkezleri" diye, oluyor bitiyor. Maksat hasıl oluyor, "kültür merkezleri" diyelim.

Divan Başkan Yardımcısı – Peki, bu Dışişlerinin inisiyatifinde olan bir konu ise, ayrıca kültür merkezleri açmaya ihtiyaç var mı?

– Buyurun Hocam.

Yusuf Acar – Efendim, zaten biz dernek enflasyonundan rahatsızız orada. "Dinî, sosyal ve kültürel amaçlı olarak kurulan derneklerde vatandaşlarımızın Türkçeleri geliş-

tirilmeli..." şeklinde bir ifade yeterlidir.

Divan Başkan Yardımcısı – Evet, o zaman "Türk kültür merkezleri"ni çıkarıyoruz.

– Buyurun Sayın Hocam.

İzzet Tosun – "Türk-İslâm ve kültür merkezi" diyerek İslâm kelimesi eklenirse belki o ortadan kalkar.

Divan Başkan Yardımcısı – Sayın Hocam, zaten camilerimiz dernekler bünyesinde oluşuyor. Bu adla ayrıca merkezler açtığımız zaman bürokrasiyi artırmış olmaz mıyız?

– Buyurun Mehmet Emin Bey.

Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş – Sayın Başkan, böyle bir maddenin yer almasını arzu ediyoruz, ama, şöyle bir endişe taşıyorum: Biz bütün arzularımızı buraya yansıtıp şûra kararlarının vuruculuğunu azaltıyoruz.

Şimdi, sorun ne? Şu anda Avrupa'daki Müslümanların, Türklerin hakikaten vurgulamamız gereken sorunu böyle merkezlerin açılması mı? Her taraf zaten dernek dolu, camiler boş duruyor. Yani, böylece birinci derecede önemli olmayan konuları metne koyarak bence şûranın kararlarının etki gücünü azaltmamalıyız. Öncelikle, hakikaten ihtiyacımız olan noktaları ortaya koymalıyız. Zaten bu tip faaliyet yapacak yer çok, ama faaliyet yapılmıyor.

Divan Başkan Yardımcısı – "Mevcutları aktif hale getirmek gerekiyor" diyorsunuz. Bu da zaten kararların pek çoğunda ifade ediliyor.

– Yusuf Bey, buyurun.

Yusuf Kalkan – Sayın Başkanım, her başkonsolosluk bölgesinde bir Türk kültür merkezi var Avrupa'da. Dolayısıyla bir Türk kültür merkezi açılmasına, mademki Diyanet İşleri Başkanlığının yurt dışı hizmetlerini değerlendirerek bir hedefe varmaya çalışıyoruz. Bizim komisyonumuzda da görüşüldü, şu anda bizim din görevlilerimiz, yurt dışında, 23 Nisan dahil, 19 Mayıs dahil, Çanakkale dahil, Fetih dahil, bütün millî ve dinî günleri her cami kendi bünyesinde çok büyük bir etkinlikle kutluyor. Aslında böyle bir maddenin buraya niçin girdiğini anlamakta zorlanıyorum. Ben şahsen bu maddenin çıkarılmasını öneriyorum.

Divan Başkan Yardımcısı – Bir de Komisyon Başkanımızın bu konudaki görüşünü dinleyelim.

Prof. Dr. Selahattin Parladır – Türk dili meselesi üzerinde bir duyarlılık var. Biz bunun ayrıca konulmasının faydalı olacağını düşündük. Daha önce de din dersinin Türk diliyle verilmesi üzerinde durmuştuk. Yani, bu bir kimlik meselesi. Kültür erezyonunun önüne geçmek için Türk dilinin yeni yetişen nesiller arasında canlı tutulması üzerinde duruldu. Yine de genel kurulumuz bilir.

Divan Başkan Yardımcısı – Sayın Hocam, zaten bu maddede belirtilen hususlar diğer maddelerde pek çok defa tekrar edildi. İsterseniz...

– Buyurun Sayın Hocam.

Prof. Dr. Nevzat Y. Aşıkoğlu – Efendim, tabiî heyetin kararına saygılıyız, ama olayı biraz açıklamak istiyorum.

Eski yıllara şöyle dönüp bakarsak, yurt dışında -Amerika'da, Almanya'da ve diğer ülkelerde- "Türk Evleri" adı altında kurulması öngörülmüş hatta kurulmuş olan merkezler var. Ama benim tespitlerime göre bu merkezler çok faal çalışmıyor. Bizim burada komisyon olarak vurgulamak istediğimiz şey, cami etrafındaki sosyal etkinliklerin yapılması değil, yani Diyanet teşkilatının ya da camiye gelen cemaatin yürüteceği birtakım sosyal faaliyetler değil. Bunun dışında kalan Türk toplumunun, soydaşların, ilgilenen herkesin gelebileceği, birtakım faaliyetlere katılabileceği birtakım merkezlerin ihdas edilmesi. Bu maddenin hedefi de, zaten Diyanet İşleri Başkanlığı değil doğrudan.

Divan Başkan Yardımcısı – Her başkonsolosluk mevkiinde böyle bir yer var deniliyor zaten.

Prof. Dr. Nevzat Y. Aşıkoğlu – Ha, burada Kültür Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı veya başka kuruluşlar bu tür merkezleri aktif hale getirebilirler. Hani bir taraftan "Efendim, Alman makamları reddediyor, dil Almanca olacak, kültürümüzü veremeyeceğiz, başka çaremiz yok" deyip hayıflanıyoruz, bir taraftan da Türkçe ve kültürünü koruyacak merkezlere karşı çıkıyoruz. Burada bir çelişki var.

Divan Başkan Yardımcısı – Maksat hasıl oldu Hocam.

– Bu maddenin kaldırılmasını isteyenler?..

– Kalmasını isteyenler?..

Madde kaldırılmıştır; teşekkür ediyorum.

18. maddeye geçiyoruz.

"18. Yurt dışına yönelik dinî yayınların sayısı ve süresi artırılmalı, ayrıca kültür kazandırıcı yayınlara da ağırlık verilmelidir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görev alanıyla ilgili olarak yurt dışında yapılan bilimsel çalışmalar, gönderilen raporlar ve dokümanlar araştırmacıların istifadesine sunulmalıdır."

Divan Başkan Yardımcısı – Bu maddenin, I. Komisyonun ilgili maddesiyle tevhid edilmesi isteniyor.

19. maddeye geçiyoruz.

"19. Din eğitimi konularında özel projeler geliştirilerek, yurt dışında yaşayan hedef kitlenin ihtiyaçlarını karşılayacak nitelik ve nicelikte yazılı, sesli ve görüntülü yayınlar üretilmeli ve dijital teknolojinin kullanıldığı sanal ortamda programlar hazırlanmalıdır. Bu amaçla Başkanlığın ilgili birimi uzman personel ve teknik donanımla desteklenmelidir."

Divan Başkan Yardımcısı – Söz isteyen var mı?

Bir Katılımcı – Biz diğer komisyonların raporlarıyla tevhit edeceğimiz maddeleri dahi burada kabul etmemiz gerekiyor, kabul edilmeli ki, bu maddeyi varsayarak orada götürüp tevhit edelim. Yani, bunun ret ve kabulünü oylayalım, kabul edilmişse –ben not alıyorum zaten- biz akşam çalışacağız, bu tevhidi yapacağız.

Divan Başkan Yardımcısı – Sayın Hocam, eğer bunu kabul eder de oraya koyarsak ayrı madde olarak girer. Çünkü, ifade ediş şekilleri değişik en azından.

Bir Katılımcı – Ama kabul edilen bütün maddelerde bu tevhit etme olayı var zaten. Şimdiye kadar öyle çalıştık.

Divan Başkan Yardımcısı – Tamam, tevhit edilmek üzere 18. maddeyi oylarınıza sunuyoruz: Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

19. madde... ("O da aynı" sesleri)

O zaman, bunu da tevhit edilerek kabul edilmesini isteyenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

20. maddeye geçiyoruz.

"20. Diyanet yurtdışı temsilciliklerinin mahallinde dinî ve kültürel yayınlar yapması teşvik edilmeli, Başkanlığın tecrübe birikimiyle ilahiyat alanındaki akademik bilgi birikiminin yurtdışı entelektüel çevrelerine sunulması için çalışmalar yapılmalıdır."

Divan Başkan Yardımcısı – ("O da aynı" sesleri) Evet, 20. maddeyi de tevhit edilmek üzere oylarınıza sunuyoruz... Kabul edilmiştir.

21. maddeye geçiyoruz.

"21. Türkiye, okulda din öğretiminin teorisi ve uygulaması ile ilgili önemli tecrübeye sahiptir. Bu tecrübenin Alman okullarında İslâm din öğretimi çalışmalarında bilimsel düzeyde paylaşılmasının önemli katkılar sağlayacağı, başta Almanya olmak üzere, çeşitli uluslararası platformlardaki paylaşımlardan anlaşılmıştır. Bu paylaşımı geliştirecek ve destekleyecek tedbirler alınmalıdır."

Divan Başkan Yardımcısı – Madde üzerinde görüş bildirmek isteyen?..

– Buyurun Sayın Hocam.

Dr. Muhlis Akar – Sayın Başkanım, bu maddenin şöyle düzenlenmesini teklif ediyorum: "Türkiye, din öğretim ve eğitimiyle ilgili olarak önemli bir tecrübe birikimine sahiptir." Yani, "okulda din öğretiminin teorisi ve uygulaması" denilmesi yerine, daha genel bir ifade kullanılması daha doğru olmaz mı?

Divan Başkan Yardımcısı – Yani, "okulda" kelimesinin çıkarılmasını istiyorsunuz?

Dr. Muhlis Akar – Evet, efendim "sınırlandırılması", "kayıtlanması" yerine daha genel bir ifade daha doğru olur diye düşünüyorum.

Divan Başkan Yardımcısı – Tamam.

– Buyurun Hocam.

Yusuf Acar – İkinci cümledeki "bu tecrübenin Alman okullarında" vurgusu sakıncalı olabilir. O ifade, "Avrupa ülkelerinde" şeklinde değiştirilebilir.

Divan Başkan Yardımcısı – Evet, şu ana kadar "yurtdışı" diye kullandık, buraya da "yurtdışı" diyoruz. Cümledeki "Alman" kelimesini çıkarıyoruz.

– Buyurun Mehmet Emin Bey.

Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş – Sayın Başkanım, çok yanlış anlaşılmaya müsait olabilecek bence bir ifade var, onun yerine başka bir şey bulalım. O da şu: "...çeşitli uluslararası platformlardaki paylaşımlardan anlaşılmıştır." Burada çok iddialı bir önerimde bulunmuş oluyoruz. Sanki uluslararası bir konsensüs varmış gibi... Yani, bir iki toplantıda ortak bir görüşe varmış olabiliriz, ama "böyle platformlardan anlaşılmıştır" gibi bir ifade ile sanki yaygın, herkesin kabul ettiği bir tez, "artık bunu tartışmayalım, bundan devam edelim" gibi yanlış anlaşılmaya müsait olacak bir ifade görüyorum ben. Şayet o ifade kalacaksa, maddedeki "üzere" kelimesinden sonraki kısmını biraz daha yumuşak bir ifadeyle ifade etmemiz lazım.

Divan Başkan Yardımcısı – Yani, Türkiye'nin tecrübesinin başka ilim adamları tarafından paylaşıldığını...

Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş – Evet, "artık biz bunu anlattık, bu tartışma bitmiştir, herkes bizim bu bilimsel teoriye, bu derslere katkı sağlayacağımızı kabul etmiştir" gibi bir yanlış anlaşılmaya neden olabilir.

Divan Başkan Yardımcısı – Genel kanı bu şekilde değil mi ama? "Türkiye'nin tecrübesinden istifade etmek istiyoruz" diyorlar.

Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş – Evet, bu doğru Hocam; ama "paylaşımlardan anlaşılmıştır" ifadesini...

Divan Başkan Yardımcısı – Öneriniz nedir?

Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş – Katkımızın olacağını vurgulayalım. Yani, Türk eğitiminin katkısını vurgulayalım. Hangi Alman din eğitimcileri bunu ne kadar kabul ettiler?! Bu, bilimsel olarak riskli bir ifade. Biz, katkıda bulunabileceğimizi ileri sürelim, iddia edelim, o gayet güzel olur.

Divan Başkan Yardımcısı – Tamam, sonraki cümle kalıyor.

"...önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir" diyelim; o şekilde yumuşatalım onu.

Evet, maddeyi oylarınıza sunuyoruz: Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Bu değişiklikle kabul edilmiştir.

22. maddeye geçiyoruz.

"22. Dış ülkelerde din eğitimi konusundaki yasal düzenlemelerin farklılık göstermesi sebebiyle, İslâm din dersi her ülke ve eyalette ayrı olarak ele alınarak, mevcut imkânlar ve sınırlılıklar bilimsel düzeyde irdelenmeli ve çözüm önerileri geliştirilmelidir."

Divan Başkan Yardımcısı – Başka söz isteyen?..

– Buyurun Yusuf Bey.

Yusuf Kalkan – Efendim, madde çok uygun, sadece "mevcut imkânlar ve sınırlılıklar" ifadesinden ben pek bir şey anlamadım. "Mevcut imkânlar bilimsel düzeyde irdelenmeli ve çözüm önerileri geliştirilmelidir" şeklinde düzeltilmesini, "sınırlılıklar"ın çıkarılmasını öneriyorum.

Divan Başkan Yardımcısı – Selahattin Hocam, bu konuda ne diyeceksiniz?

Prof. Dr. Selahattin Parladır – "Sınırlılıkları" kendimiz koyup da sınır var diye kabul etmiş görünmeyelim... Evet, çıkaralım.

Divan Başkan Yardımcısı – Evet, bu maddedeki "sınırlılıklar" kelimesini çıkarıyoruz.

Başka önerisi olan?..

– Buyurun Sayın Çağrıcı.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Sayın Başkan, cümlede bir "çözüm önerileri geliştirilmeli" diye bir ifade vardı. Tabiî, o yukarıda "sınırlılıklar" tabiri galiba güçlüklerdir. "Mevcut imkânlar ve güçlükler bilimsel düzeyde irdelenmeli" şeklinde olmalı ifade. Güçlükler de var ama bunların düzeltilmesi yönünde çözümler geliştirilmesi isteniyor maddede.

Divan Başkan Yardımcısı – Peki, bu "sınırlılıklar" kelimesi yerine, "güçlükler" kelimesinin adapte edilmesi isteniyor?..

Bir Katılımcı – Sayın Başkanım, çözüm arayışı öneriliyor, fakat paragrafın yukarısında çözüm zaten verilmiş gibi. Bence o çözümü zikretmeden "her ülkedeki farklılıklar dikkate alınarak bu dersin nasıl verileceği konusunda bilimsel araştırmalar ve çözüm önerileri..." diye maddenin geçmesi daha uygun olur.

Divan Başkan Yardımcısı – Ama o da sabahki oturumlarda hep vardı.

Bir Katılımcı – Hayır, ben mantıkî kurguda sorun olduğunu düşünüyorum. Yani, çözümü baştan veriyoruz, sonra "bilimsel araştırma yapalım" diyoruz.

Bir Katılımcı – Sayın Başkan, aşağıda "çözüm önerileri" deniliyor. Sorun olmadan çözüm olmaz herhalde; sorunlar zikredilebilir.

Divan Başkan Yardımcısı – Evet, o zaman "mevcut imkânlar ve sorunlar" şeklinde değiştiriyoruz.

– Buyurun Mehmet Emin Bey.

Mehmet Emin Bayar – Sayın Başkan, konuyla ilgili olarak benim bir arzım var: Maddelerde "yurtdışı" olarak geçiyor, "dış ülkeler" olarak geçiyor, "AB" olarak geçiyor, "Batı ülkeleri" olarak geçiyor. Bunların bir kalıpta toplanması uygun olur diyorum. "Yurt dışı" deyince bütün dünyayı kapsar. Bir yerde de "Avrupa ülkeleri" olarak geçiyor. Bilemiyorum bu konuda bir fikir birliği yapsak mı?

Divan Başkan Yardımcısı – Maddede "yurtdışı" diyoruz... "İmkanlar ve sorunlar" diyoruz.

Evet, bu değişiklik teklifleriyle birlikte maddeyi kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

23. maddeye geçiyoruz.

"23. Almanya, Müslüman çocuklarının okullarda din eğitimleri konusunda program geliştirmeden öğretmen yetiştirmeye kadar farklı modelleri denemekte ve desteklemekte-

dir. Türkiye, bu çalışmaların her aşamasında yer alarak gerekli katkıyı sağlamalıdır."

Divan Başkan Yardımcısı – Bu maddenin de 21. maddeyle benzerliği var. Arkadaşlarımız, bu benzerlikten dolayı tevhit edilebileceğini söylüyorlar.

– Buyurun Sayın Yıldız.

Yrd. Doç. Dr. Kemal Yıldız – Bu konu, daha önceki maddelerde zaten geçmişti. Onun için kaldırılmasını öneriyorum.

Divan Başkan Yardımcısı – Ya da şu şekilde yapalım, madem tekrar var burada. Biz bunu kabul edelim, sonra tevhit edilsin.

– Buyurun Mehmet Emin Bey.

Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş - "Türkiye bu çalışmaların her aşamasında yer alarak..." şeklinde değil de "yer alma yollarını arayarak" dersek daha iyi olur.

Divan Başkan Yardımcısı – Evet, "yer alma yolları aranmalıdır" şeklinde oluyor.

Evet, benzer maddeler var. O zaman, önce bu maddeyi kabul edelim, sonra da tevhit ederiz.

Maddeyi oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

24. maddeye geçiyoruz.

24. maddeyle 25. maddeyi birlikte okuyoruz:

"24. Batı ülkelerinde dinî konulardaki farklılıkları kabul eden, fakat ayrılıklara izin vermeyen bütüncül bir eğitim modeli üzerinde çalışılmaktadır. Türkiye, ayrılıkları değil, birliktelikleri önceleyen bir İslâm din dersi modelini desteklemelidir. Bu ders, tüm dinî anlayış ve yaşayışları kucaklayan Kur'an ve Sünnet merkezli bir ders olmalıdır."

"25. Yurt dışındaki İslâm din dersleri, Kur'an ve sünnete dayanan, bireyi, toplum hayatını dikkate alan, teolojik ve pedagojik boyutlarda bilimsel yaklaşımı temel alan, disiplinlerarası çalışmalarla desteklenen bir niteliğe sahip olmalıdır."

Divan Başkan Yardımcısı – Evet, isterseniz önce 24 ve 25. maddelerin birleştirilmesini oylayalım, ondan sonra da içeriği üzerinde dururuz.

Birleştirilmesini isteyenler?.. İstemeyenler... Birleştirilmesi kabul edilmiştir.

Şimdi, içeriği üzerinde duralım.

– Buyurun Mehmet Emin Bey.

Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş – Şûra kararları bildiğim kadarıyla İngilizce ve Almancaya da tercüme edilecek. Dolayısıyla kavramları kullanırken çok dikkatli olmamız lazım. Eğer böyle kavramlarla tercüme edersek karşımıza büyük sorunlar çıkacak. Örneğin, her iki maddede de "İslâm din dersi" kavramı geçiyor. Şu anda Almanya'da İslâm din dersi diye bir ders yok. Dolayısıyla "İslâm'la ilgili dersler" diyelim. Çünkü, İslâm din dersinin Almanca karşılığı başka, İslâm'la ilgili şu anda daha önceki maddede geçen model uygulamalarının Almanca karşılığı başka. Dolayısıyla biz onu eğer "İslâm din dersi" de-

yip de öyle tercüme edersek, bunun orada nesnel hiçbir karşılığı olmayacak. Çünkü, şu anda uygulanan, İslâm'la ilgili değişik ders modelleri var. Ama Anayasada öngörülen ve adı konulan ve bugün Türkçe "İslâm Din Dersi" diye tercüme ettiğimiz ders, şu anda Almanya'nın hiçbir bölgesinde -Berlin kısmen hariç- uygulanmıyor. Dolayısıyla hiç olmazsa onu "İslâm'la ilgili dersler" dersek, değişik ders uygulamalarına işaret etmiş ve biz de onların içinde yer almayı kabul etmiş oluruz. Eğer böyle tercüme edersek, karşılığı olmayan bir ders üzerinde duruyormuş gibi yanlış anlaşılmalara neden olabilir.

Divan Başkan Yardımcısı – Buyurun Selahattin Hocam.

Prof. Dr. Selahattin Parladır – Sadece "din dersi" desek?

Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş - Onu kullanmayalım.

Divan Başkan Yardımcısı – Selahattin Hocam, siz hangisini öneriyorsunuz?

Prof. Dr. Selahattin Parladır – "İslâm" çıksın, "Din dersi" kavramı kalsın. Diğer tarafı zannediyorum uygun oluyor. Yani, "bütünleştirici bir din dersi..."

Divan Başkan Yardımcısı – Zaten 24. maddede Türkiye'deki din dersi zikrediliyor. O zaman "İslâm" kelimesini düşürüyoruz, "din dersi"ni kullanıyoruz.

– Bu konuda söz isteyen?..

Bir Katılımcı – Efendim, burada çizilen portreden sanki İslâm'ın diğer dinlerden ayrıcalıklı tarafları yokmuş gibi bir ifade tarzı çıkıyor. Halbuki, dinlerin arasında ciddî farklılıklar var. Bunun da bir şekilde maddede yer alması lazım.

Divan Başkan Yardımcısı – Yer alması lazım da, yani "İslâm din dersi" kavramını yabancı dile tercüme ettiğimiz zaman karşılığını bulamıyoruz.

Bir Katılımcı – Hocam, ben onun üzerinde durmuyorum. Sadece, diğer dinlerden farklı olmadığı vurgulanıyor. Halbuki, İslâm'ın çok ciddî ayrıcalıkları var diğer dinlerden; zaten özelliği odur. Onun için, bu dinin farklılıkları da vurgulanmalıdır bence.

Divan Başkan Yardımcısı – Yani, burada kastedilen biraz İslâm'ın kök değerleri veriliyor. Teferruatlara inilmeden, temel değerleri veriliyor anlamında söyleniyor.

Bir Katılımcı – Fakat Hocam, tamamen diğer dinleri ve anlayışları, yaşayışları kucaklayıcı özellikleri var; ama kendine has, İslâm'ın kendi özellikleri ve ayrıcalıkları da dikkate sunulmalı diye düşünüyorum.

Divan Başkan Yardımcısı – Bu maddede anlatılan şey, Müslümanlar arasında İslâm din dersi verilirken ayrıntılara değil de, temel değerlere ağırlık veriliyor olmasıdır.

Bir Katılımcı – O zaman onu daha vurgulu hale getirmek lazım.

Bir Katılımcı – "İslâm dininin temel esasları" gibi bir kavram...

Divan Başkan Yardımcısı – Suat Hocam, buyurun.

Prof. Dr. Suat Cebeci – Burada ayrılıkların olabileceği, onun da mutlaka öne çıkarılması gerektiği şeklinde bir itiraz var. Bu madde aslında şunu öngörüyor: Ayrılıklar mutlaka olacak ama, artık dünyada, Avrupa'da farklı dinlerden, farklı mezheplerden insanla-

rın bir ortamda kendi farklılıklarını koruyarak, farklılıklarını sorun yapmadan kendi dinlerini ve inançlarını geliştirecek bir eğitim modeli uygulanıyor. Biz buna vurgu yapmak istiyoruz. Yani, farklı inançtan, farklı mezhepten insanlar bir yerde olsun; ama, farklılık üzerine odaklaşmayalım. Herkes kendi farklılığını o ortamda geliştirebilsin. Bir uzlaşmacı eğitim... Bunu öyle anlamak lazım. Eğer "İslâm" kelimesi fazla ise çıkarılabilir...

Prof. Dr. İbrahim Çalışkan - Yukarıda bir maddede "Kur'an ve sünnete dayalı olarak" diye bir ifade geçti; o nasıl olacak? İslâm'ı kaldırıyoruz, "Kur'an ve sünnete dayalı" diyoruz.

Divan Başkan Yardımcısı – Şu söylenebilir mi: "Bu ders, tüm dinî anlayış ve yaşayışları kucaklayan değil de, göz ardı etmeyen..."

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Sayın Başkanım, ben de ona değinecektim. Orada "Tüm dinî anlayış ve yaşayışları kucaklayan..." deyince, akla ilk gelen bütün dinlerdeki anlayışları oluyor ki, o biraz sıkıntılı bir ifade. Yani, tüm dinî anlayışları nasıl kucaklar İslâm din dersi?!

Divan Başkan Yardımcısı – Teşekkür ederiz Hocam.

Bir Katılımcı – "İslâm dersleri..."

Ertuğrul Şahin – Tahmin ediyorum "İslâm'la ilgili dersler" anlamına, "İslâm dersleri" daha uygun olabilir.

Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş – "İslâmla ilgili dersler" diyelim.

Bir Katılımcı – Mehmet Emin Hocam, yanılmıyorsam burada küçük bir anlayış farkı var. İslâm kavramının problem olma ihtimalini ben göremiyorum. Şunun için söylüyorum...

Divan Başkan Yardımcısı – Arkadaşlar, onu tartışmıyoruz biz. Almanca'ya bu tercüme edilecek, onun karşılığı yok deniliyor. "İslâm dersleri" diyoruz ya da "İslâm'la ilgili dersler" diyoruz; bu şekilde hallediyoruz. Onun üzerine tartışmayalım.

Prof. Dr. M. Emin Köktaş – Çok özür dilerim, "İslâm din dersi" kavramının kalmasının tercümede de problem oluşturmayacağını düşündüğüm için, kalmasının doğru olabileceğini söylüyorum. Mesele şu: Maddenin bütünlüğüne bakılırsa, daha sonra oluşturulmaya çalışılan –burada şu anda mevcut modeller kastedilmiyor- bir modelden bahsediliyor...

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Efendim, ben bu maddenin kaldırılmasını öneriyorum.

Divan Başkan Yardımcısı – Sebep Hocam? Bu kadar tartıştık; boşa mı gitsin bu tartışma?

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Hayır, boşa değil. Almanya'nın politikası, ayrılıkları mı teşvik ediyor? Yani, eğer böyle bir şeyi teşvik ediyorsa, bunu daha açık konuşmamız gerekirse, eğer herhangi bir mezhebin eğitimindeki farklılıkları öğretin mi diyor çocuklarına, din dersinde Türk öğretmenlerine? Öyle bir şey mi var? Yoksa, Türkiye'nin okuttuğu din kültürü veya ahlâk dersleri veya İslâm dini dersleri içerisinde bütünleştirici bir eğitimi ver-

mek konusunda sıkıntı mı var? Bunu ben anlamak istiyorum. Arkadaşlar bunu izah etsinler. Yani, daha açık konuşmak gerekirse: Bir Alevi çocuğa normal olarak bir İslâm dersi okutmak mümkün değil mi?

Arkadaşlar cevap versin, mademki bu konuyu bu kadar açtınız?.. Eğer mümkünse, o zaman buna gerek yok. Zaten İslâm dini dersleri daha yukarıda geçti, daha bütüncül şekilde, daha anlaşılır şekilde okutuluyor diye maddeler geçti. Bunun için bana göre bu maddeye gerek yok.

Divan Başkan Yardımcısı – Son sözü veriyoruz...

Bir Katılımcı – İslâm dersi diye bir şey yok.

Divan Başkan Yardımcısı – İslâmla ilgili dersler, kastedilen zaten o.

Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu – Ben Mehmet Emin Bey'in İslâm din dersi kavramındaki endişelerine katılıyorum; ama, sistem içerisinde yaygın olarak kullanılan kelime "İslâm dersi" kelimesidir. Avusturya ve Belçika'daki eğitim sistemi içerisinde de "İslâmî ..." diye geçiyor. Almanya eğitim sistemi içerisinde de "İslâm din dersi" kavramının kullanılmasında sanıyorum bir sakınca olmaz.

Divan Başkan Yardımcısı – Evet, burada bir oylama yapıyoruz o zaman.

"İslâm dersleri olsun" diyenler... Alternatifi "İslâm'la ilgili dersler" olacak...

Bir Katılımcı – Efendim, Almanya'da "dersler" tabiri yok. Nasıl çevirecek Emin Bey?

Divan Başkan Yardımcısı – Peki, İslâm dersini oyluyoruz: İslâmla ilgili dersler, İslâm dersi şeklinde kalsın diyenler işaret buyursunlar... "İslâm dersi" ifadesi kaldı.

26. maddeye geçiyoruz.

"26. Kur'an-ı Kerim ve dinî bilgiler kursu için yurtdışı şart ve imkânları göz önünde bulundurularak yeni bir öğretim programı hazırlanmalıdır. Öğrenciler için ders kitapları, CD'ler, ses kayıtları ve diğer öğretim materyalleri geliştirilmelidir."

Divan Başkan Yardımcısı – 26. maddeyi 10. maddeyle tevhit etmek üzere oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

27. maddeye geçiyoruz.

"27. Yukarıdaki önerilerin hayata geçirilebilmesi için araştırmaya dayalı bilgi, bilgiye dayalı karar, verilen kararı uygulama kararlılığı gerekmektedir."

Divan Başkan Yardımcısı – Bu madde üzerinde görüş belirtmek isteyen var mı?

Prof. Dr. Şinasi Gündüz – Efendim, örgün eğitim için de 26. maddeye benzer bir madde koyalım. Şimdiye kadar idealdi, somut bir şey değildi. Aynen bu madde gibi, örgün eğitim için de bir madde geliştirilsin.

Divan Başkan Yardımcısı – Zaten maddelerin çoğu örgün eğitimle ilgili.

Prof. Dr. Şinasi Gündüz – Hayır, benim sıkıntım şu: 1,5 yıldır Alman Eğitim Bakanlığı ile din dersi görüşmelerinde bana şunu söylüyorlar: "Bir tane program getirir misiniz?" Ben, Türkiye'de uygulanan bir kısım din dersi programlarından tercüme ederek onların

önüne götürmek zorunda kaldım. Ama başka sivil toplum örgütleri hazırlanmış din dersi programını sundular oraya, ben sunamadım. Sıkıntım bu.

Divan Başkan Yardımcısı – Siz niye sunamıyorsunuz?

Bir Katılımcı – Yok elimde.

Divan Başkan Yardımcısı – İsteyeceksiniz o zaman. Millî Eğitim Bakanlığının bu konuda hazırlanmış müfredat programları var.

Bir Katılımcı – Hayır efendim, gönderilemedi.

Divan Başkan Yardımcısı – Evet, 27. maddenin kaldırılmasını isteyenler... "Kalsın" diyenler... Kaldırılmıştır.

Teşekkür ediyoruz.

Şimdi, yarım saat ara veriyoruz.

IV. GENEL OTURUM

(23 Eylül 2004)

♦

"AB SÜRECİNDE SOSYAL HAYAT VE DİN KOMİSYONU" TARAFINDAN HAZIRLANAN RAPORUN ŞÛRA GENEL KURULUNA SUNULMASI RAPOR HAKKINDA GENEL GÖRÜŞME RAPORUN KARARA BAĞLANMASI

Prof. Dr. Ali Bardakoğlu (Divan Başkanı) – Dördüncü genel oturumu açıyorum.

Bir önceki oturuma, basından kurtulamadığım için yetişemedim, sonradan da güzel toplantınızı bölmek istemedim. İrfan Aycan Bey'e ve Divandaki diğer arkadaşlara teşekkür ederim.

Şimdi, izninizle III. Komisyonun raporunu gözden geçirmeye başlayalım.

III. Komisyonumuz, Prof. İzzet Er Bey'in başkanlığında, Prof. Dr. Salim Öğüt Bey'in Başkan Yardımcılığında, Doç. Dr. Mehmet Emin Özafşar ve Dr. İbrahim Paçacı Bey'lerden oluşmuştu. Biz, aynı şekilde III. Komisyona katılan bütün bilim ve din adamlarına, uzmanlara ve komisyon üyelerine ayrı ayrı teşekkür ediyoruz.

Komisyon raporunu sunmak üzere, Doç. Mehmet Emin Özafşar Bey'i mikrofona çağırıyoruz.

Doç. Dr. Mehmet Emin Özafşar – Muhterem heyetinizi saygıyla selamlıyorum.

"Avrupa Birliği (AB) Sürecinde Sosyal Hayat ve Din" Komisyonu tarafından hazırlanan raporu okuyorum:

Tarihi asırlarca geriye uzanan Avrupa'daki Müslüman varlığına ilâveten, 1960'lı yıllarda başlayan işçi göçü yoluyla Batı Avrupa'ya giden vatandaşlarımızın bugüne kadar dinlerini ve kültürlerini korumada sarf ettikleri gayret ve elde ettikleri başarılar, her türlü takdirin üzerindedir. Ancak, vatandaşlarımız yerleştikleri ülkelerde fizikî, sosyal ve kültürel ortam oluşturmada önemli sorunlar yaşamaktadırlar. Avrupa Birliği Sürecinde Sosyal Hayat ve Din Komisyonu, bu sorunları gözden geçirerek aşağıdaki maddeleri Şûra Genel Kuruluna oybirliğiyle sunmayı uygun görmüştür.

1. İslâmiyet, gelişme, yardımlaşma, dayanışma, güzel ahlak, eşitlik, adalet, kardeşlik ve benzeri değerleri ön plânda tutmaktadır. Din adına terör eylemi gerçekleştirdikleri iddiasında bulunanların mantığı, İslâmiyet'in temel ilkeleri ve erdemleriyle bağdaştırılamaz. Nereden gelirse gelsin, kime yönelirse yönelsin ve gerekçesi ne olursa olsun, şiddet

ve terör büyük bir insanlık suçudur.

2. Özellikle son yıllarda yaşanan şiddet ve terör olayları, dinî özgürlükler ve diğer temel insan hakları konusunda herhangi bir kısıtlama ve ayırımcılığa gerekçe teşkil etmemelidir.

3. AB nezdinde İslâm dininin de temsil edileceği bir yapılanmanın oluşturulması hususunda gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.

4. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın din ile ilgili sorunlarının çözüme kavuşturulmasında, ilgili ülkenin resmî ve dinî organları, diğer İslâm ülkelerinin kuruluşları ve sivil toplum örgütleriyle işbirliği imkânları aranmalı ve geliştirilmelidir.

5. Diyanet İşleri Başkanlığı, dinî danışmanlık ve benzeri alanlarda hizmet verecek personelin formasyonunu geliştirmek üzere, yurtiçi ve yurt dışındaki ilgili kurumlarla işbirliği yollarını aramalıdır.

6. Avrupa Birliğinde yaşayan vatandaşlarımızın dinî sorunlarının çözümlenmesinde resmen tanınan bir din mensubu olmaları önemlidir. Bu maksatla, gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.

7. Diyanet İşleri Başkanlığı, dinî konularda her türlü işbirliğine açıktır; ancak, kişilerin maddî, manevî, psikolojik zaaflarından yararlanarak belli bir din, mezhep veya felsefî düşüncenin empoze edilmesi yönündeki faaliyetler tasvip edilemez.

8. Avrupa ve diğer ülkelerde yaşayan vatandaşlarımızın dinî problemlerini tespit etmek ve çözümüne yönelik projeler geliştirmek amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığınca bir araştırma merkezi kurulmalıdır.

9. Başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere, muhtelif dinî kitapların Batı dillerine çevrilmesi, çeşitli dillerde yazılı ve görsel kitap, interaktif CD, VCD, DVD, bilgisayar programları ve çocuklara yönelik bilgisayar oyunlarının hazırlanması için bir merkez kurulmalıdır.

10. Diyanet İşleri Başkanlığı, İslâm tarihi, kurumları ve Müslümanlar hakkında kitleleri doğru bilgilendirme amacıyla kısa-uzun metrajlı filmler, çizgi filmleri, edebî yapıtlar, dinî musiki ve diğer sanat eserlerinin hazırlanması hususunda çalışmalar yapmalıdır. Bu çerçevede, edebiyat, sanat ve müzik çevreleriyle işbirliği yolları aranmalıdır.

11. Dinî, kültürel, sosyal ve benzeri ihtiyaçları karşılayacak cami merkezli fiziksel ortamlar oluşturulmalı, bu konuda gerekli estetik özen gösterilmelidir.

12. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın eğitim, sağlık ve bakım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla anaokulu, kreş, huzurevi, özürlülere yönelik rehabilitasyon merkezleri gibi kurumlar oluşturularak, yerel imkânlardan daha etkin yararlanmaları sağlanmalıdır.

13. Batı toplumu içinde Müslümanların kurumsal olarak muhatap olduğu hukukçu, tabip, güvenlik görevlisi gibi kesimlerin İslâm ve Müslümanlar hakkında bilgilendirilmesi için muhtelif yayın ve faaliyetler gerçekleştirilmelidir.

14. Diyanet İşleri Başkanlığınca yurt dışındaki vatandaşlarımız ile Türkiye ve İslâm dini hakkında bilgi almak isteyenlere yönelik inanç turizmi benzeri programlar düzenlen-

meli, turizm rehberlerinin bu konuda eğitilmesi için teşebbüslerde bulunulmalıdır.

15. Yurt dışındaki kadın vatandaşlarımızın karşılaştıkları problemlerin çözümünde kadın perspektifinin daha etkin kılınması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

16. Yurtdışı temsilcilikleri, evliliğin teşviki ve aile içinde yaşanan problemlerin çözümü için sivil toplum kuruluşlarınca aile hayatıyla ilgili eğitim ve rehberlik kursları düzenlenmesine önderlik etmeli, bu çerçevede aile danışma birimleri kurulmalıdır.

17. Vatandaşlarımızın manevî ihtiyaçlarının karşılanmasında kültürümüzde mevcut olan Ahmet Yesevî, Mevlânâ, Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre gibi örnek şahsiyetlerin dinî ve ahlâkî rehberliklerinden yararlanılmalıdır. Bu alandaki klasik birikimin insanlarımıza kazandırılması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

18. Yurt dışında ibadetlerin, özellikle cuma ve bayram namazlarının eda edilmesinde gerekli kolaylıkların sağlanabilmesi için girişimlerde bulunulmalıdır.

19. Dinî gün ve geceler konusunda aydınlatıcı bilgiler ihtiva eden eserler hazırlanmalı ve dinî bayramların kutlanmasında birlik sağlanabilmesi amacıyla gerekli adımlar atılmalıdır.

20. Şûra süresince yurt dışındaki dinî hizmetler için yetişmiş elemanlara acil ihtiyaç duyulduğu ısrarla vurgulanmıştır. Yurt içindeki ihtiyaç da dikkate alındığında, mevcut İlahiyat fakültelerimizin öğrenci kontenjanları artırılmalı, imkânları geliştirilmeli ve bu okullarda Türklerin yaşadığı yabancı ülke dilleri ve kültürleriyle ilgili ciddî bir eğitim yapılmalıdır.

21. Diyanet İşleri Başkanlığı, AB sürecinde ortaya çıkan yükümlülükleri yerine getirebilecek şekilde hukukî ve kurumsal olarak yeniden yapılandırılmalıdır.

22. Şûra kararlarının yürütülmesinin takibi için gerekli mevzuat oluşturularak bir kurul teşkil edilmeli ve bu kurul bir sonraki şûraya rapor sunmalıdır.

Arz ederim.

Divan Başkanı – Teşekkür ederiz Sayın Özafşar.

Şimdi, yine madde madde görüşerek katkıları alalım. Katkılarımız, daha çok ana çerçevede ve konseptle ilgili olsun.

1. maddeye başlıyoruz.

"1. İslâmiyet, gelişme, yardımlaşma, dayanışma, güzel ahlak, eşitlik, adalet, kardeşlik ve benzeri değerleri ön planda tutmaktadır. Din adına terör eylemi gerçekleştirdikleri iddiasında bulunanların mantığı, İslâmiyet'in temel ilkeleri ve erdemleriyle bağdaştırılamaz. Nereden gelirse gelsin, kime yönelirse yönelsin ve gerekçesi ne olursa olsun, şiddet ve terör büyük bir insanlık suçudur."

Divan Başkanı – Buyurun Sayın Doğan.

Dr. Lütfi Doğan – Önce Komisyon raporunu hazırlayanlara teşekkür ediyorum. Çok dikkatli bir rapor olmuş.

Birinci madde çok güzel hazırlanmış, katılıyorum. Şûra olarak terörü bizim kınamamızı tavsiye ediyorum. Ben şahsen bir Müslüman bilgini olarak, yapılanların Müslümanlıkla hiç ilgisi olmadığını, hukuka dayanmadığını, İslâmiyet'in savaş hukukunun da olduğunu, savaşırken bile güzel ahlâkı düşünen o tarihin büyük kahramanlarının çocukları olduğumuzu hatırlatmak istiyorum. İnsanları boğazlayarak öldürmek İslâmiyet'e zarar vermektir. Onun için, ben şahsen –bilmiyorum Şûra katılır mı katılmaz mı- Şûra kararlarının sonunda terörün insanlık suçu olduğunu, bunu kınadığımızı, terörün Müslümanlıkla hiç ilgisi olmadığını vurgulamamız gerektiğini düşünüyorum. Burada bir "Kınıyoruz" sözünün, 70 milyonluk Müslüman Türkün içine bir serinlik atacağını sanıyorum.

Teşekkür ederim.

Divan Başkanı – İzzet Bey, Şinasi Bey not alıyorlar. Zaten en başta arkadaşlarımızla bir komisyon oluşturduk, bu konuda genel bir dibace oluşturacaklar. Bunun içerisinde bu fikirler de mutlaka yer alacak. Zaten "katılır mı kimse bilmem" demeye gerek yok; herkes o tip kınamalara zaten katılıyor. Herkesin görüşü şimdiye kadar o yönde oldu. Yani, farklı düşünen olmadı. Bu konuda yalnız değilsiniz Sayın Hocam.

– Osman Bey, buyurun.

Prof. Dr. Osman Zümrüt – Sayın Hocamın hassasiyetine hepimiz katılıyoruz. Ancak kınama, bu kararlar içinde değil de basın bildirisinde açıklanmalı. O şekilde ifade edilirse daha güzel olur.

Divan Başkanı – Birinci maddeye ilişkin başka görüş var mı?

– Buyurun Sayın Karlığa.

Prof. Dr. Bekir Karlığa – Her üç komisyon raporu için bir girizgah maddesi olacağından, bunun ilk iki satırı girmeli. Terörle ilgili zaten ayrı bir maddemiz olacak. Birinci girizgah maddesinde onu belirtmeye gerek yok.

Divan Başkanı – Peki, not aldık.

– Buyurun Sayın Ataman.

Yrd. Doç. Dr. Kemal Ataman - Birinci maddenin ikinci cümlesinde bir anlam kargaşası var gibi geliyor bana. "Din adına terör eylemi gerçekleştirdikleri iddiasında bulunanların mantığı" deniliyor. Bu tür eylemleri gerçekleştirenler, bunu terör eylemi olarak görmüyorlar. Bunun yerine "din adına eylem gerçekleştiren ve bu eylemlerini dinî bir temele dayandıranların..." ifadesi daha uygun olur.

Divan Başkanı – Konu anlaşıldı, tamam. "Terör eylemlerinde din adına hareket ettikleri iddiasında bulunanlar" demek o. Peki, sağ olun.

– Buyurun Sayın Avis.

Turgay Avis – Bu cümlenin son şeklinin, dinî bir terim olması açısından önemli olduğu kanaatindeyim. Burada terör büyük bir günah ve insanlık suçudur, yani "günah" kelimesinin eklenmesinde büyük fayda olduğunu düşünüyorum.

Divan Başkanı – Peki, teşekkür ederiz.

– Buyurun Sayın Çalışkan.

Prof. Dr. İbrahim Çalışkan – Divan tarafından da uygun görülürse, 1 ve 2. maddenin birlikte ele alınmasını teklif ediyorum; çünkü 2. madde 1. maddeyle bağlantılı. Bir de, malumunuz I. Komisyonun da bu şekilde bir temennisi vardı. Bunları bence bu karar kısmından çıkarıp, basın bildirisinde yer almak üzere ilgili komisyondaki arkadaşlara havale edilmesini teklif ediyorum.

Divan Başkanı – Teşekkür ederim; ancak, biz o özel komisyonun hazırlayacağı metnin de yine Şûra görüşü olmasından yana idik. Yani, basın bildirisi değil de, Şûranın dünyanın gündemine ilişkin bir değerlendirmesi şeklinde genel bir giriş olsun, ondan sonra da spesifik konulara geçelim demiştik. O kararımızı değiştirmeyi...

Prof. Dr. İbrahim Çalışkan – Yanlış anlaşıldı herhalde; bunun üzerinde özel çalışılacağı için bu, onu besleyen bir materyal olarak ele alınmalı. Yine Şûra kararı olarak hangi komisyona girecekse orada yer almalı.

Divan Başkanı – Peki. Sayın Çalışkan haklılar, isterseniz 1 ve 2. maddeyi birlikte görüşelim.

"2. Özellikle son yıllarda yaşanan şiddet ve terör olayları, dinî özgürlükler ve diğer temel insan hakları konusunda herhangi bir kısıtlama ve ayırımcılığa gerekçe teşkil etmemelidir."

Divan Başkanı – Birinci maddedeki ilk cümle bu komisyonun görüşünün girizgahı olarak kalsın, diğerlerini de arkadaşlarımızın hazırlayacağı genel perspektife aktaralım, bu şekilde 1 ve 2. maddeleri oylarınıza arz ediyorum... Teşekkür ederim.

3. maddeye geçiyoruz.

"3. AB nezdinde İslâm dininin de temsil edileceği bir yapılanmanın oluşturulması hususunda gerekli girişimlerde bulunulmalıdır."

Divan Başkanı – Buyurun Sayın Tuğ.

Prof. Dr. Salih Tuğ - Bu 3. maddeyi tanzim eden arkadaşın bunu açıklaması lazım; müphem duruyor. İslâm'ın nerede, ne şekilde temsil edilmesi?

Divan Başkanı – Buyurun Sayın Er.

Prof. Dr. İzzet Er (III. Komisyon Başkanı) – Efendim, özellikle ilgili arkadaşlarımız bilirler; şu anda Avrupa Birliği nezdinde Papazlar Konseyi diye bir konsey bulunuyor. Bunun alt birimlerinde de Sayın Diyanet İşleri Başkan Yardımcımızın bazı toplantılara katıldığı çeşitli dinlerle ilgili komisyonlar var. Dolayısıyla bunun biraz kademesi yükselebilir mi; orada sürekli temsili sağlanabilir mi diye İslâm diniyle alakalı ve bizim vatandaşlarımıza yönelik bir birim oluşturulabilir mi? Mevzuat buna imkân veriyor diye bize ifade edildi. Zaten Başkanlığımız bazı toplantılara da katılmış. Bunun sürekli hale getirilmesi ve Avrupa Birliği merkezinde olması arzu edildi.

Divan Başkanı – Buyurun Sayın Soyhun.

Mehmet Soyhun– İsmi "COMECE" olan ve Katolik piskoposların birleştiği bir kurul

var. Ayrıca bir de Protestanların var. Ondan dolayı bu madde aslında iki şekilde anlaşılabilir. Birincisi, DİB'in herhangi bir şekilde Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Komisyonu ile ilişkileri ya da kararlarında danışmanlığı şeklinde.

İkincisi de, Avrupa çapında DİB'le işbirliği yapan sivil toplum kuruluşlarının herhangi bir merkezi bürosu, yine aynı faaliyeti yapabilir. Onun için, biz tam açık bir şekilde ifade etmedik bu maddeyi. Başka türlü de söylenebilir.

Divan Başkanı – İmkânlara göre bu farklı gelişmelere destek olsun diye böyle bırakalım diyorsunuz?

– Sayın Karlığa, buyurun.

Prof. Dr. Bekir Karlığa – Efendim, benim bildiğim kadarıyla Avrupa Birliği nezdinde değil, Konsey nezdinde sadece bir kurul var; ama, o da dinî bir kurul değil, bir kültür kurulu gibi, Başkana bağlı olarak çalışıyor. Söz konusu o kurulsa olabilir; ama, onun resmî bir hüviyeti de yok.

Divan Başkanı – Peki.

Maddenin bu şekliyle "mutlak" kalmasının daha imkân verici olduğunu zannedersem söylüyor. Çünkü, gelişmelerin ve imkânların ne yönde olacağını bilemediğimiz için bu madde bağlayıcı olmasın, böyle kalsın deniliyor.

Peki, bu şekliyle madde uygun mu?.. Peki, kabul edilmiştir, teşekkür ederim.

4. maddeye geçiyoruz.

"4. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın din ile ilgili sorunlarının çözüme kavuşturulmasında, ilgili ülkenin resmî ve dinî organları, diğer İslâm ülkelerinin kuruluşları ve sivil toplum örgütleriyle işbirliği imkânları aranmalı ve geliştirilmelidir."

Divan Başkanı – Yine İzzet Bey'den kısa bir açıklama isteyelim.

Prof. Dr. İzzet Er – Bu diğer ülkeler bazında biraz daha yerelleşiyor efendim.

Bir de, mesela zaman zaman orada görev yapan arkadaşlarımız ifade ediyorlar. Diyorlar ki, mühtedi olan kimseler geliyor, müracaat ediyor, bazı şeyler istiyorlar. Bu konularda Diyanet İşleri Başkanlığı olarak yetersiz kalınıyor. Bunlar için de çeşitli tedbirler alınmalı. Mesela İslâm Konferansı Teşkilatının bir çalışması olabilir mi? Veyahut da mesela, Fas'tan Müslümanlar Fransa'da geliyor bizim ünitemize müracaat ediyorlar. Ama, biz bunlara fazla yararlı olamıyoruz, "git" de diyemiyoruz. O zaman Fas'ın bu konuda ilgili kuruluşu varsa, onlarla işbirliği yapılması tarzında genel bir ifade koymayı uygun gördük.

Divan Başkanı – Peki efendim.

– Başka görüş var mı? Yok.

Maddeyi bu şekliyle oylarınıza sunuyorum... Kabul edilmiştir.

5. maddeye geçiyoruz.

"5. Diyanet İşleri Başkanlığı, dinî danışmanlık ve benzeri alanlarda hizmet verecek personelin formasyonunu geliştirmek üzere, yurtiçi ve yurt dışındaki ilgili kurumlarla iş-

birliği yollarını aramalıdır."

Divan Başkanı – İzzet Bey, sizi yoracağız ama, bir öncekiyle bunun farkını da netleştirirseniz....

Doç. Dr. Mehmet Emin Özafşar – Efendim, bu maddenin gerekçesi şu: Avrupa'da yaşayan vatandaşlarımıza cami dışında çeşitli danışmanlık hizmetleri; psikolojik danışmanlık, aile danışmanlığı, sağlık konusunda danışmanlık hizmetleri vermek icap ediyor. Bu personelin yetiştirilmesi ise farklı formasyonları gerektiriyor. Bu formasyonları bizim dinî kurumlarımız veremiyor. O bakımdan, işte iletişim, psikoloji ve sağlık kurumlarıyla işbirliğine giderek onlardan yararlanma imkânlarının önünü açıyor bu madde.

Divan Başkanı – Peki. Eğitimdeki yöntemlere katılabilecek bir konu gibi sayılabilir mi?

Doç. Dr. Mehmet Emin Özafşar – Bu, teorik bir madde değildir.

Divan Başkanı – Peki.

Belki bunu biraz daha açıcı bir iki katkı daha sağlayabilirsiniz.

– Sayın Çalışkan, buyurun.

Prof. Dr. İbrahim Çalışkan – Sayın Başkanım, 5. madde I. Komisyonun 7. maddesiyle tevhit edilebilir özelliktedir. Onu Divan göz önüne alırsa...

Divan Başkanı – Tamam, onu Divan ve Şûra adına buna son şeklini verecek heyet, ki biraz sonra onu da yüksek ıttılaınıza ve tensiplerinize arz edeceğim, o ilgili arkadaşlarla görüşerek bu tevhitleri yapacak.

O zaman, esasa ilişkin bir itiraza maruz kalmadan, sadece uzlaştırmaya açık bir şekilde oylarınıza sunuyorum... Peki, teşekkür ederiz.

6. maddeye geçiyoruz.

"6. Avrupa Birliğinde yaşayan vatandaşlarımızın dinî sorunlarının çözümlenmesinde resmen tanınan bir din mensubu olmaları önemlidir. Bu maksatla, gerekli girişimlerde bulunulmalıdır."

Divan Başkanı – Kısa bir açıklama yapar mısınız Sayın Özafşar?

Doç. Dr. Mehmet Emin Özafşar – Daha önce de görüşüldüğü gibi, Avrupa'da bizim şu anda mevcut olan müesseselerimiz vatandaşlarımızı resmen temsiline izin vermiyor. O bakımdan, yeni Avrupa Birliği müktesebatı ve mevzuatı çerçevesinde uygun formüllerle vatandaşlarımızın dini temsilini ve tanınmasını sağlayacak bir arayış içerisindedir bu madde; birincisinden farklı. 3. maddede ise daha çok Brüksel'de olması düşünülen ve orada gerek onların duydukları ihtiyaçlara cevap verecek gerekse bizim duyduğumuz ihtiyaçları karşılayacak bir birim düşünülüyor.

Divan Başkanı – Buyurun Sayın Soyhun.

Mehmet Soyhun – Burada her ülkeye mahsus ilgili sivil toplum kuruluşlarının devletin muhatap alacağı bir statüye kavuşması kastedilmekte. Yani, Avrupa Birliği ile alaka-

sı yok, sadece alan olarak oradaki ülkelerde yaşayan insanlar kastediliyor ve her kurum bir şekilde devletin resmî olarak muhatap kabul ettiği şekle, statüye kavuşması istenmekte burada.

Divan Başkanı – Peki, ben yine şûra üyesi olarak bir mülahazamı arz etmek istiyorum: Bu şûra kararlarını basına açıklayacağız. Basın, bu cümlelerden farklı anlamlar da çıkarabilecektir. Farklı anlaşılmaya fırsat vermemek için maddeyi biraz daha netliğe kavuşturalım. Hem de, mesela, ileride biz bu ortamı, bu bağlamı unuturuz, tekrar okuduğumuzda yine aynı anlamı kavramayabiliriz. Bunu sağlayacak şekilde bu maddeleri Sayın Özafşar veya Sayın Soyhun'un desteğiyle netleştirelim. Bunu biraz daha maksada hizmet eder bir netliğe kavuşturalım.

– Sayın Paçacı, buyurun.

Dr. İbrahim Paçacı - Sayın Hocam, daha önceki komisyonlarda DİTİB ile ilgili bir teklif olmuştu. O bununla birleştirildiği zaman zaten daha açık bir hale gelecektir diye düşünüyorum.

Divan Başkanı – I. Komisyonun 15. maddesi... Komisyonumuz not aldı.

Maddeyi bu şekliyle, bu içeriğiyle, tabiî gerekli maddelerle telifi kaydıyla oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

7. maddeye geçiyoruz.

"7. Diyanet İşleri Başkanlığı, dinî konularda her türlü işbirliğine açıktır; ancak, kişilerin maddî, manevî, psikolojik zaaflarından yararlanarak belli bir din, mezhep veya felsefî düşüncenin empoze edilmesi yönündeki faaliyetler tasvip edilemez."

Divan Başkanı – Görüş bildirmek isteyen var mı?

– Rahmi Bey, buyurun.

Dr. Rahmi Yaran – Bu maddede, önce Diyanet İşleri Başkanlığı'nın olumlu bir tavrı zikrediliyor, sonra "ancak" ile başlayan cümlede olumsuz faaliyetlerden söz ediliyor. Şimdi, bu olumsuz faaliyetleri kim yapıyor? Bu belli olmadığı için, sanki bu olumsuz faaliyetleri Diyanet İşleri Başkanlığı yapıyor gibi anlaşılabilir. Hatta ben ilk planda öyle anlıyorum, tarafsız, dıştan bir kişi olarak baktığım zaman.

Bir Katılımcı – Ben de Rahmi Bey'in taşıdığı endişeleri taşımıştım.

Bir de şu var: Biz, gerçi kanunen tabiî bilgilendirme vazifemiz var; ama, bir de dini öğretirken, mesela Allah'ın varlığını anlatma, İslâm dininin gerçekliğini öğretme gibi bir şey yapmayacak mıyız? Yani bu bilgileri telkin etmeyecek miyiz?

Divan Başkanı – Sayın Çağrıcı, buyurun.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Efendim, bu maddenin teklif edilen ilk şeklinde "misyonerlik faaliyetleri" deniliyordu. Bu "misyonerlik" kelimesini bizim komisyonumuz sakıncalı buldu, daha genel bir tabir şeklinde bu formülü benimsedi. Arkadaşlarımızın, heyetin dikkatini çekmek istiyorum. Belki zaafı telif vardır ama, burada kastedilen şudur: Diyanet İşleri Başkanlığı dinî konularda her türlü işbirliğine açıktır. Dinî problemlerin çözümünde

dünyadaki başka dinlerle, mesela ateizmi, müstehcenliği, amoralizmin önlenmesi ve şiddetin önlenmesi gibi evrensel sorunları birlikte tartışmaya hazırdır. Ancak, Başkanlığın bu müsamahası kişilerin maddî, manevî ve psikolojik zaaflarından yararlanarak belli bir din -ki bu parantez içinde Hıristiyanlıktır- mezhep veya felsefî düşüncenin empoze edilmesi yönündeki faaliyetler, yani misyonerlik faaliyetleri tasvip edilemez. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın işbirliği anlayışı, bu bu tutumu hoş görme anlamına gelmez.

Divan Başkanı – Teşekkür ederiz.

– Sayın Paçacı, buyurun.

Dr. İbrahim Paçacı – Hocam, bunun failini, yani öznesini belirtmek suretiyle düzeltebiliriz. Cümleyi "tasvip etmez" diyerek noktaladığımızda problem ortadan kalkar.

Divan Başkanı – Sayın Tuğ, buyurun.

Prof. Dr. Salih Tuğ – Ben "empoze" kelimesini anlayamadım, yabancı bir kelime tabiî. Ama burada "zorla kabul ettirme" mi kastediliyor? Zorlama şeklinde...

Divan Başkanı – "Empoze".

Prof. Dr. Salih Tuğ – Türkçesini yazsak yani, ne kastediyorsak. Dayatma mı?

Divan Başkanı – Dayatma olmaz.

– Mehmet Emin Bey, buyurun.

Mehmet Emin Bayar – Sayın Başkanım, bu maddenin çıkarılmasını veya düzenlenmesini arz ediyorum. "Diyanet İşleri Başkanlığı dinî konularda her türlü işbirliğine açıktır" diyorz. Avrupa'da yeni bir gelişme var, arkadaşlar biliyorlar, Avrupa, bizi mezhep olarak ikiye bölmek istiyor. Açıkça söyleyeyim; Aleviliği ayrı bir din olarak kabul ederek, bize şunu söylüyorlar: "Siz, belirli bir mezhebin görüşünü empoze ediyorsunuz." Doğru bir düşünce değil; ama, böyle bir düşünce var Avrupa genelinde. Bunu "Bak burada yazmışsınız, ama siz şu gruplara bu dini bu şekilde öğrenmesine izin vermiyorsunuz" diye aleyhimizde kullanırlar düşüncesindeyim.

Divan Başkanı – Peki.

– Bekir Bey, buyurun.

Bekir Alboğa – Sayın Başkanım, ilk etapta ben de öyle anladım. Sanki Diyanet yeni bir şeyi empoze etmek istiyormuş gibi... Maddeye uygun bir şerh konulması gerekir. Bu şekilde ilk okuduğumda ben çok yanlış anladım.

Divan Başkanı – O zaman maddeye karşı olan bir görüş yok, sadece maddenin maksadı ifade edecek şekilde düzenlenmesi talep ediliyor. O halde, bu görüşleri aldık. Bu görüşler ışığında maddeyi bu şekilde telif edelim.

Maddeyi oylarınıza sunuyorum... Kabul edilmiştir. Teşekkür ederim. Burada diyalogdan farklı bir şey var. Sayın Çağrıcı gayet net açıkladı.

Bir Katılımcı – Sayın Başkan, aslında bu maddede ilk cümle ile DİB'nın diyalog faaliyetlerine açık olduğu; ikinci cümle ile de misyonerlik faaliyetlerine karşı olduğu amaç-

landı. Belki bu amacın açıkça ifade edilmesinde yarar olabilir.

Divan Başkanı – Peki, o zaman siz de yardımcı olun, bu maddeyi o şekilde düzeltelim.

8. maddeye geçiyoruz.

"8. Avrupa ve diğer ülkelerde yaşayan vatandaşlarımızın dinî problemlerini tespit etmek ve çözümüne yönelik projeler geliştirmek amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığınca bir araştırma merkezi kurulmalıdır."

Prof. Dr. İbrahim Çalışkan – Sayın Başkan, I. Komisyon raporunun 3. maddesiyle bağdaştırılabilir nitelikte olduğundan tevhidini teklif ediyoruz.

Divan Başkanı – Doğrudur.

Önce bu maddenin cümle yapısı ve anlattığı fikir hakkında görüşü olan varsa alalım?.. Yok... O zaman bunu I. Komisyon raporunun 3. maddesi ile tevhit ederek yer almasını uygun görüyor musunuz arkadaşlar?.. Peki, teşekkür ederiz.

9. maddeye geçiyoruz.

9. Başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere, muhtelif dinî kitapların Batı dillerine çevrilmesi, çeşitli dillerde yazılı ve görsel kitap, interaktif CD, VCD, DVD, bilgisayar programları ve çocuklara yönelik bilgisayar oyunlarının hazırlanması için bir merkez kurulmalıdır.

Prof. Dr. İbrahim Çalışkan – 9, 10 ve 13. maddeler, I. Komisyon raporunun 9. maddesiyle bağdaştırılabilir nitelikte; tevhidini teklif ediyoruz.

Divan Başkanı – Tamam, bu, her iki komisyonu da, bizi de mutlu eder; aklın yolunun bir olduğunu göstermesi açısından. Gerçekten I. Komisyonun 9. maddesinde de benzeri bir çalışma öneriliyordu. Ama biz burada yine arkadaşlarımızın katkılarını alalım. Çünkü, "televizyon kanalı" falan da denilmişti...

– Buyurun Rahmi Bey.

Dr. Rahmi Yaran – Ben bu tevhit konusunda genel bir şey söylemek istiyorum. Öyle anladım ki bütün maddeler I. Komisyonda tevhit edilecek gibi. Bu böyle olursa, diğer komisyonlara haksızlık edilmiş olur. İlgili komisyonda tevhit edilsin. Madde tevhit edilince, ilgili komisyonun raporunda yer alsın.

Divan Başkanı – Rahmi Bey, zaten Genel Kurul kararında, o kararın hangi komisyondan geldiği ve hangi komisyon tarafından üretildiği şeklinde bir kayıt olmayacak. O bakımdan, şûra kararı...

Prof. Dr. İbrahim Çalışkan - ...var, siz de beyan ettiniz. Şimdi, imzalı haliyle bütün komisyonların Genel Kurula sundukları, Divana sundukları bu şeyler bizim dosyalarımızda resmî evrak olarak bulunacak. Tevhit edilecek, maddeler halinde birleştirilecek, faraza 40 madde halinde şûra kararı olacak. Bunların nereden geldiği orada görülmeyecek.

Divan Başkanı – Peki, teşekkür ederiz.

9. maddede bir fark var. Bu madde bir merkez kurulmasını öneriyor. I. Komisyon ise

bir merkez önermiyor idi. Bu "merkez" kaydı kalsın mı?

Bir Katılımcı – "Merkez" kaydı da var...

Divan Başkanı – Tekrar söylüyorum: III. Komisyonun 9. maddesinde bu CD, DVD için merkez öneriliyor.

I. Komisyonun 9. maddesinde ise, bu faaliyetler daha kapsamlı bir şekilde tanıtılmış, ancak bir merkez önerilmiyor.

Şûranın genel kararında merkez önerisinin yer almasını uygun görür müsünüz? Yoksa bunu daha münferit ve mahalli imkânlara göre değişik formlarda dizayn edilmesini mi?

– "Merkez tabiri yer alsın" şıkkını oyluyorum...

– "Yer almasın, I. Komisyonun 9. maddesindeki ifadeyle çıksın..." önerisini oyluyorum.

Peki, "merkez" kaydı yer alacak.

– Buyurun Sayın Kılıç.

Mustafa Kılıç – Sayın Başkanım, buraya bir kelime ilave etmek istiyorum ben. "Çeşitli dillerde yazılı ve görsel kitap" denilmiş. "Kitap" kelimesinden önce "yayın" kelimesini eklersek iyi olur.

Divan Başkanı – Peki.

10. maddeye geçiyoruz.

"10. Diyanet İşleri Başkanlığı, İslâm tarihi, kurumları ve Müslümanlar hakkında kitleleri doğru bilgilendirme amacıyla kısa-uzun metrajlı filmler, çizgi filmleri, edebî yapıtlar, dinî musiki ve diğer sanat eserlerinin hazırlanması hususunda çalışmalar yapmalıdır. Bu çerçevede, edebiyat, sanat ve müzik çevreleriyle işbirliği yolları aranmalıdır."

Divan Başkanı – Ali Bey, buyurun.

Prof. Dr. Ali Sarıkoyuncu – 10. madde gayet güzel düzenlenmiş. Çok büyük bir ihtiyacı dile getiriyor. Ancak, ilk cümledeki "İslâm tarihi" ifadesinin yerine, "İslâm ve Türk tarihi" denirse çok yerinde olur diye düşünüyorum.

Divan Başkanı – Peki.

– Hasan Bey, buyurun.

Hasan Demirbağ – Efendim, I. ve III. Komisyon kararlarında, araştırma merkezleri kurulması önerisi var. Şu anda gelinen noktada iki merkez oluşturulacak gibi bir algılama içindeyim. Tevhit edilerek, "araştırma ve dokümantasyon merkezi kurulması" şeklinde düzenlenmesi daha isabetli olmaz mı? Böyle düzenlenirse her iki maksada da hizmet etmiş olur diye düşünüyorum.

Divan Başkanı – Peki.

– Sayın Özafşar, buyurun.

Doç. Dr. Mehmet Emin Özafşar – Aslında bu merkez önerisi şuradan kaynaklandı: Batı dillerindeki Kur'an-ı Kerim çevrililerinin yeterli olmadığı, dilinin arkaik olduğu ve ye-

ni nesillerce anlaşılmadığı tespiti yapıldı ve Kur'an-ı Kerim meâllerine, çevirilerine ihtiyaç duyulduğu söylendi. Açıklamalı ve bugün kullanılan, Batı dillerini de dikkate alan farklı Kur'an-ı Kerim meâlleri ihtiyacını karşılamak üzere bir spesifik özel merkezin kurulması önerisi geldi. Ama daha sonra bu, maddeye dönüştürülürken genişletildi. Aslında 100'ün üzerindeki öneri sayısını biz bu kadara düşürebildik. Kur'an-ı Kerim meâli önemine binaen ayrıca zikredilse belki daha isabetli olacak.

Divan Başkanı – Peki, bu açıklamalar ışığında biraz daha netleştirerek bunu bir "Kur'an-ı Kerim Tercümeleri Merkezi" gibi...

– Sayın Mehmet Aydın, buyurun.

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Sayın Başkanım, burada önerilen merkez, öbür dokümantasyon merkezinden çok farklı. Burası bir üretim merkezi olması gerekiyor. Yani birtakım şeyler yapılması gerekiyor. Onun için, bu merkezin farklı bir merkez olduğunu bildirmek istiyorum.

Divan Başkanı – Peki. O halde mutabakat sağlandı.

– Buna "Kur'an-ı Kerim" kaydını ekleyelim mi, böyle mutlak mı kalsın?

– "Ekleyelim" diyenler?.. Peki, mutlak kalıyor.

9. maddeye tekrar dönmeyelim lütfen.

10. madde üzerinde sadece "Türk" kelimesinin cümleye ilave edilmesi önerisi geldi.

– Başka bir görüş var mı?

– Buyurun Sayın Atay.

Prof. Dr. Hüseyin Atay – Sayın Başkan, ben, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütün çalışmalarına karşı mezhepçilik ithamını da ortadan kaldıracak şöyle bir maddenin bir yere eklenmesini rica edeceğim:

"Kur'an'ın evrensel ilke ve hükümleri ışığında, sosyal hayatın sorunlarını çözümlerken Kur'an'ın kolaylık yönteminin ve müsamahakârlığının öğretim ve eğitim uygulamasında tedriciliğinin göz önünde bulundurulması gerektiği ihmal edilmemelidir."

Bu, aynı zamanda doğrudan doğruya Kur'an'a dayandığı için, Kur'an'ı kabul eden herhangi bir mezhep, bir ayrıcalık davasında da bulunamayacağından dolayı mezhepçiliği de, mezhepçilik ithamlarını da önlemiş olur diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Divan Başkanı – O cümlenin telifi yapılır, ama fikir olarak... Çünkü, bizim ilkeler ve yöntemlerimiz vardı. Konuyu fazla formaliteye boğmadan burada böyle bir maddenin de yer almasını arkadaşlarımız uygun görürler mi?

Bir Katılımcı – Bir önceki Komisyonda ....

Divan Başkanı – Ona ekleriz, ama Hocamızın söylediği ona biraz daha açılım getiriyor ve Kur'an etrafında birleşmeyi sağlayıcı bir ifade. Böyle bir ifadenin yer almasını prensip olarak uygun görüyorsanız biz onun yerini buluruz.

– Uygun görenler?..

– Peki, "yer almasın" diyenler?.. Müteredditler bizi zor durumda bıraktı. Tam anlaşılmadı herhalde.

– Muzaffer Bey, siz hakem olun... Peki.

– Sayın Çakan, buyurun.

Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan – "Kur'an'ın" kelimesi yerine, neden "İslâmın" deyip bu işi daha da genel bir hale getirmiyoruz? Özel bir maksat mı var; onu sormak istiyorum.

Divan Başkanı – Peki.

– Sayın Soyhun, buyurun.

Mehmet Soyhun – Mezheplerle ilgili farklılığı bu cümleden ben tam anlayamadım. Acaba kaçırdım mı diye düşünüyorum.

Divan Başkanı – Peki.

– Sayın Karlığa, buyurun.

Prof. Dr. Bekir Karlığa – Efendim, şûra kararlarında böyle genel hükümler koymak yerine –çünkü başka konular da girebilir- bence konulmaması daha uygun olur.

Divan Başkanı – Peki.

Sayın Atay Hocamdan son bir cümle alalım, ondan sonra oylayalım.

Prof. Dr. Hüseyin Atay – Efendim, "İslâm" dediğimiz zamanda bütün mezhepler içine giriyor, bütün kültürler içine giriyor. Hangi İslâm deniliyor? Ama, "Kur'an" dediğimiz zamanda Kur'an bellidir. Kur'an'a, Allah'a, Peygambere inanan herhangi bir kimse buna karşı çıkma imkânı ve ihtimali yoktur. Biz Alevilere karşı bu şekilde bir mücadele veriyoruz.

Teşekkür ederim.

Divan Başkanı – Peki, şimdi konu netleşti.

Yer buluruz, yer önemli değil; ama, böyle bir fikir bizim dibaceden sonra yöntemlerle ilişki kuran, sünnetle ilgili kısımda yer alsın veya almasın konusunu oylayalım.

– "Böyle bir fikir yer alsın" diyenler lütfen işaret buyursun... 16 kişi.

– "Yer almasın" diyen arkadaşlarımız... Peki.

11. maddeye geçiyoruz.

"11. Dinî, kültürel, sosyal ve benzeri ihtiyaçları karşılayacak cami merkezli fiziksel ortamlar oluşturulmalı, bu konuda gerekli estetik özen gösterilmelidir."

Divan Başkanı – Bu maddeyle ilgili söz isteyen?..

Evet, bu temenniye de zannedersem herkes katılıyor.

Maddeyi oylarınıza sunuyorum... Kabul edilmiştir. Teşekkür ederim.

12. maddeye geçiyoruz.

"12. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın eğitim, sağlık ve bakım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla anaokulu, kreş, huzurevi, özürlülere yönelik rehabilitasyon merkezleri gibi kurumlar oluşturularak, yerel imkânlardan daha etkin yararlanmaları sağlanmalıdır."

Divan Başkanı – Söz isteyen?..

– Buyurun Hocam.

Dr. Lütfi Doğan – 12. maddeyi Komisyon çok isabetli kaleme almış. Her hizmet insana yönelik. Bu çağ, rehabilite çağı. Onun için yıllardır içim yanardı, Diyanet Vakfı kurulurken arkadaşlarıma insana doğru yöneleceğiz dedim. Fakat, dinî işler çok ağır bastı, rehabiliteye yaklaşamadık. Daha sonra hastaneyi kurduk; bu maddeyle şimdi önemli bir konu önümüze getirildi. Diyanet İşleri Başkanı da karşımda. Anaokulu, kreş, huzurevi, özürlülere yönelik rehabilitasyon... Bütün dünya dinleri bunlardan yararlanırken, Türk Müslümanlarının hâlâ yararlanmaması hakikaten bir kabahatti. Bu Komisyon bu kabahati kaldırdı. Diyanet İşleri Başkanı da güzel rehabilite yerleri yapacak. Kutluyorum. Diğer komisyonlardaki arkadaşlarımın bu maddeyi daha da güzelleştirecek bilgileri varsa onları da bekleriz. Bu çağ rehabilite çağıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı çağdaş bir kuruluştur. Bütün çağ insanlarına güzel bir örnek getirmiştir.

Çok teşekkür ediyorum.

Divan Başkanı – Hocamın duasını en çok III. Komisyon aldı!

Şimdi, bu desteğe rağmen aleyhte de konuşabilirsiniz, bu sizi bağlamasın.

– Buyurun Mehmet Emin Bey.

Doç. Dr. Mehmet Emin Özafşar – Sayın Başkanım, özneyi tespit edelim; kim yapacak bunu? DİB bu işi yapabilir mi? Vakıflar mı yapacak? Özneyi bulursak belki bir yol alınabilir.

Divan Başkanı – Peki.

– Buyurun Sayın Harman.

Prof. Dr. Ömer Faruk Harman – Efendim, bir hususu arz etmek istiyorum. Sayın Lütfi Doğan Hocamıza çok teşekkür ediyoruz; ama, benim şahsen zatıâlilerinden istirhamım, III. Komisyonun lehinde daha fazla konuşmamasıdır. Çünkü, kendisi de III. Komisyonda idi. Bu defa taraf tutuyor gibi bir intiba veya izlenim olabilir.

Teşekkür ediyorum.

Divan Başkanı – Buyurun Sayın İlkılıç.

Dr. İlhan İlkılıç – Bu, oldukça güzel ifade edilmiş maddenin sadece uzun vadede değil, kısa vadede de pratik hayata yönelik çözümler üretilmesi için iki noktayı teklif ediyorum. Bunlardan birincisi, "Yurt dışındaki vatandaşlarımızın eğitim, sağlık ve bakım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla anaokulu, kreş, huzurevi, özürlülere yönelik rehabilitasyon merkezi gibi kurumlar..." dedikten sonra "ve bu sahalarla ilgili danışma büroları oluşturularak yerel imkânlardan daha etkin yararlanmaları sağlanmalıdır" ilâvesinin yapılmasıdır. Pratikliğin artması açısından bu maddeye bir cümle daha ilâvesini teklif ediyorum, o

da şu: "Mevcut kurumlarla işbirliği yaparak, bu kurumların Avrupa'da yaşayan Müslümanlara yönelik faaliyetlerinin kalitesi artırılmalıdır."

Divan Başkanı – Peki.

– Buyurun Sayın Kurt.

Dr. Hüseyin Kurt – Teklif gayet güzel de, yalnız bizim kurumlarımızın mevcut hukukî yapılarıyla bunları gerçekleştirmeleri imkânsız. Bir de bu kurumlardan sadece bizim vatandaşlarımız mı faydalanacak, yoksa faaliyet gösterdikleri yerlerde yaşayan bütün insanlar mı? Sadece vatandaşlarımızın faydalanması düşünülüyorsa, bununla sakıncalı bir durumun ortaya çıkacağını tahmin ediyorum. Yani, ilgili ülkelerde "acaba Türkler ve Müslümanlar paralel bir toplum oluşturmak mı istiyorlar" gibi bir kanı oluşabilir ki, bu oldukça tehlikeli bir durumdur.

Divan Başkanı – Hüseyin Bey, biraz net ve teknik bir öneri getirelim... Yani, "öncelikli" mi diyelim?

Dr. Hüseyin Kurt – ?

Divan Başkanı – Peki.

Bir Katılımcı – Ben 11. maddeyle ilgili bir şey söylemek istedim ama, geç kaldım. Sanırım burada fark edilmedi: "Gerekli estetik özen gösterilmelidir" ifadesi var. Bence özenin estetiği olmaz ama, "gerekli estetiğe özen gösterilmelidir" şeklinde söyleyebiliriz.

Divan Başkanı – Peki, teşekkür ederiz.

– Abdurrahman Bey, buyurun.

Abdurrahman Kahyaoğlu – Sayın Başkanım, üçüncü kuşak neslin kurtarılabilmesi için kanımca kreşlerden işe başlamak gerekiyor. Bu itibarla 12. maddede yapılan teklif fevkalâde önemli ve yerindedir.

Divan Başkanı – Peki.

– Hasan Bey, buyurun.

Prof. Dr. Hasan Kamil Yılmaz – Efendim, bu teklifin sahiplerinden birisi de bendim. Bir arkadaşımız, "bunun faili kim olacak, bunu kim yapacak" diye sordu. Güzel bir soru. Orada bizim düşüncemiz şuydu bunu söylerken: Gerek orada yaşayan insanlarımızın oluşturacağı sivil toplum kuruluşları veya şirketler veya buradan birtakım insanları özendirerek orada bu tür sosyal kurumlar, kreşler, anaokulları veya huzur yurtları açılabilir. Bunlar, bu manada Türkiye ile oradaki insanlarımızın gönül bağını güçlendirmesi bakımından önemli. Hüseyin Kurt arkadaşımızın söylediği hassasiyete katılıyorum. O bakımdan, yerli halka da hizmet verecek bir statü tabiî göz önünde bulundurulmalıdır.

Divan Başkanı – Onu ifade edelim.

Dr. Hüseyin Kurt – Sayın Başkanım, aniden sorduğunuz için hemen cevap veremedim. Böyle kurumları çalıştıran kurumlar var. Bu tür hizmetler Almanya'da genellikle "Diyakoni Hizmetleri" dediğimiz kurumlarla oluyor ve bunlarla ortaklaşa da yapılabilir. Ama bunu baştan beri söylüyoruz, Sayın Başkanım, bunları yapabilmek ve bu gibi faaliyetle-

rin partneri olabilmek için bizim kamu tüzelkişiliğini kazanmamız lazım. Onun dışında bunların hiçbirisini biz yapamayız, böyle işler yapmak için müracaat hakkımız dahi yoktur.

Kurula saygıyla bildiririm.

Divan Başkanı – Peki.

– Sayın Soyhun, sen de bir cümleyle katkıda bulun. Yanlış ve derin alanlara kaymak yerine, maddenin üzerinde teknik görüşme yapmamız gerekiyor.

Mehmet Soyhun – Sayın Kurt'un dediği kısmen doğru; ancak, bazıları basit bir dernek kurularak yapılabilecek durumdadır.

Divan Başkanı – Peki.

Maddeyi ana fikir olarak -bazı danışma büroları gibi katkılar da sağlayarak- benimsiyor muyuz?.. Teşekkür ederim.

13. maddeye geçiyoruz.

"13. Batı toplumu içinde Müslümanların kurumsal olarak muhatap olduğu hukukçu, tabip, güvenlik görevlisi gibi kesimlerin İslâm ve Müslümanlar hakkında bilgilendirilmesi için muhtelif yayın ve faaliyetler gerçekleştirilmelidir."

Bir Katılımcı – 9 ile 13. maddeler beraber olmalı.

Divan Başkanı – Doğru. Yine de maddeyi hem görüşmüş hem de katkıları almış olalım...

– Sayın Tuğ, buyurun.

Prof. Dr. Salih Tuğ – Burada bir telif zaafı var galiba. "Batı toplumu içinde Müslümanların kurumsal olarak..." deniliyor. Ardından "hukukçu, tabip, güvenlik görevlisi..." Bakın, bunlar hep şahıs oluyor, görevli kimseler oluyor. "Kurumsal" dedikten sonra, "... gibi kesimler" gene müesseseye işaret ediyor. Demek ki, belki şöyle düşünüyorum: "Kurumsal olarak muhatap olduğu hukuk, tıp, güvenlik gibi kesimlerin..." Yani, büroların ve departmanların belki aydınlatılması söz konusu.

Divan Başkanı – Bu maddeyi, bunu ifade edecek hale getirelim.

"Kurumsal olarak"ı çıkarınca cümle düzelebilir.

O zaman, bunu "öğretmen" gibi ilâveler yaparak ve "kurumsal olarak" kaydını çıkararak maddeleştirelim.

– Kabul edenler... Teşekkür ediyorum.

14. maddeye geçiyoruz.

"14. Diyanet İşleri Başkanlığınca yurt dışındaki vatandaşlarımız ile Türkiye ve İslâm dini hakkında bilgi almak isteyenlere yönelik inanç turizmi benzeri programlar düzenlenmeli, turizm rehberlerinin bu konuda eğitilmesi için teşebbüslerde bulunulmalıdır."

Divan Başkanı – Madde fikir olarak uygun. Katkıda bulunmak isteyen var mı?

– Bekir Bey, buyurun.

Prof. Dr. Bekir Karlığa – Sayın Başkanım, bu gerçekten çok isabetli bir talep. Bizzat tanık olduğumuz rehberler var, Almanya'dan iyi izlenimlerle buraya gelen turistlerin daha olumsuz izlenimlerle Almanya'ya döndüklerini biliyoruz. Lütfen bu turizm rehberlerine bir şey yapılabilirse çok güzel olur.

Divan Başkanı – Maddeyi bu şekilde oylarınıza sunuyorum... Kabul edilmiştir.

15. maddeye geçiyoruz.

"15. Yurt dışındaki kadın vatandaşlarımızın karşılaştıkları problemlerin çözümünde kadın perspektifinin daha etkin kılınması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır."

Divan Başkanı – Maddeyi oyluyorum: Kabul edenler... Kabul edilmiştir.

16. maddeye geçiyoruz.

"16. Yurtdışı temsilcilikleri, evliliğin teşviki ve aile içinde yaşanan problemlerin çözümü için sivil toplum kuruluşlarınca aile hayatıyla ilgili eğitim ve rehberlik kursları düzenlenmesine önderlik etmeli, bu çerçevede aile danışma birimleri kurulmalıdır."

Divan Başkanı – Maddeyi onayınıza sunuyorum... Kabul edilmiştir. Teşekkür ederim.

17. maddeye geçiyoruz.

"17. Vatandaşlarımızın manevî ihtiyaçlarının karşılanmasında kültürümüzde mevcut olan Ahmet Yesevî, Mevlânâ, Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre gibi örnek şahsiyetlerin dinî ve ahlakî rehberliklerinden yararlanılmalıdır. Bu alandaki klasik birikimin insanlarımıza kazandırılması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır."

Divan Başkanı – Zannedersem bu da önemli ve güzel bir temenni.

– Ali Bey, buyurun.

Prof. Dr. Ali Sarıkoyuncu – Bu madde, 10. maddenin kısmî açılımı şeklinde görülüyor. Onun için, bu maddenin 10. madde içerisinde düzenlenmesi faydalı olur kanaatindeyim. Bu yöndeki önerimi de sunmak istiyorum. 10. madde, teklif doğrultusunda şöyle olursa daha iyi olabilir: "Diyanet İşleri Başkanlığı, İslâm ve Türk tarihi kurumları ve Müslümanlar hakkında kitleleri doğru bilgilendirmek amacıyla kısa, uzun metrajlı filmler, çizgi filmleri, edebî yapıtları, dinî musiki ve diğer sanat eserlerinin hazırlanması hususunda çalışmalar yapmalıdır. Ayrıca, kültürümüzde mevcut olan Ahmet Yesevî, Mevlânâ, Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre gibi..."

Divan Başkanı – Peki, anlaşıldı. Bu telifle birlikte maddeyi oylarınıza sunuyorum.... Kabul edilmiştir. Teşekkür ederim.

18. maddeye geçiyoruz.

"18. Yurt dışında ibadetlerin, özellikle cuma ve bayram namazlarının eda edilmesinde gerekli kolaylıkların sağlanabilmesi için girişimlerde bulunulmalıdır."

Divan Başkanı – Görüş beyan etmek isteyen?..

Bir Katılımcı – 18 ve 19. maddelerin I. Komisyonun 16. maddesiyle telifi mümkün

olduğundan, tevhidini teklif ediyorum.

Divan Başkanı – Peki, doğru.

– Hatice Hanım, buyurun.

Hatice Hagar – Acaba cuma ve bayram namazlarına kadınların da katılmasına imkân vermemiz mümkün mü?...

Divan Başkanı – Peki.

– Hadi Bey, buyurun.

Yrd. Doç. Dr. Hadi Adanalı – Bu maddede "gerekli kolaylıkların sağlanabilmesi..." ifadesi yerine "karşılaşılan zorlukların giderilebilmesi..." ifadesini öneriyorum. Çünkü bu konuyla ilgili teklifte şöyle bir sorun vardı: Özellikle devlet okullarına devam eden ve değişik işyerlerinde çalışan öğrenciler Cuma namazlarını kılamıyorlar.

Diğer bir teklifim de şu olacak Hocam: Maddelerin telifiyle ilgili pek çok hocamız dikkatlerimizi çekiyor; fakat, gözden kaçan, birbirine benzer, paralel maddelerin telifiyle ilgili son komisyona bir yetki verilebilmesi mümkün mü acaba?

Divan Başkanı – Peki.

– Abdullah Bey, buyurun.

Abdullah Ceyhan – Sayın Başkanım, 18. maddede, Cuma ve bayram namazlarının edası için talep edilen kolaylıkların sağlanması hususuna mezarlıkların temini hususunun da ilâve edilmesini arzu ediyorum.

Divan Başkanı – Teşekkür ederim.

– Buyurun Sayın Kılıç.

Mustafa Kılıç – Sayın Başkanım, bu maddede çok şey isteniyormuş gibi geliyor bana. "Yurt dışında ibadetlerin, özellikle Cuma ve bayram namazlarının eda edilmesinde gerekli kolaylıkların sağlanması için girişimlerde bulunulması" yerine, "Bayram günlerinde çalışanlara ve öğrencilere izin verilmesi için gerekli kolaylıkların sağlanması" şeklinde diyebiliriz.

Divan Başkanı – Peki.

– Buyurun Sayın Sarıkaya.

Dr. Yaşar Sarıkaya – Benim ilâve etmek istediğim hususlara kısmen değinildi. Ben "sağlanabilmesi amacıyla" ifadesinden sonra "ilgili kurumlar nezdinde.." ilâvesinin yapılmasını istiyorum.

Divan Başkanı – Teşekkür ederiz.

– Buyurun Sayın Tuğ.

Prof. Dr. Salih Tuğ – 18. madde ile ilgili Hatice Hagar Hanımın teklifi mesture kaldı. Yani, Cuma ve bayram namazlarının hanımların da iştirakiyle kılınmasının kolaylaştırılması gibi...

Divan Başkanı – Onu oylayacağım Sayın Hocam.

Şimdi, "gerekli kolaylıkların sağlanabilmesi" değil de, "karşılaşılan zorlukların giderilmesi yönünde girişimde bulunulması" teklif edilmişti. Komisyon ne diyor?

Tamam, bunu öylece değiştirelim; onu o şekliyle oyluyorum.

Bir de "mezarlıkların temininde karşılaşılan zorlukların giderilmesi için girişimlerde bulunulması" şeklinde maddeyi oyluyorum... Teşekkür ederim.

Buna bir de "bayanların da bu ibadet mekânlarından eşit şekilde yararlanması" şeklinde bir kayıt ilâvesini uygun görenler lütfen el kaldırsınlar...

– "Buna gerek yok, maddeden anlaşılıyor" diyenler...

Evet, zannedersem ikinci görüş ağır bastı.

19. maddeye geçiyoruz.

"19. Dinî gün ve geceler konusunda aydınlatıcı bilgiler ihtiva eden eserler hazırlanmalı ve dinî bayramların kutlanmasında birlik sağlanabilmesi amacıyla gerekli adımlar atılmalıdır."

Divan Başkanı – Bunun da yine ilgili olduğu maddeler var...

Dinî gün ve geceler konusunda aydınlatıcı bilgiler de ilgili maddeye alınabilir.

Arkadaşlar bu şekilde uygun görür mü... Tamam. Bunu madde olmaktan çıkarıyoruz, vakit kısmını, dinî gün ve geceler konusunda aydınlatmayla ilgili maddeye alıyoruz.

20. maddeye geçiyoruz.

"20. Şûra süresince yurt dışındaki dinî hizmetler için yetişmiş elemanlara acil ihtiyaç duyulduğu ısrarla vurgulanmıştır. Yurt içindeki ihtiyaç da dikkate alındığında, mevcut ilahiyat fakültelerimizin öğrenci kontenjanları artırılmalı, imkânları geliştirilmeli ve bu okullarda Türklerin yaşadığı yabancı ülke dilleri ve kültürleriyle ilgili ciddî bir eğitim yapılmalıdır."

Divan Başkanı – Hatice Hanım, buyurun.

Hatice Hagar – Affedersiniz, tekrar 18. maddeye değinmek istiyorum. Cuma ve bayram namazları, aslında bilgilendirmektir, cemaate yaklaştırmaktadır ve kadınların katılımı sıfıra yakın bir şey. Aslında bilgilendirmeye kadınların da çok büyük bir ihtiyacı var diyorum ve bunun tekrar oylanmasını istiyorum.

Divan Başkanı – Artık müsaade edin, biz usulümüze göre devam edelim; sağ olun, teşekkür ederim.

20. maddede kontenjan artırımı var. Bu şûra böyle bir temennide bulunsun mu? Yoksa, prensip olarak, fikir olarak beğenebilirsiniz ama, şûranın konumu itibariyle buna gerek var mı?..

Bir Katılımcı – Yeni programların geliştirilmesi...

Divan Başkanı – Tabiî, program önerilebilir, fakültelerin buna göre eğitim programlarını güçlendirmesi önerilebilir; ama, kontenjan konusu şûrayı zayıflatabilir de. Çünkü, çok zayıf bir bağdan hareketle böyle bir temennide bulununca, diğer 30-40 maddenin de

etkisi, gücü azalabilir.

Maddenin içeriği uygun; ancak, YÖK'ten bir kontenjan talebine dönüşmesin bu.

– "Kontenjan talebi kaydı kalkarak bu maddeyi telif edelim" görüşünü oyluyorum...

– Peki, "kontenjan talebimiz kalsın" diyenler...

Peki, kontenjan talebini kaldırıyoruz.

Bir Katılımcı – Sayın Başkan, değerli arkadaşlarım, şu anda kontenjan meselesi, hem veliler açısından hem mezun olan öğrenciler açısından, hem dekanlar, öğretim üyeleri açısından gerçekçi bir sorun. Tabiî, sizin buyurduğunuz gibi buraya eklenmesi doğru değil. Ama benim önerim, uygun bir cümleyle, ayrı bir gündem olarak bunun değerlendirilmesidir. Çünkü, burada biz reddetmiş olursak o çok yanlış olur.

Divan Başkanı – Teşekkür ederim.

Hasan Kamil Bey ve Ali Dere Bey, siz bunu bir şekilde telif edersiniz.

21. maddeye geçiyoruz.

"21. Diyanet İşleri Başkanlığı, AB sürecinde ortaya çıkan yükümlülükleri yerine getirebilecek şekilde hukukî ve kurumsal olarak yeniden yapılandırılmalıdır."

Divan Başkanı – Evet, benzeri, yumuşak bir ifadeyle bu madde de telif edilebilir.

– Bu maddenin amacı nedir, Sayın İzzet Er?

Prof. Dr. İzzet Er – Efendim, pek çok sosyal aktiviteyle ilgili tekliflerimiz var. I. Komisyonun da bu istikamette bazı teklifleri olmuştu. Avrupa Birliği sürecinde önerilen bu ve benzeri faaliyetleri hem yurt içinde hem yurt dışında yapabilmesi için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kendisini yeniden yapılandırmasının faydalı olacağı kanaati hasıl olmuştu. Bu madde o düşüncelerin bir yansımasıdır.

Divan Başkanı – Bu şekilde yeniden yapılanma talepleri çok farklı kesimlerden farklı şekilde geldiği için, bu madde yeterince anlaşılabilir mi size göre?

Prof. Dr. İzzet Er – Geçmiş şûralarda, meselâ özerk hale getirilmesi gibi teklifler de olmuş. Ama biz raporumuzda böyle bir teklif yapmadık. Yeniden birtakım yapılanma var, tüm kamu hayatıyla alâkalı.

Divan Başkanı – Peki, "öneri" değil de, kurumsal ve hukukî yapılanmayı ifade etmeksizin, o dediklerinizi ifade etmeye çalışsak?

Prof. Dr. İzzet Er – Olabilir.

Divan Başkanı – Peki.

– Mehmet Aydın Bey, buyurun.

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Teklifinize katılıyoruz, biz bunu fazla düşünemedik, o şekilde anlaşılır mı diye. Aslında "Avrupa Birliği sürecine DİB kendini hazırlamalıdır" şeklinde bir yumuşak ifadeyle geçiş yapılabilir.

Divan Başkanı – "Yapısal olarak, Avrupa Birliği sürecinin gerektirdiği şeylere göre kendini dizayn etmelidir" gibi bir ifade...

Dr. Lütfi Doğan – Bana göre, o maddeyi tamamen çıkaralım. Bu konuyu Başkanlığa bırakalım ve Diyanet İşleri Başkanlığı Kanunu zaten 20 senedir muallel duruyor. Mecburen yeniden kanun çıkaracak, öyle sanıyorum. Bu kanun çıkarılırken Avrupa'daki durum da zaten düşünülür. Buraya madde koymaya gerek kalmaz.

Divan Başkanı – Teşekkür ederim.

– Sayın Özafşar, buyurun.

Doç. Dr. Mehmet Emin Özafşar – Hocam, bu madde üzerinde şahsen ben çok önemle duruyorum. Bu konuda muhterem heyeti de bilgilendirmek istiyorum. Bundan önce iki tane Din Şûrası, bir de Avrupa Birliği Şûrası toplanmış. 60'a yakın karar alınmış. Bu kararlar yüzde sıfıra yakın uygulanmış. Bunları gözden geçirdiğimizde, bunların uygulanamamasının temel sebebinin teşkilat yapılanması olduğunu gördük. Dolayısıyla eğer bu madde mühmel bırakılacak olursa, korkarız ki bu kararlar da akim kalacaktır.

Diyanet İşleri Başkanlığımızın Türkiye Cumhuriyetinin temel yapı taşlarından biri olduğu çok açıktır. Bunun varlığının tartışılması da söz konusu değildir. Onun için, geçen şûralarda olduğu gibi, özerklik ve benzeri, otonomluk ve benzeri kavramlar kullanarak değil, bilakis teşkilatın iç şemasının ve hukukî altyapısının, hem ülke içi hukuku, mevzuatı açısından hem de uluslararası hukuk açısından düzenlenmesinin önemine vurgu yapmak için bu madde konulmuştur. Mümkünse kalmasını istirham ediyoruz.

Divan Başkanı – Peki.

– Sayın Çağrıcı.

Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı – Özafşar'ın ifade ettiği hususlar aslında dikkate alınarak bu madde yazıldı ama, "yeniden yapılandırma" çok iddialı bir ifadedir. Onun yerine, "Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde şunu, şunu takip ve uygulamadan sorumlu birimler oluşturulmalıdır" diyelim efendim.

Divan Başkanı – Peki. Şimdi, iki görüş var. Birincisi, bu madde tamamen kalkmalıdır şeklinde.

İkincisi, bu madde bu şekliyle değil, ama, Avrupa Birliği sürecindeki ihtiyaçları da karşılayacak bazı değişikliklerle birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı'nın eline bir imkân verilmelidir görüşü.

Önce aykırıdan başlayalım: "Bu madde tamamen kalkmalıdır, yer almamalıdır" diyenler işaret buyursunlar...

Peki, "yeniden yapılanma" gibi tabirler bulunmaksızın, maddenin, bu sürece uygun şekliyle dizaynını telif edelim... Peki.

Maddeyi "yeni birimler oluşturulması" şeklinde yeniden oluşturacağız.

22. maddeye geçiyoruz.

"22. Şûra kararlarının yürütülmesinin takibi için gerekli mevzuat oluşturularak bir kurul teşkil edilmeli ve bu kurul bir sonraki şûraya rapor sunmalıdır."

Divan Başkanı – Sayın Çalışkan?..

Prof. Dr. İbrahim Çalışkan - 22. maddeyi yok farz etmek durumundayız. Çünkü, 416 sayılı Kanun Hükmündeki Kararnameyle Din İşleri Yüksek Kuruluna bu görev veriliyor zaten. O bakımdan zait bir madde olarak kaldırılmasını teklif ediyorum.

Divan Başkanı – Ben de hemen araya gireyim, zaten Şûra ile ilgili bu görevler Din İşleri Yüksek Kuruluna ve Şûra Sekreteryasına, APK Dairesine verilmiş. Biz zaten bunu değil de, Şûrada alınan bu kararların Avrupa Birliği sürecinde takibini yapacak komisyonların, çalışma komitelerinin oluşturulması öngörmüştük.

O zaman, bu maddenin kaldırılması teklifini oyluyorum... Peki, maddeyi kaldırıyoruz.

Şimdi, bu rapora iki madde ilâve edilmesi önerisi var.

Önce birincisini ıttılaınıza sunuyorum:

"Camilerimiz ve hizmet alanlarımızda hizmetlerimizin kesintisiz devamı için, camilerimiz ve ibadetlerimizi tanıtmak üzere komşulara ve resmî görevlilere yönelik açık kapı günleri yapılmalı, Ramazan ayı, bayram ve mübarek gecelerden önce kısa mektup ve broşürler gönderilerek bildirilmeli."

– Yusuf Bey, buyurun.

Yusuf Kalkan – Sayın Başkanım, Diyanet İşleri Başkanlığımızın din görevlisi bulunduğu bütün Avrupa ülkelerinde, onların tatil günlerine denk gelecek bir zamanda "Açık Kapı Günleri" yapılıyor. Çevredeki komşular ve yabancılar buraya davet ediliyor.

Ayrıca, Ramazan günlerinde geç saatlerde olan yatsı namazlarında çevre komşuların rahatsız edilmemesi için de, çevredeki rahatsız edilebilecek olan komşulara, Ramazan ayında böyle bir etkinliğin yapılacağı duyuruluyor. Dolayısıyla bu önerinin uygun olmadığını düşünüyorum.

Divan Başkanı – Peki, zaten bu çok özel bir konu. Bunu ifade edecek daha kapsamlı cümleler yer alıyordu. Uygun görürseniz bunu dercetmeyelim.

Beyza Hocamızın 18. maddeye bir ilave önerisi var, hocamız şöyle diyor: "Hanımların da katılması ibaresinin eklenmesini daha sonra oylayacağınızı söylediğinizi hatırlıyorum. Yurt dışında hanımlar cuma ve bayram namazlarına katılmalı; ama bu reddedildi..."

Peki, 18. maddede demiştik ki: "Yurt dışında ibadetlerin, özellikle Cuma ve bayram namazlarının eda edilmesinde ve mezarlıkların temininde karşılaşılan zorlukların giderilebilmesi için gerekli girişimlerde bulunulması..." Buraya, "hanımların katılımının da sağlanması"nı ifade eden bir madde eklenmesi önerisini tekrar oylarınıza sunuyorum... Böyle bir cümle eklensin mi?... Peki.

– "Eklenmesin, bu haliyle yeterli" diyenler?..

– Buyurun Sayın Paçacı.

Dr. İbrahim Paçacı – Bu madde, yurt dışındaki işverenden veyahut devletten gelen sıkıntıların önlenmesine yönelik bir teklif. Bayanların Cuma ve bayram namazlarına katılması hususu bu maddeye dahil edildiği zaman, o durumda madde asıl amacından çık-

mış olacak ve birinci etkinliğini kaybedecektir diye düşünüyorum.

Divan Başkanı – Önemli olan fikrin Şûra kararlarında yer almasıdır.

– Yusuf Bey, buyurun.

Yusuf Kalkan – Ben Hollanda için konuşuyorum. Hollanda'da kadınların Cuma günü camiye gelmelerini bizzat biz görevliler olarak duyurduk ve geliyorlar. Ancak, bayram namazlarında camilerimizde bayanlar için zaten yer kalmıyor. Dolayısıyla kadınların bayram namazına gelmesinin yer sorunu açısından mümkün olamayacağını; ama, cumalara gelmelerinin mümkün olduğunu ve bunun için de zaten davet çıkardığımızı arz etmek istiyorum.

Divan Başkanı – Teşekkür ederim.

O zaman, bizim telif komisyonu, hanımların da bu Cuma ve bayram namazlarına iştirakini ifade eden bir madde ilavesi için uygun bir yer bulsun, onu derc etmeye çalışsın.

Ben bir hususu daha oylarınıza sunmak istiyorum:

Şimdi, iki komisyonumuz olacak.

Altı Divan üyesi ve bu üyelerimize yardımcı olmak üzere her üç komisyondan birer kişi (Prof. Dr. Suat Cebeci, Doç. Dr. Ahmet Yaman, Dr. İbrahim Paçacı) olmak üzere toplam 9 kişiden oluşacak birinci komisyon, Şûra kararlarına esas almak üzere Şûra Genel Kurulu'nda görüşülen komisyon kararlarını, sizin talep ve ikazlarınız doğrultusunda yeniden gözden geçirecekler, bu kararları tevhit edecek ve maddeler arasında bir insicam oluşturacaklar.

Prof. Dr. İzzet Er, Prof. Dr. Şinasi Gündüz ve Doç. Dr. Mehmet Emin Özafşar'dan oluşacak ikinci komisyon da, Şûra adına, Şûra kararlarının başında yer almak üzere bir genel giriş hazırlayacaklar.

Her iki komisyonumuz yarın sabaha yetişecek şekilde çalışacaklar.

Bu iki komisyona Şûra adına görev istirhamında bulunuyoruz. Uygun görürseniz Divana yetki veriniz.

Şûra üyelerimizin ve görev teklif ettiğimiz arkadaşlarımızın bunu uygun görüp görmediklerini oylamak istiyorum:

– Uygun görenler?.. Peki, teşekkür ederim.

Şimdi, sizin ikaz ve önerileriniz doğrultusunda yeniden düzenlenen II. Komisyon Raporunun son şeklini bir gözden geçirelim.

– Suat Bey, hızlıca okuyabilir misiniz?..

Prof. Dr. Suat Cebeci – Sayın Başkan, değerli üyeler; Genel Kuruldaki teklifleriniz doğrultusunda bazı maddeler birleştirildi, bazı maddeler çıkarıldı. Burada dile getirilen, kararlaştırılan düzeltmelerin tamamını yaptık ve 27 maddelik raporu 19 madde şeklinde düzenledik.

Metnin son şeklini okuyorum:

1. Toplumu din konusunda aydınlatmakla görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığı, ülkemizin sahip olduğu birikimden yararlanarak yurtiçi ve yurt dışındaki insanlarımızın millî ve dinî kimliğini koruyan, farklı inanç kesimleriyle barışık ve uzlaşma içinde, insan onuruna yaraşır bir hayat sürmesine katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

Türk Halkının Diyanet İşleri Başkanlığına duyduğu yüksek güven, bu kurumun yurtiçi ve yurtdışı faaliyetlerinde halkın beklentilerini de dikkate alarak, bilimin rehberliğinde sürekli yeni projeler geliştirmesini gerekli kılmaktadır.

Yapılacak çalışmalarda, yurt dışında yaşayan bütün vatandaş ve soydaşlarımızın hedef kitle kabul edilmesi, onlarla iletişim kanallarının daima açık tutulması, temel hedeflerde birlikte çalışma imkânlarının araştırılması, bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığının daha aktif bir rol üstlenmesi beklenen ve arzulanan bir durumdur.

2. Dinin, sosyal bütünleşmeyi sağlamada etkili olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle din eğitimi, uzlaşma ve barış kültürünü sağlayacak şekilde verilmelidir. Yurt dışında yaşayan insanlarımızın dinî ve millî kimliklerini kaybetmeden, bulundukları ülke toplumuyla bütünleşmeleri desteklenmeli, fakat asimilasyona uğramaları tehlikesine de dikkat edilmelidir.

3. Din ve ahlâk eğitiminde çocuklara dışarıdan empoze edilen kurallara bağlılık yerine, içsel ilkelere dayalı bir ahlâk gelişimi sağlayacak eğitim ortamları sunulmalıdır. Bu amaçla, onlara hazır davranış kalıpları ezberletmek yerine, iyiyi, doğruyu ve güzeli kendilerinin bulmalarını amaçlayan yöntemlerle yaklaşılmalıdır.

Din eğitim ve öğretiminde dersler, öğretmen merkezli yerine öğrenci merkezli olarak sunulmalı, din eğitiminin amacı, içeriği, yöntemi ve ortamı belirlenirken her ülkenin kendi özel ve özgün şartları dikkate alınmalıdır.

Kur'an-ı Kerim ve dinî bilgiler kursu için yurtdışı şart ve imkânları göz önünde bulundurularak yeni bir öğretim programı hazırlanmalıdır. Öğrenciler için ders kitapları, CD'ler, ses kayıtları ve diğer öğretim materyalleri geliştirilmelidir.

4. Öğretim etkinliklerinin, bireyin ve toplumun ihtiyacına cevap vermesi ve yaşanan sorunların çözümüne katkıda bulunabilmesi için din eğitimi programlarında yer alacak konuların hayatla ilişkilendirilmesine özen gösterilmelidir. Çocuk, en temel kazanımlarını ailede edindiğinden yurt dışındaki ailelerin ana-baba eğitimi ve ailenin korunmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

5. Vatandaş ve soydaşlarımızın bulundukları ülke yasalarına göre, kendilerini temsil edebilmeleri için rehberliğe veya teşkilatlanmaya ihtiyaç vardır. Diyanet İşleri Türk-İslâm birlikleri vatandaş ve soydaşlarımızı temsil edecek şekilde hukukî statüye kavuşturulmalı ve din derslerinin içerik, amaç ve yöntemlerinin tespiti konusunda uzman kişi, kurum ve kuruluşlarla devamlı işbirliği halinde olmalıdır.

6. İnsan hakları temeline oturan hak arama bilinci içerisinde her bireyin ahlak ve değer alanındaki hakları, sorumlulukları ve beklentileri günümüzde her zaman olduğundan daha çok önem kazanmıştır.

Avrupa Birliği Anayasası Taslağında, belli bir din adı yerine, "manevî kültür" ifadesinin yer alması, Müslüman çocukların kendi dinlerini öğrenme hakkının da uygulamada daha adil biçimde yer alacağı ümidini artırmaktadır. Bu süreçte, isteyen Türk çocuklarının da din dersi alma haklarına kayıtsız kalınmamalıdır. Velilerin, İslâm din dersleri konusundaki okul ve ilgili kurumlar nezdinde duyarlı olmaları sağlanmalı, sahip oldukları yasal haklar onlara anlatılmalıdır.

7. Eğitimde bütüncül yaklaşıma uygun olarak din derslerinde zihinsel, duygusal ve bedensel yetenekler harekete geçirilmelidir. Aklın ve bilimin ışığında çocuğun duygusal gelişimini dikkate alan bir program uygulanmalı ve ibadet ortamları ile tanışması sağlanmalıdır.

8. Yurt dışındaki İslâm din derslerinin dili ile ilgili karar, duygusal ve politik değil, bilimsel bir zemine oturtulmalıdır. Cami merkezli din eğitiminde Türkçenin kullanılmasına özen gösterilmelidir, okul ortamında yapılan eğitimde ise tamamen Türk çocuklarının katıldığı din eğitimi dersleri, mümkün olduğu ölçüde Türkçe olmasına gayret edilmelidir.

Eğitim dili Türkçe olmadığı takdirde, İslâmî kavramların bulunmadığı veya oturmadığı bir dil ile yapılacak İslâm din dersinin, İslâm'ı başka bir dinin kavramlarıyla karıştırıp bir tür anlam sapmasına götürmemesi için tedbirler alınmalıdır.

9. Birer ibadet mekânı olan camilerin, aynı zamanda sosyal ve kültürel merkezler olma fonksiyonları güçlendirilmeli, cami görevlilerinin de, cemaatin ve bulunduğu çevre halkının güvenini kazanma, onların sosyal problemleriyle ilgilenme ve çözümler üretme becerileri geliştirmelidir. Bu amaçla, yurt dışında görev yapacak personelde aranacak temel yeterlilikler belirlenmeli ve bu yeterlilikleri kazandırmaya yönelik hizmetiçi eğitim programları, kurslar, seminerler ve geliştirilen uzaktan eğitim projeleri gibi yollarla mevcut din görevlilerinin eğitim düzeyleri yükseltilmelidir.

10. Yurt dışındaki Türk varlığına yönelik bir eğitim ve kültür politikasının ivedilikle geliştirilmesi, uygulanması ve takibi için konuya sahip çıkacak bir daimi komisyona ihtiyaç vardır. Bu komisyonda Dışişleri Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, Yüksek Öğretim Kurulu ve Diyanet İşleri Başkanlığı temsilcileri ile ilahiyat ve eğitim fakültelerinden konuyla ilgili uzmanlar yer almalıdır.

11. İlahiyat fakültelerinde yurtdışı için din dersi öğretmeni ve din hizmetleri personeli yetiştirmeye yönelik lisans ve yüksek lisans düzeyinde programlar uygulanmalıdır. Bu çerçevede, yurt dışında ortaöğrenimini tamamlamış Türk çocukları için ilahiyat fakültelerinde kontenjan ayrılarak eleman yetiştirilmeli, bu elemanlar geldikleri ülkede o ülkenin dilini ve kültürünü bilen kişiler olarak görevlendirilmelidir. Aynı zamanda, bu elemanların bulundukları ülkedeki eğitim sorunlarının çözümü yönünde de çalışmalar yapmaları sağlanmalıdır.

12. Yurt dışındaki okullarda program dışı verilen Türkçe ve Türk kültürü dersleri içinde İslâm din dersine mutlaka yer verilmeli, bu ders için uygun bir öğretim programı hazırlanmalıdır.

13. Yurt dışında görevlendirilecek personelin yabancı dil öğrenmeleri kendileri için kazanç olduğu kadar, yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın resmî ve dinî kuruluşlarla ilişkilerini düzenleme konusunda da bir ihtiyaçtır. Bu nedenle, bu görevlilerin mutlaka yabancı dil yeterliliği kazanmaları sağlanmalıdır.

14. Yurt dışına yönelik dinî yayınların sayısı ve süresi artırılmalı, ayrıca kültür kazandırıcı yayınlara da ağırlık verilmelidir. Diyanet İşleri Başkanlığının görev alanıyla ilgili olarak yurt dışında yapılan bilimsel çalışmalar, gönderilen rapor ve dokümanlar araştırmacıların istifadesine sunulmalıdır.

15. Din eğitimi konularında özel projeler geliştirilerek, yurt dışında yaşayan hedef kitlenin ihtiyaçlarını karşılayacak nitelik ve nicelikte yazılı, sesli ve görüntülü yayınlar üretilmeli ve dijital teknolojinin kullanıldığı sanal ortamda programlar hazırlanmalıdır. Bu amaçla Başkanlığın ilgili birimi, uzman personel ve teknik donanımla desteklenmelidir.

16. Diyanet İşleri Başkanlığı yurtdışı temsilciliklerinin mahallinde dinî ve kültürel yayınlar yapması teşvik edilmeli, Başkanlığın tecrübe birikimi ile ilahiyat alanındaki akademik bilgi birikiminin yurtdışı entelektüel çevrelerine sunulması için çalışmalar yapılmalıdır.

17. Türkiye, din öğretimi ve eğitimiyle ilgili önemli tecrübeye sahiptir. Bu tecrübenin yurt dışında paylaşımını geliştirecek ve destekleyecek tedbirler alınmalıdır.

Almanya, Müslüman çocukların okullarda din eğitimleri konusunda program geliştirmeden öğretmen yetiştirmeye kadar farklı modelleri denemekte ve desteklemektedir. Türkiye bu çalışmaların her aşamasında yer alarak gerekli katkıyı sağlamalıdır.

18. Dış ülkelerde din eğitimi konusunda yasal düzenlemelerin farklılık göstermesi sebebiyle, İslâm din dersi her ülkede ve eyalette ayrı olarak ele alınarak, mevcut imkânlar ve sorunlar bilimsel düzeyde irdelenmeli ve çözüm önerileri geliştirilmelidir.

19. Batı ülkelerinde dinî konulardaki farklılıkları kabul eden, fakat ayrılıklara izin vermeyen bütüncül bir eğitim modeli üzerinde çalışılmaktadır. Türkiye, ayrılıkları değil, birliktelikleri önceleyen bir İslâm dersi modelini desteklemelidir. Bu ders, tüm dinî anlayış ve yaşayışları önemseyen, Kur'an ve sünnet merkezli bir ders olmalıdır. Yurt dışındaki İslâm dersleri, Kur'an ve sünnete dayanan, bireyi, toplum hayatını dikkate alan teolojik ve pedagojik boyutlarda bilimsel yaklaşımı temel alan, disiplinlerarası çalışmalarla desteklenen bir niteliğe sahip olmalıdır.

Arz ederim.

Divan Başkanı – Teşekkür ederiz.

Şimdi, III. Komisyon raporunu da bu minval üzere hazırlayacağız.

II. Komisyon raporunu bu şekliyle oylarınıza sunuyorum... Peki, teşekkür ederim.

Şimdi, Genel Kurulda kabul edilip de buraya derc edilmemiş mülâhazalarınız varsa hatırlatabilirsiniz. Yani, biz şûra üyelerimizin özgür iradeleriyle aldığı her türlü karara saygılıyız. Karar hangi yönde gelişirse gelişsin, onu, en doğru şekilde satırlara yansıtmak bi-

zim görevimizdir, Divanın görevidir. Bu itibarla, herhangi bir konuda bir önerisi kabul edilmiş bir arkadaşın, o ifadeleri mutlaka bu kararda yer almalı.

Bir arkadaşımızdan bir talep geldi, onu da hemen ifade edeyim:

"Avrupa'da Katolik ve Hıristiyan kiliselerinde kurumsal bağlamda diğer dinlerle daimi irtibat kuracak birimler vardır. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde de diğer dinlerle diyalog başta olmak üzere, daimi bir birim kurulabilir mi?"

Zaten Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde böyle bir birim var.

Bir Katılımcı – I. Komisyon raporunun 3. maddesinde, "Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yurtdışı din hizmetleri..." diye devam eden bir ifade vardı. Onun "DİTİB ve diğer vakıflar" şeklinde değiştirilmesi istenmişti. Ama burada sadece Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı sayılmış. Buraya "... 'veya yurt dışında Başkanlığımızın katkısıyla kurulan diğer vakıflar' ilâvesi yapılabilir mi" diye sorulmuştu. Bir mahzuru yoksa...

Divan Başkanı – Bu kararlar yabancı dillere de çevrileceği için mümkün olduğu kadar Avrupa'daki vakıflar ve birlikleri sivil ifade etmemiz gerekiyor. Belki ona dikkat ederek onu derc edebiliriz.

Peki efendim, bu ısrarlı, ilgili katkılarınız, ilâveleriniz ve müzakereleriniz için ayrı ayrı teşekkür ederiz. Siz gönül rahatlığıyla dinlenebilirsiniz; biraz önce sözünü ettiğimiz iki komisyonda yer alan arkadaşlar sizin adınıza çalışacaklar. Umarım yarın Şûranın huzuruna hepimizin üzerinde ittifak edeceği veya en azından çoğunluğun benimseyeceği güzel bir metin getiririz. O umut içerisindeyiz. Şimdiden, bizim adımıza çalışacak arkadaşlara bu yoğun çalışmalarında başarılar diliyorum, teşekkürler ediyorum sizin adınıza.

Yarın sabah saat 09.00'da toplantıyı başlatsak iyi olur. Çünkü, belki müzakere edebileceğimiz bazı hususlar olabilir, zamanı sıkıştırmayalım.

Yarın sabah saat 09.00'da buluşmak üzere hepinize hayırlı akşamlar diliyorum, sağ olun, var olun.

V. GENEL OTURUM

(24 Eylül 2004)

◆

ŞÛRA BASIN BİLDİRGESİNİN OKUNMASI

Prof. Dr. Ali Bardakoğlu (Divan Başkanı)– Efendim, hayırlı sabahlar.

Sizin yarım saat önce buraya teşrifinizi sağladık ki, gece saat 04.00'e kadar metni olgunlaştıran arkadaşlarımızın emeklerini burada değerlendirelim ve son şeklini kazandıralım. Şûramız adına, Şûramızın saygıdeğer üyeleri adına, her iki komisyonda görevli arkadaşlarımıza ayrı ayrı şükranlarımızı sunuyoruz, teşekkür ediyoruz. Öyle zannediyorum ki şûrada dile getirilen bütün görüşler, alınan kararlar metne yansıtılmaya çalışılmıştır.

Şimdi, artık konuyu sizin ilgilerinize, dikkatlerinize, himmetlerinize sunuyoruz.

Sayın Mehmet Emin Özafşar, III. Din Şûrası Kararlarını huzurunuzda okuyacak, ayrıca ekrandan da takip edebileceğiz. Metne girmesini zaruri gördüğünüz hususlar olursa, ki zaten bunları daha önce konuşmuştuk, onları hatırlatırsanız, görevli arkadaşlarımız not alacaklar. Önemli olan maksadın ifade edilmesidir. Bir maksat daha iyi cümle ile de ifade edilebilir; ama, artık maksadımızı ifade ediyorsa, onlar üzerinde tekrar tekrar vakit kaybetmeyelim. Yeter ki biz ana fikirleri, Şûranın genel fikrini yansıtabilmiş olalım. Biz daha çok ona bakalım.

Teşekkür ederim.

– Buyurun efendim.

Doç. Dr. Mehmet Emin Özafşar – Hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

III. Din Şûrası kararlarını okuyorum.

III. DİN ŞÛRASI KARARLARI

Avrupa Birliğine giriş sürecini yaşamakta olduğumuz bugünlerde, Diyanet İşleri Başkanlığınca yurt dışında yürütülen hizmetlerin dünyanın yüz yüze kaldığı yeni sorunlar, değişen sosyal ve kültürel şartlar, iletişim imkânlarındaki gelişmeler ve benzeri durumlar dikkate alınarak yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu amaçla ve ilgili mevzuat gereği, 20-24 Eylül 2004 tarihleri arasında düzenlenen *"Avrupa Birliği Sürecinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yurtdışı Din Hizmetleri ve Din Eğitimi"* konulu III. Din Şûrası, üç komisyon halinde çalışarak, "AB Sürecinde Dinin Yeri ve Din Hizmetleri", "Din Eğitimi" ve "Sosyal Hayat ve Din" konularını tartışmış, aşağıdaki görüş ve kararları almıştır:

Tarih boyunca din, insan hayatının ayrılmaz bir parçası olarak var olmuştur. İslâm dini, inanç ve öğretileriyle 15 asırdır insanlığı aydınlatan bir ışık kaynağıdır. İslâm, güzel ahlâk, kardeşlik, yardımlaşma, dayanışma, eşitlik, paylaşım ve özveri gibi yüksek insanî değerler üzerine kurulu bir dindir. Bu değerlerden hareketle, İslâm, tarih içinde bir bilgi, sevgi, barış ve huzur medeniyeti meydana getirmiştir. Bu medeniyet, bilim ve sanattan felsefeye kadar, pek çok alanda büyük başarılar gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla İslâm, bugün insanlığın ulaştığı evrensel değerlerin oluşumuna inkâr edilemez bir katkı sağlamıştır.

Bununla birlikte, özellikle son dönemlerde İslâm'ın yanlış anlaşılan ve anlatılan bir din haline geldiğini görmek oldukça üzücüdür. Günümüzde dünya genelinde yaşanan ve insanlığın en temel haklarını tehdit edecek boyutlara ulaşan şiddet ve terör, temelde siyasal, ekonomik, etnik, tarihsel ve benzeri birçok nedene dayanmakla birlikte, zaman zaman yanlış dinî inanç ve algılamalardan da beslenmektedir. Bu yanlış anlamanın bir ürünü olarak, kimi kişi, grup ve mihraklar, başvurdukları şiddet eylemlerini yüce İslâm diniyle ilişkilendirmektedir.

İnsanın hayatına son vermeyi bütün insanlığa karşı işlenmiş bir suç olarak gören, fitne ve fesadın ortadan kaldırılmasını hedefleyen İslâm'ın, şiddete mesnet ve konu kılınması asla kabul edilemez. Her şeyden önce bu, İslâm'a, Müslümanlara ve insanlığa yapılacak en büyük haksızlıktır. Bu yüce dinin en aziz bildiği çocukların, yaşlıların ve ailelerin, mesken ve ibadethanelerin, eğitim kurumlarının, dinî, tarihî ve kültürel mirasın şiddetin hedefi kılınması, sadece tel'in edilir. Aynı şekilde, İslâm ve terörü yan yana zikrederek insanların zihninde İslâm hak-

kında olumsuz kanaatlerin ortaya çıkmasına neden olmak da bir o kadar haksızlıktır.

Küresel bir sorun olan terörün dinî ve milliyeti yoktur. Nereden gelirse gelsin, kime yönelirse yönelsin ve gerekçesi ne olursa olsun, terör büyük bir günah ve insanlık suçudur. Bununla birlikte, şiddet ve terörle mücadele, dinî özgürlükler ve diğer temel insan hakları konusunda herhangi bir kısıtlama ve ayrımcılığa da gerekçe teşkil etmemelidir.

İnsanlığın gündeminde cinsiyet, sınıf ve ırk ayrımcılığı, gelir dağılımındaki adaletsizlik, ahlâkî yozlaşma, suç oranlarındaki artış, kültürel asimilasyon gibi daha pek çok sorun vardır. Bu sorunların aşılmasında dinî ve ahlâkî değerler önemli rol oynamaktadır. Laik ve demokratik yapısıyla Türkiye, evrensel boyutta insanlığı tehdit eden bu sorunların çözülmesine katkıda bulunacak bilgi, deneyim ve birikime sahiptir.

Bu çerçevede, yasaların gereği olarak yurtiçi ve yurt dışında yaşayan vatandaş ve soydaşlarımızı din konusunda aydınlatmakla görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığı, temel kaynaklarından hareketle İslâm'ın doğru anlaşılıp anlatılması ve halkımızın din hizmeti ihtiyacının karşılanması konusunda önemli bir fonksiyon icra etmektedir. Ayrıca, yurtiçi ve yurt dışındaki vatandaş ve soydaşlarımızın kimliklerinin korunmasına ve onların farklı inanç kesimleriyle barış ve uyum içinde yaşamasına katkıda bulunmaktadır.

Avrupa Birliği ve Din

1. AB ülkelerinin her birinde devletin din ile ilişkileri farklı olduğundan, Diyanet İşleri Başkanlığı, ilgili ülkelerdeki vatandaşlarımıza yönelik din hizmetlerini yürütürken bu hususu göz önünde bulundurmalı, bu amaçla AB nezdinde konuyla ilgili girişimleri izleyecek ve gerekli temasları sağlayacak bir büro oluşturmalıdır.

2. AB ülkelerinde din dersleriyle ilgili yasal durum ve prosedür konusunda, o ülkede yaşayan vatandaşlarımız bilgilendirilmeli ve yasalar çerçevesinde düzenli din eğitimi almaları konusunda kendilerine yardımcı olunmalıdır. İslâm'da kilise benzeri bir kurumlaşma olmadığından, bu ülkelerde kurumsal olarak dini temsil edecek cemaat kavramı yorumlanırken, İslâm eğitiminin içeriğini dinin ana kaynaklarına dayalı sağlıklı dinî bilginin ve onun üreticisi olan din bilginlerinin belirlediği ve bunun bir uzmanlık işi olduğu göz önüne alınmalıdır.

3. Avrupa Birliğinde yaşayan vatandaşlarımızın dinî sorunlarının çözümlen-

mesinde kurumsal olarak temsil edilebilen bir din mensubu olmaları önemlidir. Bu maksatla, DİTİB, ATİB ve benzeri sivil toplum kuruluşlarının faaliyette bulundukları ülkelerde resmî makamlarca muhatap kabul edilebilmeleri için gerekli yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi teşvik edilmelidir.

4. AB ülkelerinde vatandaşlarımız tarafından özellikle dinî, sosyal hizmet amacıyla kurulan sivil toplum örgütlerinin işbirliği ve uyum içinde hizmet vermeleri teşvik edilmelidir.

5. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın din ile ilgili sorunlarının çözüme kavuşturulmasında, ilgili ülkenin resmî ve dinî organları, diğer İslâm ülkelerinin kuruluşları ve sivil toplum örgütleriyle işbirliği imkânları aranmalı ve geliştirilmelidir.

6. Diyanet İşleri Başkanlığı, diğer din ve inanç mensuplarıyla diyalog ve işbirliğine açıktır. Ancak, kişilerin maddî, manevî ve psikolojik zaaflarından yararlanarak onlara başka bir din, mezhep veya inancın empoze edilmesi yönündeki faaliyetleri tasvip etmez.

7. Yurt dışında yaşayan vatandaş ve soydaşlarımızın içinde bulundukları toplumlara özgün kimlikleriyle uyum sağlayabilmeleri için onlara yönelik bir eğitim ve kültür politikasının ivedilikle geliştirilmesi, uygulanması ve takibi amacıyla daimi bir komisyon oluşturulmalıdır. Bu komisyonda, özellikle Dışişleri, Millî Eğitim, Kültür ve Turizm, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlıkları, Yüksek Öğretim Kurulu ve Diyanet İşleri Başkanlığı temsilcileri ile İlahiyat ve Eğitim Fakültelerinden konuyla ilgili uzmanlar yer almalıdır.

8. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Avrupa Birliği sürecinde ortaya çıkan gelişmeler doğrultusunda yükümlülüklerini yerine getirebilecek şekilde yapısal gelişim için çalışmalar yapılmalıdır.

Din Hizmetleri

9. Yurtdışı din hizmetlerinin uyumlu yürütülmesi ve verimliliğin artırılması için, önce ülkeler bazında ihtiyaçlar belirlenmeli, daha sonra bunların özel olarak ele alınıp çözüme kavuşturulmasını sağlamak üzere, belli zaman aralıklarıyla düzenli toplantılar yapılmalıdır.

10. Diyanet İşleri Başkanlığınca ve Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yurtdışı din hizmetleri konusunda bilgi üretecek, üretilen bilginin akışını sağlayacak, İslâm dininin doğru tanıtımını yapacak, Avrupa'da yaşayan Müslümanların dinî, kültürel ve sosyal sorunlarını araştırıp çözümler üretecek, bunların yanında ihtiyaç duyulan alan araştırmalarını gerçekleştirecek bir araştırma merkezi kurulma-

lı ve bu merkezin İlahiyat fakülteleriyle koordineli çalışması sağlanmalıdır.

11. Yurt dışında gelişen yeni şartlar ve artan din hizmeti ihtiyacını karşılamak üzere, din görevlisi kontenjanları artırılmalı, her konsolosluk bölgesinde, oranın dilini bilen ve o ülke hakkında yeterli bilgisi olan bir rehber din görevlisi istihdam edilmelidir.

12. Yurt dışında yaşayan kadın vatandaşlarımızın ihtiyacı da dikkate alınarak, onlara din hizmeti sunmak, rehberlik yapmak ve sosyal etkinliklere daha fazla katılımlarını sağlamak amacıyla kadın din görevlilerinin sayısı artırılmalı, kadınların karşılaştıkları dinî problemlerin çözümünde kadın perspektifinin daha etkin kılınması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrıca, kadınların her türlü ibadet ve dinî aktiviteye katılmaları teşvik edilmeli ve bu amaçla gerekli ortamlar hazırlanmalıdır.

13. Yurtdışı din görevlilerinin sosyal haklarının iyileştirilmesi, kendilerinin ve ailelerinin sağlık sigortalarının yaptırılması ve oturma izinlerinin diğer devlet memurlarına uygulanan yöntemle alınması sağlanmalıdır.

14. Dinî bayramların kutlanmasında birliği ve ibadet vakitlerinin tam olarak oluşmadığı bölgelerdeki uygulamayı tespit etmek üzere, uluslararası bir toplantı düzenlenmelidir.

15. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın dinî bayramları topluca idrak edebilmelerinin sağlanması için, bayram günlerinin tatil sayılması konusunda gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.

16. Yurtdışı din hizmetleri, her kademede özdenetime tabi tutulmalıdır.

Din Eğitimi ve Öğretimi

17. Türkiye, din eğitimi ve öğretimi konusunda önemli tecrübeye sahiptir. Bu tecrübenin dış ülkelerle paylaşımını geliştirecek ve destekleyecek tedbirler alınmalıdır.

18. Bireyin hak, sorumluluk ve beklentilerine günümüzde her zamankinden daha çok vurgu yapılmaktadır. Avrupa Birliği müktesebatının düşünce, vicdan ve din hürriyetini garanti altına alan lafız ve ruhu, Müslüman çocukların kendi dinlerini öğrenme hakkını öngörmektedir. Dolayısıyla vatandaşlarımızın İslâm din dersleri konusunda okul ve ilgili kurumlar nezdinde duyarlı olmaları sağlanmalı, sahip oldukları yasal haklar konusunda bilgilendirilmelidir.

19. Dış ülkelerde din eğitimi konusundaki yasal düzenlemelerin farklılık gös-

termesi sebebiyle İslâm dersi, her ülke ve eyalette ayrı ele alınarak, mevcut imkânlar ve sorunlar bilimsel düzeyde irdelenmeli ve çözüm önerileri geliştirilmelidir.

20. Yurt dışında görevlendirilecek personel, temel yeterlilikleri belirlenerek, gerek bilgi donanımı gerekse muhataplarının akıl ve gönlüne hitap edebilme açısından kendilerini daha nitelikli hale getirecek, görev yapacakları ülkenin dilini öğrenip, kültürünü ve hukuk yapısını tanıyacak düzeyde bir eğitime tabi tutulmalıdır. Bunun için, mevcut eğitim merkezlerinden yararlanmasının yanında, özel bir eğitim merkezi kurularak hizmetiçi eğitim programları, kurslar ve seminerler düzenlenmeli; ayrıca, geliştirilen uzaktan eğitim projeleri gibi yollarla, görevlilerin eğitim düzeylerinin yükseltilmesi sağlanmalıdır.

21. Öğretim etkinliklerinin hayatla ilişkilendirilmesine özen gösterilmelidir. Çocuk, en temel kazanımlarını ailede edindiğinden, yurt dışındaki ailelerin eğitimine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

22. Eğitimde bütüncül yaklaşıma uygun olarak; din derslerinde zihinsel, duygusal ve bedensel yetenekler harekete geçirilmelidir. Aklın ve bilimin ışığında çocuğun duygusal gelişimini dikkate alan bir program uygulanmalı ve ibadet ortamlarıyla tanışması sağlanmalıdır.

23. Ayrılıkları değil, birliktelikleri önceleyen bir İslâm dersi modeli desteklenmelidir. Bu ders, Kur'an ve Sünnet merkezli, tüm dinî anlayış ve yaşayışlara duyarlı, bireyi ve toplum hayatını dikkate alan, bilimsel yaklaşımı benimseyen, disiplinlerarası çalışmalarla desteklenen bir niteliğe sahip olmalıdır.

24. Yurt dışındaki İslâm din derslerinin diliyle ilgili tercih, duygusal ve politik değil, bilimsel bir zeminde ele alınmalıdır. Cami merkezli din eğitiminde Türkçe'nin kullanılmasına özen gösterilmelidir. Okul ortamında yapılan eğitimde ise tamamen Türk çocuklarının katıldığı din eğitimi derslerinin mümkün olduğu ölçüde Türkçe olmasına gayret edilmelidir. Eğitim dili Türkçe olmadığı takdirde, İslâmî kavramların tam olarak aktarılabilmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır.

25. Yurt dışındaki okullarda program dışı verilen Türkçe ve Türk kültürü dersleri içinde İslâm din dersine mutlaka yer verilmeli, bu ders için uygun bir öğretim programı hazırlanmalıdır.

26. Yurt dışındaki din hizmetleri için yetişmiş elemanlara acil ihtiyaç duyulduğu bilinmektedir. Yurt içindeki ihtiyaç da dikkate alındığında, mevcut İlahiyat fakültelerimizin imkânları geliştirilmeli, fakültelerde yurtdışı için din dersi öğretmeni ve din hizmetleri personeli yetiştirmeye yönelik lisans ve yüksek lisans dü-

zeyinde programlar açılmalıdır. Bu çerçevede, yurt dışında orta öğrenimini tamamlamış Türk gençleri için İlahiyat fakültelerinde kontenjanlar ayrılması ve buralardan mezun olanların yurtdışında istihdamı için gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.

Dinî Yayınlar

27. Yurt dışına yönelik televizyon programlarının süresi ve sayısı artırılmalı, ayrıca kültür kazandırıcı yayınlara da ağırlık verilmelidir.

28. Diyanet İşleri Başkanlığı yurt dışı temsilciliklerinin, mahallinde dinî ve kültürel yayınlar yapması teşvik edilmeli, Başkanlığın tecrübe birikimi ile ilahiyat alanındaki akademik bilgi birikiminin yurt dışı entelektüel çevrelerine sunulması için çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görev alanı ile ilgili olarak yurt dışında yapılan bilimsel çalışmalar, gönderilen rapor ve dokümanlar araştırmacıların istifadesine sunulmalıdır.

29. Başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere, muhtelif dinî kitapların Batı dillerine çevrilmesi, çeşitli dillerde yazılı ve görsel yayın, interaktif CD, VCD, DVD, bilgisayar programları ve çocuklara yönelik bilgisayar oyunlarının hazırlanması için bir merkez kurulmalıdır.

30. Batı toplumu içinde Müslümanların muhatap olduğu hukukçu, tabip, güvenlik görevlisi, öğretmen gibi kesimlerin İslâm ve Müslümanlar hakkında bilgilendirilmesi için gerekli yayın ve faaliyetler gerçekleştirilmelidir.

31. Diyanet İşleri Başkanlığı, İslâm ve Türk tarihi ile kurumları hakkında kitleleri doğru bilgilendirmek amacıyla kısa-uzun metrajlı filmler, çizgi filmleri, edebi yapıtlar, dini musiki ve diğer sanat eserlerinin hazırlanması hususunda, çalışmalar yapmalıdır. Bu çerçevede edebiyat, sanat ve müzik çevreleriyle işbirliği yolları aranmalıdır.

32. Vatandaşlarımızın manevî ihtiyaçlarının karşılanmasında Ahmet Yesevi, Mevlana, Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre gibi örnek şahsiyetlerin dinî ve ahlâkî rehberliklerinden yararlanılmalı ve bu alandaki klasik birikimin insanlarımıza kazandırılması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

Sosyal ve Kültürel Hizmetler

33. Yurtdışındaki vatandaşlarımızın, yerel imkânlardan daha etkin yararlanmalarını sağlamak amacıyla, eğitim, sağlık ve bakım ihtiyaçlarını karşılamak üzere, ana okulu, kreş, huzur evi, özürlülere yönelik rehabilitasyon merkezleri gi-

bi kurumlar ve bu hizmetlere yönelik danışma birimleri oluşturulmasına öncülük edilmelidir.

34. Yurt dışı temsilcilikleri, evliliğin teşviki ve aile içinde yaşanan problemlerin çözümü için, sivil toplum kuruluşlarınca, aile hayatı ile ilgili eğitim ve rehberlik kursları düzenlenmesine önderlik etmeli, bu çerçevede aile danışma birimleri kurulmalıdır

35. Diyanet İşleri Başkanlığı'nca yurtdışındaki vatandaşlarımız ile Türkiye ve İslâm dini hakkında bilgi almak isteyenlere yönelik inanç turizmi benzeri programlar düzenlenmeli, turizm rehberlerinin bu konuda eğitilmesi için teşebbüslerde bulunulmalıdır.

36. Dini, kültürel ve sosyal ve benzeri ihtiyaçları karşılayacak, cami merkezli fiziksel ortamlar oluşturulmalı, bu konuda gerekli mimari ve estetik özen gösterilmelidir.

37. Yurtdışında ibadetlerin, özellikle Cuma ve bayram namazlarının edasında ve mezarlık temininde karşılaşılan sorunların giderilebilmesi için gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.

III. DİN ŞÛRASI
ÜYE, TEMSİLCİ VE DAVETLİLERİ

ÜYELER

Diyanet İşleri Başkanı

1. Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU

Diyanet İşleri Eski Başkanları

2. Lütfi DOĞAN
3. Dr. Lütfi DOĞAN
4. Prof. Dr. Süleyman ATEŞ
5. Prof. Dr. Mustafa Said YAZICIOĞLU

Din İşleri Yüksek Kurulu Eski Üyeleri

6. İsmail ÖNER
7. Dr. Ahmet BALTACI
8. Kemal GÜRAN
9. Yakup İSKENDER
10. Doç. Dr. Ali Arslan AYDIN
11. Recep AKAKUŞ
12. Prof. Dr. Şerafettin GÖLCÜK
13. Seyfettin YAZICI
14. Mustafa ATEŞ
15. Yaşar İŞCAN
16. Doç. Dr. Esat KILIÇER
17. Prof. Dr. Mehmed Said HATİBOĞLU
18. Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN
19. İrfan YÜCEL
20. Lütfi ŞENTÜRK

Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı

21. Dr. Muzaffer ŞAHİN

Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeleri

22. Mehmet Kaya KURT
23. Prof. Dr. Mualla SELÇUK
24. Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL
25. Prof. Dr. Mehmet BAYRAKTAR

26. Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ
27. Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ
28. Dr. İbrahim PAÇACI
29. Dr. Sadık ERASLAN
30. Yusuf ALTAŞ
31. Ahmet ARPA
32. Abdullah AYAN
33. Mehmet Zeki KARAKAYA
34. Mehmet KESKİN
35. Şükrü ÖZBUĞDAY

Diyanet İşleri Başkan Yardımcıları
36. Prof. Dr. Muhammet Şevki AYDIN
37. Doç. Dr. Mehmet GÖRMEZ
38. Doç. Dr. Fikret KARAMAN

Diyanet İşleri Başkanlığı Teftiş Kurulu Başkanı
39. Mahmut SEVGİLİ

DİB I. Hukuk Müşaviri
40. Süleyman DUMAN

Diyanet İşleri Başkanlığı APK Dairesi Başkanı
41. Hasan DEMİRBAĞ

Diyanet İşleri Başkanlığı Ana Hizmet Birim Başkanları
42. Doç. Dr. Ali DERE / Dış İlişkiler Dairesi Başkanı
43. Dr. Ahmet ONAY / Yayınlar Dairesi Başkanı V.
44. Mehmet BEKAROĞLU / Din Hizmetleri Dairesi Başkanı
45. Seyfettin ERSOY / Hac Dairesi Başkanı
46. Ulvi ATA / Din Eğitimi Dairesi Başkanı

Din İşleri Yüksek Kurulunca Seçilen Bilim ve Din Adamları
47. Prof. Dr. Mustafa TAVUKÇUOĞLU / Selçuk Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
48. Prof. Dr. İsmail DOĞAN / Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Fak. Öğretim Üyesi
49. Prof. Dr. Mehmet Faruk BAYRAKTAR / Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
50. Prof. Dr. Halit ÜNAL / Erciyes Üniv. İlahiyat Fak. Emekli Öğretim Üyesi
51. Prof. Dr. Salim ÖĞÜT / Gazi Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
52. Prof. Dr. İzzet ER / Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
53. Prof. Dr. Mustafa UZUNPOSTALCI / Selçuk Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi

54. Dr. Rahmi YARAN / Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
55. Prof. Dr. Halis AYHAN / Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
56. Prof. Dr. Ömer Faruk HARMAN / Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
57. Prof. Dr. Hasan Kamil YILMAZ / Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
58. Prof. Dr. İsmail Lütfi ÇAKAN / Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
59. Doç. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR / Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
60. Doç. Dr. Ahmet KAVAS / İSAM
61. Dr. Hüseyin KAYAPINAR / Haseki Eğitim Merkezi Müdürü
62. Mehmet SAVAŞ / Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Görevlisi

Din İşleri Yüksek Kurulunca Seçilen 10 Müftü

63. Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI / İstanbul İl Müftüsü
64. Mehmet BARIŞ / Adana İl Müftüsü
65. Mustafa Hakkı ÖZER / Ankara İl Müftüsü
66. Muhittin SARIKAYA / Diyarbakır İl Müftüsü
67. İbrahim ACAR / İzmir İl Müftüsü
68. Zeki SAYAR / Rize İl Müftüsü
69. Cevdet ÇELEN / Van İl Müftüsü
70. Ahmet LALE / Ankara Yenimahalle İlçe Müftüsü
71. Hasan Hüseyin ACAR / Bursa Osmangazi İlçe Müftüsü
72. Dr. Abdulkadir KARAKUŞ / Kastamonu Tosya İlçe Müftüsü

Din İşleri Yüksek Kurulunca Seçilen 5 Vaiz

73. Dr. Kerim BULADI / İstanbul Zeytinburnu Vaizi
74. Dr. Yusuf MACİT / Samsun Merkez Vaizi
75. Gülsüm SEZEN / Ankara Merkez Vaizesi
76. Emine YILDIZ / İzmir Merkez Vaizesi
77. Abdullah CEYHAN / Ankara Merkez Vaizi

İlahiyat Fakültelerinin Her Birinden Fakülte Kurullarınca Seçilen Öğretim Üyeleri

78. Prof. Dr. Halis ALBAYRAK / Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dekan Yardımcısı
79. Prof. Dr. Mevlüt ÖZLER / Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
80. Prof. Dr. Mehmet Zeki AYDIN / Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
81. Prof. Dr. Nasuhi Ünal KARAARSLAN / 18 Mart Üniv. İlahiyat Fak. Dekanı
82. Prof. Dr. Hulusi KILIÇ / Dicle Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
83. Prof. Dr. Selahattin PARLADIR / Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fak. Dekanı
84. Prof. Dr. Celal KIRCA / Erciyes Üniv. İlahiyat Fak. Dekanı
85. Doç. Dr. Temel YEŞİLYURT / Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Dekan V.
86. Yrd. Doç. Dr. Hamdi ONAY / İnönü Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi

87. Prof. Dr. Emrullah YÜKSEL / Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Dekan
88. Yrd. Doç. Dr. Kemal YILDIZ / Kdz. Teknik Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
89. Doç. Dr. Ahmet YAMAN / Selçuk Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
90. Prof. Dr. İbrahim Kâfi DÖNMEZ / Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
91. Prof. Dr. Osman ZÜMRÜT / Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fak. Dekanı
92. Yrd. Doç. Dr. Necip GÖRGÜN / Osmangazi Üniv. İlahiyat Fak. Dekan Yrd.
93. Prof. Dr. Ekrem SARIKÇIOĞLU / Süleyman Demirel Üniv. İlahiyat Fak. Dekanı
94. Prof. Dr. M. Kemal ATİK / Sütçü İmam Üniv. İlahiyat Fak. Dekanı
95. Prof. Dr. Süleyman ULUDAĞ / Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
96. Prof. Dr. Abdulhakim YÜCE / Yüzüncü Yıl Üniv. İlahiyat Fak. Dekan Yrd.
97. Doç. Dr. Fazlı ARABACI / Gazi Üniv. Çorum İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
98. Prof. Dr. Suat CEBECİ / Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Dekanı

Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Temsilcisi

99. Ahmet Ergun BEDÜK / MEB Talim Terbiye Kurulu Üyesi

Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürü

100. Prof. Dr. İrfan AYCAN

Milli Eğitim Bakanlığınca Seçilen 5 İmam-Hatip Lisesi Müdürü

101. Halim KARAKAYA / İstanbul Fatih İmam-Hatip Lisesi Müdürü
102. Turgay AVİS / Van İmam-Hatip Lisesi Müdürü
103. Bekir AYHAN / Şanlıurfa İmam-Hatip Lisesi Müdürü
104. Zekeriya TAŞAN / Trabzon İmam-Hatip Lisesi Müdürü
105. Mustafa ERMİŞ / Denizli İmam-Hatip Lisesi Müdürü

TEMSİLCİLER

106. S. Nevzat KORKMAZ / İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Gen. Md. Yrd. V.
107. Uzman Dr. Cihanser EREL / Sağlık Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı
108. Dr. Öğrt. Alb. Halis KARAASLAN / Genelkurmay Başkanlığı
109. Ergün BAĞBABA / Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği
110. Muhittin BİLGE / RTÜK Uzmanı
111. Musa GÜRGÜN / DPT Müsteşarlığı Planlama Uzmanı
112. Aydın SEÇKİN / Vakıflar Gen. Müdürlüğü Muhasebe Dairesi Başkanı

DAVETLİLER

113. Prof. Dr. Cihat TUNÇ / Emekli Öğretim Üyesi
114. Rıdvan ÇAKIR / Din Hizmetleri Müşaviri-Almanya
115. Dr. Kadir CANATAN / Hollanda

116. Dr. İsa KUYUCUOĞLU / Danimarka
117. Dr. İsmail ALTINTAŞ / Almanya
118. Prof. Dr. Ünal ABALI / Almanya
119. Dr. Yaşar YÜRÜK / Almanya
120. Duran TERZİ / Almanya
121. Mehmet SOYHUN / Almanya
122. Dr. Veyis GÜNGÖR / Türkevi Araştırmalar Merkezi Müdürü-Hollanda
123. Yaşar ÇOLAK / Din Hizmetleri Müşaviri-İngiltere
124. Dr. Hüseyin KURT / Almanya
125. Dr. Yüksel PAZARKAYA / Almanya
126. Yusuf ACAR / Din Hizmetleri Ateşesi-Hannover/Almanya
127. Dr. İlhan İLKILIÇ / Ruhr Üniv.-Almanya
128. Dr. Ahmet ÜNALAN / Almanya
129. Dr. Ekrem KELEŞ / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
130. Gazi ERDEM / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
131. İzzet TOSUN / DİB APK Uzmanı
132. Doç. Dr. Recep KAYMAKCAN / Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
133. Doç. Dr. Talip KÜÇÜKCAN / İSAM (İslam Araştırmalar Merkezi)-İstanbul
134. Prof. Dr. Fahri KAYADİBİ / İstanbul Üniv. İlahiyat Fak. Dekan Yardımcısı
135. Prof. Dr. Nevzat Yaşar AŞIKOĞLU / Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dekanı
136. Doç. Dr. Ali KÖSE / Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
137. Yrd. Doç. Dr. Bülent ŞENAY / Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
138. Yrd. Doç. Dr. Kemal ATAMAN / Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
139. İbrahim GEMİCİ / Kıbrıscık Vaizi-Bolu
140. Doç. Dr. Mustafa KÖYLÜ / Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
141. Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ / İstanbul Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
142. Prof. Dr. Ahmet GÜÇ / Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
143. Prof. Dr. Mehmet Emin AY / Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
144. Yrd. Doç. Dr. Mustafa GENCER / İzzet Baysal Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Öğr. Üyesi
145. Dr. Hamdi TEKELİ / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
146. Sabit ŞİMŞEK / DİB Dinlerarası Diyalog Şubesi Müdürü
147. Ahmet KARAMERCAN / Devlet Bakanı Danışmanı
148. Mehmet KOÇER / DİB Başmüfettişi
149. Mustafa YILMAZ / DİB Başmüfettişi
150. Dr. Günter SEUFERT / Almanya
151. Ertuğrul ŞAHİN / Almanya
152. Dr. Rabia MÜLLER / Almanya
153. Dr. Yaşar SARIKAYA / Almanya
154. Prof. Dr. Cemal TOSUN / Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi

155. Şemsettin ULUSAL / DİB Protokol Şubesi Müdür V.
156. Prof. Dr. Mehmet Emin KÖKTAŞ / Almanya
157. Dr. Samim AKGÖNÜL / Fransa
158. Bekir ALBOĞA / DİTİB/Almanya
159. Dr. Aicha Al-Adawiya / ABD
160. Neslihan KOCABAŞ / ABD
161. Prof. Dr. Mehmet ÜNAL / Ankara Üniv. Hukuk Fak. Öğretim Üyesi
162. Murat ÇELİKKAFA / Almanya
163. Özkan ERGEN M. A. / Almanya
164. Dr. Ahmet ÇEKİN / DİB Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı
165. İrfan SEVİNÇ / DİB Bursa Eğitim Merkezi
166. Doç. Dr. Recai DOĞAN / Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
167. Yrd. Doç. Dr. Ali Murat YEL / Fatih Üniv. Öğretim Üyesi
168. Prof. Dr. Faruk ŞEN / Almanya
169. Yusuf KALKAN / Din Hizmetleri Müşaviri-Hollanda
170. Ömer Faruk TURAN / Din Hizmetleri Müşaviri-Belçika
171. Harun ÖZDEMİRCİ / Din Hizmetleri Müşaviri-Avusturya
172. Mehmet Emin BAYAR / Din Hizmetleri Müşaviri-Danimarka
173. Hacı Ahmet ÖNAL / Din Hizmetleri Müşaviri Vekili-Fransa
174. İsmail İŞİ / Din Hizmetleri Müşaviri-İsveç
175. Abdurrahman KAHYAOĞLU / Din Hizmetleri Müşaviri-İsviçre
176. Prof. Dr. Salih TUĞ / Emekli Öğretim Üyesi
177. Prof. Dr. M. Akif AYDIN / İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi) Başkanı
178. Prof. Dr. Cemal SOFUOĞLU / Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
179. Prof. Dr. Beyza BİLGİN / Emekli Öğretim Üyesi
180. Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY / Gazi Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Öğretim Üyesi
181. Dr. Tahsin GÖRGÜN / İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi)-İstanbul
182. Prof. Dr. Mehmet AYDIN / Selçuk Üniv. İlahiyat Fak. Dekanı
183. Prof. Dr. Yunus APAYDIN / Erciyes Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
184. Prof. Dr. M. Saim YEPREM / Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
185. Prof. Dr. H. Bekir KARLIĞA / Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
186. Prof. Dr. Hüseyin ATAY / Emekli Öğretim Üyesi
187. Prof. Dr. Saffet BİLHAN / Emekli Öğretim Üyesi
188. Yrd. Doç. Dr. Hadi ADANALI / Devlet Bakanı Danışmanı
189. Prof. Dr. Kemal SANDIKÇI / Kdz. Üniv. Rize İlahiyat Fak. Dekanı
190. Prof. Dr. Hamza AKTAN / Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
191. Doç. Dr. Ersoy ARSLAN / İstanbul Teknik Üniv. Öğretim Üyesi
192. Prof. Dr. Kenan GÜRSOY / Galatasaray Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Dekanı
193. Dr. Seyfi KENAN / İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi)-İstanbul

194. Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU / Dumlupınar Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Dekanı
195. Prof. Dr. Mustafa FAYDA / Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Dekanı
196. Durmuş ASLAN / Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Çorum Şb. Başkanı
197. Musa KARAKAŞ / Seyyid Garib Musa Sultan Kültür ve Tanıtım Derneği Başkanı
198. Prof. Dr. İsmail YAKIT / Süleyman Demirel Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi
199. Yrd. Doç. Dr. Yurdagül MEHMETOĞLU / Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Dekan Yard.
200. Doç. Dr. İbrahim ÖZDEMİR / MEB Dış İlişkiler Genel Md. Yard.
201. Hatice HAGAR / Almanya
202. Ali BOZKURT / İslam Toplumu Milli Görüş Genel Başkan Yard.-Almanya
203. Türkmen ONUR / Dünya Türkleri Federasyonu Başkanı
204. Ahmet ÇANAKGÖZ / Milli Görüş Eğitim Başkanı-Daimarka
205. Recep YILDIRIM / Avrupa Nizam-ı Alem Federasyonu Genel Başkanı
206. Fikret EKİN / ATİB Genel Başkanı
207. İbrahim URAL / Din İşleri Yüksek Kurulu Başuzmanı
208. Abdurrahman AKBAŞ / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
209. İdris BOZKURT / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
210. Burhan ERKUŞ / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
211. Mehmet KAPUKAYA / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
212. Mustafa KILIÇ / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
213. Dr. Ömer MENEKŞE / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
214. Nevzat OKUMUŞ / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
215. Dr. Yaşar YİĞİT / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
216. Mustafa KAHRAMAN / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
217. Rüstem BEŞLER / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
218. Ercan ESER / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
219. Doç. Dr. Nihat HATİPOĞLU / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
220. Davut KAYA / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
221. Zafer KOÇ / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
222. Bünyamin OKUMUŞ / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
223. Ömer ÖNEN / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
224. Yüksel SALMAN / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
225. Seyit Ali TOPAL / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
226. M. Şemsettin ÜNAL / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
227. Dr. Muhlis AKAR / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
228. A. Sait AKDOĞAN / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
229. Nevzat Sabri AKIN / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
230. Sabri AKPOLAT / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
231. Yunus AKKAYA / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı
232. Dr. Mehmet CANBULAT / Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı